जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज

विरचितया प्रमेयबोधिन्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृत

हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्

॥ श्री-प्रज्ञापनासूत्रम् ॥

(पञ्चमोभागः)

नियोजक.

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि

पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी महाराजः

प्रकाशक'

अमदावादनिवासि-श्रेष्ठिश्री पार्श्वनाथकोर्पोरेशनस्थ

नवनीतलालभाई चुनीलाल पटेल

प्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन

अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखःश्रेष्ठि-

श्रीबलदेवभाई डोसाभाई पटेल-महोदयः

मु० अहमदाबाद-१.

प्रथम-आवृत्ति	वीर-संवत्	विक्रम-संवत्	ईसवीसन्
प्रत १२००	२५०७	२०३७	१९८०

मूल्यम्-रू० ४५-००

મળવાનું ઠેકાણું
શ્રી અ. ભા. શ્વે. સ્થાનકવાસી
જૈનશાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ,
ઠે. નિકોલી દરવાજા બહાર,
સ્થા. જૈન ઉપાશ્રય,
સરસપુર, અમદાવાદ-૧૮.

Published by:
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Sthanakvasi Jain Upasraya,
Outside Nikoli gate,
Sarashpur, AHMEDABAD-18

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैप यत्नः।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालोह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः
करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोइ तत्त्व इससे पायगा।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

મૂલ્ય રૂા. ૪૫-૦૦

પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રત ૧૨૦૦
વીર સંવત્ ૨૫૦૭
વિક્રમ સંવત્ ૨૦૩૭
ઈસવીસન ૧૯૮૦

મુદ્રક:
જયંતિલાલ મણિલાલ શાહ
નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,
ઘીકાંટા રોડ, અમદાવાદ.

ધર્મપ્રેમી શેઠશ્રી
નવનીતલાલ ચુનીલાલભાઇ પટેલનો પરિચય

જેમના ઉદાર દાન વડે જૈન તથા જૈનેતર સમાજની, જનકલ્યાણની તથા માનવતાની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓને નવજીવન મળ્યું છે. આપે ઘણી નાની ઉંમરમા ધર્મસંસ્કારો પામી પૂ. ધોળીભાઈ (દાદા)ની ધજા ચોમેર ફરકાવી છે. સાગચે સ્થા. સમાજ, આપની સરળ-સ્વભાવી સેવાભાવી, ઉચ્ચભાવના, નિરંતર વહેતો દાનનો પ્રવાહ વગેરે સદ્‌ગુણોથી સુપરિચિત છે

આપના શબ્દો યાદ આવે છે. "જીવનમાં જો કોઈ માસ્ટર કી હોય તો તે ધર્મ છે." તેઓને ધર્મપ્રત્યે અથાગ શ્રદ્ધા છે તળાવે આવેલો માનવી તૃષા છીપાવ્યા વગર પાછો જાય નહી તેમ તેમને આગણે આવેલ નાની મોટી સંસ્થાઓને ખૂબ ઉદારભાવનાથી આવકારી ઘણી સારી રકમના દાન આપી રહ્યા છે. સુણાવમાં હોસ્પીટલમા રૂા. પાચ લાખનું દાન આપી તેમના માદરેવતનનુ યત્કિંચિત્ ઋણ અદા કર્યું છે. જ્યા ઉપાશ્રયની આવશ્યકતા હોય ત્યાં જમીન અગર રકમ આપી કાર્યકરોનો ઉત્સાહ વધાર્યો છે. જૈનશાળા ચેતનવંતી, પ્રાણવંતી બનાવવા તેમની ખૂબજ તમન્ના છે. સ્થા જૈન સોસાયટીને આંગણે હરિયાપુરી સંપ્રદાયના પૂ વ. પાર્વતીબાઈ મહાસતીજી સિદ્ધાંત શાળા જે ચાલી રહી છે તેનુ ઉદ્‌ઘાટન તેમના હસ્તે થયું હતુ તે સિદ્ધાંત શાળાના પંડિતજીનો પગાર તેમના તરફથી અપાય છે અને અત્યારે ઉત્સાહી પંડિતજી વસંતીલાલ જૈન પૂ. મહારાજ સાહેબ, મહાસતીજીઓને સારોય દિવસ ભણાવે છે. તેમા પણ તેમનો ખૂબ જ ફાળો છે. તેમના તથા ધર્મપ્રેમી શેઠશ્રી બળદેવભાઈ ડોસાભાઈ પટેલના તે માટે ખૂબજ ઋણી છીએ, આપના પિતાશ્રી ચુનીભાઈ તથા માતા સૂરજબ્હેનના તથા આપના કુટુંબના નામને આપ ઉજમાળ બનાવી રહ્યા છો, અમારા ઉત્સાહમા સાદ પૂરાવનાર આપના ધર્મપત્ની અ. સૌ ઈન્દીરાબેનનો પણ આ સ્થળે ખૂબ જ ઉપકાર અને આભાર માન્યા વગર અમો રહી શકતા નથી.

શેઠશ્રી નવનીતભાઈએ આ શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિનું વિખ્યાતજનહિતસાધક કાર્યની અનિવાર્યતા જાણી ઉદાર ફાળો આપી પોતાની ધર્મભાવના બતાવી છે, આ કાર્ય સમગ્ર ભારત વર્ષમાં મહાન ઉચ્ચકોટિનુ છે, તેમ સર્વ જૈન સમાજ અને પ્રખર પૂજ્ય વિદ્વાનોએ એકી અવાજે સ્વીકારેલ છે, એ અમારા માટે ગૌરવનો વિષય છે.

આવી જ રીતે હરવખત શેઠશ્રી આ સંસ્થાને યાદ રાખી અવારનવાર ઉદારતાનો પ્રવાહ વહાવતા રહી સંભાળતા રહેશે એવી આશા રાખીએ છીએ

લિ. મંત્રી શ્રી અ ભા. શ્વે. સ્થા. જૈન શાસ્ત્રો

શ્રી નવનીતભાઈની સક્રિય સેવાઓ

(૧) મેનેજિંગ ડિરેક્ટર—પાર્શ્વનાથ કન્સ્ટ્રકશન પ્રા. લી

(૨) ચેરમેન—હરિસિદ્ધ કો. ઓ. બેંક લી.

(૩) પ્રમુખ—સદ્‌કાર્ય સેવા સંઘ.

(૪) પ્રમુખ—ગુજરાત ગૃહ રચના મંડળ.

(૫) પ્રમુખ—ચરોતર પાંચ ગામ પાટીદાર સમાજ–અમદાવાદ

(૬) ઉપ પ્રમુખ—સરદાર પટેલ સેવા સમાજ–અમદાવાદ

(૭) પ્રમુખ—ગુજરાત ઇન્સ્ટીટયુટ ઓફ સીવીલ એન્જીનીયર્સ એન્ડ આર્ટિટેક્ટ્સ

(૮) ટ્રસ્ટી—સુણાવ મેડિકલ રિલિફ સોસાયટી.

(૯) ટ્રસ્ટી—સ્થા. જૈન સંઘ (સ્થા. જૈન સોસાયટી–નારણપુરા)

(૧૦) ટ્રસ્ટી—સ્થા. જૈન સંઘ–નવરંગપુરા.

(૧૧) ટ્રસ્ટી—સ્થા. જૈન સંઘ–નવાવાડજ

(૧૨) સભ્ય—લાયન્સ કલબ ઓફ અમદાવાદ નોર્થ

(૧૩) સભ્ય—ગુજરાત વેપારી મહામંડળની મેનેજિંગ કમીટી

આપની સાથે પરિચયમા આવતા એમ લાગે છે કે—

મળી જો સંપત્તિ તો, વાપરવી એ સત્‌કાર્યમાં,
નહીંતર પછી પસ્તાવુ પડશે, જ્યારે પુણ્ય ખૂટી જશે.

ઉપરની શાયરી જાણે આપનો જીવનમંત્ર બની ગયો છે.

श्री प्रज्ञापना सूत्र भाग पांचवें की विषयानुक्रमणिका

अठाईसवां पद

उन्तीसवां पद

तीसवां पद

इकतीसवां पद

बत्तीसवां पद

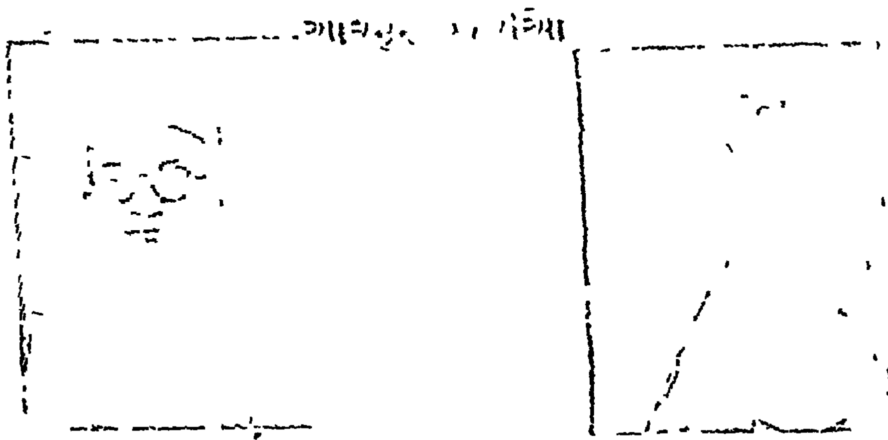
तेत्तीसवां पद

चोतीसवां पद

पैंतीसवां पद

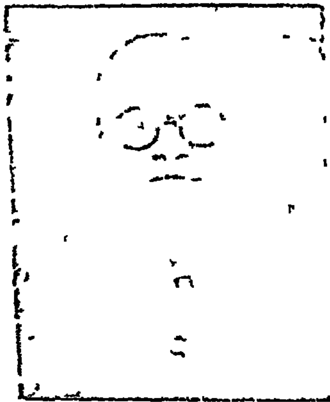
छत्तीसवां पद

समाप्त

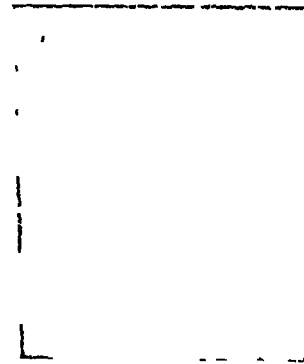

(૨૫.)શેઠ શ્રી શાન્તિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ

(૨૬) શેઠશ્રી રામજીભાઈ વેલજી
વીરાણી-રાજકોટ

શેઠ શ્રી પોપટલાલ માવજીભાઈ-મહેતા
જામજોધપુર

(૨૮) શેઠશ્રી છગનલાલ શામળદાસ
ભાવસાર-અમદાવાદ.

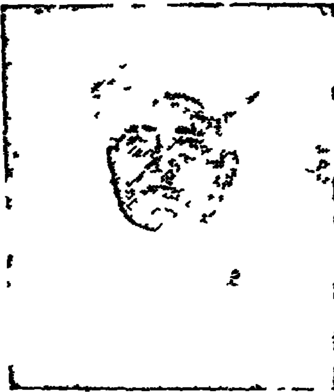

શેઠશ્રી રામજીભાઈ શામજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

दस्वे देटेस-लालाजी किशनचंदजी सा.जौहरी
मेला-सुपुत्र चि. महेतापचन्दजी सा.
अनिलकुमार जैन दोयता दिल्ली

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

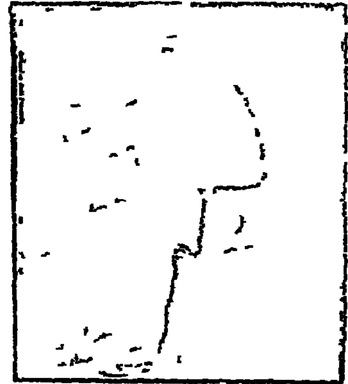

(સ્વ.) શેઠશ્રી હરખચંદ કાલીદાસ વારિઆ
ભાણવડ.

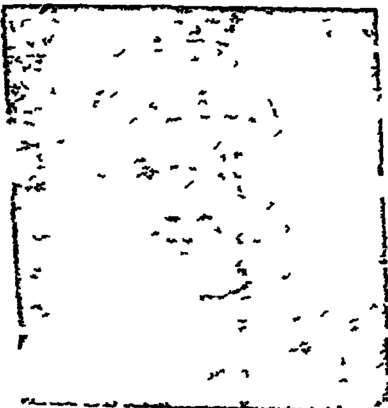
માનવતા આદ્ય
મુરબ્બી શેઠ શ્રી
માણેકલાલભાઈ
અમુલખભાઈ મહેતા
ઘાટકોપર–મુંબઈ

(સ્વ.) શેઠશ્રી દિનેશભાઈ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શેઠ રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

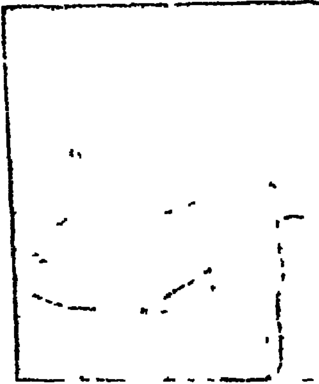

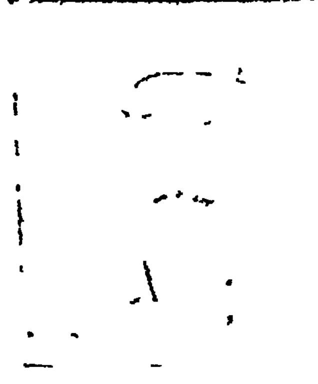
શેઠશ્રી જેસિંગભાઈ પોચાલાલભાઈ
અમદાવાદ

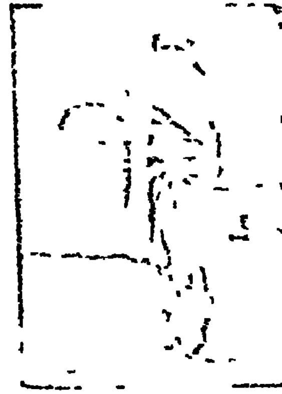

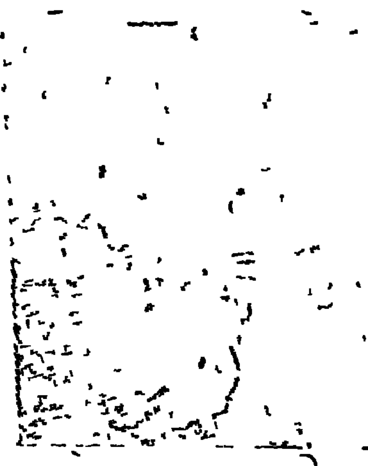
સ્વ. શેઠશ્રી આત્મારામ ,માણેકલાલ
અમદાવાદ

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

પાલનપુરવાળા
કોઠારી અમુલખચંદ મલુકચંદ

શેઠશ્રી ડગરુલાલજી
દરડા-મુ. ચિંચાલા

ભાનુભાઈ કેશવલાલ બાન્દ્રાવી
પાલનપુર-મુંબઈ

શેઠ જગજીવનભાઈ રતનશીભાઈ
બગડિયા-દામનગર

શેઠ ભોગીલાલ છગનલાલ ભાવસાર
સરસપુર-અમદાવાદ

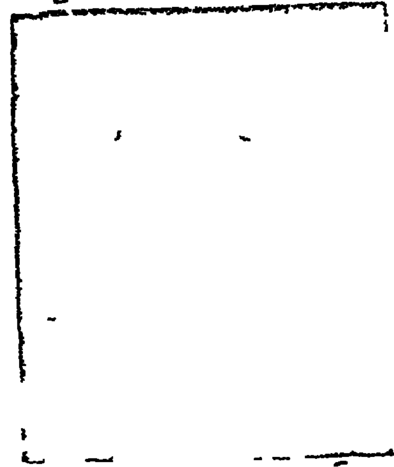

श्रीमान लालाजी हजारीलालजी
जवेरी-देहली

सेठ श्री भैरुदानजी अगरचंदजी
सेठिया बीकानेर

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

(૨૧.) શેઠશ્રી ધારશીભાઈ જીવણલાલ
બારસી

૨૨ શેઠશ્રી જીવરાજભાઈ મૂલચંદભાઈ
ધ્રાગધ્રા

શેઠશ્રી લક્ષ્મીચંદભાઈ જશકરણભાઈ
પાલણપુર નિવાસી

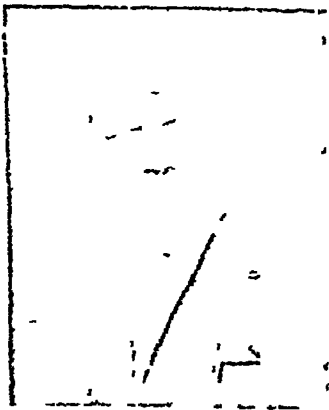
શ્રી વીનોદકુમાર વિરાણી રાજકોટ

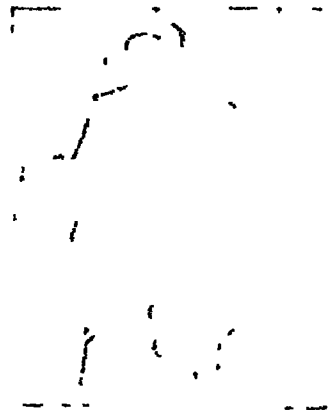
શેઠશ્રી દેવચંદભાઈ કોઠલાલભાઈ
વલાણી-સુરત

૨૫. સુધીરભાઈ જયંતીલાલ ઝવેરી
મુંબઈ.

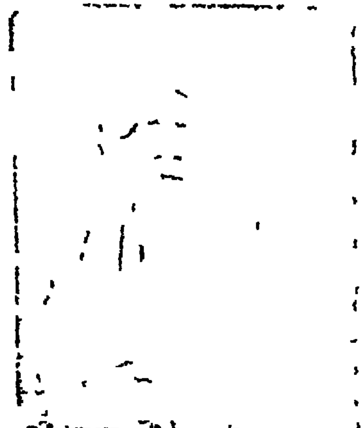
શ્રીમાન્ શેઠ મણીલાલ પોપટલાલ વોરા
અમદાવાદ.

श्रीमान सेठ लालाजी [illegible]
नाहटा, मु. देहली

શ્રી વ્રજલાલ દુર્લભજીભાઈ પારેખ
રાજકોટ.

કોઠારી હરગોવિંદ જેચંદભાઈ
રાજકોટ.

શેઠશ્રી મણીલાલ જેઠાભાઈ
પાલનપુરવાળા

श्रीमान् लालाजी पन्नालालजी नाहटा
सपरिवार-दिल्ली

श्री वीतरागाय नमः
श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर श्री घासीलालव्रतिविरचितया
प्रमेयबोधिन्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्

श्री प्रज्ञापनासूत्रम्

(पञ्चमो भागः)

अथ द्वाविंशतितमं क्रियापदम् प्रारभ्यते

मूलम्- "कइ णं भंते किरियाओ पण्णत्ताओ ? गोयमा ! पंचकिरियाओ पण्णत्ताओ, तं जहा-काइया १. अहिगरणिया २. पाओसिया ३, पारियावणिया ४, पाणाइवायकिरिया ५. काइया णं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता. ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-अणुवरयकाइया य दुप्पउत्तकाइया य. अहिगरणियाण भंते! किरिया कइविहा पण्णत्ता ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता. तं जहा संजोयणाहिगरणिया य निव्वत्तणाहिगरणिया य, पाओसियाणं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता ! गोयमा ! तिविहा पण्णत्ता तं जहा-जे णं अप्पणो वा परस्स वा तदुभयस्स वा असुभं मणं संपधारेइ, सेत्तं पाओसिया किरिया, पारियावणिया णं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता ? गोयमा ! तिविहा पण्णत्ता. तं जहा-जे णं अप्पणो वा परस्स वा तदुभयस्स वा अस्सायं वेयणं उदीरेइ, से त्तं पारियावणिया किरिया, पाणातिवायकिरिया णं भंते ! कइविहा पण्णत्ता ? गोयमा ! तिविहा पण्णत्ता, तं जहा-जे णं अप्पाणं वा परं वा तदुभयं वा जीवियाओ ववरोवेइ से तं पाणाइवायकिरिया " ॥सू १.॥

छाया-कति खलु भदन्त ! क्रियाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्च क्रियाः प्रज्ञप्ताः,

---

बाईसवां क्रियापदका प्रारम्भ

शब्दार्थ:-(कइ णं भंते ! किरियाओ पण्णत्ताओ) हे भगवन् ! क्रियाएँ कितनी

બાવીસમા ક્રિયાપદનો આરંભ

શબ્દાર્થ -(कइ ण भंते ! किरियाओ पण्णत्ताओ) હે ભગવન્ ! ક્રિયાઓ કેટલા પ્રકારની કહી છે?

तद्यथा—कायिकी १. आधिकरणिकी २, प्राद्वेषिकी ३, पारितापनिकी ४, प्राणातिपातक्रिया ५, कायिकी खलु भदन्त ! क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता ? गौतम ! द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—अनुपरतकायिकी च दुष्प्रयुक्तकायिकी च, आधिकरणिकी खलु भदन्त ! क्रिया कति विधा प्रज्ञप्ता ? गौतम ! द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—संयोजनाधिकरणिकी च निर्वर्तनाधिकरणिकी च, प्राद्वेपिकी खलु भदन्त ! क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता ? गौतम ! त्रिविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—येन आत्मनो वा परस्य वा तदुभयस्य वा अशुभं मनः संप्रधारयति, सा एषा प्राद्वेषिकीक्रिया, पारितापनिकी खलु भदन्त ! क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता ?

कही है? (गोयमा! पंचकिरियाओ पण्णत्ताओ) पाच क्रियाएँ कही हैं (तं जहा-काइया, अहिगरणिया, पाओसिया, पारियावणिया, पाणाइवायकिरिया) वे इस प्रकार कायिकी, अधिकरणिकी प्राद्वेषिकी पारितापत्तिकी और. प्राणातिपातिकी

(काइया णं भंते! किरिया कइविहा पण्णत्ता?) हेभगवन् ! कायिकी क्रिया कितने प्रकार की कही हैं ? (गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! दो प्रकारकी कही है (तं जहा अणुवरयकाइया य दुप्पउत्तकाइया य) अनुपरत कायिकी क्रिया और द्रुष्प्रयुक्त कायिकी क्रिया)

(अहिगरणिया णं भंते किरिया कइविहा पण्णत्ता ?) हेभगवन् ! अधिकरणिकी क्रिया कितने प्रकारकी कही हे? (गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता)हे गौतम ! दो प्रकारकी कही है !(तं जहा संजोयणा हिगराणीया य निव्वत्तणाहिगराणिया य) वह इस प्रकार संयोजनाधिकरणिकी और नर्वर्त्तनाधिकरणिकी (पाओसियाणं भंते ! किरिया कइ विहा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! प्राद्वेषिकी क्रिया कितने प्रकारकी कही है ? (गोयमा तिविहा पण्णत्ता) हे गौतम तीन प्रकारकी कही है !(तं जहा-जेणं) जिसके —द्वारा (अप्पणोवा) अपनेलिए (परस्स वा) अथवा दूसरे के लिए (तदुभयस्स वा)

(गोयमा ! पच किरियाओ पण्णत्ताओ) પાચ ક્રિયાઓ કહી છે (त जहा—काइया, अहिगरणिया, पाओसिया पारियावणिया, पाणाइवायकिरिया) તેઓ આ પ્રકારે—કાયિકી, અધિકરણિકી પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી, અને પ્રાણાતિપાતિકી

(काइया ण भते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता !) હે ભગવન્ ! કાયિકીક્રિયા કેટલા પ્રકારની છે ? (गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता)હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની કહેલી છે (त जहा-अणुवरय काइया य दुप्पउत्तकाइया य) અનુપરત કાયિકી ક્રિયા અને દુષ્પ્રયુક્ત કાયિકી ક્રિયા

(अहिगरणिया ण भते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! અધિકરણિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે? (गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ બે પ્રકારની કહી છે (त जहा—सजोयणाहिगरणिया य निव्वत्तणाहिगरणिया य) તે આ પ્રકારે સંયોજનાધિકરણિકી અને નિર્વર્ત્તનાધિકરણિકી

(पाओसियाण भते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! પ્રાદ્વેષિકીક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે? (गोयमा ! तिविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની કહી છે (त जहा जेणं) જેના દ્વારા (अप्पणो वा) પોતાને માટે (परस्स वा) અથવા બીજાના માટે (तदुभयस्स वा) અથવા બન્નેના માટે

गौतम ! त्रिविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा–येन आत्मनो वा परस्य वा तदुभयस्य वा असाता वेदना मुदीरयति. सा एषा पारितापनिकी क्रिया प्राणातिपातक्रिया खलु भदन्त ! कति विधा प्रज्ञप्ता ! गौतम ! त्रिविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा–येन आत्मानं वा परं वा तदुभयं वा जीवितात् व्यपरोपयति सा एषा प्राणातिपातक्रिया ॥ सू. १ ॥

टीका–एकविंशतितमे पदे गतिपरिणामविशेषरूपं शरीरभेदसंस्थानावगाहनादिकं प्ररूपितम्, अथ द्वाविंशतितमे पदे नारकादिगतिपरिणामेन परिणतानां जीवानां प्राणाति-

---

अथवा दोनों के लिए (असुभं) अशुभ (मणं) मन (संपधारेइ) धारण करता है (से त्तं पाओसिया किरिया) वह प्राद्वेषिकी क्रिया है (पारियावणिया णं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! पारितापनिकी क्रिया कितने प्रकार की कही है ? (गोयमा ! तिविहा पण्णत्ता) हे गौतम! तीन प्रकार की कही है (तं जहा) वह इस प्रकार (जे णं अप्पणो वा, परस्स वा, तदुभयस्स वा) जिसके द्वारा अपने को अथवा दूसरे को अथवा दोनों को (अस्सायं वेयणं उदीरेइ) आसाता वेदन कर्म की उदीरणा करता है (सेत्तं पारियावणिया किरिया) वह पारितापनिकी क्रिया है (पाणाइयवायकिरिया णं भंते ! कइविहा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! प्राणातिपातिकी क्रिया कितने प्रकार की कही है? (गोयमा तिविहा पण्णत्ता) हे गौतम तीन प्रकारकी कही है (तं जहा) वह इस प्रकार (जे णं अप्पाण वा परं वा तदुभयं वा) जिसके द्वारा अपने को, दूसरे को, अथवा दोनों को (जीवियाओ ववरोवेइ) जीवन से व्युपरत–रहित करता है (से त्तं पाणाइवाय-किरिया) वह प्राणातिपात क्रिया है

टीकार्थः– इक्कीसवें पदमें गति परिणाम विशेष रूप शरीर के भेदों का, संस्थानो का तथा अवगाहना आदि का निरूपण किया गया है अब बाईसवें पदमें

(असुभ) અશુભ (मण) મન (सपधारेइ) ધારણ કરે છે (से त पाओसिया किरिया) તે પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા છે

(पारियावणिया ण भते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! પારિતાપનિકીક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે ? (गोयमा ! तिविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની કહી છે (त जहा) તે આ પ્રકારે (जे ण अप्पणो वा, परस्स वा, तदुभयस्स वा) જેના દ્વારા પોતાના અથવા બીજાના અથવા બન્નેના (अस्साय वेयण उदीरेइ) અસાતા વેદનાની ઉદીરણા કરે છે (सेत्त पारियावणिया किरिया) તે પારિતાપનિકી ક્રિયા છે

(पाणाइवायकिरियाण भ ते ! कइविहा पण्णत्ता) ભગવન્ પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે ? (गोयमा ! तिविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની કહી છે (त जहा) તે આ પ્રકારે (जेण अप्पाण वा पर वा तदुभय वा) જેના દ્વારા પોતાને અથવા બીજાને અથવા બન્નેને (जीवियाओ ववरोवेइ) જીવનથી વ્યુપરત–રહિત કરે છે (से त पाणाइवायकिरिया) તે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા છે,

ટીકાર્થ — એકવીસમા પદમા ગતિ પરિણામ વિશેષરૂપ શરીરના ભેદોનુ સસ્થાનોનુ તથા અવગાહના આદિનુ નીરૂપણ કર્યું છે

पातादिरूपक्रियाविशेषान् प्ररूपयितुमाह-'कइ णं भंते ! करियाओ पण्णत्ताओ?' हे भदन्त ! कति खलु क्रियाः-कर्मबन्धकारणीभूतचेष्टाःप्रज्ञप्ताः? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंच किरियाओ पण्णत्ताओ' पञ्च क्रियाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-काइया १, अहिगरणिया २, पाओसिया ३, पारियावणिया ४, पाणाइवायकिरिया ५, तद्यथा-कायिकी १, आधिकरणिकी २, प्राद्वेषिकी ३, पारितापनिकी ४, प्राणातिपातक्रिया ५, तत्र चीयते ऽस्मिन् अयं वेति कायः शरीरं, काये भवा, कायेन निवृत्ता-निष्पादिता वा कायिकी क्रिया १, एवम् अधिक्रियते-संस्थाप्यते नारकतिर्यंचादिषु आत्माऽनेनेति अधिकरणम्-अनुष्ठानविशेषः, चक्रखड्गादि बाह्य वस्तु वा तत्र भवा, तेन वा निर्वृत्ता आधिकरणिकी क्रिया २, प्रद्वेषो- मत्सरः कर्मबन्धकारणम् अशुभो जीवपरिणाम,विशेषः,

नारक आदि विभिन्न पर्यायों को प्राप्त जीवो की प्राणातिपात आदि क्रियाओं की प्ररूपणा की जाती है

श्री गौतमस्वामी-हेभगवन् ! क्रियाएं अर्थात् कर्मबन्ध के कारणभूत जीव के व्यापार कितनी प्रकार की कही है ?

श्री भगवन्-हे गौतम पांच क्रियाएँ कही गई हैं, वे इस प्रकार हैं (१) कायिकी (२) आधिकारणिकी (३) प्राद्वेषिकी (४) पारितापनिकी और (५) प्राणातिपात क्रिया । जो उपचित होता है अथवा जिसमें (हड्डी आदि में) उपचित होता है वह काय अर्थात् शरीर । काय से उत्पन्न होने वाली क्रिया कायिकी क्रिया कहलाती है । जिसके कारण आत्मा नरक आदि में अधिकृत हो उसे अधिकरण कहते हैं । अधिकरण अनुष्ठान भी कहलाता है और चक्र या खड्ग आदि भी कहलाते हैं, जो हिंसा के कारण हो । अधिकरण से होने वाली क्रिया अधिकारणीकी क्रिया है । प्रद्वेप का अर्थ है मत्सर या जीव का वह अशुभ परिणाम जो कर्मवंधका कारण हो । उस प्रद्वेप से उत्पन्न

હવે બાવીસમા પદમા નારક આદિ વિભિન્ન પર્યાયોને પ્રાપ્ત જીવોની પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયાઓની પ્રરૂપણા કરાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ક્રિયાઓ અર્થાત કર્મબંધના કારણ ભૂત જીવનો વ્યાપાર કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પાચ ક્રિયાઓ કહેલી છે, તે આ પ્રકારે છે (૧) કાયિકી(૨) અધિકારીણિકી (૩) પ્રાદ્વેષિકી (૪) પારિતાપનિકી (૫) પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા

જે ઉપચિત થાય છે અથવા જેમા (હાડકાવિગેરેમા) ઉપચિત વધારો થાય છે, તે કાય અર્થાત્ શરીર, કાયથી ઉત્પન્ન થનારી ક્રિયા કાયિકી ક્રિયા કહેવાય છે જેના કારણે આત્મા નરકઆદિમા અધિકૃત થાય, તેને અધિકરણ કહે છે અધિકરણ અનુષ્ઠાન પણ કહેવાય છે અને ચક્ર અગર ખડ્ગ આદિ પણ કહેવાય છે, જે હિંસાના કારણ હોય છે અધિકરણથી થનારી ક્રિયા આધિકારણિકી ક્રિયા છે પ્રદ્વેષનો અર્થ છે મત્સર અગર જીવનુ તે અશુભ પરિણામ

तत्र भवा तेन निवृत्ता वा प्राद्वेषिकी प्रद्वेष एव प्राद्वेषिकी क्रिया ३, परितापनं परितापः पीडनम् तस्मिन् भवा, तेन निवृत्ता वा पारितापनिकी परितापनमेव वा पारितापनिकी क्रिया ४, प्राणाः इन्द्रियादयस्तेषामतिपातो विध्वंसस्तद् विषयिणी क्रिया, प्राणातिपातक्रिया प्राणातिपातरूपा वा क्रिया प्राणातिपातक्रिया व्यपदिश्यते ५, गौतमः पृच्छति–'काइया णं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता हे भदन्त ! कायिकी खलु क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता ? भगवानाह–'गोयमा ! हे गौतम ! 'दुविहा पण्णत्ता' कायिकीक्रिया द्विविधा प्रज्ञप्ता, 'तं जहा अणुवरय काइया य दुप्पउत्तकाइया य, तद्यथा-अनुपरतकायिकी च दुष्प्रयुक्त कायिकी च, तत्र सावद्ययोगाद् देशतः सर्वतो वा विरतः-उपरतो नोपरतः-अनुपरतः कुतश्चिदपि अनिवृत्त इत्यर्थः, तस्य कायिकी अनुपरतकायिकी क्रिया व्यपदिश्यते' इयञ्च प्रतिप्राणिवर्तमानअविरतस्य विज्ञेया, नो देशविरतस्य नो वा सर्वविरतस्य संभवति, एवम् -दुष्टं प्रयुक्तं -कायादिना प्रयोगो यस्य स

होने वाली क्रिया को प्राद्वेषिकी क्रिया कहते है । परिताप का अर्थ हैं पीडन किसी को पीडा न पहुंचाने से होने वाली क्रिया पारितापनिकी क्रिया कहलाती है । इन्द्रिय आदि प्राण कहलाते हैं, उनका विनाश करना प्राणातिपाति की क्रिया हैं अथवा प्राणातिपात विषयक क्रिया को प्राणातिपातिकी क्रिया कहते हैं

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् कायिकी क्रिया कितने प्रकार की है । श्री भगवान्-हे गौतम ! कायिकी क्रिया के दो भेद हैं, वे इस प्रकार हैं–अनुपरत कायिकी और दुष्प्रयुक्त कायिकी । जो जीव सावद्य व्यपार से एकदेश अथवा पूर्णरूप से विरत नहीं हुआ है, उसकी कायिकी क्रिया को अनुपरत कायिकी क्रिया कहते हैं । यह क्रिया प्रत्येक अविरतजीव में पाइ जाती है 'किन्तु देशविरत और सर्व विरत जीव को नही लगती । जो अपने कार्य आदि को अप्रशस्त व्यापार में प्रवृत्त करता है उसे दुष्प्रयुक्त कहते हैं । उसकी कायिकी चेष्टा दुष्प्रयुक्त

જે કર્મબન્ધનુ કારણ છે. તે પ્રદ્વેષથી ઉત્પન્ન થનારી ક્રિયા ને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા કહે છે પરિતાપનો અર્થ છે પીડન કોઇને પીડા પહોચાડવાથી થનારી ક્રિયા પારિતાપનિકી ક્રિયા કહેવાય છે ઇન્દ્રિય આદિપ્રાણ કહેવાય છે. તેનો વિનાશ કરવો પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા છે અથવા પ્રાણાતિપાત વિષયક ક્રિયા ને પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા કહેવાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! કાયિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! કાયિકીક્રિયાના બે ભેદ છે, તે આ પ્રકારે છે–અનુપરતકાયિકી અને દુષ્પ્રયુક્તકાયિકી જે જીવ સાવદ્ય વ્યાપારથી એકદેશથી અથવા પૂર્ણરૂપથી વિરત નથી થયેલ તેની કાયિકી ક્રિયાને અનુપરત કાયિકી ક્રિયા કહે છે આ ક્રિયા પ્રત્યેક અવિરત જીવમા મળી આવે છે, કિન્તુ દેશવિરત અને સર્વવિરત જીવને નથી લાગતી જે પોતાની કાયા આદિને અપ્રશસ્ત વ્યાપારમા પ્રવૃત્ત કરે છે. તેને દુષ્પ્રયુક્ત કહે છે. તેના કાયિક

दुष्प्रयुक्त स्तस्य कायिकी दुष्प्रयुक्तकायिकी, सा च प्रमत्तसंयतस्यापि विज्ञेया, प्रमत्ते सति कायदुष्प्रयोगसम्भवात्, गौतमः पृच्छति- 'अहिगरणिया णं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! आधिकरणिकी खलु क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहा पण्णत्ता' आधिकरणिकी क्रिया द्विविधा प्रज्ञप्ता, 'तं जहा-सजोयणहिरगणिया य, निव्वत्तणाहिगरणिया य' तद्यथा संयोनाधिकरणिकी च निर्वर्तनाधियरणिकी च, तत्र संयोजनम्-पूर्वनिष्पादिताना विपगस्त्राद्यङ्गानां मेलनं तदेव अपारसंसारकारणत्वाद् आधिकणिकी सयोजनाधिकरणिकी क्रिया, सा च विपशस्त्रास्त्राद्यङ्गानि पूर्वनिष्पादितानि संयोजयितु भवति, एवं निर्वर्तनम्-असिकुन्तशक्तितोमरखड्गादिशस्त्रविशेपाणामारम्भादितो निष्पादनं तदेवाधिकरणिकी निर्वर्तनाधिकणिकी, पञ्च प्रकारस्य शरीरस्य निष्पादनं उद्भवनं वा निर्वर्तनाधिकरणिकी क्रिया व्यपदिश्यते, पञ्चविधशरीरस्यापि दुष्प्रयुक्तस्य संसारवृद्धिकारणत्वात्, गौतमः पृच्छति-'पाओसियाणं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता ?' हे भदन्त! प्राद्वेपिकी खलु क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता !

कायिकी क्रिया कहलाती है । यह क्रिया प्रमत्त संयत को भी होती है। क्योंकी प्रमाद से युक्त होने की स्थितिमें काय रूप दुष्प्रयोग हो सकता है।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् आधिकरणिकी क्रिया कितने प्रकारकी कही है ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! आधिकरणिकी क्रिया के दो भेद होते हैं, संयोजनाधिकरणिकी क्रिया और निर्वर्त्तनाधिकरणिकी क्रिया। पहले से बने हुए शस्त्र अस्त्र विष आदि के अंगो का अवयवों को जोड़ना संयोजना अधिकरण है। संसार का कारण होने से ऐसी क्रिया संयोजनाधिकरणिकी क्रिया कहलाती हैं ! तलवार, भाला, शक्ति, तोमर, खड्ग आदि हिंसा के साधनों को नये सिरे से बनाना निर्वर्त्तनाधिकरणिकी क्रिया हैं । अथवा पांच प्रकार के शरीरो का बनाना भी निर्वर्त्तनाधिकरणिकी क्रिया है । क्योंकी दुष्प्रयुक्त शरीर भी संसारवृद्धिका कारण है ।

ચેષ્ટા દુષ્પ્રયુક્ત કાયિકી ક્રિયા કહેવાય છે. આ ક્રિયા પ્રમત્તસંયતને પણ હોય છે કેમકે પ્રમાદથી યુક્ત હોવાની સ્થિતિમા કાયાનો દુપ્રયોગ થઇ શકે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આધિકરણિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આધિકારણિકી ક્રિયાના બે ભેદ છે સંયોજનાધિકરણિકી અને નિર્વર્તનાધિકારણિકી પહેલેથી બનાવેલા શસ્ત્રાસ્ત્ર વિષ આદિના અંગોને અવયવોમા જોડવું સંયોજનાધિકરણ છે સંસારનું કારણ હોવાથી એવી ક્રિયા સંયોજનાધિકરણિકી ક્રિયા કહેવાય છે

તલવાર ભાલા, શક્તિ, તોમર, ખડ્ગ આદિ હિંસાના સાધનોને નવી રીતે બનાવવા તે નિર્વર્તનાધિકરણિ ક્રિયા છે અથવા પાચ પ્રકારના શરીરોનું બનાવવું પણ નિર્વર્તનાધિકરણિકી ક્રિયા છે. કેમકે દુષ્પ્રયુક્ત શરીર પણ સંસાર વૃદ્ધિનું કારણ છે.

भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिविहा पण्णत्ता' प्राद्वेषिकी क्रिया त्रिविधा प्रज्ञप्ता 'तं जहा जे णं अप्पणो वा परस्स वा तदुभयस्स वा असुभ मणं संपधारेइ !' तद्यथा येन प्रकारेण जीवा आत्मनो वा-स्वस्य वा, परस्य वा अन्यस्य वा आत्मव्यतिरिक्तस्य तदुभयस्य वा स्वपरलक्षणस्योपरि अशुभम् अकल्याणम् -कलुषितम् मनः-अन्तःकरणं संप्रधायति-सम्यक्तया प्रकर्षेण धारयति-विचारयति सम्पादयति तेन हेतुना विषयस्य त्रिविधात्वात् प्राद्वेषिकी क्रिया त्रिप्रकारा व्यपदिश्यते, यथा कश्चित् पुरुषः केनापि प्रयोजनेन कस्मिंश्चित् कार्येस्वयमनुष्ठिते सति पर्यवसाने विपाकभयङ्करे संवृत्ते संमोहादविवेकाद् वा स्वात्मान एवोपरि कलुषितं मनः स प्रधारयति, एवमेव कश्चित् परस्योपरि तथाविधे कार्ये अनुष्ठिते सति पर्यवसाने विपाकदारुणे संवृत्ते अकुशलं मनःसंप्रधारयति, एवं कश्चित् स्वपरयोरुपरि तथाविधपरिणामे सति अकुशलं मनः संप्रधारयतीति अवगन्तव्यम् तदुपसंहरन्नाह-'से त्तं पाओसिया किरिया' सा एषा

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् प्राद्वेषिकी क्रिया के कितने भेद है ?

श्री भगवान्-हे गौतम प्राद्वेषिकी क्रिया तीन प्रकारकी है, क्योंकी जीव अपने आप के प्रति दूसरे के प्रति और स्व- पर दोनों के प्रति अशुभ-कलुपित मन को धारण करता है। इस प्रकार विषय तीन प्रकार का होने से प्राद्वेपिकी क्रिया भी तीन प्रकार की कही गई हैं। जैसे कोई पुरुष किसी प्रयोजन से स्वयं कोई कार्य करता है किन्तु उसका परिणाम अच्छा नहीं आता, तब वह मोह या अज्ञान के कारण अपने ही ऊपर कलुपित मन धारण करता है इसी प्रकार कोई दूसरे के ऊपर, कोई ऐसा कार्य करने पर, जिसका परिणाम अन्त में दारुण सिद्ध होता है, कलुषितमन धारण करता है। इसी प्रकार कोई अपने ऊपर और दूसरे के ऊपर भी कलुषितमन धारण करता है। इस कारण इस क्रिया के तीन भेद हो जाते है। यह प्राद्वेषिकी क्रिया के स्वरूप और उसके भेदों का कथन हुआ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાના કેટલા ભેદ છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા ત્રણ પ્રકારની છે, કેમકે જીવ પોતાના પ્રત્યે બીજાના પ્રત્યે અને સ્વ-પર બન્નેની પ્રતિ અશુભ કલુષિત મનને ધારણ કરે છે, એજ પ્રકારે વિષય ત્રણ પ્રકારના હોવાથી પ્રાદ્વેષિકીક્રિયા પણ ત્રણ પ્રકારની કહેલી છે જેમ કોઈ પુરૂષ પ્રયોજનથી સ્વય કોઈ કાર્ય કરે છે પરન્તુ તેનુ પરિણામ સારૂ નથી આવતુ ત્યારે તે મોહ કે અજ્ઞાનના કારણે પોતાનાજ ઉપર કલુષિત મનને ધારણ કરે છે એજ પ્રકારે કોઇબીજા ઉપર, કોઇ એવુ કાર્ય કરવાથી જેનું પરિણામ છેવટે દારૂણ સિદ્ધથાય, કલુષિત મન ધારણ કરે છે એજ પ્રકારે કોઈ પોતાના ઊપર અને બીજાના ઊપર પણ કલુષિત મન ધારણ કરે છે એ કારણે એ ક્રિયાના ત્રણ ભેદ થઈ જાય છે આ પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાનુ સ્વરૂપ અને તેના ભેદોનુ કથન થયું

दुष्प्रयुक्त स्तस्य कायिकी दुष्प्रयुक्तकायिकी, सा च प्रमत्तसंयतस्यापि विज्ञेया, प्रमत्ते सति कायदुष्प्रयोगसम्भवात्, गौतमः पृच्छति- 'अहिगरणिया णं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! आधिकरणिकी खलु क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहा पण्णत्ता' आधिकरणिकी क्रिया द्विविधा प्रज्ञप्ता, 'तं जहा-संजोयणहिगरणिया य, निव्वत्तणाहिगरणिया य' तद्यथा संयोनाधिकरणिकी च निर्वर्तनाधियरणिकी च, तत्र संयोजनम्-पूर्वनिष्पादिताना विषशस्त्राद्यङ्गानां मेलनं तदेव अपारसंसारकारणत्वाद् आधिकणिकी संयोजनाधिकरणिकी क्रिया, सा च विषशस्त्रास्त्राद्यङ्गानि पूर्वनिष्पादितानि संयोजयितु र्भवति, एवं निर्वर्तनम्-असिकुन्तशक्तितोमरखङ्गादिशस्त्रविशेषाणामारम्भादितो निष्पादनं तदेवाधिकरणिकी निर्वर्तनाधिकणिकी, पञ्च प्रकारस्य शरीरस्य निष्पादनं उद्भवनं वा निर्वर्तनाधिकरणिकी क्रिया व्यपदिश्यते, पञ्चविधशरीरस्यापि दुष्प्रयुक्तस्य संसारवृद्धिकारणत्वात्, गौतमः पृच्छति-'पाओसियाणं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता ?' हे भदन्त! प्राद्वेषिकी खलु क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता !

कायिकी क्रिया कहलाती है । यह क्रिया प्रमत्त संयत को भी होती है। क्योंकी प्रमाद से युक्त होने की स्थितिमें काय रूप दुष्प्रयोग हो सकता है।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् आधिकरणिकी क्रिया कितने प्रकारकी कही है ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! आधिकरणिकी क्रिया के दो भेद होते है, संयोजनाधिकरणिकी क्रिया और निर्वर्त्तनाधिकरणिकी क्रिया। पहले से बने हुए शस्त्र अस्त्र विष आदि के अंगो का अवयवों को जोड़ना संयोजना अधिकरण है। संसार का कारण होने से ऐसी क्रिया संयोजनाधिकरणिकी क्रिया कहलाती हैं ! तलवार, भाला, शक्ति, तोमर, खड्ग आदि हिंसा के साधनों को नये सिरे से बनाना निर्वर्त्तनाधिकरणिकी क्रिया हैं ।अथवा पांच प्रकार के शरीरों का बनाना भी निर्वर्त्तनाधिकरणिकी क्रिया है । क्योंकी दुष्प्रयुक्त शरीर भी संसारवृद्धिका कारण है ।

ચેષ્ટા દુષ્પ્રયુકત કાયિકી ક્રિયા કહેવાય છે. આ ક્રિયા પ્રમત્તસંયતને પણ હોય છે કેમકે પ્રમાદથી યુકત હોવાની સ્થિતિમા કાયાનો દુપ્રયોગ થઇ શકે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આધિકરણિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આધિકારણિકી ક્રિયાના બે ભેદ છે સયોજનાધિકરણિકી અને નિર્વર્તનાધિકારણિકી પહેલેથી બનાવેલા શસ્ત્રાસ્ત્ર વિષ આદિના અગોને અવયવોમા જોડવુ સયોજનાધિકરણ છે સસારનુ કારણ હોવાથી એવી ક્રિયા સયોજનાધિકરણિકી ક્રિયા કહેવાય છે

તલવાર ભાલા, શકિત, તોમર, ખડ્ગ આદિ હિસાના સાધનોને નવી રીતે બનાવવા તે નિર્વર્તનાધિકરણિ ક્રિયા છે અથવા પાચ પ્રકારના શરીરોનુ બનાવવુ પણ નિર્વર્તનાધિકરણિકી ક્રિયા છે. કેમકે દુષ્પ્રયુકત શરીર પણ સસાર વૃદ્ધિનુ કારણ છે

भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिविहा पण्णत्ता' प्राद्वेषिकी क्रिया त्रिविधा प्रज्ञप्ता 'तं जहा जे णं अप्पणो वा परस्स वा तदुभयस्स वा असुभं मणं संपधारेइ' तद्यथा येन प्रकारेण जीवा आत्मनो वा–स्वस्य वा, परस्य वा अन्यस्य वा आत्मव्यतिरिक्तस्य तदुभयस्य वा स्वपरलक्षणस्योपरि अशुभम् अकल्याणम् -कलुषितम् मनः-अन्तःकरणं संप्रधारयति–सम्यक्तया प्रकर्षेण धारयति–विचारयति सम्पादयति तेन हेतुना विषयस्य त्रिविधात्वात् प्राद्वेषिकी क्रिया त्रिप्रकारा व्यपदिश्यते, यथा कश्चित् पुरुषः केनापि प्रयोजनेन कस्मिंश्चित् कार्ये स्वयमनुष्ठिते सति पर्यवसाने विपाकभयङ्करे सवृत्ते संमोहाद्विवेकाद् वा स्वात्मान एवोपरि कलुषितं मनः स प्रधारयति, एवमेव कश्चित् परस्योपरि तथाविधे कार्ये अनुष्ठिते सति पर्यवसाने विपाकदारुणे संवृत्ते अकुशलं मनःसंप्रधारयति, एवं कश्चित् स्वपरयोरुपरि तथाविधपरिणामे सति अकुशलं मनः संप्रधारयतीति अवगन्तव्यम् तदुपसंहरन्नाह–'से त्तं पाओसिया किरिया' सा एषा

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन् प्राद्वेषिकी क्रिया के कितने भेद है ?

श्री भगवान्-हे गौतम प्राद्वेषिकी क्रिया तीन प्रकारकी है, क्योंकी जीव अपने आप के प्रति दूसरे के प्रति और स्व– पर दोनों के प्रति अशुभ–कलुषित मन को धारण करता है । इस प्रकार विषय तीन प्रकार का होने से प्राद्वेषिकी क्रिया भी तीन प्रकार की कही गई हैं । जैसे कोई पुरुष किसी प्रयोजन से स्वयं कोई कार्य करता है किन्तु उसका परिणाम अच्छा नहीं आता, तब वह मोह या अज्ञान के कारण अपने ही ऊपर कलुषित मन धारण करता है इसी प्रकार कोई दूसरे के ऊपर, कोई ऐसा कार्य करने पर, जिसका परिणाम अन्त मे दारुण सिद्ध होता है, कलुषितमन धारण करता है । इसी प्रकार कोई अपने ऊपर और दूसरे के ऊपर भी कलुषितमन धारण करता है । इस कारण इस क्रिया के तीन भेद हो जाते हैं । यह प्राद्वेषिकी क्रिया के स्वरूप और उसके भेदों का कथन हुआ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાના કેટલા ભેદ છે?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા ત્રણ પ્રકારની છે, કેમકે જીવ પોતાના પ્રત્યે બીજાના પ્રત્યે અને સ્વ-પર બન્નેની પ્રતિ અશુભ કલુષિત મનને ધારણ કરે છે, એજ પ્રકારે વિષય ત્રણ પ્રકારના હોવાથી પ્રાદ્વેષિકીક્રિયા પણ ત્રણ પ્રકારની કહેલી છે જેમ કોઈ પુરૂષ પ્રયોજનથી સ્વય કોઈ કાર્ય કરે છે પરન્તુ તેનુ પરિણામ સારૂ નથી આવતુ ત્યારે તે મોહ કે અજ્ઞાનના કારણે પોતાનાજ ઉપર કલુષિત મનને ધારણ કરે છે એજ પ્રકારે કોઇબીજા ઉપર, કોઇ એવુ કાર્ય કરવાથી જેનું પરિણામ છેવટે દારૂણ સિદ્ધથાય, કલુષિત મન ધારણ કરે છે એજ પ્રકારે કોઈ પોતાના ઊપર અને બીજાના ઊપર પણ કલુષિત મન ધારણ કરે છે એ કારણે એ ક્રિયાના ત્રણ ભેદ થઈ જાય છે આ પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાનુ સ્વરૂપ અને તેના ભેદોનુ કથન થયુ

उपर्युक्तरूपा प्राद्वेषिकी क्रिया व्यपदिश्यते। गौतमः पृच्छति-'पारियावणियाणं भंते! किरिया कइविहा पण्णत्ता?' हे भदन्त! पारितापनिकी खलु क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'तिविहा पण्णत्ता' पारितापनिकी क्रिया त्रिविधा प्रज्ञप्ता 'तं जहा-जे णं अप्पणो वा परस्स वा तदुभयस्स वा अस्सायं वेयणं उदीरेइ सेत्तं पारियावणिया किरिया' तद्यथा-येन प्रकारेण कश्चित्पुरुषः केनचिद् हेतुना अविवेकतः आत्मनो वा स्वस्यैव असाताम्-दुःखात्मिकां वेदनाम् उदीरयति-उत्पादयति, कश्चित्परस्य वा अन्यस्यैव असातां वेदना मुत्पादयति, कश्चित्पुनस्तदुभयस्य वा-स्वपरोभयस्यासातां वेदनामुत्पादयति, सा एषा-उपर्युक्तस्वरूपा पारितापानिकी क्रिया व्यपदिश्यते, अथैवं केशलुञ्चनतपोऽनुष्ठानाद्यकरणापत्तिः स्यात् तेषामपि यथायोगं स्वपरोभयासात

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् पारितापनिकी क्रिया के कितने भेद कहे गए हैं।

श्री भगवन्-हे गौतम पारितापनिकी क्रिया तीन प्रकार की कही है यथा जिसके द्वारा जीव अपने आप को असातावेदना उत्पन्न करता हैं दूसरे को असाता वेदना उत्पन्न करता है। और स्व-पर दोनोंको असाता वेदना उत्पन्न करता है। इस प्रकार पारितापनिकी क्रिया तीन प्रकारकी है। कोई पुरुष किसी कारण से अपने को ही दुःख रूप वेदना करता है, कोई किसीदूसरे को ही असाता वेदना उत्पन्न करता है और तीसरा कोई अपने को भी और दूसरेको भी असाता रूप वेदना का जनक होता हैं। यह सब पारितापनिकी क्रिया कहलाती है।

शंका-यदि अपने को असाता उत्पन्न करना पारितापनिक्रिया है तो मुनि को केश लुंचन तथा तपस्या आदि नहीं करना चाहिए, क्यों की उससे भी असाता की उत्पत्ति होती हैं।

समाधान- जैसे शल्य चिकित्सा से असाता उत्पन्न होती है, मगर परिणाम में हितकरी होने से वह अग्राह्य नहीं है,

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! પારિતાપાનિકી ક્રિયાના કેટલા ભેદ કહેલા છે?

શ્રી ભગવાન્-હેગૌતમ! પારિતાપનિકી ક્રિયા ત્રણ પ્રકારની કહીછે જેમકે, જેનાદ્વારા જીવ પોતે પોતાની જાતને અસાતાવેદના ઉત્પન્નકરેછે, બીજાને અસાતાવેદના ઉત્પન્ન કરેછે, અને સ્વપર બન્નેને અસાતાવેદના ઉત્પન્ન કરેછે એ પ્રકારે પારિતાપનિકી ક્રિયા ત્રણ પ્રકારની છે

કોઈ પુરૂષ કોઈ કારણથી પોતાનેજ દુઃખરૂપ વેદના ઉત્પન્ન કરે છે કોઇ, કોઈ બીજાનેજ અસાતાવેદના ઉત્પન્ન કરે છે. અને ત્રીજો કોઇ પોતાને અને બીજાને પણ અસાતા રૂપ વેદનાનો જનક થાય છે આ બધી પારિતાપનિકી ક્રિયા કહેવાય છે

શંકા-જો પોતાને અસાતા ઉત્પન્નકરવી તે પારિતાપનિકી ક્રિયાછે તો મુનિને કેશલુંચન તથા તપસ્યા આદિ ન કરવા જોઈએ કેમકે તેનાથી પણ અસાતાની ઉત્પત્તિ થાય છે

સમાધાન-જેમ શલ્ય ચિકિત્સાથી અસાતા ઉત્પન્ન થાય છે, પણ પરિણામમા હિતકારિ હોવાથી તે અગ્રાહ્ય નથી,

वेदनाकारणत्वादितिचेदत्रोच्यते-पर्यवसाने हितावहत्वेन विपाकहितत्वात् चिकित्सा-दिवत् केशलुञ्चनतपोऽनुष्ठानादेरपि असातवेदनाकारणत्वाभावात्, असाध्यतपोऽनुष्ठान-प्रतिषेधाच्च, तथाचोक्तम्-'सो हु तवो कायव्वो जेण मणो मंगुलं न चिंतेइ । जेण न इंदिय-हाणी जेण य जोगा न हायंति '॥१॥ तदेव तपःकर्तव्यं येन मनोऽमङ्गलं न चिन्तयति । येन नेन्द्रियहानि र्येन च योगा न हीयन्ते ॥१॥ अन्यत्रापि उक्तम्-'कायो न केवल-मयं परिपालनीयो, मृष्टैरमै र्बहुविधै र्नैच लालनीयः । चित्तेन्द्रियाणि न चरन्ति यथोत्पथेषु, वश्यानि येन च तथाऽऽचरितं जिनानाम् ॥१॥ इति, गौतमः पृच्छति-'पाणा इवायकिरिया णं भंते ! कइविहा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! प्राणातिपातक्रिया खलु कति-विधा प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिविहा ! पण्णत्ता' प्राणातिपात-क्रिया त्रिविधा प्रज्ञप्ता,' तं जहा-जे णं अप्पाणं वा परं वा तदुभयं वा जीवियाओ ववरोवेइ सेत्तं पाणाइवायकिरिया' तद्यथा-येन प्रकारेण आत्मानं वा-स्वं कश्चिद्विवेकी भीपण-

उसी प्रकार केशलुचन आदि और तपश्चरण आदि शुभक्रियाएँ भी परिणाम में हितावह होने से वस्तुतः असातावेदन का कारण नहीं है । हाँ ! असाध्य तप के अनुष्ठान का भगवान् ने निषेध किया ही है ।

कहा भी है-वही तप करना चाहिए जिससे मन में अप्रशस्त विचार उत्पन्न न हो, जिससे इन्द्रियों की हानि न हो और योगोंकी हीनता न हो ॥१॥

अन्यत्र भी कहा है-बढिया बढिया बहुत प्रकार के रसों से शरीर का लालन पालन नहीं करना चाहिए। जिनेन्द्र भगवन्तोंने ऐसा आचरण किया है, जिससे मन और इन्द्रियों की प्रवृत्ति कुमार्ग में न हो ॥१॥

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! प्राणातिपातक्रिया कितने प्रकार की कही है ?

श्री भगवान्-हे गौतम प्राणातिपातक्रिया तीन प्रकार की कही है, वह इस प्रकार-अपने आप को जीवन से रहित करना, दूसरे को जीवन से रहित करना

એ પ્રકારે કેશલુંચન આદિ અને તપશ્ચરણ આદિ ક્રિયાઓ પરિણામમાં હિતાવહ હોવાથી વસ્તુતઃ અસાતાવેદનાનું કારણ નથી હા ! અસાધ્ય તપના અનુષ્ઠાનનો ભગવાને નિષેધ કરેલોજ છે.

કહ્યું પણ છે-તેજ તપ કરવું જોઈએ કે જેથી મનમાં અપ્રશસ્ત વિચાર ઉત્પન્ન ન થાય જેનાથી ઇન્દ્રિયોની હાનિ ન થાય અને યોગની હીનતા ન થાય ॥૧॥

બીજે પણ કહ્યું-ઉત્તમોત્તમ ઘણા પ્રકારના રસોથી શરીરનું લાલન પાલન ન કરવું જોઈએ જિનેન્દ્ર ભગવાને એવું આચરણ કર્યું છે કે જેનાથી મન અને ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિ કુમાર્ગમાં ન જાય ॥૧॥

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! પ્રાણાતિપાત ક્રિયા ત્રણ પ્રકારની કહેલી છે, તે આ પ્રકારે પોતે પોતાની જાતને જીવન રહિત કરવો બીજાને જીવન રહિત કરવો તથા પોતાને તેમજ અન્ય

प्रपातादिना जीविताद्-जीवनाद् व्यपरोपयति-पृथक्करोति-प्राणरहितं करोति कश्चित्तु परं वा कमपि प्राणिनं प्रद्वेषादिना जीविताद् व्यपरोपयति, कश्चित्पुनरविवेकादिना तदुभयं वा-स्वपरोभयं जीविताद् व्यपरोपयति तेन हेतुना सा एषा प्राणातिपातक्रिया व्यपदिश्यते, एतस्मादेव कारणात् तीर्थंकृद्भिरकालमरणमपि निषिद्धं तत्रापि प्राणातिपातक्रियादोषसम्भवात्, तथा च स्वपरतदुभयरूपविषयत्रैविध्यात् प्राद्वेषिकी पारितापनिकी प्राणातिपातक्रिया च तिस्रोऽपि प्रत्येकं त्रिप्रकारा भवतीति प्रतिपादितम् ॥सू. १॥

क्रियाविशेषवक्तव्यता

मूलम्-"जीवा णं भंते ! किं सकिरिया अकिरिया? गोयमा ! जीवा सकिरिया वि, अकिरियावि, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-जीवा सकिरिया वि अकिरिया वि? गोयमा ! जीवा दुविहा पण्णत्ता, तं जहा -संसारसमावण्णगा य. असंसारसमावण्णगा य, तत्थ णं जे ते असंसारसमावण्णगा तेणं सिद्धा, सिद्धाणं अकिरिया, तत्थ णं जे ते संसारसमावण्णगा ते दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-सेलेसिपडिवण्णगा य असेलेसिपडिवण्णगा य, तत्थ णं जे ते सेलेसिपडिवण्णगा ते णं अकिरिया. तत्थ णं

तथा अपने को और दूसरे को दोनों को जीवन से रहित करना । कोई कोई अविवेकी भीषणप्रपात आदि करके अपने आपको ही जीवन से रहित कर लेता है, अर्थात् आत्मघातकरके प्राणत्याग देता है, कोई द्वेष के वश होकर किसी दूसरे प्राणी को प्राणहीन बना देता है. और कोई अविवेक आदि के कारण अपने को भी और दूसरेको भी प्राणहीन कर देता है । यह सब प्राणातिपातक्रिया कहलाती हैं ।

इसी कारण श्री तीर्थंकर भगवान् ने अकाल में मरण का निषेध किया है, क्योंकी ऐसा करने से प्राणातिपातक्रिया का दोष संभव होता हैं ।

इस प्रकार, स्व पर, और उभय, यों तीन प्रकार के विषयभेद से प्राद्वेषिकी पारितापनिकी और प्राणातिपातिकी ये तीनों क्रियाएँ तीन तीन प्रकार की कही गई है ॥ सू १ ॥

ने, બન્નેને જીવનથી રહિત કરવા કોઈ કોઈ અવિવેકી ભીષણપ્રપાત આદિ કરીને પોતે પોતાને જીવનથી રહિત કરી દે છે, અર્થાત્ આત્મઘાતકરીને પ્રાણત્યાગ કરી દે છે, કોઇ દ્વેષને વશ થઇને બીજા પ્રાણીને પ્રાણહીન બનાવીદે છે અને કોઇ અવિવેક આદિના કારણે પોતાને તેમજ બીજાને પણ પ્રાણહીન કરીદે છે આ બધી પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કહેવાય છે

એ કારણે તીર્થંકર ભગવાને અકાળમાં મરણનોનિષેધ કર્યો છે, કેમકે, એમ કરવાથી પ્રાણાતિપાત ક્રિયાનો દોષ ઉત્પન્ન થાય છે

એ પ્રકારે સ્વ પર અને ઉભય એમ ત્રણ પ્રકારના વિષય ભેદથી પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતિકી આ ત્રણે ક્રિયાઓ ત્રણ ત્રણ પ્રકારની કહી છે. ॥સૂ. ૧॥

जे ते असेलेसिपडिवण्णगा तेणं अकिरिया. से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-जीवा सकिरिया वि अकिरिया वि, अत्थि णं भंते ! जीवाणं पाणाइवाएणं किरिया कज्जइ ? हंता, गोयमा ! अत्थि, कम्हि णं भंते ! जीवाणं पाणाइवाएणं किरिया कज्जइ ? गोयमा ! छसु जीवनिकाएसु, अत्थि णं भंते ! नेरइयाणं पाणाइवाएणं किरिया कज्जइ ? गोयमा ! एवं चेव. एवं जाव निरंतरं वेमाणियाणं, अत्थि णं भंते ! जीवाणं मुसावाएणं किरिया कज्जइ ? हंता, अत्थि, कम्हि णं भंते ! जीवाणं मुसावाएणं किरिया कज्जइ ? गोयमा ! सव्वदव्वेसु. एवं निरंतरं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं अत्थि णं भंते ! जीवाणं अदिन्नादाणेणं किरिया कज्जइ ? हंता अत्थि, कम्हि णं भंते ! जीवाणं आदिन्नादाणेणं किरिया कज्जइ ? गोयमा ! गहणधारणिज्जेसु दव्वेसु, एवं नेरइयाणं निरंतरं जाव वेमाणियाणं, अत्थि णं भंते ! जीवाणं मेहुणेणं किरिया कज्जइ ? हंता अत्थि, कम्हि णं भंते ! जीवाणं मेहुणेणं किरिया कज्जइ ? गोयमा ! रूवेसु वा रूवसहगएसु वा दव्वेसु, एवं नेरइयाणं निरंतरं जाव वेमाणियाणं, अत्थि णं भंते ! जीवाणं परिग्गहेण किरिया कज्जइ ? हंता. अत्थि, कम्हि णं भंते ! परिग्गहे णं किरिया कज्जइ ? गोयमा ! सव्वदव्वेसु, एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं, एवं कोहेणं माणेणं मायाए लोभेणं पेज्जेणं दोसेणं कलहेणं अब्भक्खाणेणं सुन्नेणं, परपरिवाएणं अरतिरती ते माया मोसेणं मिच्छादंसणसल्लेणं सव्वेसु जीवा नेरइयभेदेणं भाणियव्वा, निरंतरं जाव वेमाणियाणं ति, एवं अट्ठारस एए दंडगा ।१८। ॥सू. २॥

छाया-जीवाः खलु भदन्त ! किं सक्रियाः, अक्रियाः ? गौतम ! जीवाःसक्रिया अपि, अक्रिया अपि, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-जीवाःसक्रिया अपि, अक्रिया-

शब्दार्थ- (जीवा णं भंते ! किं सकिरिया, अकिरिया?) हे भगवन् जीव क्रिया सहित हैं अथवा क्रिया रहित हैं ? (गोयमा ! जीवा सकिरिया वि, अकिरिया वि) हे गौतम जीव क्रिया सहित भी है और क्रिया रहित भी हैं।

શબ્દાર્થ-(जीवा ण भंते ! किं सकिरिया, अकिरिया?) હે ભગવન્ ! જીવ ક્રિયા સહિત છે અથવા ક્રિયા રહિત છે ? (गोयमा ! जीवा सकिरिया वि, अकिरिया वि) હે ગૌતમ ! જીવ ક્રિયા સહિત પણ છે

अपि ? गौतम ! जोवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा संसारसमापन्नकाश्च, असंसारसमापन्नकाश्च, तत्र खलु ये अमी असंसारसमापन्नकास्ते खलु सिद्धाः, सिद्धाः खलु अक्रियाः तत्र खलु ये अमी संसारसमापन्नकास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-शैलेशीप्रतिपन्नकाश्च, अशैलेशीप्रतिपन्नकाश्च तत्र खलु ये अमी शैलेशीप्रतिपन्नका स्ते खलु अक्रियाः, तत्र खलु ये अमी अशैलेशी प्रतिपन्नका स्ते खलु सक्रियाः तत् तेनार्थेन गौतम ! एव मुच्यते-जीवाः सक्रिया अपि अक्रिया अपि, अस्ति खलु भदन्त ! जीवानां प्राणाति-

(से केणट्ठेण भंते ! एवं वुच्चइ-जीवा सकिरिया वि, अकिरियावि) हे भगवन् किस कारण से ऐसा कहा है कि जीव सक्रिय भी हैं और अक्रिय भी हैं?

(गोयमा ! जीवा दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-संसारसमावण्णगा य असंसारसमावण्णगा य) हे गौतम! जीव दो प्रकार के कहे हैं यथा-संसारसमापन्नक अर्थात् संसारी और असंसारसमापन्नक अर्थात् मुक्त।

(तत्थ ण जे ते असंसारसमावण्णगा ते णं सिद्धा) उनमें जो असंसारसमापन्नक हैं वे सिद्ध हैं (सिद्धाणं अकिरिया) सिद्ध अक्रिय हैं

(तत्थ णं जे ते संसारसमावण्णगा ते दुविहा पण्णत्ता) उन आत्माओं में जो संसार समापन्नक है, वे दो प्रकार के कहे है (तं जहा सेलेसिपडिवण्णगा य असेलेसि पडिवण्णगा य) वे इस प्रकारसे है-शैलेशी प्रतिपन्न और अशैलेशी प्रतिपन्न (तत्थ णं जे ते सेलेसिपडिवण्णगा ते णं अकिरिया) उनमें जो शैलेशी प्रतिपन्न हैं, वे अक्रिय हैं (तत्थ णं जे ते अलेसिपडिवण्णगा ते ण सकिरिया) उनमें जो अशैलेशी प्रतिपन्न है वे क्रिया युक्त हैं।

અને ક્રિયા રહિત પણ છે

(से केणट्ठेण भते ! एवं वुच्चइ-जीवा सकिरिया वि, अकिरिया वि) હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ કહેવામા આવેલ છે કે જીવ સક્રિય પણ છે અને અક્રિય પણ છે?

(गोयमा ! जीवा दुविहा पण्णत्ता, त जहा-ससारसमावण्णगा य, अस सारसमावण्णगा य) હે ગૌતમ ! જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે જેમ કે-સ સાર સમાપન્નક અર્થાત્ સ સારી અને અસ સાર સમાપન્નક અર્થાત્ મુક્ત.

(तत्थ ण जे ते असंसारसमावण्णगा ते ण सिद्धा) તેઓમા જે અસ સાર સમાપન્નક છે તેઓ સિદ્ધ છે (सिद्धाण अकिरिया) સિદ્ધ અક્રિય છે

(तत्थ ण जे ते ससारसमावण्णगा ते दुविहा पण्णत्ता) તેઓમા જે સ સાર સમાપન્નક છે, તેઓ બે પ્રકારના કહ્યા છે (त जहा-सेलेसिपडिवण्णगा य असेलेसिपडिवण्णगा य) તેઓ આ પ્રકારે સૈલેશી પ્રતિપન્ન અને અશૈલેશી પ્રતિપન્ન (तत्थ ण जे ते सेलेसिपडिवण्णगा ते ण अकिरिया) તેઓમા જે શૈલેશી પ્રતિપન્ન છે, તેઓ અક્રિય છે (तत्थ ण जे ते अलेसिपडिवण्णगा तेण सकिरिया) તેઓમા જે અશૈલેશી પ્રતિપન્ન છે તેઓ ક્રિયા યુક્ત છે

(से तेणट्ठेण गोयमा ! एव वुच्चइ-जीवा सकिरिया वि, अकिरिया वि) એહેતુથી હે ગૌતમ ! એવુ

पातेन क्रिया क्रियते? हन्त गौतम ! अस्ति कस्मिन् खलु भदन्त जीवानां प्राणातिपातेन क्रिया क्रियते ? गौतम षट्सु जीवनिकायेषु अस्ति खलु भदन्त ! नैरयिकाणां प्राणातिपातेन क्रिया क्रियते ? गौतम! एवञ्चैव, एवं यावन्निरन्तरं वैमानिकानाम्, अस्ति खलु भदन्त ! जीवानां मृषावादेन क्रिया क्रियते ? हन्त अस्ति, कस्मिन, खलु भदन्त ! जीवानां मृषावादेन क्रिया क्रियते? गौतम! सर्वद्रव्येषु एवं निरन्तरं नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, अस्ति खलु भदन्त ! जीवानाम् अदत्तादानेन क्रिया क्रियते?

(से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ जीवा सकिरिय वि, अकिरिया वि) इस हेतु हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि कितनेक जीव क्रिया युक्त भी हैं और कितनेक क्रिया रहित भी है।

(अत्थि णं भंते जीवाणं पाणाइवायकिरिया कज्जइ?) क्या भगवन् जीवों को प्राणातिपातसे क्रिया की जाती है-होती है? (हंता गोयमा ! अत्थि) हा गौतम! होती है (कम्हि णं भंते जीवाणं पाणाइवाएणं किरिया कज्जइ?) किसमें हे भगवन् जीवों को प्राणातिपात द्वारा क्रिया की जाती है? (गोयमा छसु निकाएसु) हे गौतम! छहों निकायों में (अत्थि ण भंते! नेरइयाणं पाणाइवाएणं किरिया कज्जइ?) क्या हे भगवन् ! प्राणातिपात से नारकों को क्रिया होती है? (गोयमा! एवं चेव) हे गौतम! इसी प्रकार अर्थात् होती है (एवं जाव निरंतरं वेमाणियाणं) इसी प्रकार निरन्तर वैमानिकों तक (अत्थि णं भंते ! जीवाणं मुसावाएणं किरिया कज्जइ?) हे भगवन् जीवों को मृषावाद से क्रिया होती है? (हंता अत्थि) हां होती है (कम्हि णं भंते ! जीवाण मुसावाएणं किरया कज्जइ) हे भगवन् जीवोंसे किसमें मृषावाद से क्रिया होती है? (गोयमा! सव्वदव्वेसु) हे गौतम! सब द्रव्यों में (एवं निरंतरं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार निरन्तर नारकों यावत् वैमानिकों को

(अत्थि णं भंते! जीवाणं अदिन्नादाणेणं किरिया कज्जइ?) हे भगवन् अदत्तादान

કહેવાય છે કે જીવ ક્રિયા યુક્ત પણ છે અને ક્રિયારહિત પણ છે

(अत्थि ण भंते ! जिवाण पाणाइवाएण किरिया कज्जइ ?) શું હે ભગવન્! જીવોને પ્રાણાતિપાતથી ક્રિયા કરાય છે-થાય છે ? (हंता गोयमा ! अत्थि) હા ગૌતમ થાય છે. (कम्हि ण भंते जीवाण पाणाइवाएण किरिया कज्जइ ?) શેમા હે ભગવન્ જીવોને પ્રાણાતિપાત દ્વારા ક્રિયા કરાય છે ? (गोयमा । छसु निकाएसु) હે ગૌતમ છએ નિકાયોમા (अत्थि ण भंते! नेरइयाण पाणाइवाएण किरिया कज्जइ ?) શું ભગવન્ ! પ્રાણાતિપાતથી નારકોની ક્રિયા થાય છે ? (एव निरंतर जाव वेमाणियाण) એજ પ્રકારે નિરન્તર વૈમાનિકો સુધી

(अत्थि ण भंते ! जीवाण मुसावाएण किरिया कज्जइ ?) હે ભગવન્ ! જીવોને મૃષાવાદથી ક્રિયા થાય છે ? (हंता अत्थि) હા થાય છે ? (कम्हि ण भंते ! जीवाण मुसावाएण किरिया कज्जइ) હે ભગવન્ ! કયા જીવોમા મૃષાવાદથી ક્રિયા થાય છે ? (गोयमा ! सव्वदव्वेसु) હે ગૌતમ ! બધા દ્રવ્યોમા (एव निरंतर नेरइयाण जाव वेमाणियाण) (એજ પ્રકારે નિરન્તર નારકો યાવત્ વૈમાનિકોની

हन्त, अस्ति कस्मिन् खलु भदन्त! जीवानाम् अदत्तादानेन क्रिया क्रियते? गौतम! ग्रहण धारणीषु द्रव्येषु. एव नैरयिकाणां निरन्तर यावद् वैमानिकानाम्. अस्ति खलु भदन्त! जीवानां मैथुनेन क्रिया क्रियते ? हन्त, अस्ति, कस्मिन् खलु भदन्त ! जीवानां मैथुनेन क्रिया क्रियते ? गौतम ! रूप्येषु वा, रूप्यसहगतेषु वा द्रव्येषु एवं नैरयिकाणां निरन्तरं यावद् वैमानिकानाम्, अस्ति खलु भदन्त ! जीवानां परिग्रहेण क्रिया क्रियते? हन्त, अस्ति. कस्मिन् खलु भदन्त ! परिग्रहेण क्रिया क्रियते ? गौतम ! सर्वद्रव्येषु, एवं नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, एवं क्रोधेन मानेन मायया लोभेन प्रेम्णा।

से जीवों को क्या क्रिया होती है ? (हंता अत्थि) हां होती है (कम्हिणं भंते जीवाणं अदिन्नादाणेणं किरिया कज्जइ?) हे भगवन् जीवों को किसमें अदत्तादान से क्रिया होती है ? (गोयमा !.गहणधारणिज्जेसु दव्वेसु) हे गौतम ग्रहण और धारण करने योग्य द्रव्यों में (एव नेरइयाण निरंतरं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार नारकों को निरन्तर यावत् वैमानिको को।

(अत्थि णं भ ते ! जीवाणं मेहुणेणं किरिया कज्जइ?) हे भगवन् जीवों को मैथुन से क्रिया होती है ? (हंता अत्थि) हां, होती है (कम्हि णं भंते! जीवाणं मेहुणेणं किरिया कज्जइ?) हे भगवन् ! जीवों को किसमें मैथुन से क्रिया होती है? (गोयमा ! रूवेसु रूवगसहगतेसु वा दव्वेसु) हे गौतम रूपोंमें तथा रूप युक्त कामिनी आदि में (एवं नेरइयाणं निरंतर जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार नारकों को निरन्तर यावत् वैमानिकों को।

(अत्थि णं भंते ! जीवाणं परिग्गहेण किरिया कज्जइ ?) हे भगवन् जीवों को परिग्रह से क्रिया होती है?(हंता) हां (अत्थि) होती है (कम्हिं णं भंते ! परिग्गहे-

(अत्थि ण भ ते जीवाण अदिन्नादाणेण किरिया कज्जइ ?) હે ભગવન્! અદત્તાદાનથી જીવોની ક્રિયા થાય છે ? (हता अत्थि) હા, થાય છે (कम्हिण भ ते जीवाण अदिन्नादाणेण किरिया कज्जइ ?) હે ભગવન્! જીવોની શેમા અદત્તાદાનથી ક્રિયા થાય છે? (गोयमा ! गहणधारणिज्जेसु दव्वेसु) હે ગૌતમ ! ગ્રહણ અને ધારણ કરવા યોગ્ય દ્રવ્યોમા (एव नेरइयाण निर तर जाव वेमाणियाण) એજ પ્રકારે નારકોની નિરન્તર યાવત્ વૈમાનિકોની

(अत्थि ण भ ते ! जीवाण मेहुणेण किरिया कज्जइ) હે ભગવન્ ! જીવોની મૈથુનથી ક્રિયા થાય છે ? (हता अत्थि) હા થાય છે (कम्हि ण भ ते ! जीवाण मेहुणेण किरिया कज्जइ?) હે ભગવન્ જીવોની શેમા મૈથુનથી ક્રિયા થાય છે ? (गोयमा ! रूवेसु रूवगसहगतेसु वा दव्वेसु) હે ગૌતમ ! રૂપોમા તથા રૂપયુક્ત કામિની આદિમા (एव नेरइयाण निर तर जाव वेमाणियाण) એજ પ્રકારે નારકોની નિરન્તર વૈમાનિકો પર્યન્ત

(अत्थि ण भ ते ! जीवाण परिग्गहेण किरिया कज्जइ ?) હે ભગવન્ ! જીવોની પરિગ્રહથી ક્રિયા થાય છે ? (हता) હા (अत्थि) થાય છે (कम्हि ण भ ते ! परिग्गहेण किरिया कज्जइ) હે ભગવન્ ! ક્યા વિષયમા પરિગ્રહથી ક્રિયા થાય છે ?

दोषेण कलहेन अभ्याख्यानेन पैशुन्येन परपरिवादेन अरतिरती मायामृषाक्रमेण मिथ्यादर्शनशल्येन, सर्वेषु जीवा नैरयिकभेदेन भणितव्याः, निरन्तरं यावद् वैमानिकानामिति, एवम् अष्टादश एते दण्डका ॥१८॥ सू. २ ॥

टीका-पूर्वं कायिक्यादयःक्रियाः प्ररूपिताः, सम्प्रति ताःक्रिया किम् अविशेषेण सर्वेषां जीवानां सन्ति किं वा न सन्ति ? इति जिज्ञासया प्ररूपयितुमाह 'जीवा णं भंते ! किं सकिरिया अकिरिया ?' हे भदन्त ! जीवाः खलु किं सक्रियाःभवन्ति ? किं वा अक्रियाः-क्रियारहिता भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जीवा

णं किरियः कज्जइ) हे भगवन् ! किस विषय में परिग्रह से क्रिया होती है ?

(गोयमा सव्वदव्वेसु) हे गौतम! सब द्रव्यों में (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार नारकोंको यावत् वैमानिको (एवं) इसी प्रकार (कोहेणं) क्रोध से (माणेणं) मान से (मायाए) माया से (लोभेणं) एवं लोभ से (पेज्जेणं) प्रेम से (दोसेणं) द्वेष से (कलहेणं) कलह से (अब्भक्खाणेणं) अभ्याख्यान से (पेसुन्नेणं) पैशुन्य-से (परपरिवाएणं) परपरिवाद से (अरतिरतीते) अरति और रति से (माया) मोसेणं) तथा माया मृषासे (मिच्छादंणसल्लेणं मिथ्यादर्शनशल्य से (सव्वेसु) इन-सभी में (जीवा) जीव (नेरइयभेदेणं) नैरयिक भेद से (भाणियव्वा) कहना चाहिए (निरंतरं जाव वेमाणियाण ति) लगातार यावत् वैमानिकों को (एव अट्ठारस एए दंडगा) इस प्रकार ये अठारह दंडक हुए । सू. २॥

टीकार्थः-पहले कायिकी आदि क्रियाओं का कथन किया गया है ।

अब क्या वें क्रियाएँ सभी जीवों को समान रूप में होती हैं अथवा नहीं, इस प्रकार की जिज्ञासा होने पर स्पष्टीकरण करते है —

श्री गौतमस्वामी-क्या जीव सक्रिय होते है अथवा अक्रिय होते है अर्थात् क्रिया से सहित होते है या क्रियासे रहित होते है ?

(गोयमा ! सव्वदव्वेसु) હે ગૌતમ ! બધા દ્રવ્યોમા (एव नेरइयाण जाव वेमाणियाण) એ પ્રકારે નારકો યાવત્ વૈમાનિકોની (एव) એરીતે (कोहेण) ક્રોધથી (माणेण) માનથી (मायाए) માયાથી (लोभेण) લોભથી (पेज्जेण) પ્રેમથી (दोसेण) દ્વેષથી (कलहेण) કલહથી (अब्भक्खाणेण અભ્યાખ્યાનથી (पिसुन्नेण) પૈશૂન્યથી (परपरिवाएण) પરપરિવાદથી (अरति) અરતિ (रतीते) રતિથી (मायामोसेण) માયામૃષાથી (मिच्छाद सणसल्लेण) મિથ્યા દર્શન શલ્યથી (सव्वेसु) આ બધામા (जीवा) જીવ (णेरइयभेदेण) નૈરયિકના ભેદથી (भाणियव्वा) કહેવા જોઈએ (निर तर जाव वेमाणियाण त्ति) નિરન્તર યાવત્ વૈમાનિકોમા (एव अट्ठारस एए द डगा) આ પ્રકારે આ અઢાર દડકથયા ॥સૂ. ૨॥

ટીકાર્થ – પહેલા કાયિકી આદિ ક્રિયાઓનુ કથન કરાયુ છે

હવે શુ તે ક્રિયાઓ બધાજીવોને સમાનરૂપમા થાય છે અથવા નથી થતી એ પ્રકારની જિજ્ઞાસા થતા સ્પષ્ટીકરણ કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ શુ જીવ સક્રિય હોયછે, અથવા અક્રિય હોય છે? અર્થાત્

सक्किरिया वि अक्किरिया वि' जीवाः सक्रिया अपि केचन, केचन अक्रिया अपि भवन्ति, गौतम स्तत्र कारणं पृच्छति-से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-जीवा सक्किरिया वि, अक्किरिया वि?' हे भदन्त! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-जीवाः सक्रिया अपि भवन्ति, अक्रिया अपि भवन्ति इति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम!'जीवा दुविहा पण्णत्ता' जीवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, कथिताः सन्ति (तं जहा संसारसमावण्णगा य असंसारसमावण्णगा यं तद्यथा-संसारसमापन्नकाश्च, असंसारसमापन्नकाश्च तत्र संसारम्-नैरयिकातिर्यचादि चतुर्गतिभ्रमणरूपं सम्यक्-एकत्वेनापन्नाः संसार-समापन्नकाः, तद्विपरीताः-असंसारसमापन्नकाः, मुक्ता इत्यर्थः'तत्थण जे ते असं-सारसमावण्णगा ते णं सिद्धा' तत्र खलु-तयो र्द्वयो र्मध्ये ये अमी असंसारसमा-पन्नकाः सन्ति ते खलु सिद्धा भवन्ति, 'सिद्धा ण अकिरिया' सिद्धाःखलु अक्रियाः क्रियारहिता भवन्ति, 'तत्थणं जे ते संसारसमावण्णगा ते दुविहा पण्णत्ता' तत्र खलु-तयो द्वयोर्मध्ये ये अमी संसारसमापन्नकाः सन्ति ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-सेलेसि पडिवन्नगा य असेलेसिपडिवन्नगाय' शैलेशी प्रतिपन्नकाश्च अशैलेशी

श्रीभगवान्-हे गौतम! जीव क्रिया युक्त भी होते है - और क्रिया से रहित भी होते हैं

श्रीगौतमस्वामी-इसका कारण पूछते हुए कहते है हे-भगवन्! किस हेतुसे ऐसा कहा गया है की जीव क्रिया से युक्त भी होते हैं और क्रिया से रहितभी होते है?

श्रीभगवन-हे गौतम! जीव दो प्रकार के होते है वे इस प्रकार है-संसारसमापन्न अर्थात् संसारी और असंसारसमापन्न अर्थात् मुक्त। जो असंसार समापन्न जीव है वे सिद्ध है। क्यों की वे जन्म-मरण के चक्र से मुक्त होगए है, सिद्ध जीव क्रिया से रहित होते है।

जो संसारसमापन्न है अर्थात् सिद्ध नहीं हुए है वे भी दो प्रकार के हैं यथा शैलेशीप्रतिपन्न और अशैलेशीप्रतिपन्न। उनमेंसे जो जीव शैलेशी प्रतिपन्न हैं, अर्थात् चौदहवें गुण स्थान में पहुंच कर 'अयोगी अवस्था को प्राप्त

ક્રિયાથી સહિત હોય છે કે ક્રિયા રહિત હોય છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ! જીવ ક્રિયાયુક્ત પણ હોય છે અને ક્રિયાથી રહિત પણ હોયછે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-એનુ કારણ પૂછતા કહે છે, હે ભગવન્! શા હેતુથી એવુ કહ્યુ છે કે જીવ ક્રિયાથી યુક્ત પણ હોય છે અને ક્રિયાથી રહિત પણ હોય છે?

શ્રીભગવન્-હે ગૌતમ જીવ બે પ્રકારના હોય છે, તેઓ આ પ્રકારે છે, સંસાર સમાપન્નક અર્થાત્ સંસારી અને અસંસાર સમાપન્ન અર્થાત્ મુક્ત જે અસંસાર સમાપન્નક જીવ છે, તે સિદ્ધ છે કેમકે તે જન્મ મરણના ચક્રથી યુક્ત હોય છે સિદ્ધજીવ ક્રિયાથી રહિત હોય છે

જે સંસાર સમાપન્નક છે અર્થાત્ સિદ્ધ નથી થયેલા, તેઓ પણ બે પ્રકારના છે, જેમકે શલેશી પ્રતિપન્ન અને અશૈલેશી પ્રતિપન્ન તેઓમા જે જીવ શૈલેશી પ્રતિપન્ન છે, અર્થાત્ ચૌદમા ગુણ સ્થાનમા પહોચીને, અયોગી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ છે, તેઓ અક્રિય

प्रतिपन्नकाश्च, तत्र शैलेशीम् अयोग्यावस्थां चतुर्दशगुणस्थानावस्थामित्यर्थः प्रतिपन्नाः शैलेशीप्रतिपन्नकाः, तद्भिन्नाः अशैलेशीप्रतिपन्नकाः अवरोगाः, 'तत्थ णं जे ते सेलेसिपडिवण्णगा तेणं अकिरिया' तत्र खलु-शैलेशीप्रतिपन्नकाऽशैलेशीप्रतिपन्नकमध्ये ये अमी शैलेशीप्रतिपन्नका भवन्ति ते खलु अक्रियाः सूक्ष्मबादरकायवच मनोयोगनिरोधात् क्रियारहिता भवन्ति, 'तत्थ णं जे ते असेलेसि पडिवण्णगा ते णं सकिरिया' तत्र खलु शैलेशीप्रतिपन्नकाऽशैलेशीप्रतिपन्नकमध्ये ये अमी अशैलेशी प्रतिपन्नका भवन्ति ते खलु सक्रियाः-सयोगित्वात् क्रियायुक्ता भवन्ति, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-जीवा सकिरिया वि अकिरिया वि' हे गौतम! तत्-अथ तेनार्थेन तावद् एवम् उक्तरीत्या उच्यते यद्-जीवाः सक्रिया अपि भवन्ति, अक्रिया अपि भवन्ति, तदेव सक्रियान् अक्रियांश्च जीवान् प्ररूप्य, तेषां प्राणातिपातक्रिया यथा भवति यथा वा न भवति तथा प्ररूपयति-'अत्थि णं भंते ! जीवाणं पाणाइवाएणं किरिया कज्जइ? हे भदन्त ! अस्ति खलु-संभवति तावद् जीवानां प्राणातिपातेन-प्राणातिपातविषय-

हुए है, वे अक्रिय होते हैं। उन जीवात्माओंको कोई भी क्रिया नहीं होती है। किन्तु जो शैलेशी प्रतिपन्न नहीं हैं वे क्रिया से युक्त होते हैं।

तात्पर्य यह है की शैलेशीकरण को जो जीवात्माएं प्राप्त कर लेते हैं वे सूक्ष्म और बादरकाययोग, वचनयोग और मनोयोग का निरोध कर चुकते हैं, अतः वे अक्रिय होते हैं। जो जीव शैलेशीकरणको प्राप्त नहीं करते हैं, वे योग सहित होने के कारण क्रिया युक्त होते हैं। इस कथन का उपसंहार किया जाता है-हे गौतम! इस हेतुसे कहा गया है कि कोई जीव सक्रिय होते है और कोई कोई अक्रिय होते हैं। कौन जीव क्रिया रहित और कौन क्रिया सहित होते हैं, यह प्ररूपणकरने के पश्चात् अब यह कहते हैं की प्राणातिपातक्रिया किस प्रकार से होती है और किस प्रकार नहीं होती है?

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन्! क्या प्राणातिपात करने के अध्यवसाय से जीवों

હોય છે તેમને કોઈપણ ક્રિયા નથી હોતી પણ જે શૈલેશીપ્રતિપન્ન નથી, તેઓ ક્રિયા યુક્ત હોય છે

તાત્પર્ય એ છે કે શૈલેશી કરણને જે જીવ પ્રાપ્ત કરી લે છે તેઓ સૂક્ષ્મ અને બાદર કાયયોગ, વચનયોગ અને મનોયોગ નો નિરોધ કરી ચૂકેલા છે તેથી તેઓ અક્રિય હોય છે જેજીવ શૈલેશી કરણને પ્રાપ્ત નથી તેઓ યોગ સહિત હોવાના કારણે ક્રિયાયુક્ત હોય છે આ કથનનો ઉપસંહાર કરાય, છે હે ગૌતમ ! આ હેતુથી કહેલુ છે કે કોઈ કોઈ જીવ સક્રિય હોય છે અને કોઈ કોઈ અક્રિય હોય છે

કયા જીવ ક્રિયા રહિત અને કયા જીવ ક્રિયા સહિત હોય છે, એ પ્રરૂપણ કર્યા પછી હવે એ કહે છે કે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કયા પ્રકારે થાય છે અને કયા પ્રકારે નથી થતી ?

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ શુ પ્રાણાતિપાત કરવાના અધ્યવસાયથી જીવોને પ્રાણાતિપાતક્રિયા થાય છે ?

काध्यवसायेन क्रिया प्राणातिपातक्रिया क्रियते? भवति ? कर्मकर्तरिप्रयोगः, क्रियापदेनात्र योग्यत्वात् प्रस्तुत्वाच्च प्राणातिपातक्रियैव परिगृह्यते तथा च प्रकृते ऋजुसूत्रनयाभिप्रायेण प्रश्नोऽवसेयः, ऋजुसूत्रनये हि सापरिणतिकाले एव प्राणातिपात क्रिया व्यपदिश्यते, पुण्यपापकर्मोपादानानुपादानयोरध्यवसायानुसारित्वात्, तद्विपरीतपरिणतौ तद्व्यपदेशाभावात्. अतो भगवानपि ऋजुसूत्रनयमधिकृत्यैव तदुत्तरमाह 'हंता, गोयमा ! अत्थि' हे गौतम ! हन्त–सत्यम् अस्ति–संभवति तावत् प्राणातिपाताध्यवसायेन जीवाना प्राणातिपातक्रिया भवति, तथा चोक्तम्–'परिणामियं पमाणं निच्छयमवलंबमाणाणं' पारिणामिकं प्रमाणं निश्चयमवलम्बयतामिति आवश्यकेऽप्युक्तम्–'आयाचेव अहिंसा आयाहिंसत्ति निच्छओ एस' आत्माचैव अहिंसा, आत्मा हिंसेति निश्चय एष इति, अथ कस्मिन् विषये सा प्राणातिपातक्रिया भवतीति प्रतिपादयति–'कम्हिं णं भंते! जीवा णं पाणाइवाए णं किरियाक ज्जइ !

को क्रिया होती हैं ?

यहाँ कहनेका भाव यह है की क्रिया इस पदसे योग्य होने के कारण तथा प्रस्तुत होने के कारण प्राणातिपातक्रिया यही अर्थ ही समझनाचाहिए। अत एव यहां ऋजुसूत्रनय के अभिप्रायसे प्रश्न जानना चाहिए क्यों की ऋजुसूत्रनय की अपेक्षा हिंसा की परिणति के कारण में हि प्राणातिपातक्रिया कहलाती है।

पुण्यकर्मोंका उपादान या अनुपादान अध्यवसाय के अनुसार ही होता है जब हिंसारूप परिणति न हो तो प्राणातिपातक्रिया भी नहीं होती।

अतः भगवान् ने भी ऋजुसूत्रनय की अपेक्षासे हो उत्तर दिया है की हां गौतम ! होती है, अर्थात् प्राणातिपात के अध्यवसाय से जीवों को प्राणातिपातक्रिया होती है। कहा भी है–निश्चय नय का अवलम्बन करने वालों के अभिप्राय से परिणाम ही प्रमाण हैं, । आवश्यक में भी कहा है-'निश्चय से आत्मा ही अहिंसा है और आत्मा ही हिंसा हैं ।

अब यह वतलाते हैं कि प्राणातिपातक्रिया किसमें होती है–

અહીં 'ક્રિયા' એ પદથી યોગ્ય હોવાના કારણે તથા પ્રસ્તુત હોવાના કારણે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા અર્થ સમજવો જોઈએ તેથીજ અહીં ઋજુ સૂત્ર નયના અભિપ્રાયથી પ્રશ્ન જાણવા જોઈએ, કેમકે ઋજુ સૂત્ર નયની અપેક્ષાએ હિંસાની પરિણતિના કાળમા જ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કહેવાય છે

પુણ્ય કર્મોનું ઉપાદાન અધ્યવસાયના અનુસાર જ થાય છે જ્યારે હિંસા રૂપ પરિણતિ ન હોય તો પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય પણ છે અગર નથી પણ થતી.

તેથી ભગવાને પણ ઋજુ સૂત્ર નયની અપેક્ષાથી જ ઉત્તર આપ્યો છે કે, હા ગૌતમ ! થાય છે અર્થાત્ પ્રાણાતિપાતના અધ્યવસાયથી જીવોને પ્રાણાતિપાતક્રિયા થાય છે

કહ્યું પણ છે–નિશ્ચય નયનું અવલંબન કરનારાઓના અભિપ્રાયથી પરિણામ જ પ્રમાણ છે આવશ્યકમા પણ કહ્યુ છે–નિશ્ચયથી આત્મા જ અહિંસા છે અને આત્માજ હિંસા છે

यितुमाह-'अत्थि णं भंते! नेरइयाणं पाणाइवाएणं किरिया कज्जइ?' हे भदन्त! अस्ति खलु-संभवति तावत् नैरयिकाणां प्राणातिपातेन-प्राणातिपाताध्यवसायेन किम्, क्रिया-प्राणातिपातक्रिया क्रियते? भवति? भगवानाह-'गोयमा! एवं चेव' हे गौतम! एवञ्च व-समुच्चय जीवानामिव नैरयिकाणामपि प्राणातिपाताध्यवसायेन प्राणातिपातक्रिया लगति, अथ च समुच्चयजीववदेव नैरयिकाणामपि षट्सु एव जीवनिकायेषु विषये प्राणातिपाताध्यवसायेन प्राणातिपातक्रिया अवसेया इति भावः, 'एवं जाव निरंतरं वेमाणियाणं' एवम् पूर्वोक्तरीत्या यावद्-असुरकुमारादि दश भवनपति पृथिवीकायिकादि पञ्चैकेन्द्रिय द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानामपि निरन्तरम्-अव्यवच्छेदेन-अव्यवधानेन इत्यर्थः षट्सु जीवनिकायेषु विषये प्राणातिपाताऽध्यवसायेन प्राणातिपातक्रिया भवतीति भावः, एवं रीत्या यथा प्राणातिपातक्रिया भवति यद् विषया च सा भवति तत् प्रतिपाद्य सम्प्रति तथै

को क्रिया लगती है?

श्री भगवान्-हे गौतम! जैसे समुच्चय जीवों को प्राणातिपात के अध्यवस से प्राणातिपात क्रिया लगती हैं, उसी प्रकार नारकजीवों को भी प्राणातिपातक्रि लगती है। तात्पर्य यह है की समुच्चय जीवों के समान नारकों की षट्जीवनि विषयक प्राणातिपात क्रिया होती है।

इसी प्रकार असुरकुमार आदि दश भवनपतियों, पृथ्वीकाय आदि पांच द्रियों द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरीन्द्रियों, पंचेन्द्रियतिर्यंचों, मनुष्यों, वानव्यं ज्योतिष्कों और वैमानिकों को भी लगातार षट्जीवनिकायों के विषय में तिपात के अध्यवसाय से प्राणातिपातक्रिया लगती है, ऐसा समझना चा।

जिस प्रकार प्राणातिपातक्रिया होती है और जिन के प्राणातिपात होती है, वह प्रतिपादन करके अब मृषावाद आदि अठारह स्थानों को र

કરવાને માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્-શું પ્રાણાતિપાતથી નારકોને ક્રિયા લાગે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જેમ સમુચ્ચય જીવોને પ્રાણાતિપાતના અધ્યવસાયથી પ્રાણા ક્રિયા લાગે છે, એજ પ્રકારે નારકોને પણ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા લાગે છે તાત્પર્ય કે સમુચ્ચય જીવોની સમાન નારકોને પણ ષટ્ જીવનિકાય વિષયક પ્રાણાતિપાત ક્રિયા છે

એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ દશ પ્રકારના ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, પચેન્દ્રિયતિર્યંચો, મનુષ્યો વાન જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને પણ નિરંતર ષટ્ જીવનિકાયોના વિષયમાં પ્રાણના અધ્યવસાયથી પ્રાણાતિપાત ક્રિયા લાગે છે એમ સમજવું જોઇએ

જે પ્રકારે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે અને જેમને પ્રાણાતિપાત થાય છે તે-પાદન કરીને હવે મૃષાવાદ આદિ અઢાર સ્થાનોને લઇને પ્રાણાતિપાત ક્રિયાઓને માટે કહે છે

मृषावादाद्यष्टादशविषयानधिकृत्य प्राणातिपातादिक्रियाः प्ररूपयितुमाह-'अत्थि णं भंते ! जीवाण मुसावाएणं किरिया कज्जइ ? हे भदन्त ! अस्ति खलु-संभवति तावत् जीवानां मृषावादेन-सतोऽपलापेन असतश्च प्ररूपणस्वरूपेण किम् क्रिया-यथायोगं प्राणातिपातादि क्रिया, क्रियते ? भवति ? भगवानाह-'हंता, अत्थि' हे गौतम ! हन्त-सत्यम् अस्ति-सभवति तावत् जीवानां मृषावादेन प्राणातिपातादि क्रिया जायते, गौतमः पृच्छति-'कम्हिं णं भंते ! जीवाणं मुसावाएणं किरिया कज्जइ ?' हे भदन्त ! कस्मिन्-विषये खलु जीवानां मृषावादेन क्रिया-प्राणातिपातादिक्रिया क्रियते--भवति? सतोऽपलापस्य असत. प्ररूपणस्वरूपस्य मृषावादस्य लोकालोकवर्तिसमस्तवस्तुविषयतया संभवेन तदभिप्रायेणैव भगवानाह-'गोयमा! सव्वदव्वेसु' हे गौतम! सर्वद्रव्येषु विषये एवमुपलक्षणत्वात् सर्वपर्यायेष्वपि विषये जीवाना मृषावादेन यथायोगं प्राणातिपातादि क्रिया भवतीति भावः, 'एवं निरंतर नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं' एवम्-समुच्चयजीवानामिव, निरन्तरम्-अव्यवच्छेदेन नैरयिकाणां यावद्-असुर-कुमारादि

प्राणातिपातक्रिया की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या जीवों को मृषावाद से अर्थात् सत् का अपलाप करने से और असत् का उद्भावन करने से भी प्राणातिपातक्रिया होती है ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! सत्य है, जीवात्माओंको मृषावाद से भी प्राणातिपात क्रिया होती है ।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस विषयमें मृषावाद करनेसे प्राणातिपात क्रिया होती है ?

सत् का अपलाप करना और असत् का प्ररूपण करना लोक की समस्त वस्तुओं के विषय में हो सकता है. इस अभिप्राय से कहते हैं-हे गौतम ! सभी द्रव्यों मे मृषावाद की क्रिया लगती है । यहाँ द्रव्य कहने से उपलक्षण से सब पर्यायों का भी ग्रहण होता है, अतएव आशय यह हुआ की सभी द्रव्यों और सभी पर्यायों के विषय मे मृषावाद करने से प्राणातिपात क्रिया यथायोग्य लगती हैं ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ શુ જીવોને મૃષાવાદથી અર્થાત્ સત્‌નો અપલાપ કરવાથી અને અસત્‌નુ ઉદ્ભાવન કરવાથી પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સત્ય છે જીવોને મૃષાવાદથી પણ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા વિષયમા મૃષાવાદ કરવાથી પ્રાણાતિપાતક્રિયા થાય છે?

સત્ નો અપલાપ અને અસત્‌નુ પ્રરૂપણ લોકની સમસ્ત વસ્તુઓ ના વિષયમા થઈ શકે છે. એ અભિપ્રાયથી ભગવાન્ કહે છે હે ગૌતમ! બધા દ્રવ્યમા મૃષાવાદ કરવાથી મૃષાવાદની ક્રિયા લાગે છે. અહી દ્રવ્ય કહેવાથી ઉપલક્ષણથી બધા પર્યાયોનુ પણ ગ્રહણ થાય છે તેથી જ આશય એ થશે કે બધા દ્રવ્યો અને બધા પર્યાયોના વિષયમા મૃષાવાદ કરવાથી પ્રાણાતિપાત ક્રિયા યથાયોગ્ય લાગે છે.

दशविधभवनपतिपृथ्वीकायिकाद्येकेन्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-मनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानामपि सर्वद्रव्येषु सर्वपर्यायेषु च विषये मृषावादेन यथायोगं प्राणातिपातादिक्रिया भवतीति भावः। अथ अदत्तादानविषयमाधिकृत्य प्राणातिपातादि-क्रियाः प्ररूपयितुमाह-'अत्थिणं भंते! जीवाणं अदिन्नादाणेणं किरिया कज्जइ?' हे भदन्त! अस्ति खलु-संभवति तावत्, जीवानाम् स्वाम्यनुमति विना अदत्तादानेन स्वेच्छया असमर्पितवस्तुग्रहणेन किं क्रिया-यथायोगं प्राणातिपातादि क्रिया क्रियते? भवति? भगवानाह-'हंता, अत्थि' हे गौतम! हन्त-सत्यम्, अस्ति संभवति तावत् जीवानाम् अदत्तवस्तुग्रहणेन यथायोगं प्राणातिपातादि-क्रिया भवति, गौतमः पृच्छति-'कम्हिं णं भंते' जीवाणं अदिन्नादाणेणं किरिया कज्जइ? हे भदन्त! कस्मिन् खलु विषये जीवानाम् अदत्तादानेन-अदत्तादानाध्यवसायेन स्वेच्छया असमर्पितवस्तुग्रहणेन क्रिया-यथायोग प्राणातिपातादि-क्रिया किं क्रियते? भवतीति? प्रश्नः, यद् वस्तुनो ग्रहण धारणं वा संभवति तद् वस्तु

इसी प्रकार समुच्चय जीवों की भांति लगातार नैरयिकों से लेकर असुर कुमार आदि दश भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि छह एकेन्द्रियों, द्वीन्द्रियो, त्रीन्द्रियो, चतुरिन्द्रियो, पंचेन्द्रियो तिर्यंचों मनुष्यो, वानव्यन्तरों ज्योतिष्कों और वैमानिकों को भी समस्त द्रव्य और समस्त पर्यायों के विषय में मृषावाद करने से यथायोग्य मृषावाद की क्रिया होती है।

अब अदत्तादान को लेकर प्राणातिपात आदि क्रियाओंकी प्ररूपणा की है—

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन्! क्या अदत्तादान से अर्थात्—स्वेच्छा से विनादिये पदार्थ को ग्रहण करने से अदत्तादान क्रिया होती है?

श्री भगवान्—हां गौतम! अदत्तवस्तु को ग्रहण करने से यथायोग्य अदत्तादान आदि क्रिया होती हैं।

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन्! किस विषय में अदत्तादान सेवन करने से क्रिया लगती है?

એજ પ્રકારે સમુચ્ચય જીવોની જેમ નિરન્તર નૈરયિકોથી લઈને અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, પચેન્દ્રિયતિર્યંચો. મનુષ્યો વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને પણ સમસ્તદ્રવ્યો અને સમસ્ત પર્યાયોના વિષયમા મૃષાવાદ કરવાથી યથાયોગ્ય મૃષાવાદની ક્રિયા થાય છે

હવે અદત્તાદાનને લઇને પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયાઓની પ્રરૂપણા કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ શુ અદત્તાદાનથી અર્થાત્ સ્વેચ્છાએ વિના આપેલા પદાર્થને ગ્રહણ કરવાથી અદત્તાદાન ક્રિયા થાય છે?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ હા અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરવાથી અદત્તાદાન વિગેરે ક્રિયા થાય છે

विषयमेवादानं भवति नो तदन्यविषयमित्यभिप्रायेणैव भगवानाह 'गोयमा! गहणधारणिज्जेसु दव्वेसु' हे गौतम! ग्रहणधारणीयेषु-ग्रहणविषयेषु धारणविषयेषु द्रव्येषु जीवानामदत्तादानेन स्वाम्यनुमतिं विना गृहणे यथायोगं प्राणातिपातादिक्रिया नेरइयाणं निरंतरं जाव वेमाणियाणं' एवम्-समुच्चयजीवानामिव नैरयिकाणां निरन्तरम् भवति' एवं अव्यवच्छेदेन यावद्-असुरकुमारादि दश भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रि-यद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानि-कानामपि ग्रहणधारणविषयभूतद्रव्येषु विषये अदत्तादानेन यथायोगं प्राणाति-पातादिक्रिया भवतीति भावः, मैथुनविषयमधिकृत्य प्राणातिपातादि क्रियां प्ररूपयितुमाह-'अत्थि णं भंते! जीवाणं मेहुणेणं किरिया कज्जइ?' हे भदन्त! अस्ति खलु-संभवति तावत् जीवानां मैथुनेन मैथुनाध्यवसायेन किं क्रिया-यथा योगं प्राणातिपातादिक्रिया क्रियते? भवति? भगवानाह-'गोयमा! हंता, अत्थि' हे गौतम! हन्त-सत्यम्, अस्ति-संभवति तावत् जीवानां मैथुनाध्यवसायेन यथा

श्रीभगवान्-हे गौतम! जिस वस्तु में ग्रहण एवं धारण करने का व्यवहार होता है; उस वस्तु के विषय में अदत्तादान से क्रिया लगती है। जिन वस्तुओंमे ग्रहण-धारण का व्यवहार नही होता, उनके विषय मे अदत्तादान क्रिया नहीं होती। इसी प्रकार अर्थात् समुच्चय जीवों की तरह नरकों से लेकर लगातार असुरकुमार आदि दश भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों' द्विन्द्रियो, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों 'पंचेन्द्रिय तिर्यचो मनुष्यो, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को वैमानिको को भी ग्रहण एवं धारण करने योग्य वस्तुओं के विषय में अदत्तादान करने से यथायोग्य अदत्तादान क्रिया होती है, ऐसा समझ लेना चाहिए।

अब मैथुन विषय की अपेक्षासे क्रिया की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं-

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन्! क्या मैथुन के अध्यवसायसे जीवों को क्रिया लगती हैं?

श्रीभगवान्-हे गौतम! हां अवश्य लगती है-मैथुन-अध्यवसाय से जीवों को

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! કયા વિષયમા અદત્તાદાનનુ સેવન કરવાથી અદત્તાદાન ક્રિયા લાગે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જે વસ્તુને ધારણ અને ગ્રહણ કરવાનો વ્યવહાર થાય છે તે વસ્તુના વિષયમા અદત્તાદાનથી ક્રિયા લાગે છે જે વસ્તુઓમા ગ્રહણ ધારણનો વ્યવહાર નથી થતો તેમના વિષયમા અદત્તાદાન ક્રિયા નથી થતી એ જ પ્રકારે અર્થાત્ સમુચ્ચય જીવોની જેમ નારકોથી લઈને નિરન્તર અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયો પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, પચેન્દ્રિયો તિર્યચો, મનુષ્યો વાનવ્યન્તરો જ્યોતિષ્કો વૈમાનિકોનુ પણ ગ્રહણ એવમ્ ધારણ કરવા યોગ્ય વસ્તુઓના વિષયમા અદત્તાદાન કરવાથી યથાયોગ્ય અદત્તાદાન ક્રિયા થાય છે, એમ સમજી લેવુ જોઈએ

હવે મૈથુન વિષયની અપેક્ષાએ ક્રિયાની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ શુ મૈથુનના અધ્યવસાયથી જીવોને ક્રિયા લાગે છે?

योग प्राणातिपातादिक्रिया लगति, गौतमः पृच्छति-'कम्हि णं भंते! जीवाणं मेहुणेणं किरिया कज्जइ?' हे भदन्त! कस्मिन् खलु विषये जीवानाम् मैथुनेन मैथुनाध्यवसायेन प्राणातिपातादिक्रिया क्रियते? भवति? मैथुनाध्यवसायोऽपि चित्रलेपकाष्ठादिकर्मगतेषु रूपेषु रूपसहगतेषु वनितादिषु वा भवतीत्यभिप्रायेणाह-'गोयमा! रूवेसु वा रूवसहगतेसु वा दव्वेसु' हे गौतम! रूपेषु वा चित्रादिगतेषु रूप-सहगतेषु वा सौन्दर्यादिरूपविशिष्टेषु कामिन्यादिषु द्रव्येषु विषये जीवाना मैथुनाध्यवसायेन यथायोगं प्राणातिपातादिक्रिया लगतीत्यर्थः,'एवं नेरइयाणं निरंतरं जाव वेमाणियाणं' एवम्-समुच्चयजीवानामिव निरन्तरम्-अव्यवधानेन यावत् असुरकुमारादि दशभवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय द्वित्रिचतुरिन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यभूतपिशाचादि वानव्यन्तर- चंद्र सूर्यादिपञ्चज्योतिष्क सौधर्मादिकवैमानिकानामपि चित्रादिगत रूपेषु सौन्दर्यादिरूपविशिष्टेषु कामिन्यादिषु वा द्रव्येषु विषये मैथुनाध्यवसा-येन यथायोगं प्राणातिपातादिक्रिया भवतीति भावः, अथ परिग्रहविषयमधिकृत्य

मैथुनकी क्रिया होती है।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन्! किस विषय में जीवों को मैथुनसंबंधी अध्यवसाय से क्रिया लगती है?

मैथुन सम्बन्धी अध्यवसाय चित्र लेप्य, काष्टकर्म आदि में रहे हुए रूपों के विषय में तथा रूपयुक्त स्त्री आदि के विषय में होता है 'इस अभिप्राय से कहते हैं-

श्रीभगवान्-हे गौतम! चित्रगत आदि रूपों में तथा सौधर्म आदि से सम्पन्न कामिनी आदि द्रव्य रूप विषय में जीवों को मैथुन संबंधी अध्यवसाय होने से मैथुन संबंधी क्रिया लगती है। इस प्रकार नारकों से लेकर वैमानिकों तक अर्थात् नारकों, असुरकुमार आदि दश भगवनपतियों, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियों, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों, पंचेन्द्रिय, तिर्यंचों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों,

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ, હા લાગે છે-મૈથુનના અધ્યવસાયથી જીવોને મૈથુનની ક્રિયા થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્, ક્યા વિષયમા જીવોને મૈથુન સબંધી અધ્યવસાયથી ક્રિયા લાગે છે?

મૈથુન સબધી અધ્યવસાય (એટલે) ચિત્ર, લેપ્ય, કાષ્ટકર્મ આદિમા રહેલા રૂપોના વિષયમા તથા રૂપ યુકત સ્ત્રી આદિના વિષયમા થાય છે, એ અભિપ્રાયથી કહેવામા આવે છે

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ચિત્રમા રહેલા વિગેરે રૂપોમાં તથા સૌધર્મ આદિથી સપન્ન કામિની આદિ દ્રવ્ય રૂપ વિષયમા જીવોને મૈથુન સબધી અધ્યવસાય થવાથી ક્રિયા લાગે છે એજ પ્રકારે નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધી અર્થાત નારકો અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો ત્રીન્દ્રિયો ચતુરિન્દ્રિયો પચેન્દ્રિયો તિર્યચો,મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને પણ ચિત્રાદિગત રૂપોઅને સૌન્દર્ય આદિ વિશિષ્ટ કામિની આદિ દ્રવ્યોના વિષયમા મૈથુનનો અધ્યવસાય થવાથી ક્રિયા થાય છે

प्राणातिपातादिक्रियां प्ररूपयितुमाह--'अत्थि ण भंते ! जीवाण परिग्गहेणं किरिया कज्जइ ?' हे भदन्त ! अस्ति खलु संभवति तावत् जीवानां परिग्रहेण-स्वस्वामिभावतया मूर्च्छाध्यवसायेन संपादिता क्रिया प्राणातिपातादिक्रिया कि क्रियते? भवति? भगवानाह--गोयमा !' हे गौतम ! 'हंता, अत्थि' हन्त--सत्यम्, अस्ति-संभवति तावत् जीवानां परिग्रहाध्यवसायेन प्राणातिपातादि क्रिया भवति, गौतमः पृच्छति 'कम्हि णं भंते ! परिग्गहेणं किरिया कज्जइ'? हे भदन्त ! कस्मिन् खलु विषये जीवानां परिग्रहाध्यवसायेन प्राणातिपातादि क्रिया क्रियते ? भवति ? स्व-स्वामिभावेन मूर्च्छास्वरूपपरिग्रहस्य जीवानामतिलोभात् सर्ववस्तुविषयतया संभवेन तदभिप्रायेणाह-'गोयमा ! सव्वदव्वेसु' हे गौतम ! सर्वद्रव्येषु सकलवस्तुषु विषये जीवानामतिलोभेन परिग्रहाध्यवसायेन यथायोगं प्राणातिपातादिक्रिया यः संभवो भवति, 'एवं नेरइयाणं

ज्योतिष्कों और वैमानिकदेवों को भी चित्रादिगत रूपों और सौन्दर्य आदि विशिष्ट कामिनी आदि द्रव्यों के विषय में मैथुन का अध्यवसाय होने से क्रिया होती है।

अब परिग्रह के विषय में कहते हैं-

श्रीगौतमस्वामी-हेभगवन् ! क्या परिग्रह से अर्थात् यह वस्तु मेरी है, इस प्रकार की भावना से उत्पन्न मूर्च्छा परिणाम से जीवोंको क्रिया लगती है ?

श्रीभगवान्-हे गौतम! हां, लगती है। परिग्रह के अध्यवसाय से क्रिया होती हैं।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस विषय में परिग्रह से क्रिया होती हैं ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! स्वस्वामीभावसंबंध अर्थात् यह वस्तु मेरी है, मैं इसका अधिपति हूँ, इस प्रकार के संबंध के कारण जीवात्माओं में मूर्छाभाव उत्पन्न होता है। यह मूर्छाभाव लोभ के कारण सभी वस्तुओं में हो सकता है। इस अभिप्राय को प्रकट करने के लिए कहा गया है-

हे गौतम ! सभी द्रव्यों में अतिलोभ के कारण परिग्रह का अध्यवसाय होने से क्रिया लगती हैं।

હવે પરિગ્રહના વિષયમા કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પરિગ્રહથી અર્થાત્ આ વસ્તુ મારી છે, એવા પ્રકારની ભાવનાથી ઉત્પન્ન મૂર્છા પરિણામથી જીવોને ક્રિયા લાગે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા લાગે છે પરિગ્રહના અધ્યવસાયથી ક્રિયા લાગે છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ કયા વિષયમા પરિગ્રહથી ક્રિયા થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સ્વસ્વામીભાવ સમ્બન્ધ અર્થાત્ આ વસ્તુ મારી છે, હુ તેનો માલિક છુ આવા પ્રકારના સમ્બન્ધને કારણે જીવોમા મૂર્છાભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. આ મૂર્છા ભાવ લોભના કારણે બધી વસ્તુઓમા થઈ શકે છે એ અભિપ્રાયને પ્રગટ કરવાને માટે કહેલુ છે કે હે ગૌતમ ! બધા દ્રવ્યોમા અતિ લોભના કારણે પરિગ્રહનો અધ્યવસાય થવાથી ક્રિયા લાગે છે

निरंतरं जाव वेमाणियाणं' एवम् समुच्चयजीवानामिव नैरयिकाणां निरन्तरम्-अव्यवधानेन यावत्--असुरकुमारादि दशविध भवनवासि पृथ्वीकायिकाद्येकेन्द्रियद्वित्रिचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानामपि सकलवस्तुषु विषये अतिलोभेन परिग्रहाध्यवसायेन यथायोगं प्राणातिपातादिक्रिया भवतीतिभावः, अतएवान्यत्रापि प्राणातिपातव्रतं सर्वजीवविषयं, मृषावादव्रतं परिग्रहव्रतञ्च सर्ववस्तुविषयम्, अदत्तादानव्रतं मैथुनव्रतञ्च तदेकदेशविषयमेव प्रतिपादितम्, तथाचोक्तम्-'पढमम्मि सव्वजीवा बीए चरिमे य सव्वदव्वाइं। सेसा महव्वया खलु तदेकदेसम्मि नायव्वा॥१॥ प्रथमव्रते सर्वजीवाः, द्वितीये चरमे-अन्तिमेच सर्वद्रव्याणि। शेषे महाव्रते खलु तदेकदेशे

जैसा समुच्चय जीवों के विषय में कहा गया है, उसी प्रकार लगातार नारकोंसे वैमानिकों तक कह लेना चाहिए, अर्थात् नारकों को असुरकुमार आदि दश भवनपतियो को पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों को, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों, पंचेन्द्रियतिर्यंचों को मनुष्यों को, वानव्यन्तरों को, ज्योतिष्कों को और वैमानिको को भी सभी वस्तुओं के विषय में उत्पन्न लोभ के कारण परिग्रह का अध्यवसाय होने से यथायोग्य क्रिया होती है।

इसी कारण अन्यत्र भी कहा गया है–कि प्राणातिपातव्रत सर्व जीवविषयक होता है, मृषावाद और परिग्रहव्रत सर्ववस्तु,विषयक होता है और मैथुनव्रत उसके एक देशविषयक ही होता है। कहा भी है– प्रथमव्रत सभी जीवोंसे संबंध रखता है। दूसरे और पांचवे व्रत का संबंध सर्वद्रव्यों के साथ होता है। शेष अर्थात् तीसरा और चौथा व्रत सर्व द्रव्यों के एक भाग के साथ संबंधित समझना चाहिए॥ १॥

जैसे प्राणातिपात से लेकर परिग्रह संबंधी अध्यवसाय से क्रिया लगती है, उसी प्रकार क्रोधरूप अध्यवसाय से मानरूप अध्यवसाय से, माया, लोभ, राग, (प्रेम.)

એવુ સમુચ્ચય જીવોના વિષયમા કહેલુ છે એજ પ્રકારે નિરન્તર નારકોથી વૈમાનિકો સુધી કહેવુ જોઈએ, અર્થાત્ નારકોને, અસુરકુમાર આદિ દશ પ્રકારના ભવનપતિયોને, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોને દ્વીન્દ્રિયોને,ત્રીન્દ્રિયોને ચતુરિન્દ્રિયોને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને મનુષ્યોને, વાનવ્યન્તરોને જ્યોતિષ્કોને અને વૈમાનિક આદિ દેવોને પણ બધી વસ્તુઓના વિષયમા અત્યન્ત લોભના કારણે પરિગ્રહનો અધ્યવસાય થવાથી યથાયોગ્ય ક્રિયા થાય છે.

એ કારણે બીજે પણ કહેલુ છે કે પ્રાણાતિપાત વ્રત સર્વજીવ વિષયક હોય છે મૃષાવાદ અને પરિગ્રહવ્રત સર્વ વસ્તુ વિષયક હોય છે અને મૈથુનવ્રત તેના એકદેશ વિષયક જ હોય છે કહ્યુ પણ છે પ્રથમવ્રત બધા જીવોનો સમ્બન્ધ રાખે છે બીજા અને પાચમા વ્રતનો સમ્બન્ધ બધા દ્રવ્યોની સાથે હોય છે શેષ અર્થાત્ ત્રીજુ અને ચોથુ વ્રત બધા દ્રવ્યોના એક ભાગની સાથે સમ્બન્ધીત સમજવુ જોઈએ ॥ ૧ ॥

જેમ પ્રાણાતિપાતથી લઈને પરિગ્રહ સબધી અધ્યવસાયથી, ક્રિયા લાગે છે એ જ પ્રકારે ક્રોધરૂપ અધ્યવસાયથી, માનરૂપ અધ્યવસાયથી માયા, લોભ પ્રેમ, દ્વેષ (દોષ) કલહ,

ज्ञातव्ये ॥१॥ इति, 'एवं कोहेणं माणेणं मायाए लोभेणं पेज्जेणं दोसेणं, कलहेणं अब्भक्खाणेणं पेसुन्नेणं परपरिवाएणं अरतिरती ते माया-मोसेणं मिच्छादंसणसल्लेणं, सव्वेसु जीवा नेरइयभेएणं भाणियव्वा, निरंतर जाव वेमाणियाणं ति' एवम् पूर्वोक्तपञ्चमहाव्रतविषयभूतप्राणातिपातादिपरिग्रहपर्यन्तविषयाध्यवसायेनैव क्रोधेन-क्रोधाध्यवसायेन, मानेन-मानाध्यवसायेन, मायया मायाध्यवसायेन, लोभेन लोभाध्यवसायेन प्रेम्णा-प्रेमाध्यवसायेन, दोषेण-दोषाध्यवसायेन कलहेन- कलहाध्यवसायेन, अभ्याख्यानेन-असद्दोषारोपणाध्यवसायेन यथा अचौरेऽपि चौरोऽयम् परवनिताऽनाकाङ्क्षकेऽपि परस्त्रीलम्पटोऽय मित्याद्यारोपो क्रियते, पैशुन्येन-परोक्षे सदसद्दोषोद्घाटनाध्यवसायेन परपरिवादेन-वहुजनसमक्षे परनिन्दाध्यवसायेन, अरतिरतिभ्याम्-अरतिरत्यध्यवसायेन, मायामृषेण-माया मिथ्याध्यवसायेन अस्य महाकर्मवन्धहेतुत्वाद् मृषावादभयाभ्यां पृथगुपादानं कृतम्, एवमेव अभ्याख्यानस्य मृषावादान्तर्गतत्वेऽपि उत्कृष्टदोषत्वात्पृथगुपादानं बोध्यम्, एवं मिथ्यादर्शनशल्येन-मिथ्यात्वं मिथ्यादर्शन तद्रूप-

द्वेष (दोष) कलह, अध्यवसाय अर्थात् मिथ्यादोषारोपण, पैशुन्य, परपरिवाद, आदि-रति, माया-मृषा और मिथ्यादर्शनशल्य से भी समुच्चय जीवों को तथा नारक आदि चौवीसों दंडकों के जीवों को प्राणातिपात आदि क्रिया लगती है।

यहां अभ्याख्यान का अर्थ है जिस में जो दोष न हों, उसमें उसका आरोप करना, जैसे कि जो चोर न हो उसे चोर कह देना, जो परस्त्री लम्पट न हो उसे परस्त्रीलम्पट कहना आदि। पैशुन्य का अभिप्राय है, विद्यमान अथवा अविद्यमान दोषोंको परोक्ष में प्रकट करना। वहुत लोगों के सामने पर की निन्दा करना परपरिवाद कहलाता है।

यद्यपि माया और मृषा (असत्य) का पथक् पथक् उल्लेख किया गया है, फिर भी मायायुक्त मृषावाद महान् कर्म बंध का कारण है, अतएव उसका पृथक् रूप से ग्रहण किया गया है इसी प्रकार अभ्याख्यान भी यद्यपि मृषावाद में सम्मिलित

અભ્યાખ્યાન અર્થાત્ મિથ્યાદોષારોપણ. પૈશુન્ય, (ચાડી કરવી) પરપરિવાદ, અરતિ-રતિ માયા મૃષા અને મિથ્યાદર્શન શલ્યથી પણ સમુચ્ચય જીવોને તથા નારક આદિ ચોવીસે દંડકોના જીવોને પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયા લાગે છે.

અહીં અભ્યાખ્યાનનો અર્થ છે જેમા દોષ ન હોય, તેમા તેનું આરોપણ કરવુ, જેમકે જે ચોર ન હોય તેને ચોર કહી દેવો. જે પરસ્ત્રી લંપટ ન હોય તેને પરસ્ત્રી લંપટ કહેવો વિગેરે પૈશુન્યનો અભિપ્રાય છે વિદ્યમાન અથવા અવિદ્યમાન દોષોને પરોક્ષમા પ્રગટ કરવા. ઘણા લોકોની આગળ બીજાની નિન્દા કરવી તે પરપરિવાદ કહેવાય છે.

યદ્યપિ માયા અને મૃષા (અસત્ય)નો પૃથક્ પૃથક્ ઉલ્લેખ કરેલો છે. પણ પાછો માયાયુક્ત મૃષાવાદ મહાન કર્મ બન્ધનુ કારણ છે તેથીજ તેનુ પૃથક પૃથક રૂપથી ગ્રહણ કરેલ છે એજ પ્રકારે અભ્યાખ્યાન પણ યદ્યપિ મૃષાવાદમા સમિલિત થઈ જાય છે. તથાપિ

शल्यं मिथ्यादर्शनशल्यं तदध्यवसायेन इत्यर्थः, सर्वेषु विषये जीवा नैरयिकादिप्रकारेण भणितव्याः,निरन्तरम् अव्यवधानेन यावत्-असुरकुमारादिदशभवनपति पृथिवीकायिका-द्येकेन्द्रियद्वित्रिचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां चतुर्विंशतिदण्डकपदवाच्यानां यथायोगं प्राणातिपातादि क्रिया भवतीतिभावः, 'एवं अट्ठारस एए दंडगा' एवम्-पूर्वोपदर्शितरीत्या एते-उपर्युक्ताः प्राणातिपातादि मिथ्या-दर्शनशल्यान्ताः सर्वसंख्यया अष्टादशदण्डका अवसेयाः,प्राणातिपातादीनां पापस्थानाना-मष्टादशत्वात्, तथाचोक्तरीत्या अष्टादशपापस्थानान्यधिकृत्य जीवानां प्राणातिपातादि-क्रियाः विषयश्च प्रतिपादितः ॥सू० २॥

कर्मबन्धवक्तव्यता

मूलम्-"जीवे णं भंते ! पाणाइवाएणं कइ कम्मपगडीओ बंधइ ? गोयमा ! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा, एवं नेरइए जाव निरंतरं वेमाणिए, जीवा णं भंते ! पाणाइवाएणं कइ कम्मपगडीओ बंधंति ? गोयमा! सत्तविहबंधगा वि अट्ठविहबंधगा वि, नेरइया णं भंते ! पाणाइवाएणं कइ कम्मपगडीओ बंधंति ? गोयमा ! सव्वेऽवि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधए य, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य, एवं असुरकुमारा वि जाव थणियकुमारा, पुढविआउतेउ वाउ वणप्फइकाइया य, एए सव्वे

हो जाता है, तथापि उत्कृष्ट दोष होने से उसका भी निर्देश किया गया है।

नारक असुरकुमार आदि भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक इन चौवीसों दंडकों के जीवों को उपर्युक्त कारणों से प्राणातिपात आदि क्रिया लगती है। ये प्राणातिपात से लेकर मिथ्यादर्शन तक अठारह पापस्थानकों के अठारह दंडक होते हैं। इस प्रकार अठारह पापस्थानों को लेकर जीवों को प्राणातिपात आदि क्रियाओं का निरूपण किया गया है ॥सू. २॥

ઉત્કૃષ્ટ દોષ હોવાથી તેનો પણ અલગ નિર્દેશ કરેલો છે

નારક અસુરકુમાર આદિ, ભવનપતિ પૃથ્વી કાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય પચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક, આ ચોવીસે દડકોના જીવોના ઉપર્યુક્ત કારણોથી પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયા લાગે છે તે પ્રાણાતિપાતથી આરભીને મિથ્યાદર્શન સુધી ૧૮ અઢાર પાપસ્થાનકોના અઢાર દડક થાય છે એ પ્રકારે અઢાર પાપસ્થાનોને લઇને જીવોને પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયાઓનુ નિરૂપણ કરાયુ છે ॥સૂ૨॥

वि जहा ओहिया जीवा, अवसेसा जहा नेरइया. एवं ते जीवेगिंदियवज्जा तिण्णि तिण्णि भंगा सव्वत्थ भाणियव्वत्ति, जाव मिच्छादंसणसल्ले, एव एगत्तपोहत्तिया छत्तीसं दंडगा होंति" ॥सू. ३॥

छाया--जीवः खलु भदन्त ! प्राणातिपातेन कति कर्मप्रकृती र्बध्नाति ? गौतम ! सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा, एवं नैरयिको यावत् निरन्तरं वैमानिकः, जीवाः खलु भदन्त ! प्राणातिपातेन कति कर्मप्रकृती र्बध्नन्ति ? गौतम ! सप्तविधबन्धका अपि अष्टविधबन्धका अपि, नैरयिकाः खलु भदन्त ! प्राणातिपातेन कति कर्मप्रकृतीः बध्नन्ति ? गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्तविधबन्धकाः, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च.

कर्मबन्ध का निरूपण

शब्दार्थ-श्री गौतमस्वामी(जीवे णं भंते! पाणाइवाएणं कइ कम्मपगडीओ बंधइ) हे भगवन् जीव प्राणातिपात के द्वारा कितनी कर्म प्रकृतियोंका बंध करता है ? (गोयमा ! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा) हे गौतम ! सात प्रकार कीप्रकृतियों का अथवा आठ प्रकार की प्रकृतियों का बन्धक होता है (एवं नेरइए जाव निरंतर वेमाणिए) इसी प्रकार नारक यावत् निरन्तर वैमानिक ।

(जीवा णं भंते ! पाणाइवाएणं कइ कम्मपगडीओ बंधंति ?) हे भगवन् ! बहुत जीव प्राणातिपात से कितनी कर्मप्रकृतियां बांधते हैं ? (गोयमा ! सत्तविह बंधगा वि अट्ठविह बंधगा वि) हे गौतम! सात प्रकार की प्रकृतियों को बांधनेवाले भी और आठ प्रकार की प्रकृतियों को बांधनेवाले भी होते हैं

(नेरइयाणं भंते! पाणाइवाएणं कइ कम्मपगडीओ बंधंति)हे भगवन् ! नारक जीव प्राणातिपात के द्वारा कितनी कर्मप्रकृतियां बांधते हैं ? (गोयमा ! सव्वे वि तावहोज्जा सत्तविहबंधगा) हे गौतम ! सभी सात प्रकृतियों के बंधक होते हैं । (अहवा

કર્મબંધનું નિરૂપણ

શબ્દાર્થ–(जीवे ण भते ! पाणाइवाएण कई कम्मपगडीओ बधई?) હે ભગવન્ જીવ પ્રાણાતિપાત દ્વારા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનો અનુબંધ કરે છે ? (गोयमा ! सत्तविहबधए वा अट्ठविहबधए वा) હે ગૌતમ ! સાત પ્રકારની પ્રકૃતિયોના અથવા આઠ પ્રકારની પ્રકૃતિયોના બન્ધક થાય છે (एव नेरइए जाव निरतर वेमाणिए) એજ પ્રકારે નારકયાવત્ નિરન્તર વૈમાનિક

(जीवा ण भते ! पाणाइवाएण कइ कम्मपगडीओ बधति) હે ભગવન્ ઘણા જીવ પ્રાણાતિપાતથી કેટલી પ્રકૃતિયો બાંધે છે ? (गोयमा ! सत्तविहबधगा वि अट्ठविह बधगा वि) હે ગૌતમ ! સાત પ્રકારની પ્રકૃતિયોને બાંધનારા પણ અને આઠ પ્રકારની પ્રકૃતિયોને બાંધનારા પણ હોય છે

(नेरईयाण भते पाणाइवाएण कइ कम्मपगडीओ बधति ?) હે ભગવન્ ! નારક પ્રાણાતિપાતના દ્વારા કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાંધે છે ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविह बंधगा)

एवम् असुरकुमारा अपि यावत् स्तनितकुमाराः, पृथिव्यप्तेजो वायुवनस्पतिकायिकाश्च, एते सर्वेऽपि यथा औधिका जीवाः, अवशेषा यथा नैरयिकाः, एवम् एते जीवै-केन्द्रियवर्जा स्त्रयस्त्रयो भङ्गाः सर्वत्र भणितव्या इति, यावद् मिथ्यादर्शनशल्यम्, एवम् एकत्वपृथक्त्वकाः षट्त्रिंशद् दण्डका भवन्ति । ॥ सू. ३ ॥

टीका--पूर्वं प्राणातिपातादि मिथ्यादर्शनशल्यान्तानि अष्टादश १८ पापस्थानानि अधिकृत्य एकत्वपृथक्त्वाभ्यां जीवानां कर्मबन्धत्वं प्ररूपयितुमाह--'जीवे णं भंते !

सत्तविहबंधगा य अट्ठविह बंधए य) अथवा सात प्रकार के बन्धक अनेक और एक आठ प्रकृतियों का बन्धक होता हैं। (अहवा सत्तविह बधगा य अट्ठविहबंधगा य) अथवा सात प्रकार के अनेक बन्धक और आठ प्रकार से अनेक ब धक होते हैं ।

(एवं असुरकुमारा वि जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार असुरकुमार भी यावत् स्तनितकुमार (पुढवि आउ तेउ वाउ वणप्फइकाइया य) पृथ्वीकायिक, अप्कायिक तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक भी (एए सव्वे वि जहा ओहिया जीवा) ये सभी औघिक जीव के समान समझें। (अवसेसा जहा नेरइया,) शेप जीव नारकों के समान (एवं ते जीवेगिंदियवज्जा) इस प्रकार समुच्चय जीवों और एकेन्द्रियों को छोडकर (तिण्णि तिण्णि भंगा) तीन तीन भंग (सव्वत्थ भाणियव्वत्ति) सब जगह कहने चाहिए इति। (जाव मिच्छादंसण सल्ले) यावत् मिथ्यादर्शनशल्य (एवं एगत्तपोहत्तिया छत्तीसं दंडगा होंति) इस प्रकार एकात्व और पृथक्त्व संबंधी छत्तीस दंडक होते है।

टीकार्थः— इससे पूर्व प्राणातिपात से लेकर मिथ्यादर्शनशल्यतक अठारह पापस्थानों को लेकर जीवों की क्रियाओं का निरूपणा किया गया है।

હે ગૌતમ! બધા સાત પ્રકૃતિયોના બધક થાય છે. (अहवा सत्तविह बधगा य अट्ठविहबंधगा य) અથવા ઘણા સાત પ્રકારનો પ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે અને એક આઠ પ્રકૃતિનો બન્ધક હોય છે (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य) અથવા ઘણા સાત પ્રકારની પ્રકૃતિયોના બધક અને ઘણા આઠ પ્રકૃતિયોના બધક હોય છે

(एव असुरकुमारा वि जाव थणियकुमारा) એજ પ્રકારે અસુરકુમાર અને નાગકુમારથી લઇને યાવત્ સ્તનિતકુમાર પર્યન્ત દશ (पुढवि आउ तेउवाउवणप्फइकाइया य,) પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક પણ (एए सव्वे वि जहा ओहिया जीवा) આ બધા ઔધિક જીવોના સમાન (अवसेसा जहा नेरइया) શેષજીવ નારકોના સમાન (एव ते जीवेगिंदियवज्जा) તે આ પ્રકારે સમુચ્ચય જીવો અને એકેન્દ્રિયો સિવાય (तिण्णि तिण्णि भगा) ત્રણ ત્રણ ભગ (सव्वत्थ भाणियव्वत्ति) બધે કહેવા જોઇએ (जाव मिच्छादंसणसल्ले) યાવત્ મિથ્યાદર્શન શલ્ય (एव एगत्तपोहत्तिया छत्तीस दडगा होंति) એ પ્રકારે એકત્વ પૃથકત્વ સબન્ધી છત્રીસ દડક થાય છે

ટીકાર્થઃ-આનાથી પહેલા પ્રાણાતિપાતથી લઇને મિથ્યાદર્શન શલ્ય સુધી અઢાર પાપ

पाणाइवाएणं कइ कम्मपगडीओ बंधइ ?' हे भदन्त ! जीवः खलु प्राणातिपातेन कति कर्मप्रकृती र्बध्नाति ? भगवानाह--'गोयमा !' हे गौतम ! 'सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा' जीवः प्राणातिपाताध्यवसायेन कदाचित् सप्तविधकर्मबन्धको वा भवति, कदाचिद् अष्टविधकर्मबन्धको वा भवति, तत्र आयुर्बन्धविरहकाले सप्तविध-बन्धकत्वम्. आयुर्बन्धकाले चाष्टविधबन्धकत्वमवगन्तव्यम् 'एव नेरइए जाव निरंतरं वेमाणिए' एवम्-एकत्वविषयकसमुच्चयजीवोक्तरीत्या एकत्वविशिष्टो नैरयिको यावत्-असुरकुमारादि भवनपतिः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियो द्वीन्द्रियस्त्रीन्द्रियश्चतुरिन्द्रियः पञ्चे-न्द्रिय तिर्यग्योनिको मनुष्यो वानव्यन्तरो ज्योतिष्को वैमानिकश्चापि प्राणातिपाताध्यव-

अब उन्हीं अठारह पापस्थानों को आश्रय करके, एकवचन प्रयोगका और बहुवचनका प्रयोग द्वारा जीवों के कर्मबंधन को प्ररूपणा की जाती है–

श्रीगौतमस्वामी--हे भगवन् ! (एक) जीव प्राणातिपात से कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जीव प्राणातिपात के द्वारा कदाचित् सात कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है और कदाचित् आठ कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है। आयु-कर्म जीवन में एक ही बार बंधता हैं और उसके बंध में अन्तर्मुहूर्त काल ही लगता है। अतः जीव जब आयुकर्म का बन्ध नहीं करता तब सब कर्म प्रकृतियों का बन्धक होता है और जब आयुकर्म का बन्ध करता है, तब आठ कर्म प्रकृतियों का बन्धक होता है।

एक समुच्चय जीव की भांति एक नारक, एक एक असुरकुमार आदि भवनपति तथा पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, एक द्वीन्द्रिय, एक त्रीन्द्रिय, एक चतुरिन्द्रिय एक पंचेन्द्रिय तिर्यंच, एक मनुष्य, एक वानव्यन्तर, एक ज्योतिष्क, और एक

સ્થાનોને લઈને જીવોની ક્રિયાઓનુ નિરૂપણુ કરાયુ છે

હવે તેજ અઢાર પાપસ્થાનોનો આશ્રય કરીને એકવચન પ્રયોગ અને બહુવચનના પ્રયોગ દ્વારા જીવોના કર્મબન્ધની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી –હે ભગવન્ ! એક જીવ પ્રાણાતિપાતથી કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જીવ પ્રાણાતિપાત દ્વારા કદાચિત સાત કર્મપ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે, અને કદાચિત આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે આયુકર્મ જીવનમા એક જ વાર બધાય છે, અને તેના બન્ધમા અન્તર્મુહૂર્ત કાળજ લાગે છે અત જીવ જ્યારે આયુકર્મ નો બન્ધ નથી કરતો ત્યારે સાત કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધક બને છે

એક સમુચ્ચય જીવની જેમ એક નારક, એક અસુરકુમાર આદિભવનપતિ તથા પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, એક દ્વીન્દ્રિય એક ત્રીન્દ્રિય એક ચતુરિન્દ્રિય એકપંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, એક મનુષ્ય, એક વાનવ્યન્તર, એક જ્યોતિષ્ક અને એક વૈમાનિક પણ પ્રાણાતિપાતના

सायेन आयुर्बन्धविरहकाले सप्तविधकर्मबन्धको भवति, आयुर्बन्धकाले तु अष्टविध कर्मबन्धको भवति इत्येवमेकत्वविषयं कर्मबन्धत्वमुक्तम् ।

अथ बहुत्वविषयं कर्मबन्धत्वं प्ररूपयितुमाह—'जीवा णं भंते ! पाणाइवाए णं कइ कम्मपगडीओ बंधति ?' हे भदन्त ! जीवाः खलु प्राणातिपातेन प्राणातिपाताध्यवसायेन कति कर्मप्रकृतीः बध्नन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम !' 'सत्तविह बंधगा य, अट्ठविहबंधगा य' सामान्यतो जीवाः सप्तविधकर्मबन्धका अपि भवन्ति अष्टविधकर्मबन्धका अपि भवन्ति सदैव बहुत्वेन उपलभ्यमानत्वात्, अत उभयविधबन्धकत्वे बहुवचनविषयक एक एवाभिलापोऽवगन्तव्यः अथ नैरयिकादीनां बहुत्वविषये

वैमानिक भी प्राणातिपात के द्वारा सात अथवा आठ कर्मप्रकृतियों का बन्धक होता है। अर्थात् आयुबंध न करने के समय सात प्रकृतियों का और आयुबंध के समय आठ प्रकृतियों का बन्ध करता है। यह एकत्व की अपेक्षा से अर्थात् एक-एक जीव की अपेक्षा से कर्मप्रकृतियों का बन्ध कहा गया है।

अब बहुत्व की विवक्षासे अर्थात् अनेक जीवों को लेकर कर्म बन्ध की प्ररूपणा की जाती हैं--

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! (अनेक) जीवात्माओं प्राणातिपात के द्वारा कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करते हैं ?

श्रीभगवान्—हे गौतम ! सामान्यतः जीव सात कर्म प्रकृतियों का भी बध करते हैं, और आठ कर्मप्रकृतियों का भी बंध करते है, क्योंकि सात का बंध करनेवाले और आठ का बंध करने वाले सदैव बहुत पाये जाते हैं। अत एव दोनों जगह बहुवचन का प्रयोग किया जाता है।

अब नारक आदि विशिष्ट जीवों के विषय में तीन प्रकार के अभिलाप का प्रतिपादन करने के लिए कहते है ?

દ્વારા સાત અથવા આઠ કર્મ પ્રકૃતિર્યાને બન્ધ કરે છે
અર્થાત્ આયુ બન્ધન કરવાના સમયે સાત પ્રકૃતિયોને અને આયુબન્ધના સમયે આઠ પ્રકૃતિઓને બન્ધ કહેલો છે

હવે બહુત્વની વિવક્ષાથી અર્થાત્ અનેક જીવોને લઇને કર્મ બન્ધની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ !(અનેક) જીવ પ્રાણાતિપાતનાદ્વારા કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોને બન્ધ કરે છે

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! સામાન્યતઃ જીવ સાત કર્મ પ્રકૃતિયોને પણ બધ કરે છે અને આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોને પણ બધ કરે છે કેમ કે સાતને બધ કરનારા અને આઠને બધ કરનારા સદૈવ ઘણા મળી આવે છે તેથી જ બન્ને જગ્યાએ બહુવચનને પ્રયોગ કરાએલો છે

હવે નારક આદિ વિશિષ્ટ જીવોના વિષયમા ત્રણ પ્રકારના અભિલાપનુ પ્રતિપાદન કરવાને માટે કહે છે.

अभिलापत्रयं प्रतिपादयितुमाह-'नेरइया णं भंते ! पाणाइवाएण कइ कम्मपगडीओ बंधंति?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु प्राणातिपातेन-प्राणातिपाताध्यवसायेन कति कर्मप्रकृतीः बध्नन्ति? भगवानाह-'गोयमा! हे गौतम !'सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविह बंधगा' सर्वेऽपि तावत् नैरयिका भवेयुः सप्तविधकर्मबन्धकाः, मारणपरिणामपरिणतानां सदैव बहुत्वेनोपलभ्यमानानां सप्तविधकर्मबन्धकत्वस्यावश्यंभावित्वात्. तस्मात् यदा एकोऽपि नैरयिकोऽष्टविधकर्मबन्धको नोपलभ्यते तदा 'सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्त-विधबन्धकाः' इति प्रथमोऽभिलापोऽवसेयः. यदा तु नैरयिकोऽष्टविधकर्मबन्धकः, तदन्ये सर्वे नैरयिकाः सप्तविधकर्म बन्धका उपलभ्यन्ते तदा-'सप्तविधबन्धकाश्च अष्टवि-धबन्धकश्च' इत्येवं द्वितीयमभिलापं प्रतिपादयितुमाह-'अहवा सत्तविहबंधगा य,

---

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारकजीव प्राणातिपातके द्वारा कितनी कर्म प्रकृतियोंका बंध करते हैं ? ।

श्री भगवान्-हे गौतम ! कदाचित् सभी नारक सात कर्म प्रकृतियों के बन्धक होते हैं, क्योंकि जब वे मारण पर्याय में परिणत होते हैं, अर्थात् मार काट में लगे रहते हैं ! तब वे अवश्यही सात प्रकृतियों का बन्ध करते हैं। इस प्रकार जब एक भी नारक आठ प्रकृतियों का बन्धक नहीं होता तब सभी नारक सात कर्मप्रकृतियों के ही बन्धक होते हैं। यह पहला अभिलाप-विकल्प हैं ।

जब कोई एक नारक आठ कर्मप्रकृतियों का बन्धक होता हैं और उसके सिवाय सभी नारक सात कर्मप्रकृतियों का बन्ध करते हैं, तब यह कहा जाता है कि बहुत नारक सात प्रकृतियों के बन्धक और एक आठ प्रकृतियों का बन्धक होता है।

इस प्रकार के दूसरे अभिलाप का प्रतिपादन करने के लिये कहते हैं- अथवा बहुत सप्तविध बन्धक होते हैं और एक नारक अष्टविध वंधक होता है।

શ્રી ગૌતમસ્વામી- હે ભગવન્ ! નારક જીવ પ્રાણુાતિપાત દ્વારા કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોના બન્ધ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત બધા નારક જીવો સાત કર્મપ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે, કેમકે જ્યારે તે નારક જીવો મારણુ પર્યાયમા પ્રતિષ્ઠિત હોય છે, અર્થાત્ મારવા કાપવામા લાગ્યા રહે છે ત્યારથી અવશ્ય જ સાત પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે એ પ્રકારે જ્યારે એક પણુ નારક આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક નથી થતા ત્યારે બધા નારક સાત કર્મ પ્રકૃતિયોના જ બન્ધક થાય છે આ પહેલો અભિલાપ વિકલ્પ છે

જ્યારે કોઈ એક નારક જીવ આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનો બન્ધક હોય છે અને તેના સિવાય બધા નારક સાત પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે ત્યારે આમ કહેવાય છે કે ઘણુા નારક સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને એક આઠ પ્રકૃતિયોનો બન્ધક છે

એ પ્રકારના બીજા અભિલાપનુ પ્રતિપાદન કરવાને માટે કહે છે, અથવા ઘણા સપ્તવિધ બન્ધક હોય છે અને એક નારક અષ્ટવિધ બન્ધક હોય છે, કિન્તુ જ્યારે ઘણુા બધા નારક

अट्ठविहबंधए य' अथवा सप्तविधबन्धकाश्च बहवो नैरयिका भवन्ति, एकश्चाष्टविध-बन्धको भवति, यदा तु बहवो नैरयिका अष्टविधकर्मबन्धका अपि उपलभ्यन्ते तदा पुनरुभयत्रापि बहुवचनविषयकं तृतीयमभिलापमाह—'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठ-विहबंधगा य' अथवा बहवो नैरयिकाः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति, बहवश्चैव नैर-यिकाः अष्टविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति एवमसुरकुमारा दिष्वपि अभिलापत्रयं व्यपदिशन्नाह 'एवं असुरकुमारा वि जाव थणियकुमारा' एवम् बहुत्वविशिष्टा नैरयिका इव असुरकुमारा अपि यावत्-नागकुमाराः, सुवर्णकुमाराः, अग्निकुमाराः, विद्युत्कुमाराः,उदधिकुमाराः, द्वीपकुमाराः, दिक्कुमाराः, पवनकुमाराः, स्तनितकुमाराश्चापि बहुत्वविशिष्टा उपर्युक्त रीत्यैव सर्वेऽपि तावत्सप्तविध कर्मबन्धका भवेयुः, इति प्रथमो भङ्गः अथवा 'सप्त-विधकर्मबन्धकाश्च सर्वे, एकश्च अष्टविधकर्मबन्धकः' इत्येवं द्वितीयो भङ्गः, अथवा 'बहवः

किन्तु जब बहुत से नारक आठ कर्मप्रकृतियों के भी बन्धक पाये जाते हैं, तब दोनों के साथ बहुवचन का प्रयोग करते हुए तीसराअभिलाप करते है—अथवा बहुत से नारक सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं और बहुत से आठ प्रकृतियों के भी बन्धक होते हैं। तात्पर्य यह है कि किसी समय सभी नारक सात प्रकृतियों का बन्ध करनेवाले पाये जाते हैं, किसी समय में एक नारक आठ कर्म प्रकृतियों का बन्ध करता है और शेष सब सात का। कभी कभी बहुत से नारक सात का भी और बहुत से नारक आठ का भी बन्ध करनेवाले पाए जाते हैं।

असुरकुमारों के विषय में भी इसी प्रकार के तीन विकल्प होते हैं। उनका निर्देश करते है। इसी प्रकार असुरकुमार यावत् स्तनितकुमार, अर्थात् नारकों के समान असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार द्वीपकुमार, दिशाकुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार भी कभी कभी सभी सात कर्मप्रकृतियों के बन्धक होते हैं, कभी कभी एक जीव आठ का और शेष सब सात

આઠ કર્મપ્રકૃતિયોના પણ બન્ધક મળી આવે છે ત્યારે બન્નેની સાથે બહુવચનનો પ્રયોગ કરવા છતા પણ ત્રીજો અભિલાપ કરે છે-અથવા ઘણા બધા નારક જીવો સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે અને ઘણા આઠ પ્રકૃતિયોના પણ બન્ધક હોય છે તાત્પર્ય એ છે કે કોઇ સમયે બધા નારક સાત પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરવા વાળા મળી આવે છે,કોઇ સમયમા કોઇ એક નારક આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે અને શેષ બધા સાતનો ક્યારેક ક્યારેક ઘણા નારક સાતનો પણ અને ઘણા બધા નારક આઠનો પણ બન્ધ કરવાવાળા મળી આવે છે

અસુરકુમારોના વિષયમા પણ એજ પ્રકારે ત્રણ વિકલ્પ થાય છે તેનો નિર્દેશ કરે છે-એજ પ્રકારે અસુરકુમાર યાવત્ સ્તનિતકુમાર અર્થાત્ નારકોનીસમાન અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર, પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર, પણ ક્યારેક ક્યારેક બધા સાત કર્મ પ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે, ક્યારેક ક્યારેક એક જીવ આઠનો અને શેષ સાતના બન્ધક હોય છે અને ક્યારેક

सप्तविधकर्मबन्धकाः बहव एवाष्टविधकर्मबन्धकाः ! इत्येवं तृतीयो भङ्गोऽवसेय', 'पुढविआउतेउवाउवणप्फइकाइया य, एए सव्वे वि जहा ओहिया जीवा' पृथिव्यप्तेजो वायुवनस्पतिकायिकाश्च एते पञ्चापि एकेन्द्रियाःसर्वेऽपि बहुत्वविशिष्टा यथा औधिकाःसमुच्चया जीवाः प्रतिपादिता स्तथा प्रतिपत्तव्याः, उभयस्यापि सप्तविधकर्मबन्धस्य बहुवचनेन एक एव भङ्गोऽवसेय इति भावः, पृथिवीकायिकादीनां पञ्चानामपि मारणपरिणामपरिणतानां प्रत्येकं सप्तविधवन्धकानामष्टविधबन्धकानाञ्च सर्वदैव बहुत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, 'अवसेसा जहा नेरइया' अवशेषाः द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाः यथा नैरयिका बहुत्व विशिष्टाः पूर्वोक्तरीत्या अभिलापत्रयेणोक्ता स्तथैव अभिलापत्रयेण वक्तव्या इत्यभिप्रायेणा-

के बन्धक होते है और कभी कभी बहुत से सात के तथा बहुत से आठ के बंधक होते हैं। इस प्रकार असुरकुमार आदि दसों भवनपतियों के विषयमें भी तीनों विकल्प होते हैं।

पृथ्वीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक ये पांचों एकेन्द्रिय जीव सामान्य जीवों की तरह ही कर्मप्रकृतियों के बन्धक होते हैं, अर्थात् अनेक सात प्रकृतियों का बंध करनेवाले होते हैं और अनेक आठ प्रकृतियों का बध करनेवाले भी होते है। इन पृथ्वीकायिक आदि में यही एक भंग होता है, क्योंकि इनमें सात कर्मप्रकृतियों का बन्ध करनेवाले भी सदैव बहुत जीव होते है और आठ प्रकृतियों का बध करनेवाले भी सदैव पाये जाते है।

शेष जीवों का कथन नारकों के समान ही समझलेना चाहिए, अर्थात् द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पंचेन्द्रियतिर्यंच, तथा मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक जीव नारकों के समान कर्मप्रकृतियों का बन्ध करते हैं। इन सब में नारकों के समान तीन भंग होते हैं। यही बात आगे स्पष्ट की गई है, नारक,

ક્યારેક ઘણા સાતના તથા ઘણા આઠના બન્ધક હોય છે એ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયોના વિષયમા પણ ત્રણ વિકલ્પ થાય છે.

પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, અને વનસ્પતિકાયિક આ પાચે એકેન્દ્રિયજીવ સામાન્ય જીવોની જેમજ કર્મપ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે અર્થાત્ અનેક સાત પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરનારા હોય અને અનેક આઠ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરનારા હોય છે. આ પૃથ્વીકાયિક આદિમા આ એક ભગ થાય છે, કેમકે તેમનામા સાત કર્મ પ્રકૃતિયોના બન્ધ કરનારા પણ સદૈવ ઘણા મળે છે.

શેષ જીવોનું કથન નારકોની સમાન સમજવું જોઇએ, અર્થાત્ દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પચેન્દ્રિય, તિર્યંચ, મનુષ્ય,વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક જીવ નારકોની સમાન કર્મપ્રકૃતિયો નો બન્ધ કરે છે એ બધામા નારકોના સમાન ત્રણ ભગ થાય છે એજ વાત આગળ સ્પષ્ટ કરી છે—નારક અસુરકુમાર, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિક, ચતુરિન્દ્રિય,

तिदिशन्नाह—'एवं ते जीवेगिंदियवज्जा तिण्णि तिण्णि भंगा सव्वत्थ भाणियव्वत्ति' एवम्–उक्तरीत्या ते उपर्युक्ता नैरयिकासुरकुमारद्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्य वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकविषयाः समुच्चयजीवैकेन्द्रियवर्जास्त्रयस्त्रयो भङ्गाः सर्वत्र भणितव्या इति, एवं यथा च प्राणातिपातेन एकत्वबहुत्वाभ्यां द्वौ दण्डकौ प्रतिपादितौ तथा सर्वपापस्थानैरपि मृषावादादिभिः प्रत्येकं द्वौ द्वौ दण्डकौ एकत्वबहुत्वविषयौ प्रतिपादनीयौ तदतिदिशन्नाह—'जाव मिच्छादंसणसल्लेणं' यावत् मृषावादेन अदत्तादानेन मैथुनेन परिग्रहेण क्रोधेन मानेन मायया लोभेन प्रेम्णा दोषेण कलहेन अभ्याख्यानेन पैशुन्येन परपरिवादेन अरतिरत्या मायामृषेण, मिथ्यादर्शनशल्येनेति, सर्वसंमेलनेन कियन्तो दण्डकाः संभवन्तीति जिज्ञासायामाह' एवं एगत्तपोहत्तिया छत्तीसं दंडगा होंति' एवम्-उक्तरीत्या एकत्वबहुत्वसम्बन्धिनः षट्त्रिंशद्दण्डका भवन्ति, अष्टादश पापस्थानाना द्वाभ्यां गुणने षट्त्रिंशत्संख्यायाः सद्भावात् ॥सू ३॥

कर्मबन्धहेतु क्रियाविशेषवक्तव्यता

मूलम्- "जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ किरिए? गोयमा! सिय तिकिरिए, सिय चउ किरिए, सिय पंचकिरिए,

---

असुरकुमार, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पंचेन्द्रियतिर्यंच, मनुष्य, वानव्यन्तर ज्योतिष्क, और वैमानिक, अर्थात् समुच्चय जीवों और एकेन्द्रियों को छोडकर सभी जीवों में तीन तीन भंग समझने चाहिए।

जिस प्रकार प्राणातिपात से एकवचन और बहुवचन को लेकर दो दण्डकों का प्रतिपादन किया गया है, उसी प्रकार मृषावाद अदत्तादान आदि सभी पापस्थानकों से भी दो दो दण्डक समझ लेने चाहिए। यही बात आगे कही गयी है, मृषावाद, अदत्तादान, मैथुन, परिग्रह, क्रोध, मान, माया. लोभ, प्रेम, द्वेष, कलह, अभ्याख्यान, पैशुन्य, परपरिवाद, अरति-रति, मायामृषा और मिथ्यादर्शन शल्य, इन सबको लेकर दो दो दण्डक होते है। इस प्रकार अठारह पापस्थानकों संबंधी एकत्व और बहुत्व की अपेक्षा से छत्तीस दण्डक होते हैं। ॥ सू. ३ ॥

પચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક અર્થાત્ સમુચ્ચય જીવો અને એકેન્દ્રિયોના સિવાય બધા જીવોમાં ત્રણ ભંગ સમજવા જોઇએ

જે પ્રકારે પ્રાણાતિપાતથી એક વચન અને બહુવચનને લઇને બે દંડકો નુ પ્રતિપાદન કર્યું છે, એજ પ્રકારે મૃષાવાદ આદિ બધા પાપસ્થાનોથી પણ બે-બે દંડક સમજી લેવા જોઈએ એજ વાત આગળ કહેલી છે-મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા પ્રેમ લોભ દ્વેષ કલહ-કજીયો કંકાસ અભ્યાખ્યાન. પૈશુન્ય. પરપરિવાદ અરતિ રતિ માયામૃષા અને મિથ્યાદર્શનશલ્ય આ બધા ને લઈને બે-બે દંડક થાય છે એ પ્રકારે અઢાર પાપ સ્થાનકો સંબન્ધી એકત્વ અને બહુત્વની અપેક્ષાથી છત્રીસ દંડક થાય છે ॥સૂ ૩॥

एवं नेरइए जाव वेमाणिए जीवा णं भंते ! णाणावरणिज्जं बंधमाणा कइ किरिया ? गोयमा ! सिय ति किरिया, सिय चउ किरिया, सिय पंच किरिया वि, एवं नेरइया निरंतर जाव वेमाणिया, एवं दरिसणावरणिज्जं वेदणिज्जं मोहणिज्जं आउयं नामं गोत्तं अंतराइयं च अट्ठविहकम्मपगडीओ भाणियव्वाओ, एगत्तपोहत्तिया सोलस दंडगा भवंति, जीवे णं भंते ! जीवाओ कइ किरिए ? गोयमा ! सिय ति किरिए सिय चउ किरिए, सिय पंच किरिए, सिय अकिरिए जीवे णं भंते नेरइयाओ कइ किरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय अकिरिए एवं जाव थणियकुमाराओ, पुढविकाइयाओ आउकाइयाओ तेउकाइयाओ वाउकाइयवणप्फइकाइयबेइंदियतेइंदियचउरिंदियपंचिंदियतिरिक्खजोणियमणुस्साओ जहा जीवाओ, वाणमंतरजोइसिय वेमाणियाओ जहा नेरइयाओ, जीवे णं भंते ! जीवेहिंतो कइकिरिए ? गोयमा ! सिय ति किरिए, सिय चउ किरिए सिय पंचकिरिए सिय अकिरिए, जीवे णं भंते ! नेरइएहिंतो कइ किरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउ किरिए, सिय अकिरिए, एवं जहेव पढमो दंडओ तहा एसो बितिओ भाणियव्वो जाव वेमाणियत्ति, जीवा णं भंते ! जीवाओ कइकिरिया? गोयमा ! सिय तिकिरिया वि, सिय चउ किरिया वि, सिय पंचकिरिया वि, सिय अकिरिया वि, जीवा णं भंते ! नेरइयाओ कइ किरिया ? गोयमा ! जहेव आदिल्लदंडओ तहेव भाणियव्वो, जाव वेमाणियत्ति, जीवा णं भंते ! जीवेहिंतो कइकिरिया ? गोयमा ! तिकिरिया वि चउकिरिया वि पंचकिरिया वि अकिरिया वि, जीवा णं भंते ! नेरइएहिंतो कइकिरिया ? गोयमा ! तिकिरिया चउकिरिया अकिरिया, असुरकुमारेहिंतो वि एवं चेव जाव वेमाणिएहिंतो, ओरालियसरीरेहिंतो जहा जीवेहिंतो, नेरइएणं

भंते! जीवाओ कइ किरिए? गोयमा! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए, नेरइएणं भंते! नेरइयाओ कइ किरिए? गोयमा! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, एवं जाव वेमाणिएहिंतो, नवरं नेरइयस्स नेरइएहितो देवेहिंतो य पंचमा किरिया नत्थि, नेरइया णं भंते! जीवाओ कइ किरिया? गोयमा! सिय तिकिरिया, सिय चउकिरिया, सिय पंचकिरिया, एवं जाव वेमाणियाओ, नवरं नेरइयाओ देवाओ य पंचमा किरिया नत्थि, नेरइयाणं भंते! जीवेहिंतो कइ किरिया! गोयमा! तिकिरियावि चउकिरिया वि पंचकिरिया वि, नेरइयाणं भंते! नेरइएहितो कइ किरिया? गोयमा! तिकिरिया चउकिरिया एवं जाव वेमाणिएहितो, नवरं ओरालियसरीरेहिंतो जहा जीवेहिंतो, असुरकुमारे णं जीवाओ कइ किरिए! गोयमा! जहेव नेरइए चत्तारि दंडगा तहेव असुरकुमारे विं चत्तारि दंडगा भाणियव्वा. एवं च उवउज्जिऊणं भाणियव्वं ति. जीवे मणूसे य अकिरिए वुच्चइ, सेसा अकिरिया न वुच्चंति. सव्वजीवा ओरालियसरीरेहिंतो पंचकिरिया नेरइयदेवेहिंतो पंचकिरिया ण वुच्चंति, एवं एक्केकजीवपदे चत्तारि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा. एवं एयं वि दंडगसयं सव्वे वि य जीवादीया दंडगा" ॥सू. ४॥

छाया—जीवः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन् कतिक्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः, एवं नैरयिको यावद् वैमानिकः,

कर्मबन्ध हेतु क्रिया विशेष

शब्दार्थः—(जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ किरिए ?) हे भगवन् ! ज्ञानावरणकर्म को बांधता हुआ जीव कितनी क्रियाओंवाला होता है ? (गोयमा! सिय तिकिरिए) हे गौतम! कदाचित् तीन क्रियावाला (सिय चउकिरिए) कदाचित् चार क्रियावाला (सिय पंच किरिए) कदाचित् पांच क्रियावाला (एवं नेरइए

कर्मबन्ध हेतु क्रिया विशेष

શબ્દાર્થ— (जीवे णं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं बधमाणे कइ किरिए) હે ભગવન્! જ્ઞાનાવરણ કર્મને બાંધી રહેલ જીવ કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે? (गोयमा! सिय तिकिरिए) હે ગૌતમ! કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળો (सिय चउकिरिए) કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળો (सिय पंच किरिए) કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાળો, (एव नेरइए जाव वेमाणिए) એજ પ્રકારે નારક યાવત્ વૈમાનિક

जीवाः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं बध्नन्तः कतिक्रियाः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियाः स्यात् चतुष्क्रियाः, स्यात् पञ्चक्रिया अपि एवं नैरयिका निरन्तरं यावद् वैमानिकाः, एवं दर्शनावरणीयं वेदनीयं मोहनीयम् आयुष्यं नाम गोत्रम् अन्तरायञ्च अष्टविधकर्मप्रकृतयो भणितव्याः, एकत्वपृथक्त्विकाः षोडश दण्डका भवन्ति, जीवः खलु भदन्त ! जीवात् कति क्रियः ? गौतम! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात्चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः स्याद् अक्रियः, जीवः खलु भदन्त! नैरयिकात् कतिक्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः स्यात्

जाव वेमाणिए) इसी प्रकार नारक यावत् वैमानिक ।

(जीवा णं भंते ! णाणावरणिज्जं बंधमाणा कइ किरिया?) हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्म को बांधते हुए बहुत जीव कितनी क्रियावाले होते हैं ? (गोयमा ! सिय तिकिरिया) कदाचित् तीन क्रियावाले (सिय चउकिरिया) कदाचित् चार क्रियावाले (सिय पंचकिरिया) कदाचित् पांच क्रियावाले (एवं नेरइया निरंतरं जाव वेमाणिया) इसी प्रकारसे नारक जीवो लगातार यावत् वैमानिक । एवं दरिसणावरणिज्जं) इसी प्रकार दर्शनावरणीयकर्म को (वेयणिज्जं) वेदनीय को (मोहणिज्जं) मोहनीय को (आउयं) आयुकर्म को (नामं) नामकर्म को (गोत्तं) गोत्रकर्म को (अंतराइयं च) और अन्तरायकर्म को (अट्ठविह कम्मपगडीओ) आठ प्रकार की कर्मप्रकृतियां (भाणियव्वाओ) कहनी चाहिए (एगत्तपोहत्तिया सोलस दंडगा भवंति) एकवचन और बहुवचन से सोलह दण्डक होते हैं ।

(जीवेणं भंते ! जीवाओ कई किरिया ?) हे भगवन् ! जीव के निमित्त से जीव कितनी क्रियावाला होता है ? (गोयमा ! सिय तिकिरिए) हे गौतम कदाचित् तीन क्रियावाला (सिय चउकिरिए) कदाचित् चार क्रियावाला (सिय पंचकिरिए) कदाचित् पांचक्रियावाला (सिय अकिरिए) कदाचित् क्रियारहित होता है ।

(जीवाण भंते! णाणावरणीज्ज बधमाणा कई किरिया?) હે ભગવન્! જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાધતા એવા ઘણા જીવો કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે? (गोयमा सिय ति किरिया) કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા (सिय चउ किरिया) કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા (सिय पच किरिया) કદાચિત્ પાચ ક્રિયાવાળા (एव नेरइया नि तर जाव वेमाणिया) એજ પ્રકારે નારક નિરન્તર યાવત્ વૈમાનિક

(एव दरिसणावरणिज्ज) એજ પ્રકારે દર્શનવરણીય કર્મને (वेयणिज्ज) વેદનીયને (मोहणिज्ज) મોહનીયને (आउय) આયુકર્મને (नाम) નામકર્મને (गोत्त) ગોત્રકર્મને (अतराइय च) અને અન્તરાય કર્મને (अट्ठविहकम्मपगडीओ) આઠ પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયો (भाणियव्वाओ) કહેવી જોઈએ (एगत्तपोहत्तिया सोलस दडगा भवति) એકવચન અને બહુવચનથી સોલ દડકો થાય છે (जीवेण भते ! जीवाओ कइ किरिया ?) હે ભગવન્! જીવના નિમિત્તથી જીવ કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે? (गोयमा ! सिय ति किरिए) હે ગૌતમ ! કદાચિત ત્રણ ક્રિયાવાળા (सिय चउ किरिए) કદાચિત ચાર ક્રિયાવાળા(सिय पच किरिए) કદાચિત્ પાચ ક્રિયાવાળા (सिय अकिरिए) કદાચિત ક્રિયા રહિત હોય છે

भंते! जीवाओ कइ किरिए? गोयमा! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए, नेरइएणं भंते! नेरइयाओ कइ किरिए? गोयमा! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, एवं जाव वेमाणिएहिंतो, नवरं नेरइयस्स नेरइएहिंतो देवेहिंतो य पंचमा किरिया नत्थि, नेरइया णं भंते! जीवाओ कइ किरिया? गोयमा! सिय तिकिरिया, सिय चउकिरिया, सिय पंच किरिया, एवं जाव वेमाणियाओ, नवरं नेरइयाओ देवाओ य पंचमा किरिया नत्थि, नेरइयाणं भंते! जीवेहिंतो कइ किरिया! गोयमा! तिकिरियावि चउकिरिया वि पंचकिरिया वि, नेरइयाणं भंते! नेरइएहिंतो कइ किरिया? गोयमा! तिकिरिया चउकिरिया एवं जाव वेमाणिएहिंतो, नवरं ओरालियसरीरेहिंतो जहा जीवेहिंतो, असुर कुमारे णं जीवाओ कइ किरिए! गोयमा! जहेव नेरइए चत्तारि दंडगा तहेव असुरकुमारे वि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा. एवं च उवउज्जिऊणं भाणियव्वं ति. जीवे मणूसे य अकिरिए वुच्चइ, सेसा अकिरिया न वुच्चंति. सव्वजीवा ओरालियसरीरेहिंतो पंचकिरिया नेरइयदेवेहिंतो पंचकिरिया ण वुच्चंति, एवं एक्केक्कजीवपदे चत्तारि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा. एवं एयं वि दंडगसंयं सव्वे वि य जीवादीया दंडगा" ॥सू. ४॥

छाया—जीवः खलु भदन्त! ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन् कतिक्रियः? गौतम! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः, एवं नैरयिको यावद् वैमानिकः,

कर्मबन्ध हेतु क्रिया विशेष

शब्दार्थः—(जीवे णं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ किरिए?) हे भगवन्! ज्ञानावरणकर्म को बांधता हुआ जीव कितनी क्रियाओंवाला होता है? (गोयमा! सिय तिकिरिए) हे गौतम! कदाचित् तीन क्रियावाला (सिय चउकिरिए) कदाचित् चार क्रियावाला (सिय पंच किरिए) कदाचित् पांच क्रियावाला (एवं नेरइए

કર્મબન્ધ હેતુ ક્રિયા વિશેષ

શબ્દાર્થ— (जीवे णं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ किरिए) હે ભગવન્! જ્ઞાનાવરણ કર્મને બાંધી રહેલ જીવ કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે? (गोयमा! सिय तिकिरिए) હે ગૌતમ! કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળો (सिय चउकिरिए) કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળો (सिय पंच किरिए) કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાળો, (एव नेरइए जाव वेमाणिए) એજ પ્રકારે નારક યાવત્ વૈમાનિક

जीवाः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं बध्नन्तः कतिक्रियाः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियाः स्यात् चतुष्क्रियाः, स्यात् पञ्चक्रिया अपि एवं नैरयिका निरन्तरं यावद् वैमानिकाः, एवं दर्शनावरणीयं वेदनीयं मोहनीयम् आयुष्यं नाम गोत्रम् अन्तरायञ्च अष्टविधकर्मप्रकृतयो भणितव्याः, एकत्वपृथक्त्विकाः षोडश दण्डका भवन्ति, जीवः खलु भदन्त ! जीवात् कति क्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात्चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः स्याद् अक्रियः, जीवः खलु भदन्त ! नैरयिकात् कतिक्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः स्यात्

जाव वेमाणिए) इसी प्रकार नारक यावत् वैमानिक ।

(जीवा णं भंते ! णाणावरणिज्जं बंधमाणा कइ किरिया?) हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्म को बांधते हुए बहुत जीव कितनी क्रियावाले होते हैं ? (गोयमा ! सिय तिकिरिया) कदाचित् तीन क्रियावाले (सिय चउकिरिया) कदाचित् चार क्रियावाले (सिय पंचकिरिया) कदाचित् पांच क्रियावाले (एवं नेरइया निरंतरं जाव वेमाणिया) इसी प्रकारसे नारक जीवो लगातार यावत् वैमानिक । एवं दरिसणावरणिज्जं) इसी प्रकार दर्शनावरणीयकर्म को (वेयणिज्जं) वेदनीय को (मोहणिज्जं) मोहनीय को (आउयं) आयुकर्म को (नामं) नामकर्म को (गोत्तं) गोत्रकर्म को (अंतराइयं च) और अन्तरायकर्म को (अट्ठविह कम्मपगडीओ) आठ प्रकार की कर्मप्रकृतियां (भाणियव्वाओ) कहनी चाहिए (एगत्तपोहत्तिया सोलस दंडगा भंवंति) एकवचन और बहुवचन से सोलह दण्डक होते हैं ।

(जीवेणं भंते ! जीवाओ कई किरिया ?) हे भगवन् ! जीव के निमित्त से जीव कितनी क्रियावाला होता है ? (गोयमा ! सिय तिकिरिए) हे गौतम कदाचित् तीन क्रियावाला (सिय चउकिरिए) कदाचित् चार क्रियावाला (सिय पंचकिरिए) कदाचित् पांचक्रियावाला (सिय अकिरिए) कदाचित् क्रियारहित होता है ।

(जीवाण भते! णाणावरणीज्ज वधमाणा कई किरिया?) હે ભગવન્! જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાધતા એવા ઘણા જીવો કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે? (गोयमा सिय ति किरिया) કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા (सिय चउ किरिया) કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા (सिय पच किरिया) કદાચિત્ પાચ ક્રિયાવાળા (एव नेरइया नि तर जाव वेमाणिया) એજ પ્રકારે નારક નિરન્તર યાવત્ વૈમાનિક

(एव दरिसणावरणिज्ज) એજ પ્રકારે દર્શનવરણીય કર્મને (वेयणिज्ज) વેદનીયને (मोहणिज्ज) મોહનીયને (आउय) આયુકર્મને (नाम) નામકર્મને (गोंत्त) ગોત્રકર્મને (अतराइय च) અને અન્તરાય કર્મને (अट्ठविहकम्मपगडीओ) આઠ પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયો (भाणियव्वाओ) કહેવી જોઈએ (एगत्तपोहत्तिया सोलस दडगा भवति) એકવચન અને બહુવચનથી સોલ દંડકો થાય છે

(जीवेण भते ! जीवाओ कइ किरिया ?) હે ભગવન્! જીવના નિમિત્તથી જીવ કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે? (गोयमा ! सिय ति किरिए) હે ગૌતમ ! કદાચિત ત્રણ ક્રિયાવાળા (सिय चउ किरिए) કદાચિત ચાર ક્રિયાવાળા(सिय पच किरिए) કદાચિત્ પાચ ક્રિયાવાળા (सिय अकिरिए) કદાચિત ક્રિયા રહિત હોય છે

स्तथा एष द्वितीयो भणितव्यो यावद् वैमानिक इति, जीवाःखलु भदन्त ! जीवात् कतिक्रियाः। गौतम ! स्यात् त्रिक्रिया अपि स्यात् चतुष्क्रिया अपि, स्यात् पंचक्रिया अपि, स्यात् अक्रिया अपि, जीवाः खलु भदन्त! नैरयिकात् कति क्रियाः? गौतम! यथैव आद्यदण्डकस्तथैव भणितव्यः, यावद् वैमानिकाद् इति, जीवाःखलु भदन्त! जीवेभ्यः कति क्रियाः ? गौतम! त्रिक्रिया अपि, चतुष्क्रिया अपि पञ्चक्रिया अपि, अक्रिया अपि,

(गोयमा ! सिय तिकिरिए) हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रियावाला (सिय चउकिरिए) कदाचित् चारक्रिया वाला (सिय अकिरिए) कदाचित् क्रिया रहित (एवं जहेव पढमो दंडओ) इस प्रकार जैसा प्रथम दंडक (तहा एसो वितिओ भाणियव्वो) वैसा ही दूसरा दंडक कहना चाहिए (जाव वेमाणियत्ति) यावत् वैमानिक पर्यन्त ।

(जीवा णं भंते ! जीवाओ कइ किरिया ?) हे भगवन् ! बहुत जीव एक जीव से कितनी क्रिया वाले होते है ? (गोयमा ! सिय तिकिरिया वि) कदाचित् तीन क्रियावाले भी होते है (सिय चउकिरिया वि) कदाचित् चार क्रियावाले भी (सिय पंचकिरिया वि) कदाचित् पांच क्रियावाले भी। (सिय अकिरिया) कदाचित अक्रियभी होते हैं ।

(जीवा णं भंते ! नेरइयाओ कइ किरिया ?) हे भगवन् ! जीव नारक के निमित्त से कितनी क्रियावाले होते हैं ? (गोयमा ! जहेव आदिल्ल दंडओ) हे गौतम! जैसे पहला दंडक कहा है (तहेव भाणियव्वो) वैसा ही कहना चाहिए (जाव वेमाणियत्ति) यावत् वैमानिक।

(जीवाणं भंते ! जीवेहिंतो कइ किरिया ?) हे भगवन् ! जीव जीवों के निमित्त से कितनी क्रियाओं वाले होते है ? (गोयमा ! तिकिरिया वि) हे

किरिए) કદાચ ચાર ક્રિયાવાળા (सिय अकिरिए) કદાચ ક્રિયાથી રહિત (एव जहेव पढमो दंडओ) આ રીતે જેમ પહેલા દડક કહ્યો છે (तहा एसो वितिओ भाणियव्वो,) એજ પ્રમાણે આ બીજો દડક પણ કહેવો (जाव वेमाणियत्ति,) યાવત વૈમાનિક પર્યન્ત

(जीवाण भते ! जीवाओ कइकिरिया) હે ભગવન્ ઘણા જીવાત્માઓ એક જીવથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે? (गोयमा! सिय ति किरिया वि) હે ગૌતમ ! કદાચ ત્રણ ક્રિયાવાળા પણ હોય છે (सिय चउ किरिया वि) કદાચ ચાર ક્રિયાવાળા પણ હોય છે (सिय पच किरिया वि !) કદાચ પાચ ક્રિયાવાળા પણ હોય છે (सिय अकिरिया वि) કદાચ ક્રિયા રહિત પણ હોય છે (जीवाण भंते ! नेरइयाओ कइ किरिया) હે ભગવન્ જીવો નારકના નિમિત્તથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે? (गोयमा ! जहेव आदिल्लदंडओ) હે ગૌતમ જેમ પહેલો દડક કહ્યો છે, (तहेव भाणियव्वो) એજ પ્રમાણે આના સબધમાપણ સમજી લેવો જોઈએ (जाव वेमाणियत्ति) દેવો યાવત્ વૈમાનિક પર્યન્ત (जीवाणं भते ! जीवेहिं तो कइ किरिया ?) હે ભગવન જીવ જીવોના નિમિત્તથી કેટલી ક્રિયાઓવાળા હોય છે ? (गोयमा ! तिकिरिया वि) હે ગૌતમ ! ત્રણ ક્રિયાવાળા પણ (चउ किरिया वि !) ચાર ક્રિયાવાળા પણ (पचकिरिया वि,) પાચ ક્રિયાવાળા પણ (अकिरया वि) અક્રિય

जीवा' खलु भदन्त! नैरयिकेभ्य:कति क्रियाः? गौतम! त्रिकिया:, चतुष्क्रियाःअक्रियाः, असुरकुमारेभ्योऽपि एवञ्चैव, यावद् वैमानिकेभ्यः,औदारिकशरीरेभ्यो यथा जीवेभ्यः नैरयिकः खलु भदन्त! जीवात् कति क्रियः? गौतम! स्यात् त्रिक्रियः स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः नैरयिकःखलु भदन्त! नैरयिकात् कतिक्रियः? गौतम! स्यात् त्रिक्रियः स्यात् चतुष्क्रियः, एवं यावद् वैमानिकेभ्यः, नवरं नैरयिकस्य नैरयिकेभ्यो देवेभ्यश्च

गौतम! तीन क्रियावाले भी (चउ किरिया वि) चार क्रियावाले भी (पंच किरिया वि) पांच क्रियावाले भी (अकिरिया वि) क्रिया रहित भी होते हैं।

(जीवा णं भंते! नेरइएहिंतो कइ किरिया?) हे भगवन! जीव नारकों के निमित्त से कितनी क्रियावाले होते है? (गोयमा! तिकिरिया, चउकिरिया अकिरिया) हे गौतम! तीनक्रिया वाले, चारक्रिया वाले और क्रिया रहित भी होते हैं।

(असुरकुमारेहितो वि एवं चेव) असुरकुमारों से भी इसी प्रकार का (जाव वेमाणिएहिंतो) यावत् वैमानिकों से (ओरालियसरीरेहितो जहा जीवेहितो) औदारिक शरीरवालों के निमित्त से जैसे जीवों के निमित्तसे।

(नेरइए णं भंते! जीवाओ कइ किरिए?) हे भगवन्! नारक जीव के निमित्त से कितनी क्रिया वाला होता है? (गोयमा! सिय तिकिरिए) हे गौतम कदाचित् तीन क्रिया वाला (सिय चउकिरिए) कदाचित् चार क्रियावाला (सिय पंच किरिए) कदाचित् पांच क्रियावाला।

(नेरइएणं भंते! नेरइयाओ कइकिरिए?) हे भगवन्! नारक जीव नारक जीवों के निमित्त से कितनी क्रिया वाला होता है? (गोयमा! सिय ति किरिए) हे गौतम! कदाचित् तीन क्रिया वाला (सिय चउकिरिए) कदाचित् चार क्रियावाला (एवं जाव वेमाणिएहितो) इसी प्रकार यावत् वैमानिकों के निमित्त से (नवर)

પણ હોય છે (जीवाण भते! नेरइएहिते कइ किरिया) હે ભગવન્ જીવો નારકોના નિમિત્તથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે (गोयमा ति किरिया चउकिरिया अकिरिया) હે ગૌતમ! ત્રણ ક્રિયાવાળા, ચાર ક્રિયાવાળા અને ક્રિયારહિત

(असुरकुमारेहि तो वि एव चेव) અસુરકુમાર દેવોથી પણ એજ પ્રકારે (जाव वेमाणिएहि तो) યાવત્ વૈમાનિકોથી (ओरालियसरीरेहितो जहा जीवेहितो) ઔદારિક શરીરવાળાઓના નિમિત્તથી જેમ જીવોના નિમિત્તથી

(नेरइएण भते! जीवाओ कइ किरिए?) હે ભગવન્ નારક જીવના નિમિત્તથી કેટલી ક્રિયાવાળા થાય છે? (गोयमा! सिय ति किरिए) હે ગૌતમ કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા (सिय चउ किरिए) કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા (सिय पच किरिए) કદાચિત્ પાચ ક્રિયાવાળા

(नेरइएणं भते! नेरइयाओ कइ किरिए?) હે ભગવન્! નારક જીવ નારકના નિમિત્તથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે? (गोयमा! सिय तिकिरिए) હે ગૌતમ કદાચિત ત્રણ ક્રિયાવાળા (सिय चउ किरिए) કદાચિત ચાર ક્રિયાવાળા (एव जाव वेमाणिएहि तो) એજ પ્રકારે યાવત્

पञ्चमी क्रिया नास्ति, नैरयिकाः खलु भदन्त! जीवात् कति क्रियाः? गौतम! स्यात् त्रिक्रियाः स्यात् चतुष्क्रियाः, स्यात् पञ्चक्रियाः, एवं यावद् वैमानिकात्, नवरं नैरयिकात् देवाच्च पञ्चमी क्रिया नास्ति, नैरयिकाः खलु भदन्त! जीवेभ्यः कति क्रियाः? गौतम! त्रिक्रिया अपि, चतुष्क्रिया अपि, पञ्चक्रिया अपि, नैरयिकाः खलु भदन्त! नैरयिकेभ्यः कति क्रियाः? गौतम! त्रिक्रियाः, चतुष्क्रियाः, एवं यावद् वैमानिकेभ्यः, नवरम् औदारिकशरीरेभ्यो यथा जीवेभ्यः, असुरकुमारः खलु भदन्त! जीवात् कति क्रियः? गौतम!

विशेष (नेरइयस्स नेइएहिं तो देवेहिंतो य पंचमा किरिया नत्थि) नारकको नारकों के और देवों के निमित्त से पांचवी क्रिया नही होती है। (नेरइयाणं भंते! जीवाओ कइ किरिया) हे भगवन्! नारक जीव के निमित्तसे कितनी क्रियावाले होते है? (गोयमा! सिय तिकिरिया) हे गौतम! कदाचित् तीन क्रियावाले (सिय चउकिरिया) कदाचित् चारक्रिया वाले (सिय पंचकिरिया) कदाचित् पांच क्रियावाले (एवं जाव वेमाणियाओ) इसी प्रकार यावत् वैमानिकों से (नवरं नेरइयाओ देवाओ य पंचमा किरिया नत्थि) विशेष नारक और देव के निमित्त से पांचवी क्रिया नहीं होती।

(नेरइयाणं भंते! जीवेहिंतो कति किरिया) हे भगवन्! नारकजीवों के निमित्त से कितनी क्रिया वाले होते हैं? (गोयमा! तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, पंचकिरियावि) हे गौतम! तीन क्रियावाले भी, चारक्रिया वाले भी, पांच क्रिया वाले भी।

(नेरइया णं भंते! नेरइएहिंतो कइकिरिया?) हे भगवन्! नारक नारकों से निमित्त से कितनी क्रियावाले होते है? (गोयमा! तिकिरिया, चउकिरिया) हे गौतम! तीन क्रिया वाले और चार क्रिया वाले (एवं जाव वेमाणिएहिंतो)

वैमानिकोनानिमित्तथी (नवर) विशेष (नेरइयस्स नेरइए हिंतो देवेहिंतो य पंचमा किरिया नत्थि) नारकोने नारकोना अने देवोना निमित्तथी पांचमी क्रिया नथी थती

(नेरइया ण भते जीवेओ कइ किरिया?) हे भगवन्! नारकजीवना निमित्तथी केटली क्रियावाळा होय छे? (गोयमा! सिय तिकिरिया) हे गौतम कदाचित त्रण क्रियावाळा (सिय चउकिरिया) कदाचित चार क्रियावाळा (सिय पच किरिया) हे कदाचित पाच क्रियावाळा (एव जाव वेमाणियाओ) एज प्रकारे यावत् वैमानिकोना निमित्तथी (नवर नेरइयाओ देवाओ य पचमा किरिया नत्थि) विशेष नारकोना अने देवोना निमित्तथी पाचमी क्रिया नथी थती

(नेरइयाण भते! जीवेहिंतो कति किरिया) हे भगवन्! नारक जीवना निमित्तथी केटली क्रियावाळा होय छे? (गोयमा! तिकिरिया वि, चउ किरिया वि पच किरिया वि) हे गौतम! त्रण क्रियावाळा, चार क्रियावाळापण अने पाच क्रियावाळा पण

(नेरइया ण भते! नेरइएहिंतो कइ किरिया?) हे भगवन् नारको नारकोना निमित्तथी केटली क्रियावाळा होय छे? (गोयमा! ति किरिया, चउ किरिया) हे गौतम! त्रण क्रियावाळा, अने चार क्रियावाळा (एव जाव वेमाणिएहिंतो) एज प्रकारे यावत् वैमानिकोथी (नवर ओरालियस-

यथैव नैरयिके चत्वारो दण्डकास्तथैव असुरकुमारेऽपि चत्वारो दण्डका भणितव्याः, एवञ्चोपयुज्य भावयितव्यमिति, जीवो मनुष्यश्च अक्रिय उच्यते शेषा अक्रिया नोच्यन्ते सर्वजीवा औदारिकशरीरेभ्यः पञ्चक्रियाः, नैरयिकदेवेभ्यः पञ्चक्रिया नोच्यन्ते, एवम् एकैकजीवपदे चत्वारश्चत्वारो दण्डका भणितव्याः, एवम् एतद् दण्डक शतम् सर्वेऽपि चं जीवादिका दण्डकाः ॥सू. ४॥

इसी प्रकार यावत् वैमानिकों से (नवरं ओरालियसरीरेहिंतो जहा जीवेहिंतो) औदारिक शरीरवालों के निमित्त से जैसे जीवों के निमित्त से।

(असुरकुमारे णं भंते ! जीवाओ कइ किरिए ?) हे भगवन् ! असुरकुमार देव जीव के निमित्त से कितनी क्रिया वाला होता है ? (गोयमा ! जहेव नेरइए चत्तारि दंडगा) हें गौतम! जैसे नारकजीवोंके संबंधमें चारदण्डक कहे है(तहेव असुरकुमारे वि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा)उसी प्रकार असुरकुमार संबंधी चार दंडक कहने चाहिए (एवं च उवउज्जिऊणं भावेयव्व) इस प्रकार उपयोग करके विचार कर लेना चाहिए (जीवे मणूसे य अकिरिए वुच्चइ) समुच्चय जीव और मनुष्य अक्रिय कहा जाता है (सेसा अकिरिया न वुच्चंति) शेष अक्रिय नही कहलाते (सव्व जीवा) सब जीव (ओरालिय सरीरेहिंतो) औदारिक शरीरों से (पंच किरिया) पाच क्रिया वाले (नेरइयदेवेहिंतो) नारकों तथा देवों से (पंच किरिया) पाच क्रिया वाले (ण वुच्चंति) नहीं कहे जाते (एव) इस प्रकार (एक्केक्कजीवपदे) एक-एक जीवपद में (चत्तारि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा) चार चार दंडक कहने चाहिए (एवं एतं दंडगसयं) इस प्रकार ये सौ दंडक (सव्वेवि जीवादीया) सभी जीव से आरंभ करके (दंडगा) दंडक होते है। ॥सू. ४॥

रीरेहिंतो जहा जीवेहिंतो) विशेष ઔદારિક શરીરવાળાઓના નિમિત્તથી જેમ જીવોના નિમિત્તથી

(असुरकुमारेण भंते ! जीवाओ कइ किरिए ?) હે ભગવન્! અસુરકુમાર દેવ જીવના નિમિત્તથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે ? (गोयमा ! जहेव नेरइए चत्तारि दंडगा) હે ગૌતમ! જેમ નારક સબંધી ચાર દંડક (तहेव असुरकुमारे वि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा) એજ પ્રકારે અસુરકુમાર સબન્ધી ચાર દંડક કહેવા જોઈએ (एवं च उवउज्जिऊण भावेयव्व) એજ પ્રકારે ઉપયોગ કરીને વિચાર કરી લેવો જોઈએ (जीवे मणूसे य अकिरिए वुच्चई) સમુચ્ચય જીવ અને મનુષ્ય અક્રિય કહેવાય છે(सेसा अकिरिया न वुच्चंति) શેષ અક્રિય નથી કહેવાતા (सव्व जीवा) બધાજીવ (ओरालियसरीरेहिंतो) ઔદારિક શરીરોથી (पंच किरिया) પાચ ક્રિયાવાળા (नेरइयदेवेहिंतो) નારકો તથા દેવોથી (पंच किरिया) પાચ ક્રિયાવાળા (ण वुच्चंति) નથી કહેવાતા (एव) એ પ્રકારે (एक्केक जीवपदे) એક-એક જીવપદમા (चत्तारि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा) ચાર-ચાર દંડક કહેવા જોઈએ (एवं एतं दंडगसयं) એ પ્રકારે આ દંડક (सव्वे वि जीवादीया) બધાજીવથી આરંભીને (दंडगा) દંડક હોય છે ॥ સૂ. ૪॥

टीका—पूर्वं जीवः प्राणातिपातेन सप्तविधमष्टविधं वा कर्म बध्नाति इत्युक्तम्, तत्र स जीवो ज्ञानावरणीयादिकं कर्म बध्नन् तमेव प्राणातिपातं कतिभिःक्रियाभिः परिसमापयतीति प्ररूपयितुमाह—'जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ किरिए ?' हे भदन्त! जीवः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन् कतिक्रियो भवति? कतिभिः क्रियाभिः प्राणातिपातो निष्पाद्यते? इत्यर्थः, भगवानाह—'गोयमा!' हे गौतम! 'सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए' स्यात्-कदाचित् त्रिक्रियो भवति जीवो ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन् तिसृभिःक्रियाभिः प्राणातिपातं निष्पादयतीत्यर्थः, स्यात्-कदाचित् चतुष्क्रियो भवति चतसृभिः क्रियाभिः निष्पादयति, स्यात् कदाचित्—पञ्चक्रियो भवति-पञ्चभिः क्रियाभिः निष्पादयतीत्यर्थः तत्र तिस्रः क्रियाः कायिक्याधिकरणिकी प्राद्वेषिकी रूपाः, तत्रापि कायिकीक्रिया करचरणादिव्यापाररूपा, आधिकरणिकी-

टीकार्थ :– इससे पूर्व यह प्रतिपादनकिया गया है कि जीव सात अथवा आठ प्रकार के कर्म का बन्ध करता है।

अब यह निरूपण किया जाता है कि वह जीव ज्ञानावरणीय आदि कर्मों का बन्ध करता हुआ कितनी क्रियाओं से युक्त होता है ?

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता हुआ कितनी क्रिया वाला होता है ? अर्थात् कितनी क्रियाओं द्वारा ज्ञानावरण कर्म को उत्पन्न करता है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध करता हुआ कदाचित् तीन क्रियाओं द्वारा प्राणातिपात को उत्पन्न करता हैं. कदाचित् चार क्रियावाला होता है अर्थात् चार क्रियाओं द्वारा उसको निष्पन्न करता है, कदाचित् पांच क्रियाओंवाला होता है अर्थात्, पांच क्रियाओं द्वारा निष्पन्न करता हैं। यहां तीन क्रियाएं कायिकी आधिकरणिकी और प्राद्वेषिकी समझनी चाहिए।

उनमें से कायिकी क्रिया हाथों, पैरों आदि का व्यापार रूप हैं अर्थात् शरीरसे

ટીકાર્થ:–આનાથી પૂર્વ એ પ્રતિપાદન કરેલ છે કે જીવાત્માઓ સાત અથવા આઠ પ્રકારના કર્મ બન્ધ કરે છે હવે એ નિરૂપણ કરાય છે કે તે જીવ જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોના બન્ધ કરીને કેટલી ક્રિયાઓથી યુક્ત બને છે?

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્! જીવ જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મનો બન્ધ કરીને કેટલી ક્રિયાવાળા બને છે? અર્થાત્ કેટલી ક્રિયાઓ દ્વારા જ્ઞાનાવરણ કર્મને ઉત્પન્ન કરે છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બન્ધ કરીને કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાઓ દ્વારા પ્રાણાતિપાતને ઉત્પન્ન કરે છે, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા બને છે. અર્થાત્ ચાર ક્રિયાઓ દ્વારા તેને નિષ્પન્ન કરે છે, કદાચિત્ પાચ ક્રિયાઓવાળા થાય છે, અર્થાત્ પાચ ક્રિયાઓ દ્વારા નિષ્પન્ન કરે છે અહી ત્રણ ક્રિયાઓ કાયિકી અધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી સમજવી જોઈએ

असिखड्गादि प्रगुणीकरणरूपा,प्राद्वेषिकी पुनः'हन्मि एनम्'इत्येवमशुभमनः संकल्परूपा चतस्रः क्रियास्तु–कायिक्याधिकरणिकी प्राद्वेषिकी पारितापनिकी रूपाः,तत्र पारितापनिकी क्रिया असिखड्गादिघातेन पीडनरूपा, पञ्चमीक्रिया पुनः प्राणातिपातक्रिया विज्ञेया, सा च जीविताद् व्यपरोपणरूपाऽवसेया, तथा च कार्यरूपेण ज्ञानावरणीयेन कर्मणा कारणरूपस्य प्राणातिपातस्य निष्पत्तिभेदः प्रदर्शितो भवति, तद्भेदाच्च बन्धविशेषोऽपि द्रष्टव्यः तथा चोक्तम् 'तिसृभिश्चतसृभिरथपञ्चभिश्च (क्रियाभिः) हिंसा समाप्यते क्रमशः ! बन्धोऽस्य विशिष्टःस्याद् योगप्रद्वेष साम्यं चेत् ॥१॥ इति, एवं

या शरीर के किसी अवयव से होने वाली क्रिया कायिकी कहलाती है। असि खड्ग आदि को तैयार करना आधिकरणकी क्रिया है। अधिकरण अर्थात् हिंसा के साधन, उनके निमित्तसे होने वाली क्रिया आधिकरणीकी क्रिया कहलाती है। मैं इसे मारूं,इस प्रकार मन का अशुभ संकल्प प्राद्वेषिकी क्रिया है। चार क्रियाएं,कायिकी, आधीकरणकी, प्राद्वेषिकी और पारितापनिकी समझनी चाहिए।

दूसरे को परिताप पहुंचाने से–तलवार, (खड्ग) आदि का आघात करने से होने वाली क्रिया पारितापनिकी क्रिया कहलाती हैं।

पांचवी क्रिया प्राणातिपातिकी है। प्राणों का अतिपात अर्थात् व्यपरोपण करने से-जीवन से रहित करने से होने वाली क्रिया प्राणातिपातिकी क्रिया कहलाती है।

इस प्रकार कार्यरूप ज्ञानावर्णीयकर्म के द्वारा कारण रूप प्राणातिपातकी उत्पत्ति का भेद प्रदर्शित किया गया है। उसके भेद से बन्धमें भी भेद हो जाता है।

कहा भी है–तीन क्रियाओंसे, चार क्रियाओंसे और पांच क्रियाओंसे क्रमशः हिंसा होती है और इससे बन्ध में भी विशेषता हो जाती है, अगर योग और प्रद्वेष की समानता है ॥१॥

તેઓમાથી કાયિકી ક્રિયા, હાથો, પગો આંખો આદિના વ્યાપાર રૂપ છે અર્થાત્ શરીરથી અગર શરીરના કોઇ અવયવથી થનારી ક્રિયા કાયિકી કહેવાય છે અસિ, (ખડ્ગ) આદિને તૈયાર કરવા તે અધિકરણિકી ક્રિયા કહેવાય છે અધિકરણ અર્થાત્ હિંસાના સાધન, તેમના નિમિત્તથી થનારી ક્રિયા આધિકરણિકી ક્રિયા કહેવાય છે 'હુ આને મારૂ' એ પ્રકારનો મનમા અશુભ સ કલ્પ કરવો એ પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા છે ચાર ક્રિયા ઓ, કાયિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી અને પારિતાપનિકી સમજવી જોઇએ

બીજાને પરિતાપ પહોચાડવાથી તલવાર (ખડ્ગ) આદિના આઘાત કરવાથી થનારી ક્રિયા પારિતાપનિકી ક્રિયા કહેવાય છે

પાચમી ક્રિયા પ્રાણાતિપાતની છે. પ્રાણોને અતિપાત અર્થાત્ વ્યપરોપણ કરવાથી–જીવનથી રહિત કરવાથી થનારી ક્રિયા પ્રાણાતિપાતિની ક્રિયા કહેવાય છે

એ પ્રકારે કાર્યરૂપ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના દ્વારા કારણરૂપ પ્રાણાતિપાતની ઉત્પત્તિ ના ભેદ પ્રદર્શિત કરેલા છે તેના ભેદથી બ ધમા પણ ભેદ થાય છે

કહ્યુ પણ છે-ત્રણ ક્રિયાઓથી,ચાર ક્રિયાઓથી અને પાચ ક્રિયાઓથી ક્રમશઃહિંસા થાય છે અને

नैरयिकादरभ्य चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण यावद् वैमानिकस्तावद् वक्तव्य इत्यतिदिशन्नाह 'एवं नेरइए जाव वेमाणिए' एवम्-समुच्चजीवोक्तरीत्या नैरयिको यावद्-असुरकुमारादि भवनपति।पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियो द्वीन्द्रयस्त्रीन्द्रियश्चतुरिन्द्रियः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको मनुष्यो वानव्यन्तरो ज्योतिष्को वैमानिकश्चापि ज्ञानावरणीयं कर्म बन्धन् कदाचित् त्रिक्रियः कदाचिच्चतुष्क्रियः, कदाचित् पञ्चक्रियो भवति, तथा च एकत्वविशिष्टो नैरयिकभवनपत्यादिवैमानिकान्तोऽपि जीवविशेषो ज्ञानावरणीयं कर्म बन्धन् कदाचित् तिसृभिः क्रियाभिः, कदाचित् चसृतिभिः क्रियाभिः, कदाचित् पञ्चभिः क्रियाभि पूर्वप्रदर्शिताभिः प्राणातिपातं परिसमापयतीति फलितम्, तदेवं रीत्या एकत्वेन चतुर्विंशतिदण्डकान् प्रतिपाद्य अथ बहुत्वेन चतुर्विंशतिदण्डकानाह—'जीवा णं

अब यह दिखलाया जाता है कि नारक जीवों से लेकर चौवीस दंडकों के क्रमसे वैमानिक तक इसी प्रकार कह लेना चाहिए—समुच्चयजीवों के विषय में जो कथन किया गया है, उसी के अनुसार नारक से प्रारंभ करके असुरकुमार आदि भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पंचेन्द्रिय, तिर्यंच, मनुष्य, वानव्यंतर, ज्योतिष्क और वैमानिक ज्ञानावरणीय कर्मबन्ध करता हुआ कदाचित् तीनक्रिया वाला होता है, कदाचित् चार क्रिया वाला होता है और कदाचित् पांच क्रियावाला होता है।

इस प्रकार यह फलित हुआ कि एकत्व विशिष्ट अर्थात् एक संख्यक नारक से लेकर वैमानिक तक कोई भी जीव क्यों न हो, वह ज्ञानावरणीयकर्म का बन्ध करता हुआ कदाचित् तीन क्रियाओं से, कदाचित् चार क्रियाओं से कदाचित् पांच क्रियाओं से जिनका उल्लेख किया जा चुका है, प्राणातिपात को परिसमाप्त करता है। इस प्रकार एकवचन रूप से चौवीस दंडकों का प्रतिपादन

એનાથી બન્ધમા પણ વિશેષતા થઈ જાય છે, અગર યોગ અને પ્રદ્વેષની સમાનતા થાય છે.૧।

હવે તે બતાવાય છેકે નારકથી લઈને ચોવીસ દડકોના ક્રમથી વૈમાનિક સુધી એજ પ્રકારે કહેવું જોઇએ સમુચ્ચય જીવોના વિષયમા જે કથન કરવામા આવેલ છે,તેના અનુસાર નારકથી પ્રારભ કરીને અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પચેન્દ્રિયતિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક જ્ઞાનવરણીય કર્મનો બધ કરવાછતા કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા હોય છે. કદાચિત્ ચાર ક્રયાવાળા હોય છે અને કદાચિત્ પાચ ક્રિયાવાળા હોય છે,

એ પ્રકારે આ ફલિત થયુ કે એકત્વ વિશિષ્ટ અર્થાત એક સખ્યક નારકથી લઇને વૈમાનિક સુધી કોઇ પણ જીવ કેમ ન હોય તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બન્ધ કરવા છતા કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાઓથી, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાઓથી અને કદાચિત્ પાચ ક્રિયાઓથી, જેનો ઉલ્લેખ પહેલા કરેલો છે પ્રાણાતિપાતને પરિ સમાપ્ત કરે છે. એ પ્રકારે એક વચન રૂપથી ચોવીસ દડકોનુ પ્રતિપાદન કરીને હવે બહુવચન રૂપમા ચોવીસ દંડકોનુ નિરૂપણ કરે છે—

भंते णाणावरणिज्ज बंधमाणा कइकिरिया?' हे भदन्त! जीवाः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः कतिक्रियावन्तः भवन्ति? कतिभिःक्रियाभिः प्राणातिपातं समापयति ? इत्यर्थः भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम!' सिय तिकिरिया, सिय चउ किरिया, सिय पंचकिरिया वि' स्यात्-कदाचित् त्रिक्रिया अपि, क्रियात्रयविष्टाअपि स्यात्–कदाचित् चतुष्क्रियाअपि, स्यात् कदाचित् पञ्चक्रिया अपि बहुत्वविशिष्टा जीवा भवन्ति, तथा च जीवा ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः सततमेव सत्व इति त्रिक्रियाणामपि, चतुष्क्रियाणामपि, पञ्चक्रियाणामपि उपलभ्यमानत्वात् एक एव भङ्गो द्रष्टव्यः. अभङ्गक मित्यर्थः, एवं यथा समुच्चयजीवपदेऽभङ्गकं तथा नैरयिकादिषु चतुर्विंशतावपि स्वस्थानेषु प्रत्येकमभङ्गकं विज्ञेयं तेषामपि ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तं सर्वदैव त्रिक्रियाणामपि चतुष्क्रियाणामपि पञ्चक्रियाणामपि बहुत्वेनोपलभ्यमानत्वादित्यभिप्रायेणातिदिशन्नाह

करके अब बहुवचन रूप में चौवीस दण्डकोंका निरूपण करते हैं—

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन् ! (बहुत) जीवात्माओं ज्ञानावरणीयकर्म का बन्ध करते हुए कितनी क्रियावाले होते हैं ? अर्थात् कितनी क्रियाओं द्वारा प्राणातिपात को समाप्त करते है ?

श्री भगवान्–हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रियावाले, कदाचित् चार क्रिया वाले और कदाचित् पांच क्रियावाले भी अनेक जीवात्माओं होते हैं । अतः बहुत जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध करते हुए सदैव तीन क्रियावाले भी पाये जाते है बहुत से चार क्रियावाले भी पाये जाते हैं और बहुत से पांच क्रियावाले भी पाये जाते है । यहां यही एक भंग होता है । इसका कोई विकल्प न होनेसे यह अभंगक है । इस प्रकार जैसे समुच्चय जीव पद में अभंगक है उसीप्रकार नारक आदि चौवीसोंमें भी प्रत्येक में अभंगक जानना चाहिए । वे भी जब ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध करते हैं, तो सदैव बहुत से तीन क्रियावाले पाये जाते हैं, बहुत से चार क्रिया वाले पाये जाते है' । और बहुत से पांच

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્! (ઘણા) જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતે છતે કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે? અર્થાત્ કેટલી ક્રિયાઓ દ્વારા પ્રાણાતિપાતને સમાપ્ત કરે છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચારક્રિયાવાળા અને કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાળા પણ અનેક જીવો હોય છે તેથી ઘણા જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરવા છતાં પણ સદૈવ ત્રણ ક્રિયાવાળા પણ મળી આવે છે, ઘણા જીવો ચાર ક્રિયાવાળા પણ મળી આવે છે અને ઘણા જીવો પાંચ ક્રિયાવાળા પણ મળે છે અહીં આ એક ભંગ થાય છે બીજો કોઈ વિકલ્પ ન હોવાથી આ અભંગક છે એ પ્રકારે જેમ સમુચ્ચય જીવનમાં પણ અભંગક છે એજ પ્રમાણે નારક વિગેરે ચોવીસે દંડકોમાં પણ દરેકમાં અભંગક જાણવા જોઈએ તેઓ પણ જ્યારે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે, તો સદૈવ ઘણા બધા ત્રણ ક્રિયાવાળા મળે છે, ઘણા બધા ચાર ક્રિયાવાળા મળે છે અને ઘણા બધા પાંચ ક્રિયાવાળા પણ મળે છે આજ અભિપ્રાયને પ્રગટ કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે

'एवं नेरइया निरंतरं जाव वेमाणिया' एवम्-समुच्चयजीवोक्तरीत्या नैरयिकाः निरन्तरम्-अव्यवधानेन यावद्-असुरकुमारनागकुमारादिभवनपतयः पृथिवीकायिकाप्कायिकाद्येकेन्द्रिया द्वीन्द्रिया त्रीन्द्रीयाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रिया स्तिर्यग्योनयो मनुष्या वानव्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाश्चापि ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः प्राणातिपातनिष्पादने त्रिक्रिया अपि, चतुष्क्रिया अपि द्रष्टव्या इत्यर्थः 'एवं दरिसणावरणिज्जं वेयणिज्जं मोहणिज्जं आउयं नामं गोत्तं अंतराइयं च अट्ठविहकम्मपगडीओ भाणियव्वाओ' एवम्-ज्ञानावरणीयकर्मोक्तरीत्या दर्शनावरणीयं वेदनीय मोहनीयम् आयुष्यं नाम कर्म गोत्रम् आन्तरायिकश्च अष्टविधकर्मप्रकृतयः अष्टविधं यत्कर्म तत्प्रकृतय इत्यर्थः भणितव्याः, वक्तव्या तथा च-'एगत्तपोहत्तिया सोलसदंडया भवंति' एकत्वपृथक्त्विकाः-

क्रिया वाले भी पाये जाते हैं। इसी अभिप्राय को प्रकट करने के लिए सूत्रकार कहते हैं—

इसी प्रकार नारकजीवों से लेकर वैमानिकदेवों तक समझ लेना चाहिए। अर्थात् समुच्चय जीवों की वक्तव्यता के अनुसार लगातार नारक, असुरकुमार आदि भवनपति, पृथ्वीकायिक अप्कयिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य, वानव्यंतर, ज्योतिष्क और वैमानिक भी ज्ञानावरणीयकर्म का बन्ध करते हुए प्राणातिपातकी निष्पत्ति में तीन क्रियाओं वाले भी होते हैं, चार क्रियाओ वाले भी होते हैं, और पाच क्रियाओं वाले भी होते हैं।

जिस प्रकार ज्ञानावरणीयकर्म के विषय में कहा गया है, उसी प्रकार दर्शनावरणीयकर्म, वेदनीय, मोहनीय, आयुष्य, नाम, गोत्र और अन्तरायकर्म, इन आठों कर्मप्रकृतियों के विषय में कथन करना चाहिए। इस प्रकार एकवचन और बहुवचन की अपेक्षा से सोलह दंडक होते हैं। अभिप्राय यह है कि जैसे ज्ञानावरणीयकर्म की अपेक्षा से एकवचन और बहुवचन को लेकर दंडकों का प्रतिपादन किया गया है, उसी प्रकार दर्शनावरणीय आदि कर्मोंकी अपेक्षा से प्रत्येक कर्म के दो-दो दंडक होते हैं। इस प्रकार आठ कर्मों के सोलह दंड समझने चाहिए।

એજ પ્રકારે નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધી સમજવુ જોઈએ અર્થાત્ સમુચ્ચય જીવોની વક્તવ્યતાના અનુસાર નિરન્તર નારક, અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક અપ્કાય આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરીને પ્રાણાતિપાતની નિષ્પત્તિમા ત્રણ ક્રિયાઓ વાળા પણ થાય છે ચાર ક્રિયાઓવાળા પણ થાય છે અને પાચ ક્રિયાઓવાળા પણ થાય છે.

જે પ્રકારે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના વિષયમા કહેલુ છે એજ પ્રકારે દર્શનાવરણીય વેદનીય મોહનીય આયુષ્ય નામ ગોત્ર અને અન્તરાય આ આઠે કર્મ પ્રકૃતિયોના વિષયમા કથન કરવા જોઇએ એ પ્રકારે એક વચન અને બહુવચનની અપેક્ષાએ સોલ દંડક થાય છે અભિપ્રાય એ છે કે જેવુ જ્ઞાનાવરણીય કર્મની અપેક્ષાથી એકવચન અને બહુવચનને લઇને દંડકોનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે, એજ પ્રકારે બીજા દર્શનાવરણીય આદિ કર્મની અપેક્ષાથી પ્રત્યેક કર્મના

एकत्वबहुत्वविषयाः षोडश दंडका भवन्ति, एवञ्च यथा ज्ञानावरणीयं कर्म प्रस्तुत्य एकत्व-बहुत्वाभ्यां द्वौ दण्डकौ प्रतिपादितौ तथा दर्शनावरणीयादि कर्माणि प्रस्तुत्यापि प्रत्येकं द्वौ द्वौ दण्डकौ प्रतिपादनीयौ तथा सति सर्वसंख्यया षोडश दण्डका द्रष्टव्याः।

अथ वर्तमानभववर्तिनो जीवस्य ज्ञानावरणीयादि कर्मवन्धनविशेष प्ररूपणे कायिक्यादि क्रिया विशेषणक प्राणातिपातविशेषवद् अतीतभवकायसम्बन्धिकायिक्यादि क्रिया-विशेषणकं प्राणातिपातविशेषमपि प्ररूपयितुमाह-'जीवे णं भंते! जीवाओ कइ किरिए?' हे भदन्त! जीवःखलु जीवात्-जीवमधिकृत्य जीवापेक्षयेत्यर्थः कति क्रियः प्रज्ञप्तः? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंच किरिए, सिय अकिरिए' स्यात्-कदाचित् क्वचित् त्रिक्रियः, स्यात्-कदाचित् क्वचित् चतुष्क्रियः,स्यात्-कदाचित् क्वचित् पञ्चक्रियो भवति,स्यात् कदाचित् क्वचिद् अक्रियो भवति तत्र वर्तमानभवमधिकृत्य पूर्वोक्तरीत्यैव कायिकी-आधिकरणिकीप्राद्वेषिकीप्रभृति क्रिया भावनीया, अतीतभवमधिकृत्य पुनरेव भावनीया अतीतभवसम्बन्धिनः

अब वर्तमान भव संबंधी जीव के ज्ञानावरणीय आदि कर्मबन्ध विशेष के प्ररूपण में कायिकी आदि क्रिया जनित प्राणातिपात के समान अतीत भव के काय संबंधी कायिकी आदि क्रियाओं के कारण प्राणातिपात विशेप की भी प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्! जीव जीव की अपेक्षा से कितनी क्रियाओं-वाला कहा गया है?

श्री भगवान्-हे गौतम! कदाचित् क्वचित् तीन क्रियाओं वाला कदाचित् क्वचित् चार क्रियाओं वाला और कदाचित् क्वचित् पांच क्रियाओं वाला तथा कदाचित् क्वचित क्रिया रहित होता है। वर्तमान भव को लेकर पूर्वोक्त प्रकारसे कायिकी, आधिकरणकी और प्राद्वेषिकी आदि क्रियाएँ समझनी चाहिए।

किन्तु अतीत भव को लेकर यों समझना चाहिए पूर्वभव संबंधी कायका अथवा कायके एक भाग का व्यापार होने पर कायिकी क्रिया होती है। इसी

બે-બે દંડક થાય છે એ પ્રકારે આઠ કર્મોના સોલ દંડક સમજવા જોઈએ

હવે વર્તમાન ભવ સંબન્ધી જીવના જ્ઞાનાવરણીયઆદિ આઠ કર્મ બંધ વિશેષના પ્રરૂપણમા કાયિકી આદિ ક્રિયાજનિત પ્રાણાતિપાતના સમાન અતીત ભવના કાય સમ્બન્ધી કાયિકી ક્રિયાઓના કારણે પ્રાણાતિપાત વિશેષની પણ પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-જીવ જીવની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાઓ વાળા કહેલા છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! કદાચિત્ કવચિત્ ત્રણ ક્રિયાઓવાળા કદાચિત ચાર ક્રિયાઓ વાળા અને કદાચિત કવચિત્ પાચ ક્રિયાઓવાળા તથા કદાચિત કવચિત્ ક્રિયા રહિત હોય છે વર્તમાન ભવને લઇને પૂર્વોકત પ્રકારથી કાયિકી આધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી આદિ ક્રિયાઓ સમજવી જોઇએ કિન્તુ અતીત ભવને લઇને એમ સમજવુ જોઈએ પૂર્વ

कायस्य कायैकदेशस्य वा व्याप्रियमाणत्वे कायिकी द्रष्टव्या, तथैव अतीतभवसंयोजितानां हलगरविपकूटयन्त्रादीनाम् अतीतभवनिष्पादितानां वा असिखड्गकुन्ततोमरादीनां परोपघाताय व्याप्रियमाणत्वे आधिकरणिकी, तथा अतीतभवविषयाऽकुशलपरिणामप्रवृत्तेरप्रत्याख्यानात् प्राद्वेषिकी क्रिया बोध्या इतिरीत्या क्रियात्रयसमन्वितोऽवसेय. स्यात् चतुष्क्रियत्वे तु अतीतभवसम्बन्धिनी पारितापनिकी अप्यवसेया कायेन तत्सम्बन्धिना परिताप्यमानत्वात्, स्यात् पञ्चक्रियत्वे पुनःप्राणातिपातक्रिया जीवितादपि व्यपरोपणरूपा यदा अतीतभवे आधीयते तदा अवसेया, स्यादक्रियो यदा पूर्वभवसम्बन्धिशरीरमधिकरणं वा त्रिविधेन व्युत्सृष्टं भवति नापि तद्भवसम्बन्धिना शरीरेण कामपि क्रिया करोति तदाऽवसेयः, तच्चाक्रियत्वं मनुष्यापेक्षयाऽवगन्तव्यम्, तस्यैव सर्वविरति संभवात्, सिद्धापेक्षया बोध्यम् तस्य शरीरमनोवृत्त्यभावेनाक्रियात्वात्, इम-

---

प्रकार पूर्वभवमें जोडे हुए हलगर (विष) कूट यंत्र आदि का अथवा पूर्वभवमें नये सिरे से बनाए हुए असि (खड्ग) भाला, तोमर आदि शस्त्रों का पर के उपघात के लिए काममें आनेपर अधिकारणिकी क्रिया होती है।

तथा अतीतभव संबंधी अशुभ परिणाम की प्रवृत्ति का प्रत्याख्यान न करनेसे प्राद्वेषिकी क्रिया होती है। इस प्रकार तीन क्रिया वाला समझना चाहिए। चार क्रियाओं में पूर्वभव संबंधि पारितापनिकी क्रिया भी सम्मिलित करनी चाहिए' 'क्योंकि पूर्वभव संबधी कायसे परिताप उपजाया जाता है।

पांच क्रियाएँ हो तो पहली प्राणातिपात क्रिया जिसका स्वरूप है प्राणोंसे व्यपरोपण करना, वह भी होती है। कदाचित् अक्रिय होता है, क्यों कि जब जीवात्मा पूर्वभव संबंधी शरीर को, अथवा अधिकरणको तीन करण तीन योगसे त्यागकर

ભવ સબધી કાયાના અથવા કાયના એક ભાગનો વ્યાપાર થવાથી કાયિકી ક્રિયા થાય છે. એ પ્રકારે પૂર્વભવમા જોડેલા હલગર (નિષ્કૂટ) યત્ર આદિના અથવા પૂર્વ ભવમા નવી રીતે બનાવેલ અસિ (ખડ્ગ) ભાલા તોમર આદિ શસ્ત્રોના બીજાના ઉપઘાતને માટે કામમા આવતા આધિકારણિકી ક્રિયા થાય છે

તથા અતીત ભવ સબધી અશુભ પરિણામની પ્રવૃત્તિનુ પ્રત્યાખ્યાન ન કરવાથી પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા થાય છે એ પ્રકારે ત્રણ ક્રિયાવાળા સમજવાજોઈએ ચાર ક્રિયાઓમા પૂર્વભવ સમ્બન્ધી પારિતાપનિકી ક્રિયા પણ સમ્મિલિત કરવી જોઈએ કેમકે પૂર્વભવ સબંધી કાયથી પરિતાપ ઉપજાવાય છે

પાચ ક્રિયાઓ હોય તો પહેલી પ્રાણાતિપાત ક્રિયા જેનુ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે પ્રાણોથી વ્યપરોપણ કરવુ, તે પણ થાય છે કદાચિત્ અક્રિય થાય છે કેમકે જ્યારે પૂર્વભવ સબંધી શરીરને અથવા અધિકરણને ત્રણ કરણ ત્રણ યોગથી ત્યાગીદે છે અને તદ્ભવ સબધી શરીરથી કોઈ ક્રિયા પણ નથી કરતા, એ સમયે અક્રિય થાય છે આ અક્રિયત્વ મનુષ્યની અપેક્ષાથી સમજવુ જોઈએ, કેમકે મનુષ્યમા જ સર્વવિરતિ થઈ શકે છે અથવા અક્રિયત્વ સિદ્ધોની

मेवार्थं चतुर्विंशति दण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह-'जीवेणं भंते! नेरइयाओ कइ किरिए? 'हे भदन्त ? जीवः खलु नैरयिकात्-नैरयिकमपेक्ष्य प्राणातिपातसमापने कतिक्रियः प्रज्ञप्तः? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम! 'सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय अकिरिए' स्यात्-कदाचित् त्रिक्रिय. स्यात्-कदाचित् चतुष्क्रिय.,स्यात् कदाचित् अक्रियो भवति, 'एवं जाव थणियकुमाराओ' एवम्-नैरयिकापेक्षया जीवोक्तरीत्या यावत्-असुरकुमारात्. नागकुमारात्, सुवर्णकुमारात्, अग्निकुमारात्, विद्युत्कुमाराद् उदधिकुमाराद् द्वीपकुमाराद् दिक्कुमारात् पवनकुमारात् स्तनितकुमात्, असुरकुमारादिदश भवनपतीनपेक्ष्य जीवः कदाचित् त्रिक्रियः, कदाचित् चतुष्क्रियः, कदाचिदक्रियो द्रष्टव्यः, 'पुढविक्काइयाओ आउक्काइयाओ तेउक्काइयाओ वाउक्काइयवणप्फइकाइयवेइंदियतेइंदिय चउरिंदिय पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय मणुस्साओ जहा जीवाओ 'पृथिवीकायिकाद् अप्का

देता है और तद्भव संबंधी शरीर से कोई क्रिया भी नहीं करता, उस समय अक्रिय होता है। यह अक्रियत्व मनुष्य की अपेक्षा से समझना चाहिए, क्यों की मनुष्य में हो सर्वविरति हो सकती है। अथवा अक्रियत्व सिद्धों की अपेक्षा से समझना चाहिए। क्योंकि उनमें न तो शारीरिक व्यापार होता है और न मानसिक व्यापार हीं होता है।

इसी आशय को चोवीसों दण्डकों के क्रम से प्ररूपित करने के लिए कहते है– हे भगवन्! जीव, नारक, की अपेक्षा से प्राणातिपात की निष्पत्ति में कितनी क्रिया वाला होता है?

श्री भगवान्–हे गौतम! कदाचित् तीन क्रिया वाला होता है, कदाचित् चार क्रिया वाला होता है, कदाचित् अक्रिय होता है।

इसी प्रकार असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार स्तनितकुमार इन दा[illegible] पतियों की अपेक्षा से जीव कदाचित् तीन क्रिया वाला होता है, [illegible] चार किया वाला होता है; और कदाचित् अक्रिय होता है।

અપેક્ષાથી સમજવુ જોઇએ કેમકે તેઓમા ન તો શારીરિક વ્યાપાર થાય [illegible] માનસિક વ્યાપાર થાય છે

એ આશયને ચોવીસ દડકોના ક્રમથી પ્રરૂપિત કરવાને માટે કહે છે–હે ભગવ[illegible] નારકની અપેક્ષાએ પ્રાણાતિપાતની નિષ્પત્તિમા કેટલી ક્રિયાવાળા થયા છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા થાય છે, કદાચિત્ ચાર [illegible] થાય છે, કદાચિત્ અક્રિયાવાળા થાય છે

એજ પ્રકારે અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમ[illegible] વિદ્યુત્કુમાર, ઉદ[illegible] દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર [illegible] તેઓની અપેક્ષા[illegible] કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા થાય છે, કદાચિત્ ચારક્રિયાવાળા [illegible]ત અક્રિય બને

यिकात् तेजस्कायिकाद् वायुकायिकवनस्पतिकायिकद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यात् पृथिवीकायिकादीनपेक्ष्य यथा जीवात्-जीवमपेक्ष्य प्रतिपादितस्तथा कदाचित् त्रिक्रियः कदाचित् चतुष्क्रियः, कदाचित् पञ्चक्रियः कदाचिद् अक्रियो जीवः प्रतिपादनीयः, तथा च देवनारकापेक्षया चतुष्क्रिय एव प्रतिपत्तव्यः न तु पञ्चक्रियः, देवनैरयिकाणां जीविताद् व्यपरोपणव्यापारासंभवात्, तथा चोक्तम् 'अनपवर्त्त्यायुषो नारकदेवाः' इति, तदतिरिक्तान् संख्येयवर्षायुषोऽपेक्ष्य तु पञ्चक्रियोऽपि अवगन्तव्यः तेषामपवर्त्यायुष्कतया जीविताद् व्यपरोपणस्यापि संभवात्, अतएव नैरयिकवदेव असुरकुमारादयो भवनपतयः पूर्वं प्रतिपादिता एवमग्रेऽप्याह-'वाणमंतरजोइसियवेमाणियाओ जहा नेरइयाओ' वानव्यन्तर ज्योतिष्क वैमानिकात्-वानव्यन्तरादिदेवत्रयमपेक्ष्य यथा नैरयिकात्-नैरयिकमपेक्ष्य पूर्वं चतु-

पृथ्वीकायिक से अप्कायिक से, तेजस्कायिक से, वायुकायिक से, वनस्पतिकायिक से, द्वीन्द्रिय से, त्रीन्द्रिय से, चतुरिन्द्रिय से, पंचेन्द्रिय तिर्यंच से, और मनुष्यसे, अर्थात् इन पृथ्वीकायिक-आदि की अपेक्षा से समुच्चयजीव संबंधी वक्तव्यताके अनुसार कदाचित् तीन क्रियावाला, कदाचित् चार क्रियावाला, कदाचित् पांच क्रियावाला और कदाचित् अक्रिय होता है, ऐसा प्रतिपादन करना चाहिए।

मगर देव और नारक जीव की अपेक्षा चार क्रियावाला ही समझना चाहिए, पांच क्रियावाला नहीं कहना चाहिए, क्यों कि देवों और नारकों को जीवनसे व्युपरत नहीं किया जा सकता। कहा भी है नारकों और देवों का आयुष्य अपवर्तन होने योग्य नहीं होता है-अर्थात् अकालमें उनकी मृत्यु कभी नहीं हो सकती। देवों और नारकोंके अतिरिक्त संख्यात वर्षकी आयुवालोंकी अपेक्षा से जीव पांच क्रियावाला भी हो सकता है, क्योंकि वे अपवर्तनीय आयुष्यवाले होते है। अतएव उनके जीवका व्यपरोपण हो सकता है। वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक, इन तीन देवों की अपेक्षासे, उसी प्रकार समझलेना चाहिए। जैसे

પૃથ્વીકાયિકથી, અપ્કાયિકથી, તેજસ્કાયિકથી, વાયુકાયિકથી, વનસ્પતિકાયિકથી. દ્વીન્દ્રિયથી, ત્રીન્દ્રિયથી, ચતુરિન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચથી અને મનુષ્યથી અર્થાત્ આ પૃથ્વીકાયિક આદિની અપેક્ષાથી સમુચ્ચય જીવ સમ્બન્ધી વક્તવ્યતાના અનુસાર કદાચિત ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા કદાચિત્ પાચ ક્રિયાવાળા અને કદાચિત્ અક્રિય થાય છે. એવુ પ્રતિપાદન કરવુ જોઇએ

પણ દેવ અને નારક જીવની અપેક્ષાએ ચાર ક્રિયાવાળા જ સમજવા જોઇએ, પાચ ક્રિયાવાળા ન કહેવા જોઈએ, કેમકે દેવો અને નારકોને જીવનથી વ્યુપરત નથી કરી શકાતા કહ્યુ પણ છે--નારકો અને દેવોનુ આયુષ્ય અપવર્તન થવાયોગ્ય નથી હોતા અર્થાત્ અકાળમા તેમના મૃત્યુ નથી થઇ શકતા. દેવો અને નારકોના અતિરિક્ત સખ્યાત વર્ષની આયુવાળાની અપેક્ષાએ જીવ પાચ ક્રિયાવાળા પણ થઇ શકે છે કેમકે તેઓ અપવર્તનીય આયુવાળા હોય છે તેથીજ તેઓના જીવનનુ વ્યપરોપણ થઇ શકે છે

मेवार्थं चतुर्विंशति दण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह-'जीवेणं भंते! नेरइयाओ कइ किरिए? 'हे भदन्त ? जीवः खलु नैरयिकात्-नैरयिकमपेक्ष्य प्राणातिपातसमापने कतिक्रियः प्रज्ञप्तः? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम! 'सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय अकिरिए' स्यात्-कदाचित् त्रिक्रिय. स्यात्-कदाचित् चतुष्क्रिय.,स्यात् कदाचित् अक्रियो भवति, 'एवं जाव थणियकुमाराओ' एवम्-नैरयिकापेक्षया जीवोक्तरीत्या यावत्-असुरकुमारात्. नागकुमारात्, सुवर्णकुमारात्, अग्निकुमारात्, विद्युत्कुमाराद् उदधिकुमाराद् द्वीपकुमाराद् दिक्कुमारात् पवनकुमारात् स्तनितकुमात्, असुरकुमारादिदश भवनपतीनपेक्ष्य जीवः कदाचित् त्रिक्रियः, कदाचित् चतुष्क्रियः, कदाचिदक्रियो द्रष्टव्यः, 'पुढविक्काइयाओ आउक्काइयाओ तेउक्काइयाओ वाउक्काइयवणप्फइकाइयबेइंदियतेइंदिय चउरिंदिय पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय मणुस्साओ जहा जीवाओ 'पृथिवीकायिकाद् अप्का

देता है और तद्भव संबंधी शरीर से कोई क्रिया भी नहीं करता, उस समय अक्रिय होता है। यह अक्रियत्व मनुष्य की अपेक्षा से समझना चाहिए, क्यों की मनुष्य में हो सर्वविरति हो सकती है। अथवा अक्रियत्व सिद्धों की अपेक्षा से समझना चाहिए। क्योंकि उनमें न तो शारीरिक व्यापार होता है और न मानसिक व्यापार ही होता है।

इसी आशय को चोवीसों दण्डकों के क्रम से प्ररूपित करने के लिए कहते है- हे भगवन् ! जीव, नारक, की अपेक्षा से प्राणातिपात की निष्पत्ति में कितनी क्रिया वाला होता है?

श्री भगवान्-हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रिया वाला होता है, कदाचित् चार क्रिया वाला होता है, कदाचित् अक्रिय होता है।

इसी प्रकार असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार स्तनितकुमार इन दश भवनपतियों की अपेक्षा से जीव कदाचित् तीन क्रिया वाला होता है, कदाचित् चार किया वाला होता है; और कदाचित् अक्रिय होता है।

અપેક્ષાથી સમજવુ જોઇએ કેમકે તેઓમા ન તો શારીરિક વ્યાપાર થાય છે અને ન માનસિક વ્યાપાર થાય છે

એ આશયને ચોવીસ દડકોના ક્રમથી પ્રરૂપિત કરવાને માટે કહે છે-હે ભગવન્ ! જીવ નારકની અપેક્ષાએ પ્રાણાતિપાતની નિષ્પત્તિમા કેટલી ક્રિયાવાળા થયા છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા થાય છે, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા થાય છે, કદાચિત્ અક્રિયાવાળા થાય છે

એજ પ્રકારે અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર,અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર આ દશભવન પતિયોની અપેક્ષાથીજીવ કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા થાય છે, કદાચિત્ ચારક્રિયાવાળા થાયછે અને કદાચિત અક્રિય બને છે

यिकात् तेजस्कायिकाद् वायुकायिकवनस्पतिकायिकद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिकमनुष्यात् पृथिवीकायिकादीनपेक्ष्य यथा जीवात्-जीवमपेक्ष्य प्रतिपादितस्तथा कदाचित् त्रिक्रियः कदाचित् चतुष्क्रियः, कदाचित् पञ्चक्रियःकदाचिद् अक्रियो जीवःप्रतिपादनीयः, तथा च देवनारकापेक्षया चतुष्क्रिय एव प्रतिपत्तव्यः न तु पञ्चक्रियः, देवनैरयिकाणा जीविताद् व्यपरोपणव्यापारासंभवात्, तथा चोक्तम् 'अनपवर्त्त्यायुषो नारकदेवाः' इति, तदतिरिक्तान् संख्येयवर्षायुषोऽपेक्ष्य तु पञ्चक्रियोऽपि अवगन्तव्यःतेषामपवर्त्यायुष्कतया जीविताद् व्यपरोपणस्यापि संभवात्, अतएव नैरयिकवदेव असुरकुमारादयो भवनपतयः पूर्वं प्रतिपादिता एवमग्रेऽप्याह-'वाणमंतरजोइसियवेमाणियाओ जहा नेरइयाओ' वानव्यन्तर ज्योतिष्क वैमानिकात्-वानव्यन्तरादिदेवत्रयमपेक्ष्य यथा नैरयिकात्-नैरयिकमपेक्ष्य पूर्वं चतु-

पृथ्वीकायिक से अप्कायिक से, तेजस्कायिक से, वायुकायिक से, वनस्पतिकायिक से, द्वीन्द्रिय से, त्रीन्द्रिय से, चतुरिन्द्रिय से, पंचेन्द्रिय तिर्यंच से, और मनुष्यसे, अर्थात् इन पृथ्वीकायिक-आदि की अपेक्षा से समुच्चयजीव संबंधी वक्तव्यताके अनुसार कदाचित् तीन क्रियावाला, कदाचित् चार क्रियावाला, कदाचित् पांच क्रियावाला और कदाचित् अक्रिय होता है, ऐसा प्रतिपादन करना चाहिए।

मगर देव और नारक जीव की अपेक्षा चार क्रियावाला ही समझना चाहिए, पांच क्रियावाला नहीं कहना चाहिए, क्यों कि देवों और नारकों को जीवनसे व्युपरत नहीं किया जा सकता। कहा भी है नारकों और देवों का आयुष्य अपवर्तन होने योग्य नहीं होता है-अर्थात् अकालमें उनकी मृत्यु कभी नहीं हो सकती। देवों और नारकोंके अतिरिक्त संख्यात वर्षकी आयुवालोंकी अपेक्षा से जीव पांच क्रियावाला भी हो सकता है, क्योंकि वे अपवर्तनीय आयुष्यवाले होते है। अतएव उनके जीवका व्यपरोपण हो सकता है। वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक, इन तीन देवों की अपेक्षासे, उसी प्रकार समझलेना चाहिए। जैसे

પૃથ્વીકાયિકથી, અપ્કાયિકથી, તેજસ્કાયિકથી, વાયુકાયિકથી, વનસ્પતિકાયિકથી, દ્વીન્દ્રિયથી, ત્રીન્દ્રિયથી, ચતુરિન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચથી અને મનુષ્યથી અર્થાત્ આ પૃથ્વીકાયિક આદિની અપેક્ષાથી સમુચ્ચય જીવ સમ્બન્ધી વક્તવ્યતાના અનુસાર કદાચિત ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાળા અને કદાચિત્ અક્રિય થાય છે. એવુ પ્રતિપાદન કરવુ જોઇએ

પણ દેવ અને નારક જીવની અપેક્ષાએ ચાર ક્રિયાવાળા જ સમજવા જોઇએ, પાંચ ક્રિયાવાળા ન કહેવા જોઈએ, કેમકે દેવો અને નારકોને જીવનથી વ્યુપરત નથી કરી શકાતા કહ્યુ પણ છે-નારકો અને દેવોનુ આયુષ્ય અપવર્તન થવાયોગ્ય નથી હોતા અર્થાત્ અકાળમા તેમના મૃત્યુ નથી થઇ શકતા. દેવો અને નારકોના અતિરિક્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળાની અપેક્ષાએ જીવ પાંચ ક્રિયાવાળા પણ થઈ શકે છે કેમકે તેઓ અપવર્તનીય આયુવાળા હોય છે તેથીજ તેઓના જીવનનુ વ્યપરોપણ થઇ શકે છે

ष्क्रियत्वपर्यन्तं प्रतिपादितं न तु पञ्चक्रियत्वं तथैव अत्रापि चतुष्क्रियत्वं प्रतिपत्तव्यं नो पञ्च-क्रियत्वमिति भावः, तदेवमेकत्वविशिष्टस्य जीवस्य एकत्वविशिष्टं जीवमपेक्ष्य क्रियाः प्ररूपिताः, सम्प्रति एकत्वविशिष्टस्यैव जीवस्य बहून् जीवान् आश्रित्य ताः क्रियाः प्ररूपयितुमाह-'जीवे णं भंते! जीवेहिं तो कइ किरिए?' हे भदन्त! जीवः खलु जीवेभ्यः जीवान् अपेक्ष्येत्यर्थः कतिक्रियः प्रज्ञप्तः? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए सिय अकिरिए' स्यात् कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्-कदाचित् चतुष्क्रियः, स्यात्-कदाचित् पञ्चक्रियः, स्यात्-कदाचित् कचिद् अक्रियस्तावद् जीवानाश्रित्य जीवः प्रज्ञप्तः। गौतमः पृच्छति-'जीवे णं भंते! नेरइएहिं तो कइ किरिए?' हे भदन्त!

पहले नारकोंकी अपेक्षा से कहा है, अर्थात् पहले नारकों की अपेक्षासे चार क्रियावाला तक कहा है. पांच क्रियावाला नहीं कहा है। उसी प्रकार यहां पर भी चार क्रियावाला तक ही कहना चाहिए, पांच क्रियावाला नहीं कहना चाहिए।

इस प्रकार एक संख्यक जीव को एक संख्यक जीव की अपेक्षासे क्रियाओं का प्रतिपादन किया गया है, अब एक संख्यकजीव को बहुत जीवों की अपेक्षा से क्रियाओं का प्रतिपादन करते हैं-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् एक जीव बहुत जीवोंकी अपेक्षा से कितनी क्रिया वाला होता है?

श्री भगवान्-हे गौतम! कदाचित् तीन क्रियावाला होता है, कदाचित् चार क्रियावाला होता है, कदाचित् पाचक्रियावाला होता है और कदाचित् अक्रिय अर्थात् क्रिया रहित होता है।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्! एक जीव नारकोंकी अपेक्षा कितनी क्रियाओं वाला होता है?

વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક, એ ત્રણ દેવોની અપેક્ષાથી, એજ પ્રકારે સમજવુ જોઈએ જેમ પહેલાના નારકોની અપેક્ષાથી કહ્યુ છે, અર્થાત્ પહેલા નારકોની અપેક્ષાએ ચાર ક્રિયાવાળા સુધી કહ્યા છે પાચ ક્રિયાવાળા નથી કહ્યા. એજ પ્રકારે અહી પણ ચાર ક્રિયાવાળા સુધી જ કહેવુ જોઈએ પાચ ક્રિયાવળા નહી કહેવા જોઈએ.

એ પ્રકારે એક સખ્યક જીવને એક સખ્યક જીવની અપેક્ષાથી ક્રિયાઓનુ પ્રતિપાદન કરાયુ છે, હવે એક સખ્યક જીવની અપેક્ષાથી ક્રિયાઓનુ પ્રતિપાદન કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! એક જીવ ઘણા જીવોની અપેક્ષાથી કેટલી ક્રિયાવાળા થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! કદાચિત ત્રણ ક્રિયાવાળા થાય છે, કદાચિત ચાર ક્રિયાવાળા થાય છે, કદાચિત પાચ ક્રિયાવાળા થાય છે અને કદાચિત્ અક્રિય અર્થાત્ ક્રિયા રહિત થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! એક જીવ નારકોની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાઓ વાળો થાય છે?

जीवः खलु नैरयिकेभ्यःनैरयिकान् अपेक्ष्य कतिक्रियः प्रज्ञप्तः भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम!'सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए सिय अकिरिए'स्यात्-कदाचित् त्रिक्रियः स्यात् कदाचित् चतुष्क्रियः,स्यात् कदाचित् अक्रियस्तावद् जीवो नैरयिकान् अपेक्ष्य प्रज्ञप्तः, न तु पञ्चक्रियः प्रागुक्तयुक्तेः,'एवं जहेव पढमो दंडओ तहा एसो वितियो भाणियव्वोजाव वेमाणिएहिं तो त्ति' एवम्-उक्तरीत्या यथैव प्रथमो दण्डक एकत्वविशिष्टजीवाद्यवधिकः प्रतिपादितस्तथा एव द्वितीयो दण्डकोऽपि बहुत्वविशिष्ट जीवाद्यवधिको भणितव्यो याव-द्-असुरकुमारादिभवनपतिभ्यः पृथिवीकायिकादिभ्य एकेन्द्रियेभ्यो द्वित्रिचतुरिन्द्रियेभ्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यो मनुष्येभ्यो वानव्यन्तरेभ्यो ज्योतिष्केभ्यो वैमानिकेभ्यश्चेति अथ बहूनां जीवाना मेकत्वविशिष्टं जीवमपेक्ष्य क्रियाःप्ररूपयितुमाह'जीवा णं भंते!जीवाओ कइकिरिया?'हे भदन्त' जीवाः खलु जीवात् जीवमपेक्ष्य कतिक्रियाःप्रज्ञप्ताः? भगवानाह 'गोयमा!'हे गौतम! 'सिय तिकिरिया वि सिय चउकिरिया वि सिय पंचकिरिया वि सिय

श्री भगवान्-हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रियावाला, कदाचित् चार क्रिया वाला, कदाचित् अक्रिय होता है । नारकजीवों की अपेक्षा से जीव पांच क्रिया वाला नहीं होता, इसका कारण पहले कहा जा चुका है ।

इस प्रकार जैसा प्रथम दण्डक-एक वचन की अपेक्षासे कहा है, वैसा ही दूसरा बहुवचन विशिष्ट दण्डक भी समझलेना चाहिए, यावत् असुरकुमार नागकुमार आदि भवनपतियों की अपेक्षा से, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रिय जीवों की अपेक्षा से द्वीन्द्रियों, त्रिन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों की अपेक्षा से, पंचेन्द्रियतिर्यचों, मनुष्यों, वान-व्यन्तरों. ज्योतिष्कों और वैमानिकों की अपेक्षा से भी प्रथम दंडक के ही समान जानना चाहिए ।

अब बहुत जीवों की एक जीव की अपेक्षा होने वाली क्रियाओं का निरू-पण करते हैं-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बहुत जीवों को एक जीव की अपेक्षा से कितनी क्रियाएँ होती हैं ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા, અને કદાચિત્ અક્રિય બને છે નારકોની અપેક્ષાથી જીવ પાચ ક્રિયાવાળા નથી થતા, એનુ કારણ પહેલા કહેલુ છે એ પ્રકારે જેમ પહેલુ દડક-એક વચનની અપેક્ષાથી કહ્યુ છે, તેમજ આ બીજુ બહુવચન વિશિષ્ટ દડક પણ સમજી લેવુ જોઈએ, યાવત્ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોની અપેક્ષાથી, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોની અપેક્ષાથી, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિયો, અને ચતુરિન્દ્રિયોની અપેક્ષાથી, પચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની અપેક્ષાથી પણ પ્રથમ દડકના સમાનજ જાણવુ જોઈએ

હવે ઘણા જીવોની એક જીવની અપેક્ષાએ થનારી ક્રિયાઓનું નિરૂપણ કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હેભગવન્ ! ઘણા જીવોને એક જીવની અપેક્ષા કેટલી ક્રિયાઓ થાય છે?

अकिरिया वि'स्यात्-कदाचित् त्रिक्रिया अपि, स्यात्—कदाचित् चतुष्क्रिया अपि, स्यात् कदाचित् पञ्चक्रिया अपि, स्यात्—कदाचित् अक्रिया अपि जीवा जीवमपेक्ष्य प्रज्ञप्ताः प्रागुक्तयुक्तेः गौतमः पृच्छति 'जीवा णं भंते! नेरइयाओ कइकिरिया?' हे भदन्त! जीवाः खलु नैरयिकात्—नैरयिकमपेक्ष्य कतिक्रियाः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह—'गोयमा!' हे गौतम! 'जहेव आदिल्ल दंडओ तहेव भाणियव्वो जाव वेमाणियत्ति' यथैव आद्यदण्डकः प्रथमदण्डकः एकत्वविशिष्टजीवविषयको भणित स्तथैव बहुत्वविशिष्टजीवविषयकोऽयमपि दण्डको भणितव्यो यावत्—असुरकुमारादिभवनपतेः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियाद् द्वित्रिचतुरिन्द्रियात् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाद्मनुष्याद् वानव्यन्तराद् ज्योतिष्काद् वमानिकाच्चेति. अथ बहूनां जीवानां बहून् जीवानधिकृत्यक्रियाः प्ररूपयति—'जीवा णं भंते जीवेहिंतो कइ किरिया?' हे भदन्त! जीवाः खलु जीवेभ्यः जीवान् अपेक्ष्य कतिक्रियाः

श्री भगवान्—हे गौतम! बहुत जीव एक जीव की अपेक्षासे कदाचित् तीन क्रियावाले कदाचित् चारक्रियावाले, कदाचित् पांचक्रियावाले और कदाचित् क्रियारहित होते है। इस विषय में युक्ति पूर्ववत् समझलेना चाहिए।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन्! जीव एक नारककी अपेक्षा कितनी क्रियावाले होते है?

श्री भगवान्—हे गौतम! जैसे एकवचनान्त प्रथम दंडक में कहा गयाहै वैसे ही बहुवचन वाला जीव विषयक दूसरा दंडक भी कहना चाहिए। यावत् असुरकुमार आदि भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय द्वीन्द्रिय, त्रिन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक की अपेक्षा भी जीव कदाचित् तीन क्रियावाले इत्यादि पूर्ववत् जानना चाहिए।

बहुत जीवों की अपेक्षा से बहुत जीवोंकी क्रियाओं का निरूपण किया जाता है।

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! ઘણા જીવ એક જીવની અપેક્ષાએ કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા, કદાચિત પાચ ક્રિયા વાળા અને કદાચિત્ ક્રિયા રહિત બને છે આ બાબતમા યુક્તિ પૂર્વની જેમ સમજી લેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! જીવ એક નારકની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાવાળા થાય છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! જેવુ એકવચનાન્ત પ્રથમ દડક કહ્યુ છે. તેવુ જ બહુવચન વાળા જીવ વિષયક બીજુ દડક પણ કહેવુ જોઈએ- યાવત્ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકની અપેક્ષાએ પણ જીવ કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા ઈત્યાદિ પૂર્વવત્ જાણવુ જોઈએ

ઘણા જીવોની અપેક્ષાએ ઘણા જીવોની ક્રિયાઓનુ નિરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! જીવજીવોની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાવાળા કહેલા છે?

प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-'गोयमा! हे गौतम ! 'तिकिरिया वि चउकिरिया वि पंचकिरिया वि अकिरिया वि' जीवाः जीवान् अपेक्ष्य त्रिक्रिया, अपि, चतुष्क्रिया अपि, पञ्चक्रिया अपि, अक्रिया अपि प्रज्ञप्ताः प्रागुक्तयुक्तेः कस्यापि जीवस्य कमपि जीवम्प्रति त्रिक्रियत्वात् कस्यापि कमपि प्रति चतुष्क्रियत्वात् कस्यापि कमपि प्रति पञ्चक्रियत्वात्, कस्यापि सर्वोत्तमचारित्रिणो मनुष्यस्य सिद्धस्य वा शेषस्य अक्रियत्वात्, श्रीगौतमस्वामि पृच्छति-'जीवा णं भंते ! नेरइएहि तो कइ किरिया?' हे भदन्त ! जीवाः खलु नैरयिकेभ्यः नैरयिकान् अपेक्ष्य कति क्रियाः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'तिकिरिया चउकिरिया अकिरिया' जीवाः नैरयिकान् अपेक्ष्य त्रिक्रियाः कदाचित चतुष्क्रियाः कदाचिद् अक्रियाःप्रज्ञप्ताः 'असुरकुमारेहिं तो वि एवं चेव जाव वेमाणिएहिं तो' असुरकुमारेभ्योऽपि-असुरकुमारानपेक्ष्यापीत्यर्थः एवञ्चैव-नैरयिकेभ्य इव जीवास्त्रिक्रिया अपि चतुष्क्रिया अपि अक्रिया अपि प्रज्ञप्ताः यावद्नागकुमारादिभवनपतिभ्यः पृथिवीकायिका-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जीव जीवों की अपेक्षा कितनी क्रियावाले कहेगए हैं?

श्री भगवान्-हे गौतम! जीव जीवों की अपेक्षा तीन क्रिया वाले भी होते हैं, चार क्रिया वाले भी होते हैं, पांच क्रिया वाले भी होते हैं और अक्रिय भी होते हैं। इस विषयमें युक्ति पूर्ववत् ही समझलेनी चाहिए। कोई जीव किसी जीव के प्रति तीन क्रियावाला होता है, कोई किसी के प्रति चार क्रिया वाला होता है, कोई किसी के प्रति पांच क्रियावाला होता है. कोई सर्वोत्तम चारित्रवाला मनुष्य अथवा सिद्ध सभी अक्रिय ही होते है।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बहुत जीव बहुत नरकों की अपेक्षा कितनी क्रिया वाले होते हैं ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! जीव नारकजीवों की अपेक्षा कदाचित् तीन क्रिया वाले, कदाचित् चार क्रियावाले और कदाचित् क्रिया रहित होते हैं। असुरकुमारोंकी अपेक्षा से भी जीव पूर्ववत् तीन या चार क्रिया वाले अथवा अक्रियभी

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ જીવોની અપેક્ષાએ ત્રણ ક્રિયાવાળા પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાવાળા પણ હોય છે, પાચ ક્રિયાવાળા પણ હોય છે અને અક્રિય પણ હોય છે યુક્તિ પૂર્વની જેમજ સમજી લેવી જોઈએ. કોઈ જીવ કોઈ જીવના પ્રત્યે ત્રણ ક્રિયાવાળા થાય છે, કોઇ કોઇના પ્રત્યે ચાર ક્રિયાવાળા થાય છે, કોઈ કોઇના પ્રત્યે પાચ ક્રિયાવાળા થાય છે, કોઈ સર્વોત્તમ ચારિત્રવાળા મનુષ્ય અથવા સિદ્ધ બધા અક્રિય જ હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઘણાજીવ ઘણા નારકોની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાવાળા હોયછે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ નારકોની અપેક્ષાએ કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા અને કદાચિત્ ક્રિયા રહિત હોય છે અસુરકુમાર દેવોની અપેક્ષાએ પણ જીવ પૂર્વવત્ ત્રણ અગર ચાર ક્રિયાવાળા અથવા અક્રિય હોય છે યાવત્-નાગકુમાર આદિ ભવન-

दिभ्य एकेन्द्रियेभ्यो द्वित्रिचतुरिन्द्रियभ्यःपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यो मनुष्येभ्यो वानव्यन्तरेभ्यो ज्योतिष्केभ्यो वैमानिकेभ्यश्च,तथाच नैरयिकान् देवांश्च अपेक्ष्य त्रिक्रिया अपि. चतुष्क्रिया अपि अक्रिया अपि इति, तदन्यान् संख्येयवर्षायुषोऽपेक्ष्य पुनः पञ्चक्रिया अपि इति अतिदिशन्नाह-'ओरालियसरीरेहिं तो जहा जीवेहि तो' औदारिकशरीरेभ्यः औदारिकशरीराणि अपेक्ष्य जीवा यथा जीवेभ्यः-जीवानपेक्ष्य त्रिक्रिया अपि चतुष्क्रिया अपि पञ्चक्रिया अपि अक्रिया अपि प्रतिपादितास्तथा प्रतिपादनीयाः, इत्येवं सामान्येन जीवपदमाश्रित्य दण्डकचतुष्टयं प्रतिपादितम्, अथ नैरयिकपदमाश्रित्य प्ररूपयितुमाह-'नेरइयाणं भंते जीवाओ कइकिरिए?' हे भदन्त! नैरयिकः खलु

होते हैं। यावत्-नागकुमार आदि भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरन्द्रियों, पंचेन्द्रिय तिर्यंचों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों, और वैमानिकों की अपेक्षासे भी जीव कदाचित् तीन क्रिया वाले कदाचित् चार क्रिया वाले और कदाचित् अक्रिय होते हैं। उनके अतिरिक्त संख्यात वर्ष की आयुवाले जीवों की अपेक्षा से पांच क्रिया वाले भी होते हैं।

यह बतलाते हैं-औदारिक शरीरों की अपेक्षा जीव जैसे जीवों की अपेक्षा कोई तीन क्रिया वाले, कोई चार क्रिया वाले, कोई पांच क्रियावाले और कोई अक्रिय भी कहे गए हैं, उसी प्रकार यहां भी कहलेना चाहिए।

इस प्रकार सामान्य रूप से जीवपद के आश्रय से चार दंडकों का प्रतिपादन किया गया है,

अब नैरयिकपद को लेकर प्ररूपण किया जाता है—

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्! नारक जीव की अपेक्षा से कितनी क्रिया वाला होता है?

પતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, પચેન્દ્રિય તિર્યંચો મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિક દેવોની અપેક્ષાએ પણ જીવ કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા અને કદાચિત્ અક્રિય હોય છે. તેમનાથી અતિરિક્ત સખ્યાત વર્ષની આયુવાળા જીવોની અપેક્ષાથી પાચ ક્રિયાવાળા પણ હોય છે

એ બતાવે છે-ઔદારિક શરીરોની અપેક્ષાએ જેવા જીવ જેમ જીવોની અપેક્ષાએ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કોઇ ચાર ક્રિયાવાળા કોઈ પાચ ક્રિયાવાળા અને કોઈ કોઇ અક્રિય પણ કહેલા છે એજ પ્રકારે અહી પણ કહી લેવુ જોઇએ

એ પ્રકારે સામાન્ય રૂપથી જીવ પદના આશ્રયથી ચાર દડકોનુ પ્રતિપાદન કરાયુ છે

હવે નૈરયિક પદને લઇને પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! નારક જીવની અપેક્ષાથી કેટલી ક્રિયાવાળા બને છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા અને કદાચિત પાચ ક્રિયાવાળા હોય છે. ઔદારિક શરીર તેમજ સખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ઓની

जीवात् कति क्रियो भवति? भगवानाह-'गोयमा!' 'हे गौतम! 'सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए' स्यात्-कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्-कदाचित् चतुष्क्रियः स्यात्-कदाचित् पञ्चक्रियो भवति, तत्र औदारिकशरीरसंख्येयवर्षायुष्कापेक्षया पञ्चक्रियो नैरायिको द्रष्टव्यः, गौतमः पृच्छति-'नेरइए णं भंते! नेरइयाओ कइ किरिए?' हे भदन्त! नैरयिकः खलु नैरयिकात्-नैरयिकमपेक्ष्य कति क्रियो भवति? भगवानाह 'गोयमा!' हे गौतम! 'सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए' नैरयिको नैरयिकमपेक्ष्य स्यात्-कदाचित्, त्रिक्रियो भवति, स्यात्कदाचित् चतुष्क्रियो भवति नतु पञ्चक्रियः कदाचित्, नैरयिकस्य जीविताद् व्यपरोपणरूपप्राणातिपातक्रियाया पञ्चम्या असंभवात्, 'एवं जाव वेमाणिएहिंतो' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या यावत्-असुरकुमारादि वैमानिकान्ताद् एवं जीव नैरयिकादिभ्यो वैमानिकान्तेभ्यश्च नैरयिको यथायोगं स्यात्-कदाचित् त्रिक्रियः, कदाचित् चतुष्क्रियः, कदाचित् पञ्चक्रियो द्रष्टव्यः, अत्र 'जाव वेमाणिएहिंतो' इत्यत्र यावत्करणात्, नैरयिको जीवादीन् अपेक्ष्य कतिक्रियः प्रज्ञप्तः इत्यादिरूपो द्वितीयोऽपि दण्डकः प्रतिपादितोऽवगन्तव्यः, किन्तु-'नवरं नेइयस्स नेरइए

श्री भगवान्-हे गौतम! कदाचित् तीन क्रियावाला, कदाचित् चार क्रियावाला और कदाचित् पांच क्रिया वाला होता है। औदारिक शरीर एवं संख्यात वर्ष की आयु वालों की अपेक्षा से नारक को पांच क्रिया वाला समझना चाहिए।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्! एक नारकजीव नारक की अपेक्षा से कितनी क्रिया वाला होता है?

श्री भगवान्-हे गौतम! कदाचित् तीन क्रिया वाला होता है! कदाचित् चार क्रिया वाला होता हैं, परन्तु पांच क्रियावाला कदापि नहीं होता है। क्योंकि नारक जीव का जीवन से व्यपरोपण नहीं किया जा सकता, अर्थात् उसको मार डालना संभव नहीं है। अतः पांचवी क्रिया प्राणातिपातका असंभव है। इसी प्रकार वैमानिकों तक समझनाचाहिए।

अर्थात् नारक संबंधी वक्तव्यता के अनुसार असुरकुमारोंसे लेकर वैमानिकों तक यथायोग्य कदाचित् कोई तीनक्रिया वाला, कदाचित् चार क्रियावाला और

અપેક્ષાથી નારકો પાંચ ક્રિયાવાળા સમજવા જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! નારક જીવ નારકની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ! કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા પરન્તુ પાંચ ક્રિયાવાળા નથી હોતા કેમકે નારક જીવનુ જીવનથી વ્યપરોપણ નથી કરાતુ અર્થાત્ તેને મારી નાખવા અસંભવિત છે તેથી પાંચમી ક્રિયા પ્રાણાતિપાત નો અસંભવ છે. એજ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી સમજવુ જોઈએ

અર્થાત્ નારક સંબન્ધી વક્તવ્યતાના અનુસાર અસુરકુમારોથી લઈને વૈમાનિકો સુધી યથા યોગ્ય કદાચિત્ કોઈ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા અને કદાચિત પાંચ ક્રિયાવાળા હોય છે जाव वेमाणिएहिंतो અહીં જે જાવ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે. તેનાથી

हिंतो देवेहिंतो य पंचमा किरिया नत्थि' नवरम्-विशेस्तु नैरयिकस्य नैरयिकेभ्यो देवेभ्यश्च देवनैरयिकान् अपेक्ष्येत्यर्थः पञ्चमी क्रिया-जीवितादू व्यपरोपणरूपा प्राणातिपातक्रियाः नास्ति-न संभवति तेपा देवनैरयिकाणामनपवर्त्यायुष्कत्वात् अतो देवनारकान् अपेक्ष्य "स्यात्त्रिक्रियः स्याच्चतुष्क्रियो नैरायिकः प्रज्ञप्तः, न तु पञ्चक्रियः, संख्येयवर्षायुष्कान् औदारिकशरीरान् अपेक्ष्य पुनः पञ्चक्रियोऽपि नैरयिका द्रष्टव्यः। गौतमः पृच्छति-'नेरइया णं भंते! जीवाओ कइकिरिया?' हे भदन्त! नैरयिकाः खलु जीवात् जीवमपेक्ष्य कतिक्रियाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सिय-तिकिरिया, सिय चउकिरिया, सिय पंचकिरिया' नेरयिका जीवमपेक्ष्य स्यात् कदाचित्-त्रिक्रियाःस्यात् कदाचिच्चतुष्क्रियाः स्यात्-कदाचित् पञ्चक्रियाः प्रज्ञप्ताः'एवं जाव वेमा

कदाचित् पाच क्रियावाला होता है। 'जाव वेमाणिएहिंतो' यहां जो 'जाव' शब्दका प्रयोग किया है उससे नारक जीवादि की अपेक्षा से कितनी क्रिया वाला होता है ?, इत्यादि प्रकारके दूसरे दंडक का भी प्रतिपादन हो गया, ऐसा समझलेना चाहिए।

मगर विशेपता यह है कि नारक को नारक की अपेक्षा से और देवों की अपेक्षा से पाचवी क्रिया अर्थात् जीवनसे व्युपरत करना रूप प्राणातिपात क्रिया नहीं होती है। इस क्रिया का होना संभव नहीं है.क्यों कि देव और नारक-अनपवर्त्य आयु वाले होते है। अतएव देवों और नारकों की अपेक्षासे कदाचित् तीन क्रिया वाले, कदाचित् चार क्रिया वाले ही होते हैं, पांच क्रिया वाले नहीं होते हैं। हॉ संख्यात वर्प की आयु वाले औदारिक शरीरी जीवों की अपेक्षा नारक जीव पांच क्रिया वाला भी होता है।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! (बहुत) नारक एक जीवकी अपेक्षा कितनी क्रिया वाले होते हैं ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! नारक जीवकी अपेक्षा कदाचित् तीन क्रिया

નારક જીવાદિની અપેક્ષાથી કેટલી ક્રિયાવાળા થાય છે? ઈત્યાદિ પ્રકારના બીજા દંડકનું પ્રતિપાદન થઈ ગયુ એમ સમજી લેવુ જોઈએ

પણ વિશેપતા એ છે કે, નારકોને નારકોની અપેક્ષાએ અને દેવોની અપેક્ષાથી પાચમી ક્રિયા અર્થાત્ જીવનથી વ્યુપરત કરવા રૂપ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા નથી થતી એ ક્રિયાનુ થવુ સંભવિત નથી, કેમકે દેવ અને નારક અનપવર્ત્યાયુ વાળા હોય છે તેથીજ દેવો અને નારકોની અપેક્ષાથી કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા જ હોય છે, પાચ ક્રિયાવાળા નથી હોતા હા સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ઔદારિક શરીરી જીવોની અપેક્ષાએ નારક પાચ ક્રિયાવાળા પણ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! (ઘણા) નારક જીવો એક જીવની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! નારક જીવની અપેક્ષાએ કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા પણ હોય

णियाओ' एवम्-उक्तरीत्या यावत्-नैरयिकादेः वैमानिकपर्यन्तमपेक्ष्येत्यर्थः यथायोगं त्रिक्रियाः चतुष्क्रियाः पञ्चक्रियाः प्रज्ञप्ताः किन्तु-'नवरं नेरइयाओ देवाओय पंचमा किरिया नत्थि' नवरम्-विशेषस्तु नैरयिकाद् देवाच्च प्रतीत्य-देवनैरयिकान् अपेक्ष्य पञ्चमी क्रिया-'जीविताद् व्यपरोपणरूपा प्राणातिपातक्रिया नास्ति प्रागुक्तयुक्तेः 'नेरइया णं भंते ! जीवेहिंतो कइकिरिया?' हे भदन्त ! नैरयिकाः, खलु जीवेभ्यः-जीवानपेक्ष्य कतिक्रियाः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिकिरिया वि चउकिरिया वि पंचकिरिया वि' नैरयिका जीवापेक्षया त्रिक्रिया अपि, चतुष्क्रिया अपि, पञ्चक्रिया अपि प्रज्ञप्ताः गौतमः पृच्छति-'नेरइयाणं भंते ! नेरइएहिंतो कइकिरिया?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु सप्तविधनैरयिकेभ्यः नैरयिकान् अपेक्ष्य कति क्रियाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-

वाले होते हैं; कदाचित् चार क्रिया वाले होते हैं और कदाचित् पाच क्रिया वाले होते है। इसी प्रकार वैमानिकदेवोंकि, अर्थात् नारकों की वक्तव्यता के अनुसार वैमानिक देवोंतक यथायोग्य कोई नारक तीन क्रिया वाले कोई चार क्रियावाले और कोई पांच क्रिया वाले होते हैं। मगर यह तथ्य ध्यानमें रखना चाहिए कि देवों और नारकोंकी अपेक्षा से किसी नारकको प्राणातिपात रूप पांचवी क्रिया नहीं होती। इस विषय में पहले जो युक्ति कही है, वही यहां भी समझ लेना चाहिए।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्! बहुत नारक बहुत जीवों की अपेक्षा कितनी क्रिया वाले होते हैं ?

श्री भगवान्-हे गौतम! नारक जीवों की अपेक्षा से कदाचित् तीन क्रियावाले, कदाचित् चार क्रिया वाले और कदाचित् पांच क्रिया वाले होते हैं।

श्री गौतमस्वामी--हे भगवन्! नारकजीव! नारकों की अपेक्षा से कितनी क्रिया वाले होते हैं ?

છે, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા હોય છે અને કદાચિત્ પાચ ક્રિયાવાળા પણ હોય છે. એજ પ્રકારે વૈમાનિકદેવો સુધી, અર્થાત્ નારકોની વક્તવ્યતાના અનુસાર વૈમાનિક દેવો સુધી યથાયોગ્ય કોઈ નારક ત્રણ ક્રિયાવાળા, કોઈ ચાર ક્રિયાવાળા, અને કોઇ પાચ ક્રિયાવાળા હોય છે પણ આ તથ્ય ધ્યાનમા રાખવુ જોઈએ કે દેવો અને નારકોની અપેક્ષાથી કોઈ નારકને પ્રાણાતિપાત રૂપ પાચમી ક્રિયા નથી થતી આ વિષયમા જે યુક્તિ પહેલા કહી છે, તેને અહી સમજી લેવી જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઘણા નારક ઘણા જીવોની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવોની અપેક્ષાથી કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા અને કદાચિત્ પાચ ક્રિયાવાળા હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ !-નારક જીવ નારકોની અપેક્ષાથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક નારકોની અપેક્ષાથી કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા હોય છે,

'गोयमा' हे गौतम ! 'तिकिरिया चउकिरिया' नैरयिका नैरयिकान्, अपेक्ष्य त्रिक्रियाः कदाचित्, कदाचिच्चतुष्क्रिया प्रज्ञप्ताः नतु पञ्चक्रियाः प्रागुक्तयुक्तेः, 'एवं जाव वेमाणिएहिंतो' एवम्-उक्तरीत्या यावद् असुरकुमारादिभ्यो भवनपतिभ्यः पृथिवीकायिकादिभ्य एकेन्द्रियेभ्यो द्वित्रिचतुरिन्द्रियेभ्यः पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यो मनुष्येभ्यो वानव्यन्तरेभ्यो ज्योतिष्केभ्यो वैमानिकेभ्यश्चापि नैरयिकाः त्र्यादिक्रियाःप्रज्ञप्ताः,किन्तु'नवरं ओरालियसरीरेहिंतो जहा जीवेहिंतो'नवरम्-विशेपस्तु औदारिकशरीरेभ्यः-औदारिकशरीरान् संख्येयवर्षायुष्कान् अपेक्ष्य यथा जीवेभ्यः समुच्चयजीवानक्षपेक्ष्य पञ्चक्रिया अपि द्रष्टव्याः, गौतमः पृच्छति-- असुरकुमारे णं भंते! जीवाओ कइकिरिए?' हे भदन्त! असुरकुमारः खलु जीवात्--जीवमाश्रित्य कतिक्रियो

श्री भगवान्-हे गौतम ! नारक, नारकों की अपेक्षासे कदाचित् तीन क्रिया वाले होते हैं, कदाचित् चार क्रियावाले होते हैं। पांच क्रियावाले नहीं होते. इस विषय में युक्ति पूर्ववत् समझना चाहिए।

इसी प्रकार असुरकुमार नागकुमार आदि भवनपतियों को अपेक्षा से, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों की अपेक्षा से, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, और चतुरिन्द्रियों की अपेक्षा से, पंचेन्द्रिय तिर्यंचों की अपेक्षा से मनुष्यों की अपेक्षा से, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों की अपेक्षा से भी नारक तीन आदि क्रिया वाला होता है। किन्तु औदारिक शरीर वालों की अपेक्षा वैसाही करना चाहिए जैसे समुच्चय जीवों की अपेक्षा से कहा है। अर्थात् जैसे समुच्चयजीवोंकी अपेक्षा पांच क्रिया वाले भी कहा है, उसी प्रकार औदारिक शरीर वालों की अपेक्षा भी समझलेना चाहिए।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असुरकुमार जीवकी अपेक्षा से कितनी क्रिया वाला होता है ?

કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા હોય છે, પાચ ક્રિયાવાળા નથી હોતા એ વિષયમા યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી

એ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોની અપેક્ષાથી, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોની અપેક્ષાથી, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોની અપેક્ષાથી, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોની અપેક્ષાથી મનુષ્યોની અપેક્ષાથી,તથા વાનવ્યન્તરોની જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની અપેક્ષાથી પણ નારક આદિ ત્રણ ક્રિયાવાળા હોય છે કિન્તુ ઔદારિક શરીરવાળાઓની અપેક્ષાએ એમજ કહેવુ જોઇએ જેમ જીવોની અપેક્ષાથી કહ્યુ છે અર્થાત્ જેમ સમુચ્ચય જીવોની અપેક્ષાએ પાંચ ક્રિયાવાળા પણ કહ્યા છે, એજ પ્રકારે ઔદારિક શરીર વાળાઓની અપેક્ષાથી પણ સમજી લેવુ જોઇએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર જીવની અપેક્ષાથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે ?

भवति ? भगवानाह--'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहेव नेरइए चत्तारि दंडगा तहेव असुरकुमारे वि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा' यथैव नैरयिके चत्वारो दण्डकाः अत्रि-अवधिमतोः प्रत्येकमेकत्व बहुत्वाभ्यां प्रतिपादिता स्तथैवासुरकुमारेऽपि चत्वारो दण्डका भणितव्याः,'एवंच उवउज्जिउणं भावेयव्वं ति'एवञ्च-पूर्वोक्तरीत्या च उपयुज्य-विमृश्य आदायेत्यर्थः भावयितव्यम्-प्ररूपणीयम्, 'जीवे मणूसेय अकिरिए वुच्चइ, सेसा-अकिरिया न वुच्चंति' जीवो मनुष्यश्च अक्रिय उच्यते सिद्धापेक्षया उत्तमचरित्रि मनुष्यापेक्षया च, शेषाः तदन्ये अक्रिया नोच्यन्ते 'सव्वजीवा ओरालियसरीरेहिंतो पंचकिरिया' सर्वजीवा औदारिकशरीरेभ्यः संख्येयवर्षायुष्कौदारिकशरीरान् अपेक्ष्य पंचक्रियाः प्रज्ञप्ताः किन्तु- नेरइयदेवेहिंतो पंच किरिया ण वुच्चं' नैरयि-कदेवेभ्यः नैरयिकदेवान् अपेक्ष्य पञ्चक्रिया नोच्यन्ते प्रागुक्तयुक्ते. 'एव एक्केक्क जीवपदे चत्तारि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा' एवम्-एकैकजीवपदे चत्वारश्चत्वारो दण्डका भणितव्याः--, 'एवं एयं दंडगसयं सव्वे वि य जीवादीया दंडगा'

श्री भगवान्—हे गौतम ! जैसे नैरयिक के विषय में एकवचन और बहुवचन को लेकर चार दण्डक कहे गये हैं, उसी प्रकार असुरकुमार के विषय में भी चार दंडक कहने चाहिए । इसी प्रकार यथोचित उपयोग लगाकर प्ररूपणा करनी चाहिए । जीव और मनुष्य की वक्तव्यतामें अक्रिय भी कहना चाहिए, एवं सिद्धों की तथा उत्तम चारित्रवान् पुरुषों की अपेक्षा भी कहना चाहिए ।

इनके अतिरिक्त अन्य किसी की वक्तव्यता में अक्रिय नहीं कहना चाहिए । सब जीव संख्यात वर्ष की आयु वाले औदारिक शारीरी जीवों की अपेक्षा पचीं क्रिया वाले नहीं कहना चाहिए, इसका कारण पहले कहा जा चुका है ।

इस प्रकार एक-एक जीवपद को लेकर चार--चार दंडक कहने चाहिए । जीव को आदि करके ये सभी दंडक सौ होते हैं, जो इस प्रकार हैं-समुच्चय जीवका एक स्थान और नारक आदि चौवीस स्थान मिलकर पचीस होते हैं।

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ નૈરયિકના વિષયમા એકવચન અને બહુવચન ને લઇને ચાર દડક કહ્યા છે, એ પ્રકારે અસુરકુમારના વિષયમા પણ ચાર દડક કહેવા જોઇએ એ પ્રકારે યથોચિત ઉપયોગ કરીને પ્રરૂપણા કરવી જોઇએ જીવ અને મનુષ્યની વક્તવ્યતામા અક્રિય પણ કહેવા જોઇએ એમ સિદ્ધોની તથા ઉત્તમ ચારિત્રવાન્ પુરૂષોની અપેક્ષાએ પણ અક્રિય કહેવા જોઇએ

આનાથી અતિરિક્ત અન્ય કોઇની વક્તવ્યતામા અક્રિય નહી કહેવુ જોઇએ. બધા જીવ સખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ઔદારિક શરીરી જીવોની અપેક્ષાએ પાચ ક્રિયાવાળા ન કહેવા જોઇએ, એનુ કારણ પહેલા કહેવાયેલુ છે.

એ પ્રકારે એક એક જીવ પદને લઇને ચાર ચાર દડક કહેવા જોઇએ જીવને મુખ્ય કરીને આ બધા દડક સો થાય છે, જે આ પ્રકારે છે-સમુચ્ચય જીવનુ એક સ્થાન અને

एवम्-पूर्वोक्तरीत्या एतद्दण्डकशत सर्वेऽपि च जीवादिकाः सामान्येन जीवपदे एकम्, शेषाणि नैरयिकादीनि स्थानानि चतुर्विंशतिरिति सर्वसंख्यया पंचविंशतिरिति पंचविंशतेरेकैकस्मिन् स्थाने चत्वारो दण्डका भवन्तीति-सर्वसंकलनेन दण्डकशतमुपपद्यते इति भावः ॥

अथ नैरयिकस्य द्वीन्द्रियादीन् अपेक्ष्य न कायिक्यादिक्रिया संभवतीति चेदत्रोच्यते—नैरयिकस्य भवप्रत्ययात् विवेकाभावेन पूर्वभवशरीरस्य व्युत्सृष्टत्वाभावात् तेन जीवेन यावच्छरीरं निर्वर्तितं सत् त शरीरपरिणाम सर्वथा स न परित्यजति तावत् तं परिणामं देशतोऽपि भजमानस्य शरीरस्य पूर्वभावप्रज्ञापनया तस्येति व्यपदेशाद् घृतघटवत्, तथाहि—घृतपूर्णस्य घटस्य घृते व्यपगतेऽपि 'घृतघटः' इति व्यपदेशो भवत्येव एवं प्रकृतेऽपि तस्यापि शरीरस्य तेन निर्वर्तितत्वात् तस्येति व्यपदेशात् तस्य शरीरस्य एकदेशेन अस्थ्यादिना योऽन्योऽपि प्राणातिपातं करोति तस्मात् पूर्वनिर्वर्तितशरीरजीवोऽपि कायिक्यादिक्रियाभिर्युज्यत एव

इन पच्चीसों स्थानों में से प्रत्येक के चार-चार दंडक होने से २५×४=१०० दंडक सब मिलकर होते हैं ।

यहां यह आशंका की जा सकती है कि द्वीन्द्रिय आदि जीवों की अपेक्षा से नैरायिक को कायिकी आदि क्रियाएँ किस प्रकार हो सकनी हैं !

इस आशंका का समाधान इस प्रकार है—नारक जीव भव के कारण विवेक का अभाव होने से पूर्वभव के शरीर का व्युत्सर्ग नहीं करता । उस जीव ने जो शरीर निष्पन्न किया था वह जब तक उस शरीर परिणाम का सर्वथा त्याग नहीं करता, तबतक एकदेशसे भी उस परिणाम को धारण करने वाले शरीर को पूर्वभव प्रज्ञापननय की अपेक्षा से उसीका कहा जाता है जैसे घृत घट । तात्पर्य यह है कि किसी घटमें घृत भरा हुआ था । बादमें उसमें से घृत निकाल दिया गया । फिर भी वह घट घृतघट कहलाता हे ।

નારક આદિ ચોવીસ સ્થાન મળીને પચીસ થાય છે. આ પચીસે સ્થાનોમાથી પ્રત્યેકના ચાર ચાર દંડક થવાથી ૨૫×૪=૧૦૦ દંડક બધા મળીને થાય છે

અહીં એ આશંકા કરીશકાય છે કે દ્વીન્દ્રિય આદિ જીવોની અપેક્ષાથી નૈરયિકને કાયિકી આદિ ક્રિયાઓ કેવા પ્રકારે થઇ શકે છે ?

આ શંકાનુ સમાધાન આ પ્રકારે છે—નારક જીવ ભવનુ કારણુ વિવેકનો અભાવ હોવાથી પૂર્વભવના શરીરનો વ્યુત્સર્ગ નથી કરતા આજીવે જે શરીર નિષ્પન્ન કર્યું હતુ, જ્યા સુધી એ શરીર પરિણામનો સર્વથા ત્યાગ નથી કરતા ત્યા સુધી એક દેશથી પણ એ પરિણામને ધારણ કરનારા શરીરને પૂર્વભવ પ્રજ્ઞાપન નયની અપેક્ષાથી તેનું જ કહેવાય છે. જેમ ઘૃતઘટ તાત્પર્ય એ છે કે કોઇઘટમા ઘી ભરેલુ હતુ, પછી તેમાથી ઘી કાઢી લેવામા આવ્યુ તો પણ તે ઘટ ઘૃતઘટ કહેવાય છે.

तेन जीवेन तस्या व्युत्सृष्टत्वात् तत्र पंचानामपि क्रियाणां भावना भावयितव्या-तत्कायस्य व्याप्रियमाणत्वात् कायिकी क्रिया बोध्या, एवं कायोऽधिकरणमपि भवतीति आधिकरणिकी क्रिया, प्राद्वेषिक्यादयः पुनरेवं-यदा तमेव शरीरैकदेशमभिघातादि समर्थमन्यःकश्चिदपि प्राणातिपातोद्यतोऽवलोक्य तस्मिन् द्वीन्द्रियादौ वान्ये सञ्जातक्रोधादि हेतुरभिघातादिसमर्थमिदं शस्त्रमिति विभावयन् अत्यन्तक्रोधादि परिणाम मासादयति पीडाञ्च जनयति जीविताच्च व्यपरोपयति तदा तत्सम्बन्धि प्राद्वेषिक्या

इसी प्रकार जिस जीवने जीस शरीर का निष्पादन किया है, इस शरीर में से भले ही जीव के सर्व प्रदेश निकल गया हो और वह शरीर निर्जीव हो गये हो, फिर भी वह उसीका कहा जाता है, क्यों कि उसी जीव ने उस शरीर को उत्पन्न किया था। उस शरीर के एक भाग हड्डी आदि से भी अगर कोई दूसरा जीव किसी जीवका प्राणातिपात करता है, तो उस शरीर का उत्पादक वह जीव भी कायिकी आदि क्रियाओंका भागी होता है। इसका कारण यही है कि उस जीवने जो उसमें से निकल कर कहीं अन्यत्र उत्पन्न हो गया है, अपने उस पूर्व शरीर का व्युत्सर्ग नहीं किया।

पांचों क्रियाओं की भावना इस प्रकार समझनी चाहिए। उसके काया का व्यापार होने से कायिकी क्रिया समझनी चाहिए। इसी प्रकार काय अधिकरण भी होता है, अतएव आधिकरणिकी क्रिया होती है। प्राद्वेषिकी पारितापनिकी आदि क्रियाएँ इस प्रकार समझनी चाहिए। जब उस शरीर के किसी एक भाग को घातकर ने में समर्थ समझकर कोई दूसरा व्यक्ति किसी के प्राणों का अतिपात करने के लिए उद्यत होता है और उसे द्वीन्द्रिय आदि किसी जीव के प्रति क्रोध उत्पन्न होता है तब वह सोचता है-यह शस्त्र इसी प्राणी का घात करने में समर्थ

એજ પ્રકારે જે જીવે જે શરીરનુ નિષ્પાદન કર્યું છે, એ શરીમાંથી ભલે જીવ નિકળી ગયો હોય અને તે શરીર નિર્જીવ થઇ ગયુ હોય, તો પણ તે તેનુ કહેવાય છે, કેમકે તે જીવે તે શરીરને ઉત્પન્ન કર્યું હતુ એ શરીરનો એક ભાગ હાડકા વિગેરેથી પણ અગર કોઇ બીજો જીવ કોઇ જીવનો પ્રાણાતિપાત કરે છે, તો તે શરીરનો ઉત્પાદક તે જીવ પણ કાયિકી આદિ ક્રિયાઓનો ભાગીદાર થાય છે. એનુ કારણ એ છે કે, તે જીવ જે તેમાથી નિકળીને ક્યાક બીજે ઉત્પન્ન થઇગએલ છે, પોતાના તે પૂર્વ શરીરનો વ્યુત્સર્ગ નથી કર્યો

પાચે ક્રિયાઓની ભાવના એ પ્રકારે સમજવી જોઇએ તેને કાયાનો વ્યાપાર હોવાથી કાયિકી ક્રિયા સમજીલેવી જોઇએ એજ પ્રકારે કાય આધિકરણ પણ થાય છે, તેથી જ આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે પ્રાદ્વેષિકી આદિ ક્રિયાઓ એ પ્રકારે સમજવી જોઇએ જ્યારે આ શરીરના કોઇ એક ભાગ નો ઘાત કરવામા સમર્થ સમજીને કોઇ બીજી વ્યક્તિ કોઇના પ્રાણોનો અતિપાત કરવાને માટે ઉદ્યત થાય છે અને તેને દ્વીન્દ્રિય આદિ કોઇ જીવના પ્રત્યે ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તે વિચારે છે-આ શસ્ત્ર આ પ્રાણીનો ઘાત કરવામા સમર્થ છે,

दि क्रिया कारणत्वात् तस्यापि प्राद्वेषिकी पारितापनिकी प्राणातिपातक्रिया च यथा-योगमवगन्तव्या ॥ सू. ४ ॥

क्रियाविशेषवक्तव्यता

मूलम्—"कइ णं भंते! किरियाओ पण्णत्ताओ ? गोयमा! पंच किरियाओ पण्णत्ताओ ? तं जहा–काइया जाव पाणाइवाय-किरिया, नेरइया णं भंते ! कइ किरियाओ पण्णत्ताओ? गोयमा! पंच किरियाओ पण्णत्ताओ, तं जहा-काइया जाव पाणाइवायकिरिया, एवं जाव वेमाणियाणं, जस्स णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जई जस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया कज्जइ? गोयमा! जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणी किरिया नियमा कज्जइ, जस्स अहिगरणी किरिया कज्जइ तस्स वि काइया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पादोसिया किरिया कज्जइ, जस्स पादोसिया किरिया कज्जइ, तस्स काइया किरिया कज्जइ? गोयमा! एवं चेव, जस्स णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ, जस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया किरिया कज्जइ ? गोयमा! जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ, जस्स पुण पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया नियमा

है। ऐसा सोचकर और उसे ग्रहण करके तीव्र क्रोधके वशीभूत होता है। एवं उस जीव को पीडा पहुंचाता है, यहाँ तक कि जीवनसे रहित कर देता है, तब वह शरीर जिस जीव का था, उसे भी प्राद्वेषिकी, पारितानिकी और प्राणातिपाति की क्रिया लगती है, क्योंकि उसी के शरीर से ये क्रियाएँ की गई है इत्यादि यथा योग्य समझ लेना चाहिए ॥ सू ४ ॥

એમ વિચારીને અને તેને ગ્રહણ કરીને તીવ્ર ક્રોધને આધીન થઈ જાય છે તેમજ તે જીવને પીડા પહોચાડે છે, ત્યા સુધી કે તેને જીવન વગરની બનાવે છે, ત્યારે તે શરીર જે જીવનુ હતુ તેને પણ પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતકી ક્રિયા લાગે છે, કેમકે તેના શરીરથી આ ક્રિયાઓ કરેલી છે ઈત્યાદિ યથાયોગ્ય સમજી લેવુ જોઈએ ॥ સૂ ૪ ॥

कज्जइ, एवं पाणाइवायकिरिया वि, एवं आइल्लाओ परोप्परं नियमा तिन्नि कज्जंति, जस्स आइल्लाओ तिन्नि कज्जंति, तस्स उवरिल्लाओ दोन्नि सिय कज्जंति सिय नो कज्जंति, जस्स उवरिल्लाओ दोण्णि कज्जंति तस्स आइल्लाओ नियमा तिण्णि कज्जंति, जस्स णं भंते! जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवायकिरिया कज्जइ जस्स पाणाईवायकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ? गोयमा! जस्स णं जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवाय-किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, जस्स पुण पाणाइवायकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स णं भंते! नेरइयस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ? गोयमा! जहेव जीवस्स तहेव नेरईयस्स वि, एवं निरंतरं जाव वेमाणियस्स जं समयं णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तं समयं अहिगरणिया किरिया कज्जइ जं समयं अहिगरणिया किरिया कज्जइ तं समयं काइया किरिया कज्जइ? एवं जहेव आदिल्लओ दंडओ तहेव भाणियव्वो, जाव वेमाणियस्स जं देसेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं देसेणं अहिगरणिया किरिया कज्जइ, तहेव जाव वेमाणियस्स जं पए-सेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं पएसेणं अहिगरणिया किरिया कज्जइ? एवं तहेव जाव वेमाणियस्स, एवं एए जस्स जं समयं जं देसं जं पएसेणं चत्तारि दंडगा होंति, कइ णं भंते! आओजि-याओ किरियाओ पण्णत्ताओ? गोयमा! पंच आओजियाओ किरियाओ पण्णत्ताओ, तं जहा–काइया जाव पाणाइवायकिरिया, एवं नेरइया णं जाव वेमाणियाणं जस्स णं भंते! जीवस्स काइया आओजिया किरिया अत्थि तस्स अहिगरणिया किरिया आओजिया अत्थि, जस्स अहिगरणिया आओजिया किरिया अत्थि तस्स काइया आओजिया किरिया अत्थि? एवं एएणं अभिलावेणं ते चेव

दि क्रिया कारणत्वात् तस्यापि प्राद्वेषिकी पारितापनिकी प्राणातिपातक्रिया च यथा-योगमवगन्तव्या ॥ सू. ४ ॥

क्रियाविशेषवक्तव्यता

मूलम्—"कइ णं भंते! किरियाओ पण्णत्ताओ ? गोयमा! पंच किरियाओ पण्णत्ताओ ? तं जहा—काइया जाव पाणाइवाय-किरिया, नेरइया णं भंते ! कइ किरियाओ पण्णत्ताओ? गोयमा! पंच किरियाओ पण्णत्ताओ, तं जहा-काइया जाव पाणाइवायकिरिया, एवं जाव वेमाणियाणं, जस्स णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ जस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया कज्जइ? गोयमा! जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणी किरिया नियमा कज्जइ, जस्स अहिगरणी किरिया कज्जइ तस्स वि काइया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पादोसिया किरिया कज्जइ, जस्स पादोसिया किरिया कज्जइ, तस्स काइया किरिया कज्जइ? गोयमा! एवं चेव, जस्स णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ, जस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया किरिया कज्जइ ? गोयमा! जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ, जस्स पुण पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया नियमा

है। ऐसा सोचकर और उसे ग्रहण करके तीव्र क्रोधके वशीभूत होता है। एवं उस जीव को पीडा पहुंचाता है, यहाँ तक कि जीवनसे रहित कर देता है, तब वह शरीर जिस जीव का था, उसे भी प्राद्वेषिकी, पारितानिकी और प्राणातिपाति की क्रिया लगती है, क्योंकि उसी के शरीर से ये क्रियाएँ की गई है इत्यादि यथा योग्य समझ लेना चाहिए ॥ सू ४ ॥

એમ વિચારીને અને તેને ગ્રહણ કરીને તીવ્ર ક્રોધને આધીન થઈ જાય છે તેમજ તે જીવને પીડા પહોંચાડે છે, ત્યાં સુધી કે તેને જીવન વગરની બનાવે છે, ત્યારે તે શરીર જે જીવનું હતુ તેને પણ પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતકી ક્રિયા લાગે છે, કેમકે તેના શરીરથી આ ક્રિયાઓ કરેલી છે ઈત્યાદિ યથાયોગ્ય સમજી લેવુ જોઈએ ॥ સૂ ૪ ॥

कज्जइ, एवं पाणाइवायकिरिया वि, एवं आदिल्लाओ परोप्परं नियमा तिन्नि कज्जंति, जस्स आइल्लाओ तिन्नि कज्जंति, तस्स उवरिल्लाओ दोन्नि सिय कज्जंति सिय नो कज्जंति, जस्स उवरिल्लाओ दोण्णि कज्जंति तस्स आइल्लाओ नियमा तिण्णि कज्जंति, जस्स णं भंते! जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवायकिरिया कज्जइ जस्स पाणाईवायकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ? गोयमा! जस्स णं जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवाय-किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, जस्स पुण पाणाइवायकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स णं भंते! नेरइयस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ? गोयमा! जहेव जीवस्स तहेव नेरईयस्स वि, एवं निरंतरं जाव वेमाणियस्स जं समयं णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तं समयं अहिगरणिया किरिया कज्जइ जं समयं अहिगरणिया किरिया कज्जइ तं समयं काइया किरिया कज्जइ? एवं जहेव आदिल्लओ दंडओ तहेव भाणियव्वो, जाव वेमाणियस्स जं देसेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं देसेणं अहिगरणिया किरिया कज्जइ. तहेव जाव वेमाणियस्स जं पए-सेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं पएसेणं आहिगरणिया किरिया कज्जइ? एवं तहेव जाव वेमाणियस्स, एवं एए जस्स जं समयं जं देसं जं पएसेणं चत्तारि दंडगा होंति, कइ णं भंते! आओजि-याओ किरियाओ पण्णत्ताओ? गोयमा! पंच आओजियाओ किरियाओ पण्णत्ताओ, तं जहा–काइया जाव पाणाइवायकिरिया, एवं नेरइया णं जाव वेमाणियाणं जस्स णं भंते! जीवस्स काइया आओजिया किरिया अत्थि तस्स अहिगरणिया किरिया आओजिया अत्थि, जस्स अहिगरणिया आओजिया किरिया अत्थि तस्स काइया आओजिया किरिया अत्थि? एवं एएणं अभिलावेणं ते चेव

दि क्रिया कारणत्वात् तस्यापि प्राद्वेषिकी पारितापनिकी प्राणातिपातक्रिया च यथा-योगमवगन्तव्या ॥ सू. ४ ॥

क्रियाविशेषवक्तव्यता

मूलम्—"कइ णं भंते! किरियाओ पण्णत्ताओ ? गोयमा! पंच किरियाओ पण्णत्ताओ ? तं जहा–काइया जाव पाणाइवाय-किरिया, नेरइया णं भंते ! कइ किरियाओ पण्णत्ताओ? गोयमा! पंच किरियाओ पण्णत्ताओ, तं जहा-काइया जाव पाणाइवायकिरिया, एवं जाव वेमाणियाणं, जस्स णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ जस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया कज्जइ? गोयमा! जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणी किरिया नियमा कज्जइ, जस्स अहिगरणी किरिया कज्जइ तस्स वि काइया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पादोसिया किरिया कज्जइ, जस्स पादोसिया किरिया कज्जइ, तस्स काइया किरिया कज्जइ? गोयमा! एवं चेव, जस्स णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ, जस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया किरिया कज्जइ ? गोयमा! जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ, जस्स पुण पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया नियमा

है। ऐसा सोचकर और उसे ग्रहण करके तीव्र क्रोधके वशीभूत होता है। एवं उस जीव को पीडा पहुंचाता है, यहाँ तक कि जीवनसे रहित कर देता है, तब वह शरीर जिस जीव का था, उसे भी प्राद्वेषिकी, पारितानिकी और प्राणातिपाति की क्रिया लगती है, क्योंकि उसी के शरीर से ये क्रियाएँ की गई है इत्यादि यथा योग्य समझ लेना चाहिए ॥ सू ४ ॥

એમ વિચારીને અને તેને ગ્રહણ કરીને તીવ્ર ક્રોધને આધીન થઈ જાય છે તેમજ તે જીવને પીડા પહોચાડે છે, ત્યા સુધી કે તેને જીવન વગરની બનાવે છે, ત્યારે તે શરીર જે જીવનું હતુ તેને પણ પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતકી ક્રિયા લાગે છે, કેમકે તેના શરીરથી આ ક્રિયાઓ કરેલી છે ઈત્યાદિ યથાયોગ્ય સમજી લેવું જોઈએ ॥ સૂ. ૪ ॥

कज्जइ, एवं पाणाइवायकिरिया वि, एवं आदिल्लाओ परोप्परं नियमा तिन्नि कज्जंति, जस्स आइल्लाओ तिन्नि कज्जंति, तस्स उवरिल्लाओ दोन्नि सिय कज्जंति सिय नो कज्जंति, जस्स उवरिल्लाओ दोण्णि कज्जंति तस्स आइल्लाओ नियमा तिण्णि कज्जंति, जस्सणं भंते! जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवायकिरिया कज्जइ जस्स पाणाईवायकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ? गोयमा! जस्स णं जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवायकिरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, जस्स पुण पाणाइवायकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स णं भंते! नेरइयस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ? गोयमा! जहेव जीवस्स तहेव नेरईयस्स वि, एवं निरंतरं जाव वेमाणियस्स जं समयं णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तं समयं अहिगरणिया किरिया कज्जइ जं समयं अहिगरणिया किरिया कज्जइ तं समयं काइया किरिया कज्जइ? एवं जहेव आदिल्लओ दंडओ तहेव भाणियव्वो, जाव वेमाणियस्स जं देसेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं देसेणं अहिगरणिया किरिया कज्जइ. तहेव जाव वेमाणियस्स जं पएसेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं पएसेणं आहिगरणिया किरिया कज्जइ? एवं तहेव जाव वेमाणियस्स, एवं एए जस्स जं समयं जं देसं जं पएसेणं चत्तारि दंडगा होंति, कइ णं भंते! आओजियाओ किरियाओ पण्णत्ताओ? गोयमा! पंच आओजियाओ किरियाओ पण्णत्ताओ, तं जहा-काइया जाव पाणाइवायकिरिया, एवं नेरइया णं जाव वेमाणियाणं जस्स णं भंते! जीवस्स काइया आओजिया किरिया अत्थि तस्स अहिगरणिया किरिया आओजिया अत्थि, जस्स अहिगरणिया आओजिया किरिया अत्थि तस्स काइया आओजिया किरिया अत्थि? एवं एएणं अभिलावेणं ते चेव

दि क्रिया कारणत्वात् तस्यापि प्राद्वेषिकी पारितापनिकी प्राणातिपातक्रिया च यथा-
योग-मवगन्तव्या ॥ सू. ४ ॥

क्रियाविशेषवक्तव्यता

मूलम्—"कइ णं भंते! किरियाओ पण्णत्ताओ ? गोयमा! पंच किरियाओ पण्णत्ताओ ? तं जहा—काइया जाव पाणाइवाय-किरिया, नेरइया णं भंते ! कइ किरियाओ पण्णत्ताओ? गोयमा! पंच किरियाओ पण्णत्ताओ, तं जहा-काइया जाव पाणाइवायकिरिया, एवं जाव वेमाणियाणं, जस्स णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जई जस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया कज्जइ? गोयमा! जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणी किरिया नियमा कज्जइ, जस्स अहिगरणी किरिया कज्जइ तस्स वि काइया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पादोसिया किरिया कज्जइ, जस्स पादोसिया किरिया कज्जइ, तस्स काइया किरिया कज्जइ? गोयमा! एवं चेव, जस्स णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ, जस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया किरिया कज्जइ ? गोयमा! जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ, जस्स पुण पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया नियमा

है। ऐसा सोचकर और उसे ग्रहण करके तीव्र क्रोधके वशीभूत होता है। एवं उस जीव को पीडा पहुंचाता है, यहाँ तक कि जीवनसे रहित कर देता है, तब वह शरीर जिस जीव का था, उसे भी प्राद्वेषिकी, पारितानिकी और प्राणातिपाति की क्रिया लगती है, क्योंकि उसी के शरीर से ये क्रियाएँ की गई है इत्यादि यथा योग्य समझ लेना चाहिए ॥ सू ४ ॥

એમ વિચારીને અને તેને ગ્રહણ કરીને તીવ્ર ક્રોધને આધીન થઈ જાય છે તેમજ તે જીવને પીડા પહોચાડે છે, ત્યાં સુધી કે તેને જીવન વગરની બનાવે છે, ત્યારે તે શરીર જે જીવનુ હતુ તેને પણ પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતકી ક્રિયા લાગે છે, કેમકે તેના શરીરથી આ ક્રિયાઓ કરેલી છે ઈત્યાદિ યથાયોગ્ય સમજી લેવુ જોઈએ ॥ સૂ ૪ ॥

कज्जइ, एवं पाणाइवायकिरिया वि, एवं आदिल्लाओ परोप्परं नियमा तिन्नि कज्जंति, जस्स आइल्लाओ तिन्नि कज्जंति, तस्स उवरिल्लाओ दोन्नि सिय कज्जंति सिय नो कज्जंति, जस्स उवरिल्लाओ दोण्णि कज्जंति तस्स आइल्लाओ नियमा तिण्णि कज्जंति, जस्स णं भंते! जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवायकिरिया कज्जइ जस्स पाणाईवायकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ? गोयमा! जस्स णं जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवाय-किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, जस्स पुण पाणाइवायकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स णं भंते! नेरइयस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ? गोयमा! जहेव जीवस्स तहेव नेरईयस्स वि, एवं निरंतरं जाव वेमाणियस्स जं समयं णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तं समयं अहिगरणिया किरिया कज्जइ जं समयं अहिगरणिया किरिया कज्जइ तं समयं काइया किरिया कज्जइ? एवं जहेव आदिल्लओ दंडओ तहेव भाणियव्वो, जाव वेमाणियस्स जं देसेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं देसेणं अहिगरणिया किरिया कज्जइ, तहेव जाव वेमाणियस्स जं पए-सेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं पएसेणं आहिगरणिया किरिया कज्जइ? एवं तहेव जाव वेमाणियस्स, एवं एए जस्स जं समयं जं देसं जं पएसेणं चत्तारि दंडगा होंति, कइ णं भंते! आओजि-याओ किरियाओ पण्णत्ताओ? गोयमा! पंच आओजियाओ किरियाओ पण्णत्ताओ, तं जहा-काइया जाव पाणाइवायकिरिया, एवं नेरइया णं जाव वेमाणियाणं जस्स णं भंते! जीवस्स काइया आओजिया किरिया अत्थि तस्स अहिगरणिया किरिया आओजिया अत्थि, जस्स अहिगरणिया आओजिया किरिया अत्थि तस्स काइया आओजिया किरिया अत्थि? एवं एएणं अभिलावेणं ते चेव

चत्तारि दंडगा भाणियव्वा, जस्स जं समयं जं देसं जं पएसं जाव वेमाणियाणं, जीवे णं भंते! जं समयं काइयाए अहिगरणियाए पाओसियाए किरियाए पुट्ठे तं समयं पारियापणियाए पुट्ठे पाणाइवायकिरियाए पुट्ठे? गोयमा! अत्थेगइए जीवे एगत्तियाओ जीवाओ जं समयं काइयाए अहिगरणियाए पाओसियाए किरियाए पुट्ठे तं समयं पारियावणियाए किरियाए पुट्ठे पाणाइवायकिरियाए पुट्ठे? अत्थेगइए जीवे एगइयाओ जीवाओ जं समयं काइयाए अहिगरणियाए पाओसियाए किरियाए पुट्ठे तं समयं पारियावरणियाए किरियाए पुट्ठे पाणाइवाय किरियाए अ पुट्ठे, अत्थेगईए जीवे एगईयाओ जीवाओ जं समयं काईयाए अहिगरणियाए पाओसियाए पुट्ठे तं समयं पारियावणियाए किरियाए अ पुट्ठे, पाणाईवायकिरियाए अ पुट्ठे" ॥ सू. ५ ॥

छाया–कति खलु भदन्त ! क्रियाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्चक्रियाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–कायिकी यावत् प्राणातिपातक्रिया, नैरयिकाणां भदन्त ! कति क्रियाः प्रज्ञप्ताः? गौतम ! पञ्चक्रियाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–कायिकी यावत् प्राणातिपातक्रिया, एवं यावद्

क्रिया विशेषवक्तव्यता

शब्दार्थ–(कइ णं भंते! किरियाओ पण्णत्ताओ?) हे भगवन् ! क्रियाएँ कितने प्रकारकी कही गई है ? (गोयमा पंच किरियाओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! पांच क्रियाएँ कही हे (तं जहा काइया जाव पाणाइवायकिरिया) वे इस प्रकार–कायिकी यावत् प्राणातिपात क्रिया(नेरइयाण भंते! कइ किरियाओ पण्णत्ताओ) हे भगवन् ! नारकों को कितनी क्रियाएँ कही हैं ? (गोयमा ! पंच किरियाओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! पांच क्रियाएं कही हैं (तं जहा–काइया जाव पाणाइवायकिरिया) वे इस प्रकार– कायिकी यावत् प्राणातिपात क्रिया (एवं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार यावत् वैमानिकों तक ।

ક્રિયાવિશેષવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ–(कइ ण भंते किरियाओ पण्णत्ता ओ ?) (હે ભગવન્ ! આપે ક્રિયાઓ કેટલી કહેલી છે ? (गोयमा! पच किरियाओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ પાચ ક્રિયાઓ કહી છે (त जहा–काइया जाव पाणाइवायकिरिया) તે આ પ્રકારે–કાયિકી યાવત્ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા (नेरइयाण भंते! कइ किरियाओ पण्णत्ताओ) હે ભગવન્ ! નારકોની કેટલી ક્રિયાઓ કહી છે ? (गोयमा ! पच किरियाओ पण्ण त्ताओ) હે ગૌતમ ! પાચ ક્રિયાઓ કહી છે (त जहा–काइया जाव पाणाइवायकिरिया) તે આ પ્રકારે–કાયિકી યાવત્ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા (एव जाव वेमाणियाण) એ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી

वैमानिकानाम्, यस्य खलु भदन्त! जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते तस्य आधिकरणकी क्रियते ? यस्य अधिकरणकी क्रिया क्रियते तस्य कायिकी क्रियते ? गौतम ! यस्य खलु जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते तस्य आधिकरणकी क्रिया नियमात् क्रियते, यस्य आधिकरणिकी क्रिया क्रियते तस्यापि कायिकी क्रिया नियमात् क्रियते, यस्य खलु भदन्त ! जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते तस्य प्राद्वेपिकी क्रिया क्रियते, यस्य प्राद्वेपिकी क्रियते तस्य कायिकी क्रिया क्रियते? गौतम! एवञ्चैव, यस्य खलु भदन्त! जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते तस्य पारितापनिकी क्रिया क्रियते, यस्य पारिताप-

(जस्स णं भंते ! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ) हे भगवन् जिस जीव को कायिकी क्रिया होती है (तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ) उसको अधिकरणिकी क्रिया होती है ? (जस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया कज्जइ ?) जिसको अधिकरणिकी क्रिया होती है उसे कायिकी क्रिया होती है ?

(गोयमा ! जस्सणं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया नियमा कज्जइ) हे गौतम ! जीस जीव को कायिकी–क्रिया होती है, उसे अधिकरणिकी क्रिया नियम से होती है (जस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ तस्स वि काइया किरिया नियमा कज्जइ) जिसको अधिकरणिकी क्रिया होती है, उसे कायिकी क्रिया नियम से होती हैं।

(जस्सणं भंते ! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पाओसिया किरिया कज्जइ ?) क्या हे भगवन् ! जिस जीव को कायिकी क्रिया होती है, उसे प्राद्वेपिकी क्रिया होती है ? (जस्स पाओसिया किरिया कज्जइ तस्स काइया किरिया कज्जइ?) जिसको प्राद्वेपिकी क्रिया होती है उसे कायिकी क्रिया होती है? (गोयमा ! एव चेव) हे गौतम ! ऐसा ही होता है

(जस्सण भंते ! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ) હે ભગવન્ ! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે (तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ) તેને અધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે ? (जस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया कज्जइ) જેને અધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તેને કાયિકી ક્રિયા થાય છે?

(गोयमा ! जस्सण जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया नियमा कज्जइ) હે ગૌતમ ! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તેને અધિકરણિકી ક્રિયા નિયમે કરી થાય છે (जस्स अहिगरणी किरिया कज्जइ तस्सवि काइया किरिया नियमा कज्जइ) જેને આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તેને કાયિકી ક્રિયા નિયમથી થાય છે

(जस्स ण भंते ! जीवस्स काइया- किरिया कज्जइ तस्स पाओसिया किरिया कज्जइ ?) શું ભગવન્ ! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાયછે, તેને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા થાય છે ? (जस्स पाओसिया किरिया कज्जइ तस्स काइया किरिया कज्जइ ?) જેને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા થાય છે, તેને કાયિકી ક્રિયા થાય છે ? (गोयमा ! एव चेव) હે ગૌતમ એમજ છે.

(जस्सण भंते ! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ ?) જે જીવની

निकी क्रिया क्रियते तस्य कायिकी क्रिया क्रियते? गौतम! यस्य खलु जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते तस्य पारितापनिकी क्रियते स्यात् क्रियते स्यात् नो क्रियते, यस्य पुनः पारितापनिकी क्रिया क्रियते तस्य कायिकी नियमात् क्रियते, एव प्राणातिपातक्रियाऽपि, एवम् आदिमाः परस्परं नियमात् तिस्रः क्रियन्ते, यस्य आदिमा स्तिस्रः क्रियन्ते तस्य उपरितन्यौ द्वे स्यात् क्रियेते स्यात् नो क्रियेते यस्य उपरितन्यौ द्व क्रियेते तस्य आदिमा नियमात् तिस्रः क्रियन्ते, यस्य खलु भदन्त! जीवस्य पारितापनिकी

(जस्स ण भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ?) जीस जीवको कायिकी क्रिया होती है उसे पारितापनिकी क्रिया होतो है? (जस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया किरिया कज्जइ) जीसको पारितापनिकी क्रिया होती हैं, उसे कायिकी क्रिया होती है?

(गोयमा! जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ) हे गौतम! जिस जीव को कायिकी क्रिया होती है' उसे पारितापनिकी क्रिया कदाचित् होती है, कदाचित् नही होती है (जस्स पुण पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया नियमा कज्जइ) जिसको पारितापनिकी क्रिया होती हैं, उसे नियम से कायिकी क्रिया होती है।

(एवं पाणाइवाय किरिया वि) इसी प्रकार प्राणातिपात क्रिया भी (एवं आदिल्लाओ परोप्परं नियमा तिण्णि कज्जंति) इस प्रकार आदि की तीन परस्पर नियम से होती है (जस्स आइल्लाओ तिण्णि कज्जंति) जिसके आदि की तीन होती है (तस्स उवरिल्लाओ दोण्णि) उसके आगेकी दो (सिय कज्जंति सिय नो कज्जंति) कदाचित् होती है कदाचित् नही होती (जस्स उवरिल्लाओ दोण्णि कज्जंति) जिसके आगे–अन्त की दो होती है (तस्स आइल्लाओ नियमा तिण्णि कज्जंति)

કાયિકી ક્રિયા થાય છે તેને પારિતાપનિકી ક્રિયા થાય છે? (जस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया किरिया कज्जइ?) જેને પારિતાપનિકી ક્રિયા થાય છે, તેન કાયિકી ક્રિયા થાય છે?

(गोयमा! जस्सण जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) હે ગૌતમ! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તેને પારિતાપનિકી ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી (जस्स पुण पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया णियमा कज्जइ) જેને પારિપતાકિની ક્રિયા થાય છે, તેને નિયમથી કાયિકી ક્રિયા થાય છે

(एव पाणाइवायकिरिया वि) એજ પ્રકારે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા પણ (एवं आदिल्लाओ परोप्पर नियमा तिण्णि कज्जंति) એ પ્રકારે આદિની ત્રણ પરસ્પર નિયમથી થાય છે (जस्स आइल्लाओ तिन्नि कज्जति) જેને આદિની ત્રણ થાય છે (तस्स उवरिल्लाओ दोन्नि) તેને ઉપરની બે તેને ઉપરની બે (सिय कज्जति सिय नो कज्जति) કદાચિત્ થાય છે અને કદાચિત્ નથી થતી (जस्स उवरिल्लाओ दोण्णि कज्ज ति) જેને આગળ પાછળ ની બે થાય છે (तस्स आइल्लाओ नियमा तिण्णि कज्जंति) તેને આદિની ત્રણ નિયમથી થાય છે

क्रिया क्रियते तस्य प्राणातिपातक्रिया क्रियते, यस्य प्राणातिपातक्रिया क्रियते? तस्य पारितापनिकी क्रिया क्रियते? गौतम! यस्य खलु जीवस्य पारितापनिकी क्रियाक्रियते तस्य प्राणातिपातक्रिया स्यात् क्रियते स्यात् नो क्रियते, यस्य पुनः प्राणातिपातक्रिया क्रियते तस्य पारितापनिकी क्रिया नियमात् क्रियते, यस्य खलु भदन्त! नैरयिकस्य कायिकी क्रिया क्रियते तस्य आधिकरणिकी क्रिया क्रियते? गौतम! यथैव जीवस्य तथैव नैरयिकस्यापि, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकस्य, यं समयं खलु

उसको आदि की तीन नियम से होती है

(जस्स णं भंते! जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ) हे भगवन्! जिस जीव को पारितापनिकी क्रिया होती है, (तस्स पाणाइवायकिरिया कज्जइ?) क्या उसको प्राणातिपात क्रिया होती है? (जस्स पाणाइवायकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ!) जिसको प्राणातिपात क्रिया होती है उसको पारितापनिकी क्रिया होती है।

(गोयमा! जस्स णं जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवाय किरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ) हे गौतम जिस जीव को पारितापनिकी क्रिया होती है उसको प्राणातिपात क्रिया कदाचित् होती है, कदाचित् नहीं होती। (जस्स पुण पाणाइवायकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया नियमा कज्जइ) किन्तु जिसको प्राणातिपात क्रिया होती है, उसको पारितापनिकी क्रिया नियम से होती है।

(जस्स णं भंते! नेरइयस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ?) हे भगवन् जिस नारक जीवको कायिकी क्रिया होती है, उसे क्या आधिकरणिकी क्रिया होती है? (गोयमा जहेव जीवस्स तहेव नेरइयस्स वि) हे गौतम जैसे जीव को वैसेही नारकी को समझना चाहिए (एवं निरंतरं जाव वेमाणि-

(जस्स ण भंते! जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ) હે ભગવન્! જે જીવને પારિતાપનિકી ક્રિયા થાય છે (तस्स पाणाइवायकिरिया कज्जइ?) શું તેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાયછે? (जस्स पाणाइवाय किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ) જેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે, તેને પારિતાપનિકી ક્રિયા થાય છે? (गोयमा! जस्स ण जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवाय किरिया सिय कज्जई, सिय नो कज्जइ) હે ગૌતમ! જે જીવને પારિતાપનિકી ક્રિયા થાય છે' તેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત નથી થતી (जस्स पुण पाणाइवाय किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया नियमा कज्जइ) કિન્તુ જેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે, તેને પારિતાપનિકી ક્રિયા નિયમથી થાય છે

(जस्सण भंते! नेरइयस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ?) હે ભગવન્! જે નારકને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તેને શુ આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે? (गोयमा! जहेव जीवस्स तहेव नेरइयस्स वि) હે ગૌતમ! જેમ જીવને તેમજ નારકનુ સમજવુ જોઇએ

भदन्त! जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते त समयम् आधिकरणिकी क्रिया क्रियते, यं समयम् आधिकरणिकी क्रिया क्रियते तं समयं कायिकी क्रिया क्रियते? एवं यथैव आदिमो दण्डक स्तथैव भणितव्यो यावद् वैमानिकस्य, यद्देशेन भदन्त! जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते तद्देशेन आधिकरणकी क्रिया क्रियते? तथैव यावद् वैमानिकस्य, यत्प्रदेशेन भदन्त जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते तत्प्रदेशेन आधिकरणिकी क्रिया क्रियते? एवं तथैव यावद् वैमानिकस्य, एवमेते 'यस्य यं समयं यद्देशेन,

यस्स) इसी प्रकार निरन्तर यावत् वैमानिक को ।

(जं समयं णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं समयं अहिगरणिया किरिया कज्जइ) हे भगवन्! जिस समय जीवात्मा को कायिकी क्रिया होती हैं, उस समय क्या आधिकरणिकी क्रिया भी होती है? (जं समयं अहिगरणिया किरिया कज्जइ तं समयं काइया किरिया कज्जइ?) जिस समय अधिकरणिकी क्रिया होती है, उस समय कायिकी क्रिया होती है? (एवं जहेव आइल्लओ दंडओ तहेव भाणियव्वो) इस प्रकार जैसा आदि का दंडक कहा वैसा ही कहना चाहिए (जाव वैमाणियस्स) यावत् वैमानिकों को भी समझ लेवें।

(जं देसेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं देसेणं अहिगरणिया किरिया कज्जइ) हे भगवन्! जिस देश से जीव को कायिकी क्रिया होती है उस देश से आधिकरणिकी क्रिया भी होती है? (तहेव जाव वेमाणियस्स) उसी प्रकार यावत् वैमानिक को।

(जं पएसेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ) हे भगवन्! जिस प्रदेश से जीव को कायिकी क्रिया होती है (तं पएसेणं अहिगरणिया किरिया कज्जइ?) उसी प्रदेश से अधिकरणिकी भी क्रिया होती है? (एव तहेव जाव वेमाणियस्स)

(एवं निरंतर जाव वेमाणियस्स) એજ પ્રકારે નિરન્તર યાવત્ વૈમાનિકનુ

(जं समयं णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं समयं अहिगरणिया किरिया कज्जइ) હે ભગવન્! જે સમયે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તે સમયે શુ આધિકરણિકી ક્રિયા પણ થાય છે? (जं समयं णं अहिगरणिया किरिया कज्जइ तं समयं काइया किरिया कज्जइ?) જે સમયે આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તે સમયે કાયિકી ક્રિયા થાય છે? (एवं जहेव आइल्लओ दंडओ तहेव भाणियव्वो) એ પ્રકારે જેવા આદિ ના દંડક કહ્યો તેવોજ કહેવો જોઈએ (जाव वेमाणियस्स) યાવત્ વૈમાનિકોના

(जं देसेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं देसेणं अहिगरणिया किरिया कज्जइ?) હે ભગવન્! જે દેશથી જીવની કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તે દેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે? (तहेव जाव वेमाणियस्स) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિકની

(जं पएसेणं भंते! जिवस्स काइया किरिया कज्जइ) હે ભગવન્! જે પ્રદેશથી જીવની કાયિકી ક્રિયા થાય છે (तं पएसेणं अहिगरणिया किरिया कज्जइ?) તે પ્રદેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા

यत्प्रदेशेन' चत्वारो दण्डका भवन्ति, कति खलु भदन्त! आयोजिताः क्रियाः प्रज्ञप्ताः? गौतम ! पञ्च आयोजिताः क्रियाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कायिकी यावत् प्राणातिपातक्रिया, एव नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, यस्य खलु भदन्त ! जीवस्य कायिकी आयोजिता क्रिया अस्ति तस्य आधिकरणकी क्रिया आयोजिता अस्ति, यस्य अधिकरणिकी आयोजिता क्रिया अस्ति तस्य कायिकी आयोजिता क्रिया अस्ति? एवम् एतेन अभिलापेन ते चैव चत्वारो दण्डका भणितव्याः, यस्य यं समयं, यं

ऐसा ही है यावत् वैमानिकको । (एव) इस प्रकार (एए) ये (जस्स) जिसको (जं समयं) जिस समय में (जं देसं) जिस देशमें (जं पएसेणं) जिस प्रदेश में (चत्तारि दंडगा होंति) चार दंडक होते हैं।

(कइणं भंते ! आओजियाओ किरियाओ पण्णत्ताओ ?) हे भगवन् ! कितनी क्रियाएँ आयोजिका-संसारमें भ्रमण करानेवाली कही गई हैं ? (गोयमा ! पंच आओजियाओ किरियाओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! पाच क्रियाएँ आयोजिका कही गई हैं (तं जहा-काइया जाव पाणाइवायकिरिया) वे इस प्रकार हैं-कायिकी यावत् प्राणातिपात क्रिया (एव नेरइयाणं जाव वेमाणियाण) इसी प्रकार नरकोंकी यावत् वैमानिकों की

(जस्स णं भंते! जीवस्स काइया आओजिया किरिया अत्थि) हे भगवन् ! जिस जीव को कायिकी आयोजिका क्रिया होती है! (तस्स अहिगरणिया किरिया ओओजिया अत्थि?) क्या उसको आधिकरणिकी क्रिया आयोजिका होती है? (जस्स-अहिगरणिया आओजिया किरिया अत्थि तस्स काइया आओजिया किरिया अत्थि?) जिसको आधिकरणिकी आयोजिका क्रिया होती हैं, उसको कायिकी आयोजिका-

થય છે ? (एव तहेव जाव वेमाणियस्स) એમજ છે યાવત્ વૈમાનિકને (एव) એ પ્રકારે (एए) આ (जस्स) જેને (ज समय) જે સમયમા (ज देस) જે દેશમા (जं पएसण) જે પ્રદેશમા (चत्तारि दडगा होंति) ચાર દડકથાય છે

(कइण भते! आओजियाओ किरियाओ पण्णत्ताओ ?) હે ભગવન્! કેટલી ક્રિયાઓ આયોજિકા સસારમા ભ્રમણ કરાવનારી કહેલી છે ? (गोयमा! पंच आओजिआओ किरियाओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ! પાચ ક્રિયાઓ આયોજિકા કહેલી છે (त जहा-काइया जाव पाणाइवायकिरिया) તે આ પ્રકારે છે કાયિકી યાવત્ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા (एव नेरइयाणं जाव वेमाणियाण) એજ પ્રકારે નારકોની યાવત્ વૈમાનિકોની

(जस्स ण भते! जीवस्स काइया आओजिया किरिया अत्थि) હે ભગવન્! જે જીવને કાયિક આયોજિકા ક્રિયા થાય છે (तस्स अहिगरणिया किरिया आओजिया अत्थि ?) શુ તેને આધિકરણિકી ક્રિયા આયોજિકા હોય છે ? (जस्स अहिगरणिया आओजिया किरिया अत्थि ?) જેને આધિકરણિકી આયોજિકા ક્રિયા થાય છે. તેને કાયિકી આયોજિકા ક્રિયા થાય છે ? (एव एएण अभिलावेण) એ પ્રકારે આ અભિલાપથી (ते चेव चत्तारि दडगा भाणियव्वा) આજ

देश यं प्रदेशं, यावद् वैमानिकानाम्,जीवः खलु भदन्त! यं समयं कायिक्या आधिकरणिक्या प्राद्वेषिक्या क्रियया स्पृष्टः,तं समयं पारितापनिक्या क्रियया स्पृष्टः? प्राणातिपातक्रियया स्पृष्टः ? गौतम! अस्त्येको जीव एकस्माद् जीवाद यं समयं कायिक्या अधिकरणिक्या प्राद्वेषिक्या क्रियया स्पृष्ट स्तं समयं पारितानिक्या क्रियया स्पृष्टः. प्राणातिपातक्रियया स्पृष्टः ? अस्त्येको जीव एकस्माद् जीवाद् यं समयं कायिक्या आधिकरणिक्या प्राद्वेपिक्या क्रियया स्पृष्ट स्तं समयं पारितापनिक्या क्रियया स्पृष्टः प्राणातिपातक्रियया अस्पृष्टः २, अस्त्येको जीव एकस्माद् जीवात् यं समय कायिक्या

क्रिया होती है (एवं एएणं अभिलावेणं) इस प्रकार इस अभिलापसे (ते चेव चत्तारि दंडगा भाणियव्वा) वेही चार दंडक कहने चाहिए (जस्स) जिसको (जं समय) जिस समयमें (जं देसं) जिस देशमें (जं पएस) जिस प्रदेश में (जाव वेमाणियाण) यावत् वैमानिकों तक ।

(जीवेणं भंते ! जं समयं काइयाए अहिगरणियाए पाओसियाए किरियाए पुट्ठे) हे भगवन् ! जीव जिस समय कायिकी, आधिकरणिकी और प्राद्वेपिकी क्रियासे स्पृष्ट होता हैं (तं समयं पारियावणियाए पुट्ठे ?) उस समय पारितापनिकी क्रियासे स्पृष्ट होता है? (पाणाइवायकिरियाए पुट्ठे) प्राणातिपात क्रिया से स्पृष्ट होता है ?

(गोयमा ! अत्थेगइए जीवे एगइयाओ जीवाओ) हे गौतम ! कोई-कोई जीव किसी जीवकी अपेक्षा से (जं समयं) जिस समय (काइयाए अहिगरणियाए पाओसियाए किरियाए पुट्ठे) कायिकी, आधिकरणिकी और प्राद्वेषिकी क्रियासे स्पृष्ट होता है (तं समयं पारियावणियाए पुट्ठे) उस समय पारितानिकी क्रियासे स्पृष्ट होता है (पाणाइवायकिरियाए अपुट्ठे) प्राणातिपात क्रियासे अस्पृष्ट

ચાર દંડક કહેવા જોઈએ (जस्स) જેને (ज समय) જે સમયમા (जं देस) જે દેશમા (ज पएस) જે પ્રદેશમા (जाव वेमाणियाण) યાવત્ વૈમાનિકો સુધી

(जीवे ण भते ! ज समय काइयाए अहिगरणियाए पाओसियाए किरियाए पुट्ठे) હે ભગવન્ ! જીવ જે સમયે કાયિકી આધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે (त समय पारियावणियाए पुट्ठे) તે સમયે પારિતાપનિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે ? (पाणाइवायकिरियाए पुट्ठे) પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

(गोयमा ! अत्थेगइए जीवे एगइयाओ जीवाओ) હે ગૌતમ ! કોઇ-કોઇ જીવ કોઇ જીવની અપેક્ષાથી (ज समय) જે સમયે (काइयाए अहिगरणियाए पाओसियाए किरियाए पुट्ठे) કાયિકી, આધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે (त समय परियावणियाए किरियाए पुट्ठे) એ સમયે પારિતાપનિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે (पाणाइवायकिरियाए पुट्ठे) પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે (अत्थेगइए जीवे एगइयाओ जीवाओ) કોઈ જીવ કોઇ જીવની અપેક્ષાથી (ज समय) જે સમયે (काइयाए अहिगरणियाए पाओसियाए किरियाए पुट्ठे) કાયિકી આધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે (त समय) તે સમયે (पारियावणियाए किरियाए पुट्ठे)

आधिकरणिक्या प्राद्वेपिक्या स्पृष्ट स्तं समयं पारितापनिक्या क्रियया ऽस्पृष्टः प्राणातिपातक्रियया अस्पृष्ट ः ३॥ सू. ५ ॥

टीका—पूर्वं कायिक्यादिक्रियाः प्ररूपिताः सम्प्रति तत्प्रस्तावात् केषां जीवानां कतिक्रिया भवन्तीति प्ररूपयितुमाह— 'कइ णं भंते ! किरियाओ पण्णत्ताओ ?' हे भदन्त ! कति खलु क्रियाः प्रज्ञप्ताः सन्ति? भगवानाह—'गोयमा!' हे गौतम ! 'पंच किरियाओ पण्णत्ताओ' पञ्चक्रियाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा—काइया जाव पाणाइवायकिरिया'

होता है (अत्थेगइए जीवे एगाइयाओ जीवाओ) कोई कोई जीव किसी किसी जीवकी पेअक्षा से (जं समयं) जिस समय (काइयाए अहिगरणियाए पाओसियाए किरियाए पुट्ठे) कायिकी, आधिकरणिकी और प्राछेपिकी क्रिया से स्पृष्ट होता है, (तं समयं) उस समय (पारियावणियाए किरियाए पुट्ठे) पारितापनिकी क्रिया से स्पृष्ट होता है (पाणाइवायकिरियाए अ पुट्ठे) प्राणातिपातक्रियासे अस्पृष्ट होता है (अत्थेगइए जीवे) कोई–काई जीव (एगइयाओ जीवाओ) किसी जीव की अपेक्षासे (जं समय) जिस समय (काइयाए अहिगरणियाए पाओसियाए पुट्ठे) कायिकी, आधिकरणिकी, एवं प्राद्वेषिकी क्रियासे स्पृष्ट होता है (तं समयं) उस समय (पारियावणियाए किरियाए अपुट्ठे) पारितापनिकी क्रियासे अस्पृष्ट होता है (पाणाइवायकिरियाए अपुट्ठे) प्रणातिपात क्रिया से अस्पृष्ट होता है । ॥सू. ५ ॥

टीकार्थ:—इससे पूर्व कायिकी आदि क्रियाओं का निरूपण किया गया ।

अब उसी प्रकरण के अनुसार यह निरूपण किया जाता है कि किन–किन जीवों को कितनी–कितनी क्रियाएँ होती है – ?

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं—हे भगवन् ! क्रियाए कितनी कही गई है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! पांच क्रियाएँ कही हैं, वे इस प्रकार हैं—कायिकी यावत् आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापनिकी और प्राणातिपातक्रिया । कायिकी

પારિતાપનિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ હોય છે (पाणाइवायकिरियाए अपुट्ठे) પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી અસ્પૃષ્ટ બને છે (अत्थेगइए जीवे) કોઈ કોઈ જીવ (एगइयाओ जीवाओ) કોઈ જીવની અપેક્ષાએ (जं समय) જે સમયે (काइयाए अहिगरणियाए पाओसियाए पुट्ठे) કાયિકી, આધિકરણિકી તેમજ પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે (तं समय) તે સમયે (पारियावणियाए किरियाए अपुट्ठे) પારિતાપનિકી ક્રિયાથી અસ્પૃષ્ટ બને છે (पाणाइवाय किरियाए अपुट्ठे) પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી અસ્પૃષ્ટ થાય છે

ટીકાર્થ :– આનાથી પહેલા કાયિકી આદિ ક્રિયાઓનુ નિરૂપણુ કરાયુ

હવે એજ પ્રકરણના અનુસાર એ નિરૂપણુ કરાય છે કે કયા–કયા જીવોને કેટલી કેટલી ક્રિયાઓ થાય છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! ક્રિયાઓ કેટલી કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! પાચ ક્રિયાઓ કહી છે, તેઓ આ પ્રકારે છે–કાયિકી યાવત્

तद्यथा—कायिकी यावत्—अधिकरणिकी प्राद्वेषिकी पारितापनिकी प्राणातिपातक्रिया च, ताश्च कायिक्यादिक्रियाः पूर्वं प्रदर्शितस्वरूपा अवसेयाः, गौतमःपृच्छति— 'नेरइयाणं भंते ! कइ किरियाओ पण्णत्ताओ ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां कति क्रियाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचकिरियाओ पण्णत्ताओ' नैरयिकाणां पञ्च क्रियाःप्रज्ञप्ताः, 'तं जहा—काइया जाव पाणाइवायकिरिया' तद्यथा—कायिकी यावत् —अधिकरणिकी प्राद्वेषिकी पारितापनिकी प्राणातिपातक्रिया च 'एव जाव वेमाणियाण' एवम्—नैरयिकाणामिवोक्तरीत्या यावत्—असुरकुमार-नागकुमारादिभवनपति-पृथिवी कायिकाद्येकेन्द्रिय द्वित्रिचतुरिन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानामपि कायिकी आधिकरणिकी प्राद्वेषिकी पारितापनिकी प्राणातिपातक्रिया च प्रज्ञप्ता, अथ तासामेव कायिक्यादि क्रियाणामेव जीवापेक्षया परस्परम-

---

आदि क्रियाओं का स्वरूप पहले दिखलाया जा चुका है।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! नारक जीवों को कितनी क्रियाएँ कही हैं ।

श्री भगवान्—हे गौतम ! नारकों को पांच क्रियाएँ कही है, वे इस प्रकार हैं—कायिकी यावत् आधिकरणिकी प्राद्वेषिकी पारितापनिकी और प्राणातिपात क्रिया। इसी प्रकार वैमानिकों तक समझ लेना चाहिए। अर्थात् नारक जीवों के समान ही, असुरकुमार आदि भवनपतियों पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों, तिर्यंच पंचेन्द्रियों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों ज्योतिष्कों, और वैमानिकों को भी कायिकी आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी पारितापनिकी और प्राणातिपात क्रिया कही गई है। तात्पर्य यह है को नारकों से लेकर वैमानिकों तक—चौवीसों दण्डकों के जीवों को पांचों क्रियाएँ कही गई है।

अब कायिकी आदि क्रियाओं का एक जीव की अपेक्षा से परस्पर में अविनाभाव प्रदर्शित करने के लिए कहते हैं—

આધિકરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા, કાયિકી આદિ ક્રિયાઓનુ સ્વરૂપ પહેલાં દેખાડી દિધેલુ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! નારક જીવોને કેટલી ક્રિયાઓ કહી છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! નારકોની પાચ ક્રિયાઓ કહી છે, તે આ પ્રકારે છે—કાયિકી-યાવત્ અધિકરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા એજ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી સમજી લેવુ જોઇએ અર્થાત્ નારકજીવોની સમાનજ, અસુરકુમાર આદિ ભવન-પતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, તિર્યંચ પ ચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને પણ કાયિકી, આધિકરણિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કહેલી છે તાત્પર્ય એ છે કે નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધી—ચોવીસે દ ડકોના જીવોને પાચે ક્રિયાઓ કહેલી છે

હવે કાયિકી આદિ ક્રિયાઓના એક જીવની અપેક્ષાથી પરસ્પરમાં અવિનાભાવ પ્રદ

विनाभावित्वं प्ररूपयितुमाह–'जस्स णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ, जस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ, तस्स काइया किरिया कज्जइ ?' हे भदन्त ! यस्य खलु जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते–भवति तस्य किम् आधिकरणिकी क्रिया क्रियते–भवति ! एवं यस्य आधिकरणिकी क्रिया क्रियते–भवति, तस्य किं कायिकी क्रिया क्रियते-भवति ? 'क्रियते' इति कर्म कर्तरि प्रयोगो द्रष्टव्यः, तेन तस्य 'भवति' इत्यर्थो विज्ञेयः, भगवानाह–'गोयमा ! हे गौतम ! 'जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया' नियमा कज्जइ, जस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ तस्स वि काइया किरिया नियमा कज्जइ' यस्य खलु जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते–भवति तस्य आधिकरणिकी क्रिया नियमात्–अवश्य क्रियते भवति,यस्यापि जीवस्य आधिकरणिकी क्रिया क्रियते –भवति तस्यापि कायिकी क्रिया नियमात्–अवश्यं क्रियते–भवति, कायिक्याधिकरणिक्योः क्रिययोः परस्पर नियम्यनियामकभावात्, गौतमः पृच्छति–'जस्स णं भंते ! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तस्स पाओसिया किरिया कज्जइ, जस्स

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन्! जिस जीव को कायिकी क्रिया होती है, क्या उसे आधिकरणिकी क्रिया भी होती है? इसी प्रकार जिस जीव को आधिकरणि की क्रिया होती है, उसे क्या कायिकी क्रिया भी होती है,

श्री भगवान् !–हे गौतम ! जिस जीव को कायिकी क्रिया होती है, उसको आधिकरणिकी क्रिया नियम से होती है और जिस को आधिकरणिकी होती है, उसको कायिकी क्रिया नियम से होती है, क्यों की कायिकी और आधिकरणिकी क्रियाओं में परस्पर नियम्य नियामक भाव संबंध हैं। अतएव एक के होने पर दूसरी होती ही है।

श्री गौतमस्वामी–क्या भगवन् ! जिस जीव को कायिकी क्रिया होती है, उसको प्राद्वेषिकी क्रिया होती है ? और जिस जीव को प्राद्वेषिकी क्रिया होती

શિંત કરવાને માટે કહે છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, શુ તેને આધિકરણિકી ક્રિયા પણ થાય છે? એજ પ્રકારે જે જીવને આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તેને શુ કાયિકી ક્રિયા પણ થાય છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તેને આધિકરણિકી ક્રિયા નિયમ થી થાય છે અને જે જીવને આધિકરણિકી થાય છે, તેને કાયિકી ક્રિયા નિયમ થી થાય છે, કેમકે કાયિકી અને આધિકરણિકી ક્રિયાઓમા પરસ્પર નિયમ્ય–નિયામક ભાવ સમ્બન્ધ છે તેથીજ એકના હોવાથી બીજી થાય જ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–શુ ભગવન્! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય, તેને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા થાય છે? અને જે જીવને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા થાય છે તેને કાયિકી ક્રિયા થાય છે?

पाओसिया किरिया कज्जइ तस्स काइया किरिया कज्जइ ?' हे भदन्त ! यस्य खलु जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते—भवति, तस्य किं प्राद्वेषिकी क्रिया क्रियते—भवति? एवं यस्य जीवस्य प्राद्वेषिकी क्रिया क्रियते—भवति तस्य किं कायिकी क्रियते—भवति? भगवानाह—'गोयमा ! एवं चेव' हे गौतम ! एवञ्चैव—पूर्वोक्तरीत्यैव सत्यमेतत्—यस्य कायिकी क्रिया भवति तस्य नियमतः प्राद्वेषिकी क्रिया भवति यस्य प्राद्वेषिकीक्रिया भवति तस्यापि नियमतः कायिकी क्रिया भवत्येवेत्यर्थः तथाचात्र कायिकीपदेन प्राणातिपातनिष्पादनसमर्था औदारिकादिक्रियाश्रिता विशिष्टा कायिकी क्रिया परिगृह्यते न तु या काचन साधारणी कार्मणकायाश्रिता वा, एवं सति कायिक्यादि तिसृणां क्रियाणां परस्पर व्याप्यव्यापकभाव रूपोऽविनाभावः, कायस्याधिकरणत्वात् कायिक्यां सत्यामवश्यमाधिकरणिकी, आधिकरणिक्यां सत्याश्चावश्यं कायिकी, सा चापि प्रतिविशिष्टा कायिकीक्रिया प्रद्वेषमन्तरा न संभवतीति प्राद्वेषिक्यापि सह कायिक्याः परस्प-

है, उसको कायिकी क्रिया होती है ?

श्री भगवान्—हे गौतम! ऐसा ही है। यह सत्य है की जिस जीव को कायिकी क्रिया लगती है उसको नियम से प्राद्वेषिकी क्रिया भी लगती है और जिस जीव को प्राद्वेषिकी क्रिया लगती है उसको नियम से कायिकी क्रिया भी लगती है। यहाँ कायिकी, इस पद से प्राणातिपात क्रिया करने में समर्थ औदारिक वैक्रिय आदि शरीराश्रित विशिष्ट कायिकी क्रिया का ग्रहण करना चाहिए, साधारण कायिकी क्रिया नहीं समझनी चाहिए। और न कार्मण कायाश्रित कायिकी क्रिया ही समझनी चाहिए। इस प्रकार कायिकी आदि तीन क्रियाओंका परस्पर व्याप्यव्यापक भावरूप अविनाभाव है।

काय (शरीर) स्वय भी अधिकरण है, अतएव कायिकी क्रिया होने पर आधिकरणिकी क्रिया अवश्य होती हैं और आधिकरणिकी क्रिया होने पर कायिकी

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ એમજ છે આ સત્ય છેકે જે જીવને કાયિકી ક્રિયા લાગેછે તેને નિયમ થી પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા પણ લાગેછે અને જે જીવને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા લાગે છે તેને નિયમ થી કાયિકી ક્રિયા પણ લાગેછે

અહી કાયિકી એ પદથી પ્રાણાતિપાત કરવામા સમર્થ ઔદારિક આદિ શરીરાશ્રિત વિશિષ્ટ કાયિકી ક્રિયા નુ ગ્રહણ કરવુ જોઇએ સાધારણ કાયિકી ક્રિયા ન સમજવી જોઈએ અને કાર્મણ કાયાશ્રિત કાયિકી ક્રિયા પણ ન સમજવી જોઈએ એ પ્રકારે કાયિકી આદિ ત્રણ ક્રિયાઓનો પરસ્પર વ્યાપ્યવ્યાપકભાવરૂપ અવિનાભાવ છે.

કાય સ્વય પણ અધિકરણ છે, તેથી કાયિકી ક્રિયા થતા અધિકરણિકી ક્રિયા અવશ્ય થાય છે અને આધિકરણિકી ક્રિયા થતા કાયિકી ક્રિયા અવશ્ય થાય છે, અને વિશિષ્ટ પ્રકારની કાયિકી

रस्त्रविनाभावसत्वाद् भवति तासां सहास्तित्वमितिभावः, गौतमःपृच्छति-'जस्स णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ जस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया किरिया कज्जइ?' हे भदन्त' यस्य खलु जीवस्य कायिकीक्रिया क्रियते भवति तस्य किं पारितापनिकी क्रिया क्रियते? एवं यस्य जीवस्य पारितापनिकी क्रिया क्रियते-भवति तस्य किं कायिकी क्रियाऽपि क्रियते-भवति ? भगवानाह—'गोयमा!'हे गौतम! 'जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ,जस्स पुण पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया नियमा कज्जइ' यस्य खलु जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते-भवति तस्य पारितापनिकी क्रिया स्यात्-कदाचित् क्रियते-भवति, स्यात् कदाचित् नो क्रियते-न भवति, यस्य पुन जींवस्य पारितापनिकी क्रिया क्रियते-भवति तस्य कायिकी

क्रिया अवश्य होती है। और विशिष्ट प्रकार की कायिकि क्रिया प्रद्वेष के अभावमें संभव नहीं हैं, इस कारण प्राद्वेषिकी क्रिया के साथ कायिकी क्रिया की परस्पर अविनाभाव होने से उनका साथ-साथ अस्तित्व होता है।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्! जिस जीव को कायिकी क्रिया लगती है, उसे क्या पारितापनिकी क्रिया भी लगती है? और जिसे पारितापनिकी क्रिया लगती है, उसे क्या कायिकी क्रिया भी लगती हैं?

श्री भगवान्-हे गौतम! जिस जीवको कायिकी क्रिया लगती है, उस जीवको पारितापनिकी क्रिया लगती है? और जिसे पारितापनिकि क्रिया लगती है उसे क्या कायिकी क्रिया लगती है?

श्री भगवान्-हे गौतम जिस जीव को कायिकी क्रिया लगती हैं, उस जीवको पारितापनिकी क्रिया कदाचित् लगती है, कदाचित् नहीं भी लगती है। किन्तु जिसे पारितापनिकी क्रिया लगती है उसे कायिकी क्रिया नियमसे लगती है।

पारितापनिकी क्रिया के समान ही प्राणातिपातिकी क्रिया भी समझ लेना

ક્રિયા પ્રદ્વેષના અભાવમા અસંભવિત છે, એ કારણે પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાના સાથે કાયિકી ક્રિયાનો પરસ્પર અવિનાભાવ થવાથી તેમનું સાથે સાથે અસ્તિત્વ હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા લાગે છે, તેને શુ પારિતાનિકી ક્રિયા પણ લાગે છે? અને જેને પારિતાપનિકી ક્રિયા લાગે છે તેને શુ કાયિકી ક્રિયા પણ લાગે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા લાગે છે, તેને પારિતાપનિકી ક્રિયા કદાચિત્ લાગે છે, કદાચિત્ નથી લાગતી. કિન્તુ જેને પારિતાપકીની ક્રિયા લાગે છે, તેને કાયિકી ક્રિયા નિયમે કરી લાગે છે,

પારિતાપનિકી ક્રિયાના સમાન જ પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા પણ સમજી લેવી જોઇએ,

क्रिया नियमाद्—अवश्यं क्रियते भवत्येव 'एवं पाणाइवाय किरिया वि' एवम् पारितापनिकी क्रियावदेवप्राणातिपातक्रियाऽपि अवसेया तथा च यस्य कायिकी क्रिया भवति तस्य प्राणातिपात क्रिया कदाचिद् भवति कदाचिद् नापि भवति, किन्तु यस्य प्राणातिपातक्रिया भवति तस्य कायिकी क्रिया नियमतो अवश्यं भवत्येवेति भावः एवमाधिकरणिकी प्राद्वेषिकी क्रियाऽपि च तस्य पारितापनिकीक्रियावतः प्राणातिपातक्रियावतश्च नियमतो भवत्येवेति अतिदिशन्नाह—'आदिल्लाओ परोप्पर नियमा तिण्णि कज्जंति' आदिमाः परस्परं नियमात्—नियमतोऽवश्यं तिस्रः कायिकी आधिकरणिकी प्राद्वेपिकी च क्रियाः क्रियन्ते—भवन्त्येव किन्तु 'जस्स आइल्लाओ तिन्नि कज्जंति तस्स उवरिल्लाओ दोन्नि सिय कज्जंति सिय नो कज्जंति, जस्स उवरिल्लाओ दोण्णि कज्जंति तस्स आइल्लाओ नियमा तिण्णि कज्जंति, यस्य जीवस्य आदिमास्तिस्रः क्रियाः कायिक्याधि करण्यादयः क्रियन्ते भवन्ति, तस्य उपरितन्यौ द्वे क्रिये— पारितापनिकी प्राणातिपात क्रिया रूपे स्यात्—कदाचित् क्रियेते—भवतः स्यात्—कदाचित् नो क्रियेते—नो भवतः प्रागुक्तयुक्तेः परन्तु —'जस्स उवरिल्लाओ दोण्णि कज्जंति तस्स आइल्लाओ नियमा तिण्णि कज्जंति'

चाहिए। अर्थात् जिस जीव को कायिकी क्रिया होती है, उसे प्राणातिपात क्रिया कदाचित् होती है, कदाचित् नहीं भी होती है, मगर जिसे प्राणातिपातीकी क्रिया होती है ! उसे कायिकी क्रिया नियम से होती है।

अब यह दिखलाते है कि पारितापनिकी क्रिया वाले को तथा प्राणातिपात क्रिया वाले को आधिकरणिकी और प्राद्वेषिकी क्रिया भी नियमसे होती हैं—प्रारंभकी तीन अर्थात् कायिकी, आधिकरणिकी और प्राद्वेषिकी क्रियाएँ नियम से होती ही हैं। मगर जिस जीव को आरंभ की तीन प्रकारकी क्रियाएँ होती हैं, उसे आगे की दो क्रियाएँ कदाचित् होती है—कदाचित् नहीं होती। अर्थात् प्रारंभकी तीन क्रियाओं के होनेपर अन्तकी दो क्रियाएँ पारितापनिकी और प्राणातिपातिकी हो भी सकती हैं और नही भी हो सकती, किन्तु जिसको अन्तकी दो पारितापनिकी और प्राणातिपातिकी क्रियाएँ होती है उसको कायिकी आदि

અર્થાત્ જે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે કદાચિત્ નથી થતી, પણ જેને પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા થાય છે તેને કાયિકી ક્રિયા નિયમે કરી થાય છે

હવે એ દેખાડે છે કે પારિતાપનિકી ક્રિયાવાળાને તથા પ્રાણાતિપાત ક્રિયા વાળાને આધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા પણ થાય છે પ્રારભની ત્રણ અર્થાત્ કાયિકી, આધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાઓ નિયમથી થાય જ છે પણ જે જીવને આરભની ત્રણ ક્રિયાઓ થાય છે, તેને આગળની બે ક્રિયાઓ કદાચિત્ થાય છે કદાચિત્ નથી થતી

અર્થાત્ આરભની ત્રણ ક્રિયાઓ થતા અન્તની બે ક્રિયાઓ પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતિકી થઈ પણ શકે છે અને નથી પણ થઇ શકતી, કિન્તુ જેને અન્તની બે પારિ-

यस्य जीवस्य उपरितन्यौ द्वे क्रिये-पारितापनिकी क्रिया प्राणातिपातक्रिया रूपे क्रियेते —भवतः तस्य आदिमाः कायिक्यादयो नियमात् तिस्र.क्रियाः क्रियन्ते—भव-न्त्येवेत्यर्थः, गौतमः पृच्छति-'जस्स णं भंते ! जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवायकिरिया कज्जइ, जस्स पाणावाइयकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया कज्जइ?' हे भदन्त! यस्य खलु जीवस्य पारितापनिकी क्रिया क्रियते —भवति तस्य किं प्राणातिपातक्रिया क्रियते—भवति? एवं यस्य जीवस्य प्राणातिपात-क्रिया क्रियते तस्य किं पारितापनिकी क्रिया क्रियते—भवति? भगवानाह—'गोयमा!' हे गौतम!' जस्स ण जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवाय-किरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ, जस्स पुण पाणाइवायकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया नियमा कज्जइ' यस्य खलु जीवस्य पारितापनिकी क्रिया क्रियते-भवति तस्य प्राणातिपातक्रिया स्यात्—कदाचित् क्रियते—भवति, स्यात्—कदाचिन्नो—क्रियते—नो भवति किन्तु—यस्य पुन जीवस्य प्राणातिपातक्रिया क्रियते

प्रारंभ की तीन क्रियाएँ अवश्य होती है ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन्! जीस जीव को पारितापनिकी क्रिया होती है, उसको प्राणातिपात क्रिया होती हैं? और जिस को प्राणातिपात क्रिया होती है, उसको क्या पारितापनिकी क्रिया होती है?

श्री भगवान्—हे गौतम! जिस जीवात्मा को पारितापनिकी क्रिया होती है, उसको प्राणातिपात क्रिया कदाचित् होती है कदाचित् नहीं होती मगर जिसको प्राणातिपात क्रिया होती है उसको पारितापनिकी क्रिया अवश्य ही होती है । क्योंकि परिताप पहुंचाए विना प्राणातिपात हो नहीं सकता है ।

इस प्रकार पारितापनिकी क्रिया और प्राणातिपात क्रिया का कायिकी आदि तीन क्रियाओं के सद्भाव में भी होना नियमित नहीं है। हनन करने योग्य मृगादिका

તાપનિકી અને પ્રાણુાતિપાતિકી ક્રિયાઓ થાય છે તેને કાયિકા આદિ પ્રારભની ત્રણ ક્રિયાઓ અવશ્ય થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! જે જીવને પારિતાપનિકી ક્રિયા થાય છે, તેને પ્રાણુાતિપાત ક્રિયા થાય છે? અને જેને પ્રાણુાનિપાત ક્રિયા થાય છે, તેને શુ પારિતાપનિકી ક્રિયા થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જે જીવને પારિતાપનિકીક્રિયા થાય છે, તેને પ્રાણુાતિપાત ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી પણ જેને પ્રાણુાતિપાત ક્રિયા થાય છે તેને પારિતાપનિકી ક્રિયા અવશ્ય જ થાય છે કેમ કે પરિતાપ પહોચાડયા વિના પ્રાણુાતિપાત થઈ નથી શકતો.

એ પ્રકારે પારિતાપનિકી અને પ્રાણુાનિપાત ક્રિયાનો કાયિકી આદિ ત્રણ ક્રિયાઓના સદ્ભાવમા પણ હોવુ તે નિયમિત નથી હનન કરવા યોગ્ય મૃગાદિનો ઘાત ત્યારે સભવે જ્યારે ઘાતક ધનુષથી બાણુ છોડે અને તે બાણુ તે મૃગાદિને વીધિ દે ત્યારે તેનુ પરિતાપન અને પ્રાણુાતિપાત થઈ શકે છે, પણ બાણ મૃગાદિને ન વાગે-નિશાન ચૂકી જાય તો પરિતાપન

-भवति तस्य पारितापनिकी क्रिया नियमात्—अवश्यं क्रियते—भवत्येव, परितापनमन्तरा प्राणातिपातासंभवात्, यथा च परितापनस्य प्राणातिपातस्य च कायिक्यादि क्रियात्रयसद्भावेपि न नियमो भवति वात्यस्य मृगादे घातेनेन चापात् क्षिप्तेन बाणादिना वेधने सत्येव परितापनं मरण वा संभवति नान्यथा अतो नियमाभावः, परितापनस्य प्राणातिपातस्य च भावे कायिक्यादि क्रियात्रयस्यावश्यंभावस्तासामभावे च तयोरप्यभावात्. एवं पारितापनिक्या, सद्भावे प्राणातिपातक्रिया कदाचिद् भवति कदाचिन्नापि भवति, तथाहि बाणाद्यभिघातेन जीवितात् प्रच्यावनकाले भवति अन्यदा न भवति, यस्य तु प्राणातिपातक्रिया भवति तस्य नियमतः पारितापनिकीक्रिया भवत्येव, परितापनमन्तरा प्राणव्यपरोपणासंभवात्, तदेवं रीत्या परिभाव्य कायिकी क्रिया शेषाभिश्चतसृभिः क्रियाभिः सह, आधिकरणिकी तिसृभिः

घात तभी संभव है, जब घातक धनुष से बाण छोडे और वह बाण उस मृगादि को बींध दे। तभी उसका परितापन और प्राणातिपात हो सकता है, अगर बाण मृगादि को न लगे—निशाना चूक जाय तो परितापन और प्राणातिपात नहीं भी होता हैं, अतएव यह नियम नहीं हो सकता कि जहां कायिकी आदि तीन क्रियाएं होती है, वहां पारितापनिकी और प्राणातिपातिकी क्रिया भी अवश्य होती है।

मगर पारितापन और प्राणातिपात जहा है, वहां कायिकी आदि तीन क्रियाएँ अवश्य ही होती है, क्योंकि कायिकी आदि क्रियाओं के अभाव में वे हो नहीं सकती। इस प्रकार पारितापनिकी क्रिया के सद्भाव में प्राणातिपात क्रिया कदाचित् होती है, कदाचित् प्राणातिपात क्रिया नहीं भी होती है। जब बाण आदि के आघात से जीव को प्राण रहित कर दिया जाय तब प्राणातिपात क्रिया होती है, अन्य समय में नहीं होती है। जिस जीव को प्राणातिपात क्रिया होती है, उसे पारितापनिकी क्रिया नियमसे होती ही हैं, क्योंकि परिताप पहुंचाए विना प्राणों का व्यपरोपण होना संभव नही है। इस प्रकार विचार करके कायिकी क्रिया को शेप चार क्रियाओं के साथ, आधिकरणिकी क्रिया को तोन

અને પ્રાણાતિપાત નથી પણ થતા, તેથી એ નિયમ નથી થઇ શકતો કે જ્યા કાયિકી આદિ ત્રણ ક્રિયાઓ થાય છે, ત્યા પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા પણ અવશ્ય થાય છે

પણ પરિતાપન અને પ્રાણાતિપાત જ્યા હોય ત્યા કાયિકી આદિ ત્રણ ક્રિયાઓ અવશ્ય થાય છે, કેમકે કાયિકી ક્રિયા આદિ ત્રણ ક્રિયાઓના અભાવમા તેઓ થઇ શકતી નથી એ પ્રકારે પારિતાપનિકી ક્રિયાના સદ્ભાવમા પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કદાચિત્ થાય પણ છે, કદાચિત્ નથી થતી જ્યારે બાણ આદિના આઘાતથી જીવને પ્રાણ રહિત બનાવી દેવાય ત્યારે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે, અન્ય સમયમા નથી થતી જે જીવને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે, તેને પરિતાપનિકી ક્રિયા નિયમેકરી થાયજ છે, કેમકે પરિતાપ પહોચાડયા સિવાય પ્રાણનુ વ્યપરોપણ થવુ તે અસભવિત છે, એ પ્રકારે વિચાર કરીને કાયિકી ક્રિયાનુ શેપ ચાર ક્રિયાઓ

क्रियाभिः सह प्राद्वेषिकी द्वाभ्यामन्त्याभ्यां सह प्ररूपणीया, अथ नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण परस्परमविनाभाव प्ररूपयितुमाह—'जस्स णं भंते ! नेरइयस्स काइया किरिया कज्जइ, तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ ?' हे भदन्त ! यस्य खलु नैरयिकस्य कायिकी क्रिया क्रियते—भवति तस्य किम् आधिकरणिकी क्रियते भवति? भगवान् आह-'गोयमा ! 'हे गौतम!'जहेव जीवस्स तहेव नेरइयस्स वि' यथैव जीवस्य औधिकस्य प्रतिपादितं तथैव नैरयिकस्यापि प्रतिपादनीयम्, तथा च यस्य नैरयिकस्य कायिकी क्रिया भवति तस्य नियमात् आधिकरणिकी क्रिया भवत्येव, यस्यापि नैरयिकस्य आधिकरणिकी क्रिया भवति, तस्यापि कायिकी क्रिया भवत्येवेतिभावः, 'एवं निरंतरं जाव वेमाणियस्स' एवम्—नैरयिकस्योक्तरीत्या निरन्तरम्—अन्यवच्छेदेन—यावद्—असुरकुमारादिभवनवासिनःपृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियस्य

क्रियाओं के साथ तथा प्राद्वेपिकी क्रिया को अन्तिम दो प्रकार की क्रियाओं के साथ प्ररूपण करना चाहिए।

अब नारक आदि चौवीस दंडकों के क्रमसे पारस्परिक अविनाभाव की प्ररूपणा करने के लिए सूत्रकार कहते हैं-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जिस नारक को कायिकी क्रिया लगती है, क्या उसे आधिकरणिकी क्रिया भी लगती है ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! जैसे समुच्चय जीव के विपयमें कहा गया है, इसी प्रकार नारक के विषय में भी जान लेना चाहिए। तात्पर्य यह है कि जिस नारकको कायिकी क्रिया होती है, उसे नियमसे आधिकरणिकी क्रिया होती ही है और जिस नारकको आधिकरणिकी क्रिया लगती है ? और उसे कायिकी क्रिया भी अवश्य होती है।

इसी प्रकार लगातार वैमानिक देवों तक समझना चाहिए। अर्थात् नारक के विपय

સાથે, આધિકરણિકી ક્રિયાનું ત્રણ ક્રિયાઓ સાથે તથા પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાનું અન્તિમ બે ક્રિયાઓની સાથે પ્રરૂપણ કરવું જોઈએ

હવે નારક આદિ ચોવીસ દંડકોના ક્રમથી પારસ્પરિક અવિનાભાવની પ્રરૂપણા કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે નારકને કાયિકી ક્રિયા લાગે છે, શું તેને આધિકરણિકી ક્રિયા પણ લાગે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું સમુચ્ચય જીવોના વિષયમાં કહ્યું છે એજ પ્રકારે નારકના વિષયમાં પણ જાણી લેવું જોઈએ તાત્પર્ય એ છે કે, જે નારકને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તેને નિયમથી આધિકરણિકી ક્રિયા થાય જ છે અને જે નારકને આધિકરણિકી ક્રિયા લાગે છે તેને કાયિકી ક્રિયા પણ અવશ્ય થાય છે

એ પ્રકારે નિરન્તર વૈમાનિક સુધી સમજવું જોઈએ અર્થાત્ નારકના વિષયમાં જે

द्वि त्रि चतुरिन्द्रियस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य मनुष्यस्य वानव्यन्तरस्य ज्योतिष्कस्य वैमानिकस्यापि च यस्य कायिकी क्रिया भवति तस्य नियमतः आधिकरणिकी क्रिया भवति, यस्य आधिकरणिकी क्रिया भवति तस्य कायिकी क्रियापि नियमतो भवति इत्येवं प्रथमो दण्डकः प्रतिपादितः सम्प्रति कालमधिकृत्य द्वितीयं दण्डकमाह—'जं समयं-णं भंते ! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं समयं अहिगरणिया किरिया कज्जइ, जं समयं अहिगरणिया किरिया कज्जइ तं समयं काइया किरिया कज्जइ?' हे भदन्त ! यं समयम्-यस्मिन् काले खलु जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते-भवति, तं समयम्-तस्मिन् काले किम् आधिकरणिको क्रिया क्रियते-भवति ? एवं यं समयम्-यस्मिन् काले आधिकरणिकी क्रिया क्रियते, भवति, तं समयम्-तस्मिन् काले किं कायिकी क्रिया क्रियते--भवति ? 'य समयम्' इत्यत्र 'कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे' इति अधिकरणे द्वितीया बोध्या, समयपदेन चात्र 'कालसामान्यं परिगृह्यते, भग-

में जो वक्तव्यता कही गई है वही भवनवासियो, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों, पंचेन्द्रियों, तिर्यंचों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के विषय में भी समझ लेना चाहिए कि जिसे कायिकी क्रिया होती हैं, उसे नियमसे आधिकरणिकी क्रिया भी अवश्य होती हैं और जिसे आधिकरणिकी क्रिया होती है, उसे नियमसे कायिकी क्रिया भी होती है, इस प्रकार प्रथम दंडकका प्रतिपादन किया गया है ।

अब कायिकी की अपेक्षासे दूसरा दंडक कहते है—

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जिस समयमें जीव को कायिकी क्रिया होती है, क्या उस समय आधिकरणकी क्रिया होती है? एव जिस समय आधिकरणिकी क्रिया होती है, उस समय कायिकी क्रिया होती है ? 'जं समयं' अर्थात् 'यं समय' यहां 'कालाध्वनोरत्यन्तसयोगे' इस सूत्रसे अधिकरण में द्वितीया विभक्ति हुई है। यहां 'समय' शब्द से काल सामान्य अर्थ समझना चाहिए।

વક્તવ્યતા કહી છે, તેજ ભવનવાસિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, પચેન્દ્રિયો, તિર્યચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમા પણ સમજી લેવું જોઇએ કે જેને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તેને નિયમથી આધિકરણિકી ક્રિયા પણ અવશ્ય થાય છે અને જેને આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તેને નિયમથી કાયિકી ક્રિયા પણ થાય છે એ પ્રકારે પ્રથમ દડકનુ પ્રતિપાદન કરાયુ

હવે કાળની અપેક્ષાથી બીજુ દડક કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જે સમયમા જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, શુ એ સમયે આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે? તેમજ જે સમયે આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તે સમયે કાયિકી ક્રિયા થાય છે ? 'जं समयं' અર્થાત્ 'य समय' આહી 'कालाध्वनोरत्यन्तसयोगे' એ સૂત્રથી અધિકરણમાં દ્વિતીયા વિભક્તિ થઈ. અહી 'समय' શબ્દથી કાલ સામાન્ય અર્થ સમજવો જોઇએ

वानाह—'एवं जहेव आइल्लओ दंडओ तहेव भाणियव्वो जाव वेमाणियस्स' एवम्--पूर्वोक्तरीत्या यथैव आदिमो दण्डकः प्रतिपादित स्तथैवायं द्वितीयोऽपि दण्डको भणितव्यः प्रतिपत्तव्यो यावद्—नैरयिकस्य असुरकुमारादिभवनवासिनः पृथिवीकायिका द्येकेन्द्रियस्य द्वित्रिचतुरिन्द्रियस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य मनुष्यस्य वानव्यन्तरस्य ज्योतिष्कस्य वैमानिकस्य च यस्मिन् काले कायिकी क्रिया भवति तस्मिन् काले आधिकरणिकी क्रियापि भवति, यस्मिन् काले आधिकरणिकी क्रिया भवति तस्मिन् काले कायिकी क्रियाऽपि भवत्येव, अथ क्षेत्रमधिकृत्य द्वौ दण्डकौ प्ररूपयितुमाह—'जं देसे णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं देसेणं अहिगरणिया किरिया कज्जइ?' हे भदन्त! यद्देशेन जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते—भवति कि तद्देशेन आधिकरणिकी क्रिया क्रियते-भवति? एव यद्देशेन जीवस्य आधिकरणिकी क्रिया भवति कि तद्देशेन कायिकी क्रिया भवति? भगवानाह-'तहेव जाव वेमाणि-

श्री भगवान्–हे गौतम! जैसा आद्य (प्रथम) दंडक कहा गया है वैसा ही यह दूसरा दंडक भी कह लेना चाहिए। यावत् नारक, असुरकुमारदेव आदि भवन वासी, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय द्वि–त्रि–चतुरिन्द्रिय, पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक को जिस कालमें कायिकी क्रिया होती हैं, उस काल में अधिकरणकी क्रिया भी होती है, और जिस काल में अधिकरणिकी क्रिया होती है, उस कालमें कायिकी क्रिया भी अवश्य होती है।

अब क्षेत्र की अपेक्षासे दो दंडक कहते हैं—

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन्! जिस देश से जीव को कायिकी क्रिया होती है, उस देशसे अधिकरणिकी क्रिया भी होती है? और जिस देश से जीव को आधिकरणीकी क्रिया होती हैं, उस देश से कायिकी क्रिया होती है?

श्री भगवान्–हे गौतम! वैमानिक देवों तक उसी प्रकार अर्थात् प्रथम दंडक के समान ही जीव को जिस देश से कायिकी क्रिया होती है, उसी देशसे आधि-

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! જેવું આદ્ય (પ્રથમ) દંડક કહ્યું છે તેવું જ આ બીજું દંડક પણ કહી લેવું જોઈએ યાવત્ નારક અસુરકુમાર આદિ ભવનવાસી, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વિ–ત્રિ–ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક ને જે કાળમાં કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તે કાળમાં આધિકરણિકી ક્રિયા પણ થાય છે, અને જે કાળમાં આધિકરણી ક્રિયા થાય છે તે કાળમાં કાયિકી ક્રિયા પણ અવશ્ય થાય છે

હવે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ બે દંડક કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્! જે દેશથી જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે તે દેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા પણ થાય છે? અને જે દેશથી જીવને આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે તે દેશથી કાયિકી ક્રિયા થાય છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! વૈમાનિકો સુધી એ પ્રકારે અર્થાત્ પ્રથમ દંડક ની જેમજ જીવને જે દેશથી કાયિકી ક્રિયા થાય છે તેના જ દેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે અને

यस्स' तथैव—प्रथमदण्डकरीत्यैव जीवस्य यद्देशेन कायिकी क्रिया भवति तद्देशेन आधिकरणिकी क्रिया भवति. यद्देशेन आधिकरणिकी क्रिया भवति तद्देशेन कायिकी क्रियाऽपि भवतीत्यर्थः यावत्- नैरयिकस्य पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियस्य द्वि त्रि चतुरिन्द्रियस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य मनुष्यस्य वानव्यन्तरस्य ज्योतिष्कस्य वैमानिकस्य चापि यद्देशेन कायिकी क्रिया भवति तद्देशेन आधिकरणिकी क्रियापि भवति' एवं यद्देशावच्छेदेन आधिकरणिकी क्रिया भवति तद्देशावच्छेदेन कायिकी क्रियापि भवत्येवेतिभावः,गौतमः पृच्छति-' जं पएसेण भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, त पएसेण अहिगरणिया किरिया कज्जइ? 'हे भदन्त! यत्प्रदेशेन जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते--भवति, तत्प्रदेशेन किम् आधिकरणिकी क्रिया क्रियते--भवति ? एव यत्प्रदेशेन आधिकरणिकी क्रिया भवति तत्प्रदेशेन कि कायिकी क्रिया भवति? भगवानाह—'एवं तहेव जाव वेमाणियस्स'एवम्—पूर्वोक्तरीत्या तथैव-यथा प्रथमदण्डक उक्त स्तथा वक्तव्यः यावद् नैरयिकस्य पृथ्वीकायिकाद्येकेन्द्रियस्य द्वित्रिचतुरि-

करणिकी क्रिया होती है और जिस देश से आधिकरणिकी क्रिया होती है, उस देश से कायिकी क्रिया होती है?

यह विधान सभी दंडकों के जीवों को लागू होता है। सातों नारक, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, तिर्यंच पंचेन्द्रिय, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक को जिस देशसे कायिकी क्रिया होती है उसी देशसे आधिकरणीकी क्रिया भो होती है, एवं जिस देशसे आधिकरणिकी क्रिया होती है, उस देशसे कायिकी क्रिया भी होती है।

श्री गौतमस्वामी हे भगवन्! जिस प्रदेश से जीवात्मा को कायिकी क्रिया होती है, उस प्रदेश से आधिकरणिकी क्रिया भी अवश्य होती है, और जिस प्रदेश से आधिकरणिकी क्रिया होती है, उस प्रदेश से क्या कायिकी क्रिया भी होती है?

श्री भगवान्—हे गौतम! हां, ऐसा ही है—वैमानिकों का अर्थात् प्रथम दंडकके समान ही यहां पर भी कहलेना चाहिए, यावत्—नैरयिक, पृथ्वीकायिक आदि एके-

જે દેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તે દેશથી કાયિકી ક્રિયા પણ થાય છે

આ વિધાન બધા દંડકોના જીવોને લાગૂ થાય છે નારક, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકની જે દેશથી કાયિકી ક્રિયા થાય છે તેજ દેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા પણ થાય છે તેમજ જે દેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તે દેશથી કાયિકી ક્રિયા પણ થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! જે પ્રદેશથી જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તે પ્રદેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા પણ થાય છે? અને જે પ્રદેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તે પ્રદેશથી શું કાયિકી ક્રિયા પણ થાય છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! હા એમજ છે વૈમાનિકો સુધી અર્થાત પ્રથમ દંડકના સમાનજ અહી પણ કહેવુ જોઈએ, યાવત્ નૈરયિક, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય દ્વિન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય,

न्द्रियस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य मनुष्यस्य वानव्यन्तरस्य ज्योतिष्कस्य वैमानिकस्य चापि यत्प्रदेशेन कायिकी क्रिया भवति तत्प्रदेशेन आधिकारणिकी क्रियापि भवति एवं यत्प्रदेशेन आधिकरणिकी क्रिया भवति तत्प्रदेशेन कायिकी क्रियापि भवतीति भावः। इत्येवं रीत्या पूर्वप्रदर्शितचतुर्दण्डकमुप संहरन्नाह– एवं एए जस्स जं समयं जं देसं जं पएसं चत्तारि दंडगा होंति 'एवम्–उक्त रित्या एते–पूर्वप्रदर्शिताः 'यस्य' 'यं समयं' यद्देशम्' यत्प्रदेशम् इत्येवं चत्वारो दण्डका भवन्ति, ताश्च कायिक्यादि क्रिया यथा ज्ञानावरणियादि कर्मबन्धहेतु स्तथा संसारहेतुरपि भवन्ति ज्ञानावरणियादि कर्मबन्धस्य संसारहेतुतया तद्धेतुत्वेन तासामपि कायिक्यादि क्रियाणां संसारहेतुत्वव्यवहारादित्याशयेनाह–'कइणं भंते! आयोजियाओ किरियाओ पण्णत्ताओ' हे भदन्त! कति खलु आओजिकाः क्रियाः प्रज्ञप्ताः? 'गोयमा! पंच आओजियाओ

न्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, तिर्यंच पंचेन्द्रिय, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक को भी–जिस प्रदेशसे कायिकी होती है, उस प्रदेशसे आधिकरणिकी क्रिया भी होती है और जिस प्रदेशसे आधिकरणिकी क्रिया होती है, उस प्रदेशसे कायिकी क्रिया भी अवश्य होती हैं।

अब पूर्वोक्त चारों दंडकों का उपसंहार करते हुए कहते हैं–

इस प्रकार पूर्वोक्त चार दंडक हैं–अर्थात् (१) जिस जीव को (२) जिस समय में (३) जिस देशसे और (४) जिस प्रदेशसे।

ये कायिकी आदि क्रियाएं जैसे ज्ञानावरणीय आदि कर्मों के बन्धका कारण होती हैं, उसी प्रकार संसारका भी कारण होती हैं। ज्ञानावरणीय आदि कर्मों का बन्ध संसारका कारण है, अतः कर्मबंधका कारण होने से कायिकी क्रियाएं भी संसारका कारण कहलाती है। इसी आशय से कहते हैं—

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन्! कितनी क्रियाएं आयोजिका हैं? अर्थात् जीव को संसार से संबद्ध–युक्त करनेवाली क्रियाएं कितनी कही गई है?

ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકની પણ જે પ્રદેશથી કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તે પ્રદેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા પણ થાય છે અને જે પ્રદેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તે પ્રદેશથી કાયિકી ક્રિયા પણ અવશ્ય થાય છે

હવે પૂર્વોક્ત ચારે દંડકોનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે-આરીતે આ પૂર્વોક્ત ચાર દંડક છે-અર્થાત્ (૧) જે (જીવને) (૨) જે સમયમાં (૩) જે દેશથી અને (૪) જે પ્રદેશથી આ કાયિકી આદિ ક્રિયાઓ જેવા કે જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોના બન્ધનું કારણ થાય છે, એજ પ્રકારે સંસારનું પણ કારણ બને છે જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોના બન્ધ સંસારનું કારણ છે, તેથી કર્મ બન્ધનું કારણ હોવાથી કાયિકી આદિ ક્રિયાઓ પણ સંસારનું કારણ કહેવાય છે એ આશયથી કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! કેટલી ક્રિયાઓ આયોજિકા છે? અર્થાત્ જીવને સંસારથી બદ્ધ-યુક્ત કરવાવાળી ક્રિયાઓ કેટલી કહેલી છે?

किरियाओ पण्णत्ताओ' हे गौतम पञ्च तावद् आयोजिकाः क्रियाः प्रज्ञप्ता' 'तं जहा-काइया जाव पाणाइवाय किरिया' तद्यथा कायिकी यावद् आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी पारितापनीकी, प्राणातिपातक्रिया च 'एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं' एवं उक्तरीत्या नैरयिकाणां यावद् असुरकुमारादि भवनपतिनां पृथ्वीकायिकाद्येकेन्द्रियाणां द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणां वानव्यन्तराणां ज्योतिष्काणां वैमानिकानाञ्च कायिक्यादि पञ्च क्रियाः प्रज्ञप्ताः, गौतमः पृच्छति 'जस्सणं भंते ! जीवस्स काइया आयोजिया किरिया अत्थि तस्स अहिगरणिया किरिया आयोजिया अत्थि? जस्स अहिगरणिया आयोजिया किरिया अत्थि तस्स काइया आयोजिया किरिया अत्थि? 'हे भदन्त ! यस्य खलु जीवस्य कायिकी आयोजिता क्रिया अस्ति तस्य किम् आधिकरणिकी क्रिया आयोजिता अस्ति' एवं यस्याधिकरणिकी आयोजिता क्रिया अस्ति' तस्य किं कायिकी आयोजिता क्रिया अस्ति? भगवानाह-'एवं एएणं अभिलावेणं ते चेव चत्तारि दंडगा भाणियव्वा-जस्स जं समयं जं देसं जं पएसं जाव वेमाणियाणं' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या एतेन उपर्युक्तप्रकारेण अभिलापेन-अलापक्रमेण ते

श्री भगवान्-हे गौतम ! पांच आयोजिका क्रियाएं कही गई हैं। वे ये हैं-कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी पारितावनिकी और प्राणातिपात क्रिया ।

इसी प्रकार चौवीस दंडकों को लेकर नैरयिकों' असुरकुमार आदि भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, द्वीन्द्रियों त्रीन्द्रियों चतुरिन्द्रियों तिर्यंच-पंचेन्द्रियों, मनुष्यों वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों की भी पाच कियाएं आयोजिका समझनी चाहिए ।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जिस जीव को कायिकी आयोजिका क्रिया होती है उसको आधिकरणिकी क्रिया भी क्या आयोजिका होती है ? और जिस जीव को आधिकरणिकी आयोजिका क्रिया होती है, उसे क्या कायिकी आयोजिका क्रिया होती है ?

श्री भगवन् !-हे गौतम ! पूर्वोक्त प्रकार से आलापक क्रम के अनुसार पूर्व-

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ! પાચ આયોજિકા ક્રિયાઓ કહેલી છે તે આ છે કાયિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા

એ પ્રકારે ચોવીસ દંડકોને લઇને નેરયિકો અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો,તિર્યંચ પચેન્દ્રિયો,મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની પણ પાચ ક્રિયાઓ આયોજિકા સમજવી જોઇએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે જીવને કાયિકી આયોજિકા ક્રિયા હોય છે તેને આધિકારણિકી ક્રિયા પણ શુ આયોજિકા હોય છે? અને જે જીવને આધિકરણિકી આયોજિકા ક્રિયા થાય છે, તેને શુ કાયિકી આયોજિકા ક્રિયા થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત પ્રકારથી આલાપક ક્રમના અનુસાર પૂર્વ કથિત ચારે

चेव पूर्वोक्ताश्चत्वारो दण्डका भणितव्याः-वक्तव्याः, तानेव चतुरो दण्डकान् स्मारयति 'यस्य यं समयम् यं देशम् यं यावत् प्रदेशम् अधिकृत्य नैरयिकाणां पृथ्वीकायिकाद्येकेन्द्रियाणां द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणां वानव्यन्तराणां ज्योतिष्काणां वैमानिकानाञ्च आयोजिककायिको प्रभृति क्रियाभिः सह आयोजिकाधिकरणिकी प्रभृति क्रियाणां यथायोगं सहास्तित्वं प्ररूपणीयम्, गौतमः पृच्छति 'जीवे णं भंते ! जं समयं काइयाए अहिगरणियाए पाओसियाए किरियाए पुट्ठे तं समयं पारियावणियाए पुट्ठे पाणाइवायकिरियाए पुट्ठे ?' हे भदन्त ! जीवः खलु यं समयं यस्मिन् काले कायिक्या आधिकारणिक्या प्राद्वेषिक्या क्रियया स्पृष्टो भवति तं समयं-तस्मिन् काले किं पारितापनिक्या क्रियया स्पृष्टो भवति ? एवं प्राणातिपात क्रिययापि किं स्पृष्टो भवति? भगवानाह-'गोयमा'! हे गौतम! 'अत्थेगइए जीवे एगतियाओ जीवाओ जं समयं काइयाए अहिगरणियाए पाओसियाए किरियाए पुट्ठे तं समयं पारियावणियाए किरियाए पुट्ठे, पाणाइवाय किरियाए पुट्ठे?' अस्त्येकः-कश्चिज्जीव एकस्माज्जीवाद्-एकं कमपि जीवमपेक्ष्य य समयम्-यस्मिन् काले काइक्याआधिकरणिक्या

कथित चारों दंडक यहां पर भी कह लेने चाहिए, जो इस प्रकार कहे हैं- (१) जिस जीव को (२) जिस समय में (३) जिस देश से (४) जिस प्रदेश से। ये चारों दंडक समुच्चय जीव की तरह नारकों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों द्वीन्द्रियों त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों, तिर्यंचपंचेन्द्रियों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकदेवों को भी आयोजिका कायिकी क्रिया आदिके साथ आयोजिका आधिकरणिकी क्रियाओं आदिके यथायोग्य सह-अस्तित्व की प्ररूपणा कर लेनी चाहिए।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जीव जिस कालमें कायिकीक्रिया, आधिकरणिकीऔर प्राद्वेषिकी क्रिया से स्पृष्ट होता है, उस काल में क्या पारितापनिकी क्रिया से भी स्पृष्ट होता है ? इसी प्रकार का प्राणातिपात क्रिया से भी स्पृष्ट होता है ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! कोई-कोई जीव किसी जीव की अपेक्षासे जिस काल में कायिकी आधिकरणिकी और प्राद्वेषिकी क्रिया से स्पृष्ट होता है उसी

દંડકો કહેવા જોઈએ, જે આ પ્રકારે છે-(૧) જે જીવને (૨) જે સમયમા (૩) જે દેશથી (૪) જે પ્રદેશથી આચારે દંડક સમુચ્ચય જીવની જેમ નારકો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો' મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને પણ આયોજિકા કાયિકી ક્રિયા આદિની સાથે આયોજિકા આધિકરણિકી ક્રિયાઓ આદિક યથા યોગ્ય સહ અસ્તિત્વની પ્રરૂપણા કરી લેવી જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ જે કાળમા કાયિકી, આધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે, તે કાળમા શુ પારિતાપનિકી ક્રિયાથી પણ સ્પૃષ્ટ થાય છે? એ પ્રકારે પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી પણ સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! કોઈ કોઈ જીવ કોઈ જીવની અપેક્ષાથી જે કાળમા કાયિકી આધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે, તેજ કાળમા પારિતાપનિકી ક્રિયાથી પણ

प्राद्वेषिक्या च क्रियया स्पृष्टो भवति, तं समयम् तस्मिन् काले पारितापनिक्या क्रियया स्पृष्टो भवति प्राणातिपातक्रियया चापि स्पृष्टो भवति? 'अत्थेगइए जीवे एगतियाओ जीवाओ जं समयं काइयाए अहिगरणियाए पाओसियाए किरियाए पुट्ठे तं समयं पारियावणियाए किरियाए पुट्ठे पाणाइवायकिरियाए अपुट्ठे' अस्त्येकः कश्चिजीवः कश्चिदपि एकस्माज्जीवात् एकं कमपि जीवमपेक्ष्य यं समयं-यस्मिन् काले कायिक्या आधिकरणिक्या च क्रियया स्पृष्टोभवति तं समयम्-तस्मिन् काले पारितपनिक्या क्रियया स्पृष्टो भवति किन्तु प्राणातिपातक्रियया अस्पृष्टः-स्पृष्टो न भवतीत्यर्थः' 'अत्थेगइए जीवे एगइयाओ जीवाओ जं समयं काइयाए अहिगरणियाए पाओसियाए पुट्ठे तं समयं पारियावणियाए किरियाए अपुट्ठे पाणाइवायकिरियाए अपुट्ठे य' अस्त्येकः-कश्चिज्जीवः

काल में पारितापनिकी क्रिया से भी स्पृष्ट होता है और प्राणातिपात क्रिया से भी स्पृष्ट होता है। और कोई कोई जीव किसी एक जीव की अपेक्षा से जिस काल में कायिकीक्रिया, आधिकरणिकी क्रिया और प्राद्वेषिकी क्रिया से स्पृष्ट होता है, उस काल में पारितापनिकी क्रिया से स्पृष्ट होता हैं, मगर प्राणातिपात क्रिया से स्पृष्ट नहीं होता है। कोई-कोई जीव किसी एक जीव को अपेक्षा से जिस काल में कायिकी, आधिकरणिकी और प्राद्वेपिकी क्रिया से स्पृष्ट होता है, उस काल में परितापनिकी क्रिया से भी अस्पृष्ट होता है और प्राणातिपत क्रिया से भी अस्पृष्ट होता है। इस प्रकार विभिन्न जीवों की अपेक्षा से यहां तीन भंग फलित होते हैं, यथा—

(१) कोई जीव किसी जीव की अपेक्षा से जिस समय कायिकी क्रिया आदि तीन क्रियाओं से स्पृष्ट होता है, उस समय वह पारितापनिकी क्रिया से भी स्पृष्ट होता है और प्राणातिपातक्रिया से भी स्पृष्ट होता है।

(२) कोई जीव किसी जीव की अपेक्षा से कायिकी आदि तीन क्रियाओं

સ્પૃષ્ટ થાય છે અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી પણ સ્પૃષ્ટ થાય છે. અને કોઈ કોઈ જીવ કોઈ એક જીવની અપેક્ષાથી જે કાળમા કાયિકી, આધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે, તે કાળમા પારિતાપનિકી ક્રિયાથી પણ સ્પૃષ્ટ થાય છે, પણ પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ નથી થતા કોઈ કોઇ જીવ કોઇ એક જીવની અપેક્ષાથી જે કાળમા કાયિકી, આધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે, તે કાળમા પારિતાપનિકી ક્રિયાથી પણ સ્પૃષ્ટ થાય છે અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી અપૃષ્ટ થાય છે એ પ્રકારે વિભિન્ન જીવો ની અપેક્ષાથી અહી ત્રણ ભગ ફલિત થાય છે, જેમ કે-

(૧) કોઈ જીવ કોઇજીવની અપેક્ષાથી જે સમયે કાયિકી આદિ ત્રણ ક્રિયાઓથી પૃષ્ટ થાય છે, તે સમયે તે પારિતાપનિકી ક્રિયાથી પણ સ્પૃષ્ટ બને છે અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી પણ સ્પૃષ્ટ બને છે

(૨) કોઈ જીવ કોઈ જીવની અપેક્ષાએ કાયિકી આદિ ત્રણ ક્રિયાઓની સાથે પારિ-

एकस्माज्जीवात् एकं कमपि जीवमपेक्ष्य यं समयम् यस्मिन् काले कायिक्या आधिकरणिक्या प्राद्वेषिक्या च क्रियया स्पृष्टो भवति तं समयम् तस्मिन् काले पारितापनिक्या क्रियया अस्पृष्टः स्पृष्टो नो भवति प्राणातिपातक्रियया च अस्पृष्टः स्पृष्टो न भवतीत्यर्थः तथा च कश्चित् कश्चिदपेक्ष्य यस्मिन् समये कायिक्यादि क्रियात्रयेण स्पृष्ट स्तस्मिन् समये पारितापनिक्यापि स्पृष्टः प्राणातिपातक्रिययाऽपि च स्पृष्टो भवतीति प्रथमो भङ्गः, कश्चित् कश्चिदपेक्ष्य पारितापनिक्या स्पृष्टः किन्तु प्राणातिपातक्रियया नो स्पृष्टो भवति द्वितीयो भङ्गः कश्चित् पारितापनिक्या प्राणातिपातक्रियया च नो स्पृष्टो भवतीति तृतीयो भङ्गः, स च तृतीयो भङ्गो बाणादे र्लक्ष्या त्परिभ्रंशेन बध्यस्य मृगादेः परितानाद्यभावे बोध्यः यः पुन र्यस्मिन् समये कमपि जीवमपेक्ष्य कायिक्यादि क्रियात्रयेणापि स्पृष्टो न भवति स तस्मिन् समये तमपेक्ष्य नियमतः पारितापनिक्या प्राणातिपातक्रियया च न स्पृष्टो भवति कायिक्यादि क्रियात्रयाभावे चरमद्वयस्य परितापनप्राणातिपातरूपस्यापि असंभवात् ॥ सू. ५॥

के साथ पारितापनिकी क्रिया से भी स्पृष्ट होता है किन्तु प्राणातिपात क्रियासे स्पृष्ट नहीं होता।

(३) कोई जीव किसी जीव की अपेक्षा कायिकी आदि क्रियाओं के साथ न पारितापनिकी क्रियासे स्पृष्ट होता है, और न प्राणातिपातक्रिय से स्पृष्ट होता है।

यह तीसरा भंग उस समय होता है, जब किसी बधक ने वध्यका वध करने के लिए बाण छोडा, मगर वह लक्ष्यसे चूक गया और मृगादि वध्य को परिताप नहीं पहुंच सका। जो जीव जिस काल में कायिकी क्रिया आदि क्रियाओंसे भीस्पृष्ट नहीं होता वह उस काल में पारितापनिकी और प्राणातिपातक्रिया से भी स्पृष्ट नहीं होता है क्यों की कायिकी क्रिया आदि तीन प्रारंभिकी क्रियाओं के अभाव में अन्तिम दो क्रिया अर्थात् पारितापनिकी और प्राणातिपातिकी क्रियाओं का होना संभव नहीं है। ॥ सू. ५ ॥

તાપનિકી ક્રિયાથી પણ પૃષ્ટ થાય છે કિન્તુ પ્રાણાતિપાતક્રિયાથી પૃષ્ટ નથી થતા

(૩) કોઇ જીવ કોઈ જીવની અપેક્ષાએ કાયિકી આદિ ક્રિયાઓની સાથે ન પારિતાપનકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે અને ન પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે.

આ ત્રીજો ભગ તે સમયે થાય છે જ્યારે કોઇ વધક વધ્યનો વધ કરવાને માટે બાણ છોડે પણ તે લક્ષ્યથી ચૂકે અને મૃગાદિવધ્યને પરિતાપ ન પહોચી શકે. જે જીવ જે કાળમા કાયિકી આદિ ક્રિયાઓથી પણ સ્પૃષ્ટ નથી થતો, તે તે કાળમા પારિતાપનિકી ક્રિયા અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી પણ સ્પૃષ્ટ નથી થતો, કેમકે કાયિકી ક્રિયાઆદિ ત્રણ પ્રારભિકી ક્રિયાઓના અભાવમા અન્તિમ બે અર્થાત્ પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયાઓનુ થવુ અસંભવિતછે ।।સૂ ૫।।

क्रियाविशेषवक्तव्यता

मूलम्-"कइ णं भंते! किरियाओ पण्णत्ताओ? गोयमा! पंच किरियाओ पण्णत्ताओ, तं जहा-आरंभिया परिग्गहिया मायावत्तिवा अपच्चक्खाणवत्तिया किरिया मिच्छादंसणवत्तिया, आरंभिया णं भंते! किरिया कस्स कज्जइ! गोयमा! अण्णयरस्स वि पमत्तसंजयस्स, परिग्गहिया णं भंते किरिया कस्स कज्जइ? गोयमा! अण्णयरस्स वि संजयासंजयस्स, मायावत्तिया णं भंते! किरिया कस्स कज्जइ? गोयमा! अण्णयरस्स वि अपमत्त जयस्स, अपच्चक्खाणकिरिया णं भंते! कस्स कज्जइ? गोयमा! अण्णयरस्स वि अपच्चक्खाणियस्स, मिच्छादंसणवत्तिया णं भंते! किरिया कस्स कज्जइ? गोयमा! अण्णयरस्स वि मिच्छादंसणियस्स, नेरइयाणं भंते! कइ किरियाओ पण्णत्ताओ? गोयमा! पंच किरियाओ पण्णत्ताओ, तं जहा आरंभिया जाव मिच्छादंसणवत्तिया, एवं जाव वेमाणियाणं, जस्स णं भंते! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स परिग्गहिया किं कज्जइ? जस्स परिग्गहिया किरिया कज्जइ तस्स अरंभिया किरिया कज्जइ? गोयमा! जस्स णं जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स परिग्गहिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, जस्स पुण परिग्गहिया किरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया णियमा कज्जइ, जस्स णं भंते! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ? पुच्छा गोयमा! जस्सणं जीवस्स अरंभिया किरिया कज्जइ तस्स मायावत्तिया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स पुण मायावत्तिया किरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ, जस्स णं भंते! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स अपच्चक्खाणकिरिया पुच्छा? गोयमा! जस्स जीवस्स अरंभिया किरिया कज्जइ तस्स अपच्चक्खाणकिरिया

सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, जस्स पुण अपच्चक्खाणकिरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया णियमा कज्जइ, एवं मिच्छादंसणवत्तियाए वि समं, एवं परिग्गहिया वि तिहिं उवरिल्लाहिं समं संचारेयव्वा, जस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ तस्स उवरिल्लाओ दो वि सिय कज्जंति, सिय नो कज्जइ। जस्स उवरिल्लाओ दो कज्जंति तस्स मायावत्तिया णियमा कज्जइ जस्स अपच्चक्खाणकिरिया कज्जइ, तस्स मिच्छादंसणवत्तियो सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, जस्स पुण मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ, तस्स अपच्चक्खाणकिरिया णियमा कज्जइ, नेरइयस्स आइल्लियाओ चत्तारि परोप्परं नियमा कज्जंति, जस्स एयाओ चत्तारि कज्जंति तस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया भइज्जइ, जस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ तस्स एयाओ चत्तारिं नियमा कज्जंति, एवं जाव थणियकुमारस्स, पुढविकाइयस्स जाव चउरिंदियस्स पंचवि परोप्परं नियमा कज्जंति पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स आइल्लियाओ तिण्णि वि परोप्परं नियमा कज्जंति, जस्स एयाओ कज्जंति तस्स उवरिल्लिया दोण्णि भइज्जंति, जस्स उवरिल्लियाओ दोण्णि कज्जंति, तस्स एयाओ तिण्णि वि णियमा कज्जंति जस्स अपच्चक्खाणकिरिया तस्स मिच्छादंसणवत्तिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ, जस्स पुण मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ तस्स अपच्चक्खाणकिरिया नियमा कज्जइ, मणूसस्स जहा जीवस्स, वाणमंतरजोइसियवेमाणियस्स जहा नेरइयस्स, जं समयं णं भंते! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ, तं समयं परिग्गहिया किरिया कज्जइ? एवं एए जस्स, जं समयं, जं देसं, जं पएसेण य, चत्तारि दंडगा नेयव्वा, जहा नेरइयाणं तहा सव्वदेवाणं नेयव्वं जाव वेमाणियाणं" ॥ सू० ६ ॥

छाया—कति खलु भदन्त ! क्रियाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्च क्रियाः प्रज्ञप्ताः

क्रियाविशेषवक्तव्यता

शब्दार्थः—(कइ णं भंते ! किरियाओ पण्णत्ताओ ?) हे भगवन् ! क्रियाएँ

ક્રિયાવિશેષવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(कइ णं भंते ! किरियाओ पण्णत्ताओ ?) હે ભગવન્ ! ક્રિયાઓ કેટલી કહી છે ?

तद्यथा आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया मिथ्यादर्शनप्रत्यया, आरम्भिकी खलु भदन्त ! क्रिया कस्य क्रियते ? गौतम ! अन्यतरस्यापि प्रमत्तसंयतस्य, पारिग्रहिकी खलु भदन्त ! क्रिया कस्य क्रियते ? गौतम ! अन्यतरस्यापि संयतासंयतस्य, मायाप्रत्यया खलु भदन्त ! क्रिया कस्य क्रियते? गौतम ! अन्यतरस्यापि अप्रमत्तसंयतस्य, अप्रत्याख्यानक्रिया खलु भदन्त ! कस्य क्रियते गौतम ! अन्यतरस्यापि अप्रत्याख्यानिनः, मिथ्यादर्शनप्रत्यया खलु भदन्त ! क्रिया कस्य क्रियते ? गौतम ! अन्यतरस्यापि मिथ्यादर्शनिनः, नैरयिकाणां भदन्त !

कितने प्रकारकी कही हैं! (गोयमा! पंच किरियाओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! पांच क्रियाएँ कही हैं' (तं जहा आरंभिया,परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणवत्तिया किरिया, मिच्छादंसणवत्तिया) वे इस प्रकार हैं-आरंभिकी, पारिग्रहिकी माया प्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया और मिथ्यादर्शनप्रत्यया (आरंभियाणं भंते ! किरिया कस्स कज्जइ ?) हे भगवन् ! आरंभिकी क्रिया किसको होती है ?(गोयमा! अण्णयरस्स वि पमत्तसंजयस्स) हे गौतम ! किसी भी प्रमत्तसंयमी को होती है (परिग्गहियाणं भंते ! किरिया कस्स कज्जइ ?) हे भगवन् पारिग्रहिकी क्रिया किसे होती है ? (गोयमा अण्णयरस्स वि संजयासंजयस्स) हे गौतम! किसी भी संयतासंयत देशविरत को। (मायावत्तिया णं भंते ! किरिया कस्स कज्जइ ?) हे भगवन् मायाप्रत्यया क्रिया किसे होती है? (गोयमा! अण्णयरस्स वि अप्पमत्तसंजयस्स) हे गौतम! किसी भी अप्रमत्त संयमी को (अपच्चक्खाणकिरियाणं भंते ! कस्स कज्जइ ?) हे भगवन् अप्रत्याख्यान क्रिया किसको होती है? (गोयमा अण्णयरस्स वि अपच्चक्खाणियस्स) किसी भी प्रत्याख्यान न करने वाले को (मिच्छादंसणवत्तिया णं भंते! किरिया कस्स कज्जइ ?) हे भगवन्! मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया किस जीवात्माओंको होती है ? (गोयमा ! अण्णयरस्स वि मिच्छादंसणियस्स) किसी भी मिथ्यादृष्टि को।

(गोयमा! पच किरियाओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ! પાચ ક્રિયાઓ કહી છે (त जहा आरभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया, मिच्छादसणवत्तिया) તેઓ આ પ્રકારે છે—આરભિકી, પારિગ્રહિકીમાયાપ્રત્યન, અપ્રત્યાખ્યન ક્રિયા અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા

(आरंभियाण भते! किरिया कस्स कज्जइ?) હે ભગવન્! આરભિકી ક્રિયા કોને થાય છે ? (गोयमा! अण्णयरस्स वि पमत्तसंजयस्स) હે ગૌતમ ! કોઈ પણ પ્રમત્ત સયમીને થાય છે (परिग्गहियाण भंते! किरिया कस्स कज्जइ?) હે ભગવન્! પારિગ્રહિકી ક્રિયા કોને થાય છે? (गोयमा! अण्णयरस्स वि संजयासंजयस्स) હે ગૌતમ ! કોઈ પણ સયતાસયત દેશવિરતને (मायावत्तियाणं भते ! किरिया कस्स कज्जइ ?) હે ભગવન્ માયાપ્રત્યયા ક્રિયા કોને હોય છે ? (गोयमा ! अण्णयरस्स वि अपमत्तसंजयस्स ?) હે ગૌતમ ! કોઈપણ અપ્રમત્ત સયમીને થાય છે (अपच्चक्खाणकिरिया ण भते! कस्स कज्जइ) હે ભગવન્! અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કોને થાય છે ? (गोयमा! अण्णयरस्स वि अपच्चक्खाणियस्स) કોઇ પણ પ્રત્યાખ્યાન ન કરનારા ને (मिच्छादसणवत्तियाण भते ! किरिया कस्स कज्जइ?) હે ભગવન્! મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા કોને થાય છે ?(गोयमा !

कति क्रियाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्च क्रियाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—आरम्भिकी यावद् मिथ्यादर्शनप्रत्यया, एवं यावद् वैमानिकानाम्, यस्य खलु भदन्त ! जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते तस्य पारिग्रहिकी किं क्रियते ? यस्य पारिग्रहिकी क्रिया क्रियते तस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते ? गौतम ! यस्य खलु जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते तस्य पारिग्रहिकी स्यात् क्रियते स्यात् नो क्रियते, यस्य पुनः पारिग्रहिकी क्रिया क्रियते तस्य आरम्भिकी क्रिया नियमात् क्रियते, यस्य खलु भदन्त !

(नेरइयाणं भंते! कइ किरियाओ पण्णत्ताओ ?) हे भगवन् ! नारक जीवों को कितनी क्रियाएँ कही हैं (गोयमा पंच किरियाओ पण्णत्ताओ)हे गौतम! पांच क्रियाएँ कही हैं (तं जहा—आरंभिया जाव मिच्छादंसणवत्तिया) वे इस प्रकार आरंभिकी यावत् मिथ्यादर्शनप्रत्यया (एवं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार यावत् वैमानिकों को पांच क्रियाएँ कही हैं

(जस्सणं भंते ! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स परिग्गहिया किं कज्जइ ?) हे भगवन् जिस जीवात्मा को आरंभिकीक्रिया होती हैं, क्या उसे पारिग्रहिकी भी होती है ? (जस्स परिग्गहिया किरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया कज्जइ ?) जिसको पारिग्रहिकी क्रिया होती हैं, उस को आरंभिकी क्रिया होती हैं ?

(गोयमा ! जस्स णं जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स परिग्गहिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ) हे गौतम! जिस जीव को आरंभिकी क्रिया होती हैं उसको पारिग्रहिकी क्रिया कदाचित् होती है, कदाचित् नहीं होती (जस्स पुण परिग्गहिया किरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया नियमा कज्जइ) जिस जीव को पारिग्रहिकी क्रिया होती है, उसे आरंभिकी क्रिया नियम से होती है।

अण्णयरस्स वि मिच्छादंसणियस्स) કોઈ પણ મિથ્યાદષ્ટિને થાય છે

(नेरइयाणं भंते! कइ किरियाओ पण्णत्ताओ?) હે ભગવન્ ! નારક જીવોને કેટલી ક્રિયાઓ કહી છે? (गोयमा! पंच किरियाओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ પાચ ક્રિયાઓ કહી છે (तं जहा—आरंभिया जाव मिच्छादंसणवत्तिया) તે આપ્રકારે—આરંભિકી યાવત્ મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા (एवं जाव वेमाणियाणं) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિકોની પાચ ક્રિયાઓ કહી છે

(जस्स णं भंते! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स परिग्गहिया किं कज्जइ?) હે ભગવન્ ! જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે, શુ તેને પારિગ્રહિકી પણ થાય છે ? (जस्स परिग्गहिया किरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया कज्जइ ?) જેને પારિગ્રહિકી ક્રિયા હોય છે તેને આરંભિકી ક્રિયા હોય છે?

(गोयमा! जस्सणं जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स परिग्गहिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ) હે ગૌતમ! જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા હોય છે તેને પારિગ્રહિકી ક્રિયા કદાચિત્ હોય છે, અને કદાચિત્ નથી હોતી (जस्स पुण परिग्गहिया किरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया णियमा कज्जइ) જે જીવને પારિગ્રહિકી ક્રિયા થાય છે, તેને આરંભિકી ક્રિયા નિયમથી હોય છે

जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते तस्य मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते ? पृच्छा गौतम! यस्य खलु जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते तस्य मायाप्रत्यया क्रिया नियमात् क्रियते, यस्य पुनर्मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते तस्य आरम्भिकी क्रिया स्यात् क्रियते स्यात् नो क्रियते यस्य खलु भदन्त ! जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते तस्य अप्रत्याख्यानक्रिया पृच्छा ? गौतम ! यस्य जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते तस्य अप्रत्याख्यानक्रिया स्यात् क्रियते स्यात् नो क्रियते, यस्य पुनरप्रत्याख्यानक्रिया क्रियते तस्य आरम्भिकी क्रिया नियमात् क्रियते, एवं मिथ्यादर्शनप्रत्ययाऽपि समम्, एवं पारिग्रहिक्यापि तिसृभि रूपरितनीभिः समं सञ्चा-

(जस्स णं भंते ! आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ?) हे भगवन् ! जिस जीव को आरंभिकी क्रिया होती है–उसे क्या माया–प्रत्यया क्रिया होती है ? (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा ! जस्स णं जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स मायावत्तिया किरिया नियमा कज्जइ) जिस जीवको आरंभिकी क्रिया होती है,उसको मायाप्रत्यया अवश्य होती है (जस्स पुण मायावत्तिया किरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ) किन्तु जिस जीव को मायाप्रत्यया क्रिया होती है, उसे आरंभिकी क्रिया कदाचित् होती है, कदाचित् नहीं होती है)

(जस्स णं भंते जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स अपच्चक्खाणकिरिया पुच्छा?) हे भगवन्! जिस जीव को आरंभिकी क्रिया होती है, उसे क्या अप्रत्याख्यानी क्रिया होती है, ऐसा प्रश्न? (गोयमा ! जस्स जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ) हे गौतम ! जिस जीव को आरंभिकी क्रिया होती हैं (तस्स अपच्चक्खाणकिरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ) उसको अप्रत्याख्यान क्रिया कदाचित् होती है एवं कदाचित्नहीं होती (जस्स पुण अपच्चक्खाणकिरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया

(जस्स णं भंते! आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ?) હે ભગવન્! જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને શું માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે? (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा! जस्स णं जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स मायावत्तिया किरिया नियमा कज्जइ) જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા હોય છે, તેને માયાપ્રત્યયા અવશ્ય હોય છે (जस्स पुण मायावत्तिया किरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) પરન્તુ જે જીવને માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને આરંભિકી ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી

(जस्स णं भंते! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स अपच्चक्खाण किरिया पुच्छा) હે ભગવન્! જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને શું અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે એવો પ્રશ્ન (गोयमा! जस्स जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ હે ગૌતમ! જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે (तस्स अपच्चक्खाणकिरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) તેને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કદાચિત્ થાય, કદાચિત્ નથી થતી

(जस्स पुण अपच्चक्खाणकिरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया नियमा कज्जइ) પણ જેને અપ્ર-

रयितव्या, यस्य मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते तस्य उपरितन्यौ द्वे अपि क्रिये स्यात् क्रियते स्यान्नो क्रियेते, यस्य उपरितन्यौ द्वे क्रियेते तस्य मायाप्रत्यया नियमात् क्रियते यस्याप्रत्याख्यानक्रिया क्रियते तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया स्यात् क्रियते स्यान्नो क्रियते, यस्य पुन मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते तस्य अप्रत्याख्यान-क्रिया नियमात् क्रियते नैरयिकस्य आदिमाश्चतस्रः परस्परं नियमात् क्रियन्ते, यस्य

णियमा कज्जइ) किन्तु जिसको अप्रत्याख्यानी क्रिया होती है, उसको आरंभिकी क्रिया नियमसे होती है (एवं मिच्छादंसणवत्तियाए वि समं) इसी प्रकार मिथ्या-दर्शनप्रत्यया के भी साथ कहना चाहिए।

(एवं पारिग्गहिया वि तिहिं उवरिल्लाहिं समं संचारेयव्वा) इसी प्रकार पारिग्रहिकी क्रिया भी आगे की तीनों क्रियाओं के साथ जोडलेना चाहिए (जस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ) जिसको मायाप्रत्यया क्रिया होती है (तस्स उव-रिल्लाओ दो वि सिय कज्जंति, सिय नो कज्जंति) उसको आगे की दो कदाचित् की जाती हैं, कदाचित् नहीं की जाती है (जस्स उवरिल्लाओ दो कज्जंति) जिसको आगे की दो होती है (तस्स मायावत्तिया नियमा कज्जइ) उसको मायाप्रत्यया नियमसे होती है (जस्स अपच्चक्खाणकिरिया कज्जइ, तस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) जिसको अप्रत्याख्यान क्रिया होती है, उसे मिथ्या दर्शन प्रत्यया क्रिया कदाचित् होती है कदाचित् नहीं होती है (जस्स पुण मिच्छादंसण वत्तिया किरिया कज्जइ) जिसको मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया होती है (तस्स अपच्चक्खाणकिरिया नियमा कज्जइ) उसको अप्रत्याख्यान क्रिया भी नियमसे होती ही है (नेरइयस्स आइल्लियाओ चत्तारि) नारक को प्रारंभ की चार क्रिया एँ (परोप्पर नियमा कज्जंति) परस्पर में नियम से होती हैं (जस्स एताओ चत्तारि

ત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે, તેને આરંભિકી ક્રિયા નિયમથી થાય છે (एवं मिच्छादसणवत्तियाए वि समं) એજ પ્રકારે મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ને પણ સાથે કહેવી જોઈએ

(एवं पारिग्गहिया वि तिहिं उवरिल्लेहिं समं संचारेयव्वा) એજ પ્રકારે પારિગ્રહિકી ક્રિયા પણ આગળની ત્રણે ક્રિયાઓની સાથે જોડી લેવી જોઇએ जस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ) જેને માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે (तस्स उवरिल्लाओ दो वि सिय कज्जंति, सिय नो कज्जंति) તેને આગ-ળની બે કદાચિત્ કરાય છે, કદાચિત્ નથી કરાતી (जस्स उवरिल्लाओ दो कज्जंति) જેને આગળની બે થાય છે (तस्स मायावत्तिया नियमा कज्जइ) તેને માયા પ્રત્યયા નિયમથી થાય છે (जस्स अपच्चक्खाण किरिया कज्जइ तस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) જેને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા હોય છે, તેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ હોય કદાચિત્ નથી હોતી (जस्स पुण मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ) જેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા હોય છે (तस्स अपच्चक्खाणकिरिया नियमा कज्जइ) તેને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા નિયમથી થાય છે (नेरइयस्स आइल्लियाओ चत्तारि) નારકની પ્રારંભિકી ચાર ક્રિયાઓ (परोप्परं नियमा कज्जंति) પરસ્પરમાં નિય-

जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते तस्य मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते ? पृच्छा गौत
यस्य खलु जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते तस्य मायाप्रत्यया क्रिया नियम
क्रियते, यस्य पुनर्मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते तस्य आरम्भिकी क्रिया स्यात् क्रि
स्यात् नो क्रियते यस्य खलु भदन्त ! जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते त
अप्रत्याख्यानक्रिया पृच्छा ? गौतम ! यस्य जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रि
तस्य अप्रत्याख्यानक्रिया स्यात् क्रियते स्यात् नो क्रियते, यस्य पुनरप्र
ख्यानक्रिया क्रियते तस्य आरम्भिकी क्रिया नियमात् क्रियते, एवं मिथ्यादश
प्रत्ययाऽपि समम्, एवं पारिग्रहिक्यापि तिसृभि रूपरितनीभिः समं स

(जस्स णं भंते ! आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स मायावत्तिया कि
कज्जइ?) हे भगवन् ! जिस जीव को आरंभिकी क्रिया होती है–उसे क्या मा
प्रत्यया क्रिया होती है ? (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा ! जस्स णं जीवस्स आरं
किरिया कज्जइ तस्स मायावत्तिया किरिया नियमा कज्जइ) जिस जीवको आरं
क्रिया होती है,उसको मायाप्रत्यया अवश्य होतो है (जस्स पुण मायावत्तिया कि
कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ) किन्तु जिस
को मायाप्रत्यया क्रिया होती है, उसे आरंभिकी क्रिया कदाचित् होती
कदाचित् नहीं होती है)

(जस्स णं भंते जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स अपच्चक्खाणकि
पुच्छा?) हे भगवन्! जिस जीव को आरंभिकी क्रिया होती है, उसे क्या अप्रत्याख्य
क्रिया होती है, ऐसा प्रश्न? (गोयमा ! जस्स जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ
गौतम ! जिस जीव को आरंभिकी क्रिया होती है (तस्स अपच्चक्खाणकि
सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ) उसको अप्रत्याख्यान क्रिया कदाचित् होती है एवं क
चित्नहीं होती (जस्स पुण अपच्चक्खाणकिरिया कज्जइ तस्स आरंभिया कि

(जस्स ण भंते! आरभिया किरिया कज्जइ तस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ?) હે ભગવ
જે જીવને આરભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને શુ માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે ? (पुच्छा)
(गोयमा ! जस्सण जीवस्स आरभिया किरिया कज्जइ तस्स मायावत्तिया किरिया नियमा कज्जइ)
જીવને આરભિકી ક્રિયા હોય છે, તેને માયાપ્રત્યયા અવશ્ય હોય છે (जस्स पुण मायाव
किरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) પરન્તુ જે જીવને માયાપ્ર
ક્રિયા થાય છે, તેને આરભિકી ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી

(जस्स ण भंते! जीवस्स आरभिया किरिया कज्जइ तस्स अपच्चक्खाण किरिया पुच्छा) હે ભગ
જે જીવને આરભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને શુ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે એવો
(गोयमा ! जस्स जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ હે ગૌતમ ! જે જીવને આરભિકી ક્રિયા
છે (तस्स अपच्चक्खाणकिरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) તેને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કદા
થાય, કદાચિત્ નથી થતી

(जस्स पुण अपच्चक्खाणकिरिया कज्जइ तस्स आरभिया किरिया नियमा कज्जइ) પણ જેને આ

रयितव्या, यस्य मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते तस्य उपरितन्यौ द्वे अपि क्रिये स्यात् क्रियते स्यान्नो क्रियेते, यस्य उपरितन्यौ द्वे क्रियेते तस्य मायाप्रत्यया नियमात् क्रियते यस्याप्रत्याख्यानक्रिया क्रियते तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया स्यात् क्रियते स्यान्नो क्रियते, यस्य पुन मिंथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते तस्य अप्रत्याख्यान-क्रिया नियमात् क्रियते नैरयिकस्य आदिमाश्चतस्त्रः परस्परं नियमात् क्रियन्ते, यस्य

णियमा कज्जइ) किन्तु जिसको अप्रत्याख्यानी क्रिया होती है, उसको आरंभिकी क्रिया नियमसे होती है (एवं मिच्छादंसणवत्तियाए वि समं) इसी प्रकार मिथ्या-दर्शनप्रत्यया के भी साथ कहना चाहिए।

(एवं पारिग्गहिया वि तिहिं उवरिल्लाहिं समं संचारेयव्वा) इसी प्रकार पारिग्रहिकी क्रिया भी आगे की तीनों क्रियाओं के साथ जोडलेना चाहिए (जस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ) जिसको मायाप्रत्यया क्रिया होती है (तस्स उव-रिल्लाओ दो वि सिय कज्जंति, सिय नो कज्जंति) उसको आगे की दो कदाचित् की जाती हैं, कदाचित् नहीं की जाती हैं (जस्स उवरिल्लाओ दो कज्जंति) जिसको आगे की दो होती है (तस्स मायावत्तिया नियमा कज्जइ) उसको मायाप्रत्यया नियमसे होती है (जस्स अपच्चक्खाणकिरिया कज्जइ, तस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) जिसको अप्रत्याख्यान क्रिया होती हैं, उसे मिथ्या दर्शन प्रत्यया क्रिया कदाचित् होती है कदाचित् नहीं होती है (जस्स पुण मिच्छादंसण वत्तिया किरिया कज्जइ) जिसको मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया होती है (तस्स अपच्चक्खाणकिरिया नियमा कज्जइ) उसको अप्रत्याख्यान क्रिया भी नियमसे होती ही है (नेरइयस्स आइल्लियाओ चत्तारि) नारक को प्रारंभ की चार क्रियाएँ (परोप्पर नियमा कज्जंति) परस्पर में नियम से होती है (जस्स एताओ चत्तारि

त्याख्यान क्रिया थाय छे, तेने आरंभिकी क्रिया नियमथी थाय छे (एवं मिच्छादसणवत्तियाए वि सम) एज प्रकारे मिथ्यादर्शनप्रत्यया ने पण साथे कहेवी जोइये

(एव पारिग्गहिया वि तिहिं उवरिल्लेहिं समं सचारेयव्वा) एज प्रकारे पारिग्रहिकी क्रिया पण आगळनी त्रणे क्रियाओनी साथे जोडी लेवी जोइए जस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ) जेने मायाप्रत्यया क्रिया थाय छे (तस्स उवरिल्लाओ दो वि सिय कज्ज ति, सिय नो कज्ज ति) तेने आगळनी बे कदाचित् कराय छे, कदाचित् नथी कराती (जस्स उवरिल्लाओ दो कज्ज ति) जेने आगळनी बे थ य छे (तस्स मायावत्तिया नियमा कज्जइ) तेने माया प्रत्यया नियमथी थाय छे (जस्स अपच्चक्खाण किरिया कज्जइ तस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) जेने अप्रत्याख्यान क्रिया होय छे, तेने मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया कदाचित् होय कदाचित् नथी होती (जस्स पुण मिच्छदंसणवत्तिया किरिया कज्जइ) जेने मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होय छे (तस्स अपच्चक्खाणकिरिया नियमा कज्जइ) तेने अप्रत्याख्यान क्रिया नियमथी थाय छे (नेरइयस्स आईल्लियाओ चत्तारि) नारकनी प्रारंभिकी चार क्रियाओ (परोप्परं नियमा कज्ज ति) परस्परमा निय-

एताश्चतस्रः' क्रिया क्रियन्ते तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया भज्यते,यस्य पुन र्मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते तस्य एताश्चस्रः नियमात् क्रियन्ते, एवं यावत् स्तनितकुमारदेवस्य,पृथिवीकायिकस्य यावत् चतुरिन्द्रयस्य पञ्चापि परस्पर नियमात् क्रियन्ते, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य आदिमा स्तिस्रोऽपि परस्परम् नियमात् क्रियन्ते. यस्य एताः क्रियन्ते तस्य उपरितन्यौ द्वे भज्येते, यस्य उपरितन्यौ द्वे क्रियेते तस्य एतास्तिस्रोऽपि नियमात् क्रियन्ते, यस्य अप्रत्याख्यानक्रिया तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया स्यात् क्रियते स्यात् नो क्रियते,यस्य पुन र्मिथ्तादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते तस्य अप्रत्याख्यान-

कज्जंति) जिसको ये चार क्रियाएँ होती हैं (तस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया भइज्जइ) उसको मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया भजनीय होती है (जस्स पुण मिच्छादंसण वत्तिया किरिया कज्जइ) किन्तु जिसको मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है (तस्स एताओ चत्तारि नियमा कज्जंति) उसको ये चारों नियम से होती हैं (एवं जाव थणियकुमारस्स) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार को भी होती है।

(पुढविकाइयस्स जाव चउरिंदियस्स पंचवि परोप्परं) पृथ्वीकायिक यावत् चौइन्द्रियको पांचों परस्पर (नियमा कज्जंति) नियमसे होती है (जस्स एयाओ कज्जंति तस्स उवरिल्लिया दोन्नि भइज्जंति) जिसको ये होती है, उसको अन्त की दो भजनीय है –कदाचित् हों, कदाचित् न हों (जस्स उवरिल्लाओ दोण्णि कज्जति) जिसको अन्तकी दो होती है (तस्स एताओ तिण्णिवि नियमा कज्जंति) उसको ये तीनों नियमसे होती हैं (जस्स अपच्चक्खाणकिरिया तस्स मिच्छादंसणवत्तिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ) जिसको अप्रत्याख्यान क्रिया होती है, उसको मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया कदाचित् होती है, कदाचित् नहीं भी होती (जस्स पुण मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ तस्स अपच्चक्खाणकिरिया नियमा कज्जइ) जिसको मिथ्यादर्शनप्रत्यया

ભથા થાય છે (जस्स एताओ चत्तारि कज्जंति) જેને આ ચાર ક્રિયાઓ થાય છે (तस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया भइज्जइ) તેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા ની ભજના થાય છે (जस्स पुण मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ) કિન્તુ જેને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, (तस्स एताओ चत्तारि नियमा कज्जंति) તેને આ ચારે ક્રિયાઓ નિયમથી થાય છે(एवं जाव थणियकुमारस्स) એજ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમારને વિષે પણ સમજવુ

(पुढविकाइयस्स जाव चउरिंदियस्स पचवि परोप्पर) પૃથ્વીકાયિક યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયને પાંચે પરસ્પર (नियमा कज्जंति) નિયમથી થાય છે (जस्स एयाओ कज्जंति तस्स उवरिल्लिया दोण्णि भइज्जंति) જેને એ થાય છે. તેને અન્તની બે ભજનીય–કદાચિત્ થાય, કદાચિત્ ન થાય (जस्स उवरिल्लाओ दोण्णि कज्जंति) જેને અન્તની બેજ થાય છે (तस्स एताओ तिण्णि वि णियमा कज्जंति) તેને આ ત્રણે નિયમથી થાય છે (जस्स अपच्चक्खाणकिरिया तस्स मिच्छादंसणवत्तिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ,) જેને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે, તેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી પણ (जस्स पुण मिच्छादंसणवत्तियाकिरिया कज्जइ तस्स अपच्चक्खाणकिरिया नियमा कज्जइ)

क्रिया नियमात् क्रियते, मनुष्यस्य, यथा जीवस्य वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकदेवस्य यथा नैरयिकस्य यं समयं खलु भदन्त ! जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते तं समयं पारिग्रहिकी क्रिया क्रियते ? एवमेते-यस्य यं समय, यं देशं, यत्प्रदेशेन च, चत्वारो दण्डका ज्ञातव्या, यथा नैरयिकाणां तथा सर्वदेवानां ज्ञातव्यं यावद् वैमानिकानाम् ॥ सू. ६ ॥

टीका-पूर्वं क्रियायाः प्ररूपणे कृतेऽपि प्रकारान्तरेण तां क्रियामेव प्ररूपयितुमाह-'कइ णं भंते! किरियाओ पण्णत्ताओ !' हे भदन्त ! कति खलु क्रियाः प्रज्ञप्ताः ! भगवानाह-'गोयमा ! 'हे गौतम ! ' पंच किरियाओ पण्णत्ताओ' पञ्च क्रियाः प्रज्ञप्ताः,

क्रिया होती है, उसको अप्रत्याख्यान क्रिया नियम से होती है।

(मणूसस्स जहा जीवस्स) समुच्चय जीव के समान मनुष्यको क्रियाएँ जानना (वाणमंतरजोइसियवेमाणियस्स जहा नेरइयस्स) वानव्यतर, ज्योतिष्क, वैमानिक को नारक के समान समझलेवे ।

(जं समय णं भंते! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ) हे भगवन् जिस समय जीव को आरंभिको क्रिया होती है (तं समयं परिग्गहिया किरिया कज्जइ?) क्या उस समय पारिग्रहिकी क्रिया होती है? (एवं एते जस्स,जं देसं जं पएसेणं य चत्तारि दंडगा णेयव्वा) इस प्रकार ये जिसको, जिस समय,जिस देश से और प्रदेश से ये चार दंडक जानने चाहिए (जहा नेरइयाणं तहा सव्वदेवाणं नेयव्वं) जैसे नारकों को उसी प्रकार सब देवों को जानना चाहिए (जाव वेमाणिया णं) यावत् वैमानिकों तक

टीकार्थ—पहले क्रियाओं का निरूपण किया गया है किन्तु अब प्रकारान्तर से क्रियाओं का ही निरूपण किया जाता है–

જેને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા નિયમ થી થાય છે

(मणूसस्स जहा जीवस्स)સમુચ્ચય જીવના કથનપ્રમાણે સમગ્ર મનુષ્યની ક્રિયાઓ જાણવી(वाणमंतरजोइसिय वेमाणियस्स जहा नेरइयस्स) વાનવ્યન્તર જ્યેતિષ્ક, વૈમાનિકો નારક નાસમાન જાણવા (जं समयं ण भंते ! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ) હે ભગવન્ ! જે સમયે જીવની આરંભિકી ક્રિયા થાય છે (तं समयं परिग्गहिया किरिया कज्जइ ?) શુ તે સમયે પારિગ્રહિકી ક્રિયા થાય છે? (एवं एते जस्स, जं देसं, जं पएसेण य चत्तारि दंडगा णेयव्वा) એ પ્રકારે એ જેને, જે સમયે, જે દેશથી અને જેપ્રદેશથી, આ ચાર દંડક જાણવા જોઈએ (जहा नेरइयाणं तहा सव्वदेवाणं नेयव्वं) જેમ નારકોને એજ પ્રકારે બધા દેવોને જાણવા જોઈએ (जाव वेमाणियाणं) યાવત્ વૈમાનિકો સુધી એ પ્રમાણે સમજવું

ટીકાર્થ –પહેલા ક્રિયાઓનું નિરૂપણ કરાયું છે કિન્તુ હવે પ્રકારાન્તરથી ક્રિયાઓનું જ નિરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! ક્રિયાઓ કેટલી કહેલી છે ?

'तं जहा-आरंभिया,पारिग्गहिया,मायावत्तिया,अपच्चक्खाण वत्तियाकिरिया,मिच्छादंसणवत्तिया' तद्यथा—आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया—अप्रत्याख्यानक्रिया मिथ्यादर्शनप्रत्ययाच, तत्र आरम्भः-पृथ्वीकायिकाद्युपमर्दनं प्रयोजनं हेतु र्यस्याः सा आरम्भिकीक्रिया, परिग्रहः-धर्मोपकरणवर्जवस्तुग्रहणं धर्मोपकरणमोहश्च.परिग्रह एव पारिग्रहिकी, परिग्रहेण निर्वृत्ता पारिग्रहिकी, माया—कपट क्रोधादिः प्रत्ययो हेतु र्यस्याः सा मायाप्रत्यया सा एव क्रिया अप्रत्याख्यानम्—लेशमात्रमपि विरतिपरिणामाभावस्तद्रूपा क्रिया अप्रत्याख्यानक्रिया, मिथ्यादर्शनं प्रत्ययः कारणं यस्याः सा मिथ्यादर्शनप्रत्यया बोध्या, अथारम्भिकयादिक्रियाणां मध्ये यस्य जीवस्य यावत्यो भवन्ति तस्य तावतीः क्रियाः प्रतिपादयति-'आरंभियाणं! भंते! किरिया कस्स कज्जइ?

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्रियाएँ कितने प्रकार की कही गई है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! क्रिया पांच प्रकारकी कही गई है । वे इस प्रकार हैं—आरंभिकी पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यान क्रिया और मिथ्यादर्शनप्रत्यया । पृथ्वीकायिक आदि जीवोंका उपमर्दन आरंभ कहलाता है, और आरंभ जिसका प्रयोजन हो वह आरंभिकी क्रिया कही जाती हैं ।

धर्म के उपकरणों के सिवाय अन्य वस्तुओं को ग्रहण करना परिग्रह है । धर्मोपकरणों के प्रति ममत्व होनाभी परिग्रह है इस परिग्रहसे होनेवाली क्रिया परिग्रहिकी क्रिया कहलाती है । कपट क्रोधादि माया कहलाते हैं । माया से क्रिया लगे वह मायाप्रत्यया क्रिया है । लेश मात्र भी विरतिपरिणाम न होना अप्रत्याख्यान क्रिया है । अप्रत्याख्यान से लगने वाली क्रिया अप्रत्याख्यान क्रियाकहलाती है । मिथ्यादर्शन के निमित्त से होने वाली क्रिया मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया समझनी चाहिए ।

अब इन आरंभिकी आदि क्रियाओं मे से जिस जीवात्मा को जितनी क्रियाएँ होती हैं, उनका प्रतिपादन करते है—

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ક્રિયાઓ પાચ પ્રકારની કહેલી છે તે આ પ્રમાણે—આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા પૃથ્વીકાયિક, આદિ જીવોનુ ઉપમર્દન આરંભ કહેવાય છે, અને આરંભ જેનુ પ્રયોજન હોય તે આરંભિકી ક્રિયા કહેવાય છે. ધર્મના ઉપકરણો સિવાય અન્યવસ્તુઓનુ ગ્રહણ કરવુ તે પરિગ્રહ છે ધર્મોપકરણો પ્રત્યે મમત્વ થવુ પણ પરિગ્રહની ક્રિયા કહેવાય છે આ પરિગ્રહથી થનાવાળી અથવા લાગવાવાળી ક્રિયા પરિગ્રહિકી ક્રિયા કહેવાય છે કપટક્રોધાદિ માયા કહેવાય છે માયાથી જે ક્રિયા થાય તે માયાપ્રત્યયા ક્રિયા છે લેશ માત્ર પણ વિરતિ પરિણામ ન હોવુ અપ્રત્યાખ્યાન છે અપ્રત્યાખ્યાન થી થનારી ક્રિયા અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કહેવાય છે મિથ્યાદર્શનના નિમિત્તથી થનારી ક્રિયા મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા સમજવી જોઈએ

હવે આ આરંભિકી આદિ ક્રિયાઓમાથી જે જીવને જેટલી ક્રિયાઓ થાય છે, તેનું પ્રતિપાદન કરે છે—

हे भदन्त ! आरम्भिकी खलु क्रिया कस्य जीवस्य क्रियते—भवति ? 'क्रियते' इति कर्मकर्तरिप्रयोगः, भगवानाह—'गोयमा!' हे गौतम! 'अण्णयरस्स वि पमत्तसंजयस्स' अन्यतरस्य—एकतरस्य कस्यचित् प्रमत्तसंयतस्यापि आरम्भिकी क्रिया भवति प्रमादे विद्यमाने सति कायदुष्प्रयोगभावतः पृथिवीकायिकादेरुपमर्दसम्भवात्, अपि शब्देन यदा प्रमत्तसंयतस्यापि आरम्भिकी क्रिया भवति तदा किमुत वक्तव्यमन्येषां देशविरतिभृतीनामित्यर्थः सूच्यते, एवमग्रेऽपि यथायोगमपिशब्दभावना भावनीया, गौतमः पृच्छति—'परिग्गहियाणं भंते ! किरिया कस्स कज्जइ ?' हे भदन्त ! पारिग्रहिकी खलु क्रिया कस्य जीवस्य क्रियते-भवति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम ! 'अण्णयरस्स वि संजयासंजयस्स' संयतासंयतस्य देशविरतस्यापि अन्यतरस्य-एकतरस्य कस्यचित् पारिग्रहिकीक्रिया भवति तस्यापि परिग्रहधारणात्, गौतमःपृच्छति-'मायावत्तिया णं भंते किरिया कस्स कज्जइ?'हे भदन्त! मायाप्रत्यया खलु क्रिया कस्य जीवस्य क्रियते-

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! आरंभिकी क्रिया किस जीव को होती है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! किसी प्रमत्त संयत को भी आरंभिकी क्रिया होती है। इसका कारण यह है की प्रमाद के होने पर काय का दुर्व्यापार होता है और उससे पृथ्वीकायिक आदि का उपमर्दन हो जाता है।

सूत्र में 'वि—अपि, अर्थात् 'भी' शब्द के प्रयोग से यह सूचित किया गया है की जब प्रमत्त संयत को भी आरंभिकी क्रिया लग जाती है, तब देशविरत आदि का तो कहना ही क्या हैं, इसी प्रकार आगे भी अवि (भी) से इसी प्रकार का आशय समझ लेना चाहिए।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! पारिग्रहिकी क्रिया किस जीव को होती है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! किसी भी देश विरत—संयतासंयत को भी—पारिग्रहिकी क्रिया होती है क्यों की वह भी परिग्रहका धारक होता है।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मायाप्रत्यया क्रिया किस जीव को होती है ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! આરંભિકી ક્રિયા કયા જીવને થાય છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઇ પ્રમત્ત સંયતને પણ આરંભિકી ક્રિયા થાય છે. તેનું કારણ એ છે કે પ્રમાદ થતા કાયનો દુર્વ્યાપાર થાય છે અને તેનાથી પૃથ્વીકાયિક આદિનું ઉપમર્દન થઇ જાય છે

સૂત્રમા 'वि-अपि, અર્થાત્ भी શબ્દના પ્રયોગથી એ સૂચિત કરેલુ છે કે જ્યારે પ્રમત્ત સંયતને પણ આરંભિકી ક્રિયા લાગી જાય છે, ત્યારે દેશવિરત આદિનું તો કહેવું જ શું, એ પ્રકારે આગળ પણ अवि (પણ) થી આ પ્રકારનો આશય સમજી લેવો જોઇએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! પારિગ્રહિકી ક્રિયા કયા જીવને થાય છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઇ પણ દેશ વિરત-સંયતાસંયતને પણ પારિગ્રહિકી ક્રિયા થાય છે, કેમકે તે પણ પરિગ્રહનો ધારક થાય છે.

भवति?भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'अण्णयरस्स वि अपमत्तसंजयस्स' अप्रमत्त संयतस्यापि अन्यतरस्य-एकतरस्य कस्यचित् जीवस्य मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते-भवति प्रवचनोड्डाहप्रच्छादनार्थं वल्लीकरणसमुद्देशादिषु मायाप्रत्यया क्रिया सद्भावात् गौतमः पृच्छति-, अपच्चाक्खाणकिरिया णं भंते! कस्स कज्जइ?' हे भदन्त! अप्रत्याख्यान क्रिया खलु कस्य जीवस्य क्रियते भवति? भगवानाह 'गोयमा' हे गौतम! 'अण्णयरस्स वि अपच्चक्खाणिस्स' अप्रत्याख्यानिनोऽपि अन्यतरस्य कस्यचिज्जीवस्य अप्रत्याख्यानक्रिया क्रियते-भवति तथा च अप्रत्याख्यानक्रिया अन्यतरस्यापि अप्रत्याख्यायिनो भवति, गौतमः पृच्छति-' मिच्छादंसणवत्तिया णं भंते! किरिया कस्स कज्जइ?' हे भदन्त! मिथ्यादर्शनप्रत्यया खलु क्रिया कस्य जीवस्य क्रियते-भवति? भगवानाह-'गोयमा!'हे गौतम!' अण्णयरस्सावि मिच्छादंसणिस्स'-मिथ्यादर्शनिनोऽपि अन्यतरस्य एकतरस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया भवति ता एव क्रियाश्चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह- 'नेरइयाणं भंते! कइ किरियाओ पण्णत्ताओ?' हे भदन्त! नैरयिकाणां कति क्रियाः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-

श्री भगवान्-हे गौतम! किसी अप्रमत्त संयत को भी मायाप्रत्यया क्रिया होती है, क्योंकि प्रवचन की अवहेलना को ढंकने के लिए मायाप्रत्यया क्रिया लग जाती है। यह क्रिया कषाय होने से लगती है।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्! अप्रत्याख्यान क्रिया किस जीव को लगती है?

श्री भगवान्-हे गौतम! किसी भी प्रत्याख्यान न करने वालों को अप्रत्याख्यान क्रिया लगती है।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्! मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया किस जीव को लगती है?

श्री भगवान्-हे गौतम! किसी भी मिथ्यादृष्टिको मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया लगती है?

अब चौवीस दंडकों के आधारपर इन्हीं क्रियाओं का निरूपण किया जाता है-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्! नारक जीवों को कितनी क्रियाएँ होती है?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! માયાપ્રત્યયા ક્રિયા ક્યા જીવને થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! કોઇ અપ્રમત્ત સયતને પણ માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, કેમકે પ્રવચનની અવહેલના ને વધારવાથી માયાપ્રત્યયા ક્રિયા લાગે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા ક્યા જીવને લાગે છે?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ! કોઈપણ પ્રત્યાખ્યાન ન કરનારને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા લાગે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા ક્યા જીવને લાગે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! કોઇ પણ મિથ્યાદષ્ટિને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા લાગે છે

હવે ચોવીસ દંડકોના આધાર પર આજ ક્રિયાઓનુ નિરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! નારક જીવોને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે છે?

'गोयमा !' हे गौतम! 'पंच किरियाओ पण्णत्ताओ' नैरयिकाणां पञ्च क्रियाः प्रज्ञप्ताः- 'तं जहा आरंभिया जाव मिच्छादंसणवत्तिया'-आरम्भिकी क्रियायावत्-पारिग्रहिकी मायाप्रत्यया अप्रत्याख्यानक्रिया मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया च' 'एवं जाव वेमाणिया णं' एवम्-नैरयिकाणामिव यावत्-पृथिवीकायिकादीनामेकेन्द्रियाणां द्वित्रि-चतुरिन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणां वानव्यन्तराणां ज्योतिष्काणां वैमानिकानाञ्च आरम्भिक्यादि पञ्च क्रियाः प्रज्ञप्ताः अथ पञ्चानामपि क्रियाणां परस्परमविनाभावं प्ररूपयितुमाह-'जस्स णं भंते ! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स परिग्गहिया किं कज्जइ ?' हे भदन्त ! यस्य खलु जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते-भवति तस्य जीवस्य पारिग्रहिकी क्रिया किं क्रियते-भवति ? एवम् 'जस्स पारिग्गहिया किरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया कज्जइ?' यस्य जीवस्य पारिग्रहिकी क्रिया क्रियते-भवति तस्य किम् आरम्भिकी क्रिया क्रियते-भवति ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! पांच क्रियाएँ लगती हैं। वे इस प्रकार हैं-आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यान क्रिया और मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया। नारकजीवों के समान पृथ्वीकायिक, आदि एकेन्द्रियों को, द्वीन्द्रियों को त्रीन्द्रियों को, चतुरिन्द्रियों को तिर्यंच पंचेन्द्रियों को मनुष्यों को वानव्यन्तरों को, ज्योतिष्कों तथा वैमानिकों को आरंभिकी आदि पांचों क्रियाएँ कही हैं।

अब पांचो क्रियाओं का परस्पर अविनाभाव कहते हैं—

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जिस जीव को आरंभिकी क्रिया होती है, क्या उसे पारिग्रहिकी क्रिया भी होती है? और जिस जीवको पारिग्रहिकी क्रिया होती है, उसको क्या आरंभिकी क्रिया भी होती है ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! जिस जीव को आरंभिकी क्रिया होती है, उसे पारिग्रहीकी क्रिया कदाचित् होती है-कदाचित् नहीं भी होती है। किन्तु जिस

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પાચ ક્રિયાઓ લાગે છે તે આ પ્રકારે છે-આરંભિકી પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા

નારકોની સમાન, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોને દ્વીન્દ્રિયોને ત્રીન્દ્રિયોને ચતુરિન્દ્રિયોને, તિર્યંચ પચેન્દ્રિયોને, મનુષ્યોને, વાનવ્યન્તરોને, જ્યોતિષ્કોને તથા વૈમાનિકોને આરંભિકી આદિ પાચ ક્રિયાઓ કહી છે

હવે પાચે ક્રિયાઓનો પરસ્પર અવિનાભાવ કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે, શુ તેને પારિગ્રહિકી ક્રિયા પણ થાય છે? અને જે જીવને પારિગ્રહિકી ક્રિયા થાય છે, તેને શુ આરંભિકી ક્રિયા પણ થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને પારિગ્રહિકી ક્રિયા-કદાચિત થાય છે, કદાચિત્ નથી પણ થતી. કિન્તુ જે જીવને પારિગ્રહિકી ક્રિયા થાય છે તેને

भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जस्स णं जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ? तस्स पारिग्गहिया सिय कज्जइ? सिय नो कज्जइ' यस्य खलु जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते भवति तस्य अप्रमत्तसंयतस्य जीवस्य पारिग्रहिकी क्रिया स्यात् कदाचित् क्रियते-भवति, स्यात्-कदाचित् नो प्रमत्तसंयतस्य क्रियते-भवति किन्तु 'जस्स पुण पारिग्गहिया किरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया णियमा कज्जइ' यस्य पुनः पारिग्रहिकी क्रिया क्रियते भवति तस्य आरम्भिकी क्रिया नियमात् नियमतः क्रियते-भवति गौतमः पृच्छति-'जस्स णं भंते! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ पुच्छा' हे भदन्त! यस्य खलु जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते—भवति तस्य किं मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते भवति? एव यस्य मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते-भवति तस्य किम् आरम्भिकी क्रिया क्रियते-भवति? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जस्स णं जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स मायावत्तिया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स पुण मायावत्तिया किरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ' यस्य खलु जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते-भवति तस्य मायाप्रत्यया क्रिया नियमात्-नियमतः क्रियते भवत्येव किन्तु यस्य पुन जीवस्य मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते भवति तस्य आरम्भिकी क्रिया स्यात्-कदाचित् क्रियते-भवति स्यात् कदाचित् न क्रियते नो भवति, तत्र अप्रमत्तसंयतस्य मायाप्रत्यया क्रियावतोऽपि आरम्भिकी क्रिया न भवति! तदन्यस्य

जीवको पारिग्रहिकी क्रिया होती हैं उस जीवको आरंभिकी क्रिया नियमसे होती है।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्! जिस जीवको आरंभिकी क्रिया होती है, उसको क्या मायाप्रत्यया क्रिया होती है? इसी प्रकार जिसको मायाप्रत्यया क्रिया होती है उसे क्या आरंभिकी क्रिया भी होती है?

श्री भगवान्—हे गौतम! जिस जीव को आरंभिकी क्रिया होती है, उसे मायाप्रत्यया क्रिया नियम से होती है और जिसको मायाप्रत्यया क्रिया होती है उसे आरंभिकी क्रिया कदाचित् होती, है कदाचित् नहीं होती है, क्यों की अप्रमत्त संयत को मायाप्रत्यया क्रिया होने पर भी आरंभिकी क्रिया नहीं होती है, उससे भिन्न जीवों को होती ह।

આરંભિકી ક્રિયા નિયમથી થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને શુ માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે? એ પ્રકારે જેને માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને શુ આરંભિકી ક્રિયા પણ થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાયછે, તેને માયાપ્રત્યયા ક્રિયા નિયમથી થાય જ છે અને જેને માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે,તેને આરંભિકી ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી, કેમકે અપ્રમત્ત સંયતને માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થવા છતા આરંભિકી

तु भवत्येवेति भावः'। श्री गौतमः पृच्छति—'जस्स णं भंते ! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स अपच्चक्खाणकिरिया पुच्छा ?' हे भदन्त ! यस्य खलु जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते-भवति, तस्य किम् अप्रत्याख्यानक्रिया क्रियते भवति? एवं यस्य अप्रत्याख्यानक्रिया भवति तस्य किम् आरम्भिकी क्रियापि भवति ? इति पृच्छा' भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जस्स जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स अपच्चक्खाणकिरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ जस्स पुण अपच्चक्खाणकिरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया णियमा कज्जइ' यस्य जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते–भवति तस्य अप्रत्याख्यानक्रिया स्यात्–कदाचित् कस्यचित् क्रियते भवति, स्यात् कदाचित् कस्यचिन्नो क्रियते–न भवति, तत्र प्रमत्तसंयतस्य देशविरतस्य च आरम्भिक्याः क्रियायाःसत्त्वेऽपि–विद्यमानत्वेऽपि अप्रत्याख्यानक्रिया न भवति तदन्यस्य तु अविरतसम्यग्दृष्टयादे रप्रत्याख्यानक्रिया भवतीति भावः किन्तु यस्य पुन र्जीवस्य अप्रत्याख्यानक्रिया क्रियते–भवति तस्य आरम्भिकी क्रिया नियमात्

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् जिस जीव को आरंभिकी क्रिया होती है, क्या उसे अप्रत्याख्यान क्रिया होती है, इसी प्रकार जिस जिवको अप्रत्याख्यान क्रिया होती है, उसे क्या आरंभिकी क्रिया होती है ?

श्री भगवान्–हे गौतम ! जिस जीवको आरंभिकी क्रिया होती है, उसे अप्रत्याख्यान क्रिया कदाचित् होती है,कदाचित् नहीं होती है'मगरजिस जीवको अप्रत्याख्यान क्रिया होती है, उसे आरंभिकी क्रिया नियम से होती है। जैसे प्रमत्तसंयत एवं देशविरत को आरंभिकी क्रिया तो होती है, परन्तु अप्रत्याख्यान क्रिया नहीं होती है किन्तु अविरत सम्यग्दृष्टी आदि को अप्रत्याख्यान क्रिया होती है। किन्तु जिस जीव कोअप्रत्याख्यान क्रिया लगती है,उसे आरंभिकी क्रिया नियम से लगती

ક્રિયા નથી થતી, તેનાથી ભિન્ન જીવોને થાય છે.

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે તેને શું અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા પણ થાય છે ? અને એજ પ્રમાણે જે જીવને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે તેને શું આરંભિકી ક્રિયા પણ થાય છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાયછે તેને શું અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે? અને એજ પ્રમાણે જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને શું આરંભિકી ક્રિયા પણ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે તેને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી પણ થતી પણ જેને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે, તેને આરંભિકી ક્રિયા નિયમથી થાય છે, જેમ પ્રમત્તસંયત તેમજ દેશ વિરતને આરંભિકી ક્રિયા તો થાય છે, પરન્તુ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા નથી થતી, પણ અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે. કિન્તુ જે જીવને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા લાગે છે, તેને આરંભિકી ક્રિયા નિયમથી

नियमतः क्रियते—भवत्येव, अप्रत्याख्यानिनोऽवश्यमारम्भक्रियायाः सद्भावात् 'एवं मिच्छादंसणवत्तियाए वि समं' एवम् अप्रत्याख्यानक्रिययेव मिथ्यादर्शनप्रत्यययाऽपि क्रियया समम् सह आरम्भिकी क्रिया संचारणीया, तथा च यस्य जीवस्य आरम्भिकी क्रिया भवति तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया कदाचित् कस्यचिद् भवति कदाचित् कस्यचिन्न भवति प्रागुक्तयुक्तेः किन्तु यस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया भवति तस्यारम्भिकी क्रिया नियमतो भवत्येव मिथ्यादर्शनिनोऽवश्यमारम्भ क्रियाया सद्भावात् 'एवं पारिग्गहिया वि तिहिं उवरिल्लाहि समं संचारेयव्वा' एवम् आरम्भिकी क्रियोक्त रीत्या पारिग्रहिकी क्रियाऽपि तिसृभिरुपरितनिभिः क्रियाभिः माया प्रत्ययाऽप्रत्याख्यानक्रिया मिथ्यादर्शनप्रत्ययरूपाभिः समं सह संचारयितव्या —अभिलापनीया, तथा च यथा आरम्भिकी क्रिया चतसृभिः पारिग्रहिकी प्रभृतिभिः सहाभिलापिता स्तथा पारिग्रहिकी क्रिया तिसृभिः मायाप्रत्यया प्रभृतिभिः सहाभिलापयितव्येत्यर्थः 'जस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ तस्स उवरिल्लाओ दो वि सिय कज्जंति, सिय नो कज्जंति' यस्य जीवस्य मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते भवति

है, क्यों की जो प्रत्याख्यानी नहीं है वह आरंभ करता ही हैं।

जैसे आरंभिकी क्रिया का अप्रत्याख्यानक्रिया के साथ संबंध कहा है वैसे ही उसका मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया के साथ भी संबंध समझ लेना चाहिए। अर्थात् जिस जीव को आरंभिकी क्रिया होती है, उस जीवको मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया कदाचित् होती है एवं कदाचित् नहीं होती, किन्तु जिसको मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है, उसे आरंभिकी क्रिया नियम से होती है। क्यों की जो मिथ्यादृष्टि होता है, उसमें आरंभ अवश्य पाया जाता है।

इसी प्रकार पारिग्रहिकी क्रिया का भी आगे के तीन क्रियाओं के साथ अन्वय समझलेना चाहिए। आर्थात् जैसे आरंभिकी क्रिया का पारिग्रहिकी क्रिया वगैरह चार क्रियाओं के साथ संबंध बतलाया गया हैं। उसी प्रकार पारिग्रहिकी क्रिया का आगे की तीन क्रियाओं के साथ संबंध समझना चाहिए।

થાય છે, કેમકે જે પ્રત્યાખ્યાની નથી તે આરંભ કરેજ છે

જેમ આરંભિકી ક્રિયાનો અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાની સાથે સમ્બન્ધ કહ્યો-તેવોજ તેનો મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયાની સાથે પણ સમ્બન્ધ સમજવો જોઈએ અર્થાત્ જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી, પરન્તુ જેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને આરંભિકી ક્રિયા નિયમથી થાય છે કેમકે તે મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે, તેમનામા આરંભ અવશ્ય મળે છે

એજ પ્રકારે પારિગ્રહિકી ક્રિયાનો પણ આગળની ત્રણ ક્રિયાઓ સાથે અન્વય સમજવો જોઈએ અર્થાત્ જેવો આરંભિકી ક્રિયાનો પારિગ્રહિકી વિગેરે ચાર ક્રિયાઓની સાથે સમ્બન્ધ બતાવેલો છે તેજ પ્રકારે અહીં પારિગ્રહિકી ક્રિયાનો આગળની ત્રણ ક્રિયાઓની સાથે સમ્બન્ધ સમજવો જોઈએ,

तस्य उपरितन्यौ द्वे अपि अप्रत्याख्यानक्रिया मिथ्यादर्शनप्रत्यया रूपे क्रिये स्यात् कदाचित् कस्यचित् क्रियेते भवतः, स्यात् कदाचित् कस्यचिन्नो क्रियेते न भवतः किन्तु 'जस्स उवरिल्लओ दो कज्ज ति तस्स मायावत्तिया णियमा कज्जइ' यस्य पुन जीवस्य उपरितन्यौ द्वे–अप्रत्याख्यानक्रिया मिथ्यादर्शनप्रत्ययारूपे क्रिये क्रियेते-भवतः, तस्य मायाप्रत्यया क्रिया नियमात् नियमतः क्रियते-भवत्येव, प्रागुक्तयुक्तेः, 'जस्स अपच्चक्खाणकिरिया कज्जइ तस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ, जस्स-पुण मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ तस्स अपच्चक्खाणकिरिया णियमा कज्जइ ?' यस्य जीवस्य अप्रत्याख्यानक्रिया क्रियते-भवति तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्ययाक्रिया स्यात् कदाचित् कस्यचित् क्रियते भवति स्यात् कदाचित् कस्यचित् नो क्रियते न भवति' किन्तु यस्य पुन मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया कियते–भवति तस्य अप्रत्याख्यान क्रिया नियमात् नियमतः क्रियते भवत्येव प्रागुपपादितत्वात्। अथ उपर्युक्तर्थमेव चतुर्विंशतिदण्डक्रमेण प्ररूपयति–'नेरइयस्स आइल्लियाओ चत्तारि परोप्परं नियमा कज्जंति' नैरयिकस्य आदिमाश्चतस्रः–आरम्भिकी क्रिया पारिग्रहिकीमायाप्रत्यया अप्रत्याख्यान क्रिया च परस्परं नियमात्–नियमतः क्रियन्ते–भवन्त्येव 'जस्स एयाओ

जिस जीव को मायाप्रत्यया क्रिया होती हैं, उसको आगे की दो अर्थात् अप्रत्याख्यान क्रिया और मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रियाए कदाचित् होती हैं और कदाचित् नहीं भी होती हैं किन्तु जिस जीव को अन्त की दो क्रियाएँ होती है उस जीवको मायाप्रत्यया क्रिया नियम से होती है। इस विषय में युक्ति पूर्ववत् ही समझना चाहिए। जिस जीव को अप्रत्याख्यान क्रिया होती है, उसको मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया कदाचित् होती है कदाचित् नहीं भी होती हैं, मगर जिस जीवको मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती हैं' उसे अप्रत्याख्यान क्रिया अवश्य ही होती है इस विषय में पहले कहा जा चुका हैं।

अब यही बात फिर चौवीस दण्डकों कि क्रिया से प्ररूपित की जाती है, यथा नारक जीव को आरंभिकी चार क्रियाएँ अर्थात् आरंभिकी क्रिया पारिग्रहिकी क्रिया

જે જીવને માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને આગળની બે અર્થાત્ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યા દર્શન ક્રિયાઓ કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી પણ થતી, કિન્તુ જે જીવને અન્તની બે ક્રિયાઓ થાય છે. તેને માયાપ્રત્યયા ક્રિયાનિયમથી થાય છે એ વિષયમા યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજવી જોઇએ

જે જીવને અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા થાય છે, તેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે કદાચિત્ નથી થતી, પણ જેને મિથ્યા દર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા થાયછે, તેને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અવશ્ય થાય છે. એ વિષયમા પહેલા કહેલુ છે

હવે એજ વાત ચોવીસ દડકોના ક્રમે પ્રરૂપિત કરાય છે યથા–
નારક જીવને આરભની ચાર ક્રિયાઓ અર્થાત્ આરભિકી પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા

नियमतः क्रियते—भवत्येव, अप्रत्याख्यानिनोऽवश्यमारम्भक्रियायाः सद्भावात् 'एवं मिच्छादंसणवत्तियाए वि समं' एवम् अप्रत्याख्यानक्रिययेव मिथ्यादर्शनप्रत्ययताऽपि क्रियया समम् सह आरम्भिकी क्रिया संचारणीया, तथा च यस्य जीवस्य आरम्भिकी क्रिया भवति तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया कदाचित् कस्यचिद् भवति कदाचित् कस्यचिन्न भवति प्रागुक्तयुक्तेः किन्तु यस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया भवति तस्यारम्भिकी क्रिया नियमतो भवत्येव मिथ्यादर्शनिनोऽवश्यमारम्भ क्रियाया सद्भावात् 'एवं पारिग्गहिया वि तिहिं उवरिल्लाहिं समं संचारेयव्वा' एवम् आरम्भिकी क्रियोक्त रीत्या पारिग्रहिकी क्रियाऽपि तिसृभिरुपरितनिभिः क्रियाभिः माया प्रत्ययाऽप्रत्याख्यानक्रिया मिथ्यादर्शनप्रत्ययरूपाभिः समं सह संचारयितव्या —अभिलापनीया, तथा च यथा आरम्भिकी क्रिया चतसृभिः पारिग्रहिकी प्रभृतिभिः सहाभिलापिता स्तथा पारिग्रहिकी क्रिया तिसृभिः मायाप्रत्यया प्रभृतिभिः सहाभिलापयितव्येत्यर्थः 'जस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ तस्स उपरिल्लाओ दो वि सिय कज्जंति, सिय नो कज्जंति' यस्य जीवस्य मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते भवति

है, क्यों की जो प्रत्याख्यानी नहीं है वह आरंभ करता ही है।

जैसे आरंभिकी क्रिया का अप्रत्याख्यानक्रिया के साथ संबंध कहा है वैसे ही उसका मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया के साथ भी संबंध समझ लेना चाहिए। अर्थात् जिस जीव को आरंभिकी क्रिया होती है, उस जीवको मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया कदाचित् होती है एव कदाचित् नहीं होनी, किन्तु जिसको मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है, उसे आरंभिकी क्रिया नियम से होती है। क्यों की जो मिथ्यादृष्टि होता है, उसमें आरंभ अवश्य पाया जाता है।

इसी प्रकार पारिग्रहिकी क्रिया का भी आगे के तीन क्रियाओं के साथ अन्वय समझलेना चाहिए। आर्थात् जैसे आरंभिकी क्रिया का पारिग्रहिकी क्रिया वगैरह चार क्रियाओं के साथ संबंध बतलाया गया हैं। उसी प्रकार पारिग्रहिकी क्रिया का आगे की तीन क्रियाओं के साथ संबंध समझना चाहिए।

થાય છે, કેમકે જે પ્રત્યાખ્યાની નથી તે આરંભ કરેજ છે

જેમ આરંભિકી ક્રિયાને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાની સાથે સમ્બન્ધ કહ્યો—તેવોજ તેનો મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયાની સાથે પણ સમ્બન્ધ સમજવો જોઈએ અર્થાત્ જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી, પરન્તુ જેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને આરંભિકી ક્રિયા નિયમથી થાય છે કેમકે તે મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે, તેમનામા આરંભ અવશ્ય મળે છે

એજ પ્રકારે પારિગ્રહિકી ક્રિયાનો પણ આગળની ત્રણ ક્રિયાઓ સાથે અન્વય સમજવો જોઈએ અર્થાત્ જેવો આરંભિકી ક્રિયાનો પારિગ્રહિકી વિગેરે ચાર ક્રિયાઓની સાથે સમ્બન્ધ બતાવેલો છે તેજ પ્રકારે અહીં પારિગ્રહિકી ક્રિયાનો આગળની ત્રણ ક્રિયાઓની સાથે સબન્ધ સમજવો જોઈએ,

तस्य उपरितन्यौ द्वे अपि अप्रत्याख्यानक्रिया मिथ्यादर्शनप्रत्यया रूपे क्रिये स्यात् कदाचित् कस्यचित् क्रियेते भवतः, स्यात् कदाचित् कस्यचिन्नो क्रियेते न भवतः किन्तु 'जस्स उवरिल्लओ दो कज्ज ति तस्स मायावत्तिया णियमा कज्जइ' यस्य पुन जीवस्य उपरितन्यौ द्वे–अप्रत्याख्यानक्रिया मिथ्यादर्शनप्रत्ययारूपे क्रिये क्रियेते-भवतः, तस्य मायाप्रत्यया क्रिया नियमात् नियमतः क्रियते-भवत्येव, प्रागुक्तयुक्तेः, 'जस्स अपच्चक्खाणकिरिया कज्जइ तस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ, जस्स-पुण मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ तस्स अपच्चक्खाणकिरिया णियमा कज्जइ ?' यस्य जीवस्य अप्रत्याख्यानक्रिया क्रियते-भवति तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्ययाक्रिया स्यात् कदाचित् कस्यचित् क्रियते भवति स्यात् कदाचित् कस्यचित् नो क्रियते न भवति' किन्तु यस्य पुन मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते–भवति तस्य अप्रत्याख्यान क्रिया नियमात् नियमतः क्रियते भवत्येव प्रागुपपादितत्वात्। अथ उपर्युक्तार्थमेव चतुर्विंशतिदण्डक्रमेण प्ररूपयति–'नेरइयस्स आइल्लियाओ चत्तारि परोप्परं नियमा कज्जंति' नैरयिकस्य आदिमाश्चतस्रः–आरम्भिकी क्रिया पारिग्रहिकीमायाप्रत्यया अप्रत्याख्यान क्रिया च परस्परं नियमात्–नियमतः क्रियन्ते–भवन्त्येव ' जस्स एयाओ

जिस जीव को मायाप्रत्यया क्रिया होती है, उसको आगे की दो अर्थात् अप्रत्याख्यान क्रिया और मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रियाए कदाचित् होती हैं और कदाचित् नहीं भी होती हैं किन्तु जिस जीव को अन्त की दो क्रियाएँ होती है उस जीवको मायाप्रत्यया क्रिया नियम से होती है। इस विषय में युक्ति पूर्ववत् ही समझना चाहिए। जिस जीव को अप्रत्याख्यान क्रिया होती है, उसको मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया कदाचित् होती है कदाचित् नहीं भी होती है, मगर जिस जीवको मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती हैं' उसे अप्रत्याख्यान क्रिया अवश्य ही होती है इस विषय में पहले कहा जा चुका है।

अब यही बात फिर चौवीस दण्डकों कि क्रिया से प्ररूपित की जाती है, यथा नारक जीव को प्रारंभिकी चार क्रियाएँ अर्थात् आरंभिकी क्रिया पारिग्रहिकी क्रिया

જે જીવને માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને આગળની બે અર્થાત્ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યા દર્શન ક્રિયાઓ કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી પણ થતી, કિન્તુ જે જીવને અન્તની બે ક્રિયાઓ થાય છે. તેને માયાપ્રત્યયા ક્રિયાનિયમથી થાય છે એ વિષયમા યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજવી જોઇએ

જે જીવને અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા થાય છે, તેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે કદાચિત્ નથી થતી, પણ જેને મિથ્યા દર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા થાયછે, તેને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અવશ્ય થાય છે. એ વિષયમા પહેલા કહેલુ છે

હવે એજ વાત ચોવીસ દડકોના ક્રમે પ્રરૂપિત કરાય છે યથા–
નારક જીવને આરભની ચાર ક્રિયાઓ અર્થાત્ આરભિકી પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા

चत्तारि कज्जंति तस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया भइज्जइ' यस्य–नैरयिकादिजीवस्य एताश्चतस्र आरम्भिक्यादि क्रियाः क्रियन्ते भवन्ति तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया भज्यते -भजनया भवति-स्याद्भवति स्यान्नेति किन्तु-'जस्स पुण मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ तस्स एयाओ चत्तारि नियमा कज्जंति' यस्य पुनर्जीवस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते तस्य एताश्चतस्रः आरम्भिकीप्रभृतिक्रियाः नियमात्–नियमतः क्रियन्ते -भवन्त्येव, तथा च नैरयिकादि उत्कृष्टेनापि अविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थानकं यावन्न, ततः परं भवति तेन नैरयिकाणामाद्याश्चतस्र आरम्भिक्यादिक्रियाः परस्परमविनाभाविन्यो भवन्ति, मिथ्यादर्शनक्रिया प्रति तु अनेकान्तवादः, मिथ्यादृष्टेरेव मिथ्यादर्शनक्रिया भवति नान्यस्य, यस्य तु मिथ्यादर्शनक्रिया भवति तस्य आद्याश्चतस्रो नियमतो भवन्त्येव मिथ्यादर्शने सति आरम्भिक्यादीनामवश्यंभावात्, इति फलितम्, 'एवं जाव थणिय-

---

मायाप्रत्यया क्रिया एवं अप्रत्याख्यान क्रिया परस्पर अवश्य होती हैं, मगर जिसको ये चारों क्रियाएँ होती हैं। उसे मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया भजना से होती हैं अर्थात् इन चारों के साथ मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया हो भी सकती हैं और नहीं भी हो सकती। उसका होना निश्चित नहीं है—अगर कोई नारक मिथ्या-दृष्टि है तो उसको होती है और जो सम्यग्दृष्टि नारक हैं, उसे नहीं होती मगर जिस जीव को मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती हैं. उसे पहले की चार क्रियाएँ अवश्य होतीहैं।

नारक जीव को अधिक से अधिक चौथा अविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थान होता हैं उससे आगे का कोई गुणस्थान नहीं हो सकता, इस कारण उसमें चारों प्रारंभिकी क्रियाओं का अविनाभाव हैं, मगर मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया के लिए ऐसा नहीं कहा जा सकता। उसकी भजना है.। यदि नारक मिथ्यादृष्टि है तो उसे मिथ्या-दर्शनप्रत्यया क्रिया होती हैं, अगर सम्यग्दृष्टि हैं तो उसे नहीं होती। हां जिसे मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होतो हैं, उसे प्रारंभ की चार क्रियाएँ नियम

તેમજ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા પરસ્પર અવશ્ય થાય છે પણ જેને આ ચારે ક્રિયાઓ થાય છે, તેને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા વિકલ્પથી થાય છે અર્થાત્ આ ચારેની સાથે સાથે મિથ્યા-દર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા થઈ પણ શકે છે અને નથી પણ થતી તેનુ હોવુ નિશ્ચિત નથી–અ ગર કોઇ નારકજીવ મિથ્યાદષ્ટિ હોય તો તેને થાય છે અને જે સમ્યગ્દષ્ટિ છે, તેને નથી હોતી પણ જે જીવને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને આગળની ચાર ક્રિયાઓ અવશ્ય થાય છે.

નારક જીવને અધિકથી અધિક ચોથું અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાન થાય છે તેનાથી આગળનું કોઇગુણસ્થાન નથી થઇ શકતુ, એ કારણે તેનામાં ચારે આરંભિકી ક્રિયાઓના અવિનાભાવ છે, પણ મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા ને માટે એવુ નથી કહી શકાતુ જો નારક મિથ્યાદષ્ટિ હોય તો તેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, અગર સમ્યગ્દષ્ટિ હોય તો તેને નથી

कुमारस्स' एवम्-नैरयिकस्येव यावत्-असुरकुमारस्य नागकुमारस्य सुवर्णकुमारस्य अग्निकुमारस्य विद्युत्कुमारस्य उदधिकुमारस्य द्वीपकुमारस्य पवनकुमारस्य स्तनितकुमारस्य चाद्याश्चतस्रः क्रियाः परस्परं नियमतोऽविनाभाविन्यो भवन्ति, मिथ्यादर्शनप्रत्या तु कदाचिद् भवति कदाचिन्न भवति, 'पुढविकाइयस्स जाव चउरिंदियस्स' पंचवि परोप्परं नियमा कज्जंति!' पृथिवीकायिकस्य यावत् अप्कायिकस्य तेजस्कायिकस्स वायुकायिकस्य वनस्पतिकायिकस्य द्वीन्द्रियस्य त्रीन्द्रियस्य चतुरिन्द्रियस्य च पञ्चापि आरम्भिकी प्रभृति मिथ्यादर्शनप्रत्ययान्ताः क्रियाः परस्परं नियमाद्-अविनाभाविन्यः क्रियन्ते-भवन्ति, पृथिवीकायिकादीनां मिथ्यादर्शनक्रियाया अपि अवश्यंभावात्, 'पंचिदियतरिक्खजोणियस्स आइल्लियाओ तिण्णि वि परोप्परं नियमा कज्जंति' पञ्चे-

से होती हैं, क्यों की मिथ्यात्व के सद्भाव में शेष चारों क्रियाएँ अवश्य होती हैं,

नारक के विषय में जैसा कहा है, वैसा ही कथन यहांपर असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार, और स्तनितकुमार देवों के संबंध में भी समझना चाहिए। उनको भी चार क्रियाएँ होती है, मगर मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया कदाचित् होती है, कदाचित् नहीं भी होती।

पृथ्वीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतीकायिक, द्वीन्द्रिय, त्रिन्द्रिय, एवं चतुरिन्द्रिय को आरंभिकी आदि पांचों क्रियाएँ परस्पर नियमसे होती हैं। उन पांचोका इन जीवों में अविनाभाव निश्चित है। क्योंकि ये सब मिथ्यादृष्टि होते हैं, अतः उनमें पांचों क्रियाएँ होती ही हैं।

पंचेन्द्रियतिर्यंच योनिक जीव को प्रारंभिकी तीन क्रियाएँ—आरंभिकी, पारिग्रहिकी और मायाप्रत्यया परस्पर नियमसे अवश्य होती है, क्योंकि देशविर-

હોતી હા જેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને શરૂઆતની ચાર ક્રિયાઓ નિયમથી થાય છે, કેમકે મિથ્યાત્વના સદ્ભાવમા શેષ ચાર ક્રિયાઓ અવસ્ય થાય છે

નારકના વિષયમા જેવુ કહ્યુ છે, તેવુ જ કથન અસુરકુમાર, નાગકુમાર સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિકકુમાર પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર નાસમ્બન્ધમા પણ સમજવુ જોઈએ. તેમને પણ ચાર ક્રિયાઓ થાય છે, પણ મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી

પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયને આરભિકી આદિ પાચ ક્રિયાઓ પરસ્પર નિયમથી થાય છે આ પાચેનો તે જીવોમા અવિનાભાવ નિશ્ચિત છે, કેમકે આ બધા મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે, તેથી તેઓમા પાચે ક્રિયાઓ થાય છે

પચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિક જીવને પ્રારભિકી ત્રણ ક્રિયાઓ—આરભિકી, પારિગ્રહિકી અને માયાપ્રત્યયા પરસ્પર નિયમથી અવસ્ય થાય છે કેમકે દેશવિરત ગુણસ્થાન સુધી

न्द्रियतिर्यग्योनिकस्य आद्यास्तिस्रोऽपि क्रियाः आरम्भिकी पारिग्रहिकी मायाप्रत्यया च परस्परं नियमाद्-अविनाभाविन्यः क्रियन्ते-भवन्ति. देशविरतिं यावदासां तिसृणां क्रियाणामवश्यंभावात्, अन्तिमाभ्यां द्वाभ्याम् अप्रत्याख्यानक्रिया मिथ्यादर्शनप्रत्यया भ्यां सह अनेकान्तवादः ते द्वे कादाचिद् भवतः, कदाचित् नो भवत इत्यभिप्रायेणाह-'जस्स एयाओ कज्जंति तस्स उवरिल्लिया दोण्णि भइज्जंति' यस्य एताः-आद्या स्तिस्रः क्रियन्ते—भवन्ति तस्य उपरितन्यौ अन्तिमे द्वे क्रिये भज्येते-भजनया अनैकान्तिकतया भवतः, स्यात् भवतः स्यात् नो भवतः देशविरतस्य न भवतः तदन्यस्य भवत इत्यर्थः, किन्तु-'जस्स उवरिल्लाओ दोण्णि कज्जंति तस्स एयाओ तिण्णि वि णियमा कज्जंति 'यस्य उपरितन्यौ-अन्तिमे द्वे क्रिये क्रियेते-भवतः, तस्य एताः-आद्यास्तिस्रोऽपि क्रियाः नियमात् परस्परमविनाभाविन्यः क्रियन्ते-भवन्ति, तथा चान्तिमे क्रिये-अप्रत्याख्यानक्रिया, मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया च, तत्राप्रत्याख्यानक्रिया अविरतसम्यग्दृष्टि यावत्, मिथ्यादर्शनप्रत्यया मिथ्यादृष्टेः, आद्याश्चतस्रस्तु

तिगुणस्थान तक यह तीनों अवश्य होती है। मगर अन्तकी दो अर्थात् अप्रत्याख्यान क्रिया और मिथ्यादर्शनप्रत्यया भजनीय है। ये हो भी सकती हैं। और किसी जीव को नहीं भी होती है।

इसी अभिप्राय को अब प्रकट करते हैं—जीस जीव को ये तीनों क्रियाएँ होती है, उसके लिए अन्तकी दो क्रियाएँ भजनीय होती है, अर्थात् कदाचित् होती है और कदाचित् नहीं भी होती हें-देशविरत आदि को नहीं होती हैं पर अविरत आदि को होती है। मगर जिस जीवको अन्तिम दो अप्रत्याख्यान क्रिया और मिथ्यादर्शनप्रत्यया होती हैं, उसको आदि की तीन-आरंभिकी क्रिया पारिग्रहिकी और मायाप्रत्यया क्रियाएँ अवश्य होती है।

अप्रत्याख्यानक्रिया तब तक लगती रहती है जब तक एकदेश से भी प्रत्याख्यान न किया जाय। मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया मिथ्यादृष्टि को होती है और आदि

આ ત્રણે અવશ્ય થાય છે પણ અન્તની બે અર્થાત્ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા વૈકલ્પિક છે અર્થાત્ તે થઈ પણ શકે છે અને કોઈ જીવને નથી પણ થતી

એ અભિપ્રાય ને પ્રગટ કરે છે-જે જીવને આ ત્રણે ક્રિયાઓ થાય છે, તેમને માટે અન્તની બે ક્રિયાઓ વૈકલ્પિક હોય છે, અર્થાત્ કદાચિત્ થાય છે અને કદાચિત્ નથી પણ થઈ શકતી-દેશવિરત આદિને નથી થતી પણ અવિરત વિગેરેને થાય છે પણ જે જીવને અન્તિમ બે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા થાય છે, તેને આદિની ત્રણ-આરભિકી પારિગ્રહિકી અને માયાપ્રત્યયા ક્રિયાઓ અવશ્ય થાય છે

અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા ત્યા સુધી લાગેલી રહે છે જ્યા સુધી એક દેશથી પણ પ્રત્યાખ્યાન ન કરાય મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા મિથ્યાદષ્ટિ જીવને થાય છે અને આદિની ચાર

देशविरतिं यावत् तेन अन्तिमयोः सद्भावेऽवश्यमाद्यानां तिसृणां सद्भाव इति भावः, अथ अप्रत्याख्यान क्रियया मिथ्यादर्शनक्रियायाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य परस्पर-स्थितिं प्ररूपयितुमाह- जस्स अपच्चक्खाणाकिरिया तस्स मिच्छादंसणवत्तिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, जस्स मिच्छादंसण वत्तिया किरिया कज्जइ तस्स अपच्चक्खाणकिरिया नियमा कज्जइ'यस्य अप्रत्याख्यानक्रिया भवति तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया स्यात्-कदाचित् क्रियते–भवति,स्यात्–कदाचित् नो क्रियते–नो भवति.किन्तु यस्य पुनर्मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते-भवति तस्य अप्रत्याख्यान क्रिया नियमाद्-अवश्यं क्रियते –भवत्येव,अप्रत्याख्यानक्रियां विना मिथ्यादर्शनप्रत्ययाया असंभवात्,'मणुसस्स जहा जीवस्स' मनुष्यस्य आरम्भिक्यादि क्रियास्तु यथा जीवस्य समुच्चयस्य प्रतिपादितास्तथा प्रतिपत्तव्याः, तथा चारम्भिकी कस्यचित् प्रमत्तसंयतस्य, पारिग्रहिकी कस्यचित् संयतासंयतस्य देशविरतरूपस्य, मायाप्रत्यया कस्यचित् अप्रमत्तसंयतस्य, अप्र-

की चार क्रियाएँ देशविरत तक को होती हैं। इससे स्पष्ट हैं की अन्तिम दो क्रियाओं के सद्भावमें प्रारंभ की तीन क्रियाओं का होना अनिवार्य है।

अब अप्रत्याख्यान क्रिया के साथ मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया की पारस्परिक स्थिति का विचार करते हैं–

जिस जीव को अप्रत्याख्यान क्रिया होती हैं, उसको मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया कदाचित् हो भी सकती,कदाचित् नही हो भी होसकती है,किन्तु जिसे मिथ्या दर्शन प्रत्ययाक्रिया होती है,उसे अप्रत्याख्यान क्रिया नियम से होती हैं,क्योंकी जो मिथ्यादृष्टि हैं, वह अप्रत्याख्यानी अवश्य होता है। अप्रत्याख्यान के विना मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया का असंभव है।

मनुष्य के विषय मे आरंभिकी आदि क्रियाओं का कथन समुच्चय जीव के समान समझना चाहिए अर्थात् आरंभिकी क्रिया किसी प्रमत्त संयत तक को, पारिग्रहिकी क्रिया संयतासंयत तक को मायाप्रत्यया क्रिया किसी अप्रमत्त संयत तक को अप्रत्या-

ક્રિયાઓ દેશવિરત સુધીને થાય છે. તેનાથી સ્પષ્ટ છે કે અન્તિમ બે ક્રિયાઓના સદ્ભાવમા પ્રારંભની ત્રણ ક્રિયાઓનુ હોવુ અનિવાર્ય છે

હવે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાની સાથે મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયાની પારસ્પરિક સ્થિતિનો વિચાર કરે છે

જે જીવને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય તેવા જીવને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ થઈ પણ શકે છે, કદાચિત્ નથી પણ થઈ શકતી, કિન્તુ જેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા નિયમથી થાય છે, કેમકે જે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, તે અપ્રત્યાખ્યાની અવશ્ય હોય છે,અપ્રખ્યાનના વિના મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયાનો અસંભવ છે

મનુષ્યના વિષયમા આરંભિકી આદિ ક્રિયાઓનુ કથન સમુચ્ચય જીવની સમાન સમજવુ જોઈએ, અર્થાત્ આરંભિકી ક્રિયા કોઈ પ્રમત્ત સંયત સુધીની, પારિગ્રહિકી ક્રિયા

त्याख्यान क्रिया कस्यचिद् अप्रत्याख्यानिनः,मिथ्यादर्शनप्रत्यया तु कस्यचिद् मिथ्यादर्शनिनो भवतीतिभावः, 'वाणमंतर जोइसियवेमाणियस्स जहा नेरइयस्स' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकस्य तु आरम्भिकी प्रभृति क्रियाः यथा नैरयिकस्य प्रतिपादितास्तथा प्रतिपत्तव्याः 'जं समयं ण भंते! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ,त समयं पारिग्गहिया किरिया कज्जइ?' हे भदन्त ! यं समयं-यस्मिन् काले खलु जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते भवति, तं समयं-तस्मिन् काले कि पारिग्रहिकी क्रिया क्रियते-भवति ! इत्यादि रीत्या पूर्ववत्प्रश्नः यं समयमिति कालवाचित्वात् अधिकरणे द्वितीया पूर्ववद् बोध्या,भगवानाह-'एव एए जस्स,जं समय ,जं देस ,जं पएसेण य चत्तारि दंडगा- णेयव्वा' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या एते-यस्य,यं समयम्, य देशं यत्प्रदेशेन चेति चत्वारो दण्डकाः ज्ञातव्याः, 'जहा-नेरइयाणं तहा सव्व देवाणं णेयव्वं जाव वेमाणियाणं' यथा नैरयिकाणां क्रिया उक्ता स्तथा सर्वदेवानां ज्ञातव्या यावत् असुरकुमारादि भवनपतीनां

ख्यान क्रिया किसी भी अप्रत्याख्यानो को और मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया मिथ्यादृष्टि को होती है।

वानव्यन्तर, ज्योतिष्क देव और वैमानिक देव को आरंभिकी आदि क्रियाएँ उसी प्रकार समझनी चाहिए जैसे नारक जीव को कही गई है।

श्री गौतमस्वामी--हे भगवन् ! जिस काल में जीव को आरंभिकी क्रिया होती है उसी समय में क्या पारिग्रहिकी क्रिया भी होती हैं ? इत्यादि प्रश्न पूर्ववत् कर लेना चाहिए। यहाँ सप्तमी के अर्थ में द्वितीया विभक्ति हुई है।

श्री भगवान्–हे गौतम ! पूर्वोक्त प्रकार से जिस जीव को जिस समय में जिस देश से और जिस प्रदेश से, ये चारों दण्डक समझलेने चाहिए।

जिस प्रकार नारकों को क्रियाएँ कही है उसी प्रकार सब देवों को समझनी चाहिए अर्थात् असुरकुमार आदि भवनपतियों को वानव्यन्तरों के ...निकों को

સંયતાસંયત સુધીની, માયાપ્રત્યયા કોઇ અપ્રમત્ત સયત સુધીની, ... ક્રિયા
કોઈ પણ અપ્રયત્ખ્યાની ને અને મિથ્યાદર્શન ક્રિયા મિથ્યાદષ્ટિને થા

વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક ને આરંભિકી આદિ ક્રિયાએ સ-
મજવી જોઇએ જેવી નારક જીવની કહેલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! જે કાળમા જીવને આરંભિકી ક્રિયા
સમયમા શુ પારિગ્રહિકી ક્રિયા પણ થાય છે ? ઇત્યાદિ ...ન પૂર્વવત્ કરી
અહી સપ્તમીના અર્થમાં દ્વિતીયા વિભક્તિ થઇ

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત પ્રકારે જે...
દેશથી, આ ચારે દંડકો સમજી લેવા જોઇએ

જે પ્રકારે નારકોની ક્રિયાઓ કહી છે, તેજ
અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોની વાનવ્ય...

वान व्यन्तराणां ज्योतिष्काणा वैमानिकानाञ्च कल्पोपन्नक कल्पातीताना मिति ॥सू.६॥

षट्कायविशेषवक्तव्यता

मूलम्- "अत्थि णं भंते! जीवाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ? हंता अत्थि कम्हिणं भंते! जीवाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ? गोयमा! छसु जीवनिकाएसु, अत्थि णं भंते! नेरइयाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ? गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे, एवं जाव वेमाणियाणं, णवरं मणूसाणं जहा जीवाणं, एवं मुसावाएणं जाव मायामोसेणं जीवस्स य मणूसस्स य, सेसाणं नो इणट्ठे समट्ठे णवरं अदिन्नादाणे गहण-धारणिज्जेसु दव्वेसु, मेहुणे रूवेसु वा रूवसहगएसु वा दव्वेसु, सेसाणं सव्वेसु दव्वेसु अत्थि णं भंते! जीवाणं मिच्छादंसणसल्लवेरमणे कज्जइ? हंता, अत्थि कम्हिणं भंते! जीवाणं मिच्छादंसणसल्लवेरमणे कज्जइ? गोयमा सव्वदव्वेसु, एवं नेरइयाणं, जाव वेमाणियाणं णवरं एगिंदिय-विगलेंदियाणं नो इणट्ठे समट्ठे ॥ सू ७ ॥

छाया—अस्ति खलु भदन्त! जीवानां प्राणातिपातविरमणं क्रियते? हन्त, अस्ति कस्मिन् खलु भदन्त! जीवानां प्राणातिपातविरमणं क्रियते? गौतम! षट्सु जीव-निकायेषु अस्ति खलु भदन्त! नैरयिकाणां प्राणातिपातविरमणं क्रियते? गौतम नायमर्थः समर्थः, एवं यावद् वैमानिकानाम्' नवरं मनुष्याणां यथा जीवानाम्

एव वैमानिकों को और वैमानिको में भी कल्पोपपन्नदेव तथा कल्पातीत देवों को नारकों के समान ही क्रिया होती है। सू. ६ ।

षट्कायविशेषवक्तव्यता

शब्दार्थः—(अत्थि णं भंते! जीवाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ?) क्या हे भगवन्! जीवों को प्राणातिपात विरमण होता है? (हंता अत्थि) हां गौतम जरूर होता है (कम्हिणं भंते! जीवाणं पाणाइवायवेरमण कज्जइ?) हे भगवन्! किस में जीवों को प्राणातिपात विरमण होता है? (गोयमा! छसु जीवनीकाएसु)

કોની અને વૈમાનિકોમા પણ કલ્પોપપન્ન તથા કલ્પાતીત દેવોને નારકોની સમાનજ ક્રિયાઓ થાય છે ॥ સૂ૦ ૬ ॥

શબ્દાર્થ-(अत्थि ण भंते! जीवाण पाणाइवायवेरमणे कज्जइ?) શુ હે ભગવન્! જીવોને પ્રાણાતિપાત વિરમણ થાય છે? (हता अत्थि) હા હોય છે (कम्हिण! भंते जीवाण पाणाइवायवेरमण कज्जइ?) હે ભગવન્! ક્રિયા જીવોને પ્રાણાતિપાત વિરમણ થાય છે? (गोयमा! छसु जीवनी-

त्याख्यान क्रिया कस्यचिद् अप्रत्याख्यानिनः,मिथ्यादर्शनप्रत्यया तु कस्यचिद् मिथ्यादर्शनिनो भवतीतिभावः,'वाणमंतर जोइसियवेमाणियस्स जहा नेरइयस्स'वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकस्य तु आरम्भिकी प्रभृति क्रियाः यथा नैरयिकस्य प्रतिपादितास्तथा प्रतिपत्तव्याः'जं समयं ण भंते! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ,त समय पारिग्गहिया किरिया कज्जइ?'हे भदन्त ! यं समयं-यस्मिन् काले खलु जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते भवति, तं समयं–तस्मिन् काले किं पारिग्रहिकी क्रिया क्रियते–भवति ! इत्यादि रीत्या पूर्ववत्प्रश्नः यं समयमिति कालवाचित्वात् अधिकरणे द्वितीया पूर्ववद् बोध्या,भगवानाह–'एव एए जस्स,जं समय ,जं देस ,जं पएसेण य चत्तारि दंडगा णेयव्वा'एवम्-पूर्वोक्तरीत्या एते-यस्य,यं समयम्, य देशं यत्प्रदेशेन चेति चत्वारो दण्डकाः ज्ञातव्याः, 'जहा-नेरइयाणं तहा सव्व देवाणं णेयव्वं जाव वेमाणियाणं' यथा नैरयिकाणां क्रिया उक्ता स्तथा सर्वदेवानां ज्ञातव्या यावत् असुरकुमारादि भवनपतीनां

ख्यान क्रिया किसी भी अप्रत्याख्यानो को और मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया मिथ्यादृष्टि को होती है।

वानव्यन्तर, ज्योतिष्क देव और वैमानिक देव को आरंभिकी आदि क्रियाएँ उसी प्रकार समझनी चाहिए जैसे नारक जीव को कही गई है।

श्री गौतमस्वामी––हे भगवन् ! जिस काल में जीव को आरंभिकी क्रिया होती है उसी समय में क्या पारिग्रहिकी क्रिया भी होती हैं ? इत्यादि प्रश्न पूर्ववत् कर लेना चाहिए। यहाँ सप्तमी के अर्थ में द्वितीया विभक्ति हुई है।

श्री भगवान्–हे गौतम ! पूर्वोक्त प्रकार से जिस जीव को जिस समय में जिस देश से और जिस प्रदेश से, ये चारों दण्डक समझलेने चाहिए।

जिस प्रकार नारकों को क्रियाएँ कही हैं उसी प्रकार सब देवों को समझनी चाहिए अर्थात् असुरकुमार आदि भवनपतियों को वानव्यन्तरों कों,ज्योतिष्कों को

સ યતાસયત સુધીની, માયાપ્રત્યયા કોઇ અપ્રમત્ત સયન સુધીની, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કોઈ પણ અપ્રયત્ખ્યાની ને અને મિથ્યાદર્શન ક્રિયા મિથ્યાદષ્ટિને થાય છે

વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક ને આરભિકી આદિ ક્રિયાઓ એજ પ્રકારે સમજવી જોઇએ જેવી નારક જીવની કહેલી છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! જે કાળમા જીવને આરભિકી ક્રિયા થતી હોય તેજ સમયમા શુ પારિગ્રહિકી ક્રિયા પણ થાય છે ? ઇત્યદિ પ્રશ્ન પૂર્વવત્ કરી લેવે। જોઇએ અહી સપ્તમીના અર્થમાં દ્વિતીયા વિભક્તિ થઇ છે.

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત પ્રકારે જે જીવને જે સમયમા જે દેશથી અને જે પ્રદેશથી, આ ચારે દડકો સમજી લેવા જોઇએ

જે પ્રકારે-નારકોની ક્રિયાઓ કહી છે, તેજ પકારે બધા દેવોની સમજવા જોઇએ અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ-ભવનપતિયોની વાનવ્યન્તરો ની જ્યોતિષ્કોની તેમજ વૈમાનિ-

वान व्यन्तराणां ज्योतिष्काणा वैमानिकानाञ्च कल्पोपन्नक कल्पातीताना मिति ॥सू. ६॥

षट्कायविशेषवक्तव्यता

मूलम्- "अत्थि णं भंते! जीवाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ? हंता अत्थि कम्हि णं भंते! जीवाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ? गोयमा! छसु जीवनिकाएसु, अत्थि णं भंते! नेरइयाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ? गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे, एवं जाव वेमाणियाणं, णवरं मणूसाणं जहा जीवाणं, एवं मुसावाएणं जाव मायामोसेणं जीवस्स य मणूसस्स य, सेसाणं नो इणट्ठ समट्ठे णवरं अदिन्नादाणे गहण-धारणिज्जेसु दव्वेसु, मेहुणे रूवेसु वा रूवसहगएसु वा दव्वेसु,सेसाणं सव्वेसु दव्वेसु अत्थि णं भंते! जोवाणं मिच्छादंसणसल्लवेरमणे कज्जइ? हंता, अत्थि कम्हिणं भंते! जीवाणं मिच्छादंसणसल्लवेरमणे कज्जइ? गोयमा सव्वदव्वेसु, एवं नेरइयाणं, जाव वेमाणियाणं णवरं एगिंदिय-विगलेंदियाणं नो इणट्ठे समट्ठे॥ सू ७॥

छाया—अस्ति खलु भदन्त! जीवानां प्राणातिपातविरमणं क्रियते? हन्त, अस्ति कस्मिन् खलु भदन्त! जीवानां प्राणातिपातविरमणं क्रियते? गौतम! षट्सु जीव-निकायेषु अस्ति खलु भदन्त! नैरयिकाणां प्राणातिपातविरमणं क्रियते? गौतम नायमर्थः समर्थः, एवं यावद् वैमानिकानाम्' नवरं मनुष्याणां यथा जीवानाम्

एव वैमानिकों को और वैमानिको में भी कल्पोपपन्नदेव तथा कल्पातीत देवों को नारकों के समान ही क्रिया होती है। सू. ६।

षट्कायविशेषवक्तव्यता

शब्दार्थः—(अत्थि णं भंते! जीवाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ?) क्या हे भगवन्! जीवों को प्राणातिपात विरमण होता है? (हंता अत्थि) हां गौतम जरूर होता है (कम्हिणं भंते! जीवाणं पाणाइवायवेरमण कज्जइ?) हे भगवन्! किस में जीवों को प्राणातिपात विरमण होता है? (गोयमा! छसु जीवनीकाएसु)

કોની અને વૈમાનિકોમા પણ કલ્પોપપન્ન તથા કલ્પાતીત દેવોને નારકોની સમાનજ ક્રિયાઓ થાય છે ॥ સૂ૦ ૬ ॥

શબ્દાર્થ-(अत्थि ण भंते! जीवाण पाणाइवायवेरमणे कज्जइ?)શુ હે ભગવન્! જીવોને પ્રાણા-તિપાત વિરમણ થાય છે?(हता अत्थि) હા હોય છે (कम्हिण ! भंते जीवाण पाणाइवायवेरमण कज्जइ?) હે ભગવન્! ક્રિયા જીવોને પ્રાણાતિપાત વિરમણ થાય છે? (गोयमा! छसु जीवनी-

एवं मृषावादेन यावद् मायामृषेण, जीवस्य च मनुष्यस्य च, शेषाणां नायमर्थः समर्थः नवरम् अदत्तादानं ग्रहणधारणीयेषु द्रव्येषु मैथुनरूपेषु वा रूपसहगतेषु वा द्रव्येषु शेषाणां सर्वेषु द्रव्येषु, अस्ति खलु भदन्त! जीवानां मिथ्यादर्शनशल्यविरमण क्रियते? हन्त अस्ति, कस्मिन् खलु भदन्त! जीवानां मिथ्यादर्शनशल्यविरमण क्रियते? गौतम! सर्वद्रव्येषु, एवं नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, नवरम् एकेन्द्रियविकलेन्द्रियाणां नायमर्थः समर्थः॥ सू ७॥

हे गौतम! छह जीवनिकायों में (अत्थिणं भंते! नेरइयाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ?) हे भगवन् क्या नारकजीवों को प्राणातिपात विरमण होता है? (गोयमा णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम यह अर्थ समर्थ नहीं है (एवं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार यावत् वैमानिकों तक।(णवर) विशेष (मणूसाणं जहा जीवाणं) मनुष्यों को जीवों को तरह प्राणातिपातविरमण होता है (एवं मुसावाएणं) इसी प्रकार मृषावाद से (जीवस्स य मणूसस्स य) जीव को और मनुष्य को (सेसाणं नो इणट्ठे समट्ठे) शेष को यह अर्थ समर्थ नहीं अर्थात् विरमण नहीं होता

(णवरं) विशेष (आदिन्नादाणे गहणधारणिज्जेसु दव्वेसु) अदत्तादान ग्रहण और धारण करने योग्य द्रव्यों में होता है (मेहुणे रूवेसु वा रूवसहगएसु वा दव्वेसु) मैथुन रूपों में और रूप युक्त द्रव्यों में होता है।

(सेसाणं सव्वेसु दव्वेसु) शेष सभी द्रव्यों में (अत्थि णं भंते! जीवाणं मिच्छादंसणसल्लवेरमणे कज्जइ?) हे भगवन्! क्या जीवों को मिथ्यादर्शन शल्यविरमण होता है? (हंता अत्थि) हां होता है।

(कम्हिणं भंते! जीवाणं मिच्छादंसणसल्लवेरमणे कज्जइ?) हे भगवन्!

काएसु) હે ગૌતમ! છ જીવનીકાયોમા

(अत्थिण भंते! नेरइयाण पाणाइवायवेरमाणे कज्जइ?) હે ભગવન્! શું નારકોને પ્રાણાતિપાત વિરમણ થાય છે?(गोयमा! नो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી (एव जाव वेमाणियाण) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિકો સુધી

(णवर) વિશેષ (मणूसाण जहा जीवाण) મનુષ્યોને જીવોની જેમ પ્રાણાતિપાત વિરમણ થાય છે (एव मुसावाएण) એજ પ્રકારે મૃષાવાદથી (जीवस्स य मणूसस्स य) જીવને અને મનુષ્યને (सेसाण नो इणट्ठे समट्ठे) શેષને આ અર્થ સમર્થ નથી

(णवर) વિશેષ (अदिन्नादाणे गहणधारणिज्जेसु दव्वेसु) અદત્તાદાન ગ્રહણ અને ધારણ કરવા યોગ્ય દ્રવ્યોમા થાય છે (मेहुणे रूवेसु वा रूवसहगएसु वा दव्वेसु) મૈથુનરૂપોમા અને રૂપ યુક્ત દ્રવ્યોમા થાય છે

(सेसाण सव्वेसु दव्वेसु) શેષ બધા દ્રવ્યોમા (अत्थिण भंते! जीवाण मिच्छादसण सल्लवेमरणे कज्जइ?) હે ભગવન્! શુ જીવો ને મિથ્યાદર્શનશલ્ય વિરમણ થાય છે? (हता अत्थि) હા થાય છે

(कम्हिण भंते! जीवाण मिच्छादंसणवेरमणे कज्जइ?) હે ભગવન્! કેમા જીવોનુ મિથ્યાદર્શન

टीका—अथ पूर्वोक्ताः षड्निकायाः किं प्राणातिपातक्रिया हेतव एव भवन्ति' किंवा प्राणातिपात क्रिया विरमणहेतवाऽपि भवन्ति? इति प्ररूपयितुं गोतमः पृच्छति-'अत्थि णं भंते! जीवाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ?' हे भदन्त! अस्ति संभवति खलु जीवानां किं प्राणातिपातक्रिया विरमणं प्राणातिपातक्रिया विरतिः क्रियते भवति? 'क्रियते' इति कर्मकर्तरि प्रयोगः भगवानाह—'हंता अत्थि' हे गौतम! हन्त-सत्यं जीवानां प्राणातिपातविरमणम् अस्ति-संभवति' गौतमः पृच्छति—'कम्हिणं भंते! जीवाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ?' हे भदन्त! कस्मिन् विषये खलु जीवानां प्राणातिपातविरमणं क्रियते—भवति? भगवानाह—गोयमा!' हे गौतम! 'छसु जीवनिकाएसु' षट्सु जीवनिकायेषु विषये जीवानां प्राणातिपातक्रियातो विरतिः संभवति,

किसमें जीवों को मिथ्यादर्शनशल्यविरमण होता है? (गोयमा! सव्वदव्वेसु) हे गौतम! सर्वद्रव्यों में (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार नारकों को यावत् वैमानिकों को (णवरं) विशेष (एगिंदियविगलिंदियाणं नो इणट्ठे समट्ठे) एकेन्द्रियों-विकलेन्द्रियों में यह अर्थ समर्थ नहीं।

टीकार्थः— पहले क्रियाओंका प्रतिपादन करते हुए प्राणातिपात क्रिया का प्रतिपादन किया गया था। अब यह निरूपण किया जाता है कि क्या सभी जीव प्राणातिपात क्रिया निरत ही होते हैं अथवा कोई प्राणातिपात विरत भी होते हैं?

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं—हे भगवन्! क्या जीव प्राणातिपात क्रिया से विरत होते हैं?

श्री भगवान्—हे गौतम! हां सत्य है, जीव प्राणातिपात से विरत होते हैं।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन्! यदि प्राणातिपात से विरत होते हैं तो किसमें प्राणातिपात से विरत होते हैं?

श्री भगवान् हे—गौतम! छह जीवनीकायों के विषय में जीवों को प्राणा-

શલ્યવિરમણ થાય છે? (गोयमा! सव्वदव्वेसु) હે ગૌતમ! સર્વ દ્રવ્યમા (एव नेरइयाण जाव वेमाणियाण) એ પ્રકારે નારકો યાવત્ વૈમાનિકોને (णवर) વિશેષ (एगिंदिय विगलिंदियाण नो इणट्ठे समट्ठे) એકેન્દ્રિયો-વિકલેન્દ્રિયોમાં આ અર્થ સમર્થ નથી

ટીકાર્થ,—પહેલા ક્રિયાઓનું પ્રતિપાદન કરતાં પ્રાણાતિપાત ક્રિયાનુ પ્રતિપાદન કર્યું હતું. હવે એ નિરૂપણ કરાય છે કે શું બધા જીવ પ્રાણાતિપાતનિરત જ હોય છે અથવા કોઇ પ્રાણાતિપાત વિરત પણ હોય છે?

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! શું જીવ પ્રાણાતિપાતથી વિરત થાય છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ!—સત્ય છે જીવ પ્રાણાતિપાતથી વિરત થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! જો પ્રાણાતિપાતથી વિરત થાય છે તો શેમા પ્રાણાતિપાતથી વિરત થાય છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! છ જીવનિકાયોના વિષયમા જીવોની પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી

अत्र प्राणातिपातादि विरमणविषयाणाञ्च षट्कायादीना पूर्वमेव प्ररूपितत्वेन न पुनस्तन्निरूपणमावश्यकं किन्तु मायामृषावादपर्यवसानानां प्राणातिपातादिक्रियाणां विरमणञ्च जीवपदे मनुष्यपदे वक्तव्यम्, तदन्येषु स्थानेषु–' नायमर्थः समर्थः' इति वक्तव्यम्, तेषां मनुष्यव्यतिरिक्तानां भवप्रत्ययतः सर्वविरत्यसंभवात् इत्यभिप्रायेण प्ररूपयितुमाह–'अत्थि णं भंते! नेरइयाण पाणाइवायवेरमणे कज्जइ?' हे दीनवन्धोभदन्त! अस्ति –संभवति खलु नैरयिकजीवाणां किं प्राणातिपातक्रियाविरमण क्रियते–भवति ? भगवानाह– 'गोयमा ! ' हे गौतम ! ' नो इणट्ठे समट्ठे ' नायमर्थः समर्थः–नैरयिकाणां प्राणातिपातविरमण न संभवति तेषां भवप्रत्ययतः सर्वविरत्यसंभवात् 'एव जाव वेमाणियाण' एवम्–नैरयिकाणामिव यावद्–असुरकुमारादिदशभवनवासीनां पृथिवी-

तिपात क्रिया से विरति होती है। यद्यपि पहले ही कहा जा चुका है। कि प्राणातिपात विरमण छह जीवनिकायों के विषयमें होता है, मृषावाद विरमण सभी द्रव्यों के विषयमें होता है, इत्यादि, अतएव यहां उसका निरूपण करना आवश्यक नहीं था, किन्तु माया मृषा पर्यन्त प्राणातिपात आदि का निरूपण जीव एवं मनुष्य में होता है। अन्य स्थानों में नहीं हो सकता, ऐसा कहना चाहिये क्योंकि मनुष्यों के सिवाय अन्य जीवों में भव स्वभाव के कारण सर्वविरति हो नहीं सकती। इसी अभिप्राय से प्ररूपणा करने के लिए कहा गया है–

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन् ! क्या नारक जीवों में प्राणातिपात विरमण होना सभव है ?

श्री भगवान्––हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, नारकों में प्राणातिपात विरमण का संभव नहीं है। भवके कारण से हो वे प्राणतिपात से निवृत्त नहीं होते।

नारकजीवों के समान वैमानिकदेवों, तक इसी प्रकार कहना चाहिए। अर्थात् असुरकुमार आदि दश भवनपतियों में, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों में, द्वीन्द्रियों में

વિરતિ થાય છે. યદ્યપિ પહેલા જ કહેલુ છે, કે પ્રાણાતિપાત વિરમણ છ જીવનિકાયોના વિષયમા થાય છે, મૃષાવાદ વિરમણ બધા દ્રવ્યોના વિષયમા થાય છે, ઇત્યાદિ (તેથીજ અહી તેનુ નિરૂપણ કરવુ આવશ્યક ન હતુ, કિન્તુ માયામૃષાપર્યન્ત પ્રાણાતિપાત આદિનુ નિરૂપણ જીવ તેમજ મનુષ્યમા થાય છે અન્ય સ્થાનોમા નથી થઈ શકતુ એમ કહેવુ કેમકે મનુષ્યો શિવાય અન્ય જીવોમા ભવ સ્વભાવના કારણે સર્વવિરતિ થઇ શકતી જ નથી એજ અભિપ્રાયથી પ્રરૂપણા કરવા માટે કહેલુ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! શુ નારક જીવોમા પ્રાણાતિપાતવિરમણનો સભવ છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, નારકોમા પ્રાણાતિપાત વિરમણનો સભવ નથી ભવના કારણથી થયેલ પ્રાણાતિપાતથી નિવૃત્ત નથી થતી

નારકોની સમાન વૈમાનિકો સુધી આ પ્રકારે કહેવુ જોઇએ અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયોમા, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોમા, દ્વીન્દ્રિયોમા, ત્રીન્દ્રિયોમાં ચતુરિન્દ્રિયો

कायिकाद्येकेन्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानाञ्च भवप्रत्ययतः सर्वविरत्यसंभवेन प्राणातिपातक्रियाविरमण न संभवति किन्तु मनुष्याणां विशेषमाह–'णवर मणूसाण जहा जीवाण' नवरम्–नैरयिकाद्यपेक्षया विशेषस्तु मनुष्याणां यथा जीवानां समुच्चयानां षट्सु जीवनिकायेषु विषये प्राणातिपातक्रियाविरमणं प्रतिपादित तथा प्राणातिपातविरमणं प्रतिपादनीयम् 'एव मुसावाएण जाव मायामोसेण जीवस्स य मणूसस्स य' एवम्–प्राणानिपातेन विरमणोक्तरीत्या मृपावादेन यावद् अदत्तादानमैथुनपरिग्रहादिना मायामृपावादेन च विरमणमपि समुच्चयजीवस्य मनुष्यस्य च षट्सु जीवनिकायेषु विषयेऽवसेयम् 'सेसाणं णो इणट्ठे समट्ठे' शेषाणां-समुच्चयजीवमनुष्यव्यतिरिक्तानां तु नायमर्थः समर्थः-अष्टादशस्वपि प्राणातिपातमृषावादादि मायामृपावादान्तेषु विषये विरमणं न संभवति, किन्तु—'णवर अदिन्नादाणे गहणधारणिज्जेसु दव्वेसु, मेहुणे रूवेसु वा रूवसहगएसु वा दव्वेसु, सेसाणं

त्रीन्द्रियों में, चतुरिन्द्रियों में, तिर्यंच पंचेन्द्रियों में, मनुष्यों में, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिकों में सर्वविरतिका अभाव होनेसे प्राणातिपात विरमण नहीं हो सकता। परन्तु मनुष्यों की विशेषता दिखलाते हुवे कहा है–जैसे समुच्चय जीवों में षट्निकाय संबंधी प्रणातिपात विरमणका विधान किया गया है, उसी प्रकार मनुष्यों के विषय में कह लेना चाहिए अर्थात् मनुष्यों में प्राणातिपात विरमण हो सकता है।

इसी प्रकार समुच्चय जीवों में तथा मनुष्यों में प्राणातिपात विरमण की भांति मृषावाद से यावत् मायामृषा से विरमण हो सकता है। तात्पर्य यह है कि जैसे जीव और मनुष्य इन दो पदों में ही प्राणातिपात विरमण कहा गया है, उसी प्रकार मृषावाद विरमण आदि भी इन्हीं दो पदों में कहना चाहिए।

इनके अतिरिक्ति अन्य किसी में भी प्राणातिपात, मृषावाद से लेकर माया मृषावाद से विरमण होना संभव नहीं होसकताहै। विशेष बात यह है कि अदत्तादान

મા તિર્યંચ પચન્દ્રિયોમા, મનુષ્યોમા, વાનવ્યન્તરોમા, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોમા સર્વ વિરતિનો અભાવ હોવાથી પ્રાણાતિપાત વિરમણ નથી થઈ શકતાં

પરંતુ મનુષ્યોની વિશેષતા બતાવતા કહે છે–જેમ સમુચ્ચય જીવોમા ષટ્નિકાય સંબધી પ્રાણાતિપાત વિરમણ નુ વિધાન કરવામા આવેલ છે એજ પ્રમાણે મનુષ્યોના સબધમા પણ કહેવુ જોઈએ અર્થાત્ મનુષ્યોમા પ્રાણાતિપાત વિરમણ થઈ શકે છે

એજ પ્રકારે સમુચ્ચય જીવોમા તથા મનુષ્યોમાં પ્રાણાતિપાત વિરમણની જેમ મૃષાવાદથી યાવત્ માયામૃષાવાદથી વિરમણ થઈ શકે છે તાત્પર્ય એ છે કે જેમ જીવ અને મનુષ્ય આ બન્નેપદોમા જ પ્રાણાતિપાત વિરમણ કહ્યું છે, એજ પ્રકારે મૃષાવાદ વિરમણ આદિ પણ આજ બે પદોમા કહેવા જોઈએ

એના શિવાય અન્ય કોઈમા પણ પ્રાણાતિપાત મૃષાવાદથી લઈને માયા મૃષાવાદ સુધીમા વિરમણ થવુ અસંભવિત છે વિશેષ વાત એ છે કે અદત્તાદાન વિરમણ તેજ દ્રવ્યોમા

सव्वेसु दव्वेसु' नवरम्—विशेषस्तु अदत्तादानेन विरमण ग्रहणधारणीयेषु द्रव्येषु विषये, मैथुनेन विरमण रूपेषु वा रूपसहकृतेषु वनितादिषु वा द्रव्येषु विषये अवसेयम्, शेषाणां परिग्रहादीनां विरमणं सर्वेषु द्रव्येषु विषये विज्ञेयम्, गौतमः पृच्छति—'अत्थि णं भंते! जीवाण मिच्छादंसणसल्लवेरमणे कज्जइ?' हे करुणाकर भदन्त! अस्ति—संभवति खलु जीवानां कि मिथ्यादर्शनशल्यविरमणम्-मिथ्यादर्शनरूपं यत् शल्य-कण्टकं तेन विरमण मिथ्यादर्शनशल्यविरमणं क्रियते—भवति? भगवानाह—'हंता, अत्थि' हे गौतम! हन्त —सत्यम् जीवानां मिथ्यादर्शनरूपशल्येन विरमणम्-निर्वर्तनम् अस्ति, संभवति, गौतमः पृच्छति—'कम्हि णं भंते! जीवाणं मिच्छादंसणसल्लवेरमणे कज्जइ?' हे भदन्त कस्मिन् विषये खलु जीवानां मिथ्यादर्शनरूपशल्येन विरमणं क्रियते भवति! भगवानाह 'गोयमा!' हे गौतम! 'सव्वदव्वेसु' सर्वद्रव्येसु विषये तदुपलक्षणत्वात् सर्वपर्यायेषु च विषये जीवानां मिथ्यादर्शनशल्यविरमणं भवति, अन्यथा एकस्मिन्नपि द्रव्ये पर्याये वा मिथ्यात्वदर्शनसद्भावे मिथ्यादर्शनविरमणासंभवात्' 'एवं नेरइयाणं जाव वेमाणि-

---

विरमण उन्हीं द्रव्यों में होता है जो ग्रहण करने के और धारण करने योग्य द्रव्य हों। मैथुन विरमण रूपों एवं रूप युक्त वनिता आदि में होता है। शेष परिग्रह आदि का विरमण सभी द्रव्यों में समझना चाहिए।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन्! क्या जीवों में मिथ्यादर्शनशल्य से विरत होना संभव है?

श्री भगवान्—हे गौतम! हां! संभव है। जीव मिथ्यादर्शनशल्यसे विरतहोते हैं।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन्! किस विषय में जीवात्माओंका मिथ्यादर्शनशल्य से विरमण होता है, अर्थात् मिथ्यादर्शन शल्य से विरत होने का विषय क्या है?

श्री भगवान्—हे गौतम! सर्व द्रव्यों में और उपलक्षण से सर्व पर्यायों में जीव मिथ्यादर्शनशल्य से विरत होते हैं। किसी भी एक द्रव्य में या द्रव्य के किसी एक पर्याय में भी यदि मिथ्यादर्शन होता है तो वह जीव मिथ्यादर्शनशल्य से विरत नहीं कहला सकता।

થાય છે જે ગ્રહણ કરવાને અને ધારણ કરવા યોગ્ય દ્રવ્ય હોય મૈથુનવિરમણ રૂપો તેમજ રૂપ-યુક્ત વનિતા આદિમા થાય છે શેષ પરિગ્રહ આદિનુ વિરમણ બધા દ્રવ્યોમા સમજવુ જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! શુ જીવોમા મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરત થવુ સભવિત છે?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ! હા, સંભવિત છે જીવ મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરત થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! કયા વિષયમાં જીવોનુ મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરમણ થાય છે? અર્થાત્ મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરત થવાનો વિષય શો છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! સર્વ દ્રવ્યોમા અને ઉપલક્ષણથી સર્વ પર્યાયોમા જીવ મિથ્યા-દર્શનશલ્યથી વિરત થાય છે કોઈ પણ એક દ્રવ્યમા અગર દ્રવ્યના કોઈ એક પર્યાયમા પણ જો મિથ્યાદર્શન થાય છે તો તે જીવ મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત નથી કહી શકાતો.

याणं' एवम्–समुच्चयजीवोक्तरीत्या नैरयिकाणां यावद् असुरकुमारनागकुमारादीनां भवनपतीनां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणां वानव्यन्तराणां ज्योतिष्काणां वैमानिकानाञ्चापि सर्वद्रव्येषु सर्वपर्यायेषु च विषये मिथ्यादर्शनशल्यविरमणमवसेयम्, किन्तु–'णवरं एगिंदिय विगलेदियाणं नो इणट्ठे समट्ठे' नवरम् विशेषस्तु एकेन्द्रियविकलेन्द्रियाणां नायमर्थः समर्थः—सर्वद्रव्येषु सर्वपर्यायेषु च मिथ्यादर्शनशल्यविरमणं नास्ति, तथाचोक्तम्–'उभयाभावो पुढवाइएसु' प्रतिपद्यमानप्रतिपन्नाभावः उभयाभावः पृथिव्यादिषु, इति द्वीन्द्रियादीनां करणापर्याप्तावस्थायां केषाञ्चित् सासादनसम्यक्त्वसम्भवोऽपि मिथ्यात्वाभिमुखानां तत्प्रतिकूलानामेव अतस्तेषामपि मिथ्यादर्शनशल्यविरमणनिषेधः कृत इत्यवसेयम् ॥ सू ७ ॥

इसी प्रकार नैरयिकजीवों से लेकर वैमानिकदेवों तक कहना चाहिए, अर्थात् नारक, असुरकुमार नागकुमार आदि भवनपति, पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिकदेव समस्त द्रव्यों और समस्त पर्यायों के विषय में मिथ्यादर्शनशल्य से विरमण करसकते हैं। किन्तु एकेन्द्रियों और विकलेन्द्रियों के विषयमें यदि मिथ्यादर्शनशल्य से विरत होनेका प्रश्न किया जाय तो उसका उत्तर इसप्रकारहोगा–यह अर्थ समर्थ नहीं है। क्योंकि एकेन्द्रिय–विकलेन्द्रियत्रय जीव मिथ्यादर्शनशल्य से विरत नहीं हो सकते सम्यक्त्व की प्राप्तिकी योग्यता उनमें नहीं होती और सम्यक्त्वकी प्राप्ति के विना मिथ्यादर्शनशल्य से विरमण होना संभव नही है।

कहा भी है :– पृथ्वीकायिक आदि में न तो पूर्वप्रतिपन्न सम्यक्त्व होता है और न प्रतिपद्यमान सम्यक्त्व होता है। द्वीन्द्रिय आदि में किसी–किसी में करणापर्याप्त अवस्था में सास्वादन सम्यक्त्व का संभव कहाहै, किन्तु वह अल्पकालिक होता ही है और वे मिथ्यात्वकी ओर ही अभिमुख होते हैं, अतएव उनकेलिए भी यहां निषेध किया गया है ॥सू० ७॥

એજ પ્રકારે નૈરયિકોથી લઇને વૈમાનિકો સુધી કહેવુ જોઇએ અર્થાત્ નારક, અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવ સમસ્ત પર્યાયોના વિષયમા મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરમણ કરી શકે છે કિન્તુ એકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયોના વિષયમા જો મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરક્ત થવાનો પ્રશ્ન કરાય તો તેનો ઉત્તર હશે–આ અર્થ સમર્થ નથી કેમકે એકેન્દ્રિય–વિકલેન્દ્રિય જીવ મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરત નથી થઇ શકતા સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિની યોગ્યતા તેમનામા નથી હોતી અને સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ શિવાય મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરમણ થવુ તે અસંભવિત છે.

કહ્યુ પણ કે–પૃથ્વીકાયિક આદિમા પૂર્વપ્રતિપન્ન સમ્યક્ત્વ નથી હોતુ અને પ્રતિપદ્યમાન સમ્યક્ત્વ પણ નથી હોતુ. દ્વીન્દ્રિય આદિમા કોઇ કોઇમા કરણાપર્યાપ્તા અવસ્થામા સાસ્વાદન સમ્યકત્વનો સંભવ છે, પણ તે અલ્પકાલિક જ હોય છે અને તે મિથ્યાત્વની તરફ જ અભિમુખ હોય છે, તેથીજ તેમને માટે પણ અહીં નિષેધ કરેલો છે. ॥સૂ ૭॥

प्राणातिपातविरतवक्तव्यता

मूलम्- "पाणाइवायविरए णं भंते! जीवे कइ कम्मपगडीओ बंधइ? गोयमा! सत्तविहबंधए वा, अट्ठविहबंधए वा, छव्विहबंधए वा, एगविहबंधए वा अबंधए वा, एवं मणूसेवि भाणियव्वे, पाणाइवाय-विरयाणं भंते! जीवा कइ कम्मपगडीओ बंधंति? गोयमा! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य? अहवा सत्तविह-बंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य,अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविह बंधगा य३,अहवा सत्तविह बंधगा य एगविह बंधगा य छव्विहबंधगे य४,अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगा य५,अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अबंधए य६, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अबंधगा य ७,अहवा सत्त-विहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधए य छव्विह बंधगे य १, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविह बंधगा य अट्ठविहबंधए य छव्विह बंधगा य २. अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविह बंधगा य छव्विहबंधए य३,अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविह बंधगा य छव्विहबंधगा य४, अहवा सत्तविह बंधगा य एग विह-बंधगा य अट्ठविह बंधगा य अबंधगा य १, अहवा सत्तविहबंधगा य एग विह बंधगा य अट्ठविहबंधए य अबंधगा य २,अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य अबंधए य ३, अहवा सत्तविह बंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य अबंधगा य४. अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगे य अबंधए य? अहवा सत्तविहबंधगा य,एगविहबंधगा य छव्विहबंधए य अबंधगा य,२अहवा-सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगाय,अबंधए य,३ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य,छव्विहबंधगा य अबंधगाय,४ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य छव्विहबंधएवा

अबंधए वा १, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधए य, छव्विहबंधए वा अबंधगा य, २ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधएय छव्विहबंधगा य अबंधए य, ३, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविह बंधगा य अट्ठविहबंधए वा, छव्विहबंधगा य, अबंधगा य४, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधए य अबंधए य, ५ अहवा सत्तविबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विबंधगे य अबंधगा य ६, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य अबंधए य७, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य अबंधगा य८, एवं एए अट्ठभंगा, सव्वे वि मिलिया सत्तावीसं भंगा भवंति, एवं मणूसाण वि एए चेव सत्तावीसं भंगा भाणियव्वा, एवं मुसावायविरयस्स जाव मायामोसविरयस्स जीवस्स य मणुसस्स य, मिच्छादंसणसल्लविरए णं भंते! जीवे कइ कम्मपगडीओ बंधति ? गोयमा! सत्तविह बंधए वा अट्ठविहबंधए वा छव्विहबंधवाए वा एगविहबंधए वा अबंधए वा मिच्छादंसणसल्लविरएणं भंते ! नेरइए कइ कम्मपगडीओ बंधंति ? गोयमा! सत्तविह बंधए वा अट्ठविहबंधए वा जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिए, मणूसे जहा जीवे वाणमंतरजोइसियवेमाणिए जहा नेरइए, मिच्छादंसणसल्लविरया णं भंते! जीवा कइ कम्मपगडीओ बंधंति? गोयमा ते चेव ! सत्तावीसं भंगा भाणियव्वा, मिच्छादंसणसल्लविरया णं भंते! नेरइया कइ कम्मपगडाओ बंधंति ? गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य, एवं जाव वेमाणिया, णवरं मणूसाणं जहा जीवाणं" ॥ सू ८ ॥

छाया- प्राणातिपातविरतः खलु जीवः कति कर्मप्रकृतीः बध्नाति ? गौतम !

प्राणातिपात विरतवक्तव्यता

शब्दार्थ :- (पाणाइवायविरए णं भंते ! जीवे कइ कम्मपगडीओ बंधइ') हे

सप्तविधबन्धको वा अष्टविधवन्धको वा षट्विधबन्धको वा एकविधबन्धको वा अवन्धको वा,एवं मनुष्योऽपि भणितव्यः प्राणातिपातविरताः खलु भदन्त ! जीवाः कति कर्मप्रकृतीः बध्नन्ति? गौतम! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्तविधबन्धकाश्च,एक विधबन्धकाश्च! अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधकाश्च अष्टविधबन्धकश्च२, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च३, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्-

भगवन् ! प्राणातिपात से रहित जीव कितनी प्रकृतियां बांधता है?(गोयमा ! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहवंधएवा) हे गौतम ! सात प्रकार की कर्मप्रकृतियोंका बंधक –बन्ध कर्ता, अथवा आठ प्रकार की प्रकृतियों का बन्धक होता है।

(छव्विह बंधएवा) या छह प्रकार की कर्मप्रकृतियों का बन्धक (एगविह बंधए वा) अथवा एक प्रकार की प्रकृति का बन्धक (अवंधए वा)अथवा अवन्धक होता है (एवं मणूसे वि भाणियव्वे) इसी प्रकार मनुष्य के विषयमें भी कहना चाहिए

(पाणाइवायविरयाणं भंते ! जीवा कइ कम्मपगडीओ बंधंति) हे भगवन् ! प्राणातिपात से विरत अनेक जीव कितनी कर्मप्रकृतियोंको बांधते हैं ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविह बंधगा य एगविह बंधगा य) हे गौतम ! सब ही सात प्रकृतियों के बंधक और एक प्रकृति के बन्धक होते हैं ।

(अहवा सत्तविहबंधगा य,एगविहबंधगा य,अट्ठविहबंधगे य) अथवा बहुतसे जीव सात प्रकृतियां बांधनेवाले, बहुतसे एक प्रकृति बाधने वाले और एक जीव आठों प्रकृतियों को बांधने वाला होता है। ॥ २ ॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य,) अथवा बहुत सात

પ્રાણાતિપાતવિરતિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ –(पाणाइवायविरएण भंते ! जीवे कइ कम्मपगडीओ बंधइ ?) હે ભગવન્ ! પ્રાણાતિપાતથી રહિતજીવ કેટલાકર્મ પ્રકૃતિયે। બાંધે છે?(गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा) હે ગૌતમ! સાત પ્રકારની પ્રકૃતિયોના બન્ધક બન્ધકર્તા,અથવા આઠ પ્રકારની પ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે

(छव्विहबंधए वा) અગર છ પ્રકારની પ્રકૃતિયે। ના બન્ધક (एगविहबंधए वा) અથવા એક પ્રકારની પ્રકૃતિના બન્ધક (अबंधए वा) અથવા અબન્ધક થાય છે (एवं मणूसे वि भाणियव्वे) એજ પ્રકારે મનુષ્ય નાસબંધ પણ કહેવું જોઇએ । ૧ ।

(पाणाइवायविरयाण भंते! जीवा कइ कम्मपगडीओ बंधंत) હે ભગવન્! પ્રાણાતિપાતથી વિરત અનેક જીવ કેટલા કર્મ પ્રકૃતિયે। બાંધે છે? (गोयमा! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा एगविहबंधगा य) હે ગૌતમ! બધાજ સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને એક પ્રકૃતિના બન્ધક હોય છે

(अहवा सत्तविहबंधगा य,एगविहबंधगाय अट्ठविहबंधगे य)અથવા ઘણા સાતના બન્ધનવાળા, ઘણા એક પ્રકૃતિ બાંધનારા અને એક જીવ આઠે પ્રકૃતિયે। બાંધનાર હોય છે ॥૨॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य) યા ઘણા સાત પ્રકૃતિના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક અને ઘણા આઠેના બન્ધક હોય છે ॥૩॥

विधबन्धकश्च४, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च५, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अबन्धकश्च ६, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविध बन्धकाश्च अबन्धकाश्च ७, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च ! षड्विधबन्धकाश्च अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च

के बंधक, बहुत एक के बन्धक और बहुत आठों के बंधक होते हैं ॥३॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगे य) अथवा बहुत जीव सात प्रकृतियों को बांधने वाले. बहुत एक प्रकृतिको बांधनेवाले और एक छह प्रकृतियों को बांधने वाला होता है ॥ ४ ॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगा य) अथवा बहुत सात प्रकृतियों को बांधने वाले, बहुत एक बांधने वाले और बहुत छह बाधनेवाले ॥ ५॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य, अबंधए य) अथवा बहुत सात प्रकृतियों बांधने वाले बहुत एक प्रकृतिको बांधने वाले और एक अबन्धक ॥ ६ ॥

(अहवा सत्तविह बंधगा य, एगविहबंधगा य, अबंधगा य) अथवा बहुत सात प्रकृतियां बांधने वाले,बहुत एक प्रकृति बांधने वाले और बहुत अबंधक होते है॥७॥

(अहवा सत्तविह बंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगे य, छव्विहबंधगे य) अथवा अनेक सात प्रकृतियां बांधने वाले, अनेक एक बाधने वाले, एक आठ बांधने वाला, और एक छह बांधने वाला ॥ १ ॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधए य, छव्विहबंधगा य) अथवा अनेक सात के बंधक, अनेक एक के बन्धक, एक आठका बंधक और अनेक छह के बंधक होते हैं ॥ २ ॥

(अहवा सत्तविहविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगे य) અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિયે। બાધનારા, ઘણા એક પ્રકૃતિ બાધનાર અને એક છ પ્રકૃતિયે। બાધનારા હોય છે ॥૪॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगा य) અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિયે। બાધનારા, ઘણા એક બાધવાવાળા અને ઘણા છ બાધનારા ॥૫॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अबंधए य) અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિયે। બાધનારા ઘણા એક પ્રકૃતિ બાધનારા અને એક અબન્ધક ॥ ૬ ॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य,एगविहबंधगा य, अबंधगा य) અથવા ઘણા સાત કર્મ પ્રકૃતિયે। બાધનારા, ઘણા એક પ્રકૃતિ બાધનારા, અને ઘણા અબંધક હોય છે. ॥ ૭ ॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य, छव्विहबंधगे य) અથવા અનેક સાત પ્રકૃતિયે। બાંધવાવાળા, અનેક એક પ્રકૃતિ બાધનારા, એક આઠ પ્રકૃતિના બાધનાર અને એક છ પ્રકૃતિયે। બાધનારા ॥૧॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य,अट्ठविहबंधए य,छव्विहबंधगा य) અથવા અનેક સાત પ્રકૃતિના બંધક,અનેક એક પ્રકૃતિના બન્ધક એક આઠ પ્રકૃતિના બંધક અને અનેક છ

षड्विधबन्धकाश्च२, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च ३, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च ४, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च अबन्धकश्च१, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च अबन्धकाश्च२, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च अबन्धकश्च३, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च अबन्धकाश्च४, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविध-

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधए य) अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक, अनेक आठ के बन्धक और एक छह का बन्धक होता है। ॥ ३ ॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य) अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक प्रकृति के बंधक, अनेक आठ के बन्धक और अनेक छह के बन्धक ॥ ४ ॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधए य, अबंधए य) अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक, एक आठ का बंधक और एक अबंधक ॥ १ ॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगाए य, अबंधगा य) अथवा अनेक सात के बंधक, अनेक एक प्रकृति के बन्धक, एक आठ का बन्धक और अनेक अबंधक ॥ २ ॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, अबंधए य) अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक, अनेक आठ के बन्धक और एक अबंधक ॥ ३ ॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, अबंधगा य,)

પ્રકૃતિના બન્ધક હોય છે ॥ ૨ ॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधए य) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક અનેક આઠના બન્ધક અને એક છનો બન્ધક હોય છે ॥૩॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એક પ્રકૃતિના બન્ધક, અનેક આઠના બન્ધક અને અનેક છના બન્ધક ॥૪॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधए य, अबंधए य) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક, એક આઠનો બન્ધક અને એક અબન્ધક ॥૧॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधए य, अबंधगा य) અથવા અનેક સાતના બંધક અનેક એકના બંધક, એક આઠનો બન્ધક અને અનેક અબન્ધક ॥૨॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य, अबंधए य) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક, અનેક આઠના બન્ધક અને એક અબન્ધક ॥૩॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य अबंधगा य) અથવા અનેક સાતના

विबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च अबन्धकाश्च २, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च अबन्धकश्च ३, अथवा सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधकर्मबन्धकश्च षड्विधबन्धकाश्च अबन्धकाश्च४, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च अबन्धकश्च ५, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च अबन्धकाश्च ६, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च अबन्धकश्च७,

अबंधगा य) अथवा अनेक सात प्रकृति के बन्धक, अनेक एक के बन्धक एक आठका बन्धक एक छह का बन्धक, अनेक अबन्धक ॥२॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधए य छव्विहबंधगा य अबंधए य) अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक, एक आठका बन्धक अनेक छह के बन्धक, एक अबन्धक ॥३॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य अबंधगा य) अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक, अनेक आठका बन्धक, अनेक छह के बन्धक और अनेक अबन्धक ॥४॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधए य अबंधए य) अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक, अनेक आठ के बन्धक एक छह का बन्धक और एक अबन्धक ॥५॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगे य अबंधगा य) अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक अनेक आठ के

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य,छव्विहबंधए य, अबंधगा य) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક, એક છનો બન્ધક, અનેક અબન્ધક ॥૨॥

अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधए य,छव्विहबंधगा य,अबंधए य) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક, એક આઠનો બન્ધક, અનેક છના બન્ધક અને એક અબન્ધક ॥ ૩ ॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य,अट्ठविहबंधगा य,छव्विहबंधगा य, अबंधगा य) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક, એક આઠનો બન્ધક, અનેક છના બન્ધક અને અનેક અબન્ધક ॥૪॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य,अट्ठविहबंधगा य,छव्विहबंधए य,अबंधए य,) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક, અનેક આઠના બન્ધક એક છનો બન્ધક અને એક અબન્ધક ॥૫॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबन्धगे य, अबंधगा य) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક અનેક આઠના બન્ધક, એક છનો બન્ધક, અનેક અબન્ધક ॥૬॥

बन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च अबन्धकश्च २, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च अबन्धकाश्च २, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च अबन्धकश्च ३, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च अबन्धकाश्च४, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च, एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च अबन्धकश्च१, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्-

अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एकके बन्धक, अनेक आठ के बन्धक और अनेक अबंधक ॥ ४ ॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य अबंधए य) अथवा अनेक सात के बन्धक अनेक एक के बन्धक, एक छह का बंधक और एक अबंधक १।

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य छव्विहबंधए य, अबंधगा य) अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक, एक छह का बन्धक और अनेक अबंधक होता हैं २।

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य, अबंधए य) अथवा अनेक सातके बन्धक, अनेक एक का बन्धक, अनेक छहका बंधक और एक अबंधक। ॥ ३ ॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य, अबंधगा य) अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एकके बंधक, अनेक छह के बंधक और अनेक अबंधक ॥ ४ ॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगे य, छव्विहबंधए वा अबंधए वा) अथवा अनेक सात प्रकृतियों के बंधक, अनेक एक प्रकृति के बन्धक, एक आठ का बन्धक, एक छह का बन्धक और एक अबंधक ॥ १ ॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधए वा

બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક, અનેક આઠના બન્ધક અને અનેક અબન્ધક ॥૪॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य छव्विहबंधगे य, अबंधए य) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક, એક છનો બન્ધક અને એક અબન્ધક ॥૧॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, छव्विहबंधए य, अबंधगा य) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક, એક છનો બન્ધક અને અનેક અબન્ધક ॥૨॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य, अबंधए य) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક, અનેક છના બન્ધક અને એક અબન્ધક હોય છે ॥૩॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य अबंधगा य) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક, અનેક આઠના બન્ધક અને અનેક અબન્ધક ॥૪॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, छव्विहबंधगे य, अबंधए य) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક, એક છનો બન્ધક, અને એક અબન્ધક ॥૧॥

अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च अ-बन्धकाश्च ८, एवमेते अष्टौ भङ्गाः सर्वेऽपिमिलिता सप्तविंशति भंङ्गा भवन्ति, एवं मनुष्याणामपि एते चैव सप्तविंशति भंङ्गा भणितव्याः, एवं मृषावादविरतस्य यावत् माया मृषाविरतस्य जीवस्य च मनुष्यस्य च मिथ्यादर्शनशल्यविरतः खलु भदन्त ! जीवः कति कर्म प्रकृति बध्नाति ? गौतम सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा

बन्धक, एक छह का बन्धक, अनेक अबन्धक ॥६॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य अबंधए य) अथवा अनेक सात के बन्धक अनेक एक के बंधक अनेक आठ के बंधक अनेक छह के बंधक एक अबंधक ॥७॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य अबंधगा य) अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक, अनेक आठ के बन्धक, अनेक छह के बन्धक, अनेक अबंधक ॥८॥

(एवं एते अट्ठभंगा) इस प्रकार ये आठ भंग हैं (सव्वेवि मिलिया सत्तावीसं भंगा भवंति) सभी मिलकर सत्ताईस भंग होते हैं।

(एवं मणूसाण वि) इसी प्रकार मनुष्यों के भी (एते चेव सत्तावीसं भंगा भाणियव्वा) ये ही सत्ताईस भंग कहने चाहिए (एवं मुसावायविरयस्स जाव मायामोसविरयस्स) इसी प्रकार मृषावादविरत यावत् मायामृषा वादसे विरत (जीवस्स) जीव के (मणूसस्स य) और मनुष्य के भी कहने चाहिये।

(मिच्छादंसणसल्लविरए णं भंते! जीवे कति कम्मपगडीओ बंधंति) हे भगवन् मिथ्यादर्शनशल्य से विरत जीव कितनी कर्मप्रकृतियां बांधता है? (गोयमा ! सत्त-

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य, अबंधए य,) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક, અનેક આઠના બન્ધક, અનેક છના બન્ધક, અને એક અબન્ધક ॥૭॥

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य, अबंधगा य) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક, અનેક આઠના બન્ધક, અનેક છના બન્ધક અનેક અબન્ધક ॥૮॥

(एव एते अट्ठ भंगा) આ પ્રકારે આ આઠ ભંગ છે (सव्वे वि मिलिया सत्तावीस भंगा भवंति) બધા મળીને સત્યાવીસ ભંગ થાય છે

(एव मणूसाण वि) એ પ્રકારે મનુષ્યોના પણ (एते चेव सत्तावीस भंगा भाणियव्वा) આજ સત્યાવીસ ભંગ કહેવા જોઈએ (एव मुसावायविरयस्स जाव मायामोसविरयस्स) એજ પ્રકારે મૃષાવાદ વિરત, યાવત્ માયામૃષાવિરત, (जीवस्स) જીવના (मणूसस्स य) અને મનુષ્યના સંબંધમાં કહેવું

(मिच्छादंसणसल्लविरएणं भंते! जीवे कति कम्मपगडीओ बंधंति) હે ભગવન્! મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત જીવ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાંધે છે?

षड्विधबन्धको वा एकविधबन्धको वा, मिथ्यादर्शनशल्यविरतः खलु भदन्त ! नैर-यिकः कति कर्मप्रकृती र्बध्नाति ? गौतम ! सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा यावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः, मनुष्यो यथा जीवः, वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिको यथा नैरयिकः, मिथ्यादर्शनशल्यविरताः खलु भदन्त ! जीवाः कति कर्म-प्रकृती र्बध्नन्ति ? गौतम! ते चैव सप्तविंशति भङ्गा भणितव्याः, मिथ्यादर्शनशल्य-विरताः खलु भदन्त! नैरयिकाः कतिकर्म प्रकृति र्बध्नन्ति? गौतम ! सर्वेऽपितावद् भवेयुः

विहब धए वा, अट्ठविहव धए वा, छव्विहव धए वा, एगविहब धए वा, अब धए वा) हे गौतम! सात कर्म प्रकृतियों का बन्धक होता है,अथवा आठ का ब धक होता है,या छह प्रकृति का ब धक होता है. अगर एक का ब धक होता है अथवा अब धक होता हैं।

(मिच्छादंसणसल्लविरए ण भंते! नेरइए कति कम्मपगडीओ बंधंति?)हे भग-वन् ! मिथ्यादर्शनशल्य मे विरत नारक जीव कितनी कर्मप्रकृतियां बांधता हैं? (गोयमा ! सत्तविहब धए वा, अट्ठविहब धए वा) हे गौतम ! सात प्रकृतियों का ब धक अथवा आठ प्रकृतियोंका ब धक होता है। (जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिए) यावत् पंचेन्द्रियतिर्यंच (मणूसे जाव जीवे) मनुष्य समुच्चय जीव के समान (वाणमंतरजोइसिय वेमाणिए जहा नेरइए) वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, वैमानिक नारको के समान (मिच्छादंसणसल्लविरयाण भंते ! जीवा कति कम्मपगडीओ बंधंति !) हे भगवन् ! मिथ्यादर्शनशल्य से विरत अनेक जीव कितनी कर्म प्रकृतिया बांधते हैं ? (गोयमा ! ते चेव सत्तावीस भंगा भाणियव्वा) हे गौतम ! वे ही सत्ताईस भंग कहने चाहिए ।

(मिच्छादंसणसल्ल विरया ण भंते! नेरइया कति कम्मपगडीओ बंधंति?)हे भग-वान्! मिथ्यादर्शनशल्य से विरत नारक जीव कितनी कर्मप्रकृतियां बांधते हैं? (गोयमा!

(ગોયમા ! सत्तविहबंधएवा अट्ठविहबंधएवा, छव्विहबंधए वा, एगविहबंधएवा, अबंधए वा) હે ગૌતમ! સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક થાય છે અથવા આઠનાબ ધક થાય છે, અગર છના બન્ધક થાય છે, અથવા એકના બ ધક થાય છે, અથવા અબ ધક હોય છે

(मिच्छादंसणसल्लविरए ण भंते! कम्मपगडीओ बंधंति) હે ભગવન્ ! મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત નારક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાંધે છે? (गोयमा ! सत्तविहबंधए वा, अट्ठविहबंधए वा) હે ગૌતમ સાત પ્રકૃતિઓના બ ધક અથવા આઠ પ્રકૃતિયોના બ ધક થાય છે (जाव पंचिंदिय तिरिक्खजोणिए) યાવત્ પચેન્દ્રિય તિર્યંચ (मणूसे जाव जीवे) મનુષ્ય સમુચ્ચય જીવના સમાન (वाणमंतरजोइसियवेमाणिए जहा नेरइए) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિકો નારકોની સમાન સમજવા

(मिच्छादंसणसल्लविरयाण भंते! जीवा कतिकम्मपगडीओ बंधंति ?) હે ભગવન્ ! મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત અનેક જીવ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાંધે છે? (गोयमा ! ते चेव सत्ताविस भंगा भणियव्वा) હે ગૌતમ તેજ સાત્યાવીસ ભંગ કહે । જોઇએ

(मिच्छादंसणसल्लविरयाण भंते ! नेरइया कतिकम्मपगडीओ बंधंति ?) હે ભગવન્ । મિથ્યા-

सप्तविधबन्धकाः, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविध बन्धकश्च, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च, एवं यावद् वैमानिकाः, नवरं मनुष्याणां यथा जीवानाम् ॥ सू. ८ ॥

टीका—अथ प्राणातिपातक्रिया विरतस्य कर्मबन्धो भवति न वेति प्रश्नमनेकान्तवादेन समाधातुमाह—'पाणाइवायविरएणं भंते ! जीवे कइ कम्मपगडीओ बंधइ ?' हे भदन्त ! प्राणातिपातविरतःखलु जीवः कति कर्मप्रकृतीः बध्नाति ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'सत्तविहबंधए वा, अट्ठविहबंधए वा, छव्विहबंधए वा एगविहबंधए वा अबंधए वा' प्राणातिपातविरतः खलु जीवः कदाचित् सप्तविधकर्मबन्धको वा भवति, कदाचित् अष्टविधकर्मबन्धको वा भवति, कदाचित् षड्विधकर्मबन्धको वा

सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा) हे गौतम! सभी सात प्रकृतियों के बंधक होते हैं।

(अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य) अथवा अनेक सातके बंधक, एक आठका बंधक (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य) अथवा अनेक सातके बंधक, अनेक आठका बंधक (एवं जाव वेमाणिया) इस प्रकार वैमानिक कों तक कहना चाहिए (णवरं मणूसाणं जहा जीवाणं) विशेष यह कि मनुष्यों की वक्तव्यता जीवोंके समान समझलेवे।

टीकार्थः—जो जीव प्राणातिपात से विरत होता है, उसे कर्मबंध होता है? या नहीं ? इस प्रश्न का अनेकान्तवाद से समाधान करते हुए कहते हैं—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! प्राणातिपात से विरत जीव कितनी कर्मप्रकृतियों का बंध करता है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! कोई जीव सात प्रकार की कर्मप्रकृतियों का बंध करता है कोई आठों कर्म प्रकृतियों का बंध करता है' कोई छह प्रकृतियों का बन्ध करता

શંનથી વિરત નારક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાંધે છે ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा) હે ગૌતમ ! બધા સાત પ્રકૃતિયોના બંધક થાય છે

(अहवा सत्तविहबंधगा अट्ठविहबंधगे य) અથવા અનેક સાતના બંધક અને એક આઠનો બંધક, (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य) અથવા અનેક સાતના બંધક, એક આઠનો બંધક (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य) અથવા અનેક સાતના બંધક, અનેક આઠના બંધક (एवं जाव वेमाणिया) એ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી કહેવું જોઈએ (णवरं मणूसाणं जहा जीवाणं) વિશેષ એ કે મનુષ્યોની વક્તવ્યતા જીવોની સમાન સમજવા.

ટીકાર્થ:—જે જીવ પ્રાણાતિપાતથી વિરત થાય છે, તેને કર્મ બંધ થાય છે કે નહીં ? આ પ્રશ્નનું અનેકાન્તવાદથી સમાધાન કરતા કહે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પ્રાણાતિપાતથી વિરત જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે ?

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ ! કોઈ જીવ સાત પ્રકારની કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, કોઈ આઠે કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, કોઈ છ પ્રકારની કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, કોઈ એક

एकविधकर्मबन्धको भवति, कदाचिद् अवन्धको वा भवति 'एवं मणूसे विभाणयव्वे' एवम्-समुच्चयजीवोक्तरीत्या मनुष्योऽपि भणितव्यः-वक्तव्यः, तथा च मनुष्योऽपि कदाचित्सप्तविधकर्मबन्धकः, कदाचिद् अष्टविधकर्मबन्धकः कदाचित् षड्विधकर्म बन्धको वा कदाचिद् एकविधकर्मबन्धको वा भवेत्, कदाचित्तु अवन्धको वा भवेत्, अथ बहुत्वमधिकृत्य गौतमः पृच्छति-'पाणाइवायविरया णं भंते ! जीवा कइ कम्मपगडीओ बंधति ?' हे भदन्त ! प्राणातिपातविरताः खलु जीवाः कति कर्मप्रकृती र्बध्नन्ति? श्री भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'सव्वेवि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य १' सर्वेऽपि जीवास्तावद् भवेयुः सप्तविधकर्मवन्धकाश्च एकविध कर्मबन्धकाश्च १. तत्र प्रमत्ताप्रमत्तापूर्वकारणानिवृत्तबादरसम्परायाः सप्तविधबन्धका भवन्ति किन्तु प्रमत्ता अप्रमत्ताश्चायुर्बन्धकालेऽष्टविधबन्धका भवन्ति तैरायुषोऽपि

हैं, कोई एक कर्मप्रकृति का बन्ध करता है और कोई जीव अवन्धक होता है, अर्थात् किसी भी प्रकृति का बंध नहीं करता।

समुच्चय जीवके समान मनुष्य की वक्तव्यता भी समझ लेनी चाहिए, अर्थात् मनुष्य भी कदाचित् सात प्रकृतियों का, कदाचित् आठ प्रकृतियोंका, कदाचित् छह प्रकृतियों का, कदाचित् एक कर्मप्रकृति का बन्धक होता है और कदाचित् अवन्धक होता है

अब गौतमस्वामी बहुवचन का आश्रय लेकर प्रश्न करते हैं-हे भगवन्! प्राणातिपात से विरत मनुष्य कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करते हैं?

श्री भगवान्-हे गौतम! सब जीव सात कर्मप्रकृतियों को बांधने वाले होते हैं और बहुत एक को बांधने वाले होते हैं (१)

मत्त संयत, अप्रमत्तसंयत' अपूर्वकरण, अनिवृत्तिबादर सम्परायगुणस्थानों वाले सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं किन्तु प्रमत्तसंयत और अप्रमत्त संयत जब आयु कर्म का भी बंध करते हैं, तब आठ के बंन्धक होते हैं।

કર્મપ્રકૃતિને બંધ કરે છે અને કોઇ અબન્ધક હોય છે અર્થાત્ કોઈ પણ પ્રકૃતિને બંધ નથી કરતા

સમુચ્ચય જીવના સમાન મનુષ્યની વક્તવ્યતા પણ સમજી લેવી જોઇએ, અર્થાત્ મનુષ્ય પણ કદાચિત્ સાત પ્રકૃતિયોના, કદાચિત્ આઠ પ્રકૃતિયો, કદાચિત્ છ પ્રકૃતિયોના, કદાચિત્ એક કર્મપ્રકૃતિના બંધક હોય છે અને કદાચિત્ અબંધક હોય છે

હવે ગૌતમસ્વામી બહુવચનનો આશ્રય લઈને પ્રશ્ન કરે છેહે ભગવન્! પ્રાણાતિપાતથી વિરત મનુષ્ય કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! બધા જીવ સાત કર્મપ્રકૃતિયોને બાંધનારા હોય છે અને ઘણા એકને બાંધનારા હોય છે (૧)

પ્રમત્ત સંયત, અપ્રમત્ત સંયત, અપૂર્વકરણ, અનિવૃત્તિબાદર, સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનો વાળા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે, કિન્તુ પ્રમત્તસંયત અને અપ્રમત્તસંયત જ્યારે આયુકર્મનો પણ બંધ કરે છે, ત્યારે આઠના બંધક થાય છે,

बन्धनात्, आयुर्बन्धश्च कादाचित्को भवतीति कदाचिदेव न तु सर्वथोपलभ्यते, किन्तु प्रमत्ता अप्रमत्ताश्च सदैव बहुत्वेनोपलभ्यन्ते, अपूर्वकरणा अनिवृत्तबादराश्च कदाचिन्नापि भवन्ति तेषां विरहस्यापि आगमे प्रतिपादितत्वात्, उपशान्तमोहक्षीणमोह सयोगिकेवलिनस्तु एकविधबन्धका भवन्ति तत्र उपशान्तमोहाः क्षीणमोहाश्च केवलिनः कदाचिदुपलभ्यन्ते, कदाचिन्नोपलभ्यन्ते, तेषामन्तरस्यापि सम्भवात्, सयोगिकेवलिनस्तु सदोपलभ्यन्ते अव्यवच्छेदात् तेषामव्यवच्छेदात् तस्मात् सप्तविधकर्मबन्धका एकविधकर्मबन्धकाश्चेति सिद्धम् इत्येवमष्टविधबन्धकाद्यभावे प्रथमो भङ्गः १, अथ द्वितीयं भङ्गमाह –'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य१' अथवा सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति बहवः, एकः कश्चित् अष्टविधकर्मबन्धकश्च भवति इति द्वितीयो भङ्गः २, अथाष्टविधकर्मबन्धकानां बहुत्वे तृतीयं भङ्गमाह–'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य३' अथवा बहव एव सप्तविधकर्मबन्ध-

आयुकर्म का बन्ध कदाचित् ही अर्थात् एक भव में एक बार ही होता है, अतएव आयु के बन्धक सदैव नहीं पाये जाते। प्रमत्त और अप्रमत्त सदैव बहुत संख्या में पाये जाते हैं, अपूर्वकरण और अनिवृत्तिबादर कभी नहीं भी होते हैं, क्योंकि आगम में उनके विरह का भी प्रतिपादन किया गया है। उपशान्त मोह क्षीणमोह और सयोगी केवली एक प्रकृति के ही बन्धक होते हैं, उपशान्तमोह और क्षीणमोह कदाचित् होते हैं कदाचित् नहीं भी होते हैं, उनका विरह भी हो सकता है, किन्तु सयोगी केवली सदैव पाये जाते हैं, उनका कभी विच्छेद नहीं होता हैं, अतएव बहुतजीव सात के बन्धक और बहुत एक के बन्धक होते हैं, यह सिद्ध हुआ। यह प्रथम भंगभी पूर्ण हुआ।

द्वितीय भंग-अथवा अनेक सात कर्म प्रकृतियों के बन्धक अनेक जीव एक प्रकृतिके बन्धक और कोई एक जीव आठ प्रकृतियों का बन्धक होता है। (२)

तृतीय भंग–अथवा बहुत जीव सात प्रकृतियों के बन्धक बहुत एक प्रकृतिके

આયુકર્મનો બંધ કદાચિત્ જ અર્થાત્ એક ભવમાં એકજ વાર થાય છે, તેથીજ આયુના બંધક સદૈવ નથી મળી આવતા પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત સદૈવ ઘણી સંખ્યામાં મળી આવે છે, અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિબાદર ક્યારેક નથી પણ હોતા, કેમ કે આગમમાં તેમના વિરહનું પણ પ્રતિપાદન કરેલું છે ઉપશાન્ત મોહ ક્ષીણમોહ અને સયોગી કેવલી એક પ્રકૃતિનાજ બંધક થાય છે, કદાચિત્ નથી પણ હોતા, તેમને વિરહ પણ હોઈ શકે છે, કિન્તુ સયોગી કેવલી સદૈવ મળી આવે છે તેમનો ક્યારેય વિચ્છેદ થતો નથી, તેથીજ ઘણા જીવ સાતના બન્ધક અને ઘણા એકના બંધક હોય છે, આ સિદ્ધ થયું. આ પ્રથમ ભંગ પણ પૂર્ણ થયો

દ્વિતીય ભંગ–અથવા અનેક સાત કર્મપ્રકૃતિયોના બંધક, અનેક જીવ એક પ્રકૃતિના બંધક અને કોઈ એક જીવ આઠ પ્રકૃતિયોનો બન્ધક થાય છે. (૨)

તૃતીય ભંગ–અથવા અનેક સાત કર્મપ્રકૃતિયોના બન્ધક, ઘણા એક પ્રકૃતિના બંધક

काश्च, एकविधकर्मबन्धकाश्च अष्टविधकर्मबन्धकाश्च भवन्तीति तृतीयो भङ्गः ३, अथ-षड्विधकर्मबन्धका अपि कदाचिल्लभ्यन्ते कदाचिन्नोपलभ्यन्ते, उत्कृष्टेन षण्मासविरह सद्भावात्, यदापि उपलभ्यन्ते तदापिजघनन्येन एको द्वौ वा, उत्कृष्टेन अष्टोत्तरशतम्, तस्मादष्टविधबन्धकपदाभावे षड्विधबन्धकपदेनापि द्वौ भङ्गौ प्राह--'अहवा सत्तविह-बंधगा य एगविहवंधगा य छव्विहवंधगे य ४' अथवा वहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति कदाचित्तु एको मोहायुष्य वर्जयित्वा षड्विधकर्मबन्धकश्च भवति ४'अहवा सत्तविहवंधगा य एगविहवंधगा य छव्विहवंधगा य ५' अथवा वहव एव सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च भवन्तीति पञ्चमो भङ्गः, अथ अयोगिकेवलिनोऽवन्धका अपि कदाचिदुपलभ्यन्ते कदाचिन्नोपलभ्यन्ते

बन्धक और बहुत आठों प्रवृतियों के बन्धक होते हैं। (३)

चौथा भंग-कभी कभी छह प्रकृतियों के बंध करने वाले जीव भी होते हैं, और कभी कभी नहीं भी होते हैं, उनका विरह छह मास तक हो सकता है। जब होते है तो जघन्य एक या दो होते हैं। उत्कृष्ट एक सौ आठ। अतएव आठ के बन्धकों का अभाव वाले और छह के बन्धकों का सद्भाव वाले पद से दो भंग कहते है-अथवा अनेक सात कर्म प्रकृतियों के बन्धक, अनेक एक प्रकृति के बन्धक और एकजीव छह प्रकृतियों का बन्धक होता है। अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक जीव एक प्रकृति के बन्धक और कोई एक आयु तथा मोहनीय प्रकृतियों को छोड़कर छह प्रकृतियो का बन्धक होता है (४) अथवा बहुत जीव सात कर्म प्रकृतियों के बन्धक होते हैं' बहुत एक प्रकृति के बन्धक होते है और बहुत छह प्रकृतियों के बन्धक होते हैं (५)

अयोगी केवली अबन्धक भी कदाचित् पाये जाते हैं, और कदाचित् नहीं क्यों की उनका उत्कृष्टविरह छह मास का होता है? वे जघन्य एक अथवा दो उत्कृष्ट से एक

અને ઘણા આઠે પ્રકૃતિયોનો બંધક હોય છે

ચોથો ભંગ-કયારેક કયારેક ૭ પ્રકૃતિયોના બંધ કરનારા જીવ પણ હોય છે, કયારેક કયારેક નથી પણ હોતા, તેમનો વિરહ ૭ માસ સુધી હોઈ શકે છે. જો હોય છે તો જઘન્ય એક કે બે હોય છે ઉત્કૃષ્ટ એક સો આઠ તેથીજ આઠના બંધકોના અભાવવાળા અને છના બંધકોના સદ્ભાવવાળા પદથી બે ભંગ કહે છે-અથવા અનેક સાત પ્રકૃતિયોના બંધક, અનેક એક પ્રકૃતિના બંધક અને એક જીવ ૭ પ્રકૃતિયોનોબંધક થાય છે. અથવા અનેક સાતના બંધક, અનેક જીવ એક પ્રકૃતિના બંધક અને કોઈ એક આયુ તથા મોહનીય પ્રકૃતિયોને છોડીને ૭ પ્રકૃતિયોના બંધક થાય છે (૪)

અથવા ઘણા જીવ સાત કર્મપ્રકૃતિયોના બંધક થાય છે, ઘણા એક પ્રકૃતિના બંધક થાય છે અને ઘણા ૭ પ્રકૃતિયોના બંધક થાય છે (૫)

આયોગિ કેવલી અબંધક પણ કદાચિત્ મળી આવે છે, કદાચિત નથી મળતા કેમકે તેમનો ઉત્કૃષ્ટ વિરહ ૭ માસનો હોય છે, તેઓ જઘન્ય એક કે બે તથા ઉત્કૃષ્ટ એકસો

तेषामपि उत्कृष्टेन षण्मासविरहसद्भावात्, तेऽपि जघन्येन एको द्वौ वा उत्कृष्टेन पुनरष्टोत्तरशतमुपलभ्यन्तेतस्मादष्टविधबन्धकपदाभावे बन्धकपदेनापि द्वौ भङ्गौ प्राह- 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अबंधए य ६, अथवा सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति, एकायोगिकेवली अबन्धकश्च भवति ६, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अबंधगा य ७' अथवा बहव एव सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति, आयोगिकेवलिनोऽपि बहव एव अबन्धकाश्च भवन्ति ७, इत्येवंरीत्या द्विकसंयोगे प्रथमो भङ्गः,त्रिकसंयोगे च षड्भङ्गा इति सङ्कलनया सप्तभङ्गाः सम्पन्नाः,अथ चतुष्कसंयोगे द्वादशभङ्गान्प्ररूपयितु माह'अहवा-सत्तविहबंधगा य एकविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य छव्विहबंधए य !' अथवा बहव एव सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति एकःकश्चिद् अष्टविधकर्मबन्धकश्च षड्विधकर्मबन्धकश्च भवति, तत्राद्यद्वये बहुवचनम् उभयेषामपि सदा बहुत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, अन्तिमद्वये चाष्टविधबन्धकपदे षड्विधबन्धकपदे च प्रत्येकमेकवच-

सौ आठ पाये जाते हैं, अतः आठ के बन्धक के अभाव में अबन्धक पद के साथ दो भंग कहते हैं–अथवा बहुत जीव सात कर्मप्रकृतियों के बन्धक बहुतएक कर्म प्रकृति के बन्धक और एक अयोगी केवली अबन्धक होता है। (६)

अथवा बहुत सात के बन्धक बहुत एक के बन्धक और बहुत से अबंधक होते है। (७) इस प्रकार दो के संयोग से प्रथम भंग होता है और तीन के संयोग से छह भंग होते है। दोनों-को मिलाने से सात भंग निष्पन्न हुए।

चतुः संयोगी बारह भंग होते हैं, उनका निरूपण किया जाता है। अथवा अनेक जीव सात कर्म प्रकृतियों के बंधक,अनेक जीव एक कर्मप्रकृति के बन्धक, कोई एक जीव आठ प्रकृतियों का बन्धक और कोइ एक छह प्रकृतियों का बन्धक होता है। यहा प्रथम के दो बहुत इस कारण कहे गए हैं, क्यों की वे सदैव बहुत रूप में पाये जाते हैं। अन्तिम दो अर्थात् आठ का बन्धक और छह का बन्धक कोई एक–एक होता है,

આઠ મળી આવે છે, તેથી આઠના બન્ધકના અભાવમા, અબન્ધકની સાથે બે ભગ કહે છે–અથવા ઘણા જીવ સાત કર્મ પ્રકૃતિયોના બન્ધક ઘણા એક કર્મપ્રકૃતિના બન્ધક અને એક અયોગી કેવલી અબન્ધક હોય છે ॥૬॥

અથવા ઘણા સાતના બન્ધક ઘણા એકના બન્ધક અને ઘણા અબન્ધક હોય છે ॥ ૭ ॥ એ પ્રકારે બેના સયોગથી પ્રથમ ભગ થાય છે અને ત્રણના સંયોગથી ૭ ભગ થાય છે. બન્ને મેળવવાથી સાત ભગ નિષ્પન્ન થયા

ચતુઃસયોગી બાર ભગ થાય છે તેનુ નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.અથવા અનેક જીવ સાત કર્મ પ્રકૃતિયોના બધક અનેક એક કર્મ પ્રકૃતિના બન્ધક. કોઇ એક આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને એક છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક થાય છે અહી પ્રથમના બે ઘણા એ કારણે કહેલા છે. કેમકે તેઓ સદૈવ ઘણા રૂપમા મળી આવે છે, અન્તિમ બે અર્થાત્ આઠના બન્ધક અને

नमिति चतुष्कसंयोगे प्रथमो भङ्गः, अथाष्टविधबन्धकपदे एकवचनं षड्विधबन्धकपदे च बहुवचनमिति द्वितीयं भङ्गमाह–'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधए य छव्विहबंधगा य२, अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च, कश्चिदेकोऽष्टविधकर्मबन्धकश्च, बहवः षड्विधकर्मकाश्च, एतौ च द्वौ भङ्गौ अष्टविधकर्मबन्धकपदस्यैकवचनेन षड्विधकर्मबन्धकपदस्य चैकवचनबहुवचनाभ्यां लब्धौ, अथ तस्यैव बहुवचनेन द्वौ भङ्गौ प्ररूपयितुमाह-'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधए य ३' अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च अष्टविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति एकस्तु षड्विधकर्मबन्धकश्च भवति३, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य ४' अथवा बहवः एव सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च अष्टविधकर्मबन्धकाश्च षड्विधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति ४, इत्येव चतुष्कयोगे चत्वारो भङ्गाः, अथ पूर्वोक्तरीत्यैव अष्ट-

इस समय चतुष्क संयोगी भंगों में प्रथम भंग पाया जाता है।

अब अष्टविधबन्धक पद में एकवचन और छह विध बन्धक पद बहुवचन का प्रयोग कर के दूसरा भंग बतलाते है–अथवा बहुत जीव सात प्रकृतियों के बन्धक बहुत एक प्रकृति के बन्धक कोई एक आठ प्रकृतियों का बन्धक और बहुत जीव छह प्रकृतियों के बन्धक होते हैं। यह दो भंग अष्टविधबन्धक पद के एकवचन से और छह विधबन्धक पद के एकवचन और बहुवचन से निष्पन्न हुए।

अब अष्टविधबन्धकों के बहुवचन का आश्रय लेकर दो विकल्प दिखलाते हैं, यथा बहुत सात कर्म प्रकृतियों के बंधक, बहुत एक प्रकृति के बन्धक बहुत आठ प्रकृतियों के बन्धक और कोई एक जीव छह प्रकृतियों का बन्धक होता है। अथवा बहुत सात को बांधने वाले, बहुत एक को बांधने वाले बहुत आठ को बांधने वाले और बहुत से छह प्रकृतियों को बांधने वाले होते हैं। इस प्रकार चतुःसंयोगी चार भंग बनते हैं।

છના બન્ધક કોઇ એક-એક હોય છે તે સમયે ચતુષ્ક સંયોગી ભંગોમા પ્રથમ ભંગ મળે છે

હવે અષ્ટવિધ બન્ધક પદમા એક વચન અને છવિધ બંધક પદમા બહુવચનનો પ્રયોગ કરીને બીજો ભંગ બતાવે છે-અથવા ઘણા જીવ સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક ઘણા એક પ્રકૃતિના બન્ધક કોઇ એક આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને ઘણા જીવ છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે આ બે ભંગ અષ્ટવિધ બન્ધક પદના એક વચનથી અને છ વિધ બન્ધક પદના એક વચનથી નિષ્પન્ન થયા.

હવે અષ્ટવિધ બન્ધકોના બહુવચનનો આશ્રય લઇને બે વિકલ્પ બતાવે છે યથા-ઘણા સાત કર્મ પ્રકૃતિયોના બન્ધક ઘણા એક પ્રકૃતિના બન્ધક ઘણા આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને કોઇ એક જીવ છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક થાય છે અથવા ઘણા સાતને બાધનારા ઘણા એકને બાધનારા ઘણા આઠને બાધનારા અને ઘણા તો છ પ્રકૃતિયોને બાધનારા હોય છે એ પ્રકારે ચતુઃસંયોગી ચાર ભંગ બને છે.

विधबन्धकाबन्धकपदाभ्यां चतुष्कयोगे चतुरो भङ्गानाह-'अहवा सत्तविहबंधगा य एग-विहबंधगा य अट्ठविहबंधए य अबंधए य १' अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एक-विधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति, एकस्तु कश्चिद् अष्टविधकर्मबन्धकः, अयोगिकेवली च एको-ऽबन्धको भवति १ 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधए य अबं-धगा य २' अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च एकस्तु अष्ट-विधकर्मबन्धकश्च बहवः पुनरयोगिकेवलिनः अबन्धकाश्च भवन्ति २, 'अहवा सत्तविह-बंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य अबंधए य ३' अथवा बहवः सप्तविध-कर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च अष्टविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति, कश्चिदेकोऽयोगि केवली अबन्धकश्च भवति ३, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा-य अबंधगा य ४, अथवा बहुव एव सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च अष्ट-विधकर्मबन्धकश्च अबन्धकाश्च भवन्ति ४, इत्येवं चतुष्कयोगे अष्टौ भङ्गाः, अथ षड्-

अब पूर्वोक्त प्रकार से ही अष्टविध बन्धक और अबंधक पदों से चतुः संयोगी चार भंग दिखलाते हैं-अथवा अनेक सात प्रकृतियों बांधने वाले, अनेक एक प्रकृति बांधने वाले, एक आठ प्रकृतियां बांधने वाला, और एक अवंधक अथवा अनेक सात प्रकृतियां बांधनेवाले, अनेक एक प्रकृति बांधने वाले कोई एक आठ प्रकृतियां बांधने वाला और अनेक अयोगी केवली अवन्धक होते हैं। अथवा अनेक सात प्रकृतियों-बांधने वाले, अनेक जीव एक प्रकृति बांधने वाले अनेक आठ प्रकृतियां बांधनेवाला और एक अबन्धक (आयोगी केवली) अथवा अनेक सात कर्म प्रकृतियों बांधने वाले, अनेक एक प्रकृति बांधने वाले, अनेक आठ प्रकृतियां बांधने वाले और अनेक अबन्धक होते हैं। इस प्रकार चार संयोगी आठ भंग हुए।

अब षड्विधबन्धक और अबन्धक पदों को लेकर चार प्रकार के भंग कहते हैं-अथवा अनेक सात प्रकृतियों के बन्धक, अनेक एक प्रकृतिके बन्धक, एक छह प्रकृतियों की

હવે પૂર્વોક્ત પ્રકારથીજ અષ્ટવિધ બંધક અને અબંધક પદોથી ચતુઃસંયોગી ચાર ભંગ બતાવે છે—અથવા અનેક સાત પ્રકૃતિયો બાધનારા અનેક એક પ્રકૃતિ બાધનારા એક આઠ પ્રકૃતિયો બાધનારા અને એક અબન્ધક અથવા અનેક સાત પ્રકૃતિયો બાધનારા અનેક એક પ્રકૃતિ બાધનારા કોઇ એક આઠ પ્રકૃતિયો બાધનારા અને અનેક—અયોગી કેવલી-અબન્ધક હોય છે અથવા અનેક સાત પ્રકૃતિયો બાધનારા અનેક એક પ્રકૃતિ બાધનારા અને એક અબન્ધક (અયોગી કેવલી) અથવા અનેક સાત પ્રકૃતિયો બાધનારા અનેક એક પ્રકૃતિ બાધનારા અનેક આઠ પ્રકૃતિયો બાધનારા અને અનેક અબન્ધક હોય છે. એ પ્રકારે ચાર સંયોગી આઠ ભંગ થયા-

હવે ષડ્વિધ બન્ધક અને અબન્ધક પદોને લઇને ચાર ભંગ કહે છે અથવા અનેક સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક અનેક એક પ્રકૃતિના બંધક અનેક છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને એક અબંધક હોય છે.

विधबन्धकाबन्धकपदाभ्यां चतुष्कयोगे चतुरो भङ्गानाह—'अहवा सत्तविहबंधगा य एग-विहबंधगा य छव्विहबंधगे य अबंधए य१' अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविध-कर्मबन्धकाश्च भवन्ति, एकः कश्चित्त षड्विधकर्मबन्धकश्च, अयोगिकेवली कश्चिद् अबन्धकश्च भवति१, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधए य अबंधगा य, २, अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति कश्चिदेकःषड्विध कर्मबन्धकश्च भवति, अयोगिकेवलिनोऽबन्धकाश्च भवन्ति२, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एग-विहबंधगाय छव्विहबंधगा य अबंधए य,३ 'अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविध-कर्मबन्धकाश्च षड्विधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति कश्चिदेकोऽयोगिकेवली अबन्धकश्च भवति, ३ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगा य अबंधगा य ४' अथव बहव एव सप्तविधकर्मबध्नकाश्च एकविधकर्मबध्नकाश्च षड्विधकर्मबध्नकाश्च अबध्नकाश्च भवन्ति ४, इत्येव चतुष्कसंयोगे सर्वं सङ्कलनेन द्वादशभङ्गाः सञ्जाताः, अथ पञ्चकसं-योगे अष्टविधबन्धक षड्विधबन्धकाबन्धकपदानां त्रयाणां प्रत्येकमेकवचनबहुवच-नाभ्यामष्टौ भङ्गान् प्ररूपयितुमाह — 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठ-विहबंधगेय छव्विहबंधगे य अबंधए य१' अथवा बहवः सप्तविधकर्मबध्नकाश्च एकविध-कर्मबध्नकाश्च भवन्ति, एकश्च अष्टविधकर्मबध्नकाश्च षड्विधकर्मबध्नकाश्च अबध्नकश्च भव-ति१, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधए वा छव्विहबंधए वा अबं

बध्नक और एक अबध्नक। अथवा बहुत सात प्रकृतियों के बन्धक, बहुत एक प्रकृति के बन्धक कोई एक छह प्रकृतियों का बन्धक और अनेक अबंधक होते हैं। अथवा अनेक सात प्रकृतियों के बंधक अनेक एक प्रकृति के बध्नक अनेक छह प्रकृतियों के-बन्धक और एक अबंधक होता है। अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक अनेक छह के बन्धक और अनेक अबंधक होते है। इस प्रकार चार संयोगी सब भं मिलकर बारह भंग हुए।

अब पंचसंयोगी आठ भंग कहते हैं, यथा अथवा बहुत सात प्रकृतियों के बन्धक बहुत एक प्रकृति के बध्नक, कोई एक आठ प्रकृतियों का बध्नक एवं छक प्रकृ-तियों का बध्नक और कोई एक अबंधक होता है।

અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિયો ના બન્ધક, ઘણા એક પ્રકૃતિના બધક, કોઇ એક ૭ પ્રકૃતિ-યોના બન્ધક અને અનેક અબધ હોય છે અથવા અનેક સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક, અનેક એક પ્રકૃતિના બન્ધક, અનેક ૭ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને એક અબન્ધક હોય છે અથવા અનેક સાતના બન્ધક અનેક એકના બન્ધક અને છના બન્ધક અને અનેક અબન્ધક હોય છે એ રીતે ચાર સયોગી બધા ભગ મળીને બાર થયા

હવે પાચ સયોગી આઠ ભગ કહે છે, યથા-અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક, ઘણા એક પ્રકૃતિના બન્ધક, કોઇ એક આઠ પ્રકૃતિયોના બધક એક ૭ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને કોઈ એક

धगा य २, अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति, एकस्तु अष्टविधकर्मबन्धको वा षड्विधकर्मबन्धको वा भवति, बहवोऽयोगिकेवलिनस्तु अबन्धकाश्च भवन्ति २, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधए य छव्विहबंधगा य अबंधए य ३' अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविध कर्मबन्धकाश्च भवन्ति एकस्तु अष्टविधकर्मबन्धकश्च भवति, बहवः षड्विधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति एकः पुनरयोगिकेवली अबन्धकश्च भवति ३, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधए य छव्विह-बंधगा अबंधगा य ४, 'अथवा सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविध कर्मबन्धकाश्च भवन्ति, एकस्तु अष्टविधकर्मबन्धकश्च, भवति, बहवः पुनः षड्विधकर्मबन्धकाश्च अबन्धकाश्च भवन्ति ४ 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगे य अबंधए य ५, अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मकाश्च अष्टविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति एकश्च षड्विधकर्मबन्धकश्च अबन्धकश्च भवति ५, 'अहवा सत्तविहबंधगा य

अथवा बहुत सात प्रकृतियों के बंधक बहुत एक प्रकृति के बन्धक, एक आठ प्रकृतियों का बन्धक, एक छह प्रकृतियोंका बन्धक और बहुत अबंधक ।

अथवा बहुत सात प्रकृतियों के बन्धक, बहुत एक प्रकृति के बंधक, एक आठ प्रकृतियोंका बन्धक, अनेक छह प्रकृतियों के बन्ध और एक अबन्धक ।

अथवा बहुत सात प्रकृतियों के बन्धक बहुत एक प्रकृति के बन्धक, एक आठ प्रकृतियों का बन्धक, अनेक छह प्रकृतियों का बन्धक और अनेक अबन्धक ।

अथवा बहुत सात के बंधक. बहुत एक के बन्धक, बहुत आठके बन्धक, एक छह का बन्धक और एक अबन्धक ।

अथवा बहुत सातके बन्धक, बहुत एक के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, एक छह का बंधक और बहुत अबन्धक ।

अथवा बहुत सातके बन्धक बहुत एक के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक. बहुत

અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક,ઘણા એક પ્રકૃતિના બન્ધક, એક આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક, એક છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને ઘણા અબન્ધક

અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક, ઘણા એક પ્રકૃતિના બન્ધક, એક આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક, અનેક છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને એક અબન્ધક

અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક, ઘણા એક પ્રકૃતિના બન્ધક, એક આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક, અનેક છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને અનેક અબન્ધક હોય છે.

અથવા ઘણા સાતના બન્ધક ઘણા એક પ્રકૃતિના બન્ધક ઘણા આઠ પ્રકૃતિઓના બન્ધક એક છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને એક અબન્ધક હોય છે

અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક ઘણા આઠના બન્ધક, એક છના બન્ધક અને ઘણા અબન્ધક

અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક, ઘણા છ ના

एगविहबंधगाय अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगे य अबंधगाय ६' अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च अष्टविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति, एकः षड्विधकर्मबन्धकश्च भवति बहवोऽयोगिकेवलिनस्तु अबन्धकाश्च भवन्ति ६, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य अबंधए य७'अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च अष्टविधकर्मबन्धकाश्च षड्विधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च अष्टविधकर्मबन्धकाश्च षड्विधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति, एकोऽयोगिकेवली तु अबन्धकश्च भवति ७, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य अबंधगा य' अथवा बहव एव सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च अष्टविधकर्मबन्धकाश्च षड्विधकर्मबन्धकाश्च अबन्धकाश्च ८, 'एवं एए अट्ठ भंगा' एवम्-उक्तरीत्या एते-पूर्वोक्ताः पञ्चसंयोगे अष्टौ भङ्गाः अवसेयाः 'सव्वे वि मिलिया सत्तावीसं भंगा भवंति' सर्वेऽपि-पूर्वोक्ता मिलिताः सन्तः सप्तविंशतिर्भङ्गा भवन्ति, तदेवं सर्वसकलनेन सप्तविंशतिभङ्गाः २७ भवन्ति, अथ विरतेः कर्मबन्धहेतुत्वाभावेन कथं विरतस्य कर्मबन्धः संभवति ? विरतेः कर्मबन्धहेतुत्वे मोक्षाभावापत्तिः स्यादितिचेदत्रोच्यते-विरते र्बन्धहेतुत्वाभावेऽपि विरतस्य कषाययोगानां कर्मबन्धहेतुत्वात्, यतः सामायिकच्छेदोपस्थापनपरिहारविशुद्धिकेष्वपि संयमेषु संज्वलनरूपा-

---

छह के बन्धक और एक अबन्धक।

अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत एक के बंधक, बहुत आठ के बंधक, बहुत छह के बंधक और बहुत अबंधक होते हैं। इस प्रकार ये आठ भंग हुए। ये सभी पूर्वोक्त भंग मिलकर सत्ताईस भंग होते हैं।

यहां यह आशंका हो सकती है कि विरति कर्मबन्धक का कारण नहीं हैं, फिर विरत जीव को कर्मबंध किस प्रकार हो सकता है ? यदि विरति भी कर्मबन्ध का कारण हो जाय तबतो मोक्षका अभाव ही हो जाएगा।

इस आशंका का समाधान यह है कि यद्यपि विरति कर्मबंधका कारण नहीं है, फिर भी विरत में जो कषाय और योग विद्यमान रहते हैं, वे ही कर्मबंध के कारण

બંધક અને ઘણા અબંધક હોય છે

અથવા ઘણા સાતના બંધક, ઘણા એકના બંધક, ઘણા આઠના બંધક, ઘણા છના અને ઘણા અબંધક હોય છે એ રીતે આ આઠ ભંગ થયા, પૂર્વોક્ત ભંગ મળીને સત્યાવીસ ભંગ થાય છે

અહીં એ આશંકા થઈ શકે છે કે વિરતિ કર્મબંધનનું કારણ નથી, તો વિરત જીવને કર્મબંધન કેવા પ્રકારે થઈ શકે ? જો વિરતિ પણ કર્મબંધનનું કારણ થઈ જાય તો મોક્ષનો અભાવજ થઈ જશે

આ આશંકાનું સમાધાન એ છે કે યદ્યપિ વિરતિ કર્મબંધકનું કારણ નથી, તો પણ વિરતમાં જે કષાય અને યોગ વિદ્યમાન રહે છે, તેજ કર્મબંધનના કારણ છે. આજ કારણ

णामुदयप्राप्तानां कषायाणां योगानाञ्च सद्भावेन विरतस्यापि देवायुष्यादीनां शुभ प्रकृतीनां तत्प्रत्ययो बन्धः संभवत्येव, 'एवं मणूसाणवि एए चेव वीसं भंगा भाणियव्वा' एवम्-समुच्चयजीवानामिव मनुष्याणामपि बहुत्वविशिष्टानाम् एते चैव-पूर्वोक्ता-सप्तविंशतिभङ्गा भणितव्याः-वक्तव्याः; 'एवं मुसावायविरयस्स जाव मायामोसविरयस्स जीवस्स य मणूसस्स य एवम्-प्राणातिपातविरतस्येव मृषावादविरतस्य यावद्-अदत्तादानविरतस्य मैथुनविरतस्य परिग्रहविरतादेः मायामृषाविरतस्य जीवस्य च मनुष्यस्य च एकत्वविशिष्टस्य सप्तविधकर्मबन्धो वा अष्टविधकर्मबन्धो वा षड्विधकर्मबन्धो वा अबन्धो वाऽवगन्तव्यः, बहुत्वविशिष्टस्य पुनर्जीवसमुच्चयस्य मनुष्यस्य चोक्तसप्तविंशति-भङ्ग पदवाच्य कर्मबन्धा अवगन्तव्या इति भावः, गौतमः पृच्छति-'मिच्छादंसणसल्लविरएणं भंते ! जीवे कइ कम्मपगडीओ बंधइ ?' हे भदन्त ! मिथ्यादर्शनरूपशल्य-

हैं। यही कारण है कि सामायिक, छेदोपस्थापन, परिहारविशुद्धि चारित्रोंके सद्भाव में सज्वलन कषायों का तथा योगों का सद्भाव होने से विरत को भी देवायु आदि शुभ प्रकृतियों का उनके कारण बन्ध होता है।

जैसे समुच्चय जीवों के सताईस भंग कहे हैं, उसी प्रकार मनुष्यों में भी ये ही सत्ताईस भंग कहलेने चाहिए।

प्राणातिपात से विरत समुच्चय जीव एवं मनुष्य के समान मृषावाद से विरत, अदत्तादान से विरत, मैथुन से विरत, परिग्रहसे विरत, यावत् माया मृषा से विरत एकत्व विशिष्ट जीव और मनुष्य को लेकर सात कर्मोंका बन्ध होता है, आठ कर्मों का बन्ध होता है, छह कर्मोंका बंध होता है, एक कर्मका बंध होता है अथवा बन्ध होता ही नहीं है। बहुत्व विशिष्ट जीवों को लेकर तथा मनुष्यों को लेकर सत्ताईस भंग समझने चाहिए।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मिथ्यादर्शन शल्य से विरत जीव कितनी कर्म प्रकृ-

છે કે. સામાયિક છેદોપસ્થાપના, પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્રોના સદ્ભાવમા સ જ્વલનકષાયોનો તથા યોગોનો સદ્ભાવ થવાથી વિરતને પણ દેવાયુ આદિ શુભ પ્રકૃતિયોનો તેમને કારણે બ ધ થાય છે

જેવા સમુચ્ચય જીવોના સત્યાવીસ ભ ગ કહ્યા છે, એજ પ્રકારે માણસોમા પણ આજ સત્યાવીસ ભ ગ કહી દેવા જોઈએ

પ્રાણાતિપાતથી વિરતિ સમુચ્ચય જીવ તેમજ મનુષ્યના સમાન મૃષાવાદથી વિરત, અદત્તાદાનથી વિરત, મૈથુનથી વિરત, યાવત્ માયામૃષાથી વિરત એકત્વ વિશિષ્ટ જીવ અને મનુષ્યને લઈને સાત કર્મોનો બ ધ થાય છે આઠ કર્મોનો બ ધ થાય છે, છ કર્મોનો બ ધ થાય છે એક કર્મનો બ ધ થાય છે અથવા બ ધ થતો જ નથી. બહુત્વ વિશિષ્ટ જીવોને લઈને તથા મનુષ્યોને લઈને સત્યાવીસ ભ ગ સમજવા જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત જીવ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો

विरतः खलु जीवः कति कर्मप्रकृतीः बध्नाति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा छव्विहबंधए वा एगविहबंधए वा अबंधए वा' मिथ्यादर्शनशल्यविरतोजीवः कदाचित् कश्चित् सप्तविधकर्मबन्धको वा भवति कदाचित् कश्चिद् अष्टविधकर्मबन्धको वा, कश्चित् षड्विधकर्मबन्धको वा, कश्चिद् एकविधकर्मबन्धको वा कश्चिद् अयोगिकेवली अबन्धको वा भवति, तथा च मिथ्यादर्शनशल्यविरते रविरतसम्यग्दृष्टिप्रभृत्ययोगिकेवलिपर्यन्तं सदभावेन उक्त सप्तविधबन्धकत्वमष्टविधबन्धकत्वं षड्विधबन्धकत्वमेकविधबन्धकत्वमबन्धकत्वञ्च संभवत्येवेति-भावः किन्तु नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकप्ररूपणे मनुष्यवर्जेषु शेषेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु सप्तविधबन्धकत्वम् अष्टविधबन्धकत्वमेव वा संभवति नोषड्विधबन्धकत्वादि, तेषां श्रेणिप्रतिपत्त्यसंभवात्, मनुष्यपदे च यथा समुच्चयजीवपदे उक्तं तथा वक्तव्य-

तियोंका बन्ध करता है ?

श्री भगवान्–हे गौतम ! सात प्रकृतियों का बन्ध करता है, या आठ प्रकृतियों का बन्ध करता है, या छह प्रकृतियों का बन्ध करता है, या एक प्रकृति का बंध करता है, या अबन्धक होता हैं । तात्पर्य यह है कि मिथ्यादर्शनशल्य से विरत जीव अविरत सम्यग्द्राष्टि नामक चौथे गुणस्थान से लेकर अयोगी केवली पर्यन्त सभी गुण स्थानों वाले होते हैं ।

अतएव उनमें कोई सातका, कोई आठका, कोई छहका, तथा कोई एक का बन्धक हो सकता है और कोई अबन्धक भी होता हैं । किन्तु नैरयिक आदि चौवीस दंडकों की प्ररूपणा मे मनुष्य को छोडकर शेष सभी दंडकों में सात के बन्धक या आठ के ही बन्धक पाये जा सकते हैं । छहके बन्धक, एक के बन्धक या अबन्धक नहीं हो सकते, क्यों कि, वे श्रेणी को प्राप्त नहीं कर सकते । मनुष्यपद में वैसाही कथन करना चाहिए जैसा सामान्य जीव की वक्तव्यता में कहा है, इस अभिप्राय

બંધ કરે છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! સાત પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, અગર આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે અગર છ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે અગર એક પ્રકૃતિનો બંધ કરે છે અથવા અબંધક હોય છે તાત્પર્ય એ છે કે, મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત જીવ અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ નામક ચોથા ગુણસ્થાનથી લઈને અયોગી કેવલી પર્યન્ત બધા ગુણસ્થાનોવાળા હોય છે

તેથીજ તેઓમા કોઈ સાતના, કોઈ આઠના, કોઈ છના તથા કોઈ એકના બંધક થઈ શકે છે અને કોઈ અબંધક પણ થાય છે નૈરયિક આદિ ચોવીસ દંડકોની પ્રરૂપણામા, મનુષ્ય સિવાય શેષ બધા જ દંડકોમા સાતના બંધક અગર આઠના જ બંધક મળે છે, છના બન્ધક, એકના બન્ધક અગર અબન્ધક નથી હોતા, કેમકે તેઓ શ્રેણિને પ્રાપ્ત નથી કરી શકતા મનુષ્ય પદમા એવુંજ કથન કરવુ જોઈએ જેવુ 'સામાન્ય જીવની વક્તવ્યતામા કહ્યુ છે, આ અભિપ્રાયને પ્રગટ કરવા ને માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત નૈરયિક કેટલી કર્મપ્રકૃતિ-

मित्यभिप्रायेणाह-'मिच्छादंसणसल्लविरएण भंते ! नेरइए कइ कम्मपगडीओ बंधइ ?' हे भदन्त ! मिथ्यादर्शनशल्यविरतः खलु नैरयिकः कति कर्मप्रकृतीर्बध्नाति ? भगवानाह-'गोयमा' ! हे गौतम ! 'सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा, जाव पंचिंदिय-तिरिक्खजोणिए, मणूसे जहा जीवे, वाणमंतरजोइसियवेमाणिए जहा नेरइए' मिथ्या-दर्शनशल्यविरतः खलु नैरयिकः सप्तविधकर्मबन्धको वा भवति अष्टविधकर्मबन्धको वा, नतु षड्विधकर्मबन्धकादिः संभवति तस्य श्रेणिप्रतिपत्त्यसंभवात् , यावद्-असुरकुमारादि दश भवनपतिः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियो द्वीन्द्रिय स्त्रीन्द्रियश्चतुरिन्द्रियो पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकश्च मिथ्यादर्शनशल्यविरतः सप्तविधकर्मबन्धको वा अष्टविधकर्मबन्धको वा भवति नतु षड्विधकर्मबन्धकादिः प्रागुक्तयुक्तेः किन्तु नवरम्-विशेषस्तु-मनुष्यो मिथ्यादर्शनशल्य विरतो यथा जीवः समुच्चयरूपः सप्तविधाष्टविध षड्वि-

को प्रकट करने के लिए कहते हैं—

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मिथ्यादर्शनशल्यसे विरत नैरयिक कितनी कर्म प्रकृतियां बांधता है ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! या तो सात प्रकृतियों का बन्धकरता है, अथवा आठ का बंध करता है। इसी प्रकार यावत् शब्दसे पंचेन्द्रियतिर्यंच तक कहना चाहिए। मनुष्य का कथन समुच्चय जीव के समान समझना चाहिए। वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक, नारक के समान-सात या आठ प्रकृतियोंका बंध करता है, छह का या एक का बंध नहीं करता और न अबन्धक होता है, क्यों कि ये भी श्रेणी को प्राप्त नहीं करसकते। इस प्रकार असुरकुमार आदि दश भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, तिर्यंच पंचेन्द्रिय, मिथ्यादर्शन शल्य से विरत होकर या तो सात कर्मप्रकृतियों को बांधता है अथवा आठको। पूर्वोक्त युक्ति के अनुसार वह छह आदिका बन्ध नहीं करता। विशेषता यह है कि मिथ्या-दर्शनशल्य से विरत मनुष्य तथा समुच्चय जीव सात को, आठको, छह को या एक

યો બાધે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સાત પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે અથવા આઠનો બન્ધ કરે છે એ પ્રકારે યાવત્ પચેન્દ્રિય તિર્યચ સુધી કહેવુ જોઈએ, મનુષ્યનુ કથન સમુચ્ચય જીવના સમાન સમજવું જોઇએ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક નારકની સમાન-સાત અગર આઠ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે, છ અગર એકનો બંધ નથી કરતા અને અબન્ધક નથી હોતા, કેમકે એ પણ શ્રેણીને પ્રાપ્ત નથી કરી શકતા એ રીતે અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યચ પચેન્દ્રિય, મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત થઈને અગરતો સાતકર્મ પ્રકૃતિયોને બાધે છે અથવા આઠને પૂર્વોક્ત યુક્તિના અનુસાર તે છ આદિનો બન્ધ નથી કરતા વિશેષતા એ છે કે મિથ્યા-દર્શન શલ્યથી વિરત મનુષ્ય તથા સમુચ્ચય જીવ સાતને, આઠને, છ, બે અગર એક

थैकविधबन्धकाबन्धकः प्रतिपादितस्तथाप्रतिपत्तव्यः, वानव्यन्तरज्योतिष्क वैमानिकस्तु मिथ्यादर्शनशल्यविरतो यथा नैरयिकः सप्तविधबन्धकोऽष्टविधबन्धकश्चोक्तस्तथा वक्तव्यो, अथ बहुत्वमधिकृत्य गौतमः पृच्छति-'मिच्छादंसणसल्लविरयाणं भंते ! जीवा कइ कम्मपगडीओ बधंति ?' हे भदन्त ! मिथ्यादर्शनशल्यविरताः खलु जीवाः कति कर्मप्रकृतीः बध्नन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'ते चेव सत्तावीसं भंगा भाणियव्वा' ते चैव-पूर्वोक्ताः प्राणातिपातविरतसमुच्चयजीवानां कर्मबन्धकत्वविषयाः सप्तविंशतिर्भङ्गा भणितव्याः-वक्तव्याः गौतमः पृच्छति-'मिच्छादंसणसल्लविरयाणं भंते ! नेरइया कइ कम्मपगडीओ बंधंति ?' हे भदन्त ! मिथ्यादर्शनशल्यविरताः खलु नैरयिकाः कति कर्मप्रकृतीः बध्नन्ति ? भगवानह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा' सर्वेऽपितावद् मिथ्यादर्शनशल्यविरता नैरयिका भवेयुः सप्तविधकर्मबन्धकाः, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य' अथवा बहवस्तथाविधा नैरयिकाः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति कश्चिदेकस्तु अष्टविधकर्मबन्धकश्च

प्रकृतियों को बांधता है अथवा अबन्धक भी होता है। मगर वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिकमिथ्यादर्शनशल्य से विरत हो तो सात प्रकृतियां का अथवा आठ प्रकृतिका बन्धक होते हैं।

अब श्री गौतमस्वामी बहुवचन का आश्रय लेकर प्रश्न करते हैं—हे भगवन् ! मिथ्यादर्शनशल्य से विरत अनेक जीव कितनी कर्मप्रकृतियां बांधते हैं ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! वे ही पूर्वोक्त सत्ताईस भंग कह लेने चाहिए, जो प्राणातिपात से विरत अनेक समुच्चय जीवों की प्ररूपणा में कहे हैं।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् मिथ्यादर्शनशल्य से विरत अनेक जीव कितनी कर्म प्रकृतियों को बांधते हे ?

श्री भगवान्—हे गौतम! सभी मिथ्यादर्शनशल्य से विरत नारक सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं, अथवा बहुतसे सातके और कोइ एक आठ का बंधक होता है,

પ્રકૃતિને બાંધે છે અથવા અબન્ધક પણ હોય છે પણ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત હોય તો સાત પ્રકૃતિયોના અથવા આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી બહુવચનનો આશ્રય લઇને પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવાન્! મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરત અનેક જીવ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોને બાંધે છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! તેજ પૂર્વોક્ત સત્યાવીસ ભગ કહેવા જોઈએ, જે પ્રાણાતિપાતથી વિરત અનેક જીવોની પ્રરૂપણામા કહ્યા છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત અનેક નૈરયિક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાંધે છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! બધા મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરત નારક સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક બને છે, અથવા ઘણા સાતના અને કોઇ એક આઠના બન્ધક થાય છે

भवति, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य' अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च अष्टविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति तथा च यदैकोऽप्यष्टविधबन्धको नोपलभ्यते तदा सर्वेऽपि सप्तविधबन्धकाइति प्रथमो भङ्गः, यदा तु एकोऽप्यष्टविधबन्धको लभ्यते तदा सप्तविधबन्धकाश्चाष्टविधबन्धकश्चेति द्वितीयोभङ्गः, यदातु अष्टबन्धका अपि बहवो-लभ्यन्ते तदा सप्तविधबन्धकाश्चाष्टविधबन्धकाश्चेति तृतीयोभङ्गः, 'एवं जाव वेमाणिया' एवम्-नैरयिका इव यावद्-असुरकुमारादयो भवनपतयः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियाः, द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रिया स्तिर्यग्योनिका वानव्यन्तराः ज्योतिष्का वैमानिकाश्चापि मिथ्यादर्शनशल्यविरताः सर्वे सप्तविधकर्म बन्धकाश्च भवन्ति, बहवः सप्तविधबन्धकाश्च एकोऽष्टविधबन्धकश्चेतिवा, बहव एव सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च भवन्ति, किन्तु णवरं मणूसाणं जहा जीवाणं' नवरम्-विशेषस्तु मनुष्याणां यथा-समुच्चयजीवानां सप्तविंशतिर्भङ्गाः प्रतिपादिता स्तथाप्रतिपत्तव्या इति भावः ॥सू.८॥

अथवा बहुतसे-सात के और बहुतसे आठ के बंधक होते हैं। तात्पर्य यह है कि जब कोई भी नारक आयु कर्मका बंधक नहीं होता, तब सभी सातके बन्धक होते हैं। जब कोई एक नारक आयुका बंध करता हैं तब एक आठ का बंधक पाया जाता है।

जब आयुका बंध करनेवाले भी बहुत और आयुका बंध न करनेवाले भी बहुत संख्या में पाये जाते हैं, तब बहुत सात के और बहुत आठके बंधक होते हैं। इस प्रकार तीन भंग होते हैं।

नारकों के समान असुरकुमार आदि भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, तिर्यंच पंचेन्द्रिय वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक भी या तो सब सात कर्मप्रकृतियों के बंधक, अथवा बहुत सात के और कोइ एक आठका बंधक, अथवा बहुत सात के और बहुत आठ के बंधक होते हैं। मनुष्यों और समुच्चय जीवों के विषय में पूर्वोक्त सत्ताईस भंग समझलेने चाहिए ॥ सू ८ ॥

અથવા ઘણા સાતના અને ઘણા આઠના બંધક થાય છે તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે કોઇ પણ નારક આયુકર્મના બંધક નથી થતા ત્યારે બધા સાતના બન્ધક બને છે જ્યારે કોઇ એક નારક આયુનો બન્ધ કરે છે ત્યારે એક આઠનો બન્ધક મળે છે

જ્યારે આયુનો બન્ધ કરનારા પણ ઘણા અને આયુનો બન્ધ ન કરનારાપણ ઘણી સંખ્યામાં મળી આવે છે, ત્યારે ઘણા જીવો સાતના અને ઘણા આઠના બન્ધક હોય છે. એ પ્રકારે ત્રણ ભંગ થાય છે

નારકોની સમાન અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પણ જો કે બધા સાત કર્મપ્રકૃતિયોના બન્ધક અથવા ઘણા સાતના અને કોઇ એક આઠના બંધક, અથવા ઘણા સાતના અને ઘણા આઠના બન્ધક હોય છે મનુષ્યો અને સમુચ્ચય જીવોના વિષયમા પૂર્વોક્ત સત્યાવીસ ભંગ સમજી લેવા જોઇએ ॥ સૂ. ૮ ॥

બાવીસમુ પદ સમાપ્ત

प्राणातिपातविरतवक्तव्यता

मूलम्—"पाणाइवायविरयस्स णं भंते! जीवस्स किं आरंभिया किरिया कज्जइ जाव मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ? गोयमा! पाणाइवायविरयस्स जीवस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ पाणाइवायविरयस्स णं भंते! जीवस्स पारिग्गहिया किरिया कज्जइ? गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे पाणाइवायविरयस्स णं भंते! जीवस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ? गोयमा! सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, पाणाइवायविरयस्स णं भंते! जीवस्स अपच्चक्खाणवत्तिया किरिया कज्जइ? गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे, मिच्छादंसणवत्तियाए पुच्छा, गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे, एवं पाणाइवायविरयस्स मणूसस्स वि, एवं जाव मायामोसविरयस्स जीवस्स मणूसस्स य, मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते! जीवस्स किं आरंभिया किरिया कज्जइ जाव मिच्छादंसणवत्तिया किरिया? कज्जइ? गोयमा? मिच्छादंसणसल्लविरयस्स जीवस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ, एवं जाव अपच्चक्खाणकिरिया, मिच्छादंसणवत्तिया न कज्जइ, मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते! नेरइयस्स किं आरंभिया किरिया कज्जइ जाव मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ? गोयमा! आरंभिया किरिया कज्जइ जाव अपच्चक्खाणकिरिया वि कज्जइ, मिच्छादंसणवत्तिया किरिया नो कज्जइ, एवं जाव थणियकुमारस्स, मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते! पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स एवमेव च्छा, गोयमा! आरंभिया किरिया कज्जइ जाव मायावत्तिया किरिया कज्जइ, अपच्चक्खाणकिरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ, मिच्छादंसणवत्तिया किरिया नो कज्जइ, मणूसस्स जहा जीवस्स, वाणमंतरजोइसिय वेमाणिए नेरइयस्स, एयासि णं भंते! आरंभिया णं जाव मिच्छादंसणवत्तिया ण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा? सव्वत्थोवाओ मिच्छादंसण-

वत्तियाओ किरियाओ, अपच्चक्खाणकिरियाओ विसेसाहियाओ, पारिग्गहियाओ विसेसाहियाओ, आरंभियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ, मायावत्तियाओ विसेसाहियाओ। पण्णवणाए बावीसइमं पयं समत्तं २२।" ॥सू ९॥

छाया—प्राणातिपातविरतस्य खलु भदन्त ! जीवस्य किम् आरम्भिकी क्रिया क्रियते यावद् मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते? गौतम ! प्राणातिपातविरतस्य जीवस्य आरम्भिकी क्रिया स्यात् क्रियते स्यान्नो क्रियते, प्राणातिपातविरतस्य खलु भदन्त ! जीवस्य पारिग्रहिकी क्रिया क्रियाते ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, प्राणातिपातविरतस्य खलु भदन्त ! जीवस्य मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते ? गौतम ! स्यात् क्रियते,

प्राणातिपातविरतविशेषवक्तव्या

शब्दार्थ : (पाणाइवायविरयस्स णं भंते ! जीवस्स कि आरंभिया किरिया कज्जइ?) हे भगवन् ! प्राणातिपातविरत जीवको क्या आरंभिका क्रिया होती है ? (जाव मिच्छा दंसणवत्तिया किरिया कज्जइ?) यावत् मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है ? (गोयमा! पाणाइवायविरयस्स जीवस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ) हे गौतम! प्राणातिपात विरत जीव को कदाचित् आरंभिकी क्रिया होती है (सिय नो कज्जइ) कदाचित् नहीं होती, (पाणाइवायविरयस्स ण भंते जीवस्स परिग्गहिया किरिया कज्जइ ?) हे भगवन् क्या प्राणातिपात से विरत जीवको पारिग्रहिकी क्रिया होती है?(गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं। (पाणाइवायविरयस्स णं भंते ! जीवस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ ?) हे भगवन् ! प्राणातिपात से विरत जीव को—मायाप्रत्यया क्रिया होती है ? (गोयमा ! सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) हे गौतम कदाचित् होती है, कदाचित् नहीं होती ।

પ્રાણાતિપાત વિરત વિશેષ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ -(पाणाइवायविरयस्स ण भते! जीवस्स किं आरभिया किरिया कज्जइ ?) હે ભગવન્! પ્રાણાતિપાતવિરત જીવને શુ આરભિકી ક્રિયા હોય છે ? (जाव मिच्छ दसणवत्तिया किरिया कज्जइ) યાવત્ મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે ? (गोयमा ! पाणाइवायविरमणस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ) હે ગૌતમ ! પ્રાણાતિપાત વિરત જીવને કદાચિત્ આરંભિકી ક્રિયા થાય છે (सिय नो कज्जइ) કદાચિત્ નથી થતી

(पाणाइवायविरयस्स ण भते जीवस्स परिग्गहिया किरिया कज्जइ ?) હે ભગવન્ શુ પ્રાણાતિપાતથી વિરત જીવને પારિગ્રાહિકી ક્રિયા થાય છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી

(पाणाइवायविरयस्स णं भते ! जीवस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ ?) હે ભગવન્ ! પ્રાણાતિપાતથી વિરત જીવને માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે ? (गोयमा !, सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) હે ગૌતમ કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી

स्यात् नो क्रियते, प्राणातिपातविरतस्य खलु भदन्त! जीवस्य अप्रत्याख्यानप्रत्यया क्रिया क्रियते ? गौतम! नायमर्थः समर्थः, मिथ्यादर्शनप्रत्ययायाः पृच्छा, गौतम! नायमर्थः समर्थः, एवम् प्राणातिपातविरतस्य मनुष्यस्यापि, एवं यावद् मायामृषाविरतस्य जीवस्य मनुष्यस्य च, मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य खलु भदन्त! जीवस्य किमारम्भिकी क्रिया क्रियते, यावद्मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते ? गौतम! मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य जीवस्य आरम्भिकी क्रिया स्यात् क्रियते, स्यान्नो क्रियते, एवं यावद् अप्रत्याख्यानक्रिया, मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया न क्रियते, मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य

(पाणाइवायविरयस्स णं भंते! जीवस्स अपच्चक्खाणवत्तिया किरिया कज्जइ) प्राणातिपात से विरत जीवको अप्रत्याख्यान क्रिया होती है ? (गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम यह अर्थ समर्थ नहीं।

(मिच्छादंसणवत्तियाए पुच्छा) मिथ्यादर्शनप्रत्यया संबंधी पृच्छा? (गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं। (एवं पाणाइवायविरयस्स मणूसस्स वि) इसी प्रकार प्राणातिपात से विरत मनुष्य को भी (एवं जाव माया मोसविरयस्स जीवस्स मणूसस्स य) इसी प्रकार यावत् मायामृषा से विरत जीव और मनुष्यको।

(मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते! जीवस्स) हे भगवन्! मिथ्यादर्शन शल्यसे विरत जीव को (किं आरंभिया किरिया कज्जइ ?) क्या आरंभिकी क्रिया होती हैं ? (जाव मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ ?) यावत् मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है ?

(गोयमा! मिच्छादंस ल्ल विरयस्स जीवस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) हे गौतम! मिथ्यादर्शनशल्य से विरत जीव को आरंभिकी क्रिया कदाचित् होती है, कदाचित् नहीं होती (एवं जाव अपच्चक्खाणकिरिया) इसी प्रकार अप्रत्या-

---

(पाणाइवायविरयस्स णं भंते! जीवस्स अपच्चक्खाणवत्तिया किरिया कज्जइ) પ્રાણાતિપાતથી વિરત જીવને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે? (गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ, આ અર્થ સમર્થ નથી

(मिच्छादंसणवत्तियाए पुच्छा) મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા સંબંધી પૃચ્છા (गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી (एवं पाणाइवायविरयस्स मणूसस्स वि) એ પ્રકારે પ્રાણાતિપાતથી વિરત મનુષ્યને પણ (एवं जाव मायामोसविरयस्स जीवस्स मणूसस्स य) એ પ્રકારે યાવત્ માયા મૃષાથી વિરત જીવને પણ સમજવી અને મનુષ્યને પણ સમજવી

(मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते! जीवस्स) હે ભગવન્! મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત જીવને (किं आरंभिया किरिया कज्जइ?) શુ આરંભિકી ક્રિયા થાય છે? (जाव मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ?) યાવત્ મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે?

(गोयमा! मिच्छादंसणसल्लविरयस्स जीवस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) હે ગૌતમ! મિથ્યાદર્શનશલ્યક્રિયાથી વિરત જીવને આરંભિકી ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, અને કદાચિત્ નથી થતી (एवं जाव अपच्चक्खाण किरिया) એજ પ્રકારે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા (मिच्छा-

खलु भदन्त ! नैरयिकस्य किम् आरम्भिकी क्रिया क्रियते यावद् मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते ? गौतम ! आरम्भिकी क्रिया क्रियते यावद् अप्रत्याख्यानक्रियाऽपि क्रियते मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नो क्रियते, एवं यावत् स्तनितकुमारस्य, मिथ्यादर्शन-शल्यविरतस्य खलु भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य एवमेव पृच्छा गौतम ! आरम्भि-की क्रिया क्रियते यावद् मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते, अप्रत्याख्यानक्रिया स्यात् क्रियते, स्यात् नो क्रियते, मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नो क्रियते, मनुष्यस्य यथा जीवस्य, वान-

ख्यान क्रिया (मिच्छादंसणवत्तिया न कज्जइ) मिथ्यादर्शनप्रत्यया नहीं होती।

(मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते ! नेरइयस्स) हे भगवन् ! मिथ्यादर्शन शल्य क्रिया से विरत नारकको (किं आरंभिया किरिया कज्जइ ?) क्या आरंभिकी क्रिया होती हैं ? (जाव मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ ?) यावत् मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है, (गोयमा ! आरंभिया किरिया कज्जइ जाव अपच्चक्खाणकिरिया वि कज्जइ) हे गौतम ! आरंभिकी क्रिया होती है, यावत् अप्रत्याख्यान क्रिया भी होती है (मिच्छादंसणवत्तिया किरिया नो कज्जइ) मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नहीं होती (एवं जाव थणियकुमारस्स) इसी प्रकार यावत् स्तनित कुमार को।

(मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स एवमेव पुच्छा) मिथ्यादर्शनशल्य से विरत पंचेन्द्रिय तिर्यंच के विषय में हे भगवन् ! इसी प्रकार प्रश्न (गोयमा ! आरंभिया किरिया कज्जइ) हे गौतम ! आरंभिकी क्रिया होती है (जाव मायावत्तिया किरिया कज्जइ) यावत् मायाप्रत्यया क्रिया होती है (अपच्चक्खाणकिरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ) अप्रत्याख्यान क्रिया कदाचित् होती है, कदाचित् नहीं होती (मिच्छादंसणवत्तिया किरिया नो कज्जइ) मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया नहीं होती है (मणूसस्स जहा जीवस्स) मनुष्य को जीव के समान (वानमंतरजोइसियवेमाणिए जहा

दंसणवत्तिया न कज्जइ) मिथ्यादर्शनशल्यप्रत्यया नथी थती.

(मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते ! नेरइयस्स) हे भगवन् ! मिथ्यादर्शन शल्यथी विरत नारकने (किं आरंभिया किरिया कज्जइ) शुं आरंभिकी क्रिया थाय छे ? (जाव मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ ?) यावत् मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया थाय छे ? (गोयमा ! आरंभिया किरिया कज्जइ जाव अपच्चक्खाणकिरिया वि कज्जइ) हे गौतम ! आरंभिकी क्रिया थाय छे, यावत् अप्रत्याख्यान क्रिया थाय छे (मिच्छादंसणवत्तिया किरिया नो कज्जइ) मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नथी थती (एवं जाव थणियकुमारस्स) एज प्रकारे यावत् स्तनिक कुमारने

(मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स एवमेव पुच्छा) मिथ्या दर्शन शल्यथी विरत पंचेन्द्रिय तिर्यंचना संबंधमां हे भगवन् ए रीते प्रश्न (गोयमा ! आरंभिया किरिया कज्जइ) हे गौतम आरंभिकी क्रिया थाय छे (जाव मायावत्तिया किरिया कज्जइ) यावत् माया प्रत्यया क्रिया थाय छे (अपच्चक्खाणकिरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) अप्रत्याख्यान क्रिया कदाचित् थाय छे कदाचित् नथी थती (मिच्छादंसणवत्तिया किरिया नो कज्जइ) मिथ्यादर्शन-प्रत्यया क्रिया नथी थती (मणूसस्स जहा जीवस्स) मनुष्यने जीवनी समान (वाणमंतर जोइसिय-

व्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकस्य यथा नैरयिकस्य, एतासां खलु भदन्त ! आरम्भिकीणां यावद्मिथ्यादर्शनप्रत्ययानां च कतरा कतराभ्योऽल्पा वा वहुका वा तुल्या वा विशेपाधिका वा? गौतम ! सर्वस्तोका मिथ्यादर्शनप्रत्यया, क्रिया अप्रत्याख्यानक्रिया विशेपाधिका, पारिग्रहिकी विशेषाधिका, आरम्भिक्यः क्रिया विशेषाधिकाः, मायाप्रत्यया विशेषाधिकाः, प्रज्ञापनायां द्वाविंशतितमं पदं समाप्तम् ॥सू०९॥

टीका— अथ प्राणातिपातविरतस्य जीवस्यारंम्भिक्यादीनां पञ्चक्रियाणां मध्ये का क्रिया भवतीति प्ररूपयितुमाह-'पाणाइवायविरयस्स णं भंते! जीवस्स किं आरंभिया किरिया कज्जइ जाव मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ' हे भदन्त ! प्राणातिपातवि-

---

नेरइयस्स) वानव्यन्तर ज्योतिष्क. और वैमानिक को नारक की तरह समझलेवें ।

(एतासि णं भंते! आरंभियाणं जाव मिच्छादंसणवत्तियाण य कयरे कयरेहिंतो) हे भगवन् ! इन आरंभिका यावत् मिथ्यादर्शनप्रत्ययाक्रियाओं में से कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) अल्प, बहुत तुल्य अथवा विशेषाधिक है? (गोयमा ! सव्वत्थोवाओ मिच्छादंसणवत्तियाओ किरियाओ) हे गौतम ! सब से कम मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रियाए हैं (अपच्चक्खाणकिरियाओ विसेसाहियाओ अप्रत्याख्यान क्रियाएँ विशेषाधिक हैं (आरंभियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ) आरंभिकी क्रियाएँ विशेषाधिक हैं (मायावत्तियाओ विसेसाहियाओ) मायाप्रत्यया विशेषाधिक हैं ॥ सू. ९ ॥

बाईसवां पद समाप्त

टीकार्थ–प्राणातिपातविरत जीव को आरंभिकी क्रियाआदि पांच क्रियाओ में से (कौनसी क्रिया लगती है' यह प्ररूपण करने के लिये कहते हैं–

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन् जो जीव प्राणातिपात से विरत हो चुका है, क्या उसे आरंभिकी क्रिया होती है? क्या मायाप्रत्यया क्रिया होती है? क्या अप्रत्या-

---

वेमाणिया जहा नेरइयस्स) वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, अने वैमानिकोने नारकनी जेम

(एतासि णं भंते आरंभियाण जाव मिच्छादंसणवत्तियाण य कयरे कयरेहिंतो) हे भगवन् ! आ आरंभिकी यावत् मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रियाओमाथी कोणु कोनाथी (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) अल्प, अधिक, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे? (गोयमा ! सव्वत्थोवाओ मिच्छादंसणवत्तियाओ किरियाओ) हे गौतम ! बधाथी ओछी मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रियाओ छे (अपच्चक्खाणकिरियाओ विसेसाहियाओ) अप्रत्याख्यान क्रियाओ विशेषाधिक छे (मायावत्तियाओ विसेसाहियाओ) मायाप्रत्यया विशेषाधिक छे ॥ सू ९ ॥

टीकार्थ —प्राणातिपात विरतजीवोने आरंभिकी आदि पाच क्रियाओमाथी कई क्रिया लागे छे, एप्ररूपणा करवाने माटे कहे छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवान् जे जीव प्राणातिपातथी-विरत थइ गयेल छे, शु तेने आरंभिकी क्रिया थाय छे? शुं माया प्रत्यया क्रिया थाय छे? शु अप्रत्याख्यान क्रिया

रतस्य खलु जीवस्य किम् आरम्भिकी क्रिया क्रियते, भवति? 'क्रियते' इति कर्मकर्तरि पूर्ववत् प्रयोगः, यावत्—कि पारिग्रहिकी क्रिया भवति? कि मायाप्रत्यया क्रिया भवति किं वा अप्रत्याख्यानक्रिया भवति? किंवा मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते भवति? भगवानाह-'गोयमा!'हे गौतम!'पाणाइवायविरयस्स जीवस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ' प्राणातिपातविरतस्य जीवस्यारम्भिकी क्रिया स्यात्-कदाचित् क्रियते-भवति, स्यात्-कदाचिन्नो क्रियते-न भवति, तत्र प्रमत्तसंयतस्य आरम्भिकी क्रिया भवति तदन्यस्य न भवतीतिभावः,गौतमः पृच्छति-'पाणाइवायविरयस्स णं भंते! जीवस्स पारिग्गहिया किरिया कज्जइ?' हेभदन्त! प्राणातिपातविरतस्य खलु जीवस्य कि पारिग्रहिकीक्रिया क्रियते-भवति? भगवानाह—'गोयमा!' हे गौतम! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः—प्राणातिपातविरतस्य नो पारिग्रहिकी क्रिया सम्भवति सर्वथा तस्य परिग्रहाभिवृत्तत्वात्, अन्यथा तस्य सम्यक्प्राणातिपात-विरत्यनुपपत्तेः, गौतमः पृच्छति-'पाणाइवायविरयस्स णं भंते! जीवस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ?' हे भदन्त! प्राणातिपातविरतस्य खलु जीवस्य किम् मायाप्रत्यया

ख्यान क्रिया होती है? क्या मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है?

श्री भगवन्! हे गौतम! प्राणातिपात से विरत जीवात्मा को आरंभिकी क्रिया कदाचित् होती है कदाचित् नही भी होती है तात्पर्य यह है कि प्रमत्तसंयत को होती है अप्रम 'यत को नहीं होती।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन्! क्या प्राणातिपातसे विरत जीव को पारिग्रहिकी क्रिया होती है?

श्री भगवन्—हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है प्राणातिपात से विरत जीव को पारिग्रहिकी क्रिया नहीं होती, क्यों की वह परिग्रह से सर्वथा निवृत्त होता है परिग्रह से निवृत्त न हो तो सम्यक् प्रकार से प्राणातिपात से विरत नहीं हो सकता।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्! क्या प्राणातिपात क्रिया से विरत जीव को माया-

---

થાય છે? શુ મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! પ્રાણાતિપાતક્રિયાથી વિરતજીવને આરંભિકી ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી, તાત્પર્ય એ છે કે પ્રમત્ત સયતને થાય છે, અપ્રમત્ત સયતને નથી થતી

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્! શુ પ્રાણાતિપાતથી વિરતજીવને પારિગ્રહિકી ક્રિયા થાય છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી—પ્રાણાતિપાતથી વિરતજીવને પારિગ્રહિકી ક્રિયા નથી થતી, કેમકે તે પરિગ્રહથી સર્વથા નિવૃત્ત હોય છે, પરિગ્રહથી નિવૃત્ત ન હોય તો સમ્યક્ પ્રકારથી પ્રાણાતિપાતથી વિરત નથી થઈ શકતા

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ શુ પ્રાણાતિપાતથી વિરતજીવને માયાપ્રત્યયા ક્રિયા

क्रिया क्रियते-भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ' प्राणातिपातविरतस्य मायाप्रत्यया क्रिया स्यात्-कदाचित् क्रियते-भवति, स्यात्-कदाचित् नो क्रियते-न भवति, अप्रमत्तस्यापि कषायवशेन अवश्यं भवति, गौतमः पृच्छति-'पाणाइवायविरयस्स णं भंते ! जीवस्स अपच्चक्खाणवत्तियाकिरिया कज्जइ ?' हे करुणासागर भदन्त ! प्राणातिपातविरतस्य खलु जीवस्य किम् अप्रत्याख्यानप्रत्यया क्रिया क्रियते-भवति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-प्राणातिपातविरतस्य अप्रत्याख्यानक्रिया नोपपद्यते तस्याप्रत्याख्यानक्रियासत्त्वे प्राणातिपातविरत्यसंभवात्, गौतमः पृच्छति-'मिच्छादंसणवत्तियाए पुच्छा' मिथ्यादर्शनप्रत्ययायाः क्रियायाः पृच्छा तथा च प्राणातिपातविरतस्य जीवस्य किं मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते-भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः प्राणातिपातविरतस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया न

प्रत्यया क्रिया होती है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! प्राणातिपात से विरत जीव को मायाप्रत्यया क्रिया कदाचित् होती है कदाचित् नहीं होती है, क्यों की अप्रमत्त को भी कषाय के कारण यह क्रिया लगती है।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! प्राणातिपात से विरत जीव को क्या अप्रत्याख्यान क्रिया होती है ?

श्री भगवन्—हें गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। प्राणातिपात से विरत जीव को अप्रत्याख्यानक्रिया नहीं हो सकती, क्यों कि अप्रत्याख्यान क्रिया की विद्यमानता में प्राणातिपात विरति का होना संभव नही हैं।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया संबंधी पृच्छा अर्थात् क्या प्राणातिपात से विरति जीव को मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है ?

श्री भगवन्—हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं प्राणातिपात से विरत जीव को

થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પ્રાણાતિપાતથી વિરતજીવને માયાપ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી, કેમકે અપ્રમત્તને પણ કષાયના કારણે આ ક્રિયા લાગે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! પ્રાણાતિપાતથી વિરતજીવને શું અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી પ્રાણાતિપાતથી વિરતજીવને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા નથી થઈ શકતી, કેમકે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાની વિદ્યમાનતામા પ્રાણાતિપાત વિરતિનુ થવુ અસભવિત છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા સબધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ પ્રાણાતિપાતથી વિરતજીવને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે ?

संभवति तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्ययायाः क्रियायाः सत्त्वे प्राणातिपातविरत्वयोगात्, प्राणातिपातविरतेश्च समुच्चयजीव-मनुष्यभेदेन पदद्वयं वर्तते, तत्र यथा सामान्येन जीवमधिकृत्य प्रतिपादितं तथा मनुष्यमधिकृत्यापि प्रतिपादनीयमित्याह–'एवं पाणाइवाय विरयस्स मणूसस्स वि' एवम्–समुच्चयजीवोक्तरीत्या प्राणातिपातविरतस्य मनुष्यस्यापि आरम्भिकयादिक्रियाः यथायोगं वक्तव्याः 'एवं जाव मायामोसविरयस्स जीवस्स मणूसस्स य' एवम्—उक्तप्रकारेण प्राणातिपातविरतोक्तरीत्या यावद् मृषावादविरतस्य अदत्तादानविरतस्य मैथुनविरतस्य अपरिग्रहविरतस्य मायाविरतस्य, इत्यादिरीत्या पूर्वोक्ताष्टादशपापस्थानविरतस्येति सूचनार्थं सप्तदशमाह–मायामृषाविरतस्य जीवस्य समुच्चयरूपस्य, मनुष्यस्य च प्रागुक्ताष्टादशपापस्थानविरतस्य यथायोगमारम्भिकयादि क्रिया वक्तव्या, अतोऽन्तिमाष्टादशपापस्थानविरतस्यारम्भिकयादि

मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया का संभव नहीं है, क्यों कि मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया की विद्यमानता में प्राणातिपात विरत का होना संभव नहीं है।

प्राणातिपात विरति के समुच्चय जीव और मनुष्य के भेद से दो पद होते हैं। उनमे से जीव सामान्य के विषय में जैसा कथन किया गया है, वैसा ही मनुष्य के संबंध में भी कहना चाहिए' यही बात आगे कहते हैं–

प्राणातिपात विरत समुच्चय जीव को आरंभिकी क्रिया आदि के होने अथवा न होने के संबंध में जो कथन किया गया है वही प्राणातिपात से विरत मनुष्य के संबंध में भी यथा योग्य कहना चाहिए, और प्राणातिपातविरत के समान ही मृषावाद विरत अदत्तादान विरत मैथुन विरत एवं अपरिग्रह विरत तथा मायाविरत अर्थात् जो अठारहों पापस्थानों से विरत हैं, ऐसे समुच्चय जीव और मनुष्य को यथायोग्य आरंभिकी क्रिया आदि कह लेना चाहिए।

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી—પ્રાણાતિપાતથી વિરતજીવને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયાનો સંભવ નથી, કેમકે મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયાની વિદ્યમાનતામાં પ્રાણાતિપાત વિરતિનું થવું તે અસંભવિત છે

પ્રાણાતિપાત વિરતિના સમુચ્ચય જીવ અને મનુષ્યના ભેદથી બે પદ થાય છે તેઓમાંથી જીવ સામાન્યના વિષયમાં જેવું કથન કરેલું છે, તેવું જ મનુષ્યના સમ્બન્ધમાં પણ કહેવું જોઇએ એજ વાત આગળ કહે છે

પ્રાણાતિપાત વિરત સમુચ્ચય જીવને આરંભિકી ક્રિયા આદિના થવાથી અથવા નહિ થવાથી ના સમ્બન્ધમાં જે કથન કરાયું છે તે જ પ્રાણાતિપાતથી વિરત મનુષ્યના સમ્બન્ધમાં પણ યથાયોગ્ય કહેવું જોઇએ અને પ્રાણાતિપાતવિરતના સમાન જ મૃષાવાદ વિરત, અદત્તાદાન વિરત, મૈથુન વિરત તેમજ અપરિગ્રહ વિરત તથા માયા વિરત અર્થાત્ જે અઢારે પાપસ્થાનોથી વિરત છે, એવા સમુચ્ચય જીવ અને મનુષ્યને યથાયોગ્ય આરંભિકી ક્રિયા આદિ કહેવી જોઇએ

क्रियाः प्ररूपयितुमाह — ' मिच्छादंसणसल्लविरयस्स ण भंते ! जीवस्स किं आरंभिया किरिया कज्जइ, जाव मिच्छादंमणवत्तिया किरिया कज्जइ?' हे भदन्त! मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य खलु जीवस्य किम् आरम्भिकी क्रिया क्रियते–भवति ? यावत् किं पारिग्रहिकी क्रिया भवति? किं वा मायाप्रत्यया क्रिया भवति ? किं वा अप्रत्याख्यान क्रिया भवति? किंवा मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया भवति? भगवानाह-'गोयमा ! हे गौतम!'मिच्छादंसणसल्लविरयस्स जीवस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ' मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य जीवस्य आरम्भिकी क्रिया स्यात्-कदाचित् क्रियते-भवति, स्यात्–कदाचिन्न क्रियते– नो भवति, तत्र प्रमत्तसंयतान्तस्य जीवस्य मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य आरम्भिकी क्रिया भवति तदन्यस्य न भवतीतिभावः, 'एवं जाव अपच्चक्खाणकिरिया ' एवम्—आरम्भिकी क्रियावत् यावत्–पारिग्रहिकी क्रिया मायाप्रत्यया क्रिया अप्रत्याख्यान क्रिया च यथायोगं स्यात्–कदाचिद् भवति, स्यात्–कदाचिन्न भवति, तत्र मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य पारिग्रहिकी क्रिया देशविरतिपर्यन्तं भवति ततः

अब अठारह वें पापस्थान से विरत के लिए आरंभिकी क्रिया की प्ररूपणा की जाती है–

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन् ! क्या मिथ्यादर्शनशल्य से विरत जीवात्मा को आरंभिकी क्रिया होती है ? यावत् क्या परिग्रहिकी क्रिया होती है ? क्या मायाप्रत्यया क्रिया होती है, क्या अप्रत्याख्यान क्रिया होती हे ? क्या मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है ?

श्री भगवान्– हे गौतम ! मिथ्यादर्यनशल्य से विरत जीवात्मा को आरंभिकी क्रिया कदाचित् होती है कदाचित् नहीं होती। तात्पर्य यह है कि प्रमत्त संयत पर्यन्त मिथ्यादर्शनशल्य से विरत जीव को आरंभिकी क्रिया होती है अन्य को नहीं होती है। इसी प्रकार पारिग्रहिकी क्रिया मायाप्रत्यया क्रिया और अप्रत्याख्यान क्रिया भी कदाचित् होती है, कदाचित् नहीं होती हैं।

अभिप्राय यह है कि मिथ्यादर्शनशल्य से विरत को परिग्रहिकी क्रिया देश-

---

હવે અઢારમા પાપસ્થાનથી વિરતને માટે આરભિકી ક્રિયાની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! શું મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરતજીવને આરભિકી ક્રિયા થાય છે? યાવત્ શું પરિગ્રહિકી ક્રિયા થાય છે, શુ માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, શુ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે? શુ મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરતજીવને આરભિકી ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી, તાત્પર્ય એ છે કે, પ્રમત્ત સયત પર્યન્ત મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરતજીવને આરભિકી ક્રિયા થાય છે, અન્યને નહી એજ પ્રકારે પારિગ્રહિકી ક્રિયા, માયાપ્રત્યયા ક્રિયા અને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા પણ કદાચિત્ થાય છે કદાચિત્ નથી થતી, અભિપ્રાય એ છે કે-મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરતને પારિગ્રહિકી

पर नो भवति, मायाप्रत्ययाऽपि अनिवृत्तबादरसम्परायपर्यन्तं भवति ततः परं नो भवति, अप्रत्याख्यानक्रिया चाविरतसम्यग्दृष्टिपर्यन्तं भवति, ततः परं नो भवतीति भावः, किन्तु — 'मिच्छादंसणवत्तिया किरिया न कज्जइ' मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य जीवस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया न क्रियते--नो भवति, मिथ्यादर्शनविरतस्य मिथ्यादर्शनप्रत्ययायाः क्रियाया असंभवात्, गौतमः पृच्छति--' मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते ! नेरइयस्स किं आरंभिया किरिया कज्जइ जाव मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ?' हे भदन्त ! मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य खलु नैरयिकस्य किम् आरम्भिकी क्रिया क्रियते---भवति ? यावत्--किं पारिग्रहिकी क्रिया क्रियते-भवति ? किम्वा मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते-भवति? किं वा अप्रत्याख्यानक्रिया भवति? किं वा मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते-भवति ? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'आरंभिया किरिया कज्जइ जाव अपच्चक्खाणकिरिया वि कज्जइ' मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य नैरयिकस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते-भवति, यावत्-पारिग्राहिकी क्रिया क्रियते-भवति, मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते-भवति, अप्रत्याख्यानक्रियाऽपि क्रियते-भवति, किन्तु-'मिच्छादंसणवत्तिया किरिया नो कज्जइ' मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया न क्रियते-नो भवति

विरत तक होती है, उससे आगे नहीं होती। मायाप्रत्यया क्रिया भी सूक्ष्म सम्पराय पर्यन्त होती है, आगे नहीं। अप्रत्याख्यानक्रिया अविरत सम्यग्दृष्टि पर्यन्त होती हैं, उससे आगे नहीं परन्तु जो जीव मिथ्यादर्शनशल्य से विरत है, उसे मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नहीं हो सकती, क्यों कि ऐसा होना संभव नही है।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मिथ्यादर्शनशल्य से विरत नारक को आरंभिकी क्रिया होती है ? यावत् क्या पारिग्रहिकी क्रिया होती है? क्या मायाप्रत्यया क्रिया होती है? क्या अप्रत्याख्यान क्रिया होती है? क्या मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया होती है?

श्री भगवान्—हे गौतम ! मिथ्यादर्शनशल्य से विरत नारक को आरंभिकी क्रिया होती है 'यावत्—पारिग्रहिकी क्रिया होती है, मायाप्रत्यया क्रिया होती है और अप्रत्याख्यानक्रिया भी होती हैं किन्तु मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नहीं होती।

ક્રિયા દેશ વિરત સુધી થાય છે, તેનાથી આગળ નથી થતી માયાપ્રત્યયા ક્રિયા પણ સૂક્ષ્મ સમ્પરાય પર્યન્ત થાય છે, આગળ નહીં અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટી પર્યન્ત થાય છે, તેનાથી આગળ નહીં પરન્તુ જે જીવ મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત છે, તેને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા નથી થઈ શકતી, કેમકે એમ થવાનો સંભવ નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત નારકને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે ? યાવત્ શું પારિગ્રહિકી ક્રિયા થાય છે ? શું માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે ? શું અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે ? શું મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત નારક જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે યાવત્-પારિગ્રાહિકી ક્રિયા થાય છે, માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે અને અપ્રત્યા-

'एवं जाव थणियकुमारस्स' एवम्-अनेनैव प्रकारेण नैरयिकोक्तरीत्या यावद्-असुरकुमारस्य नागकुमारस्य सुवर्णकुमारस्य, अग्निकुमारस्य विद्युत्कुमारस्य उदधिकुमारस्य द्वीपकुमारस्य दिक्कुमारस्य पवनकुमारस्य स्तनितकुमारस्येति दशापि भवनपतिनां मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्यारम्भिकी क्रिया, पारिग्रहकी क्रिया, मायाप्रत्यया क्रिया अप्रत्याख्यानक्रिया च भवति किन्तु मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नो भवति, गौतमः पृच्छति-'मिच्छादंसण सल्लविरयस्स णं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स एवमेव पुच्छा' हे भदन्त! मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य खलु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य, एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव किम् आरम्भिकी क्रिया, पारिग्राहिकी क्रिया, मायाप्रत्यया क्रिया, अप्रत्याख्यान क्रिया, मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया भवतीति पृच्छा! भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम ! 'आरंभिया किरिया कज्जइ जाव मायावत्तिया किरिया कज्जइ' मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य जीवस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते-भवति, यावत् पारिग्रहिकी क्रिया

इसी प्रकार असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार एवं स्तनितकुमार को भी जो मिथ्यादर्शनशल्य से विरत है, आरंभिकी क्रिया होती है। पारिग्रहिकी क्रिया होती है, मायाप्रत्यया क्रिया होती है और अप्रत्याख्यानक्रिया होती है, मगर मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया नहीं होती।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्! मिथ्यादर्शनशल्य से विरत पंचेऽन्द्रियतिर्यंच को क्या आरंभिकी क्रिया, पारिग्रहीकी क्रिया मायाप्रत्यया क्रिया, अप्रत्याख्यान प्रत्यया क्रिया और मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है?

श्री भगवान्-हे गौतम! मिथ्यादर्श ल्य से विरत तिर्यंच पंचेन्द्रिय को आरंभिकी क्रिया होती हैं, यावत्-पारिग्रहीकी क्रिया कदाचित् होती है कदाचित् नहीं होती हैं, अर्थात् किसी को होती हैं किसी को नहीं होती है।

ખ્યાન ક્રિયા પણ થાય છે, પણ મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા નથી થતી.

એજ પ્રકારે અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, તેમજ સ્તનિતકુમારને પણ જે મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત છે, આરભિકી ક્રિયા થાય છે, પારિગ્રહિકી ક્રિયા થાય છે, માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે અને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે, પણ મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયાક્રિયા નથી થતી

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત પચેન્દ્રિય તિર્યંચને શું આરભિકી ક્રિયા પારિગ્રહિકી ક્રિયા, માયાપ્રત્યયા ક્રિયા અપ્રત્યાખ્યાન પ્રત્યયા ક્રિયા અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરત તિર્યંચ પચેન્દ્રિયને આરભિકી ક્રિયા થાય છે, યાવત–પારિગ્રહિકી ક્રિયા કદાચિત થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી, અર્થાત્ કોઇને થાયછે, કોઇને નથી થતી. આશય એ છે કે દેશ વિરતિ પચેન્દ્રિય તિર્યંચને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા નથી થતી,

क्रियते-भवति, मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते-भवति, किन्तु 'अपच्चक्खाणकिरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ' अप्रत्याख्यानक्रिया स्यात्-कदाचित्-कस्यचित् जीवस्य क्रियते-भवति, स्यात्-कदाचित् कस्यचिन्नो क्रियते-न भवति, तत्र देशविरतस्य पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिकस्य अप्रत्याख्यानक्रिया न भवति तदन्यस्य तु भवत्येवेतिभावः, किन्तु-'मिच्छादंसणवत्तिया किरिया नो कज्जइ' मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया न क्रियते-नो भवति तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्ययायाः क्रियायाः सत्त्वे मिथ्यादर्शनविरत्यनुपपत्तेः, 'मणूसस्स जहा जीवस्स' मनुष्यस्य मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य यथा जीवस्य समुच्चयस्य आरम्भिक्यादिक्रिया उक्तास्तथा वक्तव्याः, 'वाणमंतरजोइसिय वेमाणियस्स जहा नेरइयस्स' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकस्य मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य आरम्भिक्यादि क्रिया यथा नैरयिकस्योक्ता स्तथा वक्तव्याः, अथारम्भिक्यादि क्रियाणां परस्परमल्पबहुत्वमाह-'एयासि णं भंते आरंभियाणं जाव मिच्छादंसणवत्तियाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा' हेभदन्त ! एतासां खलु आरम्भिकीणां यावत् पारिग्रहिकीणां मायाप्रत्ययानाम् अप्रत्याख्यानक्रियाणां मिथ्यादर्शनप्रत्ययानाञ्च

आशय यह है कि देशविरती पंचेन्द्रियतिर्यंच को अप्रत्याख्यानक्रिया नहीं होती, अन्य को होती है। मगर मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नहीं होती है, क्योंकि मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया के सद्भाव में मिथ्यादर्शन विरति नहीं हो सकती और जो मिथ्यादर्शन से रहित होता है, उसे मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया हो नहीं सकती।

मिथ्यादर्शनशल्य से विरत मनुष्य को आरंभिकी आदि क्रियाएँ उसी प्रकार समझनी चाहिए जैसी समुच्चय जीव के विषय में कही गई है। मिथ्यादर्शनशल्य से विरत वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक को आरंभि की आदि क्रियाएँ नारक के समान समझनी चाहिए।

आरंभिकी आदि क्रियाओं के अल्पबहुत्व के विषय में गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! इन आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानप्रत्यया और मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रियाओं में कौन किसकी अपेक्षा अल्प, बहुत, तुल्य या

બીજાઓને થાય છે, પણ મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા થતી નથી, કેમકે મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયાના સદ્‌ભાવમાં મિથ્યાદર્શન વિરતિ નથી થઈ શકતી અને જે મિથ્યાદર્શનથી રહિત હોય છે, તેમને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા નથી થઈ શકતી

મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત મનુષ્યને આરંભિકી આદિ ક્રિયાઓ એજ પ્રકારે સમજવી જોઈએ જેવી સમુચ્ચય જીવના વિષયમાં કહેલી છે, મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિકોને આરંભિકી આદિ ક્રિયાઓ નારકના સમાન સમજવી જોઈએ

આરંભિકી આદી ક્રિયાઓના અલ્પ બહુત્વના વિષયમા ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે હે ભગવન્ ! આ આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા અપ્રત્યાખ્યાન પ્રત્યયા અને મિથ્યા-

क्रियाणां मध्ये कतराः कतराभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति! भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवाओ मिच्छादंसणवत्तियाओ किरियाओ' सर्वस्तोका मिथ्यादर्शनप्रत्ययाः क्रिया भवन्ति मिथ्यादृष्टीनामेव तत्सत्त्वात्, ताभ्यः 'अपच्चक्खाणकिरियाओ विसेसाहियाओ' अप्रत्याख्यानक्रिया विशेषाधिका भवन्ति अविरतसम्यग्दृष्टीनां मिथ्यादृष्टीनां च सद्भावात्, ताभ्योऽपि-'पारिग्गहियाओ विसेसाहियाओ' पारिग्रहिकाः क्रिया विशेषाधिका भवन्ति देशविरतानां मिथ्यादृष्टीनाम् अविरतसम्यग्दृष्टीनाञ्च सद्भावात् ताभ्योऽपि-'आरंभियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ' आरम्भिक्यः क्रिया विशेषाधिका भवन्ति प्रमत्तसंयतानां पूर्वोक्तानाञ्च सत्वात् ताभ्योऽपि-'मायावत्तियाओ विसेसाहियाओ' मायाप्रत्ययाः क्रिया विशेषाधिका भवन्ति अप्रमत्तसंयतानामपि तद्भावात् इति-'पण्णवणाए बावीसइमं पयं समत्तं' प्रज्ञापनायां द्वाविंशतितमं क्रियापदं समाप्तम् ॥ २२ ॥ ॥ सू ९ ॥

२३ त्रयोविंशतितमं कर्मप्रकृतिपदम्-अधिकारद्वारगाथा-

मूलम्--'कइपगडी १, कहबंधइ २, कइहि वि ठाणेहिं बंधए जीवो ३। कइवेदेइय पयडी ४, अणुभावो कइविहो कस्स ५ ॥१॥

विशेषाधिक है ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! सब से कम मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रियाएँ हैं। वे केवल मिथ्यादृष्टि जीवों को ही होती हैं। उनकी अपेक्षा अप्रत्याख्यान क्रियाएँ विशेषाधिक हैं, क्योंकि वे अविरत सम्यग्दृष्टि और मिथ्यादृष्टि दोनों को होती हैं। उनसे पारिग्रहिकी क्रियाएँ विशेषाधिक है, क्योंकि वे मिथ्यादृष्टि, अविरतसम्यग्दृष्टि और देशविरत जीवों को होती हैं। आरंभिकी क्रियाएँ उनसे भी विशेषाधिक है क्योंकि प्रमत्तसंयतों में भी उनका सद्भाव रहता है। मायाप्रत्यया क्रियाएँ उनसे भी विशेषाधिक हैं, क्योंकि अप्रमत्तसंयतो में भी उनका सद्भाव होता है। ॥ सू ९ ॥

बाईसवां पद समाप्त ॥ २२ ॥

દર્શન પ્રત્યયા ક્રિયાઓમાં કોણ કોની અપેક્ષાએ, અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બધાથી થોડી મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયાઓ છે તેઓ કેવળ મિથ્યાદષ્ટી જીવોને જ થાય છે તેમની અપેક્ષાએ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાઓ વિશેષાધિક છે, કેમકે તે અવિરત સમ્યગ્દષ્ટી અને મિથ્યાદષ્ટી બન્નેને થાય છે તેમનાથી પારિગ્રહિકી ક્રિયાઓ વિશેષાધિક છે. કેમકે તેઓ મિથ્યાદષ્ટી, અવિરત સમ્યગ્દષ્ટી અને દેશવિરત જીવોને થાય છે આરંભિકી ક્રિયાઓ તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે. કેમકે પ્રમત્ત સંયતોમાં પણ તેમનો સદ્ભાવ રહે છે માયાપ્રત્યયા ક્રિયાઓ તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે, કેમકે અપ્રમત્ત સંયતોમાં પણ તેમનો સદ્ભાવ હોય છે

બાવીસમું પદ સમાપ્ત

छाया—कतिप्रकृतयः १ कथं बध्नाति २ कतिभिः स्थानैः बन्धको जीवः कति वेदयते च प्रकृतीः ४ अनुभावः कतिविधः कस्य ५ ॥१॥

टीका—पूर्वस्मिन् द्वाविंशतितमे क्रियापदे नारकादि गतिपरिणामेन परिणतजीवानां प्राणातिपातादि क्रियाविशेषः प्ररूपितः, सम्प्रति त्रयोविंशतितमे कर्मप्रकृतिपदे कर्म-बन्धादि परिणामविशेषप्ररूपयितुमधिकारं द्वारगाथामाह—'कइपगडी १ कहबंधइ २ कइहिवि ठाणेहिं बंधए जीवो ३, इत्यादि पूर्वोक्तानुसारमवसेयम् ॥१॥

कति कर्मप्रकृतयो भवन्ती त्यादिरीत्या प्रथमं द्वारम् १ एवं कथं केन प्रकारेण ताः प्रकृतीर्जीवो बध्नातीति द्वितीयं द्वारम् २ तदनन्तरं कतिभिः स्थानैः कर्मप्रकृतिः

तेईसवां कर्मप्रकृति पद प्रारंभ

अधिकार द्वार गाथा

शब्दार्थ :- (कइपगडी) प्रकृतियां कितनी हैं? (कहबंधइ) किस प्रकार बांधती हैं? (कइहि वि ठाणेहि बंधए जीवो?) जीव कितने स्थानों से बांधता है? (कइ वेदेइ य पगडी?) कितनी प्रकृतियां वेदता है? (अणुभागो कइविहो कस्स?) किसका कितने प्रकार का अनुभाव होता है? ॥१॥

टीकार्थ :- बाईसवें पद में क्रिया नामक पद में नारक आदि गतिपरिणामोंमें परिणत जीवों की प्राणातिपात आदि क्रियाओं का निरूपण किया गया।

इस तेईसवें कर्मप्रकृति पद में कर्मबन्ध परिणाम की प्ररूपणा करने के लिये अधिकार द्वार गाथा का कथन किया गया है—

(१) कर्मप्रकृतियां कितनी है? इत्यादि निरूपण करनेवाला प्रथम द्वार।
(२) जीव कर्मप्रकृतियों को किस प्रकार बांधता है? यह दूसरा द्वार है।
(३) कितनेक स्थानों से जीव कर्मबन्धक होता है? यह तीसरा द्वार है।

તેવીસમા કર્મપ્રકૃતિ પદનો પ્રારંભ

અધિકાર દ્વાર ગાથા

શબ્દાર્થઃ- (कइ पगडी) પ્રકૃતિયો કેટલી છે? (कह बंधइ) કઈ રીતે બંધાય છે? (कइहिं वि ठाणेहिं बंधए जीवो?) જીવ કેટલા સ્થાનોથી બાંધે છે? (कइ वेदइय पगडी?) કેટલી પ્રકૃતિયોને વેદે છે? (अणुभागो कइविहो कस्स?) કોના કેટલા પ્રકારના અનુભાવ હોય છે? ॥૧॥

ટીકાર્થ- બાવીસમા ક્રિયાનામક પદમાં નારક આદિ ગતિ પરિણામો પરિણત જીવોની પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયાઓનુ નિરૂપણ કરાયુ છે.

આ તેવીસમાં કર્મપ્રકૃતિ પદમા કર્મબન્ધ પરિણામની પ્રરૂપણા કરવા ને માટે અધિકાર દ્વારગાથાનુ કથન કરાયુ છે

(૧) કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી છે? ઇત્યાદિ નિરૂપણ કરનારૂ પ્રથમ દ્વાર છે.
(૨) જીવ કર્મપ્રકૃતિયોને કેવી રીતે બાંધે છે? એ બીજુ દ્વાર છે.
(૩) કેટલા સ્થાનોથી જીવ કર્મ બન્ધક થાય છે? એ ત્રીજુ દ્વાર છે.

बन्धको जीवो भवतीति तृतीयद्वारप्ररूपणम् ३ ततः कतिकर्मप्रकृती र्वेदयते इति-चतुर्थद्वारप्ररूपणम् ४ तदनन्तरं कस्य कर्मणः कतिविधोऽनुभावः सामर्थ्यमिति पञ्चमद्वारप्ररूपणम् ५ ॥१॥

कर्मप्रकृति भेदवक्तव्यता

मूलम्—"कइ णं भंते! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ ? गोयमा अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ, तंजहा—णाणावरणिज्जं १, दंसणावरणिज्जं २, वेदणिज्जं ३, मोहणिज्जं ४, आउयं ५, नामं ६, गोयं ७. अंतराइयं ८. नेरइयाणं भंते! कइ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ? गोयमा! एवं चेव, एवं जाव वेमाणियाणं" ॥सू. १॥

छाया—कति खलु भदन्त! कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः ? गौतम! अष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—ज्ञानावरणीयम् १ दर्शनावरणीयम् २ वेदनीयम् ३ मोहनीयम् ४ आयुष्यम् ५ नाम ६ गोत्रम् ७ अन्तरायम् ८ नैरयिकाणां भदन्त! कति कर्मप्रकृतयः

---

(४) कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है ? यह चौथा द्वार है। तत्पश्चात् किस का अनुभाग कितने प्रकार का है. यह पांचवां द्वार है ॥१॥

कर्मप्रकृतियों के भेद

शब्दार्थ :–(कइ णं भंते कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ?) हे भगवन्! कर्मप्रकृतियां कितनी कहीं है ? (गोयमा ! अट्ठकम्मपगडीओ पण्णत्ताओ) हे गौतम! आठ कर्म-प्रकृतियां कही हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (णाणावरणिज्जं) ज्ञानावरणीय (दंसणा-वरणिज्जं) दर्शनावरणीय (वेयणिज्जं) वेदनीय (मोहणिज्जं) मोहनीय (आउयं) आयुष्क (नामं) नाम (गोयं) गोत्र (अंतराइयं) अन्तराय।

(नेरइयाणं भंते! कइ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ?) हे भगवन्! नारकों की कर्म-प्रकृतियां कितनी कही हैं ? (गोयमा ! एवं चेव) हे गौ इसी प्रकार (एवं जाव

---

(४) કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે? એ ચોથુ દ્વાર છે. તત્પશ્ચાત્ કયા કર્મના અનુભાગ કેટલા પ્રકારના છે, એ પાંચમુ દ્વાર છે. ॥૧॥

કર્મ પ્રકૃતિયોના ભેદ

શબ્દાર્થ:– (कइ ण भंते! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ?) હે ભગવન્! કર્મ પ્રકૃતિયો કેટલી કહી છે? (गोयमा! अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ! આઠ કર્મ પ્રકૃતિયો કહી છે (तं जहा) તેઓ આ પ્રકારે (णाणावरणिज्ज) જ્ઞાનાવરણીય (दंसणावरणिज्ज) દર્શનાવરણીય (वेयणिज्जं) વેદનીય (मोहणिज्जं) મોહનીય (आउयं) આયુષ્ક (नामं) નામ (गोयं) ગોત્ર (अंतराइयं) અન્તરાય

(नेरइयाणं भंते! कइ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ?) હે ભગવન્! નારકોની કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી કહી છે? (गोयमा! एवं चेव) હે ગાતમ! એજ પ્રકારે (एवं जाव वेमाणियाणं) એજ પ્રકારે

प्रज्ञप्ता ? गौतम ! एवञ्चैव, एवं यावद् वैमानिकानाम् ॥सू. १॥

टीका—अथ प्रथमं कर्मप्रकृत्यधिकारद्वारं प्ररूपयितुमाह—'कइ णं भंते ! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ?' 'हे भदन्त! कति खलु कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः? यद्यपि पूर्वं क्रियापदे कर्मप्रकृतिभेदनिरूपणस्य तत्वेन पुनरत्र तद्भेदनिरूपणं नोचितं तथापि विशेषप्रतिपादनार्थत्वान्न पुनरुक्तम्, तथाहि पूर्वं ज्ञानावरणीयाद्यष्ट कर्म वध्नतः कतिभिः क्रियाभिर्योगे भवतीत्यस्योक्तत्वेन क्रियायाश्च प्राणातिपातहेतुतया प्राणातिपातश्च वाह्यज्ञानावरणीयादिकर्मवन्धकारणतया प्रतिपादितः कर्मबन्धश्च कार्यतया प्रतिपादितः, ते तु ज्ञानावरणीयादि कर्म एवान्तरं कर्मबन्धकारणतया प्रतिपाद्यमिति भावः, भगवानाह—'गोयमा' ! हे गौतम ! 'अट्ठकम्मपगडीओ पण्णत्ताओ' अष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, ता एव प्रदर्शयति—'तं जहा—णाणावरणिज्जं १.' तद्यथा—ज्ञानावरणीयम् १.

वेमाणियाणं) इसी प्रकार यावत् वैमानिकों की ॥१॥

टीकार्थ :—अब सर्वप्रथम कर्मप्रकृति अधिकार की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! कर्मप्रकृतियां कितनी कही है ?

यद्यपि इससे पूर्व क्रियापद में कर्मप्रकृतियाँ के भेदों का कथन किया गया है, अतएव पुनः यहाँ उनके भेदों का निरूपण करना आवश्यक नहीं था, तथापि उनकी विशेषता का यहां प्रतिपादन किया जायगा, अतएव पुनरुक्ति नहीं समझनी चाहिए !

पहले यह बतलाया गया था कि ज्ञानावरण आदि कर्म बांधते हुए जीव को कितनी कर्मप्रकृतियों के साथ योग होता है ? क्रिया प्राणातिपात का कारण है और प्राणातिपात ज्ञानावरणीय आदि कर्मों के बन्ध का बाह्य कारण कहा गया है। कर्मबन्ध उसका कार्य है। प्रकृत में ज्ञानावरणीय आदि कर्म ही आन्तरिक कर्म बन्ध के कारण के रूप में प्रतिपाद्य है।

श्री भगवान्—हे गौतम ! कर्मप्रकृतियां आठ कही हैं। वे इस प्रकार हैं—(१)

યાવત્ વેમાનિકોની ॥૧॥

ટીકાર્થ.— હવે સર્વ પ્રથમ કર્મપ્રકૃતિ અધિકારની પ્રરૂપણા કરવાને વાસ્તે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-કર્મ પ્રકૃતિયે કેટલી કહી છે?

યદ્યપિ આનાથી પહેલા ક્રિયાપદમા કર્મપ્રકૃતિયોના ભેદોનુ કથન કરાયુ છે, તેથી જ પુન અહી તેમના ભેદોનુ નિરૂપણ કરવુ આવશ્યક નથી, છતાં પણ તેમની વિશેષતાનુ અહી પ્રતિપાદન કરાશે, તેથી પુનરૂક્તિ ન સમજવી જોઇએ

પહેલા એ બતાવ્યુ હતુ કે જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મ બાંધતા જીવને કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોની સાથે યોગ થાય છે ? ક્રિયા પ્રાણાતિપાતનુ કારણ છે અને પ્રાણાતિપાત જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોના બન્ધનુ બાહ્યકારણ કહેલુ છે કર્મબન્ધ તેનુ કાર્ય છે. પ્રકૃતિમાં જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મજ આન્તરિક કર્મ બન્ધના રૂપમા પ્રતિપાદ્ય છે

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિયો આઠ કહી છે, તે આપ્રકારે છે-(૧) જ્ઞાનાવર-

'दंसणावरणिज्जं' दर्शनावरणीयम् २, 'वेयणिज्जं ३' वेदनीयम् ३, 'मोहणिज्जं ४' मोहनीयम् ४, 'आउयं ५' आयुष्यम् ५, 'नामं ६' नाम ६, 'गोयं ७' गोत्रम् ७, 'अंतराइयं ८' अन्तरायम् ८, तत्र ज्ञायते-वस्तु परिच्छिद्यते अनेनेति ज्ञानम्-सामान्यविशेषात्मकवस्तुनो विशेषग्रहणरूपो बोधः, आव्रियते-आच्छाद्यते अनेनेति आवरणीयं ज्ञानस्यावरणीय ज्ञानावरणीयम्, दृश्यते अनेनेति दर्शनम्-समान्यविशेषात्मकवस्तुनः सामान्यग्रहणात्मको बोधः, तथाचोक्तम्-'जं सामान्नग्गहणं भावाणं नेय कट्टु आगारं। अविसेसिऊण अत्थेदंसणमिइ वुच्चए समए' ॥ १ ॥ यत् सामान्यग्रहणं भावानां नैव कृत्वाऽऽकारम्। अर्थानविशेष्यदर्शनमित्युच्यते समये ॥ १ ॥ तस्य-दर्शनस्यावरणीयं दर्शनावरणीयम्, एवमेव वेद्यते-यद् आह्लादादि रूपेणानुभूयते तद् वेदनीयम्-सातासातरूपं कर्म, एवं मोहयति-आत्मानं सदसद्विवेक रहितं करोतीति मोहनीयम्, ओ-समन्ताद् एति-भवाद् भवान्तर संक्रमणे विपाकोदयं प्राप्नोति इत्यायुः, एवमेव नामयति-गत्यादिपर्यायानुभवं प्रतिजीवं प्रवणयति इति

नावरणीय (२) दर्शनावरणीय (३) वेदनीय (४) मोहनीय (५) आयु (६) नाम (७) गोत्र और (८) अन्तराय। जिसके द्वारा सामान्य विशेषात्मक वस्तु का विशेष अंश ग्रहण किया जाय वह ज्ञान कहा जाता है। जो आवृत्त अर्थात् आच्छादित करे वह आवरणीय, ज्ञान का आवरणीय ज्ञानावरणीय कहा जाता है। सामान्य-विशेषात्मक वस्तु के सामान्य अंश के ग्रहण करनेवाला उपयोग गुण दर्शन कहलाता है।

कहा भी है-विशेष को ग्रहण न करके जो केवल पदार्थ के सामान्य धर्म को ग्रहण करता है, उसे जिनागम में दर्शन कहा है ॥१॥

तथा जो आह्लाद आदि के रूप में वेदाजाय वह वेदनीय कर्म है, जो साता और असाता के रूप है। जो कर्म आत्मा को मूढ अर्थात् सत्-असत् के विवेक से शून्य बनाता है, उसे मोहनीय कर्म कहते हैं। जो कर्म जीव को किसी भव में स्थित रखता

ણીય (૨) દર્શનાવરણીય (૩) વેદનીય (૪) મોહનીય (૫) આયુ (૬) નામ (૭) ગોત્ર અને (૮) અન્તરાય જેના દ્વારા સામાન્ય વિશેષાત્મક વસ્તુનો વિશેષ અંશ ગ્રહણ કરાય તે જ્ઞાન કહેવાય છે જે આવૃત્ત અર્થાત્ આચ્છાદિત કરે તે આવરણીય જ્ઞાનનું આવરણીય જ્ઞાનાવરણીય કહેવાય છે. સામાન્ય વિશેષાત્મક વસ્તુના સામાન્ય અંશને ગ્રહણ કરનારા ઉપયોગગુણ દર્શન કહેવાય છે

કહ્યું પણ છે-વિશેષને ગ્રહણ ન કરતા જે કેવળ પદાર્થના સામાન્ય ધર્મને ગ્રહણ કરે તેને જિનાગમમા દર્શન કહેલ છે ॥૧॥

તથા જે આહ્લાદ આદિના રૂપમા જ્ઞાત થાય તે વેદનીય કર્મ છે, જે સાતા તથા અસાતના રૂપમા છે, જે કર્મ આત્માને મૂઢ અર્થાત્ અસતના વિવેકથી શૂન્ય બનાવે છે, તેને મોહનીય કર્મ કહે છે જે કર્મ જીવને કોઈ ભવમા સ્થિત રાખે છે, તે આયુ

नाम, एवं गूयते-शब्द्यते उच्चावचैः शब्दैर्यत् तत् गोत्रम्-उच्चनीचकुलोत्पत्तिरूपः पर्यायविशेषः, तद्विपाकवेद्यं कर्मापि गोत्रमुच्यते कार्ये कारणोपचारात्, एवमेव अन्तरा जीवस्य दानादिकस्य च मध्ये व्यवधानापादनाय एति-गच्छतीति अन्तरायं दानादिकं कर्तुमुद्यतस्य जीवस्य विघातकृद्भवतीत्यर्थः, गौतमः पृच्छति-'नेरइयाणं भंते ! कइ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां खलु कति कर्म-प्रकृतयः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'एवंचेव' एवञ्चैव-समुच्चयजीवानामिव नैरकाणामपि अष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवम्-नैरयिकाणामिव यावद्-असुरकुमारादिदशभवनपतीनां पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियाणां द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तर ज्योतिष्क वैमानिकानामपि अष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ता इति भावः ॥ सू. १ ॥

है, वह आयु कर्म कहलाता है। जो कर्म जीव में गतिपरिणाम आदि उत्पन्न करता है, वह नाम कर्म हैं. जिसके कारण जीव उच्च-नीच कहा जाता है वह गोत्रकर्म कहा जाता है। इस कर्म के उदय से जीव उच्चकुल अथवा नीचकुल में जन्म लेता है। कारण में कार्य का उपचार से उसका विपाक वेद्य कर्म भी गोत्र कहलाता है। जो कर्म जीव के और दानादि के बीच में व्यवधान डालने के लिए आता है, वह अन्तराय है। यह कर्म दानादि करने के लिए उद्यत जीव के लिए विघ्न उपस्थित करता है।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् नारकों को कितनी कर्मप्रकृतियां कही है ?

श्री भगवान्-हे गौतम! इसी प्रकार, अर्थात् समुच्चय रूप में जो आठ कर्मप्रकृतियां कही है, वे ही नारकों की समझना चाहिए। और नारकों के ही समान असुरकुमार आदि दश भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों और पंचेन्द्रिय तिर्यंचों, मनुष्यों वानव्यन्तरों-ज्योतिष्कों और वैमानिको की भी आठ कर्मप्रकृतियां ही समझनी चाहिए। ॥ सू. १ ॥

કર્મ કહેવાય છે જે કર્મ જીવમા ગતિ પરિણામ આદિ ઉત્પન્ન કરે છે, તે નામકર્મ છે, જેના કારણે જીવ ઉચ્ચનીચ કહેવાય છે તે ગોત્ર કર્મ કહેવાય છે તે કર્મના ઉદયથી જીવ ઉચ્ચ કુલ અથવા નીચ કૂળમા જન્મ લે છે. કારણમા કાર્યના ઉપચારથી તેનો વિપાક વેદ્યકર્મ પણ ગોત્ર કહેવાય છે જે કર્મ જીવના તથા દાનાદિના વચમા વ્યવધાન નાખવા તે માટે આવે છે તે અંતરાય છે એ કર્મ દાનાદિ કરવાને ઉદ્યત થયેલા જીવના માટે વિઘ્ન ઉપસ્થિત કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! નારકોની કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો કહી છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! એ જ પ્રકારે, અર્થાત્ સમુચ્ચય રૂપમા જે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયો કહી છે, તેજ નારકોની અસુરકુાર આદિ દશ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની પણ આઠ કર્મપ્રકૃતિયોજ સમજવી જોઇએ ॥ સૂ. ૧ ॥

कर्मबन्धप्रकारवक्तव्यता

मूलम्—"कइ णं भंते! जीवे अट्ठकम्मपगडीओ बंधइ? गोयमा! णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं दरिसणावरणिज्जं कम्मं णियच्छइ, दंसणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं दंसणमोहणिज्जं कम्मं णियच्छइ, दंसणमोहणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं मिच्छत्तं नियच्छइ, मिच्छत्तेणं उदिएणं गोयमा! एवं खलु जीवो अट्ठकम्मपगडीओ बंधइ? गोयमा! एवं चेव, एवं जाव वेमाणिए, कहंणं भंते! जीवा अट्ठकम्मपगडीओ बंधंति गोयमा! एवंचेव, जाव वेमाणिया" ॥ सू. २ ॥

छाया—कथं खलु भदन्त! जीवोऽष्टकर्मप्रकृतीर्बध्नाति? गौतम! ज्ञानावरणीयस्य कर्मण उदयेन दर्शनावरणीयं कर्म निर्गच्छति, दर्शनावरणीयस्य कर्मण उदयेन दर्शनमोहनीयं कर्म निर्गच्छति, दर्शनमोहनीयस्य कर्मण उदयेन मिथ्यात्वं निर्गच्छति, मिथ्यात्वेन उदितेन गौतम! एवं खलु जीवः अष्टौ कर्मप्रकृतीर्बध्नाति, कथं खलु भदन्त! नैरयिकः अष्टौ कर्मप्रकृतीर्बध्नाति? गौतम! एवञ्चैव, एवं यावद्-

कर्म बन्ध प्रकार

शब्दार्थ:-(कहं णं भंते! जीवे अट्ठकम्मपगडीओ बंधइ?) हे भगवन्! जीव आठ कर्म प्रकृतियों को किस प्रकार बांधता है? (गोयमा! णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं) हे गौतम! ज्ञानावरणीय कर्म के उदय से (दरिसणावरणिज्जं कम्मं नियच्छइ) दर्शनावरणीय कर्म को प्राप्त करता है (दंसणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं) दर्शनावरणीय कर्म के उदय से (दंसणमोहणिज्जं कम्मं णियच्छइ) दर्शनमोहनीय कर्म को प्राप्त करता है (दंसणमोहणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं) दर्शनमोहनीय कर्म के उदय से (मिच्छत्तं नियच्छइ) मिथ्यात्वको प्राप्त करता है, (मिच्छत्ते णं उदएणं) मिथ्यात्व के उदित होने से (गोयमा) हे गौतम! (एवं) इस प्रकार (खलु) निश्चय (जीवो) जीव (अट्ठकम्मपगडीओ बंधइ) आठ कर्म प्रकृतियों को बांधता है।

કર્મ બન્ધ પ્રકાર

શબ્દાર્થ - (कह ण भते! जीवे अह कम्मपगडीओ बधइ?) હે ભગવન્! જીવ આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોને કેવા પ્રકારે બાંધે છે? (गोयमा! णाणावरणीज्जस्स कम्मस्स उदएण) હે ગૌતમ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી (दरिसणावरणिज्जं कम्म नियच्छइ) દર્શનાવરણીય કર્મને પ્રાપ્ત કરે છે (दंसणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएण) દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી (दसणमोहणिज्ज कम्मं णियच्छइ) દર્શન મોહનીય કર્મને પ્રાપ્ત કરે છે (दसणमोहणिज्जस्स कम्मस्स उदएण) દર્શન મોહનીય કર્મના ઉદયથી (मिच्छत्त नियच्छइ) મિથ્યાત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. (मिच्छत्तेण उदएण), મિથ્યાત્વનો ઉદય થવાથી (गोयमा) ગૌતમ! (एव) એ પ્રકારે (खलु) નિશ્ચય (जीवो) જીવ (अट्ठकम्मपगडीओ बंधइ)

वैमानिकः, कथं खलु भदन्त ! जीवाः अष्टौ कर्मप्रकृतीर्बध्नन्ति गौतम ! एवंचैव यावद् वैमानिकाः ॥ सू. २ ॥

टीका---अथ केन प्रकारेण कर्मप्रकृतीर्बध्नातीति द्वितीयद्वारं प्ररूपयितुमाह-'कहं णं भंते ! जीवे अट्ठकम्मपगडीओ वंधइ ?' हे भदन्त ! कथम्-कया रीत्या खलु जीवः अष्टौ कर्मप्रकृतीर्बध्नाति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं दरिसणावरणिज्जं कम्मं णियच्छइ' ज्ञानावरणीयस्य कर्मण उदयेन दर्शनावरणीयं कर्म निर्गच्छति-निश्चयेन गच्छति उदयं प्राप्नोति तथाचोत्कर्षावस्थं ज्ञानावरणीयं कर्म उदयेनानुभवन् दर्शनावरणीयं कर्म उदयेन वेदयते, तदनन्तरम्-'दंसणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं दंसणमोहणिज्जं कम्मं णियच्छइ' दर्शनावरणीय-

---

(कहं ण भंते ! नेरइए अट्ठकम्मपगडीओ वंधइ ?) हे भगवन् ! नारक आठ कर्म-प्रकृतियों को कैसे बाधता हैं? (गोयमा ! एवं चेव) हे गौतम ! इसी प्रकार (एवं जाव वेमाणिए) इसी प्रकार वैमानिक तक।

(कहं णं भंते! जीवा अट्ठकपगडीओ वंधंति?) हे भगवन् ! जीव आठ कर्मप्रकृतियां किस प्रकार बांधते हैं? (गोयमा! एवं चेव) हे गौतम ! इसी प्रकार (जाव वेमाणिया) यावत् वैमानिक।

टीकार्थ :-जीव किस प्रकार कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है, यह दूसरा द्वार प्ररूपित किया जाता हैं-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जीव किस प्रकार आठ कर्मप्रकृतियों का बंध करता है ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! ज्ञानावरणीय कर्म के उदय से जीव निश्चय से दर्शनावरणीय कर्म को प्राप्त करता है, अर्थात् जब ज्ञानावरणोय कर्म का उत्कृष्ट उदय होता है, तब जीव दर्शनावरणीय कर्म को उदय से वेदता हैं। दर्शनावरणीय कर्म के

આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોને બાધે છે

(कह णं भंते ! नेरइए अट्ठ कम्मपगडीओ बंधइ ?) હે ભગવન્ ! નારક આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોને કેવી રીતે બાધે છે? (गोयमा ! एव चेव) હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે (एवं जाव वेमाणिए) એજ પ્રકારે વૈમાનિક સુધી

(कहं ण भंते जीवा अट्ठ कम्मपगडीओ बंधंति ?) હે ભગવન્ જીવ આઠ કર્મ પ્રકૃતિયો કેવે પ્રકારે બાધે છે? (गोयमा! एव चेव) હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે (जाव वेमाणिया) યાવત્ વૈમાનિક

ટીકાર્થ .- જીવ કેવા પ્રકારે કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે, એમાટે બીજુ દ્વાર પ્રરૂપિત કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ કેવા પ્રકારે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બધ કરે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી જીવ નિશ્ચયે દર્શનાવરણીય કર્મને પ્રાપ્ત કરે છે, અર્થાત્ જ્યારે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉત્કૃષ્ટ ઉદય થાય છે, ત્યારે જીવ દર્શનાવરણીય કર્મને ઉદયથી વેદે છે દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી દર્શનમોહનીય કર્મને પ્રાપ્ત

स्य कर्मण उदयेन दर्शनमोहनीयं कर्म निर्गच्छति-निश्चयेन अवश्यं प्राप्नोति, विपाकावस्थोदयेन प्रतिपद्यते इत्यर्थः 'दंसणमोहणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं मिच्छत्तं नियच्छइ' दर्शनमोहनीयस्य कर्मण उदयेन मिथ्यात्व निर्गच्छति-निश्चयेनावश्यं प्राप्नोति, तत्त्वम् अतत्त्वरूपेण, अतत्त्वं तत्त्वरूपेण अध्यवस्यतीत्यर्थः तदनन्तरम्-'मिच्छत्तेणं उदिएणं गोयमा ! एव खलु जीवो अट्ठकम्मपगडीओ बंधइ' हे गौतम ! मिथ्यात्वेन पूर्वोक्तस्वरूपेण उदितेन-उदयं प्राप्तेन मिथ्यात्वोदयेनेत्यर्थः एवम्-पूर्वोक्तरीत्या खलु प्रायेण जीवः अष्टौ कर्मप्रकृती र्बध्नाति, खलु पदेन प्रायो वृत्तिः सूचिता, तेन कश्चित् सम्यग्दृष्टिरपि अष्टौ कर्मप्रकृती र्बध्नाति, केवल कश्चित् सूक्ष्मसंपरायादिर्नैव बध्नात्यपि, तथा च पूर्वकर्मपरिणाम सामर्थ्याद् उत्तरकर्म संभवति यथा बीजादङ्कुरपत्रनालादिः तथा चोक्तम्-'जीवपरिणामहेउ कम्मत्ता पुग्गला परिणमंति । पुग्गल कम्मनिमित्तं जीवो वि तहेव परिणमइ' ॥१॥ इति,

---

उदय से दर्शनमोहनीय कर्म को प्राप्त करता है, अर्थात् जिसे दर्शनावरणीय कर्म का उदय होता है, उसे दर्शनमोहनीय कर्म का उदय हो जाता है। दर्शनमोहनीय कर्म के उदय से मिथ्यात्व को प्राप्त करता है, अर्थात् अतत्त्व का तत्त्व के रूप में और तत्त्व का अतत्त्व के रूप में श्रद्धान करता है। तदनन्तर मिथ्यात्व के उदय से जीव आठ कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है।

यहाँ 'खलु' इस पद से प्रायः, का अर्थ सूचित किया गया है। अतएव आशय यह निकलता है कि कोई-कोई सम्यग्दृष्टि भी आठ कर्मप्रकृतियों का बंध करता है, केवल सूक्ष्म सम्पराय संयत आदि को बन्ध नहीं करते हैं।

इस प्रकार पूर्व कर्मपरिणाम से अगले कर्मों का बन्ध होता है, जैसे बीज से अंकुर पत्र, नाल आदि की उत्पत्ति होती है। कहा भी है- 'जीव के परिणामों के कारण (कर्मवर्गणा के) पुद्गल कर्म रूप में परिणत होते हैं और उन कर्म पुद्गलों के कारण जीव का उसी प्रकार का परिणमन हो जाता है।

કરે છે, અર્થાત્ જેને દર્શનાવરણીય કર્મનો ઉદય થાય છે. તેને દર્શન મોહનીય કર્મનો ઉદય થઈ જાય છે, દર્શન મોહનીય કર્મના ઉદયથી મિથ્થાત્વને પ્રાપ્ત કરે છે, અર્થાત્ અતત્ત્વનો તત્વના રૂપમા અને તત્ત્વને અતત્ત્વના રૂપમા લે છે, તદનન્તર મિથ્યાત્વના ઉદયથી જીવ આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે

અહીં ('खलु') એ પદથી પ્રાય નો અર્થ સૂચિત કરાય છે. તેથીજ આશય એ નીકળે છે કે કોઈ કોઇ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે, કેવલ સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત આદિજ બન્ધ નથી કરતા,

એ પ્રકારે પૂર્વ કર્મના પરિણામથી આગલા કર્મોનો બન્ધ થાય છે, જેમ બીજથી અંકુર પત્ર, નાલ આદિની ઉત્પત્તિ થાય છે કહ્યુ પણ છે-જીવના પરિણામોના કારણે કર્મ વર્ગણા પુદ્ગલ કર્મ રૂપમા પરિણત થાય છે અને તે કર્મ પુદ્ગલોના કારણે જીવનું એ

अथोक्तमेवार्थं चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह—'कहं णं भंते ! नेरइए अट्ठकम्मपगडीओ बंधइ ?' हे भदन्त ! कथं खलु—केन प्रकारेण नैरयिकः अष्टौ कर्मप्रकृती र्बध्नाति ? भगवानाह—'गोयमा ! एवं चेव' हे गौतम ! एवञ्चैव—समुच्चयजीवोक्तरीत्यैव नैरयिकोऽपि ज्ञानावरणीयस्य कर्मण उदयेन दर्शनावरणीयं कर्म निर्गच्छति दर्शनावरणीयस्य कर्मण उदयेन दर्शनमोहनीयं कर्म निर्गच्छति, दर्शनमोहनीयस्य कर्मण उदयेन मिथ्यात्वं निर्गच्छति, मिथ्यत्वोदयेन च नैरयिकः अष्टौ कर्मप्रकृती र्बध्नाति, 'एवं जाव वेमाणिए' एवम्—नैरयिकोक्तरीत्या यावद्—असुरकुमारादि भवनपतिः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक मनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्क वैमानिकश्चापि ज्ञानावरणीयकर्मोदयेन दर्शनावरणीयं कर्म निर्गच्छति, दर्शनावरणीय कर्मोदयेन दर्शनमोहनीयं कर्म निर्गच्छति, दर्शनमोहनीय कर्मोदयेन मिथ्यात्वं निर्गच्छति, मिथ्यात्वोदयेनाष्टौ कर्मप्रकृतीर्बध्नाति।

अब यही बात चौवीस दंडकों के क्रम से कहते हैं—

श्री गौतमस्वामी – हे भगवन् ! नारक आठ कर्मप्रकृतियों को किस प्रकार से बांधता है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! इसी प्रकार, अर्थात् समुच्चय जीव की तरह नैरयिक भी ज्ञानावरणीय कर्म के उदय से दर्शनावरणीय कर्म को प्राप्त करता है, दर्शनावरणीय कर्म के उदय से दर्शनमोहनीय कर्म को प्राप्त करता है, दर्शनमोहनीय कर्म के उदय से मिथ्यात्व को प्राप्त होता है, और मिथ्यात्व के उदय से नारक जीव आठ कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है। इसी प्रकार असुरकुमार आदि भवनपति पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य, वानव्यन्तर ज्योतिष्को और वैमानिक भी ज्ञानावरणीय कर्म के उदय से दर्शनावरणीय कर्म को प्राप्त करते हैं, दर्शनावरणीय के उदय से दर्शनमोहनीय को और दर्शनमोहनीय

પ્રકારથી પરિણમન થઇ જાય છે

હવે એજ વાત ચોવીસ દંડકોના ક્રમથી કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નારક આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોને કયા પ્રકારે બાંધે છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે, અર્થાત્ સમુચ્ચય જીવની જેમ નૈરયિક પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી દર્શનાવરણીય કર્મને પ્રાપ્ત કરે છે, દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી દર્શનમોહનીય કર્મને પ્રાપ્ત કરે છે, દર્શનમોહનીય કર્મના ઉદયથી મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત કરે છે, અને મિથ્યાત્વના ઉદયથી નારક જીવ આઠ કર્મ પ્રકૃતિયો નો બન્ધ કરે છે એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી દર્શનાવરણીય કર્મને પ્રાપ્ત કરે છે, દર્શનાવરણીયના ઉદયથી દર્શન મોહનીયને અને દર્શનમોહનીયના ઉદયથી મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત થાય છે અને મિથ્યાત્વના ઉદયથી આઠ પ્રકૃ-

अथ बहुत्वमधिकृत्य नैरयिकादीनां कर्मप्रकृतिबन्धकत्वमाह–'कहं णं भंते ! जीवा अट्ठकम्मपगडीओ बंधंति ?' हे भदन्त ! कथं खलु–केन प्रकारेण जीवाः अष्टौ कर्मप्रकृतीर्बध्नन्ति ? भगवानाह–'गोयमा ! एवं चेव जाव वेमाणिया' हे गौतम ! एवञ्चैव–पूर्वोक्तसमुच्चयजीवोक्तरीत्यैव जीवा ज्ञानावरणीयकर्मोदयेन दर्शनावरणीयं कर्म निर्गच्छन्ति, दर्शनावरणीयकर्मोदयेन दर्शनमोहनीयं कर्म निर्गच्छन्ति, दर्शनमोहनीयकर्मोदयेन मिथ्यात्वं प्राप्नुवन्ति, मिथ्यात्वोदयेनाष्टौ कर्मप्रकृती र्बध्नन्ति, एवं रीत्या यावद्–नैरयिकाः असुरकुमारनागकुमारादिभवनपतयः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिया द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्या वानव्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाश्चापि ज्ञानावरणीयकर्मोदयेन दर्शनावरणीयं कर्म विशिष्टोदयापन्नमासादयन्ति, दर्शनावरणीयकर्मोदयेन दर्शनमोहनीयं कर्म प्राप्नुवन्ति, दर्शनमोहनीय

के उदय से मिथ्यात्व को प्राप्त होते हैं और मिथ्यात्व के उदय से आठ प्रकृतिया बांधते हैं।

अब बहुत्व की अपेक्षा करके नारक आदिकों के कर्मप्रकृति बंध का कथन करते हैं–

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन् ! बहुत जीव किस प्रकार आठ कर्मप्रकृतियों का बन्ध करते हैं ?

श्री भगवान्–हे गौतम ! इसी प्रकार वैमानिकों तक समझना चाहिए ! अर्थात् समुच्चय रूप से एकत्व की विवक्षा करके जो वक्तव्यता कही है, उसी के अनुसार अनेक जीव भी ज्ञानावरणीय कर्म के उदय से दर्शनावरणीय कर्म को प्राप्त करते हैं, दर्शनावरणीय कर्म के उदय से दर्शनमोहनीय कर्म को प्राप्त करते हैं, दर्शनमोहनीय कर्म के उदय से मिथ्यात्व को प्राप्त करते हैं और मिथ्यात्व के उदय से आठ कर्मप्रकृतियों का बंध करते हैं। इसी प्रकार नारकों, असुरकुमार आदि भुवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों, पंचेन्द्रिय तिर्यंचो, मनुष्यो वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के विषय में भी कहना चाहिए, अर्थात् वे भी ज्ञानावरणीय के उदय से दर्शनावरणीय

તિયોને બાંધે છે.

હવે બહુત્વની અપેક્ષાએ કરીને નારક આદિકોના કર્મપ્રકૃતિ બન્ધનુ કથન કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! ઘણા જીવ કયા પ્રકારે આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી સમજવુ જોઈએ અર્થાત્ સમુચ્ચય રૂપથી એકત્વની વિવક્ષા કરીને જે વકતવ્યતા કહી છે, તેનાજ અનુસાર અનેક જીવ પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી દર્શનાવરણીય કર્મને પ્રાપ્ત કરે છે, દર્શનાવરણીયના ઉદયથી દર્શન મોહનીય કર્મને પ્રાપ્ત કરે છે, દર્શનમોહનીય કર્મના ઉદયથી મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત કરે છે અને મિથ્યાત્વના ઉદયથા આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે

એજ પ્રકારે નારકો અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમા પણ કહેવુ જોઈએ, અર્થાત્ તેઓ પણ જ્ઞાનાવરણીયના ઉદયથી દર્શનાવરણીયને,

कर्मोदयेन मिथ्यात्वमासादयन्ति, मिथ्यात्वोदयेन अष्टौ कर्मप्रकृति बध्नन्ति, इति-भावः । इति द्वितीयं द्वारं समाप्तम् ॥ सू -२ ॥

तृतीय कर्मप्र तिबन्धद्वारवक्तव्यता

मूलम्—"जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं कइहिं ठाणेहिं बंधइ ? गोयमा ! दोहिं ठाणेहिं, तं जहा—रागेण य दोसेण य, रागे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—माया य लोभे य, दोसे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—कोहे य, माणे य इच्चेतेहिं चउहिं ठाणेहिं विरितो विग्गहिएहिं एवं खलु जीवे णाणावरणिज्जं कम्मं बंधइ, एवं नेरइए जाव वेमाणिए, जीवा णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं कइहिं ठाणेहिं वंधंति ? गोयमा ! दोहिं ठाणेहिं एवं चेव, एवं नेरइया जाव वेमाणिया. एवं दंसणावरणिज्जं जाव अंतराइज्जं, एवं एए एगत्तपोहत्तिया सोलसदंडगा" ॥सू. ३॥

छाया—जीवः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म कतिभिः स्थानै र्बध्नाति ? गौतम ! द्वाभ्यां स्थानाभ्याम्, तद्यथा—रागेण च द्वेषेण च, रागो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—माया च लोभश्च, द्वेषो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—क्रोधश्च मानश्च, इत्येतैश्च-

को, दर्शनावरणीय के उदय से दर्शनमोहको, दर्शनमोहके उदय से मिथ्यात्व को और मिथ्यात्व के उदय से आठ कर्मप्रकृतियों का बन्ध करते हैं । द्वितीय द्वारपूर्ण ।

कर्मप्रकृति बन्धद्वार

शब्दार्थ :– (जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्म कइहिं ठाणेहिं बंधइ ?) हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म को कितने स्थानों अर्थात् कारणों से बांधता है? गोयमा ! दोहिं ठाणेहिं) हे गौतम ! दो स्थानों से (तं जहा–रागेण य दोसेण य) राग से और द्वेष से (रागे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा) राग दो प्रकार का कहा है यथा (माया य लोभे य) माया और लोभ (दोसे दुविहे पण्णत्ते) द्वेष दो प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (कोहे य माणे य) क्रोध और मान (इच्चेतेहिं चउहिं

દર્શનાવરણીયના ઉદયથી દર્શન મોહને, દર્શનમોહના ઉદયથી મિથ્યાત્વને મિથ્યાત્વના ઉદયથી આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે

કર્મપ્રકૃતિ બન્ધ દ્વાર

શબ્દાર્થ –(जीवे ण भंते णाणावरणिज्ज कम्म कइहिं ठाणेहिं बंधइ?) હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાના-વરણીય કર્મને કેટલા સ્થાનો અર્થાત્ કારણોથી બાંધે છે ? (गोयमा दोहिं ठाणेहिं) હે ગૌતમ ! બે સ્થાનોથી (तं जहा–रागेण य दोसेण य) રાગથી અને દ્વેષથી (रागे दुविहे पण्णत्ते तं जहा) રાગ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમ કે (माया य लोभे य) માયા અને લોભ (दोसे दुविहे पण्णत्ते) દ્વેષ બે પ્રકારના

तुर्भिः स्थानैर्वीर्योपगृहितैः एवं खलु जीवो ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नाति, एवं नैरयिको-यावद् वैमानिकः, जीवाः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म कतिभिः स्थानै बध्नन्ति ? गौतम ! द्वाभ्यां स्थानाभ्याम् , एवञ्चैव, एवं नैरयिका यावद् वैमानिकाः, एवं दर्शनावरणीयं यावद् अन्तरायम् . एवमेते एकत्वपृथक्त्वकाः षोडश दण्डकाः ॥सू. ३॥

टीका—अथ कतिभिः स्थानै कर्मप्रकृती बध्नातीति तृतीयं द्वार प्ररूपयितुमाह-'जीवेणं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं कइहिं ठाणेहिं बंधइ ?' हे भदन्त ! जीवः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म कतिभिः स्थानै बध्नाति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'दोहिं ठाणेहिं' द्वाभ्यां स्थानाभ्यां जीवो ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नाति, तदेव स्थानद्वय-

ठाणेहिं) इन चार स्थानों से (विरितोवग्गहिएहिं) जीव के वीर्य से उपार्जित (एवं जीवे) इस प्रकार निश्चय से जीव (णाणावरणिज्जं कम्म बंधइ) ज्ञानावरणीय कर्म को बांधता है (एवं नेरइए जाव वेमाणिए) इसी प्रकार नारक यावत् वैमानिक।

(जीवा णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्म कइहिं ठाणेहिं बंधंति ?) हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म को कितने कारणों से बांधता है?) (गोयमा! दोहिं ठाणेहिं) हेगौतम ! दो कारणों से (एवं चेव) इसी प्रकार (एवं नेरइया जाव वेमाणिया) इसी प्रकार नारक यावत् वैमानिक (एवं दंसणावरणिज्जं जाव अंतराइयं) इसी प्रकार दर्शनावरणीय यावत् अन्तराय कर्म को (एवं एए एगत्त पोहत्तिया सोलस दंडगा) इस प्रकार ये एकत्व एवं बहुत्व की विवक्षा से सोलह दंडक होते हैं)

टीकार्थ— कितने कारणों से कर्मप्रकृतियों का बन्ध होता है, इस तीसरे द्वार की प्ररूपणा की जाती है–

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन् ! जीव कितने कारणों से ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध करता हैं ?

श्री भगवान्–हे गौतम! दो कारणों से जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध करता है।

કહ્યા છે (त जहा) તે આ પ્રકારે (कोहेय माणेय) ક્રોધ અને માન (इच्चेतेहि चउहि ठाणेहि) આચાર સ્થાનોથી (विरितोवग्गहिएहि) જીવના વીર્યથી ઉપાર્જિત (एवं खलु जीवे) એ પ્રકારે નિશ્ચયથી જીવ (णाणावरणिज कम्म बंधइ) જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાંધે છે (एव नेरइए जाव वेमाणिए) એજ પ્રકારે નારક તેમજ વૈમાનિક

(जीवाण भंते णाणावरणिज्ज कम्म कइविह ठाणेहि बंधति ?) હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને કેટલા કારણોથી બાંધે છે ? (गोयमा ! दोहि ठाणेहि) હે ગૌતમ ! બે કારણોથી (एव चेव) એજ પ્રકારે (एव नेरइया जाव वेमाणिया) એજ પ્રકારે નારક તેમજ વૈમાનિક (एव दंसणावरणिज्ज जाव अंतराइय) એજ પ્રકારે દર્શનાવરણીય યાવત્ અન્તરાય કર્મને (एव एए एगत्तपोहत्तिया सोलस दंडगा) એ પ્રકારે આ બધા એકત્વ બહુત્વની વિવક્ષાથી સોલ દંડકથાય છે.

ટીકાર્થ:–કેટલા કારણોથી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ થાય છે આ ત્રીજા દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! જીવ કેટલા કારણોથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બન્ધ કરે છે?

माह-'तं जहा-रागेण य दोसेण य' तद्यथा-रागेण च द्वेषेण च, तत्र प्रीत्यात्मको रागः, अप्रीत्यात्मको द्वेषोऽवसेयः, तत्रापि 'रागे दुविहे पण्णत्ते' रागो द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा-माया य लोभे य' तद्यथा-माया च लोभश्च, एतयोरपि मायालोभयोः प्रीत्यात्मकत्वात्, 'दोसे दुविहे पण्णत्ते' द्वेषो द्विविधः प्रज्ञप्तः 'तं जहा-कोहे य माणे य' तद्यथा-क्रोधश्च मानश्च, तत्र क्रोधोऽप्रीतिलक्षणः प्रसिद्ध एव, मानश्चापि परगुणासहिष्णु स्वरूपत्वादप्रीतिलक्षण एव, तस्मादप्रीतिलक्षणत्वात्-क्रोधमानौ द्वावपि द्वेषपदव्यपदेश्यौ भवतः प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'इच्चेतेहिं चउहिं ठाणेहिं विरितोवग्गहिएहिं एवं खलु जीवे णाणावरणिज्जं कम्मं बंधइ' इत्येतैः पूर्वोक्तैश्चतुर्भिः स्थानैः वीर्योपगृहितै जींववीर्योपार्जितैर्जीववीर्योपस्थापितै रित्यर्थः एवं खलु रीत्या जीवो ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नाति इममेवार्थं नैरयिकादिचतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह-'एवं नेरइए जाव वेमाणिए' एवम्-समुच्चयजीवोक्तरीत्या नैरयिको यावद्-असुरकुमारादि पञ्चविंशति

वे दो कारण इस प्रकार हैं-राग और द्वेष। प्रीतिरूप जो हो वह राग और अप्रीतिरूप जो हो, वह द्वेष कहा जाता है। राग भी दो प्रकार का है, यथा माया और लोभ, क्योंकि माया और लोभ दोनों प्रीत्यात्मक हैं। द्वेष दो प्रकार का कहा गया है, यथा -क्रोध और मान। अप्रीतिरूप क्रोध प्रसिद्ध ही है। मान भी दूसरों के गुणों के प्रति असहिष्णुता रूप होता है, अतएव वह भी अप्रीतिरूप ही है। इस प्रकार क्रोध और मान दोनों अप्रीतिरूप होने के कारण द्वेष कहलाते हैं।

उपसंहार करते हुए कहते हैं-इस प्रकार जीव के वीर्य से उपार्जित पूर्वोक्त कारणों से जीव ज्ञानावरणीय कर्म का वन्ध करता है।

इसी विषय का नारक आदि चौवीस दंडकों के क्रम से प्रतिपादन करते है-

समुच्चय जीव के समान नारक, असुरकुमार आदि भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय तिर्यंच पंचेन्द्रिय, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! બે કારણોથી જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે તે બે કારણો આ પ્રકારે છે-રાગ અને દ્વેષ પ્રીતિ રૂપ જે હોય તે રાગ અને અપ્રીતિ રૂપ જે હોય તે દ્વેષ કહેવાય છે રાગ પણ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે માયા અને લોભ, કેમકે માયા અને લોભ બન્ને પ્રીત્યાત્મક છે, દ્વેષ બે પ્રકારનો કહ્યો છે ક્રોધ અને માન અપ્રીતિરૂપ ક્રોધ પ્રસિદ્ધજ છે, માન પણ બીજાના ગુણોની તરફ અસહિષ્ણુતાવાળું હોય છે તેથી જ તે પણ અપ્રીતિ રૂપજ છે એ પ્રકારે ક્રોધ અને માન એ બન્ને અપ્રીતિ હોવાના કારણે દ્વેષ કહેવાય છે,

ઉપસંહાર કરતા કહે છે-એ પ્રકારે જીવના વીર્યથી ઉપાર્જિત પૂર્વોક્ત કારણોથી જીવ જ્ઞાનાવર્ણીય કર્મનો બન્ધ કરે છે

આ વિષયના નારક આદિ ચોવીસ દંડકોના ક્રમથી પ્રતિપાદન કરે છે સમુચ્ચય જીવની સમાન નારક, અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલે-

भवनपतिः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियो विकलेन्द्रियः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको मनुष्यो वानव्यन्तरो ज्योतिष्को वैमानिकश्चापि मायालोभक्रोधमानरूपैश्चतुर्भिः स्थानैर्ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नाति, इत्येवं रीत्या एकत्वेन प्ररूपणं विधाय सम्प्रति–बहुत्वेन प्ररूपयितुमाह–'जीवाणं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं कइहिं ठाणेहिं बंधंति?' हे भदन्त ! जीवाः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म कतिभिः स्थानै बध्नन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'दोहि ठाणेहि एव चेव' द्वाभ्यां स्थानाभ्याम्–रागद्वेषाभ्याम्, एवञ्चैव–पूर्वोक्तरीत्यैव मायालोभक्रोधमानैश्चतुर्भिः स्थानैः वीर्योपगृहितैः जीवाः ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्ति, 'एवं नेरइया जाव वेमाणिया' एवम्–समुच्चयजीवा इव नैरयिकाः यावद्–असुरकुमारादि भवनपतयः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियाः द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्या वानव्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाश्चापि मायालोभक्रोधमानरूपैश्चतुर्भिः स्थानैः ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्ति 'एवं दंसणावरणिज्जं जाव अंतराइज्जं' एवम्–ज्ञानावरणीयोक्तरीत्या दर्शनावरणीयं यावत् वेदनीयं मोहनीयम् आयुष्यं नाम गोत्रम् अन्तराय कम मायालोभक्रोधमानरूपैश्चतुर्भिः स्थानः वीर्योपगुहितैः

भी राग और द्वेष से अर्थात् माया, लोभ, क्रोध और मान से ज्ञानावरणीय कर्म का वन्ध करते हैं।

इस प्रकार एकवचन से प्ररूपणा करके अब वही तथ्य बहुवचन से कहते हैं–

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन् ! बहुत जीव कितने कारणों से ज्ञानावरणीय कर्म का वन्ध करते हैं ?

श्री भगवान्–हे गौतम ! दो कारणो से पूर्ववत् अर्थात् माया, लोभ, क्रोध और मान, इन चार से जो जीव के वीर्य से प्राप्त होते हैं, वे जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करते हैं। समुच्चय जीवों की तरह नारकों यावत् असुरकुमार आदि भवनपतियों, पृथ्वी कायिक आदि एकेन्द्रियों, द्वीन्द्रियों. त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रयों, तिर्यंच पंचेन्द्रियों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के भी उक्त चार कारणों से ही ज्ञानावरणीय कर्म का बंध होता है। इसी प्रकार दर्शनावरणीय, वेदनीय, मोहनीय, आयु, नाम,

न्द्रिय, तिर्यंच પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પણ રાગ અને દ્વેષથી અર્થાત્ માયા, લોભ, અને માનથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બન્ધ કરે છે.

એ રીતે એક વચનથી પ્રરૂપણા કરીને હવે તેજ બહુવચનથી કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! બહુ જીવ કેટલા કારણોથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બન્ધ કરે છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! બે કારણોથી પૂર્વવત્, અર્થાત્, માયા લોભ ક્રોધ અને માન આ ચારથી જે ભવના વીર્યથી પ્રાપ્ત થાય છે, જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બન્ધ કરે છે સમુચ્ચયજીવોની જેમ નારકો યાવત્ અસુરકુમાર નાગકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને પણ ઉક્ત ચાર કારણોથીજ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો

जीवादयो वैमानिकान्ता एकत्व बहुत्वविशिष्टाः सन्तो बध्नन्ति, इत्यतिदिशन्नाह-'एवं एए एगत्तपोहत्तिया सोलसदंडगा' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या एते-उपर्युक्ता एकत्वपृथक्त्वकाः सर्वसंमेलनेन षोडश दण्डका अवसेयाः, ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मणामेकत्वबहुत्वाभ्यां षोडश दण्डका भवन्तीति तृतीयं द्वारं समाप्तम् ॥ सू. ३ ॥

चतुर्थद्वारवक्तव्यता

मूलम्—"जीवे णं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेइ? गोयमा! अत्थेगइए वेदेइ, अत्थेगइए नो वेएइ, नेरइएणं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेइ? गोयमा! नियमा वेदेइ, एवं जाव वेमाणिए, णवरं मणूसे जहा जीवे, जीवाणं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेंति? गोयमा! वेदेंति एवं चेव, एवं जाव वेमाणिया, एवं जहा-णाणावरणिज्जं तहा दंसणावरणिज्जं मोहणिज्जं अंतराइयं च, वेमाणिज्जाउनामगोत्ताइं एवं चेव, नवरं मणूसे वि नियमा वेदेइ, एवं एए एगत्तपोहित्तिया सोलसदंडगा ॥ सू. ४ ॥

छाया—जीवः खलु भदन्त! ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयते? गौतम! अस्त्येको वेदयते, अस्त्येको नो वेदयते, नैरयिकः खलु भदन्त! ज्ञानावरणीय कर्म वेदयते?

गोत्र और अन्तराय कर्म का बन्ध भी माया, लोभ, क्रोध और मान से ही कहना चाहिए।

एकवचन और बहुवचन, दोनों प्रकार से इसी प्रकार समझना चाहिए। एकवचन और बहुवचन को लेकर आठों कर्मप्रकृतियों के सब मिलाकर सोलह दंडक होते हैं। यह तीसरा द्वार समाप्त हुआ है। सू ३ ॥

तृतीय द्वार समाप्त

चतुर्थ द्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ—(जीवे णं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेइ?) हे भगवन्! क्या जीव ज्ञानावरणीय कर्म को वेदता है? (गोयमा! अत्थेगइए वेएइ अत्थेगइए नो वेएइ)

બંધ થાય છે એજ પ્રકારે દર્શનાવરણીય, વેદનીય મોહનીય, આયુ. નામ, ગોત્ર અને અન્તરાય કર્મનો બન્ધ પણ માયા, લોભ, ક્રોધ અને માનથીજ કહેવું જોઈએ.

એકવચન અને બહુવચન, બન્ને પ્રકારે એજ રીતે સમજવુ જોઈએ એકવચન અને બહુવચનને લઈને આઠે કર્મ પ્રકૃતિયોના બધા મળીને સોળ દંડક થાય છે ॥સૂ ૩॥

ત્રીજુ દ્વાર સમાપ્ત થયુ છે

ચતુર્થ દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(जीवेणं भंते। णाणावरणिज्ज कम्म वेएइ) હે ભગવન્! શુ જીવ જ્ઞાનાવરણીય

गौतम ! नियमाद् वेदयते, एवं यावद् वैमानिकः, नवरं मनुष्यो यथा जीवः, जीवाः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयन्ते ? गौतम ! वेदयन्ते एवञ्चैव, एवं यावद् वैमानिकाः, एवं यथा ज्ञानावरणीयं तथा दर्शनावरणीयं मोहनीयम् अन्तराइयञ्च, वेदनीयायुर्नामगोत्राणि एवञ्चैव नवरं मनुष्योऽपि नियमाद् वेदयते, एवम् एते एकत्व-पृथक्त्वकाः षोडशदण्डकाः ॥ सू. ४ ॥

टीका--अथ 'कति कर्मप्रकृती वेंदयते' इति चतुर्थद्वारं प्ररूपयितुमाह-'जीवेणं

हे गौतम ! कोई वेदता है, कोई नहीं वेदता है ।

(नेरइएणं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं वेएइ?) हे भगवन्! क्या नारक ज्ञानावरणीय कर्म को वेदता है? (गोयमा! नियमा वेएइ) हे गौतम नियम से वेदता है (एवं जाव वेमाणिए) इसी प्रकार यावत् वैमानिक (णवरं मणुसे जहा जीवे) विशेष—मनुष्य की वक्तव्यता जीव के समान ।

(जीवा णं भंते णाणावरणिज्ज कम्म वेदेंति ?) हे भगवन् ! क्या मनुष्य ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करते है? (गोयमा! वेदेंति) हे गौतम ! वेदन करते हैं (एवं चेव) इसी प्रकार (एवं जाव वेमाणिया) इसी प्रकार वैमानिकों तक (एवं जहा णाणावरणिज्जं) इस प्रकार जैसे ज्ञानावरणीय (तहा दंसणावरणिज्जं) उसी प्रकार दर्शनावरणीय (मोहणिज्जं) मोहनीय (अंतराइयं च) और अन्तराय (वेयणिज्जाउनाम गोयाइं एवं चेव) वेदनीय–आयु–नाम और गोत्र कर्म इसी प्रकार (नवरं) विशेष (मणूसे वि नियमा वेएइ) मनुष्य भी नियम से वेदता है (एवं) इस प्रकार (एए) ये (एगत्त पोहत्तिया) एकवचन और बहुवचन संबंधी (सोलस) सोलह (दंडगा) दण्डक होते है ।

टीकार्थ— जीव कितनी प्रकृतियों का वेदन करता है, इस चौथे द्वार की प्ररू-

---

कर्मने वेदे छे ? (गोयमा ! अत्थेगइए वेएइ अत्थेगइए नो वेएइ) हे गौतम ! कोई वेदे छे, कोई नथी वेदता)

(नेरइएणं भंते ! णाणावरणिज्ज कम्म वेएइ) हे भगवन् शुं नारक ज्ञानावरणीय कर्मने वेदे छे ? (गोयमा नियमा वेएइ) हे गौतम ! नियमथी वेदे छे (एव जाव वेमाणिए) एज प्रकारे यावत् वैमानिक (णवरं मणूसे जहा जीवे) विशेष-मनुष्यनी वक्तव्यता जीवना समान समजवी

(जीवाण भंते णाणावरणिज्ज कम्म वेदेंति ?) हे भगवन् ! शु मनुष्य ज्ञानावरणीय कर्मनु वेदन करे छे ? (गोयमा ! वदेंति) हे गौतम ! वेदन करे छे (एव चेव) एज प्रकारे (एव जाव वेमाणिया) ए प्रकारे वैमानिको सुधी (एव जहा णाणावरणिज्ज) एज प्रकारे जेवु ज्ञानावरणीय (तहा दंसणावरणिज्ज) ए प्रकारे दर्शनावरणीय (मोहणिज्ज) मोहनीय (अंतराइय च) अने अन्तराय (वेयणिज्जाउनाम गोयाइ एव चेव) वेदनीय, आयु, नाम अने गोत्र कर्म एज प्रकारे (नवरं) विशेष (मणूसेवि नियमा वेएइ) मनुष्य पण नियमथी वेदे छे (एव) ए प्रकारे (एए) आ (एगत्तपोहत्तिया) एकवचन अने बहुवचन संबंधी) (सोलस) सोळ (दंडगा) दंडक थाय छे

टीकार्थ—जीव केटली प्रकृतियोनु वेदन करे छे, आ चोथा द्वारनी प्ररूपणा कराय छे

भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेइ ?' हे भदन्त ! जीवः खलु किं ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयते ? भगवानाह 'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए वेदेइ, अत्थेगइए नो वेदेइ' अस्त्येककः कश्चिज्जीवो ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयते, अस्त्येककः-कश्चिज्जीवो नो वेदयते तत्र अक्षीणघातिकर्मा जीवो वेदयते, क्षीणघातिकर्मा जीवः पुनर्नो वेदयते इत्यर्थः. इममेवार्थं चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह-'नेरइएणं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेइ ?' हे भदन्त ! नैरयिकः खलु किं ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयते ? भगवानाह 'गोयमा !' हे गौतम ! 'नियमा वेदेइ' नियमात्-नियमतोऽवश्यं नैरयिको ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयते 'एवं जाव वेमाणिए, णवर मणूसे जहा जीवे' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या यावत्-असुरकुमारादिभवनपतिः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियो द्वीन्द्रियस्त्रीन्द्रियश्चतुरिन्द्रियः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको वानव्यन्तरो ज्योतिष्को वैमानिकश्चापि नियमतोऽवश्यं ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयते, किन्तु नवरम्-विशेषस्तु मनुष्यो यथा समुच्चयजीवः कश्चित् वेदयते कश्चिन्नो वेदयते तथाऽवसेयः, तथा च मनुष्यं विहाय शेषेषु सर्वेष्वपि

पणा की जाती है-

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! जीव क्या ज्ञानावरणीय प्रकृति का वेदन करता है ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! कोई-कोई जीव वेदन करता है, कोई-कोई नहीं वेदन करता । तात्पर्य यह है कि जिसके घातिक कर्मों का क्षय नहीं हुआ है, वह वेदन करता है, जिसने घातिक कर्मों का क्षय कर डाला है, वह जीव नहीं वेदन करता ।

चौवीस दण्डकों के क्रम से इसी अर्थ की प्ररूपणा की जाती है-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या नारक ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करता है ?

श्री भगवान्-हे गौतम नारक जीव नियम से ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करता है । इसी प्रकार वैमानिक तक सब के विषय में कह लेना चाहिए । विशेषता यही है कि मनुष्य का कथन समुच्चय जीव के समान समझना चाहिए ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીય પ્રકૃતિનુ વેદન કરે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ કોઈ જીવ વેદન કરે છે, કોઈ કોઇ નથી વેદન કરતા તાત્પર્ય એછે કે જેના ઘાતક કર્મોનો ક્ષય નથી થયો, તે વેદન કરે છે, જેના ઘાતક કર્મોનો ક્ષય કરી નાખ્યો છે, તે જીવ નથી વેદન કરતા

ચોવીસ દંડકોના ક્રમથી એજ અર્થની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રીગૌતમ સ્વામી—હે ભગવન્ ! શુ નારક જ્ઞાનાવરણીય કર્મનુ વેદન કરે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકજીવ નિયમથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનુ વેદન કરે છે. એજ પ્રકારે વૈમાનિક સુધી બધાના વિષયમા કહેવુ જોઇએ વિશેષતા એજ છે કે મનુષ્યનુ કથન સમુચ્ચય જીવની સમાન સમજવુ જોઈએ.

स्थानेषु नियमतो वेदयते' इति वक्तव्यम्, सर्वेषामपि अक्षीणघातिकर्मत्वात्, मनुष्यस्तु क्षीणघातिकर्माऽपि उपलभ्यते अतः कश्चित् मनुष्यो ज्ञानावरणीय कर्म वेदयते कश्चिन्नो वेदयते इति भावः, इत्येवं रीत्या एकत्वेन प्ररूप्य सम्प्रति बहुत्वमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'जीवाणं भंते ! णाणावरणिज्ज कम्म वेदेंति ?' हे भदन्त ! जीवाः खलु किम् ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयन्ते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'वेदेति एवं चेव' जीवा ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयन्ते, एवञ्चैव-एकत्वविषयक समुच्चय जीवोक्तरीत्यैव केचित् वेदयन्ते केचिन्नो वेदयन्ते इत्यर्थः, 'एवं जाव वेमाणिया' एवम्-समुच्चयजीवोक्तरीत्यैव यावत्-नैरयिका असुरकुमारादि भवनपतयः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिया द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका वानव्यन्तराज्योतिष्का वैमानिकाश्च नियमतो वेदयन्ते सर्वेषामक्षीणघातिकर्मत्वात्, मनुष्याः पुनः केचित् वेदयन्ते,

तात्पर्य यह है कि ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन कोई-मनुष्य करता है, कोई नहीं करता, मगर असुरकुमार आदि भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय तिर्यंच पंचेन्द्रिय, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक नियम से ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करता है। इसका कारण यह है कि मनुष्य जीव के सिवाय अन्य कोई भी जीव घाति कर्मों का क्षय करने में समर्थ नहीं होता है। मनुष्य घाति कर्मों का क्षय करनेवाला भी होता है, अतः कोई ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन नहीं भी करता है।

इस प्रकार एकवचन द्वारा प्ररूपणा करके अब बहुवचन से प्ररूपणा करते हैं-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या जीव ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करते हैं?

श्री भगवान्-हे गौतम ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करते हैं, अर्थात् एकवचन की प्ररूपणा में कहे अनुसार कोई जीव ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करते हैं, कोई नहीं करते। नारक, असुरकुमार, आदि भवनपति, पृथ्विकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय.चतुरिन्द्रिय, तिर्यंच पंचेन्द्रिय, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, और वैमानिक

તાત્પર્ય એછેકે, જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું વેદન કોઇ મનુષ્ય કરે છે, કોઇ મનુષ્ય નથી કરતા, પણ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક નિયમથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું વેદન કરે છે

તેનું કારણ એ છે કે, મનુષ્ય જીવના સિવાય અન્ય કોઇ પણ જીવ ઘાતિ કર્મોના ક્ષય કરવા વાળા પણ હોય છે, તેથી કોઈ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું વેદન નથી પણ કરતા

એ પ્રકારે એકવચન દ્વારા પ્રરૂપણા કરીને હવે બહુવચનથી પ્રરૂપણા કરે છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું વેદન કરે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું વેદન કરે છે, અર્થાત્ એકવચનની પ્રરૂપણામા કહ્યા અનુસાર કોઇ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું વેદન કરે છે, કોઈ નથી પણ

केचिन्नोवेदयन्ते, केषाञ्चित् मनुष्याणां क्षीणघातिकर्मणामपि उपलभ्यमानत्वात्, ये तावत् क्षीणघातिकर्माणो मनुष्याः सन्ति ते नो वेदयन्ते, ये तु अक्षीणघातिकर्माणः सन्ति ते वेदयन्ते इति भावः, 'एवं जहा णाणावरणिज्जं तहा दंसणावरणिज्ज मोहणिज्जं अंतराइयं च' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथा ज्ञानावरणीय कर्म एकत्वबहुत्वाभ्यां प्ररूपित तथा दर्शनावरणीय मोहनीयम् अन्तरायश्चापि कर्म एकत्वबहुत्वाभ्या प्ररूपणीयम् किन्तु-'वेयणिज्जाउनामगोयाइं एवं चेव, णवरं मणूसे विनियमा वेदेइ' वेदनीयायुर्नामगोत्राणि कर्माणि एवञ्चैव-पूर्वसमुच्चयजीवपदोक्तरीत्यैव जीवसमुच्चयपदे भजनीयानि-केचित् जीवा वेदयन्ते केचिन्नोवेदयन्ते तत्र सिद्धा नो वेदयन्ते तदितरे च वेदयन्ते इत्यर्थः, शेषाः पुनर्नैरयिकादयो मनुष्याश्चापि नियमतो वेदयन्ते इत्यभिप्रायेणाह-नवरं-विशेषस्तु मनुष्योऽपि नियमात्-नियमतो वेदयते आसंसारचरमसमयमवश्यममीषामुदयसंभवात्, सर्वसंख्यया च वेदनद्वारेऽपि एकत्वबहुत्वाभ्यां षोडश-

नियम से ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करते हैं। क्योंकि ये सब घातिक कर्मों का क्षय करने में समर्थ नहीं होते। मनुष्य कोई वेदन करते हैं, कोई नहीं वेदन करते हैं, क्योंकि कोई-कोई मनुष्य घाति कर्मों का क्षय कर चुकने वाले भी होते है। जिन्होंने घातिया कर्मों का क्षय कर दिया है, वे ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन नहीं करते हैं और जिनके घातिया कर्मों का क्षय नहीं हुआ है, वे उसका वेदन करते है।

इसी प्रकार दर्शनावरणीय, मोहनीय और अन्तराय के विषय में एकवचन और बहुवचन को लेकर कथन करना चाहिए। किन्तु वेदनीय, आयु, नाम और गोत्र कर्मों के सबंध में कुछ भि । है। उन्हें मनुष्य भी नियम से वेदता है. क्योंकि ये चार अघातिया कर्म मनुष्य में भी चौदहवें गुणस्थान के अन्त तक, वने रहते हैं और उनका वेदन भी होता रहता है।

समुच्चय जीव या जीवों के विषय में यही कहना चाहिए कि इन वेदनीय, आयु,

કતા, નારક, અસુરકુમાર આદિભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિક નિયમથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનુ વેદન કરે છે કેમકે આ બધા ઘાતિક કર્મોના ક્ષય કરવામા સમર્થ નથી થતા, મનુષ્ય કોઈ વેદન કરે છે કોઇ નથી વેદન કરતા કેમકે, કોઇ કોઈ મનુષ્યો ઘાતિકર્મોના ક્ષય કરી રહેલા પણ હોય છે જેણે ઘાતિયા કર્મોનો ક્ષય કર્યો છે તેઓ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનુ વેદન નથી કરતા અને જેઓના ઘાતિયા કર્મોનો ક્ષય નથી થયો, તેઓ તેમનુ વેદન કરે છે

એજ પ્રકારે દર્શનાવરણીય મોહનીય અને અન્તરાયની બાબતમા એકવચન અને બહુવચનને લઇને કથન કરવુ જોઈએ પણ વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર કર્મોના સમ્બન્ધમાં કાંઇક ભિન્નતા છે તેમને મનુષ્ય પણ નિયમે કરીને વેદે છે, કેમ કે આ ચાર અઘાતિયા કર્મ મનુષ્યને પણ ચૌદમા ગુણસ્થાનના અન્ત સુધી, લાગી રહે છે અને તેમનુ વેદન પણ થયા કરે છે.

સમુચ્ચયજીવ અગર જીવોના વિષયમા એજ કહેવુ જોઈએ કે આ વેદનીય, આયુ

दण्डका भवन्तीत्याह-'एवं एए एगत्तपोहत्तिया सोलसदंडगा' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या एते पूर्वप्रदर्शिता एकत्वपृथक्त्वका:-एकत्वबहुत्वविषयका: षोडश दण्डका भवन्ति ज्ञानावरणीयादि कर्मणामष्टविधत्वेन तेषाम् एकत्वबहुत्वाभ्यां द्विगुणितत्वे षोडशभेदा भवन्तीति भावः ॥ सू. ४ ॥

पञ्चमद्वारवक्तव्यता

मूलम्—"णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स पुट्ठस्स बद्धफासपुट्ठस्स संचियस्स चियस्स उवचियस्स आवागपत्तस्स विवागपत्तस्स फलपत्तस्स जीवेणं कयस्स जीवेणं निव्वत्तियस्स जीवेणं परिणामियस्स सयं वा उदिण्णस्स परेण वा उदीरियस्स तदुभएण वा उदीरिज्जमाणस्स गतिं पप्प ठिइं पप्प भवं पप्प पोग्गलं पप्प पोग्गलपरिणामं पप्प कइविहे अणुभावे पण्णत्ते ? गोयमा! णाणावरणिज्जस्स णं कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प दसविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा—सोत्तावरणे सोयविण्णाणावरणे नेत्तावरणे नेत्तविण्णाणावरणे घाणावरणे घाणविण्णाणावरणे रसावरणे रसविण्णाणावरणे फासावरणे फासविण्णाणावरणे, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वोससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसिं वा उदएणं जाणियव्वं ण जाणइ जाणिउकामे ण जाणइ जाणित्ता वि न जाणइ, उच्छन्नणाणी यावि भवइ णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं, एस णं गोयमा ! णाणावरणिज्जे कम्मे, एस णं गोयमा ! णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवे णं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प दसविहे अणुभावे पण्णत्ते, दरिसणावरणिज्जस्स णं भंते! कम्मस्स जीवे णं बद्धस्स जाव पोग्गल-

---

आदि अघातिया कर्मों को कोई जीव वेदता है, कोई नहीं वेदता, अर्थात् संसारी जीव वेदन करते हैं, मुक्त जीव नहीं वेदन करते हैं।

इस प्रकार ज्ञानावरणीय आदि आठ कर्मों को लेकर एकवचन और बहुवचन से कुल मिलाकर सोलह दंडक होते हैं ॥ सू. ४ ॥

આદિ અઘાતિયા કર્મોને કોઇ જીવ વેદે છે, કોઈ નથી વેદતા અર્થાત્ સંસારીજીવ વેદન કરે છે, મુક્ત જીવ નથી વેદન કરતા એ પ્રકારે જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોને એકવચન અને બહુવચનથી કુલ મેળવતા સોળ દંડક થાય છે ॥સૂ. ૪ ॥

परिणामं पप्प कइविहे अणुभावे पण्णत्ते ! गोयमा ! दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प णवविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा—णिद्दा, णिद्दा णिद्दा, पयला, पयला पयला, थीणद्धी चक्खुदंसणावरणे, अचक्खुदंसणावरणे, ओहिदंसणावरणे, केवलदंसणावरणे, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणमं वा, वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसिंवा उदएणं पासियव्वं ण पासइ, पासिउ कामे वि ण पासइ, पासित्ता वि ण पासइ, उच्छण्णदंसणी यावि भवइ, दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं, एस णं गोयमा ! दरिसणावरणिज्जे कम्मे, एस णं गोयमा! दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गल परिणामं पप्प णवविहे अणुभावे पण्णत्ते"॥सू ५॥

छाया—ज्ञानावरणीस्य खलु भदन्त ! कर्मणो जीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य सञ्चितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्वर्तितस्य जीवेन परिणामितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिं प्राप्य स्थितिंप्राप्य

पंचम द्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ :— (णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स) हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्म का (जीवेणं) जीव के द्वारा (बद्धस्स) बांधे हुए का (पुट्ठस्स) स्पृष्ट किये का (बद्धफासपुट्ठस्स) बांधे और स्पर्श से स्पृष्ट किये का (संचियस्स) संचित किये का (चियस्स) चित किये का (उवचियस्स) उपचित किये का (आवागपत्तस्स) किंचित् पाक को प्राप्त (विवागपत्तस्स) विपाक को प्राप्त (फलपत्तस्स) फल को प्राप्त (उदयपत्तस्स) उदय को प्राप्त (जीवेणं कयस्स) जीव के द्वारा कृत (जीवेणं निव्वत्तियस्स) जीव के द्वारा उत्पादित (जीवेणं परिणामियस्स) जीव के द्वारा परिणामित (सयं वा उदिण्णस्स) स्वयं ही उदय को प्राप्त (परेण वा उदिरीयस्स) अथवा दूसरे द्वारा उदीरणा

પાંચમા દ્વારની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(णाणावरणीज्जस्स ण भंते ! कम्मस्स) હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના (जीवेण) જીવના દ્વારા (बद्धस्स) બદ્ધ થયેલના (पुट्ठस्स) સ્પૃષ્ટ થયેલના (बद्धफासपुट्ठस्स) બાંધેલા અને સ્પર્શથી સ્પૃષ્ટ કરેલાના (सचियस्स) સચિત કરેલાના (चियस्स) ચિતકરેલાના (उवचियस्स) ઉપચિત કરેલાના (आवागपत्तस्स) કાંઈકપાકને પ્રાપ્ત (विवागपत्तस्स) વિપાકનેપ્રાપ્ત (फलपत्तस्स) ફળને પ્રાપ્ત (उदयपत्तस्स) ઉદયને પ્રાપ્ત (जीवेण कयस्स) જીવ દ્વારા કૃત (जीवेण निवत्तियस्स) જીવ દ્વારા ઉત્પાદિત (जीवेण परिणामियस्स) જીવના દ્વારા પરિણામિત (सय वा उदिण्णस्स) સ્વયમજ

दण्डका भवन्तीत्याह–'एवं एए एगत्तपोहत्तिया सोलसदंडगा' एवम्–पूर्वोक्तरीत्या एते पूर्वप्रदर्शिता एकत्वपृथक्त्वका:–एकत्वबहुत्वविषयका: षोडश दण्डका भवन्ति ज्ञानावरणीयादि कर्मणामष्टविधत्वेन तेषाम् एकत्वबहुत्वाभ्यां द्विगुणितत्वे षोडशभेदा भवन्तीति भावः ॥ सू. ४ ॥

पञ्चमद्वारवक्तव्यता

मूलम्–"णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स पुट्ठस्स बद्धफासपुट्ठस्स संचियस्स चियस्स उवचियस्स आवागपत्तस्स विवागपत्तस्स फलपत्तस्स जीवेणं कयस्स जीवेणं निव्वत्तियस्स जीवेणं परिणामियस्स सयं वा उदिण्णस्स परेण वा उदीरियस्स तदुभएण वा उदीरिज्जमाणस्स गतिं पप्प ठिइं पप्प भवं पप्प पोग्गलं पप्प पोग्गलपरिणामं पप्प कइविहे अणुभावे पण्णत्ते ? गोयमा! णाणावरणिज्जस्स णं कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प दसविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा–सोत्तावरणे सोयविण्णाणावरणे नेत्तावरणे नेत्तविण्णाणावरणे घाणावरणे घाणविण्णाणावरणे रसावरणे रसविण्णाणावरणे फासावरणे फासविण्णाणावरणे, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसिं वा उदएणं जाणियव्वं ण जाणइ जाणिउकामे ण जाणइ जाणित्ता वि न जाणइ, उच्छन्नणाणी यावि भवइ णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं, एस णं गोयमा ! णाणावरणिज्जे कम्मे, एस णं गोयमा ! णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवे णं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प दसविहे अणुभावे पण्णत्ते, दरिसणावरणिज्जस्स णं भंते! कम्मस्स जीवे णं बद्धस्स जाव पोग्गल-

---

आदि अघातिया कर्मों को कोई जीव वेदता है, कोई नहीं वेदता, अर्थात् संसारी जीव वेदन करते हैं, मुक्त जीव नहीं वेदन करते हैं।

इस प्रकार ज्ञानावरणीय आदि आठ कर्मों को लेकर एकवचन और बहुवचन से कुल मिलाकर सोलह दंडक होते हैं ॥ सू ४ ॥

આદિ અઘાતિયા કર્મોને કોઈ જીવ વેદે છે, કોઈ નથી વેદતા અર્થાત્ સંસારીજીવ વેદન કરે છે, મુક્ત જીવ નથી વેદન કરતા એ પ્રકારે જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોને એકવચન અને બહુવચનથી કુલ મેળવતા સોળ દંડક થાય છે ॥સૂ ૪ ॥

परिणामं पप्प कइविहे अणुभावे पण्णत्ते ! गोयमा ! दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प णवविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा—णिद्दा, णिद्दा णिद्दा, पयला, पयला पयला, थीणद्धी चक्खुदंसणावरणे, अचक्खुदंसणावरणे, ओहिदंसणावरणे, केवलदंसणावरणे, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणमं वा, वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसिंवा उदएणं पासियव्वं ण पासइ, पासिउ कामे वि ण पासइ, पासित्ता वि ण पासइ, उच्छण्णदंसणी यावि भवइ, दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं, एस णं गोयमा ! दरिसणावरणिज्जे कम्मे, एस णं गोयमा! दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गल परिणामं पप्प णवविहे अणुभावे पण्णत्ते"॥सू ५॥

छाया—ज्ञानावरणीस्य खलु भदन्त ! कर्मणो जीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य सञ्चितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्वर्तितस्य जीवेन परिणामितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिं प्राप्य स्थितिंप्राप्य

पंचम द्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ :—(णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स) हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्म का (जीवेणं) जीव के द्वारा (बद्धस्स) बांधे हुए का (पुट्ठस्स) स्पृष्ट किये का (बद्धफासपुट्ठस्स) बांधे और स्पर्श से स्पृष्ट किये का (संचियस्स) संचित किये का (चियस्स) चित किये का (उवचियस्स) उपचित किये का (आवागपत्तस्स) किंचित् पाक को प्राप्त (विवागपत्तस्स) विपाक को प्राप्त (फलपत्तस्स) फल को प्राप्त (उदयपत्तस्स) उदय को प्राप्त (जीवेणं कयस्स) जीव के द्वारा कृत (जीवेणं निव्वत्तियस्स) जीव के द्वारा उत्पादित (जीवेण परिणामियस्स) जीव के द्वारा परिणामित (सयं वा उदिण्णस्स) स्वयं ही उदय को प्राप्त (परेण वा उदिरीयस्स) अथवा दूसरे द्वारा उदीरणा

પાચમા દ્વારની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(णाणावरणीज्जस्स ण भते ! कम्मस्स) હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના (जीवेण) જીવના દ્વારા (बद्धस्स) બદ્ધ થયેલના (पुट्ठस्स) સ્પૃષ્ટ થયેલના (बद्धफासपुट्ठस्स) બાંધેલા અને સ્પર્શથી સ્પૃષ્ટ કરેલાના (सचियस्स) સચિત કરેલાના (चियस्स) ચિતકરેલાના (उवचियस्स) ઉપચિત કરેલાના (आवागपत्तस्स) કાંઈકપાકને પ્રાપ્ત (विवागपत्तस्स) વિપાકનેપ્રાપ્ત (फलपत्तस्स) ફળને પ્રાપ્ત (उदयपत्तस्स) ઉદયને પ્રાપ્ત (जीवेण कयस्स) જીવ દ્વારા કૃત (जीवेणं निवत्तियस्स) જીવ દ્વારા ઉત્પાદિત (जीवेण परिणामियस्स) જીવના દ્વારા પરિણામિત (सयं वा उदिण्णस्स) સ્વયમેજ

भवं प्राप्य पुद्गलं प्राप्य पुद्गलपरिणाम प्राप्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! ज्ञानावरणीयस्य खलु कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत् पुद्गलपरिणाम प्राप्य दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-श्रोत्रावरणं १, श्रोत्रविज्ञानावरणं २, नेत्रावरणं ३, नेत्रविज्ञानावरणम् ४, घ्राणावरणं ५, घ्राणविज्ञानावरणं ६, रसावरणं ७, रसविज्ञानावरणं ८, स्पर्शावरणम् ९, स्पर्शविज्ञानावरणम् १० यद्वेदयते पुद्गलं वा पुद्गलान् वा पुद्गलपरिणाम वा विस्रसया वा पुद्गलानां परिणाम तेषां वा उदयेन ज्ञातव्य न जानाति

प्राप्त (तदुभएण वा उदीरिज्जमाणस्स) अथवा दोनों द्वारा उदीरित (गति पप्प) गति को प्राप्त करके (ठिति पप्प) स्थितिको प्राप्त करके (भवं पप्प) भवको प्राप्त करके (पोग्गलं पप्प) पुद्गल को प्राप्त करके (पोग्गलपरिणामं पप्प) पुद्गल परिणाम को प्राप्त करके (कइविहे) कितने प्रकार का (अणुभावे) फल (पण्णत्ते) कहा है ?

(गोयमा!) हे गौतम! (णाणा वरणिज्जस्स णं कम्मस्स) ज्ञानावरणीय कर्मका (जीवेणं बद्धस्स) जीव के द्वारा बांधे हुए का (जाव) यावत् (पोग्गलपरिणामं पप्प) पुद्गल परिणाम को प्राप्त करके (दसविहे अणुभावे पण्णत्ते) दस प्रकार का अनुभाव कहा है।

(तं जहा) वह इस प्रकार है (सोयावरणे) श्रोत्रावरण (सोयविण्णाणावरणे) श्रोत्र विज्ञानावरण (नेत्तावरणे) नेत्र का आवरण (नेत्तविण्णाणावरणे) नेत्र विज्ञानावरण (घाणावरणे) घ्राणावरण (घाणविण्णाणावरणे) घ्राण विज्ञानावरण (रसावरणे) रसेन्द्रिय का आवरण (रसविण्णाणावरणे) रस विज्ञानावरण (फासावरणे) स्पर्श इन्द्रिय का आवरण (फास विण्णाणावरणे) स्पर्श विज्ञानावरण (जं) जो (वेएइ) वेदता है (पोग्गलं वा) पुद्गल को (पोग्गले वा) या पुद्गलों को (पोग्गल परिणामं वा) या पुद्गल परिणाम को (वीससा वा) अथवा स्वभाव से (पोग्गलाणं परिणामं) पुद्गलों के परिणाम को

ઉદયને પ્રાપ્ત (परेण वा उदिरियस्स) અથવા બીજાના દ્વારા ઉદીરણા પ્રાપ્ત (तदुभएण वा उदिरिज्जमाणस्स) અથવા બન્ને દ્વારા ઉદીરીત (गति पप्प ગતિને પ્રાપ્ત કરીને (पोग्गल पप्प) પુદ્ગલને પ્રાપ્ત કરીને (पोग्गलपरिणाम पप्प) પુદ્ગલ પરિણામને પ્રાપ્ત કરીને (कइविहे) કેટલા પ્રકારના (अणुभावे) ફળ (पण्णत्ते) કહેલ છે ?

(गोयमा) ! હે ગૌતમ ! (णाणावरणिज्जस्स ण कम्मस्स) જ્ઞાના વરણીય કર્મના (जीवेण बद्धस्स) જીવના દ્વારા બાંધેલાના (जाव) યાવત્ (पोग्गलपरिणामं पप्प) પુદ્ગલ પરિણામને પ્રાપ્ત કરીને (दसविहे अणुभावे पण्णत्ते) દશ પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે

(त जहा) તે આ પ્રકારે છે (सोयावरणे) શ્રોત્રાવરણ (सोय विण्णाणावरणे) શ્રોત્ર વિજ્ઞાનાવરણ (नेत्तावरणे) નેત્રનુ આવરણ (नेत्तविण्णाणावरणे) નેત્ર વિજ્ઞાનાવરણ (घाणावरणे) ઘ્રાણાવરણ (घाणविण्णाणावरणे) ઘ્રાણ વિજ્ઞાનાવરણ (रसावरणे) રસેન્દ્રિયનુ આવરણ (रसविण्णाणावरणे) રસ વિજ્ઞાનાવરણ (फासावरणे) સ્પર્શ ઇન્દ્રિયનુ આવરણ (फासविण्णाणावरणे) સ્પર્શ વિજ્ઞાનાવરણ (ज) જે (वेएइ) વેદે છે (पोग्गल वा) પુદ્ગલને (पोग्गलेवा) અથવા પુદ્ગલોને (पोग्गलपरिणाम वा) અથવા પુદ્ગલ પરિણામને (वीससा वा) અથવા સ્વભાવથી (पोग्गलाण परिणाम)

ज्ञातु कामो न जानाति ज्ञात्वाऽपि न जानाति उच्छन्नज्ञानी चापि भवति, ज्ञानावरणीयस्य कर्मण उदयेन, एतत् खलु गौतम! ज्ञानावरणीयं कर्म, एष खलु गौतम! ज्ञानावरणीयस्य कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत् पुद्गलपरिणामं प्राप्य दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, दर्शनावरणीयस्य खलु भदन्त! कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत् पुद्गल परिणामं प्राप्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः? गौतम! दर्शनावरणीयस्य कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत् पुद्गलपरिणामं प्राप्य नवविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—निद्रा १ निद्रा निद्रा २

(तेसिं वा उदएण) उनके उदय से (जाणियव्वं ण जाणइ) जानने योग्य को नहीं जानता है (जाणिउकामे ण जाणइ) जानने का इच्छुक होकर भी नहीं जानता (जाणित्ता वि ण जाणइ) जानकर भी नहीं जानता (उच्छन्न णाणी यावि भवइ) तिरोहित ज्ञान वाला होता है (णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं) ज्ञानावरणीय कर्म के उदय से (एस णं गोयमा! णाणावरणिज्जे कम्मे) हे गौतम! यह ज्ञानावरणीय कर्म है।

(एस णं गोयमा! णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स) हे गौतम! यह ज्ञानावरणीय कर्म का (जीवेणं बद्धस्स) जीव के द्वारा बांधे हुए का (जाव पोग्गलपरिणामं पप्प) यावत् पुद्गल परिणाम को प्राप्त करके (दसविहे अणुभावे पण्णत्ते) दस प्रकार का अनुभाव कहा है। (दरिसणावरणिज्जस्स णं भंते! कम्मस्स) हे भगवन्! दर्शनावरणीय कर्म का (जीवेणं बद्धस्स) जीव द्वारा बांधे हुए का (जाव पोग्गलपरिमाणं पप्प) यावत् पुद्गल परिणाम को प्राप्त करके (कइ विहे अणुभावे पण्णत्ते) कितने प्रकार का अनुभाव कहा है?

(गोयमा! दरिस्सणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स) हे गौतम! जीव के द्वारा बद्ध दर्शनावरणीय कर्म का (जाव पोग्गलपरिणाम पप्प) यावत् पुद्गल परिणाम को प्राप्त करके (णवविहे अनुभावे पण्णत्ते) नौ प्रकार का अनुभाव कहा है।

पुद्गलोना परिणामने (तेसिं वा उदएण) तेमना उदयथी (जाणियव्वं ण जाणइ) जाणवा योग्यने नथी जाणतो (जाणिउकामे ण जाणइ) जाणवानो इच्छुक बनीने पण नथी जाणतो (जाणित्ता वि ण जाणइ) जाणीने पण नथी जाणतो (अच्छन्नणाणी या वि भवइ) तिरोहित ज्ञानवाळा बने छे (णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएण) ज्ञानावरणीय कर्मना उदयथी (एसण गोयमा! णाणावरणिज्जे कम्मे) हे गौतम! आ ज्ञानावरणीय कर्म छे

(एसणं गोयमा! णाणवरणिज्जस्स कम्मस्स) हे गौतम! आ ज्ञानावरणीय कर्मना (जीवेणं बद्धस्स) जीवना द्वारा बांधेलाना (जाव पोग्गलपरिणाम पप्प) यावत् पुद्गल परिणामने प्राप्त करीने (दसविहे अणुभावे पण्णत्ते) दस प्रकारना अनुभाव कह्या छे

(दरिसणावरणिज्जस्स णं भंते! कम्मस्स) हे भगवन् दर्शनावरणीय कर्मना (जीवेणं बद्धस्स) जीवद्वारा बांधेलाना (जाव पोग्गलपरिमाण पप्प) यावत् पुद्गल परिणामने प्राप्त करीने (कईविहे अणुभावे पण्णत्ते) केटला प्रकारना अनुभाव कह्या छे ?

(गोयमा! दरिसणावरिणीज्जस्स कम्मस्स जीवेण बद्धस्स) हे गौतम! जीव द्वारा बद्ध दर्शनावरणीय कर्मना (जाव पोग्गलपरिणाम पप्प) यावत् पुद्गल परिणामने प्राप्त करीने (णवविहे

प्रचला ३ प्रचला प्रचला ४ स्त्यानर्द्धिः ५ चक्षुर्दर्शनावरणम् ६ अचक्षुर्दर्शनावरणम् ७ अवधिदर्शनावरणम् ८ केवलदर्शनावरणम् ९, यद् वेदयते पुद्गलं वा पुद्गलान् वा पुद्गल-परिणामं वा विस्रसया वा पुद्गलाना परिणामम्, तेषां वा उदयेन द्रष्टव्यं वा न पश्यति द्रष्टुकामोऽपि न पश्यति दृष्ट्वाऽपि न पश्यति, उच्छन्नदर्शनीचापिभवति, दर्शनावरणीयस्य कर्मण उदयेन, एतत् खलु गौतम! दर्शनावरणीयं कर्म, एष खलु गौतम! दर्शनावरणी-यस्य कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत् पुद्गलपरिणामं प्राप्य नवविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ॥सू.५॥

(तं जहा) वह इस प्रकार (णिद्दा) निद्रा (णिद्दा णिद्दा) निद्रा निद्रा (पयला) प्रचला (पयला पयला) प्रचला प्रचला (थीणद्धी) स्त्यानर्द्धि (चक्खुदंसणावरणे) चक्षुदर्शनावरण (अचक्खु दंसणावरणे) अचक्षुदर्शनावरण (ओहि दंसणावरणे) अवधि दर्शनावरण (केवल दंसणावरणे) केवल दर्शनावरण (जं) जो (वेदेइ) वेदता है (पोग्गल वा) पुद्गल को (पोग्गले वा) या पुद्गलों को (पोग्गलपरिणामं वा) या पुद्गल परिणाम को (वीससा वा) या स्वभाव से (पोग्गलाणं परिणामं) पुद्गलों के परिणाम को (तेसिं वा उदएणं) या उनके उदय से (पासियव्वं वा ण पासइ) देखने योग्य को नहीं देखता है (पासि उ कामे वि ण पासइ) देखने के इच्छुक होकर भी नहीं देखते (पासित्ता वि ण पासइ) देखकर भी नहीं देखता (उच्छण्ण दंसणी यावि भवइ) तिरोहित दर्शन-वाला होता है (दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं) दर्शनावरणीय कर्म के उदयसे।

(एस णं गोयमा! दरिसणावरणे कम्मे) हे गौतम! यह दर्शनावरण कर्म हैं (एस णं गोयमा दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स) हे गौतम ! जीव के द्वारा बद्ध दर्शनावरणीय कर्म का (जाव पोग्गल परिणामं पप्प) यावत् पुद्गल परिणाम को प्राप्त करके (णवविहे अणुभावे पण्णत्ते) नौ प्रकार का अनुभाव कहा है।

अनुभागे पण्णते) नव પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે (त जहा) તે આ પ્રકારે (णिद्दा) નિદ્રા (णिद्दा णिद्दा) નિદ્રા નિદ્રા (पयला) પ્રચલા (पयला पयला) પ્રચલા પ્રચલા (थीणद्धी) સ્ત્યાનર્દ્ધિ (चक्खुदंसणावरणे) ચક્ષુદર્શનાવરણ (अचक्खुदंसणावरणे) અચક્ષુ દર્શનાવરણ (ओहिदंसणावरणे) અવધિ દર્શનાવરણ (केवलदंसणावरणे) કેવલ દર્શનાવરણ (जं) જે (वेदेइ) વેદે છે (पोग्गल वा) પુદ્ગલને (पोग्गले वा) અગર પુદ્ગલોને (पोग्गलपरिणामं वा) અગર પુદ્ગલ પરિણામને (वीससा वा) યા સ્વભાવથી (पोग्गलाणं परिणामं) પુદ્ગલોના પરિણામને (तेसिं वा उदएणं) અગર તેમના ઉદયથી (पासियव्वं वा न पासइ) દેખવા યોગ્યને નથી દેખતા (पासिउकामे वि ण पासइ) જોવાના ઇચ્છુક હોવા છતાં નથી દેખતા (पासित्ता वि न पासइ) જોવા છતાં પણ નથી દેખતા (उच्छण्णदंसणी यावि भवइ) તિરોહિત દર્શન વાળા બને છે (दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं) દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી (एस णं गोयमा! दरिसणावरणे कम्मे) હે ગૌતમ! આ દર્શનાવરણ કર્મ છે (एस णं गोयमा! दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स) હે ગૌતમ! જીવના દ્વારા બદ્ધ દર્શનાવરણીય કર્મના (जाव पोग्गलपरिणामं पप्प) યાવત્ પુદ્ગલ પરિણામને પ્રાપ્ત કરીને (णवविहे अणुभावे पण्णत्ते) નવ પ્રકારના અનુભાવ કહેલા છે

टीका—अथ कस्य कर्मणः कतिविधोऽनुभावः' इति पञ्चमं द्वारं प्ररूपयितुमाह—णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स' हे भदन्त ! ज्ञानावरणीयस्य खलु कर्मणो जीवेन बद्धस्य—रागद्वेषपरिणामवशात् कर्मरूपतया परिणामं प्रापितस्य 'पुट्ठस्स बद्धफासपुट्ठस्स' स्पृष्टस्य-आत्मप्रदेशैःसह सम्बन्धमुपगतस्य, बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य—पुनरपि गाढतरं बद्धस्य अत्यन्तस्पर्शेन स्पृष्टस्य—आवेष्टनपरिवेष्टनरूपतयाऽतीव सोपचयं गाढतरं च बद्धस्येत्यर्थः, 'संचियस्स चियस्स उवचियस्स' संचितस्य—अबाधाकालोल्लङ्घनेनोत्तरकालवेदनयोग्यतया निषिक्तस्य, चितस्य—चयमुपगतस्य—उत्तरोत्तरस्थितिषु प्रदेशहान्या रसवृद्धयाऽवस्थापितस्य, उपचितस्य—समानजातीयप्रकृत्यन्तरदलिकसंक्रमेणोपचयं प्रापितस्य 'आवागपत्तस्स विवागपत्तस्स' आपाकप्राप्तस्य-ईषत्पाकाभिमुखीभूतस्य, विपाकप्राप्तस्य—विशिष्टपाकं प्राप्तस्य, 'फलपत्तस्स उदयपत्तस्स' अतएव फलप्राप्तस्य—फलदानोन्मुखीभूतस्य तदनन्तरं सामग्रीवशाद् उदयप्राप्तस्य – 'जीवेणं कयस्स' जीवेन कर्मबन्धनबद्धेन कृतस्य—निष्पादितस्य, जीवस्तावदुपयोगस्वभावत्वाद् रागादिपरिणतो

टीकार्थ :– किस कर्म का अनुभाव कितने प्रकार का है ? इस पांचवें द्वार की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं–

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्म का जो जीव के द्वारा राग–द्वेष परिणामों के वशीभूत होकर बांधा गया अर्थात् कर्म रूप में परिणत किया गया है, जो स्पृष्ट हुआ अर्थात् आत्मप्रदेशों के साथ संबंध को प्राप्त हुआ है, जो अत्यन्त प्रगाढ रूप में बद्ध हुआ है, जो संचित है अर्थात् अबाधा काल के पश्चात् वेदन के योग्य रूप में निषिक्त किया गया है, जो चय को प्राप्त हुआ अर्थात् उत्तरोत्तर स्थितियों में प्रदेश हानि और रसवृद्धि करके स्थापित किया गया है, जो उपचित अर्थात् समान जातीय दूसरी प्रकृतियों के दलिकों में संक्रमण करके उपचय को प्राप्त है, जो परिणाम की ओर अभिमुख हुआ है जो विपाक को प्राप्त हुआ है, फल देने को अभिमुख हुआ है, उदय को प्राप्त हुआ है, जो जीव के द्वारा कृत है, क्योंकि जीव

ટીકાર્થ —કયા કર્મના અનુભાવ કેટલા પ્રકારના છે ? આ પાંચમા દ્વારની પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મના જે જીવના દ્વારા રાગદ્વેષના પરિણામોના વશીભૂત થઈને બાંધેલા છે અર્થાત્ કર્મરૂપમા પરિણત કરાયેલા છે જે સ્પૃષ્ટ થયેલ એટલે કે આત્મપ્રદેશોની સાથે સબંધને પ્રાપ્ત થયેલ છે, જે અત્યન્ત પ્રગાઢરૂપમા બદ્ધ થયેલ છે, જે સંચિત છે અર્થાત્ અબાધાકાળની પછી વેદનાના યોગ્ય રૂપમા નિષિક્ત કરેલ છે, જે ચયને પ્રાપ્ત થયેલ અર્થાત્ ઉત્તરોત્તર સ્થિતિઓમા પ્રદેશ હાનિ અને રસવૃદ્ધિ કરીને સ્થાપિત કરાયેલા છે, જે ઉપચિત અર્થાત્ સમાન જાતીય બીજી પ્રકૃતિઓના દલિકોમા સંક્રમણ કરીને ઉપચયને પ્રાપ્ત છે, જે પરિપાકની તરફ અભિમુખ થયેલ છે, જે વિપાકને પ્રાપ્ત થયેલ છે, ફલોન્મુખ થયેલ છે, ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલ છે જે જીવદ્વારા

भवति, नान्यःरागादिपरिणतश्च भूत्वा कर्म विधत्ते, स च रागादिपरिणामः कर्मबन्धनबद्धस्य भवति न तद्विरहे, अन्यथा मुक्तानामपि अवीतरागत्वापत्तिः स्यात्, इत्यभिप्रायेणैव कर्मबन्धनबद्धेन जीवेन कृतस्येत्युक्तम्, तथाचोक्तम्—'जीवस्तु कर्मबन्धनबद्धो वीरस्य भगवतः कर्ता । सन्तत्याऽनाद्यं च तदिष्टं कर्मात्मनः कर्तुः ॥१॥ इति, एवम्—'जीवेणं निव्वत्तियस्स जीवेणं परिणामियस्स सयं वा उदिण्णस्स परेण वा उदीरियस्स तदुभएण वा उदीरिज्जमाणस्स' जीवेन निर्वर्तितस्य-ज्ञानावरणीयादितया व्यवस्थापितस्य, अत्र कर्मबन्धसमये जीवः प्रथमम् अवशिष्टान् कर्मवर्गणान्तः पातिनः पुद्गलान् उपाददानोऽनाभोगिकेन वीर्येण तस्मिन्नेव व कर्मबन्धसमये ज्ञानावरणीयादितया व्यवस्था-

हो उपयोग स्वभाव होने के कारण रागादि परिणाम से युक्त होता है, अन्य नहीं और रागादि परिणाम से युक्त होकर वहीं कर्मोपार्जित करता है । यह रागादि परिणाम कर्म बन्धन बद्ध जीव को ही होता है । कर्म बन्धन के अभाव में रागादि परिणाम नहीं होता, अन्यथा मुक्त जीव भी रागादि परिणाम वान हो जाएँ. इसी अभिप्राय से कहा है कि कर्मबन्ध से बद्ध जीव के द्वारा जो उपार्जित किया गया है ।

कहा भी है—वीर भगवान् के मत में कर्म बन्धन से बद्ध जीव ही कर्मों का कर्ता माना गया है । प्रवाह की अपेक्षा से कर्मबन्धन अनादि कालिक है । अनादि कालिक कर्मबन्धन बद्ध जीव ही कर्म का कर्त्ता हो सकता है ॥१॥

तथा जो ज्ञानावरणीय कर्म जीव के द्वारा ज्ञानावरणीय के रूप में व्यवस्थापित किया गया है, क्योंकि कर्मबन्ध के समय में यह तो साधारण कर्मवर्गणा के पुद्गलों को ही जीव ग्रहण करता है, तत्पश्चात् अनाभोगिक वीर्य के द्वारा उसी समय ज्ञानावरणीय आदि विशेष रूप में परिणत करता है । जैसे आहार को रस आदि सात धातुओं के रूप मे परिणत किया जाता है ।

કૃત છે, કેમકે જીવ જ ઉપયોગ સ્વભાવ હોવાના કારણે રાગાદિ પરિણામથી યુક્ત થાય છે, બીજા નહી અને રાગાદિ પરિણામથી યુક્ત થઈને ત્યા જ કર્મોપાર્જિત કરે છે આ રાગાદિ પરિણામ કર્મબન્ધન બદ્ધ જીવને જ થાય છે, કર્મબન્ધનના અભાવમા રાગાદિ પરિણામ નથી થતા, અન્યથા મુક્તજીવાત્માઓ પણ રાગાદિ પરિણામવાળા થઈ જાય, એ અભિપ્રાયથી કહ્યુ છે કે કર્મબન્ધનથી બદ્ધજીવના દ્વારા જ ઉપાર્જિત કરાયુ છે

કહ્યુ પણ છે—ભગવાન્ શ્રી મહાવીર પ્રભુના મતમા કર્મબન્ધનથી બદ્ધજીવ જ કર્મોનો કર્તા માનેલો છે પ્રવાહની અપેક્ષાએ કર્મબન્ધનથી બદ્ધજીવ અનાદિકાલિક છે અનાદિકાલિક કર્મબન્ધન બદ્ધજીવ જ કર્મનો કર્તા થઈ શકે છે ॥ ૧ ॥

તથા જે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ જીવના દ્વારા જ્ઞાનાવરણીયના રૂપમા વ્યવસ્થાપિત કરેલ છે, કેમકે કર્મબન્ધના સમયમા પહેલા સાધારણ કર્મવર્ગણાના પુદ્ગલોને જ જીવ ગ્રહણ કરે છે, તત્પશ્ચાત્ અનાભોગિક વીર્યના દ્વારા તે જ સમયે જ્ઞાનાવરણીય આદિ વિશેષરૂપમા પરિણત કરે છે જેમ આહારને રસ આદિ સાત ધાતુઓના રૂપમા પરિણત કરાય છે

पयति, रसादिसप्तधातुरूपतया आहारमिवेति इदमेव ज्ञानावरणीयादितया व्यवस्थापनं निर्वर्तनमितिव्यपदिश्यते, एवं जीवेन परिणमितस्य–प्रद्वेषनिह्नवादि विशेष प्रत्ययैस्तं-तमुत्तरोत्तरं परिणामं नीतस्य, स्वयं वा विपाकप्राप्तत्वेन परनिरपेक्षतया उदीर्णस्य–उदय-मुपगतस्य, परेण वा उदीरितस्य–उदयं प्रापितस्य, तदुभयेन–स्व पररूपोभयेन वा उदी-र्यमाणस्य–उदयं प्राप्यमाणस्य 'गतिं पप्प' गतिं प्राप्य–किमपि कर्मकाञ्चिद्गतिं प्राप्य तीव्रानुभावं भवति यथा असातवेदनीयं कर्मनरकगतिं प्राप्य तीव्रानुभावं भवति, यथा नैरयिकाणामसातोदयोहि तीव्रो भवति न तथा तिर्यग्योनिकादीनामितिभावः, 'ठितिं पप्प' स्थितिं सर्वोत्कृष्टां प्राप्य, सर्वोत्कृष्टां स्थितिमुपगतमशुभं कर्म तीव्रानुभावं भवति मिथ्यात्वमिवेतिभावः, 'भवं पप्प' भवं प्राप्य, अत्र किमपि किमपि कर्म कश्चिद् भव-

इस प्रकार साधारण कर्मवर्गणा के पुद्गलों को ग्रहण करके ज्ञानावरणीय आदि के रूप में परिणत करना ही निर्वर्तन कहा जाता है। तथा जो ज्ञानावरणीय कर्म ज्ञान प्रद्वेष, ज्ञाननिह्नव आदि विशेष कारणों से उत्तरोत्तर परिणाम को प्राप्त किया गया है, जो स्वयं ही उदय को प्राप्त हुआ है अथवा दूसरे के द्वारा उदीरित किया गया है।

अथवा स्व और पर–उभय के द्वारा उदय को प्राप्त किया जा रहा है। तथा जो गति को प्राप्त करके क्योंकि कोई कर्म किसी गति को प्राप्त करके तीव्र अनुभाव वाला होजाता है, जैसे असातावेदनीय कर्म नरकगति के योग से तीव्र अनुभाववाला बन जाता है। नैरयिकों के लिए असाता वेदनीय कर्म जितना तीव्र होता है, उतना तिर्यंचों आदि के लिए नहीं होता। इसी प्रकार सर्वोत्कृष्ट स्थिति को अशुभ कर्म तीव्र अनुभाव वाला होता है जैसे मिथ्यात्व।

तथा भव को प्राप्त करके–क्योंकि कोई–कोई कर्म किसी भव विशेष को प्राप्त करके अपना विपाक विशेष रूप से प्रकट करता है, जैसे मनुष्य या तिर्यंच भव के योग से निद्रा दर्शनावरण कर्म अपना विशिष्ट अनुभाव प्रकट करता है।

એ પ્રકારે કર્મવર્ગણાના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને જ્ઞાનાવરણીય આદિના રૂપમા પરિણત કરાવવુ એ જ નિવર્તન કહેવાય છે તથા જે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ જ્ઞાન પ્રદ્વેષ, જ્ઞાનનિહ્નવ આદિ વિશેષ કારણોથી ઉત્તરોત્તર પરિણામને પ્રાપ્ત કરાય છ, જે સ્વયમ જ ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલ છે અથવા બીજાના દ્વારા ઉદીરિત કરાયેલ છે

અથવા સ્વ અને પર–ઉભયના દ્વારા ઉદયને પ્રાપ્ત કરાઇ રહેલ છે, તથા જે ગતિને પ્રાપ્ત કરીને કેમકે કોઇ કર્મ કોઈ ગતિને પ્રાપ્ત કરીને તીવ્ર અનુભાવવાળો થાય છે. જેમકે અસાતાવેદનીય કર્મ નરકગતિના યોગથી તીવ્ર અનુભાવવાળા થઇ જાય છે

નૈરયિકોને માટે અસાતા વેદનીયકર્મ જેટલા તીવ્ર હોય છે, તેટલા તિર્યંચો વિગેરેના માટે નથી હોતા એ જ પ્રકારે સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિને પ્રાપ્ત અશુભકર્મ તીવ્ર અનુભાવવાળા હોય છે જેમ મિથ્યાત્વ તથા ભવને પ્રાપ્ત કરીને કેમકે, કોઇ કર્મ કોઈભવ વિશેષને પ્રાપ્ત કરીને પોતાનો વિપાક વિશેષરૂપે પ્રગટ કરે છે જેમ મનુષ્ય અને તિર્યંચ ભવના યોગથી

माश्रित्य स्वविपाकदर्शनसमर्थं भवति, यथा निद्रा मनुष्यभवं तिर्यग्भवं वा प्राप्येत्यर्थः, तथा च कर्म तां तां गतिं स्थितिं भवं वा प्राप्य स्वयमुदयं प्राप्नोतीतिभावः, 'अथ परत-उदयमाह-'पोग्गलं पप्प पोग्गलपरिणामं पप्प' पुद्गलं -- काष्ठलोष्ठखड्गादिस्वरूपं प्राप्य, यथा परेण क्षिप्तं काष्ठ लोष्ठ खड्गादिकमासाद्य असातवेदनीय क्रोधादीनामुदयो भवति, एवमेव पुद्गलपरिणामं प्राप्य, अत्र किमपि कर्म कमपि पुद्गल माश्रित्य विपाक-मासादयति यथा भक्षितस्याहारस्याजीर्णत्व परिणाम माश्रित्य असातवेदनीयं सुरा-पानमिति, अतएव पुद्गल परिणामं प्राप्येत्युक्तम्, 'कइविहे अणुभावे पण्णत्ते ?' कति-विधः-कियत्प्रकारकोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णाणा-वरणिज्जस्स णं कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प दसविहे अणुभावे

तात्पर्य यह है कि कर्मत्व को, अमुक गति, स्थिति और भव को प्राप्त करके कर्म स्वयं उदय को प्राप्त होता है। परनिमित्त से भी कर्म का उदय होता है, उसका कथन करते हैं-काष्ठ, लोष्ठ, खड्ग आदि पुद्गलों को प्राप्त करके भी कर्म उदय में आ जाता है, जैसे किसी के द्वारा फेंके हुए काष्ठ लोष्ठ या खड्ग आदि के योग से असाता वेदनीय का या क्रोध आदि का उदय हो जाता है।

पुद्गल परिणाम के योग से भी कोई कर्म उदय में आता है। जैसे भक्षित आहार के न पचने से असाता वेदनीय का या मदिरा पान से ज्ञानावरणीय कर्म का उदय हो जाता है।

तात्पर्य यह है कि जो ज्ञानावरण कर्म जीव के द्वारा पहले बांधा गया है और विभिन्न प्रकार के निमित्तों का योग पाकर उदय में आया है, उसका अनुभाव (विपाक) कितने प्रकार का कहा है ?

श्री भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! जीव के द्वारा बद्ध स्पृष्ट, बद्ध स्पर्शस्पृष्ट,

નિદ્રાદર્શનાવરણ કર્મ પોતાનો વિશિષ્ટ અનુભાવ પ્રગટ કરે છે

તાત્પર્ય એ છે કે, કર્મત્વને, અમુક ગતિ સ્થિતિ અને ભવને પ્રાપ્ત કરીને સ્વય ઉદયને પ્રાપ્ત થાય છે પર નિમિત્તથી પણ કર્મનો ઉદય થાય છે, તેનુ કથન કરે છે-કાષ્ઠ, લોષ્ઠ, ખડ્ગ આદિ પુદ્ગલોને પ્રાપ્ત કરીને પણ કર્મ ઉદયમા આવે છે, જેમ કોઈના દ્વારા ફેંકેલ કાષ્ઠલોષ્ઠ અગર ખડ્ગ આદિના યોગથી અસાતાવેદનીયનો અગર ક્રોધ આદિનો ઉદય થઇ જાય છે

પુદ્ગલ પરિણામના યોગથી પણ કોઇ કર્મ ઉદયમા આવે છે જેમકે ખાધેલ આહાર ન પચવાથી અસાતા વેદનીયનો અગર મદિરાપાનથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય થઇ જાય છે તાત્પર્ય એ છે કે જે જ્ઞાનાવરણ કર્મ જીવના દ્વારા પહેલા બધાયેલુ છે અને વિભિન્ન પ્રકારના નિમિત્તોનો યોગ પામીને ઉદયમા આવેલ છે. તેનો અનુભાવ (વિપાક) કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

શ્રીભગવાન ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ સ્પર્શસ્પૃષ્ટ,

पण्णत्ते' ज्ञानावरणीयस्य खलु कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत्-स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्वर्तितस्य जीवेन परिणामितस्य स्वयं वोदीर्णस्य परेण वोदीरितस्य तदुभयेन वोदीर्यमाणस्य गतिं प्राप्य स्थितिं प्राप्य भवं प्राप्य पुद्गलं प्राप्य पुद्गलपरिणामं प्राप्य दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, तमेव दशविधमनुभावं प्रदर्शयति-'तं जहा-सोत्तावरणे सोयविण्णाणावरणे' तद्यथा-श्रोत्रावरणम्-श्रोत्रेन्द्रियविषयक्षयोपशमावरणम्, श्रोत्रविज्ञानावरणञ्च-श्रोत्रेन्द्रियोपयोगावरणम् एवमग्रेऽपि 'नेत्तावरणे, नेत्तविण्णाणावरणे' नेत्रावरणम्, नेत्रविज्ञानावरणञ्च, 'घाणावरणे घाणविण्णाणावरणे' घ्राणावरणं घ्राणविज्ञानावरणञ्च, 'रसावरणे रसविण्णाणावरणे' रसावरणम्, रसविज्ञानावरणञ्च,

संचित, चित, उपचित, आपाक प्राप्त, विपाक प्राप्त, फल प्राप्त, उदय प्राप्त, जीव के द्वारा कृत, जीव के द्वारा निर्वर्तित, जीवन के द्वारा परिणामित, स्वयं ही उदय को प्राप्त अथवा दूसरे के द्वारा उदीरित या दोनों द्वारा उदीर्यमान ज्ञानावरण कर्म का, गति को, स्थिति को, भव को, पुद्गल या पुद्गलपरिणाम को प्राप्त करके दस प्रकार का अनुभाव कहा गया है ! वह इस प्रकार है–

(१) श्रोत्रावरण अर्थात् श्रोत्रेन्द्रिय विषयक क्षयोपशम का आवरण (२) श्रोत्र विज्ञानावरण अर्थात् श्रोत्रेन्द्रिय के उपयोग का आवरण (३) इसी प्रकार नेत्रावरण (४) नेत्र विज्ञानावरण (५) घ्राणावरण (६) घ्राण विज्ञानावरण (७) रसावरण (८) रस-विज्ञानावरण (९) स्पर्शावरण और (१०) स्पर्श विज्ञानावरण।

इन में से एकेन्द्रिय जीवों को प्रायः श्रोत्र, चक्षु, घ्राण और रसना विषयक लब्धि और उपयोग का आवरण होता है। द्वीन्द्रियों को श्रोत्र, चक्षु और घ्राण संबंधी लब्धि और उपयोग का आवरण होता है। त्रीन्द्रियों को श्रोत्र और चक्षुविषयक लब्धि और उपयोग का आवरण होता है। चतुरिन्द्रियों को श्रोत्रेन्द्रिय विषयक लब्धि एवं

સચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાકપ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત, ફલપ્રાપ્ત, ઉદયપ્રાપ્ત, જીવનાદ્વારા પરિણામિત પોતે જ ઉદયને પ્રાપ્ત અથવા બીજાના દ્વારા ઉદીરિત અગર બન્ને દ્વારા ઉદીર્યમાન જ્ઞાનાવરણ કર્મની ગતિને, સ્થિતિને, ભવને, પુદ્ગલ અગર પુદ્ગલપરિણામને પ્રાપ્ત કરીને દશ પ્રકારના અનુભાવ કહેલા છે, તે આ પ્રકારે છે—

(૧) શ્રોત્રાવરણ અર્થાત્ શ્રોત્રેન્દ્રિય વિષયક ક્ષયોપશમનુ આવરણ (૨) શ્રોત્રવિજ્ઞાનાવરણ અર્થાત્ શ્રોત્રેન્દ્રિયના ઉપયોગનુ આવરણ (૩) એજ પ્રકારે નેત્રાવરણ (૪) નેત્ર-વિજ્ઞાનાવરણ (૫) ઘ્રાણાવરણ (૬) ઘ્રાણવિજ્ઞાનાવરણ (૭) રસાવરણ (૮) રસવિજ્ઞાનાવરણ (૯) સ્પર્શાવરણ અને (૧૦) સ્પર્શવિજ્ઞાનાવરણ

તેમનામાથી એકેન્દ્રિય જીવોને પ્રાયઃ શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘ્રાણ અને રસના વિષયક લબ્ધિ અને ઉપયોગનુ આવરણ થાય છે દ્વીન્દ્રિયોને શ્રોત્રચક્ષુ અને ઘ્રાણસમ્બન્ધી લબ્ધિ અને ઉપયોગનુ આવરણ થાય છે ત્રીન્દ્રિયોને શ્રોત્ર અને ચક્ષુવિષયકલબ્ધિ અને ઉપયોગનુ

'फासावरणे फासविण्णाणावरणे' स्पर्शावरणम्, स्पर्शविज्ञानावरणञ्चेति, तच्च एकेन्द्रियाणां श्रोत्रचक्षुर्घ्राणरसनविषयाणां लब्ध्युपयोगानां प्रायः आवरणम्, द्वीन्द्रियाणां श्रोत्रचक्षुर्घ्राणेन्द्रियविषयाणां लब्ध्युपयोगानाम्, त्रीन्द्रियाणां श्रोत्रचक्षुर्विषयाणां लब्ध्युपयोगानां, चतुरिन्द्रियाणां श्रोत्रेन्द्रियविषयलब्ध्युपयोगानामावरणम्, सर्वेषामपि स्पर्शनेन्द्रिय लब्ध्युपयोगावरणं कुष्ठादि व्याधिभिरुपहतदेहस्य विज्ञेयम् पञ्चेन्द्रियाणामपि जात्यन्धादीनां पश्चाद् वा अन्धवधिरी भूतानां चक्षुरादीन्द्रियलब्ध्युपयोगावरणं द्रष्टव्यम्, अथ कथं तावद् इन्द्रियाणां लब्ध्युपयोगावरणमितिचेदत्रोच्यते—स्वयमुदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य ज्ञानावरणीयकर्मण उदयेन इन्द्रियाणा लब्ध्युपयोगावरणसंभवादित्यभिप्रायेणाह—'जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणाम वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसि वा उदएणं जाणियव्वं ण जाणइ' यं वेदयते परेण क्षिप्तं काष्ठलोष्ठखड्गादि स्वरूपं पुद्गलं वा तेन अभिघातजननसमर्थेन ज्ञानपरिणत्युपहननात् बहून् पुद्गलान् वा काष्ठलोष्ठखड्गादि लक्षणान् परेण क्षिप्तान् यान् वेदयते तैरभिघातजननसम-

---

उपयोग का आवरण होता है।

जिन का शरीर कुष्ठ आदि से उपहत हो गया हो, उन्हे स्पर्शनेन्द्रिय संबंधी लब्धि और उपयोग का आवरण होता है। जो जन्म से अंधे आदि है अथवा बाद में अंधे—बहरे आदि हो गए हैं, उन्हें चक्षु श्रोत्र आदि इन्द्रियों संबंधी लब्धी—उपयोग का आवरण समझ लेना चाहिए।

कहा जा सकता है कि इन्द्रियों का लब्धि—उपयोगावरण किस प्रकार होता है?

इस प्रश्न का उत्तर इस प्रकार है—स्वयं ही उदय को प्राप्त अथवा दूसरे द्वारा उदीरित ज्ञानावरणीय कर्म के उदय से इन्द्रियों की लब्धि एवं उपयोग का आवरण होता है। इसी अभिप्राय को प्रकट करते हुए कहते हैं—दूसरे के द्वारा फेंके हुए, आघात करने में समर्थ काष्ठ, खड्ग आदि पुद्गल के द्वारा ज्ञानपरिणति का आघात होता है अथवा बहुत—से दूसरे के द्वारा फेंके हुए काष्ठ लोष्ठ आदि के पुद्गलों से जो कि

આવરણ થાય છે ચતુરિન્દ્રિયોને શ્રોત્રેન્દ્રિય વિષયકલબ્ધિ તેમજ ઉપયોગનુ આવરણ થાય છે

જેમના શરીર કુષ્ઠ આદિથી ઉપહત થઇ ગયેલ હોય તેમને સ્પર્શેન્દ્રિય સમ્બન્ધી લબ્ધિ અને ઉપયોગનુ આવરણ થાય છે જે જન્મથી આંધળા વિગેરે છે અથવા પછીથી આંધળા-બહેરા આદિ થઈ ગયેલ છે, તેમને ચક્ષુઇન્દ્રિય, શ્રોત્રેન્દ્રિય આદિ ઇન્દ્રિયો સબધી લબ્ધિ ઉપયોગનું આવરણ સમજી લેવુ જોઇએ

કહી શકાય છે કે ઇન્દ્રિયોના લબ્ધિ ઉપયોગાવરણ કયા પ્રકારે થાય છે?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આ રીતે છે પોતે જ ઉદયને પ્રાપ્ત અથવા બીજા દ્વારા ઉદીરિત જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી ઇન્દ્રિયોની લબ્ધિ તેમજ ઉપયોગનુ આવરણ થાય છે

એજ અભિપ્રાયને પ્રગટ કરતા કહે છે—બીજાની મારફતે ફેકેલા, આઘાત કરવામા સમર્થ કાષ્ટ, ખડ્ગ આદિ પુદ્ગલ દ્વારા જ્ઞાનપરિણતિને આઘાત થાય છે અથવા ઘણા

थैर्ज्ञानपरिणत्युपघातात्, यं वा पुद्गलपरिणामं भक्षिताहारपरिणामलक्षणं जलरसादिक-मतिदुःखजनकं वेदयते तेन वा ज्ञानपरिणत्युपहननात्, विस्रसया स्वभावेन वा यः शीतोष्णातपादिलक्षणः पुद्गलानां परिणामस्तं यदा वेदयते तदा तेन इन्द्रियोप-घातजनन द्वारा ज्ञानपरिणतौ उपहतायां ज्ञातव्यमेव ऐन्द्रियकमपि सद्वस्तु न जानाति ज्ञामपरिणतेरुपघातात्, इत्येयं सापेक्षो ज्ञानावरणीयकर्मोदयः उक्तः, अथ निरपेक्षमुदय माह—'तेसिं वा उदएणं' तेषां वा ज्ञानावरणीयकर्मपुद्गलानां विपाकमुपगतानामुदयेन-ज्ञातव्यं न जानाति 'जाणिउ कामे ण जाणइ' ज्ञातुकामोऽपि ज्ञानपरिणामेन परिणन्तु-मिच्छन्नपि ज्ञानपरिणत्युपहननात् न जानाति—न वेत्ति, 'जाणित्ता वि न जाणइ' पूर्वं ज्ञात्वाऽपि तेषामेव ज्ञानावरणीयकर्मपुदगलानामुदयेन पश्चान्न जानाति 'उच्छन्नणाणी या वि भवइ णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं' उच्छन्नज्ञानी चापि भवति ज्ञानावर-णीयस्य कर्मण उदयेन, तत्रोच्छन्नं-प्रच्छन्नं-तिरोहितं च तद् ज्ञानं चेति उच्छन्नज्ञानं तदस्ति अस्येति उच्छन्नज्ञानी यावच्छक्तितिरोहितज्ञान्यपि भवतीति भावः, प्रकृत

ज्ञान का उपघात करने में समर्थ होते हैं, उसे भी ज्ञान का उपघात होता है।

अथवा जो भक्षित आहार का परिणाम अति दुःख जनक होता है, उससे भी ज्ञान परिणति का उपघात होता है। अथवा स्वभाव से जब शीत, उष्ण, धूप आदि रूप पुद्गल परिणाम का जब वेदन किया जाता है तब उसके द्वारा इन्द्रियों का उप-घात होने से ज्ञानपरिणति का भी उपघात होता है और जीव इन्द्रिय गोचर ज्ञातव्य वस्तु को भी नहीं जानपाता है। यह ज्ञानावरणीय कर्म का सापेक्ष उदय बतलाया गया है।

अब निरपेक्ष उदय कहते हैं—ज्ञानावरणीय कर्म—पुद्गलों के उदय से जीव अपने योग्य (ज्ञेय) का ज्ञान नहीं कर पाता। जानने की इच्छा होनेपर भी जानने में समर्थ नहीं होता है। पूर्व में जानकर भी ज्ञानावरणीय कर्म के उदय से पश्चात् नहीं जानता है। ज्ञानावरणीय कर्म के उदय से जीव का ज्ञान तिरोहित (गायब) हो जाता है।

બધા બીજાઓથી ફેંકાયેલા કાષ્ઠલોષ્ઠ આદિ નાપુદ્ગલોથી જોકે જ્ઞાનનો ઉપઘાત કરવામા સમર્થ બને છે, તેનાથી પણ જ્ઞાનનો ઉપઘાત થાય છે

અથવા જે ખાધેલ આહારનુ પરિણામ અતિ દુઃખજનક થાય છે, તેનાથી પણ જ્ઞાન પરિણતિનો ઉપઘાત થાય છે અથવા સ્વભાવથી જ્યારે શીત, ઉષ્ણ, તાપ આદિરૂપ પુદ્ગલ પરિણામનુ જ્યારે વેદન કરાય છે ત્યારે તેના દ્વારા ઇન્દ્રિયોનો ઉપઘાત થવાથી જ્ઞાનપરિણતિનો પણ ઉપઘાત થાય છે અને જીવ ઇન્દ્રિય ગોચર જ્ઞાતવ્ય વસ્તુને પણ નથી જાણી શકતો. આ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સાપેક્ષ ઉદય બતાવેલ છે.

હવે નિરપેક્ષ ઉદય કહેછે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ પુદ્ગલોના ઉદયથી જીવ જાણવા યોગ્ય (જ્ઞેય) જ્ઞાન નથી કરી શકતો જાણવાની ઈચ્છા હોવા છતાં પણ જાણવામાં સમર્થ નથી થતો પહેલા જાણેલુ હોય તો પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી પછીથી નથી જાણતો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી જીવનુ જ્ઞાન તિરોહિત થઈ જાય છે.

मुपसंहरन्नाह-'एस णं गोयमा ! णाणावरणिज्जे कम्मे' हे गौतम ! एतत्-पूर्वोपदर्शितं खलु ज्ञानावरणीयं कर्म प्रज्ञप्तम्, 'एस णं गोयमा ! णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प दसविहे अणुभावे पण्णत्ते' हे गौतम ! एष खलु श्रोत्रावरणादिरूपो ज्ञानावरणीयस्य कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत्-स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्वर्तितस्य जीवेन परिणामितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिं स्थिति भवं पुदगलपरिणामं च प्राप्य दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, गौतमः पृच्छति-'दरिसणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प कइविहे अणुभावे पण्णत्ते !' हे भदन्त ! दर्शनावरणीयस्य खलु कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत् स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्वर्तितस्य जोवेन परिणामितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिं प्राप्य स्थिति प्राप्य भवं प्राप्य पुद्‌गलं प्राप्य पुद्‌गलपरिणामं प्राप्य कतिविधोऽनुभावः-सामर्थ्यं प्रभाव इत्यर्थः प्रज्ञप्तः?

उपसंहार करते हुए शास्त्रकार कहते है-हे गौतम ! यह ज्ञानावरणीय कर्म का निरूपण किया गया है। जीव के द्वारा बद्ध, स्पृष्ट, बद्ध स्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आपाक प्राप्त, विपाक प्राप्त, फलप्राप्त उदयप्राप्त, जीवद्वारा कृत, जीवद्वारा निर्वर्तित, जीवद्वारा परिणामित, स्वयं उदय को प्राप्त, दूसरे द्वारा उदीरित अथवा दोनों द्वारा उदीर्यमाण ज्ञानावरणीय कर्म का यह गति, स्थिति, भव और पुद्‌गल को प्राप्त करके दश प्रकार का अनुभाव कहा गया है।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जीव के द्वारा बद्ध यावत् पुद्‌ग परिणाम को प्राप्त करके दर्शनावरणीय कर्म का अनुभाव कितने प्रकार का कहा गया है? (यहां भी यावत् शब्द से 'स्पृष्ट, बद्धस्पर्शस्पृष्ट आदि सभी पूर्वोक्त विशेषण समझ लेने चाहिए?) अनुभाव का अर्थ सामर्थ्य या प्रभाव है।

ઉપસંહાર કરતાં શાસ્ત્રકાર કહે છે—હે ગૌતમ! આ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું નિરૂપણ કરાયું છે જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ સ્પર્શ સ્પૃષ્ટ, સચિત, ચિત ઉપચિત, આપાક પ્રાપ્ત, વિપાક પ્રાપ્ત, ફલ પ્રાપ્ત, ઉદયપ્રાપ્ત જીવ દ્વારા કૃત, જીવ દ્વારા નિવર્તિત, જીવ દ્વારા પરિણામિત, સ્વય ઉદયને પ્રાપ્ત, બીજાના દ્વારા ઉદીરિત અથવા બન્ને દ્વારા ઉદીર્યમાણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મની આ ગતિ, સ્થિતિ, ભવ અને પુદ્‌ગલ પરિણામને પ્રાપ્ત કરીને દશ પ્રકારનો અનુભાવ કહેલો છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! જીવના દ્વારા બદ્ધ યાવત પુદ્‌ગલ પરિણામને પ્રાપ્ત કરીને દર્શનાવરણીય કર્મના અનુભાવ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? અહીં પણ યાવત્ શબ્દથી સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ સ્પર્શસ્પૃષ્ટ આદિ બધા પૂર્વોક્ત વિશેષણ સમજી લેવા જોઈએ

भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्य जाव पोग्गलपरिणामं पप्प णवविहे अणुभावे पण्णत्ते' दर्शनावरणीयस्य कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत्—स्पृष्टस्य बद्धस्पर्श स्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्वर्तितस्य जीवेन परिणमितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गति प्राप्य स्थिति प्राप्य भवं प्राप्य पुद्गलं प्राप्य पुद्गलपरिणामं प्राप्य नवविधोऽनुभावः प्रभावः सामर्थ्य प्रज्ञप्तः, तमेव नवविधमनुभावं प्रदर्शयति—'तं जहा—णिद्दा १, णिद्दाणिद्दा २, पयला ३, पयला पयला ४, थीणद्धी ५ चक्खुदंसणावरणे ६ अचक्खुदंसणावरणे ७ ओहिदंसणावरणे ८ केवलदंसणावरणे ९' तद्यथा—निद्रा—स्वापः सुखप्रतिबोधरूपा १ निद्रा निद्रा—दुःखप्रतिबोधरूपा २ प्रचला स्थितस्य भवति ३ प्रचला प्रचला पुनश्चङ्क्रमण कुर्वतो भवति ४, स्त्यानर्द्धिस्तावद् अतिसंक्लिष्ट कर्माणुवेदने वोध्या ५, तथाचोक्तम्—'सुहपडिबोहा णिद्दा दुहपडिबोहा य निद्दा निद्दा य । पयला होइ ठियस्स उ पयलपयला य

श्री भगवान्—हे गौतम! जीव के द्वारा बद्ध, यावत्—स्पृष्ट, बद्धस्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आपाकप्राप्त, विपाकप्राप्त, फलप्राप्त, उदयप्राप्त, जीव के द्वारा कृत, जीव के द्वारा निर्वर्तित, जीव के द्वारा परिणामित, स्वयं उदयप्राप्त, कर के द्वारा उदीरित अथवा दोनों के द्वारा उदीर्यमाण, दर्शनावरणीय कर्म का गतिस्थिति, भव, पुद्गल परिणाम को प्राप्त कर के नौ प्रकार का अनुभाव या सामर्थ्य कहा गया हैं । वह इस प्रकार है ।

(१) निद्रा—हल्की नींद जो सरलता से भंग हो जाय । (२) निद्रा निद्रा—कठिनाई से खुलनेवाली निद्रा ।

(३) प्रचला—बैठे—बैठे आने वाली निद्रा । (४) प्रचला प्रचला—चलते फिरते आनेवाली निद्रा (५) स्त्यानर्द्धि—अत्यन्त संक्लिष्ट कर्माणुओं का वेदन होने पर आने वाली निद्रा जिसके आने पर जीव अपनी शक्ति से अनेक गुणी अधिक शक्ति पाकर असाधारण कार्य कर-डालता है । कहा भी है—

અનુભાવનો અર્થ સામર્થ્ય અગર પ્રભાવ છે

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! જીવ દ્વારા બદ્ધ યાવત્ સ્પૃષ્ટ, બદ્ધસ્પર્શ સ્પૃષ્ટ, સંચિત ચિત, ઉપચિત આપાકપ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત, ફલ પ્રાપ્ત ઉદયપ્રાપ્ત જીવના દ્વારાકૃત, જીવના દ્વારા, નિર્વર્તિત, જીવદ્વારા પરિણામિત, સ્વયં ઉદયપ્રાપ્ત, પરદ્વારા ઉદીરિત અથવા બન્ને દ્વારા ઉદીર્યમાણ, દર્શનાવરણીયની ગતિ સ્થિતિ, ભવ, પુદ્ગલ અગર પુદ્ગલ પરિણામને પ્રાપ્ત કરીને નવ પ્રકારનો અનુભાવ અગર સામર્થ્ય કહેલ છે તે આ પ્રકારે છે—

(૧) નિદ્રા-હલકી ઊંઘ કે જે સરલતાથી ઉડી જાય (૨) નિદ્રાનિદ્રા કઠિનતાએ ઉડનારી નિદ્રા.

(૩) પ્રચલા-બેઠા બેઠા આવનારી નિદ્રા (૪) પ્રચલા પ્રચલા-ચાલતા-ફરતા આવનારી નિદ્રા

(૫) સ્ત્યાનર્દ્ધિ-અત્યન્ત સંકિલષ્ટ કર્માણુઓના વેદન થતા આવનારી નિદ્રા, જેને આવતા પોતાની શક્તિથી અનેક ગુણી અધિકશક્તિ મેળવીને અસાધારણ કાર્ય કરી બેસે

चं कमतो ॥१॥ थीणगिद्धी पुण अइसंकिलिट्ठ कम्माणुवेयणे होइ। महणिद्दादि णचिंतिय वावारपसाहणी पायं॥२॥ सुखप्रतिबोधा निद्रा, दुःखप्रतिबोधा च निद्रा निद्राच प्रचला भवति स्थितस्य तु प्रचला प्रचला च चङ्क्रमतः ॥१॥ स्त्यानर्द्धिः पुनरतिसंक्लिष्ट कर्माणुवेदने भवति। महानिद्रादिनचिन्तित व्यापार प्रसाधनी प्रायः ॥ २ ॥ चक्षुर्दर्शनावरणम्-चक्षुः सामान्यदर्शनोपयोगावरणम् ६, अचक्षुर्दर्शनावरणम्-अचक्षुः सामान्यदर्शनोपयोगावरणम् ७, अवधिदर्शनावरणम् ८, केवलदर्शनावरणञ्च ९, अत्रापि-पूर्वोक्तरीत्यैव स्वयमुदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य दर्शनावरणीयकर्मण उदयेन इन्द्रियाणां लब्ध्युपयोगावरणं प्रतिपादयति-'जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा

जिस निद्रा से सरलतापूर्वक जागा जाय वह निद्रा कहलाती है।

बडी कठिनता से जो दूर हो वह गाढी नींद निद्रानिद्रा कही जाती है।

वैठे-वैठे को आने वाली निद्रा प्रचला कहलाती हैं।

चलते-फिरते को आनेवाली निद्रा प्रचलाप्रचला कहलाती है। और-

अत्यन्त संक्लेशमय कर्म परमाणुओं का वेदन होने पर आनेवाली निद्रा स्त्यानर्द्धि कहलाती है।

इस स्त्यानर्द्धि महानिद्रा में दिन मे सोचे हुए कार्य प्रायः कर डाले जाते हैं।

(६) चक्षुदर्शनावरण-चक्षुदर्शन अर्थात् नेत्र के द्वारा होने वाले सामान्य उपयोग को आवृत्त करना।

(७) अचक्षु दर्शनावरण-नेत्र से भिन्न अन्य इन्द्रियों द्वारा होने वाले सामान्य उपयोग का आवरण।

(८) अवधिदर्शनावरण-अवधिदर्शन न होना।

(९) केवल दर्शनावरण-केवलदर्शन को उत्पन्न न होने देना।

यहां भी स्वयं उदय को प्राप्त या दूसरे के द्वारा उदीरित दर्शनावरणीय कर्म के उदय से इन्द्रियों के लब्धि और उपयोग का आवरण होना प्रतिपादन करते है-

છે. કહ્યુ પણ છે-જે ઊંઘથી સરલતાપૂર્વક જાગી જવાય તે નિદ્રા કહેવાય છે. ઘણી મુશ્કેલીથી જે દૂર થાય તે ગાઢ ઊંઘ નિદ્રા-નિદ્રા કહેવાય છે. બેઠે બેઠે આવનારી ઊંઘ પ્રચલા કહેવાય છે હાલતા ચાલતા આપનારી ઊંઘ પ્રચલા પ્રચલા કહેવાય છે અને અત્યન્ત સંક્લેશમય કર્મ પરમાણુઓનું વેદન કરતા આવનારી નિદ્રા સ્ત્યાનદ્ધિ કહેવાય છે. આ સ્ત્યાનર્દ્ધિ મહાનિદ્રામાં દિવસમા વિચારેલા કાર્યપ્રાય કરી દેવાય છે (૬) ચક્ષુદર્શનાવરણ-ચક્ષુદર્શન અર્થાત્ નેત્રદ્વારા થનારા સામાન્ય ઉપયોગને આવૃત્ત કરવો (૭) અચક્ષુદર્શનાવરણ-નેત્રથી ભિન્ન અન્ય ઇન્દ્રિયો દ્વારા થનારા સામાન્ય ઉપયોગનુ આવરણ (૮) અવધિ દર્શનાવરણ-અવધિ દર્શન ન થવુ (૯) કેવલ દર્શનાવરણ-કેવલ દર્શનને ઉત્પન્ન ન થવા દેવુ.

અહી પણ સ્વય ઉદયને પ્રાપ્ત અગર બીજાના દ્વારા ઉદીરિત દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી ઇન્દ્રિયોની લબ્ધિ અને ઉપયોગનુ આવરણ થવુ પ્રતિપાદન કરે છે-બીજાનાથી

वीसमा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसिं वा उदएणं पासियव्वं वा ण पासइ' यं वेदयते परेण क्षिप्तं काष्ठलोष्टखड्गादि स्वरूपं पुद्गलं वा तेन अभिघातजनन समर्थेन दर्शन-परिणत्युपहननात्, बहून् पुद्गलान् वा काष्ठादिस्वरूपान् परेण क्षिप्तान यान् वेदयते तैर-भिघातजनन समर्थैर्दर्शन परिणत्युपघातात्, यं वा पुदगलपरिणामं भक्षिताहार परिणाम स्वरूपं पानीयरसादिकं बहुदुःखजनकं वेदयते तेन वा दर्शनपरिणत्युपहनन त्, एवं विस्र-सया-स्वभावेन वा शीतोष्णातपादिरूपो यः पुद्गलानां परिणामस्तं यदा वेदयते तदा तेन इन्द्रियोपघातजनन द्वारा दर्शनपरिणत्युपहननाद् द्रष्टव्यमपि ऐन्द्रियकमपि सद्वस्तु न पश्यति दर्शनपरिणतेरुपहतत्वात्, अयं तावत् सापेक्षो दर्शनावरणीयकर्मोदयः प्रति-पादितः, अथ निरपेक्षं दर्शनावरणीय कर्म पुदगलोदयं प्रतिपादयति 'तेसिं वा उदएणं'

दूसरे के द्वारा क्षिप्त काष्ठ लोष्ट—खड्ग आदि पुद्गल के द्वारा जो कि आघात उत्पन्न करने में समर्थ होता है, उससे दर्शनपरिणाम का उपघात होना है ।

इसी प्रकार दूसरे के द्वारा क्षिप्त बहुत से काष्ठ आदि पुद्गलो को, जो आघात उत्पन्न करने में समर्थ होते हैं, उनसे दर्शनपरिणाम का उपघात होता है । जीव उनका वेदन करता हैं। तथा जो भक्षित पानी या रसादि आहार पुद्गलों का परिणाम बहुत दुःखजनक प्रतीत होता है, उससे भी दर्शन परिणाम का प्रतिघात होता है ।

इसी प्रकार स्वभाव से पुद्गलों का जो शीत, उष्ण, आतप, आदि रूप पुद्गल परिणाम है, उसको जब वेदन किया जाता है, तब इन्द्रियोंमें उपघात उत्पन्न होने से दर्शनपरिणति का भी उपघात होता है। इस कारण जीव द्रष्टव्य अर्थात् देखने योग्य इन्द्रियगोचर वस्तु को भी नहीं देखता है । यह सापेक्ष दर्शनावरणीय कर्म का उदय प्रतिपादन किया गया है ।

अब निरपेक्ष दर्शनावरणीय के उदय का प्ररूपण करते हैं । विपाकप्राप्त दर्शना-

---

કે કેલ લાકડું, ઢેફું, ખડ્ગ આદિ પુદ્ગલ દ્વારા આઘાત ઉત્પન્ન કરવામા સમર્થ થાય છે તેનાથી દર્શનાવરણીયનો ઉપઘાત થાય છે

એ જ પ્રકારે બીજાના દ્વારા ક્ષિપ્તકાષ્ઠ આદિ પુદ્ગલોને જે આઘાત કરવામા સમર્થ થાય છે. તેમનાથી દર્શન પરિણામનો ઉપઘાત થાય છે જીવ તેમનુ વેદન કરે છે જે ભક્ષિત પાણી રસાદિ આહાર પુદ્ગલોના પરિણામ ઘણુ દુઃખજનક પ્રતીત થાય છે તેનાથી પણ દર્શન પરિણામનો પ્રતિઘાત થાય છે

એ પ્રકારે સ્વભાવથી પુદ્ગલોના જે શીતઉષ્ણ આતપ આદિરૂપ પુદ્ગલ પરિણામ છે, તેમને જ્યારે વેદન કરાય છે, ત્યારે ઇન્દ્રિયોમા ઉપઘાત ઉત્પન્ન થવાથી દર્શન પરિણતિનો પણ ઉપઘાત થાય છે

એ કારણે જીવ દ્રષ્ટવ્ય અર્થાત્ જોવા યોગ્ય ઇન્દ્રિય ગોચર વસ્તુને પણ નથી દેખતો, આ સાપેક્ષ દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદય પ્રતિપાદન કરાયા છે

હવે નિરપેક્ષ દર્શનાવરણના ઉદયનુ પ્રરૂપણ કરે છે—

तेषां वा विपाकप्राप्तानां दर्शनावरणीयकर्मपुद्‌गलानामुदयेन द्रष्टव्यमपि सद्वस्तु न पश्यति 'पासेउकामे वि ण पासइ' द्रष्टुकामोऽपि–दर्शनपरिणामेन परिणन्तु मिच्छन्नपि दर्शनपरिणत्युपघातान्न पश्यति 'पासित्ता वि ण पासइ' दृष्ट्वापि पूर्वं तेषामेव दर्शनावरणीयकर्मपुद्‌गलानामुदयेन पश्चान्नपश्यति 'उच्छन्नदंसणी या वि भवइ दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं' उच्छन्नदर्शनी–प्रच्छन्नदर्शनी–उच्छन्नं–प्रच्छन्नश्चतद्दर्शनम् उच्छन्नदर्शनम्–तिरोहितदर्शनमित्यर्थः, तद अस्ति अस्येति उच्छन्नदर्शनी चापि भवति दर्शनावरणीयस्य कर्मण उदयेन तिरोहितदर्शनी चापि भवतीति भावः, यावच्छक्तिप्रच्छादितदर्शन्यपि भवतीत्यर्थः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह–'एस णं गोयमा! दरिसणावरणिज्जे कम्मे' हे गौतम! एतत् खलु पूर्वोपदर्शितं दर्शनावरणीयं कर्म प्रज्ञप्तम्, 'एस णं गोयमा! दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प णवविहे अणुभावे पण्णत्ते' हे गौतम! एष खलु दर्शनावरणीयस्य कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत्–स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्वर्तितस्य जीवेन परिणमितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिं प्राप्य स्थितिं प्राप्य भवं प्राप्य पुद्‌गलं प्राप्य पुद्‌गलपरिणामं प्राप्य नवविधोऽनुभावः प्रज्ञप्त इति फलितम् ॥सू. ५॥

वरणीय कर्म पुद्‌गलों के उदय से द्रष्टव्य वस्तु भी दृष्टिगोचर नहीं होती। दर्शन की इच्छा होने पर भी जीव दर्शन परिणाम के उपघात के कारण देख नहीं सकता 'पहले देख कर भी दर्शनावरणीय कर्म के उदय के कारण बाद में नहीं देखता है। दर्शनावरणीय कर्म के उदय से दर्शनगुण तिरोहित हो जाता है।

अब प्रकृत विषय का उपसंहार करते है–

हे गौतम! जीव के द्वारा बद्ध, स्पृष्ट, बद्ध स्पर्श स्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आपाक प्राप्त, विपाक प्राप्त, फल प्राप्त उदय प्राप्त, जीव द्वारा कृत, जीव द्वारा निर्वर्तित, जीव द्वारा परिणत, स्वयं उदय को प्राप्त दूसरे के द्वारा उदीरित अथवा दोनों द्वारा उदीर्यमाण, दर्शनावरणीय कर्म का यह गति, स्थिति, भव, पुद्‌गल एवं

વિપાકપ્રાપ્ત દર્શનાવરણીય કર્મપુદ્‌ગલોના ઉદયથી દ્રષ્ટવ્ય વસ્તુ પણ દૃષ્ટિગોચર નથી થતી દર્શનની ઇચ્છા થવા છતા જીવ દર્શન પરિણામના ઉપઘાતને કારણે દેખી નથી શકતો પહેલા જોઇને પણ દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયને કારણે પછીથી નથી દેખી શકતો દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી દર્શનગુણ તિરોહિત થઇ જાય છે

હવે પ્રકૃત વિષયનો ઉપસંહાર કરે છે—

હે ગૌતમ! જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધસ્પર્શ સ્પૃષ્ટ, સચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાકપ્રાપ્ત, ફલપ્રાપ્ત, ઉદયપ્રાપ્ત, જીવદ્વારા કૃત, જીવદ્વારા નિર્વર્તિત, જીવદ્વારા પરિણત, સ્વયં ઉદયને પ્રાપ્ત, બીજા દ્વારા ઉદીરિત અથવા બન્ને દ્વારા ઉદીર્યમાણ દર્શનાવરણીય

सातावेदनीयादि कर्मानुभाव वक्तव्यता

मूलम्—"सायावेयणिज्जस्स णं भंते! कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प कइविहे अणुभावे पण्णत्ते ? गोयमा ! सायावेयणिज्जस्स णं कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा—मणुण्णा सद्दा १ मणुण्णा रूवा २ मणुण्णा गंधा ३ मणुण्णा रसा ४ मणुण्णा फासा ५ मणो सुहया ६ वय सुहया ७ काय सुहया ८, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं, तेसिं वा उदएणं सातावेदणिज्जं कम्मं वेदेइ, एस णं गोयमा ! सायावेदणिज्जे कम्मे. एसणं गोएमा! सायावेयणिज्जस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते. असावेयणिस्स णं भंते ! कम्मस्स जोवे णं तहेवपुच्छा, उत्तरं च. णवरं अमणुण्णा सद्दा जाव कायदुहया, एस णं गोयमा ! असायावेयणिज्जे कम्मे, एस णं गोयमा! असायावेयणिज्जस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते, मोहणिज्जस्स णं भंते! कम्मस्स जोवेणं बद्धस्स जाव कइविहे अणुभावे पण्णत्ते? गोयमा! मोहणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा-सम्मत्तवेयणिज्जे मिच्छत्तवेयणिज्जे सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जे कसायवेयणिज्जे नो कसायवेयणिज्जे, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसिं वा उदएणं मोहणिज्जं कम्मं वेएइ वा, एसणं गोयमा ! मोहणिज्जस्स कम्मस्स जाव पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते, आउस्स णं भंते! कम्मस्स जीवे णं तहेवपुच्छा, गोयमा! आउयस्सणं कम्मस्स जोवेणं बद्धस्स जीव चउविहे अणुभावे पण्णत्ते. तं जहा—नेरइयाउए मणुयाउए देवाउए जं-वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गलेवा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं

पुद्गल परिणाम को प्राप्त करके नौ प्रकार का अनुभाव कहा है ॥ सू. ५ ॥

કર્મની આ ગતિ, સ્થિતિ, ભવ, પુદ્ગલ તેમજ પુદ્ગલ પરિણામને પ્રાપ્ત કરીને નવ પ્રકારનો અનુભાવ કહ્યો છે સૂ ॥૫॥

तेषां वा विपाकप्राप्तानां दर्शनावरणीयकर्मपुद्गलानामुदयेन द्रष्टव्यमपि सद्वस्तु न पश्यति 'पासेउकामे वि ण पासइ' द्रष्टुकामोऽपि-दर्शनपरिणामेन परिणन्तु मिच्छन्नपि दर्शनपरिणत्युपघातान्न पश्यति 'पासित्ता वि ण पासइ' दृष्ट्वापि पूर्वं तेषामेव दर्शनावरणीयकर्मपुद्गलानामुदयेन पश्चान्नपश्यति 'उच्छन्नदंसणी या वि भवइ दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं' उच्छन्नदर्शनी-प्रच्छन्नदर्शनी-उच्छन्नं-प्रच्छन्नश्च तद्दर्शनम् उच्छन्नदर्शनम्-तिरोहितदर्शनमित्यर्थः, तद् अस्ति अस्येति उच्छन्नदर्शनी चापि भवति दर्शनावरणीयस्य कर्मण उदयेन तिरोहितदर्शनी चापि भवतीति भावः, यावच्छक्तिप्रच्छादितदर्शन्यपि भवतीत्यर्थः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह--'एस णं गोयमा! दरिसणावरणिज्जे कम्मे' हे गौतम! एतत् खलु पूर्वोपदर्शितं दर्शनावरणीयं कर्म प्रज्ञप्तम्, 'एस णं गोयमा! दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प णवविहे अणुभावे पण्णत्ते' हे गौतम! एष खलु दर्शनावरणीयस्य कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत्-स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्वर्तितस्य जीवेन परिणमितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिं प्राप्य स्थितिं प्राप्य भवं प्राप्य पुद्गलं प्राप्य पुद्गलपरिणामं प्राप्य नवविधोऽनुभावः प्रज्ञप्त इति फलितम् ॥सू. ५॥

वरणीय कर्म पुद्गलों के उदय से द्रष्टव्य वस्तु भी दृष्टिगोचर नहीं होती । दर्शन की इच्छा होने पर भी जीव दर्शन परिणाम के उपघात के कारण देख नहीं सकता 'पहले देख कर भी दर्शनावरणीय कर्म के उदय के कारण बाद में नहीं देखता है। दर्शनावरणीय कर्म के उदय से दर्शनगुण तिरोहित हो जाता है ।

अब प्रकृत विषय का उपसंहार करते है-

हे गौतम ! जीव के द्वारा बद्ध, स्पृष्ट, बद्ध स्पर्श स्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आपाक प्राप्त, विपाक प्राप्त, फल प्राप्त उदय प्राप्त, जीव द्वारा कृत, जीव द्वारा निर्वर्तित, जीव द्वारा परिणत, स्वयं उदय को प्राप्त दूसरे के द्वारा उदीरित अथवा दोनों द्वारा उदीर्यमाण, दर्शनावरणीय कर्म का यह गति, स्थिति, भव, पुद्गल एव

વિપાકપ્રાપ્ત દર્શનાવરણીય કર્મ પુદ્ગલોના ઉદયથી દ્રષ્ટવ્ય વસ્તુ પણ દૃષ્ટિગોચર નથી થતી દર્શનની ઇચ્છા થવા છતાં જીવ દર્શન પરિણામના ઉપઘાતને કારણે દેખી નથી શકતો. પહેલા જોઈને પણ દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયને કારણે પછીથી નથી દેખી શકતો. દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી દર્શનગુણ તિરોહિત થઇ જાય છે

હવે પ્રકૃત વિષયનો ઉપસંહાર કરે છે—

હે ગૌતમ ! જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધસ્પર્શ સ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાકપ્રાપ્ત, ફલપ્રાપ્ત, ઉદયપ્રાપ્ત, જીવદ્વારા કૃત, જીવદ્વારા નિર્વર્તિત, જીવદ્વારા પરિણત, સ્વયં ઉદયને પ્રાપ્ત, બીજા દ્વારા ઉદીરિત અથવા બન્ને દ્વારા ઉદીર્યમાણ દર્શનાવરણીય

सातावेदनीयादि कर्मानुभाव वक्तव्यता

मूलम्—"सायावेयणिज्जस्स णं भंते! कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प कइविहे अणुभावे पण्णत्ते? गोयमा! सायावेयणिज्जस्स णं कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा—मणुण्णा सद्दा १ मणुण्णा रूवा २ मणुण्णा गंधा ३ मणुण्णा रसा ४ मणुण्णा फासा ५ मणो सुहया ६ वय सुहया ७ काय सुहया ८, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं, तेसिं वा उदएणं सातावेदणिज्जं कम्मं वेदेइ, एस णं गोयमा! सायावेदणिज्जे कम्मे, एसणं गोएमा! सायावेयणिज्जस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते, असावेयणिज्जस्स णं भंते! कम्मस्स जीवे णं तहेवपुच्छा, उत्तरं च. णवरं अमणुण्णा सद्दा जाव कायदुहया, एस णं गोयमा! असायावेयणिज्जे कम्मे, एस णं गोयमा! असायावेयणिज्जस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते, मोहणिज्जस्स णं भंते! कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव कइविहे अणुभावे पण्णत्ते? गोयमा! मोहणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा—सम्मत्तवेयणिज्जे मिच्छत्तवेयणिज्जे सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जे कसायवेयणिज्जे नो कसायवेयणिज्जे, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसिं वा उदएणं मोहणिज्जं कम्मं वेएइ वा, एसणं गोयमा! मोहणिंज्जस्स कम्मस्स जाव पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते, आउस्स णं भंते! कम्मस्स जीवे णं तहेवपुच्छा, गोयमा! आउयस्सणं कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जीव चउविहे अणुभावे पण्णत्ते. तं जहा—नेरइयाउए मणुयाउए देवाउए जं-वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गलेवा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं

पुद्‌गल परिणाम को प्राप्त करके नौ प्रकार का अनुभाव कहा है॥ सू. ५॥

કર્મની આ ગતિ, સ્થિતિ, ભવ, પુદ્‌ગલ તેમજ પુદ્‌ગલ પરિણામને પ્રાપ્ત કરીને નવ પ્રકારનો અનુભાવ કહ્યો છે સૂ. ॥૫॥

परिणामं, तेसिं वा उदएणं आउयं कम्मं वेदेइ वा, एसणं गोयमा! आउए कम्मे, एस णं गोयमा ! आउकम्मस्स जाव चउव्विहे अणुभावे पण्णत्ते, सुहणामस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं पुच्छा. गोयमा ! सुहणामस्स णं कम्मस्स जीवेणं चउद्दसविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा–इट्ठा सद्दा १ इट्ठा रूवा २ इट्ठा गंधा ३ इट्ठा रसा ४ इट्ठा फासा ५ इट्ठा गई ६ इट्ठा ठिई ७ इट्ठे लावण्णे ८ इट्ठो जसो कित्ती ९ इट्ठे उट्ठाणकम्मबलवीरिय-पुरिसकारपरक्कमे १० इट्ठस्सरया ११ कंतस्सरया १२ पियस्सरया १३ मणुण्णस्सरया १४ जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गला णं परिणामं तेसिं वा उदए णं सुभणामं कम्मं वेएइ, एस णं गोयमा ! सुहणामकम्मे, एस णं गोयमा ! सुहणामस्स कम्मस्स जाव चउद्दसविहे अणुभावे पण्णत्ते, दुहनामस्स णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! एवं चेव, णवरं अणिट्ठा सद्दा जाव हीणस्सरया, दीणस्सरया, अकंतस्सरया, जं वेदेइ सेसं तं चेव जाव चउद्दसविहे अणुभावे पण्णत्ते, उच्चागोयस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं पुच्छा, गोयमा ! उच्चागोयस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा–जाइ विसिट्ठया १ कुलविसिट्ठया २ बलविसिट्ठया ३ रूवविसिट्ठया ४ तव-विसिट्ठया ५ सुयविसिट्ठया ६ लाभविसिट्ठया ७ इस्सरियविसिट्ठया ८, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसि वा उदएणं जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते, णोया गोयस्स णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! एवं चेव, णवरं जाइ विहीणया जाव इस्सरियविहीणया, जं वेदेइ पुग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसि वा उदएणं जाव अट्ठविहे अणु-भावे पण्णत्ते, अंतराइयस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं पुच्छा, गोयमा ! अंतराइयस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते. तं जहा–दाणंतराए, लाभंतराए, भोगतराय, उवभोगंतराए, वीरियं-

तराए, जं वेदेइ पोग्गलं जाव वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसिं वा उदएणं अंतराइयं कम्मं वेदेइ, एस णं गोयमा ! अंतराइए कम्मे, एस णं गोयमा ! जाव पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते। इति पण्णवणाए तेवीसइतमस्स पयस्स पढमो उद्देसो" ॥२३-१॥ सू.६ ॥

छाया—सातावेदनीयस्य खलु भदन्त ! कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत् पुद्गलपरिणामं प्राप्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! सातावेदनीयस्य खलु कर्मणोजीवेन बद्धस्य यावद् अष्टविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, तद्यथा मनोज्ञाः शब्दाः १, मनोज्ञानि रूपाणि २, मनोज्ञा गन्धाः ३, मनोज्ञा रसाः ४, मनोज्ञाः स्पर्शाः ५, मनःसुखता ६, वचःसुखता ७, कायसुखता ८, यं वेदयते पुद्गलं वा, पुद्गलान् वा पुद्गलपरिणामं वा विस्रसया वा पुद्गलानां परिणामं, तेषां वा उदयेन सातावेनीयं कर्म वेदयते, एतत्

सातावेदनीयकर्म का अनुभाव

शब्दार्थ :- (सायावेणिज्जयस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवे णं बद्धस्स) जीव के द्वारा बांधे हुए सातावेदनीय कर्म का (जाव) यावत् (पोग्गलपरिणामं पप्प) पुद्गल परिणाम को प्राप्त करके (कइविहे) कितने प्रकार का (अणुभावे) अनुभाव (पण्णत्ते) कहा है ? (गोयमा ! सायावेयणिज्जस्स णं कम्मस्स जीवे णं बद्धस्स) हे गौतम ! जीव द्वारा बद्ध साता वेदनीय कर्म का (जाव) यावत् (अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते) आठ प्रकार का अनुभाव कहा है।

(तं जहा) वह इस प्रकार (मणुण्णा सद्दा) मनोज्ञ शब्द (मणुण्णा रूवा) मनोज्ञ रूप (मणुण्णा गंधा) मनोज्ञ गंध (मणुण्णा रसा) मनोज्ञ रस (मणुण्णा फासा) मनोज्ञ स्पर्श (मणोसुहया) मनकासुख (वयसुहया) वचन का सुख (कायसुहया) काय का सुख (जं) जिसको (वेदेइ) वेदता है (पोग्गलं वा) पुद्गल को (पोग्गले वा) या पुद्गलों को (पोग्गलपरिणामं वा) या पुद्गलों के परिणमन को (वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं)

સાતા વેદનીય કર્મનો અનુભાવ

શબ્દાર્થ :-(सायावेयणिज्जयस्स ण भंते ! कम्मस्स जीवेण बध्धस्स) જીવદ્વારા બાંધેલા સાતા-વેદનીય કર્મના (जाव) યાવત્ (पोग्गलपरिणामं पप्प) પુદ્ગલ પરિણામને પ્રાપ્ત કરીને (कइविहे) કેટલા પ્રકારના (अणुभावे) અનુભાવ (पण्णत्ते) કહ્યા છે ? (गोयमा ! सायावेयणिज्जस्स ण कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स) હે ગૌતમ ! જીવદ્વારા બદ્ધસાતા વેદનીય કર્મના (जाव) યાવત્ (अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते) આઠ પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે (त जहा) તે આ પ્રકારે (मणुण्णा सद्दा) મનોહર શબ્દ (मणुण्णा रूवा) મનોહર રૂપ (मणुण्णा गधा) મનોહર ગંધ (मणुण्णा रसा) મનોહર રસ (मणुण्णा फासा) મનોજ્ઞસ્પર્શ (मणोसुहया) મનનુ સુખ (वयसुहया) વચનનુ સુખ (कायसुहया) કાયનુ સુખ

(ज) જેને (वेदेइ) વેદે છે (पोग्गल वा) પુદ્ગલને (पोग्गले वा) અગર પુદ્ગલોને (पोग्गल-परिणामं वा) અગર પુદ્ગલોના પરિણમનને (वीससा वा पोग्गलाण परिणाम) સ્વભાવથી પુદ્ગલોના

खलु गौतम ! सातावेदनीयं कर्म, एष खलु गौतम ! सातावेदनीयस्य यावद् अष्टविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, असातावेदनीयस्य खलु भदन्त ! कर्मणो जीवेन तथैव पृच्छा, उत्तरञ्च, नवरम्–अमनोज्ञाः शब्दाः, यावत् कायदुःखता, एतत् खलु गौतम ! असातावेदनीयं कर्म, एष खलु गौतम ! असातावेदनीयस्य यावद् अष्टविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, मोहनीयस्य खलु भदन्त ! कर्मणोजीवेन बद्धस्य यावत् कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! मोहनीयस्य कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत् पञ्चविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-

स्वभाव से पुद्गलों के परिणाम को। (तेसिं वा उदएणं) उनके उदय से (सायावेयणिज्जं कम्मं वेएइ) सातावेदनीय कर्म को वेदता है (एसणं गोयमा! सायावेयणिज्जे कम्मे) हे गौतम ! यह सातावेदनीय कर्म है (एसणं गोयमा !) हे गौतम ! यह (सायावेयणिज्जस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते !' सातावेदनीय का यावत् आठ प्रकार का अनुभाव कहा गया है।

(असायावेंयाणिज्जस्स णं भंते! कम्मस्स) हे भगवन् ! असातावेदनीय कर्म का (जीवेंणं) जीव के द्वारा (तहेव पुच्छा ?) उसी प्रकार–पूर्ववत् प्रश्न (उत्तरं च) और उत्तर (णवरं) विशेष (अमणुण्णा सद्दा) अमनोज्ञ शब्द (जाव कायदुहया) यावत् काय का दुःख (एस णं गोयमा! असायावेयणिज्जे कम्मे) हे गौतम! यह असातावेंदनीय कर्म है (एसणं गोयमा! असायावेंयणिज्जस्स जाव अट्ठविहे अणुभावें पण्णत्ते) हे गौतम! यह असातावेंदनीय कर्म का यावत् आठ प्रकार का अनुभाव है।

(मोहणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेंणं बद्धस्स) हे भगवन् ! जीव के द्वारा बांधे हुए मोहनीय कर्म का (जाव) यावत् (कइविहे अणुभावें पण्णत्ते ?) कितने प्रकार का अनुभाव कहा हैं ? (गोयमा ! मोहणिज्जस्स कम्मस्य जीवेंणं बद्धस्स) जीव के द्वारा

પરિણામને (तेसिं वा उदयेन) તેમના ઉદયથી (सायावेयनिज्ज कम्म वेएइ) સાતાવેદનીય કર્મને વેદે (છે एस ण गोयमा ! साया वेयणिज्जे कम्मे) હે ગૌતમ ! આ સાતાવેદનીય કર્મ છે (एसण गोयमा) હે ગૌતમ ! આ (सायावेयणिज्जस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते) સાતાવેદનીયના યાવત્ આઠ પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે

(असायावेयणिज्जस्स ण भंते ! कम्मस्स) હે ભગવન્ ! અસાતાવેદનીય કર્મના (जीवेण) જીવના દ્વારા (तहेव पुच्छा ?) એ જ પ્રકારે પૂર્વવત્ પ્રશ્ન (उत्तर च) અને ઉત્તર (णवरं) વિશેષ (अमणुण्णासद्दा) અમનોજ્ઞ શબ્દ (जाव कायदुहया) યાવત્ કાયનુ દુઃખ (एस णं गोयमा ! असाया वेयणिज्जे कम्मे) હે ગૌતમ ! આ અસાતાવેદનીય કર્મ છે (एस ण गोयमा ! असायावेयणिज्जस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! આ અસાતાવેદનીય કર્મના યાવત્ આઠ પ્રકારના અનુભાવ છે

(मोहणिज्जस्स ण भंते ! कम्मस्स जीवेण बद्धस्स) હે ભગવન્ ! જીવના દ્વારા બાંધેલા મોહનીય કર્મના (जाव) યાવત્ (कइविहे अणुभावे पण्णत्ते ?) કેટલા પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે ? (गोयमा ! मोहणिज्जस्स कम्मस्स जीवेण बद्धस्स) જીવના દ્વારા બાંધેલા મોહનીય કર્મના (जाव)

सम्यक्त्ववेदनीयम्, मिथ्यात्ववेदनीयम्, सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयम्, कषायवेदनीयं नो कषायवेदनीयम्, यं वेदयते पुद्गलं वा, पुद्गलवान् वा, पुद्गल परिणामं वा विस्रसया वा पुद्गलानां परिणामं, तेषां वा उदयेन मोहनीयं कर्म वेदयते वा, एष खलु:गौतम! मोहनीयस्य कर्मणो यावत् पञ्चविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, आयुषः खलु भदन्त ! कर्मणो जीवेन तथैव पृच्छा, गौतम ! आयुष्यस्य खलु कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावच्चतुर्विधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः,

बांधे हुए मोहनीय कर्म का (जाव) यावत् (पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते) पांच प्रकार का अनुभाव कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (सम्मत्तवेयणिज्जे) सम्यक्त्व वेदनीय (मिच्छत्त वेयणिज्जे) मिथ्यात्व वेदनीय (सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जे) सम्यङ् मिथ्यात्व वेदनीय (कसायवेयणिज्जे) कषाय वेदनीय (नो कसायवेयणिज्जे) नो कषाय वेदनीय ।

(जं वेंदेइ) जो वेदता है (पोग्गलं वा) पुद्गल को (पोग्गले वा) अथवा पुद्गलों को (पोग्गलपरिणामं वा) या पुद्गल परिणाम को (वीससा वा) या स्वभाव से (पोग्गलाणं परिणामं) पुद्गलों के परिणाम को। (तेसिं वा उदएणं) उनके उदय से (मोहणिज्जं कम्मं वेंदेइ वा) मोहनीय कर्म को वेदता हैं (एस णं गोयमा ! मोहणिज्जस्स कम्मस्स) हे गौतम ! यह मोहनीय कर्म का (पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते) पांच प्रकार का अनुभाव कहा है।

(आउस्स णं भंते ! कम्मस्स) हे भगवन् ! आयु कर्म का (जीवेणं) जीव द्वारा (तहेव पुच्छा) उसी प्रकार का प्रश्न (गोयमा ! आउस्स णं कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स) हे गौतम ! जीव द्वारा बांधे हुए आयु कर्म का (जाव चउव्विहे अणुभावे पण्णत्ते) यावत् चार प्रकार का अनुभाव हैं। (तं जहा) वह इस प्रकार (नेरइयाउए) नरकायु (तिरियाउए)

યાવત્ (कइविहे अणुभावे पण्णत्ते ?) કેટલા પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે ? (गोयमा ! मोहणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स) જીવના દ્વારા બાંધેલા મોહનીય કર્મના (जाव) યાવત્ (पचविहे अणुभावे पण्णत्ते) પાચ પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે (त जहा) તે આ પ્રકારે (सम्मत्तवेयणिज्जे) સમ્યકૃત્વવેદનીય (मिच्छत्तवेयणिज्जे) મિથ્યાત્વ વેદનીય (सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जे) સમ્યક્ મિથ્યાત્વ વેદનીય (कसायवेयणिज्जे) કષાય વેદનીય (नो कसायवेयणिज्जे) ના કષાય વેદનીય. (जं वेदेइ) જે વેદે છે (पोग्गल वा) પુદ્ગલને (पोग्गले वा) અથવા પુદ્ગલોને (पोग्गलपरिणाम वा) અગર પુદ્ગલ પરિણામને (वीससा वा) યા સ્વભાવથી (पोग्गलाण परिणामं) પુદ્ગલોના પરિણામોને (तेसिं वा उदएणं) તેમના ઉદયથી (मोहणिज्ज कम्मं वेदेइवा) મોહનીય કર્મને વેદે છે (एस ण गोयमा ! मोहणिज्जस्स कम्मस्स) હે ગૌતમ ! આ મોહનીય કર્મના (पचविहे अणुभावे पण्णत्ते) પાચ પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે

(आउस्स ण भंते कम्मस्स) હે ભગવન્ ! આયુકર્મના (जीवेण) જીવદ્વારા (तहेव पुच्छा) એ જ પ્રકારનો પ્રશ્ન (गोयमा ! आउयस्स ण कम्मस्स जीवेण बद्धस्स) હે ગૌતમ ! જીવદ્વારા બાંધેલા આયુકર્મના (जाव चउव्विहे अणुभावे पण्णत्ते) યાવત્ ચાર પ્રકારના અનુભાવ છે, (त जहा) તે આ પ્રકારે (नेरइयाउए) નરકાયુ (तिरियाउए) તિર્યંચાયુ (मणुयाउए) મનુષ્યાયુ (देवाउए) દેવાયુ

तद्यथा–नैरयिकायुष्यम् तिर्यगायुष्यम् मनुष्यायुष्यं देवायुष्यम्, यं वेदयते पुद्गलं वा पुद्गलान् वा पुद्गलपरिणामं वा विस्रसया वा पुद्गलानां परिणामं तेषां वा उदयेन आयुष्यं कर्म वेदयते वा, एतत् खलु गौतम ! आयुष्यं कर्म एष खलु गौतम ! आयुष्य कर्मणो यावच्चतुर्विधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, शुभनाम्नः खलु भदन्त ! कर्मणो जीवेन पृच्छा, गौतम ! शुभनाम्नः खलु कर्मणो जीवेन चतुर्दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–इष्टाः शब्दाः १, इष्टानि रूपाणि २, इष्टा गन्धाः ३, इष्टाः रसाः ४, इष्टाः स्पर्शाः ५, इष्टा गतिः ६, इष्टा स्थितिः ७, इष्टं लावण्यम् ८, इष्टा यशः कीर्तिः ९, इष्ट उत्थानकर्म

तिर्यंचायु (मणुयाउए) मनुष्यायु (देवाउए) देवायु। (जं वेदेइ) जो वेदता है (पोग्गलं वा) पुद्गल को (पोग्गले वा) या पुद्गलों को (पोग्गलपरिणामं वा) या पुद्गल परिणाम को (वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं) या स्वभाव से पुद्गलपरिणाम को। (तेसिंवा उदएणं) उनके उदय से (आउयं कम्मं वेदेइ) आयु कर्म को वेदता है (एसणं गोयमा! आउए कम्मे) हे गौतम! यह आयुष्य कर्म है (एसण गोयमा! आउकम्मस्स जाव चउव्विहे अणुभावे पण्णत्ते) हे गौतम! यह आयुकर्म का यावत् चार प्रकार का अनुभाव कहा है।

(सुहणामस्स णं भंते कम्मस्स) हे भगवन्! शुभनामकर्म का (जीवेणं) जीवद्वारा (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा! सुहणामस्स णं कम्मस्स) हे गौतम! शुभनामकर्म का (जीवेणं) जीवद्वारा (जाव) यावत् (चउद्दसविहे अणुभावे पण्णत्ते) चौदह प्रकार का अनुभाव कहा है।

(तं जहा) वह इस प्रकार (इट्ठा सद्दा) इष्टशब्द (इट्ठा रूवा) इष्टरूप (इट्ठा गंधा) इष्ट-गंध (इट्ठा रसा) इष्टरस (इट्ठा फासा) इष्टस्पर्श (इट्ठा गई) इष्ट गति (इट्ठा ठिई) इष्ट-स्थिति (इट्ठे लावण्णे) इष्टलावण्य (इट्ठा जसोकित्ती) इष्ट यशःकर्ति (इट्ठे उट्ठाण कम्म बलवीरियपुरिसक्कारपरक्कमे इष्ट उत्थान, कर्म, बल, वीर्य, पुरुषकार, पराक्रम

(जं वेदेइ पोग्गल वा) જે વેદે છે પુદ્ગલને (पोग्गले वा) અગર પુદ્ગલોને (पोग्गलपरिणाम वा) અગર પુદ્ગલ પરિણામને (वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं) અથવા સ્વભાવથી પુદ્ગલ પરિણામને (तेसि वा उदएण) તેમના ઉદયથી (आउय कम्म वेदेइ) આયુકર્મને જાણે છે (एस ण गोयमा! आउए कम्मे) હે ગૌતમ! આ આયુષ્યકર્મ છે (एसणं गोयमा! आउकम्मस्स जाव चउव्विहे अणुभावे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! આ આયુકર્મના યાવત્ ચાર પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે.

(सुहणामस्स ण भ ते कम्मस्स) હે ભગવન્! શુભનામ કર્મના (जीवेणं) જીવદ્વારા (पुच्छा) પ્રશ્ન (गोयमा! सुहणामस्सण कम्मस्स) શુભનામ કર્મના (जीवेणं) જીવદ્વારા (जाव) યાવત્ (चउद्दसविहे अणुभावे पण्णत्ते) ચૌદ પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે

(त जहा) તે આ પ્રકારે (इट्ठा सद्दा) ઈષ્ટશબ્દ (इट्ठा रुवा) ઈષ્ટરૂપ (इट्ठा ग धा) ઈષ્ટ ગ ધ (इट्ठा रसा) ઈષ્ટરસ (इट्ठा फासा) ઈષ્ટસ્પર્શ (इट्ठागई) ઈષ્ટગતિ (इट्ठा ठिई) ઈષ્ટસ્થિતિ (इट्ठे लावण्णे) ઈષ્ટલાવણ્ય (इट्ठा जसो कित्ती) ઈષ્ટ યશ કીર્તિ (इट्ठे उट्ठाणकम्मबलवीरिय पुरिसकार परक्कमे) ઈષ્ટ ઉત્થાન, કર્મ, બલ, વીર્ય, પુરૂષકાર પરાક્રમ (इट्ठस्सरया) ઈષ્ટસ્વરતા (क तस्सरया) કાન્તસ્વરતા

वलवीर्यपुरुषकारपराक्रमः १०, इष्टस्वरता ११, कान्तस्वरता १२, प्रियस्वरता १३, मनोज्ञस्वरता १४ यं वेदयते पुद्गलं वा पुद्गलान् वा पुद्गलपरिणामं वा विस्रसया वा पुद्गलानां परिणामं, तेषां वोदयेन शुभनाम कर्म वेदयते, एतत् खलु गौतम ! शुभनाम कर्म, एष खलु गौतम ! शुभनाम्नः कर्मणो यावत् चतुर्दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, दुःखनाम्नः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! एवञ्चैव, नवरम् अनिष्टाः शब्दाः, यावद् हीनस्वरता, दीनस्वरता अकान्तस्वरता, यं वेदयते शेषं शेषं-तच्चैव यावत् चतुर्दशविधः अनुभावः प्रज्ञप्तः, उच्चैर्गोत्रस्य खलु भदन्त ! कर्मणो जीवेन पृच्छा, गौतम ! उच्चैर्गो-

(इट्ठस्सरया) इष्ट स्वरता (कंतस्सरया) कान्तस्वरता (पियस्सरया) प्रियस्वरा (मणुण्णस्सरया) मनोज्ञ स्वरता ।

(जं वेएइ पोग्गलं वा) जिस पुद्गल को वेदता हैं (पोग्गले वा) पुदगलों को (पोग्गलपरिणामं वा) या पुदगल परिणाम को (वीससा वा) स्वभाव से (पोग्गलाणं परिणामं) पुद्गलों के परिणाम को । (तेसिं वा उदएणं) उनके उदय से (सुभनामं कम्मं) शुभनामकर्म को (वेएइ) वेदता है (एसणं गोयमा ! सुहनामकम्मे) हे गौतम ! यह शुभनाम कर्म हैं (एस णं गोयमा ! सुहनामस्स कम्मस्स जाव चउद्दसविहे अणुभावे पण्णत्ते) हे गौतम ! यह शुभनाम कर्म का यावत् चौदह प्रकार का अनुभाव कहा हैं ।

(दुहनामस्स णं भंते! पुच्छा!) हे भगवन् ! अशुभ नामकर्म के अनुभाव संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! एवंचेव) हे गौतम ! इसी प्रकार (णवरं) विशेष (अणिट्ठा सद्दा) अनिष्टशब्द (जाव) यावत् (हीणस्सरया) हीनस्वरता (दीणस्सरया) दीनस्वरता (अकंतस्सरया) अकान्तस्वरता (जं) जो (वेदेइ) वेदता हैं (सेसं तं चेव) शेष वही (जाव) यावत् (चउद्दसविहे अणभावे पण्णत्ते) चौदह प्रकार का अनुभाव कहा है ।

(उच्चागोयस्स णं भंते! कम्मस्स) हे भगवन् ! उच्चगोत्र कर्म का (जीवेणं)

(पियस्सरया) પ્રિયસ્વરતા (मणुण्णस्सरया) મનોજ્ઞસ્વરતા

(जं वेएइ पोग्गल वा) જે પુદ્ગલને વેદે છે (पोग्गले वा) પુદ્ગલોને (पोग्गल परिणामं वा) અગર પુદ્ગલ પરિણામને (वीससा वा) સ્વભાવથી (पोग्गलाण परिणाम) પુદ્ગલોના પરિણામને

(तेसिं वा उदएणं) તેમના ઉદયથી (सुभणाम कम्म) શુભનામ કર્મને (वेएइ) વેદે છે (एस णं गोयमा ! सुहनामकम्मे) હે ગૌતમ ! આ શુભનામ કર્મ છે (एसणं गोयमा ! सुहणामस्स कम्मस्स जाव चउद्दसविहे अनुभावे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! આ શુભનામ કર્મના યાવત્ ચૌદ પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે.

(दुहनामस्स णं भंते ! पुच्छा) હે ભગવન્ ! અશુભનામ કર્મના અનુભાવ સમ્બન્ધી પૃચ્છા ! (गोयमा ! एवचेव) હે ગૌતમ ! એ જ પ્રકારે (णवरं) વિશેષ (अणिट्ठा सद्दा) અનિષ્ટશબ્દ (जाव) યાવત્ (हीणस्सरया) હીનસ્વરતા (दीणस्सरया) દીનસ્વરતા (अकंतस्सरया) અકાન્ત સ્વરતા (जं) જે (वेदेइ) વેદે છે (सेसं तं चेव) શેષ તેમ જ છે (जाव) યાવત્ (चउद्दसविहे अणुभावे पण्णत्ते) ચૌદ પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે (उच्चागोयस्स णं भंते ! कम्मस्स) હે ભગવન્ ! ઉચ્ચ ગોત્ર કર્મના

त्रस्य कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावद् अष्टविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः तद्यथा—जातिविशिष्टता १, कुलविशिष्टता २, बलविशिष्टता ३, रूपविशिष्टता ४, तपोविशिष्टता ५, श्रुतविशिष्टता ६, लाभविशिष्टता ७, ऐश्वर्यविशिष्टता ८, यं वेदयते पुद्गलं वा पुद्गलान् वा पुद्गलपरिणामं वा विस्रसया वा पुद्गलानां परिणामं तेषां वा उदयेन यावद् अष्टविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, नीचैर्गोत्रस्य खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! एवञ्चैव, नवरं जाति विहीनता यावद् ऐश्वर्यविहीनता, यं वेदयते पुद्गलं वा, पुद्गलान् वा पुद्गलपरिणामं वा विस्र-

जीव द्वारा (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा ! उच्चागोयस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स) जीव के द्वारा बद्ध उच्चगोत्र कर्म का (जाव) यावत् (अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते) आठ प्रकार का अनुभाव कहा है।

(तं जहा) वह इस प्रकार (जाइविसिट्ठया) जाति की विशिष्टता (कुलविसिट्ठया) कुल की विशिष्टता (बल विसिट्ठया) बल की विशिष्टता (रूव विसिट्ठया) रूप की विशिष्टता (तव विसिट्ठया) तप की विशिष्टता (सुयविसिट्ठया) श्रुतकी विशिष्ठता (लाभविसिट्ठया) लाभ की विशिष्ठता (इस्सरिय विसिट्ठया) ऐश्वर्य की विशिष्टता।

(जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा) जिस पुद्गल का, पुद्गलों को या पुद्गलपरिणाम को वेदता है। (वीससा वा) अथवा स्वभाव से (पोग्गलाण परिणामं) पुद्गलों के परिणाम को। (तेसिं वा उदएणं) उनके उदय से (जाव) यावत् (अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते) आठ प्रकार का अनुभाव कहा है।

(णीया गोयस्स णं भंते !) हे भगवन् ! नीच गोत्र के विषय में (पुच्छा) पृच्छा—प्रश्न है (गोयमा ! एवं चेव) हे गौतम ! इसी प्रकार (णवरं) विशेष (जाइविहीणया) जाति की हीनता (जाव इस्सरियविहीणया) यावत् ऐश्वर्य की विहीनता !

(जं वेदेइ पुग्गल वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा) जो वेदता हैं, पुद्गलकों,

(जीवेण જીવદ્વારા (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा ! उच्चागोयस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स) જીવદ્વારા બદ્ધ ઉચ્ચગોત્રકર્મના (जाव) યાવત્ (अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते) આઠ પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે

(त जहा) તે આ પ્રકારે (जाइविसिट्ठया) જાતિની વિશિષ્ટતા (कुलविसिट्ठया) કુલની વિશિષ્ટતા (बलविसिट्ठया) બળની વિશિષ્ટતા (रूवविसिट्ठया) રૂપની વિશિષ્ટતા (तवविसिट्ठया) તપ વિશિષ્ટતા (सुय विसिट्ठया) શ્રુતની વિશિષ્ટતા (लाभ विसिट्ठया) લાભ વિશિષ્ટતા (इस्सरिय विसिट्ठया) ઐશ્વર્યની વિશિષ્ટતા

(जं वेदेइ पोग्गल वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणाम वा) જે પુદ્ગલને પુદ્ગલોને યા પુદ્ગલ પરિણામોને વેદે છે (वीससावा) અથવા સ્વભાવથી (पोग्गलाण परिणाम) પુદ્ગલોના પરિણામને

(तेसि वा उदएण) તેમના ઉદયથી (जाव) યાવત્ (अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते) આઠ પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે

(णीयागोयस्स ण भंते !) હે ભગવન્ ! નીચ ગોત્રની (पुच्छा) પૃચ્છા (गोयमा ! एव चेव) હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે (णवर) વિશેષ (जाइविहीणया) જાતિની હીનતા (जाव इस्सरिय विहीणया)

सया वा पुद्गलानां परिणामं तेषां वा उदयेन यावत् अष्टविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, अन्तरायस्य खलु भदन्त ! कर्मणो जीवेन पृच्छा ? गौतम ! अन्तरायस्य कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत् पञ्चविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, तद्यथा दानान्तरायः, लाभान्तरायः, भोगान्तरायः, उपभोगान्तरायः, वीर्यान्तरायः, यं वेदयते पुद्गलं यावत् विस्रसया वा पुद्गलानां परिणाम तेषां वा उदयेन अन्तरायं कर्म वेदयते, एतत् खलु गौतम ! अन्तरायं कर्म, एष खलु गौतम ! यावत् पञ्चविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ! प्रज्ञापनायां त्रयोविंशतितमस्य पदस्य प्रथमोद्देशकः ॥ २३—१ ॥ सू ६ ॥

पुद्गलों को अथवा पुद्गल परिणाम को (वीससा वा) या स्वभाव से (पोग्गलाणं परिणामं) पुद्गलों के परिणाम को। (तेसिं वा उदएणं) उनके उदय से (जाव) यावत् (अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते) आठ प्रकार का अनुभाव कहा है !

(अंतराइयस्स णं भंते! कम्मस्स) हे भगवन्! अन्तराय कर्म का (जीवेणं) जीव द्वारा (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा ! अंतराइयस्स कम्मस्स) हे गौतम ! अन्तराय कर्म का (जीवेणं बद्धस्स) जीव के द्वारा बांधे हुए का (जाव) यावत् (पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते) पांच प्रकार का अनुभाव कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (दाणंतराए) दान में विघ्न (लाभंतराए) लाभ में विघ्न (भोगंतराए) भोग में विघ्न (उवभोगंतराए) उपभोग में विघ्न (वीरियंतराए) वीर्य में विघ्न। (जं वेदेइ पोग्गलं) जिस पुद्गल को वेदता है (जाव) यावत् (वीससा वा) अथवा स्वभाव से (पोग्गलाणं परिणामं) पुद्गलों के परिणाम को। (तेसिं वा उदएणं) उनके उदय से (अंतराइयं कम्मं वेदेइ) अन्तराय कर्म को वेदता है (एस णं गोयमा ! अंतराइए कम्मे) हे गौतम ! यह अन्तराय कर्म हैं (एस णं गोयमा ! जाव पंचविहे अणुभावे) हे गौतम ! यह यावत् पांच प्रकार का अनुभाव

યાવત્ ઐશ્વર્યની વિહીનતા

(ज वेदेइ पोंग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणाम वा) જે વેદે છે, પુદ્ગલને, કે પુદ્ગલોને અથવા પુદ્ગલના પરિણામને (वीससावा) અગર સ્વભાવથી (पोग्गलाण परिणाम) પુદ્ગલોના પરિણામને.

(तेसि वा उदएणं) તેમના ઉદયથી (जाव) યાવત્ (अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते) આઠ પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે (अतरायस्स ण भ ते कम्मस्स) હે ભગવન્ ! અંતરાય કર્મના (जीवेण) જીવદ્વારા (पुच्छा) પ્રશ્ન (गोयमा अतराइयस्स कम्मस्स) હે ગૌતમ! અન્તરાય કર્મને (जीवेणं बद्धस्स) જીવના દ્વારા બાંધેલાના (जाव) યાવત્ (प चविहे अणुभावे पण्णत्ते) પાચ પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે (त जहा) તે આ પ્રકારે (दाणंतराए) દાનમા વિઘ્ન (लाभ तराए) લાભમા વિઘ્ન (भोग तराए) ભોગમા વિઘ્ન (उवभोग तराए) ઉપભોગમાં વિઘ્ન (वीरिय तराए) વીર્યમા વિઘ્ન.

(ज वेदेइ पोग्गल) જે પુદ્ગલને વેદે છે (जाव) યાવત્ (वीससावा) અથવા સ્વભાવથી (पोग्गलाण परिणामं) પુદ્ગલોના પરિણામને

(तेसि वा उदएण) તેમના ઉદયથી (अंतराइयं कम्म वेदेइ) અન્તરાયકર્મને વેદે છે (एसण गोयमा अंतराइए कम्मे) હે ગૌતમ ! એ અન્તરાય કર્મ છે (एस ण गोयमा ! जाव प चविहे अणुभावे)

टीका—अथ सातावेनीयादि कर्मणामनुभावान् प्ररूपयितुमाह—'सायावेयणिज्जस्स णं भंते! कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प कइविहे अनुभावे पण्णत्ते?' हे भदन्त! सातावेनीयस्य खलु कर्मणोजीवेन बद्धस्य यावत् स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्स फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्वर्तितस्य जीवेन परिणमितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिं प्राप्य स्थितिं प्राप्य भवं प्राप्य पुद्गलं प्राप्य पुद्गल परिणामं प्राप्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः? भगवानाह—'गोयमा!' हे गौतम! 'सायावेयणिज्जस्स णं कम्मस्स जीवे ण बद्धस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते' सातावेदनीयस्य खलु कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत् स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य सञ्चितस्य चितस्य

(पण्णत्ते) कहा है (इइ पण्णवणाए तेवीसइतमस्स पयस्स पढमो उद्देसो) इति प्रज्ञापना के तेवीसवें पद का प्रथम उद्देशक समाप्त ॥सू. ६॥

टीकार्थ :– अब सातावेदनीय आदि कर्मों के अनुभाव का निरूपण किया जाता है:–

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं–हे भगवन्! जीव के द्वारा बांधे हुए यावत्–स्पृष्ट बद्धस्पर्श स्पृष्ट, संचित, चित, उपचित आपाक प्राप्त, विपाक प्राप्त, फल प्राप्त, उदय प्राप्त, जीव द्वारा कृत, जीव द्वारा निर्वर्तित, जीव द्वारा परिणामित, स्वयं उदय को प्राप्त अथवा दूसरे द्वारा उदीरित, या दोनों द्वारा उदीर्यमाण सातावेदनीय कर्म का गति को प्राप्त करके, स्थिति को प्राप्त करके, भव को प्राप्त करके, पुद्गल को प्राप्त करके, अथवा पुद्गपरिणाम को प्राप्त करके कितने प्रकार का अनुभाव कहा है?

श्री भगवान् उत्तर देते हैं–हे गौतम! जीव के द्वारा बद्ध, स्पृष्ट, बद्धस्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आदि पूर्वोक्त विशेषणोंवाले सातावेदनीय कर्म का अनुभाव आठ प्रकार कहा गया हैं। वह इस प्रकार है–

હે ગૌતમ! આ યાવત્ પાચ પ્રકારના અનુભાવ (पण्णत्ते) કહ્યા છે (इइपण्णवणाए तेवीसइतमस्स पयस्स पढमो उद्देसो) ઈતિ પ્રજ્ઞાપનાના તેવીસમા પદનો પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ સૂ ૬ ॥

ટીકાર્થ :—હવે સાતાવેદનીય આદિકર્મોના અનુભાવનું નિરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! જીવના દ્વારા બાંધેલા યાવત્ સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ સ્પર્શ સ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાકપ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત, ફલ પ્રાપ્ત, ઉદય પ્રાપ્ત, જીવ દ્વારા કૃત, જીવ દ્વારા નિર્વર્તિત, જીવ દ્વારા પરિણામિત, સ્વયં ઉદયને પ્રાપ્ત અથવા બીજા દ્વારા ઉદીરિત, યા બન્ને દ્વારા ઉદીર્યમાણ સાતાવેદનીય કર્મની ગતિને પ્રાપ્ત કરીને, સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરીને, ભવને પ્રાપ્ત કરીને પુદ્ગલને પ્રાપ્ત કરીને અથવા પુદ્ગલ પરિણામને પ્રાપ્ત કરીને કેટલા પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે?

શ્રીભગવાન્ ઉત્તર આપે છે હે ગૌતમ! જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ સ્પર્શ, સ્પૃષ્ટ, સચિત, ચિત, ઉપચિત, આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળા સાતાવેદનીય કર્મના અનુભાવ આઠ પ્રકારના કહેલા છે તે આ પ્રકારે છે. (૧) મનોહર વીણાવેણુ આદિના

उपचितस्य-पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्य अष्टविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः 'तं जहा-'मणुण्णा सद्दा १ मणुण्णा रूवा २ मणुण्णा गंधा ३ मणुण्णा रसा ४ मणुण्णा फासा ५ मणोसुहया ६ वय सुहया ७ कायसुहया ८' तद्यथा-मनोज्ञाः-रमणीयाः वेणुवीणादिभाविनः शब्दाः १, मनोज्ञानि-रमणीयानि स्ववृत्तिस्वस्त्रीवृत्तिचित्रादिवृत्तीनि रूपाणि २ मनोज्ञाः-भव्याः कर्पूरादिसम्बन्धिनो गन्धाः-सुरभयः ३ मनोज्ञाः-सुस्वादाः रसाः-गुडप्रभृतिसम्बन्धिनो रसाः ४ मनोज्ञाः-अत्यन्तमार्दवोपेताः हंसतुल्यादिवर्तिनः स्पर्शाः ५ मनः-सुखता-मनसि सुखं यस्यासौ मनःसुखस्तस्य भावो मनःसुखता-सुखितं मन इति भावः ६, वचः सुखता वचसि सुखं यस्यासौ वचःसुख स्तस्य भावो वचःसुखता सर्वेषां श्रुतमात्रेणैव श्रवणमनोह्लादजननी वाक् ७, कायसुखता-काये सुखं यस्यासौ कायसुखस्तस्य भावः कायसुखता सुखितः कायो भवतीत्यर्थः ८, एते चाष्टौ पदार्थाः सातावेदनीयकर्मोदयेन देहिनामुपजायन्ते अतएव सातावेदनीयकर्मणोऽष्टविधोऽनुभावः प्रतिपादितः, अत्र परतः सातावेदनीयकर्मोदयमुपपादयति-'जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसिं वा उदएणं सातावेयणिज्जं कम्मं वेदेइ' यं वा वेदयते स्रक्चन्दनादि पुद्गलं, यान् वा वेदयते बहून् स्रक्चन्दनादि पुद्गलान्, यं वा देशकालवयोऽवस्थानुरूपाहारपरिणामरूप पुद्गलपरिणामं वेदयते, विस्रसया-स्वभावेन वा यं पुद्गलानां परिणामं यथाकालम्-

(१) मनोज्ञ वेणुवीणा आदि के शब्दों की प्राप्ति (२) मनोज्ञरूपों की प्राप्ति (३) मनोज्ञ कपूर इत्र आदि सुगंधों की प्राप्ति (४) मनोज्ञ सुस्वादु रस की प्राप्ति (५) मनोज्ञ स्पर्शों की प्राप्ति (६) मन का सुखीपन (७) वचन का सुखीपन और (८) काय का सुखीपन। इन आठों अनुभावों की प्राप्ति जीवों को ज्ञानावरयणीय कर्म के उदय से होती है। अतः सातावेदनीय कर्म का अनुभाव आठ प्रकार का कहा गया है।

अब परतः अर्थात् परनिमित्त से साता वेदनीय कर्म के उदय का कथन किया जाता है-

जिन माला चन्दन आदि पुद्गल को वेदा जाता है, अथवा जिन माला चन्दन आदि बहुत पुद्गलों को वेदा जाता है या देश, काल, वय एवं अवस्था के अनुरूप आहार परिणाम रूप पुद्गल परिणाम वेदा जाता है अथवा स्वभाव से पुद्गलों के शीत,

શબ્દોની પ્રાપ્તિ (૨) મનોહર રૂપોની પ્રાપ્તિ (૩) મનોજ્ઞ કપૂર અત્તર આદિ સુગંધીની પ્રાપ્તિ (૪) મનોજ્ઞ સુસ્વાદુ રસની પ્રાપ્તિ (૫) મનોહર સ્પર્શોની પ્રાપ્તિ (૬) મનનુ સુખી પણુ (૭) વચનનુ સુખી પણુ (૮) કાયાનું સુખી પણુ. આ આઠે અનુભાવોની પ્રાપ્તિ જીવો તે સાતાવેદનીય કર્મના ઉદયથી થાય છે. તેથી સાતાવેદનીય કર્મના અનુભાવ આઠ પ્રકારના કહેલા છે

હવે પરત અર્થાત્ પર નિમિત્તથી સાતાવેદનીય કર્મના ઉદયનુ કથન કરાય છે

જે માલા ચન્દન આદિ પુદ્ગલો વેદાય છે, અથવા જે માલા ચન્દન આદિ ઘણા પુદ્ગલોને વેદાય છે, અગર દેશ, કાળ, વય, તેમજ અવસ્થાના અનુરૂપ આહાર પરિણામ રૂપ પુદગલ પરિણામ વેદાય છે, અથવા સ્વભાવથી પુદ્ગલોના શીત, ઉષ્ણ, આતપ

टीका—अथ सातावेनीयादि कर्मणामनुभावान् प्ररूपयितुमाह–'सायावेयणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं वद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प कइविहे अनुभावे पण्णत्ते?' हे भदन्त! सातावेनीयस्य खलु कर्मणोजीवेन वद्धस्य यावत् स्पृष्टस्य वद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्स फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्वर्तितस्य जीवेन परिणमितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिं प्राप्य स्थितिं प्राप्य भवं प्राप्य पुद्गल प्राप्य पुद्गल परिणाम प्राप्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः? भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'सायावेयणिज्जस्स णं कम्मस्स जीवे णं वद्धस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते' सातावेदनीयस्य खलु कर्मणो जीवेन वद्धस्य यावत् स्पृष्टस्य वद्धस्पर्शस्पृष्टस्य सञ्चितस्य चितस्य

(पण्णत्ते) कहा है (इइ पण्णवणाए तेवीसइतमस्स पयस्स पठमो उद्देसो) इति प्रज्ञापना के तेवीसवें पद का प्रथम उद्देशक समाप्त ॥सू. ६॥

टीकार्थ :– अब सातावेदनीय आदि कर्मों के अनुभाव का निरूपण किया जाता है:–

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं–हे भगवन् ! जीव के द्वारा बांधे हुए यावत्–स्पृष्ट बद्धस्पर्श स्पृष्ट, संचित, चित, उपचित आपाक प्राप्त, विपाक प्राप्त, फल प्राप्त, उदय प्राप्त, जीव द्वारा कृत, जीव द्वारा निर्वर्तित, जीव द्वारा परिणामित, स्वयं उदय को प्राप्त अथवा दूसरे द्वारा उदीरित, या दोनों द्वारा उदीर्यमाण सातावेदनीय कर्म का गति को प्राप्त करके, स्थिति को प्राप्त करके, भव को प्राप्त करके, पुद्गल को प्राप्त करके, अथवा पुद्गपरिणाम को प्राप्त करके कितने प्रकार का अनुभाव कहा है ?

श्री भगवान् उत्तर देते हैं–हे गौतम! जीव के द्वारा बद्ध, स्पृष्ट, बद्धस्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आदि पूर्वोक्त विशेषणोंवाले सातावेदनीय कर्म का अनुभाव आठ प्रकार कहा गया है। वह इस प्रकार है–

હે ગૌતમ ! આ યાવત્ પાચ પ્રકારના અનુભાવ (पण्णत्ते) કહ્યા છે (इइपण्णवणाए तेवीसइतम्मस्स पयस्स पढमो उद्देसो) ઇતિ પ્રજ્ઞાપનાના તેવીસમા પદનો પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ સૂ ૬ ॥

ટીકાર્થ :—હવે સાતાવેદનીય આદિકર્મોના અનુભાવનું નિરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જીવના દ્વારા બાંધેલા યાવત્ સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ સ્પર્શ સ્પૃષ્ટ, સચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાકપ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત, ફલ પ્રાપ્ત, ઉદય પ્રાપ્ત, જીવ દ્વારા કૃત, જીવ દ્વારા નિર્વર્તિત, જીવ દ્વારા પરિણામિત, સ્વયં ઉદયને પ્રાપ્ત અથવા બીજા દ્વારા ઉદીરિત, યા બન્ને દ્વારા ઉદીર્યમાણ સાતાવેદનીય કર્મની ગતિને પ્રાપ્ત કરીને, સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરીને, ભવને પ્રાપ્ત કરીને પુદ્ગલને પ્રાપ્ત કરીને અથવા પુદ્ગલ પરિણામને પ્રાપ્ત કરીને કેટલા પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે ?

શ્રીભગવાન્ ઉત્તર આપે છે હે ગૌતમ ! જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ સ્પર્શ, સ્પૃષ્ટ, સચિત, ચિત, ઉપચિત, આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળા સાતાવેદનીય કર્મના અનુભાવ આઠ પ્રકારના કહેલા છે તે આ પ્રકારે છે. (૧) મનોહર વીણાવેણુ આદિના

उपचितस्य–पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्य अष्टविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः 'तं जहा–'मणुण्णा सद्दा १ मणुण्णा रूवा २ मणुण्णा गंधा ३ मणुण्णा रसा ४ मणुण्णा फासा ५ मणोसुहया ६ वय सुहया ७ कायसुहया ८' तद्यथा–मनोज्ञाः–रमणीयाः वेणुवीणादिभाविनः शब्दाः १, मनोज्ञानि–रमणीयानि स्ववृत्तिस्वस्त्रीवृत्तिचित्रादिवृत्तीनि रूपाणि २ मनोज्ञाः–भव्याः कर्पूरादिसम्बन्धिनो गन्धाः–सुरभयः ३ मनोज्ञाः–सुस्वादाः रसाः–गुडप्रभृतिसम्बन्धिनो रसाः ४ मनोज्ञाः–अत्यन्तमार्दवोपेताः हंसतुल्यादिवर्तिनः स्पर्शाः ५ मनः- सुखता–मनसि सुखं यस्यासौ मनःसुखस्तस्य भावो मनःसुखता–सुखितं मन इति भावः ६, वचः सुखता वचसि सुखं यस्यासौ वचःसुख स्तस्य भावो वचःसुखता सर्वेषां श्रुतमात्रेणैव श्रवणमनोह्लादजननी वाक् ७, कायसुखता–काये सुखं यस्यासौ कायसुखस्तस्य भावः कायसुखता सुखितः कायो भवतीत्यर्थः ८, एते चाष्टौ पदार्थाः सातावेदनीयकर्मोदयेन देहिनामुपजायन्ते अतएव सातावेदनीयकर्मणोऽष्टविधोऽनु भावः प्रतिपादितः, अत्र परतः सातावेदनीयकर्मोदयमुपपादयति–'जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसिं वा उदएणं सातावेयणिज्जं कम्मं वेदेइ' यं वा वेदयते स्रक्चन्दनादि पुद्गलं, यान् वा वेदयते बहून् स्रक्चन्दनादि पुद्गलान्, यं वा देशकालवयोऽवस्थानुरूपाहारपरिणामरूप पुद्गलपरिणाम वेदयते, विस्रसया–स्वभावेन वा यं पुद्गलानां परिणामं यथाकालम-

(१) मनोज्ञ वेणुवीणा आदि के शब्दों की प्राप्ति (२) मनोज्ञ रूपों की प्राप्ति (३) मनोज्ञ कपूर इत्र आदि सुगंधों की प्राप्ति (४) मनोज्ञ सुस्वादु रस की प्राप्ति (५) मनोज्ञ स्पर्शों की प्राप्ति (६) मन का सुखीपन (७) वचन का सुखीपन और (८) काय का सुखीपन। इन आठों अनुभावों की प्राप्ति जीवों को ज्ञानावरयणीय कर्म के उदय से होती है। अतः सातावेदनीय कर्म का अनुभाव आठ प्रकार का कहा गया है।

अब परतः अर्थात् परनिमित्त से साता वेदनीय कर्म के उदय का कथन किया जाता हैं–

जिन माला चन्दन आदि पुद्गल को वेदा जाता हैं, अथवा जिन माला चन्दन आदि बहुत पुद्गलों को वेदा जाता है या देश, काल, वय एवं अवस्था के अनुरूप आहार परिणाम रूप पुद्गल परिणाम वेदा जाता हैं अथवा स्वभाव से पुद्गलों के शीत,

શબ્દોની પ્રાપ્તિ (૨) મનોહર રૂપોની પ્રાપ્તિ (૩) મનોજ્ઞ કપૂર અત્તર આદિ સુગંધીની પ્રાપ્તિ (૪) મનોજ્ઞ સુસ્વાદુ રસની પ્રાપ્તિ (૫) મનોહર સ્પર્શોની પ્રાપ્તિ (૬) મનનુ સુખી પણુ (૭) વચનનુ સુખી પણું (૮) કાયાનું સુખી પણુ. આ આઠે અનુભાવોની પ્રાપ્તિ જીવો તે સાતાવેદનીય કર્મના ઉદયથી થાય છે. તેથી સાતાવેદનીય કર્મના અનુભાવ આઠ પ્રકારના કહેલા છે

હવે પરત અર્થાત્ પર નિમિત્તથી સાતાવેદનીય કર્મના ઉદયનુ કથન કરાય છે

જે માલા ચન્દન આદિ પુદ્ગલો વેદાય છે, અથવા જે માલા ચન્દન આદિ ઘણા પુદ્ગલોને વેદાય છે, અગર દેશ, કાળ, વય, તેમજ અવસ્થાના અનુરૂપ આહાર પરિણામ રૂપ પુદ્ગલ પરિણામ વેદાય છે, અથવા સ્વભાવથી પુદ્ગલોના શીત, ઉષ્ણ, આતપ

मिलषित शीतोष्णातपादिवेदनाप्रतीकाररूपं वेदयते तेन हि मनःसमाधानसम्पादनात् सातावेदनीयं कर्मानुभवति, सातावेदनीयकर्म फलं सातं सुखं वेदयते इति भावः, इत्येवं परतः सातावेदनीयकर्मोदय उपपादितः, 'अथ स्वतस्तदुदयमाह—तेषा वा सातावेदनीय-कर्म पुद्गलानामुदयेन मनोज्ञशब्दादि व्यतिरेकेणापि कदाचित् सातावेदनीयं कर्म सातं सुखं वेदयते यथा नैरयिकादिरर्हज्जन्मादिकाले सुखं वेदयते. प्रकृतमुपसंहरन्नाह—'एस णं गोयमा ! सायावेयणिज्जे कम्मे' हे गौतम ! एतत् खलु—पूर्वोपपादितं सातावेदनीयं कर्म प्रज्ञप्तम्, 'एस णं गोयमा ! सायावेयणिज्जस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते' हे गौतम ! एष खलु—पूर्वोक्तरीत्या प्रतिपादितः सातावेदनीयस्य यावत्—कर्मणोजीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाक-प्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्वर्तितस्य जीवेन परिण-मितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिं स्थितिं

उष्ण, आतप आदि की वेदना के प्रतिकार के लिये यथावसर अभिलषित पुद्गल परिणाम को वेदा जाता है, उससे मन को समाधि—प्रसन्नता प्राप्त होती हैं, यह साता वेदनीय कर्म का अनुभाव है। तात्पर्य यह है कि सातावेदनीय कर्म के फलस्वरूप साता-सुख का संवेदन होता है। यह परनिमित्त से सातावेदनीय कर्म का उदय कहा गया है।

अब उसके स्वतः उदय का वर्णन करते है।

सातावेदनीय कर्म का उदय होने पर मनोज्ञ शब्दादि के बिना भी कभी—कभी साता का वेदन होता है, जैसे नारक जीव तीर्थंकर भगवान् का जन्म होने पर किंचित् काल तक सुख का वेदन करते हैं।

उपसंहार करते हुए कहा हैं—हे गौतम ! यह सातावेदनीय कर्म कहा गया हैं और जीव के द्वारा बद्ध, स्पृष्ट, बद्धस्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आपाकप्राप्त विपाक प्राप्त, फलप्राप्त, उदयप्राप्त, जीवद्वारा कृत, जीवद्वारा निर्वर्तित, जीवद्वारा परिणा-मित, स्वयं उदय को प्राप्त, दूसरेद्वारा उदीरित, अथवा दोनोंद्वारा उदीर्यमान साता-

આદિની વેદના ના પ્રતિકાર માટે યથાવસર અભિલષિત પુદ્ગલ પરિણામને વેદાય છે, તેથી મનને સમાધિ-પ્રસન્નતાની પ્રાપ્તિ થાય છે, આ સાતાવેદનીય કર્મના અનુભાવ છે.

તાત્પર્ય એ છે કે સાતાવેદનીય કર્મના ફલ સ્વરૂપ સાતા-સુખનું સંવેદન થાય છે. એ પરનિમિત્તથી સાતા વેદનીય કર્મનો ઉદય કહ્યો

હવે તેના સ્વત ઉદયનું વર્ણન કરવામાં આવે છે સાતાવેદનીય કર્મનો ઉદય થતા મનોજ્ઞ શબ્દના વગર પણ ક્યારેક ક્યારેક સાતાનું વેદન થાય છે. જેમ નારક જીવ તીર્થંકર ભગવાનનો જન્મ થતા થોડા સમય પર્યન્ત સુખનુ વેદન કરે છે

આ વિષયનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે કે—હે ગૌતમ ! આ સાતાવેદનીય કર્મ કહેવામા આવ્યુ છે. અને જીવ દ્વારા તે બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટ, સચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાક પ્રાપ્ત, વિપાક પ્રાપ્ત, ફલ પ્રાપ્ત, જીવદ્વારા નિર્વતિત જીવ દ્વારા પરિણા-

भवं प्राप्य पुद्गलं पुद्गलपरिणामं प्राप्य अष्टविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, गौतमः पृच्छति-'असातावेयणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेण तहेव पुच्छा' हे भदन्त ! असातावेदनीयस्य कर्मणः खलु दुःखजनकस्य कर्मणो जीवेन तथैव-पूर्वोक्तरीत्यैव कृतस्य निर्वर्तितस्य परिणमितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिं स्थितिं भवं पुद्गलं पुद्गलपरिणामं प्राप्य कतिविधोऽनु-भावः प्रज्ञप्तः ? इति पृच्छा, भगवानाह- 'उत्तरं च नवरं अमणुण्णा सद्दा जाव कायदुहया' उत्तरञ्च-सातावेदनीयकर्मोक्तरीत्यैव असातावेदनीयस्यापि अवसेयम्, तथा च यं वेदयते विषशस्त्रकण्टकादि पुद्गलम्, यान् वा बहून् विषशस्त्रकण्टकादीन् पुद्गलान् वेदयते, यं वा पुद्गलपरिणाममपथ्याहारस्वरूपं वेदयते विस्रसया वा स्वभावेन यं वेदयते यथा कालमनभिलषितं शीतोष्णातपादिपरिणामलक्षणं पुद्गलपरिणामं, तेन

वेदनीय कर्म का, गति स्थिति, भव, पुद्गल, और पुद्गलपरिणाम के निमित्त से होनेवाला अनुभाव आठ प्रकार का कहा गया हैं।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्-जीव के द्वारा बद्ध, स्पृष्ट आदि विशेषणों से युक्त असातावेदनीय कर्म का अनुभाव कितने प्रकार का कहा गया है ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! सातावेदनीयकर्म के विपाक के समान असातावेदनीय कर्म का भी विपाक समझ लेना चाहिए। इस प्रकार जिस विष शस्त्र कंटक आदि पुद्गल को वेदा जाता है, जिन बहुत से विष-शस्त्रादि पुद्गलों को वेदन किया जाता है। अपथ्य आहार रूप जिस पुद्गलपरिणाम का वेदन किया जाता है अथवा स्वभाव से यथाकाल होनेवाले अनिष्ट शीत, उष्ण, आतप आदि रूप पुद्गलपरिणाम को जो वेदन किया जाता है। उससे मन को असमाधि होती है। अतः वह असाता-वेदनीय का अनुभाव है।

મિત, સ્વય ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલ, બીજાનાથી ઉદય પ્રાપ્ત થયેલ અથવા બન્ને દ્વારા ઉદીર્યમાન સાતા વેદનીય કર્મના ગતિ, સ્થિતિ, ભવ, પુદ્ગલ, અને પુદ્ગલ પરિણામના નિમિત્તથી થનારો અનુભાવ આઠ પ્રકારનો કહેવામા આવેલ છે

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવત્ જીવથી બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, વિગેરે વિશેષણોથી યુક્ત અસાતા વેદનીય કર્મનો અનુભાવ કેટલા પ્રકારનો કહેવામાં આવેલ છે ?

ભગવાન—હે ગૌતમ ! સાતાવેદનીય કર્મના વિપાકની સરખો અસાતા વેદનીય કર્મનો પણ વિપાક સમજી લેવો

એ રીતે જે વિષ, શસ્ત્ર કંટક વિગેરે પુદ્ગલને વેદવામા આવે છે, જે ઘણા વિષ, શસ્ત્રાદિ પુદ્ગલોનુ વેદન કરવામા આવે છે. અપથ્ય આહાર રૂપ જે પુદ્ગલ પરિણામનનું વેદન કરવામા આવે છે અથવા સ્વભાવથી યથાકાળે થનારા અનિષ્ટ શીત, ઉષ્ણ, તડકા વિગેરે રૂપે પુદ્ગલ પરિણામનુ જે વેદન કરાય છે. તેનાથી મનને અસમાધિ થાય છે તેથી તેને અસાતા વેદનીયનો અનુભાવ કહેવામા આવેલ છે

मनसोऽसमाधानसम्पादनात् असातावेदनीयं कर्म अनुभवति, असातवेदनीयकर्म-फलं दुःखमसातं वेदयते इतिभावः, इत्येवं परतोऽसातावेदनीयकर्मोदयः प्रतिपादितः सम्प्रति स्वतस्तदुदयमाह–तेषां वा असातवेदनीयकर्मपुदगलानामुदयेन असातं दुःखं वेदयते इति भावः, किन्तु नवरम्–सातावेदनीयकर्मानुभावापेक्षया विशेषस्तु असातावेदनीयकर्मणोऽष्टविधानुभावे अमनोज्ञाः शब्दाः गृगालगर्दभोष्ट्रश्वाश्वादि सम्बन्धिनः, एवमग्रेऽपि १, यावत्–अमनोज्ञानि रूपाणि २, अमनोज्ञा गन्धाः शवकलेवरादिसम्बन्धिनः ३, अमनोज्ञा रसाः ४, अमनोज्ञाः स्पर्शाः ५ मनोदुःखता ६, वचोदुःखता ७ कायदुःखता ८ चेति अवसेयः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह–'एस णं गोयमा ! असायावेयणिज्जे कम्मे' हे गौतम ! एतत् खलु–पूर्वोपदर्शितं तावद् असातावेदनीयं कर्म प्रज्ञप्तम्, गौतमः पृच्छति–'मोहणिज्जस्स ण भंते ! कम्मस्स जीवेण बद्धस्स जाव

तात्पर्य यह है कि असातावेदनीय कर्म के उदय से असाता दुःख रूप फल की प्राप्ति होती है। यह परतः असातावेदनीय कर्म का उदय प्रतिपादन किया गया है। अब स्वतः उदय का कथन किया जाता है–असातावेदनीय कर्मपुदगलो के उदय से दुःख का वेदन होता है।

असातावेदनीय कर्म का अनुभाव सातावेदनीय कर्म के समान ही है मगर है उससे विपरीत ! असातावेदनीय कर्म के उदय से अमनोज्ञ शब्दों का, अनिष्ट रूपों का, अरमणीय गन्ध का अप्रियरस का, और अकमनीय स्पर्श का वेदन करना पडता है, इसके उदय से मानसिक, वाचनिक और कायिक दुःख की प्राप्ती होती है। हे गौतम ! यह असातावेदनीय कर्म कहा गया है और यह असातावेदनीय कर्म का आठ प्रकार का अनुभाव कहा गया है।

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन् ! जीव के द्वारा बांधे हुए, स्पृष्ट किए हुए, बद्धस्पर्श स्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आपाक प्राप्त, विपाक प्राप्त, फल प्राप्त, उदय प्राप्त,

કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે—અસાતા વેદનીય કર્મના ઉદયથી અસાતા—દુ.ખ રૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે આ પરત અસાતાવેદનીય કર્મના ઉદયનુ પ્રતિપાદન કરવામા આવેલ છે.

હવે સ્વતઃ ઉદયનુ કથન કરવામા આવે છે—અસાતા વેદનીય કર્મપુદ્ગલોના ઉદયથી દુ ખનું વેદન થાય છે

અસાતાવેદનીય કર્મના અનુભાવ સાતાવેદનીય કર્મના સમાનજ છે પરતુ તેનાથી વિપરીત અસાતવેદનીય કર્મના ઉદયથી અમનોજ્ઞ શબ્દોનુ, અનિષ્ટ રૂપોનુ, અરમણીય ગધનુ અપ્રિયરસનુ અને અકમનીય સ્પર્શનુ વેદન કરવુ પડે છે, તેના ઉદયથી માનસિક, વાચિક અને કાયિક દુ ખની પ્રાપ્તિ થાય છે. હે ગૌતમ ! આ અસાતાવેદનીયકર્મ કહેલા છે અને આ અસાતા વેદનીય કર્મના આઠ પ્રકારના અનુભાવ પણ કહ્યા છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—ભગવન્ ! જીવના દ્વારા બાધેલા, સ્પૃષ્ટ કરેલા, બદ્ધ સ્પર્શ સ્પૃષ્ટ, સચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાકપ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત, ફલપ્રાપ્ત, ઉદય પ્રાપ્ત જીવ

कइविहे अणुभावे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! मोहनीयस्य खलु कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत् स्पृष्टस्य बद्धस्पर्श स्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य निर्वर्तितस्य परिणमितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिं स्थितिं भवं प्राप्य पुद्गलं पुद्गलपरिणामं प्राप्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम! 'मोहणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते' मोहनीयस्य कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत् स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्येत्यादि पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्य पञ्चविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, तमेव पञ्चविधमनुभावमाह–'तं जहा–सम्मत्तवेयणिज्जे मिच्छत्तवेयणिज्जे सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जे कसायवेयणिज्जे नो कसायवेयणिज्जे' तद्यथा सम्यक्त्ववेदनीयः १, मिथ्यात्ववेदनीयः २, सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयः ३, कषायवेदनीयः ४ नो कषायवेदनीयः ५ तत्र सम्यक्त्वरूपेण यद्वेद्यं तत् सम्यक्त्ववेदनीयम्, एवं मिथ्यात्वरूपेण यद्वेदनीयं तद् मिथ्यात्ववेदनीयम् एवमग्रेऽपि भावनीयम्, तथा च यद्वेद्यमानं प्रशमादिपरिणामं सम्पादयति तत् सम्यक्त्ववेदनीयम्, यत्तु वेद्यमानम् अदे-

---

जीव द्वारा कृत, जीव द्वारा निर्वर्त्तित, परिणामित, स्वयं उदय को प्राप्त अन्य द्वारा उदीरित, दोनों द्वारा उदीर्यमाण मोहनीय कर्म का गति स्थिति, भव, पुद्गल, या पुद्गल परिणाम के आधार से होने वाला अनुभाव कितने प्रकार का कहा है ?

श्री भगवान्–हे गौतम ! जीव के द्वारा बद्ध यावत्–स्पष्ट बद्ध स्पर्शस्पृष्ट, यावत् मोहनीय कर्म का अनुभाव पांच प्रकार का कहा गया है ।

वह इस प्रकार है–(१) सम्यक्त्व वेदनीय (२) मिथ्यात्व वेदनीय (३) सम्यग् मिथ्यात्व वेदनीय (४) कषाय वेदनीय और (५) नो कषाय वेदनीय !

जो मोहनीय कर्म सम्यक्त्व प्रकृति के रूप में वेदन करने योग्य होता है, वह सम्यक्त्व वेदनीय कहलाता है । इसी प्रकार जो मिथ्यात्व के रूप में वेदन करने योग्य है वह मिथ्यात्व वेदनीय कहलाता है । इसी तरह आगे भी समझ लेना चाहिए ।

દ્વારા કૃત, જીવ દ્વારા નિર્વર્તિત, પરિણામિત, સ્વય ઉદયને પ્રાપ્ત અન્ય દ્વારા ઉદીરિત, બન્ને દ્વારા ઉદીર્યમાણ મોહનીય કર્મની ગતિ, સ્થિતિ ભવ, પુદ્ગલ, અગર પુદ્ગલ પરિણામના આધારથી થનારા અનુભાવ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જીવ દ્વારા બદ્ધ યાવત્ સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ સ્પૃષ્ટ, યાવત્ મોહનીય કર્મના અનુભાવ પાચ પ્રકારના કહ્યા છે

તે આ પ્રકારે છે (૧) સમ્યક્ત્વ વેદનીય. (૨) મિથ્યાત્વ વેદનીય (૩) સમ્યગ્-મિથ્યાત્વ વેદનીય (૪) કષાયવેદનીય અને (૫) નોકષાય વેદનીય.

જે મોહનીય કર્મ સમ્યક્ત્વ પ્રકૃતિના રૂપમા વેદન કરવા યોગ્ય થાય છે, તે સમ્યક્ત્વ વેદનીય કહેવાય છે. એજ પ્રકારે જે મિથ્યાત્વના રૂપમાં વેદન કરવા યોગ્ય તે મિથ્યાત્વ વેદનીય કહેવાય છે એજ રીતે આગળ પણ સમજી લેવુ જોઈએ

वादिबुद्धिकारिणं भवति तन्मिथ्यात्ववेदनीयम्, यत्पुनर्वेद्यमानं तदुभयपरिणामकारणं भवति तत् सम्यक्त्वमिथ्यात्ववेदनीयम्, यद्धि वेद्यमानं क्रोधादिपरिणामकारणं भवति तत्कषायवेदनीयम्, हास्यादिपरिणाम कारणं वेद्यमानं पुनर्नोकषायवेदनीयं वेद्यम्, अथ-मोहनीयकर्मोदयं परतः प्रतिपादयितुमाह-'जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गल-परिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं, तेसिं वा उदएणं मोहणिज्जं कम्मं वेएइ वा यं वेदयते पुद्गलं वा-पुद्गलविषयं प्रतिमादिकम्, यान वा बहून्पुद्गलान्-पुद्गलविषयान् प्रतिमादीन् वेदयते, यं वा पुद्गलपरिणामं कर्मपुद्गलविशेषोपादानसमर्थं देशाद्यनुरूपाहारपरिणामलक्षणं वेदयते, ब्राह्मौषध्याद्याहारपरिणामात् ज्ञानावरणीयं कर्मपुद्गलानां प्रतिविशिष्टक्षयोपशमदर्शनेन. आहारपरिणामविशेषादपि कदाचित्

तात्पर्य यह है कि जिसका वेदन होने पर प्रशम आदि परिणाम उत्पन्न होता है, वह सम्यक्त्व वेदनीय हैं। जिसका वेदन होने पर अदेव आदि में देव आदि की बुद्धि उत्पन्न होती है, वह मिथ्यात्व वेदनीय है। जिसका वेदन होने पर मिला जुला सम्यक्त्व-मिथ्यात्व रूप परिणाम उत्पन्न होता है वह सम्यक्त्व-मिथ्यात्व वेदनीय है।

जिसका वेदन क्रोधादि परिणामों का कारण होता है, वह कषाय वेदनीय है।

जिसका वेदन हास्य आदि का कारण हो वह नो कषाय वेदनीय कहा जाता है।

अब परतः मोहनीय कर्म के उदय का कथन करते हैं-

जिस पुद्गल विषय-प्रतिमा आदि को अपना बहुत से पुद्गल विषयों को वेदन किया जाता है, अथवा जिस पुद्गल परिणाम को, जो कर्म पुद्गलविशेष को ग्रहण करने में समर्थ हो एवं देश-काल के अनुरूप आहार परिणाम रूप हो, वेदन किया जाता है, क्योंकि ब्राम्ही औषधि आदि के आहार परिणमन से ज्ञानावरणीय कर्म का क्षयोपशम देखा जाता है। इससे प्रतीत होता है कि आहार के परिणाम विशेष से भी

તાત્પર્ય એછેકે જેનુ વેદન થતા પ્રથમ આદિ પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે, તે સમ્યકૃત્વ વેદનીય છે જેનુ વેદન થતા અદેવ આદિમા દેવ આદિની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, તે મિથ્યાત્વ વેદનીય છે

જેનુ વેદન થતા મળતુ સમ્યકૃત્વ-મિથ્યાત્વ રૂપ પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે તે સમ્યકૃત્વ મિથ્યાત્વ વેદનાય છે

જેનુ વેદન થતા ક્રોધાદિ પરિણામોનુ કારણ બને છે, તે કષાય વેદનાય છે

જેનુ વેદન હાસ્ય આદિનું કારણ બને તે નોકષાય વેદનીય છે

હવે પરમત મોહનીય કર્મના ઉદયનુ કથન કરે છે—

જે પુદ્ગલ વિષય પ્રતિમા આદિને અથવા ઘણા પુદ્ગલ વિષયોને વેદન કરાય છે, અથવા જે પુદ્ગલ પરિણામને, જે કર્મ પુદ્ગલ વિશેષને ગ્રહણ કરવામા સમર્થ થાય તેમજ દેશ કાળના અનુરૂપ આહાર પરિણામ રૂપ હોય વેદન કરાય છે કેમકે બ્રામ્હી ઔષધિ આદિના આહાર પરિણામથી જ્ઞાનાવર્ણીય કર્મના વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ જોવામાં આવે છે,

कर्मपुद्गलविशेषो भवति. तथा चोक्तम्—'उदयक्खयखओवसमोवसमा वि य जं च कम्मुणो भणिया। दव्वं खेत्तं कालं भावं च भवं च संपप्प' ॥१॥ उदयक्षयक्षयोपशमोपशमा अपि च कर्मणो यद् भणिताः। द्रव्यं क्षेत्रं कालं भावं च भवं च संप्राप्य ॥१॥ इति, विस्रसया वा—स्वभावेन यं पुद्गलानां परिणामम्—अभ्रविकारादिकं वेदयते यद्दर्शनादेव—'आयुःशरज्जलधरप्रतिमं नराणाम्, सम्पत्तयः कुसुमितद्रुमसारतुल्याः। स्वप्नोपभोगसदृशा विषयोपभोगाः, संकल्पमात्ररमणीय मिदंहि सर्वम् ॥ इत्यादिरीत्या विवेक उत्पद्यते, अन्य वा यं प्रशमादि परिणामहेतुभूतं वेदयते तत्प्रभावात् मोहनीयं सम्यक्त्व वेदनीयादिकं कर्म वेदयते सम्यक्त्ववेदनीयादि कर्मफलं प्रशमादिलक्षणं वेदयते इत्यर्थः इत्येवं-रीत्या परतो मोहनीयकर्मोदयः प्रतिपादितः, अथ स्वतस्तमुपपादयितुमाह—तेषां वा सम्य-

---

विशिष्ट कदाचित् कर्मपुद्गलों में विशेषता आ जाती है।

कहा भी है—कर्मों के जो उदय, क्षय, क्षयोपशम एवं उपशम कहे गए हैं, वे भी द्रव्य, क्षेत्र, काल भाव एवं भव का निमित्त पा कर होते हैं ॥१॥

स्वभाव से ही जिस पुद्गल परिणाम का, जैसे अभ्रविकारादि का वेदन किया जाता है, जिसके कारण मनुष्यों को ऐसा विवेक उत्पन्न होता है कि—मानवों की आयु शरद ऋतु के मेघों के समान, सम्पत्ति कुसुमित वृक्ष के सार के समान है और विषयों के उपयोग स्वप्न के उपभोग के समान हैं। वास्तव में इस जगत् में जो भी रमणीय प्रतीत होता है वह केवल कल्पना मात्र ही है ॥१॥

तथा प्रशम आदि के कारणभूत जिस किसी अन्य का वेदन करता हैं, उसके प्रभाव से सम्यक्त्व वेदनीय आदि मोहनीय कर्म को वेदता है, अर्थात् सम्यक्त्व वेदनीय के फल प्रशम आदि का वेदन करता है। इस प्रकार परतः मोहनीय कर्म के उदय का प्रतिपादन किया गया है।

अब स्वतः उदय का प्रतिपादन करते हैं।

તેનાથી પ્રતીત થાય છે કે આહારના પરિણામ વિશેષથી પણ કદાચિત્ કર્મ પુદ્ગલોમા વિશેષતા આવે છે

કહ્યુ પણ છે—કર્મોના ઉદય, ક્ષય ક્ષયોપશમ તેમજ ઉપશમ કહ્યા છે, તેઓ પણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ તેમજ ભવનું નિમિત્ત પામીને થાય છે. ॥૧॥

સ્વભાવથી જે પુદ્ગલ પરિણામના જેમ અભ્રવિકારાદિનુ વેદન કરાય છે જેના કારણે મનુષ્યોને એવો વિવેક ઉત્પન્ન થાય છે કે, માનવોનુ આયુ શરદઋતુના વાદળોની સમાન. સંપત્તિ પુષ્પિતવૃક્ષના સારની સમાન છે, અને વિષયોના ઉપભોગ સ્વપ્નના ઉપભોગની સમાન છે વાસ્તવમા આ જગતમા જે પણ રમણીય દેખાય છે, તે કેવળ કલ્પના માત્ર જ છે ॥૧॥

તથા પ્રશમ આદિના કારણભૂત જે કોઇ બીજાના વેદન કરે છે, તેના પ્રભાવથી સમ્યક્ત્વવેદનીય આદિ મોહનીય કર્મને વેદે છે, અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ વેદનીયનુ ફળ પ્રશમ આદિનુ વેદન કરે છે, એ પ્રકારે પરતઃ મોહનીય કર્મના ઉદયનુ પ્રતિપાદન કરાયુ છે

હવે સ્વત ઉદયનુ પ્રતિપાદન કરે છે,—

स्त्ववेदनीयादिकर्मपुद्गलानामुदयेन मोहनीयं कर्म वेदयते वा मोहनीयकर्मफलं प्रशमादिलक्षणं वेदयते इति भावः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह—'एस णं गोयमा! मोहणिज्जस्स कम्मस्स जाव पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते' हे गौतम! एप खलु—पूर्वोपदर्शितो मोहनीयस्य कर्मणोयावज्जीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य इत्यादि पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्य पञ्चविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः गौतमः पृच्छति—'आउस्स णं भंते! कम्मस्स जीवेणं तहेव पुच्छा' हे भदन्त! आयुष्यस्य खलु कर्मणो जीवेन तथैव—पूर्वोक्तरीत्यैव बद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य सञ्चितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य निर्वर्तितस्य परिणमितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः? इति पृच्छा भगवानाह — 'गोयमा! हे गौतम! 'आउयस्स णं कम्मस्स जीवेण बद्धस्स जाव चउव्विहे अणुभावे पण्णत्ते' आयुष्यस्य खलु कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत् स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य सञ्चितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य इत्यादि-पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्य चतुर्विधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा—नेरइयाउए तिरियाउए मणुयाउए देवाउए' तद्यथा-

---

उन सम्यक्त्व वेदनीय आदि कर्मपुदगलों के उदय से मोहनीय कर्म का वेदन किया जाता है अर्थात् प्रशमादि रूप फल का वेदन होता है।

अब प्रकृत विषय का उपसंहार कहते हैं—हे गौतम! जीव के द्वारा बद्ध, स्पृष्ट, बद्धस्पर्श स्पृष्ट, सचित, चित, उपचित यावत् मोहनीय कर्म का पांच प्रकार का विपाक कहा है।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन्! जीव द्वारा बद्ध, स्पृष्ट, बद्धस्पर्शस्पष्ट, संचित, चित, उपचित, आपाकप्राप्त, विपाकप्राप्त फलप्राप्त. उदयप्राप्त, जीवद्वारा कृत, निर्वर्तित, परिणामित, स्वयं उदय को प्राप्त, दूसरे के द्वारा उदीरित अथवा दोनों के द्वारा उदीर्यमान आयुकर्म का अनुभाव कितने प्रकार का कहा है?

श्री भगवान्—हे गौतम! जीवद्वारा बद्ध यावत् आयुकर्म का अनुभाव चार प्रकार का कहा है। वह चार प्रकार का अनुभाव इस प्रकार से है—(१) नैरयिकायु (२) तिर्यग्

તે સમ્યક્ત્વ વેદનીય આદિ કર્મપુદ્ગલોના ઉદયથી મોહનીય કર્મનું વેદન કરાય છે અર્થાત્ પ્રશમાદિરૂપ ફળનું વેદન થાય છે

હવે પ્રકૃત વિષયનો ઉપસંહાર કરે છે—હે ગૌતમ! જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટ, સચિત, ચિત, ઉપચિત, યાવત્ મોહનીય કર્મના પાચ પ્રકારના વિપાક કહ્યા છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! જીવદ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ બદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટ, સચિત, ચિત, ઉપચિત આપાકપ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત, ફલપ્રાપ્ત, ઉદયપ્રાપ્ત, જીવદ્વારા કૃત નિર્વર્તિત, પરિણામિત, સ્વયં ઉદયને પ્રાપ્ત, બીજાના દ્વારા ઉદીરિત અથવા બન્નેના દ્વારા ઉદીર્યમાણ આયુકર્મના અનુભાવ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે?

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ! જીવદ્વારા બદ્ધ યાવત્ આયુકર્મના અનુભાવ ચાર પ્રકારના

नैरयिकायुष्यम्, तिर्यग्योनिकायुष्यम्, मनुष्यायुष्यं देवायुष्यम्, तत्र परत आयुःकर्मोदयं प्रतिपादयति-'जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं, तेसिं वा उदएणं आउयं कम्मं वेदेइ वा' यं वेदयते पुद्गलं वा शस्त्रादिकमायुरपवर्तनसमर्थं, यान् वा बहून् शस्त्रादिरूपान् पुद्गलान् वेदयते, यं वा पुद्गल, परिणाम विषान्नादिपरिणामरूपं वेदयते, विस्रसया वा स्वभावेन य पुद्गलपरिणामं शीतोष्णादिकमेवायुरपवर्तनक्षमं वेदयते नेन उपयुज्यमानभवायुषोऽपवर्तनात् नैरयिकाद्यायुः कर्मवेदयते इत्येवं रीत्या परत आयुःकर्मोदयः प्ररूपितः, सम्प्रति स्वतस्तदुदयं प्ररूपयितुमाह-तेषां वा नैरयिकाद्यायुःकर्मपुद्गलानामुदयेन नारकाद्यायुः कर्म वेदयते वा, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'एस णं गोयमा! आयुए कम्मे' हे गौतम! एतत् खलु-पूर्वोपदर्शितस्वरूपम् आयुष्यं कर्म प्रज्ञप्तम्, 'एस ण गोयमा! आउकम्मस्स जाव चउव्विहे अणुभावे पण्णत्ते' हे गौतम! एष खलु आयुःकर्मणो यावत्-जीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य

योनिकायु (३) मनुष्यायु और (४) देवायु।

अब परतः आयुकर्म के उदय का प्रतिपादन करते है-आयु का अपवर्तन करने में समर्थ जिस शस्त्र आदि पुद्गल का वेदन किया जाता है अथवा जिन शस्त्र आदि बहुत से पुद्गलों का वेदन किया जाता है, अथवा विष एवं अन्न आदि परिणाम रूप पुद्गलपरिणाम का वेदन किया जाता है अथवा स्वभाव से आयु का अपवर्त्तन करनेवाले शीत उष्ण आदिरूप पुद्गल परिणाम का वेदन किया जाता है, उससे भुज्यमान आयु का अपवर्तन होता है। इस प्रकार आयुकर्म का परतः उदय निरूपण किया गया है।

अब उसके स्वतः उदय की प्ररूपणा की जाती है-

नरकायु कर्म आदि के पुद्गलों के उदय से नारकायु आदि कर्म का वेदन किया जाता है। उपसंहार में कहा है-हे गौतम! यह आयु कर्म का स्वरूप कहा गया है। यह जीव के द्वारा बद्ध स्पृष्ट, बद्धस्पर्शस्पृष्ट, सचित, चित, उपचित, आदि विशेषणों

કહ્યા છે. તે ચાર પ્રકારના અનુભાવ આ પ્રમાણે છે-(૧) નૈરયિકાયુ (૨) તિર્યગ્યોનિકાયુ (૩) મનુષ્યાયુ અને (૪) દેવાયુ

હવે પરતઃ આયુકર્મના ઉદયનુ પ્રતિપાદન કરે છે-આયુનુ અપવર્તન કરવામા સમર્થ જે શસ્ત્ર આદિ પુદ્ગલનુ વેદન કરાય છે અથવા જે શસ્ત્ર આદિ ઘણા પુદ્ગલોના વેદન કરાય છે, અથવા વિષ તેમજ અન્ન આદિ પરિણામરૂપ પુદ્ગલ પરિણામનુ વેદન કરાય છે અથવા સ્વભાવથી આયુનુ અપવર્તન કરનારા શીત ઉષ્ણ આદિરૂપ પુદ્ગલ પરિણામનુ વેદન કરાય છે, તેનાથી ભુજ્યમાન આયુનુ અપવર્તન થાય છે. એ પ્રકારે આયુકર્મનુ પરતઃ ઉદયનુ નિરૂપણ કર્યું

હવે તેના સ્વતઃ ઉદયની પ્રરૂપણા કરાય છે-

નરકાયુકર્મ આદિના પુદ્ગલોના ઉદયથી નારકાયુ આદિ કર્મનુ વેદન કરાય છે ઉપસંહારમા કહ્યુ છે-હે ગૌતમ! આ આયુકર્મનુ સ્વરૂપ કહેલુ છે. આ જીવના દ્વારા બદ્ધસ્પૃષ્ટ, બદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટ, સચિત ચિત, ઉપચિત આદિ વિશેષણોવાળા આયુકર્મના ચાર પ્રકારના

बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य इत्यादि पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्य चतुर्विधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, शुभनाम कर्म, अशुभनामकर्म इत्येवं द्विविधं नामकर्म वर्तते, तत्र प्रथमं शुभनामकर्ममधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'सुहणामस्स णं भंते ! कम्मरस जीवेणं पुच्छा' हे भदन्त ! शुभनाम्नः खलु कर्मणो जीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य स्वय वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सुहणामस्सणं कम्मस्स जीवेणं चउद्दसविहे अणुभावे पण्णत्ते' शुभनाम्नः खलु कर्मणो जीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य इत्यादि विशिष्टस्य चतुर्दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, तदेव चतुर्दशविधानुभावत्वमुपपादयति-'तं जहा-इट्ठा सद्दा १, इट्ठा रूवा २, इट्ठा गधा ३, इट्ठा रसा ४, इट्ठा फासा ५, इट्ठा गती ६, इट्ठा ठिती ७, इट्ठे लावण्णे ८, इट्ठा जसो कित्ती ९, इट्ठे उट्ठाण कम्मबलवीरियपुरिसक्कारपरक्कमे १० इट्ठस्सरया ११, कतस्सरया १२, पियस्सरया १३,

वाले आयु कर्म का चार प्रकार का अनुभाव कहा गया है ।

नामकर्म के दो भेद हैं- शुभनामकर्म और अशुभनामकर्म ।

प्रथम शुभनामकर्म की प्ररूपणा की जाती है-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जीव द्वारा बद्ध, स्पृष्ट, बद्धस्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आपाकप्राप्त, विपाकप्राप्त, फलप्राप्त, उदयप्राप्त, स्वयं उदय में आए, दूसरे द्वारा उदीरित अथवा दोनों द्वारा उदीर्यमाण शुभनाम कर्म का अनुभाव कितने प्रकार का कहा है ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! जीव के द्वारा बद्ध, स्पृष्ट यावत् शुभनाम कर्म का विपाक चौदह प्रकार का कहा है । वह इस प्रकार है-(१) इष्ट शब्द (२) इष्ट रूप (३) इष्ट गन्ध (४) इष्ट रस (५) इष्ट स्पर्श (६) इष्ट गति (७) इष्ट स्थिति (८) इष्ट लावण्य (९) इष्ट यशः कीर्ति (१०) इष्ट उत्थान, कर्म, बल, वीर्य, पुरुषकार, पराक्रम,

અનુભાવ કહેલા છે

નામકર્મના બે ભેદ છે-શુભનામ કર્મ અને અશુભ નામકર્મ

પ્રથમ શુભ નામકર્મની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવદ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધસ્પર્શ સ્પૃષ્ટ, સચિત, ચિત ઉપચિત, આપાકપ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત, ફલપ્રાપ્ત, ઉદયપ્રાપ્ત સ્વય ઉદયમા આવેલા બીજાના દ્વારા ઉદીરિત, અથવા બન્ને દ્વારા ઉદીર્યમાણ શુભ નામકર્મના અનુભાવ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ! જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ યાવત્ શુભનામ કર્મના વિપાક ચૌદ પ્રકારના કહ્યા છે તે આ પ્રકારે છે- (૧) ઇષ્ટશબ્દ (૨) ઇષ્ટરૂપ (૩) ઇષ્ટગધ (૪) ઇષ્ટરસ (૫) ઇષ્ટસ્પર્શ (૬) ઇષ્ટગતિ (૭) ઇષ્ટસ્થિતિ (૮) ઇષ્ટલાવણ્ય (૯) ઇષ્ટ યશ કીર્તિ (૧૦) ઇષ્ટ ઉત્થાન, કર્મ, બલ, વીર્ય, પુરૂષકાર, પરાક્રમ (૧૧) ઇષ્ટ સ્વરતા (૧૨) કાન્તસ્વરતા (૧૩) પ્રિય-

मणुण्णस्सरया १४' तद्यथा–इष्टाः स्वाभीप्सिताः शब्दाः–वाञ्छिताः अत्र नामकर्म विपाकप्रस्तावात् आत्मीया एव शब्दादयोऽवसेयाः १, इष्टानि रूपाणि २, इष्टाः मनोऽनुकूलाः सुरभिगन्धाः ३, इष्टाः स्वेप्सिता मनोज्ञभोजनादिरसाः ४, इष्टाःस्पर्शाः हंसतुलादिरूपाः ५, इष्टाः स्वाभीप्सिता गजगमनानुकारिणी गतिः६, शिविकाद्यारोहणजन्या वा गतिः ६, इष्टा–स्वाभीप्सिता सहजा सिंहासनाद्यारोहणरूपा वा स्थितिः ७, इष्टं कान्तिविशेषरूपं लावण्यम्, उक्तञ्च–''मुक्ताफलेषु च्छायायां,तरलत्वमिवात्मनः। प्रतिभातियदङ्गेषु, तल्लावण्यमिहोच्यते॥ इति, कुङ्कुमाद्यनुलेपनजन्यं वा ८, इष्टा–स्वेप्सिता यशः कीर्तिः–यशसा सहिता कीर्तिः, पराक्रमजन्या ख्यातिर्यश इति व्यपदिश्यते तत्र दानपुण्यजन्या ख्यातिः कीर्तिरुच्यते ९, इष्टः–स्वाभीप्सितः उत्थानकर्मबलवीर्यपुरुषकारपराक्रमः, तत्रोत्थानं–शरीरचेष्टाविशेषः कर्म–भ्रमणरेचनादिरूपम्, बलम्–शारीरिकशक्तिविशेषः, वीर्यम्–आत्मप्रभवः–सामर्थ्यविशेषः, पुरुषकारः –आत्मप्रभवोऽभिमानविशेषः, पराक्रमः–निष्पादितस्वविषयः आत्मप्रभवः पौरुषविशेषः

---

(११) इष्ट स्वरता (१२) कान्तस्वरता (१३) प्रियस्वरता और (१४) मनोज्ञस्वरता।

इष्ट का अर्थ है अभिलाषित। नाम कर्म का प्रकरण होने से यहां अपने ही शब्द आदि समझने चाहिए। इष्ट गति का अभिप्राय इस प्रकार से है–देवगति और मनुष्यगति अथवा हाथी जैसी उत्तम चाल। इष्ट स्थिति का अर्थ है–इष्ट और सहज सिंहासन आदि पर आरोहण रूप स्थिति। कान्ति विशेष को लावण्य कहते हैं अथवा कुंकुम आदि के लेपन से उत्पन्न होने वाली सुन्दरता को लावण्य कहते हैं। विशिष्ट पराक्रम प्रदर्शित करने से होने वाली ख्याति को यश कहते हैं और दान–पुण्य आदि से होनेवाली ख्याति कीर्ति कहलाती है। शरीर संबंधी चेष्टा उत्थान है, भ्रमण रेचन आदि को कर्म कहते हैं, शारीरिक शक्ति को बल, आत्मा से उत्पन्न होनेवाले सामर्थ्य को वीर्य, आत्मजन्य अभिमान विशेष को पुरुषकार और अपने कार्य में सफलता प्राप्त करलेनेवाले पुरुषार्थ को पराक्रम कहते हैं। वीणा आदि के समान वल्लभस्वर इष्ट-

---

સ્વરતા અને (૧૪) મનોજ્ઞસ્વરતા

ઇષ્ટનો અર્થ છે અભિલષિત, નામકર્મનુ પ્રકરણ હોવાથી અહીં પોતાના જ શબ્દ આદિ સમજવા જોઇએ ઇષ્ટગતિનો અભિપ્રાય છે-દેવગતિ અને મનુષ્યગતિ અથવા હાથી જેવી ઉત્તમચાલ, ઇષ્ટસ્થિતિનો અર્થ છે ઇષ્ટ અને સહજ સિંહાસન આદિપર આરોહણ રૂપસ્થિતિ કાન્તિવિશેષને લાવણ્ય કહે છે અથવા કુંકુમ આદિના વિલેપનથી ઉત્પન્ન થનારી સુંદરતાને લાવણ્ય કહે છે વિશિષ્ટ પરાક્રમ પ્રદર્શિત કરવાથી થનારી ખ્યાતિને યશ કહે છે અને દાનપુણ્ય આદિથી થનારી ખ્યાતિ કીર્તિ કહેવાય છે શરીર સમ્બન્ધી ચેષ્ટા ઉત્થાન છે, ભ્રમણ, રેચન, આદિને કર્મ કહે છે, શારીરિક શક્તિને બળ, આત્માથી ઉત્પન્ન થનાર સામર્થ્યને વીર્ય, આત્મજન્ય અભિમાન વિશેષને પુરુષકાર, અને પોતાના કાર્યમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરનારા, પુરૂષાર્થને પરાક્રમ કહે છે, વીણા આદિના સમાન વલ્લભસ્વર ઇષ્ટસ્વર

१०, इष्टस्वरता–इष्टः–वल्लभः स्वरो यस्य तस्य भावः इष्टस्वरता वीणादिशब्दवत् ११, कान्तस्वरता–कान्तः कमनीयः स्वरो यस्य स कान्तस्वरस्तद्भावः कान्तस्वरता–कोकिलशब्दादिवत् १२, प्रियस्वरता–प्रियः–मुहुरभिलषणीयः स्वरो यस्य स प्रियस्वरस्तद्भावः प्रियस्वरता इष्टसिद्धिशब्दादिवत् १३, मनोज्ञस्वरता मनोज्ञः-स्वाश्रयप्रीत्युत्पादकः स्वरो यस्य स मनोज्ञस्वरस्तद्भावो मनोज्ञस्वरता वाञ्छितलाभादिवत् १४ इति, सम्प्रति शुभनामकर्मोदयं प्रतिपादयति–'जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं, तेसिं वा उदएणं सुहणामं कम्मं वेदेइ' यं वा वीणावेणुवर्णगन्धताम्बूलपट्टाम्बर शिबिकासिंहासम कुङ्कुमदानराजयोगादिस्वरूपं पुद्गलं वेदयते, एवञ्च वीणावेणुप्रभृतिसम्बन्धात् शब्दादीनामिष्टत्वमवगन्तव्यम् यान् वा बहून् पुद्गलान् वीणावेणुप्रभृतीन् वेदयते, यं वा परिणामं ब्राह्मौपध्याहारपरिणामरूप वेदयते, विस्रसया–स्वभावेन वा यं पुद्गलानां शुभपयोदादिलक्षणपरिणामं वेदयते, प्रावृट्कालिकोन्नत-

---

स्वर कहलाता हैं। कोकिला के स्वर के समान कमनीय स्वर कान्तस्वर कहलाता है। इष्टसिद्धि आदि संबंधी स्वर के समान जो स्वर वारवार अभिलषणीय हो वह प्रियस्वर हैं। वांच्छित लाभ आदि के समान जो स्वर स्वाश्रय में प्रतीति उत्पन्न करनेवाला हो वह मनोज्ञ स्वर कहलाता हैं। सर्वत्र भाव को सूचित करने के लिये 'ता', प्रत्यय लगाया गया है।

अब शुभनाम कर्म के उदय का प्रतिपादन कहते हैं :– वीणा. वेणु, वर्ण, गंध. ताम्बूल, पट्टाम्बर, पालखी, सिंहासन कुंकुम आदि शुभ पुद्गल का वेदन किया जाता हैं, इस से वीणा आदि के संबंध से शब्द आदि का इष्टपना सूचित किया गया है। अथवा जिन बहुत से वीणा वेणु आदि पुदगलों का वेदन किया जाता है। अथवा जिस ब्राह्मी-औषधी आदि के आहार परिणाम रूप पुद्गल परिणाम का वेदन किया जाता है, अथवा स्वभाव से शुभ मेघ आदि जिस पुद्गल परिणाम का वेदन किया जाता है, क्यों कि वर्षा कालिक मेघों की घटा को देखकर मदोन्मत्त युवतियां इष्ट स्वरमें गान करने

કહેવાય છે કોયલના સ્વરની સમાન કમનીય સ્વર કાન્તસ્વર કહેવાય છે. ઈષ્ટસિદ્ધિ આદિ સમ્બન્ધી સ્વરના સમાન જે સ્વર વારંવાર અભિલષણીય થાય તે પ્રિયસ્વર છે વાછિત લાભ આદિના સમાન જે સ્વર સ્વાશ્રયમા પ્રતીતિ ઉત્પન્ન કરનાર થાય તે મનોજ્ઞ સ્વર કહેવાય છે સર્વત્ર ભાવને સુચિત કરવાને માટે 'તા' પ્રત્યય જોડેલો છે.

હવે શુભ નામકર્મના ઉદયનુ પ્રતિપાદન કરે છે.–

વીણા, વેણુ, વર્ણ, ગન્ધ, તામ્બુલ, પટ્ટામ્બર, પાલખી, સિંહાસન, કુંકુમ આદિ પુદ્ગલનું વેદન કરાય છે, તેથી વીણા આદિના સમ્બન્ધથી શબ્દ આદિનું ઈષ્ટપણું સૂચિત કરાયેલ છે અથવા જે ઘણા વીણા વેણુ આદિ પુદ્ગલોનુ વેદન કરાય છે, અથવા જે બ્રાહ્મી–ઔષધી આદિના આહાર પરિણામરૂપ પુદ્ગલ પરિણામનુ વેદન કરાય છે અથવા સ્વભાવથી શુભ મેઘ આદિ જે પુદ્ગલ પરિણામનું વેદન કરાય છે, કેમકે વર્ષાકાલિન મેઘોની ઘટા

जलधरघटामवलोक्य मत्तयुवतीनामिष्टस्वरगानप्रसिद्धेः तत्प्रभावात् शुभनामकर्म वेदयते शुभनामकर्मफलमिष्टस्वरतादिकमनुभवतीत्यर्थः इत्येवं परतः शुभनामकर्मोदयमुपपाद्य सम्प्रति स्वतस्तदुभयं प्ररूपयति-तेषां वा शुभनामकर्मपुद्गलानामुदयेन शुभनामकर्म इष्टशब्दादिकं कर्म वेदयते, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'एसणं गोयमा! सुहनामकम्मे' हे गौतम! एतत् खलु पूर्वोपदर्शितं शुभनामकर्म प्रज्ञप्तम्, 'एस णं गोयमा! सुभणामस्स कम्मस्स जाव चउद्दसविहे अणुभावे पण्णत्ते' हे गौतम! एष खलु शुभनाम्नः कर्मणो यावत्-जीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्योपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य निर्वर्तितस्य परिणामितस्य स्वयंवोदीर्णस्य परेण वोदीरितस्य यावच्चतुर्दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, अथा शुभनामकर्माधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'दुहनामस्स णं भंते! पुच्छा, हे भदन्त! दुःख नाम्नः

में प्रवृत्त होती है। उसके प्रभाव से शुभनाम कर्म का वेदन किया जाता है, अर्थात् शुभ नाम कर्म के फल इष्टस्वरता आदि का अनुभव होता है। इस प्रकार परनिमित्त से शुभ नाम कर्म के उदय का प्रतिपादन करके स्वतः उसके उदय का कथन करते हैं-अथवा शुभनामकर्म के पुद्गलों के उदय से इष्टशब्दादि शुभनाम कर्म का वेदन होता है।

उपसंहार करते हुए कहते हैं-हे गौतम! यह शुभनाम कर्म कहा गया और यह शुभनाम कर्म का चौदह प्रकार का अनुभाव कहा गया है, जो कि जीव के द्वारा बद्ध स्पृष्ट, बद्धस्पर्शस्पृष्ट, संचित. चित, उपचित, आपाकप्राप्त, विपाकप्राप्त, फलप्राप्त, उदय प्राप्त जीवद्वारा कृत, निर्वर्तित, परिणामित, स्वयं उदय को प्राप्त दूसरे के द्वारा उदीरित अथवा दोनो द्वारा उदीर्यमाण हैं।

अब अशुभ नामकर्म के विपाक की प्ररूपणा की जाती हैं-

श्री गौतम स्वामी-हे भगवन्! दुःखनाम कर्म अर्थात् अशुभ नाम कर्म का, जो

જોઇને મદોન્મત્ત યુવતીઓ ઈષ્ટસ્વરમા ગાન કરવામાં પ્રવૃત્ત થાય છે, તેના પ્રભાવથી શુભ નામકર્મનુ વેદન કરાય છે અર્થાત્ શુભનામ-કર્મનુ ફળ ઇષ્ટ સ્વરતા આદિનો અનુભવ થાય છે. એ રીતે પરનિમિત્તથી શુભ નામકર્મના ઉદયનુ પ્રતિપાદન કરી ને હવે સ્વત તેના ઉદયનુ કથન કરે છે-અથવા શુભનામકર્મના પુદ્ગલોના ઉદયથી ઇષ્ટ શબ્દાદિ શુભનામ કર્મનુ વેદન થાય છે.

ઉપસંહાર કરતા કહે છે કે ગૌતમ! આ શુભનામકર્મ કહેલું છે અને આ શુભ નામ કર્મના ચૌદ પ્રકારના અનુભવ કહેલા છે, કે જે જીવ દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધસ્પર્શ-સ્પૃષ્ઠ સચિત, ચિત ઉપચિત, આપાકપ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત, ફલપ્રાપ્ત, ઉદયપ્રાપ્ત જીવ-દ્વારાકૃત, નિર્વર્તિત, પરિણામિત, પોતે ઉદયને પ્રાપ્ત તથા બીજાના દ્વારા ઉદીરિત અથવા બન્ને દ્વારા ઉદીર્યમાણ છે

હવે અશુભનામ કર્મના વિપાકની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! દુ ખનામ કર્મ અર્થાત્ અશુભનામ કર્મના, જે જીવદ્વારા

अशुभनाम्नः खलु कर्मणो जीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य इत्यादिपूर्वोक्तविशेषण विशिष्टस्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'एवंचेव' एवञ्चैव-शुभनामकर्मोक्तरीत्यैव दुःखनाम्नः कर्मणोऽपि जीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य यावत् पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्य चतुर्दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः किन्तु–'णवर अणिट्ठा सद्दा जाव हीणस्सरया दीणस्सरया अकंतस्सरया' नवरम्–शुभनामकर्मापेक्षया अशुभनामकर्मणो विशेषस्तु अनिष्टाः अनभिलषिताः शब्दाः १ यावत्–अनिष्टानि रूपाणि २ अनिष्टा गन्धाः ३ अनिष्टा-रसाः ४ अनिष्टाः स्पर्शाः ५. अनिष्टा गतिः ६, अनिष्टा स्थितिः ७ अनिष्टं लावण्यम् ८ अनिष्टा यशः कीर्तिः ९, अनिष्ट उत्थानकर्मबलवीर्यपुरुषकारपराक्रमः १० हीनस्वरता ११ दीनस्वरता १२ अकान्तस्वरता १३ अमनोज्ञस्वरता १४, चेत्यवसेयः, अथाशुभनामकर्मोदयमपि शुभनामकर्मोदयरीत्यैव व्यपदिशन्नाह–'जं वेदेइ. सेसं तं चेव जाव चउद्दसविहे अणुभावे पण्णत्ते' यं वेदयते पुद्गलम्–गर्दभोष्ट्रश्वप्रभृतिलक्षणम्,

---

जीवद्वारा बद्ध, स्पृष्ट, बद्धस्पर्श स्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आपाकप्राप्त विपाक प्राप्त आदि विशेषणों से विशिष्ट है, अनुभाव कितने प्रकार का कहा है?

श्री भगवान्–हे गौतम ! जीव के द्वारा बद्ध, स्पृष्ट, आदि विशेषणों से विशिष्ट दुःखनामकर्म का अनुभाव चौदह प्रकार का कहा गया है । यह चौदह प्रकार शुभ-नाम कर्म के समान है, मगर इस में विशेषता यह है कि शुभनामकर्म का विपाक इष्ट स्वरता आदि है, जब कि अशुभ नामकर्म आदि का विपाक अनिष्टस्वरता आदि अर्थात्ः–(१) अनिष्ट शब्द (२) अनिष्ट रूप (३) अनिष्ट गन्ध (४) अनिष्ट रस (५) अनिष्ट स्पर्श (६) अनिष्ट गति (७) अनिष्ट स्थिति (८) अनिष्ट लावण्य (९) अनिष्ट यशः-कीर्ति (१०) और अनिष्ट उत्थान, कर्म, बल–वीर्य–पुरुषकार–पराक्रम (११) हीन स्वरता (१२) दीनस्वरता (१३) अकान्त स्वरता तथा (१४) अमनोज्ञ स्वरता ।

जिसगर्दभ, ऊंट, कुत्ता, आदि पुद्गल का वेदन किया जाता है, क्यों कि उनके

બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાક પ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત આદિ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ છે, અનુભાવ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, આદિ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ દુ:ખ-નામ કર્મના અણુભાવ ચૌદ પ્રકારના કહેલા છે તે ચૌદ પ્રકારના શુભનામકર્મના સમાન છે, પણ તેમા વિશેષતા એ છે કે શુભનામકર્મના વિપાક ઇષ્ટસ્વરતા આદિ છે, જ્યારે અશુભ-નામકર્મનો વિપાક અનિષ્ટ સ્વરતા આદિ છે અર્થાત્ (૧) અનિષ્ટ શબ્દ (૨) અનિષ્ટરૂપ, (૩) અનિષ્ટ ગંધ (૪) અનિષ્ટ રસ (૫) અનિષ્ટ સ્પર્શ (૬) અનિષ્ટગતિ (૭) અનિષ્ટ સ્થિતિ (૮) અનિષ્ટ લાવણ્ય (૯) અનિષ્ટયશ,કીર્તિ (૧૦) અને અનિષ્ટ ઉત્થાન, કર્મ બલવીર્ય પુરૂષકાર પરાક્રમ (૧૧) હીન સ્વરતા (૧૨) દીન સ્વરતા (૧૩) અકાન્ત સ્વરતા (૧૪) અમનોજ્ઞ સ્વરતા

જે ગર્દભ, ઊંટ, આદિના પુદ્ગલનુ વેદન કરાય છે, કેમકે તેમના સમ્બન્ધથી અનિષ્ટ

तत्सम्बन्धात् शब्दादयोऽनिष्टा भवन्तीति शेषं तच्चैव-पूर्वोक्तशुभनामकर्मोक्तरीत्यैव तद् वैपरीत्येन भावनीयम् यावद्-बहून् वा यान् पुद्गलान् खरोष्ट्रश्वप्रभृतीन् वेदयते, यं वा पुद्गलपरिणामं गरलविषाद्याहारपरिणामलक्षणं वेदयते, विस्रसया-स्वभावेन वा यं पुद्गलानां परिणामम्-अशुभवज्रपातादिकं वेदयते तत्प्रभावात् अशुभनामकर्मफलमनिष्टस्वरतादिकमनुभवतीति भावः, इत्येवं रीत्या परतोऽशुभनामकर्मोदयः प्रतिपादितः, सम्प्रति स्वतस्तदुदयमाह-तेषां वाऽशुभानां कर्मपुद्गलानामुदयेन अनिष्टशब्दादिकं वेदयते, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-एष खलु-पूर्वोपदर्शितः, अशुभनामकर्मणोजीवेन बद्धस्य-स्पृष्टस्य इत्यादिविशेषणविशिष्टस्य चतुर्दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः। अथोच्चनीचभेदेन द्विविधगोत्रमध्ये प्रथमम् उच्चैर्गोत्रस्य खलु कर्मणो जीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य इत्यादि पूर्वोक्त-

---

संबंध से अनिष्ट शब्द आदि उत्पन्न होते हैं, इत्यादि पूर्वोक्त शुभनाम कर्म से विपरीत पणे यहां समझ लेना चाहिए। इसी प्रकार जिन बहुत-से पुद्गलों का वेदन किया जाता है अथवा विष आदि आहार परिणाम रूप जिस पुदगलपरिणाम का वेदन किया जाता है, अथवा स्वभावतः वज्रपात आदि रूप जिस पुद्गल परिणाम का वेदन किया जाता है, उसके प्रभाव से अशुभ नामकर्म के फल अनिष्ट स्वरता आदि का अनुभव होता है। इस प्रकार परतः अशुभ नामकर्म के उदय का प्रतिपादन किया गया हैं।

अब स्वतः होनेवाले उदय का निरूपण करते हैं-

अथवा अशुभ कर्मपुद्गलों के उदय से अनिष्ट शब्द आदि का वेदन होता है।

हे गौतम! जीव के द्वारा बद्ध स्पृष्ट आदि विशेषणों से युक्त अशुभ नामकर्म का यह चौदह प्रकार का अनुभाव कहा गया है।

गोत्रकर्म के दो भेद है उच्चगोत्र और नीचगोत्र। इन में से पहले उच्चगोत्र का प्रतिपादन किया जाता है-

---

શબ્દ આદિ ઉત્પન્ન થાય છે, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત શુભ નામ કર્મથી વિપરીત અહીં સમજી લેવુ જોઈએ એજ પ્રકારે જે બહુવચનથી પુદ્ગલોનું વેદન કરાય છે અથવા। વિષ આદિ આહાર પરિણામ રૂપ જે પુદ્ગલ પરિણામનુ વેદન કરાય છે, અથવા સ્વભાવથી વજ્રપાત આદિ રૂપ જે પુદ્ગલ પરિણામનુ વેદન કરાય છે, તેના પ્રભાવથી અશુભ નામકર્મનુ ફલ અનિષ્ટ સ્વરતા આદિનો અનુભવ થાય છે એ પ્રકારે પરતઃ અશુભનામ કર્મના ઉદયનુ વર્ણન કરાયેલુ છે.

હવે સ્વત થનારા ઉદયનું નિરૂપણ કરે છે

અથવા અશુભકર્મ પુદ્ગલોના ઉદયથી અનિષ્ટ શબ્દ આદિનુ વેદન થાય છે.

હે ગૌતમ! જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ આદિ વિશેષણોથી યુક્ત અશુભ નામકર્મના આ ચૌદ પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે.

ગોત્રકર્મના બે ભેદ છે ઉચ્ચ ગોત્ર અને નીચ ગોત્ર તેઓમાથી પહેલા ઉચ્ચગોત્ર નુ પ્રતિપાદન કરાય છે

अशुभनाम्नः खलु कर्मणो जीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य इत्यादिपूर्वोक्तविशेषण विशिष्टस्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'एवंचेव' एवञ्चैव-शुभनामकर्मोक्तरीत्यैव दुःखनाम्नः कर्मणोऽपि जीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य यावत् पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्य चतुर्दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः किन्तु–'णवर अणिट्ठा सद्दा जाव हीणस्सरया दीणस्सरया अकंतस्सरया' नवरम्–शुभनामकर्मापेक्षया अशुभनामकर्मणो विशेषस्तु अनिष्टाः अनभिलषिताः शब्दाः १ यावत्–अनिष्टानि रूपाणि २ अनिष्टा गन्धाः ३ अनिष्टा-रसाः ४ अनिष्टाः स्पर्शाः ५, अनिष्टा गतिः ६, अनिष्टा स्थितिः ७ अनिष्टं लावण्यम् ८ अनिष्टा यशः कीर्तिः ९, अनिष्ट उत्थानकर्मबलवीर्यपुरुषकारपराक्रमः १० हीनस्वरता ११ दीनस्वरता १२ अकान्तस्वरता १३ अमनोज्ञस्वरता १४, चेत्यवसेयः, अथाशुभनामकर्मोदयमपि शुभनामकर्मोदयरीत्यैव व्यपदिशन्नाह–'जं वेदेइ, सेसं तं चेव जाव चउद्दसविहे अणुभावे पण्णत्ते' यं वेदयते पुद्गलम्–गर्दभोष्ट्रश्वप्रभृतिलक्षणम्,

जीवद्वारा बद्ध, स्पृष्ट, बद्धस्पर्श स्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आपाकप्राप्त विपाक प्राप्त आदि विशेषणों से विशिष्ट हैं, अनुभाव कितने प्रकार का कहा है?

श्री भगवान्–हे गौतम ! जीव के द्वारा बद्ध, स्पृष्ट, आदि विशेषणों से विशिष्ट दुःखनामकर्म का अनुभाव चौदह प्रकार का कहा गया है। यह चौदह प्रकार शुभनाम कर्म के समान है, मगर इस में विशेषता यह है कि शुभनामकर्म का विपाक इष्ट स्वरता आदि हैं, जब कि अशुभ नामकर्म आदि का विपाक अनिष्टस्वरता आदि अर्थात्–(१) अनिष्ट शब्द (२) अनिष्ट रूप (३) अनिष्ट गन्ध (४) अनिष्ट रस (५) अनिष्ट स्पर्श (६) अनिष्ट गति (७) अनिष्ट स्थिति (८) अनिष्ट लावण्य (९) अनिष्ट यशः-कीर्ति (१०) और अनिष्ट उत्थान, कर्म, बल–वीर्य–पुरुषकार–पराक्रम (११) हीन स्वरता (१२) दीनस्वरता (१३) अकान्त स्वरता तथा (१४) अमनोज्ञ स्वरता।

जिसगर्दभ, ऊंट, कुत्ता, आदि पुद्गल का वेदन किया जाता है, क्यों कि उनके

બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધસ્પર્શપૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાક પ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત આદિ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ છે, અનુભાવ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, આદિ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ દુખનામ કર્મના અનુભાવ ચૌદ પ્રકારના કહેલા છે તે ચૌદ પ્રકારના શુભનામકર્મના સમાન છે, પણ તેમાં વિશેષતા એ છે કે શુભનામકર્મના વિપાક ઇષ્ટસ્વરતા આદિ છે, જ્યારે અશુભનામકર્મનો વિપાક અનિષ્ટ સ્વરતા આદિ છે અર્થાત્ (૧) અનિષ્ટ શબ્દ (૨) અનિષ્ટરૂપ, (૩) અનિષ્ટ ગંધ (૪) અનિષ્ટ રસ (૫) અનિષ્ટ સ્પર્શ (૬) અનિષ્ટગતિ (૭) અનિષ્ટ સ્થિતિ (૮) અનિષ્ટ લાવણ્ય (૯) અનિષ્ટયશ,કીર્તિ (૧૦) અને અનિષ્ટ ઉત્થાન, કર્મ બલવીર્ય પુરૂષકાર પરાક્રમ (૧૧) હીન સ્વરતા (૧૨) દીન સ્વરતા (૧૩) અકાન્ત સ્વરતા (૧૪) અમનોજ્ઞ સ્વરતા

જે ગર્દભ, ઊંટ, આદિના પુદ્ગલનુ વેદન કરાય છે, કેમકે તેમના સમ્બન્ધથી અનિષ્ટ

तत्सम्बन्धात् शब्दादयोऽनिष्टाभवन्तीति शेषं तच्चैव-पूर्वोक्तशुभनामकर्मोक्तरीत्यैव तद् वैपरीत्येन भावनीयम् यावद्-बहून् वा यान् पुद्गलान् खरोष्ट्रश्वप्रभृतीन् वेदयते, यं वा पुद्गलपरिणामं गरलविषाद्याहारपरिणामलक्षणं वेदयते, विस्रसया-स्वभावेन वा यं पुद्गलानां परिणामम्-अशुभवज्रपातादिकं वेदयते तत्प्रभावात् अशुभनामकर्मफलमनिष्टस्वरतादिकमनुभवतीतिभावः, इत्येवं रीत्या परतोऽशुभनामकर्मोदयः प्रतिपादितः, सम्प्रति स्वतस्तदुदयमाह-तेषां वाऽशुभानां कर्मपुद्गलानामुदयेन अनिष्टशब्दादिकं वेदयते, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-एष खलु-पूर्वोपदर्शितः, अशुभनामकर्मणोजीवेन बद्धस्य-स्पृष्टस्य इत्यादिविशेषणविशिष्टस्य चतुर्दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः। अथोच्चनीचभेदेन द्विविधगोत्रमध्ये प्रथमम् उच्चैर्गोत्रस्य खलु कर्मणो जीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य इत्यादि पूर्वोक्त-

---

संबंध से अनिष्ट शब्द आदि उत्पन्न होते हैं, इत्यादि पूर्वोक्त शुभनाम कर्म से विपरीत पर्णे यहां समझ लेना चाहिए। इसी प्रकार जिन बहुत-से पुद्गलों का वेदन किया जाता है अथवा विष आदि आहार परिणाम रूप जिस पुद्गलपरिणाम का वेदन किया जाता है, अथवा स्वभावतः वज्रपात आदि रूप जिस पुद्गल परिणाम का वेदन किया जाता है, उसके प्रभाव से अशुभ नामकर्म के फल अनिष्ट स्वरता आदि का अनुभव होता है। इस प्रकार परतः अशुभ नामकर्म के उदय का प्रतिपादन किया गया हैं।

अब स्वतः होनेवाले उदय का निरूपण करते हैं-

अथवा अशुभ कर्मपुद्गलों के उदय से अनिष्ट शब्द आदि का वेदन होता है।

हे गौतम ! जीव के द्वारा बद्ध स्पृष्ट आदि विशेषणों से युक्त अशुभ नामकर्म का यह चौदह प्रकार का अनुभाव कहा गया है।

गोत्रकर्म के दो भेद है उच्चगोत्र और नीचगोत्र। इन में से पहले उच्चगोत्र का प्रतिपादन किया जाता है-

---

શબ્દ આદિ ઉત્પન્ન થાય છે, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત શુભ નામ કર્મથી વિપરીત અહીં સમજી લેવુ જોઈએ એજ પ્રકારે જે બહુવચનથી પુદ્ગલોનું વેદન કરાય છે અથવા। વિષ આદિ આહાર પરિણામ રૂપ જે પુદ્ગલ પરિણામનુ વેદન કરાય છે, અથવા સ્વભાવથી વજ્રપાત આદિ રૂપ જે પુદ્ગલ પરિણામનુ વેદન કરાય છે, તેના પ્રભાવથી અશુભ નામકર્મનુ ફલ અનિષ્ટ સ્વરતા આદિનો અનુભવ થાય છે એ પ્રકારે પરતઃ અશુભનામ કર્મના ઉદયનુ વર્ણન કરાયેલુ છે.

હવે સ્વત થનારા ઉદયનું નિરૂપણ કરે છે

અથવા અશુભકર્મ પુદ્ગલોના ઉદયથી અનિષ્ટ શબ્દ આદિનુ વેદન થાય છે.

હે ગૌતમ ! જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ આદિ વિશેષણોથી યુક્ત અશુભ નામકર્મના આ ચૌદ પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે.

ગોત્રકર્મના બે ભેદ છે ઉચ્ચ ગોત્ર અને નીચ ગોત્ર તેઓમાથી પહેલા ઉચ્ચગોત્રનુ પ્રતિપાદન કરાય છે

विशेषणविशिष्टस्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ? इति पृच्छा, भगवानाह–गोयमा !' हे गौतम ! 'उच्चागोयस्स कम्मस्स जीवेण बद्धस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते' उच्चैर्गोत्रस्य कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत्–स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य इत्यादि पूर्वोक्त-विशेषणविशिष्टस्य अष्टविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, तदेवाष्टविधत्वं प्रतिपादयति–'तं जहा –जाइविसिट्ठया १, कुलविसिट्ठया २, बलविसिट्ठया ३, रूवविसिट्ठया ४, तवविसिट्ठया ५, सुयविसिट्ठया ६, लाभविसिट्ठया ७, इस्सरियविसिट्ठया ८' तद्यथा–जातिविशिष्टता १, कुलविशिष्टता २, बलविशिष्टता ३, रूपविशिष्टता ४. तपोविशिष्टता ५, श्रुत-विशिष्टता ६, लाभविशिष्टता ७, ऐश्वर्यविशिष्टता ८, तत्र जात्या विशिष्टो जातिविशिष्ट-स्तस्य भावो जातिविशिष्टता, सा तावत्–उच्चैर्गोत्रस्य प्रथमोऽनुभावोऽवगन्तव्यः, एवं कुलेन विशिष्टः कुलविशिष्टस्तस्य भावः कुलविशिष्टता, एवमग्रेऽपि. अथोच्चैर्गोत्रस्य

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन् ! जीव के द्वारा बद्ध, स्पृष्ट, बद्धस्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आपाकप्राप्त, विपाकप्राप्त, फलप्राप्त आदि पूर्वोक्त विशेषणों वाले उच्च गोत्र कर्म का अनुभाव कितने प्रकार का है ?

श्री भगवान्–हे गौतम ! जीव के द्वारा बद्ध उच्चगोत्र का अनुभाव आठ प्रकार का कहा गया है । वह इस प्रकार है :–

(१) जातिकी विशिष्टता (२) कुल की विशिष्टता (३) बल की विशिष्टता (४) रूप की विशिष्टता (५) तप की विशिष्टता (६) श्रुत की विशिष्टता (७) लाभ की विशिष्टता और (८) ऐश्वर्य की विशिष्टता ।

जिस बाह्य इत्यादि पुद्गल का वेदन किया जाता है, क्योंकि उस द्रव्य के संबंध में अथवा राजा आदि विशिष्ट पुरुष के परिग्रह से नीच जाति में जन्मा हुआ भी पुरुष जाति सम्पन्न जैसा लोकमान्य बन जाता है । इस प्रकार जाति और कुल की विशि-ष्टता समझनी चाहिए । जैसे लकडी घुमाने से मल्लों में जो शारीरिक बल उत्पन्न

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ સ્પર્શ સ્પૃષ્ટ, સંચિત ચિત, ઉપચિત, આપાકપ્રાપ્ત વિપાકપ્રાપ્ત ફલપ્રાપ્ત આદિપૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા ઉચ્ચ ગોત્ર કર્મના અનુભાવ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ ! જીવના દ્વારા બદ્ધ ઉચ્ચ ગોત્રના અનુભાવ આઠ પ્રકારના કહેલા છે તે આ પ્રકારે છે,

(૧) જાતિની વિશિષ્ટતા (૨) કુળની વિશિષ્ટતા (૩) બળની વિશિષ્ટતા (૪) રૂપની વિશિષ્ટતા (૫) તપની વિશિષ્ટતા (૬) શ્રુતની વિશિષ્ટતા (૭) લાભની વિશિષ્ટતા (૮) ઐશ્વર્યની વિશિષ્ટતા જે બાહ્ય દ્રવ્યાદિ પુદ્ગલનુ વેદન કરાય છે, કેમકે તે દ્રવ્યના સબન્ધમા અથવા રાજા આદિ વિશિષ્ટ પુરૂષના પરિગ્રહથી નીચ જાતિમા જન્મેલો પણ પુરૂષજાતિ સમ્પન્ન જેમ લોકમાન્ય બની જાય છે

એ પ્રકારે જાતિ અને કુલની વિશિષ્ટતા સમજવી જોઈએ જેમ લાકડી ફેરવવાથી

कर्मणउदयं प्रतिपादयति—'जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसिं वा उदएणं जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते' यं वेदयते पुद्गलं वा—बाह्यद्रव्यादिस्वरूपम्, तद्द्रव्यसम्बन्धाद् राजादिविशिष्टपुरुषसम्परिग्रहाद् वा नीचजातिकुलप्रसूतोऽपि जात्यादि सम्पन्न इव लोकस्य मान्यो भवति, इत्येव जातिकुलविशिष्टताऽवगन्तव्या, एवं बलविशिष्टता च लकुटिभ्रमणवशाद् मल्लानामिव स जायते, रूपविशिष्टता च प्रतिविशिष्टतादृशवस्त्रालङ्कारसम्बन्धात्, तपोविशिष्टता पुनः पर्वतशिखराद्यारोहणेनातापनां विदधतो भवति, श्रुतविशिष्टता तु रमणीयभूदेशसम्बन्धात् स्वाध्यायं सम्पादयतो भवति, लाभविशिष्टता च महार्घ्यजात्यादि रत्नादियोगाद् भवति, ऐश्वर्यविशिष्टता तु धनसुवर्णादिसम्बन्धाद् भवति, एव यान् वा बहून् पुद्गलान् तथाविधबाह्यद्रव्यलक्षणान् वेदयते, यं वा पुद्गलपरिणाम दिव्यफलाद्याहारपरिणामलक्षणं वेदयते, विस्रसया—स्वभावेन वा य पुद्गलानां परिणामम् अकस्मादभिहितजलधरागमसंवादादिस्वरूप वेदयते तत्प्रभावात् जातिविशिष्टत्वादिकम् उच्चैर्गोत्रकर्मफलं

होता है, वह बल की विशेषता है। विशेष प्रकार के वस्त्रों एवं अलंकारोंसे रूपकी विशिष्टता उत्पन्न होती है। पर्वत के शिखर आदि पर आरूढ होकर आतापना लेनेवाले में तप की विशिष्टता होती है। रमणीय भूमि प्रदेश के संबंध से स्वाध्याय करने वाले में श्रुत की विशिष्टता उत्पन्न होती है। बहुमूल्य उत्तम रत्न आदि के योगसे लाभकी विशिष्टता होती है। धन—स्वर्ण आदि के संबंध से ऐश्वर्य की विशिष्टता उत्पन्न होती है। इस प्रकार बाह्य द्रव्यरूप बहुत से पुद्गलों का जो वेदन किया जाता है, अथवा दिव्य फल आदि के आहार परिणाम रूप जिस पुद्गल परिणाम का वेदन किया जाता है, या स्वभाव से जिन पुद्गलोंका परिणाम—अकस्मात् जलधारा का आगमन आदि—वेदा जाता है। उनके प्रभाव से उच्चगोत्र कर्म के फल का वेदन किया जाता है। इस प्रकार उच्चगोत्र कर्म के उदय का परतः प्रतिपादन करके. अब उसके स्वतः उदय का कथन किया जाता है—उच्चगोत्रकर्म के पुद्गलों के उदय से यावत् उच्चगोत्र

મલ્લોમા જે શારીરિક બળ ઉત્પન્ન થાય છે, તે બળની વિશેષતા છે. વિશેષ પ્રકારના વસ્ત્રો તેમજ અલંકારોથી રૂપની વિશિષ્ટતા ઉત્પન્ન થાય છે, પર્વતના શિખર, વિગેરે ઉપર આરૂઢ થઈને આતાપનાલેનારાએમા તપની વિશિષ્ટતા થાય છે રમણીય ભૂમિ પ્રદેશના સમ્બન્ધથી સ્વાધ્યાય કરનારાઓમા શ્રુતની વિશિષ્ટતા ઉત્પન્ન થાય છે બહુમૂલ્ય ઉત્તમરત્ન આદિના યોગથી લાભની વિશિષ્ટતા થાય છે, ધન સુવર્ણ આદિના સમ્બન્ધથી ઐશ્વર્યની વિશિષ્ટતા ઉત્પન્ન થાય છે એ પ્રકારે બાહ્ય દ્રવ્ય રૂપ ઘણા બધા પુદ્ગલોનુ વેદન કરાય છે, અથવા સ્વભાવત જે પુદ્ગલોના પરિણામ અકસ્માત્ જલધારાનુ આગમન આદિ વેદવામા આવે છે તેમના પ્રભાવથી ઉચ્ચ ગોત્ર કર્મના ફલનુ વેદન કરાય છે એ પ્રકારે ઉચ્ચગોત્ર કર્મના ઉદયનુ પરત પ્રતિપાદન કરીને હવે તેના સ્વતઃ ઉદયનુ કથન કરાય છે ઉચ્ચ ગોત્ર કર્મના પુદ્ગલોના ઉદયથી યાવત્ ઉચ્ચગોત્ર કર્મનુ વેદન થાય છે, અર્થાત્ જાતિ વિશિષ્ટતા

वेंदयते इत्येवंरीत्या उच्चैर्गोत्रकर्मोदयं परतः प्रतिपाद्य स्वतस्तदुदय प्रतिपादयति-तेषां वा उच्चैर्गोत्रकर्म पुद्गलाना मुदयेन यावत्-उच्चैर्गोत्रकर्म वेदयते-जातिविशिष्टत्वादिक मनुभवतीतिभावः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-एष खलु उच्चैर्गोत्रस्य कर्मणोर्जीवेन बद्धस्यस्पृष्टस्य इत्यादि पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्याष्टविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः,

अथ नीचैर्गोत्र कर्म अधिकृत्य प्ररूपयति-'णीया गोयस्स ण भ ते! पुच्छा ?' हे भदन्त ! नीचैर्गोत्रस्य खलु कर्मणोजीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य इत्यादि पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम ! 'एवं चेव' एवञ्चैव-पूर्वोक्तोच्चैर्गोत्रकर्मरीत्यैव नीचैर्गोत्रकर्मणोऽपि अष्टविधोऽनभावः प्रज्ञप्तः, किन्तु-'णवरं जातिविहीणया जाव इस्सरियविहीणया' नवरम्-उच्चैर्गोत्रकर्मापेक्षया नीचैर्गोत्रस्य विशेषस्तु जातिविहीनता १ यावत्-कुलविहीनता २ बलविहीनता ३ रूपविहीनता ४ तपोविहीनता ५ श्रुतविहीनता ६ लाभविहीनता ७ ऐश्वर्यविहीनता ८ रूपोऽष्टविधोऽनुभावोऽसेयः तथा च यं वेदंयते अधमकर्मासेवनरूपम्, अधमपुरुषसम्बन्धलक्षणं वा पुद्गलम्, यद्वा उत्तमजातिकुलसम्पन्नोऽपि अधम-

कर्म का वेदन होता है, अर्थात् जाति विशिष्टता आदि का अनुभव किया जाता है। यह जीव के द्वारा बद्ध, स्पृष्ट यावत् उच्चगोत्र कर्म का आठ प्रकार का अनुभाव कहा गया है।

अब नीचगोत्र के अनुभाव का प्ररूपण किया जाता है :-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जीव द्वारा बद्ध, स्पृष्ट यावत् नीचगोत्र कर्म का अनुभाव कितने प्रकार का कहा हैं ?

श्री भगवान्-हे गौतम इसी प्रकार है, अर्थात् उच्चगोत्र कर्म के अनुसार ही नीच गोत्र कर्मका भी अनुभाव आठ प्रकार का कहा है। मगर विशेषता यह है कि नीचगोत्र का फल उच्चगोत्र के फल से विपरीत होता है, यथा—(१) जाति विहीनता (२) कुलविहीनता (३) बलविहीनता (४) रूपविहीनता (५) तपो विहीनता (६) श्रुत विहीनता (७) लाभ विहीनता और (८) ऐश्वर्यविहीनता।

આદિનો અનુભવ કરાય છે આ જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ યાવત્ ઉચ્ચ ગોત્ર કર્મના આઠ પ્રકારના અનુભાવ કહેવાયા.

હવે નીચગોત્રના અનુભાવનુ પ્રરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! જીવદ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ યાવત્ નીચ ગોત્ર કર્મના અનુભાવ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે?

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ ! એ જ પ્રકારના છે, અર્થાત્ ઉચ્ચ ગોત્ર કર્મના અનુસાર જ નીચ ગોત્રકર્મના પણ અનુભાવ આઠ પ્રકારના કહેવામા આવેલ છે પણ વિશેષતા એ છે કે નીચ ગોત્રના ફળ ઉચ્ચ ગોત્રના ફળથી વિપરીત હોય છે. જેમકે (૧) જાતિ વિહીનતા (૨) કુલ વિહીનતા (૩) બલ વિહીનતા (૪) રૂપ વિહીનતા (૫) તપો વિહીનતા (૬) શ્રુત વિહીનતા (૭) લાભ વિહીનતા (૮) ઐશ્વર્ય વિહીનતા.

कर्मवशाद् अधमजीविका रूपमासेवते चाण्डालकन्यां वा सेवते तदा चाण्डालादिवदेव लोकनिन्द्यो भवति, इत्येवंरीत्या जातिकुलहीनताऽवसेया, सुखशयनीयादिसम्बन्धाद् बलहीनता. कुत्सितवस्त्रादि सम्बन्धात् रूपहीनता. पार्श्वस्थादि दुष्टजनसम्पर्कात् तपोविहीनता, कुतीर्थिकसाध्वाभासादि संसर्गात् श्रुतविहीनता, देशकालायोग्य कुक्रयणादि सम्बन्धाल्लाभविहीनता, कुग्रहकुकलत्रादि सपर्कात् ऐश्वर्य विहीनता भवतीति भावः, यान् वा बहून् पुद्गलान् वेदयते, यं वा वृन्ताकी फलाहार परिणामलक्षणं पुद्गलपरिणामं वेदयते, भक्षितं वृन्ताकी फलं कण्डुतिजननद्वारा रूपविहीनतामापादयतीति, विस्रसया-स्वभावेन वा पुद्गलानां परिणामम् अभिहितजलधरा विसवादस्वरूपं

अधम कर्म का अथवा अधम पुरुष के संबंध रूप पुद्गल का जो वेदन किया जाता है, क्योंकि उत्तमजाति और उत्तम कुलवाला भी अधम कर्म के वशसे अधम आजीविका का सेवन करता है या चाण्डाल कन्या का सेवन करता हैं, तव वह चाण्डाल के समान ही लोक में निन्दनीय होता है। इस प्रकार से जाति-कुल विहीनता समझनी चाहिए। सुखशय्या आदिका योग न होनेसे बलहीनता होती है। खराब वस्त्र आदि के कारण रूप हीनता उत्पन्न होती हैं। पार्श्वस्थ आदि दुष्टजनों के सम्पर्क से तपोविहीनता उत्पन्न होती है। कुतीर्थि साध्वाभास (कुसाधु) आदि के संसर्ग से श्रुत हीनता होती है। देश काल के प्रतिकूल कुक्रयण (गलतखरीद) आदि से लाभ विहीनता होती है। खोटा घर एवं खराब स्त्री आदि के सम्पर्क से ऐश्वर्य हीनता होती है।

अथवा जिन-बहुत से पुदगलों का वेदन किया जाता हैं, अथवा बैंगन आदिके आहार परिणाम रूप पुद्गल परिणाम का वेदन किया जाता है क्योंकि बैगन खाने से खुजली हो जाती है, और उससे रूप विहीनता उत्पन्न होती है। अथवा स्वभाव से जो पुदगल परिणाम का-जैसे जलधारा का आगमन संबंधी विसंवाद का-जो

અધમકર્મના અથવા અધમપુરૂષના સંબંધીરૂપ પુદ્ગલનું જે વેદન કરાય છે, કેમકે ઉત્તમ જાતિ અને ઉત્તમ કુલવાળા પણ અધમકર્મના વશથી અધમ આજીવિકાનું સેવન કરે છે. અથવા ચાંડાલ કન્યાનું સેવન કરે છે, ત્યારે તે ચાંડાલના સમાનજ લોકમાં નિન્દનીય થાય છે એ પ્રકારથી જાતિકુલ વિહીનતા સમજવી જોઈએ સુખદશય્યા આદિનો યોગ ન થવાથી બલહીનતા થાય છે ખરાબવસ્ત્ર વિગેરેના કારણથી રૂપહીનતા ઉત્પન્ન થાય છે પાર્શ્વસ્થ વિગેરે દુષ્ટ જનોના સંપર્કથી તપોહીનતા ઉત્પન્ન થાય છે, કુતીર્થિ સાધ્વાભાસ (કુસાધુ) આદિના સંસર્ગથી શ્રુત હીનતા થાય છે દેશ કાલના પ્રતિકૂલ (ભૂલભરીખરીદી) આદિથી લાભ વિહીનતા થાય છે, ખોટાઘર તેમજ ખરાબ સ્ત્રી આદિના સંપર્કથી ઐશ્વર્ય હીનતા થાય છે

અથવા જે ઘણા બધા પુદ્ગલોનું વેદન કરાય છે, અથવા રીંગણા આદિ આહાર પરિણામ રૂપપુદ્ગલ પરિણામનું વેદન કરાય છે, કેમકે રીંગણા ખાવાથી ચળ આવે છે અને તેનાથી રૂપ વિહીનતા ઉત્પન્ન થાય છે અથવા સ્વભાવથી જે પુદ્ગલ પરિણામના

वेदयते तत्प्रभावात् नीचैर्गोत्रकर्म फलंजात्यादि विहीनता लक्षणं वेदयते इत्येवंरीत्या परतोनीचैर्गोत्र कर्मोदयं प्रतिपाद्य सम्प्रति स्वतस्तदुदयं प्रतिपादयति–तेषां वा नीचैर्गोत्रकर्मपुद्गलानामुदयेन जात्यादि विहीनता मनुभवति इति फलितम्, गौतमः पृच्छति–'अंतरायस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं पुच्छा ?' हे भदन्त ! अन्तरायस्य खलु कर्मणो जीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य इत्यादि पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ? इतिपृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'अंतरायस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते' अन्तरायस्य कर्मणो-जीवेन बद्धस्य यावत्–स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य इत्यादि पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्य पञ्चविधोऽनुभावः प्रभावः–सामर्थ्यम्, प्रज्ञप्तः, तदेव पञ्चविधत्वमुपपादयति–'तं जहा–दाणंतराए, लाभंतराए, भोगंतराए, उवभोगंतराए, वीरियंतराए' तद्यथा–दानान्तरायः, लाभान्तरायः, भोगान्त-

---

वेदन किया जाता है, उसके प्रभाव से नीचगोत्र कर्म के फल जातिविहीनता आदि का वेदन होता है। इस प्रकार परतः नीचगोत्र कर्म के उदय का प्रतिपादन कर के, अब उसके स्वतः उदय का कथन करते हैं—अथवा नीचगोत्र कर्म के पुदगलों के उदयसे जाति विहीनता आदि का अनुभव किया जाता है।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् 'जीव के द्वारा बद्ध, स्पृष्ट, बद्ध स्पर्शस्पृष्ट, सचित, चित, उपचित, आपाकप्राप्त, विपाकप्राप्त, फलप्राप्त, उदयप्राप्त, आदि विशेषणों से विशिष्ट अन्तराय कर्म का विपाक कितने प्रकार का है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जीव द्वारा बद्ध, स्पृष्ट, बद्धस्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आपाक प्राप्त, विपाकप्राप्त आदि विशेषणों वाले अन्तरायकर्म का अनुभाव (विपाक) पांच प्रकार का कहा है, वह इस प्रकार है—(१) दान में अन्तराय (२) लाभ में अन्तराय (३) भोग में अन्तराय (४) उपभोग में अन्तराय और (५) वीर्य-

---

જેમ જલધરના આગમન સમ્બન્ધી વિસવાદનું જે વેદન કરાય છે, તેમના પ્રભાવથી નીચ ગોત્રકર્મના ફળ જાતિ વિહીનતા આદિનુ વેદન થાય છે.

એ પ્રકારે પરત નીચ ગોત્રકર્મના ઉદયનુ પ્રતિપાદન કરીને હવે તેમના સ્વત ઉદયનુ કથન કરે છે.

અથવા નીચગોત્રકર્મના પુદ્ગલોના ઉદયથી જાતિ વિહીનતા આદિનો અનુભવ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જીવના દ્વારા બદ્ધ સ્પૃષ્ટ, બધ્ધ, સ્પર્શસ્પૃષ્ટ સચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાકપ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત, ફલપ્રાપ્ત, ઉદયપ્રાપ્ત આદિ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ અન્તરાયકર્મના વિપાક કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જીવદ્વારા બધ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બધ્ધ સ્પર્શ સ્પૃષ્ટ, સચિત, ચિત, ઉપચિત આપાકપ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત આદિ વિશેષણોવાળા અન્તરાય કર્મના અનુભવ (વિપાક) પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રકારે છે (૧) દાનમા અન્તરાય (૨) લાભમા અન્તરાય (૩) ભોગમા અન્તરાય (૪) ઉપભોગમા અન્તરાય (૫) વીર્યમા અન્તરાય થવુ

रायः उपभोगान्तरायः, वीर्यान्तरायः, तत्र दानस्य अन्तरायः–विघ्नो दानान्तरायः, एवं लाभस्य अन्तरायो लाभान्तरायः, एवमग्रेऽपि. तत्र दानान्तरायो दानान्तरायस्य कर्मणः फलम्, तथैव लाभान्तरायादयो लाभान्तरायादि कर्मणां फलमवसेयम्, सम्प्रति अन्तराय-कर्मोदयं प्रतिपादयति–'जं वेदेइ पोग्गलं वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसिं वा उदएणं अंतराइयं कम्मं वेदेइ' यं वेदयते तथाविध विशिष्टरत्नादिरूपं पुद्गलं यावत् प्रतिविशिष्ट-रत्नादिसम्बन्धात् तद्विषये एव दानान्तराय कर्मोदयो भवति, सन्धिविच्छेदाद्युपकरण सम्बन्धाल्लाभान्तरायकर्मोदयः. प्रतिविशिष्टाहारसंसर्गादनर्घार्थसंबन्धाद्वा लोभतो भोगा-न्तराय कर्मोदयः, तथैव उपभोगान्तराय कर्मोदयोऽपि अवसेयः, एवं लकुटादेरभिघाताद् वीर्यान्तरायकर्मोदयो भवति, यान् वा बहून् पुद्गलान् तथाविधरत्नादिस्वरूपान् वेदयते, यं वा पुद्गलपरिणामं तथाविधाहारौषध्यादि परिणामलक्षणं वेदयते तथाविधाहारौषध-

में अन्तराय होना। दान देने में विघ्न आ जाना दानान्तराय कहलाता हैं। लाभ में बाधा खडी हो जाना लाभान्तराय है। इसी प्रकार लाभ आदि में विघ्न होना लाभा-न्तराय आदि कर्मों का फल है। अब अन्तराय कर्म का उदय का प्रतिपादन करते है :—विशिष्ट प्रकार के रत्न आदि पुद्गलो का जो वेंदन किया जाता है, यावत् विशिष्ट रत्न आदि के संबंध से उस विषय में ही दानान्तराय कर्म का उदय होता है। सेंध लगाने के उपकरण आदि के संबंध से लाभान्तराय कर्म का उदय होता है। विशेष प्रकार के आहार के संबंध से अथवा अभोग्य अर्थ के संबंध से लोभ के कारण भोगान्तराय कर्म का उदय होता है। 'इसी प्रकार उपभोगान्तराय कर्म का भी उदय समझलेना चाहिए' लकडी आदि के आघात से वीर्यान्तराय का उदय होता है।

अथवा जिन बहुत से रत्नादि पुद्गलों का वेदन किया जाता है, या जिस पुद्गल परिणाम का विशिष्ट आहार औषधि आदि का–वेदन किया जाता है, क्योंकि विशिष्ट प्रकार के आहार तथा औषध–परिणाम से वीर्यान्तराय कर्म का उदय होता है।

દાન દેવામાવિઘ્ન પડી જવુ તે દાનાન્તરાય કહેવાય છે લાભમા વિઘ્ન આવી જવું તે લાભાન્તરાય છે એ પ્રકારે લાભ આદિમા નડતર આવવુ વગેરે લાભાન્તરાય કર્મોના ફળ છે

હવે અન્તરાય કર્મના ઉદયનુ પ્રતિપાદન કરે છે-વિશિષ્ટ પ્રકારના રત્ન આદિપુદ્ગલોનુ જે વેદન કરાય છે યાવત્ વિશિષ્ટ રત્ન આદિના સ બ ધથી તેજ વિષયમા દાનાન્તરાય કર્મનો ઉદય થાય છે. ખાતર લગાવાના ઉપકરણ આદિના સમ્બન્ધથી લાભાન્તરાય કર્મનો ઉદય થાય છે વિશેષપ્રકારના આહારના સમ્બન્ધથી અથવા અભોગ્ય અર્થના સ બ ધથી લોભને કારણે ભોગાન્તરાય કર્મનો ઉદય થાય છે

એ જ પ્રકારે ઉપભોગાન્તરાય કર્મનો પણ ઉદય સમજી લેવો જોઇએ લાકડી વિગેરે ના આઘાતથી વીર્યાન્તરાયનો ઉદય થાય છે

અથવા જે ઘણા રત્નાદિ પુદ્ગલોનું વેદન કરાય છે અથવા જે પુદ્ગલ પરિણામના વિશિષ્ટ આહાર ઔષધિ આદિનુ વેદન કરાય છે, કેમકે વિશિષ્ટ પ્રકારના આહાર તથા

परिणामाद् वीर्यान्तरायकर्मोदयः, विस्रसया–स्वभावेन वा पुद्गलानां परिणामं विचित्रं शीतादि स्वरूपं वेदयते, वस्त्रादिकं दातु कामा अपि शीतातपादिकमापन्नमवलोक्य दानान्तरायकर्मोदयात् तत्प्रभावाददातारो भवन्ति, इत्येवं परतोऽन्तरायकर्मोदयं प्रतिपाद्य स्वतस्तदुदयं प्रतिपादयति—तेषां वा अन्तरायकर्मपुद्गलानामुदयेन दानान्तरायादिकम् अन्तरायकर्मफलं वेदयते, प्रकृतमुपसंहरन्नाह—'एस णं गोयमा! अंतराइए कम्मे' हे गौतम ! एतत् खलु–पूर्वोपदर्शितम् अन्तरायं कर्म प्रज्ञप्तम्, 'एस णं गोयमा! जाव पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते' हे गौतम! एव खलु–पूर्वोक्तरीत्या प्रतिपादितो यावत्–अन्तरायस्य कर्मणो जीवेन वद्धस्य स्पृष्टस्य वद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चितस्य उपचितस्य इत्यादि पूर्वोक्तविशेषण विशिष्टस्य पञ्चविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, इति 'पण्णवणाए तेवीस इतमस्स पयस्स पढमो उद्देसो।'' ॥ सू १ ॥' प्रज्ञापनायां त्रयोविंशतितमस्य कर्मप्रकृतिपदस्य प्रथम उद्देशः समाप्तः ॥ २३–१ ॥ सू ६ ॥

अथवा स्वभाव से पुद्गलों के विचित्र शीत आदिरूप परिणाम का वेदन किया जाता है, क्यों कि जो वस्त्र आदि का दान करने के इच्छुक हैं, वे भी सर्दी–गर्मी का आवागमन देखकर दानान्तराय कर्म के उदय से अदाता वन जाते है। अर्थात् वस्त्रादि का दान नहीं करते। इस प्रकार परतः दानान्तराय कर्म के उदय का प्रतिपादन करके, अब उसके स्वतः उदय का सूचन करते है—

अथवा अन्तराय कर्म के पुद्गलों के उदय से दानान्तराय आदि अन्तराय कर्म का फल का वेदन होता है।

हे गौतम्! यह अन्तराय कर्म कहा गया और यह जीव के द्वारा वद्ध, स्पृष्ट, बद्धस्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित, उपचित आदि विशेषणों वाला अन्तराय कर्म का पांच प्रकार का अनुभाव कहा गया।

तेइसवें कर्मप्रकृति पद का प्रथम उद्देशक समाप्त

ઔષધ પરિણામથી વીર્યાન્તરાય કર્મનો ઉદય થાય છે

અથવા સ્વભાવથી પુદ્ગલોના વિચિત્ર શીત આદિ રૂપ પરિણામનુ વેદન કરાય છે, કેમકે જે વસ્ત્ર આદિના દાન કરવાના ઇચ્છુક છે, તેઓ પણ શર્દી ગરમીનુ આવાગમન જોઈને દાનાન્તરાય કર્મના ઉદયથી અદાતા બની જાય છે અર્થાત્ વસ્ત્રાદિનું દાન નથી કરતા

એ પ્રકારે પરત દાનાન્તરાય કર્મના ઉદયનુ પ્રતિપાદન કરીને, હવે તેમના સ્વતઃ ઉદયનું કથન કરે છે અથવા અન્તરાય કર્મના પુદ્ગલોના ઉદયથી દાનાન્તરાય આદિ અન્તરાય કર્મના ફલનુ વેદન થાય છે.

હે ગૌતમ! આ અન્તરાયકર્મ કહ્યા અને અને આજીવના દ્વારા બધ્ધ, સ્પૃષ્ટ બધ્ધ સ્પર્શસ્પૃષ્ટ, સચિત, ચિત, ઉપચિત આદિ વિશેષણોવાળા અન્તરાય કર્મનો પાચ પ્રકારનો અનુભાવ કહેવાયો છે

તેવીસમા કર્મ પ્રકૃતિ પદનો પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત

२३ त्रयोविंशतितमे कर्म प्रकृतिपदे द्वितीयोद्देशकः—

मूलम्—'कइ णं भंते ! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ ? गोयमा ! अट्ठ-कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ, तं जहा—णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं, णाणावरणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा—आभिणिबोहियणाणावरणिज्जे जाव केवलणाणा-वरणिज्जे, दंसणावरणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—निद्दापंचए य दंसणचउक्कए य, निद्दापंचए णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा—निद्दा जाव थिणद्धी, दंसणचउक्कए णं पुच्छा, गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा—चक्खुदंसणावरणिज्जे जाव केवलदंसणावरणिज्जे, वेयणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—सायावेयणि-ज्जे य असायावेयणिज्जे य, सायावेयणिज्जे णं भंते ! कम्मे पुच्छा, गोयमा ! अट्ठविहे पण्णत्ते, तं जहा—मणुण्णा सद्दा जाव कायसुहया, असाया॰णिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! अट्ठविहे पण्णत्ते, तं जहा—अमणुण्णा सद्दा जाव कायदुहया, मोहणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—दंसणमोहणिज्जे य चरित्त-मोहणिज्जे य, दंसणमोहणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते? गोयमा ! तिविहे पण्णत्ते, तं जहा—सम्मत्तवेयणिज्जे, मिच्छत्तवेयणिज्जे सम्मामि-च्छत्तवेयणिज्जे, चरित्तमोहणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—कसायवेयणिज्जे, नोकसायवेयणिज्जे, कसायवेयणिज्जे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते? गोयमा ! सोलसविहे पण्णत्ते, तं जहा—अणंताणुबंधीकोहे, अणंताणुबंधीमाणे, अणंताणु-बंधी माया, अणंताणुबंधीलोभे, अपच्चक्खाणे कोहे एवं माणे मायालोभे, पच्चक्खाणावरणे कोहे, एवं माणे माया लोभे, संजलणकोहे एवं माणे मायालोभे, नोकसायवेयणिज्जे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ! गोयमा !

णवविहे पण्णत्ते, तं जहा–इत्थावेयवेयणिज्ज पुरिमवेय वेयणिज्जे णपुंसग वेयवेयणिज्जे हासे रतीअरतो भए सोगे दुगुंछा, आउए णं भंते! कम्मे-कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा – नेरइयाउए जाव देवाउए, णामे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! वायालीसइविहे पण्णत्ते, तं जहा–गइनामे १, जाइ नामे २, सरीरनामे ३. सरीरोवंग नामे ४, सरीरबंधण नामे ५, सरोरसंघयण नामे ६. संघायणनामे ७, संठाणनामे ८ वण्णनामे ९ गंधणामे १०, रसणामे ११, फासणामे १२, अगुरुलघुनामे १३, उवघायणामे १४, पराघायणामे १५, आणुपुव्विणामे १६, उस्सासणामे १७, आयवणामे १८, उज्जोयणामे १९, विहायगतिणामे २०, तसनामे २१. थावरणामे २२, सुहुमनामे २३, बादरणामे २४ पज्जत्तणामे २५ अपज्जत्तणामे २६ साहारण सरीरणामे २७ पत्तेयसरोरणामे २८ थिरणामे २९ अथिरणामे ३० सुभणामे ३१ असुभणामे ३२ सुभगणामे ३३ दुभगणामे ३४ सूसरणामे ३५ दूसरणामे ३६ आदेज्जनामे ३७ अणादेज्जनामे ३८ जसोकित्तिणामे ३९ अजसोकित्तिणामे ४० णिम्माणणामे ४१ तित्थगरणामे ४२ गतिणामे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते? गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा–निरयगइणामे, तिरियगइणामे. मणुयगइणामे, देवगइणामे, जाइणामे णं भंते! कम्मे पुच्छा, गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा–एगिंदियजाइणामे जाव पंचिंदियजाइणामे, सरीरणामे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते, गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा–ओरालियसरोरनामे जाव कम्मगसरीरनामे. सरीरोवंगनामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! तिविहे पण्णत्ते, तं जहा–ओरालिय सरीरोवंगणामे. वेउव्वियसरोरोवंगणामे आहारगसरोरोवंगणामे सरीरबंधणनामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा–ओरालिय सरीरबंधणणामे जाव कम्मग सरीरबंधणणामे सरीरसंघायणामे

णं भंते! कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा–ओरालियसरीरसंघायणामे जाव कम्मगसरीरसंघायणामे, संघयणनामे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते, गोयमा! छव्विहे पण्णत्ते, तं जहा–वइरोसभनाराय संघयणनामे, उसहनारायसंघयणनामे, नारायसंघयणनामे, अद्धनारायसंघयणनामे, कीलिया संघयणनामे, छेवट्ठसंघयणनामे. संठाणनामे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! छव्विहे पण्णत्ते, तं जहा–समचउरंससंठाणनामे, निग्गोहपरिमंडलसंठाणनामे, साइ संठाणनामे, वामणसंठाणनामे, खुज्जसंठाणनामे, हुंडसंठाणनामे, वण्णणामे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, तं-जहा कालवण्णनामे जाव सुक्किल्लवण्णनामे, गंधनामे णं भंते! कम्मे पुच्छा, गोयमा! दुविहे पण्णत्ते,तं जहा–सुरभिगंधनामे, दुरभिगंधनामे, रसणामे णं पुच्छा. गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा–तित्तरसनामे जाव महुररसनामे फासनामे णं पुच्छा, गोयमा! अट्ठविहे पण्णत्ते, तं जहा–कक्खडफासनामे, जाव लहुयफासनामे, अगुरुलहुयणामे एगागारे पण्णत्ते, उवघायणामे एगागारे पण्णत्ते, पराघायनामे एगागारे पण्णत्ते, आणुपुव्विणामे चउव्विहे पण्णत्ते. तं जहा–नेरइय आणुपुव्वीणामे जाव देवाणुपुव्वीणामे, उस्सासणामे एगागारे पण्णत्ते, सेसाणि सव्वाणि एगागाराइं पण्णत्ताइं जाव तित्थगरनामे. णवरं विहायगइनामे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा–पसत्थविहायगइनामे अपसत्थविहायगइनामे य गोए णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा–उच्चागोए य नोयागोए य, उच्चागोए णं भंते! कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! अट्ठविहे पण्णत्ते, तं जहा–जाइविसिट्ठया, जाव इस्सरिय विसिट्ठया, एवं नीयागोएवि, णवरं जाइ विहीणता, जाव ईस्सरिय विहीणया, अंतराए णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, त जहा–दाणंतराइए जाव वीरियंतराइए" ॥ सू. ७ ॥

णवविहे पण्णत्ते, तं जहा–इत्थावेयवेयणिज्जं पुरिसवेय वेयणिज्जे णपुंसग वेयवे यणिज्जे हासे रतीअरतो भए सोगे दुगुंछा, आउए णं भंते! कम्मे-कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा – नेरइयाउए जाव देवाउए, णामे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! बाया-लीसइविहे पण्णत्ते, तं जहा–गइनामे १, जाइ नामे २, रीरनामे ३. सरीरोवंग नामे ४, सरीरवंधण नामे ५, सरोरसंघयण नामे ६. संघाय णनामे ७, संठाणनामे ८ वण्णनामे ९ गंधणामे १०, रसणामे ११, फासणामे १२, अगुरुलघुनामे १३, उवघायणामे १४, पराघायणामे १५, आणुपुव्विणामे १६, उस्सासणामे १७, आयवणामे १८, उज्जोयणामे १९, विहायगतिणामे २०, सनामे २१. थावरणामे २२, सुहुमनामे २३, बादरणामे २४ पज्जत्तणामे २५ अपज्जत्तणामे २६ साहारण सरीरणामे २७ पत्तेयसरीरणामे २८ थिरणामे २९ अथिरणामे ३० सुभणामे ३१ असुभणामे ३२ भगणामे ३३ दुभगणामे ३४ सूसरणामे ३५ दूसरणामे ३६ आदेज्जनामे ३७ अणादेज्जनामे ३८ जसोकित्तिणामे ३९ अजसोकित्तिणामे ४० णिम्माणणामे ४१ तित्थगरणामे ४२ गतिणामे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते? गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा–निरयगइणामे. तिरियगइणामे. मणुस्सगइणामे, देवगइणामे, जाइणामे णं भंते! कम्मे , गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा–एगिंदियजाइणामे व पंचिंदियजाइणामे, सरीरणामे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते, ोय ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा–ओरालिय-सरीरनामे जाव रीरनामे. रीरोवंगनामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! तिविहे पण्णत्ते, तं जहा–ओरालिय सरीरोवंगणामे. वेउव्वियसरीरोवंगणामे हारगसरीरोवंगणामे सरीरबंधणनामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गो ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा–ओरा-लिय सरीरबंधणणामे ीरबं मे सरीरसंघायणामे

णं भंते! कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-ओरालियसरीरसंघायणामे जाव कम्मगसरीरसंघायणामे, संघयणनामे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते, गोयमा! छव्विहे पण्णत्ते, तं जहा-वइरोसभनाराय संघयणनामे, उसहनारायसंघयणनामे, नारायसंघयणनामे, अद्धनारायसंघयणनामे, कीलिया संघयणनामे, छेवट्ठसंघयणनामे. संठाणनामे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! छव्विहे पण्णत्ते, तं जहा—समचउरंससंठाणनामे, निग्गोहपरिमंडलसंठाणनामे, साइ संठाणनामे, वामणसंठाणनामे, खुज्जसंठाणनामे, हुंडसंठाणनामे, वण्णनामे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, तं-जहा कालवण्णनामे जाव सुकिल्लवण्णनामे, गंधनामे णं भंते! कम्मे पुच्छा, गोयमा! दुविहे पण्णत्ते,तं जहा—सुरभिगंधनामे, दुरभिगंधनामे, रसणामे णं पुच्छा. गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा—तित्तरसनामे जाव महुररसनामे फासनामे णं पुच्छा, गोयमा! अट्ठविहे पण्णत्ते, तं जहा — कक्खडफासनामे, जाव लहुयफासनामे, अगुरुलहुयणामे एगागारे पण्णत्ते, उवघायणामे एगागारे पण्णत्ते, पराघायनामे एगागारे पण्णत्ते, आणुपुव्विणामे चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा—नेरइय आणुपुव्वीणामे जाव देवाणुपुव्वीणामे, उस्सासणामे एगागारे पण्णत्ते, सेसाणि सव्वाणि एगागाराइं पण्णत्ताइं जाव तित्थगरनामे. णवरं विहायगइनामे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-पसत्थविहायगइनामे अपसत्थविहायगइनामे य गोए णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-उच्चागोए य नीयागोए य, उच्चागोए णं भंते! कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! अट्ठविहे पण्णत्ते, तं जहा-जाइविसिट्ठया, जाव इस्सरिय विसिट्ठया, एवं नीयागोएवि, णवरं जाइ विहीणता, जाव ईस्सरिय विहीणया, अंतराए णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, त जहा-दाणंतराइए जाव वीरियंतराइए" ॥ सू. ७ ॥

छाया—कति खलु भदन्त! कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः? गौतम! अष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—ज्ञानावरणीयं यावद्—अन्तराइयम्, ज्ञानावरणीयं खलु भदन्त! कर्मः कतिविधं प्रज्ञप्तम्, गौतम! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—आभिनिबोधिकज्ञानावरणीयं यावत्—केवलज्ञानावरणीयम्. दर्शनावरणीयं खलु भदन्त! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-निद्रा पञ्चकञ्च, दर्शनचतुष्कञ्च, निद्रापञ्चकं खलु भदन्त! कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम' पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—निद्रा यावत् स्त्यानर्द्धिः, दर्शनचतुष्कं

२३ वे कर्मप्रकृति पदका द्वितीय उद्देशक

शब्दार्थ :– (कइण भंते! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ) हे भगवन्! कर्मप्रकृतियां कितनी कही है? (गोयमा! अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ) हे गौतम! कर्मप्रकृति आठ कही हैं (तं जहा) वें इस प्रकार (णाणावणिज्ज जाव अंतराइयं) ज्ञानावरणीय यावत् अन्तराय।

(णाणावरणिज्जे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?) हे भगवन्! ज्ञानावरणीय कर्म कितने प्रकार का कहा है? (गोयमा! पंचविहे पण्णत्त) हे गौतम! पांच प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार है (आभिणिबोहियनाणावरणीज्जे जाव केवल णाणावरणिज्जे) आभिनिबोधिक ज्ञानावरणीय यावत् केवल ज्ञानावरणीय।

(दंसणावरणिज्जे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?) हे भगवन्! दर्शनावरणीय कर्म कितने प्रकार का कहा है? (गोयमा! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम! दो प्रकारका कहा हैं (तं जहा–निद्दापंचए य दंसण चउकए य) वह इस प्रकार है—निद्रापंचक और दर्शन चतुष्क।

(निद्दापंचए णं भंते! कइविहे पण्णत्ते) हे भगवन्! निद्रापंचक के कितने भेद हैं? (गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते) हे गौतम! पांच भेद हैं (तं जहा–निद्दा जाव थीणद्धि) वे

२३મા કર્મપ્રકૃતિ પદનો દ્વિતીય ઉદ્દેશક:

શબ્દાર્થ – (कइ ण भंते! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ?) હે ભગવન્! કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી કહી છે? (गोयमा! अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ કર્મપ્રકૃતિયો આઠ કહી છે. (त जहा) (તે આ પ્રકારે) (णाणावरणिज्ज जाव अतराइय) જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ અન્તરાય

(णाणावरणिज्जे ण भते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?) હે ભગવન્! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा! पचविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! પાચ પ્રકારના કહ્યા છે (त जहा) તે આ પ્રકારે (आभिणिबोहियनाणावणीज्जे जाव केवलणाणावरणिज्जे आभिनिબોધિક જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ કેવલ જ્ઞાનાવરણીય

(दंसणावरणिज्जे ण भते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते) હે ભગવન્! દર્શનાવરણીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा! दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! બે પ્રકારના કહ્યા છે (त जहा–निद्दापचए य दसणचउक्कए य) તે આ પ્રકારે નિદ્રા પચક અને દર્શન ચતુષ્ક

(निद्दापचएण भ ते! कइविहे पण्णत्ते) હે ભગવન્! નિદ્રા પચકના કેટલા ભેદ છે? (गोयमा! पचविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! પાચ ભેદ છે (त जहा–निद्दा जाव थीणद्धि) તે આ પ્રકારે–નિદ્રા યાવત્

खलु पृच्छा? गौतम! चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा चक्षुदर्शनावरणीयं यावत् केवलदर्शनावरणीयम्, वेदनीयं खलु भदन्त! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-सातावेदनीयञ्च असातावेदनीयञ्च, सातावेदनीयं खलु भदन्त! कर्म पृच्छा, गौतम! अष्टविधं प्रज्ञप्तम् तद्यथा-मनोज्ञाः शब्दाः, यावत् कायसुखता, असातावेदनीयं खलु भदन्त! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! अष्टविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-अमनोज्ञाः शब्दाः, यावत्-कायदुःखता, मोहनीयं खलु भदन्त! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् गौतम! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-दर्शनमोहनीयञ्च चारित्रमोहनीयञ्च, दर्शनमोहनीयं खलु

इस प्रकार-निद्रा यावत् स्त्यानर्द्धि।

(दंसणचउकए णं पुच्छा?) दर्शन चतुष्क संबंधी प्रश्न? (गोयमा! चउव्विहे पण्णत्ते) हे गौतम! दर्शन चार प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (चक्खु दंसणावरणिज्जे जाव केवलदंसणावरणिज्जे) चक्षुदर्शनावरणीय यावत् केवल दर्शनावरणीय।

(वेयणिज्जं णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?) हे भगवन्! वेदनीय कर्म कितने प्रकार का कहा है? (गोयमा! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम! दो प्रकार का कहा है। (तं जहा-सायावेयणिज्जे य असायावेयणिज्जे य) वह इस प्रकार-सातावेदनीय और असातावेदनीय। (सायावेयणिज्जे णं भंते कम्मे पुच्छा) हे भगवन्! सातावेदनीय संबंधी प्रश्न? (गोयमा अट्ठविहे पण्णत्ते) हे गौतम आठ प्रकार का कहा है (तं जहा-मणुण्णा सद्दा जाव कायसुहया) वह इस प्रकार-मनोज्ञ शब्द यावत् कायसुखता।

(असायावेयणिज्जे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?) हे भगवन्! असातावेदनीय कर्म कितने प्रकार का कहा है? (गोयमा! अट्ठविहे पण्णत्ते) हे गौतम! आठ प्रकार का कहा है! (तं जहा-अमणुण्णा सद्दा जाव कायदुहया) अमनोज्ञ शब्द यावत् कायदुःखता। (मोहणिज्जे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?) हे भगवन्! मोहनीय कर्म

स्त्यानर्द्धि (दंसणचउक्कएणं पुच्छा?) દર્શન ચતુષ્ક સમ્બન્ધી પ્રશ્ન? (गोयमा! चउव्विहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! ચાર પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (चक्खु दंसणावरणिज्जे जाव केवलदंसणावरणिज्जे) ચક્ષુદર્શનાવરણીય યાવત્ કેવલ દર્શનાવરણીય

(वेयणिज्जं णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते) હે ભગવન્! વેદનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा! दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે. (तं जहा-सायावेयणिज्जे य असायावेयणिज्जे य) તે આ પ્રકારે-સાતાવેદનીય અને અસાતા વેદનીય (सायावेयणिज्जे णं भंते! कम्मे पुच्छा) હે ભગવન્! સાતાવેદનીય કર્મ સબંધી પ્રશ્ન? (गोयमा! अट्ठविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! આઠ પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा-मणुण्णा सद्दा जाव कायसुहया) તે આ પ્રકારે-મનોજ્ઞ શબ્દ યાવત્ કાય સુખતા (असायावेयणिज्जे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?) હે ભગવન્! અસાતા વેદનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा! अट्ठविहे पण्णत्ते!) હે ગૌતમ! આઠ પ્રકારના કહેલ છે. (तं जहा-अमणुण्णा सद्दा जाव कायदुहया) અમનોજ્ઞ શબ્દ યાવત્ દ્રવ્ય દુઃખતા

(मोहणिज्जे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?) હે ભગવન્! મોહનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના

भदन्त कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! त्रिविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-सम्यक्त्ववेदनीयं मिथ्यात्ववेदनीयं सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयम्, चारित्रमोहनीयं खलु भदन्त! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-कषायवेदनीयं नो कषायवेदनीयम् कषायवेदनीयं खलु भदन्त! कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! षोडशविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-अनन्तानुबन्धीक्रोधः १, अनन्तानुबन्धीमानः २, अनन्तानुबन्धिनीमाया ३ अनन्तानुबन्धी लोभः ४ अप्रत्याख्यानः क्रोधः ५ एवं मानः ६ माया ७ लोभः ८ प्रत्याख्या-

कितने प्रकार का कहा है? (गोयमा दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम! दो प्रकार का कहा है? (तं जहा-दंसणमोहणिज्जे य चारित्तमोहणिज्जे य) वह इस प्रकार हैं-दर्शनमोहनीय और चारित्र मोहनीय।

(दंसणमोहणिज्जे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?) हे भगवन्! दर्शनमोहनीय कर्म कितने प्रकार का कहा हैं? (गोयमा! तिविहे पण्णत्ते) हे गौतम! दर्शनमोहनीय कर्म तीन प्रकार का कहा है (तं जहा-सम्मत्तवेयणिज्जे, मिच्छत्तवेयणिज्जे, सम्मामिच्छत्त वेयणिज्जे) वह इस प्रकार-सम्यक्त्व वेदनीय, मिथ्यात्व वेंदनीय, सम्यङ्-मिथ्यात्व वेदनीय

(चारित्तमोहणिज्जे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?) हे भगवन्! चारित्र मोहनीय कर्म कितने प्रकार का है? (गोयमा! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम! दो प्रकार का है (तं जहा-कसायवेंयणिज्जे. नो कसायवेंयणिज्जे) वह इस प्रकार-कषाय वेदनीय, नो कषाय वेदनीय।

(कसायवेयणिज्जे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते?) हे भगवन्! कषायवेदनीय कितने प्रकार का है? (गोयमा! सोलसविहे पण्णत्त) हे गौतम सोलह प्रकार का है (तं जहा-अणताणुबंधी कोहे) वह इस प्रकार-अनन्तानुबन्धी क्रोध (अणंताणुबंधी माणे) अनन्तानुबंधी मान (अणंताणुबंधी माया) अनन्तानुवंधी माया (अणंताणुबंधी

કહ્યા છે ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! બે પ્રકારના કહ્યા છે (त जहा-दसणमोहणिज्जे य चरित्तमोहणिज्जे य) તે આ પ્રકારે છે-દર્શન મોહનીય અને ચારિત્ર મોહનાય

(दसणमोहणिज्जे णं भते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ?) હે ભગવન્! દર્શન મોહનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (गोयमा! तिविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે (त जहा सम्मत्तवेयणिज्जे, मिच्छत्तवेयणिज्जे, सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जे) તે આ પ્રકારે-સમ્યક્ત્વવેદનીય, મિથ્યાત્વ વેદનીય, સમ્યક્મિથ્યાત્વવેદનીય

(चारित्त मोहणिज्जे ण भते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ?) હે ભગવન્! ચારિત્ર મોહનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના છે. ? (गोयमा! दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! બે પ્રકારના છે (त जहा-कसायवेयणिज्जे, नो कसायवेयणिज्जे,) તે આ પ્રકારે-કષાય વેદનીય, નોકષાયવેદનીય (कसायवेयणिज्जे ण भते! कइविहे पण्णते ?) હે ભગવન્! કષાય વેદનીય કેટલા પ્રકારના છે ? (गोयमा! सोलसविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! સોળ પ્રકારનાં છે (त जहा-अणंताणुबधी कोहे) તે આ પ્રકારે-અનન્તાનુ બન્ધી

नावरणः क्रोधः ९ एवं मानः १० माया ११ लोभः १२ संज्वलनः क्रोधः १३ एवं-मानः १४ माया १५ लोभः १६, नो कषायवेदनीयं खलु भदन्त! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! नवविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—स्त्रीवेद वेदनीयम् १, पुरुषवेदवेदनीयम् २, नपुंसकवेदवेदनीयम् ३ हास्यवेदनीयम् ४ रतिवेदनीयम् ५ अरतिवेदनीयम् ६ भय-वेदनीयम् ७ शोकवेदनीयम् ८ जुगुप्सावेदनीयम् । आयुष्यं खलु भदन्त! कर्म कति-विधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—नैरयिकायुष्यं यावद् देवायुष्यम्, नाम खलु भदन्त! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! द्वाचत्वारिंशद्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—गतिनाम १, जातिनाम २, शरीरनाम ३ शरीराङ्गोपाङ्गनाम ४ शरीरबन्धन-

---

लोभे) अनतानुबंधी लोभ (अपच्चक्खाणे कोहे एवं माणे माया लोहे) अप्रत्याख्यात क्रोध इसी प्रकार मानमाया लोभ (पच्चक्खाणावरणे कोहे एवं माणे, माया लोहे) प्रत्याख्यानावरण क्रोध इसी प्रकार मान माया, लोभ (संजलणकोहे एवं माणे माया लोहे) संज्वलन क्रोध इसी प्रकार मान, माया, लोभ ।

(णोकसाय वेयणिज्जे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते) हे भगवन् नोकषाय वेदनीय कर्म कितने प्रकार का कहा है? (गोयमा! णवविहे पण्णत्ते) हे गौतम! नौ प्रकार का कहा है? (तं जहा—इत्थीवेयवेयणिज्जे, पुरिसवेय वेयणिज्जे, नपुंसगवेय वेयणिज्जे हासे, रई, अरई, भए, सोगे, दुगुंछा) वह इस प्रकार—स्त्रीवेदवेदनीय, पुरुषवेद वेदनीय, नपुंसगवेद वेदनीय, हास्य, रति, अरति, भय, शोक, जुगुप्सा ।

(आउएणं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते) हे भगवन्! आयु कर्म कितने प्रकार का कहा है? (गोयमा! चउव्विहे पण्णत्ते) हे गौतम चार प्रकार कहा है। (तं जहा) वह इस प्रकार है (नेरइयाउए जाव देवाउए) नारकायु यावत् देवायु ।

ક્રોધ (अणंताणुवधीमाणे) અનન્તાનુબંધીમાન (अणताणुवधीमाया) અનન્તાનુબંધી માયા (अणताणुबधीलोहे) અનન્તાનુબંધી લોભ (अपच्चक्खाणे कोहे पव माणे मायालोहे) અપ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ એ પ્રકારે માન, માયા, લોભ (पच्चक्खाणावरणे कोहे एव माणे, माया, लोहे) પ્રત્યાખ્યાના-વરણ ક્રોધ એ પ્રકારે માન, માયા, લોભ (सजलण कोहे एव माणे माया लोहे) સંજ્વલનક્રોધ, એ પ્રકારે માન, માયા, લોભ

(णो कसायवेयणिज्जेण भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?) હે ભગવન્! નોકષાય વેદનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा! णवविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! નવ પ્રકારના કહ્યા છે (त जहा—इत्थीवेयवेयणिज्जे, पुरिसवेयवेयणिज्जे, नपुसकवेयवेयणिज्जे, हासे, रई, अरई, भए, सोगे, दुगुछा) તે આ પ્રકારે—સ્ત્રીવેદ, વેદનીય, પુરૂષવેદવેદનીય, નપુંસક વેદવેદનીય, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, જુગુપ્સા

(आउएण भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते) હે ભગવન્! આયુકર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा! चउव्विहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! ચાર પ્રકારના કહ્યાં છે (त जहा) તે આ પ્રકારે છે (नेरइयाउए जाव देवाउए) નારકાયુ યાવત્ દેવાયુ

नाम ५ शरीरसंहनननाम ६ संघातनाम ७ संस्थाननाम ८ वर्णनाम ९ गन्धनाम १० रसनाम ११ स्पर्शनाम १२ अगुरुलघुनाम १३ उपघातनाम १४ पराघातनाम १५ आनुपूर्वीनाम १६ उच्छ्वासनाम १७ आतपनाम १८ उद्द्योतनाम १९ विहायोगति-नाम २० त्रसनाम २१ स्थावरनाम २२ सूक्ष्मनाम २३ बादरनाम २४ पर्याप्तकनाम २५ अपर्याप्तकनाम २६ साधारणशरीरनाम २७ प्रत्येक शरीरनाम २८ स्थिरनाम २९ अस्थिरनाम ३० शुभनाम ३१ अशुभनाम ३२ सुभगनाम ३३ दुर्भगनाम ३४ सुस्वर-नाम ३५, दुःस्वरनाम ३६ आदेयनाम ३७ अनादेयनाम ३८ यशः कीर्तिनाम ३९

(णामेण भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते) हे भगवन्! नाम कर्म कितने प्रकार कहा कहा है? (गोयमा बायालीसइविहे पण्णत्ते) हे गौतम! नामकर्म बयालीस प्रकार का कहा है। (तं जहा) वह इस प्रकार है। (गइनामे) गति नाम कर्म। (जाइनामे) जाति नाम कर्म। (सरीरनामे) शरीर नाम कर्म। (शरीरोवंगनामे) शरीरोपांग नाम कर्म (सरीर बंधण नामे) शरीर बन्धन नाम कर्म। (सरीरसंधयण नामे) शरीर संघात नाम। (संठाण नामे) संस्थान नाम। (वण्णनामे) वर्ण नाम। (गंधनामे) गंधनाम। (रसणामे) रस नाम। (फासणामे) स्पर्श नाम। (अगुरु लघु नामे) अगुरु लघु नाम। (उवघात नामे) उपघात नाम। (पराघायणामे) पराघात नाम। (आणुपुव्विणामे) आनुपूर्वी नाम। (उस्सासणामे) उच्छ्वास नाम। (आयव नामे) आतप नाम। (उज्जोयणामे) उद्योत नाम। (विहायगति नामे) विहायो गति नाम। (तसनामे) त्रस नाम। (थावर नामे) स्थावर नाम। (सुहुमनामे) सूक्ष्म नाम। (बादर नामे) बादर नाम। (पज्जत्तनामे) पर्याप्त नाम। (अपज्जत्तनामे) अपर्याप्त नाम। (साहारण सरीरणामे) साधारण शरीर नाम। (पत्तेयसरीर नामें) प्रत्येक शरीर नाम। (थिरणामे) स्थिर नाम। (अथिरनामे) अस्थिर नाम। (सुभणामे) शुभ नाम। (असुभणामे) अशुभ नाम। (सुभगणामे) सुभग

(णामे ण भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?) હે ભગવન્! નામ કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा! बायालीसइविहे पण्णत्ते?) હે ગૌતમ! બેતાલીસ પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે છે (गइनामे) ગતિનામકર્મ (जाइनामें) જાતિ નામ કર્મ (सरीरनामे) શરીરનામ કર્મ (सरीरोवंगनामे) શરીરોપાંગનામ (सरीर बंधननामे) શરીર બન્ધન નામ કર્મ (सरीरसंघयणनामे) શરીર સંહનન નામ (सरीरसंघायणनामे) શરીરસંઘાતનામ (संठाणनामें) સંસ્થાનનામ (वण्णनामे) વર્ણનામ (गंधनामे) ગંધ નામ (रसणामे) રસ નામ (फासणामे) સ્પર્શનામ (अगुरुलघुनामे) અગુરૂ લઘુનામ (उवघायनामे) ઉપઘાત નામ (पराघायणामे) પરાઘાત નામ (आणुपुव्विणामे) આનુપૂર્વી નામ (उस्सासणामे) ઉચ્છ્વાસ નામ (आतावनामे) આતપનામ (उज्जोयणामे) ઉદ્યોતનામ (विहाय गतिनामे) વિહાયોગતિનામ (तसनामे) ત્રસનામ (थावरनामे) સ્થાવરનામ (सुहुमनामें) સૂક્ષ્મનામ (बादरनामे) બાદરનામ (पज्जत्तनामे) પર્યાપ્ત નામ (अपज्जत्तनामे) અપર્યાપ્તનામ (साहारण सरीर-नामे) સાધારણ શરીરનામ (पत्तेयसरीरनामे) પ્રત્યેક શરીરનામ (थिरणामें) સ્થિરનામ (अथिरनामें) અસ્થિરનામ (सुभणामे) શુભનામ (असुभणामे) અશુભનામ (सुभगणामे) સુભગનામ (दुभगणामे)

अयशः कीर्तिनाम ४० निर्माणनाम ४१ तीर्थंकरनामकर्म ४२। गतिनाम खलु भदन्त! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्! गौतम! चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा–निरयगतिनाम, तिर्यग्गतिनाम, मनुष्यगतिनाम, देवगतिनाम, जातिनाम खलु भदन्त! कर्म पृच्छा, गौतम! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा–एकेन्द्रिय जातिनाम यावत् पञ्चेन्द्रिय जातिनाम, शरीरनाम, खलु भदन्त! कर्म कतिविध प्रज्ञप्तम्? गौतम! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा–औदारिक शरीरनाम. यावत् कार्मणशरीरनाम, शरीरोपाङ्गनाम खलु भदन्त! कतिविधं प्रज्ञप्तम्?

नाम। (दुब्भगणामे) दुर्भग नाम। (सूसरणामे) सुस्वर नाम। (दूसरणामे) दुस्वर नाम कर्म। (आदेज्जणामे) आदेय नाम। (अणादेज्जनामे) अनादेय नाम। (जसोकित्ति नामे) यशः कीर्ति नाम। (अजसोकित्ति नामे) अपयशः कीर्ति नाम (निम्माण नामे) निर्माण नाम। (तित्थगरणामे) तीर्थंकर नाम कर्म।

(गइनामेणं भंते कम्मे कइविहे पण्णत्ते) हे भगवन्! गतिनाम कर्म कितने प्रकार का है। (गोयमा! चउव्विहे पण्णत्ते) हे गौतम! चार प्रकारका है। (तं जहा–निरयगतिणामे, तिरियगतिणामे, मणुयगतिणामे, देवगतिणामे) वह इस प्रकार– नरकगति नामकर्म, तिर्यंचगति नामकर्म, मनुष्यगति नामकर्म, देवगति नामकर्म।

(जाइणामेणं भंते! कम्मे, पुच्छा?) हे भगवन्! जाति नामकर्म विषयक पृच्छा। (गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते) हे गौतम! पांच प्रकार का कहा है। (तं जहा–एगिंदिय जाइणामे जाव पंचिंदिय जाइणामे) वह इस प्रकार - एकेन्द्रिय जाति नाम कर्म यावत् पंचेन्द्रिय जाति नामकर्म।

(सरीरणामे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते?) हे भगवन्! शरीर नाम कर्म कितने प्रकार का कहा है? (गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते) हे गौतम! पांच प्रकार का कहा है। (तं जहा–ओरालिय सरीरनामे जाव कम्मगसरीरणामे) वह इस प्रकार–औदारिक

દુર્ભગનામ (सुसरणामे) સુસ્વરનામ (दूसरणामे) દુસ્વરનામકર્મ (आदेज्जणामे) આદેયનામ (अणादेज्जणामे) અનાદેયનામ (जसोकित्तिनामे) યશ કીર્તિનામ (अजसोकित्तिनामे) અયશ કીર્તિનામ (निम्माणनामे) નિર્માણનામ (तित्थगरणामे) તીર્થંકર નામકર્મ

(गइनामे ण भंते कम्मे कइविहे पण्णत्ते?) હે ભગવન્ ગતિનામકર્મ કેટલા પ્રકારના છે? (गोयमा! चउव्विहे पण्णत्ते હે ગૌતમ! ચાર પ્રકારના છે (त जहा-निरयगतिनामे, तिरियगतिणामे, मणुयगतिणामे, देवगतिणामे) તે આ પ્રકારે-નરકગતિનામ કર્મ, તિર્યગ્ગતિનામ કર્મ, મનુષ્ય ગતિનામ કર્મ, દેવગતિ નામકર્મ

(जाइणामेण भंते! कम्मे पुच्छा?) હે ભગવન! જાતિ નામ કર્મ વિષયક પૃચ્છા (गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે (त जहा-एगिंदियजाइणामे जाव पंचिंदिय-जाइणामे) તે આ રીતે-એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ યાવત પંચેન્દ્રિય જાતિનામ કર્મ

(सरीरणामे ण भंते! कइविहे पण्णत्ते?) હે ભગવન્! શરીરનામ કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा पंचविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે (त जहा-ओरालिय सरीरनामे

गौतम! त्रिविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—औदारिकशरीरोपाङ्गनाम, वैक्रियशरीरोपाङ्गनाम, आहारकशरीरोपाङ्गनाम, शरीरबन्धननाम खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा–औदारिक शरीरबन्धननाम यावत् कार्मण शरीरबन्धननाम, शरीर संघातनाम खलु भदन्त! कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा–औदारिकशरीर संघातनाम यावद्–कार्मणशरीरसंघातनाम, संहनननाम खलु भदन्त!

शरीर नामकर्म यावत् कार्मणशरीर नामकर्म ।

(सरीरोवंगनामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते) हे भगवन् शरीरोपांग नाम कितने प्रकार का है। (गोयमा ! तिविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! तीन प्रकार का है। (तं जहा–ओरालिय सरीरोवंगणामे वेउव्वियसरीरोवंगणामे आहारगसरीरोवंगनामे) वह इस प्रकार–औदारिक शरीरोपाग नाम कर्म, वैक्रिय शरीरोपाग नाम कर्म और आहारक सरीरोपांग नामकर्म ।

(सरीरबंधण नामेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते) हे भगवन् ! शरीर बंधन नामकर्म कितने प्रकार का कहा है? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते तं जहा–ओरालिय सरीरबंधण नामे जाव कम्मगसरीरबंधणनामे) हे गौतम ! पाच प्रकार का कहा है। औदारिक शरीर बन्धन नाम यावत् कार्मण शरीर बन्धन नाम ।

(सरीरसंघायणामेणं भंते कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! शरीर संघात नाम कर्म कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! पाच प्रकार का है। (तं जहा–ओरालियसरीरसंघायणामे जाव कम्मग सरीरसंघायणामे) वह इस प्रकार–औदारिक शरीर संघात नामकर्म यावत् कार्मण शरीर संघात नामकर्म ।

(संघयण नामेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! संहनन नामकर्म

जाव कम्मगसरीरणामे) તે આ પ્રકારે–ઔદારિક શરીરનામ કર્મ યાવત્ કાર્મણ શરીરનામ કર્મ (सरीरोवंगणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! શરીરોપાંગ નામ કેટલા પ્રકારના છે? (गोयमा ! तिविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારના છે (तं जहा–ओरालियसरीरोवंगणामे वेउव्विय सरीरोवंगणामे, आहारगसरीरोवंगणामे) તે આ પ્રકારે-ઔદારિક શરીરોપાંગ નામ કર્મ, વૈક્રિય સરીરોપાંગ નામ કર્મ, અને આહારક શરીરોપાંગ નામ કર્મ

सरीर बंधणनामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! શરીર બંધન નામ કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते तं जहा–ओरालियसरीरबंधणनामे जाव कम्मग सरीर बंधणनामे) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે–ઔદારિક શરીરબન્ધન નામ યાવત્ કાર્મણ શરીર બન્ધનનામ

(सरीरसंघायणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! શરીર સંઘાતનામ કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારના છે (तं जहा–ओरालिय सरीरसंघायणामे कम्मगसरीरसंघायणामे) તે આ પ્રકારે—ઔદારિક શરીર સંઘાતનામ કર્મ યાવત્ કાર્મણ શરીર સંઘાત નામ કર્મ

कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! षड्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—वज्रर्षभनाराच संहनननाम १, ऋषभनाराच संहनननाम २, नाराच संहनननाम ३, अर्द्धनाराच संहनननाम ४, कीलिका संहनननाम ५, सेवार्त संहननाम ६, संस्थाननाम खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! षड्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—समचतुरस्रसंस्थाननाम १ न्यग्रोध-परिमण्डलसंस्थाननाम २ सादिसंस्थाननाम ३ वामनसंस्थाननाम ४ कुब्ज संस्थान-नाम ५, हुण्ड संस्थाननाम ६, वर्णनाम खलु भदन्त ! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—कालवर्णनाम यावत् शुक्लवर्णनाम, गन्धनाम

कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! छव्विहे पण्णत्ते) हे गौतम ! छह प्रकार का कहा है। (तं जहा) वह इस प्रकार। (वइरोसभ नाराय संघयण नामे) वज्रर्षभ नाराच संहनननाम (उसहनाराय संघयणनामे) ऋषभ नाराच संहनन नाम। (नारायसंघयणनामे) नाराच संहनन नाम। (अद्धनारायसंघयणनामे अर्द्धनाराच संहनन नाम। (कीलिया संघयण नामे) कीलका संहनन नामे। (छेवट्ट संघयण नाम) सेवार्त संहनन नाम कर्म।

(संठाणनामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! संस्थान नामकर्म कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! छव्विहे पण्णत्ते) हे गौतम ! छह प्रकार का कहा हैं (तं जहा) वह इस प्रकार (समचउरंस संठाणनामे) समचतुरस्र संस्थान नाम (निग्गोहपरिमंडलसंठाण नामे) न्यग्रोध परिमंडल संस्थान नाम (साइसंठाणनामे) सादि संस्थान नाम (वामणसंठाणनामे) वामन संस्थान नाम (खुज्जसंठाणनामे) कुब्ज संस्थान नाम (हुंडसंठाणनामे) हुन्डक संस्थान नामकर्म

(वण्णनामे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते) हे भगवन् ! वर्ण नामकर्म कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकार का है (तं

(संघयणनामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते?) હે ભગવન્ ! સંહનન નામ કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (गोयमा ! छव्विहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! ૭ પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (वइरोसभनाराय संघयणनामे) વજ્રર્ષભનારાચ સંહનન નામ (उसहनारायसंघयणनामे) ઋષભ નારાચ સંહનન નામ (नाराय संघयणनामे) નારાચ સંહનન નામ (अद्धनाराय संघयणनामे) અર્ધનારાચ સંહનન નામ (कीलिया संघयणनामे) કીલિકા સંહનન નામ (छेवट्ठ संघयणनामे) સેવાર્ત સંહનન નામ કર્મ છે

(संठाणनामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते?) હે ભગવન્ ! સંસ્થાન નામ કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (गोयमा ! छव्विहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! છ પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (समचउरंस संठाणनामे) સમચતુરસ્ર સંસ્થાનનામ (निग्गोह परिमंडलसंठाणनामे) ન્યગ્રોધ પરિમંડલ સંસ્થાન નામ (साइ संठाणनामे) સાદિ સંસ્થાન નામ (वामणसंठाणनामे) વામન સંસ્થાન નામ (खुज्ज संठाणनामे) કુબ્જ સંસ્થાન નામ (हुंड संठाणनामे) હુંડક સંસ્થાન નામ કર્મ

(वण्णनामे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते) હે ભગવન્ ! વર્ણ નામ કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा कालवण्णनामे)

खलु भदन्त ! कर्म पृच्छा, गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—सुरभिगन्धनाम, दुरभिगन्धनाम, रसनाम खलु पृच्छा, गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—तिक्तरसनाम यावद् मधुररसनाम, स्पर्शनाम खलु पृच्छा, गौतम! अष्टविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—कर्कशस्पर्शनाम यावल्लघुक स्पर्शनाम, अगुरुलघुकनाम एकाकारं प्रज्ञप्तम्, उपघातनाम एकाकारं प्रज्ञप्तम्, पराघातनाम एकाकारं प्रज्ञप्तम्, आनुपूर्वीनाम चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—नैरयिकानुपूर्वीनाम यावद् देवानुपूर्वीनाम, उच्छ्वासनाम एकाकारं प्रज्ञप्तम्,

---

जहा—काल वण्णनामे जाव सुक्किल्ल वण्णनामे) वह इस प्रकार—काल वर्ण नाम यावत् शुक्लवर्ण नामकर्म

(गंधनामे णं भंते! कम्मे पुच्छा?) हे भगवन्! गंध नामकर्म—संबंधी पृच्छा? (गोयमा दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम! दो प्रकार का कहा है (तं जहा—सुरभि गंधनामे, दुरभिगंधनामे) वह इस प्रकार—सुरभि गंध नाम कर्म, दुरभि गंध नामकर्म

(रसणामे णं पुच्छा?) रस नाम कर्म संबंधी पृच्छा? (गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा—तित्तरसनामे जाव महुररसनामे) हे गौतम! पांच प्रकार का कहा है, यथा—तिक्तरसनामकर्म यावत् मधुररस नामकर्म।

(फासनामे णं भंते! पुच्छा?) स्पर्शनामकर्म संबंधी पृच्छा? (गोयमा! अट्ठविहे पण्णत्ते) हे गौतम! आठ प्रकार का कहा है (तं जहा—कक्खडफासनामे जाव लहुयफासनामे) वह इस प्रकार—कर्कशस्पर्श नामकर्म यावत् लघु स्पर्श नामकर्म

(अगुरुलहुयनामे एगागारे पण्णत्ते) अगुरु लघु नामकर्म एक प्रकार का कहा है (उवघायनामे एगागारे पण्णत्ते) उपघात नामकर्म एक प्रकार का कहा है (पराघायनामे एगागारे पण्णत्ते) पराघात नामकर्म एक प्रकार का कहा है।

(आणुपुव्विणामे चउव्विहे पण्णत्ते) आनुपूर्वी नामकर्म चार प्रकार का कहा

जाव सुक्किल्लवण्णनामे) તે આ પ્રકારે-કાલ વર્ણનામ યાવત શુકલ વર્ણ નામ કર્મ

(गंधनामे णं भंते! कम्मे पुच्छा?) હે ભગવન્! ગંધ નામ કર્મ સંબન્ધી પૃચ્છા (गोयमा! दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा-सुरभिगंधनामे, दुरभि गंधनामे) તે આ પ્રકારે સુરભિગંધ નામકર્મ દુરભિગંધ નામ કર્મ, (रसणामेणं पुच्छा!) રસનામ કર્મ સમ્બધી પૃચ્છા? (गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-तित्तरसनामे जाव महुररसनामे) હે ગૌતમ! પંચ પ્રકારના છે, જેમકે તિકતરસ નામકર્મ યાવત મધુરરસનામ કર્મ

(फासनामे णं भंते! पुच्छा?) સ્પર્શનામ કર્મ સંબન્ધી પૃચ્છા? (गोयमा! अट्ठविहे पण्णत्ते) ગૌતમ! આઠ પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा-कक्खड फासनामे जाव लहुयफासनामे) તે આ પ્રકારે કર્કશ નામ કર્મ યાવત્ લઘુ સ્પર્શ નામ કર્મ

(अगुरुलहुयनामे एगागारे पण्णत्ते) અગુરૂ લઘુ નામ કર્મ એક પ્રકારનુ કહ્યુ છે (उवघायनामे एगागारे पण्णत्ते) ઉપધાત નામ કર્મ એક પ્રકારનું કહ્યુ છે (पराघायनामे एगागारे पण्णत्ते) પરાધાત નામકર્મ એક પ્રકારનુ કહ્યુ છે

(आणुपुव्विणामे चउव्विहे पण्णत्ते) આનુપૂર્વી નામ કર્મ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा-

शेषाणि सर्वाणि एकाकाराणि प्रज्ञप्तानि यावत् तीर्थंकरनाम, नवरं विहायोगतिनाम द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-प्रशस्तविहायोगतिनाम अप्रशस्त विहायोगतिनाम च, गोत्रं खलु भदन्त! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—उच्चैर्गोत्रञ्च, नीचैर्गोत्रञ्च, उच्चैर्गोत्रं खलु भदन्त! कतिविध प्रज्ञप्तम्? गौतम, अष्टविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—जाति विशिष्टता यावद्-ऐश्वर्यविशिष्टता, एवं नीचैर्गोत्रमपि, नवरं जातिविहीनता यावद्—ऐश्वर्यविहीनता, अन्तरायं खलु भदन्त! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-दानान्तरायं यावद् वीर्यान्तरायम् ॥७॥

है (त जहा—नेरइय आणुपुव्वीजाव देवाणुपुव्वी) नैरयिकानुपूर्वी यावत् देवानुपूर्वी (उस्सासनामे एगागारे पण्णत्ते) उच्छ्वास नाम कर्म एक प्रकार का है (सेसाणि सव्वाणि) शेष सब (एगागाराइं पण्णत्ताइं) एकाकार एक एक प्रकार के कहे हैं (जाव तित्थगर नामे) तीर्थंकर नाम तक (णवरं) विशेष (विहायगतिनामे दुविहे पण्णत्ते) विहायोगति नाम कर्म दो प्रकार का कहा हैं (तं जहा—पसत्थ विहाय गइनामे, अपसत्थ विहाय गइनामे य) वह इस प्रकार—प्रशस्त विहायोगति, अप्रशस्त विहायोगति।

(गोएणं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते) हे भगवन्! गोत्रकर्म कितने प्रकार का कहा है? (गोयमा! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम! दो प्रकार का कहा है (त जहा—उच्चागोए य नीया गोए य) वह इस प्रकार—उच्चगोत्र और नीच गोत्र। (उच्चागोए ण भंते! कइविहे पण्णत्ते?) हे भगवन्! उच्चगोत्र कितने प्रकार का कहा है? (गोयमा! अट्ठविहे पण्णत्ते) हे गौतम! आठ प्रकार का कहा है (तं जहा—जाइ विसिट्ठया जाव इस्सरिय विसिट्ठया) वह इस प्रकार—जाति विशिष्टता यावत् ऐश्वर्य विशिष्टता (एवं नीयागोए वि) इसी प्रकार नीचगोत्र भी (णवरं) विशेष जाति विहीणया जाव इस्सरियविहीणया) जाति विहीनता यावत् ऐश्वर्य विहीनता

नेरइयआणुपुव्वी जाव देवाणुपुव्वी) नैरयिકાનુપૂર્વી યાવત્ દેવાનુપૂર્વી (उस्सासनामे एगागारे पण्णत्ते) ઉચ્છ્વાસ નામ કર્મ એક પ્રકારનું છે (सेसाणि सव्वाणि) શેષ બધા (एगागाराइं पण्णत्ताइं) એકાકાર એક એક પ્રકારના કહ્યા છે (जाव तित्थगर नामे) તીર્થંકર નામ સુધી (णवरं) વિશેષ (विहायगतिनामे दुविहे पण्णत्ते) વિહાયોગતિ નામ કર્મ બે પ્રકારના કહ્યા છે (त जहा—पसत्थ विहायगइनामे, अपसत्थ विहाय गइनामे य) તે આ રીતે પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ, અપ્રશસ્ત વિહાયો ગતિ નામ કર્મ

(गोएण भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते) હે ભગવન્! ગોત્ર કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! બે પ્રકારના કહ્યા છે (त जहा—उच्चागोए य नीया गोए य) તે આ પ્રકારે ઉચ્ચ ગોત્ર અને નીચ ગોત્ર (उच्चागोए ण भंते! कइविहे पण्णत्ते?) હે ભગવન્! ઉચ્ચ ગોત્ર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा! अट्ठविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! આઠ પ્રકારના કહ્યા છે (त जहा-जाइ विसिट्ठिया जाव इस्सरिय विसिट्ठया) તે આ પ્રકારે—જાતિ વિશિષ્ટતા યાવત્ ઐશ્વર્ય વિશિષ્ટતા (एव नीयागोए वि) એજ પ્રકારે નીચ ગોત્ર સંબંધી કથન પણ

टीका :— पूर्वोद्देशके ज्ञानावरणीयादीनामनुभावः प्ररूपितः, सम्प्रति द्वितीयोद्देशके तेषामेव ज्ञानावरणीयानामुत्तरप्रकृति विभाग प्ररूपयितुं प्रथमं विशेषपरिज्ञानार्थं पुनर्मूलप्रकृति मधिकृत्याह—'कइ णं भंते! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ' हे भदन्त! कति खलु भदन्त! कर्म प्रकृतयः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ' अष्टौ कर्म प्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, ता एवाह—'तं जहा—णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं' तद्यथा—ज्ञानावरणीय कर्मप्रकृति यावद्—दर्शनावरणीयम्, वेदनीयम्, मोहनीयम्, नाम, गोत्रम्, आयुः, अन्तरायकर्मप्रकृतिः, अथ उत्तरप्रकृति मधिकृत्य गौतमः पृच्छति—'णाणावरणिज्जे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! ज्ञानावरणीयं खलु कर्म

(अन्तराएण भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?) हे भगवन्! अन्तराय कर्म कितने प्रकार का कहा है? (गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते) हे गौतम! पाच प्रकार का कहा है (तं जहा—दाणतराइए जाव वीरियंतराइए) वह इस प्रकार—दानान्तराय यावत् वीर्यान्तराय कहा है

टीकार्थ :— प्रथम उद्देशक में ज्ञानावरणीय आदि कर्म प्रकृतियों के अनुभाव का निरूपण किया गया था।

इस दूसरे उद्देशक में ज्ञानावरणीय आदि की उत्तर प्रकृतियों के भेदों का निरूपण करने के लिए सर्व प्रथम, विशेष ज्ञान के लिए मूल प्रकृतियों के विषय में प्रश्न किया जाता है—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन्! कर्मप्रकृतियां कितने प्रकार की कही है।

श्री भगवान्—हे गौतम! कर्मप्रकृतियां आठ प्रकारकी कही गई है, वे इस प्रकार हैं—ज्ञानावरण, दर्शनावरण, वेदनीय, मोहनीय, आयु, नाम, गोत्र और अन्तराय।

अब उत्तरप्रकृतियों के विषय में प्रश्न किया जाता है—हे भगवन्! ज्ञानावरणीय

(णत्र) विशेष (ज्ञानविहीणया जाव इस्सरियविहीणया) જાતિ વિહીનતા યાવત્ ઐશ્વર્ય વિહીનતા

(अन्तराए ण भंते! कम्मे कईविहे पण्णत्ते?) હે ભગવન્! અન્તરાય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा! पचविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! પાચ પ્રકારના કહ્યા છે (त जहा—दाणतराइए जाव वीरियतराइए) તે આ પ્રકારે દાનાન્તરાય યાવત્ વીર્યાન્તરાય કહ્યા છે

ટીકાર્થ—પ્રથમ ઉદ્દેશકમા જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મપ્રકૃતિયોના અનુભાવનુ નિરૂપણ કરાયું હતુ આ બીજા ઉદ્દેશકમા જ્ઞાનાવરણીય આદિની ઉત્તર પ્રકૃતિયોના ભેદોનુ નિરૂપણ કરવા માટે સર્વ પ્રથમ વિશેષ જ્ઞાનના માટે મૂલ પ્રકૃતિયોના વિષયમા પ્રશ્ન કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! કર્મ પ્રકૃતિયો કેટલા પ્રકારની છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! કર્મ પ્રકૃતિયો આઠ પ્રકારની કહી છે, તે આ પ્રકારે છે જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય, મોહનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર અને અન્તરાય

હવે ઉત્તર પ્રકૃતિયોના વિષયમા પ્રશ્ન કરાય છે—હે ભગવન્! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે?

कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह– गोयमा!' हे गौतम! 'पंचविहे पण्णत्ते' ज्ञानावरणीयं कर्म पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा–आभिणिबोहियनाणावरणिज्जे जाव केवल नाणावरणिज्जे' तद्यथा–आभिनिबोधिकज्ञानावरणीयं यावत् श्रुतज्ञानावरणीयम् अवधिज्ञानावरणीयं मनःपर्यवज्ञानावरणीयम्, केवलज्ञानावरणीयम्, तत्र आभिनिबोधिकज्ञानस्य मतिज्ञानस्येत्यर्थः आवरणीयम् आभिनिबोधिकज्ञानावरणीयम् एवं श्रुतज्ञानावरणीयादिकमपि व्युत्पादनीयम्, अथ दर्शनावरणीयस्योत्तरप्रकृतिमधिकृत्याह— 'दंसणावरणिज्जे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! दर्शनावरणीयं खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'दुविहे पण्णत्ते' दर्शनावरणीयं कर्म द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा–निद्दापंचए य दंसणचउक्कए य' तद्यथा निद्रापञ्चकञ्च, दर्शनचतुष्कञ्च, गौतमः पृच्छति–'निद्दापंचए णं भंते! कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! निद्रापञ्चकं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'पंचविहे पण्णत्ते' निद्रापञ्चकं पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, 'त जहा—निद्दा जाव थिणद्धी'

कर्म कितने प्रकार का कहा है?

श्री भगवान्–हे गौतम! ज्ञानावरणीय कर्म पांच प्रकार का कहा है। वह इस प्रकार हैं–(१) आभिनिबोधिकज्ञानावरण (२) श्रुतज्ञानावरण (३) अवधि ज्ञानावरण (४) मनःपर्यवज्ञानावरण और (५) केवल ज्ञानावरण।

जो कर्म आभिनिबोधिक ज्ञान अर्थात् मति ज्ञान को आवृत्त करता है, उसे आभिनिबोधिक ज्ञानावरण कहते हैं। इसी प्रकार श्रुत ज्ञानावरणीय आदि भी समझ लेने चाहिए।

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन्! दर्शनावरणीय कर्म कितने प्रकार का कहा है?

श्री भगवान्–हे गौतम! दर्शनावरणीय कर्म दो प्रकार का कहा है, यथा–निद्रापंचक और दर्शनचतुष्क।

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन्! निद्रापंचक के कितने भेद कहे हैं?

श्री भगवान्–हे गौतम! निद्रापंचक के पांच भेद है–(१) निद्रा (२) निद्रानिद्रा

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ પાંચ પ્રકારના છે તે આ પ્રકારે છે– (૧) આભિનિબોધિક જ્ઞાનાવરણ (૨) શ્રુતજ્ઞાનાવરણ (૩) અવધિજ્ઞાનાવરણ (૪) મન પર્યવજ્ઞાનાવરણ અને (૫) કેવલજ્ઞાનાવરણ જે કર્મ આભિનિબોધિકજ્ઞાન અર્થાત્ મતિજ્ઞાનને આવૃત્ત કરે છે, તેને આભિનિબોધિક જ્ઞાનાવરણ કહે છે એજ પ્રકારે શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય આદિ પણ સમજી લેવા જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્! દર્શનાવરણીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે?

શ્રી ભગવાન–હે ગૌતમ! દર્શનાવરણીય કર્મ બે પ્રકારના કહ્યા છે જેમકે નિદ્રાપંચક અને દર્શન ચતુષ્ક

શ્રી ગૌતમસ્વામી–ભગવન! નિદ્રાપંચકના કેટલા ભેદ કહ્યા છે?

तद्यथा–निद्रा यावत्–निद्रा निद्रा, प्रचला, प्रचला प्रचला, स्त्यानर्द्धिः तत्र नितरां द्राति –कुत्सितरूपेण इतस्ततः परिभ्रमति मनो यस्यां स्वापावस्थायां सा स्वापावस्था निद्रा व्यपदिश्यते, अथवा निद्राणं निद्रा' अङ्गुलिच्छोटिकामात्रेण प्रबोधो जागरण स जायते यस्यां सा स्वापावस्था निद्रा उच्यते, तद्विपाक वेदनीयायाः कर्मप्रकृतेरपि कारणे कार्योपचारेण निद्रा व्यपदेशः, निद्रापेक्षयाऽतिशायिनी निद्रा निद्रा अतिनिद्रेत्यर्थः, तस्यामवस्थायां चैतन्यस्य अत्यन्तमविस्पष्टत्वेन बहुप्रयासैः प्रबोधसम्भवात् सुखप्रबोधनिद्रापेक्षया अस्या निद्राया अतिशयो बोध्यः, तद्विपाकवेद्याः कर्मप्रकृतेरपि उपचारात् निद्रा निद्रा व्यपदेशो भवति, एवम् आसीन ऊर्ध्वे स्थितो वा प्रचलयति घूर्णयति यस्यां स्वापावस्थायां सा प्रचला नाम स्वापावस्था उच्यते, तद्विपाकवेद्या कर्मप्रकृतिरपि प्रचला व्यपदिश्यते उपचारात् प्रचलाप्रचलात्, प्रचलातोऽतिशायिनी निद्रा भवति, इयञ्च परिभ्रमणादिकमपि विदधत उदयमासादयति, तस्मात्

(३) प्रचला (४) प्रचला-प्रचला (५) स्त्यानर्द्धि। जिस सुषुप्ति अवस्था में मन इधर-उधर बूरीतरह भ्रमण करता रहता है, उसे निद्रा कहते है। उंगुली के स्पर्शमात्र से नींद दूर हो जाय, वह निद्रा कहलाती है। जिस कर्म प्रकृति के उदय से उस प्रकार की नींद आती है, वह कर्म प्रकृति भी कारणमें कार्य के उपचार से निद्रा कहलाती हैं। निद्रा की अपेक्षा अधिक गाढी नींद निद्रानिद्रा कहलाती हैं। निद्रानिद्रा की अवस्था में चेतना अत्यन्त अस्पृष्ट हो जाती है, अतः बहुत प्रयास करने पर जागना होता है।

तात्पर्य यह है कि निद्रा-निद्रानिद्र की अपेक्षा गहरी नींद होती है। ऐसी नींद जिस कर्म प्रकृति के उदय से आती है, उसे भी निद्रानिद्रा कहते हैं। बैठे बैठे या खडे-खडे जो नींद आ जाय, वह प्रचला कहलाती है। जिसके उदय से ऐसी नींद आती है, वह कर्म प्रकृति भी प्रचला कहलाती है। चलते–फिरते आनेवाली नींद प्रचला–प्रचला कहलाती हैं, अत एव यह प्रचला की अपेक्षा भी अधिक गहरी निद्रा है।

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! નિદ્રાપંચકના પાંચ ભેદ છે–(૧) નિદ્રા (૨) નિદ્રાનિદ્રા (૩) પ્રચલા (૪) પ્રચલા–પ્રચલા (૫) સ્ત્યાનર્દ્ધિ.

જે સુષુપ્તિ અવસ્થામાં મન આમ તેમ ખરાબ રીતે ભ્રમણ કર્યા કરતુ રહે છે, તેને નિદ્રા કહે છે આંગળીના સ્પર્શમાત્રથી જે ઊંઘ દૂર થાય, તે નિદ્રા કહેવાય છે જે કર્મ પ્રકૃતિના ઉદયથી એ પ્રકારની ઊંઘ આવે છે તે કર્મપ્રકૃતિ પણ કારણમાં કાર્યના ઉપચારથી નિદ્રા કહેવાય છે નિદ્રાની અપેક્ષાએ અધિક ગાઢી ઊંઘ નિદ્રા નિદ્રા કહેવાય છે નિદ્રાનિદ્રાની અવસ્થામાં ચેતના અસ્પષ્ટ બની જાય છે તેથી ઘણા પ્રયાસ કરવાથી જગાય છે

તાત્પર્ય એ છે કે નિદ્રા–નિદ્રા નિદ્રાની અપેક્ષાએ ગાઢી ઊંઘ હોય છે એવી ઊંઘ જે કર્મ પ્રકૃતિના ઉદયથી આવે છે, તેને પણ નિદ્રનિદ્રા કહે છે બેઠા–બેઠા અગર ઉભા ઉભા જે ઊંઘ આવી જાય તે પ્રચલા કહેવાય છે જેના ઉદયથી એવી ઊંઘ આવે છે, તે કર્મ પ્રકૃતિ પણ પ્રચલા કહેવાય છે હાલતા ચાલતા આવનારી ઊંઘ પ્રચલા-પ્રચલા કહેવાય છે

स्वस्थतनस्थित स्वप्तृजनजन्यप्रचलापेक्षया अस्या अतिशायित्व बोध्यम्, स्त्याना-संघीभूता ऋद्धिः-स्वात्मशक्तिर्यस्यां स्वापावस्थायां सा स्वापावस्था स्त्यानर्द्धिरुच्यते. गौतमः पृच्छति-'दंसणचउक्कएणं पुच्छा' हे भदन्त! दर्शनचतुष्कं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम्? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'चउव्विहं पण्णत्ते' दर्शन चतुष्कं चतुर्विध प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-चक्खुदंसणावरणिज्जे जाव केवलदंसणावरणिज्जे' तद्यथा-चक्षुर्दर्शनावरणीयम् कर्म यावद्-अचक्षुर्दर्शनावरणीयम् अवधिदर्शनावरणीयम्, केवलदर्शनावरणीयम् कर्म. तत्र चक्षुषा दर्शनं चक्षुर्दर्शनं तस्यावरणीयं चक्षुर्दर्शनावरणीयम्, अचक्षुषा-चक्षुरतिरिक्तशेषेन्द्रियमनोभिर्दर्शनम् अचक्षुर्दर्शनम् तस्यावरणीयम् अचक्षु-र्दर्शनावरणीयम्, अवधिरूपं दर्शनम् अवधिदर्शनं तस्यावरणीयम् अवधिदर्शना-वरणीयम् केवलरूपं दर्शनं केवलदर्शनं तस्यावरणीयं केवलदर्शनावरणीयम्, अत्र

है। जिस निद्रा में ऋद्धि अर्थात् आत्मा की शक्ति स्त्यान अर्थात् केन्द्रीभूत हो जाती है, और उसके प्रभाव से दिन में सोचा हुआ कार्य निद्रा अवस्था में ही करलिया जाता है, वह स्त्यानर्द्धि निद्रा कहलाती है।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्! दर्शन चतुष्क के कितने भेद कहे हैं?

श्री भगवान्-हे गौतम! दर्शन चतुष्क के चार भेद हैं-यथा (१) चक्षु दर्शनावरण (२) अचक्षुदर्शनावरण (३) अवधिदर्शनावरण और (४) केवलदर्शनावरण।

चक्षुइन्द्रिय से होनेवाला दर्शन अर्थात् सामान्य ज्ञान चक्षु दर्शन कहलाता है, उसको आवृत्त कहनेवाला कर्म चक्षुदर्शनावरण कहा जाता है। चक्षु के अतिरिक्त शेष इन्द्रियों से होनेवाले दर्शन को आवृत्त करनेवाला कर्म अचक्षु दर्शनावरण हैं। अवधिरूप दर्शन को अर्थात् अवधिज्ञान से पूर्व होनेवाले सामान्य ज्ञान को अवधि दर्शन तथा उसको आवृत्त करनेवाला कर्म अवधि दर्शनावरण कहलाता है। केवल-

તેથી આ પ્રચલાનિદ્રાની અપેક્ષાએ પણ અધિક ગાઢ નિદ્રા છે જે નિદ્રામા ઋધ્ધિ અર્થાત્ આત્માની શક્તિ સ્ત્યાન અર્થાત્ કેન્દ્રીભૂત થઇ જાય છે, અને તેના પ્રભાવથી દિવસમા વિચારેલ કાર્ય નિદ્રાવસ્થામા જ કરી લેવામા આવે છે, તે સ્ત્યાનર્દ્ધિ નિદ્રા કહેવાય છે

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્! દર્શન ચતુષ્કના કેટલા ભેદ કહ્યા છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! દર્શન ચતુષ્કના ચાર ભેદ છે-જેમકે (૧) ચક્ષુદર્શનાવરણ (૨) અચક્ષુદર્શનાવરણ (૩) અવધિદર્શનાવરણ અને (૪) કેવલદર્શનાવરણ

ચક્ષુદર્શનથી થનારા દર્શન અર્થાત્ સામાન્ય જ્ઞાન ચક્ષુદર્શનાવરણ કહેવાય છે તેને આવૃત્ત કરવાવાળું કર્મ ચક્ષુદર્શનાવરણ કહેવાય છે ચક્ષુથી અતિરિક્ત શેષ ઇન્દ્રિયોથી થનારા દર્શનને આવૃત્ત કરનારા કર્મ અચક્ષુદર્શનાવરણ છે અવધિરૂપ દર્શનને અર્થાત્ અવધિજ્ઞાનથી પૂર્વે થનારા સામાન્ય જ્ઞાનને અવધિદર્શન તથા તેને આવૃત્ત કરનારા કર્મ અવધિ દર્શનાવરણ કહેવાય છે કેવળ રૂપદર્શનને અવરૂદ્ધ કરનાર કર્મ કેવલ દર્શનાવરણ કહેવાય છે

निद्रापञ्चकं प्राप्ताया दर्शनलब्धेरूपघातकं भवति, दर्शनावरणचतुष्टयं तावत् मूलत एव दर्शनलब्धिमुपहन्ति, गौतमः पृच्छति-'वेयणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! वेदनीयं खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहे पण्णत्ते' वेदनीयं कर्म द्विविधं प्रज्ञप्तम, 'तं जहा-सायावेयणिज्जे य असायावेयणिज्जे य' तद्यथा-सातावेदनीयञ्च असातावेदनीयञ्च, तत्र सातरूपेण-विविध प्रकारक सुखरूपेण यद् वेद्यते तत् सातवेदनीयम्, तद्वैपरीत्येन-दुःखरूपेण यद् वेद्यते तदसातवेदनीयं भवति, तथाच यस्योदयात् शारीरिकं मानसंच सुखं वेदयते-अनुभवति तत् सातवेदनीयम्, यस्योदयात्तु शारीर मानसञ्च दुःखं वेदयते तदसातवेदनीयमिति फलितम् तदुभयं प्रत्येकञ्चाष्टविधं मनोज्ञामनोज्ञ शब्दादि विषयभेदादित्याह-'सायावेयणिज्जे णं भंते ! कम्मे पुच्छा' हे भदन्त ! साता वेदनीयं खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम !

रूप दर्शन को अवरुद्ध करनेवाला कर्म केवलदर्शनावरण कहलाता है।

यहां इतना समझ लेना चाहिए कि निद्रापंचक प्राप्त दर्शन शक्ति का उपघातक है, जबकि दर्शनचतुष्टय मूल से ही दर्शन लब्धि का घातक होता है।

श्री गौतम स्वामी-हे भगवन् ! वेदनीय कर्म कितने प्रकार का कहा गया है?

श्री भगवान्-हे गौतम! वेदनीय कर्म दो प्रकार का कहा गया है-साता वेदनीय और असाता वेदनीय।

जो कर्म साता अर्थात् सुख के रूप में वेदा जाय वह-सातावेदनीय और जो असाता अर्थात् दुःख रूपमें वेदा जाय वह असाता वेदनीय कहलाता है।

साता वेदनीय कर्म के उदयसे शारीरिक एवं मानसिक सुखकी प्राप्ति होती है और असाता वेदनीय के उदयसे शारीरिक और मानसिक दुःख का वेदन होता है।

श्री गौतम स्वामी-हे भगवन्! साता वेदनीयकर्म कितने प्रकार का कहा गया है?

श्री भगवान-हे गौतम! साता वेदनीय कर्म आठ प्रकार का कहा है। वह इस

અહીં એટલુ સમજી લેવુ જોઈએ કે નિદ્રા પચક પ્રાપ્ત દર્શનશક્તિના ઉપઘાતક છે જ્યારે દર્શન ચતુષ્ટય મૂલથી જ દર્શન લબ્ધિનુ ઘાતક બને છે

શ્રી ગૌતમ સ્વામી—હે ભગવન્! વેદનીયકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે?

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ-વેદનીયકર્મ બે પ્રકારના કહેલાં છે-સાતવેદનીય અને અસાતા વેદનીય જે કર્મ સાતા અર્થાત્ સુખનારૂપમા વેદાય છે તે સાતાવેદનીય અને જે અસાતા અર્થાત્ દુખરૂપમા વેદાય તે અસાતા વેદનીય કહેવાય છે

સાતાવેદનીયકર્મના ઉદયથી શારીરિક તેમજ માનસિક સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે અને અસાતા વેદનીયના ઉદયથી શારીરિક અને માનસિક દુ.ખનુ વેદન થાય છે

શ્રી ગૌતમ સ્વામી—હે ભગવન્! સાતાવેદનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સાતાવેદનીયકર્મ આઠ પ્રકારના કહયાં છે, તે આ રીતે

'अट्ठविहे पण्णत्ते' सातवेदनीयं कर्म अष्टविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-मणुण्णा सद्दा जाव कायसुहया' तद्यथा-मनोज्ञाः शब्दाः १, यावद्-मनोज्ञानि रूपाणि २, मनोज्ञा गन्धाः ३, मनोज्ञा रसाः ४, मनोज्ञाः स्पर्शाः ५, मनःसुखता ६, वचः सुखता ७, काय सुखता ८, एतेषाञ्च स्वरूपाणि पूर्वं प्रतिपादितानि, गौतमः पृच्छति 'असायावेयणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त ! असातावेदनीयं खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अट्ठविहे पण्णत्ते' असातवेदनीयं कर्म अष्टविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-अमणुण्णा सद्दा जाव कायदुहया' तद्यथा-अमनोज्ञाः शब्दाः १, यावद्-अमनोज्ञानि रूपाणि २, अमनोज्ञाः रसाः ४, अमनोज्ञाः स्पर्शाः ५, मनोदुःखता ६, वचो दुःखता ७, काय दुःखता ८, गौतमः पृच्छति-'मोहणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! मोहनीय खलु कर्म कति विधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'दुविहे पण्णत्ते' मोहनीयं कर्म द्विविध प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-दंसणमोहणिज्जे य चरित्तमोहणिज्जे य' तद्यथा-दर्शनमोहनीयञ्च चारित्रमोहनीयञ्च, तत्र दर्शनं-सम्यक्त्वरूपं मोहयतीति दर्शनमोहनीयम्, चारि-

प्रकार है :-(१) मनोज्ञ शब्द (२) मनोज्ञ रूप (३) मनोज्ञ गंध (४) मनोज्ञ रस (५) मनोज्ञ स्पर्श (६) मनः सुखता (७) वचन सुखता और (८) काय सुखता। इन सबका अर्थ पहले कहा जा चुका है।

श्री गौतम स्वामी-हे भगवन् ! असाता वेदनीय कर्म कितने प्रकार का कहा गया है ?

श्री भगवान-गौतम ! आठ प्रकार का कहा गया है। वह इस प्रकार है :-

(१) अमनोज्ञ शब्द (२) अमनोज्ञ रूप (३) अमनोज्ञ गन्ध (४) अमनोज्ञ रस (५) अमनोज्ञ स्पर्श (६) मनोदुःखता (७) वचन दुःखता और (८) काय दुःखता।

श्री गौमत स्वामी- हे भगवन् ! मोहनीय कर्म कितने प्रकार का कहा गया है ?

श्री भगवान्-हे गौतम! मोहनीय कर्म दो प्रकार का कहा गया है, यथा-दर्शन मोहनीय और चारित्र मोहनीय। सम्यक्त्वरूप दर्शन को मोहित करनेवाला कर्म दर्शन मोहनीय कहलाता हैं। सावद्य योगसे निवृत्ति और निरवद्य योगमें प्रवृत्तिरूप

(१) મનોજ્ઞશબ્દ (૨) મનોજ્ઞરૂપ (૩) મનોજ્ઞગંધ (૪) મનોજ્ઞરસ (૫) મનોજ્ઞસ્પર્શ (૬) મન સુખતા (૭) વચનસુખતા અને (૮) કાયસુખતા આ બધાનો અર્થ પહેલા કહેવાઇ ગયેલ છે

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ અસાતાવેદનીયકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેવામા આવેલ છે?

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ! આઠ પ્રકારના કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે છે.—

(૧) અમનોજ્ઞશબ્દ (૨) અમનોજ્ઞરૂપ (૩) અમનોજ્ઞગંધ (૪)અમનોજ્ઞરસ (૫) અમનોજ્ઞસ્પર્શ (૬) મનોદુ ખતા (૭) વચનદુઃખતા (૮) કાયદુઃખતા.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્! મોહનીકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! મોહનીય કર્મ બે પ્રકારના કહેલા છે,જેમકે-દર્શનમોહનીય અને ચારિત્ર મોહનીય સમ્યક્ત્વરૂપ દર્શનને મોહિતકરાવવાવાળાકર્મ દર્શનમોહનીય કહેવાય છે સાવદ્યયોગથી નિવૃત્તિ અને નિરવદ્ય યોગમાપ્રવૃત્તિરૂપ આત્માના પરિણામ

निद्रापञ्चकं प्राप्ताया दर्शनलब्धेरूपघातकं भवति, दर्शनावरणचतुष्टयं तावत् मूलत एव दर्शनलब्धिमुपहन्ति, गौतमः पृच्छति-'वेयणिज्जे ण भंते ! कम्मे कइविहे पण्णते?' हे भदन्त! वेदनीयं खलु कर्म कतिविध प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'दुविहे पण्णत्ते' वेदनीयं कर्म द्विविधं प्रज्ञप्तम, 'तं जहा-सायावेयणिज्जे य असायावेयणिज्जे य' तद्यथा-सातावेदनीयञ्च असातावेदनीयञ्च, तत्र सातरूपेण-विविध प्रकार क सुखरूपेण यद् वेद्यते तत् सातवेदनीयम्, तद्वैपरीत्येन-दुःखरूपेण यद् वेद्यते तदसातवेदनीयं भवति, तथाच यस्योदयात् शारीरिकं मानसच सुखं वेदयते-अनुभवति तत् सातवेदनीयम्, यस्योदयात्तु शारीर मानसञ्च दुखं वेदयते तदसातवेदनीयमिति फलितम् तदुभयं प्रत्येकञ्चाष्टविधं मनोज्ञामनोज्ञ शब्दादि विषयभेदादित्याह-'सायावेयणिज्जे णं भंते! कम्मे पुच्छा' हे भदन्त! साता वेदनीयं खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम!

रूप दर्शन को अवरुद्ध करनेवाला कर्म केवलदर्शनावरण कहलाता है।

यहां इतना समझ लेना चाहिए कि निद्रापंचक प्राप्त दर्शन शक्ति का उपघातक है, जबकि दर्शनचतुष्टय मूल से ही दर्शन लब्धि का घातक होता है।

श्री गौतम स्वामी-हे भगवन्! वेंदनीय कर्म कितने प्रकार का कहा गया है?

श्री भगवान्-हे गौतम! वेदनीय कर्म दो प्रकार का कहा गया है-साता वेदनीय और असाता वेदनीय।

जो कर्म साता अर्थात् सुख के रूप में वेदा जाय वह-सातावेदनीय और जो असाता अर्थात् दुःख रूपमें वेदा जाय वह असाता वेदनीय कहलाता है।

साता वेदनीय कर्म के उदयसे शारीरिक एवं मानसिक सुखकी प्राप्ति होती है और असाता वेदनीय के उदयसे शारीरिक और मानसिक दुःख का वेदन होता है।

श्री गौतम स्वामी-हे भगवन्! साता वेदनीयकर्म कितने प्रकार का कहा गया है?

श्री भगवान-हे गौतम! साता वेदनीय कर्म आठ प्रकार का कहा है। वह इस

અહીં એટલું સમજી લેવું જોઇએ કે નિદ્રા પંચક પ્રાપ્ત દર્શનશક્તિના ઉપઘાતક છે જ્યારે દર્શન ચતુષ્ટય મૂલથી જ દર્શન લબ્ધિનું ઘાતક બને છે

શ્રી ગૌતમ સ્વામી—હે ભગવન્! વેદનીયકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે?

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ-વેદનીયકર્મ બે પ્રકારના કહેલા છે-સાતવેદનીય અને અસાતા વેદનીય જે કર્મ સાતા અર્થાત્ સુખનારૂપમા વેદાય છે તે સાતાવેદનીય અને જે અસાતા અર્થાત્ દુઃખરૂપમા વેદાય તે અસાતા વેદનીય કહેવાય છે

સાતાવેદનીયકર્મના ઉદયથી શારીરિક તેમજ માનસિક સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે અને અસાતા વેદનીયના ઉદયથી શારીરિક અને માનસિક દુઃખનું વેદન થાય છે

શ્રી ગૌતમ સ્વામી—હે ભગવન્! સાતાવેદનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! સાતાવેદનીયકર્મ આઠ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ રીતે

'अट्ठविहे पण्णत्ते' सातवेदनीयं कर्म अष्टविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-मणुण्णा सद्दा जाव कायसुहया' तद्यथा-मनोज्ञाः शब्दाः १, यावद्-मनोज्ञानि रूपाणि २, मनोज्ञा गन्धाः ३, मनोज्ञा रसाः ४, मनोज्ञाः स्पर्शाः ५, मनःसुखता ६, वचः सुखता ७, काय सुखता ८, एतेषाञ्च स्वरूपाणि पूर्वं प्रतिपादितानि, गौतमः पृच्छति 'असायावेयणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त ! असातावेदनीयं खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अट्ठविहे पण्णत्ते' असातवेदनीयं कर्म अष्टविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-अमणुण्णा सद्दा जाव कायदुहया' तद्यथा-अमनोज्ञाः शब्दाः १, यावद्-अमनोज्ञानि रूपाणि २, अमनोज्ञाः रसाः ४, अमनोज्ञाः स्पर्शाः ५, मनोदुःखता ६, वचो दुःखता ७, काय दुःखता ८, गौतमः पृच्छति-'मोहणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! मोहनीय खलु कर्म कति विधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'दुविहे पण्णत्ते' मोहनीयं कर्म द्विविध प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-दंसणमोहणिज्जे य चरित्तमोहणिज्जे य' तद्यथा-दर्शनमोहनीयञ्च चारित्रमोहनीयञ्च, तत्र दर्शनं-सम्यक्त्वरूपं मोहयतीति दर्शनमोहनीयम्, चारि-

प्रकार है :-(१) मनोज्ञ शब्द (२) मनोज्ञ रूप (३) मनोज्ञ गंध (४) मनोज्ञ रस (५) मनोज्ञ स्पर्श (६) मनः सुखता (७) वचन सुखता और (८) काय सुखता । इन सबका अर्थ पहले कहा जा चुका है।

श्री गौतम स्वामी-हे भगवन् ! असाता वेदनीय कर्म कितने प्रकार का कहा गया है ?

श्री भगवान- गौतम ! आठ प्रकार का कहा गया है। वह इस प्रकार है :-

(१) अमनोज्ञ शब्द (२) अमनोज्ञ रूप (३) अमनोज्ञ गन्ध (४) अमनोज्ञ रस (५) अमनोज्ञ स्पर्श (६) मनोदुःखता (७) वचन दुःखता और (८) काय दुःखता।

श्री गौमत स्वामी- हे भगवन् ! मोहनीय कर्म कितने प्रकार का कहा गया है ?

श्री भगवान्-हे गौतम! मोहनीय कर्म दो प्रकार का कहा गया है, यथा-दर्शन मोहनीय और चारित्र मोहनीय। सम्यक्त्वरूप दर्शन को मोहित करनेवाला कर्म दर्शन मोहनीय कहलाता हैं। सावद्य योगसे निवृत्ति और निरवद्य योगमें प्रवृत्तिरूप

(૧) મનોજ્ઞશબ્દ (૨) મનોજ્ઞરૂપ (૩) મનોજ્ઞગંધ (૪) મનોજ્ઞરસ (૫) મનોજ્ઞસ્પર્શ (૬) મન સુખતા (૭) વચનસુખતા અને (૮) કાયસુખતા આ બાધાનો અર્થ પહેલા કહેવાઇ ગયેલ છે

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ અસાતાવેદનીયકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેવામા આવેલ છે?

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ ! આઠ પ્રકારના કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે છે.—

(૧) અમનોજ્ઞશબ્દ (૨) અમનોજ્ઞરૂપ (૩) અમનોજ્ઞગંધ (૪)અમનોજ્ઞરસ (૫) અમનોજ્ઞસ્પર્શ (૬) મનોદુઃખતા (૭) વચનદુઃખતા (૮) કાયદુઃખતા.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્! મોહનીકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! મોહનીય કર્મ બે પ્રકારના કહેલા છે,જેમકે-દર્શનમોહનીય અને ચારિત્ર મોહનીય સમ્યક્ત્વરૂપ દર્શનને મોહિતકરાવવાવાળાકર્મ દર્શનમોહનીય કહેવાય છે સાવદ્યયોગથી નિવૃત્તિ અને નિરવદ્ય યોગમાંપ્રવૃત્તિરૂપ આત્માના પરિણામ

त्रम्,–सावद्यभिन्नयोग निवृत्तिप्रवृत्तिगम्यं शुभात्मपरिणामरूपं मोहयतीति चारित्र-मोहनीयम् अवसेयम्, गौतमः पृच्छति–'दंसणमोहणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे !' पण्णत्ते?' दर्शनमोहनीयं खलु भदन्त ! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा ! हे गौतम! 'तिविहे पण्णत्ते' दर्शनमोहनीयं कर्म त्रिविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा–सम्मत्त वेयणिज्जे मिच्छत्तवेयणिज्जे सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जे, तद्यथा–सम्यक्त्ववेदनीयम्, मिथ्यात्ववेदनीयं सम्यग् मिथ्यात्ववेदनीयं, तत्र तीर्थंकरभगवत्प्रणीत तत्वश्रद्धान लक्षणेन सम्यक्त्वरूपेण यद् वेद्यते तत् सम्यक्त्ववेदनीयम्, यत्तु तीर्थंकरप्रणीत तत्त्वाश्रद्धानात्मकेन मिथ्यात्वरूपेण वेद्यते तन्मिथ्यात्ववेदनीयम् यत्पुन मिश्ररूपेण तीर्थंकरप्रणीततत्त्वेषु न श्रद्धान नो वा निन्दा इत्येवं लक्षणेन वेद्यते तद् मिश्र-वेदनीयं बोध्यम्, ननु सम्यक्त्ववेदनीयं कथं दर्शनमोहनीयम् स्यात् सम्यक्त्व वेदनीयकर्मणः प्रशमादि परिणामहेतुतया दर्शनमोहनीयत्वासंभवाद् इति चेदत्रोच्यते

आत्मा का परिणाम चारित्र कहलाता है, जो कर्म उसे न उत्पन्न होने दे-वह चारित्र मोहनीय समझना चाहिए।

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन् ! दर्शनमोहनीय कर्म कितने प्रकार का कहा है ?

श्री भगवान-हे गौतम! तीन प्रकार का कहा है, यथा–सम्यक्त्व वेदनीय, मिथ्यात्व वेदनीय, और मिश्र वेदनीय।

जो कर्म सम्यक्त्व का बाधक तो न हो किन्तु उसमें मलीनता उत्पन्न करे वह सम्यक्त्व वेदनीय कहलाता है।

जो कर्म तत्वार्थ संबंधी अश्रद्धान के रूपमें वेदन किया जाय, वह मिथ्यात्व वेदनीय कहलाता है।

जो मिश्र रूपमें अर्थात् तीर्थंकर प्रणीततत्वमें नश्रद्धा, न अश्रद्धा, इस रूपमें वेदा जाय वह मिश्र वेदनीय कर्म कहलाता है।

शंका-सम्यक्त्व वेदनीय कर्मको दर्शनमोहनीय कैसे कहा जा सकता है ? वह प्रशम आदि भावोंका कारण होनेसे दर्शन मोहनीय नहीं हो सकता।

ચારિત્ર કહેવાય છે, જે કર્મ તેને ઉત્પન્ન ન થવાદે, તેને ચારિત્રમોહનીયકર્મ સમજવુ જોઇએ.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી–હે ભગવન્ ! દર્શન મોહનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે?

શ્રી ભગવાન–હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે સમ્યક્ત્વ વેદનીય, મિથ્યાત્વ વેદનીય અને મિશ્રવેદનીય જે કર્મ સમ્યક્ત્વનુ બાધક તો ન હોય પણ તેમા મલીનતા ઉત્પન્ન કરે તે સમ્યક્ત્વ વેદનીય કહેવાય છે જે કર્મ તત્વાર્થ સમ્બન્ધી અશ્રદ્ધાનના રૂપમા વેદન કરાયુ તે મિથ્યાત્વ વેદનીય કહેવાય છે જે મિશ્રરૂપમા અર્થાત્ તીર્થંકર પ્રણીતતત્વમા ન શ્રદ્ધા ન અશ્રદ્ધા, એરૂપમા વેદાય તે મિશ્ર વેદનીય કર્મ કહેવાય છે.

શંકા–સમ્યક્ત્વવેદનીયકર્મને દર્શન મોહનીય કેવી રીતે કહી શકાય છે ? તે પ્રશમ આદિભાવોના કારણ હોવાથી દર્શનમોહનીય નથી થઇ શકતુ

–सम्यक्त्ववेदनीयपदेन मिथ्यात्वप्रकृते र्विवक्षितत्वेन तस्मादतिचारसंभवात्, औपशमिकक्षायिक दर्शनमोहनाच्चदर्शनमोहनीयत्वव्यपदेशोऽस्येति, गौतमः पृच्छति –'चरित्तमोहणिज्जे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! चारित्रमोहनीयं खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह—'गोयमा!' हे गौतम! 'दुविहे पण्णत्ते' चारित्रमोहनीयकर्म द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा–कसायवेयणिज्जे नोकसाय वेयणिज्जे' तद्यथा–कषायवेदनीयं नो कषायवेदनीयञ्च, तत्र यद् क्रोधमानमायादि-रूपेण वेद्यते तत्कषायवेदनीयम्, यत्तु स्त्रीवेदादि नो कषायरूपेण वेद्यते तन्नोकषाय-वेदनीयम् गौतमः पृच्छति-'कसायवेयणिज्जेणं भंते! कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! कषायवेदनीयं खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'सोलसविहे पण्णत्ते' कषायवेदनीयं षोडशविधं प्रज्ञप्तम्, तदेव षोडशविधत्वमाह 'तं जहा–अणंताणुबंधी कोहे १ अणंताणुबंधी माणे २ अणंताणुबंधीआमाया ३

समाधान–सम्यक्त्व वेदनीय पदसे यहाँ मिथ्यात्व प्रकृति की विवक्षा की गइ है, उससे सम्यक्त्व में अतिचार उत्पन्न होता है। इसके अतिरिक्त वह औपशमिक और क्षायिक सम्यक्त्व को मोहित भी करता है। इन कारणोंसे उसे भी दर्शनमोह-नीय कहने में कोई बाधा नहीं।

श्री गौतमस्वामी हे भगवन्! चारित्र मोहनीय कर्म कितने प्रकार का कहा गया है? श्री भगवान–हे गौतम! चारित्र मोहनीय दो प्रकार का कहा गया है। वह इस प्रकार कषाय वेदनीय और नोकषाय वेदनीय। जो कर्म क्रोध, मान, माया, लोभ के रूप में वेदा जाता है, वह–कषाय वेदनीय कहलाता है, और जो स्त्रीवेद आदि नोकषाय के रूपमें वेदा जाता है वह नोकषाय वेदनीय कहलाता हैं।

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन्! कषाय वेदनीय कर्म कितने प्रकार का कहा गया है?

श्री भगवान्–हे गौतम! कषाय वेदनीय कर्म सोलह प्रकार का कहा गया हैं।

સમાધાન– સમ્યક્ત્વવેદનીય પદથી અહી મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિની વિવક્ષા કરેલી છે, તેનાથી સમ્યક્ત્વમા અતિચાર ઉત્પન્ન થાય છે. તેના ઉપરાન્ત તે ઔપશમિક અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને મોહિત પણ કરે છે એ કારણોથી તેને પણ દર્શન મોહનીય કહેવામા કોઈ આપત્તિ નથી

શ્રી ગૌતમ સ્વામી–હે ભગવન્! ચારિત્ર મોહનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે?

શ્રી ભગવાન–હે ગૌતમ! ચારિત્ર મોહનીય બે પ્રકારના કહેલા છે, તે આ પ્રકારે કષાયવેદનીય અને નોકષાયવેદનીય જે કર્મ, ક્રોધ, માન, માયા લોભના રૂપમા વેદાય છે, તે કષાયવેદનીય કહેવાય છે, અને જે સ્ત્રી વેદ આદિ નો કષાયના રૂપમા વેદાય છે, તે નો કષાય વેદનીય કહેવાય છે

શ્રી ગૌતમ સ્વામી–હે ભગવન્! કષાય વેદનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે

શ્રી ભગવાન–હે ગૌતમ! કષાય વેદનીય કર્મ સોળ પ્રકારના કહેલા છે જેમકે(૧–૪)

अणंताणुबंधी लोभे ४' तद्यथा-अनन्तानुबन्धी क्रोधकषायः १, अनन्तानुबन्धीमानः २. अनन्तानुबन्धिनीमाया ३, अनन्तानुबन्धी लोभः ४, तत्र अनन्तं संसारमनुबध्नाति इत्येवंशीलो यः सोऽनन्तानुबन्धी क्रोधः, एवं मानादयोऽपि अनन्तानुबन्धिनोऽवसेयाः, तथा चोक्तम्—अनन्तान्यनुबध्नन्ति, यतोजन्मानि भूतये । ततोऽनन्तानुबन्धाख्या. क्रोधाद्येषु नियोजिता ॥१॥ इति, 'अपच्चक्खाणे कोहे एवं माणे मायालोभे' अप्रत्याख्यानः क्रोधः ५. एवम् अप्रत्याख्यानो मानः ६. अप्रत्याख्याना माया ७, अप्रत्याख्यानो लोभः ८ तत्र सर्वप्रत्याख्यानं देशप्रत्याख्यानं च येषामुदयेनोपलभ्यते ते भवन्त्यप्रत्याख्यानाः क्रोधमानमायालोभाः तथा चोक्तम्—'स्वल्पमपि नोत्सहे येषां, प्रत्याख्यान मिहोदयात् । अप्रत्याख्यान संज्ञाऽतो द्वितीयेषु निवेशिता ॥ १ ॥ इति, एवम्—'पच्चक्खाणावरणे कोहे एवं माणे मायालोभे' प्रत्याख्यानावरणः—प्रत्याख्यानं—सर्वविरतिरूपमाव्रियते—आच्छाद्यते येन स प्रत्याख्यानावरणः क्रोधः ९. एवं प्रत्याख्यानावरणो मानः १०. प्रत्याख्यानावरणा माया

यथा—(१-४) अनन्तानुबन्धी क्रोध, मान, माया, लोभ । जो अनन्त—संसार के अनुबन्ध का कारण हो, वह क्रोध अनन्तानुबन्धी क्रोध कहलाता है । इसी प्रकार अनन्तानुबन्धी मान, अनन्तानुबन्धी माया, और अनन्तानुबन्धी लोभ समझना चाहिए।

कहा भी है— जो कषाय अनन्त अर्थात् संसार का अनुबन्धन करे वह अनन्तानुबंधी कहलाता है । इसी कारण क्रोध आदि को अनन्तानुबन्धी नाम दिया गया है ॥१॥

तथा (५) अप्रत्याख्यान क्रोध (६) अप्रत्याख्यान मान (७) अप्रत्याख्यान माया (८) अप्रत्याख्यान लोभ ।

जिन कषायों का उदय होने पर सर्व प्रत्याख्यान अथवा देशप्रत्याख्यान न हो सके, वे अप्रत्याख्यान क्रोध, मान, माया, लोभ कहलाते हैं ।

कहा भी है— जिनके उदय से स्वल्प प्रत्याख्यान भी न हो सके, उन दूसरे कषायों को अप्रत्याख्यान संज्ञा दी गई है ॥१॥

અનન્તાનુ બન્ધી, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, જે અનન્ત સંસારના અનુબન્ધના કારણ થાય, તે ક્રોધ અનન્તાનુ બન્ધિ ક્રોધ કહેવાય છે એજ પ્રકારે અનન્તાનુબન્ધી માયા અને અનન્તાનુબન્ધી લોભ પણ સમજવો જોઇએ કહ્યુ પણ છે—જે કષાય અનન્ત અર્થાત્ સંસારનુ અનુબન્ધન કરે તે અનન્તાનુબન્ધી કહેવાય છે એ કારણે ક્રોધ આદિને અનન્તાનુબન્ધી નામ આપેલુ છે ૧

તથા (૫) અ પ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ (૬) અપ્રત્યાખ્યાન માન (૭) અપ્રત્યાખ્યાન માયા (૮) અપ્રત્યાખ્યાન લોભ

જે કષાયોના ઉદય થતા સર્વ પ્રત્યાખ્યાન અથવા દેશ પ્રત્યાખ્યાન ન થઇ શકે, તે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ, માયા, લોભ કહેવાય છે કહ્યુ પણ છે—જેના ઉદયથી સ્વલ્પ પ્રત્યાખ્યાન પણ ન થઇ શકે, તે બીજા કષાયોને અપ્રત્યાખ્યાન સંજ્ઞા આપેલી છે ૧

११. प्रत्याख्यानावरणो लोभश्च १२. उक्तञ्च—सर्वं सावद्यविरतिः प्रत्याख्यानमुदाहृतम्। तदावरणसंज्ञाऽत स्तृतीयेषु निवेशिता ॥१॥ इति, एवम्—'संजलणकोहे एवं माणे माया लोभे' संज्वलनः क्रोधः १३. एवं संज्वलनो मानः १४. संज्वलना माया १५ संज्वलनो लोभः १६. तत्र परीषहोपसर्गनिपाते सति चारित्रिणमपि श्रमणश्रावकादिकं-सम्—इषत् ज्वलयतीति संज्वलनः क्रोधः, एवं मानादयोऽपि सञ्ज्वलना भवन्ति, तथा चाह—'संज्वलयन्ति यतिं यत् स विज्ञ, सर्वपापविरतमपि। तस्मात् स ज्वलना इत्य-प्रशमकरा निरुध्यन्ते ॥१॥ शब्दादीन् विषयान् प्राप्य संज्वलयन्ति यतो मुहुः। ततः संज्वलनाह्वानं, चतुर्थानामिहोच्यते ॥२॥ क्रोधादीनां स्वरूपञ्च पश्चानुपूर्व्याऽग्रेरी—

तथा (९) प्रत्याख्यानवरण क्रोध (१०) प्रत्याख्यानावरण मान (११) प्रत्याख्याना वरण माया (१२) प्रत्याख्यानावरण लोभ।

कहा है— सम्पूर्णरूप से सावद्य योग का त्याग यहां प्रत्याख्यान कहा गया है। उसे रोकने के कारण तृतीय कषाय को प्रत्याख्यानावरण संज्ञा दी गई ॥१॥

तथा (१३) संज्वलन क्रोध (१४) संज्वलन मान (१५) संज्वलन माया (१६) संज्वलन लोभ।

जो कषाय परीषह या उपसर्ग उपस्थित होनेपर चारित्रवान् को भी किंचित प्रज्वलित करते हैं, वह संज्वलन क्रोध है। इसीप्रकार मान आदि समझ लेना चाहिए।

कहा भी है-जो कषाय संविग्न और सर्व पापोंसे विरत मुनि को भी उत्तप्त कर देते हैं, वे संज्वलन कषाय हैं। ये भी प्रशमभाव के विरोधी हैं, अतएव इनका भी निरोध किया जाता है ॥१॥

शब्द आदि विषयों को प्राप्त करके जो प्रज्वलित हो जाते हैं, इस कारण चौथे कषायोंका नाम संज्वलन दिया गया है ॥२॥

તથા (૯) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ (૧૦) પ્રત્યાખ્યાના વરણ માન (૧૧) પ્રત્યાખ્યાના વરણ માયા (૧૨) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ લોભ કહ્યું છે—સમ્પૂર્ણ રૂપથી સાવદ્યયોગનો ત્યાગ અહીં પ્રત્યાખ્યાન કહેલ છે તેને રોકવાના કારણે તૃતીય કષાયને પ્રત્યાખ્યાનાવરણ સંજ્ઞા આપેલી છે ૧

તથા (૧૩) સંજવલન ક્રોધ (૧૪) સંજવલન માન (૧૫) સંજવલન માયા (૧૬) સંજવલન લોભ

જે કષાય પરીષહ અગર ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત ચારિત્રવાનને પણ કિંચિત પ્રજવલિત કરે છે, તે સંજવલન ક્રોધ છે એ પ્રકારે માન આદિ સમજવા જોઈએ

કહ્યું પણ છે—જે કષાય સંવિગ્ન અને સર્વ પાપોથી વિરત મુનિને પણ ઉતપ્ત કરી દે છે, તે સંજવલન કષાય છે તે પણ પ્રશમ ભાવના વિરોધી છે, તેથી જ તેમનો પણ વિરોધ કરાય છે ૧

શબ્દ આદિ વિષયોને પ્રાપ્ત કરીને જે પ્રજવલિત થઈ જાય છે, તે કારણે ચોથા કષાયોનું નામ સંજવલન આપેલ છે ૨

अणंताणुबंधी लोभे ४' तद्यथा-अनन्तानुबन्धी क्रोधकषायः १, अनन्तानुबन्धीमानः २. अनन्तानुबन्धिनीमाया ३, अनन्तानुबन्धी लोभः ४, तत्र अनन्तं संसारमनुबध्नाति इत्येवं शीलो यः सोऽनन्तानुबन्धी क्रोधः. एवं मानादयोऽपि अनन्तानुबन्धिनोऽवसेयाः, तथा चोक्तम्—अनन्तान्यनुबध्नन्ति, यतोजन्मानि भूतये ! ततोऽनन्तानुबन्धाख्या. क्रोधाद्येषु नियोजिता ॥१॥ इति, 'अपच्चक्खाणे कोहे एवं माणे मायालोभे' अप्रत्याख्यानः क्रोधः ५. एवम् अप्रत्याख्यानो मानः ६. अप्रत्याख्याना माया ७, अप्रत्याख्यानो लोभः ८ तत्र सर्वप्रत्याख्यानं देशप्रत्याख्यानं च येषामुदयेनोपलभ्यते ते भवन्त्यप्रत्याख्यानाः क्रोधमानमायालोभाः तथा चोक्तम्—'स्वल्पमपि नोत्सहे येषां, प्रत्याख्यान मिहोदयात् । अप्रत्याख्यान सञ्ज्ञाऽसो द्वितीयेषु निवेशिता ॥ १ ॥ इति, एवम्—'पच्चक्खाणावरणे कोहे एवं माणे मायालोभे' प्रत्याख्यानावरणः—प्रत्याख्यानं—सर्वविरतिरूपमाव्रियते—आच्छाद्यते येन स प्रत्याख्यानावरणः क्रोधः ९. एवं प्रत्याख्यानावरणो मानः १०. प्रत्याख्यानावरणा माया

यथा—(१-४) अनन्तानुबन्धी क्रोध, मान, माया, लोभ । जो अनन्त—संसार के अनुबन्ध का कारण हो, वह क्रोध अनन्तानुबन्धी क्रोध कहलाता है । इसी प्रकार अनन्तानुबन्धी मान, अनन्तानुबन्धी माया, और अनन्तानुबन्धी लोभ समझना चाहिए।

कहा भी है— जो कषाय अनन्त अर्थात् संसार का अनुबन्धन करे वह अनन्तानुबंधी कहलाता है। इसी कारण क्रोध आदि को अनन्तानुबन्धी नाम दिया गया है ॥१॥

तथा (५) अप्रत्याख्यान क्रोध (६) अप्रत्याख्यान मान (७) अप्रत्याख्यान माया (८) अप्रत्याख्यान लोभ।

जिन कषायों का उदय होने पर सर्व प्रत्याख्यान अथवा देशप्रत्याख्यान न हो सके, वे अप्रत्याख्यान क्रोध, मान, माया, लोभ कहलाते हैं ।

कहा भी है— जिनके उदय से स्वल्प प्रत्याख्यान भी न हो सके, उन दूसरे कषायों को अप्रत्याख्यान संज्ञा दी गई है ॥१॥

અનન્તાનુબન્ધી, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, જે અનન્ત સંસારના અનુબન્ધના કારણ થાય, તે ક્રોધ અનન્તાનુબન્ધિ ક્રોધ કહેવાય છે એજ પ્રકારે અનન્તાનુબન્ધી માયા અને અનન્તાનુબન્ધી લોભ પણ સમજવો જોઇએ કહ્યુ પણ છે—જે કષાય અનન્ત અર્થાત્ સંસારનુ અનુબન્ધન કરે તે અનન્તાનુબન્ધી કહેવાય છે એ કારણે ક્રોધ આદિને અનન્તાનુબન્ધી નામ આપેલુ છે ૧

તથા (૫) અ પ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ (૬) અપ્રત્યાખ્યાન માન (૭) અપ્રત્યાખ્યાન માયા (૮) અપ્રત્યાખ્યાન લોભ

જે કષાયોના ઉદય થતા સર્વ પ્રત્યાખ્યાન અથવા દેશ પ્રત્યાખ્યાન ન થઈ શકે, તે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ, માયા, લોભ કહેવાય છે કહ્યુ પણ છે—જેના ઉદયથી સ્વલ્પ પ્રત્યાખ્યાન પણ ન થઇ શકે, તે બીજા કષાયોને અપ્રત્યાખ્યાન સંજ્ઞા આપેલી છે ૧

११. प्रत्याख्यानावरणो लोभश्च १२. उक्तञ्च–सर्व सावद्यविरतिः प्रत्याख्यानमुदाहृतम्। तदावरणसंज्ञाऽत स्तृतीयेषु निवेशिता ॥१॥ इति, एवम्–'संजलणकोहे एवं माणे माया लोभे' संज्वलनः क्रोधः १३. एवं संज्वलनो मानः १४. संज्वलना माया १५ संज्वलनो लोभः १६. तत्र परीषहोपसर्गनिपाते सति चारित्रिणमपि श्रमणश्रावकादिक-सम्–इषत् ज्वलयतीति संज्वलनः क्रोधः, एवं मानादयोऽपि सज्वलना भवन्ति, तथा चाह–'संज्वलयन्ति यतिं यत् स त्रिज्ञ, सर्वपापविरतमपि। तस्मात् संज्वलना इत्य-प्रशमकरा निरुध्यन्ते ॥१॥ शब्दादीन् विषयान् प्राप्य संज्वलयन्ति यतो मुहुः। ततः संज्वलनाह्वानं, चतुर्थानामिहोच्यते ॥२॥ क्रोधादीनां स्वरूपञ्च पश्चानुपूर्व्याऽभोरी–

तथा (९) प्रत्याख्यानवरण क्रोध (१०) प्रत्याख्यानावरण मान (११) प्रत्याख्याना वरण माया (१२) प्रत्याख्यानावरण लोभ।

कहा है– सम्पूर्णरूप से सावद्य योग का त्याग यहां प्रत्याख्यान कहा गया है। उसे रोकने के कारण तृतीय कषाय को प्रत्याख्यानावरण संज्ञा दी गई ॥१॥

तथा (१३) संज्वलन क्रोध (१४) संज्वलन मान (१५) संज्वलन माया (१६) संज्वलन लोभ।

जो कषाय परीषह या उपसर्ग उपस्थित होनेपर चारित्रवान् को भी किंचित प्रज्वलित करते हैं, वह संज्वलन क्रोध है। इसीप्रकार मान आदि समझ लेना चाहिए।

कहा भी है-जो कषाय संविग्न और सर्व पापोंसे विरत मुनि को भी उत्तप्त कर देते हैं, वे संज्वलन कषाय हैं। ये भी प्रशमभाव के विरोधी हैं, अतएव इनका भी निरोध किया जाता है ॥१॥

शब्द आदि विषयों को प्राप्त करके जो प्रज्वलित हो जाते हैं, इस कारण चौथे कषायोंका नाम संज्वलन दिया गया है ॥२॥

તથા (૯) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ (૧૦) પ્રત્યાખ્યાના વરણ માન (૧૧) પ્રત્યાખ્યાના વરણ માયા (૧૨) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ લોભ કહ્યું છે—સમ્પૂર્ણ રૂપથી સાવદ્યયોગનો ત્યાગ અહીં પ્રત્યાખ્યાન કહેલ છે તેને રોકવાના કારણે તૃતીય કષાયને પ્રત્યાખ્યાનાવરણ સંજ્ઞા આપેલી છે ૧

તથા (૧૩) સંજવલન ક્રોધ (૧૪) સંજવલન માન (૧૫) સંજવલન માયા (૧૬) સંજવલન લોભ

જે કષાય પરીષહ અગર ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત ચારિત્રવાન્‌ને પણ કિંચિત પ્રજવલિત કરે છે, તે સંજવલન ક્રોધ છે એ પ્રકારે માન આદિ સમજવા જોઈએ

કહ્યું પણ છે—જે કષાય સંવિગ્ન અને સર્વ પાપોથી વિરત મુનિને પણ ઉતપ્ત કરી દે છે, તે સંજવલન કષાય છે તે પણ પ્રશમ ભાવના વિરોધી છે, તેથી જ તેમનો પણ વિરોધ કરાય છે ૧

શબ્દ આદિ વિષયોને પ્રાપ્ત કરીને જે પ્રજવલિત થઈ જાય છે, તે કારણે ચોથા કષાયોનું નામ સંજવલન આપેલ છે ૨

त्याऽवसेयम्-'जलरेणु पुढविपव्वयराई सरिसो चउव्विहो कोहो। तिणिसलयाकट्ठ-ट्ठियसेलत्थंभोवमो माणो ॥१॥ मायावलेहीगोमुत्ति मिंढ सिंग घणवंसमूलसमा। लोहो हलिद्दखंजण कद्दम किमिराग सारित्थो ॥२॥ पक्खचउम्मासवच्छर जावज्जी-वाणुगामिणो कमसो। देवनरतिरियनारय गइ साहणहेयवो भणिया ॥३॥" इति, जलरेणु पृथिवी पर्वतराजी सदृशश्चतुर्विधः क्रोधः। तिनिशलता काष्ठास्थि शैल-

क्रोधादि का स्वरूप पश्चानुपूर्वी से निम्नलिखित प्रकार से समझना चाहिए-

जो क्रोध जलमें खींची हुई रेखा के समान शीघ्र मिट जानेवाला हो वह संज्वलन क्रोध, जो रेतमें खींची हुई रेखा के समान कुछ देरमें मिटे वह प्रत्याख्यान क्रोध, जो पृथ्वी की दरार के समान हो वह अप्रत्याख्यानी क्रोध और जो पर्वत के फटने से उत्पन्न हुई दरार के समान हो, वह अनन्तानुबन्धी क्रोध कहलाता है।

तात्पर्य यह है कि पानी में खींची हुई लकीर तत्काल मिट जाती है, उसी प्रकार जो क्रोध उत्पन्न होते ही शान्त हो जाय वह संज्वलन क्रोध कहलाता है। बालू में खींची हुई रेखा हवा के झोंकोंसे जैसे मिट जाती हैं, उसी प्रकार जो क्रोध कुछ समय ठहर कर शान्त हो जाय वह प्रत्याख्यानी क्रोध है। जैसे तालाब सूखने पर उत्पन्न हुई दरार काफी देर तक रहकर मिटती है, उसी प्रकार जो क्रोध देरसे शान्त हो वह अप्रत्या-ख्यानी क्रोध कहलाता है। जैसे पर्वत की दरार कभी मिटती नहीं, उसी प्रकार जो क्रोध जीवन पर्यन्त शान्त न हो, अनन्तानुबन्धी क्रोध है।

जो मान क्रमशः वेत, काष्ठ, अस्थि और शैलस्तम्भ के समान हो, वह संज्वलन, प्रत्याख्यान, अप्रत्याख्यान और अनन्तानुबन्धी मान है ॥२॥

ક્રોધાદિના સ્વરૂપ પશ્ચાનુપૂર્વીથી નિમ્ન લિખિત સમજવા જોઇએ

જે ક્રોધ જળમા કરેલી રેખાની જેમ શીઘ્ર મટી જાય છે તે સ જવલન ક્રોધ, જે રેતીમા દોરેલી લીટીની જેમ થોડી વારમા મટે તે પ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ જે પૃથ્વીની ચિરાડની જેમ હોય તે અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ અને જે પર્વત ફાટવાથી ઉત્પન્ન થયેલી તીરાડની જેમ હોય, તે અનન્તાનુ બન્ધી ક્રોધ કહેવાય છે

તાત્પર્ય એ છે કે, પાણીમા ખેચેલી લીટી જેમ તત્કાલ નાશ પામે છે, એજ પ્રકારે જે ક્રોધ ઉત્પન્ન થતાજ શાન્ત થઇ જાય છે તે સંજ્વલન ક્રોધ કહેવાય છે રેતીમા પાડેલી રેખા હવા આવતા જેમ મળી જાય છે, તે પ્રકારે જે ક્રોધકષાય થોડા સમય પછી શાન્ત થઈ જાય તે પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ છે જેમ તલાવ સૂકાતા ઉત્પન્ન થયેલી ફાડ લાબા સમય સુધી રહીને નાશ પામે છે, એજ પ્રકારે જે ક્રોધ સમય જતા શાન્ત થાય તે અપ્રત્યા-ખ્યાની ક્રોધ કહેવાય છે જેમ પર્વતમા પડેલી ફાડ ક્યારેય જતીનથી, એજ પ્રકારે જે ક્રોધ જીવન પર્યન્ત સ્થાયી રહે છે શાન્ત નથી થતો, તે અનન્તાનુ બધી ક્રોધ છે.

જેમાન ક્રમશ, વેત (નેતર), કાષ્ઠ, અસ્થિ અને શૈલસ્તભના સમાન હોય, તે સંજ્વલન, પ્રત્યાખ્યાન અપ્રત્યાખ્યાન અને અનન્તાનુ બન્ધી માન છે.

स्तम्भोपमो मानः ॥१॥ मायावलेखिका गोमेण्ढशृङ्गः घनवंशमूल समा। लोभो हरिद्रा खञ्जनकर्दमकृमिरागसदृशः ॥ २ ॥ पक्ष चतुर्मास वत्सरयावज्जवानुगामिनः क्रमशः। देवनरतिर्यग् नरकगति साधनहेतवो भणिताः ॥३॥ इति, गौतमः पृच्छति 'नोकसायवेयणिज्जे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! नो कषायवेदनीय खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'णवविहे पण्णत्ते'! नोकषायवेदनीयं कर्म नवविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-इत्थीवेयवेयणिज्जे पुरिसवेय-वेयणिज्जे णपुंसगवेयवेयणिज्जे हासे रती अरती भए सोगे दुगुंछा' तद्यथा-स्त्रीवेदवेदनीयम् १ पुरुषवेदवेदनीयम् २ नपुंसकवेदवेदनीयम् ३ हास्यवेदनीयम् ४रति-वेदनीयम् ५ अरतिवेदनीयम् ६ भयवेदनीयम् ७ शोकवेदनीयम् ८ जुगुप्सावेदनी-

---

चार प्रकारक माया-अवलेखिका, गोमूत्रिका, मेंढे के सींग और वासकी जड के समान क्रमशः अधिकाधिक वक्रता वाली होती है। लोभ क्रमशः हल्दी के रग, खंजन कर्दम और किरमिचि रग के समान होता है ॥२॥

संज्वलन कषाय की उत्कृष्ट स्थिति एक पलकी, प्रत्याख्यानावरण कषाय की चार मासकी, अप्रत्याख्यान की एक वर्ष की और अनन्तानुबन्धी कषाय की यावज्जीवन की होती है। ये कषाय अनुक्रमसे देव, मनुष्य तिर्यंच और नरकगति के कारण है, अर्थात् संज्वलन कषाय देवगतिका, प्रत्याख्यानावरण मनुष्यगतिका, अप्रत्याख्यानावरण तिर्यंच गतिका और अनन्तानुबंध कषायी नरकगतिका कारण है ॥३॥

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्! नोकषाय वेदनीय कर्म कितने प्रकारका कहा है?

श्री भगवान्-हे गौतम! नोकषाय वेदनीय कर्म नौ प्रकारका कहा है, वह इस प्रकार-स्त्रीवेदवेदनीय, पुरुष वेदवेदनीय, नपुंसक वेद वेदनीय, हास्य वेदनीय, रति वेदनीय, अरति वेदनीय, भय वेदनीय, शोक वेदनीय और जुगुप्सा वेदनीय।

ચાર પ્રકારની માયા અવલેખિકા, ગોમૂત્રિકા, ઘેટાના સીંગડા અને વાસની જડની સમાન ક્રમશ અધિકાધિક વક્રતા વાળી થાય છે. લોભ ક્રમશઃ હળદરના રંગ, ખંજન કર્દમ અને કિરમજી રંગના સમાન હોય છે.૨

સંજવલન કષાયની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક પક્ષની, કહી છે પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયના ચાર માસની. અપ્રત્યાખ્યાનની એક વર્ષની, અને અનન્તાનુબન્ધી કષાયની સર્વ જીવનના હોય છે આ કષાય અનુક્રમે દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નરક ગતિના કારણ છે, અર્થાત્ સંજવલન કષાય દેવગતિનુ, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ મનુષ્ય ગતિનુ, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ તિર્યંચગતિનુ અને અનન્તાનુબંધી કષાય નરકગતિનુ કારણ છે ૩

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્! નોકષાય વેદનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના છે

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! નોકષાય વેદનીય કર્મ નવ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રકારે—સ્ત્રી વેદવેદનીય, પુરૂષવેદવેદનીય, નપુંસકવેદવેદનીય, હાસ્ય વેદનીય, રતિવેદનીય, અરતિ વેદનીય, ભય વેદનીય, શોક વેદનીય અને જુગુપ્સા વેદનીય,

यम् १ तत्र वेद्यते—अनुभूयते इति वेदः, स्त्रिया वेदः स्त्री वेदः, पुरुषम्प्रति स्त्रिया अभिलाष इतिभावः, तद् विपाकवेद्य कर्माऽपि स्त्रीवेदपदेन व्यपदिश्यते तद्रूप वेदनीय स्त्रीवेदवेदनीयम् पुरुषस्य वेदः पुरुषवेदः, स्त्रिय प्रति पुरुषस्याभिलाष इत्यर्थः, तद्विपाकवेद्यं कर्माऽपि पुरुषवेदपदेन व्यपदिश्यते तद्रूप वेदनीय पुरुषवेदवेदनीयम्, एवं नपुंसकस्य वेदो नपुंसकवेदः, स्त्रियं पुरुषश्चप्रति नपुंसकस्य अभिलाष इति भावः, तद्विपाकवेद्यं कर्मापि नपुंसकपदेन व्यपदिश्यते, एवं यदुदयात् सहेतुकमहेतुकं वा हसति हासयति वा तत् हास्यवेदनीयम् (मोहनीयम्) यदुदयाद् बाह्याभ्यन्तरवस्तुजातेषु प्रीतिमासादयति तद् रतिवेदनीयम्—(मोहनीयम्) यदुदयात् ब ाभ्यन्तरेषु वस्तुषु अप्रीति मासादयति तद् अरतिवेदनीयम् (मोहनीयम्) यदुदयवशात् तावत् प्रियविरहादौ वक्षस्ताडन पूर्वकमाक्रोशति विलपति भूतले च लुठति दीर्घंच निःश्वसिति तत् शोकवेदनीयम् (मोहनीयम्) यदुदयवशात् सहेतुकमहेतुकं वा तथाविधस्वसंकल्पाद् बिभेति तद् भयवेदनीयम् (मोहनीयम्) यदुदयवशात् शुभमशुभं वा वस्तु

पुरुष के साथ समागम की अंतरमें अभिलाषा जिस कर्म के उदय से होती है, उसे स्त्रीवेद वेदनीय कर्म कहते है। जिसके उदयसे स्त्री के साथ समागम की कामना हो, वह पुरुषवेदवेदनीय कर्म कहलाता है। स्त्री और पुरुष दोनों के प्रति अभिलाषा जिस कर्म के उदयसे होती है, वह नपुंसक वेद वेदनीय कर्म कहलाता है। जिस कर्म के उदय से सकारण अथवा निष्कारण हंसी आवे अथवा दूसरों को हंसावे वह हास्य वेदनीयनो कषाय मोहनीय कर्म कहलाता है। जिसके उदयसे बाह्य एवं आभ्यन्तर वस्तुओं में प्रीति—अप्रीति हो वह रति—अरति वेदनीय नामक नोकषाय मोहनीय कर्म है, जिसके उदयसे प्रियका विरह आदि होनेपर छाती पीटकर रुदन करे. विलाप करे जमीनपर लोटे, और लम्बी—लम्बी सांसे ले, वह शोक वेदनीय कर्म है। जिस कर्म के उदयसे सकारण अथवा अकारण ही संकल्प से डर उत्पन्न हो, वह भयवेदनीय कर्म है। जिसके उदय से शुभ या अशुभ वस्तु के प्रति घृणा उत्पन्न

પુરૂષની સાથે સમાગમની અભિલાષા જે કર્મના ઉદયથી થાય છે, તેને સ્ત્રી વેદ વેદનીયકર્મ કહે છે. જેના ઉદયથી સ્ત્રીની સાથે સમાગમની કામના થાય તે પુરૂષ વેદ વેદનીયકર્મ કહેવાય છે સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્નેના પ્રત્યે અભિલાષા જે કર્મના ઉદયથી થાયછે, તે નપુસક વેદ વેદનીય કર્મ કહેવાય છે જે કર્મના ઉદયથી સકારણ અથવા નિષ્કારણ હસવુ આવે અથવા બીજાને હસાવે તેને હાસ્ય વેદનીયનોકષાય મોહનીયકર્મ કહે છે જેના ઉદયથી બાહ્ય તેમજ આભ્યન્તર વસ્તુઓમા પ્રીતિ અપ્રીતિ થાય તે રતિ-અરતિ વેદનીય નામક નોકષાયમોહનીય કર્મ છે જેના ઉદયથી પ્રિયનો વિરહ આદિ થતા છાતી કૂટીને રૂદન કરે, વિલાપ કરે, જમીન પર આળોટે અને મોટા મોટા શ્વાસ લે તે શોક વેદનીય કર્મ છે જે કર્મના ઉદયથી સકારણ અથવા નિષ્કારણ જ સંકલ્પથી ડર ઉત્પન્ન થાય, તે ભય વેદનીય કર્મ છે. જેના ઉદયથી શુભ અગર અશુભ વસ્તુ તરફ ઘૃણા ઉત્પન્ન થાય તે

जुगुप्सते तत् जुगुप्सा वेदनीयम् (मोहनीयम्) जुगुप्साजनकं मोहनीयं जुगुप्सा मोहनीयम्, एतेषाञ्च हास्यादीनां कषायसहचारित्वेन नो कषायवेदनीयत्वमवगन्तव्यम्, नो शब्दस्य साहचर्यार्थकतया कषायैः सह चारिणो नो कषायाः इति व्युत्पत्त्या हास्यादीनां कषायोद्दीपकत्वेन कषायसहचारित्वं बोध्यम्, तथाचोक्तम्–'कषाय सहवर्तित्वात्, कषायप्रेरणादपि! हास्यादि नवकस्योक्ता नो कषाय कषायता ॥१॥ इति, गौतमः पृच्छति– 'आउए णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त! आयुष्यं खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह–'गोयमा! हे गौतम! 'चउव्विहे पण्णत्ते'! आयुष्यं कर्म चतुर्विध प्रज्ञप्तम् 'तं जहा–नेरइयाउए जाव देवाउए' तद्यथा नैरयिकायुष्यं यावत् तिर्यग्योनिकायुष्य मनुष्यायुष्यञ्च कर्म, नाम कर्माधिकृत्य गौतमः पृच्छति –'णामेण भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त! नाम खलु कर्म कतिविध प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'बायालीसइविहे पण्णत्ते' नामकर्म द्वाचत्वारिंशद्विधं प्रज्ञप्तम्, तदेव द्विचत्वारिंशद्विध प्रतिपादयति–'तं जहा गतिनामे!

हो वह जुगुप्सा वेदनीय नामक नो कषाय मोहनीय कर्म है।

ये हास्यादि कषाय के सहचर होने के कारण नो कषाय वेदनीयकर्म कहलाते हैं, क्योंकि 'नो' शब्द साहचर्य के अर्थ में है। अतः जो कषाय के सहचर हो वे नो कषाय। हास्य आदि कषाय के उद्दीपक होने से कषाय सहचर कहलाते है।

कहा भी है–कषाय के सहचारी होने के कारण तथा कषाय को भडकाने के कारण हास्य आदि नौ नो कषाय कहलाते हैं ॥१॥

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन्! आयुकर्म कितने प्रकारका कहा है?

श्री भगवान्-हे गौतम! आयुकर्म चार प्रकार का कहा है, यथा-नैरयिकायु, तिर्यंचायु, मनुष्यायु और देवायु।

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन्! नामकर्म कितने प्रकारका कहा गया हैं?

श्री भगवान्–हे गौतम! नामकर्म बयालीस प्रकारका कहा गया है। वह इस-

---

જુગુપ્સા વેદનીય નામકનોકષાય મોહનીય કર્મ છે.

આ હાસ્યાદિ કષાયના સહચર હોવાનો કારણે નોકષાય વેદનીય કહેવાય છે, કેમ કે નો, શબ્દ સાહચર્યના અર્થમા છે, તેથી જે કષાયના સહચર થાય તે નોકષાય હાસ્ય આદિ કષાયના ઉદ્દીપક હોવાથી કષાય સહચર કહેવાય છે.

કહ્યું પણ છે—કષાયના સહચારી હોવાના કારણે તથા કષાયને ઉત્તેજિત કરવાના કારણે હાસ્ય આદિનવ નોકષાય કહેવાય છે. ૧

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! આયુકર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે?

શ્રી ભગવાન્– હે ગૌતમ! આયુકર્મ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, જેમ કે-નૈરયિકાયુ, તિર્યંચાયુ, મનુષ્યાયુ અને દેવાયુ

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ નામકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે?

१ जातिनामे २ सरीरनामे ३ सरीरोवंगनामे ४ सरीरवंधणनामे ५ सरीरसंघयण नामे ६ संघाय नामे ७ संठाणनामे ८ वण्णणामे ९ गंधनामे १० रसनामे ११ फासणामे १२' तत्र गतिनाम–गम्यते-तथारूपकर्मसचिवैः प्राप्यते इति गतिः- नारकत्वादि पर्यायपरिणामः, सा च गतिश्चतुर्विधा–नरकगति स्तिर्यग्गति र्मनुष्य-गति र्देवगतिश्च तज्जनक नाम गतिनाम. तदपि चतुर्विध मित्यग्रे वक्ष्यते १,

---

प्रकार है (१) गतिनाम(२) जातिनाम(३)शरीरनाम (४)शरीरोपांग नाम (५) शरीर बन्धननाम (६) शरीरसंहनन नाम (७) संघातनाम (८) संस्थान नाम (९) वर्णनाम (१०) गंधनाम (११) रसनाम (१२) स्पर्शनाम १३) अगुरुलघुनाम (१४) उपघात नाम (१५) पराघात नाम (१६) आनुपूर्वी नाम (१७) उच्छ्वासनाम (१८) आतपनाम (१९) उद्योतनाम (२०) विहायोगति नाम (२१) त्रस नाम (२२) स्थावर नाम (२३) सूक्ष्म नाम (२४) बादर नाम (२५) पर्याप्त नाम (२६) अपर्याप्त नाम (२७) साधारण शरीर नाम (२८) प्रत्येक शरीर नाम (२९) स्थिर नाम (३०) अस्थिर नाम (३१) शुभनाम (३२) अशुभ नाम (३३) सुभग नाम (३४) दुर्भग नाम (३५) सुस्वरनाम (३६) दुःस्वर नाम (३७) आदेयनाम (३८) अनादेय नाम (३९) यशः कीर्ति नाम (४०) अयशः कीर्तिनाम (४१) निर्माणनाम और (४२) तीर्थंकरनाम इनका स्वरूप इस प्रकार है—

(१) गतिनाम कर्म–कर्मवशवर्त्ती प्राणियों के द्वारा गमन किया जाना गति नामकर्म है, अर्थात् नारकत्व आदि पर्याय रूप परिणाम को गति कहते हैं। गति के चार भेद है–नरकगति, तिर्यचगति, मनुष्यगति और देवगति। इन गतियों को उत्पन्न करनेवाला नामकर्म गतिनाम कर्म है।

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! નામકર્મ બેંતાલીસ પ્રકારના કહેવાયેલા છે. તે આ પ્રકારે (૧) ગતિનામ (૨) જાતિનામ (૩) શરીરનામ (૪) શરીરોપાગ નામ (૫) શરીર બન્ધન નામ (૬) શરીરસંહનનનામ (૭) સંઘાતનામ (૮) સંસ્થાનનામ (૯) વર્ણનામ (૧૦) ગંધનામ (૧૧) રસનામ (૧૨) સ્પર્શનામ (૧૩) અગુરૂલઘુનામ (૧૪) ઉપઘાતનામ (૧૫) પરાઘાતનામ (૧૬) આનુપૂર્વીનામ (૧૭)ઉચ્છ્વાસનામ (૧૮) આતપનામ (૧૯) ઉદ્યોતનામ (૨૦) વિહાયોગતિ નામ (૨૧) ત્રસનામ (૨૨) સ્થાવરનામ (૨૩) સૂક્ષ્મનામ (૨૪) બાદરનામ (૨૫) પર્યાપ્તનામ (૨૬) અપર્યાપ્તનામ (૨૭) સાધારણ શરીરનામ (૨૮) પ્રત્યેક શરીરનામ (૨૯) સ્થિરનામ (૩૦) અસ્થિરનામ (૩૧) શુભનામ (૩૩) અશુભનામ (૩૩) સુભગનામ (૩૪) દુર્ભગનામ (૩૫) સુસ્વરનામ (૩૬) દુસ્વરનામ (૩૭) આદેયનામ (૩૮) અનાદેયનામ (૩૯) યશ-કીર્તિનામ (૪૦) અયશ કીર્તિનામ (૪૧) નિર્માણનામ અને (૪૨) તિર્થંકરનામ તેમના સ્વરૂપ આ પ્રકારે છે—

जातिनाम–जातिस्तावद् एकेन्द्रियादीनामेकेन्द्रियत्वादिरूप समानपरिणति लक्षणा एकेन्द्रिद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियादि शब्दव्यपदेश्या सामान्यरूपा तज्जनकं नाम जातिनाम, तथाच द्रव्यरूपमिन्द्रियमङ्गोपाङ्गनामेन्द्रियपर्याप्तिनामसामर्थ्यात् सिद्धम्, भावरूपमिन्द्रिय पुनः स्पर्शनादीन्द्रियावरणक्षयोपशमसामर्थ्यात् 'क्षायोपशमिकानीन्द्रियाणि' इति वचनात् सिद्धम् यत्तु एकेन्द्रियादि शब्दप्रवृत्तिनिबन्धनं तथारूप समानपरिणाम स्वरूपं सामान्य तदनन्य साध्यत्वात् जातिनिबन्धनं बोध्यम्, तच्च जातिनाम प निधमिति वक्ष्यते २, शरीरनाम–शीर्यते–प्रतिक्षणं–क्षीयते इति शरीरं तज्जनकं नाम–शरीरनाम, शरीरश्च औदारिकवैक्रियाहारकतैजसकार्मणभेदेन पञ्चविधम्, तन्नि-

(२) जातिनाम कर्म–एकेन्द्रिय आदि जीवोंकी एकेन्द्रियादि के रूप में जो समान परिणति है, वह जाति कहलाती है। जिसके कारण 'यह भी एकेन्द्रिय है, इस प्रकार की एकाकार प्रतीति उत्पन्न होती है। इस जाति के कारणभूत कर्म को जातिनामकर्म कहते है। द्रव्येन्द्रियां, अंगोपांग नामकर्म के उदयसे तथा पर्याप्ति नामकर्म के सामर्थ्य से उत्पन्न होती है, भावेन्द्रियां इन्द्रियावरण कर्म के क्षयोपशम से होती हैं। क्यों कि 'इन्द्रियां क्षायोपशमिक है' ऐसा कहा गया है। मगर जिसके कारण जीव एकेन्द्रिय आदि कहलाता है और एकेन्द्रिय के रूप में उसमें सदृशता प्रतीत होती है, वह जातिनाम कर्म है। उस के पांच भेद हैं।

(३) शरीर नाम कर्म–जो शीर्ण अर्थात् क्षण-क्षण में क्षीण होता रहता है, वह शरीर कहलाता है। शरीर का जनक कर्म शरीरनाम कर्म है। औदारिक, वैक्रिय,

(१) ગતિનામ કર્મ–કર્મવશવર્તી પ્રાણિઓ દ્વારા ગમન કરાય છે તે ગતિનામકર્મ છે, અર્થાત્ નારકત્વ આદિ પર્યાયરૂપ પરિણામને ગતિ કહે છે ગતિના ચાર ભેદ છે—નરકગતિ, તિર્યંચગતિ, મનુષ્ય ગતિ અને દેવગતિ આ ગતિયોને ઉત્પન્ન કરનારાં નામકર્મ ગતિનામ કર્મ છે.

(२) જાતિનામ કર્મ—એકેન્દ્રિય આદિ જીવોની એકેન્દ્રિયાદિના રૂપમા જે સમાન પરિણતિ છે, તે જાતિ કહેવાય છે. જેના કારણે 'આ પણ એકેન્દ્રિય છે, આ પણ એકેન્દ્રિય છે, એ પ્રકારની એકાકાર પ્રતીતિ ઉત્પન્ન થાય છે એ જાતિના કારણભૂતકર્મને જાતિનામ કર્મ કહે છે. દ્રવ્યેન્દ્રિયો, અંગોપાગનામકર્મના ઉદયથી તથા પર્યાપ્તનામકર્મના સામર્થ્યથી ઉત્પન્ન થાય છે ભાવેન્દ્રિયો ઇન્દ્રિયાવરણ કર્મના ક્ષયોપશમથી થાય છે. કેમ કે ઇન્દ્રિયો ક્ષયોપશમિક છે, એમ કહેલુ છે. પણ જેના કારણે જીવ એકેન્દ્રિય આદિ કહેવાય છે અને એકેન્દ્રિયના રૂપમા તેમા સદૃશતા પ્રતીત થાય છે, તે જાતિનામ કર્મ છે તેના પાચભેદ છે

(૩) શરીરનામકર્મ–જે શીર્ણ અર્થાત્ ક્ષણ ક્ષણમાં ક્ષીણ થતાં જાય છે તે શરીર કહેવાય છે, શરીરના જનક કર્મ શરીરનામ કર્મ છે, ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તેજસ

बन्धनं नामापि पञ्चधमित्यग्रे वक्षते ३, शरीराङ्गोपाङ्गनाम शरीरस्य शिरःप्रभृतीनि अष्टौ अङ्गानि, तथाचोक्तम् "सीसमुरोयर पिट्ठी दोबाहू ऊरुयाय अट्ठंगा" शीर्षमुर उदर पृष्टि द्वौ बाहू उरुणी चाष्टाङ्गानि इति, उपाङ्गानि तावद् अङ्गावयवभूतानि अङ्गुल्यादीनि, अन्यानि तत्प्रत्यवयवभूतानि अङ्गुलिपर्वरेखादीनि अङ्गोपाङ्गानि, अङ्गानिचोपाङ्गानिच अङ्गोपाङ्गानिचेति अङ्गोपाङ्गानि एकशेषः तन्निवन्धनं नाम शरीराङ्गोपाङ्गनाम तत् त्रिविधमित्यग्रे वक्ष्यते ४, शरीरबन्धन नाम–बध्यतेऽनेनेति बन्धनम्, गृहीतानां गृह्यमाणानाञ्च औदारिकपुद्गलानां परस्परं तैजसादि पुद्गलैर्वा सह सम्बन्धजनकं शरीरबन्धन नाम, तच्च पञ्चविधमित्यग्रे वक्ष्यते ५, शरीरसंहनन नाम-संहननम्-अस्थि रचना विशेषः, तच्चेदं संहननम् अस्थिरचना विशेषरूपम् औदारिकशरीरे एव ना-

---

आहारक, तैजस और कार्मण शरीर के भेद से शरीर पांच प्रकार के हैं, शरीरों के भेद से शरीर नामकर्म के भी पांच भेद हैं, यह आगे कहा जाएगा।

(४) शरीरोपांग नाम कर्म - शिर वगैरह शरीर के आठ अंग होते हैं। कहा भी है–शिर, उर, उदर, पीठ, दो बाहु, और दो जांघ ये आठ अंग है। इन अंगों के अवयव उंगली आदि उपांग कहलाते है और उनके भी अंग, जैसे उंगलियों के पर्व रेखा आदि अंगोपाग कहलाते हैं। जो कर्म अंगों और उपांगों का कारण हो, वह अंगोपांग कहलाता है। उसके तीन भेद आगे कहे जाएंगे।

(५) शरीर बन्धन नाम कर्म–जिसके द्वारा बंधे वह बन्धन, पूर्वगृहीत और वर्त्तमान में ग्रहण किए जानेवाले औदारिक पुद्गलों का परस्पर में अथवा तैजस आदि पुद्गलों के साथ संबंध उत्पन्न करनेवाला कर्म बन्धन नाम कर्म कहलाता है। उसके पांच भेद आगे कहे जाएंगे।

(६) शरीर संहनन नाम कर्म–हड्डियों की विशिष्ट रचना संहनन कहलाती है। संहनन औदारिक शरीर में ही हो सकता हैं अन्य शरीरों में नहीं, क्योंकि अन्य

અને કાર્મણ શરીરના ભેદથી શરીર પાંચ પ્રકારનાં છે, શરીરોના ભેદથી શરીરનામકર્મના પણ પાચ ભેદ છે, તે આગળ કહેવાશે.

(૪) શરીરોપાગનામ કર્મ—મસ્તક વિગેરે શરીરના આઠ અંગ હોય છે, કહ્યું પણ છે–શિર, ઉર, ઉદર, પીઠ, બે હાથ, બે જાઘ આ આઠ અગ છે, એ આઠે અગોના અવયવ આગળી આદિ ઉપાગ કહેવાય છે અને તેમના પણ અગ જેમ કે આગળીયોના વેઢા રેખા વગેરે અગોપાગ કહેવાય છે જેમ કે અગો અને ઉપાગોનુ કારણુ થાય, તે અગોપાગ કહેવાય છે તેના ત્રણ ભેદ આગળ કહેવાશે

(૫) શરીરબન્ધન નામકર્મ–જેના દ્વારા બધાય તે બન્ધન, પૂર્વ ગૃહીત અને વર્તમાનમા ગ્રહણુ કરાયેલા ઔદારિક પુદ્ગલોના પરસ્પરમા અથવા તૈજસ આદિ પુદ્ગલોની સાથે સમ્બન્ધ ઉત્પન્ન કરનારા કર્મ બન્ધન નામકર્મ કહેવાય છે, તેના પાચ ભેદ આગળ કહેવાશે

(૬) શરીરસંહનન નામકર્મ–હાડકાઓની વિશિષ્ટ રચના સહનન કહેવાય છે સહનન

न्येषु शरीरेषु तेषामस्थिशून्यत्वात्, तच्च षड्विधमित्यग्रे वक्ष्यते ६, संघातनाम-संघात्यन्ते-एकत्री क्रियन्ते औदारिकादि शरीरपुद्गला येन तत् संघात तच्च तन्नामचेति संघातनाम, तच्च पञ्चविधमित्यप्यग्रे वक्ष्यते ७, संस्थाननाम संस्थानम्-आकारविशेष; तथा यस्य कर्मण उदयवशात् तेष्वेव गृहीत संघातातीतबद्धेषु औदारिकादिषु पुद्गलेषु संस्थानविशेषो भवति तत्संस्थानम्, तच्च तन्नामचेति संस्थाननाम, तच्च पञ्चविधमित्यग्रे वक्ष्यते ८, वर्णनाम-वर्ण्यते-भूष्यते शरीरमनेनेति वर्णः, सच पञ्च प्रकारकः, तज्जनकं नामापि पञ्चविधमित्यग्रे वक्ष्यते ९, गन्धनाम-गन्ध्यते आघ्रायते इति गन्धः सद्विविधः, तन्निबन्धनं गन्धनामापि द्विविधम् १०, रसनाम रस्यते-आस्वाद्यते इति रसः, स पञ्चविधः, तन्निबन्धन रसनामापि पञ्चविधम् ११,

शरीर हड्डियों वाले नहीं होते। संहनन के छह भेद आगे कहे जाएंगे।

(७) संघात नाम कर्म-जो औदारिक शरीर आदि के पुद्गलों को एकत्र करता है, वह नाम कर्म संघात नाम कर्म कहा जाता है। उसके पाच भेद हैं, यह आगे कहा जाएगा।

(८) संस्थान नाम कर्म—संस्थान का अर्थ है आकार। जिस कर्म के उदय से गृहीत, संघातित और बद्ध औदारिकादि पुद्गलों में आकृति उत्पन्न होती है, वह संस्थान नाम कर्म कहलाता है। उसके छह भेद आगे कहे जाएगे।

(९) वर्णनामकर्म—जिसके द्वारा शरीर वर्णित अर्थात् भूषित हो वह वर्ण कहलाता है। उसका जनक कर्म वर्ण नाम कर्म है।

(१०) गन्ध नामकर्म—जिसे सूघा जाय वह गंध कहलाता है। गंध दो प्रकार का होता है। उसका कारणभूत कर्म भी दो प्रकार का है।

(११) रसनाम कर्म—जिसका आस्वादन किया जाय वह रस के पांच प्रकार

ઔદારિક શરીરમા જ થઇ શકે છે અન્ય શરીરોમા નહી, કેમ કે અન્ય શરીર હાડકાઓવાળા નથી હોતા, સહનના છ ભેદ આગળ ઉપર કહેવાશે

(૭) સઘાત નામકર્મ—જે ઔદારિક શરીર આદિના પુદ્ગલોને એકત્ર કરે છે, તે નામકર્મ સઘાત નામકર્મ કહેવાય છે તેના પાચ ભેદ છે, તે આગળ કહેવાશે,

(૮) સસ્થાન નામકર્મ—સસ્થાનનો અર્થ છે આકાર જે કર્મના ઉદયથી ગૃહીત, સઘાતિત અને બદ્ધ ઔદારિકાદિ પુદ્ગલોમા આકૃતિ ઉત્પન્ન થાય છે, તે સસ્થાન નામકર્મ કહેવાય છે, તેના છ ભેદ આગળ કહેવાશે

(૯) વર્ણનામકર્મ—જેના દ્વારા શરીર વર્ણિત અર્થાત્ ભૂષિત બને તે વર્ણ કહેવાય છે તેના પાચ ભેદ છે તેના જનકકર્મ વર્ણનામકર્મ છે

(૧૦) ગધનામકર્મ—જે સુઘવામાં આવે તે ગધ કહેવાય છે ગધ બે જાતની હોય છે, તેમા કારણભૂત કર્મ પણ બે પ્રકારના છે

(૧૧) રસનામકર્મ—જેનું આસ્વાદન કરાય તે રસ રસના પાચ પ્રકાર બને છે,

स्पर्शनाम–स्पृश्यते इति स्पर्शः, तन्निबन्धन स्पर्शनामापि अष्टविधम् १२, 'अगुरु लधुनामे १३, अगुरु लघुनाम–यदुदयवशाद् देहिनां शरीराणि न गुरुणि नापि लघूनि, अपितु अगुरु लघुरूपाणि भवन्ति तदगुरूलघुनाम न पाषाणतुलवत् गुरुलघु १३, 'उवघायणामे १४, उपघातनाम–उपहन्यते–यदुदयात् स्वशरीरावयवैरेव शरीराभ्यन्तरपरिवर्द्धमानैःप्रतिजिह्वागतवृन्दलम्बकचोरदन्तादिभिःस्वयंकृतोद्बन्धन भृगुप्रपातादिभिरुत्पीडयते तदुपघात नाम १४, 'पराघायणामे १५, पराघात नाम–पर आ हन्यते यदुदयात् प्रतिभासम्पन्न ओजस्वीमनोदर्शनमात्रेण वाक्चातुर्येण वा राजसभामपि गतःसन् सभ्यानामपि आश्चर्यं जनयति प्रतिवादिनश्च प्रतिभाहीनान् सम्पादयति तत्पराघात नाम १५, 'आणुपुव्विणामे १६, आनुपूर्वीनाम–कूर्पर

होते हैं। उसका निमित्त कर्म भी पांच प्रकार का है।

(१२) स्पर्शनामकर्म - जो स्पृष्ट किया जाय वह स्पर्श। स्पर्श का जनक कर्म स्पर्शनामकर्म है और उसके आठ भेद हैं।

(१३) अगुलघुनामकर्म - जिसके कारण जीवों के शरीर न पाषाण के समान गुरु और न रूई के समान लघु हो, वह अगुरुलघु नामकर्म कहलाता है।

(१४) उपधातनामकर्म– जिस कर्म के उदय से अपना शरीर अपने ही अवयवों से बाधित होता है, वह उपघात नाम कर्म कहलाता है, जैसे प्रतिजिह्वा (पडजीभ) गले वृन्दलम्बक चोरदन्त, स्वयं तैयार किए हुए उद् बन्धन (फांसी भृगुपात आदिसे अपने ही शरीर को पीडा पहुंचाने वाला कर्म।

(१५) पराघात नामकर्म–जिस कर्म के उदयसे दूसरा कोई प्रतिभाशाली, ओजस्वी जन भी देखते है–अपना वचन चातुर्य से पराजित हो जाता है, जिस कर्म के उदय से राजसभा में जाने पर सभ्यो को भी चकित कर देता है और

તેમના નિમિત્ત કર્મ પણ પાચ પ્રકારના છે

(૧૨) સ્પર્શનામકર્મ—જે સ્પૃષ્ટ કરી શકાય તે સ્પર્શ, સ્પર્શના જનક કર્મ તે સ્પર્શ નામ કર્મ છે અને તેના આઠ ભેદ છે.

(૧૩) અગુરૂલઘુ નામકર્મ—જેના કારણે જીવોના શરીર ન પત્થરના સમાન ન ગુરૂ અને રૂના સમાનલઘુ હોય છે તે અગુરૂલઘુ નામકર્મ કહેવાય છે

(૧૪) ઉપઘાત નામ કર્મ-જે કર્મના ઉદયથી પોતાનું શરીર પોતાના જ અવયવોથી બાધિત થાય છે, તે ઉપઘાત નામ કર્મ કહેવાય છે, જેમકે પ્રતિજિહ્વા (પડજીભ), ગલે વૃન્દલમ્બક, ચોરદન્ત, સ્વયં તૈયાર કરેલ ઉદ્બન્ધન (ફાંસો) મહાપાતક આદિથી પોતાના જ શરીરને પીડા પહોંચાડનાર કર્મ

(૧૫) પરાઘાત નામકર્મ—જે કર્મના ઉદયથી બીજો કોઈ પ્રતિભાશાલી, ઓજસ્વી માણસ પણ જોતજોતામા અથવા વચન ચાતુર્યથી પરાજિત થઈ જાય છે જે કર્મના ઉદયથી રાજ સભામા જવાથી સભ્યોને પણ ચકિત કરી દે છે અને પ્રતિવાદિયોને પ્રતિ-

लाङ्गल गोमूत्रिकाकारेण वक्राकारेणेतिभावः यथाक्रमं द्वित्रिचतुःसमयप्रमाणेन विग्रहेण भवान्तरोत्पत्तिस्थाने गमनं कुर्वतो जीवस्यानुश्रेणि नियतागमनपरिपाटी आनुपूर्वी तद्विपाकवेद्यं नामकर्मापि आनुपूर्वीनामइति कथ्यते कारणे कार्योपचारात्, तच्चतुर्विधमित्यग्रे प्रसंगानुसारेण वक्ष्यते गत्यन्तरं गच्छतो जीवस्य यत्कर्मोदयादतिशयेन तद्गमनानुगुण्यं स्यात् तदानुपूर्वीनाम, यथा वारिवेगो बलीवर्दादेः, यथा वा नस्योतस्य बलीवर्दस्य नासारज्ज्वां प्रतिबद्धा रज्जुः, तथाऽऽनुपूर्वीकर्म जीवस्य गत्यन्तरप्रापणार्थं समाकर्षतयोपग्रहस्वरूपम् १६, 'उस्सासणामे १७' उच्छ्वासनाम यदुदयादात्मनः उच्छ्वासनिःश्वासलब्धिः संजायते तदुच्छ्वासनाम, ननु उच्छ्वासनाम्नैव सिद्धौ उच्छ्वासपर्याप्तिनाम्नो वैयर्थ्यापत्तिरिति चेदत्रोच्यते-उच्छ्वासनाम्न उच्छ्वासनिश्वासयोग्यायोग्यपुद्गलोपादानपरित्यागविषयतया जायमाना लब्धिर्नोच्छ्वासपर्याप्ति

प्रतिवादियों को प्रतिभाहीन बना देता है, वह पराघात नामकर्म कहलाता है।

(१६) आनुपूर्वी नामकर्म-कूर्पर (कोहनी) लांगल (हल) या गोमूत्रिका के आकार से क्रमशः दो, तीन, या चार समय प्रमाण विग्रहगति से भवान्तर में उत्पत्ति स्थान की ओर गति करते हुए जीव को नियत स्थान पर पहुंचा देनेवाला कर्म आनुपूर्वी नामकर्म कहलाता है। इसके चार भेदों का कथन आगे किया जाएगा। तात्पर्य यह है कि जिस कर्म के उदय से दूसरी गति में जाते हुए जीव के गमन का नियमन हो, जैसे नकेल से बैल की गति का नियंत्रण होता है, वह आनुपूर्वी नामकर्म कहा जाता है।

१७- उच्छ्वास नामकर्म-जिस कर्म के उदय से जीव को उच्छ्वास-निःश्वास लब्धि की प्राप्ति होती है, वह उच्छ्वास नामकर्म है

शंका-यदि उच्छ्वास नामकर्म से ही उच्छ्वास की सिद्धि हो जाती है तो उच्छ्वास पर्याप्ति नामकर्म व्यर्थ हो जाएगा?

ભાહીન બનાવી દે છે, તે પરાઘાત નામકર્મ કહેવાય છે.

(૧૬) આનુપૂર્વી નામકર્મ-કૂર્પર (કોણી) લાગલ (હળ) અથવા ગોમૂત્રિકાના આકારથી ક્રમશઃ બે, ત્રણ અગર ચાર સમય પ્રમાણ વિગ્રહ ગતિથી ભવાન્તરમાં ઉત્પત્તિ સ્થાનની તરફ ગતિ કરતા જીવને નિયત સ્થાન પર પહોંચાડી દેનાર કર્મ આનુપૂર્વી નામકર્મ કહેવાય છે. તેમના ચાર ભેદોનુ કથન આગળ કરાશે. તાત્પર્ય એ છે કે જે કર્મના ઉદયથી બીજી ગતિમાં રહેલા જીવના ગમનનું નિયમન થાય, જેમ કે નાથથી બળદની ગતિનું નિયંત્રણ થાય છે. તે આનુપૂર્વી નામકર્મ કહેવાય છે.

(૧૭) ઉચ્છ્વાસ નામકર્મ-જે નામકર્મના ઉદયથી જીવને ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસ લબ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે ઉચ્છ્વાસ નામકર્મ છે.

શંકા-યદિ ઉચ્છ્વાસ નામકર્મના ઉદયથીજ ઉચ્છ્વાસની સિદ્ધિ થઇ જાય છે તો ઉચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ નામકર્મ વ્યર્થ થઇ જશે?

विना साफल्यं साधयितुं शक्नोति, बाणक्षेपणसमर्थोऽपि जनो धनुरुपादानशक्तिमन्तरा क्षेप्तुं समर्थो न भवति, अत उच्छ्वासपर्याप्तिनिष्पादनार्थमुच्छ्वासपर्याप्तिनाम्न उपयोगसंभवेन वैयर्थ्याभावात् १७, 'आयवणामे १८' आतपनाम-यदुदयवशात् प्राणिशरीराणि स्वरूपतोऽनुष्णान्यपि उष्णप्रकाशलक्षणमातपं कुर्वन्ति तदातपनाम पुण्यशालिजीवेषु जायते तद्विपाकश्च सूर्यमण्डलगतेषु पृथिवीकायिकेषु एव संभवति नो वह्नौ, तत्र उष्णत्वमुष्णस्पर्शनामोदयवशाद्, उत्कटलोहितवर्णनामोदयवशाच्च प्रकाशकत्वं भवति १८, 'उज्जोयणामे १९' उद्द्योतनाम-यदुदयात् प्राणिशरीराणि अनुष्णप्रकाशकरूपमुद्द्योतं कुर्वन्ति यतिदेवोत्तरवैक्रियचन्द्रनक्षत्रताराविमानरत्नौषधिवत् तद् उद्द्योतनाम १९, 'विहायगतिणामे २०' विहायोगतिनाम-विहायसा

समाधान-उच्छ्वास नामकर्म से उच्छ्वास-निःश्वास के योग्य पुद्गलों का ग्रहण और अयोग्य का परित्याग विषयक उत्पन्न होनेवाली लब्धि उच्छ्वास पर्याप्ति के विना अपना कार्य सिद्ध नहीं कर सकती, जैसे बाण छोड़ने में समर्थ पुरुष भी धनुष को ग्रहण किए विना उसे छोडने में समर्थ नहीं होता है इस प्रकार उच्छ्वास पर्याप्ति का निष्पादन करने के लिए उच्छ्वास नामकर्म की उपयोगिता है, अतएव वह व्यर्थ नहीं है।

१८-आतप नामकर्म-जिस कर्म के उदय से जीव का शरीर स्वरूप से उष्ण न होकर भी उष्ण प्रकाश रूप आतप को उत्पन्न करता हैं, वह आतप नामकर्म कहलाता है। इस कर्म का उदय सूर्यमण्डल में रहे हुए पृथ्वीकायिक जीवों में ही होता है, अग्निकाय के जीवों में नहीं होता। अग्निकाय के जीवों में जो उष्णता होती हैं उस का कारण उष्णस्पर्श नामकर्म का उदय समझना

સમાધાન-ઉચ્છ્વાસ નામકર્મથી ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસના યોગ્ય પુદ્ગલોનુ ગ્રહણ અને અયોગ્યના પરિત્યાગ વિષયક ઉત્પન્ન થનારી લબ્ધિ ઉચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિના વિના પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ નથી કરી શકતી, જેમ બાણ છોડવામાં સમર્થ પુરૂષ પણ ધનુષને ગ્રહણ કર્યા સિવાય તેને છોડવામા સમર્થ થતો નથી, એ પ્રકારે ઉચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિનુ નિષ્પાદન કરવા માટે ઉચ્છ્વાસ નામકર્મની ઉપયોગિતા છે. તેથી જ વ્યર્થ નથી.

(૧૮) આતપ નામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી જીવનું શરીર સ્વરૂપથી ઉષ્ણ નથી તો પણ ઉષ્ણ પ્રકાશ રૂપ આતપને ઉત્પન્ન કરે છે, તે આતપ નામકર્મ કહેવાય છે એ કર્મનો ઉદય સૂર્ય મડલમા રહેલા પૃથ્વીકાયિક જીવોમાં જ થાય છે. અગ્નિકાયના જીવોમા નથી થતો. અગ્નિકાયના જીવોમા જે ઉષ્ણુતા હોય છે તેનું કારણ ઉષ્ણસ્પર્શ નામકર્મનો ઉદય સમજવો જોઈએ. ઉત્કૃષ્ટ રક્તવર્ણ નામકર્મના ઉદયથી તેમાં પ્રકાશકત્વ મળી આવે છે.

(૧૯) ઉદ્યોત નામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી પ્રાણિયોના શરીર ઉષ્ણુતા રહિત પ્રકાશથી યુક્ત થાય છે, તે ઉદ્યોત નામકર્મ કહેવાય છે, જેમકે યતિ, દેવ, ઉત્તર વૈક્રિયવાન્

गतिर्गमनविशेषो विहायो गतिः, सा द्विविधा, तद्विपाकवेद्यं विहायोगतिनामकर्मापि द्विविधमित्यग्रे वक्ष्यते २०, 'तसनामे २१' त्रसनाम-त्रस्यन्ति-उष्णादि परितप्ताः सन्तोऽभीप्सितस्थानादुद्विजन्ते छायाद्यासेवनार्थं स्थानान्तरं गच्छन्तीति त्रसाः-द्वीन्द्रियादयस्तत्पर्याय-परिणामवेद्यं नामकर्मापि त्रसनाम २१, 'थावरणामे २२' स्थावरनाम-यदुदयवशादुष्णाद्यभितापेऽपि तत्स्थानपरित्यागासमर्थाः सन्तः पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिलक्षणाः स्थावरा भवन्ति तत् स्थावरनाम २२, 'सुहुमनामे २३' सूक्ष्मनाम-यदुदयवशाद् बहूनामपि समुदि-

चाहिए। उत्कट रक्तवर्ण नामकर्म के उदय से उस में प्रकाशत्व पाया जाता है।

१९-उद्योत नामकर्म-जिस कर्म के उदय से प्राणियों के शरीर उष्ण रहित प्रकाश से युक्त होते हैं, वह उद्योतनामकर्म कहलाता है, जैसे-यति, देव, उत्तरवैक्रियवान्, चन्द्र, नक्षत्र, ताराविमान, रत्न और औषधि।

२०-विहायोगतिनाम कर्म-विहायस् के द्वारा गमन होना विहायोगति है। विहायोगति के दो भेद हैं। उसका कारणभूत कर्म भी दो प्रकार का है, यह आगे कहेंगे।

२१-त्रसनामकर्म- जो जीव त्रास को प्राप्त होते हैं, गर्मी आदि से तप्त होकर छाया आदि का सेवन करने के लिए दूसरे स्थान पर जाते हैं, ऐसे द्वीन्द्रियादि जीव त्रस कहलाते हैं त्रस पर्याय का कारणभूत कर्म त्रसनामकर्म समझना चाहिए।

२२-स्थावरनामकर्म-जिस कर्म के उदय से जीव सर्दीगर्मी से पीडित होने पर भी उस स्थान को त्यागने में समर्थ न हो सके, वह स्थावर नामकर्म हैं। पृथ्वीकाय, अप्काय, तेजस्काय, वायुकाय और वनस्पतिकाय, के जीव स्थावर कहलाते हैं।

२३-सूक्ष्मनामकर्म-जिस कर्म के उदय से बहुत-से प्राणियों के शरीर

ચન્દ્ર, નક્ષત્ર, તારા, વિમાન, રત્ન, અને ઔષધિ,

(૨૦) વિહાયોગતિ નામકર્મ-વિહાયસના દ્વારા ગમન થવું વિહાયો ગતિ છે. વિહાયો ગતિના બે ભેદ છે તેના કારણભૂતકર્મ પણ બે પ્રકારનાં છે, તે આગળ કહેવાશે.

(૨૧) ત્રસનામકર્મ-જે જીવ ત્રાસને પ્રાપ્ત થાય છે, ગર્મી આદિથી તપ્ત થઇને છાયા વગેરેનુ સેવન કરવા માટે બીજા સ્થાન પર જાય છે, એવા દ્વીન્દ્રીયાદિ જીવ ત્રસ કહેવાય છે. ત્રસ પર્યાયના કારણભૂત કર્મ ત્રસનામકર્મ સમજવું જોઇએ.

(૨૨) સ્થાવરનામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી જીવ શર્દી ગર્મીથી પીડિત થવા છતાં પણ તે સ્થાનને છોડવા સમર્થ ન થઈ શકે, તે સ્થાવર નામકર્મ છે, પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિકઅને વનસ્પતિકાયિકના જીવ સ્થાવર કહેવાય છે.

(૨૩) સૂક્ષ્મ નામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી ઘણાં પ્રાણીઓના શરીર સમુદિત થતાં

तानां प्राणिशरीराणि छद्मस्थ चक्षुर्ग्राह्याणि न भवन्ति तत् सूक्ष्मनाम, उक्तञ्च-'सूक्ष्मनाम यदुदयात् सूक्ष्मो भवति, अत्यन्तसूक्ष्म इत्यर्थः' इति २३, 'बायरणामे २४' बादरनाम-यदुदयवशात् जीवा बादरा भवन्ति, बादरत्वलक्षणपरिणतिविशेषभाजो भवन्ति, इत्यर्थः, तथा च तदुदयात् पृथिव्यादेरेकैकस्य प्राणिशरीरस्य चक्षुर्ग्राह्यत्वाभावेऽपि बहूनां समुदाये चक्षुषा-ग्राह्यत्वं भवतीति भावः २४, 'पज्जत्तणामे २५' पर्याप्तनाम-यदुदयवशात् स्वयोग्याहारादि-पर्याप्ति निष्पादनसमर्थो भवति तद्-आहारादिपुद्गलोपादानपरिणमनहेतुरात्मनः शक्तिविशेषः पर्याप्तिनाम २५, 'अपज्जत्तणामे २६' अपर्याप्तकनाम-तद्भिन्नं पर्याप्तकविपरीतमपर्याप्तकनाम

समुदित होने पर भी छद्मस्थ को दृष्टिगोचर न हों, वह सूक्ष्मनामकर्म कहलाता है। कहा भी है-'जिसके उदय से जीव सूक्ष्म अर्थात् अत्यन्त सूक्ष्म होता है, वह सूक्ष्मनामकर्म है।'

२४-बादरनामकर्म-जिस कर्म के उदय से जीव बादर होते हैं, अर्थात् जो कर्म बादरता-परिणाम को उत्पन्न करता है वह बादरनामकर्म कहलाता है। पृथ्वीकायिक एक-एक प्राणी का शरीर यद्यपि चक्षु द्वारा ग्राह्य नहीं होता, तथापि बहुतों का समुदाय ग्राह्य हो जाता है, यह बादर नामकर्म के उदय का फल है।

२५-पर्याप्ति नामकर्म-जिस के उदय से जीव अपने योग्य आहार आदि पर्याप्तियों को पूर्ण करने में समर्थ होता हैं, वह आहार आदि के पुद्गलों को ग्रहण करके, उन्हें आहारादि के रूप में परिणत करने की कारणभूत आत्मा की शक्ति पर्याप्ति नामकर्म है।

२६-अपर्याप्त नामकर्म-जो पर्याप्त नामकर्म से भिन्न स्वभाव वाला अर्थात् जिस कर्म के उदय से जीव अपनी पर्याप्तियां पूर्ण न कर सके, वह अपर्याप्ति

પણ છદ્મસ્થ ને દૃષ્ટિગોચર ન થાય તે સૂક્ષ્મનામ કર્મ કહેવાય છે

કહ્યુ પણ છે-'જેના ઉદયથી જીવ સૂક્ષ્મ અર્થાત્ અત્યન્ત સૂક્ષ્મ થાય છે, તે સૂક્ષ્મ નામકર્મ છે.'

(૨૪) બાદર નામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી જીવ બાદર થઈ જાય છે, અર્થાત્ જે કર્મ બાદરતા પરિણામને ઉત્પન્ન કરે છે, તે બાદરનામકર્મ કહેવાય છે. પૃથ્વીકાયિક એક એક પ્રાણીના શરીર યદ્યપિ ચક્ષુદ્વારા ગ્રાહ્ય નથી થતા તથાપિ ઘણાનો સમુદાય ગ્રાહ્ય થઈ જાય છે, આ બાદર નામકર્મના ઉદયનુ ફલ છે

(૨૫) પર્યાપ્તિનામકર્મ-જેના ઉદયથી જીવ પોતાને યોગ્ય આહાર આદિ પર્યાપ્તિયોને પૂર્ણ કરવામાં સમર્થ થાય છે, તે આહાર આદિ પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને, તેમને આહારાદિના રૂપમા પરિણત કરવાના કારણભૂત આત્માની શક્તિ પર્યાપ્તિ નામકર્મ કહેવાય છે.

(૨૬) અપર્યાપ્ત નામકર્મ-જે પર્યાપ્ત નામકર્મથી ભિન્ન સ્વભાવવાળા હોય અર્થાત્ જે કર્મના ઉદયથી જીવ પોતાની પર્યાપ્તિયો પૂર્ણ ન કરી શકે, તે અપર્યાપ્ત નામકર્મ

अवसेयम् २६, 'साहारणसरीरणामे २७' साधारणशरीरनाम-यदुदयवशाद् अनन्तानां जीवा नामेकं शरीरं संजायते तत्साधारणशरीरनाम २७, 'पत्तेयसरीरणामे २८' प्रत्येकशरीरनाम-यदुदयवशात् जीवं जीवं प्रति भिन्नं भिन्नं शरीरं जायते तत्प्रत्येकशरीरनाम २८, 'थिरणामे २९' स्थिरनाम-यदुदयवशात् शरीरावयवानां शिरोऽस्थिदन्तानां स्थिरत्वं भवति तत् स्थिर-नाम २९, 'अथिरणामे ३०' अस्थिरनाम-यदुदयादू जिह्वादीनामवयवा न स्थिरत्वं भवति तदस्थिरनाम ३०, 'सुभणामे ३१' शुभनाम-यदुदयवशाद् नाभेरुपरितना 'अवयवाः शुभा भवन्ति तत् शुभनाम यथा केनचित् शिरसा स्पृष्टो जनः प्रसीदति ३१, 'असुभणामे ३२' अशुभनाम-यदुदयवशात् नाभेरधः स्थिताश्चरणादयोऽवयवा अशुभा भवन्ति तदशुभनाम, यथा चरणेन स्पृष्टो जनोरुष्टो भवति, अथ कामिनीजनपादेनापि स्पृष्टो जनः परितुष्यति

नामकर्म समझना चाहिए।

२७-साधारणशरीर नामकर्म- जिस कर्म के उदय से अनन्त जीवों का एक ही शरीर हो।

२८-प्रत्येकशरीर नामकर्म-जिसके उदय से प्रत्येक जीव का शरीर पृथक्-पृथक् हो।

२९-स्थिरनामकर्म-जिस के उदय से शिर, अस्थि, दांत आदि शरीर के अवयव स्थिर हों, वह स्थिरनामकर्म।

३०-अस्थिरनामकर्म-जिस कर्म के उदय से जीभ आदि शरीरावयव अस्थिर होते हैं।

३१-शुभनामकर्म-जिस कर्म के उदय से नाभि से ऊपर के अवयव शुभ हो, जैसे शिर से स्पृष्ट होकर मनुष्य प्रसन्न होता है।

३२-अशुभ नामकर्म-जिस कर्म के उदय से नाभि से नीचे के चरण आदि शरीरावयव अशुभ होते हैं, वह अशुभ नामकर्म है, जैसे पैर का स्पर्श हो

સમજવાં જોઈએ,

(૨૭) સાધારણ શરીર નામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી અનન્ત જીવોનું એક જ શરીર હોય

(૨૮) પ્રત્યેક શરીર નામકર્મ-જેના ઉદયથી પ્રત્યેક જીવના શરીર પૃથક્ પૃથક્ હોય.

(૨૯) સ્થિરનામકર્મ-જેના ઉદયથી શિર. અસ્થિ, દાંત આદિ શરીરના અવયવ સ્થિર થાય તે સ્થિર નામકર્મ છે

(૩૦) અસ્થિર નામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી જીભ આદિ શરીરાવયવ અસ્થિર હોય છે.

(૩૧) શુભનામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી નાભિથી ઉપરના અવયવ શુભ હોય, જેમકે મસ્તકથી સ્પૃષ્ટ થઇને મનુષ્ય પ્રસન્ન થાય છે,

(૩૪) અશુભ નામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી નાભિથી નીચેના ચરણ આદિ શરીરાવયવ અશુભ હોય છે, તે અશુભ નામકર્મ છે, જેમ પગનો સ્પર્શ થઈ જતા મનુષ્ય

इति व्यतिरेक इति चेदत्रोच्यते–तस्य परितोषस्य मोहनीयकर्मनिबन्धनत्वेन दोषाभावात् ३२, 'सुभगणामे ३३' सुभगनाम–यदुदयवशादनुपकारिजनोऽपि सर्वस्य प्रियो भवति तत् सुभगनाम ३३, 'दुभगणामे ३४' दुर्भगनाम–यदुदयवशात् उपकारिजनोऽपि लोकस्य अप्रियो भवति तद् दुर्भगनाम, आहच–'अणुवकएवि वहूणं जोहु पिओ तस्स सुभगनामुदओ। उवगारकारगो वि हु न रुच्चए दुब्भगस्सुदए ॥१॥ सुभगुदए वि हु कोई किंची आसज्ज दुब्भगो-जइवि। जायइ तद्दोसाओ जहा अभव्वाण तित्थयरो ॥२॥" अनुपकृतेऽपि वहूनां यः प्रियस्तस्य सुभगनाम्न उदयः। उपकारकोऽपि न रोचते दौर्भाग्यस्योदये ॥१॥ सुभगस्योदयेऽपि कश्चित् कञ्चिदासाद्य दुर्भगोयद्यपि। जायते तद्दोषाद् यथाऽभव्यानां तीर्थंकरः ॥२॥ इति, ३४, 'सूसरनामे ३५' सुस्वरनाम–यदुदयवशाद् जीवस्यस्वरः श्रोतॄणां प्रमोदहेतुः

जाने पर मनुष्य रुष्ट हो जाता है। यद्यपि कामिनी के पैर के स्पर्श से भी मनुष्य को परितोष की प्राप्ति होती है, किन्तु उसका कारण मोहनीय कर्म है, अत एव कोई दोष नहीं।

३३–सुभगनामकर्म–जिस कर्म के उदय से किसी का उपकार न करने पर भी मनुष्य सर्वप्रिय होता है, वह सुभगनामकर्म कहलाता है।

३४–दुर्भगनामकर्म–जिस के उदय से उपकारक होने पर भी जीवलोक में अप्रिय हो। कहा भी है–'जो उपकार न करता हुआ भी बहुतों का प्रिय होता है, उसे सुभगनामकर्म का उदय समझना चाहिए। दुर्भगनामकर्म के उदय से जीव दूसरो का उपकार करता हुआ भी प्रिय नहीं होता है ॥ १ ॥ सुभग नामकर्म का उदय होने पर भी कोई किसी के लिए उसके दोष के कारण दुर्भग अर्थात् अप्रिय हो जाता है, जैसे तीर्थंकर भगवान् अभव्य जीवो के लिए दुर्भग अप्रिय होते है। यह अभव्य जीवो का ही दोष है ॥ २ ॥

રૂષ્ટ થઈ જાય છે, જોકે કામિનીના પગના સ્પર્શથી પણ મનુષ્યને પરિતોષની પ્રાપ્તિ થાય છે, કિન્તુ તેનુ કારણુ મોહનીય કર્મ છે, તેથી કોઈ દોષ નથી.

(૩૩) સુભગ નામકર્મ–જે કર્મના ઉદયથી કોઈનો ઉપકાર ન કરવા છતા પણુ મનુષ્ય સર્વપ્રિય થાય છે, તે સુભગ નામકર્મ કહેવાય છે

(૩૪) દુર્ભગ નામ કર્મ–જેના ઉદયથી ઉપકારક રવા છતાં પણુ જીવ જગતમા અપ્રિય બને કહ્યુ પણુ છે 'જે ઉપકાર ન કરવા છતા પણુ ઘણાનો પ્રિય બને છે. તેને સુભગ નામ કર્મનો ઉદય સમજવો જોઈએ.

'દુર્ભગનામકર્મના ઉદયથી જીવ બીજાનો ઉપકાર કરવા છતા પણુ પ્રિય નથી બનતા. સુભગ નામકર્મનો ઉદય હોવા છતા પણુ કોઈ કોઈના માટે તેના દોષને કારણે દુર્ભગ અર્થાત્ અપ્રિય બની જાય છે, જેમ તીર્થંકર ભગવાન્ અભવ્ય જીવોને માટે દુર્ભગ અપ્રિય થાય છે. તે અભવ્ય જીવોના જ દોષ છે. ૨

सम्पद्यते तत् सुस्वरनाम कोकिलादिवत् ३५, 'दूसरनामे ३६' दुःस्वरनाम-यदुदयवशात् जीवस्य स्वरः श्रोतृजनामप्रीतये संजायते तद्दुःस्वरनामकाकादिवत् ३६, 'आदेज्जनामे ३७' आदेयनाम-यदुदयवशात् जीवो यत् किमपि चेष्टते भाषते वा तत् सर्वं लोकः प्रमाणयति, दर्शनानन्तरमेव च लोकोऽभ्युत्थानादिना सत्करोति तद् आदेयनाम ३७, 'अणादेज्जनामे ३८' अनादेयनाम-यदुदयवशात् समीचीनमपि भाषमाणो नोपादेयवचनो भवति, नापि उपक्रियमाणोऽपि जनस्तमभ्युत्थानादिना सत्करोति तदनादेयनाम ३८, 'जसोकित्तिणामे ३९' यशः-कीर्तिनाम-यशसा तपः शौर्यपराक्रमत्यागादि समुपार्जितख्यात्या कीर्तनं-संशब्दनं यशः कीर्तिः, अथवा सर्व दिग्व्यापिनी पराक्रमजन्या वा सर्वजनोत्कीर्तनीयगुणता

३५-सुस्वरनामकर्म-जिस के उदय से जीव का स्वर श्रोताओं के प्रमोद का कारण हो जैसे कोयल का स्वर, वह सुस्वरनामकर्म है।

३६-दुःस्वरनामकर्म-जिस कर्म के उदय से जीव का स्वर श्रोताओ की अप्रीति का कारण हो, जैसे काक का स्वर, वह दुस्वरनामकर्म है।

३७-आदेयनामकर्म-जिस के उदय से, जीव जो कुछ भी करे अथवा कहे, उस सब को लोक प्रमाणभूत मान ले और देखते ही उठकर सत्कार करे, वह आदेयनामकर्म है।

३८-अनादेयनामकर्म-जिस के उदय से समीचीन भाषण करने पर भी वचन ग्राह्य या मान्य न हो और उपकार करने पर भी लोग अभ्युत्थान आदि कर के स्वागत न करें, वह अनादेय नामकर्म है।

३९-यशःकीर्तिनामकर्म-यश अर्थात् तप, शौर्य, पराक्रम, त्याग आदि के द्वारा उपार्जित ख्याति के कारण प्रशंसा होना यशःकीर्ति है। अथवा सब दिशाओ में फैली हुई या पराक्रम जनित ख्याति यश कहलाती है और एक

(૩૫) સુસ્વર નામકર્મ-જેના ઉદયથી જીવોનો સ્વર શ્રોતાઓના પ્રમોદનુ કારણ હોય, જેમ કોયલનો સ્વર, તે સુસ્વર નામકર્મ છે.

(૩૬) દુસ્વર નામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી જીવનો સ્વર શ્રોતાઓની અપ્રીતિ મેળવવાનુ કારણ બને. જેમ કાગડાનો સ્વર, તે દુસ્વર નામકર્મ છે.

(૩૭) આદેય નામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી, જીવ જે કાંઈ પણ કરે અથવા કહે તેને બધા લોકો પ્રમાણ ભૂત માની લે અને તેને જોતા જ ઊઠીને સત્કાર કરે તે આદેયનામ કર્મ છે,

(૩૮) અનાદેય નામકર્મ-જેના ઉદયથી સમીચીન ભાષણ કરવા છતાં પણ વચન ગ્રાહ્ય અગર માન્ય ન થાય અને ઉપકાર કરવા છતાં પણ લોકો અભ્યુત્થાન આદિ કરીને સ્વાગત ન કરે, તે અનાદેય નામકર્મ છે,

(૩૯) યશ કીર્તિ નામ કર્મ-યશ અર્થાત્ તપ, શૌર્ય, પરાક્રમ, ત્યાગ આદિ દ્વારા ઉપાર્જિત ખ્યાતિના કારણે પ્રશંસા થવી તે યશઃ કીર્તિ છે, અથવા બધી દિશાઓમાં ફેલા-

यशः, एकदेशव्यापिनी पुण्यजन्या वा ख्यातिः कीर्तिस्ते उभे यदुदयवशाद् भवत स्तद् यशः कीर्तिनाम ३९, 'अजसो कित्तिणामे ४०' अयशः कीर्तिनाम–यदुदयवशाद् उदासीनस्यापि जनस्यानादरणीयो भवति तदयशः कीर्तिनाम ४०, 'णिम्माणणामे ४१' निर्माणनाम–यदुदयवशात् प्राणिशरीरेषु स्वस्वजात्यनुसारेणाङ्गप्रत्यङ्गानां प्रतिनियतशरीरस्थानवर्तित्वं भवति तन्निर्माणनाम ४१, 'तित्थगरणामे ४२' तीर्थकरनाम-यदुदयवशात् पञ्चत्रिंशद्वाणीगुणा स्तथाचतुस्त्रिंशदतिशयाः प्रादुर्भवन्ति तत् तीर्थकरनाम ४२ इत्येवंरीत्या नामकर्मणो द्वाचत्वारिंशद्भेदाः प्रतिपादिताः,

सम्प्रति–तेषामेव गत्यादीनामवान्तरभेदप्रतिपादनार्थमाह–'गइणामेणं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! गतिनाम खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'चउव्विहे पण्णत्ते' गतिनामकर्म चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा–निरयगइणामे १

दिशा में व्याप्त होने वाली पुण्य जनित ख्याति कीर्ति कहलाती है। जिस कर्म के उदय से इन दोनो की प्राप्ति हो वह यशःकीर्त्तिनामकर्म है।

४०–अयशःकीर्त्तिनाम कर्म–जिस के उदय से मध्यस्थ जनों के भी अनादर का पात्र बने, वह कर्म।

४१–निर्माणनामकर्म–जिस के उदय से प्राणियों के शरीर में अपनी-अपनी जाति के अनुसार अंगोपांगो का यथा स्थान निर्माण होता है।

४२–तर्थंकरनामकर्म–जिस कर्म के उदय से पैंतीस वाणी के गुण और चौतीस अतिशय प्रकट होते हैं, वह तीर्थंकर नाम कर्म कहलाता है। ये नाम कर्म के बयालीस भेद हुए।

अब इन के अवान्तर भेदो का कथन किया जाता है

गौतमस्वामी–हे भगवन्! गतिनामकर्म कितने प्रकार का कहा है?

भगवान्–हे गौतम! गतिनाम कर्म चार प्रकार का कहा है, वह इस प्रकार–

ફેલી અથવા પરાક્રમ જનિત ખ્યાતિ યશ કહેવાય છે અને એક દિશામાં વ્યાપ્ત થનારી પુણ્ય જનિત ખ્યાતિ કીર્તિ કહેવાય છે. જે કર્મના ઉદયથી એ બન્નેની પ્રાપ્તિ થાય તે યશઃકીર્તિ નામકર્મ છે.

(૪૦) અયશ કીર્તિ નામકર્મ–જેના ઉદયથી મધ્યસ્થ જનો ના પણ અનાદરનું પાત્ર થવાય, તે કર્મ

(૪૧) નિર્માણ નામકર્મ–જેના ઉદયથી પ્રાણિયોના શરીરમા પોતપોતાની જાતિના અનુસાર અ ગોપાગનું યથાસ્થાન નિર્માણ થાય છે તે

(૪૨ તીર્થંકર નામકર્મ–જે કર્મના ઉદયથી પાત્રીસ વાણીના ગુણ અને ચોત્રીસ અતિશય પ્રગટ થાય છે, તે તીર્થંકર નામકર્મ કહેવાય છે. આ નામકર્મના બેતાલીસ ભેદ થયા.

હવે તેમના અવાન્તર ભેદોનુ કથન કરાય છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્! ગતિનામકર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે?

तिरियगइनामे २ मणुयगइनामे ३ देवगइनामे ४' तद्यथा-निरयगतिनाम १ तिर्यग्गतिनाम २ मनुष्यगतिनाम ३ देवगतिनाम ४, गौतमः पृच्छति-'जाइ णामे णं भंते ! कम्मे पुच्छा' जातिनाम खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचविहे पण्णत्ते' जातिनामकर्म पञ्चविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-एगिंदियजाइणामे जाव पंचिंदियजाइणामे' तद्यथा-एकेन्द्रियजातिनाम १ यावद्-द्वीन्द्रियजातिनाम २ त्रीन्द्रिजातिनाम ३ चतुरिन्द्रियजातिनाम ४, पञ्चेन्द्रियजातिनाम ५, गौतमः पृच्छति-'सरीरणामे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! शरीरनाम खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचविहे पण्णत्ते' शरीरनामकर्म पञ्चविध प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-ओरालियसरीरनामे जाव कम्मगसरीरणामे' तद्यथा-औदारिकशरीरनाम १ यावद्-वैक्रियशरीरनाम २ आहारकशरीरनाम ३ तैजसशरीरनाम ४ कार्मणशरीरनाम ५, तत्र शरीरं तावद् औदारिकवैक्रियाहारकतैजसकार्मणभेदेन पञ्चविधं भवति, तन्निबन्धनं नामापि पञ्चविध-

(१) नरकगतिनामकर्म (२) तिर्यंचगतिनामकर्म (३) मनुष्यगतिनामकर्म और (४) देवगतिनाम कर्म।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जातिनामकर्म कितने प्रकार का है ?

भगवान्-हे गौतम ! जातिनामकर्म के पांच भेद हैं, यथा-(१) एकेन्द्रियजातिनाम (२) द्वीन्द्रियजातिनाम (३) त्रीन्द्रियजातिनाम (४) चतुरिन्द्रियजाति नाम और (५) पंचेन्द्रियजाति नाम।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शरीरनामकर्म के कितने भेद है ?

भगवान्-हे गौतम ! शरीरनामकर्म के पांच भेद हैं, वे इस प्रकार-(१) औदारिकशरीरनाम (२) वैक्रियशरीरनाम (३) आहारक शरीरनाम (४) तैजस शरीरनाम और (५) कार्मण शरीरनाम। इनमें से जिस के उदय से औदारिक

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! ગતિ નામકર્મ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રકારે-(૧) નરકગતિ નામકર્મ (૨) તિર્યંચ ગતિ નામકર્મ (૩) મનુષ્ય ગતિ નામકર્મ અને (૪) દેવગતિ નામકર્મ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જાતિનામકર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જાતિનામકર્મ પાચ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રકારે (૧) એકેન્દ્રિય જાતિ નામ (૨) દ્વીન્દ્રિય જાતિ નામ (૩) ત્રીન્દ્રિય જાતિ નામ (૪) ચતુરિન્દ્રિય જાતિ નામ અને (૫) પંચેન્દ્રિય જાતિનામ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શરીરનામકર્મના કેટલા ભેદ કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! શરીર નામ કર્મના પાચ ભેદ છે, તે આ પ્રકારે-(૧) ઔદારિક શરીર નામ (૨) વૈક્રિય શરીર નામ (૩) આહારક શરીરનામ (૪) તૈજસશરીર નામ અને (૫) કાર્મણ શરીર નામ.

मित्युक्तम्, तत्र यदुदयवशादौदारिकशरीरप्रायोग्यान् पुद्गलान् उपादाय औदारिकशरीररूपतया परिणमयति, परिणमय्य जीवप्रदेशैः सह अन्योन्यानुगमरूपतया सम्बध्नाति तदौदारिकशरीरनाम, एवमन्येष्वपि शरीरनामसु अवसेयम्, गौतमः पृच्छति–'सरीरोवंगनामे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! शरीराङ्गोपाङ्गनामकर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिविहे पण्णत्ते' शरीराङ्गोपाङ्गनामकर्म त्रिविधं प्रज्ञप्तम्, तत्राष्टौ अङ्गानि–'सीसमुरोयरपिट्ठी दो बाहू ऊरुयाय अट्ठंगा' शीर्षम् उरः, उदरम् पृष्टम् द्वौ बाहू, ऊरुणी च अष्टावङ्गानि, अन्यानि तत्प्रत्यवयवभूतानि अङ्गुलिपर्वरेखादीनि उपाङ्गानि, 'तं जहा–ओरालियसरीरोवंगनामे, वेउव्वियसरीरोवंगनामे, आहारगसरीरोवंगनामे' तद्यथा–औदारिकशरीराङ्गोपाङ्गनाम, वैक्रियशरीराङ्गोपाङ्गनाम, आहारकशरीराङ्गोपाङ्गनाम, तत्र यदुदयवशादौदारिकशरीरतया परिणतानां पुद्गलानामङ्गोपाङ्गविभागपरिणतिरुपजायते तदौदारिकाङ्गोपाङ्गनाम, एवमेव वैक्रियाहारकाङ्गोपाङ्गनाम्नी अपि अवसेये, तैजसकार्मणयोः पुनः

शरीर के योग्य पुद्गलों को ग्रहण कर के औदारिक शरीर के रूप में परिणमाता है और परिणमा कर जीव प्रदेशों के साथ एकमेक करता है, वह औदारिकशरीरनामकर्म कहलाता हैं। इसी प्रकार अन्य शरीरनामकर्मों का भी स्वरूप समझ लेना चाहिए।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! शरीरोपांग नामकर्म के कितने भेद कहे हैं ?

भगवान्–गौतम ! शरीरोपांगनाम कर्म के तीन भेद कहे गए हैं, यथा–औदारिक शरीरांगोपांग, वैक्रिय शरीरांगोपांग और आहारक शरीरांगोपांग। जिस कर्म के उदय से औदारिक शरीर रूप से परिणत पुद्गलों में अंगोपांग विभाग उत्पन्न होता है वह औदारिक शरीरांगोपांग कहलाता है। इसी प्रकार वैक्रियांगोपांग एवं आहारक शरीरोपांग भी समझना चाहिए। तैजस और कार्मण शरीर जीव के प्रदेशों के अनुसार होते हैं, अतः उनमें अंगो-

તેમનામા થી જેના ઉદયથી ઔદારિક શરીરને યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને ઔદારિક શરીરના રૂપમાં પરિણમે છે, અને પરિણમીને જીવપ્રદેશોની સાથે સેળભેળ થાય છે. તે ઔદારિક શરીરનામકર્મ કહેવાય છે એજ પ્રકારે અન્ય શરીર નામકર્મોના પણ સ્વરૂપ સમજી લેવા જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! શરીરોપાગ નામકર્મના કેટલા ભેદ કહ્યા છે

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! શરીરોપાંગ નામકર્મના ત્રણ ભેદ કહેલા છે–ઔદારિકશરીરાંગોપાગ. વૈક્રિય શરીરાગોપાંગ અને આહારક શરીરાગોપાગ જેમના ઉદયથી ઔદારિકશરીર રૂપથી પરિણત પુદ્ગલોમા અંગોપાગના વિભાગ ઉત્પન્ન થાય છે, તે ઔદારિક શરીરાગોપાગ પણ કહેવાય છે. એજ પ્રકારે વૈક્રિયાગોપાગ તેમ જ આહારક શરીરાગોપાગ પણ સમજવાં જોઈએ. તૈજસ અને કર્માંણ શરીર જીવના પ્રદેશોના અનુસાર હોય છે, તેથી

जीवप्रदेशसंस्थानानुसारित्वाद् अङ्गोपाङ्गसंभवो नास्ति, गौतमः पृच्छति—'सरीरबंधणणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! शरीरबन्धननामकर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचविहे पण्णत्ते' शरीरबन्धननामकर्म पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा—ओरालियसरीरबंधणणामे जाव कम्मगसरीरबंधणणामे' तद्यथा—औदारिकशरीबन्धनाम १ यावत्—वैक्रियशरीरबन्धननाम २, आहारकशरीरबन्धननाम ३, तैजसशरीरबन्धननाम ४, कार्मणशरीरबन्धननाम ५, तत्र यदुदयवशाद् गृहीतानां गृह्यमाणानाञ्च औदारिकपुद्गलानां परस्परं तैजसादिपुद्गलैश्च सह सम्बन्धः संजायते तदौदारिकशरीरबन्धनम्, यदुदयवशाद् गृहीतानां गृह्यमाणानाञ्च वैक्रियपुद्गलानां परस्परं तैजसकार्मणपुद्गलैश्च सह सम्बन्धो भवति तद् वैक्रियशरीरबन्धनम्, यदुदयात्पुन र्गृहीतानां गृह्यमाणानाञ्च आहारपुद्गलानां

पांग का संभव नहीं हैं।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! शरीर बन्धननामकर्म कितने प्रकार का कहा गया है ?

भगवान्—हे गौतम ! शरीरबन्धननामकर्म पांच प्रकार का हैं, वह इस प्रकार (१) औदारिकशरीर बन्धननाम (२) वैक्रियशरीर बन्धननाम (३) आहारकशरीर बन्धननाम (४) तैजसशरीर बन्धननाम और (५) कार्मणशरीर बन्धननाम। जिस कर्म के उदय से पहले ग्रहण किए हुए और वर्त्तमान में ग्रहण किए जाने वाले औदारिक शरीर के पुद्गलों का परस्पर संबंध होता है तथा तैजस आदि पुद्गलों के साथ भी संबंध होता है, वह औदारकशरीर बन्धन नाम कर्म कहलाता है। जिस कर्म के उदय से पूर्वगृहीत और वर्त्तमान में ग्रहण किये जानेवाले वैक्रिय पुद्गलों का परस्पर में तथा तैजस और कार्मणशरीर के साथ संबंध होता है, वह वैक्रियशरीर बन्धननाम कर्म हैं। जिस कर्म के उदय

તેમનામાં અંગોપાગનો સભવ નથી હોતો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! શરીર બન્ધન નામકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલાં છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! શરીર બન્ધન નામકર્મ પાંચ પ્રકારનાં છે. તે આ પ્રકારે—(૧) ઔદારિક શરીર બન્ધન નામ (૨) વૈક્રિય શરીર બન્ધન નામ (૩) આહારક શરીર બન્ધન નામ (૪) તૈજસ શરીર બન્ધન નામ અને (૫) કાર્મણ શરીર બંધન નામ.

જે કર્મના ઉદયથી પહેલા ગ્રહણ કરેલા અને વર્તમાનમાં ગ્રહણ કરાઇ રહેલા ઔદારિક શરીરના પુદ્ગલોનો પરસ્પર સમ્બન્ધ હોય છે તથા તૈજસ આદિ પુદ્ગલોની સાથે પણ સમ્બન્ધ થાય છે, તે ઔદારિક શરીર બન્ધન નામકર્મ કહેવાય છે. જે કર્મોના ઉદયથી પૂર્વ ગૃહીત અને વર્તમાનમા ગ્રહણ કરાતા વૈક્રિય પુદ્ગલોના પરસ્પરમાં તથા તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના સાથે સમ્બન્ધ થાય છે, તે વૈક્રિય શરીર બન્ધન નામકર્મ છે. જે કર્મના ઉદયથી પૂર્વ ગ્રહીત અને વર્તમાનમા ગ્રહણ કરાતા આહારક શરીરના પુદ્ગલોના આપસમાં તથા તૈજસ તેમજ કાર્મણ શરીરની સાથે સમ્બન્ધ થાય છે, તે

परस्परं तैजसकार्मणपुद्गलैश्च सह सम्बन्धो भवति तदाहारकशरीरबन्धनम्, यदुदयवशाद् गृहीतानां गृह्यमाणानाञ्च तैजसपुद्गलानां परस्परं कार्मणपुद्गलैश्च सह सम्बन्धो भवति तत्तैजसशरीरबन्धननाम, यदुदयात् पुनर्गृहीतानां गृह्यमाणानाञ्च कार्मणपुद्गलानां परस्परं सम्बन्धो भवति तत्कार्मणशरीरबन्धननामकर्म अवसेयम्, गौतमः पृच्छति-'सरीरसंघायणामेणं भंते! कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! शरीरसंघातनाम खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? संघात्यन्ते-एकत्रीक्रियन्ते औदारिकादिशरीरपुद्गला येन तत् संघातनाम? भगवानाह-'गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते?' हे गौतम! शरीरसंघातनाम पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-ओरालियसरीरसंघायनामे जाव कम्मगसरीरसंघायनामे' तद्यथा-औदारिकशरीरसंघातनाम १ यावत्-वैक्रियशरीरसंघातनाम २ आहारकशरीरसंघातनाम ३ तैजसशरीरसंघातनाम ४ कार्मणशरीरसघातनाम ५ तत्र यदुदयवशादौदारिकशरीररचना अनुकारिसंघातरूपा सम्पद्यते तदौ

से पूर्वगृहीत और वर्त्तमान में ग्रहण किए जानेवाले आहारकशरीर के पुद्गलों का आपस में तथा तैजस एवं कार्मण शरीर के साथ संबंध होता है, वह आहारकशरीर बन्धननामकर्म कहलाता है। जिसके उदय से पूर्वगृहीत और वर्त्तमान में ग्रहण किए जानेवाले तैजसशरीर के पुद्गलों का परस्पर और कार्मणशरीर के पुद्गलों के साथ संबंध होता है, वह तैजसशरीर बन्धननामकर्म है। जिस कर्म के उदय से पूर्वगृहीत और वर्त्तमान ग्रह्यमाण र्मण पुद्गलों का परस्पर संबंध होता है, वह कार्मणशरीर बन्धननामकर्म है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! शरीरसंघातनामकर्म कितने प्रकार का है?

भगवान्-हे गौतम! शरीरसघातनामकर्म पांच प्रकार का कहा है, यथा-(१) औदारिकशरीर संघातनामकर्म (२) वैक्रियशरीर संघातनामकर्म (३) आहारकशरीर संघातनामकर्म (४) तैजसशरीर संघातनामकर्म और (५) कार्मणशरीरसंघातनामकर्म। जिस कर्म के उदय से औदारिकशरीर आदि के

આહારકશરીર બન્ધન નામકર્મ કહેવાય છે. જેના ઉદયથી પૂર્વ ગૃહીત અને વર્તમાનમાં ગ્રહણ કરાઇ રહેલા તૈજસ શરીરના પુદ્‌ગલોના પરસ્પર અને કાર્મણ શરીરના પુદ્‌ગલોની સાથે સમ્બન્ધ થાય છે, તે તૈજસ શરીર બન્ધન નામકર્મ છે જેકર્મના ઉદયથી પૂર્વ ગૃહીત અને વર્તમાનમા ગ્રહ્યમાન કાર્મણ પુદ્‌ગલોનો પરસ્પર સબધ થાય છે, તે કાર્મણ શરીર બન્ધન નામકર્મ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! શરીર સંઘાત નામકર્મ કેટલા પ્રકારના છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! શરીર સંઘાત નામકર્મ પાંચ પ્રકારના છે જેમકે-(૧) ઔદારિક શરીર સઘાત નામકર્મ (૨) વૈક્રિય શરીર સઘાત નામકર્મ (૩) આહારક શરીર સઘાત નામકર્મ (૪) તૈજસ શરીર સઘાત નામકર્મ અને (૫) કાર્મણ શરીર સઘાત નામકર્મ.

दारिकशरीरसंघातनाम, एव वैक्रियादिशरीरसंघातनामेऽपि अवसेयम्, गौतमः पृच्छति-'संघयणनामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! संहनननाम खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'छव्विहे पण्णत्ते' अस्थिरचनाविशेषरूपसंहनननाम षड्विधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-वइरोसभनारायसंघयणनामे, कीलियासंघयणनामे, छेवट्ठसंघयणनामे' तद्यथा-वज्रर्षभनाराच संहनननाम १ ऋषभनाराचसंहनननाम २, नाराच संहनननाम ३ अर्द्धनाराचसंहनननाम ४ कीलिकासंहनननाम ५ सेवार्तसंहनननाम ६, तत्र वज्रम्-कीलिकारूपम्, ऋषभः-परिवेष्टपट्टरूपः, नाराचम्-उभयतो मर्कटबन्धरूपम् अवसेयम्, तथा-चोक्तम्-'रिसहोय होइ पट्टो वज्जं पुण कीलियामुणेयव्वा। उभओ मक्कडबंधो नारायं तं वियाणाहि ॥१॥ ऋषभश्च भवति पट्टो वज्रं पुनः कीलिका ज्ञातव्या। उभयतो मर्कटबन्धो यस्तं नाराचं विजानीहि' ।१। इति, तथा च यत्र उभयतो मर्कटबन्धनबद्धयोर्द्वयोरस्थ्नोः पट्टाकृ-

पुद्गल छिद्ररहित एकरूपता को प्राप्त होते हैं, वह संघातनामकर्म कहलाता है। औदारिकशरीर संघात आदि सभी का स्वरूप इसी प्रकार समझ लेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! संहनननामकर्म कितने प्रकार का कहा गया है?

भगवान्-हे गौतम अस्थियों की रचना रूप संहनन छ प्रकार का कहा गया है, वह इस प्रकार है-(१) वज्रर्षभनाराचसंहनन नाम (२) ऋषभनाराच संहनन नाम (३) नाराचसंहनन नाम (४) अर्द्धनाराच संहनननाम (५) कीलिका संहनननाम और (६) सेवार्त्तसंहनननामकर्म। यहाँ वज्र का अर्थ है कीली, ऋषभ का अर्थ हैं वेष्टन रूप पट्टा और नाराच का अभिप्राय है दोनों ओर मर्कट बन्ध। कहा भी है-ऋषभ पट्ट को कहते हैं, कीलिका को वज्र समझना चाहिए और दोनों ओर के मर्कट बंध को नाराच जानना चाहिए ॥ १ ॥

જેકર્મના ઉદયથી ઔદારિક શરીર આદિના પુદ્ગલ છિદ્રરહિત એક રૂપતાને પ્રાપ્ત થાય છે, તે સઘાત નામકર્મ કહેવાય છે. ઔદારિક શરીર સઘાત આદિ બધાના સ્વરૂપ એજ પ્રકારે સમજીલેવાં જોઇએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સહનન નામકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેવાયેલાં છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસ્થિયોની રચનારૂપ સહનન છ પ્રકારના કહ્યા છે તે આ પ્રકારે. (૧) વજ્રર્ષભનારાચ સહનન નામ (૨) ઋષભનારાચ સહનન નામ (૩) નારાચ સંહનન નામ (૪) અર્ધનારાચ સંહનન નામ (૫) કીલિકા સંહનન નામ અને (૬) સેવાર્ત સહનન નામકર્મ

અહીં વજ્રનો અર્થ છે (કીલી) ખીલી, ઋષભનો અર્થ છે વેષ્ટન રૂપ પટ્ટો અને નરાચનો અભિપ્રાય છે બન્ને તરફ મર્કટ બન્ધન, કહ્યુ પણ છે-

ઋષભ પટ્ટાને કહે છે, કીલીકાને વજ્ર, સમજવુ જોઇએ અને બન્ને તરફના મર્કટ બન્ધને નારાચ જાણવું જોઈએ. ૧

तिना तृतीयेनास्थ्ना परिवेष्टितयोरुपरि तदस्थित्रयभेदि कीलिकाख्यं वज्रनामकमस्थि भवति तद् प्रथमं वज्रर्षभनाराचसंहननमुच्यते, यत् पुनः कीलिकावर्जितं संहननं भवति तद् ऋषभनाराचसंहननम्, यत्र तु केवलम् अस्थ्नां मर्कटबन्ध एव भवति तत् संहननम् नाराच संहननम्, यत्र तु एकपार्श्वेन मर्कटबन्धो द्वितीयपार्श्वे च कीलिका भवति तदर्धनाराचसंहननम्, यत्र पुनरस्थीनि कीलिकामात्रबद्धान्येव भवन्ति तत्संहनन कीलिकासंहननम्, यत्र तु परस्परपर्यन्तमात्र सस्पर्शलक्षणां सेवां प्राप्तानि अस्थीनि नित्यमेव स्नेहाभ्यङ्गादिरूपं परिशीलनमाकाङ्क्षन्ति तत् सेवार्तसंहननमुच्यते, एतन्निबन्धनं संहनननाम अपि षड्विधं भवति, तत्र यदुदयवशात् वज्रर्षभनाराचसंहनन भवति तद् वज्रर्षभनाराचसंहनननाम, एवम् ऋषभनाराच संहनननामा-

---

इस प्रकार जिस अस्थिबन्धन में दो अस्थियां दोनों ओर से मर्कट बन्ध से बंधी रहती हैं, पट्ट को आकृति की तीसरी अस्थि से वेष्टित होती हैं और उन तीनों अस्थियों को भेदन करने वाली वज्र (कील) नामक अस्थि भी होती है, वह वज्रर्षभनाराच संहनन कहलाता है। जिस संहनन में कीलिका नहीं होती, वह ऋषभनाराचसंहनन कहा जाता है। जिस में केवल अस्थियों का मर्कट बन्ध ही होता है, वह नाराचसंहनन कहलाता है। जिस संहनन में एक ओर मर्कट बन्ध और दूसरी ओर कीली होती है, वह अर्धनाराचसंहनन है। जिसमें अस्थियां कीलिका मात्र से ही बंधी होती हैं, वह कीलिकासंहनन समझना चाहिए। जिस संहनन में पर्यन्त भाग में पारस्परिक स्पर्श रूप सेवा को प्राप्त अस्थियां होती हैं और वे सदैव चिकनाई-मालिश आदि सेवन की अपेक्षा रखती है, वह सेवार्त्तसंहनन कहलाता है। इन छह प्रकार के संहननों का कारण नामकर्म भी छह प्रकार का कहा गया है। यथा-जिस नामकर्म के उदय से वज्रर्षभनाराचसंहनन की प्राप्ति होती है वह वज्रर्षभनाराचसंहनननामकर्म कहलाता है। इसी प्रकार ऋषभनाराचसंहनन आदि में भी समझ लेना चाहिए।

એ પ્રકારે જે અસ્થિબન્ધનમા બે હાડકાંઓ બન્ને બાજુથી મર્કટ બન્ધથી બધાયેલાં રહે છે, પટ્ટાની આકૃતિ ત્રીજા અસ્થિથી વેષ્ટિત હોય છે અને તે ત્રણે અસ્થિયોને ભેદન કરનાર વજ્ર, (કીલ) નામક અસ્થિ પણ હોય છે, તે વજ્રર્ષભનારાચ સહનન કહેવાય છે. જે સહનનમા કીલીકા નથી તે ઋષભ નારાચ સહનન કહેવાય છે જેમાં કેવલ અસ્થિયોનો મર્કટ બન્ધજ હોય છે, તે નારાચ સહનન કહેવાય છે. જે સહનનમા એક તરફ મર્કટ બન્ધન અને બીજી તરફ કીલી હોય છે, તે અર્ધનારાચ સહનન છે જેમાં અસ્થિયો કીલીકા માત્રથી જ બાધેલ હોય છે, તે કીલીકા સહનન સમજવું જોઇએ. જે સંહનનમા પર્યન્ત ભાગમા પારસ્પરિક સ્પર્શરૂપ સેવાને પ્રાપ્ત અસ્થિયો હોય અને તે સદૈવ ચિકાસ-માલિશ આદિના સેવનની અપેક્ષા રાખે છે, તે સેવાર્ત સહનન કહેવાય છે.

આ છ પ્રકારના સહનનના કારણથી નામકર્મ પણ છ પ્રકારના કહેલ છે જે નામ

दिष्वपि भावनीयम्, गौतमः पृच्छति-'संठाणणामे ण भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! संस्थाननाम खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'छव्विहे पण्णत्ते' संस्थाननामकर्म पड्विध प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-समचउरंससंठाणनामे १ निग्गोहपरिमंडल संठाणनामे २ साइसंठाणनामे ३ वामणसंठाणनामे ४ खुज्जसंठाणनामे ५ हुंडसंठाणनामे ६' तद्यथा-समचतुरस्रसंस्थाननाम १ न्यग्रोधपरिमण्डलसंस्थाननाम २ सादिसंस्थाननाम ३ वामनसंस्थाननाम४ कुब्जसंस्थाननाम५ हुण्डसंस्थाननाम ६, तत्र यदुदयवशात् प्राणिनां समचतुरस्रसंस्थानं सम्पद्यते तत् समचतुरस्रसंस्थाननाम, यदुदयात्पुनर्न्यग्रोधपरिमण्डलं संस्थानं प्राणिनामुपजायते तन्न्यग्रोधपरिमण्डलसंस्थाननाम, एवं सादिसंस्थाननामादिष्वपि भावनीयम्, गौतमः पृच्छति-'वण्णनामे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! वर्णनाम खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचविहे पण्णत्ते' वर्णनामकर्म

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! संस्थाननामकर्म कितने प्रकार का कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! छह प्रकार का कहा गया है, वह इस प्रकार-(१) समचतुरस्रसंस्थाननाम (२) न्यग्रोधपरिमंडलसंस्थान नाम (३) सादिसंस्थान-नाम (४) वामनसंस्थाननामकर्म (५) कुब्जकसंस्थाननामकर्म और (६) हुण्डक-संस्थाननामकर्म।

जिस कर्म के उदय से जीव को समचतुरस्रसंस्थान की प्राप्ति होती है, वह समचतुरस्रसंस्थाननामकर्म कहलाता है। जिस कर्म के उदय से प्राणियों को न्यग्रोधपरिमंडलसंस्थान प्राप्त होता है, वह न्यग्रोधपरिमंडलसंस्थाननामकर्म कहलाता है। इसी प्रकार सादि संस्थाननाम कर्म आदि की परिभाषा भी समझ लेनी चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वर्णनामकर्म कितने प्रकार का है ?

કર્મના ઉદયથી વજ્રર્ષભનારાચ સંહનનની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે વજ્રર્ષભનારાચ સંહનન નામકર્મના કહેવાય છે એ જ પ્રકારે ઋષભનારાચ સંહનન આદિમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંસ્થાન નામકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છ પ્રકારના કહેલાં છે, તે આ પ્રકારે-

(૧) સમચતુરસ્રસંસ્થાનનામ (૨) ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંસ્થાનનામ (૩) સાદિ સંસ્થાન નામ (૪) વામનસંસ્થાનનામ (૫) કુબ્જસંસ્થાનનામ (૬) અને હુંડક સંસ્થાનનામકર્મ

જે કર્મના ઉદયથી જીવોને સમચતુરસ્ર સંસ્થાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનનામકર્મ કહેવાય છે. જે કર્મના ઉદયથી પ્રાણિયોને ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંસ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે, તે ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંસ્થાનનામકર્મ કહેવાય છે. એજ પ્રકારે સાદિ સંસ્થાન-નામકર્મ આદિની પરિભાષા પણ સમજી લેવી જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વર્ણ નામકર્મ કેટલા પ્રકારનાં છે ?

पञ्चविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-कालवण्णनामे जाव सुक्किलवण्णनामे' तद्यथा-कृष्णवर्णनाम १ यावत्-नीलवर्णनाम २ पीतवर्णनाम ३ रक्तवर्णनाम ४ शुक्लवर्णनाम ५, तत्र यदुदयवशात् प्राणिशरीरेषु कृष्णवर्णप्रादुर्भावो भवति यथा कालकोकिलादीनां शरीरेषु तत् कृष्णवर्णनाम, एवं शेषवर्णनामान्यपि विज्ञेयानि, गौतमः पृच्छति-'गंधनामे णं भंते ! कम्मे पुच्छा' हे भदन्त ! गन्धनाम खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहे पण्णत्ते' गन्धनामकर्मद्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-सुरभिगंधनामे, दुरभिगंध नामे' तद्यथा-सुरभिगन्धनाम १ दुरभिगन्धनाम २, तत्र यदुदयवशात् प्राणिशरीरेषु सुरभिगन्ध सुगन्धः उपजायते यथा कमलपाटलमालतीपुष्पादीनां तद् सुरभिगन्धनाम, यदुदवशात्

भगवान्-हे गौतम ! वर्णनामकर्म पांच प्रकार का कहा है, वह इस प्रकार है-कालवर्णनामकर्म, नीलवर्णनामकर्म, पीतवर्णनामकर्म, रक्तवर्णनामकर्म और शुक्लवर्णनामकर्म। जिस कर्म के उदय से प्राणियों के शरीर में कृष्णवर्ण उत्पन्न होता है, जैसे काक एवं कोकिला के शरीर में, वह कालवर्णनामकर्म कहलाता है। इसी प्रकार शेष वर्णनामकर्म भी समझने चाहिये।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! गन्धनाम कर्म कितने प्रकार का कहा गया है?

भगवान्-हे गौतम ! गन्धनामकर्म दो प्रकार का कहा गया है, वह इस प्रकार-सुरभिगन्धनामकर्म और दुरभिगन्धनामकर्म। जिस कर्म के उदय से जीवों के शरीर में सुगंध होती है वह सुरभिगन्धनामकर्म कहलाता है, जैसे कमल, पाटल मालती आदि के पुष्पों में। जिस कर्म के उदय से प्राणियों के शरीर में दुर्गन्ध उत्पन्न हो, वह दुरभिगन्धनाम कर्म है, जैसे लहसुन, प्याज आदि के शरीर में।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! रसनाम कर्म कितने प्रकार का है?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! વર્ણ નામકર્મ પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રકારે-(૧) કાલવર્ણ નામકર્મ (૨) નીલવર્ણ નામકર્મ (૩) પીતવર્ણ નામકર્મ (૪) રક્તવર્ણ નામકર્મ અને (૫) શુકલવર્ણ નામકર્મ.

જે કર્મના ઉદયથી પ્રાણિયોના શરીરમાં કૃષ્ણવર્ણ ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ કે કાગડા અને કોયલના શરીરમાં, તે કાલવર્ણ નામકર્મ કહેવાય છે એજ પ્રકારે શેષ વર્ણ નામકર્મ પણ સમજી લેવાનાં છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! ગન્ધ નામકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! ગન્ધ નામકર્મ બે પ્રકારના કહેલા છે, તે આ પ્રકારે-(૧) સુરભિ ગન્ધ નામકર્મ અને (૨) દુરભિગંધ નામકર્મ

જે કર્મના ઉદયથી જીવોના શરીરમા સુગન્ધ હોય છે, તે સુરભિ ગન્ધ નામકર્મ કહેવાય છે, જેમ-કમળ-પાટલ, માલતી આદિના પુષ્પોમા, જે કર્મના ઉદયથી પ્રાણિયોના શરીરમા દુર્ગન્ધ ઉત્પન્ન થાય, તે દુરભિગંધનામકર્મ છે, જેમ-લસણ, ડુંગળી

पुनः प्राणिशरीरेषु दुरभिगन्धः दुर्गन्ध उपजायते यथा लशुन पलाण्डुप्रभृतीनां तत् दुरभिगन्ध-नाम, गौतमः पृच्छति-'रसणामेणं पुच्छा' हे भदन्त ! रसनाम खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचविहे पण्णत्ते' रसनाम पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-तित्तरसनामे जाव महुररसनामे' तद्यथा-तिक्तरसनाम १, यावत्-अम्लरसनाम २ कटुकरसनाम ३ कषायरसनाम ४ मधुररसनाम ५, तत्र यदुदयवशात् प्राणिशरीरेषु तिक्तो रस उपजायते यथा-मरिचादीनां (निम्बादीनां वा) तत् तिक्तरसनाम, एवं शेषरसनामेष्वपि भावनीयम्, गौतमः पृच्छति-'फासनामे णं पुच्छा' हे भदन्त ! स्पर्शनाम खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अट्ठविहे पण्णत्ते' स्पर्शनाम अष्टविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-कक्खडफासनामे जाव लहुयफासनामे' तद्यथा-कर्कशस्पर्शनाम १ यावत् मृदुस्पर्शनाम २ लघुस्पर्शनाम ३ गुरुस्पर्शनाम ४ स्निग्धस्पर्शनाम ५ रूक्षस्पर्शनाम ६ शीत-स्पर्शनाम ७ उष्णस्पर्शनाम ८, तत्र यदुदयवशात् प्राणिशरीरेषु कर्कशः स्पर्श उपजायते यथा

भगवान्-हे गौतम ! रसनामकर्म पांच प्रकार का है' यथा-(१) तिक्तरस नामकर्म (२) अम्लरसनामकर्म (३) कटुकरसनामकर्म (४) कषायरसनाम-कर्म (५) मधुररसनामकर्म । जिस कर्म के उदय से प्राणियों के शरीर में तिक्त-रस उत्पन्न होता है, जैसे मिर्च आदि के (अथवा नीम आदि के) शरीर में, वह तिक्तरसनामकर्म कहलाता है । इसी प्रकार शेष कथन का भी स्वरूप स लेना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! स्पर्शनामकर्म कितने प्रकार का कहा गया हैं ?

भगवन्-हे गौतम ! आठ प्रकार का कहा गया है, यथा (१) कर्कश-स्पर्शनामकर्म (२) मृदुस्पर्शनामकर्म (३) लघुस्पर्शनामकर्म (४) गुरुस्पर्शनाम (५) स्निग्धस्पर्शनामकर्म (६) रूक्षस्पर्शनामकर्म (७) शीतस्पर्शनामकर्म (८)

આદિના શરીરમા.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! રસનામકર્મ કેટલા પ્રકારનાં કહેલા છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ! રસનામકર્મ પાચ પ્રકારના કહ્યાં છે, જેમ કે-(૧) તિક્ત-રસનામકર્મ (૨) અમ્લરસનામકર્મ (૩) કટુરસનામકર્મ (૪) કષાયરસનામકર્મ અને (૫) મધુરરસનામકર્મ

જે કર્મના ઉદયથી પ્રાણિયોના શરીરમા તિક્તરસ ઉત્પન્ન થાય છે, જેમ-મરચાં આદિના (અથવા લીબડા વગેરેનાં) શરીરમા, તે તિક્તરસનામકર્મ કહેવાય છે, એજ પ્રકારે બાકીનાનુ પણ સ્વરૂપ સમજી લેવુ જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! સ્પર્શનામકર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! આઠ પ્રકારના કહ્યા છે. જેમ કે-(૧) કર્કશસ્પર્શનામકર્મ (૨) મૃદુસ્પર્શનામકર્મ (૩) લઘુસ્પર્શનામકર્મ (૪) ગુરૂસ્પર્શનામકર્મ (૫) સ્નિગ્ધસ્પર્શનામકર્મ

प्रस्तरविशेषादीनां तत् कर्कशस्पर्शनाम, एवं मृदुस्पर्शनामादीन्यपि भावनीयानि, 'अगुरुलहुयनामे एगागारे प०, ते' अगुरुलघुनाम कर्म एकाकारम्-एकप्रकारमेव प्रज्ञप्तम् तस्य एकएव भेदः, 'उवघायनामे एगागारे पण्णत्ते' उपघातनामकर्म एकाकारं प्रज्ञप्तम्, 'पराघायनामे' एगागारे पण्णत्ते' पराघातनामकर्म एकाकारं प्रज्ञप्तम्, 'आणुपुव्वीणामे चउव्विहे पण्णत्ते' अनुपूर्वीनाम कर्म चतुर्विधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-नेरइयआणुपुव्वीणामे जाव देवाणुपुव्वीणामे' तद्यथा-नैरयिकानुपूर्वीनाम, यावत्-तिर्यग्योनिकानुपूर्वीनाम, मनुष्यानुपूर्वीनाम, देवानुपूर्वीनाम, 'उस्सासनामे एगागारे पण्णत्ते' उच्छ्वासनाम एकाकारं प्रज्ञप्तम्, 'सेसाणि सव्वाणि एगागाराइं पण्णत्ताइं जाव तित्थगरणामे' शेषाणि सर्वाणि आतपनाम-उद्द्योतनाम-त्रसनाम-स्थावरनाम-सूक्ष्मनाम-बादरनाम-पर्याप्तनाम-अपर्याप्तनाम-साधारणशरीरनाम - प्रत्येकशरीरनाम-स्थिरनाम-अस्थिरनाम-शुभनाम-अशुभनाम-सुभगनाम-दुर्भगनाम-सुस्वरनाम-दुःस्वरनाम-

उष्णस्पर्शनामकर्म। जिस कर्म के उदय से प्राणियों के शरीर में कर्कश-कठोर स्पर्श उत्पन्न होता है, वह कर्कशस्पर्शनामकर्म कहलाता है, जैसे पाषाण आदि में। इसी प्रकार मृदुस्पर्शनामकर्म आदि भी जानने चाहिए।

अगुरुलघुनामकर्म एकाकार है, अर्थात् वह एक ही प्रकार का है। इसी प्रकार उपघातनामकर्म भी एक ही प्रकार का है पराघातनामकर्म भी एक ही प्रकार का है। आनुपूर्वीनामकर्म चार प्रकार का कहा गया है, यथा-नैरयिकानुपूर्वीनामकर्म, तिर्यग्योतिकानुपूर्वीनामकर्म, मनुष्यानुपूर्वीनामकर्म और देवानुपूर्वीनामकर्म। उच्छ्वासनामकर्म एक ही प्रकार का है। शेष सभी अर्थात् आतपनाम, उद्योतनाम, त्रसनाम, स्थावरनाम, सूक्ष्मनाम, बादरनाम, पर्याप्तनाम, अपर्याप्तनाम, साधारणशरीरनाम, प्रत्येकशरीरनाम, स्थिरनाम, अस्थिरनाम, भनाम, अ भनाम, सुभगनाम, दुर्भगनाम, सुस्वरनाम, दुःस्वरनाम, आदेयनाम, अना

(६) રૂક્ષસ્પર્શનામકર્મ (૭) શીતસ્પર્શનામકર્મ અને (૮) ઉષ્ણસ્પર્શનામકર્મ છે.

જે કર્મના ઉદયથી પ્રાણિયોનાં શરીરમા કર્કશ-કઠોર સ્પર્શ ઉત્પન્ન થાય છે, તે કર્કશ સ્પર્શનામકર્મ કહેવાય છે, જેમ-પત્થર આદિમા એજ પ્રકારે મૃદુસ્પર્શનામ કર્મ વગેરે પણ જાણવા જોઇએ.

અગુરૂલઘુનામકર્મ એકાકાર છે, અર્થાત્ તે એક જ પ્રકારનુ છે એજ રીતે ઉપઘાત નામકર્મ પણ એક જ પ્રકારનુ છે.

પરાઘાતનામકર્મ પણ એકજ પ્રકારનુ છે.

આનુપૂર્વીનામકર્મ ચાર પ્રકારનુ કહ્યુ છે જેમ કે-(૧) નૈરયિકાનુપૂર્વીનામકર્મ (૨) તિર્યગ્યોનિકાનુપૂર્વીનામકર્મ (૩) મનુષ્યાનુપૂર્વીનામકર્મ અને (૪) દેવાનુપૂર્વીનામકર્મ.

ઉચ્છ્વાસનામકર્મ એકજ પ્રકારનુ છે.

બાકીના બધા અર્થાત્ આતપનામકર્મ, ઉદ્યોતનામકર્મ ત્રસનામકર્મ, સ્થાવરનામકર્મ, સૂક્ષ્મનામકર્મ, બાદરનામકર્મ, પર્યાપ્તનામકર્મ, અપર્યાપ્તનામકર્મ, સાધારણશરીરનામકર્મ,

आदेयनाम-अनादेयनाम-यशः कीर्तिनाम-अयशः कीर्तिनामनिर्माणनाम-नामानि एकाकाराणि-एकप्रकाराणि प्रज्ञप्तानि, यावत्-तीर्थङ्करनाम, तथाचोक्तमेव, किन्तु-'णवरं विहायगतिणामे दुविहे पण्णत्ते' नवरं-विशेषस्तु-विहायोगतिनाम द्विविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-पसत्थविहायगइणामे, अपसत्थविहायगतिनामे य' तद्यथा-प्रशस्तविहायोगतिनाम, अप्रशस्तविहायोगतिनामश्च, गौतमः पृच्छति-'गोए णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! गोत्रं खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'दुविहे पण्णत्ते?' गोत्रं खलु कर्म द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-उच्चागोए य नीयागोए य' तद्यथा-उच्चैर्गोत्रञ्च, नीचैर्गोत्रञ्च, तत्र यदुदयवशात् श्रेष्ठजातिकुलबलतपोरूपैश्वर्यसामर्थ्यश्रुतसंमानाभ्युत्थानासनप्रदानाञ्जलिकरणादि सम्पद्यते तदुच्चैर्गोत्रम्, यदुदयवशात् पुनः श्रुतादिसम्पन्नोऽपि निन्दां

देयनाम, यशःकीर्त्तिनाम, अयशःकीर्त्तिनाम, निर्माणनाम और तीर्थंकरनामकर्म एक-एक प्रकार के हैं किन्तु विशेष यह है कि विहायोगतिनामकर्म के दो भेद हैं-प्रशस्त विहायोगति और अप्रशस्तविहायोगतिनामकर्म।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! गोत्रकर्म कितने प्रकार का कहा गया है?

भगवान्-हे गौतम! गोत्रकर्म दो प्रकार का कहा है, यथा-उच्चगोत्रकर्म और नीचगोत्रकर्म जिस कर्म के उदय से लोक में सम्मानित जाति कुल आदि की प्राप्ति होती है तथा जिस के उदय से उत्तम बल, तप रूप, ऐश्वर्य, सामर्थ्य, श्रुत, सन्मान, उत्थान, आसनप्रदान, अंजलिकरण आदि की प्राप्ति होती हैं, वह उच्चगोत्र है। जिस कर्म के उदय से लोक में निन्दित जाति एवं कुल की प्राप्ति हो, वह नीचगोत्र कर्म कहलाता है।

પ્રત્યેક શરીરનામકર્મ, સ્થિરનામ. અસ્થિરનામ, શુભનામ, અશુભનામ, શુભગનામ, દુર્ભગનામ, સુસ્વરનામ, દુસ્વરનામ આદેયનામ, અનાદેયનામ, યશ કીર્તિનામ, અયશ.કીર્તિનામ, નિર્માણનામ અને તીર્થંકરનામકર્મ એક એક પ્રકારના છે કિન્તુ વિશેષ એ છે કે વિહાયોગતિનામકર્મના બે ભેદ છે-(૧) પ્રશસ્તવિહાયોગતિ અને (૨) અપ્રશસ્તવિહાયોગતિનામકર્મ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ગોત્રનામકર્મ કેટલાક પ્રકારના કહેલા છે? શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ! ગોત્રનામકર્મ બે પ્રકારનાં કહેલાં છે, જેમ કે-(૧) ઉચ્ચગોત્રનામકર્મ અને (૨) નીચગોત્રનામકર્મ.

જે કર્મના ઉદયથી લોકમાં સંમાનિત જાતિકુલ આદિની પ્રાપ્તિ થાય છે તથા જેના ઉદયથી ઉત્તમ બળ, તપ, રૂપ, ઐશ્વર્ય, સામર્થ્ય, શ્રુત, સન્માન, ઉત્થાન, આસનપ્રદાન, અંજલિકરણ આદિની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે ઉચ્ચગોત્ર છે

જે કર્મના ઉદયથી લોકમા નિન્દિત જાતિ તેમજ કુલ પણ પ્રાપ્ત થાય છે, તે નીચગોત્રકર્મ કહેવાય છે.

प्रकारविशेषादीना तु कर्कशस्पर्शनाम, एवं मृदुस्पर्शनामादीन्यपि भावनीयानि, 'अगुरुलहुयनामे एगागारे प०,त्ते' अगुरुलघुनाम कर्म एकाकारम्-एकप्रकारमेव प्रज्ञप्तम् तस्य एकएव भेदः, 'उवघायनामे एगागारे पण्णत्ते' उपघातनामकर्म एकाकारं प्रज्ञप्तम्, 'पराघायनामे' एगागारे पण्णत्ते' पराघातनामकर्म एकाकारं प्रज्ञप्तम्, 'आणुपुव्वीणामे चउव्विहे पण्णत्ते' अनुपूर्वीनाम कर्म चतुर्विधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-नेरइयआणुपुव्वीणामे जाव देवाणुपुव्वीणामे' तद्यथा-नैरयिकानुपूर्वीनाम, यावत्-तिर्यग्योनिकानुपूर्वीनाम, मनुष्यानुपूर्वीनाम, देवानुपूर्वीनाम, 'उस्सासनामे एगागारे पण्णत्ते' उच्छ्वासनाम एकाकारं प्रज्ञप्तम्, 'सेसाणि सव्वाणि एगागाराइं पण्णत्ताइं जाव तित्थगरणामे' शेषाणि सर्वाणि आतपनाम-उद्द्योतनाम-त्रसनाम-स्थावरनाम-सूक्ष्मनाम-बादरनाम-पर्याप्तनाम-अपर्याप्तनाम-साधारणशरीरनाम-प्रत्येकशरीरनाम-स्थिरनाम-अस्थिरनाम-शुभनाम-अशुभनाम-सुभगनाम-दुर्भगनाम-सुस्वरनाम-दुःस्वरनाम-

उष्णस्पर्शनामकर्म। जिस कर्म के उदय से प्राणियों के शरीर में कर्कश-कठोर स्पर्श उत्पन्न होता है, वह कर्कशस्पर्शनामकर्म कहलाता है, जैसे पाषाण आदि में। इसी प्रकार मृदुस्पर्शनामकर्म आदि भी जानने चाहिए।

अगुरुलघुनामकर्म एकाकार है, अर्थात् वह एक ही प्रकार का है। इसी प्रकार उपघातनामकर्म भी एक ही प्रकार का है पराघातनामकर्म भी एक ही प्रकार का है। आनुपूर्वीनामकर्म चार प्रकार का कहा गया है, यथा-नैरयिकानुपूर्वीनामकर्म, तिर्यग्योनिकानुपूर्वीनामकर्म, मनुष्यानुपूर्वीनामकर्म और देवानुपूर्वीनामकर्म। उच्छ्वासनामकर्म एक ही प्रकार का है। शेष सभी अर्थात् आतपनाम, उद्योतनाम, त्रसनाम, स्थावरनाम, सूक्ष्मनाम, बादरनाम, पर्याप्तनाम, अपर्याप्तनाम, साधारणशरीरनाम, प्रत्येकशरीरनाम, स्थिरनाम, अस्थिरनाम, शुभनाम, अ भनाम, सुभगनाम, दुर्भगनाम, सुस्वरनाम, दुःस्वरनाम, आदेयनाम, अना

(६) રૂક્ષસ્પર્શનામકર્મ (૭) શીતસ્પર્શનામકર્મ અને (૮) ઉષ્ણસ્પર્શનામકર્મ છે.

જે કર્મના ઉદયથી પ્રાણિયોનાં શરીરમા કર્કશ-કઠોર સ્પર્શ ઉત્પન્ન થાય છે, તે કર્કશ સ્પર્શનામકર્મ કહેવાય છે, જેમ-પત્થર આદિમા એજ પ્રકારે મૃદુસ્પર્શનામ કર્મ વગેરે પણ જાણવા જોઇએ.

અગુરૂલઘુનામકર્મ એકાકાર છે, અર્થાત્ તે એક જ પ્રકારનુ છે એજ રીતે ઉપઘાત નામકર્મ પણ એક જ પ્રકારનુ છે.

પરાઘાતનામકર્મ પણ એકજ પ્રકારનુ છે.

આનુપૂર્વીનામકર્મ ચાર પ્રકારનુ કહ્યુ છે જેમ કે-(૧) નૈરયિકાનુપૂર્વીનામકર્મ (૨) તિર્યગ્યોનિકાનુપૂર્વીનામકર્મ (૩) મનુષ્યાનુપૂર્વીનામકર્મ અને (૪) દેવાનુપૂર્વીનામકર્મ.

ઉચ્છ્વાસનામકર્મ એકજ પ્રકારનુ છે.

બાકીના બધા અર્થાત્ આતપનામકર્મ, ઉદ્યોતનામકર્મ ત્રસનામકર્મ, સ્થાવરનામકર્મ, સૂક્ષ્મનામકર્મ, બાદરનામકર્મ, પર્યાપ્તનામકર્મ, અપર્યાપ્તનામકર્મ, સાધારણશરીરનામકર્મ,

आदेयनाम-अनादेयनाम-यशः कीर्तिनाम-अयशः कीर्तिनामनिर्माणनाम-नामानि एकाकाराणि-एकप्रकाराणि प्रज्ञप्तानि, यावत्-तीर्थंकरनाम, तथाचोक्तमेव, किन्तु-'णवरं विहायगतिणामे दुविहे पण्णत्ते' नवरं-विशेपस्तु-विहायोगतिनाम द्विविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-पसत्थविहायगइणामे, अपसत्थविहायगतिनामे य' तद्यथा-प्रशस्तविहायोगतिनाम, अप्रशस्तविहायोगतिनामश्च, गौतमः पृच्छति-'गोए णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! गोत्रं खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहे पण्णत्ते ?' गोत्रं खलु कर्म द्विविधं प्रज्ञप्तम् , 'तं जहा-उच्चागोए य नीयागोए य' तद्यथा-उच्चैर्गोत्रञ्च, नीचैर्गोत्रञ्च, तत्र यदुदयवशात् श्रेष्ठजातिकुलबलतपोरूपैश्वर्यसामर्थ्यश्रुतसंमानाभ्युत्थानासनप्रदानाञ्जलिकरणादि सम्पद्यते तदुच्चैर्गोत्रम् , यदुदयवशात् पुनः श्रुतादिसम्पन्नोऽपि निन्दां

देयनाम, यशःकीर्त्तिनाम, अयशःकीर्त्तिनाम, निर्माणनाम और तीर्थंकरनामकर्म एक-एक प्रकार के हैं किन्तु विशेष यह है कि विहायोगतिनामकर्म के दो भेद हैं-प्रशस्त विहायोगति और अप्रशस्तविहायोगतिनामकर्म ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! गोत्रकर्म कितने प्रकार का कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! गोत्रकर्म दो प्रकार का कहा है, यथा-उच्चगोत्रकर्म और नीचगोत्रकर्म जिस कर्म के उदय से लोक में सम्मानित जाति कुल आदि की प्राप्ति होती है तथा जिस के उदय से उत्तम बल, तप रूप, ऐश्वर्य, सामर्थ्य, श्रुत, सन्मान, उत्थान, आसनप्रदान, अंजलिकरण आदि की प्राप्ति होती हैं, वह उच्चगोत्र है । जिस कर्म के उदय से लोक में निन्दित जाति एवं कुल की प्राप्ति हो, वह नीचगोत्र कर्म कहलाता है ।

પ્રત્યેક શરીરનામકર્મ, સ્થિરનામ અસ્થિરનામ, શુભનામ, અશુભનામ, શુભગનામ, દુર્ભગનામ, સુસ્વરનામ, દુસ્વરનામ આદેયનામ, અનાદેયનામ, યશ કીર્તિનામ, અયશ કીર્તિનામ, નિર્માણનામ અને તીર્થંકરનામકર્મ એક એક પ્રકારના છે કિન્તુ વિશેષ એ છે કે વિહાયોગતિનામકર્મના બે ભેદ છે-(૧) પ્રશસ્તવિહાયોગતિ અને (૨) અપ્રશસ્તવિહાયોગતિનામકર્મ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ગોત્રનામકર્મ કેટલાક પ્રકારના કહેલા છે? શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! ગોત્રનામકર્મ બે પ્રકારના કહેલા છે, જેમ કે-(૧) ઉચ્ચગોત્રનામકર્મ અને (૨) નીચગોત્રનામકર્મ.

જે કર્મના ઉદયથી લોકમા સંમાનિત જાતિકુલ આદિની પ્રાપ્તિ થાય છે તથા જેના ઉદયથી ઉત્તમ બળ, તપ, રૂપ, ઐશ્વર્ય, સામર્થ્ય, શ્રુત, સન્માન, ઉત્થાન, આસનપ્રદાન, અંજલિકરણ આદિની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે ઉચ્ચગોત્ર છે

જે કર્મના ઉદયથી લોકમાં નિન્દિત જાતિ તેમજ કુલ પણ પ્રાપ્ત થાય છે, તે નીચગોત્રકર્મ કહેવાય છે.

प्राप्नोति हीन जात्यादि संभवश्च तत् नीचैर्गोत्रम्, अथ तयोरेवभेदं पृच्छति-'उच्चागोए णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! उच्चैर्गोत्रं खलु कर्म कतिविध प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अट्ठविहे पण्णत्ते' उच्चैर्गोत्रम् अष्टविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-जाइविसिट्ठया जाव इस्सरियविसिट्ठया' तद्यथा-जातिविशिष्टता १ यावत्-कुलविशिष्टता २ बलविशिष्टता ३ रूपविशिष्टता ४ तपोविशिष्टता ५ श्रुतविशिष्टता ६ लाभविशिष्टता ७ ऐश्वर्यविशिष्टता ८, 'एवं नीयागोएवि' एवम्-उच्चैर्गोत्ररीत्या नीचैर्गोत्रमपि अष्टविधं प्रज्ञप्तम्, किन्तु-'णवरं जाइविहीणता जाव इस्सरियविहीणया' नवरम्-उच्चैर्गोत्रापेक्षया विशेषस्तु जातिविहीनता १, यावत्-कुलविहीनता २, बलविहीनता ३, रूपविहीनता ४, तपोविहीनता ५ श्रुतविहीनता ६, लाभविहीनता ७ ऐश्वर्यविहीनता ८ नीचैर्गोत्रं कर्म प्रज्ञप्तम्, गौतमः सम्प्रति अन्तरायकर्म भेदान् पृच्छति-'अंतराए णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! अन्तरायं खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचविहे पण्णत्ते' अन्तरायं कर्म पञ्चविध प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-दाणंतराइए जाव वीरियंतराइए' तद्यथा-दानान्त-

---

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! उच्चगोत्रकर्म कितने प्रकार का है ?

भगवान्-हे गौतम ! उच्चगोत्रकर्म आठ प्रकार का है, यथा-(१) जातिविशिष्टता (२) कुलविशिष्टता (३) बलविशिष्टता (४) रूपविशिष्टता (५) तपोविशिष्टता (६) श्रुतविशिष्टता (७) लाभविशिष्टता (८) ऐश्वर्य विशिष्टता, उच्चगोत्र की तरह नीचगोत्र भी आठ प्रकार का है, मगर उस के भेद ये है-(१) जातिविहीनता (२) कुलविहीनता (३) बलविहीनता (४) रूपविहीनता (५) तपोविहीनता (६) श्रुतविहीनता (७) लाभविहीनता और (८) ऐश्वर्यविहीनता।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अन्तरायकर्म के कितने भेद है ?

भगवान्-हे गौतम ! अन्तरायकर्म के पांच भेद कहे हैं, यथा-(१) दानान्तराय (२) लाभान्तराय (३) भोगान्तराय (४) उपभोगान्तराय और (५) वीर्या-

---

श्री गौतमस्वामी-હે ભગવન્ ! ઉચ્ચગોત્રકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઉચ્ચગોત્રનામકર્મ આઠ પ્રકારના છે. તે આ પ્રકારે-(૧) જાતિવિશિષ્ટતા (૨) કુલવિશિષ્ટતા (૩) બલવિશિષ્ટતા (૪) રૂપવિશિષ્ટતા (૫) તપોવિશિષ્ટતા (૬) શ્રુતવિશિષ્ટતા (૭) લાભવિશિષ્ટતા (૮) અને ઐશ્વર્યવિશિષ્ટતા.

ઉચ્ચગોત્રનીજેમ જ નીચગોત્ર પણ આઠ પ્રકારના છે, પણ તેના ભેદ આ છે-

(૧) જાતિવિહીનતા (૨) કુલવિહીનતા (૩) બલવિહીનતા (૪) રૂપવિહીનતા (૫) તપોવિહીનતા (૬) શ્રુતવિહીનતા (૭) લાભવિહીનતા (૮) ઐશ્વર્યવિહીનતા.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અન્તરાયકર્મના ભેદ કેટલા કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અન્તરાયકર્મના પાચ ભેદ કહ્યા છે-તે આ પ્રકારે. (૧) દાનાન્તરાય (૨) લાભાન્તરાય (૩) ભોગાન્તરાય (૪) ઉપભોગાન્તરાય અને (૫) વીર્યાન્તરાય.

रायम् १ यावत्-लाभान्तरायं २ भोगान्तरायम् ३ उपभोगान्तरायम् ४ वीर्यान्तरायञ्च ५, तत्र यदुदयवशात् विभवे सति गुणशालिनिपात्रे च समागते सति 'अस्मै दत्तं महाफलं भविष्यतीति विदन्नपि दातु नोद्यतो भवति तद्दानान्तरायम् १ एवं यदुदयवशाद् दानगुणेन प्रसिद्धादपि दातुर्गृहे विद्यमपि देयमर्थजातं याञ्चानिपुणोऽपि गुणवानपि याचको नोपलभते तल्लाभान्तरायम् एवं यदुदयवशाद् विशिष्टाहारादिमं भवे सत्यपि, प्रत्याख्यानपरिणामे वैराग्येवाऽसति केवलं कृपणत्वाद् मोक्तुं नोत्सहते तद् भोगान्तरायम्, एवमेव उपभोगान्तरायमपि विभावनीयम्, भोगोपभोगयोः परस्परं भेदस्तु-सकृद् भुज्यते इति भोगः आहारमाल्यादि, पौनः पुन्येन भुज्यते इति उपभोगः-वस्त्रभूषणादि, तथाचाह-'सइभुज्जइत्तिभोगो सो पुण-

न्तराय। जिस कर्म के उदय से वैभव होने पर भी, गुणवान् पात्र के होने पर भी और यह जानते हुए भी कि इन्हें दान देने से महाफल की प्राप्ति होगी, दान देने के लिए उद्यत नहीं होता वह दानान्तराय कर्म कहलाता है। जिस कर्म के उदय से दानगुण में प्रसिद्ध दाता से, घर में देय वस्तु विद्यमान होने पर भी, याचन में कुशल एवं गुणवान् याचक भी उसे प्राप्त न कर सके, वह कर्म लाभान्तराय कहलाता है। जिस कर्म के उदय से विशिष्ट आहार आदि विद्यमान होने पर भी और प्रत्याख्यान परिणाम या वैराग्य के न होने पर भी केवलकृपणता के कारण भोग न कर सके, उसे भोगान्तराय कर्म कहते हैं। इसी प्रकार उपभोगान्तरायकर्म भी समझ लेना चाहिए। भोग और उपभोग में अन्तर यह हैं कि जो वस्तु एक वार ही भोगी जाय, वह भोग कहलाती है, जैसे आहार पुष्पमाला आदि। जो वस्तु बार-बार भोगी जासके उसे उपभोग

જે કર્મના ઉદયથી વૈભવ હોવા છતા પણ ગુણપાત્રના હોવા છતા પણ અને એ જાણતા છતા પણ કે એને દાન દેવામા મહાફળની પ્રાપ્તિ થશે, દાન દેવાને માટે ઉદ્યત નથી થવાતું, તે દાનાન્તરાયકર્મ કહેવાય છે.

જે કર્મના ઉદયથી દાનગુણમાં પ્રસિદ્ધ દાતાથી, ઘરમાં દેય વસ્તુ વિદ્યમાન હોવા છતા પણ, યાચનામાં કુશલ તેમજ ગુણવાન યાચક પણ તેને પ્રાપ્ત ન કરી શકે, તે કર્મ લાભાન્તરાય કહેવાય છે

જે કર્મના ઉદયથી વિશિષ્ટ આહાર આદિ વિદ્યમાન હોવા છતા પણ અને પ્રત્યાખ્યાન પરિણામ અગર વૈરાગ્ય ન હોવા છતાં પણ કેવલ કૃપણતાના કારણે ભોગ ન કરી શકે, તેને ભોગાન્તરાય કર્મ કહે છે.

એ જ પ્રકારે ઉપભોગાન્તરાયકર્મ પણ સમજી લેવું જોઈએ એ ભોગ અને ઉપભોગમાં તફાવત એ છે કે જે વસ્તુ એકવાર જ ભોગવાય, તે ભોગ કહેવાય છે. જેમ આહાર, પુષ્પમાલા વગેરે.

જે વસ્તુ વારવાર ભોગવી શકાય તેને ઉપભોગ કહે છે, જેમ કે વસ્ત્ર, આભૂષણ વગેરે,

आहारपुप्फमाईओ । उवभोगो उ पुणोपुण उवभुज्जइ वत्थविलयाइ'' ॥१॥ सकृद् भुज्यते इति भोगः स पुनराहारपुष्पादिकः । उपभोगस्तु पुनः पुनरुपभुज्यते वनितादिः ॥१॥ इति, एवं यदुदयवशात् रोगरहितशरीरे सत्यपि यौवनावस्थायामपि वर्तमानोऽल्पप्राणो भवति अथवा शरीरे बलशालिन्यपि, प्रयोजने साधयितुं शक्येऽपि हीनसत्त्वतया न प्रवर्तते तद् वीर्यान्तरायं प्रज्ञप्तम् ॥ सू० ८ ॥

कर्मस्थिति वक्तव्यता

मूलम्—णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तीसं सागरोवम-कोडाकोडीओ तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो, निद्दापंचगस्स णं भंते ! कम्मस्स केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स तिण्णि सत्तभागा पलि-योवमस्स असंखेज्जइभागे णं ऊणिया, उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडा-कोडीओ, तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्म-निसेगो, दंसणचउक्कस्स णं भंते ! कम्मस्स केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा सायावेयणिज्जस्स ईरियावहियं बंधगं पडुच्च अजहण्णमणुक्कोसेणं दो समया संपराइयबंधगं पडुच्च जहण्णेणं

कहते हैं, जैसे वस्त्र, आभूषण आदि । कहा भी है—जो एक ही बार भोगी जाय वह भोग है, जैसे पुष्प आदि । जो वस्त्र एवं वनिता आदि वस्तुएं बार—बार भोगी जाती हैं, उन्हे उपभोग कहते हैं ॥ १ ॥ इसी प्रकार जिस के उदय से नीरोग शरीर होने पर भी और युवावस्था होने पर भी जीव अल्पप्राण अर्थात् दुर्बल हो अथवा बलवान् शरीर वाला होने पर भी और कार्य साध्य होने पर भी कार्यमें दुर्बलता के कारण प्रवृत्ति न कर सके, वह वीर्यान्तरायकर्म है ॥ सू० ८ ॥

કહ્યુ પણ છે—જે એક જ વાર ભોગવાય તે ભોગ છે, જેમ પુષ્પ વગેરે. જે વસ્ત્ર તેમજ વનિતા આદિ વસ્તુઓ વારંવાર ભોગવાય છે, તેમને ઉપભોગ કહે છે.

એજ પ્રકારે જેના ઉદયથી નીરોગ શરીર હોવા છતા અને યુવાવસ્થા હોવા છતા જીવ અલ્પપ્રાણ અર્થાત્ દુર્બલ થાય અથવા બળવાન શરીરવાળા હોવા છતા પણ અને કાર્યલાભ સાધ્ય હોવા છતા પણ કાર્યમાં દુર્બલતાના કારણે પ્રવૃત્તિ ન કરી શકે, તે વીર્યાન્તરાયકર્મ છે. ॥ સૂ૦ ૮ ॥

बारसमुहुत्ता, उक्कोसेणं पण्णरस सागरोवमकोडाकोडीओ, पण्णरसवास सयाइं अबाहा, असायावेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स तिण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा, सम्मत्तवेयणिज्जस्स पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं साइरेगाइ, मिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेण ऊणगं, उक्कोसेणं सत्तरि कोडाकोडीओ, सत्त य वाससहस्साइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो, सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, कसायवारगस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स चत्तारि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं चत्तालीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, चत्तालीसं वाससयाइं अबाहा जाव निसेगो, कोहसंजलणे पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं दो मासा उक्कोसेणं चत्तालीसं सागरोवमकोडाकोडीओ चत्तालीसं वाससयाइं अबाहा जाव निसेगो, माणसंजलणाए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं मासं उक्कोसेणं जहा कोहस्स, मायासंजलणाए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अद्धं मासं उक्कोसेणं जहा कोहस्स, लोहसंजलणाए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं जहा कोहस्स, इत्थिवेयस्स पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दिवड्ढं सत्त भागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं, उक्कोसेणं पण्णरससागरोवमकोडाकोडीओ, पण्णरसवाससयाइं अबाहा०, पुरिसवेयस्स णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठ संवच्छराइं, उक्कोसेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ, दसवाससयाइं अबाहा जाव णिसेयो, णपुंसगवेयस्स णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्त भागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ वीय वाससयाइं अबाहा०, हासरती णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं साग-

रोवमस्स एक्कं सत्त भागं, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणं, उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ दस वाससयाइं अवाहा, अरति-भयसोगदुगुंछाणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्त भागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ वीसं वाससयाइं अवाहा०, नेरइयाउयस्स णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीतिभागमब्भहियाइं, तिरिक्खजोणियाउयस्स णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडीतिभागमब्भहियाइं, एवं मणूसाउयस्स वि, देवाउयस्स जहा नेरइयाउयस्स ठिइत्ति, निरयगतिनामए णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो–सत्त भागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ वीसं वाससयाइं अवाहा । तिरियगइनामए जहा णपुंसगवेयस्स, मणुयगति नामए पुच्छा, जहण्णेणं सागरोवमस्स दिवड्ढं सत्तभागं, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणगं, उक्कोसेणं पण्णरससागरोवमकोडाकोडीओ पण्णरसवाससयाइं अवाहा, देवगतिनामए णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स एगं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणयं, उक्कोसेणं जहा पुरिसवेयस्स । सू० ९॥

छाया—ज्ञानावरणीयस्य खलु भदन्त ! कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रिंशत् सागरोपमकोटी कोटयः त्रीणि च वर्षसहस्राणि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः । निद्रापञ्चकस्य खलु भदन्त ! कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य त्रय सप्तभागाः पल्योपमस्य असंख्येयभागेनोना, उत्कृष्टेन त्रिंशत् सागरोपम कोटीकोटयः त्रीणि च वर्षसहस्राणि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, दर्शनचतुष्कस्य खलु भदन्त ! कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः, त्रीणि च वर्षसहस्राणि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, सातावेदनीयस्य ऐर्यापथिक ब[illegible] प्रतीत्य

कर्मस्थितिवक्तव्यता

शब्दार्थ-(णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता?) हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्म की स्थिति कितने काल की कही है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त की, और उत्कृष्ट तीस कोडाकोडी सागरोपम की (तिण्णिय वास सहस्साइं अबाहा) तीन हजार वर्ष का अबाधाकाल है, (अबाहूणिया कम्म ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्म स्थिति कर्म निषेक का काल है ।

(णिद्दापचगस्स णं भंते ! कम्मस्स केवईयं कालं ठिई पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! निद्रापंचक कर्म की स्थिति कितने काल की कही है ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स तिण्णि सत्त भागा पलियोपमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणिया) हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम के ३/७ की (उक्कोसेणं तीसं सागरोपम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट तीस कोडाकोडी सागरोपम (तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा) अबाधा काल तीन हजार वर्ष का (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्म स्थिति कर्म निषेक का काल कहा है ।

(दंसणचउक्कस्स णं भंते ! कम्मस्स केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! दर्शनचतुष्क की कितने काल की स्थिति कही है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तीसं सागरोपम कोडाकोडीओ) हे गौतम ! जघन्य अन्त

કર્મ સ્થિતિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स केवइयं काल ठिई पण्णत्ता ?) હે-ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ? (गोयमा ! जहण्णेण अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेण तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની (तिण्णि य वाससहस्साइ अबाहा) ત્રણ હજાર વર્ષનો અબાધાકાલ છે (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) અબાધાકાલ કમ કર્મની સ્થિતિ કર્મનિષેધનો કલ છે)

(णिद्दापचगस्स ण भंते ! कम्मस्स केवइय कालं ठिई पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ નિદ્રા પંચક કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स तिण्णि सत्तभागा पलियोवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणिया) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સાગરોપમના ૩/૭ ની (उक्कोसेण तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ (तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा) અબાધા કાલ ત્રણ હજાર વર્ષનો (आबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) અબાધાકાલ ન્યૂન કર્મ સ્થિતિ કર્મ નિષેકનો કાલ

(दंसणचउक्कस्स ण भते ! कमस्स केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! દર્શન ચતુષ્કની કેટલા કાળની સ્થિતિ કહી છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ કોડાકોડી સાગ-

अजघन्यानुत्कृष्टेन द्वौ समयौ, साम्परायिकबन्धकं प्रतीत्य जघन्येन द्वादशमुहूर्तानि, उत्कृष्टेन पञ्चदश सागरोपमकोटीकोटयः, पञ्चदशवर्षसहस्राणि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, असातावेदनीयस्य जघन्येन सागरोपमस्य त्रयः सप्तभागाः पल्योपमस्य असंख्येयभागोनाः, उत्कृष्टेन त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटयः, त्रीणिच वर्षसहस्राणि अबाधा, सम्यक्त्ववेदनीयस्य पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन षट्षष्टिः सागरोपमाणि साति-

मुहूर्त्त की, उत्कृष्ट तीस कोडाकोडी सागरोपम की (तिण्णि य वास सहस्साइं अबाहा) अबाधाकाल तीन हजार वर्ष का

(सायावेयणिज्जस्स इरियावहिय बंधगं पडुच अजहण्णमणुक्कोसेणं दो समया) साता वेदनीय कर्म की ईर्यापथिक बंधक की अपेक्षा जघन्य-उत्कृष्ट भेद रहित दो समय की (संपराइयं बंधगं पडुच्च जहण्णेणं बारस मुहुत्ता) साम्परायिक बन्धक की अपेक्षा जघन्य बारह मुहूर्त्त (उक्कोसेणं पण्णरससागरोपम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की (पण्णरस वाससयाइं अबाहा) पन्द्रह सौ वर्ष का अबाधा काल।

(असायावेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स तिण्णि सत्त भागा पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणया) असाता वेदनीय कर्म की जघन्य स्थिति सागरोपम के सात भागों में से तीन भाग की अर्थात् $\frac{3}{7}$ भाग की, मगर उसमें से पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं तीसं सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट तीस कोडाकोडी सागरोपम की (तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा) तीन हजार वर्ष का अबाधा काल है।

(सम्मत्तवेयणिज्जस्स पुच्छा ?) सम्यक्त्व वेदनीय विषयक प्रश्न ? (गोयमा !

રોપમની (तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा) અબાધાકાલ ત્રણ હજાર વર્ષનો હોય છે

(सायावेयणिज्जस्स इरियावहियं बंधग पडुच्च अजहण्णमणुक्कोसेण दो समया) સાતા વેદનીય કર્મની ઈર્યા પથિક બંધકની અપેક્ષાએ જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટભેદ રહિત બે સમયની (संपराइयं बंधग पडुच्च जहण्णेणं बारसमुहुत्ता) સાંપરાયિક બંધકની અપેક્ષાએ જઘન્ય બાર મુહૂર્ત (उक्कोसेण पण्णरससागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટ પંદરકોડાકોડી સાગરોપમની (पण्णरसवाससयाइं अबाहा) પંદરસો વર્ષનો અબાધાકાલ

(असायावेयणिज्जस्स जहण्णेण सागरोवमस्स तिण्णिसत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) અસાતા વેદનીય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ સાગરોપમના સાત ભાગના ત્રણ ભાગની અર્થાત્ $\frac{3}{7}$ ભાગની, છે. પણ તેમાંથી પલ્યોપમના અસંખ્યાત ભાગ ન્યૂન (उक्कोसेण तीस सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની (तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा) ત્રણ હજાર વર્ષનો અબાધાકાલ છે.

(सम्मत्तवेयणिज्जस्स पुच्छा ?) સમ્યક્ત્વ વેદનીય વિષયક પ્રશ્ન ? (गोयमा ! अंतोमुहुत्तं)

रेशाणि, मिथ्यात्ववेदनीयस्य जघन्येन सागरोपमं पल्योपमस्य असंख्येयभागोनम्, उत्कृष्टेन सप्ततिः कोटीकोटयः सप्त च वर्षसहस्राणि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, सम्यक्त्वमिथ्यात्ववेदनीयस्य जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्, कषायद्वादशकस्य जघन्येन सागरोपमस्य चत्वारः सप्तभागाः पल्योपमस्य असंख्येयभागोनाः, उत्कृष्टेन चत्वारिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः, चत्वारिंशद् वर्षशतानि अबाधा, यावद् निषेकः, क्रोधसंज्वलनं

जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त (उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं साइरेगाइं) उत्कृष्ट कुछ अधिक छियासठ सागरोपम।

(मिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेण ऊणगं) मिथ्यात्व वेदनीय की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यात वें भाग कम एक सागरोपम की (उक्कोसेण सत्तरि कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट सत्तर कोडाकोडी सागरोपम (सत्त य वाससहस्साइं अबाहा) सात हजार वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्म स्थिति कर्म निषेक का काल है।

(सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) सम्यग् मिथ्यात्व वेदनीय मिश्रप्रकृति की जघन्य स्थिति अन्तर्मुहूर्त्त की (उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) उत्कृष्ट भी अन्तर्मुहूर्त्त की (कसाय बारसगस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स चत्तारि सत्त भागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) कषाय द्वादशक की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम के सात भागों में से चार भाग अर्थात् $\frac{4}{7}$ भाग (उक्कोसेणं चत्तालीसं सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट चालीस कोडाकोडी सागरोपम (चत्तालीसं वाससयाइं अबाहा) चालीस सौ वर्ष का

હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (उक्कोसेण छावट्ठिं सागरोवमइं साइरेगाइं) ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક છાસઠ સાગરોપમ

(मिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमं पलिओवमस्स असखेज्जइभागेण ऊणिगं) મિથ્યાત્વ વેદનીયની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન એક સાગરોપમની (उक्कोसेणं सत्तरिकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમ (सत्त य वाससहस्साइं अबाहा) સાત હજાર વર્ષનો અબાધાકાલ (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) અબાધાકાલ ન્યૂન કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેકનો કાલ છે. (सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) સમ્યગ્ મિથ્યાત્વ વેદનીય-મિશ્રપ્રકૃતિની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની છે. (उक्कोसेणं अंतोमुहुत्त) ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની (कसाय बारसगस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स चत्तारि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेण ऊणया) કષાય દ્વાદશની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સાગરોપમના સાત ભાગોમાંથી ચાર ભાગ $\frac{4}{7}$ ભાગ (उक्कोसेणं चत्तालीस सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટ ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમ (चत्तालीसं वाससयाइं अबाहा) ચાલીસસો વર્ષનો અબાધાકાલ (जाव निसेगो) યાવત્

पृच्छा, गौतम ! जघन्येन द्वौ मासौ, उत्कृष्टेन चत्वारिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः चत्वारिंशद्वर्षशतानि अबाधा यावद् निषेकः, मानसंज्वलन पृच्छा, गौतम ! जघन्येन मासम्, उत्कृष्टेन यथा क्रोधस्य, मायासंज्वलनं पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अर्द्धमासम्, उत्कृष्टेन यथा क्रोधस्य, लोभसंज्वलनं पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन यथा क्रोधस्य स्त्रीवेदस्य पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य द्व्यर्द्धः सप्तभागः पल्योपमस्य असंख्येय

अबाधा काल (जाव निसेगो) यावत् अबाधा काल कम स्थितिकाल निषेक काल

(कोहसंजलणे पुच्छा ?) संज्वलन क्रोध संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं दो मासा) हे गौतम ! जघन्य दो मास (उक्कोसेणं चत्तालीस सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट चालीस कोडाकोडी सागरोपम (चत्तालीसं वाससयाइ अबाहा) चालीस सौ वर्ष अबाधा काल (जाव निसेगो) यावत् निषेक अर्थात् अबाधा काल कम स्थितिकाल निषेक काल समझना ।

(माणसंजलणाए पुच्छा ?) संज्वलन मान संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं मासं) हे गौतम ! जघन्य एक मास (उक्कोसेणं जहा कोहस्स) उत्कृष्ट क्रोध के बराबर स्थिति है (माया संजलणाए पुच्छा) संज्वलन माया की स्थिति विषयक पृच्छा ! (गोयमा ! जहण्णेणं अद्धं मासं) हे गौतम ! जघन्य अर्द्ध मास (उक्कोसेणं जहा कोहस्स) उत्कृष्ट जैसे क्रोध की स्थिति (लोह संजणाए पुच्छा) संज्वलन लोभ संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अंतर्मुहूर्त्त (उक्कोसेणं जहा कोहस्स) उत्कृष्ट जैसे क्रोध की स्थिति ।

(इत्थिवेयस्स पुच्छा ?) स्त्री वेद की स्थिति की पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं

અબાધાકાલ ન્યૂન સ્થિતિ કાલ નિષેક કાલ છે.

(कोहसंजलणे पुच्छा)સંજવલન ક્રોધ સંબંધી પ્રશ્ન? (गोयमा ! जहण्णेणं दो मासा) હે ગૌતમ ! જઘન્ય બે માસ (उक्कोसेणं चत्तालीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટ ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમ (चत्तालीसं वाससयाइ अबाहा) ચાલીસસો વર્ષ અબાધાકાલ (जाव णिसेगो) યાવત્ નિષેક અર્થાત્ અબાધાકાલ ન્યૂન સ્થિતિ કાલ સમજવો જોઈએ.

(माणसंजलणाए पुच्छा ?) સંજવલન માન સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं मासं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક માસ (उक्कोसेणं जहा कोहस्स) ઉત્કૃષ્ટ ક્રોધની બરાબર સ્થિતિ છે

(मायासंजलणाए पुच्छा ?) સંજવલન માયાની સ્થિતિ વિષયક પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अद्धं मासं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અર્ધ માસ (उक्कोसेण जहा कोहस्स) ઉત્કૃષ્ટ જેવી ક્રોધની સ્થિતિ છે તે પ્રમાણે સમજવી

(लोहसंजलणाए पुच्छा ?) સંજવલન લોભ સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (उक्कोसेण जहा कोहस्स) ઉત્કૃષ્ટ જેની ક્રોધની સ્થિતિ

(इत्थिवेयस्स पुच्छा ?) સ્ત્રી વેદની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवम

भागोनः, उत्कृष्टेन पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटयः, पञ्चदशवर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, पुरुषवेदस्य खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येनाष्टौ संवत्सराणि, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः, दशवर्षशतानि अबाधा यावद् निषेकः, नपुंसकवेदस्य खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्य असंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः, विंशतिश्च वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, हास्यरत्योः पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागः

सागरोवमस्स दिवड्ढं सत्तभाग पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेण ऊणयं) जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का १॥/७ भाग की (उक्कोसेणं पण्णरस सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम (पण्णरस वाससयाइं अबाहा०) पन्द्रह सौ वर्ष का अबाधा काल।

(पुरिसवेयस्स णं पुच्छा ?) पुरुषवेद की स्थिति का प्रश्न! (गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठ संवच्छराइं) हे गौतम ! जघन्य आठ वर्ष (उक्कोसेणं दस सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट दस कोडाकोडी सागरोपम (दसवाससयाइं अबाहा) दस सौ वर्ष का अबाधा काल (जाव णिसेगो) यावत् निषेक काल।

(णपुंसगवेयस्स णं पुच्छा ?) नपुंसक वेद की स्थिति की पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्त भागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम के २/७ भाग की (उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम (वीस य वाससयाइ अबाहा०) वीस सौ वर्षों का अबाधा काल

(हासरई णं पुच्छा ?) हास्य और रति की स्थिति की पृच्छा ? (गोय[मा] ! जहण्णेणं सागरोवमस्स एक्कं सत्तभागं) हे गौतम ! जघन्य सागरोपम का १/७

स्स दिवड्ढं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं) જઘન્ય પલ્યોપમને। અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સાગરોપમની ૧॥/૭ ભાગની (उक्कोसेणं पण्णरससागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટ પંદર કોડાકોડી સાગરોપમ (पण्णरसवाससयाइं अबाहा) પંદર સો વર્ષનો અબાધાકાલ

(पुरिसवेयस्स णं पुच्छा ?) પુરૂષ વેદની સ્થિતિનો પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठसंवच्छराइं) હે ગૌતમ જઘન્ય આઠ વર્ષ (उक्कोसेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટ દશકોડાકોડી સાગરોપમ (दसवाससयाइ अबाहा) હજાર વર્ષનો અબાધાકાલ (जाव णिसेगो) યાવત્ નિષેકકાલ

(नपुंसगवेयस्सणं पुच्छा) નપુંસકવેદની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णिसत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणया) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના ૨/૭ ભાગની (उक्कोसेण वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની (विस य वाससयाइ अबाहा) બે હજાર વર્ષનો અબાધકાલ.

(हासरईण पुच्छा ?) હાસ્ય અને રતિની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (गोयमा ! जहण्णेणं

पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोट्यः, दशवर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, अरतिभयशोकजुगुप्सानां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्य असंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोट्यः, विंशतिः वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, नैरयिकायुष्यस्य खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, उत्कृष्टेन

भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणं) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट से दस कोडाकोडी सागरोपम (दस वाससयाइं अबाहा) दस सौ वर्ष का अबाधा काल।

(अरइ–भय–सोग–दुगुंछाणं पुच्छा ?) अरति, भय, शोक, जुगुप्सा की स्थिति संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा–पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम के $\frac{2}{7}$ भाग की (उक्कोसेणं वीसं सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम की (वीसं वाससयाइं अबाहा) वीस सौ वर्ष का अबाधा काल।

(नेरइयाउयस्स णं पुच्छा ?) नैरयिकायु संबंधी प्रश्न (गोयमा ! जहण्णेण दस वाससहस्साइं) हे गौतम ! जघन्य दस हजार वर्ष की (अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं) अन्तर्मुहूर्त्त तक (उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्व कोडीतिभागमब्भहियाइं) उत्कृष्ट करोड पूर्व के तीसरे भाग अधिक तेतीस सागरोपम की।

(तिरिक्खजोणियाउयस्स णं पुच्छा ?) तिर्यंचायु की स्थिति के विषय में

सागरोवमस्स एक सत्तभागं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાગરોપમનો $\frac{1}{7}$ ભાગ (पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणं) પલ્યોપનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન (उक्कोसेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટ દશ કોડાકોડી સાગરોપમ (दसवाससयाइं अबाहा) એક લાખ વર્ષનો અબાધાકાલ

(अरइ–भय–सोग–दुगुछाण पुच्छा ?) અરતિ, ભય, શોક, જુગુપ્સાની સ્થિતિ સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? (गोयमा ! जहण्णेण सागरोवमस्स दोण्णिसत्तभागा–पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणया) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સાગરોપમની $\frac{2}{7}$ ભાગની (उक्कोसेण वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની (वीसंवाससयाइ अबाहा) વીસ સો વર્ષનો અબાધાકાલ

(नेरइयाउयस्स ण पुच्छा ?) નૈરકાયુ સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेण दसवाससहस्साइं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશ હજાર વર્ષની (अतोमुहुत्तमब्भहियाइं) અન્તર્મુહૂર્ત સુધી (उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइ पुव्वकोडी तिभागमब्भहियाइ) ઉત્કૃષ્ટ કરોડ પૂર્વની તેત્રીસ ભાગ અધિક તેત્રીસ સાગરોપમની,

(तिरिक्खजोणियाउयस्स णं पुच्छा ?) તિર્યંચાયુની સ્થિતિના વિષયમાં પ્રશ્ન ? (गोयमा !

त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि पूर्वकोटि त्रिभागाभ्यधिकानि, तिर्यग्योनिकायुष्यस्य पृच्छा, गौतम! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रीणि पल्योपमाणि पूर्वकोटित्रिभागाभ्यधिकानि, एवं मनुष्यायुष्यस्यापि देवायुष्यस्य यथा नैरयिकायुष्यस्य स्थितिरिति, निरयगतिनामनि खलु पृच्छा, गौतम! जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्य असंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः, विंशतिः वर्षशतानि, अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, तिर्यग्गतिनाम्नि यथानपुंसकवेदस्य, मनुष्यगतिनाम्नि पृच्छा, जघन्येन सागरोपमस्य द्विवार्द्धः सप्तभागः पल्योपमस्य असंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटयः

प्रश्न? (गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडी तिभागमब्भहियाइं) उत्कृष्ट पूर्व कोटि के त्रिभाग अधिक तीन पल्योपम की (एवं मणुस्साउस्सवि) इसी प्रकार मनुष्यायु भी (देवाउयस्स जहा नेरइयाउयस्स) देवायु की स्थिति नरकायु के समान (निरयगइनामए णं पुच्छा?) नरकगतिनामकर्म की स्थिति संबंधी प्रश्न? (गोयमा! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) हे गौतम! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम एक सागरोपम के $\frac{2}{7}$ भाग (उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम की (वीसं वाससयाइं अबाहा) वीस सौ वर्ष का अबाधाकाल (तिरियगइनामए जहा नपुंसगवेयस्स) तिर्यंचगतिनामकर्म की स्थिति नपुंसक वेद के समान (मणुयगइनामए पुच्छा) मनुष्यगतिनामकर्म संबंधी प्रश्न? (जहण्णेणं सागरोवमस्स दिवड्ढं सत्तभागं, पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणगं) जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भा कम सागरोपम का $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$

जहण्णेणं अंतोमुहुत्त) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (उक्कोसेण तिन्निपलिओवमाइं पुव्वकोडी तिभागमब्भहियाइं) ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વ કોટિના ત્રિભાગ અધિક ત્રણ પલ્યોપમની (एवं मणुस्साउए वि) એજ પ્રકારે મનુષ્યાયુ સંબંધી પણ (देवाउयस्स जहा नेरइयाउयस्स) દેવાયુની સ્થિતિ નરકાયુના સમાન

(निरयगई नामए णं पुच्छा ?) નરક ગતિનામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दोसत्तभागा पलिओवमस्सअसंखेज्जइभागेणं ऊणया) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન એક સાગરોપના $\frac{2}{7}$ ભાગ (उक्कोसेणं वीसं-सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની (वीसं वाससयाइ अबाहा) વીસ સો વર્ષનો અબાધાકાલ. (तिरियगइनामए जहा नपुंसगवेयस्स) તિર્યગ્ગતિ નામકર્મની સ્થિતિ નપુંસકવેદના સમાન

(मणुयगई नामए पुच्छा ?) મનુષ્ય ગતિ નામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન ? (जहण्णेणं सागरोवमस्स दिवड्ढं सत्तभागं, पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणगं) જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સાગરોપમનો $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ ભાગ (उक्कोसणं पण्णरससागरोवमकोडाकोडीओ)

पञ्चदशवर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, देवगतिनाम्नि खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य एकः सप्तभागः पल्योपमस्य असंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन यथा पुरुषवेदस्य ॥ सू० ९ ॥

टीका-पूर्वं मूलोत्तरप्रकृतिभागः प्ररूपितः सम्प्रति कर्मप्रकृतीनां जघन्योत्कृष्टस्थितिं प्रतिपिपादयिषुः प्रथमं पञ्चप्रकारकज्ञानावरणीयविषयमधिकृत्याह-'णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! ज्ञानावरणीयस्य-मतिश्रुतावधिमनःपर्यव केवलावरणभेदेन पञ्चप्रकारस्य खलु कर्मणः कियन्तं कालं यावत्-कियत्कालपर्यन्तं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तीसं सागरो-

---

भाग (उक्कोसेणं पण्णरससागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम (पण्णरसवाससयाइं अबाहा) पन्द्रह सौ वर्ष का अबाधा काल (देवगइनामए णं पुच्छा ?) देवगतिनामकर्म की स्थिति की पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स एगं सत्तभागं, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं) हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{1}{7}$ भाग (उक्कोसेणं जहा पुरिसवेयस्स) उत्कृष्ट जैसे पुरुष वेद की ॥सू० ९॥

टीकार्थ-इससे पूर्व कर्म की मूल और उत्तर प्रकृतियों का निरूपण किया गया, अब कर्मप्रकृतियों की जघन्य और उत्कृष्ट स्थिति का प्रतिपादन करते हुए सर्व प्रथम पांच प्रकार के ज्ञानावरण की स्थिति का कथन करते हैं-

गौतमस्वामी हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्म की स्थिति कितने काल की है ? अर्थात् मतिज्ञानावरण, श्रुतज्ञानावरण, अवधिज्ञानावरण, मनःपर्ययज्ञानावरण और केवलज्ञानावरण के भेद से पांच प्रकार के ज्ञानावरण कर्म की स्थिति कितनी है ?

ઉત્કૃષ્ટ પંદર કોડાકોડી સાગરોપમ (पण्णरसवाससयाइं अबाहा) પંદર સો વર્ષનો અબાધ કાલ (देवगई नामए णं पुच्छा ?) દેવગતિ નામકર્મની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स एगं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સાગરોપમનો $\frac{1}{7}$ ભાગ (उक्कोसेणं जहा पुरिसवेयस्स) ઉત્કૃષ્ટ જેમ પુરૂષ વેદની,

ટીકાર્થ:-આનાથી પહેલા કર્મની મૂલ અને ઉત્તર પ્રકૃતિયોનુ નિરૂપણુ કરાયુ-

હવે કર્મપ્રકૃતિયોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનુ પ્રતિપાદન કરતા સર્વ પ્રથમ પાચ પ્રકારના જ્ઞાનાવરણની સ્થિતિનુ કથન કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે ? અર્થાત્ મતિજ્ઞાનાવરણ, શ્રુતજ્ઞાનાવરણ, અવધિજ્ઞાનાવરણ, મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણ અને કેવલ જ્ઞાનાવરણના ભેદથી પાચ પ્રકારના જ્ઞાનાવરણ કર્મની સ્થિતિ કેટલી છે ?

वमकोडाकोडीओ तिण्णिय वाससहस्साइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तं यावत् ज्ञानावरणीयस्य स्थितिः प्रज्ञप्ता, तच्च सूक्ष्मसम्परायस्य क्षपकस्य स्वगुणस्थानकचरमसमये वर्तमानस्यावसेयम्. उत्कृष्टेन त्रिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः ज्ञानावरणीयस्य स्थितिः प्रज्ञप्ता, साचोत्कृष्टास्थितिः मिथ्यादृष्टे रुत्कृष्टे संक्लेशे वर्तमानस्यावसेया, इत्येवं प्रकृतप्रश्नोत्तरं दत्तम्, सम्प्रति अपृष्टस्य व्याख्यानमाह -त्रीणि वर्षसहस्राणि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेक इति, अनेन चापृष्टव्याख्यानेन ज्ञानावरणीयादि कर्मणः स्थिति द्वैविध्यं प्रदर्शितं भवति-स्थितिस्तावद् द्विविधा-कर्मरूपतावस्थानलक्षणा, अनुभवयोग्या च, तत्र कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणां स्थितिमाश्रित्य-'त्रिंशत्सागरोपमकोटी-

भगवान्-हे गौतम! ज्ञानावरण कर्म की जघन्य स्थिति अन्तर्मुहूर्त्त की है। यह स्थिति क्षपकश्रेणीवाला जब सूक्ष्मसम्परायगुणस्थान के चरम समय में वर्त्तमान होता है, तब पाई जाती है। ज्ञानावरणीय की उत्कृष्ट स्थिति तीस कोडाकोडी सागरोपम की है। यह उत्कृष्ट स्थिति उत्कृष्ट संक्लेश परिणाम में स्थित मिथ्यादृष्टि में होती है। यह प्रकृति प्रश्न का उत्तर हुआ, अब अपृष्ट का व्याख्यान करते हैं-ज्ञानावरण का अबाधा काल तीन हजार वर्ष का है और सम्पूर्ण स्थिति-काल में से अबाधा काल को कम कर देने पर जो शेष समय बचता है, वह उस के कर्मदलिकों के निषेक का काल समझना चाहिए। इस अपृष्ट अर्थात् विना पूछे के व्याख्यान से ज्ञानावरणीय आदि कर्मों की स्थिति दो प्रकार की दिखलाई गई है-कर्मरूपतावस्थान रूप स्थिति अर्थात् वह काल जिसमें कर्म, कर्मरूप में बना रहता है और दूसरी स्थिति अनुभवयोग्य-जिस काल में कर्म का वेदन किया जाता है। कर्मरूपतावस्थानस्थिति की अपेक्षा से

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જ્ઞાનાવરણકર્મની જઘન્યસ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની છે એ સ્થિતિ ક્ષપકશ્રેણિવાળા જ્યારે સૂક્ષ્મ સમ્પરાય ગુણસ્થાનના ચરમ સમયમા વર્તમાન હોય છે, ત્યારે મળે છે. જ્ઞાનાવરણીયની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપની છે. આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશ પરિણામમાં સ્થિત મિથ્યાદૃષ્ટિમાં હોય છે. આ પ્રકૃતિ પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

હવે અપૃષ્ટનુ વ્યાખ્યાન કરે છે—

જ્ઞાનાવરણનો અબાધાકાલ ત્રણ હજાર વર્ષનો છે અને સમ્પૂર્ણ સ્થિતિકાલમાંથી અબાધાને ન્યૂન કરી દેવાથી જે શેષ સમય રહે છે, તે તેનો કર્મ દલિકોનો નિષેકનો કાલ સમજવો જોઈએ. આ અપૃષ્ટ અર્થાત્ વિના પૂછયાના વ્યાખ્યાનથી જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોની સ્થિતિ બે પ્રકારની દેખાડેલી છે-

કર્મરૂપતાવસ્થાન રૂપ સ્થિતિ અર્થાત્ તે કાલ જેમાં કર્મ, કર્મરૂપમાં બની રહે છે અને બીજી સ્થિતિ અનુભવયોગ્ય-જેકાલમા કર્મનું વેદન કરાય છે,

कोटयः इत्युक्तम्, अनुभवयोग्यातु वर्षसहस्रत्रयन्यूना त्रिंशत्सागरोपमकोटाकोटयः स्थितिरुत्कृष्टा भवति इत्यभिप्रायेणोक्तम्-'त्रीणि वर्षसहस्राणि अबाधा' इति, तथा च ज्ञानावरणीयं कर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सत् बन्धसमयमारभ्य त्रीणि वर्षसहस्राणि यावत् स्वस्योदयेन जीवस्य नो किञ्चिदपि बाधा जनयति, तावत्कालपर्यन्तं कर्मदलिकनिषेकस्याभावात्, तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेको भवतीत्यभिप्रायेणाह-अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेक इति,-अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना वर्षसहस्रत्रयरूपाबाधाकालरहितेत्यर्थः अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः, दलिककर्मनिषेको भवति, स च प्रथमस्थितौ प्रचुरो दलिककर्मनिषेकः, द्वितीयस्थितौ तदपेक्षया विशेषहीनः, तदपेक्षयापि तृतीयस्थितौ विशेषतरहीनः, तदपेक्षयापि चतुर्थ

तीस कोडाकोडी सागरोपम कही गई है और अनुभवयोग्य स्थिति तीन हजार वर्ष कम तीस कोडाकोडी सागरोपम हैं। इस अभिप्राय से कहा गया है कि-

नावरण कर्म का अबाधा काल तीन हजार वर्ष का है। अभिप्राय यह है कि उत्कृष्ट स्थिति वाले ज्ञानावरणीय कर्म का जब बन्ध होता है तो अपने बन्ध काल से लेकर तीन हजार वर्ष तक वह अपने उदय के द्वारा कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि उस समय तक उस के कर्मदलिकों के निषेक का अभाव होता है। तीन हजार वर्ष व्यतीत हो जाने पर अर्थात् अबाधा काल समाप्त हो जाने पर ही कर्मदलिकों का निषेक होता है। इसी आशय को व्यक्त करने के लिए कहा है-सम्पूर्ण तीस कोडाकोडी सागरोपम की स्थिति में से अबाधा काल तीन हजार वर्ष कम कर देने पर जो काल शेष रहता है, वह ज्ञानावरणीयकर्म के दलिकों का निषेक काल है। कर्मदलिकों का निषेक प्रथम स्थिति में प्रचुर होता है, द्वितीय स्थिति में उस की अपेक्षा विशेष हीन होता है, तृतीय स्थिति में उससे

કર્મરૂપતાવસ્થાન સ્થિતિની અપેક્ષાથી ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કહેલી છે અને અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ ત્રણ હજાર વર્ષ ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ છે

આ અભિપ્રાયથી કહેલુ છે કે-જ્ઞાનાવરણ કર્મનો અબાધાકાલ હજાર વર્ષનો છે.

અભિપ્રાય એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો જ્યારે બન્ધ થાય છે તો પોતાના બન્ધકાળથી લઈને ત્રણ હજાર વર્ષ સુધી તે પોતાના ઉદયના દ્વારા કોઈ બાધા નથી પહોચાડતા, કેમકે તે સમય સુધી તેના કર્મદલિકોના નિષેકનો અભાવ હોય છે

ત્રણ હજાર વર્ષ વ્યતીત થઈ જતાં અર્થાત્ અબાધકાલ સમાપ્ત થઈ જતા જ કર્મ દલિકોનો નિષેક થાય છે. એ આશયને વ્યક્ત કરવાને માટે કહ્યુ છે-સમ્પૂર્ણ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિમાથી અબાધાકાલ ત્રણ હજાર વર્ષ ન્યૂન કરી દેવાથી જે કાલ શેષ રહે છે. તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના દલિકોનો નિષેક કાલ છે

કર્મદલિકોનો નિષેક પ્રથમ સ્થિતિમા પ્રચુર હોય છે, દ્વિતીય સ્થિતિમા તેની અપેક્ષા એ. વિશેષ હીન હોય છે, તૃતીય સ્થિતિમા તેનાથી પણ હીન છે, અને ચતુર્થ સ્થિતિમા

स्थितौ विशेषतमहीनो भवतीत्येवं विशेपहीनो, विशेषतरहीनश्च तावत्कालपर्यन्तं वक्तव्यो यावत् स्थितिचरमसमयो भवति. अबाधाकालपरिज्ञानोपायः पुनरयम्-यस्य कर्मणो यावत्यः सागरोपमकोटीकोटयः स्थितिस्तस्य तावन्ति वर्षशतानि अबाधाकालो ज्ञेयः, यस्य पुनः कर्मणः सागरोपमकोटीकोटयाः मध्ये स्थितिस्तस्य कर्मणः आयुष्यवर्जितस्य अन्तर्मुहूर्तमबाधाकालः, आयुष्यकर्मणस्तु जघन्येन अन्तर्मुहूर्तमबाधाकालः, उत्कृष्टेन पूर्वकोटी तृतीयभागोऽवसेय इत्येवं रीत्या अबाधाकालं परिभाव्य यथायोग्यमबाधाकालविषयो भावनीयः, गौतमः पृच्छति-'निद्दापंचगस्स णं भंते ! कम्मस्स केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! निद्रापञ्चकस्य-निद्रा-निद्रानिद्रा-प्रचला-प्रचलाप्रचला-स्त्यानर्द्धिरूपस्य खलु कर्मणः कियन्तं कालं यावत् स्थितिः प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स तिण्णिसत्त-

---

भी हीन होता है और चतुर्थ स्थिति में उस से भी हीन होता है । इस प्रकार अपनी स्थिति के अन्तिम समय पर्यन्त हीन-हीनतर-हीनतम होता जाता है ।

किस कर्म का अबाधा काल कितना है, इसे समझने का उपाय यह है-जिस कर्म की स्थिति जितने कोडाकोडी सागरोपम की होती है, उसका अबाधा काल उतने ही सौ वर्षों का होता है । अर्थात् एक कोडाकोडी सागरोपम पर एक सौ वर्ष का अबाधा काल समझना चाहिए । जिस कर्म की स्थिति कोडाकोडी सागरोपम से कम होती है, उस का अबाधा काल अन्तर्मुहूर्त्त का होता है । किन्तु आयुकर्म इस का अपवाद है । आयुकर्म का जघन्य अबाधा काल अन्तर्मुहूर्त्त का और उत्कृष्ट एक पूर्वकोटि के तृतीय भाग का है । इस प्रकार अबाधा काल संबंधी नियम को समझ कर यथायोग्य सब कर्मों का अबाधा काल जान लेना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! निद्रापंचक कर्म की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! निद्रा, निद्रानिद्रा, प्रचला, प्रचलाप्रचला और स्त्यानर्द्धि,

---

તેનાથી પણ હીન હોય છે. એ પ્રકારે પોતાની સ્થિતિના અન્તિમ સમય પર્યન્ત હીનતર-હીનતમ થતો જાય છે.-

કયા કર્મનો અબાધાકાલ કેટલો છે. તેને સમજવાનો ઉપાય આ છે. જે કર્મની સ્થિતિ જેટલા કોડાકોડી સાગરોપમની હોય છે, તેનો અબાધાકાલ તેટલા જ સો વર્ષનો હોય છે, અર્થાત એક કોડાકોડી સાગરોપમ પર એક સો વર્ષનો અબાધાકાલ સમજવો જોઈએ. જે કર્મની સ્થિતિ કોડાકોડી સાગરોપમથી ન્યૂન હોય છે, તેનો અબાધાકાલ અન્તર્મુહૂર્તનો હોય છે પરન્તુ આયુકર્મ તેનો અપવાદ છે. આયુકર્મનો જઘન્ય અબાધાકાલ અન્તર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટ એક પૂર્વકોટિના તૃતીય ભાગનો છે, એ પ્રકારે અબાધાકાલ સબંધી નિયમને સમજીને યથાયોગ્ય બધા કર્મોનો અબાધાકાલ જાણી લેવો જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! નિદ્રાપંચક કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?

भागा पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणिया' जघन्येन सागरोपमस्य त्रयः सप्तभागाः[३/७] पल्योपमस्यासंख्येयभागेन ऊनाः–पल्योपमासंख्येयभागोना इत्यर्थः, 'उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ' उत्कृष्टेन त्रिंशत् सागरोपमकोटीकोटयो निद्रापञ्चकस्य कर्मणः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या स्थितिस्तु–वर्षसहस्रत्रयन्यूना इत्याह–'तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' त्रीणिच वर्षसहस्राणि अबाधाकालः, तथा च निद्रापञ्चकं कर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सत् बन्धसमयादारभ्य त्रीणि वर्षसहस्राणि यावत् स्वोदयेन जीवस्य नो किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति, तावत् कालमध्ये दलिकनिषेकस्याभावात् तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेको भवतीत्याह–अबाधोना–अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः, दलिककर्मनिषेको भवतीत्यर्थः, अथ कथंतावद् निद्रापञ्चकस्य जघन्येन स्थितिः पल्योपमासंख्येयभागोनाः सागरोपमस्य त्रयः सप्तभागा[३/७]

इस निद्रापंचक की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भागकम एक सागरोपम के सात भागों में से तीन भाग की कही है, अर्थात् सागरोपम के ३/७ भाग की है। निद्रापचक की उत्कृष्ट स्थिति तीस कोडाकोडी सागरोपम की है। यह कर्मरूपतावस्थानरूप स्थिति है। अनुभवयोग्या स्थिति तीन हजार वर्ष कम है। अतएव कहा है–इस का अबाधा काल तीन हजार वर्ष का है, अर्थात् जब निद्रापंचक कर्म उत्कृष्ट स्थिति वाला बंधा हो तो बन्ध के समय से लेकर तीन हजार वर्ष तक अपने उदय द्वारा जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, अर्थात् उसका उदय ही नहीं होता है, क्योंकि उतने काल तक उसके दलिकों का निषेक नहीं होता। तत्पश्चात् ही कर्मदलिकों का निषेक होता है। इस कारण कहा गया है–सम्पूर्ण स्थिति में से अबाधा काल कम कर दिया जाय तो शेष समय उसकी अनुभवयोग्य कर्मस्थिति का काल है।

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! નિદ્રા, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલા, પ્રચલા પ્રચલા અને સ્ત્યાનર્દ્ધિ આ નિદ્રાપચકની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન એક સાગરોપમના સાત ભાગોમાંથી ત્રણ ભાગની કહી છે, અર્થાત્ સાગરોપમના ૩/૭ ભાગની છે.

નિદ્રાપચકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે, એ કર્મરૂપતાવસ્થાન રૂપ સ્થિતિ છે. અનુભવયોગ્યા સ્થિતિ ત્રણ હજાર વર્ષ ન્યૂન છે.

તેથી તો કહ્યું છે–તેનો અબાધાકાલ ત્રણ હજાર વર્ષનો છે, અર્થાત જ્યારે નિદ્રા પંચક કર્મ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા બાધ્યા હોય તો બન્ધના સમયથી લઈને ત્રણ હજાર વર્ષ સુધી પોતાના ઉદય દ્વારા જીવને કોઇ બાધા નથી પહોચતી, અર્થાત તેનો ઉદય જ નથી થતો, કેમકે તેટલા સમય સુધી તેના દલિકોનો નિષેક નથી થતો. તત્પશ્ચાત જ કર્મ દલિ-દલિકોનો નિષેક થાય છે.

એ કારણે કહ્યુ છે–સમ્પૂર્ણ સ્થિતિમાથી અબાધાકાલ બાદ કરવાથી જે શેષ સમય રહે તે તેની અનુભવ યોગ્ય કર્મસ્થિતિનો સમય છે.

इति चेदत्रोच्यते-यासां प्रकृतीनां या या स्वीया उत्कृष्टा स्थितिस्तस्या उत्कृष्टायाः स्थितेः सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणया मिथ्यात्वस्थित्या भागहरणे सति यावल्लभ्यते तावत् पल्योपमासंख्येयभागहीनं जघन्यस्थितिपरिमाणं भवतीतिरीत्या निद्रापञ्चकस्य कर्मणः उत्कृष्टा स्थितिस्त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटयः, तासां त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीनां सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणया मिथ्यात्वस्थित्या भाजकापेक्षया भाज्यस्य न्यूनतया भागहरणासंभवेन 'शून्यं शून्येन पातयेत्' इतिन्यायेन भाज्यभाजकराश्योरर्द्धेनापवर्तनात् व्यवकलनात् लब्धास्त्रयः सागरोपमस्य सप्तभागाः, तेच पल्योपमासंख्येयभागहीनाः क्रियन्ते, तथा च निद्रापञ्चकमध्ये एकैकस्य कर्मणः षट्षट्सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणानुपातेन पञ्चानां

प्रश्न हो सकता है कि निद्रापंचक की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम एक सागरोपम का $\frac{3}{7}$ भाग कैसे है ? इसका समाधान यह है कि जिन-जिन प्रकृतियों की जो-जो अपनी उत्कृष्ट स्थिति है, उस उत्कृष्ट स्थिति का सत्तर कोडाकोडी प्रमाण मिथ्यात्व की स्थिति से भाग करने पर जो संख्या लब्ध होती है, उतना ही जघन्य स्थिति का परिमाण होता है, मगर उसमें पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम कर दिया जाता है। इस प्रकार निद्रा पंचक की उत्कृष्ट स्थिति तीस कोडाकोडी सागरोपम की है, यह संख्या सत्तर कोडाकोडी प्रमाण मिथ्यात्व की स्थिति से, जो कि भाजक है, उसकी अपेक्षा न्यून है। न्यून होने के कारण भाग नहीं दिया जासकता। ऐसी स्थिति में 'शून्यं शून्येन पातयेत्' इस न्याय के अनुसार भाज्य और भाजक राशियों का आधे से अपवर्त्तन करने से-व्यवकलन करने से-एक सागरोपम के सात भागों में से तीन भाग लब्ध होते हैं। उनमें से पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम किया जाता है। स्पष्टीकरण इस प्रकार

પ્રશ્ન થઈ શકે છે કે નિદ્રા પંચકની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન એક સાગરોપમ $\frac{3}{7}$ ભાગ કેવી રીતે છે?

તેનું સમાધાન એ છે કે જે જે પ્રકૃતિયોની જે જે પોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે, તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો સત્તર કોડાકોડી સાગર પ્રમાણુ મિથ્યાત્વની સ્થિતિથી ભાગ કરવાથી જે સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય છે, તેટલો જ કાળ જઘન્ય સ્થિતિનું પરિમાણુ થાય છે, પણુ તેમાં પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન કરી દેવાય છે. એ જ પ્રકારે નિદ્રાપંચકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસકોડાકોડી સાગરોપમની છે, આ સંખ્યા સત્તર કોડાકોડી પ્રમાણુ મિથ્યાત્વની સ્થિતિ જો કે ભાજક છે, તેની અપેક્ષાએ ન્યૂન છે, ન્યૂન હોવાના કારણે ભાગ નથી આપી શકાતો. આવી સ્થિતિમાં "शून्यं शून्येन पातयेत्" એ ન્યાયના અનુસાર ભાજ્ય અને ભાજક રાશિયોના અર્ધાથી અપવર્તન કરવાથી એક સાગરોપમના સાત ભાગમાંથી ત્રણુ ભાગ લબ્ધ થાય છે. તેમાંથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો કરાય છે.

त्रिंशत् सागरोपमकोटीकोटी पर्यवसन्नतया तासामर्द्धस्य पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटीत्वेन प्रत्येकं त्रित्वलाभेन सप्ततिसागरोपमकोटीकोटया अर्द्धस्य पञ्चत्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटी-प्रमाणत्वेन पञ्चानां निद्राकर्मणां प्रत्येकं सप्ततमभागानुपातेन सागरोपमस्य त्रयः सप्तभागाः[$\frac{3}{7}$] लभ्यन्ते, इति निद्रापञ्चकस्य कर्मणो यथोक्तं जघन्यस्थितिपरिमाणमुपपद्यते इति भावः किन्तु-पञ्चानां ज्ञानावरणप्रकृतीनां चतसृणां दर्शनावरणप्रकृतीनां चक्षुर्दर्शनावरणादीनां संज्वलनलोभस्य पञ्चानामन्तरायप्रकृतीनां च जघन्या स्थितिरन्तर्मुहूर्तम्, सातावेदनीयस्य सकषायिकस्य द्वादशमुहूर्ताः, इतरस्य पुन र्द्वौ समयौ, प्रथमसमये बन्धो द्वितीयसमये वेदनं

है-तीस कोडाकोडी सागरोपम को निद्रापचक में बँटवारा किया जाय तो एक-एक को छह छह कोडा कोडी सागरोपम प्राप्त होता है, मगर पहले कहे अनुसार तीस की राशि को आधा किया गया है, और तीस का आधा पन्द्रह है, अतएव पन्द्रह का निद्रापंचक में बांटने पर तीन-तीन कोडा कोडी सागरोपम होता है। इस प्रकार तीन भाग प्राप्त हुए। मिथ्यात्व की उत्कृष्ट स्थिति सत्तर कोडा कोडी सागरोपम की है। उसको आधा करने पर पैंतीस होते हैं। इन पैंतीस कोडाकोडी सागरोपम को निद्रापंचक में बांट दिया जाय तो एक-एक को सात सात कोडाकोडी सागरोपम लब्ध होता है। इस प्रकार सागरोपम के $\frac{3}{7}$ भाग लब्ध होते हैं। यही निद्रापंचक की जघन्य स्थिति है। किन्तु पांच ज्ञानावरण प्रकृतियों की, चक्षुदर्शनावरण आदि चार दर्शनावरण कर्म की प्रकृतियों की, संज्वलन लोभ की और पांच अन्तराय प्रकृतियों की जघन्य स्थिति अन्तमुंहूर्त्त की है। सकषायिक सातावेदनीय का जघन्य स्थिति बारह मुहूर्त्त की और अकषायिक की दो समय की है, क्योंकि कषायरहित जीवों को प्रथम समय

સ્પષ્ટીકરણ આ રીતે છે-ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમને નિદ્રાપચકમા વહેચવામાં એક એકને છ-છ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રાપ્ત થાય છે, પણ પહેલા કહ્યા પ્રમાણે ત્રીસની રાશિને અડધા કરેલ છે. અને ત્રીસનુ અર્ધું પદર થાય. તેથી જ પદરને નીદ્રા પંચકમાં વહેચવામા ત્રણ-ત્રણ કોડાકોડી સાગરોપમ થાય છે. એ પ્રકારે ત્રણ ભાગ પ્રાપ્ત થયા મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેને અર્ધા કરવાથી પાત્રીસ થાય છે. પાત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમને નિદ્રાપચકમા વહેચી દેવાય તો એક એકને સાત કોડાકોડી સાગરોપમ લબ્ધ થાય છે. એ પ્રકારે સાગરોમના $\frac{3}{7}$ ભાગ લબ્ધ થાય છે. આ જ નિદ્રાપચકની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

કિન્તુ પાચ જ્ઞાનાવરણ પ્રકૃતિયોની, ચક્ષુ દર્શનાવરણ, આદિ ચાર દર્શનાવરણ કર્મની પ્રકૃતિયોની, સજ્વલન લોભની અને પાચ અન્તરાય પ્રકૃતિયોની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની છે. સકષાયિક સાતા વેદનીયની જઘન્ય સ્થિતિ બાર મુહૂર્તની અને અકષાયિકની બે ભાગ સમયની છે. કેમકે કષાય રહિત જીવોને પ્રથમ સમયમા સાતાવેદનીયનુ બન્ધન

तृतीयसमये पुनरकर्मीभवनम्, यशःकीर्त्युच्चैर्गोत्रयोरष्टौ मुहूर्ताः, पुरुषवेदस्याष्टौ संवत्सराणि, संज्वलनक्रोधस्य द्वौ मासौ, संज्वलनमानस्यैको मासः, संज्वलनमायाया अर्द्धमासः स्थितिरित्यभिप्रायेणाह--'दंसणचउक्कस्स णं भंते ! कम्मस्स केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! दर्शनचतुष्कस्य-चक्षुर्दर्शनाचक्षुर्दर्शनादिदर्शनकेवलदर्शनरूपस्य चतुष्प्रकारकस्य खलु कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रिंशत् सागरोपमकोटीकोटयो दर्शनचतुष्कस्य कर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, एषा च स्थितिः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणाऽवसेया, अनुभवयोग्या स्थितिस्तु-'तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' त्रीणि च वर्षसहस्राणि अबाधाकालः-दर्शनावरणीयं कर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सत् बन्धसमयादारभ्य वर्षसहस्रत्रयपर्यन्त स्वोदयेन नो किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति,

में सातावेदनीय का बन्ध होता है, द्वितीय समय में वेदन होता है और तृतीय समय में निर्जरा हो जाती है। यशः कीर्त्ति और उच्चगोत्र की जघन्य स्थिति आठ मुहूर्त्त की है। पुरुषवेद की आठ संवत्सर की, संज्वलन क्रोध की दो मास की, संज्वलनमान की एक मास की और संज्वलनमाया की अर्द्धमास की स्थिति है। इस अभिप्राय से कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! दर्शन चतुष्क कर्म की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त की, उत्कृष्ट तीस कोडाकोडी सागरोपम की दर्शनचतुष्ककर्म की स्थिति कही है। यह कर्मरूपतावस्थानरूपा स्थिति समझना चाहिए। अनुभवयोग्या स्थिति इस प्रकार है-इसका तीन हजार वर्ष का अबाधाकाल है अर्थात् दर्शनावरणीय कर्म तीस कोड़ाकोडी सागरोपम का बंधा हो तो बन्ध के समय से लेकर तीन हजार वर्ष पर्यन्त कोई

હોય છે, દ્વિતીય સમયમા વેદન થાય છે અને તૃતીય સમયમાં નિર્જરા થઈ જાય છે.

યશકીર્તિ અને ઉચ્ચ ગોત્રની જઘન્ય સ્થિતિ આઠ મુહૂર્તની છે પુરૂષવેદની આઠ સવત્સરની, સંજ્વલન ક્રોધની બે માસની, સંજ્વલન માનની એક માસની અને સંજ્વલન માયાની પંદર દિવસની સ્થિતિ છે એ અભિપ્રાયથી કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! દર્શનચતુષ્ક કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની દર્શનચતુષ્ક કર્મની સ્થિતિ કહી છે, આ કર્મ રૂપતાવસ્થાનરૂપા સ્થિતિ સમજવી જોઈએ. અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ આ રીતે છે-તેનો ત્રણ હજાર વર્ષનો અબાધા કાલ છે, અર્થાત્ દર્શનાવરણીય કર્મનો ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપનો બંધ હોય તો બન્ધના સમયમાંથી લઈને ત્રણ હજાર વર્ષ પર્યન્ત કોઈ બાધા નથિ પહોંચાડતા, કેમકે આ ત્રણ હજાર વર્ષોમાં

तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेको भवतीत्याह- 'अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेको भवति, 'सायावेयणिज्जस्स इरियावहियं बंधगं पडुच्च अजहण्णमणुक्कोसेणं दो समया, संपराइयबंधगं पडुच्च जहण्णेणं बारसमुहुत्ता' सातावेदनीयस्य कर्मण ऐर्यापथिकं बन्धकं प्रतीत्य-आश्रित्य-ऐर्यापथिकबन्धकापेक्षयेत्यर्थः अजघन्यानुत्कृष्टेन द्वौ समयौ यावत्, सांपरायिकबन्धकं प्रतीत्य-आश्रित्य जघन्येन द्वादशमुहूर्तानि, 'उक्कोसेणं पण्णरस सागरोवमकोडाकोडीओ' उत्कृष्टेन पञ्चदशसागरोपमकोटीकोट्यः सातावेदनीयकर्मणः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या स्थितिः पुनः 'पण्णरसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' पञ्चदशवर्षशतानि अबाधाकालः, सातावेदनीयं कर्मउत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सत् बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य नो किञ्चिदपि बाधां जनयति, तावत्कालमध्ये

बाधा नहीं पहुँचाता, क्योंकि इन तीन हजार वर्षों में कर्मदलिकों का निषेक नहीं होता है। तीन हजार वर्ष पश्चात् ही निषेक होता है। अतएव अनुभव-योग्य स्थिति अबाधा काल से हीन है, अर्थात् सम्पूर्ण स्थिति (३० कोड़ा कोडी) में से तीन हजार वर्ष अबाधा काल के कम कर देने पर जो स्थिति रहती है, वह अनुभव योग्य स्थिति है या निषेक काल है।

ऐर्यापथिक बन्धक की अपेक्षा से सातावेदनीयकर्म की स्थिति दो समय मात्र की है, इसमें जघन्य-उत्कृष्ट का भेद नहीं है। साम्परायिक बन्धक (कषाय युक्तजीव) की अपेक्षा जघन्य स्थिति बारह मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट पन्द्रह कोडा कोडी सागरोपम की है। अनुभव योग्य स्थिति इस प्रकार है-पन्द्रह सौ वर्ष का इसका अबाधा काल है, अर्थात् उत्कृष्ट स्थितिवाला सातावेदनीयकर्म बन्ध के समय से पन्द्रह सौ वर्ष तक कोई बाधा नहीं पहुंचाता है, क्योंकि तबतक कर्मदलिकों का निषेक नहीं होता-उसके पश्चात् ही निषेक होता है।

કર્મદલિકોનો નિષેક થતો નથી. ત્રણ હજાર વર્ષ પછી જ નિષેક થાય છે તેથી જ અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ અબાધાકાલથી હીન છે, અર્થાત્ સમ્પૂર્ણ સ્થિતિ (૩૦ કોડાકોડી)માથી ત્રણ હજાર વર્ષ અબાધા કાલને ઓછો કરી દેવાથી જે સ્થિતિ રહે છે, તે અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ છે અગરનો નિષેક કાલ છે,

ઐર્યાપથિક બન્ધની અપેક્ષાથી સાતા વેદનીય કર્મની સ્થિતિ બે સમયની છે, તેમા જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટનો ભેદ નથી. સામ્પરાયિક બન્ધક (કષાયયુક્ત જીવ)ની અપેક્ષાએ જઘન્ય સ્થિતિ બારમુહૂર્તની છે અને ઉત્કૃષ્ટ પદર કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ આ પ્રકારે છે-પદરસો વર્ષનો તેનો અબાધાકાલ છે, અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા સાતાવેદનીયકર્મ બન્ધની સાથેથી પદર સો વર્ષ સુધી કોઈ બાધા નથી પહોચાડતા, કેમકે ત્યા સુધી કર્મ દલિકોનો નિષેક નથી થતો. તેના પછી જ નિષેક

दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, तदनन्तरमेव दलिकनिषेको भवतीत्याह-अबाधोना-अबाधाकाल परिहीना पञ्चदशशतवर्षन्यूना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेको भवति, असाया-वेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स तिण्णिसत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' असातावेदनीयस्य-दुःखवेदनीयस्य कर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य त्रयः सप्तभागाः [$\frac{3}{7}$] पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ' 'उत्कृष्टेन त्रिंशत् सागरोपम कोटीकोटयः असातवेदनीयस्य कर्मणः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या कर्मस्थितिस्तु-'तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा, अबाहूणा कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' त्रीणिच वर्षसहस्राणि अबाधाकालो भवति, असातवेदनीयं कर्म उत्कृष्टस्थिति कं बद्धं सत् बन्धसमयादारभ्य वर्षसहस्रत्रयपर्यन्तं स्वोदयेन नो किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिकनिषेकस्याभावात्, तदनन्तरमेव दलिकनिषेको भवति, इत्याह-अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना-वर्षसहस्रत्रयहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेको भवतीति भावः, गौतमः पृच्छति-'सम्मत्तवेयणिज्जस्स पुच्छा' सम्यक्त्ववेदनीयस्य कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं, उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं सातिरेगाइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन

अतएव पन्द्रह सौ वर्ष कम पन्द्रह कोड़ाकोडी सागरोपम की इस की अनुभवयोग्य स्थिति होती है।

असातावेदनीयकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{3}{7}$ कहा गया है। उत्कृष्ट स्थिति तीस कोडाकोडी सागरोपम की है। इसका अबाधा काल तीन हजार वर्ष का है। शेष भाग अर्थात् तीन हजार वर्ष कम तीस कोडाकोडी सागरोपम कर्मनिषेक का काल है जिसे अनुभवयोग्य स्थिति कहा गया हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सम्यक्त्ववेदनीयकर्म की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त की और उत्कृष्ट छयासठ सागरो-

થાય છે તેથી જ પંદર સો વર્ષ ન્યૂન પંદર કોડા કોડી સાગરોપમની તેની અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ બની રહે છે.

અસાતા વેદનીયકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સાગરોપમનો $\frac{3}{7}$ કહેલી છે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અબાધાકાળ ત્રણ હજાર વર્ષનો છે શેષ ભાગ અર્થાત્ ત્રણ હજાર વર્ષ ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કર્મનિષેક કાલ છે જેને અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ કહેલ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સમ્યક્ત્વ વેદનીયકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ છાસઠ સાગરોપમથી

पट्षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि सम्यक्त्ववेदनीयकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'मिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणगं' मिथ्यात्ववेदनीयस्य कर्मणो जघन्येन सागरोपमं पल्योपमस्यासंख्येयभागोनम् 'उक्कोसेणं सत्तरि कोडाकोडीओ' उत्कृष्टेन सप्ततिः कोटीकोटयो मिथ्यात्ववेदनीयस्य कर्मणः कर्मरूपताऽवस्थान लक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या स्थितिस्तु–'सत्त य वाससहस्साइं अवाहा, अवाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' सप्त च वर्षसहस्राणि अबाधाकालः, मिथ्यात्ववेदनीयं कर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सत् बन्धसमयादारभ्य सप्तवर्षसहस्राणि यावत् नो किञ्चिदपि स्वोदयेन जीवस्य बाधामुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेको भवतीत्याह–अबाधोना–अबाधाकालपरिहीना–सप्तवर्षसहस्रहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा भवति, 'सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयस्य कर्मणो जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्

से कुछ अधिक की है। मिथ्यात्ववेदनीय कर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम एक सागरोपम की और उत्कृष्ट सत्तर कोडाकडी सागरोपम की। यह कर्मरूपतावस्थानरूपा स्थिति है। अनुभव योग्य स्थिति यों है-इसका अबाधा काल सात हजार वर्ष का है और अबाधा काल कर देने पर शेष बची स्थिति अनुभवयोग्या स्थिति है अर्थात् कर्मनिषेक का काल है। तात्पर्य यह है कि उत्कृष्ट स्थिति वाला मिथ्यात्ववेदनीय का बन्ध हो तो वह बन्ध काल से लेकर सात हजार वर्ष तक जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता। वही उसका अबाधा काल है। सात हजार वर्ष के बाद ही उसके दलिकों का निषेक होता है, पहले नहीं होता है।

सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीय की जघन्य स्थिति अन्तर्मुहूर्त्त की और उत्कृष्ट स्थिति भी अन्तर्मुहूर्त्त की है। सम्यक्त्व वेदनीय और सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीय

કાંઈક અધિકની છે. મિથ્યાત્વ વેદનીયકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન એક સાગરાપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોડાકોડી સાગરાપમની આ કર્મ રૂપતાનું અવસ્થાન રૂપા સ્થિતિ છે અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ આમ છે–તેનો અબાધાકાલ સાત હજાર વર્ષનો છે અને અબાધાકાલ ન્યૂન કરવાથી શેષ વધેલી સ્થિતિ અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ છે અર્થાત્ કર્મનિષેકનો કાલ છે

તાત્પર્ય એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા મિથ્યાત્વ વેદનીયના બંધ હોય તો તે બંધકાળથી લઈને સાત હજાર વર્ષ સુધી જીવને કોઇ બાધા નથી પહોચતી તે જ તેનો અબાધાકાળ છે. સાત હજાર વર્ષના પછી જ દલિકોનો નિષેક થાય છે, પહેલા થતો નથી.

સમ્યગ્ મિથ્યાત્વ વેદનીયની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ અન્તર્મુહૂર્તની છે. સમ્યક્ત્વ વેદનીય સમ્યગ્મિથ્યાત્વ વેદનીય નો બંધ નથી થતો. તેથી

यावत् स्थितिः प्रज्ञप्ता, तथा च सम्यक्त्व सम्यग्मिथ्यात्वयोर्बन्धाभावेन वेदनमधिकृत्यैव स्थितिः प्ररूपितेति, सम्यक्त्व सम्यग्मिथ्यात्वयोर्बन्धाभावस्तु वक्ष्यमाणरीत्या बोध्यः-तथाहि-जीवेन मिथ्यात्वपुद्गला एव सम्यक्त्वानुगुणविशोधिबलेन त्रिधा विधीयन्ते-सर्वविशुद्धाः, अर्धविशुद्धाः, अविशुद्धाश्च, तत्र सर्वविशुद्धाः-भूतपूर्वमिथ्यात्वपुद्गलाः सम्यक्त्ववेदनीयत्वेन व्यपदिश्यन्ते, अर्धविशुद्धाः सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयतया व्यपदिश्यन्ते, अविशुद्धाः पुनः मिथ्यात्ववेदनीयतया व्यपदेशं लभन्ते, अत एव सम्यक्त्व-सम्यग्मिथ्यात्वयोर्नोबन्ध संभवः, इति भावः, 'कसायबारसगस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स चत्तारिसत्तभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' कषायद्वादशकस्य-अनन्तानुबन्धि चतुष्टयाप्रत्याख्यान चतुष्टयप्रत्याख्यानावरणचतुष्टयरूपस्य प्रत्येकं जघन्येन सागरोपमस्य चत्वारः सप्तभागाः पल्यो-

का बन्ध नहीं होता है, अतएव वेदन की अपेक्षा से ही उनकी स्थिति कही गई है। सम्यक्त्ववेदनीय और सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीय का बन्ध क्यों नहीं होता, इसका स्पष्टीकरण इस प्रकार समझना चाहिए-बन्ध के समय जीव मिथ्यात्व के ही पुद्गलों का बन्ध करता है। तत्पश्चात् जब वह सम्यक्त्व के अनुकूल विशुद्धि के बल से उनके तीन पुंज करता है, तब वे पुद्गल विशुद्ध, अर्ध शुद्ध अवि द्ध. इस प्रकार तीन भागों में बंट जाते हैं। उनमें से मिथ्यात्व के वे पुद्गल, जो वि द्ध हो जाते हैं, सम्यक्त्व वेदनीय कहलाते हैं। अर्द्ध विशुद्ध पुद्गल सम्यग्मिथ्यात्ववेदलीय कहे जाते हैं और जो अविशुद्ध होते हैं। वे मिथ्यात्व वेदनीय नाम से अभिहित होते हैं अतएव सम्यक्त्व वेदनीय और मि वेदनीय का बन्ध ही नहीं होता है।

कषाय द्वादशककी अर्थात् अनन्तानुबन्धी चतुष्टय, अप्रत्याख्यान चतुष्टय और प्रत्याख्यान चतुष्टय में से प्रत्येक की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्या-

જ વેદનની અપેક્ષાથી જ તેમની સ્થિતિ કહેલી છે, સમ્યક્ત્વવેદનીય અને સમ્યગ્મિથ્યાત્વ વેદનીયનો બન્ધ કેમ નથી થતો, એનું સ્પષ્ટીકરણ આ રીતે સમજવુ જોઈએ-બન્ધના સમયે જીવ મિથ્યાત્વના જ પુદ્ગલોનો બન્ધ કરે છે. તત્પશ્ચાત્ જ્યારે તે સમ્યક્ત્વના અનુકૂલ વિશુદ્ધિના બળથી તેના ત્રણ પુંજ કરે છે, ત્યારે તે પુદ્ગલ વિશુદ્ધ, અર્ધવિશુદ્ધ, અને અવિશુદ્ધ એ પ્રકારે ત્રણ ભાગોમાં વહેચાઈ જાય છે. તેમનામાથી મિથ્યાત્વના તે પુદ્ગલો, જેઓ વિશુદ્ધ બની જાય છે તે સમ્યક્ત્વ વેદનીય કહેવાય છે. અર્ધવિશુદ્ધ પુદ્ગલ સમ્યગ્ મિથ્યાત્વ વેદનીય કહેવાય છે અને જે અશુદ્ધ હોય છે, તેઓ મિથ્યાત્વ વેદનીય નામથી અભિહિત થાય છે. તેથી સમ્યક્ત્વવેદનીય અને મિશ્ર વેદનીયનો બન્ધ જ નથી થતો.

કષાય દ્વાદશકની અર્થાત્ અનન્તાનુબંધી ચતુષ્ટય, અપ્રત્યાખ્યાન ચતુષ્ટય અને પ્રત્યાખ્યાન ચતુષ્ટયમાથી પ્રત્યેકની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સા-

पमासंख्येयभागोनाः स्थितिः प्रज्ञप्ता, प्रागुक्तयुक्तेः, 'उक्कोसेणं चत्तालीसं सागरोवमकोडाकोडीओ' उत्कृष्टेन चत्वारिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः कषायद्वादशकस्य कर्मणः प्रत्येकं कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या स्थितिस्तु-'चत्तालीसं वाससयाइं अबाहा, जाव निसेगो' चत्वारिंशद् वर्षशतानि अबाधाकालः, कषायकर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सत् बद्धसमयादारभ्य चतुर्वर्षसहस्रपर्यन्तं स्वोदयेन जीवस्य नो किञ्चिदपि बाधां जनयति तावत्कालमध्ये दलिकनिषेकस्याभावात् तदनन्तरमेव दलिकनिषेको भवति, अत एवाह-यावत्-अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना-वर्षसहस्रचतुष्टयरहिता अनुभवयोग्या कषायकर्म स्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा बोध्या, गौतमः पृच्छति-'कोहसंजलणे पुच्छा' क्रोधसंज्वलनम्-क्रोधसंज्वलनस्य कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं दो मासा, उक्कोसेणं चत्तालीसं सागरोवमकोडाकोडीओ' जघन्येन द्वौ मासौ, उत्कृष्टेन चत्वारिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः क्रोधसंज्वलनस्य कर्मणः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या स्थितिस्तु 'चत्तालीसं वाससयाइं अबाहा जाव निसेगो' चत्वारिंशद् वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः-क्रोधसंज्वलनं कर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं

तवां, भाग कम सागरोपम का $\frac{4}{6}$ भाग है। इस विषय में युक्ति पहले कही जा चुकी है। इनकी उत्कृष्ट स्थिति चालीस सागरोपम की है। चालीस सौ वर्ष अर्थात् चार हजार वर्ष का अबाधा काल है। उत्कृष्ट स्थिति वाला कषाय वेदनीय कर्म अपने बन्ध समय से चार हजार वर्ष तक जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इस काल में दलिकों का निषेक नहीं होता है। अबाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उस का निषेककाल है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! संज्वलन क्रोध की स्थिति कितनी कही है?

भगवान्-हे गौतम! जघन्य दो मास की, उत्कृष्ट चालीस कोडाकोडी सागरोपम की। यह संज्वलन क्रोध की कर्मरूपतावस्थानस्थिति है। अनुभवयोग्य स्थिति इस प्रकार है-इस का अबाधा काल चालीस सौ वर्ष का है,

ગરોપમનો $\frac{4}{6}$ ભાગ છે. એ વિષયમાં યુક્તિ પહેલા કહેવાયેલી છે. તેમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચાલીસ સાગરોપમની છે ચાલીસ સો વર્ષ અર્થાત્ ચાર હજાર વર્ષનો અબાધાકાલ છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકાલ કષાયવેદનીયકર્મ પોતાના બન્ધ સમયથી ચાર હજાર વર્ષ સુધી જીવને કોઇ બાધા નથી પહોંચતી, કેમકે એ કાલમાં દલિકોનો નિષેક નથી થતો. અબાધાકાલ ઓછો કરવાથી જે સ્થિતિ શેષ રહે છે, તે તેનો નિષેક કાલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! સંજ્વલન ક્રોધની સ્થિતિ કેટલી કહેલી છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જઘન્ય બે માસની, ઉત્કૃષ્ટ ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમની આ સંજ્વલન ક્રોધની કર્મરૂપતાવસ્થાનસ્થિતિ છે. અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ આ પ્રકારે છે-તેનો અબાધા કાલ ચાલીસ વર્ષનો છે. અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળો સંજ્વલન ક્રોધ કર્મ

सत् बन्धनसमयादारभ्य चतुर्वर्षसहस्रपर्यन्तं स्वोदयेन नो किञ्चिदपि जीवस्य बाधामुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिकनिषेकस्याभावात् तदन्तरमेव दलिकनिषेको भवतीत्याह-यावत्-अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना वर्षसहस्रचतुष्टयरहिता अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेको भवतीति भावः, गौतमः पृच्छति-'माणसंजलणाए पुच्छा' मानसंज्वलनस्य-मानसंज्वलनस्य कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं एगं मासं, उक्कोसेणं जहा कोहस्स' जघन्येन एकं मासं यावत्, उत्कृष्टेन तु यथा क्रोधस्य-क्रोधसंज्वलनस्य चत्वारिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः स्थितिः प्रतिपादिता तथा मानसंज्वलनस्यापि कर्मणश्चत्वारिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या स्थितिस्तु चत्वारिंशद् वर्षशतानि अबाधाकालः-चतुर्वर्षसहस्रपर्यन्तं स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेको भवति, तथा च अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना-वर्षसहस्रचतुष्टयरहिता अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-मायासंजलणाए पुच्छा' मायासंज्वलनस्य कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा,

---

अर्थात् उत्कृष्ट स्थिति वाला संज्वलन क्रोध कर्म बद्ध होने पर बन्ध के समय से चार हजार वर्ष तक जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इस काल में दलिकों का निषेक नहीं होता, इस काल के अनन्तर ही दलिकों का निषेक होता है। अतएव कहा है-अबाधा काल अर्थात् चार हजार वर्ष कम करने पर स्थिति शेष रहती है वह क्रोधसंज्वलन की अनुभवयोग्या स्थिति है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! संज्वलनमान की कितनी स्थिति है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य एक मास की, उत्कृष्ट संज्वलन क्रोध के बराबर अर्थात् चालीस कोडाकोडी सागरोपम की। यह कर्मरूपतावस्थानस्थिति है। चार हजार वर्ष का अबाधा काल कम करनेपर जो स्थिति रहती है वह अनुभवयोग्या स्थिति है।

બદ્ધ બનતાં બન્ધના સમયથી ચાર હજાર વર્ષ સુધી જીવને બાધા નથી પહોંચતી, કેમકે એ કાલમાં દલિકોનો નિષેક નથી થતો, એ કાલના પછી જ દલિકોનો નિષેક થાય છે એમ કહેવાયેલું છે.

તેથી જ કહ્યું છે-અબાધાકાલ અર્થાત્ ચાર હજાર વર્ષ ઓછા કરવાથી જે સ્થિતિ શેષ રહે છે તે ક્રોધ સંજ્વલનની અનુભવ યોગ્યા સ્થિતિ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંજ્વલન માનની કેટલી સ્થિતિ કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! જઘન્ય એક માસની ઉત્કૃષ્ટ સંજ્વલન ક્રોધના બરાબર અર્થાત ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે આ કર્મરૂપતાવસ્થાનસ્થિતિ છે. ચારહજાર વર્ષનો અબાધાકાલ ઓછો કરવાથી જે સ્થિતિ રહે છે, તે અનુભવયોગ્યા સ્થિતિ છે.

भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अद्धं मासं, उक्कोसेणं जहा कोहस्स' जघन्येन मायासंज्वलनस्य कर्मणः अर्द्धमासं यावत्, उत्कृष्टेन यथा क्रोधस्य चत्वारिंशत् सागरोपम-कोटीकोटयः स्थितिः प्रतिपादिता तथा मायासंज्वलनस्यापि कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिश्चत्वारिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या कर्मस्थितिस्तु वर्षसहस्रचतु ष्टयरहिता प्रज्ञप्ता यतश्चत्वारि वर्षसहस्राणि अबाधाकालः, तथा च मायासंज्वलन कर्म उत्कृष्ट स्थितिकं बद्धं सत् बन्धसमयादारभ्य चतुर्वर्षसहस्रपर्यन्तं स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति, तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, तदनन्तरमेव दलिककर्म-निषेकः, अत एव अबाधाकालपरिहीना-वर्षसहस्रचतुष्टयरहिता अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'लोहसंजलणाए पुच्छा' लोभसंज्वलनस्य कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! जहण्णेणं अंतो-मुहुत्तं, उक्कोसेणं जहा कोहस्स' जघन्येनान्तर्मुहूर्तं यावद् लोभसंज्वलनस्य स्थितिः प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टेन यथा क्रोधस्य स्थितिः प्रतिपादिता तथा लोभसंज्वलनस्य कर्मण उत्कृष्टेन चत्वा-

---

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मायासञ्ज्वलन की कितनी स्थिति है ।

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अर्द्धमास अर्थात् पन्द्रह दिन की, उत्कृष्ट संज्व लनक्रोध के समान चालीस कोडाकोडी सागरोपम की । इसका अबाधा काल भी चार हजार वर्ष का है । चार हजार वर्ष तक इस से जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचती, क्योंकि उस समय में उसके दलिकों का निषेक नहीं होता । अतः इसका निषेक काल अथवा अनुभवयोग्यस्थितिकाल चार हजार वर्ष कम चालीस कोडाकोडी सागरोपम का है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! लोभसंज्वलन की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त की और उत्कृष्ट क्रोध के समान चालीस कोडाकोडी सागरोपम की । यह उत्कृष्ट स्थिति कर्मरूपतावस्थानरूप स्थिति है । अनुभवयोग्य कर्मस्थिति चार हजार वर्ष कम है, क्योंकि इसका

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! માયા સંજ્વલનની કેટલી સ્થિતિ કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અર્ધમાસ અર્થાત્ પંદર દિવસની ઉત્કૃષ્ટ સંજ્વલન ક્રોધના સમાન ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમની. તેનો અબાધાકાલ પણ ચારહજાર વર્ષનો છે ચાર હજાર વર્ષ સુધી તેનાથી જીવને કોઇ બાધા નથી પહોંચતી કેમકે તે સમયમા તેના દલિકોનો નિષેક નથી થતો તેથી તેનો નિષેક કાલ અથવા અનુભવયોગ્યસ્થિતિ કાલ ચાર હજાર વર્ષ ન્યૂન ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! લોભ સંજ્વલનકષાયની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ ક્રોધના સમાન ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમની આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ છે. અનુભવયોગ્ય

शत् सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या कर्मस्थितिस्तु वर्षचतुष्टयसहस्रहीना प्रज्ञप्ता यतश्चत्वारि वर्षसहस्राणि अबाधाकालः, तथा च लोभसंज्वलनं कर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सत् बन्धसमयादारभ्य चतुर्वर्षसहस्रपर्यन्तं स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेको भवति, अत एव अबाधाकालपरिहीनाचतुर्वर्षसहस्रहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'इत्थिवेयस्स पुच्छा' हे भदन्त ! स्त्रीवेदस्य कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स दिवड्ढं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं' जघन्येन सागरोपमस्य द्व्यर्द्धः-द्वितीयोऽर्धो यस्मिन् स द्व्यर्द्धः-सार्द्धैक इत्यर्थः, सप्तभागः [$\frac{1\frac{1}{2}}{7}$] पल्योपमस्य असंख्येयभागोनः स्त्रीवेदस्य कर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, तथाहि-त्रैराशिककरणपद्धत्या यदा दशानां सागरोपमकोटीकोटीनामेकः सागरोपमस्य सप्तभागः प्राप्यते तदा पञ्चदशभिः सागरोपमकोटीकोटीभिः किं प्राप्यते ? इति प्रश्ने-'१० । १ । १५।' इत्येवं राशित्रयस्थापने सति अन्त्येन पञ्चदशलक्षणेन राशिना मध्यस्थितस्य एकलक्षणस्य राशेर्गुणने

अबाधा काल चार हजार वर्ष का है। लोभ संज्वलन कर्म उत्कृष्ट स्थितिवाला बद्ध होकर अपने बन्धसमय से लेकर चार हजार वर्ष तक जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता क्योंकि उस काल में उस के दलिकों का निषेक नहीं होता है। चार हजार वर्ष के पश्चात् ही निषेक होता है। अतएव उसका निषेक काल अथवा अनुभवयोग्य स्थिति चार हजार वर्ष कम कोडाकोडी सागरोपम की कही है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! स्त्री वेद की स्थिति कितने काल की कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ सागरोपम की कही है, क्योंकि त्रैराशिक करणपद्धति के अनुसार जब दश कोडाकोडी सागरोपम का सात भाग प्राप्त होता है तो पन्द्रह का कितना प्राप्त होगा ? इस प्रकार का प्रश्न होने पर १०।१।१५ इस प्रकार तीन राशियां स्था

કર્મસ્થિતિ ચાર હજાર વર્ષ ન્યૂન છે, કેમકે તેનો અબાધા કાળ ચાર હજાર વર્ષનો છે. લોભ સંજ્વલન કર્મ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બદ્ધ થઈને પોતાના બન્ધ સમયથી લઈને ચાર હજાર વર્ષ સુધી જીવને કોઈ બાધા નથી પહોંચાડતા, કેમકે એ કાળમાં તેમના દલિકોનો નિષેક થતો નથી ચાર હજાર વર્ષ પછી જ નિષેક થાય છે તેથી જ તેમનો નિષેક કાલ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ ચાર હજાર વર્ષ ન્યૂન ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સ્ત્રી વેદની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછી $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ સાગરોપમની કહી છે, કેમકે ત્રૈરાશિક કરણ પદ્ધતિના અનુસાર જ્યારે દશ કોડાકોડી સાગરોપમનો સાતમો ભાગ પ્રાપ્ત થાય છે, તો પંદરનો કેટલો પ્રાપ્ત થશે ? એ પ્રકારનો પ્રશ્ન થતાં

पञ्चदशैव सम्पद्यन्ते तेषाञ्च पञ्चदशानां प्रथमेन दशरूपलक्षणेन राशिना भागहरणे सति सार्द्धैकः सप्तभागः [१३] लभ्यते इति भावः, 'उक्कोसेणं पण्णरस सागरोवमकोडाकोडीओ' उत्कृष्टेन पञ्चदश सागरोपमकोटीकोटयः स्त्रीवेदस्य कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या कर्मस्थितिस्तु पञ्चदशवर्षशतरहिता पूर्वोक्तरूपा प्रज्ञप्ता-इत्याह- 'पण्णरसवाससयाइं अवाहा, अवाहूणा कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' पञ्चदशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः-स्त्रीवेदकर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सत् बन्धसमयादारभ्य सार्द्धैकवर्षसहस्रपर्यन्तं स्त्रोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधां जनयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेकइत्याह-अबाधोना अबाधाकालपरिहीना-सार्द्धैकवर्षसहस्रहिता अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'पुरिसवेयस्स णं पुच्छा' हे भदन्त ! पुरुषवेदस्य कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' 'जहण्णेणं अट्ठसंवच्छराइं, उक्कोसेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ' जघन्येन अष्टौ संवत्सराणि यावत्, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः पुरुषवेदस्य कर्मणः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः पुनर्दशवर्षशतरहिता

पित करने पर और अन्तिम राशि पन्द्रह का बीच की राशि एक के साथ गुणाकार करने पर पन्द्रह की ही राशि लब्ध होती है। इस पन्द्रह की राशि का पहली राशि दश के साथ भाग देने पर डयर्द्ध-सप्तभाग १३ आता है। स्त्रीवेद की उत्कृष्ट स्थिति पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की है और अनुभवयोग्य स्थिति पन्द्रह सौ वर्ष कम पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की है, क्योंकि पन्द्रह सौ वर्ष का अबाधा काल कम हो जाता है। यही इसका निषेक काल या अनुभवयोग्यस्थितिकाल समझना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पुरुष वेदकर्म की स्थिति कितने काल की कही है?

भगवान्-हे गौतम। जघन्य आठ वर्ष की और उत्कृष्ट दश कोडाकोडी सागरोपम की पुरुषवेदकर्म की स्थिति कही गई है। यह कर्मरूपतावस्थानरूप

૧૦, ૧, ૧૫, એ પ્રકારે ત્રણ રાશિયો સ્થાપિત કરતા અને અન્તિમ રાશિ ૫ન્દરનો વચલી રાશિ એકની સાથે ગુણાકાર કરવાથી ૫ન્દર જ રાશિ લબ્ધ થાય તે, એ ૫ન્દરની જ રાશિનો પહેલી રાશિ દશની સાથે ભાગ દેવાથી દ્વયર્ધ સપ્ત ભાગ ૧૩ આવે છે. સ્ત્રીવેદની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૫ન્દર કોડાકોડી સાગરોપમની છે અને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ ૫ન્દર સો વર્ષ ઓછાં ૫ન્દર કોડાકોડી સાગરોપમની છે, કેમકે ૫ન્દરસો વર્ષનો અબાધાકાલ ન્યૂન થઇ જાય છે એજ એનો નિષેક કાળ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિકાળ સમજવો જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! પુરૂષવેદ કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જઘન્ય આઠ વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ દશ કોડાકોડી સાગરોપમની પુરૂષ વેદનીય કર્મની સ્થિતિ કહેલી છે. આ કર્મરૂપતાવસ્થાન રૂપ સ્થિતિ છે.

दशसागरोपमकोटीकोटयोऽवसेया इत्याह-'दस वाससयाइं अबाहा, जाव णिसेगो' दशवर्षशतानि यावत् पुरुषवेदस्य कर्मणोऽबाधाकालः तथा च पुरुषवेदकर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सद्-बन्धसमयादारभ्य दशवर्षशतानि यावत् स्वोदयेन जीवस्य नो किञ्चिदपि बाधां जनयति इत्यर्थः तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेको भवतीत्याह-यावत्-अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना दशवर्षशतरहितेत्यर्थः अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'णपुंसगवेयस्स णं पुच्छा' हे भदन्त ! नपुंसकवेदस्य कर्मणः खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ [$\frac{2}{7}$] पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ नपुंसकवेदस्य कर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, प्रागुक्तयुक्तेः, 'उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ' उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयो नपुंसकवेदस्य कर्मरूपाऽवस्थानलक्षणा कर्मस्थितिः

स्थिति है। अनुभवयोग्य कर्मस्थिति दस सौ वर्ष कम दश कोडाकोडी सागरोपम की है। यही कहते हैं-दश सौ वर्ष का इस का अबाधा काल है, अतएव पुरुषवेदकर्म उत्कृष्ट स्थितिवाला बद्ध होकर अपने बन्ध के समय से लेकर दश सौ (एक हजार) वर्ष तक जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता क्योंकि इस काल में उस कर्म के दलिकों का निषेक नहीं होता है, तत्पश्चात् ही निषेक होता है। अतएव अबाधाकाल को कम कर देने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक काल है, अर्थात् अनुभवयोग्य कर्मस्थिति है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नपुंसकवेदकर्म की स्थिति कितने काल की कही है?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग की नपुंसकवेदकर्म की स्थिति कही है। इस विषय में युक्ति पूर्ववत् समझ लेना चाहिए। नपुंसक वेद की उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी साग-

---

અનુભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિ દશસો વર્ષ ન્યૂન દશ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. એ જ કહે છે-દશસો વર્ષનો તેનો અબાધાકાલ છે. તેથી જ પુરૂષવેદકર્મ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાળો બદ્ધ બનીને પોતાના બન્ધના સમયથી લઈને દશસો (એક હજાર) સુધી જીવને કોઈ બાધા નથી પહોંચાડતા, કેમકે એ કાળમાં કર્મના દલિકોનો નિષેક નથી થતો. ત્યાર પછી જ નિષેક થાય છે. તેથી જ અબાધા કાલને ઘટાવી દેવાથી (બાદ કરવાથી) જે સ્થિતિ શેષ રહે છે, તે તેનો નિષેક કલ છે, અર્થાત્ અનુભવયોગ્યકર્મ સ્થિતિ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નપુંસકવેદ કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગની નપુંસકવેદ કર્મની સ્થિતિ કહી છે. એ વિષયમા યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી જોઈએ નપુંસકવેદની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. બે હજાર વર્ષનો

प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या कर्मस्थितिस्तु सहस्रद्वयरहिता विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयोऽवसेया, इत्यभिप्रायेणाह-'वीसयवाससयाइं अबाहा, अबाहूणा कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' विंशतिश्च वर्षशतानि यावत् अबाधाकालः-तथाच नपुंसकवेदकर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सत् बन्धयादारभ्य वर्षसहस्रद्वयपर्यन्तं जीवस्य स्वोदयेन न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति, तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेको भवतीत्याह-अबाधोना -अबाधाकालपरिहीना सहस्रद्वयवर्षरहिता अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'हासरतीणं पुच्छा' हे भदन्त ! हास्यरत्योः कर्मणोः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स एकं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणं' जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनो हास्यरत्योः कर्मणोः प्रत्येकं स्थितिः प्रज्ञप्ता, प्रागुक्तयुक्तेः, 'उक्कोसेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ' उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयो हास्यरत्योः प्रत्येककर्मणः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या कर्मस्थितिस्तु एक वर्षसहस्रहीना दशसागरोपमकोटीकोटयः प्रज्ञप्ता इत्यभिप्रायेणाह-'दसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणा कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' दशवर्षशतानि यावत् अबाधाकालः-हास्यरति कर्म प्रत्येकमुत्कृष्टस्थितिकं बद्ध सद्बन्धसमयादारभ्य एकसहस्रवर्षपर्यन्तं स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चि-

रोपम की है। दो हजार वर्ष का इसका अबाधा काल है। अर्थात् जब नपुंसकवेद उत्कृष्ट स्थिति वाला बंधता है तो अपने बन्ध समय से लेकर दो हजार वर्ष तक जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता। अतएव इसका निषेक काल दो हजार वर्ष कम वीस कोडाकोडी सागरोपम का है। यही इसकी अनुभवयोग्य स्थिति है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! हास्य और रतिकर्म की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का एक बंटा सात ($\frac{1}{7}$) भाग की हास्य और रतिकर्म की स्थिति है। इस विषय में युक्ति पूर्ववत् समझना चाहिए। उत्कृष्ट स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम

એનો અબાધાકાલ છે. અર્થાત્ જ્યારે નપુંસકવેદ કર્મ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળુ થાય છે, તો પોતાના બન્ધ સમયથી લઇને બે હજાર વર્ષ સુધી જીવને કોઈ બાધા નથી પહોંચાડતા. તેથી જ એનો નિષેક કાલ બે હજાર વર્ષ ઓછા વીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો છે એજ એની અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! હાસ્ય અને રતિકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સાગરોપમનો એક ભાગ્યા સાત $\frac{1}{7}$ ભાગની હાસ્ય અને રતિકર્મની સ્થિતિ છે. એ વિષયમાં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી જોઇએ. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. એક હજાર

दपि बाधां जनयति, तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, तदन्तरमेव दलिककर्म निषेक इत्याह-अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना वर्षसहस्रेणरहिता अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः प्रागुक्तरूपा दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'अरतिभयसोगदुगुंछाणं पुच्छा' हे भदन्त! अरतिभयशोकजुगुप्सानां कर्मणां प्रत्येकं कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ [२/७] पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ यावद् अरत्यादीनां कर्मणां प्रत्येकं स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ' उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयोऽरत्यादीनां कर्मणां प्रत्येकं कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या कर्मस्थितिस्तु वर्षसहस्रद्वयरहिता विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयोऽवसेया इत्यभिप्रायेणाह-'वीसं वाससयाइं अबाहा, अबाहूणा कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' विंशतिः वर्षशतानि यावत् अबाधाकालः-अरत्यादि प्रत्येकं कर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सद्बन्धसमयादारभ्य वर्षसहस्रद्वयपर्यन्तं स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति, तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात्, तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेको-

---

की है। एक हजार वर्ष का अबाधा काल है और एक हजार वर्ष कम दश कोडाकोडी सागरोपम का निषेक काल है अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! अरति, भय, शोक और जुगुप्साकर्म की स्थिति कितने काल की है।

भगवान्-हे गौतम! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम दो बंटे सात (२/७) भाग की अरति आदि कर्मों की प्रत्येक की स्थिति कही है। इनकी उत्कृष्ट कर्मरूपतावस्थानरूप स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है और अनुभवयोग्य कर्मस्थिति दो हजार वर्ष कम वीस कोडाकोडी सागरोपम की है, क्योंकि इनका अबाधा काल दो हजार वर्ष का है। बन्धसमय से लेकर दो हजार वर्ष तक ये जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाते हैं इस के बाद इनका

वर्षनो अबाधाकाल छे अने એક હજાર વર્ષ ઓછાં દશકોડાકોડી સાગરોપમનો નિષેક કાલ છે, અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! અરતિ ભય, શોક અને જુગુપ્સા કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જઘન્ય પલ્યોપનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન બે સપ્તમાંશ ૨/૭ ભાગની અરતિ આદિ કર્મોની પ્રત્યેકની સ્થિતિ કહી છે.

તેમની ઉત્કૃષ્ટ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે અને અનુભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિ બે હજાર વર્ષ ઓછાં વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. કેમકે તેમનો અબાધાકાલ બે હજાર વર્ષનો છે. બન્ધ સમયથી લઈને બે હજાર વર્ષ સુધી એ જીવને કોઈ બાધા નથી પહોંચાડતા. ત્યાર પછી તેનો નિષેક કાલ આરંભ થાય છે, તેથી

भवतीत्याह–अबाधोना–अबाधाकालपरिहीना वर्षसहस्रद्वयरहिता विंशतिः सागरोपमकोटी-कोटयः अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति–'नेरइयाउयस्स णं पुच्छा' हे भदन्त ! नैरयिकायुष्यस्य खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि यावत् नैरयिकायुष्यस्य स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीतिभागमब्भहियाइं' उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि पूर्वकोटी त्रिभागाभ्यधिकानि यावत् नैरयिकायुष्यस्य स्थितिः प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति–'तिरिक्खजोणियाउयस्स पुच्छा' हे भदन्त ! तिर्यग्योनिकायुष्यस्य कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता, इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं' उक्कोसेणं तिण्णिपलिओवमाइं पुव्वकोडितिभागमब्भहियाइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटि त्रिभागाभ्यधिकानि तिर्यग्योनिकायुष्यस्य स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'एवं मणूसाउयस्स वि' एवम्-तिर्यग्योनिकायुष्यरीत्या मनुष्यायुष्यस्यापि जघन्येन अन्त-

निषेक काल प्रारंभ होता है, अतएव कहा गया है कि अबाधा काल को कम कर देने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह इनका निषेक काल है, अर्थात् अनुभवयोग्य कर्मस्थिति का काल है ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! नरकायुकर्म की स्थिति कितने काल की कही है।

भगवान्–हे गौतम ! नरकायु कर्म की जघन्य स्थिति अन्तर्मुहूर्त्त अधिक दश हजार वर्ष की कही है, और उत्कृष्ट स्थिति कोटिपूर्व का तीसरा भाग अधिक तेतीस सागरोपम की कही है ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! तिर्यंचायु कर्म की स्थिति कितने काल की कही है।

भगवान्–गौतम ! तिर्यंचायु कर्म की जघन्य स्थिति अन्तर्मुहूर्त्त की और उत्कृष्ट करोड पूर्व का तीसरा भाग अधिक तीन पल्योपम की कही है । इसी प्रकार

જ કહેલુ છે કે અબાધાકાલ ને બાદ કરવાથી જે સ્થિતિ શેષ રહે છે, તે એનો નિષેક કાલ છે અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિનો કાલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! નરકાયુ કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! નરકાયુકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દશ હજાર વર્ષની કહી છે, અને ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ કોટિપૂર્વનો ત્રીજો ભાગ અધિક તેત્રીસ સાગરોપમની કહી છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! તિર્યંચાયુકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ તિર્યંચાયુકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ કરોડ પૂર્વનો ત્રીજો ભાગ અધિક ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે

એજ પ્રકારે મનુષ્યાયુકર્મની સ્થિતિ પણ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ કરોડ

मुहूर्तम् उत्कृष्टेन त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटित्रिभागाभ्यधिकानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, तथाचात्र पूर्वकोटयायुष्यस्तिर्यग्योनिकमनुष्यान् बन्धकान् अपेक्ष्यैव तिर्यग्योनिकायुष्यस्य मनुष्यायुष्कस्य त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटि त्रिभागाभ्यधिकानि अवसेयानि तदन्यत्र एतावत्या। स्थितेः पूर्वकोटी त्रिभागरूपाया अबाधायाश्चानुपलभ्यमानत्वात् 'देवाउयस्स जहा नेरइयाउयस्स ठिइत्ति' देवायुष्यस्य यथा नैरयिकायुष्यस्य स्थितिः प्रतिपादिता तथैव जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि पूर्वकोटित्रिभागाभ्यधिकानि स्थितिः प्रज्ञप्ता इति, गौतमः पृच्छति-'निरयगतिनामएणं पुच्छा' निरयगतिनाम्नः खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागा पलिओवमस्स असंखिज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ [$\frac{2}{7}$] सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ सहस्रेण गुणितौ तदुत्कृष्टस्थितेर्विंशतिसागरोपमकोटिकोटि प्रमाणत्वात् तद्गन्धस्य च सर्वजघन्यस्यासंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य सद्-

मनुष्यायुकर्म की स्थिति भी जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त और उत्कृष्ट करोडपूर्व का तीसरा भाग अधिक तीन पल्योपम की कही गई है। यह स्थिति करोडपूर्व की आयु वाले बन्धक तिर्यंचों और मनुष्यों की अपेक्षा से ही समझना चाहिये, उनके अतिरिक्त अन्य में इतनी आयु और पूर्वकोटि के त्रिभाग का अबाधा काल घटित नहीं हो सकता।

देवायु कर्म की स्थिति नरकायु कर्म के समान ही है, अर्थात् जघन्य अन्तमुहूर्त्त अधिक दश हजार वर्ष की और उत्कृष्ट करोडपूर्व का तीसरा भाग अधिक तेतीस सागरोपम की।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! नरकगतिनाम कर्म की स्थिति कितनी कही है।

भगवान्-हे गौतम जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सहस्र सागरोपम के $\frac{2}{7}$ भाग की कही है और उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। वीस सौ वर्ष का उस का अबाधा काल है। अबाधाकाल कम कर

પૂર્વનો ત્રીજો ભાગ અધિક ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે. આ સ્થિતિ કરોડ પૂર્વના આયુષ્યવાળા અધિક તિર્યંચો અને મનુષ્યોની અપેક્ષાથી જ સમજવી જોઈએ. તેમનાથી અતિરિક્ત અન્યમા એટલું આયુષ્ય અને પૂર્વકોટિના ત્રિભાગનો અબાધાકાલ ઘટિત નથી થઈ શકતો.

દેવાયુની સ્થિતિ નરકાયુ કર્મના સમાન જ છે, અર્થાત્ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દશ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ કરોડ પૂર્વનો ત્રીજો ભાગ અધિક તેત્રીસ સાગરોપમની.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! નરકગતિનામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સહસ્ર સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગની કહી છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. વીસ સો વર્ષનો તેનો અબાધાકાલ છે. અબાધાકાલ બાદ કરવાથી જે સ્થિતિ શેષ રહે

भवतीत्याह-अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना वर्षसहस्रद्वयरहिता विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'नेरइयाउयस्स णं पुच्छा' हे भदन्त ! नैरयिकायुष्यस्य खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि यावत् नैरयिकायुष्यस्य स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीतिभागमब्भहियाइं' उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि पूर्वकोटी त्रिभागाभ्यधिकानि यावत् नैरयिकायुष्यस्य स्थितिः प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'तिरिक्खजोणियाउयस्स पुच्छा' हे भदन्त ! तिर्यग्योनिकायुष्यस्य कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता, इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं' उक्कोसेणं तिण्णिपलिओवमाइं पुव्वकोडितिभागमब्भहियाइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटि त्रिभागाभ्यधिकानि तिर्यग्योनिकायुष्यस्य स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'एवं मणुसाउयस्स वि' एवम्-तिर्यग्योनिकायुष्यरीत्या मनुष्यायुष्यस्यापि जघन्येन अन्त-

निषेक काल प्रारंभ होता है, अतएव कहा गया है कि अबाधा काल को कम कर देने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह इनका निषेक काल है, अर्थात् अनुभवयोग्य कर्मस्थिति का काल है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नरकायु कर्म की स्थिति कितने काल की कही है।

भगवान्-हे गौतम ! नरकायु कर्म की जघन्य स्थिति अन्तर्मुहूर्त्त अधिक दश हजार वर्ष की कही है, और उत्कृष्ट स्थिति कोटिपूर्व का तीसरा भाग अधिक तेतीस सागरोपम की कही है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! तिर्यंचायु कर्म की स्थिति कितने काल की कही है।

भगवान्-गौतम ! तिर्यंचायु कर्म की जघन्य स्थिति अन्तर्मुहूर्त्त की और उत्कृष्ट करोड पूर्व का तीसरा भाग अधिक तीन पल्योपम की कही है। इसी प्रकार

જ કહેલું છે કે અબાધાકાલ ને બાદ કરવાથી જે સ્થિતિ શેષ રહે છે, તે એનો નિષેક કાલ છે અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિનો કાલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નરકાયુ કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નરકાયુકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દશ હજાર વર્ષની કહી છે, અને ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ કોટિપૂર્વનો ત્રીજો ભાગ અધિક તેત્રીસ સાગરોપમની કહી છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યંચાયુકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ તિર્યંચાયુકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ કરોડ પૂર્વનો ત્રીજો ભાગ અધિક ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે

એજ પ્રકારે મનુષ્યાયુકર્મની સ્થિતિ પણ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ કરોડ

मुहूर्तम् उत्कृष्टेन त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटित्रिभागाभ्यधिकानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, तथाचात्र पूर्वकोटयायुष्यस्तिर्यग्योनिकमनुष्यान् बन्धकान अपेक्ष्यैव तिर्यग्योनिकायुष्यस्य मनुष्यायुष्यस्य त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटि त्रिभागाभ्यधिकानि अवसेयानि तदन्यत्र एतावत्याः स्थितेः पूर्वकोटी त्रिभागरूपायाः अबाधायाश्चानुपलभ्यमानत्वात् 'देवाउयस्स जहा नेरइयाउयस्स ठिइत्ति' देवायुष्कस्य यथा नैरयिकायुष्कस्य स्थितिः प्रतिपादिता तथैव जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि पूर्वकोटित्रिभागाभ्यधिकानि स्थितिः प्रज्ञप्ता इति, गौतमः पृच्छति–'निरयगतिनामएणं पुच्छा' निरयगतिनाम्नः खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागा पलिओवमस्स असंखिज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ [२/७] सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ सहस्रेण गुणितौ तदुत्कृष्टस्थितेर्विंशतिसागरोपमकोटिकोटि प्रमाणत्वात् तद्बन्धकस्य च सर्वजघन्यस्यासंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य सद्-

मनुष्यायु कर्म की स्थिति भी जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त और उत्कृष्ट करोडपूर्व का तीसरा भाग अधिक तीन पल्योपम की कही गई है। यह स्थिति करोडपूर्व की आयु वाले बन्धक तिर्यंचों और मनुष्यों की अपेक्षा से ही समझना चाहिये, उनके अतिरिक्त अन्य में इतनी आयु और पूर्वकोटि के त्रिभाग का अबाधा काल घटित नहीं हो सकता।

देवायु कर्म की स्थिति नरकायु कर्म के समान ही है, अर्थात् जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त अधिक दश हजार वर्ष की और उत्कृष्ट करोडपूर्व का तीसरा भाग अधिक तेतीस सागरोपम की।

गौतमस्वामी–हे भगवन्! नरकगतिनाम कर्म की स्थिति कितनी कही है।

भगवान्–हे गौतम जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सहस्र सागरोपम के २/७ भाग की कही है और उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। वीस सौ वर्ष का उस का अबाधा काल है। अबाधाकाल कम कर

પૂર્વનો ત્રીજો ભાગ અધિક ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે. આ સ્થિતિ કરોડ પૂર્વના આયુષ્યવાળા અધિક તિર્યંચો અને મનુષ્યોની અપેક્ષાથી જ સમજવી જોઈએ. તેમનાથી અતિરિક્ત અન્યમા એટલુ આયુષ્ય અને પૂર્વકોટિના ત્રિભાગનો અબાધાકાલ ઘટિત નથી થઈ શકતો.

દેવાયુની સ્થિતિ નરકાયુ કર્મના સમાન જ છે, અર્થાત્ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દશ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ કરોડ પૂર્વનો ત્રીજો ભાગ અધિક તેત્રીસ સાગરોપમની.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્! નરકગતિનામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સહસ્ર સાગરોપમના ૨/૭ ભાગની કહી છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. વીસ સો વર્ષનો તેનો અબાધાકાલ છે. અબાધાકાલ બાદ કરવાથી જે સ્થિતિ શેષ રહે

भावात् असंज्ञिपञ्चेन्द्रियकर्मबन्धस्य च जघन्येनैकेन्द्रिय जघन्यकर्मबन्धापेक्षया सहस्रगुणत्वात्, पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ यावत् निरयगतिनाम्नः स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'उक्कोसेण वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ वीसं वाससयाइं अबाहा, अबाहूणा कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयो निरयगतिनाम्नः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या कर्मस्थितिस्तु वर्षसहस्रद्वयरहिता विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः प्रज्ञप्ता तदाह–विंशतिर्वर्षशतानि अबाधाकालः–निरयगतिनामकर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सत् बन्धसमयादारभ्य विंशतिर्वर्षशतानि यावत् स्वोदयेन जीवस्य किञ्चिदपि बाधां नोत्पादयति, तावत्कालमध्ये कर्मदलिकनिषेकस्याभावात् तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेको भवतीत्याह–अबाधोना–अबाधाकालपरिहीना–वर्षसहस्रद्वयरहिता विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'तिरियगतिनामए जहा नपुंसगवेयस्स' तिर्यग्योनिकगतिनाम्नो यथा नपुंसकवेदस्य स्थितिः प्रज्ञप्ता तथैव जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, विंशतिः वर्षशतानि तु अबाधाकालः, अतएव–अनुभव-

देने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक काल अर्थात् अनुभवयोग्य स्थितिकाल है तात्पर्य यह है कि उत्कृष्ट स्थिति वाला नरकगतिनाम कर्म बद्ध हो तो बन्धसमय से दो हजार वर्ष तक वह जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि उस काल में उस के दलिकों का निषेक नहीं होता है, दो हजार वर्ष व्यतीत हो जाने पर ही उसके दलिकों का निषेक होता है, अतएव अनुभवयोग्य स्थिति दो हजार वर्ष कम वीस कोडाकोडी कही गई हैं।

तिर्यंचगतिनामकर्म की स्थिति नपुंसक वेद के समान है। अर्थात् नपुंसक वेद की स्थिति जैसे पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग की, उत्कृष्ट कर्मरूपतावस्थानरूपस्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की कही है, वीस सौ वर्ष का अबाधाकाल कहा हैं और वीस सौ वर्ष कम वीस कोडा-

છે, તે તેનો નિષેક કાલ, અર્થાત્ અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ કાલ છે.

તાત્પર્ય એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળાં નરક ગતિનામકર્મ બદ્ધ થાય તો બન્ધ સમયથી બે હજાર વર્ષ સુધી તે જીવને કોઈ બાધા નથી પહોંચાડતા. કેમકે તે કાળમા તેમના દલિકોનો નિષેક નથી થતો, બે હજાર વર્ષ વ્યતીત થઈ જતા જ તેમના દલિકોનો નિષેક થાય છે, તેથી જ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ બે હજાર વર્ષ ન્યૂન વીસ કોડાકોડીની કહેલી છે.

તિર્યંચગતિ નામકર્મની સ્થિતિ નપુસકવેદના સમાન છે. અર્થાત્ નપુસક વેદની સ્થિતિ જેમ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ કર્મ રૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે, વીસ સો વર્ષનો અબાધાકાળ કહેલ છે અને વીસ સો વર્ષ ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો કર્મનિષેક કાલ કહ્યો છે

योग्यो कर्मस्थितिस्तु अबाधाकालोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'मणुयगइनामए पुच्छा' मनुष्यगतिनाम्नः कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-जहण्णेणं सागरोवमस्स दिवड्ढं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणगं' जघन्येन सागरोपमस्य द्व्यर्द्धः-द्वितीयोऽर्द्धो यस्य द्व्यर्द्धः-सार्द्धकः इत्यर्थः, सप्तभागः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः, 'उक्कोसेणं पण्णरससागरोवमकोडाकोडीओ, पण्णरसवाससयाई अबाहा, अबाहूणा कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन पञ्चदशसागरोपम-कोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या कर्मस्थितिस्तु पञ्च-दशवर्षशतवर्जिता पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटयः प्रज्ञप्ता, तदाह-पञ्चदशवर्षशतानि अबाधा-कालः,-मनुष्यगतिनामकर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सत् बन्धसमयादारभ्य पञ्चदशवर्षशतपर्यन्तं स्वोदयेन न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति, तावत्कालमध्ये कर्मदलिकनिषेकाभाव त्, तदनन्तर-

---

कोडी सागरोपम का कर्मनिषेक काल कहा है, वही सब यहां समझ लेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्यगति नामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ भाग और उत्कृष्ट पन्द्रह सौ कोडाकोडी सागरोपम की स्थिति है। यह कर्मरूपतावस्थानरूप स्थिति है। अनुभवयोग्य स्थिति पन्द्रह सौ वर्ष कम पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की है, क्योंकि इसका अबाधा काल पन्द्रह सौ वर्ष का है-अर्थात् उत्कृष्ट स्थिति वाला मनुष्यगतिनामकर्म बद्ध हो तो अपने बन्धकाल से लेकर पन्द्रह सौ वर्ष तक वह जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि उस काल में उसके दलिकों का निषेक नहीं होता है। पन्द्रह सौ वर्ष के अनन्तर ही निषेक होता है, इस कारण मनुष्यगतिनामकर्म की अनुभव-योग्य स्थिति पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की कही गई है।

તે બધુ અહીં સમજી લેવુ જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્યગતિનામ કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સાગરોપમનો $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પદર સો કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે આ કર્મરૂપતાવસ્થાન રૂપ સ્થિતિ છે અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ પદર સો વર્ષ ન્યૂન પદર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. કેમકે તેનો અબાધાકાલ પદર સો વર્ષનો છે. અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળું મનુષ્યગતિ-નામકર્મ બદ્ધ બને તો પોતાના બન્ધકાલથી લઈને પદરસો વર્ષ સુધી તે જીવને કોઈ બાધા નથી પહોચાડતા. કેમકે તે કાળમા તેમના દલિકોનો નિષેક થતો નથી. પદર સો વર્ષ પછી જ નિષેક થાય છે. તે કારણથી મનુષ્યગતિ નામકર્મની અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ પદર કોડાકોડી સાગરોપમની કહેલી છે'

भावात् असंज्ञिपञ्चेन्द्रियकर्मबन्धस्य च जघन्येनैकेन्द्रिय जघन्यकर्मबन्धापेक्षया सहस्रगुणत्वात्, पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ यावत् निरयगतिनाम्नः स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ वीसं वाससयाइं अबाहा, अबाहूणा कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयो निरयगतिनाम्नः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या कर्मस्थितिस्तु वर्षसहस्रद्वयरहिता विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः प्रज्ञप्ता तदाह-विंशतिर्वर्षशतानि अबाधाकालः-निरयगतिनामकर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सत् बन्धसमयादारभ्य विंशतिर्वर्षशतानि यावत् स्वोदये न जीवस्य किञ्चिदपि बाधां नोत्पादयति, तावत्कालमध्ये कर्मदलिकनिषेकस्याभावात् तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेको भवतीत्याह-अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना-वर्षसहस्रद्वयरहिता विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'तिरियगतिनामए जहा नपुंसगवेयस्स' तिर्यग्योनिकगतिनाम्नो यथा नपुंसकवेदस्य स्थितिः प्रज्ञप्ता तथैव जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, विंशतिः वर्षशतानि तु अबाधाकालः, अतएव-अनुभव-

देने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक काल अर्थात् अनुभवयोग्य स्थितिकाल है तात्पर्य यह है कि उत्कृष्ट स्थिति वाला नरकगतिनाम कर्म बद्ध हो तो बन्धसमय से दो हजार वर्ष तक वह जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि उस काल में उस के दलिकों का निषेक नहीं होता है, दो हजार वर्ष व्यतीत हो जाने पर ही उसके दलिकों का निषेक होता है, अतएव अनुभवयोग्य स्थिति दो हजार वर्ष कम वीस कोडाकोडी कही गई हैं।

तिर्यंचगतिनामकर्म की स्थिति नपुंसक वेद के समान है। अर्थात् नपुसक वेद की स्थिति जैसे पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग की, उत्कृष्ट कर्मरूपतावस्थानरूपस्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की कही है, वीस सौ वर्ष का अबाधाकाल कहा हैं और वीस सौ वर्ष कम वीस कोडा-

છે, તે તેનો નિષેક કાલ, અર્થાત્ અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ કાલ છે.

તાત્પર્ય એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળાં નરક ગતિનામકર્મ બદ્ધ થાય તો બન્ધ સમયથી બે હજાર વર્ષ સુધી તે જીવને કોઈ બાધા નથી પહોંચાડતા. કેમકે તે કાળમાં તેમના દલિકોનો નિષેક નથી થતો, બે હજાર વર્ષ વ્યતીત થઈ જતા જ તેમના દલિકોનો નિષેક થાય છે, તેથી જ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ બે હજાર વર્ષ ન્યૂન વીસ કોડાકોડીની કહેલી છે.

તિર્યંચગતિ નામકર્મની સ્થિતિ નપુસકવેદના સમાન છે. અર્થાત્ નપુસક વેદની સ્થિતિ જેમ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ કર્મ રૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે, વીસ સો વર્ષનો અબાધાકાળ કહેલ છે અને વીસ સો વર્ષ ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો કર્મનિષેક કાલ કહ્યો છે

योग्यो कर्मस्थितिस्तु अबाधाकालोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेककालरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'मणुयगइनामए पुच्छा' मनुष्यगतिनाम्नः कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह- जहण्णेणं सागरोवमस्स दिवड्ढं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणगं' जघन्येन सागरोपमस्य द्व्यर्द्धः-द्वितीयोऽर्द्धो यस्य द्व्यर्द्धः-सार्द्धैकः इत्यर्थः, सप्तभागः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः, 'उक्कोसेणं पण्णरससागरोवमकोडाकोडीओ, पण्णरसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणा कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन पञ्चदशसागरोपम-कोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या कर्मस्थितिस्तु पञ्च-दशवर्षशतवर्जिता पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटयः प्रज्ञप्ता, तदाह-पञ्चदशवर्षशतानि अबाधा-कालः,-मनुष्यगतिनामकर्म उत्कृष्टस्थितिक बद्धं सत् बन्धसमयादारभ्य पञ्चदशवर्षशतपर्यन्तं स्वोदयेन न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति, तावत्कालमध्ये कर्मदलिकनिषेकाभाव त्, तदनन्तर-

कोडी सागरोपम का कर्मनिषेक काल कहा है, वही सब यहां समझ लेना चाहिए।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! मनुष्यगति नामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का १॥/७ भाग और उत्कृष्ट पन्द्रह सौ कोडाकोडी सागरोपम की स्थिति है। यह कर्मरूपतावस्थानरूप स्थिति है। अनुभवयोग्य स्थिति पन्द्रह सौ वर्ष कम पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की है, क्योंकि इसका अबाधा काल पन्द्रह सौ वर्ष का है-अर्थात् उत्कृष्ट स्थिति वाला मनुष्यगतिनामकर्म बद्ध हो तो अपने बन्धकाल से लेकर पन्द्रह सौ वर्ष तक वह जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि उस काल में उसके दलिकों का निषेक नहीं होता है। पन्द्रह सौ वर्ष के अनन्तर ही निषेक होता है, इस कारण मनुष्यगतिनामकर्म की अनुभव-योग्य स्थिति पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की कही गई है।

તે બધુ અહીં સમજી લેવુ જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! મનુષ્યગતિનામ કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સાગરોપમનો ૧॥/૭ ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પંદર સો કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે આ કર્મરૂપતાવસ્થાન રૂપ સ્થિતિ છે અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ પંદર સો વર્ષ ન્યૂન પંદર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. કેમકે તેનો અબાધાકાલ પંદર સો વર્ષનો છે. અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળું મનુષ્યગતિ-નામકર્મ બદ્ધ બને તો પોતાના બન્ધકાળથી લઈને પંદરસો વર્ષ સુધી તે જીવને કોઈ બાધા નથી પહોંચાડતા. કેમકે તે કાળમાં તેમના દલિકોનો નિષેક થતો નથી. પંદર સો વર્ષ પછી જ નિષેક થાય છે. તે કારણથી મનુષ્યગતિ નામકર્મની અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ પંદર કોડાકોડી સાગરોપમની કહેલી છે'

मेव दलिककर्मनिषेको भवति तदाह–अबाधोना–अबाधाकालपरिहीना–पञ्चदशवर्षशतरहिता पूर्वोक्ता अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा अवसेया, गौतमः पृच्छति–'देवगतिनामएणं पुच्छा' हे भदन्त ! देवगतिनाम्नः खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स एगं सत्तभाग पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं, उक्कोसेणं जहा पुरिसवेयस्स' 'जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य एकः सप्तभागः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः [$\frac{1}{7}$] कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टेन यथा पुरुषवेदस्य स्थितिः प्रतिपादिता तथा देवगतिनाम्नः स्थितिरपि दशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या कर्मस्थितिस्तु एकसहस्रवर्षैरहिता दशसागरोपमकोटीकोटयः प्रज्ञप्ता, तथा च दशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः, अबाधोना–अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता ॥ सू० ९ ॥

एकेन्द्रियजातिनामस्थितिवक्तव्यता

मूलम्–एगिंदियजाइनामए णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्त भागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ वीसई वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, बेइंदियजातिनामेणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स नव पणतीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइ-

---

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! देवगतिनामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सहस्र सागरोपम का $\frac{1}{7}$ भाग और उत्कृष्ट पुरुषवेद के समान, अर्थात् जैसे पुरुषवेद की स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम की कही है, उसी प्रकार देवगतिनामकर्म की स्थिति भी समझना चाहिए । इसकी अनुभवयोग्य स्थिति एक हजार वर्ष कम दश कोडाकोडी सागरोपम की है, क्योंकि इस का अबाधाकाल दस सौ वर्ष का है और सम्पूर्ण स्थिति में अबाधा काल कम कर देने पर शेष अनुभवयोग्य स्थितिकाल या निषेक काल होता है ॥सू० ९॥

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! દેવગતિ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે ?

શ્રી ભગવન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સહસ્ર સાગરોપમના $\frac{1}{7}$ ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પુરૂષવેદના સમાન અર્થાત્ જેવી પુરૂષવેદની સ્થિતિ દશ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે એજ પ્રકારે દેવગતિનામકર્મની સ્થિતિ સમજવી જોઈએ, તેની અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ એક હજાર વર્ષ ઓછા દશ કોડાકોડી સાગરોપમની છે, કેમકે તેનો અબાધા કાલ દશ સો વર્ષનો છે અને સપૂર્ણ સ્થિતિમાંથી અબાધાકાલ બાદ કરવાથી શેષ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિકાલ અગર તો નિષેક કાલ થાય છે ॥ સૂ૦ ૯ ॥

भागेणं ऊणया, उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ अट्ठारस य वास-सयाइं अबाहा, तेइंदियजातिनामए णं जहण्णेणं एवं चेव, उक्कोसेणं अट्ठारस सागरोवमकोडाकोडीओ अट्ठारसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो चतुरिंदिय जातिनामए णं पुच्छा ? गोयमा ! जह-ण्णेणं सागरोवमस्स णव पणतीसइभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ अट्ठारसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, पंचिंदियजातिनामए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा पलिओव-मस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकडीओ, वीस य वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, ओरा-लियसरीरए वि एवं चेव, वेउव्वियसरीरनामए णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागा पलिओवम-स्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ वीसइ वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनि-सेगो, आहारसरीरनामए जहण्णेणं अंतोसागरोवमकोडाकोडीओ, उक्कोसेणं अंतोसागरोवमकोडाकोडीओ, तेयाकम्मसरीरनामाए जहण्णेणं दोण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, वीसय वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, ओरालियवेउव्वयआहारगसरीरोवंगनामाए ति-ण्णि वि एवं चेव, सरीरबंधणनामाए वि पंचण्ह वि एवंचेव, सरीरसंघा-यनामाए पंचण्ह वि जहा सरीरनामाए कम्मस्स ठिइत्ति, वइरोसभनारा-यसंघयणनामाए जहा रइ नामाए, उसभनारायसंघयणनामाए पुच्छा, गोयमा ! सागरोवमस्स छपणतीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागे णं ऊणया, उक्कोसेणं बारससागरोवमकोडाकोडीओ, बारसवाससयाइं आबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, नारायसंघयण नामस्स

जहण्णेणं सागरोवमस्स सत्तपणतीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणया, उक्कोसेणं चोद्दससागरोवमकोडाकोडीओ चउद्दसवास सयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, अद्धनारायसंघयण नामस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स अट्ठपणतीसइभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं सोलस सागरोवमकोडाकोडीओ, सोलसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, खीलियासंघयणे णं पुच्छा, गोयमा! जहण्णेणं सागरोवमस्स नव पणतीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ, अट्ठारसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, छेवट्ठसंघयणनामस्स पुच्छा, गोयमा! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागे णं ऊणया, उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, वीसइवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, एवं जहा संघयणनामाए छब्भाणिया एवं संठाणा वि छब्भाणियव्वा, सुक्किल्लवण्णणामए पुच्छा, गोयमा! जहण्णेणं सागरोवमस्स एगं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणियं, उक्कोसेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ, दसवाससयाइं अबाहा बाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, हालिद्दवण्णनामाए णं पुच्छा, गोयमा जहण्णेणं सागरोवमस्स पंच अट्ठावीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणिया, उक्कोसेणं अद्धतेरस सागरोवमकोडाकोडी अद्धतेरस वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, लोहियवण्णनामए णं पुच्छा, गोयमा! जहण्णेणं सागरोवमस्स छ अट्ठावीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेहिं ऊणया, उक्कोसेणं पण्णरस सागरोवमकोडाकोडीओ पण्णरसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, नीलवण्णनामाए पुच्छा, गोयमा! जहण्णेणं सागरोवमस्स सत्त अट्ठावीसइभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं

ऊणया, उक्कोसेणं अद्धट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ अद्धट्ठारसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, कालवण्णनामाए जहा छेवट्ठसंघयणनामए, सुब्भिगंधणामए पुच्छा, गोयमा ! जहा सुक्किल्लवण्णनामस्स, दुब्भिगंधणामाए जहा छेवट्ठसंघयणस्स, रसाणं महुरादीणं जहा वण्णाणं भणियं तहेव परिवाडीए भाणियव्वं, फासा जे अपसत्था तेसिं जहा छेवट्ठस्स, जे पसत्था तेसिं जहा सुक्किल्लवण्णनामस्स, अगुरुलहुनामाए जहा छेवट्ठस्स, एवं उवघायनामाए वि, पराघायनामाए वि एवं चेव, निरयाणुपुव्वीनामाए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, वीसं वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, तिरियाणुपुव्वीए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दो सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, वीसतिवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, मणुयाणुपुव्वीनामाए णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दिवड्ढं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं, उक्कोसेणं पण्णरससागरोवमकोडाकोडीओ. पण्णरस वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, देवाणुपुव्वीणामाए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स एगं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणंऊणयं, उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ, दस य वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, ऊसासनामाए पुच्छा, गोयमा ! जहा तिरियाणुपुव्वीए, आयवनामाए वि एवं चेव, उज्जोयनामाए वि, पसत्थविहायोगतिनामाए वि पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं एगं सागरोवमस्स सत्तभागं, उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ, दस वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, पसत्थविहा-

योगति नामस्स पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्त-भागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, वीस य वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, तस नामाए थावर नामाए य एवं चेव, सुहुम नामाए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स णव पणतीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं अट्ठारससागरोपमकोडाकोडीओ, अट्ठारस य वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, बायरनामाए जहा अप्पसत्थविहायोगतिनामस्स, एवं पज्जत्तनामाए वि, अपज्जत्तनामाए जहा सुहुमनामस्स, पत्तेयसरीरनामाए वि दो सत्तभागा, साहारणसरीरनामाए जहा सुहुमस्स, थिरनामाए एगं सत्त-भागं, अथिरनामाए दो, सुभनामाए एगो, असुभनामाए दो सुभ-गनामाए एगो, दूभगनामाए दो, सूसर नामाए एगो, दूसर नामाए दो, आदिज्जनामाए एगो, अणाइज्जनामाए दो, जसोकित्ति नामाए जह-ण्णेणं अट्ठमुहुत्ता, उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ, दस वासस-याइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, अजसोकित्ति नामाए पुच्छा, गोयमा ! जहा अपसत्थविहायोगतिनामस्स, एवं णिम्माण नामाए वि, तित्थगरणामाए णं पुच्छा गोयमा ! जहण्णेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ, उक्कोसेण वि अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ, एवं जत्थ एगो सत्तभागे तत्थ उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ, दस वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, जत्थ दो सत्त-भागा तत्थ उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, वीस य वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, उच्चागोयस्स णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठमुहुत्ता, उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ, दस य वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, णीया-गोयस्स पुच्छा, गोयमा ! जहा-अप्पसत्थविहायोगतिनामस्स. अंत-

राए णं पुच्छा, गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो" ॥ सू० १० ॥

छाया-एकेन्द्रियजातिनाम खलु पृच्छा, गौतम! जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः, विंशतिः वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, द्वीन्द्रिय जातिनाम खलु पृच्छा, गौतम! जघन्येन सागरोपमस्य नव पञ्चत्रिंशद्भागाः। पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः, उत्कृष्टेन अष्टादश

एकेन्द्रियजातिनाम स्थिति वक्तव्यता

शब्दार्थ-(एगिंदियजाईनामए णं पुच्छा?) हे भगवन्! एकेन्द्रिय जातिनामकर्म की स्थिति विषयक पृच्छा? (गोयमा! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा) हे गौतम! जघन्य सागरोपम के दो बंटे सात (२/७) भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम (वीसई वाससयाइं अबाहा) वीस सौ वर्षों का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल हीन कर्मस्थिति कर्म निषेक का काल।

(बेइंदियजाइनामेणं पुच्छा?) द्वीन्द्रिय जातिनामकर्म की स्थिति संबंधी पृच्छा? (गोयमा! जहण्णेणं सागरोवमस्स नवपणतीसइभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम

એકેન્દ્રિયજાતિનામસ્થિતિનુ નિરૂપણ

શબ્દાર્થ-(एगिंदियजाइनामएणं पुच्छा?) હે ભગવન્! હુ ગૌતમ! એકેન્દ્રિયજાતિ નામકર્મની સ્થિતિ સબધી પ્રશ્ન કરું છુ.

(गोयमा! जहण्णेण सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा)-હે ગૌતમ! જઘન્યથી, સાગરોપમના બે સપ્તમાશ २/७ ભાગ (पलियोवमस्स असखेज्जइभागेणं ऊणया)-તેમા પલ્યોપમને અસખ્યાતમો ભાગ ઓછો તેટલી સ્થિતિ જઘન્યથી એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની છે.

(उक्कोसेण वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટથી-સૌથી વધુની દૃષ્ટિએ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ (वीसइवाससयाइं अबाहा)-તેનો વીસસો-બે હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ છે. (अबाहूणिया कम्मट्ठिइ कम्मनिसेगो) તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મનિષેકનો કાળ કહેવાય છે.

હે ભગવન્-(वेइंदिय जाइनामेणं पुच्छा?) બેઇન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની સ્થિતિ સબધી પ્રશ્ન કરુ છુ

(गोयमा! जहण्णेणं सागरोवमस्स नव पणतीसईभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया)-હે ગૌતમ, જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઓછા એટલા સાગ-

सागरोपमकोटीकोटयः, अष्टादश च वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, त्रीन्द्रियजातिनाम खलु जघन्येन एवञ्चैव, उत्कृष्टेन अष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः, अष्टादश वर्षशतानि अबाधा, चतुरिन्द्रियजातिनाम पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य नव पञ्चत्रिंशद् भागाः, पल्योपमस्यासङ्ख्येयभागोनाः, उत्कृष्टेन अष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः, अष्टा-

का नौ बंटा पैंतीस ($\frac{9}{35}$) भाग (उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट अठारह कोडाकोडी सागरोपम (अट्ठारसवाससयाइं अवाहा) अठारह सौ वर्ष का अबाधाकाल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधाकाल कम कर्म स्थिति कर्म निषेक का काल है।

(तेइंदियजाइनामए णं जहण्णेणं एवं चेव) त्रीन्द्रियजातिनामकर्म जघन्य से इसी प्रकार (उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट अठारह कोडाकोड़ी सागरोपम (अट्ठारसवाससयाइं अबाहा) अठारह सौ वर्ष का अबाधा काल कम कर्मस्थिति कर्मनिषेक का काल

(चउरिंदियनामए पुच्छा ?) चौइन्द्रिय जातिनामकर्म संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स णवपणतीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का नौ बंटा पैंतीस ($\frac{9}{35}$) भाग, (उक्कोसेणंअट्ठारस सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट अठारह कोडाकोडी सागरोपम (अट्ठारस वाससयाइं अवाहा) अठारह सौ वर्ष

રોપમના નવ પાત્રીસાંશ $\frac{9}{35}$ ભાગ તેટલી બેઈન્દ્રિય જાતિનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

(उक्कोसेणं अट्ठारस सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટથી, અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમ, (अट्ठारसवाससयाइ अवाहा) તેનો અઢારસો એક હજાર ને આઠસો વર્ષનો અબાધાકાળ શાન્તિકાળ છે. (अवाहूणिया कम्मट्ठिइ कम्मनिसेगो) તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મ નિષેકનો કાળ છે

(तेइंदिय जाइनामएणं जहण्णेणं एवं चेव)–તેઇન્દ્રિય–ત્રીન્દ્રિય જાતિના નામકર્મની સ્થિતિ જઘન્યથી એ પ્રમાણે અર્થાત્ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઓછી એટલી $\frac{9}{35}$ સાગરોપમની સ્થિતિ જાણવી (उक्कोसेण अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ)–ઉત્કૃષ્ટથી, અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમ, (अट्ठारसवाससयाइ अवाहा)–તેનો અઢારસો વર્ષોનો અબાધ કાળ છે (अवाहूणिया कम्मट्ठिइ कम्मनिसेगो) તે અબાધાકાળ વગરની કર્મ સ્થિતિ તે કર્મ નિષેકનો કાળ કહેવાય છે

(चउरिंदियनामए पुच्छा ?)–હે ભગવન્ ચતુરિન્દ્રિય જાતિનામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન કરું છું.

(गोयमा ! जहण्णेण सागरोवमस्स पणतीसइभागा पलिओवमस्स असखेज्जइ भागेणं ऊणया)–હે ગૌતમ, જઘન્યથી, પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એટલા સાગરોપમના નવ પાત્રીસાંશ $\frac{9}{35}$ ભાગ જેટલી ચઉરિન્દ્રિય જાતિની નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે

(उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટથી અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમ,

दशवर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, पञ्चेन्द्रियजातिनाम पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः, विंशतिश्च वर्षशतानि अबाधा, औदारिकशरीरमपि एवञ्चैव, वैक्रियशरीरनाम खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः, विंशति, वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना

का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्म स्थितिकाल निषेक काल।

(पंचिंदियजाइनामए पुच्छा ?) पंचेन्द्रिय जातिनामकर्म संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग (उक्कोसेणं वीसं सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम (वीस य वाससयाइं अबाहा) वीस सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थितिकाल निषेक काल है।

(ओरालियसरीरएवि एवं चेव) औदारिकशरीर की स्थिति भी इसी प्रकार (वेउव्वियसरीर नामाए णं भंते पुच्छा ?) हे भगवन् ! वैक्रियशरीरनामकर्म की स्थिति के विषय में प्रश्न ! (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग (उक्कोसेणं वीसं सागरो-

---

(अट्ठारसवाससयाइ अबाहा)-તેનો આઢારસો વર્ષનો અબાધા કાળ છે (आबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિનો કાળ તે કર્મનિષેકનો કાળ કહેવાય છે

(पचिंदियजाईनामए पुच्छा ?)-હે ભગવન્ પંચેન્દ્રિય જાતિનામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન કરૂ છું

(गोयमा ! जहण्णेण सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઓછા એટલા સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ $\frac{2}{7}$ ભાગ જેટલી પંચેન્દ્રિય નામકર્મની સ્થિતિ છે

(उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ)-ઉત્કૃષ્ટથી, વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ, (वीस य वाससयाइं आबाहा) તેનો વીસસો-બે હજાર વર્ષોનો અબાધાકાળ છે. (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિનો કાળ કર્મનિષેકનો કાળ છે.

(ओरालियसरीरए वि एवं चेव) ઔદારિકશરીરની નામકર્મની સ્થિતિ પણ એ પ્રમાણે સમજવી.

(वेउव्वियसरीरनामएण पुच्छा)-હે ભગવન્, વૈક્રિયશરીરના નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરૂ છુ

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दो सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणिया) -હે ગૌતમ, જઘન્યથી, પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઓછા એટલા સાગરોપના બે

कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, आहारकशरीरनामके जघन्येन अन्तः सागरोपमकोटीकोटयः, उत्कृष्टेन अन्तः सागरोपमकोटीकोटयः, तैजसकार्मणशरीनाम्नोः जघन्येन द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः, सागरोपमकोटीकोटयः, विंशतिश्च वर्षशतानि अबाधा, औदारिक वैक्रियाहारकशरीरोपाङ्गनाम्नां त्रयाणामपि एवञ्चैव, शरीरबन्धननाम्नामपि

कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम (वीसइ वाससयाइं अबाहा) वीस सौ वर्ष का अबाधाकाल (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति कर्मनिषेक काल (आहारगसरीरनामए जहण्णेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ) आहारकशरीरनामकर्म की जघन्य स्थिति अन्तः सागरोपम कोडाकोडी (उक्कोसेणं अंतोसागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट अन्तः कोडाकोडी सागरोपम (तेया कम्मसरीरनामाए जहण्णेणं दोण्णि सत्तभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जईभागेणं ऊणगा) तैजस–कार्मणशरीर की स्थिति सागरोपम का जघन्य दो बंटे सात भाग–उसमें से पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम की (वीस य वाससयाइं अबाहा) वीस सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति कर्म निषेक का काल।

(ओरालियवेउव्विय आहारगसरीरोवंगनामाए तिण्णि वि एवं चेव) औदारिक

સપ્તમાંસ $\frac{2}{7}$ ભાગ જેટલી વૈક્રિય શરીરના નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે

(उक्कोसणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ–ઉત્કૃષ્ટથી, વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ, (वीसइ वाससयाइ अबाहा) તેનો વીસસો વર્ષનો અબાધાકાળ છે, (अबाहूणियाकम्मठिई कम्मनिसेगो)–તે અબાધા કાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મનો નિષેક કાળ કહેવાય છે.

(आहारगसरीरनामए जहण्णेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ) આહારકશરીર નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અંત સાગરોપમની કોડાકોડી છે, (उक्कोसेण अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટથી અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ જાણવી.

(तेयाकम्मसरीरनामाए जहण्णेणं दोण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेण ऊणया)–તૈજસ ને કાર્મણ શરીરોના નામકર્મની સ્થિતિ જઘન્યથી, સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ $\frac{2}{7}$ ભાગ તેમાથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછી છે,

(उक्कोसेणं विसं सागरोवमकोडाकोडीओ)–ઉત્કૃષ્ટથી, વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે. (वीस य वाससयाइ अबाहा) તેનો વીસસો વર્ષનો અબાધાકાળ છે (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મનિષેકનો કાળ છે

(ओदारिय, वेउव्विय, आहारग सरीरोवंगनामाए तिण्णि वि एवं चेव)–ઔદારિક, વૈક્રિય, ને આહારક એ ત્રણે શરીરોપાંગના નામકર્મની સ્થિતિ પણ એ પ્રમાણે અર્થાત્ એ શરીરના નામકર્મની જઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ટથી દર્શાવેલી સ્થિતિ મુજબ તે ત્રણે ઉપાંગોની

पञ्चानामपि एवञ्चैव, शरीसंघातनाम्नां पञ्चानामपि यथा शरीरनाम्नः कर्मणः स्थितिरिति, वज्रर्षभनाराचसंहनननाम्नो यथा रतिनाम्नः, ऋषभनाराचसंहनननाम्नः पृच्छा, गौतम ! सागरोपमस्य षट्पञ्चत्रिंशद्भागाः पल्योपमस्यासंख्येयभागेनोनाः, उत्कृष्टेन द्वादशसागरोपमकोटीकोटयः, द्वादशवर्षशतानि अवाधा, अवाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, नाराचसंहनननाम्नो

वैक्रिय, आहारक शरीरोपांग नामकर्मों की स्थिति भी इसी प्रकार (सरीरबंधणनामाए वि पंचण्ह वि एवं चेव) पांचों शरीरबन्धननामकर्मों की स्थिति भी इसी प्रकार (सरीरसंघायनामाए पंचण्ह वि जहा सरीरनामाए कम्मस्स ठिइत्ति) पांचों शरीरसंघातनामकर्मों की स्थिति शरीर नामकर्म के समान है।

(वइरोसभनारायसंघयणनामाए जहा रइनामाए) वज्रर्षभनाराच संहनन नामकर्म की स्थिति जैसी रतिनामकर्म की कही है (उसभनारायसंघयणनामाए पुच्छा ?) ऋषभनाराच संहनन नामकर्म की स्थिति संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! सागरोवमस्स छ पणतीसइभागा) हे गौतम ! सागरोपम के छह बंटे पैंतीस भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं बारस सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट १२ बारह कोडाकोडी सागरोपम (बारस वाससयाइं अबाहा) बारह सौ वर्ष का अबाधा काल (अबा-

સ્થિતિ જાણુવી.

(सरीरबंधणनामाए वि पंचण्ण वि एव चेव)-પાંચેય શરીરબંધન નામ કર્મોની સ્થિતિ પણુ એ પ્રમાણે જાણુવી

(सरीरसंघायनामाए पंचण्ण वि जहा सरीरनामाए कम्मस्स ठिईत्ति)-પાંચેય શરીરસંઘાતનામકર્મોની સ્થિતિ તે તે શરીરનામકર્મોની સ્થિતિની સમાન છે એમ જાણુવુ

(वइरोसभनारायसंघयणनामाए जहा रइ नामाए)-વજ્ર-ઋષભનારાચ સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ છે તે રતિ નામકર્મની સ્થિતિ પ્રમાણે જાણુવી.

(उसभनारायसंघयणनामाए पुच्छा)-હે ભગવન્ ! ઋષભનારાચ સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરુ છુ

(गोयमा ! सागरोवमस्स छ पणतीसइ भागा)-હે ગૌતમ, જઘન્યથી, સાગરોપમના છ પાત્રીસાંશ રૂપ ભાગ, (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं)-તેમા પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઓછી એટલી જઘન્યથી, ઋષભનારાચ સંહનનના નામકર્મની સ્થિતિ છે.

(उक्कोसेण बारस सागरोवमकोडाकोडीओ)-ઉત્કૃષ્ટથી, બાર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે

(बारसवाससयाइं अबाहा)-તેનો બારસો વર્ષનો અબાધાકાળ છે.

(अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो)-તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિનો કાળ તે કર્મનિષેક કાળ કહેવાય છે.

जघन्येन सागरोपमस्य सप्त पञ्चत्रिंशद्भागाः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः, उत्कृष्टेन चतुर्दश-सागरोपमकोटीकोटयः चतुर्दशवर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः अर्द्ध-नाराचसंहनननाम्नो जघन्येन सागरोपमस्य अष्टपञ्चत्रिंशद्भागाः पल्योपमस्यासंख्येयभागो-नाः,उत्कृष्टेन षोडश सागरोपमकोटीकोटयः, षोडशवर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, कीलिकासंहननं खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य नव पञ्चत्रिंशद्भागाः,

---

हूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति काल कर्मनिषेक काल है (नारायसंघयणनामस्स) नाराचसंहनन नामकर्म की स्थिति (जहण्णेणं सागरोवमस्स सत्त पणतीसइभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम के सात बंटे पैंतीस भाग (उक्कोसेणं चोद्दस सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट चौदह कोडाकोडी सागरोपम (चउद्दसवाससयाइं अबाहा) चौदह सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति काल निषेक काल है (अद्धनारायसंघयणनामस्स) अर्धनाराचसंहनन नामकर्म की स्थिति (जहण्णेणं सागरोवमस्स अट्ठपणतीसइभागा) जघन्य सागरोपम के आठ बंटे पैंतीस भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं सोलस सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट सोलह कोडाकोडी सागरोपम (सोलस वाससयाइं अबाहा) सोलह सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति कर्म निषेक काल है (खीलियासंघयणेणं पुच्छा ?) कीलिका संहनन की स्थिति संबंधी

(नारायसंघयणनामस्स)-નારાચ સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ (जहण्णेण सागरोवमस्स सत्त-पणतीसइभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया)-જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઓછી એટલા સાગરોપમના સાત પાંત્રીસાંશ $\frac{7}{35}$ ભાગ છે

(उक्कोसेणं चोद्दससागरोवमकोडाकोडीओ)-ઉત્કૃષ્ટથી, ચૌદ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે.

(चउद्दसवाससयाइं अबाहा)-તેનો ચૌદસો વર્ષનો અબાધાકાળ છે. (अबाहूणिया कम्म-ठिइ कम्मनिसेगो)-તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેકનો કાળ કહેવાય છે.

(अद्धनाराय संघयणनामस्स) અર્ધનારાચ સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ (जहण्णेणं साग-रोवमस्स अट्ठ पणतीसइभागा)-જઘન્યથી સાગરોપમના આઠ પાંત્રીસાંશ ભાગ (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणिया) તેમા પલ્યોપમના અસંખ્યતમા ભાગે ઓછી એટલી અર્ધ નારાચ સંહનન નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

(उक्कोसेणं सोलस सागरोवमकोडाकोडीओ)-ઉત્કૃષ્ટથી, સોળ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે, (सोलस वाससयाइ अबाहा)-તેને સોળસો વર્ષનો અબાધાકાળ છે. (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિને કર્મનિષેકનો કાળ કહેવાય છે,

पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः, उत्कृष्टेन अष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः, अष्टदशवर्षशतानि बाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः सेवार्तसंहनननाम्नः पृच्छा, गौतम ! जघन्येन-सागरोपमस्य द्वौ सप्त भागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटी-कोटयः, विंशतिश्च वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, एवं यथा संहनननामानि षड्भणितानि, एवं संस्थानान्यपि षड्भणितव्यानि, शुक्लवर्णनाम पृच्छा, गौतम !

प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स नव पणतीसइभागा) हे गौतम ! जघन्य स्थिति सागरोपम का नौ बंटे पैंतीस भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइ-भागेणं ऊणया) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं अट्ठारस साग-रोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट अठारह कोडाकोडी सागरोपम (अट्ठारस वासस-याइं अबाहा) अठारह सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्म-निसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति काल निषेक काल (छेवट्टसंघयणनामस्स पुच्छा ?) सेवार्त्तसंहनननामकर्म संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरो वमस्स दोण्णि सत्तभागा) हे गौतम ! जघन्य सागरोपम के दो बंटे सात भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम (वीसं वाससयाइं अबाहा) वीस सौ वर्ष का अबाधाकाल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधाकाल कम कर्म स्थिति कर्म निषेक का काल।

(खिलिया संघयणेणं पुच्छा)–હે ભગવન્ ! કીલિકા સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરું છું.

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स नव पणतिसई भागा)–હે ગૌતમ, જઘન્યથી સાગરો-પમના નવ પાંત્રીસાંશ $\frac{9}{35}$ ભાગ, (पलिओवमस्स असंखेज्जईभागेणं ऊणया) તેમાં પલ્યો-પમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછી તેટલી કીલિકા સંહનનના નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

(उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટથી, અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે. (अट्ठारसवाससयाइं अबाहा)–તેનો અઢારસો વર્ષોનો અબાધા કાળ છે. (अबा-हूणया कम्मठिई कम्मनिसेगो) તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મનિષેકનો કાળ છે.

(छेवट्ट सघयणनामस्स पुच्छा)–હે ભગવન્ ! સેવાર્ત્ત સંહનન નામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન કરું છું

(गोयमा, ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणिया)–હે ગૌતમ, જઘન્યથી, પલ્યોપમના બે સપ્તમાંશ $\frac{2}{7}$ ભાગની સેવાર્ત્ત સંહનનના નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે

(उक्कोसेणं वीस सागरोवम कोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટથી વીસ કોડાકોડી સાગરોપની સ્થિતિ છે. (वीसं वाससयाइं अबाहा)–તેનો વીસસો–બે હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ (अबाहूणिया कम्म-ठिई कम्मनिसेगो)–તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મનિષેકનો કાળ છે.

जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन दशसागरोपम-कोटीकोटयः, दशवर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, हारिद्रवर्णनाम खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य पञ्च अष्टाविंशति भागाः पल्योपमस्यासंख्येय-भागोनाः, उत्कृष्टेन अर्द्धत्रयोदशसागरोपमकोटीकोटयः, अर्द्धत्रयोदशवर्षशतानि अबाधा,

(एवं जहा संघयणनामाए छब्भणिया एवं संठाणावि छब्भाणियव्वा) इस प्रकार जैसे छह संहनन नामकर्म कहे, वैसे ही छह संस्थान भी कहने चाहिए (किल्लवण्णणामए पुच्छा ?) शुक्लवर्ण नामकर्म की स्थिति की पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स एगं सत्तभागं, पलिओवमस्स असंखेज्जइ-भागेणं ऊणियं) हे गौतम ! पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{1}{7}$ भाग (उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट दश कोडाकोडी साग-रोपम (दस वाससयाइं अबाहा) दश सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति कर्मनिषेक का काल।

(हालिद्दवण्णनामाए णं पुच्छा ?) पीत वर्ण नामकर्म की स्थिति संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स पंच अट्ठावीसइभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणिया) हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का पांच बटे अट्ठाइस भाग $\frac{5}{28}$ (उक्कोसेणं अद्धतेरस सागरोवम

(एवं जहा संघयणनामाए छब्भणिया एवं संठाणा वि छब्भाणियव्वा)–એ પ્રમાણે જેમ ૭ સંહનન નામકર્મ કહ્યા તેજ પ્રકારે ૭ સંસ્થાન નામકર્મ પણ કહેવાં જોઈએ.

(सुक्किलवण्णनामए पुच्छा)–હે ભગવન્ ! શુક્લ વર્ણ, નામકર્મની સ્થિતિ સબંધી પ્રશ્ન કરું છુ.

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स एग सत्तभागं, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणियं) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી, પલ્યોપમને અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમને એક સપ્તભાગ $\frac{1}{7}$ ભાગની શુક્લવર્ણ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

(उक्कोसेण दस सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટથી દશ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે (दस वाससयाइ अबाहा) તેનો દસસો–એક હજાર વર્ષોનો અબાધાકાળ છે, (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो)–તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેકનો કાળ છે

(हालिद्दवण्णनामएणं पुच्छा)–હે ભગવન્ ! પીત–હળદર જેવા વર્ણના નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરૂછુ.

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स पंच अट्ठावीसई भागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणया)–હે ગૌતમ, જઘન્યથી, પલ્યોપમના અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના પાંચ અઠ્યાવીસાંશ $\frac{5}{28}$ ભાગની સ્થિતિ છે

(उक्कोसेणं अद्धतेरससागरोवमकोडाकोडीओ)–ઉત્કૃષ્ટથી, સાડાબાર કોડાકોડી સાગરો-

अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, लोहितवर्णनाम खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य षड् अष्टाविंशतिभागाः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः, उत्कृष्टेन पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटयः, पञ्चदशवर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, नीलवर्णनाम पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य सप्त अष्टाविंशतिभागाः पल्योपमस्य असंख्येयभागोनाः, उत्कृष्टेन अर्द्धाष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः, अर्द्धाष्टादशवर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्म-

कोडाकोडी) उत्कृष्ट साढे बारह कोडाकोडी सागरोपम (अद्ध तेरसवाससयाइं अबाहा) साढे बारह सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति कर्म निषेक का काल।

(लोहियवण्णणामए णं पुच्छा ?) रक्तवर्णनामकर्म की स्थिति संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स छ अट्ठावीसइभागा) हे गौतम ! जघन्य सागरोपम का $\frac{6}{28}$ भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेहिं ऊणया) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं पण्णरससागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट पन्द्रह सौ कोडाकोडी सागरोपम (पण्णरसवाससयाइं अबाहा) पन्द्रह सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्म स्थिति कर्म निषेक का काल।

(नीलवण्णनामाए पुच्छा ?) नीलवर्ण नामकर्म की स्थिति संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स सत्त अट्ठावीसइभागा) हे गौतम ! जघन्य सागरोपम का सात बंटे अट्ठाईस भाग (पलियोवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया)

પમની સ્થિતિ છે. (अद्धतेरसवाससयाइं अबाहा)–તેનો સાડાબારસો વર્ષોનો અબાધા કાળ છે–(अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) ને અબાધા કાળ વગરની કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેકનો કાળ છે.

(लोहियवण्णनामएणं पुच्छा)–હે ભગવન્ લોહિત રક્ત વર્ણ–લાલ રંગવાળા નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરું છું.

(गोयमा, जहण्णेणं सागरोवमस्स छ अट्ठावीसई भागा पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेहिं ऊणया)–હે ગૌતમ, જઘન્યથી, પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઓછા એવા સાગરોપમનો છ અઠ્યાવીસાંશ $\frac{6}{28}$ ભાગની લોહિત વર્ણના નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

(उक्कोसेणं पन्नरससागरोवम कोडाकोडीओ)–ઉત્કૃષ્ટથી, પંદર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે, (पण्णरसवाससयाइ अबाहा)–તેનો પંદરસો વર્ષોનો અબાધાકાળ છે (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो)–તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેકનો કાળ છે.

(नीलवण्णनामाए पुच्छा) હે ભગવન્ ! નીલવર્ણ નામ કર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરું છું

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स सत्त अट्ठावीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया)–હે ગૌતમ, જઘન્યથી, સાત અઠ્યાવીસાંશ $\frac{7}{28}$ ભાગની નીલવર્ણની જઘન્ય નામકર્મ સ્થિતિ છે.

स्थितिः कर्मनिषेकः, कृष्णवर्णनाम यथा सेवार्तसंहनननाम, सुरभिगन्धनाम पृच्छा, गौतम ! यथा शुक्लवर्णनाम्नः, दुरभिगन्धनाम्नो यथा सेवार्तसंहननस्य, रसानां मधुरादीनां यथा वर्णानां भणितं तथैव परिपाटया भणितव्यम्, स्पर्शा ये अप्रशस्तास्तेषां यथा सेवार्तस्य, ये प्रशस्ता स्तेषां यथा शुक्लवर्णनाम्नः, अगुरुलघुनाम्नो यथा सेवार्तस्य, एवम् उपघातनामापि,

---

पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं अद्धट्ठारस सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट साढे सत्तरह कोडाकोडी सागरोपम (अद्धट्ठारसवाससयाइं अबाहा) साढे सत्तरह सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्म स्थिति कर्म निषेक काल।

(कालवण्णनामाए जहा छेवट्टसंघयणनामए) कृष्णवर्ण नामकर्म की स्थिति सेवार्त्त संहनननामकर्म के समान।

(सुब्भिगंधणामए पुच्छा ? सुरभिगंधनामकर्म की स्थिति विषयक प्रश्न ? (गोयमा ! जहा सुक्किल्लवण्णनामस्स) हे गौतम ! जैसे क्लवर्ण नामकर्म की (दुब्भिगंधणामाए जहा छेवट्टसंघयणस्स) दुरभिगंधनामकर्म की स्थिति जैसे सेवार्त्तसंहनन की।

(रसाणं महुरादीणं जहा वण्णाणं भणियं तहेव परिवाडीए भाणियव्वं) मधुर आदि रसों का कथन वर्णों के समान उसी क्रम से कहना चाहिए (फासा जे अपसत्था) स्पर्श जो अप्रशस्त हैं (तेसिं जहा छेवट्टस्स) उनकी स्थिति सेवार्त्त संहनन के समान (जे पसत्था) जो प्रशस्त है (तेसिं जहा सुक्किल्लवण्णनामस्स)

(उक्कोसेणं अद्धट्ठारस सागरोवमकोडाकोडीओ)-ઉત્કૃષ્ટથી, સાડાસત્તર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે, (अद्धट्ठारस वाससयाइं अबाहा) તેનો સાડા સત્તરસો વર્ષોનો અબાધાકાળ છે. (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ કર્મ નિષેકનો કાળ છે.

(कालवण्णनामए जहा छेवट्टसंघयणनामाए)-કૃષ્ણવર્ણ નામકર્મની સ્થિતિ સેવાર્ત્તસંહનના નામકર્મની સ્થિતિ સમાન છે.

(सुब्भिगंधनामाए पुच्छा)-હે ભગવન્ ! સુરભિગંધ નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરૂં છું (गोयमा ! जहा सुक्किल्लवण्णनामस्स)-હે ગૌતમ ! શુકલવર્ણ નામકર્મની પેઠે સમજવું, (दुब्भिगंधनामाए जहा छेवट्टसंघयणस्स) દુર્ભિગંધ નામકર્મની સ્થિતિ સેવાર્ત્તસંહનન નામકર્મની સ્થિતિ પેઠે સમજવી.

(रसाणं महुरादीणं जहा वण्णाण भणियं तहेव परिवाडीए भाणियव्व)-મધુર વગેરે રસોનું કથન વર્ણોની પેઠે એજ ક્રમથી કહેવુ જોઇએ અર્થાત્ સમજવુ

(फासा जे अपसत्था, तेसिं जहा छेवट्टस्स)-સ્પર્શ જે અપ્રશસ્ત અમનોજ્ઞ છે (तेसिं जहा छेवट्टस्स)-તેમની સ્થિતિ સેવાર્ત્ત સંહનની સમાન છે (जे पसत्था, तेसिं जहा सुक्किल्लवण्णनामस्स) જે સ્પર્શ પ્રશસ્ત મનોરમ છે તેમની સ્થિતિ શુકલવર્ણ નામ કર્મની સ્થિતિ સમાન છે.

पराघातनामापि एवञ्चैव, निरयानुपूर्वीनाम पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः, विंशतिः वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, तिर्यगानुपूर्व्याः पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः

उनकी स्थिति शुक्लवर्ण नामकर्म के समान।

(अगुरुलहुनामाए जहा छेवट्टस्स) अगुरुलघुनामकर्म की स्थिति सेवार्त्तसंहनन के समान (एवं उवघायनामए वि) इसी प्रकार उपघातनामकर्म की भी (पराघायनामाए वि एवं चेव) पराघात नामकर्म की भी इसी प्रकार

(निरयाणुपुव्वीनामाए पुच्छा?) नरकानुपूर्वी नामकर्म संबंधी पृच्छा? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइ-भागेणं ऊणया) हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम, सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग (उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम (वीसं वाससयाइं अबाहा) वीस सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति कर्म निषेक काल।

(तिरियाणुपुव्वीए पुच्छा?) तिर्यंचानुपूर्वी की स्थिति संबंधी प्रश्न? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दो सत्तभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का दो बटे

(अगुरुलघुनामए जहा छेवट्टस्स)–અગુરુલઘુ નામકર્મની સ્થિતિ સેવાર્ત્ત સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ સમાન સમજવી,

(एवं उवघायनामए वि) એ પ્રમાણે ઉપઘાત નામકર્મની સ્થિતિ પણ જાણવી

(पराघायनामाए वि एवं चेव) પરાઘાત નામકર્મની સ્થિતિ પણ એ પ્રમાણે જાણવી

(निरयाणुपुव्वी नामाए पुच्छा)–હે ભગવાન્ નરકાનુપૂર્વી નામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન કરું છું.

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दो सत्तभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेण ऊणिया) હે ગૌતમ, જઘન્યથી, પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઓછા એવા સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ $\frac{2}{7}$ ભાગની નરકાનુપૂર્વી નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

(उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટથી, વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે. (वीसं वाससयाइ अबाहा) તેનો વીસસો–બે હજાર વર્ષોનો અબાધાકાળ છે. (अबाहूणिया कम्मठिइ कम्मनिसेगो) તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ કાળને કર્મનિષેકનો કાળ કહેવાય છે.

(तिरियाणु पुव्वीए पुच्छा)–હે ભગવાન્ ! તિર્યંચાનુપૂર્વી નામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન કરું છું

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दो सत्तभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणिया) –હે ગૌતમ, જઘન્યથી, પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઓછા એવા સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ $\frac{2}{7}$ ભાગની તિર્યંચાનુપૂર્વી નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

सागरोपमकोटीकोटयः, विंशतिः वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः मनुष्यानुपूर्व्याः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य द्वयर्धः सप्त भागः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटयः, पञ्चदशवर्षशतानि अबाधा अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, देवानामानुपूर्वी पृच्छा गौतम ! जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य एकः सप्तभागः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः, दश-

सात भाग (उक्कोसेणं वीसं कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम (वीसइवाससयाइं अबाधा) वीस सौ वर्ष का अबाधाकाल (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) अबाधाकाल कम कर्मस्थिति काल निषेक काल है ।

(मणुयाणुपुव्वीनामाए णं पुच्छा ?) मनुष्यानुपूर्वीनामकर्म की स्थिति संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दिवड्ढं सत्तभागं, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेण ऊणयं) हे गौतम ! जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ भाग (उक्कोसेणं पण्णरससागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम (पण्णरसवाससयाइं अबाहा) पन्द्रह सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति कर्मनिषेक काल है ।

(देवाणुपुव्वीनामाए पुच्छा ?) देवानुपूर्वी नामकर्म की स्थिति संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स एगं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं) हे गौतम ! जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का एक बंटे सात भाग (उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ)

(उक्कोसेणं वीस सागरोवमकोडाकोडीओ)–ઉત્કૃષ્ટથી, વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે. (वीसइ वाससयाइ अबाहा)–તેનો વીસસો બે હજાર વર્ષનો અબાધા કાળ છે (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो)–તે અબાધાકાળ વગરની કર્મ સ્થિતિના કાળને કર્મ નિષેકનો કાળ કહ્યો છે

(मणुयाणुपुव्वीनामाए णं पुच्छा)–હે ભગવન્ મનુષ્યાનુપૂર્વી નામકર્મની સ્થિતિ સબંધી પ્રશ્ન કરૂ છુ.

(गोयमा ! जहण्णेण सागरोवमस्स दिवड्ढ सत्तभागं, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेण ऊणियं)–હે ગૌતમ ! જઘન્યથી, પલ્યોપમના અસખ્યાતમા ભાગે ઓછી એવા સાગરોપમના દેઢ સપ્તમાશ $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ ભાગની મનુષ્યાનુપૂર્વીનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

(उक्कोसेण पण्णरससागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટથી, પદર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે (पण्णरसवाससयाइ अबाहा)- તેનો પદસો વર્ષનો અબાધાકાળ છે. (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो)–તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેકનો કાલ છે.

(देवाणुपुव्वीनामाए पुच्छा)–હે ભગવાન્ ! દેવાનુપૂર્વી નામકર્મની સ્થિતિ સંબધી પ્રશ્ન કરૂ છુ

च वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, उच्छ्वासनाम्नि पृच्छा, गौतम ! यथा तिर्यगानुपूर्व्याम्, आतपनाम्न्यपि एवञ्चैव, उद्द्योतनाम्न्यपि, प्रशस्तविहायोगतिनाम्न्यपि पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकः सागरोपमस्य सप्तभागः, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः, दशवर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, अप्रशस्तविहायोगतिनाम्नः पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ,

उत्कृष्ट दश कोडाकोडी सागरोपम (दस य वाससयाइं अवाहा) दश सौ वर्ष अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्म स्थिति कर्मनिषेक का काल है।

(ऊसासनामाए पुच्छा ?) उच्छ्वास नामकर्म की स्थिति संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहा तिरियाणुपुव्वीए) हे गौतम ! तिर्यचानुपूर्वी के समान (आयव नामाए वि एवं चेव) आतपनामकर्म की स्थिति भी इसी प्रकार (उज्जोयनामाए वि) उद्योतनामकर्म की भी (पसत्थ विहायोगतिनामाए वि पुच्छा ?) प्रशस्त विहायोगतिनामकर्म की स्थिति विषयक पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगं सागरोवमस्स सत्तभागं) हे गौतम ! जघन्य से सागरोपम का एक बटे सात भाग (उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट दश कोडाकोडीसागरोपम (दस वाससयाइं अवाहा) दश सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्म

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स एगं सत्तभागं, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणियं) –હે ગૌતમ ! જઘન્યથી, પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઓછા એવા સાગરોપમના એક સપ્તમાંશ $\frac{1}{7}$ ભાગની દેવાનુપૂર્વીનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે

(उक्कोसेण दस सागरोवमकोडाकोडीओ)–ઉત્કૃષ્ટથી, દસ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે (दस य वाससयाइं अवाहा)–તેનો દસસો–એક હજાર વર્ષનો અબાધા કાળ છે (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो)–ને અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેકનો કાળ છે.

(ऊसासनामाए पुच्छा)–હે ભગવાન્ ! ઉચ્છ્વાસ નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરુ છું.

(गोयमा ! जहा तिरियाणुपुव्वीए)–હે ગૌતમ, તિર્યંચાનુપૂર્વી પેઠે સમજવું.

(आयवनामाए वि एव चेव)–આતપ નામકર્મની સ્થિતિ પણ એ પ્રમાણે જ સમજવી

(उज्जोयनामाए वि)–ઉદ્યોત નામકર્મની સ્થિતિ પણ એ પ્રમાણે જાણવી

(पसत्थ विहायोगतिनामाए पुच्छा)–હે ભગવન્ ! પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરું છું

(गोयमा ! जहण्णेण सागरोवमस्स एगं सत्तभागं)–હે ગૌતમ, જઘન્યથી, સાગરોપમના એક સપ્તમાંશ $\frac{1}{7}$ ભાગની સ્થિતિ જાણવી

(उक्कोसेण दस सागरकोडाकोडीओ)–ઉત્કૃષ્ટથી, દસ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે. (दस वाससयाइ अवाहा)–તેનો દસસો–એક હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ છે. (अबाहूणिया

उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः, विंशतिश्च वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, त्रसनाम्नि स्थावरनाम्नि च एवञ्चैव, सूक्ष्मनाम्नि पृच्छा, गौतम! जघन्येन सागरोपमस्य नव पञ्चत्रिंशद्भागाः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः, उत्कृष्टेन अष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः, अष्टादश च वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनि-

निसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति कर्मनिषेक काल है (अपसत्थ विहायोगति नामस्स पुच्छा ?) अप्रशस्त विहायोगति नामकर्म संबधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा) हे गौतम ! जघन्य सागरोपम के ²⁄₇ भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम की (वीस य वाससयाइं अबाहा) वीस सो वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्म स्थिति कर्मनिषेक काल (तसनामाए थावरनामाए य एवं चेव) त्रसनामकर्म और स्थावरनामकर्म भी इसी प्रकार।

(सुहुमनामाए पुच्छा ?) सूक्ष्मनामकर्म संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स णव पणतीसइभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) हे गौतम ! जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का नौ बंटे पैंतीस भाग (उक्कोसेणं अट्ठारस सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट

कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो)-તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિને કર્મ નિષેકનો કાળ કહ્યો છે

(अपसत्थविहायोगतिनामस्स पुच्छा)-હે પ્રભુ અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરૂ છુ

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा, पलियोवमस्स असंखेज्जई भागेण ऊणया)-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી, પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઓછા એવા સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ ²⁄₇ ભાગની અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

(उक्कोसेण वीस सागरोवमकोडाकोडीओ)-ઉત્કૃષ્ટથી, વીસ કોડાકોડી સાગરોપની સ્થિતિ છે. (वीस य वाससयाइं अबाहा)-તેનો વીસસો-બે હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ છે (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो)-ને અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિને કર્મ નિષેકનો કાળ કહ્યો છે

(तसनामाए थावरनामाए य एवं चेव)-ત્રસનામકર્મની અને સ્થાવર નામકર્મની સ્થિતિ એ પ્રમાણે જ જાણવી,

(सुहुमनामाए पुच्छा)-હે પ્રભુ સૂક્ષ્મનામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરૂ છું.

(गोयमा ! जहण्णेण सागरोवमस्स णव पणतीसईभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जईभागेण ऊणया)-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી, પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઓછા એવા સાગરોપના નવપાત્રીસાંશ ⁹⁄₃₅ ભાગની સૂક્ષ્મનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે

षेकः, बादरनाम्नि यथा अप्रशस्तविहायोगतिनाम्नः, एवं पर्याप्तनाम्न्यपि, अपर्याप्तनाम्नि यथा सूक्ष्मनाम्नः, प्रत्येकशरीरनाम्न्यपि द्वौ सप्तभागौ, साधारणशरीरनाम्नि यथा सूक्ष्मस्य, स्थिरनाम्नि एकः सप्तभागः अस्थिरनाम्नि द्वौ, शुभनाम्नि एकः, अशुभनाम्नि द्वौ, सुभगनाम्नि एकः, दुर्भगनाम्नि द्वौ, सुस्वरनाम्नि एकः, दुःस्वरनाम्नि द्वौ, आदिनाम्नि एकः, अनादिनाम्नि

अठारह कोडाकोडी सागरोपम (अट्ठारस य वाससयाइं अबाहा) अठारह सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधाकाल कम कर्मस्थिति कर्मनिषेक का काल।

(बादरनामाए जहा अप्पसत्थविहायोगति नामस्स) बादर नामकर्म की स्थिति अप्रशस्तविहायोगतिनामकर्म के समान (एवं पज्जत्तनामाए वि) इसी प्रकार पर्याप्त नामकर्म की भी (अपज्जत्तनामाए जहा सुहुमनामस्स) अपर्याप्त नामकर्म की जैसे सूक्ष्म नाम कर्म की (पत्तेयसरीरनामाए वि दो सत्तभागा) प्रत्येक शरीरनामकर्म की भी दो बटे $\frac{2}{7}$ सात भाग (साहारणनामाए जहा सुहुमस्स) साधारणशरीर नामकर्म की स्थिति सूक्ष्मनाम कर्म के समान (थिरनामाए एगं सत्तभागं) स्थिरनामकर्म की $\frac{1}{7}$ भाग (अथिरनामाए दो) अस्थिर नामकर्म की दो (सुभनामाए एगो) सुभनामकर्म की एक (असुभनामाए दो) अशुभनामकर्म की दो सुभगमनामाए एगो) सुभगमनामकर्म की एक (दूभगनामाए दो) दुर्भगनाम

(उक्कोसेण अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ)–ઉત્કૃષ્ટથી, અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે (अट्ठारस य वाससयाइं अबाहा)–તેનો અઢારસો વર્ષનો અબાધાકાળ છે. (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो)–તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેકનો કાળ છે.

(बादरनामाए जहा अप्पसत्थविहायोगतिनामस्स)–બાદરનામકર્મની સ્થિતિ અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામકર્મની સમાન સ્થિતિ જાણવી

(एवं पज्जत्तनामाए)–એ પ્રમાણે પર્યાપ્ત નામકર્મની સ્થિતિ સમજવી.

(अपज्जत्तनामए वि जहा सुहुमनामस्स)–અપર્યાપ્ત નામકર્મની સ્થિતિ સૂક્ષ્મનામકર્મની સ્થિતિ પેઠે સમજવી

(पत्तेयसरीरनामाए वि दो सत्तभागा)–પ્રત્યેક શરીરનામકર્મની સ્થિતિ પણ બે સપ્તભાગ $\frac{2}{7}$ ભાગ સમજવી

(साहारणनामाए वि जहा सुहुमस्स)–સાધારણ શરીરનામકર્મની સ્થિતિ સૂક્ષ્મ નામકર્મની સ્થિતિ પેઠે જાણવી.

(थिरनामाए एगं सत्तभागं)–સ્થિર નામકર્મની સ્થિતિ એક સપ્તભાગ $\frac{1}{7}$ ભાગ સમજવી.

(अथिरनामाए दो)–અને અસ્થિરનામકર્મની સ્થિતિ બે ભાગ સમજવી.

(सुभनामाए एगो)–શુભ નામકર્મનો એક ભાગ સમજવો (असुभनामाए दो)–અશુભ નામકર્મની બે ભાગ સમજવી.

द्वौ, यशः कीर्तिनाम्नि जघन्येन अष्टौ मुहूर्तानि, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः, दशवर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, अयशः कीर्तिनाम्नि पृच्छा, गौतम ! यथा अप्रशस्तविहायोगतिनाम्नः, एवं निर्माणनाम्न्यपि, तीर्थकरनाम्नि खलु पृच्छा, गौतम! जघन्येन अन्तःसागरोपमकोटीकोटयः, उत्कृष्टेनापि अन्तःसागरोपमकोटीकोटयः, एवं

की दो (सूसरनामाए एगो) सुस्वरनामकर्म की एक (दूसर नामाए दो) दुस्वरनामकर्म की दो (आदिज्ज नामए एगो) आदेयनामकर्म की एक (अणाइज्जनामाए दो) अनादेयनामकर्म की दो (जसोकित्तिनामए जहण्णेणं अट्ठमुहुत्ता) यशःकीर्त्तिनामकर्म की जघन्य आठ मुहूर्त्त (उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट दश कोडाकोडी सागरोपम (दस वाससयाइं अबाहा) दश सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मनिषेक काल है ।

(अजसोकित्तिनामाए पुच्छा ?) अयशःकीर्त्तिनामकर्म संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहा अपसत्थविहायोगइनामस्स) हे गौतम ! जैसे अप्रशस्तविहायोगति नामकर्म की (एव निम्माणनामाए वि) इसी प्रकार निर्माण नामकर्म की भी (तित्थगरणामाए णं पुच्छा ?) तीर्थंकरनामकर्म संबंधी प्रश्न ? (गोयमा! जहण्णेणं अंतो सागरोपम कोडा कोडीओ) हे गौतम ! जघन्य अन्तः कोडाकोडी

(सुभगनामाए एगो)–સુભગ નામકર્મની એક ભાગ સમજવી (दुभगनामाए दो) દુર્ભગ નામકર્મની બે ભાગ સમજવી

(सुसरनामाए एगो) સુસ્વર નામ કર્મની સ્થિતિ એક ભાગ સમજવી. (दूसरनामाए दो)–દુઃસ્વર નામકર્મની સ્થિતિ બે ભાગ સમજવી.

(आदिज्जनामाए एगो)-આદેય નામકર્મની સ્થિતિ એક ભાગ જાણવી. (अणाईज्जनामाए दो)–અનાદેય નામકર્મની સ્થિતિ બે ભાગ સમજવી.

(जसोकित्तीनामाए जहण्णेणं अट्ठमुहुत्ता)–યશ.કીર્તિ નામકર્મની જઘન્ય આઠ મુહૂર્તની સ્થિતિ જાણવી (उक्कोसेगं दस सागरोवमकोडाकोडीओ)–ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની જાણવી. (दस वाससयाइ अबाहा) તેનો એક હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ છે.

(अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મ નિષેકનો કાળ છે.

(अजसोकित्तिनामाए पुच्छा)–હે પ્રભુ ! અયશ કીર્તિ નામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન કરૂં છું.

(गोयमा ! जहा अपसत्थविहायोगतिनामस्स)–હે ગૌતમ ! અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામ કર્મની સ્થિતિ પ્રમાણે સમજવી.

(एवं निम्माणनामाए वि) એ પ્રકારે નિર્માણ નામકર્મની સ્થિતિ પણ સમજવી.

(तित्थयरनामाएणं पुच्छा) હે પ્રભુ તીર્થંકર નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરું છું.

यत्र एकः सप्तभागः तत्र उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः, दशवर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, यत्र द्वौ सप्तभागौ तत्र उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः, विंशतिश्च वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, उच्चैर्गोत्रस्य खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अष्टौ मुहूर्तानि, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः, दश च वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, नीचैर्गोत्रस्य पृच्छा, गौतम ! यथा अप्रशस्तविहा

सागरोपम (उक्कोसेण वि अंतोसागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट भी अन्तः कोडाकोडी सागरोपम

(एवं जत्थ एगो सत्तभागो तत्थ उक्कोसेणं दस कोडाकोडीओ) इस प्रकार जहां एक बटा सात भाग है वहां उत्कृष्ट दश कोडाकोडी सागरोपम समझना (दस वाससयाइं अबाहा) दश सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्म ट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति कर्मनिषेक का काल है (जत्थ दो सत्तभागा) जो दो बटे सात भाग (तत्थ उक्कोसेणं वीसं सागरोवम कोडा कोडीओ) वहां उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम (वीस य वाससयाइं अबाहा वीस सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति कर्मनिषेक का काल ।

(उच्चागोयस्स णं पुच्छा ?) उच्चगोत्र संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठ-मुहुत्ता) हे गौतम ! जघन्य आठ मुहूर्त्त (उक्कोसेण दससागरोवमकोडाकोडीओ)

(गोयमा ! जहण्णेण अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંત કોડા. કોડી સાગરોપમની છે, (उक्कोसेण वि अंतो सागरोवमकोडाकोडीआ) ઉત્કૃષ્ટથી પણ અંતઃ કોડાકોડી સાગરોપમની તિર્થંકર નામકર્મની સ્થિતિ છે.

(एवं जत्थ एगो सत्तभागा तत्थ उक्कोसेणं दस कोडाकोडीओ)-એ પ્રમાણે જ્યાં જ્યા જઘન્યથી એક સપ્તમાશ ૧/૭ ભાગ કહ્યુ છે, ત્યા ત્યાં ઉત્કૃષ્ટથી દસ કોડાકોડી સાગરોપમ સમજવુ (दसवाससयाइं अबाहा) અને તેનો દસસો-એક હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ સમજવો (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) વળી તે અબાધાકાળ વગરની કર્મની સ્થિતિ તે કર્મનો નિષેક કાળ છે એમ સમજવુ.

(जत्थ दो सत्तभागा, तत्थ उक्कोसेणं वीसं सागरोवम कोडाकोडीओ) જ્યા જ્યા જઘન્યથી બે સપ્તમાશ ૨/૭ ભાગ કહ્યુ છે ત્યાં ત્યા ઉત્કૃષ્ટથી વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ સમજવુ. (वीस य वाससयाइ अबाहा)-અને તેનો વીસસો બે હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ સમજવો. (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) વળી તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મનો નિષેક કાળ છે એમ સમજવુ

(उच्चा गोयस्सण पुच्छा)-હે પ્રભુ ઉચ્ચગોત્ર નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરું છું. (गोयमा ! जहण्णेण अट्ठ मुहुत्ता)-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી આઠ મુહૂર્તની છે. (उक्कोसेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટથી, દસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. (दस य वाससयाइं

द्वौ, यशः कीर्तिनाम्नि जघन्येन अष्टौ मुहूर्तानि, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः, दशवर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, अयशः कीर्तिनाम्नि पृच्छा, गौतम ! यथा अप्रशस्तविहायोगतिनाम्नः, एवं निर्माणनाम्न्यपि, तीर्थकरनाम्नि खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तःसागरोपमकोटीकोटयः, उत्कृष्टेनापि अन्तःसागरोपमकोटीकोटयः, एवं

की दो (सूसरनामाए एगो) सुस्वरनामकर्म की एक (दूसर नामाए दो) दुस्वरनामकर्म की दो (आदिज्ज नामए एगो) आदेयनामकर्म की एक (अणाइज्जनामाए दो) अनादेयनामकर्म की दो (जसोकित्तिनामए जहण्णेणं अट्ठमुहुत्ता) यशःकीर्त्तिनामकर्म की जघन्य आठ मुहूर्त्त (उक्कोसेणं दस सागरोपमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट दश कोडाकोडी सागरोपम (दस वाससयाइं अवाहा) दश सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मनिषेक काल है ।

(अजसोकित्तिनामाए पुच्छा ?) अयशःकीर्त्तिनामकर्म संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहा अप्पसत्थविहायोगइनामस्स) हे गौतम ! जैसे अप्रशस्तविहायोगति नामकर्म की (एव निम्माणनामाए वि) इसी प्रकार निर्माण नामकर्म की भी (तित्थगरणामाए णं पुच्छा ?) तीर्थंकरनामकर्म संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतो सागरोपम कोडा कोडीओ) हे गौतम ! जघन्य अन्तः कोडाकोडी

(सुभगनामाए एगो)–સુભગ નામકર્મની એક ભાગ સમજવી (दुभगनामाए दो) દુર્ભગ નામકર્મની બે ભાગ સમજવી

(सुसरनामाए एगो) સુસ્વર નામ કર્મની સ્થિતિ એક ભાગ સમજવી. (दूसरनामाए दो)–દુસ્વર નામકર્મની સ્થિતિ બે ભાગ સમજવી

(आदिज्जनामाए एगो)-આદેય નામકર્મની સ્થિતિ એક ભાગ જાણવી. (अणाईज्जनामाए दो)–અનાદેય નામકર્મની સ્થિતિ બે ભાગ સમજવી.

(जसोकित्तीनामाए जहण्णेणं अट्ठमुहुत्ता)–યશ.કીર્તિ નામકર્મની જઘન્ય આઠ મુહૂર્તની સ્થિતિ જાણવી (उक्कोसेगं दस सागरोवमकोडाकोडीओ)–ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની જાણવી. (दस वाससयाइ अबाहा) તેનો એક હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ છે.

(अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મ નિષેકનો કાળ છે.

(अजसोकित्तिनामाए पुच्छा)–હે પ્રભુ ! અયશ:કીર્તિ નામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન કરૂં છું.

(गोयमा ! जहा अपसत्थविहायोगतिनामस्स)–હે ગૌતમ ! અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામ કર્મની સ્થિતિ પ્રમાણે સમજવી.

(एव निम्माणनामाए वि) એ પ્રકારે નિર્માણ નામકર્મની સ્થિતિ પણ સમજવી.

(तित्थयरनामाएणं पुच्छा) હે પ્રભુ તીર્થંકર નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરું છું.

यत्र एकः सप्तभागः तत्र उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः, दशवर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, यत्र द्वौ सप्तभागौ तत्र उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः, विंशतिश्च वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, उच्चैर्गोत्रस्य खलु पृच्छा, गौतम! जघन्येन अष्टौ मुहूर्तानि, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः, दश च वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, नीचैर्गोत्रस्य पृच्छा, गौतम! यथा अप्रशस्तविहा

सागरोपम (उक्कोसेण वि अंतोसागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट भी अन्तः कोडाकोडी सागरोपम

(एवं जत्थ एगो सत्तभागो तत्थ उक्कोसेणं दस कोडाकोडीओ) इस प्रकार जहां एक बटा सात भाग है वहां उत्कृष्ट दश कोडाकोडी सागरोपम समझना (दस वाससयाइं अबाहा) दश सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति कर्मनिषेक का काल है (जत्थ दो सत्तभागा) जो दो बटे सात भाग (तत्थ उक्कोसेणं वीसं सागरोवम कोडाकोडीओ) वहां उत्कृष्ट बीस कोडाकोडी सागरोपम (वीस य वाससयाइं अबाहा) बीस सौ वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिइ कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति कर्मनिषेक का काल।

(उच्चागोयस्स णं पुच्छा?) उच्चगोत्र संबंधी प्रश्न? (गोयमा! जहण्णेणं अट्ठमुहुत्ता) हे गौतम! जघन्य आठ मुहूर्त (उक्कोसेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ)

(गोयमा! जहण्णेण अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ) હે ગૌતમ! જઘન્યથી અંત કોડા. કોડી સાગરોપમની છે, (उक्कोसेणं वि अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટથી પણ અંતઃ કોડાકોડી સાગરોપમની તિર્થંકર નામકર્મની સ્થિતિ છે.

(एवं जत्थ एगो सत्तभागा तत्थ उक्कोसेण दस कोडाकोडीओ)–એ પ્રમાણે જ્યાં જ્યા જઘન્યથી એક સપ્તમાંશ 1/7 ભાગ કહ્યુ છે, ત્યાં ત્યાં ઉત્કૃષ્ટથી દસ કોડાકોડી સાગરોપમ સમજવુ (दसवाससयाइं अबाहा) અને તેને દસસો–એક હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ સમજવો (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) વળી તે અબાધાકાળ વગરની કર્મની સ્થિતિ તે કર્મનો નિષેક કાળ છે એમ સમજવુ.

(जत्थ दो सत्तभागा, तत्थ उक्कोसेणं वीसं सागरोवम कोडाकोडीओ) જ્યાં જ્યા જઘન્યથી બે સપ્તમાંશ 2/7 ભાગ કહ્યુ છે ત્યાં ત્યાં ઉત્કૃષ્ટથી વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ સમજવુ. (वीस य वाससयाइ अबाहा)–અને તેને વીસસો બે હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ સમજવો. (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) વળી તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મનો નિષેક કાળ છે એમ સમજવુ

(उच्चा गोयस्सण पुच्छा)–હે પ્રભુ ઉચ્ચગોત્ર નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરું છું. (गोयमा! जहण्णेण अट्ठ मुहुत्ता)–હે ગૌતમ! જઘન્યથી આઠ મુહૂર્તની છે. (उक्कोसेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટથી, દસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. (दस य वाससयाइं

योगतिनाम्नः, अन्तराये खलु पृच्छा गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः, त्रीणि च वर्षसहस्राणि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः ॥सू १०॥

टीका-अथ एकेन्द्रियजातिनाम प्रभृति कर्मणां स्थितिं प्ररूपयितुमाह-'एगिंदियजातिनामए णं पुच्छा' हे भदन्त ! एकेन्द्रियजातिनाम्नः खलु कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्त

उत्कृष्ट दश कोडाकोडी सागरोपम (दस य वाससयाइं अबाहा) दश सौ वर्ष का अबाधा ल (आबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्म स्थिति कर्मनिषेक का काल (णीयागोयस्स पुच्छा ?) नीचगोत्र संबंधी प्रश्न ? गोयमा ! जहा अप्पसत्थविहायोगइनामस्स) हे गौतम ! जैसे अप्रशस्त विहायोगति नामकर्म की ।

(अंतराए णं पुच्छा ?) अन्तराय संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तीसं सागरोपमकोडाकोडीओ) जघन्य से अतर्मुहूर्त्त एवं उत्कृष्ट तीस कोडाकोडी सागरोपम (तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा) तीन हजार वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति कर्म निषेक का काल है।

टीकार्थ-अब एकेन्द्रिय जाति नामकर्म आदि कर्मो की स्थिति की प्ररूपणा की जाती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जाति नामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! एकेन्द्रिय जाति नामकर्म की जघन्य स्थिति सागरो

अबाहा) तेनो એક હજાર વર્ષનો અબાધા કાળ છે (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो)-તે અબાધા કાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મના નિષેકનો કાળ છે

(णीयागोयस्स पुच्छा)-હે પ્રભુ નીચગોત્ર નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરૂં છું.

(गोयमा ! जहा अपसत्थविहायोगतिनामस्स)-હે ગૌતમ ! અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામકર્મની સ્થિતિની સમાન તે સમજવી

(अतराइएणं पुच्छा)-હે પ્રભુ, અંતરાય નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરૂં છું.

(गोयमा ! जहण्णेणं अतो मुहुत्तं,-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તની છે, અને (उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ)-ઉત્કૃષ્ટથી, ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની અંતરાય નામકર્મની સ્થિતિ છે. (तिण्णि य वाससयाइं अबाहा)-તેનો ત્રણ હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ છે (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो)-તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મના નિષેકનો કાળ છે

ટીકાર્થ-હવે એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ આદિ કર્મોની સ્થિતિની પ્રરૂપણા 'નિરૂપણ' કરવામા આવે છે.

भागा पलिओवमस्य असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ यावत् एकेन्द्रियजातिनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टेन तस्य विंशति सागरोपमकोटीकोटिप्रमाणायाः स्थितेः सत्त्वात्, पूर्वोक्तरीत्या तस्याः सप्ततिसागरोपमकोटीकोटिप्रमाणया मिथ्यात्वस्थित्या भागहरणासंभवेन 'शून्यं शून्येन पातयित्वा भाज्यभाजकराश्योरर्द्धेनापवर्तनात् (व्यवकलनात्) विंशतेरर्द्धस्य दशत्वात्, सप्ततेरर्द्धस्य च पञ्चत्रिंशत्वात्, पृथिव्यादिपञ्चकस्य एकेन्द्रियजातिनाम्नः प्रत्येकं द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ लब्धौ, 'उक्कोसेणं वीसं सागरवमकोडाकोडीओ' उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः एकेन्द्रियजातिनाम्नः कर्मरूपावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या स्थितिस्तु वर्षसहस्रद्वयन्यूना विंशति सागरोपमकोटीकोटयः प्रज्ञप्ता इत्याशयेनाह-'वाससहस्साइं अबाहा, अबाहूणा

पम के दो बंटे सात भाग ($\frac{2}{7}$) की है, मगर उसमें पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम समझना चाहिए। उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। पूर्वोक्त रीति से सत्तर कोडाकोडी सागरोपम की मिथ्यात्व की स्थिति से भागाकार होना संभव न होने से 'शून्यं शून्येन पातयेत्' इस नियम के अनुसार भाज्य और भाजक राशि का आधे से व्यवकलन करने पर वीस का आधा दश होता है और ७० सत्तर का आधा पैंतीस। इस प्रकार एकेन्द्रिय जाति नामकर्म की $\frac{2}{7}$ भाग की स्थिति लब्ध होती है। एकेन्द्रिय जाति नामकर्म की उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है अनुभवयोग्य स्थिति दो हजार वर्ष कम

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્! એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામા આવી છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ સાગરોપના બે સપ્તમાશ $\frac{2}{7}$ ભાગની છે પણ તેમા પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી ઓછી સમજવી જોઈએ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે

પૂર્વોક્ત રીતથી સિત્તેર (૭૦) કોડાકોડી સાગરોપમનો મિથ્યાત્વની સ્થિતિ વડે ભાગાકાર થશે તેવો સંભવ હોવાથી "शून्य शून्येन पातयेत्" એ નિયમ પ્રમાણે ભાજ્ય અને ભાજક રકમમા શૂન્ય ચડાવી તેનો અર્ધથી વ્યવહાર કરવાને લીધે વીસનુ અર્ધું દસ થાય છે અને સિત્તેરનુ અર્ધું પાત્રીસ થાય છે.

(અર્થાત્ $\frac{10}{35}$ થાય તેનું સાદુ રૂપ કાઢતા પાંચે છેદ ઉડતાં $\frac{2}{7}$ આવે અને તે જઘન્ય પ્રમાણ દર્શાવે છે.)

એ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ બે હજાર વર્ષો ઓછા એવા વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની

कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' विंशतिर्वर्षशतानि यावत्-अबाधाकालः एकेन्द्रियजातिनामकर्म उत्कृष्ट-स्थितिकं बद्धं सद् बन्धसमयादारभ्य वर्षसहस्रद्वयकालपर्यन्तं स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति, तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेको भवति, तथा च अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना -वर्षसहस्रद्वयरहिता विंशति सागरोपमकोटी-कोटयः अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'बेइंदिय जातिनामेण पुच्छा' द्वीन्द्रियजातिनाम्नः खलु कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स नव पणतीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य नवपञ्चत्रिंशद्भागाः के

वीस कोडाकोडी सागरोपम की कही गई है, इस आशय को प्रकट करने के लिए कहते हैं- बीस सौ वर्ष का अबाधाकाल है और अबाधा काल कम करने पर जो स्थिति बचती है, वह उसका कर्म निषेक का काल है। तात्पर्य यह है कि उत्कृष्ट स्थिति वाला एकेन्द्रिय जाति नामकर्म बंधा हो तो वह अपने बन्ध काल से लेकर दो सहस्र वर्ष पर्यन्त जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इस काल में उसके कर्मदलिकों का निषेक नहीं होता है। दो सहस्र वर्षो के पश्चात् ही कर्मदलिकों का निषेक होता है। इस कारण अबाधा काल को कम करने पर दो हजार वर्ष कम बीस कोडाकोडी सागरोपमकी अनुभवयोग्यस्थिति (कर्मदालिक निषेकरूप) कही गई है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! द्वीन्द्रिय जाति नामकर्म की स्थिति कितने काल की कही गई है?

भगवान्-हे गौतम! द्वीन्द्रिय जाति नामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम

કહેવામાં આવી છે આ તાત્પર્યને 'આશયને' સ્પષ્ટ કરવા માટે કહેવામા આવે છે કે વીસસો-બે હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ ઓછો કરવાને લીધે જે સ્થિતિ બાકી રહે તે તેના કર્મનિષેકનો કાળ છે

તાત્પર્ય એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાળુ એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ બંધાયુ હોય તો તે તેના બંધસમયથી લઈને બે હજાર વર્ષ સુધી જીવને કોઈ તક્લીફ 'બાધા' પહોંચાડતું નથી કારણ કે આ 'અબાધા અર્થાત્ શાન્તિ' કાળમા તેના કર્મના દળિયાનો નિષેક થતો નથી પરંતુ બે હજાર વર્ષ પછી જ કર્મ દળીયાનો નિષેક થાય છે.

આ કારણે અબાધા કાળને ઓછો કરવાથી બે હજાર વર્ષ ઓછા વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ 'કર્મદલિક નિષેક રૂપ સ્થિતિ' કહેવામા આવી છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્, દ્વીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહેવામા આવી છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! દ્વીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યો'

पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः द्वीन्द्रियजातिनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, तस्योत्कृष्टेन अष्टादशसागरोपमकोटिकोटिप्रमाणायाः स्थितेः सद्भावात् प्रागुक्तरीत्या उपर्युक्तभागस्य उपलभ्यमानत्वात्, 'उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ' उत्कृष्टेन अष्टादशसागरोपमकोटीकोटयो द्वीन्द्रियजातिनामकर्मणः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या कर्मस्थितिस्तु अष्टादशशतवर्षन्यूना अष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः प्रज्ञप्ता इत्याह-'अट्ठारस य वाससयाई अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' अष्टादश च वर्षशतानि यावत् अबाधाकालः-प्रज्ञप्तः, तथा च द्वीन्द्रियजातिनामकर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सद् बन्धसमयादारभ्य अष्टादशशतवर्षाणि यावत् स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधां जनयति तावत्काल मध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेकः, इत्याह-अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना पूर्वोक्तरूपा अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा अष्टा-

का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का नौ बटे पैंतीस ($\frac{9}{35}$) भाग कही है, क्योंकि उसकी उत्कृष्ट स्थिति अठारह कोडाकोडी सागरोपम की है, अतएव पूर्वोक्त प्रकार से उल्लिखित भाग उपलब्ध होता है। द्वीन्द्रिय जातिनामकर्म की उत्कृष्ट स्थिति अठारह कोडाकोडी सागरोपम की कही है। अठारह सौ वर्ष का इस का अबाधा काल है और अबाधाकाल कम शेष अठारह कोडाकोडी सागरोपम का निषेक काल है। तात्पर्य यह है कि उत्कृष्ट स्थिति वाला द्वीन्द्रियजातिनामकर्म बँधा हो तो वह अपने बन्ध समय से लेकर अठारह सौ वर्षों तक जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इतने काल तक उस के दलिकों का निषेक नहीं होता, तत्पश्चात् ही कर्मदलिकों का निषेक होता है। अतएव कहा गया है-अबाधा काल कम करने पर जो उत्कृष्ट स्थिति रहती है,

અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના નવ પાંત્રીસાંશ $\frac{9}{35}$ ભાગની કહેવામાં આવી છે, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. આથી પૂર્વોક્ત પહેલા કહેવામાં આવ્યું છે એ રીતે, પ્રકારે ઉલ્લિખિત ભાગ ઉપલબ્ધ થાય છે અર્થાત્ મેળવી શકાય છે.

દ્વીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમની કહેવામાં આવી છે અઢારસો વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે, અને તે અબાધાકાળ 'અઢારસો વર્ષ' ઓછા એવા અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમનો નિષેકકાળ કહેવામાં આવ્યો છે.

મતલબ એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાળુ દ્વીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ બંધાયુ હોય તો તે પોતાના બંધ સમયથી માંડીને અઢારસો વર્ષ સુધી જીવને કોઈ બાધા 'મુશ્કેલી' પહોંચાડતુ નથી કારણ કે એટલા સમય સુધીમા તેના દળિયાનો નિષેક થતો નથી

તે 'અબાધાકાળનો' સમય પૂરો થયા બાદ જ કર્મના દળિયાનો નિષેક થાય છે. તેથી કહેવામાં આવ્યું છે કે અબાધા કાળ ઓછો કર્યા પછી જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાકી રહે છે તે તેના કર્મનિષેકનો કાળ છે અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

दशशतवर्षोना ऽष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः प्रज्ञप्ता, तथा च–'अट्ठारससुहुमविगलतिगे'त्ति, अष्टादश सूक्ष्मविकलेन्द्रियत्रिकम् इति वचनाद् द्वीन्द्रियजातिनामकर्मणोऽष्टादशसागरोपमकोटीकोटिप्रमाणत्वोपलब्धेः अष्टादशसागरोपमकोटीकोटीनां सप्ततिसागरोपमकोटिकोटिप्रमाणया उत्कृष्टया मिथ्यात्वस्थित्या भागहरणे भाज्यभाजकराश्योः न्यूनाधिकसंख्यकत्वेन भागहरणासंभवात् 'शून्यं शून्येन पातयेत्' इतिन्यायेन पातनात् उपरि अष्टादश संख्या, अधस्तात् सप्ततिः संजायते तयोश्चार्द्धेनापवर्तनात् $\frac{9}{35}$ नव पञ्चत्रिंशद्भागा लभ्यन्ते ते च पल्योपमासंख्येयभागोनाः क्रियन्ते इतिभावः, त्रिचतुरिन्द्रियजातिनामकर्मणोरपि अतिदेशेनाह–'तेइंदियजाइनामए णं जहण्णेणं एवं चेव' त्रीन्द्रियजातिनामकर्मणः खलु जघन्येन स्थितिः एवञ्चैव –द्वीन्द्रियजातिनामकर्मोत्कर्षीयैत्व सागरोपमस्य नव पञ्चत्रिंशद्भागाः $\frac{9}{35}$ पल्योपमस्यासंख्येय-

वह उसके कर्मनिषेक का काल है, अर्थात् अनुभवयोग्यस्थिति का काल है। कहा भी है–'अट्ठारस सुहुमविगलतिगं' अर्थात् सूक्ष्म विकलेन्द्रियत्रिक अठारह, इस कथन से द्वीन्द्रियजातिनामकर्म की अठारह कोडाकोडी सागरोपम की स्थिति सिद्ध होती है। इस अठारह कोडाकोडी सागरोपम संख्या का सत्तर कोडा कोडी सागरोपम प्रमाण मिथ्यात्व की उत्कृष्ट स्थिति के साथ भाग किया जाय तो भाज्यराशि कम और भाजकराशि अधिक होने से भाग हो नहीं सकता। ऐसी स्थिति में 'शून्यं शून्येन पातयेत्' इस न्याय के अनुसार पातन करने से ऊपर अठारह की संख्या और नीचे ७० सत्तर की संख्या होती है। उनका आधे से अपवर्त्तन करने से $\frac{9}{35}$ भाग लब्ध होते हैं। इस संख्या में से पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम कर दिया जाता है।

त्रीन्द्रियजातिनामकर्म की जघन्य स्थिति भी द्वीन्द्रियजातिनामकर्म के समान सागरोपम के $\frac{9}{35}$ भाग प्रमाण है, पर उसमें से पल्योपम का असंख्यातवां भाग

કહેવામા આવ્યુ છે કે 'अट्ठारस सुहुम विगलतिगं' અર્થાત્ સૂક્ષ્મ વિકલેન્દ્રિય ત્રિક અઢાર–આ કથનથી દ્વીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની અઢારકોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ સિદ્ધ થાય છે

આ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમ સંખ્યાતના સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણુ મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિની સાથે ભાગ કરવામાં આવે 'ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વડે ભાગવામાં આવે' તો ભાજ્ય રાશિ 'ભાજ્ય રકમ' નાની અને ભાજક રકમ મોટી હોવાથી ભાગાકાર થઈ શકે નહીં આવી સ્થિતિમા "शून्यं शून्येन पातयेत्" એ નિયમ અનુસાર પાતન કરવાથી 'રકમ મૂકવાથી' ઉપર 'અંશમાં' અઢારની સંખ્યા અને નીચે 'છેદમાં' સિત્તેરની સંખ્યા થાય છે. તેનુ અર્ધા વડે અપવર્તન કરવાથી 'એટલે કે બે વડે છેદ ઉડાડી સાદુ રૂપ આપવાથી' નવ પાંત્રીસાશ $\frac{9}{35}$ ભાગ આવે છે. આ સંખ્યામાથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો કરવામાં આવે છે.

ત્રીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ દ્વીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની પેઠે સાગરો-

भागोनाः प्रज्ञप्ता, 'उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ, अट्ठारसवाससमयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन अष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ताः, अष्टादशवर्षशतानि यावत्तु अबाधाकालः प्रज्ञप्तः, बन्धसमयादारभ्य अष्टादशवर्षशतपर्यन्तं स्वोदयेन न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति, अतएव अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः–अबाधोना–अष्टादशशतवर्षहीना–अष्टादशशतवर्षन्यूना इत्यर्थः अष्टादशसागरोपमकोटीकोटयो दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, एवं चतुरिन्द्रियजातिनामकर्मणोऽपि स्थितिमतिदिशन्नाह–'चउरिंदियजातिनामाए पुच्छा' चतुरिन्द्रियजातिनामकर्मणः खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स णवपणतीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य नव पञ्चत्रिंशद्भागाः $\frac{9}{35}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाश्चतुरिन्द्रियजातिनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता 'उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ, अट्ठारसवाससमयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेनाष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता,

---

कम करना चाहिए । उत्कृष्ट अठारह सागरोपम कोडाकोडी की स्थिति कही गई है । अठारह सौ वर्षों का अबाधा काल है । तात्पर्य यह है कि त्रीन्द्रियजाति नामकर्म उत्कृष्ट स्थिति वाला बंधे तो अपने बन्धसमय से लेकर अठारह सौ वर्षों तक वह जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता है । अतएव उसकी अनुभवयोग्य स्थिति अठारह सौ वर्ष कम अठारह कोडाकोडी सागरोपम की है ।

चतुरिन्द्रिय नामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है ? इस प्रश्न के उत्तर में भगवान् ने कहा–हे गौतम ! जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का नौ बटे पैंतीस ($\frac{9}{35}$) भाग प्रमाण कही है । उत्कृष्ट कर्मरूपतावस्थानरूप स्थिति अठारह कोडाकोडी सागरोपम की कही है । अनुभव-

---

પમના નવ પાંત્રીસાંશ $\frac{9}{35}$ ભાગ પ્રમાણુ છે પરંતુ તેમાથી પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછો કરવો જોઈએ. ઉત્કૃષ્ટ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપની સ્થિતિ કહેવામા આવી છે. તેનો અઢારસો વર્ષનો અબાધાકાળ થાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે ત્રીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળુ બંધાય તો તેના બંધસમયથી માંડી અઢારસો વર્ષ સુધી તે જીવને કોઇ હરકત પહોચાડતુ નથી. આથી જ તેની અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ અઢારસો વર્ષ ઓછાં એવી અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! ચતુરિન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહેવામા આવી છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના નવ પાંત્રીસાંશ $\frac{9}{35}$ ભાગ પ્રમાણ કહેવામાં આવી છે.

ઉત્કૃષ્ટ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપની કહેવામાં આવી

अनुभवयोग्या कर्मस्थितिस्तु 'अष्टादशशतवर्षशून्या अष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः प्रज्ञप्ता इत्यभिप्रायेणाह-अष्टादशवर्षशतानि अबाधाकालः-चतुरिन्द्रियजातिनामकर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सद् बन्धसमयादारभ्य अष्टादशवर्षशतपर्यन्तं स्वोदयेन जीवस्य किञ्चिदपि बाधां नोत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, तदनन्तरमेव दलिकनिषेको भवति अत एवाह-अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना। अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा भवतीति भावः, गौतमः पृच्छति-'पंचिंदियजातिनामाए पुच्छा' हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियजाति नामकर्मण' खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ यावत् पञ्चेन्द्रियजाति नाम्नः कर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टतया विंशति सागरोपमकोटिकोटिप्रमाणायाः स्थितेः

योग्य स्थिति अठारह सौ वर्ष कम अठारह सागरोपम की है, इस अभिप्राय से कहते हैं-इस का अबाधा काल अठारह सौ वर्षों का है, अर्थात् चतुरीन्द्रिय नामकर्म उत्कृष्ट स्थिति वाला बंधा हो तो अपने बन्धकाल से लेकर अठारह सौ वर्षों तक जीव को उस के दलिकों का निषेक नहीं होता है, दलिकों का निषेक अठारह सौ वर्षों के पश्चात् ही होता है। इस कारण कहा है-अबाधा काल कम कर देने पर अनुभवयोग्य कर्मस्थिति या निषेक काल समझना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय जातिनामकर्म की कितने काल की स्थिति कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! पंचेन्द्रियजातिनामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग है। उत्कृष्ट स्थिति बीस

છે. અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ અઢારસો વર્ષ ઓછા એવા અઢાર સાગરોપની છે.

આ અભિપ્રાયથી એવું કહેવાનું છે કે તેના અબાધાકાળ અઢારસો વર્ષના છે. અર્થાત્ ચતુરિન્દ્રિય નામકર્મ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળુ બંધાયુ હોય તો તે બંધકાળથી લઈને અઢારસો વર્ષ સુધી જીવને કાઇ બાધા પહોચાડતું નથી, કારણ કે આ સમયમર્યાદા સુધીમાં તેના દળિયાંના નિષેક થતો નથી. તે કર્મના દળિયાના નિષેક અઢારસો વર્ષ પછીથી જ થાય છે, આ કારણે કહેવામાં આવે છે કે અબાધાકાળ ઓછો કરવાથી અનુભવ યોગ્ય કર્મ સ્થિતિ યા નિષેક કાળ સમજવો જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ $\frac{2}{7}$ ભાગ છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની હોવાથી પૂર્વોક્ત રીતે જઘન્ય સ્થિતિનું ઉક્ત પ્રમાણુ સિદ્ધ

सद्भावेन प्रागुक्तरीत्या जघन्यायाः स्थितेस्तावत्प्रमाणसंभवात्, 'उक्कोसेणं वीस सागरोवम कोडाकोडीओ, वीस य वाससयाई अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः पञ्चेन्द्रियजातिनामकर्मणः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, तत्र विंशतिश्च वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य जीवस्य स्वोदयेन न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति, अतएव अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्म स्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'ओरालियसरीरए वि एवंचेव' औदारिकशरीरेऽपि एवञ्चैव-पञ्चेन्द्रियजातिनामकर्मोक्तरीत्यैव जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशति सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, विंशतिश्च वर्षशतानि अबाधाकाल-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य किञ्चिदपि बाधा नोत्पादयति, अतएव अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या वर्षसहस्रद्वयशून्या विंशति सागरोपमकोटीकोटयः औदारिकशरीरनामकर्मणः स्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा

कोडाकोडी सागरोपम की होने से पूर्वोक्त रीति से जघन्य स्थिति का उक्त प्रमाण सिद्ध होता है। पंचेन्द्रिय जातिनामकर्म की उत्कृष्ट कर्मरूपतावस्थान रूप स्थिति बीस सागरोपम की है। बीस सौ वर्ष का अबाधा काल है, अर्थात् बन्ध समय से लेकर दो हजार वर्ष तक यह जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, अतएव अबाधा काल कम देने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उस का निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

औदारिकशरीरनामकर्म की स्थिति भी पंचेन्द्रियजातिनाम कर्म के समान है, अर्थात् जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग और उत्कृष्ट बीस कोडाकोडी सागरोपम की है। इस का अबाधा काल बीस सौ वर्ष का है और बीस सौ वर्ष कम बीस कोडाकोडी सागरोपम निषेक काल है क्योंकि यह औदारिक शरीरनामकर्म भी उत्कृष्ट स्थिति वाला बन्धा

થાય છે. પંચેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ કર્મરૂપે અવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ વીસ સાગરોપમની છે. તેનો વીસસો-બે હજાર વર્ષનો અબાધા કાળ છે અર્થાત્ તેના બંધ સમયથી લઈને બે હજાર વર્ષ સુધી તે જીવને કોઈ બાધા પહોંચાડતુ નથી. આથી અબાધા કાળ ઓછો કરવાથી જેટલી સ્થિતિ બાકી રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે અથવા અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

ઔદારિક શરીર નામકર્મની સ્થિતિ પણ પંચેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની સમાન છે અર્થાત્ જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટથી વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે.

તેનો અબાધાકાલ વીસસો-બે હજાર વર્ષનો છે. અને બે હજાર વર્ષ ઓછાં એવા વીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો નિષેક કાળ છે. કારણ કે આ ઔદારિક શરીર નામકર્મ પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાળુ બંધાયુ હોય તો બંધસમયથી બે હજાર વર્ષ સુધી જીવને

प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'वेउव्वियसरीरनामए णं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! वैक्रियशरीरनामकर्मणः खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दोसत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ सागरोपमस्य द्वि सहस्रसप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ यावद् वैक्रियशरीरनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, अत्र वैक्रियशरीरनामकर्मण उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः स्थिति सत्त्वेन प्रागुक्तरीत्या तस्य जघन्यस्थितिप्ररूपणे सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ लभ्येते किन्तु वैक्रियषट्कस्यैकेन्द्रियविकलेन्द्रियैर्बन्धाभावेन असंज्ञिपञ्चेन्द्रियादिभिरेव तद्बन्धसंभवेन असंज्ञिपञ्चेन्द्रियाश्च जघन्येनापि बन्धं कुर्वन्त एकेन्द्रियबन्धापेक्षया सहस्रगुणं कुर्वन्ति, उक्तञ्च-'पणवीसपण्णासा सयं सहस्सं च गुणकारो' पञ्चविंशतिः पञ्चाशत् शतं सहस्र च गुणकार इति, तस्मात् सागरोपमस्य लब्धौ द्वौ सप्तभागौ सहस्रेण गुण्येते

हो तो बन्धसमय से दो हजार वर्ष तक जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वैक्रियशरीरनामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सहस्र सागरोपम के दो बटे सात भाग की, वैक्रियशरीरनामकर्म की स्थिति कही गई है। वैक्रियशरीरनामकर्म की उत्कृष्ट स्थिति बीस कोडाकोडी सागरोपम की होने से पूर्वोक्त रीति से उस की जघन्य स्थिति की प्ररूपणा करने पर सागरोपम के $\frac{2}{7}$ भाग लब्ध होते हैं, किन्तु एकेन्द्रिय और विकलेन्द्रिय जीव वैक्रियषट्क का बन्ध नहीं करते, असंज्ञी पंचेन्द्रिय आदि ही उस का बन्ध कर सकते हैं और असंज्ञी पंचेन्द्रिय जघन्य स्थितिक भी बन्ध करते हुए भी एकेन्द्रिय की अपेक्षा सहस्रगुणा बन्ध करते हैं। कहा भी है-'पच्चीस, पचास, सौ, और

કોઈ બાધા પહોંચાડતુ નથી

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! વૈક્રિય નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહેવામાં આવી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી, પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા હજાર સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ $\frac{2}{7}$ ભાગની વૈક્રિય શરીર નામકર્મની સ્થિતિ કહેવામા આવી છે વૈક્રિય શરીર નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિની પ્રરૂપણા કરવાથી સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગ મેળવાય છે

પરતુ એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય જીવ વૈક્રિય લબ્ધિષટ્કનો બધ કરતા નથી. અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય આદિ જીવો જ તેનો બધ કરે છે. અને અસજ્ઞી પચેન્દ્રિય જીવ જઘન્ય સ્થિતિવાળો પણ બન્ધ કરતા કરતા પણ એકેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ હજાર ગણો બધ કરે છે

કહેવામાં આવ્યુ છે કે "પચ્ચીસ, પચાસ સો અને સહસ્રનાગુણા" આથી જ આસ

तथा च सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ, सागरोपमस्य द्वे सहस्रे सप्तभागानामिति फलित मिति भावः, 'उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ वीसइवाससयाइं अबाहा अबाहूणा कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन वैक्रियशरीरनाम्नो विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु विंशतिः वर्षशतानि तु अबाधाकालः-बन्धसमया दारभ्य कर्मोदयेन जीवस्य किञ्चिदपि बाधा नोत्पादयति, अतएव अबाधोना-अबाधाकाल परिहीना-विंशतिशतवर्षशून्या विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयोऽनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'आहारगसरीरनामए जहण्णेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ' आहारकशरीरनामकर्मणो जघन्येन अन्तःसागरोपमकोटीकोटयः स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'उक्कोसेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ' उत्कृष्टेनापि आहारकशरीरनामकर्मणोऽन्तः सागरोपमकोटीकोटयः स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु जघन्यापेक्षया उत्कृष्ट संख्येयगुणं विज्ञेयम्, 'तेया कम्मसरीरनामाए जहण्णेणं दोण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणगा' तैजस-

सहस्र का गुणा।' अतएव लब्ध $\frac{2}{7}$ भाग का सहस्र का गुणाकार कर दिया जाता है, अतः सागरोपम सहस्र का $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण स्थिति फलित होती है।
वैक्रियशरीरनामकर्म की उत्कृष्ट स्थिति बीस कोडाकोडी सागरोपम की है। इस का अबाधाकाल बीस सौ वर्ष का है, अतएव समग्र स्थिति में से बीस सौ वर्ष कम करदेने पर शेष काल इसके निषेक का काल है, जिसे अनुभवयोग्य स्थिति का काल भी कहते हैं।

आहारकशरीरनामकर्म की जघन्य स्थिति अन्तः कोडाकोडी सागरोपम की है और उत्कृष्ट स्थिति भी अन्तः कोडाकोडी सागरोपम की कही गई है मगर जघन्य स्थिति की अपेक्षा उत्कृष्ट स्थिति संख्यातगुनी अधिक समझनी चाहिए।

तैजसनामकर्म और कार्मणशरीरनामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का

$\frac{2}{7}$ ભાગના હજાર ગણા કરવામાં આવે છે આથી હજાર સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિ ફલિત થાય છે.

વૈક્રિય શરીર નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અબાધાકાળ વીસસો-બે હજાર વર્ષનો છે આથી સમગ્ર સ્થિતિમાથી બે હજાર વર્ષ ઓછા કર્યે જે બાકી સમય રહે તે તેના નિષેકનો કાળ છે, જેથી અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ પણ કહેવામા આવી રહ્યો છે.

આહારક શરીર નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અંત કોડાકોડી સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ અંત કોડાકોડી સાગરોપમની કહેવામાં આવી છે, પરંતુ જઘન્ય સ્થિતિની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સંખ્યાત ગણી અધિક સમજવી જોઇએ.

તૈજસ નામકર્મ અને કાર્મણ શરીર નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો

कार्मणशरीरनाम्नोः कर्मणोस्तु प्रत्येकं जघन्येन द्वौ सप्तभागौ ३/७ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ' वीस य वाससयाइं अवाहा, अवाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु विंशतिश्च वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति, अतएव अबाधोना–अबाधाकालपरिहीना–वर्षसहस्रद्वयरहिता विंशतिसागरोपमकोटीकोटयः अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'ओरालियवेउव्वियआहारगसरीरोवंगनामाए तिण्णि वि एवं चेव' औदारिकवैक्रियाहारकशरीरोपाङ्गनाम्नां त्रयाणामपि कर्मणां प्रत्येकं स्थितिः एवञ्चैव–तैजसकार्मणशरीरनामकर्मोक्तरीत्यैव जघन्येन द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ प्रज्ञप्ता उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु वर्षसहस्रद्वयपर्यन्तम् अबाधाकालः–स्वबन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात्, अतएव अबाधाकालपरिहीना

असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का ३/७ भाग प्रमाण कही है। उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। अबाधा काल वीस सौ वर्ष का है समग्र स्थिति में से वीस सौ वर्ष कम कर देनेपर जो स्थिति शेष रहती है, अर्थात् वीस सौ–दोहजार वर्ष कम वीस कोडाकोडी सागरोपम, वह इन का प्रत्येक का निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

औदारिकशरीरोपांग, वैक्रियशरीरोपांग और आहारकशरीरोपांग, इनकी प्रत्येक की स्थिति इसी प्रकार की है, अर्थात् तैजस–कार्मण शरीरनामकर्म के समान पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम ३/७ भाग की तथा उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। इनका अबाधा काल भी दो हजार वर्ष का है, अर्थात् अपने बन्धसमय से लेकर दो हजार वर्ष तक अपने उदय से जीव को

અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના બે સપ્તમાશ ૩/૭ ભાગ પ્રમાણુ કહેવામા આવી છે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે તેનો અબાધાકાલ વીસસો 'બે હજાર' વર્ષનો છે. સમગ્ર સ્થિતિમા બે હજાર વર્ષ ઓછા કરવાથી જે બાકીની સ્થિતિ રહે અર્થાત્ બેહજાર વર્ષ ઓછા એવી વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ એટલે પ્રત્યેકનો નિષેક કાલ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કાલ છે.

ઔદારિક શરીરોપાગ, વૈક્રિય શરીરોપાગ અને આહારક શરીરોપાંગ–એમની પ્રત્યેકની સ્થિતિ એ પ્રમાણે કહી છે, એટલે કે તૈજસ–કાર્મણ શરીર નામ કર્મની પેઠે પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો ૩/૭ ભાગ જઘન્ય સ્થિતિ છે અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે તેમનો અબાધાકાળ પણ બે હજાર વર્ષનો છે, એટલે કે, તે કર્મ તેના બધસમયથી લઇને બે હજાર વર્ષ સુધી પોતાના ઉદયથી જીવને કોઈ

अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, अथ यया रीत्या औदारिकादिशरीर पञ्चकस्य जघन्येन उत्कृष्टेन च नामकर्म स्थितिपरिमाणं प्रतिपादितं तथैव रीत्या शरीरबन्धन-पञ्चकस्य शरीरसंघातपञ्चकस्य चापि स्थितिपरिमाणं प्रतिपादनीयम् इत्यतिदिशन्नाह-'सरीर-बंधणनामाए वि पंचण्हवि एवं चेव, सरीरसंघायनामाए पंचण्ह वि जहा सरीरनामाए कम्मस्स-ठिइत्ति' शरीरबन्धननाम्नामपि पञ्चानामपि कर्मणाम् एवञ्चैव औदारिकादिशरीरपञ्चकोक्त-रीत्यैव जघन्येन उत्कृष्टेन च स्थितिरवगन्तव्या, एवं शरीरसंघातनाम्नां पञ्चानामपि कर्मणां यथा शरीरनामकर्मणः स्थितिः प्रतिपादिता तथैव प्रतिपादनीया, इति भावः, 'वइरोसभना-रायसंघयणनामाए जहा रइनामाए' वज्रर्षभनाराचसंहनननाम्नः कर्मणः स्थितिर्यथा पूर्वं रति नाम्नो मोहनीयस्य कर्मणः प्रतिपादिता तथैव प्रतिपत्तव्या, तथा च तद्रीत्या जघन्येन एकः

कोई बाधा नहीं पहुंचाते, क्योंकि इस काल में कर्मदलिकों का निषेक नहीं होता है, अतएव अबाधा काल कम करने पर जो कर्म स्थिति शेष रहती है, वह उनका निषेक काल है, अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

जिस प्रकार औदारिकशरीर नामकर्म आदि पांचों की जघन्य और उत्कृष्ट स्थिति का परिणाम कहा है, उसी प्रकार शरीर बन्धन पंचक और शरीर संघात पचक की स्थिति का परिणाम भी समझलेना चाहिए, इस अभिप्राय को व्यक्त करते हुए कहते हैं-पांचों शरीरनामकर्मों की जघन्य और उत्कृष्ट स्थिति औदा-रिकशरीर पंचक के सदृश ही है। इसी प्रकार शरीर संघात पंचक की स्थिति भी उतनी ही समझनी चाहिए जितनी शरीरपंचक की है।

वज्रर्षभनाराचसंहनननामकर्म की स्थिति उतनी ही जाननी चाहिए जितनी रतिमोहनीयकर्म की पहले कही जा चुकी है, अर्थात् जघन्य पल्योपम का

બાધા પહોંચાડી શકતું નથી, કારણ કે આ સમયમાં કર્મ દળિયાનો નિષેક થતો નથી. આથી જ અબાધાકાલ ઓછો કર્યા પછી જે કર્મ સ્થિતિ બાકી રહે છે તે તેમનો નિષેક કળ છે અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ કહેવામાં આવ્યો છે.

જે પ્રકારે ઔદારિક શરીર નામકર્મ આદિ પાંચે શરીરોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું પરિમાણ કહ્યું છે તેજ પ્રમાણે શરીર બંધન પંચક અને શરીર સંઘાત પંચકની સ્થિતિનું પરિમાણ પણ સમજી લેવું જોઈએ.

આ અભિપ્રાયને સ્પષ્ટ કરતા કહેવામાં આવ્યું કે-પાંચે શરીર નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઔદારિક શરીર પંચકની સમાન જ છે. એ પ્રમાણે શરીર સંઘાત પંચકની સ્થિતિ પણ જેટલી શરીરપંચકની છે તેટલી જ સમજવી જોઈએ.

વજ્રઋષભ નારાચ સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ. એટલી થઈ જવી જોઇએ કે જેટલી રતિ મોહનીય કર્મની સ્થિતિ પહેલા કહેવામાં આવી છે એટલી જાણવી જોઇએ, એટલે કે જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો ૧/૭ ભાગ છે

सप्तभागः ३/७ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः स्थितिरवसेया, गौतमः पृच्छति-'उसभनारायसंघयणनामाए पुच्छा' हे भदन्त ! ऋषभनाराचसंहननामकर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सागरोवमस्स छ पणतीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य षट्पञ्चत्रिंशद्भागाः ६/३५ पल्योपमस्य असंख्येयभागोनाः ऋषभनाराचसंहनननामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, ऋषभनाराचसंहननस्य उत्कृष्टेन द्वादशसागरोपमकोटीकोटयः स्थितिसत्त्वेन तस्याः स्थितेः सप्तसागरोपमकोटीकोटिप्रमाणया मिथ्यात्वस्थित्या भागहरणे विवक्षिते भाज्यभाजकराश्योर्न्यूनाधिकत्वाद् भागहारासंभवेन शून्यं शून्येन पातयित्वा तयोश्छेद्यच्छेदकराश्योर्द्धेनापवर्तनात् सागरोपमस्य उपरि षट्, अधः पञ्चत्रिंशद्भागाः ६/३५ लब्धा भवन्ति ते च पल्योपमासंख्येयभागहीनाः विधीयन्ते इति भावः, 'उक्कोसेणं बारससागरोवमकोडाकोडीओ' बारसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन

असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का ३/७ भाग और उत्कृष्ट दश कोडाकोडी सागरोपम की है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! ऋषभनाराचसंहनन नामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! ऋषभनाराचसंहनन नामकर्मकी जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का छह बंटे पैंतीस वां भाग प्रमाण है । ऋषभनाराचसंहनन नामकर्म की उत्कृष्ट स्थिति बारह कोडाकोडी सागरोपम की है, इस स्थिति का सत्तर कोडाकोडी प्रमाण मिथ्यात्वस्थिति से भाग किया जाय तो भाज्यराशि कम और भाजकराशि अधिक होने के कारण भाग हो नहीं सकता, अतएव 'शून्यं शून्येन पातयेत्' इस नियम के अनुसार दोनों राशियों को आधा कर देने से ऊपर छह और नीचे पैंतीस ६/३५ लब्ध होते हैं । इनमें पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम कर दिया जाता है । ऋषभनाराच

અને ઉત્કૃષ્ટ દશ કોડાકોડી સાગરાપમની છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઋષભનારાચ સંહનન નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછી એવા સાગરોપમના ૬/૩૫ ભાગ પ્રમાણુ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા એ પ્રમાણે જ થાય છે વળી ઋષભનારાચસંહનન નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. આ સ્થિતિને સિત્તેર કોડાકોડી પ્રમાણ મિથ્યાત્વ સ્થિતિ વડે ભાગાકાર કરવામા આવે તો ભાજ્ય રકમ નાની અને ભાજક રકમ મોટી હોવાના કારણે ભાગ થઇ શકે નહી. આથી "शून्य शून्येन पातयेत्" એ નિયમ અનુસાર બન્ને રકમોનુ અર્ધું કરવાથી ઉપર 'અંશમા' છ અને નીચે (છેદમા) પાત્રીસ ૬/૩૫ મળે છે. 'તેમાથી' પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો કરી દેવામા આવે છે.

ઋષભનારાચસંહનન નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાર કોડાકોડી સાગરોપમની

द्वादशसागरोपमकोटीकोटयः ऋषभनाराच संहनननामकर्मणः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु द्वादशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति, तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात्, अतएव-अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा अवसेया, 'नारायसंघयणनामस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स सत्त पणतीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' नाराचसंहनननाम्नः कर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य सप्तपञ्चत्रिंशद्भागाः $\frac{7}{35}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः स्थितिः प्रज्ञप्ता, तस्य उत्कृष्टेन स्थितेश्चतुर्दशसागरोपमकोटीकोटि प्रमाणत्वात् प्रागुक्तरीत्या चतुर्दशानामर्द्धस्य सप्तत्वलाभेन ७० सप्ततेरर्द्धस्य च पञ्चत्रिंशत्त्वलाभेन उपर्युक्तभागस्थितिसंभवात्, 'उक्कोसेणं चोद्दससागरोवमकोडाकोडीओ' चउद्दसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन नाराचसंहनननाम्नः कर्मणश्चतुर्दशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु चतुर्दशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधां जनयति,

---

संहनननामकर्म की उत्कृष्ट स्थिति बारह कोडाकोडी सागरोपम की है, यह कर्मरूपतावस्थानरूप स्थिति है किन्तु इसका अबाधा काल बारह सौ वर्ष का है, अर्थात् बन्धकाल से लेकर बारह सौ वर्ष तक वह जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्यों कि उस काल में उसके दलिकों का निषेक नहीं होता है, अतः अबाधाकाल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह इसका निषेक काल है, अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

नाराचसंहनन नामकर्म की स्थिति जघन्य सागरोपम का सात बंटे पैंतीस $\frac{7}{35}$ भाग की, परन्तु पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम है क्यों कि उत्कृष्ट स्थिति चौदह कोडाकोडी सागरोपम की है, अतः पूर्वोक्त प्रकार से चौदह को आधा करने से सात, और सत्तर ७० को आधा करने से पैंतीस होते हैं। इस प्रकार $\frac{7}{35}$ का लाभ होता है। नाराचसंहनन की उत्कृष्ट स्थिति चौदह कोडाकोडी

છે. આ કર્મરૂપતા-અવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ છે પરંતુ તેના બંધ કાળથી લઈને બારસો વર્ષો સુધી તે જીવને કોઈ બાધા પહોંચાડતુ નથી કારણ કે તે સમયમાં તેનાં દળિયાંનો નિષેક થતો નથી. આથી અબાધા કાળ બાદ કર્યા પછી જે બાકીની સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

નારાચ સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ જઘન્યથી સાગરોપમના સાત પાંત્રીસાંશ $\frac{7}{35}$ ભાગમાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી ઓછી છે. કારણ કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચૌદ કોડાકોડી સાગરોપમની છે આથી પૂર્વોક્ત પ્રકારે ચૌદને અર્ધા કરવાથી સાત અને સિત્તેરને અર્ધા કરવાથી પાંત્રીસ થાય છે આ પ્રમાણે $\frac{7}{35}$ મેળવાય છે.

નારાચ સંહનની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચૌદ કોડાકોડી સાગરોપમની છે તેનો ચૌદસો વર્ષનો અબાધાકાળ છે. અર્થાત્ બંધસમયથી લઈને ચૌદસો વર્ષ સુધી જીવને કોઈ હરકત તે કર્મ

तावत्कालमध्ये कर्मदलिकनिषेकाभावात्, अतएव अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना चतुर्दश शतवर्षरहिता चतुर्दशसागरोपमकोटीकोटयः अनुभवयोग्या कर्मास्थीतः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'अद्धनारायसंघयणानामस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स अट्ठपणतीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' अर्द्धनाराचसंहनननाम्नः कर्मणो जघन्येन सागरोमपस्य अष्टौ पञ्चत्रिंशद्भागाः $\frac{८}{३५}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः स्थितिः प्रज्ञप्ता, तस्य उत्कृष्टस्थितेः षोडशसागरोपमकोटीकोटिप्रमाणत्वात्, प्रागुक्तरीत्या तावत्प्रमाणत्वसंभवात्, 'उक्कोसेणं सोलससागरोवमकोडाकोडीओ, सोलसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन षोडशसागरोपमकोटीकोटयः अर्द्धनाराचसंहनननामकर्मणः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु षोडशवर्षशतानि अबाधाकालः बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति, तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेको भवति अत एव-अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना षोडशशतवर्ष-

सागरोपम की है। चौदह सौ वर्ष का अबाधा काल है। अर्थात् बन्धसमय से लेकर चौदह सौ वर्ष पर्यन्त जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इस काल में कर्मदलिकों का निषेक नहीं होता है अतएव अबाधा काल निकाल देने पर जो चौदह सौ वर्ष कम चौदह कोडाकोडीसागरोपम का काल रहता है, वह इसका निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

अर्द्धनाराचसंहनननामकर्म की जघन्य स्थिति सागरोपम का $\frac{८}{३५}$ भाग की मगर उसमें से पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम है। क्योंकि इसकी उत्कृष्ट स्थिति सोलह कोडाकोडीसागरोपम की है अतः पूर्वोक्त प्रकार से इसका उक्त प्रमाण समझलेना चाहिए। अर्द्धनाराचसंहनननामकर्म की कर्मरूपतावस्थानरूप स्थिति सोलह कोडाकोडीसागरोपम की है, किन्तु सोलह सौ वर्ष का अबाधा काल है, अर्थात् बन्ध समय से लेकर यह कर्म सोलह सौ वर्ष पर्यन्त जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इतने काल तक कर्मदलिकों का निषेक नहीं होता है। इस काल के पश्चात् ही दलिकों का निषेक होता है। अतएव आबाधा

પહોચાડી શકતુ નથી. કારણ કે આ સમયમા કર્મના દલિયાનો નિષેક થતો નથી. આથી અબાધાકાળ બાદ કરવાથી ચૌદ સાગરોપમમાં ચૌદસો વર્ષ ઓછો એટલો સમય રહે છે. આ તેનો નિષેક કાળ છે યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

અર્ધનારાચસંહનન નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ એક સાગરોપમના $\frac{૮}{૩૫}$ ભાગમાંથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછી એટલી છે. કારણકે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સોળ કોડાકોડી સાગરોપની છે, આથી પૂર્વોક્ત રીતે ગણુતા તેનું ઉક્ત પ્રમાણુ આવે છે તેમ સમજી લેવુ જોઇએ

અર્ધનારાચસંહનન નામકર્મની કર્મરૂપતા-અવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ સોલ કોડાકોડી સાગરોપમની છે પરંતુ સોલસો વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે, અર્થાત્ બંધ સમયથી માંડીને આ કર્મ સોલસો વર્ષ સુધી જીવને કોઈ બાધા પહોચાડતુ નથી, કારણુ કે ટલા સમય

रहिता षोडशसागरोपमकोटीकोटयोऽनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति–'खीलियासंघयणे णं पुच्छा' हे भदन्त ! कीलिकासंहनननामकर्मणः खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स नव पणतीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य नव पञ्चत्रिंशद्भागाः $\frac{9}{35}$, पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः कीलिकासंहनननामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, तस्य उत्कृष्टायाः स्थितेरष्टादशसागरोपमकोटीकोटिप्रमाणतया प्रागुक्तरीत्या तावत्प्रमाणप्रसंभवात्, 'उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ' अट्ठारसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन अष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः कीलिकासंहनननाम्नः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र अष्टादशवर्षशतानि अबाधाकालः–बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति तावत्काल-

काल कम करने पर जो शेष स्थिति रहती है, वह उसकी अनुभवयोग्य स्थिति अथवा निषेक का काल है।

गौतमस्वामी हे भगवन् ! कीलिका संहनननामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! कीलिका संहनननामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का नौ बंटा पैंतीस $\frac{9}{35}$ भाग कही गई है, क्यों कि इसकी उत्कृष्ट स्थिति अठारह कोड़ाकोडी होने से पूर्वोक्त प्रमाण लब्ध होता है कीलिकासंहनननामकर्म की उत्कृष्ट कर्मरूपतावस्थानरूप स्थिति अठारह कोडाकोडी सागरोपम की कही है। उसमें से अठारह सौ वर्ष का अबाधाकाल है, अर्थात् बन्धसमय से लेकर अपने उदय द्वारा वह जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इस समय में दलिकों का निषेक नहीं होता

સુધીમા કર્મનાં દળિયાનો નિષેક થતો નથી. આ સમય પૂરો થયા પછીથી જ દળિયાનો નિષેક થાય છે, આથી અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે બાકીનો સ્થિતિકાળ રહે છે તે તેનો અનુભવયોગ્ય સમય અથવા નિષેકનો કાળ છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! કીલિકા સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહી છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! કીલિકા સંહનન નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ [illegible]। અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછી એવા સાગરોપમના નવ પાંત્રીસાંશ $\frac{9}{35}$ ભાગ જે આવી છે, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમ હોવાથી આ પ્રમાણ મેળવાય છે

કીલિકાસંહનન નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ કર્મરૂપતાઅવસ્થાન રૂપ સ્થિતિ અઢાર સાગરોપમની કહી છે. તેનો અઢારસો વર્ષનો અબાધાકાળ છે. અર્થાત્ બંધસમય અઢારસો વર્ષ સુધી તે ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા પહોંચાડતુ નથી, કારણ

तावत्कालमध्ये कर्मदलिकनिषेकाभावात्, अतएव अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना चतुर्दश शतवर्षरहिता चतुर्दशसागरोपमकोटीकोटयः अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'अद्धनारायसंघयणानामस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स अट्ठपणतीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' अर्द्धनाराचसंहनननाम्नः कर्मणो जघन्येन सागरोमपस्य अष्टौ पञ्चत्रिंशद्भागाः $\frac{8}{35}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः स्थितिः प्रज्ञप्ता, तस्य उत्कृष्टस्थितेः षोडशसागरोपमकोटीकोटिप्रमाणत्वात्, प्रागुक्तरीत्या तावत्प्रमाणत्वसंभवात्, 'उक्कोसेणं सोलससागरोवमकोडाकोडीओ, सोलसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन षोडशसागरोपमकोटीकोटयः अर्द्धनाराचसंहनननामकर्मणः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु षोडशवर्षशतानि अबाधाकालः बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति, तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेको भवति अत एव-अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना षोडशशतवर्ष-

---

सागरोपम की है। चौदह सौ वर्ष का अबाधा काल है। अर्थात् बन्धसमय से लेकर चौदह सौ वर्ष पर्यन्त जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इस काल में कर्मदलिकों का निषेक नहीं होता है अतएव अबाधा काल निकाल देने पर जो चौदह सौ वर्ष कम चौदह कोडाकोडीसागरोपम का काल रहता है, वह इसका निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

अर्द्धनाराचसंहनननामकर्म को जघन्य स्थिति सागरोपम का $\frac{8}{35}$ भाग की मगर उसमें से पल्योपम का असंख्यावां भाग कम है। क्योंकि इसकी उत्कृष्ट स्थिति सोलह कोडाकोडीसागरोपम की है अतः पूर्वोक्त प्रकार से इसका उक्त प्रमाण समझलेना चाहिए। अर्द्धनाराचसंहनननामकर्म की कर्मरूपतावस्थानरूप स्थिति सोलह कोडाकोडीसागरोपम की है, किन्तु सोलह सौ वर्ष का अबाधा काल है, अर्थात् बन्ध समय से लेकर यह कर्म सोलह सौ वर्ष पर्यन्त जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इतने काल तक कर्मदलिकों का निषेक नहीं होता है। इस काल के पश्चात् ही दलिकों का निषेक होता है। अतएव आबाधा

પહોચાડી શકતુ નથી. કારણ કે આ સમયમા કર્મના દળિયાંનો નિષેક થતો નથી. આથી અબાધાકાળ બાદ કરવાથી ચૌદ સાગરોપમમાં ચૌદસો વર્ષ ઓછો એટલો સમય રહે છે. આ તેનો નિષેક કાળ છે યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

અર્ધનારાચસંહનન નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ એક સાગરોપમના $\frac{8}{35}$ ભાગમાંથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછી એટલી છે. કારણકે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સોળ કોડાકોડી સાગરોપની છે, આથી પૂર્વોક્ત રીતે ગણુતા તેનું ઉક્ત પ્રમાણુ આવે છે તેમ સમજી લેવુ જોઇએ

અર્ધનારાચસંહનન નામકર્મની કર્મરૂપતા-અવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ સોલ કોડાકોડી સાગરોપમની છે પરતુ સોલસો વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે, અર્થાત્ બધ સમયથી માંડીને આ કર્મ સોલસો વર્ષ સુધી જીવને કોઈ બાધા પહોચાડતુ નથી, કારણુ કે આટલા સમય

रहिता षोडशसागरोपमकोटीकोटयोऽनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'खीलियासंघयणे णं पुच्छा' हे भदन्त ! कीलिकासंहनननामकर्मणः खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स नव पणतीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य नव पञ्चत्रिंशद्भागाः $\frac{९}{३५}$, पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः कीलिकासंहनननामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, तस्य उत्कृष्टायाः स्थितेरष्टादशसागरोपमकोटीकोटिप्रमाणतया प्रागुक्तरीत्या तावत्प्रमाणस्यसंगमात्, 'उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ' अट्ठारसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन अष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः कीलिका-संहनननाम्नः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र अष्टादशवर्षशतानि अबा-धाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति तावत्काल-

काल कम करने पर जो शेष स्थिति रहती है, वह उसकी अनुभवयोग्य स्थिति अथवा निषेक का काल है।

गौतमस्वामी हे भगवन् ! कीलिका संहनननामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! कीलिका संहनननामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का नौ पैंतीस $\frac{९}{३५}$ भाग कही गई है, क्योंकि इसकी उत्कृष्ट स्थिति अठारह कोड़ाकोडी होने से पूर्वोक्त प्रमाण लब्ध होता है कीलिकासंहनननामकर्म की उत्कृष्ट कर्मरूपतावस्थानरूप स्थिति अठारह कोडाकोडी सागरोपम की कही है। उसमें से अठारह सौ वर्ष का अबाधाकाल है, अर्थात् बन्धसमय से लेकर अपने उदय द्वारा वह जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इस समय में दलिकों का निषेक नहीं होता

સુધીમા કર્મના દળિયાનો નિષેક થતો નથી. આ સમય પૂરો થયા પછીથી જ દળિયાનો નિષેક થાય છે, આથી અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે બાકીનો સ્થિતિકાળ રહે છે તે તેનો અનુભવયોગ્ય સમય અથવા નિષેકનો કાળ છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કીલિકા સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કીલિકા સંહનન નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછી એવા સાગરોપમના નવ પાંત્રીસાંશ $\frac{૯}{૩૫}$ ભાગ જેટલી કહેવામાં આવી છે, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમ હોવાથી પૂર્વોક્ત રીતે આ પ્રમાણ મેળવાય છે

કીલિકાસંહનન નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ કર્મરૂપતાઅવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે. તેનો અઢારસો વર્ષનો અબાધાકાળ છે. અર્થાત્ બંધસમયથી માંડી અઢારસો વર્ષ સુધી તે ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા પહોંચાડતું નથી, કારણ કે આ

मध्ये कर्मनिषेकाभावात्, तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेको भवति अतएव-अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना अष्टादशशतवर्षरहिता अष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता गौतमः पृच्छति-'छेवट्ठसंघयणनामस्स पुच्छा' हे भदन्त ! सेवार्तसंहनननाम्नः कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' 'जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ २/७ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ सेवार्तसंहनननाम्नः स्थितिः प्रज्ञप्ता, तस्य उत्कृष्टायाः स्थितेर्विंशतिसागरोपमकोटीकोटिप्रमाणतया प्रागुक्तरीत्या तावत्प्रमाणत्वसंभवात्, 'उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, वीस य वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः सेवार्तसंहनननाम्नः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विंशतिश्च वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधा

है, तदनन्तर ही कर्मदलिकों का निषेक होता है। अतएव अबाधा काल कम कर्मस्थिति अर्थात् अठारह सौ वर्ष कम अठारह कोडाकोडीसागरोपम प्रमाण अनुभवयोग्य कर्म स्थिति है या निषेक काल है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सेवार्त्तसंहनननामकर्म की स्थिति कितनी है ?

भगवान्-हे गौतम ! सेवार्त्तसंहनननामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का दो बंटे सात भाग २/७ है, क्योंकि उसकी उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडीसागरोपम की होने से पूर्वोक्त रीति से इतना प्रमाण निष्पन्न होता है। सेवार्त्तसंहनननामकर्म की उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडीसागरोपम की है। वीस सौ वर्ष का अबाधा काल है, अर्थात् बन्धकाल से लेकर वीस सौ वर्ष तक वह अपने उदय द्वारा जीव को कोई बाधा

સમયમાં તેના દળિયાનો નિષેક થતો નથી. આથી અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછીની કર્મ સ્થિતિ અર્થાત્ અઢારસો વર્ષ ઓછા એટલા અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણુ અનુભવ યોગ્ય કર્મસ્થિતિ છે અથવા નિષેક કાળ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! સેવાર્ત્ત સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે.

શ્રી ભગવન્ હે ગૌતમ ! સેવાર્ત્ત સંહનન નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ ભાગની ૨/૭ છે, કારણકે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની હોવાથી પૂર્વોક્ત રીતે આટલુ પ્રમાણુ કુ આવે છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે.

સેવાર્ત્તસંહનન નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો બે હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ છે, અર્થાત્ બંધસમયથી લઈને બે હજાર વર્ષ સુધી તે પોતાના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા પહોચાડતુ નથી, કારણ કે આ સમયદરમિયાન

मुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात्, अतएव अबाधोना-अबाधाकाल-परिहीना सहस्रवर्षद्वयशून्या विंशतिसागरोपमकोटीकोटयोऽनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'एवं जहा संघयणनामाए छव्भणिया एवं संठाणावि छब्भाणियव्वा' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथा संहननानि षड्वज्रर्षभ-ऋषभ-नाराच-अर्द्धनाराच-कीलिका-सेवार्तसंहननरूपाणि भणितानि एवम्-तथा संस्थानान्यपि षड् भणितव्यानि-तानि च समचतुरस्र-न्यग्रोधपरिमण्डल-सादि-वामन कुब्ज-हुण्डसंस्थानरूपाणि बोध्यानि, उक्तञ्च-'संघयणे संठाणे पढमे दस उवरिमेसु दुगवुड्ढी' संहनने संस्थाने प्रथमे दश उपरितनेषु द्विक वृद्धिरिति, तथा च द्वितीये द्वादश तृतीये चतुर्दश, चतुर्थे षोडश, पञ्चमे अष्टादश, षष्ठे च संस्थाने विंशतिः सागरोपमकोटीकोटय उत्कृष्टेन कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'सुक्किलवण्णणामए पुच्छा' हे भदन्त ! शुक्लवर्णनामकर्मणः कियन्तं कालं

नहीं पहुंचाता, क्योंकि इस काल में उस के दलिकों का निषेक नहीं होता है। अतएव सम्पूर्ण स्थिति में से अबाधाकाल कम कर देने पर जो बीस सौ वर्ष कम बीस कोडाकोडी सागरोपम रहता है, वह उसका निषेक काल है। उसे अनुभवयोग्या कालस्थिति भी कहते हैं।

इस प्रकार जैसे छह अर्थात् वज्रर्षभनाराच संहनन, ऋषभनाराच संहनन, नाराचसंहनन, अर्द्धनाराच संहनन, कीलिका संहनन और सेवार्त्त संहनन कहे हैं, उसी प्रकार छहों संस्थानों का अर्थात् समचतुरस्र, न्यग्रोध परिमण्डल, सादि, वामन, कुब्ज और हुंड संस्थानों की स्थिति भी समझ लेनी चाहिए। कहा भी है-'संघयणे संठाणे पढमे दस उवरिमेसु दुगवुड्ढी' अर्थात् संहनन और संस्थान में, पहले में दश और आगे दो-दो की वृद्धि करनी चाहिए। इस प्रकार दूसरे में बारह, तीसरे में चौदह, चौथे में सोलह पांचवे में अठारह और छठे संस्थान में बीस कोडाकोडी सागरोपम की उत्कृष्ट स्थिति कही गई है।

તેનાં દળિયાનો નિષેક થતો નથી આથી સમગ્ર સ્થિતિમાથી અબાધાકાળ બાદ કરવાથી જે બે હજાર વર્ષ ઓછાં એવા વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે, તેને અનુભવયોગ્યા કાળસ્થિતિ પણ કહેવાય છે.

આ પ્રકારે જેમ છ સહનને-વજ્રઋષભનારાચ. ઋષભનારાચ, નારાચ, અર્ધનારાચ, કીલિકા ને સેવાર્ત્ત-સહનન કહ્યાં છે તે રીતે છ સસ્થાનોની અર્થાત્ સમચતુરસ્ર, ન્યગ્રોધ-પરિમડલ, સાદિ, વામન, કુબ્જ ને હુંડ-સસ્થાનોની સ્થિતિ પણ સમજી લેવી જોઈએ.

કહ્યુ છે કે-"संघयणे संठाणे पढमे दस उवरिमेसु दुगवुड्ढी" અર્થાત્ સહનન ને સસ્થાનમાં પહેલાના દસ અને આગળ બબ્બેનો વધારો કરવો જોઇએ.

આ પ્રમાણે બીજા સહનનમા બાર, ત્રીજામાં ચૌદ, ચોથામા સોળ, પાચમામાં અઢાર, ને છઠ્ઠા સસ્થાનમાં વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહી છે.

स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स एगं सत्तभाग पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणगं' जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागः $\frac{1}{7}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः शुक्लवर्णनाम्नः कर्मण स्थितिः प्रज्ञप्ता, तस्य उत्कृष्टायाः स्थितिर्दशसागरोपमकोटीकोटिप्रमाणतया प्रागुक्तरीत्या तावत्प्रमाणत्वला मसंभवात्, 'उक्कोसेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ, दसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः शुक्लवर्णनाम्नः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र दशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः-बन्धसमयदारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिद पि बाधां जनयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात्, अतएव अबाधोना-अबाधाकाल परिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'हालिद्द-वण्णणामएणं पुच्छा' हारिद्रवर्णनाम्नः खलु कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा,

---

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शुक्लवर्णनामकर्म की स्थिति कितने काल की कही गई है ।

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का एक बन्टे सात $\frac{1}{7}$ भाग, शुक्लवर्णनामकर्म की स्थिति कही है, क्योंकि उसकी उत्कृष्ट स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम की होने से उक्त प्रमाण लब्ध होता है । उत्कृष्ट स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम की कही है । इसका अबाधाकाल दश सौ वर्ष का है, अर्थात् उत्कृष्ट स्थिति वाले शुक्ल वर्णनाम कर्म का बन्ध हो तो दश सौ वर्ष तक वह अपने उदय द्वारा जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इतने काल तक उसके दलिकों का निषेक नहीं होता है । अतएव अबाधाकाल कम कर देने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक काल या अनुभवयोग्य स्थिति काल है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! हारिद्रवर्ण नामकर्म की स्थिति कितने काल की

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુક્લવર્ણ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી, પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના એક સપ્તમાશ $\frac{1}{7}$ ભાગ જેટલી શુક્લ વર્ણ નામકર્મની સ્થિતિ કહી છે, કારણ કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની હોવાથી ઉક્ત પ્રમાણ પૂર્વોક્ત રીતે મેળવાય છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે તેનો અબાધાકાળ એક હજાર વર્ષનો છે અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાળુ શુક્લ વર્ણ નામકર્મ બધાયુ હોય તો દસસો-એક હજાર વર્ષ સુધી તે ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા પહોચાડતુ નથી, કારણ કે આ કાળ દરમ્યાન તેના દલિયાનો નિષેક થતો નથી આથી અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે સ્થિતિ બાકી રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ કહેવામા આવ્યો છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! હારિદ્ર પીળા વર્ણના નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા

भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! जहण्णेणं सागरोवमस्स पंच अट्ठावीसइभागा पलिओवम-स्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य पञ्च अष्टाविंशतिभागाः $\frac{5}{28}$ पल्योपमस्यासंख्येभागोनाः हारिद्रवर्णनाम्नः स्थितिः प्रज्ञप्ता तस्य उत्कृष्टायाः स्थितेः सार्द्धद्वादशसागरोपमकोटीकोटिप्रमाणतया तस्याः सप्तति सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणया मिथ्यात्वस्थित्या भागहरणासंभवेन शून्यस्य शून्येन पातनात् सामस्त्येन समग्रप्रकारेण चतुर्भागकरणार्थं चतुर्भिर्गुणने उपरितनस्य पञ्चाशल्लाभेन अधस्तनस्य अशीत्यधिकशतद्वयलाभेन च पुनरपि शून्यस्य शून्येन पातनात् $\frac{5}{28}$ पञ्चअष्टाविंशतिभागा लभ्यन्ते ते च पल्योपमासंख्येयभागहीनाः क्रियन्ते इति भावः, उक्तञ्च-'सुक्किल्लसुरभिमहुराण दस उवह सुमग उण्हफासा णं। अड्ढाइज्जपवुड्ढी अंबिलहालिद्दपुव्वाणं' ॥१॥ शुक्लसुरभिमधुराणां दशैव तथा सुभगोष्णस्पर्शयोः सार्द्धद्वयप्रवृद्धिरम्लहारिद्रपूर्वयोः ॥१॥ इति तथाचात्र सुभगोष्ण स्पर्शाम्लहारिद्रवर्णनामस्वरूपचतुष्टयमपेक्ष्य $\frac{5}{28}$ पञ्चअष्टाविंशतिभागाः उक्ता इत्यवधेयम्, 'उक्कोसेणं अद्धतेरससागरोवमकोडाकोडीओ, अद्धतेरसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन अर्द्धत्रयोदशसागरोपमकोटीकोटयः सार्द्धद्वादशसागरोपम-

कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग सागरोपम का पांच बन्टे अट्ठाईस $\frac{5}{28}$ भाग की है, क्योंकि उसकी उत्कृष्ट स्थिति साढे बारह कोडाकोडी सागरोपम प्रमाण होने से ७० सत्तर कोडाकोडी सागरोपम प्रमाण मिथ्यात्व की उत्कृष्ट स्थिति के साथ भाग होना संभव नहीं है। अतः शून्य का शून्य से पातन करके समस्त रूप से चार भाग करने के लिए र से गुणाकार करनेपर ऊपर पचास का और नीचे दो सौ अस्सी का भ होता है, फिर दुबारा शून्य से शून्य का पातन करने पर $\frac{5}{28}$ भाग लब्ध होते हैं। उन से पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम कर दिया जाता है। कहा भी है-'सुक्किल्लसुरभिमहुराण' इत्यादि। यहां सुभग, उष्णस्पर्श, अम्लरस और हारिद्र

કાળની કહેવામા આવી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના પાચ અઠ્ઠાવીસાશ $\frac{5}{28}$ ભાગની છે, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાડાબાર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણની મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટ '૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમની' સ્થિતિની સાથે ભાગાકાર થવાનો સભવ નથી. આથી શૂન્યનો શૂન્યથી પાતન કરીને સમસ્ત રૂપમાંથી ચાર ભાગ કરવાને માટે ચાર વડે ગુણવાથી ઉપર અશમા પચાસ (૧૨॥×૪=૫૦) અને નીચે છેદમા બસો એસી (૭૦×૪=૨૮૦) આવે છે. ફરીથી બીજી વખત. શૂન્યથી શૂન્યનું પાતન કરવાથી $\frac{50}{280}$માથી એકમનું શૂન્ય કાઢી નાખવાથી $\frac{5}{28}$ ભાગ મેળવાય છે, આમાંથી પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછો કરી દેવો જોઇએ,

कोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः हारिद्रवर्णनाम्नः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र अर्द्धत्रयोदश-सार्द्धद्वादशवर्षशतानि यावद् 'अबाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात् अतएव अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'लोहियवण्णणामएणं पुच्छा' लोहितवर्णनामकर्मणः खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स छअट्ठावीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेहिं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य षड्अष्टाविंशतिभागाः $\frac{6}{28}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः लोहितवर्णनाम्नः स्थितिः प्रज्ञप्ता तस्य उत्कृष्टायाः स्थितेः पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटिप्रमाणत्वात् तस्याश्च सामस्त्येन चतुर्भागकरणार्थं चतुर्भिर्गुणितत्वे

वर्णनामकर्म, इन चारों की अपेक्षा से $\frac{5}{28}$ भाग कहे हैं, ऐसा समझना चाहिए। हारिद्र वर्णनामकर्म की उत्कृष्ट स्थिति साढे बारह सागरोपम कोडाकोडी की कही गई है। साडे बारह सौ वर्ष का इसका अबाधाकाल है, अर्थात् अपने बन्धकाल से लेकर साढे बारह सौ वर्ष तक वह अपने उदय द्वारा जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि उस समय उसके दलिकों का निषेक नहीं होता है। अतएव अबाधा काल कम कर देने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक काल है, अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! लोहितवर्णनामकर्म की स्थिति कितने काल की कही गई है।

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{6}{28}$ भाग है, क्योंकि उसकी उत्कृष्ट स्थिति पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम प्रमाण है। उसके पूर्ण रूप से चार भाग करने के लिए चार से गुणित

કહ્યુ છે કે "सुक्किलल्लसुरभि महुराण" ઈત્યાદિ અહીંયા સુભગ, ઉષ્ણુ સ્પર્શ, અમ્લરસ ને હારિદ્રવર્ણ નામકર્મ-આ ચારેનીઅપેક્ષાએ $\frac{5}{28}$ ભાગ કહ્યા છે એમ સમજવુ જોઈએ.

હારિદ્રવર્ણ નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાડાબાર સાગરોપમ કોડાકોડી કહેલ છે. સાડાબારસો વર્ષનો અબાધા કાળ છે અર્થાત્ તેના બન્ધકાળથી લઈને સાડા બારસો વર્ષ સુધી તે કર્મ પોતાના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા પહોચાડતુ નથી કારણ કે એ સમયમા તેના દળિયાનો નિષેક થતો નથી. આથી અબાધાકાળ ઓછો કરવાથી જે બાકી સ્થિતિ રહે છે ને તેનો નિષેક કાળ છે અર્થાત્ તેને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ કહ્યો છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! લોહિતવર્ણ-લાલરગ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામા આવી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના છ અઠ્ઠાવીસાશ $\frac{6}{28}$ ભાગની છે, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ

षष्टि सागरोपमकोटीकोटिप्रमाणत्वप्राप्त्या प्रतिदश एकैकनियमेन षष्ट्याः षट्त्वप्राप्तिसंगच्छात्, 'उक्कोसेण पण्णरससागरोवमकोडाकोडीओ, पण्णरसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटयो लोहितवर्णनाम्नः कर्मरूपतावस्थान-लक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र पञ्चदशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधां जनयति, तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिपेकाभावात्, अतएव अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'नीलवण्णनामाए पुच्छा' हे भदन्त ! नीलवर्णनामकर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरो-वमस्स सत्त अट्ठावीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोप-मस्य सप्त अष्टाविंशतिभागाः $\frac{७}{२८}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः नीलवर्णनाम्नः स्थितिः प्रज्ञप्ता

करनेपर साठ सागरोपम कोडाकोडी प्रमाण प्राप्त होता है और प्रत्येक दशक को एक-एक के नियम से साठ को छह की प्राप्ति होती है। लोहित वर्ण नाम-कर्म की उत्कृष्ट स्थिति पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की है। उसका अबाधा-काल पन्द्रह सौ वर्ष का है, अर्थात् बन्ध के समय से लेकर अपने उदय द्वारा वह जीव को पंद्रह सौ वर्ष पर्यन्त कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इतने काल तक उसके दलिकों का निषेक नहीं होता है अतएव अबाधा काल को कम कर देने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नीलवर्ण नामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! नीलवर्ण नामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम $\frac{७}{२८}$ भाग की कही गई है, क्योंकि उसकी उत्कृष्ट स्थिति

પંદર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. તેના પૂર્ણરૂપે ચાર ભાગ કરવાને માટે ચાર વડે. ગુણવાથી (૧૫×૪=૬૦) સાઈઠ સાગરોપમ કોડાકોડી પ્રમાણ પ્રાપ્ત થાય છે અને 'પ્રત્યેક-દશકને એક એક''ના સમૂહરૂપે હોવાથી સાઇઠમાથી ૭ (૬) મેળવાય છે અને (૭૦×૪=૨૮૦-માથી અઠ્યાવીસ (૨૮) મેળવાય છે અર્થાત્ $\frac{७}{२८}$ આવે છે.

લોહિતવર્ણ નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અબાધા કાળ પંદરસો વર્ષનો છે, અર્થાત્ તેના બંધ સમયથી માંડીને પંદરસો વર્ષ સુધી પોતાના ઉદય દ્વારા તે કર્મ જીવને કોઈ હરકત પહોંચાડતુ નથી. કારણ કે એટલા સમય સુધીમા તેના દળિયાનો નિષેક થતો નથી આથી અબાધાકાળને બાદ કરવાથી જે બાકી સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ કે અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! નીલવર્ણ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! નીલવર્ણ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ, પલ્યોપમનો

तस्य उत्कृष्टस्थितेः सार्द्धसप्तदशसागरोपमकोटीकोटिप्रमाणत्वात्, तस्याश्च सामस्त्येन चतुर्भागकरणार्थं चतुर्भिर्गुणितत्वे सप्ततिसागरोपमकोटीकोटिप्रमाणत्वप्राप्तेः प्रतिदशएकैक नियमेन सप्ततेः सप्तत्वप्राप्तिसंभवात् 'उक्कोसेणं अद्धट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ, अद्धट्ठारसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन अर्द्धाष्टादश–सार्द्धसप्त दशसागरोपमकोटीकोटयो नीलवर्णनाम्नः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्र अर्द्धाष्टदश–सार्द्धसप्तदशवर्षशतानि यावत् अबाधाकालः–बन्धसमयदारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, अतएव अबाधोना–अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'कालवण्णनामाए जहा छेवट्ठसंघयणस्स' कृष्णवर्णनामकर्मणः स्थितिस्तु यथा सेवार्तसंहननस्य कर्मणः प्रतिपादिता तथा प्रतिपत्तव्या, तथा च कृष्णवर्णनाम्नो जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ

साढे सत्तरह कोडाकोडी सागरोपम प्रमाण है और उसके सामस्त्येन चार भाग करने के लिए चार से गुणाकार करने पर साढे सत्तरह कोडाकोडी सागरोपम प्रमाण होता है। प्रत्येक दशक को एक–एक के नियम से सत्तर को सात की प्राप्ति होती है। उत्कृष्ट स्थिति साढे सत्तरह कोडाकोडी सागरोपम की है। इसका अबाधा काल साढे सत्तरह सौ वर्ष का है, अर्थात् बन्धसमय से लेकर यह अपने उदय द्वारा ढे सत्तरह सौ वर्षों तक जीवको कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इस काल में उस के दलिकों का निषेक नहीं होता है। अतएव अबाधा काल को कम करने पर जो शेष स्थिति काल है, वह इसका निषेक काल है या अनुभवयोग्या स्थिति का काल है।

कृष्णवर्णनामकर्म की स्थिति सेवार्त्तसंहनननामकर्म की स्थिति के समान है। इस र कृष्णवर्णनामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां

અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો સાત અઠ્યાવીસાંશ $\frac{7}{28}$ ભાગની કહી છે, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાડી સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે અને તેના સમગ્રરૂપે ચાર ભાગ કરવાને માટે ચાર વડે ગુણાકાર કરવાથી (૧૭½×૪=૭૦) સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ થાય છે "પ્રત્યેક દશકનો એક–એક"ના નિયમ મુજબ સિત્તેરમાથી સાત મળે છે અને (૭૦×૪=૨૮૦માથી ૨૮ મળે છે–તે મુજબ $\frac{7}{28}$ આવે)

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાડી સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમની છે તેનો અબાધાકાળ સાડી સત્તરસો વર્ષોનો છે અર્થાત્ બંધસમયથી લઈને પોતાના ઉદય દ્વારા સાડી સત્તરસો વર્ષ સુધી તે કર્મ જીવને કોઈ બાધા પહોચાડતું નથી, કારણ કે આ સમય દરમ્યાનમા દળિયાંનો નિષેક થતો નથી આથી અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે બાકીનો સ્થિતિ કાળ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

કૃષ્ણવર્ણ નામકર્મની સ્થિતિ, સેવાર્ત્તસંહનન નામકર્મની સ્થિતિની સમાન છે.

सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटिकोटयः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु विंशतिः वर्षशतानि यावद् अबाधाकाल:-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, अतएव अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्तेति भावः, गौतमःपृच्छति-'सुब्भिगंधणामाए पुच्छा' सुरभिगन्धनामकर्मणः कियन्त कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जह सुक्किलवण्णनामस्स' यथा शुक्लवर्णनाम्नः स्थितिरुक्ता तथा सुरभिगन्धनाम्नोऽपि वक्तव्या, तथा च सुरभिगन्धनाम्नो जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागः $\frac{1}{7}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र

भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ है और उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम की कर्मरूपतावस्थान रूप स्थिति कही गई है। इसका अबाधा काल वीस सौ वर्ष का है, अर्थात् बन्ध के समय से लेकर अपने उदय द्वारा वह जीव को वीस सौ वर्षों तक कोई बाधा नहीं पहुंचाता क्योंकि इतने समय तक उसके दलिकों का निषेक नहीं होता है। अतएव अबाधा काल कम कर देने पर जो उत्कृष्ट स्थिति शेष रहती है, वह इसका निषेक काल है, अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सुरभिगन्ध नामकर्म की स्थिति कितने समय की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! जितनी शुक्ल वर्णनामकर्म की स्थिति कही है, उतनी ही सुरभिगंध नामकर्म की भी स्थिति है अर्थात् सुरभिगंध नामकर्म की स्थिति जघन्य सागरोपम का एक बटा सात भाग $\frac{1}{7}$ पल्योपम का असंख्यातवां भाग

આ પ્રમાણે કૃષ્ણવર્ણ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ, પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ $\frac{2}{7}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની કર્મરૂપતા-અવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ કહેવામા આવી છે એમ સમજવુ.

તેનો અબાધાકાળ બે હજાર વર્ષનો છે, અર્થાત બંધના સમયથી લઈને તે કર્મ પોતાના ઉદય દ્વારા જીવને બે હજાર વર્ષ સુધી કોઈ બાધા પહોંચાડતુ નથી કારણ કે એટલા સમયમા તેના દળિયાનો નિષેક થતો નથી. આથી અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ શેષ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સુરભિગંધ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહેવામા આવી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેટલી શુકલવર્ણ નામકર્મની સ્થિતિ કહી છે તેટલી જ સુરભિગંધ નામકર્મની પણ સ્થિતિ છે. અર્થાત્ સુરભિગંધ નામકર્મની સ્થિતિ જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો $\frac{1}{7}$ ભાગની છે ઉત્કૃષ્ટ દસ

दशवर्षशतानि अबाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात्, अतएव अबाधाकालपरिहीना दशवर्षशतरहिता दशसागरोपमकोटिकोटयोऽनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'दुब्भिगंधणामाए जहा छेवट्ठसंघयणस्स' दुरभिगन्धनामकर्मणः स्थितिर्यथा सेवार्तसंहननस्योक्ता तथा वक्तव्या तथा च दुरभिगन्धनाम्नो जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटिकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विंशतिर्वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, अतएव अबाधाकालपरिहीना सहस्रवर्षद्वयशून्या विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयोऽनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'रसाणं महुरादीणं जहा वण्णाणं

कम भाग की और उत्कृष्ट दश कोडाकोडी सागरोपम की है। दश सौ वर्षों का इसका अबाधा काल है, अर्थात् बन्ध के समय से लेकर दस सौ वर्षों तक वह अपने उदय द्वारा जीवको कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इतने काल तक उसके कर्मदलिकों का निषेक नहीं होता है। अतएव अबाधा काल को कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक काल अथवा अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

दुरभिगन्ध नामकर्म की स्थिति सेवार्त्तसंहनन के समान है। इस प्रकार दुरभिगन्ध नामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम के $\frac{2}{7}$ भाग की और उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की समझनी चाहिए। वीस सौ वर्ष का इस का अबाधा काल है, अर्थात् वीस सौ वर्ष तक वह अपने उदय द्वारा जीव जो कोई बाधा उत्पन्न नहीं करता है, क्योंकि इतने काल तक उसके दलिकों का निषेक नहीं होता। अतएव वीस सौ

કોડાકોડી સાગરોપમની છે. એક હજાર વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે, અર્થાત્ બંધના સમયથી માંડીને એક હજાર વર્ષ સુધી તે તેના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા પહોચાડતું નથી કારણ કે એટલા સમયમા કર્મદલિયાનો નિષેક થતો નથી આથી અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછીની જેટલી શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

દુરભિગંધ નામકર્મની સ્થિતિ સેવાર્ત્તસંહનન નામકર્મની સ્થિતિની સમાન છે એ પ્રમાણે દુરભિગંધ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો બે સપ્તમાશ $\frac{2}{7}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની સમજવી જોઈએ.

વીસસો (બે હજાર) વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે અર્થાત્ બંધસમયથી લઈને બે હજાર વર્ષ સુધી તે તેના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા પહોચાડતુ નથી કારણ કે એટલા સમયમા તેના દલિયાનો નિષેક થતો નથી. આથી બે હજાર વર્ષ ઓછા એવા વીસ

भणियं तहेव परिवाडीए भाणियव्वं' रसानां मधुरादीनां पञ्चानामपि यथा वर्णानां पञ्चानां भणितम्-स्थितिः प्रतिपादिता, तथैव परिपाटया-अनुक्रमेण भणितव्यम्-स्थितिः प्रतिपादनीया, तथा च मधुररसनाम्नः कर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागः $\frac{1}{7}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्र दशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः, अबाधाकालरहिता च अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, एवम् अम्लरसनाम्नो जघन्येन सागरोपमस्य पञ्च-अष्टाविंशतिभागाः $\frac{5}{28}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः, उत्कृष्टेन सार्द्धद्वादशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः किन्तु तत्र सार्द्धद्वादशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः, अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, कषायरसनाम्नो जघन्येन सागरोपमस्य षड्अष्टाविंशतिभागाः $\frac{6}{28}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः,

---

वर्ष कम बीस कोडाकोडी सागरोपम का उसका निषेक काल या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

मधुर आदि रसों की स्थिति अनुक्रम से वर्णों के समान समझनी चाहिए। मधुररस की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{1}{7}$ भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट दश कोडाकोडी सागरोपम की है। दश सौ वर्षों का उस का अबाधाकाल है और अबाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक काल या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है। अम्ल-रसनामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{5}{28}$ भाग है और उत्कृष्ट स्थिति साढे बारह कोडाकोडी सागरोपम प्रमाण है। इसका अबाधाकाल साढे बारह सौ वर्षों का है। इतना काल कम करने पर शेष जो स्थिति है, वह उसका निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है कषायरस नामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम

કોડાકોડી સાગરોપમનો. તેનો નિષેક કાલ યાને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

મધુર-આદિ રસોની સ્થિતિ અનુક્રમથી વર્ણોની સમાન સમજવી જોઈએ. મધુરરસની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના $\frac{1}{7}$ ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. એક હજાર વર્ષોનો તેનો અબાધાકાળ છે અને તે અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

અમ્લ (ખાટો) રસ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના $\frac{5}{28}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાડાબાર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. અમ્લ રસનો અબાધાકાળ સાડાબારસો વર્ષોનો છે. એટલો કાળ બાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તેટલો તેનો નિષેક કાળ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

उत्कृष्टेन पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र पञ्चदशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः, अबाधाकालहीना च अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, कटुकरसानाम्नो जघन्येन सागरोपमस्य सप्त अष्टाविंशति-भागाः ७/२८ पल्योपमासंख्येयभागहीनाः, उत्कृष्टेन सार्द्धसप्तदशसागरोपमकोटीकोटयः किन्तु सार्द्धसप्तदशवर्षशतानि अबाधाकालः, तिक्तरसनाम्नो जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ २/७ पल्योपमासंख्येयभागहीनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः किन्तु तत्र विंशति-वर्षशतानि यावदबाधाकालः, अबाधाकालहीना च कर्मस्थितिः दलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्तेति-भावः, 'फासा जे अपसत्था तेसिं जहा छेवट्टस्स' स्पर्शा ये अप्रशस्ताः कर्कशगुरुरूक्षशीतरूपाः सन्ति तेषां चतुर्णां स्थितिः यथा सेवार्तस्य संहननस्य स्थितिः पतिपादिता तथा प्रतिपत्तव्या

सागरोपम का ६/२८ भाग है और उत्कृष्ट स्थिति पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम है। पन्द्रह सौ वर्ष का अबाधा काल हैं और अबाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है वह उसका निषेक काल अथवा अनुभवयोग्य स्थिति का काल है। कटुकरस नामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम साग-रोपम का ७/२८ भाग है और उत्कृष्ट साढे सत्तरह कोडाकोडी सागरोपम की है। साढे सत्तरह सौ वर्ष का इसका अबाधा काल हैं। तिक्तरसनामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का २/७ भाग है और उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। वीस सौ वर्ष का अबाधा काल है। अबाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह निषेक काल या अनुभवयोग्य स्थिति काल हैं।

जो स्पर्श अप्रशस्त है अर्थात् कर्कश, गुरु, रूक्ष और शीत, उनकी स्थिति

કષાય (તુરો) રસ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના ૬/૨૮ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૫ંદર કોડાકોડી સાગરો-પમની છે. તેનો અબાધાકાળ ૫ંદરસો વર્ષોનો છે. તે અબાધાકાળ બાદ કરતા જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાલ છે.

કટુકરસ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો ૭/૨૮ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાડીસત્તર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. સાડીસત્તરસો વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે (તે અબાધા કાળ બાદ કરતા જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ યાને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાલ છે)

તિક્તરસ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ, પલ્યોપમનો અસખ્યતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના ૨/૭ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. બે હજાર વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે તે અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછીની જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેના નિષેક કાલ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિકાળ છે,

तथा च कर्कशगुरुरूक्षशीतस्पर्शानां प्रत्येकं जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागोनौ स्थितिः, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विंशतिर्वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः, अबाधाकालोना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'जे पसत्था तेसिं जहा सुक्किलवण्णनामस्स' ये प्रशस्ताः स्पर्शाः मृदुलघुस्निग्धोष्णरूपाः सन्ति तेषां प्रशस्तानां प्रत्येकं यथा शुक्लवर्णनाम्नः स्थितिः प्रतिपादिता तथा प्रतिपत्तव्या, तथा च प्रशस्तानां मृदुलघुस्निग्धोष्णस्पर्शानां प्रत्येकं जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागः $\frac{1}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनः स्थितिः उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, दशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः, अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्तेतिभावः,

सेवार्त्तसंहनन की स्थिति के समान है। इसके अनुसार कर्कश, गुरु, रूक्ष और शीत स्पर्शों में से प्रत्येक को जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का दो बटे सात $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। इसका अबाधा काल वीस सौ वर्ष का है। अबाधाकाल के सिवाय शेष स्थिति काल निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

जो स्पर्श प्रशस्त है, अर्थात् मृदु, लघु, स्निग्ध और उष्ण, उनमें से प्रत्येक की जघन्य स्थिति शुक्ल वर्ण नामकर्म के समान है। इस प्रकार मृदु, लघु, स्निग्ध और शीतनामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भ कम सागरोपम का $\frac{1}{7}$ भाग है और उत्कृष्ट दश कोडाकोडी सागरोपम की है। दश सौ वर्ष का अबाधा काल है। अबाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह निषेककाल है, अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

જે અપ્રશસ્ત સ્પર્શ છે. અર્થાત્ કરકરો ગુરુ રુક્ષ અને ઠંડો (શીત) છે તેમની સ્થિતિ સેવાર્ત્ત સંહનનની સ્થિતિની સમાન છે આ પ્રમાણે કર્કશ, ગુરુ, રુક્ષ ને શીત સ્પર્શોમાના પ્રત્યેકની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો બે સપ્તમાંશ ($\frac{2}{7}$) ભાગ પ્રમાણની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અબાધાકાળ બે હજાર વર્ષનો છે, તે અબાધાકાળ સિવાયનો શેષ સ્થિતિ કાળ છે તે તેનો નિષેક કાળ છે યાને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

જે પ્રશસ્ત સ્પર્શ છે અર્થાત્ મૃદુ, લઘુ, સ્નિગ્ધ અને ઉષ્ણ સ્પર્શો છે તેમાંના પ્રત્યેકની જઘન્ય સ્થિતિ શુકલ વર્ણનામકર્મની સમાન છે. એ પ્રમાણે મૃદુ (પોચો), લઘુ (હળવો), સ્નિગ્ધ (ચીકણો), ને ઉષ્ણ (ગરમ, ઊનો) સ્પર્શ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો $\frac{1}{7}$ ભાગ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે એક હજાર વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે. તે અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે બાકી સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે અર્થાત્

उत्कृष्टेन पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र पञ्चदशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः, अबाधाकालहीना च अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, कटुकरसनाम्नो जघन्येन सागरोपमस्य सप्त अष्टाविंशतिभागाः $\frac{7}{28}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनाः, उत्कृष्टेन सार्द्धसप्तदशसागरोपमकोटीकोटयः किन्तु सार्द्धसप्तदशवर्षशतानि अबाधाकालः, तिक्तरसनाम्नो जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः किन्तु तत्र विंशतिर्वर्षशतानि यावदबाधाकालः, अबाधाकालहीना च कर्मस्थितिः दलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्तेति-भावः, 'फासा जे अपसत्था तेसिं जहा छेवट्टस्स' स्पर्शा ये अप्रशस्ताः कर्कशगुरुरूक्षशीतरूपाः सन्ति तेषां चतुर्णां स्थितिः यथा सेवार्तस्य संहननस्य स्थितिः प्रतिपादिता तथा प्रतिपत्तव्या

सागरोपम का $\frac{7}{28}$ भाग है और उत्कृष्ट स्थिति पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम है। पन्द्रह सौ वर्ष का अबाधा काल हैं और अबाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है वह उसका निषेक काल अथवा अनुभवयोग्य स्थिति का काल है। कटुकरस नामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{7}{28}$ भाग है और उत्कृष्ट साढे सत्तरह कोडाकोडी सागरोपम की है। साढे सत्तरह सौ वर्ष का इसका अबाधा काल हैं। तिक्तरसनामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग है और उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। वीस सौ वर्ष का अबाधा काल है। अबाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह निषेक काल या अनुभवयोग्य स्थिति काल हैं।

जो स्पर्श अप्रशस्त है अर्थात् कर्कश, गुरु, रूक्ष और शीत, उनकी स्थिति

કષાય (તુરો) રસ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના $\frac{7}{28}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અબાધાકાળ પંદરસો વર્ષોનો છે. તે અબાધાકાળ બાદ કરતા જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાલ છે.

કટુકરસ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો $\frac{7}{28}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાડીસત્તર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. સાડીસત્તરસો વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે (તે અબાધા કાળ બાદ કરતા જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ યાને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાલ છે)

તિક્તરસ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ, પલ્યોપમનો અસંખ્યતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. બે હજાર વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે તે અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછીની જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિકાળ છે.

तथा च कर्कशगुरुरूक्षशीतस्पर्शानां प्रत्येकं जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागोनौ स्थितिः, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विंशतिर्वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः, अबाधाकालोना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'जे पसत्था तेसिं जहा सुक्किल्लवण्णनामस्स' ये प्रशस्ताः स्पर्शाः मृदुलघुस्निग्धोष्णरूपाः सन्ति तेषां प्रशस्तानां प्रत्येकं यथा शुक्लवर्णनाम्नः स्थितिः प्रतिपादिता तथा प्रतिपत्तव्या, तथा च प्रशस्तानां मृदुलघुस्निग्धोष्णस्पर्शानां प्रत्येकं जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागः $\frac{1}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनः स्थितिः उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, दशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः, अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्तेतिभावः,

सेवार्त्तसंहनन की स्थिति के समान है। इसके अनुसार कर्कश, गुरु, रूक्ष और शीत स्पर्शों में से प्रत्येक की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का दो बंटे सात $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट बीस कोडाकोडी सागरोपम की है। इसका अबाधा काल बीस सौ वर्ष का है। अबाधाकाल के सिवाय शेष स्थिति काल निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

जो स्पर्श प्रशस्त है, अर्थात् मृदु, लघु, स्निग्ध और उष्ण, उनमें से प्रत्येक की जघन्य स्थिति शुक्ल वर्ण नामकर्म के समान है। इस प्रकार मृदु, लघु, स्निग्ध और शीतनामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{1}{7}$ भाग है और उत्कृष्ट दश कोडाकोडी सागरोपम की है। दश सौ वर्ष का अबाधा काल है। अबाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह निषेककाल है, अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

જે અપ્રશસ્ત સ્પર્શ છે. અર્થાત્ કરકરો ગુરુ રુક્ષ અને ઠંડો (શીત) છે તેમની સ્થિતિ સેવાર્ત્ત સંહનનની સ્થિતિની સમાન છે આ પ્રમાણે કર્કશ, ગુરુ, રુક્ષ ને શીત સ્પર્શોમાના પ્રત્યેકની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો બે સપ્તમાંશ ($\frac{2}{7}$) ભાગ પ્રમાણની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે તેનો અબાધાકાળ બે હજાર વર્ષનો છે, તે અબાધાકાળ સિવાયનો શેષ સ્થિતિ કાળ છે તે તેનો નિષેક કાળ છે યાને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

જે પ્રશસ્ત સ્પર્શ છે અર્થાત્ મૃદુ, લઘુ, સ્નિગ્ધ અને ઉષ્ણ સ્પર્શો છે તેમાના પ્રત્યેકની જઘન્ય સ્થિતિ શુક્લ વર્ણનામકર્મની સમાન છે. એ પ્રમાણે મૃદુ (પોચો), લઘુ (હળવો), સ્નિગ્ધ (ચીકણો), ને ઉષ્ણ (ગરમ, ઊનો) સ્પર્શ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો $\frac{1}{7}$ ભાગ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. એક હજાર વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે. તે અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે બાકી સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે અર્થાત્

'अगुरुलघुनामाए जहा छेवट्ठस्स' अगुरुलघुनामकर्मणो यथा सेवार्तस्य संहननस्य स्थितिरुक्ता तथा वक्तव्यता, तथा च अगुरुलघुनामकर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनौ यावत् स्थितिः उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्र विंशति वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः, अबाधाकालोना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'एवं उवघायनामाए वि' एवम्-अगुरुलघुनामोक्तरीत्या उपघातनामकर्मणोऽपि जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागोनौ यावत् स्थितिः, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विंशतिर्वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः, अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'पराघायनामाए वि एवंचेव' पराघातनामकर्मणोऽपि एवञ्चैव-अगुरुलघुनामोक्तरीत्यैव जघन्येन सागरो-

---

अगुरुलघुनामकर्म की स्थिति सेवार्त्तसंहनन के समान समझनी चाहिए, इस प्रकार अगुरुलघुनामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग है एवं उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। वीस सौ वर्ष का उसका अबाधा काल है। अबाधा काल को कम करने पर जो स्थिति रहती है वह उसका निषेक काल अथवा अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

अगुरुलघुनामकर्म के समान उपघातनामकर्म की स्थिति भी जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम $\frac{2}{7}$ सागरोपम की और उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम की हैं। वीस सौ वर्ष का अबाधा काल है। अबाधा काल को कम करने पर शेष जो स्थिति रहती है, वह निषेक काल अथवा अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

पराघातनामकर्म की स्थिति भी इसी प्रकार है। अर्थात् जघन्य स्थिति

અનુભવયોગ્ય સ્થિતિને કાળ છે.

અગુરુ લઘુ નામકર્મની સ્થિતિ સેવાર્ત્તસંહનન નામકર્મની સ્થિતિની સમાન સમજવી જોઈએ. એ પ્રમાણે અગુરુલઘુ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમને અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. બે હજાર વર્ષને તેને અબાધા કાળ છે અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જેટલી શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેને નિષેક કાલ અથવા અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિને કાલ છે

અગુરુલઘુ નામકર્મની સમાન, ઉપઘાત નામકર્મની સ્થિતિ પણ જઘન્ય પલ્યોપમને અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા $\frac{2}{7}$ સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે બે હજાર વર્ષને તેને અબાધાકાળ છે. તે અબાધાકાળ બાદ કરવાથી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેને નિષેક કાળ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિને કાળ છે

પરાઘાત નામકર્મની સ્થિતિ પણ એ પ્રમાણે છે. અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમને

पमस्य द्वौ सप्तभागौ २/७ पल्योपमासंख्येयभागहीनौ यावत् स्थितिः प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टेन तु विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः, कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्रापि विंशतिः वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः, अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता। गौतमः पृच्छति-'निरयाणुपुव्वीनामाए पुच्छा' निरयानुपूर्वीनामकर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोवमसहस्सस्य द्वौ सप्तभागौ-सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ सहस्रगुणितौ, पल्योपमासंख्येयभागोनौ यावत् पूर्वोक्तनरकगतिरीत्याऽवगन्तव्यौ, 'उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, वीसं वाससयाइं अबाहा अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विंशतिर्वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य किञ्चिदपि बाधां नोत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, अत एव अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'तिरियाणुपुव्वीए पुच्छा' तिर्य-

---

पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का २/७ भाग और उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है वीस सौ वर्ष का अबाधाकाल है, शेष निषेक काल, अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! नरकानुपूर्वीनामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है?

भगवान्-हे गौतम! नरकानुपूर्वीनामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का दो बटे सात २/७ भाग की और उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। इसका अबाधा काल वीस सौ वर्ष का है। अबाधाकाल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक काल है, अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! तिर्यंचानुपूर्वीनामकर्म की स्थिति कितने काल

અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના २/७ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. વીસસો વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે. (તે અબાધાકાળ બાદ કરતા જે) શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! નારકાનુપૂર્વી નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહી છે.

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ! નારકાનુપૂર્વીનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો २/७ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અબાધાકાળ બે હજાર વર્ષનો છે. તે અબાધા કાળ બાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ છે. અર્થાત્ અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ કાલ છે,

'अगुरुलघुनामाए जहा छेवट्ठस्स' अगुरुलघुनामकर्मणो यथा सेवार्तस्य संहननस्य स्थितिरुक्ता तथा वक्तव्यता, तथा च अगुरुलघुनामकर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनौ यावत् स्थितिः उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्र विंशति वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः, अबाधाकालोना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'एवं उवघायनामाए वि' एवम्-अगुरुलघुनामोक्तरीत्या उपघातनामकर्मणोऽपि जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागोनौ यावत् स्थितिः, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विंशतिर्वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः, अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'पराघायनामाए वि एवंचेव' पराघातनामकर्मणोऽपि एवञ्चैव-अगुरुलघुनामोक्तरीत्यैव जघन्येन सागरो-

---

अगुरुलघुनामकर्म की स्थिति सेवार्त्तसंहनन के समान समझनी चाहिए, इस प्रकार अगुरुलघुनामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग है एवं उत्कृष्ट स्थिति बीस कोडाकोडी सागरोपम की है। बीस सौ वर्ष का उसका अबाधा काल है। अबाधा काल को कम करने पर जो स्थिति रहती है वह उसका निषेक काल अथवा अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

अगुरुलघुनामकर्म के समान उपघातनामकर्म की स्थिति भी जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम $\frac{2}{7}$ सागरोपम की और उत्कृष्ट बीस कोडाकोडी सागरोपम की है। बीस सौ वर्ष का अबाधा काल है। अबाधा काल को कम करने पर शेष जो स्थिति रहती है, वह निषेक काल अथवा अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

पराघातनामकर्म की स्थिति भी इसी प्रकार है। अर्थात् जघन्य स्थिति

અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

અગુરુ લઘુ નામકર્મની સ્થિતિ સેવાર્ત્તસંહનન નામકર્મની સ્થિતિની સમાન સમજવી જોઈએ. એ પ્રમાણે અગુરુલઘુ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. બે હજાર વર્ષનો તેનો અબાધા કાળ છે. અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જેટલી શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ અથવા અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિનો કાલ છે.

અગુરુલઘુ નામકર્મની સમાન, ઉપઘાત નામકર્મની સ્થિતિ પણ જઘન્ય પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા $\frac{2}{7}$ સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. બે હજાર વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે. તે અબાધાકાળ બાદ કરવાથી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

પરાઘાત નામકર્મની સ્થિતિ પણ એ પ્રમાણે છે. અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો

पमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनौ यावत् स्थितिः प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टेन त्रिंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः, कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्रापि विंशतिः वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः, अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता। गौतमः पृच्छति-'निरयाणुपुव्वीनामाए पुच्छा' निरयानुपूर्वीनामकर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोवमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ-सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ सहस्रगुणितौ, पल्योपमासंख्येयभागोनौ यावत् पूर्वोक्तनरकगतिरीत्याऽवगन्तव्यौ, 'उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, वीसं वाससयाइं अबाहा अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विंशतिर्वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य किञ्चिदपि बाधां नोत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, अत एव अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'तिरियाणुपुव्वीए पुच्छा' तिर्य-

---

पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग और उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है वीस सौ वर्ष का अबाधाकाल है, शेष निषेक काल, अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! नरकानुपूर्वीनामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है?

भगवान्-हे गौतम! नरकानुपूर्वीनामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का दो बंटे सात $\frac{2}{7}$ भाग की और उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। इसका अबाधा काल वीस सौ वर्ष का है। अबाधाकाल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक काल है, अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! तिर्यंचानुपूर्वीनामकर्म की स्थिति कितने काल

અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. વીસસો વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે. (તે અબાધાકાળ બાદ કરતા જે) શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! નારકાનુપૂર્વી નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહી છે.

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ! નારકાનુપૂર્વીનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો $\frac{2}{7}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અબાધાકાળ બે હજાર વર્ષનો છે. તે અબાધા કાળ બાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ છે. અર્થાત્ અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ કાલ છે,

गानुपूर्वीनामकर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ! इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स दो सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ २/७ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ यावत् तिर्यगानुपूर्वीनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, वीसइवाससयाइ अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयस्तिर्यगानुपूर्वीनामकर्मणः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विंशतिर्वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः–बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य किञ्चिदपि बाधां नोत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात्, अतएव अबाधोना–वर्षसहस्रद्वयरूपा बाधाकालपरिहीना विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयोऽनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति–'मणुयाणुपुव्वीनामए णं पुच्छा' हे भदन्त ! मनुष्यानुपूर्वीनामकर्मणः खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम !

की कही है।

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का २/७ भाग है और उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम की स्थिति कही है। वीस सौ वर्ष का अबाधाकाल है अर्थात् बन्धसमय से लेकर अपने उदय द्वारा दो हजार वर्ष तक वह जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इतने काल तक उसके दलिकों का निषेक नहीं होता है। अतएव अबाधाकाल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह अर्थात् वीस सौ वर्ष कम वीस कोडाकोडी सागरोपम का उसका निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! मनुष्यानुपूर्वी नामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है।

भगवान्–हे गौतम ! मनुष्यानुपूर्वी नामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! તિર્યઞ્ચાનુપૂર્વી નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહી છે

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો ૨/૭ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે. તેનો બે હજાર વર્ષને અબાધા કાળ છે. અર્થાત્ બંધ સમયથી લઇને પોતાના ઉદય દ્વારા બે હજાર વર્ષ સુધી તે કર્મ જીવને કોઇ બાધા પહોંચાડતું નથી, કારણ કે એટલા સમયમા તેના દલિયાનો નિષેક થતો નથી. આથી અબાધા કાળ બાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે અર્થાત્ બે હજાર વર્ષ ઓછા એવા વીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો તેનો નિષેક કાલ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે,

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! મનુષ્યાનુપૂર્વી નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! મનુષ્યાનુપૂર્વી નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યો...

'जहण्णेणं सागरोवमस्स दिवड्ढं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं' जघन्येन सागरोपमस्य द्व्यर्द्धः–द्वितोयोऽर्द्धोयस्य स द्व्यर्द्धः सार्द्धकः सप्तभागः $\frac{1}{7}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनो मनुष्यानुपूर्वीनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, तस्य उत्कृष्टायाः स्थितेः पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वात्, तथाचोक्तम्–'तीसं कोडाकोडी असायआवरण अंतरायाणं' मिच्छेसयरीइत्थी मणुदुगसायाणपन्नरस ॥१॥" त्रिंशत् सागरोपमकोटीकोट्योऽसातावरणान्तरायाणाम् । मिथ्यात्वे सप्ततिः स्त्री मनुष्यद्विकसातानां पञ्चदश ॥१॥ इति, 'उक्कोसेणं पण्णरस सागरोवमकोडाकोडीओ पण्णरसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा मनुष्यानुपूर्वीनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्रापि पञ्चदशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः–बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात्, अतएव अबाधोना–सार्द्धैकवर्षसहस्ररूपा बाधाकालपरिहीना पञ्चदश सागरोपमकोटीकोटीरूपा अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकस्वरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः

का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{1}{7}$ भाग प्रमाग है, क्योंकि उत्कृष्ट स्थिति पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की है। कहा भी है–'असातावेदनीय, ज्ञानावरण, दर्शनावरण, और अन्तराय कर्म की उत्कृष्ट स्थिति तीस कोडाकोडी सागरोपम की मिथ्यात्व मोहनीय की सत्तर कोडाकोडी सागरोपम की तथा स्त्री–मनुष्यद्विक और सातावेदनीय, की पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की स्थिति है ॥ १ ॥ मनुष्यानुपूर्वीनामकर्म की उत्कृष्ट स्थिति पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की कही है। पन्द्रह सौ वर्ष का इसका अबाधाकाल है अर्थात् बन्ध के समय से लेकर पन्द्रह सौ वर्षो तक यह अपने उदय द्वारा जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इतने समय तक कर्मदलिकों का निषेक नहीं होता है। अतएव अबाधाकाल को कम कर देने पर जो स्थिति काल शेष रहता है, वह इसका निषेककाल है। उसे अनुभवयोग्य स्थितिकाल भी कहते हैं।

અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના દોઢ સપ્તમાશ $\frac{1}{7}$ ભાગ પ્રમાણુ છે, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

કહ્યું છે કે–"અશાતા વેદનીય જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અ તરાય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે, મિથ્યાત્વ મોહનીયની સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમની છે તથા સ્ત્રી–મનુષ્યાદિક અને શાતાવેદનીયની પંદર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે મનુષ્યાનુપૂર્વી નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પદર કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે. તેનો પદરસો વર્ષનો અબાધાકાળ છે. અર્થાત્ બ ધના સમયથી લઈને પદરસો વર્ષ સુધી તે કર્મ પોતાના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા પહોચાડતુ નથી, કારણ કે એટલા સમયમા કર્મદળિયાનો નિષક થતો નથી. આથી અબાધાકાળ બાદ જતાં જે સ્થિતિ

गानुपूर्वीनामकर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ! इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स दो सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ यावत् तिर्यगानुपूर्वीनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'उक्कोसेणं वीसं सागरोपमकोडाकोडीओ, वीसइवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयस्तिर्यगानुपूर्वीनामकर्मणः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विंशतिर्वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य किञ्चिदपि बाधां नोत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात्, अतएव अबाधोना-वर्षसहस्रद्वयरूपा बाधाकालपरिहीना विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयोऽनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'मणुयाणुपुव्वीनामएणं पुच्छा' हे भदन्त ! मनुष्यानुपूर्वीनामकर्मणः खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम !

की कही है।

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग है और उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम की स्थिति कही है। वीस सौ वर्ष का अबाधाकाल है अर्थात् बन्धसमय से लेकर अपने उदय द्वारा दो हजार वर्ष तक वह जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इतने काल तक उसके दलिकों का निषेक नहीं होता है। अतएव अबाधाकाल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह अर्थात् वीस सौ वर्ष कम वीस कोडाकोडी सागरोपम का उसका निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्यानुपूर्वी नामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है।

भगवान्-हे गौतम ! मनुष्यानुपूर्वी नामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યગાનુપૂર્વી નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહી છે

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો $\frac{2}{7}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે. તેનો બે હજાર વર્ષને અબાધા કાળ છે. અર્થાત્ બંધ સમયથી લઇને પોતાના ઉદય દ્વારા બે હજાર વર્ષ સુધી તે કર્મ જીવને કોઇ બાધા પહોંચાડતુ નથી, કારણ કે એટલા સમયમા તેના દલિયાનો નિષેક થતો નથી આથી અબાધા કાળ બાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે અર્થાત્ બે હજાર વર્ષ ઓછા એવા વીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો તેનો નિષેક કાલ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે,

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્યાનુપૂર્વી નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્યાનુપૂર્વી નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યો

'जहण्णेणं सागरोवमस्स दिवड्ढं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं' जघन्येन सागरोपमस्य द्व्यर्द्धः-द्वितीयोऽर्द्धो यस्य स द्व्यर्द्धः सार्द्धकः सप्तभागः $\frac{3}{14}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनो मनुष्यानुपूर्वीनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, तस्य उत्कृष्टायाः स्थितेः पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वात्, तथाचोक्तम्-'तीसं कोडाकोडी असायआवरण अंतरायाणं' मिच्छेसयरीइत्थी मणुदुगसायाणपन्नरस ॥१॥" त्रिंशत् सागरोपमकोटीकोटयोऽसातावरणान्तरायाणाम् । मिथ्यात्वे सप्ततिः स्त्री मनुष्यद्विकसातानां पञ्चदश ॥१॥ इति, 'उक्कोसेणं पण्णरस सागरोवमकोडाकोडीओ पण्णरसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा मनुष्यानुपूर्वीनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्रापि पञ्चदशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात्, अतएव अबाधोना-सार्द्धकवर्षसहस्ररूपा बाधाकालपरिहीना पञ्चदश सागरोपमकोटीकोटीरूपा अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकस्वरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः

का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{3}{14}$ भाग प्रमाण है, क्योंकि उत्कृष्ट स्थिति पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की है। कहा भी है-'असातावेदनीय, ज्ञानावरण, दर्शनावरण, और अन्तराय कर्म की उत्कृष्ट स्थिति तीस कोडाकोडी सागरोपम की मिथ्यात्व मोहनीय की सत्तर कोडाकोडी सागरोपम की तथा स्त्री-मनुष्यद्विक और सातावेदनीय, की पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की स्थिति है ॥ १ ॥ मनुष्यानुपूर्वीनामकर्म की उत्कृष्ट स्थिति पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की कही है। पन्द्रह सौ वर्ष का इसका अबाधाकाल है अर्थात् बन्ध के समय से लेकर पन्द्रह सौ वर्षों तक यह अपने उदय द्वारा जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इतने समय तक कर्मदलिकों का निषेक नहीं होता है। अतएव अबाधाकाल को कम कर देने पर जो स्थिति काल शेष रहता है, वह इसका निषेककाल है। उसे अनुभवयोग्य स्थितिकाल भी कहते हैं।

અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના દોઢ સપ્તમાશ $\frac{3}{14}$ ભાગ પ્રમાણ છે, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

કહ્યું છે કે-"અશાતા વેદનીય જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે, મિથ્યાત્વ મોહનીયની સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમની છે તથા સ્ત્રી-મનુષ્યાદિક અને શાતાવેદનીયની પંદર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે. મનુષ્યાનુપૂર્વી નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે. તેનો પંદરસો વર્ષનો અબાધાકાળ છે અર્થાત્ બંધના સમયથી લઈને પંદરસો વર્ષ સુધી તે કર્મ પોતાના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા પહોંચાડતુ નથી, કારણ કે એટલા સમયમાં કર્મદળિયાનો નિષેક થતો નથી. આથી અબાધાકાળ બાદ જતાં જે સ્થિતિ

पृच्छति-'देवाणुपुव्वीनामाए पुच्छा' हे भदन्त ! देवानुपूर्वीनामकर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स एगं सत्तभाग पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं' जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य एकः सप्तभागः-सागरोपमस्य एकः सप्तभागः $\frac{1}{7}$ सहस्रगुणित इत्यर्थः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनो देवानुपूर्वीनाम्नः स्थितिः प्रज्ञप्ता तस्य उत्कृष्टायाः स्थितेः दशसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वात्, सहस्रगुणितत्वञ्च पूर्वोक्तदेवगतिरीत्याऽवसेयम्, उक्तञ्च-'पुंहासरई उच्चैसुभखगतिथिराइ छक्कदेवदुगे। दससेसाणं वीसा एवइयाऽबाहवाससया' ॥१॥ पुंवेदहास्यरत्युच्चैर्गोत्र शुभविहायोगति स्थिरादिषट्कदेवद्विकेषु। दशशेषाणां विंशतिः एतावन्त्यबाधावर्षशतानि॥१॥ इति, देवानुपूर्वीनाम्नो बन्धश्च जघन्येनासंज्ञि पञ्चेन्द्रियेषु बोध्यः, 'उक्कोसेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ' दस य वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोट्यो देवानुपूर्वीनाम्नः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! देवानुपूर्वी नामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! देवानुपूर्वी नामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम सहस्र का $\frac{1}{7}$ भाग प्रमाण है; अर्थात् सहस्र गुणित है, क्योंकि इसकी उत्कृष्ट स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम की है। सहस्रगुणितता का स्पष्टीकरण देवगति नामकर्म के प्रसंग में कहे अनुसार समझ लेना चाहिए। कहा भी है-पुरुष वेद, हास्य वेदनीय, रतीवेदनीय उच्चगोत्र, भ विहायोगति, स्थिरषट्क और देवद्विक का अबाधा काल दश सौ वर्षो का है, शेष का वीस सौ वर्षो का ॥१॥ देवानुपूर्वी नामकर्म का बन्ध जघन्य रूप से भी असंज्ञी पंचेन्द्रियों में पाया जाता है। देवानुपूर्वीनामकर्म की उत्कृष्ट स्थिति दश

શેષ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ છે અને તેને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ પણ કહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દેવાનુપૂર્વી નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! દેવાનુપૂર્વી નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમ સહસ્રના $\frac{1}{7}$ ભાગ પ્રમાણ છે અર્થાત્ હજારગણા છે કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

સહસ્રગુણિતતા (હજાર વડે ગુણવા)નું સ્પષ્ટીકરણ દેવગતિ નામકર્મના પ્રસંગમાં કહ્યાં અનુસાર અહીં સમજી લેવું જોઇએ

કહ્યું છે કે-પુરુષવેદ, હાસ્ય વેદનીય, રતિ વેદનીય, ઉચ્ચ ગોત્ર, શુભ વિહાયોગતિ સ્થિર ષટ્ક અને દેવદ્વિકનો અબાધા કાળ એક હજાર વર્ષનો છે અને બાકીનાનો બે હજાર વર્ષનો છે દેવાનુપૂર્વી નામકર્મનો બંધ જઘન્ય રૂપે પણ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોમાં મળી આવે છે. દેવાનુપૂર્વી નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

दशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः-कर्मरूपतयाऽवस्थानेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधा-मुत्पादयति, तावत्कालमध्ये दलिककर्मरूपेणाभावात्, अतएव अबाधोना-अबाधाकालरूपा बाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्तेतिभावः, गौतमः पृच्छति-'ऊसासनामाए पुच्छा' उच्छ्वासनामकर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहा तिरियाणुपुव्वीए' यथा तिर्यगानुपूर्वीनाम कर्मणः स्थितिरुक्ता तथा उच्छ्वासनामकर्मणोऽपि वक्तव्या, तथाच उच्छ्वासनामकर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागहीनौ यावत् स्थितिः प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानरूपा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विंशतिः वर्षशतानि अबाधा कालः, अतएव अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'आयवनामए वि एवं चेव' आतपनामकर्मणोऽपि एवञ्चैव-उच्छ्वा-सनामोक्तरीत्यैव जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमासंख्येयभागोनौ यावत्

कोडाकोडी सागरोपम की है। दस सौ वर्षों का अबाधाकाल है। अबाधाकाल कम शेष स्थिति उसके निषेक का काल या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है

गौतमस्वामी-हे भगवन्! उच्छ्वासनामकर्म की स्थिति कितने काल की है?

भगवान्-हे गौतम! तिर्यंचानुपूर्वी नामकर्म की जितनी स्थिति कही है, उतनी ही उच्छ्वासनामकर्म की स्थिति भी समझनी चाहिए। तात्पर्य यह है कि उच्छ्वासनामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवाँ भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट स्थिति बीस कोडाकोडी सागरोपम की है। बीस सौ वर्ष का इस का अबाधा काल है। अबाधाकाल कम कर देने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक काल है अथवा अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

आतपनामकर्म की स्थिति भी इसी प्रकार अर्थात् उच्छ्वास नामकर्म के

એક હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ છે. તે અબાધાકાળ સિવાયની શેષ સ્થિતિ તેનો નિષેક કાલ અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ઉચ્છ્વાસ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તિર્યંચાનુપૂર્વી નામકર્મની સ્થિતિ જેટલી કહી છે તેટલી ઉચ્છ્વાસ નામકર્મની સ્થિતિ સમજવી જોઈએ.

તાત્પર્ય એ છે કે ઉચ્છ્વાસ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો $\frac{2}{7}$ ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અબાધાકાળ બે હજાર વર્ષનો છે તે અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછીથી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે. અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કાલ છે.

આતપ નામકર્મની સ્થિતિ પણ એ પ્રમાણે છે એટલે કે ઉચ્છ્વાસ નામકર્મની

स्थितिः प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्र विंशतिः वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन न किञ्चिदपि बाधां जनयति, अतएव अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता 'उज्जोयनामाए वि' उद्द्योतनामकर्मणोऽपि पूर्वोक्तरीत्या जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनौ स्थितिः प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः, कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्रापि विंशतिवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः, अतएव अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'पसत्थविहायोगतिनामाएवि पुच्छा' प्रशस्त विहायोगतिनामकर्मणोऽपि कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा भगवानाह-'गोयमा'!

समान ही है। अर्थात् जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम $\frac{2}{7}$ सागरोपम प्रमाण और उत्कृष्ट स्थिति वीस सागरोपम कोडाकोडी प्रमाण है। वीस सौ वर्ष का इस का भी अबाधा काल है, अर्थात् बन्ध के समय से लेकर दो हजार वर्षों तक यह अपने उदय द्वारा जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता। अबाधाकाल कम करने पर शेष स्थिति इस के निषेक का काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

उद्योतनामकर्म की भी जघन्य स्थिति सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण मगर उसमें पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम और उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम की कही है। इसका अबाधा काल वीस सौ वर्ष का है। इस अबाधाकल को कम कर देने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक काल अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! प्रशस्तविहायोगतिनामकर्म की स्थिति कितने काल की है ?

સમાન છે, અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગ પ્રમાણુ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણુ છે બે હજાર વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે અર્થાત્ બધના સમયથી લઇને બે હજાર વર્ષ સુધી તે કર્મ પોતાના ઉદય દ્વારા જીવને કોઇ બાધા પહોચાડતું નથી. (કારણ કે તેનાં દળિયાનો નિષેક આ સમય દરમિયાન થતો નથી.) તે અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે સ્થિતિ બાકી રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે,

ઉદ્યોત નામકર્મની પણુ જઘન્ય સ્થિતિ સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગ પ્રમાણુ, તેમાથી પલ્યોપમનો અસખ્યતમો ભાગ ઓછી એટલી છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે. તેનો અબાધા કાળ બે હજાર વર્ષનો છે. તે અબાધાકાળને બાદ કર્યા પછી જે બાકી સ્થિતિ રહે તે તેનો નિષેક કાલ અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્! પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે?

हे गौतम ! 'जहण्णेणं एगं सागरोवमस्स सत्तभागं' जघन्येन एकः सागरोपमस्य सप्तभागः $\frac{1}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनः प्रशस्तविहायोगतिनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'उक्कोसेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ, दसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः, कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्र दशवर्षशतानि यावद् अबाधाकाल -बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात्, अतएव अबाधोना-दशशतवर्षरूपा बाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'अपसत्थविहायोगतिनामस्स पुच्छा' हे भदन्त ! अप्रशस्तविहायोगतिनामकर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ यावत् अप्रशस्तविहायोगतिनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता,

भगवान्-हे गौतम ! प्रशस्त विहायोगति नामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का एक बंटा सात भाग प्रमाण है। और उत्कृष्ट स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम की है। दश सौ वर्ष का इसका अबाधा काल है, अर्थात् बन्धसमय से लेकर दश सौ वर्षों तक यह जीव को अपने उदय द्वारा कोई बाधा नहीं पहुंचाता है, क्योंकि इतने काल तक दलिकों का निषेक नहीं होता, अतएव अबाधाकाल कम करने पर जो स्थिति रहती है, वह इसका निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अप्रशस्त विहायोगति नामकर्म की स्थिति कितने काल की है ?

भगवान्-हे गौतम ! अप्रशस्त विहायोगति की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का दो बंटा सात $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण है और

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના $\frac{1}{7}$ ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપની છે તેનો અબાધા કાળ એક હજાર વર્ષનો છે, અર્થાત્ બધસમયથી પ્રારંભી એક હજાર વર્ષ સુધી તે જીવને પોતાના ઉદય દ્વારા કોઈ બાધા પહોચાડતુ નથી, કારણ કે એટલા સમય દરમ્યાન તેનાં દલિયાંનો નિષેક થતો નથી. આથી તે અબાધા કાળ બાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે તે તેનો નિષેક કાળ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન ! અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિનામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો $\frac{2}{7}$ ભાગ પ્રમાણ છે. અને તેની ઉત્કૃષ્ટ

स्थितिः प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्र विंशतिः वर्षशतानि यावद् अबाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन न किञ्चिदपि बाधां जनयति, अतएव अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेककालः प्रज्ञप्ता 'उज्जोयनामाए वि' उद्द्योतनामकर्मणोऽपि पूर्वोक्तरीत्या जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनौ स्थितिः प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः, कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्रापि विंशतिवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः, अतएव अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेककालः प्रज्ञप्ता. गौतमः पृच्छति-'पसत्थविहायोगतिनामाएवि पुच्छा' प्रशस्त विहायोगतिनामकर्मणोऽपि कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा भगवानाह-'गोयमा'!

समान ही है। अर्थात् जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम $\frac{2}{7}$ सागरोपम प्रमाण और उत्कृष्ट स्थिति वीस सागरोपम कोडाकोडी प्रमाण है। वीस सौ वर्ष का इस का भी अबाधा काल है, अर्थात् बन्ध के समय से लेकर दो हजार वर्षों तक यह अपने उदय द्वारा जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता। अबाधाकाल कम करने पर शेष स्थिति इस के निषेक का काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

उद्योतनामकर्म की भी जघन्य स्थिति सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण मगर उसमें पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम और उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम की कही है। इसका अबाधा काल वीस सौ वर्ष का है। इस अबाधाकल को कम कर देने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक काल अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! प्रशस्तविहायोगतिनामकर्म की स्थिति कितने काल की है ?

સમાન છે, અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમને અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગ પ્રમાણુ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણુ છે બે હજાર વર્ષને તેને અબાધાકાળ છે. અર્થાત્ બધના સમયથી લઇને બે હજાર વર્ષ સુધી તે કર્મ પોતાના ઉદય દ્વારા જીવને કોઇ બાધા પહોચાડતુ નથી. (કારણ કે તેના દલિયાને નિષેક આ સમય દરમિયાન થતો નથી.) તે અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે સ્થિતિ બાકી રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે,

ઉદ્યોત નામકર્મની પણ જઘન્ય સ્થિતિ સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગ પ્રમાણુ, તેમાંથી પલ્યોપમનો અસખ્યતમો ભાગ ઓછી એટલી છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે. તેનો અબાધા કાળ બે હજાર વર્ષને છે તે અબાધાકાળને બાદ કર્યા પછી જે બાકી સ્થિતિ રહે તે તેનો નિષેક કાલ અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્! પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે?

हे गौतम ! 'जहण्णेणं एगं सागरोवमस्स सत्तभागं' जघन्येन एकः सागरोपमस्य सप्तभागः $\frac{1}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनः प्रशस्तविहायोगतिनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'उक्कोसेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ, दसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः, कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्र दशवर्षशतानि यावद् अबाधाकाल -बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात्, अतएव अबाधोना-दशशतवर्षरूपा बाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'अपसत्थविहायोगतिनामस्स पुच्छा' हे भदन्त ! अप्रशस्तविहायोगतिनामकर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ यावत् अप्रशस्तविहायोगतिनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता,

भगवान्-हे गौतम ! प्रशस्त विहायोगति नामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का एक बटा सात भाग प्रमाण है। और उत्कृष्ट स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम की है। दश सौ वर्ष का इस का अबाधा काल है, अर्थात् बन्धसमय से लेकर दश सौ वर्षों तक यह जीव को अपने उदय द्वारा कोई बाधा नहीं पहुंचाता है, क्योंकि इतने काल तक दलिकों का निषेक नहीं होता, अतएव अबाधाकाल कम करने पर जो स्थिति रहती है, वह इसका निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अप्रशस्त विहायोगति नामकर्म की स्थिति कितने काल की है ?

भगवान्-हे गौतम ! अप्रशस्त विहायोगति की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का दो बटा सात $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण है और

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના $\frac{1}{7}$ ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપની છે તેનો અબાધા કાળ એક હજાર વર્ષનો છે, અર્થાત્ બન્ધસમયથી પ્રારંભી એક હજાર વર્ષ સુધી તે જીવને પોતાના ઉદય દ્વારા કોઈ બાધા પહોંચાડતુ નથી, કારણ કે એટલા સમય દરમ્યાન તેનાં દલિયાંનો નિષેક થતો નથી. આથી તે અબાધા કાળ બાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે તે તેનો નિષેક કાળ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન ! અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિનામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો $\frac{2}{7}$ ભાગ પ્રમાણ છે. અને તેની ઉત્કૃષ્ટ

'उक्कोसेणं वीसं सागरोवम कोडाकोडीओ, वीस य वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन विंशति सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्र विंशतिश्च वर्षशतानि अबाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात्, अतएव अबाधोना-अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'तसनामए थावरनामाए य एवंचेव' त्रसनामकर्मणः, स्थावरनामकर्मणश्च चाऽपि-अप्रशस्तविहायोगतिनामकर्मोक्तरीत्या जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमासंख्येयभागोनौ यावत् स्थितिः प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टेन तु विंशति सागरोपमकोटीकोटयः, कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विंशतिवर्षशतानि अबाधाकालः, अतएव अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता दलिककर्मनिषेकरूपेतिभावः, गौतमः पृच्छति-'सुहुमनामाए

उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। अबाधाकाल बीस सौ वर्षों का है, अर्थात् बन्ध समय से लेकर बीस सौ वर्ष पर्यन्त अपने उदय द्वारा यह जीव को कोई बाधा नहीं पहुचाता, क्योंकि इतने काल तक इस के कर्म दलिकों का निषेक नहीं होता है। अतएव अबाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह इसका निषेककाल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

त्रसनामकर्म और स्थावरनामकर्म की स्थिति भी इसी प्रकार है, अर्थात् अप्रशस्त विहायोगति नामकर्म के समान जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण और उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। बीस सौ वर्षो का अबाधा काल है। अबाधाकाल कम कर देने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह निषेक काल या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! सूक्ष्मनामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है?

સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે તેનો બે હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ છે એટલે કે બંધસમયથી લઈને બે હજાર વર્ષ સુધી પોતાના ઉદય દ્વારા તે કર્મ જીવને કોઈ બાધા પહોચાડતુ નથી, કારણ કે આટલા સમય સુધીમા તેના કર્મ દળિયાંનો નિષેક થતો નથી. આથી અબાધાકાળ બાદ કરવાથી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

ત્રસ નામકર્મ અને સ્થાવર નામકર્મની પણ સ્થિતિ એજ પ્રમાણે છે, અર્થાત્ અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામકર્મની પેઠે જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો $\frac{2}{7}$ ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે બે હજાર વર્ષનો તેનો અબાધા કાળ છે તે અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે નિષેક કાલ યાને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્! સૂક્ષ્મ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે?

पुच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स णव पणतीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेण ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य नव पञ्चत्रिंशद्भागाः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः सूक्ष्मनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, तस्य उत्कृष्टायाः स्थितेरष्टादशसागरोपमकोटीकोटिप्रमाणत्वात्, उक्तञ्च–'अट्ठारस सुहुमविगलतिगे' अष्टादश सूक्ष्मविकलत्रिके' इति, 'उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ' उत्कृष्टेन अष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः, कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'किन्तु–'अट्ठारस य वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' अष्टादशच वर्षशतानि अबाधाकालः–बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति, अतएव अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा अवसेया, 'बायरनामाए जहा अप्पसत्थविहायोगतिनामस्स' बादरनामकर्मणः स्थितिर्यथा अप्रशस्तविहायोगतिनाम्नः प्रतिपादिता तथा प्रतिपत्तव्या तथा च जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ २/७ पल्योपमासंख्येयभागोनौ यावद् बादरनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः

भगवान्–हे गौतम ! सूक्ष्मनामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का नौ पैंतीस भाग ९/३५ प्रमाण है, क्योंकि इसकी उत्कृष्ट स्थिति अठारह कोडाकोडी सागरोपम की कही गई है। कहा भी है-'सूक्ष्मनामकर्म की और विकलेन्द्रियत्रिक की उत्कृष्ट स्थिति अठारह सागरोपम की है। अठारह सौ वर्षो का इसका अबाधाकाल है, अर्थात् बन्धकाल से लेकर अठारह सौ वर्षों तक यह अपने उदय द्वारा जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता। अबाधा काल को कम कर देने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह इसके निषेक का काल है, अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

बादरनामकर्म की स्थिति अप्रशस्त विहायोगति की स्थिति के समान समझना चाहिए, अर्थात् जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम साग-

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના ૯/૩૫ ભાગ પ્રમાણુ છે, કારણુ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

કહ્યું છે કે–સૂક્ષ્મ નામકર્મની અને વિકલેન્દ્રિયત્રિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

તેનો અઢારસો વર્ષનો અબાધાકાળ છે. અર્થાત્ બન્ધસમયથી લઈને આઢારસો વર્ષ સુધી તે કર્મ પોતાના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ હરકત પહોચાડતુ નથી. અબાધા કાળ બાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે તે તેના નિષેકનો કાળ એટલે કે અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

બાદર નામકર્મની સ્થિતિ અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિની સ્થિતિની સમાન સમજવી જોઈએ, અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરો

प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विंशतिवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधां जनयति, तदेवं अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या दलिक-कर्मनिषेकरूपा कर्मस्थितिः प्रज्ञप्तेतिभावः, 'एवं पज्जत्तनामाए वि' एवम्-बादरनामोक्तरीत्या पर्याप्तनामकर्मणोऽपि स्थितिर्जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागोनौ प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टेन तु विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्रापि विंशतिर्वर्षशतपर्यन्तमबाधाकालः, अतएव अबाधाकालपरिहीना दलिक-कर्मनिषेकरूपा अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता. 'अपज्जत्तनामाए जहा सुहुमनामस्स' अप-र्याप्तनामकर्मणः स्थितिर्यथा सूक्ष्मनामकर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य नव पञ्चत्रिंशद् भागाः $\frac{9}{35}$ पल्योपमासंख्येयभागोनाः, उत्कृष्टेन अष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपताऽवस्थान

रोपम का $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। वीस सौ वर्ष का अबाधाकाल है, अर्थात् बन्ध समय से लेकर वीस सौ वर्षों तक यह अपने उदय द्वारा जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता है। अत एव अबाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह इस का निषेक-काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

इसी प्रकार पर्याप्तनामकर्म की स्थिति भी जघन्य पल्योपम का असंख्या-तवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडा-कोडी सागरोपम की है। इस का भी अबाधाकाल वीस सौ वर्ष का है। अबाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक काल है। यही इस की अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

अपर्याप्तनामकर्म की स्थिति सूक्ष्मनामकर्म की स्थिति के समान समझनी चाहिए, अर्थात् जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यावां भाग कम सागरोपम का $\frac{9}{35}$ भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट स्थिति अठारह कोडाकोडी सागरोपम प्रमाण है

પમનો $\frac{2}{7}$ ભાગ પ્રમાણુ છે અને તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. બે હજાર વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે અર્થાત્ બન્ધસમયથી માંડીને બે હજાર વર્ષ સુધી તે તેના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા પહોંચાડતુ નથી, આથી અબાધાકાળ ઓછો કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ છે. અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

એ પ્રમાણે પર્યાપ્ત નામકર્મની સ્થિતિ પણ જઘન્ય પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો $\frac{2}{7}$ ભાગ પ્રમાણુ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અબાધાકાળ બે હજાર વર્ષનો છે. અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે એજ તેનો અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

અપર્યાપ્ત નામકર્મની સ્થિતિ સૂક્ષ્મનામકર્મની સ્થિતિની સમાન સમજવી જોઈએ, અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના

लक्षणा स्थितिः प्रतिपादिता तथाप्रतिपत्तव्या, एवम् अत्रापि अष्टादशवर्षशतपर्यन्तमबाधाकालः, अतएव अबाधाकालपरिहीना दलिककर्मनिषेकरूपा अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः प्रज्ञप्तेति भावः, 'पत्तेयसरीरनामाए वि दो सत्तभागा' प्रत्येकशरीरनामकर्मणोऽपि जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागोनौ यावत् स्थितिः प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टेन तु विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः, कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्र विंशति वर्षशतपर्यन्तमबाधाकालः, अतएव अबाधाकालोना दलिककर्मनिषेकरूपा अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः प्रज्ञप्तेतिभावः 'साहारणसरीरनामाए जहा सुहुमस्स' साधारणशरीरनामकर्मणः स्थितिर्यथा सूक्ष्मस्य नामकर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य नव पञ्चत्रिंशद्भागाः $\frac{9}{35}$ पल्योपमासंख्येयभागोनाः प्रज्ञप्ताः, उत्कृष्टेन अष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्र अष्टादशवर्षशतपर्यन्तमबाधाकालः, अतएव अबाधाकालपरिहीना दलिककर्मनिषेक-

अठारह सौ वर्ष का इसका अबाधा काल है। अबाधाकाल कम करने पर अठारह सौ वर्ष कम अठारह कोडाकोडी सागरोपम का काल इस के निषेक का काल है, जिसे अनुभवयोग्य स्थिति का काल भी कहते हैं।

प्रत्येक शरीरनामकर्म की भी जघन्य स्थिति एक पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण है। और उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी प्रमाण है। वीस सौ वर्ष का इसका अबाधा काल है। अबाधाकाल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह इस का निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का समय है।

साधारणनामकर्म की स्थिति सूक्ष्मनाम कर्म के समान जघन्य पल्योपम का असंख्यात भाग कम सागरोपम का $\frac{9}{35}$ भाग है। और उत्कृष्ट अठारह कोडाकोडी सागरोपम की है। अठारह सौ वर्ष का इसका अबाधा काल है। अबाधा

$\frac{9}{35}$ ભાગ પ્રમાણુ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમની છે, અઢારસો વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે. તે અબાધા કાળ બાદ કરવાથી અઢારસો વર્ષ ઓછા એવા અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમનો કાળ તે તેનો નિષેક કાળ છે અને તેને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ પણુ કહે છે.

પ્રત્યેક શરીર નામકર્મની પણ જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો $\frac{2}{7}$ ભાગ પ્રમાણુ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. બે હજાર વર્ષનો તેનો અબાધા કાળ છે. અબાધા કાળ બાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો સમય છે.

સાધારણુ નામકર્મની સ્થિતિ સૂક્ષ્મ નામકર્મની સમાન છે અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો $\frac{9}{35}$ ભાગ પ્રમાણુ છે, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમની છે, આઢરસો વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે,

प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विंशतिवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधां जनयति, अतएव अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या दलिक-कर्मनिषेकरूपा कर्मस्थितिः प्रज्ञप्तेतिभावः, 'एवं पज्जत्तनामाए वि' एवम्-बादरनामोक्तरीत्या पर्याप्तनामकर्मणोऽपि स्थितिर्जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ ३/७ पल्योपमासंख्येयभागोनौ प्रज्ञप्तौ, उत्कृष्टेन तु विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्रापि विंशतिर्वर्षशतपर्यन्तमबाधाकालः, अतएव अबाधाकालपरिहीना दलिक-कर्मनिषेकरूपा अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, 'अपज्जत्तनामाए जहा सुहुमनामस्स' अपर्याप्तनामकर्मणः स्थितिर्यथा सूक्ष्मनामकर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य नव पञ्चत्रिंशद्भागाः ९/३५ पल्योपमासंख्येयभागोनाः, उत्कृष्टेन अष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपताऽवस्थान

रोपम का ३/७ भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। वीस सौ वर्ष का अबाधाकाल है, अर्थात् बन्ध समय से लेकर वीस सौ वर्षों तक यह अपने उदय द्वारा जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता है। अत एव अबाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह इस का निषेक-ल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

इसी प्रकार पर्याप्तनामकर्म की स्थिति भी जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का ३/७ भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। इस का भी अबाधाकाल वीस सौ वर्ष का है। अबाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक काल है। यही इस की अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

अपर्याप्तनामकर्म की स्थिति सूक्ष्मनामकर्म की स्थिति के समान समझनी चाहिए, अर्थात् जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का ९/३५ भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट स्थिति अठारह कोडाकोडी सागरोपम प्रमाण है

પમનો ૩/૭ ભાગ પ્રમાણુ છે અને તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. બે હજાર વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે અર્થાત્ બંધસમયથી માંડીને બે હજાર વર્ષ સુધી તે તેના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા પહોંચાડતુ નથી, આથી અબાધાકાળ ઓછો કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ છે. અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

એ પ્રમાણે પર્યાપ્ત નામકર્મની સ્થિતિ પણ જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો ૩/૭ ભાગ પ્રમાણુ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અબાધાકાળ બે હજાર વર્ષનો છે. અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે. એજ તેનો અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

અપર્યાપ્ત નામકર્મની સ્થિતિ સૂક્ષ્મનામકર્મની સ્થિતિની સમાન સમજવી જોઈએ, અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના

लक्षणा स्थितिः प्रतिपादिता तथाप्रतिपत्तव्या, एवम् अत्रापि अष्टादशवर्षशतपर्यन्तमबाधाकालः, अतएव अबाधाकालपरिहीना दलिककर्मनिषेकरूपा अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः प्रज्ञप्तेतिभावः, 'पत्तेयसरीरनामाए वि दो सत्तभागा' प्रत्येकशरीरनामकर्मणोऽपि जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागोनौ यावत् स्थितिः प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टेन तु विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः, कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्र विंशति वर्षशतपर्यन्तमबाधाकालः, अतएव अबाधाकालोना दलिककर्मनिषेकरूपा अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः प्रज्ञप्तेतिभावः 'साहारणसरीरनामाए जहा सुहुमस्स' साधारणशरीरनामकर्मणः स्थितिर्यथा सूक्ष्मस्य नामकर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य नव पञ्चत्रिंशद्भागाः $\frac{9}{35}$ पल्योपमासंख्येयभागोनाः प्रज्ञप्ताः, उत्कृष्टेन अष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्र अष्टादशवर्षशतपर्यन्तमबाधाकालः, अतएव अबाधाकालपरिहीना दलिककर्मनिषेक-

---

अठारह सौ वर्ष का इसका अबाधा काल है। अबाधाकाल कम करने पर अठारह सौ वर्ष कम अठारह कोडाकोडी सागरोपम का काल इस के निषेक का काल है, जिसे अनुभवयोग्य स्थिति का काल भी कहते हैं।

प्रत्येक शरीरनामकर्म की भी जघन्य स्थिति एक पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण है। और उत्कृष्ट स्थिति बीस कोडाकोडी प्रमाण है। बीस सौ वर्ष का इसका अबाधा काल है। अबाधाकाल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह इस का निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का समय है।

साधारणनामकर्म की स्थिति सूक्ष्मनाम कर्म के समान जघन्य पल्योपम का असंख्यात भाग कम सागरोपम का $\frac{9}{35}$ भाग है। और उत्कृष्ट अठारह कोडाकोडी सागरोपम की है। अठारह सौ वर्ष का इसका अबाधा काल है। अबाधा

$\frac{9}{35}$ भाग प्रभाणु छे अने उत्कृष्ट स्थिति अढार कोडाकोडी सागरोपमनी छे, अढारसो वर्षनो तेनो अभाधाकाळ छे. ते अभाधा काळ बाद करवाथी अढारसो वर्ष ओछा ओवा अढार कोडाकोडी सागरोपमनो काळ ते तेनो निषेक काळ छे अने तेने अनुभवयोग्य स्थितिनो काळ पणु कहे छे.

प्रत्येक शरीर नामकर्मनी पणु जघन्य स्थिति ओक पल्योपमनो अस ख्यातमो भाग ओछा ओवा सागरोपमनो $\frac{2}{7}$ भाग प्रभाणु छे अने उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपमनी छे. बे हजार वर्षनो तेनो अभाधा काळ छे. अभाधा काळ बाद कर्या पछी जे शेष स्थिति रहे छे ते तेनो निषेक काळ छे अथवा अनुभवयोग्य स्थितिनो समय छे.

साधारणु नामकर्मनी स्थिति सूक्ष्म नामकर्मनी समान छे. अर्थात् जघन्य स्थिति पल्योपनो अस ख्यातमो भाग ओछो ओवा सागरोपमनो $\frac{9}{35}$ भाग प्रभाणु छे, अने उत्कृष्ट स्थिति अढार कोडाकोडी सागरोपमनी छे. आढरसो वर्षनो तेनो अभाधाकाळ छे.

रूपा अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, 'थिरनामाए एग सत्तभागं' स्थिरनामकर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागः $\frac{1}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र दशवर्षशतपर्यन्तमबाधाकालः, अतएव अबाधाकालपरिहीना दलिककर्मनिषेकरूपा अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, 'अथिरनामाए दो' अस्थिरनामकर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनौ, उत्कृष्टेन विंशति सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु वर्षसहस्रद्वयपर्यन्तमबाधाकालः, अतएव अबाधाकालपरिहीना दलिककर्मनिषेकरूपा अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, 'सुभनामाए एगो' शुभनामकर्मणो जघन्येन सागरोपमस्यैकः सप्तभागः $\frac{1}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन दश सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपता-

काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह कर्म दलिक निषेक रूप अनुभवयोग्य कर्मस्थिति है।

स्थिरनामकर्म की जघन्य स्थिति एक पल्योपम का असंख्यात भाग कम सागरोपम का $\frac{1}{7}$ भाग है और उत्कृष्ट स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम की है। दश सौ वर्ष का इस का अबाधा काल है। अबाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह निषेक काल अथवा अनुभवयोग्य स्थितिका काल है।

अस्थिर नामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग है और उत्कृष्ट स्थिति बीस कोडाकोडी सागरोपम की है। दो हजार वर्ष का इसका अबाधा काल है। अबाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती हैं, वह निषेक का काल या अनुभवयोग्य कर्म स्थिति का काल है।

शुभनामकर्म की जघन्य स्थिति एक पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम $\frac{1}{7}$ सागरोपम की और उत्कृष्ट दश सागरोपम की है। दश सौ वर्षों का उसका

અબાધા કાળ બાદ કરવાથી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે કર્મદલિયાની નિષેક રૂપ અનુભવયોગ્ય કર્મ સ્થિતિ છે

સ્થિરનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો $\frac{1}{7}$ એક સપ્તમાંશ ભાગ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. એક હજાર વર્ષનો તેનો અબાધા કાળ છે અબાધા કાળ બાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તેને નિષેકનો કાળ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ કહેવામા આવે છે

અસ્થિર નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગ છે, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. બે હજાર વર્ષનો અબાધા કાળ ઓછો કર્યા પછીની જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તેને નિષેક કાળ અથવા અનુભવયોગ્ય કર્મ સ્થિતિનો કાળ કહેવામા આવ્યો છે.

શુભનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગ-

वस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, तत्रापि एकवर्षशतपर्यन्तमबाधाकालः, अतोऽबाधाकालहीना दलिककर्मनिषेकरूपा अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, 'असुभनामाए दो' अशुभनामकर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ ²⁄₇ पल्योपमासंख्येयभागोनौ उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मस्थितिः, तत्र वर्षसहस्रद्वयपर्यन्तमबाधाकालः, 'सुभगनामाए एगो' सुभगनामकर्मणो जघन्येन एकः सागरोपमस्य सप्तभागः ¹⁄₇ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन दश सागरोपमकोटीकोटयः कर्मस्थितिः, तत्र दशवर्षशतपर्यन्तमबाधाकालः, 'दुभगनामाए दो' दुर्भगनामकर्मणो जघन्येन द्वौ सप्तभागौ सागरोपमस्य, पल्योपमासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मस्थितिः, सहस्रद्वयवर्षपर्यन्तमबाधा-

अबाधाकाल है। अबाधा काल को छोड कर शेष स्थिति निषेक काल अथवा अनुभवयोग्य स्थिति का काल कहा गया हैं।

अशुभनामकर्म की जघन्य स्थिति एक पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का ²⁄₇ भाग की और उत्कृष्ट बीस कोडाकोडी सागरोपम की है। दो सहस्र वर्ष का अबाधा काल है। दो सहस्र वर्ष कम बीस कोडाकोडी सागरोपम का उसका निषेक काल है, जिसे अनुभवयोग्य कर्मस्थिति का काल भी कहते हैं।

सुभगनामकर्म की जघन्य स्थिति एक पल्योपम का असंख्यात भाग कम सागरोपम का ¹⁄₇ भाग और उत्कृष्ट स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम की है। दश सो वर्ष का इसका अबाधा काल है।

दुर्भगनामकर्म की जघन्य स्थिति एक पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का ²⁄₇ भाग और उत्कृष्ट स्थिति बीस कोडाकोडी सागरोपम की है। दो हजार वर्ष का इसका अबाधा काल है।

રોપમનો ¹⁄₇ ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે એક હજાર વર્ષનો અબાધા કાળ છે. તે અબાધા કાળ છોડીને જે શેષ સ્થિતિ રહે તે તેનો નિષેક કાળ અથવા અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિનો કાળ કહેવામા આવ્યો છે.

અશુભનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના ²⁄₇ ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે તેનો બે હજાર વર્ષનો અબાધા કાળ છે. બે હજાર વર્ષ ઓછા એવા વીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો તેનો નિષેક કાળ છે. તેને અનુભવ યોગ્ય કર્મ સ્થિતિનો કાળ પણ કહે છે.

સુભગનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમનાં અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના ¹⁄₇ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. એક હજાર વર્ષનો તેનો અબાધા કાળ કહેવામા આવ્યો છે

દુર્ભગનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના ²⁄₇ ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે તેનો

का ??, 'सुसरनामाए पुच्छा' सुस्वरनामकर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तम भागः $\frac{1}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनः, उत्कृष्टेन सागरोपमकोटीकोटयः कर्मस्थितिः, तत्र दशवर्षशतपर्यन्त मबाधाकालः, 'दूसरनामाए दो' दुःस्वरनामकर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता तत्र सहस्रद्वयवर्षपर्यन्तमबाधाकालः, 'आदिज्जनामाए पुच्छा' आदेयनामकर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागः $\frac{1}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, तत्र दशवर्षशतपर्यन्तमबाधाकालः, 'अणाइज्जनामाए दो' अनादेयनामकर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनौ उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता तत्र सहस्रद्वयवर्षमबाधाकालः, 'जसोकित्तिनामाए

सुस्वरनामकर्म की जघन्य स्थिति एक पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम $\frac{1}{7}$ सागरोपम की और उत्कृष्ट दश सागरोपम की है। दश सौ वर्षों का इसका अबाधाकाल है।

दुस्वरनामकर्म की जघन्य स्थिति एक पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग की और उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। वीस सौ वर्ष का इसका अबाधा काल है।

आदेयनामकर्म की जघन्य स्थिति एक पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम $\frac{1}{7}$ भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम की है। इसका अबाधाकाल दश सौ वर्षों का है।

अनादेय नामकर्म की स्थिति जघन्य एक पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरो-

બે હજાર વર્ષનો અબાધા કાળ કહ્યો છે

સુસ્વરનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમની $\frac{1}{7}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિદસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. એક હજાર વર્ષનો તેનો અબાધા કાળ છે.

દુસ્વરનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપની છે. બે હજાર વર્ષનો તેનો અબાધા કાળ છે.

આદેયનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો $\frac{1}{7}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અબાધા કાળ એક હજાર વર્ષનો છે

અનાદેયનામકર્મની સ્થિતિ જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

जहण्णेणं अट्ठमुहुत्ता' यशःकीर्तिनामकर्मणो जघन्येनाष्टौ मुहूर्तानि यावत् स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'उक्कोसेण दस सागरोवमकोडाकोडीओ' दस वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोट्यः कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता तत्र दशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः अत एव अबाधोना—अबाधाकालहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति—'अजसोकित्ति नामाए पुच्छा' अयशः कीर्तिनामकर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहा अपसत्थविहायोगतिनामस्स' यथा अप्रशस्तविहायोगतिनामकर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोट्यः कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, तथा अयशःकीर्तिनामकर्मणोऽपि वक्तव्या, तत्र विंशति वर्षशतानि अबाधाकालः, अबाधाकालहीना च अनुभवयोग्या दलिककर्मरूपा कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, 'एवं णिम्माणनामाए

पम प्रमाण है। दो हजार वर्ष का इसका अबाधाकाल है।

यशः कीर्त्तिनामकर्म की जघन्य स्थिति आठ मुहूर्त्त की कही गई है और उत्कृष्ट दश कोडाकोडी सागरोपम की। दश सौ वर्षों का इसका अबाधाकाल है। अबाधा काल कम शेष स्थिति निषेक का काल अर्थात् अनुभवयोग्य कर्म स्थिति का काल है।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! अयशः कीर्त्तिनामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्—हे गौतम ! जैसे अप्रशस्त विहायोगति नामकर्म की जघन्य स्थिति एक पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण कही है, और उत्कृष्ट बीस कोडाकोडी सागरोपम की, वही स्थिति अयशः कीर्त्तिनाम कर्म की है। इसका अबाधा काल भी बीस सौ वर्षों का है। अबाधाकाल करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह निषेक का काल अथवा अनुभवयोग्य

બે હજાર વર્ષનો તેનો અબાધા કાળ છે.

યશ કીર્તિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ આઠ મુહૂર્તની કહેવામાં આવી છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. એક હજાર વર્ષનો તેનો અબાધા કાળ છે. અબાધા કાળ વગરની શેષ સ્થિતિ તેના નિષેકનો કાળ છે અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય કર્મ સ્થિતિનો કાળ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ અયશઃકીર્તિ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહી છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામકર્મની સ્થિતિ મુજબ જાણવી અર્થાત્ અયશઃકીર્તિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગ પ્રમાણુ કહેવામાં આવી છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે તેનો અબાધા કાળ પણુ બે હજાર વર્ષનો છે. તે અબાધા કાળ

त्ति' एवम्-अयशःकीर्त्तिनामकर्मोक्तरीत्या निर्माणनामकर्मणोऽपि जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनौ उत्कृष्टेन विंशतिसागरोपमकोटीकोटयः कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, तत्र वर्षसहस्रद्वयपर्यन्तमबाधाकालः, अबाधाकालहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेककालः प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'तित्थगरणामाए णं पुच्छा' तीर्थंकरनामकर्मणो हि कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ, उक्कोसेण वि अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ' जघन्येन अन्तः सागरोपमकोटीकोटयः स्थितिरवसेया, अथ जघन्येनापि तीर्थंकरनाम्नोऽन्तः सागरोपमकोटीकोटि प्रमाणस्थितिसत्त्वे तावत्याः स्थितेः तिर्यग्भवभ्रमणं विना पूर्णासंभ-

स्थिति का काल है।

निर्माणनामकर्म की स्थिति भी अयशः कीर्त्तिनामकर्म के समान है, अर्थात् जघन्य स्थिति एक पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है। दो हजार वर्ष का इसका अबाधाकाल है। अबाधाकाल कम कर देने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह इसका निषेक काल है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! तीर्थंकर नामकर्म की स्थिति कितने काल की कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! तीर्थंकर नामकर्म की जघन्य स्थिति अन्तः कोडाकोडी सागरोपम की और उत्कृष्ट स्थिति भी अन्तः कोडाकोडी सागरोपम की कही है।

यहां प्रश्न हो सकता है कि यदि तीर्थंकर नामकर्म की जघन्य स्थिति भी अन्तः कोडाकोडी सागरोपम की है तो इतनी लम्बी स्थिति तिर्यंचभव को

બાદ કર્યા પછીની જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેના નિષેકનો કાળ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

નિર્માણનામકર્મની સ્થિતિ પણ અયશ કીર્તિ નામકર્મની સમાન છે, અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. બે હજાર વર્ષનો તેનો અબાધા કાળ છે. તે અબાધા કાળ બાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તીર્થંકર નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! તીર્થંકર નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અંત કોડાકોડી સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ અંત કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે

અહીં એ સવાલ થઈ શકે છે કે જો તીર્થંકર નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પણ અંત કોડાકોડી સાગરોપમની છે તો તેટલી લાંબી સ્થિતિ તિર્યંચ ભવને ધારણ કર્યા સિવાય પૂરી થઈ શકે નહીં. એવી સ્થિતિમાં તીર્થંકર નામકર્મની વિદ્યમાનતા-અસ્તિત્વ

वात्, तीर्थकरनामसत्कर्म अपि कियन्तं कालं तिर्यग्भवेत् स च नेष्टः आगमे तस्य निषेधात्, उक्तञ्च-'तिरिएसु नत्थि तित्थयरनामसंतंति देसियं समए। कहयतिरिओ न होही अयरोवमकोडीकोडीओ" ॥१॥ तिर्यक्षु नास्ति तीर्थकरनामसत्तायामिति देशित समये। कथं च तिर्यग् भविष्यति अन्तरोपमकोटीकोटीस्थितिकत्वात् ?॥१॥ इति चेदत्रोच्यते-निकाचितस्य तीर्थकरनामकर्मणस्तिर्यग्गतौ सत्तायां निषिद्धत्वेऽपि उद्वर्तनापवर्तना साध्यस्य तीर्थकर नामकर्मणस्तिर्यग्गतौ विरोधाभावेन निषेधाभावात्, उक्तञ्च-'जमिहनिकाइयतित्थं तिरियभवे तं निसेहियं संतं ' इयरंसि नत्थि दोसो उव्वट्टणावट्टणासज्झे" ॥१॥ यदिहनिकाचितं तीर्थनामतिर्यग्भवे तन्निषिद्धं सत्तायाम्। इतरस्मिन् नास्ति दोषः उद्वर्तनापवर्तना साध्ये ॥१॥ इति, पूर्वोक्तार्थमुपसंहरन्नाह-'एवं जत्थ एगोसत्तभागो तत्थ उक्कोसेणं दससागरोवमकोडा-

धारण किए बिना पूरी नहीं हो सकती। ऐसी स्थिति में तीर्थंकर नामकर्म की विद्यमानता में भी तिर्यंचभव धारण करना पडेगा। मगर यह अभीष्ट नहीं है, क्योंकि आगम में इस का निषेध किया गया है। कहा भी है-'तीर्थंकरनामकर्म की सत्ता में जीव तिर्यंच नहीं होता, ऐसा आगम में कहा है, मगर अन्तः कोडाकोडी सागरोपम की स्थिति होने के कारण वह तिर्यंच कैसे न होगा ? इस प्रश्न का समाधान यह है कि जो तीर्थंकर नामकर्म निकाचित बंधा होता है, उसी की सत्ता में तिर्यंचगति का निषेध किया गया है। जिसमें उद्वर्त्तन और अपवर्त्तन हो सकता है, ऐसा तीर्थंकर नामकर्म बंधा हो तो उसकी सत्ता में भी तिर्यंचगति में जाने का विरोध नहीं है। कहा भी है-'निकाचित तीर्थंकर नाम कर्म की सत्ता में तिर्यंचभव का निषेध किया गया है, उद्वर्त्तन-अपवर्त्तन के योग्य तीर्थंकर नामकर्म बद्ध हुआ हो तो उसकी सत्ता में तिर्यंचभव का निषेध नहीं किया गया है ॥ १ ॥

હયાતીમા પણ તિર્યંચ ભવ ધારણ કરવો પડે! પરતુ આ અહીં અભિપ્રેત નથી કારણ કે આગમમા આનો નિષેધ (ઇન્કાર) કરવામા આવ્યો છે.

કહ્યું છે કે "તીર્થંકર નામકર્મની સત્તામા જીવ તિર્યંચ બનતો નથી" એવુ આગમમા કહ્યુ છે. પરંતુ અત કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ હોવાના કારણે તે તિર્યંચ કેમ ન બને ? (અર્થાત્ તિર્યંચનો ભવ કેમ લેવો ન પડે ?)

આ સવાલનો જવાબ એ છે કે જે તીર્થંકર નામકર્મ નિકાચિત (દૃઢતાપણે) બધાયુ હોય છે, તેની સત્તામાં તિર્યંચ ગતિનો નિષેધ કરવામા આવ્યો છે. જેમા ઉદ્વર્તન અને અપવર્તન થઇ શકે છે એવુ તીર્થંકર નામકર્મ બધાયુ હોય છે તો તેની સત્તામા પણ તિર્યંચ ગતિમા જવાનો વિરોધ નથી. કહ્યુ છે કે "નિકાચિત તીર્થંકર નામકર્મની સત્તામા પણ તિર્યંચ ભવનો નિષેધ કરવામા આવ્યો છે ઉદ્વર્તન-અપવર્તનને યોગ્ય તીર્થંકર નામકર્મ બધાયુ હોય તો તેની સત્તામા તિર્યંચ ભવનો નિષેધ કરવામા આવ્યો નથી" ॥૧॥

कोडीओ दसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यत्र जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागो भवति तत्र उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटी कोटयः कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, दशवर्षशतानि च अबाधाकालः, अबाधाकालोना कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'जत्थ दो सत्तभागा तत्थ उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ वीस य वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' यत्र तु जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ भवतस्तत्र उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, विंशतिश्च वर्षशतानि अबाधाकालः, अबाधाकालोना च अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, 'उच्चागोयस्स णं पुच्छा, हे भदन्त ! उच्चैर्गोत्रस्य नामकर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ! इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा ! हे गौतम ! 'जहण्णेणं अट्ठमुहुत्ता, जघन्येन अष्टौ मुहूर्तानि उच्चैर्गोत्रनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ, दस य वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसोगो' उत्कृष्टेन दश सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता

उपसंहार करते हुए कहते हैं-जहां जघन्य स्थिति में सागरोपम का एक बटा सात भाग हो, वहां उत्कृष्ट स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम की समझनी चाहिए। दश सौ वर्ष का अबाधा काल और शेष कर्मस्थिति को निषेक काल कहना चाहिए। जहां जघन्य स्थिति में दो बटा सात भाग कहा गया है, वहां वीस कोडाकोडी सागरोपम की उत्कृष्ट स्थिति कहनी चाहिए। उसमें से वीस सौ वर्ष का अबाधाकाल एवं शेष निषेक काल कहना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! उच्चगोत्र कर्म की स्थिति कितने काल की कही है?

भगवान्-हे गौतम! उच्चगोत्र कर्म की जघन्य स्थिति आठ मुहूर्त्त की कही और उत्कृष्ट स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम की। इसका अबाधाकाल दश सौ वर्षों का है। दश सौ वर्ष कम दश कोडाकोडी सागरोपम का निषेक

ઉપસંહાર કરતા કહ્યું છે કે જ્યા જઘન્ય સ્થિતિમા સાગરોપમનો ૧/૭ ભાગ હોય ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની સમજવી જોઈએ એક હજાર વર્ષનો અબાધા કાળ અને શેષ (અબાધાકાળ સિવાયનો) કર્મ સ્થિતિનો નિષેક કાળ કહેવો જોઈએ જ્યાં જઘન્ય સ્થિતિમા (સાગરોપમના) ૨/૭ ભાગ કહેવામાં આવ્યા હોય ત્યા વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહેવી જોઈએ. એમાથી બે હજાર વર્ષનો અબાધા કાળ અને શેષ નિષેક કાળ કહેવો જોઈએ એમ કહેવામા આવ્યુ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! ઉચ્ચગોત્ર કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળ કહી છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! ઉચ્ચગોત્ર કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ આઠ મુહૂર્તની કહી છે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અબાધા કાળ એક હજાર વર્ષનો છે એક હજાર વર્ષ ઓછા એવા દસ કોડાકોડી સાગરોપમનો નિષેક કાળ યા અનુભવ

तत्र दशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः अबाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'णीयागोयस्स पुच्छा' नीचैर्गोत्रस्य नामकर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !, 'जहा अप्पसत्थविहायोगतिनामस्स' यथा अप्रशस्तविहायोगतिनाम्नो जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ ²⁄₇ पल्योपमासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः कर्मस्थितिः विंशतिश्च वर्षशतानि अबाधाकालः अबाधाकालहीना कर्मदलिकनिषेकरूपा अनुभवयोग्या कर्मस्थितिरुक्ता नीचैर्गोत्रस्यापि तथा प्रतिपत्तव्येतिभावः गौतमः पृच्छति-'अंतराएणं पुच्छा' पञ्चप्रकारस्य अन्तरायस्य कर्मणः खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ तिण्णिय वास सहस्साइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटयः पञ्चप्रकारस्यापि अन्तरायकर्मणः प्रत्येकं कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, तत्र त्रीणिच वर्षसहस्राणि अबाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य रसोदयेन

काल या अनुभवयोग्य स्थिति का काल कहा गया है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नीचगोत्रकर्म की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे अप्रशस्त विहायोगतिनामकर्म की जघन्य स्थिति एक पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम ²⁄₇ सागरोपम की कही है और उत्कृष्ट स्थिति बीस कोडाकोडी सागरोपम की, इसी प्रकार नीचगोत्र की भी समझनी चाहिए । बीस सौ वर्ष का इसका अबाधा काल है । अबाधाकाल कम शेष स्थिति अर्थात् बीस सौ वर्ष कम बीस कोडाकोडी सागरोपम का निषेक काल या अनुभवयोग्य स्थिति का काल कहा है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अन्तरायकर्म की स्थिति कितनी कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! पांचों प्रकार के अन्तरायकर्म की जघन्य स्थिति अन्त-

યોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે એમ કહેવામા આવ્યુ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નીચગોત્ર કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા ²⁄₇ સાગરોપમની કહી છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે તેવી રીતે નીચ ગોત્રની પણ સમજવી જોઈએ. બેહજાર વર્ષનો તેનો અબાધા કાળ છે. અબાધા કાળ બાદ કરતા જે શેષ સ્થિતિ રહે છે અર્થાત્ બે હજાર વર્ષ ઓછા એવા વીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો નિષેક કાળ અથવા અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિનો કાળ કહ્યો છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અંતરાય કર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહી છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! પાંચે પ્રકારના અંતરાય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અંતર્મુહૂ-

जीवस्य न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति तावत्कालं तस्य दलिकानां निषेकाभावात् अतएव अबाधोना-वर्षसहस्रत्रयरूपा बाधाकालपरिहीनाः त्रिंशत्सागरोपमकोटाकोटयः अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा ज्ञेया, अन्तरायञ्च दानान्तराय-लाभान्तराय-भोगान्तराय-उपभोगान्तराय-वीर्यान्तराय भेदेन पञ्चविधं पूर्वमेवोक्तम् ।। सू० १० ।।

एकेन्द्रियकर्मप्रकृतिस्थितिपरिमाणवक्तव्यता

मूलम्-एगिंदिया णं भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स तिण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति, एवं निद्दापंचगस्स वि, दंसणचउक्कस्स वि, एगिंदिया णं भंते ! सायावेयणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधति ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमदिवड्ढं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं, उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति, असायवेयणिज्जस्स जहा णाणावरणिज्जस्स, एगिंदिया णं भंते ! जीवा सम्मत्तवेयणिज्जस्स किं बंधंति ? गोयमा ! णत्थि किंचि बंधंति, एगिंदिया णं भंते ! जीवा मिच्छत्तवेयणिज्जस्स कम्मस्स किं

मुहूर्त्त की और उत्कृष्ट तीस कोडाकोडी सागरोपम की कही है। इसका अबाधाकाल तीन हजार वर्ष का है, अर्थात् बन्ध के समय से लेकर तीन हजार वर्ष तक यह अपने उदय द्वारा जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इतने काल तक उसके दलिकों का निषेक नहीं होता है। अतएव इतना काल को कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक काल समझना चाहिए, जिसे अनुभवयोग्य स्थिति का काल भी कहते हैं।

दानान्तराय, लाभान्तराय, भोगान्तराय, उपभोगान्तराय और वीर्यान्तराय, यह पांच प्रकार का अन्तराय कर्म पहले ही कहा जा चुका है ।।सू० १०।।

र्तनी अने उत्कृष्ट स्थिति त्रीस कोडाकोडी सागरोपमनी कही छे तेनो अबाधा काल त्रण वर्षनो छे अर्थात् बन्धना समयथी लइने त्रण हजार वर्ष सुधी आ (अंतराय नाम कर्म) पोताना उदय द्वारा जीवने कोई बाधा पहोंचाडतु नथी कारण के एटला समय तेना दळियानो निषेक थतो नथी. आथी अबाधा काळने बाद करवाथी जे शेष स्थिति रहे छे ते तेनो निषेक काळ छे. एम समजवु जोईए तेने अनुभव योग्य स्थिति काळ कहेवामा आवे छे. दानांतराय, लाभान्तराय, भोगान्तराय, उपभोगांतराय, अने वीर्यान्तराय- ए पाचप्रकारना अंतराय कर्म छे ते आ अगाउ कहेवामा आव्यु छे. ।।सू० १०।।

बंधंति ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमं पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणं, उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति, एगिंदिया णं भंते ! जीवा सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जस्स किं बंधंति ? गोयमा ! णत्थि किंचि बंधंति, एगिंदिया णं भंते ! जीवा कसायबारसगस्स किं बंधंति ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स चत्तारिसत्तभागे पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति, एवं जाव कोह-संजलणाए वि, जाव लोभसंजलणाए वि, इत्थिवेयस्स जहा सायावेयणि-ज्जस्स, एगिंदिया पुरिसवेयस्स कम्मस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स एगं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं, उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति, एगिंदिया णपुंसगवेयस्स कम्मस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स दो सत्तभागे पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए, उक्कोसेणं ते चेव पडि-पुण्णे बंधंति, हासरतीए जहा पुरिसवेयस्स, अरतिभयसोगदुगुंछाए, जहा णपुंसगवेयस्स, नेरइयाउय, देवाउंय, निरयगतिनाम देवगति-नाम वेउव्वियसरीरनाम आहारगसरीरनाम नेरइयाणुपुव्वीनाम देवाणुपुव्वीनाम तित्थगरणाम एयाणि पयाणि ण बंधंति, तिरि क्खजोणियाउयस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं पुव्वकोडी सत्तहिं वाससहस्सेहिं वाससहस्सतिभागेणय अहियं बंधंति, एवं मणुस्सा-उयस्स वि, तिरियगतिनामाए जहा णपुंसगवेदस्स, मणुयगतिनामाए जहा सायावेयणिज्जस्स, एगिंदियनामाए पंचिंदियजातिनामाए य जहा णपुंसगवेयस्स, बेइंदियजातिनामाए पुच्छा, जहण्णेणं सागरोवमस्स नवपणतीसइभागे पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति, चउरिंदियनामाए वि जहण्णेणं सागरोवमस्स णव पणतीसइभागे पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति, एव जत्थत्थि जहण्णगं दो सत्तभागा, तिण्णि वा चत्तारि वा सत्तभागा अट्ठावीसइभागा भवंति. तत्थ णं जहण्णेणं ते चेव पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणगा भाणियव्वा, उक्कोसेणं

ते चेव पडिपुण्णे बंधंति, तत्थ णं जहण्णेणं एगो वा दिन्नो वा सत्तभागो तत्थ जहण्णेणं तं चेव भाणियव्वं उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधति, जसोकित्ति उच्चागोयाणं जहण्णेणं सागरोवमस्स एगं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति, अंतराइयस्स णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! जहा णाणावरणिज्ज उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति" ॥ सू० ११ ॥

छाया–एकेन्द्रियाः खलु भदन्त ! जीवाः ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः किं बध्नन्ति ? गौतम जघन्येन सागरोपमस्य त्रीन् सप्तभागान पल्योपमस्यासङ्ख्येयभागोनान, उत्कृष्टेन तांश्चैव परिपूर्णान् बध्नन्ति, एवं निद्रापञ्चकस्यापि, दर्शनचतुष्कस्यापि, एकेन्द्रियाः खलु भदन्त ! सातावेदनीयस्य कर्मणः किं बध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य द्व्यर्द्धं सप्तभागं

एकेन्द्रिय कर्मप्रकृति स्थिति परिमाण

शब्दार्थ–(एगिंदिया णं भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव ज्ञानावरणीय कर्म कितने काल तक का बांधते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स तिण्णि सत्त भागा) हे गौतम ! जघन्य सागरोपम का $\frac{3}{7}$ भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) पल्योपम का असंख्यात भाग न्यून (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति) उत्कृष्ट परिपूर्ण $\frac{3}{7}$ भाग बांधते हैं (एवं निद्दापंचगस्स वि) इसी प्रकार निद्रापंचक को भी (दंसण चउक्कस्स वि) दर्शन चतुष्क को भी (एगिंदिया णं भंते ! सायावेयणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रियजीव सातावेदनीयकर्म कितने काल का

એકેન્દ્રિય કર્મપ્રકૃતિનું સ્થિતિ પરિમાણ.

શબ્દાર્થ–(एगिंदिया ण भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधति ?) હે ભગવન્ એકેન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા વખતનું બાંધે છે ?

(गोयमा ! जहण्णेण सागरोवमस्स तिण्णि सत्तभागा)–હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાગરોપમના $\frac{3}{7}$ ભાગ, (पलियोवमस्स असंखेज्जइभागेण ऊणया) તેમા પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા બાદ કરવા (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बधंति)–ઉત્કૃષ્ટથી તેટલુ પરિપૂર્ણ અર્થાત્ પૂરેપૂરી $\frac{3}{7}$ સાગરોપમની સ્થિતિ બાધે છે

(एव निद्दापंचगस्स वि) એ પ્રમાણે નિદ્રાપંચકની પણ સ્થિતિ જાણવી (दंसणचउक्कस्स वि)–દર્શન ચતુષ્કની પણ એ પ્રમાણે સ્થિતિ જાણવી

(एगिंदियाण भंते ! सातावेयणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?)–હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય

पल्योपमस्यासंख्येयभागोनम्, उत्कृष्टेन तं चैव परिपूर्णं बध्नन्ति, असातावेदनीयस्य, यथा ज्ञानावरणीयस्य, एकेन्द्रियाः खलु भदन्त ! जीवाः सम्यक्त्ववेदनीयस्य कर्मणः किं बध्नन्ति ? गौतम ! नास्ति किञ्चिद् बध्नन्ति, एकेन्द्रियाः खलु भदन्त ! जीवाः मिथ्यात्ववेदनीयस्य कर्मणः किं बध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमं पल्योपमस्यासंख्येयभागोनम्, उत्कृष्टेन तच्चैव परिपूर्णं बध्नन्ति, एकेन्द्रियाः खलु भदन्त ! जीवा सम्यग् मिथ्यात्ववेदनी-

बांधते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमदिवड्ढं सत्तभागं) हे गौतम ! जघन्य सागरोपम का $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं) पल्योपम का असंख्यातभाग न्यून (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति) उत्कृष्ट वही $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ पूर्ण बांधते हैं (असायवेयणिज्जस्स जहा णाणावरणिज्जस्स) असातावेदनीय को ज्ञानावरणीय के समान।

(एगिंदिया णं भंते ! जीवा सम्मत्त वेयणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रियजीव सम्यक्त्व वेदनीयकर्म कितने काल का बांधते हैं ? (गोयमा ! नत्थि किंचि बंधंति) हे गौतम ! किसी भी काल का नहीं बांधते (एगिंदिया णं भंते ! जीवा मिच्छत्तवेयणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव मिथ्यात्व वेदनीय कर्म कितने काल का बांधते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं) हे गौतम ! जघन्य से पल्योपमका असंख्यातवां भाग कम ऐसे एक सागरोपम की स्थिति का कर्म बांधता है (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति) उत्कृष्ट वही परिपूर्ण—साग-

જીવ શાતાવેદનીય કર્મ કેટલી સ્થિતિનું બાંધે છે ?

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमदिवड्ढ सत्तभागं)—હે ગૌતમ જઘન્યથી, સાગરોપમના ($\frac{1\frac{1}{2}}{7}$) દોઢ સપ્તમાંશ ભાગ, (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं) તેમાથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો જાણવો, (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति)—ઉત્કૃષ્ટથી તે પૂરેપૂરૂ $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ બાંધે છે.

(असायवेयणिज्जस्स जहा णाणावरणिज्जस्स)—અશાતા વેદનીય કર્મની સ્થિતિ જ્ઞાનાવર્ણીય કર્મની સમાન છે.

(एगिंदियाणं भंते ! जीवा सम्मत्तवेयणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?)—હે ભગવન્, એકેન્દ્રિય જીવો સમ્યક્ત્વ વેદનીય કર્મ કેટલા કાળનુ બાંધે છે.

(गोयमा ! नत्थिकिंचि बंधंति)—હે ગૌતમ, કિંચિત કાલનુ પણ બાંધતા નથી

(एगिंदियाणं भंते ! जीवा मिच्छत्तवेयणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?)—હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવ મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મ કેટલા વખતનુ બાંધે છે ?

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवम पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणय)—હે ગૌતમ ! જઘન્યથી, પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા એક સાગરોપમની સ્થિતિનું કર્મ

यस्य किं वध्नन्ति ? गौतम ! नास्ति किञ्चिद् बध्नन्ति, एकेन्द्रियाः खलु भदन्त ! जीवा कषायद्वादशकस्य किं बध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य चतुरः सप्तभागान् पल्योपमस्यासंख्येयभागोनान, उत्कृष्टेन तांश्चैव परिपूर्णान् बध्नन्ति, एवं यावत् क्रोधसंज्वलनस्यापि यावद् लोभसंज्वलनस्यापि, स्त्रीवेदस्य यथा सातावेदनीयस्य, एकेन्द्रियाः पुरुषवेदस्य कर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य एकं सप्तभागं पल्योपमस्यासंख्येयभागोनम्, उत्कृष्टे

रोपम का बांधते हैं (एगिंदिया णं भंते ! जीवा सम्मामिच्छत्त वेयणिज्जस्स किं वंधंति ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव सम्यग् मिथ्यात्व वेदनीय कितने समय का बांधते हैं ? (गोयमा ! णत्थि किंचि बंधंति) हे गौतम ! किसी काल का नहीं बांधते, अर्थात् बांधते ही नहीं है।

(एगिंदिया णं भंते ! जीवा कसायबारसगस्स किं बंधंति ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव कषाय द्वादशक का कितने काल का बंध बांधते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स चत्तारि सत्तभागे पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए) हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यात भाग कम सागरोपम का 4/7 भाग (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति) उत्कृष्ट वही 4/7 परिपूर्ण बांधते हैं (एवं जाव कोहसंजलणाए वि) इसी प्रकार यावत् संज्वलन क्रोध भी (जाव लोभसंजलणाए वि) यावत् संज्वलन लोभ भी।

(इत्थिवेयस्स जहा सायावेयणिज्जस्स) स्त्रीवेद का बंध सातावेदनीय के समान (एगिंदिया पुरिसवेदस्स कम्मस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स एगं सत्तभाग

બાંધે છે. (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बधंति)–ઉત્કૃષ્ટથી, તે પૂરેપૂરૂ સાગરોપમની સ્થિતિનુ બાંધે છે

(एगिंदियाणं भंते ! जीवा सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जस्स किं बंधंति ?)–હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવ સમ્યગ્ મિથ્યાત્વ વેદનીય કેટલા સમયનુ બાંધે છે ?

(गोयमा ! णत्थि किंचि बंधंति)–હે ગૌતમ ! કોઈપણ વખતનુ બાંધતો નથી અર્થાત્ સમ્યગ્મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મ એકેન્દ્રિય જીવ બિલકુલ બાંધતો નથી

(एगिंदियाण भंते ! जीवा कसायबारसगस्स किं बंधंति ?)–હે ભગવન્ એકેન્દ્રિય જીવ કષાય દ્વાદશક કેટલા વખતનું બાંધે છે ?

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स चत्तारि सत्तभागे पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणयं)–હે ગૌતમ, જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના 4/7 ચાર સપ્તમાંશ ભાગ, (उक्कोसेण ते चेव पडिपुण्णे बंधंति)–ઉત્કૃષ્ટથી, તેટલુ જ અર્થાત્ 4/7 સાગરોપમનું પૂરેપૂરૂ બાંધે છે.

(एवं जाव कोहसंजलणाए वि)–એ પ્રમાણે યાવત્ સંજ્વલન ક્રોધ પણ, (जाव लोभसंजलणाए वि)–યાવત્ સંજ્વલન લોભ પણ

(इत्थिवेयस्स जहा सायावेयणिज्जस्स)–એકેન્દ્રિય જીવ સ્રીવેદનો બંધ સાતાવેદની

तंचेव परिपूर्णं बध्नन्ति, एकेन्द्रियाः नपुंसकवेदस्य कर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येय भागोनौ, उत्कृष्टेन तौचैव परिपूर्णौ बध्नन्ति, हास्यरती यथा पुरुषवेदस्य, अरतिभयशोकजुगुप्सानां यथा नपुंसकवेदस्य, नैरयिकायुष्यं देवायुष्यञ्च निरयगतिनाम देवगति नाम वैक्रियशरीरनाम आहारकशरीरनाम नैरयिकानुपूर्वीनाम देवानुपूर्वीनाम तीर्थंकरनाम एतानि

पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं) एकेन्द्रिय जीव पुरुषवेद का जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{1}{7}$ भाग बांधते हैं (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति) उत्कृष्ट वही $\frac{1}{7}$ भाग पूरा बांधते हैं (एगिंदिया नपुंसगवेदस्स कम्मस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स दो सत्तभागे, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए) एकेन्द्रिय नपुंसक वेद कर्म को जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग बांधते हैं (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति) उत्कृष्ट वही $\frac{2}{7}$ भाग पूरे बांधते हैं (हासरईए जहा पुरिसवेयस्स) हास्य और रति का पुरुषवेद के समान (अरतिभयसोगदुगुंछाए) अरति, भय, शोक और जुगुप्सा का (जहा नपुंसगवेयस्स) नपुंसक वेद की तरह।

(नेरइयाऊय) नरकायु (देवाऊय) और देवायु (निरयगतिनाम) नरकगति-नामकर्म (देवगतिनाम) देवगतिनामकर्म (वेउव्वियसरीर नाम) वैक्रियशरीर नाम (आहारगसरीरनाम) आहारकशरीर नामकर्म (नेरइयाणुपुव्विनाम) नरकानुपूर्वी नामकर्म (देवाणुपुव्वीनाम) देवानुपूर्वी नामकर्म (तित्थयरणाम) तीर्थ-

સમાન બાંધે છે, (एगिंदिया पुरिसवेयस्स कम्मस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स एगं सत्तभागं, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं)–એકેન્દ્રિય જીવ પુરુષવેદનો બંધ જઘન્યથી, પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો એક સપ્તમાંશ $\frac{1}{7}$ ભાગ બાંધે છે (उक्कोसेण तं चेव पडिपुण्णं बधन्ति)–ઉત્કૃષ્ટથી, તેટલુ જ અર્થાત $\frac{1}{7}$ ભાગની પૂરેપૂરી સ્થિતિ બાંધે છે.

(एगिंदिया नपुसगवेदस्स कम्मस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स दो सत्तभागे, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेण ऊणए)–એકેન્દ્રિય જીવ નપુંસક વેદ કર્મને, જઘન્યથી, પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના બે સપ્તમાશ $\frac{2}{7}$ ભાગ બાંધે છે. (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्ण बंधंति)–ઉત્કૃષ્ટથી, તે $\frac{2}{7}$ પૂરૂં બાંધે છે

(हासरइए जहा पुरिसवेयस्स)–હાસ્ય અને રતિનો બંધ પુરુષવેદ બંધની સમાન છે.

(अरतिभयसोगदुगुछाए जहा नपुसगवेयस्स)–અરતિ, ભય, શોક અને જુગુપ્સાનો બંધ નપુંસક વેદના બંધની સમાન જાણવો.

(नेरइयाऊ य)–નરકાયુ (देवाऊ य) દેવાયુ (निरय गति नाम)નૈરયિક–નારકી ગતિ નામ કર્મ (देवगतिनाम) દેવગતિ નામકર્મ, (वेउव्वियसरीरनाम) વૈક્રિય શરીર નામકર્મ (आहारगसरीरनाम)–આહારક શરીર નામકર્મ (नेरइयाणुपुव्वीनाम)–નરકાનુપૂર્વી નામકર્મ, (देवाणुपुव्वीनाम)–દેવાનુપૂર્વી નામકર્મ, (तित्थयरणाम)–તીર્થંકર નામકર્મ, (एयाणि णव पदानि

पदानि न बध्नन्ति, तिर्यग्योनिकायुष्यस्य जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन पूर्वकोटि सप्तभिर्व सहस्रै र्वर्षसहस्रत्रिभागेन च अधिकां बध्नन्ति, एवं मनुष्यायुष्यस्यापि, तिर्यग्गतिनाम्नो यथ नपुंसकवेदस्य, मनुष्यगतिनाम्नो यथा सातावेदनीयस्य, एकेन्द्रियनाम्नः पञ्चेन्द्रियजातिन म्नश्च यथा नपुंसकवेदस्य, द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियजातिनाम्नोःपृच्छा जघन्येन सागरोपमस्य नव पञ्च त्रिंशद्भागान् पल्योपमस्यासंख्येयभागोनान्, उत्कृष्टेन तांश्चैव परिपूर्णान् बध्नन्ति, चतुरि

करनामकर्म (एताणि णव पदाणि ण बंधंति) इन नौ पदों को नहीं बांधते हैं

(तिरिक्खजोणियाउयस्स जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं) तिर्यंचायु का जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त (उक्कोसेणं पुव्वकोडी) उत्कृष्ट करोड़ पूर्व (सत्तहिं वाससहस्सेहिं वाससहस्सतिभागेण य अहियं बंधंति) सात हजार वर्ष और एक हजार वर्ष के तीसरे भाग से अधिक बांधते हैं (एवं मणुस्साउयस्स वि) इसी प्रकार मनुष्यायु का भी

(तिरियगइनामाए जहा नपुंसगवेयस्स) तिर्यंचगतिनामकर्म का नपुंसक वेद के समान (मणुयगइनामाए जहा सायावेयणिज्जस्स) मनुष्यगतिनामकर्म का सातावेदनीय के समान (एगिंदियनामाए, पंचिंदियजातिनामाए य जहा नपुंसगवेयस्स) एकेन्द्रियनाम और पंचेन्द्रियजातिनामकर्म का नपुंसक वेद के समान (बेइंदिय-तेइंदियजाइनामाए पुच्छा?) द्वीन्द्रियनामकर्म और त्रीन्द्रिय नामकर्म संबंधी प्रश्न? (जहण्णेणं सागरोवमस्स नव पणतीसइभागे) जघन्य सागरोपम के ९/३५ भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए) पल्योपम का

ण बंधति)–આ નવ પદોને બાધતા નથી. બે આયુકર્મ નારકી દેવનુ બે ગતિનામ કર્મ, બે શરીર નામ કર્મ વૈક્રિય, આહારક બે આનુપૂર્વી નરક ને દેવની અને એક તીર્થંકર નામકર્મ–એ નવ બાબતો એકેન્દ્રિય જીવ બાધતો નથી

(तिरक्खजोणियाउयस्स जहण्णेणं अतो मुहुत्तं)–તિર્યંચાયુનો જઘન્ય અતર્મુહૂર્તનો બંધ (उक्कोसेण पुव्वकोडी)–ઉત્કૃષ્ટ ક્રોડપૂર્વનો (सत्तहिं वाससहस्सेहिं वाससहस्सतिभागेण य अहियं बंधंति)–અને સાત હજાર વર્ષ તથા એક હજાર વર્ષનો ત્રીજો ભાગ અધિક એટલુ બાધે છે, (एव मणुस्साउयस्स वि)–એ પ્રમાણે મનુષ્યાયુનુ પણ સમજવું,

(तिरियगइनामाए जहा नपुसगवेयस्स)–તિર્યંચ ગતિ નામકર્મનો નપુસક વેદની સમાન બંધ જાણવો. (मणुयगइनामाए जहा सायावेयणिज्जस्स)–મનુષ્ય ગતિ નામ કર્મનો બધ શાતા વેદનીયની સમાન જાણવો (एगिंदियनामाए पंचिंदिय जातिनामाए य नपुसग वेयस्स)એકેન્દ્રિય નામ અને પચેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મનો બધ નપુસક વેદની સમાન જાણવો

(बेइंदिय–तेइंदियजाइनामाए पुच्छा)–હે ભગવન્ બેઈન્દ્રિય–દ્વીન્દ્રિય અને તેઈન્દ્રિય ત્રીઈન્દ્રિય નામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન કરુ છુ.

(जहण्णेण सागरोवमस्स नवपणतिसइ भागे, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए)–હે

न्द्रियनाम्नोऽपि जघन्येन सागरोपमस्य नव पञ्चत्रिंशद्भागान् पल्योपमस्यासंख्येयभागोनान्, उत्कृष्टेन तांश्चैव परिपूर्णान् बध्नन्ति, एवं यत्र स्तः जघन्येन द्वौ सप्तभागौ त्रयो वा चत्वारो वा सप्तभागाः, अष्टाविंशतिभागा भवन्ति, तत्र खलु जघन्येन तेचैव पल्योपमस्यासंख्येयभागोना भणितव्याः, उत्कृष्टेन तांश्चैव परिपूर्णान् बध्नन्ति, यत्र खलु जघन्येन एको वा द्व्यर्धो वा सप्तभागस्तत्र जघन्येन स चैव भणितव्यः, उत्कृष्टेन तंचैव परिपूर्णं बध्नन्ति, यशः कीर्ति-

असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति) उत्कृष्ट वही ⁹⁄₃₅ भाग पूरे बांधते हैं (चउरिंदियनामाए वि जहण्णेणं सागरोवमस्स णव पणतीसइ भागे) चतुरिन्द्रिय नामकर्म का भी जघन्य सागरोपम का ⁹⁄₃₅ भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधति) उत्कृष्ट वही ⁹⁄₃₅ भाग पूरे बांधते हैं।

(एवं) इस प्रकार (जत्थ) जहां (अत्थि) हैं (जहण्णगं) जघन्य से (दो सत्तभागा) दो बटे सात भाग (तिन्नि वा) अथवा तीन (चत्तारि वा) अथवा चार बटे (सत्तभागा) सात भाग (अट्ठावीसइ वा भागा भवंति) अथवा अट्ठाईस भाग होते हैं (तत्थ णं) वहां (जहण्णेणं) जघन्य से (ते चेव पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) वही पल्योपम का असंख्यातभाग कम (भाणियव्वा) कहना चाहिए (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति) उत्कृष्ट रूप से वही भाग पूरे बांधते हैं (जत्थणं) जहां (जहण्णेणं) जघन्य से (एगो वा) एक (दिवड्ढो वा) अथवा डेढ (सत्तभागो) सात भाग (तत्थ) वहां (जहण्णेणं तं चेव भाणियव्वं) जघन्य से वही

ગૌતમ, જઘન્યથી, પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો નવ પાત્રીસાંશ ⁹⁄₃₅ ભાગ, (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति)–ઉત્કૃષ્ટથી તે ⁹⁄₃₅ ભાગ પૂરુ બાંધે છે.

(चउरिंदियनामाए वि जहण्णेणं सागरोवमस्स णव पणतीसइभागे, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए)–ચતુરિન્દ્રિય નામકર્મનો બંધ જઘન્યથી, પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના નવ પાત્રીસાંશ ⁹⁄₃₅ ભાગનો છે (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति)–અને ઉત્કૃષ્ટથી તેજ ⁹⁄₃₅ ભાગ પૂર્ણપણે બાંધે છે.

(एवं)–એ પ્રકારે, (जत्थ)–જ્યાં જ્યાં (अत्थि) છે–(जहण्णगं)–જઘન્યથી, (दो सत्तभागा,) બે સપ્તમાંશ ²⁄₇ (तिण्णि वा) અથવા ત્રણ સપ્તમાંશ (चत्तारि वा)–અથવા ચાર સપ્તમાંશ (सत्तभागा)–સપ્તમાંશ ભાગનો, (अट्ठावीसइ वा भागा, भवंति)–અથવા ક્રમશઃ અઠ્યાવીસ ભાગ થાય છે. (तत्थणं)-ત્યાં ત્યાં, (जहण्णेण)–જઘન્યથી, (ते चेव पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणया)–તેટલામાથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો (भाणियव्वा)- એમ કહેવું જોઈએ (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधति)–ઉત્કૃષ્ટરૂપે તે તે ભાગ પૂરેપૂરા બાંધે છે.

(जत्थ णं)–જ્યાં જ્યાં, (जहण्णेण)–જઘન્યથી (एगो वा)–એક, (दिवड्ढो वा)–અથવા દોઢ, (सत्तभागो)–સપ્તમાંશ કહ્યું હોય (तत्थ)–ત્યાં ત્યાં, (जहण्णेणं तं चेव भाणियव्वं)–જઘન્યથી

उच्चैर्गोत्रयोः जघन्येन सागरोपमस्य एकं सप्तभागं पल्योपमस्यासंख्येयभागोनम्, उत्कृष्टेन तंचैव परिपूर्णं बध्नन्ति, अन्तरायस्य खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! यथा ज्ञानावरणीयम्, उत्कृष्टेन तंचैव परिपूर्णं बध्नन्ति ॥ सू० ११ ॥

टीका-पूर्वं जघन्येन उत्कृष्टेनच सामान्यतः सर्वासां प्रकृतीनां स्थितिपरिमाणं प्रतिपादितम् अथ एकेन्द्रियान बन्धकानधिकृत्य सर्वप्रकृतीनां स्थितिपरिमाणमेव प्ररूपयितुमाह- 'एगिंदियाणं भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?' हे भदन्त ! एकेन्द्रियाः खलु जीवाः ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः किम्-कियन्तं कालं यावत् ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्ति ?

कहना चाहिए (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति) उत्कृष्ट वही परिपूर्ण बांधते हैं।

(जसोकित्ति-उच्चागोयाणं) यशःकीर्त्ति और उच्चगोत्र का (जहण्णेणं सागरोवमस्स एगं सत्तभागं) जघन्य सागरोपम का एक बंटे सात भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणगा) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधति) उत्कृष्ट वही $\frac{1}{7}$ भाग पूरा बांधते हैं।

(अंतराइयस्स णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन ! अन्तरायकर्म संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहा णाणावरणिज्जं) हे गौतम ! जैसे ज्ञानावरणीय (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णं बंधंति) उत्कृष्ट वही प्रतिपूर्ण बांधते हैं।

टीकार्थ-इससे पूर्व सामान्य रूप से सभी कर्म प्रकृतियों की जघन्य और उत्कृष्ट स्थिति के परिमाण का प्रतिपादन किया गया है अब एकेन्द्रिय बन्धकों को लेकर सब प्रकृतियों की स्थिति के परिमाण का प्रतिपादन किया जाता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव ज्ञानावरणीय कर्म का कितने काल

तेटलु ज कहेवु जोईए (उक्कोसेणं त चेव पडिपुण्णं बधंति)-उत्कृष्टथी तेज परिपूर्णपणे बांधे छे

(जसोकित्ती उच्चागोयाणं)-यश कीर्ति अने उच्च गोत्रनो बंध (जहण्णेणं सागरोवमस्स एगं सत्तभाग, पलिओवमस्स असखेज्जइभागेण ऊणया)-जघन्यथी, पल्योपमनो असंख्यातमो भाग ओछा एवा सागरोपमनो एक सप्तमाश $\frac{1}{7}$ भागनो बांधे छे (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बधंति)-उत्कृष्टथी तेटलु ज $\frac{1}{7}$ भाग पूर्ण पणे बांधे छे.

(अंतरायकम्मस्स ण भंते पुच्छा)-हे भगवन् ! अंतराय कर्म संबंधी प्रश्न करु छु

(गोयमा ! जहा णाणावरणिज्जं)-हे गौतम, जघन्यथी, ज्ञानावरणीयनी समान जाणवु (उक्कोसेण त चेव पडिपुण्ण बधंति)-उत्कृष्टपणे तेटलु ज परिपूर्णपणे बांधे छे.

टीकार्थ-आ अगाउ सामान्य रूपे बधी कर्मप्रकृतिओनी जघन्य अने उत्कृष्ट स्थितिना परिमाणनु प्रतिपादन करवामां आव्यु छे.

हवे एकेन्द्रिय बंधकोने लईने बधी प्रकृतिओनी स्थितिना परिमाणनु प्रतिपादन करवामा आवे छे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव ज्ञानावरणीय कर्मनो केटला वखत

इति प्रश्नाशयः, ज्ञानावरणीयस्य कर्मण इति तत्सम्बन्धसामान्ये षष्ठीविज्ञेया, भगवानाह-'गोयमा ! हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स तिण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य त्रीन् सप्तभागान् $\frac{3}{7}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनान् यावत् एकेन्द्रिया ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्ति 'उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति' उत्कृष्टेन तांश्चैव-त्रीन् सप्तभागान् परिपूर्णान् नतु पल्योपमासंख्येयभागहीनान् बध्नन्ति, तथाच यस्य यस्य कर्मणो या या उत्कृष्टा स्थितिः पूर्व प्रतिपादिता तस्याः तस्या उत्कृष्टायाः स्थितेः सप्ततिसागरोपमकोटीप्रमाणया मिथ्यात्वस्थित्या भागे हृते यल्लभ्यते तत् पल्योपमासंख्येय भागहीनं जघन्या स्थितिः, सैव स्थितिः पल्योपमासंख्येयभागरहिता उत्कृष्टा व्यपदिश्यते इतिरीत्या सर्वेऽपि एकेन्द्रियबन्धविषया भावनीयाः, तत्र ज्ञानावरणपञ्चक निद्रापञ्चक-

तक का बन्ध करते हैं ? अर्थात् एकेन्द्रिय जीवों को ज्ञानावरणीय कर्म का जो बन्ध होता है, उस की स्थिति कितनी होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! एकेन्द्रिय जीव ज्ञानावरणीय कर्म का जघन्य बंध पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम. सागरोपम का तीन बंटे सात ($\frac{3}{7}$) भाग का बन्ध करते हैं। अगर वे ज्ञानावरणीय कर्म का उत्कृष्ट बन्ध करे तो पूरे सागरोपम के $\frac{3}{7}$ भाग का बन्ध करते हैं. पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम नहीं होता। इस प्रकार जिस-जिस कर्म की जितनी-जितनी उत्कृष्ट स्थिति पहले कही गई है, उस का सत्तर कोडाकोडी सागरोपम प्रमाण मिथ्यात्व की स्थिति से भाग करने पर जो संख्या लब्ध होती है, उसमें से पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम कर दिया जाय तो जघन्य स्थिति का परिमाण आ जाता है और यदि उस संख्या में से पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम न किया जाय तो उत्कृष्ट स्थिति का परिमाण आ जाता है। यह बात एकेन्द्रिय बन्ध के

સુધીનો બંધ કરે છે. ? અર્થાત્ એકેન્દ્રિય જીવોને જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો જે બંધ થાય છે તેની સ્થિતિ કેટલી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ, એકેન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો, જઘન્યથી પલ્યોપનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના ત્રણ સપ્તમાંશ $\frac{3}{7}$ ભાગનો, બંધ કરે છે. પરંતુ જો તે જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉત્કૃષ્ટ બંધ કરે તો પુરેપુરા સાગરોપમનો $\frac{3}{7}$ ભાગનો બંધ કરે છે. પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો થતો નથી.

એ પ્રમાણે જે જે કર્મની જેટલી જેટલી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અગાઉ કહેવામાં આવી છે, તેને સીત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ-સ્થિતિ વાળા મિથ્યાત્વની સ્થિતિ વડે ભાગવાથી જે સંખ્યા મેળવાય છે તેમાંથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ બાદ કરવામાં આવે તો જઘન્ય સ્થિતિનું પરિમાણ આવે છે અને જો તે સંખ્યામાથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ બાદ કરવામાં ન આવે તો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું પરિમાણ આવે છે. આ વાત

दर्शनावरणचतुष्कासातवेदनीयान्तरायपञ्चकानां जघन्येन स्थितिबन्ध एकेन्द्रियाणां सागरोपमस्य त्रयः सप्तभागाः $\frac{3}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनाः उत्कृष्टेन त एव परिपूर्णास्त्रयः सागरोपमस्य सप्तभागाः, सातवेदनीय स्त्रीवेद मनुष्यगति मनुष्यानुपूर्वीणां जघन्येन सागरोपमस्य सार्द्धैकः सप्तभागः $\frac{1''}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनः, उत्कृष्टेन पुनः स एव सार्द्धैकः सप्तभागः $\frac{1''}{7}$ परिपूर्णः, मिथ्यात्वस्य जघन्येन एकं सागरोपमं पल्योपमासंख्येयभागहीनं भवति, उत्कृष्टेन परिपूर्णम् एकं सागरोपमम्, सम्यक्त्ववेदनीयस्य सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयस्य च न किञ्चिदपि बध्नन्ति-आत्मप्रदेशैः सह वेद्यमानत्वेन न किञ्चिदपि सम्बध्नन्तीतिभावः, एकेन्द्रियाणां सम्यक्त्ववेदनीयस्य सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयस्य चासंभवात्, कषायषोडशकस्य जघन्येन सागरोपमस्य चत्वारः सप्तभागाः $\frac{4}{7}$ पल्यो-

प्रकरण में सर्वत्र समझनी चाहिए।

ज्ञानावरणपंचक, निद्रापचक, दर्शनावरण चतुष्क, असातावेदनीय और अन्तरायपचक का एकेन्द्रिय जीवों को जघन्य बन्ध सागरोपम का $\frac{3}{7}$ भाग का, मगर उसमें से पल्योपम के असंख्यात भाग कम का होता है। उत्कृष्ट बन्ध परिपूर्ण सागरोपम के $\frac{3}{7}$ भाग का होता है। सातावेदनीय, स्त्रीवेद, मनुष्यगति और मनुष्यानुपूर्वी का जघन्य बन्ध पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{1''}{7}$ भाग का और उत्कृष्ट परिपूर्ण सागरोपम के $\frac{1''}{7}$ भाग का होता है। मिथ्यात्व मोहनीय का जघन्य पल्योपम का असंख्यात भाग कम एक सागरोपम का और उत्कृष्ट पूरे एक सागरोपम का बन्ध होता है। सम्यक्त्व वेदनीय और मिश्र वेदनीय का बंध होता ही नहीं है। कषायषोडशक (सोलह कषायों) का जघन्य बन्ध पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम

એકેન્દ્રિય બંધના પ્રકરણમાં સર્વત્ર સમજવી જોઈએ

જ્ઞાનાવરણ પચક, નિદ્રાપંચક, દર્શનાવરણ ચતુષ્ક, અશાતાવેદનીય અને અંતરાય પંચકનો એકેન્દ્રિય જીવને જઘન્ય બંધ સાગરોપમના $\frac{3}{7}$ ભાગનો, પરંતુ તેમાંથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એટલો હોય છે ઉત્કૃષ્ટ બંધ પૂરિપૂર્ણ સાગરોપમનો $\frac{3}{7}$ ભાગનો પૂરેપૂરો હોય છે.

શાતા વેદનીય, સ્રીવેદ, મનુષ્યગતિ અને મનુષ્યાનુપૂર્વીનો જઘન્ય બંધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપના $\frac{1''}{7}$ ભાગનો હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ બંધ સાગરોપમનો $\frac{1''}{7}$ ભાગનો પૂરેપૂરો હોય છે,

મિથ્યાત્વ મોહનીયનો જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા એક સાગરોપમનો અને ઉત્કૃષ્ટ પૂરો એક સાગરોપમનો બંધ હોય છે

સમ્યક્ત્વ વેદનીય અને મિશ્ર વેદનીયનો બંધ થતો નથી,

કષાય-ષોડશક (સોળ કષાય)નો જઘન્ય બંધ પલ્યોપનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો

पमासंख्येयभागहीनाः, उत्कृष्टेन त एव चत्वारः सप्तभागाः $\frac{4}{7}$ परिपूर्णाः, पुरुषवेदहास्यरतिप्रशस्तविहायोगतिस्थिरादिषट्कप्रथमसंस्थानप्रथमसंहननशुक्लवर्णसुरभिगन्धमधुररसोच्चैर्गोत्राणां जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागः $\frac{1}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनः, उत्कृष्टेन स एव एकः सप्तभागः $\frac{1}{7}$ परिपूर्णः, द्वितीयसंस्थानसंहननयोर्जघन्येन सागरोपमस्य षट्-पञ्चत्रिंशद्भागाः $\frac{6}{35}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनाः, उत्कृष्टेन त एव षट्पञ्चत्रिंशद्भागा $\frac{6}{35}$ परिपूर्णाः, तृतीयसंस्थानसंहननयोर्जघन्येन सागरोपमस्य सप्तपञ्चत्रिंशद्भागाः $\frac{7}{35}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनाः, उत्कृष्टेन त एव सप्तपञ्चत्रिंशद्भागाः $\frac{7}{35}$ परिपूर्णाः, लोहितवर्णकषायरसयोर्जघन्येन सागरोपमस्य षडष्टाविंशतिभागाः $\frac{6}{28}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनाः, उत्कर्षेण त एव षडष्टाविंशतिभागाः $\frac{6}{28}$ परिपूर्णाः, हारिद्रवर्णाम्लरसयोर्जघन्येन सागरोपमस्य

सागरोपम का $\frac{4}{7}$ भाग का और उत्कृष्ट पूरे $\frac{4}{7}$ भाग का होता है। पुरुषवेद, हास्य, रति, प्रशस्त विहायोगति, स्थिरादिषट्क, समचतुरस्रसंस्थान और वज्रर्षभनाराचसंहनन, शुक्ल वर्ण, सुरभिगन्ध, मधुर रस और उच्चगोत्र का जघन्य बन्ध पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{1}{7}$ भाग का और उत्कृष्ट पूर्ण सागरोपम का $\frac{1}{7}$ भाग का होता है। द्वितीय संस्थान और द्वितीय संहनन का जघन्य बन्ध पल्योपम का असंख्यात भाग कम सागरोपम का $\frac{6}{35}$ भाग का और उत्कृष्ट परिपूर्ण $\frac{6}{35}$ भाग का होता है तीसरे संस्थान और तीसरे संहनन का पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम के $\frac{7}{35}$ भाग का जघन्य बन्ध और सागरोपम का $\frac{7}{35}$ भाग परिपूर्ण उत्कृष्ट बन्ध होता है। लोहित (रक्त) वर्ण और कषाय रस का जघन्य बंध पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{6}{28}$ भाग का और उत्कृष्ट पूर्ण $\frac{6}{28}$ भाग का होता है।

એવા સાગરોપનો $\frac{4}{7}$ ભાગનો છે અને ઉત્કૃષ્ટ બંધ પૂરેપૂરો $\frac{4}{7}$ સાગરોપમ ભાગનો છે.

પુરુષવેદ, હાસ્ય, રતિ, પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ, સ્થિરાદિષટ્ક, સમચતુરસ્ર સંસ્થાન અને વજ્ર-ઋષભ નારાચ સંહનન, શુક્લ વર્ણ, સુરભિ ગંધ, મધુર રસ, અને ઉચ્ચ ગોત્રનો જઘન્ય બંધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો $\frac{1}{7}$ ભાગનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટ બંધ પૂર્ણ સાગરોપમનો $\frac{1}{7}$ ભાગનો છે.

દ્વિતીય સંસ્થાન અને દ્વિતીય સંહનનનો જઘન્ય બંધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો $\frac{6}{35}$ ભાગનો છે અને ઉત્કૃષ્ટ બંધ પૂરેપૂરા $\frac{6}{35}$ સાગરોપનો છે.

ત્રીજુ સંસ્થાન અને ત્રીજા સંહનનનો જઘન્ય બંધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો $\frac{7}{35}$ ભાગનો છે અને ઉત્કૃષ્ટ બંધ પૂરેપૂરો $\frac{7}{35}$ સાગરોપમનો છે

લોહિત (લાલ) વર્ણ અને કષાય રસનો જઘન્ય બંધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો $\frac{6}{28}$ ભાગનો છે અને પૂરેપૂરો $\frac{6}{28}$ સાગરોપમનો તેનો ઉત્કૃષ્ટ બંધ છે.

पञ्च अष्टाविंशतिभागाः $\frac{5}{28}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनाः, उत्कृष्टेन त एव परिपूर्णाः पञ्च अष्टाविंशतिभागाः $\frac{5}{28}$, नीलवर्णकटुरसयोः सागरोपमस्य सप्त अष्टाविंशतिभागाः $\frac{7}{28}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनाः, उत्कृष्टेन त एव परिपूर्णाः सप्त अष्टाविंशतिभागाः $\frac{7}{28}$, नपुंसकवेदभय जुगुप्साशोकारतितिर्यगौदारिकद्विकचरमसंस्थानचरमसंहननकृष्णवर्णतिक्तरसागुरुलघुपराघातो- च्छ्वासोपघातत्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकशरीरास्थिराशुभदुर्भगदुःस्वरानादेयायशःकीर्तिस्थावरातपोद्योताप्रशस्तविहायोगतिनिर्माणैकेन्द्रियजाति पञ्चेन्द्रियजाति तैजसकार्मणानां जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनौ, उत्कृष्टेन पुनस्तावेव परिपूर्णौ द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$, नरकद्विकदेवद्विकवैक्रियचतुष्टयाहारकचतुष्टयतीर्थंकरनाम्नां बन्धः पुनरे-

हारिद्र वर्ण और अम्लरस का जघन्य बन्ध पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{5}{28}$ भाग का और उत्कृष्ट पूर्ण $\frac{5}{28}$ भाग का होता है। नीलवर्ण और कटुकरस का जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम के $\frac{7}{28}$ भाग का और उत्कृष्ट पूर्ण $\frac{7}{28}$ भाग का बन्ध होता है। नपुंसक वेद, भय, जुगुप्सा, शोक, अरति, तिर्यञ्च द्विक, औदारिक द्विक (औदारिकशरीर और औदारिकोपांग), अन्तिम संस्थान, अन्तिमसंहनन, कृष्ण वर्ण तिक्तरस, अगुरुलघु, पराघात, उच्छ्वास, उपघात, त्रस, बादर, पर्याप्त, प्रत्येकशरीर, अस्थिर, अशुभ, दुर्भग, दुःस्वर, अनादेय, अयशः कीर्त्ति, स्थावर, आतप, उद्योत, अप्रशस्त विहायोगति निर्माण, एकेन्द्रियजाति, और पंचेन्द्रियजाति, तैजस तथा कार्मणशरीर नामकर्म का जघन्य बन्ध पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण और उत्कृष्ट सागरोपम के पूर्ण $\frac{2}{7}$ भाग प्रमाण है। नरकद्विक, देवद्विक, वैक्रिय चतुष्टय, आहारक चतुष्टय और तीर्थङ्कर नामकर्म

હારિદ્ર (પીળો) વર્ણ અને અમ્લ (ખાટો) રસનો જઘન્ય બંધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો $\frac{5}{28}$ ભાગનો છે અને ઉત્કૃષ્ટ પૂરેપૂરા $\frac{5}{28}$ સાગરોપનો છે.

નીલવર્ણ અને કટુરસનો જઘન્ય બંધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો $\frac{7}{28}$ ભાગનો છે અને ઉત્કૃષ્ટ બંધ પૂરા $\frac{7}{28}$ સાગરોપમ ભાગનો છે.

નપુંસક વેદ, ભય, જુગુપ્સા, શોક, અરતિ, તિર્યંચ દ્વિક, ઔદારિક દ્વિક અર્થાત્ ઔદારિક શરીર અને ઔદારિકોપાંગ, અંતિમ સંસ્થાન, અંતિમ સંહનન, કૃષ્ણ વર્ણ, તિક્ત રસ, અગુરુલઘુ, પરાઘાત, ઉછવાસ ઉપઘાત, ત્રસ સ્થાવર, બાદર, પર્યાપ્ત, પ્રત્યેક શરીર, અસ્થિર, અશુભ. દુર્ભગ દુસ્વર, અનાદેય, અયશ કીર્તિ, આતપ, ઉદ્યોત, અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ, નિર્માણ, એકેન્દ્રિય જાતિ પચેન્દ્રિય જાતિ, તૈજસ તથા કાર્મણ શરીર કર્મનો જઘન્ય બંધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો $\frac{2}{7}$ ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ બંધ પૂરેપૂરા સાગરોપમનો $\frac{2}{7}$ ભાગ પ્રમાણ છે,

केन्द्रियाणां भवति, आयुः प्रकरणेऽपि एकेन्द्रियाणां तथाभवस्वाभाव्याद् देवायुषो नैरयिकायुषश्च न बन्धो भवति किन्तु तिर्यगायुषो मनुष्यायुषश्च बन्धस्तेषां भवत्येव, परन्तु तद्द्वयमपि बध्नन्त एकेन्द्रिया जघन्येन अन्तर्मुहूर्तं बध्नन्ति, उत्कृष्टेन साधिकं पूर्वकोटिप्रमाणं बध्नन्ति, केवलमुत्कृष्टतश्चिन्तने सति द्वाविंशति वर्षसहस्रप्रमाणायुषामेकेन्द्रियाणां स्वायुषस्तृतीयभागावशेषे परभवायुर्बध्नतां परिग्रहणात् वर्षसहस्रतृतीयभागोत्तराधिकसप्तसहस्रवर्षलाभेन तिर्यगायुषो मनुष्यायुषश्च साधिकपूर्वकोटिप्रमाणबन्धसंभवात् इति-अतिदिशन्नाह-'एवं निद्दापंचगस्सवि, दंसणचउक्कस्स वि' एवम्-ज्ञानावरणपञ्चकोक्तरीत्या निद्रापञ्चकस्यापि, दर्शनचतुष्कस्यापि एकेन्द्रियाणां बन्धो जघन्येन सागरोपमस्य त्रयः सप्तभागाः $\frac{3}{7}$ पल्योपमासंख्ये

का बन्ध एकेन्द्रिय जीवों को होता ही नहीं हैं।

आयुकर्म की प्ररूपणा में एकेन्द्रिय जीवों को भव के स्वभाव के कारण देवायु का और नरकायु का बन्ध नहीं होता, सिर्फ तिर्यचायु और मनुष्यायु का बन्ध होता है। इन दोनों का एकेन्द्रिय जीव जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त का और उत्कृष्ट कुछ अधिक एक करोड पूर्व का बन्ध करते हैं एकेन्द्रियों की उत्कृष्ट आयु बाईस हजार वर्ष की है। कोई उत्कृष्ट आयु वाला एकेन्द्रिय जीव अपनी आयु का तीसरा भाग शेषरहने पर परभव की करोड पूर्व की आयु का बन्ध करे तो वह तीसरा भाग सात हजार वर्ष और एक हजार वर्ष का तीसरा भाग अधिक होगा। इस प्रकार कुछ अधिककरोडपूर्व की आयु का बन्ध सिद्ध होता है।

ज्ञानावरण की तरह निद्रापंचक का और दर्शनचतुष्क का एकेन्द्रिय जीवों को जघन्य बन्ध पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{3}{7}$ भाग का होता है। उत्कृष्ट बन्ध सागरोपम के पूरे $\frac{3}{7}$ भाग का होता है।

નરક દ્વિક, દેવ દ્વિક, વૈક્રિય ચતુષ્ટય, આહારક ચતુષ્ટય, અને તીર્થંકર નામકર્મનો બંધ એકેન્દ્રિય જીવોને હોતો જ નથી.

આયુકર્મની પ્રરૂપણામાં એકેન્દ્રિય જીવોને ભવના સ્વભાવના કારણે દેવાયુનો તથા નરકાયુનો બંધ હોતો નથી, માત્ર તિર્યંચાયુનો અને મનુષ્યાયુનો બંધ હોય છે. આ બન્નેનો, એકેન્દ્રિય જીવ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તનો, અને ઉત્કૃષ્ટ ઝાઝેરા (અધિક) ક્રોડપૂર્વનો બંધ કરે છે.

એકેન્દ્રિયોની ઉત્કૃષ્ટ આયુ બાવીસ હજાર વર્ષની છે કોઈ ઉત્કૃષ્ટ આયુવાળો એકેન્દ્રિય જીવ પોતાના આયુનો ત્રીજો ભાગ શેષ રહે ત્યારે પરભવનું કરોડ પૂર્વના આયુનો બંધ કરે તો તે ત્રીજો ભાગ સાત હજારવર્ષ અને એક હજારવર્ષ નો ત્રીજોભાગ અધિક એટલો હોય છે. આ પ્રકારે કંઈક અધિક કરોડ પૂર્વના આયુનું બંધન સિદ્ધ થાય છે.

જ્ઞાનાવરણીયની પેઠે નિદ્રાપંચકનો અને દર્શનચતુષ્કનો એકેન્દ્રિય જીવોનો જઘન્ય બંધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો $\frac{3}{7}$ ભાગનો હોય છે, ઉત્કૃષ્ટ બંધ સાગરોપમના પૂરેપૂરા $\frac{3}{7}$ ભાગનો હોય છે,

यभागोनाः, उत्कृष्टेन त एव परिपूर्णाः त्रयः सप्तभागाः ३/७ इति, गौतमः पृच्छति-'एगिंदिया णं भंते ! सायावेयणिज्जस्स किं बंधंति ?' हे भदन्त ! एकेन्द्रियाः खलु सातवेदनीयस्य कर्मणः-सातवेदनीयकर्मणः किं-कियत्कालं यावत् बध्नन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमदिवड्ढं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं' जघन्येन सागरोपमस्य द्व्यर्द्धः-द्वितीयोऽर्द्धो यस्य स द्व्यर्द्धः-सार्द्धकः सप्तभागः १½/७ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः, 'उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति' उत्कृष्टेन स एव परिपूर्णः सार्द्धकः सप्तभागः एकेन्द्रियाः सातवेदनीयकर्म बध्नन्ति, 'असायवेयणिज्जस्स जहा णाणावरणिज्जस्स' असातवेदनीयस्य कर्मणो बन्धो यथा एकेन्द्रियाणा ज्ञानावरणीयस्य कर्मण उक्तस्तथा वक्तव्यः, गौतमः पृच्छति-'एगिंदिया णं भंते ! जीवा सम्मत्त वेयणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?' हे भदन्त ! एकेन्द्रियाः खलु जीवाः सम्यक्त्ववेदनीयस्य कर्मणः-सम्यक्त्ववेदनीयकर्म कियत्कालं बध्नन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नत्थि किंचि बंधंति' न किञ्चिदपि सम्यक्त्ववेदनीयं कर्म एकेन्द्रिया बध्नन्ति, गौतमः पृच्छति-'एगिंदिया णं भंते ! जीवा मिच्छत्तवेयणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति' हे भदन्त ! एकेन्द्रियाः खलु जीवाः मिथ्यात्व वेदनीयस्य कर्मणः-मिथ्यात्ववेदनीयं कर्म कियत्कालं बध्नन्ति? भगवानाह-'गोयमा !'

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव कितने काल का सातावेदनीय कर्म बांधते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! एकेन्द्रिय जीव जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का १½/७ भाग प्रमाण और उत्कृष्ट सागरोपम का पूर्ण १½/७ भाग प्रमाण सातावेदनीय का बन्ध करते हैं ।

असाता वेदनीय का बन्ध ज्ञानावरणीय के समान समझना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव सम्यक्त्व वेदनीय कर्म कितने काल का बांधते है ?

भगवान्-हे गौतम ! एकेन्द्रिय जीव सम्यक्त्व वेदनीय का बन्ध नहीं करते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव मिथ्यात्व वेदनीय कर्म का बन्ध

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્, એકેન્દ્રિય જીવ કેટલા વખતનુ શાતા વેદનીય કર્મ બાંધે છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય જીવ જઘન્ય પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો ૧½/૭ ભાગ પ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમનો પૂરો ૧½/૭ ભાગ પ્રમાણુ શાતા વેદનીયનો બધ કરે છે.

અશાતા વેદનીય બધ જ્ઞાનાવરણીયની સમાન સમજવો જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવ સમ્યકત્વ વેદનીય કર્મ કેટલા સમયનુ બાંધે છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય જીવ સમ્યકત્વ વેદનીયનો બધ કરતો નથી

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! એકેન્દ્રિય જીવ મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મનો બધ

हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणगं' जघन्येन सागरोपमं पल्योपमस्यासंख्येयभागोनम् 'उक्कोसेणं तंचेव पडिपुण्णं बंधंति' उत्कृष्टेन तच्चैव परिपूर्णं सागरोपमं यावद् एकेन्द्रियाः मिथ्यात्ववेदनीयं कर्म बध्नन्ति, गौतमः पृच्छति-'एगिंदिया णं भंते ! जीवा सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जस्स किं बंधंति ?' हे भदन्त ! एकेन्द्रियाःखलु जीवाः सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयस्य-सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयं कर्म कियत्कालं बध्नन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णत्थि किंचि बंधंति' न किञ्चिदपि सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीय कर्म एकेन्द्रिया बध्नन्ति, गौतमः पृच्छति-'एगिंदिया णं भंते ! जीवा कसायबारसगस्स किं बंधंति ?' हे भदन्त ! एकेन्द्रियाः खलु जीवाः कषायद्वादशकस्य-कषायद्वादशकं कर्म कियत्कालं बध्नन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमस्स चत्तारि सत्तभागे पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए' जघन्येन सागरोपमस्य

कितने काल का करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम एक सागरोपम का और उत्कृष्ट परिपूर्ण सागरोपम का मिथ्यात्व वेदनीय कर्म एकेन्द्रिय जीव बांधते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव सम्यक्त्व मिथ्यात्व वेदनीय कर्म कितने काल का बांधते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! एकेन्द्रिय जीव सम्यक्त्व-मिथ्यात्व वेदनीय प्रकृति का बन्ध नहीं करते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव कषाय द्वादशक का बन्ध कितने काल का करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! एकेन्द्रिय जीव पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम

કેટલા સમયનો બાંધે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ, પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો જઘન્ય બંધ બાંધે છે અને પરિપૂર્ણ સાગરોપમનો ઉત્કૃષ્ટ બંધ, મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મનો એકેન્દ્રિય જીવો બાંધે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવ સમ્યક્ત્વ મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મ કેટલા વખતનું બાંધે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ, એકેન્દ્રિય જીવો સમ્યક્ત્વ મિથ્યાત્વ વેદનીય પ્રકૃતિનો બંધ કરતા નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવ કષાય દ્વાદશકનો બંધ કેટલા વખતનો કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય જીવ જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ

चत्वारः सप्तभागाः $\frac{4}{7}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः 'उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति' उत्कृष्टेन ते चैव परिपूर्णाश्चत्वारः सप्तभागाः $\frac{4}{7}$ एकेन्द्रियाः कषायद्वादशकं कर्म प्रत्येकं बध्नन्ति, 'एवं कोहसंजलणाए वि जाव लोभसंजलणाए वि' एवम्-कषायद्वादशकोक्तरीत्या क्रोधसंज्वलनमपि यावत्-मानसंज्वलनमपि मायासंज्वलनमपि लोभसंज्वलनमपि कर्म एकेन्द्रिया जघन्येन सागरोपमस्य चत्वारः सप्तभागाः $\frac{4}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागोनाः उत्कृष्टेन तेचैव परिपूर्णाश्चत्वारः सप्तभागाः $\frac{4}{7}$ बध्नन्ति, 'इत्थिवेयस्स जहा सातावेयणिज्जस्स' स्त्रीवेदस्य बन्धो यथा सातवेदनीयस्य कर्मणो बन्ध एकेन्द्रियाणामुक्तस्तथा वक्तव्यः, जघन्येन सागरोपमस्य सार्द्धकः सप्तभागः $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ पल्योपमासंख्येयभागोनः, उत्कर्षेण परिपूर्णः सागरोपमस्य सार्द्धकः $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ सप्तभागः, 'एगिंदिया पुरिसवेयस्स कम्मस्स जहण्णेणं एगं सागरोवमस्स सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं' एकेन्द्रियाः पुरुषवेदनीयस्य कर्मणः-पुरुषवेदनीयं कर्म जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागः $\frac{1}{7}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनो, बध्नन्ति 'उक्कोसेणं त चेव पडिपुण्ण बंधंति' उत्कृष्टेन सचैव परिपूर्णः सागरोपमस्य एकः सप्तभागः

सागरोपम के $\frac{4}{7}$ भाग का और उत्कृष्ट सागरोपम के पूरे $\frac{4}{7}$ भाग का कषायद्वादशक (बारह कषायों) का बन्ध करते है। इसी प्रकार संज्वलनक्रोध, संज्वलनमान, संज्वलनमाया और संज्वलनलोभ कषाय का भी बन्ध जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम के $\frac{4}{7}$ भाग का और उत्कृष्ट सागरोपम के पूरे $\frac{4}{7}$ भाग का करते हैं।

एकेन्द्रिय जीव स्त्री वेदनीय कर्म का बन्ध उतने ही काल का करते हैं, जितने काल का सातावेदनीय कर्म का बन्ध करते हैं, अर्थात् जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम के $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ भाग का और उत्कृष्ट सागरोपम के परिपूर्ण $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ भाग का। एकेन्द्रिय जीव पुरुष वेदनीय कर्म का बन्ध जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{1}{7}$ भाग और उत्कृष्ट साग-

ઓછા એવા સાગરોપમના $\frac{4}{7}$ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમનો પૂરેપૂરો $\frac{4}{7}$ ભાગનો કષાય-દ્વાદશ (બાર કષાયો)નો બંધ કરે છે.

એ પ્રકારે સંજ્વલન ક્રોધ, સંજ્વલન માન, સંજ્વલન માયા અને સંજ્વલન લોભ કષાયોનો બંધ (એકેન્દ્રિય જીવ) જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ, ઓછા એવા સાગરોપમનો $\frac{4}{7}$ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમનો પૂરેપૂરો $\frac{4}{7}$ ભાગનો કરે છે.

એકેન્દ્રિય જીવ સ્ત્રીવેદનીય કર્મનો બંધ, જેટલો શાતા-વેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે તેટલો, કરે છે, અર્થાત્ જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમનો પરિપૂર્ણ $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ ભાગનો બંધ કરે છે.

એકેન્દ્રિય જીવ પુરુષ વેદનીય કર્મનો બંધ જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો $\frac{1}{7}$ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમનો પૂરેપૂરો $\frac{1}{7}$ ભાગનો

२/७ एकेन्द्रियाः पुरुषवेदकर्म बध्नन्ति, 'एगिंदिया णपुंसगवेयस्स कम्मस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स दो सत्तभागे पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए' एकेन्द्रिया नपुंसकवेदस्य कर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ २/७ पल्योपमासंख्येयभागोनौ बन्धं कुर्वन्ति 'उक्कोसेणं ते-चेव पडिपुण्णे बंधंति' उत्कृष्टेन तौचैव परिपूर्णौ द्वौ सप्तभागौ २/७ एकेन्द्रिया नपुंसकवेदकर्म बध्नन्ति, 'हासरतीए जहा पुरिसवेदस्स' हास्यरत्योः कर्मणो बन्धो यथा पुरुषवेदस्य कर्मण एकेन्द्रियाणामुक्तस्तथा वक्तव्यः, 'अरतिभयसोगदुगुंछाए जहा णपुंसगवेयस्स' अरतिभयशोक-जुगुप्सानां बन्धो यथा एकेन्द्रियाणां नपुंसकवेदस्योक्तस्तथा वक्तव्यः, 'नेरइयाऊ देवाऊ य निरयगतिनाम देवगतिनाम वेउव्वियसरीरनाम आहारगसरीरनाम नेरइयाणुपुव्वीनाम देवाणु-पुव्वीनाम तित्थगरणाम एयाणि पयाणि ण बंधंति' नैरयिकायुष्कं देवायुष्कञ्च निरयगतिनाम देवगतिनाम वैक्रियशरीरनाम आहारकशरीरनाम नैरयिकानुपूर्वीनाम देवानुपूर्वीनाम तीर्थंकर-नाम एतानि पदानि-एतत्पदप्रतिपाद्यानि कर्माणि एकेन्द्रियाः न बध्नन्ति तथा भवस्वा-भाव्यात्, 'तिरिक्खजोणियाउयस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं' तिर्यग्योनिकायुष्यं कर्म एकेन्द्रिया जघन्येनान्तर्मुहूर्तं बध्नन्ति, 'उक्कोसेणं पुव्वकोडी सत्तहिं वाससहस्सेहिं वाससहस्सतिभागेण

रोपम का पूर्ण २/७ भाग का करते हैं। एकेन्द्रिय जीव नपुंसक वेदकर्म का बन्ध जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम के २/७ भाग का और उत्कृष्ट सागरोपम के परिपूर्ण २/७ भाग का करते हैं।

हास्य और रति कर्म का बन्ध पुरुष वेद के समान कह लेना चाहिए। अरति, भय, शोक और जुगुप्साकर्म का बन्ध नपुंसक वेद के समान समझना चाहिए। एकेन्द्रिय जीव नरकायु, देवायु, नरकगतिनाम, देवगतिनाम कर्म वैक्रियशरीरनाम कर्म, आहारकशरीरनाम कर्म, नरकानुपूर्वीनाम, देवानुपूर्वीनाम और तीर्थंकरनाम कर्म का बन्ध करते नहीं हैं, क्योंकि एकेन्द्रिय भव का स्व-भाव ही ऐसा है। तिर्यंचायुकर्म का एकेन्द्रिय जीव जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त का और

કરે છે

એકેન્દ્રિય જીવ નપુંસકવેદકર્મનો બંધ જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો ૨/૭ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમનો પરિપૂર્ણ ૨/૭ ભાગનો કરે છે.

હાસ્ય અને રતિ કર્મનો બંધ પુરુષવેદની સમાન કહેવો જોઇએ.

અરતિ, ભય, શોક અને જુગુપ્સા કર્મનો બંધ નપુંસક વેદના બંધની સમાન સમ-જવો જોઇએ.

એકેન્દ્રિય જીવ નરકાયુ, દેવાયુ, નરકગતિ નામકર્મ, દેવગતિનામકર્મ, વૈક્રિય શરીર નામકર્મ, આહારક શરીર નામકર્મ, નરકાનુપૂર્વી નામકર્મ. દેવાનુપૂર્વી નામકર્મ, અને તીર્થંકર નામકર્મનો બંધ કરતા નથી, કારણ કે એકેન્દ્રિયના સ્વભાવમાં જ એવું છે.

य अहिय बंधंति' उत्कृष्टेन पूर्वकोटी सप्तभिर्वर्षसहस्रैः वर्षसहस्रतृतीयभागेन च अधिका यावद् एकेन्द्रियाः तिर्यग्योनिकायुष्यं कर्म बध्नन्ति 'एवं मणुस्साउयस्स वि' एवम्-तिर्यग्योनिकायुष्यमिव मनुष्यायुष्यं कर्म एकेन्द्रिया बध्नन्ति, 'तिरियगतिनामाए जहा णपुंसगवेयस्स' तिर्यग्गतिनाम्नो बन्धो यथा एकेन्द्रियाणां नपुंसकवेदस्योक्तस्तथा वक्तव्यः, जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागहीनौ, उत्कृष्टेन तावेव परिपूर्णौ, 'मणुयगइनामाए जहा सायावेयणिज्जस्स' मनुष्यगतिनामकर्मणो बन्धो यथा सातवेदनीयस्योक्तस्तथा वक्तव्यः, 'एगिंदियजातिनामाए पंचिंदिय जातिनामाए य जहा णपुंसगवेयस्स' एकेन्द्रियजातिनाम्नः पञ्चेन्द्रियजातिनाम्नश्च कर्मणो बन्धो यथा एकेन्द्रियाणां नपुंसकवेदस्य भणितस्तथा वक्तव्यः, गौतमः, पृच्छति-'बेइंदिय तेइंदिय जातिनामाए पुच्छा' द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियजातिनामकर्मणो एकेन्द्रियाः कियत्कालं यावद् बध्नन्ति? इति पृच्छा, भगवानाह-'जहण्णेणं सागरोवमस्स नव पणतीसइभागे पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए' जघन्येन सागरो-

---

उत्कृष्ट सात हजार तथा एक हजार वर्ष का तृतीय भाग अधिक करोड पूर्व का बन्ध करते हैं। इसी प्रकार मनुष्यायुष्य का भी इतने काल का ही बन्ध करते हैं। तिर्यंचगतिनाम कर्म का बन्ध नपुंसक वेद के समान अर्थात् जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम के $\frac{2}{7}$ भाग का और उत्कृष्ट सागरोपम के प्रतिपूर्ण $\frac{2}{7}$ भाग का समझना चाहिए। मनुष्यगतिनाम कर्म का बन्ध साता वेदनीय कर्म के समान समझना चाहिए। एकेन्द्रिय जातिनामकर्म तथा पंचेन्द्रिय जातिनामकर्म का बन्ध एकेन्द्रिय जीव उतने ही काल का करते हैं, जितने काल का नपुंसक वेद का।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! द्वीन्द्रियजाति और त्रीन्द्रिय जातिनामकर्म का एकेन्द्रिय जीव कितने काल का बन्ध करते हैं?

એકેન્દ્રિય જીવો તિર્યંચાયુકર્મનો બંધ જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાત હજાર તથા એક હજાર વર્ષનો ત્રીજો ભાગ અધિક એટલા ક્રોડપૂર્વનો (બંધ) કરે છે.

એ પ્રમાણે મનુષ્યાયુકર્મનો પણ એટલા સમયનો બંધ કરે છે.

તિર્યંચ ગતિ નામકર્મનો બંધ નપુંસકવેદની સમાન છે, અર્થાત્ જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના $\frac{2}{7}$ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમના પૂરેપૂરા $\frac{2}{7}$ ભાગનો બંધ કરે છે એમ સમજવુ જોઈએ

મનુષ્ય ગતિ નામકર્મનો બંધ શાતાવેદનીયકર્મની સમાન સમજવો જોઈએ. એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ તથા પંચેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મનો બંધ એકેન્દ્રિય જીવ નપુંસક વેદનો જેટલા કાળનો કરે છે, તેટલા કાળનો કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! દ્વીન્દ્રિય જાતિ અને ત્રીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મનો બંધ એકેન્દ્રિય જીવો કેટલા કાળનો કરે છે?

पमस्य नव पञ्चत्रिंशद्भागाः $\frac{9}{35}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः, 'उक्कोसेण तेचेव पडिपुण्णे बंधंति' उत्कृष्टेन तेचैव परिपूर्णा नवपञ्चत्रिंशद्भागाः $\frac{9}{35}$ एकेन्द्रियाः द्वित्रिजातिनामकर्म बध्नन्ति 'चउरिंदियजातिनामाए वि जहण्णेणं सागरोवमस्स णवपणतीसइभागे पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए उक्कोसेणं तेचेव पडिपुण्णे बंधंति' चतुरीन्द्रियजातिनामकर्मापि जघन्येन सागरोपमस्य नव पञ्चत्रिंशद्भागाः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः उत्कृष्टेन ते चैव परिपूर्णाः सागरोपमस्य नव पञ्चत्रिंशद्भागाः $\frac{9}{35}$ एकेन्द्रिया बध्नन्ति, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'एवं जत्थत्थि जहण्णगं दोसत्तभागा तिन्नि वा चत्तारि वा सत्तभागा अट्ठावीसइभागा भवंति तत्थणं जहण्णेणं ते चेव पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणगा भाणियव्वा, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यत्र तावज्जघन्येन द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ त्रयो वा चत्वारो वा सप्तभागाः $\frac{3}{7}$ $\frac{4}{7}$ एवं रीत्या पञ्च वा षड् वा सप्त वा अष्टाविंशतिभागाः $\frac{5}{28}$ $\frac{6}{28}$ $\frac{7}{28}$ भवन्ति, तत्र खलु जघन्येन ते चैव यथायोग्यं भागाः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः भणितव्याः, उत्कृष्टेन ते चैव परिपूर्णा भागास्तावद् एकेन्द्रिया बध्नन्ति किन्तु-'जत्थणं जहण्णेणं एगो वा दिवड्ढो वा सत्तभागो तत्थ जहण्णेणं तं चेव भाणियव्वं, उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति'

भगवान्-हे गौतम! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{9}{35}$ भाग और उत्कृष्ट सागरोपम का पूर्ण $\frac{9}{35}$ भाग का बन्ध करते हैं। चतुरिन्द्रियनामकर्म का भी जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का $\frac{9}{35}$ भाग और उत्कृष्ट सागरोपम का परिपूर्ण $\frac{9}{35}$ भाग का बंध करते ।

उपसंहार करते हुए कहते हैं-जहां जघन्य से $\frac{2}{7}$ भाग या $\frac{3}{7}$ भाग या $\frac{4}{7}$ भाग या पांच, छह अथवा सात भाग अथवा $\frac{5}{28}$, $\frac{6}{28}$, $\frac{7}{28}$ भाग कहे हैं वहां वे ही भाग जघन्य रूप से पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम कहने चाहिए और उत्कृष्ट रूप में वही भाग परिपूर्ण समझने चाहिए, अर्थात् उनमें से पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम नहीं करना चाहिए। जहां जघन्य रूप से $\frac{1}{7}$ या

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ, જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના $\frac{9}{35}$ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમનો પૂરેપૂરા $\frac{9}{35}$ ભાગનો બંધ કરે છે.

ચતુરિન્દ્રિય નામકર્મનો બંધ પણ જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો $\frac{9}{35}$ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમના પરિપૂર્ણ $\frac{9}{35}$ ભાગનો (બંધ) કરે છે.

ઉપસંહાર કરતા કહેવાનું કે જ્યાં જ્યાં જઘન્યથી $\frac{2}{7}$ ભાગ કે $\frac{3}{7}$ ભાગ કે $\frac{4}{7}$ ભાગ, કે પાંચ, છ અથવા સાત ભાગ અથવા $\frac{5}{28}$, $\frac{6}{28}$, કે $\frac{7}{28}$ ભાગ કહ્યા છે ત્યાં ત્યાં તે ભાગ જઘન્ય રૂપે પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો (બાદ) કરવો જોઈએ અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપે તે ભાગપૂરો સમજવો જોઈએ, અર્થાત્ તેમાથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ બાદ કરવો જોઈએ નહીં.

यत्र खलु जघन्येन एको वा द्वयर्द्धौ वा सप्तभागः $\frac{१}{७}$ $\frac{१॥}{७}$ तत्र जघन्येन स एव भागो भणितव्यः, उत्कृष्टेन स एव परिपूर्णो भागः एकेन्द्रिया बध्नन्ति, 'जसोकित्तिउच्चागोयाणं जहण्णेणं सागरोवमस्स एगं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणगं, उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति' यशः कीर्ति–उच्चैर्गोत्राणि कर्माणि जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागः $\frac{१}{७}$ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन स चैव परिपूर्ण एकः सप्तभागः $\frac{१}{७}$ एकेन्द्रिया बध्नन्ति, गौतमः पृच्छति–'अंतराइयस्स णं भंते ! पुच्छा' अन्तरायस्य खलु भदन्त ! कर्मणो बन्धः कियत्कालं यावद् एकेन्द्रियाणां भवति ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहा णाणावरणिज्जं, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति' यथा ज्ञानावरणीयं कर्म जघन्येन त्रयः सप्तभागाः $\frac{३}{७}$ पल्योपमासंख्येयभागहीनाः, उत्कृष्टेन ते चैव परिपूर्णाः त्रयः सप्तभागाः $\frac{३}{७}$ एकेन्द्रिया बध्नन्ति तथा अन्तरायकर्मापि तावत्प्रमाणकालं यावद् बध्नन्ति, इति भावः ॥ सू० ११ ॥

$\frac{१॥}{७}$ है, वहां जघन्य से वही भाग कहना चाहिए और उत्कृष्ट रूप से वही भाग परिपूर्ण कहना चाहिए।

यशःकीर्त्ति और उच्चगोत्रनामकर्म का एकेन्द्रिय जीव जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम $\frac{१}{७}$ और उत्कृष्ट सागरोपम का पूर्ण $\frac{१}{७}$ भाग का बन्ध करते हैं।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव अन्तराय कर्म का बंध कितने काल का करते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! जैसे एकेन्द्रिय जीव ज्ञाना वरणीय कर्म का बन्ध जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम के $\frac{३}{७}$ भाग का और उत्कृष्ट परिपूर्ण सागरोपम का $\frac{३}{७}$ भाग का करते हैं, उसी प्रकार अन्तराय कर्म का भी इतना ही बन्ध करते हैं ॥ सू० ११ ॥

જ્યા જ્યાં જઘન્યથી $\frac{૧}{૭}$ કે $\frac{૧॥}{૭}$ છે ત્યા ત્યા જઘન્ય રૂપે તે ભાગ (પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો છે એમ) કહેવો જોઇએ. અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપે તે ભાગ પૂરેપૂરો કહેવો જોઇએ. યશઃકીર્તિ અને ઉચ્ચગોત્ર નામકર્મનો, એકેન્દ્રિય જીવ, જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા $\frac{૧}{૭}$ સાગરોપમનો અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપે સાગરોપમનો પૂરેપૂરો $\frac{૧}{૭}$ ભાગનો બંધ કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવ અન્તરાય કર્મનો બંધ કેટલા કાળનો કરે છે.

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ, એકેન્દ્રિય જીવ જેવી રીતે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો $\frac{૩}{૭}$ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમનો પૂરેપૂરો $\frac{૩}{૭}$ ભાગનો, કરે છે તેવી રીતે અંતરાય કર્મનો પણ એટલા સમયનો બંધ કરે છે. ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

॥ द्वीन्द्रियादिकर्मबन्धस्थिति वक्तव्यता ॥

मूलम्—बेइंदिया णं भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमपणवीसाए तिण्णि सत्तभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति, एवं निद्दापंचगस्स वि, एवं जहा एगिंदियाणं भणियं तहा बेइंदियाण वि भाणियव्वं, नवरं सागरोवमपणवीसाए सह भाणियव्वा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणा, सेसा तं चेव पडिपुण्णं बंधंति, जत्थ एगिंदिया न बंधंति तत्थ एए वि न बंधंति, बेइंदिया णं भंते ! जीवा मिच्छत्तवेयणिज्जस्स किं बंधंति ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमपणुवीसं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेण ऊणयं, उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति, तिरिक्खजोणियाउयस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं पुव्वकोडिं चउहिं वासेहिं अहियं बंधंति, एवं मणुयाउयस्स वि, सेसं जहा एगिंदियाणं जाव अंतराइयस्स, तेइंदियाणं भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स किं बंधंति ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमपण्णासाए तिण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति, एवं जस्स जइ भागा ते तस्स सागरोवमपण्णासाए सह भाणियव्वा, तेइंदिया णं भंते ! मिच्छत्तवेयणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमपण्णासं पलिओवमस्सासंखेज्जइभागेणं ऊणयं, उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति, तिरिक्खजोणियाउयस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं पुव्वकोडिं सोलसेहिं राइंदियतिभागेण य अहियं बंधंति, एवं मणुस्साउयस्स वि सेसं जहा बेइंदियाणं जाव अंतराइयस्स, चउरिंदिया णं भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स किं बंधंति ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसयस्स तिण्णि सत्तभागे पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति, एवं जस्स जई भागा तस्स सागरोवमसएण सह भाणियव्वा,

तिरिक्खजोणियाउयस्स कम्मस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं पुव्वकोडिं दोहिं मासेहिं अहियं एवं मणुस्साउयस्स वि, सेसं जहा बेइंदियाणं, णवरं मिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमसयं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं, उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधति, सेसं जहा बेइंदियाणं जाव अंतराइयस्स, असण्णी णं भंते ! जीवा पंचिंदिया णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधति ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स तिण्णि सत्तभागे, पलिओवमस्सासंखेज्जइभागेणं ऊणए, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे, एवं सो चेव गमो जहा बेइंदियाण, णवरं सागरोवमसहस्सेणं समं भाणियव्वं, जस्स जइ भागत्ति, मिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमसहस्सं पलिओवमासंखेज्जइभागेणं ऊणयं, उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं, नेरइयाउयस्स जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागं पुव्वकोडितिभागाब्भहियं बंधंति, एवं तिरिक्खजोणियाउयस्स वि, णवरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, मणुयाउयस्स वि, देवाउयस्स जहा नेरइयाउयस्स, असण्णीणं भंते ! जीवा पंचिदियनिरयगतिनामाए कम्मस्स किं बंधंति ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्त भागे पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे, एवं तिरियगइए वि, मणुयगइनामाए वि, एवं चेव, णवरं जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दिवड्ढं सत्तभागं पलिओवमस्सासंखेज्जइभागेणं ऊणं, उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति, एवं देवगतिनामाए, णवरं सागरोवमसहस्सस्स एगं सत्तभागं पलिओवमस्सासंखेज्जइभागेणं ऊणयं, उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं, वेउव्वियसरीरनामाए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागे पलिओवमस्सासंखेज्जइभागेणं ऊणे, उक्कोसेणं दो पडिपुण्णे बंधंति, सम्मत्तसम्मामिच्छत्तआहारगसरीरनामाए तित्थगरनामाए ण किंचि बंधंति, अवसिट्ठं जहा बेइंदि-

याणं णवरं जस्सजत्तिया भागा, तस्स सा सागरोवमसहस्सेणं सह- भाणियव्वा, सव्वेसिं आणुपुव्वीए जाव अंतराइयस्स, सण्णी णं भंते ! जीवा पंचिंदिया णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ? गोयमा ! जह- ण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ तिण्णि वास- सहस्साइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, सण्णी णं भंते ! पंचिंदिया णिद्दापंचगस्स किं बंधंति ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतो- मुहुत्तं सागरोवमकोडाकोडीओ, उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, दंसणचउक्कस्स जहा णाणावरणिज्जस्स, सायावेयणिज्जस्स जहा ओहिया ठिई भणिया, तहेव भाणियव्वा, ईरियावहियबंधयं पडुच्च संपराइयबंधयं च, असायावेयणिज्जस्स जहा निद्दापंचगस्स, सम्मत्तवेयणिज्जस्स सम्मामि- च्छत्तवेयणिज्जस्स जा ओहिया ठिई भणिया तं बंधंति, मिच्छावेयणिज्जस्स जहण्णेणं अंतोसागरोवमकोडाकोडीओ, उक्कोसेणं सत्तरिं सागरोवमकोडा- कोडीओ, सत्तरि य वाससहस्साइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनि- सेगो, कसायबारसगस्स जहण्णेणं एवं चेव, उक्कोसेणं चत्तालीसं सागरो- वमकोडाकोडीओ, चत्तालीस य वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, कोहमाणमायालोभसंजलणाए य दो मासा, मासो अद्ध- मासो, अंतोमुहुत्तं, एवं जहण्णेणं, उक्कोसेणं पुण जहा कसायबारसगस्स, चउण्ह वि आउयाणं जा ओहिया ट्ठिई भणिया तं बंधंति, आहारगसरीर- स्स तित्थगरनामाए जहण्णेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ, उक्कोसेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ, पुरिसवेयणिज्जस्स जहण्णेणं अट्ठसंवच्छ- राइं उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ, दस य वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, जसोकित्तिणामाए उच्चगोत्तस्स एवं चेव, नवरं जहण्णेणं अट्ठमुहुत्ता, अंतराइयस्स जहा णाणावरणिज्जस्स, सेसएसु सव्वेसु ठाणेसु संघयणेसु संठाणेसु वण्णेसु गंधेसु य जहण्णेणं

अंतोसागरोवमकोडाकोडीओ, उक्कोसेणं जा जस्स ओहिया ट्ठिई भणिया-तं बंधंति, णवरं इमं णाणत्तं अबाहा, अबाहूणिया ण वुच्चइ, एवं आणुपुव्वीए सव्वेसिं जाव अंतराइयस्स ताव भाणियव्वं" ॥ सू० १२॥

छाया-द्वीन्द्रियाः खलु भदन्त ! जीवा ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः किं बध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमपञ्चविंशते स्त्रयः सप्तभागाः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः, उत्कृष्टेन ते चैव परिपूर्णाः बध्नन्ति, एवं निद्रापञ्चकस्यापि, एव यथा एकेन्द्रियाणां भणितं तथा द्वीन्द्रियाणामपि भणितव्यम्, नवरं सागरोपमपञ्चविंशत्या सह भणितव्याः पल्योपमस्य असंख्येय-

द्वीन्द्रियादि कर्मबन्ध स्थिति वक्तव्यता

शब्दार्थ-(बेइंदिया णं भंते ! जीव णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधति ?) हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय जीव ज्ञानावरणीय कर्म कितने काल का बांधते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवम पणवीसाए तिण्णि सत्तभागा) हे गौतम ! जघन्य पचीस सागरोपम के ३/७ भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति) उत्कृष्ट वही परिपूर्ण बांधते हैं (एवं निद्दापंचगस्स वि) इसी प्रकार निद्रा पचक भी (एव जहा एगिंदियाणं भणितं) इस प्रकार जैसे एकेन्द्रियों का कहा है (तहा बेइंदियाण वि भाणियव्वं) द्वीन्द्रियों का भी कहना चाहिए (नवरं) विशेष (सागरोवम पणवीसाए सह भाणियव्वा) पच्चीस सागरोपम के साथ कहना चाहिए (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) पल्योपम के असंख्यातवां भाग कम (सेसा तं

દ્વીન્દ્રિયાદિ કર્મની સ્થિતિનું કથન

શબ્દાર્થ-(बेइंदियाणं भंते जीवा णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति)-હે ભગવન્! બે ઇન્દ્રિય જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા સમયનું બાંધે છે?

(गोयमा ! जहण्णेण सागरोवमपणवीसाए तिण्णि सत्तभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणया)-હે ગૌતમ! જઘન્યથી, પચ્ચીસ સાગરોપમનો ૩/૭ ત્રણ સપ્તમાંશ ભાગ, તેમાંથી પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછો એટલો કાળ બે ઇન્દ્રિય જીવો, જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાંધે છે. (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति)-ઉત્કૃષ્ટથી તે પરિપૂર્ણ અર્થાત્ પૂરેપૂરો પચ્ચીસ સાગરોપમના ૩/૭ ભાગ પ્રમાણ બાંધે છે.

(एवं निद्दापंचगस्स वि)-એ પ્રમાણે નિદ્રાપચકની પણ સ્થિતિ સમજવી. (एव जहा एगिंदियाणं भणितं तहा बे इंदियाण वि भाणियव्व)-જે પ્રમાણે એકેન્દ્રિયનો બધ કહ્યો છે તે પ્રમાણે બે ઇન્દ્રિયોનો બધ કહેવો જોઇએ (नवरं)-વિશેષમાં (सागरोवमपणवीसाए सह भाणियव्वा)-પચ્ચીસ સાગરોપમની સાથે એ પ્રમાણે કહેવુ જોઇએ.

(पलिओवमस्स असखेज्जइभागेणं ऊणया)-તેમાથી પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ

भागोनाः, शेषास्त एव परिपूर्णाः बध्नन्ति, यत्र एकेन्द्रिया न बध्नन्ति तत्र एतेऽपि न बध्नन्ति, द्वीन्द्रियाः खलु भदन्त ! जीवा मिथ्यात्ववेदनीयस्य किं बध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमपञ्चविंशतिः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन स चैव परिपूर्णो बध्नन्ति, तिर्यग्योनिकायुष्यस्य जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन पूर्वकोटिं चतुर्भिर्वर्षैरधिका बध्नन्ति, एवं मनुष्यायुष्यस्यापि, शेषं यथा एकेन्द्रियाणां यावद् अन्तरायस्य, त्रीन्द्रियाः

चेव) शेष वही (पडिपुण्णं बंधंति) परिपूर्ण बांधते हैं (जत्थ एगिंदिया न बंधंति) जहां अर्थात् जिन प्रकृतियों को एकेन्द्रिय नहीं बांधते (तत्थ एतेवि न बंधंति) वहां अर्थात् उन प्रकृतियों को ये भी नहीं बांधते ।

(बेइंदिया णं भंते ! जीवा मिच्छत्तवेयणिज्जस्स किं बंधंति ?) हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय जीव मिथ्यात्व वेदनीय कितने काल का बांधते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमपणुवीसं) हे गौतम ! जघन्य पच्चीस सागरोपम (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति) उत्कृष्ट वही परिपूर्ण बांधते हैं ।

(तिरिक्खजोणियाउयस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) तिर्यंचायु का जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त (उक्कोसेणं पुव्वकोडिं चउहिं वासेहिं अहियं बंधंति) उत्कृष्ट चार वर्ष अधिक करोड पूर्व बांधते हैं (एवं मणुयाउयस्स वि) इसी प्रकार मनुष्यायु का भी बंध करते हैं (सेसं जहा एगिंदियाणं जाव अंतराइयस्स) शेष अन्तराय कर्म तक एकेन्द्रियों के समान ।

ઓછો, (सेसा तं चेव) શેષ તે મુજબ જ (पडिपुण्णं बंधंति)-પરિપૂર્ણ બાંધે છે. (जत्थ एगिंदिया न बंधंति तत्थ एते वि न बंधंति)-જ્યાં અર્થાત્ જે જે પ્રકૃતિયોને એકેન્દ્રિય બાંધે નહીં ત્યાં અર્થાત્ તે પ્રકૃતિઓને તે બે ઇન્દ્રિયોપણ બાંધતા નથી.

(बेइंदियाणं भंते जीवा मिच्छत्तवेयणिज्जस्स किं बंधंति,-હે ભગવન્ ! બેઇન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય જીવ મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મ કેટલા સમયનુ બાંધે છે ?

(गोयमा ! जहण्णेण सगरोवमपणवीस पलिओवमस्स असंखेज्जईभागेणं ऊणयं)-હે ગૌતમ, જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા પચ્ચીસ સાગરોપમ જેટલા કાળનુ મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મ બાંધે છે. (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति)-અને ઉત્કૃષ્ટની પૂરેપૂરું તેટલુ જ બાંધે છે. અર્થાત્ પૂરું પચ્ચીસ સાગરોપમનું-તેમાથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો કરવાનો નથી.

(तिरिक्खजोणियाउयस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं)-તિર્યંચાયુને જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તનું, (उक्कोसेणं पुव्वकोडिं चउहिं वासेहिं अहियं बंधति)-ઉત્કૃષ્ટથી ચાર વર્ષ અધિક ક્રોડ પૂર્વનું બાંધે છે (एव मणुयाउयस्स वि)-એ પ્રમાણે મનુષ્યાયુનો પણ બધ કરે છે. (सेसं जहा एगिंदियाणं जाव अंतराईयस्स)-શેષ અંતરાય કર્મ સુધીનું એકેન્દ્રિયોની સમાન જાણવું

खलु भदन्त ! जीवाः ज्ञानावरणीयस्य किं बध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमपञ्चाशत स्त्रयः सप्तभागाः पल्योपमस्यासंख्येयभागेनाः, उत्कृष्टेन ते चैव परिपूर्णाः बध्नन्ति, एवं यस्य यावद् भागास्ते तस्य सागरोपमपञ्चाशता सह भणितव्याः, त्रीन्द्रियाः खलु भदन्त ! मिथ्यात्ववेदनीयस्य कर्मणः किं बध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमपञ्चाशद् पल्योपमासंख्येयभागोना, उत्कृष्टेन सा चैव परिपूर्णा बध्नन्ति, तिर्यग्योनिकायुष्कस्य जघन्येन

(तेइंदिया णं भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स किं बंधंति ?) हे भगवन् ! त्रीन्द्रिय जीव ज्ञानावरणीय का कितने काल का बन्ध करते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमपण्णासाए तिण्णि सत्तभागा) हे गौतम ! जघन्य पचास सागरोपम का $\frac{3}{7}$ भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणगा) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधति) उत्कृष्ट वही परिपूर्ण बांधते हैं (एवं जस्स जइभागा ते तस्स सागरोवमपण्णासाए सह भाणियव्वा) इस प्रकार जिस के जितने भाग हैं, वे उस के पचास सागरोपम के साथ कहने चाहिए ।

(तेइंदियाणं भंते ! मिच्छत्तवेयणिज्जस्स कम्मस्स) हे भगवन् ! त्रीन्द्रिय जीव मिथ्यात्व वेदनीय कर्म का (किं बंधंति) कितने काल का बन्ध करते हैं (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमपण्णासं पलिओवमस्सासंखेज्जइभागेणं ऊणयं) हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम पचास सागरोपम का (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति) उत्कृष्ट वही परिपूर्ण बांधते हैं ।

(तिरिक्खजोणियाउयस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) तिर्यंचआयु जघन्य अन्त-

(तेइंदियाण भते जीवा णाणावरणिज्जस्स किं बंधति)–હે ભગવન્ ! ત્રીન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીયનો બંધ કેટલા સમયનો કરે છે?

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमपण्णासाए तिण्णि सत्तभागा पलियोवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणया)–હે ગૌતમ, જઘન્યથી, પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા પચ્ચાસ સાગરોપમનો $\frac{3}{7}$ ભાગનો બંધ કરે છે (उक्कोसेण ते चेव पडिपुण्णे बंधति)–ઉત્કૃષ્ટથી પૂરે પૂરું તેટલું જ ૫૦ સાગરોપમનો $\frac{3}{7}$ ભાગ પુરો બાંધે છે

(एवं जस्स जइ भागा ते तस्स सागरोवमपण्णासाए सह भाणियव्वा)–એ પ્રમાણે જેનો જેટલો ભાગ છે તેને પચાસ સાગરોપમની સાથે કહેવા જોઈએ

(तेइंदियाणं भते मिच्छत्तवेयणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधति)–હે ભગવન્, ત્રીન્દ્રિય જીવ મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મનો કેટલા સમયનો બંધ કરે છે

(गोयमा ! जहण्णेण सागरोवमपण्णासं. पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं)–હે ગૌતમ ! જઘન્યથી, પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા પચાસ સાગરોપમનો બાંધે છે

(उक्कोसेण त चेव पडिपुण्ण बंधति)–અને ઉત્કૃષ્ટથી તે પૂરેપૂરો બાંધે છે.

अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन पूर्वकोटिः षोडशभी रात्रिंदिवत्रिभागेन चाधिका बध्नन्ति, एवं मनुष्यायुष्यस्यापि, शेषं यथा द्वीन्द्रियाणां यावद् अन्तरायस्य, चतुरिन्द्रियाः खलु भदन्त ! जीवाः ज्ञानावरणीयस्य किं बध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमशतस्य त्रयः सप्तभागाः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः, उत्कृष्टेन ते चैव परिपूर्णाः बध्नन्ति, एवं यस्य यावन्तो भागास्तस्य सागरोपमशतेन सह भणितव्याः, तिर्यग्योनिकायुष्यस्य कर्मणो जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्,

मुहुत्तं (उक्कोसेणं पुव्वकोडिं सोलसेहिं राइंदिए राइदियतिभागेण य अहियं बंधंति) उत्कृष्ट सोलह रात्रिदिवस और एक रात्रिदिवस के तीसरे भाग अधिक करोड पूर्व का बांधते हैं (एवं मणुस्साउयस्स वि) इसी प्रकार मनुष्यायु का भी (सेस जहा बेइंदियाणं जाव अंतराइयस्स) शेष अन्तराय कर्म तक द्वीन्द्रियों के समान।

(चउरिंदिया णं भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स किं बंधंति ?) हे भगवन् ! चतुरिन्द्रिय जीव ज्ञानावरणीय कर्म कितने काल का बांधते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसयस्स तिण्णि सत्तभागे) हे गौतम ! जघन्य सौ सागरोपम का $\frac{3}{7}$ भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति) उत्कृष्ट वही परिपूर्ण बांधते (एवं जस्स जइ भागा तस्स सागरोवमसतेण सह भाणियव्वा) इस प्रकार जिस के जितने भाग हैं, उन्हें सौ सागरोपम के साथ कहना चाहिए।

(तिरिक्खजोणियाउयस्स कम्मस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) तिर्यंचायु कर्म का

(तिरिक्खजोणियाउयस्स जहण्णेण अंतोमुहुत्तं)-तिर्यंयायु જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તનું છે (उक्कोसेणं पुव्वकोडिं सोलसेहिं राइंदिए राइदियं तिभागेण य अहियं बंधंति)-ઉત્કૃષ્ટથી સોળ રાત્રી દિવસ અને એક રાત્રિ દિવસના ત્રીજો ભાગ અધિક એવા કોડપૂર્વનું પૂર્ણ બાંધે છે.

(एवं मणुस्साउयस्स वि) એ પ્રમાણે મનુષ્યાયુનુ પણ સમજવુ. (सेसं जहा बेइंदियाणं जाव अंतराईयस्स)-શેષ અન્તરાયકર્મ સુધી દ્વીન્દ્રિયોની સમાન સમજવું.

(चउरिंदियाण भंते जीवा णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स कि बंधति ?)-હે ભગવન્, ચતુરિન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા સમયનુ બાંધે છે ?

(गोयमा ! जहण्णेण सागरोवमसयस्स तिण्णि सत्तभागे, पलिओवमस्स असंखेज्जई भागेण ऊणए)-હે ગૌતમ, જઘન્યથી, પલ્યોપમના અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સો સાગરોપમા ત્રણ સપ્તમાશ $\frac{3}{7}$ ભાગનુ બાંધે છે (उक्कोसेण ते चेव पडिपुण्णे बंधंति)-ઉત્કૃષ્ટથી, તેટલુ પૂરેપૂરુ સો સાગરોપમના $\frac{3}{7}$ ભાગ પૂરું બાંધે છે.

(एव जस्स जई भागा तस्स सागरोवमसतेण सह भाणियव्वा)-એ પ્રમાણે જેનો જેટલો ભાગ છે તેને સો સાગરોપમની સાથે કહેવો જોઈએ,

(तिरिक्खजोणियाउयस्स कम्मस्स जहण्णेण अंतो मुहुत्तं)-તિર્યંચયોનીના આયુકર્મનો

उत्कृष्टेन पूर्वकोटिः द्वाभ्यां मासाभ्यामधिका, एवं मनुष्यायुष्यस्यापि, शेष यथा द्वीन्द्रियाणाम्, नवरं मिथ्यात्ववेदनीयस्य जघन्येन सागरोपमशतं पल्योपमस्यासंख्येयभागोनम्, उत्कृष्टेन तच्चैव परिपूर्णं बध्नन्ति, शेषं यथा द्वीन्द्रियाणां यावद् अन्तरायस्य, असंज्ञिनः खलु भदन्त ! जीवाः पञ्चेन्द्रियाः ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः किं बध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य त्रयः सप्तभागाः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः, उत्कृष्टेन तेचैव परिपूर्णाः, एवं स चैव गमो यथा द्वीन्द्रियाणाम्, नवरं सागरोपमसहस्रेण समं भणितव्य यस्य यावान्

जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त का (उक्कोसेणं पुव्वकोडिं दोहिं मासेहिं अहियं) उत्कृष्ट दो मास अधिक करोड पूर्व (एवं मणुस्साउयस्स वि) इसी प्रकार मनुष्यायु का भी (सेसं जहा बेइंदियाणं) शेष जैसे द्वीन्द्रियों का (णवरं) विशेष (मिच्छत्त वेदणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमसतं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं) मिथ्यात्व वेदनीय का जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सौ सागरोपम (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति) उत्कृष्ट वही परिपूर्ण बांधते हैं (सेसं जहा बेइंदियाणं जाव अंतराइयस्स) शेष अन्तराय तक द्वीन्द्रियों के समान समझना।

(असण्णी णं भंते ! जीवा पंचिंदिया णाणावरणिज्जस्स किं बंधंति) हे भगवन ! असंज्ञी पंचेन्द्रिय जीव कितने काल का ज्ञानावरणीयकर्म बांधते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स तिण्णि सत्तभागे पलिओवमस्सासंखेज्जभागेणं ऊणए) हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम हजार सागरोपम का $\frac{3}{7}$ भाग (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे) उत्कृष्ट वह परिपूर्ण

જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તનો બંધ કરે છે (उक्कोसेणं पुव्वकोडिं दोहिं मासेहिं अहियं) ઉત્કૃષ્ટથી બે માસ અધિક ક્રોડ પૂર્વનુ બાંધે છે.

(एवं मणुस्साउयस्स वि)–એ પ્રમાણે મનુષ્યાયુનુ પણ સમજવુ (सेसं जहा बेइंदियाण) શેષ બાકીની બાબતમા બેઇન્દ્રિયની પેઠે સમજવુ (णवर) વિશેષમા એટલુ કે (मिच्छत्त वेदणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमसतं पलिओवमस्स असंखेज्जई भागेण ऊणयं)–મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મનો બંધ જઘન્યથી, પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સો સાગરોપમનો છે. (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्ण बंधंति)–ઉત્કૃષ્ટથી તેજ પૂર્ણપણે બાંધે છે. અર્થાત્ સો સાગરોપમનુ પુરુ બાંધે છે.

(सेसं बेइंदियाणं जाव अंतराईयस्स)–શેષ અતરાય સુધી બે ઇન્દ્રિયની સમાન સમજવું,

(असण्णीणं भंते ! जीवा पंचिंदिया णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बधंति ?)–હે ભગવન, અસંજ્ઞી પચેન્દ્રિય જીવ કેટલા સમયનુ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે ?

(गोयमा ! जहण्णेण सागरोवमसहस्सस्स तिण्णि सत्तमागे पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणए)–હે ગૌતમ, જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા હજાર સાગરોપમનો $\frac{3}{7}$ ભાગના સમયનું (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे)–અને ઉત્કૃષ્ટથી તે પરિપૂર્ણ

भाग इति, मिथ्यात्ववेदनीयस्य जघन्येन सागरोपमसहस्रं पल्योपमासंख्येयभागोनम्, उत्कृष्टेन तदेव परिपूर्णम्, नैरयिकायुष्यस्य जघन्येन दशवर्षशतानि अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि, उत्कृष्टेन पल्योपमस्यासंख्येयभागः पूर्वकोटित्रिभागाभ्यधिको बध्नन्ति, एवं तिर्यग्योनिकायुष्यस्यापि नवरं जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, मनुष्यायुष्यस्यापि देवायुष्यस्य यथा नैरयिकायुष्यस्य,

३/७ भाग (एवं सो चेव गमो जहा बेइंदियाणं) इस प्रकार वही गम समझना जैसा द्वीन्द्रियों का (णवरं) विशेष (सागरोवमसहस्सेणं समं भाणियव्व) सहस्र सागरोपम के साथ कहना चाहिए (जस्स जइ भागत्ति) जिसके जितने भाग है (मिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमसहस्सं पलिओवमासंखेज्जइभागेणं ऊणयं) मिथ्यात्ववेदनीय का जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सहस्रसागरोपम (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं) उत्कृष्ट वही पूर्ण सहस्र सागरोपम (नेरइयाउयस्स जहण्णेणं दसवाससहस्साइं) नरकायु का जघन्य दश हजार वर्ष (अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं) अन्तर्मुहूर्त्त अधिक (उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोडितिभागमब्भहियं बंधंति) उत्कृष्ट करोड पूर्व का त्रिभाग अधिक पल्योपम का असंख्यातवां भाग बांधते हैं (एवं तिरिक्खजोणियाउयस्स) इसी प्रकार तिर्यंचायु का (वि) भी (णवरं) विशेष (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) जघन्य अन्तर्मुहूर्त (मणुयाउयस्स वि) मनुष्यायु का भी (देवाउयस्स

३/७ ભાગના સમયનું બાંધે છે

(एवं सो चेव गमो जहा बेइंदियाणं)–એ પ્રમાણે તે ગમ–આલાપક–સમજવુ તાત્પર્ય બે ઇન્દ્રિયોની પેઠે સમજવો જોઇએ. (णवरं)–વિશેષ, (सागरोवमसहस्सेणं समं भाणियव्वं) હજાર સાગરોપમની સાથે સમજી લેવા જોઈએ (जस्स जई भागत्ति)–જેનો જેટલો ભાગ તે પ્રમાણે કહેવું જોઇએ.

(मिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स पलिओवमासंखेज्जईभागेणं ऊणयं)–મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મનો બંધ, જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા હજાર સાગરોપમનો (उक्कोसेण तं चेव पडिपुण्णं)-ઉત્કૃષ્ટથી તે પૂરેપૂરા હજાર સાગરોપમનો બંધ કહેવો જોઇએ.

(नेरईयाउयस्स जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं)–નરકાયુનો બંધ જઘન્ય દસ હજાર વર્ષ ઉપરાત અંતર્મુહૂર્ત અધિકનો કરે છે. (उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जई भागं पुव्वकोडि ति–भागमब्भहियाइं बंधति)–ઉત્કૃષ્ટથી કરોડ પૂર્વના ત્રણ ભાગ અધિક એવા પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમા ભાગનો બંધ બાંધે છે.

(एवं तिरिक्खजोणियाउयस्स वि)–એ પ્રમાણે તિર્યંચાયુનુ પણ સમજવું (णवरं) વિશેષ, (जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं)–જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત, (मणुयाउयस्स वि)–મનુષ્યાયુનું પણ તેજ પ્રમાણે સમજવુ (देवाउयस्स जहा नेरइयाउयस्स)–દેવાયુનુ નારકાયુની સમાન સમજવું

असंज्ञिनः खलु भदन्त ! जीवाः पञ्चेन्द्रियनिरयगतिनाम्नः कर्मणः किं बध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन तौ चैव परिपूर्णौ, एवं तिर्यग्गतिकस्यापि, मनुष्यगतिनाम्नोऽपि, एवञ्चैव, नवरं जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्व्यर्द्धः सप्तभागः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन स एव परिपूर्णो बध्नन्ति, एवं देवगतिनाम्नः, नवरं ते सागरोपमसहस्रस्य एकः सप्तभागः पल्योपमस्या-

जहा नेरइयाउयस्स) देवायु का नारकायु के समान ।

(असण्णी णं भंते ! जीवा) हे भगवन् ! असंज्ञी जीव (पंचिंदिय निरयगति नामाए कम्मस्स किं बधंति ?) पंचेन्द्रिय नरकगति नामकर्म का कितने काल का बन्ध करते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागे) हे गौतम ! जघन्य सहस्र सागरोपम के २/७ भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णे) उत्कृष्ट वही परिपूर्ण (एवं तिरियगतिए वि) इसी प्रकार तिर्यंचगति का भी (मणुयगतिनामाए वि एवं चेव) मनुष्यगति नामकर्म का भी इसी प्रकार (णवरं) विशेष (जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दिवड्ढं सत्तभागं) जघन्य सहस्र सागरोपम का १½/७ भाग (पलिओवमस्सासंखेज्जइभागेणं ऊणयं) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं) उत्कृष्ट वही सागरोपम का १½/७ भाग परिपूर्ण (वंधंति) बांधते हैं (एवं देवगतिनामाए) इसी प्रकार देवगति नामकर्म का (णवरं) विशेष (ते सागरोवमसहस्सस्स एगं सत्तभागं पलिओवमस्सासंखेज्जइभागेणं ऊणयं) वह सहस्र सागरोपम के १/७ भाग पल्योपम के

(असण्णीणं भंते जीवा पंचिंदियनिरयगतिनामाए कम्मस्स किं बधति ?)-હે ભગવન્ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય નરકગતિ નામકર્મનો બંધ કેટલા કાળનો કરે છે ?

(गोयमा ! जहण्णेण सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागे पलिओवमस्स असंखेज्जई भागेण ऊणया) -હે ગૌતમ, જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા હજાર સાગરોપમના ૨/૭ ભાગનો છે (उक्कोसेण त चेव पडिपुण्ण) અને ઉત્કૃષ્ટથી તે પૂરો ૨/૭ ભાગ બાંધે છે.

(एवं तिरिए गतिए वि)-એ પ્રમાણે તિર્યંચ ગતિનો પણ (मणुयगतिनामाए वि एवं चेव)-મનુષ્ય ગતિ નામકર્મનો બંધ પણ એજ પ્રમાણે (णवर) વિશેષ, (जहण्णेण सागरोवमसहस्सस्स दिवड्ढं सत्तभागं, पलिओवमस्सासंखेज्जई भागेणं ऊणयं)-પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા હજાર સાગરોપમનો १½/७ દોઢ સપ્તમાશ ભાગનો બંધ કરે છે (उक्कोसेणं त चेव पडिपुण्णं ब धति)-ઉત્કૃષ્ટથી તે સાગરોપમના १½/७ ભાગ પુરેપુરો બાંધે છે

(एवं देवगतिनामाए) એ પ્રકારે દેવગતિ નામકર્મનો બંધ બાંધે છે. (णवर) વિશેષમાં, (ते सागरोवमसहस्सस्स एगं सत्तभाग, पलिओवमस्सासंखेज्जई भागेणं ऊणयं)-તે હજાર સાગરોપમનો १/७ ભાગ, તેમાથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો બાદ કરવો.

संख्येयभागोनः उत्कृष्टेन स चैव परिपूर्णः, वैक्रियशरीरनाम्नः पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन द्वौ परिपूर्णौ बध्नन्ति, सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वाहारकशरीरनाम्नः तीर्थकरनाम्नो न किञ्चिद्बध्नन्ति, अवशिष्टं यथा द्वीन्द्रियाणाम्, नवरं यस्य यावन्तो भागास्तस्य ते सागरोपमसहस्रेण सह भणितव्याः, सर्वेषाम् आनुपूर्व्या यावद् अन्तरायस्य, संज्ञिनः खलु भदन्त ! जीवाः पञ्चेन्द्रिया ज्ञानावर-

---

असंख्यातवां भाग से कम है (उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं) उत्कृष्ट वही परिपूर्ण

(वेउव्वियसरीरनामाए पुच्छा ?) वैक्रियशरीर नामकर्म संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागे) हे गौतम ! जघन्य सहस्र सागरोपम के २/७ भाग (पलिओवमस्सा संखेज्जइभागेणं ऊणे) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं दो पडिपुण्णे बंधंति) उत्कृष्ट परिपूर्ण दो बांधते हैं (सम्मत्तसम्मामिच्छत्त आहारगसरीरनामाए) सम्यक्त्व प्रकृति, सम्यग्मिथ्यात्वप्रकृति, आहारकशरीर नामकर्म (तित्थगरनामाए) तीर्थंकर नामकर्म (ण किंचि बंधंति) कुछ नहीं बांधते हैं अर्थात् इनका बन्ध करते ही नहीं है। (अवसिट्ठं जहा बेइंदियाणं) शेष द्वीन्द्रियों के समान (णवरं जस्स जत्तिया भागा) विशेष जिस के जितने भाग (तस्स सा सागरोवमसहस्सेण सह भाणियव्वा) उसके वे भाग सहस्र सागरोपम के साथ कहने चाहिए (सव्वेसिं) सबका (आणुपुव्विए) अनुक्रम से (जाव अंतराइयस्स) यावत् अन्तराय का।

(सण्णी णं भंते ! जीवा पंचिंदिया) हे भगवन् ! संज्ञी पंचेन्द्रिय जीव

(उक्कोसेण तं चेव पडिपुण्णं) ઉત્કૃષ્ટથી તે પ્રમાણ પરિપૂર્ણ સમજવું કંઈ પણ ઓછું નહિ કરવાનું (वेउव्वियसरीरनामाए पुच्छा ?)–વૈક્રિય શરીર નામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન કરું છું.

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागे पलिओवमस्सासंखेज्जईभागेणंऊणे)–હે ગૌતમ, જઘન્યથી, પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા હજાર સાગરોપમનો ૨/૭ બે સપ્તમાંશ ભાગ પ્રમાણ છે. (उक्कोसेणं दो पडिपुण्णे बंधंति)–ઉત્કૃષ્ટથી પરિપૂર્ણ બે બાંધે છે.

(समत्त, सम्मामिच्छत्त, आहारगसरीरनामाए तित्थगरनामाए ण किंचि बधंति)–સમ્યક્ત્વ પ્રકૃતિ, સમ્યગ્ મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિ, આહારકશરીરનામકર્મ અને તીર્થંકર નામકર્મ કોઈ બંધ બાંધતા નથી.

(अवसिट्ठं जहा बेइंदियाणं)–શેષ દ્વીન્દ્રિયોની સમાન સમજવું (णवरं)–વિશેષમાં (जस्स जत्तिया भागा तस्स सा सागरोवमसहस्सेण सह भाणियव्वा)–જેનો જેટલો ભાગ, તેનો તે ભાગ હજાર સાગરોપમની સાથે કહેવો જોઈએ.

(सव्वेसिं आणुपुव्विए जाव अंतरायईयस्स)–સર્વેનો આનુપૂર્વીથી યાવત્ અંતરાય સુધીનું એ પ્રમાણે સમજવું

(सण्णीण भंते ! जीवा पंचिन्दिया णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति)–હે ભગવન્,

णीयस्य कर्मणः किं बध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रिंशत् सागरोपम कोटीकोटयस्त्रीणि वर्षसहस्राणि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, संज्ञिनः खलु भदन्त ! पञ्चेन्द्रिया निद्रापञ्चकस्य किं बध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन अन्तः सागरोपमकोटी-कोटयः, उत्कृष्टेन त्रिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः, त्रीणि च वर्षसहस्राणि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, दर्शनचतुष्कस्य यथा ज्ञानावरणीयस्य, सातवेदनीयस्य यथा औघिकी स्थितिर्भणिता तथैव भणितव्या, ऐर्यापथिकबन्धकं प्रतीत्य साम्परायिकबन्धकञ्च,

(णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति) ज्ञानावरणीय कर्म कितने काल का बांधते है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त (उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट तीस कोडाकोडी सागरोवम (तिण्णि वाससहस्साइं अबाहा) तीन हजार वर्ष का अबाधाकाल (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) अबाधाकाल कम कर्मस्थिति कर्म निषेक का काल है ।

(सण्णी णं भंते ! पंचिंदिया णिद्दापंचगस्स किं बंधंति ?) हे भगवन् ! संज्ञी पंचेन्द्रिय निद्रापंचक कितने काल का बांधते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त (सागरोवमकोडाकोडीओ) कोडाकोडी सागरोपम (उक्कोसेणं तीसं सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट तीस कोडाकोडी सागरोपम (तिण्णि वाससहस्साइं अबाहा) तीन हजार वर्ष का अबाधाकाल (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति कर्मनिषेक का काल (दंसणचउक्कस्स जहा णाणावरणिज्जस्स) दर्शनचतुष्क का ज्ञानावरणीय के समान (सायावेयणिज्जं जहा ओहियाठिई भणिता) सातावेदनीय का

સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા સમયનું બાંધે છે?

(गोयमा ! जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं)-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્તનો (उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ)-અને ઉત્કૃષ્ટથી, ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો કાળ બાંધે છે. (तिण्णि वाससहस्साइं अबाहा)-તેનો ત્રણ હજાર વર્ષનો અબાધા કાળ છે. (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो)-તે અબાધાકાળ વગરની કર્મ સ્થિતિ કર્મ નિષેકનો કાળ કહેવામાં આવ્યો છે

(सण्णीणं भंते पंचिंदिया निद्दापंचगस्स किं बंधंति ?)-હે ભગવન્, સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયો નિદ્રાપંચક કેટલા કાળનું બાંધે છે?

(गोयमा ! जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ)-હે ગૌતમ, જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો બંધ બાંધે છે.

(तिण्णि वाससहस्साइं अबाहा)-તેનો ત્રણ હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ છે. (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) તે અબાધાકાળ સિવાયની કર્મસ્થિતિ તે કર્મ નિષેકનો કાળ છે.

(दंसणचउक्कस्स जहा णाणावरणिज्जस्स)-દર્શન ચતુષ્કનો જ્ઞાનાવરણીયની સમાન છે.

(सायावेयणिज्जस्स जहा ओहिया ठिई भणिया, तहेव भाणियव्वा)-શાતા વેદનીય કર્મનો

असातवेदनीयस्य यथा निद्रापञ्चकस्य, सम्यक्त्ववेदनीयस्य सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयस्य या औधिकी स्थितिर्भणिता तां बध्नन्ति, मिथ्यात्ववेदनीयस्य जघन्येन अन्तः सागरोपमकोटीकोटयः, उत्कृष्टेन सप्ततिः सागरोपमकोटीकोटयः सप्ततिश्च वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, कषायद्वादशकस्य जघन्येन एवञ्चैव, उत्कृष्टेन चत्वारिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः, चत्वारिंशच्च वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, क्रोधमानमायालोभसंज्वलनानां च द्वौ मासौ, मासः,

बन्ध जैसी सामान्य स्थिति कही (तहेव भाणियव्वा) उसी प्रकार कहना चाहिए (इरियावहियबंधयं पडुच्च संपराइयबंधयं च) ईर्यापथिक बन्ध और साम्परायिक बंध की अपेक्षा से (असायावेदणिज्जस्स जहा णिद्दापंचगस्स) असातावेदनीय का जैसे निद्रापंचक का (सम्मत्तवेदणिज्जस्स) सम्यक्त्ववेदनीय की (सम्मामिच्छत्त वेदणिज्जस्स) सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीय की (जा ओहिया ठिती भणिता) जो औधिकी स्थिति कही है (तं बंधंति) उसको बांधते हैं (मिच्छावेदणिज्जस्स) मिथ्यात्ववेदनीय की (जहण्णेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ) जघन्य अन्तः कोडाकोडी सागरोपम (उक्कोसेणं सत्तरि सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट सत्तर कोडाकोडी सागरोपम (सत्तयवाससहस्साइं अबाहा) सात हजार वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधाकाल कम कर्मस्थिति कर्मनिषेक काल (कसायबारसगस्स) कषाय द्वादशक का (जहण्णेणं एवं चेव) जघन्य इसी प्रकार (उक्कोसेणं चत्तालीसं सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट चालीस कोडाकोडी सागरोपम (चत्तालीस य वाससयाइं अबाहा) चालीस सौ

બંધ જેવી ઔધિક સામાન્ય સ્થિતિ કહી તે મુજબ કહેવો જોઈએ.

(ईरियावहियबंधयं पडुच्च संपराइयबंधयं च असाया वेयणिज्जस्स जहा निद्दापंचगस्स) ઐર્યાપથિક બંધ અને સાંપરાયિક બંધની અપેક્ષાએ જેવો નિદ્રાપંચકનો બંધ છે તે પ્રમાણે અસાતાવેદનીય બંધના વિષયમાં સમજવું

(सम्मत्तवेदणिज्जस्स, सम्मामिच्छत्तवेदणिज्जस्स, जो ओहिया ठिति भणिता त बंधंति) સમ્યક્ત્વ વેદનીયની, સમ્યગ્ મિથ્યાત્વ વેદનીયની જે ઔધિકી સ્થિતિ કહી છે તે તેઓ બંધે છે.

(मिच्छावेदणिज्जस्स जहण्णेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ)- મિથ્યાત્વ વેદનીયની જઘન્ય સ્થિતિ અંતઃ કોડાકોડી સાગરોપમની, (उक्कोसेणं सत्तरि सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટ સીત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમની બાંધે છે.

(सत्तय वाससहस्साइं अबाहा)–તેનો સાત હજાર વર્ષનો અબાધા કાળ છે (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो)–તે અબાધા કાળ સિવાયની કર્મ સ્થિતિ કર્મ નિષેકનો કાળ છે.

(कसायबारसगस्स, जहण्णेणं एव चेव)–કષાય દ્વાદશક બાર કષાયની જઘન્ય સ્થિતિ એ પ્રમાણે સમજવી (उक्कोसेणं चत्तालीसं सागरोवमकोडाकोडीओ)–ઉત્કૃષ્ટથી, ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમની, (चत्तालीस य वाससयाइं अबाहा) તેનો ચાલીસસો–ચાર હજાર

णीयस्य कर्मणः किं बध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रिंशत् सागरोपम कोटीकोटयस्त्रीणि वर्षसहस्राणि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, संज्ञिनः खलु भदन्त ! पञ्चेन्द्रिया निद्रापञ्चकस्य किं बध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन अन्तः सागरोपमकोटी-कोटयाः, उत्कृष्टेन त्रिंशद् सागरोपमकोटीकोटयः, त्रीणि च वर्षसहस्राणि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, दर्शनचतुष्कस्य यथा ज्ञानावरणीयस्य, सातवेदनीयस्य यथा औधिकी स्थितिर्भणिता तथैव भणितव्या, ऐर्यापथिकबन्धकं प्रतीत्य साम्परायिकबन्धकञ्च,

(णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति) ज्ञानावरणीय कर्म कितने काल का बांधते है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त (उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट तीस कोडाकोडी सागरोपम (तिण्णि वाससहस्साइं अबाहा) तीन हजार वर्ष का अबाधाकाल (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) अबाधाकाल कम कर्मस्थिति कर्म निषेक का काल है।

(सण्णी णं भंते ! पंचिंदिया णिद्दापंचगस्स किं बंधंति ?) हे भगवन् ! संज्ञी पंचेन्द्रिय निद्रापंचक कितने काल का बांधते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त (सागरोवमकोडाकोडीओ) कोडाकोडी सागरोपम (उक्कोसेणं तीसं सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट तीस कोडाकोडी सागरोपम (तिण्णि वाससहस्साइं अबाहा) तीन हजार वर्ष का अबाधाकाल (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्मस्थिति कर्मनिषेक का काल (दंसणचउक्कस्स जहा णाणावरणिज्जस्स) दर्शनचतुष्क का ज्ञानावरणीय के समान (सायावेयणिज्जं जहा ओहियाठिई भणिता) सातावेदनीय का

સંજ્ઞી પચેન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા સમયનું બાંધે છે?

(गोयमा ! जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं)-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તનો (उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ)-અને ઉત્કૃષ્ટથી, ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો કાળ બાંધે છે. (तिण्णि वाससहस्साइं अबाहा)-તેનો ત્રણ હજાર વર્ષનો અબાધા કાળ છે. (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो)-તે અબાધાકાળ વગરની કર્મ સ્થિતિ કર્મ નિષેકનો કાળ કહેવામા આવ્યો છે

(सण्णीणं भंते पचिंदिया निद्दापचगस्स किं बंधंति ?)-હે ભગવન્, સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયો નિદ્રાપંચક કેટલા કાળનું બાંધે છે ?

(गोयमा ! जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ)-હે ગૌતમ, જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો બંધ બાંધે છે.

(तिण्णि वाससहस्साइं अबाहा)-તેનો ત્રણ હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ છે. (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) તે અબાધાકાળ સિવાયની કર્મસ્થિતિ તે કર્મ નિષેકનોકાળ છે.

(दंसणचउक्कस्स जहा णाणावरणिज्जस्स)-દર્શન ચતુષ્કનો જ્ઞાનાવરણીયની સમાન છે.

(सायावेयणिज्जस्स जहा ओहिया ठिई भणिया, तहेव भाणियव्वा)-શાતા વેદનીય કર્મનો

असातवेदनीयस्य यथा निद्रापञ्चकस्य, सम्यक्त्ववेदनीयस्य सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयस्य या औधिकी स्थितिर्भणिता तां बध्नन्ति, मिथ्यात्ववेदनीयस्य जघन्येन अन्तः सागरोपमकोटीकोटयः, उत्कृष्टेन सप्ततिः सागरोपमकोटीकोटयः सप्ततिश्च वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, कषायद्वादशकस्य जघन्येन एवञ्चैव, उत्कृष्टेन चत्वारिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः, चत्वारिंशच्च वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, क्रोधमानमायालोभसंज्वलनानां च द्वौ मासौ, मासः,

बन्ध जैसी सामान्य स्थिति कही (तहेव भाणियव्वा) उसी प्रकार कहना चाहिए (इरियावहियबंधयं पडुच्च संपराइयबंधयं च) ईर्यापथिक बन्ध और साम्परायिक बंध की अपेक्षा से (असायावेदणिज्जस्स जहा णिद्दापंचगस्स) असातावेदनीय का जैसे निद्रापंचक का (सम्मत्तवेदणिज्जस्स) सम्यक्त्ववेदनीय की (सम्मामिच्छत्त वेदणिज्जस्स) सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीय की (जा ओहिया ठिती भणिता) जो औघिकी स्थिति कही है (तं बंधंति) उसको बांधते हैं (मिच्छावेदणिज्जस्स) मिथ्यात्ववेदनीय की (जहण्णेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ) जघन्य अन्तः कोडाकोडी सागरोपम (उक्कोसेणं सत्तरि सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट सत्तर कोडाकोडी सागरोपम (सत्तयवाससहस्साइं अबाहा) सात हजार वर्ष का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधाकाल कम कर्मस्थिति कर्मनिषेक काल (कसायबारसगस्स) कषाय द्वादशक का (जहण्णेणं एवं चेव) जघन्य इसी प्रकार (उक्कोसेणं चत्तालीसं सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट चालीस कोडाकोडी सागरोपम (चत्तालीस य वाससयाइं अबाहा) चालीस सौ

બંધ જેવી ઔધિક સામાન્ય સ્થિતિ કહી તે મુજબ કહેવો જોઈએ.

(ईरियावहियबंधयं पडुच्च संपराईयबंधयं च असाया वेयणिज्जस्स जहा निद्दापंचगस्स) ઈર્યાપથિક બંધ અને સાંપરાયિક બંધની અપેક્ષાએ જેવો નિદ્રાપંચકનો બંધ છે તે પ્રમાણે અસાતાવેદનીય બંધના વિષયમાં સમજવું

(सम्मत्तवेदणिज्जस्स, सम्मामिच्छत्तवेदणिज्जस्स, जो ओहिया ठिति भणिता तं बंधंति) સમ્યક્ત્વ વેદનીયની, સમ્યગ્ મિથ્યાત્વ વેદનીયની જે ઔધિકી સ્થિતિ કહી છે તે તેઓ બંધે છે.

(मिच्छावेदणिज्जस्स जहण्णेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ)- મિથ્યાત્વ વેદનીયની જઘન્ય સ્થિતિ અંત કોડાકોડી સાગરોપમની, (उक्कोसेणं सत्तरि सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટ સીત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમની બાંધે છે

(सत्तय वाससहस्साइं अबाहा)–તેનો સાત હજાર વર્ષનો અબાધા કાળ છે (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो)–તે અબાધા કાળ સિવાયની કર્મ સ્થિતિ કર્મનિષેકનો કાળ છે.

(कसायबारसगस्स, जहण्णेणं एव चेव)–કષાય દ્વાદશક બાર કષાયની જઘન્ય સ્થિતિ એ પ્રમાણે સમજવી (उक्कोसेणं चत्तालीसं सागरोवमकोडाकोडीओ)–ઉત્કૃષ્ટથી, ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમની, (चत्तालीस य वाससयाइं अबाहा) તેનો ચાલીસસો–ચાર હજાર

अर्द्धमासः, अन्तर्मुहूर्तम्, एवं जघन्यकम्, उत्कृष्टक पुनर्यथा कषायद्वादशकस्य, चतुर्णामपि आयुषां या औघिकी स्थितिर्भणिता तां बध्नन्ति, आहारकशरीरस्य तीर्थङ्करनाम्नश्च जघन्येन अन्तः सागरोपमकोटीकोटयः, उत्कृष्टेन अन्तः सागरोपमकोटीकोटयः, पुरुषवेदनीयस्य जघन्येनाष्टौ संवत्सराणि, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः, दशच वर्ष

वर्ष का अबाधा (अबाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो) अबाधाकाल कम कर्म स्थिति कर्मनिषेक का काल (कोहमाणमायालोभसंजलणाए य) संज्वलन, क्रोध, मान, माया और, लोभ का (दो मासा) दो मास (मासो) एक मास (अद्ध-मासो) आधा मास (अंतोमुहुत्तं) अन्तर्मुहूर्त्त (एवं जहण्णेण) यह जघन्य की अपेक्षा से (उक्कोसेणं पुण जहा कसायबारसगस्स) उत्कृष्ट जैसे कषाय द्वादशक का (चउण्ह वि आउयाणं जा ओहिया ठिती भणिता तं बंधंति) चारों आयुओं की जो सामान्य स्थिति कही, वह बांधते हैं (आहारगसरीरस्स तित्थगरनामाए) आहारकशरीर और तीर्थंकर नामकर्म का (जहण्णेणं अंतोसागरोवमकोडाकोडीओ) जघन्य अन्तः कोटाकोटि सागरोपम का (उक्कोसेणं अंतो सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट अन्तः कोटाकोटि सागरोपम (पुरिसवेदणिज्जस्स जहण्णेणं अट्ट संवच्छराइ) पुरुषवेदनीय का जघन्य आठ वर्ष (उक्कोसेणं दस साग-रोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट दश कोडाकोडी सागरोपम (दस य वाससयाइं अबाहा) दश सौ वर्ष का अबाधाकाल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो)

વર્ષનો અબાધા કાળ છે (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) તે અબાધાકાળ વગરની કર્મ સ્થિતિ તે કર્મનિષેકનો કાળ છે (कोह, माण-माया-लोभ-संजलणाए य, दो मासा मासो, अद्धमासो, अंतो मुहुत्तं, एवं जहण्णेणं) સંજ્વલન ક્રોધ, માન, માયા, લોભના બે માસ, એક માસ, અર્ધમાસ ને અન્તર્મુહૂર્તનો એ પ્રમાણે જઘન્યની અપેક્ષાએ બંધ કરે છે (उक्कोसेणं पुण जहा कसायबारसगस्स) ઉત્કૃષ્ટથી વળી કષાય દ્વાદશક પ્રમાણે બંધ સમજવો. (चउण्हवि आउयाणं जो ओहिया ठिती भणिया तं बंधंति) ચારે ય આયુષ્યોની જે સામાન્ય ઔઘિકી સ્થિતિ કહી છે તેને સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવો બાંધે છે

(आहारगसरीरस्स, तित्थगरनामाए, जहण्णेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ)- આહારક શરીર અને તીર્થંકર નામકર્મનો બંધ જઘન્યથી અંત કોડાકોડી સાગરોપમનો બાંધે છે. (उक्कोसेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટથી અંત કોડાકોડી સાગરોપમનો બાંધે છે

(पुरिसवेयणिज्जस्स, जहण्णेणं अट्ठ संवच्छराइं) પુરુષવેદનીય કર્મનો બંધ જઘન્યથી આઠ વર્ષનો, (उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટથી દસ કોડાકોડી સાગરોપમનો બંધ બાંધે છે (दस य वाससयाइं अबाहा) તેનો દશસો-એક હજાર વર્ષનો અબાધા કાળ છે. (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) તે અબાધા કાળ સિવાયની કર્મસ્થિતિ તે કર્મ નિષેકનો કાળ છે.

शतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, यशः कीर्तिनाम्नः उच्चैर्गोत्रस्य एव-श्चैव, नवरं जघन्येन अष्टौ मुहूर्तानि, अन्तरायस्य यथा ज्ञानावरणीयस्य, शेषेषु सर्वेषु स्थानेषु संहननेषु संस्थानेषु वर्णेषु गन्धेषु च जघन्येन अन्तः सागरोपमकोटीकोट्यः, उत्कृष्टेन या यस्य औघिकी स्थितिः भणिता तां बध्नन्ति, नवरम् इदं नानात्वम् अबाधा अबाधोनं नोच्यते, एवम् आनुपूर्व्या सर्वेषां यावद् अन्तरायस्य तावद् भणितव्यम् । सू० १२ ॥

टीका–पूर्वमेकेन्द्रियबन्धकानधिकृत्य जघन्योत्कृष्टाभ्यां कर्मस्थितिपरिमाणं प्रतिपादि-

---

अबाधाकाल कम कर्मस्थिति कर्म निषेक का काल (जसो कित्तिनामाए) यशः कीर्त्तिनामकर्म का (उच्चगोत्तस्स एव चेव) उच्चगोत्र का इसी प्रकार (नवरं जहण्णेणं अट्ठमुहुत्ता) विशेष यह कि जघन्य आठ मुहूर्त्त (अंतराइयस्स जहा णाणावरणिज्जस्स) अन्तराय कर्म का ज्ञानावरणीय के समान (सेसएसु सव्वेसु ठाणेसु) शेष सब स्थानों में (संघयणेसु) संहननों में (संठाणेसु) संस्थानों में (वण्णेसु) वर्णों में (गंधेसु) गंधों में (य) और (जहण्णेणं अंतो सागरोवमको-डाकोडीओ) जघन्य अन्तःसागरोपम कोटा कोटी (उक्कोसेणं) उत्कृष्ट रूप से (जा जस्स ओहिया ठिई भणिया) जो जिसकी सामान्य स्थिति कही है (तं बंधंति) उसको बांधते हैं (नवरं इमं नाणत्तं) विशेष भेद यह है कि (अबाहा) अबाधा (अबाहूणिया ण वुच्चइ) और अबाधाहीन नहीं कहा जाता (एवं आणुपुव्वीए सव्वेसिं) इसी प्रकार सब आनुपूर्वियों का (जाव अंतराइयस्स) यावत् अन्तराय का (ताव) वहां तक (भाणियव्वं) कहना चाहिए ॥सू० १२॥

टीकार्थ–इस से पूर्व एकेन्द्रिय बन्धकों की अपेक्षा से कर्मों की जघन्य और

(जसोकित्तिनामाए, ऊच्चागोत्तस्स एवंचेव) યશઃકીર્તિ નામકર્મનો અને ઉચ્ચ ગોત્રનો બંધ એ પ્રમાણે સમજવો.

(नवर जहण्णेण अट्ठमुहुत्ता)–વિશેષ એ છે કે જઘન્યથી આઠ મુહૂર્ત, (अतराइयस्स जहा णाणावरणिज्जस्स)–અંતરાયકર્મનો બંધ જ્ઞાનાવરણીયની સમાન સમજવો.

(सेसेसु सव्वेसु ठाणेसु)–બાકીના સર્વ સ્થાનોમા (सघयणेसु)–સંહનનોમા, (सठाणेसु) સંસ્થાનોમા, (वण्णेसु) વર્ણોમા, (गधेसु)–ગંધોમા, (य)–અને વળી (जहण्णेण अतो सागरोवम कोडाकोडीओ) જઘન્યથી અંત કોડાકોડી સાગરોપમનો, (उक्कोसेण जा जस्स ओहिया ठिई भणिया त बधति)–ઉત્કૃષ્ટ રૂપે જે જેની સામાન્ય ઔઘિક સ્થિતિ કહી છે તેને બાંધેછે.

(नवर इम नाणत्त)–વિશેષમા ભેદ એ છે કે (अबाहा, अबाहूणियो ण वुच्चई)–અબાધા કાળ' અને 'અબાધા કાળહીન' એ કહેવાનુ હોતુ નથી (एव आणुपुव्वीए सव्वेसिं जाव अतराईयस्स)–એ પ્રમાણે બધી આનુપૂર્વીઓનું યાવત્ અંતરાયનું (ताव भणियव्वा)–ત્યાં સુધીનુ કહેવું જોઇએ ॥સૂ૦ ૧૨॥

ટીકાર્થ–આ અગાઉ એકેન્દ્રિય બંધકોની અપેક્ષાએ કર્મોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ

तम्, अथ द्वीन्द्रियादि बंधकानधिकृत्य कर्मस्थितिपरिमाणं प्ररूपयितुमाह–'बेइंदियाणं भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?' हे भदन्त ! द्वीन्द्रियाः खलु जीवाः ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः–ज्ञानावरणीयं कर्म किम्–कियत्कालपर्यन्तं बध्नन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमपणवीसाए तिण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमानां पञ्चविंशतेस्त्रयः सप्तभागाः–सागरोपमस्य त्रयः सप्तभागाः $\frac{3}{7}$ पञ्चविंशत्या गुणिता इत्यर्थः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः, 'उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधति' उत्कृष्टेन ते चैव सागरोपमपञ्चविंशतेस्त्रयः सप्तभागाः परिपूर्णाः बध्नन्ति, 'एवं निद्दापंचगस्स वि' एवम्–ज्ञानावरणीयोक्तरीत्या निद्रापञ्चकस्यापि कर्मणो बन्धो द्वीन्द्रियाणां जघन्येन सागरोपमपञ्चविंशतेस्त्रयः सप्तभागाः पल्योपमासंख्येयभागहीनाः, उत्कृष्टेन परि-

उत्कृष्ट स्थिति का परिमाण कहा गया है। अब द्वीन्द्रिय आदि बन्धकों की अपेक्षा से कर्मस्थिति के परिमाण की प्ररूपणा की जाती है–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय जीव ज्ञानावरणीय कर्म कितने समय का बांधते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य पच्चीस सागरोपम के तीन बटे सात ($\frac{3}{7}$) भाग उसमें से पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम और उत्कृष्ट वही पच्चीस सागरोपम के $\frac{3}{7}$ भाग परिपूर्ण। तात्पर्य यह है कि जघन्य स्थिति में पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम किया गया हैं, मगर उत्कृष्ट स्थिति में वह कम नहीं करना चाहिए।

ज्ञानावरणीय कर्म के समान निद्रापंचक अर्थात् निद्रा, निद्रानिद्रा, प्रचला, प्रचलाप्रचला और स्त्यानर्धि का बन्ध द्वीन्द्रिय जीव जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम पचीस सागरोपम के $\frac{3}{7}$ भाग का और उत्कृष्ट सागरोपम

સ્થિતિનુ પરિમાણુ કહેવાઈ ગયું છે, હવે દ્વીન્દ્રિય આદિ બધકોની અપેક્ષાએ કર્મસ્થિતિના પરિમાણુની પ્રરૂપણા કરવામા આવે છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા સમયનુ બાધેછે.

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્યરૂપે પચ્ચીસ સાગરોપમના ત્રણ સપ્તમાશ $\frac{3}{7}$ ભાગ, તેમાંથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો–બાદ કરવો. વળી ઉત્કૃષ્ટરૂપે તે પચ્ચીસ સાગરોપમનો $\frac{3}{7}$–ભાગ પૂરેપૂરો. તાત્પર્ય એ છે કે જઘન્ય સ્થિતિમા પલ્યોમનો અસં, ખ્યાતમો ભાગ ઓછો–બાદ કરવામા આવ્યો છે પરતુ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમા તે બાદ કરવો નહિ જોઈએ. જ્ઞાનાવરણીય કર્મની પેઠે નિદ્રા–પંચકનો અર્થાત નિદ્રા, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલા, પ્રચલા, પ્રચલા, અને સ્ત્યાન ર્ધિનો બધ, દ્વીન્દ્રિય જીવ, જઘન્ય પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા પચ્ચીસ સાગરોપમનો $\frac{3}{7}$ ભાગનો કરે છે અને ઉત્કૃષ્ટરૂપે સાગરોપમનો $\frac{3}{7}$ ભાગનો કરે છે,

पूर्णाः सागरोपमपञ्चविंशतेस्त्रयः सप्तभागाः अवसेयाः, 'एवं जहा एगिंदियाणं भणियं तहा वेइंदियाणवि भाणियव्वं' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथा एकेन्द्रियाणां कर्मबन्धो भणितस्तथा द्वीन्द्रियाणामपि कर्मबन्धो भणितव्यः, किन्तु 'नवरं सागरोवमपणवीसाए सह भाणियव्वा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणा, सेसा तंचेव पडिपुण्णं बंधति' नवरम्-एकेन्द्रियापेक्षया विशेषस्तु द्वीन्द्रियाणां सागरोपमस्य पञ्चविंशत्या सह भणितव्यःपल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः, शेषाः-उत्कृष्टेन स एव-सागरोपमपञ्चविंशत्या सहितो भागः परिपूर्णो द्वीन्द्रिया बध्नन्ति 'जत्थ एगिंदिया न बंधंति तत्थ एए वि न बंधंति' यत्र एकेन्द्रियाः कर्मस्थितिं न बध्नन्ति तत्र एतेऽपि-द्वीन्द्रिया अपि न बध्नन्ति तथा च यस्य यस्य कर्मणो या या उत्कृष्टा स्थितिः पूर्वं प्रतिपादिता तस्यास्तस्या उत्कृष्टायाः स्थितेः सप्ततिसागरोपमकोटीकोटिप्रमाणया मिथ्यात्व-

के परिपूर्ण $\frac{3}{7}$ भाग का करते हैं।

इस प्रकार एकेन्द्रिय जीवों का जो बन्ध कहा है, वही द्वीन्द्रियों का भी कह लेना चाहिए। एकेन्द्रियों की अपेक्षा द्वीन्द्रियों के बन्धकाल में एक विशेषता है और वह यह है कि द्वीन्द्रियों का बन्धकाल पच्चीस गुणा अधिक होता है। जैसे एकेन्द्रिय ज्ञानावरणीय कर्म का जघन्य बंध पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम एक सागरोपम के $\frac{3}{7}$ भाग का करते हैं तब द्वीन्द्रिय जीव उसी ज्ञानावरण कर्म का जघन्य बन्ध पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम पच्चीस सागरोपम के $\frac{3}{7}$ भाग का करते हैं। इस प्रकार पच्चीस गुणा अधिक कर के पूर्ववत् ही समझ लेना चाहिए। एकेन्द्रिय जीव जिन कर्म प्रकृतियों का बन्ध नहीं करते, उन का द्वीन्द्रिय जीव भी बन्ध नहीं कर सकते।

इस प्रकार जिस-जिस कर्म की जो-जो उत्कृष्ट स्थिति पहले प्रतिपादन की गई है, उस स्थिति का मिथ्यात्वमोहनीय कर्म की उत्कृष्ट स्थिति सत्तर कोडा-

એ પ્રકારે એકેન્દ્રિય જીવોનો જે બંધ કહ્યો છે તે જ દ્વીન્દ્રિયોનો પણ કહેવો જોઇએ. એકેન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ દ્વીન્દ્રિયોના બંધ કાળમાં એક વિશેષતા છે અને તે એ છે કે દ્વીન્દ્રીયોનો બંધ કાળ પચ્ચીસગણો અધિક હોય છે.

જેમકે, એકેન્દ્રિય, (જીવ) જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો જઘન્ય બન્ધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો $\frac{3}{7}$ ભાગનો કરે છે. ત્યારે દ્વિન્દ્રિય જીવ તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો જઘન્ય બંધ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા પચ્ચીસ સાગરોપમનો $\frac{3}{7}$ ભાગનો કરે છે. એ પ્રમાણે પચ્ચીસ ગણા અધિક કરીને પૂર્વવત્ સમજી લેવું જોઇએ.

એકેન્દ્રિય જીવો જે કર્મપ્રકૃતિઓનો બંધ કરતા નથી તેમનો બંધ દ્વીન્દ્રિય જીવો પણ કરતા નથી

એ પ્રમાણે જે જે કર્મની જે જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અગાઉ પ્રતિપાદન કરવામાં આવી

स्थित्या भागहरणे यल्लभ्यते तत् पञ्चविंशत्या गुणितं सत् यावद् भवति तावत् पल्योपमासंख्येयभागहीनं द्वीन्द्रियाणां बन्धकानां जघन्यस्थितिपरिमाणं भवति, तदेव परिपूर्णमुत्कृष्टस्थितिकं परिमाणं यथा ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्क निद्रापञ्चकासातवेदनीयान्तरायपञ्चकानां सागरोपमस्य त्रयः सप्तभागाः पञ्चविंशत्या गुणिताः, वस्तुगत्या सागरोपमाणा पञ्चविंशतेस्त्रयः सप्तभागाः पल्योपमासंख्येयभागहीना जघन्यस्थितिबन्धपरिमाणं भवति, त एव परिपूर्णा उत्कृष्टस्थितिबन्धपरिमाणं भवति, त्रीन्द्रियाणां कर्मस्थितिबन्धपरिमाणप्ररूपणे तु तदेव भागलब्धं पञ्चाशता गुण्यते, चतुरिन्द्रियाणां स्थितिबन्धपरिमाणप्ररूपणे तु भागलब्धं शतेन

कोडी के साथ भाग करने पर जो संख्या लब्ध होती है, उसको पच्चीस से गुणित करने पर जो राशि उपलब्ध होती है, उसमें से पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम करने पर द्वीन्द्रिय जीवों की जघन्य स्थिति का परिमाण आ जाता है। अगर उसमें से पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम न करें तो उत्कृष्ट स्थिति का परिमाण आ जाता है। उदाहरणार्थ-ज्ञानावरण पंचक, दर्शनावरण चतुष्क, निद्रापंचक, असातावेदनीय और अन्तराय पंचक के सागरोपम के $\frac{3}{7}$ भाग का पच्चीस से गुणाकार किया तो पच्चीस सागरोपम के $\frac{3}{7}$ भाग हुए। उसमें से पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम कर दिया तो उनका जघन्य स्थिति बन्धकाल आया और पच्चीस सागरोपम के पूरे $\frac{3}{7}$ भाग रक्खे तो उन का उत्कृष्ट स्थिति बन्ध काल आया।

त्रीन्द्रिय जीवों के बन्धकाल की प्ररूपणा भी इसी प्रकार की है, किन्तु उन का स्थिति काल एकेन्द्रियों की अपेक्षा पचास गुणा अधिक होता है। चौइन्द्रियों

છે તે તે સ્થિતિને મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સીત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમ વડે ભાગાકાર કરવાથી જે સંખ્યા મળે છે તેને પચ્ચીસ વડે ગુણવાથી જે રાશિ (સંખ્યા) મેળવાય છે તેમાથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો કરવાથી દ્વીન્દ્રિય જીવોની જઘન્ય સ્થિતિનું પરિમાણુ આવી જાય છે. પરંતુ જો તેમાથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ બાદ કરવામા ન આવે તો તેમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું પરિમાણુ આવી જાય છે.

ઉદાહરણુ માટે, જ્ઞાનાવરણુપંચક, દર્શનાવરણુ ચતુષ્ક, નિદ્રાપંચક, અસાતા વેદનીય અને અંતરાય પંચકના સાગરોપમના $\frac{3}{7}$ ભાગનો પચ્ચીસ વડે ગુણાકાર કરવાથી પચ્ચીસ સાગરોપમના $\frac{3}{7}$ ભાગ થાય તેમાથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો કરવાથી તેમની જઘન્ય સ્થિતિનો બંધ કાળ આવે અને પચ્ચીસ સાગરોપમના પૂરા $\frac{3}{7}$ ભાગ રાખે તો તેમનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બંધનો કાળ આવે.

ત્રીન્દ્રિય જીવોના બંધ કાળની પ્રરૂપણા પણુ એ પ્રકારની છે. પરંતુ તેમનો સ્થિતિ કાળ એકેન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ પચાસ ગણો અધિક થાય છે ચૌઇન્દ્રિયોનો બંધ કાળ એકેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ સોગણો થાય છે.

गुण्यते, असंज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां तत्प्ररूपणे पुनः सहस्रेण गुण्यते इति बोध्यम्, उक्तञ्च-'पणवीसापन्नासा सयं सहस्सं च गुणकारो। कमसो विगल असन्नीणं'' इति, पञ्चविंशतिः पञ्चाशत् शतं सहस्रञ्चगुणकारः, क्रमेण विकलासंज्ञिनाम् ॥१॥ इति, 'सागरोवमपणवीसाए तिण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' इत्यस्य गणितक्रमस्तु सागरोपमाणां पञ्चविंशतेः सप्तभि र्भागहरणे यल्लभ्यते तत् त्रिगुणीकृत्य पल्योपमासंख्येयभागहीनं क्रियते इति, गौतमः पृच्छति-'बेइंदियाणं भंते! जीवा मिच्छत्तवेयणिज्जस्स किं बंधंति!' हे भदन्त! द्वीन्द्रियाः खलु जीवाः मिथ्यात्ववेदनीयस्य कर्मणः किम्-कियन्तं कालं बध्नन्ति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं सागरोवमपणुवीसं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं' जघन्येन सागरोपमस्य पञ्चविंशतिः पल्योपमस्यासंख्येयभागोना 'उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति'

का बन्ध काल एकेन्द्रियों की अपेक्षा सौ गुणा होता है। असंज्ञी पंचेन्द्रियों की प्ररूपणा में एकेन्द्रियों की अपेक्षा सहस्रगुणित संख्या समझनी चाहिए। कहा भी है-"एकेन्द्रिय जीवों का जो बन्धकाल कहा गया है, उस से पच्चीसगुणा द्वीन्द्रियों का पचास गुणा त्रीन्द्रियों का सौ गुणा चतुरिन्द्रियोंका और सहस्रगुणा असंज्ञी पंचेन्द्रियों का कर्मबन्धकाल समझना चाहिए।"

पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम पचीस सागरोपम के तीन-सात भाग का तात्पर्य यह है कि पच्चीस सागरोपम का सात से भाग करने पर जो संख्या लब्ध हो, उसे तिगुनी कर देना और उस में से पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम कर देना।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! द्वीन्द्रिय जीव मिथ्यात्ववेदनीय कर्म का बन्ध कितने काल का करते हैं?

भगवान्-हे गौतम! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम पच्चीस सागरोपम का और उत्कृष्ट पूरे पच्चीस सागरोपम का बन्ध करते हैं। तिर्यंचायु

અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોની પ્રરૂપણામાં એકેન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ, હજાર ગુણિત (હજારગણી) સંખ્યા સમજવી જોઈએ

કહ્યું છે કે "એકેન્દ્રિય જીવોનો જે બંધ કાળ કહેવામાં આવ્યો છે તેનાથી પચ્ચીસગણો દ્વીન્દ્રિયોનો, પચાસગણો ત્રીન્દ્રિયોનો, સોગણો ચતુરિન્દ્રિનોય અને હજારગણો અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોનો કર્મ-બંધકાળ સમજવો જોઈએ.'

પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા પચ્ચીસ સાગરોપમના $\frac{3}{7}$ ભાગ-આનું તાત્પર્ય છે કે પચ્ચીસ સાગરોપમના સાત ભાગ કરવાથી જે સંખ્યા મળે છે તેને ત્રણ-ગણી કરીદેવી, અને તેમાથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો કરી દેવો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! દ્વીન્દ્રિય જીવ મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મનો બંધ કેટલા સમયનો કરે છે?

उत्कृष्टेन सा चैव सागरोपमपञ्चविंशतिः परिपूर्णा बध्नन्ति, 'तिरिक्खजोणियाउयस्स जह ण्णेणं अंतोमुहुत्तं' तिर्यग्योनिकायुष्यस्य कर्मणो जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् 'उक्कोसेणं पुव्वकोडिं चउहिं वासेहिं अहिय बंधंति' उत्कृष्टेन पूर्वकोटिः चतुर्भिर्वर्षैरभ्यधिका द्वीन्द्रिया बध्नन्ति, 'एवं मणुयाउयस्स वि' एवम्-तिर्यगायुष्योक्तरीत्या मनुष्यायुष्यस्यापि कर्मणो जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन चतुर्वर्षाधिका पूर्वकोटिः द्वीन्द्रिया बध्नन्ति, 'सेसं जहा एगिंदियाणं जाव अंतराइयस्स' शेषं यथा एकेन्द्रियाणां यावत्-कषायद्वादशकस्य क्रोधमानमायालोभ संज्वलनस्य स्त्रीवेदस्य पुरुषवेदस्य नपुंसकवेदस्य हास्यरत्यरतिभयशोकजुगुप्सा नैरयिकायुष्य-देवायुष्यप्रभृतियशः कीर्त्युच्चैर्गोत्रान्तरायकर्मणां स्थितिबन्धः प्रतिपादितस्तथा द्वीन्द्रिया-णामपि प्रतिपत्तव्यः, गौतमः पृच्छति-'तेइंदियाणं भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स किं बंधंति ?' हे भदन्त ! त्रीन्द्रियाः खलु जीवा ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः कियन्तं कालं बध्नन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमपण्णासाए तिण्णि सत्तभागा पलिओ-

---

कर्म का जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त का और उत्कृष्ट चार वर्ष अधिक पूर्वकोटि का बन्ध द्वीन्द्रिय जीव करते हैं। तिर्यंचायु की तरह मनुष्यायु का बन्ध भी जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त का और उत्कृष्ट चार वर्ष अधिक पूर्वकोटि का करते हैं। शेष समस्त निरूपण अन्तरायकर्म तक एकेन्द्रियों के समान ही समझना चाहिए। अर्थात् कषाय द्वादशक, संज्वलन क्रोध, मान, माया, लोभ, स्त्री वेद, पुरुष वेद, नपुसक वेद, हास्य, रति, अरति, भय, शोक. जुगुप्सा, नरकायु, देवायु, आदि यशः कीर्त्ति, उच्चगोत्र और अन्तराय कर्म का एकेन्द्रिय जीवों का जो स्थिति-बन्ध कहा है, उसी प्रकार द्वीन्द्रियों का भी समझना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! त्रीन्द्रिय जीव ज्ञानावरणीय कर्म का कितने काल का बन्ध करते हैं ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ, જઘન્ય પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા પચ્ચીસ સાગરોપમનો અને ઉત્કૃષ્ટ પૂરેપૂરા પચ્ચીસ સાગરોપમનો બંધ કરે છે.

તિર્યંચાયુ કર્મનો જઘન્ય અતર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર વર્ષ અધિક પૂર્વકોટિનો બધ દ્વીન્દ્રિય જીવ કરે છે તિર્યંચાયુની પેઠે મનુષ્યાયુનો બંધ પણ જઘન્ય અતર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર વર્ષ અધિક કોડાકોડિ પૂર્વનો કરે છે શેષ (બાકીનું) તમામ નિરૂપણ અંતરાયકર્મ સુધીનુ એકેન્દ્રિયોની સમાન જ સમજવુ જોઈએ.

અર્થાત્ કષાય દ્વાદશક બાર કષાયો, સજ્વલન ક્રોધ-માન, માયા-લોભ, સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, નપુંસક વેદ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક. જુગુપ્સા, નરકાયુ, દેવાયુ, આદિ, યશઃ કીર્તિ, ઉચ્ચ ગોત્ર અને અતરાય કર્મનો, એકેન્દ્રિય જીવોનો જે સ્થિતિબધ કહ્યો છે તે પ્રમાણે દ્વીન્દ્રિયોનો પણ સમજવો જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ત્રીન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બધ કેટલા સમયનો કરે છે?

वमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य पञ्चाशतागुणितास्त्रयः सप्तभागाः इत्यर्थः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः, 'उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति' उत्कृष्टेन ते चैव-सागरोपमस्य पञ्चाशतागुणितास्त्रयः सप्तभागाः परिपूर्णा त्रीन्द्रियाः ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्ति, 'एवं जस्स जइभागा ते तस्स सागरोवमपण्णासाए सह भाणियव्वा' एवं-पूर्वोक्तरीत्या यस्य कर्मणो यावन्तो भागा भवन्ति ते भागास्तस्य सागरोपमपञ्चाशता सह गुणिता भणितव्याः 'तेइंदियाणं भंते ! मिच्छत्तवेयणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?' हे भदन्त ! त्रीन्द्रियाः खलु मिथ्यात्ववेदनीयस्य कर्मणः किम्-कियत्कालं यावद् बध्नन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमपण्णासं पलिओवमस्सासंखेज्जइभागेण ऊणगं' जघन्येन सागरोपमपञ्चाशत् पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः 'उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति' उत्कृष्टेन ते चैव सागरोपमपञ्चाशत् परिपूर्णाः त्रीन्द्रिया मिथ्यात्ववेदनीय कर्म बध्नन्ति, 'तिरिक्खजोणियाउयस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं' तिर्यग्योनिकायुष्यस्य कर्मणो जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् 'उक्कोसेणं पुव्वकोडिं सोलसेहिं राइंदियतिभागेण य अहियं बंधंति' उत्कृष्टेन पूर्व-

भगवान्-हे गौतम ! त्रीन्द्रिय जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम पच्चीस सागरोपम के $\frac{3}{7}$ भाग का और उत्कृष्ट पूरे पच्चीस सागरोपम के $\frac{3}{7}$ भाग का करते हैं ।

इस प्रकार जिस कर्म के जितने भाग होते हैं, उस को पचास सागरोपम के साथ गुणित करके कह लेना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! त्रीन्द्रिय जीव मिथ्यात्व वेदनीय कर्म कितने काल का बांधते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! त्रीन्द्रिय जीव जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम पचास सागरोपम का बंध बांधते हैं और उत्कृष्ट परिपूर्ण पचास सागरोपम का बन्ध करते हैं । तिर्यचायु कर्म का त्रीन्द्रिय जीव जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त का और उत्कृष्ट सोलह रात्रि-दिन और एक रात्रिदिन के त्रिभाग से अधिक पूर्वकोटि

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ, ત્રીન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા પૂરા પચ્ચીસ સાગરોપમના $\frac{3}{7}$ ભાગનો કરે છે.

આ પ્રમાણે જે કર્મનો જેટલો ભાગ હોય છે તેનો પચાસ સાગરોપમ વડે ગુણાકાર કરીને કહેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ત્રીન્દ્રિય જીવ મિથ્યાત્વવેદનીયકર્મ કેટલા સમયનું બાંધે છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ત્રીન્દ્રિય જીવ જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા પચાસ સાગરોપમનું મિથ્યાત્વવેદનીયકર્મ બાંધે અને ઉત્કૃષ્ટ પરિપૂર્ણ પચાસ સાગરોપનો બંધ કરે છે.

તિર્યચાયુકર્મનો બંધ ત્રીન્દ્રિય જીવ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટ સોળ રાત્રિદિન

कोटिः षोडशः रात्रिन्दिवत्रिभागेन चाधिका बध्नन्ति, 'एवं मणुस्साउयस्स वि' एवम् तिर्यग्योनिकोक्तरीत्या मनुष्यायुष्यस्यापि कर्मणो त्रीन्द्रियाणा जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन पूर्वकोटिः षोडशरात्रिन्दिव तृतीयभागेन चाधिका बध्नन्ति, 'सेसं जहा बेइंदियाणं जाव अंतराइयस्स' शेषं यथा द्वीन्द्रियाणां यावद् दर्शनावरणीयनिद्रापञ्चककर्म प्रभृति यावदन्तरायस्य कर्मणः स्थितिबन्धः प्रतिपादितस्तथा त्रीन्द्रियाणामपि वक्तव्यः, गौतमः पृच्छति–'चउरिंदिया णं भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स किं बंधंति ?' हे भदन्त ! चतुरिन्द्रियाः खलु जीवाः ज्ञानावरणीयस्य कर्मण कियन्तं कालं बध्नन्ति ? भगवानाह–'गोयमा ! हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमसयस्स तिण्णिसत्तभागे पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए' जघन्येन सागरोपमशतस्य त्रयः सप्तभागाः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः 'उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति' उत्कृष्टेन ते चैव–सागरोपमशतस्य त्रयः सप्तभागाः परिपूर्णाश्चतुरिन्द्रियाः ज्ञानावरणीय कर्म बध्नन्ति, 'एवं जस्स जइ भागा तस्स सागरोवमसएण सह भाणियव्वा' एवम्–पूर्वोक्तरीत्या यस्य कर्मणो यावन्तो भागा भवन्ति तस्य ते भागाः सागरोपमशतेन सह गुणिता भणितव्याः, 'तिरिक्खजोणियाउयस्स कम्मस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्को

(करोडपूर्व) का बांधते हैं। त्रीन्द्रिय जीव मनुष्यायु कर्म का भी इतना ही बन्ध करते हैं। शेष कर्मप्रकृतियों के स्थितिबन्ध काल का कथन अन्तरायकर्म तक द्वीन्द्रियों के समान समझ लेना चाहिए।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! चतुरिन्द्रिय जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध कितने काल का करते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! चतुरिन्द्रिय जीव ज्ञानावरणीय कर्म का जघन्य बन्ध पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम शत सागरोपम के तीन बटे सात भाग और उत्कृष्ट सागरोपम शत के पूरे तीन बंटे सात भाग प्रमाण करते हैं। इस प्रकार जिस कर्म के जितने भाग होते हैं, उस के उतने भागों को सौ सागरोपमों के साथ गुणित करना चाहिए। चतुरिन्द्रिय जीव तिर्यंचायु का जघन्य बन्ध

અને એક રાત્રિદિનના ત્રણ ભાગથી અધિક ક્રોડ પૂર્વનુ બાંધે છે. ત્રીન્દ્રિય જીવ મનુષ્યાયુ કર્મનો એટલો જ બંધ કરે છે

બાકીના કર્મોની પ્રકૃતિઓની સ્થિતિબંધનુ કથન અંતરાયકર્મ સુધી દ્વીન્દ્રિયની સમાન સમજી લેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! ચતુરિન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કેટલા વખતનો કરે છે

શ્રી ભગવન્–હે ગૌતમ, ચતુરિન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો જઘન્ય બંધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સો સાગરોપમના ત્રણ સપ્તમાંશ ભાગ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ સો સાગરોપમના પૂરેપુરા ત્રણ સપ્તમાંશ ભાગ પ્રમાણ કરે છે આ પ્રકારે જે કર્મના જેટલા ભાગ હોય છે તેના તેટલા ભાગોનો સો સાગરોપમોની સાથે ગુણાકાર કરવો

सेणं पुव्वकोडिं दोहिं मासेहिं अहियं' तिर्यग्योनिकायुष्यस्य कर्मणो जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन पूर्वकोटिः द्वाभ्यां मासाभ्यामधिकश्चतुरिन्द्रिया बध्नन्ति, 'एवं मणुस्साउयस्स वि' एवम्-तिर्यगायुष्योक्तरीत्या मनुष्यायुष्यस्यापि कर्मणो जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन पूर्वकोटिः द्वाभ्यां मासाभ्यामधिकाश्चतुरिन्द्रिया बध्नन्ति, 'सेस जहा बेइंदियाणं' शेषं यथा द्वीन्द्रियाणां कर्मस्थितिबन्धः प्रतिपादितस्तथा चतुरिन्द्रियाणामपि वक्तव्यः, 'णवरं मिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमसयं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेण ऊणयं, उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु मिथ्यात्ववेदनीयस्य कर्मणो जघन्येन सागरोपमशतं पल्योपमस्यासंख्येयभागोनम्, उत्कृष्टेन तच्चैव-सागरोपमशतं परिपूर्णं चतुरिन्द्रिया बध्नन्ति, 'सेसं जहा बेइंदियाणं जाव अंतराइयस्स' शेषं यथा द्वीन्द्रियाणां यावद् अन्तरायस्य कर्मणो बन्धः प्रतिपादितस्तथा चतुरिन्द्रियाणामपि यावदन्तरायस्य कर्मणो बन्धः प्रतिपत्तव्यः, गौतमः पृच्छति-'असण्णी णं भंते ! जीवा पंचिंदिया णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?' हे भदन्त ! असंज्ञिनः खलु जीवाः पञ्चेन्द्रिया ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः कियन्तं कालं बध्नन्ति ? भगवानाह- गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स तिण्णि सत्तभागे पलिओवमस्सासंखेज्जभागेणं ऊणए' जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य त्रयः सप्त भागाः-सागरोपमस्य सहस्रेण गुणितास्त्रयः सप्तभागाः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः

अन्तर्मुहूर्त्त और उत्कृष्ट दो मास अधिक करोड पूर्व का करते हैं । मनुष्यायु का भी इतना ही बन्ध करते हैं । शेष स्थितिबन्ध उसी प्रकार कहना चाहिए जैसा द्वीन्द्रियों का कहा हैं । विशेषता यह है कि चौइन्द्रिय जीव मिथ्यात्ववेदनीय का जघन्य बन्ध पल्योपम का असंख्यात भाग कम सौ सागरोपम का करते हैं । शेष अन्तराय कर्म पर्यन्त द्वीन्द्रियों के समान ही कह लेना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असंज्ञी पंचेन्द्रिय जीव ज्ञानावरणीय कर्म कितने काल का बांधते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सहस्र

ચતુરિન્દ્રિય જીવ તિર્યંચાયુનો જઘન્ય બંધ અંતર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટ બંધ બે માસ અધિક ક્રોડ પૂર્વનો કરે છે. મનુષ્યાયુનો પણ એટલો જ બંધ કરે છે. શેષ સ્થિતિબંધ દ્વીન્દ્રિયોના સ્થિતિ બંધ કહ્યા છે તે પ્રમાણે કહેવા જોઈએ

વિશેષતા એ છે કે ચૌઈન્દ્રિય જીવ મિથ્યાત્વ વેદનીયનો જઘન્ય બંધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવો સો સાગરોપમનો કરે છે અને ઉત્કૃષ્ટ બંધ પૂરેપૂરા સો સાગરોપમનો કરે છે શેષ અંતરાય કર્મ સુધી દ્વીન્દ્રિયની સમાન જ કહી દેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસંજ્ઞી પચેન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા વખતનું બાંધે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય બંધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા

'उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे' उत्कृष्टेन तं चैव-सागरोपमसहस्रगुणितास्त्रयः सप्तभागाः परिपूर्णास्तावद् असंज्ञिनः पञ्चेन्द्रिया बध्नन्ति, 'एवं सो चेव गमो जहा बेइंदियाणं' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या स चैव गमः-आलापकक्रमो यथा चतुरिन्द्रियाणां प्रतिपादितः, तथा असंज्ञि पञ्चेन्द्रियाणामपि आलापक्रमो वक्तव्यः, किन्तु-'णवरं सागरोवमसहस्सेण समं भाणियव्वं' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु सागरोपमसहस्रेण समं भणितव्यम्, 'जस्स जइ भागत्ति' यस्य कर्मणो यावान् भागो भवति तस्य तावानेव भागः सागरोपमसहस्रेण गुणितो वक्तव्यः,'मिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमसहस्सं पलिओवमासंखेज्जइभागेण ऊणगं, 'उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं' मिथ्यात्ववेदनीयस्य कर्मणो जघन्येन सागरोपमसहस्रं पल्योपमासंख्येयभागोनम्, उत्कृष्टेन तदेव-सागरोपमसहस्रं परिपूर्णम् असंज्ञिनः पञ्चेन्द्रिया बध्नन्ति, 'नेरइयाउयस्स जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' नैरयिकायुष्यस्य कर्मणो जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि 'उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोडि तिभागाब्भहियं बंधंति' उत्कृष्टेन पल्योपमस्यासंख्येयभागः पूर्वकोटीत्रिभागाभ्यधिकोऽपञ्चे

सागरोपम के ३/७ भाग का और उत्कृष्ट सागरोपम के पूरे ३/७ भाग का बन्ध करते हैं। इस प्रकार वही गम (आलापक) समझ लेना चाहिए जो द्वीन्द्रियों के प्रकरण में कहा है। विशेषता यही है कि यहां असंज्ञी पंचेन्द्रियों के प्रकरण में सहस्र सागरोपम से गुणित कहना चाहिए। जिस कर्म का जितना भाग है उस का उतना ही भाग सहस्र सागरोपम से गुणित यहां कहना चाहिए। असंज्ञी पंचेन्द्रिय जीव मिथ्यात्ववेदनी कर्म का जघन्य बंध पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सहस्र सागरोपम का, उत्कृष्ट परिपूर्ण सहस्र सागरोपम का करते हैं। असंज्ञी पंचेन्द्रिय जीव नरकायु का अन्तर्मुहूर्त्त अधिक दश हजार वर्ष का

હજાર સાગરોપમનો ૩/૭ ભાગનો કરે છે અને ઉત્કૃષ્ટ બંધ (હજાર) સાગરોપમનો પૂરેપૂરો ૩/૭ ભાગનો કરે છે. આ પ્રમાણે તે ગમ (આલાપક) સમજી લેવો જોઈએ કે જે દ્વીન્દ્રિયોના પ્રકરણમાં કહેવામા આવેલ છે

વિશેષતા એ છે કે અહી અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોના પ્રકરણમા હજાર સાગરોપમથી ગુણાકાર કરવો જોઈએ જે કર્મનો જેટલો ભાગ છે તેનો તેટલો જ ભાગ હજાર સાગરોપમ વડે અહીં ગુણાકાર કરવો જોઈએ.

અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ મિથ્યાત્વવેદનીયકર્મનો જઘન્ય બંધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા હજાર સાગરોપમનો કરે છે. અને ઉત્કૃષ્ટ પૂરેપૂરા હજાર સાગરોરોપમનો કરે છે.

અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ નરકાયુનો અંતર્મુહૂર્ત અધિક દશ હજાર વર્ષનો અને ઉત્કૃષ્ટ પૂરેપૂરા હજાર સાગરોપમનો કરે છે.

અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ નરકાયુનો અંતર્મુહૂર્ત અધિક દશ હજાર વર્ષનો અને ઉત્કૃષ્ટ

न्द्रिया बध्नन्ति 'एवं तिरिक्खजोणियाउयस्स वि' एवम्-नैरयिकायुष्यस्येव तिर्यग्योनिकायु ष्यस्यापि कर्मणः उत्कृष्टेन पल्योपमस्यासंख्येयभागः पूर्वकोटि त्रिभागाभ्यधिकोऽसंज्ञिपञ्चे-न्द्रिया बध्नन्ति किन्तु-'णवरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं'नवरम् पूर्वापेक्षया विशेषस्तु जघन्येन अन्त-र्मुहूर्तं यावद् असंज्ञिपञ्चेन्द्रिया स्तिर्यगायुष्यं कर्म बध्नन्ति,'मणुयाउयस्स वि'मनुष्यायुष्यस्यापि कर्मणो जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन पल्योपमस्यासंख्येयभागः पूर्वकोटित्रिभागाभ्यधिको-ऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियाः बध्नन्ति, 'देवाउयस्स जहा नेरइयाउयस्स' देवायुष्यस्य कर्मणो बन्धो यथा नैरयिकायुष्यस्य कर्मणो संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणामुक्तस्तथा वक्तव्यः, गौतमः पृच्छति-'असण्णीणं भंते ! जीवा पंचिंदिया निरयगतिनामाए कम्मस्स किं बंधंति?' हे भदन्त ! असंज्ञिनः खलु जीवाः पञ्चेन्द्रिया निरयगतिनाम्नः कर्मणः किम्-कियन्तं कालं बध्नन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !'हे गौतम !'जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागे पलिओवमस्स असंखेज्जइ-भागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ $\frac{2}{7}$ पल्योपमस्य असंख्येयभागोनौ 'उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे' उत्कृष्टेन तौ चैव सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ परिपूर्णौ

और उत्कृष्ट पूर्वकोटि का त्रिभाग अधिक पल्योपम के असंख्यातवें भाग का बन्ध करते हैं। इसी प्रकार तिर्यंच आयु का भी उत्कृष्ट बंध पूर्वकोटि का त्रिभाग अधिक पल्योपम के असंख्यातवे भाग का बन्ध करते हैं, मगर जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त का करते हैं। मनुष्यायु का बंध भी इतना ही अर्थात् उत्कृष्ट पूर्व कोटि का त्रिभाग अधिक पल्योपम के असंख्यातवें भाग का और जघन्य अन्त-र्मुहूर्त्त का करते हैं असंज्ञी पंचेन्द्रिय का देवायु का बन्ध नरकायु के समान समझना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असंज्ञी पंचेन्द्रिय नरकगतिनामकर्म कितने काल का बांधते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सहस्र सागरोपम के दो बटे सात ($\frac{2}{7}$) भाग का और उत्कृष्ट पूर्ण $\frac{2}{7}$ भाग का बन्ध

પૂર્વકોટીના ત્રણ ભાગ અધિક પલ્યોપમનો અસખ્યાતમા ભાગનો બધ કરે છે.

એ પ્રમાણે તિર્યંચાયુનો પણ ઉત્કૃષ્ટ બંધ પૂર્વકોટિના ત્રણ ભાગ અધિક પલ્યોપના અસખ્યાતમા ભાગનો બધ કરે છે, પરતુ જઘન્ય બધ અતર્મુહૂર્ત્તનો કરે છે.

મનુષ્યાયુનો બધ પણ એટલો જ અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિના ત્રણ ભાગ અધિક પલ્યોપમના અસખ્યાતમા ભાગનો બધ કરે છે અને જઘન્ય અતર્મુહૂર્તનો બંધ કરે છે.

અસજ્ઞી પચેન્દ્રિયના દેવાયુનો બધ નરકાયુની સમાન સમજવો જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસજ્ઞી પચેન્દ્રિય નરકગતિ નામકર્મ કેટલા સમયનો બાંધે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સહસ્ર સાગરોપમના બે વિભાજીત સપ્તમાશ ભાગ $\frac{2}{7}$ ના અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્ણ બે સપ્તમાશ ભાગનો બન્ધ કરે છે.

असंज्ञिपञ्चेन्द्रिया निरयगतिनामकर्म बध्नन्ति 'एव तिरियगतिए वि' एवम्-निरयगतिनामकर्मोक्तरीत्या तिर्यग्गतिनामकर्मणोऽपि बन्धोऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन तौ चैव-सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्त भागौ परिपूर्णौ इति विज्ञेयम्, 'मणुयगतिनामाए वि एवं चेव' मनुष्यगतिनाम्नोऽपि कर्मणो बन्धोऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियाणाम् एवञ्चैव-निरयगतिनामकर्मोक्तरीत्यैव बोध्यः किन्तु जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्व्यर्धः सप्तभागः पल्योपमासंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन स चैव सागरोपमसहस्रस्य द्व्यर्धः सप्तभागः परिपूर्णो विज्ञेय इत्यभिप्रायेणाह-'णवर जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दिवड्ढं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणं, 'उक्कोसेणं तंचेव पडिपुण्णं बंधंति' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्व्यर्द्धः-द्वितीयोऽर्द्धो यस्य स द्व्यर्द्धः-सार्द्धकः सप्तभागः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः उत्कृष्टेन स चैव-सागरोपमसहस्रस्य द्व्यर्द्धः सप्तभागः परिपूर्णो मनुष्यगतिनामकर्म असंज्ञिपञ्चेन्द्रिया बध्नन्ति, 'एवं देवगतिनामाए' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या देवगतिनामकर्मापि असंज्ञिपञ्चेन्द्रिया बध्नन्ति किन्तु-'नवरं ते सागरोवमसहस्सस्स एगं सत्तभागं पलिओवमस्सासंखेज्जइभागेण ऊणं' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु ते-असज्ञिपञ्चेन्द्रियाः सागरोपमसहस्रस्य, एकः सप्तभागः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः 'उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं' उत्कृष्टेन स चैव-सागरोपमसहस्रस्य एकः

करते हैं। इसी प्रकार असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यंचगतिनामकर्म का भी बन्ध जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सहस्र सागरोपम का $\frac{2}{7}$ भाग और उत्कृष्ट परिपूर्ण $\frac{2}{7}$ भाग का करते हैं। मनुष्यगति नामकर्म का बन्ध भी इतना ही करते हैं। किन्तु पूर्व की अपेक्षा विशेषता यह है कि असंज्ञी पंचेन्द्रिय मनुष्यायु का जघन्य बन्ध पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सहस्र सागरोपम का $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ भाग का और उत्कृष्ट पूर्ण सहस्र सागरोपम के $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ भाग का करते हैं। इसी प्रकार देवगतिनामकर्म का भी समझना चाहिए। मगर विशेषता यह है कि असंज्ञी पंचेन्द्रिय जीव देवगति नामकर्म का जघन्य बंध पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सहस्रसागरोपम का $\frac{1}{7}$ भाग का और उत्कृष्ट परिपूर्ण $\frac{1}{7}$ भाग का करते हैं?

એજ પ્રકારે અસંજ્ઞી પચેન્દ્રિયતિર્યંચગતિનામકર્મનો પણ બન્ધ જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સહસ્ર સાગરોપમનો $\frac{2}{7}$ ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પરિપૂર્ણ $\frac{2}{7}$ ભાગનો કરે છે.

મનુષ્યગતિ નામકર્મનો બન્ધ પણ એટલો જ કરે છે. પણ પૂર્વની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય મનુષ્યાયુનો જઘન્ય બન્ધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સહસ્ર સાગરોપમનો $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્ણ સહસ્ર સાગરોમનો $\frac{1\frac{1}{2}}{7}$ ભાગનો કરે છે એજ પ્રકારે દેવગતિ નામકર્મનું પણ સમજવુ જોઇએ.

પણ વિશેષતા એ છે કે અસંજ્ઞી પચેન્દ્રિય જીવ ગતિનામકર્મનો જઘન્ય બન્ધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સહસ્ર સાગરોપમનો $\frac{1}{7}$ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટ પરિપૂર્ણ

सप्तभागः परिपूर्णौ बध्नन्ति, गौतमः पृच्छति-'वेउव्वियसरीरनामाए पुच्छा' वैक्रियशरीरनामकर्म असंज्ञिपञ्चेन्द्रियाः कियन्तं कालं बध्नन्ति, ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागे पलिओवमस्सासंखेज्जइभागेण ऊणे, उक्कोसेणं दो पडिपुण्णे बंधंति' जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन द्वौ सागरोपमसहस्रस्य सप्तभागौ परिपूर्णौ असंज्ञिपञ्चेन्द्रियाः वैक्रियशरीरनामकर्म बध्नन्ति 'सम्मत्तसम्मामिच्छत्त आहारगसरीरनामाए तित्थगरनामाए ण किंचि बंधंति' सम्यक्त्व सम्यग्मिथ्यात्वाहारकशरीरनामकर्माणि तीर्थंकरनामकर्म च असंज्ञिपञ्चेन्द्रिया न किञ्चिद् बध्नन्ति, 'अवसिट्ठं जहा बेइंदियाणं' अवशिष्टं यथा द्वीन्द्रियाणामुक्तं तथा असंज्ञिपञ्चेन्द्रियाणामपि वक्तव्यम्, किन्तु-'णवरं जस्स जत्तिया भागा तस्स सा सागरोवमसहस्सेण सह भाणियव्वा।' नवरम्-द्वीन्द्रियापेक्षया विशेषस्तु यस्य यावन्तो भागा भवन्ति तस्य तावन्तो भागाः सागरोपमसहस्रेण सह भणितव्याः, 'सव्वेसिं आणुपुव्वीए जाव अंतराइयस्स' सर्वेषाम् आनुपूर्व्या-अनुक्रमेण यावत्-कषायप्रभृत्यन्तरायस्य

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असंज्ञी पंचेन्द्रिय जीव वैक्रियशरीर नामकर्म का जघन्य बन्ध कितने काल का करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! असंज्ञी पंचेन्द्रिय वैक्रियशरीर नामकर्म का जघन्य बन्ध पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सहस्रसागरोपम के $\frac{2}{7}$ भाग का और उत्कृष्ट पूर्ण $\frac{2}{7}$ भाग का करते हैं। असंज्ञी पंचेन्द्रिय जीव सम्यग्मिथ्यात्व प्रकृति का, आहारकशरीर नामकर्म का और तीर्थंकर नामकर्म का बन्ध करते ही नहीं हैं। शेष प्रकृतियों का बन्ध द्वीन्द्रियों के समान समझना चाहिए, किन्तु द्वीन्द्रियों से असंज्ञी पंचेन्द्रियों के बन्ध में अन्तर यह है कि जिसके जितने भाग हैं, वे सहस्रसागरोपम के साथ कहने चाहिये। इस प्रकार अनुक्रम से अन्तराय कर्म तक सभी प्रकृतियों का यथायोग्य बन्ध कहलेना चाहिये।

$\frac{2}{7}$ ભાગને કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ વૈક્રિય શરીર નામકર્મનો બન્ધ કેટલા કાળનો કરે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર નામકર્મનો જઘન્ય બન્ધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સહસ્ર સાગરોપમનો $\frac{2}{7}$ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્ણ $\frac{2}{7}$ ભાગનો કરેછે.

અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ સમ્યગ્ મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિનો, આહારક શરીર નામકર્મનો અને તીર્થંકર નામકર્મનો બન્ધ કરતા જ નથી.

શેષ પ્રકૃતિયોના બન્ધ દ્વીન્દ્રિયોની સમાન સમજવા જોઇએ. પણ દ્વીન્દ્રિયોથી અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોના બન્ધમાં અન્તર એ છે કે જેમના જેટલા ભાગ છે, તેઓ સહસ્ર સાગરોપમની સાથે કહેવા જોઇએ. એ પ્રકારે અનુક્રમથી અન્તરાય કર્મ સુધી બધી પ્રકૃતિ-

कर्मणो बन्धः असज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां बोध्यः, गौतमः पृच्छति–'सण्णी णं भंते ! जीवा पंचिं दिया णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?' हे भदन्त ! संज्ञिनः खलु जीवाः पञ्चेन्द्रियाः ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः कियन्तं कालं बध्नन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जह-ण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः संज्ञिपञ्चेन्द्रियाः ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्ति, तत्र 'तिण्णिवास सहस्साइं आबाहा०' त्रीणि वर्षसहस्राणि अबाधाकालः, अबाधाकालशून्योऽनुभवयोग्यः कर्म बन्धः, 'सण्णी णं भंते ! पंचिंदिया णिद्दापंचगस्स किं बंधंति ?' हे भदन्त ! संज्ञिनः खलु पञ्चेन्द्रियाः निद्रापञ्चकस्य कर्मणः कियन्तं कालं बध्नन्ति ? 'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ, उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ' जघन्येन अन्तः सागरोपमकोटीकोटयः, उत्कृष्टेन त्रिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः संज्ञिपञ्चेन्द्रियाः निद्रा पञ्चकं कर्म बध्नन्ति, 'तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा' त्रीणि च वर्षसहस्राणि अबाधाकालः

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! संज्ञी पंचेन्द्रिय ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध कितने काल का करते है ?

भगवान्–हे गौतम ! सज्ञी पंचेन्द्रिय जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध जघन्य अन्तर्मुहूर्त का और उत्कृष्ट तीस कोडाकोडी सागरोपम का करते हैं। तीस कोडाकोडी सागरोपनका बध होने पर तीन हजार वर्ष का अबाधा काल होता है और शेष अनुभव योग्य काल समझना चाहिए।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! संज्ञी पंचेन्द्रिय निद्रापंचक का बन्ध कितने काल का करते हे ?

भगवान्–हे गौतम ! संज्ञी पंचेन्द्रिय जीव निद्रापंचक का जघन्य बंध अन्तः कोटाकोटी सागरोपम का करते हैं और उत्कृष्ट तीस कोटाकोटी सागरोपम का। इसका अबाधा काल तीन हजार वर्ष का होता है। दर्शनचतुष्क का बन्ध

યોના યથાયોગ્ય બન્ધ કહી દેવા જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંજ્ઞી પચેન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બન્ધ કેટલા કાળના કરે છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંજ્ઞી પચેન્દ્રિય તિર્યંચ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બન્ધ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તના અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો કરે છે. ત્રીસ કોડા-કોડી સાગરોપમના બધ થતા ત્રણ હજાર વર્ષના અબાધાકાળ થાય છે અને શેષ અનુ-ભવયોગ્ય કાળ સમજવો જોઈએ

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંજ્ઞીપચેન્દ્રિય નિદ્રાપંચકનો બન્ધ કેટલા કાળનો કરે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય નિદ્રાપચકનો જઘન્ય બધ અન્ત.કોટાકોટી સાગરોપમનો કરે છે અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો તેનો અબાધાકાલ ત્રણ

प्रज्ञप्तः, 'दंसणचउक्कस्स जहा णाणावरणिज्जस्स' दर्शनचतुष्कस्य यथा ज्ञानावरणीयस्य बन्ध उक्तस्तथा वक्तव्यः, 'सायावेयणिज्जस्स जहा ओहिया ठिई भणिया तहेव भाणियव्वा' सातवेदनीयस्य यथा औधिकी कर्मस्थितिर्भणिता तथा भणितव्या, 'इरियावहियबंधयं पडुच्च संपराइयबंधयं च' ऐर्यापथिकबन्धकं प्रतीत्य आश्रित्य साम्परायिकबन्धकञ्च प्रतीत्य वक्तव्यम्, 'असायावेयणिज्जस्स जहा णिद्दापंचगस्स' असातवेदनीयस्य यथा निद्रापञ्चकस्य बन्ध उक्तस्तथा वक्तव्यः, 'सम्मत्तवेयणिज्जस्स सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जस्स जा ओहिया ठिई भणिया तं बंधंति' सम्यक्त्ववेदनीयस्य सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयस्य च कर्मणो या औधिकी कर्मस्थिति र्भणिता तां बध्नन्ति, 'मिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ' मिथ्यात्व वेदनीयस्य बन्धो जघन्येन अन्तः सागरोपमकोटीकोटयः 'उक्कोसेणं सत्तरिसागरोवमकोडाकोडीओ' उत्कृष्टेन सप्ततिः सागरोपमकोटीकोटयः सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियाः मिथ्यात्ववेदनीयं कर्म बध्नन्ति तत्र 'सत्तरिय वाससयाइं अबाहा' सप्ततिश्च वर्षशतानि अबाधाकालः प्रज्ञप्तः, 'कसाय बारसगस्स जहण्णेणं एवं चेव, 'उक्कोसेणं चत्तालीसं सागरोवमकोडाकोडीओ' कषायद्वादशकस्य बन्धो जघन्येन एवञ्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैवान्तःसागरोपमकोटीकोटयः, उत्कृष्टेन

ज्ञानावरणीय के समान कहना चाहिए। सातावेदनीय कर्म का बन्ध उतने ही काल का करते हैं जितनी उसकी औधिक स्थिति कही है। ऐर्यापथिक बन्धक की अपेक्षा और साम्परायिक बन्धक की अपेक्षा से सातावेदनीय का बन्ध काल पृथक्-पृथक् कहलेना चाहिए। असातावेदनीय कर्म का बन्ध काल निद्रापंचक के बराबर है। सम्यक्त्ववेदनीय और सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीय कर्म की वही स्थिति बांधते हैं, जो उनकी सामान्य स्थिति पहले कही गई हैं। मिथ्यात्व प्रकृति का बंध जघन्य अन्तः कोटा कोटी सागरोपम का और उत्कृष्ट सत्तर कोटाकोटी सागरोपम का करते हैं। सत्तर कोटाकोटी सागरोपमका बन्ध होने पर सात हजार वर्ष का अबाधा काल होता है। कषाय द्वादशक का जघन्य बंध अन्तः सागरोपम का कोटाकोटी प्रमाण और उत्कृष्ट चालीस कोटाकोटी

હજાર વર્ષનો હોય છે દર્શન ચતુષ્કનો બન્ધ જ્ઞાનાવરણીયના સમાન કહેવો જોઇએ. સાતાવેદનીય કર્મનો બન્ધ એટલા જ કાળનો કરે છે. જેટલી જેની ઔઘિક સ્થિતિ કહી છે. ઐર્યાપથિક બન્ધની અપેક્ષાએ અને સાંપરાયિક બન્ધની અપેક્ષાએ સાતાવેદનીયનો બન્ધકાળ પૃથક્ -પૃથક્ કહી લેવો જોઇએ

અસાતા વેદનીય કાર્મનો બન્ધકાલ નિદ્રાપચકના બરાબર છે. સમ્યક્ત્વ વેદનીય અને સમ્યગ્મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મની તેજ સ્થિતિ બાંધે છે જે તેમની સામાન્ય સ્થિતિ પહેલાં કહી છે

મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિનો બંધ જઘન્ય અન્ત. કોડાકોડી સાગરોપમનો અને ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમનો કરે છે. સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમનો બંધ થતાં સાત હજાર વર્ષનો અબાધાકાલ થાય છે.

કષાય દ્વાદશકનો જઘન્ય બન્ધ અન્તઃ સાગરોપમ કોડાકોડી પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ

चत्वारिंशच्च सागरोपमकोटीकोटयो बन्धः, किन्तु-'चत्तालीस य वाससयाइं अबाहा' चत्वारिंशद् वर्षशतानि अबाधाकालः प्रज्ञप्तः, 'कोहमाणमायालोभसंजलणाए य दो मासा, मासो, अद्धमासो, अंतोमुहुत्तो, एवं जहण्णगं उक्कोसगं पुण जहा कसायबारसगस्स' क्रोधमानमायालोभसंज्वलनकर्मणाञ्च बन्धः अनुक्रमेण द्वौ मासौ, मासः, अर्द्धमासः अन्तर्मुहूर्तं यावद् एवं जघन्यकं-जघन्येन संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां बोध्यः, उत्कृष्टकम्-उत्कृष्टेन पुनर्यथा कषायद्वादशकस्य प्रतिपादितस्तथा प्रतिपत्तव्यः 'चउण्हवि आउयाणं जा ओहिया ठिई भणिया तं बंधति' चतुर्णामपि आयुषाम्-निरयतिर्यग्मनुष्यदेवसम्बन्धिना या औघिकी स्थितिर्भणिता तां संज्ञिपञ्चेन्द्रिया बध्नन्ति, 'आहारगसरीरस्स तित्थगरनामाए य जहण्णेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ' आहारकशरीरस्य तीर्थकरनाम्नश्च कर्मणो बन्धो जघन्येन अन्तः सागरोपमकोटीकोटयः 'उक्कोसेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ' उत्कृष्टेन चापि अन्तः सागरोपमकोटीकोटयो बन्धः संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां प्रज्ञप्तः, 'पुरिसवेयणिज्जस्स जहण्णेणं अट्ठ संवच्छराइं' पुरुषवेदनीयस्य कर्मणो बन्धो जघन्येन अष्टौ संवत्सराणि संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां प्रज्ञप्तः, 'उक्कोसेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ' उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां पुरुषवेदनीयकर्मबन्धः प्रज्ञप्तः, 'दस य वाससयाइं अबाहा' तत्र दश च वर्षशतानि यावद् अबा-

सागरोपम का समझना चाहिए। उसका अबाधा काल चालीस सौ वर्ष का होता है। संज्वलन क्रोध, मान, माया और लोभ का जघन्य बन्ध क्रमशः दो मास का, एक मास का, अर्द्धमास का और अन्तर्मुहूर्त्त का होता है तथा उत्कृष्ट बन्ध कषायद्वादशक के समान होता है। नरकायु, तिर्यंचायु, मनुष्यायु और देवायु की जो सामान्य स्थिति कही गई है, उसी स्थिति का संज्ञी पंचेन्द्रिय जीव बन्ध करते हैं। आहारक शरीर और तीर्थकर नामकर्म का बन्ध जघन्य अन्तः सागरोपम कोटाकोटी का करते हैं। पुरुष वेदनीय कर्म का जघन्य बन्ध आठ वर्ष का और उत्कृष्ट दश कोटाकोटी सागरोपम का संज्ञी पंचेन्द्रिय जीव करते हैं। जब दश कोटाकोटी सागरोपम का बन्ध करते हैं तो उसका अबाधा काल दश सौ वर्ष का होता है, अर्थात् अपने बन्ध काल से लेकर एक हजार वर्ष तक वह अपने उदय द्वारा जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता है।

ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો સમજવો જોઈએ તેનો અબાધાકાલ ચાલીસસો વર્ષ થાય છે.

સંજ્વલન ક્રોધ, માન માયા અને લોભનો જઘન્ય બન્ધ ક્રમશ બે માસનો, એક માસનો અર્ધમાસનો અને અન્તર્મુહૂર્તનો થાય છે તથા ઉત્કૃષ્ટ બન્ધ કષાય, દ્વાદશકના સમાન થાય છે

નરકાયુ, તિર્યંચાયુ, મનુષ્યાયુ અને દેવાયુની જે સામાન્ય સ્થિતિ કહેલી છે, તેજ સ્થિતિનો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ બંધ કરે છે. આહારક શરીર અને તીર્થંકર નામકર્મનો બંધ અન્ત સાગરોપમ કોડાકોડીનો અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્ત સાગરોપમ કોડાકોડીનો કરે છે

પુરૂષ વેદનીય કર્મનો જઘન્ય બન્ધ આઠ વર્ષનો અને ઉત્કૃષ્ટ દશ કોડાકોડી સાગ-

धाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य किञ्चिदपि बाधां नोत्पादयति, 'जसो कित्ति णामाए उच्चागोत्तस्स एवं चेव' यशःकीर्तिनामकर्मणः उच्चैर्गोत्रस्य कर्मणश्च बन्धः एवञ्चैव-पुरुषवेदनीयवदेव बोध्यः किन्तु-'णवरं जहण्णेणं अट्ठमुहुत्ता' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु-जघन्येन अष्टौ मुहूर्त्तानि यावत् संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां यशः कीर्तिनामकर्मबन्धः प्रज्ञप्तः, 'अंतराइयस्स जहा णाणावरणिज्जस्स' संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणाम् अन्तरायस्य कर्मणो बन्धो यथा ज्ञानावरणीयस्य कर्मण उक्तस्तथा वक्तव्यः, 'सेसएसु सव्वेसु ठाणेसु संघयणेसु संठाणेसु वण्णेसु गंधेसु य जहण्णेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ' शेषेषु सर्वेषु स्थानेषु नैरयिकादिषु, संह-

यशःकीर्तिनामकर्म और उच्चगोत्र बन्धक पुरुषवेद के समान ही समझना चाहिए, मगर विशेषता यह है कि यशःकीर्त्तिनामकर्म का जघन्य स्थितिबन्ध काल आठ मुहूर्त्त का है। संज्ञी पंचेन्द्रिय जीवों के अन्तराय कर्म के बंध का काल उतना ही है जितना ज्ञानावरणीय का काल कहा गया है। शेष सभी स्थानों में तथा संहनन नामकर्म संस्थान नामकर्म, वर्ण नामकर्म, गंधनामकर्म में बन्ध का जघन्य काल अन्तः कोटाकोटी सागरोपम का कहा है। उत्कृष्ट स्थिति बन्ध का काल वही समझना चाहिए जो इनकी सामान्य स्थिति कही है। विशेषता यह है कि इनका अबाधा काल और अबाधा काल न्यून वहीं कहना चाहिए इस प्रकार अनुक्रम से अन्तराय तक सभी प्रकृतियों का बन्ध कहलेना चाहिए।

संज्ञी पंचेन्द्रिय बन्धक की अपेक्षा से ज्ञानावरणीय आदि कर्मों का जघन्य स्थितिबन्ध जो कहा गया है, वह क्षपकजीव को उस समय होता है, जब उन प्रकृतियों के बन्ध का चरम समय हो। निद्रापंचक, असाता वेदनीय, मिथ्यात्व,

તો તેનો અબાધાકાલ દશસો વર્ષનો થાય છે, અર્થાત્ પોતાના બન્ધકાળથી લઇને એક હજાર વર્ષ સુધી તે પોતાના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા નથી પહોચાડતા

યશ કીર્તિ નામકર્મ અને ઉચ્ચગોત્રનો બન્ધ પુરૂષ વેદના સમાન જ સમજવો જોઈએ, પણ વિશેષતા એછે કે યશઃકીર્તિ નામકર્મનો જઘન્ય સ્થિતિ બન્ધકાળ આઠ મુહૂર્તનો છે સંજ્ઞી પચેન્દ્રિય જીવોના અન્તરાય કર્મના બન્ધનો કાળ તેટલો જ છે કે જેટલો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો કાળ કહેવાયેલો છે શેષ બધાં સ્થાનોમાં તથા સંહનન નામકર્મ, સંસ્થાન નામકર્મ, વર્ણ નામકર્મ, ગન્ધ નામકર્મમા બન્ધનો જઘન્ય કાલ અન્તઃ કોડાકોડી સાગરોપમ કહેલો છે.

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબન્ધનો કાળ તેજ સમજવો જોઈએ જે તેમની સામાન્ય સ્થિતિ કહી છે. વિશેષતા એ છે કે તેમનો અબાધા કાળ અને અબાધાકાળ ન્યૂન ન કહેવો જોઇએ, એ પ્રકારે અનુક્રમથી અન્તરાય સુધી બધી પ્રકૃતિયોના બન્ધ કહેવા જોઇએ.

સંજ્ઞી પચેન્દ્રિય બન્ધકની અપેક્ષાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના જઘન્ય સ્થિતિ બન્ધ જે કહેલ છે, તે ક્ષપક જીવને તે સમયે થાય છે. જ્યારે એ પ્રકૃતિયોના બન્ધનો ચરમ

ननेषु–अस्थ्यादिरचनासु, संस्थानेषु–आकारेषु, वर्णेषु गन्धेषु च जघन्येन अन्तः सागरोपमकोटीकोटयो बन्धः प्रज्ञप्तः, 'उक्कोसेणं जा जस्स ओहिया ठिई भणिया तं बंधंति' उत्कृष्टेन या यस्य औघिकी स्थितिर्भणिता ता स्थितिं संज्ञिपञ्चेन्द्रिया बध्नन्ति, 'णवरं इमं नाणत्तं अबाहा, अबाहूणिया ण वुच्चइ' नवरम्–विशेषस्तु इदं नानात्वम् बहुत्वम् अबाधाकालः, अबाधाकालोनो नोच्यते 'एवं आणुपुव्वीए सव्वेसिं जाव अंतरायस्स ताव भाणियव्वं' एवम्–उक्तरीत्या आनुपूर्व्या सर्वेषां यावद् अन्तरायस्य कर्मणो बन्धस्तावद् भणितव्यः, तत्र संज्ञिपञ्चेन्द्रियबन्धकविषये ज्ञानावरणीयादिकर्मणां जघन्येन स्थिति बन्धोऽन्तर्मुहूर्तादिपरिमाणस्तावत् क्षपकस्य स्वस्वबन्धचरमसमयेऽवसेयः, निद्रापञ्चकासातवेदनीयमिथ्यात्व कषायद्वादशकादीनां क्षपणात् प्राग्बन्धो विज्ञेयः, अतएव तेषां जघन्येनापि अन्तः सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणो बन्धः, उत्कृष्टोऽपि अन्तः सागरोपमकोटीकोटिप्रमाणो मिथ्यादृष्टेः सर्वसंक्लिष्टस्य बोध्यः, तिर्यग् मनुष्य देवायुषाञ्च स्वस्वबन्धकेषु अतिविशुद्धस्य बन्धोऽवसेयः ॥ सू० १२ ॥

मूलम्–णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जहण्णट्ठिई बंधए के पण्णत्ते ? गोयमा ! अण्णयरे सुहुमसंपरायए उवसामए वा खवगे वा, एस णं गोयमा ! णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स जहण्णठिई बंधए, तव्वइरित्ते अजहण्णे, एवं एएणं अभिलावेणं मोहाउयवज्जाणं सेसकम्माणं भाणियव्वं, मोहणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जहण्णट्ठिई बंधए के पण्णत्ते? अन्नयरे बायरसंपराए, उवसामए वा, खवए वा, एस णं गोयमा ! मोहणिज्जस्स कम्मस्स जहण्णट्ठिई बंधए, तव्वइरित्ते अजहण्णे, आउयस्स णं भंते ! कम्मस्स जहण्णट्ठिई बंधए के पण्णत्ते ? गोयमा ! जे

कषाय द्वादशक आदि के क्षपण से पहले बंध होता है। अतएव उनका जघन्य बन्ध भी अन्तः कोटाकोटी सागरोपम का होता है। उत्कृष्ट भी अन्तः कोटाकोटी सागरोपम प्रमाण बन्ध अत्यन्त संक्लेशयुक्त मिथ्यादृष्टि को समझना चाहिए। तिर्यंचायु, मनुष्यायु और देवायु का उत्कृष्ट बन्ध उन–उनके बन्धकों में जो अतिविशुद्ध होते हैं, उनको होता है ॥सू०१२॥

સમય હોય. નિદ્રાપંચક અસાતા વેદનીય, મિથ્યાત્વ, કષાય દ્વાદશક આદિના ક્ષપણથી પહેલા બન્ધ હોય છે

તેથી જ તેમનો જઘન્ય બન્ધ પણ અન્ત કોડાકોડી સાગરોપમનો હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ બન્ધ અત્યન્ત સંકલેશ યુક્ત મિથ્યાદષ્ટિનો સમજવો જોઈએ. તિર્યચાયુ, મનુષ્યાયુ અને દેવાયુનો ઉત્કૃષ્ટ બન્ધ તેમના બન્ધકોમા જ અતિવિશુદ્ધ હોય છે, તેમને થાય છે. ॥સૂ૦ ૧૨॥

णं जीवे असंखेप्पद्धापविट्ठे सव्वनिरुद्धे से आउए, सेसे सव्वमहंतीए ाउयबंधद्धाए तीसे णं आउयबंधद्धाए चरिमकालसमयंसि सव्वजहण्णियं ठिई पज्जत्तापज्जत्तियं निव्वत्तेइ, एस णं गोयमा ! आउयकम्मस्स जहण्णठिई बंधए, तव्वइरित्ते अजहण्णे" ॥ सू० १३ ॥

छाया–ज्ञानावरणीयस्य खलु भदन्त ! कर्मणो जघन्यस्थितिबन्धकः कः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! अन्यतरः सूक्ष्मसम्परायः, उपशमको वा क्षपको वा, एष खलु गौतम ! ज्ञानावरणीयस्य कर्मणो जघन्यस्थितिबन्धकः, तद् व्यतिरिक्तोऽजघन्यः, एवम् एतेन अभिलापेन मोहायुष्यवर्जानां शेषकर्मणां भणितव्यम् ? मोहनीयस्य खलु भदन्त ! कर्मणो जघन्यस्थितिबन्धकः कः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! अन्यतरो बादरसम्परायः–उपशमको वा क्षपको वा, एष खलु

जघन्य कर्मस्थिति बन्धक

शब्दार्थ–(णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जहण्णठिइबंधए के पण्णत्ते) हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्म की जघन्य स्थिति का बन्धक–बांधनेवाला–कौन कहा गया है ? (गोयमा ! अण्णयरे सुहुमसंपरायए उवसामए वा खवगे वा) हे गौतम ! अन्यतर सूक्ष्मसम्पराय उपशमश्रेणीवाला अथवा क्षपकश्रेणीवाला (एसणं गोयमा) हे गौतम ! यह (णाणावरणिज्जस्स) ज्ञानावरणीय कर्म का (जहण्णठिइबंधए) जघन्य स्थिति का बन्धक होता है (तव्वइरित्ते अजहण्णे) उससे भिन्न अजघन्य स्थिति का बंधक होता है (एव) इस प्रकार (एएणं अभिलावेणं) इस अभिलाप से (मोहाउयवज्जाणं) मोहनीय और आयु को छोड कर (सेसकम्माणं) शेष कर्मो के विषय में (भाणियव्वं) कहना चाहिए। (मोहणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जहण्णठिइबंधए के पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! मोहनीय कर्म की

જઘન્ય કર્મસ્થિતિ બન્ધક

શબ્દાર્થ–(णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जहण्णट्ठिइबंधए के पण्णत्ते)- હે ભગવન જ્ઞાનાવરણીય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિના બન્ધક બાંધવાવાળા કોણ કહેલા છે ? (गोयमा ! अण्णयरे सहुमसंपरायए उवसामए वा खवगे वा)–હે ગૌતમ ! અન્યતર સૂક્ષ્મ સંપરાય ઉપશમશ્રેણી વાળા અથવા ક્ષપકશ્રેણી વાળા (एसणं गोयमा) હે ગૌતમ ! આ (णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स) જ્ઞાનાવરણીય કર્મના (जहण्णठिई बंधए) જઘન્ય સ્થિતિના બન્ધક થાય છે (तव्वइरित्ते अजहण्णे) તેનાથી ભિન્ન અજઘન્ય સ્થિતિના બંધક થાય છે (एवं) એ પ્રકારે (एएणं अभिलावेणं) આ અભિલાપથી (मोहाउयवज्जाणं) મોહનીય અને આયુના સિવાય (सेसकम्माणं) શેષ કર્મોના વિષયમાં (भाणियव्वं) કહેવા જોઈએ

(मोहणिज्जस्स ण भंते ! कम्मस्स जहण्णठिइबंधए के पण्णत्ते ?)–હે ભગવન્ ! મોહનીય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિના બંધક કયા કહેલા છે ? (गोयमा अन्नयरे बादरसंपराए)

गौतम ! मोहनीयस्य कर्मणो जघन्यस्थितिबन्धकः, तद्व्यतिरिक्तोऽजघन्यः, आयुष्यस्य खलु भदन्त ! कर्मणो जघन्यस्थितिबन्धकः कः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! यः खलु जीवः असंक्षेप्याद्धाप्रविष्ट सर्वनिरुद्धं तस्यायुष्यम् शेषः सर्वमहत्या आयुष्यबन्धाद्धायाः, तस्याः खलु आयुष्यबन्धाद्धायाश्चरमकालसमये सर्वजघन्यां स्थितिं पर्याप्तापर्याप्तिकां निर्वर्तयति, एष खलु गौतम ! आयुष्यकर्मणो जघन्यस्थितिबन्धकः, तद् व्यतिरिक्तोऽजघन्यः ॥ सू० १३ ॥

टीका-पूर्वं संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां ज्ञानावरणीयादि कर्मणा जघन्यस्थितिबन्धस्यान्तर्मुहूर्ता-

जघन्य स्थिति का बन्धक कौन कहा गया है ? (गोयमा ! अन्नयरे बादरसंपराए) हे गौतम ! अन्यतर बादर सम्पराय (उवसामए वा खवगे वा) उपशामक अथवा क्षपक (एसणं गोयमा ! मोहणिज्जस्स कम्मस्स जहण्णठिइबंधए) हे गौतम ! यह मोहनीय कर्म की जघन्य स्थिति का बन्धक है (तव्वइरित्ते अजहण्णे) उससे भिन्न अजघन्य बंधक (आउयस्स णं भंते ! कम्मस्स जहण्ण ठिईबंधए के पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! आयु कर्म का जघन्य स्थितिबंधक कौन कहा गया है ? (गोयमा ! जे णं जीवे) हे गौतम ! जो जीव (असंखेप्पद्धापविट्ठे) असंक्षेप्याद्धाप्रविष्ट (सव्वनिरुद्धे से आउए) उसका आयुष्य सब से कम होता है (सेसे) शेष (सव्वमहंतीए) सब से बडी (आउयबंधद्धाए) आयु के बंध काल की (तीसे णं आउयबंधद्धाए) उस आयु बन्ध काल के (चरिमकालसमयंसि) अन्तिम काल के समय में (सव्वजहण्णियं) सब से जघन्य (ठिइं) स्थिति को (पज्जत्तापज्जत्तियं) पर्याप्तापर्याप्तिका को (निव्वत्तेइ) बांधता है (एसणं गोयमा ! आउय कम्मस्स जहण्णठिइ बंधए) हे गौतम ! वह जीव आयु कर्म की जघन्य स्थिति का बन्धक है (तव्वइरित्ते अजहण्णे) उस से भिन्न अजघन्य स्थिति का बंधक होता है ॥सू०१३॥

હે ગૌતમ ! અન્યતર બાદર સમ્પરાય (उवसामए वा खवगे वा) ઉપશામક અથવા ક્ષપક (एसणं गोयमा ! मोहणिज्जस्स कम्मस्स जहण्णठिइबंधए)-હે ગૌતમ ! આ મોહનીય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિના બંધક છે (तव्वइरित्ते अजहण्णे) તેનાથી ભિન્ન અજઘન્ય બંધક સમજવા

(आउयस्स णं भंते ! कम्मस्स जहण्णठिईबंधए के पण्णत्ते)-હે ભગવન્ ! આયુ કર્મના જઘન્ય સ્થિતિ બંધક કોણ કહેલા છે ? (गोयमा ! जेण जीवे) હે ગૌતમ ! જે જીવ (असखेप्पद्धापविट्ठे) અસક્ષેપદ્ધા પ્રવિષ્ટ (सव्वनिरुद्ध से आउए) તેનુ આયુષ્ય બધાથી ઓછુ હોય છે (सेसे) શેષ (सव्वमहंतीए) બધાથી મોટી (आयुयबंधद्धाए) આયુના બંધકાળની (तीसेणं आउयबंधद्धाए) એ આયુબંધકાળના (चरिमकालसमयंसि) અન્તિમ કાળના સમયમા (सव्वजहण्णियं) બધાથી જઘન્ય (ठिइं) સ્થિતિની (पज्जत्ता पज्जत्तियं) પર્યાપ્તાપર્યાપ્તિને (निव्वत्तेइ) બાંધે છે (एस ण गोयमा ! आउयकम्मस्स जहण्णठिइबंधए) હે ગૌતમ ! તે જીવ આયુ કર્મની જઘન્ય સ્થિતિનો બંધક છે (तव्वरित्ते अजहण्णे) તેનાથી ભિન્ન અજઘન્ય સ્થિતિના બંધક બને છે. ॥ સૂ૦ ૧૩ ॥

दिपरिमाणतया प्रतिपादितत्वेन तद् बन्धकान् प्ररूपयितुमाह–'णाणावरणिज्जस्स णं भंते कम्मस्स जहण्णट्ठिईबंधए के पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! ज्ञानावरणीयस्य खलु कर्मणो जघन्य स्थितिबन्धकः कः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'अण्णयरे सुहुमसंपराए, उवसामए वा खवगे वा' अन्यतरः सूक्ष्मसम्परायो ज्ञानावरणीयकर्मणो जघन्यस्थिति बन्धकः प्रज्ञप्तः, तमेवान्यतरमाह–उपशमको वा सूक्ष्मसंपरायः, क्षपको वा सूक्ष्मसम्परायः, अत्र ज्ञानावरणीयस्य कर्मणो बन्धः उपशमकस्य क्षपकस्य च जघन्येन अन्तर्मुहूर्तप्रमाणो भवति अतएवान्तर्मुहूर्तत्वस्योभयसाधारणतया 'उपशमको वा, क्षपको वा' इत्युक्तम्, वस्तुगत्या पुनः क्षपकापेक्षया उपशमकस्य बन्धो द्विगुणोऽवसेयः, उक्तञ्च–'खवगुवसामगपडिवयमाणो दुगुणो

टीकार्थ–पहले संज्ञी पचेन्द्रिय जीवों का, ज्ञानावरणीय आदि कर्मों का जघन्य स्थितिबन्ध अन्तर्मुहूर्त्त आदि प्रमाण वाला कहा गया है। यहां यह निरूपण किया जाता है कि किस कर्म का कौन जघन्य स्थिति बंध करता है ?

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्म की जघन्य स्थिति बांधने वाला कौन जीव होता है ?

भगवान्–हे गौतम ! अन्यतर सूक्ष्मसम्पराय जीव ज्ञानावरणीय कर्म की जघन्य स्थिति का बन्धक होता है। अन्यतर का स्पष्टीकरण करते हुए कहते हैं–उपशमक अर्थात् उपशमश्रेणीवाला सूक्ष्मसम्पराय अथवा क्षपक अर्थात् क्षपक श्रेणीवाला सूक्ष्मसम्पराय। ज्ञानावरणीयकर्म का बन्ध सूक्ष्मसम्पराय उपशमक और क्षपक–दोनों को जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त प्रमाण होता है, अतएव दोनों का स्थिति बंध का काल समान होने से कहा गया है–उपशमक अथवा क्षपक–दोनों ही जब सूक्ष्मसम्पराय अवस्था में होते हैं, तब वे ज्ञानावरणीय कर्म का सर्व जघन्य स्थितिबंध अन्तर्मुहूर्त्त प्रमाण करते हैं। किन्तु उपशमक

ટીકાર્થ–પહેલા સંજ્ઞી પચેન્દ્રિય જીવોના, જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોનો જઘન્ય સ્થિતિ બન્ધ અન્તર્મુહૂર્ત આદિ પ્રમાણ વાળો કહેલ છે. અહીં એ નિરૂપણ કરાય છે કે કયા કર્મનો કોણ જઘન્ય સ્થિતિ બન્ધ કરે છે ?

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ બાંધનાર કયો જીવ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ સંપરાય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિનો બન્ધક બને છે અન્યતરનું સ્પષ્ટીકરણ કરતા કહે છે–ઉપશમક અર્થાત્ ઉપશમશ્રેણીવાળા સૂક્ષ્મસંપરાય અથવા ક્ષપક અર્થાત્ ક્ષપક શ્રેણીવાળા સૂક્ષ્મ સંપરાય. જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બન્ધ સૂક્ષ્મ સંપરાય ઉપશમક અને ક્ષપક બન્નેનો જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ થાય છે. તેથી જ બન્નેની સ્થિતિબન્ધનો કાળ સમાન હોવાથી કહેલુ છે–ઉપશમક અથવા ક્ષપક બન્ને જ્યારે સૂક્ષ્મ સમ્પરાય અવસ્થામા હોય છે, ત્યારે તેઓ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સર્વ જઘન્ય સ્થિતિ બન્ધ અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કરે છે. પણ ઉપશમક અને ક્ષપકનો સ્થિતિ બન્ધ

तर्हि तर्हि बंधो' क्षपकोपशमकप्रतिपत्ततां द्विगुणस्तत्र तत्र बन्ध इति, तथा च वेदनीयस्य साम्परायिकबन्धप्ररूपणे क्षपकस्य जघन्यः स्थितिबन्धो द्वादशमुहूर्तानि, उपशमकस्य पुन श्चतुर्विंशतिर्मुहूर्तानि, नामगोत्रयोर्जघन्येन क्षपकस्याष्टौ मुहूर्तानि, उपशमकस्य षोडशमुहूर्तानि, किन्तु उपशमकस्यापि जघन्येन बन्धः शेपबन्धापेक्षया सर्वजघन्योऽवसेयः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह—

और क्षपक का स्थितिबन्ध काल यद्यपि अन्तर्मुहूर्त्त प्रमाण है, तथापि दोनों के अन्तर्मुहूर्त्त के प्रमाण में अन्तर होता है। क्षपक की अपेक्षा उपशमक का बन्ध काल दुगुना समझना चाहिए। कहा भी है क्षपक, श्रेणी चढते हुए उपशमक और श्रेणी से गिरते हुए उपशमक का उस-उस गुणस्थान में अर्थात् एक ही गुणस्थान की अपेक्षा से दुगुना-दुगुना बन्ध होता है। उदाहरणार्थ-दशम गुण-स्थान में क्षपक को जितने काल का ज्ञानावरणीय कर्म का स्थितिबन्ध होता है, उस की अपेक्षा श्रेणी चढते हुए उपशमक को दुगुने काल का स्थिति बन्ध होता है और श्रेणी से गिरते हुए जब वह दशम गुणस्थान में आता है तो उसे चढते जीव की अपेक्षा भी दुगुना स्थितिबन्ध होता है। फिर भी उसका काल होता है अन्तर्मुहूर्त्त का ही। इसी कारण वेदनीय कर्म के साम्परायिक बन्ध की प्ररू पणा करते समय क्षपक को जघन्य स्थितिबन्ध बारह मुहूर्त्त का और उपशमक को चौवीस मुहूर्त्त का कहा है। नाम और गोत्र कर्म का क्षपकजीव आठ मुहूर्त्त का और उपशमक सोलह मुहूर्त्त का करता है। मगर उपशमकजीव को ऊपर जो बन्ध कहा हैं वह शेष बन्ध की अपेक्षा सर्वजघन्य बन्ध समझना चाहिए। उपर्युक्त कथन का उपसंहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं। हे गौतम!

કાળ યદ્યપિ અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે તથાપિ બન્નેના અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણમા અન્તર હોય છે. ક્ષપકની અપેક્ષાએ ઉપશમકનો બન્ધ કાળ બમણો સમજવો જોઇએ.

કહ્યું પણ છે-ક્ષપક શ્રેણી ચઢતા ઉપશમક અને શ્રેણીથી ઉતરતા ઉપશમકના તે તે ગુણસ્થાનમા અર્થાત્ એક જ સ્થાનની અપેક્ષાએ બમણા-બમણા બંધ થાય છે ઉદાહ-રણ-જેમકે દશમ ગુણ સ્થાનમા ક્ષપકને જેટલા કાળનો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સ્થિતિ બન્ધ થાય છે. તેની અપેક્ષાએ શ્રેણી ચઢતા ઉપશામકને બમણા કાળનો સ્થિતિ બન્ધ થાય છે અને શ્રેણીથી પડતા જ્યારે તે દશમ ગુણ સ્થાનમા આવે છે તો તેને ચઢતા જીવની અપેક્ષા એ બમણો સ્થિતિ બન્ધ થાય છે.

તો પણ તેનો કાળ તો અન્તર્મુહૂર્તનો જ હોય છે એ કારણે વેદનીય કર્મના સામ્પરાયિક બન્ધની પ્રરૂપણા કરતી વખતે ક્ષપકનો જઘન્ય સ્થિતિ બન્ધ બાર મુહૂર્તનો અને ઉપશમકને ચોવીસમુહૂર્તનો કહેલ છે નામ અને ગોત્ર કર્મના ક્ષપક જીવ આઠ મુહૂ ર્તના કહેલ છે. અને ઉપશમક સોળ મુહૂર્ત કરે છે. પણ ઉપશમક જીવનો ઉપર જે બન્ધ કહેલ છે તે શેષ બન્ધની અપેક્ષાએ સર્વ જઘન્ય બન્ધ સમજવો જોઇએ.

'एसणं गोयमा ! णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स जहण्णठिई बंधए' हे गौतम ! एष खलु उपशमकः क्षपको वा सूक्ष्मसंपरायो ज्ञानावरणीयस्य कर्मणो जघन्यस्थितिबन्धकः प्रज्ञप्तः, 'तव्वइरित्ते अजहण्णे' तद्व्यतिरिक्तः उपशमकक्षपकसूक्ष्मसम्परायभिन्नो जनः ज्ञानावरणीय कर्मणोऽजघन्यस्थितिबन्धकः प्रज्ञप्तः, अनयैव रीत्या ज्ञानावरणीयातिरिक्तानामपि कर्मणा जघन्यस्थितिबन्धकः प्रतिपादनीय इति-अतिदिशन्नाह-'एवं एएणं अभिलावेणं सेसकम्माणं भाणियव्वं' एवम्-ज्ञानावरणीयकर्मोक्तरीत्या एतेन-पूर्वोक्तप्रकारेण अभिलापेन मोहायुष्यवर्जानाम्-मोहनीयकर्मायुष्यभिन्नां शेषकर्मणां भणितव्यम्, गौतमः पृच्छति-'मोहणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जहण्णठिईबंधए के पण्णत्ते'' हे भदन्त ! मोहनीयस्य खलु कर्मणो जघन्यस्थितिबन्धकः कः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अन्नयरे बायरसंपराए उवसामए वा खवए वा' अन्यतरो बादरसम्परायो मोहनीयकर्मणो जघन्यस्थितिबन्धकः प्रज्ञप्तः, तमेवान्यतरमाह-'उपशमको वा बादरसम्परायः, क्षपको वा बादरसम्परायः, प्रकृत-

यह अर्थात् उपशमक एवं क्षपकजीव, जो सूक्ष्मसम्पराय अवस्था में हो, वही ज्ञानावरणीय कर्म का जघन्य स्थितिबन्ध करता है। उपशमक और क्षपक सूक्ष्मसम्पराय से भिन्न जीव ज्ञानावरणीय कर्म का अजघन्य बंधक होता है, अर्थात् या तो मध्यम स्थिति का अथवा उत्कृष्ट स्थिति का बन्ध करता है। जिस प्रकार ज्ञानावरणीय कर्म के जघन्य बन्धक का कथन किया गया है, उसी प्रकार अन्य कर्मों के जघन्य बन्धकों का भी व्याख्यान समझ लेना चाहिए, यह उल्लेख करते हुए कहते हैं-पूर्वोक्त कथन के अनुसार मोहनीय कर्म और आयुकर्म को छोड कर शेष कर्मों का भी कथन समझ लेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन ! मोहनीयकर्म को जघन्य स्थिति बांधने वाला कौन कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! अन्यतर बादरसम्पराय मोहनीय कर्म की जघन्य स्थिति

ઉપર્યુક્ત કથનનો ઉપસંહાર કરતાં સૂત્રકાર કહે છે-હે ગૌતમ ! એ અર્થાત્ ઉપશમક તેમજ ક્ષપક જીવ જે સૂક્ષ્મ સમ્પરાય અવસ્થામા હોય, તેજ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો જઘન્ય સ્થિતિબન્ધ કરે છે. ઉપશમક અને ક્ષપક સૂક્ષ્મ સમ્પરાયથી ભિન્ન જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો અજઘન્ય બન્ધક બને છે, અર્થાત્ કાતો મધ્યમ સ્થિતિનો અથવા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો બન્ધ કરે છે.

જે પ્રકારે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના જઘન્ય બન્ધકનું કથન કરાયું છે. એજ પ્રકારે અન્ય કર્મોના જઘન્ય બન્ધકોના પણ વ્યાખ્યાન સમજી લેવા જોઇએ એ ઉલ્લેખ કરતા કહે છે. પૂર્વોક્ત કથનના અનુસાર મોહનીય અને આયુકર્મના સિવાય શેષ કર્મોના પણ કથન સમજી લેવા જોઇએ એમ કહેલુ છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મોહનીય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ બાધનાર કોણ કહ્યા છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અન્યતર બાદર સમ્પરાય મોહનીય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિના

मुपसंहरन्नाह–'एसणं गोयमा ! मोहणिज्जस्स कम्मस्स जहण्णठिइबंधए' हे गौतम ! एष खलु उपशमको वा क्षपको वा बदरसम्परायो मोहनीयस्य कर्मणो जघन्यस्थितिबन्धको भवति, 'तव्वइरित्ते अजहण्णे' तद् व्यतिरिक्तः–क्षपकोपशमकबादरसम्परायव्यतिरिक्तो जनः मोहनीयकर्मणोऽजघन्यस्थितिबन्धः प्रज्ञप्तः, गौतमः पृच्छति–'आउयस्स णं भंते ! कम्मस्स जहण्णठिईबंधए के पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! आयुष्यस्य खलु कर्मणो जघन्यस्थितिबन्धकः कः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जे णं असंखेप्पद्धापविट्ठे सव्वनिरुद्धे से आउए' यः खलु जीवः असंक्षेप्याद्धाप्रविष्टः–त्रिभागादिना प्रकारेण या संक्षेप्तु न शक्या भवति सा असंक्षेप्या सा चासौ अद्धाचेति असंक्षेप्याद्धा तां प्रविष्टः असक्षेप्याद्धाप्रविष्टः तस्य–असंक्षेप्याद्धाप्रविष्टस्य जीवस्य सर्वनिरुद्धम् उपक्रमहेतुभिरतिसंक्षिप्तीकृतम् आयुष्यम् प्रज्ञप्तम्, आयुर्बन्धनिर्वर्तनमात्र एव कालस्तस्यास्ति न ततः परं जीवनकाल इति भावः, एतदेव स्पष्टतया

का बन्धक कहा गया है, चाहें वह उपशामक हो अथवा क्षपक हो। हे गौतम ! यह मोहनीय कर्म का जघन्य स्थिति बन्धक कहा गया है। इन क्षपक और उपशामक बादरसम्पराक से भिन्न जीव मोहनीयकर्म की अजघन्यस्थिति का बन्धक होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! आयु कर्म की जघन्य स्थिति का बन्धक कौन जीव कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! जो जीव असंक्षेप्याद्धा प्रविष्ट होता है, उसकी आयु सर्वनिरुद्ध होती है। जिस का त्रिभाग आदि प्रकार से संक्षेप न हो सके, ऐसा अद्धा (काल) असंक्षेप्याद्धा कहलाता है। उसमें जो जीव प्रविष्ट हो, वह असंक्षेप्याद्धा प्रविष्ट कहलाता है। ऐसे जीव का आयुष्य सर्वनिरुद्ध कहलाता है। अर्थात् उपक्रम के कारणों द्वारा अति संक्षिप्त किया हुआ होता है। तात्पर्य यह है कि वह आयुष्य, आयुबन्ध के समय तक ही होता है, आगे नहीं, अर्थात् आयु का बन्ध होते ही वह आयुष्य समाप्त हो जाता है। उसका आयु बन्धकाल

બન્ધક કહેલ છે, પછી તે ઉપશમક હોય કે ક્ષપક હોય. હે ગૌતમ ! આ મોહનીય કર્મનો જઘન્ય સ્થિતિ બન્ધક કહેલ છે. આ ક્ષપક અને ઉપશમક બાદર સંપરાયથી ભિન્ન જીવ મોહનીય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિનો બન્ધક થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! આયુકર્મની જઘન્ય સ્થિતિનો બન્ધક કયો જીવ કહેલ છે.

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! જે જીવ અસંક્ષેપ્યાદ્ધા પ્રવિષ્ટ થાય છે, તેની આયુ સર્વ નિરૂદ્ધ હોય છે. જેનો ત્રિભાગ આદિ પ્રકારથી સંક્ષેપ ન થઈ શકે, તેવો અદ્ધા કાલ અસંક્ષેપ્યાદ્ધા કહેવાય છે. તેમા જે જીવ પ્રવિષ્ટ થાય તે અસંક્ષેપ્યાદ્ધા પ્રવિષ્ટ કહેવાય છે એવા જીવનું આયુષ્ય સર્વનિરૂદ્ધ કહેવાય છે અર્થાત્ ઉપક્રમના કારણો દ્વારા અતિ સંક્ષિપ્ત કરેલ હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે, તે આયુષ્ય, આયુ બન્ધના સમય સુધી જ હોય છે,

प्रतिपादयति-'सेसे सव्वमहंतीए आउयबंधद्धाए' सर्वमहत्याः-सर्व महती आयुर्बन्धाद्धा, अष्टाकर्षप्रमाणा तस्याः सर्वमहत्याः आयुर्बन्धाद्धायाः शेषः-एकाकर्षप्रमाणा भवति तावन्मात्रं तस्य सर्वनिरुद्धम् आयुष्यं वर्तते इति भावः, 'तीसेणं आउयबंधद्धाए चरिमकालसमयंसि सव्वजहण्णियं ठिइं पज्जत्तापज्जत्तियं निव्वत्तेइ' सोऽसंक्षेप्याद्धाप्रविष्टः तस्याः खलु आयुष्यबन्धाद्धायाश्चरमकालसमये चरमकालावसरे अष्टभागे एकाकर्षप्रमाणे सर्वजघन्यां -सर्वाल्पीयसीं स्थितिम् पर्याप्तापर्याप्तिकां शरीरेन्द्रियपर्याप्तिनिर्वर्तनोच्छ्वासपर्याप्त्यनिर्वर्तनसमर्थां निर्वर्तयति-बध्नाति, अत्र चरमकालसमयग्रहणेन न परमनिरुद्धसमयस्य ग्रहणं भवति अपितु यथोक्तरूपस्य कालस्य ग्रहणं बोध्यम्, ततो हीनेन कालेन आयुर्बन्धासंभवात्, अत्रेदं बोध्यम् सोपक्रमायुष्य-निरूपक्रमायुष्य भेदेन जीवा द्विविधाः प्रज्ञप्ता स्तत्र देवा नैरयिका असंख्येयवर्षायुष्कास्तिर्यग्मनुष्याः, संख्येयवर्षायुष्का अपि उत्तमपुरुषाश्चक्रवर्त्यादयश्चरमशरीरिणश्च निरुप-

आठ आकर्ष प्रमाण सब से बडा काल होता है, शेष एक आकर्ष प्रमाण होती है। उस जीव का सर्वनिरूद्ध आयुष्य इतना ही होता है। असंक्षेप्याद्धा प्रविष्ट जीव आयुष्य बन्धाद्धा के चरमकाल के समय में अर्थात् एक आकर्ष प्रमाण अष्टम भाग में सर्व जघन्य स्थिति को बांधता है। वह स्थिति शारीरपर्याप्ति और इन्द्रियपर्याप्ति को उत्पन्न करने में समर्थ और उच्छ्वासपर्याप्ति को उत्पन्न करने में असमर्थ होती है। यहां 'चरमकाल समय' शब्द का जो प्रयोग किया गया है, उस से काल के सब सूक्ष्म अंश का ग्रहण नहीं करना चाहिए, किन्तु पूर्वोक्त काल ही समझना चाहिए, क्योंकि उससे कम काल में आयु का बन्ध होना संभव नहीं है। अभिप्राय यह है-जीव दो प्रकार के होते हैं-सोपक्रम आयु वाले और निरुपक्रम आयु वाले। देव, नारक, असंख्यातवर्ष की आयु वाले तिर्यंच और

આગળ નહીં, અર્થાત્ આયુનો બન્ધ થતા જ તે આયુષ્ય સમાપ્ત થઈ જાય છે તેનો આયુષ્ય બન્ધ કાળ આઠ આકર્ષ પ્રમાણ બધાથી મોટો કાળ હોય છે.

શેષ એક આકર્ષ પ્રમાણ હોય છે. તે જીવનુ સર્વનિરૂદ્ધ આયુષ્ય એટલું જ હોય છે અસંક્ષેપ્યાદ્ધા પ્રવિષ્ટ જીવ આયુષ્ય બન્ધાદ્ધાના ચરમ કાલના સમયમા અર્થાત્ એક આકર્ષ પ્રમાણ અષ્ટમ ભાગમા સર્વ જઘન્ય સ્થિતિને બાંધે છે

તે સ્થિતિ શરીર પર્યાપ્તિ અને ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ ને ઉત્પન્ન કરવામા સમર્થ અને ઉચ્છવાસ પર્યાપ્તિને ઉત્પન્ન કરવામા અસમર્થ બને છે. અહીં ચરમકાલ સમય, શબ્દનો જે પ્રયોગ કરાયો છે. તેનાથી કાળના બધાથી સૂક્ષ્મ અંશનુ ગ્રહણ ન કરવું જોઈએ. પરંતુ પૂર્વોક્ત જ કાળ સમજવો જોઇએ, કેમ કે તેનાથી ઓછા કાળમા આયુનો બન્ધ થાય છે એવો સંભવ નથી.

અભિપ્રાય એ છે કે. જીવ બે પ્રકારના હોય છે-સોપક્રમ આયુષ્યવાળા અને નિરૂપક્રમ આયુષ્ય વાળા. દેવ, નારક, અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્ય વાળા તિર્યંચ અને મનુષ્ય

क्रमायुष्का एव बोध्याः, तदन्ये च सोपक्रमा अपि निरुपक्रमा अपि भवन्ति, तथाचोक्तम्-'देवा नेरइया वा असंखवासाउया य तिरियमणुया । उत्तमपुरिसा य तहा चरमसरीरा य निरुवक्कमा ।।१।। सेसा संसारत्था भइया सोवक्कमा वइयरे वा । सोवक्कमनिरुवक्कमभेओ भणिओ समासेण" ।।२।। देवा नैरयिका वा असंख्येयवर्षायुष्काश्च नरतिर्यञ्चः । उत्तमपुरुषाश्च तथा चरमशरीराश्च निरुपक्रमाः ।।१।। शेषाः संसारस्था भक्ताः सोपक्रमाश्चेतरे वा । सोपक्रमनिरुपक्रमभेदो भणितः समासेन ।।२।। इति, तत्र देवा नैरयिका असंख्येयवर्षायुष्कास्तिर्यग्मनुष्याश्च षण्मासावशेषायुष्काः पारभविकायुष्यबन्धका एव भवन्ति ये तु तिर्यग्मनुष्याः संख्येयवर्षायुष्का अपि निरुपक्रमायुष्कास्ते नियमेन तृतीयभागावशेषायुष्काः परभवायुष्यं बध्नन्ति, ये

मनुष्य, संख्यातवर्ष की आयुवाले भी चक्रवर्त्ती आदि उत्तम पुरुष और चरम शरीरी जीव निरुपक्रम आयु वाले ही होते हैं। इनसे अतिरिक्त जीव कोई सोपक्रम आयु वाले और कोई निरुपक्रम आयु वाले होते हैं। कहा भी है-देवता, नारक, असंख्यात वर्ष की आयु वाले तिर्यंच एवं मनुष्य, उत्तमपुरुष तथा चरमशरीरी अर्थात् उसी भव से मोक्ष प्राप्त करने वाले जीव निरुपक्रम आयु वाले ही, होते हैं ।।१।। शेष संसारी जीवों में भजना है, अर्थात् कोई सोपक्रम आयु वाले और कोई निरुपक्रम आयुवाले होते हैं। यह सोपक्रम और निरुपक्रम का भेद संक्षेप से कहा गया है ।। २ ।।

देवता, नारक और असंख्यात वर्ष की आयु वाले तिर्यंच और मनुष्य भुज्यमान आयु के छह महीना शेष रहने पर परभव संबंधी आयु का बन्ध करते हैं। जो तिर्यंच और मनुष्य संख्यात वर्ष की आयु होने पर भी निरुपक्रम आयुवाले होते हैं; वे भुज्यमान आयु का तीसरा भाग शेष रहने पर परभव की आयु

સંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા પણ ચક્રવર્તી આદિ ઉત્તમ પુરૂષ અને ચરમ શરીરી જીવ નિરૂપક્રમ આયુવાળા જ હોય છે. તેમના સિવાયના જીવ કોઈ સોપક્રમ આયુવાળા અને કોઈ નિરૂપક્રમ આયુવાળા હોય છે

કહ્યુ પણ છે-દેવતા, નારક અસંખ્યાત વર્ષના આયુવાળા, તિર્યંચ તેમજ મનુષ્ય, ઉત્તમપુરૂષ તથા ચરમ શરીરી અર્થાત્ તેજ ભવથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરનારા જીવ નિરૂપક્રમ આયુવાળા જ હોય છે ।। ૧ ।।

શેષ સંસારી જીવોમા ભજના અર્થાત્ કોઈ સોપક્રમ આયુવાળ અને કોઈ નિરૂપક્રમ આયુવાળા હોય છે આ સોપક્રમ અને નિરૂપક્રમનો ભેદ સંક્ષેપમા કહેલો છે ।। ૨ ।।

દેવતા નારક અને અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા તિર્યંચ અને મનુષ્ય ભોગવાતા આયુષ્યના છ મહીના બાકી રહેતા પરભવ સમ્બન્ધી આયુનો બન્ધ કરે છે જે તિર્યંચ અને મનુષ્ય સંખ્યાત વર્ષનુ આયુષ્ય હોવા છતા નિરૂપક્રમ આયુવાળા હોય છે, તેઓ ભુજ્યમાન આયુષ્યનો ત્રીજો ભાગ શેષ રહેતા પરભવના આયુનો બન્ધ કરે છે. જે જીવ

पुनः सोपक्रमायुष्कास्ते कदाचित् तृतीयभागावशेषायुष्कास्त्रिभागत्रिभागावशेषायुषो यावद् संक्षेप्याद्धाप्रविष्टा भवन्ति, इत्यत उक्तम्-'जे णं जीवे' इत्यादि, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'एसणं गोयमा! आउयकम्मस्स जहण्णठिई बंधए, तव्वइरित्ते अजहण्णे' हे गौतम! एष खलु-पूर्वोक्तस्वरूपो जनः आयुष्यकर्मणो जघन्यस्थितिबन्धको भवति, तद् व्यतिरिक्तो जनस्तु आयुष्यकर्मणोऽजघन्यस्थिति बन्धको भवतीति भावः ॥ सूत्र० १३ ॥

मूलम्--उक्कोसकालट्ठितीयं णं भंते! णाणावरणिज्जं किं नेरइओ बंधइ, तिरिक्खजोणिओ बंधइ, तिरिक्खजोणिणी बंधइ, मणुस्सो बंधइ, माणुस्सिणी बंधइ, देवो बंधइ, देवी बंधइ,? गोयमा! नेरइओ वि बंधइ, जाव देवी वि बंधइ, केरिसए णं भंते! नेरइए उक्कोसकालठिइयं णाणावरणिज्जं कम्मं बंधइ,? गोयमा! सण्णी पंचिंदिए सव्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्ते सागारे जागरे सुत्तोवउत्ते मिच्छादिट्ठी कण्हलेसे य उक्कोससंकिलिट्ठपरिणामे ईसिं मज्झिमपरिणामे वा, एरिसए णं गोयमा! नेरइए उक्कोसकालट्ठिइयं णाणावरणिज्जं कम्मं बंधइ, केरिसए णं भंते! तिरिक्खजोणिए उक्कोसकालट्ठिइयं णाणावरणिज्जं कम्मं बंधइ? गोयमा! कम्मभूमए वा कम्मभूमगपलिभागी वा सण्णी पंचिंदिए सव्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्तए सेसं तं चेव जहा नेरइयस्स, एवं तिरिक्ख-

---

का बन्ध करते हैं। जो जीव सोपक्रम आयुवाले हैं उनकी परभव की आयु का बंध, कदाचित् भुज्यमान आयु का तृतीय भाग शेष रहने पर होता है और कदाचित् उस त्रिभाग का भी त्रिभाग शेष रहने पर होता है। कदाचित् यावत् असंक्षेप्याद्धा प्रविष्ट होते हैं। इसी कारण कहा है-'जेणं जीवे' इत्यादि।

उपसंहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं-यह जीव, जिसका कथन ऊपर किया गया है, आयुष्य कर्म का जघन्य बंधक कहा गया है, उससे अतिरिक्त अन्य जीव आयुकर्म के अजघन्य बंधक होते हैं ॥सू० १३॥

સોપક્રમ આયુવાળા છે તેમના પરભવના આયુનો બન્ધ કદાચિત્ ભુજ્યમાન આયુનો ત્રીજો ભાગ શેષ રહેતા થાય છે અને કદાચિત્ એ ત્રીજા ભાગનો પણ ત્રીજો ભાગ શેષ રહેતા થાય છે. કદાચિત્ યાવત્ અસક્ષેપાદ્ધા પ્રવિષ્ટ થાય છે. એ કારણે કહ્યું છે-'જેણં જીવે' ઇત્યાદિ

ઉપસહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે આ જીવ કે જેનુ કથન ઉપર કરેલુ છે આયુષ્ય કર્મના જઘન્ય બન્ધક કહેલા છે. તેનાથી અતિરિક્ત અન્ય જીવ આયુકર્મના અજઘન્ય બન્ધક બને છે. ॥સૂ૦ ૧૩॥

जोणिणी वि, मणूसे वि, मणूसी वि, देव देवी जहा नेरइए, एवं आउयवज्जाणं सत्तण्हं कम्माणं, उक्कोसकालट्ठितीयं णं भंते! आउयं कम्मं किं नेरइओ बंधइ जाव देवी बंधइ? गोयमा! नो नेरइओ बंधइ, तिरिक्खजोणिओ बंधइ, नो तिरिक्खजोणिणी बंधइ, मणुस्से वि बंधइ, मणुस्सी वि बंधइ, नो देवो बंधइ, नो देवी बंधइ, केरिसए णं भंते! तिरिक्खजोणिए उक्कोसठिइयं आउयं कम्मं बंधइ? गोयमा! कम्मभूमए वा, कम्मभूमग पलिभागी वा सण्णी पंचिंदिए सव्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्तए सागारे जागरे सुत्तोवउत्ते मिच्छद्दिट्ठी परमकण्हलेसे उक्कोससंकिलिट्ठपरिणामे, एरिसए णं गोयमा! तिरिक्खजोणिए उक्कोसकालट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ, केरिसए णं भंते! मणूसे उक्कोसकालट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ? गोयमा! कम्मभूमए वा कम्मभूमगपलिभागी वा जाव सुत्तोवउत्ते सम्मद्दिट्ठी वा मिच्छद्दिट्ठी वा कण्हलेसे वा सुक्कलेसे वा णाणी वा अण्णाणी वा उक्कोससंकिलिट्ठपरणामे वा असंकिलिट्ठपरिणामे वा तप्पाउग्गविसुज्झमाणपरिणामे वा, एरिसए णं गोयमा! मणूसे उक्कोसकालट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ, केरिसया णं भंते! माणुसी उक्कोसकालट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ? गोयमा! कम्मभूमिया वा कम्मभूमग पलिभागी वा जाव सुत्तोवउत्ता सम्मद्दिट्ठी सुक्कलेस्सा तप्पाउग्गविसुज्झमाणपरिणामा, एरिसिया णं गोयमा! माणुसी उक्कोसकालट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ, अंतराइयं जहा णाणावरणिज्जं ॥ सू० १४॥

पण्णवणाए तेवीसमं पयं समत्तं"

छाया-उत्कृष्टकालस्थितिकं खलु भदन्त! ज्ञानावरणीयं किं नैरयिको बध्नाति, तिर्यग्योनिको बध्नाति, तिर्यग्योनिकी बध्नाति, मनुष्यो बध्नाति, मानुषी बध्नाति, देवो

उत्कृष्ट स्थितिबन्धक

शब्दार्थ-(उक्कोसकालट्ठिइयं णं भंते! णाणावरणिज्जं) हे भगवन्! उत्कृष्ट स्थितिवाला ज्ञानावरणीय कर्म (किं नेरइओ बंधइ) क्या नारक बांधता है (तिरि-

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ

શબ્દાર્થ-(उक्कोसकालठिइयं णं भंते! णाणावरणिज्जं) હે ભગવન્! ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ

बध्नाति, देवी बध्नाति ? गौतम ! नैरयिकोऽपि बध्नाति यावद् देव्यपि बध्नाति, कीदृशः खलु भदन्त ! नैरयिक उत्कृष्टकालस्थितिकं ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नाति ? गौतम ! संज्ञी-पञ्चेन्द्रियः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तः साकारो जाग्रत् श्रुतोपयुक्तो मिथ्यादृष्टिः कृष्ण-लेश्यश्च उत्कृष्टसंक्लिष्टपरिणामः, ईषद्मध्यमपरिणामो वा, ईदृशः खलु गौतम ! नैरयिकः उत्कृष्टकालस्थितिकं ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नाति, कीदृशः खलु भदन्त ! तिर्यग्योनिक उत्कृष्ट-

क्खजोणिओ बंधइ ?) तिर्यंच बांधता है ? (तिरिक्खजोणिणी बंधइ) तिर्यंचिनी बांधती है ! (मणुस्सो बंधइ ?) मनुष्य बांधता है ? (माणुस्सिणी बंधइ ?) मनुष्य-णी बांधती है ? (देवो बंधइ ?) देव बांधता है ? (देवी बंधइ ?) देवी बांधती है ? (गोयमा ! नेरइओ वि बंधइ जाव देवी वि बंधइ) हे गौतम ! नारक भी बांधता है यावत् देवी भी बांधती है (केरिसए णं भंते ! नेरइए उक्कोसकालठिइयं णाणा-वरणिज्जं कम्मं बंधइ ?) हे भगवन् ! किस प्रकार का नारक उत्कृष्ट स्थितिवाला ज्ञानावरणीय कर्म बांधता है ? (गोयमा ! सण्णी पंचिंदिए सव्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्ते) हे गौतम ! संज्ञी, पंचेन्द्रिय, समस्त पर्याप्तियों से पर्याप्त (सागारे) साकारोपयोग वाला (जागरे) जाग्रत् (सुत्तोवउत्ते) श्रुत मे उपयोगवान् (मिच्छादिट्ठी) मिथ्यादृष्टि (कण्हलेसे य) कृष्णलेश्यावान् (उक्कोससंकिलिट्ठपरि-णामे) उत्कृष्ट संक्लिष्ट परिणाम वाला (ईसिमज्झिमपरिणामे वा) अथवा किंचित् मध्यम परिणाम वाला (एरिसए णं गोयमा नेरइए) हे गौतम ! इस प्रकार का नारक (उक्कोसकालठिइयं णाणावरणिज्जं कम्मं बंधइ) उत्कृष्ट स्थिति वाले ज्ञानावरणीय कर्म को बांधता है ।

વાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મ (किं नेरइओ बंधइ) શું નારક બાંધે છે ? (तिरिक्खजोणिओ बंधइ ?) તિર્યંચયોનિક બાંધે છે ? (तिरिक्खजोणिणी बंधइ ?) તિર્યંચિની બાંધે છે (मणुस्सो बंधइ) મનુષ્ય બાંધે છે ? (मणुस्सिणी बंधइ ?) મનુષ્યણી બાંધે છે ? (देवा बंधइ) દેવો બાંધે છે (देवी बंधइ !) દેવી બાંધે છે ? (गोयमा ! नेरइओ वि बंधइ जाव देवी वि बंधइ) હે ગૌતમ ! નારક પણ બાંધે છે. યાવત્ દેવી પણ બાંધે છે ?

(केरिसिए णं भंते ! नेरइए उक्कोसकालट्ठिइयं णाणावरणिज्जं कम्मं बंधइ)-હે ભગવન્ ! કેવા પ્રકારે નારક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે ? (गोयमा ! सण्णी पंचिं-दिए सव्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्ते) હે ગૌતમ ! સંજ્ઞી પચેન્દ્રિય, સમસ્ત પર્યાપ્તિયોથી પર્યાપ્ત (सागारे) સાકારોપયોગ વાળા (जागरे) જાગ્રત (सुत्तोवउत्ते) શ્રુતમા ઉપયોગવાન (मिच्छादिट्ठी) મિથ્યાદૃષ્ટિ (कण्हलेसे य) કૃષ્ણલેશ્યાવાન્ (उक्कोससंकिलिट्ठपरिणामे) ઉત્કૃષ્ટ સંક્લિષ્ટ પરિણામવાળા (ईसिमज्झिमपरिणामे वा) અથવા કિંચિત્ મધ્યમ પરિણામવાળા (एरिसए णं गोयमा ! नेरइए) હે ગૌતમ ! એ પ્રકારના નારક (उक्कोसकालट्ठिइयं णाणावर णिज्जं कम्मं बंधइ) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાંધે છે.

कालस्थितिकं ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नाति ? गौतम ! कर्मभूमगो वा कर्मभूमगप्रतिभागी वा संज्ञी पञ्चेन्द्रियः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तकः, शेषं तच्चैव यथा नैरयिकस्य, एवं तिर्यग्योनिक्यपि मनुष्योऽपि मनुष्यपि, देवो देवी यथा नैरयिकः, एवम् आयुष्यवर्जानां सप्तानां कर्मणाम्, उत्कृष्टकालस्थितिकं खलु भदन्त ! आयुष्यं कर्म किं नैरयिको बध्नाति, यावद् देवी बध्नाति ? गौतम ! नो नैरयिको बध्नाति, तिर्यग्योनिको बध्नाति, नो तिर्यग्योनिकी बध्नाति, मनुष्योऽपि बध्नाति, मानुष्यपि बध्नाति, नो देवो बध्नाति, नो देवी बध्नाति,

(केरिसिए णं भंते ! तिरिक्खजोणिए उक्कोसकालठिइयं णाणावरणिज्जं कम्मं बंधइ) हे भगवन् ! किस प्रकार का तिर्यग्योनिक उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले ज्ञानावरणीय कर्म को बांधता है ? (गोयमा !) हे गौतम ! (कम्मभूमए वा) भूमि में उत्पन्न (कम्मभूमग पलिभागी वा) कर्मभूमिज के सदृश (सण्णी) संज्ञो (पंचिदिए) पंचेन्द्रिय (सव्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्तए) समस्त पर्याप्तियों से पर्याप्त (सेसं तं चेव जहा नेरइयस्स) शेष वही जैसा नारक का (एव तिरिक्खजोणिणी वि) इसी प्रकार तिर्यंचिनी भी (मणुसे वि) मनुष्य भी (माणुसी वि) मनुष्यस्त्री भी (देवदेवी जहा नेरइए) देव और देवी नारक के समान (एवं आउयवज्जाणं सत्तण्हं कम्माणं) इसी प्रकार आयु को छोड कर सातों कर्मो का ।

(उक्कोसकालठिइय णं भते ! आउयं कम्मं) हे भगवन् ! उत्कृष्ट स्थिति वाला आयुष्य कर्म (किं नेरइओ बंधइ ?) क्या नारक बांधता है ? (जाव देवी बंधइ ?) यावत् देवी बांधती है ? (गोयमा ! नो नेरइओ बधइ) हे गौतम ! नारक नहीं बाधता (तिरिक्खजोणिओ बधइ) तिर्यंच बांधता है (नो तिरिक्खजोणिणी बंधइ) तिर्यंचिनी नहीं बांधती (मणुस्से वि बंधइ) मनुष्य भी बांधता है (माणु-

(केरिसएणं भते ! तिरिक्खजोणिए उक्कोसकालट्ठिईय णाणावरणिज्जं कम्मं बधइ ?) હે ભગવન્ ! કેના પ્રકારના તિર્યગ્યોનિક ઉત્કૃષ્ટ કાલની સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાંધે છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (कम्मभूमए वा) કર્મ ભૂમિમા ઉત્પન્ન (कम्मभूमगपलिभागी वा) અથવા કર્મભૂમિના સદૃશ (सण्णी) સંજ્ઞી (पंचिदिए) પચેન્દ્રિય (सव्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्तए) સમસ્ત પર્યાપ્તિયોથી પર્યાપ્ત,

(सेसं तं चेव जहा नेरइयस्स) શેષ તેજ જેવા નારક (एवं तिरिक्खजोणिणी वि) એજ પ્રકારે તિર્યંચિની પણ (मणूसे वि) મનુષ્ય પણ (माणुसी वि) મનુષ્યાણી પણ (देव देवी जहा नेरइए) દેવ અને દેવી નારકના સમાન (एव आउयवज्जाण सत्तण्हं कम्माण) એજ પ્રકારે આયુ સિવાય સાતે કર્મોના. (उक्कोसकालट्ठिइयं णं भते ! आउय कम्मं)-હે ભગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા આયુષ્યકર્મ (किं नेरइओ बधइ ?) શુ નારક બાંધે છે ? (जाव देवी बधइ ?) યાવત્ દેવી બાંધે છે (गोयमा ! नो नेरइयो बधइ)-હે ગૌતમ ! નારક નથી બાંધતા (तिरिक्खजोणिओ बंधइ) તિર્યંચ બાંધે છે (नो तिरिक्खजोणिणी बंधइ) તિર્યંચિની બાંધતી નથી. (मणुस्सेवि बधइ)

कीदृशः खलु भदन्त ! तिर्यग्योनिक उत्कृष्टस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति ? गौतम ! कर्मभूमगो वा कर्मभूमगप्रतिभागी वा संज्ञी पञ्चेन्द्रियः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तकः साकारो जाग्रत् श्रुतोपयुक्तो मिथ्यादृष्टिः परमकृष्णलेश्यः उत्कृष्टसंक्लिष्टपरिणामः, ईदृशः खलु गौतम ! तिर्यग्योनिकः उत्कृष्टकालस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति, कीदृशः खलु भदन्त ! मनुष्यः उत्कृष्टकालस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति ? गौतम ! कर्मभूमगो वा कर्मभूमगप्रतिभागी वा यावत् श्रुतोपयुक्तः सम्यग्दृष्टिर्वा मिथ्यादृष्टिर्वा कृष्णलेश्यो वा

स्सी वि बंधइ) मनुष्यस्त्री भी बांधती है (नो देवो बंधइ नो देवी बंधइ) देव नहीं बांधता, देवी नहीं बांधती।

(केरिसए णं भंते ! तिरिक्खजोणिए उक्कोसठितीयं आउयं कम्मं बंधइ ?) हे भगवन् ! किस प्रकार का तिर्यंच उत्कृष्ट स्थिति वाला आयु कर्म बांधता है ? (गोयमा ! कम्मभूमए वा कम्मभूमग पलिभागी वा) हे गौतम ! कर्मभूमिज या कर्मभूमिज के समान (सण्णी) संज्ञी (पंचिंदिए) पंचेन्द्रिय (सव्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्तए) सब पर्याप्तियों से पर्याप्त (सागारे) साकार उपयोग वाला (जागरे) जागृत (सुत्तोवउत्ते) श्रुत में उपयोगवान (मिच्छदिट्ठी) मिथ्यादृष्टि (परम कण्हलेसे) परम कृष्णलेश्यावाला (उक्कोससंकिलिट्ठपरिणामे) उत्कृष्ट संक्लेशयुक्त परिणाम वाला (एरिसए णं गोयमा ! तिरिक्खजोणिए) हे गौतम ! इस प्रकार का तिर्यंच (उक्कोसट्ठिईयं आउयं कम्मं बंधइ) उत्कृष्ट स्थितिवाले आयु कर्म को बांधता है।

(केरिसए णं भंते ! मणूसे उक्कोसट्ठिईयं आउयं कम्मं बंधइ ?) हे भगवन् ! किस प्रकार का मनुष्य उत्कृष्ट स्थितिवाले आयु कर्म को बांधता है ? (गोयमा ! कम्मभूमए वा कम्मभूमग पलिभागी वा जाव सुत्तोवउत्ते) हे गौतम ! कर्म-

---

મનુષ્ય પણ બાંધે છે (माणुस्सी वि बंधइ) મનુષ્યાણી પણ બાંધે છે (नो देवो बंधइ नो देवी बंधइ) દેવ નથી બાંધતા, દેવી નથી બાંધતી.

(केरिसए णं भंते ! तिरिक्खजोणिए उक्कोसट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ ?) હે ભગવન્ ! કેવા પ્રકારના તિર્યંચ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળુ આયુકર્મ બાંધે છે ? (गोयमा ! कम्मभूमए वा कम्मभूमग पलिभागी वा)—હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિજ અથવા કર્મભૂમિના સમાન (सण्णी) સંજ્ઞી (पंचिंदिए) પંચેન્દ્રિય (सव्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्तए) સર્વ પર્યાપ્તિયોથી પર્યાપ્ત (सागारे) સાકાર-ઉપયોગવાળા (जागरे) જાગૃત (सुत्तोवउत्ते) શ્રુતમાં ઉપયોગવાન્

(मिच्छदिट्ठि) મિથ્યાદૃષ્ટિ (परमकण्हलेसे) પરમ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા (उक्कोससंकिलिट्ठपरिणामे) ઉત્કૃષ્ટ સંક્લેશ યુક્ત પરિણામવાળા (एरिसए णं गोयमा ! तिरिक्खजोणिए)—હે ગૌતમ ! એ પ્રકારના તિર્યંચ (उक्कोसट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા આયુકર્મને બાંધે છે.

(केरिसए णं भंते ! मणूसे उक्कोसठिइयं आउयं कम्मं बंधइ !)—હે ભગવન્ ! કેવા પ્રકારના મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા આયુકર્મને બાંધે છે—(गोयमा ! कम्मभूमए वा कम्मभूमगपलि-

शुक्ललेश्यो वा ज्ञानी वा अज्ञानी वा उत्कृष्टसंक्लिष्टपरिणामो वा असंक्लिष्टपरिणामो वा तत्प्रायोग्यविशुद्धयमानपरिणामो वा, ईदृशः खलु गौतम ! मनुष्यः उत्कृष्टकालस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति, कीदृशी खलु भदन्त ! मानुषी उत्कृष्टकालस्थितिकम् आयुष्य कर्म बध्नाति ? गौतम ! कर्मभूमिगा वा कर्मभूमगपतिभागिनी वा यावत् श्रुतोपयुक्ता सम्यग्दृष्टिः शुक्ललेश्या तत्प्रायोग्यविशुद्धयमानपरिणामा, ईदृशी खलु गौतम ! मानुषी उत्कृष्टकाल-

भूमिज, या कर्मभूमिज के समान, यावत् श्रुत में उपयोगवाला (सम्मदिट्ठी वा मिच्छदिट्ठी वा) सम्यग्दृष्टि अथवा मिथ्यादृष्टि (कण्हलेसे वा सुक्कलेसे वा) कृष्णलेश्यावाला अथवा शुक्ललेश्यावाला (णाणी वा अण्णाणी वा) ज्ञानी अथवा अज्ञानी (उक्कोससंकिलिट्ठपरिणामे वा असंकिलिट्ठपरिणामे वा) संक्लेश–परिणाम वाला अथवा असंक्लेश–परिणाम वाला (तप्पाउग्गविसुज्झमाणपरिणामे वा) तत्प्रायोग्य तीव्र विशुद्ध होते हुए परिणाम वाला (एरिसए ण गोयमा ! मणूसे उक्कोसकालट्ठिईयं आउयं कम्मं बंधइ) हे गौतम ! इस प्रकार का मनुष्य उत्कृष्ट स्थिति वाले आयु कर्म का बन्ध करता है।

(केरिसया णं भंते ! मणुसी उक्कोसकालट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ ?) हे भगवन् ! किस प्रकार की मानुषी उत्कृष्ट स्थिति वाले आयु कर्म को बांधती है ? (गोयमा ! कम्मभूमिया वा कम्मभूमगपलिभागी वा जाव सुत्तोवउत्ता) हे गौतम ! कर्मभूमिजा अथवा कर्मभूमिजा सरीखी, यावत् श्रुत में उपयोग वाली (सम्मदिट्ठी सुक्कलेस्सा) सम्यग्दृष्टि शुक्ललेश्यावाली (तप्पाउग्गविसुज्झमाणपरिणामा) तत्प्रायोग्य विशुद्ध होते हुए परिणाम वाली (एरिसया णं

भागी वा जाव सुत्तोवउत्ते)–હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિજ અથવા કર્મભૂમિજના સમાન યાવત્ શ્રુતમા ઉપયોગવાળા

(सम्मदिट्ठी वा मिच्छदिट्ठि वा) સમ્યગ્દૃષ્ટિ અથવામિથ્યાદૃષ્ટિ (कण्हलेसे वा सुक्कलेसे वा) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા અથવા શુકલલેશ્યાવાળા (णाणी वा अण्णाणी वा) જ્ઞાની અથવા અજ્ઞાની (उक्कोससंकिलिट्ठ परिणामे वा असंकिलिट्ठपरिणामे वा) સંકલેશ પરિણામવાળા અથવા અસંકલેશ પરિણામ વાળા (तप्पाउग्गविसुज्झमाणपरिणामे वा) તત્પ્રાયોગ્ય તીવ્ર વિશુદ્ધિ થતા પરિણામ વાળા.

(एरिसएणं गोयमा ! मणुसे उक्कोसकालट्ठिईयं आउयं कम्म बंधइ)–હે ગૌતમ ! એ પ્રકારના મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા આયુકર્મનો બંધ કરે છે

(केरिसयाणं भंते ! माणुसी उक्कोसकालट्ठिईय आउयं कम्म बंधइ)–હે ભગવન્ કેવા પ્રકારની માનુષી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા આયુકર્મને બાંધે છે ? (गोयमा ! कम्मभूमिया वा कम्मभूमगपलिभागी वा जाव सुत्तोवउत्ता)–હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિજા અથવા કર્મભૂમિજા સરખી યાવત્ શ્રુતમાં ઉપયોગવાળી (सम्मदिट्ठि सुक्कलेस्सा) સમ્યગ્દૃષ્ટિ શુક્લલેશ્યાવાળી (तप्पाउग्गविसुज्झमाणपरिणामा) તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ થતા એવા પરિણામવાળી (एरिसया णं गोयमा !

स्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति, अन्तरायं यथा ज्ञानावरणीयम्। प्रज्ञापनायां त्रयोविंशतितमं पदं समाप्तम्॥ २३॥ सू० १४॥

टीका-पूर्वं जघन्यकालकर्मस्थितिबन्धकानां प्ररूपणं कृतम्, सम्प्रति उत्कृष्टकालकर्मबन्धकान् प्ररूपयितुमाह-'उक्कोसकालट्ठिइयं णं भंते! णाणावरणिज्जं किं नेरइओ बंधइ, तिरिक्खजोणिओ बंधइ, तिरिक्खजोणिणी बंधइ, मणुस्सो बंधइ, मणुस्सिणी बंधइ, देवो बंधइ, देवी बंधइ?' हे भदन्त! उत्कृष्टकालस्थितिकं खलु ज्ञानावरणीयं कर्म किं नैरयिको बध्नाति? किं वा तिर्यग्योनिको बध्नाति? किं वा तिर्यग्योनिकी बध्नाति? किं वा मनुष्यो बध्नाति? किं वा मानुषी बध्नाति? किं वा देवो बध्नाति? किंवा देवी बध्नाति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'नेरइओ वि बंधइ जाव देवी वि बंधइ' ज्ञानावरणीयं कर्म नैरयिकोऽपि बध्नाति यावत्-तिर्यग्योनिकोऽपि तिर्यग्योनिक्यपि, मनुष्योऽपि मनुष्यपि, देवोऽपि

गोयमा! माणुसी) हे गौतम! इस प्रकार की मनुष्यिनी (उक्कोसकालट्ठिईयं आउयं कम्मं बंधइ) उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले आयु कर्म को बांधती है। (अंतराइयं जहा णाणावरणिज्जं) अन्तराय कर्म को ज्ञानावरण के समान समझे। (पण्णवणाए तेवीसमं पयं समत्तं) प्रज्ञापना का तेईसवां पद समाप्त ॥सू० १४॥

टीकार्थ-कर्मों की जघन्य स्थिति का बन्ध कौन करता है, यह पहले निरूपण किया जा चुका है, अब उत्कृष्ट स्थिति बन्धकों की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन्! उत्कृष्ट काल की स्थिति वाला ज्ञानावरणीय कर्म कौन बांधता है? क्या तिर्यंच बांधता है? क्या तिर्यंचिनी बांधती है? क्या मनुष्य बांधता है? मानुषी बांधती है? क्या देव बांधता है? या देवी बांधती है?

भगवान्-हे गौतम! उत्कृष्ट स्थिति वाले ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध नारक भी करता है, यावत्-तिर्यंच भी करता है, तिर्यंचिनी भी करती है, मनुष्य भी

माणुसी) એ પ્રકારની મનુષ્યાણી (ऊक्कोसकालठिईयं आऊयं कम्मं बधइ) ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા આયુ કર્મને બાંધે છે.

(अंतराइय जहा णाणावरणिज्जं) અન્તરાય કર્મને જ્ઞાનાવરણ સમાન જાણવુ (पण्णवणाए तेवीसमं पय समत्तं) પ્રજ્ઞાપનાનું તેવીસમુ પદ સમાપ્ત ॥ સૂ૦ ૧૪ ॥

ટીકાર્થ-કર્મોની જઘન્ય સ્થિતિનો બન્ધ કોણ કરે છે, એ પહેલાં નિરૂપણ કરાયેલુ છે. હવે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બન્ધકોની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિ વાળાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મને કોણ બાંધે છે? શુ નારક બાંધે છે? શુ તિર્યંચ બાંધે છે શુ તિર્યંચિની બાંધે છે? શુ મનુષ્ય બાંધે છે? શુ મનુષ્ય સ્ત્રી બાંધે છે? શુ દેવ બાંધે છે? અગર દેવી બાંધે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બન્ધ નારક પણ કરે છે, યાવત્ તિર્યંચ પણ કરે છે, તિર્યંચિની પણ કરે છે, મનુષ્ય પણ કરે છે,

शुक्ललेश्यो वा ज्ञानी वा अज्ञानी वा उत्कृष्टसंक्लिष्टपरिणामो वा असंक्लिष्टपरिणामो वा तत्प्रायोग्यविशुद्ध्यमानपरिणामो वा, ईदृशः खलु गौतम ! मनुष्यः उत्कृष्टकालस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति, कीदृशी खलु भदन्त ! मानुषी उत्कृष्टकालस्थितिकम् आयुष्य कर्म बध्नाति ? गौतम ! कर्मभूमिगा वा कर्मभूमगप्रतिभागिनी वा यावत् श्रुतोपयुक्ता सम्यग्दृष्टिः शुक्ललेश्या तत्प्रायोग्यविशुद्ध्यमानपरिणामा, ईदृशी खलु गौतम ! मानुषी उत्कृष्टकाल-

भूमिज, या कर्मभूमिज के समान, यावत् श्रुत में उपयोगवाला (सम्मदिट्ठी वा मिच्छदिट्ठी वा) सम्यग्दृष्टि अथवा मिथ्यादृष्टि (कण्हलेसे वा सुक्कलेसे वा) कृष्णलेश्यावाला अथवा शुक्ललेश्यावाला (णाणी वा अण्णाणी वा) ज्ञानी अथवा अज्ञानी (उक्कोससंकिलिट्ठपरिणामे वा असंकिलिट्ठपरिणामे वा) संक्लेश-परिणाम वाला अथवा असंक्लेश-परिणाम वाला (तप्पाउग्गविसुज्झमाणपरिणामे वा) तत्प्रायोग्य तीव्र विशुद्ध होते हुए परिणाम वाला (एरिसए णं गोयमा ! मणूसे उक्कोसकालट्ठिईयं आउयं कम्मं बंधइ) हे गौतम ! इस प्रकार का मनुष्य उत्कृष्ट स्थिति वाले आयु कर्म का बन्ध करता है।

(केरिसया णं भंते ! मणुसी उक्कोसकालट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ ?) हे भगवन् ! किस प्रकार की मानुषी उत्कृष्ट स्थिति वाले आयु कर्म को बांधती है ? (गोयमा ! कम्मभूमिया वा कम्मभूमगपलिभागी वा जाव सुत्तोवउत्ता) हे गौतम ! कर्मभूमिजा अथवा कर्मभूमिजा सरीखी, यावत् श्रुत में उपयोग वाली (सम्मदिट्ठी सुक्कलेस्सा) सम्यग्दृष्टि शुक्ललेश्यावाली (तप्पाउग्गविसुज्झमाणपरिणामा) तत्प्रायोग्य विशुद्ध होते हुए परिणाम वाली (एरिसया णं

भागी वा जाव सुत्तोवउत्ते)–હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિજ અથવા કર્મભૂમિજના સમાન યાવત્ શ્રુતમાં ઉપયોગવાળા

(सम्मदिट्ठी वा मिच्छदिट्ठि वा) સમ્યગ્દૃષ્ટિ અથવામિથ્યાદૃષ્ટિ (कण्हलेसे वा सुक्कलेसे वा) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા અથવા શુક્લલેશ્યાવાળા (णाणी वा अण्णाणी वा) જ્ઞાની અથવા અજ્ઞાની (उक्कोससंकिलिट्ठ परिणामे वा असंकिलिट्ठपरिणामे वा) સંક્લેશ પરિણામવાળા અથવા અસંક્લેશ પરિણામ વાળા (तप्पाउग्गविसुज्झमाणपरिणामे वा) તત્પ્રાયોગ્ય તીવ્ર વિશુદ્ધિ થતા પરિણામ વાળા.

(एरिसएणं गोयमा ! मणुसे उक्कोसकालट्ठिईयं आउयं कम्म बंधइ)–હે ગૌતમ ! એ પ્રકારના મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા આયુકર્મનો બંધ કરે છે

(केरिसयाणं भंते ! माणुसी उक्कोसकालट्ठिईय आउयं कम्म बंधइ)–હે ભગવન્ કેવા પ્રકારની માનુષી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળાં આયુકર્મને બાંધે છે ? (गोयमा ! कम्मभूमिया वा कम्मभूमगपलिभागी वा जाव सुत्तोवउत्ता)–હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિજા અથવા કર્મભૂમિજા સરખી યાવત્ શ્રુતમાં ઉપયોગવાળી (सम्मदिट्ठि सुक्कलेस्सा) સમ્યગ્દૃષ્ટિ શુક્લલેશ્યાવાળી (तप्पाउग्गविसुज्झमाणपरिणामा) તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ થતા એવા પરિણામવાળી (एरिसया णं गोयमा !

स्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति, अन्तरायं यथा ज्ञानावरणीयम् । प्रज्ञापनायां त्रयोविंशति-तमं पदं समाप्तम् ॥ २३ ॥ सू० १४ ॥

टीका-पूर्वं जघन्यकालकर्मस्थितिबन्धकानां प्ररूपणं कृतम्, सम्प्रति उत्कृष्टकालकर्म-बन्धकान् प्ररूपयितुमाह-'उक्कोसकालट्ठिइयं णं भंते ! णाणावरणिज्जं किं नेरइओ बंधइ, तिरिक्खजोणिओ बंधइ, तिरिक्खजोणिणी बंधइ, मणुस्सो बंधइ, मणुस्सिणी बंधइ, देवो बंधइ, देवी बंधइ ?' हे भदन्त ! उत्कृष्टकालस्थितिकं खलु ज्ञानावरणीयं कर्म किं नैरयिको बध्नाति ? किं वा तिर्यग्योनिको बध्नाति ? किं वा तिर्यग्योनिकी बध्नाति ? किं वा मनुष्यो बध्नाति ? किं वा मानुषी बध्नाति ? किं वा देवो बध्नाति ? किंवा देवी बध्नाति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नेरइओ वि बंधइ जाव देवी वि बंधइ' ज्ञानावरणीयं कर्म नैरयिकोऽपि बध्नाति यावत्-तिर्यग्योनिकोऽपि तिर्यग्योनिक्यपि, मनुष्योऽपि मनुष्यपि, देवोऽपि

गोयमा ! माणुसी) हे गौतम ! इस प्रकार की मनुष्यिनी (उक्कोसकालट्ठिईयं आउयं कम्मं बंधइ) उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले आयु कर्म को बांधती है । (अंतराइयं जहा णाणावरणिज्जं) अन्तराय कर्म को ज्ञानावरण के समान समझे । (पण्णवणाए तेवीसमं पयं समत्तं) प्रज्ञापना का तेईसवां पद समाप्त ॥सू० १४॥

टीकार्थ-कर्मों की जघन्य स्थिति का बन्ध कौन करता है, यह पहले निरूपण किया जा चुका है, अब उत्कृष्ट स्थिति बन्धकों की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! उत्कृष्ट काल की स्थिति वाला ज्ञानावरणीय कर्म कौन बांधता है ? क्या तिर्यंच बांधता है ? क्या तिर्यंचिनी बांधती है ? क्या मनुष्य बांधता है ? मानुषी बांधती है ? क्या देव बांधता है ? या देवी बांधती है ?

भगवान्-हे गौतम ! उत्कृष्ट स्थिति वाले ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध नारक भी करता है, यावत्-तिर्यंच भी करता है, तिर्यंचिनी भी करती है, मनुष्य भी

माणुसी) એ પ્રકારની મનુષ્યાણી (ऊक्कोसकालठिईयं आऊयं कम्मं बंधइ) ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા આયુ કર્મને બાંધે છે.

(अंतराइय जहा णाणावरणिज्जं) અન્તરાય કર્મને જ્ઞાનાવરણ સમાન જાણવુ (पण्णवणाए तेवीसमं पय समत्तं) પ્રજ્ઞાપનાનું તેવીસમુ પદ સમાપ્ત ॥ સૂ૦ ૧૪ ॥

ટીકાર્થ-કર્મોની જઘન્ય સ્થિતિનો બન્ધ કોણ કરે છે, એ પહેલાં નિરૂપણ કરાયેલું છે. હવે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બન્ધકોની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિ વાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મને કોણ બાંધે છે ? શું નારક બાંધે છે ? શું તિર્યંચ બાંધે છે શુ તિર્યંચિની બાંધે છે ? શું મનુષ્ય બાંધે છે ? શું મનુષ્ય સ્ત્રી બાંધે છે ? શું દેવ બાંધે છે ? અગર દેવી બાંધે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બન્ધ નારક પણ કરે છે, યાવત્ તિર્યંચ પણ કરે છે, તિર્યંચિની પણ કરે છે, મનુષ્ય પણ કરે છે,

देव्यपि च बध्नाति, गौतमः पृच्छति-'केरिसए णं भंते ! नेरइए उक्कोसकालठिइयं णाणावरणिज्जं कम्मं बंधइ ?' हे भदन्त ! कीदृशः-किं वैशिष्ट्यविशिष्टः खलु नैरयिकः उत्कृष्ट कालस्थितिकं ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नाति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सण्णीपंचिंदिए सव्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्ते सागारे जागरे सुत्तोवउत्ते मिच्छादिट्ठी कण्हलेसे य उक्कोससंकिलिट्ठपरिणामे ईसिमज्झिमपरिणामे वा' संज्ञी पञ्चेन्द्रियः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः-षड्भिः शरीरेन्द्रियोच्छ्वासप्रभृति पर्याप्तिभिरित्यर्थः पर्याप्तः, साकारः-साकारोपयुक्तः, जाग्रत्-नैरयिकाणामपि कतिपयनिद्रानुभवसद्भावाद् जाग्रदित्युक्तम्, श्रुतोपयुक्तः-माभिन्नापज्ञानोपयुक्तः, मिथ्यादृष्टिः कृष्णलेश्यश्च नैरयिकः उत्कृष्टसंक्लिष्टपरिणामः ईषन्मध्यमपरिणामो वा भूत्वा उत्कृष्टकालस्थितिकं ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नाति, इति-उपसंहरन्नाह-'एरिसए णं गोयमा !' नेरइए उक्कोसकालट्ठिइयं णाणावरणिज्जं कम्मं बंधइ' हे गौतम ! ईदृशः खलु नैरयिक उत्कृष्टकालस्थितिकं ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नाति, गौतमः पृच्छति-'केरिसए णं

करता है, मानुषी भी करती है, देव भी करता है और देवी भी करती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस प्रकार की विशिष्टता वाला नारक उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! संज्ञी, पंचेन्द्रिय, शरीर, इन्द्रिय, उच्छ्वास आदि सभी अर्थात् छहों पर्याप्तियों से पर्याप्त, ज्ञानोपयोग वाला, जागता हुआ नारकों को भी किंचित् निद्रा का अनुभव होता है, इस कारण कहा गया है-जागता हुआ, श्रुतज्ञान में उपयोग वाला, मिथ्यादृष्टि, कृष्णलेश्या वाला नारक उत्कृष्ट संक्लेशमय परिणाम वाला अथवा किंचित् मध्यम परिणाम वाला हो कर उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है। उपसंहार-हे गौतम ! ऐसा नारक जीव उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले ज्ञानावरणीय कर्म को बांधता है।

મનુષ્યની સ્ત્રી પણ કરે દેવ પણ કરે છે અને દેવી પણ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેવા પ્રકારની વિશિષ્ટતા વાળા નારક ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બન્ધ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંજ્ઞી, પંચેન્દ્રિય, શરીર, ઇન્દ્રિય, ઉચ્છ્વાસ આદિ બધી અર્થાત્ છએ પર્યાપ્તિયોથી પર્યાપ્ત, જ્ઞાનોપયોગવાળા, જાગતા નારકોને પણ કિંચિત્ નિદ્રાનો અનુભવ થાય છે, એ કારણે કહેલુ છે-જાગતા રહેલા શ્રુતજ્ઞાનમા ઉપયોગવાળા. મિથ્યાદષ્ટિ, કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશમય પરિણામવાળા અથવા કિંચિત્ મધ્યમ પરિણામવાળા થઇને ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે.

ઉપસંહાર-હે ગૌતમ ! એવા નારક જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાલની સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાંધે છે.

भंते ! तिरिक्खजोणिए उक्कोसकालठिइयं णाणावरणिज्जं कम्मं बंधइ ?' हे भदन्त ! कीदृशः- किं वैशिष्ट्यविशिष्टः खलु तिर्यग्योनिकः उत्कृष्टकालस्थितिकं ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नाति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'कम्मभूमए वा कम्मभूमग पलिभागी वा सण्णी-पंचिंदिए सव्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्तए सेसं त चेव जहा नेरइयस्स' कर्मभूमगो वा-कर्मभूमिजातो वा, कर्मभूमगप्रतिभागी वा-कर्मभूमगानां-कर्मभूमिजातानां प्रतिभागः-सादृश्यम् अस्ति अस्येति कर्मभूमगप्रतिभागी-कर्मभूमगसदृश इत्यर्थः, स च कस्याश्चित् कर्मभूमिजाताया गर्भिण्यास्तिर्यग्स्त्रियः केनापि अपहृत्य कर्मभूमौ युगलक्षेत्रे स्थापितायाः सकाशाद् जातो व्यपदिश्यते, पुनः किं विशिष्टस्तिर्यग्योनिक इत्याह-संज्ञी पञ्चेन्द्रियः, सर्वाभिः पर्याप्तिभिः-षड्भिः शरीरेन्द्रियप्रभृति पर्याप्तिभिरित्यर्थः पर्याप्तः सन् शेषं विशेषणं तच्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव यथा नैरयिकस्य प्रतिपादितं तथा प्रतिपत्तव्यम्, तथा च साकारोपयोगयुक्तो जाग्रत् श्रुतोपयुक्तः-साभिलापज्ञानोपयुक्तो मिथ्यादृष्टिः कृष्णलेश्यश्च तिर्यग्योनिकः-उत्कृष्टसंक्लिष्टपरिणामः ईषद्मध्यमपरिणामो वा भूत्वा उत्कृष्ट-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस प्रकार की विशेषता वाला तिर्यंच उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! कर्मभूमि में उत्पन्न अथवा जो कर्मभूमि में उत्पन्न हुआ सरीखा हो अर्थात् कर्मभूमिजा गर्भिणी तिर्यंचिनी को अपहरण कर के किसी ने युगलिक क्षेत्र में रख दिया हो और उससे जो जन्मा हो, संज्ञी हो, पंचेन्द्रिय हो, सब पर्याप्तियों से पर्याप्त हो, इत्यादि शेष विशेषण नारक के समान समझ लेने चाहिए, अर्थात् साकार उपयोग वाला हो, जागृत हो, श्रुत ज्ञान में उपयोग वाला हो, मिथ्यादृष्टि और कृष्णलेश्या वाला हो, साथ ही उग्र संक्लिष्ट परिणाम वाला या किंचित् मध्यम परिणाम वाला हो, तभी वह उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले ज्ञानावरणीय कर्म को बांधता है।

इसी प्रकार तिर्यंचिनी, मनुष्य, मनुष्याणी को भी समझ लेना चाहिए,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેવા પ્રકારની વિશેષતાવાળા તિર્યંચ ઉત્કૃષ્ટ કાલની સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બન્ધ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્ !-હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિમા ઉત્પન્ન અથવા જે કર્મ ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલ સરખા હોય. અર્થાત્ કર્મ ભૂમિજાગર્ભિણી તિર્યંચિનીનુ અપહરણ કરીને કોઇએ યુગલિક ક્ષેત્રમા રાખી દીધી હોય અને તેનાથી જે જન્મેલ હોય સંજ્ઞી હોય, પંચેન્દ્રિય હોય, બધી પર્યાપ્તિયોથી પર્યાપ્ત હોય ઇત્યાદિ શેષ વિશેષણ નારકના જેવા સમજી લેવાં જોઇએ. અર્થાત્ સાકાર ઉપયોગવાળા જાગૃત હોય, શ્રુતજ્ઞાનમા ઉપયોગ વાળા હોય, મિથ્યાદૃષ્ટિ અને કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા હોય તેમજ ઉગ્ર સંક્લિષ્ટ પરિણામ વાળા અથવા કિંચિત્ મધ્યમ પરિણામવાળા હોય, ત્યારેજ તે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાંધે છે,

कालस्थितिकं ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नाति, 'एवं तिरिक्खजोणिणी वि, मणूसे वि मणूसी वि' एवम्-तथाविध तिर्यग्योनिकोक्तरीत्या तिर्यग्योनिकी अपि, मनुष्योऽपि, मानुषी अपि तथाविधविशेषणविशिष्टतयैव उत्कृष्टकालस्थितिकं ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नाति, 'देवदेवी जहा नेरइए' देवो देवी च यथा नैरयिकः पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टः उत्कृष्टकालस्थितिकज्ञानावरणीयकर्मबन्धकतया प्रतिपादितस्तथा प्रतिपादनीयः 'एवं आउयवज्जाणं सत्तण्हं कम्माणं' एवम्-ज्ञानावरणीयकर्मोक्तरीत्या आयुष्यवर्जानां कर्मणाम्-दर्शनावरणीय वेदनीय मोहनीय-नामगोत्रान्तरायरूपाणामपि उत्कृष्टकालस्थितिबन्धकतया नैरयिकादयः प्रतिपत्तव्याः, गौतमः पृच्छति-'उक्कोसकालठिइयं णं भंते ! आउयं कम्मं किं नेरइओ बंधइ जाव देवी बंधइ ?' हे भदन्त ! उत्कृष्टकालस्थितिकं खलु आयुष्यं कर्म किं नैरयिको बध्नाति ? यावत्-किं तिर्यग्योनिकः, तिर्यग्योनिकी, मनुष्यः, मानुषी, देवः, देवी वा किं बध्नाति ? भगवानाह-

अर्थात् जिन विशेषणों द्वारा तिर्यंच ज्ञानावरण की उत्कृष्ट स्थिति का बन्ध करता है, उन्हीं विशेषणों वाली तिर्यञ्चिनी, मनुष्य और मनुष्याणी भी उत्कृष्ट कालिक ज्ञानावरण की स्थित्ति का बन्ध करता है।

जिन विशेषणों से युक्त नारक जीव ज्ञानावरण कर्म की उत्कृष्ट स्थिति का बंध करता है, उन्हीं विशेषणो वाला देव और देवी को भी उत्कृष्ट स्थिति वाले ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध होता है।

जैसे ज्ञानावरण कर्म के उत्कृष्ट स्थिति के बन्धक कहे हैं, उसी प्रकार आयु कर्म को छोड कर शेष सभी कर्मो के अर्थात् दर्शनावरणीय, वेदनीय, मोहनीय, नाम, गोत्र और अन्तराय कर्मो की उत्कृष्ट स्थिति के बन्धक भी समझ लेने चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले आयुकर्म को क्या नारक बाधता है ? क्या तिर्यंच बांधता है ? क्या तिर्यञ्चिनी बांधती है ? मनुष्य,

---

એ જ પ્રકારે મનુષ્ય, તિર્યંચિની મનુષ્યાણી વિષે પણ સમજી લેવુ જોઈએ. અર્થાત્ જે વિશેષણો દ્વારા તિર્યંચ જ્ઞાનાવરણની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો બન્ધ કરે છે, તેજ વિશેષણોવાળી તિર્યંચિની, મનુષ્ય અને મનુષ્યાણી પણ ઉત્કૃષ્ટ કાલિક જ્ઞાનાવરણની સ્થિતિનો બન્ધ કરે છે.

જે વિશેષણોથી યુક્ત નારક જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો બન્ધ કરે છે, તેજ વિશેષણો વાળા દેવ અને દેવીને પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળાં કર્મનો બધ થાય છે.

જેવા જ્ઞાનાવરણ કર્મના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના બન્ધક કહ્યા છે, એજ પ્રકારે આયુકર્મ સિવાય શેષ બધા કર્મોના અર્થાત્ દર્શનાવરણીય, મોહનીય વેદનીય, નામ, ગોત્ર અને અન્તરાય કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના બન્ધક પણ સમજી લેવા જોઈએ

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટ કાલની સ્થિતિ વાળા અયુકર્મને શુ નારક બાંધે છે ? શુ તિર્યંચ બાંધે છે : શું તિર્યંચિની બાંધે છે ? મનુષ્ય, માનુષી, દેવ અગરદેવી બાંધે છે ?

'गोयमा ! हे गौतम ! 'नो नेरइओ बंधइ' उत्कृष्ट कालस्थिकम् आयुष्य कर्म नो नैरयिको बध्नाति, अपितु 'तिरिक्खजोणिओ बंधइ' तिर्यग्योनिको बध्नाति 'नो तिरिक्खजोणिणी बंधइ' नो तिर्यग्योनिकी बध्नाति किन्तु- मणुस्से वि बंधइ माणुस्सी वि बंधइ' मनुष्योऽपि बध्नाति, मानुष्यपि बध्नाति किन्तु 'नो देवो बंधइ नो देवी बंधइ' नो देवो बध्नाति, नो वा देवी बध्नाति तथा च उत्कृष्टकालस्थितिकायुष्यबन्धकप्ररूपणे नैरयिकतिर्यग्योनिकी देवदेवीनां निषेधः कृतस्तासामुत्कृष्टस्थितिकेषु नरकादिषु उत्पत्त्यभावात्, गौतमः पृच्छति- 'केरिसएणं भंते ! तिरिक्खजोणिए उक्कोसठिइयं आउयं कम्मं बंधइ ?' हे भदन्त ! कीदृशः खलु तिर्यग्योनिकः उत्कृष्टस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'कम्मभूमए वा कम्मभूमगपलिभागी वा सण्णीपंचिंदिए सव्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्तए सागारे जागरे सुत्तोवउत्ते मिच्छद्दिट्ठी परमकण्हलेसे उक्कोससंकिलिट्ठपरिणामे' कर्मभूमगो वा- कर्मभूमिजातो वा, कर्मभूमगप्रतिभागी वा-कर्मभूमगसदृशो वा संज्ञीपञ्चेन्द्रियः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः-शरीरेन्द्रियप्रभृतिपद् पर्याप्तिभिः पर्याप्तः सन् साकारः-साकारोपयोगयुक्तः, जाग्रत्

मानुषी, देव या देवी बांधती हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! उत्कृष्ट स्थिति वाले आयुकर्म को नैरयिक नहीं बांधता किन्तु तिर्यंच बांधता है, तिर्यंचिनी नहीं बांधती, मनुष्य बांधता है और मनुष्याणी भी बांधती है । देव नहीं बांधता और देवी भी नहीं बांधती । इस प्रकार उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले आयुकर्म के बन्धकों की प्ररूपणा में नारक, तिर्यंचिनी देव और देवी का निषेध किया गया है, क्योंकि उन में उत्कृष्ट स्थितिवाले नारक आदि में उत्पत्ति नहीं होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस प्रकार का तिर्यंच उत्कृष्ट स्थितिवाले आयुकर्म का बन्ध करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जो कर्मभूमि में जन्मा हुआ, या कर्मभूमि में जन्मे हुए के समान हो, संज्ञी हो, पंचेन्द्रिय हो, सब पर्याप्तियों से पर्याप्त हो,

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા આયુકર્મને નૈરયિક નથી બાંધતા કિન્તુ તિર્યંચ બાંધે છે, તિર્યંચિની નથી બાંધતી, મનુષ્ય બાંધે છે, અને માનુષી પણ બાંધે છે. દેવ નથી બાંધતા અને દેવી પણ નથી બાંધતી. એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ કાલની સ્થિતિવાળા આયુકર્મના બન્ધની પ્રરૂપણામાં નારક તિર્યંચિની, દેવ અને દેવીનો નિષેધ કરેલો છે, કેમકે તેમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારક આદિમા ઉત્પત્તિ નથી થતી

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેવા પ્રકારના તિર્યંચ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા આયુકર્મનો બન્ધ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જે કર્મભૂમિમાં જન્મેલ અથવા કર્મ ભૂમિમાં જન્મેલાની સમાન હોય, સંજ્ઞી હોય, પંચેન્દ્રિય હોય, બધી પર્યાપ્તિયોથી પર્યાપ્ત હોય સાકાર ઉપ-

श्रुतोपयुक्तः-साभिलापज्ञानोपयुक्तः, मिथ्यादृष्टिः परमकृष्णलेश्यः उत्कृष्टसंक्लिष्टपरिणामस्तिर्यग्योनिकः उत्कृष्टकालस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति, तदुपसंहरन्नाह-'एरिसए णं गोयमा ! तिरिक्खजोणिए उक्कोसकालट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ' हे गौतम ! ईदृशः खलु-पूर्वोक्तविशेषणविशिष्ट स्तिर्यग्योनिकः उत्कृष्टकालस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति, गौतमः पृच्छति-'केरिसए णं भंते ! मणूसे उक्कोसकालट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ ?' हे भदन्त ! कीदृशः खलु मनुष्यः उत्कृष्ट कालस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'कम्मभूमए वा कम्मभूमगपलिभागी वा जाव सुत्तोवउत्ते सम्मद्दिट्ठी वा मिच्छद्दिट्ठी वा कण्हलेसे वा सुक्कलेसे वा णाणी वा अण्णाणी वा उक्कोससंकिलिट्ठपरिणामे वा असंकिलिट्ठपरिणामे वा तप्पाउग्गविसुज्झमाणपरिणामे वा' कर्मभूमगो वा-कर्मभूमिजातो वा, कर्मभूमगप्रतिभागी वा-कर्मभूमगसदृशो वा यावत्-संज्ञीपञ्चेन्द्रियः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तः सन् साकारोपयुक्तो जाग्रत् श्रुतोपयुक्तः सम्यग्दृष्टिर्वा मिथ्यादृष्टिर्वा कृष्णलेश्यो वा

साकार उपयोग वाला हो, जागृत हो, श्रुतज्ञान से उपयोग वाला हो, मिथ्या दृष्टि हो, परमकृष्ण लेश्या वाला हो, और उत्कृष्ट संक्लिष्ट परिणाम से युक्त हो, वही तिर्यंच उत्कृष्ट कालकी स्थितिवाले आयुकर्म का बंध करता है।

उपसंहार करते हुए कहते हैं-हे गौतम ! जो तिर्यंच इन विशेषणों से युक्त होता है वही उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले आयुष्यकर्म का बन्धक होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस प्रकार का मनुष्य उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले आयुकर्म को बांधता ?

भगवान्-हे गौतम ! या तो कर्मभूमि में उत्पन्न हो या कर्मभूमि में उत्पन्न सदृश हो, संज्ञी हो, पंचेन्द्रिय हो, सब पर्याप्तियों से पर्याप्त हो, साकार उपयोग वाला हो, जागृत हो श्रुतज्ञान में उपयोग वाला हो सम्यग्दृष्टि हो या मिथ्यादृष्टि हो, कृष्णलेश्या वाला अथवा शुक्ललेश्या वाला हो, ज्ञानी हो या

યોગ વાળા હોય જાગૃત હોય શ્રુતજ્ઞાનમા ઉપયોગવાળા હોય, મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય, પરમ કૃષ્ણુ લેશ્યા વાળા હોય, અને ઉત્કૃષ્ટ સંકિલષ્ટ પરિણામથી યુક્ત હોય. તેજ તિર્યંચ ઉત્કૃષ્ટ કાલની સ્થિતિવાળા આયુકર્મનો બન્ધ કરે છે.

ઉપસંહાર કરતા કહે છે-હે ગૌતમ ! જે તિર્યંચ આ વિશેષણોની યુક્ત હોય છે. તેજ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા આયુષ્યકર્મના બન્ધક થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા પ્રકારે મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાલની સ્થિતિવાળા આયુકર્મને બાંધે છે?

શ્રી ભગવાન્ હે ગૌતમ ! અગરતો કર્મભૂમિમા ઉત્પન્ન થયેલ અથવા કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલના સદૃશ હોય, સંજ્ઞી હોય, પંચેન્દ્રિય હોય, સર્વપર્યાપ્તિયોથી પર્યાપ્ત હોય, સાકાર ઉપયોગવાળા હોય, જાગૃત હોય, શ્રુતજ્ઞાનમા ઉપયોગવાળા હોય, સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય અગર મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય, કૃષ્ણુલેશ્યાવાળા અથવા શુકલલેશ્યાવાળા હોય, જ્ઞાની હોય કે

शुक्ललेश्यो वा ज्ञानी वा अज्ञानी वा उत्कृष्टसंक्लिष्टपरिणामो वा असंक्लिष्टपरिणामो वा तत्प्रायोग्यविशुध्यमानपरिणामो वा-तपस औग्र्येण तीव्रतया विशुध्यमानः परिणामो यस्य स मनुष्य उत्कृष्टकालस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति, तदुपसंहरन्नाह-'एरिसए णं गोयमा ! मणूसे उक्कोसकालट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ' हे गौतम ! ईदृशः खलु मनुष्यः उत्कृष्टकालस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति, गौतमः पृच्छति-'केरिसिया णं भंते ! माणुसी उक्कोसकालट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ ?' हे भदन्त ! कीदृशी खलु मानुषी उत्कृष्टकालस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'कम्मभूमिया वा कम्मभूमगपलिभागी वा जाव सुत्तोवउत्ता सम्मदिट्ठी सुक्कलेस्सा तप्पाउग्गविसुज्झमाणपरिणामा' कर्मभूमिजा वा-कर्मभूमिजाता वा, कर्मभूमगप्रतिभागिनी वा-कर्मभूमगसदृशी वा, यावत् संज्ञिनी पञ्चेन्द्रिया सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्ता सती साकारोपयुक्ता जाग्रती श्रुतोपयुक्ता

अज्ञानी हो, उत्कृष्ट संक्लिष्ट परिणाम वाला हो अथवा असंक्लिष्ट परिणाम वाला हो, तत्प्रायोग्य अत्यन्त विशुद्ध परिणाम वाला हो, ऐसा मनुष्य उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले आयुकर्म का बन्ध करता है।

उपसंहार करते हुए कहते हैं-हे गौतम ! जो इस प्रकार की विशेषताओं से सम्पन्न होता है, वही उत्कृष्ट आयु का बन्ध करता हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस प्रकार की मानुषी उत्कृष्ट काल की स्थिति-वाले आयुष्य कर्म का बन्ध करती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जो मनुष्यस्त्री कर्मभूमि में उत्पन्न हुई हो, अथवा कर्म भूमि में उत्पन्न सरिखी हो, संज्ञिनी हो, पंचेन्द्रिय हो, समस्त पर्याप्तियों से पर्याप्त हो, साकारोपयोग वाली हो, जागृत हो, श्रुतज्ञान में उपयोग वाली हो, सम्यग्दृष्टि हो, शुक्ललेश्या वाली हो, तत्प्रायोग्य विशुद्ध परिणाम वाली

અજ્ઞાની હોય, ઉત્કૃષ્ટ સંક્લિષ્ટ પરિણામવાળા હોય અથવા અસંક્લિષ્ટ પરિણામવાળા હોય, તત્પ્રાયોગ્ય અત્યન્ત વિશુદ્ધ પરિણામવાળા હોય, એવા મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા આયુકર્મનો બન્ધ કરે છે

ઉપસંહાર કરતા કહે છે, હે ગૌતમ ! જે મનુષ્ય આ પ્રકારની વિશેષતાઓથી સંપન્ન હોય છે, તેજ ઉત્કૃષ્ટ આયુનો બન્ધ કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-કેવા પ્રકારની માનુષી ઉત્કૃષ્ટ કાલની સ્થિતિ વાળા આયુષ્યકર્મનો બન્ધ કરે છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જે મનુષ્ય સ્ત્રી કર્મભૂમિમા ઉત્પન્ન થઈ હોય, અથવા કર્મભૂમિમા ઉત્પન્ન સદૃશી હોય, સંજ્ઞિની હોય, પંચેન્દ્રિય હોય, સમસ્ત પર્યાપ્તિયોથી પર્યાપ્ત હોય, સાકારોપયોગ વાળી હોય, જાગૃત હોય, શ્રુતજ્ઞાનમાં ઉપયોગવાળી હોય,

सम्यग्दृष्टिः शुक्ललेश्या तपयोग्यविशुध्यमानपरिणामा–तपस औग्र्येण-तीव्रतया विशुध्यमानः परिणामो यस्याः सा तथाविधा सती मानुषी उत्कृष्टस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति तदुपसंहरन्नाह–'एरिसिया णं गोयमा ! माणुसी उक्कोसकालट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ' हे गौतम ! ईदृशी–प्रागुक्तविशेषणविशिष्टा खलु मानुषी उत्कृष्टकालस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति, 'अंतरायं जहा णाणावरणिज्जं' अन्तरायं कर्म उत्कृष्टकालस्थितिकं यथा ज्ञानावरणीयं कर्म उत्कृष्टकालस्थितिकं प्रतिपादितं तथा वक्तव्यम् । 'पण्णवणाए तेवीसमं पयं समत्तं' इति प्रज्ञापनाया त्रयोविंशतितम पदं समाप्तम् ॥ २३ ॥ सू० १४ ॥

इतिश्री विश्वख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलित–ललितकलापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक–वादिमानमर्दक–श्री शाहू छत्रपतिकोल्हापुर राजप्रदत्त–'जैनशास्त्राचार्य'–पदविभूषित–कोल्हापुरराजगुरु–बालब्रह्मचारी जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री घासीलाल–व्रतिविरचितायां श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिन्याख्यायां व्याख्यायां त्रयोविंशतितमं पदं समाप्तम् ॥२३॥

हो (अथवा अपने योग्य विशुद्ध परिणाम वाली हो) ऐसी मानुषी उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले आयुष्य कर्म को बांधती है।

उपसंहार करते हुए कहते हैं–हे गौतम ! जिस मनुष्यस्त्री में इस प्रकार की विशेषताएं होती है वही उत्कृष्ट स्थितिवाला आयु कर्म बांधती है।

अन्तराय कर्म की उत्कृष्ट स्थिति का बन्धक ज्ञानावरणीय कर्म की उत्कृष्ट स्थिति के बन्धक के समान समझना चाहिए।सू० १४॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित
प्रज्ञापनासूत्र की प्रमेयबोधिनी व्याख्या में
तेईसवां पद समाप्त ॥२३॥

સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય, શુક્લલેશ્યા વાળી હોય, તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ પરિણામ વાળી હોય અથવા પોતાને યોગ્ય વિશુદ્ધપરિણામ વાળી હોય, એવી માનુષી ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા આયુષ્યકર્મને બાંધે છે

ઉપસંહાર કરતા કહે છે–હે ગૌતમ ! જે મનુષ્યસ્ત્રીમાં એ પ્રકારની વિશેષતાઓ હોય છે, તેજ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા આયુકર્મને બાંધે છે.

અન્તરાય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના બન્ધક જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના બન્ધકના સમાન સમજવા જોઈએ ॥ સૂ૦ ૧૩ ॥

શ્રીજૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચિત
પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની પ્રમેયબોધિની વ્યાખ્યાનુ
ત્રેવીસમુ પદ સમાપ્ત ॥ ૨૩ ॥

चतुर्विंशतितम कर्मप्रकृतिबन्धपदम्

मूलम्—"कइ णं भंते ! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ ? गोयमा ! अट्ठकम्मपगडीओ पण्णत्ताओ, तं जहा—णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं, एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइकम्मपगडीओ बंधइ ? गोयमा ! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा छव्विहबंधए वा, नेरइए णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ बंधइ ? गोयमा ! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा, एवं जाव वेमाणिए, णवरं मणुस्से जहा जीवे, जीवा णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणा कइ कम्मपगडीओ बंधइ ? गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगे य, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य, णेरइयाणं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणा कइ कम्मपगडीओ बंधंति ? गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य तिण्णि भंगा, एवं जाव थणियकुमारा, पुढविक्काइयाणं पुच्छा, गोयमा ! सत्तविहबंधगा वि अट्ठविहबंधगा वि, एवं जाव वणप्फइकाइया, विगलाणं पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं तिय भंगो सव्वे वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य, मणूसा णं भंते ! णाणावरणिज्जस्स पुच्छा, गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा १ अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य२ अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य३ अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधए य४ अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधगा य५ अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य छव्विहबंधगे य ६ अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य छव्विहबंधगा य ७

अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगे य ८, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य ९ एवं एए नव भंगा, सेसा वाणमंतरादिया जाव वेमाणिया जहा नेरइया सत्तविहादि बंधगा भणिया तहा भाणियव्वा, एवं जहा णाणावरणं बंधमाणा जहिं भणिया, दंसणावरणमपि बंधमाणा तहिं जीवादिया एगत्तपोहुत्तिएहिं भाणियव्वा, वेयणिज्जं बंधमाणे जीवे कइ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ? गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा छव्विहबंधए वा एगविहबंधए वा एवं मणूसे वि, सेसा नारगादीया सत्तविहबंधगा वा अट्ठविहबंधगा जाव वेमाणिए. जीवा णं भंते वेयणिज्जं कम्मं पुच्छा, गोयमा! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगा य अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगा य अवसेसा. नारगादीया जाव वेमाणिया जहिं णाणावरणं बंधंति तहिं भाणियव्वा, एवं मणूसाणं भंते! वेयणिज्जं कम्मं बंधमाणा कइ कम्मपगडीओ बंधंति? गोयमा! सव्वे वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा १ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य २ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य ३ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगे य४ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य ५ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य छव्विहबंधगे य ६, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य छव्विहबंधगा य ७ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगे य ८ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगाय ९ एवं एए नव भंगा भाणियव्वा, मोहणिज्जं बंधमाणे जीवे कइ कम्मपगडीओ बंधंति? गोयमा! जीवेगिंदियवज्जो तिय भंगो, जीवेगिंदिया

सत्तविहबंधगा वि अट्ठविहबंधगा वि, जीवे णं भंते ! आउयं कम्मं बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ बंधइ ? गोयमा ! नियमा अट्ठ, एवं नेरइए जाव वेमाणिए, एवं पुहुत्तेण वि, णामगोयअंतराइयं बंधमाणे जीवे कइ कम्मपगडीओ बंधइ ? गोयमा ! जीवे णाणावरणिज्जं बंधमाणे जाहिं बंधइ ताहिं भाणियव्वो, एवं नेरइए वि, जाव वेमाणिए, एवं पुहुत्तेण वि भाणियव्वं ॥ सू० १ ॥

॥ पण्णवणाए भगवईए चउवीसइतमं पयं समत्तं ॥२४॥

छाया-कति खलु भदन्त ! कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-ज्ञानावरणीयं यावत् अन्तरायम्, एवं नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, जीवः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन् कतिकर्मप्रकृतीः बध्नाति ? गौतम ! सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा षड्विधबन्धको वा, नैरयिकः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्

चौवीसवां कर्मप्रकृतिबन्ध पद

शब्दार्थ-(कइ णं भंते ! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ ?) हे भगवन् ! कर्म प्रकृतियां कितनी कही गई है ? (गोयमा ! अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! कर्मप्रकृतियां आठ कही गई हैं (तं जहा-णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं) वह इस प्रकार-ज्ञानावरणीय यावत् अन्तराय (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार नारकों यावत् वैमानिकों की।

(जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ बंधइ ?) हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म को बांधता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियों को बांधता है ? (गोयमा ! सत्तविहबंधए वा, अट्ठविहबंधए वा, छव्विहबंधए वा) हे गौतम ! सात का बन्धक, आठ प्रकृतियों का बन्धक अथवा छह प्रकृतियों का

ચોવીસમુ કર્મપ્રકૃતિબન્ધ પદ

શબ્દાર્થ-(कइणं भंते ! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ ?)-હે ભગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી કહેલી છે ? (गोयमा ! अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ)-હે ગૌતમ કર્મ પ્રકૃતિયો આઠ કહેલી છે ? (तं जहा-णाणावरणिज्ज जाव अंतराइयं) તે આ પ્રકારે જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ અન્તરાય (एव नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) એજ પ્રકારે નારકો યાવત્ વૈમાનિકોની

(जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्ज कम्म बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ बंधइ)-હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાંધતા કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોને બાંધે છે ? (गोयमा ! सत्तविह बंधए वा अट्ठविहबंधए वा छव्विहबंधए वा)-હે ગૌતમ ! સાતના બંધક, આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અથવા છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક થાય છે.

कतिकर्मप्रकृती बध्नाति? गौतम! सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा, एवं यावद् वैमानिकः, नवरं मनुष्यो यथा जीवः, जीवाः खलु भदन्त! ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः कति-कर्मप्रकृती बध्नन्ति? गौतम! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्ट-विधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च, नैरयिकाः खलु भदन्त! ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः

बन्धक होता है।

(नेरइए णं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ बंधइ?) हे भगवन्! नारकजीव ज्ञानावरणीय कर्म को बांधता हुआ कितनी कर्म प्रकृतियां बांधता है? (गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा) हे गौतम! सात का बंधक होता है अथवा आठ का बन्धक होता है (एवं जाव वेमाणिए) इसी प्रकार यावत् वैमानिक तक (णवरं) विशेष (मणुस्से जहा जीवे) मनुष्य, जीव के समान।

(जीवा णं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणा कइ कम्मपगडीओ बंधइ?) हे भगवन्! बहुत जीव ज्ञानावरणीय कर्म को बांधते हुए कितनी कर्मप्रकृतियां बांधते हैं? (गोयमा! सव्वे वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य) हे गौतम! सभी सात के बन्धक होते हैं अथवा आठ के बन्धक होते हैं (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक और एक छह का बन्धक (अहवा सत्तविह बंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक और बहुत छह के बन्धक।

(नेरइएणं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ बंधइ)-હે ભગવન્! નારક જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાંધતા કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાંધે છે? (गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा)-હે ગૌતમ! સાતના બંધક બને છે અથવા આઠના બંધક થાય છે (एवं जाव वेमाणिए) એ જ પ્રકારે વૈમાનિક સુધી (णवरं) વિશેષ (मणुस्से जहा जीवे) મનુષ્ય જીવના સમાન

(जीवा णं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणा कइ कम्मपगडीओ बंधइ)-હે ભગવન્! ઘણા જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાંધતા કેટલી પ્રકૃતિયો બાંધે છે? (गोयमा! सव्वे वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य)-હે ગૌતમ! બધા સાતના બંધક થાય છે અથવા આઠના બન્ધક બને છે (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य छव्विह बन्धगेय) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક અને એક છનો બન્ધક (अहवा सत्तविह बंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક અને ઘણા છના બન્ધક

कति कर्मप्रकृतीर्बध्नाति? गौतम! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्तविधबन्धकाः अथवा सप्तविध-बन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च त्रयो भङ्गाः, एवं यावत् स्तनितकुमाराः, पृथिवीकायिकाः खलु पृच्छा, गौतम! सप्तविधबन्धका अपि, अष्ट-विधबन्धका अपि, एव यावद् वनस्पतिकायिकाः, विकलाना पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां त्रिकभङ्गः, सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्तविधबन्धकाः, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च, अष्टविध बन्धकश्च अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च मनुष्याः खलु भदन्त! ज्ञाना-

(णेरइया णं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणा कइ कम्मपगडीओ बंधं-ति?) हे भगवन्! ज्ञानावरणीय कर्म को बांधते हुए नारक कितनी कर्मप्रकृतियों के बन्धक होते हैं? (गोयमा! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा) हे गौतम! सभी सात के बन्धक होते है (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक और एक आठ का बन्धक (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत आठ के बन्धक (तिण्णि भंगा) तीन भंग होते हैं (एवं जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमारों तक।

(पुढविकाइया णं पुच्छा?) पृथिवीकायिकों के विषय में प्रश्न? (गोयमा! सत्तविहबंधगा वि अट्ठविहबंधगा वि) हे गौतम! सात के भी बन्धक होते हैं, आठ के भी बन्धक होते हैं (एवं जाव वणप्फईकाइया) इसी प्रकार यावत् वनस्पतिकायिक (विगलाण पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं तियभंगो) विकले-न्द्रियों और पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के तीन भंग कहे गये हैं (सव्वे वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा) सभी सात के बन्धक होते हैं (अहवा सत्तविहबंधगा य

(णेरइया णं भंते! णाणावरणिज्ज कम्म बधमाणा कईकम्मपगडीओ बधति!–હે ભગવન્! જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાધતા નારક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોના બધક થાય છે? (गोयमा! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबधगा)–હે ગૌતમ! બધા સાતના બન્ધક થાય છે (अहवा सत्तविहबधगा य अट्ठविहबधगे य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક અને એક આઠનો બન્ધક (अहवा सत्तविहबधगा य अट्ठविहबधगा य) અથવા ઘણા સાતના બંધક અને ઘણા આઠના બધક છે (तिण्णि भगा) ત્રણ ભગ થાય છે (एवं जाव थणियकुमारा) એજ પ્રકારે સ્તનિત કુમારો સુધી

(पुढविकाइया ण पुच्छा) પૃથ્વી કાયિકોના વિષયમાં પ્રશ્ન (गोयमा! सत्तविहबधगा वि अट्ठविहबधगा वि)–હે ગૌતમ સાતના પણ બન્ધક થાય છે, આઠના પણ બન્ધક બને છે (एव जाव वणप्फइकाइया) એજ પ્રકારે યાવત્ વનસ્પતિકાયિક (विगलाणं पचिंदिय तिरिक्खजोणियाणं तिय भगो) વિકલેન્દ્રિય અને પચેન્દ્રિય તિર્યંચોના ત્રણ ભગ (सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबधगा) બધા સાતના બન્ધક બને છે (अहवा सत्तविहबधगा य अट्ठविह

वरणीयस्य पृच्छा, गौतम! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्तविधबन्धकाः १, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च २, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च ३, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च ४, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च ५, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च षड्विधबन्धकश्च ६, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च षड्विधबन्धकाश्च ७ अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च ८

अट्ठविहबंधगे य) बहुत सात के बन्धक होते हैं और कोई एक आठ का बन्धक होता है (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत आठ के बन्धक होते हैं

(मणूसा णं) मनुष्य (भंते) हे भगवन्! (णाणावरणिज्जस्स) ज्ञानावरणीय के (पुच्छा) प्रश्न? (गोयमा! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा) हे गौतम! सभी सात के बन्धक होते हैं १ (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक होते हैं और कोई एक आठ का बन्धक होता है २ (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत आठ के बन्धक ३ (अहवा, सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधए य) अथवा बहुत सात के बन्धक और एक छह का बन्धक ४ (अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत छह के बन्धक ५ (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगे य, छव्विहबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक और एक छह का बन्धक ६ (अहवा सत्तविह बंधगा य, अट्ठविहबंधगे य, छव्विहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक और बहुत छह के बन्धक ७ (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठ

बंधगे य) ઘણા સાતના બન્ધક થાય છે અને કોઈ એક આઠનો બંધક થાય છે (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બંધક અને ઘણા આઠનાબંધક થાય છે

(मणूसा णं) મનુષ્ય (भंते)–હે ભગવન્ (णाणावरणिज्जस्स) જ્ઞાનાવરણીયકર્મના વિષયમાં (पुच्छा) પ્રશ્ન? (गोयमा! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा)–હે ગૌતમ! બધા સાતના બંધક થાય છે १ (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य) અથવા ઘણા સાતના બંધક થાય છે અને કોઈ એક આઠનો બંધક થાય છે२ (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક અને ઘણા આઠના બંધક ३ (अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधए य) અથવા ઘણા સાતના બંધક અને એક છનો બન્ધક ४ (अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विह बंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બંધક અને ઘણા છના બંધક ५ (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य छव्विहबंधगे य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, એક આઠનો બન્ધક અને એક છનો બન્ધક ६ (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगे य, छव्विहबंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક એક આઠનો બન્ધક અને ઘણા છના બન્ધક७ (अहवा सत्तविह-

अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च ९ एवम् एते नवभङ्गाः, शेषा वानव्यन्तरादिका यावद् वैमानिका यथा नैरयिकाः सप्तविधादिबन्धका भणितास्तथा भणितव्याः, एवं यथा ज्ञानावरणं बध्नन्तो यत्र भणिता दर्शनावरणमपि बध्नन्तस्तत्र जीवादिका एकत्वपृथक्त्वाभ्यां भणितव्याः, वेदनीयं बध्नन् जीवः कतिकर्मप्रकृतीः बध्नाति ? गौतम ! सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा षड्विधबन्धको वा एकविधबन्धको वा, एवं मनुष्यो-

विहबंधगा य, छव्विहबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ का बन्धक और एक छह का बन्धक८ (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबन्धगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक और बहुत छह के बन्धक९ (एवं) इस प्रकार (एए) ये (नवभंगा) नौ भंग हैं।

(सेसा वाणमंतराइया) शेष वानव्यतर आदि (जाव वेमाणिया) यावत् वैमानिकों तक (जहा नेरइया सत्तविहाइ बंधगा भणिया तहा भाणियव्वा) जैसे नारक सात आदि के बन्धक कहे हैं, उसी प्रकार कहने चाहिए (एवं जहा णाणावरणं बंधमाणा) इस प्रकार जैसे ज्ञानावरण को बांधते हुए (जहिं भणिया) जहां कहे हैं (दंसणावरणं बंधमाणा) दर्शनावरण को बांधते हुए (तहिं) वहां (जीवादिया) औधिक जीव आदि (एगत्तपोहुत्तिहिं) एकत्व और पृथक्त्व-बहुत्व-से (भाणियव्वा) कहने चाहिए।

(वेयणिज्जं बंधमाणे जीवे) वेदनीय कर्म को बांधता हुआ जीव (कइ कम्म पगडीओ) कितनी कर्मप्रकृतियां (बंधइ) बांधता है (गोयमा ! सत्तविहबधगे वा, अट्ठविहबंधए वा, छव्विहबधए वा, एगविहबधए वा) हे गौतम! सात का बन्धक, अथवा आठ का बन्धक अथवा छह का बन्धक अथवा एक का बन्धक (एवं मणूसे वि) इसी प्रकार मनुष्य भी (सेसा नारगादीया) शेष नारक आदि (सत्त-

बधगा य, अट्ठविहबधगा य, छव्विहबधगे य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બધક અને એક છના બધક૮ (अहवा सत्तविहबधगा य, अट्ठविहबधगा य, छव्विह-बधगा य) અથવા ઘણા સાતના બધક ઘણા આઠના બધક અને ઘણા છના બધક ૯ (एव) એ પ્રકારે (एए) એ (नवभंगा) નવ ભગ છે (सेसा वाणमतराइया) શેષ વાનવ્યન્તર આદિ (जाव वेमाणिया) વૈમાનિકો સુધી (जहा नेरइया सत्तविहाइ बधगा भणिया तहा भाणियव्वा) જેમ સાત નારક આદિના બન્ધક કહ્યા છે, એ જ પ્રકારે કહેવા જોઈએ.

(एवं जहा णाणावरणं बधमाणा) એ પ્રકારે જેવા જ્ઞાનાવરણને બાધતા (जहिं भणिया) જ્યાં કહ્યાં છે (दसणावरणं बधमाणा) દર્શનાવરણને બાધતા (तहिं) ત્યા (जीवादिया) ઔધિક જીવ આદિ (एगत्तपोहुत्तिरहिं) એકત્વ અને પૃથક્ત્વ-બહુત્વથી (भाणियव्वा) કહેવા જોઈએ

(वेयणिज्ज बधमाणे जीवे) વેદનીય કર્મને બાધતા જીવ (कइकम्मपगडीओ) કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો (बधइ) બાધે છે (गोयमा ! सत्तविहबधगे - अट्ठविहबधए वा, छव्विहबधए वा, एगविहबधए वा)-હે ગૌતમ ! સાતના બન્ધક, અથવા આઠના બધક અથવા છના બંધક અથવા એકનો બંધક (एवं मणूसे) એ જ પ્રકારે મનુષ્ય પણ (सेसा नारकादीया)

वरणीयस्य पृच्छा, गौतम! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्तविधबन्धकाः १, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च २, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च ३, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च ४, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च ५, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च षड्विधबन्धकश्च ६, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च षड्विधबन्धकाश्च ७ अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च ८

अट्ठविहबंधगे य) बहुत सात के बन्धक होते हैं और कोई एक आठ का बन्धक होता है (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत आठ के बन्धक होते हैं

(मणूसा णं) मनुष्य (भंते) हे भगवन्! (णाणावरणिज्जस्स) ज्ञानावरणीय के (पुच्छा) प्रश्न? (गोयमा! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा) हे गौतम! सभी सात के बन्धक होते हैं १ (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक होते हैं और कोई एक आठ का बन्धक होता है २ (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत आठ के बन्धक ३ (अहवा, सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधए य) अथवा बहुत सात के बन्धक और एक छह का बन्धक ४ (अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत छह के बन्धक ५ (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगे य, छव्विहबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक और एक छह का बन्धक ६ (अहवा सत्तविह बंधगा य, अट्ठविहबंधगे य, छव्विहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक और बहुत छह के बन्धक ७ (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठ

वबंधगे य) ઘણા સાતના બન્ધક થાય છે અને કોઈ એક આઠનો બંધક થાય છે (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બંધક અને ઘણા આઠનાબંધક થાય છે

(मणूसा णं) મનુષ્ય (भंते)–હે ભગવન્ (णाणावरणिज्जस्स) જ્ઞાનાવરણીયકર્મના વિષયમાં (पुच्छा) પ્રશ્ન? (गोयमा! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा)–હે ગૌતમ! બધા સાતના બંધક થાય છે १ (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य) અથવા ઘણા સાતના બંધક થાય છે અને કોઈ એક આઠનો બંધક થાય છે२ (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક અને ઘણા આઠના બંધક ३ (अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधए य) અથવા ઘણા સાતના બંધક અને એક છનો બન્ધક ४ (अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विह बंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બંધક અને ઘણા છના બંધક ५ (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य छव्विहबंधगे य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, એક આઠનો બન્ધક અને એક છનો બન્ધક ६ (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगे य, छव्विहबंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક એક આઠનો બન્ધક અને ઘણા છના બન્ધક७ (अहवा सत्तविह-

अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च ९ एवम् एते नवभङ्गाः, शेषा वानव्यन्तरादिका यावद् वैमानिका यथा नैरयिकाः सप्तविधादिबन्धका भणितास्तथा भणितव्याः, एवं यथा ज्ञानावरणं बध्नन्तो यत्र भणिता दर्शनावरणमपि बध्नन्तस्तत्र जीवादिका एकत्वपृथकत्वाभ्यां भणितव्याः, वेदनीयं बध्नन् जीवः कतिकर्मप्रकृती बध्नाति ? गौतम ! सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा षड्विधबन्धको वा एकविधबन्धको वा, एवं मनुष्यो·

विहबंधगा य, छव्विहबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ का बन्धक और एक छह का बन्धक८ (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबन्धगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक और बहुत छह के बन्धक९ (एवं) इस प्रकार (एए) ये (नवभंगा) नौ भंग हैं।

(सेसा वाणमंतराइया) शेष वानव्यतर आदि (जाव वेमाणिया) यावत् वैमानिकों तक (जहा नेरइया सत्तविहाइ बंधगा भणिया तहा भाणियव्वा) जैसे नारक सात आदि के बन्धक कहे हैं, उसी प्रकार कहने चाहिए (एवं जहा णाणावरणं बंधमाणा) इस प्रकार जैसे ज्ञानावरण को बांधते हुए (जहिं भणिया) जहां कहे हैं (दंसणावरणं बंधमाणा) दर्शनावरण को बांधते हुए (तहिं) वहां (जीवादिया) औधिक जीव आदि (एगत्तपोहुत्तिहिं) एकत्व और पृथक्त्व-बहुत्व-से (भाणियव्वा) कहने चाहिए।

(वेयणिज्जं बंधमाणे जीवे) वेदनीय कर्म को बांधता हुआ जीव (कइ कम्म पगडीओ) कितनी कर्मप्रकृतियां (बंधइ) बांधता है (गोयमा ! सत्तविहबंधगे वा, अट्ठविहबंधए वा, छव्विहबंधए वा, एगविहबंधए वा) हे गौतम! सात का बन्धक, अथवा आठ का बन्धक अथवा छह का बन्धक अथवा एक का बन्धक (एवं मणूसे वि) इसी प्रकार मनुष्य भी (सेसा नारगादीया) शेष नारक आदि (सत्त-

बंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधगे य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બંધક અને એક છના બંધક૮ (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બંધક ઘણા આઠના બંધક અને ઘણા છના બંધક ૯ (एवं) એ પ્રકારે (एए) એ (नवभंगा) નવ ભંગ છે (सेसा वाणमंतराइया) શેષ વાનવ્યન્તર આદિ (जाव वेमाणिया) વૈમાનિકો સુધી (जहा नेरइया सत्तविहाइ बंधगा भणिया तहा भाणियव्वा) જેમ સાત નારક આદિના બન્ધક કહ્યા છે, એ જ પ્રકારે કહેવા જોઈએ.

(एवं जहा णाणावरणं बंधमाणा) એ પ્રકારે જેવા જ્ઞાનાવરણને બાંધતા (जहिं भणिया) જ્યાં કહ્યાં છે (दंसणावरणं बंधमाणा) દર્શનાવરણને બાંધતા (तहिं) ત્યાં (जीवादिया) ઔધિક જીવ આદિ (एगत्तपोहुत्तिएहिं) એકત્વ અને પૃથકત્વ-બહુત્વથી (भाणियव्वा) કહેવા જોઈએ

(वेयणिज्जं बंधमाणे जीवे) વેદનીય કર્મને બાંધતા જીવ (कइकम्मपगडीओ) કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો (बंधइ) બાંધે છે (गोयमा ! सत्तविहबंधगे - अट्ठविहबंधए वा, छव्विहबंधए वा, एगविहबंधए वा)-હે ગૌતમ ! સાતના બન્ધક, અથવા આઠના બંધક અથવા છના બંધક અથવા એકનો બંધક (एवं मणूसे) એ જ પ્રકારે મનુષ્ય પણ (सेसा नारकादीया)

ऽपि, शेषाः नारकादिकाः सप्तविधबन्धका अष्टविधबन्धका यावद् वैमानिकाः, जीवाः खलु भदन्त ! वेदनीयं कर्म पृच्छा, गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च अवशेषाः, नारकादिका यावद् वैमानिकाः, यत्र ज्ञानावरणीयं बध्नन्ति तत्र भणितव्याः, एवं मनुष्याः खलु भदन्त ! वेदनीयं कर्म बध्नन्तः कति कर्मप्रकृतीः बध्नन्ति ? गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च १ अथवा

विहबंधगा वा अट्ठविहबंधगा वा जाव वेमाणिए) सात के बन्धक अथवा आठ के बन्धक होते हैं, वैमानिक पर्यन्त ।

(जीवा णं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं पुच्छा ?) हे भगवन् ! जीव वेदनीय कर्म को, इत्यादि प्रश्न (गोयमा ! सव्वेवि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विह बंधगे य) हे गौतम ! सभी सात के बंधक आठ के बधक एक के बंधक और कोइ एक छह के बंधक होते हैं (अहवा सत्तविह बंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगा य) अथवा सभी सात के बन्धक, आठ के बन्धक, एक के बन्धक और छह के बन्धक (अवसेसा) शेष (नारगादीया) नारक आदि (जाव वेमाणिया) वैमानिकों तक (जहिं णाणावरणं बंधंति तहिं भाणियव्वा) जहां ज्ञानावरणकर्म बांधते कहे हैं, वहां वहां वेदनीय को भी बांधते कहना चाहिए ।

(एवं) इस प्रकार (मणुसा णं भंते ! वेदणिज्जं कम्मं बंधमाणा कति कम्म पगडीओ बंधंति) हे भगवन् ! मनुष्य वेदनीय कर्म को बांधते हुए कितनी कर्मप्रकृतियां बांधते हैं ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा य, एग विहबंधगा य) हे गौतम ! सभी सात के बन्धक होते हैं और एक के बन्धक

શેષનારક આદિ (सत्तविहबंधगा अट्ठविहबंधगा वा जाव वेमाणिए) સાતના બંધક અથવા આઠના બંધક બને છે, વૈમાનિક પર્યન્ત

(जीवा ण भंते ! वेयणिज्ज कम्म पुच्छा)–હે ભગવન્ ! જીવ વેદનીય કર્મને ઇત્યાદિ પ્રશ્ન (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगाय अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगे य) હે ગૌતમ ! બધા જ સાતના બંધક આઠના બંધક એકના બંધક અને કોઈ એક છનો બંધક થાય છે. (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगा य) અથવા બધા સાતના બન્ધક, આઠના બન્ધક એકના બન્ધક અને છના બંધક (अवसेसा) શેષ (नारगादीया) નારકઆદિ (जाव वेमाणिया) વૈમાનિકો સુધી (जहिं णाणावरणं बंधति तहिं भाणियव्वा) જ્યાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે તેમ કહે છે, ત્યાં વેદનીયને પણ બાંધતા કહેવા જોઈએ.

(एव) એ પ્રકારે (मणुसाण भंते ! वेदणिज्जं कम्मं बंधमाणा कति कम्मपगडीओ बंधंति ?) હે ભગવન્ ! મનુષ્ય વેદનીય કર્મને બાંધતા છતા કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાંધે છે ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य) હે ગૌતમ ! બધા સાતના બન્ધક

सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च २ अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविध बन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च ३ अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च ४ अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च ५, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च षड्विधबन्धकश्च ६, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च षड्विधबन्धकाश्च ७, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च ८ अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च

होते हैं १ (अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य) अथवा सात के बन्धक, एक के बन्धक और कोई एक आठ का बन्धक२ (अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत एक के बन्धक और बहुत आठ के बन्धक होते हैं ३ (अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत एक के बन्धक और एक छह का बन्धक ४ (अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत एक के बन्धक और बहुत छह के बन्धक होते हैं ५ (अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य छव्विहबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत एक के बन्धक, कोई एक आठ का बन्धक और कोई एक छह का बन्धक ६ (अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य छव्विहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत एक के बन्धक, एक आठ का बन्धक

કહ્યા છે અને એકના બન્ધક પણ થાય છે. ૧

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य) અથવા સાતના બન્ધક, એકના બન્ધક અને કોઈ એક આઠના બન્ધક ૨

(अहवा सतविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगे य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક અને અને ઘણા આઠના બન્ધક થાય છે ૩

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छविहबंधगे य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક અને એક છનો બન્ધક. ૪.

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક અને ઘણા છના બન્ધક હોય છે ૫.

(अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगे य छव्विहबंधगे य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક, કોઈ એક આઠના બન્ધક અને કોઈ એક છના બન્ધક બને છે ૬

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य छव्विहबंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક અને ઘણા એકના બન્ધક, એક આઠનો બન્ધક અને ઘણા છના

अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च ९, एवम् एते नवभङ्गा भणितव्याः, मोहनीयं बध्नन् जीवः कति कर्मप्रकृतीः बध्नाति? गौतम! जीवैकेन्द्रियवर्जस्त्रिकभङ्गः, जीवैकेन्द्रियौ सप्तविधबन्धकावपि अष्टविधबन्धकावपि, जीवः खलु भदन्त! आयुष्यं कर्म बध्नन् कति कर्मप्रकृतीः बध्नाति? गौतम! नियमाद् अष्टौ, एवं नैरयिको यावद् वैमानिक एवं पृथक्त्वेनापि, नाम-

और बहुत छह के बन्धक ७ (अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविह बंधगा य छव्विहबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत एक के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक और एक छह का बन्धक ८ (अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत एक के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक और बहुत छह के बन्धक, ९ (एवं एए नव भंगा भाणियव्वा) इस प्रकार ये नौ भंग कहने चाहिए।

(मोहणिज्जं बंधमाणे जीवे कति कम्मपगडीओ बंधति?) मोहनीय कर्म को बांधता हुवा जीव कितनी कर्म प्रकृतियां बांधता है? (गोयमा! जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो) हे गौतम! जीव और एकेन्द्रिय को छोडकर तीन भंग (जीवेगिंदिया सत्तविहबंधगा वि, अट्ठविहबंधगा वि) सामान्य जीव और एकेन्द्रिय सात के भी बन्धक और आठ के भी बन्धक होते हैं।

(जीवे णं भंते! आउयं कम्मं बंधमाणे कति कम्मपगडीओ बंधति) हे भगवन्! जीव आयु कर्म को बांधता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियां बांधता है? (गोयमा नियमा अट्ठ) हे गौतम! नियम से आठ (एवं नेरइए जाव वेमाणिए) इसी प्रकार नारक यावत् वैमानिक (एवं पुहुत्तेण वि) इसी प्रकार बहुत्व की विवक्षा से भी

બંધક થાય છે. ૭

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगे य) અથવા ઘણા સાતના બંધક, ઘણા એકના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક અને એક છનો બંધક થાય છે ૮.

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य)—અથવા ઘણા સાતના બંધક, ઘણા એકના બંધક, ઘણા આઠના બંધક અને ઘણા છના બંધક થાય છે ૯.

(एवं एए नव भंगा भाणियव्वा) એ પ્રકારે આ નવ ભંગ કહેવા જોઈએ

(मोहणिज्ज बंधमाणे जीवे कति कम्मपगडीओ बंधति?) મોહનીય કર્મને બાંધી રહેલા જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો બાંધે છે? (गोयमा! जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो) હે ગૌતમ જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ ભંગ (जीवेगिंदिया सत्तविहबंधगा वि अट्ठविहबंधगा वि) સામાન્ય જીવ અને એકેન્દ્રિય સાતના બંધક અને આઠના પણ બંધક બને છે

(जीवेणं भंते! आउयं कम्मं बंधमाणे कति कम्मपगडीओ बंधंति?) હે ભગવન્! જીવ આયુ કર્મને બાંધતા છતાં કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાંધે છે? (गोयमा! नियमा अट्ठ) હે ગૌતમ! નિયમ કરી આઠ (एवं नेरइए जाव वेमाणिए) એજ પ્રકારે નારક યાવત્ વૈમા-

गोत्रान्तरायं बध्नन् जीवः कति कर्मप्रकृतीः बध्नाति ? गौतम ! जीवो ज्ञानावरणीयं बध्नन् यत्र बध्नाति तत्र भणितव्यः, एवं नैरयिकोऽपि यावद् वैमानिकः, एवं पृथक्त्वेनापि भणितव्यम् । इति प्रज्ञापनायां भगवत्या चतुर्विंशतितमं पदं समाप्तम् ॥ सू० १ ॥

टीका-त्रयोविंशतितमे पदे कर्मप्रकृतिबन्धादिरूपः परिणामविशेषः प्ररूपितः सम्प्रति तमेव विशेषाभिधानार्थं प्ररूपयितुमाह-'कइ णं भंते ! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ ?' हे भदन्त ! कति खलु कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ' अष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, 'त जहा-णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं' तद्यथा-ज्ञानावरणीयं यावद् दर्शनावरणीयम्, वेदनीयम्, नाम, गोत्रम्, आयुष्यम्, अन्तरायम्, 'एवं नेरइयाणं

समझ ले। (नामगोयं अंतराइयं बंधमाणे जीवे कति कम्मपगडीओ बंधंति ?) नाम, गोत्र और अन्तराय कर्म को बांधता हुआ जीव कितनी कर्मप्रकृतियों को बांधता है ? (गोयमा ! जीवो णाणावरणिज्जं बंधमाणे जाहिं बंधंति ताहिं भाणियव्वो) हे गौतम ! जीव ज्ञानावरणीय को बांधता हुआ जहां बांधता है, वहां कहना चाहिए (एवं नेरइए वि) इसी प्रकार नारक भी (जाव वेमाणिए) यावत् वैमानिक (एवं पुहुत्तेण वि भाणियव्वं) इसी प्रकार बहुवचन से भी कहना चाहिए

चौवीसवां पद समाप्त

टीकार्थ-तेईसवें पद में कर्मप्रकृतिबन्ध आदि परिणाम विशेष की प्ररूपणा की गई, अब उसी की विशेष प्ररूपणा करने के लिए सूत्रकार कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कर्मप्रकृतियां कितनी कही गई हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! कर्मप्रकृतियां आठ कही गई हैं वे इस प्रकार हैं-ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय, वेदनीय, मोहनीय, नाम, गोत्र, आयु और

નિક (एवं पुहुत्ते णं वि) એજ પ્રકારે બહુત્વની વિવક્ષાથી પણ સમજવા.

(णामगोयं अंतराइयं बंधमाणे जीवे कति कम्मपगडीओ बंधंति ?)-નામ, ગોત્ર અને અન્તરાય કર્મને બાંધી રહેલા જીવ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાંધે છે ?

(गोयमा ! जीवो णाणावरणिज्ज बंधमाणे जाहिं बंधंति, ताहिं भाणियव्वो)-હે ગૌતમ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીયને બાંધતો છતો જ્યાં બાંધે છે, ત્યાં કહેવો જોઈએ (एवं नेरइए वि) એ જ પ્રકારે નારક પણ (जाव वेमाणिए) યાવત્ વૈમાનિક (एवं पुहुत्तेण वि भाणियव्वं) એ જ પ્રકારે બહુવચનથી પણ કહેવું જોઈએ ॥સૂ૦ ૧॥

ટીકાર્થ-તેવીસમા પદમા કર્મપ્રકૃતિ બન્ધ આદિપરિણામ વિશેષની પ્રરૂપણા કરાઈ છે. હવે તેની વિશેષ પ્રરૂપણા કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી કહેલી છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિયો આઠ કહેલી છે, તેઓ આ પ્રકારે છે. જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, નામ, ગોત્ર, આયુ અને અન્તરાય, એજ

जाव वेमाणियाणं' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या नैरयिकाणां यावद्-असुरकुमारादिभवनपतीनां पृथिवी-कायिकाद्येकेन्द्रियाणाम्, द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् मनुष्याणां वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानाञ्चाष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, अथ जीवः किं कर्म बध्नन् कानि कर्माणि बध्नाति इत्येवं कर्मबन्धसम्बन्धं प्ररूपयितुं प्रथमं ज्ञानावरणीयेन कर्मणा सह प्ररूपयितुमाह-'जीवेणं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइकम्मपगडीओ बंधइ ?' हे भदन्त ! जीवः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन् कति कर्म प्रकृती बध्नाति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सत्तविहबंधए वा, अट्ठविहबंधए वा, छव्विहबंधए वा' जीवो ज्ञानावरणीय कर्म बध्नन् आयुष्यबन्धकाभावकाले सप्तविधकर्मबन्धको वा भवति, आयुष्यस्यापि बन्धककाले तु अष्टविधबन्धको वा भवति. मोहनीयायुष्यबन्धकाभावकाले पुनः षड्विधबन्धको वा भवति,

अन्तराय। इसी प्रकार नारकों, असुरकुमार आदि भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों, पंचेन्द्रियो, तिर्यचों, मनुष्यों, वानव्यतरों, ज्योतिष्कों और वैमानिको की कर्मप्रकृतियां भी आठ ही कही हैं।

इन आठ कर्मप्रकृतियों में से किस प्रकृति को बांधता हुआ जीव किन-किन अन्य प्रकृतियों का बन्ध करता है, अब यह निरूपणा किया जाता है। सर्व प्रथम ज्ञानावरणीय के साथ बांधनेवाली प्रकृतियों का कथन किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म को बांधता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! सात का, आठ का अथवा छह प्रकृतियों का बन्धक होता है। जीव जब ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध करता है, उस समय यदि आयु का बन्ध न करे तो सात प्रकृतियां बांधता है, आयु के बन्ध के समय आठ प्रकृतियां बांधता है और जब मोहनीय तथा आयु, दोनों

પ્રકારે નારકો, અસુરકુમાર, આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિકાદિ એકેન્દ્રિયો દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો ચતુરિન્દ્રિયો, પચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની કર્મપ્રકૃતિયો પણ આઠ જ કહેલી છે

આ આઠ કર્મપ્રકૃતિયોમાથી કઈ પ્રકૃતિને બાધતો જીવ કઇ કઇ અન્ય પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે. હવે તે નિરૂપણ કરાય છે સર્વ પ્રથમ જ્ઞાનાવરણીયની સાથે બન્ધાનારી પ્રકૃતિયોનુ કથન કરાય છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીયકર્મને બાધી રહેલો જીવ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! સાતનો, આઠનો અથવા છ પ્રકૃતિયોનો બન્ધક થાય છે, જીવ જ્યારે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બધ કરે છે, તે સમયે યદિ આયુનો બન્ધ ન કરે તો સાત પ્રકૃતિયો બાંધે છે. આયુના બન્ધના સમયે આઠ પ્રકૃતિયો બાધે છે અને જ્યારે મોહનીય

स च सूक्ष्मसंपरायो द्रष्टव्यः, तथा चोक्तम्-'सत्तविहबंधगा होंति पाणिणो आउवज्जाणं तु। तह सुहुमसंपराया छव्विहबंधा विणिद्दिट्ठा ॥१॥ मोहाउयवज्जाण पयडीणं तेउबंधगा भणिया" ॥ सप्तविधबन्धका भवन्ति प्राणिनः आयुर्वर्जानां तु। तथा सूक्ष्मसंपरायाः षड्विधबन्धा विनिर्दिष्टाः ॥१॥ मोहायुर्वर्जानां प्रकृतीनां ते तु बन्धका भणिताः ॥ इति, एकविधबन्धकस्तु सूक्ष्मसंपरायो न भवति उपशान्तकषायादीनामेव एकविधबन्धकत्वसद्भावात्, उक्तञ्च-'उवसंतखीणमोहा केवलिणो एगविहबंधा। तं पुण दुसमयट्ठिइयस्स बंधगा न पुणसंपरायस्स' उपशान्तक्षीणमोहाः केवलिनः एकविधबन्धकाः। ते पुनर्द्विसमयस्थितिकस्य बन्धका न पुनः सांपरायस्य ॥ इति, तथा चोपशान्तकषायादयो ज्ञानावरणीयं कर्म नो बध्नन्ति ज्ञानावरणीयं कर्म बन्धस्य सूक्ष्मसम्परायचरमसमय एव व्यवच्छेदात् किन्तु केवलं सातवेद-

---

का बन्ध नहीं करता तब छह का बन्ध करता है। छह प्रकृतियों का बन्धक सूक्ष्मसम्पराय जीव है। कहा भी है-जीव आयु कर्म को छोडकर सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं। सूक्ष्मसम्पराय जीव छह के बन्धक कहे गए हैं॥ १॥ वे मोहनीय और आयुकर्म को छोडकर शेष के बन्धक होते हैं। एक प्रकृति बांधनेवाला ग्यारहवें, बारहवें और तेरहवे गुणस्थानवाला जीव होता है। कहा भी है-उपशान्त मोहनीय, क्षीणमोहनीय और सयोग केवली एक-सातावेदनीय-प्रकृति के बन्धक होते हैं। वे उसे भी दो समय की स्थितिवाला ही बांधते है। उन्हें साम्परायिक बन्ध नहीं होता है। इस प्रकार उपशान्त कषाय आदि ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध नहीं करते हैं, क्योंकि ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध विच्छेद सूक्ष्मसम्पराय नामक दशवे गुणस्थान के चरम समय में ही हो जाता है। अतएव वे केवल सातावेदनीय कर्म ही बांधते है।

તથા આયુ બન્નેનો બન્ધ નથી કરતો ત્યારે છનો બધ કરે છે. છ પ્રકૃતિયોનો બધક સૂક્ષ્મ-સમ્પરાય જીવ છે

કહ્યુ પણ છે-જીવ આયુકર્મ સિવાય સાત પ્રકૃતિયોનો બન્ધક બને છે. સૂક્ષ્મસમ્પ-રાય જીવ છનો બન્ધક કહેલો છે ॥ ૧ ॥

તે મોહનીયકર્મ અને આયુકર્મ સિવાય શેષનો બન્ધક બને છે એક પ્રકૃતિ બાધનાર અગીયારમા બારમા અને તેરમા ગુણસ્થાનવાળો જીવ હોય છે

કહ્યુ પણ છે-ઉપશાન્ત મોહનીય, ક્ષીણમોહનીય અને સયોગકેવલી એક સાતા વેદનીય પ્રકૃતિનો બન્ધક થાય છે. તેઓ તેને પણ બે સમયની સ્થિતિ વાળા જ બાધે છે. તેમને સમ્પરાયિક બધ નથી થતા

એ પ્રકારે ઉપશાન્ત કષાય આદિ જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો બધ કરતા નથી કેમકે-જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બધ વિચ્છેદ સૂક્ષ્મસપરાય નામક દશમા ગુણસ્થાનના ચરમસમયમાં જ થાય છે તેથી જ તેઓ કેવળ સાતાવેદનીય કર્મ જ બાધે છે.

नीय कर्मैव बध्नन्ति, एतदेव नैरयिकादि दण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह–'नेरइए णं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ बंधइ?' हे भदन्त! नैरयिकः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन् कति कर्मप्रकृती र्बध्नाति? भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'सत्त विहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा' नैरयिकस्तावद् ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन् आयुष्यबन्धका भावकाले सप्तविधबन्धको वा भवति तद्बन्धकाले पुनरष्टविधबन्धको वा भवति, न पुन स्तृतीयः षड्विधबन्धको भवति तस्य सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानसंभवात्, एव मनुष्यवर्जेषु सर्वेष्वपि पदेषु द्वावेव भङ्गौ द्रष्टव्यौ 'सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा' इति, नतु तृतीयः षड्विधबन्धक इति, तेष्वपि सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानासंभवात् मनुष्यपदे पुनस्त्रयो भङ्गा वक्तव्याः तत्र सूक्ष्मसम्परायस्य सद्भावात् इत्यभिप्रायेणाह–'एवं जाव वेमाणिए नवरं

अब इसी पर दण्डकों के क्रम से विचार किया जाता है–

गौतमस्वामी–हे भगवन्! नारक जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध करता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियां बांधता है?

भगवान्–हे गौतम! नारक जीव ज्ञानावरणीय का बन्ध करता हुआ जब आयुकर्म का बन्ध नहीं करता, तब सात का बन्ध करता है और जब आयुकर्म का बन्ध करता है, तब आठ का बन्धक होता है। नारकजीव में छह प्रकृतियों के बन्धक का विकल्प संभव नहीं है, क्योंकि वह सूक्ष्मसम्पराय गुणस्थान को प्राप्त नहीं कर सकता। इस प्रकार मनुष्य को छोडकर सभी पदों (दंडकों) में यही दो विकल्प समझने चाहिए। या तो वे सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं या आठ का। षट् प्रकृतियों के बन्धक का तीसरा विकल्प उन में सम्भव नहीं है, क्योंकि उन में भी सूक्ष्मसम्पराय गुणस्थान नहीं होना, मनुष्य पद में तीन

હવે તેના પરજ દંડકોના ક્રમે કરી વિચાર કરાય છે તે આ રીતે–

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્! નારક જીવ જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો બંધ કરી રહેલ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોને બાંધે છે?

શ્રીભગવાન હે ગૌતમ! નારક જીવ જ્ઞાનાવરણીયનો બંધ કરતા કરતા જ્યારે આયુકર્મનો બંધ નથી કરતો–ત્યારે સાતનો બંધ કરે છે. અને જ્યારે આયુકર્મનો બંધ કરે છે, ત્યારે આઠનો બંધક થાય છે

નારકજીવમા આ પ્રકૃતિયોના બંધકના વિકલ્પનો સંભવ નથી. કેમકે તે સૂક્ષ્મ સમ્પરાય ગુણસ્થાનને પ્રાપ્ત નથી કરી શકતા.

એ પ્રકારે મનુષ્ય સિવાય બધા પદો, દંડકોમા આજ બે વિકલ્પો સમજવા જોઇએ અગરતો તેઓ સાતે પ્રકૃતિયોના બંધક બને છે. અગર આઠના

છ પ્રકૃતિયોના બન્ધકનોત્રીજો વિકલ્પ થાય છે. તેમા સંભવ નથી. કેમ કે એમનામા પણ સૂક્ષ્મસંપરાયગુણસ્થાન હોતુ નથી.

मणुस्से जहा जीवे' एवं नैरयिकोक्तरीत्या यावद्-असुरकुमारादि भवनपति पृथिवी-कायिकाद्येकेन्द्रिय द्वि त्रि चतुरि न्द्रियपञ्चे न्द्रियतिर्यग्योनिकवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकोऽपि ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन् सप्तविधबन्धको वा भवति, अष्टविधबन्धको वा भवति नतु षड्विध बन्धको भवति, प्रागुक्तयुक्तेः, किन्तु नवरम्-विशेषस्तु मनुष्यास्तावद् यथा समुच्चयजीवः प्रतिपादितस्तथा प्रतिपादनीय:, तथा च तत्र भङ्गत्रयमपि वक्तव्यमितिभावः, इत्येवं रीत्या एकत्वेन चतुर्विंशतिदण्डकान् प्रतिपाद्य सम्प्रति तानेव बहुत्वेनाह-'जीवा णं भंते ! णाणा वरणिज्जं कम्म बंधमाणा कइकम्मपगडीओ बंधति?' हे भदन्त ! जीवाः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः कति कर्मप्रकृतीर्बध्नन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वे वि ताव-होज्ज सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य' सर्वेऽपि तावद् जीवा भवेयुरायुष्यबन्धकाभावकाले

भंग कहने चाहिए, क्योंकि मनुष्य में सूक्ष्मसम्पराय गुणस्थान का भी संभव है। इसी अभिप्राय को व्यक्त करने के लिए कहा है-नारकों के विषय में जो कथन किया गया है, वही असुरकुमार आदि भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों, पचेन्द्रिय तिर्यंचो, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के विषय में भी समझना चाहिए। ये सब भी ज्ञानावरणको बांधते हुए सात या आठ कर्मप्रकृतियों का बन्ध करते हैं, किन्तु मनुष्य का कथन सामान्य जीव के समान समझना चाहिए, अर्थात् मनुष्य के दण्डक में तीनों भंग कहने चाहिए।

इस प्रकार एकत्व की विवक्षा से चौवीसों दंडकों का प्रतिपादन कर के अब बहुत्व की विवक्षा से इनका प्रतिपादन करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! (बहुत) जीव ज्ञानावरणीयकर्म का बन्ध करते हुए कितनी कर्मप्रकृतियां बाधते हैं ?

મનુષ્ય પદમા પણ ત્રણ ભગ કહેવા જોઇએ, કેમકે મનુષ્યથી સૂક્ષ્મસ પરાયગુણસ્થાન પણ સભવે છે

આજ અભિપ્રાયને વ્યક્ત કરવાને માટે કહ્યું છે-નારકોના વિષયમા જે કથન કરેલુ છે, તેજ અસુરકુમાર, આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વિકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પચેન્દ્રિય તિર્યંચો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમા પણ સમજવુ જોઇએ.

આ બધા જ્ઞાનાવરણીયને બાધતા સાત અગર આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે. કિન્તુ મનુષ્યનુ કથન સામાન્ય જીવની સમાન સમજવુ જોઇએ. અર્થાત્ મનુષ્યના દંડકમા ત્રણ ભંગ કહેવા જોઇએ. એ પ્રકારે એકત્વની વિવક્ષાથી ચોવીસે દડકોનુ પ્રતિપાદન કરીને હવે બહુત્વની વિવક્ષાથી તેમનુ પ્રતિપાદન કરતા કહે છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! (ઘણા) જીવ જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો બન્ધ કરતાં છતાં કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો બાધે છે એવો પ્રશ્ન ?

सप्तविधबन्धकाश्च, आयुष्यबन्धकाले पुनरष्टविधबन्धकाश्चेति भावः, तेषां सदैव बहुत्वेनोपलम्भात् इति प्रथमो भङ्गः १' 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगे य' अथवा समुच्चयजीवाः ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च बहवो भवन्ति, कश्चित्तु षड्विधबन्धकश्च भवति इति द्वितीयो भङ्गः २, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य' अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च सर्वे भवन्ति, इति तृतीयो भङ्ग, ३. तथा च सप्तविधबन्धका अष्टविधबन्धकाश्च जीवाः सदैव बहुत्वेनोपलभ्यन्ते षड्विधबन्धकः पुनः कदाचित् सर्वथा नोपलभ्यन्ते उत्कृष्टेन षण्मासपर्यन्तं षड्विधबन्धकान्तरस्य प्रतिपादितत्वात्, यदापि षड्विधबन्धक उपलभ्यते तदापि जघन्येन एको वा द्वौ वा उत्कृष्टेन अष्टोत्तरशतं यावत्, तत्र यदैकोऽपि षड्विधबन्धको नोपलभ्यते तदा प्रथमो भङ्गः, यदा पुनरेको लभ्यते तदा द्वितीयो भङ्गः, यदा

भगवान्–हे गौतम ! सभी जीव आयुकर्म के बन्ध के अभाव में सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं और आयुकर्म के समय आठ के बन्धक होते हैं। ऐसे जीव सदैव बहुतायत से होते हैं। (यह प्रथम भंग–१) अथवा समुच्चय जीव ज्ञानावरण को बांधते हुए बहुत सात के बन्धक होते हैं, बहुत आठ के बन्धक होते हैं और कोई एक छह का बन्धक होता है। (यह दूसरा भंग–२) अथवा बहुत सात के बन्धक बहुत आठ के बन्धक और बहुत छह के बन्धक होते हैं। यह तीसरा भंग–३) अभिप्राय यह है कि सात के बन्धक और आठ के बन्धक तो सदैव बहुसंख्या में पाये जाते हैं, किन्तु छह के बन्धक किसी काल में पाये जाते हैं और किसी काल में नहीं भी पाये जाते हैं, क्योंकि उस का अन्तर काल छह महीने तक .का कहा गया है। जब षड्विध बन्धक पाये जाते हैं तब भी जघन्य एक या दो और उत्कृष्ट एक सौ आठ। इस प्रकार

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! બધા જીવ આયુકર્મના બન્ધના અભાવમા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક બને છે અને આયુકર્મના બન્ધના સમયે આઠના બન્ધક બને છે આવા જીવ સદૈવ બહુપણાથી હોય છે (આ પ્રથમ ભગ ૧)

અથવા સમુચ્ચય જીવ જ્ઞાનાવરણકર્મને બાંધતા છતા ઘણા સાતના બધક હોય છે. ઘણા આઠના બન્ધક હોય છે અને કોઈ એક છનો બન્ધક હોય છે (આ બીજો ભગ ૨)

અથવા ઘણા સાતના બધક, ઘણા આઠના બન્ધક અને ઘણા છના બધક હોય છે (આ ત્રીજો ભગ ૩)

અભિપ્રાય એ છે કે સાતના બન્ધક અને આઠના બન્ધકતો સદૈવ બહુ સખ્યામા મળી આવે છે, કિન્તુ છના બન્ધક કોઈ સમયે મળે છે અને કોઈ સમયમા નથી પણ મળતા,

કેમકે તેમનો ઉત્કૃષ્ટ કાલ આઠ મહિનાનો કહેલો છે જ્યારે ષડ્વિધ મળે છે ત્યારે પણ જઘન્ય એક અગર બે અને ઉત્કૃષ્ટ એકસો આઠ એ પ્રકારે જ્યારે એક કે બે પણ

च बहवः षड्विधबन्धका उपलभ्यन्ते तदा तृतीयो भङ्गः, इत्यवसेयम्, गौतमः पृच्छति–'णेरइया णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणा कइकम्मपगडीओ बंधंति ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः कति कर्मप्रकृतीः बध्नन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा' सर्वेऽपि तावद् नैरयिकाः ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः सप्तविधबन्धका भवेयुः इति प्रथमो भङ्गः१, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य' अथवा बहवो नैरयिकाः सप्तविधबन्धकाश्च भवन्ति कश्चित्तु नैरयिकोऽष्टविधबन्धकश्च भवति, इति द्वितीयो भङ्गः२, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य तिण्णि भंगा' अथवा बहव एव नैरयिकाः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च भवन्तीति ३ त्रयोभङ्गाः सम्पन्नाः, तथा च नैरयिकाः षड्विधबन्धका न भवन्ति, अष्टविधबन्धका अपि कदाचिदेव भवन्ति, तत्र यदा एकोऽपि नैरयिकोऽष्टविधबन्धको नोपलभ्यते तदा 'सर्वेऽपि नैरयिकास्तावद् भवेयुः सप्तविध बन्धकाः' इति प्रथमोभङ्गः, यदा पुनरेकोऽष्टविधबन्धको भवति, तदा द्वितीयो भङ्गः,

जब एक भी षड्विधबन्धक नहीं पाया जाता तब प्रथम भंग होता है, जब एक पाया जाता है तो द्वितीय भंग होता है और जब बहुत षड्विधबन्धक पाये जाते हैं, तब तृतीय भंग होता है।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! नारक जीव ज्ञानावरणीयकर्म को बांधते हुए कितनी कर्मप्रकृतियां बांधते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! ज्ञानावरण को बांधते हुए सभी नारक सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं। (प्रथम भंग–१) अथवा बहुत से नारक सात के और एक कोई आठ का बन्धक होता है। (द्वितीय भंग–२) अथवा बहुत से नारक सात के बन्धक और बहुत से आठ के बन्धक होते हैं। (तृतीय भंग) इस प्रकार नारक जीव छह के बन्धक नहीं होते हैं। आठ के बन्धक भी कभी-कभी ही होते हैं। जब एक भी नारक आठ प्रकृतियों को नहीं बांधता तब सभी

ષડ્વિધ બન્ધક નથી મળી આવતા ત્યારે પ્રથમ ભંગ થાય છે. જ્યારે એક મળે છે તો દ્વિતીય ભંગ થાય છે અને જ્યારે ઘણા ષડ્વિધ બંધક મળી આવે છે, ત્યારે ત્રીજો ભંગ થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! નારક જીવ જ્ઞાનાવરણીયકર્મ પ્રકૃતિયોને બાંધતા છતાં કેટલી પ્રકૃતિયો બાંધે છે ?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણને બાંધતાં એવા બધા નારક સાત પ્રકૃતિયોના બંધક બને છે (પ્રથમ ભંગ) અથવા ઘણા બધા નારક સાતના અને એક કોઈ આઠનો બંધક બને છે (દ્વિતીય ભંગ) અથવા ઘણા બધા નારક સાતના બંધક અને ઘણા આઠના બન્ધક થાય છે (તૃતીય ભંગ)

એ પ્રકારે નારક જીવ છના બંધક નથી થતા. આઠના બન્ધક પણ કોઈ કોઈ વાર થાય છે. જ્યારે એક પણ નારક આઠ પ્રકૃતિયોને નથી બાંધતો, ત્યારે બધા સાતના બંધક

यदा च बहवो नैरयिका अष्टविधबन्धका भवन्ति, तदा तृतीयो भङ्गः, एतदेव भङ्गत्रयं दशस्वपि असुरकुमारादि भवनपतिषु भावनीयमित्यभिप्रायेणाह-'एवं जाव थणियकुमारा' एवम् नैरयिकोक्तरीत्या यावद् असुरकुमाराः, नागकुमाराः, सुवर्णकुमाराः, अग्निकुमाराः, विद्युत्कुमाराः, उदधिकुमाराः, द्वीपकुमाराः, दिक्कुमाराः, पवनकुमाराः, स्तनितकुमारा अपि ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः सर्वेऽपि भवेयुः सप्तविधबन्धकाश्च, अथवा बहवः सप्तविधबन्धकाश्च कश्चिदष्टविधबन्धकश्च, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च बहवो भवन्ति अष्टविधबन्धकाश्च बहवो भवन्ति इति भावः, गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइया णं पुच्छा' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकाः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः कति कर्मप्रकृती र्बध्नन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सत्तविहबंधगा वि अट्ठविहबंधगा वि' पृथिवीकायिकाः ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः सप्तविध

सात के बन्धक होते हैं, यह प्रथम भंग है। जब एक नारक आठ का बन्धक होता है और सब सात के, तब दूसरा भंग समझना चाहिए। जब बहुत से आठ के बन्धक होते हैं और बहुत से सात के तब तृतीय भंग होता है।

यही तीन भंग असुरकुमार आदि दश भवनपतियों में समझ लेने चाहिए, इस आशय को प्रकट करने के लिए कहा है-इसी प्रकार स्तनितकुमारों तक अर्थात् असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार, स्तनितकुमार भी ज्ञानावरणीय कर्म को बांधते हुए सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं, बहुत से सात के और एक आठ का बन्धक होता है, अथवा बहुत से सात के और बहुत-से आठ के बन्धक होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक जीव ज्ञानावरणीय कर्म को बांधते हुए कितनी कर्मप्रकृतियों को बांधते है ?

भगवान्-हे गौतम ! पृथ्वीकायिक ज्ञानावरणीयकर्म को बांधते हुए

થાય છે આ પ્રથમ ભંગ થયો જ્યારે એક નારક આઠનો બંધક થાય છે અને બધા સાતના એ રીતે આ બીજો ભંગ સમજવો જોઈએ જ્યારે ઘણા બધા આઠના બંધક થાય છે અને ઘણા સાતના બન્ધક ત્યારે તૃતીય ભંગ બને છે. આજ ત્રણ ભંગ અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયોમાં સમજી લેવા જોઈએ. આ આશયને પ્રગટ કરવા માટે કહેલુ છે-

એજ પ્રકારે સ્તનિતકુમારો સુધી અર્થાત્ અસુરકુમાર નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર પણ જ્ઞાનાવરણીયકર્મને બાંધતા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક બને છે. ઘણા સાતના અને એક આઠનો બન્ધક થાય છે, અથવા ઘણા સાતના અને ઘણા આઠના બંધક થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકજીવ જ્ઞાનાવરણીયકર્મને બાંધતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોને બાંધે છે ?.

बन्धका अपि, अष्टविधबन्धका अपि भवन्ति, 'एवं जाव वणप्फइकाइया' एवम्-पृथवीकायिकोक्तरीत्या यावद् अप्कायिकाः, तेजस्कायिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिकाश्च ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः सप्तविधकबन्धका अपि अष्टविधबन्धका अपि भवन्ति, तथा च पृथिवीकायिकादिषु पञ्चसु सप्तविधबन्धका अपि अष्टविधबन्धका अपि, इत्येक एव भङ्गो द्रष्टव्यस्तेषु अष्टबन्धकानामपि सदैव बहुत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, द्वित्रि चतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु नैरयिकवदेव भङ्गत्रयं व्यपदिशन्नाह-'विगलाणं पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं तिय भगो' विकलाना द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां त्रिकभङ्गो वक्तव्यः, तदेव भङ्गत्रयमाह-'सव्वे वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा ?' सर्वेऽपि तावद् भवेयु र्विकलेन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्च ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः सप्तविधबन्धकाः, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य' अथवा सप्तविधबन्धकाश्च बहवो भवन्ति कश्चित्तु अष्टविधकश्च भवति 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य' अथवा बहवः सप्तविधबन्धकाश्च

सात के भी बन्धक होते हैं और आठ के भी बन्धक होते हैं।

इस प्रकार पृथ्वीकायिक आदि पांचों में बहुत से सात के और बहुत से आठ के बन्धक होते हैं, यह एक भंग ही पाया जाता है, क्योंकि उनमें आठ प्रकृतियों के बन्धक भी बहुत संख्या में सदैव होते हैं।

द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों और पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में नारकों के समान तीन भंग पाये जाते हैं, यह उल्लेख करते हुए कहते हैं-विकलेन्द्रियों और पंचेन्द्रिय तिर्यचों में तीन भंग कहने चाहिए। वे इस प्रकार हैं-(१) सभी विकलेन्द्रिय और पंचेन्द्रिय तिर्यंच ज्ञानावरणीय कर्म को बांधते हुए सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं। (२) बहुत से सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं, एक आठ का बन्धक होता है। (३) बहुत से सात के और बहुत से आठ प्रकृतियों

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાધતાં સાતના પણ બન્ધક બને છે અને આઠના પણ બધક થાય છે.

એ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચેમા ઘણા સાતના અને ઘણા આઠના બન્ધક થાય છે. આ એક ભંગ જ મળી આવે છે, કેમ કે તેમનામા આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક પણ ઘણી સખ્યામા સદૈવ હોય છે,

દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રયો અને પચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં નારકોની જેમ ત્રણ ભગ મળી આવેછે. આનો ઉલ્લેખ કરતા કહે છે-

વિકલેન્દ્રિયો અને પચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ત્રણ ભગ કહેવા જોઇએ તે આ પ્રકારે

(૧) બધા વિકલેન્દ્રિય અને પચેન્દ્રિય તિર્યંચ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાધતા સાત પ્રકૃતિયોના બધક બને છે.

(૨) ઘણા સાત પ્રકૃતિયોના બંધક હોય છે, એક આઠનો બંધક હોય છે.

यदा च वहवो नैरयिका अष्टविधबन्धका भवन्ति, तदा तृतीयो भङ्गः, एतदेव भङ्गत्रयं दशस्वपि असुरकुमारादि भवनपतिषु भावनीयमित्यभिप्रायेणाह-'एवं जाव थणियकुमारा' एवम् नैरयिकोक्तरीत्या यावद् असुरकुमाराः, नागकुमाराः, सुवर्णकुमाराः, अग्निकुमाराः, विद्युत्कुमाराः, उदधिकुमाराः, द्वीपकुमाराः, दिक्कुमाराः, पवनकुमाराः, स्तनितकुमारा अपि ज्ञानावरणीयं कर्मबध्नन्तः सर्वेऽपि भवेयुः सप्तविधबन्धकाश्च, अथवा बहवः सप्तविधबन्धकाश्च कश्चिदष्टविध बन्धकश्च, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च बहवो भवन्ति अष्टविधबन्धकाश्च बहवो भवन्ति इति भावः, गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइया णं पुच्छा' हे भदन्त ! पृथिविकायिकाः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः कति कर्मप्रकृती र्बध्नन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सत्तविहबंधगा वि अट्ठविहबंधगा वि' पृथिवीकायिकाः ज्ञानावरणीय कर्म बध्नन्तः सप्तविध

सात के बन्धक होते हैं, यह प्रथम भंग है। जब एक नारक आठ का बन्धक होता है और सब सात के, तब दूसरा भंग समझना चाहिए। जब बहुत से आठ के बन्धक होते हैं और बहुत से सात के तब तृतीय भंग होता है।

यही तीन भंग असुरकुमार आदि दश भवनपतियों में समझ लेने चाहिए, इस आशय को प्रकट करने के लिए कहा है-इसी प्रकार स्तनितकुमारों तक अर्थात् असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधि कुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार, स्तनितकुमार भी ज्ञानावरणीय कर्म को बांधते हुए सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं, बहुत से सात के और एक आठ का बन्धक होता है, अथवा बहुत से सात के और बहुत-से आठ के बन्धक होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक जीव ज्ञानावरणीय कर्म को बांधते हुए कितनी कर्मप्रकृतियों को बांधते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! पृथ्वीकायिक ज्ञानावरणीयकर्म को बांधते हुए

થાય છે આ પ્રથમ ભંગ થયો જ્યારે એક નારક આઠનો બંધક થાય છે અને બધા સાતના એ રીતે આ બીજો ભંગ સમજવો જોઈએ જ્યારે ઘણા બધા આઠના બંધક થાય છે અને ઘણા સાતના બન્ધક ત્યારે તૃતીય ભંગ બને છે આજ ત્રણ ભંગ અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયોમા સમજી લેવા જોઈએ. આ આશયને પ્રગટ કરવા માટે કહેલુ છે-

એજ પ્રકારે સ્તનિતકુમારો સુધી અર્થાત્ અસુરકુમાર નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર પણ જ્ઞાનાવરણીયકર્મને બાંધતા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક બને છે ઘણા સાતના અને એક આઠનો બન્ધક થાય છે, અથવા ઘણા સાતના અને ઘણા આઠના બંધક થાય છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકજીવ જ્ઞાનાવરણીયકર્મને બાંધતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોને બાંધે છે ?

बन्धका अपि, अष्टविधबन्धका अपि भवन्ति, 'एवं जाव वणप्फइकाइया' एवम्-पृथवीकायिकोक्तरीत्या यावद् अप्कायिकाः, तेजस्कायिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिकाश्च ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः सप्तविधकबन्धका अपि अष्टविधबन्धका अपि भवन्ति, तथा च पृथिवीकायिकादिषु पञ्चसु सप्तविधबन्धका अपि अष्टविधबन्धका अपि, इत्येक एव भङ्गो द्रष्टव्यस्तेषु अष्टबन्धकानामपि सदैव बहुत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, द्वित्रि चतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु नैरयिकवदेव भङ्गत्रयं व्यपदिशन्नाह-'विगलाणं पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं तिय भंगो' विकलानां द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां त्रिकभङ्गो वक्तव्यः, तदेव भङ्गत्रयमाह-'सव्वे वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा ?' सर्वेऽपि तावद् भवेयु विकलेन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्च ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः सप्तविधबन्धकाः, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य' अथवा सप्तविधबन्धकाश्च बहवो भवन्ति कश्चित्तु अष्टविधकश्च भवति 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य' अथवा बहवः सप्तविधबन्धकाश्च

सात के भी बन्धक होते हैं और आठ के भी बन्धक होते हैं।

इस प्रकार पृथ्वीकायिक आदि पांचों में बहुत से सात के और बहुत से आठ के बन्धक होते हैं, यह एक भंग ही पाया जाता है, क्योंकि उनमें आठ प्रकृतियों के बन्धक भी बहुत संख्या में सदैव होते हैं।

द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों और पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में नारकों के समान तीन भंग पाये जाते हैं, यह उल्लेख करते हुए कहते हैं-विकलेन्द्रियों और पंचेन्द्रिय तिर्यचों में तीन भंग कहने चाहिए। वे इस प्रकार हैं-(१) सभी विकलेन्द्रिय और पंचेन्द्रिय तिर्यंच ज्ञानावरणीय कर्म को बांधते हुए सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं। (२) बहुत से सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं, एक आठ का बन्धक होता है। (३) बहुत से सात के और बहुत से आठ प्रकृतियों

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાંધતા સાતના પણ બન્ધક બને છે અને આઠના પણ બંધક થાય છે.

એ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચેમાં ઘણા સાતના અને ઘણા આઠના બન્ધક થાય છે આ એક ભંગ જ મળી આવે છે, કેમ કે તેમનામાં આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક પણ ઘણી સંખ્યામાં સદૈવ હોય છે.

દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં નારકોની જેમ ત્રણ ભંગ મળી આવેછે. આનો ઉલ્લેખ કરતા કહે છે-

વિકલેન્દ્રિયો અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ત્રણ ભંગ કહેવા જોઈએ તે આ પ્રકારે

(૧) બધા વિકલેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાંધતા સાત પ્રકૃતિયોના બંધક બને છે.

(૨) ઘણા સાત પ્રકૃતિયોના બંધક હોય છે, એક આઠનો બંધક હોય છે.

अष्टविधबन्धकाश्च भवन्तीति भावः, गौतम ! पृच्छति–'मणूसा णं भंते ! णाणावरणिज्जस्स पुच्छा' हे भदन्त ! मनुष्याः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः कति कर्मप्रकृतीर्बध्नन्ति ? इति पृच्छा, भगवान् मनुष्यपदे नव भङ्गानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वे ताव होज्जा सत्तविहबंधगा ?' सर्वेऽपि तावद् मनुष्या भवेयुर्ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः सप्तविधबन्धकाः१, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य २' अथवा बहवो मनुष्याः सप्तविधबन्धकाश्च कश्चित्तु अष्टविधबन्धकश्च २ 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य ३' अथवा बहव एव सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च भवन्ति ३, 'अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधए य ४' अथवा बहवः सप्तविधबन्धकाश्च कश्चित् षड्विधबन्धकश्च ४, 'अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधगा य५' अथवा बहव एव सप्तविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च भवन्ति ५, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य छव्विहबंधगे य ६' अथवा सप्तविधबन्धकाश्च बहवो भवन्ति कश्चित्तु अष्टविधबन्धकश्च कश्चिदेव षड्विधबन्धकश्च भवति ६,

के बन्धक होते हैं।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! मनुष्य ज्ञानावरणीय कर्म को बांधते हुए कितनी कर्मप्रकृतियों को बांधते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! मनुष्य के विषय में नौ भंग होते हैं, यथा–(१) सभी मनुष्य ज्ञानावरण को बांधते हुए सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं।

(२) बहुत से सात के बन्धक होते हैं, कोई एक आठ का बन्धक होता है।

(३) बहुत से सात के बन्धक होते हैं और बहुत से आठ के भी बन्धक होते हैं।

(४) बहुत से सात के बन्धक होते हैं, कोई एक छह का बन्धक होता है।

(५) बहुत से सात के और बहुत से छह के बंधक होते हैं,

(६) बहुत से सात के बन्धक होते हैं, एक आठ का बन्धक और एक छह

(૩) ઘણા સાતના અને ઘણા આઠ પ્રકૃતિયોના બંધક હોય છે

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! મનુષ્ય જ્ઞાનાવરણીયકર્મ બાંધતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોને બાંધે છે ?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! મનુષ્યના વિષયમાં નવભંગ બને છે તે આ પ્રકારે છે–

(૧) બધા મનુષ્ય જ્ઞાનાવરણને બાંધતા રહીને સાત પ્રકૃતિયોના બંધક થાય છે

(૨) ઘણા સાતના બન્ધક બને છે, કોઈ એક આઠનો બંધક થાય છે.

(૩) ઘણા સાતના બન્ધક થાય છે, અને ઘણા આઠના પણ બન્ધક થાય છે

(૪) ઘણા સાતના બન્ધક થાય છે અને કોઈ એક છનો બન્ધક બને છે

(૫) ઘણા સાતના અને ઘણા છના બન્ધક બને છે.

(૬) ઘણા બધા સાતના બન્ધક થાય છે. એક આઠનો બન્ધક અને એક છનો

'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य छव्विहबंधगा य ७' अथवा बहवो मनुष्याः सप्तविधबन्धकाश्च कश्चित्पुनरष्टविधबन्धकश्च बहव एव षड्विधबन्धकाश्च भवन्ति ७' 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगे य ८' अथवा बहवः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च भवन्ति कश्चित्पुनः, षड्विधबन्धकश्च भवति ८' 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य ९ एवं एए नव भंगा' अथवा बहव एव मनुष्याः ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च भवन्ति, एवं रीत्या एते- पूर्वोक्ता नव भङ्गा भवन्ति, तथा च मनुष्यपदे अष्टविधबन्धकस्य षड्विधबन्धकस्य च कदाचित् सर्वथापि असद्भावेन तयोरभावे 'सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्तविधबन्धकाः' इति प्रथमो भङ्गः, सप्तविधबन्धकानां सदैव बहुत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, एकस्याष्टविधबन्धकस्य सद्भावे द्वितीयो भङ्गः, बहूनामेवाष्टविधबन्धकानां सद्भावे तृतीयः, अष्ट-

का बंधक होता है।

(७) बहुत से मनुष्य सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक और बहुत से छह के बन्धक होते हैं।

(८) बहुत से मनुष्य सात के बन्धक होते हैं, बहुत से आठ के बन्धक होते हैं और एक कोई छह का बन्धक होता है।

(९) बहुत से सात के बन्धक, बहुत से आठ के बन्धक और बहुत से छह के बन्धक होते हैं।

मनुष्य में उल्लिखित नौ विकल्प पाये जाते हैं। तात्पर्य यह है कि जब आठ प्रकृतियों का और छह प्रकृतियों का बन्धक एक भी मनुष्य नहीं पाया जाता, तब सभी मनुष्य सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं, यह प्रथम भंग हुआ। सात के बन्धक सदैव बहुत मनुष्य होते हैं किन्तु जब एक आठ का भी बन्धक तब द्वितीय भंग होता है। जब आठों के बन्धक भी बहुत होते हैं तब तीसरा

બન્ધક થાય છે.

(૭) ઘણા મનુષ્ય સાતના બન્ધક, એક આઠનો બન્ધક અને ઘણા છના બન્ધક બને છે.

(૮) ઘણા બધા મનુષ્ય સાતના બન્ધક થાય છે, ઘણા ખરા આઠના બંધક હોય છે. અને એક કોઈ છનો બંધક બને છે,

(૯) ઘણા સાતના બંધક, ઘણા આઠના બંધક અને ઘણા છના બંધક હોય છે.

મનુષ્યમા ઉલ્લિખિત નૌવિકલ્પ મળે છે તાત્પર્ય એ છે કે, જ્યારે આઠ પ્રકૃતિયોનો અને ૭ પ્રકૃતિયોનો બંધક એક પણ મનુષ્ય નથી મળી આવતો ત્યારે બધા મનુષ્ય સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક થાય છે આ પ્રથમ ભંગ થયો.

સાતના બન્ધક સદૈવ ઘણા મનુષ્ય થાય છે. કિન્તુ જ્યારે એક આઠનો પણ બન્ધક

विधबन्धकाभावे षड्विधबन्धकपदेनापि एकत्वबहुत्वाभ्यां द्वौ भङ्गानिति द्विकसंयोगे पञ्च भङ्गाः, त्रिकसंयोगे तु अष्टविधबन्धक षड्विधबन्धकपदयोः प्रत्येकमेकवचनबहुवचनाभ्यां चत्वारो भङ्गाः, इति सर्वसंख्यया मनुष्यपदे नव भङ्गाः सम्पन्नाः अथ वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकान् नैरयिकवदेवातिदिशन्नाह–'सेसा वाणमंतरादिया जाव वेमाणिया जहा नेरइया सत्तविहादिबंधगा भणिया तहा भाणियव्वा' शेषा वानव्यन्तरादिकाः यावत्–ज्योतिष्का वैमानिकाश्च यथा नैरयिकाः सप्तविधादिबन्धका भङ्गत्रयविधतया भाणिताः प्रतिपादिता स्तथा भणितव्याः, वक्तव्या इत्यर्थः 'एवं जहा णाणावरणं बंधमाणा जहिं भणिया दंसणावरणं पि बंधमाणा तहिं जीवादीया एगत्तपुहुत्तेहिं भाणियव्वा' एवम्–पूर्वोक्तरीत्या यथा ज्ञानावरणं बध्नन्तो यत्र भणितास्तथा दर्शनावरणमपि च बध्नन्तस्तत्र जीवादिकाः पञ्च-

भंग होता है। आठ के बन्धक के अभाव में, छह के बन्धक पद द्वारा एक वचन की विवक्षा से दो भंग होते हैं। इस प्रकार पांच भंग हुए। यह द्विसंयोगी भंग हैं। त्रिकसंयोग में अष्टविध बन्धक और षड्विधबन्ध के पदों के साथ एकवचन और बहुवचन के संयोग से चार भंग होते हैं। इस प्रकार सब मिलकर मनुष्य पद में नौ भंग पाये जाते हैं।

अब वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों का कथन नारकों के समान बतलाते हुए कहते हैं–शेष वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों में नारको के समान ही तीन भंग पाये जाते हैं।

ज्ञानावरणकर्म को बांधते हुए जहां जितने जीव ऊपर कहे गए हैं, दर्शनावरण कर्म को बांधते हुए भी वहां उतने ही जीव उसी प्रकार कहलेने चाहिए। एकवचन और बहुवचन से जीव आदि पच्चीसों दण्डकों को लेकर पूर्ववत् ही

થાય છે ત્યારે દ્વિતીય ભગ બને છે.

જ્યારે આઠેના બન્ધક પણ ઘણા હોય છે ત્યારે ત્રીજો ભગ થાય છે

આઠના બધકના અભાવમા, છના બન્ધક પદ દ્વારા એકવચન અને બહુવચનની વિવક્ષાથી બે ભગ થાય છે. એ પ્રકારે પાચ ભગ થયા. આ દ્વિસયોગી ભંગ છે, ત્રિસયોગીમા અષ્ટવિધ બન્ધક અને ષડ્વિધ બધક પદોની સાથે એકવચન અને બહુવચનના સંયોગથી ચાર ભગ થાય છે. આ પ્રકારે બધા મળીને મનુષ્ય પદમા નવ ભંગ મળે છે એમ કહ્યુ છે.

હવે વ્યાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના કથન નારકોની સમાન બતાવતા કહે છે–શેષ વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોમા નારકોની સમાન જ ત્રણ ભગ મળી આવે છે.

જ્ઞાનાવરણકર્મને બાધી રહેલા જ્યા જેટલા જીવ ઊપર કહેલા છે, દર્શનાવરણકર્મને બાધતા થકા પણ અહીં એટલા જીવ એજ પ્રકારે કહી લેવા જોઈએ એકવચન અને

विंशतिदण्डका वाच्या एकत्वपृथक्त्वाभ्यां भणितव्याः, गौतमः पृच्छति-'वेयणिज्जं बंधमाणे जीवे कइकम्मपगडीओ बंधइ?' हे भदन्त ! वेदनीयं कर्म बध्नन जीवः कति कर्मप्रकृती बध्नाति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा छव्विहबंधए वा एगविहबंधए वा' वेदनीयं कर्म बध्नन कश्चिज्जीवः सप्तविधबन्धको वा भवति, कश्चित्पुनरष्टविधबन्धको वा भवति, कश्चित्तु षड्विधबन्धको भवति, उपशान्तमोहादिः पुनरेकविधबन्धको वा भवति, 'एवं मणूसे वि' एवम्-समुच्चयजीवोक्तरीत्या मनुष्योऽपि कश्चिद् वेदनीयं कर्म बध्नन सप्तविधबन्धको वा भवति, कश्चिदष्टविधबन्धको वा, कश्चित् षड्विधबन्धको वा, उपशान्तमोहादिर्मनुष्यस्तु एकविधबन्धक एव भवतीति भावः, 'सेसा नारगादीया सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा जाव वेमाणिए' शेषो नारकादिर्वेदनीयं कर्म बध्नन् सप्तविधबन्धकश्च कश्चिद् भवति कश्चित्पुनरष्टविधबन्धकश्च भवति, यावत्-असुरकुमारनागकुमारादि भवनपतिपृथि

समग्र व्याख्यान समझ लेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदनीयकर्म को बांधता हुआ जीव कितनी कर्म-प्रकृतियों का बन्ध करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! वेदनीयकर्म का बन्ध करता हुआ कोई जीव सात प्रकृतियों का बन्धक होता है, कोई आठ का बन्धक होता है कोई छह का बन्धक होता है और उपशान्तमोह आदि कोई एक ही प्रकृति का बन्धक होता है।

समुच्चय जीव के समान मनुष्य भी समझ लेना चाहिए, अर्थात् वेदनीय कर्म को बांधने वाला कोई मनुष्य सात प्रकृतियों का बन्धक, कोई आठ का बन्धक, कोई छह का बन्धक और कोई एक का बन्धक होता है।

शेष नारक आदि वेदनीयकर्म को बांधते हुए कोई सात के बन्धक और कोई आठ के बन्धक होते हैं। इसी प्रकार असुरकुमार आदि भवनपतियों,

બહુવચનથી જીવ આદિ પચીસે દંડકોને લઈને પૂર્વવત્ સામાન્ય વ્યાખ્યાન સમજી લેવું જોઈએ

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદનીયકર્મને બાંધી રહેલા જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદનીયકર્મનો બંધ કરી રહેલ કોઈ જીવ સાત પ્રકૃતિયોનો બન્ધક થાય છે કોઈ આઠના બંધક થાય છે કોઈ છના બંધક થાય છે અને ઉપશાન્તમોહ આદિ કોઈ એક જ પ્રકૃતિનો બંધક બને છે

સમુચ્ચય જીવની સમાન મનુષ્ય પણ સમજી લેવા જોઈએ અર્થાત્ વેદનીયકર્મને બાંધનારા કોઈ મનુષ્ય સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક કોઈ આઠના બન્ધક, કોઈ છના બન્ધક અને કોઈ એકના બન્ધક બને છે

શેષ નારક આદિ વેદનીયકર્મને બાંધી રહેલા કોઈ સાતના બન્ધક અને કોઈ આઠના બંધક થાય છે, એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો

वीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकश्च कश्चित् सप्तविधबन्धको भवति कश्चित्पुनरष्टविधबन्धको भवति, गौतमः पृच्छति-'जीवा णं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं पुच्छा' हे भदन्त ! जीवाः खलु वेदनीयं कर्म बध्नन्तः कति कर्मप्रकृती र्बध्नन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविह बंधगा य, अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य, छव्विहबंधए य' सर्वेऽपि तावद् जीवाः वेदनीयं कर्म बध्नन्तो सप्तविधबन्धकाश्च भवेयु र्बहवः, अष्टविधबन्धकाश्च एकविध-बन्धकाश्च बहवो भवेयुः, कश्चित् षड्विधबन्धकश्च भवेत्, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगा य' अथवा बहवः सप्तविधबन्ध-काश्च अष्टविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च भवेयुः 'अवसेसा नारगा-दीया जाव वेमाणिया जहिं णाणावरणं बंधति तहिं भाणियव्वा' अवशेषा नारकादिका यावद्-असुरकुमारादि भवनपतिपृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यत्र ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्ति तत्र वेदनीय कर्मापि

पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियो, विकलेन्द्रियो पंचेन्द्रिय तिर्यचो, वानव्यन्तरो ज्योतिष्को और वैमानिकों के विषय में भी कहलेना चाहिए, अर्थात् इनमें भी कोई सात का और कोई आठ का बन्धक होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! (बहुत) जीव वेदनीयकर्म को बांधते हुए कितनी कर्मप्रकृतियां बांधते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सभी सात के बन्धक होते हैं, बहुत आठ के बन्धक और बहुत से एक के बन्धक होते हैं, कोई एक छह का बन्धक होता है। अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, बहुत एक के बन्धक और बहुत छह के बन्धक होते हैं,

शेष नारको से लेकर वैमानिकों तक अर्थात् नारक, असुरकुमार आदि भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, पंचेन्द्रियतिर्यंच, वान-व्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिक जहां ज्ञानावरणीयकर्म को बांधते हुए कहे

વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો, અને વૈમાનિકોના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ અર્થાત્ તેઓમાં પણ કોઈ સાતના અને કોઈ આઠના બંધક બને છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! (ઘણા) જીવ વેદનીય કર્મને બાંધતા છતા કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાંધે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધા સાતના બંધક હોય છે, ઘણા આઠના બન્ધક અને ઘણા એકના બન્ધક હોય છે, એક છનો બંધક થાય છે, અથવા ઘણા સાતના બંધક, ઘણા આઠના બંધક ઘણાએકના બન્ધક અને ઘણા છના બન્ધક બનતા હોય છે.

શેષ નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધી અર્થાત્ નારક અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિ-

बध्नन्तो भणितव्याः, गौतमः पृच्छति 'एव मणूसा णं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं बंधमाणा कइकम्मपगडीओ बंधंति ?' हे भदन्त ! एवं-पूर्वोक्तरीत्या मनुष्याः खलु वेदनीयं कर्म बध्नन्तः कतिकर्मप्रकृती र्बध्नन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वे वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा य एगविहबन्धगा य ?' सर्वेऽपि तावद् मनुष्या वेदनीयं कर्म बध्नन्तो भवेयुः सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च, सप्तविधबन्धकानामेकविधबन्धकानाञ्च सदैव बहुत्वेन अवस्थितत्वेन भङ्गान्तरासंभवात्१, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य २' अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च बहवो भवन्ति कश्चित्तु अष्टविधबन्धश्च भवति २, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य ३' अथवा बहव एव सप्तविध बन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च भवन्ति ३. 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविह-बंधगा य छव्विहबंधगे य४' अथवा बहवः सप्तविधबन्धकाश्च भवन्ति एकविधबन्धकाश्च भवन्ति, कश्चित्पुनः षड्विधबन्धकश्च भवति४, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगा

है, वहां वेदनीयकर्म को बांधते हुए भी कहना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! (बहुत) मनुष्य वेदनीयकर्म बांधते हुए कितनी कर्मप्रकृतियां बांधते हैं ?

भगवान्-(१) हे गौतम ! सभी मनुष्य वेदनीयकर्म को बांधते हुए सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं और एकप्रकृति के बन्धक होते हैं। सात के बन्धक और एक के बंधक सदैव बहुसंख्या में रहते हैं, अतः अन्य भंग संभव नहीं है।

(२) अथवा बहुत-से सात के बन्धक, बहुत-से एक के बंधक होते हैं, और कोई एक मनुष्य आठ का बन्धक होता है। (३) अथवा बहुत-से सात के बन्धक, बहुत-से एक के बन्धक और बहुत-से आठ के बन्धक होते हैं। (४) अथवा बहुत-से सात के बन्धक, बहुत-से एक के बन्धक और कोई एक छह का

અને વૈમાનિક જ્યા જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાધી રહેલા કહ્યા છે, ત્યાં વેદનીય કર્મને બાંધનારા પણ કહેવા જોઈએ

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ (ઘણા) મનુષ્ય વેદનીયકર્મને બાધતા થકા કેટલી કર્મ-પ્રકૃતિયો બાધે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધા મનુષ્ય વેદનીયકર્મને બાધતા થકા સાત પ્રકૃતિયોના બધક બને છે અને એક પ્રકૃતિના બધક થાય છે સાતના બન્ધક અને એકના બન્ધક સદૈવ બહુસખ્યામા રહે છે તેથી અન્ય ભગનો સભવ નથી.

(૨) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક થાય છે અને કોઈ એક મનુષ્ય આઠનો બન્ધક થાય છે

(૩) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક અને ઘણા આઠના બન્ધક થાય છે.

(૪) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક અને કોઈ એક છનો બન્ધક બને છે.

य ५' अथवा बहव एव मनुष्याः सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च ५, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य छव्विहबंधगे य ६' अथवा बहवः सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च भवन्ति कश्चित्पुनः अष्टविधबन्धकश्च षड्विधबन्धकश्च भवति६, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य छव्विहबंधगा य७' अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च बहवो भवन्ति, कश्चिद् अष्टविधबन्धकश्च भवति, बहवः षड्विधबन्धकाश्च भवन्ति७, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगे य८' अथवा बहवः सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च भवन्ति कश्चित् षड्विधबन्धकश्च भवति८, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य ९' अथवा बहव एव मनुष्या वेदनीयं कर्म बध्नन्तः सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च भवन्ति९. 'एवं एए नव भंगा भाणियव्वा' एवम्-उक्तरीत्या एते-पूर्वप्रदर्शिता मनुष्यपदसम्बन्धिनो नवभङ्गा भणितव्याः, गौतमः पृच्छति-'मोहणिज्जं बंधमाणे जीवे कइकम्मपगडीओ बंधइ ?' हे भदन्त ! मोहनीयं कर्म

बन्धक होता है। (५) अथवा बहुत-से सात के बन्धक, बहुत से एक के बन्धक और बहुत-से छह के बन्धक होते हैं। (६) बहुत-से सात के बन्धक, बहुत-से एक के बन्धक और कोई एक आठ का बन्धक और एक छह का बन्धक होता है ? (७) अथवा बहुत सात के बन्धक एवं बहुत एक के बन्धक होते हैं, एक कोई आठ का बन्ध होता है, और बहुत छह के बन्धक होते हैं। (८) बहुत सात के बन्धक, बहुत एक के बन्धक, बहुत आठ के बंधक और एक कोई छह का बन्धक होता है। (९) अथवा बहुत मनुष्य सात के बन्धक बहुत एक के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक और बहुत-से छह के बन्धक होते हैं।

इस प्रकार ये नौ भंग कहलेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् मोहनीयकर्म को बांधता हुआ जीव कितनी कर्म

(५) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક અને ઘણા છના બન્ધક થાય છે

(૬) ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક અને કોઈ એક આઠનો બન્ધક અને કોઈ એક છનો બન્ધક થાય છે

(૭) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક તેમજ ઘણા એકના બન્ધક થાય છે કોઈ એક આઠનો બન્ધક થાય છે અને ઘણા છના બન્ધક બને છે

(૮) ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક અને એક કોઈ છનો બન્ધક બને છે

(૯) અથવા ઘણા મનુષ્ય સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક અને ઘણા છના બન્ધક થાય છે,

આ પ્રકારે આ નવ ભંગ કહી લેવા જોઈએ.

बध्नन् जीवः कति कर्मप्रकृती र्बध्नाति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जीवेगिंदिय-वज्जो तियभंगो' जीवैकेन्द्रियवर्ज्यं स्त्रिकभङ्गो वक्तव्यः, तथाच मोहनीयकर्मबन्धकप्ररूपणे जीव-पदे पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियपदेषु च प्रत्येकम् एकएव भङ्गो भवतीत्याह-'जीवेगिंदिया सत्त-विहबंधगा वि अट्ठविहबंधगा वि' जीवैकेन्द्रिया स्तावत् सप्तविधबन्धका अपि अष्टविधबन्धका अपि भवन्ति, तदुभयेषामपि सदैव बहुत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, मोहनीयकर्मबन्धकः षड्विध-बन्धको न भवति मोहनीयबन्धस्यानिवृत्तिबादरसम्परायगुणस्थानकपर्यन्तमेव सद्भावेन षड्-विधबन्धकत्वस्य सूक्ष्मसम्पराये सत्त्वात्, गौतमः पृच्छति-'जीवे णं भंते ! आउयं कम्मं बंध-माणे कइ कम्मपगडीओ बंधइ ?' हे भदन्त ! जीवः खलु आयुष्यं कर्म बध्नन् कति कर्मप्रकृती र्बध्नाति ? भगवानाह- गोयमा !' हे गौतम ! 'नियमा अट्ठ' जीवः आयुष्यं कर्म बध्नन्

प्रकृतियों का बन्ध करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जीव और एकेन्द्रिय को छोडकर तीन भंग कहने चाहिए। मोहनीयकर्म के बन्धकों की प्ररूपणा में जीवपद में और पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियपद में एक-एक ही भंग होता है, यह कहते हैं-समुच्चय जीव और एकेन्द्रिय मोहनीयकर्मबन्ध करते हुए सात के भी बन्धक होते हैं और आठ के भी बन्धक होते हैं । ये दोनों प्रकार के जीव सदैव बहुसंख्या में पाए जाते हैं । मोहनीयकर्म का बन्धक छह प्रकृतियों का बन्धक नहीं हो सकता, क्योंकि छह प्रकृतियों का बन्ध सूक्ष्मसम्पराय नामक दशम गुणस्थान में होता है और मोहनीय का बन्धक नौ वें गुणस्थान तक ही होता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जीव आयुकर्म का बन्ध करता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जीव आयुकर्म का बन्ध करता हुआ नियम से आठों

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મોહનીય કર્મને બાંધી રહેલ જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃ-તિયોનો બન્ધ કરે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ ભંગ કહેવા જોઈએ. મોહનીયકર્મના બન્ધોની પ્રરૂપણામા જીવ પદમા અને પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય પદમાં એક એકજ ભંગ થાય છે. એ કહે છે-સમુચ્ચય જીવ અને એકેન્દ્રિય મોહનીય કર્મનો બન્ધક થતા છતા સાતનો પણ બન્ધક થાય છે અને આઠનો પણ બન્ધક થાય છે. આ બન્ને પ્રકારના જીવ સદૈવ બહુ સખ્યામાં જ મળે છે મોહનીયકર્મના બન્ધક છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક થઈ શકતા નથી કેમ કે છ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ સૂક્ષ્મસ પરાય નામક દશમ-ગુણસ્થાનમા થાય છે. અને મોહનીયના બન્ધક નવમા ગુણસ્થાન સુધી જ હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-જીવ આયુકર્મનો બન્ધ કરતા થકા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે ?

શ્રીભગવાન-હે ગૌતમ ! જીવ આયુકર્મનો બન્ધ કરતા થકા નિયમથી આઠ પ્રકૃતિ-

नियमात्-नियमतः अष्टौ कर्माणि बध्नाति 'एवं नेरइए जाव वेमाणिए' एवम्-समुच्चय-जीवोक्तरीत्या नैरयिको यावद् असुरकुमारादि भवनपतिः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियो विकलेन्द्रियः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः वानव्यन्तरो ज्योतिष्को वैमानिकश्च आयुष्यं कर्म बध्नन् नियमादष्टौ कर्माणि बध्नाति, 'एवं पुहुत्तेण वि' एवम्-एकत्वविशिष्टजीवादिरीत्या पृथक्त्वेनापि-बहुत्वेनापि आयुष्कर्मबन्धविषये जीवादीनां नियमतोऽष्टविधबन्धत्वं वक्तव्यम्, गौतमः पृच्छति-'णामगोय अंतरायं बंधमाणे जीवे कइ कम्मपगडीओ बंधइ?' हे भदन्त ! नाम-गोत्रान्तरायकर्माणि बध्नन् जीवः कति कर्मप्रकृतीः बध्नाति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जीवे णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे जाहिं बंधइ ताहिं भाणियव्वो' जीवो ज्ञाना-वरणीयं कर्म बध्नन् यानि कर्माणि बध्नाति तानि कर्माणि नामगोत्रान्तरायकर्म बध्नन्नपि बध्नातीति भणितव्यम्-वक्तव्यम् 'एवं नेरइए वि जाव वेमाणिए' एवम्-समुच्चयजीवोक्त-

प्रकृतियों का बन्ध करता है।

समुच्चयजीव के समान असुरकुमार आदि भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों, तिर्यंच पंचेन्द्रियों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के विषय में भी यही कथन समझना चाहिए, अर्थात् ये सभी जीव आयुकर्म का बन्ध करते हुए आठों का बंध नियम से करते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नाम, गोत्र और अन्तरायकर्मों का बन्ध करता हुआ जीव कितनी कर्मप्रकृतियां बांधता है ?

भगवान्-हे गौतम ! ज्ञानावरणीयकर्म का बन्ध करता हुआ जीव जिन प्रकृतियों का बन्ध करता है, उन्हीं प्रकृतियों का बन्ध नाम, गोत्र और अन्त-राय का बन्ध करता हुआ भी करता है, ऐसा कहना चाहिए।

समुच्चयजीव की तरह नारकों से लेकर वैमानिकों तक सभी दंडकों में

યોનો બન્ધ કરે છે.

સમુચ્ચય જીવના સમાન અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિકાદિ એકેન્દ્રિયો વિકલેન્દ્રિયો, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમા પણ આજ પ્રમાણે સમજી લેવુ જોઈએ. અર્થાત્ આ બધા જીવ આયુકર્મનો બન્ધ કરતા થકા આઠેનો બન્ધ નિયમથી કરે છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નામ, ગોત્ર, અને અન્તરાયકર્મનો બંધ કરી રહેલા જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો બાંધે છે ?

શ્રીભગવાન-હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો બન્ધ કરી રહેલા જીવ જેટલી પ્રકૃતિ યોનો બંધ કરે છે, તેજ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ, નામ ગોત્ર અને અન્તરાયનો બન્ધ કરી રહેલા જીવ કરે છે એમ કહેવુ જોઈએ

સમુચ્ચય જીવની જેમ નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધી બધા દંડકોમાં એમ જ

रीत्या नैरयिकोऽपि यावद्-असुरकुमारादिभवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रिय-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकोऽपि ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन् यानि कर्माणि बध्नाति तानि कर्माणि नामगोत्रान्तरायकर्म बध्नन्नपि बध्नातीति वक्तव्यम् 'एवं पुहुत्तेण वि भाणियव्वं' एवम्-एतत्वरीत्या पृथक्त्वेनापि-बहुत्वेनापि जीवादि सम्ब-न्धिनः नामगोत्रान्तरायकर्मबन्धकाभिलापा वक्तव्याः। 'पण्णवणाए भगवईए चउवीसइमं पयं समत्तं' इति प्रज्ञापनाया भगवत्यां चतुर्विंशतितमं पदं समाप्तम् ॥ २४ ॥ सू० १ ॥

अथ पञ्चविंशतितम कर्मवेदपदम्

मूलम्-कइ णं भंते! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ? गोयमा! अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ, तं जहा-णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं, एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं, जीवे णं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ वेदेइ? गोयमा! नियमा अट्ठ कम्मपग-डीओ वेदेइ, एवं नेरइए जाव वेमाणिए. एवं पुहुत्तेण वि, एवं वेयणि-ज्जवज्जं जाव अंतराइयं, जीवे णं भंते! वेयणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ वेदेइ? गोयमा! सत्तविहवेदए वा अट्ठविहवेदए वा, एवं मणूसे वि, सेसा नेरइयाइ एगत्तेण पुहुत्तेण वि नियमा अट्ठ कम्म-पगडीओ वेदंति, जाव वेमाणिया जीवा णं भंते! वेयणिज्जं कम्मं बंध-माणा कइ कम्मपगडीओ वेदेंति? गोयमा! सव्वे वि ताव होज्जा अट्ठ-विहवेयगा य चउव्विहवेयगा य १, अहवा अट्ठविहवेयगा य चउव्विह-वेयगा य सत्तविहवेयगे य२, अहवा अट्ठविहवेयगा य चउव्विहवेयगा य सत्तविहवेयगा य३, एवं मणूसा वि भाणियव्वा ॥ सू० १ ॥

पण्णवणाए भगवईए कम्मवेदणामं पणवीसइमं पयं समत्तं ॥२५॥

छाया-कति खलु भदन्त! कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः? गौतम! अष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः,

---

ऐसा ही कहना चाहिए और जैसे एकवचन में कहा है, उसी प्रकार बहुवचन अर्थात् अनेकों की अपेक्षा भी कहना चाहिये ।।सू० १।

चौवीसवां पद समाप्त ॥ २४ ॥

કહેવું જોઈને અને જેવુ એકવચનમા કહ્યુ છે. એજ પ્રકારે બહુવચનમા અર્થાત્ અનેકોની અપેક્ષાએ પણ કહેવુ જોઇએ. ।।સૂ૦૧।।

ચોવીસમુ પદ સમાપ્ત ॥ ૨૪ ॥

तद्यथा-ज्ञानावरणीयं यावद् अन्तरायम्, एवं नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम् जीवः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन् कति कर्मप्रकृतीर्वेदयते ? गौतम ! नियमाद् अष्टौ कर्मप्रकृती वेदयते, एवं नैरयिको यावद् वैमानिकः, एवं पृथक्त्वेनापि, एवं वेदनीयवर्ज यावद् अन्तरायम्, जीवः खलु भदन्त ! वेदनीयं कर्म बध्नन् कति कर्मप्रकृतीर्वेदयते ? गौतम !

पचीसवां कर्मवेद पद

शब्दार्थ-(कइ णं भंते ! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ) हे भगवन् ! कर्मप्रकृतियां कितनी कही हैं ? (गोयमा ! अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! कर्मप्रकृतियां आठ कही हैं (तं जहा-णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं) वे इस प्रकार ज्ञानावरण यावत् अन्तराय (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार नारको की यावत् वैमानिको की।

(जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ वेदेति ?) हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म को बांधता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियो का वेदन करता है ? (गोयमा ! नियमा अट्ठ कम्मपगडीओ वेदेइ) हे गौतम ! नियम से आठ कर्मप्रकृतियो का वेदन करता है (एवं नेरइए जाव वेमाणिए) इसी प्रकार नारक यावत् वैमानिक (एवं पुहुत्तेण वि) इसी भांति बहुत्व की विवक्षा से भी (एवं वेयणिज्जवज्जं जाव अंतराइयं) इसी प्रकार वेदनीय को छोडकर अन्तराय तक

(जीवे णं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ वेदेइ ?) हे भगवन् ! जीव वेदनीयकर्म का बन्ध करता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियो का वेदन करता है ? (गोयमा ! सत्तविहवेदए वा, अट्ठविहवेदए वा, चउव्विहवेदए

પચીસમું કર્મવેદ પદ

શબ્દાર્થ-(कइ णं भंते ! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ)-હે ભગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી કહી છે ? (गोयमा ! अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિયો આઠ કહી છે (तं जहा-णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं) તે આ પ્રકારે-જ્ઞાનાવરણ યાવત્ અન્તરાય (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) એજ પ્રકારે નારકોની યાવત્ વૈમાનિકોની છે

(जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ वेदेइ)-હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાનાવર્ણીયકર્મને બાંધી રહેલો કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે ? (गोयमा ! नियमा अट्ठ कम्मपगडीओ वेदेइ)-હે ગૌતમ ! નિયમથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે (एव वेयणिज्जवज्जं जाव अंतराइयं) એજ પ્રકારે વેદનીય સિવાય અન્તરાય સુધી

(जीवे णं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ वेदेइ)-હે ભગવન્ ! વેદનીયકર્મનો બન્ધ કરી રહેલ જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે ?

(गोयमा ! सत्तविहवेदए वा, अट्ठविहवेदए वा, चउव्विहवेदए वा)-હે ગૌતમ ! સાત

सप्तविधवेदको वा अष्टविधवेदको वा चतुर्विधवेदको वा, एवं मनुष्योऽपि, शेषा नैरयिकादयः एकत्वेन पृथक्त्वेनापि नियमाद् अष्टौ कर्मप्रकृतीर्वेदयन्ते, यावद् वैमानिकाः, जीवाः खलु भदन्त ! वेदनीयं कर्म बध्नन्तः कति कर्मप्रकृतीर्वेदयन्ते ? गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भवेयु रष्टविधवेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च १, अथवा अष्टविधवेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च सप्तविधवेदकश्च २, अथवा अष्टविधवेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च सप्तविधवेदकाश्च ३, एवं मनुष्या अपि भणितव्याः । सू० १।। प्रज्ञापनायां भगवत्यां कर्मवेदनाम पञ्चविंशतितमं पदं समाप्तम् ॥२५॥

वा) हे गौतम ! सात प्रकृतियों का वेदक अथवा आठ प्रकृतियों का वेदक अथवा चार प्रकृतियों का वेदक होता है (एवं मणुसे वि) इसी प्रकार मनुष्य भी (सेसा नेरइयाइ एगत्तेण पुहुत्तेण वि नियमा अट्ठ कम्मपगडीओ वेदंति) शेष नारकादि एकत्व की अपेक्षा और बहुत्व की अपेक्षा से भी नियम से आठ कर्म प्रकृतियों का वेदन करते हैं (जाव वेमाणिया) यावत् वैमानिक ।

(जीवा णं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं बंधमाणा कइ कम्मपगडीओ वेदेंति ?) हे भगवन् ! जीव वेदनीयकर्म को बांधते हुए कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करते हैं ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा अट्ठविहवेदगा य, चउव्विहवेदगा य) हे गौतम ! सभी आठ के वेदक होते हैं और चार के वेदक होते हैं-१ (अहवा अट्ठविहवेदगा य चउव्विहवेदगा य सत्तविहवेदगे य) अथवा बहुत आठ के वेदक, बहुत चार के वेदक और एक कोई सात का वेदक होता है २ (अहवा अट्ठविहवेदगा य, चउव्विहवेदगा य, सत्तविहवेदगा य) अथवा बहुत आठ के वेदक, बहुत चार के वेदक और बहुत सात के वेदक होते हैं (एवं मणूसा वि भाणियव्वा) इसी प्रकार मनुष्यों का भी कथन करना चाहिए । सू० १॥

પ્રકૃતિયોના વેદક, અથવા આઠ પ્રકૃતિયોના વેદક અથવા ચાર પ્રકૃતિયોના વેદક થાય છે (एवं मणूसेवि) એજ પ્રકારે મનુષ્ય પણ (सेसा नेरइयाइया एगत्तेण पुहुत्तेन वि नियमा अट्ठ कम्मपगडीओ वेदेंति) શેષ નારકાદિ એકત્વની અપેક્ષાએ અને બહુત્વની અપેક્ષાથી પણ નિયમથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે (जाव वेमाणिया) યાવત્ વૈમાનિક.

(जीवा णं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं बंधमाणा कइ कम्मपगडीओ वेदेंति)-હે ભગવન્ ! જીવો વેદનીયકર્મને બાંધતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा अट्ठविहवेदगा य, चउव्विहवेदगा य)-હે ગૌતમ ! બધા આઠના વેદક હોય છે અને ચારના વેદક હોય છે (अहवा अट्ठविहवेदगा य चउव्विहवेदगा य सत्तविहवेदगे य)-અથવા ઘણા આઠના વેદક ઘણા ચારના વેદક અને કોઈ એક સાતના વેદક હોય છે.

(अहवा अट्ठविहवदेगा य, चउव्विहवदेगा य, सत्तविहवेदगा य) અથવા ઘણા આઠના વેદક, ઘણા ચારના વેદક અને ઘણા સાતના વેદક હોય છે (एवं मणूसा वि भाणियव्वा) એજ પ્રકારે મનુષ્યોનું પણ કથન કરવું જોઈએ. ॥સૂ૦૧॥

टीका-अथ कर्मवेदन प्ररूपयितुमाह-'कइणं भंते ! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ?' हे भदन्त ! कति खलु कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम ! 'अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ' अष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं' तद्यथा-ज्ञानावरणीय यावद्-दर्शनावरणीयम्, मोहनीयं वेदनीयम्, नाम, गोत्रम्, आयुष्यम्, अन्तरायम्, 'एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या नैरयिकाणां यावद् असुरकुमारादि भवनपतीनां पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियाणां विकलेन्द्रियाणाम्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाना मनुष्याणां वानव्यन्तराणां ज्योतिष्काणां वैमानिकानाञ्चाष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, अथ किं कर्म बध्नन् कति कर्मप्रकृतीर्वेदयते ? इति गौतमः पृच्छति-'जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ वेदेइ?' हे भदन्त ! जीवः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन् कति कर्मप्रकृतीर्वेदयते ? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम ! 'णियमा अट्ठकम्मपगडीओ वेदेइ' जीवो ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन् नियमात्-नियमतः अवश्यमेव अष्टौ कर्मप्रकृतीर्वेदयते 'एवं

टीकार्थ अब कर्मवेदना की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कर्मप्रकृतियां कितनी कही हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! कर्मप्रकृतियां आठ हैं, यथा ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय, वेदनीय मोहनीय, नाम, गोत्र आयु और अन्तराय । यही आठ प्रकृतियां नारको, असुरकुमार आदि भवनपतियो, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों विकलेन्द्रियो तिर्यंच पंचेन्द्रियो मनुष्यो वानव्यन्तरो ज्योतिष्को और वैमानिको की भी कही गई हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! ज्ञानावरणीयकर्म का बन्ध करता हुआ जीव कितनी कर्मप्रकृतियो का वेदन करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! ज्ञानावरणीयकर्म का बन्ध करता हुआ जीव नियम से आठों कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है ।

ટીકાર્થ-હવે કર્મવેદનાની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિયો આઠ છે જેમ કે-જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, નામ, ગોત્ર, આયુ અને અન્તરાય આ આઠ પ્રકૃતિયો નારકો, અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, તિર્યંચ પચેન્દ્રિયો મનુષ્યો વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની પણ કહેલી છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બન્ધ કરતો જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો બન્ધ કરી રહેલો જીવ નિયમથી આઠે પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે.

नेरइए जाव वेमाणिए' एवम् समुच्चयजीवोक्तरीत्या नैरयिको यावद्-असुरकुमारादि भवनपतिः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियो पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको मनुष्यो वानव्यन्तरो ज्योतिष्को वैमानिकश्च ज्ञानावरणीय कर्म बध्नन नियमतोऽष्टौ कर्मप्रकृतीर्वेदयते, 'एवं पुहुत्तेणावि' एवम्-एकत्वोक्तरीत्या पृथक्त्वेनापि बहुत्वेनापि जीवादिवैमानिकान्तसम्बन्धिनो वेदनाभिलापा वक्तव्याः 'एवं वेयणिज्जवज्ज जाव अंतराइयं' एवम्-ज्ञानावरणीयोक्तरीत्या वेदनीयवर्जम्-यावद्-दर्शनावरणीय मोहनीयं नाम गोत्रम् आयुष्यम् अन्तरायञ्च कर्म बध्नन् नियमतोऽष्टौ कर्मप्रकृतीर्वेदयते, गौतमः पृच्छति-'जीवे ण भंते ! वेयणिज्जं कम्म बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ वेदेइ ?' हे भदन्त ! जीवः खलु वेदनीयं कर्म बध्नन् कति कर्मप्रकृतीर्वेदयते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सत्तविहवेदए वा अट्ठविहवेदए वा चउव्विहवेदए वा' जीवो वेदनीयं कर्म बध्नन् सप्तविधवेदको वा अष्टविधवेदको वा चतुर्विधवेदको वा भवति,

समुच्चय जीव के उल्लिखित कथन के अनुसार नैरयिक, असुरकुमार आदि भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, तिर्यंच पंचेन्द्रिय, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक भी ज्ञानावरणीयकर्म का बन्ध करता हुआ नियम से आठ कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है।

जैसे एक नारक आदि के संबंध में कहा गया है, उसी प्रकार बहुत नारकों, भवनपतियों आदि के विषय में भी कह लेना चाहिए, अर्थात् बहुत नारक आदि भी ज्ञानावरणीयकर्म का बन्ध करते हुए आठों प्रकृतियों का वेदन करते हैं।

इसी प्रकार वेदनीयकर्म को छोड़कर शेष सभी दर्शनावरणीय, नाम, गोत्र, आयुष्य और अन्तराय के संबंध में भी समझ लेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जीव वेदनीयकर्म का बन्ध करता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! वेदनीय कर्म का बन्ध करता हुआ जीव सात का,

સમુચ્ચય જીવના ઉલ્લખિત કથનના અનુસાર નૈરયિક, અસુરકુમાર આદિક ભવનપતિ પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, તિર્યંચ પચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પણ જ્ઞાનાવરણીયકર્મના બન્ધ કરતા થકા નિયમથી આઠ પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે.

જેવુ એક નારક આદિના સમ્બન્ધમા કહેલુ છે, એજ પ્રકારે ઘણા નારકો, ભવનપતિયો આદિના વિષયમા પણ કહી લેવ જોઈએ, અર્થાત્ ઘણા નારક આદિ પણ જ્ઞાનાવરણીયના બધ કરતા થકા આઠે પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે.

એજ પ્રકારે વેદનીયકર્મ સિવાય શેષ બધા-દર્શનાવરણીય, નામ, ગોત્ર, આયુષ્ય અને અન્તરાયના સમ્બન્ધમા પણ સમજી લેવુ જોઈએ,

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ વેદનીયકર્મને બધ કરતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદનીયકર્મને બન્ધ કરી રહેલ જીવ સાતનું, આઠનું

तत्र उपशान्तमोहः क्षीणमोहो वा सप्तविधवेदको द्रष्टव्यस्तयोर्मोहनीयोदयाभावात्, मिथ्यादृष्ट्यादयः सूक्ष्मसंपराया अष्टविधवेदका द्रष्टव्याः, मिथ्यादृष्ट्यादीनामवश्यमष्टानामपि कर्मणामुदयसद्भावात्, सयोगि केवली चतुर्विधवेदको द्रष्टव्यः, सयोगि केवलिनो घातिकर्मचतुष्टयोदयाभावात्, 'एवं मणूसे वि' एवम्-समुच्चयजीवोक्तरीत्या मनुष्योऽपि वेदनीयं कर्म बध्नन् सप्तविधवेदको वा अष्टविधवेदको वा भवति, चतुर्विधवेदको वा भवति,, 'सेसा नेरइयाइया एगत्तेण पुहुत्तेण वि नियमा अट्ठ कम्मपगडीओ वेदेंति जाव वेमाणिया' शेषाः नैरयिकादयः एकत्वेन पृथक्त्वेनापि वेदनीयं कर्म बध्नन्तो नियमतोऽष्टौ कर्मप्रकृतीर्वेदयन्ते यावद्-असुरकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रिय वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाश्च वेदनीयं कर्म बध्नन्तो नियमतः अष्टौ कर्मप्रकृतीर्वेदयन्ते,

---

आठ का अथवा चार प्रकृतियों का वेदन करता है। अर्थात् उपशान्तमोह और क्षीणमोह जीव सात प्रकृतियो का वेदन करता है, क्योकि उसको मोहनीय कर्म का वेदन नही होता है। मिथ्यादृष्टि से लेकर सूक्ष्मसम्पराय पर्यन्त जीव आठो प्रकृतियों के वेदक होते हैं और सयोगि केवली चार प्रकृतियों का ही वेदन करते हैं, क्योंकि उनके चार घातिक कर्मो का उदय नहीं होता है।

समुच्चय जीव के समान मनुष्य के विषय में भी ऐसा ही कहना चाहिए, अर्थात् मनुष्य वेदनीयकर्म का बन्ध करता हुआ सात आठ अथवा चार प्रकृतियों का वेदन करता है। समुच्चय जीव और मनुष्य को छोडकर शेष सभी नारक आदि जीव, एकत्व की विवक्षा से भी और बहुत्व की विवक्षा से भी वेदनीयकर्म का बन्ध करते हुए नियम से आठ प्रकृतियों का वेदन करते हैं

अब बहुत्व की विवक्षा करके गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन्! जीव

અથવા ચાર પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે અર્થાત ઉપશાતમોહ અને ક્ષીણમોહનીય જીવ સાત પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે, કેમકે તેમને મોહનીય કર્મનુ વેદન નથી થતુ

મિથ્યાદૃષ્ટિથી લઇને સુક્ષ્મસપરાય પર્યન્ત જીવ આઠે પ્રકૃતિયોના વેદક થાય છે અને સયોગીકેવલી ચાર પ્રકૃતિયોનુ જ વેદન કરે છે કેમકે તેમને ચાર ઘાતિક કર્મોને ઉદય નથી થતો

સમુચ્ચય જીવની સમાન મનુષ્યના વિષયમા પણ એમજ કહેવુ જોઇએ અર્થાત મનુષ્ય વેદનીયકર્મને બન્ધ કરતા થકા સાત, આઠ, અથવા ચાર પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે એમ કહ્યુ છે

સમુચ્ચય જીવ અને મનુષ્યના સિવાય બાકીના બધા નારક આદિ જીવ, એકત્વની વિવક્ષાથી પણ અને બહુત્વની વિવક્ષાથી પણ વેદનીયકર્મને બન્ધ કરતા થકા નિયમથી આઠ પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે

હવે બહુત્વની વિવક્ષા કરીને શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે,-હે ભગવન્! જીવ

अथ बहुत्वमधिकृत्य गौतमः पृच्छति-'जीवा णं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं बंधमाणा कइ कम्मपगडीओ वेदेंति ?' हे भदन्त ! जीवाः खलु वेदनीय कर्म बध्नन्तः कति कर्मप्रकृती वेंदयन्ते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वे वि ताव होज्जा अट्ठविहवेयगा य चउव्विहवेयगा ?' सर्वेऽपि तावद् जीवाः भवेयुः अष्टविधवेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च १, 'अहवा-अट्ठविहवेयगा य चउव्विहवेयगा य सत्तविहवेयगे य २' अथवा बहवोऽष्टविधवेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च भवन्ति एकः पुनः सप्तविधवेदकश्च भवति २, 'अहवा अट्ठविहवेयगा य चउव्विहवेयगा य सत्तविहवेयगा य ३' अथवा बहवो जीवा अष्टविधवेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च सप्त विधवेदकाश्च भवन्ति, 'एवं मणूसा वि भाणियव्वा' एवम्-समुच्चयजीवोक्तरीत्या मनुष्या अपि वेदनीयंकर्म बध्नन्तो भणितव्याः-वक्तव्याः तथा च सर्वेऽपि तावद् भवेयुरष्टविधवेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च ! अथवा बहवोऽष्टविधवेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च भवन्ति कश्चित्पुनरेको मनुष्यः सप्तविधवेदकश्च भवति २, अथवा अष्टविधवेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च सप्तविधवेदकाश्च ३ इति भावः। 'पण्णवणाए भगवईए कम्मवेद णागं पणवीसइमं पयं समत्तं' प्रज्ञापनायां भगवत्यां कर्मवेदनाम पञ्चविंशतितमं पदं समाप्तम् ॥ सू० १-२५ ॥

वेदनीयकर्म को बांधते हुए कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सभी जीव आठ के वेदक और चार के वेदक होते हैं, अथवा बहुत जीव आठ के वेदक एवं बहुत चार के वेदक होते हैं और एक कोई सात का वेदक होता है। अथवा बहुत से आठ के वेदक होते हैं, बहुत से चार के वेदक होते हैं और बहुत से सात के वेदक होते हैं। इसी प्रकार बहुत मनुष्यों के विषय में भी कह लेना चाहिए, अर्थात् बहुत मनुष्य भी वेदनीय-कर्म का बन्ध करते हुए आठ के वेदक और चार के वेदक, अथवा बहुत से आठ के वेदक, बहुत से चार के वेदक और एक कोई सात का वेदक. अथवा बहुत आठ के वेदक, बहुत चार के वेदक और बहुत सात के वेदक होते हैं ॥ सू० १ ॥

पच्चीसवां पद समाप्त ॥ २५ ॥

વેદનીયકર્મને બાધતા થકા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધા જીવ આઠના વેદક અને ચારના વેદક હોય છે, અથવા ઘણા જીવ આઠના વેદક તેમજ ઘણા ચારના વેદક હોય છે અને એક કોઈ સાતના વેદક-થાય છે. અથવા ઘણા આઠના વેદક બને છે. ઘણા ચારના વેદક થાય છે અને ઘણા સાતના વેદક છે.

એજ પ્રકારે ઘણા મનુષ્યોના વિષયમાં પણ કહેવુ જોઈએ અર્થાત્ ઘણા મનુષ્ય પણ વેદનીયકર્મનો બધ કરતા થકા આઠના વેદક અને ચારના વેદક, અથવા ઘણા આઠના વેદક, ઘણા ચારના વેદક અને કોઈ એક સાતના વેદક અથવા ઘણા આઠના વેદક, ઘણા ચારના વેદક અને ઘણા સાતના વેદક થાય છે. ।।સૂ૦૧।।

પચ્ચીસમુ પદ સમાપ્ત ॥ ૨૫ ॥

तत्र उपशान्तमोहः क्षीणमोहो वा सप्तविधवेदको द्रष्टव्यस्तयोर्मोहनीयोदयाभावात्, मिथ्यादृष्ट्यादयः सूक्ष्मसंपराया अष्टविधवेदका द्रष्टव्याः, मिथ्यादृष्ट्यादीनामष्टानामपि कर्मणामुदयसद्भावात्, सयोगि केवली चतुर्विधवेदको द्रष्टव्यः, सयोगि केवलिनो घातिकर्मचतुष्टयोदयाभावात्, 'एवं मणूसे वि' एवम्-समुच्चयजीवोक्तरीत्या मनुष्योऽपि वेदनीयं कर्म बध्नन् सप्तविधवेदको वा अष्टविधवेदको वा भवति, चतुर्विधवेदको वा भवति,, 'सेसा नेरइयाइया एगत्तेण पुहुत्तेण वि नियमा अट्ठकम्मपगडीओ वेदेंति जाव वेमाणिया' शेषाः नैरयिकादयः एकत्वेन पृथक्त्वेनापि वेदनीयं कर्म बध्नन्तो नियमतोऽष्टौ कर्मप्रकृतीर्वेदयन्ते यावद्-असुरकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रिय वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाश्च वेदनीयं कर्म बध्नन्तो नियमतः अष्टौ कर्मप्रकृतीर्वेदयन्ते,

आठ का अथवा चार प्रकृतियों का वेदन करता है। अर्थात् उपशान्तमोह और क्षीणमोह जीव सात प्रकृतियो का वेदन करता है, क्योकि उसको मोहनीय कर्म का वेदन नही होता है। मिथ्यादृष्टि से लेकर सूक्ष्मसम्पराय पर्यन्त जीव आठो प्रकृतियों के वेदक होते हैं और सयोगि केवली चार प्रकृतियों का ही वेदन करते हैं, क्योंकि उनके चार घातिक कर्मो का उदय नहीं होता है।

समुच्चय जीव के समान मनुष्य के विषय में भी ऐसा ही कहना चाहिए, अर्थात् मनुष्य वेदनीयकर्म का बन्ध करता हुआ सात आठ अथवा चार प्रकृतियों का वेदन करता है। समुच्चय जीव और मनुष्य को छोडकर शेष सभी नारक आदि जीव, एकत्व की विवक्षा से भी और बहुत्व की विवक्षा से भी वेदनीयकर्म का बन्ध कहते हुए नियम से आठ प्रकृतियों का वेदन करते हैं

अब बहुत्व की विवक्षा करके गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन्! जीव

અથવા ચાર પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે. અર્થાત ઉપશાતમોહ અને ક્ષીણમોહનીય જીવ સાત પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે, કેમકે તેમને મોહનીય કર્મનુ વેદન નથી થતુ

મિથ્યાદૃષ્ટિથી લઈને સુક્ષ્મસંપરાય પર્યન્ત જીવ આઠે પ્રકૃતિયોના વેદક થાય છે અને સયોગીકેવલી ચાર પ્રકૃતિયોનુ જ વેદન કરે છે કેમકે તેમને ચાર ઘાતિક કર્મોનો ઉદય નથી થતો

સમુચ્ચય જીવની સમાન મનુષ્યના વિષયમા પણ એમજ કહેવુ જોઈએ અર્થાત મનુષ્ય વેદનીયકર્મનો બન્ધ કરતા થકા સાત, આઠ, અથવા ચાર પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે એમ કહ્યુ છે

સમુચ્ચય જીવ અને મનુષ્યના સિવાય બાકીના બધા નારક આદિ જીવ, એકત્વની વિવક્ષાથી પણ અને બહુત્વની વિવક્ષાથી પણ વેદનીયકર્મનો બન્ધ કરતા થકા નિયમથી આઠ પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે.

હવે બહુત્વની વિવક્ષા કરીને શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે,-હે ભગવન્! જીવ

अथ बहुत्वमधिकृत्य गौतमः पृच्छति-'जीवा णं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं बंधमाणा कइ कम्मपगडीओ वेदेंति ?' हे भदन्त ! जीवाः खलु वेदनीय कर्म बध्नन्तः कति कर्मप्रकृती वेदयन्ते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वे वि ताव होज्जा अट्ठविहवेयगा य चउव्विहवेयगा १,' सर्वेऽपि तावद् जीवाः भवेयुः अष्टविधवेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च १, 'अहवा-अट्ठविहवेयगा य चउव्विहवेयगा य सत्तविहवेयगे य २' अथवा बहवोऽष्टविधवेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च भवन्ति एकः पुनः सप्तविधवेदकश्च भवति २, 'अहवा अट्ठविहवेयगा य चउव्विहवेयगा य सत्तविहवेयगा य ३' अथवा बहवो जीवा अष्टविधवेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च सप्तविधवेदकाश्च भवन्ति, 'एवं मणूसा वि भाणियव्वा' एवम्-समुच्चयजीवोक्तरीत्या मनुष्या अपि वेदनीयंकर्म बध्नन्तो भणितव्याः-वक्तव्याः तथा च सर्वेऽपि तावद् भवेयुरष्टविधवेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च ! अथवा बहवोऽष्टविधवेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च भवन्ति कश्चित्पुनरेको मनुष्यः सप्तविधवेदकश्च भवति २, अथवा अष्टविधवेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च सप्तविधवेदकाश्च ३ इति भावः। 'पण्णवणाए भगवईए कम्मवेद णागं पणवीसइमं पय समत्तं' प्रज्ञापनायां भगवत्यां कर्मवेदनाम पञ्चविंशतितमं पदं समाप्तम् ॥ सू० १-२५ ॥

वेदनीयकर्म को बांधते हुए कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सभी जीव आठ के वेदक और चार के वेदक होते हैं, अथवा बहुत जीव आठ के वेदक एवं बहुत चार के वेदक होते हैं और एक कोई सात का वेदक होता है। अथवा बहुत से आठ के वेदक होते हैं, बहुत से चार के वेदक होते हैं और बहुत से सात के वेदक होते हैं। इसी प्रकार बहुत मनुष्यों के विषय में भी कह लेना चाहिए, अर्थात् बहुत मनुष्य भी वेदनीयकर्म का बन्ध करते हुए आठ के वेदक और चार के वेदक, अथवा बहुत से आठ के वेदक, बहुत से चार के वेदक और एक कोई सात का वेदक. अथवा बहुत आठ के वेदक, बहुत चार के वेदक और बहुत सात के वेदक होते हैं ॥ सू० १ ॥

पच्चीसवां पद समाप्त ॥ २५ ॥

વેદનીયકર્મને બાધતા થકા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધા જીવ આઠના વેદક અને ચારના વેદક હોય છે, અથવા ઘણા જીવ આઠના વેદક તેમજ ઘણા ચારના વેદક હોય છે અને એક કોઈ સાતના વેદક-થાય છે. અથવા ઘણા આઠના વેદક બને છે. ઘણા ચારના વેદક થાય છે અને ઘણા સાતના વેદક છે.

એજ પ્રકારે ઘણા મનુષ્યોના વિષયમા પણ કહેવુ જોઈએ અર્થાત્ ઘણા મનુષ્ય પણ વેદનીયકર્મનો બધ કરતા થકા આઠના વેદક અને ચારના વેદક, અથવા ઘણા આઠના વેદક, ઘણા ચારના વેદક અને કોઈ એક સાતના વેદક અથવા ઘણા આઠના વેદક, ઘણા ચારના વેદક અને ઘણા સાતના વેદક થાય છે. ॥સૂ૦૧॥

પચ્ચીસમુ પદ સમાપ્ત ॥ ૨૫ ॥

अथ षड्विंशतितमं कर्मवेदबन्धपदम्

मूलम्-"कइ णं भंते! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ? गोयमा! अट्ठकम्मपगडीओ पण्णत्ताओ, तं जहा-णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं, एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं जीवे णं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणे कइकम्मपगडीओ बंधइ? गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा छव्विहबंधए वा एगविहबंधए वा, नेरइए णं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं वेएमाणे कइ कम्मपगडीओ बंधइ? गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा, एवं जाव वेमाणिए, मणुस्से जहा जीवे, जीवा णं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणा कइ कम्मपगडीओ बंधति? गोयमा! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य १, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगे य२, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य३, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधए य४, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य५, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधए य एगविहबंधए य६, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगे य एगविहबंधगा य७, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य एगविहबंधए य८, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य एगविहबंधगा य९, एवं एए नव भंगा, अवसेसा णं एगिंदियमणूसवज्जाणं तियभंगो जाव वेमाणियाणं, एगिदियाणं सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य, मणूसाणं पुच्छा, गोयमा! सव्वे वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा १, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य२, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य३, अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधए य४, एवं छव्विहबंधएण वि समं दो भंगा, एगविहबंधएण वि समं दो भंगा, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधए य छव्विहबंधए य चउभंगो१,

अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधए य एगविहबंधए य चउभंगो२, अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधए य एगविहबंधए य चउभगो३, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधए य छव्विहबंधए य एगविहबंधए य भंगा अट्ठ, एवं एए सत्तावीसं भंगा, एवं जहा णाणावरणिज्जं तहा दंसणावरणिज्जं पि अंतराइयं पि, जीवे णं भंते वेयणिज्जं कम्मं वेदेमाणे कइ कम्मपगडीओ बंधइ ? गोयमा ! सत्तविहबंधए वा अट्ठविह बंधए वा छव्विहबंधए वा एगविहबंधए वा अबंधए वा, एवं मणूसे वि अवसेसा णारयादीया सत्तविहबंधगा अट्ठविहबंधगा, एवं जाव वेमाणिया, जीवा णं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं वेएमाणा कइ कम्मपगडीओ बंधंति ? गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा एगविहबंधगा य छव्विहबंधगे य अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगा य, अबंधगेण वि समं दो भंगा भाणियव्वा अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगे य अबंधगे य चउभंगो, एवं एए नवभंगा, एगिंदियाणं अभंगयं, नारगादीणं तिय भंगा जाव वेमाणियाणं, नवरं मणूसाणं पुच्छा, सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा एगविहबंधगा य अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगे य अट्ठविहबंधगे य अबंधगे य, एवं एए सत्तावीसं भंगा भाणियव्वा, एवं जहा वेयणिज्जं तहा आउयं नामं गोयं च भाणियव्वं, मोहणिज्जं वेएमाणे जहा णाणावरणिज्जं तहा भाणियव्वं ॥ सू० १ ॥

॥ पण्णवणाए छव्वीसइमं पयं समत्तं ॥ २६ ॥

छाया–कति खलु भदन्त ! कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–ज्ञानावरणीयं, यावद्–अन्तरायम्, एवं नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, जीवः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानः कति कर्मप्रकृतीर्बध्नाति, गौतम ! सप्तविधबन्धको

वा अष्टविधबन्धको वा षड्विधबन्धको वा एकविधबन्धको वा, नैरयिकः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानः कति कर्मप्रकृती र्बध्नाति ? गौतम ! सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा, एवं यावद् वैमानिकः, एवं मनुष्यो यथा जीवः, जीवाः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म

छव्वीसवां कर्मवेद–बन्धपद

शब्दार्थ-(कइ णं भंते ! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ ?) हे भगवन् ! कर्मप्रकृतियां कितनी कही हैं ? (गोयमा ! अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! कर्मप्रकृतियां आठ कही हैं (तं जहा णाणावरणिज्ज जाव अंतराइयं) वे इस प्रकार ज्ञानावरणीय यावत् अन्तराय (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार नैरयिकों की यावत् वैमानिकों की।

(जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं वेदेमाणे कइ कम्मपगडीओ बंधइ ?) हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीयकर्म का वेदन करता हुआ कितनी प्रकृतियों का बंध करता है ? (गोयमा ! सत्तविहबंधए वा, अट्ठविहबंधए वा, छव्विहबंधए वा, एगविहबंधए वा) हे गौतम ! सात प्रकृतियों का बन्ध करता है, आठ का बन्ध करता है, छह का बंध करता है या एक का बन्ध करता है।

(नेरइए णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्म वेदेमाणे कति कम्मपगडीओ बंधइ ?) हे भगवन् ! नारक ज्ञानावरणीयकर्म का वेदन करता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता हैं ? (गोयमा ! सत्तविहबंधए वा, अट्ठविहबंधए वा) हे गौतम ! या सात का बन्ध करता है अथवा आठ का बंध करता है (एवं जाव वेमाणिए) इसी प्रकार वैमानिक तक (एवं मणूसे जहा जीवे) इसी प्रकार

છવ્વીસમુ કર્મવેદ—બન્ધ પદ

શબ્દાર્થ -(कइ ण भंते ! कम्म पगडीओ पण्णत्ताओ ?)–હે ભગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી કહી છે ? (गोयमा ! अट्ठ कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિયો આઠ કહી છે (तं जहा–णाणावरणिज्ज जाव अंतराइयं) તે આ પ્રકારે–જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ અંતરાય (एव नेरइयाणं जाव वेमाणियाण) એજ પ્રકારે નૈરયિકો યાવત્ વૈમાનિકોની

(जीवे ण भंते ! णाणावरणिज्ज वेदेमाणे कइ कम्मपगडीओ बंधइ ?) હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીયકર્મનુ વેદન કરી રહેલો જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે ? (गोयमा ! सत्तविहबंधए वा, अट्ठविहबंधए वा, छव्विहबंधए वा, एगविहबंधए वा) હે ગૌતમ ! સાત પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે, આઠનો બંધ કરે છે, છનો બંધ કરે છે અગર એકનો બંધ કરે છે.

(नेरइए ण भंते ! णाणावरणिज्ज कम्म वेदेमाणे कति कम्मपगडीओ बंधइ ?) હે ભગવન ! નારક જ્ઞાનાવરણીયકર્મનુ વેદન કરતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનુ બન્ધન કરે છે.

(गोयमा ! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा) હે ગૌતમ ! સાતનો બંધ કરે છે અથવા આઠનો બંધ કરે છે (एव जाव वेमाणिए) એજ પ્રકારે વૈમાનિક સુધી (एव म

वेद्यमानाः कति कर्मप्रकृतीर्बध्नन्ति ? गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्तविधबन्धकाश्च, अष्टविधबन्धकाश्च १ अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च २, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च ३, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकश्च ४, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च ५, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च एकविधबन्धकश्च ६,

मनुष्य समुच्चय जीव के समान।

(जीवा णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणा कति कम्मपगडीओ बंधंति ?) हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीयकर्म का वेदन करते हुए कितनी कर्मप्रकृतियां बांधते हैं ? (गोयमा ! सव्वे वि) हे गौतम ! सभी (ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य) सात के बन्धक अथवा आठ के बन्धक होते हैं (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक और एक कोई छह का बन्धक होता है (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक और बहुत छह के बन्धक होते हैं (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, एगविहबंधए य) अथवा बहुत सात के बन्धक, आठ के बन्धक और कोई एक एक प्रकृति का बन्धक होता है (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, एगविहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक और बहुत एक के बन्धक होते हैं (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधए य एगविहबंधए य) अथवा

जहा जीवे) એજ પ્રકારે મનુષ્ય સમુચ્ચય જીવની સમાન

(जीवा ण भंते ! णाणवरणिज्ज कम्म वेदेमाणा कति कम्मपगडीओ बंधति ?) હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીયકર્મનું વેદન કરતા છતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો બાંધે છે ?

(गोयमा ! सव्वे वि)-હે ગૌતમ ! બધા (ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य,) સાતના બંધક અથવા આઠના બંધક હોય છે.

(अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधगे य,) અથવા ઘણા સાતના બંધક, ઘણા આઠના બંધક અને કોઈ એક છના બંધક.

(अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બંધક, ઘણા આઠના બંધક અને ઘણા છના બંધક હોય છે

(अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, एगविहबंधए य) અથવા ઘણા સાતના બંધક ઘણા આઠના બંધક અને કોઈ એકપ્રકૃતિના બંધક થાય છે.

(अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, एगविहबंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બંધક, ઘણા આઠના બંધક અને ઘણા એકના બંધક હોય છે.

अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च ७, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च एकविधबन्धकश्च ८, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च ९ एवम् एते नव भङ्गाः, ९, अवशेषाणाम् एकेन्द्रियमनुष्यवर्जानां त्रिकभङ्गो यावद् वैमानिकानाम्, एकेन्द्रियाणां सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च, मनुष्याणां पृच्छा गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्त-

---

बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, एक छह का बन्धक और एक कोई एकप्रकृति का बन्धक होता है (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधगे य, एगविहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक बहुत आठ के बन्धक, एक छह का बन्धक और बहुत एक प्रकृति के बन्धक (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य, एगविहबंधए य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, बहुत छह के बन्धक और कोई एक एक प्रकृति का बन्धक होता है (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य, एगविहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, बहुत छह के बन्धक और बहुत एक प्रकृति के बन्धक (एवं एते नव भंगा) इस प्रकार ये नौ भंग होते हैं। (अवसेसाणं) शेष (एगिंदिय-मणूसवज्जाणं) एकेन्द्रियों और मनुष्यों को छोड कर (तियभंगो) तीन भंग कहना (जाव वेमाणियाण) वैमानिकों तक (एगिंदियाणं सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य) एकेन्द्रियों में बहुत-से सात के बन्धक और बहुत से आठ के बन्धक होते हैं।

(मणूसाणं पुच्छा ?) मनुष्यों के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव

(अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधए य, एगविहबंधए य,) અથવા ઘણા સાતના બંધક, ઘણા આઠના બન્ધક, એક છનો બંધક કોઈ એક એક પ્રકૃતિનો બંધક હોય છે.

(अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य, एगविहबंधए य) અથવા ઘણા સાતના બંધક ઘણા આઠના બન્ધક, ઘણા છના બંધક અને અને કોઈ એક એકના બંધક હોય છે

(अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य, एगविहबंधगा य,) અથવા ઘણા સાતના બંધક, ઘણા આઠના બંધક, ઘણા છના બંધક અને ઘણા એક પ્રકૃતિના બન્ધક હોય છે (एवं एते नव भंगा) આ પ્રકારે નવ ભંગ બને છે. (अवसेसाणं) શેષ (एगिंदिय मणूसवज्जाणं) એકેન્દ્રિયો અને મનુષ્યો સિવાય (तियभंगो) ત્રણ ભંગ કહે છે (जाव वेमाणियाण) વૈમાનિકો સુધી (एगिंदियाण सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य,) એકેન્દ્રિયોમાં ઘણા સાતના બન્ધક અને ઘણા આઠના બન્ધક હોય છે

विधबन्धकाः १, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च २, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च ३, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च ४. एवं षड्विधबन्धकेनापि समं द्वौ भङ्गौ, एकविधबन्धकेनापि समं द्वौ भङ्गौ सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च षड्विधबन्धकश्च चतुर्भङ्गः १, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च एकविधबन्धकाश्च चतुर्भङ्गः २, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च एकविधबन्धकश्च चतुर्भङ्गः ३,

होज्जा सत्तविहबंधगा) हे गौतम ! सभी मनुष्य सात के बन्धक होते हैं (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक और एक कोई आठ का बन्धक (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत आठ के बन्धक (अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक और एक छह का बन्धक (एवं छव्विहबंधएण वि समं दो भंगा) इसी प्रकार छह के बन्धक के साथ भी दो भंग (एगविहबंधएण वि समं दो भंगा) एक के बन्धक के साथ भी दो भंग (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधए य, छव्विहबंधए य चउभंगो) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक, एक छह का बन्धक, चौ भंग (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधए य, एगविहबंधगे य, चउभंगो) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक, और एक एक प्रकृति का बन्धक-चार भंग (अहवा सत्तविहबंधगा य, छव्विहबंधए य, एगविहबंधए

(मणूसाण पुच्छा) મનુષ્યોના વિષયમાં પ્રશ્ન ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य) હે ગૌતમ ! બધા મનુષ્ય સાતના બંધક હોય છે

(अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगे य) અથવા ઘણા સાતના બંધક અને કોઈ એક આઠના બંધક

(अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य.) અથવા ઘણા સાતના બંધક અને ઘણા આઠના બંધક.

(अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधगे य) અથવા ઘણા સાતના બંધક અને એક છનો બંધક.

(एवं छव्विहबंधएणं वि समं दो भंगा) એજ પ્રકારે છના સમ્બન્ધની સાથે પણ બે ભંગ (एगविहबंधएण वि समं दो भंगा) એકના બન્ધકની સાથે પણ બે ભંગ થાય છે

(अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधए य छव्विहबंधए य चउभंगो) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, એક આઠના બન્ધક, એક છનો બંધક ચતુર્ભંગ

(अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधए य, एगविहबंधगे य, चउभंगो) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, એક આઠનો બંધક, અને એક એકપ્રકૃતિના બંધક ચાર ભંગ.

(अहवा सत्तविहबंधगा य, छव्विहबंधए य एगविहबंधए य चउभंगो) અથવા

अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च षड्विधबन्धकश्च एकविधबन्धकश्च भङ्गा अष्टौ, एवम् एते सप्तविंशतिर्भङ्गाः, एवं यथा ज्ञानावरणीयं तथा दर्शनावरणीयमपि, अन्तरायमपि, जीवः खलु भदन्त ! वेदनीयं कर्म वेदयमानः कति कर्मप्रकृती र्बध्नाति ? गौतम ! सप्तविध बन्धको वा अष्टविधबन्धको वा षड्विधबन्धको वा एकविधबन्धको वा अबन्धको वा, एव मनु ष्योऽपि अवशेषा नारकादिकाः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च एव यावद् वैमानिकाः,

य चउभंगो) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक छह का बन्धक और एक कोई एक का बन्धक–चार भंग (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधए य, छव्विह-बंधए य, एगविहबंधए य) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक, एक छह का बन्धक और एक एक का बन्धक (भंगा अट्ठ) भंग आठ (एवं एए सत्तावीसं भंगा) इस प्रकार ये सत्ताईस भंग कहे हैं।

(एवं जहा णाणावरणिज्जं तहा दंसणावरणिज्जं वि) इस प्रकार जैसे ज्ञानावरण, उसी प्रकार दर्शनावरण भी (अंतराइयं वि) अन्तराय कर्म भी।

(जीवे णं भंते ! वेदणिज्जं कम्मं वेदेमाणे कति कम्मपगडीओ बंधइ ?) हे भगवन् ! जीव वेदनीय कर्म का वेदन करता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियों का बंध करता है ? (गोयमा ! सत्तविहबंधए वा, अट्ठविहबंधए वा, छव्विहबंधए वा, एग विहबंधए वा अबंधए वा) हे गौतम ! सात का बन्धक, आठ का बन्धक, छह का बन्धक, एक का बन्धक अथवा अबन्धक होता हैं (एवं मणूसे वि) इसी प्रकार मनुष्य भी (अवसेसा णारयादीया सत्तविहबंधगा, अट्ठविहबंधगा) शेष नारक आदि सात के बन्धक या आठ के बन्धक होते हैं (एवं जाव वेमाणिया) इसी

ઘણા સાતના બંધક એક છના બંધક અને કોઈ એક-એકના બંધક, ચાર ભંગ

(अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधए य छव्विहबंधए य एगविहबंधए य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, એક આઠના બન્ધક, એક છના બંધક અને એક-એકના બન્ધક (भंगा अट्ठ) ભાગ આઠ (एवं एए सत्तावीस भंगा) એ પ્રકારે આ સત્યાવીસ ભંગ છે.

(एव जहा णाणावरणिज्ज तहा दसणावरणिज्ज वि) એજ પ્રકારે જેવું જ્ઞાનાવરણીય તેજ પ્રકારે દર્શનાવરણીય પણ (अंतराइयं वि) અન્તરાય કર્મ પણ

(जीवे ण भते ! वेयणिज्जं कम्म वेदेमाणो कति कम्मपगडीओ बंधइ ?) હે ભગવન્! જીવ વેદનીય કર્મોનું વેદન કરતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે.

(गोयमा ! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा, छव्विहबंधए वा, एगविहबंधए वा अबंधए वा)–હે ગૌતમ! સાતના બંધક, છનો બંધક અને એકનો બંધક અથવા અબંધક હોય છે.

(एव मणूसे वि) એજ પ્રકારે મનુષ્ય પણ (अवसेसा णारगादीया सत्तविहबंधगा अट्ठविहबंधगा) શેષ નારક આદિ સાતના બંધક અગર આઠના બંધક થાય છે. (एव

जीवाः खलु भदन्त ! वेदनीयं कर्म वेदयमानाः कति कर्मप्रकृती बध्नन्ति ? गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्तविधबन्धकाश्च, अष्टविधबन्धकाश्च, एकविधबन्धकाश्च, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च, एकविधबन्धकाश्च, षड्विधबन्धकश्च, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविध बन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च, अबन्धकेनापि समं द्वौ भङ्गौ भणितव्यौ, सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च अबन्धकश्च चतुर्भङ्गः,

---

प्रकार वैमानिकों तक ।

(जीवा णं भंते ! वेदणिज्जं कम्मं वेदेमाणा कति कम्मपगडीओ बंधंति ?) हे भगवन् ! बहुत जीव वेदनीयकर्म का वेदन करते हुए कितनी कर्मप्रकृतियां बांधते हैं ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य) हे गौतम ! सभी होते हैं सात के बन्धक, आठ के बन्धक और एक प्रकृति के बन्धक (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, एग विहबंधगा य, छव्विहबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, बहुत एक के बन्धक और एक छह का बन्धक (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, बहुत एक के बन्धक और बहुत छह के बन्धक (अबंधगेण वि समं दो भंगा भाणियव्वा) अबन्धक के साथ भी दो भंग कहने चाहिए

(अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, छव्विह बंधगे य, अबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक बहुत आठ के बन्धक बहुत एक के बन्धक, एक छह का बन्धक और कोई एक अबन्धक (चउभंगो) चार

जाव वेमाणिया) એજ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી

(जीवा ण भंते ! वेयणिज्ज कम्मं वेदेमाणा कति कम्मपगडीओ बंधंति !) હે ભગવન્ ! ઘણા જીવ વેદનીય કર્મનું વેદન કરતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો બાંધે છે ?

(गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधगा य एगविहबंधगा य) હે ગૌતમ ! બધા હોય છે સાતના બંધક, આઠના બંધક અને એક પ્રકૃતિના બન્ધક

(अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક અને ઘણા આઠના બંધક ઘણા એકના બંધક, અને ઘણા છના બંધક

(अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य, एगविहबंधगा य छव्विहबंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બંધક ઘણા આઠના બંધક ઘણા એકના બંધક અને ઘણા છના બંધક (अबंधगेण वि समं दो भंगा भाणियव्वा) અબંધકની સાથે પણ બે ભંગ કહેવા જોઈએ.

(अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगे य अबंधगे य) અથવા ઘણા સાતના બંધક ઘણા આઠના બંધક, ઘણા એકના બંધક, એક છનો બંધક અને

अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च षड्विधबन्धकश्च एकविधबन्धकश्च भङ्गा अष्टौ, एवम् एते सप्तविंशतिर्भङ्गाः, एवं यथा ज्ञानावरणीयं तथा दर्शनावरणीयमपि, अन्तरायमपि, जीवः खलु भदन्त ! वेदनीयं कर्म वेदयमानः कति कर्मप्रकृती र्बध्नाति ? गौतम ! सप्तविध बन्धको वा अष्टविधबन्धको वा षड्विधबन्धको वा एगविधबन्धको वा अबन्धको वा, एवं मनुष्योऽपि अवशेषा नारकादिकाः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च एव यावद् वैमानिकाः,

---

य चउभंगो) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक छह का बन्धक और एक कोई एक का बन्धक–चार भंग (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबधए य, छव्विह-बंधए य, एगविहबधए य) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक, एक छह का बन्धक और एक एक का बन्धक (भंगा अट्ठ) भंग आठ (एवं एए सत्तावीसं भंगा) इस प्रकार ये सत्ताईस भंग कहे हैं।

(एवं जहा णाणावरणिज्जं तहा दंसणावरणिज्जं वि) इस प्रकार जैसे ज्ञानावरण, उसी प्रकार दर्शनावरण भी (अंतराइयं वि) अन्तराय कर्म भी।

(जीवे णं भंते ! वेदणिज्जं कम्मं वेदेमाणे कति कम्मपगडीओ बंधइ ?) हे भगवन् ! जीव वेदनीय कर्म का वेदन करता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियों का बंध करता है ? (गोयमा ! सत्तविहबंधए वा, अट्ठविहबंधए वा, छव्विहबंधए वा, एग विहबंधए वा अबंधए वा) हे गौतम ! सात का बन्धक, आठ का बन्धक, छह का बन्धक, एक का बन्धक अथवा अबन्धक होता है (एवं मणूसे वि) इसी प्रकार मनुष्य भी (अवसेसा णारयादीया सत्तविहबंधगा, अट्ठविहबंधगा) शेष नारक आदि सात के बन्धक या आठ के बन्धक होते हैं (एवं जाव वेमाणिया) इसी

ઘણા સાતના બંધક એક છના બંધક અને કોઈ એક–એકના બંધક, ચાર ભંગ

(अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधए य छव्विहबंधए य एगविहबंधए य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, એક આઠના બન્ધક, એક છના બંધક અને એક–એકના બન્ધક (भंगा अट्ठ) ભાગ આઠ (एवं एए सत्तावीस भंगा) એ પ્રકારે આ સત્યાવીસ ભંગ છે.

(एवं जहा णाणावरणिज्ज तहा दंसणावरणिज्ज वि) એજ પ્રકારે જેવું જ્ઞાનાવરણીય તેજ પ્રકારે દર્શનાવરણીય પણ (अंतराइयं वि) અન્તરાય કર્મ પણ

(जीवे णं भंते ! वेयणिज्जं कम्म वेदेमाणो कति कम्मपगडीओ बंधइ ?) હે ભગવન્! જીવ વેદનીય કર્મોનું વેદન કરતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોને બંધ કરે છે

(गोयमा ! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा, छव्विहबंधए वा, एगविहबंधए वा अबंधए वा)–હે ગૌતમ ! સાતના બંધક, છનો બંધક અને એકનો બંધક અથવા અબંધક હોય છે.

(एव मणूसे वि) એજ પ્રકારે મનુષ્ય પણ (अवसेसा णारगादीया सत्तविहबंधगा, अट्ठविहबंधगा) શેષ નારક આદિ સાતના બંધક અગર આઠના બંધક થાય છે. (एव

जीवाः खलु भदन्त ! वेदनीयं कर्म वेदयमानाः कति कर्मप्रकृती वध्नन्ति ? गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्तविधवन्धकाश्च, अष्टविधवन्धकाश्च, एकविधवन्धकाश्च, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च, एकविधवन्धकाश्च, षड्विधवन्धकश्च, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविध बन्धकाश्च एकविधवन्धकाश्च षड्विधवन्धकाश्च, अवन्धकेनापि समं द्वौ भङ्गौ भणितव्यौ, सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च एकविधवन्धकाश्च षड्विधवन्धकश्च अवन्धकश्च चतुर्भङ्गः,

प्र–र वैमानिकों तक ।

(जीवा णं भंते ! वेदणिज्जं कम्मं वेदेमाणा कति कम्मपगडीओ बंधंति ?) हे भगवन् ! बहुत जीव वेदनीयकर्म का वेदन करते हुए कितनी कर्मप्रकृतियां बांधते हैं ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य) हे गौतम ! सभी होते हैं सात के बन्धक, आठ के बन्धक और एक प्रकृति के बन्धक (अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, एग विहबंधगा य, छव्विहबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, बहुत एक के बन्धक और एक छह का बन्धक (अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, छव्विहबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, बहुत एक के बन्धक और बहुत छह के बन्धक (अबंधगेण वि समं दो भंगा भाणियव्वा) अबन्धक के साथ भी दो भंग कहने चाहिए

(अहवा सत्तविहबंधगा य, अट्ठविहबंधगा य, एगविहबंधगा य, छव्विह बंधगे य, अबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक बहुत आठ के बन्धक बहुत एक के बन्धक, एक छह का बन्धक और कोई एक अबन्धक (चउभंगो) चार

जाव वेमाणिया) એજ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી

(जीवा णं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं वेदेमाणा कति कम्मपगडीओ बंधंति !) હે ભગવન્ ! ઘણા જીવ વેદનીય કર્મનું વેદન કરતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો બાંધે છે ?

(गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधगा य एगविहबंधगा य) હે ગૌતમ ! બધા હોય છે સાતના બંધક, આઠના બંધક અને એક પ્રકૃતિના બન્ધક

(अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક અને ઘણા આઠના બંધક ઘણા એકના બંધક, અને ઘણા છના બંધક

(अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य, एगविहबंधगा य छव्विहबंधगा य) અથવા ઘણા સાતના બંધક ઘણા આઠના બંધક ઘણા એકના બંધક અને ઘણા છના બંધક (अबंधगेण वि समं दो भंगा भाणियव्वा) અબંધકની સાથે પણ બે ભંગ કહેવા જોઇએ.

(अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगे य अबंधगे य) અથવા ઘણા સાતના બંધક ઘણા આઠના બંધક, ઘણા એકના બંધક, એક છનો બંધક અને

एवम् एते नवभङ्गाः, एकेन्द्रियाणाम् अभङ्गकम् नारकादीनां त्रिकभङ्गाः, यावद् वैमानिकानाम्, नवरं मनुष्याणां पृच्छा, सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्तविधबन्धका एकविधबन्धकाश्च, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च अष्टविधबन्धकश्च अबन्धकश्च, एवम् एते विंशतिर्भङ्गा भणितव्याः, एवम्-यथा वेदनीयं तथा आयुष्यं नामगोत्रञ्च भणितव्यम्, मोहनीयं वेदयमानो यथा ज्ञानावरणीय तथा भणितव्यम् ।।सू० १।।

प्रज्ञापनायां षड्विंशतितमं पद समाप्तम् ।।२६।।

भंग (एवं एए नवभंगा) इस प्रकार ये नौ भग होते हैं।

(एगिंदियाणं अभंगयं) एकेन्द्रिय आदि का अभंगक कहना (नारगादीण तिय भंगा) नारक आदि के तीन भंग (जाव वैमाणियाणं) वेमानिकों तक (नवरं) विशेष (मणूसाणं पुच्छा ?) मनुष्यों संबंधी प्रश्न (सव्वे वि होज्जा सत्तविह बंधगा एगविहबंधगा य) सभी होते हैं सात के बन्धक और एक के बन्धक (अहवा सत्तविहवंधगा य एगविहवंधगा य छव्विहबंधगे य अट्ठविहबंधगे य अबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत एक के बन्धक, कोई एक छह का बन्धक, एक आठ का बन्धक और एक अबन्धक (एवं एए सत्तावीसं भंगा भाणियव्वा) इस प्रकार ये सत्ताईस भंग कहने चाहिये।

(एवं जहा वेदणिज्जं) इस प्रकार जैसे वेदनीय (तहा आउयं नामं गोयं च भाणियव्वं) उसी प्रकार आयु, नाम, और गोत्र कहना चाहिए (मोहणिज्जं वेदेमाणे) मोहनीयकर्म को वेदता हुआ (जहा णाणावरणिज्जं तहा भाणियव्वं) ज्ञानावरणीय के समान कहना चाहिए ।। सू० १ ।।

छव्वीसवां पद समाप्त।

કોઈ એક અબંધક (चउ भंगो) ચાર ભંગ (एवं एए नव भंगा) એ પ્રકારે આ નવ ભંગ

(एगिंदियाण अभंगयं) એકેન્દ્રિય આદિના અભંગક કહેવા (नारगादीण तिय भंगा) નારક આદિના ત્રણ ભંગ (जाव वेमाणियाण) વૈમાનિકો સુધી (नवर) વિશેષ (मणूसाण पुच्छा) મનુષ્યો સંબંધી પ્રશ્ન ? (सव्वे वि होज्जा सत्तविहबंधगा एगविहबंधगा य) બધા હોય છે સાતના બંધક અને એકના બંધક

(अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधगे य अट्ठविहबंधगे य अबंधगे य) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક ઘણા એકના બંધક, કોઈ એક છના બંધક, એક આઠનો બંધક અને એક અબંધક.

(एवं एए सत्तावीस भंगा भाणियव्वा) એ પ્રકારે આ સત્યાવીસ ભંગ કહેવા જોઈએ. (एवं जहा वेदणिज्जं) એ પ્રકારે જેવા વેદનીય (तहा आउयं, नाम गोयं च भाणियव्वं) એજ પ્રકારે આયુ નામ, ગોત્ર કહેવા જોઈએ (मोहणिज्ज वेदेमाणे) મોહનીય કર્મને વેદતા છતા (जहा णाणावरणिज्ज तहा भाणियव्व) જ્ઞાનાવરણીયની સમાન કહેવાં જોઈએ. ।। સૂ० ૧ ।।

છવ્વીસમું પદ સમાપ્ત ।। ૨૬ ।।

टीका–अथ कर्मवेदनबन्धं प्ररूपयितुं षड्विंशतितमं पदमधिकृत्याह 'कइ णं भंते ! कम्म-पगडीओ-पण्णत्ताओ ?' हे भदन्त ! कति खलु कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'अट्ठकम्मपगडीओ पण्णत्ताओ' अष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं' तद्यथा–ज्ञानावरणीयं यावद्–दर्शनावरणीयम्, वेदनीयम् मोहनीयम्, नाम गोत्रम् आयुष्यम्, अन्तरायम् 'एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं' एवम्–पूर्वोक्तरीत्या नैरयिकाणां यावद्–असुरकुमारादि भवनपतीनां पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियाणां विकलेन्द्रियाणा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणां वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानाञ्चाष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, इति भावः, अथ कि कर्म वेदयमानः काः कर्मप्रकृती र्बध्नातीत्येवमुदयेन सह बन्धस्य सम्बधं ज्ञातुं गौतमः पृच्छति–'जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणे कइ

टीकार्थ–कौन जीव किस–किस कर्म का वेदन करता हुआ किस–किस कर्म का बन्ध करता है, यह दिखलाने के लिए अब छव्वीसवां पद प्रारंभ किया जाता हैं–गौतमस्वामी–हे भगवन् ! कर्मप्रकृतियां कितनी कही गई हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! कर्मप्रकृतियां आठ कही हैं, वे इस प्रकार है–ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय, वेदनीय, मोहनीय, आयु, नाम, गोत्र और अन्तराय। यही आठ कर्मप्रकृतियां नारकों से लेकर वैमानिकों तक की समझना चाहिए, अर्थात् नारकों, असुरकुमार आदि भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों विकलेन्द्रियों, तिर्यंच पंचेन्द्रियों, मनुष्यों वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों की भी यही आठ कर्मप्रकृतियां समझनी चाहिए।

किस कर्म का उदय होने पर दूसरे किस किस कर्म का बन्ध होता है, इस उदय और बन्धके सम्बन्ध को जानने के लिए गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं–हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्म को वेदन करता हुआ जीव कितनी कर्मप्रकृतियां बांधता हैं ?

ટીકાર્થ–કયો જીવ કયા કયા કર્મનુ વેદન કરતા કયા કયા કર્મને બન્ધ કરે છે એ બતાવવા માટે હવે છવ્વીસમુ પદ પ્રારંભ કરાય છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી કહેલી છે ?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિયો આઠ કહી છે, તે આ પ્રકારે છે–

(૧) જ્ઞાનાવરણીય ૨. દર્શનાવરણીય ૩. વેદનીય ૪. મોહનીય ૫. આયુ ૬ નામ ૭ ગોત્ર અને ૮ અન્તરાય

આજ આઠ કર્મપ્રકૃતિયો નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધી પણ સમજવી જોઇએ, અર્થાત્ નારકો, અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની પણ આજ કર્મપ્રકૃતિયો સમજવી જોઇએ

કયા કર્મનો ઉદય થતા બીજા કયાં કયા કર્મનો બન્ધ થાય છે. આ ઉદય અને બન્ધના સમ્બન્ધને જાણવા માટે–શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે–

कम्मपगडीओ बधइ ?' हे भदन्त ! जीवः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानः–अनुभवन् कति कर्मप्रकृती र्बध्नाति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा छव्विहबंधए वा एगविहबंधए वा' ज्ञानावरणीय कर्म वेदयमानो जीवः कश्चित् सप्तविधबन्धको वा भवति कश्चिद् अष्टविधबन्धको वा भवति कश्चित् षड्विधबन्धको वा भवति, उपशान्तमोहः क्षीणमोहो वा एकविधबन्धको भवति नतु सयोगिकेवली एकविधबन्धको भवति तस्य ज्ञानावरणीयोदयाभावात् गौतमः पृच्छति–नेरइए णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणे कइ कम्मपगडीओ बंधइ ?' हे भदन्त ! नैरयिकः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानः कति कर्मप्रकृती र्बध्नाति ? भगवानाह–गोयमा !' हे गौतम ! 'सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा' नैरयिकस्तावद् ज्ञानावरणीय कर्म वेदयमानः सप्तविधबन्धको वा भवति अष्टविधबन्धको वा

भगवान्–हे गौतम ! ज्ञानावरणीयकर्म का वेदन करता हुआ कोई जीवआयु को छोड कर सात कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है कोई आठों का बन्ध करता हैं कोई आयु और मोह को छोडकर छह प्रकृतियों का बन्ध करता है और यदि कोई उपशान्तमोह अथवा क्षीणमोह हो तो सिर्फ एक वेदनीय कर्म का ही बन्ध करता है। यहां उपशान्तमोह और क्षीणमोह के साथ सयोगि केवली की गणना नहीं करनी चाहिए, क्योंकि वे ज्ञानावरणीयकर्म का वेदन नहीं करते हैं।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! नारक जीव ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध का करता है ?

भगवान् हे गौतम ! ज्ञानावरणीयकर्म का वेदन करता हुआ नारक या तो सात प्रकृतियों का बन्ध करता है या आठ का बन्ध करता है। आयुष्य कर्म का बन्ध न करे तो सात का और करे तो आठ का बन्ध करता है। इसी प्रकार

હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મને વેદન કરતા જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો બાંધે છે. ?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીયકર્મનુ વેદન કરતા જીવ આયુ સિવાય સાત કર્મપ્રકૃતિયોને બાંધે છે, કોઇ આઠે કર્મને બાંધે છે.

આયુ અને મોહનીય સિવાય છ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે અને યદિ કોઈ ઉપશાંતમોહ અથવા ક્ષીણમોહ હોય તો ફક્ત વેદનીયકર્મનોજ બન્ધ કરે છે. અહીં ઉપશાન્ત મોહ અને ક્ષીણમોહની સાથે સયોગી કેવલીની ગણુના ન કરવી જોઇએ, કેમકે તેઓ જ્ઞાનાવરણીયકર્મનુ વેદન નથી કરતા

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીયકર્મનું વેદન કરતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે ?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીયકર્મનુ વેદન કરતા નારક યા તો સાત પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે અગર આઠનો બન્ધ કરે છે, આયુષ્યકર્મનો બન્ધ કરે તો સાતનો

भवति 'एवं जाव वेमाणिए' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या यावत्-असुरकुमारादि भवनपतिः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियो विकलेन्द्रियः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको वानव्यन्तरो ज्योतिष्को वैमानिकश्चापि ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानः सप्तविधबन्धको वा, अष्टविधबन्धको वा भवति, नवरम्-'एवं मणूसे जहा जीवे' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या मनुष्यो यथा समुच्चयजीवः उक्तस्तथा सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा षड्विधबन्धको वा एकविधबन्धको वा भवति, अथ बहुत्वमधिकृत्य गौतमः पृच्छति-'जीवा णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणा कइकम्मपगडीओ बंधंति?' हे भदन्त ! जीवाः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानाः कति कर्मप्रकृतीर्बध्नन्ति ? भगवान् नव भङ्गानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य १' सर्वेऽपि तावद् भवेयुर्ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानाः जीवाः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च १, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगे य २'

वैमानिकों तक कह लेना चाहिए, अर्थात् नारकों की तरह ही असुरकुमार आदि भवनपतियों, पृथिवकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों, पंचेन्द्रिय तिर्यंचों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के विषय में भी यही कहना चाहिए कि वे ज्ञानावरण का वेदन करते हुए सात या आठ प्रकृतियों का बन्ध करते हैं। विशेषता यह है कि मनुष्य का कथन समुच्चय जीव के समान समझना चाहिए, अर्थात् मनुष्य ज्ञानावरण का वेदन करता हुआ सात, आठ, छह अथवा एक प्रकृति का बन्ध करता है।

अब बहुत्व की विवक्षा करके गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! बहुत जीव ज्ञानावरणकर्म का वेदन करते हुए कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! (१) सभी ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करने वाले जीव सात के बन्धक अथवा आठ के बन्धक होते हैं।

અને નહી તો આઠનો બન્ધ કરે છે. એજ પ્રકારે વૈમાનિક સુધી કહેવુ જોઇએ

અર્થાત્-નારકોની જેમ જ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમા પણ આજ પ્રમાણે કહેવુ જોઇએ

તેઓ જ્ઞાનાવરણીયનુ વેદન કરતા સાત અગર આઠ પ્રકૃતિયોનો બધ કરે છે વિશેષતા એ છે કે મનુષ્યનુ કથન સમુચ્ચય જીવના સમાન સમજવુ જોઇએ, અર્થાત્ મનુષ્ય જ્ઞાનાવરણનુ વેદન કરતાં સાત, આઠ છ અથવા એક પ્રકૃતિનો બધ કરે છે.

હવે બહુત્વની વિવક્ષા કરે છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ઘણા જીવ જ્ઞાનાવરણકર્મનુ વેદન કરતા થકા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનો બધ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! (૧) બધા જ્ઞાનાવરણીયકર્મનુ વેદન કરનારા કોઈ જીવ સાતના બધક અથવા આઠના બધક હોય છે

अथवा बहवः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च भवन्ति कश्चित्पुनः षड्विधबन्धको भवति स च सूक्ष्मसंपरायो बोध्यः २, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य ३' अथवा बहव एव सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च भवन्ति ३, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधए य ४' अथवा बहवः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च भवति कश्चित् एकविधबन्धकश्च उपशान्तमोहः क्षीणमोहश्च भवति ४, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य ५' अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च बहवो भवन्ति ५, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधए य एगविहबंधए य ६' अथवा बहवः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च भवन्ति कश्चित्पुनः षड्विधबन्धकश्च एकविधबन्धकश्च भवति ६, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधए य एगविहबंधगा य ७' अथवा बहवः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च भवन्ति कश्चित् सूक्ष्मसंपराय' षड्विधबन्धकश्च भवति बहव उपशान्तमोहाः क्षीणमोहा वा

(२) अथवा बहुत-से सात के बन्धक, बहुत-से आठ के बन्धक और एक कोई छह का बन्धक होता है। छह का बन्धक सूक्ष्मसम्पराय जीव समझना चाहिए।

(३) अथवा बहुत से सात के बन्धक, बहुत से आठ के बन्धक और बहुत से छह के बन्धक होते हैं।

(४) अथवा बहुत जीव सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक और एक कोई एक का बन्धक होता है, एक का बन्धक उपशान्तमोह अथवा क्षीणमोह जीव होता है। (५) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, और बहुत एक के बन्धक होते हैं।

(६) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, एक छह का बन्धक और एक, एक का बन्धक होता है।

(७) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, एक छह का बन्धक और बहुत (उपशान्तमोह और क्षीणमोह) एक के बन्धक होते हैं।

(२) અથવા ઘણા સાતના બંધક, ઘણા આઠના બંધક અને કોઈ એક છના બન્ધક હોય છે છનો બંધ કરવાવાળા સૂક્ષ્મ સમ્પરાય જીવ સમજવા જોઈએ

(૩) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક અને અને ઘણા છના બન્ધક હોય છે

(૪) અથવા ઘણા જીવ સાતના બન્ધક ઘણા આઠના બન્ધક અને કોઈ એકના બંધક હોય છે એકના બન્ધક ઉપશાન્તમોહ અથવા ક્ષીણમોહ જીવ હોય છે

(૫) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બંધક અને ઘણા એકના બંધક હોય છે.

(૬) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક, એક છના બન્ધક છે અને એક-એકના બન્ધક બને છે

(૭) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક, એક છના બન્ધ

एकविधबन्धकाश्च भवन्ति ७, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य एग-विहबंधए य८' अथवा बहवः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च भवन्ति कश्चित्पुरेकविधबन्धकश्च भवति८, 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य छव्विहबंधगा य एगविहबंधगा य९' अथवा बहव एव सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च भवन्ति९, 'एवं एए नव भंगा' एवम्-उक्तरीत्या एते पूर्वप्रदर्शिता नव भङ्गा भवन्ति, तथा च सूक्ष्मसंपरायाः षड्विधबन्धकाः, एकविधबन्धका उपशान्तमोहाः क्षीणमोहाश्च कादाचित्का एकत्वबहुत्वाभ्यां भजनीयाश्चेति तदुभयेषामप्यभावे 'सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च' इति प्रथमो भङ्गः, उभयेषामपि सदैव बहुत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, तदनन्तरं षड्विधबन्धकपदप्रक्षेपे तु एकत्वबहुत्वाभ्यां द्वौ भङ्गौ, तथैव एकविधबन्धकपदप्रक्षे-

(८) अथवा बहुत सात के बन्धक बहुत आठ के बन्धक बहुत छह के बन्धक और एक कोई जीव एक का बन्धक होता है।

(९) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, बहुत छह के बन्धक और बहुत एक के बन्धक होते हैं।

इस प्रकार समुच्चय जीवों के विषय में ये नौ भंग होते हैं। यहां छह प्रकृतियों का बन्ध करने वाले दशवें गुणस्थानवर्ती सूक्ष्मसम्पराय जीव समझने चाहिए और एक प्रकृति का बन्ध करने वाले उपशान्तमोह तथा क्षीणमोह अर्थात् ग्यारहवें और बारहवें गुणस्थान वाले समझने चाहिए। जब इन दोनों का अभाव होता है तो सात के बन्धक और आठ के बन्धक होते हैं। यह प्रथम भंग है, क्योंकि सात और आठ प्रकृतियों के बन्धक सदैव बहुत संख्या में पाये जाते हैं। तत्पश्चात् षड्विधबन्धक पद सम्मिलित कर देने पर एकवचन

ઘણા ઉપશાન્તમોહ અને ક્ષીણમોહ એકના બન્ધક થાય છે,

(૮) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક, ઘણા છના બન્ધક અને કોઇ એક જીવ એકના બન્ધક થાય છે,

(૯) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક, ઘણા છના બન્ધક અને ઘણા એકના બન્ધક બને છે

એ પ્રકારે સમુચ્ચય જીવોના વિષયમા આ નવ ભગ થાય છે. અહી છ પ્રકૃતિતિયોના બંધ કરનારા દશમા ગુણસ્થાનવર્તી સૂક્ષ્મસપરાય જીવ સમજવા જોઇએ અને એક પ્રકૃતિના બન્ધ કરનારા ઉપશાન્તમોહ તથા ક્ષીણમોહ અર્થાત્ અગીયારમા અને બારમા ગુણસ્થાન વાળા સમજવા જોઇએ

જ્યારે આ બન્નેનો અભાવ થાય છે તો સાતના બન્ધક અને આઠના બધક બને છે-આ પહેલો ભગ છે કેમ કે સાત અને આઠ પ્રકૃતિયોનો બધ કરનારા હંમેશાં વધારે સંખ્યામા હોય છે. તત્પશ્ચાત્ ષટ્વિધ બન્ધક પદ સમિલિત કરી દેતા એકવચન અને

पेऽपि द्वौ भङ्गौ, तदुभयेषामपि युगपत् प्रक्षेपे पूर्ववच्चत्वारो भङ्गाः सम्पद्यन्ते इति सर्व-संख्यामेलनेन नव भङ्गा जाताः, अथ नैरयिकादिषु पुनरेकेन्द्रियमनुष्यवर्जेषु बहुत्वे भङ्गत्रिकं भवति अष्टविधवन्धकानां कादाचित्कतया एकत्वबहुत्वाभ्या विभाज्यतया चोपलभ्यमान-त्वात्, एकेन्द्रियेषु पुनरभङ्गकम्-प्रथमभङ्ग एव-'सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च' इतिभावः, उभयेषामपि सदैव बहुत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, मनुष्येषु तु सप्तविंशति भङ्गा भवन्ति-इत्यभिप्रायेणाह-'अवसेसाणं एगिंदियमणूसवज्जाणं तियभंगो जाव वेमाणियाणं, एगिंदियाणं सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य' अवशेषाणाम्-नैरयिकादीनाम् एकेन्द्रिय-मनुष्यवर्जानां त्रिकभङ्गो वक्तव्यो यावद्-असुरकुमारादि भवनपतीनां विकलेन्द्रियाणां पञ्चे-

और बहुवचन की अपेक्षा से दो भंग होते हैं। इस प्रकार एकविधबन्धक पद प्रक्षेप करने पर भी दो भंग होते हैं।

जब इन दोनों (षड्विधबन्धकों और एकविधबन्धकों) का एक साथ प्रक्षेप किया जाता है तो पहले की तरह और चार भंग हो जाते हैं। इस प्रकार सभी को सम्मिलित कर देने पर नौ भंग हुए।

एकेन्द्रियों और मनुष्यों को छोडकर नैरयिकों आदि में तीन भंग होते हैं, क्योंकि आठ के बन्धक कभी कभी होते हैं, अतएव वे कभी एक और कभी बहुत पाये जाते हैं। एकेन्द्रियों में कोई विकल्प नहीं होता अर्थात् एकेन्द्रिय जीव सात के और आठ के बन्धक सदैव बहुत संख्या में होते हैं, अतएव उनमें प्रथम भंग ही घटित होता है।

मनुष्यों में सत्ताईस भंग होते हैं, इस अभिप्राय से आगे कहते हैं एके-न्द्रियों और मनुष्यों को छोडकर शेष नारकों आदि में तीन भंग कहने चाहिए, अर्थात् नारकों, असुरकुमार आदि भवनपतियों, पंचेन्द्रिय तिर्यचो, वानव्यन्तरों

બહુવચનની અપેક્ષાથી બે ભંગ થાય છે એજ પ્રકારે એકવિધ બન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરવાથી પણ બે ભંગ થાય છે.

જ્યારે આ બન્ને ને (ષટ્વિધ બન્ધનો અને એકવિધ બન્ધનો) એક સાથે મેળાપ કરાય છે તો પહેલાની માફક બીજા ચાર ભંગ થઈ જાય છે એ પ્રકારે બધાને મેળવી દેવાથી નવ ભંગ થઇ જાય છે. એકેન્દ્રિય અને મનુષ્યો સિવાય નૈરયિકો વિગેરેમા ત્રણ ભંગ થાય છે, કેમ કે આઠના બન્ધક ક્યારેક-ક્યારેક થાય છે. તેથી જ તેઓ ક્યારેક એક અને ક્યારેક ઘણા મળી આવે છે

એકેન્દ્રિયમા કોઈ વિકલ્પ નથી થતા અર્થાત્ એકેન્દ્રિય જીવ સાતના અને આઠના બન્ધક સદૈવ ઘણી સંખ્યામા હોય છે, તેથી જ તેઓમા પ્રથમ ભંગ જ ઘટે છે

મનુષ્યોમા સત્યાવીસ ભંગ થાય છે, એ અભિપ્રાયથી આગળ કહે છે-એકેન્દ્રિયો અને મનુષ્યો સિવાય શેષનારકો આદિમા ત્રણ ભંગ કહેવા જોઇએ, અર્થાત્ નારકો અસુર

न्द्रियतिर्यग्योनिकानां वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानाञ्च त्रिकभङ्गो द्रष्टव्यः, एकेन्द्रियाणां तु 'सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्चेति प्रथमो भङ्गोऽवसेयः, 'मणूसाणं पुच्छा' मनुष्याणां कति भङ्गा भवन्तीति पृच्छा, अथ सप्तविंशतिं भङ्गान् मनुष्याणां प्रतिपादयितुमाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'सव्वे वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा१' सर्वेऽपि मनुष्या ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमाना स्तावद् भवेयुः सप्तविधबन्धकाः १ मनुष्येषु अष्टविधबन्धकषड्विधबन्धकैकविधबन्धकानां कदाचित्कत्वेन एकत्वबहुत्वाभ्यां विभाज्यमानत्वेन च तत्र तेषामभावे 'सप्तविधबन्धकाः' इति प्रथमो भङ्गः, अथाष्टविधबन्धकपद प्रक्षेपे एकत्वबहुत्वाभ्यां द्वौ भङ्गावाह–'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य २' अथवा सप्तविधबन्धकाश्च बहवः, कश्चित्तु अष्टविधबन्धकश्चेति 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य ३' अथवा बहव एव सप्तविध-

ज्योतिष्कों और वैमानिकों के विषय में तीन भंग समझने चाहिए। एकेन्द्रियों में बहुत सात के और बहुत आठ के बन्धक ही होते हैं, अतः प्रथम भंग ही पाया जाता है।

मनुष्यों के विषय में कितने भंग होते हैं? इस प्रकार का प्रश्न होने पर सत्ताईस भंगों का प्रतिपादन करने के लिए कहते हैं–

भगवान्–हे गौतम! (१) सभी मनुष्य ज्ञानावरणीयकर्म का वेदन करते हुए सात के बन्धक होते हैं, क्योंकि मनुष्यों में आठ के बन्धक, छह के बन्धक और एक के बन्धक कभी होते हैं, कभी नहीं होते हैं तथा कभी एक और कभी अनेक होते हैं, अतएव जब उनका अभाव होता है तब 'सात के बन्धक' यह प्रथम विकल्प होता है।

(२) अथवा बहुत मनुष्य सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं और एक आठ का बन्धक होता है।

કુમાર, આદિ ભવનપતિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમાં ત્રણ ભંગ સમજવા જોઈએ એકેન્દ્રિયોમાં ઘણા સાતના ઘણા આઠના બન્ધક જ બને છે તેથી પ્રથમભંગ જ મળી આવે છે.

મનુષ્યોના વિષયમા કેટલા ભંગ થાય છે? એ પ્રકારનો પ્રશ્ન થતાં સત્યાવીસ ભંગોનું પ્રતિપાદન કરવાને માટે કહે છે–

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ! (૧) બધા મનુષ્યજ્ઞાનાવરણીય કર્મનું વેદન કરતાં સાતના બંધક બને છે, કેમકે–મનુષ્યોમા આઠના બન્ધક, છના બંધક, અને એકના બંધક ક્યારેક હોય છે, ક્યારેક નથી હોતા, તેમજ ક્યારેક એક અને ક્યારેક અનેક હોય છે, તેથી જ જ્યારે તેમનો અભાવ થાય છે, ત્યારે સાતના બન્ધક આ પ્રથમ વિકલ્પ થાય છે.

(૨) અથવા ઘણા મનુષ્ય સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક બને છે અને એક આઠના બન્ધક થાય છે.

पेऽपि द्वौ भङ्गौ, तदुभयेषामपि युगपत् प्रक्षेपे पूर्ववच्चत्वारो भङ्गाः सम्पद्यन्ते इति सर्व-संख्यामेलनेन नव भङ्गा जाताः, अथ नैरयिकादिषु पुनरेकेन्द्रियमनुष्यवर्जेषु बहुत्वे भङ्गत्रिकं भवति अष्टविधबन्धकानां कादाचित्कतया एकत्वबहुत्वाभ्यां विभाज्यतया चोपलभ्यमानत्वात्, एकेन्द्रियेषु पुनरभङ्गकम्–प्रथमभङ्ग एव–'सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च' इतिभावः, उभयेषामपि सदैव बहुत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, मनुष्येषु तु सप्तविंशति भङ्गा भवन्ति–इत्यभिप्रायेणाह–'अवसेसाणं एगिंदियमणूसवज्जाणं तियभंगो जाव वेमाणियाणं, एगिंदियाणं सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य' अवशेषाणाम्–नैरयिकादीनाम् एकेन्द्रिय-मनुष्यवर्जानां त्रिकभङ्गो वक्तव्यो यावद्–असुरकुमारादि भवनपतीनां विकलेन्द्रियाणां पञ्चे-

और बहुवचन की अपेक्षा से दो भंग होते हैं। इस प्रकार एकविधबन्धक पद प्रक्षेप करने पर भी दो भग होते हैं।

जब इन दोनों (षड्विधबन्धकों और एकविधबन्धकों) का एक साथ प्रक्षेप किया जाता है तो पहले की तरह और चार भंग हो जाते हैं। इस प्रकार सभी को सम्मिलित कर देने पर नौ भंग हुए।

एकेन्द्रियों और मनुष्यों को छोडकर नैरयिकों आदि में तीन भंग होते हैं, क्योंकि आठ के बन्धक कभी कभी होते हैं, अतएव वे कभी एक और कभी बहुत पाये जाते हैं। एकेन्द्रियों में कोई विकल्प नहीं होता अर्थात् एकेन्द्रिय जीव सात के और आठ के बन्धक सदैव बहुत संख्या में होते हैं, अतएव उनमें प्रथम भंग ही घटित होता है।

मनुष्यों में सत्ताईस भंग होते हैं, इस अभिप्राय से आगे कहते हैं एकेन्द्रियों और मनुष्यों को छोडकर शेष नारकों आदि में तीन भंग कहने चाहिए, अर्थात् नारकों, असुरकुमार आदि भवनपतियों, पंचेन्द्रिय तिर्यंचो, वानव्यन्तरों

બહુવચનની અપેક્ષાથી બે ભગ થાય છે. એજ પ્રકારે એકવિધ બન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરવાથી પણ બે ભગ થાય છે.

જ્યારે આ બન્ને નો (ષટ્‌વિધ બન્ધને અને એકવિધ બન્ધના) એક સાથે મેળાપ કરાય છે તો પહેલાની માફક બીજા ચાર ભગ થઈ જાય છે એ પ્રકારે બધાને મેળવી દેવાથી નવ ભગ થઇ જાય છે. એકેન્દ્રિય અને મનુષ્યો સિવાય નૈરયિકો વિગેરેમા ત્રણ ભ'ગ થાય છે, કેમ કે આઠના બધક ક્યારેક-ક્યારેક થાય છે. તેથી જ તેઓ ક્યારેક એક અને ક્યારેક ઘણા મળી આવે છે

એકેન્દ્રિયમા કોઈ વિકલ્પ નથી થતા અર્થાત્ એકેન્દ્રિય જીવ સાતના અને આઠના બન્ધક સદૈવ ઘણી સખ્યામા હાય છે, તેથી જ તેઓમા પ્રથમ ભગ જ ઘટે છે

મનુષ્યોમા સત્યાવીસ ભગ થાય છે, એ અભિપ્રાયથી આગળ કહે છે-એકેન્દ્રિયો અને મનુષ્યો સિવાય શેષનારકો આદિમા ત્રણ ભગ કહેવા જોઇએ, અર્થાત્ નારકો અસુર

न्द्रियतिर्यग्योनिकानां वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानाञ्च त्रिकभङ्गो द्रष्टव्यः, एकेन्द्रियाणां तु 'सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्चेति प्रथमो भङ्गोऽवसेयः, 'मणूसाणं पुच्छा' मनुष्याणां कति भङ्गा भवन्तीति पृच्छा, अथ सप्तविंशतिं भङ्गान् मनुष्याणां प्रतिपादयितुमाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वे वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा' सर्वेऽपि मनुष्या ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमाना स्तावद् भवेयुः सप्तविधबन्धकाः १ मनुष्येषु अष्टविधबन्धकषड्विधबन्धकैकविधबन्धकानां कदाचित्कत्वेन एकत्वबहुत्वाभ्यां विभाज्यमानत्वेन च तत्र तेषामभावे 'सप्तविधबन्धकाः' इति प्रथमो भङ्गः, अथाष्टविधबन्धकपद प्रक्षेपे एकत्वबहुत्वाभ्यां द्वौ भङ्गा वाह-'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगे य २' अथवा सप्तविधबन्धकाश्च बहवः, कश्चित्तु अष्टविधबन्धकश्चेति 'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य ३' अथवा बहव एव सप्तविध-

ज्योतिष्कों और वैमानिकों के विषय में तीन भंग समझने चाहिए। एकेन्द्रियों में बहुत सात के और बहुत आठ के बन्धक ही होते हैं, अतः प्रथम भंग ही पाया जाता है।

मनुष्यों के विषय में कितने भंग होते हैं? इस प्रकार का प्रश्न होने पर सत्ताईस भंगों का प्रतिपादन करने के लिए कहते हैं-

भगवान्-हे गौतम ! (१) सभी मनुष्य ज्ञानावरणीयकर्म का वेदन करते हुए सात के बन्धक होते हैं, क्योंकि मनुष्यों में आठ के बन्धक, छह के बन्धक और एक के बन्धक कभी होते हैं, कभी नहीं होते हैं तथा कभी एक और कभी अनेक होते हैं, अतएव जब उनका अभाव होता है तब 'सात के बन्धक' यह प्रथम विकल्प होता है।

(२) अथवा बहुत मनुष्य सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं और एक आठ का बन्धक होता है।

કુમાર, આદિ ભવનપતિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પચેન્દ્રિયતિર્યંચો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમાં ત્રણ ભંગ સમજવા જોઈએ એકેન્દ્રિયોમાં ઘણા સાતના ઘણા આઠના બન્ધક જ બને છે તેથી પ્રથમભંગ જ મળી આવે છે.

મનુષ્યોના વિષયમાં કેટલા ભંગ થાય છે? એ પ્રકારનો પ્રશ્ન થતાં સત્યાવીસ ભંગોનું પ્રતિપાદન કરવાને માટે કહે છે—

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! (૧) બધા મનુષ્યજ્ઞાનાવરણીય કર્મનું વેદન કરતાં સાતના બંધક બને છે, કેમકે—મનુષ્યોમાં આઠના બન્ધક, છના બંધક, અને એકના બંધક ક્યારેક હોય છે, ક્યારેક નથી હોતા, તેમજ ક્યારેક એક અને ક્યારેક અનેક હોય છે, તેથી જ જ્યારે તેમનો અભાવ થાય છે, ત્યારે સાતના બન્ધક. આ પ્રથમ વિકલ્પ થાય છે.

(૨) અથવા ઘણા મનુષ્ય સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક બને છે અને એક આઠના બન્ધક થાય છે.

बन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च भवन्ति ३, अथ षड्विधबन्धकपदप्रक्षेपे द्वौ भङ्गावाह-'अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधए य ४' अथवा सप्तविधबन्धकाः बहवः कश्चित् षड्विधबन्धकश्च, 'एवं छव्विहबंधएण वि समं दो भंगा' एवम् अष्टविधोक्तरीत्या षड्विधबन्धकेनापि समं द्वौ भङ्गौ बोध्यौ, तत्र प्रथम उक्तः १, द्वितीयो यथा 'बहव एव सप्तविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च ५ इति, एवम्-'एगविहबंधएण वि समं दो भंगा' एकविधबन्धकेनापि समं द्वौ भङ्गौ वक्तव्यौ यथा-सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकश्च ६ सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च भवन्ति ७, इत्येवं रीत्या सप्त भङ्गाः सम्पन्नाः, अथाष्टविधबन्धक षड्विध-

(३) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत आठ के बन्धक होतेहैं।

(४) अथवा बहुत सात के बन्धक और कोई एक छह का बन्धक होता हैं।

(५) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत छह के बन्धक होते हैं।

इसी प्रकार एक के बन्धक के साथ भी दो भंग कह लेने चाहिए यथा-

(६) अथवा बहुत सात के बन्धक और एक कोई एक का बन्धक होता है।

(७) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत एक के बन्धक होते हैं।

इस प्रकार सात भंग निष्पन्न हुए। आठ के बन्धक और छह के बन्धक इन दो पदों को सम्मिलित करने पर चार भंग इस प्रकार होते हैं-

(८) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक, और एक छह का बन्धक। (९) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, बहुत छह के बन्धक (१०) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, एक छह का बन्धक। (११) अथवा बहुत सात के बन्धक एक आठ का बन्धक और बहुत छह के बन्धक।

(૩) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક અને ઘણા આઠના બન્ધક થાય છે

(૪) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક અને કોઈ એક છના બન્ધક થાય છે

(૫) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક અને ઘણા છના બન્ધક બને છે

એ પ્રમાણે એકના બન્ધકની સાથે પણ બે ભંગ કહેવા જોઈએ જેમ કે-

(૬) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક અને કોઈ એક એકના બન્ધક થાય છે

(૭) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક અને ઘણા એકના બન્ધક થાય છે.

એ પ્રકારે સાત ભંગ નિષ્પન્ન થયા આઠના બંધક અને છના બન્ધક આ બે પદો ને સંમિલિત કરવાથી ચાર ભંગ આ પ્રકારના થાય છે-

(૮) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, એક આઠના બન્ધક અને એક છના બન્ધક.

(૯) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક, ઘણા છના બન્ધક.

૧૦. અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક, એક છના બન્ધક.

૧૧. અથવા ઘણા સાતના બન્ધક એક આઠના બન્ધક અને ઘણા છના બંધક.

बन्धकपदद्वयप्रक्षेपे चतुरो भङ्गान् आह—'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधए य छव्विहबंधए य चउभंगो १(११)' अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च षड्विधबन्धकश्च ८, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च ९, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च १० अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च षड्विधबन्धकाश्चेति ११ चत्वारो भङ्गाः, अष्टविधबन्धकैकविधबन्धकपदप्रक्षेपे चतुरो भङ्गानाह—'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधए य एगविहबंधए य चउभंगो २(१५) अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च एकविधबन्धकश्च १२ इत्येवं रीत्या चतुर्भङ्गाः—अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च १३ अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकश्च १४ अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च एकविधबन्धकाश्च १५ इति, अथ षड्विधबन्धकैकविधबन्धकपदप्रक्षेपे चतुरो भङ्गानाह—'अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधए य एगविहबंधए य चउभंगो ३(१९) अथवा सप्तविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च एकविधबन्धकश्च १६, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च १७ अथवा सप्तविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च एकविधबन्धकश्च १८

आठ के बन्धक और एक के बन्धक, इन दोनों पदो को सम्मिलित करने पर चार भंग होते हैं, यथा-(१२) बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक और एक एक का बंधक। (१३) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, और बहुत एक के बन्धक। (१४) बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक और एक कोई एक का बन्धक। (१५) अथवा बहुत सात के बन्धक, कोई एक आठ का बन्धक, और बहुत एक के बन्धक।

छह के बन्धक और एक के बन्धक, इन दो पदो का प्रक्षेप करने पर भी चार भंग होते हैं, यथा-(१६) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक छह का बन्धक और एक कोई एक का बन्धक। (१७) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत छह के बन्धक और बहुत एक का बन्धक। (१८) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत

આઠના બન્ધક અને એકના બન્ધક આ બન્ને પદોને સમ્મિલિત કરતા ચાર ભંગ થાય છે. જેમકે-(૧૨) ઘણા સાતના બન્ધક, એક આઠના બન્ધક અને એક-એકના બન્ધક. (૧૩) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક ઘણા આઠના બંધક અને ઘણા એકના બંધક (૧૪) ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક અને કોઈ એક-એકના બંધક. (૧૫) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક કોઈ એક આઠના બન્ધક અને ઘણા એકના બંધક

છના બન્ધક અને એકના બન્ધક, આ પદોને મેળવતા પણ ચાર ભંગ થાય છે. જેમ કે-(૧૬) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, એક છના બન્ધક અને કોઈ એક એકના બન્ધક. (૧૭) અથવા ઘણા સાતના બંધક ઘણા છના બન્ધક અને ઘણા એકના બન્ધક. (૧૮) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા છના બન્ધક અને એક કોઈ એકના બંધક.

अथवा सप्तविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च एकविधबन्धकाश्चेत्येवं चत्वारो भङ्गाः १९, अथाष्ट-विधबन्धकषड्विधबन्धकैकविधबन्धकपदानां युगपत् प्रक्षेपेऽष्टौ भङ्गान प्रतिपादयितुमाह–'अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधए य छव्विहबंधए य एगविहबंधए य भंगा अट्ठ' अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च षड्विधबन्धकश्च एकविधबन्धकश्च २०, अथवा सप्तविध-बन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च२१, सप्तविधबन्धकाश्च अष्ट विधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च एकविधबन्धकश्च २२, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविध-बन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च एकविधबन्धकश्च २३, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्ध-काश्च षड्विधबन्धकश्च एकविधबन्धकाश्च २४, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च षड्विधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च २५, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च षड्विध-

---

छह के बन्धक और एक कोई एक का बन्धक। (१९) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक छह का बन्धक और बहुत एक के बन्धक। (ये चार भंग)

अब आठ के बन्धक, छह के बन्धक और एक के बन्धक, इन पदों का प्रक्षेप करने से जो आठ भंग निष्पन्न होते है, उनका प्रतिपादन करते हैं–

(२०) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक, एक छह का बन्धक और एक एक का बंधक। (२१) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, बहुत छह के बंधक और बहुत एक के बन्धक। (२२) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, एक छह के बन्धक और एक एक का बन्धक। (२३) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, बहुत छह के बन्धक और कोई एक के बन्धक। (२४) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत

---

(१९) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, એક છના બન્ધક અને ઘણાએકના બન્ધક (આ ચાર ભગ)

હવે આઠના બન્ધક, છના બન્ધક અને એકના બન્ધક આ પદોને સમિલિત કરવાથી જે આઠ ભગ નિષ્પન્ન થાય છે, તેમનુ પ્રતિપાદન કરે છે–

(૨૦) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક એક આઠના બન્ધક એક છના બન્ધક અને એક એકના બન્ધક

(૨૧) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક ઘણા આઠના બન્ધક, ઘણા છના બન્ધક અને ઘણા એકના બંધક હોય છે

(૨૨) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બધક, એક છના બંધક અને એક એકના બંધક

(૨૩) અથવા ઘણા સાતના બધક ઘણા આઠના બંધક, ઘણા છના બધક અને એક એકના બધક.

(૨૪) અથવા ઘણા સાતના બંધક, ઘણા આઠના બંધક, એક છના બધક અને

बन्धकश्च एकविधबन्धकाश्च २६, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च षड्विधबन्धकाश्च एकविधबन्धकश्च २७, इत्येवंरीत्या चतुष्कयोगे अष्टौ भङ्गाः, प्रकृतमुपसंहरति-'एवं एए सत्तावीसं भंगा' एवम्-उक्तरीत्या एते-पूर्वोक्ता सप्तविंशतिः भङ्गाः सम्पन्नाः, 'एवं जहा णाणावरणिज्जं तहा दंसणावरणिज्जं पि अंतराइयं पि' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथा ज्ञानावरणीयं कर्मवेदयमानानां बन्धकभङ्गाः प्रतिपादिता स्तथा दर्शनावरणीयमपि अन्तरायमपि कर्मवेदयमानानां बन्धकभङ्गाः वक्तव्याः, अथ वेदनीय कर्मवेदयमानानधिकृत्याह-'जीवे णं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं वेदेमाणे कइ कम्मपगडीओ बंधइ ?' हे भदन्त ! जीवः खलु वेद-

आठ के बन्धक, एक छह के बन्धक और बहुत एक का बन्धक। (२५) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक, बहुत छह के बन्धक और बहुत एक के बन्धक। (२६) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक, एक छह का बन्धक और बहुत एक के बन्धक। (२७) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक, बहुत छह के बन्धक और एक एक का बन्धक होता है।

इस प्रकार चार के संयोग से आठ भंग होते हैं। अब प्रकृत विषय का उपसंहार कहते हैं-उक्त प्रकार से ये सत्ताईस भंग निष्पन्न होते हैं।

जिस प्रकार ज्ञानावरणीयकर्म का वेदन करते हुए को बन्ध का प्रतिपादन किया है, उसी प्रकार दर्शनावरणीय और अन्तरायकर्म का वेदन करते हुए जीवों का भी कथन समझ लेना चाहिए।

अब यह प्ररूपण करते हैं कि वेदनीयकर्म का वेदन करते हुए जीव कितनी प्रकृतियों का बन्ध करते हैं?

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन्! वेदनीयकर्म का वेदन करता हुआ

ઘણા એકના બંધક.

(૨૫) અથવા ઘણા સાતના બંધક, એક આઠના બન્ધક ઘણા છના બંધક અને ઘણા એકના બંધક.

(૨૬) અથવા ઘણા સાતના બંધક, એક આઠના બંધક, એક છના બન્ધક અને ઘણા એકના બન્ધક બને છે

(૨૭) અથવા ઘણા સાતના બંધક એક આઠના બંધક ઘણા છના બંધક અને એક એકના બંધક હોય છે.

એ પ્રકારે ચારના સંયોગથી આઠ ભંગ થાય છે.

હવે પ્રકૃતવિષયનો ઉપસંહાર કરે છે-ઉક્ત પ્રકારે આ સત્યાવીસ ભંગનિષ્પન્ન થાય છે.

જે પ્રકારે જ્ઞાનાવરણીયકર્મનું વેદન કરી રહેલાના બન્ધનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે, એજ પ્રકારે દર્શનાવરણીય અને અન્તરાય કર્મનુ વેદન કરી રહેલા જીવનું પણ કથન સમજી લેવુ જોઇએ. હવે એ પ્રરૂપણા કરે છે કે વેદનીયકર્મનુ વેદન કરી રહેલા જીવ કેટલી પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે?

नीयं कर्म वेदयमानः कतिकर्मप्रकृतीर्बध्नाति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सत्तविह बंधए वा, अट्ठविहबंधए वा छव्विहबंधए वा एगविहबंधए वा अबंधए वा' जीवो वेदनीयं कर्म वेदयमानः सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा षड्विधबन्धको वा एकविधबन्धको वा अबन्धको वा भवति, तत्र सयोगिकेवल्यपि उपशान्तमोहः क्षीणमोहश्चापि वेदनीयं कर्म वेदयमानः एकविधबन्धको भवति, सयोगिकेवलिनोऽपि वेदनीयोदयबन्धसम्भवात्, अयोगिकेवली च अबन्धको भवति, अयोगिकेवलिनो योगाभावेन वेदनीयं कर्म वेदयमानस्यापि तद् बन्धासंभवात्, 'एवं मणूसे वि' एवम्-उक्तरीत्या जीवोक्तरीत्या मनुष्योऽपि वेदनीयं कर्म वेदयमानः सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा षड्विधबन्धको वा एकविधबन्धको वा

जीव कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! वेदनीयकर्म का वेदन करता हुआ जीव सात प्रकृतियों का, आठ प्रकृतियों का, छह प्रकृतियों का, या एक प्रकृति का बन्धक होता है, अथवा अबंधक होता है ।

तात्पर्य यह है कि सयोगि केवली, क्षीणमोह और उपशान्तमोह वेदनीय कर्म का वेदन करते हुए एक ही प्रकृति का बन्ध करते हैं, क्योंकि सयोगि केवली में भी वेदनीयकर्म का उदय और बन्ध पाया जाता है । अयोगि केवली अबंधक होते हैं । उन में वेदनीयकर्म का वेदन होता है मगर योग का अभाव होने के कारण उस का या अन्य किसी भी कर्म का बन्ध नहीं होता है ।

समुच्चय जीव की तरह मनुष्य भी समझ लेना चाहिए । अर्थात् मनुष्य भी वेदनीयकर्म का वेदन करता हुआ कोई सात प्रकृतियों का बन्ध करता है, कोई आठ का बन्ध करता है, कोई छह का बन्ध करता है, कोई एक का बन्ध करता है और कोई अबंधक होता है ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદનીયકર્મનું વેદન કરી રહેલા જીવ કેટલી કર્મ-પ્રકૃતિયાનો બન્ધ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદનીયકર્મનું વેદન કરી રહેલ જીવ સાત પ્રકૃતિયોનો આઠ પ્રકૃતિયોનો, છ પ્રકૃતિયોનો એક પ્રકૃતિનો બન્ધક બને છે, અથવા અબન્ધક રહે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે સયોગિ કેવલી, ક્ષીણમોહ અને ઉપશાન્તમોહ વેદનીયકર્મનું વેદન કરતો થકો એક જ પ્રકૃતિનો બન્ધ કરે છે કેમ કે સયોગિ કેવલીમાં પણ વેદનીયકર્મનો ઉદય અને બન્ધ મળે છે અયોગી કેવલી અબન્ધક હોય છે. તેમનામા વેદનીય કર્મનું વેદન થાય છે પણ યોગનો અભાવ હોવાના કારણે તેનો અગર અન્ય કોઈ પણ કર્મનો બન્ધ થતો નથી

સમુચ્ચય જીવની જેમ મનુષ્ય પણ સમજી લેવા જોઈએ અર્થાત્ મનુષ્ય પણ વેદનીય કર્મના વેદન કરતા છતા કોઈ સાત પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે, કોઈ એકનો બન્ધ

अबन्धको वा भवति, 'अवसेसा णारयादीया सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एवं जाव वेमाणिया' अवशेषाः–जीव मनुष्यभिन्ना नारकादिकाः वेदनीयं कर्म वेदयमानाः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च भवन्ति, एवम्–नैरयिकरीत्या यावद्–असुरकुमारादि भवनपति-पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय विकलेन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवानव्यन्तर ज्योतिष्कवैमानिकाः वेदनीयं कर्म वेदयमानाः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च भवन्ति, अथ बहुत्वमधिकृत्याह–'जीवा णं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं वेदेमाणा कइ कम्मपगडीओ बंधंति ?' हे भदन्त ! जीवाः खलु वेदनीयं कर्म वेदयमानाः कति कर्मप्रकृती र्बध्नन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वे ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य अट्ठविहबंधगा य एगविहबंधगा य' सर्वेऽपि तावद् जीवाः वेदनीयं कर्म वेदयमाना भवेयुः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्ध-

समुच्चय जीव और मनुष्य के सिवाय शेष नारक आदि वैमानिकों तक के जीव सात के बन्धक और आठ के बन्धक होते हैं। अर्थात् नारक; असुरकुमार आदि भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, तिर्यंच पंचेन्द्रिय, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक वेदनीयकर्म का वेदन करते हुए सात प्रकृतियों का या आठ प्रकृतियों का बन्ध करते हैं।

अब बहुत्व की विवक्षा करके प्ररूपणा की जाती है–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! वेदनीयकर्म का वेदन करते हुए अनेक जीव कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! (१) सभी जीव वेदनीयकर्म का वेदन करते हुए सात के बन्धक, आठ के बन्धक, एवं एक के बन्धक होते हैं।

(२) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, बहुत एक के

કરે છે અને કોઈ અબન્ધક હોય છે

સમુચ્ચય જીવ અને મનુષ્યના સિવાય શેષ નારક આદિ વૈમાનિકો સુધીના જીવ સાતના બન્ધક અને આઠના બન્ધક થાય છે. અર્થાત્ નારક, અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય, તિર્યંચ પચેન્દ્રિય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિક વેદનીય કર્મનુ વેદન કરતા સાત પ્રકૃતિયોનો અગર આઠ પ્રકૃતિયોનો બધ કરે છે

હવે બહુત્વની વિવક્ષા કરીને, પ્રરૂપણા કરાય છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! વેદનીયકર્મનુ વેદન કરી રહેલા અનેક જીવો કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન–હે ગૌતમ ! (૧) બધા જીવ વેદનીય કર્મનુ વેદન કરતા છતાં સાતના બન્ધક, આઠ ના બન્ધક તેમજ એકના બન્ધક થાય છે

(૨) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક અને

विहबंधगा एगविधबंधगा य' सर्वेऽपि तावद् वेदनीय कर्म वेदयमाना मनुष्या भवेयुः सप्तविध बन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्चेति, मनुष्येषु सप्तविधबन्धका एकविधबन्धकाश्च केवलं बहुत्वे नैव सदाऽवस्थिताः, तदितरे त्रयोऽपि अष्टविधबन्धकाः षड्विधबन्धका अबन्धकाश्च कदाचित्काः, एकत्वबहुत्वाभ्यां विभाज्याश्च अतस्तेषामभावे 'सप्तविधबन्धका अपि एकविध-बन्धका अपि' इति प्रथमो भङ्गः, अथाष्टविधबन्धकपदप्रक्षेपे एकत्वबहुत्वाभ्यां द्वौ भङ्गौ षड्विधबन्धकपदप्रक्षेपे द्वौ, एकविधबन्धकपदप्रक्षेपे षट्, एवं त्रयाणां पदानां त्रयोद्विकसंयोगास्तत्र एकैकस्मिन् द्विकसंयोगे एकत्वबहुत्वाभ्यां चत्वारो भङ्गा इति द्विकसंयोगे द्वादश, त्रिकसंयोगेऽष्टौ भङ्गा इति सर्वसंख्यया सप्तविंशति भङ्गा भवन्ति इत्यभिप्रायेण द्वितीयादि

भगवान्–हे गौतम ! सभी वेदनीय कर्म का वेदन करते हुए मनुष्य सात प्रकृतियों के बन्धक और एक प्रकृति के बन्धक होते हैं। ये सर्वत्र बहुसंख्या में पाये जाते हैं। इन के सिवाय तीन अर्थात् अष्टविध बन्धक, षड्विध बन्धक और अबन्धक कदाचित् होते हैं, कदाचित् नहीं। जब होते हैं, तो कभी एक की संख्या में और कभी बहुत संख्या में होते हैं। अतएव जब उनका सद्भाव न हो तब 'बहुत सात के बन्धक और बहुत एक के बन्धक' यह प्रथम विकल्प होता है। अष्टविध बन्धक पद का प्रक्षेप करने पर एकत्व और बहुत्व की विवक्षा से दो भंग होते हैं। षड्विध बन्धक पद का प्रक्षेप करने पर भी दो भंग होते हैं। अबन्धक पद का प्रक्षेप करने पर भी दो कुल छह होते हैं। इस प्रकार तीन पदों के तीन द्विकसंयोग होते हैं। एक एक द्विक-संयोग में एकत्व और बहुत्व की विवक्षा से चार भंग होते हैं। इस प्रकार द्विक संयोगी विकल्प बारह होते हैं। त्रिक संयोगी भंग आठ हैं। वे सभी मिलकर

શ્રીભગવાન–હે ગૌતમ ! બધા વેદનીયકર્મનું વેદન કરી રહેલા મનુષ્ય સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને એક પ્રકૃતિના બન્ધક થાય છે આ સર્વત્ર બહુસંખ્યકમા મળી આવે છે. તેમના સિવાય અર્થાત્ અષ્ટવિધ બન્ધક ષડ્વિધબન્ધક અને અબન્ધક કદાચિત્ હોય છે. કદાચિત્ નથી હોતા જ્યારે હોય છે. તો ક્યારેક એકની સંખ્યામા અને ક્યારેક ઘણી સંખ્યામા હોય છે.

તેથી જ જ્યારે તેમનો સદ્ભાવ ન હોય ત્યારે ઘણા સાતના બન્ધક અને ઘણા એકના બન્ધક, આ પ્રથમ વિકલ્પ થયો અષ્ટવિધબન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરવાથી એકત્વ અને બહુત્વની વિવક્ષાથી બે ભંગ થાય છે ષડ્વિધ બન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરવાથી પણ બે ભંગ થાય છે અબન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરવાથી પણ બે એમ કુલ છ થાય ભંગ થાય છે એ પ્રકારે ત્રણ પદોના ત્રણ દ્વિકસંયોગ થાય છે એક એક દ્વિક સંયોગમા એકત્વ અને બહુત્વની વિવક્ષાથી ચાર ભંગ થાય છે. એ પ્રકારે દ્વિક સંયોગી વિકલ્પ બાર થાય છે ત્રિક સંયોગી ભંગ આઠ છે, આમ બધા મળીને સત્યાવીસ ભંગ સમજવા જોઈએ. એ

भङ्गान् प्रतिपादयितुमतिदिशन्नाह–'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छव्विहबंधए य अट्ठविहबंधए य अबंधए य' अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च अष्टविधबन्धकश्च अबन्धकश्च 'एवं एए सत्तावीसं भंगा भाणियव्वा' एवम्–उक्तरीत्या एते–उपर्युक्ताः सप्तविंशति भङ्गाः भणितव्या, तथाचोक्ता एवेति 'एवं जह वेयणिज्जं तहा आउयं नाम गोयं च भाणियव्वं' एवम्–उक्तरीत्या यथा वेदनीयं कर्म अधिकृत्य प्रतिपादितं तथा आयुष्यं नाम गोत्रञ्च कर्म अधिकृत्य भणितव्यम्, 'मोहणिज्जं वेदेमाणे जहा णाणावरणिज्जं तहा भाणियव्वं' मोहनीयं कर्म वेदयमानो जीवादिर्यथा ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानः प्ररूपित स्तथा भणितव्यः, तथा च मोहवेदनीयं कर्म वेदयमानो जीवः सप्तविधबन्धकोऽष्टविधबन्धकः षड्विधबन्धको वा भवति, सूक्ष्मसंपरायावस्थायामपि मोहनीयवेदनसंभवात्, एवं मनुष्य-

सत्ताईस भंग समझने चाहिए। इस अभिप्राय से द्वितीय आदि भंगो का प्रतिपादन करने के लिए अतिदेश करते हुए कहते हैं–

अथवा बहुत सात प्रकृतियों के बन्धक, बहुत एक के बन्धक, एक छह का बन्धक और एक अष्ट का बन्धक और एक अबन्धक। इस तरह उपर्युक्त प्रकार से सत्ताईस भंग कह लेने चाहिए। ये भंग ऊपर कहे ही जा चुके हैं।

जैसे वेदनीयकर्म के विषय में कहा है, उसी प्रकार आयुष्य, नाम और गोत्र कर्म के संबंध में भी समझ लेना चाहिए।

मोहनीयकर्म वेदन करता हुआ जीव कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है, इस प्रश्न का उत्तर ज्ञानावरणीयकर्म के समान समझना चाहिए। तात्पर्य यह है कि मोहनीयकर्म का वेदन करता हुआ जीव सात का बन्धक, आठ का बन्धक या छह का बन्धक होता हैं, क्योंकि सूक्ष्म सम्पराय अवस्था में भी मोहनीयकर्म का वेदन होता रहता है मगर बन्ध नहीं होता हैं इसी प्रकार

અભિપ્રાયથી દ્વિતીય આદિ ભગોનુ પ્રતિપાદન કરવા માટે અતિદેશ કરતા કહે છે–

અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક, ઘણા ઓના બન્ધક, એક છના બન્ધક અને એક આઠના બન્ધક અને એક અબન્ધક. એ રીતે ઉપર્યુક્ત પ્રકારે સત્યાવીસ ભગ કહેવા જોઈએ આ ભગ ઉપર કહી દેવાયલા જ છે.

જેમ વેદનીયકર્મના વિષયમા કહ્યુ છે–એજ પ્રકારે આયુષ્ય, નામ, અને ગોત્ર કર્મના સમ્બન્ધમા પણ સમજી લેવુ જોઈએ

મોહનીયકર્મનુ વેદન કરી રહેલ જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર જ્ઞાનાવરણીયકર્મના સમાન સમજવો જોઈએ.

તાત્પર્ય એ કે મોહનીયકર્મનુ વેદન કરી રહેલ જીવ સાતના બન્ધક, આઠના બન્ધક છના બધક થાય છે, કેમ કે સૂક્ષ્મસમ્પરાય અવસ્થામા પણ મોહનીયકર્મનુ વેદન થાય છે, પણ બન્ધ નથી થતો.

पदेऽपि वक्तव्यम्, नैरयिकादिषु सप्तविधबन्धकोऽष्टविधबन्धको वेत्येवं वक्तव्यम्, सूक्ष्मसंपरायत्वाभावेन षड्विधबन्धकत्वासंभवात्, बहुत्वे तु जीवपदे भङ्गत्रिकम्, तत्र सूक्ष्मसंपरायाः कदाचित्काः, इतरे च द्वये सदैव बहुत्वेनोपलभ्यन्ते इति षड्विधबन्धकपदाभावे सप्तविधबन्धका अपि अष्टविधबन्धका अपि इति प्रथमो भङ्गः, षड्विधबन्धकपदप्रक्षेपे एकत्वबहुत्वाभ्यां द्वावेतौ भङ्गौ, नैरयिकादिषु स्तनितकुमारपर्यन्तेषु सप्तविधबन्धकाः सदैव बहुत्वेनावस्थिताः, अष्टविधबन्धकास्तु कादाचित्का एकत्वबहुत्वाभ्यां च विभाज्याः, अष्टविधबन्धकपदाभावे सप्तविधबन्धका इति प्रथमो भङ्गः, ततोऽष्टविधबन्धकपदप्रक्षेपे एकत्वबहुत्वाभ्यां द्वौ, पृथिवीकायिकादिषु पश्चसु अभङ्गकम्, सप्तविधबन्धकाः अपि अष्टविधबन्धका अपि, तदुभयेषामपि

मनुष्य पद में भी कह लेना चाहिए। नारक आदि पदों में सात का बन्धक अथवा आठ का बन्धक कहना चाहिए, क्योंकि नारक आदि सूक्ष्मसम्पराय अवस्था प्राप्त नहीं कर सकते अतएव वे छह के बन्धक नहीं हो सकते। बहुत्व की अपेक्षा से जीव पद में तीन भंग होते हैं। सूक्ष्मसम्पराय जीव कादाचित्क होते हैं किन्तु अन्य दो पद सदैव बहु संख्या में पाये जाते हैं, इस प्रकार षड्-विध बन्धक पद के अभाव में, बहुत सात के बन्धक और बहुत आठ के बन्धक, यह प्रथम भंग होता है। षड्विध बन्धक पद का प्रक्षेप करने पर एकत्व और बहुत्व की विवक्षा से दो भंग होते हैं। नैरयिकों से लेकर स्तनितकुमारों तक सात के बन्धक सदैव बहुत संख्या में होते हैं, मगर आठ के बन्धक कभी-कभी होते हैं जब होते हैं तो कभी एक और कभी बहुत होते है। अष्टविध बन्धक पद के अभाव में सात के बन्धक होते हैं, यह प्रथम भंग घटित होता है। अष्टविध बन्धक पद का प्रक्षेप करने पर एकत्व और बहुत्व की विवक्षा

એજ પ્રકારે મનુષ્ય પદમા પણ કહી દેવુ જોઈએ નારકઆદિ પદોમા સાતના બન્ધ અથવા આઠના બધક કહેવા જોઈએ. કેમ કે નરકાદિ સૂક્ષ્મસપરાય અવસ્થા પ્રાપ્ત નથી કરી શકતા. તેથી જ તેઓ છના બધક નથી બની શકતા બહુત્વની અપેક્ષાથી જીવ પદમાં ત્રણ ભગ થાય છે સૂક્ષ્મસમ્પરાય જીવ કદાચિત્ થાય છે, પણ બીજા બે પદ સદૈવ બહુસખ્યામાં મળી આવે છે

એ પ્રકારે ષડ્વિધ બન્ધક પદના અભાવમા, ઘણા સાતના બન્ધક અને ઘણા આઠના બન્ધક આ પ્રથમ ભગ થાય છે ષડ્વિધબધક પદનો પ્રક્ષેપ કરવાથી એકત્વ અને બહુત્વની વિવક્ષાથી બે ભગ થાય છે. નૈરયિકોથી લઈને સ્તનિત કુમારો સુધી સાતના બન્ધક સદૈવ ઘણી સખ્યામા હોય છે, પણ આઠના બન્ધક કયારેક કયારેક હોયછે. જ્યારે હોય છે તો કયારેક એક અને કયારેક ઘણા હોય છે અષ્ટવિધ બધક-પદના અભાવમા સાતના બધક થાય છે, આ પ્રથમ ભગ ઘટિત થાય છે. અષ્ટવિધ બન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરતા એકત્વ અને બહુત્વની વિવક્ષાથી બે ભગ થાય છે.

तेषु सदैव बहुत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, द्वि त्रि चतुरिन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु वानव्यन्तर-ज्योतिष्कवैमानिकेषु च नैरयिकवद् भङ्गत्रिकम्, मनुष्येषु नव भङ्गाः, तत्र सप्तविधबन्धका इति प्रथमो भङ्गः, ततोऽष्टविधबन्धकपदप्रक्षेपे एकत्वबहुत्वाभ्यां द्वौ षड्विधबन्धकपदप्रक्षेपे एकत्वबहुत्वाभ्यां द्वौ भङ्गौ उभयपदप्रक्षेपे चत्वारो भङ्गा भवन्ति, 'पण्णवणाए छव्वीसइम पयं समत्तं' इति ज्ञापनायां भगवत्यां षड्विंशतितमं पदं समाप्तम् ॥ सू० १ ॥

अथ सप्तविंशतितमं कर्मप्रकृतिवेदवेदपदम्

मूलम्—कइ णं भंते कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ? गोयमा! अट्ठ, तं जहा—णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं, एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं, जीवे णं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणे कइ कम्मपगडीओ वेदेइ? गोयमा! सत्तविहवेयए वा अट्ठविहवेयए वा, एवं मणूसे वि, अवसेसा एगत्तेण वि पुहुत्तेण वि णियमा अट्ठ कम्मपगडीओ वेदेंति जाव वेमाणिया, जीवा णं भंते! णाणावरणिज्जं वेदेमाणा कइ कम्म-

से दो भंग होते हैं। पृथ्वीकायिक आदि पांच स्थावरों में प्रथम भंग ही होता है अर्थात् वे बहुत सात के और बहुत आठ के बन्धक होते हैं, क्योंकि दोनों प्रकार के जीव सदैव बहुसंख्या में पाए जाते हैं। द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों, तिर्यंच पंचेन्द्रियों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों, और वैमानिकों में नारकों के समान भंगत्रिक समझना चाहिए। मनुष्यों में नौ भंग होते हैं। उन में से प्रथम भंग है—सप्तविध बन्धक फिर अष्टविध बन्धकपद का प्रक्षेप करने पर एकत्व एवं बहुत्व की विवक्षा से दो भंग होते हैं। षड्विध बन्धक पद प्रक्षेप करने पर एकत्व एवं बहुत्व की विवक्षा से दो भंग होते हैं और दोनों पदों का प्रक्षेप करने पर चार भंग होते हैं इस प्रकार नौ भंग हुए॥ सू० १ ॥

छव्वीसवां पद समाप्त।

પૃથ્વીકાયિક આદિ પાચ સ્થાવરોમા પ્રથમ ભગ જ થાય છે અર્થાત્ તેઓ ઘણા સાતના બંધક અને ઘણા આઠના બધક બને છે, કેમકે બન્ને પ્રકારના જીવ સદૈવ બહુ સખ્યામાં મળે છે. દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, તિર્યંચ પચેન્દ્રિયો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોમા નારકોની સમાન ભંગ ત્રય સમજવા જોઈએ.

મનુષ્યોમા નવ ભગ થાય છે તેઓમાંથી પ્રથમ ભગ સપ્તવિધ બન્ધક પછી અષ્ટવિધ બન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરવાથી એકત્વ તેમ જ બહુત્વની વિવક્ષાથી બે ભગ થાય છે. ષડ્વિધ બન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરતા એકત્વ તેમજ બહુત્વની વિવક્ષાથી બે ભંગ થાય છે અને બન્ને પદોનો પ્રક્ષેપ કરવાથી ચાર ભગ થાય છે એ પ્રકારે નવ ભગ થયા. ॥સૂ૦૧॥

છવ્વીસમુ પદ સમાપ્ત.

पगडीओ वेदेंति ? गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा अट्ठविहवेयगा, अहवा अट्ठविहवेयगा य सत्तविहवेयगे य, अहवा अट्ठविहवेयगा य सत्तविहवेयगा य, एवं मणूसा वि, दरिसणावरणिज्जं अंतराइयं च एवं चेव भाणियव्वं, वेयणिज्जं आउयनामगोत्ताइं वेदेमाणे कइ कम्मपगडीओ वेदेइ ? गोयमा ! जहा बंधगवेयगस्स वेयणिज्जं तहा भाणियव्वाणि, जीवे णं भंते ! मोहणिज्जं वेएमाणे कइ कम्मपगडीओ वेदेइ ? गोयमा ! नियमा अट्ठ कम्मपगडीओ वेदेइ, एवं नेरइए जाव वेमाणिए, एवं पुहुत्तेण वि ॥सू० १॥

॥ पण्णवणाए भगवईए सत्तावीसइमं पयं समत्तं ॥२७॥

छाया--कति खलु भदन्त ! कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अष्टौ, तद्यथा--ज्ञानावरणीयं यावद् अन्तरायम्, एवं नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, जीवः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानः कति कर्मप्रकृती वेंदयते ? गौतम ! सप्तविधवेदको वा अष्टविधवेदको वा,

सत्ताईसवां कर्मप्रकृतिवेद–वेदपद

शब्दार्थ--(कइ णं भंते ! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ ?) हे भगवन् ! कर्म प्रकृतियां कितनी कही हैं ? (गोयमा ! अट्ठ) हे गौतम ! आठ (त जहा) वे इस प्रकार (णाणावरणिज्जं जाव अंतराइय) ज्ञानावरणीय यावत् अन्तराय (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार नारकों यावत् वैमानिकों को

(जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणे कति कम्मपगडीओ वेदेइ ?) हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्म वेदन करता हुआ जीव कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है ? (गोयमा ! सत्तविहवेयए वा अट्ठविहवेयए वा) हे गौतम ! सात का वेदक या आठ का वेदक होता है (एवं मणूसे वि) इसी प्रकार मनुष्य

સત્યાવીસમુ કર્મપ્રકૃતિવેદવેદ પદ ॥

શબ્દાર્થ-(कईणं भते ! कम्म पण्णत्ताओ ?)-હે ભગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી કહેલી છે ? (गोयमा ! [illegible] આઠ (तं जहा) તે આ પ્રકારે (णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं) જ્ઞાન[illegible] થાય છે [illegible] (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) એજ પ્રકારે નારકો [illegible] થાય છે.

([illegible] वेदेमाणे कति कम्मपगडीओ वेदेइ ?) હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવ[illegible] તો કયારેક એક અને [illegible] જીવ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે ? (गोयमा ! सत्तविहवेयए[illegible] થાય છે, આ [illegible] હે ગૌતમ ! સાતના વેદક અથવા આઠના વેદક થાય

एवं मनुष्योऽपि, अवशेषाः एकत्वेनापि पृथक्त्वेनापि नियमाद् अष्टौ कर्मप्रकृती वेंदयन्ते, यावद् वैमानिकाः, जीवाः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं वेदयमानाः कति कर्मप्रकृतीर्वेदयन्ते ? गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः अष्टविधवेदकाश्च अथवा अष्टविधवेदकाश्च सप्तविधवेदकश्च अथवा अष्टविधवेदकाश्च सप्तविधवेदकाश्च, एवं मनुष्या अपि, दर्शनावरणीयं अन्तरायञ्च एव श्चैव भणितव्यम्. वेदनीयम् आयुष्यनामगोत्राणि वेदयमानः कतिकर्मप्रकृती वेंदयते ? गौतम ! यथा बन्धकवेदकस्य वेदनीयं तथा भणितव्यम्, जीवः खलु भदन्त ! मोहनीयं

भी (अवसेसा) शेष (एगत्तेण वि पुहुत्तेण वि) एकत्व की अपेक्षा से भी और पृथक्त्व की अपेक्षा से भी (णियमा) नियम से (अट्ठकम्मपगडीओ) आठ कर्म-प्रकृतियों को (वेदेंति) वेदते हैं (जाव वेमाणिया) वैमानिक तक

(जीवा णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेएमाणा) हे भगवन् ! बहुत जीव ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करते हुए (कइ कम्मपगडीओ वेदेंति ?) कितनी कर्म प्रकृतियों का वेदन करते हैं ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा अट्ठविहवेयगा) हे गौतम ! सभी आठ के वेदक होते हैं (अहवा) अथवा (अट्ठविहवेयगा य सत्तविह-वेयगे य) बहुत आठ के वेदक और एक सात का वेदक (अहवा अट्ठविहवेयगा य सत्तविहवेयगा य) अथवा बहुत आठ के वेदक और बहुत सात के वेदक (एवं मणूसा वि) इसी प्रकार मनुष्य भी।

(दरिसणावरणिज्जं अंतराइअं च एवंचेव भाणियव्वं) दर्शनावरणीय और अन्तराय भी इसी प्रकार कहना चाहिए (वेयणिज्जं आउयं नामगोत्ताइं वेदे-माणे कति कम्मपगडीओ वेएइ ?) वेदनीय, आयु, नाम और गोत्र कर्म का वेदन करता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है ? (गोयमा ! जहा बंधग-

છે (एवं मणूसे वि) એ જ પ્રકારે મનુષ્ય પણ (अवसेसा) શેષ (एगत्तेण वि पुहुत्तेण वि) એકત્વની અપેક્ષાથી અને પૃથકત્વની અપેક્ષાથી પણ (णियमा) નિયમથી (अट्ठकम्मपगडीओ) આઠ કર્મપ્રકૃતિયોને (वेदेंति) વેદે છે (जाव वेमाणिया) વૈમાનિકો સુધી.

(जीवा ण भंते ! णाणावरणिज्ज कम्मं वेदेमाणा) હે ભગવાન્ ! ઘણા જીવ જ્ઞાનાવરણીયનું વેદન કરી રહેલા (कइ कम्मपगडीओ वेदेंति ?) કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा अट्ठविहवेदगा) હે ગૌતમ ! બધા આઠના વેદક થાય છે (अहवा) અથવા (अट्ठविहवेदगा य सत्तविहवेदगे य) ઘણા આઠના વેદક અને એક સાતના વેદક (अहवा अट्ठविहवेयगा य सत्तविहवेयगा य) અથવા ઘણા આઠના વેદક અને ઘણા સાતના વેદક (एव मणूसा वि) એજ પ્રકારે મનુષ્ય પણ

(दरिसणावरणिज्ज अतराइअं च एव चेव भाणियव्व) દર્શનાવરણીય અને અન્ત-રાય કર્મ પણ એજ રીતે કહેવુ જોઈએ (वेयणिज्ज आउय नामगोत्ताइं वेदेमाणे कति कम्मपग-डीओ वेएइ ?) વેદનીય, આયુ, નામ ગોત્રના વેદન કરી રહેલા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનુ વેદન

पगडीओ वेदेंति? गोयमा! सव्वे वि ताव होज्जा अट्ठविहवेयगा, अहवा अट्ठविहवेयगा य सत्तविहवेयगे य, अहवा अट्ठविहवेयगा य सत्तविहवेयगा य, एवं मणूसा वि, दरिसणावरणिज्जं अंतराइयं च एवं चेव भाणियव्वं, वेयणिज्जं आउयनामगोत्ताइं वेदेमाणे कइ कम्मपगडीओ वेदेइ? गोयमा! जहा बंधगवेयगस्स वेयणिज्जं तहा भाणियव्वाणि, जीवे णं भंते! मोहणिज्जं वेएमाणे कइ कम्मपगडीओ वेदेइ? गोयमा! नियमा अट्ठ कम्मपगडीओ वेदेइ, एवं नेरइए जाव वेमाणिए, एवं पुहुत्तेण वि ॥सू० १॥

॥ पण्णवणाए भगवईए सत्तावीसइमं पयं समत्तं ॥२७॥

छाया--कति खलु भदन्त! कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः? गौतम! अष्टौ, तद्यथा—ज्ञानावरणीयं यावद् अन्तरायम्, एवं नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, जीवः खलु भदन्त! ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानः कति कर्मप्रकृती र्वेदयते? गौतम! सप्तविधवेदको वा अष्टविधवेदको वा,

सत्ताईसवां कर्मप्रकृतिवेद–वेदपद

शब्दार्थ--(कइ णं भंते! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ?) हे भगवन्! कर्म प्रकृतियां कितनी कही हैं? (गोयमा! अट्ठ) हे गौतम! आठ (त जहा) वे इस प्रकार (णाणावरणिज्जं जाव अंतराइय) ज्ञानावरणीय यावत् अन्तराय (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार नारकों यावत् वैमानिकों को

(जीवे णं भंते! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणे कति कम्मपगडीओ वेदेइ?) हे भगवन्! ज्ञानावरणीय कर्म वेदन करता हुआ जीव कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है? (गोयमा! सत्तविहवेयए वा अट्ठविहवेयए वा) हे गौतम! सात का वेदक या आठ का वेदक होता है (एवं मणूसे वि) इसी प्रकार मनुष्य

સત્યાવીસમુ કર્મપ્રકૃતિવેદવેદ પદ ॥

શબ્દાર્થ-(कईणं भंते! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ?)-હે ભગવન્! કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી કહેલી છે? (गोयमा! अट्ठ)-હે ગૌતમ! આઠ (तं जहा) તે આ પ્રકારે (णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं) જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ અન્તરાય (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) એજ પ્રકારે નારકો યાવત્ વૈમાનિકોની

(जीवे णं भंते! णाणावरणिज्जं वेदेमाणे कति कम्मपगडीओ वेदेइ?) હે ભગવન્! જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું વેદન કરનારા જીવ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે? (गोयमा! सत्तविहवेयए वा अट्ठविहवेयए वा) હે ગૌતમ! સાતના વેદક અથવા આઠના વેદક થાય

एवं मनुष्योऽपि, अवशेषाः एकत्वेनापि पृथक्त्वेनापि नियमाद् अष्टौ कर्मप्रकृती वेदयन्ते, यावद् वैमानिकाः, जीवाः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं वेदयमानाः कति कर्मप्रकृतीर्वेदयन्ते ? गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः अष्टविधवेदकाश्च अथवा अष्टविधवेदकाश्च सप्तविधवेदकश्च अथवा अष्टविधवेदकाश्च सप्तविधवेदकाश्च, एव मनुष्या अपि, दर्शनावरणीयं अन्तरायश्च एव श्चैव भणितव्यम्. वेदनीयम् आयुष्यनामगोत्राणि वेदयमानः कतिकर्मप्रकृती वेदयते ? गौतम ! यथा बन्धकवेदकस्य वेदनीयं तथा भणितव्यम्, जीवः खलु भदन्त ! मोहनीयं

भी (अवसेसा) शेष (एगत्तेण वि पुहुत्तेण वि) एकत्व की अपेक्षा से भी और पृथक्त्व की अपेक्षा से भी (णियमा) नियम से (अट्ठकम्मपगडीओ) आठ कर्म-प्रकृतियों को (वेदेंति) वेदते हैं (जाव वेमाणिया) वैमानिक तक

(जीवा णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेएमाणा) हे भगवन् ! बहुत जीव ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करते हुए (कइ कम्मपगडीओ वेदेंति ?) कितनी कर्म प्रकृतियों का वेदन करते हैं ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा अट्ठविहवेयगा) हे गौतम ! सभी आठ के वेदक होते हैं (अहवा) अथवा (अट्ठविहवेयगा य सत्तविह-वेयगे य) बहुत आठ के वेदक और एक सात का वेदक (अहवा अट्ठविहवेयगा य सत्तविहवेयगा य) अथवा बहुत आठ के वेदक और बहुत सात के वेदक (एवं मणूसा वि) इसी प्रकार मनुष्य भी।

(दरिसणावरणिज्जं अंतराइअं च एवंचेव भाणियव्वं) दर्शनावरणीय और अन्तराय भी इसी प्रकार कहना चाहिए (वेयणिज्जं आउयं नामगोत्ताइं वेदे-माणे कति कम्मपगडीओ वेएइ ?) वेदनीय, आयु, नाम और गोत्र कर्म का वेदन करता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है ? (गोयमा ! जहा बंधग-

છે (एवं मणूसे वि) એ જ પ્રકારે મનુષ્ય પણ (अवसेसा) શેષ (एगत्तेण वि पुहुत्तेण वि) એકત્વની અપેક્ષાથી અને પૃથકત્વની અપેક્ષાથી પણ (णियमा) નિયમથી (अट्ठकम्मपगडीओ) આઠ કર્મપ્રકૃતિયોને (वेदेंति) વેદે છે (जाव वेमाणिया) વૈમાનિકો સુધી.

(जीवा णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणा) હે ભગવન્ ! ઘણા જીવ જ્ઞાનાવરણીયનું વેદન કરી રહેલા (कइ कम्मपगडीओ वेदेंति ?) કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा अट्ठविहवेदगा) હે ગૌતમ ! બધા આઠના વેદક થાય છે (अहवा) અથવા (अट्ठविहवेदगा य सत्तविहवेदगे य) ઘણા આઠના વેદક અને એક સાતના વેદક (अहवा अट्ठविहवेयगा य सत्तविहवेयगा य) અથવા ઘણા આઠના વેદક અને ઘણા સાતના વેદક (एव मणूसा वि) એજ પ્રકારે મનુષ્ય પણ

(दरिसणावरणिज्ज अंतराइअं च एवचेव भाणियव्व) દર્શનાવરણીય અને અન્ત-રાય કર્મ પણ એજ રીતે કહેવુ જોઈએ (वेयणिज्ज आउय नामगोत्ताइं वेदेमाणे कति कम्मपग-डीओ वेएइ ?) વેદનીય, આયુ, નામ ગોત્રના વેદન કરી રહેલા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનુ વેદન

वेदयमानः कति कर्मप्रकृतीर्वेदयते ? गौतम ! नियमतः अष्टौ कर्मप्रकृती र्वेदयते, एव नैरयिको यावद् वैमानिकः, एव पृथक्त्वेनापि ॥ सूत्र १ ॥

प्रज्ञापनायाः भगवत्याः सप्तविंशतितमं पदं समाप्तम् ।

टीका-अथ सप्तविंशतितमं कर्मप्रकृतिवेदवेदपद व्याख्यातुमाह-'कइणं भंते ! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ ?' हे भदन्त ! कति खलु कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अट्ठ, तं जहा-णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं' अष्टौ कर्मप्रकृतयः

वेदगस्स वेयणिज्जं तहा भाणियव्वाणि) हे गौतम ! जैसे बंधक-वेदक के विषय में वेदनीय कर्म कहा, उसी प्रकार कहना चाहिए

(जीवे णं भंते ! मोहणिज्जं वेदेमाणे) हे भगवन् ! जीव मोहनीयकर्म को वेदता हुआ (कति कम्मपगडीओ वेदेइ ?) कितनी कर्मप्रकृतियां वेदता है ? (गोयमा ! नियमा अट्ठ कम्मपगडीओ वेदेइ) हे गौतम ! नियम से आठ कर्मप्रकृतियां वेदता है (एवं नेरइए जाव वेमाणिए) इसी प्रकार नारक यावत् वैमानिक (एवं पुहुत्तेण वि) इसी प्रकार पृथक्त्व की अर्थात् बहुतत्व की अपेक्षा से भी ॥सू० १॥

सत्ताईसवां पद समाप्त ॥

टीकार्थ-अब सत्ताईसवें कर्मप्रकृति वेदवेद पद की व्याख्या आरंभ की जाती है, अर्थात् यह निरूपण किया जाता है कि जीव किस-किस कर्मप्रकृति का वेदन करता हुआ अन्य किन-किन प्रकृतियों का वेदन करता है ?

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कर्मप्रकृतियां कितनी कही हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! आठ कर्मप्रकृतियां कही हैं, वे इस प्रकार है-ज्ञाना-

---

કરે છે ? (ગોયમા ! जहा बधगवेयगस्स वेयणिज्जं तहा भाणियव्वाणि)-હે ગૌતમ ! જેવું બંધક, વેદકના વિષયમા વેદનીયકર્મ કહ્યા છે એજ પ્રકારે કહેવા જોઇએ,)

(जीवे ण भंते ! मोहणिज्जं वेदेमाणे)-હે ભગવન્ ! જીવ મોહનીયનુ વેદ કરતા છતા (कति कम्मपगडीओ वेदेइ ?) કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોને વેદે છે ? (गोयमा ! नियमा अट्ठ कम्म पगडीओ वेदेइ)-હે ગૌતમ ! નિયમથી આઠ પ્રકૃતિયોને વેદે છે (एवं नेरइए जाव वेमाणिए) એજ પ્રકરે નારક યાવત્ વૈમાનિક (एव पुहुत्तेण वि) એજ પ્રકારે પૃથકત્વથી અર્થાત્ બહુત્વની અપેક્ષાથી પણ જાણવુ ॥સૂ૦૧॥

સત્યાવીસ મુ પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ હવે સત્યાવીસમા કર્મપ્રકૃતિવેદવેદપદની વ્યાખ્યા આરભ કરાય છે, અર્થાત્ એ નિરૂપણુ કરાય છે કે જીવ કઈ કઈ કર્મપ્રકૃતિનુ વેદન કરતા છતા અન્ય કઈ કઈ પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આઠ કર્મપ્રકૃતિયો કહેલી છે, તે આ પ્રકારે છે-જ્ઞાના-

प्रज्ञप्ता', तद्यथा-ज्ञानावरणीयं, यावत्-दर्शनावरणीयम्, वेदनीयम्, मोहनीयम्, नाम, गोत्रम्, आयुःअन्तरायकर्मश्चेति, 'एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाण एवम्-उक्तरीत्या नैरयिकाणां यावत्-असुरकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय विकलेन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक मनुष्यवानव्यन्तर ज्योतिष्क वैमानिकानाम् अष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः सम्प्रति किं कर्म वेदयमानो जीवादिः कति कर्मप्रकृतीर्वेदयते ? इत्येवं वेदोदयस्य वेदोदयेन सह संबन्धं प्रतिपादयितुमाह-'जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणे कइ कम्मपगडीओ वेदेइ ?' हे भदन्त जीवः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानः कति कर्मप्रकृतीर्वेदयते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सत्तविहवेयए वा, अट्ठविहवेयए वा' ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानो जीवः, उपशान्तमोहः, क्षीणमोहो वा सप्तविधवेदको भवति, उपशान्तमोहक्षीणमोहयोर्मोहनीयोदयासंभवात्, तदन्यस्तु सूक्ष्मसंपरायादिरष्टविधवेदको भवति, 'एवं मणूसे

वरणीय, दर्शनावरणीय, वेदनीय, मोहनीय, आयु, नाम, गोत्र और अन्तराय, इसी प्रकार नारकों, असुरकुमार आदि भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों विकलेन्द्रियों, तिर्यंच पंचेन्द्रियों, मनुष्यों वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों की कर्मप्रकृतियां भी आठ ही कही हैं ।

अब यह प्रतिपादन किया जाता है कि किस कर्म का वेदन करता हुआ जीव अन्य कितनी प्रकृतियों का वेदन करता है ?

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करता हुआ कितनी कर्मप्रकृकियों का वेदन करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करता हुआ जीव-उपशान्तमोह अथवा क्षीणमोह-सातप्रकृतियों का वेदक होता है, क्योंकि उपशान्त मोह और क्षीणमोह मोहनीय कर्म का वेदन नहीं करते हैं । इनके अतिरिक्त

વરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર અન્તરાય એજ પ્રકારે નારકે, અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો તિર્યંચ પચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની કર્મપ્રકૃતિયો પણ આઠ જ કહી છે

હવે એ પ્રતિપાદન કરાય છે કે કયા કર્મનું વેદન કરી રહેલા જીવ અન્ય કેટલી પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે?

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્! જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના વેદન કરતા કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીયકર્મનું વેદન કરી રહેલા જીવ ઉપશાન્ત મોહ અથવા ક્ષીણમોહ-સાત પ્રકૃતિયોના વેદક થાય છે, કેમકે ઉપશાન્ત મોહ અને ક્ષીણ મોહ મોહનીયકર્મનુ વેદન નથી કરતા તેમનાથી અતિરિક્ત સૂક્ષ્મ સંપરાય સુધી જીવ આઠે

कति कर्मप्रकृतीर्वेदयते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहा बंधगवेगगस्स वेयणिज्जं तहा भाणियव्वाणि' यथा बन्धकवेदकस्य वेदनीयं कर्म प्रतिपादितं तथा वेदवेदकस्य वेदनीयं कर्म भणितव्यम्, तथा च वेदनीयकर्माणि जीवपदे मनुष्यपदे च प्रत्येकमष्टविधवेदको वा सप्तविधवेदको वा चतुर्विधवेदकोवेति भङ्गत्रयं वक्तव्यम्, नैरयिकादिषु पदेषु चाष्टविधवेदक इत्येक एव भङ्गः, तेषामुपशान्तमोहत्वाद्यवस्थाया अभावात् तत्र वेदनीयकर्मणि बहुत्वप्ररूपणे जीवपदे मनुष्यपदे च प्रत्येकं भङ्गत्रयम्. तत्र 'अष्टविधवेदकाश्च' इति प्रथमो भङ्गः सर्वथा सप्तविधवेदकानामभावे, बोध्यः, सप्तविधवेदकपदप्रक्षेपेतु एकत्वबहुत्वाभ्यां द्वौ

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदनीय, आयु, नाम और गोत्रकर्म का वेदन करता हुआ जीव कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे बंधक-वेदक के वेदनीय कर्म का कथन किया गया है, उसी प्रकार वेदवेदक के वेदनीय कर्म का भी कथन करना चाहिए। इस प्रकार वेदनीयकर्म विषय में जीव और मनुष्य पद में आठ का वेदक अथवा सात का वेदक अथवा चार का वेदक, ये तीन भंग कहने चाहिए। नैरयिक आदि शेष पदों में एक ही भंग पाया जाता है और वह है-आठों प्रकृतियो के वेदक क्योंकि समुच्चय जीव और मनुष्य के सिवाय किसी भी अन्य जीव में उपशान्तमोह अथवा क्षीणमोह अवस्था नहीं पाई जाती है। वेदनीय कर्म के विषय में बहुत की प्ररूपणा करने में, जीव और मनुष्य की अपेक्षा से तीन तीन भंग होते हैं, वे इस प्रकार हैं-(१) आठों प्रकृतियों के वेदक-यह भंग

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્રકર્મનુ વેદન કરી રહેલ જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવા બધક-વેદકના વેદનીય કર્મના કથન કરાયા છે, એજ પ્રકારે વેદ વેદકના વેદની કર્મનુ પણ કથન કરવુ જોઈએ

એ પ્રકારે વેદનીયકર્મના વિષયમા જીવ અને મનુષ્યપદમા આઠના વેદક અથવા સાતના વેદક અથવા ચારના વેદક, એ ત્રણ ભગ કહેવા જોઈએ

નૈરયિક આદિ શેષ પદોમા એકજ ભગ મળે છે અને તે છે-આઠે પ્રકૃતિયોના વેદક કેમકે સમુચ્ચય જીવ અને મનુષ્યના સિવાય કોઈ પણ અન્ય જીવમા ઉપશાન્ત મોહ અથવા ક્ષીણમોહ અવસ્થા મળતી નથી

વેદનીય કર્મના વિષયમા બહુત્વના પ્રરૂપણા કરવામા જીવ અને મનુષ્યની અપેક્ષાથી ત્રણ-ત્રણ ભગ થાય છે તે આ પ્રકારે છે. (૧) આઠે પ્રકૃતિયોના વેદક-એ ભગ ત્યારે ઘટિત થાય છે, જ્યારે કોઈ પણ જીવ સાતના વેદક ન હોય (૨) ઘણા આઠના વેદક અને કોઈ એક સાતનો વેદક તથા (૩) ઘણા આઠના વેદક અને ઘણા સાતના વેદક

भङ्गौ, इति, शेषेषु नैरयिकादिषु पुनः स्थानेषु अभङ्गकम्-'अष्टविधवेदकाः' इति एक एव भङ्ग इति, गौतमः पृच्छति-'जीवे णं भंते ! मोहणिज्जं वेदेमाणे कइ कम्मपगडीओ वेदेइ ?' हे भदन्त ! जीवः खलु मोहनीयं कर्म वेदयमानः कति कर्मप्रकृतीर्वेदयते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नियमा अट्ठकम्मपगडीओ वेदेइ' नियमात्-अवश्यमेव मोहनीयं कर्म वेदयमानो जीवः अष्टौ कर्मप्रकृतीर्वेदयते 'एवं नेरइए जाव वेमाणिए' एवम्-उक्तरीत्या नैरयिको यावत्-असुरकुमारादि वैमानिकान्तोऽपि मोहनीयं वेदयमानो नियमतोऽष्टविधं कर्म वेदयते, 'एवं पुहुत्तेण वि' एवम्-उक्तरीत्या पृथक्त्वेनापि अवसेयम्, तथा च मोहनीयं कर्म वेदयमानो नियमादष्टविधवेदको भवति, जीवादिषु पञ्चविंशतिपदेषु एकत्वे बहुत्वे चोभयत्रापि अभङ्गकम्-'अष्टौ कर्मप्रकृती वेदयते वेदयन्ते वा' इत्येक एव भङ्गोऽवगन्तव्यः । 'पण्णवणाए भगवईए सत्तावीसइमं पयं समत्तं' इति प्रज्ञापनायां भगवत्यां सप्तविंशतिमं पदं समाप्तम् ॥ सू० १ ॥

तभी-घटित होता है जब कोई भी जीव सात का वेदक न हो (२) बहुत आठ के वेदक और कोई एक सात का वेदक तथा (३) बहुत आठ के वेदक और बहुत सात के वेदक। इन के अतिरिक्त नारक आदि सभी जीव नियम से आठ के वेदक ही होते हैं, उनमें कोई विकल्प नहीं है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जीव मोहनीय कर्म का वेदन करता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! मोहनीयकर्म का वेदन करता हुआ जीव नियम से आठ कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है। इसी प्रकार नारक, असुरकुमार आदि से लेकर वैमानिक तक जीव मोहनीयकर्म का वेदन करता हुआ आठों प्रकृतियों का वेदन करता है। इसी तरह बहुत्व की विवक्षा से भी जानना चाहिए। अतएव जो जीव मोहनीय कर्म का वेदन करता हैं, वह नियम से आठों कर्मप्रकृतियो का वेदन करता है। इस प्रकार जीवादि पचीसों पदों में एकत्व की

એના સિવાય નારક આદિ બધા નિયમથી આઠના વેદક જ હોય છે, તેમા કોઈ વિકલ્પ નથી

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ મોહનીય કર્મનું વેદન કરી રહેલ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે ? શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! મોહનીયકર્મનુ વેદન કરી રહેલ જીવ નિયમથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે એજ પ્રકારે નારક, અસુરકુમાર આદિથી લઈને વૈમાનિક સુધી જીવ મોહનીય કર્મનું વેદન કરી રહેલ આઠે પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે. એ જ રીતે બહુત્વની વિવક્ષાથી પણ જાણવુ જોઈએ તેથી જ જે જીવ મોહનીય કર્મનું વેદન કરે છે તે નિયમથી આઠે કર્મપ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે એ પ્રકારે જીવાદિ પચ્ચીસે પદોમા એકત્વની વિવક્ષાથી અને બહુત્વની વિવક્ષથી પણ અભગક છે-અર્થાત્ આઠે કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે અથવા વેદનો કરે છે. ॥ સૂ૦ ॥

ભગવતી પ્રજ્ઞાપનાનુ સત્યાવીસમુ પદ સમાપ્ત

कति कर्मप्रकृतीर्वेदयते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहा बंधगवेयगस्स वेयणिज्जं तहा भाणियव्वाणि' यथा बन्धकवेदकस्य वेदनीयं कर्म प्रतिपादितं तथा वेदवेदकस्य वेदनीयं कर्म भणितव्यम्, तथा च वेदनीयकर्माणि जीवपदे मनुष्यपदे च प्रत्येकमष्टविधवेदको वा सप्तविधवेदको वा चतुर्विधवेदकोवेति भङ्गत्रयं वक्तव्यम्, नैरयिकादिषु पदेषु चाष्टविधवेदक इत्येक एव भङ्गः, तेषामुपशान्तमोहत्वाद्यवस्थाया अभावात् तत्रैव वेदनीयकर्मणि बहुत्वप्ररूपणे जीवपदे मनुष्यपदे च प्रत्येकं भङ्गत्रयम्. तत्र 'अष्टविधवेदकाश्च' इति प्रथमो भङ्गः सर्वथा सप्तविधवेदकानामभावे, बोध्यः, सप्तविधवेदकपदप्रक्षेपेतु एकत्वबहुत्वाभ्यां द्वौ

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदनीय, आयु, नाम और गोत्रकर्म का वेदन करता हुआ जीव कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे बंधक-वेदक के वेदनीय कर्म का कथन किया गया है, उसी प्रकार वेदवेदक के वेदनीय कर्म का भी कथन करना चाहिए। इस प्रकार वेदनीयकर्म विषय में जीव और मनुष्य पद में आठ का वेदक अथवा सात का वेदक अथवा चार का वेदक, ये तीन भंग कहने चाहिए। नैरयिक आदि शेष पदों में एक ही भंग पाया जाता है और वह है-आठों प्रकृतियों के वेदक क्योंकि समुच्चय जीव और मनुष्य के सिवाय किसी भी अन्य जीव में उपशान्तमोह अथवा क्षीणमोह अवस्था नहीं पाई जाती है। वेदनीय कर्म के विषय में बहुत की प्ररूपणा करने में, जीव और मनुष्य की अपेक्षा से तीन तीन भंग होते हैं, वे इस प्रकार हैं-(१) आठों प्रकृतियों के वेदक-यह भंग

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્રકર્મનુ વેદન કરી રહેલ જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવા બંધક-વેદકના વેદનીય કર્મના કથન કરાયા છે, એજ પ્રકારે વેદ વેદકના વેદની કર્મનુ પણ કથન કરવુ જોઈએ.

એ પ્રકારે વેદનીયકર્મના વિષયમા જીવ અને મનુષ્યપદમા આઠના વેદક અથવા સાતના વેદક અથવા ચારના વેદક, એ ત્રણ ભંગ કહેવા જોઈએ

નૈરયિક આદિ શેષ પદોમા એકજ ભંગ મળે છે અને તે છે-આઠે પ્રકૃતિયોના વેદક કેમકે સમુચ્ચય જીવ અને મનુષ્યના સિવાય કોઇ પણ અન્ય જીવમા ઉપશાન્ત મોહ અથવા ક્ષીણમોહ અવસ્થા મળતી નથી

વેદનીય કર્મના વિષયમા બહુત્વના પ્રરૂપણા કરવામા જીવ અને મનુષ્યની અપેક્ષાથી ત્રણ-ત્રણ ભંગ થાય છે તે આ પ્રકારે છે. (૧) આઠે પ્રકૃતિયોના વેદક-એ ભંગ ત્યારે ઘટિત થાય છે, જ્યારે કોઈ પણ જીવ સાતના વેદક ન હોય (૨) ઘણા આઠના વેદક અને કોઇ એક સાતનો વેદક તથા (૩) ઘણા આઠના વેદક અને ઘણા સાતના વેદક

भङ्गौ, इति, शेषेषु नैरयिकादिषु पुनः स्थानेषु अभङ्गकम्-'अष्टविधवेदकाः' इति एक एव भङ्ग इति, गौतमः पृच्छति-'जीवे णं भंते ! मोहणिज्जं वेदेमाणे कइकम्मपगडीओ वेदेइ ?' हे भदन्त ! जीवः खलु मोहनीयं कर्म वेदयमानः कति कर्मप्रकृतीर्वेदयते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नियमा अट्ठकम्मपगडीओ वेदेइ' नियमात्-'अवश्यमेव मोहनीयं कर्म वेदयमानो जीवः अष्टौ कर्मप्रकृतीर्वेदयते 'एवं नेरइए जाव वेमाणिए' एवम्-उक्तरीत्या नैरयिको यावत्-असुरकुमारादि वैमानिकान्तोऽपि मोहनीयं वेदयमानो नियमतोऽष्टविधं कर्म वेदयते, 'एवं पुहुत्तेण वि' एवम्-उक्तरीत्या पृथक्त्वेनापि अवसेयम्, तथा च मोहनीयं कर्म वेदयमानो नियमादष्टविधवेदको भवति, जीवादिषु पञ्चविंशतिपदेषु एकत्वे बहुत्वे चोभयत्रापि अभङ्गकम्-'अष्टौ कर्मप्रकृती र्वेदयते वेदयन्ते वा' इत्येक एव भङ्गोऽवगन्तव्यः । 'पण्णवणाए भगवईए सत्तावीसइमं पयं समत्तं' इति प्रज्ञापनायां भगवत्यां सप्तविंशतितमं पदं समाप्तम् ॥ सू० १ ॥

तभी-घटित होता है जब कोई भी जीव सात का वेदक न हो (२) बहुत आठ के वेदक और कोई एक सात का वेदक तथा (३) बहुत आठ के वेदक और बहुत सात के वेदक। इन के अतिरिक्त नारक आदि सभी जीव नियम से आठ के वेदक ही होते हैं, उनमें कोई विकल्प नहीं है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जीव मोहनीय कर्म का वेदन करता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! मोहनीयकर्म का वेदन करता हुआ जीव नियम से आठ कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है। इसी प्रकार नारक, असुरकुमार आदि से लेकर वैमानिक तक जीव मोहनीयकर्म का वेदन करता हुआ आठों प्रकृतियों का वेदन करता है। इसी तरह बहुत्व की विवक्षा से भी जानना चाहिए। अतएव जो जीव मोहनीय कर्म का वेदन करता हैं, वह नियम से आठो कर्मप्रकृतियो का वेदन करता है। इस प्रकार जीवादि पचीसो पदो में एकत्व की

એના સિવાય નારક આદિ બધા નિયમથી આઠના વેદક જ હોય છે, તેમા કોઈ વિકલ્પ નથી

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ મોહનીય કર્મનું વેદન કરી રહેલ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે ? શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! મોહનીયકર્મનું વેદન કરી રહેલ જીવ નિયમથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે. એજ પ્રકારે નારક, અસુરકુમાર આદિથી લઈને વૈમાનિક સુધી જીવ મોહનીય કર્મનુ વેદન કરી રહેલ આઠે પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે. એ જ રીતે બહુત્વની વિવક્ષાથી પણ જાણવું જોઈએ તેથી જ જે જીવ મોહનીય કર્મનું વેદન કરે છે તે નિયમથી આઠે કર્મપ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે એ પ્રકારે જીવાદિ પચ્ચીસે પદોમા એકત્વની વિવક્ષાથી અને બહુત્વની વિવક્ષાથી પણ અભંગક છે-અર્થાત્ આઠે કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે અથવા વેદનો કરે છે. ॥ સૂ૦ ॥

ભગવતી પ્રજ્ઞાપનાનુ સત્યાવીસમુ પદ સમાપ્ત

अथ अष्टाविंशतितमं आहारपदम्
संग्राहक गाथाद्वयम्

मूलम्–सच्चित्ता१ हारट्ठी२ केवइ३ किं वा वि४ सव्वओ चेव ५।
कइभागं६ सव्वे७ खलु परिणामे८, चेव बोद्धव्वे ॥१॥
एगिंदियसरीरादी लोमाहारो तहेव मणभक्खी
एतेसिं तु पयाणं विभावणा होंति कायव्वा ॥२॥

छाया–सचिता० १ आहारार्थिनः २ कियता ३ किंवापि ४ सर्वतश्चैव ५। कतिभागम् ६ सर्वान् ७ खलु परिणामः ८ चैव बोद्धव्यः ॥१॥ एकेन्द्रियशरीरादि ९ लोमाहारः १० तथैव मनोभक्षितः ११, एतेषां तु पदानां विभावना भवति कर्तव्या ॥२॥

टीका–सप्तविंशतितमे पदे नारकादिगतिसम्पन्नानां कर्मवेदनापरिणामः प्रतिपादितः, सम्प्रति–अष्टाविंशतितमे पदे आहारपरिणामं प्रतिपादयितुं प्रथमं सङ्ग्रहगाथाद्वयमाह–'सचित्ता १ हारट्ठी २ इत्यादि सचित्त पदोपलक्षितः प्रथमोऽधिकारः, तद्यथा नैरयिकाः खलु भदन्त! किं सचित्ताहाराः? अचित्ताहारा वा? इत्यादि १, 'आहारार्थिनः', इति द्वितीयोऽधिकारः २, 'कियता'–कालेन आहारार्थः संजायते इत्यादिरूपस्तृतीयोऽधिकारः ३, 'किंवापि'–आहारमाहारयन्तीति चतुर्थोऽधिकारः ४, 'सर्वतश्चैव'–इति पदोपलक्षितः पञ्चमोऽधिकारः ५, तद्यथा "नैरयिकाः खलु किं सर्वतः परिणमयन्ति?' इत्यादि, चैव शब्दः समुच्चयद्योतकः ५, गृहीतानां पुद्गलानाम् 'कतिभागम्' आहारयन्तीत्येवमादिः षष्ठोऽधिकारः ६, 'यान् पुद्गलान् आहारत्वेन गृह्णन्ति तान् किम् 'सर्वान्'–अपरिशेषान् खलु आहारयन्ति किं वा असर्वान् देशतः आहारयन्ति' इत्येवरूपपदोपलक्षितः सप्तमोऽधिकारः ७, एवम्–'परिणामः'–परिणामपदोपलक्षितोऽष्टमोऽधिकारोऽवगन्तव्यः, तद्यथा–'नैरयिका' खलु भदन्त! यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति ते खलु तान् पुद्गलान् कीदृशतया भूयो-

विवक्षा से और बहुत्व की विवक्षा से भी अभंगक है, अर्थात् आठो कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है अथवा वेदन करते हैं।

भगवती प्रज्ञापना का सत्ताईसवां पद समाप्त। २७॥

अट्ठाईसवां आहारपद
संग्राहक गाथार्थ

शब्दार्थ–(सच्चित्ताहारट्ठी) सच्चित्ताहार, आहारार्थी (केवति) कितने काल में (किं वा वि) और क्या आहार करते हैं (सव्वतो चेव) तथा सर्वतः सब

અઠયાવીસમુ આહાર પદ
સંગ્રાહક ગાથાઓ

ટીકાર્થ–(सचित्त हारट्ठी) સચિત્ત આહારાર્થી (केवति) કેટલા કાળમા (किं वा वि) અને શે। આહાર કરે છે (सव्वतो चेव) તથા સર્વત -બધા પ્રદેશોથી (कतिभाग) કેટલા ભાગ (सव्वे) બધાના (खलु) નિશ્ચય (परिणामे) પરિણમન (चेव) અને (बोद्धव्वे) જાણવા જોઈએ (एगिंदिय

भूयः परिणमयन्ति ?' इत्यादि ८ इति प्रथमगाथार्थः 'एकेन्द्रियशरीरादि'-पदोपलक्षितो नवमोऽर्थाधिकारः, तद्यथा-'नैरयिकाः खलु भदन्त ! किम् एकेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? किंवा विकलेन्द्रियशरीराणि ? किंवा पञ्चेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? इत्यादि ९, एवम्-लोमाहारः-लोमाहारवक्तव्यतारूपो दशमोऽधिकारः तद्यथा-नैरयिकाः किं लोमाहारं कुर्वन्ति ? किं वाऽलोमाहारं कुर्वन्ति ? इत्यादि १०, 'मनोभक्षित' वक्तव्यतारूप एकादशोऽधिकारः ११ इत्येतेषां सामान्येनानन्तरं निर्दिष्टानां पदानां विभावना-विस्तारेण प्रकाशना कर्तव्या भवति इति गाथाद्वयार्थः ॥२॥

सचित्ताहारादि वक्तव्यता

मूलम्-नेरइया णं भंते ! किं सच्चित्ताहारा, अचित्ताहारा, मीसाहारा ? गोयमा ! नो सच्चित्ताहारा, अचित्ताहारा, नो मीसाहारा, एवं असुरकुमारा जाव वेमाणिया, ओरालियसरीरा जाव मणूसा सच्चित्ताहारा वि अचित्ताहारा वि मीसाहारा वि, नेरइया णं भंते ! आहारट्ठी ? हंता, आहारट्ठी, नेरइया णं भंते ! केवइकालस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ ? गोयमा ! नेरइयाणं दुविहे आहारे पण्णत्ते, तं जहा-आभोगनिव्वत्तिए य अणाभोगनिव्वत्तिए य, तत्थ णं जे से अणाभोगनिव्वत्तिए से णं अणुसमयमविरहिए आहारट्ठे समुप्पज्जइ, तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिए से णं असंखिज्जसमइए अंतोमुहुत्तिए आहारट्ठे समुप्पज्जइ, नेरइया णं भंते ! किमाहारमाहारेंति ? गोयमा ! दव्वओ अणंतपएसियाइं, खेत्तओ असंखेज्जपएसोगाढाइं, कालओ अण्णयरट्ठिइयाइं, भावओ वण्णमंताइं गंधमंताइं, फासमंताइं, जाइं भावओ वण्णमंताइं आहारेंति ताइं किं एगवण्णाइं आहारेंति जाव किं पंचवण्णाइं आहारेंति ? गोयमा ! ठाणमग्गणं पडुच्च एगवण्णाइं पि आहारेंति जाव पंचवण्णाइं पि

प्रदेशों से (कति भागं) कितना भाग (सव्वे) सब को (खलु) निश्चय (परिणामे) परिणमन (चेव) और (बोद्धव्वे) जानना चाहिए (एगिंदियसरीरादी) एकेन्द्रियों के शरीर आदि (लोमाहारो) लोमाहार (तहेव मणभक्खी) तथा मनोभक्षी (एतेसिं तु पदाणं) इन पदों को (विभावणा) विचारणा (होंति कायव्वा) करने के योग्य है।

सरीरादि) એકેન્દ્રિયોના શરીર આદિ (लोमाहारो) લોમાહાર (तहेव मणभक्खी) તથા મનોભક્ષી (एतेसिं तु पदाणं) આ પદોની (विभावणा) વિચારણા (होंति कायव्वा) કરવા યોગ્ય છે.

आहारेंति, विहाणमग्गणं पडुच्च कालवण्णाइं पि आहारेंति जाव सुक्किल्लाइं पि आहारेंति, जाइं वण्णओ कालवण्णाइं आहारेंति ताइं किं एगगुणकालाइं आहारेंति, जाव दसगुणकालाइं आहारेंति, संखेज्जगुणकालाइं आहारेंति असंखेज्जगुणकालाइं आहारेंति जाव अणंतगुणकालाइं आहारेंति ? गोयमा ! एगगुणकालाइं पि आहारेंति जाव अणंतगुणकालाइं पि आहारेंति, एवं जव सुक्किल्लाइं, एवं गंधओ वि रसओ वि, जाइं भावओ फासमंताइं ताइ नो एगफासाइं आहारेंति, नो दुफासाइं आहारेंति, नो तिफासाइं आहारेंति, चउफासाइं आहारेंति. जाव अट्ठफासाइं पि आहारेंति, विहाणमग्गणं पडुच्च कक्खडाइं पि आहारेंति जाव लुक्खाइं, जाइं फासओ कक्खडाइं आहारेंति ताइं किं एगगुणकक्खडाइं आहारेंति जाव अणंतगुणकक्खडाइं आहारेंति ? गोयमा ! एगगुणकक्खडाइं पि आहारेंति, जाव अणंतगुणकक्खडाइं पि आहारेंति, एवं अट्ठ वि फासा भाणियव्वा जाव अणंतगुणलुक्खाइ पि आहारेंति, जाइं भंते ! अणंतगुणलुक्खाइं आहारेंति ताइं किं पुट्ठाइं आहारेंति ? अपुट्ठाइं आहारेंति ? गोयमा ! पुट्ठाइं आहारेंति, नो अपुट्ठाइं आहारेंति, जहा—भासुद्देसए जाव णियमा छद्दिसिं आहारेंति, ओसण्णं कारणं पडुच्च वण्णओ कालनीलाइं, गंधओ दुब्भिगंधाइं, रसओ तित्तरसकडुयाइं, फासओ कक्खडगुरुय सीयलुक्खाइं तेसिं पोराणे वण्णगुणे गंधगुणे रसगुणे फासगुणे विपरिणामइत्ता परिपीलइत्ता परिसाडइत्ता परिविद्धंसइत्ता अण्णे अपुव्वे वण्णगुणे गंधगुणे रसगुणे फासगुणे उप्पाइत्ता आयसरीरखेत्तोगाढे पोग्गले सव्वप्पणयाए आहारं आहारेंति, नेरइया णं भंते ! सव्वओ आहारेंति सव्वओ परिणामेंति, सव्वओ ऊससंति, सव्वओ नीससंति, अभिक्खणं आहारेंति अभिक्खणं परिणामेंति, अभिक्खणं ऊससंति, अभिक्खणं नीससंति आहच्च आहारेंति, आहच्च परिणामेंति, आहच्च ऊससंति, आहच्च नीससंति ? हंता. गोयमा ! णेरइया सव्वओ आहारेंति, एवं तं चेव जाव आहच्च नीससंति, नेरइया

णं भंते! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति, ते णं तेसिं पोग्गलाणं सेयालंसि कइभागं आहारेंति कइभागं आसाएंति, गोयमा! असंखेज्जइभागं आहारेंति, अणंतभागं आस्साएंति, नेरइयाणं भंते! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति ते किं सव्वे आहारेंति नो सव्वे आहारेंति? गोयमा! ते सव्वे अपरिसेसए आहारेंति, नेरइयाणं भंते! जे पोग्गला आहारत्ताए गिण्हंति ते णं तेसिं पोग्गला कीसत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणामेंति? गोयमा! सोइंदियत्ताए जाव फासिंदियत्ताए अणिट्ठत्ताए अकंतत्ताए अप्पियत्ताए असुभत्ताए अमणुण्णत्ताए अमणामत्ताए अणिच्छियत्ताए अभिज्झियत्ताए अहत्ताए नो उड्ढत्ताए दुक्खत्ताए नो सुहत्ताए एएसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति। सू० १॥

छाया-नैरयिकाः खलु भदन्त! किं सचित्ताहाराः, अचित्ताहाराः, मिश्राहाराः? गौतम! नो सचित्ताहाराः, अचिताहाराः, नो मिश्राहाराः, एवम् असुरकुमारा यावद् वैमानिकाः, औदारिकशरीरिणो यावद् मनुष्याः सचित्ताहारा अपि, अचित्ताहारा अपि, मिश्राहारा अपि, नैरयिकाः खलु भदन्त! आहारार्थिनः? हन्त, आहारार्थिनः, नैरयिकाणां

सचित्ताहारादिवक्तव्यता

शब्दार्थ-(नेरइया णं भंते! किं सचित्ताहारा, अचित्ताहारा, मीसाहारा) हे भगवन्! नारक क्या सचित्त का आहार करने वाले, अचित्त का आहार करने वाले अथवा मिश्र-सचित्ताचित्त का आहार करने वाले हैं? (गोयमा! नो सचित्ताहारा) हे गौतम! सचित्ताहारी नहीं हैं (अचित्ताहारा) अचित्ताहारी हैं (नो मीसाहारा) मिश्राहारी नहीं हैं (एवं असुरकुमारा जाव वेमाणिया) इसी प्रकार असुर कुमार यावत् वैमानिक (ओरालिय सरीरा जाव मणूसा) औदारिकशरीरवाले यावत् मनुष्य (सचित्ताहारा वि, अचित्ताहारा वि मीसाहारा वि) सचित्त

સચિત્તાહારાદિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(नेरइयाण भंते! किं सचित्ताहारा, अचित्ताहारा, मीसाहारा)-હે ભગવન્! નારક શુ સચિત્તના આહાર કરનારા. અચિત્તના આહાર કરનારા અથવા મિશ્ર-સચિત્તાચિત્તના આહાર કરનારા હોય છે? (गोयमा! नो सचित्ताहारा)-હે ગૌતમ! સચિત્તાહારી નથી (अचित्ताहारा) અચિત્તાહારી છે (नो मीसाहारा) મિશ્રાહારી નથી (एवं असुरकुमारा जाव वेमाणिया) એ પ્રકારે અસુરકુમાર યાવત્ વૈમાનિક

(ओरालियसरीरा जाव मणूसा) ઔદારિક શરીરવાળા મનુષ્ય યાવત્ (सचित्ताहारा वि, अचित्ताहारा वि, मीसाहारा वि,) સચિત્ત આહારવાળા પણ અચિત્ત આહારવાળા

भदन्त ! कियतः कालस्य आहारार्थः समुत्पद्यते ? गौतम ! नैरयिकाणां द्विविधः आहारः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–आभोगनिर्वर्तितश्च, अनाभोगनिर्वर्तितश्च, तत्र खलु योऽसौ आभोगनिर्वर्तितः स खलु अनुसमयम् अविरहितः आहारार्थः समुत्पद्यते, तत्र खलु योऽसौ अनाभोगनिर्वर्तितः स खलु असंख्येयसामयिकः आन्तर्मुहूर्तिक आहारार्थः समुत्पद्यते, नैरयिकाः खलु भदन्त ! किमाहारमाहारयन्ति ? गौतम ! द्रव्यतोऽनन्तप्रदेशिकानि क्षेत्रतोऽसंख्येयप्रदेशा

आहार वाले भी, अचित्त आहार वाले भी, मिश्र आहार वाले भी ।

(नेरइया णं भंते ! आहारट्ठी ?) हे भगवन् ! नारक-क्या आहारार्थी हैं ? (हंता, आहारट्ठी) हां, आहारार्थी हैं (नेरइया णं भंते ! केवइकालस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ ?) हे भगवन् ! नारकों को कितने काल में आहार की इच्छा उत्पन्न होती है ? (गोयमा ! नेरइया णं दुविहे आहारे पण्णत्ते) हे गौतम ! नारकों का आहार दो प्रकार का कहा है (तं जहा–आभोगनिव्वत्तिए य अणाभोगनिवत्तिए य) वह इस प्रकार आभोग-उपयोग पूर्वक किया हुआ और विना उपयोग किया हुआ (तत्थ णं जे से अणाभोगनिवत्तिए) उनमें जो अनाभोग निर्वर्त्तित है (से णं अणुसमयमविरहिए आहारट्ठे समुप्पज्जइ) वह प्रतिसमय निरन्तर आहारार्थ उत्पन्न होता रहता है (तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिए) उनमें जो आभोग निर्वर्तित है (से णं असंखिज्जसमइए अंतोमुहुत्तिए आहारट्ठे समुप्पज्जइ) वह आहारार्थ असंख्यात समय के अन्तर्मुहूर्त्त में उत्पन्न होता है ।

(नेरइया णं भंते ! किं आहारमाहारेति ?) हे भगवन् ! नारक जीव क्या आहार ग्रहण करते हैं ? (गोयमा ! दव्वओ अणंतपएसियाइं) द्रव्य से अनन्त

પણ અને મિશ્રાહારવાળા પણ

(नेरइया णं भंते ! आहारट्ठी)–હે ભગવન્ ! નારક જીવ શું આહારાર્થી છે ? (हंता आहारट्ठी) હા, આહારાર્થી છે (नेरइयाणं भंते ! केवति कालस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ ?) હે ભગવન ! નારકોને કેટલા કાળમા આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ? (गोयमा ! नेरइयाणं दुविहे आहारे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! નારકોના આહાર બે પ્રકારના કહ્યા છે. (त जहा–आभोगनिव्वत्तिए य अणाभोगनिव्वत्तिए य) તે આ પ્રકારે–આભોગ–ઉપયોગ પૂર્વક કરેલ અને વિના ઉપયોગ કરેલ .

(तत्थणं जे से अणाभोगनिव्वत्तिए) તેમા જે અનાભોગ નિવર્તિત છે (से णं अणुसमयविरहिए आहारट्ठे समुपज्जइ) તે પ્રતિ સમયે નિરન્તર આહારાર્થ ઉત્પન્ન થાય છે

(तत्थ ण जे से आभोगनिव्वत्तिए) તેમા જે આભોગનિર્વર્તિત છે (से णं असखेज्ज समइए अंतोमुहुत्तिए आहारट्ठे समुपज्जइ) તે આહારર્થ અસખ્યાત સમયના અન્તર્મુહૂર્તમા ઉત્પન્ન થાય છે.

(नेरइयाणं भंते ! किमाहारमाहारेति) હે ભગવન ! નારક જીવ શુ આહાર ગ્રહણ કરે છે ? (गोयमा ! दव्वओ अणंतपएसियाइ) દ્રવ્યથી અનન્ત પ્રદેશી (खित्तओ असंखेज्ज

वगाढानि कालतोऽन्यतरस्थितिकानि भावतो वर्णवन्ति, गन्धवन्ति, रसवन्ति, स्पर्शवन्ति, यानि भावतो वर्णवन्ति आहारयन्ति तानि किम् एकवर्णानि आहारयन्ति यावत् किं पञ्चवर्णानि आहारयन्ति ? गौतम ! स्थानमार्गणं प्रतीत्य एकवर्णान्यपि आहारयन्ति, यावत् पञ्चवर्णान्यपि आहारयन्ति, विधानमार्गणं प्रतीत्य कृष्णवर्णान्यपि आहारयन्ति यावत् शुक्लवर्णान्यपि आहारयन्ति, यानि वर्णतः कृष्णवर्णानि आहारयन्ति तानि किम् एकगुणकालकानि आहारयन्ति यावद् दशगुणकालकानि आहारयन्ति संख्येयगुणकालकानि आहारयन्ति असं-

प्रदेशी (खेत्तओ असंखेज्जपएसोगाढाइं) क्षेत्र से असंख्यात प्रदेशों में रहे हुए (कालओ अण्णयरट्ठियाइं) काल से किसी भी स्थिति वाले (भावओ वण्णमंताइं, गंधमंताइं, रसमंताइं फासमंताइं) भाव से वर्ण वाले, गंध वाले, रस वाले, स्पर्श वाले (जाइं भावओ वण्णमंताइं आहारेंति) भाव से वर्ण वाले जिन पुद्गलों का आहार करते हैं (ताइं किं एगवण्णाइं आहारेंति जाव किं पंचवण्णाइं आहारेंति ?) क्या उन एकवर्ण वालों का आहार करते हैं ? यावत् क्या पांच वर्णवालों का आहार करते हैं ? (गोयमा ! ठाणमग्गणं पडुच्च एगवण्णाइं पि आहारेंति जाव पंचवण्णाइं पि आहारेंति ?) हे गौतम ! स्थानमार्गणा सामान्य की अपेक्षा से एकवर्ण वालों का भी यावत् पांच वर्णवालों का भी आहार करते हैं (विहाणमग्गणं पडुच्च) भेद–मार्गणा की अपेक्षा से (कालवण्णाइं पि आहारेंति) काले वर्ण वालों का भी आहार करते हैं (जाव सुक्किल्लाइं पि आहारेंति) यावत् शुक्ल वर्ण वाले पुद्गलों का भी आहार करते हैं (जाइं वण्णओ कालवण्णाइं आहारेंति) वर्ण से जिन काले वर्ण वालों का आहार करते हैं (ताइं किं एगगुणकालाइं आहारेंति जाव दस-

पएसोगाढाइं) ક્ષેત્રથી અસંખ્યાત પ્રદેશોમા રહેલા (कालओ अण्णयरट्ठियाइं) કાળથી કોઈ પણ સ્થિતિવાળા (भावओ वण्णमंताइं, गंधमंताइं, रसमंताइं, फासमंताइं,) ભાવથી વર્ણ વાળા ગંધ વાળા, રસવાળા, સ્પર્શવાળા, (जाइं भावओ वण्णमंताइं आहारेंति) ભાવથી વર્ણવાળા જે પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે (ताइं किं एगवण्णाइं आहारेंति जाव पंच वण्णाइं आहारेंति) શું તેઓ એક વર્ણ વાળાનો આહાર કરે છે યાવત્ શું પાંચ વર્ણવાળાનો આહાર કરે છે?

(गोयमा ! ठाणमग्गणं पडुच्च एगवण्णाइं वि आहारेंति जाव पंचवण्णाइं वि आहारेंति ?) હે ગૌતમ ! સ્થાન માર્ગણા સામાન્યની અપેક્ષાથી એકવર્ણવાળાઓનો યાવત્ પાંચ વર્ણ. વાળાઓને પણ આહાર કરે છે (विहाणमग्गणं पडुच्च) ભેદ માર્ગણાની અપેક્ષાથી (कालवण्णाइं वि आहारेंति) કાળાવર્ણ વાળાઓનો પણ આહાર કરે છે (जाव सुक्किल्लाइं वि आहारेंति) યાવત્ શુકલવર્ણ વાળા પુદ્ગલોનો પણ આહાર કરે છે (जाइं वण्णओ कालवण्णाइं आहारेंति) વર્ણથી જે કાળ વર્ણવાળાઓનો આહાર કરે છે (ताइं किं एगगुणकालाइं आहारेंति जाव दसगुणकालाइं आहारेंति ?) શું તે એક ગુણ કાળાઓનો આહાર કરે છે,

ख्येयगुणकालकानि आहारयन्ति यावत्-अनन्तगुणकालकानि आहारयन्ति ? गौतम ! एक-गुणकालकान्यपि आहारयन्ति यावद् अनन्तगुणकालकान्यपि आहारयन्ति, एवं यावत् शुक्ल-वर्णान्यपि. एवं गन्धतोऽपि, रसतोऽपि, यानि भावतः स्पर्शवन्ति तानि नो एकस्पर्शानि आहारयन्ति, नो द्विस्पर्शानि आहारयन्ति, नो त्रिस्पर्शानि आहारयन्ति, चतुःस्पर्शानि आहार-यन्ति, यावद् अष्टस्पर्शान्यपि आहारयन्ति, विधानमार्गणं प्रतीत्य कर्कशान्यपि आहारयन्ति,

---

गुणकालाइं आहारेंति) क्या वन एकगुण कालों का आहार करते हैं यावत् दश-गुण कालों का आहार करते हैं (संखेज्जगुणकालाइं आहारेंति असंखेज्जगुणका-लइं आहारेंति, अणंतगुणकालाइं आहारेंति ?) संख्यातगुण काले पुद्गलों का आहार करते हैं, असंख्यातगुण कालो का आहार करते हैं या अनन्त गुण वालों का आहार करते हैं ? (गोयमा ! एगगुणकालाइं पि आहारेंति जाव अणंतगुण कालाइ पि आहारेंति) हे गौतम ! एक गुण काले पुद्गलों का भी आहार करते हैं यावत् अनन्तगुण काले पुद्गलो का भी आहार करते हैं (एवं जाव सुक्किल्लाइं) इसी प्रकार यावत् शुक्ल पुद्गलो को (एवं गंधओ वि) इसी प्रकार गंध से भी (रसओ वि) रससे भी

(जाइं भावओ फासमंताइं) भाव से जिन स्पर्शवाले पुद्गलों को (ताइं नो एगफासाइं) उन्हे एकस्पर्श वालो को नहीं (आहारेंति) आहार करते हैं (नो दुफासाइं आहारेंति) दो स्पर्श वालो का आहार नहीं करते (नो तिफासाइं आहारेंति) तीन स्पर्श वालो का आहार नहीं करते (चउफासाइं आहारेंति) चार स्पर्श वालों का आहार करते हैं (जाव अट्ठ फासाइं पि आहारेंति) यावत् आठ स्पर्श वालो का भी आहार करते हैं (विहाणमग्गणं पडुच्च) भेदमार्गणा

યાવત્ દશ ગુણ કાળાઓના આહાર કરે છે (संखेज्जगुणकालाइं आहारेंति. असंखेज्जगुण-कालाइ आहारेति, अणंतगुणकलाइ आहारेति) સંખ્યાત ગુણ કાળા પુદ્ગલોને આહાર કરે છે, અસંખ્યાત ગુણ કાળાઓનો આહાર કરે છે અગર અનન્ત ગુણકાળાઓનો આહાર કરે છે ?)

(गोयमा ! एगगुणकालाइ वि आहारेति जाव अणतगुणकालाइ वि अहारेति) હે ગૌતમ ! એક ગુણ કાળાં પુદ્ગલોને પણ આહાર કરે છે, યાવત્ અનન્ત ગુણ કાળા પુદ્ગલોને પણ આહાર કરે છે (एव जाव सुक्किल्लाइ-એજ પ્રકારે યાવત્ શુક્લ પુદ્ગલોના (एवं गधओ वि) એજ પ્રકારે ગંધથી પણ (रसओ वि) રસથી પણ

(जाइ भावओ फासम ताइ) ભાવથી જે સ્પર્શ વાળા પુદ્ગલોને (ताइ नो एगफासाइं) તે એક સ્પર્શવાળાને નહીં (आहारेति) આહાર કરે છે (नो दुफासाइ आहारेति) બે સ્પર્શ-વાળાને આહાર નથી કરતા (नो तिफासाइ आहारेति) ત્રણ સ્પર્શવાળાને આહાર નથી કરતા (चउफासाइ आहारेति) ચાર સ્પર્શવાળાને આહાર કરે છે (जाव अट्ठफासाइ वि आहारेति) યાવત્ આઠ સ્પર્શવાળાને પણ આહાર કરે છે (विहाणमग्गणं पडुच्च) ભેદ

यावद् रूक्षाणि, यानि स्पर्शतः कर्कशानि आहारयन्ति तानि किम् एकगुणकर्कशानि आहारयन्ति, यावद् अनन्तगुणकर्कशानि आहारयन्ति ? गौतम ! एकगुणकर्कशान्यपि आहारयन्ति यावत्-अनन्तगुणकर्कशान्यपि आहारयन्ति, एवम् अष्टावपि स्पर्शा भणितव्याः, यावत्-अनन्तगुणरूक्षाण्यपि आहारयन्ति, यानि भदन्त ! अनन्तगुणरूक्षाणि आहारयन्ति तानि किं स्पृष्टानि आहारयन्ति, अस्पृष्टानि आहारयन्ति ? गौतम ! स्पृष्टानि आहारयन्ति नो अस्पृष्टानि आहारयन्ति, यथा भाषोद्देशके यावद् नियमात् षड्दिक्षु आहारयन्ति, अवसन्नं कारणं

की विवक्षा से (कक्खडाइं पि आहारेंति जाव लुक्खाइं) कर्कश पुद्गलों का भी यावत् रूक्ष पुद्गलों का भी आहार करते हैं।

(जाइं फासओ कक्खडाइं आहारेंति जाव अणंतगुणकक्खडाइं आहारेंति) स्पर्श से जिन कर्कश पुद्गलों का आहार करते हैं (ताइं किं एगगुणकक्खडाइं आहारेंति ?) क्या एक गुण कर्कश उन पुद्गलों का आहार करते हैं ? यावत् अनन्त गुण कर्कश का आहार करते हैं ? (गोयमा ! एगगुणकक्खडाइं वि आहारेंति) हे गौतम ! एक गुण कर्कशों का भी आहार करते हैं (जाव अणतगुणकक्खडाइंपि आहारेति) यावत् अनन्तगुण कर्कशों का भी आहार करते हैं (एवं अट्ठ वि फासा भाणियव्वा) इसी प्रकार आठों स्पर्श कहने चाहिए (जाव अणंत गुणलुक्खाइंपि आहारेंति) यावत् अनन्त गुण रूक्षों का भी आहार करते हैं

(जाइं भंते ! अणंतगुणलुक्खाइं आहारेंति) हे भगवन् ! जिन अनन्तगुण रूक्ष पुद्गलों का आहार करते हैं (ताइं किं पुट्ठाइं आहारेंति, अपुट्ठाइं आहारेंति ?) क्या स्पृष्ट उन पुद्गलों का आहार करते हैं या अस्पृष्ट का आहार करते हैं ? (गोयमा ! पुट्ठाइं आहारेंति, नो अपुट्ठाइं आहारेति) हे गौतम ! स्पृष्ट का आहार

માર્ગણાની વિવક્ષાથી (कक्खडाइ पि आहारेति जाव लुक्खाइ) કર્કશ પુદ્ગલોના પણ યાવત રૂક્ષ પુદ્ગલોના પણ આહાર કરે છે.

(जाइ फासओ कक्खडाइ आहारेति) સ્પર્શથી જે કર્કશ પુદ્ગલોના આહાર કરે છે. (ताइ किं एगगुणकक्खडाइ आहारेति जाव अणंतगुणकक्खडाइ आहारेति) શુ એક ગુણ કર્કશ પુદ્ગલોના આહાર કરે છે યાવત્ અનન્ત ગુણ કર્કશનો આહાર કરે છે ? (गोयमा ! एकगुणकक्खडाइ वि आहारेति) હે ગૌતમ ! એક ગુણ કર્કશોના પણ આહાર કરે છે (जाव अणतगुणकक्खडाइ वि आहारेति) યાવત્ અનન્ત ગુણ કર્કશના પણ આહાર કરે છે (एवं अट्ठवि फासा भाणियव्वा) એ જ પ્રકારે આઠે સ્પર્શ કહેવા જોઈએ (जाव अणंतगुणलुक्खाइ वि आहारेति) યાવત અનન્તગુણ રૂક્ષોના પણ આહાર કરે છે

(जाइ भते ! अणंतगुणलुक्खाइ आहारेति,) હે ભગવન્ ! જે અનન્તગુણ રૂક્ષ પુદ્ગલોના આહાર કરે છે (ताइ किं पुट्ठाइ आहारेति, अपुट्ठाइ आहारेति ?) શું સ્પૃષ્ટ તે પુદ્ગલોના આહાર કરે છે અગર અસ્પૃષ્ટનો આહાર કરે છે ? (गोयमा ! पुट्ठाइ आहारेति

प्रतीत्य वर्णतः कृष्णनीलानि, गन्धतो दुरभिगन्धानि, रसतस्तिक्तरसकटुकानि, स्पर्शतः कर्कशगुरुकशीतरूक्षाणि तेषां पुराणान् वर्णगुणान् गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान् विपरिणमय्य परिपीडय परिशाटय परिविध्वस्य अन्यान् अपूर्वान् वर्णगुणान् गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान् उत्पाद्य आत्मशरीरक्षेत्रावगाढान् पुद्गलान् सर्वात्मना आहारम् आहारयन्ति नैरयिकाः खलु भदन्त ! सर्वतः आहारयन्ति, सर्वतः परिणमयन्ति सर्वतः उच्छ्वसन्ति सर्वतो निःश्वसन्ति ?

करते हैं, अस्पृष्ट का आहार नहीं करते हैं (जहा भासुद्देसए) जैसा भाषा-उद्देशक में कहा है (जाव नियमा छद्दिसिं आहारेंति) यावत् नियम से छहों दिशाओं में से आहार करते हैं।

(ओसण्णं कारणं पडुच्च) बहुलता कारण की अपेक्षा से (वण्णओ कालनीलाइं) वर्ण से काले-नीले (गंधओ दुब्भिगंधाइं) गंध से दुर्गन्ध वाले (रसओ तित्तरसकडुयाइं) रस से तिक्त और कटुक रस वाले (फासओ कक्खडगुरुय सीयलुक्खाइं) स्पर्श से कर्कश, गुरु, शीत और रूक्ष (तेसिं) उन का (पोराणे) पुराना (वण्णगुणे) वर्ण गुण (गंधगुणे) गंध गुण (रसगुणे) रस गुण (फासगुणे) स्पर्श गुण (विपरिणामइत्ता) बदल कर (परिपीलइत्ता) परिपीडन कर के (परिसाडइत्ता) परिशाटन कर के (परिविद्धंसइत्ता) विध्वस्त कर के (अण्णे) अन्य (अपुव्वे) अपूर्व-नया (वण्णगुणे गंधगुणे रसगुणे फासगुणे) वर्णगुण, गंधगुण, रसगुण, और स्पर्शगुण (उप्पाइत्ता) उत्पन्न कर के (आयसरीर खेत्तोगाढे) अपने शरीर क्षेत्र में अवगाहन किए हुए (पोग्गले) पुद्गलों को (सव्वप्पणाए) पूर्ण रूप से (आहारं आहारेंति) आहार करते हैं।

(नेरइया णं भंते ! सव्वओ आहारेंति) हे भगवन् ! क्या नारक सर्वतः-

नो अपुट्ठाइं आहारेंति) હે ગૌતમ ! સ્પૃષ્ટનો આહાર કરે છે, અસ્પૃષ્ટનો આહાર નથી કરતા (जहा भासुद्देसए) જેવું ભાષા ઉદ્દેશકમાં કહ્યું છે (जाव नियमा छद्दिसिं आहारेंति) યાવત્ નિયમથી છએ દિશાઓમાં આહાર કરે છે

(ओसण्णं कारण पडुच्च) બહુલતાના કારણની અપેક્ષાએ (वण्णओ कालनीलाइं) વર્ણથી-કાળા-નીલી (गंधओ दुब्भिगंधाइं) ગંધથી દુર્ગન્ધવાળા (रसओ तित्तरसकडुयाइं) રસથી તિક્ત અને કટુરસવાળા (फासओ कक्खड गुरुय सीय लुक्खाइं) સ્પર્શથી કર્કશ, ગુરૂ, શીત અને રૂક્ષ

(तेसिं) તેમના (पोराणे) પુરાણા (वण्णगुणे) વર્ણગુણ (गंधगुणे) ગંધગુણ (रसगुणे) રસગુણ (फासगुणे) સ્પર્શગુણ (विपरिणामइत्ता) બદલાઈને (परिपीलइत्ता) પરિપીડન કરીને (परिसाडइत्ता) પરિશાટન કરીને (परिविद्धंसइत्ता) વિધ્વસ્ત કરીને (अण्णे) અન્ય (अपुव्वे) અપૂર્વ-નવા (वण्णगुणे गंधगुणे रसगुणे फासगुणे) વર્ણગુણ, ગંધગુણ, રસગુણ અને સ્પર્શ ગુણ (उप्पाइत्ता) ઉત્પન્ન કરીને (आयसरीरखेत्तोगाढे) પોતાના શરીર ક્ષેત્રમાં અવગાહન કરેલા (पुग्गले) પુદ્ગલોના (सव्वप्पणाए) પૂર્ણરૂપથી (आहार आहारेंति) આહાર કરે છે

अभीक्ष्णम् आहारयन्ति, अभिक्ष्णं परिणमयन्ति अभीक्ष्णम् उच्छ्वसन्ति, अभीक्ष्णं निःश्वसन्ति, आहत्य आहारयन्ति, आहत्य परिणमयन्ति, आहत्य उच्छ्वसन्ति, आहत्य निःश्वसन्ति ? हन्त, गौतम ! नैरयिकाः सर्वतः आहारयन्ति, एवं तच्चैव यावद् आहत्य निःश्वसन्ति, नैरयिकाः खलु भदन्त ! यान् पुद्गलान आहारतया गृह्णन्ति ते खलु तेषां पुद्गलानाम् एष्यत्काले कति भागम् आहारयन्ति, कतिभागम् आस्वादयन्ति ? गौतम ! असंख्येयभागम्

समग्रता से आहार करते हैं ? (सव्वओ परिणामेंति) पूर्ण रूप से परिणत करते हैं ? (सव्वओ ऊससंति) सर्वतः उच्छ्वास लेते हैं (सव्वओ नीससंति) सर्वतः निःश्वास लेते हैं (अभिक्खणं आहारेंति) बार-बार आहार करते हैं (अभिक्खणं परिणामेंति) बार-बार परिणत करते हैं (अभिक्खणं ऊससंति) सदा उच्छ्वास लेते हैं (अभिक्खणं नीससंति) निरन्तर निःश्वास लेते हैं ? (आहच्च आहारेंति) कभी-कभी आहार करते हैं ? (आहच्च परिणामेंति) कभी-कभी परिणत करते हैं ? (आहच्च ऊससंति) कभी-कभी उच्छ्वास लेते हैं (आहच्च नीससंति) कभी-कभी निःश्वास लेते हैं ?) (हंता) हां (गोयमा !) हे गौतम ! (णेरइया सव्वओ आहारेंति) नारक सम्पूर्ण प्रदेशों से आहार करते हैं (एवं तं चेव) इस प्रकार वही पूर्वोक्त (जाव आहच्च नीससंति) कदाचित् निःश्वास लेते हैं।

(नेरइया णं भंते ! जे पोग्गले) हे भगवन् ! नारक जिन पुद्गलों को (आहारत्ताए गिण्हंति) आहाररूप में ग्रहण करते हैं (ते णं) वे (तेसिं पोग्गलाणं) उन पुद्गलों का (सेयालंसि) आगामी काल में (कइभागं आहारेंति) कितना भाग आहार करते हैं (कइभागं आसाएंति ?) कितना भाग का आस्वादन करते

(नेरइयाण भंते ! सव्वओ आहारेंति) હે ભગવન્ ! શું નારક સર્વતઃ સમગ્રતાથી આહાર કરે છે ? (सव्वओ परिणामंति) પૂર્ણરૂપથી પરિણત કરે છે (सव्वओ ऊससंति) સર્વત ઉચ્છ્વાસ લે છે (सव्वओ नीससंति) સર્વતઃ નિશ્વાસ લે છે (अभिक्खणं आहारेंति) વારંવાર આહાર કરે છે (अभिक्खणं परिणामंति) વારવાર પરિણત કરે છે (अभिक्खणं ऊससन्ति) સદા ઉચ્છ્વાસ લે છે (अभिक्खण नीससति) નિરન્તર નિશ્વાસ લે છે.:

(आहच्च आहरेंति) ક્યારેક ક્યારેક આહાર કરે છે. (आहच्च परिणामेंति) ક્યારેક ક્યારેક પરિણત કરે છે ? (आहच्च ऊससंति) ક્યારેક ક્યારેક ઉચ્છ્વાસ લે છે (आहच्च नीससंति) ક્યારેક ક્યારેક નિશ્વાસ લે છે ? (हंता गोयमा !) હા, ગૌતમ ! (णेरइया सव्वओ आहारेंति) નારક સંપૂર્ણ પ્રદેશોથી આહાર કરે છે (एवं तं चेव) એજ પ્રકારે તે પૂર્વોક્ત (जाव आहच्च नीससंति) કદાચિત્ નિશ્વાસ લે છે.

(नेरइयाण भंते ! जे पोग्गले) હે ભગવન્ ! નારક જે પુદ્ગલોને (आहरत्ताए गेण्हंति) આહારરૂપમાં ગ્રહણ કરી રહેલા હોય છે (तेणं) તેઓ (तेसिं पोग्गलाणं) તે પુદ્ગલોના (सेयालंसि) આગામી કાળમાં (कइभागं आहारेंति) કેટલો ભાગ આહાર કરે છે ? (कइभाग

आहारयन्ति अनन्तभागम् आस्वादयन्ति, नैरयिकाः खलु भदन्त ! यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति तान् किं सर्वान् आहारयन्ति नो सर्वान् आहारयन्ति ? गौतम ! तान् सर्वान् अपरिशेषान् आहारयन्ति, नैरयिकाः खलु भदन्त ! यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति ते खलु तेषाम् पुद्गलाः कीदृक्तया भूयोभूयः परिणमन्ति ? गौतम ! श्रोत्रेन्द्रियतया यावत् स्पर्शनेन्द्रियतया अनिष्टतया अकान्ततया अप्रियतया अशुभतया अमनोज्ञतया अमनआमतया अनेप्सिततया अभिध्यिततया अधस्तया नो ऊर्ध्वतया दुःखतया, नो सुखतया एतेषां भूयो भूयः परिणमन्ते ॥ सू० १ ॥

हैं ? (गोयमा ! असंखेज्जइभागं आहारेंति) हे गौतम ! असंख्यातवे भाग का आहार करते हैं (अणंतभागं अस्साएंति) अनन्तवें भाग का आस्वादन करते हैं।

(नेरइया णं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति) हे भगवन् ! नारक जिन पुद्गलो को आहार रूप में ग्रहण करते हैं (ते किं सव्वे आहारेंति ?) क्या उन सब का आहार करते हैं ? (नो सव्वे आहारेंति ?) या सब के एक देश का आहार करते हैं ? (गोयमा ! ते सव्वे) हे गौतम ! उन सब (अपरिसेसए) सम्पूर्ण को (आहारेंति) आहार करते हैं। (नेरइया णं भंते ! जे पोग्गला) हे भगवन् ! नारक जिन पुद्गलो को (आहारत्ताए गिण्हंति) आहार रूप में ग्रहण करते हैं (ते णं) वे (तेसिं) उन के लिए (पोग्गला) पुद्गल (कीसत्ताए) किस रूप से (भुज्जो भुज्जो) वार-वार (परिणमेंति ?) परिणत करते हैं। (गोयमा ! सोइंदियत्ताए जाव फासिंदियत्ताए) हे गौतम ! श्रोत्रेन्द्रिय रूप से यावत् स्पर्शनेन्द्रिय रूप से (अणिट्ठत्ताए) अनिष्ट रूप से (अकंतत्ताए) अकान्त रूप से (अप्पियत्ताए) अप्रिय रूप से (असुभत्ताए) अशुभ रूप से (अमणुण्णत्ताए) अमनोज्ञ रूप से (अमणामत्ताए) अमन आम रूप से (अणिच्छियत्ताए) अनिच्छित रूप से (अभिज्झित्ताए) अनभिलषणीय रूप से

आसाएंति) કેટલા ભાગનુ આસ્વાદન કરે છે ? (गोयमा ! असखेज्जइभाग आहारेंति) હે ગૌતમ ! અસખ્યાતમા ભાગનો આહાર કરે (अणंतभागं अस्साएंति) અનન્તમા ભાગનુ આસ્વાદન કરે છે.

(नेरइयाणं भंते ! जे पोग्गले अहारत्ताए गिण्हन्ति) હે ભગવન્ ! નારક જે પુદ્ગલોને આહાર રૂપમા ગ્રહણ કરે છે. (ते किं सव्वे आहारेंति ?) શુ તે બધાનો આહાર કરે છે ? (नो सव्वे आहारेंति) અગર બધાના એકદેશનો આહાર કરે છે (गोयमा ! ते सव्वे) હે ગૌતમ ! તે બધાના (अपरिसेसए) સમ્પૂર્ણનો (आहारेंति) આહાર કરે છે

(नेरइयाणं भंते ! जे पोग्गले) હે ભગવન્ ! નારક જે પુદ્ગલોને (आहारत्ताए गिण्हंति) આહાર રૂપમા ગ્રહણ કરે છે (तेणं) તેઓ (तेसिं) તેમને માટે (पोग्गला) પુદ્ગલ (कीसत्ताए) કયા રૂપથી (भुज्जो भुज्जो) વાર વાર (परिणामेंति) પરિણત કરે છે ? (गोयमा ! सोइंदियत्ताए जाव फासिंदियत्ताए) હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય રૂપથી યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિય રૂપથી (अनिट्ठत्ताए) અનિષ્ટ રૂપથી (अकतत्ताए) અકાન્ત રૂપથી (अपियत्ताए) અપ્રિય રૂપથી

टीका-अथ 'यथोद्देशं निर्देशः' इति न्यायेन पूर्वप्रतिज्ञात प्रथमाधिकारं सचित्ताचित्ताहार-लक्षणमुद्दिश्य प्ररूपयितुमाह-'नेरइया णं भंते ! किं सच्चित्ताहारा, अच्चित्ताहारा मीसाहारा ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं सचित्ताहाराः सचित्तमाहारयन्तीति सचित्ताहारा भवन्ति ? किंवा अचित्ताहाराः ? किंवा मिश्राहाराः-तदुभयाहारा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नो सचित्ताहारा, अचित्ताहारा नो मीसाहारा' नैरयिकाः नो सच्चित्ताहारा भवन्ति अपितु अचित्ताहारा भवन्ति, नो वा मिश्राहारा भवन्ति, नैरयिकाणां वैक्रियशरीरतया वैक्रियशरीरपरिपुष्टि योग्यानामेव पुद्गलानामाहारकास्ते भवन्ति, ते च पुद्गला अचित्ता एव सम्भवन्ति नो जीवपरि-

(अहत्ताए) भारी रूप से (नो उड्ढत्ताए) हल्के रूप से नहीं (दुक्खत्ताए) दुःख रूप से (नो सुहत्ताए) सुखद रूप नहीं (एएसिं) उन का (भुज्जो भुज्जो) बार-बार (परिणमंति) परिणमन करते हैं।

टीकार्थ-'यदोद्देशं निर्देशः' अर्थात् जिस क्रम से नाम का उल्लेख किया हो उसी क्रम से उन का निरूपण होता है, इस न्याय के अनुसार सर्व प्रथम कहे गए सचित्ताचित्ताहार का निरूपण किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीव सचित्त का आहार करने वाले हैं, अचित्त का आहार करने वाले हैं, अथवा मिश्र (सचित्त-अचित्त) का आहार करने वाले हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक सचित्ताहारी नहीं होते, किन्तु अचित्ताहारी होते हैं, वे मिश्राहारी भी नहीं होते हैं। तात्पर्य यह है कि नारक जीव का वैक्रियशरीर होता है, अतएव वैक्रियशरीर की पुष्टि के योग्य ही पुद्गलों का आहार करते है और ऐसे पुद्गल अचित ही हो सकते हैं, सचित्त नहीं। इसी

(असुभत्ताए) અશુભ રૂપથી (अमणुण्णत्ताए) અમનોજ્ઞ રૂપથી (अमणामत्ताए) અમનઆમ રૂપથી (अणिच्छियत्ताए) અનિચ્છિત રૂપથી (अभिज्झित्ताए) અભિલષણીય રૂપથી (अहत्ताए) ભારે રૂપથી (नो उड्ढत्ताए) હલકારૂપથી નહી (दुक्खत्ताए) દુઃખરૂપથી (नो सुहत्ताए) સુખદ રૂપથી નહી (एएसिं) તેમનુ (भुज्जो भुज्जो) વારવાર (परिणमंति) પરિણમન કરે છે, ॥સૂ૦૧॥

ટીકાર્થ-'यथोद्देश निर्देशः' અર્થાત્ જે ક્રમથી નામનો ઉલ્લેખ કર્યો હોય, તેજ ક્રમથી તેમનુ નિરૂપણ થાય છે, એ ન્યાયના અનુસાર સર્વ પ્રથમ કહેલા સચિત્તાહારનું નિરૂપણ કરવામા આવે છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ સચિત્તનો આહાર કરનારા છે, અચિત્તનો આહાર કરનારા છે, અથવા મિશ્ર (સચિત્તાચિત્ત) નો આહાર કરનારા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક સચિત્તાહારી નથી હોતાં પણ અચિત્તાહારી હોય છે, તેઓ મિશ્રાહારી પણ નથી હોતા તાત્પર્ય એ છે કે નારક જીવના વૈક્રિયશરીર હોય છે. તેથી જ તેઓ વૈક્રિયશરીરની પુષ્ટિના યોગ્ય જ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે અને એવા

गृहीता इति भावः, 'एवं असुरकुमारा जाव वेमाणिया' एवम् नैरयिकोक्तरीत्या असुरकुमारा यावद् नागकुमारादि दश भवनपतयः, वानव्यन्तराः ज्योतिष्काः वैमानिकाश्चापि नो सचित्ताहारा नो वा मीश्राहाराः, अपि तु अचित्ताहारा एव भवन्ति तेषां वैक्रियशरीरत्वात् तद् योग्यानेव पुद्गलान् ते आहारयन्ति, ते च अचित्ता एवेति भावः, किन्तु-औदारिकशरीरिणस्तु औदारिकशरीरपरिपोषयोग्यान् पुद्गलानाहारयन्ति ते च पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय पञ्चस्थावरकाय विकलेन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्याश्च पृथिवीकायिकादि परिणामपरिणतत्वात् सचित्ताहारा अपि अचित्ताहारा अपि मिश्राहारा अपि भवन्तीत्याह-'ओरालियसरीरा जाव मणूसा सचित्ताहारा वि अचित्ताहारा वि मीसाहारा वि' औदारिकशरीरिणो यावत् पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिकायिकैकेन्द्रिया द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्याः सचित्ताहारा अपि अचित्ताहारा अपि मिश्राहारा अपि भवन्ति, इत्येवं प्रथमं द्वारम् प्ररूप्य सम्प्रति द्वितीयाद्यष्टमान्तानि सप्तद्वाराणि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपयितुं प्रथमं नैरयिकाणां प्ररूपयति-'नेरइया णं भंते ! आहारट्ठी ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किम् आहारार्थिनो

प्रकार असुरकुमार आदि दश भवनपतियों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के संबंध में भी कहना चाहिए वे भी अचित्ताहारी ही होते हैं, सचित्ताहारी और मिश्राहारी नहीं होते। इन सब देवों का भी वैक्रियशरीर होता है, अतएव वैक्रियशरीर के योग्य पुद्‌गलों का ही वे आहार करते हैं और वे पुद्‌गल अचित्त ही होते हैं। किन्तु औदारिकशरीरी जीव औदारिकशरीर के योग्य पुद्‌गलों का आहार करते है। औदारिकशरीरी पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, पचेन्द्रिय तिर्यंच और मनुष्य है। वे सचित्ताहारी भी होते हैं, अचित्ताहारी भी होते हैं और मिश्राहारी भी होते है। यह प्रथम द्वार हुआ।

अब दूसरे से लेकर आठवें द्वार तक सात द्वारों का चौवीस दडकों के क्रम से निरूपण करने के लिए पहले नैरयिकों के विषय में प्रश्न किया जाता है-

પુદ્‌ગલ અચિત્ત જ હોય છે સચિત્ત નથી હોતા. એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના સમ્બન્ધમા પણ કહેવુ જોઇએ તેઓ પણ અચિત્તાહારી જ હોય છે, સચિત્તાહારી અને મિશ્રાહારી નથી હોતા. આ બધા દેવોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે, તેથી વૈક્રિયશરીરના યોગ્ય પુદ્‌ગલોનો જ તેઓ આહાર કરે છે અને તે પુદ્‌ગલો અચિત્ત જ હોય છે પણ ઔદારિકશરીરી જીવ ઔદારિક શરીરના યોગ્ય પુદ્‌ગલોનો આહાર કરે છે ઔદારિકશરીર પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય, પચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય છે તેઓ સચિત્તાહારી પણ હોય છે, અચિત્તાહારી પણ હોય છે અને મિશ્રાહારી પણ હોય છે આ પહેલુ દ્વાર થયુ.

હવે બીજાથી લઇને આઠમા દ્વાર સુધી સાત દ્વારોનુ ચોવીસ દડકોના ક્રમથી નિરૂપણ કરવાને માટે પહેલા નૈરયિકોના વિષયમા પ્રશ્ન કરાય છે,

भवन्ति? भगवानाह-'हंता, आहारट्ठी' हे गौतम! हन्त सत्यम् नैरयिका आहारार्थिनो भवन्ति, इति द्वितीयं द्वारम्, गौतमः पृच्छति-'नेरइयाणं भंते! केवइकालस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ?' हे भदन्त! यदि नैरयिका आहारार्थिनो भवन्ति तर्हि तेषां कियता कालेन आहारार्थः-आहारस्वरूपं प्रयोजनम् आहाराभिलाष इत्यर्थः समुत्पद्यते? कालस्येति तृतीयार्थे षष्ठी, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'नेरइयाणं दुविहे आहारे पण्णत्ते' नैरयिकाणां द्विविधः आहारः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा-आभोगनिव्वत्तिए य अणाभोगनिव्वत्तिए य' तद्यथा-आभोगनिर्वर्तितश्च अनाभोगनिर्वर्तितश्च, तत्र आभोगेन-आलोचनेन अभिसन्धिना इच्छया निर्वर्तितः-निष्पादितः-उत्पादित इत्यर्थः-'आहारयामि' इत्येव मिच्छापूर्वकं निष्पादित इति भावः, तद्भिन्नः अनाभोगनिर्वर्तितः-अनिच्छापूर्वकं निर्मापित इत्यर्थः, 'तत्थ णं जे से अणाभोगनिव्वत्तिए से णं अणुसमयमविरहिए आहारट्ठे समुप्पज्जइ' तत्र खलु तयोराभोगानाभोगनिर्वर्तितयोराहारयोर्मध्ये योऽसौ अनाभोगनिर्वर्तितः आहारो भवति स खलु अनुसमयम्-प्रतिसमयम् समये समये इत्यर्थः, अविरहितः-आभवपर्यन्त सातत्येन प्रवर्तमानः आहारार्थः समुत्पद्यते तथाच अनुसमयमविच्छेदेनाभोगनिर्वर्तित आहारार्थः समुत्पद्यमानः ओजआहा

गौतमस्वामी-हे भगवन्! क्या नारक आहारार्थी होते हैं?

भगवान्-हां, गौतम! नारक आहारार्थी होते हैं, अर्थात् उन को आहार की अभिलाषा होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! यदि नारक आहारार्थी होते हैं तो कितने काल में उन को आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है?

भगवान्-हे गौतम! नारकों का आहार दो प्रकार का होता है, वह इस प्रकार है-आभोगनिर्वर्तित अर्थात् इच्छापूर्वक होनेवाला और अनाभोगनिर्वर्तित अर्थात् विना उपयोग, विना इच्छा होनेवाला आहार इनमें से अनाभोगनिर्वर्तित आहार प्रति समय निरन्तर, भवपर्यन्त होता रहता है। यह अनाभोगनिर्वर्तित आहारओज आहार आदि के रूप में जानना चाहिए। दूसरा

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! શું નારક આહારાર્થી હોય છે કે નહીં?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ! હા, નારક આહારાર્થી હોય છે, અર્થાત્ તેમને આહારની અભિલાષા થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! યદિ નારક આહારાર્થી હોય છે તો કેટલા કાળમાં તેમને આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ! નારકોના આહાર બે પ્રકારના હોય છે, તે આ રીતે છે-આભોગનિર્વર્તિત અર્થાત્ ઇચ્છા પૂર્વક થનાર આહાર અને અનાભોગનિર્વર્તિત અર્થાત્ વિના ઉપયોગ-ઇચ્છા વગર થનાર આહાર તેમાથી અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર પ્રતિ સમય નિરન્તર, ભવપર્યન્ત થતો રહે છે, આ અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર ઓજાહાર

रादिना प्रकारेणावगन्तव्यः, 'तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिए से णं असंखिज्जसमइए अंतोमुहुत्तिए आहारट्ठे समुप्पज्जइ' तत्र खलु-तयोर्द्वयोर्मध्ये योऽसौ आभोगनिर्वर्तितः-इच्छापूर्वकं निष्पादित आहारो भवति स खलु असंख्येयसामयिकः-असंख्येयैः समयैः निर्वर्तितः, यथासंख्येयसमयनिर्वर्तितो भवति स जघन्येनापि आन्तर्मुहूर्तिको भवति नो हीनः, अतएव आन्तर्मुहूर्तिक आहारार्थः समुत्पद्यते, तथा च अन्तर्मुहूर्त कालं यावत् प्रवर्तते न ततः परम्, नैरयिकाणाम् 'आहारयामि' इत्यभिलापः परिगृहीताहारद्रव्यपरिणामजनिताऽतितीव्र दुःखाद् मुहूर्ताभ्यन्तरे निवर्तते अतएव नैरयिकाणाम् आन्तर्मुहूर्तिक आहाराभिलाप इत्युक्तम् इति तृतीयं द्वारम् । गौतमः पृच्छति-'नेरइयाणं भंते ! किमाहारमाहारेंति ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं स्वरूपमाहारम् आहारयन्ति ? द्रव्यादिभेदतो नैरयिका आहारमाहारयन्तीति प्ररूपयितुं भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'दव्वओ अणंतपएसियाइं, खेत्तओ असंखेज्जपएसोगाढाइं, कालओ अण्णयरट्ठिइयाइं भावओ वण्णमंताइं गंधमंताइं रसमंताइं फासमंताइं' नैरयिकाः द्रव्यतः-द्रव्यस्वरूपपर्यालोचनापेक्षया अनन्तप्रादेशिकानि द्रव्याणि आहारतया आहारयन्तीति पूर्वेण सम्बन्धः, संख्यातप्रदेशात्मकानाम् असंख्यातप्रदेशात्मकानां वा स्कन्धानां जीवस्य ग्रहणायोग्यत्वेन तद्ग्रहणासंभवात्, क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया असंख्येयप्रदेशावगाढानि,

---

जो आभोगनिर्वर्त्तित आहार है, उसकी इच्छा असंख्यात समय प्रमाण अन्तर्मुहूर्त्त में उत्पन्न होती है। तात्पर्य यह है कि 'मैं आहार करूं' इस प्रकार की अभिलाषा एक मुहूर्त्त के अन्दर पैदा हो जाती है, इस कारण नारकों की आहाराभिलाषा अन्तर्मुहूर्त्त की कही गई है। (तृतीय द्वार)

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक किस वस्तु का आहार करते है ?

भगवान्-हे गौतम ! द्रव्य आदि के विकल्पों द्वारा नारकों के आहार की प्ररूपणा करते हुए कहते है-द्रव्य से अनन्तप्रदेशी पुद्गलों का आहार करते हैं, क्योंकि संख्यात प्रदेशी या असंख्यात प्रदेशी स्कन्ध जीव के द्वारा ग्रहण नहीं

આદિના રૂપમા જાણવે જોઈએ બીજો જે આભોગનિર્વર્તિત આહાર છે. તેની ઈચ્છા અસંખ્યાત સમય પ્રમાણ અન્તર્મુહૂર્તમાં ઉત્પન્ન થાય છે તાત્પર્ય એ છે કે 'હું આહાર કરૂં એ પ્રકારની અભિલાષા એક મુહૂર્તની અંદર પેદા થઈ જાય છે, એ કારણે નારકોની આહારાભિલાષા અન્તર્મુહૂર્તની કહેલી છે. આ બીજુ દ્વાર થયુ. ॥ તૃતીય દ્વાર ॥

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક કઇ વસ્તુનો આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્રવ્યાદિના વિકલ્પોદ્વારા નારકોના આહારની પ્રરૂપણા કરતા કહે છે-હે ગૌતમ ! દ્રવ્યથી અનન્ત પ્રદેશી પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, કેમ કે સંખ્યાત પ્રદેશી અગર અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ જીવના દ્વારા ગ્રહણ નથી કરી શકાતા, તેમનુ ગ્રહણ થવાનો સંભવ નથી ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોનો આહાર કરે છે. કાલની અપેક્ષાએ જઘન્ય, મધ્યમ અગર ઉત્કૃષ્ટ કોઇ પણ સ્થિતિવાળા સ્કન્ધોને ગ્રહણ કરે છે. ભાવથી

कालतः-कालापेक्षया अन्यतरस्थितिकानि-जघन्यमध्यमोत्कृष्टान्यतमस्थितिकानि जघन्या मध्यमा उत्कृष्टा एतदन्यतमा स्थितिः-आहारयोग्यस्कन्धपरिणामत्वेनावस्थानं येषां तानि तथाविधानीत्यर्थः, भावतः-भावापेक्षया वर्णवन्ति गन्धवन्ति रसवन्ति स्पर्शवन्ति च द्रव्याणि आहारतया गृह्णन्ति प्रतिपरमाणु एकैकवर्णगन्धरसस्पर्शसद्भावात्, गौतमः पृच्छति-'जाइ भावओ वण्णमंताइं आहारेंति ताइं किं एगवण्णाइं आहारेंति जाव किं पंच वण्णाइं आहारेंति?' यानि तावद् भावतो वर्णवन्ति द्रव्याणि आहारयन्ति-आहारतया गृह्णन्ति तानि किम् एकवर्णवन्ति यावत्-किं द्विवर्णानि किं वा त्रिवर्णानि किं वा चतुर्वर्णानि किं वा पञ्चवर्णानि आहारयन्ति ? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'ठाणमग्गणं पडुच्च एगवण्णाइं पि आहारेंति जाव पंचवण्णाइंपि आहारेंति' स्थानमार्गणम्-तिष्ठन्ति विशेषा अस्मिन्निति स्थानम्-सामान्यम् एकवर्णं द्विवर्णं त्रिवर्णमित्यादिरूपं तस्य मार्गणम्-अन्वेषणम् तत् प्रतीत्य- आश्रित्य सामान्यप्ररूपणापेक्षया सामान्यत इत्यर्थः, एकवर्णान्यपि आहारयन्ति यावत् द्विवर्णान्यपि त्रिवर्णान्यपि चतुर्वर्णान्यपि पञ्चवर्णान्यपि द्रव्याणि आहारयन्तीत्यर्थः अनन्तप्रादेशिकानां स्कन्धानां तेषामेकवर्णत्वादिकं व्यवहारनयापेक्षया बोध्यम्, निश्चयनयापेक्षया तु अनन्तप्रादेशिकस्कन्ध-

---

किए जा सकते, उन का ग्रहण होना संभव नहीं है। क्षेत्र की अपेक्षा से असंख्यात प्रदेशी स्कंधों का आहार करते हैं। काल की अपेक्षा जघन्य, मध्यम या उत्कृष्ट किसी स्थिति वाले, स्कंधों को ग्रहण करते हैं। भाव से वर्ण वाले, गंध वाले, रस वाले और स्पर्श वाले द्रव्यों को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं, क्योंकि प्रत्येक परमाणु में एक वर्ण, एक गंध, एक रस और दो स्पर्श अवश्य पाये जाते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! भाव से वर्ण वाले जिन पुद्गल द्रव्यों का नारक आहार करते हैं, वे क्या एक वर्ण वाले होते हैं, अथवा दो वर्ण वाले, तीन वर्ण वाले, चार वर्ण वाले या पांच वर्ण वाले होते हैं?

भगवान्-हे गौतम! सामान्य मार्गणा की अपेक्षा से एक दो या तीन वर्ण वाले, चार वर्ण वाले अथवा पांच वर्ण वाले द्रव्यों को ग्रहण करते हैं। अनन्त

વર્ણવાળા, ગંધવાળા, રસવાળા અને સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે કેમ કે પ્રત્યેક પરમાણુમા એકવર્ણ, એક સ્કન્ધ એક રસ અને બે સ્પર્શ અવશ્ય મળે છે એમ કહ્યું છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! ભાવથી વર્ણવાળા જે પુદ્ગલ દ્રવ્યોનો નારક આહાર કરે છે, તેઓ શું એક વર્ણવાળા હોય છે, અથવા બે વર્ણવાળા, ત્રણ વર્ણવાળા, ચાર વર્ણવાળા અગર પાચ વર્ણવાળા થઈ રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! સામાન્ય માર્ગણાની અપેક્ષાએ એક બે અગર ત્રણ વર્ણવાળા ચાર વર્ણવાળા અથવા પાચ વર્ણવાળા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોમાં

स्याणीयसोऽपि पञ्चवर्णत्वमासेयम् किन्तु-'विहाणमग्गणं पडुच्च कालवण्णाइं पि आहारेंति जाव सुक्किल्लाइंपि आहारेंति' विधानमार्गणम्-विधानम्-विविक्तम् अन्य व्यवच्छिन्न धानं धारणं पोषणं वा स्वरूपस्य, विधानम्-विशेषः 'कृष्णो नीलः पीतः' इत्यादि प्रतीति प्रति नियतवर्णादिविशेष इति भावः, तस्य मार्गणम्-अन्वेषणं प्रतीत्य-आश्रित्य विशेषापेक्षये-त्यर्थः तानि कालवर्णान्यपि आहारयन्ति यावत्-नीलवर्णान्यपि पीतवर्णान्यपि रक्तवर्णान्यपि शुक्लवर्णान्यपि द्रव्याणि नैरयिकाः आहारयन्ति, गौतमः पृच्छति-'जाइं वण्णओ कालवण्णाइं आहारेंति ताइं किं एगगुणकालाइं आहारेंति जाव दसगुणकालाइं आहारेंति संखेज्जगुणकालाइं आहारेंति असंखेज्जगुणकालाइं आहारेंति जाव अणंतगुणकालाइं आहारेंति?' हे भदन्त! यानि द्रव्याणि नैरयिका वर्णतः कालवर्णानि आहारयन्ति तानि किम् एकगुणकालकानि आहारयन्ति? किं वा यावद् द्वित्रिचतुः पञ्चषट् सप्ताष्ट-नवदशान्यतमगुणकालकानि आहारयन्ति? किंवा संख्येयगुणकालकानि आहारयन्ति? उत असंख्येयगुणकालकानि आहारयन्ति? उताहो अनन्तगुणकालकानि आहारयन्ति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'एगगुणकालाइंपि आहारयंति जाव अणंतगुणकालाइंपि

प्रदेशी स्कधों में एक वर्ण आदि का सद्भाव कल्पना व्यवहारनय की अपेक्षा से समझना चाहिए। निश्चयनय की अपेक्षा से अनन्त प्रदेशी स्कंध, भले ही वह कितना भी छोटा हो, पांचों वर्णो वाला ही होता है। विधान मार्गणा की अपेक्षा अर्थात् भेद की विवक्षा से नारक जीव कृष्ण वर्ण वाले द्रव्यों का भी आहार करते हैं, यावत्-नील वर्ण वाले, पीत वर्ण वाले, रक्त वर्ण वाले एवं क्ल वर्ण वाले द्रव्यों का भी आहार करते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! नारक जीव जिन कृष्णवर्ण द्रव्यों का आहार करते हैं, वे क्या एक गुण कृष्ण वर्ण वाले होते हैं, यावत्-दो, तीन, चार, पांच छह, सात आठ, नौ या दश गुण कृष्णवर्ण वाले होते हैं? अथवा संख्यातगुण कृष्ण-वर्ण वाले, असंख्यातगुण कृष्णवर्ण वाले या अनन्त गुण कृष्णवर्ण वाले होते हैं?

એક વર્ણ આદિને સદ્ભાવ વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ સમજવો જોઈએ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ ભલે તે કેટલોયે નાનો હોય, પાંચ વર્ણવાળો જ હોય છે વિધાનમાર્ગણાની અપેક્ષાએ અર્થાત્ ભેદની વિવક્ષાથી નારકજીવ કૃષ્ણવર્ણવાળા દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે યાવત્ નીલવર્ણવાળા, પીતવર્ણ વાળા, લાલવર્ણવાળા તેમજ સફેદ વર્ણવાળા દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ નારક જીવ જે કૃષ્ણવર્ણવાળા દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે, તેઓ શુ એક ગુણ કૃષ્ણવર્ણવાળા હોય છે. યાવત્-બે, ત્રણ, ચાર, પાચ, છ, સાત, આઠ, નવ અને દશ ગુણ કૃષ્ણવર્ણવાળા હોય છે? અથવા સખ્યાત ગુણ કૃષ્ણવર્ણ-વાળા અસખ્યાગુણ કૃષ્ણવર્ણવાળા અગર અનન્ત ગુણ કૃષ્ણવર્ણવાળા હોય છે?

आहारेंति' एकगुणकालकान्यपि द्रव्याणि आहारयन्ति यावत्-द्वित्र्यादि दशगुणकालकान्यपि संख्येयगुणकालकान्यपि असंख्येयगुणकालकान्यपि अनन्तगुणकालकान्यपि द्रव्याणि आहारयन्ति, 'एवं जाव सुक्किल्लाइं' एवम्-कालवर्णोक्तरीत्या यावत्-एकगुणनीलकानि द्वित्र्यादि दशगुणनीलकानि संख्येयासंख्येयानन्तगुणनीलकान्यपि, एवम् एकगुणाद्यनन्तगुणपीतकानि एकगुणाद्यनन्तगुणरक्तान्यपि एकगुणाद्यनन्तगुणशुक्लान्यपि द्रव्याणि आहारयन्ति, 'एवं गंधओ वि, रसओवि' एवम्-वर्णोक्तरीत्या गन्धतोऽपि-गन्धापेक्षयाऽपि, रसतोऽपि-रसापेक्षयाऽपि स्पर्शापेक्षयापि वक्तव्यम्, 'जाइं भावओ फासमंताइं ताइं नो एगफासाइं आहारेंति' यानि तावद् द्रव्याणि भावतः-भावतः-भावापेक्षया स्पर्शवन्ति आहारयन्ति

भगवान्-हे गौतम! एकगुण कृष्ण वर्ण वाले द्रव्यों का भी आहार करते हैं, दो से लेकर दशगुण कृष्णवर्ण वाले द्रव्यों का भी आहार करते हैं, इसी प्रकार संख्यातगुण असंख्यात गुण और अनन्त गुण कृष्णवर्ण वाले द्रव्यों का भी आहार करते हैं। इसी प्रकार शुक्लवर्ण तक समझ लेना चाहिए। अर्थात् एकगुण नील, दो-तीन-चार-पांच-छह-सात-आठ-नौ-दश गुण नील, संख्यात, असंख्यात एवं अनन्तगुण नील द्रव्यों को लेकर भी आहार के रूप में ग्रहण करते हैं। इसी प्रकार एकगुण पीत से लेकर संख्यात, असंख्यात और अनन्तगुण पीत द्रव्यों का आहार करते हैं। एकगुण रक्त से लेकर अनन्तगुण रक्त तक तथा एकगुण शुक्ल से लगाकर अनन्तगुण शुक्ल द्रव्यों का भी आहार करते हैं। इसी प्रकार गन्ध, रस और स्पर्श की अपेक्षा से भी कह लेना चाहिए।

भाव से स्पर्श वाले जिन पुद्गलद्रव्यों का नारक आहार करते हैं, वे एक स्पर्शवाले द्रव्यों का आहार नहीं करते, दो स्पर्शवाले द्रव्यों का आहार नहीं

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! એકગુણ કૃષ્ણવર્ણવાળા દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે, એથી લઇને દશ ગુણ કૃષ્ણવર્ણવાળા દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે, એજ પ્રકારે સંખ્યાત ગુણ, અસંખ્યાતગુણ અને અનન્તગુણ કૃષ્ણ વર્ણવાળા દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે.

એ જ પ્રકારે શુકલવર્ણ સુધી સમજી લેવુ જોઈએ અર્થાત્ એક ગુણ નીલ, બે, ત્રણ, ચાર, પાચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દશગુણ, નીલ સખ્યાત, અસખ્યાત તેમજ અનન્તગુણ નીલ દ્રવ્યોને પણ આહારના રૂપમા ગ્રહણ કરે છે એજ પ્રકારે એક ગુણ પીતથી લઈને સખ્યાત અસંખ્યત અને અનતગુણ પીત દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે એકગુણ રક્તથી લઇને અનન્ત ગુણ રક્ત સુધી તથા એક ગુણ શુકલથી આરભીને અનન્તગુણ શુકલ દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે એજ પ્રકારે, ગન્ધ રસ અને સ્પર્શની અપેક્ષાથી પણ કહેવુ જોઇએ.

ભાવથી સ્પર્શવાળા જે પુદ્દગલ દ્રવ્યોનો નારક આહાર કરે છે તેઓ એક સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોનો આહાર નથી કરતા, બે સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોનો આહાર નથી કરતા ત્રણ સ્પર્શવાળા

तानि नो एकस्पर्शानि आहारयन्ति 'नो दुफासाइं आहारेंति' नो द्विस्पर्शानि आहारयन्ति 'नो तिफासाइं आहारेंति' नो त्रिस्पर्शानि आहारयन्ति अपितु 'चउफासाइं आहारेंति' चतुःस्पर्शानि द्रव्याणि आहारयन्ति 'जाव अट्ठफासाइं पि आहारेंति' यावत् पञ्चस्पर्शानि अपि षट् स्पर्शानि सप्तस्पर्शानि अपि नैरयिका आहारयन्ति, 'विहाणमग्गणं पडुच्च कक्खडाइं पि आहारेंति जाव लुक्खाइं' विधानमार्गणं प्रतीत्य-आश्रित्य भेदापेक्षयेत्यर्थः कर्कशान्यपि द्रव्याणि आहारयन्ति, यावद् गुरुस्पर्शानि उष्णस्पर्शानि रूक्षस्पर्शान्यपि आहारयन्ति, गौतमः पृच्छति -'जाइं फासओ कक्खडाइ आहारेंति ताइ किं एगगुणकक्खडाइं आहारेंति जाव अणंतगुणकक्खडाइं आहारेंति ?' हे भदन्त ! यानि तावद् द्रव्याणि स्पर्शतः-स्पर्शापेक्षया कर्कशानि आहारयन्ति तानि किम् एकगुणकर्कशानि आहारयन्ति ? यावत् किंवा द्व्यादिदशान्यतमगुणकर्कशानि आहारयन्ति ? किंवा संख्यातगुणकर्कशानि ? किंवा असंख्यातगुणकर्कशानि ? किंवा अनन्तगुणकर्कशानि आहारयन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे

करते, तीन स्पर्शवाले द्रव्यों का आहार नहीं करते परन्तु चार स्पर्श वाले द्रव्यों का आहार करते हैं, यावत्-पांच स्पर्श वाले, छह स्पर्श वाले, सात स्पर्शवाले और आठ स्पर्शवाले द्रव्यों का भी नारक आहार के रूप में ग्रहण करते हैं। विधानमार्गणा अर्थात् भेद की विवेक्षा से कर्कश द्रव्यों का भी आहार करते हैं, यावत् गुरु स्पर्श वाले उष्णस्पर्श वाले, रूक्ष आदि स्पर्श वाले द्रव्यों का भी आहार करते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जिन कर्कश स्पर्श वाले द्रव्यों का नारक आहार करते हैं, वे क्या एकगुण कर्कश का आहार करते हैं, दो से लेकर दशगुण कर्कश द्रव्यों का आहार करते हैं, अथवा संख्यात गुण कर्कश, असंख्यात गुण कर्कश या अनन्तगुण कर्कश द्रव्यों का आहार करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! एकगुण कर्कश द्रव्यों का भी आहार करते हैं, यावत्

દ્રવ્યોનો આહાર નથી કરતા પરન્તુ ચાર સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે

યાવત્-પાચ સ્પર્શવાળા, છ સ્પર્શવાળા, સાતસ્પર્શવાળા અને આઠ સ્પર્શવાળા, દ્રવ્યોને પણ નારક આહારના રૂપમા સ્વીકારે છે. વિધાનમાર્ગણા અર્થાત્ ભેદની વિવક્ષાથી કર્કશ દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે યાવત્ ગુરૂ સ્પર્શ વાળા ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા રૂક્ષસ્પર્શ વાળા દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે કર્કશ સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોનો નારક આહાર કરે છે. તેઓ શું એક ગુણ કર્કશનો આહાર કરે છે કે બેથી લઇને દશ ગુણ કર્કશ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે, અથવા સખ્યાત ગુણ કર્કશ, અસખ્યાત ગુણ કર્કશ અગર અનન્ત ગુણ કર્કશ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક ગુણ કર્કશ દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે યાવત્ દસ

गौतम ! 'एगगुणकक्खडाइंपि आहारेंति जाव अणंतगुणकक्खडाइंपि आहारेंति ?' एकगुण-कर्कशान्यपि आहारयन्ति यावद् द्वयादिदशगुणकर्कशान्यपि आहारयन्ति संख्येयगुणकर्कशान्यपि असंख्येयगुणकर्कशान्यपि अनन्तगुणकर्कशान्यपि आहारयन्ति, 'एव अट्ठवि फासा भाणियव्वा जाव अणंतगुणलुक्खाइंपि आहारेंति' एवम्-उक्तस्पर्शोक्तरीत्या अष्टावपि स्पर्शाः कर्कशगुरुकलघुमृदुशीतोष्णस्निग्धरूक्षरूपा भणितव्याः-वक्तव्याः यावत् एकगुणगुरुकस्पर्शानि आरभ्य अनन्तगुणरूक्षाण्यपि आहारयन्तीति चतुर्थं द्वारम् । गौतमः पृच्छति-'जाइं भंते ! अणंतगुणलुक्खाइं आहारेंति ताइं किं पुट्ठाइं आहारेंति अपुट्ठाइं आहारेंति?' हे भदन्त ! यानि तावद् अनन्तगुणरूक्षाणि आहारयन्ति तानि किम् स्पृष्टानि-आत्मप्रदेशसम्बद्धानि आहारयन्ति ? किंवा अस्पृष्टानि-आत्मप्रदेशासम्बद्धानि आहारयन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पुट्ठाइं आहारेंति नो अपुट्ठाइं आहारेंति' स्पृष्टान्येव आहारयन्ति नो अस्पृष्टानि आहारयन्ति, तदनन्तरम्-'जहा भासुद्देसए जाव णियमा छद्दिसिं आहारेंति' यथा भाषोद्देशके पूर्वं प्रतिपादितं तथाऽत्रापि द्रष्टव्यम्, तत्र तावत् 'नियमात् षड् दिशि व्यवस्थितानि आहारयन्ति' इत्येतत्पर्यन्तं वक्तव्यम्, 'ओसण्णं कारणं पडुच्च वण्णओ कालनीलाइं गंधओ दुब्भि-

---

दशगुण कर्कश द्रव्यों का भी आहार करते हैं. संख्यात गुण कर्कश द्रव्यों का, असंख्यात गुण और अनन्तगुण कर्कश द्रव्यों का भी आहार करते हैं । इसी प्रकार आठों स्पर्शों के सम्बन्ध में कह लेना चाहिए, अर्थात् एकगुण गुरु से लेकर अनन्तगुण रूक्ष तक सभी प्रकार के पुद्गल द्रव्यों का आहार करते हैं । (चौथा द्वार)

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीव जिन अनन्तगुण रूक्ष द्रव्यों का आहार करते हैं, वे द्रव्य क्या आत्मप्रदेशों से स्पृष्ट होते हैं अथवा अस्पृष्ट-आत्मप्रदेशों से असम्बद्ध होते है ?

भगवान्-हे गौतम ! आत्मप्रदेशो से स्पृष्ट द्रव्यों का आहार करते हैं, अस्पृष्ट द्रव्यो का नहीं । तदनन्तर जैसा भाषा-उद्देशक में कहा है, उसी प्रकार

ગુણુ વાળા કર્કશ દ્રવ્યો નો પણુ આહાર કરે છે સખ્યાત ગુણુ કર્કશ દ્રવ્યોનો, અસંખ્યાત ગુણુ કર્કશ અને અને અનન્ત ગુણુ કર્કશ દ્રવ્યોનો પણુ આહાર કરે છે એજ પ્રકારે આઠે સ્પર્શોના સમ્બન્ધમા કહેવુ જોઇએ, અર્થાત્ એક ગુણુથી લઇને અનન્તગુણુ રૂક્ષ સુધી બધા પ્રકારના પુદ્ગલ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે. (ચોથુ દ્વાર)

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ જે અનન્તગુણુ રૂક્ષ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે, તે દ્રવ્ય શુ આત્મપ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ હોય છે, અર્થાત્ અસ્પૃષ્ટ આત્મ પ્રદેશોથી અસમ્બદ્ધ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આત્મ પ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે, અસ્પૃષ્ટ દ્રવ્યોનો નહી. તદનન્તર જેવુ ભાષા ઉદ્દેશકમાં કહ્યુ છે. એજ પ્રકારે અહીં પણુ કહેવુ

गंधाइं' ओसन्नकारणम्–बाहुल्यकारणमित्यर्थः प्रतीत्य–आश्रित्य, बाहुल्यवाचको देशीय ओसन्न शब्दः, बाहुल्यकारणञ्च–अशुभानुभावा एव, एवमपि प्रायो मिथ्यादृष्टयः कृष्णादीन्यपि आहारयन्ति नतु भविष्यत्तीर्थकरादयः, अतएव 'ओसन्न' इत्युक्तम्, वर्णतः–वर्णापेक्षया कालनीलानि, गन्धतः–गन्धापेक्षया दुरभिगन्धानि 'रसओ तित्तकडुयाइं' रसतः–रसापेक्षया तिक्तरस कटुकानि–'फासओ कक्खडगुरुयसीयलुक्खाइं' स्पर्शतः–स्पर्शापेक्षया कर्कशगुरुकशीतरूक्षाणि आहारयन्ति 'तेसिं पोराणे वण्णगुणे गंधगुणे रसगुणे फासगुणे विपरिणामइत्ता परिपीलइत्ता परिसाडइत्ता परिविद्धंसइत्ता' तेषाम्–आहार्यमाणानां पुद्गलानाम् पुराणान्–प्राचीनान् वर्णगुणान् गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान् विपरिणमय्य विपरिणामं प्रापय्य, परिपीडय्य, परिशाटय्य, परिविध्वस्य–सर्वथा विनाश्य, 'अण्णे अपुव्वे वण्णगुणे गंधगुणे रसगुणे फासगुणे उप्पाइत्ता' अन्यान् अपूर्वान् वर्णगुणान् गन्धगुणान् रसगुणान्

यहां भी कह लेना चाहिए, यावत् नियम से छह दिशाओं में स्थित द्रव्यों का आहार करते हैं।

'ओसन्न' शब्द बहुलता का वाचक देश्यप्राकृत भाषा का शब्द है। ओसन्न कारण अर्थात् बहुलता से नारक वर्ण की अपेक्षा काले–नीले, गंध से दुर्गन्ध वाले, रस से तिक्त और कटुक रस वाले और स्पर्श से कर्कश, गुरु, शीत और रूक्ष स्पर्श वाले द्रव्यों का आहार करते हैं। यहां बहुलता से, कहने का अभिप्राय यह है कि अशुभ अनुभाव वाले प्रायःमिथ्यादृष्टि ही उक्त कृष्ण वर्ण आदि अशुभ द्रव्यों का आहार करते है, आगामी जन्म में होनेवाले तीर्थङ्कर आदि नारक ऐसे द्रव्यों का आहार नहीं करते।

आहार किए जानेवाले पुद्‌गलों के पुराने वर्णगुण, गंधगुण, रसगुण और स्पर्शगुण का परिणमन करके उसे परिपीडित करके, परिशाटन एवं विध्वंस

જોઇએ, યાવત્ નિયમથી છ દિશાઓમા સ્થિત દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે

'ઓસન્ન' શબ્દ બહુલતા વાચક દેશી પ્રાકૃત ભાષાનો શબ્દ છે ઓસન્ન કારણ અર્થાત્ બહુલતાથી વર્ણનની અપેક્ષાએ કાળા વાદળી, ગંધની અપેક્ષા એ દુર્ગન્ધવાળા, રસથી તિક્ત અને કટુક રસવાળા અને સ્પર્શથી કર્કશ, ગુરૂ, શીત અને રૂક્ષ સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે

અહીં બહુલતાથી કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે અશુભ અનુભાવવાળાપ્રાયઃ મિથ્યાદૃષ્ટિ જ ઉક્ત કૃષ્ણવર્ણ આદિ અશુભ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે આગામી જન્મમાં થનારા તીર્થંકર આદિ નારક એવા દ્રવ્યોનો આહાર નથી કરતા.

આહાર કરાતા પુદ્‌ગલોના પુરાણા વર્ણગુણ, ગંધગુણ, રસગુણ અને સ્પર્શગુણનું પરિણમન કરીને તેને પરિપીડિત કરીને, પરિશાટન તેમજ વિધ્વંસન કરીને અર્થાત્ પુરી રીતે બદલીને નૂતન વર્ણગુણ, ગન્ધગુણ, રસગુણ અને સ્પર્શગુણને ઉત્પન્ન કરીને પોતાના

स्पर्शगुणान् उत्पाटय 'आयसरीरखेत्तोगाढे पोग्गले सव्वप्पणयाए आहारं आहारेंति' आत्मशरीरक्षेत्रावगाढान् पुद्गलान् सर्वात्मना -सर्वैरेवात्मप्रदेशैराहारम्-आहाररूपान् आहारयन्ति, इति पञ्चमं द्वारम्। गौतमः पृच्छति- नेरइयाण भंते! सव्वओ आहारेंति' हे भदन्त! नैरयिकाः खलु किं सर्वत आहारयन्ति 'सव्वओ परिणामंति' सर्वतः किं परिणमयन्ति? 'सव्वओ ऊससंति' सर्वतः किम उच्छ्वसन्ति? 'सव्वओ नीससंति?' किं सर्वतो निःश्वसन्ति? 'अभिक्खणं आहारेंति?' किम् अभीक्ष्णं-शश्वद् आहारयन्ति? 'अभिक्खणं परिणामंति?' अभीक्ष्णं किं परिणमयन्ति? 'अभिक्खणं ऊससंति?' किम् अभीक्ष्णम्-शश्वद् उच्छ्वसन्ति? 'अभिक्खणं नीससंति' किम् अभीक्ष्णम्-शश्वत् निःश्वसन्ति? 'आहच्च आहारेंति?' किम् आहत्य-विशिष्य आहारयन्ति? 'आहच्च परिणामेंति?' किम् आहत्य-विशिष्य परिणमयन्ति? 'आहच्च ऊससंति?' किम् आहत्य-विशिष्य उच्छ्वसन्ति?

करके अर्थात् पूरी तरह बदल करके नूतन वर्णगुण, गन्धगुण, रसगुण और स्पर्शगुण को उत्पन्न करके, अपने शरीर क्षेत्र में अवगाढ पुद्गलों का समस्त आत्मप्रदेशो से आहार करते हैं। (पंचम द्वार)

गौतमस्वामी- हे भगवन्! क्या नारक जीव समस्त आत्मप्रदेशो से आहार करते हैं? सर्व आत्मप्रदेशो से उसे परिणत करते हैं? क्या सर्वतः उच्छ्वास और निश्वास लेते हैं? क्या सदैव आहार करते रहते हैं? सदैव उसे परिणत करते हैं? निरन्तर उच्छ्वास-निश्वास लेते रहते हैं? अथवा कदाचित् आहार करते हैं? कदाचित् परिणत करते हैं कदाचित् उच्छ्वास लेते हैं? कदाचित् निश्वास लेते हैं?

भगवान्-हे गौतम! हां, नारक जीव सर्वतः आहार करते हैं, इत्यादि पूर्वोक्त सब कथन समझ लेना चाहिए, अर्थात् सर्वतः उच्छ्वास और निश्वास लेते हैं। सदा आहार करते हैं, सदा परिणत करते हैं, सदा उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं। कदाचित् आहार करते हैं, परिणमन करते हैं और उच्छ्वास

શરીરક્ષેત્રમા અવગાઢ પુદ્ગલોના સમસ્ત આત્મપ્રદેશોથી આહાર કરે છે (પંચમ દ્વાર)

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! શું નારક જીવ સમસ્ત આત્મપ્રદેશોથી આહાર કરે છે? સર્વ આત્મપ્રદેશોથી તેને પરિણત કરે છે? શું સર્વત ઉચ્છ્વાસ અને નિશ્વાસ લે છે? શું સદૈવ તેને પરિણત કરે છે? નિરન્તર ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતા રહે છે? અથવા કદાચિત્ આહાર કરે છે? કદાચિત્ પરિણત કરે છે, કદાચિત્ ઉચ્છ્વાસ લે છે? કદાચિત્ નિશ્વાસ લે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! હા, નારક જીવ સર્વત આહાર કરે છે ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત બધું કથન સમજી લેવુ જોઈએ અર્થાત્ સર્વત પરિણત કરે છે, સર્વત. ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે. સદા આહાર કરે છે સદા પરિણત કરે છે; સદા ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે કદાચિત્

'आहच्च नीससंति ?' किम् आहत्य–विशिष्य निःश्वसन्ति ?' भगवानाह–'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त–सत्यम्, 'णेरइया सव्वओ आहारेंति एवं तं चेव जाव आहच्च नीससंति' नैरयिकाः सर्वतोऽपि आहारयन्ति, एवम्–उक्तरीत्या तच्चैव–पूर्वोक्तं सर्वमेव यावत्–सर्वतः परिणमयन्ति, सर्वत उच्छ्वसन्ति, सर्वतो निःश्वसन्ति, अभीक्ष्णम् आहारयन्ति, अभीक्ष्णम् परिणमयन्ति, अभीक्ष्णम् उच्छ्वसन्ति, अभीक्ष्णं निःश्वसन्ति, आहत्य आहारयन्ति, आहत्य परिणमयन्ति, आहत्य उच्छ्वसन्ति. आहत्य निःश्वसन्ति, गौतमः पृच्छति–'नेरइया णं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति ते णं तेसिं पोग्गलाणं सेयालंसि कइ भागं आहारेंति कइभागं आसाएंति ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति ते खलु–नैरयिकाः तेषां गृहीतानां पुद्गलानाम् एष्यत्काले–ग्रहणकालानन्तरकाले कतिभागम् आहारयन्ति–आहारतया उपभुञ्जते ? एवं कतिभागं–कतियं भागम् आस्वादयन्ति–आहारतया गृह्यमाणपुद्गलानामास्वादं कुर्वन्ति, आहार्यमाणानां सर्वेषां पुद्गलानामास्वादप्राप्त्यसंभवादिति प्रश्नाशयः, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'असंखेज्जइभागं आहारेंति अणंतभागं अस्साएंति' आहारतया गृह्यमाणानां पुद्गलानाम् असंख्येयं भागमाहारयन्ति, आहार्यमाणानां पुद्गलाना मनन्तभागमास्वादयन्ति शेषाः पुनरनास्वादिता एव शरीरप रेणाममायान्तीति भावः, इति षष्ठ द्वारम् । गौतमः पृच्छति–'नेरइयाणं भंते ! जे

–निश्वास लेते हैं ।

गौतमस्वामी–हे भगवन ! नारक जीव जिन पुद्गलो को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं, उन पुद्गलो में से, अगले समय में, कितने भाग का आहार करते हैं ? कितने भाग का आस्वादन करते हैं ? आशय यह है कि आहार किये जाने वाले सभी पुद्गलो का आस्वादन होना संभव नहीं है ।

भगवान्–हे गौतम ! नारक जीव आहार के रूप में जितने पुद्गलो को ग्रहण करते हैं, उनके असंख्यातवें भाग का आहार करते हैं (शेष पुद्गलो का आहार हो नही पाता) और जितने पुद्गलों का आहार करते हैं, उन के अनन्तवें भाग का आस्वादन करते हैं । शेष का आस्वादन न होने पर भी वे शरीर रूप

આહાર કરે છે, પરિણત કરે છે અને ઉચ્છ્વાસ–નિશ્વાસ લેતા રહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! નારક જીવ જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમા ગ્રહણ કરે છે, તે પુદ્ગલોમાથી આગલા સમયમા કેટલા ભાગનો આહાર કરે છે ? કેટલા ભાગનુ આસ્વાદન કરે છે આશય એ છે કે આહાર કરેલા બધા પુદ્ગલોનુ આસ્વાદન થવા સંભવિત નથી.

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! નારક જીવ આહારના રૂપમા જેટલા પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે તેમના અસંખ્યાતમા ભાગનો આહાર કરે છે, (શેષ પુદ્ગલોનો આહાર થઈ જ નથી શકતો) અને જેટલા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, તેના અનન્તમા ભાગનું આસ્વાદન કરે છે. શેષનુ આસ્વાદન ન થવા છતા પણ તેઓ શરીરરૂપ પરિણમનને પ્રાપ્ત થાય

पोग्गला आहारत्ताए गिण्हंति ते किं सव्वे आहारेंति नो सव्वे आहारेंति ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु यान् पुद्गलान् उज्झितशेषान् आहारमात्रपरिणामयोग्यान् आहारतया गृह्णन्ति तान् सर्वान् पुद्गलान् किम् आहारयन्ति ? किं वा नो सर्वान् तान् अपितु सर्वैक-देशभूतान् आहारयन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'ते सव्वे अपरिसेसए आहारेंति' तान् सर्वान् पुद्गलान् अपरिशेषान् आहारयन्ति उज्झितशेषाणामेव केवलानामाहारपरिणाम योग्यानां गृहीतत्वात् इति सप्तमं द्वारम् । गौतमः पृच्छति-'नेरइया णं भंते ! जे पोग्गला आहारत्ताए गिण्हंति ते णं तेसिं पोग्गला कीमत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणामेंति ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति ते खलु-आहारतया गृहीताः पुद्गलाः तेषाम्-नैरयिकाणां कीदृक्तया-किं स्वरूपतया भूयोभूयः-पौनः पुन्येन परिणमन्ते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सोतिंदियत्ताए जाव फासिंदियत्ताए अणिट्ठत्ताए' आहार

परिणाम को प्राप्त होते हैं। (छठा द्वार)

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीव जिन छोडे हुए से शेष एवं शरीर परिणाम के योग्य पुद्गलों को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं उन सभी का आहार करते हैं, अथवा नोसर्व अर्थात् सब के एक भाग का आहार करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! उन सभी पुद्गलो का आहार करते हैं, क्योकि वे छूटे हुए से शेष और केवल आहार परिणाम के योग्य ही ग्रहण किए गए होते हैं। (सातवां द्वार)

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीव जिन पुद्गलो को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं, वे पुद्गल नारकों के लिए किस स्वरूप में पुनः-पुनः परिणत होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! आहार के रूप में ग्रहण किए गए वे पुद्गल श्रोत्रेन्द्रिय के रूप में, यावत् चक्षुरिन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, रसनेन्द्रिय तथा स्पर्शनेन्द्रिय के रूप

છે (છટ્ઠું દ્વાર)

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ જે ત્યજેલાથી શેષ તેમજ શરીર પરિણામના યોગ્ય પુદ્ગલોને આહારના રૂપમા ગ્રહણ કરે છે, તે બધાનો આહાર કરે છે, અથવા નો સર્વ અર્થાત્ બધાના એક ભાગનો આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તે બધા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, કેમ કે તે બચેલાથી શેષ અને કેવલ આહાર પરિણામને યોગ્ય જ ગ્રહણ કરાયેલા હોય છે (સાતમું દ્વાર)

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, તે પુદ્ગલો નારકોના માટે કેવા સ્વરૂપમા પુનઃ પુન પરિણત થાય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! આહારના રૂપમા ગ્રહણ કરાયેલા તે પુદ્ગલો શ્રોત્રેન્દ્રિયના રૂપમા યાવત્ ચક્ષુરિન્દ્રિય ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય, તથા સ્પર્શેન્દ્રિયના રૂપમા પુનઃ પુનઃ

तया गृहीताः पुद्गलाः श्रोत्रेन्द्रियतया यावत्-चक्षुरिन्द्रियतया घ्राणेन्द्रियतया स्पर्शनेन्द्रियतया भूयो भूयः परिणमन्ते इति सम्बन्धः, किन्तु-इन्द्रियरूपतयापि परिणति मुपगच्छन्तो न शुभरूपा अपि तु नितान्ताशुभरूपा इत्याह-अनिष्टतया-मनस इच्छाविषयीभूता इष्टास्तद् विपरीता अनिष्टास्तद् भावस्तत्ता तया, वस्तुतस्था शुभमपि अनिष्टं केषाञ्चिद् भवति मक्षिकाणां कर्पूरचन्दनादिवत्, अतस्तद् व्यावर्तनायाह-अकान्ततया न कान्ता कमनीया इत्यकान्ता अत्यन्ताशुभवर्णोपेतत्वात् तद्भावस्तत्ता तया, अतएवाह - 'अप्पियत्ताए' अप्रियतया-न प्रिया अप्रियाः दर्शनसमयेऽपि न प्रियबुद्धिमात्मनि जनयन्तीति भावः, तद्भावस्तत्ता तया, 'असुभत्ताए' अशुभतया-न शुभा-अशुभा अशुभवर्णगन्धरसस्पर्शात्मकत्वात्, तद्भावस्तत्ता तया 'अमणुण्णत्ताए' अमनोज्ञतया-न मनोज्ञा अमनोज्ञा विपाककाले क्लेशोत्पादकत्वेन नो मनः प्रह्लादजनकाः, तद्भावस्तत्ता तया, 'अमणामत्ताए' अमनआमतया, न मनसा आप्यते इति अमनआमाः, न कदाचिदपि भोज्यतया प्राणिनां मन आमा भवन्ति तद्भावस्तत्ता तया 'अणिच्छियत्ताए'-अनीप्सिततया-भोज्यतयाऽऽस्वादयितुमिष्टा ईप्सिता न ईप्सिता-अनीप्सितास्तद् भावस्तत्ता तया, 'अभिज्झियत्ताए' अभिध्यिततया-न भिध्यानम् अभिध्या-

---

में पुनः-पुनः परिणत होते हैं। किन्तु इन्द्रिय के रूप में परिणत होने वाले वे पुद्गल शुभ नहीं होते वरन् नितान्त अशुभ रूप ही होते हैं' यह आगे कहते हैं-वे पुद्गल अनिष्ट रूप में परिणत होते हैं। किन्तु वास्तव में शुभ होने पर भी किन्हीं जीवो को पुद्गल अनिष्ट प्रतीत होते हैं, जैसे मक्खियों को कपूर, चन्दन आदि, अतएव उन की व्यावृत्ति के लिए कहा गया है-अकान्त अर्थात् अकमनीय या जो अत्यन्त अशुभ वर्ण वाले हो, अप्रिय अर्थात् जो देखते समय भी अन्तःकरण को प्रिय न लगे, अशुभ अर्थात् अशुभ वर्ण, गन्ध, रस, स्पर्श वाले, अमनोज्ञ अर्थात् जो विपाक के समय क्लेश जनक होने के कारण मन में आह्लाद उत्पन्न न करे, अमनआम अर्थात् जो भोज्य रूप में प्राणियो को ग्राह्य न हो, अनीप्सित अर्थात् जो आस्वादन करने के लिए इष्ट न हो, अभिध्यित अर्थात् जिन के विषय में अभिलाषा भी उत्पन्न न हो, इस रूप में वे

પરિણત થાય છે કિન્તુ ઇન્દ્રિયના રૂપમા પરિણત થનાર તે પુદ્ગલો શુભ નથી હોતા પણ નિતાન્ત અશુભ રૂપ હોય છે, તે આગળ કહે છે-તે પુદ્ગલો અનિષ્ટ રૂપમા પરિણત થાય છે કિન્તુ વાસ્તવમા શુભ હોવાથી પણ કેટલાક જીવોના પુદ્ગલ અનિષ્ટ પ્રતીત થાય છે, જેમ માખીઓને કપૂર ચન્દન આદિ તેથી જ તેમની વ્યાવૃતિ માટે કહેલ છે-અકાન્ત અર્થાત્ અકમનીય યા જે અત્યન્ત અશુભવર્ણ વાળા હોય, અપ્રિય અર્થાત્ દેખતી વખતે પણ અન્તઃકરણને પ્રિય ન લાગે અશુભ અર્થાત્ અશુભ વર્ણ ગન્ધ રસ સ્પર્શવાળા અમનોજ્ઞ અર્થાત્ જે વિપાકના સમયે કલેશ જનક હોવાના કારણે મનમા આહ્લાદ ઉત્પન્ન ન કરે અમન આમ અર્થાત્ જે ભોજ્ય રૂપમા પ્રાણિયોને ગ્રાહ્ય ન હોય, અનિપ્સિત અર્થાત્ જે

अनभिलापः, सा सञ्जाता एषु इति अभिध्यिता स्तद् भावस्तत्ता तया, तथा च ये आहारतया गृहीताः पुद्गला न ते तृप्तिहेतवः सञ्जाता इति नपुनरभिलपणीयत्वेन परिणमन्ते, 'अहत्ताए' अधस्तया-गुरुपरिणामतयेत्यर्थः, 'नो उद्धत्ताए' नो ऊर्ध्वतया-लघुपरिणामतया, अत एव 'दुक्खत्ताए' दुःखतया, गुरुपरिणामपरिणतत्वात्, 'नो सुहत्ताए' नो सुखतया, लघुपरिणामपरिणतत्वात् 'ते एएसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति' ते-पुद्गला एतेषां-नैरयिकाणां भूयो भूयः परिणमन्ते इति भावः, इति-अष्टमं द्वारम् ॥ सू० १ ॥

मूलम्--असुरकुमारा णं भंते ! आहारट्ठी ! हंता, आहारट्ठी, एवं जहा नेरइयाणं तहा असुरकुमाराण वि भाणियव्वं, जाव तेसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति, तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिए से णं जहण्णेणं चउत्थ भत्तस्स उक्कोसेणं सातिरेगवाससहस्सस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ, ओसण्णं कारणं पडुच्च वण्णओ हालिद्दसुक्किलाइं गंधओ सुब्भिगंधाइं, रसओ अंबिलमहुराइं फासओ मउयलहुयनिद्धुण्हाइं, तेसिं पोराणे वण्णगुणे जाव फासिंदियत्ताए जाव मणामत्ताए इच्छियत्ताए भिज्झियत्ताए उद्धत्ताए नो अहत्ताए सुहत्ताए नो दुहत्ताए एएसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति, सेसं जहा नेरइयाणं, एवं जाव थणियकुमाराणं, णवरं आभोगनिव्वत्तिए उक्कोसेणं दिवसपुहुत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ ॥सू० २॥

पुद्गल परिणत होते हैं । तथा वे पुद्गल भारी रूप में परिणत होते हैं, लघु रूप में परिणत नहीं होते । भारी होने के कारण वे दुःख रूप परिणत होते हैं, सुख रूप परिणत नहीं होते । (आठवां द्वार) ॥सू०१॥

शब्दार्थ-(असुरकुमारा णं भंते ! आहारट्ठी ?) हे भगवन् ! क्या असुरकुमार आहार के अर्थी होते हैं ? (हंता, आहारट्ठी) हां, आहारार्थी होते हैं (एवं जहा नेरइयाणं तहा असुरकुमाराण वि भाणियव्वं) इस प्रकार जैसे नारकों का इसी

આસ્વાદન કરવાને માટે ઇષ્ટ ન હોય અભિધ્યિત અર્થાત્ જેના વિષયમા અભિલાષા પણ હતી ઉત્પન્ન ન થાય એરૂપમા તે પુદ્ગલો પરિણત થાય છે તથા તે પુદ્ગલો ભારે પણાથી પરિણત થાય છે. લઘુરૂપમા પરિણત નથી થતાં. ભારે હોવાને કારણે તે દુખ રૂપ પરિણત થાય છે, સુખરૂપ પરિણત નથી થતા. (આઠમુ દ્વાર) ॥સૂ૦૧॥

શબ્દાર્થ-(असुरकुमाराणं भंते ! आहारट्ठी ?)-હેભગવન્ ! શુ અસુરકુમાર આહારના અર્થી હોય છે ? (हंता ! आहारट्ठी) હા, આહારાર્થી હોય છે (एवं जहा नेरइयाणं तहा असुरकुमाराणं वि भाणियव्व) એ પ્રકારે જેવુ નારકોનું એ જ પ્રકારે અસુરકુમારોનુ પણ

एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम्, नवरम् आभोगनिर्वर्तित उत्कृष्टेन दिवस पृथक्त्वस्य आहारार्थः समुत्पद्यते ॥ सू०२ ॥

टीका-अथासुरकुमारादि दशभवनपतिषु 'आहारार्थिनः' इत्यादीनि तान्येव सप्तद्वाराणि प्ररूपयितुमाह-'असुरकुमार णं भंते ! आहारट्ठी ?' हे भदन्त ! असुरकुमाराः खलु किम् आहारार्थिनो भवन्ति ? भगवानाह गोयमा ! 'हंता, आहारट्ठी' हे गौतम ! हन्त-सत्यम् असुरकुमारा आहारार्थिनो भवन्ति, 'एवं जहा नेरइयाणं तहा असुरकुमाराण वि भणियव्वं जाव तेसिं भुज्जो भुज्जो परिणमति' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथा नैरयिकाणां भणितं तथा असुरकुमाराणामपि भणितव्यम्, यावत् तेषां नैरयिकाणां भूयोभूयः परिणमन्ते इत्यन्तम् तथा च असुरकुमाराणां खलु भदन्त ! कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यन्ते ? असुर-

---

शेष नारको के समान (एव जाव थणियकुमाराणं) इसी प्रकार स्तनितकुमारों तक (णवरं आभोगनिवत्तिए उक्कोसेणं दिवसपुहुत्तस्स) विशेष यह कि आभोगनिर्वर्त्तित आहार उत्कृष्ट दिवस पृथक्त्व में (आहारट्ठे) आहार की इच्छा (समुज्जइ) उत्पन्न होती है ॥ सू० २ ॥

टीकार्थ-अब असुरकुमार आदि दश भवनपतियों में 'आहारर्थी' आदि पूर्वोक्त द्वारो की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या असुरकुमार आहार के अर्थी होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! हां, असुरकुमार आहार के अर्थी होते हैं। इस प्रकार जैसी वक्तव्यता नारकों की कही है, वैसी ही असुरकुमारों की भी -झनी चाहिए। यावत् उनके लिए वह आहार पुनः-पुनः परिणत होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असुरकुमारों को कितने काल के बाद आहार की इच्छा उत्पन्न होती है ?

(एएसिं) તેમના માટે (मुज्जो मुज्जो) પુન પુન (परिणमति) પરિણમન થાય છે.(सेसं जहा नेरइयाणं) શેષ નારકોની સમાન (एवं जाव थणियकुमाराण) એજ પ્રકારે સ્તનિતકુમારો સુધી (णवर आभोगनिवत्तिए उक्कोसेण दिवसपुहुत्तस्स) વિશેષ એકે આભોગનિવર્તિત આહાર ઉત્કૃષ્ટ દિવસ પૃથક્ત્વમા (आहारट्ठे) આહારની ઈચ્છા (समुपज्जइ) ઉત્પન્ન થાય છે. ॥સૂ૦૨॥

ટીકાર્થ-હવે અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયોમાં આહારાથી આદિ પૂર્વોક્ત દ્વારોની પ્રરૂપણા કરાય છે.-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુ અસુરકુમાર આહારના અર્થી હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા અસુરકુમાર આહારના અર્થી હોય છે. એ પ્રકારે જેવી વક્તવ્યતા નારકોની કહી છે, તેવી જ અસુરકુમારોની પણ સમજવી જોઇએ. યાવત્ તેમને માટે તે આહાર પુનઃ પુન પરિણત થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોને કેટલા કાળ પછી આહારની ઈચ્છા થાયછે?

छाया—असुरकुमाराः खलु भदन्त ! आहारार्थिनः ? हन्त आहारार्थिनः, एवं यथा नैरयिकाणां तथा असुरकुमाराणामपि भणितव्यम्, यावत् तेषां भूयो भूयः परिणमन्ति, तत्र खलु योऽसौ आभोगनिर्वर्तितः स खलु जघन्येन चतुर्थभक्तस्य, उत्कृष्टेन सातिरेकवर्षसहस्रस्य आहारार्थः समुत्पद्यते, ओसन्नं कारणं प्रतीत्य वर्णतो हारिद्रशुक्लानि गन्धतः सुरभिगन्धानि रसतः अम्लमधुराणि, स्पर्शतो मृदुकलघुकस्निग्धोष्णानि, तेषां पुराणान् वर्णगुणान् यावत् स्पर्शेन्द्रियतया यावत् मन आमतया ईप्सिततया भिध्यितनया ऊर्ध्वतया नो अधस्तया, सुखतया नो दुःखतया एतेषां भूयो भूयः परिणमन्ति, शेषं यथा नैरयिकाणाम्,

प्रकार असुरकुमारों का भी कथन करना चाहिए (जाव) यावत् (तेसिं) उन के लिए (भुज्जो भुज्जो) बार–बार (परिणमंति) परिणत होते हैं (तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिए) उन में जो आभोगनिर्वर्तित आहार है (से णं जहण्णेणं चउत्थभत्तस्स) वह जघन्य चतुर्थभक्त (उक्कोसेणं सातिरेगवाससहस्सस्स) उत्कृष्ट कुछ अधिक सहस्र वर्ष में (आहारट्ठे) आहार की अभिलाषा (समुप्पज्जइ) उत्पन्न होती है (ओसण्णं कारणं पडुच्च) बहुलता रूप कारण की अपेक्षा से (वण्णओ हालिद्दसुक्किल्लाइं) वर्ण से पीत और श्वेत (गंधओ सुब्भिगंधाइं) गंध से सुरभिगंध वाले (रसओ अंबिलमहुराइं) रस से आम्ल और मधुर (फासओ मउयलहुयनिद्धुण्हाइं) स्पर्श से मृदु, लघु, स्निग्ध और उष्ण (तेसिं पोराणे वण्णगुणे) उनका पुराना वर्णगुण (जाव फासिंदियत्ताए) यावत् स्पर्शनेन्द्रिय रूप से (जाव मणामत्ताए) यावत् मनाम रूप से (इच्छियत्ताए) इच्छित रूप से (भिज्झियत्ताए) अभिलषणीय रूप से (उड्ढत्ताए) ऊर्ध्व–हल्के रूप से (नो अहत्ताए) भारी रूप से नहीं (सुहत्ताए) सुख रूप से (नो दुहत्ताए) दुःख रूप से नहीं (एएसिं) उनके लिए (भुज्जो भुज्जो) पुनः पुनः (परिणमंति) परिणत होते हैं (सेसं जहा नेरइयाणं)

કથન કરવું જોઈએ (जाव) યાવત્ (तेसिं) તેમને માટે (भुज्जो भुज्जो) વાર વાર (परिणमंति) પરિણત થાય છે. (तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिए) તેઓમાં જે આભોગનિર્વર્તિત આહાર છે (से ण जहण्णेणं चउत्थभत्तस्स) તે જઘન્ય થી ચતુર્થભક્ત (उक्कोसेणं सातिरेगवाससहस्सस्स) ઉત્કૃષ્ટ થી સાતિરેક કાંઈક અધિક સહસ્ર વર્ષમાં (आहारट्ठे) આહારની અભિલાષા (समुपज्जइ) ઉત્પન્ન થાય છે (ओसन्न कारणं पडुच्च) બહુલતા રૂપ કારણની અપેક્ષાથી (वण्णओ हालिद्दसुक्किलाइ) વર્ણથી પીત અને શ્વેત (गंधओ सुब्भिगंधाइ) ગંધથી સુરભિ ગંધવાળા (रसओ अंबिलमहुराइ) રસથી અમ્લ અને મધુર (फासओ मउयलहुयनिद्धुण्हाइ) સ્પર્શથી મૃદુ, લઘુ. સ્નિગ્ધ અને ઉષ્ણ (तेसिं पोराणे वण्णगुणे) તેમના પુરાણા વર્ણ ગુણ (जाव फासिंदियत्ताए) યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિય રૂપથી (जाव मणामत्ताए) યાવત્ મણામરૂપથી (इच्छियत्ताए) ઈચ્છિતરૂપથી (भिज्झियत्ताए) અભિલષણીયરૂપથી (उड्ढत्ताए) ઉર્ધ્વ–હલકારૂપથી (नो अहत्ताए) ભારેરૂપથી નહીં (सुहत्ताए) સુખરૂપથી (नो दुहत्ताए) દુખરૂપથી નહીં

एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम्, नवरम् आभोगनिर्वर्तित उत्कृष्टेन दिवस पृथक्त्वस्य आहारार्थः समुत्पद्यते ॥ सू०२ ॥

टीका-अथासुरकुमारादि दशभवनपतिषु 'आहारार्थिनः' इत्यादीनि तान्येव सप्तद्वाराणि प्ररूपयितुमाह-'असुरकुमार णं भंते ! आहारट्ठी ?' हे भदन्त ! असुरकुमाराः खलु किम् आहारार्थिनो भवन्ति ? भगवानाह गोयमा ! 'हंता, आहारट्ठी' हे गौतम ! हन्त-सत्यम् असुरकुमारा आहारार्थिनो भवन्ति, 'एवं जहा नेरइयाणं तहा असुरकुमाराण वि भणियव्वं जाव तेसिं भुज्जो भुज्जो परिणमति' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथा नैरयिकाणां भणितं तथा असुरकुमाराणामपि भणितव्यम्, यावत् तेषां नैरयिकाणां भूयोभूयः परिणमन्ते इत्यन्वम् तथा च असुरकुमाराणां खलु भदन्त ! कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यन्ते ? असुर-

---

शेष नारको के समान (एव जाव थणियकुमाराणं) इसी प्रकार स्तनितकुमारों तक (णवरं आभोगनिवत्तिए उक्कोसेणं दिवसपुहुत्तस्स) विशेष यह कि आभोगनिर्वर्त्तित आहार उत्कृष्ट दिवस पृथक्त्व में (आहारट्ठे) आहार की इच्छा (समुज्जइ) उत्पन्न होती है ॥ सू० २ ॥

टीकार्थ-अब असुरकुमार आदि दश भवनपतियों में 'आहारर्थी' आदि पूर्वोक्त द्वारो की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या असुरकुमार आहार के अर्थी होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! हां, असुरकुमार आहार के अर्थी होते हैं। इस प्रकार जैसी वक्तव्यता नारकों की कही है, वैसी ही असुरकुमारों की भी समझनी चाहिए। यावत् उनके लिए वह आहार पुनः-पुनः परिणत होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असुरकुमारों को कितने काल के बाद आहार की इच्छा उत्पन्न होती है ?

(एएसिं) તેમના માટે (भुज्जो भुज्जो) પુન પુન (परिणमति) પરિણમન થાય છે.(सेसं जहा नेरइयाणं) શેષ નારકોની સમાન (एवं जाव थणियकुमाराणं) એજ પ્રકારે સ્તનિતકુમારો સુધી (णवरं आभोगनिवत्तिए उक्कोसेणं दिवसपुहुत्तस्स) વિશેષ એકે આભોગનિવર્તિત આહાર ઉત્કૃષ્ટ દિવસ પૃથકત્વમાં (आहारट्ठे) આહારની ઈચ્છા (समुप्पज्जइ) ઉત્પન્ન થાય છે. ॥સૂ૦૨॥

ટીકાર્થ-હવે અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયોમાં આહારાર્થી આદિ પૂર્વોક્ત દ્વારોની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુ અસુરકુમાર આહારના અર્થી હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા અસુરકુમાર આહારના અર્થી હોય છે. એ પ્રકારે જેવી વક્તવ્યતા નારકોની કહી છે, તેવી જ અસુરકુમારોની પણ સમજવી જોઈએ. યાવત્ તેમને માટે તે આહાર પુનઃ પુન પરિણત થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોને કેટલા કાળ પછી આહારની ઈચ્છા થાયછે?

कुमाराणां द्विविध आहारः, आभोगनिर्वर्तितश्च अनाभोगनिर्वर्तितश्च, तत्र खलु योऽसौ अनाभोगनिर्वर्तित आहारः सोऽनुसमयमविरहित आहारार्थः समुत्पद्यते इत्यादिरीत्या स्वयमूहनीयम् अथ नैरयिकापेक्षया विशेषमाह–'तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिए से णं जहण्णेणं चउत्थभत्तस्स उक्कोसेणं सातिरेगवाससहस्सस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ' तत्र खलु–आभोगानाभोगनिर्वर्तितयोर्मध्ये योऽसौ आभोगनिर्वर्तितः–इच्छापूर्वकं निष्पादित आहारो भवति स खलु जघन्येन चतुर्थभक्ते संभवति–'चतुर्थभक्तस्य' इति सप्तम्यर्थे षष्ठी बोध्या, तथा च चतुर्थभक्त इति आगमिकीसंज्ञा वर्तते, एकस्मिन् दिवसे अतिक्रान्ते इति तदर्थः, भूयो जघन्येन आहारार्थः समुत्पद्यते स च दशवर्षसहस्रायुष्काणां प्रतिपत्तव्यः, उत्कृष्टेन सातिरेकवर्षसहस्रे सातिरेके–अभ्यधिके वर्षसहस्रे अतिक्रान्ते आहारार्थः समुत्पद्यते स च सातिरेक सागरोपमायुष्कबलीन्द्रापेक्षया द्रष्टव्यः, अत्रापि सप्तम्यर्थे षष्ठी विज्ञेया तदनन्तरम् आलापकस्तु–

भगवान्–असुरकुमारों का आहार दो प्रकार का होता है–आभोगनिर्वर्त्तित और अनाभोगनिर्वर्त्तित। इन में जो अनाभोगनिर्वर्त्तित आहार है, वह प्रतिसमय निरन्तर होता रहता है, इत्यादि कथन स्वयं समझ लेना चाहिए। परन्तु असुरकुमारों में नारकों की अपेक्षा कुछ विशेषता है, उसे कहते हैं–असुरकुमारों का जो आभोगनिर्वर्त्तित आहार है, वह जघन्य चतुर्थ भक्त से होता है चतुर्थ भक्त एक आगमिक संज्ञा है। आशय यह है कि असुरकुमारों को बीच-बीच में एक–एक दिन छोडकर आहार की अभिलाषा होती है। यह कथन दश हजार वर्ष की आयु वाले असुरकुमारों की अपेक्षा समझना चाहिए। उत्कृष्ट कुछ अधिक एक हजार वर्ष व्यतीत होने पर उन्हें आहार की इच्छा होती है। यह कथन सातिरेक सागरोपम की स्थितिवाले बलीन्द्र की अपेक्षा से है।

इस के आगे का आलापक इस प्रकार समझना चाहिए।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! असुरकुमार किस वस्तु का आहार करते हैं ?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોના આહાર બે પ્રકારના હોય છે–આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત તેમા જે અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર છે, તે પ્રતિસમય નિરન્તર થયા કરે છે, ઇત્યાદિ કથન સ્વય સમજી લેવું જોઈએ

પરન્તુ અસુરકુમારોમાં નારકોની અપેક્ષાએ કાંઇક વિશેષતા છે, તેને કહે છે–અસુરકુમારોના જે આભોગનિવર્તિત આહાર છે તે જઘન્ય ચતુર્થ ભક્તથી થાય છે. ચતુર્થભક્ત એક આગમિક સંજ્ઞા છે. આશય એ છે કે, અસુરકુમારોને વચમા વચમાં એક એક દિવસ છોડીને આહારની ઇચ્છા થાય છે. આ કથન દશ હજાર વર્ષની આયુ વાળા અસુરકુમારોની અપેક્ષાએ સમજવુ જોઇએ. ઉત્કૃષ્ટ કાંઇક અધિક એક હજાર વર્ષ વ્યતીત થતા તેમને આહારની ઇચ્છા થાય છે આ કથન સાતિરેક સાગરોપમની સ્થિતિ વાળા બલીન્દ્રની અપેક્ષાથી છે.

એનાથી આગળનો આલાપક આ પ્રકારે સમજવો જોઈએ.

"असुरकुमाराः खलु भदन्त ! किमाहारमाहारयन्ति ? गौतम ! द्रव्यतोऽनन्तप्रदेशिकानि क्षेत्रतोऽसंख्येयप्रदेशावगाढानि कालतोऽन्यतमस्थितिकानि भावतो वर्णवन्ति गन्धवन्ति रसवन्ति स्पर्शवन्ति यावत् नियमतः षड्दिक्षु व्यवस्थितानि पुद्गलद्रव्याणि आहारयन्ति" इति नैरयिकवदेव असुरकुमाराणा त्रसनाड्या मध्ये व्यवस्थितत्वेन षड्दिक्संभवो बोध्यः किन्तु तदपेक्षया विशेषमाह-'ओसन्नं कारणं पडुच्च वण्णओ हालिद्दसुकिल्लाइं, गंधओ सुब्भिगंधाइं, रसओ अंबिलमहुराइं फासओ मउयलहुयनिद्धुण्हाइं' ओसन्नं कारणम्-बाहुल्यं कारणं प्रतीत्य-आश्रित्य बहुलकारणापेक्षयेत्यर्थः शुभानुभावापेक्षयेति यावत् बाहुल्यवाचक ओसन्नशब्दो देशीयोऽवगन्तव्यः, वर्णतो-वर्णापेक्षया हारिद्रशुक्लानि, गन्धतः-गन्धापेक्षया सुरभिगन्धानि, रसतः-रसापेक्षया अम्लमधुराणि, स्पर्शतः-स्पर्शापेक्षया मृदुकलघुकस्निग्धोष्णानि 'तेसिं पोराणे वण्णगुणे जाव फासिंदियत्ताए जाव मणामत्ताए इच्छियत्ताए भिज्झियत्ताए' तेषाम्-आहार्यमाणानां पुद्गलानाम् पुराणान्-प्राक्तनान् वर्णगुणान् यावद् गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान् विपरिणम्य परिपीड्य परिशाट्य परिविध्वस्य विनाश्य अन्यान् अपूर्वान् वर्णगुणान् गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान् उत्पाद्य आत्मशरीरक्षेत्रावगाढान्

भगवान्-हे गौतम ! द्रव्य से अनन्त प्रदेशी पुद्गलस्कंधों का, क्षेत्र से असंख्यात प्रदेशों में अवगाढस्कंधों का, काल से किसी भी स्थितिवाले स्कंधों का, भाव से वर्ण वाले, गंध वाले, रसवाले और स्पर्शवाले पुद्गलों का, यावत् नियम से छहों दिशाओं में रहे हुए पुद्गलों का आहार करते हैं। असुरकुमार त्रसनाडी में ही होते हैं, अतएव वे छहों दिशाओं से पुद्गलो का आहार कर सकते हैं। मगर इस में विशेषता यह है कि बाहुल्य कारण अर्थात् शुभ अनुभाव के कारण असुरकुमार वर्ण से पीत और श्वेत, गन्ध से सुगंध युक्त, रस से अम्ल और मधुर तथा स्पर्श से मृदु, लघु, स्निग्ध और उष्ण पुद्गलो का आहार करते हैं। आहार किए जाने वाले पुद्गलो के पुराने वर्णगुण, गंधगुण, रसगुण, और स्पर्शगुण को विनष्ट कर के अर्थात् पूरी तरह बदल कर

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર કઈ વસ્તુનો આહાર કરે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્રવ્યથી અનન્ત પ્રદેશી પુદ્ગલ સ્કન્ધોનો, ક્ષેત્રથી અસંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ સ્કન્ધોનો, કાલથી કોઇ પણ સ્થિતિ વાળા સ્કન્ધોનો, ભાવથી વર્ણવાળા ગંધવાળા, રસવાળા અને સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોનો યાવત્ નિયમથી છએ દિશાઓમાં રહેલા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે અસુરકુમાર ત્રસ નાડીમાં જ થાય છે, તેથી જ તેઓ છએ દિશાઓથી પુદ્ગલોનો આહાર કરી શકે છે

પણ વિશેષતા એછે કે બાહુલ્ય કારણ અર્થાત્ શુભ અનુભાવના કારણે અસુરકુમાર વર્ણથી પીત અને શ્વેત, ગંધથી સુગંધ યુક્ત, રસથી અમ્લ અને મધુર તથા સ્પર્શથી મૃદુ, લઘુ, સ્નિગ્ધ અને ઉષ્ણ પુદ્ગલોના પુરાણા વર્ણગુણ, ગંધગુણ અને સ્પર્શગુણને

पुद्गलान् सर्वात्मना आहारम्-आहारान् आहारयन्ति, तानि खलु आहारतया गृहीतानि पुद्गलद्रव्याणि श्रोत्रेन्द्रियतया चक्षुरिन्द्रियतया घ्राणेन्द्रियतया रसनेन्द्रियतया स्पर्शनेन्द्रियतया यावत्-इष्टतया कान्ततया प्रियतया शुभतया मनोज्ञतया मन आमतया मनोवाञ्छिततया ईप्सिततया भिध्यिततया तृप्तिजनकत्वे न पुनरभिलषणीयतया 'उड्ढत्ताए नो अहत्ताए' ऊर्ध्वतया लघुपरिणामतया लघुपरिणामित्वात् नो अधस्तया गुरुपरिणतत्वाभावात् 'सुहत्ताए नो दुहत्ताए' सुखतया लघुपरिणामपरिणतत्वात् नो दुःखतया गुरुपरिणामपरिणतत्वाभावात् 'ते एएसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति' ते पुद्गला एतेषाम् असुरकुमाराणाम् भूयो भूयः-वारं वारं परिणमन्ते 'सेसं जहा नेरइयाणं' शेषं यथा नैरयिकाणामुक्तं तथाऽसुरकुमाराणामपि अवसेयम्, 'एवं जाव थणियकुमाराणं' एवम्-असुरकुमाराणामिव यावत्-नागकुमाराणां सुवर्णकुमाराणाम् अग्निकुमाराणा विद्युत्कुमाराणाम् उदधिकुमाराणा द्वीपकुमाराणां दिक्कुमाराणां वायुकुमाराणां स्तनितकुमाराणाञ्च वक्तव्यम् किन्तु 'णवरं आभोगनिव्वत्तिए उक्कोसेणं

के अपूर्व वर्ण-गंध-रस-स्पर्श गुण को उत्पन्न कर के अपने शरीरक्षेत्र में अवगाढ पुद्गलो को, समस्त आत्मप्रदेशो से आहार करते हैं। आहार के रूप में ग्रहण किए हुए वे पुद्गल का श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुरिन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, रसनेन्द्रिय तथा स्पर्शनेन्द्रिय के रूप में तथा इष्ट, कान्त, प्रिय, शुभ, मनोज्ञ और मन आम रूप में परिणत होते हैं, अभिलषणीय, तृप्ति जनक एवं लघु होने के कारण ऊर्ध्व, रूप में परिणत होते हैं, भारी रूप में नहीं, सुख रूप परिणत होते हैं, दुःख रूप नहीं। इस प्रकार असुरकुमारों द्वारा गृहीत आहार-पुद्गल उनके लिए पुनः पुनः परिणत होते हैं। शेष कथन नारकों के कथन के समान समझना चाहिए।

असुरकुमारों के ही समान नागकुमारों, सुवर्णकुमारों, अग्निकुमारों, विद्युत्कुमारों, उदधिकुमारों, द्वीपकुमारों, दिशाकुमारों, वायुकुमारों और स्तनित-

વિનષ્ટ કરીને અર્થાત્ પુરી રીતે બદલીને અપૂર્વ વર્ણ, ગધ, રસ, સ્પર્શગુણને ઉત્પન્ન કરીને પોતાને યોગ્ય શરીર ક્ષેત્રમા અવગાઢ પુદ્ગલોને સમસ્ત આત્મપ્રદેશોથી આહાર કરે છે. એમ કહ્યુ છે.

આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરેલા તે પુદ્ગલો શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, તથા રસનેન્દ્રિય, તથા સ્પર્શેન્દ્રિયના રૂપમા તથા ઈષ્ટ, કાન્ત, પ્રિય, શુભ, મનોજ્ઞ, અને મન આમ રૂપમા પરિણત થાય છે, અભિલષણીય, તૃપ્તિ જનક તેમજ લઘુ હોવાના કારણે ઊર્ધ્વ રૂપમાં પરિણત થાય છે, ભારે રૂપમાં નહી સુખરૂપ પરિણત થાય છે દુખ રૂપ નહી એ પ્રકારે અસુરકુમારો દ્વારા ગૃહીત આહાર પુદ્ગલ તેમને માટે પુનઃપુનઃ પરિણત થાય છે. શેષ કથન નારકોના કથનની સમાન સમજવુ જોઈએ

અસુરકુમારોની જેમ જ નાગકુમારો. સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિશાકુમારો. વાયુકુમારો સ્તનિતકુમારોની વક્તવ્યતા પણ કહી

दिवसपुहुत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ' नवरम्-विशेषस्तु आभोगनिर्वर्तितः उत्कृष्टेन दिवसपृथक्त्वस्य आहारार्थः समुत्पद्यते स च पल्योपमासंख्येयभागायुष्काणां तदधिकायुष्काणाञ्चावगन्तव्यः ॥ सू०२ ॥

मूलम्-पुढविक्काइया णं भंते ! आहारट्ठी ? हंता, आहारट्ठी, पुढवीकाइयाणं भंते ! केवइकालस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ ? गोयमा ! अणुसमयमविरहिए आहारट्ठे समुप्पज्जइ, पुढविक्काइया णं भंते ! किमाहारमाहारेंति एवं जहा नेरइया णं जाव ताइं कति दिसिं आहारेंति ? गोयमा ! निव्वाघाएणं छद्दिसिं, वाघायं पडुच्च सिय तिदिसिं सिय चउदिसिं सिय पंचदिसिं, नवरं ओसन्नकारणं न भण्णइ, वण्णओ काल-नीललोहियहालिद्दसुक्किल्लाइं, गंधओ सुब्भिगंधदुब्भिगंधाइं, रसओ तित्तरसकडुयरसकसायरसअंबिलमहुराइं, फासओ कक्खडफासमउयगरुयलहुयहसीयउण्हणिद्धलुक्खाइं तेसिं पोराणे वण्णगुणे सेसं जहा नेरइयाणं जाव आहच्च नीससंति, पुढविक्काइया णं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हति तेसिं भंते ! पोग्गला णं सेयालंसि कइभागं आहारेंति कइभागं आसाएंति ? गोयमा ! असंखेज्जइभाग आहारेंति अणंतभागं आसाएंति, पुढविक्काइयाणं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हति ते किं सव्वे आहारेंति नो सव्वे आहारेंति ? जहेव नेरइया तहेव, पुढविक्काइया णं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति ते णं तेसिं पुग्गला कीसत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति ? गोयमा ! फासिंदियत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति, एवं जाव वणप्फइकाइया ॥ सू० ३ ॥

छाया-पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त ! आहारार्थिनः ? हन्त, आहारार्थिनः, पृथिवी-

कुमारों की वक्तव्यता भी कह लेनी चाहिए। विशेषता यही है कि इन का आभोगनिर्वर्त्तित आहार उत्कृष्ट दिवस पृथक्त्व से होता है। यह कथन पल्योपम के असंख्यातवें भाग की आयुवालों तथा उस से अधिक आयुवालों की अपेक्षा से समझना चाहिए ॥सू०२॥

કહેવી જોઈએ. વિશેષતા એ છે કે-એમના આભોગનિર્વર્તિત આહાર ઉત્કૃષ્ટ દિવસ પૃથક્ત્વથી થાય છે. આ કથન પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગની આયુવાળા તથા તેનાથી અધિક આયુવાળાઓની અપેક્ષાથી સમજવું જોઈએ. ॥ સૂ૦ ૨ ॥

कायिकानां भदन्त ! कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? गौतम ! अनुसमयमविरहित आहारार्थः समुत्पद्यते, पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त ! किमाहारम् आहारयन्ति, एवं यथा नैरयिकाणां यावत् तानि कतिदिशि आहारयन्ति ? गौतम ! निर्व्याघातेन षड्दिशि, व्याघातं प्रतीत्य स्यात् त्रिदिशि, स्याच्चतुर्दिशि, स्यात् पञ्चदिशि नवरम् ओसन्न कारण न भण्यते, वर्णतः कालनीललोहितहारिद्रशुक्लानि, गन्धतः सुरभिगन्धदुरभिगन्धानि, रसतः तिक्त

शब्दार्थ-(पुढविक्काइया णं भंते ! आहारट्ठी ?) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक आहार के अर्थी हैं ? (हंता, आहारट्ठी) हां, आहारार्थी हैं (पुढविक्काइया णं भंते ! केवइकालस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ ?) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिकों को कितने काल में आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है ? गोयमा अणुसमयमविरहिए)हे गौतम ! प्रतिसमय, विना विरह के (आहारट्ठे समुप्पज्जइ) आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है (पुढविक्काइया णं भंते ! किमाहारमाहारेंति ?) हे भगवन् ! पृथिवीकायिक किस वस्तु का आहार करते हैं ? (एवं जहा नेरइयाणं) इस प्रकार जैसे नारकों का कथन (जाव ताइं कइ दिसं आहारेंति ?) यावत् कितनी दिशाओं से उन द्रव्यों को ग्रहण करते हैं ? (गोयमा ! निव्वाघाएण छद्दिसिं) हे गौतम ! व्याघात न होने पर छह दिशाओं से (वाघायं पडुच्च) व्याघात की अपेक्षा से रुकावट हो तो (सिय तिदिसिं) कदाचित् तीन दिशाओं से (सिय चउदिसिं) कदाचित् चार दिशाओं से (सिय पंचदिसिं)कदाचित् पांच दिशाओं से (नवरं) विशेष (ओसन्नं कारणं न भण्णइ) बहुलता कारण यहां नहीं कहा जाता (वण्णओ काळनीललोहियहालिद्दसुक्किल्लाइ) वर्ण से काला, नीला, लाल, पीला, और शुक्ल द्रव्यों को (गंधओ सुब्भिदुब्भिगंधाइं) गन्ध से सुगन्ध दुर्गन्ध

શબ્દાર્થ:-(पुढविकाइयाण भंते आहारट्ठी) હે ભગવન્! પૃથ્વીકાયિક આહારાર્થી છે ? (हंता ! आहारट्ठी) હા, આહારાર્થી છે (पुढविकाइयाण भंते केवइकालस्स आहारट्ठे समुपज्जइ ?) હે ભગવન્! પૃથ્વીકાયિકોને કેટલા કાળમા આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે ? (गोयमा! अणुसमयमविरहिए)-હે ગૌતમ ! પ્રતિ સમય વિરહ સિવાય (आहारट्ठे समुपज्जइ) આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે

(पुढविकाइयाण भंते ! किमाहारमाहारेंति ?)-હે ભગવન્! પૃથ્વીકાયિક કઈ વસ્તુનો આહાર કરે છે ? (एवं जहा नेरइयाण) એ પ્રકારે કે જેવુ નારકોનુ કથન (जाव ताइं कइ दिसं आहारेंति ?) યાવત્ કેટલી દિશાઓથી તે દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ? (गोयमा ! निव्वाघाएणं छद्दिसिं)-હે ગૌતમ ! વ્યાઘાત ન થતા છ દિશાઓથી (वाघाय पडुच्च) વ્યાઘાતની અપેક્ષાએ રોકાણ થાય તો (सिय तिदिसिं) કદાચિત્ ત્રણ દિશાઓથી (सिय चउदिसि) કદાચિત્ ચાર દિશાઓથી (सिय पचदिसिं) કદાચિત્ પાચ દિશાઓથી.

(नवरं) વિશેષ (ओसन्न कारण न भण्णइ)બહુલતાનુ કારણ અહી નથી કહેવાતુ (वण्णओ काल नील लोहिय हालिद्द सुकिल्लाइ) વર્ણથી કાળા નીલા, લાલ પીળા અને શ્વેત

रसकटुकरसकषायरसाम्लमधुराणि, स्पर्शतः कर्कशस्पर्शमृदुकगुरुकलघुकशीतोष्णस्निग्धरूक्षाणि, तेषां पुराणान् वर्णगुणान् शेषं यथा नैरयिकाणां यावद् आहत्य निःश्वसन्ति, पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त ! यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति तेषां भदन्त ! पुद्गलानाम् एष्यत्काले कतिभागम् आहारयन्ति, कति भागम् आस्वादयन्ति ? गौतम ! असंख्येयभागम् आहारयन्ति, अनन्तं भागम् आस्वादयन्ति. पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त ! यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति तान् किं सर्वान् आहारयन्ति, नो सर्वान् आहारयन्ति ? यथैव

को (रसओ तित्तरसकडुयरस कसायरसअंबिलमहुराइ) रस से तिक्तरस, कटुक रस, कषाय रस, अम्ल और मधुर द्रव्यों को (फासओ कक्खडफास मउय गुरुयलहुयसीयउण्हणिद्धलुक्खाइं) स्पर्श से कर्कश, मृदु, गुरु, लघु, शीत, उष्ण, स्निग्ध, रूक्ष (तेसिं पोराणे वण्णगुणे) उनके पहले के वर्णगुण को (सेसं जहा नेरइयाणं) शेष जैसे नारकों का (जाव आहच्च नीससंति) यावत् कदाचित् निश्वास लेते हैं।

(पुढविकाइया णं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति) हे भगवन् ! पृथिवी कायिक जिन पुद्गलों को आहार रूप में ग्रहण करते हैं (तेसिं भंते ! पोग्गलाणं) हे भगवन् ! उन पुद्गलों का (सेयालंसि कइभागं आहारेंति) अनागत में कितने भागका आहार करते हैं ? (काइभागं आसाएंति ?) कितने भाग का आस्वादन करते हैं ? (गोयमा ! असंखेज्जइभागं आहारेंति) हे गौतम ! असंख्यातवे भाग का आहार करते हैं (अणंतभागं आसाएंति) अनन्तवे भाग का आस्वादन करते हैं

(पुढविकाइया णं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक जिन पुद्गलों को आहाररूप में ग्रहण करते हैं (ते किं सव्वे आहा-

ઢ ચોના (गंधओ सुब्भिगंधदुब्भिगंधाइ) ગધથી સુગધ દુર્ગન્ધને (रसओ तित्तरसकडुयरस अंबिल-महुराइ) રસથી તિક્તરસ, કટુરસ, કષાયરસ, અમ્લરસ અને મધુર દ્રવ્યોને (फासओ कक्खडफास मउयगुरुयलहुयसीयउण्हणिद्धलुक्खाइं) સ્પર્શથી કર્કશ, મૃદુ, ગુરૂ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રૂક્ષ (तेसिं पोराणे वण्णगुणे) તેમના પહેલાના વર્ણ ગુણને (सेसं जहा नेरइयाणं) શેષ જેવા નારકોના (जाव आहच्च नीससंति) યાવત્ કદાચિત્ નિશ્વાસ લે છે

(पुढविकाइयाणं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हन्ति)–હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જે પુદ્ગલોને આહાર રૂપમા ગ્રહણ કરે છે (तेसिं भंते ! पोग्गलाणं)–હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલોના (सेयालंसि कइभागं आहारेंति) અનાગતમા કેટલા ભાગને આહાર કરે છે ? (कइ भागं आसाएंति) કેટલા ભાગનું આસ્વાદન કરે છે ? (गोयमा ! असंखेज्जइभागं आहारेंति)–હે ગૌતમ ! અસખ્યાતમા ભાગને આહાર કરે છે (अणंतभागं आसाएंति) અનન્ત ભાગનું આસ્વાદન કરે છે

(पुढविकाइयाणं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति)–હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જે

नैरयिकास्तथैव, पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त ! यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति ते खलु तेषां पुद्गलाः कीदृक्तया भूयोभूयः परिणमन्ते, एवं यावद् वनस्पतिकायिकाः ॥ सू० ३ ॥

टीका-अथ पृथिवीकायिकादीनामेकेन्द्रियाणां पूर्वोक्तान सप्ताधिकारान प्ररूपयितुमाह-'पुढविकाइया णं भंते ! आहारट्ठी ?' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकाः खलु किम् आहारार्थिनो भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'हंता, आहारट्ठी' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, पृथिवीकायिका आहारार्थिनो भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइया णं भंते ! केवइका-

रे ति) क्या उन सब का आहार करते हैं ? (नो सव्वे आहारे ति) सर्व के एक देश का आहार करते हैं ? (जहेव नेरइया तहेव) जैसे नारक वैसे ही पृथ्वीकायिक

(पुढविकाइया णं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक जिन पुद्गलों को आहार रूप में ग्रहण करते है (ते णं तेसिं पुग्गला कीसत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति ?) वे पुद्गल उनके लिए किस रूप में पुनः पुनः परिणत होते हैं ? (गोयमा ! फासिंदियवेमायत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति) हे गौतम ! स्पर्शेन्द्रिय की विषम मात्रा के रूप में पुन पुनः परिणत होते हैं (एवं जाव वणप्फइ काइया) इसी प्रकार यावत् वनस्पतिकायिक ॥सू० ३॥

टीकार्थ-अब पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियों के विषय में सात अधिकारों का प्ररूपण किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या पृथिवीकायिक आहारार्थी होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! हां, पृथ्वीकायिक आहारार्थी होते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पृथ्वीकायिकों को कितने काल में आहार की अभिलाषा होती है ?

પુદ્ગલોને આહાર રૂપમા ગ્રહણ કરે છે (ते किं सव्वे आहारे ति) શુ તે બધાનો આહાર કરે છે ? (नो सव्वे आहारे ति) સર્વના એક દેશનો આહાર કરે છે (जहेव नेरइया तहेव) જેવા નારક તેવા પૃથ્વીકાયિક

(पुढविकाइयाण भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हति)-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જે પુદ્ગલોને આહારરૂપમાં ગ્રહણ કરે છે (ते णं तेसिं पुग्गला कीसत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति ?) તે પુદ્ગલો તેમને માટે કયા રૂપમા પુનઃ પુન પરિણત થાય છે ? (गोयमा ! फासिंदियवेमायत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति)-હે ગૌતમ ! સ્પર્શેન્દ્રિયની વિષમ માત્રામા પુનઃ પુન. પરિણત થાય છે (एवं जाव वणप्फइकाइया) એજ પ્રકારે વનસ્પતિકાયિક ॥સૂ૦ ૩॥

ટીકાર્થ -હવે પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોના વિષયમા સાત અધિકારોની પ્રરૂપણા કરાય છે !

શ્રીગૌતસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુ પૃથ્વીકાયિક અહારાર્થી હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, પૃથ્વીકાયિકો આહારાર્થી હોય છે એમ કહ્યુ છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોને કેટલા કાળમા આહારની અભિલાષા થાય છે ?

लस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ ?' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकानां खलु कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणुसमयमविरहिए आहारट्ठे समुप्पज्जइ' अनुसमयम् अविरहितः–निरन्तरम् आहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति–'पुढविकाइया णं भंते ! किमाहारमाहारेंति ?' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकाः खलु किम् आहारमाहारयन्ति, 'एवं जहा नेरइयाणं जाव ताइं कति दिसिं आहारेंति ?' एवम्–पूर्वोक्तरीत्या यथा नैरयिकाः खलु यावत् तानि कति दिशि आहारयन्ति ? इत्युक्तं तथा पृथिवीकायिकविषयेऽपि प्रश्नो बोध्यः, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'निव्वाघाएणं छद्दिसिं वाघायं पडुच्च सिय तिदिसिं सिय चउदिसिं सिय पंचदिसिं' निर्व्याघातेन–व्याघात स्यात् अलोकाकाशेन प्रतिस्खलनम् तस्याभावो निर्व्याघातं तेन, वाधापेक्षयेत्यर्थः नियमादवश्यंभावेन षड्दशिव्यवस्थितानि षड्भ्यो दिग्भ्यो आगतानि द्रव्याणि पृथिवीकायिका आहारयन्तीति भावः, व्याघातं–व्याबाधां पुनः लोकनिष्कुटादौ प्रतीत्य–आश्रित्य लोकनिष्कुटादितो व्याघातापेक्षयेति भावः, स्यात्–कदाचित् त्रिदिशि–तिसृभ्यो दिग्भ्य आगतानि, स्यात्–कदाचित् चतुर्दिशि–चतसृभ्यो दिग्भ्य आगतानि, स्यात्–कदाचित् पञ्चदिशि–पञ्चभ्यो

भगवान्–हे गौतम ! प्रति समय, लगातार आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती रहती है ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक क्या आहार करते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! जैसे नारकों के विषय में कहा है, वैसा ही समझना, यावत् पृथ्वीकायिक कितनी दिशाओं से आहार करते हैं । श्रीभगवान् ने उत्तर दिया–हे गौतम ! अगर व्याघात न हो अर्थात् अलोकाकाश के कारण यदि रुकावट न आई हो तो नियम से छहों दिशाओं में स्थित और छहों दिशाओं से आगत द्रव्यों का पृथ्वीकायिक आहार करते हैं । यदि व्याघात हो अर्थात् लोक के निष्कुट प्रदेश में रहने के कारण रुकावट हो तो कदाचित् तीन दिशाओं से, कदाचित् चार दिशाओं से और कदाचित् पांच दिशाओं से आगत द्रव्यों का पृथिवीकायिक आहार करते हैं । किन्तु नारकों से पृथिवी

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! પ્રતિસમય, નિરન્તર આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક શો આહાર કરતા રહે છે ?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! જેવુ નારકોની બાબતમા કહ્યુ છે, તેવું જ સમજવું, યાવત્ પૃથ્વીકાયિક કેટલી દિશાઓથી આહાર કરતા રહે છે ?

શ્રીભગવાન્ ઉત્તર આપે છે–હે ગૌતમ ! અગર વ્યાઘાત ન હોય અર્થાત્ અલોકાકાશના કારણે જો રોકાણુ ન આવ્યુ હોય તો નિયમથી છએ દિશાઓમા સ્થિત અને છએ દિશાઓથી આગત દ્રવ્યોને પૃથ્વીકાયિક આહાર કરે છે. યદિ વ્યાઘાત થાય અર્થાત્ લોકના નિષ્કુટ પ્રદેશમાના કારણે રૂકાવટ થાય તો કદાચિત્ ત્રણ દિશાઓથી, કદાચિત્ ચાર

दिशेभ्य आगतानि द्रव्याणि पृथिवीकायिका आहारयन्ति, किन्तु-'णवरं ओसन्नकारणं न भण्णइ' नवरम्-नैरयिकाद्यपेक्षया विशेषस्तु पृथिवीकायिकेषु ओसन्नकारणम्-बाहुल्यकारणं न भण्यते एकान्तशुभानुभावाशुभानुभावरूप बाहुल्यकारणं नोच्यते इत्यर्थः ओसन्नशब्दो बाहुल्यवाचको देशीयः शब्दो बोध्यः 'वण्णओ कालनीललोहितहालिद्दसुक्किल्लाइं' वर्णतः-वर्णापेक्षया कालनीललोहितहारिद्रशुक्लानि 'गंधओ सुब्भिगंधाइं' गन्धतः-गन्धापेक्षया सुरभिगन्धानि दुरभिगन्धानि 'रसओ तित्तरसकडुयरस कसायरसअंबिलमहुराइं' रसतः-रसापेक्षया तिक्तरसकटुकरस कषायरसाम्लमधुराणि 'फासओ कक्खडफासमउय गुरुय लहुयसीय-उण्हणिद्धलुक्खाइं' स्पर्शतः-स्पर्शापेक्षया कर्कशस्पर्श मृदुकगुरुकलघुकशीतोष्णस्निग्धरूक्षाणि पृथिवीकायिका आहारयन्ति 'तेसिं पोराणे वण्णगुणे सेसं जहा नेरइयाणं जाव आहच्च मीससंति' तेषाम्-आहार्यमाणानां द्रव्यपुद्गलानां पुराणान्-प्राक्तनान् वर्णगुणान् शेषं यथा नैरयिकाणां प्रतिपादितं तथा प्रतिपादनीयम्, यावद्-गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान् विपरिणम्य परिपीडय परिशाटय परिविध्वस्य अन्यान् अपूर्वान् वर्णगुणान् गन्धगुणान् रस-

कायिको में विशेषता यह है कि पृथिवीकायिकों के संबंध में बाहुल्य कारण नहीं कहा जाता है-एकान्त शुभानुभाव अथवा अशुभानुभाव रूप बाहुल्य कारण पृथ्वीकायिको में पाया नहीं जाता है।

वर्ण की अपेक्षा से कृष्ण, नील, लोहित, पीत, और शुक्ल, गंध से सुगंध और दुर्गंधवाले, रस से तिक्त, कटुक, कषाय, अम्ल और मधुर रसवाले, स्पर्श से कर्कश, मृदु, गुरु, लघु, शीत, उष्ण, स्निग्ध और रूक्ष स्पर्शवाले द्रव्यों का पृथ्वीकायिक जीव आहार करते हैं। उन आहार किए जाने वाले पुद्गलद्रव्यों का पहले के वर्ण आदि गुण नष्ट हो जाते हैं। शेष सब कथन नारको के कथन के समान समझना चाहिए। अर्थात् वर्णगुण, गन्धगुण, रसगुण और स्पर्शगुण

દિશાઓથી અને કદાચિત્ પાંચદિશાઓથી આગત દ્રવ્યોનો પૃથ્વીકાયિક આહાર કરે છે.

પણ નારકોથી પૃથ્વીકાયિકોમાં વિશેષતા એછે કે પૃથ્વીકાયિકોના સંબન્ધમા બાહુલ્ય કારણ નથી કહેવાતું-એકાન્ત શુભાનુભાવ અથવા અશુભાનુંભાવ રૂપ બાહુલ્ય કારણ પૃથ્વી કાયિકોમા મળી આવતાં નથી. વર્ણની અપેક્ષાએ કૃષ્ણ, વાદળી, લાલ, પીળો અને સફેદ, ગંધથી સુગંધ અને દુર્ગન્ધવાળા, રસથી તિકત, કટુ, કષાય અમ્લ અને મધુર રસવાળા, સ્પર્શથી કર્કશ, મૃદુ, ગુરૂ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શવાળા, દ્રવ્યોનો પૃથ્વીકાયિક જીવ આહાર કરે છે. તે આહાર કરાતા પુદ્ગલદ્રવ્યોના આગળના રંગ આદિ ગુણ નષ્ટ થઈ જાય છે. અને નૂતન ગુણ ઉત્પન્ન થાય

બાકી બધું, કથન નારકોના સમાન સમજવું જોઇએ. અર્થાત્ વર્ણ ગુણ, ગન્ધ ગુણ, રસગુણ અને સ્પર્શગુણને બદલીને નવીન વર્ણાદિ ઉત્પન્ન કરીને પોતાના શરીરક્ષેત્રમા અવગાઢ પુદ્ગલોનો સમસ્ત આત્મપ્રદેશો દ્વારા આહાર કરે છે. સર્વ

गुणान् स्पर्शगुणान् उत्पाद्य आत्मशरीरक्षेत्रावगाढान् पुद्गलान् सर्वात्मना आहाम्-आहारान् आहारयन्ति, सर्वतः आहारयन्ति, सर्वतः परिणमयन्ति सर्वतः उच्छ्वसन्ति, सर्वतो निःश्वसन्ति, अभीक्ष्णम् आहारयन्ति, अभीक्ष्णं परिणमयन्ति, अभीक्ष्णम् उच्छ्वसन्ति, अभीक्ष्णं निःश्वसन्ति, आहत्य आहारयन्ति, आहत्य परिणमयन्ति, आहत्य उच्छ्वसन्ति, आहत्य निःश्वसन्ति, गौतमः पृच्छति-'पुढवीकाइया णं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति तेसिं भंते ! पोग्गलाणं सेयालंसि कइभागं आहारेति, कइभाग आसाएंति ?' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकाः खलु यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति हे भदन्त ! तेषां पुद्गलानाम् आहारतया गृह्यमाणानाम् एष्यत्काले-भविष्यत्काले ग्रहणकालोत्तरकाले इत्यर्थः कतिभागं-कियदंशम् आहारयन्ति, कतिभागम्-कियदशम् आस्वादयन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'असंखेज्जइभागं आहारेति अणंतभागं आसाएंति' असंख्येयभागम्

को बदल कर नवीन वर्णादि उत्पन्न कर के, अपने शरीर क्षेत्र में अवगाढ पुद्गलो को समस्त आत्मप्रदेशो द्वारा आहार करते हैं। सर्व आत्मप्रदेशो से उन्हें परिणत करते हैं, समस्त आत्मप्रदेशो से उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं। वारम्वार आहार करते हैं, परिण करते हैं, उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं। कदाचित् परिणत करते हैं, और उच्छ्वास निश्वास लेते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक जीव जिन पुद्गलो को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं उन में से भविष्यत् काल में कितने भाग का आहार करते और कितने भाग का आस्वादन करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! आहार के रूप में ग्रहण किए गए द्रव्यो के असंख्यातवें भाग का आहार करते हैं और अनन्तवें भाग का आस्वादन करते हैं। शेष द्रव्य विना आस्वादन किए ही शरीरपरिणाम को प्राप्त हो जाते हैं।

આત્મપ્રદેશોથી તેમને પરિણુત કરે છે. સમસ્ત આત્મપ્રદેશોથી ઉચ્છવાસ-નિશ્વાસ લે છે. વારંવાર આહાર કરે છે. પરિણુત કરે છે, ઉચ્છવાસ નિશ્વાસ લે છે. કદાચિત્ પરિણુત કરે છે અને ઉચ્છવાસ નિશ્વાસ લેતા રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ જે પુદ્ગલોને આહારનારૂપમાં ગ્રહણુ કરે છે. તેમનામાંથી. ભવિષ્ય કાળમા કેટલા ભાગનો આહાર કરે છે. અને કેટલા ભાગનુ આસ્વાદન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આહારનારૂપમાં ગ્રહણુ કરેલા દ્રવ્યોના અસંખ્યાતમા ભાગ નો આહાર કરે છે અને અનન્તમા ભાગનુ આસ્વાદન કરે છે શેષ દ્રવ્ય વિના આસ્વાદાન કરીને જ શરીર પરિણુામને પ્રાપ્ત થઇ જાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણુ કરે છે, શું તે બધાનો આહાર કરે છે અથવા બધાના એક ભાગનો આહાર કરે છે ?

आहारयन्ति आहार्यमाणानां पुद्गलानाम् अनन्तभागमास्वादयन्ति शेषाः पुनरनास्वादिता एव शरीरपरिणाममापद्यन्ते, गौतम पृच्छति-'पुढविकाइया णं भंते ! जे पोग्गले आहार-त्ताए गिण्हति ते किं सव्वे आहारेंति नो सव्वे आहारेंति ?' हे भदन्त ! पृथिवीकायिका खलु यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति तान् किं सर्वान् अपरिशेषान् आहारयन्ति ? किंवा नो सर्वान् आहारयन्ति ? भगवानाह-'जहेव नेरइया तहेव' यथैव नैरयिकाः उज्झितशेषान् तान् सर्वान् पुद्गलान् अपरिशेषान् आहारयन्ति तथैव पृथिवीकायिका अपि तान् सर्वान् उज्झितशेषान् पुद्गलान् आहारयन्तीत्यर्थः. गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइया णं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति तेणं तंसि पुग्गला कीसत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति ?' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकाः खलु यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति ते खलु पुद्गला आहा-रतया गृहीताः सन्तः तेषां पृथिवीकायिकानां कीदृक्तया भूयोभूयः परिणमन्ते ? भगवा-नाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'फासिंदियवेमायत्ताए भुज्जोभुज्जो परिणमंति' स्पर्शनेन्द्रिय विमात्रतया-स्पर्शनेन्द्रियस्य विषमा मात्रा विमात्रा तस्या भावो विमात्रता तया-इष्टानिष्टनाना-प्रकारतया भूयो भूयः-वारं वारं परिणमन्ते नतु नैरयिकाणामेकान्ताशुभतया देवानामेकान्त-शुभतयेति भावः, 'एवं जाव वणप्फइकाइया' एवम्-पृथिवीकायिकोक्तरीत्या यावत्-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक जिन पुद्गलों को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं, क्या उन सभी का आहार करते हैं अथवा सब के एक भाग आहार करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे नारक त्यागे हुए से शेष सभी पुद्गलों का आहार करते हैं उसी प्रकार पृथ्वीकायिक की उन सभी व्यक्त शेष पुद्गलों का हार करते हैं ।

गौतमस्वामी-पृथ्वीकायिक जिन पुद्गलों को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं, वे पुद्गल पृथ्वीकायिकों के लिए किस रूप में पुनः पुनः परिणत होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! स्पर्शनेन्द्रिय की विषम मात्रा के रूप में अर्थात् इष्ट एवं अनिष्ट रूप में वारंवार परिणत होते हैं । तात्पर्य यह है कि नारकों के समान एकान्त अशुभ रूप में तथा देवों की तरह एकान्त शुभ रूप में उन का

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ નારક ત્યાગેલાથી શેષ બધા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, એજ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિક પણ આ બધા ત્યક્ત શેષ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, તે પુદ્ગલો પૃથ્વીકાયિકોને માટે કેવા રૂપમા પુન પુન પરિણત થાય છે. ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! સ્પર્શેન્દ્રિયની વિષમમાત્રાના રૂપમા અર્થાત્ ઈષ્ટ તેમજ અનિષ્ટ રૂપમા વારંવાર પરિણત થાય છે તાત્પર્ય એ છે કે નારકોની સમાન એકાન્ત અશુભ રૂપમા તથા દેવોની જેમ એકાન્ત શુભ રૂપમાં તેમના પરિણમન થતા

अप्कायिका स्तेजस्कायिका वायुकायिका वनस्पतिकायिका अपि वक्तव्याः सर्वेषामपि एकेन्द्रियाणां सकलव्यापितयाऽविशेषात् ॥ सू० ३ ॥

द्वीन्द्रियादि वक्तव्यता

मूलम्—बेइंदियाणं भंते ! आहारट्ठी ? हंता, आहारट्ठी, बेइंदियाणं भंते केवइकालस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ ? जहा नेरइयाणं, नवरं तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिए से णं असंखेज्जइसमइए अंतोमुहुत्तिए वेमाणियाए आहारट्ठे समुप्पज्जइ, सेसं जहा पुढविक्काइयाणं, जाव आहच्च नीससंति, नवरं नियमा छद्दिसिं, बेइंदियाणं भंते ! पुच्छा ? जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति तेणं तेसिं पुग्गलाणं सियालंसि कतिभागं आहारेंति कइभागं आसाएंति ? एवं जहा नेरइयाणं, बेइंदियाणं भंते ! जे पोग्गला आहारत्ताए गिण्हंति ते किं सव्वे आहारेंति णो सव्वे आहारेंति ? गोयमा ! बेइंदियाणं दुविहे आहारे पण्णत्ते, तं जहा लोमाहारे य पक्खेवाहारे य, जे पोग्गले लोमाहारत्ताए गिण्हंति ते सव्वे अपरिसेसे आहारेंति, जे पोग्गले पक्खेवाहारत्ताए गेण्हंति तेसिमसंखेज्जइभागमाहारेंति, अणेगाइं च णं भागसहस्साइं अफासाइज्जमाणाणं अणासाइज्जमाणाणं विद्धंसमागच्छंति, एएसि णं भंते ! पोग्गलाणं अणासाइज्जमाणाणं अफासाइज्जमाणाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा पोग्गला अणासाइज्जमाणा अफासाइज्जमाणा अणंतगुणा, बेइंदिया णं भंते ! जे पोग्गला आहारत्ताए पुच्छा, गोयमा ! जिब्भिंदियवेमायत्ताए तेसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति, एवं जाव चउरिंदिया, णवरं णेगाइं च णं भागसहस्साइं अणाघाइज्जमाणाइं अणासाइज्जमाणाइं अफासाइज्जमाणाइं विद्धंसमा-

परिणमन नहीं होता है।

पृथ्वीकायिकों की वक्तव्यता के अनुसार अपकायिकों, तेजस्कायिकों, वायुकायिकों और वनस्पति कायिकों, की वक्तव्यता भी समझ लेनी चाहिए ॥ सू० ३ ॥

પૃથ્વીકાયિકોની વક્તવ્યતાના અનુસાર અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો અને વનસ્પતિ કાયિકોની વક્તવ્યતા પણ સમજી લેવી જોઈએ, ॥ સૂ૦ ૩ ॥

गच्छंति, एएसि णं भंते ! पोग्गलाणं अणाघाइज्जमाणाणं अणासाइज्जमाणाणं अफासाइज्जमाणाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा पोग्गला अणाघाइज्जमाणा, अणासाइज्जमाणा अणंतगुणा, अफासाइज्जमाणा अणंतगुणा, तेइंदिया णं भंते ! जे पोग्गला पुच्छा, गोयमा ! तेणं पोग्गला घाणिंदियवेमायत्ताए जिब्भिंदियवेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए तेसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति, चउरिंदियाणं चक्खिंदियवेमायत्ताए घाणिंदियवेमायत्ताए जिब्भिंदियवेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए तेसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति, सेसं जहा तेइंदियाणं, पंचिंदियतिरिक्खजोणिया जहा तेइंदियाणं, णवरं तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तस्स उक्कोसेणं छट्ठभत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ, पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णं भंते ! जे पोग्गला आहारत्ताए पुच्छा, गोयमा ! सोइंदियवेमायत्ताए चक्खिंदियवेमायत्ताए घाणिंदियवेमायत्ताए जिब्भिंदियवेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति, मणूसा एवं चेव, णवरं आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं अंतोमुहुत्तस्स उक्कोसेणं अट्ठमभत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ, वाणमंतरा जहा नागकुमारा, एवं जोइसियावि, णवरं आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं दिवसपुहुत्तस्स उक्कोसेणं दिवसपुहुत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ, एवं वेमाणिया वि, नवरं आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं दिवसपुहुत्तस्स उक्कोसेणं तेत्तीसाए वाससहस्साणं आहारट्ठे समुप्पज्जइ, सेसं जहा असुरकुमाराणं जाव एएसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति, सोहम्मे आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं दिवसपुहुत्तस्स, उक्कोसेणं दोण्हं वाससहस्साणं आहारट्ठे समुप्पज्जइ, ईसाणे णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं दिवसपुहुत्तस्स साइरेगस्स उक्कोसेणं साइरेगं दोण्हं वाससहस्साणं, सणंकुमाराणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं दोण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं सत्तण्हं वाससहस्साणं, माहिंदे पुच्छा, गोयमा !

जहण्णेणं दोण्हं वाससहस्साणं, उक्कोसेणं सत्तण्हं वाससहस्साणं साति-रेगाणं बंभलोए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सत्तण्हं वाससहस्साणं, उक्कोसेणं दसण्हं वाससहस्साणं, लंतए णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं दसण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं चउदसण्हं वाससहस्साणं, महासुक्के णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं चउदसण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं सत्तर-सण्हं वाससहस्साणं, सहस्सारे पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सत्तरसण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं अट्ठारसण्हं वाससहस्साणं, आणए णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठारसण्हं वाससहस्साणं, उक्कोसेणं एगूणवीसाए वाससहस्साणं, पाणएणं पुच्छा, गोयमा ! जहणेण्णं एगूणवीसाए वास-सहस्साणं, उक्कोसेणं वीसाए वाससहस्साणं, आरणे णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं वीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं एक्कवीसाए वाससहस्साणं, अच्चुएणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं एक्कवीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं बावीसाए वाससहस्साणं, हिट्ठिमहिट्ठिमगेवेज्जगाणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं बावीसाए वाससहस्साणं, उक्कोसेणं तेवीसाए वाससहस्साणं, एवं सव्वत्थ सहस्साणि भाणियव्वाणि जाव सव्वट्ठं, हिट्ठिममज्झिमगाणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं तेवीसाए वाससहस्साणं, उक्कोसेणं चउवी-साए हेट्ठिम उवरिमाणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं चउवीसाए वास-सहस्साणं, उक्कोसेणं पणवीसाए वाससहस्साणं, मज्झिमहेट्ठिमाणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं पणवीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं छव्वी-साए वाससहस्साणं, मज्झिममज्झिमाणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं छव्वीसाए० उक्कोसेणं सत्तावीसाए वाससहस्साणं, मज्झिमउवरिमाणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सत्तावीसाए० उक्कोसेण अट्ठावीसाए वास सहस्साणं, उवरिमहेट्ठिमाणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठावीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं एगूणतीसाए वाससहस्साणं, उवरिममज्झिमाणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं एगूणतीसाए० उक्कोसेणं तीसाए वा सह-

स्साणं, उवरिमउवरिमाणं पुच्छा, गोयमा! जहण्णेणं तीसाए० उक्कोसेणं एगतीसाए वाससहस्साणं, विजयवेजयंतजयतअपराजियाणं पुच्छा, गोयमा! जहण्णेणं एगतीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं तेत्तीसाए वाससहस्साणं, सव्वट्टगसिद्धदेवाणं पुच्छा, गोयमा! अजहण्णमणुक्कोसेणं तेत्तीसाए वाससहस्साणं आहारट्ठे समुप्पज्जइ" ॥ सू० ४॥

छाया-द्वीन्द्रियाः खलु भदन्त! आहारार्थिनः? हन्त, आहारार्थिनः, द्वीन्द्रियाणां भदन्त! कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते? यथा नैरयिकाणाम्, नवरं तत्र खलु योऽसौ आभोगनिर्वर्तितः स खलु असंख्येयसामयिकः अन्तर्मुहूर्तिको विमात्रया आहारार्थः समुत्पद्यते, शेषं यथा पृथिवीकायिकानाम्, यावद् आहत्य निःश्वसन्ति, नवरं नियमात् षड्दिशि, द्वीन्द्रियाणां भदन्त! पृच्छा० यान् पुद्गलान् आहारार्थतया गृह्णन्ति ते खलु तेषां पुद्गलानाम्

द्वीन्द्रियादि वक्तव्यता

शब्दार्थ-(बेइंदिया णं भंते! आहारट्ठी?) हे भगवन्! द्वीन्द्रियजीव आहार के अर्थी होते हैं? (हंता, आहारट्ठी) हां, आहार के अर्थी होते हैं (बेइंदियाणं भंते! केवइकालस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ?) हे भगवन्! द्वीन्द्रियों को कितने काल में आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है? (जहा नेरइयाणं) जैसे नारकों को (नवरं) विशेष (तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिए) उनमें जो आभोगनिर्वर्त्तित आहार है (से णं असंखेज्जसमइए अंतोमुहुत्तिए) वह असंख्यात समय के अन्तर्मुहूर्त्त में (वेमायाए आहारट्ठे समुप्पज्जइ) विमात्रा से आहार की इच्छा उत्पन्न होती है (सेसं जहा पुढविकाइयाणं) शेष पृथिवीकायिकों के समान (जाव आहच्च नीससंति) यावत् कदाचित् निश्वास लेते हैं (नवरं) विशेष (नियमा छद्दिसिं) नियम से छह दिशाओं से।

દ્વીન્દ્રિયાદિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ -(बेइंदियाणं भंते! आहारट्ठी)-હે ભગવન્! દ્વીન્દ્રિય જીવ આહારના અર્થી થાય છે? (हंता, आहारट्ठी) હા, આહારના અર્થી થાય છે (बेइंदियाणं भंते! केवइकालस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ?)-હે ભગવન! દ્વીન્દ્રિયોને કેટલા કાળમા આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે? (जहा नेरइयाण) જેમ નારકોને.

(नवरं) વિશેષ (तत्थ ण जे से आभोगनिव्वत्तिए) તેઓમા જે આભોગનિર્વર્તિત આહાર છે (से णं असंखेज्जइसमयए अंतोमुहुत्तिए) તે અસંખ્યાત સમયના અન્તર્મુહૂર્તમા (वेमायाए आहारट्ठे समुपज्जइ) વિમાત્રાથી આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (सेसं जहा पुढविकाइयाणं) શેષ પૃથ્વીકાયિકોના સમાન (जाव आहच्च नीससंति) યાવત કદાચિત નિશ્વાસ લેછે (नवर) વિશેષ (नियमा छद्दिसिं) નિયમથી છ દિશાઓથી

एष्यत्काले कतिभागम् आहारयन्ति ? कति भागम् आस्वादयन्ति ? एवं यथा नैरयिकाणाम्, द्वीन्द्रियाः खलु भदन्त ! यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति तान् किं सर्वान् आहारयन्ति, नो सर्वान् आहारयन्ति ? गौतम ! द्वीन्द्रियाणां द्विविध आहारः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-लोमाहारश्च प्रक्षेपाहारश्च, यान् पुद्गलान् लोमाहारतया गृह्णन्ति तान् सर्वान् अपरिशेषान् आहारयन्ति, यान् पुद्गलान् प्रक्षेपाहारतया गृह्णन्ति तेषामसंख्येयभागमाहारयन्ति, अनेकानि च खलु

(बेइंदियाणं भंते ! पुच्छा) हे भगवन् ! द्वीन्द्रियों संबंधी प्रश्न (जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति) जिन पुद्गलों को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं (ते णं तेसिं पुग्गलाणं सियालसि कइभागं आहारेंति ?) भविष्यत् काल में वे उन पुद्गलों के कितने भाग का आहार करते हैं ? (कइभागं आसाएंति ?) कितने भाग का आस्वादन करते हैं ? (एवं जहा नेरइयाणं) इस प्रकार नारकों के समान

(बेइंदियाणं भंते ! जे पोग्गला आहारत्ताए गिण्हंति) हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय जीव जिन पुद्गलों को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं (ते किं सव्वे आहारेंति, णो सव्वे आहारेंति) क्या उन सबका आहार करते हैं या सब के एक भाग का आहार करते हैं ? (गोयमा ! बेइंदियाणं दुविहे आहारे पण्णत्ते) हे गौतम ! द्वीन्द्रियों का आहार दो प्रकार का कहा है (तं जहा-लोमाहारे य पक्खेवाहारे य) रोमाहार और प्रक्षेपाहार (जे पोग्गले लोमाहारत्ताए गिण्हंति ते सव्वे अपरिसेसे आहारेंति) जिन पुद्गलों को रोमाहार के रूप में ग्रहण करते हैं, उन सब का सम्पूर्ण रूप में आहार करते हैं (जे पोग्गले पक्खेवाहारत्ताए गेण्हंति) जिन पुद्गलों को प्रक्षेपाहार रूप से ग्रहण करते हैं (तेसिमसंखेज्जइभागमाहारेंति)

(बेइंदियाणं भंते ! पुच्छा ?)-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति) જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે (तेणं तेसिं पुग्गलाणं सियालसि कइभागं आहारेंति !) ભવિષ્ય કાળમા તેઓ તે પુદ્ગલોના કેટલા ભાગનો આહાર કરે છે ? (कइ भागं आसाएंति) કેટલા ભાગનુ આસ્વાદન કરે છે ? (एवं जहा नेरइयाणं) એ પ્રકારે નારકોની જેમ

(बेइंदियाणं भंते ! जे पोग्गला आहारत्ताए गिण्हंति)-હે ભગવન ! દ્વીન્દ્રિય જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે (ते किं सव्वे आहारेंति, णो सव्वे आहारेंति) શુ તે બધાનો આહાર કરે છે અગર બધાના એક ભાગનો આહાર કરે છે ? (गोयमा ! बेइंदियाणं दुविहे आहारे पण्णत्ते)-હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયોનો આહાર બે પ્રકારનો કહ્યો છે (तं जहा लोमाहारे य पक्खेवाहारे य) લોમાહાર અને પ્રક્ષેપાહાર (जे पोग्गले लोमाहारत्ताए गिण्हंति ते सव्वे अपरिसेसे आहारेंति) જે પુદ્ગલોને લોમાહારના રૂપમા ગ્રહણ કરે છે, તે બધાનો સમ્પૂર્ણરૂપમા આહાર કરે છે (जे पोग्गले पक्खेवाहारत्ताए गेण्हंति) જે પુદ્ગલોને પ્રક્ષેપાહારરૂપથી ગ્રહણ કરે છે (तेसिमसखेज्जइभागमाहारेंति) તેમનામાંથી અસખ્યાતમા ભાગનો

भागसहस्राणि अस्पृश्यमानानाम् अनास्वाद्यमानानां विध्वंसमागच्छन्ति, एतेषां खलु भदन्त ! पुद्गलानाम् अनास्वाद्यमानानाम् अस्पृश्यमानानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः पुद्गलाः अनास्वाद्यमानाः, अस्पृश्यमाना अनन्तगुणाः, द्वीन्द्रियाणां भदन्त ! ये पुद्गला आहारतया पृच्छा, गौतम ! जिह्वेन्द्रियविमात्रतया स्पर्शनेन्द्रियविमात्रतया तेषां भूयोभूयः परिणमन्ते, एवं यावत् चतुरिन्द्रियाः

उनमें से असंख्यातवें भाग का आहार करते हैं (अणेगाइं च णं भागसहस्साइं) अनेक सहस्रों भाग (अफासाइज्जमाणाण) स्पर्श न होते हुओं के (अणास्साइज्जमाणाणं) आस्वादन न किए जाने वालों के (विद्धंसमागच्छंति) विध्वंस को प्राप्त हो जाते हैं

(एएसि णं भंते ! पोग्गलाणं अणासाइज्जमाणाणं अफासाइज्जमाणाण य) हे भगवन् ! आस्वादन न किए जाने वाले और स्पृष्ट न किए जाने वाले उन पुद्गलों में (कयरे कयरे हिंतो) कौन किस से (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा पोग्गला अणासाइज्जमाणा) हे गौतम ! आस्वादन न किये जाने वाले पुद्गल सब से कम (अफासाइज्जमाणा अणंतगुणा) स्पृष्ट न होने वाले उन से अनन्तगुणा ।

(वेइंदियाणं भंते ! जे पोग्गला आहारत्ताए पुच्छा) हे भगवन् ! द्वीन्द्रियों के लिए जो पुद्गल आहार के रूप में, इत्यादि प्रश्न ? (गोयमा ! जिब्भिंदियवेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए) हे गौतम ! जिह्वेन्द्रिय की विषममात्रा के रूप में, स्पर्शनेन्द्रिय की विषम मात्रा के रूप में (तेसिं) उनके लिए (भुज्जो भुज्जो

આહાર કરે છે. (अणेगाइं च ण भागसहस्साइ) અનેક સહસ્રો ભાગ (अफासाइज्जमाणाण) સ્પર્શ ન થનારાઓના (अणासाइज्जमाणाणं) આસ્વાદન ન કરતાઓના (विद्धंसमागच्छंति) વિધ્વંસને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે.

(एएसि णं भंते ! पोग्गलाण अणासाइज्जमाणाणं अफासाइज्जमाणाण य)–હે ભગવન ! આસ્વાદન ન કરતા અને સ્પૃષ્ટ ન કરાતા, તે પુદ્ગલોમા (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોન થી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) અલ્પ, ઘણા, અગર તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा पोग्गला अणासाइज्जमाणा)–હે ગૌતમ ! આસ્વાદન ન કરાતા પુદ્ગલ બધાથી ઓછા (अफासाइज्जमाणा अणंतगुणा) સ્પૃષ્ટ નહી થનારા તેમનાથી અનન્ત ગુણા છે.

(बेइंदियाणं भंते ! जे पोग्गला आहारत्ताए पुच्छा !)–હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયોના માટે જે પુદ્ગલ આહારના રૂપમા, ઇત્યાદિ પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जिब्भिंदियवेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए)–હે ગૌતમ ! જિહ્વેન્દ્રિયની વિષમમાત્રાના રૂપમાં, સ્પર્શેન્દ્રિયની વિષમમાત્રાનારૂપમા

नवरम् नैकानि च खलु भागसहस्राणि अनाघ्रायमाणानि अनास्वाद्यमानानि अस्पृश्यमानानि विध्वंसमागच्छन्ति, एतेषां खलु भदन्त ! पुद्गलानाम् अनाघ्रायमाणानाम् अनास्वाद्यमानानाम् अस्पृश्यमानानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः पुद्गला अनाघ्रायमाणाः, अनास्वाद्यमाना अनन्तगुणाः, अस्पृश्यमाना अनन्तगुणाः, त्रीन्द्रियाणां भदन्त ! यान् पुद्गलान् पृच्छा, गौतम ! ते खलु पुद्गलाः घ्राणेन्द्रियविमात्रतया जिह्वेन्द्रियविमात्रतया स्पर्शनेन्द्रियविमात्रतया तेषां भूयो भूयः परि-

परिणमति) पुनः पुनः परिणत होते हैं (एवं जाव चउरिंदिया) इसी प्रकार यावत् चतुरिन्द्रिय (णवरं) विशेष (णेगाइं च णं भागसहस्साइं) अनेकों सहस्र भाग (अणाघाइज्जमाणाइं) न सूंघे जाते हुए (अणासाइज्जमाणाइं) अनास्वाद्यमान (अफासाइज्जमाणाइं) स्पृष्ट न होते हुए (विद्धंसमागच्छंति) विध्वंस को प्राप्त होते हैं।

(एएसि णं भंते ! पोग्गलाणं अणाघाइज्जमाणाणं अणासाइज्जमाणाणं अफासाइज्जमाणाण य) हे भगवन् ! इन न सूंघे जाते हुए, न आस्वादन किए जाते हुए, और न स्पृष्ट किए जाते हुए पुद्गलों में (कयरे कयरे हिंतो) कौन किससे (अप्पा वा, बहुया, वा तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा पोग्गला) हे गौतम ! सब से कम पुद्गल (अणाघाइज्जमाणा) अनाघ्रायमान (अणासाइज्जमाणा अणंतगुणा) अनास्वाद्यमान अनन्तगुणा (अफासाइज्जमाणा अणंतगुणा) अस्पर्श किये हुए अनन्तगुणा।

(तेइंदियाणं भंते ! जे पोग्गला) हे भगवन् ! त्रीन्द्रियों के लिए जो पुद्गल (पुच्छा) इत्यादि प्रश्न (गोयमा ! ते णं पोग्गला) हे गौतम ! वे पुद्गला (घाणिंदि-

(तेसिं) તેમને માટે (भुज्जो भुज्जो परिणमंति) પુન પુન પરિણત થાય છે (एवं जाव चउरिंदिया) એજ પ્રકારે યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય (णवरं) વિશેષ (णेगाइं च णं भागसहस्साइं) અનેક સહસ્રભાગ (अणाघाइज्जमाणाइं) નહી સુંઘેલા (अणासाइज्जमाणाइ) અનાસ્વાદ્યમાન (अफासाइज्जमाणाइं) સ્પર્શાઈ નહી રહેલા (विद्धसमागच्छन्ति) વિધ્વંસને પ્રાપ્ત થાય છે,

(एएसिणं भंते ! पोग्गलाणं अणाघाइज्जमाणाणं अणासाइज्जमाणाण य)–હે ભગવન્ ! એ નહી સુંઘેલા, નહી આસ્વાદન કરવામા આવેલા અને નહી સ્પર્શ કરવામાં આવેલા પુદ્ગલોમા (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा पोग्गला)–હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા પુદ્ગલ (अणाघाइज्जमाणा) અનાઘ્રાયમાન (अणासाइज्जमाणा अणंतगुणा) અનાસ્વાદ્યમાન અનન્તગુણા (अफासाइज्जमाणा अणंतगुणा) અસ્પૃષ્ટ અનન્ત ગુણા !

(तेइंदियाण भंते ! जे पोग्गला)–હે ભગવન્ ! ત્રીન્દ્રિયોને માટે જે પુદ્ગલ (पुच्छा) ઈત્યાદિ પ્રશ્ન ? (गोयमा ! तेण पोग्गला)–હે ગૌતમ ! તે પુદ્ગલો (घाणिंदियवेमायत्ताए) ઘ્રાણે-

णमन्ते, चतुरिन्द्रियाणां चक्षुरिन्द्रियविमात्रतया घ्राणेन्द्रियविमात्रतया जिह्वेन्द्रियविमात्रतया स्पर्शनेन्द्रियविमात्रतया तेषां भूयो भूयः परिणमन्ते, शेषं यथा त्रीन्द्रियाणां, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका यथा त्रीन्द्रियाणाम्, नवरम्-तत्र खलु योऽसौ आभोगनिर्वर्त्तितः स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्य, उत्कृष्टेन षष्ठभक्तस्य आहारार्थः समुत्पद्यते, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां भदन्त ! यान् पुद्गलान् आहारार्थतया पृच्छा, गौतम ! श्रोत्रेन्द्रियविमात्रतया चक्षुरिन्द्रियविमात्रतया

घवेमायत्ताए) घ्राणेन्द्रिय की विषम मात्रा के रूप से (जिब्भिंदिय वेमायत्ताए) जिह्वेन्द्रिय की विषम मात्रा के रूप से (फासिंदियवेमायत्ताए) स्पर्शनेन्द्रिय की विषम मात्रा के रूप से (तेसिं) उनके लिए (भुज्जो भुज्जो परिणमंति) पुनः पुनः परिणत होते हैं।

(चउरिंदियाणं चक्खिदियवेमायत्ताए घाणिंदियवेमायत्ताए जिब्भिंदियवेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए) चतुरिन्द्रियों के चक्षुरिन्द्रिय की विषम मात्रा के रूप से, घ्राणेन्द्रिय की विषम मात्रा के रूप से, जिह्वेन्द्रिय की विषम मात्रा के रूप से (तेसिं) उनके लिए (भुज्जो भुज्जो) बार-बार (परिणमंति) परिणत होते हैं (सेसं जहा तेइंदियाणं) शेष त्रीन्द्रियों की तरह।

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिया जहा तेइंदियाणं) पंचेन्द्रिय तिर्यंच त्रीन्द्रियों की तरह (णवरं) विशेष (तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिए) उनमें जो आभोगनिर्वर्त्तित आहार है (से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तस्स) वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त से (उक्कोसेणं छट्ठभत्तस्स) उत्कृष्ट षष्ठ भक्त से (आहारट्ठे समुप्पज्जइ) आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है (पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं भंते ! जे पोग्गला आहारत्ताए पुच्छा ?) हे भगवन् ! पचेन्द्रिय तिर्यंचों के

न्द्रियनी विषमभात्राइपथी (जिब्भिंदियवेमायत्ताए) જિહ્વેન્દ્રિયની વિષમમાત્રાના રૂપથી (फासिंदियवेमायत्ताए) સ્પર્શેન્દ્રિયની વિષમ માત્રાના રૂપથી (तेसिं) તેમને માટે (भुज्जो भुज्जो परिणमंति) પુનઃ પુનઃ પરિણત થાય છે.

(चउरिंदियाणं चक्खिदियवेमायत्ताए घाणिंदियवेमयत्ताए जिब्भिंदियवेमायत्ताए) ચતુરિન્દ્રિયોના ચક્ષુરિન્દ્રિયની વિષમ માત્રાના રૂપથી ઘ્રાણેન્દ્રિયની વિષમમાત્રાનારૂપથી, જિહ્વેન્દ્રિયની વિષમમાત્રાનારૂપથી તથા સ્પર્શેન્દ્રિયની વિષમમાત્રાના રૂપથી (तेसिं) તેમને માટે (भुज्जो भुज्जो) વારંવાર (परिणमंति) પરિણત થાય છે (सेस जहा तेइंदियाणं) શેષ ત્રીન્દ્રિયોની જેમ.

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिया जहा तेइंदियाणं) પચેન્દ્રિય તિર્યંચ ત્રીન્દ્રિયોની જેમ (णवरं) વિશેષ (तत्थ ण जे से आभोगनिव्वत्तिए) તેઓમાં જે આભોગનિર્વર્તિત આહાર છે (से जहण्णेणं अंतो मुहुत्तस्स) તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તથી (उक्कोसेणं छट्ठभत्तस्स) ઉત્કૃષ્ટ ષષ્ઠ ભક્તથી (आहारट्ठे समुप्पज्जइ) આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે. (पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं भंते ! जे पोग्गला आहारत्ताए पुच्छा ?)–હે ભગવન્ ! પચેન્દ્રિય તિર્યંચોના

घ्राणेन्द्रियविमात्रतया, जिह्वेन्द्रियविमात्रतया स्पर्शनेन्द्रियविमात्रतया भूयो भूयः परिणमन्ते, मनुष्या एवञ्च, नवरम् आभोगनिर्वर्तितो जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्य उत्कृष्टेन अष्टमभक्तस्य आहारार्थः समुत्पद्यते, वानव्यन्तरा यथा नागकुमाराः, एवं ज्योतिष्का अपि, नवरम् आभोगनिर्वर्तितो जघन्येन दिवसपृथक्त्वस्य, उत्कृष्टेन दिवसपृथक्त्वस्य आहारार्थः समुत्पद्यते, एवं वैमानिका अपि, नवरम् आभोगनिर्वर्तितो जघन्येन दिवसपृथक्त्वस्य उत्कृष्टेन

लिए जो पुद्गल आहार के रूप में, इत्यादि प्रश्न ? (गोयमा ! सोइंदियवेमायत्ताए चक्खिदियवेमायत्ताए घाणिंदियवेमायत्ताए जिब्भिंदियवेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए) हे गौतम ! श्रोत्रेन्द्रिय की विमात्रा से, चक्षुरिन्द्रिय की विमात्रा से, घ्राणेन्द्रिय की विमात्रा से, जिह्वेन्द्रिय की विमात्रा से, स्पर्शेन्द्रिय की विमात्रा से (भुज्जो भुज्जो परिणमंति) पुनः पुनः परिणत होते हैं (मणूसा एवं चेव) मनुष्य इसी प्रकार (णवरं) विशेष (आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं अंतोमुहुत्तस्स) आभोगनिर्वर्तित आहार जघन्य अन्तर्मुहूर्त में (उक्कोसेणं अट्ठमभत्तस्स) उत्कृष्ट अष्टम भक्त से (आहारट्ठे समुप्पज्जइ) आहार की इच्छा उत्पन्न होती है ।

(वाणमंतरा जहा नागकुमारा) वानव्यन्तर जैसे नागकुमार (एवं जोइसिया वि) इसी प्रकार ज्योतिष्क भी (णवरं) विशेष (आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं दिवसपुहुत्तस्स) आभोगनिर्वर्तित आहार जघन्य दिवसपृथक्त्व में (उक्कोसेणं दिवसपुहुत्तस्स) उत्कृष्ट दिवस पृथक्त्व में (आहारट्ठे समुप्पज्जइ) आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है ।

(एवं वेमाणिया वि) इसी प्रकार वैमानिक भी (णवरं) विशेष (आभोग-

માટે જે પુદ્ગલ આહારનારૂપમા ઈત્યાદિ પ્રશ્ન ?

(गोयमा ! सोइंदियवेमायत्ताए चक्खिदियवेमायत्ताए घाणिंदियवेमायत्ताए जिब्भिंदियवेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए)-હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયની વિમાત્રાથી, ચક્ષુરિન્દ્રિયની વિમાત્રાથી, ઘ્રાણેન્દ્રિયની વિમાત્રાથી, જિહ્વાઈન્દ્રિયની વિમાત્રાથી, સ્પર્શેન્દ્રિયની વિમાત્રાથી (भुज्जो भुज्जो परिणमंति) પુનઃ પુનઃ પરિણત થાય છે (मणूसा एवं चेव) મનુષ્ય એજ પ્રકારે (णवर) વિશેષ (आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं अंतो मुहुत्तस्स) આભોગનિવર્તિત આહાર જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તમાં (उक्कोसेण अट्ठमभत्तस्स) ઉત્કૃષ્ટ અષ્ટમ ભક્તથી (आहारट्ठे समुप्पज्जइ) આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે

(वाणमंतरा जहा नागकुमारा) વાનવ્યન્તર જેવા નાગકુમાર (एवं जोइसिया वि) એજ પ્રકારે જ્યોતિષ્ક પણ (णवर) વિશેષ (आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेण दिवसपुहुत्तस्स) આભોગનિવર્તિત આહાર જઘન્ય દિવસ પૃથક્ત્વમા (उक्कोसेणं दिवसपुहुत्तस्स) ઉત્કૃષ્ટ દિવસ પૃથક્ત્વમાં (आहारट्ठे समुप्पज्जइ) આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.

त्रयस्त्रिंशद् वर्षसहस्राणाम् आहारार्थः समुत्पद्यते, शेष यथा असुरकुमाराणां यावद् एतेषां भूयो भूयः परिणमन्ते, सौधर्मे आभोगनिर्वर्तितो जघन्येन दिवसपृथक्त्वस्य, उत्कृष्टेन द्वयो वर्षसहस्रयोराहारार्थः समुत्पद्यते, ईशाने खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन दिवसपृथक्त्वस्य सातिरेकस्य, उत्कृष्टेन सातिरेकं द्वयोर्वर्षसहस्रयोः, सनत्कुमाराणां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन द्वयोर्वर्षसहस्रयोः, उत्कृष्टेन सप्तानां वर्षसहस्राणाम्, माहेन्द्रे पृच्छा, गौतम ! जघन्येन द्वयो

निव्वत्तिए जहण्णेणं दिवसपुहुत्तस्स) आभोगनिर्वर्तित आहार जघन्य दिवस पृथक्त्व में (उक्कोसेणं तेत्तीसाए वाससहस्साणं आहारट्ठे समुप्पज्जइ) उत्कृष्ट तेतीस हजार वर्ष में आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है (सेसं जहा असुरकुमाराणं) शेष कथन असुरकुमारों की तरह (जाव एएसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति) यावत् इनके लिए बार-बार परिणत होते हैं।

(सोहम्मे आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं दिवसपुहुत्तस्स) सौधर्मकल्प में आभोगनिर्वर्तित आहार जघन्य दिवसपृथक्त्व में (उक्कोसेणं दोण्हं वाससहस्साणं) उत्कृष्ट दो हजार वर्ष में (आहारट्ठे समुप्पज्जइ) आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है (ईसाणे णं पुच्छा) ईशान कल्प संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं दिवसपुहुत्तस्स साइरेगस्स) हे गौतम ! जघन्य कुछ अधिक दिवस पृथक्त्व में (उक्कोसेणं साइरेगं दोण्हं वाससहस्साणं) उत्कृष्ट कुछ अधिक दो हजार वर्ष में (सणंकुमाराणं पुच्छा ?) सनत्कुमार संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं दोण्हं वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य दो हजार वर्ष में (उक्कोसेणं सत्तण्हं वाससहस्साणं) उत्कृष्ट सात हजार वर्ष में (माहिंदे पुच्छा) माहेन्द्र

(एवं वेमाणिया वि) એજ પ્રકારે વૈમાનિક પણ (नवरं) વિશેષ (आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं दिवसपहुत्तस्स) આભોગનિર્વર્તિત આહાર જઘન્ય દિવસ પૃથક્ત્વમાં (उक्कोसेण तेत्तीसाए वाससहस्साण आहारट्ठे समुपज्जइ) ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ હજાર વર્ષમા આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે (सेस जहा असुरकुमाराण) શેષ કથન અસુરકુમારોની જેમ (जाव एएसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति) યાવત્ એને માટે વારંવાર પરિણત થાય છે.

(सोहम्मे आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं दिवसपुहुत्तस्स) સૌધર્મકલ્પમા આભોગનિર્વર્તિત આહાર જઘન્ય દિવસ પૃથક્ત્વમા (उक्कोसेणं दोण्ह वाससहस्साण) ઉત્કૃષ્ટ બે હજાર વર્ષમા (आहारट्ठे समुपज्जइ) આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.

(ईसाणेण पुच्छा) ઈશાન કલ્પ સબધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेण दिवसपुहुत्तस्स साइरेगस्स)–હે ગૌતમ ! જઘન્ય કાંઈક અધિક દિવસ પૃથક્ત્વમાં (उक्कोसेण साइरेगं दोण्हं वाससहस्साण) ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક બે હજાર વર્ષમા (सणकुमाराण पुच्छा ?) સનત્કુમાર સબધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेण दोण्ह वाससहस्साण) હે ગૌતમ ! જઘન્ય બે હજાર વર્ષમાં (उक्कोसेण सत्तण्ह वाससहस्साण) ઉત્કૃષ્ટ સાત હજાર વર્ષમા (माहिंदे पुच्छा)

वर्षसहस्रयोः सातिरेकयोः, उत्कृष्टेन सप्तानां वर्षसहस्राणां सातिरेकाणाम्, ब्रह्मलोके पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सप्तानां वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन दशानां वर्षसहस्राणाम्, लान्तके खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन दशानां वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन चतुर्दशानां वर्षसहस्राणाम्, महाशुक्रे खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन चतुर्दशानां वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन सप्तदशानां वर्षसहस्राणाम्, सहस्रारे पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सप्तदशाना वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन

कल्प संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं दोण्हं वाससहस्साण सातिरेगाणं) हे गौतम ! जघन्य दो हजार वर्ष से कुछ अधिक काल में (उक्कोसेणं सत्तण्ह वाससहस्साणं सातिरेगाणं) उत्कृष्ट कुछ अधिक सात हजार वर्ष में (बंभलोए पुच्छा) ब्रह्मलोक संबंधी प्रश्न (गोयमा जहण्णेणं सत्तण्हं वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य सात हजार वर्ष में (उक्कोसेणं दसण्हं वाससहस्साणं) उत्कृष्ट दश हजार वर्ष में (लंतए णं पुच्छा) लान्तक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं दसण्हं वाससहस्साइं) हे गौतम ! जघन्य दश हजार वर्ष (उक्कोसेणं चउदसण्हं वाससहस्साणं) उत्कृष्ट चौदह हजार वर्ष (महासुक्के णं पुच्छा ?) महाशुक्रविमान संबंधी प्रश्न (गोयमा ! जहण्णेणं चउदसण्हं वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य चौदह हजार वर्ष में (उक्कोसेणं सत्तरसण्हं वाससहस्साणं) उत्कृष्ट सत्तरह हजार वर्ष में (सहस्सारे पुच्छा ?) सहस्रार कल्प संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं सत्तरसण्हं वाससहस्साणं) हे गौतम !

માહેન્દ્ર કલ્પ સબન્ધી પ્રશ્ન ?

(गोयमा ! जहण्णेण दोण्ह वाससहस्साण सातिरेगाण) જઘન્ય બે હજાર વર્ષથી કાંઇક અધિકકાળમાં (उक्कोसेण सत्तण्ह वाससहस्साण सातिरेगाणं) ઉત્કૃષ્ટ કાંઇક અધિક સાત હજાર વર્ષની સ્થિતિ છે

(बंभलोए पुच्छा ?) બ્રહ્મલોક સબન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेण सत्तण्ह वाससहस्साण) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાત હજાર વર્ષમા (उक्कोसेण दसण्ह वाससहस्साण) ઉત્કૃષ્ટ દશ હજાર વર્ષના થાય છે.

(लंतए ण पुच्छा) લાતક સંબધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेण दसण्ह वाससहस्साण) હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ (उक्कोसेणं चउदसण्ह वाससहस्साण) ઉત્કૃષ્ટ ચૌદહજાર વર્ષની સ્થિતિ છે

(महासुक्केण पुच्छा ?) મહાશુક્ર વિમાન સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं दसण्ह वाससस्साण)—હે ગૌતમ ! જઘન્ય ચૌદ હજાર વર્ષમા (उक्कोसेणं सत्तरसण्ह वाससहस्साण) ઉત્કૃષ્ટ સત્તર હજાર વર્ષમા

(सहस्सारे पुच्छा ?) સહસ્રાર કલ્પ સબધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं सत्तरसण्हं वाससहस्साण)—હે ગૌતમ ! જઘન્ય સત્તર હજાર વર્ષમા (उक्कोसेण अट्ठारसण्ह वास-

अष्टादशानां वर्षसहस्राणाम्, आनते खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अष्टादशानां वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन एकोनविंशतिः वर्षसहस्राणाम्, प्राणते खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकोनविंशतिः वर्षसहस्राणाम् उत्कृष्टेन विंशतिः वर्षसहस्राणाम्, आरणे खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन विंशतिः वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन एकविंशति वर्षसहस्राणाम्, अच्युते खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकविंशति वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन द्वाविंशति वर्षसहस्राणाम्, अधस्तनाधस्तनग्रैवेयकाणां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन त्रयोविंशति वर्षसहस्राणाम्, एवं सर्वत्र सहस्राणि भणितव्यानि यावत् सर्वार्थः

जघन्य सत्तरह हजार वर्ष में (उक्कोसेणं अट्ठारसण्हं वाससहस्साणं) उत्कृष्ट अठारह हजार वर्ष में (आणए णं पुच्छा ?) आनत कल्प संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठारसण्हं वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य अठारह हजार वर्ष में (उक्कोसेणं एगूणवीसाए वाससहस्साणं) उत्कृष्ट उन्नीस हजार वर्ष में (पाणए णं पुच्छा) प्राणतकल्प संबंधी प्रश्न ! (गोयमा ! जहण्णेणं एगूणवीसाए वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य उन्नीस हजार वर्ष (उक्कोसेणं वीसाए वाससहस्साणं) उत्कृष्ट वीस हजार वर्ष (आरणेणं पुच्छा) आरण कल्प संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं वीसाए वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य वीस हजार वर्ष (उक्कोसेणं एक्कवीसाए वाससहस्साणं) उत्कृष्ट इक्कीस हजार वर्ष (अच्चुएणं पुच्छा ?) अच्युत कल्प संबंधी प्रश्न ! (गोयमा ! जहण्णेणं एक्कवीसाए वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य इक्कीस हजार वर्ष (उक्कोसेणं बावीसाए वाससहस्साणं) उत्कृष्ट बाईस हजार वर्ष (हिट्ठिमगेविज्जगाणं पुच्छा ?) अधस्तन ग्रैवेयकों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं बावीसाए वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य बाईस हजार वर्ष (उक्कोसेणं तेवीसाए वासस-

सहस्साण) ઉત્કૃષ્ટ અઢાર હજાર વર્ષમા(आणएण पुच्छा) આનત કલ્પ સબધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठारसण्ह वाससहस्साणं)–હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અઢાર હજાર વર્ષમા (उक्कोसेणं एगूणवीसाए वाससहस्साणं) ઉત્કૃષ્ટ ઓગણીસ હજાર વર્ષમા (पाणएणं पुच्छा) પ્રાણત-કલ્પ સબધી પ્રશ્ન (गोयमा ! जहण्णेणं एगूणवीसाए वाससहस्साण)–હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઓગણીસ હજાર વર્ષ (उक्कोसेणं वीसाए वाससहस्साण) ઉત્કૃષ્ટ વીસ હજાર વર્ષ (आरणेण पुच्छा ?) આરણ કલ્પ સબધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेण वीसाए वाससहस्साण) હે ગૌતમ ! જઘન્ય વીસહજાર વર્ષ (उक्कोसेण एक्कवीसाए वाससहस्साण) ઉત્કૃષ્ટ એકવીસ હજાર વર્ષ છે

(अच्चुएणं पुच्छा ?) અચ્યુત કલ્પ સબધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेण एक्कवीसाए वाससहस्साण)–હે ગૌતમ ! જઘન્ય એકવીસ હજાર વર્ષ (उक्कोसेण बावीसाए वाससहस्साण) ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ હજાર વર્ષ

अधस्तन मध्यमानां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन त्रयोविंशतिः वर्षसहस्राणाम् उत्कृष्टेन चतुर्विंशति वर्षसहस्राणाम्, अधस्तनोपरितनानां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन चतुर्विंशतिवर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन पञ्चविंशतिवर्षसहस्राणाम्, मध्यमाधस्तनानां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन पञ्चविंशतिवर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन षड्विंशतिवर्षसहस्राणाम्, मध्यम मध्यमानां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन षड्विंशति सहस्राणाम्, उत्कृष्टेन सप्तविंशतिः वर्षसहस्राणाम्, मध्यमोपरितनानां पृच्छा,

हस्साणं) उत्कृष्ट तेईस हजार वर्ष (एवं) इस प्रकार (सव्वत्थ) सर्वत्र (सहस्साणि भाणियव्वाणि) सहस्र कहने चाहिए (जाव सव्वट्ठ) यावत् सर्वार्थसिद्ध (हिट्ठिम मज्झिमगाणं पुच्छा ?) अधस्तन मध्यम ग्रैवेयक संबंधी प्रश्न ? गोयमा ! (जहण्णेणं तेवीसाए वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य तेईस हजार वर्ष (उक्कोसेणं चउवीसाए) उत्कृष्ट चौवीस हजार वर्ष (हिट्ठिमउवरिमाणं पुच्छा ?) अधस्तन-उपरितन संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं चउवीसाए वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य चौवीस हजार वर्ष (उक्कोसेणं पणवीसाए वाससहस्साणं) उत्कृष्ट पचीस हजार वर्ष (मज्झिमहेट्ठिमाणं पुच्छा ?) मध्यम-अधस्तन ग्रैवेयक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं पणवीसाए वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य पचीस हजार वर्ष में (उक्कोसेणं छव्वीसाए वाससहस्साणं) उत्कृष्ट छव्वीस हजार वर्ष में (मज्झिममज्झिमाणं पुच्छा ?) मध्यम मध्यम ग्रैवेयक संबधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं छव्वीसाए) हे गौतम ! जघन्य छव्वीस हजार वर्ष में (उक्कोसेणं सत्तावीसाए वाससहस्साणं) उत्कृष्ट सत्ताईस हजार वर्ष में (मज्झिमउव-

(हिट्ठिम गेविज्जाण पुच्छा ?) અધસ્તન ગ્રૈવેયકો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेण बावीसाए वाससहस्साण)–હે ગૌતમ ! જઘન્ય બાવીસ હજાર વર્ષ (उक्कोसेण तेवीसाए वाससहस्साण) ઉત્કૃષ્ટ ત્રેવીસ હજાર વર્ષ

(एवं) એ પ્રકારે (सव्वत्थ) સર્વત્ર (सहस्साणि भाणियव्वाणि) સહસ્ર કહેવા જોઈએ (जाव सव्वट्ठं) યાવત્ સર્વાર્થ સિદ્ધ

(हिट्ठिममज्झिमगाण पुच्छा ?) અધસ્તન મધ્યમ ગ્રૈવેયક સમ્બન્ધી પ્રશ્ન (गोयमा ! जहण्णेण तेवीसाए वाससहस्साण)–હે ગૌતમ ! જઘન્ય ત્રેવીસ હજાર વર્ષ (उक्कोसेण चउवीसाए) ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ હજાર વર્ષ

(हिट्ठिमउवरिमाण पुच्छा ?) અધસ્તન ઉપરિતનસમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेण चउवीसाए वाससहस्साण)–હે ગૌતમ ! જઘન્ય ચોવીસ હજાર વર્ષ (उक्कोसेण पणवीसाए वाससहस्साण) ઉત્કૃષ્ટ પચીસ હજાર વર્ષ. (मज्झिमहेट्ठिमाण पुच्छा ?) મધ્યમ અધસ્તન ગ્રૈવેયક સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेण पणवीसाए वाससहस्साण) હે–ગૌતમ ! જઘન્ય પચીસ હજાર વર્ષમાં (उक्कोसेणं छव्वीसाए वाससहस्साणं) ઉત્કૃષ્ટ છવ્વીસ હજાર વર્ષમા

(मज्झिममज्झिमाण पुच्छा?) મધ્યમ મધ્યમ ગ્રૈવેયક સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं छव्वीसाए)–હે ગૌતમ ! જઘન્ય છવીસ હજાર વર્ષમા (उक्कोसेणं सत्तावीसाए वाससहस्साण) ઉત્કૃષ્ટ સત્તાવીસ હજાર વર્ષમા

गौतम ! जघन्येन सप्तविंशति वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन अष्टाविंशति वर्षसहस्राणाम्, उपरितनाधस्तनानां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अष्टाविंशतिर्वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन एकोनत्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, उपरितनमध्यमाना पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकोनत्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन त्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, उपरितनोपरितानानां पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन त्रिंशद्-वर्षसहस्राणाम् उत्कृष्टेन एकत्रिंशद्वर्षसहस्राणाम्, विजयवैजयन्तजयन्तापराजितानां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकत्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, सर्वार्थ

रिमाणं पुच्छा ?) मध्यम-उपरितन ग्रैवेयक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं सत्तावीसाए०) हे गौतम ! जघन्य सत्ताईस हजार वर्ष में (उक्कोसेणं अट्ठावीसाए वाससहस्साणं) उत्कृष्ट अट्ठाईस हजार वर्ष (उवरिमहेट्ठिमाणं पुच्छा) उपरितन अधस्तनग्रैवेयकसंबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठावीसाए वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य अट्ठाईस हजार वर्ष (उक्कोसेणं एगूणतीसाए०) उत्कृष्ट उनतीस-हजार वर्ष (उवरिममज्झिमाणं पुच्छा) उपरितन मध्यम संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगूणतीसाए० उक्कोसेणं तीसाए वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य उनतीस, उत्कृष्ट तीस हजार वर्ष (उवरिमउवरिमाणं पुच्छा ?) उपरितन-उपरितन संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं तीसाए० उक्कोसेणं एगतीसाए वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य तीस हजार वर्ष, उत्कृष्ट एकतीस हजार वर्ष में (विजय-वेजयंत-जयंत-अपराजियाणं पुच्छा ?) विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगतीसाए वाससह

(मज्झिमउवरिमाण पुच्छा !) મધ્યમ-ઉપરિતન ગ્રૈવેયક સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेण सत्तावीसाए)-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સત્તાવીસ હજાર વર્ષમા (उक्कोसेण अट्ठावीसाए वाससहस्साण) ઉત્કૃષ્ટ અઠયાવીસ હજાર વર્ષમા

(उवरिमहेट्ठिमाणं पुच्छा ?) ઉપરિત-અધસ્તન ગ્રૈવેયક સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठावीसाए वाससहस्साण)-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અઠયાવીસ હજાર વર્ષ (उक्कोसेण एगूणतीसाए) ઉત્કૃષ્ટ ઓગણત્રીસ હજાર વર્ષ

(उवरिममज्झिमाणं पुच्छा !) ઉપરિતન મધ્યમ સમ્બધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगूणतीसाए० उक्कोसेण तीसाए वाससहस्साण)-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઓગણત્રીસ, ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ હજાર વર્ષમા

(उवरिम-उवरिमाण पुच्छा ?) ઉપરિતન-ઉપરિતન સંબધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं तीसाए, उक्कोसेण एगतीसाए वाससहस्साण)-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ત્રીસ. ઉત્કૃષ્ટ એકત્રીસ હજાર વર્ષમા

(विजय-वेजयंतजयत अपराजियाणं पुच्छा ?) વિજય વૈજયન્ત, જયન્ત અપરાજિત દેવો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेण एगतीसाए वाससहस्साण)-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક

सिद्धकदेवानाम् पृच्छा, गौतम ! अजघन्यानुत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशद् वर्षसहस्राणाम् आहारार्थः समुत्पद्यते ॥ सू० ४ ॥

टीका-अथ द्वीन्द्रियादीनाम् आहारार्थिप्रभृति सप्तद्वाराणि अधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'बेइंदियाणं भंते ! आहारट्ठी ?' हे भदन्त ! द्वीन्द्रियाः खलु किम् आहारार्थिनो भवन्ति ? भगवानाह-'हंता, आहारट्ठी' हे गौतम ! हन्त-सत्यम् द्वीन्द्रियाः शङ्खादयः आहारार्थिनो भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'बेइंदियाणं भंते ! केवइकालस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ ?' हे भदन्त ! द्वीन्द्रियाणां कियतः कालस्य-कियता कालेनेत्यर्थः आहारार्थः-आहाररूप प्रयोजनं समुत्पद्यते ? भगवानाह-'जहा नेरइयाणं' यथा नैरयिकाणाम् आहारार्थः प्रतिपादितस्तथा

रसाणं) हे गौतम ! जघन्य इकतीस हजार वर्ष मे (उक्कोसेणं तेत्तीसाए वाससह रसाणं) उत्कृष्ट तेतीस हजार वर्ष में (सव्वट्ठसिद्धगदेवाणं पुच्छा ?) सर्वार्थसिद्ध देवों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! अजहण्णमणुक्कोसेणं तेत्तीसाए वाससहस्सेणं) हे गौतम ! जघन्य-उत्कृष्ट के भेद से रहित तेतीस हजार वर्ष में (आहारट्ठे समुप्पज्जइ) आहार की इच्छा उत्पन्न होती है ॥ सू० ४ ।

टीकार्थ-अब द्वीन्द्रिय आदि जीवों के विषय में आहारार्थी आदि सात द्वारों की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी हे भगवन् ! क्या द्वीन्द्रिय जीव आहार के अर्थी होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! हां द्वीन्द्रिय आहारार्थी होते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय जीवों को कितने काल में आहार की अभिलाषा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसी नारकों की वक्तव्यता कही है, वैसी ही द्वीन्द्रियों की भी समझ लेनी चाहिए । किन्तु विशेषता यह है कि आभोगनिर्वर्त्तित और

त्रीस હજાર વર્ષમા (उक्कोसेण तेत्तीसाए वाससहस्साण) ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ હજાર વર્ષમા (सव्वट्ठसिद्धदेवाण पुच्छा !) સર્વાર્થસિદ્ધ-દેવો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! अजहण्णमणुक्कोसेण तेत्तीसाए वाससहस्सेण)-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ ભેદથી રહિત તેત્રીસ હજાર વર્ષમા (आहारट्ठे समुपज्जइ) આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. ॥સૂ૦ ૪॥

ટીકાર્થ- હવે દ્વીન્દ્રિય આદિ જીવોના વિષયમા આહારાર્થી આદિ સાત દ્વારોની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુ દ્વીન્દ્રિયજીવ આહારના અર્થી હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા. દ્વીન્દ્રિય આહારાર્થી હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા થાય છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ-જેવુ નારકોનુ વક્તવ્ય કહ્યુ છે, તેવુ જ દ્વીન્દ્રિયોનુ સમજી લેવુ જોઈએ. પણ વિશેષતા એ છે કે આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર-

गौतम ! जघन्येन सप्तविंशति वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन अष्टाविंशति वर्षसहस्राणाम्, उपरितनाधस्तनानां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अष्टाविंशतिवर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन एकोनत्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, उपरितनमध्यमाना पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकोनत्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन त्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, उपरितनोपरितानानां पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन त्रिंशद्-वर्षसहस्राणाम् उत्कृष्टेन एकत्रिंशद्वर्षसहस्राणाम्, विजयवैजयन्तजयन्तापराजितानां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकत्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, सर्वार्थ-

रिमाणं पुच्छा ?) मध्यम-उपरितन ग्रैवेयक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं सत्तावीसाए०) हे गौतम ! जघन्य सत्ताईस हजार वर्ष में (उक्कोसेणं अट्ठावीसाए वाससहस्साणं) उत्कृष्ट अट्ठाईस हजार वर्ष (उवरिमहेट्ठिमाणं पुच्छा) उपरितन अधस्तनग्रैवेयकसंबधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठावीसाए वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य अट्ठाईस हजार वर्ष (उक्कोसेणं एगूणतीसाए०) उत्कृष्ट उनतीस-हजार वर्ष (उवरिममज्झिमाणं पुच्छा) उपरितन मध्यम संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगूणतीसाए० उक्कोसेणं तीसाए वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य उनतीस, उत्कृष्ट तीस हजार वर्ष (उवरिमउवरिमाणं पुच्छा ?) उपरितन-उपरितन संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं तीसाए० उक्कोसेणं एगतीसाए वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य तीस हजार वर्ष, उत्कृष्ट एकतीस हजार वर्ष में (विजय-वेजयन्त-जयंत-अपराजियाणं पुच्छा ?) विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगतीसाए वाससह

(मज्झिमउवरिमाण पुच्छा ?) મધ્યમ-ઉપરિતન ગ્રૈવેયક સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेण सत्तावीसाए)-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સત્તાવીસ હજાર વર્ષમા (उक्कोसेण अट्ठावीसाए वाससहस्साण) ઉત્કૃષ્ટ અઠ્યાવીસ હજાર વર્ષમા

(उवरिमहेट्ठिमाण पुच्छा ?) ઉપરિત-અધસ્તન ગ્રૈવેયક સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठावीसाए वाससहस्साण)-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અઠ્યાવીસ હજાર વર્ષ (उक्कोसेणं एगूणतीसाए) ઉત્કૃષ્ટ ઓગણત્રીસહજાર વર્ષ

(उवरिममज्झिमाण पुच्छा ?) ઉપરિતન મધ્યમ સંબધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगूणतीसाए० उक्कोसेण तीसाए वाससहस्साण)-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઓગણત્રીસ, ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ હજાર વર્ષમા.

(उवरिम-उवरिमाण पुच्छा ?) ઉપરિતન-ઉપરિતન સંબધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं तीसाए, उक्कोसेण एगतीसाए वाससहस्साण)-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ત્રીસ. ઉત્કૃષ્ટ એક-ત્રીસ હજાર વર્ષમા

(विजय-वेजयंतजयंत अपराजियाणं पुच्छा ?) વિજય વૈજયન્ત, જયન્ત અપરાજિત દેવો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेण एगतीसाए वाससहस्साण)-હે ગૌતમ ! જઘન્ય

सिद्धदेवानाम् पृच्छा, गौतम ! अजघन्यानुत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशद् वर्षसहस्राणाम् आहारार्थः समुत्पद्यते ॥ सू० ४ ॥

टीका-अथ द्वीन्द्रियादीनाम् आहारार्थिप्रभृति सप्तद्वाराणि अधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'बेइंदियाणं भंते ! आहारट्ठी ?' हे भदन्त ! द्वीन्द्रियाः खलु किम् आहारार्थिनो भवन्ति ? भगवानाह-'हंता, आहारट्ठी' हे गौतम ! हन्त-सत्यम् द्वीन्द्रियाः शङ्खादयः आहारार्थिनो भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'बेइंदियाणं भंते ! केवइकालस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ ?' हे भदन्त ! द्वीन्द्रियाणां कियतः कालस्य-कियता कालेनेत्यर्थः आहारार्थः-आहाररूपं प्रयोजनं समुत्पद्यते ? भगवानाह-'जहा नेरइयाणं' यथा नैरयिकाणाम् आहाराद्यर्थः प्रतिपादितस्तथा

स्साणं) हे गौतम ! जघन्य इकतीस हजार वर्ष में (उक्कोसेणं तेत्तीसाए वाससहस्साणं) उत्कृष्ट तेतीस हजार वर्ष में (सव्वट्ठसिद्धगदेवाणं पुच्छा ?) सर्वार्थसिद्ध देवों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! अजहण्णमणुक्कोसेणं तेत्तीसाए वाससहस्सेणं) हे गौतम ! जघन्य-उत्कृष्ट के भेद से रहित तेतीस हजार वर्ष में (आहारट्ठे समुप्पज्जइ) आहार की इच्छा उत्पन्न होती है ॥ सू० ४ ।

टीकार्थ-अब द्वीन्द्रिय आदि जीवों के विषय में आहारार्थी आदि सात द्वारों की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी हे भगवन् ! क्या द्वीन्द्रिय जीव आहार के अर्थी होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! हां द्वीन्द्रिय आहारार्थी होते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय जीवों को कितने काल में आहार की अभिलाषा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसी नारकों की वक्तव्यता कही है, वैसी ही द्वीन्द्रियों की भी समझ लेनी चाहिए । किन्तु विशेषता यह है कि आभोगनिर्वर्तित और

त्रीस હજાર વર્ષમા (उक्कोसेण तेत्तीसाए वाससहस्साण) ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ હજાર વર્ષમા (सव्वट्ठसिद्धदेवाण पुच्छा !) સર્વાર્થસિદ્ધ-દેવો સબન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! अजहण्णमणुक्कोसेण तेत्तीसाए वाससहस्सेण)-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ ભેદથી રહિત તેત્રીસ હજાર વર્ષમા (आहारट्ठे समुपज्जइ) આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. ॥સૂ૦ ૪॥

ટીકાર્થ- હવે દ્વીન્દ્રિય આદિ જીવોના વિષયમા આહારાર્થી આદિ સાત દ્વારોની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુ દ્વીન્દ્રિયજીવ આહારના અર્થી હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, દ્વીન્દ્રિય આહારાર્થી હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા થાય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ-જેવુ નારકોનુ વક્તવ્ય કહ્યુ છે, તેવું જ દ્વીન્દ્રિયોનું સમજી લેવું જોઈએ. પણ વિશેષતા એ છે કે આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર-

द्वीन्द्रियाणामपि प्रतिपत्तव्यः किन्तु- णवरं तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिए सेणं असंखिज्ज-समइए अंतो मुहुत्तिए वेमायाए आहारट्ठे समुप्पज्जइ' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु-तत्र खलु-आभोगनिर्वर्तितानाभोगनिर्वर्तितयोर्मध्ये योऽसौ आभोगनिर्वर्तितः-इच्छापूर्वकं निष्पादित आहारो भवति स खलु असंख्येयसामायिकः-असंख्येये समये निर्वर्तितः जघन्येनापि अन्तर्मुहूर्तिकः अन्तर्मुहूर्तनिष्पाद्यो भवति न हीनः, विमात्रतया विभिन्ना विषमा वा मात्रा विमात्रा तस्या भावो विमात्रता तया-इष्टानिष्टनानाभेदतयेति भाव, न तु नैरयिकाणामेकान्ताशुभतया देवानाञ्चैकान्त शुभतयेवेति, आहारार्थः समुत्पद्यते, 'सेसं जहा पुढविकाइयाणं जाव आहच्च नीससंति' शेषं यथा पृथिवीकायिका प्रतिपादितं तथैव द्वीन्द्रियाणामपि प्रतिपत्तव्यम्, यावत् द्रव्यतोऽनन्तप्रादेशिकानि क्षेत्रतोऽसंख्येयप्रदेशावगाढानि कालतोऽन्यतमस्थितिकानि भावतो वर्णवन्ति गन्धवन्ति रसवन्ति स्पर्शवन्ति इत्यादिरीत्या सर्वत आहारयन्ति सर्वतः परिणमयन्ति सर्वत उच्छ्वसन्ति सर्वतो निःश्वसन्ति, अभीक्ष्णम् आहारयन्ति अभीक्ष्णं परिणमयन्ति अभीक्ष्णम् उच्छ्वसन्ति अभीक्ष्णं निःश्वसन्ति. आहत्य आहारयन्ति आहत्य परिणमयन्ति आहत्य

अनाभोगनिर्वर्त्तित आहार में से जो आभोगनिर्वर्त्तित आहार अर्थात् इच्छा पूर्वक किया जाने वाला आहार है, वह असंख्य सामयिक अन्तर्मुहूर्त्त में जघन्य रूप में विमात्रा से होता हैं, अर्थात् इष्ट- अनिष्ट आदि अनेक प्रकारों से होता है। नारकों के समान एकान्त अशुभ और देवों के समान एकान्त शुभ रूप नहीं होता। शेष जैसा पृथवीकायिकों का कथन किया गया है, उसी प्रकार द्वीन्द्रिकों का भी समझना चाहिए। यावत्-द्रव्य से अनन्त प्रदेशी स्कंध, क्षेत्र से असंख्यात प्रदेशों में अवगाहन किए हुए, काल से किसी भी स्थिति वाले, भाव से वर्णवान्, गंधवान्, रसवान्, स्पर्शवान्, इत्यादि प्रकार से समस्त आत्मप्रदेशों से आहार करते हैं, समस्त आत्मप्रदेशों से परिणमन करते हैं, सर्वतः उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं, सदा आहार, परिणमन करते हैं, सदा उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं, आहत्य आहार एवं परिणमन करते हैं, उच्छ्वास

માંથી જે આભોગનિર્વર્તિત આહાર છે, અર્થાત્ ઇચ્છાપૂર્વક કરાનારો આહાર છે, તે અસંખ્ય સામાયિક અન્તર્મુહૂર્તમાં જઘન્ય રૂપથી વિમાત્રાથી થાય છે અર્થાત્ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ આદિ અનેક પ્રકારોથી થાય છે.

નારકોની સમાન એકાન્ત અશુભ અને દેવોની સમાન એકાન્ત શુભરૂપ નથી હોતા. શેષ જેવું પૃથ્વીકાયિકોનું કથન કરેલું છે એજ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિયોનુ પણ સમજીલેવુ જોઇએ. યાવત્-દ્રવ્યથી અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધ, ક્ષેત્રથી અસંખ્યાત પ્રદેશોથી અવગાહના કરેલા, કાલથી કોઈ પણ સ્થિતિવાળા, ભાવથી વર્ણવાન્. ગંધવાન રસવાન્, સ્પર્શવાન્ ઈત્યાદિ પ્રકારથી સમસ્ત આત્મપ્રદેશોથી આહાર કરે છે, સમસ્ત આત્મ પ્રદેશોથી પરિણમન કરે છે, સર્વત ઉચ્છવાસ-નિશ્વાસ લે છે, સદા આહાર પરિણમન કરે છે, સદા ઉચ્છવાસ નિશ્વાસ લે છે,

उच्छ्वसन्ति आहत्य निःश्वसन्ति किन्तु-'णवरं नियमा छद्दिसिं' नवरम्-पृथिवीकायिकाद्य पेक्षया विशेषस्तु-नियमात्-नियमतोऽवश्यं षड्दिशः समाहृता इति षड्दिग् तस्मिन् षड्-दिशि व्यवस्थितानि पुद्गलद्रव्याणि द्वीन्द्रिया आहारयन्ति, गौतमः पृच्छति-'बेइंदियाणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! द्वीन्द्रियाणां विषये पृच्छा, तामेव पृच्छामाह-जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति तेणं तेसिं पुग्गलाणं सेयालंसि कइभागं आहारेति कइभागं आसाएंति ?' हे भदन्त ! द्वीन्द्रियाः यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति ते खलु-द्वीन्द्रियाः तेषां-गृह्यमाणानां पुद्गलानाम्, एष्यत्काले-भविष्यत्काले-ग्रहणकालोत्तरकाले इत्यर्थः कतिभागम्-कियदंशम् आहारयन्ति, कतिभागम्-कियदंशम् आस्वादयन्ति ? भगवानाह-'एवं जहा-नेरइयाणं' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथा नैरयिकाणां प्रतिपादितं तथा द्वीन्द्रियाणामपि प्रतिपत्तव्यम्, तथा च गृह्यमाणानां पुद्गलानाम् असंख्येयभागम् आहारयन्ति, अनन्तभागम् आस्वादयन्ति शेषास्तु अनास्वादिता एव शरीरपरिणाममापद्यन्ते, गौतमः पृच्छति-'बेइंदि-

एवं निश्वास लेते रहते हैं मगर पृथिवीकायिकों की अपेक्षा विशेषता यह है कि द्वीन्द्रिय जीव नियम से छह दिशाओं में स्थित पुद्गलों का आहार करते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! द्वीन्द्रियों के विषय में प्रश्न ? अर्थात् द्वीन्द्रिय जीव जिन पुद्गलों को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं, उन ग्रहण किए जाने वाले पुद्गलों का भविष्यत् काल में अर्थात् ग्रहण करने के पश्चात् कितने अंश का आहार करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसा नारकों के विषय में कहा है, वैसा ही द्वीन्द्रियों के विषय में भी कह लेना चाहिए, अर्थात् आहार के रूप में ग्रहण किए हुए पुद्गलों के असंख्यातवें भाग का आहार करते हैं और अनन्तवें भाग का आस्वादन करते हैं। शेष पुद्गल विना आस्वादन के ही शरीर परिणाम को प्राप्त हो जाते हैं।

આહત્ય આહાર તેમજ પરિણમન કરે છે, ઉચ્છવાસ નિશ્વાસ લેતા રહે છે.

પણ પૃથ્વીકાયિકોની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે દ્વીન્દ્રિય જીવ નિયમથી છએ દિશાઓમા સ્થિત પુદ્ગલોને આહાર કરે છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! દ્વીન્દ્રિયોના વિષયમાં પ્રશ્ન ? અર્થાત્ દ્વીન્દ્રિય જીવ જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમા ગ્રહણ કરે છે, તે ગ્રહણ કરાતા પુદ્ગલોનો ભવિષ્યકાળમા અર્થાત્ ગ્રહણ કર્યા પછી કેટલા અંશનું આહરણ કરે છે ? કેટલા અંશનું આસ્વાદન કરે છે !

શ્રીભગવાન-હે ગૌતમ ! જેવુ નારકોના વિષયમા કહ્યુ છે, તેવુ જ દ્વીન્દ્રિયોના વિષયમા પણ કહી લેવું જોઈએ અર્થાત્ આહારના રૂપમા ગ્રહણ કરેલા પુદ્ગલોના અસંખ્યાતમા ભાગનો આહાર કરે છે અને અનન્તમા ભાગનુ અસ્વાદન કરે છે. શેષપુદ્ગલ વિના આસ્વાદને જ શરીર પરિણામને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે

द्वीन्द्रियाणामपि प्रतिपत्तव्यः किन्तु- णवरं तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिए सेणं असंखिज्ज-समइए अंतो मुहुत्तिए वेमायाए आहारट्ठे समुप्पज्जइ' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु-तत्र खलु-आभोगनिर्वर्तितानाभोगनिर्वर्तितयोर्मध्ये योऽसौ आभोगनिर्वर्तितः-इच्छापूर्वकं निष्पादित आहारो भवति स खलु असंख्येयसामायिकः-असंख्येये समये निर्वर्तितः जघन्येनापि अन्त-र्मुहूर्तिकः अन्तर्मुहूर्तनिष्पाद्यो भवति न हीनः, विमात्रतया विभिन्ना विषमा वा मात्रा विमात्रा तस्या भावो विमात्रता तया-इष्टानिष्टनानाभेदतयेति भाव, न तु नारकिकाणामेकान्ताशुभतया देवानाञ्चैकान्त शुभतयैवेति, आहारार्थः समुत्पद्यते, 'सेसं जहा पुढविकाइयाणं जाव आहच्च नीससंति' शेषं यथा पृथिवीकायिकाना प्रतिपादितं तथैव द्वीन्द्रियाणामपि प्रतिपत्तव्यम्, यावत् द्रव्यतोऽनन्तप्रादेशिकानि क्षेत्रतोऽसंख्येयप्रदेशावगाढानि कालतोऽन्यतमस्थितिकानि भावतो वर्णवन्ति गन्धवन्ति रसवन्ति स्पर्शवन्ति इत्यादिरीत्या सर्वत आहारयन्ति सर्वतः परिणमयन्ति सर्वत उच्छ्वसन्ति सर्वतो निःश्वसन्ति, अभीक्ष्णम् आहारयन्ति अभीक्ष्णं परिणमयन्ति अभीक्ष्णम् उच्छ्वसन्ति अभीक्ष्णं निःश्वसन्ति. आहत्य आहारयन्ति आहत्य परिणमयन्ति आहत्य

अनाभोगनिर्वर्त्तित आहार में से जो आभोगनिर्वर्त्तित आहार अर्थात् इच्छा पूर्वक किया जाने वाला आहार है, वह असंख्य सामयिक अन्तर्मुहूर्त्त में जघन्य रूप में विमात्रा से होता है, अर्थात इष्ट- अनिष्ट आदि अनेक प्रकारों से होता है। नारकों के समान एकान्त अशुभ और देवों के समान एकान्त शुभ रूप नहीं होता। शेष जैसा पृथवीकायिकों का कथन किया गया है, उसी प्रकार द्वीन्द्रिकों का भी समझना चाहिए। यावत्-द्रव्य से अनन्त प्रदेशी स्कंध, क्षेत्र से असंख्यात प्रदेशों में अवगाहन किए हुए, काल से किसी भी स्थिति वाले, भाव से वर्णवान्, गंधवान्, रसवान्, स्पर्शवान्, इत्यादि प्रकार से समस्त आत्मप्रदेशों से आहार करते हैं, समस्त आत्मप्रदेशों से परिणमन करते हैं, सर्वतः उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं, सदा आहार, परिणमन करते हैं, सदा उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं, आहत्य आहार एवं परिणमन करते हैं, उच्छ्वास

માંથી જે આભોગનિર્વર્તિત આહાર છે, અર્થાત ઇચ્છાપૂર્વક કરાનારો આહાર છે, તે અસંખ્ય સામાયિક અન્તર્મુહૂર્તમા જઘન્ય રૂપથી વિમાત્રાથી થાય છે અર્થાત્ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ આદિ અનેક પ્રકારોથી થાય છે.

નારકોની સમાન એકાન્ત અશુભ અને દેવોની સમાન એકાન્ત શુભરૂપ નથી હોતા. શેષ જેવુ પૃથ્વીકાયિકોનું કથન કરેલું છે એજ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિયોનુ પણ સમજીલેવુ જોઇએ. યાવત્-દ્રવ્યથી અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધ, ક્ષેત્રથી અસખ્યાત પ્રદેશોથી અવગાહના કરેલા, કાલથી કોઈ પણ સ્થિતિવાળા, ભાવથી વર્ણવાન્. ગધવાન રસવાન્, સ્પર્શવાન્ ઈત્યાદિ પ્રકારથી સમસ્ત આત્મપ્રદેશોથી આહાર કરે છે, સમસ્ત આત્મ પ્રદેશોથી પરિણમન કરે છે, સર્વત ઉચ્છવાસ-નિશ્વાસ લે છે, સદા આહાર પરિણમન કરે છે, સદા ઉચ્છવાસ [illegible] લે છે,

गेण्हंति तेसिममंखेज्जतिभागमाहारेंति' यान् पुद्गलान् द्वीन्द्रियाः प्रक्षेपाहारतया गृह्णन्ति तेषाम् असंख्येयतमं भागमाहारयन्ति 'अणेगाइं च णं भागसहस्साइं अफासाइज्जमाणाणं अणासाइज्जमाणाणं विद्धंसमागच्छंति' अनेकानि च भागसहस्राणि-बहवोऽसंख्येयभागा अस्पृश्यमानानाम् अनास्वाद्यमानानां विध्वंसमागच्छन्ति तथा च बहूनि पुद्गलद्रव्याणि प्रक्षेपाहारतया गृहीतान्यपि अन्तर्बहिश्च अस्पृष्टान्येव अनास्वादितान्येव विनाशमासादयन्ति, विशेषस्तु यथायोग केचिद् अतिस्थौल्येन केचिच्च पुद्गला अतिसौक्ष्म्येणेति भावः, अथास्पृश्यमानानाम् अनास्वाद्यमानानाञ्च पुद्गलानां परस्परमल्पबहुत्वमाह-'एएसि णं भंते ! पोग्गलाणं अणासाइज्जमाणाणं अफासाइज्जमाणाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु-प्रक्षेपाहारतया गृहीतानां पुद्गलानाम् अनास्वाद्यमानानाञ्च अस्पृश्यमानानाम् मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा पोग्गला अणासाइज्जमाणा' सर्वस्तोकाः पुद्गला अनास्वाद्यमाना भवन्ति, तदपेक्षया-'अफासाइज्जमाणा अणंतगुणा' अस्पृश्यमानाः पुद्गला, अनन्तगुणा भवन्ति, तथा चात्र एकैकस्मिन् स्पर्शयोग्ये

असंख्यातवें भाग का ही आहार करते हैं। उन के बहुत से सहस्र भाग यों ही विध्वंस को प्राप्त हो जाते हैं, न उन का बाहर-भीतर स्पर्श हो पाता है और न आस्वादन ही होता है। उन में कोई पुद्गल अति स्थूल होने के कारण और कोई अति सूक्ष्म होने के कारण आहृत नहीं हो पाते हैं।

स्पृश्य न होने वाले और आस्वादन में न आने वाले पुद्गलों का अल्प बहुत्व दिखलाते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! प्रक्षेपाहार रूप में ग्रहण किए जाने वाले अनास्वाद्यमान और अस्पृश्यमान पुद्गलों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! अनास्वाद्यमान पुद्गल सब से थोडे होते हैं, उनकी

જીવ જે પુદ્ગલોને પ્રક્ષેપાહારના રૂપમા ગ્રહણ કરે છે. તેમના અસખ્યાતમા ભાગનો જ આહાર કરે છે તેમના ઘણા-સહસ્રભાગ એમ જ વિધ્વંસને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે તેમનો બહાર કે અંદર સ્પર્શ નથી થતો અને આસ્વાદન પણ નથી થતા તેમા કોઈ પુદ્ગલ અતિ સ્થૂલ હોવાના કારણે અને કોઈ અતિસૂક્ષ્મ હોવાના કારણે આહૃત નથી થઈ શકતા. સ્પૃષ્ટ ન થનારા અને આસ્વાદનમા નહી આવનારાં પુદ્ગલોનુ અલ્પ બહુત્વ બતાવે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પ્રક્ષેપાહાર રૂપમા ગ્રહણ કરાતા અનાસ્વાદ્યમાન અને અસ્પૃશ્ય માન પુદ્ગલોમા કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે. ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનાસ્વાદ્યમાન પુદ્ગલ બધાથી થોડા હોય છે તેમની અપે

याणं भंते! जे पोग्गला आहारत्ताए गिण्हंति ते किं सव्वे आहारेंति, णो सव्वे आहारेंति?' हे भदन्त! द्वीन्द्रियाः खलु यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति तान् उज्झितशेषान् पुद्गलान् किं सर्वान्-अपरिशेषान् आहारयन्ति? किं वा नो सर्वान्-उज्झितशेषान् आहारयन्ति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'बेइंदियाणं दुविहे आहारे पण्णत्ते' द्वीन्द्रियाणां द्विविध आहारः प्रज्ञप्तः 'तं जहा-लोमाहारे य, पक्खेवाहारे य' तद्यथा-लोमाहारश्च, प्रक्षेपाहारश्च, तत्र लोमभिराहारः, तत्र वर्षादिषु ओघतः पुद्गलप्रवेशो मूत्रादिप्रयाग्यो लोमाहारो ज्ञेयः, कवलरूपाहारः पुनः प्रक्षेपाहारोऽवसेयः 'जे पोग्गले लोमाहारत्ताए गिण्हंति ते सव्वे अपरिसेसे आहारेंति' तत्र यान् पुद्गलान् लोमाहारतया द्वीन्द्रिया गृह्णन्ति तान् सर्वान् अपरिशेषान्-कार्त्स्न्येन आहारयन्ति तेषां तथाविध स्वभावत्वात्, 'जे पोग्गले पक्खेवाहारत्ताए

गौतमस्वामी-हे भगवन्! द्वीन्द्रिय जीव जिन पुद्गलों को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं, क्या उन सभी त्यक्ताशेष पुद्गलों का आहार करते हैं अथवा सब के एक देश का आहार करते हैं?

भगवान्-हे गौतम! द्वीन्द्रिय जीवों का आहार दो प्रकार का कहा गया है-लोमाहार और प्रक्षेपाहार। लोमों या रोमों द्वारा किया जाने वाला आहार लोमाहार कहलाता है और मुख में डालकर या मुख के द्वारा जो आहार किया जाता है, वह प्रक्षेपाहार कहलाता है। वर्षा आदि के मौसिम में ओघ रूप से पुद्गलो का शरीर में प्रवेश हो जाता है, जिसका अनुमान मूत्र आदि से किया जाता है, वह लोमाहार समझना चाहिए। प्रक्षेपाहार को कवलाहार भी कहते हैं। द्वीन्द्रिय जीव लोमाहार के रूप में जिन पुद्गलो को ग्रहण करते हैं, उन सबका पूर्ण-अशेष रूप में आहार करते हैं, क्योंकि उनका स्वभाव ही वैसा होता है। किन्तु द्वीन्द्रिय जीव जिन पुद्गलो को प्रक्षेपाहार के रूप में ग्रहण करते हैं, उनके

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! દ્વીન્દ્રિયજીવ કેટલા પુદ્ગલોને આહારના રૂપમા ગ્રહણ કરે છે, શુ તે બધા ત્યક્ત શેષ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, અથવા બધાના એક દેશનો આહાર કરે છે?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ! દ્વીન્દ્રિય જીવોનો આહાર બે પ્રકારનો કહેલો છે-લોમાહાર અને પ્રક્ષેપાહાર. લોમો એટલે રોમોદ્વારા કરાતો જે આહાર તે લોમાહાર કહેવાય છે. મોઢામાં નાખીને અગર મુખદ્વારા જે આહાર કરાય છે, તે પ્રક્ષેપાહાર છે

વર્ષા આદિની મોસમમાં ઓઘરૂપથી પુદ્ગલોનુ શરીરમા પ્રવેશ થઈ જવુ થાય છે, જેનું અનુમાન મૂત્ર આદિથી કરાય છે તે લોમાહાર સમજવો જોઈએ. પ્રક્ષેપ આહારને કવલાહાર પણ કહેવાય છે.

દ્વીન્દ્રિય જીવ લોમાહારના રૂપમા જે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે. તે બધાનો પૂર્ણ અશેષરૂપમા આહાર કરે છે. કેમકે તેમનો સ્વભાવજ એવો હોય છે, કિન્તુ દ્વીન્દ્રિય

गेण्हंति तेसिमसंखेज्जतिभागमाहारेंति' यान् पुद्गलान् द्वीन्द्रियाः प्रक्षेपाहारतया गृह्णन्ति तेषाम् असंख्येयतमं भागमाहारयन्ति 'अणेगाइं च णं भागसहस्साइं अफासाइज्जमाणाणं अणासाइज्जमाणाणं विद्धंसमागच्छंति' अनेकानि च भागसहस्राणि-बहवोऽसंख्येयभागा अस्पृश्यमानानाम् अनास्वाद्यमानानां विध्वंसमागच्छन्ति तथा च बहूनि पुद्गलद्रव्याणि प्रक्षेपाहारतया गृहीतान्यपि अन्तर्बहिश्च अस्पृष्टान्येव अनास्वादितान्येव विनाशमासादयन्ति, विशेषस्तु यत्रापि न केचिद् अतिस्थौल्येन केचिच्च पुद्गला अतिसौक्ष्म्येणेति भावः, अथास्पृश्यमानानाम् अनास्वाद्यमानानाञ्च पुद्गलानां परस्परमल्पबहुत्वमाह-'एएसि णं भंते ! पोग्गलाणं अणासाइज्जमाणाणं अफासाइज्जमाणाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु-प्रक्षेपाहारतया गृहीतानां पुद्गलानाम् अनास्वाद्यमानानाञ्च अस्पृश्यमानानाम् मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा पोग्गला अणासाइज्जमाणा' सर्वस्तोकाः पुद्गला अनास्वाद्यमाना भवन्ति, तदपेक्षया-'अफासाइज्जमाणा अणंतगुणा' अस्पृश्यमानाः पुद्गला, अनन्तगुणा भवन्ति, तथा चात्र एकैकस्मिन् स्पर्शयोग्ये

असंख्यातवें भाग का ही आहार करते हैं। उन के बहुत से सहस्र भाग यों ही विध्वंस को प्राप्त हो जाते हैं, न उन का बाहर-भीतर स्पर्श हो पाता है और न आस्वादन ही होता है। उन में कोई पुद्गल अति स्थूल होने के कारण और कोई अति सूक्ष्म होने के कारण आहृत नहीं हो पाते हैं।

स्पृश्य न होने वाले और आस्वादन में न आने वाले पुद्गलों का अल्प बहुत्व दिखलाते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! प्रक्षेपाहार रूप में ग्रहण किए जाने वाले अनास्वाद्यमान और अस्पृश्यमान पुद्गलों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! अनास्वाद्यमान पुद्गल सब से थोडे होते हैं, उनकी

જીવ જે પુદ્ગલોને પ્રક્ષેપાહારના રૂપમા ગ્રહણ કરે છે. તેમના અસખ્યાતમા ભાગનો જ આહાર કરે છે. તેમના ઘણા-સહસ્રભાગ એમ જ વિધ્વસને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. તેમનો બહાર કે અદર સ્પર્શ નથી થતો અને આસ્વાદન પણ નથી થતા તેમા કોઈ પુદ્ગલ અતિ સ્થૂલ હોવાના કારણે અને કોઈ અતિસૂક્ષ્મ હોવાના કારણે આહૃત નથી થઈ શકતા. સ્પૃષ્ટ ન થનારા અને આસ્વાદનમા નહી આવનારાં પુદ્ગલોનુ અલ્પ બહુત્વ બતાવે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પ્રક્ષેપાહાર રૂપમાં ગ્રહણ કરાતા અનાસ્વાદ્યમાન અને અસ્પૃશ્ય માન પુદ્ગલોમા કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે. ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનાસ્વાદ્યમાન પુદ્ગલ બધાથી થોડા હોય છે તેમની અપે

भागेऽनन्ततमो भागः आस्वाद्यो भवति तस्मादनास्वाद्यमानाः पुद्गलाः स्तोका एव भवन्ति, अस्पृश्यमानपुद्गलापेक्षया तेषामनन्तभागवर्तित्वात्, अस्पृश्यमानाः पुद्गलास्तु अनन्तगुणा भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'बेइंदियाणं भंते ! जे पोग्गला आहारत्ताए पुच्छा' हे भदन्त ! द्वीन्द्रियाः खलु यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति ते खलु पुद्गलाः स्तेषां द्वीन्द्रियाणां कीदृक्तया भूयो भूयः परिणमन्ते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जिब्भिंदियवेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए तेसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति' जिह्वेन्द्रियविमात्रतया जिह्वेन्द्रियस्य विषमा मात्रा विमात्रा तस्या भावो विमात्रता तया-इष्टानिष्ट नानाभेदतयेति भावः, न तु नैरयिकाणामेकान्ताशुभतया देवानामेकान्तशुभतयैवेति, एवं-स्पर्शनेन्द्रियविमात्रतया-स्पर्शनेन्द्रियस्य विषमा मात्रा विमात्रा तस्या भावो विमात्रता तया विमात्रतया-इष्टानिष्टनाना भेदतया च आहारतया गृहीताः पुद्गलाः स्तेषां-द्वीन्द्रियाणां भूयोभूयः परिणमन्ते 'एवं जाव

अपेक्षा अस्पृश्यमान पुद्गल अनन्तगुणित हैं। एक एक स्पर्शयोग्य भाग में अनन्तवाँ भाग आस्वाद्य होता है, इस कारण अनास्वाद्यमान पुद्गल थोडे ही होते हैं, क्योंकि अस्पृश्यमान पुद्गलों की अपेक्षा वे अनन्तवें भाग होते हैं। अस्पृश्यमान पुद्गल अनन्तगुणा होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय जीव आहार के रूप में जिन पुद्गलो को ग्रहण करते हैं, वे पुद्गल उन के लिए किस रूप में पुनः-पुनः परिणत होते हैं?

भगवान्-हे गौतम ! जिह्वेन्द्रिय की विमात्रा और स्पर्शनेन्द्रिय की विमात्रा के रूप में पुनः पुनः परिणत होते हैं। विमात्रा का अर्थ है विषम मात्रा। तात्पर्य यह है कि वे पुद्गल नारकों के समान एकान्त अशुभ रूप में परिणत नहीं होते और न देवों के समान एकान्त शुभ रूप में ही परिणत होते हैं। इस कारण उनका परिणमन विमात्रा के रूप में कहा गया है। द्वीन्द्रियों की वक्तव्यता के समान ही त्रीन्द्रियों एवं चतुरिन्द्रियों की भी वक्तव्यता समझ लेनी

ક્ષાએ અસ્પૃશ્યમાન પુદ્ગલ અનંતગુણિત છે, એક-એકસ્પર્શ યોગ્ય ભાગમા અનન્તમો ભાગ આસ્વાદ્યબને છે, એ કારણે અનાસ્વાદ્યમાન પુદ્ગલ થોડા જ હોય છે, કેમકે અસ્પૃશ્ય માન પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ તેઓ અનન્તમોભાગ હોય છે. અસ્પૃશ્યમાન પુદ્ગલ અનન્ત ગણા હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયજીવ આહારના રૂપમા જે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, તે પુદ્ગલો તેમને માટે કેવા રૂપમા પુન પુન પરિણત થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જિહ્વેન્દ્રિયની વિમાત્રા અને સ્પર્શેન્દ્રિયની વિમાત્રાનારૂપમા પુનઃ પુનઃ પરિણત થાય છે વિમાત્રાનો અર્થ છે વિષમમાત્રા તાત્પર્ય એ છે કે તે પુદ્ગલો નારકોના સમાન એકાન્ત અશુભરૂપમા પરિણત નથી થતા અને દેવોની સમાન એકાન્ત શુભરૂપમા પણ પરિણત નથી થતા તે કારણે તેમના પરિણમન વિમાત્રાના રૂપમા કહેલ છે

चउरिंदिया' एवम्-द्वीन्द्रियाणामिव यावत्-त्रीन्द्रियाणां चतुरिन्द्रियाणाञ्च वक्तव्यता बोध्या, द्वीन्द्रियापेक्षया विशेषमाह-'णवरं णेगाइं च णं भागसहस्साइं अणाघाइज्जमाणाइं अणासाइज्जमाणाइं अफासाइज्जमाणाइं विद्धंसमागच्छंति' नवरम्-विशेषस्तु त्रीन्द्रियाणां चतुरिन्द्रियाणाञ्च प्रक्षेपाहारतया गृहीतानां पुद्गलानाम् अनेकानि च खलु भागसहस्राणि अनाघ्रायमाणानि अस्पृश्यमानानि अनास्वाद्यमानानि विध्वंसमागच्छन्ति-विनाशं प्राप्नुवन्ति, तानि च यथायोगं कानिचिद् अतिस्थौल्येन कानिचिद् अतिसौक्ष्म्येण चावसेयानीति भावः, अथैतेषामल्पबहुत्वमाह-'एएसि णं भंते ! पोग्गलाणं अणाघाइज्जमाणाणं अणासाइज्जमाणाणं अफासाइज्जमाणाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु पुद्गलानाम् अनाघ्रायमाणानाम् अनास्वाद्यमानानाम् अस्पृश्यमानानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा पोग्गला अणाघाइज्जमाणा' सर्वस्तोकाः पुद्गला अनाघ्रायमाणा भवन्ति तदपेक्षया-'अणासाइज्जमाणा अणंतगुणा' अनास्वाद्यमाना अनन्तगुणा भवन्ति तदपेक्षया पि-'अफासाइज्जमाणा अणंतगुणा' अस्पृश्यमानाः पुद्गला अनन्तगुणा

चाहिए। विशेषता यह है कि त्रीन्द्रियों और चतुरिन्द्रियों के द्वारा प्रक्षेपाहार रूप में गृहीत पुद्गलों के अनेक सहस्र भाग अनाघ्रायमाण (न सूंघे जाते हुए), अस्पृश्यमान और अनास्वाद्यमान ही विध्वंस को प्राप्त हो जाते हैं। इस का कारण यह है कि उन में कोई अतिस्थूल होता है और कोई अतिसूक्ष्म होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! इन अनाघ्रायमाण, अनास्वाद्यमान और अस्पृश्यमान पुद्गलों में कौन किस से अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सब से कम पुद्गल अनाघ्रायमाण होते हैं, उनकी अपेक्षा अनास्वाद्यमान पुद्गल अनन्तगुणा होते हैं और उनकी अपेक्षा भी अस्पृश्यमान पुद्गल अनन्तगुणा होते हैं। तात्पर्य यह है कि एक-एक स्पृश्य

દ્વીન્દ્રિયોની વક્તવ્યતાના સમાન જ ત્રીન્દ્રિયો તેમજ ચતુરિન્દ્રિયોની પણ વક્તવ્યતા સમજી લેવી જોઈએ વિશેષતા એ છે કે ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોના દ્વારા પ્રક્ષેપાહાર રૂપમાં ગૃહીત પુદ્ગલોના અનેક સહસ્રભાગ અનાઘ્રાયમાણ (નહી સુંઘવામાં આવેલ) અસ્પૃશ્યમાન અને અનાસ્વાદ્યમાન જ વિધ્વંસને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. એનુ કારણ એ છે કે તેમનામાં કેઈ અતિસ્થૂલ હોય છે અને કેઈ અતિસૂક્ષ્મ હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ અનાઘ્રાયમાણ, અનાસ્વાદ્યમાન અને અસ્પૃશ્યમાન પુદ્ગલોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા પુદ્ગલ અનાઘ્રાયમાણ છે, તેમની અપેક્ષાએ અનાસ્વાદ્યમાન પુદ્ગલ અનન્ત ગણા હોય છે અને તેમની અપેક્ષાએ પણ અસ્પૃશ્યમાન પુદ્ગલ અનન્ત ગણા હોય છે તાત્પર્ય એ છે કે, એક એક સ્પૃશ્યમાન યોગ્ય ભાગમાં

भवन्ति, तथा चात्र एकैकस्मिन् स्पृश्ययोग्ये भागे अनन्ततमो भाग आस्वादयोग्यो भवति, तस्यापि अनन्ततमो भागः आघ्राणयोग्यो भवति अतएव सर्वस्तोकाः पुद्गला अनाघ्रायमाणा बोध्याः, गौतमः पृच्छति-'तेइंदियाणं भंते ! जे पोग्गला पुच्छा' हे भदन्त ! त्रीन्द्रियाः खलु यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति ते खलु पुद्गला स्तेषां-त्रीन्द्रियाणां कीदृक्तया भूयो भूयः परिणमन्ते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'ते णं पोग्गला घाणिंदियवेमायत्ताए जिब्भिंदियवेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए तेसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति' ते खलु पुद्गलाः आहारतया गृहीताः घ्राणेन्द्रियविमात्रतया घ्राणेन्द्रियस्य इष्टानिष्ट नानाभेदतया, नतु नैरयिकाणामेकान्ताशुभतया देवानामेकान्तशुभतयेवेतिभावः, एवं जिह्वेन्द्रियविमात्रतया-जिह्वेन्द्रियस्य इष्टानिष्टनानाभेदतया, स्पर्शनेन्द्रियविमात्रतया-स्पर्शनेन्द्रियस्य इष्टानिष्टनानाभेदतया तेषां त्रीन्द्रियाणां भूयोभूयः परिणमन्ते, 'चउरिंदियाणं चक्खिंदियवेमायत्ताए घाणिंदियवेमायत्ताए जिब्भिंदियवेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए तेसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति' चतुरिन्द्रियाणां चाहारतया गृहीताः पुद्गलाश्चक्षुरिन्द्रियविमात्रतया-चक्षुरिन्द्रियस्य इष्टानिष्टनानाभेदतया, घ्राणेन्द्रियविमात्र-

---

योग्य भाग में अनन्तवां भाग आस्वादन के योग्य होता है और उस का भी अनन्तवां भाग आघ्राण योग्य (सूंघने के योग्य) होता है अतएव सब से कम पुद्गल अनाघ्रायमाण समझने चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! त्रीन्द्रिय जीव आहार के रूप में जिन पुद्गलों को ग्रहण करते हैं, वे पुद्गल उन के लिए पुनः पुनः किस रूप में परिणत होते हैं?

भगवान्-हे गौतम ! आहार के रूप मे ग्रहण किए हुए वे पुद्गल घ्राणेन्द्रिय की विमात्रा से अर्थात् इष्ट-अनिष्ट रूप से परिणत होते है, न नारकों की तरह एकान्त अनिष्ट रूप से और न देवों की तरह एकान्त इष्ट रूप में ही परिणत होते हैं। इसी प्रकार जिह्वेन्द्रिय की विमात्रा और स्पर्शनेन्द्रिय की विमात्रा से पुनः पुनः परिणत होते हैं। चतुरीन्द्रिय जीवो द्वारा आहार के रूप में गृहीत पुद्गल चक्षुरिन्द्रिय की विमात्रा से, घ्राणेन्द्रिय की विमात्रा से,

---

અનન્તમો ભાગ આસ્વાદનના ચોગ્ય હોય છે અને તેનો પણ અનન્તમો ભાગ આઘ્રાણ ચોગ્ય (સુંઘવાને ચોગ્ય) હોય છે. તેથી જ બધાથી ઓછા પુદ્ગલ અનાઘ્રાયમાણ સમજવા જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ત્રીન્દ્રિય જીવ આહારના રૂપમા જે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, તે પુદ્ગલો તેમને માટે પુનઃ પુનઃ કયા રૂપમા પરિણત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આહારના રૂપમા ગ્રહણ કરાયેલા તે પુદ્ગલો ઘ્રાણેન્દ્રિયની વિમાત્રાથી અર્થાત્ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ રૂપથી પરિણત થાય છે નારકોની જેમ એકાન્ત અનિષ્ટ-રૂપથી પરિણત નથી થતા, અને દેવોની જેમ એકાન્ત ઇષ્ટરૂપમા પણ પરિણત નથી બનતા એજ પ્રકારે જિહ્વેન્દ્રિયની વિમાત્રા અને સ્પર્શેન્દ્રિયની વિમાત્રાથી પુનઃ પુનઃ પરિણત

तथा जिह्वेन्द्रियविमात्रतया स्पर्शनेन्द्रियविमात्रतया तेषां चतुरिन्द्रियाणां भूयोभूयः परिणमन्ते 'सेसं जहा तेइंदियाणं' शेषं यथा त्रीन्द्रियाणा मुक्तम् तथा चतुरिन्द्रियाणां वक्तव्यम्, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया जहा तेइंदियाणं' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां वक्तव्यता यथा त्रीन्द्रियाणा मुक्ता तथा वक्तव्या किन्तु-'णवरं तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिए से जहण्णेणं अंतो मुहुत्तस्स उक्कोसेणं छट्ठभत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु तत्र खलु-आभोगनिर्वर्तितानाभोगनिर्वर्तितयोर्मध्ये योऽसौ आभोगनिर्वर्तित आहारः स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्य आन्तर्मुहूर्तिकः अन्तर्मुहूर्तेऽतिक्रान्ते इति भावः, उत्कृष्टेन षष्ठभक्ते अतिक्रान्ते इति भावः आहारार्थः समुत्पद्यते, अयञ्च देवकुरूत्तरकुरुतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियापेक्षया बोध्यः।

गौतमः पृच्छति-'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं भंते! जे पोग्गला आहारत्ताए पुच्छा' हे भदन्त! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः खलु यान् पुद्गलान् आहारार्थतया गृह्णन्ति ते खलु पुद्गला एतेषां कीदृक्तया भूयोभूयः परिणमन्ते इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!'

जिह्वेन्द्रिय की विमात्रा से और स्पर्शनेन्द्रिय की विमात्रा से पुनः पुनः परिणत होते हैं। चतुरिन्द्रियों का शेष कथन त्रीन्द्रियों के समान समझना चाहिए।

पंचेन्द्रिय तिर्यंचों, की वक्तव्यता उसी प्रकार कह लेनी चाहिए जैसी त्रीन्द्रियों की कही हैं। उसमें थोडी विशेषता यह है कि आभोगनिर्वर्त्तित और अनाभोगनिर्वर्त्तित आहार में से जो आभोगनिर्वर्त्तित आहार है, वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त में होता है और उत्कृष्ट षष्ठ भक्त से अर्थात् दो दिन छोड कर होता है। यह कथन देवकुरु एवं उत्तरकुरु क्षेत्रों के तिर्यंच पंचेन्द्रियों की अपेक्षा से समझना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! पंचेन्द्रियतिर्यंच जिन पुद्गलों को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं, वे पुद्गल उनके लिए किस रूप में पुनः पुनः परिणत होते हैं?

થાય છે ચતુરિન્દ્રિય જીવો દ્વારા આહારના રૂપમા ગૃહીત પુદ્ગલ ચક્ષુરિન્દ્રિયની વિમાત્રાથી, ઘ્રાણેન્દ્રિયની વિમાત્રાથી. જિહ્વેન્દ્રિયની વિમાત્રાથી અને સ્પર્શેન્દ્રિયની વિમાત્રાથી પુનઃ પુન પરિણત થાય છે ચતુરિન્દ્રિયોનુ શેષ કથન ત્રીન્દ્રિયોની સમાન સમજવુ જોઈએ

પચેન્દ્રિય તિર્યંચોની વક્તવ્યતા એ પ્રકારે કહીલેવી જોઈએ જેવી ત્રીન્દ્રિયોની કહી છે તેમા થોડી વિશેષતા એ છે કે આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર માથી જે આભોગનિર્વર્તિત આહાર છે, તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તમા થય છે અને ઉત્કૃષ્ટ ષષ્ઠ ભક્તથી અર્થાત્ બે દિવસ છોડીને થયછે આ કથન દેવકુરૂ તેમજ ઉત્તર કુરૂક્ષેત્રોના તિર્યંચ પચેન્દ્રિયોની અપેક્ષાથી સમજવા જોઇએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! પચેન્દ્રિયતિર્યંચ જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, તે પુદ્ગલો તેમને માટે કયા રૂપમાં પુનઃ પુનઃ પરિણત થાય છે?

हे गौतम ! 'सोतिंदियविमायत्ताए चक्खिदियविमायत्ताए घाणिंदियविमायत्ताए जिब्भिदियविमायत्ताए फासिंदियविमायत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति' आहारतया गृहीताः पुद्गलाः श्रोत्रेन्द्रियविमात्रतया चक्षुरिन्द्रियविमात्रतया घ्राणेन्द्रियविमात्रतया जिह्वेन्द्रियविमात्रतया स्पर्शनेन्द्रियविमात्रतया भूयोभूयः परिणमन्ति, 'मणूसा एवं चेव' मनुष्या एवञ्चैव-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका इव यान् पुद्गलान आहारार्थतया गृह्णन्ति ते पुद्गलाः श्रोत्रेन्द्रियविमात्रतया चक्षुरिन्द्रियविमात्रतया घ्राणेन्द्रियविमात्रतया जिह्वेन्द्रियविमात्रतया स्पर्शनेन्द्रियविमात्रतया भूयोभूयः परिणमन्ते इत्यादि पूर्वोक्तरीत्यैव वक्तव्यम् किन्तु-'नवरं आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं अतोमुहुत्तस्स उक्कोसेणं अट्ठमभत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु आभोगनिर्वर्तितः-इच्छापूर्वक निष्पादितः आहारो जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्य-आन्तर्मुहूर्तिको भवति नतु ततो हीनः अन्तर्मुहूर्ते गते सति आहारार्थः समुत्पद्यते उत्कृष्टेन तु अष्टमभक्तस्य--अष्टमभक्ते काले अतिक्रान्ते सति आहारार्थः समुत्पद्यते अयमपि तस्यैव देवकुरूत्तरकुरुषु द्रष्टव्यः 'वाणमंतरा जहा नागकुमारा' वानव्यन्तरा यथा नाग-

भगवान्-हे गौतम ! आहार रूप में गृहीत वे पुद्गल उनके लिए श्रोत्रेन्द्रिय की विमात्रा, चक्षुरिन्द्रिय की विमात्रा, घ्राणेन्द्रिय की विमात्रा, रसनेन्द्रिय की विमात्रा और स्पर्शनेन्द्रिय की विमात्रा, के रूप में पुनः पुनः परिणत होते हैं।

मनुष्यों की वक्तव्यता भी इसी प्रकार समझलेनी चाहिए। अर्थात् मनुष्य जिन पुद्गलो को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं, वे पुद्गल उनके लिए श्रोत्रेन्द्रिय की विमात्रा, चक्षुरिन्द्रिय की विमात्रा, घ्राणेन्द्रिय की विमात्रा. रसनेन्द्रिय की विमात्रा और स्पर्शनेन्द्रिय की विमात्रा के रूप में पुनःपुनः परिणत होते हैं। इत्यादि पूर्ववत् ही कथन समझ लेना चाहिए। हां, पूर्व की अपेक्षा विशेषता यह है कि आभोगनिर्वर्त्तित अर्थात् इच्छापूर्वक किया जाने वाला आहार जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त में होता है, अर्थात् अन्तर्मुहूर्त्त व्यतीत होने पर आहार की अभिलाषा होती है और उत्कृष्ट अष्टमभक्त काल व्यतीत होने पर आहाराभिलाषा

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આહારના રૂપમા ગૃહીત તે પુદ્ગલો તેમને માટે શ્રોત્રેન્દ્રિયની વિમાત્રા, ચક્ષુરિન્દ્રિયની વિમાત્રા, ઘ્રાણેન્દ્રિયની વિમાત્રા, રસેન્દ્રિયની વિમાત્રા અને સ્પર્શેન્દ્રિયની વિમાત્રાના રૂપમા પુન પુન પરિણત થાય છે

મનુષ્યોની વક્તવ્યતા પણ એજ પ્રકારે સમજી લેવી જોઇએ. અર્થાત મનુષ્ય જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમા ગ્રહણ કરે છે તે પુદ્ગલો તેમને માટે શ્રોત્રેન્દ્રિયની વિમાત્રા, ચક્ષુરિન્દ્રિયની વિમાત્રા, ઘ્રાણેન્દ્રિયની વિમાત્રા, રસનેન્દ્રિની વિમાત્રા અને સ્પર્શેન્દ્રિયની વિમાત્રાના રૂપમા પુન પુન પરિણત બને છે. ઇત્યાદિ પૂર્વવત જ કથન સમજી લેવુ જોઇએ હા ! પૂર્વની અપેક્ષાએ વિશેષતા એછેકે, આભોગનિર્વર્તિત અર્થાત ઇચ્છાપૂર્વક કરાયેલ આહાર જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તમા થાય છે, અર્થાત્ અન્તર્મુહૂર્ત વ્યતીત થતા આહા-

कुमारा उक्ता स्तथा वक्तव्याः, 'जोइसिया वि' एवम्-नागकुमारोक्तरीत्यैव ज्योतिष्का अपि वक्तव्याः किन्तु-'णवरं आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं दिवसपुहुत्तस्स उक्कोसेणं दिवस पुहुत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु-आभोगनिर्वर्तितः-इच्छापूर्वकं निर्मापितः आहारार्थो जघन्येनापि दिवसपृथक्त्वस्य-दिवसपृथक्त्वे अतिक्रान्ते सति समुत्पद्यते उत्कृष्टेनापि दिवसपृथक्त्वस्य-दिवसपृथक्त्वे अतिक्रान्ते सति आहारार्थः समुत्पद्यते, ज्योतिष्काणां जघन्येनापि पल्योपमाष्टभागप्रमाणायुष्यत्वेन तेषां जघन्येनापि उत्कृष्टेनापि दिवसपृथक्त्वे अतिक्रान्ते सत्येव भूयः आहारार्थसमुत्पादात् पल्योपमाष्टभागायुष्काणां स्वरूपत एव दिवसपृथक्त्वातिक्रमणे सति भूयः आहारार्थः समुत्पद्यते इति भावः, 'एवं वेमाणिया वि' एवम्-ज्योतिष्कादिवद् वैमानिका अपि वक्तव्याः किन्तु-'नवरं आभोगनिव्वत्तिए

उत्पन्न होती है। यह कथन भी देवकुरु और उत्तरकुरु क्षेत्रों की अपेक्षा से ही समझना चाहिए।

वानव्यन्तर देवों का कथन नागकुमारों के समान समझना चाहिए। ज्योतिष्क देवों का कथन भी नागकुमारों के ही समान है। किन्तु इनमें विशेषता यह है कि ज्योतिष्क देवों को आहार की अभिलाषा जघन्य दिवसपृथक्त्व में अर्थात् दो दिन से लेकर नौ दिनों में और उत्कृष्ट भी दिवसपृथक्त्व में उत्पन्न होती है। ज्योतिष्क देवों की जघन्य स्थिति भी पल्योपम के आठवें भाग प्रमाण होती है, अतएव जघन्य से भी और उत्कृष्ट रूप से भी दिवसपृथक्त्व व्यतीत होने पर ही उन्हें पुनः आहार की इच्छा होती है। तात्पर्य यह है कि जिनकी आयु पल्योपम के आठ भाग की होती है, उन्हें स्वभाव से ही दिवस पृथक्त्व व्यतीत होने पर आहार की अभिलाषा होती है।

वैमानिकों की वक्तव्यता भी ज्योतिष्कों के समान समझना चाहिए, मगर

रनी अभिलाषा थाय छे अने उत्कृष्ट अष्टम भक्त कालातीत थता आहारनी अभिलाषा उत्पन्न थाय छे. आ कथन पण देवकुरु अने उत्तरकुरु क्षेत्रोनी अपेक्षाथी ज समजवुं जोईए

वानव्यन्तर देवोनु कथन नागकुमारोना समान समजवु जोईए ज्योतिष्क देवोनु कथन पण नागकुमारोना ज समान छे किन्तु तेमा विशेषता ए छे के, ज्योतिष्क देवोने आहारनी अभिलाषा जघन्य दिवस पृथक्त्वमा अर्थात् बे दिवसथी लईने नव दिवसोमा अने उत्कृष्ट पण दिवस पृथक्त्वमा उत्पन्न थाय छे ज्योतिष्क देवोनी जघन्य स्थिति पण पल्योपमना आठमा भाग प्रमाण होय छे, तेथी ज जघन्यथी पण अने उत्कृष्ट रूपथी पण दिवस पृथक्त्व व्यतीत थतां पण तेमने पुन पुन आहारनी ईच्छा थाय छे. तात्पर्य ए छे के जेनु आयुपल्योपमना आठभागनु होय छे, तेमने स्वभावथी ज दिवस पृथक्त्व व्यतीत थता आहारनी अभिलाषा थाय छे.

वैमानिकोनी वक्तव्यता पण ज्योतिष्कोनी समान समजवी जोईए पण तेमां विशे-

जहण्णेणं दिवसपुहुत्तस्स उक्कोसेणं तेत्तीसाए वाससहस्साणं आहारट्ठे समुप्पज्जइ' नवरम्-ज्योतिष्कापेक्षया विशेषस्तु आभोगनिर्वर्तितः इच्छापूर्वकं निर्मापितः आहारार्थो जघन्येन दिवसपृथक्त्वस्य-दिवसपृथक्त्वे अतिक्रान्ते सति समुत्पद्यते अयश्च पल्योपमाद्यायुषो बोध्यः, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशद् वर्षसहस्राणाम् वैमानिकानाम् आहारार्थः समुत्पद्यते, अयञ्चानुत्तरोप पातिकदेवानामवसेयः, 'सेसं जहा असुरकुमाराणं जाव एएसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति' शेषं यथा असुरकुमाराणां प्रतिपादितं तथा वैमानिकानामपि विज्ञातव्यम्, यावत्-ओसन्नं कारणं-शुभानुभावलक्षण बाहुल्यं कारणं प्रतीत्य-अपेक्ष्य वर्णतो हारिद्रशुक्लानि गन्धतः सुरभि-गन्धानि रसतोऽम्लमधुराणि स्पर्शतो मृदुकलघुकस्निग्धरूक्षाणि तेषां पुराणान् वर्णगुणान् गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान् विपरिणमय्य परिपीडय्य परिशाटय्य परिविध्वस्य अन्य न् अपूर्वान् वर्णगुणान् गन्धगुणान रसगुणान स्पर्शगुणान उत्पाद्य आत्मशरीरक्षेत्रावगाढान् पुद्ग लान् सर्वात्मना आहारान वैमानिका आहारयन्ति तांश्च पुद्गल न श्रोत्रेन्द्रियतया चक्षुरिन्द्रिय-

इनमें विशेषता यह है कि वैमानिक देवो को आभोगनिर्वर्त्तित आहार की इच्छा जघन्य दिवसपृथक्त्व में होती है और उत्कृष्ट तेतीस हजार वर्षों में। तेतीस हजार वर्षों में आहार को इच्छा का जो विधान किया गया है, वह अनुत्तरौपपातिक देवों की अपेक्षा से समझना चाहिए। शेष कथन जैसा असुर-कुमारों के विषय में किया गया है, वैसा ही वैमानिकों के विषय में भी जान लेना चाहिए। यावत् शुभानुभाव रूप बाहुल्य कारण की अपेक्षा से वर्ण से पीत और श्वेत, गन्ध से सुरभिगन्धवाले, रस से अम्ल और मधुर, स्पर्श से मृदु, लघु, स्निग्ध और रूक्ष पुद्गलो के पुरातन वर्णगुणो, रसगुणो और स्पर्श गुणो को बदल कर-नष्ट कर के नूतन वर्णगुणो, गंधगुणो, रसगुणो और स्पर्शगुणो को उत्पन्न करके, अपने शरीर क्षेत्र में अवगाढ पुद्गलो का, समस्त आत्मप्रदेशो से वैमानिक आहार करते हैं। उन आहार किए हुए पुद्गलों को वे श्रोत्रेन्द्रिय चक्षुरिन्द्रिय घ्राणेन्द्रिय, रसनेन्द्रिय और स्पर्शनेन्द्रिय के रूप में,

षता એ છે કે વૈમાનિક દેવોને આભોગનિર્વર્તિત આહારની ઇચ્છા જઘન્ય દિવસ પૃથક્ત્વમા થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ હજાર વર્ષોમા આહારની ઇચ્છાનુ જે વિધાન કરાયુ છે, તે અનુત્તરૌપપાતિક દેવોની અપેક્ષાથી સમજવુ જોઇએ શેષકથન જેવું અસુરકુમારોના વિષયમાં કહેલુ છે તેવુ જ વૈમાનિકોના વિષયમા પણ જાણી લેવુ જોઇએ યાવત શુભાનુભાવરૂપ બાહુલ્ય કારણની અપેક્ષાથી વર્ણથી પીત અને શ્વેત-ગધથી સુરભિગન્ધવાળા, રસથી અમ્લ અને મધુર, સ્પર્શથી મૃદુ, લઘુ, સ્નિગ્ધ અનેરૂક્ષ પુદ્ગલોના પુરાતન વર્ણગુણો, ગન્ધગુણો, રસગુણો અને સ્પર્શગુણોને બદલીને-નષ્ટ કરીને નૂતનવર્ણગુણો, ગન્ધગુણો, રસગુણો, અને સ્પર્શગુણો ઉત્પન્ન કરીને પોતાના શરીર ક્ષેત્રમા અવગાઢ પુદ્ગલોના સમસ્ત આત્મપ્રદેશોથી વૈમાનિક આહાર કરે છે તે આહાર કરેલા

तया घ्राणेन्द्रियतया जिह्वेन्द्रियतया स्पर्शनेन्द्रियतया इष्टतया कान्ततया प्रियतया शुभतया मनोज्ञतया मन आमतया ईप्सिततया भिध्यिततया ऊर्ध्वतया नो अधस्तया सुखतया नो दुःखतया एतेषां-वैमानिकानां भूयो भूयः परिणमन्ते, अत्र यस्य यावन्ति सागरोपमाणि स्थितिस्तस्य तावत्सु वर्षसहस्रेषु व्यतीतेषु भूयः आहारार्थः समुत्पद्यते इति न्यायमाश्रित्य सौधर्मेशानादिदेवलोकेषु जघन्येन उत्कृष्टेन च स्थितिपरिमाणं विभाव्य तदनुसारेण यथा-योगम् आहारार्थः संगमनीय इत्यभिप्रायेणाह-'सोहम्मे आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं दिवस-पुहुत्तस्स उक्कोसेणं दोण्हं वाससहस्साणं आहारट्ठे समुप्पज्जइ' सौधर्मे देवे आभोगनिर्वर्तितः-इच्छापूर्वकं निर्मापित आहारार्थः जघन्येन दिवसपृथक्त्वस्य-दिवसपृथक्त्वे अतिक्रान्ते सति, उत्कृष्टेन द्वयोर्वर्षसहस्रयोरतिक्रान्तयोः सतोः आहारार्थः समुत्पद्यते, 'ईसाणे णं पुच्छा' ईशाने देवे खलु कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णे णं दिवसपुहुत्तस्स सातिरेगस्स उक्कोसेणं सातिरेगं दोण्हं वाससहस्साणं'

इष्ट, कान्त, प्रिय शुभ, मनोज्ञ, मन आम, इच्छित और विशेष अभीष्ट रूपमें, हल्के रूप में, भारी रूप में नहीं, सुखद रूप में, दुःखद रूप में नहीं, परिणत करते हैं।

जिन देवों की जितने सागरोपम की स्थिति है, उन्हें उतने ही हजार वर्ष में आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है, इस नियम के अनुसार सौधर्म, ऐशान आदि देवलोको में जघन्य और उत्कृष्ट स्थिति का परिमाण समझ लेना चाहिए, इस अभिप्राय को प्रकट करने के लिए कहते हैं-

सौधर्म देवलोक के देवो को आभोगनिर्वर्त्तित आहार की अभिलाषा जघन्य दिवसपृथक्त्व बीतने पर और उत्कृष्ट दो हजार वर्ष बीतने पर होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! ईशान देवों को कितने काल में आहार की अभिलाषा होती है?

પુદ્‌ગલોને તેઓ શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયનારૂપમાં ઇષ્ટ, કાન્ત, પ્રિય, શુભ, મનોજ્ઞ, મનઆમ, ઇચ્છિત અને વિશેષ અભિષ્ટરૂપમાં, હલકારૂપમા, ભારેરૂપમા નહીં, સુખદરૂપમા, દુ:ખદરૂપમા નહીં. પરિણત કરે છે

જે દેવોની જેટલા સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તેમને તેટલા જ હજાર વર્ષમાં આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે, એ નિયમના અનુસાર સૌધર્મ, ઐશાન આદિ દેવલોકમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનુ પરિમાણુ સમજી લેવું જોઇએ એ અભિપ્રાય પ્રગટ કરવા માટે કહે છે—

સૌધર્મ દેવલોકના દેવોને આભોગનિર્વર્તિત આહારની અભિલાષા જઘન્ય દિવસ પૃથક્ત્વ વીતતાં અને ઉત્કૃષ્ટ બે હજાર વર્ષ વીતી જતા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! ઇશાન દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે?

जघन्येन दिवसपृथक्त्वस्य सातिरेकस्य-सातिरेके दिवसपृथक्त्वे अतिक्रान्ते सति ईशानदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, उत्कृष्टेन तु सातिरेकयो द्वयो वर्षसहस्रयोरतिक्रान्तयोः सतो राहारार्थः समुत्पद्यते 'सणंकुमाराणं पुच्छा' सनत्कुमाराणां कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं दोण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं सत्तण्हं वाससहस्साणं' जघन्येन द्वयोर्वर्षसहस्रयोरतिक्रान्तयोः सतोः, उत्कृष्टेन सप्तानां वर्षसहस्राणां सप्तसु वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु सनत्कुमारदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते 'माहिंदे पुच्छा' माहेन्द्रे देवे कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं दोण्हं वाससहस्साणं सातिरेगाणं उक्कोसेणं सत्तण्हं वाससहस्साणं सातिरेगाणं' जघन्येन द्वयो वर्षसहस्रयोः सातिरेकयोरतिक्रान्तयोः सतोः, उत्कृष्टेन सप्तानां वर्षसहस्राणाम् सातिरेकाणाम्-सातिरेकेषु सप्तसु वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु सत्सु माहेन्द्रदेवानाम् आहारार्थः समुत्पद्यते, 'बंभलोए पुच्छा' ब्रह्मलोके खलु कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सत्तण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं दसण्हं वाससहस्साणं' जघन्येन सप्तानां वर्षसहस्राणाम्-सप्तसु

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य कुछ अधिक दिवसपृथक्त्व बीतने पर और उत्कृष्ट कुछ अधिक दो हजार वर्ष व्यतीत होने पर आहार की अभिलाषा होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सनत्कुमार देवों को कितने काल में आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य दो हजार वर्षों में, उत्कृष्ट सात हजार वर्षों में।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! माहेन्द्र देवों को कितने काल में आहार की इच्छा उत्पन्न होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य कुछ अधिक दो हजार वर्ष में और उत्कृष्ट कुछ अधिक सात हजार वर्ष में आहार की इच्छा उत्पन्न होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! ब्रह्मलोक देवों को कितने काल में आहार की अभिलाषा होती है ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય કાંઈક અધિક દિવસ પૃથક્ત્વ વીતતા અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક બે હજાર વર્ષ વ્યતીત થતાં આહારની અભિલાષા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સનત્કુમાર દેવોને કેટલા કાળમા આહારની ઇચ્છા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય બે હજાર અને વર્ષમાં, ઉત્કૃષ્ટ સાત હજાર વર્ષમાં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! માહેન્દ્ર દેવોને કેટલા કાળમા આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય કાંઈક અધિક બે હજાર વર્ષમા અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક સાત હજાર વર્ષમા આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બ્રહ્મલોકના દેવોને કેટલા કાળમા આહારની ઇચ્છા થાય છે?

वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन दशानां वर्षसहस्राणाम्–दशसु वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु ब्रह्मलोकदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, 'लंतएणं पुच्छा' लान्तके खलु देवलोके कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं दसण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं चउदसण्हं वाससहस्साण' जघन्येन दशानां वर्षसहस्राणां–दशसु वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन चतुर्दशानां वर्षसहस्राणाम्–चतुर्दशसु वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु लान्तकदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, 'महासुक्केणं पुच्छा' महाशुक्रे खलु देवलोके कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं चउदसण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं सत्तरसण्हं वाससहस्साणं' जघन्येन चतुर्दशानां वर्षसहस्राणाम्–चतुर्दशसु वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन सप्तदशानां वर्षसहस्राणाम्–सप्तदशसु वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु महाशुक्रदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, 'सहस्सारे पुच्छा' सहस्रारे देवलोके

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य सात हजार वर्षों में और उत्कृष्ट दश हजार वर्षों में ब्रह्मलोक देवो को आहार की इच्छा होती है ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! लान्तक देवो को कितना काल व्यतीत होने पर आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य दश हजार वर्ष और उत्कृष्ट चौदह हजार तीत होने पर लान्तक देवों को आहार की अभिलाषा होती है ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! महाशुक्र देवो को कितने काल में आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य चौदह हजार वर्षों में, उत्कृष्ट सत्तरह सहस्र वर्षों में, महाशुक्र देवो को आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! सहस्रार देवों को कितने काल में आहार की इच्छा

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાત હજાર વર્ષોમાં અને ઉત્કૃષ્ટ દશ હજાર વર્ષોમાં બ્રહ્મલોકના દેવોને આહારની ઈચ્છા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! લાન્તક દેવોને કેટલો કાળ વ્યતીત થઇ જતાં આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ ચૌદ હજાર વર્ષ વ્યતીત થતા લાન્તક દેવોને આહારની અભિલાષા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! મહાશુક્ર દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય ચૌદ હજાર વર્ષોમાં, ઉત્કૃષ્ટ સત્તર હજાર વર્ષોમાં મહાશુક્ર દેવોને આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! સહસ્રાર દેવોને કેટલા કાળમા આહારની ઇચ્છા થાય છે ?

कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सत्तरसण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं अट्ठारसण्हं वाससहस्साणं' जघन्येन सप्तदशानां वर्षसहस्राणाम्–सप्तदशसु वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन अष्टादशानां वर्षसहस्राणाम्–अष्टादशसु वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु सहस्रारदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, 'आणए णं पुच्छा' आनते खलु देवलोके कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अट्ठारसण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं एगूणवीसाए वाससहस्साणं' जघन्येन अष्टादशानां वर्षसहस्राणाम्–अष्टादशसु वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन एकोनविंशतेः वर्षसहस्राणाम्–एकोनविंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु आनतदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, 'पाणए णं पुच्छा' प्राणते खलु देवलोके कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं एगूणवीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं वीसाए वाससहस्साणं' जघन्येन एकोनविंशतेः वर्षसहस्राणाम्–एकोनविंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन विंशतेः वर्षसहस्राणाम्–विंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु प्राणतदेवानामाहारार्थः

होती हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य सत्तरह हजार वर्षों में और उत्कृष्ट अठारह हजार वर्षों में सहस्रार देवों को आहार की इच्छा होती है ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! आनत देवों को कितने काल में आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य अठारह हजार वर्ष व्यतीत होने पर और उत्कृष्ट उन्नीस हजार वर्ष व्यतीत होने पर आनत देवों को आहार की इच्छा होती है ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! प्राणत देवों को कितना काल बीतने पर आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य उन्नीस हजार वर्ष और उत्कृष्ट बीस हजार वर्ष व्यतीत होने पर प्राणत देवों को आहार की अभिलाषा होती है ।

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય સત્તર હજાર વર્ષોમા અને ઉત્કૃષ્ટ અઢાર હજાર વર્ષોમાં સહસ્રાર દેવોને આહારની ઇચ્છા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! આનત દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય અઢાર હજાર વર્ષ વ્યતીત થતાં અને ઉત્કૃષ્ટ ઓગણીસ હજાર વર્ષ વ્યતીત થતા આનત દેવોને આહારની ઇચ્છા થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! પ્રાણુત દેવોને કેટલો કાળ વીતતાં આહારની ઇચ્છા થાય છે?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઓગણીસ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ હજાર વર્ષ વ્યતીત થતાં પ્રાણુત દેવોને આહારની અભિલાષા થાય છે.

समुत्पद्यते 'आरणेणं पुच्छा' आरणे खलु देवलोके कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं वीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं एक्कवीसाए वाससहस्साणं' जघन्येन विंशतेर्वर्षसहस्राणाम्-विंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन एकविंशतेर्वर्षसहस्राणाम्-एकविंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु आरणदेवानाम् आहारार्थः समुत्पद्यते, 'अच्चुएणं पुच्छा' अच्युते खलु देवलोके कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इतिपृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं एक्कवीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं बावीसाए वाससहस्साणं' जघन्येन एकविंशतेर्वर्षसहस्राणाम्-एकविंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन द्वाविंशतेर्वर्षसहस्राणाम्-द्वाविंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु अच्युतदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति-'हिट्ठिमहिट्ठिमगेविज्जगाणं पुच्छा' अधस्तनत्रिकाधस्तनग्रैवेयकाणां देवानां कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं बावीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं तेवीसाए वाससहस्साणं'

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! आरण देवों को कितने काल में आहार की इच्छा उत्पन्न होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य वीस हजार वर्ष व्यतीत होने पर और उत्कृष्ट इक्कीस हजार वर्ष वीतने पर आरण देवों को आहार की इच्छा होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अच्युत देवों को कितने काल में आहार करने की अभिलाषा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य इक्कीस हजार वर्ष वीतने पर और उत्कृष्ट बाईस हजार वर्ष बीत जाने पर अच्युत देवों को आहार की इच्छा होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अधस्तन-अधस्तन ग्रैवेयक के देवों को कितने काल में आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्-गौतम ! जघन्य बाईस हजार वर्ष में और उत्कृष्ट तेईस हजार

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આરણ દેવોને કેટલા કાળમા આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય વીસ હજાર વર્ષ વ્યતીત થતાં અને ઉત્કૃષ્ટ એકવીસ હજાર વર્ષ વીતતા આરણ દેવોને આહારની ઇચ્છા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અચ્યુત દેવોને કેટલા કાળમાં આહાર કરવાની ઇચ્છા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એકવીસ હજાર વર્ષ વીતતાં અને ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ હજાર વર્ષ થઇ જતા અચ્યુત દેવોને આહારની ઇચ્છા થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અધસ્તન-અધસ્તન ગ્રૈવેયકના દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા થાય છે ?

जघन्येन द्वाविंशते वर्षसहस्राणाम्-द्वाविंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन त्रयोविंशते वर्षसहस्राणाम्-त्रयोविंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु अधस्तनत्रिकाधस्तनग्रैवेयकदेवानामा हारार्थः समुत्पद्यते 'एवं सव्वत्थ सहस्साणि भाणियव्वाणि जाव सव्वट्ठं' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या सर्वत्र एकैकवृद्धिक्रमेण सहस्राणि भणितव्यानि यावत्-नवग्रैवेयकपञ्चानुत्तरौपपातिकसर्वार्थ-सिद्धपर्यन्तम्, तदेव स्फुटयति-'हेट्ठिममज्झिमगाण पुच्छा' अधस्तनत्रिक मध्यमग्रैवेयकाणां कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं तेवीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं चउवीसाए वाससहस्साणं' जघन्येन त्रयोविंशते-वर्षसहस्राणाम्-त्रयोविंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन चतुर्विंशते वर्षसहस्राणाम्-चतुर्विंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु अधस्तनत्रिकमध्यमग्रैवेयकदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति-'हेट्ठिमउवरिमाण पुच्छा' अधस्तनत्रिकोपरितनग्रैवेयकाणां कियता कालेन

वर्ष में अधस्तन-अधस्तन ग्रैवेयक के देवों को आहार की इच्छा होती है।

इस प्रकार प्रत्येक में एक-एक हजार वर्ष की वृद्धि करके नव ग्रैवेयकों और सर्वार्थसिद्ध पर्यन्त पांचों अनुत्तर विमानों में आहार की अभिलाषा कहनी चाहिए। इसी को स्पष्ट करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् अधस्तन मध्यम ग्रैवेयक के देवों को कितने काल आहार की इच्छा होती है?

भगवान्-हे गौतम! जघन्य तेईस हजार वर्ष में और उत्कृष्ट चौवीस हजार वर्ष में अधस्तन मध्यम ग्रैवेयक के देवों को आहार की इच्छा होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! अधस्तन-उपरितन ग्रैवेयक के देवों को कितने काल में आहार की इच्छा उत्पन्न होती है?

भगवान्-हे गौतम! जघन्य चौवीस हजार वर्ष में और उत्कृष्ट पचीस

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ! જઘન્ય બાવીસ હજાર વર્ષમા અને ઉત્કૃષ્ટ તેવીસ હજાર વર્ષમા અધસ્તન-અધસ્તન ગ્રૈવેયકના દેવોને આહારની ઇચ્છા થાય છે.

એ પ્રકારે પ્રત્યેકમા એક એક હજાર વર્ષની વૃદ્ધિ કરીને નવ ગ્રૈવેયકો અને સર્વાર્થ-સિદ્ધ પર્યન્ત પાચે અનુત્તર વિમાનોમા આહારની અભિલાષા કહેવી જોઈએ તેને સ્પષ્ટ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન! અધસ્તન મધ્યમ ગ્રૈવેયકના દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા થાય છે?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ! જઘન્ય તેવીસ હજાર વર્ષમાં અને ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ હજાર વર્ષમાં અધસ્તન મધ્યમ ગ્રૈવેયકના દેવોને આહારની ઇચ્છા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન! અધસ્તન ઉપરિતન ગ્રૈવેયકના દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ! જઘન્ય ચોવીસ હજાર વર્ષમા અને ઉત્કૃષ્ટ પચીસ હજાર

आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं चउवीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं पणवीसाए वाससहस्साणं' जघन्येन चतुर्विंशते वर्षसहस्राणाम् चतुर्विंशतिवर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन पञ्चविंशतेर्वर्षसहस्राणाम्-पञ्चविंशति-वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु अधस्तनत्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति-'मज्झिमहेट्ठिमाणं पुच्छा' मध्यमत्रिकाधस्तनग्रैवेयकदेवानां कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह-गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं पणवीसाए उक्कोसेणं छव्वीसाए वाससहस्साणं' जघन्येन पञ्चविंशतिवर्षसहस्रेषु व्यतीतेषु उत्कृष्टेन षड्विंशतिवर्षसहस्रेषु व्यतीतेषु मध्यमत्रिकाधस्तनग्रैवेयकदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति-'मज्झिममज्झिमाणं पुच्छा' मध्यमत्रिकमध्यमग्रैवेयकदेवानां कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं छव्वीसाए उक्कोसेणं सत्तावीसाए वाससहस्साणं' जघन्येन षड्विंशतिवर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन सप्तविंशति वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु मध्यममध्यमग्रैवेयकदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति-'मज्झिमउवरिमाणं पुच्छा' मध्यमत्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवानां कियता कालेन

हजार वर्ष में अधस्तन-उपरितन ग्रैवेयक देवों को आहार की अभिलाषा होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मध्यम-अधस्तन (मध्यम त्रिक के नीचे वाले) ग्रैवेयक के देवों को कितना काल व्यतीत होने पर आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य पच्चीस हजार और उत्कृष्ट छब्बीस हजार वर्ष व्यतीत हो जाने पर मध्यमअधस्तन ग्रैवेयक देवों को आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मध्यम-मध्यम ग्रैवेयक के देवों को कितने काल में आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! मध्यममध्यम ग्रैवेयक के देवों को जघन्य छब्बीस हजार वर्ष में और उत्कृष्ट सत्ताईस हजार वर्ष में आहार की इच्छा होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् मध्यम-उपरितन ग्रैवेयक के देवो को कितने

वर्षमा अधस्तन उपरितन ग्रैवेयकना देवोने आहारनो अभिलाषा थाय छे

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! मध्यम अधस्तन (मध्यम त्रिकना नीचेना) ग्रैवेयकना देवोने केटला काळमा आहारनी ईच्छा थाय छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! जघन्य पचीस हजार वर्ष अने उत्कृष्ट छव्वीस हजार वर्ष व्यतीत थई जता मध्यम अधस्तन ग्रैवेयक देवोने आहारनी अभिलाषा उत्पन्न थाय छे।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मध्यम ग्रैवेयकना देवोने केटला काळमां आहारनी ईच्छा थाय छे ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! मध्यम मध्य ग्रैवेयकना देवोने जघन्य छव्वीस हजार वर्षमा अने उत्कृष्ट सत्यावीस हजार वर्षना आहारनी ईच्छा थाय छे,

जघन्येन द्वाविंशते वर्षसहस्राणाम्–द्वाविंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन त्रयोविंशते वर्षसहस्राणाम्–त्रयोविंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु अधस्तनत्रिकाधस्तनग्रैवेयकदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते 'एवं सव्वत्थ सहस्साणि भाणियव्वाणि जाव सव्वट्ठं' एवम्–पूर्वोक्तरीत्या सर्वत्र एकैकवृद्धिक्रमेण सहस्राणि भणितव्यानि यावत्–नवग्रैवेयकपञ्चानुत्तरौपपातिकसर्वार्थसिद्धपर्यन्तम्, तदेव स्फुटयति–'हेट्ठिममज्झिमगाण पुच्छा' अधस्तनत्रिकमध्यमग्रैवेयकाणां कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं तेवीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं चउवीसाए वाससहस्साणं' जघन्येन त्रयोविंशते–वर्षसहस्राणाम्–त्रयोविंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन चतुर्विंशते वर्षसहस्राणाम्–चतुर्विंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु अधस्तनत्रिकमध्यमग्रैवेयकदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति–'हेट्ठिमउवरिमाण पुच्छा' अधस्तनत्रिकोपरितनग्रैवेयकाणां कियता कालेन

वर्ष में अधस्तन–अधस्तन ग्रैवेयक के देवों को आहार की इच्छा होती है।

इस प्रकार प्रत्येक में एक–एक हजार वर्ष की वृद्धि करके नव ग्रैवेयकों और सर्वार्थसिद्ध पर्यन्त पांचो अनुत्तर विमानो में आहार की अभिलाषा कहनी चाहिए। इसी को स्पष्ट करते हैं–

गौतमस्वामी–हे भगवन् अधस्तन मध्यम ग्रैवेयक के देवों को कितने काल आहार की इच्छा होती है?

भगवान्–हे गौतम! जघन्य तेइस हजार वर्ष में और उत्कृष्ट चौवीस हजार वर्ष में अधस्तन मध्यम ग्रैवेयक के देवों को आहार की इच्छा होती है।

गौतमस्वामी–हे भगवन्! अधस्तन–उपरितन ग्रैवेयक के देवों को कितने काल में आहार की इच्छा उत्पन्न होती है?

भगवान्–हे गौतम! जघन्य चौवीस हजार वर्ष में और उत्कृष्ट पचीस

શ્રી ભગવાન–હે ગૌતમ! જઘન્ય બાવીસ હજાર વર્ષમા અને ઉત્કૃષ્ટ તેવીસ હજાર વર્ષમા અધસ્તન–અધસ્તન ગ્રૈવેયકના દેવોને આહારની ઇચ્છા થાય છે

એ પ્રકારે પ્રત્યેકમા એક એક હજાર વર્ષની વૃદ્ધિ કરીને નવ ગ્રૈવેયકો અને સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યન્ત પાચે અનુત્તર વિમાનોમા આહારની અભિલાષા કહેવી જોઈએ તેને સ્પષ્ટ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન! અધસ્તન મધ્યમ ગ્રૈવેયકના દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા થાય છે?

શ્રી ભગવાન–હે ગૌતમ! જઘન્ય તેવીસ હજાર વર્ષમાં અને ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ હજાર વર્ષમાં અધસ્તન મધ્યમ ગ્રૈવેયકના દેવોને આહારની ઇચ્છા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન! અધસ્તન ઉપરિતન ગ્રૈવેયકના દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.?

શ્રી ભગવાન–હે ગૌતમ! જઘન્ય ચોવીસ હજાર વર્ષમા અને ઉત્કૃષ્ટ પચીસ

आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं चउवीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं पणवीसाए वाससहस्साणं' जघन्येन चतुर्विंशते वर्षसहस्राणाम् चतुर्विंशतिवर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन पञ्चविंशतेर्वर्षसहस्राणाम्-पञ्चविंशति-वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु अधस्तनत्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति-'मज्झिमहेट्ठिमाणं पुच्छा' मध्यमत्रिकाधस्तनग्रैवेयकदेवाना कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं पणवीसाए उक्कोसेणं छव्वीसाए वाससहस्साणं' जघन्येन पञ्चविंशतिवर्षसहस्रेषु व्यतीतेषु उत्कृष्टेन षड्विंशतिवर्षसहस्रेषु व्यतीतेषु मध्यमत्रिकाधस्तनग्रैवेयकदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति-'मज्झिममज्झिमाण पुच्छा' मध्यमत्रिकमध्यमग्रैवेयकदेवाना कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं छव्वीसाए उक्कोसेणं सत्तावीसाए वाससहस्साणं' जघन्येन षड्विंशतिवर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन सप्तविंशति वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु मध्यममध्यमग्रैवेयकदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति-'मज्झिमउवरिमाणं पुच्छा' मध्यमत्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवाना कियता कालेन

हजार वर्ष में अधस्तन-उपरितन ग्रैवेयक देवों को आहार की अभिलाषा होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मध्यम-अधस्तन (मध्यम त्रिक के नीचे वाले) ग्रैवेयक के देवों को कितना काल व्यतीत होने पर आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य पचीस हजार और उत्कृष्ट छव्वीस हजार वर्ष व्यतीत हो जाने पर मध्यमअधस्तन ग्रैवेयक देवों को आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मध्यम-मध्यम ग्रैवेयक के देवों को कितने काल में आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! मध्यममध्यम ग्रैवेयक के देवों को जघन्य छव्वीस हजार वर्ष में और उत्कृष्ट सत्ताईस हजार वर्ष में आहार की इच्छा होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् मध्यम-उपरितन ग्रैवेयक के देवो को कितने काल

વર્ષમા અધસ્તન ઉપરિતન ગ્રૈવેયકના દેવોને આહારનો અભિલાષા થાય છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મધ્યમ અધસ્તન (મધ્યમ ત્રિકના નીચેના) ગ્રૈવેયકના દેવેને કેટલા કાળમા આહારની ઇચ્છા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પચીસ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ છવ્વીસ હજાર વર્ષ વ્યતીત થઈ જતા મધ્યમ અધસ્તન ગ્રૈવેયક દેવોને આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મધ્યમ ગ્રૈવેયકના દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા થાય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! મધ્યમ મધ્ય ગ્રૈવેયકના દેવોને જઘન્ય છવ્વીસ હજાર વર્ષમા અને ઉત્કૃષ્ટ સત્યાવીસ હજાર વર્ષના આહારની ઇચ્છા થાય છે,

आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सत्ता वीसाए उक्कोसेणं अट्ठावीस ए वाससहस्साणं' जघन्येन सप्तविंशति वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन अष्टाविंशति वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु मध्यमत्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवानाम् आहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति-'उवरिमहेट्ठिमाणं पुच्छा' उपरितनत्रिकाधस्तनग्रैवेयकदेवानां कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा' भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अट्ठावीसाए उक्कोसेणं एगूणतीसाए वाससहस्साणं' जघन्येन अष्टाविंशति वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन एकोनत्रिंशद् वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उपरितनत्रिकाधस्तनग्रैवेयकदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति-'उवरिममज्झिमाणं पुच्छा' उपरितनत्रिकमध्यग्रैवेयकदेवानां कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम 'जहण्णेणं एगूणतीसाए उक्कोसेणं तीसाए वाससहस्साणं' जघन्येन एकोनत्रिंशद् वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन त्रिंशद् वर्षसहस्रेषु अति-

में आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य सत्ताईस हजार और उत्कृष्ट अट्ठाईस हजार वर्ष में ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! उपरितन-अधस्तन (ऊपर के त्रिक में से निचले) ग्रैवेयक के देवों को कितने काल में आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अट्ठाईस हजार और उत्कृष्ट उनतीस हजार वर्षों में उपरितन-अधस्तन ग्रैवेयक के देवों को आहार की इच्छा होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! उपरितनमध्यम ग्रैवेयक के देवों को कितने काल में आहार की अभिलाषा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य उनतीस हजार वर्षों में और उत्कृष्ट तीस

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મધ્ય ઉપરિતન ગ્રૈવેયકના દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની ઈચ્છા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સત્યાવીસ હજાર અને ઉત્કૃષ્ટ અઠયાવીસ હજાર વર્ષમા

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ઉપરિતન અધસ્તન (ઉપરના ત્રિકથી નીચે) ગ્રૈવેયકના દેવોને કેટલા કાળમા આહારની ઈચ્છા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અઠયાવીસ હજાર અને ઉત્કૃષ્ટ ઓગણત્રીસ હજાર વર્ષોમા ઉપરિતન-અધસ્તન ગ્રૈવેયકના દેવોને આહારની અભિલાષા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઉપરિતન મધ્યમ ગ્રૈવેયકના દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની અભિલાષા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઓગણત્રીસ હજાર વર્ષોમા અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ હજાર વર્ષોમા,

क्रान्तेषु उक्तदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति-'उवरिमउवरिमाणं पुच्छा' उपरितनत्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवानां कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं तीसाए उक्कोसेणं एगतीसाए वाससहस्साणं' जघन्येन त्रिंशद् वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन एकत्रिंशद् वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उक्तदेवाना माहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति-'विजयवेजयंतजयंतअपराजियाणं पुच्छा' विजयवैजयन्तजयन्तापराजितानां कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, 'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं एगतीसाए उक्कोसेणं तेत्तीसाए' जघन्येन एकत्रिंशद् वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशद् वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु देवाना माहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति-'सव्वट्ठगसिद्धदेवाणं पुच्छा' सर्वार्थसिद्धदेवानां कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अजहण्णमणुक्को-

हजार वर्षों में ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! उपरितन-उपरितन ग्रैवेयक के देवो को कितने काल में आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य तीस हजार वर्षों में और उत्कृष्ट इकतीस हजार वर्षों में उपरि-उपरितन ग्रैवेयक के देवों को आहार की इच्छा होती हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजि विमानो के देवों को कितने काल में आहार की अभिलाषा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य इकतीस हजार वर्षों में और उत्कृष्ट तेतीस हजार वर्ष व्यतीत हो जाने पर विजय आदि विमानों के देवों को आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सर्वार्थसिद्ध विमान के देवो को कितने ल आहार की इच्छा होती है ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઉપરિતન ઉપરિતન ગ્રૈવેયકના દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ત્રીસ હજાર વર્ષોમા અને ઉત્કૃષ્ટ એકત્રીસ હજાર વર્ષોમા ઉપરિતન ઉપરિતન ગ્રૈવેયક દેવોને આહારની ઇચ્છા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજિત વિમાનોના દેવોને કેટલા કાળમા આહારની અભિલાષા થાય છે !

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એકત્રીસ હજાર વર્ષોમાં અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ હજાર વર્ષવ્યતીત થતા વિજય આદિ વિમાનોના દેવોને અહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવોને કેટલા કાળમાં આહાર ની ઇચ્છા થાય છે ?

सेणं तेत्तीसाए वाससहस्साणं आहारट्ठे समुप्पज्जइ' अजघन्यानुत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशतो वर्षसहस्राणां-त्रयस्त्रिंशद् वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु सर्वार्थसिद्धाना माहारार्थः समुत्पद्यते ॥सू० ४॥

॥ एकेन्द्रियशरीराद्यधिकारवक्तव्यता ॥

मूलम्-'नेरइया णं भंते ! किं एगिंदियसरीराइं आहारेंति जाव पंचिंदियसरीराइं आहारेंति ? गोयमा ! पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च एगिंदियसरीराइं पि आहारेंति जाव पंचिंदियसरीराइं पि, पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च नियमा पंचिंदियसरीराइं आहारेंति, एवं जाव थणियकुमारा, पुढविकाइयाणं पुच्छा, गोयमा ! पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च एवं चेव पडुपन्नभावपण्णवणं पडुच्च नियमा एगिंदियसरीराइं, बेइंदिया पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च एवं चेव, पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च नियमा बेइंदियाणं सरीराइं आहारेंति, एवं जाव चउरिंदिया ताव पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च, एवं पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च नियमा जस्स जइ इंदियाइं तइंदियाइं आहारेंति, सेसं जहा नेरइया जाव वेमाणिया, नेरइयाणं भंते! किं लोमाहारा, पक्खेवाहारा? गोयमा! लोमाहारा नो पक्खेवाहारा, एवं एगिंदिया सव्वदेवा य भाणियव्वा, बेइंदिया जाव मणूसा लोमाहारा वि पक्खेवाहारा वि" ॥सू० ५॥

छाया-नैरयिकाः खलु भदन्त ! किम् एकेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति यावत् पञ्चेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? गौतम ! पूर्वभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य एकेन्द्रियशरीराण्यपि

भगवान्-हे गौतम ! तेतीस हजार वर्ष में आहार की इच्छा होती है। इस विमान में जघन्य-उत्कृष्ट का भेद नहीं है ॥सू०४॥

एकेन्द्रियशरीरादि का अधिकार

(नेरइया णं भंते ! किं एगिंदियसरीराइं आहारेंति जाव पंचिंदियसरीराइं आहारेंति ?) हे भगवन् ! नारक जीव क्या एकेन्द्रियशरीरों का आहार करते हैं,

---

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! તેત્રીસ હજાર વર્ષમા આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. એ વિમાનમાં જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટનો ભેદ નથી હોતો ॥સૂ૦૪॥

એકેન્દ્રિય શરીરાદિનો અધિકાર

શબ્દાર્થ:-(नेरइयाणं भंते ! किं एगिंदियसरीराइं आहारेंति जाव पंचिंदियसरीराइं आहारेंति ?)-હે ભગવન્ ! નારકજીવ શુ એકેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે યાવત્ પંચે-

आहारयन्ति यावत्-पञ्चेन्द्रियशरीराण्यपि, प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापना प्रतीत्य नियमात् पञ्चे न्द्रियशरीराणि आहारयन्ति, एवं यावत् स्तनितकुमाराः पृथिवीकायिकानां पृच्छा, गौतम ! पूर्वभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य एवञ्चैव, प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य नियमाद् एकेन्द्रियशरी- राणि, द्वीन्द्रियाः पूर्वभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य एवञ्चैव, प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापना प्रतीत्य नियमाद् द्वीन्द्रियाणां शरीराणि आहारयन्ति, एवं यावच्चतुरिन्द्रियास्तावत् पूर्वभावप्रज्ञापना प्रतीत्य, एवं प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य नियमाद् यस्य यावन्ति इन्द्रियाणि तावन्ति इन्द्रियाणि

यावत् पंचेन्द्रियशरीरो का ? (गोयमा ! पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च) हे गौतम ! पूर्वभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से (एगिंदियसरीराइं पि आहारेंति जाव पंचिंदिय- सरीराइं पि) एकेन्द्रियशरीरो का आहार करते हैं, यावत् पंचेन्द्रियशरीरो का भी (पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च) वर्त्तमानभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से (नियमा पंचिंदियसरीराइं आहारेंति) नियम से पचेन्द्रिय शरीरों का आहार करते हैं (एवं जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार स्तनितकुमारो तक।

(पुढविकाइयाण पुच्छा ?) पृथिवीकायिको संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! पुव्वभाव- पण्णवणं पडुच्च एवं चेव) हे गौतम ! पूर्वभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से इसी प्रकार (पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च नियमा एगिंदियसरीराइं) वर्त्तमान भाव प्रज्ञापना की अपेक्षा नियम से एकेन्द्रियों के शरीरों को (बेइंदिया पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च एवं चेव) द्वीन्द्रिय पूर्वभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा इसी प्रकार (पडुप्पण्ण- भावपण्णवणं पडुच्च) वर्त्तमानभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से (नियमा बेइं- दियाणं सरीराइं आहारेंति) द्वीन्द्रियों के शरीर का आहार करते हैं (एवं जाव चतुरिंदिया ताव पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च)इसी प्रकार यावत् चतुरिन्द्रिय पूर्व

न्द्रिय શરીરોને ? (गोयमा ! पुव्वभावपण्णवण पडुच्च) હે ગૌતમ પૂર્વ ભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાથી (एगिंदियसरीराइं पि आहारेंति जाव पंचिंदियसरीराइं पि) એકેન્દ્રિય શરીરોને આહાર કરે છે, યાવત્ પચેન્દ્રિય શરીરોને પણ (पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च) વર્ત- માનભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાથી (नियमा पंचिंदियसरीराइं आहारेंति) નિયમથી પચેન્દ્રિય શરીરોને આહાર કરેછે (एव जाव थणियकुमारा) એજ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમારો સુધી

(पुढविकाइयाण पुच्छा ?) પૃથ્વીકાયિક સબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! पुव्वभावपण्णवण पडुच्च एवंचेव) હે ગૌતમ ! પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ એ પ્રકારે (पडुप्पणभावपण्ण- वण पडुच्च नियमा एगिंदियसरीराइ) વર્તમાન પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ નિયમથી એકેન્દ્રિયોના શરીરોની (बेइंदिया पुव्वभावपण्णवण पडुच्च एवं चेव) દ્વીન્દ્રિય પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ એજ પ્રકારે (पडुप्पणभावपण्णवण पडुच्च) વર્તમાનભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપે- ક્ષાથી (नियमा बेइंदियाण सरीराइं आहारेंति) દ્વીન્દ્રિયોના શરીરનો આહાર કરે છે. (एवं जाव चतुरिंदिया ताव पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च) એજ પ્રકારે યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય પૂર્વ

सेणं तेत्तीसाए वाससहस्साणं आहारट्ठे समुप्पज्जइ' अजघन्यानुत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशतो वर्षसहस्राणां-त्रयस्त्रिंशद् वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु सर्वार्थसिद्धाना माहारार्थः समुत्पद्यते ॥सू० ४॥

॥ एकेन्द्रियशरीराद्यधिकारवक्तव्यता ॥

मूलम्-'नेरइया णं भंते ! किं एगिंदियसरीराइं आहारेंति जाव पंचिंदियसरीराइं आहारेंति ? गोयमा ! पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च एगिंदियसरीराइं पि आहारेंति जाव पंचिंदियसरीराइं पि, पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च नियमा पंचिंदियसरीराइं आहारेंति, एवं जाव थणियकुमारा, पुढविकाइयाणं पुच्छा, गोयमा ! पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च एवं चेव पडुपन्नभावपण्णवणं पडुच्च नियमा एगिंदियसरीराइं, बेइंदिया पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च एवं चेव, पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च नियमा बेइंदियाणं सरीराइं आहारेंति, एवं जाव चउरिंदिया ताव पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च, एवं पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च नियमा जस्स जइ इंदियाइं तइंदियाइं आहारेंति, सेसं जहा नेरइया जाव वेमाणिया, नेरइयाणं भंते! किं लोमाहारा, पक्खेवाहारा? गोयमा! लोमाहारा नो पक्खेवाहारा, एवं एगिंदिया सव्वदेवा य भाणियव्वा, बेइंदिया जाव मणूसा लोमाहारा वि पक्खेवाहारा वि" ॥सू० ५॥

छाया-नैरयिकाः खलु भदन्त ! किम् एकेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति यावत् पञ्चेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? गौतम ! पूर्वभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य एकेन्द्रियशरीराण्यपि

भगवान्-हे गौतम ! तेतीस हजार वर्ष में आहार की इच्छा होती है। इस विमान में जघन्य-उत्कृष्ट का भेद नहीं है ॥सू०४॥

एकेन्द्रियशरीरादि का अधिकार

(नेरइया णं भंते ! किं एगिंदियसरीराइं आहारेंति जाव पंचिंदियसरीराइं आहारेंति ?) हे भगवन् ! नारक जीव क्या एकेन्द्रियशरीरों का आहार करते हैं,

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તેત્રીસ હજાર વર્ષમાં આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. એ વિમાનમાં જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટનો ભેદ નથી હોતો ॥સૂ૦૪॥

એકેન્દ્રિય શરીરાદિનો અધિકાર

શબ્દાર્થ:-(नेरइयाणं भंते ! किं एगिंदियसरीराइं आहारेंति जाव पंचिंदियसरीराइं आहारेंति ?)-હે ભગવન્ ! નારકજીવ શું એકેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે યાવત્ પંચે-

आहारयन्ति यावत्-पञ्चेन्द्रियशरीराण्यपि, प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य नियमात् पञ्चेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति, एवं यावत् स्तनितकुमाराः पृथिवीकायिकाना पृच्छा, गौतम ! पूर्वभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य एवञ्चैव, प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य नियमाद् एकेन्द्रियशरीराणि, द्वीन्द्रियाः पूर्वभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य एवञ्चैव, प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापना प्रतीत्य नियमाद् द्वीन्द्रियाणां शरीराणि आहारयन्ति, एवं यावच्चतुरिन्द्रियास्तावत् पूर्वभावप्रज्ञापना प्रतीत्य, एवं प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य नियमाद् यस्य यावन्ति इन्द्रियाणि तावन्ति इन्द्रियाणि

यावत् पंचेन्द्रियशरीरो का ? (गोयमा ! पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च) हे गौतम ! पूर्वभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से (एगिंदियसरीराइं पि आहारेंति जाव पंचिंदियसरीराइं पि) एकेन्द्रियशरीरो का आहार करते हैं, यावत् पंचेन्द्रियशरीरो का भी (पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च) वर्त्तमानभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से (नियमा पंचिंदियसरीराइं आहारेंति) नियम से पचेन्द्रिय शरीरो का आहार करते हैं (एवं जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार स्तनितकुमारो तक।

(पुढविक्काइयाण पुच्छा ?) पृथिवीकायिको संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च एवं चेव) हे गौतम ! पूर्वभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से इसी प्रकार (पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च नियमा एगिंदियसरीराइं) वर्त्तमान भाव प्रज्ञापना की अपेक्षा नियम से एकेन्द्रियों के शरीरों को (बेइंदिया पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च एवं चेव) द्वीन्द्रिय पूर्वभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा इसी प्रकार (पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च) वर्त्तमानभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से (नियमा बेइंदियाणं सरीराइं आहारेंति) द्वीन्द्रियों के शरीर का आहार करते हैं (एवं जाव चतुरिंदिया ताव पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च) इसी प्रकार यावत् चतुरिन्द्रिय पूर्व

न्द्रिय શરીરોનો ? (गोयमा ! पुव्वभावपण्णवण पडुच्च) હે ગૌતમ પૂર્વ ભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાથી (एगिंदियसरीराइं पि आहारेंति जाव पंचिंदियसरीराइं पि) એકેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે, યાવત્ પંચેન્દ્રિય શરીરોનો પણ (पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च) વર્તમાનભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાથી (नियमा पंचिंदियसरीराइं आहारेंति) નિયમથી પંચેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરેછે (एवं जाव थणियकुमारा) એજ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમારો સુધી

(पुढविकाइयाण पुच्छा ?) પૃથ્વીકાયિકો સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! पुव्वभावपण्णवण पडुच्च एवंचेव) હે ગૌતમ ! પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ એ પ્રકારે (पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च नियमा एगिंदियसरीराइं) વર્તમાન પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ નિયમથી એકેન્દ્રિયોના શરીરોની (बेइंदिया पुव्वभावपण्णवण पडुच्च एवं चेव) દ્વીન્દ્રિય પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ એજ પ્રકારે (पडुपण्णभावपण्णवण पडुच्च) વર્તમાનભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાથી (नियमा बेइंदियाण सरीराइं आहारेंति) દ્વીન્દ્રિયોના શરીરનો આહાર કરે છે. (एवं जाव चतुरिंदिया ताव पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च) એજ પ્રકારે યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય પૂર્વ

शरीराणि आहारयन्ति, शेष यथा नैरयिकाः, यावद् वैमानिकाः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं लोमाहाराः, प्रक्षेपाहाराः ? गौतम ! लोमाहाराः, नो प्रक्षेपाहाराः, एवम् एकेन्द्रियाः सर्वदेवाश्च भणितव्याः, द्वीन्द्रिया यावद् मनुष्या लोमाहारा अपि प्रक्षेपाहारा अपि ॥सू० ५॥

टीका–अथैकेन्द्रियशरीरादीनामधिकारमुद्दिश्य प्ररूपयितुमाह–'नेरइयाणं भंते ! किं एगिंदियसरीराइं आहारेंति जाव पंचिंदियसरीराइं आहारेंति ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किम् एकेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? यावत्–किं वा द्वीन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? किं वा

भाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से (एवं पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च) इस प्रकार वर्त्तमानभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से (नियमा) नियम से (जस्स जइ इंदियाइं) जिस के जितनी इन्द्रियां हैं (तइंदियाइं सरीराइं आहारेति) उतनी ही इन्द्रियों वाले शरीर का आहार करते हैं (सेसं जहा नेरइया जाव वेमाणिया) शेष नारकों के समान, यावत् वैमानिक।

(नेरइयाणं भंते ! किं लोमाहारा, पक्खेवाहारा ?) हे भगवन् ! क्या नारक लोमाहारी होते हैं या प्रक्षेपाहारी ? (गोयमा ! लोमाहारा, नो पक्खेवाहारा) हे गौतम ! लोमाहारी, प्रक्षेपाहारी नहीं (एवं एगिंदिया सव्वदेवा य भाणियव्वा) इसी प्रकार एकेन्द्रिय और समस्त देव कहने चाहिए (बेइंदिया जाव मणूसा लोमाहारा वि पक्खेवाहारा वि) द्वीन्द्रिय यावत् मनुष्य लोमाहारी भी और प्रक्षेपाहारी भी होते हैं ।।सू०५।।

टीकार्थ–अब एकेन्द्रियशरीर आदि के अधिकार को लेकर प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! नारक जीव क्या एकेन्द्रियशरीरों का आहार करते हैं ? यावत्–क्या द्वीन्द्रियशरीरों का आहार करते हैं ? क्या त्रीन्द्रिय·

ભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાથી (एवं पडुपण्णभावपण्णवणं पडुच्च) એજ પ્રકારે વર્તમાન ભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાથી (नियमा) નિયમથી (जस्स जइ इंदियाइं) જેને જેટલી ઇન્દ્રિયો છે (तइंदियाइं सरीराइ आहारेति) એટલી જ ઇન્દ્રિયોવાળા શરીરનો આહાર કરે છે (सेसं जहा नेरइया जाव वेमाणिया) શેષ નારકોની સમાન, યાવત્ વૈમાનિક.

(नेरइयाणं भंते ! किं लोमाहारा, पक्खेवाहारा ?)–હે ભગવન્ ! શું નારક લોમાહારી હોય છે અગર પ્રક્ષેપાહારી ? (गोयमा ! लोमाहारा, नो पक्खेवाहारा) હે ગૌતમ ! લોમાહારી પ્રક્ષેપાહારી નહી (एवं एगिंदिया सव्वदेवा य भाणियव्वा) એજ પ્રકારે એકેન્દ્રિય અને સમસ્તદેવ કહેવા જોઇએ (बेइंदिया जाव मणूसा लोमाहारा वि पक्खेवाहारा वि) દ્વીન્દ્રિય યાવત્ મનુષ્ય લોમાહારી પણ અને પ્રક્ષેપાહારી પણ હોય છે. ।।સૂ૦૫।।

ટીકાર્થ–હવે એકેન્દ્રિય શરીરાદિના અધિકારને લઈને પ્રરૂપણા કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! નારકજીવ શું એકેન્દ્રિય શરીરોનો

त्रीन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? किं वा चतुरिन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? किं वा पञ्चेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च एगिंदियसरीराइं पि आहारेंति जाव पंचिंदियसरीराइं पि आहारेंति' नैरयिकाः पूर्वभावप्रज्ञापनाम्-पूर्वः अतीतो भावः पूर्वभावस्तस्य प्रज्ञापना-प्ररूपणा ता प्रतीत्य-आश्रित्य एकेन्द्रियशरीराण्यपि आहारयन्ति यावत्-द्वीन्द्रियशरीराण्यपि, त्रीन्द्रियशरीराण्यपि चतुरिन्द्रियशरीराण्यपि पञ्चेन्द्रियशरीराण्यपि आहारयन्ति किन्तु-'पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च नियमा पंचिंदियसरीराइं आहारेंति' प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनाम्-प्रत्युत्पन्नो-वर्तमानकालिकश्चासौ भावश्चेति प्रत्युत्पन्नभावस्तस्य प्रज्ञापना तां प्रतीत्य-आश्रित्य नियमतः-अवश्यम् नियमेन नैरयिकाः पञ्चेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति, तथा च यदा तेषामाहार्यमाणानां पुद्गलानामतीतो भावो विभाव्यते तदा ते केचन कदाचिद् एकेन्द्रियशरीरतया परिणता आसन् कदाचिद् द्वीन्द्रियशरीरतया, कदाचित् त्रीन्द्रियशरीरतया, कदाचिच्चतुरिन्द्रियतया, कदाचित् पञ्चेन्द्रियशरीरतया परिणता आसन्, तदन्तरं यदि पूर्वभावः सम्प्रति अध्यारोप्य

शरीरों का आहार करते हैं ? क्या चतुरिन्द्रियशरीरों का आहार करते हैं ? अथवा क्या पंचेन्द्रियशरीरों का आहार करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! पूर्वभाव प्रज्ञापना अर्थात् अतीत कालीन पर्यायों की प्ररूपणा की अपेक्षा से नारक जीव एकेन्द्रियशरीरो का भी आहार ते हैं, यावत् द्वीन्द्रियशरीरों का भी, त्रीन्द्रियशरीरों का भी, चतुरिन्द्रिय शरीरो का भो और पंचेन्द्रियशरीरों का भी आहार करते हैं, किन्तु प्रत्युत्पन्न अर्थात् वर्त्तमान कालिक भाव की प्ररूपणा की अपेक्षा से नियम से नारक पचेन्द्रियशरीरों का आहार करते हैं। अर्थात् जब आहार्यमाण पुद्गलों के अतीत भाव (पर्याय) का विचार किया जाता है तब उनमें से कोई कभी एकेन्द्रिय के शरीर के रूप में परिणत थे, कोई द्वीन्द्रियशरीर के रूप में, कोई त्रीन्द्रियशरीर के रूप में, कोई चतुरिन्द्रिय शरीर के रूप में और कोई पंचेन्द्रिय शरीर के

યાવત્ શું દ્વીન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે ? શું ત્રીન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે ? શું ચતુરિન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે ? અથવા પંચેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપના અર્થાત્ અતીતકાલીન પર્યાયોની પ્રરૂપણાની અપેક્ષાએ નારક જીવ એકેન્દ્રિય શરીરોનો પણ આહાર કરે છે, યાવત્ દ્વીન્દ્રિય શરીરોનો પણ, ત્રીન્દ્રિય શરીરોનો પણ, ચતુરિન્દ્રિય શરીરોનો પણ અને પંચેન્દ્રિય શરીરોનો પણ આહાર કરે છે, કિન્તુ પ્રત્યુત્પન્ન અર્થાત્ વર્તમાનકાલિક ભાવની પ્રરૂપણાની અપેક્ષાથી નિયમથી નારક પંચેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે અર્થાત્ જ્યારે આહાર્યમાણ પુદ્ગલોના અતીત ભાવ (પર્યાય)નો વિચાર કરાય છે, ત્યારે તેમનામાંથી કોઈ ક્યારેક એકેન્દ્રિયના શરીરના રૂપમાં પરિણત હતા, કોઈ દ્વીન્દ્રિય શરીરના રૂપમાં, કોઈ ત્રીન્દ્રિયશરીરના રૂપમાં કોઈ ચતુરિન્દ્રિય શરીરના રૂપમાં અને કોઈ પંચેન્દ્રિયશરીરના રૂપમાં પરિણત

विवक्ष्यते तदा नैरयिकाः एकेन्द्रियशरीराण्यपि द्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियशरीराण्यपि आहारयन्तीति, यदा पुनर्वर्तमानो भावो विवक्ष्यते तदा ऋजुसूत्रनयेन क्रियमाणस्य कृतत्वेन अभ्यवह्रियमाणस्य अभ्यवहृतत्वेन परिणम्यमाणस्य परिणतत्वेनाभ्युपगमात् स्वशरीरतया परिणम्यमाणानामभ्यवह्रियमाणत्वाभ्युपगमाच्च अभ्यवह्रियमाणञ्चाभ्यवहृतम् परिणम्यमाणञ्च परिणतमितिरीत्या तन्मतेन स्वशरीरमेव अभ्यवह्रियते तेषां नैरयिकाणां स्वशरीरञ्च पञ्चेन्द्रियशरीरमेव भवति तेषां पञ्चेन्द्रियशरीरत्वात्, इत्यभिप्रायेणोक्तम्-नियमात् पञ्चेन्द्रियशरीराण्याहारयन्ति इति फलितम्, 'एवं जाव थणियकुमारा' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या यावत्-असुरकुमारा नागकुमाराः सुवर्णकुमारा अग्निकुमारा विद्युत्कुमारा उदधिकुमारा द्वीप-

रूप में परिणत थे। उस पूर्वभाव का यदि वर्त्तमान में आरोप कर के विवक्षा की जाय तो नारक जीव एकेन्द्रियशरीरों का भी एवं द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय और पंचेन्द्रियशरीरो का भी आहार करते हैं। किन्तु जब ऋजुसूत्र नय की दृष्टि से वर्त्तमान भव की विवक्षा की जाती है, तब ऋजुसूत्रनय क्रियमाण को कृत अर्थात् किए जाते हुए को किया हुआ, आहार्यमाण को आहृत और परिणम्यमान को परिणत मानता है, अतएव स्वशरीर रूप से परिणम्यमान (परिणत होते हुए) पुद्गलों को भी परिणत स्वीकार करता है, और आह्रियमाण पुद्गल वे कहलाते हैं जो स्वशरीर के रूप में परिणत हो रहे हो। इस प्रकार ऋजुसूत्रनय के मत से स्वशरीर का ही आहार किया जाता है। नारको का स्वशरीर पचेन्द्रिशरीर है, क्योंकि वे पचेन्द्रियशरीर वाले होते हैं। इस अभिप्राय से यह कहा गया है कि नियम से पंचेन्द्रियशरीरो का आहार करते हैं।

जैसे नारको के विषय में पहले कहा गया है, उसी प्रकार असुरकुमारों, नागकुमारो, सुवर्णकुमारों अग्निकुमारो विद्युत्कुमारो, उदधिकुमारों द्वीप

હતા. એ પૂર્વ ભાવનો જો વર્તમાનમા આરોપ કરીને વિવક્ષા કરાય તો નારક જીવ એકેન્દ્રિય શરીરોનો પણ તેમજ દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિયશરીરનો પણ આહાર કરે છે, કિન્તુ જ્યારે ઋજુસૂત્ર નયની દૃષ્ટિથી વર્તમાન ભવની વિવક્ષા કરાય છે, ત્યારે ઋજુસૂત્રનય ક્રિયમાણને કૃત અર્થાત્ કરાઈ રહેલને કરાયેલા, આહાર્યમાણને આહૃત અને પરિણમ્યમાનને પરિણત માને છે, તેથી જ સ્વશરીર રૂપ પરિણમ્યમાન (પરિણત થઈ રહેલ) પુદ્ગલોને પણ પરિણત સ્વીકાર કરે છે અને આહ્રીયમાણ પુદ્ગલો તેઓ કહેવાય છે જે સ્વશરીરના રૂપમા પરિણત થઇ રહેલ હોય. એ પ્રકારે ઋજુસૂત્રનયના મતથી સ્વશરીરનો જ આહાર કરાય છે નારકોના શરીર પચેન્દ્રિય શરીર છે, કેમ કે, તેઓ પચેન્દ્રિય શરીરવાળા હોય છે. એ અભિપ્રાયથી એ કહેલું છે કે નિયમથી પચેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે.

જેવુ નારકોના વિષયમા કહેલુ છે, તેજ પ્રકારે અસુરકુમારો, નાગકુમારો

कुमारा दिक्कुमाराः पवनकुमाराः स्तनितकुमारा अपि दश भवनपतयो वक्तव्याः, गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइयाणं पुच्छा' पृथिवीकायिकाः खलु किम् एकेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? किं वा द्वित्रिचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पुव्वभावपण्णवण पडुच्च एवं चेव' पूर्वभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य-अतीतभावप्ररूपणामाश्रित्य एवञ्चैव नैरयिकोक्तरीत्यैव पृथिवीकायिका एकेन्द्रियशरीराण्यपि आहारयन्ति, द्वित्रिचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियशरीराण्यपि आहारयन्ति, किन्तु-'पडुप्पण्णभावपण्णवण पडुच्च नियमा एगिंदियसरीराइं आहारेंति' प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनां वर्तमानकालिकभावप्ररूपणाम् प्रतीत्य-आश्रित्य नियमात्-नियमतः एकेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति प्रागुक्तयुक्ते एतेषामेकेन्द्रियतया तच्छरीराणामेकेन्द्रियशरीरत्वात्, 'बेइंदिया पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च एवं चेव' द्वीन्द्रियाः खलु पूर्वभावप्रज्ञापनाम्-अतीतभावप्ररूपणा प्रतीत्य

कुमारो, दिक्कुमारो, पवनकुमारों और स्तनितकुमारो अर्थात् दशो भवनपतियों के विषय में भी कह लेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन ! पृथिवीकायिक क्या एकेन्द्रियशरीरों का आहार करते हैं ? अथवा द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय-पंचेन्द्रियशरीरो का आहार करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! पूर्वभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से नारकों के समान ही पृथिवीकायिक भी एकेन्द्रियशरीरो का आहार करते हैं. द्वीन्द्रियशरीरो का, त्रीन्द्रियशरीरो का, चतुरिन्द्रियशरीरो का, और पंचेन्द्रियशरीरो का आहार करते हैं, परन्तु प्रत्युत्पन्न भावप्रज्ञापना अर्थात् वर्त्तमान कालिकभाव की प्ररूपणा की अपेक्षा नियम से एकेन्द्रियशरीरो का ही आहार करते हैं। इस विषय में युक्ति पूर्ववत् समझ लेनी चाहिए। पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय होते हैं, अतएव उनका शरीर एकेन्द्रियशरीर है। इसी प्रकार द्वीन्द्रिय जीव पूर्वभाव प्रज्ञापना

કુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો. દિક્કુમારો, પવનકુમારો અને સ્તનિતકુમારો અર્થાત્ દશે ભવનપતિયોના વિષયમાં કહેવું જોઇએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક શું એકેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરેછે ? અથવા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પચેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ નારકોના સમાનજ પૃથ્વીકાયિક પણ એકેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે, દ્વીન્દ્રિય શરીરોનો ત્રીન્દ્રિય શરીરોનો, ચતુરિન્દ્રિય શરીરોનો અને પચેન્દ્રિયશરીરોનો આહાર કરે છે, પરન્તુ પ્રત્યુત્પન્ન ભાવ પ્રજ્ઞાપના અર્થાત્ વર્તમાન કાલિક ભાવનીપ્રરૂપણાની અપેક્ષાએ નિયમથી એકેન્દ્રિય શરીરોનોજ આહાર કરે છે, એ વિષયમા યુક્તિ પૂર્વના જેમ સમજી લેવી જોઇએ. પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય હોય છે, તેથી જ તેમના શરીર એકેન્દ્રિય શરીર છે એજ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિય જીવ પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાથી એકેન્દ્રિય. દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પચેન્દ્રિયશરીરોનો આહાર કરે છે,

एकेन्द्रियशरीराण्यपि आहारयन्ति द्वित्रिचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियशरीराण्यपि आहारयन्ति, किन्तु-'पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च नियमा बेइंदियाणं सरीराइं आहारेंति' प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनाम्-वर्तमानकालिकभावप्ररूपणाम्-प्रतीत्य आश्रित्य नियमात्-अवश्यम्भावेन द्वीन्द्रियाणां शरीराणि द्वीन्द्रिया आहारयन्ति, प्रागुक्तयुक्तेः, 'एवं जाव चउरिंदिया ताव पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च एवं' एवम्-द्वीन्द्रियोक्तरीत्या यावत्-त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाश्चापि तावत् पूर्वभावप्रज्ञापनाम्-अतीतकालिकभावप्ररूपणाम् प्रतीत्य-आश्रित्य एवम्-उक्तयुक्त्या एकेन्द्रियशरीराण्यपि आहारयन्ति द्वित्रिचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियशरीराण्यपि आहारयन्ति, किन्तु-'पडुप्पण्णभावपण्णवणं पडुच्च नियमा जस्स जइ इंदियाइं तइंदियाइं सरीराइं आहारेंति सेसं जहा नेरइया' प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनाम्-वर्तमानकालिकभावप्ररूपणाम् प्रतीत्य-आश्रित्य यस्य जीवस्य यावन्ति इन्द्रियाणि भवन्ति स जीवस्तावदिन्द्रियाणि शरीराणि आहारयतीत्यर्थः शेषं यथा नैरयिकाणामुक्तं तथा वक्तव्यम्, 'जाव वेमाणिया' यावत्-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्या वानव्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाश्चापि पूर्वभावप्रज्ञापनापेक्षया एकेन्द्रियशरीराण्यपि आहारयन्ति द्वित्रिचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियशरीराण्यपि आहार-

की अपेक्षा से एकेन्द्रिय-द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय-पंचेन्द्रियशरीरो का आहार करते हैं, किन्तु वर्त्तमानकालिक भाव की प्ररूपणा की अपेक्षा से नियम से द्वीन्द्रियशरीरो का ही आहार करते हैं। युक्ति पूर्ववत् समझना चाहिए। इसी प्रकार त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय भी पूर्वभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा, पूर्वोक्त युक्ति के अनुसार एकेन्द्रियशरीरो का भी आहार करते हैं, द्वीन्द्रियो के, त्रीन्द्रियों के, चतुरिन्द्रियों के और पंचेन्द्रियो के शरीरो का भी आहार करते हैं, किन्तु वर्त्तमान भाव की प्ररूपणा की अपेक्षा, जिस जीव की जितनी इन्द्रियां होती है, वह जीव उतनी ही इन्द्रियों वाले के शरीर का आहार करता हैं। शेष कथन नैरयिकों के समान ही समझ लेना चाहिए। पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, और वैमानिक भी पूर्वभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से एकेन्द्रियशरीरों का भी आहार करते हैं, द्वीन्द्रियशरीरों का भी आहार

કિન્તુ વર્તમાન કાલિક ભાવની પ્રરૂપણાની અપેક્ષાથી નિયમથી દ્વીન્દ્રિય શરીરોનોજ આહાર કરે છે યુક્તિ પૂર્વની જેમ સમજવી જોઇએ. એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય પણ પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ પૂર્વોક્તયુક્તિના અનુસાર એકેન્દ્રિય શરીરોનો પણ આહાર કરે છે. દ્વીન્દ્રિયોના, ત્રીન્દ્રિયોના, ચતુરિન્દ્રિયોના અને પંચેન્દ્રિયોના શરીરોનો પણ આહાર કરે છે, કિન્તુ વર્તમાન ભાવની પ્રરૂપણાની અપેક્ષાએ, જે જીવની જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય છે, તે જીવ તેટલી જ ઇન્દ્રિયોવાળા શરીરનો આહાર કરે છે શેષ કથનનૈરયિકોની સમાનજ સમજી લેવુ જોઇએ. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પણ પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાથી એકેન્દ્રિય શરીરોનો પણ આહાર કરે છે

यन्ति प्रागुक्तयुक्तेः किन्तु-प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनापेक्षया पञ्चेन्द्रियशरीराण्येव ते आहारयन्ति तेषां सर्वेषामपि पञ्चेन्द्रियत्वात्, गौतमः पृच्छति-'नेरइयाणं भंते ! किं लोमाहारा, पक्खेवाहारा ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं लोमाहाराः-लोमभिराहारो येषां ते लोमाहाराः प्रज्ञप्ताः ? किं वा प्रक्षेपाहाराः-मुखे कवलादिरूपेण प्रक्षिप्यमाण आहारो येषां ते प्रक्षेपाहाराः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'लोमाहारा, नो पक्खेवाहारा' नैरयिका लोमाहाराः प्रज्ञप्ताः नो प्रक्षेपाहाराः, तथाच नैरयिकाणां न प्रक्षेपाहारो भवति किन्तु लोमाहार एव तेषां वैक्रियशरीरतया तच्छरीराणां तथा स्वभावत्वात् परन्त्वत्र लोमाहारोऽपि पर्याप्तानामवगन्तव्यो नापर्याप्तानामिति भावः, 'एवं एगिंदिया सव्वे देवा य भाणियव्वा' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या एकेन्द्रियाः-पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिकायिकाः सर्वदेवाश्च-असुरकुमारादिवैमानिकान्ता भणितव्याः-लोमाहारा वक्तव्याः, न प्रक्षेपाहाराः प्रज्ञप्ता इत्यर्थः, तत्रैकेन्द्रि

करते हैं, त्रीन्द्रियशरीरों का भी आहार करते हैं, चतुरिन्द्रियशरीरों का भी आहार करते हैं और पचेन्द्रियशरीरों का भी आहार करते हैं। किन्तु वर्त्तमान भाव प्रज्ञापना की अपेक्षासे पंचेन्द्रिय शरीरो का ही आहार करते हैं क्योकि ये सभी पंचेन्द्रिय हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीव क्या लोमाहारी अर्थात् रोमों द्वारा आहार ग्रहण करने वाले हैं ? अथवा प्रक्षेपाहारी अर्थात् कवलाहारी हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक लोमाहारी हैं, प्रक्षेपाहारी नहीं हैं, क्योंकि उनका वैक्रियशरीर होता है और उसका स्वभाव इसी प्रकार का हैं। किन्तु लोमाहार भी पर्याप्त नारकों का ही जानना चाहिए, अपर्याप्तकों का नहीं।

नारकों के समान पृथ्वीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक तथा असुरकुमारो से लेकर वैमानिकों तक सभी देव

દ્વીન્દ્રિય શરીરોનો પણ આહાર કરે છે ત્રીન્દ્રિયશરીરોનો પણ આહાર કરે છે. ચતુરિન્દ્રિય શરીરોનો પણ આહાર કરે છે અને પચેન્દ્રિય શરીરોનો પણ આહાર કરે છે. કિન્તુ વર્તમાન ભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાથી પચેન્દ્રિય શરીરોનો જ આહાર કરે છે કેમ કે એ બધા પચેન્દ્રિય હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ શું લોમાહારી અર્થાત્ રૂંવાડા દ્વારા આહાર ગ્રહણ કરનારા છે ? અથવા પ્રક્ષેપાહારી અર્થાત્ કવલાહારી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક લોમાહારી છે, પ્રક્ષેપાહારી નથી, કેમકે તેમના વૈક્રિય શરીર હોય છે, અને તેમનો સ્વભાવ એ પ્રકારનો હોય છે કિન્તુ લોમાહાર પણ પર્યાપ્ત નારકોનો જ જાણવો જોઇએ અપર્યાપ્તનો નહીં

નારકોની સમાન પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિ કાયિક તથા અસુરકુમારોથી લઇને વૈમાનિકો સુધી બધા દેવ પણ લોમાહારી હોય છે,

याणां मुखाभावात् प्रक्षेपाहाराभावः, असुरकुमारादि देवानाञ्च वैक्रियशरीरतया तथा स्वभावत्वात् प्रक्षेपाहाराभावोऽवगन्तव्यः किन्तु–'बेइंदिया जाव मणुसा लोमाहारा वि पक्खेवाहारा वि' द्वीन्द्रिया यावत् त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्याश्च लोमाहारा अपि भवन्ति प्रक्षेपाहारा अपि भवन्ति तेषां मुखरूपस्यापि आहारस्य संभवादितिभावः ॥सू०५॥

॥ अर्थाधिकारवक्तव्यता ॥

मूलम्–'नेरइया णं भंते ! किं ओयाहारा मणभक्खी ? गोयमा ! ओयाहारा णो मणभक्खी, एवं सव्वे ओरालियसरीरा वि, देवा सव्वे वि जाव वेमाणिया ओयाहारा वि मणभक्खी वि, तत्थ णं जे ते मणभक्खीदेवा तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ, इच्छामो णं मणभक्खणं करित्तए, तए णं तेहिं देवेहिं एव मणसीकए समाणे खिप्पामेव जे पोग्गला इट्ठा कंता जाव मणामा ते तेसिं मणभक्खत्ताए परिणमंति, से जहा नामए सीया पोग्गला सीयं पप्प सीयं चेव अतिवत्तित्ताणं चिट्ठंति, उसिणा वा पोग्गला उसिणं पप्प उसिणं चेव अइवइत्ताणं चिट्ठंति, एवामेव तेहिं देवेहिं मणभक्खो कए समाणे से इच्छामणे खिप्पामेव अवेइ। आहारपयस्स पढमो उद्देसो समत्तो' ॥२८–१॥ सू० ६ ॥

छाया–नैरयिकाः खलु भदन्त ! किम् ओज आहाराः, मनोभक्षिणः ? गौतम ! ओजआहाराः नो मनोभक्षिणः, एवं सर्वे औदारिकशरीरिणोऽपि, देवाः सर्वेऽपि यावद् वैमानिकाः ओज आहारा अपि, मनोभक्षिणोऽपि, तत्र खलु ये अमी मनोभक्षिणो देवा तेषां खलु

भी लोमाहारी होते हैं, कवलाहारी नहीं होते। एकेन्द्रिय जीवों को मुख नहीं होता है, अतएव उनमें प्रक्षेपाहार का अभाव है। देव वैक्रियक शरीर वाले होते हैं, अतएव तथाविध स्वभाव से ही उन में कवलाहार का अभाव है। किन्तु द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय और' पंचेन्द्रिय तिर्यंच तथा मनुष्य लोमाहारी भी होते हैं और कवलाहारी भी होते हैं। उनमें दोनों प्रकार के आहार संभव होता है ॥सू०५॥

કવલાહારી નથી હોતા. એકેન્દ્રિય જીવોના મુખ નથી હોતા, તેથી જ તેમનામાં પ્રક્ષેપાહારનો અભાવ હોય છે દેવ વૈક્રિયક શરીરવાળા હોય છે, તેથી જ તેવી જાતના સ્વ-ભાવથી-જ તેઓમાં કવલાહારનો અભાવ છે, પણ દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ તથા મનુષ્ય લોમહારી પણ હોય છે અને કવલાહારી પણ હોય છે તેમનામાં બન્ને પ્રકારના આહારનો સભવ હોય છે. ॥સૂ૦૫॥

इच्छामनः समुत्पद्यते इच्छामः खलु मनोभक्षणं कर्तुम्, ततः खलु तै देवैः एवं मनसिकृते सति क्षिप्रमेव ये पुद्गला इष्टाः कान्ताः यावद् मन आमास्ते तेषां मनोभक्षतया परिणमन्ते, तद्यथा नाम शीताः पुद्गलाः शीतं प्राप्य शीतं चैव अतिव्रज्य खलु तिष्ठन्ति, उष्णा वा,

अर्थाधिकार वक्तव्यता

शब्दार्थ-(नेरइयाणं भंते ! किं ओयाहारा मणभक्खी ?) हे भगवन् ! नारक जीव क्या ओजाहारी होते हैं अथवा मनोभक्षी-मन से भक्षण करने वाले होते हैं ? (गोयमा ! ओयाहारा, णो मणभक्खी) हे गौतम ! ओजाहारी होते हैं मनोभक्षी नहीं होते (एवं सव्वे ओरालिया सरीरा वि) इसी प्रकार सभी औदारिक-शरीरी (देवा सव्वे वि) सभी देव (जाव वेमाणिया) वैमानिकों तक (ओयाहारा वि मणभक्खी वि) ओजाहारी भी, मनोभक्षी भी (तत्थ णं जे ते मणभक्खी देवा) उनमें जो मनोभक्षी देव हैं (तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ) उनको इच्छा मन अर्थात् आहार की इच्छा उत्पन्न होती है (इच्छामो णं मणभक्खणं करित्तए) हम मनोभक्षण करना चाहते हैं-हम मनोभक्षण करें (तए णं) तदनन्तर (तेहिं देवेहिं एवं मणसीकए) उन देवों के इस प्रकार विचार करने पर (खिप्पामेव) शीघ्र ही (जे पोग्गला) जो पुद्गल (इट्ठा) इष्ट (कंता) कमनीय (जाव मणामा) यावत् मनाम (ते) वे (तेसिं) उनके (मणभक्खत्ताए) मनोभक्ष्य रूप से (परिणमंति) परिणत हो जाते हैं (से) अथ (जहानामए) कुछ भी नाम वाले (सीया पोग्गला) शीत पुद्गल (सीयं पप्प) शीत स्वभाव वाले को प्राप्त होकर (सीयं

અર્થાધિકાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(नेरइयाणं भंते ! किं ओयाहारा मणभक्खी) હે ભગવન્ ! નારક જીવ શું ઓજાહારી હોય છે અથવા મનોભક્ષી-મનથી ભક્ષણ કરનારા હોય છે ? (गोयमा ! ओयाहारा, णो मणभक्खी) હે ગૌતમ ! ઓજાહારી હોય છે, મનોભક્ષી નથી હોતા.

(एवं सव्वे ओरालियसरीरा वि) એ પ્રકારે બધા ઔદારિક શરીરી (देवा सव्वेवि) બધા દેવ (जाव वेमाणिया) વૈમાનિકો સુધી (ओयाहारा वि मणभक्खी वि) ઓજાહારી પણ હોય છે મનોભક્ષી પણ હોય છે (तत्थ णं जे ते मणभक्खी देवा) તેઓમા જે મનોભક્ષી દેવો છે (तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ) તેમને ઈચ્છા મન અર્થાત્ આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (इच्छामो णं मणभक्खणं करित्तए) અમે મનો ભક્ષણ કરવા ચાહીએ છીએ, અમે મનો-ભક્ષણ કરીએ (तए णं) તદનન્તર (तेहिं देवेहिं एवं मणसीकए) એ દેવોના એ પ્રકારે વિચાર કરવાથી (खिप्पामेव) શીઘ્રજ (जे पोग्गला) જે પુદ્ગલ (इट्ठा) ઇષ્ટ (कंता) કાન્ત-કમનીય (जाव मणामा) યાવત્ મનામ (ते) તેઓ (तेसिं) તેમના (मणभक्खत्ताए) મનોભક્ષરૂપથી (परिणमंति) પરિણત થઈ જાય છે (से) અથ (जहानामए) કોઈ પણ નામવાળા (सीया पोग्गला) શીત પુદ્ગલ (सीयं पप्प) શીતસ્વભાવવાળાને પ્રાપ્ત થઈને (सीयं चेव अइवइत्ताणं)

याणां मुखाभावात् प्रक्षेपाहाराभावः, असुरकुमारादि देवानाश्च वैक्रियशरीरतया तथा स्वभाव त्वात् प्रक्षेपाहाराभावोऽवगन्तव्यः किन्तु-'बेइंदिया जाव मणुसा लोमाहारा वि पक्खेवाहारा वि' द्वीन्द्रिया यावत् त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः मनुष्याश्च लोमाहारा अपि भवन्ति प्रक्षेपाहारा अपि भवन्ति तेषां शुभस्वरूपस्यापि आहारस्य संभवादितिभावः ॥सू०५॥

॥ अर्थाधिकारवक्तव्यता ॥

मूलम्-'नेरइया णं भंते ! किं ओयाहारा मणभक्खी ? गोयमा ! ओयाहारा णो मणभक्खी, एवं सव्वे ओरालियसरीरा वि, देवा सव्वे वि जाव वेमाणिया ओयाहारा वि मणभक्खी वि, तत्थ णं जे ते मण-भक्खीदेवा तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ, इच्छासो णं मणभक्खणं करित्तए, तए णं तेहिं देवेहिं एव मणसीकए समाणे खिप्पामेव जे पोग्गला इट्ठा कंता जाव मणामा ते तेसिं मणभक्खत्ताए परिणमंति, से जहा नामए सीया पोग्गला सीयं पप्प सीयं चेव अतिवत्तित्ताणं चिट्ठंति, उसिणा वा पोग्गला उसिणं पप्प उसिणं चेव अइवइत्ताणं चिट्ठंति, एवा-मेव तेहिं देवेहिं मणभक्खो कए समाणे से इच्छामणे खिप्पामेव अवेइ। आहारपयस्स पढमो उद्देसो समत्तो' ॥२८-१॥ सू० ६ ॥

छाया-नैरयिकाः खलु भदन्त ! किम् ओज आहाराः, मनोभक्षिणः ? गौतम ! ओज-आहाराः नो मनोभक्षिणः, एवं सर्वे औदारिकशरीरिणोऽपि, देवाः सर्वेऽपि यावद् वैमानिकाः ओज आहारा अपि, मनोभक्षिणोऽपि, तत्र खलु ये अमी मनोभक्षिणो देवा एतेषां खलु

भी लोमाहारी होते हैं, कवलाहारी नहीं होते। एकेन्द्रिय जीवों को मुख नहीं होता है, अतएव उनमें प्रक्षेपाहार का अभाव है। देव वैक्रियक शरीर वाले होते हैं, अतएव तथाविध स्वभाव से ही उन में कवलाहार का अभाव है। किन्तु द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय और' पंचेन्द्रिय तिर्यंच तथा मनुष्य लोमा-हारी भी होते हैं और कवलाहारी भी होते हैं। उनमें दोनों प्रकार के आहार का संभव होता है ॥सू०५॥

કવલાહારી નથી હોતા. એકેન્દ્રિય જીવોના મુખ નથી હોતા, તેથી જ તેમનામાં પ્રક્ષેપા-હારનો અભાવ હોય છે દેવ વૈક્રિયક શરીરવાળા હોય છે, તેથી જ તેવી જાતના સ્વ-ભાવથી -જ તેઓમાં કવલાહારનો અભાવ છે, પણ દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ તથા મનુષ્ય લોમાહારી પણ હોય છે અને કવલાહારી પણ હોય છે તેમનામાં બન્ને પ્રકારના આહારનો સંભવ હોય છે. ॥સૂ૦૫॥

इच्छामनः समुत्पद्यते इच्छामः खलु मनोभक्षणं कर्तुम्, ततः खलु तैः देवैः एवं मनसिकृते सति क्षिप्रमेव ये पुद्गला इष्टाः कान्ताः यावद् मन आमास्ते तेषां मनोभक्षतया परिणमन्ते, तद्यथा नाम शीताः पुद्गलाः शीत प्राप्य शीत चैव अतिव्रज्य खलु तिष्ठन्ति, उष्णा वा,

अर्थाधिकार वक्तव्यता

शब्दार्थ-(नेरइयाणं भंते ! किं ओयाहारा मणभक्खी ?) हे भगवन् ! नारक जीव क्या ओजाहारी होते हैं अथवा मनोभक्षी-मन से भक्षण करने वाले होते हैं ? (गोयमा ! ओयाहारा, णो मणभक्खी) हे गौतम ! ओजाहारी होते हैं मनो भक्षी नहीं होते (एवं सव्वे ओरालिया सरीरा वि) इसी प्रकार सभी औदारिक-शरीरी (देवा सव्वे वि) सभी देव (जाव वेमाणिया) वैमानिकों तक (ओयाहारा वि मणभक्खी वि) ओजाहारी भी, मनोभक्षी भी (तत्थ णं जे ते मणभक्खी देवा) उनमें जो मनोभक्षी देव हैं (तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ) उनको इच्छा मन अर्थात् आहार की इच्छा उत्पन्न होती है (इच्छामो णं मणभक्खणं करित्तए) हम मनोभक्षण करना चाहते हैं-हम मनोभक्षण करें (तए णं) तदनन्तर (तेहिं देवेहिं एवं मणसीकए) उन देवों के इस प्रकार विचार करने पर (खिप्पामेव) शीघ्र ही (जे पोग्गला) जो पुद्गल (इट्ठा) इष्ट (कंता) कमनीय (जाव मणामा) यावत् मनाम (ते) वे (तेसिं) उनके (मणभक्खत्ताए) मनोभक्ष्य रूप से (परिणमंति) परिणत हो जाते हैं (से) अथ (जहानामए) कुछ भी नाम वाले (सीया पोग्गला) शीत पुद्गल (सीयं पप्प) शीत स्वभाव वाले को प्राप्त होकर (सीयं

અર્થાધિકાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(नेरइयाणं भंते ! किं ओयाहारा मणभक्खी) હે ભગવન્ ! નારક જીવ શું ઓજાહારી હોય છે અથવા મનોભક્ષી-મનથી ભક્ષણ કરનારા હોય છે ? (गोयमा ! ओयाहारा, णो मणभक्खी) હે ગૌતમ ! ઓજાહારી હોય છે, મનોભક્ષી નથી હોતા.

(एवं सव्वे ओरालियसरीरा वि) એ પ્રકારે બધા ઔદારિક શરીરી (देवा सव्वेवि) બધા દેવ (जाव वेमाणिया) વૈમાનિકો સુધી (ओयाहारा वि मणभक्खी वि) ઓજાહારી પણ હોય છે મનોભક્ષી પણ હોય છે (तत्थ णं जे ते मणभक्खी देवा) તેઓમાં જે મનોભક્ષી દેવો છે (तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ) તેમને ઈચ્છા મન અર્થાત્ આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (इच्छामो णं मणभक्खणं करित्तए) અમે મનોભક્ષણ કરવા ચાહીએ છીએ, અમે મનો-ભક્ષણ કરીએ (तए णं) તદનન્તર (तेहिं देवेहिं एवं मणसीकए) એ દેવોના એ પ્રકારે વિચાર કરવાથી (खिप्पामेव) શીઘ્ર જ (जे पोग्गला) જે પુદ્ગલ (इट्ठा) ઈષ્ટ (कंता) કાન્ત-કમનીય (जाव मणामा) યાવત્ મનામ (ते) તેઓ (तेसिं) તેમના (मणभक्खत्ताए) મનોભક્ષરૂપથી (परिणमंति) પરિણત થઈ જાય છે (से) અથ (जहानामए) કોઈ પણ નામવાળા (सीया पोग्गला) શીત પુદ્ગલ (सीयं पप्प) શીતસ્વભાવવાળાને પ્રાપ્ત થઈને (सीयं चेव अइवइत्ताणं)

पुद्गला उष्णं प्राप्य उष्णश्चैव अतिव्रज्य खलु तिष्ठन्ति, एवमेव तैर्देवैः मनोभक्षणे कृते सति तद् इच्छामनः क्षिप्रमेव अपैति ॥ सू० ६ ॥

आहारपदस्य प्रथमः उद्देशः समाप्तः ॥ २८-१ ॥

टीका-अथ अन्तिमम् अर्थाधिकारमुद्दिश्य प्ररूपयितुमाह-'नेरइया णं भंते ! किं ओयाहारा, मणभक्खी ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किम् ओज आहाराः-उत्पत्तिदेशे आहारयोग्यपुद्गलसमूहरूपम् ओजः आहारो येषां ते ओज आहरा भवन्ति ? किं वा मनोभक्षिणः-मनसा भक्षयन्तीत्येवं शीला मनोभक्षिणो भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'ओयाहारा णो मणभक्खी' नैरयिका स्तावद् ओज आहारा भवन्ति, नो मनो-

---

चेव अइवइत्ताणं) शीतता को ही प्राप्त होकर (चिट्ठंति) रहते हैं (उसिणा वा पोग्गला उसिणं पप्प) अथवा उष्ण पुद्गल उष्ण स्वभाव वाले को प्राप्त कर (उसिण चेव अइवइत्ताणं चिट्ठंति) उष्ण होकर ही रहते हैं (एवामेव) इसी प्रकार (देवेहिं) देवों द्वारा (मणभक्खीकए समाणे) मन से भक्षण कर लेने पर (से इच्छामणे) वह इच्छा प्रधान मन (खिप्पामेव) शीघ्र ही (अवेइ) हो जाता है-सन्तुष्ट हो जाता है ॥सू०६॥

आहारपद का प्रथमोद्देशक समाप्त

टीकार्थ-अब अन्तिम अर्थाधिकार का निरूपण किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीव ओजाहारी होते हैं अथवा मनोभक्षी होते है ? उत्पत्तिप्रदेश में आहार के योग्य पुद्गलों का जो समूह होता है, वह ओज कहलाता है। उस ओज का आहार करने वाले ओजाहारी कहे जाते हैं। जो मन से भक्षण करने वाले हों वे मनोभक्षी।

भगवान्-हे गौतम ! नारक जीव ओजाहारी होते हैं, मनोभक्षी नहीं

શીતતાને જ પ્રાપ્ત થઈને (चिट्ठंति) રહેછે (उसिणा वा पोग्गला उसिण पप्प) અથવા ઉષ્ણ પુદ્ગલ ઉષ્ણસ્વભાવ વાળાને પ્રાપ્ત કરીને (उसिण चेव अइवइत्ता ण चिट्ठंति) ઉષ્ણ બનીનેજ રહે છે (एवामेव) એજ પ્રકારે (देवेहिं) દેવા દ્વારા (मणभक्खीकए समाणे) મનથી ભક્ષણ કરી લેતા (से इच्छामणे) તે ઇચ્છા પ્રધાન મન (खिप्पामेव) શીઘ્રજ (अवेइ) સન્તુષ્ટ થઈ જાય છે ॥સૂ૦૬॥

આહારક પદનો પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત

ટીકાર્થ-હવે અન્તિમ અર્થાધિકારનુ નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! નારક જીવ ઓજાહારી હોય છે અથવા લોમ ભક્ષી હોય છે? ઉત્પત્તિ પ્રદેશમા આહારને યોગ્ય પુદ્ગલોના જે સમૂહ હોય છે તે ઓજ કહેવાય છે તે ઓજનો આહાર કરનારા ઓજાહારી કહેવાય છે જે મનથી ભક્ષણ કરનારા હોય તે મનોભક્ષી જાણવા

શ્રીભગવન્-હે ગૌતમ! નારક જીવ ઓજાહારી હોય છે, મનોભક્ષી નથી હોતા

भक्षिणो नैरयिका भवन्ति, तथा च अपर्याप्तावस्थायामोजस एवाहारस्य सम्भवेन नैरयिका ओज आहारा एव भवन्ति मनोभक्षिणस्तु ते न भवन्ति, येषां तथाविधशक्तिवशात् मनसा स्वशरीरपुष्टिजनकपुद्गलानामभ्यवहरणं भवति स मनोभक्षणलक्षण आहारो व्यपदिश्यते यदभ्यवहरणानन्तरं तृप्तिपूर्विका परमसंतुष्टिरुपजायते नैरयिकाणामेतन्नास्ति तेषां प्रतिकूलकर्मोदयवशात् तथाविधशक्त्यभावात् 'एवं सव्वे ओरालियसरीरा वि' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या सर्वे औदारिकशरीरिणोऽपि पृथिवीकायिकादयो मनुष्यपर्यन्ता ओज आहारा भवन्ति नो मनोभक्षिणो भवन्ति किन्तु-'देवा सव्वे वि जाव वेमाणिया ओयाहारा वि मणभक्खी वि' देवाः सर्वेऽपि यावत्-असुरकुमारादि दश भवनपतयो वानव्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाश्च ओज आहारा अपि भवन्ति मनोभक्षिणोऽपि भवन्ति, अथ देवानां मनोभक्षित्वं प्रतिपादयितुमाह-'तत्थ णं जे ते मणभक्खी देवा तेसिणं इच्छामणे समुप्प-

होते। अपर्याप्त अवस्था में ओज आहार ही सभव होने से नारक ओजाहारी ही होते हैं। वे मनोभक्षी नहीं हो सकते। जो जीव विशेष प्रकार की शक्ति से, मन के द्वारा ही, अपने शरीर को पुष्ट करने वाले पुद्गलों का आहार करते हैं, उनका आहार मनोभक्षण रूप आहार कहलाता है, उस आहार के पश्चात् तृप्ति पूर्वक परम सन्तोष उत्पन्न होता है। नारकों में ऐसा आहार नहीं पाया जाता, क्योंकि प्रतिकूल कर्म का उदय होने से उनमें वैसी शक्ति नहीं होती।

इस प्रकार नारकों के समान सभी औदारिकशरीरी, पृथिवीकायिकों से लेकर मनुष्य पर्यन्त, ओजाहारी होते हैं, मनोभक्षी नहीं होते। मगर देव सभी, असुरकुमार आदि दश भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक, ओजाहारी भी होते हैं और मनोभक्षी भी होते हैं।

अब देवों के मनोभक्षण का प्रतिपादन करते हैं-

संसारी जीवो में मनोभक्षी जो देव हैं, उन में आहार विषयक इच्छामन

અપર્યાપ્ત અવસ્થામા ઓજ આહાર જ સભવિત હોવાથી નારક ઓજાહારી હોય છે. તેઓ મનોભક્ષી નથી હોઈ શકતા, જે જીવ વિશેષ પ્રકારની શક્તિથી મનના દ્વારાજ પોતાના શરીરને પુષ્ટ કરનારા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, તેમનો આહાર મનોભક્ષણરૂપ આહાર કહેવાય છે તે આહારના પછી તૃપ્તિ પૂર્વક પરમ સન્તોષ ઉત્પન્ન થાય છે નારકોમાં એવો આહાર નથી મળી શકતો કેમકે પ્રતિકૂલ કર્મનો ઉદય થવાથી તેઓમાં એવી શક્તિ નથી થતી એ પ્રકારે નારકોની સમાન બધા ઔદારિક શરીરી, પૃથ્વીકાયિકોથી લઈને મનુષ્ય પર્યન્ત ઓજાહારી હોય છે, મનોભક્ષી નથી હોતા પણ બધાદેવ અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયો, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક ઓજાહારી પણ હોય છે અને મનોભક્ષી પણ હોય છે. હવે દેવોના મનોભક્ષણનુ પ્રતિપાદન કરે છે-

સંસારી જીવોમાં મનોભક્ષી જે દેવ છે, તેઓમાં આહાર વિષયક ઈચ્છામન અર્થાત્

पुद्गला उष्णं प्राप्य उष्णश्चैव अतिव्रज्य खलु तिष्ठन्ति, एवमेव तैः देवैः मनोभक्षणे कृते सति तद् इच्छामनः क्षिप्रमेव अपैति ॥ सू० ६ ॥

आहारपदस्य प्रथमः उद्देशः समाप्तः ॥ २८-१ ॥

टीका-अथ अन्तिमम् अर्थाधिकारमुद्दिश्य प्ररूपयितुमाह-'नेरइया णं भंते ! किं ओयाहारा, मणभक्खी ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किम् ओज आहाराः-उत्पत्तिदेशे आहारयोग्यपुद्गलसमूहरूपम् ओजः आहारो येषां ते ओज आहरा भवन्ति ? किं वा मनोभक्षिणः-मनसा भक्षयन्तीत्येवं शीला मनोभक्षिणो भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'ओयाहारा णो मणभक्खी' नैरयिका स्तावद् ओज आहारा भवन्ति, नो मनो-

---

चेव अइवइत्ताणं) शीतता को ही प्राप्त होकर (चिट्ठंति) रहते हैं (उसिणा वा पोग्गला उसिणं पप्प) अथवा उष्ण पुद्गल उष्ण स्वभाव वाले को प्राप्त कर (उसिण चेव अइवइत्ताणं चिट्ठंति) उष्ण होकर ही रहते हैं (एवामेव) इसी प्रकार (देवेहिं) देवों द्वारा (मणभक्खीकए समाणे) मन से भक्षण कर लेने पर (से इच्छामणे) वह इच्छा प्रधान मन (खिप्पामेव) शीघ्र ही (अवेइ) हो जाता है-सन्तुष्ट हो जाता है ॥सू०६॥

आहारपद का प्रथमोद्देशक समाप्त

टीकार्थ-अब अन्तिम अर्थाधिकार का निरूपण किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीव ओजाहारी होते हैं अथवा मनोभक्षी होते है ? उत्पत्तिप्रदेश में आहार के योग्य पुद्गलों का जो समूह होता है, वह ओज कहलाता है । उस ओज का आहार करने वाले ओजाहारी कहे जाते हैं । जो मन से भक्षण करने वाले हों वे मनोभक्षी ।

भगवान्-हे गौतम ! नारक जीव ओजाहारी होते हैं, मनोभक्षी नहीं

શીતતાને જ પ્રાપ્ત થઈને (चिट्ठंति) રહેછે (उसिणा वा पोग्गला उसिण पप्प) અથવા ઉષ્ણ પુદ્ગલ ઉષ્ણસ્વભાવ વાળાને પ્રાપ્ત કરીને (उसिण चेव अइवइत्ता ण चिट्ठंति) ઉષ્ણ બનીનેજ રહે છે (एवामेव) એજ પ્રકારે (देवेहिं) દેવો દ્વારા (मणभक्खीकए समाणे) મનથી ભક્ષણ કરી લેતા (से इच्छामणे) તે ઈચ્છા પ્રધાન મન (खिप्पामेव) શીઘ્રજ (अवेइ) સન્તુષ્ટ થઈ જાય છે ॥સૂ૦૬॥

આહારક પદનો પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત

ટીકાર્થ-હવે અન્તિમ અર્થાધિકારનુ નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ ઓજાહારી હોય છે અથવા મનોભક્ષી હોય છે ? ઉત્પત્તિ પ્રદેશમા આહારને યોગ્ય પુદ્ગલોના જે સમૂહ હોય છે તે ઓજ કહેવાય છે તે ઓજનો આહાર કરનારા ઓજાહારી કહેવાય છે જે મનથી ભક્ષણ કરનારા હોય તે મનોભક્ષી જાણવા

શ્રીભગવન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ ઓજાહારી હોય છે, મનોભક્ષી નથી હોતા

भक्षिणो नैरयिका भवन्ति, तथा च अपर्याप्तावस्थायामोजस एवाहारस्य संभवेन नैरयिका ओज आहारा एव भवन्ति मनोभक्षिणस्तु ते न भवन्ति, येषां तथाविधशक्तिवशात् मनसा स्वशरीरपुष्टिजनकपुद्गलानामभ्यवहरणं भवति स मनोभक्षणलक्षण आहारो व्यपदिश्यते यदभ्यवहरणानन्तरं तृप्तिपूर्विका परमसंतुष्टिरुपजायते नैरयिकाणामेतन्नास्ति तेषां प्रतिकूलकर्मोदयवशात् तथाविधशक्त्यभावात् 'एवं सव्वे ओरालियसरीरा वि' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या सर्वे औदारिकशरीरिणोऽपि पृथिवीकायिकादयो मनुष्यपर्यन्ता ओज आहारा भवन्ति नो मनोभक्षिणो भवन्ति किन्तु-'देवा सव्वे वि जाव वेमाणिया ओयाहारा वि मणभक्खी वि' देवाः सर्वेऽपि यावत्-असुरकुमारादि दश भवनपतयो वानव्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाश्च ओज आहारा अपि भवन्ति मनोभक्षिणोऽपि भवन्ति, अथ देवानां मनोभक्षित्वं प्रतिपादयितुमाह-'तत्थ णं जे ते मणभक्खी देवा तेसिणं इच्छामणे समुप्प

होते। अपर्याप्त अवस्था में ओज आहार ही संभव होने से नारक ओजाहारी ही होते हैं। वे मनोभक्षी नहीं हो सकते। जो जीव विशेष प्रकार की शक्ति से, मन के द्वारा ही, अपने शरीर को पुष्ट करने वाले पुद्‌गलों का आहार करते हैं, उनका आहार मनोभक्षण रूप आहार कहलाता है, उस आहार के पश्चात् तृप्ति पूर्वक परम सन्तोष उत्पन्न होता है। नारकों में ऐसा आहार नहीं पाया जाता, क्योंकि प्रतिकूल कर्म का उदय होने से उनमें वैसी शक्ति नहीं होती।

इस प्रकार नारकों के समान सभी औदारिकशरीरी, पृथिवीकायिकों से लेकर मनुष्य पर्यन्त, ओजाहारी होते हैं, मनोभक्षी नहीं होते। मगर देव सभी, असुरकुमार आदि दश भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक, ओजाहारी भी होते हैं और मनोभक्षी भी होते हैं।

अब देवों के मनोभक्षण का प्रतिपादन करते हैं-

संसारी जीवों में मनोभक्षी जो देव हैं, उन में आहार विषयक इच्छामन

અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ઓજ આહાર જ સંભવિત હોવાથી નારક ઓજાહારી હોય છે. તેઓ મનોભક્ષી નથી હોઈ શકતા, જે જીવ વિશેષ પ્રકારની શક્તિથી મનના દ્વારાજ પોતાના શરીરને પુષ્ટ કરનારા પુદ્‌ગલોનો આહાર કરે છે, તેમનો આહાર મનોભક્ષણરૂપ આહાર કહેવાય છે તે આહારના પછી તૃપ્તિ પૂર્વક પરમ સન્તોષ ઉત્પન્ન થાય છે નારકોમાં એવો આહાર નથી મળી શકતો કેમકે પ્રતિકૂલ કર્મનો ઉદય થવાથી તેઓમા એવી શક્તિ નથી થતી.એ પ્રકારે નારકોની સમાન બધા ઔદારિક શરીરી, પૃથ્વીકાયિકોથી લઈને મનુષ્ય પર્યન્ત ઓજાહારી હોય છે, મનોભક્ષી નથી હોતા પણ બધાદેવ અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયો, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક ઓજાહારી પણ હોય છે અને મનોભક્ષી પણ હોય છે. હવે દેવોના મનોભક્ષણનુ પ્રતિપાદન કરે છે-

સંસારી જીવોમાં મનોભક્ષી જે દેવ છે, તેઓમાં આહાર વિષયક ઇચ્છામન અર્થાત્

जइ-इच्छामो णं मणभक्खणं करित्तए' तत्र खलु-तेषु संसारिषु जीवेषु मध्ये ये अमी-मनोभक्षिणो देवा भवन्ति तेषां खलु इच्छामनः-इच्छा प्रधानं मनः प्रस्तुतत्वादाहारविषयं समुत्पद्यते-तदभिलापमाह-'इच्छामः अभिलषामः खलु मनोभक्षणम्-मनसा भक्षणम् मनोभक्षण कर्तुमिति, 'तएण तेहिं देवेहिं एव मणसी कए समाणे खिप्पामेव जे पोग्गला इट्ठा कंता जाव मणामा ते तेसिं मणभक्खत्ताए परिणमंति' ततः खलु तदनन्तरम्-इच्छोत्पत्त्यनन्तरमित्यर्थः तैर्देवैः-पूर्वोक्तैः, एवम्-उक्तरीत्या मनसि संकल्परूपे कृते सति क्षिप्रमेव ये पुद्गला इष्टाः कान्ताः-कमनीयाः यावत् प्रिया मनोज्ञाः शुभा मन आमा भवन्ति ते पुद्गला स्तेषाम्-असुरकुमारादिदेवानां मनोभक्षितया परिणमन्ते, तदेव दृष्टान्तेन समर्थयमान आह-'से जहा नामए सीया पोग्गला सीयं पप्प सीयं चेव अतिवत्तित्ता णं चिट्ठंति' तत्-अथ यथानामेति विवक्षिताः शीताः पुद्गलाः शीतम्-शीतयोनिकं शीतस्वभावं प्राणिनं प्राप्य शीतञ्चैव-शीतत्वमेव अतिव्रज्य- अतिशयेन आसाद्य तिष्ठन्ति तथा च शीताः पुद्गलाः शीतस्वभावप्राणिसम्पर्केण विशेषतः शीतीभूय शीतयोनिकस्य प्राणिनः सुखाय उपकल्पन्ते, अपरञ्च दृष्टान्तमाह-'उसिणा वा पोग्गला उसिणं पप्प उसिणं चेव अइवइत्ता णं चिट्ठवि' उष्णा वा पुद्गलाः उष्णम्-उष्णयोनिकं प्राप्य उष्णमेव-उष्णत्वमेव अतिव्रज्य-अतिशयेन

अर्थात् इच्छा प्रधान मन उत्पन्न होता है। वे विचार करते हैं-हम मनोभक्षण करना चाहते हैं। इस प्रकार की इच्छा उत्पन्न होने के पश्चात्-देवों द्वारा इस प्रकार का संकल्प करने पर शीघ्र ही वे पुद्गल इष्ट, कान्त, प्रिय, मनोज्ञ एवं मन आम रूप हो जाते हैं और उन देवों के लिए मनोभक्ष्य रूप में परिणत हो जाते हैं इस विषय का उदाहरण द्वारा समर्थन करते हैं-जैसे कोई शीत पुद्गल शीतयोनि प्राणीको प्राप्त कर के, शीतता को प्राप्त होकर रहते हैं, अर्थात् शीत स्वभाव वाले पुद्गल शीतयोनिक प्राणी के साथ सम्पर्क होने पर विशेष रूप से शीत बन कर उस प्राणी के लिए सुखदायी होते हैं, अथवा उष्ण पुद्गल उष्णयोनिक प्राणी को प्राप्त होकर और अधिक उष्ण होकर रहते हैं और

ઇચ્છા પ્રધાન મન ઉત્પન્ન થાય છે તેનો વિચાર કરે છે-અમે મનોભક્ષણ કરવા ઇચ્છીએ છીએ એ પ્રકારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થવાથી પછી દેવો દ્વારા આ પ્રકારનો સંકલ્પ કરવાથી શીઘ્ર જ તે પુદ્ગલ ઇષ્ટ, કાન્ત પ્રિય, મનોજ્ઞ તેમજ મન આમરૂપ થઇ જાય છે અને તે દેવોને માટે મનોભક્ષ્યરૂપમા પરિણત થાય છે.

આ વિષયનુ ઉદાહરણ દ્વારા સમર્થન કરે છે-

જેમ કોઈ શીત પુદ્ગલ શીતયોનિક પ્રાણીને પ્રાપ્ત કરીને શીતતાને પ્રાપ્ત થઇને રહે છે, અર્થાત્ શીત સ્વભાવ વાળા પુદ્ગલ શીત યોનિક પ્રાણીની સાથે સમ્પર્ક થતા વિશેષ રૂપે શીત બનીને તે પ્રાણીને માટે સુખદાયી થાય છે. અથવા ઉષ્ણ પુદ્ગલ ઉષ્ણયોનિક પ્રાણીને પામીને અધિક ઉષ્ણ બનીને રહે છે અને વિશેષતા આવી જવાથી તે ઉષ્ણ

आसाद्य तिष्ठन्ति, विशेषतः स्वरूपलाभमप्राप्त्या तस्य सुखित्वाय उपकल्पन्ते, दार्ष्टान्तिकं संगमयति-'एवामेव तेहिं देवेहिं मणभक्खी कए समाणे से इच्छामणे खिप्पामेव अवेइ' एवमेव-अनेनैव प्रकारेण तैर्देवैः पूर्वोक्तरीत्या मनोभक्षणे कृते सति तत तेषां देवानाम् इच्छामनः-आहारविषयकेच्छाप्रधानं मनः क्षिप्रमेव अपैति तृप्तिसद्भावात् निवर्तते इति भावः, तथा च यथा शीतपुद्गलाः शीतयोनिकस्य प्राणिनः सुखित्वाय उपकल्पन्ते, उष्ण-पुद्गला वा उष्णयोनिकस्य प्राणिनः सुखित्वायोपकल्पन्ते, एवं देवैरपि मनसाऽभ्यवह्रिय-माणाः पुद्गला स्तेषां तृप्तये परमसन्तोषाय चोपकल्पन्ते तदनन्तरम् देवानामाहार-विषयाभिलापनिवृत्ति र्भवति, इति भावः, तथा चात्र ओज आहारादि संग्राहकगाथाः-

'सरीरे णोयाहारो तया य फासेण लोम आहारो। पक्खेवाहारो कावलिओ होइ नायव्वो ॥१॥ ओयाहारा जीवा सव्वे अपज्जत्तगा मुणेयव्वा। पज्जत्तगा य लोमे पक्खेवे होंति भइयव्वा ॥२॥ एगिंदियदेवाणं नेरइयाणं च नत्थि पक्खेवो। सेसाणं जीवाणं संसारत्थाण पक्खेवो ॥३॥ लोमाहारा एगिंदिया उ नेरइय सुरगणा चेव। सेसाणं आहारो लोमे पक्खेवओ चेव ॥४॥ ओयाहारा मणभक्खिणो य सव्वे वि सुरगणा होंति। सेसा हवंति जीवा लोमे पक्खेवओ चेव'' ॥५॥

शरीरेणौजआहारस्त्वचा स्पर्शेन रोमाहारः। प्रक्षेपाहारः पुनः कावलिको भवति ज्ञातव्यः

विशेषता आ जाने से उस उष्णयोनिक प्राणी के लिए अधिक सुखद होते हैं। इसी प्रकार देवों द्वारा मनोभक्षण करने पर उनका इच्छामन अर्थात् आहार विषयक संकल्प शीघ्र ही निवृत्त हो जाता हैं। अभिप्राय यह है कि जैसे शीत पुद्गल शीतयोनिक प्राणी के लिए सुखदायी होते हैं और जैसे उष्ण पुद्गल उष्णयोनिक प्राणी के लिए सुखप्रद होते हैं, इसी प्रकार देवों द्वारा मन से भक्षण किए गए पुद्गल उनकी तृप्ति के लिए और परम सन्तोष के लिए होते हैं। तत्पश्चात् देवो की आहार संबंधी अभिलाषा निवृत्त हो जाती है। ओजाहार आदि की सग्राहक गाथाएँ इस प्रकार हैं-

ओजाहार शरीर द्वारा होता है और रोमाहार त्वचा (चमडी) द्वारा होता

યોનિક પ્રાણીના માટે અધિક સુખદ બને છે

એજ પ્રકારે દેવો દ્વારા મનોભક્ષણ કરતા તેમના ઇચ્છામન અર્થાત્ આહાર વિષયક સકલ્પ જલ્દી નિવૃત્ત થઈ જાય છે. અભિપ્રાય એ છે કે જેમ શીત પુદ્ગલ શીત યોનિ પ્રાણીના માટે સુખદાયી થાય છે અને જેમ ઉષ્ણ પુદ્ગલ ઉષ્ણયોનિક પ્રાણીને માટે સુખ પ્રદ થાય છે, એ જ પ્રકારે દેવો દ્વારા મનથી ભક્ષણ કરએલા પુદ્ગલ તેમની તૃપ્તિને માટે અને પરમ સન્તોષને માટે બને છે તત્પશ્ચાત્ દેવોની આહાર સબધી અભિલાષા નિવૃત્ત થઈ જાય ઓજાહાર આદિની સગ્રાહક ગથાએ આ પ્રકારે કહેલી છે

ઓજાહાર શરીરદ્વારા થાય છે અને રોમાહાર ત્વચા (ચામડી) દ્વારા થાય છે કોળીયા

॥१॥ ओज आहारा जीवाः सर्वेऽपर्याप्तका ज्ञातव्याः। पर्याप्ताश्च रोमाहारे प्रक्षेपे भवन्ति भक्तव्याः ॥२॥ एकेन्द्रियदेवानां नैरयिकाणाञ्च नास्ति प्रक्षेपाहारः। शेषाणां जीवानां संसारस्थानां प्रक्षेपः ॥३॥ रोमाहारा एकेन्द्रियास्तु नैरयिकसुरगणाश्चैव। शेषाणामाहारो रोमभिः प्रक्षेपेणैव।४॥ ओज आहारा मनो भक्षिणश्च सर्वेऽपि सुरगणा भवन्ति। शेषा भवन्ति जीवाः लोमभिः प्रक्षेपकैश्चैव ।५॥ इति।

अथ कस्तावद् आहार आभोगनिर्वर्तितः कोवाऽनाभोगनिर्वर्तितो भवति ? इति चेद् श्रोच्यते–देवानामाभोगनिर्वर्तित ओज आहारः, स चापर्याप्तावस्थाया बोध्यः, लोमाहारोऽपि अनाभोगनिर्वर्तितः, स च पर्याप्तावस्थायाम्, आभोगनिर्वर्तितो मनोभक्षणलक्षणः, स च पर्याप्तावस्थायां देवानामेव नेतरेषाम्, सर्वेषामपि अनाभोगनिर्वर्तित आहारोऽपर्याप्ता

है। कवल कर के किया जाने वाला आहार प्रक्षेपाहार कहलाता है ॥१॥ सभी अपर्याप्त जीव ओजाहारी होते हैं। परन्तु पर्याप्त जीवों के रोमाहार और कवलाहार की भजना समझनी चाहिए ॥२॥ एकेन्द्रिय जीवों और देवों में प्रक्षेपाहार –कवलाहार नहीं होता। शेष सब संसारी जीवों का कवलाहार होता है ॥३॥ एकेन्द्रिय और नारक जीव तथा असुरकुमार गणों का रोमाहार होता है। शेष का आहार रोमाहार और प्रक्षेपाहार होता है ॥४॥ सभी देव ओजाहारी और मनोभक्षी होते हैं। शेष जीव रोमाहारी और कवलाहारी होते हैं ॥५॥

कौन–सा आहार आभोगनिर्वर्त्तित होता है और कौन–सा अनाभोगनिर्वर्त्तित होता है इसका कथन किया जाता है–देवो का अनाभोगनिर्वर्त्तित आहार ओजाहार होता है और वह अपर्याप्त अवस्था में होता है। लोमाहार भी अनाभोगनिर्वर्त्तित होता है। यह पर्याप्त अवस्था में होता है। मनोभक्षण रूप आहार आभोगनिर्वर्त्तित होता है। यह देवों को ही पर्याप्त अवस्था में

કરીને કરેલો આહાર પ્રક્ષેપાહાર કહેવાય છે ॥૧॥ બધા અપર્યાપ્ત જીવ ઓજાહારી હોય છે અને પર્યાપ્ત જીવોના માટે રોમાહાર અને કવલાહારની ભજના સમજવી જોઇએ ॥ ૨ ॥ એકેન્દ્રિય જીવો અને દેવોમા પ્રક્ષેપાહાર–કવલાહાર નથી હોતા શેષ બધા સંસારી જીવોને કવલાહાર હોય છે. ॥ ૩ ॥ એકેન્દ્રિય અને નારક જીવ તથા અસુરકુમાર ગણોને રોમાહાર હોય છે. બાકીનાનો અહાર રોમાહાર અને પ્રક્ષેપાહાર હોય છે ॥૪॥ બધા દેવ ઓજાહારી અને મનોભક્ષી હોય છે શેષ જીવ રોમાહારી અને કવલાહારી હોય છે ॥ ૫ ॥

કયો આહાર આભોગનિવર્તિત થાય છે અને કયો આહાર અનાભોગનિવર્તિત થાય છે, એનુ કથન કરાય છે–દેવોને આભોગનિવર્તિત આહાર ઓજાહાર હોય છે અને તે અપર્યાપ્તાવસ્થામા થાય છે લોમાહાર પણ અનાભોગનિવર્તિત થાય છે તે પર્યાપ્તાવસ્થામા થાય છે મનોભક્ષણ રૂપ આહાર આભોગનિવર્તિત હોય છે તે દેવોને જ પર્યાપ્તાવસ્થામા હોય છે, અન્ય કોઈ ને નથી હોતો અપર્યાપ્તાવસ્થામા બધા જીવોને આહાર અન

वस्थायाम्, लोमाहारः पर्याप्तावस्थायाम्, नैरयिकवर्जाना लोमाहारः, नैरयिकाणान्तु लोमाहारः आभोगनिर्वर्तितोऽपि, द्वीन्द्रियादीना मनुष्यपर्यन्तानां प्रक्षेपाहार आभोगनिर्वर्तित एवेति भावः। 'आहारपयस्स पढमो उद्देसो समत्तो' इति आहारपदस्य प्रथमोद्देशः समाप्तः ॥२८-१॥सू० ६॥

अष्टाविंशतितमे आहारपदे द्वितीयोद्देशकः ॥

अधिकार संग्रहगाथा-

मूलम्-'आहार१ भविय२ सण्णी३ लेसा४ दिट्ठी५ य संजत६ कसाए७। णाणे८ जोगू९ व ओगे१० वेदे११ य सरीर१२ पज्जत्ती१३" ॥१॥

छाया—आहारः १ भव्यः २ संज्ञी ३ लेश्या ४ दृष्टिश्च ५ संयतः ६ कषायः ७। ज्ञानम् ८ योगः ९ उपयोगः १० वेदश्च ११ शरीरम् १२ पर्याप्तिः १३ ॥१॥

टीका-अष्टाविंशतितमस्य आहारपदस्य प्रथमोद्देशके प्ररूपणं विधाय द्वितीयोद्देशके प्रकारान्तरेण प्ररूपयितुम् द्वारसंग्रहगाथामाह-'आहार १ भविय २ सण्णी ३ लेसा ४ दिट्ठी

होता है, किसी अन्य को नहीं होता। अपर्याप्त अवस्था में सभी जीवों का आहार अनाभोगनिर्वर्त्तित ही होता हैं। लोमाहार पर्याप्त अवस्था में होता है नैरयिको को छोडकर लोमाहार होता है। नारकों का लोमाहार आभोगनिर्वर्त्तित भी होता है। द्वीन्द्रियों से लेकर मनुष्यों तक प्रक्षेपाहार आभोगनिर्वर्त्तित होता है ॥सू०६॥

प्रथम उद्देशक सम्पूर्ण

आहारपद-द्वितीयोद्देशक

संग्रह गाथा

शब्दार्थ-(आहार) आहार (भविय) भव्य (सण्णी) संज्ञी (लेस) लेश्या (दिट्टी य) और दृष्टि (संजय) संयत (कसाए) कषाय (णाणे) ज्ञान (जोगुवओगे) योग, उपयोग (वेदे य) और वेद (सरीर-पज्जत्ती) शरीर, पर्याप्ति ॥गा०१॥

टीकार्थ-अट्ठाईस वें आहारपद के प्रथम उद्देशक की प्ररूपणा कर के दूसरे

वर्तित જ હોય છે લોમાહાર પર્યાપ્તાવસ્થામાં થાય છે નૈરયિકો સિવાય લોમાહાર હોય છે. નારકોને લોમાહાર આભોગનિવર્તિતપણુ હોય છે દ્વીન્દ્રિયોથી લઇને મનુષ્યો સુધી પ્રક્ષેપાહાર આભોગનિવર્તિત થાય છે. ॥સૂ૦૬॥

પ્રથમ ઉદ્દેશ્ય સમ્પૂર્ણ

આહાર પદ-દ્વિતીયોદ્દેશક

સંગ્રહ ગાથા

શબ્દાર્થ-(अहार) આહાર (भविय) ભવ્ય (सण्णी) સંજ્ઞી (लेसा) લેશ્યા (दिट्टीय) અને દૃષ્ટિ (सजय) સંયત (कसाए) કષાય (णाणे) જ્ઞાન (जोगुवओगे) યોગઉપયોગ (वेदेय) અનેવેદ (सरीरपज्जत्ती) શરીર-પ્રર્યાપ્તિ ॥ગા૦૧॥

५ य संयत ६ कसाए ७ । णाणे ८ जोगु ९ वओगे १० वेदे ११ य सरीर १२ पज्जत्ती १३॥१॥' प्रथमम् सामान्येन आहारद्वारम् १, द्वितीयं भव्यद्वारम्-भव्योपलक्षिताहारद्वारम् २, तृतीयं संज्ञिद्वारम् ३, चतुर्थं लेश्याद्वारम् ४, पञ्चमं दृष्टिद्वारम् ५, षष्ठ संयतद्वारम् ६, सप्तमं कषायद्वारम् ७, अष्टमं ज्ञानद्वारम् ८, नवमं योगद्वारम् ९, दशमम् उपयोगद्वारम् १०, एकादशं वेदद्वारम् ११, द्वादशं शरीरद्वारम् १२, त्रयोदशं पर्याप्तिद्वारम् १३, अत्र भव्यादिशब्दोपादानेन तद्विरोधिनोऽभव्यादयोऽपि प्रदर्शिता अवसेया अग्रे तथैव प्रतिपादयिष्यमाणत्वात् ॥गा०१॥

आहारद्वारादि वक्तव्यता

मूलम्-'जीवे णं भंते ! किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए, सिय अणाहारए, नेरइए णं भंते ! किं आहारए, अणाहारए? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए, एवं असुरकुमारे जाव वेमाणिए, सिद्धे णं भंते ! किं आहारए अणाहारए ? गोयमा! नो आहारए अणाहारए जीवा णं भंते ! कि आहारया, आणाहारया ? गोयमा ! आहारया वि अणाहारया वि, नेरइया णं पुच्छा ? गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा आहारया १, अहवा आहरगा य अणाहारए य२. अहवा आहारगा य अणाहारगा य ३ एवं जाव वेमाणिया, णवरं एगिंदिया जहा जीवा, सिद्धा णं पुच्छा, गोयमा ! नो आहारगा अणाहारगा ।

उद्देशक की प्रकारान्तर से प्ररूपणा करने के लिए द्वारसंग्रहगाथा कहते हैं इस उद्देशक में इन द्वारो के आधार पर आहार का प्ररूपण किया जाएगा-(१) आहार (२) भव्य (३) संज्ञी (४) लेश्या (५) दृष्टि (६) संयत (७) कषाय (८) ज्ञान (९) योग (१०) उपयोग (११) वेद (१२) शरीर और (१३) पर्याप्ति । यहाँ भव्य आदि शब्दों के ग्रहण से उनके विरोधी अभव्य आदि का भी ग्रहण हो जाता है । आगे ऐसा ही प्रतिपादन किया गया है ॥गा०१॥

ટીકાર્થ-અઠ્યાવીસમા આહાર પદના પ્રથમ ઉદ્દેશકની પ્રરૂપણા કરીને બીજા ઉદ્દેશકમાં પ્રકારાન્તરથી પ્રરૂપણા કરવા માટે દ્વાર સંગ્રહ ગાથા કહે છે-આ ઉદ્દેશકમાં એ દ્વારેના આધાર પર આહારની પ્રરૂપણા કરાશે-

(૧) આહાર (૨) ભવ્ય (૩) સંજ્ઞી (૪) લેશ્યા (૫) દષ્ટિ (૬) સંયત (૭) કષાય (૮) જ્ઞાન (૯) યોગ (૧૦) ઉપયોગ (૧૧) વેદ (૧૨) શરીર (૧૩) અને પર્યાપ્તિ અહીં ભવ્ય આદિશબ્દેના ગ્રહણથી તેમના વિરોધિ અભવ્ય આદિકો પણ ગ્રહણ થાય છે આગળ એવું જ પ્રતિપાદન કરેલું છે. ॥ગા૦૧॥

दारं १। भवसिद्धिए णं भंते ! जीवे किं आहारए, अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए, एवं जाव वेमाणिए, भवसिद्धिया णं भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ? गोयमा ! जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो, अभवसिद्धिए वि एवं चेव, नो भवसिद्धिए नो अभवसिद्धिए णं भंते ! जीवे कि आहारए अणाहारए ? गोयमा ! णो आहारए अणाहारए, एवं सिद्धे वि, नो भवसिद्धिय नो अभवसिद्धिया णं भंते ! जीवा कि आहारगा, अणाहारगा ? गोयमा ! नो आहारगा, अणाहारगा, एवं सिद्धा वि, ॥दारं २॥

सण्णी णं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए, एवं जाव वेमाणिए. णवरं एगिंदियविगलिंदिया नो पुच्छिज्जंति, सण्णी णं भंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा ? गोयमा ! जीवाइओ तिय भंगो जाव वेमाणिया, असण्णी णं भंते ! जीवे किं आहारगे अणाहारगे ? गोयमा ! सिय आहारगे सिय अणाहारगे, एवं णेरइए जाव वाणमंतरे, जोइसियवेमाणिया ण पुच्छिज्जंति, असण्णी णं भंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा ? गोयमा ! आहारगा वि अणाहारगा वि एगो भंगो, असण्णी णं भंते ! नेरइया किं आहारया अणाहारया ? गोयमा ! आहारगा वा१ अणाहारगा वा२ अहवा आहारए य अणाहारए य३ अहवा आहारए य अणाहारया य४ अहवा आहारगा य अणाहारए य ५ अहवा आहारगा य अणाहारगा य ६ एवं एए छब्भंगा, एवं जाव थणियकुमारा, एगिंदिएसु अभंगअं, वेइंदिय जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु तिय भंगो, मणूसवाणमंतरेसु छब्भंगा, नो सण्णी नो असण्णी णं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए, एवं मणूसे वि, सिद्धे अणाहारए, पुहुत्तेणं नो सण्णी नो असण्णी जीवा आहारगा वि अणाहारगा वि, मणूसेसु तियभंगो, सिद्धा अणाहारगा, ॥दारं३॥सू०७॥

छाया-जीवः खलु भदन्त ! किम् आहारकः, अनाहारकः ? गौतम ! स्याद् आहारकः स्याद् अनाहारकः, नैरयिकः खलु भदन्त ! किम् आहारकः अनाहारकः ? गौतम ! स्याद् आहारकः स्याद् अनाहारकः, एवम् असुरकुमारो यावद् वैमानिकः, सिद्धः खलु भदन्त ! किम् आहारकः, अनाहारकः ? गौतम ! नो आहारकः, अनाहारकः, जीवाः खलु भदन्त ! किम् आहारकाः, अनाहारकाः ? गौतम ! आहारका अपि अनाहारका अपि, नैरयिकाः खलु पृच्छा, गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भवेयुराहारकाः १ अथवा आहारकाश्च अनाहारकश्च २

आहारादि द्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ-(जीवे णं भंते ! किं आहारए अणाहारए ?) हे भगवन् ! जीव आहारक है या अनाहारक ? (गोयमा ! सिय आहारए, सिय अणाहारए) हे गौतम ! कदाचित् आहारक, कदाचित् अनाहारक (नेरइए णं भंते किं आहारए अणाहारए ?) नारक हे भगवन् ! क्या आहारक होते हैं या अनाहारक होते हैं ? (गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए) हे गौतम ! स्यात् आहारक स्यात् अनाहारक (एवं असुरकुमारे जाव वेमाणिए) इसी प्रकार असुरकुमार यावत् वैमानिक तक (सिद्धे णं भंते ! किं आहारए अणाहारए ?) हे भगवन् ! सिद्ध आहारक होते हैं या अनाहारक ? (गोयमा ! नो आहारए, अणाहारए) हे गौतम ! आहारक नहीं, अनाहारक होते हैं। (जीवाणं भंते आहारया, अणाहारया ?) हे भगवन् ! बहुत जीव आहारक हैं या अनाहारक हैं ? (गोयमा ! आहारया वि अणाहारया वि) हे गौतम ! आहारक भी हैं अनाहारक भी होते हैं।

આહારાદિ દ્વારવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(जीवेणं भंते ! किं आहारए अणाहारए ?)-હે ભગવન્ ! જીવ આહારક અથવા અનાહારક (गोयमा ! सिय आहारए, सिय अनाहारए) હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક કદાચિત્ અનાહારક (नेरइएणं भंते ! किं आहारए अणाहारए ?) હે ભદન્ત, નારક શું આહારક હોય છે અગર અનાહારક હોય છે ? (गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए) હે ગૌતમ ! સ્યાત્ આહારક સ્યાત્ અનાહારક (एवं असुरकुमारए जाव वेमाणिए) એજ પ્રકારે અસુરકુમાર યાવત્ વૈમાનિક સુધી (सिद्धेण भंते ! किं आहारए अणाहारए ?)-હે ભગવન્ ! સિદ્ધ આહારક હોય છે કે અનાહારક ? (गोयमा ! नो आहारए, अणाहारए)-હે ગૌતમ આહારક નહીં, અનાહારક, હોય છે (जीवाणं भंते ! आहारया अणाहारया?)-હે ભગવન્ ! ઘણા જીવ આહારક છે કે અનાહારક છે ? ((गोयमा ! आहारया वि अणाहारया वि) હે ગૌતમ ! આહારક પણ છે, અનાહારક પણ છે

(नेरइयाण पुच्छा ?) નારકોના વિષયમા પ્રશ્ન ? (गोयमा सव्वे वि ताव होज्ज आहारया) હે ગૌતમ બધા આહારક હોય છે (अहवा आहारगा य अणाहारए य) અથવા ઘણા આહારક ઘણા અનાહારક (अहवा आहारगा य अणाहारगा य) અથવા ઘણા આહારક, ઘણા

अथवा आहारकाश्च अनाहारकाश्च ३ एवं यावद् वैमानिकाः, नवरम् एकेन्द्रिया यथा जीवाः, सिद्धाः खलु पृच्छा, गौतम ! नो आहारकाः, अनाहारकाः, ॥द्वारम् १॥ भवसिद्धिकः खलु भदन्त ! जीवः किम् आहारकः अनाहारकः ? गौतम ! स्याद् आहारकः स्याद् अनाहारकः, एवं यावद् वैमानिकः, भवसिद्धिकाः खलु भदन्त ! जीवाः किम् आहारकाः अनाहारकाः ? गौतम ! जीवैकेन्द्रियवर्जस्त्रिकभङ्गः, अभवसिद्धिकोऽपि एवञ्चैव, नो भव सिद्धिक नो अभवसिद्धिकः खलु भदन्त ! जीवः किम् आहारकः अनाहारकः ? गौतम नो

(नेरइयाणं पुच्छा ?) नारकों के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्ज आहारया) हे गौतम ! सभी आहारक होते हैं (अहवा आहारगा य अणाहारए य) अथवा बहुत आहारक, एक अनाहारक (अहवा आहारगा य अणाहारगा य) अथवा बहुत आहारक बहुत अनाहारक (एवं जाव वेमाणिया) इसी प्रकार वैमानिकों तक (णवरं एगिंदिया जहा जीवा) विशेष एकेन्द्रियों का कथन जीवों के समान (सिद्धाणं पुच्छा ?) सिद्धों संबंधीपृच्छा ! (गोयमा ! नो आहारगा, अणाहारगा) हे गौतम ! आहारक नहीं, अनाहारक हैं ।

(भवसिद्धिए णं भंते ! जीवे आहारए, अणाहारए ?) हे भगवन् ! भव सिद्धिक-भव्य जीव आहारक होते हैं अथवा अनाहारक ? (गोयमा ! सिय आहारए, सिय अणाहारए) हे गौतम ! कथंचित् आहारक, कथंचित् अनाहारक (एवं जाव वेमाणिए) इसी प्रकार यावत् वैमानिक ।

(भवसिद्धिया णं भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ?) हे भगवन् ! बहुत्व विशिष्ट भवसिद्धिक जीव आहारक हैं या अनाहारक हैं ? (गोयमा ! जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो) हे गौतम ! जीव और एकेन्द्रिय को छोडकर तीन भंग होते हैं (अभवसिद्धिए वि एवं चेव) अभवसिद्धिक भी इसी प्रकार समझ लेवें ।

(नो भवसिद्धिए नो अभवसिद्धिए णं भंते ! जीवे) हे भगवन् ! नोभवसिद्धिक

અનાહારક (एवं जाव वेमाणिया) એજ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી (णवर एगिंदिया जहा जीवा) વિશેષ એકેન્દ્રિયોનું કથન જીવોના સમાન (सिद्धाणं पुच्छा ?) સિદ્ધોના સબંધી પ્રશ્ન ? (नो आहारगा, अणाहारगा)-હે ગૌતમ ! આહારક નહી અનાહારક છે.

(भवसिद्धिएणं भंते ! जीवे आहारए, अणाहारए ?)-હે ભગવન્ ! ભવસિદ્ધિક-ભવ્ય જીવ આહારક હોય છે અથવા અનાહારક ? (गोयमा ! सिय आहारए, सिय अणाहारए)-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક, કથચિત્ અનાહારક (एव जाव वेमाणिए) એ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક

(भवसिद्धिया णं भते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा)-હે ભગવન્ બહુત્વ વિશિષ્ટ ભવસિદ્ધિક જીવ આહારક છે અગર અનાહારક છે ? (गोयमा ! जीवेगिंदियवज्जो तिय भंगो) હે ગૌતમ ! જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ ભગ થાય છે (अभवसिद्धिए वि एवं चेव) અભવસિદ્ધિક પણ એજ પ્રકારે.

(नो भवसिद्धिए नो अभवसिद्धिएणं भंते ! जीवे)-હે ભગવન નો ભાવસિદ્ધિક

आहारकः, अनाहारकः, एवं सिद्धोऽपि, नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिकाः खलु भदन्त ! जीवाः किम् आहारकाः अनाहारकाः ? गौतम ! नो आहारकाः अनाहारकाः, एवं सिद्धा अपि, ।।द्वारम् २।। संज्ञी खलु भदन्त ! जीवः किम् आहारकः अनाहारकः ? गौतम ! स्याद् आहारकः स्याद् अनाहारकः, एवं यावद् वैमानिकः, नवरम् एकेन्द्रियविकलेन्द्रिया नो पृच्छयन्ते, संज्ञिनः खलु भदन्त ! जीवाः किम् आहारकाः, अनाहारकाः ? गौतम ! जीवा दिकस्त्रिकभङ्गो यावद् वैमानिकाः, असंज्ञी खलु भदन्त ! जीवः किम् आहारकः अनाहा-

नो अभवसिद्धिक जीव (किं आहारए अणाहारए) क्या आहारक है या अना-हारक (गोयमा ! नो आहारए, अणाहारए) हे गौतम ! आहारक नहीं है, अना हारक है (एवं सिद्धे वि) इसी प्रकार सिद्ध भी (नो भवसिद्धिय नो अभव-सिद्धिया णं भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ?) हे भगवन् ! नो भव-सिद्धिक–नोअभसिद्धिक बहुत जीव आहारक हैं अथवा अनाहारक हैं ? (गोयमा ! नो आहारगा, अणाहारगा) हे गौतम ! आहारक नहीं हैं, अनाहारक हैं (एव सिद्धा वि) इसी प्रकार सिद्ध भी।

(सण्णी णं भंते ! जीवे आहारए, अणाहारए ?) हे भगवन् ! संज्ञी जीव आहारक है या अनाहारक ? (गोयमा ! सिय आहारए, सिय अणाहारए) हे गौतम ! कदाचित् आहारक, कदाचित् अनाहारक (एवं जाव वेमाणिए) इसी प्रकार यावत् वैमानिक (नवरं एगिंदियविगलिंदिया न पुच्छिज्जंति) विशेष एकेन्द्रियों और विकलेन्द्रियों संबंधी प्रश्न नहीं किया जाता।

(सण्णी ण भंते जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ?) हे भगवन् ! संज्ञी बहुत्व विशिष्ट जीव आहारक हैं या अनाहारक हैं ? (गोयमा ! जीवाइओ तियभंगो)

ने। अभवसिद्धिक જીવ (किं आहारए अणाहारए) શુ આહારક છે અગર અનાહારક (गोयमा ! नो आहारए, अणाहारए)–હે ગૌતમ ! આહારક નથી, અનાહારક છે (एव सिद्धे वि) એ પ્રકારે સિદ્ધ પણ (नो भवसिद्धिय नो अभवसिद्धिया ण भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा) હે ભગવન્ ! ને। ભવસિદ્ધિક–ને। અભવસિદ્ધિક જીવ આહારક છે અથવા અનાહારક છે (गोयमा ! नो आहारगा, अणाहारगा) હે ગૌતમ ! આહારક નથી, અનાહારક છે (एव सिद्धा वि) એજ પ્રકારે સિદ્ધ પણ

(सण्णी णं भंते ! जीवे आहारए, अणाहारए) હે ભગવન ! સંજ્ઞી જીવ આહારક છે અગર અનાહારક ? (गोयमा ! सिय आहारए, सिय अनाहारए) હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક-કદાચિત્ અનાહારક (एव जाव वेमाणिए) એ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક (नवर एगिंदियविगलिंदिया न पुच्छिज्जति) વિશેષ એકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયો સંબંધી પ્રશ્ન નથી કરાતો

(सण्णीण भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ?) હે ભગવન્ ! ઘણા સંજ્ઞી જીવ આહા-રક છે અગર અનાહારક છે ! (गोयमा ! जीवाइओ तियभंगो) હે ગૌતમ ! જીવાદિથી ત્રણ

रकः ? गौतम ! स्याद् आहारकः स्याद् अनाहारकः एवं नैरयिकः यावद् वानव्यन्तराः' ज्योतिष्कवैमानिका न पृच्छयन्ते, असंज्ञिनः खलु भदन्त ! जीवाः किम् आहारकाः, अनाहारकाः ? गौतम ! आहारका अपि अनाहारका अपि एको भङ्गः, असंज्ञिनः खलु भदन्त ! नैरयिकाः किम् आहारकाः अनाहारकाः ? गौतम ! आहारका वा १ अनाहारका वा २ अथवा आहारकश्च अनाहारकश्च ३ अथवा आहारकश्च अनाहारकाश्च ४ अथवा आहारकाश्च अनाहारकश्च ५ अथवा आहारकाश्च अनाहारकाश्च ६ एवम् एते षड्भङ्गाः, एवं यावत् स्तनित-

हे गौतम ! जीवादि से तीन भंग (जाव वेमाणिया) यावत् वैमानिक।

(असण्णी णं भंते ! जीवे किं आहारगे, अणाहारगे ?) हे भगवन् ! असंज्ञी जीव आहारक है या अनाहारक ? (गोयमा ! सिय आहारगे, सिय अणाहारगे) हे गौतम ! कदाचित् आहारक, कदाचित् अनाहारक (एवं णेरइए जाव वाणमंतरे) इसी प्रकार नैरयिक यावत् वानव्यन्तर (जोइसियवेमाणिया न पुच्छिज्जंति) ज्योतिष्क-वैमानिकों संबंधी प्रश्न नहीं करना।

(असण्णी णं भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ?) हे भगवन् ! असंज्ञी बहुत जीव आहारक हैं या अनाहारक ? (गोयमा ! आहारगा वि अणाहारगा वि) हे गौतम ! आहारक भी, अनाहारक भी (एगो भंगो) एक भंग।

(असण्णी णं भंते ! नेरइया किं आहारया, अणाहारगा ?) हे भगवन् ! असंज्ञी नारक आहारक होते हैं या अनाहारक ? (गोयमा ! आहारगा वा) हे गौतम ! आहारक१ (अणाहारगा वा) अथवा अनाहारक२ (अहवा आहारए य अणाहारए य) अथवा अहारक और अनाहारक३ (आहारए य अणाहारया य) अथवा एक आहारक, बहुत अनाहारक४। (अहवा आहारगा य अणाहारए य)

ભંગ (जाव वेमाणिया) યાવત્ વૈમાનિક

(असण्णी ण भंते ! जीवे किं आहारगे-अणाहारगे)-હે ભગવન્ ! અસંજ્ઞી જીવ આહારક છે અગર અનાહારક ? (गोयमा ! सिय आहारगे, सिय अणाहारगे) હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક, કદાચિત્ અનાહારક (एवं णेरइए जाव वाणमंतरे) એજ પ્રકારે નૈરયિક યાવત્ વાનવ્યન્તર (जोइसियवेमाणिया न पुच्छिज्जंति) જ્યોતિષ્ક-વૈમાનિકોના સંબંધી પ્રશ્ન ન કરવો.

(असण्णी णं भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा) હે ભગવન્ ! અસંજ્ઞી જીવ આહારક છે અગર અનાહારક ! (गोयमा ! आहारगा वि अणाहारगा वि) હે ગૌતમ ! આહારક પણ, અનાહારક પણ (एगो भंगो) એક ભંગ થાય છે

(असण्णी णं भंते ! नेरइया किं आहारया, अणाहारया ?)-હે ભગવન્ ! અસંજ્ઞી નારક આહારક હોય છે કે અનાહારક ? (गोयमा ! आहारगा वा)-હે ગૌતમ આહારક ૧ (अणाहारगा वा) અથવા અનાહારક ૨ (आहवा आहारए य अणाहारए य) અથવા આહારક અને અનાહારક ૩ (आहारए य अणाहारया) અથવા એક આહારક, ઘણા અનાહારક ૪ (अहवा आहारगा य

कुमाराः, एकेन्द्रियेषु अभङ्गकम्, द्वीन्द्रिय यावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु त्रिकभङ्गः, मनुष्य वानव्यन्तरेषु षड्भङ्गाः, नो संज्ञो नो असंज्ञो खलु भदन्त ! जीवः किम् आहारकः अनाहारकः ? गौतम ! स्यात् आहारकः स्याद् अनाहारकश्च, एवम् मनुष्योऽपि, सिद्धः अनाहारकः, पृथक्त्वेन नो संज्ञिनो नो असंज्ञिनो जीवा आहारका अपि अनाहारका अपि, मनुष्येषु त्रिकभङ्गः, सिद्धा अनाहारकाः ॥ द्वारम् ३ ॥ सू० ७ ॥

टीका—अथ प्रथमं सामान्येन आहारद्वारं प्ररूपयितुमाह—'जीवे णं भंते ! किं आहारए

अथवा बहुत आहारक, एक अनाहारक ५ (अहवा आहारगा य अणाहारगा य) अथवा बहुत आहारक, बहुत अनाहारक ६ (एवं एए छब्भंगा) इस प्रकार ये छह भंग होते हैं (एवं जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार स्तनितकुमारों तक (एगिदिएसु अभंगअं) एकेन्द्रियों में अभंगक है (बेइंदिय जाव पचिंदियतिरिक्खजोणिएसु तियभंगो) द्वीन्द्रिय यावत् पचेन्द्रिय तिर्यचो में तीन भंग (मणूस वाणमंतरेसु छब्भंगा) मनुष्य और वानव्यन्तरों में छह भंग होते हैं।

(नो सण्णी नो असण्णी णं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ?) हे भगवन ! नो संज्ञी नोअसंज्ञी जीव क्या आहारक है या अनाहारक ? (गोयमा ! सिय आहारए, सिय अणाहारए य) हे गौतम ! कदाचित् आहारक और कदाचित् अनाहारक (एवं मणूसे वि) इसी प्रकार मनुष्य भी (सिद्धे अणाहारए) सिद्ध अनाहारक (पुहुत्तेणं) पृथक्त्व–बहुत्व की अपेक्षा से (नोसण्णी नोअसण्णी जीवा आहारगा वि अणाहारगा वि) नोसंज्ञी नोअसंज्ञी जीव आहारक भी हैं, अनाहारक भी हैं (मणूसेसु तियभंगो) मनुष्यों में तीन भंग (सिद्धा अणाहारगा) सिद्ध अनाहारक हैं ॥ सू० ७ ॥

अणाहारए य) અથવા ઘણા આહારક, એક અનાહારક ૫ (अहवा आहारगा य अणाहारगा य) અથવા ઘણા આહારક, ઘણા અનાહારક ૬ (एव एए छब्भंगा) એ પ્રકારે આ છભ ગ થાય છે (एवं जाव थणियकुमारा)એ પ્રકારે સ્તનિતકુમારો સુધી (एगि दिएसु अभंगअ) એકેન્દ્રિયોમા અભ ગક છે (बेइंदिय जाव पंचिंदियतिरिक्खखोणिएसु तियभगो) દ્વીન્દ્રિય યાવત્ પચેન્દ્રિય તિર્યંચોમા ત્રણ ભ ગ (मणूस वाणमंतरेसु छब्भगा) મનુષ્ય અને વાનવ્યન્તરોમાં છભ ગ જાણવા

(नो सण्णी नो असण्णी णं भंते ! जीवे कि आहारए, अणाहारए, ?)–હે ભગવન્ ! નો સ જ્ઞી નો અસ જ્ઞી જીવ શુ આહારક છે કે અનાહારક છે ? (गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए, य) કદાચિત્ આહારક અને કદાચિત્ અનાહારક (एवं मणूसे वि) એજ પ્રકારે મનુષ્ય પણ (सिद्धे अणाहारए) સિદ્ધ અનાહારક છે (पुहुत्तेण) પૃથક્ત્વ–બહુત્વની અપેક્ષાથી (नो सण्णी नो असण्णी जीवा आहारगा वि अणाहारगा वि) નો સ જ્ઞી નો અસ જ્ઞી જીવ આહારક પણ છે, અનાહારક પણ છે (मणूसेसु तिय भंगो) મનુષ્યોમા ત્રણ ભ ગ (सिद्धा अणाहारगा) સિદ્ધ અનાહારક છે ॥સૂ૦૭॥

अणाहारए ?' हे भदन्त ! जीवः खलु किम् आहारको भवति ? किं वा अनाहारको भवति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'सिय आहारए सिय अणाहारए' जीवः स्यात्–कदाचित् आहारको भवति, स्यात्–कदाचित् अनाहारको भवति, गौतमः पुनः पृच्छति–'नेरइए णं भंते ! किं आहारए, अणाहारए ?' हे भदन्त ! नैरयिकः खलु किम् आहारको भवति ? किं वा अनाहारको भवति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'सिय आहारए सिय अणाहारए' स्यात्–कदाचित् आहारकः, स्यात्–कदाचित् अनाहारको भवति, तत्र विग्रहगतौ केवलिसमुद्घाते शैलेश्यवस्थायां सिद्धत्वे चानाहारको बोध्यः, तदन्यावस्थासु चाहारको विज्ञेयः, तथाचोक्तम्–'विग्गहगइमावन्ना केवलिणो समोहया अजोगी य । सिद्धा य अणाहारा सेसा आहारगा जीवा ॥१॥ विग्रहगत्यापन्नाः समवहताः केवलिनोऽयोगिनश्च । सिद्धाश्चानाहारकाः शेषा आहारका जीवाः ॥१॥ 'एवं असुरकुमारे जाव वेमाणिए' एवम्–उक्तरीत्या असुरकुमारो यावत्–नागकुमारः सुवर्णकुमारोऽग्निकुमारो विद्युत्कुमारः, उदधिकुमारो द्वीपकुमारो दिक्कुमारः पवनकुमारः स्तनितकुमारः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियो द्वीन्द्रियत्रिचतु-

---

टीकार्थ–प्रथम सामान्यतः आहारद्वार की प्ररूपणा की जाती है–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! जीव आहारक होता है अथवा अनाहारक होता है ?

भगवान्–हे गौतम ! जीव स्यात् आहारक होता है, स्यात् अनाहारक होता है । तात्पर्य यह है कि विग्रहगति, केवलिसमुद्घात, शैलेशी अवस्था और सिद्धावस्था की अपेक्षा अनाहारक समझना चाहिए और इनके सिवाय अन्य अवस्थाओं की अपेक्षा आहारक जानना चाहिए । कहा भी है–'विग्रहगति को प्राप्त केवलिसमुद्घात को प्राप्त, अयोगी और सिद्ध जीव अनाहारक होते हैं, शेष जीव आहारक होते हैं ॥१॥

समुच्चय जीव की तरह नैरयिक भी कथंचित् आहारक, कथंचित् अनाहारक होता है । इसी प्रकार असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिशाकुमार, पवनकुमार और स्तनित-

---

ટીકાર્થ–પ્રથમ સામાન્યત આહાર દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન ! જીવ આહારક હોય છે, અથવા અનાહારક હોય છે?

શ્રી ભગવાન–હે ગૌતમ ! જીવ સ્યાત્ આહારક હોય છે, સ્યાત્ આહારક હોય છે, તાત્પર્ય એછે કે વિગ્રહગતિ, કેવલી સમુદ્ઘાત, શેલેશી અવસ્થા અને સિદ્ધાવસ્થાની અપેક્ષાએ અનાહારક સમજવા જોઈએ અને તેમના સિવાય અન્ય અવસ્થાઓની અપેક્ષાએ આહારક જાણવા જોઈએ કહ્યુ પણ છે–વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત, કેવલી સમુદ્ઘાત ને પ્રાપ્ત, અયોગિ અને સિદ્ધ જીવ અનાહારક હોય છે, શેષ જીવ આહારક હોય છે ॥ ૧ ॥

સમુચ્ચયજીવની જેમ નૈરયિક પણ કથંચિત્ આહારક, કથંચિત્ અનાહારક હોય છે એજ પ્રકારે અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર

रिन्द्रियः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको मनुष्यो वानव्यन्तरो ज्योतिष्को वैमानिकश्च स्यात्-कदाचिद् आहारको भवति स्यात्-कदाचिद् अनाहारको भवति। गौतम पृच्छति-'सिद्धे णं भंते ! किं आहारए अणाहारए?' हे भदन्त ! सिद्धः खलु किम् आहारको भवति ? किं वा अनाहारको भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नो आहारए अणाहारए' सिद्धो नो आहारको भवति अपितु अनाहारको भवति, इत्येवं सामान्यतो जीवस्य नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकप्रतिपाद्यस्य च एकत्वेन आहारकानाहारकत्वप्ररूपणं विधाय सम्प्रति तेषामेव बहुत्वेन तत् प्ररूपणं विधातुमाह-'जीवा णं भंते ! किं आहारया, अणाहारया?' हे भदन्त ! जीवाः खलु किम् आहारका भवन्ति ? किं वा अनाहारका भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'आहारया वि अणाहारया वि' जीवाः केचन आहारका अपि भवन्ति केचन अनाहारका अपि भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'नेरइया णं पुच्छा' नैरयिकाः खलु किम् आहारका भवन्ति ? किं वा अनाहारका भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम !'

मार, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, तिर्यंच पंचेन्द्रिय, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक भी स्यात् आहारक और स्यात् अनाहारक होता है ?

गौतमस्वामी- हे भगवन् ! सिद्ध जीव आहारक होता है अथवा अनाहारक होता हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सिद्ध आहारक नहीं, अनाहारक होता है।

इस प्रकार सामान्य रूप से जीव की तथा नारक आदि चौवीसों दण्डकों के विशेष जीव की आहारक-अनाहारकता की प्ररूपणा कर के अब उनकी बहुवचन में प्ररूपणा करते हैं-

गौतमस्वामी हे भगवन् ! बहुत जीव आहारक होते हैं अथवा अनाहारक होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! कोई जीव आहारक भी होते हैं और कोई अनाहारक भी होते हैं।

દ્વીપ કુમાર, દિશાકુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પણ સ્યાત્ આહારક અને સ્યાત્ અનાહારક હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સિદ્ધ જીવ આહારક હોય છે અથવા અનાહારક હોય છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! સિદ્ધ આહારક નહીં, અનાહારક હોય છે

એ પ્રકારે સામાન્ય રૂપથી જીવની તથા નારક આદિ ચોવીસે દડકોના વિશેષ જીવની આહારક-અનાહારકતાની પ્રરૂપણા કરીને હવે તેમની બહુવચનમાં પ્રરૂપણા કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઘણા જીવો આહારક હોય છે અથવા અનાહારક હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ જીવો આહારક પણ હોય છે અને કોઈ અનાહારક પણ હોય છે,

'सव्वे वि ताव होज्जा आहारया१ सर्वेऽपि तावद् नैरयिका भवेयुराहारका इति प्रथमो भङ्गः १, द्वितीयं भङ्गमाह-'अहवा आहारगा य अणाहारए य २' अथवा बहवो नैरयिका आहारकाश्च भवन्ति, एकश्च कश्चित् नैरयिकस्तावद् अनाहारको भवति, इति द्वितीयो भङ्गः २, अथ बहुत्वमादाय तृतीयं भङ्गमाह-'अहवा आहारगा य अणाहारगा य ३' बहवो नैरयिका आहारकाश्च भवन्ति, बहवो नैरयिका अनाहारकाश्च भवन्ति ३, 'एवं जाव वेमाणिया' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यावत्-असुरकुमारादि दशभवनपतयः विकलेन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्या वानव्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाश्च सर्वेऽपि तावद् भवेयुराहारकाः १, अथवा बहव आहारकाश्च एकः कश्चिद् अनाहारकश्च भवति २, अथवा बहवो हि आहारकाश्च भवन्ति, बहव एव अनाहारकाश्च भवन्ति ३, किन्तु-'णवरं एगिंदिया जहा जीवा' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु-एकेन्द्रियाः यथा समुच्चयजीवाः आहारका अपि उक्ताः, अनाहारका अपि उक्ताः तथा आहारका अपि वक्तव्या अनाहारका अपि वक्तव्याः, गौतमः पृच्छति-सिद्धा णं

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक आहारक होते हैं अथवा अनाहारक होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! (१) सभी नारक आहारक होते हैं (२) अथवा बहुत नारक आहारक होते हैं और एक कोई अनाहारक होता है (३) अथवा बहुत-से नारक आहारक होते हैं और बहुत-से अनाहारक होते हैं। इसी प्रकार वैमानिकों तक कह लेना चाहिए, अर्थात् असुरकुमार आदि दश भवन-पति, विकलेन्द्रिय, तिर्यंच पंचेन्द्रिय, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक, (१) सभी आहारक होते हैं (२) अथवा बहुत आहारक होते हैं और कोई एक अनाहारक होता है (३) अथवा बहुत-से आहारक और बहुत-से अनाहारक होते हैं। मगर पूर्व की अपेक्षा विशेषता यह है कि एकेन्द्रिय जीवों का कथन समुच्चय जीवों के समान समझना चाहिए, अर्थात् जैसे समुच्चय जीव बहुत आहारक और बहुत अनाहारक कहे हैं, वैसे ही एकेन्द्रियों को भी कहना चाहिए।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકો આહારક હોય છે અથવા અનાહારકો હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! (૧) બધા નારક આહારક હોય છે

(૨) અથવા ઘણા નારક આહારક હોય છે અને એક કોઈ અનાહારક હોય છે.

(૩) અથવા ઘણા નારક આહારક હોય છે અને ઘણા અનાહારક હોય છે.

એ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી કહેવું જોઈએ, અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ દશ ભવન-પતિ, વિકલેન્દ્રિય તિર્યંચ પચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક સુધી (૧) બધા આહારક હોય છે (૨) અથવા ઘણા આહારક હોય છે અને કોઈ એક અનાહારક હોય છે (૩) અથવા ઘણા આહારક અને ઘણા અનાઆહારક હોય છે. પણ પૂર્વની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે એકેન્દ્રિય જીવોનું કથન સમુચ્ચય જીવોના સમાન સમજવું જોઈએ. અર્થાત્ જેમ સમુચ્ચય જીવ ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક કહેલા છે,

पुच्छा ?' हे भदन्त ! सिद्धाः खलु किम् आहारका भवन्ति ? किं वा अनाहारका भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नो आहारगा अणाहारगा' सिद्धाः खलु नो आहारका भवन्ति, अपितु अनाहारका भवन्ति, तथा च विग्रहगतिव्यतिरिक्तकाले सर्वेऽपि संसारिणो जीवा आहारका भवन्ति विग्रहगतिः पुनः कस्यचित् कदाचित् कस्यचिद् भवति इति सर्वकालमुपलभ्यमानापि विग्रहगतिः प्रतिनियतानामेवोपलभ्यते अतआहारकेषु बहुत्वमुक्तम्, अनाहारका अपि सिद्धाः सदैवोपलभ्यन्ते तेषां चाभव्येभ्योऽनन्तगुणत्वम्, सर्वकालमेकैकस्य निगोदस्य प्रतिसमयमसंख्येयभागस्य विग्रहगत्यापन्नस्योपलभ्यमानत्वात् अनाहारकेष्वपि बहुत्वमुक्तम्, कदाचिद् नैरयिकाः सर्वेऽपि आहारका एव भवन्ति न पुनरेकोऽप्यनाहारको भवति तेषाम् उपपातविरहात् तथाहि नैरयिकाणां द्वादशमुहूर्ता एवोपपात-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सिद्ध जीव आहारक होते हैं अथवा अनाहारक होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सिद्ध जीव आहारक नहीं होते किन्तु अनाहारक ही होते हैं।

विग्रहगति से भिन्न समय में सभी संसारी जीव आहारक होते हैं और विग्रहगति कहीं, कभी, किसी जीव की होती है । यद्यपि विग्रहगति सर्वकाल में पाई जाती है, मगर वह प्रतिनियत जीवों की होती है । इस कारण आहारकों को बहुत कहा है । अनाहारक सिद्ध भी सदा विद्यमान रहते हैं और वे अभव्य जीवों से अनन्तगुणा हैं । सदैव एक-एक निगोद का प्रतिसमय असंख्यातवां भाग विग्रहगति प्राप्त रहता है, अतएव अनाहारकों की भी बहुत संख्या कही है । नारक कभी-कभी सभी आहारक होते हैं, एक भी नारक अनाहारक नहीं होता, क्योंकि नारकों के उपपात का विरह भी होता है । नारकों के उपपात का विरह बारह मुहूर्त्त का ही होता है, और उस काल में पूर्वोत्पन्न

તેમજ એકેન્દ્રિયોનું પણ સમજવું જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સિદ્ધ જીવ આહારક હોય છે અથવા અનાહારક હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સિદ્ધ જીવ આહારક નથી હોતા પરન્તુ અનાહારક હોય છે

વિગ્રહગતિથી ભિન્ન સમયમાં બધા સંસારી જીવ આહારક હોય છે અને વિગ્રહગતિ ક્યાંક ક્યારેક કોઈ જીવની થાય છે યદ્યપિ વિગ્રહગતિ સર્વકાળમાં મળી આવે છે, પણ પ્રતિનિયત જીવોની જ થાય છે એકારણે આહારકોને ઘણા કહ્યા છે અનાહારક સિદ્ધ પણ સદા વિદ્યમાન રહે છે અને તેઓ અભવ્ય જીવોથી અનન્ત ગણા છે સદૈવ એક-એક નિગોદના પ્રતિસમય અસંખ્યાતમો ભાગ વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત કરીને રહે છે, તેથી જ અનાહારકોની પણ ઘણી સંખ્યા કહી છે નારક ક્યારેક ક્યારેક બધા આહારક હોય છે, એક પણ નારક અનાહારક નથી હોતો, કેમકે નારકોના ઉપપાતનો વિરહ થાય છે નારકોના

विरहस्य सत्त्वेन तावदन्तरे न पूर्वोत्पन्नविग्रहगत्यापन्नानामपि आहारकत्वसंभवात् तदन्यस्तु अनुत्पद्यमानत्वाद् अनाहारको न सम्भवति इति प्रथमो भङ्गः १, बहव एव नैरयिका आहारकाः, कश्चिद् अनाहारकश्च इति द्वितीयो भङ्गः २, तत्र नरकेषु कदाचिद् एको जन्तुरुत्पद्यते कदाचिद् द्वौ, कदाचित् त्रयः कदाचिच्चत्वारो यावत् संख्येया असंख्येया वा उत्पद्यन्ते, तत्र यदा एक उत्पद्यते सोऽपि च विग्रहगत्यापन्नोऽपि भवति अन्येतु पूर्वोत्पन्नतया आहारका अभवन तदा अयं द्वितीयो भङ्गो बोध्यः, बहव एव आहारकाश्च अनाहारकाश्चेति तृतीयो भङ्गः, अयं च भङ्गो यदा बहवो विग्रहगत्योत्पद्यन्ते तदाऽवसेयः, तदन्येषां भङ्गाना संभवो नास्ति आहारकपदस्य नैरयिकाणां सदैव बहुत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, एवमसुरकुमारादिषु स्तनितकुमारान्तेषु

एवं विग्रहगति को प्राप्त नारक भी आहारक हो जाते हैं। उस समय कोई नया नारक उत्पन्न नहीं होता है, अतएव अनाहारक कोई भी नहीं होता। यह प्रथम भंग है। बहुत-से नारक आहारक और कोई एक अनाहारक, यह द्वितीय भंग है। इसका कारण यों है-नरक में कदाचित् एक जीव उत्पन्न होता है, कदाचित् दो, कदाचित् तीन, कदाचित् चार, यावत् संख्यात, या असंख्यात उत्पन्न होते हैं। अतएव जब एक जीव उत्पद्यमान होता है और वह विग्रहगति प्राप्त होता है, और दूसरे सभी पूर्वोत्पन्न नारक आहारक हो चुकते हैं, उस समय यह दूसरा भंग समझना चाहिए। तीसरा भंग है-बहुत आहारक और बहुत अनाहारक। यह भंग उस समय घटित होता है जब बहुत नारक उत्पन्न हो रहे हों और वे विग्रहगति को प्राप्त हों। इन तीन के सिवाय अन्य कोई भंग नारकों में संभव नहीं है।

ઉપપાતનો વિરહ બાર મુહૂર્તનો જ થાય છે. અને એ કાળમા પૂર્વોત્પન્ન તેમજ વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત નારક પણ આહારક થઈ જાય છે.

તે સમયે કોઈ નવો નારક ઉત્પન્ન નથી થતો, તેથી જ અનાહારક કોઈ પણ નથી થતા આ પ્રથમ ભગ

ઘણા નારક આહારક અને કોઈ એક અનાહારક આ બીજો ભંગ છે, તેનું કારણ આરીતે છે-નારકમા કદાચિત્ એક જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, કદાચિત્ બે, કદાચિત્ ત્રણ, કદાચિત ચાર, યાવત્ સખ્યાત અગર અસખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જ જ્યારે એક જીવ ઉત્પદ્યમાન થાય છે અને તે વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, અને બીજા બધા પૂર્વોત્પન્ન નારક આહારક થઇ જાય છે, તે સમયે આ બીજો ભગ સમજવો જોઈએ

ત્રીજો ભગ-ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક. આ ભગ તે સમયે ઘટિત થાય છે જ્યારે ઘણા નારક ઉત્પન્ન થઇ રહ્યા હોય અને તેઓ વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થાય. આ ત્રણના સિવાય અન્ય કોઈ ભગનો નારકોમા સભવ નથી થતો એજ પ્રકારે અસુરકુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમારો સુધીમા તથા દ્વીન્દ્રિયોથી લઈને વૈમાનિકો સુધીમાં

द्वीन्द्रियादिषु च वैमानिकपर्यन्तेषु प्रत्येकं भङ्गत्रयं बोध्यम् उपपातविरहभावतः प्रथमभङ्गस्य एकादिसंख्यतयोत्पत्तेः शेषस्य च भङ्गद्वयस्य सर्वत्रापि समुपलभ्यमानत्वात्, एकेन्द्रियेषु पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिषु प्रत्येकम् 'आहारका अपि अनाहारका अपि' इत्येक एव भङ्गः पृथिव्यप्तेजोवायुषु प्रत्येकं प्रतिसमयमसंख्येयानां वनस्पतिषु च प्रतिसमयमनन्तानां विग्रह गत्या समुपजायमानानामुपलभ्यमानत्वेन अनाहारकपदेऽपि सदैव तेषु बहुत्वसंभवात्, सिद्धेषु पुनः 'अनाहारकाः' इत्येक एव भङ्गोऽवसेयः सकलशरीरपरित्यागेन सिद्धानामाहारासंभवात्, बहूनाश्च सदा सद्भवात् इति प्रथममाहारद्वारं प्ररूप्य सम्प्रति द्वितीयं भव्य द्वारं प्ररूपयितुमाह-'भवसिद्धिए णं भंते ! जीवे किं आहारए आणाहारए ?' हे भदन्त !

इसी प्रकार असुरकुमारों से लेकर स्तनितकुमारों तक में तथा द्वीन्द्रियों से लेकर वैमानिकों तक में प्रत्येक में तीन भंग जानने चाहिए। उपपात के विरह में प्रथम भंग घटित होता है और एकादि संख्या में उत्पत्ति होने पर शेष दो भंग घटित होते हैं मगर पृथ्वीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, और वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय जीवों में एक ही भंग पाया जाता है-बहुत आहारक और बहुत अनाहारक। इसका कारण यह है कि पृथ्वीकायिकों, अप्कायिकों, तेजस्कायिकों और वायुकायिकों में प्रत्येक समय असंख्यात जीव उत्पन्न होते हुए होते हैं और वनस्पतिकाय में प्रतिसमय अनन्त जीव विग्रहगति से उत्पन्न होते हैं, इस कारण उनमें सदैव अनाहारक भी बहुत पाए जाते हैं। सिद्धों में 'अनाहारक' यही एक भंग पाया जाता है, क्योंकि सिद्ध जीव सकलशरीरों से रहित होने के कारण आहारक नहीं होते और वे सदैव बहु संख्या में अनाहारक पाए जाते है।

अब दूसरे भव्यद्वार की प्ररूपणा की जाती है-

પ્રત્યેકમા ત્રણ ભગ જાણવા જોઈએ ઉપપાતના વિરહમા પ્રથમ ભગ ઘટિત થાય છે, અને એકાદિ સખ્યામા ઉત્પત્તિ થતા શેષ બે ભગ ઘટિત થાય છે. પણ પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય જીવોમા એક જ ભંગ મળી આવે છે ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક. તેનુ કારણ એછે કે, પૃથ્વીકાયિકો, અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો અને વાયુકાયિકોમા પ્રત્યેક સમયે અસખ્યાત જીવ ઉત્પન્ન થનારા હોય છે અને વનસ્પતિકાયમા પ્રતિ સમય અનન્ત જીવ વિગ્રહ ગતિથી ઉત્પન્ન થઈ રહેલા હોય છે, એ કારણે તેઓમા સદૈવ અનાહારક પણ ઘણા મળી આવે છે સિદ્ધોમા અનાહારક આ એક જ ભગ મળી આવે છે, કેમકે સિદ્ધ જીવ બધા શરીરોથી રહિત હોવાના કારણે આહારક નથી હોતા અને તેઓ સદૈવ ઘણી સંખ્યામા અનાહારક મળી આવે છે.

હવે બીજા ભવ્ય દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે—

भवसिद्धिकः-भवैः सख्यातैरसंख्यातैरनन्तैर्वा सिद्धिर्यस्य स भवसिद्धिको भव्यः खलु जीवः किम् आहारको भवति ? किं वा अनाहारको भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सिय आहारए सिय अणाहारए' भवसिद्धिको भव्यः स्यात्-कदाचित् आहारको भवति, स्यात्-कदाचित् अनाहारको भवति तत्र विग्रहगत्याद्यवस्थायाम् अनाहारको बोध्यः, तदन्य कालेपुनराहारकोऽवसेयः, इति भावः, 'एवं जाव वेमाणिए' एवम्-समुच्चयभवसिद्धिक जीवोक्तरीत्या यावत्-भवसिद्धिको नैरयिकासुरकुमारादि दशभवनपति पृथिवीकायिकाद्ये केन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकश्चापि कदाचिद् आहारकः, कदाचिद् अनाहारकः प्रज्ञप्तः किन्त्वत्र सिद्धविषयक आलापो न वक्तव्यः सिद्धस्य मुक्तिपदप्राप्तत्वेन भवसिद्धिकत्वाभावात्, सम्प्रति वहुत्वविशिष्टतया भवसिद्धि-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! भवसिद्धिक अर्थात् भव्यजीव आहारक होता है या अनाहारक ?

भगवान्-हे गौतम ! भवसिद्धिक जीव कदाचित् आहारक होता है, कदाचित् अनाहारक होता है। तात्पर्य यह है कि विग्रहगति आदि अवस्था में अनाहारक समझना चाहिए, शेष समय में आहारक। जो जीव संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त भवों के पश्चात् कभी न कभी सिद्धि लाभ करेगा, वह भवसिद्धिक-कहलाता है। जैसी वक्तव्यता समुच्चय भवसिद्धिक की कही है,वैसी ही भवसिद्धिक नारक, भवसिद्धिक असुरकुमार आदि भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और भवसिद्धिक वैमानिक की समझलेनी चाहिए, अर्थात् वह भी कदाचित् आहारक और कदाचित् अनाहारक होता है। मगर यहां सिद्धसंबंधी कथन नहीं करना चाहिए क्योंकि सिद्ध मुक्तिपद को प्राप्त कर चुके हैं, अतएव उन्हें भव्य नहीं कहा जा सकता।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભવસિદ્ધિક જીવ કદાચિત્ આહારક હોય છે, કદાચિત્ અનાહારક હોય છે. તાત્પર્ય એછે કે વિગ્રહ ગતિ આદિ અવસ્થામા અનાહારક સમજવા જોઇએ. શેષ સમયમાં આહારક, જે જીવ સખ્યાત, અસખ્યાત અથવા અનન્ત ભવોના પછી ક્યારે ને ક્યારે સિદ્ધિલાભ કરશે તે ભવસિદ્ધિક કહેવાય છે

જેવી વક્તવ્યતા સમુચ્ચય ભવસિદ્ધિકની કહી છે, તેવી જ ભવસિદ્ધિક નારક ભવ સિદ્ધિક અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને ભવસિદ્ધિક વૈમાનિકની સમજી લેવી જોઇએ અર્થાત્ તે પણ કદાચિત્ આહારક અને કદાચિત્ અનાહારક હોય છે પણ અહીં સિદ્ધ સબધી કથન કરવુ જોઇએ કેમ કે સિદ્ધ મુક્તિ પદને પ્રાપ્ત કરી ચૂકયા છે, તેથી જ તેમને ભવ્ય નથી કહી શકાતા

હવે બહુત્વ વિશિષ્ટ ભવસિદ્ધિકોની વક્તવ્યતા કહેવાય છે-

कमधिकृत्याह–'भवसिद्धिया णं भंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा ?' हे भदन्त ! भवसिद्धिकाः–भवैः संख्यातैरसंख्यातैरनन्तैर्वा सिद्धिर्येषां ते भवसिद्धिकाः खलु जीवाः किम् आहारका भवन्ति ? किं वा अनाहारका भवन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो' जीवैकेन्द्रियवर्जो–जीवसमुच्चयं वर्जयित्वा एकेन्द्रियाणि च वर्जयित्वा त्रिकभङ्गो–भङ्गत्रयं वक्तव्यम्, तथा चात्रापि आहारकद्वारवत् समुच्चयजीवपदे एकेन्द्रियेषु च पृथिव्यादिवनस्पतिपर्यन्तेषु भवसिद्धिकेषु प्रत्येकमुभयत्रैव 'आहारका अपि अनाहारका अपि' इत्येक एवभङ्गो बहुवचनान्तो वक्तव्यः, तदन्येषु नैरयिकादिषु भवसिद्धिकेषु भङ्गत्रयं वक्तव्यम् तथाहि कदाचित् सर्वे केवला आहारका एव नत्वेकोऽपि अनाहारकः, इति प्रथमो भङ्गः १, अथवा कदाचिद् बहव आहारकाः कश्चिदेकोऽनाहारकः, इति द्वितीयो भङ्गः २, अथवा बहव एव आहारका अपि अनाहारका अपि भवन्ति, इति तृतीयो भङ्गः ३, यथाचोक्तरीत्या भवसिद्धिके एकस्मिन् बहुषु चाहारकत्वानाहारकत्वप्ररूपणं कृतं तथा अभव

अब बहुत्वविशिष्ट भवसिद्धिकों की वक्तव्यता कही जाती है–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! बहुत भवसिद्धिक जीव आहारक होते हैं अथवा अनाहारक होते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! समुच्चय जीव और एकेन्द्रिय को छोडकर तीन भंग कहने चाहिए। तात्पर्य यह है कि आहारकद्वार के समान यहां भी समुच्चय जीव पद में और एकेन्द्रिय भवसिद्धिकों में 'बहुत आहारक और बहुत अनाहारक' यह एक भंग ही पाया जाता है। इन दो पदों के सिवाय शेष नारक आदि भव सिद्धिकों में तीन भंग कहने चाहिए, यथा–कदाचित् सभी आहारक ही होते हैं, अनाहारक एक भी नहीं पाया जाता, यह प्रथम भंग है। कदाचित् बहुत आहारक होते हैं और एक अनाहारक होता है, यह दूसरा भंग है। कदाचित् बहुत आहारक भी होते हैं और बहुत अनाहारक भी होते हैं, यह तीसरा भंग है।

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! ઘણા ભવસિદ્ધિક જીવો આહારક હોય છે અથવા અનાહારક હોય છે?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! સમુચ્ચય જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ ભંગ કહેવા જોઈએ, તાત્પર્ય એ છે કે આહારક દ્વારના સમાન અહીં પણ સમુચ્ચય જીવ પદમાં અને એકેન્દ્રિય ભવસિદ્ધિકોમાં ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક, આ એક ભંગ જ મળે છે. આ બે પદોના સિવાય શેષ નારક આદિ ભવસિદ્ધિકોમાં ત્રણ ભંગ કહેવા જોઈએ, જેમ કદાચિત્ બધા આહારક જ હોય છે, અનાહારક એક પણ નથી મળતા આ પ્રથમ ભંગ છે. કદાચિત્ ઘણા આહારક હોય છે અને એક અનાહારક હોય છે, આ બીજો ભંગ છે કદાચિત્ ઘણા આહારક પણ હોય છે અને ઘણા અનાહારક પણ હોય છે આ ત્રીજો ભંગ છે.

જે પ્રકારે એક ભવસિદ્ધિક, અને ઘણા ભવસિદ્ધિકમાં આહારકત્વ તેમજ અનાહાર

सिद्धिकेऽपि कर्तव्यम् उभयत्रैव एकत्वे बहुत्वे च भङ्गानां समानत्वादित्यभिप्रायेणाह-'अभव-सिद्धिए वि एवं चेव' अभवसिद्धिकेऽपि एवञ्चैव-पूर्वोक्तभवसिद्धिकवदेव जीवादि वैमानिकान्त पञ्चविंशतिदण्डकेषु एकत्वे बहुत्वे चाहारकत्वानाहारकत्वविषयको भङ्गोऽवसेयः, गौतमः पृच्छति-'नो भवसिद्धिए नो अभवसिद्धिए णं भंते ! जीवे किं आहारए, अणाहारए ?' हे भदन्त ! नो भवसिद्धिको नो अभवसिद्धिकः खलु जीवः किम् आहारको भवति ? किं वा अनाहारको भवति ? नो भवसिद्धिको नापि अभवसिद्धिकः सिद्ध एव संभवति सहि सिद्धो भवातीतत्वाद् भवसिद्धिको न सम्भवति, अभवसिद्धिकः पुनारुढ्या सिद्धिगमनायोग्य एवोच्यते अतएव सिद्धि प्राप्तेः सिद्धस्तावदभवसिद्धिकोऽपि न संभवति एवञ्च नो भव-सिद्धिक नो अभवसिद्धिकत्वप्ररूपणे द्वे एव पदे भवतः-जीवपद सिद्धिपदञ्च, तदुभयत्रापि

जिस प्रकार एक भवसिद्धिक और बहुत भवसिद्धिकों में आहारकत्व एवं अनाहारकत्व का निरूपण किया गया है, उसी प्रकार अभवसिद्धिक में भी करना चाहिए, क्योंकि दोनों जगह एकत्व और बहुत्व के विषय में भंग समान ही हैं, इस अभिप्राय से कहते हैं-पूर्वोक्त भवसिद्धिक की भांति जीव से लेकर वैमानिक तक के पच्चीसों दण्डकों में, एकत्व और बहुत्व की अपेक्षा से आहार कत्व एवं अनाहारकत्व के विषय में समझ लेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक जीव आहारक होता है या अनाहारक ?

भगवान्-हे गौतम ! नो भवसिद्धिक-नो अभवसिद्धिक जीव सिद्ध जीव ही हो सकता है। सिद्ध भव से अतीत होने के कारण भवसिद्धिक नहीं कहा जा सकता। अभवसिद्धिक वह कहलाता है जो मोक्षगमन के योग्य न हो, अत-एव सिद्धि को प्राप्त सिद्ध को अभवसिद्धिक भी नहीं कहा जा सकता। इस

કત્વનું નિરૂપણ કરાયેલું છે, એજ પ્રકારે અભવસિદ્ધિકમાં પણ કહેવું જોઈએ, કેમકે બન્ને જગ્યાએ એકત્વ અને બહુત્વના વિષયમાં ભંગ સમાન જ છે, એ અભિપ્રાયથી કહે છે પૂર્વોક્ત ભવસિદ્ધિકની જેમ જીવથી લઈને વૈમાનિક સુધીના પચીસે દંડકોમાં એકત્વ અને બહુત્વની અપેક્ષાથી આહારકત્વ તેમજ અનાહારકત્વના વિષયમાં સમજી લેવું જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિક જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિક જીવ સિદ્ધ જીવ જ થઈ શકે છે સિદ્ધ ભવથી અતીત થવાના કારણે ભવસિદ્ધિક નથી કહેવાતો. અભવસિદ્ધિક તે કહેવાય છે જે મોક્ષગમનને યોગ્ય ન હોય, તેથી જ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત સિદ્ધને અભવ-સિદ્ધિક પણ નથી કહી શકતા એ પ્રકારે નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિકની પ્રરૂપણામાં બેજ પદ થઈ શકે છે-જીવ પદ અને સિદ્ધ પદ, આ બન્ને પદોમાં એકત્વની વિવક્ષાથી

एकत्वे एक एव भङ्गः—'अनाहारकः' इत्यभिप्रायेणाह—'गोयमा ! णो आहारए अणाहारए' हे गौतम ! नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक स्तावज्जीवो नो आहारको भवति अपि तु अनाहारको भवति तस्य सिद्धत्वे पर्यवसानात्, 'एवं सिद्धे वि' एवम्—समुच्चयजीवोक्तरीत्या सिद्धोऽपि तावत्—नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक आहारको न भवति तस्य सकलशरीर परित्यागात् अतएव अनाहारको भवति, सम्प्रति बहुत्वमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह—'णो भवसिद्धिय नो अभवसिद्धियाण भंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा ?' हे भदन्त ! नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिकाः खलु जीवाः किम् आहारकाः भवन्ति ? किं वा अनाहारका भवन्ति ? बहुत्वेऽपि—'अनाहारकाः' इत्येकमेव भङ्गं प्रतिपादयितुं भगवानाह—'गोयमा ! नो आहारगा अणाहारगा' हे गौतम ! नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिकाः नो आहारका भवन्ति अपि तु अनाहारका एव भवन्ति, तेषामपि जीवानां सिद्धत्वे एव पर्यवसानात् 'एवं सिद्धा वि' एवम्—समुच्चयजीवोक्तरीत्या सिद्धा अपि नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिका आहारका न भवन्ति

प्रकार नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिकत्व की प्ररूपणा में दो ही पद हो सकते हैं—जीवपद और सिद्धपद। इन दोनों पदों में एकत्व की विवक्षा में एक ही भंग होता है—'अनाहारक' इस अभिप्राय से कहते हैं—हे गौतम ! नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक जीव आहारक नहीं होता, अनाहारक होता है, क्योंकि सिद्धत्व में उसका पर्यवसान हो चुका है। इसी प्रकार सिद्ध भी आहारक नहीं होता, क्योंकि समस्त शरीरों से रहित होने के कारण ही सिद्ध होता है।

अब बहुत्व की विवक्षा से प्ररूपणा करते हैं

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बहुत नो भवसिद्धिक-नो अभवसिद्धिक जीव आहारक होते हैं अथवा अनाहारक होते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! एक नो भवसिद्धिक—नो अभवसिद्धिक की तरह बहुत नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक भी आहारक नहीं होते, वरन् अनाहारक होते हैं, क्यों कि उनका भी सिद्धत्व में ही पर्यवसान होता है। इसी प्रकार

એક જ ભંગ થાય છે. અનાહારક એ અભિપ્રાયથી કહે છે-હે ગૌતમ ! નો ભવસિદ્ધિક, નો અભવસિદ્ધિક જીવ આહારક નથી હોતા, અનાહારક હોય છે, કેમ કે સિદ્ધત્વમાં તેનું પર્યવસાન થઈ ગયું છે એજ પ્રકારે સિદ્ધ પણ આહારક નથી હોતા, કેમ કે સમસ્ત શરીરોથી રહિત હોવાના કારણે જ સિદ્ધ થાય છે

હવે બહુત્વની વિવક્ષાથી પ્રરૂપણા કરે છે—

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિક જીવો આહારક હોય છે. કે અનાહારક હોય છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક નો ભવસિદ્ધિક—નો અભવસિદ્ધિકની જેમ ઘણા નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિક પણ આહારક નથી હોતા, પણ અનાહારક હોય છે, કેમ કે તેમનું—પણ સિદ્ધત્વમાં જ પર્યવસાન થાય છે.

अपि तु अनाहारका एव भवन्ति, प्रागुक्तयुक्तेः, 'दारं २' द्वितीयं भव्यद्वारं २ समाप्तम् ।

अथ तृतीयं संज्ञिद्वारं प्ररूपयितुमाह-'सण्णी णं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ?' हे भदन्त ! संज्ञी-समनस्कः खलु जीवः किम् आहारको भवति ? किं वा अनाहारको भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सिय आहारए सिय अणाहारए' संज्ञी तावत् स्यात्-कदाचिद् आहारको भवति, स्यात्-कदाचिद् अनाहारको भवति, तत्र विग्रहावस्थायामनाहारको बोध्यः, तदन्यकाले आहारकोऽवसेयः, अथ समनस्कस्यैव संज्ञित्वाद् विग्रहगतौ मनसोऽभावात् कथं संज्ञीभूत्वा अनाहारकः संभवतीति चेदत्रोच्यते विग्रहगत्यापन्नस्यापि संज्ञ्यायुष्कवेदनात् संज्ञित्वव्यपदेशेन दोषाभावात् नारकायुष्यवेदनात् नारकवत् 'एवं जाव वेमाणिए' एवम्-समुच्चयजीवोक्तरीत्या यावत् संज्ञी नैरयिकासुरकुमारादि दशभवनपति

बहुत्व विशिष्ट सिद्ध भी आहारक नहीं, किन्तु अनाहारक होते हैं। इस विषय में युक्ति पूर्ववत् ही है।

अब तीसरे संज्ञिद्वार की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! संज्ञी जीव आहारक होता है या अनाहारक होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! स्यात् आहारक होता है, स्यात् अनाहारक होता है। विग्रहगति की अवस्था में अनाहारक समझना चाहिए और अन्य समय में आहारक समझना चाहिए।

शंका-जो मन से युक्त हो, वह संज्ञी कहलाता है। विग्रहगति में मन होता नहीं, ऐसी स्थिति में संज्ञी होकर अनाहारक कैसे हो सकता है ?

समाधान-विग्रहगति को प्राप्त होने पर भी जो जीव संज्ञी के आयुष्य का वेदन कर रहा है, वह उस समय मन के अभाव में भी संज्ञी ही कहलाता है। जैसे नारक के आयुष्य का वेदन करने के कारण विग्रहगति प्राप्त नरकगामी जीव नारक कहलाता है। अतएव उक्त कथन निर्दोष है।

એ કારણે બહુત્વ વિશિષ્ટ સિદ્ધ પણ આહારક નથી કિન્તુ અનાહારકજ હોય છે. આવિષયમા યુક્તિ પૂર્વવત્ છે.

હવે ત્રીજા સંજ્ઞી દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંજ્ઞી જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સ્યાત્ આહારક હોય છે સ્યાત્ અનાહારક હોય છે વિગ્રહગતિની અવસ્થામા અનાહારક સમજવા જોઈએ, અને અન્ય સમયમાં આહારક સમજવા જોઈએ

શંકા-જે મનથી યુક્ત હોય તે સંજ્ઞી કહેવાય છે, વિગ્રહગતિમાં મન નથી હોતું એવી સ્થિતિમા સંજ્ઞી થઈને અનાહારક કેવી રીતે થઈ શકે ?

સમાધાન-વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થઈને પણ જે જીવ સંજ્ઞીના આયુષ્યનું વેદન કરી રહેલ છે, તે, તે સમયે મનના અભાવમાં પણ સંજ્ઞી જ કહેવાય છે. જેમ નારકના આયુષ્યના વેદનના કારણે વિગ્રહગતિપ્રાપ્ત નરકગામી જીવ નારક કહેવાય છે, એથી જ ઉક્ત કથન નિર્દોષ છે,

पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक मनुष्य वानव्यन्तर ज्योतिष्क वैमानिकोऽपि कदाचिद् आहारको भवति कदाचिद् अनाहारको भवति, तत्र विग्रहगतौ अनाहारकः तदन्यकाले आहारको भवति, किन्तु-'णवर एगिंदिय विगलिंदिया नो पुच्छिज्जंति' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु एकेन्द्रिय विकलेन्द्रियाः-पृथिवीकायिकादि वनस्पतिकायिकान्ता एकेन्द्रियाः, द्वित्रिचतुरिन्द्रियरूपा विकलेन्द्रियाः संज्ञिषु नो पृच्छ्यन्ते तेपाममनस्कतया संज्ञित्वासंभवात्, अथ बहुत्वमधिकृत्याह-'सण्णी णं भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ?' हे भदन्त ! संज्ञिनः-समनस्काः खलु जीवाः किम् आहारका भवन्ति ? किं वा अनाहारका भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जीवाइओ तियभंगो जाव वेमाणिया' जीवादिकस्त्रिकभङ्गः-जीवपदे नैरयिकादिषोडशान्तदण्डकेषु च प्रत्येकं सर्वत्र भङ्गत्रयं वक्तव्यम्, तत्र-'सर्वेऽपि तावद् भवेयुराहारकाः' १ इति प्रथमो भङ्गः, 'अथवा आहारकाश्च बहवः, कश्चिदनाहारकश्च' इति द्वितीयो

समुच्चय जीव की तरह संज्ञी नारक, असुरकुमार आदि दश भवनपति, पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य, वानव्यतर, ज्योतिष्क और वैमानिक भी कदाचित् आहारक और कदाचित् अनाहारक होता है, अर्थात् विग्रहगति के समय अनाहारक और अन्य समय में आहारक होता है विशेषता यह है कि यहां पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय और द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय रूप विकलेन्द्रिय को लेकर प्रश्न नहीं करना चाहिए, क्योंकि मनोहीन होने के कारण वे संज्ञी नहीं होते हैं।

अब बहुत्व की विवक्षा करके कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बहुत संज्ञी जीव आहारक होते हैं या अनाहारक होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जीवपद में तथा नैरयिक आदि सोलह दण्डकों में सर्वत्र तीन भंग कहने चाहिए। वे तीन भंग इस प्रकार हैं-(१) सभी आहारक होते हैं (२) बहुत आहारक होते हैं, एक अनाहारक होता है और (३) बहुत

સમુચ્ચય જીવની જેમ સંજ્ઞી નારક, અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પણ-કદાચિત્ આહારક અને કદાચિત અનાહારક થાય છે, અર્થાત્ વિગ્રહગતિના સમયે અનાહારક અને અન્ય સમયમા આહારક હોય છે. વિશેષતા એ છે કે, અહીં પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયને અને દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિયે ને લઇને પ્રશ્ન ન કરવો જોઇએ કેમ કે મનોહીન હોવાના કારણે તેઓ સંજ્ઞી હોતા નથી.

હવે બહુત્વની વિવક્ષા કરીને કહે છે.-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઘણા સંજ્ઞી જીવો આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવપદમાં તથા નૈરયિક આદિ સોલ દંડકોમા સર્વત્ર ત્રણ ભંગ કહેવા જોઇએ.

भङ्गः २, 'अथवा बहव एव आहारकाश्च अनाहारकाश्च' इति तृतीयो भङ्गः ३, यावत्-संज्ञिनो नैरयिका असुरकुमारादि दशभवनपतयः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्या वानव्यन्तरज्योतिष्का वैमानिकाश्च सर्वेऽपि एवेयुराहारकाः, अथवा बहव आहारकाः कश्चिदेकोऽनाहारकश्च अथवा बहव एव आहारकाश्च अनाहारकाश्चेति भावः, अत्र जीवसमुच्चयपदे प्रथमभङ्गः सकललोकापेक्षया संज्ञित्वेनोत्पादविरहाभावात्, एकस्मिन् संज्ञिनि विग्रहगत्यापन्ने द्वितीयो भङ्गः, बहुषु संज्ञिषु विग्रहगत्यापन्नेषु सत्सु तृतीयो भङ्गोऽवसेयः, एवं नैरयिकादिषोडशपदेष्वपि भङ्गत्रयं भावनीयम्, गौतमः पृच्छति-'असण्णी णं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ?' हे भदन्त ! असंज्ञी-अमनस्कः खलु जीवः किम् आहारको भवति ? किं वा अनाहारको भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सिय आहारए सिय अणाहारए' असंज्ञी

आहारक और बहुत अनाहारक होते हैं। यावत्-संज्ञी नारक, असुरकुमार आदि दश भवनपति, पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक भी (१) सब आहारक होते हैं (२) अथवा बहुत आहारक और कोई एक अनाहारक होता है (३) अथवा बहुत आहारक और बहुत अनाहारकहोते हैं। यहां समुच्चय जीव पद में प्रथम भंग उस समय घटित होता है जब सम्पूर्ण लोक में एक भी जीव संज्ञी के रूप में उत्पन्न न हो रहा हो। जब एक संज्ञी जीव विग्रहगति को प्राप्त हो तब द्वितीय भंग होता है और जब बहुत संज्ञी विग्रहगति को प्राप्त हों तो तृतीय भंग होता हैं। इसी प्रकार नैरयिक आदि सोलहों पदों में तीन-तीन भंग समझ लेने चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असंज्ञी अमनस्क जीव आहारक होता है या अनाहारक ?

भगवान्-हे गौतम ! असंज्ञी जीव कदाचित् आहारक और कदाचित् अना-

તે ત્રણ ભંગ આ પ્રકારે છે-(૧) બધા આહારક હોય છે (૨) ઘણા આહારક હોય છે, એક અનાહારક હોય છે (૩) ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક હોય છે યાવત્ સંજ્ઞી નારક, અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિ, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પણ (૧) બધા આહારક હોય છે (૨) અથવા ઘણા આહારક અને કોઈ એક અનાહારક હોય છે (૩) અથવા ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક હોય છે. અહીં સમુચ્ચય જીવ પદમાં પ્રથમ ભંગ તે સમયે ઘટિત થાય છે જ્યારે સંપૂર્ણ લોકમાં એક પણ જીવ સંજ્ઞીના રૂપમાં ઉત્પન્ન ન થઈ રહ્યો હોય જ્યારે એક સંજ્ઞી જીવ વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થાય ત્યારે દ્વિતીય ભંગ થાય છે અને જ્યારે ઘણા સંજ્ઞી વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થાય તો તૃતીય ભંગ થાય છે એજ પ્રકારે નૈરયિક આદિ સાતે પદોમાં ત્રણ ત્રણ ભંગ સમજી લેવા જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસંજ્ઞી-અમનસ્ક જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક?

यावत् स्यात्-कदाचिद् आहारको भवति, स्यात्-कदाचिद् अनाहारको भवति, तत्र विग्रहावस्थायां प्राग्वदत्रापि अनाहारको बोध्यः, तदन्यकाले आहारकोऽवगन्तव्यः, 'एव णेरइए जाव वाणमंतरे' एवम्-समुच्चयजीवोक्तरीत्या असंज्ञी नैरयिको यावत्-असुरकुमारादि दश भवनपतिपृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरश्च कदाचिद् आहारकः, कदाचिद् अनाहारको बोध्यः, तत्र विग्रहगतौ अनाहारकः, तदन्यकाले आहारको द्रष्टव्यः, किन्त्वत्र-'जोइसियवेमाणिया ण पुच्छिज्जंति' ज्योतिष्कवैमानिका न पृच्छयन्ते तेषां संज्ञित्वव्यवहाराभावात्, सम्प्रति बहुत्वमधिकृत्याह-'असण्णी णं भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ?' हे भदन्त ! असज्ञिनः खलु जीवाः किम् आहारका भवन्ति ? किंवा अनाहारका भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'आहारगा वि

हारक होता है। पूर्व की भांति यहां विग्रहगति की अपेक्षा से अनाहारक और अन्य समय में आहारक जानना चाहिए।

समुच्चय जीव की भांति असंज्ञी नारक, असुरकुमार आदि दश भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, तिर्यंच पंचेन्द्रिय, मनुष्य, वानव्यन्तर भी कदाचित् आहारक और कदाचित् अनाहारक होते हैं। विग्रहगति के समय अनाहारक और अन्य समय में आहारक समझना चाहिए। किन्तु यहां ज्योतिष्क और वैमानिकों संबंधी पृच्छा नहीं करनी चाहिए, क्योंकि उनमें असंज्ञीपन का व्यवहार नहीं होता। अब बहुत्व की विवक्षा कर के कथन किया जाता है-

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસંજ્ઞી જીવ કદાચિત્ આહારક અને કદાચિત્ અનાહારક હોય છે પૂર્વની જેમ અહીં પણ વિગ્રહગતિની અપેક્ષાએ અનાહારક અને અન્ય સમયમા આહારક જાણવા જોઈએ

સમુચ્ચય જીવની જેમ અસંજ્ઞી, નારક, અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય અને વાનવ્યન્તર પણ કદાચિત્ આહારક અને કદાચિત્ અનાહારક હોય છે. વિગ્રહગતિના સમયે અનાહારક અને અન્ય સમયમા આહારક સમજવા જોઈએ કિન્તુ અહીં જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકો સંબંધી પૃચ્છા ન કરવી જોઈએ કેમ કે તેમનામા અસંજ્ઞી પણાનો વ્યવહાર નથી થતો

હવે બહુત્વની વિવક્ષા કરીને કથન કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઘણા અસંજ્ઞી જીવો આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસંજ્ઞી જીવો આહારક પણ હોય અને અનાહારક પણ હોય છે, આ એક ભંગ મળી આવે છે કારણ એ છે કે પ્રત્યેક સમયમા અનન્ત એકેન્દ્રિય જીવ વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત થયેલા મળે છે, તેથી સમુચ્ચય જીવ પદમા અનાહારકોની બહુલતા સદૈવ રહે છે,

अणाहारगा वि एगो भंगो' .असंज्ञिनो जीवा आहारका अपि अनाहारका अपि भवन्ति, इत्येक एव भङ्गः समुच्चयजीवपदे इत्यर्थः, प्रतिसमयमेकेन्द्रियाणामनन्तानां विग्रहगत्यापन्नानामनाहारकाणां सर्वदैवोपलभ्यमानतया अनाहारकपदे बहुत्वस्यैव सद्भावात्. गौतमः पृच्छति-'असण्णी णं भंते ! णेरइया किं आहारया अणाहारया ?' हे भदन्त ! असंज्ञिनः खलु नैरयिकाः किम् आहारका भवन्ति ? किंवा अनाहारका भवन्ति ? भगवान् षड्भङ्गानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'आहारगा वा १' असंज्ञिनो नैरयिका आहारका वा भवन्ति, 'अणाहारगा वा २' अनाहारका वा भवन्ति २. 'अहवा आहारए य अणाहारए य ३' अथवा आहारकश्च अनाहारकश्च कश्चिद् भवति ३, 'आहारए य अणाहारया य ४' कश्चिद् आहारकश्च बहव अनाहारकाश्च भवन्ति ४, 'अहवा आहारगा य अणाहारए य ५' अथवा आहारकाश्च बहवो भवन्ति, कश्चिद् अनाहारकश्च भवति ५, 'अहवा आहारगा य अणाहारगा य ६' अथवा बहव

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बहुत असंज्ञी जीव आहारक होते हैं अथवा अनाहारक होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! असंज्ञी जीव आहारक भी होते हैं और अनाहारक भी होते हैं, यह एक ही भंग पाया जाता है। कारण यह है कि प्रत्येक समय में अनन्त एकेन्द्रिय जीव विग्रहगति प्राप्त पाये जाते हैं, अतः समुच्चय जीव पद में अनाहारकों की बहुलता सदा ही रहती है।

गौतमस्वामी हे भगवन् ! असंज्ञी नारक क्या आहारक होते हैं अथवा अनाहारक होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! यहां छह भंग होते हैं, यथा-(१) असज्ञी नारक सब आहारक होते हैं (२) अनाहारक होते हैं (३) अथवा कोई आहारक और कोई अनाहारक होता हैं (४) अथवा कोई एक आहारक और बहुत अनाहारक होते हैं (५) अथवा बहुत आहारक होते हैं, एक अनाहारक होता है (६) अथवा बहुत आहारक और बहुत अनाहारक होते हैं। इस प्रकार ये छह भंग होते हैं,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસંજ્ઞી નારક શું આહારક હોય છે અથવા તો અનાહારક હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અહીં ૭ ભંગ થાય છે, જેમકે-

(૧) અસંજ્ઞી નારક બધા આહારક હોય છે.

(૨) અનાહારક હોય છે

(૩) અથવા કોઈ આહારક અને કોઈ અનાહારક હોયછે,

(૪) અથવા કોઇ એક આહારક અને ઘણા અનાહારક હોય છે

(૫) અથવા ઘણા આહારક હોય છે. અને એક અનાહારક હોય છે

(૬) અથવા ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક હોય છે.

एव आहारकाश्च अनाहारकाश्च भवन्ति ६, 'एवं एए छब्भंगा' एवम्-उक्तरीत्या एते-पूर्वोक्ताः असंज्ञिनैरयिकेषु षड्भङ्गाः संभवन्ति, तत्र 'आहारका' इति प्रथमो भङ्गो यदा अन्योऽसंज्ञी नैरयिकः समुत्पद्यमानो विग्रहगत्यापन्नो नोपलभ्यते पूर्वोत्पन्नास्त्वसंज्ञिनः सर्वेऽपि आहारकाः सञ्जाताः तदाऽवगन्तव्य', 'अनाहारकाः' इति द्वितीयो भङ्गो यदा पूर्वोत्पन्नोऽसंज्ञी नैरयिक एकोऽपि नोपलभ्यते उत्पद्यमानास्तु विग्रहगत्यापन्ना बहव उपलभ्यन्ते तदा बोध्यः, 'आहारकश्च अनाहारकश्च' इति तृतीयो भङ्गो यदा चिरकालोत्पन्न एकोऽसंज्ञी नैरयिक उपलभ्यते सम्प्रति उत्पद्यमानोऽपि विग्रहगत्यापन्न एकस्तदा बोध्यः, 'आहारकश्च अनाहारकाश्च' इति चतुर्थो भङ्ग श्चिरकालोत्पन्ने एकस्मिन असंज्ञिनि नैरयिके विद्यमाने सति संप्रति उत्पद्यमानेषु असंज्ञिषु विग्रहगत्यापन्नेषु विज्ञेयः, 'आहारकाश्च अनाहारकश्च' इति पञ्चमो भङ्ग श्चिरकालोत्पन्नेषु बहुषु असंज्ञिषु नैरयिकेषु सत्सु सम्प्रति उत्पद्यमाने विग्रहगत्यापन्ने एकस्मिन असंज्ञिनि द्रष्टव्यः, 'आहारकाश्च अनाहारकाश्च' इति षष्ठोभङ्गस्तु चिरका-

इनमें से प्रथम भंग तब घटित होता है जब कोई भी असंज्ञी नारक विग्रहगति को प्राप्त नहीं पाया जाता है और पूर्वोत्पन्न असंज्ञीनारक सभी आहारक हो चुकते हैं। दूसरा भंग उस समय घटता है जब पूर्वोत्पन्न असंज्ञी नारक एक भी नहीं पाया जाता और उत्पद्यमान विग्रहगति प्राप्त बहुत पाये जाते हैं। तृतीय भंग उस समय होता है जब चिर कालोत्पन्न एक असंज्ञी नारक पाया जाता है और वर्त्तमान में उत्पद्यमान विग्रहगति प्राप्त भी-एक पाया जाता है। चौथा भंग उस समय समझना चाहिए जब चिरकालोत्पन्न एक असंज्ञी नारक विद्यमान हो और वर्त्तमान में उत्पद्यमान बहुत-से असंज्ञी विग्रहगति को प्राप्त हों। पांचवां भंग उस समय घटित होता है जब चिरकालोत्पन्न बहुत-से असंज्ञी नारक विद्यमान हों और वर्त्तमान में उत्पद्यमान विग्रहगति प्राप्त

એ પ્રકારે આ છ ભંગ બને છે, તેમનામાથી પ્રથમ ભંગ ત્યારે ઘટિત થાય છે કે જ્યારે કોઈ પણ અસંજ્ઞી નારક વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલ મળી આવે અને પૂર્વોત્પન્ન અસંજ્ઞી નારક બધા આહારક થઇ જાય છે

બીજો ભંગ તે સમયે ઘટે છે, જ્યારે પૂર્વોત્પન્ન અસંજ્ઞી નારક એક પણ નથી મળી આવતો અને ઉત્પદ્યમાન વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત ઘણા મળી આવે છે

તૃતીયભંગ તે સમયે થાય છે, જ્યારે ચિરકાલોત્પન્ન એક અસંજ્ઞી નારક મળે છે અને વર્તમાનમા ઉત્પદ્યમાન વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત પણ એક મળી આવે છે

ચોથો ભંગ ત્યારે સમજવો જોઇએ જ્યારે ચિરકાલોત્પન્ન એક અસંજ્ઞીનારક વિદ્યમાન હોય અને વર્તમાનમા ઉત્પદ્યમાન ઘણા અસંજ્ઞી વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થાય

પાંચમો ભંગ તે સમયે ઘટિત બને છે જ્યારે ચિરકાલોત્પન્ન ઘણા અસંજ્ઞી નારકો વિદ્યમાન હોય અને વર્તમાનમા ઉત્પદ્યમાન વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત એક અસંજ્ઞી મળે.

लोत्पन्नेषु बहुष्वेव चोत्पद्यमानेषु असंज्ञिषु सत्सु अवगन्तव्यः, 'एवं जाव थणियकुमारा' एवम्-असंज्ञि नैरयिकोक्तरीत्या एते-पूर्वप्रदर्शिताः षड्भङ्गा असुरकुमारादि स्तनितकुमारपर्यवसानेष्वपि द्रष्टव्याः, इत्यभिप्रायेणाह-यावत्-असुरकुमाराः, नागकुमाराः, सुवर्णकुमाराः, अग्निकुमाराः, विद्युत्कुमाराः, उदधिकुमाराः, द्वीपकुमाराः, दिक्कुमाराः, पवनकुमाराः, स्तनितकुमारा अपि आहारका वा १ अनाहारका वा २ आहारकश्च अनाहारकश्च ३ आहारकश्च अनाहारकाश्च ४ अथवा आहारकाश्च अनाहारकश्च ५ आहारकाश्च अनाहारकाश्च वा वक्तव्याः, अत्र नैरयिकाणाम् असुरकुमारादि भवनपतीनां वानव्यन्तराणाञ्चासंज्ञिभ्यः संज्ञिभ्यश्चोत्पादात् असंज्ञिभ्य उत्पद्यमाना असंज्ञिन व्यपदिश्यन्ते संज्ञिभ्यश्चोत्पद्यमानाः संज्ञिनो व्यपदिश्यन्ते, ज्योतिष्कवैमानिकाः पुनः संज्ञिभ्य एवोत्पद्यन्ते नासंज्ञिभ्य इति

एक असंज्ञी पाया जाय। छठा भंग उस समय समझना चाहिए जब चिरकालोत्पन्न भी बहुत हों और उत्पद्यमान असंज्ञी भी बहुत हों।

असंज्ञी नारकों में जैसे छह भंग कहे गए हैं, उसी प्रकार असुरकुमारों से लेकर स्तनितकुमारों तक सभी में छह छह भंग समझ लेने चाहिए। इस अभिप्राय से कहते हैं-यावत् असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिशाकुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार भी छह भंगों वाले हैं, यथा-(१) आहारक (२) अनाहारक (३) एक आहारक, एक अनाहारक (४) एक आहारक, बहुत अनाहारक (५) बहुत आहारक, एक अनाहारक और (६) बहुत आहारक, बहुत अनाहारक।

नैरयिक, असुरकुमार आदि भवनपति तथा वानव्यन्तर, असंज्ञियों से भी उत्पन्न होते हैं और संज्ञियों से भी। जो असंज्ञियों से उत्पन्न होते हैं वे असंज्ञी कहे जाते हैं और जो संज्ञियों से उत्पन्न होते हैं, वे संज्ञी कहलाते हैं। ज्योतिष्क

છઠ્ઠો ભંગ તે સમયે સમજવો જોઈએ જ્યારે ચિરકાલોત્પન્ન પણ ઘણા હોય અને ઉત્પદ્યમાન અસંજ્ઞી પણ ઘણા હોય

અસંજ્ઞી નારકોમાં જેવા છ ભંગ કહ્યા છે, એજ પ્રકારે અસુરકુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમારો સુધી બધામાં છ છ ભંગ સમજી લેવા જોઈએ.

એ અભિપ્રાયથી કહે છે-યાવત્ અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર પણ છ ભંગવાળા છે-જેમ કે (૧) આહારક (૨) અનાહારક (૩) એક આહારક એક અનાહારક (૪) એક આહારક ઘણા અનાહારક (૫) ઘણા આહારક, એક અનાહાર અને (૬) ઘણા આહારક ઘણા અનાહારક

નૈરયિક અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ તથા વાનવ્યન્તર, અસંજ્ઞીઓથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને સંજ્ઞીઓથી પણ, જે અસંજ્ઞીઓથી ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ અસંજ્ઞી કહેવાય

ते असंज्ञिषु न पठिता इति बोध्यम् 'एगिंदिएसु अभंगय' एकेन्द्रियेषु तावद् अभङ्गकम्-भङ्गाभावः-'आहारका अपि अनाहारका अपि' इत्येक एव भङ्ग इत्यर्थः, तत्र आहारका स्तावद् बहवः प्रसिद्धा एव, अनाहारका अपि प्रतिसमय पृथिव्यप्तेजो वायवः प्रत्येकम-संख्याता भवन्ति, प्रतिसमयं वनस्पतिकायिकाः अनन्ताः सर्वकाले उपलभ्यन्ते इति तेऽपि बहवः सिद्धाः किन्तु-'बेइंदिय जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु तियभंगो' द्वीन्द्रिय यावत् त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु असंज्ञिषु त्रिकभङ्गः-प्रत्येकं भङ्गत्रयं वक्तव्यम्-तद्यथा-आहारकाः सर्वेऽपि तावद् भवेयुः १, अथवा बहव आहारकाः कश्चिदनाहारकश्च २, अथवा बहव एव आहारकाश्च अनाहारकाश्च भवन्ति ३, तत्र यदा एकोऽपि द्वीन्द्रियो विग्रहा वस्थो नोपलभ्यते तदा पूर्वोत्पन्नाः सर्वेऽपि आहारका इति प्रथमो भङ्गः १, यदा तु एको

और वैमानिक देव संज्ञियों से ही उत्पन्न होते हैं, असंज्ञियों से उत्पन्न नहीं होते, अतएव असंज्ञियों में उनकी गणना नहीं की गई हैं।

एकेन्द्रियों में अभंगक है अर्थात् भंगों का अभाव है, अर्थात् उनमें एक ही विकल्प पाया जाता है-'बहुत आहारक, बहुत अनाहारक।' बहुत आहारक तो प्रसिद्ध ही हैं, अनाहारक भी प्रत्येक समय में बहुत पाये जाते हैं, क्योंकि असंख्यात पृथ्वीकायिक, असंख्यात अप्कायिक असंख्यात तेजस्कायिक और असंख्यात वायुकायिक तथा अनन्त वनस्पतिकाय जीव प्रत्येक समय में उत्पन्न होते रहते हैं और वे विग्रहगति समापन्न होते हैं। किन्तु द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय और तिर्यंच पंचेन्द्रिय असंज्ञियों में, प्रत्येक में तीन भंग कहने चाहिए। वे इस प्रकार हैं-(१) सभी आहारक होते हैं (२) अथवा बहुत आहारक और एक कोई अनाहारक होता है (३) अथवा बहुत आहारक और बहुत अनाहारक होते हैं। जब एक

છે અને જે સંજ્ઞિઓથી ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ સંજ્ઞી કહેવાય છે જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવ અસંજ્ઞિયોથી જ ઉત્પન્ન થાય છે સંજ્ઞીઓથી ઉત્પન્ન નથી થતા, તેથી જ અસંજ્ઞિયોમાં તેમની ગણના નથી કરેલી

એકેન્દ્રિયોમા અભંગક છે, અર્થાત્ ભંગોનો અભાવ છે, અર્થાત્ એક જ વિકલ્પ મળી આવે છે-ઘણા આહારક, ઘણા અનાહારક ઘણા આહારક તો પ્રસિદ્ધ જ છે, અનાહારક પણ પ્રત્યેક સમયમા ઘણા મળી આવે છે. કેમ કે અસંખ્યાત પૃથ્વીકાયિક, અસંખ્યાત અપ્કાયિક અસંખ્યાત તેજસ્કાયિક, અને અસંખ્યાત વાયુકાયિક તથા અનન્ત વનસ્પતિ કાયિક જીવ પ્રત્યેક સમયમા ઉત્પન્ન થતા રહે છે અને તેઓ વિગ્રહગતિ સમાપન્ન હોય છે. કિન્તુ દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય અસંજ્ઞિયોમા, પ્રત્યેકમાં ત્રણ ભંગ કહેવા જોઈએ

તે આ પ્રકારે છે-(૧) બધા આહારક હોય છે (૨) અથવા ઘણા આહારક અને એક કોઈ અનાહારક હોય છે (૩) અથવા ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક હોય છે

विग्रहगतिस्थो भवति तदा पूर्वे सर्वेऽपि आहारकाः, उत्पद्यमानस्त्वेकोऽनाहारक इति द्वितीयो भङ्गः २, यदा पुनरुत्पद्यमाना अपि बहव उपलभ्यन्ते तदा तृतीयो भङ्गो विज्ञेयः ३, एवं त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेष्वपि स्वयमूहनीयम्, किन्तु-'मणुमवाणमंतरेसु छब्भंगा' मनुष्यवानव्यन्तरेषु असंज्ञिषु पूर्वोक्ताः षड्भङ्गा वक्तव्याः, गौतमः पृच्छति-'णो सण्णी नो असण्णी णं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ?' हे भदन्त ! नो संज्ञि नो असंज्ञी खलु जीवः किम् आहारको भवति ? किं वा अनाहारको भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सिय आहारए सिय अणाहारए य' स्यात्-कदाचिद् आहारको भवति नो संज्ञि नो असंज्ञी जीवः केवलिनः समुद्घाताद्यवस्थाविरहे आहारकत्वात् स्यात्-कदाचिद् अनाहारको भवति 'एवं मणूसे वि' एवम्-समुच्चयजीवोक्तरीत्या मनुष्योऽपि असंज्ञी कदाचिद् आहारको भवति, कदाचिद् अनाहारको भवति, किन्तु-'सिद्धे अणाहारए'

भी द्वीन्द्रिय विग्रहगति प्राप्त नहीं पाया जाता और पूर्वोत्पन्न सभी आहारक होते हैं, तब प्रथम भंग होता है। जब एक विग्रहगति प्राप्त होता है, और पूर्वोत्पन्न सब आहारक होते हैं, तब एक अनाहारक और बहुत आहारक, यह दूसरा भंग पाया जाता है। किन्तु जब उत्पद्यमान भी बहुत होते हैं और पूर्वोत्पन्न आहारक भी बहुत होते हैं, तब तीसरा भंग घटित होता है। इसी प्रकार त्रीन्द्रियों में, चतुरिन्द्रियों में और तिर्यंच पंचेन्द्रियों में समझ लेना चाहिए। किन्तु असंज्ञी मनुष्यों और वानव्यन्तरों में पूर्वोक्त छह भंग कहना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नोसंज्ञी-नोअसंज्ञी जीव क्या आहारक होता है या अनाहारक ?

भगवान्-हे गौतम ! कदाचित् आहारक होता हैं, कदाचित् अनाहारक होता है, क्योंकि केवली समुद्घातावस्था के अभाव में आहारक होते हैं।

જ્યારે એક પણ દ્વીન્દ્રિય વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત નથી મળી આવતો અને પૂર્વોત્પન્ન બધા આહારક હોય છે, ત્યારે પ્રથમ ભંગ થાય છે

જ્યારે એક વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત હોય છે અને પૂર્વોત્પન્ન બધા આહારક હોય છે ત્યારે એક અનાહારક અને ઘણા આહારક, આ બીજો ભંગ બને છે.

કિન્તુ જ્યારે ઉત્પદ્યમાન પણ ઘણા હોય છે અને પૂર્વોત્પન્ન આહારક પણ ઘણા હોય છે, ત્યારે ત્રીજો ભંગ ઘટિત થાય છે

એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિયોમાં ચતુરિન્દ્રિયોમાં અને તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ પણ અસંજ્ઞી મનુષ્યો અને વાનવ્યન્તરોમાં પૂર્વોક્ત છ ભંગ કહેવા જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી જીવ શું આહારક હોય છે અગર નો અનાહારક ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક હોય છે કદાચિત્ અનાહારક હોય છે કેમકે કેવલીસમુદ્ઘાતાવસ્થાના અભાવમાં આહારક હોય છે. એજ પ્રકારે મનુષ્ય અસંજ્ઞી પણ

सिद्धोऽनाहारको भवति तथाच अनाहारकत्वं समुद्घातावस्थायाम् अयोगित्वावस्थायां सिद्धावस्थायां वा विभावनीयम्,

सम्प्रति बहुत्वमधिकृत्याह-'पुहुत्तेणं नो सण्णी नो असण्णी जीवा आहारगा वि अणाहारगावि' पृथक्त्वेन-बहुत्वेन नो संज्ञि नो असंज्ञिनो जीवा आहारका अपि अनाहारका अपि भवन्ति तत्र आहारका अपि नो संज्ञि नो असंज्ञिनो भवन्ति बहूनां केवलिनां समुद्घाताद्यवस्थारहितानां सदैवोपलभ्यमानत्वात्, अनाहारका अपि नो संज्ञि नो असंज्ञिनो भवन्ति सिद्धानां सदैव सद्भावात्, तेषाञ्चानाहारकत्वात्, किन्तु-'मणूसेसु तियभंगो' मनुष्येषु नो संज्ञि नो असंज्ञिषु त्रिकभङ्गः-पूर्वोक्त भङ्गत्रयं वक्तव्यम्, यथा-'सर्वेऽपि तावद् भवेयु राहारकाः, इति प्रथमो भङ्गः, अथवा बहव आहारका एकः कश्चिद् अनाहारको भवति इति द्वितीयो भङ्गः, अथवा बहव एव आहारकाश्च अनाहारकाश्च भवन्ति, इति तृतीयो भङ्गः, तत्र यदा न कोऽपि केवली समुद्घाताद्यवस्थागतो भवति तदा प्रथमो भङ्गः, एकस्मिन् केवलिनि समुद्घाताद्यवस्थागते सति द्वितीयो भङ्गः संभवति, बहुषु केवलिसमुद्घाताद्यवस्था-

इसी प्रकार मनुष्य असंज्ञी भी कदाचित् आहारक होता है, कदाचित् अनाहारक होता है। सिद्ध जीव अनाहारक ही होता है।

अब बहुत्व की अपेक्षा से निरूपण किया जाता है-बहुत्व की अपेक्षा से नो संज्ञी-नोअसंज्ञी जीव आहारक भी होते हैं, अनाहारक भी होते हैं। अहारक भी नो संज्ञी नो असंज्ञी बहुत होते हैं? क्योंकि समुद्घातावस्था से रहित केवली बहुत पाये जाते हैं, सिद्ध अनाहारक होते हैं, अतः अनाहारक भी बहुत पाए जाते हैं। किन्तु नोसंज्ञी-नोअसंज्ञी मनुष्यों में तीन भंग होते हैं, यथा-(१) सभी आहारक होते हैं (२) अथवा बहुत आहारक होते हैं, एक कोई अनाहारक होता है (३) अथवा बहुत आहारक और बहुत अनाहारक होते हैं। जब कोई भी केवली समुद्घात अवस्था में नहीं होता, तब प्रथम भंग समझना चाहिए। जब एक केवली समुद्घातगत हो, उस समय दूसरा भंग पाया जाता है और जब बहुत-से केवली समुद्घात-अवस्था को प्राप्त हों तब तीसरा भंग

કદાચિત્ આહારક હોય છે, અને કદાચિત્ અનાહારક હોય છે સિદ્ધ જીવ અનાહારક જ હોય છે

હવે બહુત્વની અપેક્ષાથી નિરૂપણ કરવામા આવે છે-બહુત્વની અપેક્ષાથી નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી જીવ આહારક પણ હોય છે, અનાહારક પણ હોય છે આહારક પણ નો સંજ્ઞી-નોઅસંજ્ઞી ઘણા હોય છે કેમકે સમુદ્ઘાતાવસ્થાથી રહિત કેવલી ઘણા મળે છે. સિદ્ધ અનાહારક હોય છે તેથી અનાહારક પણ ઘણા મળે છે પણ નો સંજ્ઞી નો-અસંજ્ઞી મનુષ્યોમા ત્રણ ભગ થાય છે જેમકે (૧) બધા આહારક હોય છે (૨) અથવા ઘણા આહારક હોય છે, એક કોઈ અનાહારક હોય છે (૩) અથવા ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક હોય છે-જ્યારે કોઈ પણ કેવલી સમુદ્ઘાતાવસ્થામાં નથી હોતા, ત્યારે પ્રથમ ભગ સમજવો જોઈએ જ્યારે એક કેવલી

गतेषु सत्सु तृतीयो भङ्गोऽसंयः, 'सिद्धा अणाहारगा' सिद्धाःसनावद् अनाहारका भवन्ति. तेषां सकलशरीरपरित्यागात् 'दारं ३' इति तृतीयं संज्ञिद्वारं समाप्तम् । ॥ सू० ७ ॥

॥ लेश्यादि द्वारवक्तव्यता ॥

मूलम्--"सलेसे णं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए, एवं जाव वेमाणिए. सलेसा णं भंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा ? गोयमा ! जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो एवं कण्हलेसावि नीललेसावि काउलेसावि जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो, तेउलेसाए पुढवि आउवणस्सइकाइयाणं छब्भंगा, सेसाणं जीवादिओ तियभंगो, जेसिं अत्थि तेउलेसा, पम्हलेसाए सुक्कलेसाए य जीवादिओ तियभंगो, अलेसा जीवा मणूस्सा सिद्धा य एगत्तेण वि पुहुत्तेण वि नो आहारगा अणाहारगा, दारं ४, सम्मदिट्ठी णं भंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा ? गोयमा ! सिय आहारगा, सिय अणाहारगा, बेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया छब्भंगा, सिद्धा अणाहारगा, अवसेसाणं तियभंगो, मिच्छादिट्ठीसु जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो, सम्मामिच्छादिट्ठी णं भंते ! किं आहारगा ? अणाहारगा ? गोयमा ! आहारगे नो अणाहारगे, एवं एगिंदियविगलिंदियवज्जं जाव वेमाणिए, एवं पुहुत्तेण वि, दारं ५, संजए णं भंते ! जीवे किं आहारगे ? अणाहारगे ? गोयमा ! सिय आहारगे सिय अणाहारगे, एवं मणूसे वि, पुहुत्तेणं तियभंगो, असंजए पुच्छा, सिय आहारए सिय अणाहारए, पुहुत्तेणं जीवेगिंदियवज्जो तिय भंगो, संजयासंजए णं भंते ! जीवे पंचिंदियतिरिक्खजोणिए मणूसे य ३ एए एगत्तेण वि पुहुत्तेण वि आहारगा, नो अणाहारगा' नो संजए नो

घटित होना है। सिद्ध अनाहारक होते हैं, क्योंकि वे समस्तशरीरों से रहित होते हैं ॥ सू० ७ ॥

સમુદ્ઘાત ગત હોય, તે સમયે બીજો ભંગ મળી આવે છે. અને જ્યારે ઘણા બધા કેવલી સમુદ્ઘાત-અવસ્થાને પ્રાપ્ત હોય ત્યારે ત્રીજો ભંગ ઘટિત થાય છે સિદ્ધ અનહારક હોય છે, કેમ કે તે સમસ્ત શરીરોથી રહિત હોય છે. ॥સૂ૦ ૭॥

असंजए नो संजयासंजए जीवे सिद्धे य एए एगत्तेण पोहत्तेण वि नो आहारगा, अणाहारगा, दारं ६, सकसाई णं भंते! जीवे किं आहारए अणाहारए? गोयमा! सिय आहारए सिय अणाहारए, एवं जाव वेमाणिया, पुहुत्तेणं जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो, कोहकसाईसु जीवादीसु एवं चेव, नवरं देवेसु छब्भंगा, माणकसाईसु मायाकसाईसु य देवनेरइएसु छब्भंगा. अवसेसाणं जीवेगियवज्जो, तियभंगो, लोहकसाईसु नेरइएसु छब्भंगा, अवसेसु जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो, अकसाई जहा णो सण्णी णो असण्णी दारं ७ ॥ सू० ८॥

छाया-सलेश्यः खलु भदन्त! जीवः किम् आहारकः? अनाहारकः? गौतम! स्याद् आहारकः, स्याद् अनाहारकः, एव यावद् वैमानिकः, सलेश्याः खलु भदन्त! जीवाः किम् आहारकाः? अनाहारकाः? गौतम! जीवैकेन्द्रियवर्जस्त्रिकभङ्गः, एवं कृष्णलेश्या अपि नीललेश्या अपि कापोतलेश्या अपि जीवैकेन्द्रियवर्जस्त्रिकभङ्गः, तेजोलेश्यायां पृथिव्यब्-

---

लेश्यादि द्वार

शब्दार्थ-(सलेसे णं भंते! जीवे किं आहारए, अणाहारए) हे भगवन्! सलेश्य लेश्या से युक्त-जीव आहारक होता है या अनाहारक होता हैं? (गोयमा! सिय आहारए, सिय अणाहारए) हे गौतम! कदाचित् आहारक, कदाचित् अनाहारक होता है (एव जाव वेमाणिए) इसी प्रकार यावत् वैमानिक।

(सलेसा णं भंते! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा?) हे भगवन्! बहुत सलेश्य जीव आहारक होते हैं या अनाहारक होते हैं? (गोयमा! जीवेगिंदियवज्जो नियभंगो) हे गौतम! जीव और एकेन्द्रिय को छोडकर तीन भंग (एवं कण्हलेसा वि) इसी प्रकार कृष्णलेश्या वाले भी (नीललेसा वि) नीललेश्या वाले

લેશ્યાદિ દ્વાર

શબ્દાર્થ- (सलेसेणं भंते! जीवे कि आहारए, अणाहारए)-હે ભગવન્! સલેશ્ય-લેશ્યાથીયુક્ત-જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે (गोयमा! सिय आहारए, सिय अणाहारए)-હે ગૌતમ! કદાચિત્ આહારક, કદાચિત્ અનાહારક હોય છે (एव जाव वेमाणिए) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક

(सलेसाण भंते! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा?)-હે ભગવન્! ઘણા સલેશ્ય જીવો આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે? (गोयमा! जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो)-હે ગૌતમ! જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ ભંગ (एवं कण्हलेसा वि) એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પણ (नीललेसा वि) નીલલેશ્યાવાળા પણ (काऊलेसा वि) કાપોતલેશ્યાવાળા પણ

वनस्पतिकायिकानां षड्भङ्गाः, शेषाणां जीवादिकस्त्रिकभङ्गो येषामस्ति तेजोलेश्या, पद्म-लेश्यायां शुक्ललेश्यायाञ्च जीवादिकस्त्रिकभङ्गः, अलेश्या जीवा मनुष्याः सिद्धाश्च एकत्वे नापि पृथक्त्वेनापि नो आहारका अनाहारकाः, द्वारम् ४, सम्यग्दृष्टयः खलु भदन्त ! जीवाः किम् आहारकाः, अनाहारकाः ? गौतम ! स्यात् आहारकाः, स्यात् अनाहारकाः, द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः षड्भङ्गाः, सिद्धा अनाहारकाः अवशेषाणां त्रिकभङ्गः, मिथ्यादृष्टिषु जीवैकेन्द्रियवर्जस्त्रिकभङ्गः, सम्यग्मिथ्यादृष्टिः खलु भदन्त ! किम् आहारकः ?

भी (काउलेसा वि) कापोतलेश्या वाले भी (जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो) जीव और एकेन्द्रिय को छोडकर तीन भंग (तेउलेसाए) तेजो लेश्या में (पुढवी आउ-वणस्सइकाइयाणं) पृथ्वीकायिकों अप्कायिकों और वनस्पतिकायिकों के (छब्भंगा) छह भंग (सेसाणं) औरों के (जीवादिओ) जीव से लेकर (तियभंगो) तीन भंग (जेसिं अत्थि तेउलेसा) जिनमें तेजो लेश्या होती है (पम्हलेसाए सुक्कलेसाए य जीवादिओ तियभंगो) पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या में जीव से लेकर तीन भग (अले-सा जीवा मणुस्सा सिद्धा य) लेश्या रहित जीव और मनुष्य तथा सिद्ध (एगत्तेण वि पुहुत्तेण वि नो अहारगा) एकत्व की अपेक्षा से भी और पृथक्त्व की अपेक्षा से भी आहारक नहीं है (अणाहारगा) अनाहारक हैं

(सम्मद्दिट्ठी णं भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ?) हे भगवन् ! सम्य-ग्दृष्टि जीव क्या आहारक हैं या अनाहारक ? (गोयमा ! सिय आहारगा, सिय अणाहारगा) हे गौतम ! कदाचित् आहारक और कदाचित् अनाहारक हैं (बेइं-दिया) द्वीन्द्रिय (तेइंदिया) त्रीन्द्रिय (चउरिंदिया) चतुरिन्द्रियके (छब्भंगा) छह भंग (सिद्धा अणाहारगा) सिद्ध अनाहारक होते हैं (अवसेसाणं तियभंगो) शेषों के

(जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो) જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ ભંગ (तेउलेसाए) તેજો-લેશ્યામાં (पुढवि आउ वणस्सइकाइयाणं) પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિકો અને વનસ્પતિકાયિકોના (छब्भंगा) છભંગ (सेसाणं) બીજાના (जीवादिओ) જીવથી લઈને (तिय भंगो) ત્રણભંગ (जेसिं अत्थि तेउलेसा) જેમનામાં તેજોલેશ્યા હોય છે (पम्हलेसाए सुक्कलेसाए य जीवादिओ तिय भंगो) પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યામાં જીવથી લઈને ત્રણભંગ (अलेस्सा जीवा मणुसा सिद्धा य) લેશ્યા રહિત જીવ અને મનુષ્ય તથા સિદ્ધ (एगत्तेण वि पुहुत्तेण वि नो आहारगा) એકત્વની અપેક્ષાથી પણ અને પૃથકત્વની અપેક્ષાથી પણ આહારક નથી (अणाहारगा) અનાહારક છે

(सम्मद्दिट्ठीणं भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ?)-હે ભગવન્ ! સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ શું આહારક છે કે અનાહારક ? (गोयमा ! सिय आहारगा, सिय अणाहारगा)-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક અને કદાચિત્ અનાહારક છે (बेइंदिया) દ્વીન્દ્રિય (तेइंदिया) ત્રીન્દ્રિય (चउरिंदिया) ચતુરિન્દ્રિય (छब्भंगा) છભંગ (सिद्धा अणाहारगा) સિદ્ધઅનાહારક (अवसेसाणं तिय भंगो) બાકીનાના ત્રણ ભંગ.

अनाहारकः? गौतम! आहारको नो अनाहारकः, एवम् एकेन्द्रियविकलेन्द्रियवर्जो यावद् वैमानिकः, एवं पृथक्त्वेनापि, द्वारम् ५, संयतः खलु भदन्त! जीवः किम् आहारकः? अनाहारकः? गौतम! स्याद् आहारकः स्याद् अनाहारकः, एवं मनुष्योऽपि, पृथक्त्वेन त्रिकभङ्गः, असंयतः पृच्छा, स्याद् आहारकः स्यात् अनाहारकः, पृथक्त्वेन जीवैकेन्द्रियवर्ज-

तीन भंग (मिच्छादिट्ठीसु) मिथ्यादृष्टियों में (जीवेगिंदियवज्जो) जीव और एकेन्द्रिय को छोड कर (तियभंगो) तीन भग कहे हैं।

(सम्मामिच्छादिट्ठी णं भंते! किं आहारगा, अणाहारगा?) हे भगवन्! सम्यग्मिथ्यादृष्टि जीव क्या आहारक हैं या अनाहारक? (गोयमा! आहारगे, नो अणाहारगे) हे गौतम! आहारक, अनाहारक नहीं (एवं एगिंदियविगलिंदियवज्जं) इस प्रकार एकेन्द्रिय और विकलेन्द्रिय को छोडकर (जाव वेमाणिए) यावत् वैमानिक पर्यन्त समझ लेवें (एवं पुहुत्तेण वि) इस तरह बहुत्व की अपेक्षा से भी जान लेवें।

(संजए णं भंते! जीवे किं आहारगे, अणाहारगे?) हे भगवन्! संयत जीव आहारक होता है या अनाहारक? (गोयमा! सिय आहारगे, सिय अणाहारगे) हे गौतम! स्यात् आहारक, स्यात् अनाहारक होता है (एवं मणूसे वि) इसी प्रकार मनुष्य भी (पुहुत्तेणं तियभंगो) पृथक्त्व की विवक्षा से तीन भग होते हैं। (असंजए पुच्छा?) असंयत संबंधी पृच्छा? (सिय आहारए सिय अणाहारए) कदाचित् आहारक, कदाचित् अनाहारक (पुहुत्तेणं जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो) बहुत्व की अपेक्षा से जीव और एकेन्द्रिय को छोड कर तीन भग कहे हैं।

(मिच्छादिट्ठीसु) મિથ્યાદૃષ્ટિયોમા (जीवेगिंदियवज्जो) જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય तियभगो) ત્રણ ભગ

(सम्मामिच्छादिट्ठीण भंते! कि आहारगा, अणाहारगा?)-હે ભગવન્! સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટિ શુ આહારક છે કે અનાહારક? (गोयमा आहारगे नो अणाहारगे)-હે ગૌતમ! આહારક, અનાહારક નહીં (एव एगिंदियविगलिंदियवज्ज) એ પ્રકારે એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય સિવાય (जाव वेमाणिए) યાવત વૈમાનિક (एवं पुहुत्तेण वि) એજ પ્રકારે બહુત્વની અપેક્ષાથી પણ

(संजएणं भंते जीवे कि आहारगे, अणाहारगे?)-હે ભગવન્! સયત જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક? (गोयमा! सिय आहारगे सिय अणाहारगे)-હે ગૌતમ! સ્યાત આહારક-સ્યાત્ અનાહારક હોય છે (एव मणूसे वि) એજ પ્રકારે મનુષ્ય પણ (पुहुत्तेणं तिय भगो) પૃથક્ત્વની વિવક્ષાથી ત્રણ ભગ થાય છે

(असंजए पुच्छा) અસયત સમ્બન્ધી પ્રશ્ન? (सिय आहारए सिय अणाहारए) કદાચિત આહારક કદાચિત્ અનાહારક (पुहुत्तेण जीवेगिंदियवज्जो तिय भगो) બહુત્વની અપેક્ષાથી

पौषधशालायां पौषधिकः-पोषधव्रतवान् अतएव 'बंभयारी' ब्रह्मचारी 'जाव दब्भसंथारोवगए' यावद्दर्भसंस्तारकोपगतः सार्द्धद्वयहस्तपरिमितदर्भासने उपविष्टः मन अत्र यावत्पदात् उन्मुक्तमणिसुवर्ण इत्यादि सर्वं पूर्वोक्तं ग्राह्यम् अष्टमभक्तिकः- कृताष्टमतपाः सिन्धुदेवीं मनसि कुर्वन् तिष्ठति । 'तएणं तस्स भरहस्स रण्णो अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि सिंधूए देवीए आसनं चलइ' ततः खलु तस्य भरतस्य राज्ञोऽष्टमभक्ते परिणमति-परिपूर्णप्राये जाते समगच्छति सति सिन्ध्वा देव्या आसनं सिंहासनं चलति 'तएणं सा सिंधु देवी आसणं चलियं पासइ' ततः खलु सा सिन्धुदेवी आसनं-स्वसिंहासनं चलितं पश्यति 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'ओहिं पउजइ' अवधिं प्रयुंक्ते-अवधिना ज्ञानेन पश्यति 'पउंजित्ता' प्रयुज्य 'भरहं रायं ओहिणा आभोएइ' भरतं राजानम् अवधिना अवधिज्ञानेन, अभोगयति उपयुङ्क्ते जानातीत्यर्थः 'आभोइत्ता' आभोग्य उपयुज्य ज्ञात्वा तस्याः सिन्धुदेव्याः 'इमे एयारूवे अज्झत्थिए चिंतिए कप्पिए पत्थिए मणोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था' अययेतद्रूपो वक्ष्यमाणस्वरूपः, आध्यात्मिकः आत्मगत अङ्कुर

वाला अतएव ब्रह्मचारी भरत चक्री २॥ हाथ प्रमाण दर्भासन पर पूर्वोक्त मणिसुवर्णादि सबका परित्याग करके बैठ गया, और सिन्धु देवी का मनमें ध्यान करने लगा । (तएणं तस्स भरहस्स रण्णो अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि सिंधूए देवीए आसणं चलइ) जब उस भरत राजा की अष्टम भक्तकी तपस्या पूरी होने को आई कि उसी समय सिन्धु देवी का आसन कंपायमान हुआ । (तएणं सा सिंधु देवी आसणं चलियं पासइ) सिन्धु देवीने ज्यों ही कंपित हुए अपने आसन को देखा तो (पासित्ता ओहिं पउंजइ) उसी समय उसने अपने अवधि ज्ञान को जोड़ा-अर्थात् अवधिज्ञान का प्रयोग किया (पउंजित्ता भरहं रायं ओहिणा आभोएइ) अवधिज्ञान का प्रयोग करके उसने उसके द्वारा भरत राजा को देखा (आभोइत्ता इमेएयारूवेअज्झत्थिएचिंतिए कप्पिए पत्थिए मणोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था)राजा को देखकरउसेआध्यात्मिक चिंतितकल्पितप्रार्थितमनोगत संकल्प उत्पन्न हुआ । सकल्प के इन विशेषणों की व्याख्या पीछे की जा चुकी है । इन विशेषणों का तात्पर्यार्थ ऐसा है-

पोसहिए बंभयारी जाव दब्भसंथारोवगए अट्ठमभत्तिए सिंधुदेविं मणसि करेमाणे चिट्ठइ) त्रण उपवास लईने ते पौषध व्रतवाळो એથી બ્રહ્મચારી ભરતચક્રી અઢી હાથ પ્રમાણ દર્ભાસન ઉપર પૂર્વોક્ત મણિ સુવર્ણાદિ સર્વનો પરિત્યાગ કરીને બેસી ગયો અને સિન્ધુ દેવીનું મનમાં ધ્યાન કરવા લાગ્યો (तएणं तस्स भरहस्स रण्णो अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि सिंधूए देवीए आसणं चलइ) જ્યારે તે ભરત રાજાની અષ્ટમ ભક્તની તપસ્યા સમાપ્ત થવા આવી કે તેજ સમયે સિન્ધુ દેવીનું આસન કંપાયમાન થયું (तएणं सा सिन्धु देवी आसणं चलियं पासइ) સિંધુ દેવીએ જ્યારે પોતાનું આસન કંપિત થતું જોયું કે (पासित्ता ओहिं पउंजइ) તરત જ તેણે પોતાના અવધિજ્ઞાનને જોડયું એટલે કે તેણે પોતાના અવધિજ્ઞાનનો પ્રયોગ કર્યો (पउंजित्ता भरहं रायं ओहिणा आभोएइ) અવધિજ્ઞાનનો પ્રયોગ કરીને તેણે તેના વડે ભરતરાજાને જોયો. (आभोइत्ता इमे एयारूवे अज्झत्थिए चिंतिए कप्पिए पत्थिए मणोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था) રાજાને જોઈ ને તેના મનમા આધ્યાત્મિક, ચિંતિત, પ્રાર્થિત

इव, ततः चिन्तितः पुनः पुनः स्मरणरूपो विचारो द्विपत्रित इव कल्पितः स एव व्यवस्थायुक्तः महतोऽस्याऽनुरूपं -सत्कारविशेपं-करिष्यामीति कार्याकारेण परिणतो विचारः पल्लवितः इव ३, प्रार्थितः-स एव इष्टरूपेण स्वीकृतः पुष्पित इव ४, मनोगतः सङ्कल्पः मनसि दृढरूपेण स्थितः 'इदमेव मया कर्त्तव्यम्' इति विचारः फलित इव ५, समुदपद्यत-समुत्पन्नः स च कः सङ्कल्प इत्याह-'उप्पण्णे खलु भो जंबुद्दीवे दीवे भरहे वासे भरहे णामं राया चाउरतचक्कवट्टी, तं जीयमेय तीय पच्चुपण्णमणागयाणं सिंधूणं देवीण भरहाणं राईण उवत्थाणीय करेत्तए' उत्पन्नः खलु भो जम्बूद्वीपे-जम्बूद्वीप नामक द्वीपे भरते वर्षे भरतो नाम राजा चातुरन्तचक्रवर्त्ती समा-

कि जिम प्रकार बीज भूमि में रहकर पहिले अङ्कुर के रूप मे पनपता है उसी प्रकार यह सकल्प भी आत्मा में अङकुर रूपमें उद्‌भुत हुआ अत' उसे अध्यात्म पद से यहां विशेषित किया गया है। यह बार२ उसके स्मरण में जब आने लगा तब यह द्विपत्रित उसी अङ्कुर की तरह चिन्तित पद से विशेषित किया गया है। जब यही सकल्प "इम महान् पुरुप का मैं 'इसी के अनुरूप सत्कार करूंगा" इस प्रकार की व्यवस्था वाला बन गया तब यह कल्पित पद से विशेषित किया गया है। ऐसा करने से ही मेरा काम फलित हो सकेगा। इस प्रकार इष्ट रूप से यह मान्य हो चुका तब यह प्रार्थित पद से विशेपित किया गया है। तथा इस विचार रूप सकल्प को उसने जब तक वचन द्वारा बाहिर प्रकाशित नहीं किया-तब तक वह मनोगत रहने के कारण मनोगत बनारहा इसलिये उसे मनोगत पद से विशेषित किया गया है। (उप्पण्णे खलु भो जबुद्दीवे दीवे भरहे वासे भरहे णामं राया चाउरंत चक्कवट्टी त जीयमेयं तीय पच्चुप्पण्ण मणागयाणं सिधूण देवीणं भरहाणं राईणं उवत्थाणिअं करेत्तए) जंबूद्वीप नाम के द्वीप में

મનોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો. સંકલ્પના એ ઉલ્લેખિત વિશેષણોની વ્યાખ્યા પહેલાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે. એ વિશેષણોનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે-કે જેમ બી ભૂમિમાં રહીને પહેલાં અંકુરના રૂપમાં ઉદ્ભવે છે તે જ પ્રમાણે એ સંકલ્પ પણ આત્મામાં અંકુરના રૂપમાં ઉદ્ભૂત થયો. એથી તે સંકલ્પને પ્રથમ અધ્યાત્મ પદથી અહીં વિશેષિત કરવામા આવેલ છે. એ જ્યારે વારવાર તેના સ્મરણમાં આવવા લાગ્યો ત્યારે એ દ્વિપત્રિત તે અંકુરની જેમ ચિંતિત પદથી વિશેષિત કરવામાં આવેલ છે. જ્યારે એ જ સંકલ્પ "એ મહાપુરુષનો હું એના અનુરૂપ સત્કાર કરીશ" એ જાતની વ્યવસ્થાયુક્ત થઈ ગયો ત્યારે તે સંકલ્પ કલ્પિત પદથી વિશેષિત કરવામાં આવેલ છે આ પ્રમાણે કરવાથી જ મારું કામ ફલિત થઈ શકશે આ રીતે એ સંકલ્પ ઇષ્ટ રૂપથી માન્ય થઈ ગયો ત્યારે તે પ્રાર્થિત પદથી વિશેષિત કરવામા આવેલ છે તેમજ એ વિચારરૂપ સંકલ્પને તેણે જ્યાં સુધી વચન દ્વારા બહાર પ્રગટ કર્યો નહીં ત્યાં સુધી તે મનોગત હોવાથી મનોગત નામથી સંબોધિત થયો. એથી જ તેને મનોગત પદથી વિશેષિત કરવામા આવેલ છે (उप्पण्णे खलु भो जबुद्दीवे दीवे भरहे वासे भरहे णाम राया चाउरंतचक्कवट्टी तं जीयमेय तीय पच्चुप्पण्णमणागयाण सिधूणं देवीणं भरहाणं राईणं उवत्थाणिअं करेत्तए) જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમા ભરત નામે રાજા

याति-तज्जीतमेतत् आचार एषः अतीतवर्त्तमानानागतानां सिन्धूनां सिन्धुनाम्नीनां देवीनां भरतानां राज्ञाम् औपस्थानिकं नजराणा इति लोके प्रसिद्ध प्राभृत कर्त्तुं वर्त्तते इति 'तं गच्छामि ण अहं पि भरहस्स रण्णो उवत्थाणियं करेमि त्तिकट्टु कुंभट्ठसहस्सरयणचित्तं णाणामणि कणगरयणभत्तिचित्ताणिय देवगणगभद्दासणाणि य कडगाणिय तुडियाणिय जाव आभरणाणिय गेण्हइ गिण्हित्ता' तद्गच्छामि खलु अहमपि भरतस्य राज्ञश्चक्रिणः उपस्थानिकं प्राभृत करोमीति कृत्वा मनसि विचार्य 'कुंभट्ठसहस्स रयणचित्त' कुम्भाष्टसहस्ररत्नचित्रम्-कुम्भानामष्टोत्तरं सहस्रं रत्नचित्रम् नानामणिकनकरत्नभक्तिचित्रे च द्वे सुवर्णभद्रासने च नानामणिकनकरत्नानां भक्तिःविविधरचना तया चित्रे विचित्रे च द्वे सुवर्णभद्रासने कटकानि च हस्ताभरणानि त्रुटिकानि च बाह्वाभरणानि यावदाभरणानि च गृह्णाति गृहीत्वा 'ताए उक्किट्ठाए जाव एवं वयासी' तया उत्कृष्टया गत्या यावत् पदात् त्वरया आकूलया न स्वाभाविन्या चपलया कायतोऽपि चण्डया, रौद्रया अत्युत्कर्षयोगेन, सिंहया तद्दार्ढ्यं स्थैर्येण, उद्धूतया दर्पातिशयेन जयिन्या विपक्षजेतृत्वेन

भरत क्षेत्र में भरत नाम का राजा उत्पन्न हुआ है। तो अतीत अनागत एवं वर्तमान सिंधु देवियों का यह कुल परम्परा का आचार है कि वे उन भरत के चक्रवर्तियो को नजराना प्रदान करें अतः (गच्छामिणं अहं पि भरहस्स रण्णो उवत्थाणियं करेमित्ति कट्टु कुंभट्ठसहस्स रयणचित्तं णाणामणिकणगरयणभत्तिचित्ताणिय देवगणभद्दासणाणि य कडगाणि य तुडियाणि य जाव आभरणाणि य गेण्हइ) मैं जाऊँ और मैं भी उन भरत महाराजा को भेंट प्रदान करूं ऐसा विचार करके उसने १००८ कुंभ और नानामणियों एवं कनक रत्न की रचना से जिसमें अनेक चित्र हो रहे है ऐसे दो भद्रासन, तथा कटक हस्ताभरण, और त्रुटित बाहु के आभरणों को उसने लिया (गिण्हित्ता ताए उक्किट्ठाए जाव एवं वयासी) उन्हे लेकर वह उसे उत्कृष्ट आदि विशेषणोंवाली गति से चलती-२ जहां पर सेना का पडाव रखकर भरत महाराजा था वहां

ઉત્પન્ન થયો છે અતીત અનાગત તેમજ વર્તમાન સિન્ધુદેવીઓનો એ કુલપરંપરાગત આચાર છે કે તેઓ તે ભરતના ચક્રવર્તિઓને નજરાણું પ્રદાન કરે માટે (गच्छामिणं अहंपि भरहस्स रण्णो उवत्थाणियं करेमित्ति कट्टु कुंभट्ठ सहस्सरयणचित्तं णाणामणिकणग-भत्तिचित्ताणि य देवगणभद्दासणाणि य कडगाणि य तुडियाणि य जाव आभरणाणि य गेण्हइ) હું જાઉં અને હું પણ તે ભરત રાજાને નજરાણું પ્રદાન કરું આમ વિચાર કરીને તેણે ૧૦૦૮ કુંભો અને અનેક મણિઓ તેમજ કનક, રત્નની રચનાથી જેમાં અનેક ચિત્રો મંડિત છે એવા બે ઉભમ ભદ્રાસનો તેમજ કટક-હસ્તાભરણો અને ત્રુટિત-બાહુના આભરણો એ સર્વ આભૂષણો તેણે લીધાં. (गिण्हित्ता ताए उक्किट्ठाए जाव एवं वयासी) સર્વ આભૂષણોને લઈને તે ઉત્કૃષ્ટ વગેરે વિશેષણોવાળી ગતિથી ચાલતી-ચાલતી જ્યાં ભરત રાજા હતો, ત્યાં આવી. ગતિના ઉત્કૃષ્ટ વગેરે વિશેષણો યાવત્ પદથી ગૃહીત થયેલા છે તે આ પ્રમાણે છે-"त्वरया चपलया, चण्डया, रौद्रया, सिंहया, उद्धूतया, जयिन्या, छेकया, दिव्यया" ત્યાં

छेकया निपुणया दिव्यया देवगत्या आकाशमार्गगमनेन व्यतिव्रजन् यत्रैव भरतो राजा तत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्य अन्तरिक्षप्रतिपन्ना सा सिन्धुदेवी करतल यावदञ्जलि कृत्वा जयविजयशब्देन वर्द्धयति वर्द्धयित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत् उक्तवती किमुक्तवती इत्याह– 'अभिजिएणं' इत्यादि 'अभिजिएणं देवाणुप्पिएहिं केवलकप्पे भरहे वासे अहण्णं देवाणुप्पियाणं विसयवासिणी अहण्णं देवाणुप्पियाणं आणत्तिकिंकरी त पडिच्छंतु ण देवाणुप्पिया ! मम इमं एयारूवं पीइदाणं त्तिकट्टु कुंभट्ठसहस्सं रयणचित्तं णाणामणिकणगकडगाणिय जाव सो चेव गमो जाव पडिविसज्जेइ' अभिजित खलु देवानुप्रियैः श्रीमद्भिः केवलकल्पं-केवलज्ञानसदृशं सम्पूर्णं भरतं वर्षम् भरतक्षेत्रम् तेन हेतुना अह खलु देवानुप्रियाणां भवतां विषयवासिनी देशवासिनी अह खलु देवानुप्रियाणाम् आज्ञप्तिकिङ्करी आज्ञाङ्किता सेविका तत् तस्मात् प्रतीच्छन्तु गृहन्तु खलु देवानुप्रियाः ! मम इदमेतद्रूपं प्रीतिदानम् इति कृत्वा कथयित्वा कुम्भाष्टसहस्रं रत्नचित्रम् अष्टोत्तरसहस्रपरिपूरितं कुम्भं तथा नानामणिकनकरत्नभक्तिचित्रं

पर आयी–वे उत्कृष्ट आदि गति के, जो विशेषण पद यावत्पद से गृहीत हुए हैं वे इस प्रकार से हैं–त्वरया, चपलया, चण्डया, रौद्रया, सिंहया, उद्धूतया, जयिन्या, छेकया, दिव्यया," वहां आकरके वह आकाश मार्ग में ही स्थित रही नीचे नहीं उतरी वहीं खड़ी-२ उसने दोनों हाथो की अजलि बनाकर और उसे मस्तक पर रखकर पहिले भरत महाराजाको जयविजय शब्दों से वधाई दी । वधाई देकर फिर उसने इस प्रकार उनसे कहा–(अभिजिएणं देवाणुप्पिएहिं केवलकप्पे भरहे वासे अहण्णं देवाणुप्पियाण विसयवासिणी अहण्णं देवाणुप्पियाण आणत्तिकिंकरी त पडिच्छंतु णं देवाणुप्पिया ! मम इमं एयारूवं पीइदाणं तिकट्टु कुमट्ठसहस्स रयणचित्तं णाणामणिकणगकडगाणिय जाव सोचेव गमो जाव पडिविसज्जेइ) आप देवानुप्रिय ने केवल कल्प–सम्पूर्ण भरत क्षेत्र–जीत–लिया है । मै भी आप देवानुप्रिय के ही देश की निवासिनी हूं– अत' आप देवानुप्रिय की मै आज्ञाकिङ्किरीहूं–आज्ञाकी सेविकाहूं इसलिये आप देवानुप्रिय मेरे द्वारा दिये गये इस प्रीतिदान को स्वीकार करें । ऐसा निवेदन करके उसने १००८ कुभों तथा नानामणियों, कनक एवं रत्नो से जिनमें रचना

આવીને તે આકાશ માર્ગમાં જ અવસ્થિત રહી નીચે ઉતરી નહીં. ત્યાં ઊભી રહીને જ તેણે બન્ને હાથોની અંજલિ બનાવીને અને તે અંજલિને મસ્તક પર મૂકીને સર્વ પ્રથમ ભરત રાજાને જય-વિજય શબ્દોથી વધામણી આપી. વધામણી આપીને પછી તેણે આ પ્રમાણે કહ્યું– (अभिजिएण देवाणुप्पिएहिं केवलकप्पे भरहे वासे अहण्ण देवाणुप्पियाणं विसयवासिणी अहण्णं देवाणुप्पियाण आणत्तिकिंकरी तं पडिच्छन्तु णं देवाणुप्पिया ! मम इमं एयारूवं पीइदाण तिकट्टु कुम्भट्ठसहस्सं रयणचित्त णाणामणि कणग कडगाणि य जाव सोचेव गमो जाव पडिविसज्जेइ) આપ દેવાનુપ્રિયે કેવલકલ્પ-સંપૂર્ણ ભરતક્ષેત્ર જીતી લીધું છે. હું પણ આપ દેવાનુપ્રિયના દેશમાં જ રહેનારી છું એથી આપ દેવાનુપ્રિયની જ હું આજ્ઞા કિંકરી છું–આજ્ઞાની સેવિકા છું એથી આપ દેવાનુપ્રિય મારા વડે આપવામાં આવેલ આ પ્રીતિદાનને ગ્રહણ કરો આ પ્રમાણે નિવેદન કરીને તેણે ૧૦૦૮ કુંભો તથા નાનામણિઓ,

च द्वे कनकभद्रासने सिंहासनद्वय कटकानि च यावत् स एव मागधदेवगमोऽत्रानुग-न्तव्यः यावत् प्रतिविसर्जयति यावत्पदात् स भरतः प्रीतिदन स्वीकरोति ततस्तां देवीं सत्कारयति सन्मानयति प्रतिविर्जयति च स्वस्थानगमनाय अनुमन्यते वाणप्रयोगमन्तरेणैव सिन्धुदेव्याः साधनं जात मितिभावः तदुत्तरविधिमाह–'तएणं' इत्यादि 'तपण से भरहे राया पोसहसालाओ पडिणिक्खमइ' ततः खलु स भरतो राजा पौषधशालातः प्रति-निष्क्रामति निर्गच्छति 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य निर्गत्य 'जेणेव मज्जनघरे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव मज्जनगृह–स्नानगृहम्, तत्रैव उपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'ण्हाए कयवलिकम्मे जाव जेणेव भोयणमंडवे तेणेव उवागच्छइ' स्नातः कृतबलि-कर्मा–काकेभ्यो दत्तान्नभागः सन् यावत् यत्रैव भोजनमण्डपस्तत्रैव उपागच्छति 'उवा-गच्छित्ता' उपागत्य 'भोयणमंडवंसि सुहासणवरगए अट्ठमभत्तं परियादियइ' भोजन

हो रही है ऐसे दो कनक मय भद्रासनों को, दो कटकों को एवं त्रुटितों की भेंट रूप में महा-राजा भरत चक्री के लिये प्रदान किये। यहां पर मागध देव के प्रकरण में कहा गया सब विषय यावत्पद से गृहीत हुआ है–अत सिन्धु देवी द्वारा प्रदत्त सब नजराना महाराजा भरतचक्री ने स्वीकार कर लिया। और फिर उनका सम्मान और सत्कार के साथ उसने सिन्धु देवी को विसर्जित कर दिया यहां यह विशेष कथन जानना चाहिये कि महाराजा भरतचक्री ने जो सिन्धुदेवी को वश में किया है वह विना बाण के प्रयोग के किया है (तएणं से भरहे राया पोसहसालाओ पडिणिक्खमइ) इस के बाद भरतचक्री पौषधशाला से बाहर आये (पडिणिक्खमित्ता जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ) और बाहर आकर के वे जहां पर स्नान गृहथा वहां पर गये। (उवागच्छित्ता ण्हाए कयबलिकम्मे जाव जेणेव भोयणमंडवे तेणेव उवागच्छइ) वहां जाकर उन्होंने स्नान किया और स्नान करके बलिकर्म किया –काक आदिकों के लिये अन्न का विभाग किया। फिर वे वहां भोजन मंडप में आये (उवागच्छित्ता भोयणमंडवंसि सुहासन–वरगए अट्ठमभत्तं परियादियइ) वहा आकर के वे उस भोजन मंडप में सुखासन से बैठ

કનક તેમજ રત્નોથી જેમાં રચના થઈ રહી છે એવા બે કનક ભદ્રાસનો, બે કટકો તેમજ ત્રુટિતો ભરતચક્રીને અર્પણ કર્યાં અહીં મગધદેવના પ્રકરણમાં વર્ણિત સમસ્ત વિષય યાવત્ પદથી ગૃહીત થયેલો છે આમ સિન્ધુ દેવી દ્વારા પ્રદત્ત સર્વ નજરાણું ભરતચક્રીએ ગ્રહણુ કરી લીધું અને પછી સમ્માન અને સત્કાર સાથે તેણે સિંધુદેવીને વિસર્જિત કરી દીધી અહીં એ વિશેષ કથન જાણવું જોઈએ કે ભરતચક્રીએ જે સિન્ધુદેવીને વશમાં કીધી તે બાણુ નાપ્રયોગ વિના જ (तएणं से भरहे राया पोसहसालाओ पडिणिक्खमइ) ત્યાર બાદ ભરતચક્રી પૌષધશાળામાંથી બહાર આવ્યા (पडिणिक्खमित्ता जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवा-गच्छइ) અને બહાર આવીને જ્યાં સ્નાન ગૃહ હતું ત્યાં ગયા. (उवागच्छित्ता ण्हाए कयबलिकम्मे जाव जेणेव भोयणमंडवे तेणेव उवागच्छइ) ત્યાં જઈને તેમણે સ્નાન કર્યું અને સ્નાન કરીને બલિકર્મ કર્યું એટલે કે કાક વગેરે માટે અન્નનો ભાગ કર્યો પછી તે ત્યાંથી ભોજન મંડપમાં આવ્યા (उवागच्छित्ता भोयणमंडवंसि सुहासणवरगए अट्ठमभत्तं परियादियइ) ત્યાં

मण्डपे सुखासनवरगतः अष्टमभक्तं परिपारयति, 'परियादिएत्ता' परिपार्य 'जाव सीहासनवरगतः श्रेष्ठसिंहासनोपविष्टः 'पुरत्थाभिमुहे णिसीयइ' पौरस्त्याभिमुखः निषीदति उपविशति 'णिसीएत्ता' निषद्य उपविश्य 'अट्ठारस सेणिप्पसेणीओ सद्दावेइ' अष्टादश श्रेणिप्रश्रेणीः शब्दयति आह्वयति 'सद्दाविता' शब्दयित्वा आहूय 'जाव अट्ठाहियाए महामहिमाए तमाणत्तिय पच्चप्पिणंति' यावत्ताः श्रेणि प्रश्रेणयोऽष्टाह्निकाया महामहिमायाः ताम् आज्ञप्तिकां प्रत्यर्पयन्ति समर्पयन्ति यथाऽष्टाह्निकोत्सवः कृत इति ॥सू० ११॥

अथ वैताढ्यसुरसाधनमाह- "तएण से" इत्यादि ।

मूलम्- तएणं से दिव्वे चक्करयणे सिंधूए देवीए अट्ठाहीयाए महामहीमाए णिव्वत्ताए समाणीए आउहघरसालाओ तहेव जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसिं वेयद्धपव्वयाभिमुहे पयाए यावि होत्था. तए णं भरहे राया जाव जेणेव वेयद्धपव्वए जेणेव वेयद्धस्स पव्वयस्स दाहिणिल्ले णितंबे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता वेयद्धस्स पव्वयस्स दाहिणिल्ले णितंबे दुवालसजोयणायामं णवजोयणवित्थिन्नं वरणगरसरिच्छं विजयखंधावारनिवेसं करेइ करित्ता जाव वेयद्धगिरिकुमारस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हइ पगिण्हित्ता पोसहसालाए जाव अट्ठमभत्तिए वेयद्धगिरिकुमारं देवं मणसि करेमाणे चिट्ठइ तएणं तस्स भरहस्स रण्णो अट्ठमभत्तंसि

गये-और वैठकर उन्होंने अष्टमभक्त की पारणा की (परियादियत्ता जाव सीहासनवरगए पुरत्थाभिमुहे णिसीयइ) अष्टम भक्तकी पारणा करके सिंहासन पर बैठ गये (णिसीएत्ता अट्ठारस सेणिप्पसेणीओ सद्दावेइ) सिंहासन पर बैठकर फिर उन्होंने १८ श्रेणी प्रश्रेणिजनों को बुलाया (सद्दावित्ता) बुलाकरके (जाव अट्ठाहियाए महामहिमाए तमाणत्तियं पच्चप्पिणति) यावत् उन श्रेणी प्रश्रेणीजनों ने आठ दिन का महामहोत्सव किया । और इसकी खबर "हमलोगोंने आठ दिन का महामहोत्सव कर लियाहैं । ऐसी खबर पीछे राजा के पास भेजदी ॥सू० ११॥

આવીને તે ભોજન મંડપમાં સુખાસન પૂર્વક બેસી ગયા અને બેસીને તેમને અષ્ટમ ભક્તની પારણા કરી. (परियादियत्ता जाव सीहासणवरगए पुरत्थाभिमुहे णिसीयइ) અષ્ટમ ભક્તની પારણા કરીને પછી તે યાવત્ પૂર્વદિશા તરફ મુખ કરીને સિંહાસન ઉપર બેસી ગયા. (णिसीइत्ता अट्ठारस सेणिप्पसेणीओ सद्दावेइ) સિંહાસન ઉપર બેસીને પછી તેમણે ૧૮ શ્રેણિ પ્રશ્રેણિજનોને બોલાવ્યા (सद्दावित्ता) બોલાવીને (जाव अट्ठाहियाए महामहिमाए त चियं पच्चप्पिणंति) યાવત્ તે શ્રેણિ-પ્રશ્રેણિજનોએ આઠ દિવસનો મહામહોત્સવ કર્યો. અને મહામહોત્સવ સમ્પન્ન થઈ જવાની સૂચના રાજાને આપી ॥૧૧॥

परिणममाणंसि वेयद्धगिरिकुमारस्स देवस्स आसणं चलइ एवं सिंधु-गमो णेयव्वो, पीईदाणं आभिसेक्कं रयणालङ्कारं कडगाणि य तुडियाणि य वत्थाणि य आभरणाणि य गेण्हइ, गिण्हित्ता, ताए उक्किट्ठाए जाव अट्ठाहियं जाव पच्चप्पिणंति। तएणं से दिव्वे चक्करयणे अट्ठाहियाए महामहिमाए णिव्वत्ताए समाणीए जाव पच्चत्थिमं दिसिं तिमिसगुहाभिमुहे पयाए यावि होत्था, तएणं से भरहे राया तं दिव्वं चक्करयणं जाव पच्चत्थिमं दिसिं तिमिसगुहाभिमुहं पयातं पासइ, पासित्ता हट्ठतुट्ठ चित्त जाव तिमिसगुहाए अदूरसामंते दुवालस जोयणायामं णवजोयणवित्थिन्नं जाव कयमालस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हइ पगिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहीए बंभयारी जाव कयमालगं देवं मणसि करेमाणे करेमाणे चिट्ठइ तएणं तस्स भरहस्स रण्णो अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि कयमालस्स देवस्स आसणं चलइ तहेव जाव वेयद्धगिरिकुमारस्स णवरं पोईदाणं इत्थीरयणस्स तिलगचोद्दसं भंडालंकारं कडगाणि य जाव आभरणाणि य गेण्हइ गिण्हित्ता उक्किट्ठाए जाव सक्कारेइ सम्माणेइ सक्कारित्ता सम्माणित्ता पडिविसज्जेइ जाव भोयणमंडवे तहेव महामहिमा कयमालस्स पच्चप्पिणंति ॥१२॥

छाया-ततः खलु तद्दिव्यं चक्ररत्नं सिन्ध्वा देव्याः अष्टाहिकायां महामहिमायां निवृत्तायाम्, सत्याम्, आयुधगृहशालात तथैव यावत् उत्तरपौरस्त्यां दिशं वैताढ्य-भिमुख प्रयातं चाप्यभवत्, ततः खलु स भरतो राजा यावत् यत्रैव वैताढ्यपर्वतः यत्रैव वैताढ्यस्य पर्वतस्य दाक्षिणात्ये नितम्बे तत्रैवोपागच्छति, उपागत्यवैताढ्यस्य पर्वतस्य दाक्षिणात्ये नितम्बे द्वादशयोजनायामं नवयोजनविस्तीर्णं वरणगरसदृशं विजय-स्कन्धावारनिवेशं करोति, कृत्वा यावत वैताढ्यगिरिकुमारस्य देवस्य अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति प्रगृह्य पौषधशालायां यावत् अष्टमभक्तिकः वैताढ्यगिरिकुमारं देवं मनसि कुर्वन् तिष्ठति, तत खलु तस्य भरतस्य राज्ञः अष्टमभक्ते परिणमति वैताढ्यगिरिकुमारस्य देवस्य आसन चलति, एव सिन्धुदेव्या गमो नेतव्य, प्रीतिदानम् आभिषेक्यम् रत्नालङ्कार कटकानि च त्रुटिकानि च वस्त्राणि आभरणानि च गृह्णाति गृहीत्वा तया उत्कृष्टया यावत् अष्टाहिकां यावत् प्रत्यर्पयन्ति। तत खलु तद्दिव्यं चक्ररत्नम् अष्टाहिकायां महामहिमायां निवृत्तायां सत्यां यावत् पाश्चात्यां दिशं तिमिसगुहाभिमुखं प्रयातं चाप्यभवत्, ततः खलु स भरतो राजा तद्दिव्यं चक्ररत्नं यावत् पाश्चात्यां दिशं तिमिस्रगुहाभिमुखं प्रयातं पश्यति,

दृष्ट्वा हृष्टतुष्ट चित्त यावत् तिमिसगुहाया अदूरसामन्ते द्वादशयोजनायामं नवयोजनविस्तीर्णं यावत् कृतमालस्य देवस्य अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति, प्रगृह्य पौषधशालायां पौषधिको ब्रह्मचारी यावत् कृतमालकं देवं मनसि कुर्वन् तिष्ठति, ततः खलु तस्य भरतस्य राज्ञः अष्टमभक्ते परिणमति कृतमालस्य देवस्य आसनं चलति तथैव यावत् वैताढ्यगिरिकुमारस्य नवरं प्रीतिदानं स्त्रीरत्नस्य तिलकचतुर्दश भाण्डालकारं कटकानि च यावत् आभरणानि च गृह्णाति, गृहीत्वा तया उत्कृष्टया यावत् सत्कारयति, सन्मानयति, सत्कार्य सम्मान्य प्रतिविसर्जयति यावत् भोजनमण्डपे, तथैव महामहिमां कृतमालस्य प्रत्यर्पयन्ति ॥सू० १२॥

टीका-'तएणं से इत्यादि 'तए णं से दिव्वे चक्करयणे सिंधूए देवीए अट्ठाहियाए महामहिमाए णिव्वत्ताए समाणीए आउहघरसालाओ तहेव जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसिं वेयद्धपव्वयाभिमुहे पयाए यावि होत्था" ततः खलु तद्दिव्यं चक्ररत्नं सिन्ध्वाः सिन्धुनाम्न्याः देव्याः विजयोपलक्षिकायाम् अष्टाह्निकायां महामहिमायां निवृत्तायां सत्याम् आयुधगृहशालातस्तथैव पूर्ववदेव निष्क्रामति-प्रतिनिष्क्रम्य यावत् अनेक वाद्यविशेषाणां ध्वनि प्रतिध्वन्यात्मकशब्दैः गगनतलं पूरयदिव उत्तरपौरस्त्याम्-उत्तरपूर्वां दिशम् ईशानकोणवैताढ्यपर्वताभिमुखं प्रयातं चाप्यभवत् प्रस्थित जातम् सिन्धुदेवी भवनतो वैताढ्यमुरसाधनार्थं वैताढ्यमुरावासभूतं वैताढ्यकूटं गच्छतश्चक्ररत्नस्य ईशानदिश्येव सुष्ठु पन्था 'तएणं से भरहे राया जाव जेणेव वेयद्धपव्वए जेणेव वेयद्धस्स

तएणं से दिव्वे चक्करयणे सिंधूए देवीए" इत्यादि । सूत्र-१२-

टीकार्थ—तएण से दिव्वे चक्करयणे) इसके बाद वह दिव्य चक्ररत्न (सिंधूए देवीए अट्ठाहियाए महामहिमाए णिवत्ताए समाणीए आउहघरसालाओ तहेव जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसिं वेयद्धपव्वयाभिमुहे पयाए यावि होत्था) सिन्धुदेवी के विजयोपलक्ष्य में कृत महामहोत्सव समाप्त हो जाने पर आयुध गृहशाला से पूर्व की तरह ही बाहर निकला और निकलकर यावत् अनेक वाद्यविशेषों के ध्वनि प्रतिध्वनिरूप शब्दों द्वारा गगनतलको भरतासा उत्तर पूर्व दिशा में-ईशान कोण में स्थित वैताढ्य पर्वत की ओर चला सिन्धु देवी के भवन से वैताढ्यमुरसाधन के लिये वैताढ्यमुरावासभूत वैताढ्यकूट की ओर जाते हुए चक्ररत्नको ईशानदिशामें ही सरल

"तएण से दिव्वे चक्करयणे सिंधूए" इत्यादि सूत्र ॥१२॥

टीकार्थ— (तएणं दिव्वे चक्करयणे) त्यार બાદ તે દિવ્ય ચક્રરત્ન (सिंधूए देवीए अट्ठाहियाए महामहिमाए णिवत्ताए समाणीए आउहघरसालाओ तहेव जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसिं वेयद्धपव्वयाभिमुहे पयाए यावि होत्था) સિન્ધુદેવીના વિજયોપલક્ષ્યમાં જે મહામહોત્સવ આયોજિત કરવામાં આવ્યો તે જ્યારે સમ્પન્ન થઈ ગયો ત્યારે તે પહેલાની જેમ જ આયુધગૃહશાળામાંથી બહાર નીકળ્યો અને નીકળીને યાવત્ અનેક વાદ્ય વિશેષોના ધ્વનિ પ્રતિધ્વનિ રૂપ શબ્દો દ્વારા ગગનતલને સમ્પૂરિત કરતું ઉત્તર પૂર્વ દિશામ-ઈશાન કોણમાં સ્થિત વૈતાઢ્ય પર્વતની તરફ ચાલ્યું. સિન્ધુ દેવીના ભવનથી વૈતાઢ્યમુર સાધન માટે વૈતાઢ્યમુરાવાસભૂત વૈતાઢ્યકૂટ તરફ પ્રયાણ કરતા ચક્રરત્નને ઈશાનદિશામાં જ સરલતા થઈ.

पव्वयस्स दाहिणिल्ले णितंबे तेणेव उवागच्छइ' ततः खलु स भरतो राजा यावत् यत्र वैताढ्यः पर्वतः यत्रैव च वैताढ्यस्य पर्वतस्य दाक्षिणात्यो दक्षिणार्द्धभरतपार्श्ववर्ती नितम्बः मूलभागस्तत्रैव उवागच्छति, अत्र यावत्पदात् वैताढ्यपर्वताभिमुखं प्रयान्तं चक्ररत्नं पश्यति, दृष्ट्वा हृष्टतुष्ट चित्तानन्दितः परमसौमनस्यित भरतो राजा इति सङ्ग्राह्यम् 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'वेयद्धस्स पव्वयस्स दाहिणिल्ले णितंबे दुवालसजोयणायाम णवजोयणवित्थिन्नं वरणगरसरिच्छं विजयखंधावारनिवेसं करेइ' वैताढ्यस्य पर्वतस्य दाक्षिणात्ये दक्षिणार्द्धभरतपार्श्ववर्त्तिनि नितम्बे मूलभागे द्वादशयोजनायामं द्वादश योजनदैर्ध्यं नवयोजनविस्तीर्णं षट्त्रिंशत्तमक्रोशविस्तीर्णम्, वरनगरसदृशं-श्रेष्ठनगरतुल्यम् विजयस्कन्धावारनिवेश सेनानिवेशम्, करोति 'करित्ता' कृत्वा 'जाव वेयद्धगिरि-कुमारस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हइ' अत्र यावत्पदात् वर्द्धकिरत्नशब्दापन पौषधशाला विधापनादि सर्वं नेतव्यम्, तेन पौषधशालायां वैताढ्यगिरिकुमारस्य देवस्य साधनायेति

रास्ता पड़ा इसी लिये वह इस मार्ग से गया (तएण से भरहे राया जाव जेणेव वेयद्ध पव्वए जेणेव वेयद्धस्स पव्वयस्स दाहिणिल्ले णितवे तेणेव उवागच्छइ) इसके बाद वह भरत चक्री यावत् जहां पर वैताढ्य पर्वत था, और जहां पर वैताढ्य पर्वत का दाक्षिणात्य दक्षिणार्द्ध भरतका पार्श्ववर्ती नितम्ब था—मूल भागथा-वहा पर आया—यहां यावत्पद से यह पाठ गृहीत हुआ है—"वैताढ्य पर्वताभिमुखं प्रयात चक्ररत्नं पश्यति दृष्ट्वा हृष्ट तुष्ट- चित्तानंदितः परमसौमनस्यितः भरतो राजा"। (उवागच्छित्ता वेयद्धस्स पव्वयस्स दाहिणिल्ले णितंबे-दुवालस जोयणायामं णवजोयणवित्थिन्न वरणगरसरिच्छ विजयखंधावारनिवेस करेइ) वहां आकर के उसने वैताढ्य पर्वत के दाक्षिणात्य नितम्ब पर दक्षिणार्द्ध भरत पार्श्ववर्ती मूल भाग पर—१२ योजन की लंबाई वाले और ७ योजन की चौड़ाई वाले श्रेष्ठ नगर तुल्य विशाल सैन्य का पडाव डाला (करित्ता जाव वेयद्धगिरीकुमारस्स देवस्स अट्ठमभत्त पगिण्हइ) पडाव डाल कर यावत् उसने वैताढ्य गिरि कुमार देव को साधन करने के लिए अष्टम भक्त का व्रत

એથી જ તે આ માર્ગથી ગયું (तएणं से भरहे राया जाव जेणेव वेयद्धपव्वए जेणेव वेयद्धस्स पव्वयस्स दाहिणिल्ले णितंबे तेणेव उवागच्छइ) ત્યારબાદ તે ભરતચક્રી યાવત્ જ્યાં વૈતાઢ્ય પર્વત હતો અને જ્યાં વૈતાઢ્ય પર્વતનો દાક્ષિણાત્ય દક્ષિણાર્દ્ધ ભરતનો પાર્શ્વ-વર્તી નિતમ્બ—મૂળભાગ હતો ત્યાં આવ્યો. અહીં યાવત્ પદથી આ પાઠ ગૃહીત થયો છે—"वैताढ्यपर्वताभिमुखं प्रयातं चक्ररत्नं पश्यति दृष्ट्वा, हृष्ट तुष्ट चित्तानन्दित' परमसौ-मनस्यितः भरतो राजा"। (उवागच्छित्ता वेयद्धस्स पव्वयस्स दाहिणिल्ले णितंबे दुवालस-जोयणायाम णवजोयणवित्थिन्नं वरणगरसरिच्छं विजयखंधावारनिवेसं करेइ) ત્યાં આવીને તેણે વૈતાઢ્ય પર્વતના દાક્ષિણાત્ય નિતંબ પર દક્ષિણાર્દ્ધ ભરત પાર્શ્વવર્તી મૂળ ભાગ ઉપર ૧૨ યોજન જેટલી લંબાઈવાળો અને નવ યોજન પહોળાઈ વાળો શ્રેષ્ઠ નગર તુલ્ય વિશાળ સૈન્યનો પડાવ નાખ્યો. (करित्ता जाव वेयद्धगिरिकुमारस्स देवस्स अट्ठमभत्त पगिण्हइ) પડાવ નાખીને યાવત્ તેણે વૈતાઢ્યગિરિ કુમાર દેવની સાધના માટે અષ્ટમભક્ત વ્રત ધારણ કર્યું.

दृष्ट्वा हृष्टतुष्ट चित्त यावत् तिमिसगुहाया अदूरसामन्ते द्वादशयोजनायामं नवयोजनविस्तीर्णं यावत् कृतमालस्य देवस्य अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति, प्रगृह्य पौषधशालाया पोषधिको ब्रह्मचारी यावत् कृतमालकं देव मनसि कुर्वन् तिष्ठति, ततः खलु तस्य भरतस्य राज्ञः अष्टमभक्ते परिणमति कृतमालस्य देवस्य आसनं चलति तथैव यावत् वैताढ्यगिरिकुमारस्य नवरं प्रीतिदानं स्त्रीरत्नस्य तिलकचतुर्दशं भाण्डालङ्कारं कटकानि च यावत् आभरणानि च गृह्णाति, गृहीत्वा तया उत्कृष्टया यावत् सत्कारयति, सन्मानयति, सत्कार्य सम्मान्य प्रतिविसर्जयति यावत् भोजनमण्डपे, तथैव महामहिमां कृतमालस्य प्रत्यर्पयन्ति ॥सू० १२॥

टीका-'तएणं से इत्यादि 'तए णं से दिव्वे चक्करयणे सिंधूए देवीए अट्ठाहियाए महामहिमाए णिव्वत्ताए समाणीए आउहघरसालाओ तहेव जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसिं वेयद्धपव्वयाभिमुहे पयाए यावि होत्था" ततः खलु तद्दिव्यं चक्ररत्नं सिन्ध्वाः सिन्धुनाम्न्याः देव्याः विजयोपलक्षिकायाम् अष्टाहिकायां महामहिमायां निवृत्तायां सत्याम् आयुधगृहशालातस्तथैव पूर्ववदेव निष्क्रामति-प्रतिनिष्क्रम्य यावत् अनेक वाद्यविशेषाणां ध्वनि प्रतिध्वन्यात्मकशब्दैः गगनतलं पूरयदिव उत्तरपौरस्त्याम्-उत्तरपूर्वां दिशम् ईशानकोणवैताढ्यपर्वताभिमुखं प्रयातं चाप्यभवत् प्रस्थित जातम् सिन्धुदेवी भवनतो वैताढ्यपुरसाधनार्थं वैताढ्यपुरावासभूतं वैताढ्यकूटं गच्छतश्चक्ररत्नस्य ईशानदिश्येव सुष्ठु पन्था 'तएणं से भरहे राया जाव जेणेव वेयद्धपव्वए जेणेव वेयद्धस्स

तएणं से दिव्वे चक्करयणे सिंधूए देवीए" इत्यादि । सूत्र-१२-

टीकार्थ—तएण से दिव्वे चक्करयणे) इसके बाद वह दिव्य चक्ररत्न (सिंधूए देवीए अट्ठाहियाए महामहिमाए णिवत्ताए समाणीए आउहघरसालाओ तहेव जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसिं वेयद्धपव्वयाभिमुहे पयाए यावि होत्था) सिन्धुदेवी के विजयोपलक्ष्य में कृत महामहोत्सव समाप्त हो जाने पर आयुध गृहशाला से पूर्व की तरह ही बाहर निकला और निकलकर यावत् अनेक वाद्यविशेषों के ध्वनि प्रतिध्वनिरूप शब्दों द्वारा गगनतलको भरतासा उत्तर पूर्व दिशा में-ईशान कोण में स्थित वैताढ्य पर्वत की ओर चला सिन्धु देवी के भवन से वैताढ्यपुरसाधन के लिये वैताढ्यपुरावासभूत वैताढ्यकूट की ओर जाते हुए चक्ररत्नको ईशानदिशामें ही सरल

"तएण से दिव्वे चक्करयणे सिंधूए" इत्यादि सूत्र ॥१२॥

टीकार्थ— (तएणं दिव्वे चक्करयणे) त्यार बाद ते दिव्य चक्ररत्न (सिंधूए देवीए अट्ठाहियाए महामहिमाए णिवत्ताए समाणीए आउहघरसालाओ तहेव जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसिं वेयद्धपव्वयाभिमुहे पयाए यावि होत्था) सिन्धुदेवीना विजयोपलक्ष्यमां जे महामहोत्सव आयोजित करवामां आव्यो ते ज्यारे सम्पन्न थई गयो त्यारे ते पहेलानी जेम ज आयुधगृहशाळामांथी बहार नीकळ्यो अने नीकळीने यावत अनेक वाद्य विशेषोना ध्वनि प्रतिध्वनि रूप शब्दो द्वारा गगनतलने सम्पूरित करतु उत्तर पूर्व दिशाम-ईशान कोणुमां स्थित वैताढ्य पर्वतनी तरफ चाल्युं. सिन्धु देवीना भवनथी वैताढ्यपुर साधन माटे वैताढ्यपुरावासभूत वैताढ्यकूट तरफ प्रयाणु करतां चक्ररत्नने ईशानदिशामां ज सरलता थई.

पव्वयस्स दाहिणिल्ले णितंबे तेणेव उवागच्छइ' ततः खलु स भरतो राजा यावत् यत्र वैताढ्यः पर्वतः यत्रैव च वैताढ्यस्य पर्वतस्य दाक्षिणात्यो दक्षिणार्द्धभरतपार्श्ववर्त्ती नितम्बः मूलभागस्तत्रैव उवागच्छति, अत्र यावत्पदात् वैताढ्यपर्वताभिमुखं प्रयात चक्ररत्नं पश्यति, दृष्ट्वा हृष्टतुष्ट चित्तानन्दितः परमसौमनस्यित भरतो राजा इति संग्राह्यम् 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'वेयद्धस्स पव्वयस्स दाहिणिल्ले णितंबे दुवालसजोयणायाम णवजोयणविरिथन्नं वरणगरसरिच्छं विजयखंधावारनिवेसं करेइ' वैताढ्यस्य पर्वतस्य दाक्षिणात्ये दक्षिणार्द्धभरतपार्श्ववर्त्तिनि नितम्बे मूलभागे द्वादशयोजनायामं द्वादश योजनदैर्ध्यं नवयोजनविस्तीर्णं पट्त्रिंशत्तमक्रोशविस्तीर्णम्. वरनगरसदृशं-श्रेष्ठनगरतुल्यम् विजयस्कन्धावारनिवेश सेनानिवेशम्, करोति 'करित्ता' कृत्वा 'जाव वेयद्धगिरिकुमारस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हइ' अत्र यावत्पदात् वर्द्धकिरत्नशब्दापन पौषधशाला विधापनादि सर्वं नेतव्यम्, तेन पौषधशालायां वैताढ्यगिरिकुमारस्य देवस्य साधनायेति

रास्ता पड़ा इसी लिये वह इस मार्ग से गया (तएण से भरहे राया जाव जेणेव वेयद्ध पव्वए जेणेव वेयद्धस्स पव्वयस्स दाहिणिल्ले णितवे तेणेव उवागच्छइ) इसके बाद वह भरत चक्री यावत् जहां पर वैताढ्य पर्वतथा, और जहां पर वैताढ्य पर्वत का दाक्षिणात्य दक्षिणार्द्ध भरतका पार्श्ववर्ती नितम्ब था–मूल भागथा-वहा पर आया–यहा यावपद से यह पाठ गृहीत हुआ है–" वैताढय पर्वताभिमुखं प्रयात चक्ररत्नं पश्यति दृष्ट्वा हृष्ट तुष्ट- चित्तानंदितः परमसौमनस्यितः भरतो राजा" । (उवागच्छित्ता वेयद्धस्स पव्वयस्स दाहिणिल्ले णितवे-दुवालस जोयणायामं णवजोयणविरिथन्न वरणगरसरिच्छ विजयखंधावारनिवेस करेइ) वहा आकर के उसने वैताढ्य पर्वत के दाक्षिणात्य नितम्ब पर दक्षिणार्द्ध भरत पार्श्ववर्ती मूल भाग पर–१२ योजन की लंबाई वाले और ७ योजन की चौड़ाई वाले श्रेष्ठ नगर तुल्य विशाल सैन्य का पडाव डाला (करित्ता जाव वेयद्धगिरीकुमारस्स देवस्स अट्ठमभत्त पगिण्हइ) पडाव डाल कर यावत् उसने वैताढ्य गिरि कुमार देव को साधन करने के लिए अष्टम भक्त का व्रत

એથી જ તે આ માર્ગથી ગયો (तएणं से भरहे राया जाव जेणेव वेयद्धपव्वए जेणेव वेयद्धस्स पव्वयस्स दाहिणिल्ले णितुबे तेणेव उवागच्छइ) ત્યારબાદ તે ભરતચક્રી યાવત્ જ્યાં વૈતાઢ્ય પર્વત હતો અને જ્યાં વૈતાઢ્ય પર્વતનો દાક્ષિણાત્ય દક્ષિણાર્દ્ધ ભરતનો પાર્શ્વવર્તી નિતમ્બ–મૂળભાગ હતો ત્યાં આવ્યો. અહીં યાવત્ પદથી આ પાઠ ગૃહીત થયો છે–"वैताढयपर्वताभिमुखं प्रयात चक्ररत्नं पश्यति दृष्ट्वा, हृष्ट तुष्ट चित्तानन्दित' परमसौमनस्यितः भरतो राजा" । (उवागच्छित्ता वेयद्धस्स पव्वयस्स दाहिणिल्ले णितंबे दुवालसजोयणायाम णवजोयणविरिथन्नं वरणगरसरिच्छं विजयखंधावारनिवेसं करेइ) ત્યાં આવીને તેણે વૈતાઢ્ય પર્વતના દાક્ષિણાત્ય નિતંબ પર દક્ષિણાર્દ્ધ ભરત પાર્શ્વવર્તી મૂળ ભાગ ઉપર ૧૨ યોજન જેટલી લંબાઈવાળો અને નવ યોજન પહોળાઈ વાળો શ્રેષ્ઠ નગર તુલ્ય વિશાળ સૈન્યનો પડાવ નાખ્યો. (करित्ता जाव वेयद्धगिरिकुमारस्स देवस्स अट्ठमभत्त पगिण्हइ) પડાવ નાખીને યાવત્ તેણે વૈતાઢ્યગિરિ કુમાર દેવની સાધના માટે અષ્ટમભક્ત વ્રત ધારણ કર્યું.

शेपः अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति 'पगिण्हित्ता' प्रगृह्य 'पोसहसालाए जाव अट्ठमभत्तिए वेयद्ध-गिरिकुमारं देवं मणसि करेमाणे करेमाणे चिट्ठइ' पौषधशालायां यावत्करणात् पौषधिकः पौषधव्रतवान् अतएव ब्रह्मचारी दर्भसंस्तारकोपगतः सार्द्धद्वयहस्तपरिमित दर्भासने उपविष्टः उन्मुक्तमणिसुवर्णालङ्कार इत्यादि सर्वं पूर्वोक्तं ग्राह्यम् अष्टमभक्तिकः कृताष्टम-तपाः, वैताढ्यगिरिकुमारं देवं मनसि कुर्वन् कुर्वन ध्यायं ध्यायंस्तिष्ठति। 'तए णं तस्स भरहस्स रण्णो अट्ठमभत्तंसि परिणममाणम्मि वेयद्धगिरिकुमारस्स देवस्स आसणं चलइ' ततः खलु तस्य भरतस्य राज्ञः अष्टमभक्ते परिणमति परिपूर्णप्राये जायमाने सति वैताढ्यगिरि कुमारस्य देवस्य आसनं सिंहासनम्, चलति 'एवं सिंधुगमो णेयव्वो' एवं सिन्धुदेव्याः गमः सदृशपाठो नेतव्यः-स्मृतिपथम् आनयितव्यः इदं च सिन्धु-देव्या अतिदेशकथनं तद्बाणव्यापारमन्तरेणैवाघमपि साध्यः इति सादृश्यख्यापनार्थं तथा च वैताढ्यगिरिकुमारो देवः स्वसिंहासन चलितं पश्यति, दृष्ट्वा अवधिं प्रयुङ्क्ते

धारण-क्रिया (पगिण्हित्ता पोसहसालाए जाव अट्ठमभत्तिए वेयड्डगिरिकुमार देवं मणसि करेमाणे२ चिट्ठइ) अष्टमभक्त को धारण करके पौषधशाला में पौषधव्रत वाले अत एव ब्रह्मचारी तथा दर्भ के सथारे पर आसीन-२।। हाथ प्रमाण दर्भासन पर स्थित-एव मणिमुक्ता आदि के अलङ्कारो से विहीन हुए ऐसे उस महाराजा भरत चक्री ने पूर्व में कहे अनुसार वैताढ्य-गिरी कुमार का मन में ध्यान करना प्रारम्भ किया (तएण तस्स भरहस्स रण्णो अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि वेयड्ढगिरिकुमारस्स देवस्स आसण चलइ) इसके बाद महाराजा भरत चक्री का जब अष्टम भक्त समाप्त प्रायः होने को आया तब (एव सिंधुगमो णेयव्वो) इसके बाद जैसा सिन्धु देवी के साधन प्रकरण में कहा गया है वैसा कथन यहां जानना-चाहिये अर्थात् जिस प्रकार भरत चक्री ने सिन्धु देवी को विना बाण के वश में किया उसी प्रकार से इसे भी विना-बाण के वश में किया इस तरह जब वैताढयगिरी कुमार देवने अपना आसन कंपन होते हुए देखा तो देखकर- उसने अपने अवधि को उपयुक्त किया उससे

(पगिण्हित्ता पोसहसालाए जाव अट्ठमभत्तिए वेयड्ढगिरिकुमारं देव मणसिकरेमाणे २ चिट्ठइ) અષ્ટભક્ત ધારણ કરીને પૌષધશાળામાં પૌષધવ્રતવાળા એથી બ્રહ્મચારી તેમજ દર્ભના સંથારા ઉપર સમાસીન ૨ા હાથ પ્રમાણ દર્ભાસન ઉપર સ્થિત મણિમુક્તા આદિ અલંકારોથી વિહીન થયેલા એવા તે ભરતચક્રી પૂર્વમાં કહ્યા મુજબ જ વૈતાઢ્યગિરિ કુમારદેવના ધ્યાનમાં એકચિત્ત થઈ ગયા (तएण तस्स भरहस्स रण्णो अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि वेयड्ढगिरिकुमारस्स देवस्स आसणं चलइ) ત્યાર બાદ જ્યારે ભરતચક્રીનુ અષ્ટમભક્ત વ્રત સમાપ્ત પ્રાયઃ જ હતુ ત્યારે વૈતાઢ્યગિરિ કુમાર દેવનું આસન કંપાયમાન થયું (एवं सिंधु-गमो णेयव्वो) ત્યાર બાદ જે પ્રમાણે સિન્ધુ દેવીના પ્રકરણમા કહેવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે જ અહીં પણ સમજવુ એટલે કે જેમ ભરતચક્રીએ સિન્ધુદેવીને વગર બાણે જ વશમાં કરી તેમજ તે વૈતાઢ્યગિરિ કુમાર દેવને પણ પોતાના વશમા કર્યા આ પ્રમાણે જ્યારે વૈતાઢ્ય ગિરિ કુમાર દેવે પોતાનુ આસન કંપિત થતું જોયું તો આ જોઈને તેણે પોતાના અવધિ-

प्रयुज्य भरतं राजानम् अवधिज्ञानेन आभोगयति जानाति आभोग्य ज्ञात्वा तस्य वैताढ्यगिरिकुमारस्य देवस्य अयमेतद्रूपो वक्ष्यमाण स्वरूपः आध्यात्मिकः—आत्मगत अङ्कुर इव, ततश्चिन्तितः पुनः पुनः स्मरणरूपो विचारो द्विपत्रित इव कल्पितः—स एव व्यवस्था युक्तः विचारः पल्लवित इव ३, प्रार्थितः स एवेष्टरूपेण स्वीकृतः पुष्पित इव ४, मनोगतः सकल्पः मनसि दृढरूपेण विषयः सत्कारार्हस्य तत्सार्थित मदायत्तीकृत सत्कार—वस्तुभिस्तद्योग्यं सत्कारं करिष्यामि, इति विचारः फलित इव ५, समुत्पन्नः, स च कः सङ्कल्प इत्याह—उत्पन्नः खलु भो जम्बूद्वीपे द्वीपे-जम्बूद्वीपनामके द्वीपे भरते वर्षे भरतो नाम राजा चातुरन्तचक्रवर्ती तज्जीतमेतत् जीताचार एषः अतीतवर्त्तमानानागतानां वैताढ्यगिरिकुमाराणां देवानां भरतानां राज्ञाम् उपस्थानिकं प्राभृत कर्त्तुं वर्त्तते इति, तद्गच्छामि खलु अहमपि भरतस्य राज्ञश्चक्रिण उपस्थानिक करोमीति विचार्य 'पीइदाणं अभिसेक्कं रयणालंकारं कडगाणि य तुडियाणि य वत्थाणि य आभरणाणि य गेण्हइ' प्रीतिदानम् आभिषेक्यम्—अभिषेकयोग्यं राजपरिधेयम्, रत्नालंकार मुकुटम्, कटकानि च हस्ताभरणानि, त्रुटिकानि च बाह्वाभरणानि, वस्त्राणि च आभरणानि च गृह्णाति 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा 'ताए उक्किट्ठाए जाव अट्ठाहियं जाव पच्चप्पिणंति' तया उत्कृष्टया

उसने भरत राजा को अपना ध्यान करते हुए देखा—जाना तब उस वैताढ्य गिरि कुमार देव के मन में ऐसा आध्यात्मिकचिन्तित, कल्पित प्रार्थित पुष्पित, मनोगत, सकल्प विचार प्रकट हुआ कि जंबूद्वीप में भरत क्षेत्र में भरत नाम का चातुरन्त चक्रवर्ती महाराजा उत्पन्न हुआ है तो अतीत, अनागत, वर्तमान काल के समस्त वैताढ्यगिरी कुमार देवों का ऐसा परम्परा से चला आया यह आचार व्यवहार है कि वे उसे नजराना दें तो में चलू और उसे भेट करू ऐसा विचारकर (पीइदाणं आभिसेक्क रयणालंकारं कडगाणिय तुडियाणिय वत्थाणिय आभरणाणिय गेण्हइ) उसने प्रीतिदान में देने के निमित्त अभिषेक्-योग्य राजपरिधेय रत्नालंकार—मुकुट कटक त्रुटिक वस्त्र, और आभरण लिये (गिण्हित्ता ताएं उक्किट्ठाए जाव पच्चप्पिणति) और लेकर वह उत्कृष्ट आदि विशेषणों वाली गति

જ્ઞાનનો ઉપયોગ કર્યો અવધિજ્ઞાનમાં તેણે ભરતચક્રી રાજાને તેના જ ધ્યાનમા લીન જોયા. ત્યારે તે વૈતાઢ્યગિરિ કુમાર દેવના મનમા એવો આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત, પુષ્પિત, મનોગત સંકલ્પ—વિચાર પ્રકટ થયો કે જંબુદ્વીપ નામક દ્વીપમા, ભરતક્ષેત્રમા ભરત નામે ચાતુરન્ત ચક્રવર્તી રાજા ઉત્પન્ન થયો છે તો અતીત, અનાગત, વર્તમાન કાળના સર્વ વૈતાઢ્યગિરિ કુમાર દેવોનો વંશ પરંપરાથી એવો આચાર—વ્યવહાર ચાલતો આવે છે કે તે ચક્રવર્તિ એવા ભરત રાજાને નજરાણુ આપે તો હું જાઉં અને તેને નજરાણું આપુ આમ વિચાર કરીને (પીइदाणं आभिसेक्क रयणालंकार कडगाणिय तुडियाणिय वत्थाणिय आभरणाणि य गेण्हइ) તે વૈતાઢ્યગિરિ કુમાર દેવે રાજાને પ્રીતિદાનમાં આપવા માટે અભિષેક યોગ્ય રાજપરિધેય—રત્નાલંકાર, મુકુટ, કટક, ત્રુટિ, વસ્ત્ર અને આભરણો લીધાં. (गिण्हित्ता ताए उक्किट्ठाए जाव आट्ठाहियं जाव पच्चप्पिणंति) અને તે સર્વ લઈને તે ઉત્કૃષ્ટ આદિ

शेपः अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति 'पगिण्हित्ता' प्रगृह्य 'पोसहसालाए जाव अट्ठमभत्तिए वेयद्ध-गिरिकुमारं देवं मणसि करेमाणे करेमाणे चिट्ठइ' पौपधशालायां यावत्करणात् पौपधिकः पौपधव्रतवान् अतएव ब्रह्मचारी दर्भसंस्तारकोपगतः सार्द्धद्वयहस्तपरिमित दर्भासने उपविष्टः उन्मुक्तमणिसुवर्णालङ्कार इत्यादि सर्वं पूर्वोक्तं ग्राह्यम् अष्टमभक्तिकः कृताष्टम-तपाः, वताढ्यगिरिकुमारं देवं मनसि कुर्वन् कुर्वन् ध्यायं ध्यायंस्तिष्ठति। 'तए णं तस्स भरहस्स रण्णो अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि वेयद्धगिरिकुमारस्स देवस्स आसणं चलइ' ततः खलु तस्य भरतस्य राज्ञः अष्टमभक्ते परिणमति परिपूर्णप्राये जायमाने सति वताढ्यगिरि कुमारस्य देवस्य आसनं सिंहासनम्, चलति 'एवं सिंधुगमो णेयव्वो' एवं सिन्धुदेव्याः गमः सदृशपाठो नेतव्यः-स्मृतिपथम् आनयितव्यः इदं च सिन्धु-देव्या अतिदेशकथनं तद्बाणव्यापारमन्तरेणैवायमपि साध्यः इति सादृश्यख्यापनार्थं तथा च वैताढ्यगिरिकुमारो देवः स्वसिंहासनं चलितं पश्यति, दृष्ट्वा अवधिं प्रयुङ्क्ते

धारण-क्रिया (पगिण्हित्ता पोसहसालाए जाव अट्ठमभत्तिए वेयड्ढगिरिकुमार देवं मणसि करेमाणे२ चिट्ठइ) अष्टमभक्त को धारण करके पौपधशाला में पौषधव्रत वाले अत एव ब्रह्मचारी तथा दर्भ के सथारे पर आसीन-२॥ हाथ प्रमाण दर्भासन पर स्थित-एव मणिमुक्ता आदि के अलङ्कारो से विहीन हुए ऐसे उस महाराजा भरत चक्री ने पूर्व में कहे अनुसार वैताढ्य-गिरी कुमार का मन में ध्यान करना प्रारम्भ किया (तएण तस्स भरहस्स रण्णो अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि वेयड्ढगिरिकुमारस्स देवस्स आसण चलइ) इसके बाद महाराजा भरत चक्री का जब अष्टम भक्त समाप्त प्रायः होने को आया तब (एव सिंधुगमो णेयव्वो) इसके बाद जैसा सिन्धु देवी के साधन प्रकरण में कहा गया है वैसा कथन यहां जानना-चाहिये अर्थात् जिस प्रकार भरत चक्री ने सिन्धु देवी को बिना बाण के वश में किया उसी प्रकार से इसे भी बिना-बाण के वश में किया इस तरह जब वैताढ्यगिरी कुमार देवने अपना आसन कंपन होते हुए देखा तो देखकर- उसने अपने अवधि को उपयुक्त किया उससे

(पगिण्हित्ता पोसहसालाए जाव अट्ठमभत्तिए वेयड्ढगिरिकुमारं देव मणसिकरेमाणे २ चिट्ठइ) અષ્ટમભક્ત ધારણ કરીને પૌષધશાળામાં પૌષધવ્રતવાળા એથી બ્રહ્મચારી તેમજ દર્ભના સંથારા ઉપર સમાસીન ૨।। હાથ પ્રમાણ દર્ભાસન ઉપર સ્થિત મણિમુક્તા આદિ અલંકારોથી વિહીન થયેલા એવા તે ભરતચક્રી પૂર્વમાં કહ્યા મુજબ જ વૈતાઢયગિરિ કુમારદેવના ધ્યાનમાં એકચિત્ત થઈ ગયા (तएण तस्स भरहस्स रण्णो अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि वेयड्ढगिरिकुमारस्स देवस्स आसणं चलइ) ત્યાર બાદ જ્યારે ભરતચક્રીનું અષ્ટમભક્ત વ્રત સમાપ્ત પ્રાયઃ જ હતું ત્યારે વૈતાઢ્યગિરિ કુમાર દેવનું આસન કંપાયમાન થયું (एवं सिंधु-गमो णेयव्वो) ત્યાર બાદ જે પ્રમાણે સિન્ધુ દેવીના પ્રકરણમાં કહેવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે જ અહીં પણ સમજવું એટલે કે જેમ ભરતચક્રીએ સિન્ધુદેવીને વગર બાણે જ વશમાં કરી તેમજ તે વૈતાઢ્યગિરિ કુમાર દેવને પણ પોતાના વશમા કર્યો આ પ્રમાણે જ્યારે વૈતાઢ્ય ગિરિ કુમાર દેવે પોતાનું આસન કંપિત થતુ જોયું તો આ જોઈને તેણે પોતાના અવધિ-

पाश्चात्यां पश्चिमां दिशं तमिश्रागुहाभिमुखं प्रयातं-प्रस्थितं पश्यति 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'हट्ठतुट्ठचित्त जाव तिमिसगुहाए अदूरसामन्ते दुवालसजोयणायामं णव जोयणवित्थिन्नं जाव कयमालस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हइ' हृष्टतुष्ट चित्तानन्दितः यावत् परमसौमनस्यितः स भरतः तमिस्रागुहायाः अदूरसामन्ते नातिदूरे नातिसमीपे उचितस्थाने द्वादशयोजनायामं नवयोजनविस्तीर्णं वरनगरसदृशं विजयस्कन्धावारनिवेशं सेनानिवेशं करोति 'करित्ता' कृत्वा यावत् पदात् वर्द्धकिरत्नशब्दापनपौषधशालाविधापनादि सर्वं नेतव्यम्, तेन पौषधशालायां कृतमालस्य देवस्य साधनाय अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति 'पगिण्हित्ता' प्रगृह्य 'पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव कयमालगं देवं मणसि करेमाणे करेमाणे चिट्ठइ' पौषधशालायां पौषधिकः पौषधव्रतवान् अतएव ब्रह्मचारी यावत्करणात दर्भसंस्तारकोपगतः सार्द्धद्वयहस्तपरिमित दर्भासने उपविष्टः, उन्मुक्तमणिसुवर्णालङ्कार इत्यादि सर्वं

सगुहाभिमुखं पयात पासइ) जब भरत राजा ने उस दिव्य चक्ररत्न को यावत् पश्चिमदिशा में तमिस्रा गुहा की ओर जाते देखा तो (पासित्ता) देखकर वह (हट्ठतुट्ठ चित्त जाव तिमिसगुहाए अदूरसामंते दुवालसजोयणायाम णवजोयण वेत्थिण्ण जाव कयमालस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हइ) हर्षित एवं संतोषित्त हुआ यावत् उसने तमिस्रा गुहा के पास में ही न उससे अधिक दूर और न उसके अधिक निकट-किन्तु समुचित स्थान में ही-१२ योजन के लंबे एवं नौ योजन विस्तार वाले अपने विशाल सैन्य का पडाव डाला यावत् कृतमाल देव को साधने के निमित्त उस ने अष्टम भक्त को तपस्या को स्वीकार की यहा यावत् शब्द से वर्द्धकिरत्न का बुलाना पौषधशाला के बनाने का आदेश देना आदि आदि पूर्वोक्त-सब प्रकरण लगा लेना चाहिये (पगिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव कयमालगं देव मणसिकरेमाणे २ चिट्ठइ) इस प्रकार पौषधशाला में पौषध व्रतको धारण कर एवं ब्रह्मचर्यव्रत वाला वह भरत नरेश यावत् कृतमाल- देव का मन में ध्यान करने लगा यहा यावत् शब्द से "दर्भासनसंस्तारकोपगतः उन्मुक्तमणिसुवर्णालङ्कारः" इत्यादि पूर्वोक्त सब पाठ

जाव पच्चत्थिमं दिसिं तिमिसगुहाभिमुखं पयातं पासइ) જ્યારે ભરત રાજાએ તે દિવ્ય ચક્રરત્નને યાવત્ પશ્ચિમ દિશામાં તમિસ્રા ગુહા તરફ જતું જોયું તે (पासित्ता) જોઈને તે (हट्ठ तुट्ठ चित्त जाव तिमिसगुहाए अदूरसामंते दुवालसजोयणायाम णवजोयणवित्थिण्ण जाव कयमालस्स देवस्स अट्ठमभत्त पगिण्हइ) હર્ષિત તેમજ સંતોષિત ચિત્ત થયેલો યાવત્ તેણે તમિસ્રા ગુહાની પાસે જ તેનાથી વધારે દૂર પણ નહિ અને અધિક નિકટ પણ નહિ પણ સમુચિત સ્થાનમાં-૧૨ યોજન જેટલો લાંબો અને નવ યોજન પ્રમાણ પહોળા પોતાના વિશાળ સૈન્યનો પડાવ નાખ્યો યાવત્ કૃતમાલદેવને સાધવા માટે તેણે અષ્ટમભક્તની તપસ્યા સ્વીકાર કરી અહીં યાવત્ શબ્દથી વર્દ્ધકિરત્નને બોલાવવો, પૌષધશાળાના નિર્માણ માટે તેને આદેશ આપવો વગેરે પૂર્વોક્ત સર્વ પ્રકરણ અધ્યાહૃત કરવું જોઈએ. (पगिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव कयमालगं देवं मणसि करेमाणे २ चिट्ठइ) આ પ્રમાણે પૌષધશાળામાં પૌષધવ્રતવાળો તેમજ બ્રહ્મચારી ભરત નરેશ યાવત્ કૃતમાલ દેવનું મનમાં

गत्या यावत् अष्टाह्निकां महामहिमां यावत् प्रत्यर्पयन्ति–समर्पयन्ति, अत्र प्रथमो यावच्छब्दः उत्कानि ... विशेषणसहिता गतिं प्रीतिवाक्यं प्राभृतोपनयनग्रहणे सुरसन्मानन विसर्जने स्नानभोजन श्रेणि प्रश्रेण्यामन्त्रण बोधयति, द्वितीयस्तु यावच्छब्दः अष्टाहिकाऽऽदेशदान- करणे इति सूचयति ।

अथ तमिश्रा गुहाधिपकृतमाल सुरसाधनार्थमुपक्रमते

'तए णं' इत्यादि 'तए णं से दिव्वे चक्करयणे अट्ठाहियाए महामहिमाए णिव्व- त्ताए समाणीए जाव पच्चत्थिमं दिसिं तिमिसगुहाभिमुहे पयाए यावि होत्था' ततः खलु तद्दिव्य चक्ररत्नम् अष्टाहिकायां महामहिमायां निवृत्तायां सत्याम् अर्थाद् वैताढ्य- गिरिकुमारस्य देवस्य विजयोपलक्षिकायां यावत् पाश्चात्यां पश्चिमा दिशं तमिस्रागुहाभिमुखं प्रयातं चाप्यभवत् प्रस्थितमभूत् प्रस्थितजातम् वैताढ्यगिरिकुमारसाधनस्थानस्य तमि- श्रायाः पश्चिमवर्त्तित्वात् 'तए णं से भरहे राया तं दिव्वं चक्करयणं जाव पच्चत्थिमं दिसिं तिमिसगुहाभिमुहं पयातं पासइ' ततः खलु स भरतो राजा तद्दिव्यं चक्ररत्न यावत्

से चल कर जहां पर महाराजा भरत नरेश था वहा पर आया इत्यादि और सब आगे का कथन महामहोत्सव करने तक और उसकी भरत नरेशको सूचना देने तक का यहा पर करलेना चाहिये । यह सब कथन पीछे लिखा ही जा चुका है अतः वहीं से इसे देख लेना चाहिये यही बात यहा पर आये हुए यावत् शब्द सूचित करता है ।

तमिश्रा गुहाधिप कृतमालदेव साधन वक्तव्यता–(तएणं से दिव्वे चक्करयणे अट्ठाहि- याए महामहिमाए णिवत्ताए समाणीए जाव पच्चत्थिम दिसिं तिमिसगुहाभिमुहे पयाए यावि होत्था) जब वैताढयगिरिकुमार देव के विजयोपलक्ष्य में ८ दिन का महामहोत्सव समाप्त हो चुका तब वह दिव्य चक्ररत्न पश्चिमदिशा में वर्तमान तिमिस्रा गुहा की तरफ प्रस्थित हुआ क्यो कि वैताढयगिरीकुमार को साधन करने का स्थान तिमिस्रा गुहा की पश्चिम दिशा में है (तएण से भरहे राया त दिव्व चक्करयणं जाव पच्चत्थिमं दिसि तिमि-

---

વિશેષણોવાળી ગતિથી ચાલીને જ્યાં ભરત નરેશ હતો ત્યાં આવ્યો, ઇત્યાદિ આગળનું સર્વ કથન–મહામહોત્સવ સમ્પન્ન કરવા તેમજ તે ઉત્સવની પૂર્ણથવાની ભરત નરેશને સૂચના આપવા સુધીનુ અહીં જાણી લેવું જોઈએ. એ બધુ કથન પહેલાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યુ જ છે એથી બધુ ત્યાંથી જ જાણી લેવુ જોઈએ અહી યાવત્ પદથી એજ વાત સ્પષ્ટ કરવામા આવી છે

તમિશ્રાગુહાધિપ કૃતમાલદેવસાધનવક્તવ્યતા

(त एणं से दिव्वे चक्करयणे अट्ठाहियाए महामहिमाए णिवत्ताए समाणीए जाव पच्च- त्थिमं दिसि तिमिसगुहाभिमुहे पयाए यावि होत्था) જ્યારે વૈતાઢ્યગિરિ કુમાર દેવના વિજ- યોપલક્ષ્યમા ૮ દિવસનો મહામહોત્સવ સમ્પન્ન થઈ ચુકયો ત્યારે તે દિવ્ય ચક્રરત્ન પશ્ચિમ દિશામા વર્તમાન તિમિસ્રાગુફાની તરફ પ્રસ્થિત થયુ કેમકે વૈતાઢ્યગિરિ કુમારને સાધવાનું સ્થાન તમિસ્રા ગુફાની પશ્ચિમ દિશામાં છે (तएण से भरहे राया तं दिव्व चक्करयण

पाश्चात्यां पश्चिमां दिशं तमिश्रागुहाभिमुखं प्रयातं-प्रस्थितं पश्यति 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'हट्टतुट्ठचित्त जाव तिमिसगुहाए अदूरसामंते दुवालसजोयणायामं णव जोयणवित्थिन्नं जाव कयमालस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हइ' हृष्टतुष्ट चित्तानन्दितः यावत् परमसौमनस्यितः स भरतः तमिस्रागुहायाः अदूरसामन्ते नातिदूरे नातिसमीपे उचितस्थाने द्वादशयोजनायामं नवयोजनविस्तीर्णं वरनगरसदृशं विजयस्कन्धावारनिवेशं सेनानिवेशं करोति 'करित्ता' कृत्वा यावत् पदात् वर्द्धकिरत्नशब्दापनपौषधशालाविधापनादि सर्वं नेतव्यम्, तेन पौषधशालायां कृतमालस्य देवस्य साधनाय अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति 'पगिण्हित्ता' प्रगृह्य 'पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव कयमालगं देवं मणसि करेमाणे करेमाणे चिट्ठइ' पौषधशालायां पौषधिकः पौषधव्रतवान् अतएव ब्रह्मचारी यावत्करणात दर्भसंस्तारकोपगतः सार्द्धद्वयहस्तपरिमित दर्भासने उपविष्टः, उन्मुक्तमणिसुवर्णालङ्कार इत्यादि सर्वं

सगुहाभिमुखं पयातं पासइ) जब भरत राजा ने उस दिव्य चक्ररत्न को यावत् पश्चिमदिशा में तमिस्रा गुहा की ओर जाते देखा तो (पासित्ता) देखकर वह (हट्टतुट्ठ चित्त जाव तिमिसगुहाए अदूरसामंते दुवालसजोयणायाम णवजोयणवित्थिण्ण जाव कयमालस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हइ) हर्षित एवं संतोषित्त हुआ यावत् उसने तमिस्रा गुहा के पास में ही न उससे- अधिक दूर और न उसके अधिक निकट-किन्तु समुचित स्थान में ही-१२ योजन के लंबे एवं नौ योजन विस्तार वाले अपने विशाल सैन्य का पडाव डाला यावत् कृतमाल देव को साधने के निमित्त उस ने अष्टम भक्त को तपस्या को स्वीकार की यहा यावत् शब्द से वर्द्धकिरत्न का बुलाना पौषधशाला के बनाने का आदेश देना आदि आदि पूर्वोक्त-सब प्रकरण लगा लेना चाहिये (पगिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव कयमालगं देव मणसिकरेमाणे २ चिट्ठइ) इस प्रकार पौषधशाला में पौषध व्रतको धारण कर एव ब्रह्मचर्यव्रत वाला वह भरत नरेश यावत् कृतमाल- देव का मन में ध्यान करने लगा यहां यावत् शब्द से "दर्भासनसंस्तारकोपगतः उन्मुक्तमणिसुवर्णालङ्कारः" इत्यादि पूर्वोक्त सब पाठ

जाव पच्चत्थिमं दिसिं तिमिसगुहाभिमुहं पयातं पासइ) જ્યારે ભરત રાજાએ તે દિવ્ય ચક્રરત્નને યાવત્ પશ્ચિમ દિશામાં તમિસ્રા ગુહા તરફ જતું જોયું તો (पासित्ता) જોઈને તે (हट्ठ तुट्ठ चित्त जाव तिमिसगुहाए अदूरसामंते दुवालसजोयणायाम णवजोयणवित्थिण्ण जाव कयमालस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हइ) હર્ષિત તેમજ સંતોષિત ચિત્ત થયેલો યાવત્ તેણે તમિસ્રા ગુહાની પાસે જ તેનાથી વધારે દૂર પણ નહિ અને અધિક નિકટ પણ નહિ પણ સમુચિત સ્થાનમાં-૧૨ યોજન જેટલો લાંબો અને નવ યોજન પ્રમાણ પહોળા પોતાના વિશાળ સૈન્યનો પડાવ નાખ્યો યાવત્ કૃતમાલદેવને સાધવા માટે તેણે અષ્ટમભક્તની તપસ્યા સ્વીકાર કરી અહીં યાવત્ શબ્દથી વર્દ્ધકિરત્નને બોલાવવો, પૌષધશાળાના નિર્માણ માટે તેને આદેશ આપવો વગેરે પૂર્વોક્ત સર્વ પ્રકરણ અધ્યાહૃત કરવું જોઈએ. (पगिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव कयमालगं देवं मणसि करेमाणे २ चिट्ठइ) આ પ્રમાણે પૌષધશાળામાં પૌષધવ્રતવાળો તેમજ બ્રહ્મચારી ભરત નરેશ યાવત્ કૃતમાલ દેવનું મનમાં

ग्राह्यम् अष्टमभक्तिकः कृताष्टमतपाः कृतमाल्क देवं मनसि कुर्वन ध्यायं २ स्तिष्ठति 'तए णं तस्स भरहस्स रण्णो अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि कयमालस्स देवस्स आसणं चलइ' ततः खलु तस्य भरतस्य राज्ञश्चक्रवर्त्तिनः अष्टमभक्ते परिणमति परिपूर्णप्राये जायमाने सति कृतमालस्य देवस्य आसनं सिंहासनं चलति 'तहेव जाव वेयद्धगिरिकुमारस्स' तथैव पूर्ववदेव यावत् वैताढ्यगिरिकुमारस्य सदृश पाठो नेतव्यो यावत्पदात् सर्वं प्राग्वत् 'णवरं पीइदाणं इत्थीरयणस्स तिलाचोद्दसं भंडालंकारं कडगाणि य जाव आभरणाणि य गेण्हइ' नवरम् अयं विशेषः स्त्रीरत्नस्य कृते तिलकं-ललाटाभरण रत्नमयं चतुर्दशं यत्र तत्तिलकचतुर्दशम् ईदृश भाण्डालङ्कार शब्दस्य प्राकृतत्वात् अलङ्कारशब्दस्य परनिपाते संस्कृते पूर्वनिपातोचितत्वात् अलङ्करभाण्डम् आभरणकरण्डकम्, कटकानि च स्त्रीपुरुष-साधारणानि वाह्याभरणानि यावत् आभरणानि च गृह्णाति, चतुर्दशाभरणानि चैवम् 'हार १ द्धहार २ इग ३ कणय ४ रयण ५ मुत्तावली ६ उ केऊरे ७ । कडए ८ तुडिए ९

ग्रहण हुआ जानना चाहिये (तएण तस्स भरहस्स रण्णो अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि कयमालदेवस्स आसण कंपइ) जब उस भरत राजा को अष्टम भक्त की तपस्या समाप्त होने के सन्मुख हुआ तब कृतमाल देव का आसन कंपायमान हुआ, (तहेव जाव वेयड्ढगिरि कुमारस्स) यहा पर इस समय वैताढ्यगिरिकुमार देव के प्रकरण में जैसा कथन किया जा चुका है वह सब यहां पर समझ लेना चाहिए (णवर पीइदाण इत्थीरयणस्स तिलगचोदस भंडालंकार कडगाणि अ जाव आभरणाणि अ गेण्हइ) प्रीतिदान में वहां के कथन से यहां अन्तर है और वह-इस प्रकार से है-प्रीतिदान में उसने भरत राजा को देने के लिये स्त्रीरत्न के निमित्त रत्नमय १४ ललाट-आभरण जिसमें हैं ऐसे अलङ्कार भाण्ड को-आभरणकरण्डक को-स्त्री पुरुष साधारण कटकों को, यावत् आभरणों को लिया वे १४ आभरण इस प्रकार से हैं-(हार १द्धहार५ इग ३ कणय ४रयण २ मुत्तावली ६ उ केऊरे ७ कडए ८ तुडिए ९ मुद्दा १० कुडल ११ उरसुत्त १२ चूलमणि १३ तिलय १४) (पगिण्हित्ता ताए उक्किट्ठाए

ध्यान કરવા લાગ્યો, અહીં યાવત્ શબ્દથી "दर्भासनसंस्तारकोपगः उन्मुक्तमणिसुवर्णालङ्कारः" ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત સર્વ પાઠ સંગૃહીત થયો છે. (तएणं तस्स भरहस्स रण्णो अठमभत्तंसि परिणममाणंसि कयमालदेवस्स आसण कंपइ) જ્યારે તે ભરત રાજાની અષ્ટભક્ત તપસ્યા સમાપ્ત થવા આવી તે સમયે કૃતમાલદેવનું આસન કંપાયમાન થયું. (तहेव जाव वेयड्ढगिरि कुमारस्स) અહીં વૈતાઢ્યગિરિ કુમારદેવના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કથન કહેવામાં આવ્યું છે, તે બધું અહીં સમજી લેવું જોઈએ (णवरं पीइदाणं इत्थीरयणस्स तिलगचोद्दसंभडालंकारं णि अ जाव आभरणाणि अ गेण्हइ) પ્રીતિદાનના કથનમાં અહીં તે કથન કરતાં અંતર છે અને તે અંતર આ પ્રમાણે છે-પ્રીતિદાનમાં તેણે ભરત રાજાને આપવા માટે સ્ત્રીરત્નમાટે રત્નમય ૧૪ લલાટ-આભરણો જેમાં છે એવા અલંકાર ભાંડ-આભરણ કરંડક,-સ્ત્રી પુરુષ સાધારણ કટકો, યાવત્ આભરણો લીધા તે ૧૪ આભરણો આ પ્રમાણે છે-(हार १, द्धहार २, इग ३, कणय ४, रयण ५, मुत्तावली ६, उ केऊरे ७,। कडए ८, तुडिए ९, मुद्दा १०, कुंडल

मुद्दा १० कुंडल ११ उरसुत्त १५ चूलमणि १३ तिलयं ॥१४॥१॥' ति यावत् पर्यन्त वक्तव्यं यावद् भोजनमण्डपे भोजनम्, तत्रैव मगधप्रकरणेव महामहिमा अष्टाह्निका कृतमालस्य प्रत्यर्प्पयन्त्याज्ञां श्रेणिप्रश्रेणयः इति ॥१२॥

मूलम्–तएणं से भरहे राया कयमालस्स अट्ठाहियाए महामहिमाए णिव्वत्ताए समाणीए सुसेणं सेणावइं सद्दावेय सद्दावेत्ता एवं वयासी गच्छाहिणं भो देवाणुप्पिया! सिंधुए महाणईए पच्चत्थिमिल्लं णिक्खुडं ससिंधुसागरगिरिमेरागं समविसमणिक्खुडाणि य ओ अवेहि ओअवेत्ता अग्गाइं वराइं रयणाइं पडिच्छाहि अग्गाइं वराइं रयणाणि पडिच्छित्ता ममेयमाणत्तियं पच्चप्पिणाहि तएणं से सेणावई, बलस्स णेया भरहे वासंमि विस्सुयजसे महाबलपरक्कमे महप्पा ओअंसी तेयलक्खण जुत्ते मिलक्खुभासाविसारए चित्त चारुभासी भरहे वासंमि णिक्खुडाणं निण्णाण य दुग्गमाणे य दुप्पवेसाण य वियाणए अत्थसत्थकुसले रयणं सेणावई सुसेणे भरहेणं रण्णा एवं वत्ते समाणे हट्ठतुट्ठ चित्तमाणंदिए जाव करयलपरिग्गहियं दसणहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं सामी! तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता भरहस्स रण्णो अंतियाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता जेणेव सए आवासे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छिता कोडंबियपुरिसे सद्दावेइ,

जाव सक्कारेइ- सम्माणेइ) इन सब आभरणों को लेकर वह कृतमाल देव उस देव प्रसिद्ध उत्कृष्ट आदि विशेषणो वाली गति से चलता हुआ महाराजा भरत राजा के पास आया इत्यादि सब कथन यहां वे श्रेणिप्रश्रेणिजन हम आठ दिन का महामहोत्सव कर चुके हैं ऐसी खबर पीछे भरत नरेश को देते हैं यहां- तक का जैसा पहिले किया जा चुका वैसा ही कथन कर लेना चाहिये ॥१२॥

११, उरसुत्त १२, चूलमणि १३, तिलयं १४) पगिण्हित्ता ताए उक्किट्ठाए जाव सक्कारेइ सम्माणेइ) એ સર્વ આભરણોને લઈને તે કૃતમાલદેવ તે દેવપ્રસિદ્ધ ઉત્કૃષ્ટ આદિ વિશેષણો-વાળી ગતિથી ચાલતો ચાલતો તે ભરત રાજા પાસે આવ્યો ઇત્યાદિ સર્વકથન અહીં ત શ્રેણિ-પ્રશ્રેણિ જનો–અમે ૮ દિવસનો મહામહોત્સવ સમ્પન્ન કર્યો છે એવી સૂચના ભરતચક્રીને આપે છે અહીં સુધી પહેલાની જેમજ બધું કથન જાણી લેવું જોઈએ ॥૧૨॥

महाविता एवं वयामी खिप्पामेव भो देवाणुप्पियाः आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पेह हयगयरहपवर जाव चाउरंगिणिं सेण्णं सण्णाहेह त्तिकट्टु जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता मज्जणधरं अणुपविसइ अणुपविसित्ता ण्हाए कयवलिकम्मे कयकोउय मंगलपायच्छित्ते मनद्धबद्धवम्मियकवए उप्पिलिय मगमणपट्टिए पिणद्ध गेविज्ज वद्ध अविद्ध विमलवरचिंधपट्टे गहियाउहप्पहरणे अणेगगणनायग दंडनायग जाव सद्धिं संपरिवुडे सकोरंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं मंगलजयसद्दकयालोलोए मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ पडिणिक्खमित्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाण साला जेणेव आभिसेक्के हत्थिरयणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अभिसेक्कं हत्थिरयणं दुरूढे। तए णं से सुसेणे सेणावई हत्थिखंधवरगए सकोरंट मल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं हयगयरहपवरजोहकलियाए चाउरंगिणीए सेणाए सद्धिं संपरिबुडे महया भडचडगरपहगर वंदपरिक्खित्ते महया उक्किट्ठि सीहणाय बोलकलकलसद्देणं समुद्दरवभूयंपिव करेमाणे करेमाणे सव्विद्धीए सव्वज्जुईए सव्वबलेणं जाव निग्घोसनाइएणं जेणेव सिंधू महाणई तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता. चम्मरयणं परामुसइ तएणं तं सिरिवच्छ सरिसरूवं मुत्ततारद्धचंदचित्तं अयलमकंपं अभेज्जकवयं जंतं सलिलासु सागरेसु य उत्तरणं दिव्वं चम्मरयणं सणसत्तरसाइं सव्व धण्णाइं जत्थ रोहंति एगदिवसेण वावियाइं वासं णाऊण चक्कवट्टिणा परा मुंट्ठे दिव्वे चम्मरयणे दुवालस्स जोयणाइं तिरियं पवित्थरइ तत्थ साहियाइं तएणं से दिव्वे चक्करयणे सुसेणसेणावइणा परामुट्ठे समाणे खिप्पामेव णावाभूए जाए आविहोत्था तएणं से सुसेणे सेणावइ स खंधावारबलवाहणे णावाभूयं चम्मरयणं दुरुहइ दुरूहित्ता सिंधुं महाणइ विमलजलतुंगवीचिं णावाभूएणं चम्मरयणेणं सबलवाहणे ससेणे समुत्तिण्णे तओ महाणइ मुत्तरित्तु सिंधुं अप्पडिहयसासणे अ सेणावइ कहिंचि गामगरणगर पव्व-

याणि खेडकव्वडमडंबाणि पट्टणाणि सिंहलए बव्वरए य सव्वं च अंगलोयं बलायालोयं च परमरम्मं जवणदीवं च पवरमणिरयणग कोसागारसमिद्धं आरबके रोमके य अलसंड विसयवासी य पिक्खुरे कालमुहे जोणए य उत्तरवेयद्ध संसियाओ य मेच्छजाइ बहुप्पगारा दाहिण अवरेण जाव सिंधु सागरंतो त्ति सव्वपवर कच्छं चओ अवेऊण पडिणिअत्तो बहुसमरमणिज्जे य भूमिभागे तस्स कच्छस्स सुहणिसण्णे ताहे ते जणवयाण णगराण पट्टणाणय जे य ताहिं सामिया पभूया आगरपत्ती य मंडलपतीय पट्टणपती य सव्वे घेत्तूण पाहुडाइं आभरणाणि भूसणाणि रयणाणि य वत्थाणि य महरिहाणि अण्णं च जं वरिट्ठं रायारिहं जं च इच्छिअव्वं एअं सेणावइस्स उवणेंति मत्थयकयंजलिपुडा पुणरवि काऊण अंजलिं मत्थयंमि पणयातुब्भे म्हे ऽत्थ सामियादेवयव सरणा गया भो तुब्भ विसयवासिणोत्ति विजयं जंप माणा सेणावइणा जहारिहं ठविउ पूइअ विसज्जिआणिअत्ता सगाणि णगराणि पट्टणाणि अणुपविट्ठा, ताहे सेणावई सविणओ घेत्तूण पाहुडाइं आभरणाणि भूसणाणि रयणाणि य पुणरवि तं सिंधुनामधेज्जं उत्तिण्णे अणहसासणबले, तहेव भरहस्स रण्णो णिवेएइ णिवेइत्ता य अप्पिणित्ता य पाहुडाइं सक्कारिय सम्माणिए सहरिसे विसज्जिए सगं पडमंडव मइगए, ततेणं सुसेणे सेणावई ण्हाए कयवलि कम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते जिमिअभुत्तुत्तरागए समाणे जाव सरसगोसीसचंदणुक्खित्तगायसरीरे उप्पिं पासायवरगए फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं वत्तीसइ वद्धेहिं णाडएहिं वरतरुणी संपउत्तेहिं उवणच्चिज्जमाणे २ महया हयणट्टगीअवाइअ तंतीतलतालतुडिअघणमुइंगपडुप्पवाइअरवे णं इट्ठे सद्दफरिसरसरूवगंधे पंचविहे माणुस्सए काम भोगे भुंजमाणे विहरइ सू० १३॥

छाया—ततः खलु स भरतो राजा कृतमालस्य अष्टाहिकायां महामहिमायां निवृत्तायां सत्यां सुषेण सेनापतिं शब्दयति शब्दयित्वा एवमवादीत्—गच्छ खलु भो देवानुप्रिय ! सिन्धवा महानद्याः पाश्चात्यं निष्कुटं ससिन्धुसागरगिरिमर्यादं समविषमनिष्कुटानि च साधय,

साधयित्वा अग्र्याणि वराणि रत्नानि प्रतीच्छ, अग्र्याणि वराणि रत्नानि प्रतीष्य ममैतामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्पय, ततः खलु स सेनापति' बलस्य नेता भरते वर्षे विश्रुतयशाः, महाबलपराक्रम, महात्मा, ओजस्वी तेजोलक्षणयुक्तः, म्लेच्छभाषाविशारदः, चित्रचारुभाषी, भरते वर्षे निष्कुटानां निम्नानांच दुर्गमानां च दुष्प्रवेशाना च विज्ञायकः, अस्त्रशास्त्रकुशल' अर्थशास्त्र कुशलो वा रत्नं सेनापति. सुषेणं भरतेन राज्ञा एव मुक्त सन् हृष्टतुष्ट चित्तानन्दितः यावत् करतलपरिगृहीतं दशनखं शिरसावर्त्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा एवं स्वामिन्! तथेति आज्ञायाः विनयेन वचनं प्रतिशृणोति, प्रतिश्रुत्य भरतस्य राज्ञ अन्तिकात् प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिक्रम्य यत्रैव स्वस्य आवासः तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति शब्दयित्वा एवमवादीत् क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिय! आभिषेक्य हस्तिरत्नं प्रतिकल्पय हयगजरथ प्रवर यावत् चातुरङ्गिणीं सेनां सन्नाज्य इति कृत्वा यत्रैव मज्जनगृहं तत्रैवोपागच्छति उपागत्य मज्जनगृहमनुप्रविशति अनुप्रविश्य स्नात कृतबलिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्त, सन्नद्धबद्धवर्म्मितकवच, उत्पीडितशरासनपट्टिकः पिनद्धग्रैवेयबद्धाविद्ध विमलवरचिह्नपट्टः, गृहीतायुधप्रहरण', अनेक गणनायक दंडनायक यावत्सार्द्धं संपरिवृत सकोरण्डमाल्यदाम्ना छत्रेण ध्रियमाणेन मङ्गल जयशब्दकृतालोको मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला यत्रैव आभिषेक्यं हस्तिरत्न तत्रैवो पागच्छति. उपागत्य आभिषेक्यं हस्तिरत्नं दुरूढः। ततः खलु स सुषेण' सेनापतिः हस्तिस्कन्धवरगत सकोरण्ट माल्यदाम्ना छत्रेण ध्रियमाणेन हयगजरथप्रवरयोधकलितया चातुरङ्गिण्या सेनया सार्द्धं संपरिवृतः महता भट 'चडगपहगर' विस्तारवृन्द परिक्षिप्त. महतोत्कृष्टसिंहनाद बोलकलकलशब्देन समुद्ररवभूतमिव कुर्वन् कुर्वन् सर्वर्द्धिकः सर्वद्युतिक सर्वबलेन यावत् निर्घोषनादेन यत्रैव सिन्धु महानदी तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य, चर्मरत्नं परामृशति, ततः खलु तत् श्रीवत्ससदृशम् मुक्ततारार्द्ध चन्द्रचित्रम् अचलम् अकम्पम् अभेद्यकवचम् यत् तत् सलिलासु सागरेषु चोत्तरणं दिव्यं चर्मरत्नम् शणसप्तदशानि सर्वधान्यानि यत्र रोहन्ते एकदिवसेनोप्तानि, वर्षे राज्ञा चक्रवर्त्तिना परामृष्टं दिव्यचर्मरत्नं द्वादशयोजनानि तिर्यक् प्रविस्तृणाति तत्र साधिकानि, तत खलु तद्दिव्यं चर्मरत्न सुषेण सेनापतिना परामृष्टं सत् क्षिप्रमेव नौभूत जातं चाप्यभवत्। ततः खलु स. सुषेणः सेनापतिः सस्कन्धावारबलवाहनः नौभूतं चर्मरत्नम् आरोहति, आरुह्य सिन्धुं महानदीं विमलजलतुङ्गवीचिं नौभूतेन चर्मरत्नेन सबलवाहनः स सैन्य समुत्तीर्णः, ततो महानदीं सिन्धुमुत्तीर्य अप्रतिहतशासनश्च सेनापति' क्वचित् ग्रामाकरनगरपर्वतान् खेट कर्बटमडम्बानि पत्तनानि सिंहलकान् बर्बरकांश्च सर्वं च अङ्गलोकं बलावलोकं च परमरम्यम्, यवनद्वीपं च प्रवरमणिरत्नकोशागारसमृद्धम्, आरबकान् रोमकांश्च अलसण्ड विषयवासिनश्च पिक्खुरान् कालमुखान् जोनकाश्च उत्तरवैताढ्यसंश्रिताश्च म्लेच्छजाती बहुप्रकारा, दक्षिणापरेण यावत् सिन्धुसागरान्त इति, सर्वप्रवर कच्छं च 'ओअवेउण' साधयित्वा प्रतिनिवृत्तो बहुसमरमणीये च भूमिभागे तस्य कच्छस्य सुखनिषण्णः, तस्मिन् काले ते जनपदानां नगराणां पत्तनानां च ये च स्वामिका प्रभूता' आकरपतयश्च मण्डलपतयश्च पत्तनपतयश्च सर्वे गृहीत्वा प्राभृतानि आभरणानि भूषणानि रत्नानि च वस्त्राणि च महार्घाणि अन्यच्च यद्वरिष्ठ राजार्हं यच्च एष्टव्यम् एतत् सेनापते

रुपनर्यान्त, मस्तककृताञ्जलिपुटाः, पुनरपि मस्तके अञ्जलिं कृत्वा प्रणता यूय मस्माकमत्र स्वामिन देवतामिव शरणागता. स्मो वयं युष्माकं विषयवासिन इति विजय जल्पन्त सेनापतिना यथार्हं स्थापिताः पूजिता विसर्जिताः निवृत्ताः स्वकानि स्वकानि नगराणि पत्तनानि अनुप्रविष्टाः। तस्मिन् काले सेनापतिः सविनयो गृहीत्वा प्राभृतानि आभरणानि भूषणानि रत्नानि च पुनरपि तौं न्धुनामधेयामुत्तीर्णः अक्षतशासनबलः तथैव भरतस्य राज्ञो निवेदयति निवेदयित्वा च प्राभृतानि अर्पयित्वा च (स्थित) सत्कारित सम्मानित सहर्ष. विसृष्टः स्वकं पटमण्डपमधिगत'। तत खलु सुषेणः सेनापति' स्नात कृतबलिकर्मा कृतकौतुकमङ्ग यश्चित्त' जिमितभुक्तयुत्तरागत सन् यावत सरसगोशीर्षचन्दनोक्षित गात्रशरीरः उपरि प्रासादवरगतः स्फुटद्भिः मृदङ्गमस्तकं द्वात्रिंशद्बद्धैर्नाटके वरतरुणी सम्प्रयुक्तैः उपनृत्यमान' २, उपगीयमानः २, उपलभ्य (लाल्य) मान २, महताऽहतनाट्य गीतवादित तन्त्री तल ताल त्रुटित घनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण इष्टान् शब्दस्पर्श रसरूपगन्धान् पञ्चविधान् मानुष्यकान् कामभोगान् भुञ्जानो विहरति ॥सू० १३॥

टीका-'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं से भरहे राया कयमालस्स अट्ठाहियाए महामहिमाए णिव्वत्ताए समाणीए सुसेणं सेणावइं सद्दावेइ' ततः खलु स भरतो राजा चक्रवर्ती कृतमालस्य विजयोपलक्षिकायाम् अष्टाहिकायां महामहिमायां निवृत्तायां समाप्तायां सत्याम् सुषेणं सुषेणनामकं सेनापतिं शब्दयति अह्वयति 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा आहूय 'एवं वयासी' एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत् उक्तवान् 'गच्छाहिणं भो देवाणुप्पिया! सिंधुए महाणईए पच्चत्थिमिल्लं णिक्खुड ससिंधु सागरगिरिमेरागं समविसमणिक्खुडाणियओ अवेहि' गच्छ खलु भो देवानुप्रिय! सेनापते सुषेण! सिन्ध्वा महानद्याः पाश्चात्य-

'तएणं से भरहे राया कयमालस्स अट्ठाहियाए'-इत्यादि सूत्र-१३-

टीकार्थ-जब श्रेणि प्रश्रेणिजनों ने कृतमाल देव को साधने के निमित्तकिये गये भरत राजा को उनके द्वारा आदिष्ट आठ दिन तक के महामहोत्सव हो जाने की खबर दे दी तब भरत-राजा ने (सुसेणं सेणावइं सद्दावेइ) सुषेण नाम के सेनापति को बुलाया (सद्दावित्ता एव वयासी) और बुलाकरके उससे ऐसा कहा-('गच्छाहिणं भो देवाणुप्पिय! सिंधूए महाणईए पच्चत्थिमिल्ल णिक्खुडं ससि-न्धुं सागरगिरिमेराग समविसमणिक्खुडाणि अ ओअवेहि) हे देवानु प्रिय। तुम

'तएण से भरहे राया कयमालस्स अट्ठाहियाए' इत्यादि-सूत्र-॥१३॥

ટીકાર્થ-કૃતમાલદેવને સાધ્યા પછી ભરત મહારાજાએ શ્રેણી પ્રશ્રેણી જનોને આઠ દિવસનો મહામહોત્સ આયોજિત કરવાની આજ્ઞા આપી ભરત મહારાજાની આજ્ઞા મુજબ મહામહોત્સવ સમ્પૂર્ણ થઇ જવાની રાજાને ખબર આપી ત્યારે ભરત રાજાએ (सुसेण सेणावइ सद्दावेइ) સુષેણ નામક સેનાપતિને બોલાવ્યો. (सद्दावित्ता एवं वयासी) અને બોલાવીને તેને આ પ્રમાણે કહ્યું. (गच्छाहिणं भो देवाणुप्पिया! सिंधूए महाणइए पच्चत्थिमिल्लं णिक्खुडं ससिन्धुं सागरगिरिमेरागं समविसमणिक्खुडाणि अ ओअवेहि) હે દેવાનુંપ્રિય! તમે

पश्चिमदिग्वर्त्तिनं निष्कुटं कोणस्थितभरतक्षेत्रखण्डरूपम्, इदं चक्रैर्विभाजकैर्विभक्तमित्याह— 'ससिंधु सागरगिरिमेरागं' इति ससिन्धुसागरगिरिमर्यादम् तत्र पूर्वस्यां दक्षिणस्यां च सिन्धुर्नदी पश्चिमायां सागरः—पश्चिमसमुद्रः उत्तरस्यां गिरिर्वैताढयः एतैः कृता मर्यादा विभागरूपा तया सहितम् यत् तत्तथा एभिः कृतविभागमित्यर्थः 'समविसमणिक्खुडाणि य' समविषमनिष्कुटानि च समानि च समभूमिभागवर्त्तीनि विषमाणि च—दुर्गभूमिभागवर्त्तीनि च यानि निष्कुटानि अवान्तरक्षेत्रखण्डरूपाणि तानि तथा 'ओअवेहि' साधय तत्र विजयं कुरु अस्मद् आज्ञा प्रवर्तय 'ओअवेत्ता' साधयित्वा 'अग्गाइं वराइं रयणाइं पडिच्छाहि' अग्र्याणि सद्यस्कानि वराणि प्रधानानि रत्नानि स्वस्वजातौ उत्कृष्टवस्तूनि प्रतीच्छ गृहाण 'पडिच्छित्ता' प्रतीष्य गृहीत्वा 'ममेय माणत्तिय पच्चप्पिणाहि' मम एतामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्पय ततो भरतेन आज्ञापिते सति सुषेणो सेनापतिः यादृशो गुणी यथा च कृतवान् तथाऽऽह—'तए णं से सेणावई बलस्स णेया भरहे वासंमि विस्सुयजसे महाबलपरक्कमे महप्पा ओअंसी तेअलक्खणजुत्ते मिलक्खुभासाविसारए चित्तचारुभासी' ततः खलु स सुषेणः सेनापतिः बलस्य हस्त्यादिस्कन्धरूपस्य नेता स्वामी स्वातन्त्र्येण प्रवर्तकः भरते

सिन्धु महानदी के पश्चिमदिग्वर्ती भरतक्षेत्र खण्डरूप निष्कुट प्रदेश को जो कि पूर्व में और दक्षिण दिशा में सिन्धु महानदी के द्वारा, पश्चिम–दिशा में पश्चिम समुद्र के द्वारा और उत्तर दिशा में वैताढयनामक गिरि के द्वारा विभक्त हुआ है तथा वहां के सम विषमरूप–अवान्तर क्षेत्रो को हमारे अधीन करो अर्थात् वहां जाकर तुम हमारी आज्ञा के वशवर्ती उन्हे बनाओ (ओअवेत्ता अग्गाइं वराइं रयणाइ पडिच्छाहि) हमारी आज्ञा के वशवर्ती उन्हें बनाकर वहा से तुम श्रेष्ठ नवीन रत्नों को–अपनी२ जाति में उत्कृष्ट वस्तुओं को–ग्रहण करो (पडिच्छित्ता ममेयमाणित्तिय पच्चप्पिणाहि) ग्रहण करके फिर हमें हमारी इस आज्ञा की पूर्ति हो जाने की खबर दो (तते ण से सेणावई बलस्स णेआ भरहे वासमि विस्सुअजसे महाबलपरक्कमे महप्पा ओअसी तेय लक्खण जुत्ते मिलक्खु भासा विसारए चित्तचारुभासी) उस प्रकार से भरत के द्वारा आज्ञप्त हुआ वह सैन्य का नेता

સિન્ધુ મહાનદીના પશ્ચિમ દિગ્વર્તી ભરતક્ષેત્ર ખડરૂપ નિષ્કુટ પ્રદેશને કે જે પૂર્વમાં અને દક્ષિણમાં સિન્ધુ મહાનદી વડે પશ્ચિમ દિશામાં પશ્ચિમ સમુદ્ર વડે અને ઉત્તર દિશામાં વૈતાઢ્ય નામક ગિરિ વડે વિભક્ત છે, તેમજ ત્યાંના બીજા સમ–વિષમ રૂપ અવાન્તર ક્ષેત્રોને અમારે અધિન કરો. અર્થાત્ ત્યાં જઈને તમે અમારી આજ્ઞાવર્તી તેમને બનાવો (ओअवेत्ता अग्गाइं वराइं रयणाइं पडिच्छाहि) અમારી આજ્ઞા વશવર્તી બનાવીને ત્યાંથી તમે નવીન રત્નોને દરેક પ્રકારની ઉત્કૃષ્ટતમ વસ્તુઓને ગ્રહણ કરો (पडिच्छित्ता ममेयमाणत्तियं पच्चप्पिणाहि) ગ્રહણ કરીને પછી આજ્ઞા પૂરી થવાની અમને સૂચના આપો. (त एणं सेणावई बलस्स णेआ भरहे वासंमि विस्सुअजसे महाबलपरक्कमे महप्पा ओअसी तेयलक्खणजुत्ते मिलक्खुभासाविसारए चितचारुभासी) આ પ્રમાણે ભરત દ્વારા આજ્ઞપ્ત થયેલો તે સેનાપતિ સુષેણ કે જેનો યશ ભરતક્ષેત્રમા પ્રખ્યાત છે એના જેના પ્રતાપથી ભરતની સેના પરાક્રમશાલી માન-

वर्षे विश्रुतयशाः-विख्यातकीर्त्तिः, महाबलपराक्रमः-महतः बलस्य सैन्यस्य भरतचक्रवर्त्ति सम्बन्धिनः, पराक्रमो यस्मात् स तथा, एतेन 'ओअंसी' इति पदेन पौनरुक्त्यम् 'महप्पा' महात्मा उदात्तस्वभावः विपुलाशयवान् 'ओअंसी' ओजस्वी आत्मना वीर्याधिकः प्रकर्षात्मशक्तिवान् 'तेअलक्खणजुत्ते' तेजो लक्षणयुक्तः तेजसा शरीरेण लक्षणैश्च सत्त्वादिभिः सम्पन्नः प्रशस्तगुणयुक्तः 'मिलक्खुभासाविसारए' म्लेच्छभाषाविशारदः म्लेच्छभाषासु-पारसी आरवी प्रमुखासु विशारद पण्डितः अतएव 'चित्त चारुभासी' चित्रचारुभाषी चित्रं विविधं चारु गुणोपेतं भाषते इत्येव शीलः आग्राम्यापि गुणोपेतभाषणशीलः पुनश्च 'भरहे वासंमि निक्खुडाण निण्णाण य दुग्गमाण य दुप्पवेसाण य विआणए अत्थसत्थकुसले रयणं सेणावई सुसेणे भरहेणं रण्णा एवं वुत्ते समाणे हट्ट तुट्ठ चित्तमाणदिए जाव करयलपरिग्गहिय दसणहं सिरसावत्त मत्थए अंजलिं कट्टु एव सामी ! तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ' भरतेवर्षे भरतक्षेत्रे निष्कुटानाम् अवान्तरक्षेत्रखण्डरूपाणाम्, निम्नानां च गम्भीरस्थानाम् दुर्गमानां च दुःखेन गन्तुं शक्यानाम्, दुष्प्रवेशाना च दुःखेन प्रवेष्टुं शक्यानां भूभागानां विज्ञायकः तद्वासीव प्रचार चतुरः, अस्त्रशस्त्र कुशलः तत्र अस्त्र बाणादिकः शस्त्र खड्गादिकं तत्र कुशलःप्रसिद्धः

सुषेण सेनापति कि जिस का भरत क्षेत्र में यश प्रख्यात है जिससे भरत की सेना पराक्रम शाली मानी जाती है जो स्वयं-तेजस्वी है जिस का स्वभाव उदात्त है-विपुल आशय-वाला है शरीर संबंधी तेज से, एवं सत्त्वादि लक्षणो से जो सपन्न है म्लेच्छभाषाओं का-पारसी आरबी, आदि भाषाओं का जो विशिष्ट ज्ञाता है और इसी से जो विविध प्रकार की भाषाओ कों सुन्दर ढंग से बोलता है (भरहे वासमि णिक्खुडाणं णिण्णाय दुग्गमाणय दुप्पवेसाणय विआणए अत्थसत्थकुसले रयण सेणावई सुसेणे-भरहेण रण्णा एव वुत्ते समाणे हट्ठ तुट्ठ चित्तमाणंदिए जाव करयलपरिग्गहिय दसणहं सिरसावत्तं मत्थए अजलिं कट्टु एवं सामी ! तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ) जो भरत क्षेत्र में अवान्तर क्षेत्र खण्ड रूप निष्कुटों जिस में हरेक कोइ प्रवेश नहीं कर सके गंभीर-स्थानों का दुर्गम स्थानों का एवं जिनमें प्रवेश बड़ी कठिनाइ से किया जा सके ऐसे स्थानो का विज्ञायक है विशेष रूप से जानने वाला है अस्त्र शस्त्र सचालन में बाणादिरूप अस्त्र एव

वामां आवे छे जे स्वयं तेजस्वी छे, जेनो स्वभाव उदात्त छे. विपुल आशय वाळो छे शरीर संबंधी तेजथी तेमज सत्वादि लक्षणोथी जे संपन्न छे. म्लेच्छ भाषाओ फारसी, अरबी वगेरे भाषाओनो जे विशिष्ट ज्ञाता छे एथी ज जे विविध प्रकारनी भाषाओने सुंदर ढंगथी बोली शके छे (भरहे वासमि णिक्खुडाणं निण्णाय दुग्गमाण य दुप्पवेसाणय- विआणए अत्थसत्थ कुले रयण सेणावइ सुसेणे भरहेणं रण्णा एवंवुत्ते समाणे हट्ट-तुट्ठ चित्तमाणंदिए जाव करयलपरिग्गहियं दसणह सिरसावत्त मत्थए अंजलिं कट्टु एव सामी तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ) जे भरत क्षेत्रमां अवान्तर क्षेत्र खंड रूप निष्कुटो के जेमां दरेक कोई प्रवेशी शके नहि, एवा गंभीर स्थानो, दुर्गम स्थानो के जेमां प्रवेश करवुं अतीव दुष्कर कार्य छे. तेवा स्थानोनो विज्ञायक छे. विशेष रूपथी जाणकार छे. अस्त्र शस्त्र संचालनमां बाणादि

अर्थशस्त्रकुशलो वा अर्थशास्त्रं नीतिशास्त्रादि तत्र कुशलः निपुणः रत्नं रत्नस्वरूपः सेनापतिः-सर्वं सेनाप्रधानः सुषेण -तन्नामको भरतेन राज्ञा चक्रवर्त्तिना एवमुक्तः सन् हृष्टतुष्टचित्तानन्दितः यावत् पदात् नन्दितः प्रीतिमनाः परमसौमनस्यितः, करतलपरिगृहीतं दशनखं शिरसावर्त्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा तत्र करतलाभ्यां परिगृहीतो यस्तं तथा दशकरद्वयसम्बन्धिनो नखाः समुदिताः तत्र स तथा तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा एवम् उक्तवान् एवं स्वामिन् ! यथा श्रीमान् आदिशति तथेति तथास्तु इति कृत्वा आज्ञायाः स्वामिशासनस्य विनयेन विनयपूर्वकं वचनं प्रतिशृणोति स्वीकरोति 'पडिसुणित्ता' प्रतिश्रुत्य स्वीकृत्य 'भरहस्स रण्णो अंतियाओ पडिणिक्खमइ' भरतस्य राज्ञः अन्तिकात् समीपात् प्रतिनिष्क्रामति निर्गच्छति (पडिणिक्खमित्ता) प्रतिनिष्क्रम्य 'जेणेव सए आवासे तेणेव उवागच्छति' यत्रैव स्वस्य आवासः निवासस्थानं तत्रैव उपागच्छति आगच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य स सुषेणः-'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति आह्वयति 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा आहूय 'एवं वयासी' एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत् उक्तवान्

खड्गादिरूप शस्त्र के द्वारा प्रहार करने में-कुशल है अथवा अर्थ शास्त्र में निपुण है इसी-कारण उसे सेनापतिरत्न कहा गया है ऐसे उस सेनापतिरत्न सुषेण से भरतचक्री ने जब पूर्वोक्त रूप से कहा तो वह अपने स्वामी की बात को सुनकर बहुत ही अधिक हर्षित एव सतुष्ट चित्त हुआ "यहां प्रयुक्त हुए-यावत्पद से " नन्दित' प्रीतिमनाः परमसौमनस्यितः ॥ इन पदों का ग्रहण हुआ है उसने दोनों हाथों को दशो नख जिसमें मिलजावें एसे अंजुलि के रूप में करके-और उसे मस्तक पर से घुमा करके उस प्रकार से कहा-हे स्वामिन् ! आपकी आज्ञा हमें प्रमाण है इस प्रकार कहकर उसने स्वामी के आज्ञा के वचनों को विनय के-साथ स्वीकार कर लिया (पडिसुणित्ता भरहस्स रण्णो अंतियाओ पडिणिक्खमइ) स्वीकार करके फिर वह भरत राजा के पास से चला आया-(पडिणिक्खमित्ता जेणेव सए आवासे तेणेव उवागच्छइ) वहा से आकर वह जहां अपना घर था वहां आया-(उवागच्छित्ता कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ) वहां आकर के उस सुषेण ने अपने को कौटुंबिक पुरुषों को बुलाया (सद्दावित्ता एवं वयासी) बुला कर फिर उनसे उसने

રૂપ શસ્ત્ર તેમજ ખડગાદિ રૂપ શસ્ત્ર વડે પ્રહાર કરવામા જે કુશળ છે અથવા અર્થશાસ્ત્રમાં નિપુણ છે, એથી જ તેને સેનાપતિરત્ન કહેવામાં આવેલ છે એવા તે સેનાપતિરત્ન સુષેણને તે ભરતચક્રીએ જ્યારે પૂર્વોક્ત રૂપમાં કહ્યુ ત્યારે તે પોતાના સ્વામીની વાતને સાંભળીને ખૂબજ હર્ષિત તેમજ સંતુષ્ટ ચિત્ત થયો અહીં પ્રયુક્ત થયેલ યાવત્ પદથી (नन्दित प्रीतिमना परम सौमनस्यित) એ પદોનું ગ્રહણ થયું છે તે સેનાપતિએ બન્ને હાથોના દશ નખો જેમાં સંયુક્ત થઈ જાય તેમ અંજલિના રૂપમાં બન વીને અને તેને મસ્તકે ફેરવીને આ પ્રમાણે કહ્યું-હે સ્વામીન્ ! આપશ્રીની આજ્ઞા મારા માટે પ્રમાણ રૂપ છે આમ કહીને તેણે સ્વામીની આજ્ઞાના વચનો સવિનય સ્વીકારી લીધા (पडिसुणित्ता भरहस्स रण्णो अंतियाओ पडिणिक्खमइ) સ્વીકાર કરીને પછી તે ભરત રાજા પાસેથી જતો રહ્યો, (पडिणिक्खमित्ता जेणेव सए आवासे तेणेव उवागच्छइ) ત્યાંથી આવીને તે જ્યા પોતાનુ ઘર હતું ત્યા આવ્યો (उवागच्छित्ता कोडुंबिय

'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पेह' क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः ! आभिषेक्यम् अभिषेकयोग्यं हस्तिरत्नं प्रधानहस्तिनं प्रतिकल्पयत सज्जीकुरुत 'हयगयरहपवर जाव चउरंगिणिं सेण्णं सण्णाहेह' हयगजरथप्रवर यावत् पदात् योधकलितां चातुरङ्गिणीं सेनां सन्नाहयत सन्नद्धां कुरुत 'त्तिकट्टु' इतिकृत्वा 'जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव मज्जनगृहं स्नानगृहं तत्रैव उपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'मज्जणघरं अणुपविसइ' मज्जनगृहम् अनुप्रविशति 'अणुपविसित्ता' अनुप्रविश्य 'ण्हाए' स्नातः 'कयबलिकम्मे' कृतबलिकर्मा-कृतं बलिकर्म येन स तथा वायसादिभ्यो दत्तान्नभागः 'कयकोउयमंगलपायच्छित्ते' कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः-कृतं कौतुकेन कुतूहलेन मङ्गलं पापशान्त्यर्थं प्रायश्चित्तं च येन स तथा 'सन्नद्ध शरीरारोपणात् बद्धं कसाबन्धनतः वर्म्म लोह कत्त आदिरूपं सञ्जातमस्येति वर्मितम् एतादृश कवचं तनुत्राणं यस्य स तथा, पुनश्च कीदृशः सुषेणः 'उप्पीलियसरासणपट्टिए' उत्पीडितशरासन पट्टिकः उत्पीडिता-गाढ गुणारोपणाद्

ऐसा कहा-(खिप्पामेव-भो देवाणुप्पिया ! आभिसेक्क हत्थिरयण पडिकप्पेह) हे देवानुप्रियो ! तुम लोग बहुत ही शीघ्र अभिषेक योग्य प्रधान हस्ती को सज्जित करो (हयगयरहपवर जाव चउरंगिणिं सेण्ण सण्णाहेह) तथा हय, गज रथ, प्रवर, पदाति जनों से युक्त चतुरंगिणी सेना को सज्जित करो (इति कट्टु जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ ऐसा आदेश अपने कौटुम्बिक पुरुषों को देकर वह जहां पर स्नान गृह था वहां पर आगया (अणुपविसित्ता ण्हाए कयबलिकम्मे) वहां पर आकर के उसने स्नान क्रिया और बलिकर्म किया काक आदिको के लिये अन्न का वितरण क्रिया (कयकोउय मगलपायच्छित्ते) कौतूहल से मंगल और दुस्वप्न शान्त्यर्थ प्रायश्चित क्रिया (सन्नद्धबद्ध वम्मिय कवए) शरीर पर आरोपण कर के वर्मितलोह के मोटे २ तारों से निर्मित हुए कवच को कसा बन्धन से बांधा-खूब-जकड़ कर शरीर पर बन्धन से बद्ध कर पहिरा (उप्पीलियसरासणपट्टिए) धनुष पर बहुत ही मजबूती के साथ प्रत्यञ्चा का आरोपण

पुरिसे सद्दावेइ) त्यां आवीने ते सुषेणे पोताना कौटुंबिक पुरुषोने बोलाव्या. (सद्दावित्ता एवं वयासी) बोलावीने पछी ते सुषेणे तेमने आ प्रमाणे कह्युं-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! आभिसेक्क हत्थिरयणं पडिकप्पेह) हे देवानुप्रियो ! तमे लोको एकदम शीघ्र अभिषेक योग्य प्रधान हस्तिने सुसज्जित करो. (हयगयरहपवर जाव चउरंगिणिं सेण्णं सण्णाहेह) तेमज हय, गज, रथ, प्रवर पदाति जनोथी युक्त एवी चतुरंगीणी सेना सुसज्जित करो. (इतिकट्टु जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ) पोताना कौटुंबिक पुरुषोने एवो आदेश आपीने ते ज्यां स्नान गृह हतुं त्यां आवी गयो. (अणुपविसित्ता ण्हाए कयबलिकम्मे) त्यां आवीने तेणे स्नान कर्युं अने बलिकर्म कर्युं काक वगेरे माटे अन्ननुं वितरण कर्युं (कयकोउयमगलपायच्छित्ते) कौतूहलथी मंगल अने दुस्वप्न शान्त्यर्थ प्रायश्चित कर्युं (सन्नद्धबद्ध वम्मिय कवए) शरीर पर आरोपण करीने वर्मित लोखंडना मोटा मोटा तारोथी निर्मित कवचने कसा बन्धनथी आबद्ध कर्युं एटले के एकदम मजबूतीथी कवचने बांध्युं (उप्पीलिय सरासणपट्टिए) धनुष्य उपर खूबज मजबूतीथी प्रत्यंचानु

दृढीकृता शरासनपट्टिका धनुर्दण्डो येन स तथा 'पिणद्धगेविज्जवद्ध आविद्ध विमलवरचिंधपट्टे' पिनद्धग्रैवेयवद्धाविद्धविमलवरचिह्नपट्टः, पिनद्धं ग्रैवेयं-ग्रीवात्राणकं ग्रीवाभरणं वा येन स तथा वद्धो-ग्रन्थिदानेन आविद्धः परिहितो मस्तकावेष्टनेन विमलवरचिह्नपट्टो वीरातिवीरता सूचकवस्त्रविशेषो येन स तथा, पिनद्धग्रैवेयश्चासौ वद्धाविद्धविमलवरचिन्हपट्टश्चेति स तथा 'गहियाउहप्पहरणे' गृहीतायुधप्रहरणः गृहीतानि आयुधानि प्रहरणानि च शास्त्रास्त्राणि येन स तथा, आयुधप्रहरणयोस्तु क्षेप्याक्षेप्यकृतो विशेषो बोध्यः, तत्र क्षेप्यानि वाणादीनि आक्षेप्यानि खड्गादीनि, अथवा गृहीतानि आयुधानि प्रहरणाय येन स तथेति। 'अणेगगण-नायक दंडनायक जाव सद्धिं सपरिवुडे' अनेक गणनायकदण्डनायक यावत् संपरिवृतः तत्र अनेके-वहवः गणनायकाः मल्लादि गणमुख्याः, दण्डनायकाः तन्त्रपालाः, यावत् पदात् ईश्वरतलवरमाडम्बिककौटुम्बिकमन्त्रिमहामन्त्रि गणकदौवारिकाऽमात्यचेटपीठमर्दनग-रनिगमश्रेष्ठिसेनापतिसार्थवाहसन्धिपालाः ग्राह्याः तैः सार्द्धं संपरिवृतः-युक्तः पुनः कीदृशः सुषेणः 'सकोरंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं' सकोरण्टमाल्यदाम्ना छत्रेण ध्रिय-

किया (पिणद्धगेविज्जवद्ध आविद्ध विमलवरचिंधपट्टे) गले में हार पहिरा तथा-मस्तक पर अच्छी तरह से गांठ से बांधकर विमल वर चिन्ह पट्ट-वीरातिवीरता का सूचक-वस्त्र विशेष-बांधा (गहियाउहप्पहरणे) हाथ में आयुध और प्रहरण लिए-आयुध और प्रहरण में क्षेप्या क्षेप्यकृत विशेषता है और कोइ विशेषता नहीं है। वाणादिक क्षेप्य और खड्ग आदि आक्षेप्य हैं। अथवा प्रहरण के लिये-शत्रुओं पर प्रहार-करने के लिये जिसने आयुधको लिये है ऐसा भी अर्थ 'गृहीता-युधप्रहरण' इस पद का हो सकता है "अणेग गणणायक दंडनायग जाव सद्धिं सपरिवुडे, इस समय यह अनेक गणनायकों से-मल्लादिगण मुख्यजनो से अनेक दंडनायको से अनेक तन्त्र-पालों से, यावत्पदगृहीत अनेक इश्वरो से अनेक तलवरों से अनेक माडम्बिकों से अनेक कौटु-म्बिकों से, अनेक मत्रियों से अनेक महामत्रियो से अनेक गण कों से अनेक दौवारि को से अनेक अमात्यों से अनेक चेटों से अनेक पीठमर्द कों से अनेक नगर निगम के श्रेष्ठियों से

આરોપણ કર્યું (पिणद्धगेविज्जवद्ध आविद्ध विमलवरचिंध पट्टे) ગળામાં હાર ધારણ કર્યો મસ્તક ઉપર સારી રીતે ગાંઠ બાંધીને વિમલવર ચિન્હ પટ્ટ - વીરાતિવીરતા સૂચક વસ્ત્ર વિશેષ બાંધ્યું (गहियाउहप्पहरणे) હાથમાં આયુધ અને પ્રહરણો લીધા આયુધ અને પ્રહરણમાં ક્ષેપ્યાક્ષેપ્યકૃત વિશેષતાજ છે, બીજી કોઈ વિશેષતા નથી, બાણુ વગેરે ક્ષેપ્ય અને ખડગ વગેરે આક્ષેપ્ય છે અથવા - પ્રહરણ માટે - શત્રુઓ ઉપર પ્રહાર કરવા માટે જેણે આયુધો ધારણ કર્યા છે એવો પણ અર્થ (गृहीतायुधप्रहरण) આ પદનો થઈ શકે છે (अणेग गणणायक दंड नायग जाव सद्धिं संपरिवुडे) તે સમયે એ અનેક ગણુ નાયકોથી-મલ્લાદિગણુ મુખ્ય જનોથી, અનેક દંડ નાયકોથી, અનેક તન્ત્રપાલોથી, યાવત્ પદ ગૃહીત અનેક ઈશ્વરોથી, અનેક તલવરોથી, અનેક માડંબિકોથી, અનેકકૌટુંબિકોથી, અનેક મંત્રીઓથી અનેક મહામંત્રિઓથી, અનેક ગણકોથી, દૌવારિકોથી, અનેક અમાત્યોથી, અનેક ચેટોથી, અનેક પીઠમર્દકોથી, અનેક નગર નિગમના શ્રેષ્ઠિઓથી, અનેક સેનાપતિ-

माणेन तत्र सकोरण्टानि कोरण्टनामककुसुमस्तबकयुक्तानि कुसुमपुष्पाणि हि पीतवर्णानि मालान्ते शोभार्थं दीयन्ते माल्यार्थं हितानि माल्यानि-पुष्पाणि तेषां दामानि मालाः यत्र तत् तथा एवंविधेन छत्रेण आतपनिवारकेण ध्रियमाणेन शिरसि (विराजमानः) 'मंगलजयसद्दकयालोए' मङ्गलजयशब्दकृतालोकः, मङ्गलभूतः जयशब्दः कृत आलोके दर्शने सति यस्य स तथा एवंभूतः सुषेणः 'मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ' मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्रामति निःसरति 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य निसृत्य 'जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव आभिसेक्के हत्थिरयणे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला सभाशाला यत्रैव आभिषेक्यम् अभिषेकयोग्य हस्तिरत्नं 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य आभिसेक्कं हत्थिरयणं दुरूढे' आभिषेक्यं हस्तिरत्नं दुरूढम् आरूढः 'तए णं से सुसेणे सेणावई हत्थिखंधवरगए' ततः खलु स सुषेणः-सुषेणनामकः सेनापतिः हस्तिस्कन्धवरगतः प्राप्तः 'सकोरंटमल्लदामेण छत्तेण धरिज्जमाणेणं' सकोरण्टमाल्यदाम्ना छत्रेण ध्रियमाणेन सह 'विराजमानः' पुनः कीदृशः 'हयगयरहपवर जोह कलियाए चाउरंगिणीए सेणाए सद्धिं संपरिवुडे' हयगजरथप्रवरयोधकलितया अश्वहस्ति-

---

अनेक सेनापतियों से अनेक सार्थवाहों से और अनेक सन्धिपालों से युक्त हो गया था (सकोरंट मल्लदामेणं छत्तेण धरिज्जमाणेणं) कोरंट पुष्पों के माला से युक्त ऊपर ताने गये छत्ते से यह सुशोभित हो रहा था (मंगलजयसद्दकयालोए) इसके दिखते ही लोग मंगलकारी जय २ शब्द का उच्चारण करने लग जाते ऐसा यह सुषेण सेनापति रत्न (मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ) स्नानगृहसे बाहर निकला (पडिणिक्खमित्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव आभिसेक्के हत्थिरयणे तेणेव उवागच्छइ) बाहर निकल कर यह उपस्थानशाला में आया वहां आकर फिर यह जहां आभिषेक्य हस्तिरत्न था वहां पर गया (उवागच्छित्ता आभिसेक्कं हत्थिरयणं दुरूढे) वहां जाकर यह आभिषेक्य हस्तिरत्न के ऊपर सवार हो गया-(तएणं से सुसेणे सेणावई हत्थिखंधवरगए सकोरंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं हयगयरह पवर जोहकलियाए चाउरंगिणीए सेणाए सद्धिं संपरिवुडे) इस के अनन्तर वह सुषेण सेनापति हाथी के स्कन्ध पर अच्छी तरह

ઓથી, અનેક સાર્થવાહોથી અને અનેક સંધિપાળોથી યુક્ત થઈ ગયો હતો. (सकोरंट मल्लदामेणं छत्तेण धरिज्जमाणेणं) કોરંટ પુષ્પની માળાથી યુક્ત ઉપર તાણવામાં આવેલ છત્રથી એ સુશોભિત થઈ રહ્યો હતો. (मंगल जयसद्दकयालोए) એને જોતાં જ લોકો મંગલકારી જય-જય શબ્દોચ્ચાર કરવા લાગતા એવો સુષેણ સેનાપતિરત્ન (मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ) સ્નાન ગૃહમાંથી બહાર નીકળ્યો (पडिणिक्खमित्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव अभिसेक्के हत्थिरयणे तेणेव उवागच्छइ) બહાર નીકળીને એ ઉપસ્થાનશાળામાં આવ્યો આવીને પછી એ જ્યાં આભિષેક્ય હસ્તિરત્ન હતું ત્યાં આવ્યો (उवागच्छित्ता आभिसेक्कं हत्थिरयणं दुरूढे) ત્યાં જઈને એ આભિષેક્ય હસ્તિરત્ન ઉપર સવાર થઈ ગયો (त एणं से सुसेणे सेणावई हत्थिखंधवरगए सकोरंटमल्लदामेण छत्तेणं धरिज्जमाणेण हयगयरहपवरजोहकलियाए चाउरंगिणीए सेणाए सद्धिं संपरिवुडे) એના પછી તે સુષેણ

रथश्रेष्ठयोधयुक्तया चतुरङ्गिण्या सेनया सार्द्धं अश्वहस्तिरथपदाति सेनया सह संपरिवृतः युक्तः 'महया भडचडगरपहगरवंदपरिक्खित्ते' महता भटविस्तारवृन्दपरिक्षिप्तः तत्र महता विपुलेन, भटाः—योद्धारस्तेषां 'चडगरपहगरत्ति' विस्तार वृन्दम् तेन परिक्षिप्तः तेन युक्तः 'महया उक्किट्ठिसीहणाय बोलकलकलसद्देणं समुद्दरवभूयंपिव करेमाणे करेमाणे सव्विद्धीए सव्वज्जुईए सव्वबलेणं जाव निग्घोसनाइएणं जेणेव सिंधू महाणई तेणेव उवागच्छइ' उवागच्छित्ता चम्मरयणं परामुसइ' महता उत्कृष्टः सिंहनाद बोलकलकल-शब्देन समुद्ररवभूतमिव कुर्वन् २ सर्वर्द्धया सर्वद्युत्या, सर्वबलेन यावत् निर्घोषनादेन सह यत्रैव सिन्धुर्महानदी तत्रैवोपागच्छति उपागत्य, तत्र महतामहता रवेण उत्कृष्टिः—आनन्दध्वनिः, सिंहनादः प्रसिद्धः, बोलो वर्णरहितो ध्वनिः कलकलश्च तदितरो ध्वनिः, तल्लक्षणो यः शब्दः रवः तेन समुद्ररवभूतमिव प्राप्तमिव दिग्मण्डलं कुर्वन् कुर्वन् सर्वर्द्धया सर्वद्युत्या, सर्वबलेन, तत्र—सर्वर्द्धया सर्वया समस्तया ऋद्धया आभरणादि रूपया लक्ष्म्या युक्तः तथा सर्वद्युत्या सर्वकान्त्या सर्वबलेन सर्वसैन्येन एवं यावत् निर्घोषनादेन वाद्यविशेषशब्देन सह वर्त्तमानः स सुषेणः यत्रैव सिन्धुर्महानदी तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छित्ता'

से बैठा हुआ कोरंट पुष्पो की माला से विराजित ध्रियमाण छत्र से सुशोभित हुआ तथा हय गज रथ एवं प्रवर योधाओं से सहित चतुरंगिणी सेना से घिरा हुआ (महया भडचडगरपहगरवंदपरिक्खित्ते) विपुल योद्धाओं के विस्तृत वृन्द से युक्त हुआ जहां पर सिन्धु नदी थी वहां पर आया-इस प्रकार से यहा संबंध लगा लेना चाहिये साथ में चलने वाली चतुरंगिणी सेना की (उक्किट्ठिसीहणाय बोल-कलकलसद्देणं समुद्दरवभूयंपिव करेमाणे २ सव्विद्धीए सव्वज्जुईए सव्वबलेण जाव णिग्घोसनाइएणं जेणेव सिन्धू महाणई-तेणेव उवागच्छइ) उत्कृष्ट आनन्द ध्वनि से सिंहनाद से अव्यक्त ध्वनि से एवं कल कल शब्द से समुद्र ही मानों गर्ज रहा है इस प्रकार से यह दिग् मण्डल को क्षुभित करता जा रहा था इस तरह अपनी पूर्ण विभूति से एवं सर्व द्युति से तथा सर्व बल से यावत् वाद्य विशेष के शब्दों से युक्त हुआ यह सुषेण सेनापति रत्न जहां पर सिन्धु नदी थी वहां पर आ पहुचा (उवागच्छित्ता चम्मरयणं परा

સેનાપતિ હાથીના સ્કન્ધ ઉપર સારી રીતે બેઠેલો. કોરંટ પુષ્પોની માળાથી વિરાજિત, ધ્રિયમાણ છત્રથી સુશોભિત થયેલો તેમજ—હય, ગજ, રથ, તેમજ પ્રવર યોદ્ધાઓથી યુક્ત તથા ચતુરંગિણી સેનાથી પરિવૃત્ત થયેલો. (महयाभडचडगरपहगर वंदपरिक्खित्ते) વિપુલ યોદ્ધાઓના વિસ્તૃતવૃન્દથી યુક્ત થયેલો, જ્યાં સિન્ધુ નદી હતી, ત્યાં આવ્યો આ પ્રમાણે અહીં સંબંધ જાણી લેવો. જોઈએ સાથે ચાલનારી ચતુરંગિણી સેનાની (उक्किट्ठसीहणाय बोल-कलकलसद्देण समुद्दरवभूय पिव करेमाणे २ सव्विद्धीए ज्जुईए सव्व बलेणं जाव णिग्घोसनाइएण जेणेव सिन्धुमहाणइ तेणेव उवा) ઉત્કૃષ્ટ આનંદ ધ્વનિથી, સિંહનાદથી, અવ્યક્ત ધ્વનિથી તેમજ કલ-કલ શબ્દથી, જાણે કે સમુદ્ર જ ગર્જના કરી રહ્યો હોય, આ પ્રમાણે એ દિગ્મંડળને ક્ષુભિત કરતો પ્રયાણ કરી રહ્યો હતો. આ પ્રમાણે પોતાની પૂર્ણ વિભૂતિ તેમજ સર્વદ્યુતિથી તથા સર્વ બળથી યાવત્ વાદ્યવિશેષના શબ્દોથી યુક્ત

उपागत्य चर्मरत्न परामृशति स्पृशति, चर्मरत्नवर्णनमाह-'तए णं' इत्यादि 'तए णं तं' ततः खलु तच्चर्मरत्नम् 'सिरिवच्छसरिसरूवं' श्रीवत्ससदृशरूपम् तत्र श्रीवत्समदृश माङ्गलिकस्वस्तिकविशेषः श्रीवत्साकारं रूपं यस्य तम् तथा

ननु अस्य श्रीवत्साकारत्वे चत्वारोऽपि प्रान्ताः समविषमाः भवन्ति तथा च अस्य चर्मरत्नस्य किरातकृतवृष्ट्युपद्रवनिवारणार्थं तिर्यग् विस्तृतेन वृत्ताकारेण छत्ररत्नेन सह कथं सङ्घटनास्यादिति चेन्न स्वतः श्रीवत्साकारमपि सहस्रदेवाधिष्ठितत्वात् यथाऽवसरं चिन्तिताकारमेव भवतीत्यनुपपत्त्यभावात् 'मुत्ततारद्ध चंदचित्तं' मुक्त ताराद्धचन्द्रचित्रम्. तत्र मुक्तानां मौक्तिकानां ताराणां तारकाणाम् अर्द्धचन्द्राणां च चित्राणि-आलेख्याणि यत्र तत्तथा पुनः कीदृशं चर्मरत्नम् 'अयलमकंपं' अचलमकम्पम्, चञ्चलता रहितम् अकम्पं कम्परहितम् तत्र-अचलम् अकम्पम् द्वौ सदृशार्थको शब्दौ अतिशय सूचकौ तथा च अत्यन्तदृढपरिमाणं भरत-

---

मुसइ) वहां आकर के इसने चर्मरत्न का स्पर्श किया (तएणं त सिरिवच्छसरिसरूवं मुत्ततारद्ध चंदचित्तं अयलमकंपं अमेज्जकवयं) वह चर्मरत्न श्रीवत्स के जैसे आकार वाला था माङ्गलिक स्वस्तिक विशेष का नाम श्रीवत्स है यहां ऐसी आशंका हो सकती है कि जब वह चर्मरत्नका श्रीवत्स के जैसे-आकार था तो श्रीवत्स के तो चारों प्रान्त समविषम होते हैं फिर इस की किरातकृत वृष्टि रूप उपद्रव को निवारण करने के लिये विस्तृत किये गये गोल आकार वाले छत्र के साथ सङ्घटना कैसे होसकेगी ? तो इस आशंका (समाधान ऐसा है कि वह चर्मरत्नस्वतः तो श्री वत्स के जैसे आकारवाला है परन्तु देवाधिष्ठित होने के कारण यह यथावसर चिन्तित आकार वाला हो जाता है इसलिये इस कथन में कोइ अनुपपत्ति जैसी बात नहीं है। इस चर्मरत्न में मुक्ताओं के और अर्द्धचन्द्र के चित्र बने हुए थे। यह अचल और अकम्प होता है यद्यपि अचल और अकम्प ये दोनों शब्द समानार्थक है इसलिये जहां समानार्थक दो शब्द आते हैं वे अतिशय के सूचक होते हैं इस तरह भरतचक्री का सकल सैन्य भी यदि उसे चलाना कँपाना चाहे तो

थयेलो ते सुषेणु सेनापतिरत्न ज्यां सिन्धु नदी हती त्यां पहोंच्यो (उवागच्छित्ता चम्मरयणं परामुसइ) त्यां पहोंचीने तेणे चर्मरत्नने। स्पर्श कर्यो (त एणं तं सिरिवच्छसरिसरूवं मुत्ततारद्धचंदचि अमेज्ज) ते चर्मरत्न श्रीवत्स जेवा आकारवाणु हतु मांगलिक स्वस्तिक विशेषनुं नाम श्रीवत्स छे अहीं एवी आशंका थई शके तेम छे के ज्यारे ते चर्मरत्न श्रीवत्सना जेवा आकारवाणुं हतु तो श्रीवत्सना तो चारे चार प्रान्तो समविषम होय छे तो पछी ए किरातकृत वृष्टिरूप उपद्रवना निवारणु माटे विस्तृत करवामां आवेल गोलाकृत छत्रनी साथे संघटना केवी रीते थई शकशे ? तो ए आशंकानुं समाधान आ प्रमाणे छे के ते चर्मरत्न स्वतः तो श्रीवत्सना आकार जेवु छे पण देवाधिष्ठिक होवाथी ए यथावसर चिंतित आकारवाणुं थई जाय छे. एथी आ कथनमां कोई अनुपपत्ति जेवी वात नथी चर्मरत्नमां मुक्ताओना तारकाओ। अने अर्द्धचन्द्रना चित्रो बनेला छे. ए अचल अने अकम्प होय छे जो के अचल अने अकम्प बन्ने शब्दो समानार्थक छे एथी ज ज्यां समानार्थक बे शब्दो आवे छे त अतिशय सूचक होय छे. आ प्रमाणे भरतचक्रीनी संपूर्ण

चक्रिसकलसैन्याक्रान्तत्वेऽपि न मनागपि कम्पते इतिभावः पुनः कीदृशं चर्मरत्नम् 'अभेज्जकवयं' अभेद्यकवचम् अभेद्यं दुर्भेद्यं कवचमिव अभेद्यकवचम् वज्रपञ्जरमिव दुर्भेदमितिभावः 'जंतं सलिलासु सागरेसु य उत्तरणं' सलिलासु सागरेषु च उत्तरणयन्त्रम्, तत्र सलिलासु नदीषु सागरेषु समुद्रेषु चोत्तरणयन्त्रं पारगमनोपायभूतम् 'दिव्वं चम्मरयणं' दिव्य देवकृतप्रातिहार्यं देवकृत स्तुति सम्पन्नमित्यर्थः चर्मरत्नं चर्मसु प्रधानम् अनलजलादिभिरनुपघात्यवीर्यत्वात् पुनः 'सणसत्तरसाइं सव्वधण्णाइं जत्थ रोहंति एगदिवसेण वाविआइं' यत्र शणसप्तदशानि सर्वधान्यानि रोहन्ते एकदिवसेनोप्तानि, तत्र शणं-शणधान्यम् सप्तदशं-सप्तदश-संख्यापूरकं येषु तानि शणसप्तदशानि सर्वधान्यानि यत्र रोहन्ते जायन्ते एकदिवसेनोप्तानि, एवं सम्प्रदायः गृहपतिरत्नेन अस्मिश्चर्मणि धान्यानि सूर्योदये उप्यन्ते अस्तसमये च लूयन्ते इति, सप्तदश धान्यानित्विमानि, "सालि १ जव २ वीहि ३

भी वह जरा सा भी कंपित नहीं हो सकता है यही बात यहां सूचीत की गई है जिस प्रकार वज्र पञ्जर दुर्भेद्य होता है उसी प्रकार से यह भी दुर्भेद्य था (जंत सलिलासु सागरेसुय उत्तरणं) इसके बल से चक्रवर्ती का समस्त कटक नदीयों को और सागरों को समुद्रों को-पार कर देता है। अर्थात् नदियों के और समुद्रों के पार करने में यह एक आयभूत यंत्र हैं। (दिव्वं चम्मरयणं सणसत्तरसाइं सव्वधण्णाइं जत्थ रोहंति एगदिवसेण वाविआइं) यह देव कृत परिहार्य रूप होता है-देवकृतस्तुति सम्पन्न होता है। अनलजलादि से इसका उपघात नहीं हो सकता है क्योंकि यह ऐसी ही शक्ति सम्पन्न होता है अतः यह समस्त प्रकार के चमड़ों में प्रधान होने से चर्मरत्न कहा गया है। इसके बोयेगये शण और १७ प्रकार के धान्य ही एक दिन में उत्पन्न हो जाते हैं। फलित हो जाते हैं। शण धान्यका नाम शण हैं। ऐसा सम्प्रदाय हैं कि गृहपति रत्न द्वारा इस चर्मरत्न पर सूर्योदय के समय धान्य बोदिये जाते हैं और अस्त के समय में काटलिये जाते हैं उन १७ प्रकार के धान्यों के नाम इस प्रकार से हैं-"सालि १जवं

સેના પણ જો તેને ચાલિત કરવા-કંપિત કરવા પ્રયત્ન કરે તો પણ તે સહેજ પણ કંપિત થઈ શકે નહિ એ જ વાત અત્રે સૂચિત કરવામા આવી છે જેમ વજ્ર પંજર દુર્ભેદ્ય હોય છે, તેમજ એ પણ દુર્ભેદ્ય હતું. (जंत सलिलासु सागरेसु य उत्तरणं) એના બળથી ચક્રવર્તીનુ સમસ્ત કટક નદીઓને અને સાગરો ને, સમુદ્રોને પાર કરી જાય છે. એટલે કે નદીઓ અને સમુદ્રોને પાર કરવામાટે એ એક મહત્ત્વપૂર્ણ યંત્ર છે (दिव्वं चम्मरयणं सणसत्तरसाइं सव्वधण्णाइं जत्थ रोहंति एगदिवसेणं वाविआइं) એ દેવકૃત પરિહાર્ય રૂપ હોય છે. દેવકૃત સ્તુતિ સમ્પન્ન હોય છે. અનલજળ વગેરેથી એનો ઉપઘાત થઈ શકતો નથી કેમકે એ એવી જ શક્તિઓ સમ્પન્ન હોય છે. આમ એ સમસ્ત પ્રકારના ચર્મોમાં પ્રધાન હોવાથી ચર્મરત્ન કહેવામાં આવ્યું છે. એના વડે વપિત શણ અને ૧૭ પ્રકારના ધાન્યો એક દિવસમાં જ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે-ફલિત થઈ જાય છે શણ-ધાન્યનું નામ શણ છે એવો સમ્પ્રદાય (રિવાજ) છે કે ગૃહપતિ રત્ન વડે એ ચર્મરત્ન ઉપર સૂર્યોદય સમયે ધાન્યો વપિત કરવામા આવે છે અને અસ્તિત થાય તે સમયે ધાન્યોની લણણી કરવામાં આવે છે

कुद्दव ४ रालय ५ तिल ६ मुग्ग ७ मास ८ चवल ९ चिणा १० । तुअरि ११ मसूरि १२ कुलत्था १३ गोहुम १४ णिप्फाव १५ अयसि १६ सणा १७ ॥१॥ सूर्ये उदिते सति प्रथमप्रहरे उप्यन्ते, द्वितीय प्रहरे जलादिना दीयन्ते तृतीय प्रहरे धान्यानि पक्वानि भवन्ति चतुर्थे प्रहरे लूयन्ते निष्पूयन्ते ततो यथास्थानं सेनाविभागे तत्तत्स्थाने प्रेष्यन्ते इति । शालिः १ प्रसिद्धः, जवः २ प्रसिद्ध, व्रीहिः ३ धान्यविशेषः, कोद्रवः ४ प्रसिद्धः, रालय ५ धान्य विशेष, तिलः ६, मुद्गः७, मापः८, चवलः९ चौला इति प्रसिद्धः, चणकः

२वीहिं३ कुद्दव ४रालय ५तिल ६मुग्ग ७ मास ८ चवल ९चिणा १० । तुअरि ११मसूरि१२ कुलत्था १३ गोहुम १४ णिप्फाव १५ अयसि १६ सणा"१७॥१॥

सूर्य के उदय होने पर प्रथम प्रहर में ये धान्य बो दिये जाते है द्वितीय प्रहर में इन्हें जलादि देकर बढाया जाता है, तृतीय प्रहर में ये पक्व हो जाते हैं और चतुर्थ प्रहर में ये काटलिये जाते हैं । फिर यथास्थान ये सेना विभाग में जगह२ भेजदिये जाते हैं । शालिनाम धान्य का है । जव-जौ कानाम है । व्रीहि एक प्रकार का धान्य विशेष होता है । कोद्रव-कोदों का नाम है यह बुन्देल खण्ड प्रान्त मेंबहुत अधिक होता है । तथा आदि वासियो में इनके खाने का बहुत अधिक प्रचार है । रालि यह भी एक प्रकार का अनाज विशेष है । खाने में यह बहुत हल्का होता है । यह बीमारी में पथ्य के रूप मे प्रयुक्त होता है । तिल जिसे तिल्ली कहते है- तिल्ली भी एक प्रकार का अनाज है-इस का तेल निकाल कर और इसके लड्डु बनाकर लोग खाने के काम में इसका व्यवहार करते हैं । मुग्द-मुंग का नाम है । मास-उडद का नाम है चवल चौला का नाम है । इसके मुंगाड़ा बडे अच्छे एवं स्वादिष्ट बनते है । लोग ईसे सिझा- कर और उस में नमक मसाला मिलाकर खाते है । चणक नाम चना का है । तुअर जिसे

ते १७ प्रकारना धान्यो आ प्रमाणे छे-"सालि १, जव २, वीहि ३, कुद्दव ४, रालय ५, तिल ६, मुग्ग ७, मास ८, चवल ९, चिणा १० । तूअरि ११, मसूरि १२, कुलत्था १३, गोहुम १४, णिप्फाव १५, अयसि १६, सणा १७ ॥

सूर्योदय थाय के तरत ज प्रथम प्रहरमां ए धान्यो वपित करवामां आवे छे. बीजा प्रहरमा एमने पाणी वगेरेथी सिंचित करीने वर्द्धित करवामा आवे छे. त्रीजा प्रहरमां ए धान्यो परिपक्व थई जाय छे. अने चतुर्थ प्रहरमां एमनी लणणी करवामां आवे छे. पछी सेना विभागमां यथास्थान ठेक ठेकाणे ए धान्योने मोकली आपवामा आवे छे शाली धान्यनु नाम छे. यव-जवनु नाम छे. व्रीहि एक प्रकारनु धान्य विशेष होय छे. कोद्रव कोदरानुं नाम छे आ धान्य बुंदेल खंड प्रान्तमा बहु ज थाय छे. तेमज आदिवासी लोको ए धान्यने खावामां खूब ज उपयोग करे छे रालि ए पण एक प्रकारनुं अन्न विशेष छे. पचवामां ए बहु ज हल्कुं होय छे. आ धान्य बीमारीमां पथ्यना रूपमां प्रयुक्त थायछे तिल जेने तल कहीए छीए. तिल पण एक प्रकारनु अन्न छे. आ मांथी तेल काढीने अने एनाथी लाडवा बनावीने लोको खाय छे. मुद्ग-मगनुं नाम छे. मास-अडदनु नाम छे. चवल-चोळानुं नाम छे ए शेकीने पण खवाय छे शेकवाथी ए स्वादिष्ट थई जाय छे.

१० चणा इति प्रसिद्धम् तूवरिका ११ तूअर इति भाषा प्रसिद्धम्, मसूरः १२ प्रसिद्धः, कुलत्थः १३ प्रसिद्धः, गोधूमः १४ प्रसिद्धः, निष्पावः १५ धान्यविशेषः, अतसी १६ धान्यविशेषः, 'अलसी' प्रसिद्धः, शणः १७ धान्यविशेषः, अन्यत्र चतुर्विंशतिरपि उक्तानि, लोके च क्षुद्रधान्यानि बहूनि, पुनश्चर्मरत्नस्य विशेषणमाह-'वासं' इत्यादि 'वासं णाऊण चक्कवट्टिणा परामुट्ठे दिव्वे चम्मरयणे दुवालसजोयणाइं तिरिअं पवित्थरइ' वर्षं-जलद्-वृष्टिं ज्ञात्वा राज्ञा चक्रवर्त्तिना भरतेन परामृष्टं-स्पृष्टम् दिव्यं चर्मरत्नं द्वादश योजनानि अष्टाचत्वारिंशत्क्रोशकानि तिर्यक् प्रविस्तृताणि वर्द्धते, ननु द्वादशयोजनावधि तस्थुषश्चक्र-वर्त्ति स्कन्धावारस्य अवकाशाय द्वादशयोजनप्रमाणमेव इदं विस्तृतं युज्यते किमधिक

अरहर कहा जाता है धान्य विशेष है इसकी दाल गुलाबोरंग की होती है तथा खाने में यह सुपाच्य होती है। कुलत्थ नामकुलथी का है-यह जंगली धान्य है बिना बोये चौमासे में यह पैदा होती है गोधूम नाम गेहूं का है निष्पाव यह भी एक प्रकार का धान्य विशेष है-इसका आकार सेम-वालोर के बीज के जैसा होता है। गुजरात तरफ इसका भोजन में शाक के रूप में बहुत प्रयोग देखने में आता है। अतसी यह भी एक प्रकार का धान्य विशेष है। यह तिल्ली की तरह नुकीला ओर चपटा होता है। परतिल्ली से बड़ाहोता हैं इसे भाषा मे अलसी कहा जाता है। शण भी यह भी एक प्रकार का धान्यविशेष है। कहीं कहीं धान्यों की संख्या २४ भी कही गइ है क्योंकि लोक में क्षुद्र धान्य बहुत है (वासं णाउण चक्कव-ट्टिणा परामुट्ठे दिव्वे चम्मरयणे दुवालसजोयणाइं तिरिअं पवित्थरइ) वर्षा की आगमन देख कर-जान कर-भरत चक्रवर्ती द्वारा स्पृष्ट हुआ वह दिव्य चर्मरत्न कुछ अधिक १२योजना तक तिर्यक् विस्तृत हो गया। यहा ऐसी आशंका हो सकती हैं कि चक्रवर्ती का सैन्य तो

લોકો આને રાંધીને અને તેમાં મીઠું-મસાલા મિશ્ર કરીને ખાય છે ચણક-ચણાનું નામ છે. તુઅર-તુવેરને કહે છે એ પણ ધાન્યવિશેષ છે. મસૂર પણ એક પ્રકારનું અન્ન વિશેષ છે એની દાળ ગુલાબી રંગની થાય છે. તેમજ ખાવામા એ સુપાચ્ય હોય છે કુલત્થ નામ-કળથીનું છે. એ જંગલી ધાન્ય છે વપિત કર્યા વગર જ ચતુર્માસમાં એ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે ગોધૂમ-ઘઉંનું નામ છે. નિષ્પાવ એ પણ એક પ્રકારનું અન્ન વિશેષ છે એનો આકાર સેમ-વાલોળનાબી જેવો હોય છે ગુજરાતમાં એનો ભોજનમાં શાકના રૂપમાં બહુ જ પ્રયોગ લેવામાં આવે છે. અતસી આ પણ એક પ્રકારનું અન્ન વિશેષ છે. એ તલ જેવું અણીદાર અને ચપટું હોય છે. પણ તલ કરતાં મોટું હોય છે. આને ભાષામાં અલસી કહેવામાં આવે છે. શણ આ પણ એક પ્રકારનું ધાન્ય વિશેષ છે. કેટલાક સ્થાનોમાં ધાન્યોની સંખ્યા ૨૪ જેટલી પણ કહેવામા આવી છે કેમકે લોકમાં ક્ષુદ્ર ધાન્યોની સંખ્યા વધારે છે. (वासं णाउण-चक्कवट्टिणा परामुट्ठे दिव्वे चम्मरयणे दुवालसजोयणाइं तिरिअं पवित्थरइ) વર્ષાનું આગ-મન જોઈને-જાણીને-ભરતચક્રી વડે સ્પૃષ્ટ થયેલુ તે દિવ્ય ચર્મરત્ન કંઇક વધારે ૧૨ યોજન સુધી તિર્યક વિસ્તૃત થઈ ગયું અત્રે એવી પણ આશંકા થઇ શકે કે ચક્રવર્તીનું સૈન્યતો ૧૨ યોજન જેટલા વિસ્તારવાળું હતું જ તો પછી તેટલા વિસ્તારવાળા સૈન્યને પણ એ

विस्तारेण इति चेन्न चर्मच्छत्रयोः अन्तराल पूरणाय तथोक्तत्वात् इति 'तत्थ साहियाइं' तत्र उत्तरभरत-मध्यखण्डवर्ति किरातकृतमेघोपद्रवनिवारणादि कार्ये साधिकानि किञ्चिदधिकानि 'तएणं से दिव्वे चम्मरयणे सुसेणसेणावइणा परामुट्ठे समाणे खिप्पामेव णावाभूए जाए यावि होत्था' ततः खलु तद्दिव्यं चर्मरत्नं सुषेणसेनापतिना परामृष्टं स्पृष्टं सत् क्षिप्रमेव शीघ्रमेव नौभूतं महानद्युत्तराय नौ तुल्य जातं चाप्यभवत्-नावाकारेण जातम्, 'तएणं से सुसेणे सेणावई सखधावारबलवाहणे णावाभूय चम्मरयण दुरुहइ, ततः चर्मरत्न नौ भवनानन्तरं खलु स सुषेणः सेनापतिः-सेनानीः सस्कन्धावारबलवाहनः स्कन्धावारस्य-सैन्यस्य ये बलवाहने हस्त्यादि चतुरङ्ग शिबिकादि रूपे ताभ्यां सह वर्तते यः स तथा एवं भूतःसन् नौभूत चर्मरत्नं दूरूह्य आरुह्य 'सिंधु महाणइ' सिन्धुं सिन्धुनाम्नीं महानदीम् विमलजलतुङ्ग वीचिम्, विमलजलस्य स्वच्छोदकस्य तुङ्गाः अत्युच्चाः वीचयः कल्लोलाः यस्यां सा तथा ताम् 'णावाभूएणं चम्मरयणेणं' नौभूतेन चर्मरत्नेन 'सबलवाहणे' सबलवाहनः बलवाहनाभ्यां हस्त्यादि चतुरङ्गशिबिकादिरूपाभ्यां सह वर्तते यः स तथा 'सेणे' ससेनः सेनास-

१२ बारह योजन के विस्तार वाला ही था तो फिर उतने विस्तार वाले सैन्य को अपने भीतर स्थान देने के लिये चर्मरत्न को भी उतना ही बढना चाहिये था यह अधिक क्यों बढा १५ योजन प्रमाण ही इसे बढना चाहिये था। तो इसका उत्तर ऐसा है कि यह जो इतना बढा सो चर्म और छत्र के अन्तराल को पूरा करने के लिये ही बढा (तत्थ सहियाइ) यही बात इस सूत्र पाठ द्वारा पुष्ट की गई है—उत्तर भरत मध्यखण्डवर्ती किरात द्वारा कृत मेघ के उपद्रव को रोकने के लिये ही यह १२ योजन प्रमाण से कुछ अधिक विस्तृत हुआ। (तएणं से दिव्वे चम्मरयणे सुसेणसेणावइणा परामुट्ठे समाणे खिप्पामेव णावाभूए जाए) वह दिव्य चर्मरत्न सुषेण सेनापति द्वारा स्पष्ट होता हुआ शीघ्र ही नौका रूप हो गया। (तएणं से सुसेणे सेणावई सखधावारबलवाहणे णावाभूयं चम्मरयणं दूरूहइ) इसके अनन्तर वह सुषेण सेनापति स्कन्धावार के बल और वाहन—हस्त्यादि चतुरंग एवं शिबिकादि रूप वाहन से युक्त हुआ उस नौभूत चर्मरत्न पर सवार हो गया (दुरूहित्ता सिंधु महाणइं विमलजलतुङ्गवीचिं णावा-

દિવ્ય ચર્મરત્નની અંદર સ્થાન આપવા માટે તેને પણ આટલું જ વિસ્તૃત કરવું જ જોઈએ તો એનો જવાબ આ પ્રમાણે છે કે એ જે ઉપર્યુક્ત પ્રમાણ જેટલું વિસ્તૃત થયું તે તો ચર્મ અને છત્રના અંતરાલને દૂર કરવા જ વિસ્તૃત થયું હતું (तत्थसहियाइं) એ જ વાત એ સૂત્રપાઠ વડે પુષ્ટ કરવામા આવી છે. ઉત્તર ભારત ખંડવર્તી કિરાત દ્વારા કૃત મેઘના ઉપદ્રવને રોકવા માટે જ એ ૧૨ યોજન પ્રમાણથી કંઈક વધારે વિસ્તૃત થયું હતુ. (त पणं से दिव्वे चम्मरयणे सुसेणसेणावइणा परामुट्ठे समाणे खिप्पामेव णावाभूए जाए) તે દિવ્ય ચર્મરત્ન સુષેણ સેનાપતિ વડે સ્પૃષ્ટ થતાં જ એકદમ નૌકા રૂપ થઈ ગયું. (त पण से सुसेणे सेणावई सखधावारबलवाहणे णावाभूयं चम्मरयंण दुरुहइ) એના પછી તે સુષેણ સેનાપતિ સ્કન્ધાવારના બળ (સેના, અને વહન-હસ્ત્યાદિ ચતુરંગ તેમજ શિબિકાદિ રૂપ વાહનથી યુક્ત થયેલો નૌકા રૂપ તે ચર્મરત્ન ઉપર સવાર થઈ ગયો. (दुरुहित्ता सिंधुमहाणइं विमलजलतुङ्गवीचिं णावाभूएणं चम्मरयणेण सबलवाहणे ससेणे -

हितः सुषेन नामा सेनापतिः 'समुत्तिण्णे' नदी समुत्तीर्णः ततो महाणई मुत्तरित्तुं 'सिंधु अप्पडिहय सासणेय सेणावई, ततो महानदीं सिन्धुमुत्तीर्य अप्रतिहतशासनः-अखण्डिताज्ञ सेनापतिः 'कहिं चि गामागरणगरपव्वयाणि' क्वचिद् ग्रामाकरनगरपर्वतान् 'खेडकव्वड-मडंबाणि' अत्रापि क्वचिच्छब्दस्य 'सम्बन्धस्तेन क्वचित् खेटकर्वटमडम्बानि, तत्र खेटाः धूलिका प्राकारवेष्टितनगरम् कर्वटः कुत्सितनगरम् मडम्बः ग्रामविशेषः सार्द्धक्रोशद्वयान्तर्ग्रामान्तर रहितः यस्य चतुर्दिक्षु-'पट्टणानि' सर्ववस्तुप्राप्तस्थानानि तथा सिंहलए सिंहलकान् सिंहलदेशोद्भवान् 'बब्बरए' वर्वरदेशोत्पन्नान् 'सव्वं च' सर्वं च 'अंगलोयं बलायालोयं च' अङ्गलोक बलाकालोकं च 'परमरम्मं' परमरम्यम् एतद्द्वयम् म्लेच्छ जातीय निवासस्थानम् 'जवणदीवं च' यवनद्वीपं च द्वीपविशेषम् चकारः समुच्चयार्थः कीदृशं द्वीपम् 'पवरमणिरयण कणगकोसागारसमिद्धं' प्रवरमणि रत्नकनककोशागारसमृद्धम् तत्र प्रवराणां श्रेष्ठानां मणि रत्नकनकानां कोशागाराणि भाण्डाराणि तैः समृद्धम् 'आरबके' आरबकान् आरबदेशोद्भवान् 'रोमकेय' रोमकांश्च रोमकदेशोत्पन्नान् 'अलसंडविसयवासीय' अलसण्डविषयवा-

---

भूएण चम्मरयणेणं सबलवाहणे ससेणे समुत्तिण्णे) उस पर सवार होकर भरत महाराजा की आज्ञा का पालक वह सिन्धु महानदी को कि जिसमें निर्मल जल की बड़ी तरंगे उठ रही हैं अपने बल एवं वाहन के साथ उस नौका भूत चर्मरत्न से पार कर गया। (तओ महाणइ मुत्तरित्तु सिन्धुं अप्पडिहयसासणे अ सेणावइ कहिंचि गामागरणगर पव्वयाणि खेट कव्वडमडंबाणि पट्टणाणि सिंहलए बब्बरए अ सव्व च अंगलोअं बलायालोअंच परमरम्मं जवणदी पवरमणिरयणकणगकोसागार समिद्धं) सिन्धु महानदी को पार करके जिस की आज्ञा अखंडित है ऐसा वह सेनापति कहीं पर ग्राम, नगर पर्वतों को कही पर खेट कर्बट, मडंबो को कहीं कहिं पर पट्टनों को तथा सिंहलकों को -सिंहल देश में उत्पन्न हुए मनुष्यो को बर्बरकों को बर्बर देश मेंउत्पन्न हुए मनुष्यों को म्लेच्छ जातियजन के आश्रयभूत तथा प्रवर मणिरत्न एवं कनक के भाण्डारों अतएव परम रम्य ऐसे अंग लोक को, बलावलोक को तथा जवनद्वीपको (आरबक)आरबकों को अरबदेश के निवासियों को, (रोमकेअ) रोमक देश के निवासियों को

त्तिण्णे) ते नौका ઉપર સવાર થઈને ભરતની આજ્ઞાનો પાલક તે જેમાં નિર્મળ જલના વિશાળ તરંગો ઉઠી રહ્યા છે એવી સિંધૂ મહાનદીને પોતાના બળ (સૈન્ય) અને વાહન સાથે પાર કરી ગયો. (तओ महाणईमुत्तरित्तु सिन्धु अप्पडिहयसासणे अ सेणावइ कहिं चि गामागरणगरपव्वयाणि खेटकव्वडमडंबाणि पट्टणाणि सिंहलए बब्बरए अ सव्वं च अंगलोअ बलायालोअं च परमम्मंजवणओ पवरमंणिरयणकणग कोसागारसमिद्धं) સિન્ધુ મહાનદી પાર કરીને જેની આજ્ઞા અખંડિત છે, એવો તે સેનાપતિ કયાંક ગ્રામ, નગર પર્વતોને કયાંક ખેટ-કર્બટ, મડંબોને કયાંક પટ્ટનોને તેમજ સિંહલકોને-સિંહલ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યોને, બર્બરોને-બર્બર દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યોને, મ્લેચ્છ જાતીયલોકોના આશ્રયભૂત તેમજ પ્રવરમણિરત્ન તથા કનકના ભંડારો અતએવ પરમરમ્ય એવા અંગ લોકોને, બલાવં લોકને તેમજ યવનદ્વીપને (આરબક) આરબકોને-અરબદેશમાં નિવાસ કરનારા લોકોને

सिनश्च अलमण्डनामक देशवासिनः' पिक्खुरे' पिक्खुरान 'कालमुहे' कालमुखान 'जोण एय' जोनकांश्च म्लेच्छविशेषान् 'ओअवेऊणत्ति पदेन योगः।अथ एतः गार्भितरोगपर्यि निष्कुटं भरतखण्डसाधितं नवेत्याह-'उत्तरवेअद्ध संसियाओ य' उत्तरवैताढ्यमाश्रिताश्च तत्र उत्तरः उत्तरदिग्वर्त्ती वैताढ्यः इद हि दक्षिणसिन्धुनिष्कुटान्तेन अस्मात् वैताढ्यः उत्त रस्यां दिशि वर्तते इति, तं सश्रिताश्च तदुपत्यकायां स्थिताश्च उत्तरवैताढ्यनिवा सिनः कीदृशाः'मेच्छजाइ बहुप्पगारा' म्लेच्छ-जातीर्बहुप्रकाराः उक्तव्यतिरिक्ता इत्यर्थः 'दाहिण अवरेण' दक्षिणापरेण-नैऋतकोणेन 'जाव सिंधुसागरं तोत्ति' यावत् सिन्धु साग-रान्त इति सिन्धुनदीसङ्गतःसागरःमध्यमपदलोपी समासः स एव अन्तःपर्यवसानं ताव दवधि इति भावः 'सव्वपवरकच्छं च' सर्व प्रवरं-सर्वश्रेष्ठं कच्छं च कच्छदेशम् 'ओअवे ऊण 'साधयित्वा स्वाधीनं कृत्वा विजीत्य 'पडिणिअत्तो' प्रतिनिवृत्तः पश्चात् 'बहुसमरम णिज्जेय भूमिभागे तस्स कच्छस्स सुहणिसण्णे' पश्चात बहुसमरमणीये च भूमिभागे 'तस्स कच्छस्स सुहणिसण्णे' पश्चात् बहुसमरमणीये च भूमिभागे तस्य कच्छदेशस्य सुखेन निषण्णः निर्बाधस्थाने स्थितः इत्यर्थः स सुषेणः सेनापतिरिति । ततः किं जात मित्याह-'ताहे' इत्यादि 'ताहे' तस्मिन् काले ते इति तदस्योत्तरवाक्ये 'सव्वे घेत्तूण' इत्यत्र व्यवहरितः सम्बन्धो बोध्यः 'जणवयाण' जनपदानां देशानाम् 'णगराण पट्टणाण य' नगराणां पत्तनानां च 'जे य तहिं सामिया'ये च तत्र तस्मिन् निष्कुटे कोणवर्त्ति-

---

(अलसंडविसय वासीअ)और अलसण्ड देश निवासियों को तथा (पिक्खुरे)पिक्खुरोंको (कालमुहे) कालमुखों का (जोणए अ)जोनकों को-म्लेच्छविशेषों को, तथा (उत्तरवेअद्धसमिआओ य मेच्छ-जाइ बहुप्पगारा दाहिण अवरेण जाव सींधुसागर तोत्ति सव्वपवरकच्छं च ओअवेऊण) उत्तर वैताढ्य में संश्रित-उसकी तलहरी हरी में बसी हुई-अनेक प्रकार की म्लेच्छ जाति को नैऋत कोण से लेकर सिन्धुनदी जहां सागर में मिली है वहां तक के समस्त प्रदेश को और सर्वश्रेष्ठ कच्छ देश को अपने वश में करके (पडिणिअत्तो) पीछे लौट आया (बहुसमरमणिज्जे अ भूमि-भागे तस्स कच्छस्स सुहणिसण्णे) और लौटकर वह सुषेण सेनापति कच्छदेश के बहुसमरमणीय भूमिभाग में आकर के सुखपूर्वक ठहर गया। (ताहे तेइ जणवयाण णगराण पट्टणाण य जे अ

(रोमकेअ) रोमक देशना निवासीओने (अलसंडविसय वासी अ) अने अलसंडदेश निवासीओने तथा (पिक्खुरे) पिक्खुरोने, (कालमुहे) कालमुखोने (जोणए अ) जोनकोने-म्लेच्छ विशेषकोने तथा (उत्तरवेअद्धसंसिआओ य म्लेच्छजाई बहुप्पगारा दाहिण अवरेण जाव सिंधु सागरं तोत्ति सव्वपवरकच्छं च ओअवेऊण) उत्तर वैताढ्यमां संश्रित-तेनी तळेटीमां निवास करती अनेक प्रकारनी म्लेच्छ जातिओने तेमज नैऋत्य कोणथी मांडीने सिंधु नदी ज्यां सागरमां मळे छे त्यां सुधीना सर्व प्रदेशने अने सर्वश्रेष्ठ कच्छ देशने पोताना वशमां करीने ते (पडिणिअत्तो) पाछो आवी गयो। (बहुसमरमणिज्जे अ भूमिभागे तस्स कच्छस्स सुहणिसण्णे) अने आवीने ते सुषेण सेनापति कच्छ देशना अतीव सम रमणीय भूमि भागमा आवी ने सुखपूर्वक रोकाई गयो. (ताहे ते जणवयाण णगराण पट्टणाण य जेअ तहिं सामिआ पभूआ आगरपती अ मंडलपती अ पट्टणपती अ सव्वे-

भरतक्षेत्रखण्डरूपे स्वामिकाः चक्रवर्त्तिसुषेण सेनान्योरपेक्षया अल्पर्द्धिकत्वेनाज्ञातस्वामिनः इत्यज्ञातार्थे क प्रत्ययः 'पभूया आगरपत्तीय' प्रभूताः आकरपत्तयश्च तत्र ये च प्रभूताः बहवः आकराः सुवर्णाद्युत्पत्तिभुवस्तेषां पतयः 'मंडलपतीय' मण्डलपतयश्च देशकार्यनियुक्ताः मण्डलपतयः 'पट्टणपतीय' पत्तनपतयश्च 'सव्वे घेत्तूण' ते सर्वे गृहीत्वा आदाय 'पाहुडाइं आभरणाणि भूसणाणि रयणाणि य वत्थाणिय महरिहाणि अण्णं च जं वरिट्ठं रायारिहं जं च इच्छिअव्व एयं सेणावइस्स उवणेति मत्थयकयंजलिपुडा' प्राभृतानि उपायनानि आभरणानि-अङ्गपरिधेयानि भूषणानि उपाङ्गपरिधेयानि रत्नानि च वस्त्राणि च महार्घाणि च बहुमूल्यकानि अन्यच्च यद्वरिष्ठ प्रधानं वस्तुहस्तिरथादिकं राजार्हं राजोपनयनयोग्यं यच्च एष्टव्यम् अभिलापयोग्यम् एतत्सर्वं पूर्वोक्तं सेनापतेः-सेनापतिं सुषेणमुपनयन्ति उपढौकयन्ति मस्तककृताञ्जलिपुटाः सन्तः 'पुणरवि काऊण अंजलिं मत्थयंमि पणया' ते तत्रत्य स्वामिनः दत्तप्राभृतोत्तरकाले परावर्त्तनसमये पुनरपि भूयोऽपि मस्तके अञ्जलिं कृत्वा प्रणताः नम्रत्वमुपागताः 'तुब्भे अम्हेऽत्थ

ताहिं समिआ पभूआ आगरपती अ मंडलपती अ पट्टणपती अ सव्वेघेत्तूण पाहुडाइं, आभरणाणि, भूसणाणि, रयणाणि, वत्थाणि अ, महारिहाणि अण्ण च जं वरिट्ठं रायारिह जं च इच्छिअव्वं अ सेणावइस्स उवणेती मत्थयकयंजलिपुडा) तब जो जनपदों के, नगरों के, पट्टनों के वहां चक्रवर्ति एवं सुषेण की अपेक्षा अल्प ऋद्धि वाले होने से अज्ञात स्वामी थे (अल्पार्थ में यहां क प्रत्यय हुआ है) स्वर्णादिकों की उत्पत्ति के स्थानों के जो स्वामी थे। मण्डलपति थे, एवं पत्तनपति थे वे बहुमूल्य प्राभृतो-भेटो-को ले लेकर बहुमूल्य आभरणों को लेकर बहुमूल्य-भूषणो-ऊपाङ्ग परिधियो को ले लेकर बहुमूल्य रत्नादिको को ले लेकर बहुमूल्य वस्त्रो को लेकर तथा अन्य और भी वरिष्ठ हस्ति रथ आदिक राजा को भेट में देने योग्य वस्तुओ को एवं चाहना के योग्य चीजों को ले लेकर सेनापति सुषेण के पास आये। और दोनों हाथ को जोड़ कर लाई हुइ अपनी वस्तुओ को उसे भेंट के रूप में प्रदान की। (पुणरवि काऊण अंजलिं मत्थयंमि पणया तुब्भे अम्हेऽत्थ समिआ) तदा लौटते समय उन्होने पुनः अंजलि करके

घेत्तूण, पाहुडाइं आभरणाणि भूसणाणि, रयणाणि, वत्थाणि अ, महारिहाणि, अण्णं च जं वरिट्ठं रायारिहं जं च इच्छिअव्वं अ सेणावइस्स उवणेति मत्थयकयंजलिपुडा) त्यारे જે જનપદોના, નગરોના, પટ્ટનોના ત્યાં ચક્રવર્તી અને સુષેણની અપેક્ષા અલ્પઋદ્ધિવાળા હોવાથી અજ્ઞાત સ્વામી હતા (અહીં અલ્પાર્થમાં 'ક' પ્રત્યય થયો છે) સુવર્ણાદિકોની ઉત્પત્તિ ના સ્થાનોના જે સ્વામીઓ હતા. મંડળપતિઓ હતા તેમજ પત્તનપતિઓ હતા તેઓ સર્વ બહુમૂલ્યવાન્ પ્રાભૃતો - ભેટોને લઇને બહુમૂલ્યવાન આભરણોને લઈને બહુમૂલ્યવાન ભૂષણો - ઉપાંગ પરિધિઓને લઇને, બહુમૂલ્યવાન રત્નાદિકોને લઇને, બહુમૂલ્યવાન્ વસ્ત્રોને લઇને તેમજ અન્ય કેટલાક વરિષ્ઠ હસ્તિ, રથ વગેરે રાજાને ભેટમાં આપવા યોગ્ય વસ્તુઓને તેમજ ગમી જાય અને મેળવવાની ઇચ્છા થાય એવી યોગ્ય વસ્તુઓને લઈને સેનાપતિ સુષેણની પાસે આવ્યા અને બન્ને હાથ જોડીને સાથે લાવેલી વસ્તુઓ

सामिआ देवयव्व सरणागयामो तुब्भं विसयवासिणोत्ति विजयं जंपमाणा' यूयमस्माकम् अत्र स्वामिकाः-स्वामिनः देवतामिव शरणागताः स्मो वयं युष्माकं विषयवासिनः देशवासिनः भवद्भिः अस्मद्देशविजीतत्वात् भवतामेवायं देश इति, इतिविजय -विजयसूचकं वचो जल्पन्तः तदनु सेनापतिः किं कृतवान इत्याह- सेणावइणा जहारिहं ठविय पूइय विसज्जिया णिअत्ता सगाणि णगराणि पट्टणाणि अणुपविट्ठा' सेनापतिना सुषेण नाम्ना यथार्हं यथौचित्येन स्थापिताः नगराद्याधिपत्यादि पूर्वकार्येषु नियोजिताः ततः पूजिताः वस्त्रादिभि आदरसूचकवचोभिश्च विसर्जिताः स्वस्थानगमनायानुज्ञाताः निवृत्ता-प्रत्यावृत्ता सन्तः स्वकानि निजानि नगराणि पत्तनानि च अनुप्रविष्टाः गताः विसर्जनानन्तर सेनापतिर्यत् कृतवान् तदाह- 'ताहे' इत्यादि । 'ताहे सेणावई सविणयो घेत्तूण पाहुडाइं

और उसे मस्तक पर लगा करके बडी नम्रतासे युक्त होकर ऐसा कहा की-आप हमारे स्वामी है। (देवयं व सरणागयामो) हम देवता की तरह आपकी शरण में आये हुए हैं (तुब्भ विसयवासिणोत्ति विजयं जयमाणा सेणावइणा-जहारिहं ठविय पूइय विसज्जिया णियत्ता सगाणि णगराणि पट्टणाणि अणुपविट्ठा) हम आपके ही देशवासी है आप यद्यपि हमारे देश से विजातीय है तो भी यह देश आपका ही है। इस प्रकार से विजय सूचक वचन कहते हुए उन सब को सेनापति ने उनके ही नगराधिपत्यादिरूप पूर्व के प्रस्थापित अपने अपने अधिकार स्थानों पर यथावत् प्रस्थापितकर के उनको वहा से विसर्जित कर दिये विसर्जित करने के पहले सुषेण सेनापति ने उन सभी को यथायोग्य वस्त्रादि अर्पित कर उनका सत्कार किया. एवं आदर पूर्वक के वचनों द्वारा उनका सम्मान किया इस प्रकार अपने अपने स्थान पर जाने के लिए सेनापति के द्वारा विसर्जित हुए वे अधिकारी आदिजन अपने अपने नगर एवं पत्तनादि में जा बसे उनके जाने के अनन्तर सेनापतिने क्या किया उस विषय में सूत्रकार कहते हैं-(ताहे सेणावई सविणओ

तेनी समक्ष भेटना रूपमां मूकी (पुणरवि काऊण अंजलिं मत्थयंमि पणया तुब्भ अम्हे इत्थ सामिआ) तेमज पाछा वळती वखते तेमणे अंजलि बनावीने अने तेने मस्तके मूकीने खूबज नम्र थइने आ प्रमाणे कह्यु -के आपश्री अमारा स्वामी छो. (देवयं व सरणागयामो) अमे देवताओनी जेम आपना शरणे आव्या छीए. (तुब्भं विसयवासिणोत्ति विजयं जपमाणा सेणावइणा जहारिहं ठविय पूइय विसज्जिया णियत्ता सगाणि णगराणि पट्टणाणि अणुपविट्ठा) अमे आपश्रीना देशना ज रहेनारा छीए आपश्री जो के अमारा देशथी विजातिय छो छतां ए आ देश आपश्रीनो ज छे. आ प्रमाणे विनय सूचक वचनो कहेनारा तेओ सर्वने सेनापति सुषेणे तेमना ज नगराधिपत्यादि रूप पूर्व प्रस्थापित होद्दाओ उपर यथावत् चालु राखीने तेमने विसर्जित करी दीधा. विसर्जित कर्या पहेलां सेनापति सुषेणे तेमने वस्त्रादि अर्पीने तेमनो सत्कार कर्यो अने आदर पूर्वक वचनो वडे तेमनु सन्मान कर्युं हतुं आ प्रमाणे पोत पोताना स्थानो उपर जवा माटे सेनापति वडे विसर्जित करवामां आवेला ते सर्व अधिकारी वगेरे लोको पोत पोताना नगरो तेमज पत्तनो तरफ जता रह्या. तेओ सर्व जता रह्या त्यारबाद सेनापतिए शुं कर्युं ए

आभरणाणि रयणाणिय पुणरवि त सिंधुनामधेज्जं उत्तिण्णे अणहसासणबले तहेव भरहस्स रण्णो णिवेएइ' तस्मिन् काले सेनापतिः-सेनानीः सुषेणः सविनयः अन्तर्धृतस्वामिभक्तिकः सन् 'घेत्तूण' गृहीत्वा प्राभृतानि आभरणाणि भूषणानि रत्नानि च पुनरपि भूयोऽपि तां सिन्धुनामधेयाम् महानदीमुत्तीर्णः 'अणहसासणबले' अक्षतशासनबलः, तत्र अणह शब्दोऽक्षतपर्यायो देशीशब्दस्तेन अणहम् अक्षत कचिदपि अखण्डित-शासनम् आज्ञा बलं च यस्य स तथा 'तहेव' भरहस्स रन्नो' तथैव यथा२ स्वयं स्वाधीनं कृतवान् तथा २ भरतस्य राज्ञः-भरताय राज्ञे निवेदयति-कथयति 'णिवेइत्ता य' निवेद्य च निवेदनं कृत्वा 'अप्पिणित्ता य पाहुडाई' प्राभृतानि अर्पयित्वा च प्रस्थितः ततो भरतो यत्कृतवान् तदाह– 'सक्कारिय सम्माणिए सहरिसे विसज्जिए सगं पडमंडवमइगए' ततः

घेत्तूण पाहुडाइ आभरणाणि भूमणाणिय पुणरवि तं सिंधुणामधेज्जं उत्तिण्णो) विनय पूर्वक जिसने अपने हृदय मै स्वामी भक्ति धारण का थो ऐसे सुषेण सेनापति ने भेट में प्राप्त हुए सभी प्राभृतोको अर्थात् आभूषणादि को एव रत्नो को लेकर सिंधुनदी को पार की. (अणयसासणबले) वह सुषेण सेनापति अक्षत शासन एव अक्षतबल वाला था यहा 'अणह' यह शब्द देशी है एवं अक्षत का वाचक है शासन शब्द का अर्थ आज्ञा एवं बलका अर्थ सैन्य है इस प्रकार अक्षत शासन एव बल युक्त सुषेण सेनापति ने (भरहस्स रण्णो णिवेदेइ) जिस क्रम से विजय प्राप्त किया उसे यथाक्रम सभी वृत्तात आ करके भरत राजा से कहे–(णिवेइत्ता य अप्पिणित्ता य पाहुडाइं सक्कारिअ सम्माणिए सहरिस विसज्जिए) सब समाचार कह कर और भेटमें प्राप्त सब वस्तुओं को भरत के लिये देकर के उनके द्वारा प्रचुर द्रव्यादिसे सत्कारित हुआ और बहुमान सूचक शब्दों से और वस्त्रा दिकोंसे सम्मानित हुआ वह सुषेण सेनापति हर्षसहित विसर्जित होकर–(सगपडमडवमइगए) अपने पटमंडपमें–दिव्य पटकृतमंडप में अथवा

સંબંધમા સૂત્રકાર કહે છે–(ताहे सेणावइसविणओ घेत्तूण पाहुडाइं आभरणाणि भूसणाणिय पुणरवि त सिंधुणामधेज्ज उत्तिण्णो) વિનય સહિત જેણે પોતાના હૃદયની અંદર સ્વામિની ભક્તિ ધારણ કરી રાખી છે એવા તે સુષેણ સેનાપતિએ ભેટમાં પ્રાપ્ત કરેલા સર્વ પ્રાભૃતોને આભરણોને ભૂષણોને તેમજ રત્નોને લઈ ને તે સિંધૂ નદીને પાર કરી (अणयसासण बले) એ સુષેણ સેનાપતિ અક્ષત શાસન તેમજ અક્ષત બળ સમ્પન્ન હતો. અહીં "अणह" આ શબ્દ દેશી શબ્દ છે અને અક્ષતનો પર્યાયવાચી છે શાસન શબ્દનો અર્થ આજ્ઞા અને બળનો અર્થ સૈન્ય છે આ પ્રમાણે અક્ષત શાસન અને બળ સમ્પન્ન થયેલા તે સુષેણ સેનાપતિએ (भरहस्स रण्णो णिवेयइ) જે ક્રમથી વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો તે ક્રમથી બધા સમાચારો વિગતવાર રાજાને કહ્યા (णिवेइत्ता य अप्पिणित्ता य पाहुडाइं सक्कारिय सम्माणिय सहरिसे विसज्जिए) સર્વ સમાચારો કહીને અને ભેટમા પ્રાપ્ત સર્વ વસ્તુઓ કહીને અને ભરત રાજાને આપી ને તથ તેમના વડે પ્રચુર દ્રવ્યાદિથી સત્કૃત થઈ ને બહુમાન સૂચક શબ્દોથી અને વસ્ત્રાદિકોથી સન્માનિત થઈને તે સુષેણ સેનાપતિ હર્ષસહિત રાજા પાસેથી વિસર્જિત થઈને (सगं पडमंडवमइगए) પોતાના મંડપમા દિવ્ય પટકૃત મંડપમા અથવા

प्रभुणा स्वामिना भरतेन सुषेणः सेनापतिः सत्कारितः प्रचुरद्रव्यादिभिः, सम्मानितो बहुमानवचनादिभिः वस्त्रादिभिश्च अतएव सहर्षः प्राप्तप्रचुरसत्कारत्वात् विसृष्टः स्वस्थान-गमनाय अनुज्ञातः सन् स-सेनापतिः स्वकं निजं पटमण्डपं-दिव्यपटकृतमण्डपं मध्यम-पदलोपी समासः पटमण्डपोपलक्षितं प्रासादं वा सुषेणः सेनापतिः अतिगतः प्राविशत् 'तएणं सुसेणे सेणावईण्हाए कयवलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते' ततः खलु स सुषेणः सेनापतिः स्नातः कृतवलिकर्मा-वायसादिभ्यो दत्तान्न भागः कृतकौतुक मङ्गलप्रायश्चित्तः सन् 'जिमिय भुत्तुत्तरागए समाणे जाव' जिमितः भुक्तवान् राजवि-धिना, भुक्त्युत्तरं-भोजनोत्तरकाले आगतः सन् उपवेशनस्थाने, अत्र यावत् पदात् 'आ-यंते चोक्खे परमसुई भूए' इतिग्राह्यम् . आचान्तः शुद्धोदकेन कृतहस्तमुखशौचः चोक्षो लेपसिक्थाद्यपनयने, अतएव परमशुचीभूतः इदं च पदत्रयम् भुत्तुत्तरागए समाणे' इति पदात् पूर्वं योज्यम् तथैव शिष्टजनक्रमस्य दृश्यमानत्वात् पुनः सेनापतिः कीदृशोऽभूत इत्याह-सरस गोसीस इत्यादि'सरसगोसीस चंदणाणुक्खित्तगायसरीरे,सरस-गोशीर्षचन्दनोक्षितगा

पटमंडप से उपलक्षित प्रासादमें-आगया (तएणं से सुसेणे सेणावई ण्हाए कयबलिकम्मे कयको-उयमंगलपायच्छित्ते) वहा आकर के उस सुषेण सेनापति ने स्नान किया बलिकर्म किया-काक आदि कों के लिये अन्न का विभागकिया-कौतुक मगल प्रायश्चित किया(जिमियभुत्तु-त्तरागए समाणे) बाद में राजविधि के अनुसार भोजन किया भोजन करनेके बाद फिर वह उपवेशन स्थान में आया-यहां यावत्पद से-"आयंते, चोक्खे परमसूईभूए" इन पदो का ग्रहणहुआ है भोजन कर चुकने पर शुद्ध जल से हाथ मुह धोना इसकानाम आचान्त है शरीर पर पडे हुए खाने के सीत आदि को दूर करना-इसका नाम चोक्ष है इस प्रकार सब प्रकार से शरीर को हाथ-मुंह आदि धोकर और उसपर पडे हुए भोजन के अंश को हटाकर बिल कुल साफ सुथरा बनालेना इसका नाम परमशुचो भूत होना है इस पदत्रय की योजना "भुत्तुत्तरागए समाणे" इस पद से पूर्व करनी चाहिये क्योंकि शिष्टजनो में इसी प्रकार का क्रम देखा गया है। (सरसगोसीसचंदणाणुक्खित्तगायसरीरे)

પટમંડપથી ઉપલક્ષિત પ્રાસાદમા આવી ગયો. (तएणं से सुसेणे सेणावइ ण्हाए कयवलिकम्मे कयकोउयमगलपायच्छित्ते) ત્યાં આવીને તે સુષેણ સેનાપતિએ સ્નાન કર્યું. બલિકર્મ કર્યું - કાક વગેરેને માટે અન્ન ભાગ અર્પિત કરીને કૌતુક મંગળ અને પ્રાયશ્ચિત કર્યાં (जिमिय भुत्तुत्तरागए समाणे) ત્યારબાદ રાજવિધિ મુજબ ભોજન કર્યું ભોજન કરીને પછી તે ઉપવેશન સ્થાનમા આવ્યો. અહીં યાવત્ પદથી (आयंते चोक्खे परमसूईभूए) એ પદોનુ ગ્રહણ થયુ છે. ભોજન કર્યા પછી શુદ્ધ પાણીથી હાથ મો ધોવાં તે આચાન્ત કહેવાય છે. શરીર ઉપર પડેલા ભોજનના સીત વગેરે દૂર કરવા તે ચોક્ષ કહેવાય છે આ પ્રમાણે સર્વરીતે હાથ મો વગેરે સ્વચ્છ કરીને અને શરીર ઉપર પડેલા ભોજનના કણોને હટાવીને શરીરને એકદમ સ્વચ્છ બનાવી લેવુ તેનુ નામ પરમ શુચીભૂત છે. એ પદત્રયની યોજના (भुत्तुत्तरागए समाणे) એ પદોની પૂર્વે કરવી અપેક્ષિત છે કેમ કે શિષ્ટ લોકમાં

शरीरः तत्र सरसेन गोशीर्षचन्दनेन उत्क्षिप्ताः सिक्ताः गात्रे शरीरे अत्रा गात्राः शरीरावयवाः वक्षःप्रभृतयो यत्र शरीरे तदेव भूतं शरीरं यस्य स तथा अत्र यच्चन्दनेन सेचनमुक्तम् तत् मार्गश्रमजनितवपुस्तापव्यपोहाय 'उप्पिं पासायवरगए' उपरि प्रासादवरगतः प्रासादवरं प्राप्तः स सेनापतिः सुषेणः 'फुट्टमाणेहिं' स्फुटद्भिरिव अतिरभसा, स्फालनवशात् विदलद्भिरिव मुइंगमत्थएहिं' मृदङ्गमस्तकैः तत्र मृदङ्गानां मृदङ्ग नामक वाद्यविशेषाणां मस्तकानीवमस्तकानि उपरितनभागाः उभयपार्श्वे चर्मोपनद्धपुटानीति तैः 'वत्तीसइ बद्धेहिं' तथा द्वात्रिंशताऽभिनेतव्यप्रकारैः पात्रैर्वा बद्धैः उपसम्पन्नैः 'णाडएहिं' नाटकैः प्रसिद्धैः तथा 'वरतरुणी संपउत्तेहिं' वरतरुणीभिः सुभगाभिः स्त्रीभिः संप्रयुक्तैः प्रारब्धैः' 'उवणच्चिज्ज माणे २' उपनृत्यमानः २ नृत्यविषयी क्रियमाण तदभिनयपुरस्सर नर्तनात्, 'उवगिज्जमाणे २' उपगीयमानः २ तद्गुणग्रामात् 'उवलालि (लभि) ज्जमाणे' उपलालिज्यमानः तदीप्सितार्थसम्पादनात् महयाहयणट्ट गीय वाइय तंतीतलतालतुडिय-

जब सुषेण सेनापति भोजनादिकार्य मे बिलकुल निवृत्त होकर निश्चिन्त हो चुका=तब उसके शारीरिक अवयवों पर सरसगोशीर्ष चंदन छिडका गया यहां जो "गात्र शरीर" एकार्थक-वाचक दोशब्द प्रयुक्त हुए हैं सो इनमें गात्र शब्द का अर्थ-शारीरिक अवयव है ऐसे छाती आदिअवयव जिसके शरीर में है वह "सरसगोशिर्षचन्दनोत्क्षिप्तगात्रशरीरः" है यहां जो चन्दन से सेचन होना कहागया है वह इस बात को प्रगट करने के लिए कहा गया है कि उस चन्दन के सेचन से सुषेण सेनापति को जो मार्ग में चलने के कारण शारीरिक श्रम जन्यताप हुआ वह शान्त होगया (उप्पिं पासायवरगए) इसके बाद वह सुषेण सेनापति अपने श्रेष्ठ प्रासाद मे पहुंचा वहां पर उसने पांच प्रकार के मनुष्य सबंधि कामभोगो को भोगा ऐसा सम्बन्ध यहां लगा लेना चाहिये (फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं वत्तिसइबद्धेहि णाडएहिं वरतरुणीसपउत्तेहिं उवणच्चिज्जमाणे २ उवगिज्जमाणे२

આ બાતનો ક્રમ જોવામા આવે છે (सरस गोसीसचंदणाणुक्खित्तगायसरीरे) જ્યારે સુષેણુ સેનાપતિ ભોજનાદિ કાર્યથી એકદમ નિશ્ચિન્ત થઈ ગયો-ત્યારે તેના શારીરિક અવયવો ઉપર સરસ ગોશીર્ષ ચંદન છાંટવામાં આવ્યુ અહી જે (गायसरीर) એ એકાર્થક વાચક બે શબ્દો પ્રયુક્ત થયા છે તો એમા ગાત્ર શબ્દનો અર્થ શારીરિક અવયવો છાતી વિગેરે જેના શરીરમા છે તે જ 'સરસ ગોશીર્ષ ચન્દનોક્ષિત ગાત્ર શરીર' છે. અહીં જે ચન્દનથી સિંચિત થયેલુ એવુ કહેવામાં આવ્યુ છે તે આ વાતને પ્રકટ કરવા માટે કહેવામા આવ્યુ છે કે તે ચદનના સેચનથી સુષેણુ સેનાપતિને જે માર્ગમાં ચાલવાથી શારીરિક શ્રમ જન્ય તાપ થયો તે ઉપશમિત થઈ જાય (उप्पिं पासायवरगए) ત્યાર બાદ તે સુષેણુ સેનાપતિ પોતાના શ્રેષ્ઠ પ્રાસાદ માં ગયો ત્યા તેણે પાચ પ્રકારના મનુષ્ય સબંધી કામ ભોગોને ભોગવ્યા એવો સંબંધ અત્રે જાણુવો (फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं बत्तिसइबद्धेहिं णाडएहिं वरतरुणिसंपउत्तेहिं उवणच्चिज्जमाणे २ उवगिज्जमाणे २ उवलालिज्जमाणे महयाहयणट्टगीअवादित तंतितलतालतुडिअ घणमुइग पडुप्पवाइयरवेण

घणमुइंगपडुप्पवाइयरवेणं' महताऽहतनाट्य-गीतवादिततन्त्रीतलतालतूर्यघनमृदङ्ग पटुप्रवादितरवेण तत्र महता-प्रधानेन बृहता वा रवेणेति सम्बन्धः अहतः अनुबद्धो रवस्येति विशेषणम् नाट्यं नृत्तं तेन युक्तं नाट्यगीतं तच्च वादितानिच तानि शब्दवन्ति कृतानि तन्त्री च वीणा तलौ च हस्तौ तालाश्च कंशिकातुडियत्ति, तूर्याणि च पटहादीनि वादिततन्त्रीतलतालतूर्याणि तानि च तथा घनो मेघः तदाकारो यो मृदङ्गो ध्वनिगाम्भीर्य साधर्म्यात् स चासौ पटुना दक्षेण प्रवादितश्च यः स घनमृदङ्गपटुप्रवादितः सर्वेति द्वन्द्वे तेषा रवः शब्दः तेन करणभूतेन अथवा 'आहयत्ति' आख्यानक प्रतिबद्धं यन्नाटक तेन युक्त यत्तद् गीतम् शेषं तथैव इह च मृदङ्गग्रहणं तूर्येषु मध्ये तस्य प्रधानत्वात् । 'इट्टे इष्टान्' इत्यादि पर्यी कृतान् 'सद्दफरिस रसरूवगंधे' शब्दस्पर्शरसरूपगन्धान् 'पंचविहे' 'पञ्चविधान्' 'माणुस्सए' मनुष्यकान् मनुष्यसम्बन्धिनः 'कामभोगे' कामभोगान कामांश्च भोगांश्च

उवलालिज्जमाणे २ महया हयणट्टगीअवदिततंतीतल ताल तु डय घण मुइंगपडुप्पवाइयरवेणं इट्ठे सद्दफरिसरसरूवगंधे पंचविहे माणुस्सए कामभोगे भुंजमाणे विहरइ) जिस समय वह अपने श्रेष्ठ प्रासाद पर पहुँचा उस समय वहा पर मृदग बजाये जा रहे थे ३२ प्रकार के अभिनयों से युक्त नाटक उसके निमित्त पात्रों द्वारा किये जा रहे थे इन नाटकों मे काम करने वाली नाटकिय वस्तुओ को अभिनय द्वारा प्रकट करने वाली सुन्दर २ तरुण स्त्रिया थी वे उसमें नृत्य करती थी उसे यह सेनापति देखता था जिस बात को यह चाहता था उसी बात के अनुरूप नृत्यादीं क्रियाओ से वे उसके मन को अनुरंजित करती थी नाटक में गाये गये गितों के अनुसार हीं उन नाटकों मे बाजे बजाये जा रहे थे तन्त्री भी बजा यी जारही थी, ताल भी दिये जारहे थे पटह बजाये जारहे थे घन के जैसे मृदङ्गों की ध्वनि निकल रही थी इन सब वादित्रों को बजाने वाले वादक जन अपनी अपनी वाद्य क्रिया में बहु अधिक दक्ष थे इननाटको में जो गीत गाये जाते थे वे सब नाटकीय आख्यानकों के सम्बन्ध से सम्बन्धित थे इस तरह यह सुषेण सेनापति अपनी इच्छा के अनुसार पांच प्रकार के शब्द,

---

इट्ठे सद्दफरिसरसरूवगंधे पंचविहे माणुस्सए कामभोगे भुंजमाणे विहरइ) જે સમયે તે પોતાના શ્રેષ્ઠ પ્રાસાદ ઉપર પહોંચ્યો તે વખતે ત્યાં મૃદંગો વગાડવામાં આવી રહ્યાં હતાં તેના માટે ૩૨ પ્રકારના અભિનયોથી યુક્ત નાટકો વિવિધ પાત્રો વડે ભજવવામાં આવી રહ્યા હતાં, એ નાટકોની કથા વસ્તુઓને વિવિધ પ્રકારના અભિનયોથી સુંદર તરુણ સ્ત્રીઓ તેમા નૃત્ય કરી રહી હતી. તેને તે સેનાપતિ જોતો હતો. જે વાતને એ સેનાપતિ ઇચ્છતો તે મુજબ જ તે સ્ત્રિઓ નૃત્યાદિ ક્રિયાઓ વડે તેના મનને રંજિત કરતી હતી. નાટયમાં ગાવામા આવતા ગીતો મુજબ જ તે નાટકોમા વાદ્યો વગાડવામા આવી રહ્યાં હતા, તંત્રી પણ વગાડવામાં આવી રહી હતી, તાલ પણ આપવામાં આવતો હતો પટહો વગાડવામાં આવી રહયા હતા, વાદળો જેવો ગંભીરમૃદંગોમાથી ધ્વનિ નીકળી રહ્યો હતો એ સર્વ વાદિત્રો વગાડનાર વાદક કલાકારો પોતાની કળામાં બહુ જ દક્ષ હતા તે સર્વ નાટકોમા જે ગીત ગાવામાં આવતા હતા તે સર્વે નાટકીય આખ્યાનકોથી સબંધિત હતા આ પ્રમાણે તે સુષેણ સેનાપતિ પોતાની ઇચ્છામુજબ પાચ પ્રકારના શબ્દો સ્પર્શ,

इति प्राप्तसंज्ञकान् तत्र शब्दरूपे कामौ स्पर्शरसगन्धा भोगा इति समयपरिभाषा, 'भुंजमाणे' भुञ्जानः अनुभवन् स सेनापतिः सुषेणो विहरतीति ॥सू० १३॥

अथ तमिस्रा गुहाद्वारोद्घाटनायोपक्रमते 'तएणं से' इत्यादि ।

मूलम्-तएणं से भरहे राया अण्णया कयाई सुसेणं सेणावइं सद्दावेइ सद्दावित्ता एवं वयासी गच्छणं खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे विहाडेहि विहाडित्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणाहि त्ति, तएणं से सुसेणे सेणावई भरहेणं रण्णा एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठ चित्तमाणंदिए जाव करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जाव पडिसुणेइ पडिसुणित्ता भरहस्स रण्णो अंतियाओ पडिणिक्खमइ पडिणिक्खमित्ता जेणेव सए आवासे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता दब्भसंथारगं संथरइ, जाव कयमालस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हइ पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि पोसहसालाओ पडिणिक्खमइ पडिणिक्खमित्ता ण्हाए कयबलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सुद्धप्पावेसाइं मंगलाइं वत्थाइं पवरपरिहिए अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे धूवपुप्फगंधमल्लहत्थगए मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ पडिणिक्खमित्ता जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा तेणेव पहारेत्थ गमणाए तएणं तस्स सुसेणस्स सेणावइस्स बहवे राईसरतलवरमाडंबिय जाव सत्थवाहप्पभिययो अप्पेगइया उप्पलहत्थगया जाव सुसेणं सेणावइं पिट्ठओ२ अणुगच्छंति, तएणं तस्स सुसेणस्स सेणावइस्स बहूईओ खुज्जाओ चिलाइआओ जाव इंगिअ चिंतिअ पत्थिअ विआणिआउ णिउणकुसलाओ विणीआओ अप्पेगइआओ कलसहत्थगयाओ जाव अणुगच्छंतीति । तएणं से सुसेणे सेणावई सव्विड्ढीए सव्वजुईए

स्पर्श, रस, रूप और गन्ध से संबन्धित पाच प्रकार के मनुष्यभव मे भोगने के योग्य काम भोगों को भोगने लगा ॥१३॥

રસ, રૂપ અને ગંધથી સંબંધિત પાંચ પ્રકારના મનુષ્ય ભવમાં ભોગવવા યોગ્ય કામ ભોગો ભોગવવા લાગ્યો. ॥૧૩॥

जाव णिग्घोसणाइएणं जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता आलोए पणामं करेइ करित्ता लोमहत्थेणं पमज्जइ पमज्जित्ता दिव्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेइ अब्भुक्खित्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितले चच्चए दलइ दलित्ता अग्गेहिं वरेहिं गंधेहिय मल्लेहिय अच्चिणित्ता पुप्फारुहणं जाव वत्थारुहणं करेइ करित्ता आसत्तोसत्त विपुल वट्ट जाव करेइ करित्ता अच्छेहिं सण्हेहिं रयणामएहिं अच्छरसातंडुलेहिं तिमिरस गुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडं पुरओअट्ठट्ठमंगलए आलिहइ तं जहा सोत्थिय सिरिवच्छ जाव कयग्गहगहिअ करयलपब्भट्ठ चंदप्पभवइरवेरुलिअ विमिल दंडं जाव धूवं दलयइ दलयित्ता वामं जाणुं अंचेइ अंचित्ता करयल जाव मत्थए अंजलिं कट्टु कवाडाणं पणामं करेइ करित्ता दंडरयणं परामुसइ तएणं त दंडरयणं पंच लइअं वइरसारमइअं विणासणं सव्वसत्तुसेण्णाणं खंधावारे णरवइस्स गड्डदरिविसमपब्भारगिरिवरपवायाणं समीकरणं संतिकरं हितकरं रण्णोहियइच्छिअमणोरहपूरगं दिव्व मप्पडिहयं दंडरयणं गहाय सत्तट्ठपयाइं पच्चोसक्कइ पच्चासक्कित्ता तिमिस्सगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे दंडरयणेणं महया महया सद्देणं तिक्खुत्तो आउडेइ तएणं तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा सुसेणे सेणावइणा दंडरयणेणं महया महया सद्देणं तिक्खुत्तो आउडिआ समाणा महया महया सद्देणं कोंचारवं करेमाणा सरसरस्स सगाइं सगाइं ठाणाइं पच्चोसक्कित्था तएणं से सुसेणे सेणावई तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे विहाडेइ विहाडित्ता जेणेव भरहे राया तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता जाव भरहं रायं करयलपरिग्गहियं जएणं विजएणं वद्धावेइ, वद्धावित्ता एवं वयासी विहाडिआणं देवा प्पिया तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा एयण्णं देवाणुप्पियाणं पिय णिवेएमो पियं मे भवउ तएणं से भरहे राया सेणस्स सेणावइस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म

हट्ठतुट्ठ चित्तमाणंदिए जाव हिअए सुसेणं सेणावइं सक्कारेइ सम्माणेइ सक्कारित्ता सम्माणित्ता कोडुंबियपुरिसे सदावेइ सद्दावित्ता एवं वयासी खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पेह हयगय-रह पवर तहेव जाव अंजणगिरिकूडसण्णिभं गयवरं णरवई दुरूढे ॥सू०१४॥

छाया—ततः खलु स भरतो राजा अन्यदा कदाचित् सुषेणं सेनापतिं शब्दयति शब्दयित्वा एवमवादीत् गच्छ खलु क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिय! तमिस्रा गुहायाः दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ विघाटय, विघाटय मम एतामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्पय इति, ततः खलु स सुषेण सेनापति भरतेन राज्ञा एवमुक्तः सन् हृष्टतुष्ट चित्तानन्दितः यावत् करतलपरिगृहीत शिरसावर्त्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा यावत् प्रतिशृणोति, प्रतिश्रुत्य भरतस्य राज्ञः अन्तिकात् प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव स्वस्य आवासः यत्रैव पौषधशाला तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य दर्भसंस्तारकं संस्तृणाति, यावत् कृतमालस्य देवस्य अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति, पौषधशालायां पौषधिक ब्रह्मचारी यावत् अष्टमभक्ते परिणमति, पौषधशालातः प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव मज्जनगृहं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य स्नातः कृतबलिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्त शुद्धप्रावेश्यानि मङ्गलानि वस्त्राणि प्रवरपरिहित अल्पमहार्घाभरणालङ्कृतशरीरः धूपपुष्पगन्धमाल्यहस्तगत मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव तमिस्रायाः गुहायाः द्वारस्य कपाटौ तत्रैव गमनाय प्रधारितवान्, ततः खलु तस्य सुषेणस्य सेनापतेः बहवो राजेश्वर-तलवरमाडम्बिक यावत् सार्थवाहप्रभृतयः अप्येकका उत्पलहस्तगता यावत् सुषेणं सेनापतिं पृष्ठतः २ अनुगच्छन्ति, ततः खलु तस्य सुषेणस्य सेनापतेः बह्व्यः कुब्जाः चिलात्या यावत् इङ्गितचिन्तितप्रार्थितविज्ञायिकाः निपुणकुशला विनीता अप्येकका कलशहस्तगताः यावत् अनुगच्छन्तीति। ततः खलु स सुषेणः सेनापति सर्वर्द्ध्या सर्वद्युत्या सर्वद्युत्यावा यावत् निर्घोषनादितेन यत्रैव तमिस्रागुहायाः दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ तत्रैव उपागच्छति उपागत्य आलोके प्रमाणं करोति, कृत्वा लोमहस्तकं परामृशति परामृश्य तमिस्रागुहायाः दक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ लोमहस्तकेन प्रमार्जयति प्रमार्ज्य दिव्यया उदकधारया अभ्युक्षति, अभ्युक्ष्य सरसेन गोशीर्षचन्दनेन चर्चितं पञ्चाङ्गुलितलं ददाति दत्वा अग्र वरैर्गन्धैश्च माल्यैश्च अर्चयति अर्चयित्वा पुष्पारोपणं यावत् वस्त्रारोपणं करोति कृत्वा आसक्तोत्सक्त विपुलवर्तं यावत् करोति कृत्वा अच्छैः श्लक्ष्णैः रजतमयैः आच्छरसतण्डुलैः तमिस्रागुहायाः दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटयोः पुरतः अष्टाष्टमङ्गलकानि आलिखति तत् स्वस्तिक श्रीवत्स यावत् कचग्रहगृहीतकरतल प्रभ्रष्ट चन्द्रप्रभवज्रवैडूर्यविमलदण्डं यावत् धूपं दहति, वाम जानुम् अञ्चति अञ्चित्वा करतल यावत् मस्तके अञ्जलिं कृत्वा कपाटयोः प्रणामं करोति कृत्वा दण्डरत्नं परामृशति, ततः खलु तत् दण्डरत्नं पञ्चलतिक वज्रसारमयं विनाशनं सर्वशत्रुसेनानां, स्कन्धावारे नरपते गर्तदरीविषमप्राग्भार गिरिवर प्रपातानां समीकरणं शान्तिकरं शुभकरं हितकरं राज्ञो हृदयेप्सितमनोरथ पूरकं दिव्यमप्रतिहतम्, दण्डरत्नं गृहीत्वा सप्ताष्ट पदानि प्रत्यवष्वष्कते प्रत्यवष्वष्क्य तमिस्रागुहायाः दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ दण्डरत्नेन महता २ शब्देन त्रिः कृत्वः आकुट्टयति ततः खलु तमिस्रागुहायाः दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ सुषेणसेनापतिना दण्डरत्नेन महता २ शब्देन

त्रिकृत्वः आकुट्टितौ सन्तौ महता शब्देन क्रौञ्चारवं कुर्वन्तौ 'सरसरस्स' अनुकरणशब्देन, स्वके स्थाने प्रत्यवाष्वष्किपाताम्, स्वकाभ्यां स्थानाभ्यां प्रत्यवष्कृतौ इति वा ततः खलु स सुषेण सेनापति तमिस्रगुहायाः दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ विघाटयति विघाट्य यत्रैव भरतो राजा तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य यावत् भरत राजानं करतलपरिगृहीतं जयेन विजयेन वर्द्धापयति वर्द्धापयित्वा एवम् अवादीत्-विघाटितौ खलु देवानुप्रिय ! तमिस्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ, एतदेव देवानुप्रियाणा प्रियं निवेदयाम प्रियं भवतां भवतु ततः खलु स भरतो राजा सुषेणस्य सेनापते अन्तिके एतम् अर्थं श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्टचित्तानन्दितः यावद् हृदयः सुषेण सेनापतिं सत्कारयति सन्मानयति, सत्कार्य्य सन्मान्य कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति शब्दयित्वा एवम् अवादीत् क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः ! आभिषेक्यम् हस्तिरत्नं प्रतिकल्पयत हयगजरथप्रवर तथव यावद् अञ्जनगिरिकूटसन्निभं गजवरं नरपति दूरूढे ॥सू० १४॥

टीका-'तएणं से इत्यादि

'तएणं से भरहे राया अण्णया कयाई सुसेणं सेणावइं सद्दावेइ' ततः खलु स भरतो राजा अन्यदा कदाचित् अन्यस्मिन् कस्मिंश्चित् काले सुषेणं सेनापतिं शब्दयति आह्वयति 'सद्दावित्ता एवं वयासी' शब्दयित्वा आहूय, एव वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत् उक्तवान 'गच्छणं खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया' गच्छ खलु क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिय ! 'तिमिसगुहाए

। तमिस्त्रागुहाद्वार का उद्घाटन—

'तएणं से भरहेराया अण्णया कयाई'—इत्यादि सू० १४ ॥

टीका—'तएणं से भरहे राया अण्णया कयाई) एकदिन की बात है कि भरत राजा(सुसेणं सेणावइं सद्दावेइ) सुषेण सेनापति को बुलाया— (सद्दवित्ता एवं वयासी) बुलाकर उस से ऐसा कहा—(गच्छणं खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! तिसिगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे विहाडेहि) हे देवानुप्रिय ! तुम शीघ्र ही जाओ—और तमिस्त्रागुहा के दक्षिण भाग के द्वार के किवडों को खोलो (विहाडित्ता) और खोल कर (मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणाहि) मुझे पिछे खबर दो -

---

તમિસ્રાગુહાદ્વારનું ઉદ્ઘાટન-

'तपणं से भरहे राया अण्णया कयाई ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-(त पणं से भरहे राया अण्णया कयाइ) એક દિવસની વાત છે કે ભરત રાજાએ (सुसेणं सेणावइं सद्दावेइ) સુષેણ સેનાપતિને બોલાવ્યો. (सद्दावित्ता पवं वयासी) બોલાવીને તેને આ પ્રમાણે કહ્યું (गच्छणं खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे विहाडेहि) હે દેવાનુપ્રિય ! તમે શીઘ્ર જાવો અને તમિસ્રાગુહાના દક્ષિણ ભાગના દ્વારના કમાડોને ઉદ્ઘાટિત કરો (विहाडित्ता) ઉદ્ઘાટિત કરીને (मम एयमाणत्तियं

दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे विहाडेहि' तमिस्रागुहायाः दाक्षिणात्यस्य-दक्षिणभागस्य द्वारस्य कपाटौ विघाटय-सम्बद्धौ उत्पाटय 'विहाडित्ता' विघाटय उद्घाटय 'मम एय-माणत्तियं पच्चप्पिणाहि त्ति' मम एताम् उक्तप्रकारामाज्ञप्तिकाम् आज्ञा प्रत्यर्पय समर्पय इति 'तएणं से सुसेणे सेणावई भरहेणं रण्णा एवं वुत्ते समाणे' ततः खलु स सुषेणः सेनापतिः भरतेन राज्ञा एवम् उक्तप्रकारेणोक्तः सन् 'हट्ठतुट्ठ चित्तमाणंदिए जाव' हृष्टतुष्ट-चित्तानन्दितः यावत् पदात् नन्दितः प्रीतिमनाः परमसौमनस्यितः इति संग्राह्यम् 'करयल परिग्गहिय सिरसावत्त मत्थए अंजलिं कट्टु जाव पडिसुणेइ' करतलपरिगृहीतं शिरसावर्त्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा यावत् पदात् एव स्वामिन् ! यथा श्रीमान् भवान् आदिशति तथा-ऽस्तु इति कृत्वा अज्ञायाः विनयेन वचन प्रतिश्रृणोति स्वीकरोति 'पडिसुणित्ता' प्रतिश्रुत्य स्वीकृत्य स सुषेणः सेनापतिः 'भरहस्स रण्णो अंतियाओ पडिणिक्खमइ' भरतस्य राज्ञः अन्तिकात् समीपात् प्रतिनिष्क्रामति निस्सरति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य निःसृत्य

(तएण स सुसेणे सेणावइ भरहेणं रण्णा एवं वुत्ते समाणे हट्ठ तुट्ठ चित्तमाणदिए जाव करयल परिग्गहियं दसणह सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जाव पडिसुणेइ) इस प्रकार से अपने स्वामी भरत राजा के द्वारा आज्ञप्त हुआ सुषेण सेनापति हृष्ट तुष्ट होता हुआ चित्त मे आनन्दित हुआ यहा यावत्पद से " प्रीतिमना· परमसौमनस्यित·" इनपदों का ग्रहण हुआ है उसने उसी समय अपने दोनो हाथों कीअंगुली इस प्रकार से बनाइ कि जिसमें अगुलियों के दशों हि नख एक दूसरी अगुली के नखों के साथ लग गये उस अजली को उसने अपने मस्तक पर रखा-ओर यावत्- "हेस्वामिन् ! आपने जो मुझे आदेश दिया है मै उसको उसी प्रकार से पालन करुंगा" इस प्रकार कह कर उसने प्रभु की प्रदत्त आज्ञा बड़ी विनय के साथ स्विकार करली (पडिसुणित्त भरहस्स रण्णो अंतियाओ पडीनिक्खमइ) प्रभु की आज्ञा स्विकार करके फिर वह

पच्चप्पिणाहि) પછી મને ખબર આપો. (त एणं से सुसेणे सेणावइ भरहेणं रण्णा एव वुत्ते समाणे हट्ठ तुट्ठ चित्ताणंदिए जाव करयलपरिग्गहियं दसणहं सिरसावत्त मत्थए अजलिं कट्टु जाव पडिसुणेइ) આ પ્રમાણે પોતાના સ્વામી ભરત રાજા વડે આજ્ઞપ્ત થયેલો તે સુષેણ સેનાપતિ હૃષ્ટ-તુષ્ટ તેમજ ચિત્તમા આનંદિત થયો. યાવત્ પદથી 'प्रीतिमना' परमसौमनस्यितः ' એ પદોનું ગ્રહણ થયું છે તેણે તરતજ પોતાના બન્ને હાથોની આંગળીઓ એવી રીતે બનાવી કે જેથી આંગળીઓના દશેદશ નખો દરેકે દરેક નખની સાથે સંલગ્ન થઈ ગયા તે અંજલિને તેણે પોતાના મસ્તક ઉપર મૂકી અને યાવત્-હે સ્વામિન્ આપશ્રીએ મને જે આદેશ આપ્યો છે, હું તે આદેશનું યથાવત્ પાલન કરીશ આ પ્રમાણે કહીને તેણે પ્રભુની આજ્ઞા વિનયપૂર્વક સ્વીકારી લીધી (पडिसुणित्ता भरहस्स रण्णो अंतियाओ पडि-णिक्खमइ) પ્રભુની આજ્ઞા સ્વીકારીને પછી તે તરત જ બહાર આવી ગયો 'पडिणिक्खमित्ता जेणेव सयआवासे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ) બહાર આવીને તે જ્યા પોતાનો

'जेणेव सए आवासे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव स्वस्य स्वकीयस्य आवासः-निवासस्थान यत्रैव पौषधशाला तत्रैव उपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य स सुषेणः सेनापतिः 'दब्भसंथारगं संथरइ' दर्भसंस्तारकं सार्द्ध द्वयहस्तपरिमित दर्भासनं संस्तृणाति विस्तृणाति 'जाव कयमालस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हइ' यावत् करणात् वर्द्धकिरत्नशब्दापनपौषधशाला विधापनादि सर्वं ग्राह्यम्, तेन पौषधशालायां कृतमालस्य देवस्य साधनाय अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति 'पगिण्हित्ता' प्रगृह्य 'पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि पोसहसालाओ पडिणिक्खमइ' पौषधशालाया पौषधिकः पौषधव्रतवान् अतएव ब्रह्मचारी यावत् पदात् उन्मुक्तमणिसुवर्णालङ्कार इत्यादि संग्राह्यम् अष्टमभक्ते परिणमति 'परिपूर्णे जायमाने सति' पौषधशालातः प्रतिनिष्क्रामति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ' स सुषेणः सेनापतिः

वहां से शीघ्र ही बाहर आगया-(पडिणिक्खमित्ता जेणेव सए आवासे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ) वहां आकर वह जहां पर अपना आवास था और जहा पर पौषधशाला थी- वहा पर आया (उवागच्छित्ता दब्भसथारगं सथरइ) वहां आकर के उसने २।। हाथ प्रमाण दर्भासन बिछाया- (जाव कयमालस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हइ) यावत् कृतमालदेव को वश में करने के लिए उसने अष्टमभक्त की तपस्या धारण करली यहा यावत् से पदसे वर्द्धकिरत्न का बुलाना, पौषधशाला का निर्मापण करने का आदेश देना आदि सब प्रकरण जैसा पिछे लिखा जा चुका है वैसाही यहां गृहीत हुआ है(पगिण्हित्तापोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि पोसहसालाओ पडिणिक्खमइ) अष्टम भक्त को तपस्या धारण करके पौषध शाला में पोषधव्रत वाला वहब्रह्मचारी यावत् मणिमुक्तादि केअलङ्कारो से रहित बनकरकृतमालदेव का मनमें ध्यान करने लगा यहां पर जैसा कि पूर्व प्रकरण मे लिखा जाचुका है वह सब ग्रहण कर लेना चाहिये जब सुषेण सेनापति का गृहीत अष्टम भक्त का तप समाप्त हो चुका तब वह पौषधशाला से बाहर निकला-(पडिणिक्खमित्ता जेणेव मज्जणघरे तेणेवउवागच्छइ) और बाहर निकल

આવાસ અને જ્યા પૌષધશાળા હતી ત્યા આવ્યો (उवागच्छित्ता दब्भसंथारगं संथरइ) ત્યા આવીને તેણે ૨ાા હાથ પ્રમાણે દર્ભાસન પાથર્યું (जाव कयमालस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हइ) યાવત્ કૃતમાલ દેવને વશમાં કરવા માટે તેણે અષ્ટમ ભકતની તપસ્યા ધારણ કરી લીધી અહીં યાવત્ પદથી વર્દ્ધકિરત્નને બોલાવવો, પૌષધશાળાના નિર્માણમાટે તેને આદેશ આપવો વગેરે સર્વ ઘટનાઓકે જેનાવિષે પહેલાં સ્પષ્ટ કરવામા આવેલ છે તે અત્રે પણ સમજવી. (पगिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि पोसहसालाओ पडिणिक्खमइ) અષ્ટમ ભકતની તપસ્યા ધારણ કરીને પૌષધશાળામાં પૌષધવ્રત વાળો તે બ્રહ્મચારી યાવત્ મણિમુકતાદિ અલ કારોથી રહિત બનેલો. તે મનમા કૃતમાલદેવનુ ધ્યાન કરવા લાગ્યો અહીં જે પ્રમાણે પૂર્વપ્રકરણમાં સ્પષ્ટ કરવામા આવ્યુ છે તે પ્રમાણેનુ કથન ગ્રહણ કરવું જોઈએ જ્યારે સુષેણ સેનાપતિની અષ્ટમભકત તપસ્યા સમાપ્ત થઈ ગઈ ત્યારે

दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे विहाडेहि' तमिस्रागुहायाः दाक्षिणात्यस्य-दक्षिणभागस्य द्वारस्य कपाटौ विघाटय-सम्बद्धौ उत्पाटय 'विहाडित्ता' विघाट्य उद्घाट्य 'मम एय-माणत्तियं पच्चप्पिणाहि त्ति' मम एताम् उक्तप्रकारामाज्ञप्तिकाम् आज्ञां प्रत्यर्प्पय समर्पय इति 'तएणं से सुसेणे सेणावई भरहेणं रण्णा एवं वुत्ते समाणे' ततः खलु स सुषेणः सेनापतिः भरतेन राज्ञा एवम् उक्तप्रकारेणोक्तः सन् 'हट्ठतुट्ठ चित्तमाणंदिए जाव' हृष्टतुष्ट-चित्तानन्दितः यावत् पदात् नन्दितः प्रीतिमनाः परमसौमनस्यितः इति संग्राह्यम् 'करयल परिग्गहिय सिरसावत्त मत्थए अंजलि कट्टु जाव पडिसुणेइ' करतलपरिगृहीतं शिरसावर्त्त मस्तके अञ्जलिं कृत्वा यावत् पदात् एव स्वामिन् ! यथा श्रीमान् भवान् आदिशति तथाऽस्तु इति कृत्वा अज्ञायाः विनयेन वचनं प्रतिश्रृणोति स्वीकरोति 'पडिसुणित्ता' प्रतिश्रुत्य स्वीकृत्य स सुषेणः सेनापतिः 'भरहस्स रण्णो अंतियाओ पडिणिक्खमइ' भरतस्य राज्ञः अन्तिकात् समीपात् प्रतिनिष्क्रामति निस्सरति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य निःसृत्य

(तएण से सुसेणे सेणावइ भरहेणं रण्णा एवं वुत्ते समाणे हट्ठ तुट्ठ चित्तमाणदिए जाव करयल परिग्गहियं दसणह सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जाव पडिसुणेइ) इस प्रकार से अपने स्वामी भरत राजा के द्वारा आज्ञप्त हुआ सुषेण सेनापति हृष्ट तुष्ट होता हुआ चित्त में आनन्दित हुआ यहा यावत्पद से " प्रीतिमनाः परमसौमनस्यित" इनपदों का ग्रहण हुआ है उसने उसी समय अपने दोनो हाथों कीअंगुली इस प्रकार से बनाइ कि जिसमें अंगुलियों के दशों हि नख एक दूसरी अगुली के नखों के साथ लग गये उस अजली को उसने अपने मस्तक पर रखा-ओर यावत्- "हेस्वामिन् ! आपने जो मुझे आदेश दिया है मै उसको उसी प्रकार से पालन करुंगा" इस प्रकार कह कर उसने प्रभु की प्रदत्त आज्ञा बड़ी विनय के साथ स्विकार करली (पडिसुडित्त भरहस्स रण्णो अंतियाओ पडीनिक्खमइ) प्रभु की आज्ञा स्विकार करके फिर वह

पच्चप्पिणाहि) પછી મને ખબર આપો. (त एणं से सुसेणे सेणावइ भरहेणं रण्णा एव वुत्ते समाणे हट्ठ तुट्ठ चित्ताणंदिए जाव करयलपरिग्गहियं दसणहं सिरसावत्त मत्थए अंजलिं कट्टु जाव पडिसुणेइ) આ પ્રમાણે પોતાના સ્વામી ભરત રાજા વડે આજ્ઞપ્ત થયેલો તે સુષેણ સેનાપતિ હૃષ્ટ-તુષ્ટ તેમજ ચિત્તમા આનંદિત થયો યાવત્ પદથી 'प्रीतिमना परमसौमनस्यितः' એ પદોનું ગ્રહણ થયું છે તેણે તરતજ પોતાના બન્ને હાથોની આંગળીઓ એવી રીતે બનાવી કે જેથી આગળીઓના દશેદશ નખો દરેકે દરેક નખની સાથે સંલગ્ન થઈ ગયા તે અંજલિને તેણે પોતાના મસ્તક ઉપર મૂકી અને યાવત્-હે સ્વામિન્ આપશ્રીએ મને જે આદેશ આપ્યો છે, હું તે આદેશનું યથાવત્ પાલન કરીશ આ પ્રમાણે કહીને તેણે પ્રભુની આજ્ઞા વિનયપૂર્વક સ્વીકારી લીધી (पडिसुणित्ता भरहस्स रण्णो अंतियाओ पडि-णिक्खमइ) પ્રભુની આજ્ઞા સ્વીકારીને પછી તે તરત જ બહાર આવી ગયો 'पडिणिक्खमित्ता तेणेव सपआवासे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ) બહાર આવીને તે જ્યાં પોતાનો

'जेणेव सए आवासे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव स्वस्य स्वकीयस्य आवासः-निवासस्थान यत्रैव पौषधशाला तत्रैव उपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य स सुषेणः सेनापतिः 'दब्भसंथारगं संथरइ' दर्भसंस्तारकं सार्द्ध द्वयहस्तपरिमित दर्भासनं संस्तृणाति विस्तृणाति 'जाव कयमालस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हइ' यावत् करणात् वर्द्धकिरत्नशब्दापनपौषधशाला विधापनादि सर्वं ग्राह्यम्, तेन पौषधशालायां कृतमालस्य देवस्य साधनाय अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति 'पगिण्हित्ता' प्रगृह्य 'पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि पोसहसालाओ पडिणिक्खमइ' पौषधशालायां पौषधिकः पौषधव्रतवान् अतएव ब्रह्मचारी यावत् पदात् उन्मुक्तमणिसुवर्णालङ्कार इत्यादि संग्राह्यम् अष्टमभक्ते परिणमति 'परिपूर्णे जायमाने सति' पौषधशालातः प्रतिनिष्क्रामति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ' स सुषेणः सेनापतिः

वहां से शीघ्र ही बाहर आगया-(पडिणिक्खमित्ता जेणेव सए आवासे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ) वहां आकर वह जहां पर अपना आवास था और जहा पर पौषधशाला थी- वहां पर आया (उवागच्छित्ता दब्भसथारगं सथरइ) वहां आकर के उसने २॥ हाथ प्रमाण दर्भासन बिछाया- (जाव कयमालस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पगिण्हइ) यावत् कृतमालदेव को वश में करने के लिए उसने अष्टमभक्त की तपस्या धारण करली यहा यावत् से पदसे वर्द्धकिरत्न का बुलाना, पौषधशाला का निर्मापण करने का आदेश देना आदि सब प्रकरण जैसा पिछे लिखा जा चुका है वैसाही यहां गृहीत हुआ है(पगिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि पोसहसालाओ पडिणिक्खमइ) अष्टम भक्त को तपस्या धारण करके पौषध शाला में पोषधव्रत वाला वहब्रह्मचारी यावत् मणिमुक्तादि केअलङ्कारो से रहित बनकरकृतमालदेव का मनमें ध्यान करने लगा यहां पर जैसा कि पूर्व प्रकरण में लिखा जाचुका है वह सब ग्रहण कर लेना चाहिये जब सुषेण सेनापति का गृहीत अष्टम भक्त का तप समाप्त हो चुका तब वह पौषधशाला से बाहर निकला-(पडिणिक्खमित्ता जेणेव मज्जणघरे तेणेवउवागच्छइ) और बाहर निकल

આવાસ અને જ્યા પૌષધશાળા હતી ત્યા આવ્યો (उवागच्छित्ता दब्भसंथारगं सथरइ) ત્યાં આવીને તેણે ૨ા હાથ પ્રમાણે દર્ભાસન પાથર્યું (जाव कयमालस्स देवस्स अट्ठमभत्त पगिण्हइ) યાવત્ કૃતમાલ દેવને વશમાં કરવા માટે તેણે અષ્ટમ ભકતની તપસ્યા ધારણ કરી લીધી અહીં યાવત્ પદથી વર્દ્ધકિરત્નને બોલાવવો, પૌષધશાળાના નિર્માણમાટે તેને આદેશ આપવો વગેરે સર્વ ઘટનાઓકે જેનાવિષે પહેલાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવેલ છે તે અત્રે પણ સમજવી. (पगिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव अट्ठमभत्त सि परिणममाणंसि पोसहसालाओ पडिणिक्खमइ) અષ્ટમ ભકતની તપસ્યા ધારણ કરીને પૌષધશાળામાં પૌષધવ્રત વાળો તે બ્રહ્મચારી યાવત્ મણિમુકતાદિ અલંકારોથી રહિત બનેલો. તે મનમાં કૃતમાલદેવનુ ધ્યાન કરવા લાગ્યો અહીં જે પ્રમાણે પૂર્વપ્રકરણમાં સ્પષ્ટ કરવામા આવ્યું છે તે પ્રમાણેનુ કથન ગ્રહણ કરવું જોઇએ જ્યારે સુષેણ સેનાપતિની અષ્ટમભકત તપસ્યા સમાપ્ત થઈ ગઈ ત્યારે

यत्रैव मज्जनगृहं-स्नानगृहं तत्रैव उपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'ण्हाए कयवलिकम्मे' स्नातः कृतवलिकर्मा वायसादिभ्यो दत्तान्न भागः पुनः कीदृश 'कयकोउयमंगलपायच्छित्ते' कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः पुनश्च 'सुद्धप्पावेसाइ मंगलाइं वत्थाइं पवरपरिहिए' शुद्ध प्रावेशानि सभा प्रवेशयोग्यानि मङ्गलानि-मङ्गलकारकाणि वस्त्राणि प्रवराणि परिहितः परिगृहीत :'अप्पमहग्घाभरणालंकिरिय सरीरे' अल्पमहार्घाभरणालङ्कृतशरीरः तत्र अल्पम् अल्पभारं महार्घं वहुमूल्यकमाभरण तेन अलङ्कृत शोभित शरीरं यस्य स तथा एवम् 'धूवपुप्फगंधमल्लहत्थगए' धूपपुष्पगन्धमाल्यहस्तगतः तत्र धूपपुष्पगन्धमाल्यानि हस्ते गतानि यस्य स यथा एवंभूतः सेनापतिः 'मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ' मज्जनगृहात् स्नानगृहात् प्रतिनिष्क्रमति निःस्सरति 'पडिजिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य निःसृत्य 'जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स कवाडा तेणेव पहारेत्थ गमणाए' यत्रैव तमिस्रागुहायाः दाक्षिणात्यस्य दक्षिणभागवर्त्तिनो द्वारस्य कपाटौ कपाटश्च कपाटश्च त्रिषु स्यादरर न ना इति वाचस्पतिः तत्रैव गमनाय प्रधारि तवान् गमनसकल्पं कृतवान्

कर वह जहा स्नान गृह था वहा पर गया—(उवागच्छित्ता) वहा जाकर के (ण्हाए कयवलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते)उसने स्नान किया बलिकर्म किया—काक आदिकों के लिये अन्न का वितरण किया . फिर कौतुक मगल प्रायश्चित्त किये—वादमें (सुद्धप्पावेसाइ मंगलाइं वत्थाइ पवरपरिहिए) सभामें प्रवेश करने के लायक, मङ्गल कारक सुन्दर वस्त्रों को पहिरा (अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे धूवपुप्फगंधमल्लहत्थगए—मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ) शरीर पर अल्प पर कीमत में बहुत मूल्य वाले आभरणों को धारण किया हाथ में धूप, पुष्प गंध, एवं मालाएँ लीं इस प्रकार से सज धज कर वह स्नान घर से बाहर आया (पडिणिक्खमित्ता जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा तेणेव पहारेत्थ गमणाए) बाहर आकर वह जहां पर तिमिस्रागुहा के दक्षिण भागवर्ती द्वारों के किवाड थे उस ओर चल दिया—(तएणं तस्स सुसेणस्स सेणावइस्स बहवे) उस समय उस सुषेण—सेनापति के अनेक

ते पौषधशाळामांथी બહાર નીકળ્યો. (पडिणिक्खमित्ता जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ અને બહાર નીકળીને જ્યાં સ્નાન ગૃહ હતુ ત્યાં ગયો. (उ च्छित्ता) ત્યાં જઈને (ण्हाए कयवलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते) તેણે સ્નાન કર્યું અનેપછી બલી કર્મ કર્યું એટલે કે કાક વગેરેને અન્ન વિતરિત કર્યું ત્યારબાદ કૌતુક મંગળ અને પ્રાશ્ચિત્ત વિધિ સમ્પન્ન કરી એના પછી (सुद्धप्पावेसाइं वत्थाइ पवरपरिहिए) સભામાં પ્રવેશ કરવા યોગ્ય મંગલ કારક વસ્ત્રો પહેર્યાં (अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे धूव पुप्फग धमल्ल हत्थगए मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ) શરીરે ઉપર અલ્પ પણ બહુમૂલ્ય આભરણ ધારણ કર્યાં હાથમાં ધૂપ પુષ્પ ગંધ તેમજ માળાઓ લીધી અને આ પ્રમાણે સુસજ્જિત થઈને તે સ્નાનગૃહમાંથી બહાર આવ્યો (पडिणिक्खमित्ता जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा तेणेव पहारेत्थ गमणाए) બહાર આવી તે જ્યાં તિમિસ્રગુહાના દક્ષિણ ભાગવતી દ્વારના કપાટો હતા તે તરફ રવાના થયો. (त पण तस्स सुसेणस्स सेणा स बहवे) તે સમયે તે

'तए णं तस्स सुसेणस्स सेणावइस्स बहवे राइसरतलवरमाडंबिय जाव सत्थवाहप्पभियओ' ततः तमिस्रागुहागमनसङ्कल्पानन्तरं खलु तस्य सुषेणस्य सेनापतेः बहवः राजेश्वर तलवर माडम्बिक यावत् कौटम्बिक इभ्यश्रेष्ठी यावत् सार्थवाहप्रभृतयः सेनापति मनुगच्छन्तीत्यग्रेण सम्बन्धः अत्र यावत् पदात् गणनायक दण्डनायक मन्त्रिमहामन्त्रीत्यादयः पूर्वोक्ताः सर्वे ग्राह्या 'अप्पेगइया उप्पलहत्थगया जाव सुसेणं सेणावइं पिट्टओ २ अणुगच्छंति' राजेश्वरादीनां मध्ये अप्येके उत्पलहस्तगताः-उत्पलानि कमलानि हस्ते येषां ते तथा, एवं सर्वाण्यपि विशेषणानि अत्र भरतस्य चक्ररत्नपूजां कर्तुमुद्यतस्येव ज्ञान्यानि यावत् पदात् अप्येके कुसुमहस्तगताः अप्येके नलिन हस्तगताः, अप्येके सौगन्धिक हस्तगताः अप्येके पुण्डरीकहस्तगताः अप्येके सहस्रपत्रहस्तगताः इति संग्राह्यम् एते एवभूताः सन्तः सुषेणं सेनापतिं पृष्ठतः २ अनुगच्छन्ति यान्ति 'तएणं तस्स सुसेणस्स सेणावइस्स बहूईओ खुज्जाओ चिलाइयाओ जाव इंगियचिंतियपत्थियविआणिआउ णिउण-

---

(राईसरतलवरमाडबिय जाव सत्थवाहप्पभियओ अप्पेगइया उप्पलहत्थगया जाव सुसेण सेणावइं पिट्ठओ पिट्ठओ अणुगच्छंति) राजेश्वर तलवर मडम्बिक यावत् सार्थवाह आदि जन उस सुषेण सेनापति के पीछे यावत् उत्पल को लिये हुए चल रहे थे. यहां प्रथम यावत् शब्द से "गण-नायक, दण्ड नायक' मंत्री, महामंत्री आदि जनों का ग्रहण हुआ है, इनमें कितनेक तो अपने अपने हाथों मेंउत्पल लिये हुए थे 'तथा द्वितीय यावत् पदानुसारः' कितनेकने अपने अपने हाथों में कुसुम लिये हुए थे, कितनेकने अपने अपने हाथों में नलिन-कमल विशेष-लिये हुए थे. कितनेकने अपने अपने हाथोंमें सौगन्धिक-कमल विशेष लिये हुए थे कितनेकने अपने अपने हाथों में पुण्डरीक लिए हुए थे कितनेकने अपने अपने हाथों में सहस्रदलों वाला कमल लिये हुए थे" इन पदों का ग्रहण हुआ है। (तएण तस्स सुसेणस्स सेणावइस्स बहूइओ खुज्जाओ चिलाइयाओ जाव इंगिय चिंतिय पत्थिय विआणिआउ निउणकुसलाओ विणीयाओ

સેનાપતિના અનેક (राइसर तलवर माडंबिय जाव सत्थवाहप्पभियओ अप्पेगइया उप्पलहत्थगया जाव सुसेणं सेणावइं पिट्ठओ पिट्ठओ अणुगच्छंति રાજેશ્વરો, તલવારો, માંડલિકો યાવત્ સાર્થવાહ વગેરે લોકો જે સુષેણ સેનાપતિની પાછળ-પાછળ યાવત્ ઉત્પલો લઈને ચાલી રહ્યા હતા. અહીં પ્રથમ યાવત્ શબ્દથી ગણનાયકો, દંડ નાયકો, મંત્રીઓ, મહામંત્રીઓ વગેરેનું ગ્રહણ થયું છે આમાં કેટલાક લોકો તો પોત પોતાના હાથોમાં ઉત્પલો લઈને ચાલી રહ્યા હતા. તેમજ દ્વિતીય યાવત્ પદાનુસાર કેટલાક પોત પોતાના હાથોમાં પુષ્પો લઈને ચાલી રહ્યા હતા કેટલાક પોતાના હાથોમા નલિનો-કમળ વિશેષો-લઈને ચાલતા હતા. કેટલાક હાથોમા સૌગંધિકો (કમલ વિશેષ) લઈને ચાલતા હતા કેટલાક હાથોમાં પુંડરિકો લઈને ચાલતા હતા કેટલાક પોતાના હાથોમાં. સહસ્રદલ કમળો લઈને ચાલતા હતા. એ પદો ગ્રહણ થયા છે (तएणं तस्स सुसेणस्स सेणावइस्स बहुइओ जाओ चिलाइयाओ जाव इंगिय चिंतिय पत्थिय विआणिआउ निउणकुसलाओ विणीयाओ

कुसलाओ विणीआओ अप्पेगइयाओ कलसहत्थगयाओ जाव अनुगच्छंतीति' न केवलं राजेश्वरप्रभृतयः सुषेणं सेनापति मनुगच्छन्ति अपितु किङ्करा जना अष्टादश दास्यः अपि कास्ता इत्याह कुब्जाः वक्रजङ्घाः, चिलात्याः-चिलातदेशोद्भवाः यावत्पदात् वामनिकाः वडभिकाः, वर्वर्य्यः वकुशिकाः, जोनिक्यः, पल्हविका इत्यादयोऽष्टादश तत्तद्देशोद्भवत्वेन तत्तन्नामिकाज्ञेयाः, कुब्जा वामनिका वडभिका इत्येतास्तिस्रस्तु विशेषणभूताः इत्यादिपूर्ववत् तत्र पूर्वापेक्षयाऽय विशेषः किं लक्षणाश्चेत्यः ? 'इंगीय चिंतिय पत्थियवियाणियाऊ' इङ्गितचिन्तितप्रार्थितविज्ञायिकाः, तत्र इङ्गितेन नयनादि चेष्टयैव कथनादिभिः चिन्तित प्रभुणा मनसि संकल्पितं यद्यत् प्रार्थित तस्य विज्ञायिकाः याः ताः तथा, तथा निपुणकुशलाः अत्यन्त कुशलाः, तथा विनीताः आज्ञाकारिण्यः अप्येकिकाः

अप्पेगइयाओ कलसहत्थगयाओ जाव अणुगच्छति) केवल सुषेण सेनापति के पीछे पीछे राजेश्वर आदि जनमडलीही नही चल रही थ कन्तु उनके प छे पीछे १८ प्रकार की दासियां भी चल रही थी—उनके नाम इस प्रकार से हैं—कोई कोई दासिया चिलात देशोद्भवाथी, इसलिये उन्हें चिलात कहा गया है यावत्पद से गृहीत कोई कोई दासियां बर्बर देश की थी इसलिये उन्हें बर्बरी कहा गया है कोई बकुश देश को थी इसलिये उन्हें बकुशिका कहा गया है कोई कोई जोनिक देश को थी इसलिये उन्हें जोनिकी कहा गया है कोइ कोइ पल्हवदेशकी थी इसलिये उन्हें पल्हविका कहा गया है इनमें कितनीक दासिया कुब्जा वक्र जङ्घाओ वाली थी, कितनीक बामन—बौने शरीर वाली थी और कितनीक दासियां बर्डभिका थी ये सब चेटियां—दासियां नयनादिकी चेष्टा से ही कथन की तो बात दूर ही रही प्रभु के द्वारा चिन्तित मन में सङ्कल्पित किये गये विषय को, तथा प्रार्थित्त विषय को जान जाती थी तथा ये अपने काम में निपुण कुशल—अत्यन्त कुशल थी साथ साथ में

अप्पेगइयाओ कलसहत्थगयाओ जाव अणुगच्छति) सुषेणु सेनापतिनी पाछळ पाछळ फक्त राजेश्वर वगेरे जनमंडळी ज चाली रही हती एवु नथी पण तेनी पाछळ १८ प्रकारनी दासीओ पण चाली रही हती. तेमना नाम आ प्रमाणे छे केटलीक दासीओ चिलात देशोद्भवा हती, एथी तेमने चिलात कहेवामा आवे छे, यावत् पदथी गृहीत केटलीक दासीओ बर्बर देशनी हती, एथी तेमने बर्बरी कहेवामां आवी छे केटलीक दासीओ बकुश देशनी हती, एथी तेमने बकुशी कहेवामा आवी छे. केटलीक दासीओ जोनिक देशनी हती एथी तेमने जोनकी कहेवामां आवी छे केटलीक दासीओ पल्हव देशनी हती एथी तेमने पल्हविका कहेवामा आवी छे ए दासीओमां केटलीक दासीओ कुब्ज वक्रजंघाओ वाळी हती. केटलीक वामन ठीगणा शरीरवाळी, केटलीक दासीओ वडभिका हती, ए बधी दासीओमांथी कंईक कह्या पहेला ज नयनादिनी चेष्टाओथी, प्रभु वडे चिंतितमनमा सङ्कल्पित करवामां आवेला विषयने तथा प्रार्थित विषयने जाणी लेती हती, ए दासीओ पोताना कामना निपुण कुशळ—अत्यंत कुशळ हती, ए दासीओ विनीत अने आज्ञा कारिणी पण हती. एमां केटलीक दासीओना हाथोंमा चन्दनना कळशो हता अहीं यावत् पदथी पर्वो-

कलशहस्तगताः यावत् अनुगच्छंति, यावत् पदात् पूर्वोक्तं सर्वं ग्राह्यम् 'तएणं से सुसेणे सेणावई सव्विद्धीए सव्वजुइ जाव णिग्घोसणाइएणं जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा तेणेव उवागच्छइए' ततः तमिस्रागुहाभिमुखगमनान्तरं खलु स सुषेणः सेनापतिः सर्वर्द्ध्या सर्वया ऋद्ध्या आभरणादि रूपया लक्ष्म्या तथा सर्वद्युत्या सर्वकान्त्या युक्तः सन् यावन्निर्घोषनादितेन पूर्वोक्तसमस्तवाद्यसहित निर्घोष नामक वाद्यविशेषशब्देन यत्रैव तमिस्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य-दक्षिण भागवर्तिनो द्वारस्य कपाटौ तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य-कपाटसमीपमागत्य 'आलोए पणामं करेइ' आलोके दर्शनमात्रे एव कपाटयोः प्रणाम करोति 'करित्ता' कृत्वा 'लोमहत्थगं परामुसइ' लोमहस्तकं प्रमार्जनिकां परामृशति हस्तेन स्पृशति गृह्णातीत्यर्थः 'परामुसित्ता' परामृश्य गृहीत्वा 'तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे लोमहत्थेणं पमज्जइ' तमिस्त्रा गुहायाः दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ लोमहस्तकेन प्रमार्जनिकया प्रमार्जयति 'पमज्जित्ता' प्रमार्ज्य 'दिव्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेइ' दिव्यया उदकधारया अभ्युक्षति सिंचति स्नपयतीत्यर्थः, 'अब्भुक्खित्ता' अभ्युक्ष्य सिक्त्वा

ये विनीत आज्ञा कारिणी थी. इनमें कितनीक दासियों के हाथ में चन्दन के कलश थे. यहां यावत्पद से पूर्वोक्त सब विषय गृहीत हुआ है . (तएणं से सुसेणे सेणावई सव्विद्धीए सव्वजुईए जाव णिग्घोसणाईएण जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा तेणेव उवागच्छइ)इस प्रकार वह सुषेण सेनापति अपनी समस्त ऋद्धि से और समस्त द्युति से युक्त हुआ यावत् बाजों के गडगडाहट के साथ साथ जहा पर तिमिस्रा गुहा के दक्षिण द्वार के किवाड़ थे वहां पर आ पहुचा. (उवागच्छित्ता आलोए पणामं करेइ , करित्ता लोम हत्थगं परामुसइ.) वहा आकर उसने उन कपाटों को दिखते ही प्रणाम किया प्रणाम करके फिर उसने लोमहस्तक प्रमार्जनिका- को उठाया (परामुसित्ता तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे लोम हत्थेणं पमज्जइ)उसे उठाकरके उसने तिमिस्र गुफा के दक्षिण दिग्वर्तीद्वारके कपाटो को साफ किया---(पमजित्ता)साफ करके (दिव्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेइ) फिर उन पर उसने दिव्य-उदक की धारा छोडी अर्थात् दिव्य उदक धारा के उन पर छींटे

કત સર્વ વિષય સંગૃહીત થયો છે. (त एणं से सुसेणे सेणावइ सव्विद्धीए सव्वजुइए णिग्घोसणाइए णं जेणेव तिमिस गुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स [illegible]डा तेणेव उवागच्छइ) આ પ્રમાણે તે સુષેણ સેનાપતિ પોતાની સમસ્ત ઋધ્ધિઅને સમસ્તદ્યુતિથી યુક્ત થઈને યાવત્ વાદ્યોના ધ્વનિ સાથે જ્યા તિમિસ્રા ગુહાના દક્ષિણ દ્વારના કમાડ હતાત્યાં આવી પહોંચ્યા. 'उवागच्छित्ता आलोए पणामं करेइ करित्ता लोमहत्थगं परामुसइ) ત્યાં આવીને તેણે તે કમાડોને જોઈને પ્રણામ કર્યા પ્રણામ કરીને પછી તેણે લોમ હસ્તક પ્રમાર્જનિકા હાથમાં લી . 'परामुसित्ता तिमिसगुहाए दाहीणिल्लस्स दुवारस्स 'कवाडे लोमहत्थेणं पमज्जइ) હાથમાં લઈને તેણે તિમિસ્ર ગુહાના દક્ષિણ દિગ્વર્તી દ્વારના કપાટોને સાફ કર્યા(पमज्जित्ता) સાફ કરીને 'दिव्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेइ) પછી તેણે તેમની ઉપર દિવ્ય ઉદક ધારા છોડી એટલે કે

कुसलाओ विणीआओ अप्पेगइयाओ कलसहत्थगयाओ जाव अनुगच्छंतीति' न केवलं राजेश्वरप्रभृतयः सुषेणं सेनापति मनुगच्छन्ति अपितु किङ्कर्ग जना अष्टादश दास्यः अपि कास्ता इत्याह कुब्जाः वक्रजङ्घाः, चिलात्याः–चिलातदेशोद्भवाः यावत्पदात् वामनिकाः वडभिकाः, बर्वर्यः बकुशिकाः, जोनिक्यः, पल्हविका इत्यादयोऽष्टादश तत्तद्देशोद्भवत्वेन तत्तन्नामिकाज्ञेयाः, कुब्जा वामनिका वडभिका इत्येतातिस्रस्तु विशेषणभूताः इत्यादिपूर्ववत् तत्र पूर्वापेक्षयाऽय विशेषः किं लक्षणाश्चेत्यः ? 'इंगीय चिंतिय पत्थियवियाणिआऊ' इङ्गितचिन्तितप्रार्थितविज्ञायिकाः, तत्र इङ्गितेन नयनादि चेष्टयैव कथनादिभिः चिन्तित प्रभुणा मनसि संकल्पितं यद्यत् प्रार्थित तस्य विज्ञायिकाः याः ताः तथा, तथा निपुणकुशलाः अत्यन्त कुशलाः, तथा विनीताः आज्ञाकारिण्यः अप्येकिकाः

अप्पेगइयाओ कलसहत्थगयाओ जाव अणुगच्छति) केवल सुषेण सेनापति के पीछे पीछे राजेश्वर आदि जनमडलीही नही चल रही थ किन्तु उनके पीछे पीछे १८ प्रकार की दासियां भी चल रही थी–उनके नाम इस प्रकार से हैं–कोई कोई दासिया चिलात देशोद्भवाथी, इसलिये उन्हें चिलात कहा गया है यावत्पद से गृहीत कोई कोई दासिया बर्बर देश की थी इसलिये उन्हें बर्बरी कहा गया है कोई बकुश देश की थी इसलिये उन्हें बकुशिका कहा गया है कोई कोई जोनिक देश की थी इसलिये उन्हें जोनिकी कहा गया है कोइ कोइ पल्हवदेशकी थी इसलिये उन्हें पल्हविका कहा गया है इनमें कितनीक दासिया कुब्जा वक्र जङ्घाओ वाली थी, कितनीक बामन–बौने शरीर वाली थी. और कितनीक दासियां वडभिका थी ये सब चेटियां–दासियां नयनादिकी चेष्टा से ही कथन की तो बात दूर ही रही प्रभु के द्वारा चिन्तित मन में सकल्पित किये गये विषय को, तथा प्रार्थित्त विषय को जान जाती थी तथा ये अपने काम में निपुण कुशल–अत्यन्त कुशल थी साथ साथ में

अप्पेगइयाओ कलसहत्थगयाओ जाव अणुगच्छंति) सुषेणु सेनापतिनी पाछળ पाछળ ફક્ત રાજેશ્વર વગેરે જનમંડળી જ ચાલી રહી હતી એવુ નથી પણ તેની પાછળ ૧૮ પ્રકારની દાસીઓ પણ ચાલી રહી હતી. તેમના નામ આ પ્રમાણે છે કેટલીક દાસીઓ ચિલાત દેશોદ્ભવા હતી, એથી તેમને ચિલાત કહેવામા આવે છે, યાવત્ પદથી ગૃહીત કેટલીક દાસીઓ બર્બર દેશની હતી, એથી તેમને બર્બરી કહેવામા આવી છે કેટલીક દાસીઓ બકુશ દેશની હતી, એથી તેમને બકુશી કહેવામાં આવી છે કેટલીક દાસીઓ જોનિક દેશની હતી એથી તેમને જોનકી કહેવામાં આવી છે કેટલીક દાસીઓ પલ્હવ દેશની હતી એથી તેમને પલ્હવિકા કહેવામા આવી છે એ દાસીઓમાં કેટલીક દાસીઓ કુબ્જ વક્રજંઘાઓ વાળી હતી. કેટલીક વામન ઠીંગણા શરીરવાળી, કેટલીક દાસીઓ વડભિકા હતી, એ બધી દાસીઓમાંથી કંઈક કહ્યા પહેલા જ નયનાદિની ચેષ્ટાએથી, પ્રભુ વડે ચિંતિતમનમા સંકલ્પિત કરવામાં આવેલા વિષયને તથા પ્રાર્થિત વિષયને જાણી લેતી હતી, એ દાસીઓ પોતાના કામમાં નિપુણ કુશળ–અત્યંત કુશળ હતી, એ દાસીઓ વિનીત અને આજ્ઞા કારિણી પણ હતી. એમા કેટલીક દાસીઓના હાથોંમા ચન્દનના કળશો હતા અહીં યાવત્ પદથી '...

कलशहस्तगताः यावत् अनुगच्छंति, यावत् पदात् पूर्वोक्तं सर्वं ग्राह्यम् 'तएणं से सुसेणे सेणावई सव्विद्धीए सव्वजुइ जाव णिग्घोसणाइएणं जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा तेणेव उवागच्छइए' ततः तमिस्रागुहाभिमुखगमनान्तरं खलु स सुषेणः सेनापतिः सर्वद्ध्यो सर्वया ऋद्ध्या आभरणादि रूपया लक्ष्म्या तथा सर्वद्युत्या सर्वकान्त्या युक्तः सन् यावन्निर्घोषनादितेन पूर्वोक्तसमस्तवाद्यसहित निर्घोष नामक वाद्यविशेषशब्देन यत्रैव तमिस्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य-दक्षिणभागवर्तिनो द्वारस्य कपाटौ तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य-कपाटसमीपमागत्य 'आलोए पणामं करेइ' आलोके दर्शनमात्रे एव कपाटयोः प्रणाम करोति 'करित्ता' कृत्वा 'लोमहत्थगं परामुसइ' लोमहस्तकं प्रमार्जनिकां परामृशति हस्तेन स्पृशति गृह्णातीत्यर्थः 'परामुसित्ता' परामृश्य गृहीत्वा 'तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे लोमहत्थेणं पमज्जइ' तमिस्रा गुहायाः दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ लोमहस्तकेन प्रमार्जनिकया प्रमार्जयति 'पमज्जित्ता' प्रमार्ज्य 'दिव्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेइ' दिव्यया उदकधारया अभ्युक्षति सिंचति स्नपयतीत्यर्थः, 'अब्भुक्खित्ता' अभ्युक्ष्य सिक्त्वा

ये विनीत आज्ञा कारिणी थी. इनमें कितनीक दासियों के हाथ में चन्दन के कलश थे. यहां यावत्पद से पूर्वोक्त सब विषय गृहीत हुआ है . (तएणं से सुसेणे सेणावई सव्विद्धीए सव्वजुईए जाव णिग्घोसणाईएण जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा तेणेव उवागच्छइ)इस प्रकार वह सुषेण सेनापति अपनी समस्त ऋद्धि से और समस्त द्युति से युक्त हुआ यावत् बांजो के गडगडाहट के साथ साथ जहा पर तिमिस्रा गुहा के दक्षिण द्वार के किवाड़ थे वहां पर आ पहुचा. (उवागच्छित्ता आलोए पणामं करेइ , करित्ता लोम हत्थगं परामुसइ,) वहा आकर उसने उन कपाटों को दिखते ही प्रणाम किया प्रणाम करके फिर उसने लोमहस्तक प्रमार्जनिका- को उठाया (परामुसित्ता तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे लोम हत्थेणं पमज्जइ)उसे उठाकरके उसने तिमिस्र गुफा के दक्षिण दिग्वर्तीद्वारके कपाटों को साफ किया—(पमज्जित्ता)साफ करके (दिव्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेइ) फिर उन पर उसने दिव्य-उदक की धारा छोडी अर्थात् दिव्य उदक धारा के उन पर छींटे

કેટ સર્વ વિષય સંગૃહીત થયો છે (तएणं से सुसेणे सेणावइ सव्विद्धीए सव्वजुइए णिग्घोसणाइए णं जेणेव तिमिस गुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स [illegible]डा तेणेव उवागच्छइ) આ પ્રમાણે તે સુષેણ સેનાપતિ પોતાની સમસ્ત ઋધ્ધિ અને સમસ્તદ્યુતિથી યુકત થયેલો યાવત વાદ્યોના ધ્વનિ સાથે જ્યાં તિમિસ્રા ગુહાના દક્ષિણ દ્વારના કમાડ હતાં ત્યાં આવી પહોંચ્યા. 'उवागच्छित्ता आलोए पणामं करेइ करित्ता लोमहत्थगं परामुसइ) ત્યાં આવીને તેણે તે કમાડોને જોઈ ને પ્રણામ કર્યા પ્રણામ કરીને પછી તેણે લોમ હસ્તક પ્રમાર્જનિકા હાથમાં લી . 'परामुसित्ता तिमिसगुहाए दाहीणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे लोमहत्थेणं पमज्जइ) હાથમાં લઈ ને તેણે તિમિસ્ર ગુહાના દક્ષિણ દિગ્વર્તી દ્વારના કપાટોને સાફ કર્યા(पमज्जित्ता) સાફ કરીને 'दिव्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेइ) પછી તેણે તેમની ઉપર દિવ્ય ઉદક ધારા છોડી એટલે કે

'सरसेणं गोसीसचंदणेण पंचगुलितले चच्चए दलइ' सरसेन रसगहितेन गोशीर्ष-चन्दनेन गोरोचनमिश्रितचन्दनविशेषेण चर्चितम् अनुलिप्तम् पञ्चांगुलितलं ददाति 'दलइत्ता अग्गेहिं वरेहिं गन्धेहिय मल्लेहिय अच्चिणेइ' अग्रैः-अपरिभुक्तैः अभिनवैरित्यर्थः वरैः श्रेष्ठैः गन्धैश्च माल्यैश्च अर्चयति स सुषेणः सेनापतिः कपाटौ पूजयति 'अच्चिणित्ता' अर्चयित्वा 'पुप्फारुहणं जाव वत्थारुहणं करेइ' पुष्पारोपणम् यावत् वस्त्रारोपणम् यावत् पदात् माल्यारोपण वर्णारोपणं चूर्णारोपणम् आभरणारोपण करोति करित्ता' कृत्वा 'आसत्तो सत्तविपुलवट्ट जाव करेइ' आसक्तोत्सक्तविपुलवर्त्तयावत्करोति तत्र आसक्तः आ अवाङ्मुखः अधोमुखो भूत्वा सक्तः भूमौ संलग्नः उत्सक्तः उ-उपरि सबद्धः यः विपुलः विशालः वर्त्तः गोलाकारः यावत् चाक्यचिक्ययुक्तः मुक्तादामविलम्बितविम्बः वितानः चंदनवा इति भाषाप्रसिद्धः सः सौन्दर्यादि गुणग्रामगरिष्ठो यथा स्यात् तथा करोति-स-योजयति । 'करित्ता' कृत्वा 'अच्छेहिं' अच्छैः विमलैः 'सण्हेहिं' श्लक्ष्णै अतिप्रतलं चिक्क-

---

दिये(अब्भुक्खेत्ता सरसेणं गोसीमचदणेणं पंचगुलितले चच्चए दलइ) दिव्य उदक धारा के छींटे देकर फिर उसने सरस गोशीर्षचन्दन से-गोरोचनमिश्रित चन्दन से-अनुलिप्त पञ्चाङ्गुलितल दिया अर्थात् गोशीर्ष चन्दन के वहां पर हाथे लगाये-(अग्गेहिं वरेहिं गन्धेहिय मल्लेहिय अच्चिणेइ) इसके बाद फिर उस सुषेण सेनापतिने उन कपाटों को अभिनव श्रेष्ठ गन्धों से और मालाओं से पूजा की (अच्चिणित्ता पुप्फारुहणं जाव वत्थारुहण करेइ) पूजा करके फिर उसने उनके ऊपर पुष्पों का आरोहण यावत् वस्त्रो का आरोहण किया । यहां यावत्पद से "माल्यारोपणं वर्णारोपणं चूर्णारोपण आभरणारोपणं करोति" इस पाठ का सग्रह हुआ है (करित्ता आसत्तोसत्त-विपुल वट्ट जाव करेइ) इन सब वस्तुओं का वहा पर आरोपण करके फिर उसने उनके ऊपर एक चन्दरवा ताना जो आकार में गोल था । तथा विस्तृत था । नीचेकी ओर उसकामुख यावत् वह चाक्यचिक्य से युक्त था । मुक्ता दाम से वह विशिष्ट था । तथा जिस प्रकार से उसके सौन्दर्य की अभिवृद्धि हो-इस ढंग से वह सजाया गया था । (करित्ता अच्छेहिं सण्हेहिं

દિવ્ય ઉદકધારાના તેમની ઉપર છાટા નાખ્યા (अब्भुक्खेत्ता सरसेण गोसीसचदणेणं पंचगुलितले चच्चए दलइ) ઉદક ધારાના છાટા દઈને પછી તેણે સરસ ગોશીર્ષ ચન્દન થી ગોરોચન મિશ્રિત ચન્દનથી અનુલિપ્ત પંચાંગુલિતલ એટલે કે ગોશીર્ષ ચદનના ત્યાં હાથના થાપાઓ લગાવ્યા (अग्गेहि वरेहिं गधेहिय मल्लेहिय अच्चिणेइ) ત્યાર બાદ તે સુષેણુ સેનાપતિએ કપાટોની અભિનવ શ્રેષ્ઠગન્ધોથી અને માળાઓથી પૂજા કરી 'अच्चिणित्ता पुप्फारुहणं जाव वत्थारुहणंकरेइ,) પૂજા કરીને તેણે તેમની ઉપર પુષ્પોનું આરોહણ યાવત્ વસ્ત્રોનું આરોપણ કર્યું અહી યાવત્પદથી (माल्यारोपणं वर्णारोपणं चुर्णारोपणं आभरणारोपण करोति) આ પાઠ નો સગ્રહ થયો છે (करित्ता आसत्तौ सत्त विपुल वट्ट जाव करेइ) એ સર્વ વસ્તુઓનું તેમની ઉપર આરોપણુ કરીને પછી તેણે તેમની ઉપર એક વિસ્તૃત, તેમજ ગોળ ચદરવો બાંધ્યો તે ચદરવાની નીચેનો ભાગ ચાકચિક્યથી (ચમકદાર) યુક્ત હતો તેમજ જે રીતે તે ચદરવાના સૌન્દર્યમા અભિવૃદ્ધિ થાય તે રીતે તેને સુસજ્જિત કરવામા આવ્યો હતો.

णैरित्यर्थः 'सेएहिं' श्वेतै 'रययामएहिं' अच्छरसतण्डुलैः तत्र अच्छो निर्मलो रसो बिम्बो येषां ते अच्छरसाः प्रत्यासन्न वस्तु प्रतिबिम्बाधारभूता इव अतिनिर्मला इति भावः एवं भूतैः तण्डुलैः 'तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडाणं पुरओ अट्ठट्ठ मंगलए आलिहइ' तमिस्रागुहायाः दाक्षिणात्यस्य दक्षिणदिग्वर्त्तिनो द्वारस्य कपाटयोः पुरतः अग्रे अष्टाष्टमङ्गलकानि स्वस्तिकादयोऽष्टाष्टमाङ्गल्यवस्तूनि आलिखति अत्र चाष्टाष्टेति वीप्सावचनात् प्रत्येकमष्टौ अष्टौ आलीखतीति विज्ञेयम्, तान्येव अष्टप्रदर्श्यन्ते 'त जहा सोत्थिय सिरिवच्छं जाव' इति तद्यथा स्वस्तिक१ श्री वत्स २ यावत् नन्दिकावर्त्त ३ वर्द्धमानक ४ भद्रासन ५ कलश ६ मत्स्य ७ दर्प्पणानि अष्टमङ्गलकानि 'आलिहिता'

रययामएहि अच्छरसातंडुलेहिं तिमिस्सगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडाणं पुरओ अट्ठट्ठ मंगलए आलिहइ) चन्दरवा को किवाडों के ऊपर बाधकर फिर उसने स्वच्छ महीन चादी के चावलों से कि जिनमें स्वच्छता के कारण पास में रही हुई वस्तुओं का प्रतिबिम्ब पड़ता था। तिमिस्रगुहा के दक्षिण द्वारवर्ती उन किवाडो के समक्ष आठ आठ मगल द्रव्यों का आलेखन किया अर्थात् प्रत्येक मंगल द्रव्य आठ आठ की सख्या में लिखे। "तं जहा" वे आठ मंगल द्रव्य इस प्रकार से हैं-(सोत्थिय-सिरिवच्छ जाव कयग्गह गहिय करयलपब्भट्ठचंदप्पभवइरवेरुलिय-विमलदंडं) स्वस्तिक, श्री वत्स यावत्-नन्द्यावर्त, वर्द्धमानक, भद्रासन, कलश, मत्स्य और दर्पण। यहा यावत् पद से इस पाठ का ग्रहण हुआ है। (आलिहित्ता काऊं करेइ, उवयारत्ति किंते पाडलमल्लिय चपगअसोग पुण्णाग चूयमजरी णवमल्लिय वकुलतिलग कणवीर कुदकोज्जय कोरंटय पत्तदमणयवरसुरहि सुगधगधियस्स) इस पाठ का अर्थ इस प्रकार से है-एक एक मङ्गल द्रव्य को आठ आठ रूप में लिखकर फिर उसने उन पर रंग भरा रंग भरकरके फिर उसने उन सब का इस प्रकार से उपचार किया गुलाबके फूल, बेलाके फूल, चम्पकके फूल, अशोकके फूल,

---

करित्ता अच्छेहिं सण्हेहिं रययामएहिं अच्छरसातंडुलेहिं तिमिस्स गुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडाणं पुरओ अट्ठट्ठमंगलए आलिहइ) ચંદરવાને કપાટોની ઉપર બાધીને પછી તેણે સ્વચ્છ ઝીણા ચાંદીના ચોખાથી કે જે ચોખાઓમાં સ્વચ્છતાને લીધે પાંસે મૂકેલી વસ્તુઓનુ પ્રતિબિંબ પડી રહ્યુ હતું તિમિસ્ર ગુહાના દક્ષિણ દ્વારવર્તી તે કપાટોની સામે આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યોનુ આલેખન કર્યુ એટલે કે પ્રત્યેક મંગળ દ્રવ્ય આઠ આઠ જેટલી સખ્યામા લખ્યા (तं जहा) તે આઠ મગળ દ્રવ્યો આ પ્રમાણે છે. (सोत्थिय—सिरिवच्छ जाव कयग्गहगहियकरयलपब्भट्ठ ? चंदप्पभवइरवेरुलिय विमलदंडं) સ્વસ્તિક, શ્રીવત્સ યાવત્ નંદ્યાવર્ત, વર્ધમાનક, ભદ્રાસન, કલશ, મત્સ્ય અને દર્પણ અહીં યાવત્ પદથી આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે, (आलिहित्ता काउरं करेइ, उवयारंत्ति किंते पाडलमल्लिय चंपग असोग पुण्णाग चूय मंजरीणवमल्लिय वकुल तिलगकणवीर कुदकोज्जय कोरंटय पत्त दमणयवरसुरहि सुगंधगंधियस्स) આ પાઠનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-એક એક-મંગળ દ્રવ્યને આઠ આઠ રૂપમાં લખીને તેણે તેમનો ઉપર રંગ ભર્યો રંગ ભરીને પછી તે તેણે તે સર્વનો આ પ્રમાણે ઉપચાર કર્યો ગુલાબના પુષ્પો વેલાના પુષ્પો, ચંપકના પુષ્પો.

आलिख्य आकारं कृत्वा 'काऊरं' अन्तवर्णकादि भरणेन पूर्णानि कृत्वा 'करेइ उवयारं त्ति' करोति उपचारमिति कोऽसौ उपचार इत्याह 'किंते' ! कोऽसौ तत्राह– 'पाडलमल्लिय चंपग असोग पुण्णाग चूयमंजरी णवमालिय वकुलतिलग कणवीरकुंदकोज्जय कोरंटय पत्तदमणय वरसुरहि सुगंधगंधियस्स' पाटल मल्लिका चम्पकाशोक पुन्नाग चूतमञ्जरी नवमालिका वकुलतिलक कणवीरकुन्द कुब्जक कोरण्टकपत्रदमनक वरसुरभि सुगन्धगन्धिकस्य तत्र पाटलं-पाटलपुष्पम् (गुलाव) इति प्रसिद्धम् मल्लिका मल्लिका विकचितपुष्पम् (वेलोति) भाषाप्रसिद्धम् चम्पकाशोकपुन्नागाः पुष्पविशेषाः, चूतमञ्जरी आम्रमञ्जरी, वकुलः केसरो यः स्त्रीमुख सीधुसिक्तो विकसति तत्पुष्पम्, तिलको यः स्त्रीकटाक्षनिरीक्षितो विकसितो भवति तत्पुष्पम्, कणवीर कुन्दे प्रसिद्धे, कुब्जकम् कुब्जो नाम वृक्षविशेषस्तत्पुष्पम्, पत्राणि दमनकः पुष्पविशेषः एतैः वरसुरभिः अत्यन्त सुरभिः तथा सुगन्धाः शोभनचूर्णा तेषां गन्धो यत्र स तथा तस्य अत्र तद्धितलक्षण इक् प्रत्ययः ततः विशेषणद्वयस्य कर्मधारयो बोध्यः इदञ्च कुसुम निकरस्येत्यस्य विशेषणम् यावत् पदग्राह्यम्, पुनश्च 'कयग्गहगहिय करयल पब्भट्ठ चंदप्पभवइरवेरुलियविमलदंडं जाव धूवं दलयइ' कचग्रहग्रहीत करतल प्रभ्रष्ट चन्द्रप्रभवज्रवैडूर्यविमलदण्ड यावत् धूपं ददाति, अत्र कचग्रहेत्यादेः प्रभ्रष्टेत्यन्तस्य कचग्रहगृहीत करतलविप्रमुक्त प्रभ्रष्टस्य दशार्द्धवर्णस्य पञ्चवर्णस्य कुसुमनिकरस्य पुष्पपुञ्जस्य तत्र चित्र जानूत्सेधप्रमाणमितम्, अवधिनिकरं कृत्वा एतावत्पर्यन्त तात्पर्यम्, तत्र कचग्रहो विलासार्थं युवत्याः पञ्चाङ्गुलिभिः केशेषु ग्रहणं तन्न्यायेन गृहीतः तथा तदनन्तर करतलाद्विमुक्तः सन् प्रभ्रष्टः पतितः तस्य तथा दशार्द्धवर्णस्य पञ्चवर्णस्य कुसुमनिकरस्य पुष्पराशेः तत्र कपाटपरिकरभूमौ जानूत्सेधप्रमाणमितम् जानुं यावदुच्चत्वप्रमाणपरिमितम् अष्टाविंशत्यंगुलरूपम् अवधिनिकरम् अवधिना मर्यादया निकरं विस्तारञ्कृत्वा 'चंदप्प वइरवेरुलियविमलदंडं जाव धूवं दहइ' चन्द्रप्रभाः चन्द्रकान्ताः वज्राणि–हीरकाः वैडूर्याणि वैडूर्यनामक रत्नानि वज्रञ्चमणि रत्नभक्तिचित्रमित्यारभ्य कडुच्छुकं प्रगृह्य

पुन्नागके फूल, आम्रकी मञ्जरी, बकुलकी केशर–तिलक के पुष्प, कनेर के पुष्प, कुब्जक के पुष्प, दमनक मरुवां–के पुष्प जो कि बहुत ही सुगंध से युक्त होते हैं उन पर चढाये इसके बाद उसने कचग्रह की तरह गृहीत पश्चात् करतल से प्रभ्रष्ट दशार्द्ध वर्ण वाले पुष्पनिकर का वहां पर जानूत्सेधप्रमाण परिमित ढेर कर दिया फिर जिसका दंड चन्द्रकान्त वज्र एवं वैडूर्य से निर्मित हुआ है तथा यावत्पद गृहीत जिस में काञ्चन मणि और रत्नों से नाना प्रकार के

અશોકના પુષ્પો પુન્નાગના પુષ્પો, આમ્રની મંજરી, બકુલના કેશર, તિલકના પુષ્પો, કણેર ના પુષ્પો કુબ્જકના પુષ્પો, દમનક મરવાના પુષ્પો કે જેઓ અતીવ સુગંધિત હોય છે. તેમની ઉપર ચડાવ્યાં ત્યારબાદ તેણે કચ ગ્રહની જેમ ગૃહિત પશ્ચાત કરતલથી પ્રભ્રષ્ટ દશાર્ધ વર્ણના પુષ્પ નિકરનો ત્યાં જાનૂત્સેધ પ્રમાણે પરિમિત ઢગલો કર્યો પછી જેમની દાંડી ચન્દ્રકાન્ત, વજ્ર તેમજ વૈડૂર્યથી નિર્મિત થયેલી છે તેમજ યાવત પદ ગૃહીત જેમાં કાંચન મણી

प्रयतः इत्यन्त ग्राह्यम् एतादृश विशेषणविशिष्टम् 'कडुच्छुकं' धूपाधानपात्रम् प्रगृह्य गृहीत्वा 'प्रयतः' सादरः आद्रियमाणो-धूपं ददाति दहतीत्यर्थः 'दहित्ता' दग्ध्वा 'वामं जाणुं अंचेइ दाहिणं जाणुं धरणियलंसि निहट्टु' इत्यपि ग्राह्यम् तथा च वाम जानुम् अञ्चति ऊर्ध्वं-करोती, दक्षिणं जानुं धरणीतले निहत्य स्थापयित्वा पातयित्वा 'करयल जाव मत्थए अंजलिं कट्टु कवाडाण पणामं करेइ' करतलपरिगृहीत दशनखं शिरसा वर्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा कपाटयोः प्रणामं करोति नमनीय वस्तुनः उपचारे क्रियमाणे आदावन्ते च प्रणामस्य शि ष्टव्यवहारौचित्यात् 'करित्ता' कृत्वा' दंडरयणं परामुसइ' दण्डरत्नं परामृशति स्पृशति गृह्णा-ति 'तएणं तं दंडरयणं' ततः तदनु दण्डरत्नस्पर्शानन्तर खलु तद्दण्डरत्न कीदृश तदित्याह 'पचलइयं' पञ्चलतिकम् पञ्चलतिकाः कत्तलिकारूपाः अवयवा यत्र तत्तथा पुनश्च कीदृशम् 'वइर सारमइअ 'वज्र सारमयम् वज्रस्य यत्सारं प्रधानद्रव्यं तन्मयम्-तद् घटितम् वज्रस्य यत्सारं प्रधानद्रव्यं तन्मयम्-तद् घटितम् वज्रवद् पुनश्च 'विणासणं सव्वसत्तू सेण्णाणं' सर्वशत्रु सेनानां विनाशनं विनाशकम् पुनश्च कीदृशम् 'खंधावारे णरवइस्स गड्ढदरि-विसमपब्भारगिरिवरपवायाणं समीकरणं' स्कन्धावारे नरपतेः गर्त्तदरी विषमप्राग्भारगि-

चित्र बनाये गये है ऐसे धूपकटाह को हाथ मे लेकर बडी सावधानी से उसमें धूप जलाई (दहित्ता वामं जाणुं अंचेइ दाहिणं जाणुं धरणियलंसि निहट्टु करयल जाव मत्थए अंजलिं कट्टु कवाडाण पणामं करेइ) धूपजला कर फिर उसने अपनी बाई जानु को घुटने को जमीन से ऊपर रखा और दक्षिण जानु को जमीन पर स्थापित किया और दोनों हाथो की इस ढंग से अंजलि बनाइ कि जिसमें दशों अंगुलियों के नख आपस में मिल जावे ऐसी अंजलि बनाकर उसने उस अंजलि को मस्तक पर रखकर दोनों किवाडों को प्रणाम किया क्योंकि नमनीय वस्तु के उपचार में आदि और अन्त में उसे प्रणाम किया जाता है ऐसा शिष्ट जनों का व्यवहार है। (करित्ता दडरयण परामुसइ) प्रणाम करके फिर उसने दण्डरत्न को उठाया (तएणं तं दडरयणं पंचलइअ वइरसारमइअं विणासणं सव्व सत्तूसेण्णाणं खधावारे णरवइस्स गड्डदरिविसमपब्भार-गिरिवरपवायाणं समीकरणं सतिकरं सुभकर हितकरं रण्णो हियइच्छिय मणोरहपूरग दिव्वमप्पडि-

અને રત્નોથી વિવિધ પ્રકારના ચિત્રો તૈયાર કરવામા આવ્યા છે એવા ધૂપકટાહ-ધૂપદાનીને હાથમાં લઈને ખૂબજ સાવધાનીથી તે ધૂપ કટાહમાં ધૂપ સળગાવ્યો. (दहित्ता वामं जाणुं अंचेइ दाहिणं जाणुं धरणियलंसि निहट्टु करयलजाव मत्थए अंजलिं कट्टु कवाडाणं पणामं करेइ) ધૂપ સળગાવીને પછી તેણે પોતાના વામ ઘૂંટણને જમીન ઉપર સ્થાપિત કર્યો અને બંને હાથોની આ પ્રમાણે મુદ્રા બનાવી કે જેમાં દશે દશ આંગળીઓના નખો પરસ્પર ભેગા થઈ જાય એવી આંગળીની મુદ્રાબનાવીને તેણે તે અંજલીને મસ્તક ઉપર મૂકી અને બંને કપાટો નેપ્રણામ કર્યા કેમકે નમનીય વસ્તુના ઉપચારમા આદિ તેમજ અંતમા તેને પ્રણામ કરવામા આવે છે, એવો શિષ્ટાચાર છે. (करित्ता दडरयणं परामुसइ) પ્રણામ કરીને તેણે દંડ રત્નને ઉઠાવ્યું (त एणं तं दंडरयणं पंचलइअवइरसारमइअं विणासणं सव्वसत्तूसेण्णाणं खंधावारे णरवइस्स गड्डदरि विसमपब्भारगिरिवरपवायाण समीकरणं संतिकरं सुभकरं हितकरं रण्णोहिय इच्छिय मणोहरपूरगं दिव्वमप्पडिहयं दंडरयण गहाय सत्तट्ठ पयाइ पच्चोसक्कइ) એ દંડના અવયવો પંચલતિકા-કતલિકા રૂપ હતા એ દંડ રત્ન વજ્રના સારથી બનેલું હતું. સર્વ શત્રુઓ તેમજ તેમની સેનાઓને તે વિનષ્ટ કરનાર હતું રાજાના

रिवरप्रपातानां समीकरणम् तत्र नरपतेः राज्ञः स्कन्धवारे सेनासमूहसन्निवेशे प्रस्तावाद् गन्तुं प्रवृत्ते सति गर्त्तः गड्डा, इति भाषाप्रसिद्धम् दरी कन्दरा विषमः उन्नताऽवनता प्राग्भाराः प्रकृष्टभाराः गिरिवराःअत्र गिरिशब्देन क्षुद्रगिरयो ग्राह्याः ये यात्रोन्मुखानां राज्ञां गच्छन्तः सैन्यसमूहस्य विघ्नकराः सन्ति प्रपाताः गच्छतां जनानां स्खलनहेतवः पाषाणाः तेषां समीकरणम् समभागापादकम् 'संतिकरं' शान्तिकरम् उपद्रवशान्तिकारकम् ननु यदि उपद्रवोपशामकं तत् तर्हि सति दण्डरत्ने सगरसुतानां ज्वलनप्रभ नागाधिप कृतोपद्रवः कथं नोपशशाम इति चेन्न सोपक्रमोपद्रव विद्रावण एव तस्य सामर्थ्यात् अनुक्रमोपद्रव विद्रावणे सर्वथा तस्य सामर्थ्याभावात् अतएव विजयमाने वीरदेवे कुशिष्यमुक्ता तेजोलेश्या सुनक्षत्र सर्वानुमतो अनगारो भस्मनां निनाय:, 'सुभकरं' शुभकरम् -कल्याणकरम् 'हितकरं' हितकरम् उक्तैरेव गुणो रुपकारकारकम्, पुनः कीदृशम् 'रण्णो हिय इच्छियमणोरहपूरगं'

इयं दंडरयण गहाय सत्तट्ठपयाइ पच्चोसक्कइ) इसदण्ड के अवयव पञ्चलति का कत्तलिका रूप थे-यह दण्डरत्न वज्र के सार से बना हुआ था समस्त शत्रुओं का और उनकी सेनाओ का यह विनाश करने वाला था। राजा के सेना समूह के सन्निवेश में -पडाव में गड्ढों को दरीयों को,-कन्दराओं को-ऊंचे नीचे छोटे छोटे पर्वतों को, यात्रा के सन्मुख होकर जानेवाले राजाओ की सेना के फिसलकर गिरने में -कारणभूत होते हैं ऐसे पाषाणों को यह सम कर देता है तथा यह-शान्तिकर होता है-उपद्रवो को दूर कर देता है। यहा ऐसी आशङ्का हो सकती है कि यदि यह दण्डरत्न उपद्रवों को शान्त करने की शक्तिवाला है तो दण्डरत्न के होने पर भी सगर के पुत्रोंका ज्वलनप्रभनागाधिप द्वारा किया गया उपद्रव शान्त क्यों नहीं हो पाया तो इसका समाधान ऐसा है की यह दण्डरत्न-सोपक्रम उपद्रवो को ही शान्त करने में शक्ति वाला होता है। अनुपक्रम उपद्रवो को शान्त करने की शक्तिवाला नही होता है इसलिए वीर देव के विद्यमान होने पर कुशिष्यमुक्त -तेजोलेश्या ने सुनक्षत्र और सर्वानुमति नामक दो अनगारों को भस्म कर दिया। यह चक्ररत्न शुभकर कल्याणकर होता है एवं हितकर उक्तगुणो द्वारा उपकार

સૈન્ય સમૂહને સન્નિવેશમા પડાવમા ખાડાઓને દરિઓને કંદરાઓને ઉચા નીચા પર્વતોને યાત્રા કરતી વખતે રાજાઓની સેના જેમના ઉપરથી લપસી પડે એવા પાષાણોને એ સમ કરી નાખે છે તેમજ એ શાંતિકર હોય છે ઉપદ્રવોનું ઉપશમન કરે છે અહીં એવી શંકા થાય છે કે જો એ દંડરત્ન ઉપદ્રવોને શાંત કરી શકે એવી શક્તિ ધરાવતુ હોય તો દંડરત્ન હોય તો પણ સગરના પુત્રોનું જ્વલન પ્રભનાગાધિપ વડે કરવામાં આવ્યુ તે વખતે ઉપદ્રવનુ ઉપશમ કેમ થયું નહી તો આ શકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે કે આ દંડ રત્ન સોપક્રમ ઉપદ્રવો ને શાંત કરવા સમર્થ હોય છે અનુપક્રમ ઉપદ્રવોને શાંત કરવાની શક્તિ એમા હોતી નથી. અને એથી જ વીરદેવ વિદ્યમાન હતા છતાં એ કુશિષ્ય મુક્તતેજો લેશ્યાને સુનક્ષત્ર અને સર્વાનુમતી નામક બે અનગારો ને ભસ્મ કરી નાખ્યા. એ ચક્રરત્ન શુભકર-કલ્યાણ કર હોય છે. તેમજ હિતકર હોય છે (रण्णो हिय इच्छिय मणोरह

राज्ञः चक्रवर्तिनो हृदयेप्सितमनोरथपूरकम्, गुहाकपाटोद्घाटनादिकार्यकरणसमर्थत्वात् 'दिव्वं' दिव्यम्-यक्षसहस्राधिष्ठितमित्यर्थः 'अप्पडिहयं' अप्रतिहतम्-क्वचिदपि प्रतिघातमनापन्नम् 'दंडरयणं' दण्डरत्नम्-दण्डनामकं रत्नम् 'गहाय' हस्ते गृहीत्वा 'सत्तट्ठपयाइं पच्चोसक्कइ' सप्ताष्टपदानि प्रत्यवष्वष्कते अपसर्पति स सुषेणः सेनापतिरिति अत्र सेनापतेः सप्ताष्टपदापसरणं प्रतिद्वोर्यैः दृढतरप्रहारकरणाय 'पच्चोसक्कित्ता' प्रत्यवष्वष्क्य-सप्ताष्टपदानि अपसृत्य 'तिमिस्सगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे दंडरयणेणं महया महया सद्देणं तिक्खुत्तो आउडेइ' तमिस्रगुहायाः दाक्षिणात्यस्य दक्षिणभागवर्तिनो द्वारस्य कपाटौ दण्डरत्नेन महता महता शब्देन त्रिःकृत्व-त्रीन् वारान् आकुट्टयति ताडयति अत्र इत्थंभूतलक्षणे इति तृतीया, यथा प्रकारेण महान् शब्दः उत्पद्यते तथा प्रकारेण ताडयतीत्यर्थः ततः किं जातमित्याह-'तएणं' इत्यादि

करनेवाला होता है। (रण्णो हियइच्छिय मणोरहपूरग) चक्रवर्ती के हृदय में वर्तमान-इच्छित मनोरथ को पुरा करने वाला है क्यों की यहां गुहा के कपाटों के उद्घाटन आदि कार्योंको करता है। (दिव्वं) यक्ष सहस्र से यह अधिष्ठित होने के कारण दिव्य कहा जाता है (अप्पडिहयं) यह कहीं भी प्रतिघात को प्राप्तनहीं होता है इसलिए अप्रतिहत कहा गया है इस प्रकार के इन पूर्वोक्त विशेषणों से युक्त (दंडरयणं गहाय दण्डरत्न को हाथ में लेकर) सत्तट्ठपयाइं पच्चोसक्कई-वह सुषेण सेनापति सात आठ पैर पीछे हटा यहां जो प्रतिजिह्र्षैसुषेण सेनापति का सात आठ पैर पिछे हटना प्रकट किया गया है वह उसके द्वारा दृढतर प्रहार प्रकट करने के लिए कहागया है (पच्चोसक्कित्ता) सात आठ पैर पिछे हटकर के (तिमिस्सगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे दंडरयणेणं महया २ सद्देणं तिक्खुत्तो आउडेइ) फिर उस सुषेणसेनापतिने तिमिस्रगुहा के दक्षिण दिग्वर्ती द्वार के किवाडों को दण्डरत्न से जोर जोरसे जिससे शब्दों का निकलना हो इस रूप से तीनवार ताडित किया-किवाडो पर तीन वार जोर २ से दण्ड

પૂરગં) ચક્રવતી ના હૃદયમાં વિદ્યમાન ઈચ્છિત મનોરથનું એ ચક્રરત્ન પૂરક હોય છે કેમકે એ ચક્રરત્ન ગુફાના કપાટોને ઉદ્ઘાટિત કરવા વગેરે કાર્યો કરે છે (दिव्वं) યક્ષસહસ્રોથી એ અધિષ્ઠિત હોવા બદલ દિવ્ય કહેવામા આવે છે (अप्पडिहय) એ ચક્રરત્ન કોઈ પણ સ્થાને પ્રતિઘાત હશાને પામતું નથી. એથી જ એને અપ્રિહત કહેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે એ પૂર્વોક્ત વિશેષણોથી યુક્ત (दंडरयण गहाय) દંડરત્નને હાથનાં લઈ ને (सत्तट्ठ पयाइं पच्चोसक्कइ) તે સુષેણ સેનાપતિ સાત આઠ ડગલા પાછો ખસ્યો અહીં જે પ્રતિહીણુ સુષેણ સેનાપતિને સાત આઠ ડગલા પીછે હઠ કરવાનું લખ્યુ છે તે તેના વડે દઢતર પ્રહાર પ્રકટ કરવા માટે કહેવામાં આવે છે (पच्चोसक्कित्ता) સાત આઠ ડગલા પાછો ખસીને 'तिमिस्स गुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे दंडरयणेणं महया २ सद्देणं तिक्खुत्तो आउडेइ) પછી તે સુષેણ સેનાપતિએ તિમિસ્ર ગુફાના દક્ષિણ દિગ્વતી દ્વારના કપાટોને દંડ રત્નથી જોર-જોરથી કે જેનાથી શબ્દ થાય એવી રીતે ત્રણ વાર તાડિત કર્યા. એટલે કે કમાડો ઉપર

'तएणं तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा सुसेणसेणावइणा दंडरयणेणं महया महया सद्देणं कोंचारवं करेमाणा' ततः आकुट्टनादनु खलु तमिस्रगुहायाः दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ सुषेणनाम्ना सेनापतिना दण्डरत्नेन महता महता शब्देन त्रिः कृत्वः-त्रीन् वारान् आकुट्टितौ सन्तौ महता महता शब्देन दीर्घतरनिनादिनः क्रौंचस्य पक्षिविशेषस्येव बहुव्यापित्वात् य आरवः शब्दः तं कुर्वाणौ 'सरसरस्स त्ति अनुकरणशब्दस्तेन तादृशं शब्दं कुर्वाणौ 'सगाइं सगाइं' स्वके स्वके-स्वकीये स्वकीये 'ठाणाइं' स्थानेऽवष्टम्भभूतनोदुकरूपे 'पच्चोसक्कित्था' प्रत्यवाष्वाष्किषाताम् स्वस्थानात् प्रत्यपससर्प्पतुः 'तएण से सुसेणे सेणावई तिमिसगुहाए दाहिणिल्लदुवारस्स कवाडे विहाडेइ' ततः कपाटप्रत्यपसर्पणादनु खलु स सुषेणः सेनापतिः तमिस्रागुहायाः दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ विघाटयति उद्घाटयति यद्यपि इदं सूत्रमावश्यकचूर्णौ वर्द्धमानसूरिकृतादिचरिते च न दृश्यते, तदाऽव्यवहित पूर्वसूत्रे एव कपाटोद्घाटनम् अभिहितम्, यदि चैतत्सूत्रादर्शानुसारेण इद सूत्रमवश्यं व्या-

---

रत्न पटका (तएणं तिमिस गुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा सुसेणसेणावइणा दंडरयणेणं महया २ सद्देणं तिखुत्तो आउडिया समाणा महया २ सद्देणं कोंचारवणं करेमाणा) इसतरह-तिमिस्र गुहा के दक्षिणदिग्वर्ती द्वार के किवाड़ जो कि सुषेण नामक सेनापति रत्न के द्वारा तीन बार दण्ड रत्न के पटकने से जोर जोर का शब्द जिस प्रकार निकले इस ढग से पटकने पर, दीर्घतर शब्द करनेवाले क्रौंच पक्षी की आवाज की तरह आवज करते हुए तथा (सरसरस्स सगाइं २ ठाणइं) सर सर इस तरह का शब्द करते हुए अपने स्थान से विचलित हो गये-सरक गये (तएणं से सुसेणे सेणावई तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे विहाडेइ) इसके बाद उस सुषेण सेनापतिने तिमिस्र गुहाके दक्षिण दिग्वर्ती किवाडों को उद्घाटितकर दिया यद्यपि यह सूत्र आवश्यक चूर्णी में और वर्द्धमान सूरि कृतादि चरित्र में नहीं उपलब्ध होता है इसकारण अ हित पूर्व सूत्र में ही कपाटोद्घाटन कहा गया है ऐसा जानना चाहिए। और यदि

ત્રણ વાર જોર—જોરથી દંડરત્ન પછાડયો. (तएण तिमिसगुहाए दाहिणिलस्स दुवारस्स कवाडा सुसेणसेणावइणा दंडरयणेणं महया २ सद्देणं तिखुत्तो आउडिया समाणा म २ सद्देणं कोचारव करेमाणा) આ પ્રમાણે તિમિસ્રા ગુહાના દક્ષિણ દિગ્વર્તી દ્વારના કમાડો કે જેમને સુષેણ સેનાપતિએ ત્રણ વાર દંડ રત્નના જોર જોરથી શબ્દ થાય તેમ પ્રતાડિત કર્યા અને પ્રતાડિત થવાથી દીર્ઘતર અવાજ કરનારા ક્રૌંચ પક્ષિની જેમ અવાજ કરતા તથા (सरसरस्स सगाइं २ ठाणाइं) સર સર આ પ્રમાણે શબ્દ કરતા પોતાના સ્થાનથી વિચલિત થઈ ગયા એટલે કે કમાડો પોતાના સ્થાન પરથી ખસી ગયા (तएणं से सुसेणे सेणावई तिमिसगुहाए दाहिणिलस्स दुवारस्स कवाडे विहाडेइ) ત્યારબાદ તે સુષેણ સેનાપતિએ તિમિસ્ર ગુહાના દક્ષિણ દિગ્વર્તી કમાડો,ને ઉદ્ઘાટન કર્યા જોકે આ સૂત્ર આવશ્યક ચૂર્ણિમાં અને વર્ધમાન સૂરીકૃતાદી ચારિત્રમા ઉપલબ્ધ થતું નથી એથીજ અવ્યવહીત પૂર્વ સૂત્રમાં જ કપાટોદ્ઘાટન કહેવામા આવ્યુ છે. અને જો એ સૂત્ર

रूपेणं भवेत्तदा पूर्वमत्रे 'सगाइ सगाइं ठाणाइं' इत्यत्र आर्षत्वात पञ्चमी व्याख्येया तेन स्वकाभ्यां स्थानाभ्यां कपाटद्वयमसमीलनास्पदाभ्या प्रत्यवसृताविति कश्चिद्वि कसेनानिरयर्थः तेन विघाटनार्थकमिद न पुनरुक्तामिति 'विहाडेत्ता' विघाटच 'जेणेव भरहे राया तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव भरतो राजा तत्रैव उपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'जाव भरह राय करयल परिग्गहियं जएणं विजएण वद्धावेइ' सुषेणः सेनापति यावत् भरतं राजानं स्वस्वामिनम्, करतलपरिगृहीतं दशनखं शिरसावर्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा जयेन विजयेन-जयविजयशब्दाभ्या वर्द्धयति-आशीर्वचनं ददाति 'वद्धावेत्ता एव वयासी' वर्द्धयित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत् उक्तवान 'विहाडिया णं देवाणुप्पिया तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा णं देवाणुप्पियाणं पियं णिवेएमो पियमे भवउ' विघाटितौ-उत्पाटितौ खलु हे देवानुप्रियाः! हे प्रभवः! तमिस्रागुहायाः दाक्षिणात्यस्य दक्षिणभागवर्त्तिनो द्वारस्य कपाटौ एतत्खलु देवानुप्रियाणां देवानुप्रियेभ्यः प्रभुभ्यः प्रियं निवेदयामः, अत्र निवेदकस्य सेनापतेरेकत्वात् क्रियायाम्

यह सूत्र यदा कहा गया है तो इसके अनुसार 'सगाइ सगाइ ठाणाइ' यहां पर पचमी विभक्ति समझकर वे दोनो किवाड़ अपने अपने स्थान से कुछ खुल गये ऐसा समझना चाहिये. इस कारण पुनरुक्ति का दोषयहां नहीं आता है। (विहाडेत्ता जेणेव भरहे राया तणेव उवागच्छइ) किवाडों को खोलकर फिर वह सुषेण सेनापति जहाभरत राजा थे वहा पर गया (उवागच्छित्ता जाव भरह रायं करयलपरिग्गहियं जएणं विजएण वद्धावेइ) वहां जाकर महाराजा उसने यावत् भरत राजा को दोनो हाथ जोड़कर जय विजय शब्दो द्वारा वधाई दी (वद्धावेत्ता एव वयासी) वधाई देकर उसने उनसे ऐसा कहा (विहाडियाण देवाणुप्पिया! तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा एअण्ण देवाणुप्पियाणं पिय णिवेएमो पिय मे भवउ) हे देवानुप्रिय! तिमिस्रगुहाके दक्षिदिग्वर्ती द्वार के किवाड उद्घाटित हो चुके है मै इस देवाणुप्रिय के प्रिय अर्थको आप से निवेदन करता हूं यह आप के लिए इष्ट सपादक होवे. "णिवे-

---

કહેવામા આવ્યુ છે તે મુજબ (सगाइ सगाइ ठाणाइं) અહીં પંચમી વિભક્તિ સમજીને તે બન્નેકમાડો પોતાના સ્થાન પરથી થોડા ઉઘડી ગયા એમ સમજવુ આ કારણથી અહીં પુનરૂક્તિ દોષ થતો નથી (विहाडेत्ता जेणेव भरहे राया तेणेव उवागच्छइ) કમાડોને ઉદ્ઘાટિત કરીને પછી તે સુષેણ સેનાપતિ જ્યા ભરત રાજા હતો ત્યા ગયો. (उवागच्छित्ता जाव भरत रायं करयलपरिग्गहियं जएणं विजएण वद्धावेइ) ત્યા જઈને તેણે યાવત્ ભરત રાજાને બન્ને હાથ જોડીને જય વિજય શબ્દ વડે વધામણી આપી (वद्धावेत्ता एव वयासी) વધામણી આપીને તેમને આ પ્રમાણે નિવેદન કર્યુ 'विहाडियाण देवाणुप्पिया तिमिस गुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडाए जण्णं देवाणुप्पियाण पियं णिवेएमो पियं मे भवउ) હે દેવાનુપ્રિય! તિમિસ્ર ગુફાના દક્ષિણ દિગ્વતી દ્વારના કમાડો ઉદ્ઘાટિત થઈ ગયા છે. હુ દેવાનુપ્રિય! આપશ્રીના પ્રિય અર્થને આપશ્રી સમક્ષ નિવેદન કરુ છુ એ આપશ્રી માટે ઇષ્ટ સમ્પાદક થાઓ. 'णिवेएमो' માં જે બહુવચનનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે તે સમસ્ત

एकवचनस्यौचित्येन यन्निवेदयाम इत्यत्र बहुवचनं तत्सपरिकरस्यापि आत्मनो निवेदकत्व ज्ञापनार्थं तच्च बहूनामेकवाक्यत्वेन प्रत्ययोत्पादनार्थम् अथवा अस्मदो द्वयोश्चेति सूत्रेण एकत्वे द्वित्वे च विवक्षिते बहुवचनम् इति बोध्यम् ऐतत्. प्रियम् इष्ट-अभीष्टं भे भवतां भवतु ततो भरतः किं कृतवान् इत्याह-'तएणं' इत्यादि 'तएणं से भरहे राया सुसेणस्स सेणावइस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्टतुट्ठ चित्तमाणंदिए जाव हिअए सुसेण सेणावइं सक्कारेइ सम्माणेइ' ततः-कपाटोद्घाटननिवेदनानन्तरं खलु स पट्खंडाधिपति भरतो राजा सुषेणस्य सेनापतेः अन्तिके समीपे एतमर्थं कपाटोद्घाटन-निवेदनानन्तरं खलु स भरतो राजा सुषेणस्य सेनापतेः अन्तिके समीपे एतमर्थं कपाटोद्घाटनारूपं श्रुत्वा निशम्य हृदये अवधार्य हृष्टतुष्टचित्तानन्दितः यावद्हृदयः सुषेणं-तन्नामानं सेनापतिं सत्कारयति बहुमूल्य द्रव्यादिभिः सन्मानयति प्रियवचोभिः, सन्मानयति प्रियवचोभिः 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता' सत्कार्य सन्मान्य च 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति आह्वयति 'सद्दावित्ता एवं

एमो" में जो बहुवचन का प्रयोग किया गया है वह समस्तपरिकर सहित सेनापति के निवेदन करने को प्रकटकरने के लिए किया गयाहै अर्थात् सब परिवार मिलकर सेनापति के मुखसे यह शुभ संबाद का अपनेराजा भरत से निवेदन कर रहे हैं ऐसा जानना चाहिए अथवा-"अस्मदो द्वयोश्च" इस सूत्र से एकत्वअथवा द्वित्व विवक्षित होने पर भो बहुवचन प्रयुक होजाता है इसके अनुसार यहां बहुवचन प्रयुक्त हुआ है। (तएणं से भरहे राया सुसेणस्स सेणावइस्स अतिए एयमट्ठं सोचा निसम्म हट्ठ तुट्ठ चित्तमाणदिए जाव हियए सुसेण सेणावइं सक्कारेइ' सम्माणेइ) इसके बाद भहतराजाने सुषेण सेनापति से इस अपके अभीष्ट अर्थ सपादित होने की बात सुनी तो वह उसे सुनकर और उसे हृदय से निश्चिय कर हृष्ट तुष्ट चित्तानदित हुआ यावत् उसका हृदय आनन्द से उछलने लगा और उसने उसी समय सुषेणसेनापति का बहुमूल्य द्रव्यादि प्रदान करके सत्कार किया और प्रियवचनों द्वारा उसका सन्मान किया (सक्कारित्ता सम्माणित्ता कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ) सत्कार सन्मान करके फिर उसने कौटुम्बिक पुरुषों

પરિકર સહિત સેનાપતિના નિવેદન કરવા માટે પ્રકટ કરવામા આવેલ છે એટલે કે સમસ્ત પરિકર મળીને સેનાપતિના મુખથી એ શુભ સંવાદ પોતાના રાજા ભરતને નિવેદન કરે છે આમ સમજવુ જોઈએ અથવા અસ્મદ્રોર્દ્વયોશ્ચ એ સૂત્રથી એકત્વ અથવા દ્વિત્વ વિવક્ષિત હોવા છતાએ બહુવચન પ્રયુક્ત થઈ જાય છે એ મુજબ અહીં બહુવચન પ્રયુક્ત થયેલ છે (तपणं से भरहे राया सुसेणस्स सेणावइस्स अंतिप पयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ट तुट्ठ चित्तमाणंदिप जाव हियए सुसेणं सेणावइं सक्कारेइ सम्मानेइ) ત્યાર બાદ ભરત રાજાએ સુષેણ સેનાપતિના મુખથી સ્વાભિષ્ટ અર્થ સંપાદિત થવા સંબંધી વાત સાંભળી અને તે પછી તેવાત હૃદયમાં નિશ્ચિત કરીને તે રાજા હૃષ્ટ-તુષ્ટ ચિત્તાનંદિત થયો યાવત્ તેનું હૃદય આનંદથી ઉછળવા લાગ્યું અને તેણે તેજ સમયે સુષેણ સેનાપતિનો બહુમૂલ્ય દ્રવ્ય આદિપ્રદાન કરીને સત્કાર કર્યો અને પ્રિયવચનોથી તેનું સન્માન કર્યું. (

वयासी' शब्दयित्वा आहूय एवं वक्ष्यमाण प्रकारेण भवादीन् उक्तवान् 'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया!' क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः! 'आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पेह' अभिषेक्यम्-अभिषेकयोग्यं पट्टहस्तिनं सोऽहस्तिप्रधानमित्यर्थः हस्तिरत्नं प्रतिकल्पयत सज्जीकुरुत 'हयगयरहपवर तहेव जाव अंजणगिरिकूडसण्णिभं गयवरं णरवई दुरूढे' हयगजरथ प्रवर तथैव यावत् अञ्जनगिरिकूटसन्निभम् अञ्जनपर्वतकूटवत् कृष्णवर्णमुच्चं च गजवर हस्तिश्रेष्ठं नरपतिः भरतो राजा दुरूढे आरूढः सन् यत्कृतवान् तदाह ॥सूत्र१४॥

गजारूढः सन् नृपतिः यत्कृतवान्तदाह— 'तए णं' इत्यादि।

मूलम्—तएणं से भरहे राया मणिरयणं परामुसइ तोतं चउ रंगुलप्पमाणमित्तं च अणग्घं तंसिअं छलंसं अणोवमजुइं दिव्वं मणिरयण पतिसमं वेरुलिअं सव्वभूअकंतं जेणय मुद्धागएणं दुक्ख ण किंचि जाव हवइ आरोग्गे य सव्वकालं तेरिच्छिअ देवमाणुसकयाय उवसग्गा सव्वे ण करेंति तस्स दुक्खं संगामेऽपि असत्थवज्झो होइ णरोमणिवरं धरेंतो ठिय जोव्वण केसअवट्ठियणहो हवइ य सव्वभयविप्पमुक्को तं मणिरयणं गहाय से णरवई हत्थिरयणस्स दाहिणिल्लाए कुंभीए णिक्खिवइ तएणं से भरहाहिवे णरिंदे हारोत्थए सुकयरइयवच्छे जाव अमरवइसण्णिभाए इद्धीए पहियकित्ती मणिरयणकउज्जोए चक्करयणदेसियमग्गे अणेगरायसहस्साणुयायमग्गे महया उक्किट्ठ सीहणाय बोलकलरवेणं समुद्दरवभूअंपिव करेमाणे करेमाणे जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्ले

को बुलाया— (सद्दाविचा एवं वयासी) बुलाकर उनसे उसने ऐसा कहा— (खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! आभिसेक्कं हत्थिरयण पडिकप्पेह) हे देवानुप्रियो! तुम बहुत ही जल्दी आभिषेक्य हस्तिरत्न को— अभिषेक योग्य प्रधान हस्ति को सजाओ (हय गयरह पवर तहेव जाव अंजनगिरि कूडसण्णिभं गयवइ णरवई दुरूढे) इसके बाद हय, गज, रथ प्रवर यावत् अंजनगिरि के कूट जैसे श्रेष्ठ हस्ती पर भरतराजा आरूढ हुआ —॥१४।

सम्माणित्ता कोडुंबिय पुरिसे सद्दावेइ) સત્કાર તેમજ સન્માન કરીને પછી તેણે કૌટુંબિક પુરુષોને બોલાવ્યા (सद्दावित्ता एवं वयासी) બોલાવીને તે પુરુષોને તેણે આ પ્રમાણે કહ્યું' (खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! आभिसेक्कं हत्थिरयण पडिकप्पेह) હે દેવાનુપ્રિયો! તમે બહુ શીઘ્ર આભિષેક્ય હસ્ત રત્નને અભિષેક યોગ્ય પ્રધાન હસ્તીને સુસજ્જિત કરો. (हयगयरह पवर तहेव जाव अंजणगिरि कूडसण्णिभं गयवइ णरवई दुरूढे) ત્યાર બાદ હય, ગજ, રથ, પ્રવર યાવત્ અંજન ગિરિના કૂટ જેવા શ્રેષ્ઠ હસ્તી ઉપર ભરતરાજા આરૂઢ થયો. ॥सू० १४॥

दुवारे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता तिमिसगुहं दाहिणिल्लेणं दुवारेणं अईइ ससिव्व मेहंधयारनिवहं। तएणं से भरहे राया छत्तलं दुवालसंसिअं अट्ठकण्णियं अहिगरणिसंठियं अट्ठ सोवण्णियं कागणिरयणं परामुसइत्ति तएणं तं चउरंगुलप्पमाणमित्तं अट्ठसुवण्णं च विसहरणं अउलं चउरंस-संठाणसंठिअं समतलं माणुम्माणजोगा जतो लोगे चरंति सव्वजणपन्नवगा णइव चंदो णइव तत्थ सूरे ण इव अग्गी णइव तत्थ मणिणो तिमिरं णासेंति अंधयारे जत्थ तयं दिव्वं भावजुत्तं दुवालसजोयणाइ तस्स लेसाउ विवद्धंति तिमिर णिगरपडिसेहिआओ रत्तिं च सव्वकालं खंधावारे करेइ आलोअं दिवसभूअं जस्स पभावेण चक्कवट्टी तिमिसगुहं अतीति सेण्णसहिए अभिजेतुं बितियमद्धभरहं रायवरे कागणिं गहाय तिमिसगुहाए पुरच्छि-मिल्लपच्चत्थिमिल्लेसुं कडएसुं जोयणंतरियाइं पंचधणुसयविक्खंभाइं जोयणुज्जोयकराइं चक्कणेमी संठियाइ चंदमंडलपडिणिकासाइं एगूण पण्णं मंडलाइ आलिहमाणे आलिहमाणे अणुप्पविसइ तएणं सा तिमिस गुहा भरहेणं रण्णा तेहिं जोयणंतरिएहिं जाव जोयणुज्जोयकरेहिं एगूण पण्णाए मंडलेहि अलिहिज्जमाणेहिं आलिहिज्जमाणेहिं खिप्पामेव आलोगभूया दिवसभूया जाया यावि होत्था ॥सू०१५॥

छाया—तत. खलु स भरतो राजा मणिरत्नं परामृशति 'तोतं' इति सम्प्रदायगम्यम् चतुरंगुलप्रमाणमितं च अनर्घम्, त्र्यस्रम्, षडंसम्, अनुपमतिद्युतिं दिव्यम्, मणिरत्न-सम्, वैडूर्यं सर्वभूतकान्तम्, येन च मूर्द्धगतेन न दुःखं किञ्चित् यावद् भवति अ[क्षत]-च सर्वकालम्, तिर्यग्देव मनुष्यकृताः उपसर्गाश्च सर्वे न कुर्वन्ति तस्य दुःखम्, सग्रा[म]-अशस्त्रवध्यो भवति 'नरो मणिवरं धरन् स्थितयौवनकेशावस्थितनखो भवति च सर्वभस्त विप्रमुक्तः तत् मणिरत्नं गृहीत्वा स नरपतिः हस्तिरत्नस्य दाक्षिणात्ये कुम्भे निक्षिपति। ततः खलु स भरताधिपो नरेन्द्रो हारावस्तृत सुकृतरतिदवक्षस्कः यावत् अमरपतिसन्निभया ऋद्धया (युक्तः) प्रथित कीर्तिः मणिरत्नकृतोद्योत चक्ररत्नदेशितमार्ग. अनेकराज सहस्रानुयातमार्गं महतोत्कृष्टसिंहनादबोलकलकलरवेण समुद्ररवभूतामिव कुर्वन् यत्रैव तमिस्रागुहाया दाक्षिणात्यं द्वारं तत्रैवोपागच्छति उपागत्य तमिस्रागुहां दाक्षिणात्येन द्वारेणा-त्येति शशीव मेघान्धकारनिवहम्। तत खलु स भरतो राजा षट्तल द्वादशास्रम् अष्टक-र्णिकम् अधिकरणिसंस्थितम् अष्ट सौवर्णिकम् काकणीरत्नम् परामृशति। तत. खलु तत् चतु-रङ्गुलप्रमाणमितम् अष्टसुवर्णं च विषहरणम् अतुलं चतुरस्रसंस्थानसंस्थितं समतलं।

पुरुषो

नयोगाः यतो लोके चरन्ति सर्वजनप्रजापकः नापि चन्द्रा तत्र तत्र सूर्य तत्रागिन-तत्रा तत्र मणयः तिमिरं नाशयन्ति अन्धकारे यत्र तत्कृत् दिव्य प्रभावयुक्तं द्वादशयोजनानि तस्य लेश्या विवर्द्धन्ते तिमिरनिकरप्रतिषेधिका रत्नं च सर्वकालं स्कन्धावारे करोति दिवस भूतम् आलोकं करोति ' यस्य प्रभावेण चक्रवर्ती तमिस्रा गुहाम् अत्येति सैन्यसहितो द्वितीयमर्द्धभरतम् अभिजेतुम् राजवरः काकिणीं गृहीत्वा तमिस्रागुहायाः पौरस्त्यपाश्चात्ययो कटकयोः योजनानन्तरितानि पञ्चधनुः शतविष्कमाणि योजनोद्योतकराणि चक्रनेमि संस्थितानि चन्द्रमण्डल प्रतिनिकाशानि एकोनपञ्चाशतं मण्डलानि आलिखन् अनुप्रविशति, तत खलु सा तमिस्रागुहा भरतेन राज्ञा तैर्योजनान्तरितैः यावद् योजनोद्योतकरैरेकोनपञ्चाशता मण्डलैः आलिख्यमानैः आलिख्यमानैः क्षिप्रमेव आलोक भूता उद्योतं भूता दिवसभूता जाता चाप्यभवत् ॥ सू. १५ ॥

टीका-'तएण से' इत्यादि । 'तएणं से भरहे राया मणिरयण परामुसइ' ततो गजारोहणानन्तरं खलु स भरतो राजा मणिरत्न परामृशति हस्तेन स्पृशति किं विशिष्ट तदित्याह-'तोतं, इति सम्प्रदायगम्यं विशिष्टाकार सम्पन्नम् सुन्दरम् तथा 'चउरंगुलप्पमाणमित' चतुरंगुलप्रमाणमात्रं च तत्र चतुरंगुलप्रमाणा मात्रा दैर्घ्येण यस्य तत्तथा चशब्दाद् द्व्यंगुलपृथुलमिति ग्राह्यम् तदेवाह 'चउरंगुलो दुअंगुलविहुलोअमणी' इति 'अणग्घ, अनर्घम्-अमूल्यं न केनापि तस्यार्घः मूल्यं कर्तुं शक्यते इत्यर्थः पुनः कीदृशम् 'तंसिअ'

हाथी के ऊपर बैठकर भरतराजाने क्या किया सो कहते हैं—

तएणं से भरहे राया मणिरयणं'— इत्यादि सू -१५—

टीकार्थ-(तएण से भरसे राया मणिरयणं परामुसइ) भरत राजा ने जब कि वह गज श्रेष्ठ पर आरूढ हो चुका तत्पश्चात् मणिरत्न को छुआ यह मणिरत्न-(तोतं चउरंगुलप्पमाणमित्त च अणग्घं तसिअं छलंस अणोवमजुइं दिव्व मणिरयणपतिसम वेरुलियं सव्वभूयकंतं) तोत था इस पद का अर्थ संप्रदाय गम्य है अर्थात् विशिष्ट आकार से युक्त सुंदरता वाला तथा प्रमाण में यह चार अंगुल का था अर्थात् यह चार अंगुल का लम्बा था और दो अंगुल का मोटा था क्योंकि" चउरंगुलो अंगुल पिहुलोयमणी" ऐसा कहा गया है. अनर्घ्य था-इसका मूल्य नहीं था - अमूल्य था-

---

હાથી ઉપર બેસીને ભરત રાજાએ જે કાર્ય કર્યું તેનું વર્ણન કરે છે

। ટીકાર્થ—(તે પણં સે ભરહે રાયા મણિરયણ ઇત્યાદિ) સૂ ૧૫

। (ત પણ સે ભરહે રાયા મણિરયણ પરામુસઇ) જ્યારે ભરત રાજા ગજ શ્રેષ્ઠ હસ્તી -। પર આરૂઢ થઈ ગયો ત્યાર બાદ તેણે મણિરત્નનો સ્પર્શ કર્યો એ મણિરત્ન (તોતં ડરંગુલપ્પમાણમિત્ત ચ અણગ્ઘ તસિય છલંસ અણોવમજુઇં દિવ્વં મણિરયણપતિસમં ઙલિયં સવ્વભૂયકંતં) તોત હતુ 'તોત' પદનો અર્થ સમ્પ્રદાય ગમ્ય છે તેમજ પ્રમા- ।માં એ મણિરત્ન ચાર અંગુલ જેટલું હતુ અટલે કે એ ચાર અંગુલ જેટલું લાંબુ અને બે અંગુલ પ્રમાણ મોટું હતુ કેમકે 'ચઉરંગુલો દુઅંગુલ વિહુલોયમણી, આ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે એ મણિરત્ન અનર્ઘ્ય હતુ. એની કીમત થઈ શકે તેમ ન હતુ અર્થાત્

त्र्यस्रम् तिस्रोऽस्रयः कोटयो कोणाः यत्र तत्तथा ईदृशं सत् 'छळंस' षडस्त्रं षट्कोटिकम् लोकेऽपि प्रायो वैडूर्यस्य मृदङ्गाकारत्वेन प्रसिद्धत्वात्मध्ये उन्नतवृत्तत्वेनान्तरितस्य सहजसिद्धस्य उभयान्तवर्तिनोऽस्त्रित्रयस्य सत्त्वात् ननु षडस्रमित्यनेनैव सिद्धे त्र्यस्र षडस्रमित्युक्ति' किमर्था इति चेन्न उभयोरन्तरयो निरन्तरकोटिषट्कसत्त्वे नापि षडस्त्रतायाः सम्भवात् तद्व्यवच्छेदार्थम् त्र्यस्र सत् षडस्रमित्युक्तेः तथा 'अणोवमजुइ' अनुपमद्युति अनुपमा द्युति यस्य तत्तथा पुनः कीदृशम् 'दिव्व' दिव्यम्-'मणिरयण-पतिसमं' मणिरत्नपतिसमम् मणिरत्नेषु पूर्वोक्तेषु पतिसमम् श्रेष्ठम् सर्वोत्कृष्टत्वात्'वेरुलिअ' वैडूर्यम् वैडूर्यजातीयम् 'सव्वभूयकंतं' सर्वभूतकान्तम् सर्वेषां भूतानां कान्तं-काम्यम् सकलजनमनोहारकम् इत्यर्थः 'जेणय मुद्धागएण दुक्खं ण किंचि जाव हवइ' येन च मुर्द्धगतेन शिरोधृतेन हेतुभूतेन न किञ्चिद् यावद् दुःखं भवति जायते 'आरोग्गे य सव्वकाले, आरोग्यं नैरुज्यं च सर्वकाले भवति, णेच्छिअ अ देवमाणुसकयाय उवसग्गा सव्वेण

कोई इसकी कीमत नहीं कर सकता था. आकार में यह तिकोण था—तिखूंटा था परन्तु यह षट् पेला था लोक में भी प्राय वैडूर्यमणि मृदङ्गाकार रूप मे प्रसिद्ध है इससे बीच में उन्नत वृत्त हो जाने के कारण आजू बाजू मे त न तीन कोटिका सद्भाव स्वभावतः आजाता है. यहां ऐसी आशंका तो होसकती है कि जब यह षट्पेला कहा गया है तो फिर इसे तिखूटा कहने का क्या कारण है? तो इसका उत्तर यह है कि आजू बाजू मे भी षट् पेलता का सद्भाव इस तरह से न बन जावे इस बात को निराकरण करने के लिये "त्र्यस्र" पद स्वतन्त्र रूप से कहा गया है. अर्थात् यह तिखूटा होता हुआ भी षट् पेला था द्युति अनुपम थी यह दिव्य था. मणि एव रत्नों में यह सर्वोत्कृष्ट होने से उनका पतिसम था यह वैडूर्यजाती का था. यह सर्वभूत-कान्तथा. — समस्त प्राणियों की चाहना के योग्य था-(जेण य मुद्धागएण दुक्ख न किंचि जाव हवइ, आरोग्गे अ सव्वकालनिरिच्छिय देवमाणुसकया य सव्वे ण करेंति तस्स दुक्खं) इसे मस्तक

અમુલ્ય હતુ એની કોઇપણુરીતે કિંમત થઇજશકતીનહતી આકારમા એ ત્રિકોણુ હતું પણુ એ ષડ્પેલા હતુ લોકમાં પણુ વૈડૂર્યમણિ મૃદગાકાર રૂપમાં પ્રસિદ્ધ છે જ એથી જ વચ્ચેથી ઉન્નત વૃત્ત હોવાથી બન્ને તરફથી ત્રણુત્રણુ કોટીનો સદ્ભાવ સ્વભાવતઃ આવી જાય છે અત્રે એવી આશંકા થઇ શકે તેમ છે કે જ્યારે એ ષટ્પેલા કહેવામા આવેલ છે તો પછી આને ત્રણુ ખુણાવાળું શા કારણુથી કહેવામા આવેલ છે? તો આ શંકાનો જવાબ આ પ્રમાણે છે કે બન્ને તરફ ષટપેલતાની સદ્ભાવના થઇ ન જાય તેના માટે જ 'ત્ર્યક્ષ' પદનુ કથન અત્રે સ્વતત્ર રૂપમા કરવામા આવેલ છે એટલે કે આ ત્રણુ ખૂણીયું હતુ છતાં ષટ્પેલા હતુ આ રત્નની દ્યુતિ અનુપમ હતી એ દિવ્ય હતુ મણિ તેમજ રત્નોમા એ સર્વોત્કૃષ્ટ હોવા બદલ પતિસમ હતુ એ વૈડૂર્ય જાતિનુ હતુ એ સર્વ ભૂતકાન્ત હતું સમસ્ત પ્રાણીઓની ચાહના યોગ્ય હતુ (जेणय मुद्धागएणं दुक्खं न किंचि जाव हवइ आरोग्गेअ सव्वकालंतिरिच्छिय देवमाणुसकया य सव्वे ण करेंति तस्स दुक्खं) એ રત્નને મસ્તક ઉપર ધારણુ કરવાથી ધારણુ કર્તા ને કોઇ પણુ જાતની તકલીફ કે ચિંતા

करेंति तस्स दुक्खं' तिर्यङ् देवमनुष्यकृताः च शब्दस्य व्यवहितसम्बन्धादुपसर्गाश्च सर्वे न कुर्वन्ति तस्य मणिरत्नधारकस्य दुःखम् 'संगामे वि असत्थवज्झो होइ' संग्रामेऽपि अशस्त्रवध्यो भवति तत्र सग्रामेऽपि बहुविरोधिसमरे अल्पविरोधियुद्धे वा न शस्त्रवध्योऽशस्त्रवध्यः शस्त्रैर्वध्यो न भवति. 'णरो मणिवर धरेंतो ठिय जोव्वण केस अवट्ठिय णहो हवइ सव्वभयविप्पमुक्को' नरो मणिवर धरन् स्थितयौवनकेशावस्थितनखो भवति च सर्वभयविप्रमुक्तः तत्र नरो मणिवरं मणिश्रेष्ठ धरन् दधत् स्थितविनश्वरभावमनापन्नं यौवन युवत्वं यस्य स तथा केशैः सहावस्थिताः अवर्द्धिष्णवो नखा यस्य स तथा स्थितयौवनश्चासौ केशावस्थितनखश्चेति स्थितयौवनकेशावस्थितनखः तथा सर्वभयविप्रमुक्तः सकलत्रासविमुक्तश्च भवति. 'तं मणिरयण गहाय से णरवई हत्थिरयणस्स दाहिणिल्लाए कुंभीए णिक्खिवइ' तत् पूर्वोक्त विशेषणविशिष्ट मणिरत्नं गृहीत्वा हस्ते गृहीत्वा स नरपतिः भरतः हस्तिरत्नस्य गजश्रेष्ठस्य दाक्षिणात्ये दक्षिणभागवर्तिनि कुम्भे निक्षिपति निबध्नाति कुंभीए इत्यत्र स्त्रीत्वं प्राकृतत्वात् 'तएणं से भरहाहिवे णरिंदे हारोत्थए सुकयरइयवच्छे' ततः खलु स भरताधिपो नरेन्द्रः नरपतिः

धारण कर्ता को किसीभी प्रकार का दुःख नहीं होता है अर्थात् इसके मस्तकपर धारण करते-समस्त दुःख धारण कर्ता के नष्ट हो जाते है सदा काल धारण कर्ता नीरोग रहता है इसमणिरत्न को धारण करनेवाले के ऊपर किसी भी समय तिर्यञ्च देव और मनुष्य कृत उपसर्ग जरा सा भी कष्टनहीं दे सकते हैं. (संगामे वि असत्थवज्झो होइ णरो मणिवर धरेंतो ठिअजोव्वणकेस अवट्ठियणहो हवइ अ सव्वभयविप्पमुक्को) संग्राम में भी बड़े से बडे युद्ध मे भी इस रत्न को धारण किये हुए मनुष्य शस्त्रों द्वारा भी वध्यनहीं हो सकता है धारण कर्ता का यौवन सदाकाल स्थिर रहता है इसके नख और केश नहीं बढते है. यह सर्व प्रकार के भय से रहित होता है (तं मणिरयण गहाय से णरवई हत्थिरयणस्स दाहिणिल्लाए कुंभीए णिक्खिवइ) इस प्रकार के इन पूर्वोक्त विशेषणो वाले मणिरत्न को लेकर उस नरपतिने उसे हस्तिरत्न के दाहिने कुम्भ में बांध दिया (तएणं से भरहाहिवे णरिंदे हारोत्थए सुकयरइयवच्छे जाव अमरवइ सण्णिभाए

थती नथी अटले के अने धारण करता ज धारण करनारना सर्व दुःखो नाश पामे छे धारण करनार सदाकाळ निरोगी रहे छे अे मणि रत्नने धारण करनार उपर कोइ पण समये तिर्यंच देव अने मनुष्यकृत उपसर्गोनी असर थती नथी (संगामे वि असत्थवज्झो होइ णरो मणिवर धरेंतो ठिअजोव्वणकेस अवट्ठियणहो हवइअ सव्वभयविप्पमुक्को) सग्राममा पण भयकरमा भयकर युद्ध मा पण अे रत्नने धारण करनार मनुष्य शस्त्र वडे पण वध्य थई शकतो नथी धारण करनारनु यौवन सदा काळ स्थिर रहे छे तेना नख अने वाळ वधता नथी ते सर्व प्रकारना भयोथी मुक्त रहे छे. (तं मणिरयणं गहाय से णरवई हत्थिरयणस्स दाहिणिल्लाए कुंभीए णिक्खिवइ) आ प्रमाणे ते पूर्वोक्त विशेषणो वाळा मणिरत्नने लईने ते नरपतिअे हस्ती रत्नना दक्षिण तरफना कुंभ स्थळमा बांधी दीधु (तएणं से भरहाहिवे णरिंदे हारोत्थए सुकयरइयवच्छे

त्र्यस्रम् तिस्रोऽस्रयः कोटयो कोणाः यत्र तत्तथा ईदृशं सत् 'छलंस पडस्त्रं षट्कोटिकम् लोकेऽपि प्रायो वैडूर्यस्य मृदङ्गाकारत्वेन प्रसिद्धत्वान्मध्ये उन्नतवृत्तत्वेनान्तरितस्य सहज सिद्धस्य उभयान्तर्वर्तिनोऽस्त्रित्रयस्य सत्त्वात् ननु पडस्रमित्यनेनैव सिद्धे त्र्यस्र पडस्रमित्युक्ति' किमर्था इति चेन्न उभयोरन्तरयो र्निरन्तर कोटिपङ्क्तसत्त्वे नापि पडस्रतायाः सम्भवात् तद्व्यवच्छेदार्थम् त्र्यस्र सत् पडस्रमित्युक्तेः तथा 'अणोवमजुइ' अनुपमद्युति अनुपमा द्युति र्यस्य तत्तथा पुनः कीदृशम् 'दिव्वं' दिव्यम्-'मणिरयणपतिसमं' मणिरत्नपतिसमम् मणिरत्नेषु पूर्वोक्तेषु पतिसमम् श्रेष्ठम् सर्वोत्कृष्टत्वात् 'वेरुलियं' वैडूर्यम् वैडूर्यजातीयम् 'सव्वभूयकंतं' सर्वभूतकान्तम् सर्वेषां भूताना कान्तं-काम्यम् सकलजनमनोहारकम् इत्यर्थः 'जेणय मुद्धागएण दुक्खं ण किंचि जाव हवइ' येन च मुर्द्धगतेन शिरोधृतेन हेतुभूतेन न किञ्चिद् यावद् दुःखं भवति जायते 'आरोग्गे य सव्वकालं, आरोग्यं नैरुज्यं च सर्वकालं भवति, तेरिच्छ अ देवमाणुसकयाय उवसग्गा सव्वेण

कोई इसकी कीमत नहीं कर सकता था. आकार मे यह तिकोण था–तिखूंटा था परन्तु यह षट् पेला था लोक में भी प्राय वैडूर्यमणि मृदङ्गाकार रूप मे प्रसिद्ध है इससे बीच में उन्नत वृत्त हो जाने के कारण आजू बाजू मे तीन तीन कोटिका सद्भाव स्वभावतः आजाता है. यहां ऐसी आशंका तो होसकती है कि जब यह पट्पेला कहा गया है तो फिर इसे तिखूटा कहने का क्या कारण है? तो इसका उत्तर यह है कि आजू बाजू मे भी पट् पेलता का सद्भाव इस तरह से न बन जावे इस बात को निराकरण करने के लिये "त्र्यस्र" पद स्वतन्त्र रूप से कहा गया है. अर्थात् यह तिखूटा होता हुआ भी पट् पेला था द्युति अनुपम थी यह दिव्य था. मणि एव रत्नों में यह सर्वोत्कृष्ट होने से उनका पतिसम था यह वैडूर्यजाती का था. यह सर्वभूतकान्तथा. – समस्त प्राणियो की चाहना के योग्य था-(जेण य मुद्धागएण दुक्ख न किंचि जाव हवइ, आरोग्गे अ सव्वकालतिरिच्छिय देवमाणुसकया य सव्वे ण करेंति तस्स दुक्खं) इसे मस्तक

અમુલ્ય હતુ એની કોઇપણરીતે કિંમત થઇજશકતીનહતી આકારમા એ ત્રિકોણ હતું પણ એ ષટ્પેલા હતુ લોકમાં પણ વૈડૂર્યમણિ મૃદંગાકાર રૂપમાં પ્રસિદ્ધ છે જ એથી જ વચ્ચેથી ઉન્નત વૃત્ત હોવાથી બન્ને તરફથી ત્રણત્રણ કોટીને સદ્ભાવ સ્વભાવતઃ આવી જાય છે. અત્રે એવી આશંકા થઇ શકે તેમ છે કે જ્યારે એ ષટ્પેલા કહેવામા આવેલ છે તો પછી આને ત્રણ ખુણાવાળુ શા કારણથી કહેવામા આવેલ છે? તો આ શંકાનો જવાબ આ પ્રમાણે છે કે બન્ને તરફ ષટપેલતાની સદ્ભાવના થઇ ન જાય તેના માટે જ 'ત્ર્યક્ષ' પદનુ કથન અત્રે સ્વતંત્ર રૂપમા કરવામા આવેલ છે એટલે કે આ ત્રણ ખૂણીયું હતુ છતાં ષટ્પેલા હતુ આ રત્નની દ્યુતિ અનુપમ હતી એ દિવ્ય હતુ મણિ તેમજ રત્નોમા એ સર્વોત્કૃષ્ટ હોવા બદલ પતિસમ હતુ એ વૈડૂર્ય જાતિનુ હતુ એ સર્વ ભૂતકાન્ત હતું સમસ્ત પ્રાણીઓની ચાહના યોગ્ય હતુ (जेणय मुद्धागएणं दुक्खं न किंचि जाव हवइ आरोग्गेअ सव्वकालंतिरिच्छिय देवमाणुसकया य सव्वे ण करेंति तस्स दुक्खं) એ રત્નને મસ્તક ઉપર ધારણ કરવાથી ધારણ કર્તા ને કોઇ પણ જાતની તકલીફ કે ચિંતા

करेंति तस्स दुक्खं' तिर्यङ् देवमनुष्यकृताः च शब्दस्य व्यवहितसम्बन्धादुपसर्गाश्च सर्वे न कुर्वन्ति तस्य मणिरत्नधारकस्य दुःखम् 'संगामे वि असत्थवज्झो होइ' संग्रामेऽपि अशस्त्रवध्यो भवति तत्र सङ्ग्रामेऽपि बहुविरोधिसमरे अल्पविरोधियुद्धे वा न शस्त्रवध्योऽशस्त्रवध्यः शस्त्रैर्वध्यो न भवति. 'णरो मणिवर धरेंतो ठिय जोव्वण केस अवट्ठिय णहो हवइ सव्वभयविप्पमुक्को' नरो मणिवरं धरन् स्थितयौवनकेशावस्थितनखो भवति च सर्वभयविप्रमुक्तः तत्र नरो मणिवरं मणिश्रेष्ठं धरन् दधत् स्थितचिरस्थिरभावमनापन्नं यौवनं युवत्वं यस्य स तथा केशाः सहावस्थिताः अवर्द्धिष्णवो नखा यस्य स तथा स्थितयौवनश्चासौ केशावस्थितनखश्चेति स्थितयौवनकेशावस्थितनखः तथा सर्वभयविप्रमुक्तः सकलत्रासविमुक्तश्च भवति. 'तं मणिरयणं गहाय से णरवई हत्थिरयणस्स दाहिणिल्लाए कुंभीए णिक्खिवइ' तत् पूर्वोक्त विशेषणविशिष्ट मणिरत्नं गृहीत्वा हस्ते गृहीत्वा स नरपतिः भरतः हस्तिरत्नस्य गजश्रेष्ठस्य दाक्षिणात्ये दक्षिणभागवर्तिनि कुम्भे निक्षिपति निबध्नाति कुंभीए इत्यत्र स्त्रीत्वं प्राकृतत्वात् 'तएणं से भरहाहिवे णरिंदे हारोत्थए सुकयरइयवच्छे' ततः खलु स भरताधिपो नरेन्द्रः नरपतिः

धारण कर्ता को किसीभी प्रकार का दुःख नहीं होता है अर्थात् इसके मस्तकपर धारण करते-समस्त दुःख धारण कर्ता के नष्ट हो जाते है सदा काल धारण कर्ता नीरोग रहता है इसमणिरत्न को धारण करनेवाले के ऊपर किसी भी समय तिर्यञ्च देव और मनुष्य कृत उपसर्ग जरा सा भी कष्टनहीं दे सकते हैं. (सगामे वि असत्थवज्झो होइ णरो मणिवर धरेंतो ठिअजोव्वणकेस अवट्ठियणहो हवइ अ सव्वभयविप्पमुक्को) संग्राम में भी बड़े से बडे युद्ध मे भी इस रत्न को धारण किये हुए मनुष्य शस्त्रों द्वारा भी वध्यनहीं हो सकता है धारण कर्ता का यौवन सदाकाल स्थिर रहता है इसके नख और केश नहीं बढ़ते है. यह सर्व प्रकार के भय से रहित होता है (तं मणिरयण गहाय से णरवई हत्थिरयणस्स दाहिणिल्लाए कुंभीए णिक्खिवइ) इस प्रकार के इन पूर्वोक्त विशेषणो वाले मणिरत्न को लेकर उस नरपतिने उसे हस्तिरत्न के दाहिने कुम्भ में बांध दिया (तएणं से भरहाहिवे णरिंदे हारोत्थए सुकयरइयवच्छे जाव अमरवइ सण्णिभाए

થતી નથી અટલે કે એને ધારણ કરતા જ ધારણ કરનારના સર્વ દુઃખો નાશ પામે છે ધારણ કરનાર સદાકાળ નિરોગી રહે છે એ મણિ રત્નને ધારણ કરનાર ઉપર કોઈ પણ સમયે તિર્યંચ દેવ અને મનુષ્યકૃત ઉપસર્ગોની અસર થતી નથી (संगामे वि असत्थवज्झो होइ णरो मणिवरं धरे तो ठिअजोव्वणकेस अवट्ठियणहो हवइअ सव्वभयविप्पमुक्को) સંગ્રામમાં પણ ભયંકરમાં ભયંકર યુદ્ધ મા પણ એ રત્નને ધારણ કરનાર મનુષ્ય શસ્ત્ર વડે પણ વધ્ય થઈ શકતો નથી ધારણ કરનારનુ યૌવન સદા કાળ સ્થિર રહે છે તેના નખ અને વાળ વધતા નથી તે સર્વ પ્રકારના ભયોથી મુક્ત રહે છે. (तं मणिरयणं गहाय से णरवई हत्थिरयणस्स दाहिणिल्लाए कुंभीए णिक्खिवइ) આ પ્રમાણે તે પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળા મણિરત્નને લઈને તે નરપતિએ હસ્તી રત્નના દક્ષિણ તરફના કુંભ સ્થળમા બાંધી દીધુ (तएणं से भरहाहिवे णरिंदे हारोत्थए सुकयरइयवच्छे

हारावस्तृतः धृतमुक्तादिहारः पुनः कीदृशः 'मुहय रइयवच्छे' मुक्तहारनिदवक्षस्कः मुक्तं सुरोत्या रचितम् चतुःषष्टि सरहारादिभिः अतएव रतिद प्रमोदजनकं वक्षो यस्य स तथा पुनश्च जाव अमरवइ सन्निभाए इद्धीए पहियकित्ती मणिरयणकउज्जोए' तत्र अमरपति सन्निभया इन्द्रतुल्यया ऋद्ध्या-आभरणादिरूपया लक्ष्म्या युक्तः तथा प्रथितकीर्तिः विख्यातयशाः तथा मणिरत्नकृतोद्योतः मणिरत्नकृतप्रकाशःपुनश्च कीदृशो राजा भरतः 'चक्करयणदेसिय मग्गे अणेगराय सहस्साणुयायमग्गे' चक्ररत्नदेशितमार्गः चक्ररत्नेन देशितः प्रदर्शितो मार्गो यस्मै स तथा तथा अनेकराजसहस्रानुगतमार्गः अनेकराजसहस्रैरनुचलितमार्गः चक्ररत्नप्रदर्शितानुसारेण गच्छतो भरतस्य अनु पश्चात् मुकुटधारिण अनेके राजानः प्रचलन्तीत्यर्थः पुनश्च कीदृशः 'महया उक्किट्ठ सीहणाय बोलकलकलरवेणं समुद्दरवभूय पिव करेमाणे जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्ले दुवारे तेणेव उवागच्छइ' महतोत्कृष्ट सिंहनाद बोलकलकलरवेण समुद्ररवभूतामिव कुर्वन् कुर्वन् यत्रैव तमिस्रागुहाया दाक्षिणात्यं द्वार तत्रैवोपागच्छति तत्र महता विशालेन उत्कृष्टः सिंहनादः बोलो अव्यक्तध्वनिः) वर्णरहितध्वनि तथा कलकलश्च तदितराव्यक्तध्वनिः तल्लक्षणो यो रवः शब्दः तेन समुद्ररव भूतमिव समुद्ररव प्राप्तमिव गुहामिति गम्यम्, अत्र भूगतो इति सौत्रो धातुः तस्मात्क्त प्रत्यये भूतामिति कुर्वाणः२ यत्रैव तमिस्रागुहायाः दाक्षिणात्यं दक्षिणभागवर्ति द्वारं तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य स राजा भरतः 'तिमिसगुहं

इड्ढिए पहियकित्ती मणिरयणकउज्जोए चक्करयणदेसियमग्गे अणेगरायसहस्साणुजायमग्गे महया उक्किट्ठ सीहणायबोलकलकलरवेणं समुद्दरवभूय पिव करमाणे २ जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्ले दुवारे तेणेव उवागच्छइ) गले में धारण किया है मुक्तादिका हार जिसने, तथा चौसठ लरके हार से जिसका वक्षस्थल प्रमोदजनक हो रहा है यावत् अमरपति को जैसी ऋद्धि से जिसकी कीर्ति विख्यात हो रही है आभरणादि रूप कान्ति से जिसके चारो ओर उद्योत फैल रहा है चक्ररत्न जिसे गन्तव्य मार्ग का निर्देश कर रहा है. जिसके पीछे पीछे हजारों राजा चल रहे हैं जोर जोर से सैन्य जनादि द्वारा किये गये समुद्र के रव जैसे सिंहनाद के शब्दों से अव्यक्त शब्दों से और कल कल रव से दिङमडल को व्याप्त करता करता वह भरत राजा जहा पर तिमिस्रागुहा का दक्षिणदिग्वर्ती द्वार था वहा पर आया 'उवागच्छित्ता तिमिसगुहं दाहिणिल्लेणं

जाव अमरवइ सण्णिभाए इद्धीए पहिअकित्ती मणिरयणकउज्जोए चक्करयणदेसिय मग्गे अणेगरायसहस्साणुयायमग्गे महया उक्किट्ठसीहणाय बोलकलकलरवेणं समुद्दरवभूयं) पिव करेमाणे २ जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्ले दुवारे तेणेव उवागच्छइ) ગ્રીવામાં જેણે મુક્તાદિનો હાર ધારણ કર્યો છે તેમજ ૬૪ લડીના હારથી જેનું વક્ષસ્થળ પ્રમોદજનક થઈ રહ્યું છે. યાવત્ અમરપતિ જેવી ઋદ્ધિથી જેની કીર્તિ વિખ્યાત થઈ રહી છે આભરણાદિ-કાંતિથી જેની ચારે બાજુએ પ્રકાશ વ્યાપ્ત થાય છે જેનો ગન્તવ્ય માર્ગ ચક્ર નિર્દિષ્ટ કરી રહેલ છે જેની પાછળ પાછળ હજારો રાજાઓ ચાલી રહ્યા છે જેના સૈન્યના પ્રયાણથી સમુદ્ર તેમજ સિંહનાદ જેવા અવાજથી દિગ્ મંડળ વ્યાપ્ત થઈ રહ્યું છે એવો તે ભરત રાજા

दाहिणिल्लेण दुवारेण अईइ ससिव्व मेहंधयारनिवहं' तमिस्रागुहां दाक्षिणात्येन द्वारेणात्येति प्रविशति शशीव चन्द्र इव मेघान्धकारनिवहं मेघजनितान्धकारसमूहं शशीव चन्द्र इव प्रविशतीत्यर्थः 'तएण से भरहे राया छत्तलं' ततः गुहाप्रवेशानन्तरं खलु स भरतो राजा षट् तलम् चत्वारि चतसृषु दिक्षु द्वे ऊर्ध्वमधश्चेत्येवं षट् सङ्ख्यकानि तलानि यत्र तत्तथा तानि च त्रिगाध्यखण्डरूपाणि यैर्भूमौ अविषमतया तिष्ठन्ति इति. पुनः कीदृशम् 'दुवालसंसिअं' द्वादशास्रम् 'अट्ठकण्णिय' अष्टकर्णिकम् कर्णिकाः कोणाः यत्र अस्रित्रयं मिलति तेषां चाधः उपरि प्रत्येकं चतुर्णां सद्भावात् अष्टकोणकम् 'अहिगरणिसंठिअं' अधिकरणिसंस्थितम् अधिकरणिः सुवर्णकारोपकरणं तद्वत् संस्थितं संस्थानं यस्य तत्तथा, तद् सदृशाकार समचतुरस्रत्वात्, आकृतिस्वरूपं निरूप्य अस्य तौल्यमानमाह–'अट्ठसोवण्णियं' अष्ट सौवर्णिकम् अष्टसुवर्णमानं यस्य तत्तथा, तत्र सुवर्णमानमिदम् चत्वारि मधुरतृणफलान्येकः श्वेतसर्षपः षोडश श्वेतसर्षपा एकं धान्यमाषफलं द्वे धान्यमाषफले एकाः गुञ्जा पञ्चगुञ्जाः एकः कर्ममाषः षोडश कर्ममाषकाः एकः सुवर्णः' इति एतादृशै रष्टभिः सुवर्णैः काकणीरत्नं निष्पाद्यते इति चाधिकारे 'एतानि च मधुरतृणफलादीनि भरतचक्रवर्तिकालसम्भवीन्येव गृह्यन्ते, अन्यथा कालभेदेन तद्वैषम्यसम्भवे काकणीरत्नं सर्वचक्रिणां तुल्यं न स्यात्, तुल्य चेष्यते तदि' त्येतस्मादनुयोगद्वारवृत्तिवचनात् एतद्देशीयादेव स्थानाङ्गवृत्तिवचनात्

'चउरंगुलो मणी पुण तस्सद्धं चेव होइ विच्छिण्णो ।
चउरंगुलप्पमाणा सुवण्णवर कागणी नेया' ॥१॥

दुवारेण अईइ ससिव्व मेहंधयारनिवहं) वहां आकरके वह जैसे चन्द्र मेघ जनित अन्धकार में प्रविष्ट होता है. उसी तरह से तिमिस्रागुहा में दक्षिण द्वार से प्रविष्ट हुआ (तएण से भरहे राया छत्तलं दुवालसंसिअं अट्ठकण्णियं अहिगरणिसंठिअं अट्ठसोवण्णियकागणिरयण परामुसइ) इसके बाद उस भरत राजा ने छह तलवाले– चार दिशाओं के चार तल और ऊपर नीचे के दो तल इस प्रकार से छह तलवाले १२ कोटीवाले आठ कोनो वाले, अधिकरणी सुवर्णकार जिस लोहे की बनी हुई पिण्डी पर धरकर सुवर्ण चांदी आदी को हथोड़े से कूटता पीटता है– उस पिण्डी के जैसे अकार वाले आठ वर्णों का जितना वजन होता हैं उतने वजन वाले ऐसी काकणी

જ્યાં તિમિસ્રા ગુફાનુ દક્ષિણ દિગ્વર્તી દ્વાર હતુ ત્યાં આવ્યો (उवागच्छित्ता तिमिस्रगुहं दाहिणिल्लेण दुवारेणं अईइ ससिव्व मेहंधयारनिवहं) ત્યાં આવીને તે જેમ ચન્દ્ર મેઘજનિત અંધકારમાં પ્રવેશે છે તેમજ તે તિમિસ્રા ગુફામાં દક્ષિણ દ્વારથી પ્રવિષ્ટ થયો. (तएणं भरहे राया छत्तलं दुवालसंसियं अट्ठकण्णियं अहिगरणिसंठिअं अट्ठसोवण्णिय कागणिरयणं परामुसइ) ત્યાર બાદ ભરત રાજાએ ૬ તલ વાળા ચાર દિશાઓના ચાર તલ અને ઉપર નીચેના બે તલ, આ પ્રમાણે ૬ તલ વાળા ૧૨ કોટીવાળા આઠ ખુણા વાળા અધિકરણી–સુવર્ણકાર લોખંડની બનેલી જે પીંડી ઉપર મૂકીને સુવર્ણ–ચાંદી વગેરેને હથોડીથી કૂટે પીટે છે. તે પિંડી જેવા આકારવાળા એટલે કે (એરણ જેવા) આઠ સુવર્ણનું

अत्राङ्गुलं प्रमाणाङ्गुलं ज्ञातव्यम् सर्वं चक्रवर्तिनामपि काकण्यादि रत्नानां तुल्यप्रमाणत्वात् इति' मलयगिरि कृतबृहत् संग्रहणी बृहद्वृत्तिवचनाच्च केचन अस्य प्रमाणाङ्गुलनिष्पन्नत्वम्, केचिच्च 'एगमेगस्स ण रण्णो चाउरंत चक्कवट्टिणो अट्ठ सोवण्णिए कागणि रयणे छत्तले दुवालसंसिए अट्ठकण्णिए अहिगरणिस ठाणसंठिए पण्णत्ते, एगमेगा कोडीउस्सेहगुलविक्खंभा तं समणस्स भगवओ महावीरस्स अद्धंगुलं' इत्यनुयोगद्वार सूत्रबलादुत्सेधाङ्गुलनिष्पन्नत्वम् केऽपि च एतानि सप्तैकेन्द्रियरत्नानि सर्वं चक्रवर्तिना मात्माङ्गुलेन ज्ञेयानि शेषाणि तु सप्तपञ्चेन्द्रियरत्नानि तत्कालिकपुरुषोचित मानानीति प्रवचनसारोद्धारवृत्तिबलादात्माङ्गुलनिष्पन्नत्वमाहुः, अत्र च पक्षत्रये तत्त्व निर्णयः सर्वविद्वेद्यः, अत्र च ग्रन्थगौरवभिया बहुवक्तव्यं नोच्यते इति। एतावद्विशेषणविशिष्टम् 'कागणिरयण परामुसइ त्ति' काकणीरत्नं परामृशति स्पृशति गृह्णातीत्यर्थः इति। अस्य ग्रहणानन्तरं स भरतो राजा यत् कृतवान् तदाह—'तएण तं चउरंगुलप्पमाणमित्तं' ततः परामर्शनान्तर खलु तत् काकणी रत्नं राजवरो गृहीत्वा यावदेकोनपञ्चाशतं मण्डलानि आलिखन् आलिखन् अनुप्रविशतीत्युत्तरेण सम्बन्धः, 'चउरंगुलप्पमाणमित्त' चतुरङ्गुलप्रमाणमात्रम्, अस्यैकैका अश्रिश्चतुरङ्गुलप्रमाणविष्कम्भा द्वादशाप्यश्रयः प्रत्येक चतुरङ्गुलप्रमाणा भवन्तीत्यर्थः, अस्य समचतुरस्रत्वादायामो विष्कम्भश्च प्रप्येकं चतुरंगुलप्रमाण इत्युक्तं भवति, यैवास्रिरूर्ध्वीकृता आयाम प्रतिपद्यते सैव तिर्यग्व्यवस्थापिता विष्कम्भभाग् भवतीत्यायामविष्कम्भयोरेकतरनिर्णयेऽपि अपरनिर्णयः स्यादेवेति सूत्रे विष्कम्भस्यैव ग्रहणम्, तद्ग्रहणे चायामोऽपि गृहीत एव, समचतुरस्रत्वात्तस्येति, तदेवं सर्वतश्चतुरङ्गुलप्रमाणमिदं सिद्धम् तथा 'अट्ठ सुवण्णं च' अष्टसुवर्णं च अष्टभिः सुवर्णैः निष्पन्नम् अष्टसुवर्णम् अष्टसुवर्णं मूलद्रव्येण निष्पन्न मित्यर्थः चकारो विशेषणसमुच्चये सर्वत्र तथा 'विसहरणं' विषहरणम् विषं जङ्गमादि भेदभिन्नं तस्य हरण तावद् जंगमविषनाशक-

---

रत्न को उसने उठाया (तएणं तं चउरंगुलप्पमाणमित्त अट्ठसुवण्णं च विसहरणं अतुल चउरंसठाणसठिअं, समतल माणुम्माण जोगा जतो लोगे चरति) इस रत्न को जो १२— अश्रिया कोटिया थीं वे प्रत्येक चार चार ४-४-अङ्गुल की थीं। इस तरह इसकी लंबाइ और चौडाई चार-चार अङ्गुल प्रमाण होने से यह काकणीरत्न समचतुरस्र कहा गया है इसका वजन आठ सुवर्ण सौनैया के वजन बराबर था तथा यह जङ्गमादि नख दातों के विष को दूर करने-वाला था इसके जैसा और कोई रत्न नहीं था यह समतल वाला था इसी रत्न से जगत में

જેટલુ' વજન હોય છે તેટલા વજન વાળા એવા કાકણી રત્નને 'ઉઠાવ્યુ (तएण तं चउर-गुलप्पमाणमित्त अट्ठ सुवण्णं च विसहरण अउल चउरंसंठाणसंठिअं समतलं माणुम्माणजोगा जतो लोगे चरति) એ રત્નની જે ૧૨ અશ્રીઓ-કોટીઓ હતી તે દરેકે ૪-૪ અંગુલ જેટલી હતી આ પ્રમાણે એની લંબાઈ અને પહોળાઈ ચાર ચાર અંગુલ પ્રમાણુ હોવાથી એ કાકણી રત્ન સમચતુરસ્ર કહેવામાં આવેલ છે. એનુ વજન આઠ સુવર્ણ' સોનૈયાના વજન જેટલું હતુ તેમજ એ જગમાદિ નખ-દાંતોના વિષને દૂર કરનાર હતુ એ

मित्यर्थः सुवर्णादि गुणानां मध्ये विषहरणस्य प्रसिद्धत्वात् अस्य हि तथाविध स्वर्णमय त्वादिति 'अउल' अतुलम् तुलारहितमनन्यसदृशमित्यर्थः अनुपममित्यर्थः पुनः कीदृशम् 'चउरससंठाणसंठियं' चतुरस्रसस्थानसस्थितमिति विशेषणं तु पूर्वोक्ताधिकरणि दृष्टान्तेन भाव्यमिति न तु अधिकरणि दृष्टान्ते भाव्यमाने नास्य पूर्वोक्ता चतुरस्रता उपपद्यते अधिकरणेरधः सङ्कुचितत्वेन विषमचतुरस्रत्वादित्याह– 'समतल' समतलम्–समानि न न्यूनाधिकानि तलानि यस्य तत्तथा अथ काकणी रत्नमेव यच्छब्दगर्भितवाक्य द्वारा विशिनष्टि 'माणुम्माण जोगा जतो लोगे चरति' मानोन्मानयोगाः यतो लोके चरन्ति, तत्र यतः काकणीरत्नात् मानोन्मान (प्रमाण) योगाः एते मानविशेषव्यवहारा लोके चरन्ति प्रवर्त्तन्ते इत्यर्थः तत्र मान–धान्यमान सेतिका कुडवादि, रसमानं चतुः षष्टिकादि उन्मान कर्षपलादि खण्डगुडादि द्रव्यमानहेतुः, उपलक्षणात् सुवर्णादिमानहेतुः प्रतिमानमपि ग्राह्यं गुञ्जादि, किं विशिष्टास्ते व्यवहाराः ? 'सव्वजणपण्णवगा' सर्वजनप्रज्ञापकाः सर्वजनानाम् अधमर्णोत्तमर्णानां प्रज्ञापकाः–मेय द्रव्याणामियत्तानिर्णायकाः अयमाशयः यथा सम्प्रति आप्तजनकृतनिर्णयाङ्क कुडवादिमानं जनप्रत्यायकं व्यवहारप्रवर्त्तकं च भवति तद्वच्चक्रवर्ति काले कारणिकपुरुषैः काकणिरत्नाङ्कित तत्तादृशं भवेदित्यर्थः माहात्म्यान्तरमाह–'णइव चंदो ण इव तत्थ सूरे ण इव अग्गी ण इव तत्थ मणिणो तिमिरं णासेंति अंधयारे जत्थ तयं दिव्वं भावजुत्तं' नापि चन्द्रः नवा तत्र सूर्यः नवा अग्निः नवा तत्र मणयः तिमिरं नाशयन्ति,, यत्रान्धकारे तकत् दिव्यं प्रभावयुक्तम् तत्र नापि चन्द्रो नवा सूर्यस्तत्र तिमिरम् अन्धकारं नाशयतीति योजनीयम्, अत्र इवोक्त्यालङ्कारे एवं सर्वत्र, नवाऽग्नि दीपादि गतः नवा मणयः तत्र तिमिरं नाशयन्ति, प्रकाशं कर्त्तुं न शक्नुवन्तीत्यर्थः, यत्रान्धकारे अन्धकारयुक्तत्वेनाभेदोपचारात् अन्धकारवति गिरिगुहादौ तकत् तत् काकणीरत्नं दिव्यं प्रभावयुक्तं तिमिरं नाशयति, अथेदं कियत् क्षेत्रं प्रकाशयतीत्याह–'दुवालस जोयणाइं तस्स लेसाउ विवद्धंति' द्वादशयोजनानि तस्य काकणीरत्नस्य लेश्याः-प्रभाः विवर्द्धन्ते' अमन्दाः सत्यः प्रकाशयन्तीत्यर्थः किं विशिष्टा लेश्याः

उस समय मान और उन्मान के व्यवहार होते थे (सव्व जण पण्णवगा) जो जनता को मान्य होते थे। (ण इवचंदो, ण इव तत्थ सूरे ण इवअग्गी ण इव तत्थ मणिणो तिमिरं णासेंति अंधयारे तत्थ तय दिव्व भावजुत्त दुवालसजोयणाइ तस्स लेसाउ विवद्धेति तिमिरणिगरपडिसोहियाओ) जिस गिरिगुफादिगत अन्धकार को चन्द्र-सूर्य अग्नि या और दूसरे मणियों का प्रकाश नष्ट

જેવુ બીજુ કોઈ રત્ન હતું જ નહી. એ સમતલવાળુ હતુ. એ રત્નથી જ જગતમાં તે વખતે માન અને ઉન્માનના વ્યવહારો સમ્પન્ન થતા હતા. (सव्वजणपण्णवगा) જે જનતાને માન્ય હતા (णइव चंदो णइव तत्थ सूरे, ण इव अग्गी ण इव तत्थ मणिणो तिमिर णासेंति अंधयारे तत्थ तय दिव्वं भावजुत्तं दुवालसजोयणाइं तस्स लेसाउ विवद्धंति तिमिरणिगरपडिसेहियाओ) જે ગિરિગુફાના અંધકારને ચન્દ્ર સૂર્ય અગ્નિ કે અન્ય બીજા મણિઓના પ્રકાશ નષ્ટ કરી શકતા નહી એ અંધકારને એ પ્રભાવશાળી

प्रभाः इत्याह -'तिमिरनिगरपडिसेहियाओ' तिमिरनिकरप्रतिषेधिकाः तमिस्रागुहायाः पूर्वापरतो द्वादशयोजनविस्तारयोस्तासा प्रसरणात् 'रत्तिं च सव्वकालं खंधावारे करेइ आलोयं दिवसभूयं जस्स पभावेण चक्कवट्टी तिमिसगुहं अतीति सेण्णसहिए अभिजेत्तुं बितियमद्धभरहं' अत्र प्रथमान्त पदस्य द्वितीयार्थकत्वात् अर्थवशाद्विभक्तिपरिणामाच्च यद्रत्नं रात्रौ रात्रिं रात्रावित्यर्थः चा वाक्यान्तरारम्भार्थः सर्वकालं स्कन्धावारे दिवसभूत दिवस सदृशं यथा दिवसे आलोक स्तथा रात्रौ अपीत्यर्थः आलोकं करोति-प्रकाशयति यस्य प्रभावेण चक्रवर्त्ती तमिस्रां गुहाम् अत्येति प्रविशति सैन्यसहितो द्वितीय मर्द्धभरतमभिजेतुम् उत्तरभरतं वशीकर्तुम् 'रायवरे कागणिं गहाय तिमिसगुहाए पुरच्छिमिल्लपच्चत्थिमिल्लेसुं कडएसुं' राजवरः चक्रवर्त्ती भरतः काकणी-पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् काकणीरत्नं गृहीत्वा आदाय तमिस्रागुहायाः पौरस्त्यपाश्चात्ययोः कपाटयोः-भित्त्योः प्राकृतत्वाद् द्विवचने बहुवचनम् 'जोयणंतरियाइं पंचधणुसयविक्खंभाइं जोयणुज्जयकराइं चक्कणेमी संठियाइं चंदमंडलपडिणिकासाइं एगूणपण्ण मंडलाइं आलिहमाणे आलिहमाणे अणुप्पविसइ' योजनान्तरितानि प्रमाणांगुलनिष्पन्नयोजनमपान्तराले मुक्त्वा

नहीं कर सकता था उस अन्धकार को यह प्रभावशाली देवाधिष्ठित काकणीरत्न नष्ट कर देता था इस काकणी रत्न की प्रभा-१२ योजन तक के क्षेत्र को प्रकाशित कर देती है (रत्तिंच सव्वकालं खंधावारे करेइ, आलोअं दिवसभूअं जस्स पभावेण चक्कवट्टी तिमिसगुहं अतीति सेण्णसहिए वितियमद्धभरहं) यह रत्न चक्रवर्ती के सैन्य में दिवस के जैसा ही रात्रि में प्रकाश देता है- उत्तर भरत को वश करने के लिए इसी के प्रकाश में ही चक्रवर्ती तमिस्रागुहा में सैन्य-सहित प्रवेश करता है (रायवरे काकणिं गहाय तिमिसगुहाए पुरत्थिमिल्लपच्चत्थिमिल्लेसुं कडएसु जोयणंतरियाइं पचधनुसयविक्खभाइ) ऐसे पूर्वोक्त विशेषणो वाले काकणी रत्न को लेकर चक्रवर्ती ने तिमिस्रगुहा के पूर्व ओर पश्चिमदिग्वर्ती किवाड़ो की भीत में एक एक योजन के अन्तरालको और पांचसो धनुष के विस्तार को छोड़कर (जोयणुज्जय कराइं चक्कणेमी संठियाइं चदमंडल-पडिणिकासाइं एगूणपण्णं मडलाइं आलिहमाणे आलिहमाणे २) ४९ मंडललिखे-बनाये ये मंडल

કાંકિણી રત્ન નષ્ટ કરતુ હતુ એ કાકણી રત્નની પ્રભા ૧૨ યોજન પ્રમાણ વિસ્તારવાળા ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરતી હતી (रत्तिं च सव्वकालं खंधावारे करेइ आलोअ दिवसभूअं जस्स पभावेण चक्कवट्टी तिमिसगुहं अतीति सेण्णसहिए बितियमद्धभरहं) એ રત્ન ચક્રવર્તીના સૈન્યમાં રાત્રીમા દિવસ જેટલો જ પ્રકાશ આપતુ હતું ઉત્તર ભારતને વશમાં કરવા માટે એના પ્રકાશમાજ ચક્રવર્તી તમિસ્ર ગુહામા સૈન્યસહિત પ્રવેશ કરે છે रायवरे काकणि गहाय तिमिसगुहाए पुरत्थिमिल्लपच्चत्थिमिल्लेसु कडएसुं जोयण-तरियाइं पंचधणुसयविक्खंभाइ) એવા પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળા કાકણીરત્નને લઈને ચક્રવર્તી તિમિસ્ર ગુહાના પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિગ્વર્તી કમાડોની દિવાલમાં એક એક અન્તરાલને અને ૫૦૦ ધનુષનો વિસ્તારને છોડીને (जोयणुज्जयकराइ चक्कणेमी संठियाइं चंदमडलपडिणिकासाइं एगूणपण्णं मंडलाइ आलिहमाणे २) ૪૯ મડળો લખ્યા-

कृतानि इत्यर्थः पञ्चधनुः शतविष्कम्भाणि-पञ्चधनुःशतानि उत्सेधाङ्गुलनिष्पन्नाङ्ग-धनुःशतमानविष्कम्भाणि, वृत्तत्वात् विष्कम्भग्रहणेन आयामोऽपि तावानेवावगन्तव्यः, उत्सेधांगुलप्रमाणमाणावगाहना केन चक्रिणा भरतेन हस्तात् ... क्रियमाणत्वान्मण्डलानाम्. अयं च मण्डलावगाहः ... अन्यथा ४९ मण्डलानामवगाहे पिण्डी क्रियमाणे गुहायामपि ... उक्तः प्रमाणाति-क्रममाणः प्रसज्येतेति. अतएव च योजनोद्योतकराणि योजनमात्रक्षेत्रप्रकाशकानि, यावन्मण्डलान्तरालं तावन्मण्डलप्रकाश्य गुहाभित्तिक्षेत्रमित्यर्थः. चक्रनेमिसंस्थितानि चक्रस्य नेमिः-परिधिः तत्संस्थितानि तत्संस्थानि वृत्तानीत्यर्थः तथा चन्द्रमण्डलप्रति-निकाशानि, चन्द्रमण्डलस्य प्रतिनिकाशानि भास्वरत्वेन सदृशानि 'एगूणपण्णं मंडलाइं' एकोनपञ्चाशतं मण्डलानि वृत्तसुवर्णरेखारूपाणि, काकणीरत्नस्य सुवर्णमयत्वात् 'आलिहमाणे आलिहमाणे' आलिखन् आलिखन् विन्यस्यन् विन्यस्यन् 'अणुपविसइ' अनुप्रविशति गुहामिति बोध्यम्, वीप्सावचनमाभिक्ष्ण्यद्योतनार्थम्, मण्डलालिखनक्रम-श्चाय गुहायां प्रविशन् भरतः पाश्चात्यपान्थजनप्रकाशकरणाय दक्षिणद्वारे पूर्वदिक्कपाटे

एक २ योजन की भूमितक प्रकाश देते थे इनका आकार चक्रनेमि के जैसा तथा भास्वर होने के कारण चन्द्रमडल के जैसा था इस तरह के मंडलो का आलेखन करता २ वह भरत-चक्री (अणुपविसइ) गुहा में प्रविष्ट हुआ (तएण सा तिमिसगुहा भरहेण रण्णा तेहिं जोयणंतरि-एहिं जाव जोयणुज्जोयकरेहिं एगूणपण्णाए मडलेहिं आलिहिज्जमाणेहिं २ खिप्पामेव आलोअ-भूया उज्जोयभूया जाया यावि होत्था) इस तरह वह तमिस्रागुफा उन एक योजन के अन्तराल से बनाये गये यावत् एक योजन तकप्रकाश देनेवाले उन ४९ उंचास लिखे गए मडलों से आलोकित हो उठी उद्योतीत हो उठी और जैसे उसमें दिवस का प्रकाश हो गया हो ऐसी होकर वह चमक उठी क्योंकि काकणी रत्नसुवर्णमय होता है इसलिये ये जो मंडल उससे लिखे गये वे वृत्त और हिरण्यरेखारूप थे ये किस २ गुहा के द्वार आदि में लिखे गये इसका स्पष्टीकरण इस प्रकार से है पाश्चात्य पान्थजनों को प्रकाश देने के लिए दक्षिण द्वार में पूर्वदिक्कपाट मे प्रथम-

---

મંડળો બનાવ્યા. એ મ ડલો એક-એક યોજન જેટલી ભૂમીને પ્રકાશિત કરે છે એ મ ડળોનો આકાર ચક્રનેમિ જેવો તેમજ ભાસ્વર હોવાથી ચન્દ્રમ ડળ જેવો હતો. આ જાતના મ ડળોનું આલેખન કરતો કરતો તે ભરતચક્રી (अणुपविसइ) ગુહામા પ્રવિષ્ટ થયો. (तएणं सा तिमिस-गुहा भरहेण रण्णा तेहिं जोयणतरिएहिं जाव जोयणुज्जोयकरेहिं एगूणपण्णाए मंडलेहिं आलि-हिज्जमाणेहिं आलिहिज्जमाणेहिं खिप्पामेव आलोअभूया उज्जोयभूया जाया यावि होत्था) આ પ્રમાણે તે તિમસ્ર ગુહા એક યોજનના અંતરાલથી બનાવવામા આવેલા યાવત્ એક યોજન સુધી પ્રકાશ પાથરનાર તે ૪૯ મ ડળોથી આલોકિત થઈ ગઈ અને જાણે કે તેમા દિવસનો પ્રકાશ થઈ ગયો હોય તેમ પ્રકાશિત થઈ ગઈ કેમકે કાકિણીરત્ન સુવર્ણમય હોય છે. એથી એ મ ડળો જેને રત્નવડે લખવામાં આવ્યાં હતા તે વૃત્ત અને હિરણ્ય રેખા રૂપ હતા એ મંડળો કંઈ કંઈ ગુહાના દ્વાર વગેરે ઉપર લખવામા આવ્યા એનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે

प्रथमं योजनमुक्त्वा मण्डल मालिखति ततो गोमूत्रिकान्यायेन उत्तरतः पश्चिमदिक्क-पाटतोड्के तृतीययोजनादौ द्वितीय मण्डलमालिखति, ततस्तेनैव न्यायेन पूर्वदि-क्कपाटतोड्के चतुर्थयोजनादौ तृतीयम् ततः पश्चिमदिग्भित्तौ पञ्चमयोजनादौ चतुर्थं ततः पूर्वदिग्भित्तौ पष्ठयोजनादौ पञ्चम, ततः पश्चिमदिग्भित्तौ सप्तमयोजनादौ पष्ठम्, ततः पूर्वदिग्भित्तौ अष्टमयोजनादौ सप्तमम्, एवं तावद् वाच्य यावदष्टचत्वारिंशत्तमम् उत्तरदिग्द्वारसत्कपश्चिमदिक्कपाटे प्रथमयोजनादौ एकोनपञ्चाशत्तम चोत्तरदिग्द्वारसत्क-पूर्वदिक्कपाटे द्वितीययोजनादौ आलिखति, एवमेकस्यां भित्तौ पञ्चविंशतिः अपरस्यां-चतुर्विंशतिरित्येकोनपञ्चाशत् मण्डलानि भवन्ति, एतानि च खलु गुहायां तिर्यग् द्वादशयो जनानि प्रकाशयन्ति, ऊर्ध्वाधोभागेन चाष्टौ योजनानि, गुहाया विस्तरोच्चत्वस्य चक्रमेण एतावत एव सद्भावात्, अग्रतः पृष्ठतश्च योजन प्रकाशयन्तीति।

योजन को छोड़कर प्रथम मडल उसने लिखा इसके बाद गोमूत्रिकान्याय से उत्तर दिशा में पश्चिमदिक्कपाटतोड्डक में उसने तृतीय योजन को आदि मे द्वितोय मडल लिखा इसी न्याय के अनुसार उसने पूर्वदिक्कपाटतोड्डक में चतुर्थयोजन की आदि में तृतीय मडल लिखा इसके बाद पश्चिमदिग्भित्ति में पांचवे योजन को आदि में चतुर्थ मडल लिखा इसके बाद पूर्वदिग्भित्ति में छठे योजन की आदि में पाचवां मण्डल लिखा इसके बाद पश्चिमदिग्भित्ति में सातवे योजन की आदि में छठामण्डल लिखा इसके बाद पूर्वदिग्भित्ति में आठवें योजन की आदि में सातवा मंडल लिखा इस तरह लिखते लिखते उसने उत्तर दिग्द्वार के पश्चिम दिक्कपाट मे प्रथमयोजन की आदि में ४८ अडतालीस वा मंडल लिखा और ४९ वा मडल उत्तरदिग्द्वार के पूर्वदिक्कपाट में द्वितीय योजन की आदि में लिखा इस प्रकार से एकभित्ति में २५ मंडल और दूसरीभित्ति में २४ मडल लिखे गए मिलकर ४९ मडल हो जाते हैं। ये मडल गुहा में तिरछे रूप में बारह

છે પાશ્ચાત્ય પાથજનોનેપ્રકાશ આપવા માટે દક્ષિણ દ્વારમા પૂર્વદિકકપાટમાં પ્રથમ યોજનને ત્યજીને પ્રથમ મડળ તેણે લખ્યુ ત્યારબાદ ગોમૂત્રીકાન્યાયથી અર્થાત્ ચાલતા બળદના સૂત્રના જેવા આકારથી ઉત્તરદિશામા પશ્ચિમ દિકકપાટતોડુકમા તેણે તૃતીય યોજનના પ્રાર ભમા દ્વિતીય મડળ લખ્યુ એ ન્યાય મુજબ તેણે પૂર્વદિકકપાટ તોડુકમા ચતુર્થ યોજનના પ્રારભમાં તૃતીય મડળ લખ્યુ ત્યારબાદ પશ્ચિમ દિગ્ભિત્તિમા પાંચમા યોજનના પ્રારભમાં તેણે ચતુર્થ મડળ લખ્યુ ત્યારબાદ પૂર્વ દિગ્ભિત્તિમા ૬ ઠા યોજનના પ્રાર ભમા પાચમુ મડળ લખ્યુ ત્યારબાદ પશ્ચિમ દિગ્ભિત્તિમા સાતમા યોજનના પ્રાર ભમા છઠ્ઠુ મડળ લખ્યુ. ત્યારબાદ પૂર્વદિગ્ભિત્તિમાં આઠમા યોજનના પ્રારભમા સાતમુ મડળ લખ્યુ આ પ્રમાણે લખતાં લખતા તેણે ઉત્તર દિગ્દ્વારના પશ્ચિમ દિગ્કપાટમા પ્રથમ યોજનમાંના પ્રારભમા ૪૮મુ મડળ લખ્યુ અને ૪૯મુ મડળ તેણે ઉત્તરદિગ્ના પૂર્વદિકકપાટમા દ્વિતીય યોજનના પ્રારંભમાં લખ્યુ આ પ્રમાણે એક ભિત્તિમા ૨૫ મડળ અને બીજી ભિત્તિમાં ૨૪ મંડળો લખવામા આવ્યા આમ બન્નેના સરવાળો ૪૯ મડળો થઈ જાય છે એ મડળો ગુફામાં વક્રાકારમા ૧૨ યોજન સુધી અને ૮ યોજન સુધી ઊચે તથા નીચે પ્રકાશ પાથરે છે. કેમ

ननु गोमूत्रिका विरचनक्रमेण मण्डलालिखने कथमेषां योजनान्तरितत्वम् ? यद्येक-भित्तिगतमण्डलापेक्षया तर्हि योजनद्वयान्तरितत्वमापद्येत अन्यथा द्वितीय मण्डलस्यैकभि-त्तिगतत्वप्रसङ्गः तथा सति गोमूत्रिकाभङ्गः अन्यभित्तिगतमण्डलापेक्षया तु तिर्यक् साधिक द्वादश योजनान्तरितत्वमिति चेन्न पूर्वभित्तौ प्रथमं मण्डलमालिखति, ततस्त-त्सम्मुखप्रदेशापेक्षया योजनातिक्रमे द्वितीयमण्डलमालिखति, ततस्तत्सम्मुख प्रदेशा-पेक्षया योजनातिक्रमे पूर्वभित्तौ तृतीयमण्डलमालिखतीत्यादि क्रमेण मण्डलकरणात् गोमूत्रिकाकारत्वस्य योजनान्तरितत्वस्य च सुव्यक्ततया सर्वस्य सुस्थत्वात्, अथ पञ्चाशद्

योजन तक और ऊँचे नीचे आठ योजन तक प्रकाश देते है क्योंकि गुहाका विस्तार और उच्चता क्रम से इतनी ही हैं। ये मडल आगे और पीछे एक योजन तक प्रकाश देते है—

शङ्का—यदि चक्रवर्तीतिमिस्रा गुहा में गोमूत्रिका (चलते बैलके मूतके जैसा आकार) के आकार में ४९ मंडल लिखता है तो फिर इनमें एक एक योजन के अन्तर से लिखने की जो बात कही गई है वह सघती नहीं हैं यदि एक भित्तिगत मडल की अपेक्षा योजनान्तरिता मानी जावे तो फिर इस तरह से योजनद्वय से अन्तरितता की आपत्ति आती है यदि ऐसा न माना-जाय तो फिर द्वितीय मंडल में एक भित्तिगतता का प्रसङ्ग प्राप्त होगा। इस तरह से होने में गो-मूत्रिका के आकार का होना नहीं बन सकता और यदि अन्यभित्तिगत मण्डल की अपेक्षा गोमूत्रि-का का आकार कहा जावे तो फिर तिर्यक् में १२ योजन से अधिक की अन्तरितता हो जाती है

उत्तर— यह भरत चक्रवर्ती पूर्वदिग्गतभित्ति में प्रथम मडल लिखता है इसके बाद उसके सम्मुख प्रदेश की अपेक्षा एक योजन छोड़कर द्वितीय मडल लिखता है फिर उसके सम्मुख प्रदेश में एक योजन छोड़कर पूर्वभित्ति में तृतीय मंडल लिखता है इत्यादि क्रम से मण्डल करने से वे गोमूत्रिका के आकार के और एक योजन से अन्तरितता वाले हो जाते है। पचास योजन को लबाई वाली

छे गुफानो विस्तार अने तेनी उच्चता क्रमथी आटली ज छे. ए मंडळो आगळ अने पाछळ एक योजन सुधी प्रकाश पाथरे छे.

शंका :- जो चक्रवर्ती तिमिस्र गुफामां गोमूत्रिकाना अर्थात् (चालता बळदना मुतरनो जेवो आकार थाय छे तेवा) आकारमा ४९ मंडळो लखे छे तो पछी एमने एक-एक योजनना अंतरथी लखवानी जे वात कहेवामा आवी छे, ते बराबर बध बेसती नथी. जो एक भित्तिगत मंडळनी अपेक्षाए योजनान्तरिता मानवामां आवे तो पछी आ प्रमाणे योजन द्वयथी अन्तरिततानी आपत्ति आवे छे जो आ प्रमाणे मानवामा आवे नहि तो पछी मंडळमा एक भित्तिगततानो प्रसंग प्राप्त थशे? आ प्रमाणे थाय तो गोमूत्रिकाना आकारनी संभावना ज शक्य नथी अने जो अन्यभित्तिगत मंडळनी अपेक्षा गोमूत्रिकानो आकार कहेवामां आवे तो पछी तिर्यक्मां १२ योजनथी अधिकनी अन्तरितता थई जाय छे.

उत्तर – ए भरत चक्रवर्ती पूर्वदिग्गतभित्तिमा प्रथम मंडळ लखे छे त्यार बाद तेना संमुख प्रदेशनी अपेक्षाए एक योजन विस्तार छोडीने द्वितीय मंडळ आलेखे छे पछी तेनी सामेना प्रदेशमां एक योजन विस्तार त्यजीने पूर्वभित्तिमा तृतीय मंडळ लखे छे.

योजनायामायां गुहायाम् एकोन पञ्चाशता मण्डलैर्यत्प्रकाशकरणमुक्त तस्यार्थस्य सुखप्रति-पत्तये सक्षपेण मण्डलपञ्चकस्य स्थापनां दर्शयति यथा- १ ; १ ; १ एव षट्कोष्ठकपरिकल्पित षड्योजनक्षेत्रे एकस्मिन पक्षे त्रीणि अन्य तु द्वे एत्युभय सम्मेलने पञ्चमण्डलानि एवमनेन गोमूत्रिका मण्डलकविरचनक्रमेण पञ्चाशद् योजनायामायां गुहायामैकोनपञ्चा-शतोऽपि मण्डलकानां स्थापना आकारः स्वय विज्ञेयेति । अथ प्रकृतं प्रस्तूयते-'तएणं' इत्यादि । तएण सा तिमिसगुहा भरहेणं रण्णा तेहिं जोयणंतरिएहिं जाव जोयणुज्जो-यकरेहिं एगूणपण्णाए मंडलेहिं आलिहिज्जमाणेहिं आलिहिज्जमाणेहिं खिप्पामेव आलो-गभूया उज्जोयभूया दिवसभूया जाया यावि होत्था' ततो मण्डलालिखनानन्तर खलु सा तमिस्रा गुहा भरतेन राज्ञा तैः योजनान्तरितैः यावद्योजनोद्योतकरैः एकोनपञ्चा-शता मण्डलैरालिख्यमानैरालिख्यमानैः क्षिप्रमेव आलोकं सौर प्रकाशं भूता प्राप्ता, अत्र भूगतौ इति सौत्रधातोः क्त प्रत्ययः एवम् उद्योत चान्द्रप्रकाशंभूता कि बहुना ? दिवस-

गुफा में जो ४९ मंडल करने की बात कही गई है- वह अच्छी तरह से समझ में आ जावे इसके लिये सूत्रकार ने पाच मडलों की स्थापना सस्कृत टीका में दिखा करके समझाया है-इस तरह षट् कोष्ठक परिकल्पित षट् योजनवाले क्षेत्र में एक पक्ष में तीन और अन्यत्र दो मंडल लिखे जाते है दोनों का जोड़ पांच हो जाता हे । इसीतरह गोमूत्रिका के आकार वाले मंडलो की रचना के क्रम से ५० योजन प्रमाण वाली गुहा में ४९ मंडलों की स्थापना स्वय ही समझ लेना चाहिए (तएण सा तिमिसगुहा भरहेणं रण्णा तेहिं जोयणंतरिएहिं जाव जोयणुज्जोयकरेहिं एगूणपण्णाए मण्डलेहिं आलिहिज्जमाणेहिं २ खिप्पामेव आलोगभूया उज्जोयभूया दिवसभूया जायायाविहोत्था) एक २ योजन के अन्तराल से, यावत् एक २ योजन तक प्रकाश देनेवाले इन ४९ मण्डलों को इस प्रकार से लिखने के बाद वह तिमिस्रगुहा बहुत ही शीघ्र आलोकभूत हो गइ उद्योतभूत हो गइ और दिवस के जैसी होगइ यहा अपिशब्द समावना अर्थ में प्रयुक्त

ઇત્યાદિ ક્રમથી મંડળે આલેખવાથી ગોમૂત્રિકાના આકારના અને એક યોજન જેટલી અંત-રિતતાવાળા થઇ જાય છે. ૫૦ યોજન જેટલી લંબાઇવાળી ગુફામાં જે ૪૯ મંડળો લખવાની વાત કહેવામાં આવી છે તે સારી રીતે સમજમા આવી જાય એ હેતુથી સૂત્રકારે આ પ્રમાણે પાચ મંડળોની સ્થાપના સસ્કૃત ટીકામા કરીને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે આ રીતે ષટ્ કોષ્ટક પરિકલ્પિત ષડ્ યોજનવાળા ક્ષેત્રમા એક પક્ષમા ત્રણ અને અન્યત્ર બે મંડળો લખવામા આવે છે બન્નેનો સરવાળો પાચ થઇ જાય છે આ પ્રમાણે ગોમૂત્રિકાના આકારવાળા મંડળની રચના ક્રમથી ૫૦ યોજન પ્રમાણવાળી ગુફામાં ૪૯ મંડળોની સ્થાપના આપ મેળે જ સમજી લેવી જોઇએ (तएण सा तिमिसगुहा भरहेण रण्णा तेहिं जोयणतरिएहिं जाव जोयणुज्जोय-करेहिं एगूणपण्णाए मण्डलेहिं आलिहिज्जमाणेहिं २ खिप्पामेव आलोगभूया उज्जोयभूया दिवसभूया जाया यावि होत्था) એક-એક યોજનના અંતરાલથી યાવત્ એક-એક યોજન સુધી પ્રકાશ પાથરનારા એ ૪૯ મંડળોને આ પ્રમાણે લખવાથી તે તિમિસ્ર ગુફા અતીવ શીઘ્ર આલોક ભૂત થઈ ગઈ અને દિવસના જેવી થઈ પ્રકાશિત થઈ ગઈ અહી 'अपि' શબ્દ સભા ના

तद्यथा-श्रुतज्ञान साकारपश्यन्ता, श्रुताज्ञानसाकारपश्यन्ता, 'एवं तेइंदियाण वि' एवम्-द्वीन्द्रियाणामिव त्रीन्द्रियाणामपि साकारपश्यन्ता द्विविधा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'चउरिंदियाणं पुच्छा' चतुरिन्द्रियाणां कतिविधा पश्यन्ता प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा ! हे गौतम ! 'दुविहा पण्णत्ता' चतुरिन्द्रियाणां द्विविधा पश्यन्ता प्रज्ञप्ता, 'तं जहा-सागारपासणया अणागारपासणया' तद्यथा-साकारपश्यन्ता अनाकारपश्यन्ता च, 'सागारपासणया जहा बेइंदियाणं' चतुरिन्द्रियाणां साकारपश्यन्ता यथा द्वीन्द्रियाणां द्विविधाप्रतिपादिता तथा प्रतिपत्तव्या, गौतमः पृच्छति-'चउरिंदियाणं भंते ! अणागारपासणया कइविहा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! चतुरिन्द्रियाणाम् अनाकारपश्यन्ता कतिविधा प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'एगा चक्खुदंसण अणागारपासणया पण्णत्ता' एका चक्षुर्दर्शनानाकारपश्यन्ता प्रज्ञप्ता, 'मणूसाणं जहा जीवाणं' मनुष्याणां यथा जीवानां पश्यन्ता प्रतिपादिता तथा प्रतिपत्तव्या, 'सेसा जहा नेरइया जाव वेमाणियाणं' शेषाणाम्-उक्तातिरिक्तानां यथा नैरयिकाणां पश्यन्ता उक्ता तथा वक्तव्या, यावत्-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवान-

यथा-श्रुतज्ञान साकार पश्यन्ता और श्रुताज्ञान साकार पश्यन्ता। इसी प्रकार त्रीन्द्रियों की साकार पश्यन्ता भी दो प्रकार की ही समझनी चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! चतुरिन्द्रियों की पश्यन्ता कितने प्रकार की है ?

भगवान्-हे गौतम ! चतुरिन्द्रियों की पश्यन्ता दो प्रकार की कहीं है, यथा साकार पश्यन्ता और अनाकार पश्यन्ता। साकार पश्यन्ता द्वीन्द्रियों के समान समझलेनी चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! चौइन्द्रियों की अनाकारपश्यन्ता कितने प्रकार की कही हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! चौइन्द्रियों की एक चक्षुदर्शन अनाकारपश्यन्ता कही है।

मनुष्यों की पश्यन्ता वैसी ही कहनी चाहिए जैसी जीवों की कही है। इन सब के सिवाय शेष जीवों की पश्यन्ता वैमानिकों तक नारकों के समान समझनी चाहिए। अर्थात् पंचेन्द्रियतिर्यंचों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमा-

શ્રુતજ્ઞાન સાકાર પશ્યન્તા અને શ્રુતાજ્ઞાન સાકાર પશ્યન્તા. એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિયોની સાકાર પશ્યન્તા પણ બે પ્રકારની જ સમજવી જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ચતુરિન્દ્રિયોની પશ્યન્તા કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

શ્રીભગવાન-હે ગૌતમ ! ચતુરિન્દ્રિયોની પશ્યન્તા બે પ્રકારની કહી છે જેમ કે સાકાર પશ્યન્તા અને અનાકાર પશ્યન્તા, સાકાર પશ્યન્તા દ્વીન્દ્રિયોની સમાન સમજી લેવી જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ચતુરિન્દ્રિયોની અનાકાર પશ્યન્તા કેટલા પ્રકારની છે ?

મનુષ્યોની પશ્યન્તા એવી જ કહેવી જોઈએ કે જેવી જીવોની કહી છે આ બધાના સિવાય શેષ જીવોની પશ્યન્તા વૈમાનિકો સુધી નારકોની સમાન સમજવી જોઈએ અર્થાત્

व्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां चतुर्विधा साकारपश्यन्ता, द्विविधाचानाकारपश्यन्ता प्रज्ञप्ता, तत्र साकारपश्यन्ता श्रुतज्ञानावधिज्ञान श्रुताज्ञानविभङ्गज्ञानरूपा, अनाकारपश्यन्ता च चक्षुर्दर्शनावधिदर्शनरूपाऽवसेया, अथ जीवादीनेव पश्यन्ता विशिष्टान प्ररूपयितुमाह–'जीवा णं भंते ! किं सागारपस्सी अणागारपस्सी ?' हे भदन्त ! जीवाः खलु किं साकारपश्यन्तिनः–साकारपश्यन्ता अस्ति एषामितिसाकारपश्यन्तिनो भवन्ति ? किं वा अनाकारपश्यन्तिनो भवन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जीवा सागारपस्सी वि अणागारपस्सी वि' जीवास्तावत् साकारपश्यन्तिनोऽपि भवन्ति, अनाकारपश्यन्तिनोऽपि भवन्ति, गौतमः पृच्छति–'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ--जीवा सागारपस्सी वि अणागारपस्सी वि ?' हे भदन्त ! तत्–अथ केनार्थेन कथं तावद् एवम्–उक्तरीत्या उच्यते यत्–जीवाः साकारपश्यन्तिनोऽपि अनाकारपश्यन्तिनोऽपीति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जेणं जीवा सुयणाणी ओहिणाणी मणपज्जवणाणी केवलणाणी सुय अण्णाणी विभंगणाणी तेणं जीवा सागारपस्सी' ये खलु जीवाः श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनोमनःपर्यवज्ञानिनः केवलज्ञानिनः श्रुता

निकों की साकार पश्यन्ता चार प्रकार की और अनाकार पश्यन्ता दो प्रकार की है। साकार पश्यन्ता श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, श्रुताज्ञान और विभंगज्ञान रूप है और अनाकार पश्यन्ता चक्षुदर्शन अवधिदर्शन रूप हैं।

अब पश्यन्ता से युक्त जीव आदि का प्ररूपण करते हैं–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! जीव साकार पश्यन्ता वाले है अथवा अनाकार पश्यन्ता वाले हैं ?

भगवान–हे गौतम ! जीव साकार पश्यन्ता वाले भी है और अनाकर पश्यन्ता वाले भी हैं।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि जीव साकार पश्यन्ता वाले भी है, अनाकार पश्यन्ता वाले भी हैं ?

પચેન્દ્રિય તિર્યંચો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની સાકાર પશ્યન્તા ચાર, પ્રકારની અને અનાકાર પશ્યન્તા બે પ્રકારની છે સાકાર પશ્યન્તા શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન રૂપ છે અને અનાકાર પશ્યન્તા ચક્ષુદર્શન અને અવધિદર્શન રૂપ છે.

હવે પશ્યન્તાવાળા જીવ આદિનુ પ્રરૂપણ કરે છે–

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! જીવ સાકાર પશ્યન્તાવાળા છે અથવા અનાકાર પશ્યન્તા વાળા છે ?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! જીવ સાકાર પશ્યન્તાવાળા પણ છે અને અનાકારપશ્યન્તાવાળા પણ છે

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ શા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે જીવ સાકાર પશ્યન્તાવાળા પણ છે અનાકાર પશ્યન્તાવાળા પણ છે ?

ज्ञानिनो विभङ्गज्ञानिनो भवन्ति ते खलु जीवाः साकारपश्यन्तिनो व्यपदिश्यन्ते तेषां ज्ञानानां साकारपश्यन्तावत्त्वेन तद् विशिष्टजीवानामपि तद् व्यपदेशात्, किन्तु-'जे णं जीवा चक्खुदंसणी ओहिदंसणी केवलदंसणी तेणं जीवा अणागारपस्सी' ये खलु जीवा श्चक्षुर्दर्शनिनोऽवधिदर्शनिनः केवलदर्शनिनो भवन्ति ते खलु जीवा अनाकारपश्यन्तिनो व्यपदिश्यन्ते, तेषां ज्ञानानामनाकारपश्यन्तावत्त्वेन तद्विशिष्टजीवानामपि तद् व्यपदेशः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से एतेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-जीवा सागारपस्सी वि अणागारपस्सी वि' हे गौतम ! तत्-अथ एतेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-जीवाः साकारपश्यन्तिनोऽपि भवन्ति अनाकारपश्यन्तिनोऽपि भवन्ति, इति, गौतमः पृच्छति-'नेरइयाणं भंते ! किं सागारपस्सी ?' अणागारपस्सी ?' हे भदन्त ! नैरयिका खलु किं साकारपश्यन्तिनो भवन्ति ? किं वा अनाकारपश्यन्तिनो भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! एवं चेव' हे गौतम ! एवञ्चैव-जीवोक्तरीत्यैव नैरयिकाः साकारपश्यन्तिनो भवन्ति, अनाकारपश्यन्तिनोऽपि भवन्ति, किन्तु-

भगवान्-हे गौतम ! जो जीव श्रुतज्ञानी हैं, अवधिज्ञानी हैं, मनःपर्यवज्ञानी हैं या केवलज्ञानी हैं, श्रुताज्ञानी अथवा विभगज्ञानी हैं, वे साकारपश्यन्ता वाले कहलाते हैं, क्यों कि उनका ज्ञान साकार पश्यन्ता है, अतएव वे जीव साकार पश्यन्ता वाले कहे जाते हैं, किन्तु जो जीव चक्षुदर्शनी अवधिदर्शनी और केवलदर्शनी हैं, वे जीव अनाकार पश्यन्ता वाले कहे जाते हैं, क्यों कि उनका बोध अनाकार पश्यन्ता रूप हैं। इस हेतु से, हे गौतम ! यह कहा जाता है कि जीव साकार पश्यन्ता वाले भी और अनाकार पश्यन्ता वाले भी हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीव साकार पश्यन्ता वाले हैं या अनाकार पश्यन्ता वाले हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! इसी प्रकार, अर्थात् जीवों की तरह नारक भी साकार पश्यन्ता वाले भी हैं और अनाकार पश्यन्ता वाले भी है। पहले की अपेक्षा

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જે જીવ શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની છે, મનઃપર્યવજ્ઞાની છે અગર કેવલજ્ઞાની છે, શ્રુતાજ્ઞાની અથવા વિભંગજ્ઞાની છે, તેઓ સાકાર પશ્યન્તાવાળા કહેવાય છે, કેમકે-તેમનુ જ્ઞાન સાકાર પશ્યન્તા છે, તેથી જ તે જીવો સાકાર પશ્યન્તાવાળા કહેવાય છે પણ જે જીવ ચક્ષુદર્શની, અચક્ષુ દર્શની, અવધિદર્શની અને કેવલદર્શની છે, તે જીવો અનકાર પશ્યન્તાવાળા કહેવાય છે, કેમ કે તેમના બોધ અનાકાર પશ્યન્તા રૂપ છે. એ હેતુથી હે ગૌતમ ! એમ કહેવાય છે કે જીવ સાકાર પશ્યન્તાવાળા પણ અને અનાકાર પશ્યન્તાવાળા પણ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ સાકાર પશ્યન્તાવાળા છે અગર અનાકાર પશ્યન્તાવાળા છે ?

શ્રી ભગવાન્ હે-ગૌતમ ! એ જ પ્રકારે અર્થાત્ જીવોની જેમ નારક પણ સાકાર

'णवरं सागारपासणयाए मणपज्जवनाणी केवलनाणी न वुच्चइ' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु नैरयिकाणां साकारपश्यन्तायां मनःपर्यवज्ञानिनः केवलज्ञानिनो नोच्यन्ते तेषां तज्ज्ञान द्वय-विरहात्, नैरयिकाणां चारित्रप्रतिपत्त्यभावाद् मनःपर्यवज्ञानकेवलज्ञानकेवलदर्शनानामसद् इति भावः, तदाह-'अणागारपासणयाए केवलदंसणं णत्थि' नैरयिकाणाम् अनागारपश्यन्तायां केवलदर्शनं नास्ति, 'एवं जाव थणियकुमारा' एवम्-नैरयिका इव यावत्-असुरकुमार-नाग-कुमार-सुवर्णकुमार-अग्निकुमार-विद्युत्कुमार उदधिकुमार-दिक्कुमार-द्वीपकुमार-पवनकुमारा अपि साकारपश्यन्तिनोऽपि अनाकारपश्यन्तिनोऽपि भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइयाणं पुच्छा' पृथिवीकायिकानां पृच्छा, तथा च पृथिवीकायिकाः किं साकारपश्यन्तिनो भवन्ति? किं वा अनाकारपश्यन्तिनो भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'पुढविकाइया सागारपस्सी णो अणागारपस्सी' पृथिवीकायिकाः साकारपश्यन्तिनो भवन्ति नो अनाकार पश्यन्तिनो भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ०' हे भदन्त! तत्-

---

विशेषता यह है कि नारकों में मनः पर्यवज्ञानी और केवलज्ञानी नहीं कहना चाहिए, क्यों कि नारक जीव चारित्र अंगीकार नहीं कर सकते, अतएव उनमें मनःपर्यवज्ञान और केवलज्ञान नहीं पाया जाता, इस कारण दो प्रकार की पश्यन्ता भी उनमें नहीं होती। अनाकार पश्यन्ता में से उन में केवलदर्शन नहीं होता।

नारकों के समान असुरकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार दिक्कुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार भी साकार पश्यन्ता वाले और अनाकार पश्यन्ता वाले भी होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! पृथिवीकायिक क्या साकार पश्यन्ता वाले होते हैं या अनाकार पश्यन्ता वाले होते हैं?

भगवान्-हे गौतम! पृथिवीकायिक साकार पश्यन्ता वाले होते हैं, अनाकार पश्यन्ता वाले नहीं होते।

પશ્યન્તાવાળા પણ છે અને અનાકાર પશ્યન્તાવાળા પણ છે પહેલાની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે નારકોમાથી મન પર્યવજ્ઞાની અને કેવલજ્ઞાની ન કહેવા જોઈએ, કેમકે નારક જીવ ચારિત્ર અગિકાર નથી કરી શકતા, તેથી તેમનામા મન પર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાન નથી મળી આવતુ, એ પ્રકારે બે પ્રકારની પશ્યન્તા પણ તેઓમા નથી હોતી અનાકાર-પશ્યન્તામાથી તેમનામા કેવલદર્શન નથી થતા નારકોની સમાન અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુતકુમાર ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિકકુમાર, પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર પણ સાકાર પશ્યન્તાવાળા અને અનાકાર પશ્યન્તાવાળા પણ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! પૃથ્વીકાયિક શુ સાકાર પશ્યન્તાવાળા હોય છે? અગર તો અનાકાર પશ્યન્તાવાળા હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! પૃથ્વીકાયિક સાકાર પશ્યન્તાવાળા હોય છે, અનાકાર-પશ્યન્તાવાળા નથી હોતા.

अथ केनार्थेन-कथं तावद् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-पृथिवीकायिकाः साकारपश्यन्तिनो भवन्ति नो अनाकारपश्यन्तिनो भवन्तीति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'पुढविकाइयाणं एगा सुय अण्णाणसागारपासणया पण्णत्ता' पृथिवीकायिकानाम् एका श्रुताज्ञानसाकारपश्यन्ता प्रज्ञप्ता, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेण गोयमा! एवं वुच्चइ० ?' हे गौतम! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत् -पृथिवीकायिकाः साकारपश्यन्तिनो भवन्ति, नो अनाकारपश्यन्तिनो भवन्ति-न तेषां प्रकृष्टविशिष्टपरिस्फुटज्ञानरूपपश्यन्ता, 'एवं जाव वणस्सइकाइयाणं' एवम्-पृथिवीकायिकानामिव यावत्-अप्कायिकानां तेजस्कायिकानां वायुकायिकानां वनस्पतिकायिकानाम् प्रत्येकम् एका श्रुताज्ञानसाकारपश्यन्ता प्रज्ञप्ता, 'बेइंदियाणं पुच्छा' द्वीन्द्रियाणां पृच्छा, तथा च द्वीन्द्रियाः किं साकारपश्यन्तिनो भवन्ति? किं वा अनाकारपश्यन्तिनो भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा! हे गौतम! 'सागारपस्सी णो अणागारपस्सी' द्वीन्द्रियाः साकारपश्यन्तिनो भवन्ति नो अनाकारपश्यन्तिनो भवन्ति, गौतमः

गौतमस्वामी-हे भगवन्! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि पृथिवीकायिक साकार पश्यन्ता वाले होते हैं, अनाकारपश्यन्ता वाले नहीं होते?

भगवान्-हे गौतम! पृथिवीकायिकों में एक श्रुताज्ञान पश्यन्ता ही कही है, इस हेतु से, हे गौतम! ऐसा कहा है कि पृथिवीकायिको में एक साकारपश्यन्ता ही होती है, अनाकार पश्यन्ता नहीं होती उनमें विशिष्ट परिस्फुट ज्ञान रूप पश्यन्ता नही पाई जाती।

पृथिवीकायिको के समान ही अप्कायिकों, तेजस्कायिको, वायुकायिको और वनस्पतिकायिको में भी एक श्रुताज्ञान साकार पश्यन्ता ही कही गई है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! द्वीन्द्रिय जीव क्या साकार पश्यन्ता वाले हैं अथवा अनाकार पश्यन्ता वाले हैं?

भगवान्-हे गौतम! द्वीन्द्रिय जीव साकार पश्यन्ता वाले हैं, अनाकार

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! શા હેતુથી એમ કહેલ છે કે પૃથ્વીકાયિક સાકાર પશ્યન્તાવાળા હોય છે, અનાકાર પશ્યન્તાવાળા નથી હોતા?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! પૃથ્વીકાયિકોમા એક શ્રુત જ્ઞાન પશ્યન્તા જ કહી છે, એ હેતુથી. હે ગૌતમ! એવુ કહ્યું છે કે પૃથ્વીકાયિકોમા એક સાકાર પશ્યન્તા જ હોય છે, અનાકાર પશ્યન્તા નથી હોતી-તેમનામા વિશિષ્ટ પરિસ્ફુટ જ્ઞાનરૂપ પશ્યન્તા નથી મળી આવતી પૃથ્વીકાયિકોની સમાન અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો અને વનસ્પતિકાયિકોમા પણ એક શ્રુતાજ્ઞાન સાકાર પશ્યન્તા જ કહેલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! દ્વીન્દ્રિય જીવ શુ સાકાર પશ્યન્તાવાળા છે? અથવા અનાકાર પશ્યન્તાવાળા છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! દ્વીન્દ્રિય જીવ સાકાર પશ્યન્તાવાળા છે, અનાકાર પશ્ય-

पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ० ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद्, एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-द्वीन्द्रियाः साकारपश्यन्तिनो भवन्ति नो अनाकारपश्यन्तिनो भवन्तीति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'बेइंदियाणं दुविहा सागारपासणया पण्णत्ता' द्वीन्द्रियाणां द्विविधा साकारपश्यन्ता प्रज्ञप्ता, 'तं जहा-सुयणाणसागारपासणया, सुय अण्णाण सागारपासणया' तद्यथा-श्रुतज्ञानसाकारपश्यन्ता, श्रुताज्ञानसाकारपश्यन्ता च, प्रकृत-मुपसंहरन्नाह-'से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ०' हे गौतम ! तत्-अथ एतेनार्थेन एवं-पूर्वोक्तरीत्या उच्यते यद् द्वीन्द्रियाः साकारपश्यन्तिनो भवन्ति नो अनाकारपश्यन्तिनो भवन्तीति, 'एवं तेइंदियाण वि' एवम्-द्वीन्द्रियाणामिव त्रीन्द्रियाणामपि साकारपश्यन्ता भवति नो अनाकारपश्यन्ता भवति, गौतमः पृच्छति- चउरिंदियाण पुच्छा' चतुरिन्द्रियाणां पृच्छा, तथा च चतुरिन्द्रियाः किं साकारपश्यन्तिनो भवन्ति ? किं वा अनाकारपश्यन्तिनो भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'चउरिंदिया सागारपस्सी वि अणागारपस्सी वि' चतु-

पश्यन्ता वाले नहीं है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि द्वीन्द्रिय जीव साकारपश्यन्ता वाले हैं, अनाकारपश्यन्ता वाले नहीं है ?

भगवान्-हे गौतम ! द्वीन्द्रियों की साकारपश्यन्ता दो प्रकार की कही गई है, वह इस प्रकार श्रुतज्ञान साकार पश्यन्ता और श्रुताज्ञान साकार पश्यन्ता। इस हेतु से, हे गौतम ! ऐसा कहा गया है कि द्वीन्द्रिय जीव साकार पश्यन्ता वाले हैं, अनाकार पश्यन्ता वाले नहीं है। इसी प्रकार त्रीन्द्रिय भी साकार पश्यन्ता वाले होते हैं, अनाकारपश्यन्ता वाले नहीं होते।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! चतुरिन्द्रिय क्या साकारपश्यन्ता वाले होते हैं अथवा अनाकार पश्यन्ता वाले होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! चतुरिन्द्रिय जीव साकार पश्यन्ता वाले भी होते हैं,

न्तावाळा नथी होता.

श्री गौतम स्वामी-हे भगवन् ! शा हेतुथी एम कहेल छे के द्वीन्द्रिय जीव साकार पश्यन्तावाळा छे, अनाकारपश्यन्तावाळा नथी

श्री भगवान्-हे गौतम ! द्वीन्द्रियोनी साकार पश्यन्ता बे प्रकारनी कही छे, ते आ प्रकारे श्रुतज्ञान साकार पश्यन्ता अने श्रुताज्ञान साकार पश्यन्ता ए हेतुथी, हे गौतम ! एम कहेलु छे के द्वीन्द्रिय जीव साकारपश्यन्तावाळा छे, अनाकारपश्यन्तावाळा नथी एज प्रकारे त्रीन्द्रिय पण साकारपश्यन्तावाळा होय छे, अनाकारपश्यन्तावाळा नथी होता.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! चतुरिन्द्रिय शु साकारपश्यन्तावाळा होय छे अथवा अनाकार पश्यन्तावाळा होय छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! चतुरिन्द्रिय जीव साकार पश्यन्तावाळा पण अने अनाकार

रिन्द्रियाः साकारपश्यन्तिनोऽपि अनाकारपश्यन्तिनोऽपि भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ०' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-चतुरिन्द्रिया साकारपश्यन्तिनोऽपि भवन्ति? अनाकारपश्यन्तिनोऽपि भवन्तीति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जे णं चउरिंदिया सुयणाणी सुय अण्णाणी ते णं चउरिंदिया सागारपस्सी' ये खलु चतुरिन्द्रियाः श्रुतज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनो भवन्ति ते खलु चतुरिन्द्रियाः साकारपश्यन्तिनो भवन्ति किन्तु-'जेणं चउरिंदिया चक्खुदंसणी तेणं चउरिंदिया अणागारपस्सी' ये खलु चतुरिन्द्रिया श्चक्षुर्दर्शनिनो भवन्ति ते खलु चतुरिन्द्रिया अनाकारपश्यन्तिनो भवन्ति, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ' हे गौतम ! तत्-अथ एतेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-चतुरिन्द्रियाः साकारपश्यन्तिनोऽपि भवन्ति अनाकारपश्यन्तिनोऽपि भवन्तीति भावः, 'मणूसा जहा जीवा' मनुष्या यथा जीवा उक्तास्तथा वक्तव्याः 'अवसेसा जहा नेरइया जाव वेमाणिया' अवशेषाः-पूर्वोक्तातिरिक्ताः यथा नैरयिकाः प्रतिपादिता स्तथा प्रतिपत्तव्या यावत्-वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाश्च अवसेया इति भावः, इयञ्चपश्यन्ता प्राकट्यापरपर्याया ज्ञातव्या अवसेया ॥ सू० १ ॥

अनाकारपश्यन्ता वाले भी होते हैं।

गौतमस्वामी-भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि चतुरिन्द्रिय जीव साकारपश्यन्ता वाले भी और अनाकारपश्यन्ता वाले भी होते हैं?

भगवान्-हे गौतम ! जो चतुरिन्द्रिय जीव श्रुतज्ञानी अथवा श्रुताज्ञानी होते हैं, वे साकारपश्यन्ता वाले होते हैं, किन्तु जो चतुरिन्द्रिय चक्षुदर्शनी होते हैं, वे अनाकारपश्यन्ता वाले होते हैं। हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि चतुरिन्द्रिय जीव साकारपश्यन्ता वाले भी होते हैं और अनाकारपश्यन्ता वाले भी होते हैं।

मनुष्यों का कथन समुच्चय जीवों के समान समझना चाहिए। शेष जीवों का कथन नारकों के समान जान लेना चाहिए, अर्थात् वानव्यन्तर, ज्योतिष्क

પશ્યન્તાવાળા પણ હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે ચતુરિન્દ્રિય જીવ સાકારપશ્યન્તાવાળા પણ અને અનાકારપશ્યન્તાવાળા પણ હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જે ચતુરિન્દ્રિય જીવ શ્રુતજ્ઞાની અથવા શ્રુતાજ્ઞાની હોય છે, તેઓ સાકાર પશ્યન્તાવાળા હોય છે, પણ જે ચતુરિન્દ્રિય ચક્ષુદર્શની હોય છે તેઓ અનાકારપશ્યન્તાવાળા હોય છે, હે ગૌતમ ! એ હેતુથી એમ કહેવાય છે કે ચતુરિન્દ્રિય જીવ સાકારપશ્યન્તાવાળા પણ હોય છે અને અનાકારપશ્યન્તાવાળા પણ હોય છે.

મનુષ્યોનું કથન સમુચ્ચય જીવોના સમાન સમજવું જોઈએ. બાકીના જીવોનું કથન નારકોના સમાન જાણી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમા-

॥ केवलिज्ञानसम्पत्ति वक्तव्यता ॥

मूलम्–"केवली णं भंते! इमं रयणप्पभं पुढविं आगारेहिं हेऊहिं उवमाहिं दिट्ठंतेहिं वण्णेहिं संठाणेहिं पडोयारेहि जं समयं जाणइ तं समयं पासइ, जं समयं पासइ तं समयं जाणइ? गोयमा! नो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ–केवली णं इमं रयणप्पभं पुढविं आगारेहिं० जं समयं जाणइ णो तं समयं पासइ, जं समयं पासइ नो तं समयं जाणइ? गोयमा! सागारे से णाणे भवइ अणागारे से दंसणे भवइ, से तेणट्ठेणं जाव णो त समयं जाणइ एवं जाव अहे-सत्तमं, एवं सोहम्मकप्पं जाव अच्चुयं, गेविज्जगविमाणा अणुत्तर-विमाणा, ईसीपब्भारं पुढविं, परमाणुपोग्गलं दुपएसियं खंधं जाव अणंत-पएसियं खंधं, केवली णं भंते! इमं रयणप्पभं पुढविं अणागारेहिं अहे तूहिं अणुवमाहिं अदिट्ठंतेहिं अवण्णेहि असंठाणेहिं अपमाणेहिं अप डोयारेहिं पासइ न जाणइ? हंता, गोयमा! केवली णं इमं रयणप्पभं पुढविं अणागारेहिं जाव पासइ न जाणइ, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ–केवली इमं रयणप्पभं पुढविं अणागारेहिं जाव पासइ ण जाणइ, गोयमा! अणागारे से दंसणे भवइ सागारे से नाणे भवइ, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ–केवलीणं इमं रयणप्पभं पुढविं अणागारेहि जाव पासइ ण जाणइ, एव जाव ईसिप्पभारं पुढविं परमाणुं पोग्गलं अणंत-पएसियं खंधं पासइ न जाणइ। पासणया पयं समत्तं ॥ ३० ॥ सू० २ ॥

छाया–केवली खलु भदन्त! इमां रत्नप्रभां पृथिवीम् आकारै र्हेतुभिरुपमाभि र्दृष्टान्तै र्वर्णैः

और वैमानिक की पश्यन्ता नारकों के समान है। यह पश्यन्ता एक प्रकार की ज्ञानता है जिसे प्राकटच भी कहा जाता है ॥ सू० १॥

केवलीज्ञान सम्पत्ति

शब्दार्थ–(केवली णं भंते! इमं रयणप्पभं पुढविं आगारेहिं) हे भगवन्!

निકોની પશ્યન્તા નારકોના સમાન છે. આ પશ્યન્તા એક પ્રકારની જ્ઞાતતા છે જેને પ્રાકટય પણ કહે છે ॥ સૂ૦ ૧ ॥

કેવલીજ્ઞાન સપત્તિ

શબ્દાર્થ–(केवली ण भंते! इम रयणप्पभं पुढवि आगारेहिं) હે ભગવાન્! કેવલી આ

संस्थानैः प्रमाणैः प्रत्यवतारैर्यं समयं जानाति तं समयं पश्यति ? यं समयं पश्यति तं समयं जानाति ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते–केवली खलु इमां रत्नप्रभां पृथिवीम् आकारै० यं समयं जानाति नो तं समयं पश्यति, यं समयं पश्यति नो तं समयं जानाति ? गौतम ! साकारं तज्ज्ञानं भवति, अनाकार तद् दर्शन भवति, तत् तेनार्थेन यावत्–नो तं समयं जानाति एवं यावद् अधः सप्तमीम् एवं सौधर्मकल्पं यावद् अच्युत,

केवली इस रत्नप्रभा पृथिवी को आकारों से (हेऊहिं) हेतुओं से (उवमाहिं) उपमाओं से (दिट्ठंतेहिं) दृष्टान्तों से (वण्णेहिं) वर्णों से (संठाणेहिं) संस्थानों से (पमाणेहि) प्रमाणों से (पडोयारेहिं) प्रत्यवतारों से (जं समयं जाणइ त समयं पासइ ?) जिस समय जानते हैं, उस समय देखते हैं ? (ज समयं पासइ त समयं जाणइ ?) जिस समय देखते हैं, उस समय जानते हैं ?

(गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है (केवली णं इमं रयणप्पभं पुढविं आगारेहिं) केवली इस रत्नप्रभा पृथिवी को आकारों से (जं समयं जाणइ णो तं समयं पासइ, जं समयं पासइ नो तं समयं जाणइ ?) जिस समय जानते हैं उस समय देखते नहीं, जिस समय देखते हैं, उस समय जानते नहीं (गोयमा ! सागारे से णाणे भवइ) हे गौतम ! उन का ज्ञान साकार होता है (अणागारे से दंसणं भवइ) उनका दर्शन अनाकार होता है (से तेणट्ठेण) इस कारण से (जाव णो तं समयं जाणइ) यावत् उस समय नहीं जानते (एवं जाव अहेसत्तमं) इसी प्रकार यावत् सातवीं पृथिवी को (एवं

રત્નપ્રભા પૃથ્વીને આકારોથી (हेऊहिं) હેતુઓથી (उवमाहि) ઉપમાઓથી (दिट्ठतेहि) દૃષ્ટાન્તોથી (वण्णेहि) વર્ણોથી (संठाणेहि) સંસ્થાનોથી (पमाणेहि) પ્રમાણોથી (पडोयारेहि) પ્રત્યવતારોથી (ज समयं जाणइ त समय पासइ) જે સમયે જાણે છે, તે સમયે જોવે છે ? (ज समयं पासइ तं समयं जाणइ ?) જે સમયે દેખે છે, તે સમયે જાણે છે ?

(गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેવાય છે. (केवलीण इमं रयणप्पभं पुढविं आगारेहि) કેવલી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને આકારોથી (जं समयं जाणइ णो तं समय पासइ, ज समय पासइ नो त समय जाणइ ?) જે સમયે જાણે છે, તે સમયે દેખતા નથી, જે સમયે દેખે છે, તે સમયે જાણતા નથી (गोयमा ! सागारे से णाणे भवइ) હે ગૌતમ ! તેમના જ્ઞાન સાકાર હોય છે (अणागारे से दंसण भवइ) તેમના દર્શન અનાકાર હોય છે (से तेणट्ठेण) એ કારણથી (जाव णो तं समय जाणइ) યાવત તે સમયે નથી જાણતા

ग्रैवेयकविमानानि अनुत्तरविमानानि, ईषत्प्राग्भारां पृथिवीम्, परमाणु पुद्गलं द्विप्रादेशिकं स्कन्धं यावद् अनन्तप्रादेशिकं स्कन्धम्, केवली खलु भदन्त ! इमां रत्नप्रभा पृथिवीम् अनाकारैरहेतुभिरनुपमाभिरदृष्टान्तैरवर्णैरसंस्थानै रप्रमाणैरप्रत्यवतारैः पश्यति न जानाति? हन्त, गौतम ! केवली खलु इमां रत्नप्रभां पृथिवीम् अनाकारै यावत् पश्यति न जानाति, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—केवली इमां रत्नप्रभां पृथिवीम् अनाकारैं यावत् पश्यति

सोहम्मं कप्प) इसी प्रकार सौधर्म कल्प को (जाव अच्चुय) यावत् अच्युत कल्प को (गेविज्जविमाणा) ग्रैवेयक विमानो को (अनुत्तरविमाणा) अनुत्तर विमानों को (ईसीपब्भारं पुढवीं) ईषत्प्राग्भार पृथिवी को (परमाणुपोग्गलं) परमाणु पुद्गल को (दुपदेसियं खधं) द्विप्रदेशी स्कंध को (जाव अणंतपएसियं खंधं) यावत् अनन्तप्रदेशी स्कंध को ।

(केवली णं भंते ! इमं रयणप्पभं पुढविं) हे भगवन् ! केवली इस रत्नप्रभा पृथिवी को (अणागारेहिं) अनाकारों से (अहेऊहिं) अहेतुओं से (अणुवमाहिं) अणुपमाओं से (अदिट्ठंतेहिं) अदृष्टान्तों से (अवण्णेहिं) अवर्णो से (असंठाणेहिं) असंस्थानो से (अपमाणेहिं) अप्रमाणो से (अपडोयारेहिं) अप्रत्यवतारों से (पासइ न जाणइ ?) देखते हैं, जानते नहीं हैं ? (हंता) हां (गोयमा !) हे गौतम ! (केवली णं इमं रयणप्पभं पुढविं) केवली इस रत्नप्रभा पृथ्वी को (अणागारेहिं जाव पासइ न जाणइ) अनाकारो से यावत् देखते हैं, जानते नहीं हैं (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?) हे भगवन् ! किस कारण से ऐसा कहा जाता हैं (केवली इमं रयणप्पभं पुढविं अणागारेहिं जाव पासइ, ण जाणइ ?) कि

(एव जाव अहे सत्तम) એ જ પ્રકારે યાવત્ સાતમી પૃથ્વીને (एव सोहम्म कप्प) એ જ પ્રકારે સૌધર્મ કલ્પને (जाव अच्चुय) યાવત્ અચ્યુત કલ્પને (गेविज्जविमाणा) ગ્રૈવેયક વિમાનોને (अनुत्तरविमाणा) અનુત્તર વિમાનોને (ईसीपब्भार पुढवि) ઇષત્પ્રાગ્ભાર પૃથ્વીને (परमाणुपोग्गल) પરમાણુ પુદ્ગલોને (दुपदेसिय खंध) દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધેને (जाव अणत पएसिय खध) યાવત્ અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોને.

(केवली ण भते ! इय रयणप्पभ पुढवि) હે ભગવન્ ! કેવલી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને (अणागारेहि) અનાકારોથી (अहेऊहि) અહેતુઓથી (अणुवमाहिं) અનુપમાઓથી (अदिट्ठतेहि) અદૃષ્ટાન્તોથી (अवण्णेहि) અવર્ણોથી (असठाणेहि) અસસ્થાનોથી (अपमाणेहि) અપ્રમાણોથી (अपडोयारेहि) અપ્રત્યવતારોથી (पासइ न जाणइ ?) દેખે છે, જાણતાથી

(हता) હા (गोयमा) હે ગૌતમ (केवली ण इम रयणप्पभ पुढवि) કેવલી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને (अणागारेहिं जाव पासइ न जाणइ) અનાકારોથીયાવત્ દેખે છે, જાણતા નથી (से केणट्ठेणं भते ! एवं वुच्चइ ?) હે ભગવન્ ! શા કારણથી એમ કહેવાય છે ? (केवलीइम रयणप्पमं पुढवि अणागारेहिं जाव पासइ ण जानइ) કે કેવલી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને અના

न जानाति ? गौतम ! अनाकारं तद्दर्शनं भवति, साकारं तज्ज्ञानं भवति, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-केवली खलु इमां रत्नप्रभां पृथिवीम् अनाकारैः यावत् पश्यति न जानाति, एवं यावद् ईषत्प्राग्भारां पृथिवीम्, परमाणु पुद्गलम् अनन्तप्रादेशिकं स्कन्धं पश्यति न जानाति । पश्यन्ता पदं समाप्तम् ॥ ३० ॥ सू० २ ॥

टीका-अथ छद्मस्थानां सकर्मकत्वेन साकारोऽनाकारश्चोपयोगः क्रमिक एव उत्पत्तुमर्हति, सकर्मणां जीवानामेकतरस्योपयोगस्य समये तदन्य उपयोगः कर्मणाऽऽवृतत्वात् नोत्पत्तुमर्हति तयो र्युगपद् विरोधात् तथा च छद्मस्थो यस्मिन् समये जानाति न तस्मिन्नेव

केवली इस रत्नप्रभा पृथिवी को अनाकारों से यावत् देखते हैं, जानते नहीं हैं (गोयमा ! अणागारे से दंसणे भवइ) हे गौतम ! उन का दर्शन अनाकार होता है (सागारे से नाणं भवइ) उनका ज्ञान साकार होता है (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) हे गौतम ! इस कारण से ऐसा कहा जाता है (केवली णं इमं रयणप्पभं पुढविं) केवली इस रत्नप्रभा पृथिवी को (अणागारेहिं) अनाकारो से (जाव पासइ ण जाणइ) यावत् देखते हैं, जानते नहीं (एवं जाव ईसिपब्भारं पुढविं) इसी प्रकार ईषत्प्राग्भार पृथ्वी को (परमाणुपोग्गलं) परमाणु पुद्गल को (अणंतपदेसियं खंधं) अनन्तप्रदेशी स्कंध को (पासइ न जाणइ) देखते हैं, जानते नहीं हैं ॥ सू० २॥

पासणया पद समाप्त

टीकार्थ-छद्मस्थ जीव सकर्मक होते हैं, अतएव उनका साकारोपयोग और निराकारोपयोग क्रम से ही उत्पन्न हो सकता है, क्यो कि सकर्मक जीवों के एक उपयोग के समय दूसरा उपयोग कर्म से आवृत हो जाता है, इस कारण

કારોથી યાવત્ દેખે છે, જાણુતા હોતા નથી.

(गोयमा ! अणागारे से दंसणे भवइ) હે ગૌતમ ! તેમના દર્શન અનાકાર હોય છે (सागारे से नाणं भवइ) તેમના જ્ઞાન સાકાર હોય છે (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एव वुच्चइ) હે ગૌતમ ! એ કારણુથી એમ કહેવાય છે (केवली णं इमं रयणप्पभं पुढवि) કેવલી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના (अणागारेहिं) અનાકારોથી (जाव पासइ ण जाणइ) યાવત્ દેખે છે, જાણુતા નથી (एव जाव ईसिपब्भार पुढविं) એ જ પ્રકારે યાવત્ ઇષત્ પ્રાગ્ભાર પૃથ્વીના (परमाणुपोग्गलं) પરમાણુ પુદ્ગલોના (अणंतपएसिय खंध) અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધને (पासइ न जाणइ) દેખે છે, જાણુતા નથી. ॥સૂ૦ ૨॥

પાસણુયા પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ -છદ્મસ્થ જીવ સકર્મક હોય છે, તેથી જ તેમના સાકારોપયોગ અને નિરાકારોપયોગ ક્રમથી જ ઉત્પન્ન થઇ શકે છે, કેમકે સકર્મક જીવોના એક ઉપયોગને સમય બીજા ઉપયોગ કર્મથી આવૃત્ત બની જાય છે, એ કારણે તે ઉત્પન્ન નથી થઇ શકતા.

समये पश्यति किन्तु तदनन्तरं केवलिना पुनर्घातिकर्मचतुष्टयक्षयात् तेषां क्षीणज्ञानावरणत्वात् तयोर्युगपद् विरोधाभावेन स किं यस्मिन्नेव समये रत्नप्रभादिकं जानाति तस्मिन्नेव समये पश्यति? उताहो जीवस्वभावत्वात् क्रमेण जानाति पश्यति? इत्याशङ्क्य पृच्छति-'केवलीणं भंते! इमं रयणप्पभं पुढविं आगारेहिं हेतूहिं उवमाहिं दिट्ठंतेहिं वण्णेहिं संठाणेहिं पमाणेहिं पडोयारेहिं जं समयं जाणइ तं समयं पासइ? जं समयं पासइ तं समयं जाणइ?' हे भदन्त! केवली खलु इमां रत्नप्रभां पृथिवीम् आकारैः-आकारभेदैः, आकारभेदास्तावत् इयं रत्नप्रभापृथिवी खरकाण्ड पङ्ककाण्ड-अप्काण्डभेदेन त्रिकाण्डा वर्तते, खरकाण्डमपि षोडशभेदं वर्तते, तत्र प्रथमं सहस्रयोजनप्रमाणं रत्नकाण्डं तदनन्तरं सहस्रयोजनमानमेव वज्रकाण्डम्, तस्य चाप्यधस्तात् सहस्रयोजनप्रमाणमेव वैडूर्यकाण्डं वर्तते इत्यादि

वह उत्पन्न नहीं हो सकता। दो उपयोगों का एक साथ होना विरुद्ध है। इस कारण छद्मस्थ जिस समय जानता है, उसी समय में देखता नहीं है, किन्तु उसके बाद ही देखता है। किन्तु केवली के घातिक कर्मों का क्षय हो चुका है, वे अतएव उनके ज्ञानावरण और दर्शनावरण का क्षय हो जाने के कारण ज्ञान और दर्शन दोनों के एक साथ होने में कोई विरोध नहीं है। तो क्या वे जिस समय रत्नप्रभा आदि को जानते हैं, उसी समय देखते हैं? अथवा जीव-स्वभाव के कारण क्रम से जानते-देखते हैं? ऐसी आशंका से गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन्! केवली भगवान् इस रत्नप्रभा पृथिवी को आकारों से अर्थात् आकार भेदों से जैसे यह रत्नप्रभा पृथिवी खरकाण्ड, पंककाण्ड और अप्काण्ड के भेद से तीन प्रकार की है। खरकाण्ड के भी सोलह भेद हैं। उनमें से प्रथम एक हजार योजन प्रमाण रत्नकाण्ड है, उसके अनन्तर एक हजार योजन प्रमाण वज्रकाण्ड है, उसके नीचे सहस्र योजन का वैडूर्य काण्ड है, इत्यादि रूप से समझ लेने चाहिए। तथा हेतुओं से अर्थात्

બે ઉપયોગોનુ એકી સાથે બનવું વિરૂદ્ધ છે એ કારણે છદ્મસ્થ જે સમયે જાણે છે, તે સમયમા દેખતા નથી, પણ તેના પછી જ દેખે છે, પણ કેવલીના ઘાતિક કર્મો ક્ષય થયેલા હોય છે, તેથી જ તેમના જ્ઞાનાવરણ અને દર્શનાવરણનો ક્ષય થઈ જવાના કારણે જ્ઞાન અને દર્શન બન્નેનું એક સાથે હોવામા કોઈ વિરોધ નથી થતો

તો શું તેઓ જે સમયે રત્નપ્રભા આદિને જાણે છે, તે સમયે દેખે છે? અથવા જીવ સ્વભાવના કારણે ક્રમથી જાણે-દેખે છે? એવી આશંકાથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્! કેવલી ભગવાન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના આકારોથી અર્થાત્ આકાર ભેદોથી, જેમકે આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ખરકાંડ, પંકકાંડ અને અપ્કાંડના ભેદથી ત્રણ પ્રકારની છે

ખરકાંડના પણ સોલ ભેદ છે, તેમનામાથી પ્રથમ એક હજાર યોજન પ્રમાણ રત્નકાંડ છે, તેના પછી એક હજાર યોજન પ્રમાણ વજ્રકાંડ છે, તેના નીચે હજાર યોજનનો વૈડૂર્ય-

रीत्याऽवसेयाः हेतुभिः-उपपत्तिभिः युक्तिभिरित्यर्थः, ताश्च युक्तयो यथा कथं तावत् 'रत्नप्रभा' इति नाम संजातम्? अत्रोच्यते-रत्नमयकाण्डत्वाद् अस्याः 'रत्नप्रभा' इतिनाम, रत्नानि प्रभा-स्वरूपं यस्याः सा रत्नप्रभा, अथवा अस्याः रत्नमयकाण्डत्वादेव रत्नानां प्रभा-कान्तिर्यस्यां सा रत्नप्रभा इति अन्वर्थ-युत्पत्तेरिति, उपमाभिः-उपमितिभिः सादृश्यैरित्यर्थः, ताश्चोपमा यथा-रत्नप्रभायां रत्नप्रभादीनि काण्डानि वर्णविभागेन पद्मरागेन्दुसदृशानि इत्यादि, दृष्टान्तैः-उदाहरणैः, वादिप्रतिवादिनोर्बुद्धि साम्यप्रतिपादकवाक्यैरित्यर्थः, यथा घटः पृथुबुध्नोद राकारादिरूपे स्वगतधर्मैरनुगतः पटादिगतेभ्यश्च धर्मेभ्यो व्यावृत्तः समुपलभ्यते अतः पटादिभ्यः पृथगेव वस्त्वन्तरं घट एवमियमपि रत्नप्रभा स्वगत पूर्वोक्तभेदैरनुगता शर्कराप्रभा भेदेभ्यश्च व्यावृत्ता भवति, अत एताभ्यः इयं पृथगेव वस्त्वन्तर-

उपपत्तियो या युक्तियो से, जैसे-इस पृथिवी का नाम रत्नप्रभा क्यों है? इस का समाधान यह है कि रत्नमय काण्ड होने के कारण इसका नाम रत्नप्रभा है। रत्न ही जिस की प्रभा या जिसका स्वरूपहो वह रत्नप्रभा अथवा रत्नमय काण्ड होने से जिस में रत्नो की प्रभा-कान्ति हो वह रत्नप्रभा। यह इस पृथिवी का अर्थानुसार नाम है। तथा उपमाओं से अर्थात् सदृशता से, जैसे-रत्नप्रभा में रत्नप्रभ आदि काण्ड वर्ण विभाग से पद्मरागेन्द्र के समान है इत्यादि दृष्टान्तो से अर्थात् उदाहरणो से या वादी तथा प्रतिवादी की बुद्धि में समता के प्रतिपादन वाक्यो से, जैसे-पृथु एवं बुध्न (चौडे औ गोलाकार) उदर आदि आकार आदि अपने में रहने वाले धर्मो से युक्त होता है, और घटादि में रहे हुए धर्मों से व्यावृत्त (भिन्न) होता है अतएव जैसे घट, पटादि से भिन्न है, इसी प्रकार यह रत्नप्रभा पृथिवी भी शर्करा आदि पृथिवियो से भिन्न है। क्योंकि उस के धर्म उन से भिन्न हैं। इस कारण

કાંડ છે, ઇત્યાદિ રૂપથી સમજી લેવુ જોઇએ તથા હેતુઓથી અર્થાત્ ઉપપત્તિયો અગર યુક્તિયોથી-જેમ-આ પૃથ્વીનુ નામ રત્નપ્રભા કેમ છે?

તેનું સમાધાન આ છે કે રત્નમય કાંડ હેવાના કારણે તેનુ નામ રત્નપ્રભા છે. રત્ન જ જેની પ્રભા અથવા રત્નમય કાંડ હોવાથી જેમનામા રત્નોની પ્રભા-કાન્તિ હોય તે રત્નપ્રભા. આ પૃથ્વી શબ્દના અર્થ અનુસાર નામ છે તથા ઉપમાઓથી અર્થાત્ સદૃશતાથી, જેમ રત્નપ્રભામા રત્નપ્રભ આદિ કાંડ વર્ણ વિભાગથી પદ્મરાગેન્દ્રની સમાન છે ઇત્યાદિ, દૃષ્ટાન્તોથી અર્થાત્ ઉદાહરણોથી અથવા વાદી તથા પ્રતિવાદીની બુદ્ધિમાં સમતાના પ્રતિપાદક વાક્યોથી, જેમકે પૃથુ તેમજ બુધ્ન (ચોરસ અને ગોળાકાર) ઉદર આદિના આકાર પોતામાં રહેનારા ધર્મોથી યુક્ત હોય છે. અને ઘટ આદિમા રહેલા ધર્મોથી વ્યાવૃત્ત (ભિન્ન) હોય છે, તેથી જ જેમ ઘટ, પટાદિથી ભિન્ન છે, એજ પ્રકારે આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી પણ શર્કરા આદિ પૃથ્વીઓથી ભિન્ન છે, કેમકે તેના ધર્મ તેમનાથી જુદા છે. એ કારણે

मित्यादि; वर्णैः-शुक्लादिवर्णविभागेन, तथा च शुक्लादीनामुत्कर्षापकर्षसंख्येयासंख्येयानन्तगुणविभागेन गन्धरसस्पर्शविभागेन चेत्यर्थः, संस्थानैः तस्या रत्नप्रभायां भवननरकादीनां रचनाकारैरित्यर्थः, यथा-'तेणं भवणा बाहिं वट्टा अन्तो चउरंसा अहे पुक्खरकण्णिया संठाणसंठिया' तानि खलु भवनानि बहिर्वृत्तानि अन्तश्चतुरस्राणि अधः पुष्करकर्णिका संस्थान संस्थितानि, एवम्-'तेणं नरया अंतो वट्टा बाहिं चउरंसा अहे खुरप्पसंठाणसंठिया' तानि खलु नरकाणि अन्तो वृत्तानि बहिश्चतुरस्राणि अधः क्षुरप्रसंस्थानसंस्थितानि भवन्ति इत्यादि, प्रमाणैः-आयामबाहल्यविष्कम्भादिरूपैः परिमाणविशेषैः, यथा-'असीउत्तरजोयण सय सहस्सबाहल्ला रज्जुप्पमाणमेत्ता आयामविक्खंभेणं' अशीत्युत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्या रज्जुप्रमाणमात्रा आयामविष्कम्भेण इत्यादि. प्रत्यवतारैः-घनोदध्यादिवलयैः, प्रति-परितः साकल्येन अवतीर्यते-व्याप्यते यैस्ते प्रत्यवतारा इति व्युत्पत्तेः, घनोदध्यादिवलयाना सर्वासु

रत्नप्रभा, शर्कराप्रभा आदि से पृथक् ही वस्तु है, इत्यादि। तथा वर्णो से अर्थात् श्वेत आदि वर्णों के भेद से, शुक्ल आदि गुणो के उत्कर्ष एव अपकर्ष रूप संख्यातगुण, असख्यातगुण और अनन्तगुण के विभाग से तथा गंध, रस और स्पर्श के विभाग से। तथा संस्थानो से अर्थात् रत्नप्रभा में बने भवनो एवं नरकावासो की रचना के आकारो से, जैसे वे भवन बाहर से गोल और अन्दर से चौकोर हैं, नीचे पुष्कर की कर्णिका के आकार के हैं। इसी प्रकार नरक अन्दर से गोल हैं, बाहर से चौकार हैं और नीचे खुरपा (क्षुरप्र) के आकार के हैं, इत्यादि। तथा प्रमाणो से अर्थात् लम्बाई, मोटाइ, चौडाई आदि रूप परिमाणो से, जैसे-एक लाख अस्सी हजार योजन मोटाई वाली, तथा रज्जु प्रमाण लम्बाई चौडाई वाली, इत्यादि। प्रत्यवतारो से अर्थात् घनोदधि आदि वलयो से। जो पूरी तरह व्याप्त कर ले उसे प्रत्यवतार कहते हैं। घनो-

રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા આદિથી પૃથક્ જ વસ્તુ છે, ઇત્યાદિ.

તથા વર્ણોથી અર્થાત્ શ્વેત આદિ વર્ણોના ભેદથી, શુકલ આદિ ગુણોના ઉત્કર્ષ તેમજ અપકર્ષ રૂપ સંખ્યાત ગુણ, અસંખ્યાત ગુણ, અને અનન્ત ગુણના વિભાગથી તથા ગંધ, રસ અને સ્પર્શના વિભાગથી, તથા સંસ્થાનોથી, અર્થાત્ રત્નપ્રભામા બનેલ ભવનો તેમજ નરકાવાસોની રચનાના આકારોથી જેમકે-તે ભવનો બહારથી ગોળ અને અંદરથી ચતુરસ્ર છે, નીચે પુષ્કરની કર્ણિકાના આકારના છે એજ પ્રકારે નરક અંદરથી ગોળ છે, બહારથી ચતુરસ્ર, અને નીચે ખુરપા (અસ્ત્રા)ના આકારના છે ઇત્યાદિ.

તથા પ્રમાણોથી અર્થાત્ લંબાઈ મોટાઈ, વિસ્તાર આદિ રૂપ પરિમાણોથી, જેમકે, એક લાખ એંસી હજાર યોજન મોટાઇવાળી, તથા રજ્જુ પ્રમાણ લંબાઈ-પહોળાઇવાળી ઇત્યાદિ પ્રત્યવતારોથી અર્થાત્ ઘનોદધિ આદિ વલયોથી જે પુરેપુરા વ્યાપ્ત કરી દે તેને પ્રત્યવતાર કહે છે. ઘનોદધિ આદિવલય બધી દિશાઓમા અને બધી વિદિશાઓમા રત્ન-

दिक्षु विदिक्षु च रत्नप्रभां पृथिवीं व्याप्य व्यवस्थितत्वात्, य समयं-यस्मिन समये जानाति-आकारादिविशिष्टतया परिच्छिनत्ति तं समयं-तस्मिन् समये किं पश्यति-केवलदर्शनविषयी करोति ? एवं यं समयं-यस्मिन समये पश्यति-केवलदर्शनविषयी करोति तं समयं-तस्मिन समये एव किं जानाति-आकाशदिविशिष्टतया किं परिच्छिनत्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः संभवति, गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति-'से केणट्ठे णं भंते ! एव वुच्चइ-केवली णं इमं रयणप्पभं पुढविं आगारेहिं जाव जं समयं जाणइ नो तं समयं पासइ जं समयं पासइ नो तं समयं जाणइ ?' हे भदन्त ! तत्-अथ, केनार्थेन-कथं तावत् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-केवली खलु इमां रत्नप्रभां पृथिवीम् आकारै यावत्-हेतुभिरुपमाभिर्दृष्टान्तै वर्णैः संस्थानैः प्रमाणैः प्रत्यवतारैश्च यस्मिन समये जानाति नो तस्मिन् समये पश्यति, एवं यस्मिन समये पश्यति नो तस्मिन् समये जानातीति ? भगवान् कारणमाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सागारे से णाणे भवइ, अणागारे

दधि आदि वलय सभी दिशाओं में और सभी विदिशाओं में रत्नप्रभा पृथिवी को व्याप्त कर के रहे हुए हैं, अतः वे प्रत्यवतार कहलाते हैं। तात्पर्य यह है कि क्या केवली भगवन आकारादि से रत्नप्रभा पृथिवी को जिस समय केवल ज्ञान से जानते हैं, उसी समय में केवलदर्शन से देखते भी हैं ? और जिस समय में केवलदर्शन से देखते हैं क्या उसी समय में केवलज्ञान से जानते भी हैं ?

भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् यह बात युक्तिसंगत नहीं है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि केवली जिस समय इस रत्नप्रभा पृथिवी को आकारों, हेतुओं, उपमाओं दृष्टान्तों, वर्णों, संस्थानों प्रमाणों और प्रत्यवतारों से जिस समय में जानते हैं, उस समय में देखते नहीं और जिस समय में देखते हैं, उस समय में जानते नहीं ?

भगवान्-हे गौतम ! केवली भगवान् का ज्ञान साकार अर्थात् विशेषों का

પ્રભા પૃથ્વીને વ્યાપ્ત કરીને રહેલા છે, તેથી તેઓ પ્રત્યવતાર કહેવાય છે

તાત્પર્ય એ છે કે શુ કેવલી ભગવાન્ આકારાદિથી રત્નપ્રભા પૃથિવીને જે કેવલજ્ઞાનથી જાણે છે, તેજ સમયમા કેવલદર્શનથી દેખે પણ છે ? અને જે સમયમા કેવલ દર્શનથી દેખે છે શુ તે જ સમયમા કેવલજ્ઞાનથી જાણે પણ છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ આ વાત યુક્તિ સગત નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે કેવલી જે સમયે આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને આકારો, હેતુઓ, ઉપમાઓ, દૃષ્ટાન્તો, વર્ણો, સસ્થાનો પ્રમાણો અને પ્રત્યવતારોથી જે સમયમાં દેખે છે, તે સમયમાં જાણતા નથી ?

से दंसणे भवइ' साकारम्–विशेषाभिग्राहात्मकं विशेपनिश्चयस्वरूपं तस्य–भगवतः केवलिनः ज्ञानं भवति, अनाकारम्–सामान्यग्रहात्मकं तस्य भगवतः केवलिनो दर्शनं भवति, तथा च ज्ञानेन विशेपपरिच्छेदं कुर्वन 'जानाति' इति व्यपदिश्यते, दर्शनेन सामान्यग्रहं कुर्वन 'पश्यति' इति व्यपदिश्यते, केवलिनो ज्ञानं साकारं विशेपग्राहकं वर्तते अन्यथा तस्य ज्ञान त्वमेव न संभवति विशेपाभिग्रहात्मकबोधस्यैव ज्ञानपदार्थत्वात् उक्तञ्च–'स विशेपं पुनर्ज्ञानम्' इति, दर्शनन्तु अनाकारं सामान्यग्रहात्मक भवति तथाचोक्तम्–'निर्विशेपं विशेपाणां ग्रहोदर्शन मुच्यते' इति, जीवस्य तथा स्वाभाव्यात् कतिपयप्रदेशेपु ज्ञानं, कतिपयप्रदेशेपु दर्शनम् इत्येवं खण्डशो ज्ञानं दर्शनञ्च न संभवति अपितु यदा ज्ञानं भवति तदा साकल्येन ज्ञानमेव, यदा तु दर्शन भवति तदा साकल्येन दर्शनमेव, तयोश्च ज्ञानदर्शनयोः साकारानाकारतया

ग्राहक होता है और दर्शन अनाकार अर्थात् सामान्य का ग्राहक होता है। अतएव केवली जब ज्ञान के द्वारा विशेप का परिच्छेद करते हैं तब 'जानते हैं' ऐसा कहा जाता है और जब दर्शन के द्वारा सामान्य को ग्रहण करते हैं, तब 'देखते हैं' ऐसा कहा जाता है। केवली का ज्ञान साकार अर्थात् विशेष का ग्राहक होता है, अन्यथा वह ज्ञान ही नहीं कहा जा सकता, क्यों विशेपग्राहक बोध ही ज्ञान का अर्थ है। कहा भी है–'सविशेपं पुनर्ज्ञानम्' अर्थात् जो विशेष युक्त वस्तु को जानता है, वही ज्ञान है। दर्शन अनाकार अर्थात् सामान्य का ग्राहक होता है। कहा भी है–पदार्थों के विशेप रहित ग्रहण को दर्शन कहते हैं।

जीव के कितनेक प्रदेशों में ज्ञान और कितनेक प्रदेशों में दर्शन हो, इस प्रकार खण्डशः ज्ञान और दर्शन संभव नहीं हैं, किन्तु जब ज्ञान होता है तब पूरी तरह से ज्ञान ही होता है और जब दर्शन होता तब पूरी तरह दर्शन ही

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! કેવલી ભગવાનનુ જ્ઞાન સાકાર અર્થાત્ વિશેષોનુ ગ્રાહક હોય છે અને દર્શન અનાકાર અર્થાત્ સામાન્યનુ ગ્રાહક હોય છે તેથી જ કેવલી જ્યારે જ્ઞાન દ્વારા વિશેષનો પરિચ્છેદ કરે છે ત્યારે જાણે છે એમ કહેવાય છે અને જ્યારે દર્શન દ્વારા સામાન્યને ગ્રહણ કરે છે ત્યારે દેખે છે એમ કહેવાય છે કેવલીનુ જ્ઞાન સાકાર અર્થાત્ વિશેષનુ ગ્રાહક હોય છે, અન્યથા તે જ્ઞાન જ નથી કહી શકાતુ, કેમકે, વિશેષ ગ્રાહક બોધ જ જ્ઞાનનો અર્થ છે. કહ્યુ પણ છે–"सविशेपं पुनर्ज्ञान" અર્થાત્ જે વિશેષ યુક્ત વસ્તુને જાણે છે, તે જ જ્ઞાન છે દર્શન અનાકાર અર્થાત્ સામાન્યનુ ગ્રાહક હોય છે. કહ્યુ પણ છે–પદાર્થોના વિશેષ રહિત ગ્રહણને દર્શન કહે છે.

જીવના કેટલાક પ્રદેશોમા જ્ઞાન અને કેટલાક પ્રદેશોમા દર્શન થાય, એ પ્રકારે ખડશ જ્ઞાન અને દર્શનનો સભવ નથી, પણ જ્યારે જ્ઞાન થાય છે ત્યારે પુરેપુરૂ જ્ઞાન જ થાય છે અને જ્યારે દર્શન થાય છે, ત્યારે પુરેપુરૂ દર્શન જ થાય છે. જ્ઞાન અને

छायातपयोरिव परस्परं विरुद्धत्वाद् यस्मिन् समये जानाति तस्मिन् समये न पश्यति, यस्मिन् समये वा पश्यति तस्मिन् समये न जानाति इति बोध्यम्, तदेवाह-'से तेणट्ठेणं जाव णो तं समयं जाणइ' तत्-अथ तेनार्थेन-उक्त हेतुना यावत्-केवली खलु इमां रत्नप्रभां पृथिवी माकारादिभिर्यस्मिन् समये जानाति नो तस्मिन् समये पश्यति, यस्मिन समये वा पश्यति नो तस्मिन् समये जानातीति, 'एवं जाव अहे सत्तम' एवम्-रत्नप्रभोक्तरीत्या यावत्-केवली शर्कराप्रभां वालुकाप्रभां पङ्कप्रभां धूमप्रभा तमःप्रभाम्, अधःसप्तमीञ्च पृथिवीम् आकारादिभिः प्रकारै यस्मिन् समये जानाति नो तस्मिन् समये पश्यति, यस्मिन समये वा पश्यति नो तस्मिन् समये जानाति प्रागुक्तयुक्तेः, 'एवं सोहम्मकप्पं जाव अच्चुयं' एवम्-रत्नप्रभादिरीत्या केवली सौधर्मकल्पं यावद्-ईशानं सनत्कुमारं माहेन्द्र ब्रह्मलोकं लान्तक महाशुक्रं सहस्रारम् आनत प्राणतम् आरणम् अच्युतञ्च कल्पम् आकारादिभिः प्रकारैर्यस्मिन समये जानाति नो तस्मिन् समये पश्यति, एवं यस्मिन् समये पश्यति नो तस्मिन् समये जानाति प्रागुक्त-

होता है। ज्ञान और दर्शन छाया तथा धूप के समान साकार एव अनाकार होने से परस्पर विरोधी हैं। जिस समय केवली जानते हैं उस समय में देखते नहीं और जिस समय देखते हैं उस समय में जानते नहीं, ऐसा समझना चाहिए। यही कहते हैं-केवली इस रत्नप्रभा पृथ्वी को आकार आदि से जिस समय में जानते हैं उस समय में देखते नहीं हैं और जिस समय में देखते हैं उस समय में जानते नहीं हैं। इसी प्रकार शर्कराप्रभा, वालुकाप्रभा, पंकप्रभा, धूमप्रभा, तमःप्रभा और अधः सप्तमी पृथिवी को आकार आदि से जिस समय में जानते हैं, उस समय में देखते नहीं और जिस समय में देखते हैं उस समय में जानते नहीं। युक्ति पूर्ववत् समझ लेनी चाहिए। इसी प्रकार सौधर्म कल्प को यावत् ईशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण और अच्युत कल्प को आकार आदि से

દર્શન છાયા અને તડકાની સમાન પરસ્પર વિરોધી છે સાકાર તેમજ અનાકાર હોવાથી જે સમયમા કેવલી જાણે છે, તે સમયમા દેખતા નથી અને જે સમયમા દેખે છે, તે સમયમાં જાણતા નથી, એમ સમજવું.

એ જ કહે છે-કેવલી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને આકાર આદિથી જે સમયમાં જાણે છે તે સમયમા દેખતા નથી, અને જે સમયમા દેખે છે, તે સમયમાં જાણતા નથી.

એ જ પ્રકારે શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમ પ્રભા અને અધ સાતમી પૃથ્વીને આકાર આદિથી જે સમયમા જાણે છે, તે સમયમાં દેખતા નથી અને જે સમયમા દેખે છે તે સમયમા જાણતા નથી યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી.

એ જ પ્રકારે સૌધર્મ કલ્પને યાવત્ ઇશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પને આકાર આદિથી જે

युक्तेः, 'गेविज्जविमाणा अणुत्तरविमाणा, ईसीपब्भारं पुढविं, परमाणुं पोग्गलं दुपएसियं खंधं जाव अणंतपएसियं खंधं' केवलि खलु ग्रैवेयकविमानानि अनुत्तरविमानानि ईषत्प्राग्भारां पृथिवीं परमाणु पुद्गलं द्विप्रादेशिकं स्कन्धं यावत्-त्रिचतुः पञ्चषट् सप्ताष्ट नवदश संख्याता संख्यातानन्तप्रादेशिकं स्कन्धश्चाकारादिभिः प्रकारैः यस्मिन् समये जानाति नो तस्मिन् समये पश्यति, यस्मिन् समये वा पश्यति नो तस्मिन् समये जानाति, प्रागुक्तयुक्तेः स्तुल्यत्वात्, अथोक्तरीत्या ज्ञानदर्शनयोः साकारानाकारतया पृथग्रूपेण व्यवस्थापितत्वेन यदा केवली रत्नप्रभादिकमाकाराद्यभावेन निश्चिनोति तदा स 'पश्यति' इत्येवं व्यपदेष्टव्यो नतु 'जानाती'ति प्ररूपयितुमाह-'केवली णं भंते ! इमं रयणप्पभं पुढविं अणागारेहिं अहेतूहिं अणुवमाहिं अदिट्ठंतेहिं अवण्णेहिं असंठाणेहिं अपमाणेहिं अपडोयारेहिं पासइ न जाणइ ?' हे

जिस समय में जानते हैं उस समय में देखते नहीं और जिस समय में देखते हैं उस समय में जानते नहीं है । युक्ति पूर्ववत समझ लेनी चाहिए । केवली ग्रैवेयक विमानों को, अनुत्तर विमानों को, ईषत्प्राग्भार पृथिवी को, परमाणु पुद्गल को, द्विप्रदेशी स्कन्ध को, यावत् त्रिप्रदेशी, चार प्रदेशी, पांच प्रदेशी, षट्प्रदेशी, सात प्रदेशी, अष्ट प्रदेशी, नौ प्रदेशी, दशप्रदेशी, संख्यातप्रदेशी, असंख्यातप्रदेशी और अनन्तप्रदेशी स्कंध को आकार आदि से जिस समय में जानते हैं उस समय में देखते नहीं है और जिस समय में देखते हैं उस समय में जानते नहीं हैं । युक्ति पूर्ववत् यहां भी समान है ।

पहले ज्ञान को साकार और दर्शन को निराकार निश्चित किया गया है, अतएव केवली रत्नप्रभा आदि को आकार आदि के अभाव से जब देखते हैं, तब वे 'देखते हैं' इस प्रकार कहना चाहिए, 'जानते हैं' ऐसा नहीं कहना चाहिए, ऐसी प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं-हे भगवन् ! जब केवली इस रत्नप्रभा पृथ्वी को अनाकारों से अर्थात् पूर्वोक्त आकारों से रहित, अहेतुओं से

સમયમા જાણે છે તે સમયે દેખતા નથી અને જે સમયે દેખે છે તે સમયમા જાણતા નથી, યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી

કેવલી ગ્રૈવેયક વિમાનોને, અચ્યુત વિમાનોને, ઈષત્પ્રાગ્ભાર પૃથ્વીને, પરમાણુ પુદ્ગલોને, દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધને, યાવત્ ત્રિપ્રદેશી, ચતુ પ્રદેશી, પચ પ્રદેશી, ષટ્પ્રદેશી, સાત પ્રદેશી, આઠ પ્રદેશી, નવ પ્રદેશી, દશ પ્રદેશી, સખ્યાતપ્રદેશી, અસખ્યાતપ્રદેશી અને અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ ને આકાર આદિથી જે સમયમા જાણે છે તે સમયમા દેખતા નથી અને જે સમયમા દેખે છે તે સમયમાં જાણતા નથી યુક્તિપૂર્વ પ્રમાણે સમજવી

પહેલા જ્ઞાનને સાકાર અને દર્શનને નિરાકાર નિશ્ચિત કરેલ છે, તેથી જ કેવલી રત્નપ્રભા આદિને આકારના અભાવે જ્યારે દેખે છે, ત્યારે તેઓ દેખે છે એ પ્રકારે કહેવુ જોઇએ, 'જાણે છે,' એવુ ન કહેવુ જોઇએ. એવી પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે-હે ભગવન્ ! જ્યારે કેવલી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને અનાકારોથી અર્થા પૂર્વોક્ત

भदन्त ! केवली खलु इमां रत्नप्रभा पृथिवीम् अनाकारैः-पूर्वोक्ताकाररहितैः, अहेतुभिःयुक्तिरहितैः, अनुपमाभिः-सादृश्यवर्जितैः, अदृष्टान्तैः-उदाहरणाभावैः, अवर्णः-शुक्लादिवर्णगन्धरसस्पर्शराहित्यैः, असंस्थानैः-रचनाविशेषरहितैः, अप्रमाणैः-पूर्वोक्तपरिमाणविशेषराहित्येन, अप्रत्यवतारै-घनोदध्यादि वलयराहित्येन च केवल किं पश्यत्येव न जानाति ? भगवान् तदङ्गी कुर्वन्नाह-'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त-सत्यमेतत्, 'केवलीणं इमं रयणप्पभं पुढविं अणागारेहिं जाव पासइ न जाणइ' केवली खलु इमां रत्नप्रभां पृथिवीम् अनाकारैः यावत्-अहेतुभिः, अनुपमाभिः, अदृष्टान्तैः, अवर्णैः, असंस्थानैः, अप्रमाणैः, अप्रत्यवतारैः केवल पश्यत्येव न जानाति, प्रागुयुक्तेः, गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति-'से केणट्ठेण भंते ! एवं वुच्चइ-केवली इमं रयणप्पभं पुढविं अणागारेहिं जाव पासइ ण जाणइ ?' हे भदन्त ! तत्-अथ, केनार्थेन-कथं तावत्, एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-केवली खलु इमा रत्नप्रभा पृथिवीम् अनाकारैर्यावद्-अहेतुभिः, अनुपमा प्रभृतिभिः केवलं पश्यत्येव नो जानातीति ? भगवान् पूर्वोक्तमेव

अर्थात् युक्ति रहित, अनुपमाओं से अर्थात् सदृशतारहित, अदृष्टान्तों से अर्थात् उदाहरण के अभावों से अवर्णो से अर्थात् शुक्लादि वर्णो एवं गंध, रस, स्पर्श से रहित रूप से असंस्थानों से अर्थात् रचना विशेषरहित, अप्रमाणों से अर्थात् पूर्वोक्त प्रमाण विशेष से रहित रूप से, अप्रत्यवतारो से अर्थात् घनोदधि आदि वलयो से रहित रूप से केवल क्या देखते ही हैं ? जानते नहीं है ?

भगवान् इसे स्वीकार करते हुए कहते हैं-हे गौतम ! हां, यह सत्य है। केवली इस रत्नप्रभा पृथ्वी को जब अनाकारो, यावत्-अहेतुओ अनुपमाओ, अदृष्टान्तो, अवर्णो, अप्रमाणो एवं अप्रत्यवतारो से केवल देखते ही हैं तब जानते नहीं हैं युक्ति पूर्ववत् समझनी चाहिए।

गौतमस्वामी इस का कारण पूछते हैं-हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि केवली रत्नप्रभा पृथिवी को अनाकारो यावत् अहेतुओं अनुप

આકારોથી રહિત, અહેતુઓથી અર્થાત્ યુક્તિરહિત, અનુપમાઓથી અર્થાત્ સદૃશતારહિત, અદૃષ્ટાન્તોથી અર્થાત્ ઉદાહરણોના અભાવોથી, અવર્ણોથી અર્થાત્ શુક્લાદિ વર્ણોથી ગંધ, રસ, સ્પર્શ રહિત, રૂપથી, અસંસ્થાનોથી અર્થાત્ રચના વિશેષથી રહિત, અપ્રમાણોથી અર્થાત્ પૂર્વોક્ત પ્રમાણ વિશેષોથી રહિત અપ્રત્યવતારોથી અર્થાત્ ઘનોદધિ આદિ વલયોથી રહિત રૂપથી કેવલ શું જુવે જ છે ? જાણતા નથી ?

શ્રી ભગવાન્-એનો સ્વીકાર કરતાં કહે છે-હે ગૌતમ ! હા, એ સાચું છે, કેવલી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને જ્યારે અનાકારો, યાવત્-અહેતુઓ, અનુપમાઓ, અદૃષ્ટાન્તો, અવર્ણો, અપ્રમાણો તેમજ અપ્રત્યવતારોથી કેવલ દેખે જ છે ત્યારે જાણતા નથી યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજવી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે કેવલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીને યાવત્ અહેતુઓ અનુપમાઓ આદિથી કેવલ દેખે જ છે, જાણતા નથી ?

हेतुमाह-'गोयमा !' हे गौतम! 'अणागारे से दसणे भवइ, सागारे से नाणे भवइ' अनाकारम्-विशेषवर्जितं तस्य-भगवतः केवलिनो दर्शनं भवति, किन्तु-साकारम्-विशेषयुक्तं तस्य-भगवतो ज्ञानं भवति, तयोश्च पूर्वोक्तरीत्या परस्परविरुद्धत्वात्, तदुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ-केवलीणं इमं रयणप्पभं पुढविं अणागारेहिं जाव पासइ ण जाणइ' हे गौतम! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-केवली खलु इमां रत्नप्रभां पृथिवीम् अनाकारै यावत्-अहेतु प्रभृतिभिः केवलं पश्यत्येव न जानातीति, 'एवं जाव ईसिप्पभारं पुढविं परमाणुं पोग्गलं अणंतपएसियं खंधं पासइ न जाणइ' एवम्-पूर्वोक्तरत्नप्रभोक्तरीत्या यावत्-शर्कराप्रभां वालुकाप्रभां पङ्कप्रभां धूमप्रभां तमःप्रभाम् अधः सप्तमीं पृथिवीम्, सौधर्मेशानसनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोकलान्तकमहाशुक्रसहस्रारानतप्राणतारणाच्युतकल्पनवग्रैवेयकविमानानुत्तरविमानेषत्प्राग्भारां पृथिवीं परमाणु पुद्गलं द्वित्रिचतुःपञ्चषट्सप्ताष्ट नव दश संख्यातासंख्यातानन्तप्रादेशिकं स्कन्धञ्चानाकारै रहेतुभिरनुपमाभिरदृष्टान्तै

माओ आदि से केवल देखते ही हैं, जानते नहीं है ?

भगवान्-हे गौतम! भगवान् केवली का दर्शन अनाकार अर्थात् विशेष ग्रहण रहित होता है और ज्ञान साकार अर्थात् विशेषग्रहण से सहित होता है। ये दोनो पूर्वोक्त प्रकार से परस्पर विरुद्ध हैं, इस कारण हे गौतम! ऐसा कहा जाता है कि केवली इस रत्नप्रभा पृथिवी को अनाकारो यावत् अहेतुओ आदि से केवल देखते ही हैं, जानते नहीं हैं। इसी प्रकार शर्कराप्रभा, वालुका प्रभा, पंकप्रभा, धूमप्रभा, तमःप्रभा, अधः सप्तमी पृथ्वी, सौधर्म, ईशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण, अच्युत कल्प, नौ ग्रैवेयक कल्पो, पांच अनुत्तर विमानो, ईषत्प्राग्भार पृथ्वी, परमाणु पुद्गल, द्विप्रदेशी स्कंध, त्रिप्रदेशी स्कंध, चतुःप्रदेशी स्कंध, षट्प्रदेशी स्कंध, सप्तप्रदेशी स्कंध, अष्टप्रदेशी स्कंध, नवप्रदेशी स्कंध, दश प्रदेशी स्कंध, संख्यात प्रदेशी स्कंध, असंख्यातप्रदेशी स्कंध और अनन्तप्रदेशी

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! ભગવાન્ કેવલીનુ દર્શન અનાકાર અર્થાત્ વિશેષ ગ્રહણુથી રહિત હોય છે અને જ્ઞાન સાકાર અર્થાત્ વિશેષ ગ્રહણુથી સહિત હોય છે. તે બન્ને પૂર્વોક્ત પ્રકારથી પરસ્પર વિરૂદ્ધ છે, એ કારણે હે ગૌતમ! એમ કહેવાય છે કે કેવલી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને અનાકારો યાવત્ અહેતુઓ આદિથી કેવલ દેખે જ છે, જાણુતા નથી એ જ પ્રકારે શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમ પ્રભા, અધ સાતમી પૃથ્વી, સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણુત, આરણુ, અચ્યુત કલ્પ, નવગ્રૈવેયક કલ્પો, પાંચ અનુત્તર વિમાનો, ઈષત્પ્રાગ્ભાર પૃથ્વી, પરમાણુ પુદ્ગલ, દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ, ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ, ચતુઃપ્રદેશી સ્કન્ધ, પંચપ્રદેશી સ્કન્ધ, ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ, સપ્તપ્રદેશી સ્કન્ધ અષ્ટપ્રદેશી સ્કન્ધ. નવપ્રદેશી સ્કન્ધ, દશપ્રદેશી સ્કન્ધ,

रवर्णैरसंस्थानैरप्रमाणैरप्रत्ययवतारैः केवलं यदा पश्यति तदा न जानातीत्यर्थः प्रागुक्तरीत्या-तयोर्ज्ञानदर्शनयो र्युगपत् संभवाभावादिति भावः।

'पासणया पयं समत्तं' पश्यन्तापद त्रिंशत्तमं समाप्तम् ॥ ३० ॥ सू० २ ॥

॥ एकत्रिंशत्तमं संज्ञापरिणामपदम् ॥

मूलम्-जीवा णं भंते ! किं सण्णी, असण्णी, नो सण्णी नो असण्णी ? गोयमा ! जीवा सण्णी वि असण्णी वि नो सण्णी नो असण्णी वि, नेरइयाणं पुच्छा, गोयमा ! नेरइया सण्णी वि असण्णी वि, नो नो सण्णी नो असण्णी, एवं असुरकुमारा जाव थणियकुमारा, पुढविकाइयाणं पुच्छा, गोयमा ! नो सण्णी असण्णी नो नो सण्णी नो असण्णी, एवं बेइंदियतेइंदियचउरिंदिया वि, मणूसा जहा जीवा पंचिंदियतिरिक्खजोणिया वाणमंतरा य जहा नेरइया, जोइसिय वेमाणिया सण्णी नो असण्णी नो नो सण्णी नो असण्णी, सिद्धाणं पुच्छा, गोयमा ! नो सण्णी, नो असण्णी, नो सण्णी नो असण्णी- नेरइय तिरियमणुया य वणयरगसुराइ सण्णीऽसण्णी य। विगलिंदिया असण्णी जोइसियवेमाणिया सण्णी ॥१॥ पण्णवणाए सण्णीपयं समत्तं ॥३१॥सू०१॥

छाया-जीवाः खलु भदन्त ! किं संज्ञिनः, असंज्ञिनः, नोसंज्ञिनो नोअसंज्ञिनः ? गौतम ! जीवाः संज्ञिनोऽपि असंज्ञिनोऽपि नोसंज्ञिनो नोअसंज्ञिनोऽपि, नैरयिकाणाम्

स्कंध को, अनाकारों से, अहेतुओं से अनुपमाओं से अदृष्टान्तों से, अवर्णों से, असंस्थानों से, अप्रमाणों से, तथा अप्रत्ययवतारों से सिर्फ जब देखते हैं तब जानते नहीं है। पहले कहे अनुसार केवली के ज्ञान की और दर्शन की प्रवृत्ति एक साथ नहीं हो सकती। प्रज्ञापना में पश्यन्ता पद समाप्त। सू० २॥

इकतीसवां संज्ञापरिणाम पद

शब्दार्थ-(जीवा णं भंते ! सण्णी, असण्णी, नोसण्णी नो असण्णी) हे

સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ, અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ, અને અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધને અનાકારોથી અહેતુઓથી અનુપમાઓથી અદૃષ્ટાન્તોથી, અવર્ણોથી, અસંસ્થાનોથી, અપ્રમાણોથી તથા અપ્રત્યવતારોથી કેવળ જ્યારે દેખે છે, ત્યારે જાણતા નથી પહેલા કહ્યા પ્રમાણે કેવલીના જ્ઞાનની અને દર્શનની પ્રવૃત્તિ એકી સાથે નથી થઈ શકતી ॥ સૂ૦ ૨ ॥

પ્રજ્ઞાપનામા પશ્યન્તા પદ સમાપ્ત

એકત્રીસમુ સંજ્ઞા પરિણામ પદ

શબ્દાર્થ -(जीवाणं भंते ! सण्णी, असण्णी, नो सण्णी, नो असण्णी) હે ભગવન્ !

पृच्छा, नैरयिकाः संज्ञिनोऽपि असंज्ञिनोऽपि नो नोसंज्ञिनो नोअसंज्ञिनः, एवम् असुरकुमारा यावत् स्तनितकुमाराः, पृथिवीकायिकानाम् पृच्छा, गौतम ! नो संज्ञिनः, असंज्ञिनः, नो नोसंज्ञिनो नोअसंज्ञिनः, एवं द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिया अपि, मनुष्या यथा जीवाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका वानव्यन्तराश्च यथा नैरयिकाः, ज्योतिष्कवैमानिकाः संज्ञिनः, नो असंज्ञिनः, नो नोसंज्ञिनो नोअसंज्ञिनः, सिद्धानां पृच्छा, गौतम ! नो संज्ञिनः, नो असं

भगवन् ! जीव सञ्ज्ञी हैं, असंज्ञी हैं या नोसंज्ञी नोअसंज्ञी हैं ? (गोयमा ! जीवा सण्णी वि असण्णी वि, नोसण्णी नोअसण्णी वि) हे गौतम ! जीव संज्ञी भी हैं, असंज्ञी भी हैं, नोसंज्ञी नो असंज्ञी भी हैं।

(नेरइयाणं पुच्छा ?) नारको संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! नेरइया सण्णी वि असण्णी वि, नो नोसण्णी नोअसण्णी) हे गौतम ! नारक संज्ञी भी हैं, असंज्ञी भी हैं, नोसंज्ञी नोअसंज्ञी नहीं हैं (एवं असुरकुमारा जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार असुरकुमार यावत् स्तनितकुमार !

(पुढविकाइयाणं पुच्छा ?) पृथिवीकायिको संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! नो सण्णी) हे गौतम ! संज्ञी नहीं हैं (असण्णी) असंज्ञी हैं (नो नोसण्णी नो असण्णी) नो संज्ञी नोअसंज्ञी नहीं हैं (एवं बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदियावि) इसी प्रकार द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चौइन्द्रिय भी (मणूसा जहा जीवा) मनुष्य जीवो के समान (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया वाणमंतरा य जहा नेरइया) पचेन्द्रिय तिर्यंच तथा वानव्यन्तर नारको के समान (जोइसियवेमाणिया सण्णी, नो असण्णी) ज्योतिष्क और वैमानिक संज्ञी हैं, असंज्ञी नहीं (नो नोसण्णी नोअसण्णी) नो

જીવ સંજ્ઞી છે, અસંજ્ઞી છે અગર નોસંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી છે? (गोयमा जीवा सण्णी वि, असण्णी वि नोसण्णी-नो असण्णी वि) હે ગૌતમ ! જીવ સંજ્ઞી પણ છે, અસંજ્ઞી પણ છે નોસંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી પણ છે

(नेरइयाणं पुच्छा ?) નારકો સંબન્ધી પ્રશ્ન (गोयमा ! नेरइया सण्णी वि असण्णी वि नो नो सण्णी-नो असण्णी) હે ગૌતમ ! નારક સંજ્ઞી પણ છે, અસંજ્ઞી પણ છે, નોસંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી નથી (एवं असुरकुमारा जाव थणियकुमारा) એ જ પ્રકારે અસુરકુમાર યાવત્ સ્તનિતકુમાર.

(पुढविकाइयाण पुच्छा ?) પૃથ્વીકાયિકો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! नो सण्णी) સંજ્ઞી નથી. (असण्णी) અસંજ્ઞી છે (नो नोसंज्ञी-नो असण्णी) નોસંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી નથી

(एवं बेइंदिय-तेइंदिय-चउरिंदियावि) એ જ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયપણ. (मणूसा जहा जीवा) મનુષ્ય જીવોના સમાન (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया वाणमतरा य जहा नेरइया) પચેન્દ્રિય તિર્યંચ તથા વાનવ્યન્તર નારકોની સમાન (जोइसिय वेमाणिया सण्णी, नो असण्णी) જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક સંજ્ઞી છે, અસંજ્ઞી નથી. (नो नो...

ज्ञिनः, नो सञ्ज्ञिनो नो असंज्ञिनः,-नैरयिकतिर्यग्मनुष्याश्च वनचरासुरादयः संज्ञिनोऽसंज्ञिनश्च। विकलेन्द्रिया असंज्ञिनो ज्योतिष्कवैमानिकाः संज्ञिन ॥ सू० १ ॥

प्रज्ञापनायां संज्ञिपद समाप्तम् ॥ ३१ ॥

टीका-त्रिंशत्तमे पश्यन्ताख्ये पदे ज्ञानपरिणामविशेषः प्ररूपितः, सम्प्रति एकत्रिंशत्तमे परिणामसादृश्याद् गतिपरिणामविशेषलक्षणमेव संज्ञापरिणामं प्ररूपयितुमाह-'जीवा णं भंते! किं सण्णी असण्णी नोसण्णी नोअसण्णी?' हे भदन्त! जीवाः खलु किं संज्ञिनः-संज्ञा-अतीतानागतवर्तमानभावस्वभावपर्यालोचनलक्षणा विद्यते येषां ते संज्ञिनः मनोविज्ञानविशिष्टस्मृतिशालिनो भवन्ति? किं वा असंज्ञिनः-पूर्वोक्तसंज्ञिविपरीता मनो-

संज्ञी नो असंज्ञी नहीं हैं (सिद्धाणं पुच्छा?) सिद्धों सम्बन्धी प्रश्न? (गोयमा! नो सण्णी, नो असण्णी) हे गौतम! संज्ञी नहीं, असंज्ञी नहीं (नोसण्णी-नो असण्णी) नो संज्ञी नो असंज्ञी है।

(नेरइया तिरियमणुया य) नैरयिक, तिर्यंच और मनुष्य (वणयरगसुराइ) वानव्यन्तर असुर आदि (सण्णी असण्णी) संज्ञी और असंज्ञी हैं (विगलिंदिया असण्णी) विकलेन्द्रिय असंज्ञी हैं (जोइसियवेमाणिया सण्णी) ज्योतिष्क और वैमानिक संज्ञी हैं ॥ सू० १ ॥

संज्ञीपद समाप्त

टीकार्थ-तीसवें पद में ज्ञान परिणाम विशेष रूप पश्यन्ता का निरूपण किया गया, अब इकतीसवें पद में परिणाम की सदृशता से गतिपरिणाम विशेष रूप संज्ञा परिणाम की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन्! जीव संज्ञी होते हैं या असंज्ञी होते हैं अथवा नो संज्ञी नो असंज्ञी होते हैं? संज्ञा का अर्थ है अतीत, अनागत और वर्तमान

असण्णी) નોસંજ્ઞી-નોઅસંજ્ઞી નથી (सिद्धाण पुच्छा?) સિદ્ધો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન (गोयमा! नो सण्णी, नो असण्णी) હે ગૌતમ! સંજ્ઞી નથી, અસંજ્ઞી નથી. (नो सण्णी-नो असण्णी) નો સંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી છે.

(नेरइय तिरिय मणूसाय) નૈરયિક, તિર્યંચ અને મનુષ્ય (वणयरग सुराइ) વાનવ્યન્તર, અસુર આદિ (सण्णी, असण्णी) સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી છે (विगलिंदिया असण्णी) વિકલેન્દ્રિયો અસંજ્ઞી છે (जोइसिय वेमाणिया सण्णी) જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક સંજ્ઞી છે. ॥ સૂ૦ ૧ ॥

ટીકાર્થ-ત્રીસમા પદમા જ્ઞાન પરિણામ વિશેષરૂપ પશ્યન્તાનુ નિરૂપણ કરાયું.

હવે એકત્રીસમાં પદમાં પરિણામની સદૃશતાથી ગતિપરિણામ વિશેષ રૂપ સંજ્ઞા પરિણામની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! જીવ સંજ્ઞી હોય છે અગર અસંજ્ઞી હોય છે અથવા તો નોસંજ્ઞી, નો અસંજ્ઞી હોય છે? સંજ્ઞાનો અર્થ છે અતીત અનાગત અને વર્તમાન

पृच्छा, नैरयिकाः संज्ञिनोऽपि असज्ञिनोऽपि नो नोसंज्ञिनो नोअसंज्ञिनः, एवम् असुरकुमारा यावत् स्तनितकुमाराः, पृथिवीकायिकानाम् पृच्छा, गौतम ! नो संज्ञिनः, असंज्ञिनः, नो नोसंज्ञिनो नोअसंज्ञिनः, एवं द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिया अपि, मनुष्या यथा जीवाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका वानव्यन्तराश्च यथा नैरयिकाः, ज्योतिष्कवैमानिकाः सज्ञिनः, नो असंज्ञिनः, नो नोसंज्ञिनो नोअसंज्ञिनः, सिद्धानां पृच्छा, गौतम ! नो संज्ञिनः, नो असं

भगवन् ! जीव सज्ञी हैं, असंज्ञो हैं या नोसंज्ञी नोअसज्ञी हैं ? (गोयमा ! जीवा सण्णी वि असण्णी वि, नोसण्णी नोअसण्णी वि) हे गौतम ! जीव संज्ञी भी हैं, असंज्ञी भो हैं, नोसंज्ञी नो असंज्ञी भी हैं ।

(नेरइयाणं पुच्छा ?) नारको संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! नेरइया सण्णी वि असण्णी वि, नो नोसण्णी नोअसण्णी) हे गौतम ! नारक संज्ञी भी हैं, असंज्ञी भी हैं, नोसंज्ञी नोअसंज्ञी नहीं हैं (एवं असुरकुमारा जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार असुरकुमार यावत् स्तनितकुमार !

(पुढविकाइयाणं पुच्छा ?) पृथिवीकायिको संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! नो सण्णी) हे गौतम ! संज्ञी नहीं हैं (असण्णी) असंज्ञो हैं (नो नोसण्णी नो असण्णी) नो संज्ञी नोअसंज्ञी नहीं हैं (एवं बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदियावि) इसी प्रकार द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चौइन्द्रिय भी (मणूसा जहा जीवा) मनुष्य जीवो के समान (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया वाणमंतरा य जहा नेरइया) पचेन्द्रिय तिर्यंच तथा वानव्यन्तर नारको के समान (जोइसियवेमाणिया सण्णी, नो असण्णी) ज्योतिष्क और वैमानिक संज्ञो हैं, असंज्ञी नहीं (नो नोसण्णी नोअसण्णी) नो

જીવ સંજ્ઞી છે, અસંજ્ઞી છે અગર નોસંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી છે ? (गोयमा जीवा सण्णी वि, असण्णी वि नोसण्णो-नो असण्णी वि) હે ગૌતમ ! જીવ સંજ્ઞી પણ છે, અસંજ્ઞી પણ છે નોસંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી પણ છે

(नेरइयाणं पुच्छा ?) નારકો સંબન્ધી પ્રશ્ન (गोयमा ! नेरइया सण्णी वि असण्णी वि नो नो सण्णी-नो असण्णी) હે ગૌતમ ! નારક સંજ્ઞી પણ છે, અસંજ્ઞી પણ છે, નો સંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી નથી. (एवं असुरकुमारा जाव थणियकुमारा) એ જ પ્રકારે અસુરકુમાર યાવત્ સ્તનિતકુમાર.

(पुढविकाइयाण पुच्छा ?) પૃથ્વીકાયિકો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! नो सण्णी) સંજ્ઞી નથી. (असण्णी) અસંજ્ઞી છે (नो नोसंज्ञी-नो असण्णी) નોસંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી નથી

(एवं बेइंदिय-तेइंदिय-चउरिंदियावि) એ જ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયપણ. (मणूसा जहा जीवा) મનુષ્ય જીવોના સમાન (पचिंदियतिरिक्खजोणिया वाणमंतरा य जहा नेरइया) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ તથા વાનવ્યન્તર નારકોની સમાન (जोइसिय वेमाणिया सण्णी, नो असण्णी) જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક સંજ્ઞી છે, અસંજ્ઞી નથી. (नो

ज्ञिनः, नो संज्ञिनो नो असंज्ञिनः,-नैरयिकतिर्यग्मनुष्याश्च वनचरासुरादयः संज्ञिनोऽसंज्ञिनश्च । विकलेन्द्रिया असंज्ञिनो ज्योतिष्कवैमानिकाः संज्ञिन ॥ सू० १ ॥

प्रज्ञापनायां संज्ञिपद समाप्तम् ॥ ३१ ॥

टीका-त्रिंशत्तमे पश्यत्ताख्ये पदे ज्ञानपरिणामविशेषः प्ररूपितः, सम्प्रति एकत्रिंशत्तमे परिणामसादृश्याद् गतिपरिणामविशेषलक्षणमेव संज्ञापरिणामं प्ररूपयितुमाह-'जीवा णं भंते ! किं सण्णी असण्णी नोसण्णी नोअसण्णी ?' हे भदन्त ! जीवाः खलु किं संज्ञिनः-संज्ञा-अतीतानागतवर्तमानभावस्वभावपर्यालोचनलक्षणा विद्यते येषां ते संज्ञिनः मनोविज्ञानविशिष्टस्मृतिशालिनो भवन्ति ? किं वा असंज्ञिनः-पूर्वोक्तसंज्ञिविपरीता मनो-

संज्ञी नो असंज्ञी नहीं हैं (सिद्धाणं पुच्छा ?) सिद्धों सम्बन्धी प्रश्न ? (गोयमा ! नो सण्णी, नो असण्णी) हे गौतम ! संज्ञी नहीं, असंज्ञी नही (नोसण्णी-नो असण्णी) नो संज्ञी नो असंज्ञी है ।

(नेरइया तिरियमणुया य) नैरयिक, तिर्यंच और मनुष्य (वणयरगसुराइ) वानव्यन्तर असुर आदि (सण्णी असण्णी) संज्ञी और असंज्ञी हैं (विगलिंदिया असण्णी) विकलेन्द्रिय असंज्ञी हैं (जोइसियवेमाणिया सण्णी) ज्योतिष्क और वैमानिक संज्ञी हैं ॥ सू० १ ॥

संज्ञीपद समाप्त

टीकार्थ-तीसवें पद में ज्ञान परिणाम विशेष रूप पश्यत्ता का निरूपण किया गया, अब इकतीसवें पद में परिणाम की सदृशता से गतिपरिणाम विशेष रूप संज्ञा परिणाम की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जीव संज्ञी होते हैं या असंज्ञी होते हैं अथवा नो संज्ञी नो असंज्ञी होते हैं ? संज्ञा का अर्थ है अतीत, अनागत और वर्तमान

असण्णी) નોસંજ્ઞી-નોઅસંજ્ઞી નથી (सिद्धाण पुच्छा ?) સિદ્ધો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન (गोयमा ! नो सण्णी, नो असण्णी) હે ગૌતમ ! સંજ્ઞી નથી, અસંજ્ઞી નથી. (नो सण्णी-नो असण्णी) નો સંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી છે.

(नेरइय तिरिय मणूसाय) નૈરયિક, તિર્યંચ અને મનુષ્ય (वणयरग सुराइ) વાનવ્યન્તર, અસુર આદિ (सण्णी, असण्णी) સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી છે (विगलिंदिया असण्णी) વિકલેન્દ્રિયો અસંજ્ઞી છે (जोइसिय वेमाणिया सण्णी) જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક સંજ્ઞી છે. ॥ સૂ૦ ૧ ॥

ટીકાર્થ-ત્રીસમા પદમાં જ્ઞાન પરિણામ વિશેષરૂપ પશ્યન્તાનું નિરૂપણ કરાયું.

હવે એકત્રીસમાં પદમાં પરિણામની સદૃશતાથી ગતિપરિણામ વિશેષ રૂપ સંજ્ઞા પરિણામની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ સંજ્ઞી હોય છે અગર અસંજ્ઞી હોય છે અથવા તો નોસંજ્ઞી, નો અસંજ્ઞી હોય છે ? સંજ્ઞાનો અર્થ છે અતીત અનાગત અને વર્તમાન

विज्ञानविकला भवन्ति ? किं वा नोसंज्ञिनो नोअसंज्ञिनो भवन्ति ? अथवा संज्ञाविशिष्टा मनोवृत्ति येषां ते संज्ञिनः-समनस्काः नैरयिकादयः तद्भिन्ना असंज्ञिनः-अमनस्का इत्यर्थः, ते चैकेन्द्रियविकलेन्द्रियसंमूर्छिमपञ्चेन्द्रिया बोध्या एतत्रैकेन्द्रियाणां सर्वथा मनो वृत्तेरभावो भवति, द्वीन्द्रियादीनान्तु विशिष्टमनोवृत्तेरभावः, केवलिनः सिद्धाश्च नोसंज्ञिनो नो असंज्ञिनो भवन्ति, तत्र केवलिनां मनोद्रव्यसम्बन्धसत्त्वेऽपि तेषां वैरतीतानागतवर्तमान-भावस्वभावपर्यालोचनाकरणसंज्ञाविरहात्, ते खलु क्षीणमतिश्रुतज्ञानदर्शनावरणत्वात् केवलज्ञान-दर्शनाभ्यामेव साक्षात् सकलं जानन्ति पश्यन्ति च तस्मात्ते नोसंज्ञिनो नोअसंज्ञिनः, एवं सिद्धा अपि द्रव्यमनोविरहात् नोसंज्ञिनः, सर्वज्ञत्वात् नो वा असंज्ञिनो भवन्ति,

---

भावों के स्वभाव की विचारणा। इस प्रकार की संज्ञा वाले जीव संज्ञी कहलाते हैं, अर्थात् ऐसे जीव जिनमें मानसिक ज्ञान एवं विशिष्ट स्मृति पाई जाए। इन से जो विपरीत हों अर्थात् जिनमें मानसिक ज्ञान न हो वे असंज्ञी कहलाते हैं। जो संज्ञी और असंज्ञी, दोनों कोटियों से अतीत हों, ऐसे केवली नो संज्ञी नो असंज्ञी कहलाते हैं।

एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय और संमूर्छिम पंचेन्द्रिय जीव असंज्ञी होते हैं। इनमें एकेन्द्रियों में मानसिक व्यापार का अभाव होता है और द्वीन्द्रियादि में विशिष्ट मनोवृत्ति का अभाव होता है। केवली और सिद्ध नो संज्ञी नो असंज्ञी होते हैं। केवलियों (अरिहन्तों) में मनोद्रव्यों का सम्बन्ध होने पर भी वे अतीत कालिक, अनागत कालिक और वर्त्तमान कालिक पदार्थों के स्वभाव की पर्यालोचना रूप संज्ञा से रहित हैं। ज्ञानावरण और दर्शनावरण कर्मों का क्षय हो जाने के कारण वे केवलज्ञान और केवलदर्शन के द्वारा ही समस्त पदार्थों को साक्षात् जानते-देखते हैं। इस कारण उन्हे नो संज्ञी नो असंज्ञी कहा गया है।

ભવોના સ્વભાવની વિચારણા. એ પ્રકારની સંજ્ઞાવાળા જીવ સંજ્ઞી કહેવાય છે, અર્થાત્ એવા જીવ જેમનામાં મનસિક જ્ઞાન તેમજ વિશિષ્ટ સ્મૃતિ મળી આવે તેમનાથી જે વિપરીત હોય અર્થાત્ જેમનામાં માનસિક જ્ઞાન ન હોય તે અસંજ્ઞી કહેવાય છે. જે સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી બન્ને કોટિયોથી અતીત હોય, તેવા કેવલી નોસંજ્ઞી-નોઅસંજ્ઞી કહેવાય છે એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય અને સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય જીવ અસંજ્ઞી હોય છે તેમનામાથી એકેન્દ્રિયોમાં માનસિક વ્યાપારનો અભાવ હોય છે, અને દ્વીન્દ્રિયાદિમાં વિશિષ્ટ મનોવૃત્તિનો અભાવ હોય છે, કેવલી અને સિદ્ધો નોસંજ્ઞી-નોઅસંજ્ઞી હોય છે. કેવલિયો (અરિહન્તો)માં મનોદ્રવ્યોનો સમ્બન્ધ હોવા છતા પણ તેઓ અતીત કાલિક, અનાગત કાલિક, અને વર્તમાનકાલિક પદાર્થોના સ્વભાવની પર્યાલોચનારૂપ સંજ્ઞાથી રહિત છે. જ્ઞાનાવરણ અને દર્શનાવરણ કર્મોનો ક્ષય થઈ જવાને કારણે તેઓ કેવલજ્ઞાન અને કેવલ દર્શનના દ્વારા જ સમસ્ત પદાર્થોને સાક્ષાત જાણે છે દેખે છે. એ કારણે તે... ની

इत्यभिप्रायेणैव भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जीवा सण्णी वि असण्णी वि नो सण्णी नो असण्णी वि' जीवाः नैरयिकाद्यपेक्षया संज्ञिनोऽपि भवन्ति. असंज्ञिनोऽपि एकेन्द्रियाद्यपेक्षया भवन्ति, नो संज्ञिनो नो असंज्ञिनोऽपि च भवन्ति, सिद्धकेवलिनां तथा विधत्वात्, अथ तानेव नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह-'नेरइयाणं पुच्छा' हे भदन्त ! नैरयिकाणां पृच्छा, तथा च नैरयिकाः किं संज्ञिनः ? किं वा असंज्ञिनः ? किं वा नो संज्ञिनो नो असंज्ञिनो भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नेरइया सण्णी वि असण्णी वि नो नो सण्णी नो असण्णी' नैरयिकाः संज्ञिनोऽपि भवन्ति असंज्ञिनोऽपि भवन्ति तत्र संज्ञिभ्य उत्पद्यमाना नैरयिकाः संज्ञिनो व्यपदिश्यन्ते, तदभिन्नास्तु असंज्ञिनो व्यपदिश्यन्ते किन्तु नैरयिका नो नो संज्ञिनो नो असंज्ञिनो भवन्ति तेषां केवलिभावाभावात् चारित्रप्रतिपत्तेरभावाच्च, 'एवं असुरकुमारा जाव थणियकुमारा' एवम्-

---

इसी प्रकार सिद्ध द्रव्यमन से रहित होने के कारण नो संज्ञी हैं। और सर्वज्ञ होने के कारण नो असंज्ञी हैं। इसी अभिप्राय से भगवान्ने कहा-हे गौतम ! जीव संज्ञी भी होते हैं, असंज्ञी भी होते हैं और नो संज्ञी नो असंज्ञी भी होते हैं। अब उनका दण्डक क्रम से निरूपण करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नैरयिक जीव संज्ञी होते हैं या असंज्ञी होते हैं अथवा नो संज्ञी नोअसंज्ञी होते हैं ?

भगवान-हे गौतम ! नैरयिक संज्ञी भी होते हैं, असंज्ञी भी होते हैं। जो संज्ञी के भव से नरक में उत्पन्न होते हैं वे नारक संज्ञी कहलाते हैं और जो असंज्ञी के भव से नरक में उत्पन्न होते हैं, वे असंज्ञी कहलाते हैं। मगर नारक नो संज्ञी-नो असंज्ञी नहीं होते, क्योंकि वे केवली नहीं हो सकते। केवली न हो सकने का कारण यह है कि वे चारित्र को अंगीकार नहीं कर सकते।

કહેલ છે. એજ પ્રકારે સિદ્ધ દ્રવ્ય મનથી રહિત હોવાના કારણે નોસંજ્ઞી છે અને સર્વજ્ઞ હોવાના કારણેનો અસંજ્ઞી છે એ જ અભિપ્રાયથી ભગવાને કહ્યું-હે ગૌતમ ! જીવસંજ્ઞી પણ હોય છે, અસંજ્ઞી પણ હોય છે અને નોસંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી પણ હોય છે.

હવે તેમનુ દંડક ક્રમથી નિરૂપણ કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નૈરયિક જીવ સંજ્ઞી હોય છે અગર અસંજ્ઞી હોય છે અથવા નોસંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નૈરયિક સંજ્ઞી પણ હોય છે, અસંજ્ઞી પણ હોય છે જે સંજ્ઞીના ભવથી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે તે નારકો સંજ્ઞી કહેવાય છે અને જે અસંજ્ઞીના ભવથી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ અસંજ્ઞી કહેવાય છે. પણ નારક નોસંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી નથી હોતા, કેમકે તેઓ કેવળી નથી થઈ શકતા. કેવલી ન થવાનું કારણ એ છે કે તેઓ ચારિત્રનો અંગીકાર નથી કરી શકતા.

नैरयिका इव असुरकुमारा यावत्–नागकुमारा सुवर्णकुमारा अग्निकुमारा विद्युत्कुमारा उदधिकुमारा द्वीपकुमारा दिक्कुमाराः पवनकुमाराः स्तनितकुमाराश्च भवनपतयः संज्ञिनोऽपि असंज्ञिनोऽपि भवन्ति, किन्तु नो नोसंज्ञिनो नो-संज्ञिनो भवन्ति, गौतमः पृच्छति–'पुढविकाइयाणं पुच्छा' पृथिवीकायिकाना पृच्छा, तथा च पृथिवीकायिकाः किं संज्ञिनो भवन्ति ? किं वा असंज्ञिनो भवन्ति ? किं वा नोसंज्ञिनो नोअसंज्ञिनो भवन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'नो सण्णी, असण्णी, नो नोसण्णी नोअसण्णी' पृथिवीकायिकाः नो संज्ञिनो भवन्ति, किन्तु असंज्ञिनो भवन्ति, परन्तु नो नोसंज्ञिनो नोअसंज्ञिनो भवन्ति पृथिवीकायिकाः, 'एवं बेइंदियतेइंदियचउरिंदिया वि' एवम्–पृथिवीकायिकरीत्या द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिया अपि नो संज्ञिनो भवन्ति अपितु असंज्ञिनो भवन्ति, नो वा नो संज्ञिनो नो असंज्ञिनो भवन्ति 'मणूसा जहा जीवा' मनुष्या यथा जीवाः प्ररूपिता स्तथा संज्ञिनोऽपि असंज्ञिनोऽपि नो संज्ञिनो नो असंज्ञिनोऽपि च भवन्ति, तत्र

नारकों के समान असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार भवनवासी भी संज्ञी और असंज्ञी होते हैं, मगर नोसंज्ञी–नो असंज्ञी नहीं होते।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! पृथिवीकायिक क्या संज्ञी होते हैं, या असंज्ञी होते हैं अथवा क्या नो संज्ञी–नो असंज्ञी होते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! पृथिवीकायिक जीव संज्ञी नहीं होते परन्तु असंज्ञी ही होते हैं। वे नो संज्ञी–नोअसंज्ञी भी नहीं होते हैं।

इसी प्रकार द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय भी संज्ञी नहीं होते किन्तु असंज्ञी होते हैं। वे नो संज्ञी नो असंज्ञी नहीं होते हैं। मनुष्यों की वक्तव्यता जीवों के समान समझना चाहिए, अर्थात् मनुष्य भी जीवों के समान संज्ञी भी होते हैं, असंज्ञी भी होते हैं और नो संज्ञी–नो असंज्ञी भी होते हैं। इनमें से

નારકોની સમાન અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર ભવનવાસી પણ સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી હોય છે, પણ નોસંજ્ઞી–નો અસંજ્ઞી નથી હોતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક શું સંજ્ઞી હોય છે, અગર અસંજ્ઞી હોય છે કે શું નો સંજ્ઞી–નો અસંજ્ઞી હોય છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ સંજ્ઞી નથી હોતા પરન્તુ અસંજ્ઞી જ હોય છે તેઓ નો સંજ્ઞી–નો અસંજ્ઞી પણ નથી હોતા.

એ જ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય પણ સંજ્ઞી નથી હોતા પણ અસંજ્ઞી હોય છે તેઓ પણ નો સંજ્ઞી–નો અસંજ્ઞી નથી હોતા મનુષ્યોની વક્તવ્યતા જીવોના સમાન સમજવી જોઈએ, અર્થાત્ મનુષ્ય પણ જીવોની સમાન સંજ્ઞી પણ હોય છે

गर्भव्युत्क्रान्ताः संज्ञिनो भवन्ति, संमूर्छिमा असंज्ञिनो भवन्ति, केवलिनश्च नो संज्ञिनो नो असंज्ञिनो भवन्ति, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया वाणमंतरा य जहा नेरइया' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका वानव्यन्तराश्च यथा नैरयिकाः प्ररूपिता स्तथा संज्ञिनोऽपि असंज्ञिनोऽपि च भवन्ति नो नोसंज्ञिनो नोअसंज्ञिनो भवन्ति, 'जोइसियवेमाणिया सण्णी नो असण्णी नो नोसण्णी नोअसण्णी' ज्योतिष्कवैमानिकाः संज्ञिनो भवन्ति किन्तु नो असंज्ञिनो भवन्ति असंज्ञिभवस्वभावाभावात्, नो वा नो संज्ञिनो नो असंज्ञिनो भवन्ति, तेषां चारित्रप्रतिपत्तेरभावात्, गौतमः पृच्छति-'सिद्धाणं पुच्छा,' सिद्धाना पृच्छा, तथा च सिद्धाः किं संज्ञिनो भवन्ति ? असंज्ञिनो वा भवन्ति नोसंज्ञिनो नोअसंज्ञिनो वा भवन्ति ? भगवानाह-गोयमा !' हे गौतम ! 'नो सण्णी नो असण्णी नोसण्णी नोअसण्णी' सिद्धा नो संज्ञिनो भवन्ति नो वा असंज्ञिनो भवन्ति किन्तु नोसंज्ञिनो नोअसंज्ञिनो भवन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, उक्तार्थसंग्रहगाथामाह-'नेरइयतिरियमणुया य वणयरगसुराइ सण्णीऽसण्णी य। विगलिंदिया

गर्भज मनुष्य संज्ञी होते हैं, सम्मूर्छिम मनुष्य असंज्ञी होते हैं और केवली नो संज्ञी-नो असंज्ञी होते है पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक तथा वानव्यन्तर नारकों के समान होते हैं अर्थात् संज्ञी भी और असंज्ञी भी होते हैं, नो संज्ञी नो असंज्ञी नहीं होते। ज्योतिष्क और वैमानिक संज्ञी होते हैं, असंज्ञी नहीं होते तथा नो संज्ञी-असंज्ञी भी नहीं होते, क्योंकि वे चारित्र अंगीकार नहीं कर सकते।

गौतमस्वामी हे भगवन् सिद्ध क्या संज्ञी होते हैं ? या असंज्ञी होते हैं ? अथवा नो संज्ञी नो असंज्ञी होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सिद्ध संज्ञी नहीं होते, असंज्ञी नहीं होते किन्तु नो संज्ञी -नो असंज्ञी होते हैं।

अब इसी विषय का संग्रह करने वाली गाथा कहते है-नारक, तिर्यंच, मनुष्य और वानव्यन्तर और असुरकुमार आदि संज्ञी भी होते हैं, असंज्ञी

અસંજ્ઞી પણ હોય છે અને ને। સંજ્ઞી-ને। અસંજ્ઞી પણ હોય છે તેમનામાથી ગર્ભજ મનુષ્ય સંજ્ઞી થાય છે, સમ્મૂર્છિમ મનુષ્ય અસંજ્ઞી હોય છે અને કેવલી ને। સંજ્ઞી-ને। અસંજ્ઞી હોય છે પચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક તથા વાનવ્યન્તર નારકોની સમાન હોય છે અર્થાત્ સંજ્ઞી પણ અને અસંજ્ઞી પણ હોય છે, ને। સંજ્ઞી, ને। અસંજ્ઞી નથી હોતા, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક સંજ્ઞી હોય છે, અસંજ્ઞી નથી હોતા તથા ને। સંજ્ઞી-ને। અસંજ્ઞી પણ નથી હોતા, કેમકે તેઓ ચારિત્ર અંગીકાર નથી કરી શકતા

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સિદ્ધ શું સંજ્ઞી હોય છે અગર તો અસંજ્ઞી હોય છે ? અથવા ને। સંજ્ઞી-ને। અસંજ્ઞી હોય છે શું ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સિદ્ધ સંજ્ઞી નથી હોતા, અસંજ્ઞી નથી હોતા પણ ને। સંજ્ઞી-ને। અસંજ્ઞી હોય છે.

असण्णी जोइसियवेमाणिया सण्णी' । १॥ नैरयिकतिर्यङ्मनुष्याश्च वनचरासुरादयः संज्ञिनो ऽसंज्ञिनश्च भवन्ति । विकलेन्द्रिया असंज्ञिनो ज्योतिष्कवैमानिकाः संज्ञिनः ॥ सू० १ ॥

इति-'पण्णवणाए सण्णीपयं समत्त' प्रज्ञापनायां संज्ञापद समाप्तम् ॥ ३१ ॥

॥ द्वात्रिंशत्तमं संयतपदम् ॥

मूलम्-जीवा णं भंते ! किं संजया असंजया संजयासंजया नो संजया नो असंजया नो संजयासंजया ? गोयमा ! जीवा संजया वि १ असंजया वि २ संजयासंजया वि ३ नो संजया नो असंजया नो संजया संजया वि ४, नेरइयाणं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! नेरइया नो संजया-असंजया नो संजया संजया नो नो संजय नो असजय नो संजया-संजया, एवं जाव चउरिंदिया पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा ! पंचिंदियतिरिक्खजोणिया नो संजया असंजया वि संजया संजया वि नो नो संजय नो असजय नो संजयासंजया वि, मणुस्साणं पुच्छा, गोयमा ! मणूसा संजया वि असंजया वि संजयासंजया वि नो नो संजय नो असंजय नो संजयासंजया, वाणमंतरजोइसिय-वेमाणिया जहा नेरइया, सिद्धा णं पुच्छा, गोयमा ! सिद्धा नो संजया १ नो असंजया २ नो संजयासंजया ३ नो संजय नो असंजय नो संजयासंजया ४ ॥ गाहा-"संजय असंजय मीसगा य जीवा तहेव मणुया य । संजयरहिया तिरिया सेसा असंजया होंति ॥१॥ संजय पयं समत्तं" ॥३२॥सू० १॥

छाया-जीवाः खलु भदन्त ! किं संयता असंयताः संयतासंयताः नो संयत नो असंयत नो संयतासंयताः ? गौतम ! जीवाः संयता अपि १ असंयता अपि २ संयतासंयता

भी होते हैं। विकलेन्द्रिय असंज्ञी होते हैं, ज्योतिष्क और वैमानिक देव संज्ञी ही होते हैं ॥ सू० १ ॥ संज्ञापद समाप्त ॥

હવે તેજ વિષયનો સંગ્રહ કરનારી ગાથા કહે છે-નારક, તિર્યંચ મનુષ્ય અને વાનવ્યન્તર અને અસુરકુમાર આદિ સંજ્ઞી પણ હોય છે, અસંજ્ઞી પણ હોય છે. વિકલેન્દ્રિય અસંજ્ઞી હોય છે, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવ સંજ્ઞી જ હોય છે

સંજ્ઞા પદ સમાપ્ત

अपि ३ नो संयत नो असयत नो संयतासंयता अपि ४, नैरयिकाः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! नैरयिकाः नो सयताः, असंयताः, नो संयतासंयताः, नो नो संयत नो असंयत नो संयतासंयताः, एवं यावच्चतुरिन्द्रियाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाना पृच्छा, गौतम ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका नो संयताः, असंयता अपि, संयतासंयता अपि, नो नो संयत नो

बत्तीसवां संयत पद

शब्दार्थ-(जीवा णं भंते किं संजया, असंजया, संजयासंजया, नोसंजया, नोअसंजया, नोसंजयासंजया ?) हे भगवन ! जीव क्या संयत होते हैं ? असंयत होते है ? संयतासंयत होते हैं ? नो संयत-नो असंयत नोसंयतासंयत होते हैं ? (गोयमा ! जीवा सजया वि) हे गौतम ! जीव संयत भी (असंजया वि) असंयत भी (सजयासंजया वि) संयतासंयत भी (नो संजया-नोअसंजया नो संजया संजया वि) नो सयत नोअसंयत नोसंयतासयत भी होते हैं ।

(नेरइयाणं पुच्छा ?) नारकों सम्बन्धी पृच्छा ? (गोयमा ! नेरइया) हे गौतम ! नारक (नो संजया) संयत नहीं होते (असंजया) असयत होते हैं (नो संजया संजया) संयतासंयत नहीं होते (नो नोसंजय-नोअसजय-नोसंजयासंजया) नोसंयत-नोअसयत नोसंयतासंयत भी नहीं होते (एवं जाव चउरिंदिया) इसी प्रकार चौइन्द्रियों तक ।

(पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा ?) पचेन्द्रिय तिर्यंचों संबंधी प्रश्न ?) (गोयमा ! पंचिंदियतिरिक्खजोणिया) हे गौतम ! पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक (नो

બત્રીસમું સયત પદ

શબ્દાર્થ-(जीवाणं भंते किं संजया, असजया, सजयासजया, नो संजया, नो असंजाया, नो सजयासंजया ?) હે ભગવન્, જીવ શુ સયત હોય છે, અસયત હોય છે ? સયતાસંયત હોય છે ? ને સયત ને અસંયત, ને સયતા સંયત હોય છે ? (गोयमा ! जीवा संजया वि) હે ગૌતમ જીવ સયત પણ છે. (असंजया वि) અસયત પણ (संजया संजया वि) સંયતાસયત પણ (नो संजया, नो असंजया नो संजयासंजया वि) ને સયત, ને અસયત, ને સયતાસયત પણ હોય છે

(नेरइया णं भंते ! पुच्छा !) નારકે સબન્ધી પૃચ્છા ? (गोयमा ! नेरइया) હે ગૌતમ નારક (नो संजया) સયત નથી હોતા. (असंजया) અસયત હોય છે (नो संजयासंजया) સયતાસંયત નથી હોતા. (नो नो संजया-नो असंजया नो संजयासंजया) ને સયત-ને અસંયત-નોસયતાસયત પણ નથી બનતા (एव जाव चउरिंदिया) એજ પ્રકારે ચતુરિન્દ્રિયો સુધી

(पचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा) પચેન્દ્રિય તિર્યંચે સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! पचिंदियतिरिक्खजोणिया) પચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક. (नो संजया) સંયત નથી થતા (असंजया

असंयत नो संयतासंयता अपि, मनुष्याः खलु पृच्छा, गौतम ! मनुष्याः संयता अपि असंयता अपि संयतासंयता अपि, नो नोसंयतनोअसंयत नो संयतासंयताः, वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा नैरयिकाः, सिद्धाः खलु पृच्छा, गौतम ! सिद्धा नो संयताः १, नो असंयताः २, नो संयतासंयताः ३, नो संयत नो असंयत नो संयतासंयताः ४ ॥ गाथा-'संयतासंयत मिश्रकाश्च जीवास्तथैव मनुष्याश्च । संयतरहिता स्तिर्यञ्चः शेषा असंयता भवन्ति ॥ सू० १ ॥

संयतपद समाप्तम् ॥ ३२ ॥

संजया) संयत नहीं होते (असंजया वि) असंयत भी होते हैं (संजयासंजया वि) संयतासंयत भी होते हैं (नो नोसंजय नो असंजय नो संजयासंजया वि) नो संयत-नो असंयत-नोसंयतासंयत नहीं होते।

(मणुस्साणं पुच्छा ?) मनुष्यों सम्बन्धी प्रश्न ? (गोयमा ! मणूसा) हे गौतम ! मनुष्य (संजया वि) संयत भी (असंजया वि) असंयत भी (संजयासंजया वि) संयतासंयत भी (नो नोसंयत-नो असंयत नो संयतासंयत) नो संयत-नो असंयत नो संयतासंयत नहीं होते हैं (वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा नेरइया) वाणव्यन्तर, ज्योतिष्क, वैमानिक नारकों के समान

(सिद्धाणं पुच्छा ?) सिद्धों संबधी प्रश्न ? (गोयमा ! सिद्धा नो संयता) हे गौतम ! सिद्ध संयत नहीं (नो असंयता) असंयत नहीं (नो संयतासंयता) संयतासंयत नहीं (नो संयत नोअसंयत -नो संयतासंयता) वे नो संयत-नो असंयत-नो संयतासंयत होते हैं (संजय असंजय मीसगा य जीवा तहेव मणुया य) जीव और मनुष्य संयत, असंयत और मिश्र अर्थात् संयतासंयत होते हैं (संजय रहिया तिरिया) तिर्यंच संयत नहीं होते अर्थात् असंयत और संयता-

वि) અસંયત પણ હોય છે. (संजयासंजया वि) સંયતાસંયત પણ હોય છે (नो नोसंजय नो असंजय नोसंजयासंजया वि) નો સંયત-નો અસંયત-નો સંયતાસંયત નથી હોતા.

(मणुस्साणं पुच्छा ?) મનુષ્યો સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! मणूसा) હે ગૌતમ ! મનુષ્ય (संजया वि) સંયત પણ. (असंजया वि) અસંયત પણ (संजयासंजया वि) સંયતાસંયત પણ (नो नो संजय-नो असंजय नो संजयासंजया वि) નો સંયત-નો અસંયત નો સંયતાસંયત નથી હોતા. (वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा नेरइया) વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક, વૈમાનિક નારકોની સમાન

(सिद्धाणं पुच्छा ?) સિદ્ધો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન (गोयमा ! सिद्धा नो संजया) હે ગૌતમ ! સિદ્ધ સંયત નથી (नो असंजया) અસંયત નથી (नो संजयासंजया) સંયતાસંયત નથી. (नो संजय-नो असंजय-नो संजयासंजया) તેઓ નો સંયત નો અસંયત-નો સંયતાસંયત હોય છે (संजय असंजय मीसगा य जीवा, तहेव मणुसा य) જીવ અને મનુષ્ય સંયત અને અસંયત અને મિશ્ર અર્થાત્ સંયતાસંયત હોય છે. (संजयरहिया तिरि[illegible]य

टीका-एकत्रिंशत्तमे पदे संज्ञिपरिणामः प्ररूपितः सम्प्रति द्वात्रिंशत्तमे पदे चारित्र-परिणामविशेषरूपं संयमं सावद्ययोगप्रवृत्तिनिवृत्तिलक्षणं प्ररूपयितुमाह-'जीवा णं भंते ! किं संजया असंजया संजयासंजया नो संजया नो असंजया नो संजयासंजया ?' हे भदन्त ! जीवाः खलु किं संयता भवन्ति ? किं वा असंयता भवन्ति ? किं वा संयतासंयता भवन्ति ? किं वा नो संयत नो असंयत नो संयतासंयता भवन्ति ? तत्र संयच्छन्ति स्म-सर्वसावद्ययोगेभ्यः सर्वथा उपरमन्ति स्म इति संयताश्चारित्रपरिणामस्फीततारहेतुभूतेषु निरवद्ययोगेषु वर्तमानाः प्राणातिपातादि पापस्थाननिवृत्ता इत्यर्थः, तद्व्यतिरिक्ता असंयताः, प्राणिवधादीनां देशतो विरताः संयतासंयताः, तत्त्रितयभिन्नाः नो संयत नो असंयत

संयत होते हैं (सेसा अस्संजता होंति) शेष जीव असंयत होते हैं ॥सू० १॥

संयतपद समाप्त

टीकार्थ-इकतीसवें पदमें संज्ञि परिणाम का प्ररूपण किया गया, अब बत्तीसवें पद में चारित्र परिणाम रूप, एवं सावद्य योग की निवृत्ति लक्षण वाले संयम की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं-

गौतमस्वामी-भगवन् ! जीव क्या संयत होते हैं ? क्या असंयत होते हैं ? क्या संयतासंयत अर्थात् देशविरत होते हैं ? क्या नो संयत-नो असंयत-नो संयतासंयत होते हैं ? जो सर्व सावद्य योग से पूर्ण रूप से विरत हो चुके हैं एवं जो चारित्र परिणाम के विकास के कारणभूत निरवद्य योगों में वर्त्त रहे हों, वे संयत कहलाते हैं, अर्थात् जो प्राणातिपात आदि पापस्थानों से विरत हो चुके हों। जो संयत न हों वे असंयत कहलाते हैं। जो प्राणातिपात आदि पापों से देशतः-आंशिक रूप से विरत होते हैं, वे देशविरत होते हैं। इन तीनों से जो

સંયત નથી હોતા અર્થાત્ અસંયત અને સંયતાસંયત હોય છે (सेसा असंजया होंति) શેષ જીવ અસંયત હોય છે ॥સૂ૦ ૧॥

સંયત પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ :-એકત્રીસમા પદમા સંજ્ઞિ પરિણામનું પ્રરૂપણ કરાયું હવે બત્રીસમા પદમાં ચારિત્ર પરિણામ રૂપ તેમજ સાવદ્ય યોગની નિવૃત્તિ લક્ષણવાળા સંયતની પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ શું સંયત હોય છે ? શું અસંયત હોય છે ? શું સંયતાસંયત અર્થાત્ દેશવિરત હોય છે ? શું નો સંયત-નો અસંયત-નો સંયતાસંયત હોય છે ? જે સર્વ સાવદ્ય યોગોથી પૂર્ણ રૂપે વિરત થઈ ગયેલ છે, તેમજ ચારિત્ર પરિણામના વિકાસના કારણભૂત નિરવદ્ય યોગોમા વર્તતા હોય તેઓ સંયત કહેવાય છે, અર્થાત્ જે પ્રાણાતિપાત આદિ પાપસ્થાનોથી વિરત થઈ ચૂક્યા છે. જે સંયત ન હોય તેઓ અસંયત કહેવાય છે ને પ્રાણાતિપાત આદિ પાપોથી દેશત આંશિક રૂપે વિરત

नो संयतासंयता व्यपदिश्यन्ते, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जीवा संजया वि १' जीवाः संयता अपि भवन्ति श्रमणानां संयतत्वात्, एवम्-'असंजया वि २' जीवा असंयता अपि भवन्ति नैरयिकादीनामसंयतत्वात् तथा-'संजयासंजया वि ३' संयतासंयता अपि जीवा भवन्ति, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्च स्थूलप्राणातिपातादिभ्यो देशतो निवृत्तत्वरूपसंयमस्य सद्भावात्, एवम्-'नो संजया नो असंजया नो संजयासंजया वि ४' जीवा नो संयत नो असंयत नो संयतासंयता अपि भवन्ति सिद्धानामुक्तत्रितयप्रतिषेध विषयत्वात्, तेषां शरीरमनसोरभावेन निरवद्येतरयोगप्रवृत्तिनिवृत्तिरूपसंयमविशिष्ट संयमादि पर्याययोगाश्रयत्वाभावेन योगातीतत्वात्, अथ चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण संयतादिकं प्ररूपयितुमाह-'नेरइयाणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं संयताः किम्

भिन्न हैं वे नो संयत-नोअसंयत-नोसंयतासंयत कहे जाते हैं।

श्रीभगवान् उत्तर देते हैं हे गौतम! जीव संयत भी होते हैं, क्योंकि श्रमण संयत है जीव असंयत भी होते हैं, क्योंकि नारक आदि असंयत हैं, जीव संयतासंयत भी होते हैं, क्योंकि पंचेन्द्रिय तिर्यंच और मनुष्य स्थूल प्राणातिपात आदि का त्याग करके देशसंयत के आराधक होते हैं। जीव नो संयत-नो असंयत-नो संयतासंयत भी होते हैं, क्योंकि सिद्धों में इन तीनों का निषेध पाया जाता है सिद्ध भगवान शरीर और मन से रहित होते हैं, अतएव उनमें निरवद्य योग में प्रवृत्ति एवं सावद्य योग से निवृत्ति रूप संयतत्व घटित नहीं होता, सावद्य योग में प्रवृत्ति न होने से असंयतत्व भी नहीं पाया जाता और दोनों का सम्मिलित रूप संयतासंयतत्व भी इसी कारण नहीं पाया जाता।

अब चौवीस दण्डकों के क्रम से संयत आदि की प्ररूपणा की जाती है-

બને છે, તેઓ દેશવિરત બને છે આ ત્રણેથી જે ભિન્ન છે, તેઓ નો સંયત-નો અસંયત નો સંયતાસંયત કહેવાય છે.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! જીવ સંયત પણ હોય છે કેમકે શ્રમણ સંયત છે, જીવ અસંયત પણ હોય છે, કેમકે નારક આદિ અસંયત છે, જીવ સંયતાસંયત પણ બને છે કેમકે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત આદિનો ત્યાગ કરીને દેશ સંયમના આરાધક બને છે જીવ નો સંયત-નો અસંયત-નો સંયતાસંયત પણ થાય છે, કેમકે સિદ્ધમાં આ ત્રણેનો નિષેધ મળી આવે છે

સિદ્ધ ભગવાન્ શરીર અને મનથી રહિત હોય છે તેથી જ તેઓમાં નિરવદ્ય યોગમાં પ્રવૃત્તિ તેમજ સાવદ્ય યોગથી નિવૃત્તિરૂપ સંયતત્વ ઘટિત નથી થતુ, સાવદ્ય યોગમાં પ્રવૃત્તિ ન થવાથી અસંયતત્વપણું પણ નથી મળી આવતુ અને બન્નેનું સમ્મિલિતરૂપ સંયતાસંયતત્વ પણ એ જ કારણે નથી મળી આવતુ.

હવે ચોવીસ દંડકોના ક્રમથી સંયત આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે-

असंयताः किं संयतासंयताः किं नो संयत नो असंयत नो संयतासंयता वा भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नेरइया नो संजया असंजया नो संजयासंजया नो नो संजय नो असंजय नो संजयासंजया' नैरयिका नो संयता भवन्ति अपि तु असंयता भवन्ति नो वा संयतासंयता भवन्ति तेषां हिंसादितो देशविरतत्वाभावात्, नो वा नो संयत नो असंयत नो संयतासंयता वा नैरयिका भवन्ति, तेषामसंयतत्वेन उक्तत्रितय-प्रतिषेधविषयत्वाभावात, 'एवं जाव चउरिंदिया' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या यावद्-असुर-कुमारादि भवनपतयः पृथिवीकायिकादि पञ्चैकेन्द्रिया द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाश्चापि असंयता भवन्ति नो संयता नो वा संयतासंयताः, नापि नो संयत नो असंयत नो संयता-संयता वा भवन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, गौतमः पृच्छति- पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः खलु किं संयताः, किं वा असंयताः, किं संयतासंयताः किं वा नो

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीव क्या संयत होते हैं ? क्या असंयत होते हैं ? क्या संयतासंयत होते हैं ? क्या नो संयत-नो असंयत नो संयता-संयत होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक संयत नहीं होते, असंयत होते हैं संयतासंयत नहीं होते, क्योंकि वे हिंसा आदि से देशविरत भी नहीं होते हैं, नारक नो संयत नो असंयत-नो संयतासंयत भी नहीं होते हैं । नारक असंयमी ही होते हैं, अतएव इन तीनों का अभाव उनमें नहीं हो सकता ।

नारकों के समान ही असुरकुमार आदि भवनपति पृथिवीकायिक आदि पांच एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीव भी असंयत होते हैं, न संयत होते हैं, न संयतासंयता होते हैं और न नो संयत-नोअसंयत नोसंयता-संयत होते हैं । युक्ति पूर्ववत समझना चाहिए ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ શુ સંયત હોય છે ? શુ અસંયત હોય છે ? શુ સંયતાસંયત હોય છે ? શુ નો સંયત-નો અસંયત-નો સંયતાસંયત હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક સંયત નથી હોતા, અસંયત હોય છે, સંયતાસંયત નથી હોતા, કેમકે તેઓ હિંસા આદિથી દેશ વિરત પણ નથી થતા નારક નો સંયત-નો અસંયત-નો સંયતાસંયત પણ નથી હોતા નારક અસંયમી જ હોય છે, તેથી જ એ ત્રણેનો અભાવ એમનામાં નથી થઈ શકતો.

નારકોની સમાન જ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવ પણ અસંયત હોય છે, સંયત નથી હોતા, સંયતાસંયત પણ નથી હોતા અને નો સંયત-નો અસંયત-નો સંયતાસંયત પણ નથી હોતા યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી જોઈએ.

संयत नो असंयत नो संयतासंयता भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया नो संजया असंजया वि संजयासंजया वि नो नो संजय नो असंजय नो संजयासंजया वि' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका नो संयता भवन्ति अपि तु असंयता अपि भवन्ति संयतासंयता अपि भवन्ति किन्तु नो नो संयत नो असंयत नो संयतासंयता वा भवन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, गौतमः पृच्छति–'मणुस्साणं पुच्छा' मनुष्याः खलु किं संयताः किं वा असंयताः किं संयतासंयताः, किं वा नो संयत नो असंयत नो संयतासंयता भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'मणूसा संजया वि असंजया वि संजयासंजयावि नो नो संजय नो असंजय नो संजयासंजया' मनुष्याः संयता अपि भवन्ति असंयता अपि संयतासंयता अपि भवन्ति किन्तु नो नो संयत नो असंयत नो संयतासंयता भवन्ति सिद्धानामेव उक्तत्रितयप्रतिषेधविषयत्वात् 'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा नेरइया'

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक क्या संयत होते हैं ? क्या असंयत होते हैं ? क्या संयतासंयत होते हैं ? क्या नो संयत–नोअसंयत नोसंयतासंयत होते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! पंचेन्द्रिय तिर्यंच संयत नहीं होते, किन्तु असंयत होते हैं, संयतासंयत भी होते है किन्तु नो संयत–नोअसयत नोसयतासंयत नहीं होते । यहां भी युक्ति पूर्ववत् समझ लेना चाहिए ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! मनुष्य क्या संयत होते हैं, असंयत होते हैं, संयतासंयत होते हैं अथवा नोसंयत–नोअसंयत नोसंयतासंयत होते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! मनुष्य संयत भी होते है, असंयत भी होते हैं, संयतासंयत भी होते हैं किन्तु नोसंयत–नो असंयत–नोसंयतासंयत नहीं होते हैं, क्योंकि केवल सिद्ध ही उक्त तीनों के निषेध के पात्र हैं ।

वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक नारकों के समान असंयत ही होते

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવાન્ ! પચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક શું સયત હોય છે ? શું અસયત હોય છે ? શું સયતાસયત હોય છે ? શું નો સયત નો–અસયત નો સયતાસંયત હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! પચેન્દ્રિય તિર્યંચ સયત નથી હોતા, પણ અસયત હોય છે, સયતાસયત પણ હોય છે, પણ નો સયત–નો અસયત નો સયતાસયત નથી હોતા અહી પણ યુક્તિપૂર્વવત્ સમજી લેવી જોઇએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! મનુષ્ય શું સયત હોય છે, અસયત હોય છે, સયતાસયત હોય છે અથવા નો સયત–નો અસયત–નો સયતાસયત હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! મનુષ્ય સયત પણ હોય છે, અસયત પણ હોય છે, સયતાસયત પણ હોય છે, પણ નો સયત–નો અસયત–નો સયતાસયત નથી હોતા કેમકે કેવલ સિદ્ધ જ ઉક્ત ત્રણે નિષેધને પાત્ર છે.

वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा नैरयिका असंयता एव प्रतिपादितास्तथा असंयता एव अवसेयाः नो संयताः, नो वा संयतासंयताः, नापि नो संयत नो असंयत नो संयतासंयता बोध्या, गौतमः पृच्छति–'सिद्धा णं पुच्छा' सिद्धाः खलु किं संयताः, असंयताः, संयता संयताः, नो संयत नो असंयत नो संयतासंयता वा भवन्ति? इति पृच्छा, भगवानाह– 'गोयमा !' हे गौतम! 'सद्धा नो संजया १' सिद्धा नो संयता भवन्ति 'नो असंजया २' नो वा असंयता भवन्ति, 'नो संजयासंजया ३'। नो वा संयतासंयता भवन्ति किन्तु–'नो संजय नो असंजय नो संजयासंजया ४' नो संयत नो असंयत नो संयतासंयता भवन्ति, सिद्धानामुक्तत्रितयप्रतिषेधविषयत्वात्, सम्प्रति–उक्तार्थसंग्राहकगाथामाह–गाहा–"संजयअसंजयमीसगा य जीवा तहेव मणुया य। संजयरहिया तिरिया सेसा असंजया होंति ॥१॥ गाथा–संयतासंयतमिश्रकाश्च जीवा स्तथैव मनुष्याश्च। संयतरहितास्तिर्यञ्चः शेषा असंयता

हैं, संयत नहीं होते, संयतासंयत भी नहीं होते।

गौतमस्वामी–हे भगवन्! सिद्ध क्या संयत होते हैं, असंयत होते हैं, संयतासंयत होते हैं अथवा नोसंयत–नोअसंयत–नोसंयतासंयत होते हैं?

भगवान्–हे गौतम! सिद्ध संयत नहीं होते, असंयत नहीं होते, संयतासंयत नहीं होते, केवल नोसंयत–नोअसंयत नोसंयतासंयत ही होते हैं, क्योंकि सिद्ध उक्त तीनो के निषेध के विषय है।

अब उक्त अर्थ का संग्रह करने वाली गाथा कहते हैं–जीव संयत, असंयत और संयतासंयत भी होते हैं। इसी प्रकार मनुष्य भी संयत, असंयत और संयतासंयत होते हैं। तिर्यंच संयत नहीं होते, अर्थात् असंयत और संयतासंयत ही होते हैं। शेष एकेन्द्रिय तथा विकलेन्द्रिय एवं देवनारक असंयत होते हैं ॥१॥

વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક નારકોની સમાન અસંયત જ હોય છે, સંયત નથી હોતા, સંયતાસંયતા પણ નથી હોતા અને નો સંયત–નો અસંયત–નો સંયતાસંયત પણ નથી હોતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્! સિદ્ધ શું સંયત હોય છે? અસંયત હોય છે? સંયતાસંયત હોય છે અથવા નો સંયત–નો અસંયત–નો સંયતાસંયત હોય છે

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! સિદ્ધસંયત નથી હોતા, અસંયત નથી હોતા, સંયતાસંયત નથી હોતા, કેવલ નો સંયત–નો અસંયત–નો સંયતાસંયત જ હોય છે, કેમકે સિદ્ધ ઉક્ત ત્રણેના નિષેધના વિષય છે

હવે કહેલ અર્થનો સંગ્રહ કરનારી ગાથા કહે છે—

જીવ સંયત અસંયત અને સંયતાસંયત પણ હોય છે એ જ પ્રકારે મનુષ્ય પણ સંયત અસંયત અને સંયતાસંયત હોય છે

તિર્યંચ સંયત નથી હોતા અર્થાત્ અસંયત અને સંયતાસંયત જ હોય છે શેષ એકેન્દ્રિય તથા વિકલેન્દ્રિય તેમજ દેવ નારક અસંયત હોય છે. ॥૧॥

भवन्ति ॥१॥ तथा च जीवा मनुष्याश्च संयता असंयता मिश्रकाश्च-संयतासंयता भवन्ति, एवं संयतरहिताः नो संयत नो असंयत नो संयतासंयतरहिताश्च पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका भवन्ति, शेषाः संसारिणः असंयताः-असंयतपदसहिता भवन्ति न तदन्यपदसहिता इत्यर्थः, 'संजयपयं समत्तं' द्वात्रिंशत्तमं संयतं समाप्तम् । ३२॥ सू० १ ॥

॥ त्रयस्त्रिंशत्तमं ज्ञानपरिणामाख्य पदम् ॥

द्वारगाथा-

मूलम्-'भेद विसय संठाणे अब्भितरबाहिरे य देसोही ।
ओहिस्स य खय वुड्ढी पडिवाई चेव अपडिवाई ॥१॥'

छाया-भेदो विषयः संस्थानम् अभ्यन्तरो बाह्यश्च देशावधिः ।
अवधेश्च क्षयवृद्धी प्रतिपाती चैव अप्रतिपाती ॥१॥

टीका-द्वात्रिंशत्तमे पदे चारित्रपरिणामविशेषलक्षणः संयतः प्ररूपितः सम्प्रति त्रय-

इस प्रकार जीव और मनुष्य संयत, असंयत और मिश्र अर्थात् संयतासंयत होते हैं। पंचेन्द्रिय तिर्यंच संयत तथा नोसंयत-नोअसंयत नोसंयतासंयत से रहित होते हैं और शेष संसारी जीव असंयत होते हैं असंयत के अतिरिक्त संयत, संयतासंयत अथवा नोसंयत नोअसंयत-नोसंयतासंयत नहीं होते ॥सू० १॥

संयतपद समाप्त

तेत्तीसवां अवधिपद

शब्दार्थ-(भेदविसयसंठाणे) भेद, विषय, संस्थान (अब्भितरबाहिरे य) आभ्यन्तर और बाह्य (देसोहि) देशावधि (ओहिस्स) अवधि के (य) और (खय वुड्ढी) क्षय और वृद्धि (पडिवाई चेव अपडिवाई) प्रतिपाती और अप्रतिपाती

टीकार्थ-बत्तीसवें पद में चारित्र के एक विशेष परिणाम संयत की प्ररूपणा

એ પ્રકારે જીવ અને મનુષ્ય સંયત અસંયત અને મિશ્ર અર્થાત્ સંયતાસંયત હોય છે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ સંયત તથા નોસંયત-નો અસંયત-નો સંયતાસંયતથી રહિત હોય છે અને શેષ સંસારી જીવ અસંયત હોય છે, અસંયતના અતિરિક્ત સંયત, સંયતા-સંયત અથવા નો સંયત નો અસંયત નો સંયતાસંયત નથી હોતા ॥સૂ૦ ૧॥

સંયત પદ સમાપ્ત

તેત્રીસમુ અવધિ પદ

શબ્દાર્થ -(भेद विसय संठाणे) ભેદ, વિષય, સંસ્થાન. (अब्भितरबाहिरे य) આભ્યન્તર અને બાહ્ય (देसोहि) દેશાવધિ (ओहिस्स) અવધિને (य) અને (खयवुड्ढी) ક્ષય અને વૃદ્ધિ (पडिवाइ चेव अपडिवाई) પ્રતિપાતિ અને અપ્રતિપાતિ)

ટીકાર્થ -બત્રીસમાં પદમા ચારિત્રના એક વિશેષ પરિણામ સંયતની પ્રરૂપણા કરી છે.

त्रिशत्तमे पदे ज्ञानपरिणामविशेषलक्षणमवधिं प्ररूपयितुं प्रथमम् अवधिविषयार्थद्वारगाथामाह-'भेदविसयसंठाणे अभिंतरबाहिरे य देसोही। ओहिस्स य खयवुड्ढी पडिवाई चेव अपडिवाई ॥१' प्रथमम् अवधेः अवधिज्ञानस्य भेदः प्रकारो वक्तव्यः, तदनन्तरं विषयो वक्तव्यः, ततः संस्थानम्-अवधिद्योतितस्य क्षेत्रस्य तप्रादिलक्षण आकार विशेषोऽवधिनिवन्धनो भवतीत्युपचाराद् अवधेरपि संस्थानत्वेन व्यपदेशः कृतः, एवं द्विविधोऽवधिर्वक्तव्यः-अभ्यन्तरो बाह्यश्च, तत्र सर्वासु दिक्षु योऽवधिः स्वद्योतनीयं क्षेत्रं प्रद्योतयति अवधिमता च सह सातत्येन ततः स्वद्योतनीयं क्षेत्रं सम्बद्ध सोऽभ्यन्तरावधिः, तद्विपरीतोऽवधिर्बाह्यावधिरुच्यते, स च द्विविधः, अन्तगत मध्यगतभेदात्, तत्र अन्ते-आत्मप्रदेशानां पर्यन्ते गतः-स्थितः अन्तगतः, तथा चोपजायमानः कोऽपि अवधिः स्पर्द्धकरूपतया उपजायते, स्पर्द्ध

की गई, अब तेतीसवें पद में ज्ञान के परिणाम विशेष अवधि की प्ररूपणा करने के लिए प्रथम अवधि संबंधी संग्रहणी गाथा का कथन करते हैं-सर्व प्रथम अवधि के भेदों की प्ररूपणा की जाएगी, तदनन्तर उस के विषय का प्रतिपादन किया जाएगा. तत्पश्चात् संस्थान अर्थात् अवधि के द्वारा प्रकाशित क्षेत्र का तप्र आदि आकार कहा जाएगा। अवधि द्वारा प्रकाशित क्षेत्र का आकार उपचार से अवधि का आकार कहलाता है। इसी प्रकार आभ्यन्तर और बाह्य दो प्रकार का अवधि कहा जाएगा। जो अवधि सभी दिशाओं में अपने प्रकाश्य क्षेत्र को प्रकाशित करता है और अवधि ज्ञानी जिस अवधिज्ञान द्वारा प्रकाशित क्षेत्र के भीतर ही रहता है, वह अभ्यन्तरावधि कहलाता है उससे जो विपरीत हो वह बाह्यावधि कहा जाता है। 'वह अन्तगत और मध्यगत के भेद से दो प्रकार का हैं। जो अन्त अर्थात् आत्मप्रदेशों के पर्यन्त भाग में गत अर्थात् स्थित हो वह अन्तगत अवधि कहलाता है। कोई अवधिज्ञान जब उत्पन्न होता

હવે તેત્રીસમા પદમા જ્ઞાનના પરિણામ વિશેષ અવધિની પ્રરૂપણા કરવા માટે પ્રથમ અવધિ સબંધી સગ્રહણી ગાથાનુ કથન કરે છે-

સર્વ પ્રથમ અવધિના ભેદોની પ્રરૂણા કરાશે, ત્યાર પછી તેના વિષયનુ પ્રતિપાદન કરશે, ત્યાર બાદ સસ્થાન અર્થાત્ અવધિ દ્વારા પ્રકાશિત ક્ષેત્રના તપ્ર, આદિ આકાર કહેવામા આવશે. અવધિ દ્વારા પ્રકાશિત ક્ષેત્રનો આકાર ઉપચાર અવધિનો આકાર કહેવાય છે

એ જ પ્રકારે આભ્યન્તર અને બાહ્ય-બે પ્રકારના અવધિ કહેવાશે જે અવધિ બધી દિશાઓમા પોતના પ્રાકાશ્ય ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે અને અવધિજ્ઞાની જે અવધિજ્ઞાન દ્વારા પ્રકાશિત ક્ષેત્રના અદર જ રહે છે, તે અભ્યન્તરાવધિ કહેવાય છે તેનાથી જે વિપરીત હોય તે બાહ્યાવધિ કહેવાય છે. તે અન્તગત અને મધ્યગતના ભેદે બે પ્રકારે છે. જે અન્તમા અર્થાત આત્મપ્રદેશોમા પર્યન્ત ભાગમા ગત અર્થાત સ્થિત હોય તે અન્તગત અવધિ કહેવાય છે. કોઈ અવધિજ્ઞાન જ્યારે ઉત્પન્ન થાય છે તો સ્પર્ધક રૂપમાં

कश्चावधिज्ञानप्रभाया गवाक्षजालादि विनिःसृतप्रदीपप्रभाया इव प्रतिनियतो विच्छेद विशेषः, उक्तश्च–"स्पर्द्धकमवधिविच्छेदविशेषः" इति, तच्च स्पर्द्धकमेकजीवस्यासख्येयं संख्येयञ्च भवति, तच्चापि विविधरूपमवसेयम्, तत्र पर्यन्तवर्तिषु आत्मप्रदेशेषु पुरतः पृष्ठतोवाऽधोभागे उपरितनभागे वा उत्पद्यमानोऽवधिरात्मनः पर्यन्ते स्थितत्वात् अन्तगतो व्यपदिश्यते, अथवा औदारिकशरीरस्यान्ते गतः–स्थितोऽन्तगतः, औदारिकशरीरापेक्षया कदाचित् एकया दिशा समुपलम्भात्, अथवा सर्वेषामप्यात्मप्रदेशानां क्षयोपशमभावेऽपि औदारिकशरीरस्यान्ते कदाचिदेकया दिशा यद्वशादुपलम्भनं सोऽन्तगतः, तदपि स्पर्द्धकलक्षणमेवावधिज्ञानम्, अन्तगतोऽयमवधिस्त्रिविधः पुरतः पृष्ठतः पार्श्वतो भेदात्, मध्यगतश्चापि

है तो स्पर्द्धक रूप में उत्पन्न होता है। अवधिज्ञान की प्रभा का, गवाक्ष–जाल आदि से बाहर निकलने वाली दीपप्रभा के समान जो नियत विच्छेद हैं, वह स्पर्द्धक कहा गया है' कहा भी है–स्पर्द्धक अवधिज्ञान का विच्छेद विशेष है। वह स्पर्द्धक एक जीव के असंख्यात और संख्यात होते हैं और वे नाना प्रकार के हुआ करते हैं। उनमें से पर्यन्त वर्त्ती आत्मप्रदेशों में सामने, पीछे, अधोभाग में या ऊपरी भाग में उत्पन्न होता हुआ अवधि आत्मा के पर्यंत में स्थित होने के कारण अन्तगत कहलाता है। अथवा औदारिक शरीर के अन्त में जो गत अर्थात् स्थित हो, वह अन्तगत कहलाता है, क्योंकि वह औदारिकशरीर की अपेक्षा से कदाचित् एक दिशा में जानता है। अथवा सभी आत्मप्रदेशों में क्षयोपशम होने पर भी औदारिकशरीर के अन्त में किसी एक दिशा से जिस के कारण जाना जाता है, वह अन्तगत कहलाता है। वह अवधिज्ञान भी स्पर्द्धक रूप ही होता है। यह अन्तगत अवधि तीन प्रकार का है– पुरतः (सामने

ઉત્પન્ન થાય છે અવધિજ્ઞાનની પ્રભાના, ગવાક્ષ–જાળી આદિથી બહાર નિકળનારી દીપપ્રભાના સમાન જે નિયત વિચ્છેદ છે, તેને સ્પર્ધક કહેલ છે

કહ્યું પણ છે-સ્પર્ધક અવધિજ્ઞાનનુ વિચ્છેદ વિશેષ છે સ્પર્ધક એક જીવના અસ-ખ્યાત અને સખ્યાત હોય છે અને નાના પ્રકારના બન્યા કરે છે તેમનામાથી પર્યન્ત-વર્તી આત્મપ્રદેશોમા સામે પાછળ, અધોભાગમા અગર ઉપરિ ભાગમા ઉત્પન્ન થયેલ અવધિ આત્માના પર્યન્ત સ્થિત હોવાના કારણે અન્તગત કહેવાય છે, અથવા ઔદારિક શરીરના અન્તમા જે ગત અર્થાત્ સ્થિત હોય, તે અન્તગત કહેવાય છે, કેમકે તે ઔદારિક શરીરની અપેક્ષાથી કદાચિત્ એક દિશામા જાણે છે અથવા બધા આત્મપ્રદેશોમા ક્ષાયો-પશમ થવા છતા પણ ઔદારિક શરીરના અન્તમા કોઈ એક દિશાએથી જેના કારણે જાણી શકાય છે. તે અન્તગત કહેવાય છે.

તે અવધિજ્ઞાનમા પણ સ્પર્ધક રૂપ જ હોય છે એ અન્તગત અવધિ ત્રણ પ્રકારે છે–પુરત (સામેથી) અન્તગત, પૃષ્ઠતઃ (પાછળથી) અન્તગત અને પાર્શ્વત (પડખેથી)

अवधिस्तथैव बोध्यः, तत्रात्मप्रदेशानां मध्ये गतः-मध्यवर्त्तिषु आत्मप्रदेशेषु स्थितो मध्यगत उच्यते, अथवाऽवधिः स्पर्द्धकलक्षणः सर्वदिगुपलम्भहेतुः मध्यवर्त्यात्मप्रदेशानामवसेयः, अथवा सर्वेषामपि आत्मप्रदेशानां क्षयोपशमभावेऽपि औदारिकशरीरमध्यभागेन यद्वशादुपलभ्यते स मध्यगतो व्यपदिश्यते, तथा च यदाऽवधिना प्रकाशितं क्षेत्रमवधिमता सम्बद्धं भवति तदाऽभ्यन्तरावधिरवसेयः, यदा पुनरवधिना प्रद्योतितं क्षेत्रं मध्ये व्यवच्छिन्नत्वादवधिमता सम्बद्धं न भवति तदा बाह्योऽवधिरवगन्तव्यः, तदनन्तरं देशावधि र्वक्तव्यः, तत्प्रतिपक्षभूतः सर्वावधिश्चापि वक्तव्यः, कस्तावद् देशावधिः सर्वावधिर्वा पदार्थः ? इति चेदत्रोच्यते-अत्रावधिस्त्रिविधः-सर्वजघन्यमध्यमसर्वोत्कृष्टभेदात्, तत्र सर्वजघन्योऽवधिः

से) अन्तगत, पृष्ठतः (पीछे से) अन्तगत और पार्श्वतो (पसवाडे से) अन्तगत। मध्यगत अवधि भी इसी प्रकार समझना चाहिए। जो आत्मप्रदेशों के मध्य में गत स्थित हो अर्थात् मध्यवर्त्ती आत्मप्रदेशों में स्थित हो, वह मध्यगत कहा जाता है। यह अवधि स्पर्द्धक रूप होता है और समस्त दिशाओं में जानने का हेतु होता है। अथवा मध्यवर्ती आत्म प्रदेशो में होता है। अथवा समस्त आत्मप्रदेशों में क्षयोपशम होने पर भी जिस के द्वारा औदारिकशरीर के मध्य भाग से जाना जाता है, वह मध्यगत कहलाता है इस प्रकार जब अवधिज्ञान के द्वारा प्रकाशित क्षेत्र अवधिज्ञानी के साथ सम्बद्ध होता है तब वह आभ्यन्तर अवधि कहा जाता है किन्तु जब अवधिज्ञान द्वारा प्रकाशित क्षेत्र मध्य में व्यवच्छिन्न हो जाने के कारण अवधिज्ञानी से सम्बद्ध नहीं होता तब वह बाह्यावधि कहलाता है। इस प्रकार आभ्यन्तर और बाह्य अवधि के पश्चात् देशावधि कहा जाएगा और उसका प्रतिपक्ष सर्वावधि भी कहा जाएगा। देशावधि और सर्वावधि का अर्थ क्या है ? इसका

અન્તગત, મધ્યગત, અવધિ પણ એ જ પ્રકારે સમજવી જોઈએ. જે આત્મપ્રદેશોના મધ્યમા ગત સ્થિત હોય અર્થાત્ મધ્યવર્તી આત્મપ્રદેશોમા સ્થિત હોય તે મધ્યગત કહેવાય છે

આ અવધિ સ્પર્દ્ધક રૂપ હોય છે અને સમસ્ત દિશાઓમા જવાના હેતુ હોય છે અને મધ્યવર્તી આત્મપ્રદેશોમા હોય છે અથવા સમસ્ત આત્મપ્રદેશોમા ક્ષયોપશમ હોવા છતા જેના દ્વારા ઔદારિક શરીરના મધ્ય ભાગથી જણાય છે, તે મધ્યગત કહેવાય છે

એ પ્રકારે જ્યારે અવધિજ્ઞાન દ્વારા પ્રકાશિત ક્ષેત્ર અવધિજ્ઞાનીના સાથે સમ્બદ્ધ થાય છે ત્યારે તે આભ્યન્તર અવધિ કહેવાય છે પણ જ્યારે અવધિજ્ઞાન દ્વારા પ્રકાશિત ક્ષેત્ર મધ્યમા વ્યવચ્છિન્ન થઈ જવાના કારણે અવધિ જ્ઞાનીથી સમ્બદ્ધ ન બને ત્યારે તે બાહ્યાવધિ કહેવાય છે

એ પ્રકારે આભ્યન્તર અને બાહ્ય અવધિના પછી દેશાવધિ કહેવામા આવશે અને તેનો પ્રતિપક્ષ સર્વાવધિ પણ કહેવાશે દેશાવધિ અને સર્વાવધિનો અર્થ શુ છે ? તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે કે અવધિજ્ઞાન ત્રણ પ્રકારનુ કહ્યુ છે-(૧) સર્વજઘન્ય (૨) મધ્યમ અને

द्रव्यापेक्षयाऽनन्तानि तैजसभाषाऽपान्तरालवर्तीनि द्रव्याणि, क्षेत्रापेक्षयाऽङ्गुलाऽसंख्येय भागं क्षेत्रं कालापेक्षयाऽऽवलिकाया असंख्येयभागमतीतमनागतं गृह्णाति, तत्र क्षेत्रं कालं चावधिः स्वरूपतो न साक्षाद् गृह्णाति तस्यावधेरूपि विषयतया तयोरमूर्तत्वात्, किन्तूपचारात् क्षेत्रकालदर्शनमवधिनाऽवसेयम्, तथा चैतावति क्षेत्रे काले च यानि द्रव्याणि तानि जानातीति बोध्यम्, भावापेक्षयाऽनन्तान् पर्यायान् जानाति, जघन्येनापि प्रतिद्रव्यं रूपरसगन्धस्पर्शलक्षणानां चतुर्णां पर्यायाणा मवगतेः, द्रव्याणाञ्चानन्तत्वात्, इत ऊर्ध्वं पुनः प्रदेशवृद्धया समयवृद्धया पर्यायवृद्धया च प्रवर्द्धमानोऽवधि र्मध्यमोऽजघन्यः, स च यावत् सर्वोत्कृष्टः परमावधि र्नोपजायते तावदवसेयः, सर्वोत्कृष्टश्च परमावधि द्रव्यापेक्षया सर्वाणि

उत्तर यह है कि अवधिज्ञान तीन प्रकार का है (१) सर्व जघन्य (२) मध्यम और (३) सर्वोत्कृष्ट। सर्वजघन्य अवधि द्रव्य की अपेक्षा तैजसवर्गणा और भाषावर्गणा के अपान्तराल वर्त्ती द्रव्यों को, क्षेत्र की अपेक्षा अंगुल के असंख्यातवें भाग को, काल की अपेक्षा आवलिका के असंख्यातवे भाग अतीत और अनागत काल को जानता है। यहां यह ध्यान में रखना चाहिए कि अवधिज्ञान रूपी पदार्थों को ही जानता हैं, अतएव क्षेत्र और कायिकों साक्षात् ग्रहण नहीं कर सकता, क्योंकि वे अमूर्त्त हैं, किन्तु उपचार से क्षेत्र और काल का जानना समझना चाहिए। तात्पर्य यह है कि इतने क्षेत्र और काल में जो रूपी द्रव्य होते हैं, उन्हें जानता है। वह भाव से अनन्त पर्यायों को जानता है। कम से कम भी वह प्रत्येक द्रव्य के रूप, रस, गंध और स्पर्श रूप, चार पर्यायों को जानता है और द्रव्य अनन्त होते हैं। इस से आगे पुनः प्रदेशों की वृद्धि से, काल की वृद्धि से और पर्याय की वृद्धि से, चढता हुआ अवधि मध्यम कहलाता है। जब तक सर्वोत्कृष्ट अवधि न हो जाय तब तक मध्यम का ही रूप समझना

(૩) સર્વોત્કૃષ્ટ, સર્વજઘન્ય અવધિ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તૈજસ વર્ગણા અને ભાષા વર્ગણાના અપાન્તરાલવર્તી દ્રવ્યને, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અગુલનો અસખ્યાતમો ભાગ તેને, કાલની અપેક્ષાએ આવલિકાના અસખ્યાતમા ભાગ અતીત અને અનાગત કાલને જાણે છે

અહી એ ધ્યાનમા રાખવુ જોઈએ કે અવધિજ્ઞાન રૂપી પદાર્થોને જ જાણે છે, તેથી જ ક્ષેત્ર અને કાળને સાક્ષાત્ ગ્રહણ નથી કરી શકતા, કેમકે તેઓ અમૂર્ત છે, પણ ઉપચારથી ક્ષેત્ર અને કાળને જાણવો સમજવો જોઈએ તાત્પર્ય એ છે કે એટલા ક્ષેત્ર અને કાળમા જે રૂપી દ્રવ્ય હોય છે, તેઓને જાણે છે, તે ભાવથી અનન્ત પર્યાયોને જાણે છે, ઓછામા ઓછા તે પ્રત્યેક દ્રવ્યના રૂપ, રસ, ગધ અને સ્પર્શરૂપ ચાર પર્યાયોને જાણે છે અને દ્રવ્ય અનન્ત હોય છે તેનાથી આગળ પુન પ્રદેશોની વૃદ્ધિથી કાલની વૃદ્ધિથી અને પર્યાયની વૃદ્ધિથી વધતુ અવધિ મધ્યમ કહેવાય છે, જ્યા સુધી સર્વોત્કૃષ્ટ અવધિ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમસ્ત રૂપી દ્રવ્યોને જાણે છે, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સમ્પૂર્ણ લોકને

रूपिद्रव्याणि जानाति, क्षेत्रापेक्षया अलोके लोकमात्राणि खण्डानि कालापेक्षयाऽसंख्येया अतीतानागता उत्सर्पिण्यवसर्पिणीः, भावापेक्षयाऽनन्तान् पर्यायान् जानाति, प्रतिद्रव्यं संख्येयानाम् असंख्येयानाञ्च पर्यायाणा मन्वयात, तेषु च सर्वजघन्यमध्यम सर्वोत्कृष्टेषु अवधिषु सर्वजघन्यो मध्यमश्च देशावधिर्बोध्यः, सर्वोत्कृष्टस्तु परमावधिः सर्वावधिर्विज्ञेयः, तदनन्तरम् अवधेश्च क्षयवृद्धी वक्तव्ये, तथा च हीयमानः प्रवर्द्धमानश्चावधि र्वक्तव्यः, तत्र तथाविधसामग्र्यभावेन पूर्वावस्थापेक्षया हानिमुपगच्छन् हीयमानकः, पूर्वावस्थापेक्षयैव यथायोगं प्रशस्त प्रशस्ततराध्यवसायभावेन अभिवर्द्धमानः प्रवर्द्धमानश्च व्यपदिश्यते, तदनन्तरं प्रतिपाती अप्रतिपाती चकारेण अनुक्तसमुच्चायकेन आनुगामिकोऽनानुगामिकश्च

चाहिए। सर्वोत्कृष्ट अवधि द्रव्य की अपेक्षा समस्त रूपी द्रव्यों को जानता है, क्षेत्र की अपेक्षा सम्पूर्ण लोक को और अलोक में लोक प्रमाण असंख्यात खंडों को जानता है, काल की अपेक्षा असंख्यात अतीत और अनागत उत्सर्पिणियों अवसर्पिणियों को जानता है तथा भाव की अपेक्षा अनन्त पर्यायों को जानता है, क्योंकि वह प्रत्येक द्रव्य की संख्यात-असंख्यात पर्यायों को जानता है।

सर्वजघन्य, मध्यम और सर्वोत्कृष्ट अवधि में से सर्व जघन्य और मध्यम अवधि देशावधि कहलाता है और सर्वोत्कृष्ट अवधि को परमावधि या सर्वावधि कहते हैं। तत्पश्चात् अवधिज्ञान के क्षय का और वृद्धि का कथन किया जाएगा अर्थात् हीयमान और वर्धमान अवधि कहा जाएगा। जो अवधिज्ञान जिस परिमाण में उत्पन्न हुआ है, वह अनुकूल सामग्री न मिलने से जब घटता जाता है तो हीयमान कहलाता है और जो ज्ञान प्रशस्य और प्रशस्यतर अध्यवसाय के कारण पहले की अवस्था से बढता जाता है, वह वर्धमान कहलाता है।

तत्पश्चात् प्रतिपाती' अप्रतिपाती और 'च' शब्द के प्रयोग से आनुगामिक

અને અલેકમાં લોક પ્રમાણ અસંખ્યાત ખંડોને જાણે છે, કાળની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત અતીત અને અનાગત ઉત્સર્પિણિયોને અવસર્પિણિયો જાણે છે તથા ભાવની અપેક્ષાએ અનન્ત પર્યાયોને જાણે છે, કેમકે તે પ્રત્યેક દ્રવ્યના સંખ્યાત-અસંખ્યાત પર્યાયોને જાણે છે.

સર્વજઘન્ય, મધ્યમ, અને સર્વોત્કૃષ્ટ અવધિમાંથી સર્વ જઘન્ય અને મધ્યમ અવધિ દેશાવધિ કહેવાય છે અને સર્વોત્કૃષ્ટ અવધિને પરમાવધિ અગર સર્વાવધિ કહે છે

ત્યાર પછી અવધિજ્ઞાનના ક્ષયનું અને વૃદ્ધિનું કથન કરાશે અર્થાત્ હીયમાન અને વર્ધમાન અવધિ કહેવાશે.

જે અવધિજ્ઞાન જે પરિમાણમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે, તે અનુકૂલ સામગ્રી ન મળવાથી જ્યારે ઘટતા જાય છે તો હીયમાન કહેવાય છે અને જ્ઞાનપ્રશસ્ત અને પ્રશસ્તતર અધ્યવસાયના કારણે પહેલાની અવસ્થાથી વધતું જાય છે, તે વર્ધમાન કહેવાય છે.

તત્પશ્ચાત્ પ્રતિપાતી, અપ્રતિપાતી અને ચ શબ્દના પ્રયોગથી આનુગામિક અને

वधिः प्रवक्तव्यः, तत्र प्रतिपाती–प्रतिपतनशीलः उत्पन्नः सन् क्षयोपशमानुरूपं कियन्तं कालं स्थित्वा साकल्येन एकदैव निर्मूलं विध्वंसं प्राप्नोति, अप्रतिपाती पुनर्न प्रतिपतनशीलः केवलज्ञानादितो न विध्वंसं प्राप्नोतीति, तथा गच्छन्तं पुरुषम् आ–समन्ताद् अनुगच्छतीत्येवं शील आनुगामिकः, अथवा अनुगम–प्रयोजनं यस्य स आनुगामिकः, यो नयनवद् गच्छन्त मनुगच्छति सोऽवधिरानुगामिको व्यपदिश्यते, तद्विपरीतः अनानुगामिको बोध्यः शृङ्खला प्रतिबद्धदीपवद् यो गच्छन्तं पुरुषं नानुगच्छति सोऽनानुगामिकोऽवधिरित्यर्थः। इति ॥सू. १॥

॥ अवधिभेद वक्तव्यता ॥

मूलम्–कइविहा णं भंते ! ओही पण्णत्ता ? गोयमा ! दुविहा ओही पण्णत्ता, तं जहा–भवपच्चइया य खओवसमिया य, दोण्हं भवपच्चइया, तं जहा–देवाण य नेरइयाण य, दोण्हं खओवसमिया, तं जहा–मणूसाणं पंचिंदियतिरिक्खजोणियाण य ॥सू० १॥

छाया–कतिविधः खलु भदन्त ! अवधिः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! द्विविधोऽवधिः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–भवप्रत्ययकश्च क्षायोपशमिकश्च, द्वयो भवप्रत्ययकः, तद्यथा–देवानाञ्च नैरयिकाणाञ्च,

और अनानुगामिक अवधिज्ञान का कथन किया जाएगा। प्रतिपाती अवधिज्ञान वह है जो उत्पन्न होकर क्षयोपशम के अनुसार कुछ काल तक ठहरता है और फिर एक ही साथ पूर्णरूप से नष्ट हो जाता है। अप्रतिपाती अवधिज्ञान केवलज्ञान उत्पन्न होने से पहले अथवा मृत्यु से पहले नष्ट नहीं होता है जो अवधि ज्ञान, एक स्थान से दूसरे स्थान पर जाने वाले अवधिज्ञानी के साथ जाता है, वह आनुगामिक कहलाता है, अथवा अनुगम जिस का प्रयोजन हो वह आनुगामिक कहलाता है। तात्पर्य यह है कि जो अवधिज्ञान नेत्र की तरह जाने वाले के साथ जाय वह आनुगामिक है और जो साथ न जाय, वह अनानुगामिक है। जैसे शृंखला से प्रतिबद्ध दीपक जानेवाले के साथ नहीं जाता ॥सू. १॥

અનાનુગામિક અવધિજ્ઞાનનું કથન કરાશે પ્રતિપાતિ અવધિજ્ઞાન તે છે જે ઉત્પન્ન થઈને ક્ષયોપશમના અનુસાર કેટલાક કાળ સુધી રહે છે. અને પછી એક સાથે પૂર્ણ રૂપે નષ્ટ થઈ જાય છે.

અપ્રતિપાતી અવધિજ્ઞાન કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાની પહેલા અથવા મૃત્યુના પહેલા નષ્ટ નથી થતુ જે અવધિજ્ઞાન, એક સ્થાનથી બીજા સ્થાન પર જનાર અવધિજ્ઞાનની સાથે જાય છે તે આનુગામિક કહેવાય છે, અથવા અનુગમ જેનુ પ્રયોજન હોય તે આનુગામિક કહેવાય છે, તાત્પર્ય એ છે કે જે અવધિજ્ઞાન નેત્રની જેમ જનારાની સાથે જાય તે આનુગામિક છે અને જે સાથે ન જાય તે અનાનુગામિક છે જેમ સાંકળથી બંધાયેલ દીપક જનારની સાથે જાય નહી. ॥સૂ૦ ૧॥

द्वयोः क्षायोपशमिकः, तद्यथा–मनुष्याणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाञ्च ॥ सू० १ ॥

टीका–पूर्वमधिकारद्वारगाथाप्ररूपिता सम्प्रति यथा निर्देशन्यायमनुसृत्य प्रथमम् अवधि-भेद प्ररूपणार्थमाह–'कइविहाण भंते ! ओही पण्णत्ता !' हे भदन्त ! कतिविधः खलु अवधिः–अवधिज्ञानमित्यर्थः प्रज्ञप्तः ? प्राकृतत्वात्स्त्रीत्व निर्देशो बोध्यः, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहा ओही पण्णत्ता' द्विविधः अवधिः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा–भवपच्चइया य खओवसमिया य' तद्यथा–भवप्रत्ययकश्च क्षायोपशमिकश्च, तत्र कर्मवशवर्तिनो जीवा भवन्ति अस्मिन्

अवधिभेद वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कइविहा ण भंते ! ओही पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! अवधि कितने प्रकार का कहा गया है ? (गोयमा ! दुविहा ओही पण्णत्ता) हे गौतम ! अवधि के दो भेद कहे हैं (तं जहा–भवपच्चइया य खओवसमिया य) वह इस प्रकार–भव प्रत्यय और क्षायोपशमिक (दोण्हं भवपच्चइया) दो को भवप्रत्यय अवधि होता है (तं जहा–देवाण य नेरइयाण य) देवों को और नारकों को (दोण्हं खओवसमिया) दो को क्षायोपमिक अवधि होता है (तं जहा–मणूसाणं पंचिंदियतिरिक्खजोणि-याण य) वह इस प्रकार–मनुष्यों को और पंचेन्द्रिय तिर्यंचों को ।।सू० १।।

टीकार्थ-इस से पहले अधिकार द्वारगाथा का निरूपण किया गया था। अब जिस क्रम से नाम निर्देश किया हो, उसी क्रम से व्याख्यान करना चाहिए, इस न्याय के अनुसार पहले अवधि के भेदों की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं–

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अवधि के कितने भेद कहे हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! अवधि के दो भेद कहे हैं, वे इस प्रकार हैं–(१)-भव प्रत्यय और क्षायोपशमिक। कर्म के वशीभूत प्राणी जहां होते हैं वह भव कह-

અવધિ ભેદ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ : (कइविहाणं भंते ! ओही पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! અવધિ કેટલા પ્રકારની કહેલ છે ? (गोयमा ! दुविहा ओही पण्णत्ता) હે–ગૌતમ ! અવધિના બે ભેદ છે (त जहा भवपच्चइया य खओवसमिया य) તે આ પ્રકારે ભવપ્રત્યય અને ક્ષાયોપશમિક. (दोण्ह भव पच्चइया) બેને ભવપ્રત્યય અવધિ થાય છે (तं जहा–देवाण य नेरइयाण य) દેવોને અને નારકોને (दोण्ह खओवसमिया) બેને ક્ષયોપશમિક અવધિ થાય છે (त जहा–मणूसाणं पंचिंदिय-तिरिक्खजोणियाण य) તે આ પ્રકારે–મનુષ્યોને અને પચેન્દ્રિયતિર્યંચને થાય છે. ।।સૂ૦ ૧।।

ટીકાર્થ –આનાથી પહેલા અધિકારદ્વારગાથાનુ નિરૂપણુ કરાયુ હતુ. હવે જે ક્રમથી નામ નિર્દેશ કર્યો હોય એજ ક્રમે વ્યાખ્યાન કરવુ જોઈએ, એ ન્યાયાનુસાર પહેલા અવધિના ભેદોની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અવધિના કેટલા ભેદ કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! અવધિના બે ભેદ કહ્યા છે, તે આ પ્રકારે છે–(૧)

इति भवः-नारकादिजन्म, स एव प्रत्ययः-कारणं यस्य स भवप्रत्ययः, ततः स्वार्थे क प्रत्यये भवप्रत्ययकः, एवम् अवधिज्ञानावरणीयस्य कर्मण उदयावलिकायां प्रविष्टस्यांशस्य वेदनेना पगमः क्षयः, उपशमस्तावदनुदयावस्थस्य तथाविधकर्मणो विपाकोदय विष्कम्भणरूपो बोध्यः, क्षयश्चोपशमश्चेति क्षयोपशमौ ताभ्यां निष्पन्नः क्षायोपशमिकः, तत्र येषां यः संभवति तेषां तमुपदर्शयितुमाह-'दोण्ह भवपच्चइय।' द्वयोर्जीवजातप्राणिनो स्तावद् भवप्रत्ययकोऽवधि र्भवति 'तं जहा-देवाण य नेरइयाण य' तद्यथा-देवानाञ्च नैरयिकाणाञ्च, तत्र देवाः-असुर-कुमारादिभवनपति यक्ष किन्नरादि वानव्यन्तर-चन्द्रसूर्यादिज्योतिष्क-सौधर्मेशानादि वैमानिक भेदात् चतुर्विधाः सन्ति, नैरयिकाः पुनारत्नप्रभादिपृथिवीभेदात् सप्तविधाः, अथावधि-ज्ञानस्य क्षायोपशमिकभावे वर्तमानत्वात् नारकादिभवस्य पुनरौदयिकभावे संभवात् कथं देवानां नैरयिकाणाञ्चावधिज्ञानं भवप्रत्ययकमिति चेदत्रोच्यते-भवप्रत्ययकमपि अवधिज्ञानं

लाता है अर्थात् नारकादि संबंधी जन्म। भव ही जिस का कारण हो वह भव प्रत्यय। स्वार्थ में 'क' प्रत्यय होने पर भव प्रत्ययक शब्द बना है। अवधि ज्ञानावरणीय कर्म का, उदयावलिका में प्रविष्ट अंश का वेदन होकर पृथक् हो जाना, क्षय है और जो उदयावस्था को प्राप्त नही है, उस के विपाकोदय को दूर कर देना-स्थगित (ढक देना) कर देना क्षयोपशम कहलाता है। जिस अवधिज्ञान में क्षयोपशम ही मुख्य कारण हो, वह क्षयोपशम प्रत्यय अवधि-ज्ञान कहा जाता है। भवप्रत्यय अवधिज्ञान दो प्रकार के जीवों को होता है-देवों को और नारकों को। देवों का अर्थ है-असुरकुमार आदि भवनपति, यक्ष किन्नर आदि वानव्यन्तर, चन्द्र-सूर्य आदि ज्योतिष्क और सौधर्म ईशान आदि वैमानिक। ये देव चार प्रकार के हैं। नैरयिक रत्नप्रभा पृथिवी आदि के भेद से सात प्रकार के हैं।

यहां प्रश्न हो सकता है कि अवधि क्षायोपशमिक भाव में है और नारकादि

ભવપ્રત્યય અને (૨) ક્ષાયોપશામિક કર્મના વશીભૂત પ્રાણી જ્યા હોય છે તે ભવ કહેવાય છે અર્થાત્ નારકાદિ સબધી જન્મ ભવ જ જેનુ કારણુ હોય તે ભવપ્રત્યય સ્વાર્થમાં ક પ્રત્યય થતા ભવપ્રત્યયક શબ્દ બન્યો છે. અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયાવલિકામા પ્રવિષ્ટ અ શનુ વેદન થઇને પૃથક્ થઇ જવુ ક્ષય છે અને જે ઉદયાવસ્થાને પ્રાપ્ત નથી તેનો ઉદય વિપાકોદયને દૂર કરી દે છે-સ્થગિત કરી દેવુ, ક્ષાયોપશમ કહેવાય છે

જે અવધિજ્ઞાનમા ક્ષયોપશમ જ મુખ્ય કારણુ હોય તે ક્ષાયોપશમ પ્રત્યય અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે ભવપ્રત્યય અવધિજ્ઞાન બે પ્રકારના જીવોને થાય છે દેવોને અને નારકોને દેવોનો અર્થ છે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, યક્ષ, કિન્નર આદિ વાનવ્યન્તર, ચન્દ્ર, સૂર્ય આદિ જ્યોતિષ્ક અને સૌધર્મ ઇશાન આદિ વૈમાનિક આ દેવો ચાર પ્રકારના છે, નૈરયિક રત્નપ્રભા પૃથ્વી વિગેરેના ભેદથી સાત પ્રકારના છે

परमार्थतः क्षायोपशमिकमेवावसेयम्, किन्तु-केवलं तस्य क्षयोपशमस्य देवनारकभवेषु अवश्यं भावितया पक्षिणाम् आकाशगमनलब्धिवद् भवप्रत्ययकव्यपदेशमात्रं भवति, उक्तञ्च-"ननु ओही खओवसमिओ चेव नरगादि भवो से उदइए भावे तओ कहं भवपच्चइओ भण्णइ? उच्यते-सोऽवि खओवसमिओ चेव किन्तु सो खओवसमो देवनारगभवेसु अवस्सं भवइ, को दिट्ठंतो? पक्खीणं आगासगमणंव, तओ भवपच्चइओ भण्णइ'त्ति, ननु अवधिः क्षायोपशमिकश्चैव नारकादिभवः स औदयिके भावे ततः कथं भवप्रत्ययको भण्यते? उच्यते-सोऽपि क्षायोपशमिकश्चैव किन्तु स क्षयोपशमो देवनारकेष्ववश्यं भवति कोदृष्टान्तः! पक्षिणाम् आकाशगमनमिव ततो भवप्रत्ययको भण्यते' इति, एवम्-'दोण्हं खओवसमिया' द्वयोस्तावद्

भव औदयिक भाव में है, ऐसी स्थिति में देवों और नारकों को भव प्रत्ययक अवधिज्ञान किस प्रकार हो सकता है? इस प्रश्न का समाधान यह है कि भव प्रत्ययक अवधि भी वास्तव में क्षायोपशमिक ही है, किन्तु वह क्षयोपशम देवभव और नारकभव का निमित्त मिलने पर अवश्य हो जाता है, जैसे पक्षीभव में आकाशगमन की लब्धि अवश्य प्राप्त हो जाती है इसी कारण उनका ज्ञान भवप्रत्ययक कहा जाता है। कहा भी है-'अवधि क्षायोपशमिक भाव में है और नारकादि भव औदयिकभाव में है। इस कारण उस ज्ञान को भवप्रत्ययक कैसे कहा जाता है? समाधान यह है कि देवों और नारकों का ज्ञान भी क्षायोपशमिक ही है, वह क्षयोपशम देवभव और नारक भव में अवश्य ही हो जाता है। इस विषय में दृष्टान्त क्या है? पक्षियों का आकाशगमन। इस कारण भवप्रत्ययिक अवधिज्ञान कहा जाता है।

दो प्रकार के प्राणियों का अवधिज्ञान क्षायोपशमिक (क्षयोपशमप्रत्ययक)

અહી પ્રશ્ન થઈ શકે છે કે અવધિ ક્ષાયોપશમિક ભાવમા છે અને નારકાદિ ભવ ઔદયિક ભાવમા છે, આવી સ્થિતિમા દેવો અને નારકોને ભવ પ્રત્યયક અવધિજ્ઞાન કેવા પ્રકારે થઈ શકે છે? આ પ્રશ્નનુ સમાધાન એ છે કે ભવપ્રત્યય અવધિ પણ વાસ્તવમા ક્ષાયોપશમિક જ છે પણ તે ક્ષાયોપશમ દેવ ભવ અને નારક ભવનુ નિમિત્ત મળવાથી અવશ્ય થઈ જાય છે, જેમકે પક્ષીભવમા આકાશ ગમનનો લબ્ધિ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય જ છે, એજ કારણે તેમના જ્ઞાન ભવપ્રત્યયક કહેવાય છે

કહ્યુ પણ છે-' અવધિ ક્ષાયોપશમિક ભાવમા છે અને નારકાદિ ભવ ઔદયિક ભાવમાં છે એ કારણે તે જ્ઞાનને ભવપ્રત્યયક કેવી રીતે કહેવાય છે?

સમાધાન એ છે કે દેવો અને નારકોના જ્ઞાન પણ ક્ષાયોપશમિક જ છે, તે ક્ષયોપશમ દેવભવ અને નારકભવમા અવશ્ય જ થઇ જાય છે, એ વિષયમા દૃષ્ટાન્ત શું છે? પક્ષિયોનુ આકાશગમન એ કારણે ભવ પ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે

બે પ્રકારના પ્રાણિયોના અવધિજ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક (ક્ષયોપશમ પ્રત્યયક) હોય છે,

इति भवः–नारकादिजन्म, स एव प्रत्ययः–कारणं यस्य स भवप्रत्ययः, ततः स्वार्थे क प्रत्यये भवप्रत्ययकः, एवम् अवधिज्ञानावरणीयस्य कर्मण उदयावलिकायां प्रविष्टस्यांशस्य वेदनेनापगमः क्षयः, उपशमस्तावदनुदयावस्थस्य तथाविधकर्मणो विपाकोदय विष्कम्भणरूपो बोध्यः, क्षयश्चोपशमश्चेति क्षयोपशमौ ताभ्यां निष्पन्नः क्षयोपशामिकः, तत्र येषां यः संभवति तेषां तमुपदर्शयितुमाह–'दोण्ह भवपच्चइया' द्वयोर्जीवजातप्राणिनो स्तावद् भवप्रत्ययकोऽवधिर्भवति 'तं जहा–देवाण य नेरइयाण य' तद्यथा–देवानाञ्च नैरयिकाणाञ्च, तत्र देवाः–असुरकुमारादिभवनपति यक्ष किन्नरादि वानव्यन्तर–चन्द्रसूर्यादिज्योतिष्क–सौधर्मेशानादि वैमानिक भेदात् चतुर्विधाः सन्ति, नैरयिकाः पुनारत्नप्रभादिपृथिवीभेदात् सप्तविधाः, अथावधिज्ञानस्य क्षायोपशमिकभावे वर्तमानत्वात् नारकादिभवस्य पुनरौदयिकभावे संभवात् कथं देवानां नैरयिकाणाञ्चावधिज्ञानं भवप्रत्ययकमिति चेदत्रोच्यते–भवप्रत्ययकमपि अवधिज्ञानं

लाता है अर्थात् नारकादि संबंधी जन्म। भव ही जिस का कारण हो वह भव प्रत्यय। स्वार्थ में 'क' प्रत्यय होने पर भव प्रत्ययक शब्द बना है। अवधि ज्ञानावरणीय कर्म का, उदयावलिका में प्रविष्ट अंश का वेदन होकर पृथक् हो जाना, क्षय है और जो उदयावस्था को प्राप्त नहीं है, उस के विपाकोदय को दूर कर देना–स्थगित (ढक देना) कर देना क्षयोपशम कहलाता है। जिस अवधिज्ञान में क्षयोपशम ही मुख्य कारण हो, वह क्षयोपशम प्रत्यय अवधिज्ञान कहा जाता है। भवप्रत्यय अवधिज्ञान दो प्रकार के जीवों को होता है–देवों को और नारकों को। देवों का अर्थ है–असुरकुमार आदि भवनपति, यक्ष किन्नर आदि वानव्यन्तर, चन्द्र–सूर्य आदि ज्योतिष्क और सौधर्म ईशान आदि वैमानिक। ये देव चार प्रकार के हैं। नैरयिक रत्नप्रभा पृथिवी आदि के भेद से सात प्रकार के हैं।

यहां प्रश्न हो सकता है कि अवधि क्षायोपशमिक भाव में है और नारकादि

ભવપ્રત્યય અને (૨) ક્ષાયોપશામિક કર્મના વશીભૂત પ્રાણી જ્યાં હોય છે તે ભવ કહેવાય છે અર્થાત્ નારકાદિ રૂબંધી જન્મ ભવ જ જેનું કારણ હોય તે ભવપ્રત્યય. સ્વાર્થમાં ક પ્રત્યય થતાં ભવપ્રત્યયક શબ્દ બન્યો છે. અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયાવલિકામાં પ્રવિષ્ટ અંશનું વેદન થઇને પૃથક્ થઇ જવું ક્ષય છે અને જે ઉદયાવસ્થાને પ્રાપ્ત નથી તેનો ઉદય વિપાકોદયને દૂર કરી દે છે–સ્થગિત કરી દેવું, ક્ષાયોપશમ કહેવાય છે

જે અવધિજ્ઞાનમાં ક્ષયોપશમ જ મુખ્ય કારણ હોય તે ક્ષાયોપશમ પ્રત્યય અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે ભવપ્રત્યય અવધિજ્ઞાન બે પ્રકારના જીવોને થાય છે દેવોને અને નારકોને દેવોનો અર્થ છે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, યક્ષ, કિન્નર આદિ વાનવ્યન્તર, ચન્દ્ર, સૂર્ય આદિ જ્યોતિષ્ક અને સૌધર્મ ઇશાન આદિ વૈમાનિક આ દેવો ચાર પ્રકારના છે, નૈરયિક રત્નપ્રભા પૃથ્વી વિગેરેના ભેદથી સાત પ્રકારના છે

परमार्थतः क्षायोपशमिकमेवावसेयम्, किन्तु-केवलं तस्य क्षयोपशमस्य देवनारकभवेषु अवश्यं भावितया पक्षिणाम् आकाशगमनलब्धिवद् भवप्रत्ययकव्यपदेशमात्रं भवति, उक्तञ्च-"ननु ओही खओवसमिओ चेव न रगादि भवो से उदइए भावे तओ कहं भवपच्चइओ भण्णइ? उच्यते-सोऽवि खओवसमिओ चेव किन्तु सो खओवसमो देवनारगभवेसु अवस्स भवइ, को दिट्ठंतो? पक्खीणं आगासगमणंव, तओ भवपच्चइओ भण्णइ' त्ति, ननु अवधिः क्षायोपशमिकश्चैव नारकादिभवः स औदयिके भावे ततः कथं भवप्रत्ययको भण्यते? उच्यते-सोऽपि क्षायोपशमिकश्चैव किन्तु स क्षयोपशमो देवनारकेष्ववश्यं भवति कोदृष्टान्तः। पक्षिणाम् आकाशगमनमिव ततो भवप्रत्ययको भण्यते' इति, एवम्-'दोण्हं खओवसमिया द्वयोस्तावत्

भव औदयिक भाव में है, ऐसी स्थिति में देवों और नारकों को भव प्रत्ययक अवधिज्ञान किस प्रकार हो सकता है? इस प्रश्न का समाधान यह है कि भव प्रत्ययक अवधि भी वास्तव में क्षायोपशमिक ही है, किन्तु वह क्षयोपशम देव-भव और नारकभव का निमित्त मिलने पर अवश्य हो जाता है, जैसे पक्षीभव में आकाशगमन की लब्धि अवश्य प्राप्त हो जाती है इसी कारण उनका ज्ञान भवप्रत्ययक कहा जाता है। कहा भी है-'अवधि क्षायोपशमिक भाव में है और नारकादि भव औदयिकभाव में है। इस कारण उस ज्ञान को भवप्रत्ययक कैसे कहा जाता है? समाधान यह है कि देवों और नारकों का ज्ञान भी क्षायोपशमिक ही है, वह क्षयोपशम देवभव और नारक भव में अवश्य ही हो जाता है। इस विषय में दृष्टान्त क्या है? पक्षियों का आकाशगमन। इस कारण भवप्रत्ययिक अवधिज्ञान कहा जाता है।

दो प्रकार के प्राणियों का अवधिज्ञान क्षायोपशमिक (क्षयोपशमप्रत्ययक)

અહી પ્રશ્ન થઈ શકે છે કે અવધિ ક્ષાયોપશમિક ભાવમા છે અને નારકાદિ ભવ ઔદયિક ભાવમાં છે, આવી સ્થિતિમા દેવો અને નારકોને ભવ પ્રત્યયક અવધિજ્ઞાન કેવા પ્રકારે થઈ શકે છે? આ પ્રશ્નનુ સમાધાન એ છે કે ભવપ્રત્યય અવધિ પણ વાસ્તવમા ક્ષાયોપશમિક જ છે પણ તે ક્ષાયોપશમ દેવ ભવ અને નારક ભવનુ નિમિત્ત મળવાથી અવશ્ય થઈ જાય છે, જેમકે પક્ષીભવમા આકાશ ગમનનો લબ્ધિ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય જ છે, એજ કારણે તેમના જ્ઞાન ભવપ્રત્યયક કહેવાય છે

કહ્યુ પણ છે-' અવધિ ક્ષાયોપશમિક ભાવમા છે અને નારકાદિ ભવ ઔદયિક ભાવમાં છે. એ કારણે તે જ્ઞાનને ભવપ્રત્યયક કેવી રીતે કહેવાય છે?

સમાધાન એ છે કે દેવો અને નારકોના જ્ઞાન પણ ક્ષાયોપશમિક જ છે, તે ક્ષયોપશમ દેવભવ અને નારકભવમા અવશ્ય જ થઈ જાય છે, એ વિષયમા દૃષ્ટાન્ત શું છે? પક્ષિયોનુ આકાશગમન એ કારણે ભવ પ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે

બે પ્રકારના પ્રાણિયોના અવધિજ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક (ક્ષયોપશમ પ્રત્યયક) હોય છે,

प्राणिज/तयोः क्षायोपशमिकोऽवधि र्भवति, 'तं जहा–मणूसाणं पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणय' तद्यथा–मनुष्याणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाञ्च, किन्तु मनुष्याणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाञ्च अवधिज्ञानस्यावश्यंभावित्वाभावेन उभयोः क्षायोपशमिकत्वस्य समानत्वेऽपि भवप्रत्ययादस्य भेदो भवति, परमार्थतस्तु सर्वमपि अवधिज्ञानं क्षायोपशमिकमेवेति भावः ॥सू० १॥

॥ अवधिविषय वक्तव्यता ॥

मूलम्–"नेरइया णं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ? गोयमा ! जहण्णेणं अद्धगाउयं उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति, रयणप्पभापुढविनेरइया णं भंते केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ? गोयमा ! जहण्णेणं अद्धुट्टाइं गाउयाइं उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति, सक्करप्पभापुढविनेरइया जहण्णेणं तिण्णि गाउयाइं उक्कोसेणं अद्धुट्ठाइं गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति, वालुयप्पभापुढविनेरइया जहण्णेणं अड्ढाइज्जाइं गाउयाइं उक्कोसेणं तिण्णि गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति, पंकप्पभापुढविनेरया जहण्णेण दोण्णि गाउयाइं उक्कोसेणं अड्ढाइज्जाइं

होता है, वह इस प्रकार मनुष्यों का और पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों का। मनुष्यों और पंचेन्द्रिय तिर्यंचों को अवधिज्ञान अवश्यं भावी नहीं है, क्योंकि मनुष्यभव और तिर्यंचभव के निमित्त से अवधिज्ञान नहीं होता। जिन्हें मनुष्य या तिर्यंचभव प्राप्त है, उन्हें यदि अवधिज्ञानावरण कर्म का क्षयोपशम हो जाय तो अवधिज्ञान होता है, अन्यथा नहीं होता। इस कारण वह अवधिज्ञान क्षायोपशमिक कहा जाता है। यद्यपि दोनों ज्ञान क्षायोपशमिक ही हैं, तथापि पूर्वोक्त भिन्नता के कारण उनमें भेद है। तात्पर्य यह है कि वास्तव में तो सभी प्रकार का अवधिज्ञान क्षायोपशमिक ही हैं।।सू० १॥

તે આ રીતે મનુષ્યેના અને પચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોના મનુષ્યો અને પચેન્દ્રિય તિર્યંચોને અવધિજ્ઞાન અવશ્ય ભાવિ નથી, કેમકે મનુષ્યભવ અને તિર્યંચભવના નિમિત્તથી અવધિજ્ઞાન નથી થતુ

જેમને મનુષ્ય અગર તિર્યંચભવ પ્રાપ્ત છે, તેમને જો અવધિજ્ઞાનાવરણ કર્મનો ક્ષયોપશમ થઈ જાય તો અવધિજ્ઞાન થાય છે અન્યથા નથી થતુ એ કારણે તે અવધિજ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક કહેવાય છે યદ્યપિ બન્ને જ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક જ છે. તથાપિ પૂર્વોક્ત ભિન્નતાના કારણે તેઓમા ભેદ છે. તાત્પર્ય એ છે કે વાસ્તવમા તો બધા પ્રકારના અવધિજ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક જ થાય છે. ॥ સૂ૦ ૧ ॥

गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति, धूमप्पभापुढविनेरइया जहण्णेणं दिवड्ढं गाउयं उक्कोसेणं दो गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति, तमापुढविनेरइया जहण्णेणं गाउयं उक्कोसेणं दिवड्ढं गाउयं ओहिणा जाणंति पासंति, अहेसत्तमाए पुच्छा गोयमा ! जहण्णेणं अद्धं गाउयं उक्कोसेणं गाउयं ओहिणा जाणंति पासंति, असुरकुमाराणं भंते ! ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति ? गोयमा ! जहण्णेणं पणवीसं जोयणाइं उक्कोसेणं असखेज्जे दीवसमुद्दे ओहिणा जाणंति पासंति, नागकुमाराणं जहण्णेणं पणवीसं जोयणाइं उक्कोसेणं संखेज्जे दीवसमुद्दे ओहिणा जाणंति पासंति, एवं जाव थणियकुमारा, पंचिंदियतिरिक्ख जोणियाणं भंते ! केवइयं खेत्त ओहिणा जाणंति पासंति, ? गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं असंखेज्जे दीवसमुद्दे, मणूसा णं भंते ! ओहिणा केवइयं खेत्त जाणंति पासंति ? गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं असंखेज्जाइं अलोए लोयप्पमाणमेत्ताइं खंडाइं ओहिणा जाणंति पासंति, वाणमंतरा जहा नागकुमारा, जोइसिया णं भंते केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ? गोयमा ! जहण्णेणं संखेज्जे दीवसमुद्दे उक्कोसेण वि संखेज्जे दीवसमुद्दे, सोहम्मगदेवा णं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ? गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं अहे जाव इमीसे रयणप्पभाए हिट्ठिल्ले चरमंते तिरियं जाव असंखिज्जे दीवसमुद्दे उड्ढं जाव सगाइं विमाणाइं ओहिणा जाणंति पासंति, एवं ईसाणगदेवा वि, सणंकुमारदेवा वि एवंचेव नवरं जाव अहे दोच्चाए सक्करप्पभाए पुढवोए हिट्ठिल्ले चरमंते, एवं माहिंददेवा वि, बंभलोयलंतगदेवा तच्चाए पुढवोए हिट्ठिल्ले चरमंते, महासु सहस्सारगदेवा चउत्थीए पंकप्पभाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरमंते, आणयपाणयआरणच्चुयदेवा अहे जाव पंचमाए धूमप्पभाए हेट्ठिल्ले चरमंते, हेट्ठिममज्झिमगेवेज्जदेवा अहे जाव छट्ठाए तमाए पुढवीए हेट्ठिल्ले जाव चरमंते,

प्राणिज/तयोः क्षायोपशमिकोऽवधि र्भवति, 'तं जहा–मणूसाणं पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणय' तद्यथा–मनुष्याणा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाञ्च, किन्तु मनुष्याणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाञ्च अवधिज्ञानस्यावश्यंभावित्वाभावेन उभयोः क्षायोपशमिकत्वस्य समानत्वेऽपि भवप्रत्ययादस्य भेदो भवति, परमार्थतस्तु सर्वमपि अवधिज्ञान क्षायोपशमिकमेवेति भावः ॥सू० १॥

॥ अवधिविषय वक्तव्यता ॥

मूलम्–''नेरइया णं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ? गोयमा ! जहण्णेणं अद्धगाउयं उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति, रयणप्पभापुढविनेरइया णं भंते केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ? गोयमा ! जहण्णेणं अद्धुट्ठाइं गाउयाइं उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति, सक्करप्पभापुढविनेरइया जहण्णेणं तिण्णि गाउयाइं उक्कोसेणं अद्धुट्ठाइं गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति, वालुयप्पभापुढविनेरइया जहण्णेणं अड्ढाइज्जाइं गाउयाइं उक्कोसेणं तिण्णि गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति, पंकप्पभापुढविनेरया जहण्णेण दोण्णि गाउयाइं उक्कोसेणं अद्धाइज्जाइं

होता है, वह इस प्रकार मनुष्यों का और पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों का। मनुष्यों और पंचेन्द्रिय तिर्यंचों को अवधिज्ञान अवश्यं भावी नहीं है, क्योंकि मनुष्यभव और तिर्यंचभव के निमित्त से अवधिज्ञान नहीं होता। जिन्हें मनुष्य या तिर्यंचभव प्राप्त है, उन्हें यदि अवधिज्ञानावरण कर्म का क्षयोपशम हो जाय तो अवधिज्ञान होता है, अन्यथा नहीं होता। इस कारण वह अवधिज्ञान क्षायोपशमिक कहा जाता है। यद्यपि दोनों ज्ञान क्षायोपशमिक ही हैं, तथापि पूर्वोक्त भिन्नता के कारण उनमें भेद है। तात्पर्य यह है कि वास्तव में तो सभी प्रकार का अवधिज्ञान क्षायोपशमिक ही हैं। ।सू० १॥

તે આ રીતે મનુષ્યોના અને પચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોના મનુષ્યો અને પચેન્દ્રિય તિર્યંચોને અવધિજ્ઞાન અવશ્ય ભાવિ નથી, કેમકે મનુષ્યભવ અને તિર્યંચભવના નિમિત્તથી અવધિ જ્ઞાન નથી થતુ

જેમને મનુષ્ય અગર તિર્યંચભવ પ્રાપ્ત છે, તેમને જો અવધિજ્ઞાનાવરણ કર્મનો ક્ષયોપશમ થઇ જાય તો અવધિજ્ઞાન થાય છે અન્યથા નથી થતુ એ કારણે તે અવધિ જ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક કહેવાય છે. યદ્યપિ બન્ને જ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક જ છે. તથાપિ પૂર્વોક્ત ભિન્નતાના કારણે તેઓમા ભેદ છે. તાત્પર્ય એ છે કે વાસ્તવમા તો બધા પ્રકારના અવધિજ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક જ થાય છે. ॥ સૂ૦ ૧ ॥

पृथिवी नैरयिका जघन्येन त्रीणि गव्यूतानि उत्कृष्टेन अर्द्धचतुर्थानि गव्यूतानि, वालुकाप्रभा-पृथिवी नैरयिका जघन्येन अर्द्धतृतीयानि गव्यूतानि उत्कृष्टेन त्रीणि गव्यूतानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिका जघन्येन द्वे गव्यूते उत्कृष्टेन अर्द्धतृतीयानि गव्यूतानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, धूमप्रभा पृथिवीनैरयिका जघन्येन द्वयर्द्धम् गव्यूतम्, उत्कृष्टेन द्वे गव्यूते अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, तमः प्रभापृथिवी नैरयिका जघन्येन गव्यूतम् उत्कृष्टेन द्वयर्द्धं गव्यूतम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, अधःसप्तम्या पृच्छा, गौतम ! जघन्येन

अवधि से जानते देखते हैं (सक्करप्पभा पुढविनेरइया) शर्कराप्रभा के नारको (जहण्णेणं तिण्णि गाउयाइं) जघन्य तीन गव्यूति (उक्कोसेणं अद्धुट्ठाइं गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति) उत्कृष्ट साढे तीन गव्यूति अवधि से जानते देखते हैं (वालुयप्पभापुढविनेरइया) वालुकाप्रभा पृथ्वी के नारक (जहण्णेणं अड्ढाइज्जाइं गाउयाइं) जघन्य अढाई गव्यूति (उक्कोसेणं तिण्णि गाउयाइं) उत्कृष्ट तीन गव्यूति (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं (पंकप्पभा पुढवि नेरइया) पंकप्रभा पृथिवी के नारक (जहण्णेणं दोण्णि गाउयाइं) जघन्य दो गव्यूति (उक्कोसेणं अड्ढाइज्जाइं गाउयाइं) उत्कृष्ट अढाई गव्यूति (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं (धूमप्पभापुढवि नेरइया) धूमप्रभा पृथिवी के नारक (जहण्णेणं दिवड्ढं गाउयं) डेढ गव्यूति (उक्कोसेणं दो गाउयाइं) उत्कृष्ट दो गव्यूति (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं (तमा-पुढवि नेरइया) तमःप्रभा पृथिवी के नारक (जहण्णेणं गाउयं) जघन्य एक गव्यूति

(सक्करप्पभापुढवि नेरइया) शर्डराप्रભાના નારક (जहण्णेणं तिण्णि गाउयाइं) જઘન્ય ત્રણ ગવ્યૂતિ (उक्कोसेणं अद्धुट्ठाइं गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति) ઉત્કૃષ્ટ સાડા ત્રણ ગવ્યૂતિ અવધિથી જાણે દેખે છે

(वालुकाप्पभा पुढवि नेरइया) વાલુકાપ્રભાના નારક (जहण्णेणं अड्ढाइज्जाइं गाउयाइं) જઘન્ય અઢી ગવ્યૂતિ (उक्कोसेणं तिण्णि गाउयाइं) ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગવ્યૂતિ (ओहिणा जाणंति-पासंति) અવધિથી જાણે દેખે છે

(पंकप्पभा पुढवि नेरइया) પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારક (जहण्णेणं दोण्णि गाउयाइं) જઘન્ય બે ગવ્યૂતિ (उक्कोसेणं अड्ढाइज्जाइं गाउयाइं) ઉત્કૃષ્ટ અઢી ગવ્યૂતિ (ओहिणा जाणंति पासंति) અવધિથી જાણે-દેખે છે

(धूमप्पभा पुढविणेरइया) ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારક (जहण्णेणं दिवड्ढ गाउयाइं) દોઢ ગવ્યૂતિ (उक्कोसेणं दो गाउयाइं) ઉત્કૃષ્ટ બે ગવ્યૂતિ (ओहिणा जाणंति पासंति) અવધિથી જાણે-દેખે છે (तमा पुढवि नेरइया) તમ પૃથ્વીના નારક. (जहण्णेणं गाउयं) જઘન્ય એક ગવ્યૂતિ (उक्कोसेणं दिवड्ढ गाउयं) ઉત્કૃષ્ટ દેઢ ગવ્યૂતિ (ओहिणा जाणंति-पासंति) અવધિથી જાણે-દેખે છે.

उवरिमगेविज्जगदेवा ण भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ? गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं अहेसत्तमाए हेट्ठिल्ले जाव चरमंते, ! तिरियं जाव असंखेज्जे दीवसमुद्दे उड्ढं जाव सयाइं विमाणाइं ओहिणा जाणंति पासंति, अणुत्तरोववाइयदेवा णं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ? गोयमा ! संभिन्नं लोगनालिं ओहिणा जाणंति पासंति,, ॥ सू ० २॥

छाया–नैरयिकाः खलु भदन्त ! कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? गौतम ! जघन्येन अर्द्ध गव्यूतम् उत्कृष्टेन चत्वारि गव्यूतानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, रत्नप्रभा पृथिवीनैरयिकाः खलु भदन्त ! कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? गौतम ! जघन्येन अर्द्धचतुर्थानि गव्यूतानि उत्कृष्टेन चत्वारि गव्यूतानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, शर्कराप्रभा

अवधिविषय वक्तव्यता

शब्दार्थ-(नेरइया णं भंते ! केवइयं खेत्त ओहिणा जाणंति पासंति ?) हे भगवन् ! नैरयिक कितने क्षेत्र को अवधि द्वारा जानते–देखते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं अद्धगाउयं, उक्कोसेण चत्तारि गाउयाइं) हे गौतम ! जघन्य आधा गव्यूति और उत्कृष्ट चार गव्यूति (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि के द्वारा जानते देखते हैं ।

(रयणप्पभापुढवि नेरइयाणं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ?) हे भगवन् ! रत्नप्रभा पृथिवी के नारक अवधि से कितने क्षेत्र को जानते देखते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं अध्धुट्ठाइं गाउयाइं, उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति ?) हे गौतम ! जघन्य साढे तीन गव्यूति, उत्कृष्ट चार गव्यूति

અવધિ વિષય વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ -(नेरइयाण भंते ! केवइय खेत्तं ओहिणा जाणति पासंति ?) હે ભગવન્ ! નૈરયિક કેટલાક ક્ષેત્રને અવધિજ્ઞાન દ્વારા જાણે-દેખે છે ? (गोयमा ! जहण्णेण अद्धगाउय, उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाइ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અર્ધ ગવ્યૂતિ અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર ગવ્યૂતિ (ओहिणा जाणति पासति) અવધિ દ્વારા જાણે-દેખે છે.

(रयणप्पभा पुढवि नेरइयाणं भते ! केवइयं खेत्त ओहिणा जाणति पासंति) હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક અવધિથી કેટલા ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अद्धुट्ठाइ गाउयाइ, उक्कोसेण चत्तारि गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासति) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી સાડા ત્રણ ગવ્યૂતિ, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર ગવ્યૂતિ અવધિથી જાણે-દેખે છે

पृथिवी नैरयिका जघन्येन त्रीणि गव्यूतानि उत्कृष्टेन अर्द्धचतुर्थानि गव्यूतानि, वालुकाप्रभा-पृथिवी नैरयिका जघन्येन अर्द्धतृतीयानि गव्यूतानि उत्कृष्टेन त्रीणि गव्यूतानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, पङ्कप्रभा पृथिवी नैरयिका जघन्येन द्वे गव्यूते उत्कृष्टेन अर्द्धतृतीयानि गव्यूतानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, धूमप्रभा पृथिवीनैरयिका जघन्येन द्व्यर्द्धम् गव्यूतम्, उत्कृष्टेन द्वे गव्यूते अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, तमः प्रभापृथिवी नैरयिका जघन्येन गव्यूतम् उत्कृष्टेन द्व्यर्द्धं गव्युतम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, अधःसप्तम्या पृच्छा, गौतम ! जघन्येन

अवधि से जानते देखते हैं (सक्करप्पभा पुढविनेरइया) शर्कराप्रभा के नारक (जहण्णेणं तिण्णि गाउयाइं) जघन्य तीन गव्यूति (उक्कोसेणं अध्धुट्ठाइं गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति) उत्कृष्ट साढे तीन गव्यूति अवधि से जानते देखते हैं (वालुयप्पभापुढविनेरइया) वालुकाप्रभा पृथ्वी के नारक (जहण्णेणं अड्ढाइज्जाइं गाउयाइं) जघन्य अढाई गव्यूति (उक्कोसेणं तिण्णि गाउयाइं) उत्कृष्ट तीन गव्यूति (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं (पंकप्पभा पुढवि नेरइया) पंकप्रभा पृथिवी के नारक (जहण्णेणं दोण्णि गाउयाइं) जघन्य दो गव्यूति (उक्कोसेणं अड्ढाइज्जाइं गाउयाइ) उत्कृष्ट अढाई गव्यूति (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं (धूमप्पभापुढवि नेरइया) धूमप्रभा पृथिवी के नारक (जहण्णेणं दिवड्ढं गाउयं) डेढ गव्यूति (उक्कोसेणं दो गाउयाइं) उत्कृष्ट दो गव्यूति (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं (तमा-पुढवि नेरइया) तमःप्रभा पृथिवी के नारक (जहण्णेणं गाउयं) जघन्य एक गव्यूति

(सक्करप्पभापुढवि नेरइया) शर्कराप्रभाना नारक (जहण्णेण तिण्णि गाउयाइं) જઘન્ય ત્રણ ગવ્યૂતિ (उक्कोसेणं अद्धुट्ठाइं गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति) ઉત્કૃષ્ટ સાડા ત્રણ ગવ્યૂતિ અવધિથી જાણે દેખે છે

(वालुकाप्पभा पुढवि नेरइया) વાલુકાપ્રભાના નારક (जहण्णेणं अड्ढाइज्जाइं गाउयाइं) જઘન્ય અઢી ગવ્યૂતિ (उक्कोसेणं तिण्णि गाउयाइं) ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગવ્યૂતિ (ओहिणा जाणंति-पासंति) અવધિથી જાણે દેખે છે

(पंकप्पभा पुढवि नेरइया) પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારક (जहण्णेणं दोण्णि गाउयाइं) જઘન્ય બે ગવ્યૂતિ (उक्कोसेण अड्ढाइज्जाइं गाउयाइं) ઉત્કૃષ્ટ અઢી ગવ્યૂતિ (ओहिणा जाणंति पासंति) અવધિથી જાણે-દેખે છે

(धूमप्पभा पुढविणेरइया) ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારક (जहण्णेणं दिवड्ढ गाउयाइं) દોઢ ગવ્યૂતિ (उक्कोसेणं दो गाउयाइं) ઉત્કૃષ્ટ બે ગવ્યૂતિ (ओहिणा जाणंति पासंति) અવધિથી જાણે-દેખે છે (तमा पुढवि नेरइया) તમ પૃથ્વીના નારક (जहण्णेण गाउयं) જઘન્ય એક ગવ્યૂતિ (उक्कोसेण दिवड्ढ गाउयं) ઉત્કૃષ્ટ દોઢ ગવ્યૂતિ (ओहिणा जाणंति-पासंति) અવધિથી જાણે-દેખે છે.

अर्द्ध गव्यूतम् उत्कृष्टेन गव्यूतम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, असुरकुमाराः खलु भदन्त ! अवधिना कियत् क्षेत्रं जानन्ति पश्यन्ति ? गौतम ! जघन्येन पञ्चविंशतियोजनानि उत्कृष्टेन असंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, नागकुमाराः खलु जघन्येन पञ्च विंशतियोजनानि उत्कृष्टेन संख्येयान द्वीपसमुद्रान अवधिना जानन्ति पश्यन्ति एवं यावत् स्तनितकुमाराः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः खलु भदन्त ! कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति

(उक्कोसेण दिवड्ढं गाउयं) उत्कृष्ट डेढ गव्यूति (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं (अहेसत्तमाए पुच्छा ?) अधःसप्तमी पृथिवी सम्बंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अद्धं गाउयं, उक्कोसेणं गाउयं ओहिणा जाणंति पासंति) हे गौतम ! जघन्य आधा गव्यूति उत्कृष्ट एक गव्यूति अवधि द्वारा जानते देखते हैं।

(असुरकुमारा णं भंते ! ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति ?) हे भगवन् ! असुरकुमार अवधि से कितने क्षेत्र को जानते देखते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं पणवीस जोअणाइं) हे गौतम ! जघन्य पचीस योजन (उक्कोसेणं असंखेज्जे दीवसमुद्दे ओहिणा जाणंति पासंति) उत्कृष्ट असंख्यात द्वीप समुद्रों को अवधि से जानते देखते हैं (नागकुमारा णं जहण्णेणं पणवीसं जोअणाइं) नागकुमार जघन्य पचीस योजन (उक्कोसेणं संखेज्जे दीवसमुद्दे) उत्कृष्ट संख्यात द्वीप समुद्रों को (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं (एवं जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार।

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ?) हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यंच कितने क्षेत्र को अवधि से जानते देखते

(अहेसत्तमाए पुच्छा ?) અધ સાતમી પૃથ્વી સબન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अद्धं गाउयं, उक्कोसेणं गाउयं ओहिणा जाणंति पासंति) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અર્ધ ગવ્યૂતિ, ઉત્કૃષ્ટ એક ગવ્યૂતિ અવધિ દ્વારા જાણે દેખે છે

(असुरकुमाराणं भंते ! ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति ?) હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર અવધિથી કેટલા ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं पणवीस जोअणाइं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પચીસ યોજન (उक्कोसेणं असंखेज्जे दीवसमुद्दे ओहिणा जाणंति-पासंति) ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને અવધિથી જાણે-દેખે છે

(नागकुमाराणं जहण्णेणं पणवीस जोअणाइं) નાગકુમાર જઘન્ય પચીસ યોજન (उक्कोसेणं संखेज्जे दीवसमुद्दे) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને (ओहिणा जाणंति पासंति) અવધિથી જાણે છે-દેખે છે (एवं जाव थणियकुमारा) એ જ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમાર

(पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति-पासंति) હે ભગવન્ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ કેટલા ક્ષેત્રને અવધિથી જાણે-દેખે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं

पश्यन्ति ? गौतम ! जघन्येन अङ्गुलस्य असंख्येयभागम् उत्कृष्टेन असंख्येयान् द्वीप समुद्रान्, मनुष्याः खलु भदन्त ! अवधिना कियत् क्षेत्रं जानन्ति पश्यन्ति ? गौतम ! जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन असंख्येयानि अलोके लोकप्रमाणमात्राणि खण्डानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, वानव्यन्तरा यथा नागकुमाराः, ज्योतिष्काः खलु भदन्त ! कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? गौतम ! जघन्येन संख्येयान् द्वीप समुद्रान् उत्कृष्टेनापि संख्येयान् द्वीपसमुद्रान, सौधर्मकदेवाः खलु भदन्त ! कियत् क्षेत्रम्

हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं असंखेज्जे दीवसमुद्दे) हे गौतम ! जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग को, उत्कृष्ट असंख्यात द्वीप समुद्रों को (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं ।

(मणूसा णं भंते ! ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति ?) हे भगवन् ! मनुष्य अवधि से कितने क्षेत्र को जानते देखते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं असंखेज्जाइं अलोए लोयप्पमाणमेत्ताइं खंडाइं ओहिणा जाणंति पासंति) हे गौतम ! जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग क्षेत्र को उत्कृष्ट अलोक में लोक के बराबर असंख्यात खण्डों को अवधि द्वारा जानते देखते हैं ।

(वाणमंतरा जहा नागकुमारा) वानव्यन्तर नागकुमारों के समान (जोइसिया णं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ?) हे भगवन् ! ज्योतिष्क देव कितने क्षेत्र को अवधि द्वारा जानते देखते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं संखेज्जे दीवसमुद्दे) हे गौतम ! जघन्य संख्यात द्वीपसमुद्रों को (उक्कोसेण वि संखेज्जे दीवसमुद्दे) उत्कृष्ट भी संख्यात द्वीप-समुद्रों को ।

अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेण असंखेज्जे दीवसमुद्दे) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગને, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રને (ओहिणा जाणंति-पासंति) અવધિથી જાણે છે દેખે છે.

(मणूसाणं भंते ! ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति ?) હે ભગવન્ ! મનુષ્ય અવધિથી કેટલા ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે ? (गोयमा ! जहण्णेण अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेण असंखेज्जाइं अलोए लोयप्पमाणमेत्ताइं खंडाइं ओहिणा जाणंति पासंति) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ ક્ષેત્રને, ઉત્કૃષ્ટ અલોકમા લોકના બરાબર અસંખ્યાત ખંડોને અવધિ દ્વારા જાણે-દેખે છે

(वाणमंतरा जहा नागकुमारा) વાનવ્યન્તર નાગકુમારોની સમાન. (जोइसियाणं भंते ! केवइय खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति) હે ભગવન્ ! જ્યોતિષ્ક દેવ કેટલા ક્ષેત્રને અવધિથી જાણે-દેખે છે ? (गोयमा ! जहण्णेण संखेज्जे दीवसमुद्दे) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને (उक्कोसेण वि संखेज्जे दीवसमुद्दे) ઉત્કૃષ્ટ પણ સંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને,

अवधिना जानन्ति पश्यन्ति? गौतम! जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्. उत्कृष्टेन अधो यावद् अस्याः रत्नप्रभायाः अधस्तात चरमान्तः, तिर्यग् यावद् असंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् ऊर्ध्वं यावत् स्वकानि विमानानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति. एवम् ईशानकदेवा अपि, सनत्कुमारदेवा अपि एवञ्चैव नवरं यावत्–अधो द्वितीयस्याः शर्कराप्रभायाः पृथिव्या अधस्तात् चरमान्तः, एवं माहेन्द्रदेवा अपि, ब्रह्मलोकलान्तकदेवा स्तृतीयस्याः पृथिव्या अधस्तात्

(सोहम्मगदेवाणं भंते! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति?) हे भगवन्! सौधर्मक देव कितने क्षेत्र को अवधि से जानते देखते हैं? (गोयमा! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभाग) हे गौतम! जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग को (उक्कोसेणं अहे जाव इमीसे रयणप्पभाए हिट्ठिल्ले चरमंते) उत्कृष्ट नीचे यावत् इस रत्नप्रभा पृथ्वी के निचले चरमान्त तक (तिरियं जाव असंखेज्जे दीवसमुद्दे) तिर्छे असंख्यात द्वीपसमुद्रों तक (उड्ढं जाव सगाइं विमाणाइं) ऊंचा अपने विमानों तक (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं (एवं ईसाणगदेवा वि) इसी प्रकार ईशानक देव भी (सणंकुमारदेवा वि एवं चेव) सनत्कुमार देव भी इसी प्रकार (नवरं जाव अहे दोच्चाए सक्करप्पभाए पुढवीए हिट्ठिल्ले चरमंते) विशेष नीचे दूसरी शर्कराप्रभा पृथिवी के निचले चरमान्त तक (एवं माहिंददेवा वि) इसी प्रकार माहेन्द्र देव भी (बंभलोयलंतगदेवा) ब्रह्मलोक और लान्तक देव (तच्चाए पुढवीए हिट्ठिल्ले चरमंते) तीसरी पृथ्वी के निचले चरमान्त तक (महासुक्कसहस्सारगदेवा) महाशुक्र और सह-

(सोहम्मगदेवाण भंते! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति) હે ભગવન્! સૌધર્મક દેવ કેટલા ક્ષેત્રને અવધિથી જાણે દેખે છે? (गोयमा! जहण्णेण अंगुलस्स असंखेज्जइ भाग) હે ગૌતમ! જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગને (उक्कोसेण, अहे जाव इमीसे रयणप्पभाए हिट्ठिल्ले चरमंते, ઉત્કૃષ્ટ નીચે યાવત્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નીચલા ચરમાન્ત સુધી (तिरियं जाव असंखिज्जे दीवसमुद्दे) તિરછા અસંખ્યાત દ્વીપ–સમુદ્રો સુધી (उड्ढं जाव सगाइं विमाणाइं) ઉંચે પોતાના વિમાનો સુધી (ओहिणा जाणंति पासंति) અવધિથી જાણે દેખે છે

(एवं ईसाणगदेवा वि) એજ પ્રકારે ઇશાનક દેવ પણ (सणकुमारदेवा वि एव चेव) સનત્કુમાર દેવ પણ એજ પ્રકારે (नवरं जाव अहे दोच्चाए सक्करप्पभाए पुढविए हिट्ठिल्ले चरमंते) વિશેષ નીચે બીજી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નીચલા ચરમાન્ત સુધી

(एवं माहिंद देवा वि) એજ પ્રકારે માહેન્દ્ર દેવ પણ (बंभलोयलंतगदेवा) બ્રહ્મલોક અને લાન્તક દેવ (तच्चाए पुढवीए हिट्ठिल्ले चरमंते) ત્રીજી પૃથ્વીના નીચલા ચરમાન્તક સુધી

(महासुक्क सहस्सारगदेवा) મહાશુક્ર અને સહસ્રાર દેવ (चउत्थीए पंकप्पभाए पुढविए

चरमान्तः, महाशुक्रसहस्त्रारदेवाः चतुर्थ्याः पङ्कप्रभायाः पृथिव्या अधस्तात् चरमान्तः, आनतप्राणतारणाच्युतदेवाः अधो यावत्-पञ्चम्या धूमप्रभाया अधस्तात् चरमान्तः, अधस्ताद् मध्यमग्रैवेयकदेवा अधो यावत्-षष्ठ्यास्तमःप्रभायाः पृथिव्या अधस्ताद् यावत् चरमान्तः, उपरिमग्रैवेयकदेवाः खलु भदन्त ! कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? गौतम ! जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन अधः सप्तम्या अधस्तात् यावच्चरमान्तः, तिर्यग् यावद् असंख्येयान् द्वीपसमुद्रान्, ऊर्ध्वं यावत् स्वकानि विमानानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति,

स्रार देव (चउत्थीए पंकप्पभाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरमंते) चौथी पंकप्रभा पृथिवी के निचले चरमान्त तक (आणयपाणयआरण अच्चुय देवा) आनत, प्राणत, आरण, अच्युत देव (अहे जाव पंचमाए धूमप्पभाए हेट्ठिल्ले चरमंते) नीचे पांचवी पृथिवी धूमप्रभा के निचले चरमान्त तक।

(हेट्ठिममज्झिमगेवेज्जगदेवा) अधस्तन और मध्यम ग्रैवेयक देव (अहे जाव छट्ठीए तमाए पुढवीए हेट्ठिल्ले जाव चरमंते) नीचे यावत् छठी तमःप्रभा पृथ्वी के निचले यावत् चरमान्त तक (उवरिमगेवेज्जगदेवा ण भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ?) ऊपरी ग्रैवेयकों के देव, हे भगवन् ! कितने क्षेत्र को अवधि से जानते देखते हैं (गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) हे गौतम ! जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग को (उक्कोसेणं अहेसत्तमाए हेट्ठिल्ले जाव चरमंते) उत्कृष्ट सातवीं पृथिवी के निचले यावत् चरमान्त तक (तिरियं जाव असंखेज्जे दीवसमुद्दे) तिर्छे असंख्यात द्वीप समुद्रों तक (उड्ढ जाव सयाइं विमाणाइं) ऊपर अपने विमानों तक (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं।

हिट्ठिल्लो चरमंते) ચોથી પંકપ્રભા પૃથ્વીના ચરમાન્તક સુધી

(आणय पाणय आरण अच्चुयदेवा) આનત-પ્રાણત-આરણ-અચ્યુતદેવ (अहे जाव पंचमाए धूमप्पभाए हेट्ठिले चरमंते) નીચે પાચમી પૃથ્વીના ધૂમપ્રભાના નીચલા ચરમાન્ત સુધી.

(हेट्ठिममज्झिमगेवेज्जगदेवा) અધસ્તન અને મધ્યમ ગ્રૈવેયક દેવ (अहे जाव छट्ठीए तमाए पुढवीए हेट्ठिले जाव चरमते) નીચે યાવત્ છટ્ઠી તમ પ્રભા પૃથ્વીના નીચલા યાવત્ ચરમાન્ત સુધી. (उवरिमगेवेज्जगदेवाण भंते ! केवइय खेत्तं ओहिणा जाणंति-पासंति) ઊપરિ ગ્રૈવેયકોના દેવ હે ભગવન્ ! કેટલા ક્ષેત્રને અવધિથી જાણે-દેખે છે ?

(गोयमा ! जहण्णेण अंगुलस्स असंखेज्जइ भाग) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગને (उक्कोसेण अहे सत्तमाए हेट्ठिल्ले जाव चरमंते) ઉત્કૃષ્ટથી સાતમી પૃથ્વીના નીચલા યાવત્ ચરમાન્ત સુધી (तिरियं जाव असखेज्जे दीवसमुद्दे) તિરછા અસંખ્યાત દ્વીપ-સમુદ્રો સુધી (उड्ढं जाव सयइ विमाणाइ) ઉપર પોતાના વિમાનો સુધી (ओहिणा जाणति पासाते) અવધિથી જાણે-દેખે છે.

अनुत्तरौपपातिका देवाः खलु भदन्त ! कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? गौतम ! संभिन्नं लोकनाडीम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ॥ सू० २ ॥

टीका-पूर्वोक्तरीत्याऽवधिज्ञानस्य भेदाः प्रतिपादिताः सम्प्रति तस्यैव विषयं प्रतिपादयितुमाह--'नेरइयाणं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु कियत् क्षेत्रम्-देशम् अवधिना अवधिज्ञानेन जानन्ति-विशेषरूपेण अवगच्छन्ति, सामान्यरूपेण पश्यन्ति च ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अद्धगाउयं उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति' जघन्येन अर्द्धगव्यूतम् उत्कृष्टेन चत्वारि गव्यूतानि यावत् नैरयिका अवधिना जानन्ति पश्यन्ति तत्र जघन्येन अर्द्धगव्यूतं सप्तमपृथिव्यपेक्षया, उत्कृष्टेन चत्वारि गव्यूतानि च रत्नप्रभापृथिव्यपेक्षयेत्यवसेयम्.

(अणुत्तरोववाइयदेवाणं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ?) हे भगवन् ! अनुत्तरौपपातिक देव अवधि से कितने क्षेत्र को जानते देखते हैं ? (गोयमा ! संभिन्नं लोगनालिं ओहिणा जाणंति पासंति) हे गौतम ! सम्पूर्ण लोकनाडी को अवधि से जानते देखते हैं । । सू० २॥

टीकार्थ-अवधि के भेदों का निरूपण पहले किया गया है, अब उसके विषय का प्रमाण प्रतिपादन किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीव कितने क्षेत्र को अवधि के द्वारा जानते और देखते हैं ? अर्थात् ज्ञान द्वारा विशेष रूप से जानते हैं ? और दर्शन द्वारा सामान्य रूप से देखते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक जीव अवधि से जघन्य आधा गव्यूति (गाउ) और उत्कृष्ट चार गव्यूति तक जानते-देखते हैं । यहाँ जघन्य आधा गव्यूति सातवीं पृथिवी की अपेक्षा से समझना चाहिए और उत्कृष्ट चार गव्यूति रत्न-

(अणुत्तरोववाइयाणं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति-पासंति) હે ભગવન્ ! અનુત્તરૌપપાતિક દેવ અવધિથી કેટલા ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે ? (गोयमा ! संभिन्नं लोगनालिं ओहिणा जाणंति पासंति) હે ગૌતમ ! સમ્પૂર્ણ લોક નાડીને અવધિથી જાણે-દેખે છે ॥સૂ૦ ૨॥

ટીકાર્થ —અવધિના ભેદોનું નિરૂપણ પહેલા કહ્યું છે, હવે, તેના વિષયનું પ્રમાણ પ્રતિપાદન કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ કેટલા ક્ષેત્રને અવધિ દ્વારા જાણે અને દેખે છે ? અર્થાત્ જ્ઞાન દ્વારા વિશેષરૂપથી જાણે છે ? અને દર્શન દ્વારા સામાન્ય રૂપથી દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્ હે ગૌતમ ! નારકજીવ અવધિથી જઘન્ય અડધી ગવ્યૂતિ (ગાઉ) અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર ગવ્યૂતિ સુધી જાણે-દેખે છે અહીં જઘન્ય અડધી ગવ્યૂતિ સાતમી પૃથ્વીની અપેક્ષાએ સમજવુ જોઈએ. અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર ગવ્યૂતિ રત્નપ્રભા પૃથ્વીની અપે-

अथ प्रतिपृथिवीनैरयिकावधिविषयमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'रयणप्पभापुढवि नेरइया णं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ?' हे भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवी नैरयिका खलु कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अद्धुट्ठाइं गाउयाइं उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति' जघन्येन अर्द्ध-चत्वारि-अर्द्धं चतुर्थं येषां तानि अर्द्धचत्वारि-अर्द्धचतुर्थानि सार्द्धत्रीणि, इत्यर्थः गव्यूतानि, उत्कृष्टेन चत्वारि गव्यूतानि रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका अवधिना जानन्ति पश्यन्ति 'सक्करप्पभापुढवि नेरइया जहण्णेणं तिण्णि गाउयाइं उक्कोसेणं अद्धुट्ठाइं गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति' शर्कराप्रभापृथिवी नैरयिका जघन्येन त्रीणि गव्यूतानि उत्कृष्टेन अर्द्धचत्वारि-सार्द्धत्रीणि गव्यूतानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, 'वालुयप्पभापुढविनेरइया जहण्णेणं अड्ढाइज्जाइं गाउयाइं उक्कोसेणं तिण्णि गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति' वालुकाप्रभापृथिवी नैरयिका जघन्येन अर्द्धत्रीणि-अर्द्धतृतीयानि सार्द्धद्वयानि गव्यूतानि उत्कृष्टेन त्रीणि गव्यूतानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, 'पंकप्पभापुढविनेरइया जहण्णेणं दोण्णि गाउयाइं उक्कोसेणं अड्ढाइज्जाइं गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति' पङ्कप्रभापृथिवीनैरयिका जघन्येन द्वे गव्यूते उत्कृष्टेन अर्द्धत्रीणि-अर्द्धतृतीयानि-सार्द्धद्वयानि गव्यूतानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, 'धूम

प्रभा पृथिवी की अपेक्षा से जानना चाहिए । अब एक-एक पृथ्वी के नारकों के अवधि के विषय परिमाण का प्रतिपादन करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! रत्नप्रभा पृथिवी के नारक कितने क्षेत्र को अवधि के द्वारा जानते-देखते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य साढे तीन गव्यूति और उत्कृष्ट चार गव्यूति तक रत्नप्रभा पृथिवी के नारक अवधि के द्वारा जानते देखते हैं ।

शर्कराप्रभा पृथिवी के नारक जघन्य तीन गव्यूति और उत्कृष्ट साढे तीन गव्यूति अवधि से जानते-देखते हैं । वालुकाप्रभा पृथिवी के नारक जघन्य अढाई गव्यूति और उत्कृष्ट तीन गव्यूति अवधि से जानते-देखते हैं । पंकप्रभा

ક્ષાએ જાણવું જોઈએ

હવે એક એક પૃથ્વીના નારકોની અવધિના વિષય પરિમાણનું પ્રતિપાદન કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક કેટલા ક્ષેત્રને અવધિ દ્વારા જાણે-દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાડા ત્રણ ગવ્યૂતિ અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર ગવ્યૂતિ સુધી રત્નપભા પૃથ્વીના નારક અવધિ દ્વારા જાણે દેખે છે

શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નારક જઘન્ય ત્રણ ગવ્યૂતિ અને ઉત્કૃષ્ટ સાડાત્રણ ગવ્યૂતિ અવધિથી જાણે-દેખે છે. વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારક જઘન્ય અઢી ગવ્યૂતિ અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગવ્યૂતિ અવધિથી જાણે-દેખે છે. પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારક જઘન્ય બે ગવ્યૂતિ અને

प्पभापुढविनेरइया जहण्णेणं दिवड्ढं गाउयं उक्कोसेणं दो गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति' धूमप्रभापृथिवी नैरयिका जघन्येन द्व्यर्द्धम्- द्वितीयम् अर्द्धं यस्य तद् द्व्यर्द्धं सार्द्धैकमित्यर्थः गव्यूतम् उत्कृष्टेन द्वे गव्यूते अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, 'तमाएढवीनेरइया जहण्णेणं गाउयं उक्कोसेणं दिवड्ढं गाउयं ओहिणा जाणंति पासंति' तमः प्रभ पृथिवीनैरयिका जघन्येन गव्यूतम् उत्कृष्टेन द्व्यर्द्धम्-सार्द्धकं गव्यूतम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति,

गौतमः पृच्छति-'अहे सत्तमाए पुच्छा' अधः सप्तम्याः पृथिव्या नैरयिकाः कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? इति पृच्छा भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अद्धं गाउयं उक्कोसेणं गाउयं ओहिणा जाणंति पासंति' जघन्येन अर्द्धं गव्यूतम् उत्कृष्टेन गव्यूतम् अधःसप्तमपृथिवीनैरयिका अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, तथा च सप्तसु पृथिवीषु क्रमशो जघन्यपदोत्कृष्टपदविषयसंग्राहिके द्वे इमे गाथे-'अद्धुट्ठ १-३ ॥, तिन्नि २-३, अड्ढाइयाइं ३-२॥, दोण्णि ४-२ य, दिवड्ढ ५-॥, मेगं च ६-१, अद्धं च गाउ ७-०॥,

पृथिवी के नारक जघन्य दो गव्यूति और उत्कृष्ट अढाई गव्यूति, धूमप्रभा पृथिवी के नारक जघन्य डेढ गव्यूति और उत्कृष्ट दो गव्यूति अवधि से जानते देखते हैं। तमःप्रभा पृथिवी के नारक जघन्य एक गव्यूति और उत्कृष्ट डेढ गव्यूति अवधि से जानते-देखते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन ! अधःसप्तमी पृथिवी के नारक अवधि से कितने क्षेत्र को जानते-देखते हैं ?

भगवान-हे गौतम ! जघन्य आधा गव्यूति और उत्कृष्ट एक गव्यूति अवधि से जानते-देखते हैं।

अब सातों पृथिवीयों में जघन्य और उत्कृष्ट अवधि विषय की निरूपण करनेवाली संग्रह गाथाएं उद्धृत करते हैं-

'साढे तीन, तीन, अढाई, दो, डेढ, एक और आधा गव्यूति क्रमशः रत्न प्रभा आदि पृथिवियों में अवधि का जघन्य विषय है ॥ १ ॥ चार, साढे तीन,

ઉત્કૃષ્ટ અઢી ગવ્યૂતિ, ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારક જઘન્ય દોઢ અને ઉત્કૃષ્ટ બે ગવ્યૂતિ ગવ્યૂતિ અવધિથી જાણે દેખે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અધ સાતમી પૃથ્વીના નારક અવધિથી કેટલા ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અડધી ગવ્યૂતિ અને ઉત્કૃષ્ટ એક ગવ્યૂતિ અવધિથી જાણે-દેખે છે

હવે સાતે પૃથ્વીયોમા જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવધિ વિષયનુ નિરૂપણ કરનારી સંગ્રહ ગાથાઓ ઉદ્ધૃત કરે છે-' સાડાત્રણ, ત્રણ, અઢી, બે, દોઢ એક અને અડધી ગવ્યૂતિ ક્રમશ રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વીયોમા અવધિનો જઘન્ય વિષય છે ॥૧॥ ચાર. સાડાત્રણ, ત્રણ, અઢી,

कमसो जहण्णओ रयणमाईसुं ।।१।। चत्तारि गाउयाइं १-४, अद्धचुट्ठाइं २-३।।, तिगाउयं ३-३, चेव । अड्ढाइज्जा ४-२।।, दोण्णि ५-२ य, दिवड्ढं ६-१।।, मेगं ७-१ च नरएसुं' ।।२।। अर्द्धं चत्वारि ३।।, त्रीणि ३, अर्द्धत्रीणि २।।, द्वे २ च, द्व्यर्द्धम् १।', एकञ्च १, अर्द्धञ्च गव्यूतम् ०।। क्रमशो जघन्यतो रत्नादिषु ।।१।। चत्वारि गव्यूतानि ४, अर्द्धचत्वारि ३।', त्रिगव्यूतानि ३, चैव । अर्द्धत्रीणि २।।, द्वे २ च, द्व्यर्द्धम् १।', एकञ्च १ नरकेषु ।।२।। इति, गौतमः पृच्छति-'असुरकुमारा णं भंते । ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणइ पासइ ?' हे भदन्त ! असुरकुमाराः खलु अवधिना कियत् क्षेत्रं जानन्ति पश्यन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं पणवीसं जोयणाइं उक्कोसेणं असंखेज्जे दीवसमुद्दे ओहिणा जाणंति पासंति' जघन्येन पञ्चविंशति योजनानि उत्कृष्टेन असंख्येयान् द्वीपसमुद्रान यावद् असुरकुमारा अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, 'नागकुमाराणं जहण्णेणं पणवीसं जोयणाइं उक्कोसेण संखेज्जे दीवसमुद्दे ओहिणा जाणंति पासंति' नागकुमाराः खलु जघन्येन पञ्चविंशति योजनानि उत्कृष्टेन संख्येयान् द्वीपसमुद्रान् यावद् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, 'एवं जाव थणियकुमारा' 'एवम्-नागकुमारा इव यावत्-सुवर्णकुमाराः, अग्निकुमाराः, विद्युत्कुमाराः, उदधिकुमाराः, द्वीपकुमाराः, दिक्कुमाराः, पवनकुमारा स्तनितकुमाराश्चापि जघन्येन पञ्चविंशतियोजनानि उत्कृष्टेन संख्येयान् द्वीपसमुद्रान् यावद् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति,

---

तीन, अढाई, दो, डेढ और एक गव्यूति नरकों में अवधि का उत्कृष्ट विषय है ।।२।।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असुरकुमार अवधि से कितने क्षेत्र को जानते-देखते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य पच्चीस योजन और उत्कृष्ट असंख्यात द्वीप-समुद्रों को असुरकुमार अवधि से जानते और देखते हैं ।

नागकुमार जघन्य पचीस योजन और उत्कृष्ट संख्यात द्वीप-समुद्रों को अवधि से जानते-देखते हैं । इसी प्रकार सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार भी जघन्य पचीस योजन और उत्कृष्ट संख्यात द्वीपसमुद्रों तक अवधि द्वारा जानते

બે દોઢ અને એક ગવ્યૂતિ નરકોમાં અવધિનો ઉત્કૃષ્ટ વિષય છે ૨.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર અવધિથી કેટલા ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પચીસ યોજન અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત દ્વીપ-સમુદ્રોને અસુરકુમાર અવધિથી જાણે અને દેખે છે.

નાગકુમાર જઘન્ય પચીસ યોજન અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત દ્વીપ-સમુદ્રોને અવધિથી જાણે-દેખે છે એજ પ્રકારે સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર પણ જઘન્ય પચીસ યોજન અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રો સુધી અવધિ દ્વારા જાણે-દેખે છે,

अत्रासुरकुमारादि भवनपतीनां जघन्येन पञ्चविंशति योजनानि सर्वजघन्य दशसहस्र वर्ष-प्रमाणायुष्कापेक्षयाऽवसेयानि, उक्तञ्च - 'पणवीस जोयणाइं दसवास सहस्सिया ठिई जेसिं' इति, पञ्चविंशति योजनानि दशवर्षसहस्राणि स्थितिर्येषा मिति, एवं वानव्यन्तराणामपि बोध्यम्, गौतमः पृच्छति-'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं भंते ! केवइयं खेत्त ओहिणा जाणंति पासंति ?' हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः खलु कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं उक्कोसेणं असंखेज्जे दीवसमुद्दे' जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कृष्टेन असं ख्येयान द्वीपसमुद्रान यावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, गौतमः पृच्छति-'मणूसाणं भंते ! ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति ?' हे भदन्त ! मनुष्याः खलु अवधिना कियत् क्षेत्र जानन्ति पश्यन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! जह-ण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं असंखेज्जाइं अलोए लोयप्पमाणमेत्ताइं खंडाइं

देखते हैं। यहां असुरकुमार आदि भवनपतियों के अवधि का जघन्य विषय जो पचीस योजन कहा गया है, वह जघन्य दश हजार वर्ष की आयु वालों की अपेक्षा से समझना चाहिए। कहा भी है- जिन देवों की स्थिति दश सहस्र वर्ष की है, उन्हीं की अपेक्षा से पचीस योजन का कथन किया गया हैं। इसी प्रकार वानव्यन्तरों के अवधि का भी विषय जानना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यंच कितने क्षेत्र को अवधि द्वारा जानते-देखते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग को और उत्कृष्ट असंख्यात द्वीप-समुद्रों को पंचेन्द्रिय तिर्यंच अवधि द्वारा जानते-देखते हैं।

गौतमस्वामी- हे भगवन् ! मनुष्य अवधि से कितने क्षेत्र को जानते-देखते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग को और उत्कृष्ट

અહીં અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોની અવધિનું જઘન્ય વિષયમાં જે પચીસ યોજન કહેલું છે તે જઘન્ય દશ હજાર વર્ષની આવરદાવાળાની અપેક્ષાએ સમજવું જોઇએ કહ્યું પણ છે જે દેવોની સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે, તેમની જ અપેક્ષાથી પચીસ યોજનનું કથન કરાયેલું છે એ જ પ્રકારે વાનવ્યન્તરોની અવધિને। પણ વિષય જાણવો જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ કેટલા ક્ષેત્રને અવધિ દ્વારા જાણે-દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગને અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતદ્વીપ-સમુદ્રોને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અવધિ દ્વારા જાણે-દેખે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્ય અવધિથી કેટલા ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે ?

ओहिणा जाणंति पासंति' जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कृष्टेन असंख्येयानि अलोके लोकप्रमाणमात्राणि खण्डानि मनुष्या अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, तथा चात्र परमावध्यपेक्षया उत्कृष्टेन अलोके लोकप्रमाणमात्राणि असंख्येयानि खण्डानि अवसेयानि परमावधेरेव एतावद् विषयसंभवात्, परन्तु तस्यैतत्सामर्थ्यमात्रमुपदर्शितं बोध्यम्-यद्येतावति क्षेत्रे किमपि द्रष्टव्यं भवति तदा पश्यति वस्तुतस्तु तत्रविधने अलोके रूपिद्रव्याणामसंभवात्, रूपिद्रव्यविषयश्चावधिर्भवति, किन्तु केवलमयं विशेषो-यावत्कालमद्यापि परिपूर्ण लोकं पश्यति, तावत् स्कन्धानेव पश्यति, यदा तु अलोकेऽपि अवधिः प्रसरमुपगच्छति तदा यथायथाऽभिवृद्धिं प्राप्नोति तथा तथा लोके सूक्ष्मान् सूक्ष्मतरान् स्कन्धान् पश्यति यावदन्ते परमाणुमपि पश्यति, उक्तञ्च-'सामत्थमेत्तमुत्तं दट्ठव्वं जइ हवेज्ज पेच्छेज्जा। न उ तं तत्थत्थि

अलोक में लोक प्रमाण असंख्यात खण्डों को मनुष्य अवधि द्वारा जानते-देखते हैं। यहां परमावधि की अपेक्षा से अलोक में लोकप्रमाण असंख्यात खण्डों को उत्कृष्ट रूप से जानना कहा गया है। परमावधि का ही इतना विषय हो सकता है। मगर यहां इतना समझ लेना अवश्यक है कि यह परमावधि की शक्तिमात्र का कथन है। क्योंकि अलोक में अवधि द्वारा जानने योग्य कोई वस्तु होती नहीं है। अगर अलोक में इस लोक के बराबर असंख्यात लोक और होते तो भी परमावधि उन्हें जान लेना। परन्तु वहां कोई रूपी पदार्थ नहीं है, अतएव वह वहां जानता कुछ भी नहीं हैं। किन्तु यह विशेषता अवश्य होती है कि जब तक अवधि सम्पूर्ण लोक विषयक होता है, तब तक वह स्कंधों को ही जानता है, जब अवधि ज्ञान का अलोक में भी प्रसार होता हैं, तब ज्यों ज्यों वृद्धि को प्राप्त होता है, त्यों-त्यों लोक में सूक्ष्म से सूक्ष्मतर स्कन्धों को जानने लगता

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગને અને ઉત્કૃષ્ટ અલોકમા લોકપ્રમાણ અસંખ્યાત ખંડોને મનુષ્ય અવધિ દ્વારા જાણે-દેખે છે.

અહીં પરમાવધિની અપેક્ષાથી અલોકમાં લોકપ્રમાણ અસંખ્યાત ખંડોને ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી જાણવું કહેલું છે. પરમાવધિનો જ આટલો વિષય થઈ શકે છે. પણ અહીં એટલું સમજી લેવું આવશ્યક છે કે આ પરમાવધિની શક્તિમાત્રનું કથન છે.

કેમકે આલોકમા અવધિ દ્વારા જાણવા યોગ્ય કોઈ વસ્તુ હોતી નથી અગર અલોકમા આલોકની બરોબર અસંખ્યાતલોક બીજા હોય તો પણ પરમાવધિ તેમને જાણી લે, પરન્તુ ત્યા કોઇ રૂપી પદાર્થ નથી, તેમજ તે ત્યા જાણતા કાંઈ પણ નથી. પરન્તુ આ વિશેષતા અવશ્ય થાય છે કે જ્યા સુધી અવધિ સમ્પૂર્ણ લોક વિષયક હોય છે, ત્યા સુધી તે સ્કંધોને જ જાણે છે, જ્યારે અવધિજ્ઞાનનો અલોકમા પણ પ્રસાર થાય છે. ત્યારે જેમ-જેમ વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ તેમ લોકમા સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મતર સ્કન્ધોને જાણવા લાગે છે અને અનન્ત પરમાણુને પણ જાણી લે છે.

जओ सो रूवि निबंधणो भणो ॥१॥ वड्ढंतो पुण बाहिं लोगत्थं चेव पासइ दव्वं । सुहुमयरं सुहुमयरं परमोही जाव परमाणु' ॥२॥ सामर्थ्यमात्रमुक्तं द्रष्टव्यं यदि भवेत् प्रेक्षेते न तु तत्तत्रास्ति यतः स रूपि निबन्धनो भणितः ॥१॥ वर्धमानः पुनर्बहिर्लोकस्थमेव पश्यति द्रव्यम् । सूक्ष्मतरं सूक्ष्मतरं परमावधि र्यावत् परमाणुम् ॥२॥ इति, एवम्भूत परमावधि-विशिष्टश्च नियमतोऽन्तर्मुहूर्तेन केवलालोकशोभामासादयति, तथा चोक्तम्-"परमोहीणाण विऊ केवलमन्तो मुहुत्तमेत्तेणं" परमावधिज्ञानविदः केवलमन्तर्मुहूर्तमात्रेणेति, 'वाणमंतरा जहा नागकुमारा' वानव्यन्तरा यथा नागकुमाराः प्रतिपादितास्तथैव प्रतिपादनीयाः, तथा च वान-व्यन्तरा अपि जघन्येन पञ्चविंशतियोजनानि उत्कृष्टेन संख्येयान् द्वीपसमुद्रान् यावद् अव-धिना जानन्ति पश्यन्ति, गौतमः पृच्छति-'जोइसिया णं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा

है और अन्ततः परमाणु को भी जान लेता है। कहा भी है "यह अवधि ज्ञान के सामर्थ्य मात्र का कथन किया गया है, ऐसा जानना चाहिए। यदि वहाँ अवधि का ज्ञातव्य कोई रूपी पदार्थ है ही नहीं, और अवधि ज्ञान रूपी पदार्थों को ही विषय करता है ॥ १ । हां, लोक के बाहर बढता हुआ अवधिज्ञान लोक में ही सूक्ष्मतर सूक्ष्मतर पदार्थों-स्कंधों को जानता है और अन्त में परमाणु को भी जान लेता है ॥ २ ।

इस प्रकार के परमावधिज्ञान से सम्पन्न मुनि नियम से केवलज्ञान रूपी लक्ष्मी कोअन्तर्मुहूर्त्त में ही प्राप्त कर लेता है। कहा भी है-'परमावधिज्ञानी अन्तर्मुहूर्त्त मात्र में ही केवलज्ञान पाता है।'

वानव्यन्तरों के अवधिज्ञान का क्षेत्र प्रमाण नागकुमारों के समान समझना चाहिए, अर्थात् नागकुमारों के समान वानव्यन्तर भी जघन्य पचीस योजन और उत्कृष्ट संख्यात द्वीप समुद्रों को ही जानते है।

કહ્યું પણ છે-'આ અવધિજ્ઞાનના સામર્થ્યમાત્રનુ કથન કરેલુ છે, એમ જાણવું જોઇએ જો ત્યાં અવધિનો જ્ઞાતવ્ય કોઈ રૂપી પદાર્થ હોત તો તે તેને જાણી લેત, પણ તેવો કોઇ રૂપીપદાર્થ છે જ નહીં', અને અવધિજ્ઞાનરૂપી પદાર્થોને જ વિષય કરે છે. ૧

હા, લોકની બહાર વધતુ જતુ અવધિજ્ઞાન લોકમાં જ સૂક્ષ્મત સૂક્ષ્મતર પદાર્થોને સ્કન્ધોને જાણે છે અને અન્તમા પરમાણુઓને પણ જાણી લે છે. ૨

એ પ્રકારે તે પરમાવધિજ્ઞાનથી સમ્પન્ન મુનિ નિયમથી કેવલજ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીને અન્તર્મુહૂર્તમા જ પ્રાપ્ત કરી લે છે. કહ્યુ પણ છે-' પરમાવધિજ્ઞાની અન્તર્મુહૂર્તમાત્રમાં જ કેવલજ્ઞાન પામે છે.'

વાનવ્યન્તરોના અવધિજ્ઞાનનું ક્ષેત્ર પ્રમાણ નાગકુમારોના સમાન સમજવુ જોઇએ. અર્થાત નાગકુમારોની સમાન વાનવ્યન્તર પણ જઘન્ય પચીસ યોજન અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતદ્વીપ સમુદ્રોને જાણે છે

जाणंति पासंति ?' हे भदन्त ! ज्योतिष्काः खलु कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं संखेज्जे दीवसमुद्दे उक्कोसेण वि संखेज्जे दीव समुद्दे' जघन्येनापि संख्येयान् द्वीपसमुद्रान् उत्कृष्टेनापि संख्येयान् द्वीपसमुद्रान् ज्योतिष्का अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, गौतमः पृच्छति–'सोहम्मगदेवाणं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ?' हे भदन्त ! सौधर्मकदेवाः खलु कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं अहे जाव इमीसे रयणप्पभाए हिट्ठिल्ले चरमंते तिरियं जाव असंखिज्जे दीव-समुद्दे उड्ढं जाव सगाइं विमाणाइं ओहिणा जाणंति पासंति' जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येय-भागम् उत्कृष्टेन अधो यावद् अस्या रत्नप्रभायाः अधस्तनं चरमान्तम् तिर्यग् यावद् असं-ख्येयान् द्वीपसमुद्रान् ऊर्ध्वं यावत् स्वकानि विमानानि उपभवजानि तावत् सौधर्मकदेवा अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, 'एवं ईसाण देवा वि' एवम्–सौधर्मदेवोक्तरीत्या ईशा-नकदेवा अपि जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कृष्टेन अधो यावद् अस्या रत्नप्रभाया

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! ज्योतिष्क देव अवधिज्ञान द्वारा कितने क्षेत्र को जानते–देखते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य भी संख्यात द्वीप समुद्रों को और उत्कृष्ट भी संख्यात द्वीप समुद्रों को जानते–देखते हैं ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! सौधर्मक देव अवधिज्ञान द्वारा कितने क्षेत्र को जानते–देखते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग को उत्कृष्ट नीचे इस रत्नप्रभा पृथिवी के नीचले चरमान्त तक, तिर्छे दिशा में असंख्यात द्वीप समुद्रों तक, ऊपर अपने विमानों तक सौधर्मक देव अवधिज्ञान से जानते–देखते हैं ।

सौधर्मक देवों के समान ईशान कल्प के देव भी जघन्य अंगुल के अस-

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! જ્યોતિષ્કદેવ અવધિજ્ઞાન દ્વારા કેટલા ક્ષેત્રને જાણે–દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય પણ સંખ્યાતદ્વીપ–સમુદ્રોને અને ઉત્કૃષ્ટ પણ સંખ્યાતદ્વીપ–સમુદ્રોને જાણે–દેખે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! સૌધર્મદેવ અવધિજ્ઞાન દ્વારા કેટલા ક્ષેત્રને જાણે–દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય આંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગને ઉત્કૃષ્ટ નીચે આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નીચલા ચરમાન્ત સુધી, તિર્છી દિશામાં અસંખ્યાતદ્વીપ–સમુદ્રો સુધી, ઉપર પોતાના વિમાનો સુધી સૌધર્મક દેવ અવધિજ્ઞાનથી જાણે–દેખે છે.

સૌધર્મક દેવોની સમાન ઇશાન કલ્પના દેવ પણ જઘન્ય આંગુલના અસંખ્યાતમા

जओ सो रूवि निबंधणो भणो ॥१॥ वड्ढंतो पुण बाहिं लोगत्थं चेव पासइ दव्वं । सुहुमयरं सुहुमयरं परमोही जाव परमाणु' ॥२॥ सामर्थ्यमात्रमुक्तं द्रष्टव्यं यदि भवेत् प्रेक्षेते न तु तत्तत्रास्ति यतः स रूपि निबन्धनो भणितः ॥१॥ वर्धमानः पुनर्बहिर्लोकस्थमेव पश्यति द्रव्यम् । सूक्ष्मतरं सूक्ष्मतरं परमावधि यावत् परमाणुम् ॥२॥ इति, एवम्भूत परमावधि-विशिष्टश्च नियमतोऽन्तर्मुहूर्तेन केवलालोकशोभामासादयति, तथा चोक्तञ्च-"परमोहीणाण विऊ केवलमंतो मुहुत्तमेत्तेणं" परमावधिज्ञानविदः केवलमन्तर्मुहूर्तमात्रेणेति, 'वाणमंतरा जहा नागकुमारा' वानव्यन्तरा यथा नागकुमाराः प्रतिपादितास्तथैव प्रतिपादनीयाः, तथा च वान-व्यन्तरा अपि जघन्येन पञ्चविंशतिर्योजनानि उत्कृष्टेन सङ्ख्येयान् द्वीपसमुद्रान् यावद् अव-धिना जानन्ति पश्यन्ति, गौतमः पृच्छति-'जोइसिया णं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा

है और अन्ततः परमाणु को भी जान लेता है। कहा भी है "यह अवधि ज्ञान के सामर्थ्य मात्र का कथन किया गया है, ऐसा जानना चाहिए। यदि वहाँ अवधि का ज्ञातव्य कोई रूपी पदार्थ है ही नहीं, और अवधि ज्ञान रूपी पदार्थों को ही विषय करता है ॥ १ । हां, लोक के बाहर बढता हुआ अवधिज्ञान लोक में ही सूक्ष्मतर सूक्ष्मतर पदार्थों-स्कंधों को जानता है और अन्त में परमाणु को भी जान लेता है ॥ २ ।

इस प्रकार के परमावधिज्ञान से सम्पन्न मुनि नियम से केवलज्ञान रूपी लक्ष्मी कोअन्तर्मुहूर्त्त में ही प्राप्त कर लेता है। कहा भी है-'परमावधिज्ञानी अन्तर्मुहूर्त्त मात्र में ही केवलज्ञान पाता है।'

वानव्यन्तरों के अवधिज्ञान का क्षेत्र प्रमाण नागकुमारों के समान समझना चाहिए, अर्थात् नागकुमारों के समान वानव्यन्तर भी जघन्य पचीस योजन और उत्कृष्ट संख्यात द्वीप समुद्रों को ही जानते हैं।

કહ્યું પણ છે-' આ અવધિજ્ઞાનના સામર્થ્યમાત્રનુ કથન કરેલુ છે, એમ જાણવું જોઇએ. જો ત્યાં અવધિનો જ્ઞાતવ્ય કોઈ રૂપી પદાર્થ હોત તો તે તેને જાણી લેત, પણ તેવો કોઇ રૂપીપદાર્થ છે જ નહીં, અને અવધિજ્ઞાનરૂપી પદાર્થોને જ વિષય કરે છે. ૧

હા, લોકની બહાર વધતુ જતું અવધિજ્ઞાન લોકમાં જ સૂક્ષ્મત સૂક્ષ્મતર પદાર્થોને સ્કન્ધોને જાણે છે અને અન્તમા પરમાણુઓને પણ જાણી લે છે. ૨

એ પ્રકારે તે પરમાવધિજ્ઞાનથી સમ્પન્ન મુનિ નિયમથી કેવલજ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીને અન્તર્મુહૂર્તમાજ પ્રાપ્ત કરી લે છે. કહ્યુ પણ છે-' પરમાવધિજ્ઞાની અન્તર્મુહૂર્તમાત્રમાં જ કેવલજ્ઞાન પામે છે. '

વાનવ્યન્તરોના અવધિજ્ઞાનનું ક્ષેત્ર પ્રમાણ નાગકુમારોના સમાન સમજવું જોઇએ. અર્થાત્ નાગકુમારોની સમાન વાનવ્યન્તર પણ જઘન્ય પચીસ યોજન અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતદ્વીપ સમુદ્રોને જાણે છે

जाणंति पासंति ?' हे भदन्त ! ज्योतिष्काः खलु कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं संखेज्जे दीवसमुद्दे उक्कोसेण वि संखेज्जे दीव समुद्दे' जघन्येनापि संख्येयान् द्वीपसमुद्रान उत्कृष्टेनापि संख्येयान द्वीपसमुद्रान ज्योतिष्का अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, गौतमः पृच्छति-'सोहम्मगदेवाणं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ?' हे भदन्त ! सौधर्मकदेवाः खलु कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं अहे जाव इमीसे रयणप्पभाए हिट्ठिल्ले चरमंते तिरियं जाव असंखिज्जे दीव-समुद्दे उड्ढं जाव सगाइं विमाणाइं ओहिणा जाणंति पासंति' जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येय भागम् उत्कृष्टेन अधो यावद् अस्या रत्नप्रभाया अधस्तनं चरमान्तम् तिर्यग् यावद् असं-ख्येयान् द्वीपसमुद्रान ऊर्ध्वं यावत् स्वकानि विमानानि उपध्वजानि तावत् सौधर्मकदेवा अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, 'एवं ईसाण देवा वि' एवम्-सौधर्मदेवोक्तरीत्या ईशा-नकदेवा अपि जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कृष्टेन अधो यावद् अस्या रत्नप्रभाया

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! ज्योतिष्क देव अवधिज्ञान द्वारा कितने क्षेत्र को जानते-देखते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य भी संख्यात द्वीप समुद्रों को और उत्कृष्ट भी संख्यात द्वीप समुद्रों को जानते-देखते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सौधर्मक देव अवधिज्ञान द्वारा कितने क्षेत्र को जानते-देखते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग को उत्कृष्ट नीचे इस रत्नप्रभा पृथिवी के नीचले चरमान्त तक, तिर्छे दिशा में असंख्यात द्वीप समुद्रों तक, ऊपर अपने विमानों तक सौधर्मक देव अवधिज्ञान से जानते-देखते है।

सौधर्मक देवों के समान ईशान कल्प के देव भी जघन्य अंगुल के असं-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જ્યોતિષ્કદેવ અવધિજ્ઞાન દ્વારા કેટલા ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પણ સખ્યાતદ્વીપ-સમુદ્રોને અને ઉત્કૃષ્ટ પણ સખ્યાતદ્વીપ-સમુદ્રોને જાણે-દેખે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સૌધર્મદેવ અવધિજ્ઞાન દ્વારા કેટલા ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અગુલના અસખ્યાતમા ભાગને ઉત્કૃષ્ટ નીચે આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નીચલા ચરમાન્ત સુધી, તિરછી દિશામાં અસખ્યાતદ્વીપ-સમુદ્રો સુધી, ઉપર પોતાના વિમાનો સુધી સૌધર્મક દેવ અવધિજ્ઞાનથી જાણે-દેખે છે.

સૌધર્મક દેવોની સમાન ઇશાન કલ્પના દેવ પણ જઘન્ય અગુલના અસખ્યાતમા

अवधिना उपरितनग्रैवेयकदेवा जानन्ति पश्यन्ति, गौतमः पृच्छति–'अणुत्तरोववाइयदेवा णं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ?' हे भदन्त ! अनुत्तरौपपातिकाः खलु देवाः कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! संभिन्नं लोगनालिं ओहिणा जाणंति पासंति' संभिन्नाम्–परिपूर्णामपि चतुर्दशरज्ज्वात्मिकां लोकनाडीम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, अथ वैमानिकानां जघन्येन अङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणक्षेत्रकथनं नोचितं यतोऽङ्गुलासंख्येयभागमात्रक्षेत्रपरिच्छिन्नस्यावधेः सर्वजघन्यतया तस्य चावधेः सर्वजघन्यस्य तिर्यग्मनुष्येषु एव सम्भवो नान्यत्र, उक्तञ्च–'उक्कोसो मनुष्येष्वेव नान्येषु, मनुष्यतिर्यग्योनिकेष्वेव जघन्यो नान्येषु, शेषाणां मध्यम एवेति' चेदत्रोच्यते- सौधर्मादि देवानामुपपातकाले पारभविकस्यापि अवधेः सम्भवेन कदाचित् सर्वजघन्यस्यापि तस्य संभवात्, उपपातानन्तरं पुनस्तद्भवजन्य एवावधिः संभवति

ऊपर अपने विमानों तक ऊपरी ग्रैवेयकों के अवधिज्ञान से जानते–देखते हैं।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! अनुत्तरौपपातिक देव अवधिज्ञान से कितने क्षेत्र को जानते–देखते हैं।

भगवान्–हे गौतम ! परिपूर्ण लोकनाडी को, जो चौदह राजू प्रमाण है, अनुत्तरौपपातिक देव जानते–देखते हैं।

कहा जा सकता है कि वैमानिक देवों के अवधिज्ञान का जघन्य विषय प्रमाण अंगुल का असंख्यातवां भाग कहना उचित नहीं है, क्योंकि अंगुल के असंख्यातवें भाग को जानने वाला अवधि जघन्य अवधि है, और जघन्य अवधि तिर्यंचों और मनुष्यों में ही पाया जाता है। तिर्यंचो और मनुष्यों के अतिरिक्त शेष जीवों में तो मध्यम अवधि ही होता है। इसका समाधान यह है कि सौधर्म आदि देवों में उपपात के समय पूर्वभव सम्बन्धी अवधिज्ञान का

ઉપર પોતાના વિમાનો સુધી ઉપરી ગ્રૈવેયકોના દેવ અવધિજ્ઞાનથી જાણી–દેખી શકે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! અનુત્તરૌપપાતિક દેવ અવધિજ્ઞાનથી કેટલા ક્ષેત્રને જાણે–દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! પરિપૂર્ણ લોકનાડીને કે જે ચૌદ રાજુ પ્રમાણ છે, અનુત્તરૌપપાતિક દેવ જાણે દેખે છે.

કહી શકાય છે કે, વૈમાનિક દેવોના અવધિજ્ઞાનનો જઘન્ય વિષય પ્રમાણ આંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ કહેવો ઉચિત નથી, કેમકે આંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગને જાણનાર અવધિ જઘન્ય અવધિ છે અને જઘન્ય અવધિ તિર્યંચો મનુષ્યોમા જ મળે છે તિર્યંચો અને મનુષ્યો સિવાય શેષ જીવોમા તો મધ્યમ અવધિ જ હોય છે

એનુ સમાધાન આ છે કે–સૌધર્મ આદિ દેવોમા ઉપપાતના સમયે પૂર્વભવ સબંધી અવધિજ્ઞાનનો સંભવ છે, એ કારણે તેમનામા સર્વ જઘન્ય અવધિ પણ કદાચિત થઈ

इति न कोऽपि दोषः, उक्तञ्च-'वेमाणियाणमंगुलभागमसंखं जहण्णओ होइ। उववाए पर-भविओ तब्भवजो होइ तो पच्छा ॥१॥ वैमानिकानामङ्गुलभागमसंख्य जघन्यतो भवति। उपपातः पारभविकस्तद्भवजो भवति तत्पश्चात् ॥१॥ सू० २॥

॥ संस्थानद्वार वक्तव्यता ॥

मूलम्—नेरइयाणं भंते! ओही किं संठिए पण्णत्ते? गोयमा! तप्पागारसंठिए पण्णत्ते, असुरकुमाराणं पुच्छा, गोयमा! पल्लगसंठिए, एवं जाव थणियकुमाराणं, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा! णाणासंठाणसंठिए, एवं मणूसाण वि, वाणमंतराणं पुच्छा, गोयमा! पडहगसंठिए, जोइसियाणं पुच्छा, गोयमा! झल्लरिसंठाणसंठिए पण्णत्ते, सोहम्मगदेवाणं पुच्छा, गोयमा! उड्ढमुयंगागारसंठिए पण्णत्ते, एवं जाव अच्चुयदेवाणं, गेवेज्जगदेवाणं पुच्छा, गोयमा! पुप्फचंगेरीसंठिए पण्णत्ते, अणुत्तरोववाइयाणं पुच्छा, गोयमा! जवनालिया संठिए ओही-पण्णत्ते, नेरइयाणं भंते! ओहिस्स किं अंतो बाहिं? गोयमा! अंतो नो बाहिं, एवं जाव थणियकुमारा, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा! नो अंतो बाहिं, मणूसाणं पुच्छा, गोयमा! अंतो वि बाहिं पि, वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं, नेरइयाणं भंते! किं देसोही सव्वोही? गोयमा! देसोही नो सव्वोही, एवं जाव थणिय कुमारा, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा! देसोही नो सव्वोही, मणूसाणं पुच्छा, गोयमा! देसोही वि सव्वोही वि, वाण-

संभव है, इसी कारण उनमें सर्व जघन्य अवधि भी कदाचित् हो सकता है। उपपात के पश्चात् उनमें देवभव सम्बन्धी ही अवधि होता है। अतएव कोई दोष नहीं आता। कहा भी है-'वैमानिक देवों को पूर्वभव से साथ आया हुआ अंगुल के असंख्यातवें भाग को जानने वाला सर्व जघन्य अवधि उपपात के समय ही होता है। उपपात के पश्चात् देवभव सम्बन्धी अवधि हो जाता है ॥सू०२॥

શકે છે ઉપપતના પછી તેઓમા દેવભવ સંબંધી જ અવધિ હાય છે. તેથી જ કોઇ દોષ નથી આવતો.કહ્યુ પણ છે-'વૈમાનિક દેવોને પૂર્વભવથી સાથે આવેલ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગને જાણનાર સર્વ જઘન્ય અવધિ ઉપપાતના સમયે જ થાય છે, ઉપપાત પછી દેવભવ સમ્બન્ધી અવધિ થઈ જાય છે. ॥સૂ૦ ૨॥

अवधिना उपरितनग्रैवेयकदेवा जानन्ति पश्यन्ति, गौतमः पृच्छति–'अणुत्तरोववाइयदेवा णं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ?' हे भदन्त ! अनुत्तरौपपातिकाः खलु देवाः कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! संभिन्नं लोगनालिं ओहिणा जाणंति पासंति' संभिन्नाम्–परिपूर्णामपि चतुर्दशरज्ज्वात्मिकां लोकनाडीम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, अथ वैमानिकानां जघन्येन अङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणक्षेत्रकथनं नोचितं यतोऽङ्गुलासंख्येयभागमात्रपरिमितस्यावधेः सर्वजघन्यतया तस्य चावधेः सर्वजघन्यस्य तिर्यग्मनुष्येषु एव सम्भवो नान्यत्र, उक्तञ्च–'उत्कृष्टो मनुष्येष्वेव नान्येषु, मनुष्यतिर्यग्योनिकेष्वेव जघन्यो नान्येषु, शेषाणां मध्यम एवे'ति चेदत्रोच्यते- सौधर्मादि देवानामुपपातकाले पारभविकस्यापि अवधेः सम्भवेन कदाचित् सर्वजघन्यस्यापि तस्य सम्भवात्, उत्पातानन्तरं पुनस्तज्जन्य एवावधिः संभवति

ऊपर अपने विमानों तक ऊपरी ग्रैवेयकों के अवधिज्ञान से जानते-देखते हैं।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! अनुत्तरोपपातिक देव अवधिज्ञान से कितने क्षेत्र को जानते-देखते हैं।

भगवान्–हे गौतम ! परिपूर्ण लोकनाडी को, जो चौदह राजू प्रमाण हैं, अनुत्तरोपपातिक देव जानते-देखते हैं।

कहा जा सकता है कि वैमानिक देवों के अवधिज्ञान का जघन्य विषय प्रमाण अंगुल का असंख्यातवां भाग कहना उचित नहीं है, क्योंकि अंगुल के असंख्यातवें भाग को जानने वाला अवधि जघन्य अवधि है, और जघन्य अवधि तिर्यंचो और मनुष्यो में ही पाया जाता है। तिर्यंचो और मनुष्यो के अतिरिक्त शेष जीवो में तो मध्यम अवधि ही होता है। इसका समाधान यह है कि सौधर्म आदि देवों में उपपात के समय पूर्वभव सम्बन्धी अवधिज्ञान का

ઉપર પોતાના વિમાનો સુધી ઉપરી ગ્રૈવેયકોના દેવ અવધિજ્ઞાનથી જાણી-દેખી શકે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! અનુત્તરૌપપાતિક દેવ અવધિજ્ઞાનથી કેટલા ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! પરિપૂર્ણ લોકનાડીને કે જે ચૌદ રાજુ પ્રમાણ છે, અનુત્તરૌપપાતિક દેવ જાણે દેખે છે

કહી શકાય છે કે, વૈમાનિક દેવોના અવધિજ્ઞાનનો જઘન્ય વિષય પ્રમાણ અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ કહેવો ઉચિત નથી, કેમકે આંગલના અસંખ્યાતમા ભાગને જાણનાર અવધિ જઘન્ય અવધિ છે અને જઘન્ય અવધિ તિર્યંચો મનુષ્યોમા જ મળે છે તિર્યંચો અને મનુષ્યો સિવાય શેષ જીવોમા તો મધ્યમ અવધિ જ હોય છે

એનુ સમાધાન આ છે કે–સૌધર્મ આદિ દેવોમા ઉપપાતના સમયે પૂર્વભવ સંબંધી અવધિજ્ઞાનનો સંભવ છે, એ કારણે તેમનામા સર્વ જઘન્ય અવધિ પણ કદાચિત્ થઈ

इति न कोऽपि दोषः, उक्तञ्च-'वेमाणियाणमंगुलभागमसंखं जहण्णओ होइ। उववाए परभविओ तब्भवजो होइ तो पच्छा ॥१॥ वैमानिकानामङ्गुलभागमसंख्यं जघन्यतो भवति। उपपातः पारभविकस्तद्भवजो भवति तत्पश्चात्। १॥ सू० २॥

॥ संस्थानद्वार वक्तव्यता ॥

मूलम्-नेरइयाणं भंते ! ओही किं संठिए पण्णत्ते? गोयमा! तप्पागारसंठिए पण्णत्ते, असुरकुमाराणं पुच्छा, गोयमा! पल्लगसंठिए, एवं जाव थणियकुमाराणं, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा! णाणासंठाणसंठिए, एवं मणूसाण वि, वाणमंतराणं पुच्छा, गोयमा! पडहगसंठिए, जोइसियाणं पुच्छा, गोयमा! झल्लरिसंठाणसंठिए पण्णत्ते, सोहम्मगदेवाणं पुच्छा, गोयमा! उड्ढमुयंगागारसंठिए पण्णत्ते, एवं जाव अच्चुयदेवाणं, गेवेज्जगदेवाणं पुच्छा, गोयमा! पुप्फचंगेरीसंठिए पण्णत्ते, अणुत्तरोववाइयाणं पुच्छा, गोयमा! जवनालिया संठिए ओही-पण्णत्ते, नेरइयाणं भंते! ओहिस्स किं अंतो वाहिं? गोयमा! अंतो नो वाहिं, एवं जाव थणियकुमारा, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा! नो अंतो बाहिं, मणूसाणं पुच्छा, गोयमा! अंतो वि वाहिं पि, बाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं, नेरइयाणं भंते! किं देसोही सव्वोही? गोयमा! देसोही नो सव्वोही, एवं जाव थणियकुमारा, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा! देसोही नो सव्वोही, मणूसाणं पुच्छा, गोयमा! देसोही वि सव्वोही वि, वाण-

संभव है, इसी कारण उनमें सर्व जघन्य अवधि भी कदाचित् हो सकता है। उपपात के पश्चात् उनमें देवभव सम्बन्धी ही अवधि होता है। अतएव कोई दोष नहीं आता। कहा भी है-'वैमानिक देवों को पूर्वभव से साथ आया हुआ अंगुल के असंख्यातवें भाग को जानने वाला सर्व जघन्य अवधि उपपात के समय ही होता है। उपपात के पश्चात् देवभव सम्बन्धी अवधि हो जाता है ॥सू०२॥

શકે છે ઉપપાતના પછી તેઓમા દેવભવ સબધી જ અવધિ થાય છે. તેથી જ કોઈ દોષ નથી આવતો.કહ્યુ પણ છે-'વૈમાનિક દેવોને પૂર્વભવથી સાથે આવેલ અગુલના અસખ્યાતમા ભાગને જાણનાર સર્વ જઘન્ય અવધિ ઉપપાતના સમયે જ થાય છે, ઉપપાત પછી દેવભવ સમ્બન્ધી અવધિ થઈ જાય છે. ॥સૂ૦ ૨॥

मंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं. नेरइयाणं भंते! ओही किं आणुगामिए अणाणुगामिए वड्ढमाणए हीयमाणए पडिवाई अप्पडिवाई अवट्ठिए अणवट्ठिए? गोयमा! आणुगामिए नो अणाणुगामिए नो वड्ढमाणए नो हीयमाणए नो पडिवाई अप्पडिवाई अवट्ठिए नो अणवट्ठिए, एवं जाव थणियकुमाराणं, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा! आणुगामिए वि जाव अणवट्ठिए वि, एवं मणूसाण वि, वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं ॥सू० ३॥

पण्णवणाए ओहिपदं समत्तं ॥३३॥

छाया-नैरयिकाणां भदन्त! अवधिः किं संस्थितः प्रज्ञप्तः? गौतम! तप्राकारसंस्थितः प्रज्ञप्तः, असुरकुमाराणां पृच्छा, गौतम! पल्लकसंस्थितः, एवं यावत्-स्तनितकुमाराणाम्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां पृच्छा, गौतम! नानासंस्थानसंस्थितः, एवं मनुष्याणामपि, वानव्यन्तराणां पृच्छा, गौतम! पटहसंस्थानसंस्थितः, ज्योतिष्काणां पृच्छा? गौतम? झल्लरी

संस्थान द्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ-(नेरइयाणं भंते! ओही किं संठिए पण्णत्ते?) हे भगवन्! नारकों का अवधि किस आकार वाला कहा है? (गोयमा! तप्पागारसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम! तप्र के आकार का कहा है (असुरकुमाराणं पुच्छा?) असुरकुमारों सम्बन्धी पृच्छा? (गोयमा! पल्लगसंठिए) हे गौतम! पल्लक के आकार का होता है (एवं जाव थणियकुमाराणं) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमारों का (पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा?) पचेन्द्रियतिर्यंचों सम्बन्धी पृच्छा? (गोयमा! णाणासंठाणसंठिए) हे गौतम! अनेक आकारों का (एवं मणूसाण वि) इसी प्रकार मनुष्यों का भी (वाणमंतराणं पुच्छा?) वानव्यन्तरों सम्बन्धी पृच्छा? (गोयमा! पडहगसंठिए) हे गौतम! पटह के आकार का (जोइसियाणं

સંસ્થાન દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(नेरइयाण भंते! ओही किं सठिए पण्णत्ते?) હે ભગવન્! નારકોના અવધિ કેવા આકારવાળા કહ્યા છે? (गोयमा! तप्पागारसठिए पण्णत्ते) હે ગૌતમ! તપ્રના આકારના કહ્યા છે (असुरकुमाराण पुच्छा?) અસુરકુમારો સમ્બન્ધી પૃચ્છા? (गोयमा! पल्लग संठिए) હે ગૌતમ! પલ્લકના આકારના હોય છે (एव जाव थणियकुमाराणं) એ જ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમારોના (पंचिंदियतिरिक्खजोणियाण पुच्छा?) પચેન્દ્રિય તિર્યંચો સમ્બન્ધી પૃચ્છા (गोयमा णाणासठाणसठिए) હે ગૌતમ! અનેક આકારોના (एवं मणूसाण वि) એ જ પ્રકારે મનુષ્યોના પણ (वाणमंतराण पुच्छा?) વાનવ્યન્તરો સમ્બન્ધી પૃચ્છા? (गोयमा!

संस्थानसंस्थितः प्रज्ञप्तः, सौधर्मकदेवानां पृच्छा, गौतम ! ऊर्ध्वमृदङ्गाकारसंस्थितः प्रज्ञप्तः, एवं यावद् अच्युतदेवानाम्, ग्रैवेयकदेवानां पृच्छा, गौतम ! पुष्पचङ्गेरीसंस्थितः प्रज्ञप्तः, अनुत्तरौपपातिकानां पृच्छा, गौतम ! जवनालकसंस्थानसंस्थितोऽवधिः प्रज्ञप्तः, नैरयिकाणां भदन्त ! अवधेः किम् अन्तः, बहिः ? गौतम ! अन्तो नो बहिः, एवं यावत् स्तनितकुमाराः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां पृच्छा, गौतम ! नो अन्तो, बहिः, मनुष्याणां पृच्छा, गौतम !

पुच्छा ?) ज्योतिष्कों सम्बन्धी पृच्छा ? (गोयमा ! झल्लरिसंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! झालर के आकार का कहा गया है (सोहम्मगदेवाणं पुच्छा ?) सौधर्म देवों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! उड्ढमुयंगाकारसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! ऊर्द्ध मृदंग के आकार का कहा है (एवं जाव अच्चुयदेवाणं) इसी प्रकार अच्युत देवों तक का (गेवेज्जगदेवाणं पुच्छा) ग्रैवेयक देवों संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! पुप्फचंगेरिसंठिए पण्णत्ते) फूलों की चंगेरी के आकार का कहा है (अणुत्तरोववाइयाणं पुच्छा ?) अनुत्तरौपपातिकों संबंधी प्रश्न (गोयमा ! जवनालिया संठिए ओही पण्णत्ते) हे गौतम ! यवनालिका के आकार का अवधि कहा गया है।

(नेरइयाणं भंते ! ओहिस्स किं अंतो बाहिं ?) हे भगवन् ! नारक अवधि ज्ञान के अन्दर होते हैं या बाहर ? (गोयमा ! अंतो, न बाहिं) हे गौतम ! अन्दर, बाहर नहीं (एवं जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार (पंचिंदितिरिक्ख जोणियाणं पुच्छा ?) पंचेन्द्रिय तिर्यंचों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! नो अंतो, बाहिं) हे गौतम ! अन्दर नहीं, बाहर (मणूसाणं पुच्छा ?) मनुष्यों

पडहग संठिए) હે ગૌતમ ! પટહના આકારના (जोइसियाण पुच्छा ?) જ્યોતિષ્કો સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? (गोयमा झल्लरिसंठाणसंठिए पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! ઝાલરના આકારના કહ્યા છે.

(सोहम्मगदेवाणं पुच्छा ?) સૌધર્મ દેવો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! उड्ढमुयंगाकारसंठिए पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! ઉર્ધ્વ મૃદંગના આકારના કહ્યા છે (एवं जाव अच्चुय देवाण) એ જ પ્રકારે અચ્યુત દેવો સુધીના.

(गेवेज्जदेवाण पुच्छा ?) ગ્રૈવેયક દેવો સંબંધી પ્રશ્ન (गोयमा ! पुप्फचंगेरीसंठिए पण्णत्ते) ફૂલોની ચંગેરીના આકારના કહ્યા છે (अनुत्तरोववाइयाण पुच्छा) અનુત્તરૌપપાતિક સમ્બન્ધી પ્રશ્ન (गोयमा ! जवनालियासंठिए ओही पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! યવનાલિકાના આકારની અવધિ કહેલ છે

(नेरइयाण भंते ! ओहिस्स किं अंतो बाहिं ?) હે ભગવન્ ! નારક અવધિજ્ઞાનની અંદર હોય છે અગર બહાર ? (गोयमा ! अंतो, न बाहिं) હે ગૌતમ ! અન્દર બહાર નહીં (एव जाव थणियकुमारा) એ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમાર

(पंचिंदियतिरिक्खजोणियाण पुच्छा) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન (गोयमा ! नो अंतो बाहिं) હે ગૌતમ ! અન્દર નહીં બહાર (मणूसाण पुच्छा ?) મનુષ્યો સમ્બન્ધી

अन्तोऽपि वहिरपि, वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां यथा नैरयिकाणाम्, नैरयिकाणां भदन्त ! किं देशावधिः सर्वावधिः ? गौतम ! देशावधिः, नो सर्वावधिः, एवं यावत् स्तनितकुमाराः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां पृच्छा, गौतम ! देशावधिः, नो सर्वावधिः मनुष्याणां पृच्छा, गौतम ! देशावधिरपि सर्वावधिरपि, वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां यथा नैरयिकाणाम्, नैरयिकाणां भदन्त ! अवधिः किम् आनुगामिकः, अनानुगामिकः, वर्द्धमानकः, हीयमानकः, प्रतिपाती, अप्रतिपाती, अवस्थितः, अनवस्थितः ? गौतम ! आनुगामिकः, नो अनानुगामिकः

संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! अंतो वि, बाहिं वि) हे गौतम ! अन्दर भी, बाहर भी (वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं) वानव्यतर, ज्योतिष्क, वैमानिकों का कथन नारकों के समान।

(नेरइयाणं भंते ! किं देसोही, सव्वोही ?) नारकों के हे भगवन् ! देशावधि होता है या सर्वावधि ? (गोयमा ! देसोही, नो सव्वोही) हे गौतम ! देशावधि होता है, सर्वावधि नहीं (एवं जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार (पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा ?) पंचेन्द्रिय तिर्यंचों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! देसोही, नो सव्वोही) हे गौतम!! देशावधि होता है सर्वावधि नहीं (मणूसाणं पुच्छा) मनुष्यों संबंधी पृच्छा ? (गोयमा देसोही वि सव्वोही वि) हे गौतम ! देशावधि भी, सर्वावधि भी (वाणमंतर जोइसिय वेमाणियाणं जहा नेरइयाणं) वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिकों का कथन नारकों के समान।

(नेरइयाणं भंते। ओही किं आणुगामिए, अणाणुगामिए, वड्ढमाणए, हीयमाणए, पडिवाई, अप्पडिवाई, अवट्ठिए, अणवट्ठिए ?) हे भगवन् ! नारकों का अवधिज्ञान क्या आनुगामिक, अनानुगामिक, वर्धमान, हीयमान, प्रतिपाती

प्रश्न (गोयमा ! अंतो वि, बाहिं वि) હે ગૌતમ ! અન્દર પણ, બહાર પણ (वाणमंतर जोइसियवेमाणियाणं, जहा नेरइयाणं) વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક વૈમાનિકોનું કથન નારકોની સમાન.

(नेरइयाणं भंते ! किं देसोही, सव्वोही ?) નારકોને હે ભગવન્ ! શું દેશાવધિ હોય છે અગર સર્વાવધિ (गोयमा ! देसोही, न सव्वोही) હે ગૌતમ ! દેશાવધિ હોય છે, સર્વાવધિ નથી હોતી (एवं जाव थणियकुमारा) એ જ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમાર (एवं पंचिंदिय तिरिक्खजोणियाणं पुच्छा) પચેન્દ્રિય તિર્યંચો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન (गोयमा ! देसोही, नो सव्वोहि) હે ગૌતમ ! દેશાવધિ હોય છે, સર્વાવધિ નહી (मणूसाणं पुच्छा ?) મનુષ્યો સમ્બન્ધી પૃચ્છા (गोयमा ! देसोही, वि सव्वोही वि) હે ગૌતમ ! દેશાવધિ પણ, સર્વાવધિ પણ, (वाणमंतर जोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોનું કથન નારકોની સમાન

(नेरइयाणं भंते ! ओही किं आणुगामिए, अणाणुगामिए, वड्ढमाणए, हीयमाणए, पडिवाई, अप्पडिवाई अवट्ठिए, अणवट्ठिए ?) હે ભગવન્ ! નારકોનું અવધિજ્ઞાન શું આનુગામિક, અનાનુ-

नो वर्द्धमानकः, नो हीयमानकः, नो प्रतिपाती, अप्रतिपाती, अवस्थितः, नो अनवस्थितः, एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां पृच्छा, गौतम ! आनुगामिकोऽपि यावद् अनवस्थितोऽपि, एवं मनुष्याणामपि, वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाना यथा नैरयिकाणाम् । प्रज्ञापनायाम् अवधिपदं समाप्तम् ॥ ३३ ॥ सू० ३ ॥

टीका–अथावधेस्तृतीयं स्थानद्वारमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह–'नेरइयाणं भंते ! ओही किं संठिए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणाम् अवधिः-अवधिज्ञान किं संस्थितः-किमाकारः

अथवा अप्रतिपाती अवस्थित अथवा अनवस्थित होता है ? (गोयमा ! आणुगामिए, णो अणाणुगामिए) हे गौतम ! आनुगामिक होता है, अनानुगामिक नहीं (नो वद्धमाणए, नो हीयमाणए) न वर्द्धमान, न हीयमान होता है (नो पडिवाई, अप्पडिवाई) प्रतिपाती नहीं, अप्रतिपाती होता है (अवट्ठिए, नो अणवट्ठिए) अवस्थित होता है, अनवस्थित नहीं होता (एवं जाव थणियकुमाराणं) इसी प्रकार स्तनितकुमारों तक (पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा ?) पंचेन्द्रिय तिर्यंचों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! आणुगामिए वि जाव अणवट्ठिए वि) हे गौतम ! आनुगामिक भी यावत् अवस्थित भी होता है (एवं मणुस्साण वि) इसी प्रकार मनुष्यों का भी (वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं) वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों का नारकों के समान ॥सू०३॥

अवधिपद समाप्त

टीकार्थ–अब अवधि संबंधी तीसरे द्वार को लेकर प्ररूपणा की जाती है–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! नारकों का अवधि किस आकार का कहा है ?

ગામિક, વર્ધમાન, હીયમાન, પ્રતિપાતી અથવા અપ્રતિપાતી અવસ્થિત કે અનવસ્થિત હોય છે ? (गोयमा ! आणुगामिए, नो अणाणुगामिए) હે ગૌતમ ! આનુગામિક હોય છે, અનાનુગામિક નહીં (नो वद्धमाणए, नो हीयमाणए) ન વર્ધમાન, ન હીયમાન હોય છે (नो पडिवाई, अपडिवाई) પ્રતિપાતી નહીં, અપ્રતિપાતી હોય છે (अवट्ठिए, नो अणवट्ठिए) અવસ્થિત હોય છે, અનવસ્થિત નથી હોતુ

(एवं जाव थणियकुमाराण) એ જ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમારો સુધી (पंचिंदियतिरिक्खजोणियाण पुच्छा) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન (गोयमा ! आणुगामिए वि जाव अणवट्ठिए वि) આનુગામિક પણ યાવત્ અવસ્થિત પણ હોય છે (एवं मणूसाण वि) એ જ પ્રકારે મનુષ્યોના પણ (वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाण) વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો, અને વૈમાનિકોના નારકોની સમાન ॥સૂ૦૩॥

અવધિ પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ —હવે અવધિ સમ્બન્ધી ત્રીજા દ્વારને લઈને પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! નારકોના અવધિ કેવા આકારના કહ્યા છે ?

प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तप्पागारसंठिए पण्णत्ते' तप्राकारसंस्थितः-तप्रस्तावत् नदीवेगप्रवाहेण प्लाव्यमानो दूरादानीयमान आयतस्त्र्यस्रश्च काष्ठसमुदायविशेषो व्यपदिश्यते तदाकारेण संस्थितः-तप्राकारसंस्थितो नैरयिकाणामवधिः प्रज्ञप्तः, गौतमः पृच्छति-'असुरकुमाराणं पुच्छा' असुरकुमाराणाम् अवधिः किं संस्थानसंस्थितः प्रज्ञप्तः ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पल्लगसंठिए' पल्लकसंस्थानसंस्थितः-पल्लकस्तावत् लाटदेशीयो धान्याधारविशेष ऊर्ध्वाध आयत उपरि किञ्चित्संक्षिप्तः कुसूलविशेषस्तदाकारेण संस्थितः-पल्लकसंस्थानसंस्थितः असुरकुमाराणामवधिः प्रज्ञप्तः, 'एवं जाव थणियकुमाराणं' एवम्-असुरकुमाराणामिव यावत्-नागकुमाराणां सुवर्णकुमाराणाम् अग्नि कुमाराणाम् विद्युत्कुमाराणाम् उदधिकुमाराणां द्वीपकुमाराणां दिक्कुमाराणां पवनकुमाराणां स्तनितकुमाराणाञ्चापि अवधिः पल्लकसंस्थानसंस्थितः प्रज्ञप्तः, गौतमः पृच्छति-'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् अवधिः किं संस्थानसंस्थितः प्रज्ञप्तः ? इति

भगवान्-हे गौतम ! नारकों का अवधि तप्र के आकार का होता है। नदी के वेग में बहता हुआ, दूर से लाया हुआ लम्बा और त्रिकोण काष्ठ समुदाय तप्र कहलाता है। नारकों का अवधि उसी के आकार का कहा गया है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असुरकुमारों का अवधि किस आकार का कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! असुरकुमारों का अवधि पल्लक के आकार की होता है। पल्लक लाट देश में प्रसिद्ध धान्य भरने का एक पात्र-विशेष होता है जो ऊपर और नीचे की ओर लम्बा, ऊपर कुछ सिकुडा हुआ कोठी के आकार का होता है, इसी प्रकार नागकुमारों, सुवर्णकुमारों, अग्निकुमारों, विद्युत्कुमारों, उदधिकुमारो द्वीपकुमारो, दिक्कुमारो, पवनकुमारो और स्तनितकुमारो के अवधि का भी आकार समझ लेना चाहिए।

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના અવધિ તપ્રના આકારના હોય છે નદીના વેગમા તણાતા, દૂરથી લાવેલ લબુ અને ત્રિકોણ લાકડું (કાષ્ટસમુદાય) તપ્ર કહેવાય છે, તેના આકારના કહેલા છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોના અવધિ કેવા આકારના કહ્યા છે

શ્રીભગવાન-હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોના અવધિ પલ્લકના આકારના હોય છે પલ્લક લાટદેશમા પ્રસિદ્ધ ધાન્ય ભરવાનુ એક પાત્ર-વિશેષ હોય છે જેઉપર અને નીચેની તરફ લામ્બુ ઉપર કાઇક સ કડાએલુ કોઠીના આકારનુ કહેલુ છે, એ પ્રકારે નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિક્કુમારો, પવનકુમારો અને સ્તનિતકુમારો ના અવધિનો પણ આકાર સમજીલેવો જોઇએ

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોના અવધિ કેવા આકારના કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના અવધિ અનેક આકારોના હોય છે,

पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते' नानासंस्थान संस्थितः-अनेकाकारसंस्थितः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामवधिः प्रज्ञप्तः, यथा स्वयम्भूरमणोदधौ मत्स्याः नानासंस्थानसंस्थिता भवन्ति, 'एवं मणूसाणवि' एवम्-पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकानामिव मनुष्याणामपि अवधिः नाना संस्थानसंस्थितः प्रज्ञप्तः, तत्रापि स्वयम्भूरमणोदधौ मत्स्यानां वलयाकारं संस्थानं प्रतिषिद्धं किन्तु तिर्यग्योनिकमनुष्यावधेर्वलयाकारमपि संस्थानं संभवति, उक्तञ्च-"णाणागारो तिरियमणुएसु मच्छा सयभूरमणेव्व । तत्र वलयं निसिद्ध तस्स पुण तयपि होज्जाहि ॥१॥' नानाकारस्तिर्यग्मनुष्येषु मत्स्याः स्वयम्भूरमणेष्विव । तत्र वलयं निषिद्धं तस्य पुनस्तदपि भवेत् ॥१॥ इति, 'वाणमंतराणं पुच्छा' वानव्यन्तराणां किं संस्थानसंस्थितोऽवधिः प्रज्ञप्तः ? इति पृष्टा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पडह

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों का अवधि किस आकार का कहा है ?

भगवान्-हे गौतम ! पंचेन्द्रिय तिर्यंचो का अवधि अनेक आकारो का होता है, जैसे स्वयंभूरमण समुद्र में मत्स्य नाना आकार के होते हैं ।

पंचेन्द्रिय तिर्यंचो के अवधि के समान मनुष्यो का अवधि भी अनेक आकारो का होता है । स्वयंभूरमण समुद्र में मत्स्यो के वलयाकार का अभाव कहा गया है, अर्थात् वहां सभी आकारो के मत्स्य होते हैं परन्तु वलयाकार नहीं होते, किन्तु तिर्यंचो और मनुष्यो का अवधि वलय के आकार का भी होता है । कहा भी है-तिर्यंचो और मनुष्यो में नाना आकार का अवधि कहा गया है, जैसे स्वयंभूरमण समुद्र में नाना आकार के मत्स्य होते हैं । स्वयंभूरमण समुद्र में वलयाकार मत्स्यो का निषेध किया गया है किन्तु तिर्यंचो और मनुष्यो का अवधि वलयाकार भी होता है ॥१॥

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वानव्यन्तर देवो का अवधि किस आकार का

જેવા સ્વયભૂરમણ સમુદ્રમા મત્સ્ય નાના આકારના હોય છે

પચેન્દ્રિય તિર્યંચોના અવધિની સમાન મનુષ્યોના અવધિ પણ અનેક આકારોના હોય છે. સ્વયભૂરમણ સમુદ્રમા મત્સ્યોને વલયાકારનો અભાવ કહ્યો છે. અર્થાત્ ત્યા બધા આકારોના મત્સ્ય હોય છે પરન્તુ વલયાકાર નથી હોતા, પણ તિર્યંચો અને મનુષ્યોના અવધિવલયના આકારના પણ હોય છે.

કહ્યુ પણ છે જેવા સ્વયભૂરમણ સમુદ્રમા નના આકારના મત્સ્ય હોય છે સ્વયં-ભૂરમણ સમુદ્રમા વલયાકાર મત્સ્યોનો નિષેધ કરેલ છે. પણ તિર્યંચો અને મનુષ્યના અવધિ વલયાકાર પણ હોય છે ॥ ૧ ॥

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વાનવ્યન્તર દેવોના અવધિ કેવા આકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પડહ (ઢોલ)ના આકારના હોય છે, પટહ એક પ્રકારનુ

गसंठाणसंठिए पण्णत्ते' पटहसंस्थानसंस्थितः–पटहस्तावद् वाद्यविशेषः किञ्चिदायत उपर्यधश्च समप्रमाण स्तदाकारेण संस्थितः पटहसंस्थानसंस्थितः वानव्यन्तराणामवधिः प्रज्ञप्तः, 'जोइसियाणं पुच्छा' ज्योतिष्काणामवधिः किं संस्थानसंस्थितः प्रज्ञप्तः ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'झल्लरि संठाणसंठिए पण्णत्ते' झल्लरी संस्थानसंस्थितः–झल्लरी तावत् चर्मावनद्धविस्तीर्ण वलयाकारा वाद्यविशेषरूपा तदाकारेण संस्थितो ज्योतिष्काणामवधिः प्रज्ञप्तः, 'सोहम्मगदेवाणं पुच्छा' सौधर्मकदेवानामवधिः किं संस्थानसंस्थितः प्रज्ञप्तः ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'उड्ढमुयंगागारसंठिए पण्णत्ते' ऊर्ध्वमृदङ्गाकारसंस्थितः सौधर्मदेवानामवधिः प्रज्ञप्तः, 'एवं जाव अच्चुयदेवाणं' एवम्–सौधर्मदेवानामिव यावत्–ईशानसनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोकलान्तकमहाशुक्रसहस्रारानतप्राणतारणाच्युतदेवानामपि अवधिर्मृदङ्गसंस्थानसंस्थितः प्रज्ञप्तः, मृदङ्गश्च वाद्यविशेषोऽधस्ताद्

कहा गया है ?

भगवान् हे गौतम ! पटह (ढोल) के आकार का होता है। पटह एक प्रकार का बाजा है जो किंचित् लम्बा होता है और ऊपर–नीचे समप्रमाण वाला होता है।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! ज्योतिष्क देवो के अवधि का कैसा आकार कहा गया है ?

भगवान्–गौतम ! झल्लरी के आकार का अवधि ज्योतिष्क देवो का होता है झल्लरी भी एक प्रकार का वाद्य है जो गोलाकार होता है और जिसे डफली भी कहते हैं।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! सौधर्मदेवो का अवधि किस आकार का कहा गया है ?

भगवान्–गौतम ! सौधर्मदेवो का अवधि ऊर्ध्व मृदंग के आकार का होता है।

इसी प्रकार ईशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, महा क, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण और अच्युत देवो का अवधि भी मृदंग के ही

વાજીંત્ર છે, જે કાંઈક લાંબુ હોય છે અને ઉપર નીચે સમપ્રમાણ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! જ્યોતિષ્ક દેવોના અવધિ કેવા આકારના કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! ઝલ્લરીના આકારના અવધિ જ્યોતિષ્ક દેવોના હોય છે ઝલ્લરી એક પ્રકારનું વાદ્ય છે, જે ગોળાકાર હોય છે અને જેને ડફલી પણ કહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! સૌધર્મ દેવોના અવધિ કેવા આકારના કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! સૌધર્મ દેવોના અવધિ ઊર્ધ્વ મૃદંગના આકારના હોય છે

એ જ પ્રકારે ઇશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત દેવોના અવધિ પણ મૃદંગના જ આકારના હોય છે.

विस्तीर्ण उपरि च संक्षिप्तः प्रसिद्ध एवेति, 'गेवेज्जगदेवाणं पुच्छा' ग्रैवेयकदेवानामवधिः किं संस्थानसंस्थितः प्रज्ञप्तः ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पुप्फचंगेरि संठिए पण्णत्ते' पुष्पचङ्गेरीसंस्थानसंस्थितः-सूत्रग्रन्थितपुष्पसशिखाकरूप चङ्गेरीसंस्थान-संस्थितो ग्रैवेयकदेवानामवधिः प्रज्ञप्तः, 'अणुत्तरोववाइयाणं पुच्छा' अनुत्तरौपपातिकानां देवानामवधिः किं संस्थानसंस्थितः प्रज्ञप्तः ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जवनालिया संठिए ओही पण्णत्ते' जवनालकसंस्थानसंस्थितः-कन्याचोलका-परनाम जवनालक संस्थानसंस्थितोऽनुत्तरौपपातिकदेवानामवधिः प्रज्ञप्तः, एतेन चावधेः संस्थानप्रतिपादनेन भवनपति वानव्यन्तराणामूर्ध्वं प्रभूतोऽवधि वैमानिकानामधो ज्योतिष्क

आकार का होता है। मृदंग एक प्रकार का वाद्य है जो नीचे विस्तीर्ण और ऊपर संक्षिप्त होता है और जो लोकमें प्रसिद्ध है।

गौतमस्वामी-भगवन् ! ग्रैवेयक देवों का अवधि किस आकार का कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! पुष्पों की चंगेरी के आकार का होता है, अर्थात् सूत से गूंथे हुए पुष्पों की शिखा युक्त चंगेरी का जो आकार होता है, वही ग्रैवेयक-देवों के अवधिज्ञान का भी आकार होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अनुत्तरौपपातिक देवों के अवधिज्ञान का कैसा आकार होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! अनुत्तरौपपातिक देवों के अवधिज्ञान का आकार जव नालक के आकार जैसा होता है। जवनालक का अर्थ है कन्या चोलक।

अवधि के इस आकार निरूपण से फलित होता हैं कि भवनपतियों और वानव्यन्तरों का अवधि ऊपर की ओर अधिक होता हैं, वैमानिकों का नीचे की

મૃદંગ એક પ્રકારનુ વાદ્ય છે જે નીચે વિસ્તીર્ણ અને ઉપર સંક્ષિપ્ત હોય છે અને જે લોકમા પ્રસિદ્ધ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ગ્રૈવયક દેવોના અવધિ કેવા આકારના કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પુષ્પોની ચગેરીના આકારના હોય છે અર્થાત્ સૂતરથી ગુથેલા પુષ્પોની શિખા યુક્ત ચગેરીના આકારના હોય છે, તે જ ગ્રૈવેયક દેવોના અવધિ જ્ઞાનનો પણ આકાર હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અનુત્તરૌપપાતિક દેવોના અવધિજ્ઞાનનો આકર કેવો હોય છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનુત્તરૌપપાતિક દેવોના અવધિજ્ઞાનનો આકાર જવના-લકના આકાર જેવો હોય છે જવનાલકનો અર્થ છે-કન્યાચોળી.

અવધિના આકાર નિરૂપણથી ફલિત થાય છે કે ભવનપતિયો અને વાનવ્યન્તરોના

नैरयिकाणां तिर्यग् विचित्र मनुष्यतिर्यग्योनिकानामिति फलितम्, उक्तञ्च-'भवणवइ वणयराणं उड्ढं बहुगो अहोय सेसाणं। नारगजोइसियाणं तिरियं ओरालिओ चित्तो ॥१॥" भवनपति व्यन्तराणाम् ऊर्ध्वं बहुकोऽधश्च शेषाणाम्। नारकज्योतिष्काणां तिर्यग् औदारिकश्चित्रः ॥१॥ इति. चतुर्थमन्तर्द्वारमाह-'नेरइया णं भंते! ओहिस्स किं अंतो बाहिं होंति?' हे भदन्त! नैरयिकाः खलु किम् अवधेः-अवधिज्ञानस्य अन्तः-मध्यवर्तिनो भवन्ति? किं वा बहिर्वर्तिनो भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'अंतो नो बाहिं' नैरयिका अवधिज्ञानस्य अन्तः-मध्यवर्तिन एव भवन्ति न बहिर्वर्तिनो भवन्ति, तथा भवस्वाभाव्यात् तेषां सर्वतः प्रकाशि स्व सम्बद्धावधयो भवन्ति न पुनः स्पर्द्धकावधयो विच्छिन्ना वधयो वा

ओर अधिक होता है, ज्योतिष्कों और नारकों का तिर्छा और मनुष्यों तथा तिर्यंचों का विविध प्रकार का होता है। कहा भी है-"भवनपतियों और व्यन्तरों का ऊपर की ओर बहुत होता हैं, शेष अर्थात् वैमानिकों का नीचे की ओर अधिक होता है, नारकों एवं ज्योतिष्कों का तिर्छा और अधिक होता है तथा औदारिकशरीर वालों का अर्थात् पंचेन्द्रियतिर्यंचों एवं मनुष्यों का विचित्र-विविध आकार का होता हैं"

अब चौथा अन्तर्द्वार कहते हैं:-

गौतमस्वामी-हे भगवन्! नारक जीव क्या अवधि के अन्दर अर्थात् मध्य में होते हैं अथवा बाहर होते हैं?

भगवान-हे गौतम! नारक जीव अवधि के मध्य में ही रहने वाले होते हैं, बहिर्वर्त्ती नहीं होते क्योंकि उनके भव का ऐसा ही स्वभाव हैं। उनका अवधि सभी ओर के क्षेत्र को प्रकाशित करता हैं, अतएव वे उस अवधि के मध्य में ही

અવધિ ઉપરની તરફ અધિક હોય છે, વૈમાનિકોના નીચેની તરફ અધિક હોય છે, જ્યોતિષ્કો અને નારકોના તિરછા અને મનુષ્યો તથા તિર્યંચોના વિવિધ પ્રકારના હોય છે.

કહ્યું પણ છે-' ભવનપતિયો અને વાનવ્યન્તરોના ઉપરની તરફ ઘણા હોય છે, શેષ અર્થાત્ વૈમાનિકોના નીચેની તરફ અધિક હોય છે, નારકોના તેમજ જ્યોતિષ્કોના તિરછા બાજુ અધિક હોય છે તથા ઔદારિક શરીરવાળાઓ અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના તેમજ મનુષ્યોના વિચિત્ર-વિવિધ આકારના હોય છે.

હવે ચોથુ અન્તરદ્વાર કહે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્! નારક જીવ અવધિની અંદર અર્થાત્ મધ્યમાં હોય છે કે બહાર હોય છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! નારક જીવ અવધિની મધ્યમાં જ રહેનારા હોય છે, બહિર્વર્તી નથી હોતા કેમકે તેમના ભવનો એવો જ સ્વભાવ છે તેમના અવધિ બધી બાજુના ક્ષેત્રોને પ્રકાશિત કરે છે તેથી જ તેઓ તે અવધિના મધ્યમા જ હોય છે, તેઓ

भवन्ति, 'एवं जाव थणियकुमारा' एवम्-नैरयिका इव यावत्-असुरकुमारनागकुमारसुवर्ण-कुमाराग्निकुमारविद्युत्कुमारोदधिकुमारद्वीपकुमारदिक्कुमारवायुकुमारस्तनितकुमारा अपि अवधे-र्मध्यवर्तिनो भवन्ति नो बहिर्वर्तिनो भवन्ति 'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा' पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकाः खलु किं अवधेर्मध्यवर्तिनः किं वा बहिर्वर्तिनः इति पृच्छा भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नो अंतो बाहिं' पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिका अवधेर्नो अन्तः-मध्य-वर्तिनो भवन्ति अपितु बहिर्वर्तिनो भवन्ति, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तथा भवस्वाभाव्यात् स्पर्द्धकावधयो विच्छिन्नापान्तराल सर्वतः प्रकाश्यवधयो वा भवन्ति 'मणूसा णं पुच्छा' मनुष्याः खलु किम् अवधेरन्तर्वर्तिनो भवन्ति ? किं वा बहिर्वर्तिनो भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह-गोयमा !' हे गौतम ! 'अंतो वि बाहिं वि' मनुष्या अवधे रन्तर्वर्तिनोऽपि भवन्ति बहिरपि

होते हैं। वे स्पर्द्धक रूप अवधि वाले अथवा विच्छिन्न अवधि वाले नहीं होते हैं।

नारकों के समान ही असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिशाकुमार, वायुकुमार और स्तनित-कुमार भी अवधि के मध्य में ही रहते हैं, बाहर नहीं रहते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पंचेन्द्रियतिर्यंच क्या अवधि के अन्दर होते हैं अथवा बाहर होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! पंचेन्द्रियतिर्यंच अवधि के अन्दर नहीं होते हैं, बाहर होते हैं। पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के भव का स्वभाव ही ऐसा है कि उनका अवधि स्पर्द्धक रूप होता है अथवा बीच-बीच में छोडकर प्रकाश करने वाला होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्य अवधिज्ञान के अन्दर होते हैं या बाहर होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! मनुष्य अवधिज्ञान के मध्यवर्ती भी होते हैं और

સ્પર્ધક રૂપ અવધિવાળા અથવા વિચ્છિન્ન અવધિવાળા નથી હોતા.

નારકોની સમાન જ અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર દિશાકુમાર, વાયુકુમાર અને સ્તનિતકુમાર પણ અવધિના મધ્યમાં જ રહે છે, બહાર નથી રહેતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેદ્રિયતિર્યંચ શું અવધિની અંદર હોય છે અથવા બહાર હોય છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ અવધિની અંદર નથી હોતા બહાર હોય છે. પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ભવનો સ્વભાવ જ એવો છે કે તેમના અવધિ સ્પર્ધકરૂપ હોય છે અથવા વચમા વચમા છોડીને પ્રકાશ કરનારા હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્ય અવધિજ્ઞાનની અંદર હોય છે કે બહાર હોય છે ?

वर्तिनो भवन्ति तेषां तथा भवस्वाभाव्याद् उभयवर्तित्वं बोध्यम्, 'वाणमंतर जोइसिय वेमाणियाणं जहा नेरइयाणं' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां यथा नैरयिकाणाम् अवधेर्मध्यवर्तित्वमुक्तं तथा वक्तव्यं न तु बहिर्वर्तित्वं प्रागुक्तयुक्तेः, पञ्चमंद्वारमाह-'नेरइयाणं भंते ! किं देसोही सव्वोही ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां किं देशावधिः, किं वा सर्वावधिः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'देसोही न सव्वोही' नैरयिकाणां देशावधि र्नो सर्वावधिः संभवति, 'एवं जाव थणियकुमारा' एवम्-नैरयिकाणामिव यावत्-असुरकुमार नागकुमार सुवर्णकुमाराग्निकुमारविद्युत्कुमारोदधिकुमार द्वीपकुमारदिक्कुमारवायुकुमारस्तनितकुमाराणामपि देशावधिरेव

बहिर्वर्त्ती भी होते हैं। अपने भवस्वभाव के कारण वे दोनों प्रकार के होते हैं।

वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों का कथन नारकों के समान है, अर्थात् जैसे नारक अवधि के मध्यवर्त्ती होते है, बहिर्वर्त्ती नहीं होते, उसी प्रकार वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक देव भी अवधि के मध्यवर्त्ती होते हैं। युक्ति पूर्ववत् समझनी चाहिए।

अब पांचवें द्वार का निरूपण किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन्! नारकों का अवधि क्या देशावधि होता हैं अथवा सर्वावधि होता है ?

भगवान्-हे गौतम! नारको को देशावधि होता है, सर्वावधि नहीं होता। इसी प्रकार असुरकुमारो, नागकुमारो, सुवर्णकुमारो, अग्निकुमारो, विद्युत् कुमारो, उदधिकुमारो, द्वीपकुमारो, दिशाकुमारों वायुकुमारो और स्तनितकुमारों को भी देशावधि ही होता है, सर्वावधि नहीं होता।

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! મનુષ્ય અવધિજ્ઞાનના મધ્યવર્તી પણ હોય છે અને બહિર્વર્તી પણ હોય છે પોતાના ભવ સ્વભાવના કારણે તેઓ બન્ને પ્રકારના હોય છે.

વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોનુ કથન નારકોની સમાન છે, અર્થાત્ જેવા નારક અવધિના મધ્યવર્તી હોય છે, બહિર્વર્તી નથી હોતા, એજ પ્રકારે વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવ પણ અવધિના મધ્યવર્તી હોય છે યુક્તિપૂર્વવત્ સમજી લેવી જોઈએ.

હવે પાચમા દ્વારનુ નિરૂપણ કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! નારકોના અવધિ શું દેશાવધિ હોય છે? અથવા સર્વાવધિ હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! નારકોને દેશાવધિ હોય છે, સર્વાવધિ નથી હોતા એ પ્રકારે અસુરકુમારો, નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિશાકુમારો, વાયુકુમારો, અને સ્તનિતકુમારો પણ દેશાવધિ જ હોય છે, સર્વાવધિ નથી હોતા.

भवति नो सर्वावधिर्भवति, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां किं देशावधिः किं वा सर्वावधिर्भवति ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'देसोही नो सव्वोही' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां देशावधिर्भवति नो सर्वावधिः संभवति, 'मणूसाणं पुच्छा' मनुष्याणां किं देशावधिर्भवति ? किं वा सर्वावधिर्भवति ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'देसोही वि सव्वोही वि' मनुष्याणां देशावधिरपि भवति सर्वावधिरपि भवति तेषां परमावधेरपि संभवात् 'वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां यथा नैरयिकाणां देशावधिरेव नो सर्वावधिस्तथैव वक्तव्यः, षष्ठसप्तमद्वारमाह–'नेरइयाणं भंते ! ओही किं आणुगामिए अणाणुगामिए वड्ढमाणए हीयमाणए पडिवाई अप्पडिवाई अवट्ठिए अणवट्ठिए ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणामवधिः किम्

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! पंचेन्द्रियतिर्यञ्चों को क्या देशावधि होता है अथवा सर्वावधि होता हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! पंचेन्द्रियतिर्यञ्चों को देशावधि होता है, सर्वावधि नहीं होता ।

गौतमस्वामी–भगवन् ! मनुष्यों को क्या देशावधि होता है अथवा सर्वावधि होता हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! मनुष्यों को देशावधि भी होता है और सर्वावधि भी होता है, क्यों कि उनको परमावधि भी हो सकता हैं ।

वानव्यन्तरों ज्योतिष्कों और वैमानिकों को नारकों के समान देशावधि ही होता है, सर्वावधि नहीं होता ।

अब छठा और सातवां द्वार कहते हैं–

गौतमस्वामी–भगवन् ! नारकों का अवधि क्या आनुगामिक होता है,

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને શું દેશાવધિ હોય છે અથવા સર્વાવધિ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને દેશાવધિ હોય છે. સર્વાવધિ નથી હોતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! મનુષ્યોને શું દેશાવધિ હોય છે અથવા સર્વાવધિ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! મનુષ્યોને દેશાવધિ પણ હોય છે અને સર્વાવધિ પણ હોય છે, કેમકે તેમના પરમાવધિ પણ હોઈ શકે છે.

વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકો નારકોની સમાન દેશાવધિ જ હોય છે, સર્વાવધિ નથી હોતા

હવે છઠ્ઠા અને સાતમા દ્વારને કહે છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! નારકોના અવધિ શું આનુગામિક હોય છે, અના-

आनुगामिको भवति ? अनानुगामिको वा भवति ? किं वर्द्धमानको भवति ? हीयमानको वा भवति ? किं वा प्रतिपाती भवति ? अप्रतिपाती वा भवति ? अवस्थितो वा भवति ? अनवस्थितो वा भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'आणुगामिए नो अणाणुगामिए नो वड्डमाणए नो हीयमाणए नो पडिवाई, अप्पडिवाई, अवट्ठिए नो अणवट्ठिए' नैरयिकाणामवधिरानुगामिको भवति नो अनानुगामिकः, नो वा वर्द्धमानकः, नो हीयमानकः, नो वा प्रतिपाती भवति अपि तु अप्रतिपाती भवति, एवम् अवस्थितो भवति नो अनवस्थितो भवति 'एवं जाव थणियकुमाराणं' एवम्-नैरयिकाणामिव यावत्-असुरकुमारनागकुमारसुवर्णकुमाराग्निकुमारविद्युत्कुमारोदधिकुमारद्वीपकुमारदिक्कुमारपवनकुमारस्तनितकुमाराणामपि अवधिरानुगामिकोऽप्रतिपाती अवस्थितश्च भवति नो अनानुगामिकादि-अनवस्थितान्तो भवति, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामवधिः किम् आनुगामिकाद्यनवस्थितान्तो भवतीति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गोतम ! 'आणु

अनानुगामिक होता है, वर्धमान होता है, हीयमान होता है, प्रतिपाती होता है अप्रतिपाती होता है, अवस्थित होता है अथवा अनवस्थित होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! नारकों का अवधि आनुगामिक होता है, अनानुगामिक नहीं होता, वर्धमान नहीं होता, हीयमान नहीं होता, प्रपिपाती नहीं होता किन्तु अप्रतिपाती होता है । अवस्थित होता है, अनवस्थित नहीं होता ।

इसी प्रकार असुरकुमारों, नागकुमारों, सुपर्णकुमारों, अग्निकुमारों, विद्युत्कुमारों, उदधिकुमारों, द्वीपकुमारों, दिशाकुमारों, पवनकुमारों और स्तनितकुमारों का अवधि भी आनुगमिक, अप्रतिपाती और अवस्थित होता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पंचेन्द्रियतिर्यंचो का अवधि क्या आनुगामिक से लेकर अवस्थित तक होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! पंचेन्द्रियतिर्यंचो का अवधि आनुगामिक भी होता

નુગામિક હોય છે, વર્ધમાન હોય છે, હીયમાન હોય છે, પ્રતિપાતી હોય છે, અપ્રતિપાતિ હોય છે અવસ્થિત હોય છે અથવા અનવસ્થિત હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોને અવધિ આનુગિક હોય છે, અનાનુગામિક નથી હોતું વર્ધમાન નથી હોતુ, હીયમાન નથી હોતુ, પ્રતિપાતી નથી હોતુ પણ અપ્રતિપાતી હોય છે અવસ્થિત હોય છે, અનવસ્થિત તથી હોતા.

એ પ્રકારે અસુરકુમારો, નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિશાકુમારો, પવનકુમારો અને સ્તનિતકુમારોને પણ અવધિ આનુગામિક, અપ્રતિપાતી અને અનવસ્થિત હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને અવધિ શું આનુગામિક થી લઈને અવસ્થિત સુધી હોય છે?

गामिए वि जाव अणवट्ठिए वि' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामवधिरानुगामिकोऽपि यावत्-अनानुगामिकोऽपि वर्द्धमानकोऽपि हीयमानकोऽपि, प्रतिपात्यपि अप्रतिपात्यपि अवस्थितो-ऽपि अनवस्थितोऽपि च भवति, 'एवं मणूसाण वि' एवम्-पञ्चेन्द्रियतिरश्चामिव मनुष्याणा-मपि अवधिरानुगामिक प्रभृत्यनवस्थितान्तोऽपि भवति, 'वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां यथा नैरयिकाणामवधिरानुगामिको-ऽप्रतिपाती अवस्थितश्च प्रतिपादित स्तथैव प्रतिपत्तव्यो न तु अनानुगामिकाद्यनवस्थितान्तः, इति भावः, तथा च नैरयिकभवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानाम् आनुगामिका प्रतिपात्यवस्थितावधयो न पुनरनानुगामिक वर्द्धमानहीयमानप्रतिपात्यनवस्थितावधयो भवन्ति तेषां तथा भवस्वाभाव्यात्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्याणां तु अष्टविधोऽवधिर्भवतीति फलितम्, तेषामपि तथा भवस्वाभाव्यात्। 'पण्णवणाए ओही पदं समत्तं' इति प्रज्ञापनाया त्रयस्त्रिंशत्तमम् अवधिपदं समाप्तम् ॥३३॥सू० ३॥

है, अनानुगामिक भी होता है, वर्धमान भी होता है, हीयमान भी होता है, प्रतिपाती भी-होता है, अप्रतिपाती भी होता है, अवस्थित भी होता है और अनवस्थित भी होता है। मनुष्यों का अवधि भी इसी प्रकार का होता है।

वानव्यन्तरो, ज्योतिष्कों और वैमानिकों का अवधि आनुगामिक, अप्रति-पाती और अवस्थित होता है, अनानुगामिक वर्धमान, हीयमान, प्रतिपाती और-अनवस्थित नहीं होता। इस प्रकार फलित होता है कि नारक, भवनपति, वानव्य न्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक आनुगामिक, अप्रतिपाती और अवस्थित अवधि वाले होते हैं। वे अनानुगामिक, वर्धमान, हीयमान, प्रतिपाती और अनवस्थित अवधिवाले नहीं होते हैं क्यों कि उनके भव का ऐसा ही स्वभाव है। पंचेन्द्रियों-तिर्यंचो को आठो प्रकार का अवधि होता है। अवधिपद समाप्त। ॥सू० ३॥

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! પચેન્દ્રિય તિર્યંચોનુ અવધિ આનુગામિક પણ હોય છે, અનાનુગામિક પણ હોય છે, વર્ધમાન પણ હોય છે, હીયમાન પણ હોય છે, અવસ્થિત પણ હોય છે અને અનવસ્થિત પણ હોય છે. મનુષ્યોનું અવધિપણ આ પ્રકારનુ હોય છે.

વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોનુ અવધિ આનુગામિક, અપ્રતિપાતી અને અનવસ્થિત હોય છે, અનાનુગામિક. વર્ધમાન, હીયમાન પ્રતિપાતી અને અનવસ્થિત નથી હોતા. આ પ્રકારે ફલિત થાય છે કે નારક, ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક આનુગામિક, અપતિપાતી અને અવસ્થિત અવધિવાળા હોય છે તેઓ અનાનુગામિક, વર્ધમાન, હીયમાન, પ્રતિપાતી અને અનવસ્થિત અવધિવાળા નથી હોતા, કેમકે તેમના ભવનો એવોજ સ્વભાવ છે પચેન્દ્રિય તિર્યંચોને આઠે પ્રકારનું અવધિ હોય છે ॥સૂ૦ ૩॥

અવધિ પદ સમાપ્ત

॥ चतुस्त्रिंशत्तमं प्रवीचारपरिणामाख्यं पदम् ॥

संग्रहगाथा द्वयम्-

मूलम्-अणंतरंगयाहारे१, आहारे भोयणाइ य २। पोग्गला नेव जाणंति ३ अज्झवसाणा य ४ आहिया ॥१॥ सम्मत्तस्साहिगमे ५ तत्तो परियारणा य ६ वोद्धव्वा। काए फासे रूवे सद्दे य मणे य अप्पबहुं ॥२॥

छाया-अनन्तरागताहारकः १, आहारा भोगतादिश्च २, पुद्गलान् नैव जानन्ति ३, अध्यवसानानि चाख्यातानि ४ ॥१॥ सम्यक्त्वस्याधिगमः ५ ततः परिचारणा ६ च बोद्धव्या। काये स्पर्शे रूपे शब्दे च मनसि चाल्प बहु ॥२॥

टीका-त्रयस्त्रिंशत्तमे पदे ज्ञानपरिणामविशेषरूपोऽवधिः प्ररूपितः सम्प्रति चतुस्त्रिंशत्तमे पदे वेदपरिणामविशेषरूप प्रवीचारं प्ररूपयितुं प्रथम निखिलवक्तव्यता संग्राहकं गाथाद्वयमाह-'अणंतगयाहारे १, आहारे भोयणाइ य २, पोग्गला णेव जाणंति ३, अज्झ-

---

चौतीसवां प्रवीचार परिणामपद

संग्रह गाथा

शब्दार्थ-(अणंतरगयाहारे) अनन्तरागत-आहारक (आहारे भोयणाइ य) आहाराभोगता आदि (पोग्गला) पुद्गलों को (नेव) नहीं (जाणंति) जानते (अज्झवसाणा) अध्यवसान (य) और (आहिया) कहे हैं ॥१॥ (सम्मत्तस्साहिगमे) सम्यकित का अधिगम (तत्तो) तत्पश्चात् (परियारणा) परिचारणा (य) और (बोद्धव्वा) जाननी चाहिए (काए) काय में (फासे) स्पर्श में (रूवे) रूप में (सद्देय) और शब्द में (मणे य) और मन में (अप्पबहुं) अल्प बहुत्व ॥गा० २॥

टीकार्थ-तेतीसवें पद में ज्ञान के विशेष परिणाम अवधि का निरूपण किया गया, अब चौतीसवें पद वेद परिणाम रूप प्रवीचार की प्ररूपणा करने के लिए प्रथम समस्त वक्तव्यता का संग्रह करने वाली दो गाथाएं कहते हैं-(१)

સંગ્રહ ગાથા -

શબ્દાર્થ -(अणंतरगयाहारे) અનન્તરાગત આહારક (आहारे भोयणाइय) આહારભોગતા છે, આદિ (पोग्गल्ला) પુદ્ગલોના (नेव) નહી (जाणंति) જાણે (अज्झवसाणा) અધ્યવસાનો (य) અને (आहिया) કહ્યા છે ॥૧॥

(सम्मतस्साहिगमे) સમકિતનો અધિગમ (तत्तो) તત્પશ્ચાત્ (परियारण) પરિચારણા (य) અને (बोद्धव्वा) જાણવી જોઈએ (काए) કાયમા (फासे) સ્પર્શમાં (रूवे) રૂપમા (सद्देय) અને શબ્દમા (मणेय) અને મનમા (अप्पबहु) અલ્પ બહુત્વ ॥૨॥

ટીકાર્થ -તેત્રીસમા પદમાં જ્ઞાનના વિશેષ પરિણામ અવધિનુ નિરૂપણ કરાયું.

હવે ચોત્રીસમા પદમા વેદ પરિણામ રૂપ પ્રવીચારની પ્રરૂપણા કરવાને માટે પ્રથમ સમસ્ત વક્તવ્યતાનો સગ્રહ કરનારી બે ગાથાઓ કહે છે-

वसाणा ४ य आहिया ॥१॥ सम्मत्तस्साहिगमे ५, तत्तो परियारणा ६ य बोद्धव्वा । काए फासे रूवे सद्दे य मणे य अप्प बहुं" ॥२॥ प्रथम तावद् 'अनन्तरागताहारकों' नारयिकादिः प्ररूपणीयः १, तदनन्तरम् 'आहाराभोगता, आदिना 'आहारानाभोगता' च प्ररूपणीया २, यथा-'नैरयिकाणां भदन्त ! आहारः किम् आभोगनिर्वर्तितः ? किं वा आनाभोगनिर्वर्तितो भवति ? इत्यादि, तदनन्तरं नैरयिका आहारतया गृहीतान् 'पुद्गलान नैव जानन्ति' इत्यादिरीत्या चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपणीयम् ३ तदनन्तरं नैरयिकादीनां क्रमेण 'अध्यवसानानि' आख्यातानि ४ ॥१॥ तदनन्तरम् 'सम्यक्त्वस्याधिगमः' नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपणीयः ५, ततः 'परिचारणा शब्दादि विषयोपभोगरूपा च बोद्धव्या ६' वक्तव्यतयेतिशेषः, कस्मिन् विषये परिचारणा वक्तव्येत्याह-काये स्पर्शे रूपे शब्दे च मनसि च, तदनन्तरम्-कायप्रवीचारादीनामल्पबहुत्वं वक्तव्यम् ॥२॥

पहले यह कहा जाएगा कि नारक आदि अनन्तरागत-आहारक है। (२) तत्पश्चात् आहाराभोगता आदि का कथन किया जाएगा। यहां आदि शब्द से आहारानाभोगता का भी प्ररूपण समझ लेना चाहिए, जैसे-हे भगवन् ! नारकों का आहार आभोग जनित होता है या अनाभोग जनित होता है ? इत्यादि। (३) तदनन्तर नैरयिक आहार रूप में गृहीत पुद्गलों को नहीं जानते, इत्यादि की चौवीस दण्डकों के क्रम से प्ररूपणा की जाएगी। (४) फिर नारकों आदि कों के अध्यवसायों का क्रम से कथन किया जाएगा। (५) उसके पश्चात् नारकों आदि के सम्यक्त्व की प्राप्ति का चौवीस दंडकों के क्रम से कथन होगा। (६) फिर परिचारणा अर्थात् शब्द आदि विषयों के उपभोग की वक्तव्यता होगी। (७) काय, स्पर्श, रूप, शब्द और मन संबंधी परिचारणा का निरूपण होगा। (८) अन्त में काय आदि से परिचारणा करने वालों के अल्प बहुत्व

(૧) પહેલા એ કહેવાશે કે નારક આદિ અનન્તરાગત-આહારક છે.

(૨) તત્પશ્ચાત્ આહાર ભોક્તા આદિનું કથન કરાશે. અહીં આદિ શબ્દથી આહારાનાભોક્તાનુ પણ પ્રરૂપણ સમજી લેવુ જોઇએ જેમ કે હે ભગવાન્ ! નારકોના આહાર આભોગ જનિત હોય છે અગર અનાભોગ જનિત હોય છે વિગેરે.

(૩) તદનન્તર નૈરયિક આહારરૂપમાં ગૃહીત પુદ્ગલોને નથી જાણતા ઇત્યાદિની ચોવીસ દંડકોના ક્રમથી પ્રરૂપણા કરાશે

(૪) પછી નારકો વિગેરેના અધ્યવસાયોનુ ક્રમથી કથન કરાશે.

(૫) તેના પછી નારક આદિના સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિનુ ચોવીસ દંડકોના ક્રમથી કથન થશે

(૬) ત્યાર બાદ પરિચારણા અર્થાત્ શબ્દ આદિ વિષયોના ઉપભોગની વક્તવ્યતા થશે.

(૭) કાય, સ્પર્શ, રૂપ, શબ્દ અને મન સંબન્ધી પરિચારણાનું નિરૂપણ થશે.

॥ अनन्तरागताहारवक्तव्या ॥

मूलम्–नेरइयाणं भंते ! अणंतराहारा तओ निव्वत्तणा तओ परियाइणया तओ परिणामया तओ परियारणया तओ पच्छा विउव्वणया ? हंता, गोयमा ! नेरइयाणं अणंतराहारा तओ निव्वत्तणया तओ परियाइणया तओ परिणामया तओ परियारणया तओ पच्छा विउव्वणया, असुरकुमाराणं भंते ! अणंतराहारा, तओ निव्वत्तणया तओ परियाइणया तओ परिणामया तओ विउव्वणया तओ पच्छा परियारणया ? हंता, गोयमा ! असुरकुमारा अणंतराहारा तओ निव्वत्तणया जाव तओ पच्छा परियारणया, एवं जाव थणियकुमारा, पुढविकाइयाणं भंते ! अणंतराहारा, तओ निव्वत्तणया तओ परियाइणया तओ परिणामया तओ परियारणया तओ विउव्वणया ? हंता, गोयमा ! तं चेव जाव परियारणया नो चेव णं विउव्वणया, एवं जाव चउरिंदिया, नवरं वाउकाइया पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा य जहा नेरइया, वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा ॥सू० १॥

छाया–नैरयिकाः खलु भदन्त ! अनन्तराहाराः, ततो निर्वर्तना, ततः पर्यादानम्, ततः परिणामनम्, ततः परिचारणा, ततः पश्चाद् विकुर्वणा ? हन्त ! गौतम ! नैरयिकाणाम्

का कथन किया जाएगा ॥गा० १–२॥

अनन्तरागताहार वक्तव्यता

शब्दार्थ–(नेरइया णं भंते ! अणंतराहारा) हे भगवन् ! नारक क्या अनन्तराहारक होते हैं–उत्पत्ति क्षेत्र में आते ही आहार करते हैं ? (तओ निव्वत्तणा) फिर शरीर की निष्पत्ति होती है ? (तओपरियाइणया) फिर पर्यादान होता है ? (तओ परिणामया) फिर परिणमाना होता है ? (तओ परियारणया)

---

(८) અન્તમાં કાય આદિથી પરિચારણા કરનારાઓના અલ્પ બહુત્વનુ કથન કરાશે. ॥સૂ૦ ગા ૧–૨॥

અનન્તરાગતાહાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ :-(नेरइयाणं भंते ! अणंतराहारा) હે ભગવન્ ! નારક શું અનન્તરાહારક હોય છે ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રમા આવતા જ આહાર કરે છે ? (तओ निव्वत्तणा) પછી શરીરની નિષ્પત્તિ થાય છે ? (तओ परियाइणया) પછી પર્યાદાન થાય છે ? (तओ परिणामया) પછી પરિણમાવાનુ થાય છે ? (तओ परियारणया) પછી પરિચારણા થાય છે ? (तओ पच्छा विउव्वणया)

अनन्तराहाराः, ततो निर्वर्तना, ततः पर्यादानम्, ततः परिणामनं, ततः परिचारणा, ततः पश्चाद् विकुर्वणा, असुरकुमाराः खलु भदन्त ! अनन्तराहाराः, ततो निर्वर्तना ततः पर्यादानं ततः परिणामनं ततो विकुर्वणा ततः पश्चात् परिचारणा ? हन्त ! गौतम ! असुरकुमारा अनन्तराहाराः, ततो निर्वर्तना यावत् ततः पश्चात् परिचारणा, एवं यावत् स्तनितकुमाराः, पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त ! अनन्तराहाराः, ततो निर्वर्तना ततः पर्यादानम्, ततः परि

फिर परिचारणा होती है ? (तओ पच्छा विउव्वणया) तत्पश्चात् विकुर्वणा होती है ? (हंता गोयमा !) हां, गौतम ! (नेरइयाणं) नारक (अणंतराहारा) अनन्तर आहार वाले होते हैं (तओ निव्वत्तणा) फिर निष्पत्ति (तओ परियाइणया) फिर पर्यादान (तओ परिणामया) फिर परिणामना (तओ परियारणया) फिर परिचारणा (तओ पच्छा विउव्वणा) तत्पश्चात् विकुर्वणा होती है ।

(असुरकुमारा णं भंते !) हे भगवन् ! असुरकुमार (अणंतराहारा) अनन्तर आहार वाले (तओ निव्वत्तणया) फिर निर्वर्त्तना-शरीरनिर्वृत्ति वाले होते हैं ? (तओ परियाइणया) फिर पर्यादान वाले (तओ परिणामया) फिर परिणामना वाले (तओ विउव्वणया) फिर विक्रिया वाले (तओ पच्छा परियारणा) फिर-परिचारणा वाले होते हैं ? (हंता गोयमा !) हां, गौतम ! (असुरकुमारा अणंतराहारा) असुरकुमार अनन्तराहार होते हैं (तओ निव्वत्तणया) फिर निर्वर्त्तना वाले (जाव तओ पच्छा परियारणा) यावत् उसके बाद परिचारणावाले होते हैं (एवं जाव थणियकुमार) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार (पुढविकाइया णं भंते ! अणंतराहारा) हे भगवन् ! क्या पृथिवीकायिक अनन्तराहार वाले (तओ निव्व

તત્પશ્ચાત્ વિકુર્વણા થાય છે ? (हंता गोयमा !) હા, ગૌતમ (नेरइयाण) નારક (अणंतराहारा) અનંત આહારવાળા થાય છે (तओ निव्वत्तणा) પછી નિષ્પત્તિ (तओ परियाइणया) પછી પર્યાદાન (तओ परिणामया) પછી પરિણમતા (तओ परियारणा) પછી પરિચારણા (तओ पच्छा विउव्वणा) તત્પશ્ચાત્ વિકુર્વણા.

(असुरकुमाराणं भंते !) હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર (अणंतराहारा) અનન્તર આહારવાળા (तओ निव्वत्तणया) પછી નિર્વર્તના-શરીર નિષ્પત્તિવાળા હોય છે (तओ परियाइणया) પછી પર્યાદાનવાળા (तओ परिणामया) પછી પરિણમનતાવાળા (तओ विउव्वणया) પછી વિક્રિયાવાળા (तओ पच्छ.परियारणया) પછી પરિચારણાવાળા હોય છે ?

(हंता गोयमा !) હા, ગૌતમ ! (असुरकुमारा अणंतराहारा) અસુરકુમાર અનન્તરાહાર હોય છે (तओ निव्वत्तणया) પછી નિર્વર્તનવાળા (जाव तओ पच्छा परियारणया) યાવત્ તેના પછી પરિચારણાવાળા હોય છે (एव जाव थणियकुमारा) એ જ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમાર.

(पुढविकाइयाणं भंते ! अणतराहारा) હે ભગવન્ ! શુ પૃથ્વીકાયિક અનન્તરાહારવાળા (तओ निव्वत्तणया) પછી નિર્વર્તનાવાળા (तओ परियाइणया) પછી પર્યાદાનવાળા (तओ परिणामया) પછી પરિણમનવાળા (तओ परियारणया) પછી પરિચારણાવાળા (तओ

णामनम्, ततः परिचारणा ततो विकुर्वणा ? हन्त ! गौतम ! तच्चैव यावत् परिचारणा, नो चैव खलु विकुर्वणा एवं यावच्चतुरिन्द्रियाः, नवरम् वायुकायिकाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्याश्च यथा नैरयिकाः, वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा असुरकुमाराः ॥सू० १॥

टीका–अथोद्देशानुसारेण प्रथमम् अनन्तरागताहारवक्तव्यता मधिकृत्य प्ररूपयितुमाह–'नेरइया णं भंते ! अणतराहारा, ततो निव्वत्तणा, ततो परियाइणया ततो परिणामणया ततो परियारणया तओ पच्छा विउव्वणया ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किम् अनन्तराहाराः–प्रथमम् अनन्तरागताः सन्त एव आहारकाः उत्पत्तिक्षेत्रप्राप्तिसमय एवाहारयन्तीत्यनन्तराहारास्तथाविधा भवन्ति ? ततः–अनन्तराहारग्रहणानन्तरं किं निर्वर्तना–शरीरस्य निष्पत्ति

त्तणया) फिर निर्वर्त्तना वाले (तओ परियाइणया) फिर पर्यादान वाले (तओ परिणामणया) फिर परिणामना वाले (तओ परियारणया) फिर परिचारणावाले (तओ विउव्वणया) फिर विकुर्वणावाले होते हैं ? (हंता गोयमा !) हां, गौतम ! (तं चेव) ऐसा ही (जाव परियारणा) परिचारणा तक (नो चेव णं विउव्वणा) विकुर्वणा नहीं (एवं जाव चउरिंदिया) इसी प्रकार यावत् चतुरिन्द्रिय (नवरं) विशेष (वाउक्काइया पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा य जहा नेरइया) वायुकायिक, पंचेन्द्रियतिर्यंच और मनुष्य नारकों के समान (वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा) वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक जैसे असुरकुमार ॥सू. १॥

टीकार्थ–अब संग्रहणीगाथाओं में कथित क्रम के अनुसार अनन्तरागताहार वक्तव्यता को लेकर प्रतिपादन करते हैं।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! नारक जीव क्या अनन्तराहार होते हैं ? अर्थात् क्या उत्पत्तिक्षेत्र में प्राप्त होते ही, समय के व्यवधान के बिना ही आहार करते हैं ? फिर अनन्तराहार ग्रहण के पश्चात् क्या शरीर की निर्वर्त्तना अर्थात्

विउव्वणया) પછી વિકુર્વણાવાળા હોય છે ?

(हता गोयमा !) હા, ગૌતમ ! (तचेव) એવા જ (जाव परियारणा) પરિચારણા સુધી (नोचेव ण विउव्वणा) વિકુર્વણા નહીં (एव जाव चउरिंदिया) એજ પ્રકારે યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય (नवर) વિશેષ (वाउक्काइया पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा य जहा नेरइया) વાયુકાયિક પચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય નારકોની સમાન (वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક જેવા અસુરકુમાર. ॥સૂ૦ ૧॥

ટીકાર્થ–હવે સગ્રહણી ગાથાઓમા કથિત ક્રમાનુસાર પ્રથમ અનન્તરાગતાહાર વક્તવ્યતાને લઈને પ્રતિપાદન કરે છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ નારક જીવ શુ અનન્તરાહાર હોય છે ? અર્થાત્ શુ ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રમા પ્રાપ્ત થતાં જ સમયના વ્યવધાન સિવય જ આહાર કરે છે ? પછી

भवति ? ततः-शरीरनिष्पत्त्यनन्तरं किम् पर्यादानम्-यथाशक्ति अङ्गप्रत्यङ्गैः लोमाहारादिना समन्तात् पुद्गलादानं भवति ? ततः-पुद्गलादानानन्तरम् किं परिणामनम् तेषां गृहीत पुद्गलानाम् इन्द्रियशरीरादिरूपतया परिणामापादनं भवति ? ततः-इन्द्रियादिरूपतया परिणामप्रापणानन्तरम् किं परिचारणा-यथायथं शब्दादि विषयोपभोगो भवति ? ततः पश्चात् किं विकुर्वणा-वैक्रियलब्धिबलेन विक्रिया-नानारूपता भवति ? भगवान् पूर्वप्रश्नोक्तं स्वी कुर्वन्नाह-'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, त्वयोक्तम्, 'नेरइयाणं अणंतराहारा, तओ निव्वत्तणया, तओ परियाइणया, तओ परिणामणया, तओ परियारणया, तओ पच्छा विउव्वणया' नैरयिकाः खलु प्रथमम् अनन्तराहारकाः-उत्पातक्षेत्रप्राप्तिसमय एव आहारयन्तीति, अनन्तराहारा भवन्ति, ततो निर्वर्तना-शरीरस्य निष्पत्तिर्भवति ततः पर्यादानम्-समन्तात् पुद्गलादानम् भवति, ततः परिणामनम् इन्द्रियादिरूपतया परिणत्यापादनम् भवति, ततः परिचारणा-शब्दादि विषयोपभोगो भवति ततः पश्चाद् विकुर्वणा-वैक्रियलब्धि सामर्थ्येन विक्रिया-

निष्पत्ति होती है ? क्या शरीरनिष्पत्ति के पश्चात् पर्यादान अर्थात् यथाशक्ति अंग-प्रत्यंगों द्वारा लोमाहार आदि से पुद्गलों का ग्रहण होता है ? तत्पश्चात् क्या गृहीत पुद्गलों को शरीर एवं इन्द्रिय आदि के रूप में परिणमन करते हैं ? परिणमन के पश्चात् क्या परिचारणा अर्थात् यथायोग्य शब्दादि विषयों का उपभोग होता है ? तदनन्तर क्या विकुर्वणा (विक्रिया) होती है ?

श्रीभगवान् प्रश्न में कथित क्रम को स्वीकार करते हुए कहते हैं-हां, गौतम ! तुमने सत्य कहा है । नैरयिक पहले अनन्तराहारक होते हैं, अर्थात् उत्पत्तिक्षेत्र में आने के समय ही आहार करते हैं । तत्पश्चात् शरीरकी निष्पत्ति होती है, तदनन्तर सर्वतः पुद्गलों को ग्रहण करते है, फिर उन्हे इन्द्रिय आदि के रूप में परिणत करते हैं, फिर शब्दादि विषयों का उपभोग करते हैं, तत्पश्चात् विकुर्वणा अर्थात् वैक्रियलब्धि के सामर्थ्य से विक्रिया करते हैं ।

અનન્તરાહાર ગ્રહણના પછી શુ શરીરની નિર્વર્તના અર્થાત્ નિષ્પત્તિ થાય છે? શુ શરીર નિષ્પત્તિના પછી પર્યાદાન અર્થાત્ યથાશક્તિ અગ પ્રત્યગો દ્વારા લોમાહાર આદિથી પુદ્ગલોનુ ગ્રહણ થાય છે? તત્પશ્ચાત્ શુ ગૃહીત પુદ્ગલોને શરીર તેમજ ઇન્દ્રિય આદિના રૂપમાં પરિણત કરે છે? પરિણમનના પછી શુ પરિચારણા અર્થાત્ યથાયોગ્ય શબ્દાદિ વિષયોનો ઉપભોગ થાય છે? તદનન્તર શુ વિકુર્વણા (વિક્રિયા) થાય છે?

ભગવાન્ પ્રશ્નમા કથિત ક્રમથી સ્વીકાર કરતા કહે છે-હા, ગૌતમ ! તમે સાચુ કહ્યુ છે. નૈરયિક પહેલા અનન્તરાહારક હોય છે, અર્થાત ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રમા આવવાના સમયે જ આહાર કરે છે તત્પશ્ચાત્ શરીરની નિષ્પત્તિ થાય છે, તદનન્તર સર્વત: પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, પછી તેમને ઇન્દ્રિય આદિના રૂપમા પરિણત કરે છે, પછી શબ્દાદિ વિષયોનો ઉપભોગ કરે છે, તત્પશ્ચાત્ વિકુર્વણા અર્થાત્ વૈક્રિયલબ્ધિના સામર્થ્યથી વિક્રિયા કરે છે.

नानारूपता भवतीति भावः, गौतमः पृच्छति-'असुरकुमाराणं भंते ! अणतराहारा तओ निव्व-त्तणया तओ परियाइणया तओ परिणामणया तओ विउव्वणया तओपच्छा परियारणया ?' हे भदन्त ! असुरकुमाराः खलु किम् प्रथमम् अनन्तराहारा भवन्ति ? ततो निर्वर्तना-निष्पत्ति र्भवति तेषां शरीरस्य ? ततः पर्यादानम्, ततः परिणामनम्, ततो विकुर्वणा भवति ? ततः पश्चात् किं परिचारणा यथायोगं शब्दादिविषयोपभोगो भवति ? भगवानाह-'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, 'असुरकुमारा अणंतराहारा तओ निव्वत्तणया जाव ततो पच्छा परियारणया' असुरकुमाराः प्रथमम् अनन्तराहारा भवन्ति ततो निर्वर्तना भवति यावत्-ततः पर्यादानं भवति, ततः परिणामनं भवति ततो विकुर्वणा भवति, ततः पश्चात् परिचारणा-शब्दादिविषयोपभोगो भवति, किन्तु नैरयिकापेक्षया विशेषस्तु तेषां विकुर्वणा प्रथमं भवति पश्चात् परिचारणा, ते च विशिष्ट शब्दाद्युपभोगाभिलाषे सति प्रथमं स्वेष्टं वैक्रियं रूपं निष्पा दयन्ति तत्पश्चात् शब्दाद्युपभोगं कुर्वन्तीति नियमः, नैरयिकादयस्तु शब्दाद्युपभोगप्राप्तौ

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असुरकुमार क्या पहले अनन्तराहार होते हैं ? फिर उनके शरीर की निष्पत्ति होती है ? तत्पश्चात् पर्यादान, फिर परिणामन और फिर विकुर्वणा होती है ? विकुर्वणा के पश्चात् क्या परिचारणा अर्थात् यथा योग्य शब्दादि विषयों का उपभोग होता है।

भगवान्-हे गौतम ! सत्य है। असुरकुमार पहले अनन्तराहार होते हैं, तत्पश्चात् निर्वर्त्तना होती है, फिर पर्यादान होता है, फिर परिणामन होता है, फिर विक्रिया होती है फिर परिचारणा होती है। नारकों की अपेक्षा असुरकुमारों में विशेषता यह है कि असुरकुमारों में पहले विकुर्वणा होती है, फिर परिचारणा। वे विशिष्ट शब्द आदि के उपभोग की अभिलाषा होने पर पहले इच्छित वैक्रिय रूप बनाते हैं, तत्पश्चात् शब्दादि का उपभोग करते हैं, ऐसा नियम है। परन्तु नैरयिक आदि शब्दादि उपभोग प्राप्त होने पर आनन्द के

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર શુ પહેલા અનન્તરાહર હોય છે? પછી તેમના શરીરની નિષ્પત્તિ થાય? તત્પશ્ચાત્ પર્યાદાન, પછી પરિણમન અને પછી વિકુર્વણા થાય છે? વિકુર્વણાના પછી શુ પરિચારણા અર્થાત્ યથાયોગ્ય શબ્દાદિ વિષયોનો ઉપભોગ થય છે?

શ્રી ભગવાન્ ! હા, ગૌતમ ! સત્ય છે અસુરકુમાર પહેલા અનન્તરાહાર હોય છે, તત્પશ્ચાત્ નિર્વર્તના થાય છે, પછી પર્યાદાન થાય છે, પછી પરિણમન થાય છે, પછી વિક્રિયા થાય છે અને પછી પરિચારણા થાય છે નારકોની અપેક્ષાએ અસુરકુમારોમાં વિશેષતા એ છે કે અસુરકુમારોમા પહેલા વિકુર્વણા થાય છે, પછી પરિચારણા

તેઓ વિશિષ્ટ શબ્દ આદિના ઉપભોગની અભિલાષા થતા પહેલા ઇચ્છિત વૈક્રિય રૂપ બનાવે છે, તત્પશ્ચાત્ શબ્દાદિનો ઉપભોગ કરે છે, એવો નિયમ છે પરન્તુ નૈરયિક

सत्याम् आनन्दातिरेकाद् विशिष्टतमशब्दाद्युपभोगाभिलाषेण विकुर्वन्ति अतोऽसुरकुमारादीनां पूर्वं विकुर्वणा पश्चात् परिचारणा प्रतिपादितेति भावः, 'एवं जाव थणियकुमारा' एवम्-असुरकुमारा इव यावत्-नागकुमाराः सुवर्णकुमाराः, अग्निकुमाराः, विद्युत्कुमारा, उदधिकुमाराः, द्वीपकुमाराः, दिक्कुमाराः, पवनकुमाराः, स्तनितकुमाराश्चापि अनन्तराहाराः, ततो निर्वर्तना, ततः पर्यादानम्, ततः परिणामनम्, ततो विकुर्वणा भवति ततः परिचारणा भवति, गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइयाणं भंते ! अणंतराहारा तओ निव्वत्तणया तओ परियाइणया तओ परिणामया तओ परियारणया तओ विउव्वणया ?' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकाः खलु किम् प्रथमम् अनन्तराहारा भवन्ति ततो निर्वर्तना भवति ततः पर्यादानम् ततः परिणामनं ततः परिचारणा भवति ततो विकुर्वणा किं भवति ? भगवानाह-'हंता, गोयमा !'

अतिरेक से विशिष्टतम शब्द आदि के उपभोग की अभिलाषा के कारण विक्रिया करते हैं। इस कारण असुरकुमार आदि की पहले विक्रिया और बाद में परिचारणा का प्रतिपादन किया गया है।

असुरकुमारों की तरह ही नागकुमारों, सुवर्णकुमारो, अग्निकुमारों, विद्युत्कुमारों, उदधिकुमारों, द्वीपकुमारो, दिक्कुमारो, पवनकुमारों और स्तनितकुमारो की भी वक्तव्यता कह लेनी चाहिए। वे भी पहले अनन्तराहार, होते हैं, फिर शरीर की निष्पत्ति होती है, फिर पर्यादान होता है, फिर परिणमन होता है, फिर विकुर्वणा होती है और फिर परिचारणा होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या पृथिवीकायिक प्रथम अनन्तराहार होते हैं ? फिर निर्वर्त्तना होती है फिर पर्यादान होता है ? फिर परिणमन होता है ? फिर परिचारणा और फिर विकुर्वणा होती है ?

આદિ શબ્દાદિ ઉપભોગ પ્રાપ્ત થતા આનન્દના અતિરેકથી વિશેષતમ શબ્દ આદિના ઉપભોગની અભિલાષાના કારણે વિક્રિયા કરે છે, એ કારણે અસુરકુમાર આદિની પહેલા વિક્રિયા અને બાદમાં પરિચારણાનુ પ્રતિપાદન કરયુ છે

અસુરકુમારોની જેમજ નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિક્કુમારો, પવનકુમારો અને સ્તનિતકુમારોની પણ વક્તવ્યતા કહેવી જોઈએ તેઓ પણ પહેલા અનન્તરાહારી હોય છે પછી શરીરની નિષ્પત્તિ થાય છે, પછી પરિણમન થાય છે પછી વિકુર્વણા થાય છે અને પછી પરિચારણા થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! શુ પૃથ્વીકાયિક પ્રથમ અનન્તરાહાર હોય છે. પછી નિર્વર્તના થાય છે? પછી પર્યાદાન થાય છે? પછી પરિણમન થાય છે? પછી પરિચારણા અને પછી વિકુર્વણા થાય છે?

हे गौतम ! हन्त-सत्यम् 'तं चेव जाव परियारणया नो चेव णं विउव्वणया' तच्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्-पृथिवीकायिकाः पूर्वम् अनन्तराहारा भवन्ति ततो निर्वर्तना ततः पर्यादानं ततः परिणामनम्, ततः परिचारणा भवति तेषामपि स्पर्शोपभोगसंभवात् किन्तु-नो चैव खलु विकुर्वणा पृथिवीकायिकानां संभवति तेषां वैक्रियलब्धेरसंभवात्, 'एवं जाव चउरिंदिया' एवम्-पृथिवीकायिकोक्तरीत्या यावत्-अप्कायिकाः तेजस्कायिका वनस्पतिकायिका द्वीन्द्रिया त्रीन्द्रिया चतुरिन्द्रिया अपि प्रथमम् अनन्तराहारा भवन्ति ततो निर्वर्तना ततः पर्यादानम् ततः परिणामनम् ततः परिचारणा भवति किन्तु तेषामपि वैक्रियलब्ध्यभावेन विकुर्वणा न संभवति, किन्तु वायुकायिकानां विशेषं प्रतिपिपादयिषु स्तत्समानतया पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्याणामपि तैः सह तदतिदेशमाह-'नवरं वाउक्काइया पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा य

भगवान्-हे गौतम ! हां, सत्य है। पृथ्वीकायिक प्रथम अनन्तराहार होते हैं, फिर निर्वर्त्तना होती है, फिर पर्यादान होता है, फिर परिणामन होता है, फिर परिचारणा होती है, क्योंकि वे भी स्पर्श का उपभोग करते हैं, परन्तु पृथिवीकायिको में विकुर्वणा नहीं होती, क्योंकि वे वैक्रियलब्धि नहीं प्राप्त कर सकते।

पृथिवीकायिकों के समान अप्कायिक, तेजस्कायिक, वनस्पतिकायिक, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, और चतुरिन्द्रिय जीव भी पहले अनन्तराहार होते हैं, फिर निर्वर्त्तना, फिर परिचारणा होती है। इनमें भी वैक्रियलब्धि न होने के कारण विकुर्वणा नहीं हो सकती।

अब वायुकायिकों की विशेषता प्रतिपादन करने के इच्छुक शास्त्रकार उन्हीं के समान वक्तव्यता होने से पंचेन्द्रिय तिर्यंचों और मनुष्यो का भी साथ ही उल्लेख करते हैं-पृथिवीकायिक आदि की अपेक्षा विशेषता यह है कि

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, સત્ય છે. પૃથ્વીકાયિક પ્રથમ અનન્તરાહાર હોય છે, પછી નિર્વર્તના થાય છે, પછી પર્યાદાન થાય છે, પછી પરિણમન થાય છે, પછી પરિચારણ થાય છે, કેમકે તે પણ સ્પર્શનો ઉપયોગ કરે છે, પરન્તુ પૃથ્વીકાયિકોમાં વિકુર્વણા નથી થતી, કેમકે તેઓ વૈક્રિયલબ્ધિ નથી પ્રાપ્ત કરી શકતા.

પૃથ્વીકાયિકોની સમાન અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવ પણ પહેલા અનન્તરાહાર હોય છે, પછી નિર્વર્તના, પછી પર્યાદાન, પછી પરિણમન, પછી પરિચારણા થાય છે, તેમનામા પણ વૈક્રિયલબ્ધિ ન હોવાના કારણે વિકુર્વણા નથી થઈ શકતી

હવે વાયુકાયિકોની વિશેષતા પ્રતિપાદન કરવાના ઇચ્છુક શાસ્ત્રકાર તેમના જ સમાન વક્તવ્યતા હોવાથી પચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોના પણ સાથે જ ઉલ્લેખ કરે છે-

जहा नेरइया' नवरम्-पृथिवीकायिकाद्यपेक्षया विशेषस्तु वायुकायिकाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्याश्च यथा नैरयिका विकुर्वणासहिताः प्रतिपादितास्तथैव विकुर्वणासहिताः प्रतिपादयितव्याः, तथा च नैरयिकाणामिव एतेषामपि वैक्रियलब्धिसम्भवेन विकुर्वणाऽपि वक्तव्या किन्तु सा विकुर्वणा तेषां परिचारणायाः पश्चादेव बोध्येति भावः, 'वाणमंतरजोइसिय वेमाणिया जहा असुरकुमारा' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा असुरकुमारा उक्तास्तथा वक्तव्याः, तथाचासुरकुमाराणामिव वानव्यन्तरादीनामपि प्रथम विकुर्वणा पश्चात् परिचारणा वक्तव्येति भावः, सर्वेषामपि देवगणानां तथा स्वाभाव्यात्, उक्तञ्च-'पुव्वं विउव्वणा खलु पच्छा परियारणा सुरगणाणं। सेसाण पुव्वपरियारणा उ पच्छा विउव्वणया ।।१।। इति, पूर्वं विकुर्वणा खलु पश्चात् परिचारणा सुरगणानाम्। शेषाणां पूर्वं परिचारणा तु पश्चाद् विकुर्वणा ॥१॥ इति, प्रथमं द्वारं समाप्तम् ॥ सू० १ ॥

॥ आहारविषयाभोगवक्तव्यता ॥

मूलम्-नेरइयाणं भंते ! आहारे किं आभोगनिव्वत्तिए अणाभोगनिव्वत्तिए ? गोयमा ! आभोगनिव्वत्तिए वि अणाभोगनिव्वत्तिए वि,

---

वायुकायिक, पंचेन्द्रिय तिर्यंच और मनुष्य नारको के समान ही विकुर्वणा सहित कहने चाहिए, क्यो कि जैसे नारको में विक्रियलब्धि होती है, इसी प्रकार इन में भी वैक्रियलब्धि होने से विकुर्वणा कहना चाहिए। किन्तु वह विकुर्वणा उनकी परिचारणा के पश्चात् ही समझना चाहिए।

वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों की वक्तव्यता असुरकुमारो की वक्तव्यता के समान समझना चाहिए तथा असुरकुमारों की तरह वानव्यन्तरों आदि की भी प्रथम विकुर्वणा और फिर परिचारणा कहना चाहिए, क्यों कि समस्त देवगणों का ऐसा ही स्वभाव है। कहा भी है देवगणो की पहले विकुर्वणा होती है, पश्चात् परिचारणा होती है। शेष जीवो की पहले परिचारणा और फिर विकुर्वणा होती है। ॥ सू० १ ॥ (प्रथम द्वार समाप्त)

પૃથ્વીકાયિક આદિની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે વાયુકાયિક, પચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય નારકોની સમાન જ વિકુર્વણા સહિત હોવા જોઈએ, કેમકે જેમ નારકોમા વિક્રિયા લબ્ધિ થાય છે, એજ પ્રકારે તેમનામા પણ વૈક્રિય લબ્ધિ થવાથી વિકુર્વણા કહેવી જોઈએ પણ તે વિકુર્વણા તેમની પરિચારણાની પછી સમજવી જોઈએ.

વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની વક્તવ્યતા અસુરકુમારોની વક્તવ્યતાના સમાન સમજવી જોઈએ. તથા અસુરકુમારોની જેમ વાનવ્યન્તરો આદિની પણ પ્રથમ વિકુર્વણા અને પછી પરિચારણા કહેવી જોઈએ. કેમકે સમસ્ત દેવગણોનો એવો જ સ્વભાવ છે કહ્યું પણ છે-દેવગણોની પહેલા વિકુર્વણા થાય છે, પશ્ચાત્ પરિચારણા થાય છે શેષ જીવોની પહેલા પરિચારણા અને પછી વિકુર્વણા થાય છે (પ્રથમ દ્વાર સમાપ્ત) ॥સૂ૦ ૧॥

एवं असुरकुमाराणं जाव वेमाणियाणं, णवरं एगिंदियाणं नो आभोगनिव्वत्तिए अणाभोगनिव्वत्तिए, नेरइयाणं भंते! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति ते किं जाणंति पासंति आहारेंति? उदाहु न जाणंति न पासंति आहारेंति? गोयमा! न जाणंति न पासंति आहारेंति, एवं जाव तेइंदिया, चउरिंदियाणं पुच्छा, गोयमा! अत्थेगइया न जाणंति पासंति आहारेंति, अत्थेगइया न जाणंति न पासंति आहारेंति, पचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा! अत्थेगइया जाणंति पासंति आहारेंति१, अत्थेगइया जाणंति न पासंति आहारेंति २, अत्थेगइया न जाणंति पासंति आहारेंति३, अत्थेगइया न जाणंति न पासंति आहारेंति ४, एवं जाव मणुस्साण वि, वाणमंतरजोइसिया जहा नेरइया, वेमाणिया णं पुच्छा, गोयमा! अत्थेगइया जाणंति पासंति आहारेंति, अत्थेगइया न जाणंति न पासंति आहारेंति, से केणट्ठे णं भंते! एव वुच्चइ—वेमाणिया अत्थेगइया जाणंति पासंति आहारेंति, अत्थेगइया न जाणंति न पासंति आहारेंति? वेमाणिया दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—माई मिच्छद्दिट्ठि उववन्नगा य अमाई सम्मद्दिट्ठि उववन्नगा य, एवं जहा इंदियउद्देसए पढमे भणियं तहा भाणियव्वं जाव से एएणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ०, नेरइया णं भंते! केवइया अज्झवसाणा पण्णत्ता? गोयमा! असंखेज्जा अज्झवसाणा, तेणं भंते! किं पसत्था, अपसत्था? गोयमा! पसत्था वि अपसत्था वि, एवं जाव वेमाणियाणं, नेरइया णं भंते! किं सम्मत्ताभिगमी मिच्छत्ताभिगमी, सम्मामिच्छत्ताभिगमी? गोयमा! सम्मत्ताभिगमी वि मिच्छत्ताभिगमी वि सम्मामिच्छत्ताभिगमी वि, एवं जाव वेमाणिया वि, नवरं एगिंदियविगलिंदिया णो सम्मत्ताभिगमी मिच्छत्ताभिगमी नो सम्मामिच्छत्ताभिगमी" ॥सू० २॥

छाया-नैरयिकाणां खलु भदन्त ! आहारः किम् आभोगनिर्वर्तितः, अनाभोगनिर्वर्तितः ? गौतम ! आभोगनिर्वर्तितोऽपि अनाभोगनिर्वर्तितोऽपि, एवम् असुरकुमाराणां यावद् वैमानिकानाम्, नवरम् एकेन्द्रियाणां नो आभोगनिर्वर्तितः, अनाभोगनिर्वर्तितः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति तान् किं जानन्ति पश्यन्ति आहारयन्ति उताहो न जानन्ति न पश्यन्ति आहारयन्ति ? गौतम ! न जानन्ति न पश्यन्ति आहारयन्ति, एवं यावत्

आहारविषयक आभोग की वक्तव्यता

शब्दार्थ-(नेरइया णं भंते आहारे किं आभोगनिव्वत्तिए, अणाभोगनिव्वत्तिए ?) हे भगवन् नारकों का आहार आभोगनिर्वर्तित होता है या अनाभोगनिर्वर्तित होता है ? अर्थात् उपयोग पूर्वक होता है या बिना ही उपयोग के होता है (गोयमा ! आभोगनिव्वत्तिए वि अणाभोगनिव्वत्तिए वि) हे गौतम ! आभोगनिर्वर्तित भी, अनाभोगनिर्वर्तित भी (एवं असुरकुमाराणं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार असुरकुमारों का यावत् वैमानिकों (णवरं एगिंदिया णं नो आभोगनिव्वत्तिए, अणाभोगनिव्वत्तिए) विशेष यह कि एकेन्द्रियों का आभोगनिर्वर्तित नहीं, अनाभोगनिर्वर्तित आहार होता है ।

(नेरइया णं भंते ! जो पोग्गले) हे भगवन् ! नारक जिन पुद्गलों को (आहारत्ताए गिण्हंति) आहार रूप में ग्रहण करते हैं (ते किं जाणंति पासंति आहारेंति ?) क्या उन्हें वे जानते-देखते हैं और उनका आहार करते हैं ? (उदाहु) अथवा (न जाणंति न पासंति) नहीं जानते, नहीं देखते (आहारेंति) किन्तु आहार करते हैं (गोयमा ! न जाणंति, न पासंति, आहारेंति) हे गौतम ! नहीं जानते, नहीं देखते, आहार करते हैं (एवं जाव तेइंदिया) इसी प्रकार त्रीन्द्रियों

આહાર વિષયક આભોગની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ :-(नेरइयाणं भंते ! आहारे किं आभोगनिव्वत्तिए, अणाभोगनिव्वत्तिए ?) હે ભગવન્ ! નારકોના આહાર આભોગનિર્વર્તિત હોય છે અગર અનાભોગનિર્વર્તિત હોય છે ? અર્થાત્ ઉપયોગ પૂર્વક હોય છે અગર વિના ઉપયોગના હોય છે ? (गोयमा ! आभोगनिव्वत्तिए वि अणाभोगनिव्वत्तिए वि) હે ગૌતમ ! આભોગનિર્વર્તિતપણ, અનાભોગ નિર્વર્તિત પણ હોય છે (एवं असुरकुमाराणं जाव वेमाणियाण) એજ પ્રકારે અસુરકુમારોના યાવત્ વૈમાનિકોના (णवरं एगिंदियाण नो आभोगनिव्वत्तिए) વિશેષ એ કે એકેન્દ્રિયોના આભોગનિર્વર્તિત નથી, અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર હોય છે

(नेरइयाण भंते ! जो पोग्गले) હે ભગવન્ ! નારક જે પુદ્ગલો (आहारत्ताए गिण्हंति) આહાર રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે (ते किं जाणंति पासंति आहारेंति) શું તેમને જાણે દેખે છે અને તેમના આહાર કરે છે ? (उदाहु) અથવા (न जाणंति न पासंति) નથી જાણતા, નથી દેખતા (आहारेंति) પણ આહાર કરે છે (गोयमा ! न जाणंति न पासंति, आहारेंति)

त्रीन्द्रियाः, चतुरिन्द्रियाणां पृच्छा, गौतम ! अस्त्येके न जानन्ति पश्यन्ति आहारयन्ति, अस्त्येके न जानन्ति न पश्यन्ति आहारयन्ति, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां पृच्छा, गौतम ! अस्त्येके जानन्ति पश्यन्ति आहारयन्ति १ अस्त्येके जानन्ति न पश्यन्ति आहारयन्ति २, अस्त्येके न जानन्ति पश्यन्ति आहारयन्ति ३ अस्त्येके न जानन्ति न पश्यन्ति आहारयन्ति४, एवं यावद् मनुष्याणामपि, वानव्यन्तरज्योतिष्का यथा नैरयिकाः, वैमानिकानां पृच्छा, गौतम ! अस्त्येके जानन्ति पश्यन्ति आहारयन्ति, अस्त्येके न जानन्ति न पश्यन्ति आहारयन्ति, तत्

तक (चउरिंदियाणं पुच्छा ?) चौइन्द्रियों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! अत्थेगइया न जाणंति) कोई-कोई नहीं जानते हैं (पासंति) परन्तु देखते हैं (आहारेंति) आहार करते हैं (अत्थेगइया न जाणंति, न पासंति) कोई-कोई नहीं जानते, नहीं देखते (आहारेंति) आहार करते हैं ।

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णं पुच्छा) पंचेन्द्रिय तिर्यंचों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! अत्थेगइया जाणंति, पासंति आहारेंति) हे गौतम ! कोई-कोई जानते देखते हैं, और आहार करते हैं (अत्थेगइया जाणंति, न पासंति, आहारेंति) कोई जानते हैं, देखते नहीं, आहार करते हैं (अत्थेगइया न जाणंति, पासंति, आहारेंति) कोई-कोई नहीं जानते, देखते हैं, आहार करते हैं (अत्थेगइया न जाणंति, न पासंति, आहारेंति) कोई-कोई नहीं जानते, नहीं देखते, आहार करते हैं (एवं जाव मणुस्सा वि) इसी प्रकार यावत् मनुष्य भी।

(वाणमंतरजोइसिया जहा नेरइया) वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक नारकों के समान (वेमाणियाणं पुच्छा) वैमानिकों संबंधी पृच्छा ? (गोयमा !

હે ગૌતમ ! નથી જાણતા, નથી દેખતા, આહાર કરે છે (एव जाव तेइंदिया) એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિયો સુધી (चउरिंदियाण पुच्छा ?) ચતુરિન્દ્રિયો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! अत्थेगइया न जाणंति) કોઈ-કોઈ નથી જાણતા) (पासंति) પરન્તુ દેખે છે (आहारेंति) આહાર કરે છે (अत्थेगइया न जाणंति न पासंति) કોઈ-કોઈ નથી જાણતા, નથી દેખતા (आहारेंति) આહાર કરે છે.

(पंचिंदियतिरिक्खजोणियाण पुच्छा ?) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! अत्थेगइया, जाणंति पासंति आहारेंति) હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઈ જાણે-દેખે છે આહાર કરે છે (अत्थेगइया जाणंति न पासंति आहारेंति) કોઈ જાણે છે, દેખતા નથી, અને આહાર કરે છે (अत्थेगइया न जाणंति, पासंति, आहारेंति) કોઈ-કોઈ નથી જાણતા, દેખે છે, આહાર કરે છે (अत्थेगइया न जाणंति, न पासंति, आहारेंति) કોઈ-કોઈ નથી જાણતા નથી દેખતા, આહાર કરે છે (एव जाव मणुस्सा वि) એજ પ્રકારે યાવત્ મનુષ્ય પણ.

(वाणमंतरजोइसिया जहा नेरइया) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક નારકોની સમાન (वेमाणियाण पुच्छा) વૈમાનિકો સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? (गोयमा ! अत्थेगइया जाणंति पासंति

केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते–वैमानिका अस्त्येके जानन्ति पश्यन्ति आहारयन्ति, अस्त्येके न जानन्ति न पश्यन्ति आहारयन्ति ? गौतम ! वैमानिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–मायि मिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाश्च अमायि सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाश्च, एवं यथा इन्द्रियोद्देशके प्रथमे भणितं तथा भणितव्यं यावत् तत् एतेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते०, नैरयिकाणां भदन्त ! कियन्ति अध्यवसानानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! असंख्येयानि अध्यवसानानि, तानि खलु भदन्त ! किं

अत्थेगइया जाणंति पासंति आहारेंति) हे गौतम ! कोई–कोई जानते, देखते, आहार करते हैं (अत्थेगइया न जाणंति, न पासंति, आहारेंति) कोई कोई नहीं जानते, नहीं देखते, आहार करते हैं (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि (वेमाणिया अत्थेगइया जाणंति पासंति आहारेंति, अत्थेगइया न जाणंति, न पासंति आहारेंति ?) कोई वैमानिक जानते, देखते और आहार करते हैं, कोई नहीं जानते, नहीं देखते, आहार करते हैं (गोयमा ! वेमाणिया दुविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! वैमानिक दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (माईमिच्छदिट्ठि उववन्नगाय अमाईसम्मदिट्ठि उववन्नगाय) मायी मिथ्यादृष्टि उपपन्नक और अमायी सम्यग्दृष्टि–उपपन्नक (एवं) इस प्रकार (जहा इंदियउद्देसए पढमे भणित) जैसा प्रथम इन्द्रिय–उद्देशक में कहा है (तहा भाणियव्वं) वैसा कह लेना चाहिए (जाव से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) यावत् इस हेतु से हे गौतम ! कहा जाता है।

(नेरइयाणं भंते ! केवइया अज्झवसाणा पण्णत्ता) हे भगवन ! नैरयिकों के अध्यवसान कितने कहे है ? (गोयमा ! असंखेज्जा अज्झवसाणा) हे गौतम !

आहारे ति) હે ગૌતમ ! કોઇ–કોઇ જાણે દેખે છે તેમજ આહાર કરે છે (अत्थेगइया न जाणंति न पासंति, आहारे त्ति) કોઇ–કોઈ નથી જાણતા નથી દેખતા આહાર કરે છે

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે (विमाणिया अत्थेगइया जाणंति पासति आहारे ति, अत्थेगइया न जाणंति न पासंति आहारे त्ति) કોઇ વૈમાનિક જાણે–દેખે અને આહાર કરે છે, કોઇ નથી જાણતા નથી દેખતા આહાર કરે છે ?

(गोयमा ! वेमाणिया दुविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! વૈમાનિક બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा) તેઓ આ પ્રકારે છે (माईमिच्छादिट्ठी उववन्नगाय अमाईसम्मदिट्ठी उववन्नगाय) માયીમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક, અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક (एवं) એ પ્રકારે (जहा इंदियउद्देसए पढमे भणियं) જેવા પ્રથમ ઇન્દ્રિય ઉદ્દેશકમા કહ્યું છે (तहा भाणियव्वं) તેવુ જ કહેવુ જોઇએ (जाव से एएणट्ठेण गोयमा एव वुच्चइ) યાવત્ એ હેતુથી હે ગૌતમ ! કહેવાય છે.

(नेरइयाण भंते ! केवइया अज्झवसाणा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! નૈરયિકોના અધ્યવસાય કેટલા કહ્યા છે ? (गोयमा ! असंखेज्जा अज्झवसाणा) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત અધ્ય-

प्रशस्तानि अप्रशस्तानि ? गौतम ! प्रशस्तान्यपि अप्रशस्तान्यपि, एवं यावद् वैमानिकानाम्, नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं सम्यक्त्वाधिगामिनः मिथ्यात्वाधिगामिनः सम्यग्मिथ्यात्वाधिधिगामिनः ? गौतम ! सम्यक्त्वाधिगामिनोऽपि, मिथ्यात्वाधिगामिनोऽपि सम्यक्त्वमिथ्यात्वाधिगामिनोऽपि, एवं यावद् वैमानिका अपि, नवरम् एकेन्द्रियविकलेन्द्रिया नो सम्यक्त्वाधिगामिनः, मिथ्यात्वाधिगामिनः, नो सम्यक्त्वमिथ्यात्वाधिगामिनः ॥ सू० २ ॥

टीका–अथाहारविषयमाभोगमनाभोगादिकञ्च प्ररूपयितुं द्वितीय द्वारमाह–नेरइयाणं

असंख्यात अध्यवसान (तेणं भंते ! किं पसत्था, अपसत्था ?) हे भगवन् ! वे प्रशस्त हैं या अप्रशस्त ? (गोयमा ! पसत्था वि अपसत्था वि) हे गौतम ! प्रशस्त भी, अप्रशस्त भी (एवं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार यावत् वैमानिकों के (नेरइया णं भंते ! किं सम्मत्ताभिगमी ?) हे भगवन् ! नारक क्या सम्यक्त्वाभिगामी–समकित की प्राप्ति वाले हैं ? (मिच्छत्ताभिगमी) मिथ्यात्व की प्राप्ति वाले हैं ? (सम्मामिच्छत्ताभिगमी ?) सम्यग्मिथ्यात्वाभिगमी है ? (गोयमा ! सम्मत्ताभिगमी वि, मिच्छत्ताभिगमी वि, सम्मामिच्छत्ताभिगमी वि) हे गौतम ! सम्यक्त्वाभिगमी हैं, मिथ्यात्वाभिगमी हैं, सम्यग्मिथ्यात्वाभिगमी भी हैं (एवं जाव वेमाणिया) इसी प्रकार वैमानिकों तक (नवरं एगिंदिया विगलिंदिया णो सम्मत्ताभिगमी) विशेष, एकेन्द्रिय और विकलेन्द्रिय सम्यक्त्वाभिगमी नहीं (मिच्छत्ताभिगमी) मिथ्यात्वाभिगमी हैं (नो सम्मामिच्छत्ताभिगमी) सम्यग्मिथ्यात्वाभिगमी नहीं। ॥सू० २॥

टीकार्थ–अब आहार संबंधी आभोग–अनाभोग आदि की प्ररूपणा करने के लिए दूसरा द्वार कहते हैं।

वसाय (तेण भंते ! किं पसत्था अपसत्था) હે ભગવન્ ! તેઓ પ્રશસ્ત છે કે અપ્રશસ્ત છે? (गोयमा ! पसत्था वि अपसत्था वि) હે ગૌતમ ! પ્રશસ્ત પણ અને અપ્રશસ્ત પણ (एवं जाव वेमाणियाण) એ જ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિકોના

(नेरइयाण भंते ! किं सम्मत्ताभिगमी ?) હે ભગવન્ ! નારક શું સમ્યક્ત્વાભિગમી સમકિતની પ્રાપ્તિવાળા છે? (मिच्छत्ताभिगमी) મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિવાળા છે (सम्मामिच्छत्ताभिगमी) સમ્યગ્ મિથ્યાત્વાભિગમી છે ? (गोयमा ! सम्मत्ताभिगमी वि, मिच्छत्ताभिगमी वि, सम्मामिच्छत्ताभिगमी वि) હે ગૌતમ ! સમ્યક્ત્વાભિગામની છે, મિથ્યાત્વાભિગામી પણ છે, સમ્યગ્ મિથ્યાત્વાભિગમાં પણ છે (एव जाव वेमाणिया) એ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી.

(नवर एगिंदिय विगलिंदिया णो सम्मत्ताभिगमी) વિશેષ, એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય સમ્યક્ત્વાભિગામી નથી (मच्छत्ताभिगमी) મિથ્યાત્વાભિગામી છે (नो सम्मामिच्छत्ताभिगमी) સમ્યગ્ મિથ્યાત્વાભિગમી પણ નથી. ॥ સૂ૦ ૨ ॥

ટીકાર્થ –હવે આહાર સમ્બન્ધી આભોગ–અનાભોગ આદિની પ્રરૂપણા કરવાને માટે

भंते ! आहारे किं आभोगनिव्वत्तिए अणाभोगनिव्वत्तिए ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां तावद् आहारः किम् आभोगनिर्वर्तितः-इच्छापूर्वकनिष्पादितो भवति ? किं वा अनाभोगनिर्वर्तितः-अनिच्छापूर्वकनिष्पादितो भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'आभोगनिव्वत्तिए वि अणाभोगनिव्वत्तिए वि' नैरयिकाणामाहारः आभोगनिर्वर्तितोऽपि-इच्छया निष्पादितोऽपि भवति, अथ च अनाभोगनिर्वर्तितोऽपि-अनिच्छया निष्पादितोऽपि भवति, तत्र यदा नैरयिकाः मनःप्रणिधानपूर्वकमाहारं गृह्णन्ति तदा आभोगनिर्वर्तितो व्यपदिश्यते, यदा पुनर्विनैव मनःप्रणिधानम् आहारं गृह्णंति तदा अनाभोगनिर्वर्तितो व्यपदिश्यते, स च लोमाहारोऽवगन्तव्यः, एवं नैरयिकातिरिक्तानामपि जीवानामाभोगनिर्वर्तितोऽनाभोगनिर्वर्तितश्चाहारोऽवसेयः किन्तु विशेषः पुनरेकेन्द्रियाणामतिस्तोका पटुमनोद्रव्यलब्धियुक्तत्वात् पटुतम आभोगः नोत्पद्यते

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारकों का आहार क्या आभोगनिर्वर्त्तित अर्थात् इच्छा पूर्वक-उपयोग पूर्वक होता है, या क्या अनाभोगनिर्वर्त्तित होता है-अनिच्छा पूर्वक होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! नारकों का आहार आभोगनिर्वर्त्तित भी होता है और अनाभोगनिर्वर्त्तित भी होता है ? जब नारक जीव मनोयोगपूर्वक आहार ग्रहण करते हैं, तब वह आहार आभोगनिर्वर्त्तित कहलाता है और जब मनोयोग के बिना ही ग्रहण करते हैं, तब अनाभोगनिर्वर्त्तित कहलाता है। अनाभोगनिर्वर्त्तित आहार लोमाहार समझना चाहिए। इसी प्रकार नारकों के सिवाय अन्यजीवों का भी आहार आभोगनिर्वर्त्तित और अनाभोगनिर्वर्त्तित-दोनों प्रकार का समझ लेना चाहिए। किन्तु विशेषता यह है कि एकेन्द्रियों में अतीव अल्प एवं अपटु मनोद्रव्यलब्धि होती है, अतएव पटुतम आभोग

બીજું દ્વાર કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના આહાર શું આભોગનિર્વર્તિત અર્થાત્ ઇચ્છા પૂર્વક, ઉપયોગ પૂર્વક હોય છે, અગર શું અનાભોગ નિર્વર્તિત હોય છે-અનિચ્છા પૂર્વક હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના આહાર આભોગનિર્વર્તિત પણ હોય છે અને અનાભોગનિર્વર્તિત પણ હોય છે. જ્યારે નારક જીવ મનોયોગ પૂર્વક આહાર ગ્રહણ કરે છે, ત્યારે તે આહાર આભોગનિર્વર્તિત કહેવાય છે અને જ્યારે મનોયોગના વિના જ ગ્રહણ કરે છે ત્યારે અનાભોગનિર્વર્તિત કહેવાય છે અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર લોમાહાર સમજવો જોઈએ

એજ પ્રકારે નારકોના સિવાય અન્ય જીવોના પણ આહાર આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત બન્ને પ્રકારના સમજવા જોઈએ, પરન્તુ વિશેષતા એ છે કે એકેન્દ્રિયોમા અતીવ અલ્પ તેમજ અપટુ મનોદ્રવ્ય લબ્ધિ થાય છે, તેથી જ પટુતમ

अतस्तेषां सदाऽनाभोगनिर्वर्तित एवाहारः प्रतिपादितः न तु कदाचिदपि आभोगनिर्वर्तितः किञ्चित्त्वल्पस्या विवक्षितत्वात् इति-अतिदिशन्नाह-'एवं असुरकुमाराणं जाव वेमाणियाणं. नवरं एगिंदियाणं नो आभोगनिव्वत्तिए अणाभोगनिव्वत्तिए' एवम्-नैरयिकाणामिव असुरकुमाराणां यावत्-नागकुमारादि भवनपति द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-मनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानामपि च आभोगनिर्वर्तितोऽपि, एवमनाभोगनिर्वर्तितोऽपि चाहारो भवति किन्तु नवरम् प्रविशेषस्तु-एकेन्द्रियाणां नो आभोगनिर्वर्तितः, अपि तु अनाभोगनिर्वर्तित एव आहारो भवति प्रागुक्तयुक्तेः। अथाहार्यमाणपुद्गलविषयानधिकृत्य ज्ञान-दर्शने प्ररूपयितुं तृतीयद्वारमाह-'नेरइया णं भंते! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति ते किं जाणंति पासंति आहारेंति? उदाहु न जाणंति न पासंति आहारेंति?' हे भदन्त! नैरयिकाः खलु यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति तान्-आहार्यमाणपुद्गलान् किं जानन्ति पश्यन्ति

(उपयोग) नहीं होता अतएव उनका आहार सदा अनाभोगनिर्वर्त्तित ही कहा गया है। वह कभी आभोगनिर्वर्त्तित नहीं होता क्योंकि मनोद्रव्य की वह अत्यल्पता विवक्षित नहीं है। यही कहते हैं-नारकों के समान असुरकुमारों नागकुमार आदि भवनपतियो, द्वीन्द्रियो, त्रीन्द्रियो, चतुरिन्द्रियो, पचेन्द्रिय तिर्यचों, मनुष्यो, वानव्यन्तरो ज्योतिष्कों और वैमानिको का भी आहार आभोगनिर्वर्त्तित नहीं होता किन्तु अनाभोगनिर्वर्त्तित ही होता है। इस विषय में युक्ति पहले कही जा चुकी है।

अब तीसरे द्वार की प्ररूपणा की जाती है। इसमें आहार किए जाने वाले पुद्गलो के ज्ञान-दर्शन का निरूपण है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! नारक जिन पुद्गलो को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं क्या उन पुद्गलों को जानते हैं देखते हैं और ग्रहण करते हैं? अथवा

આભોગ (ઉપયોગ) નથી થતો. તેથી જ તેમના આહાર સદા અનાભોગનિર્વર્તિત જ કહેલ છે તે ક્યારેય આભોગનિર્વર્તિત નથી થતા. કેમકે મનોદ્રવ્યની અત્યલ્પતા વિવક્ષિત નથી એજ કહે છે-નારકોની સમાન અસુરકુમારો, નાગકુમારો આદિ ભવન-પતિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, પચેન્દ્રિયતિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના પણ આહાર આભોગનિર્વતિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત હોય છે, પણ એકેન્દ્રિયોના આહાર આભોગનિર્વર્તિત નથી હોતા પણ અનાભોગનિર્વ-ર્તિત જ હોય છે આ વિષયમા યુક્તિ પહેલા કહી દીધેલી છે.

હવે ત્રીજા દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે એનાથી આહાર કરનારા પુદ્ગલોના જ્ઞાન-દર્શનનુ નિરૂપણ છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! નારક જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમા ગ્રહણ કરે છે, શુ તે પુદ્ગલોને જાણે છે? દેખે છે? અને ગ્રહણ કરે છે? અથ। નથી જાણતા,

आहारयन्ति ? उताहो न जानन्ति न पश्यन्ति किन्तु केवलम् आहारयन्त्येव ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'न जाणंति न पासंति आहारेंति' नैरयिका अ हार्यमाणपुद्गलान न जानन्ति न पश्यन्ति किन्तु केवलमाहारयन्त्येव 'एवं जाव तेइंदिया' एवम्-नैरयिकवत् यावत्-असुरकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिया अपि आहार्यमाणपुद्गलान् न जानन्ति न पश्यन्ति किन्तु केवलमाहारयन्त्येव, तत्र नैरयिकासुरकुमारादयोऽवधिज्ञानेन न जानन्ति तेषां लोमाहारतयाऽति सूक्ष्मत्वेन नैरयिकभवनपत्येकेन्द्रियावधिविषयत्वाभावात्, न पि पश्यन्ति चक्षुरिन्द्रियविषयत्वाभावात्, द्वीन्द्रिया न जानन्ति तेषाम् अज्ञानतया सम्यक्-परिज्ञानाभावात्, द्वीन्द्रियाणां मत्यज्ञानस्य चास्पष्टतया स्वयं गृह्यमाणं प्रक्षेपाहारमपि न ते जानन्ति, नापि पश्यन्ति तेषां चक्षुरिन्द्रियाभावात् तथा त्रीन्द्रिया अपि ज्ञानदर्शनरहिता अव-

---

नहीं जानते नहीं देखते केवल ग्रहण ही करते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! नारक आहार्यमाण पुद्गलों को जानते नहीं देखते केवल उनका आहार ही करते हैं ।

इसी प्रकार असुरकुमार आदि भवनपति पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय एवं त्रीन्द्रिय भी जिन पुद्गलों का आहार करते हैं उन्हें न जानते हैं न देखते हैं केवल आहार ही करते हैं । इनमें से नारक और असुरकुमार आदि अवधि से नहीं जानते हैं । उनका लोमाहार होने से अत्यन्त सूक्ष्मता के कारण नारक भवनपति और एकेन्द्रिय के ज्ञान का वह विषय नहीं होता । वे देखते भी नहीं क्यों कि वह दर्शन का भी विषय नहीं होता है । द्वीन्द्रिय अज्ञानी होने के कारण सम्यक्ज्ञान से रहित होते है, अतएव वे भी नहीं जानते हैं । उनका मत्यज्ञान इतना अस्पष्ट होता है कि स्वयं जो प्रक्षेपाहार ग्रहण करते हैं, उसे भी वे नहीं जानते हैं । चक्षुरिन्द्रिय का आभाव होने से वे

નથી દેખતા કેવલ ગ્રહણ જ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! નારક આહાર્યમાણ પુદ્ગલોને જાણતાં નથી, દેખતા નથી, કેવલ તેમનો આહાર જ કરે છે

એ જ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય તેમજ ત્રીન્દ્રિય પણ જે પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, તેમને નથી જાણતા, નથી દેખતા, કેવલ આહાર જ કરે છે

એમનામાંથી નારક અને અસુરકુમાર આદિ અવધિથી નથી જાણતા. તેમનો લોમાહાર હોવાથી અત્યન્ત સૂક્ષ્મતાના કારણે નારક ભવનપતિ, અને એકેન્દ્રિયના જ્ઞાનનો તે તે વિષય નથી થતો. તેઓ દેખતાપણુ નથી, કેમકે તે દર્શનનો પણ વિષય બનતો નથી. દ્વીન્દ્રિય અજ્ઞાની હોવાના કારણે સમ્યક્ જ્ઞાનથી, રહિત હોય છે. તેથી જ તેઓ પણ નથી જાણતા. તેમનુ મત્યજ્ઞાન એટલું અસ્પષ્ટ હોય છે કે સ્વયં જે પ્રક્ષેપાહાર ગ્રહણ

अतस्तेषां सदाऽनाभोगनिर्वर्तित एवाहारः प्रतिपादितः न तु कदाचिदपि आभोगनिर्वर्तितः किञ्चित्वल्पा विवक्षितत्वात् इति-अतिदिशन्नाह-'एवं असुरकुमाराणं जाव वेमाणियाणं. नवरं एगिंदियाणं नो आभोगनिव्वत्तिए अणाभोगनिव्वत्तिए' एवम्-नैरयिकाणामिव असुरकुमाराणां यावत्-नागकुमारादि भवनपति द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-मनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानामपि च आभोगनिर्वर्तितोऽपि, एवमनाभोगनिर्वर्तितोऽपि चाहारो भवति किन्तु नवरम् प्रविशेषस्तु-एकेन्द्रियाणां नो आभोगनिर्वर्तितः, अपि तु अनाभोगनिर्वर्तित एव आहारो भवति प्रागुक्तयुक्तेः। अथाहार्यमाणपुद्गलविषयानधिकृत्य ज्ञान-दर्शने प्ररूपयितुं तृतीयद्वारमाह-'नेरइया णं भंते! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति तं किं जाणंति पासंति आहारेंति? उदाहु न जाणंति न पासंति आहारेंति?' हे भदन्त! नैरयिकाः खलु यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति तान्-आहार्यमाणपुद्गलान् किं जानन्ति पश्यन्ति

(उपयोग) नहीं होता अतएव उनका आहार सदा अनाभोगनिर्वर्त्तित ही कहा गया है। वह कभी आभोगनिर्वर्त्तित नहीं होता क्योंकि मनोद्रव्य की वह अत्यल्पता विवक्षित नहीं है। यही कहते हैं-नारकों के समान असुरकुमारों नागकुमार आदि भवनपतियों, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों, पंचेन्द्रिय तिर्यंचों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों ज्योतिष्कों और वैमानिकों का भी आहार आभोगनिर्वर्त्तित नहीं होता किन्तु अनाभोगनिर्वर्त्तित ही होता है। इस विषय में युक्ति पहले कही जा चुकी है।

अब तीसरे द्वार की प्ररूपणा की जाती है। इसमें आहार किए जाने वाले पुद्गलों के ज्ञान-दर्शन का निरूपण है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! नारक जिन पुद्गलों को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं क्या उन पुद्गलों को जानते हैं देखते हैं और ग्रहण करते हैं? अथवा

આભોગ (ઉપયોગ) નથી થતો. તેથી જ તેમના આહાર સદા અનાભોગનિર્વર્તિત જ કહેલ છે તે ક્યારેય આભોગનિર્વર્તિત નથી થતા. કેમકે મનોદ્રવ્યની અત્યલ્પતા વિવક્ષિત નથી એજ કહે છે-નારકોની સમાન અસુરકુમારો, નાગકુમારો આદિ ભવનપતિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, પચેન્દ્રિયતિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના પણ આહાર આભોગનિર્વતિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત હોય છે, પણ એકેન્દ્રિયોના આહાર આભોગનિર્વર્તિત નથી હોતા પણ અનાભોગનિર્વર્તિત જ હોય છે આ વિષયમા યુક્તિ પહેલા કહી દીધેલી છે.

હવે ત્રીજા દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે એનાથી આહાર કરનારા પુદ્ગલોના જ્ઞાન-દર્શનનુ નિરૂપણ છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! નારક જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, શુ તે પુદ્ગલોને જાણે છે? દેખે છે? અને ગ્રહણ કરે છે? અથવા નથી જાણતા,

आहारयन्ति ? उताहो न जानन्ति न पश्यन्ति किन्तु केवलम् आहारयन्त्येव ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'न जाणंति न पासंति आहारेंति' नैरयिका आहार्यमाणपुद्गलान न जानन्ति न पश्यन्ति किन्तु केवलमाहारयन्त्येव 'एवं जाव तेइंदिया' एवम्-नैरयिका इव यावत्-असुरकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिया अपि आहार्यमाणपुद्गलान् न जानन्ति न पश्यन्ति किन्तु केवलमाहारयन्त्येव, तत्र नैरयिकासुरकुमारादयोऽवधिज्ञानेन न जानन्ति तेषां लोमाहारतयाऽति सूक्ष्मत्वेन नैरयिकभवनपत्येकेन्द्रियावधिविषयत्वाभावात्, न पि पश्यन्ति चक्षुरिन्द्रियविषयत्वाभावात्, द्वीन्द्रिया न जानन्ति तेषाम् अज्ञानतया सम्यक् परिज्ञानाभावात्, द्वीन्द्रियाणां मत्यज्ञानस्य चास्पष्टतया स्वयं गृह्यमाण प्रक्षेपाहारमपि न ते जानन्ति, नापि पश्यन्ति तेषां चक्षुरिन्द्रियाभावात् तथा त्रीन्द्रिया अपि ज्ञानदर्शनरहिता अव-

नहीं जानते नहीं देखते केवल ग्रहण ही करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक आहार्यमाण पुद्गलों को जानते नहीं देखते केवल उनका आहार ही करते हैं।

इसी प्रकार असुरकुमार आदि भवनपति पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय एवं त्रीन्द्रिय भी जिन पुद्गलों का आहार करते हैं उन्हें न जानते हैं न देखते हैं केवल आहार ही करते हैं। इनमें से नारक और असुरकुमार आदि अवधि से नहीं जानते हैं। उनका लोमाहार होने से अत्यन्त सूक्ष्मता के कारण नारक भवनपति और एकेन्द्रिय के ज्ञान का वह विषय नहीं होता। वे देखते भी नहीं क्यों कि वह दर्शन का भी विषय नहीं होता है। द्वीन्द्रिय अज्ञानी होने के कारण सम्यक्ज्ञान से रहित होते है, अतएव वे भी नहीं जानते हैं। उनका मत्यज्ञान इतना अस्पष्ट होता है कि स्वयं जो प्रक्षेपाहार ग्रहण करते हैं, उसे भी वे नहीं जानते हैं। चक्षुरिन्द्रिय का आभाव होने से वे

નથી દેખતા કેવલ ગ્રહણ જ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક આહાર્યમાણ પુદ્ગલોને જાણતાં નથી, દેખતા નથી, કેવલ તેમનો આહાર જ કરે છે

એ જ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય તેમજ ત્રીન્દ્રિય પણ જે પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, તેમને નથી જાણતા, નથી દેખતા, કેવલ આહાર જ કરે છે.

એમનામાંથી નારક અને અસુરકુમાર આદિ અવધિથી નથી જાણતા. તેમનો લોમાહાર હોવાથી અત્યન્ત સૂક્ષ્મતાના કારણે નારક ભવનપતિ, અને એકેન્દ્રિયના જ્ઞાનનો તે તે વિષય નથી થતો. તેઓ દેખતાપણ નથી, કેમકે તે દર્શનનો પણ વિષય બનતો નથી. દ્વીન્દ્રિય અજ્ઞાની હોવાના કારણે સમ્યક્ જ્ઞાનથી, રહિત હોય છે. તેથી જ તેઓ પણ નથી જાણતા. તેમનું મત્યજ્ઞાન એટલું અસ્પષ્ટ હોય છે કે સ્વયં જે પ્રક્ષેપાહાર ગ્રહણ

सेयाः, अथ चतुरिन्द्रियानधिकृत्य गौतमः पृच्छति-'चउरिंदियाणं पुच्छा' चतुरिन्द्रियाः किम् आहार्यमाणपुद्गलान् जानन्ति पश्यन्ति आहारयन्ति ? किं वा न जानन्ति न पश्यन्ति किन्तु-केवलमाहारयन्त्येवेति भावः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइया न जाणन्ति पासंति आहारेंति' अस्त्येके-केचन चतुरिन्द्रिया आहार्यमाणपुद्गलान न जानन्ति अवधि-ज्ञानेन तेषां मिथ्याज्ञानित्वात् किन्तु पश्यन्ति चक्षुरिन्द्रिय सत्त्वात् आहारयन्ति च 'अत्थेगइया न जाणंति न पासंति आहारेंति' अस्त्येके केचन चतुरिन्द्रिया आहार्यमाणपुद्गलान् न जानन्ति तेषां मिथ्याज्ञानित्वात् न पश्यन्ति तमसा चक्षुर्दर्शनस्य प्रतिहतत्वात् किन्तु केवलमाहारयन्त्येव, अत्रास्तिशब्दस्याव्ययतया बहुत्वेऽपि तदेवरूपं बोध्यम्, अथ पञ्चेन्द्रियतिरश्चां प्रक्षेपाहार लोमाहारश्चाधिकृत्य चतुर्भङ्गीं वक्तुमाह-'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा' पञ्चेन्द्रिय-

उसे देख भी नहीं सकते हैं। इसी प्रकार त्रीन्द्रिय भी ज्ञान और दर्शन से रहित समझ लेने चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! चतुरिन्द्रिय जीव क्या आहार्यमाण पुद्गलों को जानते, देखते और आहार करते हैं ? या नहीं जानते, नहीं देखते, केवल आहार करते है।

भगवान्-हे गौतम ! कोई चतुरिन्द्रिय आहार्यमाण पुद्गलों को नहीं जानते हैं, किन्तु देखते हैं क्योंकि चक्षुरिन्द्रिय उनको होती है और आहार करते हैं। कोई चतुरिन्द्रिय न जानते हैं, क्यों कि वे मिथ्याज्ञानी होते है, और न देखते हैं क्यों कि अन्धकार के कारण उनकी चक्षु काम नहीं करती, वे केवल आहार ही करते हैं। यहां 'अस्ति' शब्द अव्यय है, अतएव बहुवचन में भी 'अस्ति' रूप ही रहता है। अब पंचेन्द्रिय जीवों के प्रक्षेपाहार और लोमाहार को लेकर चौभंगी कहने के लिए कहा है।

કરે છે, તેમને પણ તેઓ નથી જાણતા, ચક્ષુરિન્દ્રિયનો અભાવ હોવાથી તેઓ તેને દેખી પણ નથી શકતા એ જ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય પણ જ્ઞાન અને દર્શનથી રહિત સમજી લેવા જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ચતુરિન્દ્રિય જીવ શું આહાર્યમાણ પુદ્ગલોને જાણે-દેખે અને આહાર કરે છે ? અગર નથી જાણતા, નથી દેખતા, કેવળ આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ ચતુરિન્દ્રિય આહાર્યમાણ પુદ્ગલોને નથી જાણતા, પણ દેખે છે, કેમકે ચક્ષુઈન્દ્રિય તેમને હોય છે, અને આહાર કરે છે. કોઈ ચતુરિન્દ્રિય જાણતા નથી કેમકે તેઓ મિથ્યાજ્ઞાની હોય છે, અને નથી દેખતા, કેમકે અન્ધકારના કારણે તેમના નેત્રો કામ નથી કરતા, તેઓ કેવલ આહાર કરે છે આહી 'અસ્તિ' શબ્દ અવ્યય છે તેથી જ બહુવચનમા પણ 'અસ્તિ' રૂપ જ રહે છે.

હવે પંચેન્દ્રિય જીવોના પ્રક્ષેપાહાર અને લોમાહારને લઈને ચૌભંગી કહેવાને માટે કહ્યું છે-

तिर्यग्योनिकानां पृच्छा, तथा च पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चः आहार्यमाणपुद्गलान् न किं जानन्ति पश्यन्ति आहारयन्ति ? किं वा न जानन्ति न पश्यन्ति केवलमाहारयन्त्येव ? भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइया जाणंति पासंति आहारेंति १' अस्त्येके-केचन पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्च आहार्यमाणपुद्गलान् जानन्ति पश्यन्ति आहारयन्ति १ 'अत्थेगइया जाणंति न पासंति आहारेंति २' अस्त्येके-केचन पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो जानन्ति किन्तु न पश्यन्ति, आहारयन्ति च २, 'अत्थेगइया न जाणंति पासंति आहारेंति ३' अस्त्येके केचन पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो न जानन्ति किन्तु पश्यन्ति आहारयन्ति च ३, 'अत्थेगइया न जाणंति न पासंति आहारेंति ४' अस्त्येके-केचन पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो न जानन्ति न पश्यन्ति केवलमाहारयन्त्येव ४, 'एवं जाव मणूसाण वि' एवम्-पञ्चेन्द्रियतिर्यगुक्तरीत्या यावत् उक्ता चतुर्भङ्गी मनुष्याणामपि वक्तव्या, तथा च प्रक्षेपाहारापेक्षया केचन पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चः प्रक्षेपाहारं जानन्ति तेषां सम्यग् ज्ञानितया यथावस्थितवस्तुपरिज्ञानसद्भावात्, चक्षुरिन्द्रियसद्भावात् पश्यन्ति आहारयन्ति च १ इति प्रथमो भङ्गः, केचन जानन्ति किन्तु न पश्यन्ति अन्धकारादिना चक्षुर्दर्शनस्य

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक आहार्यमाण पुद्गलों को जानते, देखते और आहार करते हैं या नहीं जानते, नहीं देखते और आहार करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! (१) कोई जानते हैं देखते है और आहार करते हैं (२) कोई जानते हैं देखते नहीं है और आहार करते हैं (३) कोई जानते नहीं देखते हैं और आहार करते हैं (४) कोई न जानते है न देखते हैं किन्तु आहार करते हैं ।

पंचेन्द्रिय तिर्यंचों की तरह मनुष्यों की भी चौभंगी समझनी चाहिए । पंचेन्द्रिय तिर्यंच प्रक्षेपाहारी होते हैं अतः वे प्रक्षेपाहार को जानते है क्यों कि सम्यग्ज्ञान होने के कारण वे यथार्थ वस्तु स्वरूप के ज्ञाता होते है । चक्षुरिन्द्रिय होने से वे देखते भी हैं और आहार करते हैं । यह प्रथम भंग है । कोई-कोई

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ યોનિક આહાર્યમાણ પુદ્ગલોને જાણે-દેખે અને આહાર કરે છે, અગર નથી જાણતા, નથી દેખતા અને આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! (૧) કોઇ જાણે છે દેખે છે અને આહાર કરે છે (૨) કોઈ જાણે છે, દેખતા નથી અને આહાર કરે છે (૩) કોઇ જાણતા નથી, દેખે છે અને આહાર કરે છે (૪) કોઈ નથી જાણતા, નથી દેખતા પણ આહાર કરે છે

પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોની જેમ મનુષ્યોની પણ ચૌભંગી સમજવી જોઇએ. પંચેન્દ્રિય-તિર્યંચ પ્રક્ષેપાહારી હોય છે, અત તેઓ પ્રક્ષેપાહારને જાણે છે, કેમકે સમ્યગ્જ્ઞાન થવાના કારણે યથાર્થ વસ્તુ સ્વરૂપના જ્ઞાતા બને છે ચક્ષુ ઇન્દ્રિય હોવાથી તેઓ દેખે પણ છે અને આહાર કરે છે આ પ્રથમ ભંગ છે

व्याहतत्वात्, २ इति द्वितीयो भङ्गः, केचन मिथ्याज्ञानितया न जानन्ति सम्यक् परिज्ञाना-सद्भावात् किन्तु-चक्षुरिन्द्रियोपयोगात् पश्यन्ति ३ इति तृतीयो भङ्गः, केचन मिथ्याज्ञानि तया न जानन्ति नापि पश्यन्ति तमसा चक्षुर्दर्शनस्य व्याघातात् ४ इति चतुर्थोभङ्गः, लोमा-हारापेक्षया तु केचन पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो विशिष्टावधिज्ञानशालित्वात् लोमाहारमपि जानन्ति तथाविधक्षयोपशमभावेन इन्द्रियपाटवस्यातिविशुद्धतया पश्यन्ति आहारयन्ति १ केचन जानन्त्येव नतु पश्यन्ति तथाविधेन्द्रियपाटवाभावात् २, केचन न जानन्ति किन्तु तथा विधेन्द्रियपाटवोपेतत्वात् पश्यन्ति ३, केचन पुनरवधिज्ञानविकलतया मिथ्याज्ञानित्वेन न जानन्ति नापि पश्यन्ति तथाविधेन्द्रियपाटवासद्भावात् ४ इति चतुर्भङ्गी वाच्या, एवं मनुष्याणामपि चतुर्भङ्गी विज्ञेया तदुभयापेक्षयेति भावः 'वाणमंतरजोइसिया जहा नेरइया'

जानते तो हैं, किन्तु अन्धकार आदि के कारण चक्षु के काम न करने से देखते नहीं हैं। यह दूसरा भंग है। कोई-कोई मिथ्याज्ञानी होने से जानते नहीं है क्यों कि उनमें सम्यक्परिज्ञान नहीं होता है मगर चक्षुरिन्द्रिय के उपयोग से वे देखते हैं। यह तीसरा भंग है। कोई मिथ्याज्ञानी होने से जानते नहीं, अंध-कार के कारण नेत्रों का व्याघात हो जाने के कारण देखते भी नहीं, यह चौथा भंग है।

लोमाहार की अपेक्षा से कोई-कोई पंचेन्द्रिय तिर्यंच विशिष्ट अवधि से युक्त होने के कारण लोमाहार को भी जानते हैं और विशिष्ट क्षयोपशम होने से इन्द्रिय पटुता अतिवि द्ध होने के कारण देखते हैं और आहार करते है। कोई-कोई जानते ही हैं देखते नहीं क्यों कि उनमें इन्द्रियपाटव का अभाव होता है। कोई जानते नहीं किन्तु इन्द्रियपाटव से युक्त होने के कारण देखते हैं। कोई अवधि से रहित होने के कारण मिथ्या ज्ञानी होने से नहीं जानते

કોઈ-કોઈ જાણે તો છે પણ અન્ધકાર આદિના કારણે નેત્રકામ ન કરી શકવાથી દેખતા નથી. આ બીજો ભગ છે.

કોઈ-કોઈ મિથ્યા જ્ઞાની હોવાથી જાણતા નથી, કેમકે તેમનામા સમ્યગ્ જ્ઞાન નથી હોતુ, પણ ચક્ષુરિન્દ્રિયના ઉપયોગથી તેઓ દેખે છે. આ ત્રીજો ભગ થયો.

કોઈ મિથ્યાજ્ઞાની હોવાથી જાણતા નથી, અધકારના કારણે નેત્રોનો વ્યાઘાત થઈ જવાથી દેખી પણ શકતાં નથી. આ ચોથો ભંગ છે.

લોમાહારની અપેક્ષાથી કોઈ કોઈ પચેન્દ્રિયતિર્યંચ વિશિષ્ટ અવધિથી યુક્ત હોવાને કારણે લોમાહારને જાણે છે. અને વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ થવાથી ઇન્દ્રિયપટુતા અતિ વિશુદ્ધ થવાને કારણે દેખે છે અને આહાર કરે છે. કોઈ-કોઈ જાણે જ છે, જોતા નથી, કેમ કે તેમનામા ઇન્દ્રિય પાટવનો અભાવ હોય છે.

કોઈ જાણતા નથી પરતુ ઇન્દ્રિયપટુતાથી યુક્ત હોવાને કારણે દેખે છે કોઈ અવધિથી

वानव्यन्तरज्योतिष्का यथा नैरयिका उक्ता स्तथा वक्तव्याः, तथा च नैरयिकावधेरिव वानव्यन्तरज्योतिष्का यथा नैरयिकायुउक्तास्तथा वक्तव्याः; तथा च नैरयिकावधेरिव वानव्यन्तरज्योतिष्कावधेरपि मनोभक्षित्वेऽपि तस्याहारपुद्गलानामविषयत्वात् तेऽपि न जानन्ति नापि पश्यन्ति केवलमाहारयन्त्येवेति भावः, 'वेमाणियाणं पुच्छा' वैमानिकाना पृच्छा तथा च वैमानिकाः किम् आहार्यमाणपुद्गलान् जानन्ति पश्यन्ति आहारयन्ति ? किं वा न जानन्ति न पश्यन्ति आहारयन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गोतम ! 'अत्थेगइया जाणंति पासंति आहारेंति' अस्त्येके-केचन वैमानिका जानन्ति पश्यन्ति आहारयन्ति, 'अत्थेगइया न जाणंति न पासंति आहारेंति' अस्त्येके-केचन वैमानिका न जानन्ति न पश्यन्ति केवल माहारयन्त्येव, गौतम स्तत्र कारण पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-वेमाणिया अत्थेगइया जाणंति पासंति आहारेंति अत्थेगइया न जाणंति न पासंति आहारेंति ?' हे

और इन्द्रियपाटव का अभाव होने से नहीं देखते हैं। यह चौभंगी जानना चाहिए। इसी प्रकार की चौभंगी मनुष्यों की भी समझलेना चाहिए।

वानव्यन्तरों और ज्योतिष्को की वक्तव्यता नारकों के समान है। नारकों के अवधि के समान वानव्यन्तरों और ज्योतिष्कों का अवधि उनके आहार को विषय नहीं करता, अतएव वे जानते नहीं हैं और देखते भी नहीं हैं केवल आहार करते हैं,

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वैमानिक देव क्या आहार्यमाण पुद्गलो को जानते हैं देखते हैं और आहार करते है ? अथवा नहीं जानते, नहीं देखते और आहार करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! कोई-कोई वैमानिक जानते हैं, देखते हैं और आहार करते हैं।

गौतमस्वामी कारण पूछते हुए प्रश्न करते हैं-हे भगवान् ! किस हेतु से

રહિત હોવાના કારણે મિથ્યાજ્ઞાની હોવાથી જાણતા નથી અને ઇન્દ્રિયપાટવનો અભાવ હોવાથી દેખતાં પણ નથી.

આ ચતુર્ભંગી જાણવી જોઇએ. આ પ્રકારની ચતુર્ભંગી મનુષ્યોની પણ સમજી લેવી જોઇએ.

વાનવ્યંતરો અને જ્યોતિષ્કોની વક્તવ્યતા નારકોની સમાન છે નારકોની અવધિનાં સરખી વાનવ્યતરો અને જ્યોતિષ્કોની અવધિ તેમના આહારને વિષય કરતા નથી, તેથી જ તેઓ જાણતા નથી. અને દેખતાં પણ નથી, કેવળ આહાર કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વૈમાનિક દેવ શું અહાર્યમાણ પુદ્ગલોને જાણે છે, દેખે છે, અને આહાર કરે છે ? અથવા નથી જાણતા, નથી દેખતા અને આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઇ વૈમાનિક જાણે છે, દેખે છે અને આહાર કરે છે, કોઈ-કોઈ જાણતા નથી, દેખતા નથી અને આહાર કરે છે.

भदन्त ! तत्–अथ केनार्थेन–कथं तावद् एवं मुच्यते–वैमानिका अस्त्येके जानन्ति पश्यन्ति आहारयन्ति अस्त्येके न जानन्ति न पश्यन्ति आहारयन्तीति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'वेमाणिया दुविहा पण्णत्ता' वैमानिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा–माइ मिच्छद्दिट्ठि उववन्नगा य अमाइ सम्मद्दिट्ठि उववन्नगा य' तद्यथा–मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाश्च अमायि सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाश्च, तत्र नव ग्रैवेयकवैमानिकपर्यन्ता मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाः अमायि-सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाश्च बोध्याः, तेषां यथासंभवमवश्यं मायित्वस्य मिथ्यादृष्टित्वस्य च सद्भावात्, अनुत्तरवैमानिकाः पुनरमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नका अवसेयाः, तेषामवश्यं सम्यग्दृष्टित्वस्य पूर्वानन्तरभवे सर्वथा प्रतनुक्रोधमानमायालोभस्योपशान्तकषायत्वस्य च सद्भावेन अमायित्वस्य चोपलम्भात्, प्रकृतवक्तव्यता मतिदिशन्नाह–'एवं जहा–इंदियउद्देसए पढमे भणियं तहा भाणियव्वं जाव एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ०' एवम्–पूर्वोक्तरीत्या यथा इन्द्रियविषये प्रथमोद्देशके भणितं तथा अत्रापि भणितव्यम्, वक्तव्यतावधिमाह–यावत्–एतेनार्थेन गौतम ! एवम्–उक्तरीत्या उच्यते–अस्त्येके जानन्ति पश्यन्ति आहारयन्ति, अस्त्येके

ऐसा कहा है कि कोई–कोई वैमानिक जानते देखते और आहार करते हैं कोई–कोई वैमानिक नहीं जानते नहीं देखते और आहार करते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! वैमानिक देव दो प्रकार के कहे हैं वे इस प्रकार हैं–मायिमिथ्यादृष्टि–उपपन्नक और अमायिसम्यग्दृष्टि–उपपन्नक। नवग्रैवेयक तक के देव दोनों प्रकार के होते हैं–कोई मायिमिथ्यादृष्टि और कोई अमायिसम्यग्दृष्टि किन्तु अनुत्तर विमानो के देव अमायि–सम्यग्दृष्टि–उपपन्नक ही होते हैं क्यों कि वे अवश्य ही पूर्वभव में सम्यग्दृष्टि होते है और क्रोध मान माया तथा लोभ के हल्का होने से या उपशान्त कषाय होने से अमायी भी होते हैं।

इस प्रकार जैसा इन्द्रियविषयक प्रथम उद्देशक में कहा है वैसा ही यहां

શ્રી ગૌતમસ્વામી કારણ પૂછતાં પ્રશ્ન કરે છે–હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે કોઈ-કોઇ વૈમાનિક જાણે છે, દેખે છે અને આહાર કરે છે, કોઈ–કોઈ વૈમાનિક જાણતા નથી, દેખતા નથી અને આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! વૈમાનિક દેવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, તેઓ આ પ્રકારે છે–માયિ–મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક અને અમાયી સમ્યગ્ દૃષ્ટિ ઉપપન્નક નવગ્રૈવેયક સુધીનાં દેવ બન્ને પ્રકારના હોય છે–કોઈ માયિમિથ્યાદૃષ્ટિ અને કોઈ અમાયી સમ્યગ્–દૃષ્ટિ પરંતુ અનુત્તર વિમાનોના દેવ અમાયીસમ્યગ્–દૃષ્ટિ ઉપપન્નક જ હોય છે, કેમ કે તેઓ અવશ્યે કરી પૂર્વભવમાં સમ્યગ્ દૃષ્ટિ હોય છે અને ક્રોધ, માન, માયા તથા લોભ ઓછા હોવાને લીધે અગર તો ઉપશાન્ત કષાય થવાથી અમાયી પણ હોય છે

આ પ્રકારે જેવું ઇન્દ્રિય–વિષયક પ્રથમ ઉદ્દેશકમાં કહ્યું છે તેવુ જ અહીં પણ

न जानन्ति न पश्यन्ति आहारयन्तीतिभावः, तत्र ये खलु मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नका नवग्रैवेयकपर्यवसानास्ते अवधिज्ञानेन मनोभक्ष्याहारयोग्यान पुद्गलान न जानन्ति तदवधेस्तेषामविषयत्वात्, चक्षुरिन्द्रियेण न पश्यन्ति तथाविधपाटवाभावात्, येऽपि अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नका स्तेऽपि द्विविधाः-अनन्तरोपपन्नकाः परम्परोपपन्नकाश्च-प्रथमसमयोत्पन्ना अप्रथमसमयोत्पन्नाश्चेति भावः, तत्रानन्तरोपपन्नकाः न जानन्ति न पश्यन्ति, तेषां प्रथमसमयोत्पन्नत्वेनावधिज्ञानोपयोगस्य चक्षुरिन्द्रियोपयोगस्य चासद्भावात्, परम्परोपपन्नकानामपि मध्ये अपर्याप्तका न जानन्ति न पश्यन्ति पर्याप्तानामसम्पूर्णतयाऽवध्युपयोगा-

भी कहना चाहिए, यावत इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा है कि कोई जानते देखते और आहार करते हैं। जो मायिमिथ्यादृष्टिउपपन्नक होते है जो नवग्रैवेयको तक ही पाए जाते हैं वे अवधि से मनोभक्ष्य आहार के योग्य पुद्गलो को जानते नहीं हैं क्यो कि उनका विभंगज्ञान उन पुद्गलो को जानने में समर्थ नहीं होता और पटुता के अभाव के कारण चक्षुरिन्द्रिय से देखते भी नहीं हैं। जो देव अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नक होते हैं वे भी दो प्रकार के होते हैं अनन्तरोपपन्नक और परम्परोपपन्नक जिन्हे प्रथम समय में उत्पन्न और अप्रथम समय में उत्पन्न भी कह सकते हैं। इनमें से अनन्तरोपपन्नक नहीं जानते नही देखते क्यो कि प्रथम समय के उत्पन्न होने के कारण उनके अवधि का और चक्षुरिन्द्रिय का उपयोग नहीं होता है। परम्परोपपन्नको में भी जो अपर्याप्त होते हैं, वे नहीं जानते और नहीं देखते हैं, क्यो कि पर्याप्तियो की अपूर्णता के कारण उनके अवधि आदि का उपयोग नहीं लग सकता जो पर्याप्त

કહેવુ જોઈએ, યાવત્ આ હેતુથી હે ગૌતમ ! એમ કહ્યુ છે કે, કોઈ જાણે છે દેખે છે અને આહાર કરે છે, કોઈ નથી જાણતા, નથી દેખતા અને આહાર કરે છે

જે માયિમિથ્યા દૃષ્ટિ ઉપપન્નક હોય છે, જે નવગ્રૈવેયકો સુધી જ, મળી આવે છે, તેઓ અવધિથી મનોભક્ષ્ય આહારને યોગ્ય પુદ્ગલોને જાણતા નથી, કેમ કે તેમના વિભંગ જ્ઞાન તે પુદ્ગલોને જાણવામા સમર્થ નથી થતા અને પટુતાના અભાવને કારણે નેત્રેન્દ્રિયથી દેખતા પણ નથી

જે દેવ અમાયિસમ્યગ્ દૃષ્ટ્યુપપન્નક હોય છે, તેઓ પણ બે પ્રકારના હોય છે-અનન્તરોપપન્નક અને પરમ્પરોપપન્નક. જેમને પ્રથમ સમયમા ઉત્પન્ન અને અપ્રથમ સમયમા ઉત્પન્ન પણ કહી શકાય છે તેમનામાથી અનંતરોપપન્નક નથી જાણતા, નથી દેખતા, કેમ કે પ્રથમ સમયમાં ઉત્પન્ન થવાને કારણે તેમનામા અવધિનો અને નેત્રેન્દ્રિયનો ઉપયોગ નથી થતો.

પરંપરોપપન્નકોમાં પણ જે અપર્યાપ્ત હોય છે, તેઓ નથી જાણતા અને નથી દેખતા, કેમ કે પર્યાપ્તિઓની અપૂર્ણતાને કારણે તેમનાં અવધિ આદિનો ઉપયોગ નથી

सद्भावात्, पर्याप्तकेष्वपि अनुपयुक्ता न जानन्ति न पश्यन्ति तेषामुपयुक्तत्वाभावात्, उपयुक्तास्तु अनुत्तरवैमानिका आहार्यमाणमनोभक्ष्याहारयोग्यान पुद्गलान जानन्ति पश्यन्ति आहारयन्ति, "संभिन्नलोगनालिं पासंति अनुत्तरा देवा" इतिवचनाद् अनुत्तरा वैमानिकाः संपूर्णां लोकनाडीं पश्यन्ति अतएव ते मनोभक्ष्याहारयोग्यानपि पुद्गलान् जानन्ति तेषामवधेर्विशुद्धत्वात्, इन्द्रियपाटवस्य चातिविशुद्धत्वात्, अथाध्यवसानविषयं चतुर्थद्वारमधिकृत्याह-'नेरइया णं भंते ! केवइया अज्झवसाणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां कियन्ति अध्यवसानानि-अध्यवसायाः प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'असंखेज्जा अज्झवसाणा' नैरयिकाणामसंख्येयानि अध्यवसानानि प्रज्ञप्तानि 'ते णं भंते ! किं पसत्था, अपसत्था ?' हे भदन्त ! तानि खलु अध्यवसानानि किं प्रशस्तानि भवन्ति ? किं वा अप्र

होते हैं, उनमें से भी अनुपयोगवान् नहीं जानते, नहीं देखते, जो उपयोग लगाए होते हैं, वे ही वैमानिक आहार्यमाण पुद्गलों को जानते हैं, देखते हैं और आहार करते हैं। कहा है-'अनुत्तर देव सम्पूर्ण लोकनाडी को देखते हैं' इस वचन के अनुसार अनुत्तर वैमानिक सम्पूर्ण लोकनाडी को देखते हैं, अतएव वे मनोभक्ष्य आहार के योग्य पुद्गलों को जानते हैं, क्यों कि अवधिज्ञान विशुद्ध होता है और इन्द्रियपाटव भी खूब विशुद्ध होता है।

अब अध्यवसान विषयक चौथा द्वार कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारकों के अध्यवसान अर्थात् अध्यवसाय कितने कहे गए है ?

भगवान्-हे गौतम ! नारकों के असंख्यात अध्यवसान कहे गए हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वे अध्यवसान क्या प्रशस्त होते हैं अथवा अप्रशस्त होते हैं ?

થઈ શકતો. જેઓ પર્યાપ્ત હોય છે, તેમનામાંથી પણ અનુપયોગવાળા નથી જાણતા નથી દેખતા, જેણે ઉપયોગ કરેલો હોય છે, તે જ વૈમાનિક આહાર્યમાણ પુદ્ગલોને જાણે છે, દેખે છે અને આહાર કરે છે,

કહ્યું છે-" અનુત્તર દેવ સંપૂર્ણ લોકનાડીને દેખે છે, એ વચનાનુસાર અનુત્તર વૈમાનિક સંપૂર્ણ લોકનાડીને દેખે છે, તેથી જ તેઓ મનોભક્ષ્ય આહારને યોગ્ય પુદ્ગલોને જાણે છે, કેમ કે અવધિજ્ઞાન વિશુદ્ધ હોય છે અને ઇન્દ્રિય પાટવ પણ ખૂબ વિશુદ્ધ હોય છે.

હવે અધ્યવસાન વિષયક ચોથા દ્વારને કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! નારકોના અધ્યવસાન અર્થાત્ અધ્યવસાય કેટલા કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના અસંખ્યાત અધ્યવસાન કહેલાં છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! તે અધ્યવસાન શું પ્રશસ્ત હોય છે અથવા અપ્રશસ્ત હોય છે ?

शस्तानि भवन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'पसत्था वि अपसत्था वि' प्रशस्तान्यपि अप्रशस्तान्यपि नैरयिकाणामध्यवसानानि भवन्ति, 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवम्–नैरयिकाणामिव यावत्–असुरकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय विकलेन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानामपि असंख्येयानि अध्यवसानानि प्रशस्तानि अप्रशस्तानि च भवन्ति तेषां प्रतिसमयमन्यान्याध्यवसायाना मद्भावात्, अथ पञ्चमं सम्यक्त्वाद्यधिगममधिकृत्याह–'नेरइयाणं भंते ! किं सम्मत्ताभिगमी मिच्छत्ताभिगमी ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं सम्यक्त्वाधिगामिनः सम्यक्त्वप्राप्तिमन्तो भवन्ति ? किं वा मिथ्यात्वाधिगामिनः–मिथ्यात्वप्राप्तिमन्तो भवन्ति ? किं वा सम्यक्त्व मिथ्यात्वाधिगामिनो भवन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'सम्मत्ताभिगमी वि मिच्छत्ताभिगमी वि सम्मामिच्छत्ताभिगमी वि' नैरयिकाः सम्यक्त्वाधिगामिनोऽपि मिथ्यात्वाधिगामिनोऽपि

भगवान्–हे गौतम ! नारकों के अध्यवसान प्रशस्त भी होते हैं, अप्रशस्त भी होते हैं।

नारकों के समान असुरकुमार आदि भवनपतियों के, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियों के, विकलेन्द्रियों के, पंचेन्द्रियतिर्यंचों के, मनुष्यों के, वानव्यन्तरों के, ज्योतिष्कों के और वैमानिकों के भी अध्यवसान असंख्यात होते हैं और वे प्रशस्त भी होते हैं तथा अप्रशस्त भी होते हैं। क्योंकि उनमें प्रत्येक समय निराले निराले अध्यवसाय होते रहते हैं।

अब सम्यक्त्वाधिगम नामक पांचवां द्वार कहते हैं–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! नारक जीव क्या सम्यक्त्वाधिगामी अर्थात् सम्यक्त्व की प्राप्ति वाले होते हैं, मिथ्यात्वाधिगामी होते हैं अथवा सम्यक्त्व मिथ्यात्वाधिगामी होते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! नारक जीव सम्यक्त्वाधिगामी भी होते हैं, मिथ्या-

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના અધ્યવસાન પ્રશસ્ત પણ હોય છે, અપ્રશસ્ત પણ હોય છે.

નારકોની જેમ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિઓનાં પૃથ્વીકાયિકાદિ એકેન્દ્રિયોનાં, વિકલેન્દ્રિયોના, પચેન્દ્રિયતિર્યંચોના, મનુષ્યોના, વાનવ્યન્તરોના, જ્યોતિષ્કોનાં વૈમાનિકોના પણ અધ્યવસાન અસંખ્યાત હેય છે અને તેઓ પ્રશસ્ત પણ હોય છે તેમ જ અપ્રશસ્ત પણ હોય છે કેમ કે તેમનામાં પ્રત્યેક સમય ભિન્ન ભિન્ન અધ્યવસાય થતા રહેતા હોય છે,

હવે સમ્યક્ત્વાધિગમ નામક પાંચમા દ્વારને કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ શું સમ્યક્ત્વાધિગામી અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિવાળા હોય છે, મિથ્યાત્વાધિગામી હોય છે, અથવા સમ્યક્ત્વ મિથ્યાત્વાધિગામી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ સમ્યક્ત્વાધિગામી પણ હોય છે, મિથ્યાત્વા-

सम्यक्त्वमिथ्यात्वाधिगामिनोऽपि च भवन्ति तेषां त्रिविधाया अपि प्राप्तेर्यथा संभवं सद्भावात् 'एवं जाव वेमाणिया वि' एवम्-नैरयिकाइव यावत्-असुरकुमारादि भवनपति पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका अपि सम्यक्त्वाधिगामिनो मिथ्यात्वाधिगामिनः सम्यक्त्वमिथ्यात्वाधिगामिनश्च भवन्ति, किन्तु-'नवरं एगिंदिय विगलिंदिया णो सम्मत्ताभिगमी मिच्छत्ताभिगमी नो सम्मत्तमिच्छत्ताभिगमी' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु-एकेन्द्रियविकलेन्द्रिया नो सम्यक्त्वाधिगामिनो भवन्ति अपि तु मिथ्यात्वाधिगामिनो भवन्ति, नो वा सम्यक्त्वमिथ्यात्वाधिगामिनो भवन्ति, तथा चैकेन्द्रियविकलेन्द्रियाणां कतिपयानां सासादनसम्यक्त्वस्योपलम्भेऽपि तेषां मिथ्यात्वाभिमुखत्वेन तस्या विवक्षितत्वान्नोक्तम् ॥सू० २॥

परिचारणा (उपभोग) वक्तव्यता

मूलम्-देवाणं भंते ! किं सदेवीया सपरियारा सदेवीया अपरियारा अदेवीया सपरियारा अदेवीया अपरियारा ? गोयमा ! अत्थेगइया देवा सदेवीया सपरियारा अत्थेगइया देवा अदेवीया सपरियारा अत्थेगइया

त्वाधिगामी भी होते हैं, और सम्यक्त्वमिथ्यात्वाधिगामी भी होते हैं। उनमें यथासंभव तीनों प्रकार की प्राप्ति होती है।

नारकों के समान असुरकुमार आदि भवनपति, पंचेन्द्रियतिर्यंच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक भी सम्यक्त्वाधिगामी, मिथ्यात्वाधिगामी और सम्यक्त्वमिथ्यात्वाधिगामी भी होते हैं। विशेषता यह है कि एकेन्द्रिय और विकलेन्द्रिय जीव सम्यक्त्वाभिगामी नहीं होते हैं किन्तु मिथ्यात्वाधिगामी होते हैं। वे सम्यक्त्वमिथ्यात्वाधिगामी भी नहीं होते हैं। यद्यपि किसी-किसी विकलेन्द्रिय में सासादन सम्यक्त्व पाया जाता है, फिर भी उसकी यहां विवक्षा नहीं की गई है, क्यों कि वे मिथ्यात्व की ओर ही अभिमुख होते हैं। ॥सू० २॥

धिगामी पण होय छे अने सम्यक्त्व मिथ्यात्वाभिगामी पण होय छे तेमनामां संभव प्रमाणे त्रणे प्रकारनी प्राप्ति थाय छे.

नारकोनी जेम असुरकुमारादि भवनपतिओ, पंचेन्द्रियतिर्यंच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क अने वैमानिक पण सम्यक्त्वाधिगामी, मिथ्यात्वाधिगामी अने सम्यक्त्वमिथ्यात्वाधिगामी पण होय छे.

विशेषता ए छे के एकेन्द्रिय अने विकलेन्द्रिय जीव सम्यक्त्वाधिगामी नथी होता, पण मिथ्यात्वाधिगामी होय छे तेओ सम्यक्त्व मिथ्यात्वाधिगामी पण नथी होता. जो के कोई-कोई विकलेन्द्रियमां सासादन सम्यक्त्व मळे छे, तो पण तेमनी अहीं विवक्षा नथी करी केम छे मिथ्यात्वनी तरफ ज अभिमुख थाय छे ॥सू० २॥

देवा अदेवीया अपरियारा, नो चेव णं देवा सदेवीया अपरियारा, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-अत्थेगइया देवा सदेवीया सपरियारा तं चेव जाव नो चेव णं देवा सदेवीया अपरियारा ? गोयमा ! भवणवइ-वाणमंतरजोइसियसोहम्मीसाणेसु कप्पेसु देवा सदेवीया सपरियारा, सणंकुमारमाहिंदबंभलोगलंतगमहासुक्कसहस्सार आणय पाणय आरण अच्चुएसु कप्पेसु देवा अदेवीया सपरियारा, गेवेज्जअणुत्तरोववाइया देवा अदेवीया अपरियारगा, नो चेव णं देवा सदेवीया अपरियारा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-अत्थेगइया देवा सदेवीया सपरियारा तं चेव नो चेव णं देवा सदेवीया अपरियारा, कइविहाणं भंते ! परियारणा पण्णत्ता ? गोयमा ! पंचविहा परियारणा पण्णत्ता, तं जहा-कायपरियारणा, फासपरियारणा, रूव परियारणा, सद्दपरियारणा, मण-परियारणा, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-पंचविहा परियारणा पण्णत्ता, तं जहा-कायपरियारणा जाव मणपरियारणा ? गोयमा ! भवणवइ-वाणमंतरजोइससोहम्मीसाणेसु कप्पेसु देवा कायपरियारणा, सणं-कुमारमाहिंदेसु कप्पेसु देवा फासपरियारणा, बंभलोगलंतगेसु देवा रूवपरियारणा, महासुक्कसहस्सारेसु देवा सद्दपरियारणा, आणय पाणय आरणच्चुएसु कप्पेसु देवा मणपरियारणा, गेवेज्ज अणुत्तरोववाइया देवा अपरियारगा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! तं चेव जाव मणपरियारगा, तत्थ णं जे ते कायपरियारगा देवा तेसि णं इच्छामणे समुप्पज्जइ-इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं कायपरियारं करेत्तए, तएणं तेहिं देवेहिं एवं मणसीकए समाणे खिप्पामेव ताओ अच्छराओ ओरालाइं सिंगाराइं मणुण्णाइं मणोहराइं मणोरमाइं उत्तरवेउव्वियरूवाइं विउव्वंति, विउव्वित्ता तेसिं देवाणं अंतियं पाउब्भवंति, तएणं ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं कायपरियारणं करेंति, से जहा णामए सीया

पोग्गला सीयं पप्प सीयं चेव अतिवतित्ताणं चिट्ठंति, एवमेव तेहिं देवेहिं ताहिं अच्छराहिं सद्धिं कायपरियारणं कए समाणे से इच्छामणे खिप्पामेव अवेइ" ॥ सू०३ ॥

छाया-देवाः खलु भदन्त ! किं सदेवीकाः सपरिचाराः, सदेवीका अपरिचाराः, अदेवीकाः सपरिचाराः, अदेवीका अपरिचाराः ? गौतम ! अस्त्येके देवाः सदेवीकाः सपरिचाराः, अस्त्येके देवा अदेवीकाः सपरिचाराः, अस्त्येके देवा अदेवीका अपरिचाराः, नो चैव खलु देवाः सदेवीका अपरिचाराः, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-अस्त्येके देवाः

परिचारणा।

शब्दार्थ-(देवाणं भंते ! किं सदेवीया सपरियारा) हे भगवन् ! देव क्या देवियों सहित और सपरिचार-विषयभोगयुक्त होते हैं ? (सदेवीया अपरियारा) क्या देवियों सहित और अपरिचार होते हैं ? (अदेवीया सपरियारा) क्या देवीरहित और परिचारसहित होते हैं ? (अदेवीया अपरियारा ?) देवीरहित और परिचाररहित होते हैं ? (गोयमा !) हे गौतम ! (अत्थेगइया देवा सदेवीया सपरियारा) कोई देव सदेवीक और सपरिचार होते हैं (अत्थेगइया देवा अदेवीया सपरियारा) कोई देव देवियों से रहित और परिचार से सहित होते हैं (अत्थेगइया देवा अदेवीया अपरियारा) कोई देव देवी रहित और परिचाररहित होते हैं (नो चेव णं देवा सदेवीया अपरियारा) देव देवीसहित किन्तु परिचार रहित नहीं होते हैं।

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है (अत्थेगइया देवा सदेवीया सपरियारा तं चेव) कोई देव देवीसहित और

પરિચારણા।

શબ્દાર્થ-(देवाण भंते ! किं सदेवीया सपरियारा ?) હે ભગવન્ ! દેવ શું દેવીઓ સહિત અને સપરિચાર-વિષય ભોગયુક્ત હોય છે ? (सदेविया अपरियारा ?) શું દેવીઓ સહિત અપરિચાર હોય છે ? (अदेविया सपरियारा ?) શુ દેવી વગર અને પરિચાર સહિત હોય છે ? (अदेविया अपरियारा ?) દેવી રહિત અને પરિચાર રહિત હોય છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (अत्थेगइया देवा सदेवीया सपरियारा) કોઈ દેવ સદેવીક અને સપરિચાર હોય છે (अत्थेगइया देवा अदेवीया सपरियारा) કોઈ દેવ દેવીઓથી રહિત અને પરિચારથી સહિત હોય છે (अत्थेगइया देवा अदेवीया अपरियारा) કોઈ દેવ દેવી રહિત અને પરિચાર રહિત હોય છે (नो चेव णं देवा सदेवीया अपरियारा) દેવ દેવી સહિત પરંતુ પરિચાર રહિત હોતા નથી (से केणट्ठेण भंते एवं वुच्चइ) હે ભગવન્ ! ક્યા હેતુથી એમ કહેવાય છે ? (अत्थेगइया देवा सदेवीया सपरियारा तं चेव) કોઇ દેવ દેવી સહિત અને

सदेवीकाः सपरिचारा स्तचैव यावत् नो चैव खलु देवाः सदेवीका अपरिचाराः? गौतम! भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानेषु कल्पेषु देवाः सदेवीका सपरिचाराः, सनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोकलान्तकमहाशुक्रसहस्रारानतप्राणतारणाच्युतेषु कल्पेषु देवा अदेवीकाः सपरिचाराः ग्रैवेयकानुत्तरौपपातिका देवाः अदेवीका अपरिचारकाः, नो चैव खलु देवाः सदेवीका अपरिचाराः, तत् तेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते-देवाः सदेवीकाः सपरिचारास्तच्चैव नो चैव खलु देवाः सदेवीका अपरिचारा, कतिविधा खलु भदन्त! परिचारणा प्रज्ञप्ता? गौतम! पञ्चविधा परिचारणा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-कायपरिचारणा, स्पर्शपरिचारणा,

परिचारसहित होते हैं, इत्यादि वही पूर्वोक्त (जाव नो चेव णं देवा सदेवीया अपरियारा) यावत् देव देवीसहित किन्तु परिचाररहित नहीं होते हैं (गोयमा! भवणपइवाणमंतरजोइसिय सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु) हे गौतम! भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क तथा सौधर्म और ईशानकल्प में (देवा सदेवीया सपरियारा) देव देवीयों सहित और परिचार सहित होते हैं (सणंकुमारमाहिंदबंभलोग लंतगमहासुक्कसहस्सारआणयपाणय आरणच्चुएसु कप्पेसु) सनत्कुमारमाहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण, अच्युत कल्पों में (देवा अदेवीया सपरियारा) देव देवीरहित और परिचार सहित होते हैं (गेवेज्जअणुत्तरोववाइया देवा अदेवीया अपरियारगा) ग्रैवेयक और अनुत्तरोपपातिक देव देवीरहित और परिचार रहित होते है (नो चेव णं देवा सदेवीया अपरियारा) ऐसा नहीं होता कि देव देवीसहित हों परन्तु परिचार रहित हों

(कइविहा णं भंते! परियारणा पण्णत्ता?) हे भगवन्! परिचारणा कितने प्रकार की है? (गोयमा! पंचविहा परियारणा पण्णत्ता) हे गौतम! पांच प्रकार की परि-

પરિચાર સહિત હોય છે, વગેરે એજ પૂર્વોક્ત (जाय नो चेव ण देवा सदेवीया अपरियारा?) યાવત્ દેવ દેવી સહિત પણ પરિચાર રહિત નથી હોતાં?

(गोयमा!) હે ગૌતમ! (भवणवइवाणमतरजोइसियसोमहम्मीसाणेसु कप्पेसु) ભવનપતિ વાનવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમાં (देवा सदेवीया सपरियारा) દેવ દેવીઓ સહિત અને પરિચાર સહિત હોય છે (सणंकुमारमाहिंदबंभलोगलंतगमहासुक्कसहस्सार आणय पाणय आरणाच्चुएसु कप्पेसु) સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત, કલ્પોમા (देवा अदेविया सपरियारा) દેવો દેવી રહિત અને પરિચારણ સહિત હોય છે

(गेवेज्जअणुत्तरोववाइया देवा अदेवीया अपरियारगा) ગ્રૈવેયક અને અનુત્તરોપપાતિક દેવ દેવી રહિત અને પરિચાર રહિત હોય છે (नो चेवणं देवा सदेवीया अपरियारा) એવુ નથી હોતુ કે દેવ દેવી સહિત હોય પરંતુ પરિચાર રહિત હોય.

(कइविहाणं भंते! परियारणा पण्णत्ता?) હે ભગવન્! પરિચારણા કેટલા પ્રકારની

पोग्गला सीयं पप्प सीयं चेव अतिवतित्ताणं चिट्ठंति, एवमेव तेहिं देवेहिं ताहिं अच्छराहिं सद्धिं कायपरियारणं कए समाणे से इच्छामणे खिप्पामेव अवेइ" ॥ सू०३ ॥

छाया-देवाः खलु भदन्त ! किं सदेवीकाः सपरिचाराः, सदेवीका अपरिचाराः, अदेवीकाः सपरिचाराः, अदेवीका अपरिचाराः ? गौतम ! अस्त्येके देवाः सदेवीकाः सपरिचाराः, अस्त्येके देवा अदेवीकाः सपरिचाराः, अस्त्येके देवा अदेवीका अपरिचाराः, नो चैव खलु देवाः सदेवीका अपरिचाराः, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-अस्त्येके देवाः

परिचारणा

शब्दार्थ-(देवाणं भंते ! किं सदेवीया सपरियारा) हे भगवन् ! देव क्या देवियों सहित और सपरिचार-विषयभोगयुक्त होते हैं ? (सदेवीया अपरियारा) क्या देवियों सहित और अपरिचार होते हैं ? (अदेवीया सपरियारा) क्या देवीरहित और परिचारसहित होते हैं ? (अदेवीया अपरियारा ?) देवीरहित और परिचाररहित होते हैं ? (गोयमा !) हे गौतम ! (अत्थेगइया देवा सदेवीया सपरियारा) कोई देव सदेवीक और सपरिचार होते हैं (अत्थेगइया देवा अदेवीया सपरियारा) कोई देव देवियों से रहित और परिचार से सहित होते हैं (अत्थेगइया देवा अदेवीया अपरियारा) कोई देव देवी रहित और परिचाररहित होते हैं (नो चेव णं देवा सदेवीया अपरियारा) देव देवीसहित किन्तु परिचार रहित नहीं होते हैं ।

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है (अत्थेगइया देवा सदेवीया सपरियारा तं चेव) कोई देव देवीसहित और

પરિચારણા

શબ્દાર્થ-(देवाण भंते ! किं सदेवीया सपरियारा ?) હે ભગવન્ ! દેવ શું દેવીઓ સહિત અને સપરિચાર-વિષય ભોગયુક્ત હોય છે ? (सदेविया अपरियारा ?) શું દેવીઓ સહિત અપરિચાર હોય છે ? (अदेविया सपरियारा ?) શુ દેવી વગર અને પરિચાર સહિત હોય છે ? (अदेविया अपरियारा ?) દેવી રહિત અને પરિચાર રહિત હોય છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (अत्थेगइया देवा सदेवीया सपरियारा) કોઈ દેવ સદેવીક અને સપરિચાર હોય છે (अत्थेगइया देवा अदेवीया सपरियारा) કોઈ દેવ દેવીઓથી રહિત અને પરિચારથી સહિત હોય છે (अत्थेगइया देवा अदेवीया अपरियारा) કોઈ દેવ દેવી રહિત અને પરિચાર રહિત હોય છે (नो चेव ण देवा सदेवीया अपरियारा) દેવ દેવી સહિત પરંતુ પરિચાર રહિત હોતાં નથી (से केणट्ठेण भंते एव वुच्चइ) હે ભગવન્ ! ક્યા હેતુથી એમ કહેવાય છે ? (अत्थेगइया देवा सदेवीया सपरियारा तं चेव) કોઈ દેવ દેવી સહિત અને

सदेवीकाः सपरिचारा स्तच्चैव यावत् नो चैव खलु देवाः सदेवीका अपरिचाराः? गौतम! भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानेषु कल्पेषु देवाः सदेवीकाः सपरिचाराः, सनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोकलान्तकमहाशुक्रसहस्रारानतप्राणतारणाच्युतेषु कल्पेषु देवा अदेवीकाः सपरिचाराः ग्रैवेयकानुत्तरौपपातिका देवाः अदेवीका अपरिचारकाः, नो चैव खलु देवाः सदेवीका अपरिचाराः, तत् तेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते–देवाः सदेवीकाः सपरिचारास्तच्चैव नो चैव खलु देवाः सदेवीका अपरिचारा, कतिविधा खलु भदन्त! परिचारणा प्रज्ञप्ता? गौतम! पञ्चविधा परिचारणा प्रज्ञप्ता, तद्यथा–कायपरिचारणा, स्पर्शपरिचारणा,

परिचारसहित होते हैं, इत्यादि वही पूर्वोक्त (जाव नो चेव णं देवा सदेवीया अपरियारा) यावत् देव देवीसहित किन्तु परिचाररहित नहीं होते हैं (गोयमा! भवणवइवाणमंतरजोइसिय सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु) हे गौतम! भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क तथा सौधर्म और ईशानकल्प में (देवा सदेवीया सपरियारा) देव देवीयों सहित और परिचार सहित होते हैं (सणंकुमारमाहिंदबंभलोगलंतगमहासुक्कसहस्सारआणयपाणय आरणच्चुएसु कप्पेसु) सनत्कुमार माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण, अच्युत कल्पों में (देवा अदेवीया सपरियारगा) देव देवीरहित और परिचार सहित होते हैं (गेवेज्जअणुत्तरोववाइया देवा अदेवीया अपरियारगा) ग्रैवेयक और अनुत्तरोपपातिक देव देवीरहित और परिचार रहित होते हैं (नो चेव णं देवा सदेवीया अपरियारा) ऐसा नहीं होता कि देव देवीसहित हों परन्तु परिचार रहित हों

(कइविहा णं भंते! परियारणा पण्णत्ता?) हे भगवन्! परिचारणा कितने प्रकार की है? (गोयमा! पंचविहा परियारणा पण्णत्ता) हे गौतम! पांच प्रकार की परि-

પરિચાર સહિત હોય છે, વગેરે એજ પૂર્વોક્ત (जाव नो चेव ण देवा सदेवीया अपरियारा?) યાવત્ દેવ દેવી સહિત પણ પરિચાર રહિત નથી હોતા?

(गोयमा!) હે ગૌતમ! (भवणवइवाणमंतरजोइसियसोमहम्मीसाणेसु कप्पेसु) ભવનપતિ વાનવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમા (देवा सदेवीया सपरियारा) દેવ દેવીઓ સહિત અને પરિચાર સહિત હોય છે (सणंकुमारमाहिंदबंभलोगलंतगमहासुक्कसहस्सार-आणय पाणय आरणाच्चुएसु कप्पेसु) સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત, કલ્પોમા (देवा अदेविया सपरियारा) દેવો દેવી રહિત અને પરિચારણ સહિત હોય છે

(गेवेज्जअणुत्तरोववाइया देवा अदेवीया अपरियारगा) ગ્રૈવેયક અને અનુત્તરોપપાતિક દેવ દેવી રહિત અને પરિચાર રહિત હોય છે (नो चेवणं देवा सदेवीया अपरियारा) એવુ નથી હોતુ કે દેવ દેવી સહિત હોય પરતુ પરિચાર રહિત હોય.

(कइविहाणं भंते! परियारणा पण्णत्ता?) હે ભગવન્! પરિચારણા કેટલા પ્રકારની

रूपपरिचारणा, शब्दपरिचारणा, मनःपरिचारणा, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—पञ्चविधा परिचारणा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—कायपरिचारणा यावद् मनःपरिचारणा ? गौतम ! भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानेषु देवाः कायपरिचारणाः, सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः कल्पयोः देवाः स्पर्शपरिचारणाः, ब्रह्मलोकलान्तकयो र्देवा रूपपरिचारणाः, महाशुक्रसहस्रारयोर्देवाः शब्दपरिचारणाः, आनतप्राणतारणाच्युतेषु कल्पेषु देवा मनःपरिचारणा ग्रैवेयकानु-

---

चारणा कही है (तं जहा—कायपरियारणा, फासपरियारणा, रूवपरियारणा, सद्दपरियारणा, मणपरियारणा) वह इस प्रकार कायपरिचारणा, स्पर्शपरिचारणा, रूपपरिचारणा शब्दपरिचारणा और मनःपरिचारणा (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ पंचविहा परियारणगा पण्णत्ता, तं जहा—कायपरियारणा जाव मणपरियारणया ?) हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा कि परिचारणा पांच प्रकार की कही है, वह इस प्रकार—कायपरिचारणा यावत् मनःपरिचारणा ? (गोयमा ! भवणवइवाणमंतरजोइससोहम्मीसाणेसु कप्पेसु) हे गौतम ! भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क तथा सौधर्म और ईशानकल्प में (देवा) देव (कायपरियारणा) काय से विषयसेवन करते हैं (सणंकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु) सनत्कुमार माहेन्द्रकल्पों में (देवा फासपरियारणा) स्पर्श से विषयसेवन करते हैं (बंभलोगलंतगेसु) ब्रह्मलोक और लान्तक कल्पों में (देवा रूवपरियारणा) देवरूप देखकर परिचारणा करते हैं (महासुक्क सहस्सारेसु देवा सद्दपरियारणा) महाशुक्र और सहस्रार कल्पों में देव शब्द श्रवणद्वारा परिचारणा करते हैं (आणयपाणय आरण

કહી છે ? (गोयमा ! पंचविहा परियारणा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! પાચ પ્રકારની પરિચારણા કહી છે (तं जहा—कायपरियारणा, फासपरियारणा, रूवपरियारणा सद्दपरियारणा, मणपरियारणा) તે આ પ્રકારે છે કાયપરિચારણા, સ્પર્શ પરિચારણા, રૂપપરિચારણા, શબ્દ પરિચારણા અને મન પરિચારણા

(से केणट्ठेण भंते एवं वुच्चइ—पंचविहा परियारणा पण्णत्ता ? तं जहा—कायपरियारणा, जाव मणपरियारणा ?) હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એમ કહ્યુ છે કે પરિચારણા પાચ પ્રકારની કહેલી છે, તે આ પ્રકારે છે, કાયપરિચારણા યાવત્ મનપરિચારણા ?

(गोयमा भवणवइवाणमंतरजोइससोहम्मीसाणेसु कप्पेसु) હે ગૌતમ ! ભવનપતિ, વાનવ્યતર, જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમા (देवा) દેવ (कायपरियारणा) કાયથી વિષયસેવન કરે છે (सणंकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु) સનત્કુમાર માહેન્દ્ર કલ્પમા (देवा फासपरियारणा) દેવ સ્પર્શથી વિષયસેવન કરે છે (बंभलोगलंतगेसु) બ્રહ્મલોક અને લાતક કલ્પોમા (देवा रूवपरियारणा) દેવો જોઈને પરિચારણા કરે છે (महासुक्कसहस्सारेसु देवा सद्दपरियारणा) મહાશુક્ર અને સહસ્રાર, કલ્પોમા દેવ શબ્દ શ્રવણ દ્વારા વિષયસેવન કરે છે. (आणयपाणयआरणच्चुयेसु कप्पेसु देवा मणपरियारणा) આનત પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પોમા દેવ મનથી વિષય-

त्तरौपपातिका देवा अपरिचारणाः, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-तच्चैव यावद् मनःपरिचारणाः, तत्र खलु ये ते कायपरिचारका देवा एतेषां खलु इच्छामनः समुत्पद्यते-इच्छामः खलु अप्सरोभिः सार्द्धं कायपरिचारं कर्तुम्, ततः खलु तैः देवैः एवं मनसि कृते सति क्षिप्रमेव ता अप्सरसः उदाराणि शृङ्गाराणि मनोज्ञानि मनोहराणि मनोरमाणि उत्तरवैक्रियरूपाणि विकुर्वन्ति, विकुर्वित्वा तेषां देवानामन्तिकं प्रादुर्भवन्ति ततः खलु ते देवास्ताभिरप्सरोभिः सार्द्धं कायपरिचारणां कुर्वन्ति, तत् यथानाम शीताः पुद्गलाः शीतं प्राप्य शीत-

---

च्चुएसु कप्पेसु देवा मणपरियारणा) आनत, प्राणत, आरण और अच्युतकल्पों में देव मन से परिचारणा करते हैं (गेवेज्जअणुत्तरोववाइया देवा अपरियारगा) ग्रैवेयकों के और अनुत्तरौपपातिक देव परिचारणा रहित होते हैं (से तेणट्ठेणं गोयमा !) इस कारण हे गौतम ! (तं चेव जाव मणपरियारगा) वही पूर्वोक्त, यावत् मन से परिचारणा करते हैं

(तत्थ णं जे ते कायपरियारगा देवा) उनमें जो काय से विषय सेवन करने वाले देव है (तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ) उनका इच्छा-मन उत्पन्न होता है कि (एच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं कायपरियारं करेत्तए) हम अप्सराओं के साथ शरीर से परिचार-मैथुन करना चाहते हैं (तए णं तेहिं देवेहिं एवं मणसि कए समाणे) तब उन देवों द्वारा इस प्रकार मन से सोचने पर (खिप्पामेव) शीघ्र ही (ताओ अच्छराओ) वे अप्सराएँ (ओरालाइं) उदार (सिंगाराइं) आभूषणादि युक्त (मणुण्णाइं) मनोज्ञ (मणोहराइं) मनोहर (मणोरमाइं) मनोरम (उत्तरवेउव्विय रूवाइं) उत्तरवैक्रिय रूप (विउव्वंति) विक्रिया से बनाती है (विउव्वित्ता) विक्रिया करके (तेसिं देवाणं अतियं पाउब्भवति) उन देवों के निकट आती हैं (तए ण ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं) तब वे देव उन अप्सराओं के साथ (कायपरियारणं

સેવન કરે છે (गेवेज्ज अणुत्तरोववाइया देवा अपरियारणा) ગ્રૈવેયકોના અને અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પરિચારણા રહિત છે (से तेणट्ठेण गोयमा) એ કારણથી હે ગૌતમ ! (तं चेव जाव मणपरियारणा) તે જ પૂર્વોક્ત યાવત્ મનથી પરિચારણ કરે છે (तत्थण जे ते कायपरियारणा देवा) તેમનામા જેઓ કાયાથી વિષયસેવન કરનારા દેવો છે (तेसि णं इच्छामणे समुप्पज्जइ) તેમને ઇચ્છામન ઉત્પન્ન થાય છે કે (इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं कायपरियार करेत्तए) અમે અપ્સરાઓની સાથે શરીરથી પરિચાર-મૈથુન-કરવા ચાહીએ છીએ (तएण तेहिं देवेहि एवं मणसी कए समाणे) ત્યારે તે દેવો દ્વારા આ રીતે મનથી વિચારવાથી (खिप्पामेव) જલ્દીથી (ताओ अच्छराओ) તે અપ્સરાઓ (ओरालाइं) ઉદાર (सिंगाराइ) આભૂષણાદિથી યુક્ત (मणुण्णाइ) મનોજ્ઞ (मणोहराइ) મનોહર (मणोरमाइं) મનોરમ (उत्तर वेउव्वियरूवाइं) ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ (विउव्वति) વિક્રિયાથી બનાવે છે, (विउव्वित्ता) વિક્રિયા કરીને (तेसिं देवाणं अंतियं पाउब्भवति) તે દેવોની નજીક આવે છે.

रूपपरिचारणा, शब्दपरिचारणा, मनःपरिचारणा, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-पञ्चविधा परिचारणा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-कायपरिचारणा यावद् मनःपरिचारणा ? गौतम ! भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानेषु देवाः कायपरिचारणाः, सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः कल्पयोः देवाः स्पर्शपरिचारणाः, ब्रह्मलोकलान्तकयो देवा रूपपरिचारणाः, महाशुक्रसहस्रारयोर्देवाः शब्दपरिचारणाः, आनतप्राणतारणाच्युतेषु कल्पेषु देवा मनःपरिचारणा ग्रैवेयकानु-

चारणा कही है (तं जहा-कायपरियारणा, फासपरियारणा, रूवपरियारणा, सद्दपरियारणा, मणपरियारणा) वह इस प्रकार कायपरिचारणा, स्पर्शपरिचारणा, रूपपरिचारणा शब्दपरिचारणा और मनःपरिचारणा (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ पंचविहा परियारणणा पण्णत्ता, तं जहा-कायपरियारणा जाव मणपरियारणया ?) हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा कि परिचारणा पांच प्रकार की कही है, वह इस प्रकार-कायपरिचारणा यावत् मनःपरिचारणा ? (गोयमा ! भवणवइवाणमंतरजोइसमोहम्मीसाणेसु कप्पेसु) हे गौतम ! भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क तथा सौधर्म और ईशानकल्प में (देवा) देव (कायपरियारणा) काय से विषयसेवन करते हैं (सणंकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु) सनत्कुमार माहेन्द्रकल्पों में (देवा फासपरियारणा) स्पर्श से विषयसेवन करते हैं (बंभलोगलंतगेसु) ब्रह्मलोक और लान्तक कल्पों में (देवा रूवपरियारणा) देवरूप देखकर परिचारणा करते हैं (महासुक्क सहस्सारेसु देवा सद्दपरियारणा) महाशुक्र और सहस्रार कल्पों में देव शब्द श्रवणद्वारा परिचारणा करते हैं (आणयपाणय आरण

કહી છે ? (ગોયમા ! पंचविहा परियारणा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! પાચ પ્રકારની પરિચારણા કહી છે (तं जहा-कायपरियारणा, फासपरियारणा, रूवपरियारणा सद्दपरियारणा, मणपरियारणा) તે આ પ્રકારે છે કાયપરિચારણા, સ્પર્શ પરિચારણા, રૂપપરિચારણા, શબ્દ પરિચારણા અને મન પરિચારણા

(से केणट्ठेण भंते एवं वुच्चइ-पंचविहा परियारणा पण्णत्ता ? तं जहा-कायपरियारणा, जाव मणपरियारणा ?) હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એમ કહ્યુ છે કે પરિચારણા પાચ પ્રકારની કહેલી છે, તે આ પ્રકારે છે, કાયપરિચારણા યાવત્ મનપરિચારણા ?

(गोयमा भवणवइवाणमंतरजोइससोहम्मीसाणेसु कप्पेसु) હે ગૌતમ ! ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમાં (देवा) દેવ (कायपरियारणा) કાયથી વિષયસેવન કરે છે (सणंकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु) સનત્કુમાર માહેન્દ્ર કલ્પમા (देवा फासपरियारणा) દેવ સ્પર્શથી વિષયસેવન કરે છે (बंभलोगलंतगेसु) બ્રહ્મલોક અને લાતક કલ્પોમા (देवा रूवपरियारणा) દેવો જોઇને પરિચારણા કરે છે (महासुक्कसहस्सारेसु देवा सद्दपरियारणा) મહાશુક્ર અને સહસ્રાર, કલ્પોમા દેવ શબ્દ શ્રવણ દ્વારા વિષયસેવન કરે છે. (आणयपाणयआरणच्चुयेसु कप्पेसु देवा मणपरियारणा) આનત પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પોમાં દેવ મનથી વિષય-

त्तरौपपातिका देवा अपरिचारणाः, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-तच्चैव यावद् मनःपरिचारणाः, तत्र खलु ये ते कायपरिचारका देवा स्तेषां खलु इच्छामनः समुत्पद्यते-इच्छामः खलु अप्सरोभिः सार्द्धं कायपरिचारं कर्तुम् , ततः खलु तैः देवैः एवं मनसि कृते सति क्षिप्रमेव ता अप्सरसः उदाराणि शृङ्गाराणि मनोज्ञानि मनोहराणि मनोरमाणि उत्तरवैक्रिय रूपाणि विकुर्वन्ति, विकुर्वित्वा तेषां देवानामन्तिक प्रादुर्भवन्ति ततः खलु ते देवास्ताभिरप्सरोभिः सार्द्धं कायपरिचारणां कुर्वन्ति, तत् यथानाम शीताः पुद्गलाः शीतं प्राप्य शीत-

च्चुएसु कप्पेसु देवा मणपरियारणा) आनत, प्राणत, आरण और अच्युतकल्पों में देव मन से परिचारणा करते हैं (गेवेज्जअणुत्तरोववाइया देवा अपरियारगा) ग्रैवेयकों के और अनुत्तरौपपातिक देव परिचारणा रहित होते हैं (से तेणट्ठेणं गोयमा !) इस कारण हे गौतम ! (तं चेव जाव मणपरियारगा) वही पूर्वोक्त, यावत् मन से परिचारणा करते हैं

(तत्थ णं जे ते कायपरियागा देवा) उनमें जो काय से विषय सेवन करने वाले देव हैं (तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ) उनका इच्छा-मन उत्पन्न होता है कि (इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं कायपरियारं करेत्तए) हम अप्सराओं के साथ शरीर से परिचार-मैथुन करना चाहते हैं (तए णं तेहिं देवेहिं एवं मणसि कए समाणे) तब उन देवों द्वारा इस प्रकार मन से सोचने पर (खिप्पामेव) शीघ्र ही (ताओ अच्छराओ) वे अप्सराएँ (ओरालाइं) उदार (सिंगाराइं) आभूषणादि युक्त (मणुण्णाइं) मनोज्ञ (मणोहराइं) मनोहर (मणोरमाइं) मनोरम (उत्तरवेउव्विय रूवाइं) उत्तरवैक्रिय रूप (विउव्वंति) विक्रिया से बनाती है (विउव्वित्ता) विक्रिया करके (तेसिं देवाणं अंतियं पाउब्भवंति) उन देवों के निकट आती हैं (तए णं ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं) तब वे देव उन अप्सराओं के साथ (कायपरियारणं

સેવન કરે છે (गेवेज्ज अणुत्तरोववाइया देवा अपरियारणा) ગ્રૈવેયકોના અને અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પરિચારણા રહિત છે (से तेणट्ठेण गोयमा) એ કારણથી હે ગૌતમ ! (तं चेव जाव मणपरियारणा) તે જ પૂર્વોક્ત યાવત્ મનથી પરિચારણ કરે છે (तत्थण जे ते कायपरियारणा देवा) તેમનામા જેઓ કાયાથી વિષયસેવન કરનારા દેવો છે (तेसि णं इच्छामणे समुप्पज्जइ) તેમને ઇચ્છામન ઉત્પન્ન થાય છે કે (इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं कायपरियार करेत्तए) અમે અપ્સરાઓની સાથે શરીરથી પરિચાર-મૈથુન-કરવા ચાહીએ છીએ (तएणं तेहिं देवेहिं एवं मणसी कए समाणे) ત્યારે તે દેવો દ્વારા આ રીતે મનથી વિચારવાથી (खिप्पामेव) જલ્દીથી (ताओ अच्छराओ) તે અપ્સરાઓ (ओरालाइं) ઉદાર (सिंगाराइ) આભૂષણાદિથી યુક્ત (मणुण्णाइ) મનોજ્ઞ (मणोहराइ) મનોહર (मणोरमाइ) મનોરમ (उत्तर वेउव्वियरूवाइं) ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ (विउव्वंति) વિક્રિયાથી બનાવે છે, (विउव्वित्ता) વિક્રિયા કરીને (तेसिं देवाणं अंतियं पाउब्भवंति) તે દેવોની નજીક આવે છે.

श्चैवातिव्रज्य तिष्ठन्ति, उष्णा वा पुद्गलाः उष्णं प्राप्य उष्णश्चैवातिव्रज्य तिष्ठन्ति, एवमेव तै देवैस्ताभिरप्सरोभिः सार्द्धं कायपरिचारणे कृते सति तद् इच्छामनः क्षिप्रमेव अपैति ॥सू० ३॥

टीका-अथ शब्दादि विषयोपभोगरूपां परिचारणां प्ररूपयितुमाह-'देवा णं भंते ! किं सदेवीया सपरियारा, सदेवीया अपरियारा, अदेवीया सपरियारा, अदेवीया अपरियारा ?' हे भदन्त ! देवाः खलु किं सदेवीकाः सपरिचाराः-शब्दादि विषयोपभोगवर्जिता, भवन्ति ? अथवा सदेवीकाः अपरिचाराः-शब्दादि विषयोपभोगवन्तो भवन्ति ? किं वा देवाः अदेवीका अपरिचारा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइया देवा सदेवीया

करेंति) कायपरिचारणा करते हैं (से) अथ (जहाणामए सीया पुग्गला) जैसे शीत पुद्गल (सीयं पप्प सीयं चेव अइवइत्ताणं चिट्ठंति) शीतस्वभाववाले प्राणी को प्राप्त होकर शीतत्व को पाकर रहते हैं (उसिणा वा पोग्गला उसिणं पप्प उसिणं चेव अइवइत्ताणं चिट्ठंति) अथवा उष्ण पुद्गल उष्ण स्वभाववाले प्राणी को प्राप्त कर उष्णता को पाकर रहते हैं (एवमेव) इसी प्रकार तेहिं देवेहिं) उन देवों द्वारा (ताहिं अच्छराहि सद्धिं) उन अप्सराओं के साथ (कायपरियारण कए समाणे) काय से परिचारणा करने पर (से इच्छामणे खिप्पामेव अवेइ) उनका इच्छामन शीघ्र ही हट जाता है-तृप्त हो जाता है । ॥सू० ३॥

टीकार्थ-अब विषय सेवन रूप परिचारणा की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! देव क्या सदेवीक (देवियों सहित) और सपरिचार (मैथुन सेवन सहित) होते हैं ? अथवा सदेवीक और परिचार रहित होते हैं ?, अथवा अदेवीक (देवीयों से रहित) और सपरिचार होते हैं ? अथवा क्या अदेवीक और अपरिचार होते हैं ?

(तएण ते देवा ताहि अच्छराहि सद्धिं) त्यारे ते देवो ते अप्सराओनी साथे (कायपरियारणं करेंति) कायपरिचारणा करे छे (से) अथ (जहाणामए सीया पुग्गला) जेम शीत पुद्गल (सीयं पप्प सियं चेव अइवइत्ताण चिट्ठंति) शीत स्वभाववाळा प्राणीने प्राप्त करीने शीतत्व जाळवी राखे छे (उसिणा वा पोग्गला उसिण पप्प उसिण चेव अइवइत्ताणं चिट्ठंति) अथवा उष्ण पुद्गल उष्ण स्वभाववाळा प्राणीने प्राप्त करीने उष्णता मेळवीने रहे छे (एवमेव) आ रीते (तेहिं देवेहिं) ते देवो द्वारा (ताहिं अच्छराहिं सद्धिं) ते अप्सराओनी साथे (कायपरियारणं कए समाणे) कायाथी परिचारणा करवाथी (से इच्छामणे खिप्पामेव अवेइ) तेमनु इच्छामन जल्दीथी हटाई जाय छे तृप्त थई जाय छे ॥सू० ३॥

टीकार्थः-हवे विषयसेवन रूप परिचारणानी प्ररूपणा करवा कहे छे-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! देव शु सदेविक (देवीओ सहित) अने सपरियार (मैथुन सेवन सहित) होय छे ? अथवा सदेविक अने मैथुन रहित होय छे ? अथवा अदेवीक अने अपरियार होय छे ?

सपरियारा' अस्त्येके-केचन देवाः सदेवीकाः सपरिचाराः-शब्दादिविषयोपभोगशालिनो भवन्ति, 'अत्थेगइया देवा अदेवीया सपरियारा' अस्त्येके-केचन देवा अदेवीकाः सपरिचारा भवन्ति 'अत्थेगइया देवा अदेवीया अपरियारा' अस्त्येके-केचन देवाः अदेवीका अपरिचारा भवन्ति किन्तु-'नो चेव णं देवा सदेवीया अपरियारा' नो चेव खलु देवाः सदेवीका अपरिचाराः-शब्दादि विषयोपभोगवर्जिता भवन्ति, गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-अत्थेगइया देवा सदेवीया सपरियारा तं चेव जाव नो चेव णं देवा सदेवीया अपरियारा ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद् एवद् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत् अस्त्येके देवाः सदेवीकाः सपरिचारा तच्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव यावत् केचन अदेवीकाः सपरिचाराः केचन अदेवीका अपरिचारा भवन्ति किन्तु नो चैव खलु देवाः सदेवीका अपरिचारा भवन्तीति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'भवणपति वाणमंतर-जोइसियसोहम्मीसाणेसु कप्पेसु देवा सदेवीया सपरियारा' भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्क सौधर्मैशानेषु कल्पेषु देवाः सदेवीकाः सपरिचाराः-शब्दादिविषयोपभोगशालिनो

भगवान्-हे गौतम ! कोई-कोई देव सदेवीक और सपरिचार होते हैं, कोई-कोई देव अदेवीक और सपरिचार होते हैं, कोई-कोई देव अदेवीक और अपरिचार होते हैं। किन्तु ऐसे कोई देव नहीं होते जो देवीयों से सहित हों किन्तु परिचार रहित हों।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा गया है कि कोई-कोई देवियों सहित और परिचार सहित होता हैं, यावत्-कोई देव देवियों से रहित मगर परिचार सहित होते हैं, कोई देव देवियों से रहित और परिचार से भी रहित होते हैं, किन्तु ऐसे कोई देव नहीं होते जो देवियों से युक्त हो परन्तु परिचार रहित हो ?

भगवान्-हे गौतम ! भवनवासी, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और सौधर्म तथा ईशान कल्प के वैमानिक देव सदेवीक, अर्थात् देवियों वाले भी होते हैं और

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઈ દેવ દેવી સહિત અને પરિચાર સહિત હોય છે, કોઈ-કોઈ દેવ અદેવીક અને પરિચાર સાથે હોય છે, અને કોઈ-કોઈ દેવ દેવી વગર અને પરિચાર વગરના હોય છે. પરન્તુ એવા કોઈ નથી હોતાં જે દેવીઓ સાથે પરંતુ પરિચાર રહિત હોય.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ક્યા હેતુથી એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે કોઈ-કોઈ દેવ દેવીઓ સહિત અને પરિચાર સહિત હોય છે, યાવત્ કોઈ-કોઈ દેવ દેવીઓથી રહિત પણ પરિચાર સહિત હોય છે, કોઈ દેવ દેવીઓથી રહિત અને પરિચારથી પણ રહિત હોય છે, પણ એવા કોઈ દેવ નથી જે દેવીઓ સાથે હોય પણ પરિચાર રહિત હોય ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભવનવાસી વાનવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને સૌધર્મ તથા ઈશાન

भवन्ति देवनां तेपूत्पादसद्भावेन देवास्तत्र ताभिः सह परिचारणावन्तो भवन्ति देवीनां तत्परिग्रहे यथासंभवं भावतः कायप्रवीचाररूपविषयोपभोगसंभवात्, किन्तु-'सणंकुमारमाहिंदबंभलोगलंतगमहासुक्कसहस्सारआणयपाणयआरणच्चुएसु कप्पेसु देवा अदेवीया सपरियारा' सनत्कुमारमाहेन्द्र ब्रह्मलोकलान्तकमहाशुक्रसहस्रारानतप्राणतारणाच्युतेषु कल्पेषु देवा अदेवीकाः-देवीरहिता एव सपरिवाराः-शब्दादिविषयोपभोगशालिनो भवन्ति, तेषु देवीना मनुत्पादात् किन्तु सौधर्मेशानवर्ति देवीभिः सार्द्धं तेषां यथाक्रमं स्पर्शरूपशब्दमनःप्रवीचाररूपपरिचारणा सद्भावात्, 'गेवेज्ज अणुत्तरोववाइया देवा अदेवीया अपरियारया' नवग्रैवेयकानुत्तरौपपातिकाः देवा अदेवीका अपरिचारकाः-शब्दादि विषयोपभोगवर्जिताश्च भवन्ति तत्र देवीनामनुत्पादाद् अत्यन्तमन्दपुरुषवेदोदयत्वेन मनसाऽपि परिचारणाऽसंभवात् किन्तु-'नो चेव ण देवा सदेवीया अपरिचारा' नो चेव खलु कथमपि देवाः सदेवीका अपरिचारा भवन्ति तेषां तथा भवस्वाभाव्यात्, प्रकृतवक्तव्यतामुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं

परिचारणा सहित भी होते हैं, देवियों वहाँ जन्म लेती हैं, अतः वे देव उन देवियों के साथ रहते हैं और उन के साथ परिचार भी करते हैं॥ किन्तु सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण और अच्युत कल्पों में देव देवियो वाले नहीं होते, अर्थात् इन कल्पों में देवियो का जन्म नहीं होने से वहां के देव देवियो के साथ नहीं रहते, परन्तु परिचारणा (विषयभोग) सहित होते हैं। ये देव सौधर्म और ईशान कल्प में उत्पन्न देवियो के साथ स्पर्श, रूप, शब्द और मन के द्वारा परिचारणा करते हैं। नव ग्रैवेयको के और पांच अनुत्तर विमानों के देव देवियो से भी रहित और परिचारणा से भी रहित होते हैं। उनका पुरुषवेद अत्यन्त मन्द होता है, अतएव वे मन से भी परिचारणा नहीं करते। किन्तु देवसदेवीक हो और

ઇશાન કલ્પના વૈમાનિક દેવ સદેવીક અર્થાત્ દેવીઓ વાળા પણ હોય છે, અને પરિચારણા સહિત પણ હોય છે, દેવિયે ત્યા જન્મ લે છે તેથી તે દેવો તે દેવીઓની સાથે રહે છે અને તેમની સાથે પરિચારણા પણ કરે છે.

પરન્તુ સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પોમા, દેવ દેવીઓ વાળા નથી હોતા અર્થાત્ આ કલ્પોમા દેવીઓના જન્મ નહીં થવાથી ત્યાના દેવ દેવીઓની સાથે નથી રહેતા, પરન્તુ પરિચારણા (વિષયભોગ) સહિત હોય છે. આ દેવ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોમા ઉત્પન્ન દેવીઓની સાથે સ્પર્શ, રૂપ, શબ્દ અને મન દ્વારા પરિચારણા કરે છે.

નવગ્રૈવેયકોનાં અને પાચ અનુત્તર વિમાનોનાં દેવ દેવીઓથી રહિત અને પરિચારણાથી રહિત પણ હોય છે તેમનો પુરૂષવેદ, અત્યન્ત મન્દ હોય છે. તેથી જ તેઓ મનથી પણ પરિચારણા નથી કરતાં પરન્તુ દેવ સદેવીક હોય અને પરિચારણાથી રહિત હોય એવું

गोयमा ! एवं वुच्चइ-अत्थेगइया देवा सदेवीया सपरियारा तं चेव नो चेव णं देवा सदेवीया अपरिचारा' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-अस्त्येके देवाः सदेवीकाः सपरिचाराः, अस्त्येके देवा अदेवीका अपरिचारा भवन्ति किन्तु नो चैव खलु देवाः सदेवीका अपरिचारा भवन्ति, परिचारणायाः प्रस्तावात्तां सभेदां प्ररूपयितुमाह-'कइविहाणं भंते ! परियारणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कतिविधा खलु परिचारणा प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचविहा परियारणा पण्णत्ता' पञ्चविधा परिचारणा प्रज्ञप्ता 'तं जहा कायपरियारणा फासपरियारणा रूवपरियारणा सद्दपरियारणा मणपरियारणा' तद्यथा-कायपरिचारणा, स्पर्शपरिचारणा, रूपपरिचारणा, शब्दपरिचारणा, मनःपरिचारणा च, गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-पंचविहा परियारणा पण्णत्ता-तं जहा-कायपरियारणा जाव मणपरियारणा ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन कथं तावद् एवम्-उक्तरीत्या

परिचार से रहित हो, ऐसा नहीं होता है। इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा है कि कोई देव सदेवीक और सपरिचार होते हैं, कोई अदेवीक और सपरिचार होते हैं, कोई अदेवीक और अपरिचार होते हैं, परन्तु सदेवीक और अपरिचारक नहीं होते।

परिचाणा का प्रकरण होने से अब उसके भेदों का निरूपण करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! परिचारणा कितने प्रकार की कही है ? भगवान्-हे गौतम ! परिचारणा पांच प्रकार की कही है, वह इस प्रकार है (१) कायपरिचारणा (२) स्पर्शपरिचारणा (३) रूपपरिचारणा (४) शब्दपरिचारणा और (५) मनःपरिचारणा।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा गया है कि परिचारणा पांच प्रकार की है-कायपरिचारणा यावत् मनःपरिचारणा ?

નથી બનતુ આ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહેવામાં આવેલ છે કે-કોઇ દેવ સદેવિક અને સપરિચાર હોય છે, કોઇ અદેવિક અને અપરિચાર હોય છે. કોઇ અદેવિક અને સપરિચાર હોય છે, પરંતુ સદેવિક અને અપરિચાર હોતા નથી.

પરિચારણાનું પ્રકરણ હોવાથી હવે તેના ભેદોનું નિરૂપણ કરવામા આવે છે.

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પરિચારણા કેટલા પ્રકારની કહેલ છે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પરિચારણા પાંચ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે તે આ પ્રમાણે છે-(૧) કાયપરિચારણા (૨) સ્પર્શ પરિચારણા (૩) રૂપ પરિચારણા (૪) શબ્દ પરિચારણા અને (૫) મન પરિચારણા

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા કારણથી એમ કહેવામાં આવેલ છે કે-પરિચારણા પાચ પ્રકારની છે ? જેમ કે-કાય પરિચારણા યાવત્ મન પરિચારણા.

उच्यते यत्-पञ्चविधा परिचारणा प्रज्ञप्ता तद्यथा-कायपरिचारणा यावत्-स्पर्शपरिचारणा रूप-परिचारणा शब्दपरिचारणा मनःपरिचारणेति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'भवण-वइवाणमंतरजोइसियसोहम्मीसाणेसु कप्पेसु देवा कायपरियारगा' भवनपतिवानव्यन्तर-ज्योतिष्कसौधर्मेशानकल्पेषु देवाः कायपरिचारकाः-कायेन-शरीरेण स्त्रीपुरुषसंयोगवत् परिचारः-विषयोपभोगः (मैथुनोपसेवनम्) येषां ते कायपरिचारकाः तथाविधा भवन्ति असुरकुमारादीशानान्तेषु संक्लिष्टोदयपुरुषवेदकर्मसामर्थ्येन मनुष्यवद् वैषयिकसुखनिमग्नाः सर्वाङ्गीण कायक्लेशजन्यसंस्पर्शसुखं प्राप्य प्रीतिमुपयान्ति नान्यथेति भावः. 'सणंकुमार-माहिंदेसु कप्पेसु देवा फासपरियारगा' सनत्कुमारमाहेन्द्रेषु कल्पेषु देवाः स्पर्शपरिचारकाः स्पर्शेन-पीनस्तनबाहुलतापाशनितम्बजघनादिगात्रसंस्पर्शेन परिचारः-उपभोगः येषां ते स्पर्शपरिचारका स्तथाविधा भवन्ति, ते यदा विषयोपभोगं वाञ्छन्ति तदोपभोगाभि-लाषेण समीपवर्ति देवीनां स्तनादिसंस्पर्शमात्रेणैव कायपरिचारापेक्षयाऽनन्तगुणसुखं वेदोप-

भगवान्-हे गौतम ! भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क तथा सौधर्म और ईशानकल्प के देव काय से परिचारणा करते हैं। अर्थात् मनुष्य स्त्री पुरुष की तरह काय से मैथुन सेवन करते है। तात्पर्य यह है कि असुरकुमारो से लेकर ईशान कल्प के देव संक्लिष्ट उदयवाले पुरुष वेद के वशीभूत होकर मनुष्यों के समान वैषयिक सुख में निमग्न होते हैं और उसीसे प्रीति तृप्ति का अनुभव करते हैं, अन्यथा उन्हें तृप्ति नहीं होती।

सनत्कुमार और माहेन्द्र कल्प के देव स्पर्शपरिचारक होते हैं। उनका परिचार (विषयभोग) देवियों के स्थूल स्तनों का बहुओंका, नितम्बों का एवं जांघ आदि अंगोपांगों का स्पर्श करने से होता है। जब उनको विषयसुख के उप योग की अभिलाषा होती है, तब वे भोग की अभिलाषा से अपने समीपवर्तिनी देवियों के स्तन आदि का स्पर्श करते हैं। इस स्पर्श मात्र से कायपरिचारणा

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના દેવો કાયાથી પરિચારણા કરે છે, અર્થાત્ મનુષ્ય સ્ત્રી-પુરુષની જેમ કાયાથી મૈથુન સેવન કરે છે.

તાત્પર્ય આ કથનનું એ છે કે-અસુરકુમારોથી લઈને ઈશાન કલ્પના દેવો સંક્લિષ્ટ ઉદયવાળા પુરૂષવેદ કર્મને વશ થઈને મનુષ્યોની જેમ વૈષયિક સુખમાં નિમગ્ન થાય છે. અને તેનાથી પ્રીતિ-તૃપ્તિનો અનુભવ કરે છે. બીજી રીતે તેને તૃપ્તિ થતી નથી

સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પના દેવો સ્પર્શ પરિચારક હોય છે તેઓનો પરિચાર (વિષયભોગ) સ્થૂલ સ્તનોના બાહુઓના, નિતમ્બોના અને જંઘા વિગેરે અંગોપાંગના સ્પર્શ કરવાથી થાય છે, જ્યારે તેઓને વિષય સુખ ભોગવવાની અભિલાષા થાય છે ત્યારે તેઓ ભોગની અભિલાષાથી પોતાની સમીપવર્તિની દેવિયોના સ્તનો વિગેરે અંગોપાંગો સ્પર્શ

शान्तिश्चानुभवन्ति, 'बंभलोयलंतगेसु देवा रूवपरियारगा' ब्रह्मलोकलान्तकयोः कल्पयो देवाः रूपपरिचारकाः-रूपेण-सौन्दर्यादि रूपमात्रदर्शनेन परिचारो-विषयोपभोगो येषां ते तथविधा भवन्ति, ते खलु देवकामिनीनां कमनीयं कामस्थानापन्न दिव्यं मादकं रूपमवलोक्य कायोपभोगापेक्षयाऽनन्तगुणं वैषयिकसुखमनुभवन्ति तावन्मात्रेणैव ते उपशान्त वेदा भवन्ति 'महासुक्कसहस्सारेसु देवा सद्दपरियारगा' महाशुक्रसहस्रारयोः कल्पयोः देवाः शब्दपरिचारकाः-शब्देन-शब्दश्रवणमात्रेण परिचारो-विषयोपभोगो येषां ते तथा विधा भवन्ति, तेषां तावत् स्वेष्टदेवीगीतहास्यभङ्गिमधुरालापनूपुरादि क्वणनध्वनि-श्रवणमात्रादेव कायोपभोगापेक्षयाऽनन्तगुणं सुखमुपजायते तावन्मात्रेणैव तेषां वेदो-पशान्तेः, 'आणयपाणयआरणच्चुएसु कप्पेसु देवा मणपरियारगा' आनत-प्राणताच्युतेषु कल्पेषु देवाः मनःपरिचारकाः-मनसिजविकारपरिवर्द्धितपरस्परानेकविधमनःसंकल्पविकल्पेन

की अपेक्षा उन्हें अनन्तगुणित सुख का और वेदोपशान्ति का अनुभव होता है।

ब्रह्मलोक और लान्तक कल्पों में देव रूपपरिचारक होते हैं। उनका विषय-भोग सौन्दर्य आदि रूपमात्र के दर्शन से होता है। वे देव देवांगनाओं के कमनीय एवं काम के आधार भूत दिव्य मादक रूप को देखकर ही कायपरिचारणा की अपेक्षा अनन्तगुणित वैषयिक सुख का अनुभव करते हैं और इतने से ही उनका वेद उपशान्त हो जाता है।

महाशुक्र और सहस्रार कल्पों के देव शब्द परिचारक होते हैं। उनका विषयोपभोग शब्द से ही होता है। वे अपनी प्रिय देवियों के गीत, हास्य, भाव भंगी युक्त मधुर आलाप तथा नूपुरों आदि की ध्वनि के श्रवण मात्र से काय परिचारणा की अपेक्षा अनन्त गुणित सुख का अनुभव करते हैं और उसी से उनके वेद का उपशमन हो जाता है।

કરે છે. આ સ્પર્શમાત્રથી કાયપરિચારણાના કરતા તેઓને અનન્તગણા સુખનો અને વેદોપ-શાન્તિનો અનુભવ થાય છે. બ્રહ્મલોક અને લાન્તક કલ્પોમાં દેવરૂપ પરિચારક હોય છે. તેઓનો વિષયભોગ સૌન્દર્ય વિગેરે રૂપ માત્રના જોવાથી થાય છે. તે દેવો દેવાંગનાઓના કમનીય અને કામના આધારભૂત, દિવ્યમાદક રૂપને જોઈને જ કાય પરિચારણાની અપેક્ષા અનન્તગુણિત વૈષયિક સુખનો અનુભવ કરે છે અને આટલાથી તેમની વેદના ઉપશાન્ત થઈ જાય છે.

મહાશુક્ર અને સહસ્રાર કલ્પોના દેવ શબ્દ-પરિચારક હોય છે તેમનો વિષયોપભોગ શબ્દથી જ થાય છે. તેઓ પોતાની પ્રિયદેવીઓની ગતિ, હાસ્ય, ભાવ, ભગી યુક્ત મધુર આલાપ તથા નૂપુરો આદિના અવાજના શ્રવણ માત્રથી જ કાય-પરિચારણાની અપેક્ષા-અનન્ત-ગુણિત સુખનો અનુભવ કરે છે અને તેમાથી જ તેમની વેદનાનુ ઉપશમન થઈ જાય છે.

परिचारः-विषयोपभोगो येषां ते तथाविधा भवन्ति तेषां परस्पर मनोराज्यरूप संकल्पमात्रेणैव कायोपभोगापेक्षयाऽनन्तगुण सुखमुपजायते तावन्मात्रेणैव ते तृप्तिमासादयन्ति किन्तु-'गेवेज्ज अणुत्तरोववाइगा देवा अपरियारगा' नवग्रैवेयकानुत्तरोपपातिकादेवा अपरिचारकाः-अविद्यमानः परिचारो- मनसाऽपि विषयोपभोगो येषां ते तथाविधा भवन्ति, तेषां प्रतनुमोहोदयतया प्रशमसुखनिमग्नत्वात् किन्तु चारित्रपरिणामाभावात् तेषां न ब्रह्मचारित्व सम्भवति, प्रकृतवक्तव्यतामुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा ! त चेव जाव मणपरियारगा' हे गौतम ! तद्-अथ तेनार्थेन तच्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्-असुरकुमारिदीशानान्तेषु कायपरिचारकाः, सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः स्पर्शपरिचारकाः, ब्रह्मलान्तकयोः रूप-

आनत, प्राणत, आरण और अच्युत कल्पों के देव मनः परिचारक होते हैं। उनका विषय भोग कायविकार के कारण वृद्धि को प्राप्त होने वाले अनेकानेक मानसिक सङ्कल्पों से ही हो जाता है। वे कामविकार उत्पन्न होने पर अपनी देवांगनाओं की मन से अभिलाषा करते हैं और उसीसे उनकी तृप्ति हो जाती है। काय से होने वाले विषय भोगकी अपेक्षा उन्हें अनन्त गुणा सुख प्राप्त होता है और उनके वेद की उपशान्ति हो जाती है।

नवग्रैवेयकों के तथा अनुत्तर विमानों के देव अपरिचारक होते हैं। उनका मोहोदय, अत्यन्त न्यून होता है, अतएव वे प्रशम-सुख में तल्लीन होते हैं। परन्तु चारित्र परिणाम का अभाव होने से ब्रह्मचारी नहीं कहे जाते।

उक्त कथन का उपसंहार इस प्रकार है-हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि असुरकुमार आदि ईशान कल्पतक के देव कायपरिचारक हैं, सनत्कुमार एवं माहेन्द्र कल्प के देव स्पर्श परिचारक होते हैं। ब्रह्मलोक और लान्तक

આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પોનાં દેવ મનઃપરિચારક હોય છે તેમનો વિષયભોગ કાયવિકારને લીધે વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થતા અનેકાનેક માનસિક સંકલ્પોથી જ થઇ જાય છે. તેઓ કામવિકાર ઉત્પન્ન થતા પોતાની દેવાંગનાઓની મનથી ઇચ્છા કરે છે અને તેનાંથી જ તેમની તૃપ્તિ થઇ જાય છે. કાયાથી થતા વિષયભોગને બદલે તેમને અનન્ત ગણા લાભ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેમની વેદના ઉપશાન્ત થઇ જાય છે.

નવગ્રૈવેયકો તથા અનુત્તર વિમાનોના દેવ અપરિચારક હોય છે. તેમનો મોહોદય અત્યન્ત ન્યૂન હોય છે. તેથી તેઓ પ્રશમ સુખમાં તલ્લીન હોય છે. પર... ણામનો અભાવ હોવાથી તેઓ બ્રહ્મચારી કહેવાતા નથી.

ઉપર કહેલ કથનનો ઉપસંહાર આ પ્રમાણે છે-હે ગૌતમ ! આ છે કે અસુરકુમાર આદિ ઈશાનકલ્પ સુધીના દેવ કાય-પરિચારક છે, સનત્ કલ્પના દેવો સ્પર્શપરિચારક હોય છે. બ્રહ્મલોક અને લાન્તક કલ્પના દે મહાશુક્ર અને સહસ્રાર કલ્પના દેવો શબ્દપરિચારક હોય છે, અને આ

परिचारकाः महाशुक्र सहस्रारयोः शब्दपचारिकाः, आनताद्यच्युतान्तेषु मनःपरिचारिकाः, ग्रैवेयकानुत्तरोपपातिकेषु अपरिचारकाश्च देवा इति अथ कायपरिचारकदेवानां कायपरिचारणां प्ररूपयितुमाह-'तत्थ णं जे ते कायपरियारगा देवा तेसि णं इच्छामणे समुप्पज्जइ-इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं कायपरिचारं करेत्तए तत्र खलु-पूर्वोक्तदेवेषु मध्ये ये अमी-भवनपत्यादीशानान्ताः कायपरिचारका देवा उक्ताः एतेषां खलु इच्छामनः-विषयभोगेच्छाप्रधानं मनः समुत्पद्यते यत्-इच्छामः खलु वयम् अप्सराभिःसार्द्धं कायपरिचारम्-विषयोपभोगं कर्तुमिति, 'तएणं तेहिं देवेहिं एवं मणसी कए समाणे खिप्पामेव ताओ अच्छराओ ओरालाइं सिंगाराइं मणुण्णाइं मणोहराइं मणोरमाइं उत्तरवेउव्वियरूवाइं विउव्वंति विउव्वित्ता तेसिं देवाणं अंतियं पाउब्भवंति' ततः-तथाविधसंकल्पानन्तरं खलु तैर्देवैरेवम्-उक्तरीत्या मनसि संकल्पे कृते सति क्षिप्रमेव ता अप्सरसः स्वस्वोपभोग्यदेवाभिप्रायं विज्ञाय विषयभोगेच्छया उत्तरवैक्रियाणि रूपाणि-सौन्दर्याणि विकुर्वन्तीति अग्रेण सम्बन्धः, कीदृशानि उत्तरवैक्रियरूपाणीत्याह-उदाराणि-भव्यानि सर्वाङ्गपरिपूर्णानि नतु हीनावयवानि, पुनः कीदृशानि शृङ्गाराणि

कल्प के रूप परिचारक, महाशुक्र एवं सहस्रार कल्प के देव शब्द परिचारक होते हैं, तथा आनत, प्राणत, आरण, और अच्युत कल्प के देव मनःपरिचारक हैं। ग्रैवेयक देव और अनुत्तरोपपातिक देव अपरिचारक होते हैं।

कायपरिचारक देवो की कायपरिचारणा की प्ररूपणा की जाती है-पूर्वोक्त देवों में जो भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और सौधर्म तथा ईशान कल्प के देव कायपरिचारक है, उनसे इच्छामन अर्थात् विषयसेवन की इच्छावाला मन उत्पन्न होता है, तब वे सोचते है-हम अप्सराओंके साथ कायपरिचार (शरीर से संभोग) करना चाहते है। इस प्रकार का उनका संकल्प उत्पन्न होने पर शीघ्र ही अप्सराएँ अपने उपभोग्य देव के अभिप्राय को जान कर विषयभोग की इच्छा से उत्तर वैक्रिय रूप की विकुर्वणा करती है, वे उत्तर वैक्रिय रूप भव्य, सर्वांग परिपूर्ण, आभूषणों आदि से शृंगारयुक्त, मनोज्ञ अर्थात् अपने अपने

આરણ અને અચ્યુત કલ્પના દેવ મનપરિચારક છે ગ્રૈવેયક દેવ અને અનન્તરોપપાતિક દેવ અપરિચારક હોય છે.

કાયપરિચારક દેવોની કાયપરિચારણાની પ્રરૂપણા કરાઇ છે-પૂર્વોક્ત દેવોમાં જે ભવનપતિ વાનવ્યતર જ્યોતિષ્ક અને સૌધર્મ તથા ઇશાન કલ્પના દેવ કાયપરિચારક છે, તેમને ઇચ્છામન અર્થાત્ વિષય-સેવનની ઇચ્છાવાળા મન ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે તેઓ વિચારે છે-અમે અપ્સરાઓની સાથે કાયપરિચાર (શરીરથી સભોગ) કરવા ઇચ્છીએ છીએ.

આ રીતેના એમના સકલ્પ ઉત્પન્ન થતાં તરત જ અપ્સરાઓ પોતાના ઉપભોગ્ય દેવનો અભિપ્રાય જાણીને વિષયભોગની ઇચ્છાથી ઉત્તરવૈક્રિય રૂપની વિકુર્વણા કરે છે. તે

परिचारः-विषयोपभोगो येषां ते तथाविधा भवन्ति तेषां परस्पर मनोराज्यरूप संकल्पमात्रेणैव कायोपभोगापेक्षयाऽनन्तगुण सुखमुपजायते तावन्मात्रेणैव ते तृप्तिमासादयन्ति किन्तु-'गेवेज्ज अणुत्तरोववाइया देवा अपरियारगा' नवग्रैवेयकानुत्तरोपपातिका-देवा अपरिचारकाः-अविद्यमानः परिचारो-मनसाऽपि विषयोपभोगो येषां ते तथाविधा भवन्ति, तेषां प्रतनुमोहोदयतया प्रशमसुखनिमग्नत्वात् किन्तु चारित्रपरिणामाभावात् तेषां न ब्रह्मचारित्वं सम्भवति, प्रकृतवक्तव्यतामुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा! त चेव जाव मणपरियारगा' हे गौतम! तत्-अथ तेनार्थेन तच्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्-असुरकुमारादीशानान्तेषु कायपरिचारकाः, सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः स्पर्शपरिचारकाः, ब्रह्मलान्तकयोः रूप-

आनत, प्राणत, आरण और अच्युत कल्पो के देव मनः परिचारक होते हैं। उनका विषय भोग कायविकार के कारण वृद्धि को प्राप्त होने वाले अनेकानेक मानसिक सङ्कल्पों से ही हो जाता है। वे कामविकार उत्पन्न होने पर अपनी देवांगनाओं की मन से अभिलाषा करते है और उसीसे उनकी तृप्ति हो जाती है। काय से होने वाले विषय भोगकी अपेक्षा उन्हें अनन्त गुणा सुख प्राप्त होता है और उनके वेद की उपशान्ति हो जाती है।

नवग्रैवेयकों के तथा अनुत्तर विमानों के देव अपरिचारक होते हैं। उनका मोहोदय, अत्यन्त न्यून होता है, अतएव वे प्रशम-सुख में तल्लीन होते हैं। परन्तु चारित्र परिणाम का अभाव होने से ब्रह्मचारी नहीं कहे जाते।

उक्त कथन का उपसंहार इस प्रकार है-हे गौतम! इस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि असुरकुमार आदि ईशान कल्पतक के देव कायपरिचारक हैं, सनत्कुमार एवं माहेन्द्र कल्प के देव स्पर्श परिचारक होते हैं। ब्रह्मलोक और लान्तक

આનત, પ્રાણુત, આરણુ અને અચ્યુત કલ્પોના દેવ મનઃપરિચારક હોય છે. તેમનો વિષયભોગ કાયવિકારને લીધે બુદ્ધિને પ્રાપ્ત થતા અનેકાનેક માનસિક સંકલ્પોથી જ થઇ જાય છે. તેઓ કામવિકાર ઉત્પન્ન થતા પોતાની દેવાગનાઓની મનથી ઇચ્છા કરે છે અને તેનાંથી જ તેમની તૃપ્તિ થઇ જાય છે. કાયાથી થતાં વિષયભોગને બદલે તેમને અનન્ત ગણુ લાભ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેમની વેદના ઉપશાન્ત થઇ જાય છે.

નવગ્રૈવેયકો તથા અનુત્તર વિમાનોના દેવ અપરિચારક હોય છે. તેમનો મોહોદય અત્યન્ત ન્યૂન હોય છે. તેથી તેઓ પ્રશમ સુખમાં તલ્લીન હોય છે. પરતુ ચારિત્ર પરિણામનો અભાવ હોવાથી તેઓ બ્રહ્મચારી કહેવાતા નથી.

ઉપર કહેલ કથનનો ઉપસહાર આ પ્રમાણે છે-હે ગૌતમ! આ હેતુથી એવુ કહેવાયું છે કે અસુરકુમાર આદિ ઈશાનકલ્પ સુધીના દેવ કાય-પરિચારક છે, સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પના દેવો સ્પર્શપરિચારક હોય છે બ્રહ્મલોક અને લાન્તક કલ્પના દેવ રૂપ પરિચારક મહાશુક્ર અને સહસ્રાર કલ્પના દેવો શબ્દપરિચારક હોય છે, અને આનત, પ્રાણુત,

परिचारकाः महाशुक्र सहस्रारयोः शब्दपचारिकाः, आनताद्यच्युतान्तेषु मनःपरिचारिकाः, ग्रैवेयकानुत्तरोपपातिकेषु अपरिचारकाश्च देवा इति अथ कायपरिचारकदेवानां कायपरिचारणां प्ररूपयितुमाह-'तत्थ णं जे ते कायपरियारगा देवा तेसि णं इच्छामणे समुप्पज्जइ-इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं कायपरिचारं करेत्तए तत्र खलु-पूर्वोक्तदेवेषु मध्ये ये अमी-भवनपत्यादीशानान्ताः कायपरिचारका देवा उक्ता एतेषां खलु इच्छामनः-विषयभोगेच्छाप्रधानं मनः समुत्पद्यते यत्-इच्छामः खलु वयम् अप्सराभिःसार्द्धं कायपरिचारम्- विषयोपभोगं कर्तुमिति, 'तएणं तेहिं देवेहिं एवं मणसी कए समाणे खिप्पामेव ताओ अच्छराओ ओरालाइं सिंगाराइं मणुण्णाइं मणोहराइं मणोरमाइं उत्तरवेउव्वियरूवाइं विउव्वंति विउव्वित्ता तेसिं देवाणं अंतियं पाउब्भवंति' ततः-तथाविधसंकल्पानन्तर खलु तैर्देवैरेवम्-उक्तरीत्या मनसि संकल्पे कृते सति क्षिप्रमेव ता अप्सरसः स्वस्वोपभोग्यदेवाभिप्रायं विज्ञाय विषयभोगेच्छया उत्तरवैक्रियाणि रूपाणि-सौन्दर्याणि विकुर्वन्तीति अग्रेण सम्बन्धः, कीदृशानि उत्तरवैक्रियरूपाणि इत्याह-उदाराणि-भव्यानि सर्वाङ्गपरिपूर्णानि नतु हीनावयवानि, पुनः कीदृशानि शृङ्गाराणि

कल्प के रूप परिचारक, महाशुक्र एवं सहस्रार कल्प के देव शब्द परिचारक होते हैं, तथा आनत, प्राणत, आरण, और अच्युत कल्प के देव मनःपरिचारक हैं। ग्रैवेयक देव और अनुत्तरोपपातिक देव अपरिचारक होते हैं।

कायपरिचारक देवों की कायपरिचारणा की प्ररूपणा की जाती है-पूर्वोक्त देवों में जो भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और सौधर्म तथा ईशान कल्प के देव कायपरिचारक है, उनसे इच्छामन अर्थात् विषयसेवन की इच्छावाला मन उत्पन्न होता है, तब वे सोचते है-हम अप्सराओंके साथ कायपरिचार (शरीर से संभोग) करना चाहते है। इस प्रकार का उनका संकल्प उत्पन्न होने पर शीघ्र ही अप्सराएँ अपने उपभोग्य देव के अभिप्राय को जान कर विषयभोग की इच्छा से उत्तर वैक्रिय रूप की विकुर्वणा करती है, वे उत्तर वैक्रिय रूप भव्य, सर्वांग परिपूर्ण, आभूषणों आदि से श्रृंगारयुक्त, मनोज्ञ अर्थात् अपने अपने

આરણ અને અચ્યુત કલ્પનાં દેવ મન પરિચારક છે ગ્રૈવેયક દેવ અને અનન્તરોપપાતિક દેવ અપરિચારક હોય છે.

કાયપરિચારક દેવોની કાયપરિચારણાની પ્રરૂપણા કરાઇ છે-પૂર્વોક્ત દેવોમાં જે ભવનપતિ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને સૌધર્મ તથા ઇશાન કલ્પનાં દેવ કાયપરિચારક છે, તેમને ઇચ્છામન અર્થાત્ વિષય-સેવનની ઇચ્છાવાળા મન ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે તેઓ વિચારે છે-અમે અપ્સરાઓની સાથે કાયપરિચાર (શરીરથી સંભોગ) કરવા ઇચ્છીએ છીએ.

આ રીતેનો એમનો સંકલ્પ ઉત્પન્ન થતાં તરત જ અપ્સરાઓ પોતાના ઉપભોગ્ય દેવનો અભિપ્રાય જાણીને વિષયભોગની ઇચ્છાથી ઉત્તરવૈક્રિય રૂપની વિકુર્વણા કરે છે. તે

–शृङ्गाराऽलङ्करणं भूषणादिभिर्येषु तानि शृङ्गाराणि अर्शादित्वाद्मत्वर्थेऽच्प्रत्ययः, भूषणकृतो दारशृङ्गाराणीत्यर्थः, एवं मनोज्ञानि–मनःसम्भोग्यदेवमनोऽनुकूलानि एवं मनोहराणि मनोरमाणिच उत्तरवैक्रियरूपाणि विकुर्वित्वा–वैक्रियलब्ध्या निर्माय तेषां देवानाम् अन्तिकम्–समीपे प्रादुर्भवन्ति, 'तएणं ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं कायपरियारणं करेंति' ततः–अप्सरसां प्रादुर्भावानन्तरं खलु ते देवा ताभिः स्वस्वेष्टाभिरप्सरोभिः सार्द्धं कायपरिचारणाम्–विषयभोग कुर्वन्ति, तथा करणेनैव तेषां वेदोपशमनात्, तदेव दृष्टान्तेन सङ्गमयति–'से जहाणामए सीया पोग्गला सीयं पप्प सीय चेव अइवतित्ताणं चिट्ठंति' तत्–अथ यथाना मेति वाक्यालङ्कारे, शीताः पुद्गला शीतम्–शीतस्वभाव प्राणिनं प्राप्य शीतमेव शीतत्वमेव अतिव्रज्य–अतिशयेन गत्वा तिष्ठन्ति ते हि शीताः पुद्गलाः स्वसम्पर्केण विशेषतः शीतीभूतस्य–शीतस्वभावस्य प्राणिनः सुखाय सम्पद्यते इति भावः, अपर दृष्टान्तमाह–'उसिणा

उपभोग्य देव को प्रिय, मनोहर एवं मनोरम होते हैं। इस प्रकार के सुन्दर रूप की विक्रिया करके वे अप्सराएं उन देवों के पास पहुंचती हैं। तत्पश्चात् देव उन अपनी-अपनी इष्ट अप्सराओंके साथ शरीर से विषयभोग करते हैं। ऐसा करने से ही उनसे वेद का उपशमन होता है। इसके लिए उदाहरण देते हैं–जैसे शीत पुद्गल शीत स्वभाव वाले प्राणी को प्राप्त होकर अत्यन्त शीत अवस्था प्राप्त करके रहते है, अर्थात् ये शीतपुद्गल अपने सम्पर्क से शीतस्वभाव वाले प्राणी को विशेष आनन्ददायक होते है। अथवा उष्ण पुद्गल उष्ण स्वभाव वाले प्राणी को प्राप्त होकर उसके लिए अतिशय सुख के कारण होते है, इसी प्रकार जब वे देव अप्सराओं के साथ कायपरिचार करते है, तब उनका इच्छा मन शीघ्र ही शान्त हो जाता है, अर्थात् विषयभोग से तृप्त हो जाता है। इस प्रकार जैसे पुद्गल शीतयोनिक प्राणी को प्राप्त होकर उसको विशेष सुखदायी

ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ ભવ્ય સર્વાંગ પરિપૂર્ણ, આભૂષણો વગેરેથી શૃંગારયુક્ત, મનોજ્ઞ, અર્થાત્ પોતપોતાના ઉપભોગ્ય દેવોને પ્રિય, મનોરમ તેમ જ મનોહર હોય છે

આ રીતે સુંદર રૂપની વિકુર્વણા કરીને તે અપ્સરાઓ તે દેવોની પાસે પહોંચે છે. તે પછી દેવો તે પોતપોતાની ઈષ્ટ અપ્સરાઓ સાથે શરીરથી વિષયભોગ કરે છે. આમ કરવાથી જ તેમની વેદનાનું ઉપશમન થાય છે

આને માટે ઉદાહરણ આપે છે–જેવી રીતે શીત પુદ્ગલ શીત સ્વભાવવાળા પ્રાણીને મળીને અત્યન્ત શીત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરતા રહેતા હોય છે અર્થાત્ તેઓ પોતાના સંપર્કથી શીત સ્વભાવવાળા પ્રાણીને વિશેષ આનંદ–દાયક હોય છે અથવા ઉષ્ણ પુદ્ગલ ઉષ્ણ સ્વભાવવાળા પ્રાણીને મળીને, તેને માટે અતિશય સુખનું કારણ બને છે, તેવી જ રીતે હવે તે દેવ અપ્સરાઓની સાથે કાય–પરિચારણા કરે છે, ત્યારે તેમનુ ઇચ્છામન તરત જ શાન્ત થઈ જાય છે અર્થાત્ વિષયભોગથી તૃપ્ત થઈ જાય છે.

वा पोग्गला उसिणं पप्प उसिणं चेव अतिवतित्ताण चिट्ठति' उष्णा वा पुद्गलाः उष्णम्-उष्णस्वभावं प्राणिनं प्राप्य उष्णमेव-उष्णत्वमेव अतिव्रज्य-अतिशयेन गत्वा तिष्ठन्ति, तेऽपि उष्णाः पुद्गलाः स्वसम्पर्केण विशेषतः स्वतुल्याभसम्प्राप्त्या तस्य सुखाय योपपद्यन्ते इत्यर्थः, दार्ष्टान्तिके योजयति-'एवामेव तेहिं देवेहिं ताहिं अच्छराहिं सद्धिं कायपरियारणं कए समाणे से इच्छामणे खिप्पामेव अवेइ' एवमेव-तथैव तैर्देवैस्ताभिरप्सरोभिः सार्द्धं कायपरिचारणायां-विषयभोगरूपायां कृतायां सत्यां तस्य-तेषां देवानाम् इच्छामनः-विषयभोगेच्छा प्रधानं मनः क्षिप्रमेव-शीघ्रमेव अपैति-शान्तिमुपगच्छन्ति, विषयभोगनाऽऽहितृप्तिभावात्, तथा च यथा शीतपुद्गलाः शीतयोनिकस्य जीवस्य संस्पर्शे विशेषतः शीतत्वमासाद्य तस्य सुखित्वाय सम्पद्यन्ते, उष्णपुद्गला वा उष्णयोनिकस्य जीवस्य संस्पर्शे अति प्रचुरमुष्णत्वमासाद्य सुखित्वायोपपद्यन्ते एवमेव देवीशरीरपुद्गलाः देवशरीरमासाद्य देवशरीरपुद्गलाश्च देवीशरीरमासाद्य अन्योन्यं तद्गुणतां भजन्तः परस्परं सुखित्वायोपपद्यन्ते तृप्तिमासादयन्ति विषयभोगाभिलाषनिवृत्तिश्च भवतीति भावः ॥ सू० ३ ॥

॥ परिचारणा विशेषवक्तव्यता ॥

मूलम्-अत्थि णं भंते ! तेसिं देवाणं सुक्कपोग्गला ? हंता, अत्थि, ते णं भंते ! तासिं अच्छराणं कीसत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति ? गोयमा ! सोतिंदियत्ताए चक्खुरिंदियत्ताए घाणिंदियत्ताए रसिंदियत्ताए फासिंदियत्ताए इट्ठत्ताए कंतत्ताए मणुन्नत्ताए मणामत्ताए सुभगत्ताए सोहग्गरूवजोव्वणगुणलावन्नत्ताए ते तासिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति, तत्थ णं जे ते फासपरियारगा देवा तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ-एवं जहेव कायपरियारगा तहेव निरवसेसं भाणियव्वं, तत्थ णं जे ते रूवपरियारगा देवा तेसि णं इच्छामणे समुप्पज्जइ-इच्छामो णं अच्छराहिं

होते है अथवा उष्ण पुद्गल उष्णयोनिक प्राणीको प्राप्त होकर उसे विशेष आनन्द पहुचाते है, उसी प्रकार देवियों के शरीर के पुद्गल देव शरीर को प्राप्त होकर दोनों को आनन्ददायक होते है । तब वे तृप्ति प्राप्त करते हैं । उनकी विषयाभिलाषा निवृत्त हो जाती है ॥सू०३॥

આ રીતે જેમ શીત પુદ્ગલ શીતયોનિક પ્રાણીને પ્રાપ્ત કરીને તેને વિશેષ સુખદ થાય છે, અથવા ઉષ્ણ પુદ્ગલ ઉષ્ણ યોનિક પ્રાણીને પ્રાપ્ત કરીને વિશેષ આનંદ પહોંચાડે છે, તેવી રીતે દેવીઓના શરીરના પુદ્ગલ દેવશરીરને પ્રાપ્ત કરીને બન્નેને આનંદ-દાયક થાય છે. ત્યારે તેઓ તૃપ્તિ પ્રાપ્ત કરે છે તેમની વિષયાભિલાષા નિવૃત્ત થઈ જાય છે ॥સૂ૦૩॥

सद्धिं रूवपरियारणं करेत्तए, ते ण तेहि देवेहिं एवं मणसीकए समाणे तहेव जाव उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं विउव्वंति, विउव्वित्ता जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता तेसिं देवाणं अदूरसामंते ठिच्चा ताइं उरालाइं जाव मणोरमाइं उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं उवदंसेमाणीओ उवदंसेमाणीओ चिट्ठंति, तए णं ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं रूवपरियारणं करेंति, सेसं तं चेव जाव भुज्जो भुज्जो परिणमंति, तत्थ णं जे ते सद्दपरियारगा देवा तेसिं णं इच्छामणे-समुप्पज्जइ-इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं सद्दपरियारणं करेत्तए, तए णं तेहिं देवेहिं एवं मणसीकए समाणे तहेव जाव उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं विउव्वंति, विउव्वित्ता जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता तेसिं देवाणं अदूरसामंते ठिच्चा अणुत्तराइं उच्चावयाइं सद्दाइं समुदीरेमाणीओ समुदीरेमाणीओ चिट्ठंति, तए णं ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं सद्दपरियारणं करेंति सेसं तं चेव जाव भुज्जो भुज्जो परिणमंति, तत्थ णं जे ते मणपरियारगा देवा तेसिं इच्छामणे समुप्पज्जइ-इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं मणपरियारणं करेत्तए, तए णं तेहिं देवेहिं एवं मणसीकए समाणे खिप्पामेव ताओ अच्छराओ तत्थ गयाओ चेव समाणीओ अणुत्तराइ उच्चावयाइं मणाइं संपहारेमाणीओ संपहारेमाणीओ चिट्ठंति, तए णं ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं मणपरियारणं करेंति, सेसं निरवसेसं तं चेव जाव भुज्जो भुज्जो परिणमंति, एएसि णं भंते ! देवाणं कायपरियारगाणं जाव मणपरियारगाणं अपरियारगाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा देवा अपरियारगा, मणपरियारगा संखेज्जगुणा, सद्दपरियारगा असंखेज्जगुणा, रूवपरियारगा असंखेज्जगुणा, फासपरियारगा असंखेज्जगुणा, कायपरियारगा असंखेज्जगुणा ॥सू० ४॥

पण्णवणाए परियारणापयं समत्तं ॥३४॥

छाया-सन्ति खलु भदन्त ! तेषां देवानां शुक्रपुद्गलाः ? हन्त, सन्ति, ते खलु भदन्त ! तासाम् अप्सरसां कीदृशतया भूयो भूयः परिणमन्ते ? गौतम ! श्रोत्रेन्द्रियतया, चक्षुरिन्द्रियतया, घ्राणेन्द्रियतया, रसनेन्द्रियतया, स्पर्शनेन्द्रियतया, इष्टतया कान्ततया मनोज्ञतया मन आपतया सुभगतया सौभाग्यरूपयौवनगुणलावण्यतया ते तासां भूयो भूयः परिणमन्ते, तत्र खलु ये अमी स्पर्शपरिचारका देवा स्तेषां खलु इच्छामनः समुत्पद्यते-एवं यथैव कायपरि

परिचारणा विशेष वक्तव्यता

शब्दार्थ-(अत्थि णं भंते ! तेसिं देवाणं सुक्कपुग्गला ?) हे भगवन् ! क्या उन देवों के शुक्र-पुद्गल होते हैं ? (हंता, अत्थि) हां, होते हैं (ते णं) वे (भंते) हे भगवन्-(तासिं अच्छराणं) उन अप्सराओं के लिए (कीसत्ताए) किस प्रकार के (भुज्जो भुज्जो) बार-बार (परिणमंति ?) परिणत होते हैं ? (गोयमा !) हे गौतम ! (सोतिंदियत्ताए) श्रोत्रेन्द्रिय रूप से (चक्खुरिंदियत्ताए) चक्षुरिन्द्रिय के रूप से (घाणिंदियत्ताए) घ्राणेन्द्रिय के रूप से (रसिंदियत्ताए) रसेन्द्रिय के रूप से (फासिंदियत्ताए) स्पर्शनेन्द्रिय के रूप से(इट्ठत्ताए) इष्टरूप से (कंतत्ताए) कान्त रूप से (मणुन्नत्ताए) मनोज्ञ रूप से (मणामत्ताए) मन आम-अतिशय मनोज्ञ रूप से (सुभगत्ताए) सुभग रूप से (सोहग्गरूवजोव्वणगुणलावन्नत्ताए) सौभाग्य, रूप, यौवन, गुण, लावण्य रूप से (ते) वे (तासिं) उनके लिए (भुज्जो भुज्जो परिणमंति) बार-बार परिणत होते हैं।

(तत्थ णं जे ते फासपरियारगा देवा) उनमें जो देव स्पर्शपरिचारक हैं (तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ) उनका इच्छा प्रधान मन-उत्पन्न होता है (एव) इस

પરિચારણા વિશેષ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(अत्थिणं भंते ! तेसिं देवाणं सुक्कपुग्गला) હે ભગવન્ ! શુ તે દેવોના શુક્ર પુદ્ગલ હોય છે ? (हंता गोयमा) હા, ગૌતમ હોય છે (तेण) તેઓ (भंते) હે ભગવાન્ (ताहि अच्छराण) તે અપ્સરાઓને માટે (कीसत्ताए) કઇ રીતે (भुज्जो-भुज्जो) વારવાર (परिणमंति ?) પરિણત હોય છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सोतिंदियत्ताए) શ્રોત્રેન્દ્રિય રૂપથી (चक्खुन्दियत्ताए) નેત્રેન્દ્રિયનાં રૂપથી (घाणिदियत्ताए) ઘ્રાણેન્દ્રિયનાં રૂપથી (रसिंदियत्ताए) રસેન્દ્રિયના રૂપથી (फासिंदियत्ताए) સ્પર્શેન્દ્રિયના રૂપે (इट्ठत्ताए) ઇષ્ટ રૂપોથી (कंतत्ताए) કાન્તરૂપથી (मणुन्नत्ताए) મનોજ્ઞ રૂપથી (मणामत्ताए) મન આમ-અતિશય મનોજ્ઞ રૂપથી (सुभगत्ताए) સુભગ રીતે (सोहग्ग, रूप, जोव्वण, लावणत्ताए) સૌભાગ્ય, રૂપ, યૌવન, ગુણ લાવણ્ય રૂપથી (ते) તેઓ (ताहि) તેમના માટે (भुज्जो-भुज्जो परिणमंति) વારવાર પરિણત થાય છે.

(तत्थणं जे ते फासपरियारगादेवा) તેમનામાં જે દેવ સ્પર્શ-પરિચારક છે. (तेसिण इच्छामणे समुप्पज्जइ) તેમનાં ઇચ્છાપ્રાપ્ત મન ઉત્પન્ન થાય છે. (एवं) આ રીતે

चारका स्तथैव निरवशेषं भणितव्यम्, तत्र खलु ये अमी रूपपरिचारका देवास्तेषां खलु इच्छा-मनः समुत्पद्यते–इच्छामः खलु अप्सरोभिः सार्द्धं रूपपरिचारणां कर्तुम्, ततः खलु तैर्देवैरेवं मनसिकृते सति तथैव यावद् उत्तरवैक्रियाणि रूपाणि विकुर्वन्ति, विकुर्वित्वा येनैव ते देवा स्तेनैव उपागच्छन्ति उपागम्य तेषां देवानामदूरसामन्ते स्थित्वा तानि उदाराणि यावद् मनो-रमाणि उत्तरवैक्रियाणि रूपाणि उपदर्शयन्त्य उपदर्शयन्त्य स्तिष्ठन्ति, ततः खलु ते देवास्ता-

प्रकार (जहेव) जैसे (कायपरियारगा) काय से परिचारणा करने वाले (तहेव) उसी प्रकार (निरवसेसं भाणियव्वं) सम्पूर्ण कहना चाहिए

(तत्थ णं जे ते रूवपरियारगा देवा) उनमें जो रूपपरिचारकदेव हैं (तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ) उनका इच्छा प्रधान मन उत्पन्न होता है (इच्छामोणं अच्छराहिं सद्धिं रूवपरियारणं करेत्तए) अप्सराओं के साथ रूपपरिचारणा करना चाहते हैं। (ते णं) वे अप्सराएं (तेहिं देवेहिं एवं मणसीकए समाणे) उन देवों द्वारा मन से ऐसा सोचने पर (तहेव) उसी प्रकार–पूर्ववत्–(जाव उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं विउव्वंति) यावत उत्तरवैक्रिय रूप की विकुर्वणा करती हैं (विउव्वित्ता) विक्रिया करके (जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छंति) जहां वे देव होते हैं, वहीं जा पहुंचती हैं (उवागच्छित्ता) पहुंच कर (तेसिं देवाणं अदूरसामंते) उन देवो के न बहुत दूर, न बहुत पास (ठिच्चा) स्थित होकर (ताइं उरालाइं जाव मणोरमाइं) उन उदार यावत् मनोरम (उत्तर वेउव्वियाइं रूवाइं) उत्तर वैक्रिय रूपों को (उवदंसेमाणीओ उवदंसेमाणीओ) दिखलाती–दिखलाती हुई (चिट्ठंति) स्थित रहती हैं। (तए णं) तत्पश्चात् (ते देवा) वे देव (ताहिं अच्छराहिं सद्धिं) उन

(जहेव) જેમ (कायपरियारगा) કાયાથી પરિચારણા કરવાવાળા (तहेव) તેવી જ રીતે (निरवसेसं भाणियव्वं) સંપૂર્ણ કહેવું જોઇએ.

(तत्थणं जे ते रूवपरियारगा देवा) તેમનામાં જે રૂપ પરિચારક દેવો છે (तेसिंणं इच्छामणे समुप्पज्जइ) તેમના ઈચ્છાપ્રધાન મન ઉત્પન્ન થાય છે (इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं रूव-परियारणं करेत्तए) અપ્સરાઓની સાથે રૂપ-પરિચારણા કરવા ચાહિએ છીએ.

(तेणं) તે અપ્સરાઓ (तेहिं देवेहिं एवं मणसीकएसमाणे) તે દેવો દ્વારા મનથી એરીતે વિચારવાથી (तएव) તેજ રીતે પૂર્વોક્ત (जाव उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं विउव्वंति) યાવત્ ઉત્તર વૈક્રિય રૂપની વિકુર્વણા કરે છે (विउव्वित्ता) વિક્રિયા કરીને.

(जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छंति) જ્યાં તે દેવ હોય છે ત્યાં જઈ પહોંચે છે (उवागच्छित्ता) પહોંચીને (तेसिं देवाणं अदूरसामंते) તે દેવોથી ન બહુ દૂર ન બહુ નજીક (ठिच्चा) સ્થિર થઈને (ताइं उरालाइं जाव मणोरमाइं) તે ઉદાર યાવત્ મનોરમ (उत्तरवे-उव्वियाइं रूवाइं)-ઉત્તર વૈક્રિય રૂપોને (उवदंसेमाणीओ उवदंसेमाणीओ) દેખાડતી–દેખાડતી (चिट्ठन्ति) સ્થિર રહે છે

मिरप्सरोभिः सार्द्धं रूपपरिचारणां कुर्वन्ति. शेषं तच्चैव यावद् भूयो भूयः परिणमन्ति, तत्र खलु ये अमी शब्दपरिचारका देवास्तेषां खलु इच्छामनः समुत्पद्यते–इच्छामः खलु अप्सरोभिः सार्द्धं शब्दपरिचारणां कर्तुम्, ततः खलु तैर्देवैरेव मनसि कृते सति तथैव यावद् उत्तरवैक्रियाणि रूपाणि विकुर्वन्ति विकुर्वित्वा येनैव ते देवा स्तेनैव उपागच्छन्ति, उपागत्य तेषां देवानाम् अदूरसामन्ते स्थित्वा अनुत्तरान् उच्चावचान् शब्दान् समुदीरयन्त्यः समुदीरयन्त्यस्तिष्ठन्ति, ततः खलु ते देवास्ताभिरप्सरोभिः सार्द्धं शब्दपरिचारणा कुर्वन्ति

अप्सराओं के साथ (रूवपरियारणं करेंति) रूपपरिचारणा करते हैं (सेसं तं चेव) शेष वही पूर्वोक्त (जाव भुज्जो भुज्जो परिणमंति) यावत् बार-बार परिणत होते हैं

(तत्थ णं जे ते सद्दपरियारगा देवा) उनमें जो शब्द परिचारक देव हैं (तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ) उनका इच्छामन उत्पन्न होता है (इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं सद्दपरियारणं करेत्तए) हम अप्सराओं के साथ शब्द परिचारणा करना चाहते हैं (तए णं तेहिं देवेहिं) तत्पश्चात् उन देवों द्वारा (एवं मणसीकए समाणे) इस प्रकार मन करने पर (जाव उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं विउव्वंति) यावत् उत्तर वैक्रियक रूपों की विकुर्वणा करती हैं (विउव्वित्ता) विकुर्वणा करके (जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छंति) जिधर वे देव हों उधर ही जाती हैं (उवागच्छित्ता तेसिं देवाणं) जाकर उन देवों के (अदूर सामंते) न बहुत दूर, न बहुत पास (ठिच्चा) स्थित होकर (अणुत्तराइं) अनुत्तर-सर्वोत्कृष्ट (उच्चावयाइं सद्दाइं समुदीरेमाणीओ समुदीरेमाणीओ) ऊंच-नीचे शब्दों का प्रयोग करती-करती (चिट्ठंति) रहती हैं (तए णं ते देवा ताहिं

(तए णं) ત્યાર પછી (ते देवा) તે દેવો (ताहिं अच्छराहिं सद्धिं) તે અપ્સરાઓની સાથે (रूपपरियारण करेंति) રૂપપરિચારણા કરે છે (सेसं तं चेव) બાકી તેજ પહેલા કહેલ (जाव भुज्जो-भुज्जो परिणमंति) યાવત્ વારવાર પરિણત થાય છે

(तत्थणं जे ते सद्दपरियारगा देवा) તેમનામા જે શબ્દપરિચારક દેવો છે (तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ) તેમનુ ઇચ્છામન ઉત્પન્ન થાય છે. (इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं सद्दपरियारणं करेत्तए) અમે અપ્સરાઓની સાથે શબ્દ-પરિચારણા કરવા ચાહિયે છીએ.

(तएणं तेहिं देवेहिं) ત્યાર પછી તે દેવો દ્વારા (एवं मणसीकए समाणे) આ રીતે મન કરવાથી (जाव उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं विउव्वांति) યાવત્ ઉત્તર વૈક્રિયક રૂપોની વિકુર્વણા કરે છે (विउव्वित्ता) વિકુર્વણા કરીને. (जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छन्ति) જ્યાં તે દેવો હોય ત્યાજ પહોચી જાય છે (उवागच्छित्ता तेहिं देवाण) જઈને તે દેવોની (अदूरसामंते) બહુ દૂર નહીં બહુ નજીક નહી (ठिच्चा) સ્થિર થઈને (अणुत्तराइं) અનુત્તર-સર્વોત્કૃષ્ટ (उच्चावयाइ सद्दइं समुदीरे-माणीओ समुदीरे-माणीओ) ઉંચા-નીચા શબ્દોના પ્રયોગ કરતી કરતી (चिट्ठंति) રહે છે.

नारका स्तथैव निरवशेषं भणितव्यम्, तत्र खलु ये अमीरूपपरिचारका देवास्तेषां खलु इच्छा-मनः समुत्पद्यते–इच्छामः खलु अप्सरोभिः सार्द्धं रूपपरिचारणां कर्तुम्, ततः खलु तैर्देवैरेवं मनसिकृते सति तथैव यावद् उत्तरवैक्रियाणि रूपाणि विकुर्वन्ति, विकुर्वित्वा येनैव ते देवा स्तेनैव उपागच्छन्ति उपागम्य तेषां देवानामदूरसामन्ते स्थित्वा तानि उदाराणि यावद् मनोरमाणि उत्तरवैक्रियाणि रूपाणि उपदर्शयन्त्य उपदर्शयन्त्य स्तिष्ठन्ति, ततः खलु ते देवास्ता

प्रकार (जहेव) जैसे (कायपरियारगा) काय से परिचारणा करने वाले (तहेव) उसी प्रकार (निरवसेसं भाणियव्वं) सम्पूर्ण कहना चाहिए

(तत्थ णं जे ते रूवपरियारगा देवा) उनमें जो रूपपरिचारकदेव हैं (तेसिं णं पच्छामणे समुप्पज्जइ) उनका इच्छा प्रधान मन उत्पन्न होता है (इच्छामोणं अच्छराहिं सद्धिं रूवपरियारणं करेत्तए) अप्सराओं के साथ रूपपरिचारणा करना चाहते हैं। (ते णं) वे अप्सराएं (तेहिं देवेहिं एवं मणसीकए समाणे) उन देवों द्वारा मन से ऐसा सोचने पर (तहेव) उसी प्रकार–पूर्ववत्–(जाव उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं विउव्वति) यावत उत्तरवैक्रिय रूप की विकुर्वणा करती हैं (विउव्वित्ता) विक्रिया करके (जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छंति) जहां वे देव होते हैं, वहीं जा पहुंचती हैं (उवागच्छित्ता) पहुंच कर (तेसिं देवाणं अदूरसामंते) उन देवो के न बहुत दूर, न बहुत पास (ठिच्चा) स्थित होकर (ताइं उरालाइं जाव मणोरमाइं) उन उदार यावत् मनोरम (उत्तर वेउव्वियाइं रूवाइं) उत्तर वैक्रिय रूपों को (उवदंसेमाणीओ उवदंसेमाणीओ) दिखलाती–दिखलाती हुई (चिट्ठंति) स्थित रहती हैं। (तए णं) तत्पश्चात् (ते देवा) वे देव (ताहिं अच्छराहिं सद्धिं) उन

(जहेव) જેમ (कायपरियारगा) કાયાથી પરિચારણા કરવાવાળા (तहेव) તેવી જ રીતે (निरवसेसं भाणियव्वं) સપૂર્ણ કહેવુ જોઇએ.

(तत्थणं जे ते रूपपरियारगा देवा) તેમનામા જે રૂપ પરિચારક દેવા છે (तेहिंणं इच्छामणे समुप्पज्जइ) તેમના ઇચ્છાપ્રધાન મન ઉત્પન્ન થાય છે (इच्छामो णं अच्छराहि सद्धिं रूप-परियारणं करेत्तए) અપ્સરાઓની સાથે રૂપ-પરિચારણા કરવા ચાહિએ છીએ.

(तेणं) તે અપ્સરાઓ (तेहि देवेहि एवं मणसीकएसमाणे) તે દેવા દ્વારા મનથી એરીતે વિચારવાથી (तएव) તેજ રીતે પૂર્વોક્ત (जाव उत्तरवेउव्वियाइ रूवाइ विउव्वंति) યાવત્ ઉત્તર વૈક્રિય રૂપની વિકુર્વણા કરે છે (विउव्वित्ता) વિક્રિયા કરીને.

(जेणामेव ते देवा तेणामेव उवा गच्छंति) જ્યા તે દેવ હોય છે ત્યા જઈ પહોચે છે (उवागच्छित्ता) પહોચીને (तेहि देवाणं अदूरसामंते) તે દેવોથી ન બહુ દૂર ન બહુ નજીક (ठिच्चा) સ્થિર થઇને (ताइं उरालाइं जाव मनोरमाइं) તે ઉદાર યાવત્ મનોરમ (उत्तरवेउव्वियाइ रूवाइं) ઉત્તર વૈક્રિય રૂપોને (उवदंसेमाणीओ उवदंसेमाणीओ) દેખાડતી–દેખાડતી (चिट्ठन्ति) સ્થિર રહે છે

भिरप्सरोभिः सार्द्धं रूपपरिचारणां कुर्वन्ति. शेषं तच्चैव यावद् भूयो भूयः परिणमन्ति, तत्र खलु ये अमी शब्दपरिचारका देवास्तेषां खलु इच्छामनः समुत्पद्यते-इच्छामः खलु अप्सरोभिः सार्द्धं शब्दपरिचारणां कर्तुम्, ततः खलु तैर्देवैरेवं मनसि कृते सति तथैव यावद् उत्तरवैक्रियाणि रूपाणि विकुर्वन्ति विकुर्वित्वा यत्रैव ते देवा स्तत्रैव उपागच्छन्ति, उपागत्य तेषां देवानाम् अदूरसामन्ते स्थित्वा अनुत्तरान् उच्चावचान् शब्दान् समुदीरयन्त्यः समुदीरयन्त्यस्तिष्ठन्ति, ततः खलु ते देवास्ताभिरप्सरोभिः सार्द्धं शब्दपरिचारणां कुर्वन्ति

अप्सराओं के साथ (रूवपरियारणं करेंति) रूपपरिचारणा करते हैं (सेसं तं चेव) शेष वही पूर्वोक्त (जाव भुज्जो भुज्जो परिणमंति) यावत् बार-बार परिणत होते हैं

(तत्थ णं जे ते सद्दपरियारगा देवा) उनमें जो शब्द परिचारक देव हैं (तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ) उनका इच्छामन उत्पन्न होता है (इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं सद्दपरियारणं करेत्तए) हम अप्सराओं के साथ शब्द परिचारणा करना चाहते हैं (तए णं तेहिं देवेहिं) तत्पश्चात उन देवों द्वारा (एवं मणसीकए समाणे) इस प्रकार मन करने पर (जाव उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं विउव्वंति) यावत् उत्तर वैक्रियक रूपों की विकुर्वणा करती हैं (विउव्वित्ता) विकुर्वणा करके (जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छंति) जिधर वे देव हों उधर ही जाती हैं (उवागच्छित्ता तेसिं देवाणं) जाकर उन देवों के (अदूर सामंते) न बहुत दूर, न बहुत पास (ठिच्चा) स्थित होकर (अणुत्तराइं) अनुत्तर-सर्वोत्कृष्ट (उच्चावयाइं सद्दाइं समुदीरेमाणीओ समुदीरेमाणीओ) उच्च-नीचे शब्दों का प्रयोग करती-करती (चिट्ठंति) रहती हैं (तए णं ते देवा ताहिं

(तए णं) त्यार पछी (ते देवा) ते देवो (ताहिं अच्छराहिं सद्धिं) ते अप्सराओनी साथे (रूवपरियारण करेंति) रूपपरिचारणा करे छे (सेसं तं चेव) बाकी तेज पहेला कहेल (जाव भुज्जो-भुज्जो परिणमंति) यावत् वारवार परिणत थाय छे

(तत्थणं जे ते सद्दपरियारगा देवा) तेमनामा जे शब्दपरिचारक देवो छे (तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ) तेमनु इच्छामन उत्पन्न थाय छे (इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं सद्दपरियारणं करेत्तए) अमे अप्सराओनी साथे शब्द-परिचारणा करवा चाहिये छीये.

(तएणं तेहिं देवेहिं) त्यार पछी ते देवो द्वारा (एवं मणसीकए समाणे) आ रीते मन करवाथी (जाव उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं विउव्वंति) यावत् उत्तर वैक्रियक रूपोनी विकुर्वणा करे छे (विउव्वित्ता) विकुर्वणा करीने. (जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छन्ति) ज्यां ते देवो होय त्यां ज पहोंची जाय छे (उवागच्छित्ता तेहिं देवाण) जइने ते देवोनी (अदूरसामंते) बहु दूर नहीं बहु नजीक नहीं (ठिच्चा) स्थिर थइने (अणुत्तराइं) अनुत्तर-सर्वोत्कृष्ट (उच्चावयाइं सद्दइं समुदीरे-माणीओ समुदीरे-माणीओ) उंचा-नीचा शब्दोना प्रयोग करती करती (चिट्ठंति) रहे छे.

शेषं तच्चैव यावद् भूयो भूयः परिणमन्ति, तत्रः खलु ये अमी मनः परिचारका देवा स्तेषाम् इच्छामनः समुत्पद्यते-इच्छामः खलु अप्सरोभिः सार्द्धम् मनः परिचारणा कर्तुम्, तत खलु तैर्देवैरेवं मनसि कृते सति क्षिप्रमेव ता अप्सरसस्तत्र गताश्चैव सत्यः अनुत्तराणि उच्चावचानि मनांसि संप्रधारयन्त्यः संप्रधारयन्त्य स्तिष्ठन्ति, ततः खलु ते देवास्ताभिरप्सरोभिः सार्द्धम् मनः परिचारणां कुर्वन्ति, शेषं निरवशेषं तच्चैव यावद् भूयो भूयः परिणमन्ते, एतेषां खलु

अच्छराहिं सद्धिं) तत्पश्चात् वे देव उन अप्सराओ के साथ (सद्दपरियारणं करेंति) शब्द परिचारणा करते हैं (सेसं तं चेव) शेष वही पूर्वोक्त (जाव भुज्जो भुज्जो परिणमंति) यावत् वार-वार परिणत होते है।

(तत्थ णं जे ते मणपरियारगा देवा) उनमें जो मन से परिचारणा करने वाले देव है (तेसिं इच्छामणे समुप्पज्जइ) उनका इच्छा-मन उत्पन्न होता है, (इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं मणपरियारणं करेत्तए) हम अप्सराओं के साथ मन से परिचारणा करना चाहते हैं (तए णं तेहिं देवेहिं एव मणसीकए समाणे) तब उन देवों द्वारा इस प्रकार करने पर (खिप्पामेव ताओ अच्छराओ) शीघ्र अप्सराएँ (तत्थ गयाओ चेव समाणीओ) वहां पर ही रही हुइ (अणुत्तराइं उच्चावयाइं मणाइं) अनुत्तर ऊंचा-नीचे मन (संपहारेमाणीओ) करती हुइ (चिट्ठंति) रहती है (तए णं ते देवा) तत्पश्चात् वे देव (ताहिं अच्छराहिं सद्धिं) उन अप्सराओं के साथ (मणपरियारणं करेंति) मनसे परिचारणा करती हैं (सेसं निर वसेसं तं चेव जाव भुज्जो भुज्जो परिणमंति) शेष सब वही यावत् वारंवार परिणत होते है।

(तएणं ते देवा ताहिं अच्छाराहिं सद्धिं) त्यार पछी ते देवो ते अप्सराओनी साथे (सद्दपरियारण करेति) शब्दपरिचारणा करे छे (सेसं त चेव) बाकी तो ते ज पहेला कहेल (जाव भुज्जो भुज्जो परिणमंति) यावत्-वार वार परिणत थाय छे.

(तत्थ णं जे ते मणपरियारगा देवा) तेमनामा जे मनपरिचारणा करवावाळा देवो छे (तेहि इच्छामणे समुप्पज्जइ) तेमनु ईच्छामन उत्पन्न थाय छे (इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं मणपरियारणं करेत्तए) अमे अप्सराओनी साथे मनपरिचारणा करवा इच्छीए छीए.

(तएणं तेहि देवेहि एवं मणसी कए समाणे) त्यारे ते देवोनु आ प्रकारे मन करवाथी (खिप्पामेव ताओ अच्छराओ) जल्दीथी ते अप्सराओ (तत्थ गयाओ चेव समाणीओ) त्या ज रहेली (अणुत्तराइ उच्चावयाइ मणाइं) अनुत्तर ऊंचा-नीचा मन (संपहारेमाणीओ सपहारेमाणीओ) करती करती (चिट्ठंति) रहे छे (तएण ते देवा) त्यार पछी ते देवो (ताहिं अच्छराहिं सद्धि) ते अप्सराओनी साथे (मणपरियारणं करेति) मनथी परिचारणा करे छे (सेसं निरवसेसं जाव भुज्जो-भुज्जो परिणमंति) बाकी बधा तेज रीते वार वार परिणत थाय छे.

भदन्त ! देवानां कायपरिचारकाणां यावद् मनःपरिचारकाणाम् अपरिचारकाणाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः देवा अपरिचारकाः, मनः परिचारकाः संख्येयगुणाः, शब्दपरिचारका असंख्येयगुणाः, रूपपरिचारका असंख्येयगुणाः, स्पर्शपरिचारका असंख्येयगुणाः, कायपरिचारका असंख्येयगुणाः । प्रज्ञापनायां परिचारणापदं समाप्तम् ॥ ३४ ॥ सू० ४ ॥

टीका-अथ मनुष्यपुरुषैः सह विषयभोगे मनुष्यस्त्रीणां शुक्रपुद्गलसंक्रमेणोत्पद्यमान सुखवत् देवीनामपि स्वस्वोपभोग्यदेवशुक्रपुद्गलसंक्रमेणोपजायमानं सुखं भवति नवेति

(एतेसिं णं भंते ! देवाणं कायपरियारगाणं जाव मणपरियारगाणं अपरियारगाण य) हे भगवन् ! इन कायपरिचारकों यावत् मनःपरिचारकों और (अपरिचारकों देवों में से (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा देवा अपरियारगा) हे गौतम ! सब से कम देव अपरिचारक हैं (मणपरियारगा संखेज्जगुणा) मन से परिचारणा करने वाले संख्यातगुणा हैं (सद्दपरियारगा असंखेज्जगुणा) शब्द परिचारक असंख्यातगुणा हैं (रूवपरियारगा असंखेज्जगुणा) रूपपरिचारक असंख्यातगुणा हैं (फासपरियारगा असंखेज्जगुणा) स्पर्शपरिचारक असंख्यातगुणा हैं (कायपरियारगा असंखेज्जगुणा) कायपरिचारक असंख्यातगुणा हैं ॥सू०४॥

परिचारणापद समाप्त

टीकार्थ-मनुष्यों के समान देवों में भी मैथुनसंज्ञा कही गई है, तो देवों की मैथुनक्रिया किस प्रकार की होती है ? मनुष्य पुरुषों के साथ विषयभोग करने

(एएसि णं भंते ! देवाणं कायपरियारगाण जाव मणपरियारगाण अपरियारगाण य) હે ભગવન્ ! આ કાયપરિચારકો યાવત્ મનઃપરિચારકો અને અપરિચારક દેવોમાથી (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पावा बहुया वा तुल्लावा विसेसाहिया वा) અલ્પ, બહુ જ, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा देवा अपरियारगा) હે ગૌતમ ! સહુથી ઓછા દેવ અપરિચારક છે (मणपरियारगा संखेज्जगुणा) મનથી પરિચારણા કરનારા સખ્યાત ગણા છે (सद्दपरियारगा असंखेज्जगुणा) શબ્દપરિચારક અસખ્યાતગણા છે (रूवपरियारगा असंखेज्जगुणा) રૂપ પરિચારકો અસખ્યાત ગણા છે (फासपरियारगा असंखेज्जगुणा) સ્પર્શ પરિચારકો અસખ્યાતગણા છે (काय-परियारगा असंखेज्जगुणा) કાય-પરિચારકો અસખ્યાત ગણા છે ॥સૂ૦૪॥

પરિચારણા પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-મનુષ્યોના જેવી દેવોમાં પણ મૈથુન સંજ્ઞા કહેવાઇ છે, દેવોની મૈથુન ક્રિયા કેઇ રીતે થાય છે ? મનુષ્ય પુરૂષોની સાથે વિષયભોગ કરવાથી મનુષ્ય સ્ત્રીઓને શુક્ર

संशयं निराकर्तुं देवानां शुक्रपुद्गलास्तित्वं प्ररूपयति–'अत्थि णं भंते ! तेसिं देवाणं सुक्क-पोग्गला ?' हे भदन्त ! सन्ति खलु तेषां देवानां शुक्रपुद्गलाः येषां सम्पर्केण देवीनां सुख मुपजायते ? भगवानाह–'हंता, अत्थि' हे भदन्त ! हन्त–सत्यम्, सन्ति तावद् देवानां शुक्र-पुद्गलाः किन्तु केवलं ते वैक्रियशरीरवर्तित्वाद् गर्भाधानहेतवो न भवन्ति ? गौतमः पृच्छति–'तेणं भंते ! तासिं अच्छराणं कीसत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति ?' हे भदन्त ! ते खलु देवानां शुक्रपुद्गलाः तासामप्सरसां कीदृक्तया भूयो भूयः परिणमन्ते–यदा यदा क्षरन्ति तदा तदा कीदृशस्वरूपत्वेन परिणमन्ति सुखमनुगच्छन्ति ? भगवानाह–'गोयमा ! हे गौतम ! 'सोइंदियत्ताए चक्खुरिंदियत्ताए घाणिंदियत्ताए रसिंदियत्ताए फासिंदियत्ताए' श्रोत्रेन्द्रिय-तया चक्षुरिन्द्रियतया घ्राणेन्द्रियतया रसनेन्द्रियतया स्पर्शनेन्द्रियतया 'इट्ठत्ताए कंतत्ताए

पर मनुष्य स्त्रियों को शुक्र पुद्गलों के संक्रमण से जैसे सुख की प्राप्ति होती है क्या देवियों को भी अपने-अपने उपयोग्य देव के शुक्रपुद्गलों के संक्रमण से सुख उत्पन्न होता है अथवा नहीं ? इस संशय का निवारण करने के लिए देवों के शुक्रपुद्गलों का अस्तित्व प्रतिपादन किया जाता है।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! क्या देवों में शुक्रपुद्गल होते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! हां होते हैं। किन्तु वे वैक्रियशरीरवर्त्ती होने से गर्भाधान के कारण नहीं होते।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! वे शुक्रपुद्गल उन अप्सराओं के लिए किस रूप में परिणत होते हैं ? अर्थात् ज्यों-ज्यों उन पुद्गलो का क्षरण होता है, त्यों-त्यों किस रूप में वे परिणत होते है

भगवान्-हे गौतम ! श्रोत्रेन्द्रिय के रूप में, चक्षुरिन्द्रिय के रूप में, घ्राणेन्द्रिय के रूप में, रसनेन्द्रिय के रूप में और स्पर्शनेन्द्रिय के रूप में, इष्ट रूप से,

---

પુદ્ગલોનાં સંક્રમણથી જેમ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેવી જ રીતે દેવીઓને પણ પોત-પોતાનાં ઉપભોગ્ય દેવના શુક્ર પુદ્ગલોના સંક્રમણથી સુખ ઉત્પન્ન થાય છે કે નહીં ? આ સંશયનું નિવારણ કરવા દેવોના શુક્ર પુદ્ગલોના અસ્તિત્વનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! શું દેવોમાં શુક્ર પુદ્ગલો હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હા, હોય છે (પરંતુ તેઓ વૈક્રિય શરીરવર્તી હોવાને લીધે ગર્ભાધાનનું કારણ નથી બનતા)

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! તે શુક્ર પુદ્ગલ તે અપ્સરાઓ માટે કયા રૂપમાં પરિણત થતાં હોય છે ? અર્થાત્ જેમ-જેમ તે પુદ્ગલો સરે છે, તેમ તેમ કયા રૂપમાં પરિણત થતા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયના રૂપમાં, રસેન્દ્રિયના રૂપમાં અને સ્પર્શેન્દ્રિયના રૂપમાં ઇષ્ટ રૂપથી કમનીય રૂપથી, મનોજ્ઞ પરમ અભિલષણીય રૂપથી, મનોવાંછિત

मणुन्नत्ताए मणामत्ताए' इष्टतया स्वाभिलापविषयतया, कान्ततया-कमनीयतया, मनोज्ञतया-परमस्पृहणीयतया, मन आपतया-मनसा आप्यते-प्राप्यते यः स मन आप तस्य भावस्तत्ता-तया-मनसा सर्वदा वाञ्छनीयतया 'सुभगत्ताए सोहग्गरूवजोव्वणगुणलावन्नत्ताए ते तासिं मुज्जो मुज्जो परिणमंते' सुभगतया-हृदयङ्गमतया तदेव विशदयति-सौभाग्यरूपयौवनगुण-लावण्यतया-सौभाग्यायरूपं-सौन्दर्यं-यौवनं-युवावस्था, लावण्य-परमरमणीयशरीरकान्ति-च्छटा, तद्रूपा गुणा यस्य तत् सौभाग्यरूपयौवनलावण्यगुणं तस्य भाव स्तत्ता तया सौभाग्यहेतु रूपादिगुणनिबन्धनत्वेन ते शुक्रपुद्गलास्तासाम्-अप्सरसां भूयो भूयः परिणमन्ते इत्येवं कायपरिचाररूपो विषयभोगः प्रतिपादितः सम्प्रति स्पर्शपरिचारं प्रतिपादयितुमाह-'तत्थणं जे ते फासपरियारगा देवा तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ-एवं जहेव कायपरियारगा तहेव निरवसेसं भाणियव्वं' तत्र-तेषु देवेषु मध्ये खलु ये अमी स्पर्शपरिचारका देवाः सन्ति तेषां खलु इच्छामनः-विषयभोगेच्छाप्रधानं मनः समुत्पद्यते-'इच्छामः खलु वयम् अप्सरोभिः सार्द्धं स्पर्शपरिचारं-मुखचुम्बनस्तनमर्दनालिङ्गनादिरूपम् कर्तुमिति, ततः खलु तैर्देवैरेवं मनसिकृते सति क्षिप्रमेव ता अप्सरसः उदाराणि शृङ्गाराणि मनोज्ञानि मनोहराणि मनोरमाणि

कमनीय रूप से, मनोज्ञ-परम अभिलषणीय रूप से, मनोवांछित रूप से सुभग रूप से सौभाग्य, रूप, यौवनगुण, लावण्य रूप से अर्थात् सौन्दर्य, युवावस्था रूप गुण एवं अत्यन्त रमणीय शरीर की छटा रूप से, वे शुक्रपुद्गल उन अप्सराओं के लिए पुनःपुनः परिणत होते हैं । इस प्रकार कायपरिचार रूप विषय-भोग का प्रतिपादन किया गया । अब स्पर्शपरिचार का प्रतिपादन किया जाता है

अब देवों में जो देव स्पर्शपरिचारक अर्थात् स्पर्श द्वारा मैथुन सेवन करने वाले होते हैं, उनका विषयभोग की इच्छा की प्रधानता वाला मन उत्पन्न होता है । वे विचार करते हैं हम अप्सराओं के साथ स्पर्शपरिचार करना, चाहते हैं, अर्थात् उनका मुख का चुम्बन, स्तनों का मर्दन, आलिंगन आदि करना चाहते हैं । उन देवों के ऐसा संकल्प करने पर शीघ्र ही उनकी अप्सराएं उदार, शृंगार

સુભગ રૂપથી, સૌભાગ્ય, રૂપ, યૌવન, ગુણ, લાવણ્ય રૂપથી અર્થાત્ સૌંદર્ય યુવાવસ્થા રૂપ ગુણ અને અત્યંત રમણીયતાની છટા રૂપથી, તે શુક્ર પુદ્ગલ અપ્સરાઓને માટે ફરી-ફરી પરિણત થાય છે. આ રીતે કાય પરિચારણા રૂપ વિષયભોગનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું. હવે સ્પર્શ-પરિચારનુ પ્રતિપાદન કરાય છે-

દેવોમા જે દેવ સ્પર્શ-પરિચારક અર્થાત્ સ્પર્શ દ્વારા મૈથુન સેવન કરનારા હોય છે, તેમના વિષયભોગની ઇચ્છાની પ્રધાનતાવાળા મન ઉત્પન્ન થાય છે.

તેઓ વિચાર કરે છે-અમે અપ્સરાઓની સાથે સ્પર્શ-પરિચાર કરવા ઇચ્છીએ છીએ, અર્થાત્ તેમના મુખનુ ચુમ્બન, સ્તનોનું મર્દન, આલિંગન વગેરે કરવા ચાહિએ છીએ તે દેવોનો આવો સંકલ્પ કરવાથી, તરત જ તેમની અપ્સરાઓ ઉદાર શૃંગાર યુક્ત,

उत्तरवैक्रियरूपाणि विकुर्वन्ति विकुर्वित्वा तेषां देवानामन्तिकं प्रादुर्भवन्ति ततः खलु ते देवा स्ताभिरप्सरोभिः सार्द्धं स्पर्शपरिचारणा कुर्वन्ति' इत्यतिदिशन्नाह–एवं–पूर्वोक्तरीत्या यथैव कायपरिचारका उक्तास्तथैव स्पर्शपरिचारणेऽपि निरवशेषम्–सर्वं भणितव्यम्, तच्चोक्तमेव दिग्दर्शनरूपेणे ते भावः, अथ रूपपरिचारणा प्ररूपयति–'तत्थणं जे ते रूवपरियारगा देवा तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ–इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं रूवपरियारणं करेत्तए' तत्र खलु तेषु देवेषु मध्ये ये अमी रूपपरिचारका देवा भवन्ति तेषां खलु इच्छामनः–विषयभोगेच्छा प्रधानं मनः समुत्पद्यते–इच्छामः खलु अप्सरोभिः सार्द्धं रूपपरिचारणां कर्तुमिति, 'तएणं तेहिं देवेहिं एवं मणसी कए समाणे तहेव जाव उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं विउव्वंति' ततः खलु–देव संकल्पानन्तर तैर्देवैः एवम्–उक्तरीत्या मनसि–संकल्पे कृते सति तथैव–पूर्वोक्त-रीत्यैव यावत्–ता अप्सरसः उदाराणि–शृङ्गारादिविशिष्टानि उत्तरवैक्रियाणि रूपाणि विकुर्वन्ति–वैक्रियरूपाणि निष्पादयन्ति 'विउव्वित्ता जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छंति

युक्त, मनोज्ञ, मनोहर एवं मनोरम उत्तरवैक्रिय रूपों की विक्रिया करती हैं। विक्रिया करके वे उन देवों के समीप जाती हैं। फिर देव उन देवियों के साथ स्पर्शपरिचारणा करते हैं। यहीं आगे कहते हैं–इस प्रकार जैसे कायपरिचारक देवों का कथन किया, उसी प्रकार सब स्पर्शपरिचारकों का भी कह लेना चाहिए वह कथन दिग्दर्शन रूप से कह ही दिया है।

अब रूप परिचारणा का कथन करते है

उन देवों में जो रूपपरिचारक देव हैं, उनका इच्छामन अर्थात विषयभोग की इच्छा की मुख्यता वाला मन उत्पन्न होता है कि–हम अप्सराओं के साथ रूपपरिचारणा करना चाहते हैं। इस प्रकार देव–संकल्प के पश्चात् अर्थात् देवों के इस प्रकार मन करने पर पहले की तरह ही वे अप्सराएं उदार, शृंगारमय आदि उत्तर वैक्रिय रूपों की विक्रिया करती हैं। विक्रिया करके वे उन देवों के

મનોજ્ઞ, મનોહર તેમજ મનોરમ ઉત્તરવૈક્રિય રૂપોની વિક્રિયા કરે છે. વિક્રિયા કરીને તેઓ તે દેવો પાસે જાય છે પછી દેવ તે દેવીઓની સાથે સ્પર્શ–પરિચારણા કરે છે. અહીં આગળ કહ્યુ છે–આ રીતે જેમ કાય–પરિચારક દેવોનુ કથન કહ્યુ તેમ હવે સ્પર્શ પરિચારકોનું પણ કહેવુ જોઈએ તે કથન દિગ્દર્શન રૂપે કહી જ દીધેલ છે

હવે રૂપ પરિચારણાનુ કથન કરે છે–

તે દેવોમા જે રૂપ–પરિચારક દેવ છે, તેમનુ ઇચ્છામન અર્થાત્ વિષય ઉપભોગની ઇચ્છાની મુખ્યતાવાળુ મન ઉત્પન્ન થાય છે કે અમે અપ્સરાની સાથે રૂપ–પરિચારણા કરવા માગીએ છીએ

આ રીતના દેવ–સંકલ્પ બાદ અર્થાત્ દેવોનુ આ રીતે મન કરવાથી પહેલાની જેમ જ તે અપ્સરાઓ ઉદાર, શૃંગારમય વગેરે ઉત્તર વૈક્રિય રૂપોની વિક્રિયા કરે છે. વિક્રિ

उवागच्छित्ता तेसिं देवाणं अदूरसामंते ठिच्चा ताइं उरालाइं जाव मणोरमाइं उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं उवदंसेमाणीओ उवदंसेमाणीओ चिट्ठंति' विकुर्विता यत्रैव-यस्यामेव दिशि ते देवा स्तिष्ठन्ति तत्रैव-तस्यामेव दिशि उपागच्छन्ति उपागम्य तेषां देवानाम् अदूरसामन्ते-ना तिदूरप्रत्यासन्ने स्थित्वा तानि-पूर्ववर्णितानि उदाराणि यावत्-शृङ्गाराणि मनोज्ञानि मनो हराणि मनोरमाणि उत्तरवैक्रियाणि रूपाणि उपदर्शयन्त्य उपदर्शयन्त्य: तिष्ठन्ति, 'तए णं ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं रूवपरियारणं करेंति' ततः खलु ते देवा स्ताभिरप्सरोभिः सार्द्धम् रूपपरिचारणां-सकटाक्षदृष्टिविक्षेपाङ्गप्रत्यङ्गावलोकनस्वस्वानुरागाभिव्यक्ति चेष्टाप्रकटना दिरूपां कुर्वन्ति, 'सेसं तं चेव जाव भुज्जो भुज्जो परिणमंति' शेषं तच्चैव-पूर्वोक्तकायपरि-चारवत्यैव यावत् तैर्देवैः रूपपरिचारणे कृते सति तेषामिच्छामनः क्षिप्रमेव शान्तिमुपैति, तासाञ्चाप्सरसां श्रोत्रेन्द्रियतयेत्यादिलावण्यान्ततया भूयो भूयः परिणमन्ति, अथ शब्द-परिचारणां प्ररूपयितुमाह-'तत्थ णं जे ते सद्दपरियारगा देवा तेसि णं इच्छामणे समुप्पज्जइ इच्छामोणं अच्छराहिं सद्धिं सद्दपरियारणं करेत्तए' तत्र खलु ये अमी शब्दपरिचारका देवा भवन्ति तेषां खलु इच्छामनः-विषयभोगेच्छाप्रधानं मनः सङ्कल्पः समुत्पद्यते-इच्छावः

निकट जा पहुंचती हैं और उनसे न अतिदूर और न अति समीप स्थित हो जाती हैं। वे पूर्ववर्णित उदार यावत्-शृंगारमय, मनोज्ञ, मनोहर तथा मनोरम उत्तरवैक्रियरूपों को दिखलाती-दिखलाती हुई रहती हैं। तब वे देव उन अप्सराओं के साथ रूपपरिचारणा करते हैं, अर्थात् वे कटाक्ष युक्त दृष्टि से देखना, अंग-प्रत्यंग का अवलोकन तथा अपने अनुराग को प्रकट करने वाली चेष्टाओं को प्रकाशित करना आदि करते हैं। शेष कथन कायपरिचारणा के समान ही समझना चाहिए। इस प्रकार रूपपरिचारणा करने पर उन देवों का मन शीघ्र ही शान्ति प्राप्त करलेता है।

अब शब्दपरिचारणा की प्ररूपणा की जाती है।

देवों में जो देव शब्दपरिचारक हैं, उनका विषयभोग की इच्छा की प्रधानता

કરીને તેઓ તે દેવોની પાસે પહોંચી જાય છે અને તેમનાથી બહુ દૂર નહી બહુ પાસે નહી તેમ સ્થિત થાય છે. તે પહેલાંના વર્ણન મુજબ ઉદાર યાવત્ શૃંગારમય મનોહર, મનોજ્ઞ તથા મનોરમ ઉત્તરવૈક્રિય રૂપોને દેખાડતી-દેખાડતી રહે છે. ત્યારે તે દેવો તે અપ્સરાઓની સાથે રૂપ-પરિચારણા કરે છે, અર્થાત્ તેઓ કટાક્ષયુક્ત દૃષ્ટિથી જોવે, અંગ, પ્રત્યંગનું અવલોકન તથા પોતાના અનુરાગને પ્રગટ કરતી ચેષ્ટાઓને પ્રકાશિત કરવી વગેરે કરે છે બાકીનું કથન કાયપરિચારણાના જેવું જ સમજી લેવું જોઇએ.

આ રીતે રૂપપરિચારણા કરવાથી તે દેવોનું મન ઝડપથી શાંતિ પ્રાપ્ત કરી લે છે.

હવે શબ્દ-પરિચારણાની પ્રરૂપણા કરાય છે-

દેવોમા જે દેવ શબ્દ-પરિચારક છે, તેમના વિષયભોગની ઇચ્છાની પ્રધાનતાવાળા

खलु अप्सरोभिः सार्द्धं शब्दपरिचारणां कर्तुमिति, 'तए णं तेहिं देवेहिं एव मणसीकए समाणे तहेव जाव उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं विउव्वंति' ततः खलु तैर्देवैः एवम्-उक्तरीत्या मनसि संकल्पे कृते सति तथैव-पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्-क्षिप्रमेव ता अप्सरसः उदाराणि शृङ्गारादिविशिष्टानि उत्तरवैक्रियाणि रूपाणि विकुर्वन्ति 'विउव्वित्ता जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छंति' विकुर्वित्वा येनैव-यस्यामेवदिशि ते देवास्तिष्ठन्ति, तत्रैव-तस्यामेवदिशि उपागच्छन्ति 'उवागच्छित्ता तेसिं देवाणं अदूर सामंते ठिच्चा अणुत्तराइं उच्चावयाइं सद्दाइं समुदीरेमाणीओ समुदीरेमाणीओ चिट्ठंति' उपागत्य तेषां देवानाम् अदूरसामन्ते-नातिदूरप्रत्यासन्ने स्थित्वा अनुत्तरान्-सर्वजनमनःप्रमोदजनकत्वेन अनुत्तमान्, उच्चावचान्-अत्यधिकमदनोद्दीपकश्लोलाश्लीलस्वरूपान् शब्दान् समुदीरयन्त्यः समुदीरयन्त्यः-पौनः पुन्येनोच्चारयन्त्य स्तिष्ठन्ति, 'तए णं ते देवा ताहिं अच्छाराहिं सद्धिं सद्दपरियारणं करेंति' ततः खलु ते देवास्ताभिरप्सरोभिः सार्द्धं शब्दपरिचारणां कुर्वन्ति-'सेसं तं चेव जाव भुज्जो भुज्जो परिणमंति' शेषं तच्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्-शब्दपरिचारणा तासामप्सरसां श्रोत्रेन्द्रिया-इत्यादि लावण्यान्ततया भूयो भूयः परिणमन्ति,

सम्प्रति मनः परिचारणाः प्ररूपयितुमाह-'तत्थ णं जे ते मणपरियारगा देवा

वाला मन उत्पन्न होता है। वे संकल्प करते हैं कि हम अप्सराओ के साथ शब्दपरिचारणा करना चाहते हे। देवों के इस प्रकार संकल्प करने पर पूर्वोक्त प्रकार से ही वे अप्सराएं उदार, शृंगारमय वैक्रियक रूपों की विक्रिया करती हैं। विक्रिया करके जिधर वे देव होते हैं, उधर जाती हैं और उन देवों के कुछ समीप ठहर कर अनुत्तर अर्थात् सर्व जनों के लिए प्रमोद जनक होने से सर्वोत्तम एवं अत्यधिक कामोद्दीपक शब्दों का वारंवार उच्चारण करती है। तब वे देव उन अप्सराओं के साथ शब्दपरिचारणा करते हैं। शेष कथन पूर्ववत् ही समझ लेना चाहिए। यावत् वह परिचारणा उनके लिए अतीव सुखद रूप में परिणत होती है। अब मनःपरिचारणा की निरूपणा की जाती है।

મન ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ સંકલ્પ કરે છે કે અમે અપ્સરાઓની સાથે શબ્દપરિચારણા કરવા ઇચ્છીએ છીએ

દેવોનાં આ રીતે સંકલ્પ કરવાથી, પહેલા કહેલ રીતે જ તે અપ્સરાઓ ઉદાર, શૃંગારમય, વૈક્રિયક રૂપોની વિક્રિયા કરે છે. વિક્રિયા કરીને જ્યા તે દેવો હોય છે, ત્યા જાય છે અને તે દેવોની કંઇક નજીક કંઇક દૂર રહીને અનુત્તર અર્થાત્ સર્વજનો માટે આનંદ-દાયક હોવાથી સર્વોત્તમ તેમ જ અત્યધિક કામોદ્દીપક શબ્દોનુ વારંવાર ઉચ્ચારણ કરે છે ત્યારે તે દેવો તે અપ્સરાઓની સાથે શબ્દ-પરિચારણા કરે છે

બાકીનુ કથન પહેલા જેવુ જ સમજી લેવુ જોઇએ યાવત્ તે શબ્દ પરિચારણા તેમના માટે અતીવ સુખકર રૂપમા પરિણત થાય છે

तेसि इच्छामणे समुप्पज्जइ-इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं मणपरियाणं करेत्तए' तत्र खलु-तेषु देवेषु मध्ये ये अमी मनः परिचारकाः देवा भवन्ति तेषाम् इच्छामनः -विषयभोगेच्छा प्रधानं मनः संकल्पः समुत्पद्यते-इच्छामः खलु अप्सरोभिः सार्द्धं मनः परिचारणम्-मनसा मनोभवविकारोपबृंहितपरस्परोच्चावचमनः-संकल्पजन्यविषय-भोगरूपाम् कर्तुमिति, 'तए णं तेहिं देवेहिं एवं मणसीकए समाणे खिप्पामेव ताओ अच्छराओ तत्थगयाओ चेव समाणीओ अणुत्तराइं उच्चावयाइं मणाइं संपहारेमाणीओ संपहारेमाणीओ चिट्ठंति' ततः खलु तथाविधसंकल्पानन्तरम्, तैः देवैः एवम्-उक्तरीत्या-मनसि संकल्पे कृते सति क्षिप्रमेव ता अप्सरसस्तत्र गताश्चैव-सौधर्मेशानदेवलोकमध्यवर्त्ति स्वस्व विमानस्थिता एव सत्यः, अनुत्तराणि-अत्यन्तसंतुष्टिविधायकतया अनुत्तमानि उच्चावचानि-विषयभोगासक्तश्लीलाश्लीलरूपाणि मनांसि संप्रधारयन्त्यः संप्रधारयन्त्यः -पौनः पुन्येन प्रचारयन्त्य स्तिष्ठन्ति 'तए ण ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं मण-परियारणं करेंति' ततः खलु ते देवा स्ताभिरप्सरोभिः सार्द्धं मनः परिचारणाम्-तथा-विधमनः संकल्पकरणरूपविषयभोगं कुर्वन्ति, 'सेसं निरवसेसं तं चेव जाव भुज्जो भुज्जो परि णमंति' शेषं निरवशेषम्-सर्वं तच्चैव-पूर्वोक्तं यावत्-देवकृतमनःप्रविचारणा स्तासामप्सरसां

उन देवों में जो मन से परिचारणा करने वाले देव होते हैं, उन्हें विषय-भोग की इच्छा की प्रधानता वाला मन उत्पन्न होता है। वे संकल्प करते हैं कि हम अप्सराओं के साथ मनःपरिचारणा करना चाहते हैं अर्थात् मन के द्वारा काम विकार से वृद्धिप्राप्त परस्पर उच्च-अवच मनः संकल्प जनित विषयभोग करना चाहते हैं। इस प्रकार का संकल्प करने पर वे देवियां अपने स्थान पर अर्थात् सौधर्म और ईशान कल्प के अपने-अपने विमानों में रही हुई ही वार-वार अतीव सन्तोष उत्पन्न करने वाले एवं विषयभोग में आसक्तश्लील एवं अश्लील मन करती हैं। तब वे देव उन अप्सराओं के साथ मनःपरिचारणा करते हैं। शेष कथन पूर्ववत् ही समझ लेना चाहिए। यावत् वह मनःपरिचा-रणा उन देवियों के लिए श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुरिन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, रसनेन्द्रिय और

હવે મન પરિચારણાની નિરૂપણા કરનારાળા દેવ હોય છે, તેમને વિષયભોગની ઇચ્છાની પ્રધાનતાવાળા મન ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ સંકલ્પ કરે છે કે અમે અપ્સરાઓની સાથે મન પરિચારણા કરવા ઇચ્છીએ છીએ અર્થાત્ મન દ્વારા કામ વિકારથી વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત પરસ્પર ઉચ્ચ અને અવચ્ચ મન સંકલ્પ જનીત વિષયભોગ કરવા ચાહે છે આ રીતનો સંકલ્પ કરવાથી તે દેવીઓ પોતાના સ્થાનપર અર્થાત્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના પોતપોતાના વિમાનોમા રહીને જ વારવાર અતીવ સંતોષ ઉત્પન્ન કરવાવાળા તેમ જ વિષય ભોગમા અસક્ત શ્લીલ તેમ જ અશ્લીલ મન કરે છે ત્યારે તે દેવો તે અપ્સરાઓ સાથે મન પરિચારણા કરે છે. બાકીનુ કથન પહેલાનાં જેવુ જ સમજી લેવુ જોઇએ.

श्रोत्रेन्द्रियतया चक्षुरिन्द्रियतया घ्राणेन्द्रियतया रसनेन्द्रियतया स्पर्शनेन्द्रियतया इष्टतया कान्ततया मनोज्ञतया मनआपतया सुभगतया सौभाग्यरूपयौवनगुणलावण्यतया भूयोभूयः परिणमन्ते, तथा च ता अप्सरसो देव्यः सहस्रारं यावद् गच्छन्ति न ततः परमिति बोध्यम् 'तत्र गताश्चेऽति पदोपादानात्, ततः परं तु तेषां ता ध्यानालम्बनं भवन्ति, ग्रैवेयकादीनां तु ध्यानालम्बनमपि ता न भवन्ति, अथैतेषामेव देवानामल्पबहुत्वं प्ररूपयितुं सप्तमं द्वारमाह-'एएसि णं भंते ! देवाणं कायपरियारगाण जाव मणपरियारगाणं अपरियारगाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषामेव-पूर्वोक्तानां खलु देवानां कायपरिचारकाणां यावत्-स्पर्शपरिचारकाणां रूपपरिचारकाणां शब्दपरिचारकाणां मनःपरिचारकाणाम् अपरिचारकाणाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा देवा अपरियारगा' सर्वस्तोका देवा अपरिचारका भवन्ति नवग्रैवेयकानुत्तरोपपातिकाना

स्पर्शनेन्द्रिय के रूप में इष्ट, कान्त, मनोज्ञ, अतीव मनोहर, सुभग, सौभाग्य रूप, यौवनगुण एवं लावण्य रूप में वारवार परिणत होती है।

इस प्रकार अप्सराएं सहस्रार देवलोक तक जाती हैं, उससे आगे नहीं जाती, क्यों कि 'तत्थ गयाओ चेव' इन पदो का प्रयोग किया गया है। सहस्रार देवलोक के आगे देवो के विषयभोग का आलम्बन मन ही है। बारहवें कल्प के ऊपर ग्रैवेयक आदि के देव मन से भी प्रवीचार नहीं करते हैं।

अब सातवें द्वार में इन देवो के अल्प बहुत्व का निरूपण किया जाता है

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! इन कायपरिचारक, यावत्-स्पर्शपरिचारक, रूप परिचारक, शब्दपरिचारक, मनः-परिचारक और अपरिचारकदेवो में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक है ?

भगवान्-हे गौतम ! सब से कम अपरिचारक देव हैं, क्यो कि सिर्फ ग्रैवे

યાવત્ તે મન પરિચારણા તે દેવીઓ માટે શ્રોત્રેન્દ્રિય, નેત્રેન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયના રૂપમા ઇષ્ટ, કાન્ત, મનોજ્ઞ, અતીવ મનોહર સુભગ, સૌભાગ્ય રૂપ, યૌવન ગુણ તેમજ લાવણ્ય રૂપમા વારવાર પરિણત થાય છે.

આ રીતે અપ્સરાઓ સહસ્રાર દેવલોક સુધી જાય છે, ત્યાથી આગળ નથી જતી, કેમ કે 'तत्थ गयाओ चेव' આ પદોનો પ્રયોગ કરાયો છે સહસ્રાર દેવલોકની આગળના દેવોના વિષયભોગના આલંબન મન જ છે. બારમા કલ્પની ઉપર ગ્રૈવેયક વગેરેના દેવ મનથી પણ પરિચારણા નથી કરતા

હવે સાતમા દ્વારમા આ દેવોનાં અલ્પ, બહુત્વનુ નિરૂપણ કરાયુ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ કાયપરિચારકો, યાવત્ સ્પર્શ પરિચારકો, રૂપ પરિચારકો, શબ્દ-પરિચારકો મન પરિચારકો, અને અપરિચારક દેવોમા, કોણ કોનાથી થોડા-વધારે, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

मेव देवानामपरिचारकतया तेषाञ्च सर्वसंख्यया क्षेत्रपल्योपमासंख्येयभागवर्तिनभःप्रदेश राशिप्रमाणतया सर्वेभ्योऽल्पत्वात्, तदपेक्षया-'मणपरियारगा संखेज्जगुणा' मनः परिचारकादेवाः संख्येयगुणा भवन्ति तेषामानतप्राणतारणाच्युतकल्पचतुष्टयमात्रवर्तितया तेषाञ्च अपरिचारकदेवापेक्षया संख्येयगुणक्षेत्रपल्योपमासंख्येयभागगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात् संख्येयगुणत्वं बोध्यम्, तदपेक्षयापि 'सद्दपरियारगा असंखेज्जगुणा' शब्दपरिचारका देवा असंख्येयगुणा भवन्ति तेषां महाशुक्रसहस्रारकल्पवासित्वेनघनीकृत लोकस्य एकप्रादेशिक्याः श्रेण्या असंख्येयतमभागवर्त्याकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तदपेक्षयापि-'रूपपरियारगा असंखेज्जगुणा' रूपपरिचारका देवा असंख्येयगुणा भवन्ति तेषां रूपपरिचारकदेवानां ब्रह्मलोकलान्तककल्पवासितया पूर्वदेवापेक्षयाऽसंख्येयगुणश्रेणसंख्येयभागवर्तिनभःप्रदेश-

यकों और अनुत्तरविमानों के ही देव अपरिचारक होते हैं और वे सब मिल कर क्षेत्र पल्योपम के असंख्यातवें भाग में रहे हुए आकाश के प्रदेशों के बराबर होने के कारण सब से कम हैं। उनकी अपेक्षा मन से परिचारणा करने वाले देव संख्यातगुणा अधिक है, क्यों कि ऐसे देव आनत, प्राणत, आरण और अच्युत नामक चार कल्पों में होते हैं वे अपरिचारक देवों की अपेक्षा संख्यातगुणित क्षेत्र पल्योपम के असंख्यातवें भाग में रहे हुए आकाशप्रदेशों के बराबर है, अतएव अपरिचारक देवों की अपेक्षा संख्यातगुणा अधिक हैं। मनःपरिचारकों की अपेक्षा शब्द परिचारकदेव असंख्यातगुणा हे। ऐसे देव महाशुक्र और सहस्रार कल्प में ही होते है। वे घनीकृत लोक की एक प्रदेश वाली श्रेणी के असंख्यातवें भाग में स्थित आकाशप्रदेशों की राशि के बराबर है शब्दपरिचारकदेवों की अपेक्षा रूपपरिचारक देव ब्रह्मलोक और लान्तक

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! સહુથી ઓછા અપરિચારક દેવો છે, કેમ કે ફક્ત ગ્રૈવેયક અને અનુત્તર વિમાનોના દેવ જ અપરિચારક દેવો હોય છે અને તેઓ બધા મળીને ક્ષેત્ર પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગમા રહીને આકાશનાં પ્રદેશોનાં બરાબર હેવાને કારણે બધાથી ઓછા છે તેમની અપેક્ષાએ મનથી પરિચારણા કરવાવાળા દેવ સંખ્યાતગણા વધારે છે કેમ કે એવા દેવો આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત નામનાં ચાર કલ્પોમાં હોય છે-

તેઓ અપરિચારક દેવોની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગુણીત ક્ષેત્ર પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગમા રહીને આકાશ પ્રદેશોની બરાબર છે તેથી જ અપરિચારકોની અપેક્ષાએ સંખ્યાત ગણા વધારે છે મન પરિચારણા કરવાવાળા અપેક્ષાએ શબ્દ-પરિચારકો અસંખ્યાતગણા છે આવા દેવ મહાશુક્ર અને સહસ્રાર કલ્પમાં જ હોય છે. તેઓ ઘનીકૃત લોકની એક પ્રદેશવાળી શ્રેણીના અસંખ્યાતમા ભાગમા સ્થિત આકાશ પ્રદેશોની રાશીના બરાબર છે. શબ્દ પરિચારક દેવોની અપેક્ષાએ રૂપ-પરિચારકો અસંખ્યાત ગણા છે, રૂપપરિચારક દેવ

राशिप्रमाणत्वात्, तदपेक्षयाऽपि 'फासपरियारगा असंखेज्जगुणा' स्पर्शपरिचारका देवा असंख्येयगुणा भवन्ति स्पर्शपरिचारकदेवानां सनत्कुमारमाहेन्द्रकल्पवासितया तेषाञ्च ब्रह्मलोक-लान्तकदेवापेक्षयाऽसंख्येयगुणश्रेण्यसंख्येयभागवर्तिगगनप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तदपेक्षयाऽपि 'कायपरियारगा असंखेज्जगुणा' कायपरिचारका असंख्येयगुणा भवन्ति असुरकुमारादीशानान्तदेवानां कायपरिचारकतया तेषां सर्वसंख्यया प्रतरासंख्येयभागवर्त्याकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वादितिभावः। इति 'पण्णवणाए परियारणा पयं समत्तं' प्रज्ञापनायां परिचारणापदं चतुस्त्रिंशत्तमं समाप्तम् ॥३४॥ सू० ४॥

पञ्चत्रिंशत्तमं वेदनाख्यं पदम्

द्वार-ग्रहगाथाद्वयवक्तव्यता

मूलम्—सीयाय दव्वसरीरा साता तह वेयणा भवइ दुक्खा।
अब्भुवगमोवक्कमिया निदा य अणिदा य नायव्वा ॥१॥

कल्पों में होते है, अतएव वे शब्द परिचारक देवों की अपेक्षा असंख्यात गुण-श्रेणी के असंख्यातभागवर्त्ती आकाशप्रदेशों की राशि के बराबर हैं। रूपपरिचारक देवों की अपेक्षा स्पर्शपरिचारकदेव असंख्यातगुणा हैं। ये देव सनत्कुमार और माहेन्द्र कल्पों के निवासी होते हैं, अतः ब्रह्मलोक और लान्तक कल्प के देवों की अपेक्षा असंख्येयगुण श्रेणी के असंख्यातवें भाग में स्थित आकाशप्रदेशों के बराबर हैं। स्पर्शपरिचारक देवों की अपेक्षा कायपरिचारक देव भी असंख्यात गुणित हैं, क्योंकि सब असुरकुमार वानव्यन्तर एवं ज्योतिष्क तथा सौधर्म और ईशान कल्प के देव कायपरिचारक होते हैं और वे सब मिलकर प्रतर के असंख्यावें भाग में रहे हुए आकाशप्रदेशों की राशि के बराबर होते है। ।सू० ४॥

परिचारणापद समाप्त

બ્રહ્મલોક અને લાન્તક કલ્પમાં હોય છે, તેથી જ તેઓ શબ્દ-પરિચારકોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત શ્રેણીના અસંખ્યાત ભાગવર્તી આકાશ પ્રદેશોની રાશિના બરાબર હોય છે. રૂપ-પરિચારક દેવોની અપેક્ષા સ્પર્શપરિચારક દેવો અસંખ્યાત ગણા છે.

આ દેવો સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પોના નિવાસી હોય છે તેથી બ્રહ્મલોક અને લાન્તક કલ્પના દેવોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગુણ શ્રેણીના અસંખ્યાતમા ભાગમા સ્થિત આકાશ પ્રદેશોના બરાબર હોય છે સ્પર્શ પરિચારક દેવોની અપેક્ષાએ કાયપરિચારક દેવો પણ અસંખ્યાત ગુણિત છે કેમ કે બધા અસુરકુમાર, વાનવ્યન્તર તેમ જ જ્યોતિષ્કો અને સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવો કાય-પરિચારક હોય છે અને તે બધા મળીને પ્રતરના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહીને આકાશ પ્રદેશોની રાશીના બરાબર હોય છે ॥સૂ૦ ૪॥

પરિચારણા પદ સમાપ્ત

सायमसायं सव्वे सुहं य दुक्खं अदुक्खमसुहं च।
माणसरहियं विगलिंदिया उ सेसा दुविहमेव ॥२॥

छाया-शीता च द्रव्यैः, शारीरी साता तथा वेदना भवति दुःखा।
आभ्युपगमिकी औपक्रमिकी निदा च अनिदा च ज्ञातव्या ॥१॥
साताम् असातां सर्वे सुखां च दुःखाम् अदुःखा सुखाञ्च।
मानसरहितां विकलेन्द्रियास्तु शेषाः द्विविधा एव ॥२॥

टीका-चतुस्त्रिंशत्तमे पदे वेदपरिणामविशेषरूपा परिचारणा प्ररूपिता सम्प्रति पञ्चत्रिंशत्तमे गतिपरिणामविशेषरूपां वेदनां प्ररूपयितुम् द्वारसंग्रहगाथाद्वयमाह-'सीया य

पैंतीसवां वेदनापद

द्वारसंग्रह गाथाएं

शब्दार्थ-(सीता य दव्वसरीरा साता तह वेदणा भवइ दुक्खा) शीत (च) और उष्ण तथा शीतोष्ण (दव्व) द्रव्य, क्षेत्र, काल, भाव से वेदना (सरीरा) शारीरिक वेदना (साता) साता रूपवेदना (दुक्खा) दुःख रूप वेदना अब्भुवगमोवक्कमिया) अभ्युपगमिकी तथा औपक्रमिकी वेदना (निदाय अनिदाय नायव्वा) निदा-जिस में चित्त लगा हो और अनिदा विवेक से रहित वेदना जानना चाहिए (सायमसायं सव्वे) साता-असाता वेदना सभी जीव वेदते हैं (सुहं च दुक्खं अदुक्खमसुहं च) सुख, दुःख और अदुखसुख वेदना को भी (माणसरहियं विगलिंदिया उ) विकलेन्द्रिय मानस वेदना से रहित हैं (सेसा दुविहमेव) शेष दोनों प्रकार की वेदना वेदते हैं ॥ ॥सू० २॥

टीकार्थ-चौतीसवें पद में वेद के एक परिणाम परिचारणा की प्ररूपणा की

પાત્રીસમુ વેદના પદ

દ્વારસંગ્રહ ગાથાઓ

શબ્દાર્થ :-(सीता य दव्व सरीरा साता तह वेयणा भवई दुक्खा (सीता) શીત (च) અને ઉષ્ણુ તથા શીતોષ્ણુ (दव्व) દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવથી વેદના (सरीरा) શારીરીક વેદના (साता) શાતારૂપ વેદના (दुक्खा) દુઃખરૂપ વેદના (अब्भुवगमो वक्कमिया) અભ્યુપગમીની તથા ઔપક્રમિની વેદના (निदाय अनिदा य नायव्वा) નિદા-જેમાં ચિત્ત લાગ્યુ હોય, અને અનિદા-વિવેકથી રહિત-વેદના જાણુવી જોઇએ ॥૧॥

(सायमसायं सव्वे) શાતા-અશાતા વેદના-બધા જીવ ભોગવે છે (सुह य दुक्खं अदुक्खमसुहं य) સુખ, દુઃખ અને અદુઃખ સુખ વેદનાને પણુ (माणसरहिय विगलिंदियाउ) વિકલેન્દ્રિય માનસવેદનાથી રહિત હોય છે (सेसा दुविहमेव) શેષ બંને પ્રકારની વેદના ભોગવે છે ॥૨॥

ટીકાર્થ :-૩૪ મા પદમા વેદના એક પરિણામ-પરિચારણાની પ્રરૂપણા કરાઇ છે

दव्व सरीरा साया तह वेयणा भवइ दुक्खा। अब्भुवगमो वक्कमिया निदाय अनिदा य नायव्वा। ॥ १ ॥ सायमसायं सव्वे सुहं व दुक्खं अदुक्खमसुहं च। माणसरहियं विगलें-दिया उ सेसा दुविह मेव ॥ २ ॥

सर्वप्रथमं वेदना शीता चकाराद् उष्णा शीतोष्णा च वक्तव्या १, तदनन्तरं द्रव्यक्षेत्र-कालभावैर्वेदना वक्तव्या २, तदनन्तरं शारीरी तदुपलक्षणत्वाद् मानसी च वेदना वक्तव्या ३, तदनन्तरं साता तथा दुःखा वेदना सभेदा ज्ञातव्या भवति ४, तदनन्तरम् आभ्युपगमिकी वक्ष्यमाणस्वरूपा औपक्रमिकी चापि तथाविधा ज्ञातव्या भवति ५, तदनन्तरं निदा च-सम्यग् विवेकवती चित्तवती वा वेदना वक्तव्या ६, तदनन्तरम् अनिदा च-सम्यग् विवेकविकला चित्तविकला वा वेदना ज्ञातव्या भवति ॥१॥ अथ सातादि वेदनामधि-कृत्य वक्ष्यमाणविशेषसंग्राहकद्वितीयगाथार्थमाह-'साताम्-सुखस्वरूपाम्, असाताम्-दुःख स्वरूपां चकारात् सातासाताश्च वेदना सर्वे प्राणिनो वेदयन्ते, एवं सुखाश्च दुःखाश्च अदुःखासुखाश्च वेदनां वेदयन्ते, तथा विकलेन्द्रियाः-एक द्वित्रिचतुरिन्द्रियास्तु पुनः असंज्ञि

गई, अब पैंतीसवे पद में गतिपरिणाम रूप वेदना का निरूपण करने के लिए दो संग्रहगाथाएं कहते हैं

सर्वप्रथम शीत वेदना कही जाएगी और 'य' (च) शब्द के प्रयोग से उष्ण तथा शीतोष्णवेदना भी कही जाएगी। तत्पश्चात् द्रव्य, क्षेत्र, काल और भाव से वेदना कहेंगे। फिर शारीरिक और मानसिक वेदना, तदनन्तर साता तथा दुःख वेदना भेदों सहित कहेंगे। तत्पश्चात् आभ्युपगमिकी और औपक्रमिकी वेदना का निरूपण किया जाएगा। फिर निदा अर्थात् विवेकयुक्त अथवा चित्त वत्ती और अनिदा अर्थात् विवेक विकलवेदना का वर्णन होगा। तथा साता, असाता और साता-असाता रूप वेदना का सभी प्राणी वेदन करते हैं। इसी प्रकार सुख, दुःख एवं सुख-दुःख रूप वेदना को भी सभी प्राणी वेदते हैं। एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय और असंज्ञी पचेन्द्रिय मानसरहित

હવે પાત્રીસમા પદમા ગતિ-પરિણામ-રૂપ વેદનાનુ નિરૂપણુ કરવાને માટે બે સંગ્રહગાથાઓ કહે છે-

સર્વ પ્રથમ શીત વેદના કહેવાશે અને ય''(च)'' શબ્દના પ્રયોગથી ઉષ્ણુ તથા શીતોષ્ણુ વેદના પણુ કહેવાશે તે પછી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી વેદના કહેશે પછી શારીરીક અને માનસિક વેદના, ત્યારપછી શાતા તથા દુઃખ વેદના ભેદો સહિત કહેશે ચાર બાદ આભ્યુગામીની તથા ઔપક્રમીની વેદનાનુ નિરૂપણુ કરાશે પછી નિદા અર્થાત્ વિવેક યુક્ત અથવા ચિત્તવતી અને અનિદા અર્થાત્ વિવેક-વિકલ વેદનાનુ નિરૂપણુ થશે ॥૧॥

શાતા, અશાતા અને શાતા-અશાતા રૂપ વેદનાનુ બધા પ્રાણીઓ વેદન કરે છે તે જ પ્રકારે સુખ દુઃખ તેમ જ સુખ-દુઃખ રૂપ વેદનાને પણુ બધા પ્રાણી વેદે છે.

पञ्चेन्द्रियाश्च मानसरहिताम्—मनोविकलां वेदनां वेदयन्ते, शेषास्तु शारीरीं मानसीञ्च तदु भयसमुद्भवाञ्च वेदनां वेदयन्ते इति गाथाद्वयसंक्षेपार्थः ॥२॥

॥ वेदनादि वक्तव्यता ॥

मूलम्—कइविहा णं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ? गोयमा ! तिविहा वेयणा पण्णत्ता, तं जहा—सीया उसिणा सीतोसिणा, नेरइयाणं भंते ! किं सीतं वेयणं वेदेंति उसिणं वेयणं वेदेंति सीतोसिणं वेयणं वेदेंति ? गोयमा ! सीतं पि वेयणं वेदेंति, उसिणं पि वेयणं वेदेंति नो सीतोसिणं वेयणं वेदेंति, केई एक्के पुढवीए वेयणाओ भणंति, रयणप्पभापुढवि नेरइयाणं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! नो सीयं वेयणं वेदेंति उसिणं वेयणं वेदेंति नो सीतोसिणं वेयणं वेदेंति, एवं जाव वालुयप्पभापुढविनेरइया, पंकप्पभा पुढवि नेरइया णं पुच्छा, गोयमा ! सीतं पि वेयणं वेदेंति उसिणं पि वेयणं वेदेंति नो सीतोसिणं वेयणं वेदेंति, ते बहुयतरागा जे उसिणं वेयणं वेदेंति, ते थोवतरागा जे सीतं वेयणं वेदेंति, धूमप्पभाए एवं च्चेव दुविहा, नवरं ते बहुतरगा जे सीतं वेयणं वेदेंति, ते थोवतरागा जे उसिणं वेयणं वेदेंति, तमाए य सीयं वेयणं वेदेंति नो उसिणं वेयणं वेदेंति, नो सीतोसिणं वेयणं वेदेंति, असुरकुमाराणं पुच्छा, गोयमा ! सीयं पि वेयणं वेदेंति उसिणं पि वेयणं वेदेंति, सीतोसिणं पि वेयणं वेदेंति, एवं जाव वेमाणिया, कइविहा णं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ? गोयमा ! चउव्विहा वेयणा पण्णत्ता, तं जहा—दव्वओ खेत्तओ कालओ भावओ, नेरइया णं भंते ! किं दव्वओ वेयणं वेदेंति जाव किं भावओ वेयणं वेदेंति ? गोयमा ! दव्वओ वि वेयणं वेदेंति, जाव भावओ वि वेयणं

या मनोहीन वेदना वेदते हैं। शेष जीव दोनों प्रकार की अर्थात् शारीरी और मानसी वेदना वेदते हैं ॥२॥

એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય માનસરહિત અગર મનોહિન વેદના ભોગવે છે બાકીનાં જીવ બન્ને પ્રકારની અર્થાત્ શારીરિક અને માનસિક વેદના ભોગવે છે...॥૨॥

वेदेंति, एवं जाव वेमाणिया, कइविहा णं भंते! वेयणा पण्णत्ता? गोयमा! तिविहा वेयणा पण्णत्ता, तं जहा—सारीरा माणसा सारीर माणसा, नेइया णं भंते! किं सारीरं वेयणं वेदंति माणसं वेयणं वेदेंति सारीरमाणसं वेयणं वेदेंति? गोयमा! सारीरं पि वेयणं वेदेंति, माणसं पि वेयणं वेदेंति, सारीरमाणसं पि वेयणं वेदेंति, एवं जाव वेमाणिया, नवरं एगिंदिया विगलिंदिया सारीरं वेयणं वेदेंति नो माणसं वेयणं वेदेंति, नो सारीरमाणसं वेयणं वेदेंति, कइविहा णं भंते! वेयणा पण्णा पण्णत्ता, ? गोयमा! तिविहा वेयणा पण्णत्ता, त जहा—साता असाता सातासाता, नेरइया णं भंते! किं सायं वेयणं वेदेंति, असायं वेयणं वेदति, सायासायं वेदेंति? गोयमा! तिविहं पि वेयणं वेदेंति, एवं सव्वजीवा जाव वेमाणिया, कइविहा णं भंते! वेयणा पण्णत्ता? गोयमा! तिविहा पण्णत्ता, तं जहा दुक्खा सुहा अदुक्खसुहा, नेरइया णं भंते! किं दुक्खं वेयणं वेदेंति, पुच्छा, गोयमा! दुक्खं पि वेयणं वेदेंति सुहं पि वेयणं वेदेंति, अदुक्खमसुहं पि वेयणं वेदेंति, एवं जाव वेमाणिया ॥सू० १॥

छाया-कतिविधा खलु भदन्त! वेदना प्रज्ञप्ता? गौतम! त्रिविधा वेदना प्रज्ञप्ता, तद्यथा—शीता, उष्णा, शीतोष्णा, नैरयिकाः खलु भदन्त! किं शीतां वेदनां वेदयन्ते, उष्णां वेदनां वेदयन्ते शीतोष्णां वेदना वेदयन्ते? गौतम! शीतामपि वेदना वेदयन्ते उष्णामपि

वेदनादि वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कइविहाणं भंते! वेयणा पण्णत्ता?) हे भगवन्! वेदना कितने प्रकार की कही है? (गोयमा! तिविहा वेयणा पण्णत्ता) हे गौतम! तीन प्रकार की वेदना कही है (तं जहा) वह इस प्रकार (सीता उसिणा सीतोसिणा) शीता, उष्णा, शीतोष्णा

(नेरइया णं भंते! किं सीतं वेदणं वेदेंति?) हे भगवन्! नारक क्या शीत

વેદનાદિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ:-(कइविहाण भंते वेयणा पण्णत्ता?) હે ભગવન્! વેદના કેટલા પ્રકારની કહી છે? (गोयमा तिविहा वेयणा पण्णत्ता) હે ગૌતમ! ત્રણ પ્રકારની વેદના કહી છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (सीता उसिणा, सीतोसिणा) શીતા, ઉષ્ણા, શીતોષ્ણા

(नेरइयाणं भते किं सीत वेयण वेदेन्ति?) હે ભગવન્! નારક શું શીત વેદના

वेदनां वेदयन्ते नो शीतोष्णां वेदनां वेदयन्ते, केचिद् एकैकपृथिव्यां वेदनाः भणन्ति,-रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकाणां भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! नो शीतां वेदनां वेदयन्ते उष्णां वेदनां वेदयन्ते नो शीतोष्णां वेदनां वेदयन्ते, एवं यावद् वालुकाप्रभापृथिवीनैरयिकाः, पङ्कप्रभापृथिवीनैरयिकाणां पृच्छा, गौतम ! शीतामपि वेदनां वेदयन्ते, उष्णामपि वेदनां वेदयन्ते, नो शीतोष्णां वेदनां वेदयन्ते, ते बहुतरका ये उष्णां वेदनां वेदयन्ते, ते स्तोक-

वेदना वेदते हैं ? (उसिणं वेदणं वेदेंति ?) क्या उष्णवेदना वेदते हैं ? (सीतोसिणं वेदणं वेदेंति ?) क्या शीतोष्ण वेदना वेदते हैं ? (गोयमा ! सीतंपि वेदणं वेदेंति) हे गौतम ! शीतवेदना भी वेदते हैं ? (उसिणंपि वेदणं वेदेंति) उष्णवेदना भी वेदते हैं (नो सीतोसिणं वेदणं वेदेंति) शीतोष्ण वेदना नहीं वेदते हैं

(केई एक्केक्कपुढवीए वेदणाओ भणंति) कोई एक-एक पृथ्वी में वेदनाएं कहते हैं (रयणप्पभापुढविनेरइया णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक, इत्यादि प्रश्न (नो सीतं वेदणं वेदेंति, उसिणं वेदणं वेदेंति, नो सीतोसिणं वेदणं वेदेंति) शीतवेदना नहीं वेदते, उष्ण वेदना वेदते हैं, शीतोष्णवेदना नहीं वेदते (एवं जाव वालुयप्पभापुढवि नेरइया) इसी प्रकार यावत् वालुकाप्रभा पृथ्वी के नारक (पंकप्पभापुढविनेरइया णं पुच्छा ?) पंकप्रभा पृथिवी के नारकों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! सीतंपि वेदणं वेदेंति, उसिणंपि वेदणं वेदेंति, नो सीतोसिणं वेदणं वेदेंति, हे गौतम ! शीतवेदना भी वेदते हैं, उष्णवेदना भी वेदते हैं, किन्तु शीतोष्णवेदना नहीं वेदते (ते बहुतरागा जे उसिणं वेदणं वेदेंति) वे नारक बहुत हैं जो उष्ण-

ભોગવે છે ? (વસિણ વેયણ વેદેન્તિ ?) શુ ઉષ્ણ વેદના ભોગવે છે ? (સીતોસિણં વેદણં વેદેંતિ ?) શું શીતોષ્ણ વેદના ભોગવે છે ?

(ગોયમા ! સીત પિ વેદણં વેદેન્તિ) હે ગૌતમ ! શીત વેદના પણ ભોગ છે. (ઉસિણંપિ વેદણ વેદેંતિ) ઉષ્ણ વેદના પણ ભોગવે છે (નો સીતોસિણ વેદણં વેદેંતિ) શીતોષ્ણ વેદના નથી ભોગવતા.

(કેઈ એક્કેવક પુઢવીએ વેયણાઓ ભણંતિ) કોઈ એક એક પૃથ્વીમાં વેદનાઓ કહે છે (રયણપ્પભા પુઢવી નેરઇયાણ ભંતે પુચ્છા) હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક ઈત્યાદિ પ્રશ્ન ! (નો સીઅ વેદણ વેદેંતિ, ઉસિણ વેયણં વેદેંતિ, નો સીતોસિણ વેદણ વેદેંતિ) શીત વેદના નથી ભોગવતા, ઉષ્ણ વેદના ભોગવે છે, શીતોષ્ણ વેદના નથી ભોગવતા

(એવં જાવ વાલુયપ્પભાપુઢવિ નેરઇયા) એ જ પ્રકારે યાવત્ વાલુકા પૃથ્વીનાં નારક (પંકપ્પભા પુઢવિ નેરઇયાણ પુચ્છા) પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકો સંબંધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! સીતંવિ વેદણં વેદેંતિ, ઉસિણ પિ વેયણ વેદેંતિ નો સીતોસિણં વેયણં વેદેંતિ) હે ગૌતમ ! શીત વેદનાને વેદે છે, ઉષ્ણ વેદનાને ભોગવે છે, પણ શીતોષ્ણ વેદનાને નથી ભોગવતાં.

तरका ये शीतां वेदना वेदयन्ते, धूमप्रभायाम् एवञ्चैव किन्तु, नवरं ते बहुतरका ये शीतां वेदनां वेदयन्ते, ते स्तोकनरका ये उष्णां वेदनां वेदयन्ते, तमायाञ्च तमस्तमायाञ्च शीतां वेदनां वेदयन्ते, नो उष्णां वेदनां वेदयन्ते, नो शीतोष्णां वेदनां वेदयन्ते, असुरकुमाराणां पृच्छा, गौतम ! शीतामपि वेदनां वेदयन्ते, उष्णामपि वेदनां वेदयन्ते शीतोष्णामपि वेदनां वेदयन्ते, एव यावद् वैमानिकाः, कतिविधा खलु भदन्त ! वेदना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! चतुर्विधा

वेदना वेदते हैं (ते थोवतरागा जे सीतं वेदणं वेदेंति) वे थोडे हैं जो शीत वेदना वेदते हैं (धूमप्पभाए एवं चेव) धूमप्रभा में इसी प्रकार (नवरं बहुतरगा जे सीतं वेदणं वेदेंति) विशेष यह कि वे बहुत हैं जो शीतवेदना वेदते हैं (ते थोवतरागा जे उसिणं वेयणं वेदेंति) वे थोडे नारक हैं जो उष्णवेदना वेदते हैं (तमाए य तमतमाए य सीयं वेदणं वेदेंति) तमा और तमस्तमा पृथ्वी के नारक शीतवेदना वेदते हैं (नो उसिणं वेदणं वेदेंति, नो सीओसिणं वेदणं वेदेंति) उष्णवेदना नहीं वेदते, शीतोष्ण वेदना नहीं वेदते

(असुरकुमाराणं पुच्छा ?) असुरकुमारों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! सीयं पि वेदणं वेदेंति, उसिणं पि वेदणं वेदेंति, सीतोसिणं पि वेदणं वेदेंति) हे गौतम ! शीतवेदना भी वेदते हैं, उष्णवेदना भी वेदते हैं शीतोष्णवेदना भी वेदते हैं (एवं जाव वेमाणिया) इसी प्रकार वैमानिकों तक

(कइविहा णं भंते ! वेदणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कितने प्रकार की वेदना कही है ? (गोयमा ! चउव्विहा वेदणा पण्णत्ता ?) हे गौतम ! चार प्रकार की

(ते बहुतरागा जे उसिण वेदण वेदेंति) તે નરક બહુ જ છે જે ઉષ્ણ વેદના સહન કરે છે (ते थोवतरागा जे सीत वेदण वेदेंति) તે થોડા છે જે શીત વેદના સહન કરે છે (धूमप्पभाए एव चेव) ધૂમપ્રભામા આ રીતે (नवर बहुतरगा जे सीत वेदण वेदेंति) વિશેષ આ છે કે તેઓ બહુ જ છે જે શીત વેદના સહન કરે છે

(ते थोवतरागा जे उसिण वेदण वदेंति) તેઓ થોડા છે જે ઉષ્ણ વેદના સહે છે (तमाए य तमत्तमाए य सीत वेदणं वेदेंति) તમા અને તમસ્તમા પૃથ્વીના નારક શીત વેદના સહન કરે છે (नो उसिण वेदण वेदेंति, नो सितोसिण, वेदेंति) ઉષ્ણ વેદના નથી વેદતા, શીતોષ્ણ વેદના પણ નથી વેદતા.

(असुरकुमाराण पुच्छा ?) અસુરકુમારો સબધી પ્રશ્ન (गोयमा ! सीतंपि वेयणं वेदंति उसिणंपि वेयण वेदेंति, सीतोसिणंपि वेयणं वेदेंति) હે ગૌતમ ! શીત વેદના પણ સહે છે, ઉષ્ણ વેદના પણ સહે છે શીતોષ્ણ વેદના પણ સહે છે (एव जाव वेमाणिया) આ રીતે યાવત્ વૈમાનિકો

(कइ विहाणं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! વેદના કેટલા પ્રકારની કહેવાઈ છે ? (गोयमा ! चउव्विहा वेयणा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારની વેદના કહેવાઈ છે

वेदना प्रज्ञप्ता, तद्यथा-द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतः, भावतः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं द्रव्यतो वेदनां वेदयन्ते, यावत् किं भावतो वेदनां वेदयन्ते ? गौतम ! द्रव्यतोऽपि वेदना वेदयन्ते यावद् भावतोऽपि वेदनां वेदयन्ते, एवं यावद् वैमानिकाः, कतिविधाः खलु भदन्त ! वेदना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! त्रिविधा वेदना प्रज्ञप्ता, तद्यथा-शारीरी मानसी शारीरमानसी, नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं शारीरीं वेदनां वेदयन्ते, मानसीं वेदना वेदयन्ते शारीरमानसीं वेदनां वेदयन्ते ? गौतम ! शारीरीमपि वेदनां वेदयन्ते, मानसीमपि वेदनां वेदयन्ते शारीरमानसी

वेदना कही है (त जहा-दव्वओ खेत्तओ कालओ भावओ) द्रव्य से, क्षेत्र से, काल से, भाव से (नेरइया णं भंते ! किं दव्वओ वेदणं वेदेति जाव किं भावओ वेदणं वेदेति ?) हे भगवन् नारक क्या द्रव्य से वेदना वेदते हैं यावत् क्या भाव से वेदना वेदते हैं ? (गोयमा ! दव्वओ वि वेदणं वेदेति जाव भावओ वि वेदणं वेदेति) हे गौतम ! द्रव्य से भी वेदना वेदते हैं, यावत् भाव से भी वेदना वेदते हैं (एवं जाव वेमाणिया) इसी प्रकार यावत् वैमानिक

(कइविहा णं भंते ! वेदणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कितने प्रकार की वेदना कही है। (गोयमा ! तिविहा वेदणा पण्णत्ता) हे गौतम ! तीन प्रकार की वेदना कही है (सारीरा, माणसा, सारीरमाणसा) शारीरिक, मानसिक और शारीरिक-मानसिक (नेरइया णं भंते ! किं सारीरं वेदणं वेदेति, माणसं वेदणं वेदेति सारीरमाणसं वेदणं वेदेंति ?) हे भगवन् ! नारक क्या शारीरिक वेदना वेदते हैं, मानसिक वेदना वेदते हैं अथवा शारीरिक-मानसिक वेदना वेदते हं ? (गोयमा ! सारीरं पि वेदणं वेदेति) हे गौतम ! शारीरिक वेदना भी वेदते हैं

(त जहा-दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ) ते આ પ્રમાણે દ્ર૦ થી ક્ષેત્રથી, કાલથી, ભાવથી.

(नेरयाण भंते ! किं दव्वओ वेयण वेदेति जाव किं भावओ वेयण वेदेति ?) હે ભગવન્ ! નારકો શું દ્રવ્યથી વેદના વેદે છે યાવત્ શું ભાવથી વેદના વેદે છે ?

(गोयमा ! दव्वओ वि वेयण वेदेति जाव भावओ वेयग वेदेति) હે ગૌતમ ! દ્રવ્યથી પણ વેદના વેદે છે, યાવત્ ભાવથી પણ વેદના વેદે છે (एव जाव वेमाणिया) આ જ રીતે યાવત્ વૈમાનિકો

(कइविहा ण भंते वेयणा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારની વેદના કહી છે ? (गोयमा तिविहा वेयणा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની વેદના કહી છે (सरिरा, माणसा सारीर-माणसा) શારીરિક, માનસિક અને શારીરિક માનસિક (नेरइयाण भंते कि सारीर वेयण वेदेति, माणस वेयणं वेदेति, सारीर-माणस वेयण वेदेति ?) હે ભગવાન ! નારકો શુ શારીરિક વેદના વેદે છે, માનસિક વેદના વેદે છે, શારીરિક-માનસિક વેદના વેદે છે ?

(गोयमा ! सारीर वि वेयण वेदेति) હે ગૌતમ ! શારીરિક વેદના પણ વેદે છે

मपि वेदनां वेदयन्ते, एवं यावद् वैमानिकाः, नवरम् एकेन्द्रियविकलेन्द्रियाः शारीरीं वेदनां वेदयन्ते नो मानसीं वेदनां वेदयन्ते नो शारीरमानसीं वेदनां वेदयन्ते, कतिविधा खलु भदन्त ! वेदना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! त्रिविधा वेदना प्रज्ञप्ता, तद्यथा-साता असाता सातासाता, नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं सातां वेदनां वेदयन्ते असातां वेदनां वेदयन्ते सातासातां वेदनां वेदयन्ते ? गौतम ! त्रिविधामपि वेदनां वेदयन्ते, एवं सर्वजीवा यावद् वैमानिकाः,

(माणसं वि वेदणं वेदेंति) मानसिक वेदना भी वेदते हैं (सारीरमाणसं पि वेयणं वेदेंति) शारीरिक-मानसिक भी वेदना वेदते हैं (एवं जाव वेमाणिया) इसी प्रकार वैमानिकों तक (नवरं एगिंदियविगलिंदिया सारीरं वेयणं वेदेंति) विशेष-एकेन्द्रिय और विकलेन्द्रिय शारीरिक वेदना वेदते हैं (नो माणसं वेयणं वेदेंति, नो सारीरमाणसं वेयणं वेदेंति) मानसिक वेदना नहीं वेदते और शारीरिक-मानसिक वेदना भी नही वेदते ।

(कतिविहा णं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कितने प्रकार की वेदना कही है ? (गोयमा ! तिविहा वेयणा पण्णत्ता) हे गौतम ! तीन प्रकार की वेदना कही है (तं जहा-साता, असाता, सातासाता) वह इस प्रकार साता, असाता तथा साता-असाता (नेरइया णं भंते ! किं सायं वेयणं वेदेंति ?) हे भगवन् ! क्या नारक साता वेदना वेदते हैं ? (असायं वेयणं वेदेंति ?) आसाता वेदना वेदते हैं ? (सायासायं वेयणं वेदेंति ?) क्या साता-असाता वेदना वेदते हैं ? (गोयमा ! तिविहं पि वेयणं वेदेंति) हे गौतम ! तीनों तरह की वेदना वेदते हैं (एवं जाव सव्वजीवा जाव वेमाणिया) इसी प्रकार यावत् सर्वजीव यावत् वैमानिक

(माणस त्रि वेयणं वेदेंति) માનસિક વેદના પણ વેદે છે (सारीर-माणसंपि वेयण वेदेंति) શારીરિક-માનસિક વેદના પણ વેદે છે.

(एव जाव वेमाणिया) આ જ રીતે વૈમાનિકો સુધી (नवरं एगिदिय, विगलिंदिया सारीर वेयण वेदेंति) વિશેષ-એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય શારીરિક વેદના વેદે છે (नो माणस वेयणं वेदेंति नो सारीरमाणसं वेयण वेदेंति) માનસિક વેદના અને શારીરિક-માનસિક વેદના નથી વેદતા.

(कइ विहाणं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?) હે ભગવાન્ કેટલા પ્રકારની વેદના કહેવાઈ છે ? (गोयमा ! तिविहा वेयणा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની વેદના કહેવાઈ છે (तं जहा-साता, असाता, सातासाता) તે આ પ્રમાણે-સાતા, અસાતા અને સાતાસાતા

(नेरइयाण भंते ! किं सायं वेयणं वेदेंति ?) હે ભગવાન ! નારકો શું સાતા વેદના વેદે છે ? (असायं वेयण वेदेंति ?) અસાતા વેદના વેદે છે ? (साया-साया वेयणं वेदेंति ?) સાતાસાતા વેદના વેદે છે ?

(गोयमा ! तिविहांपि वेयणं वेदेंति) હે ગૌતમ ! ત્રણે પ્રકારની વેદનાં વેદે

कतिविधाः खलु भदन्त ! वेदना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! त्रिविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-दुःखा सुखा अदुःखसुखा, नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं दुःखां वेदनां वेदयन्ते पृच्छा, गौतम ! दुःखामपि वेदनां वेदयन्ते, सुखामपि वेदनां वेदयन्ते, अदुःखसुखामपि वेदनां वेदयन्ते, एवं यावद् वैमानिकाः ॥ सू० १ ॥

टीका-अथ यथोद्देशानुसारेण प्रथम शीतादि वेदनाः प्ररूपयितुमाह- 'कइविहाणं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कतिविधा खलु वेदना अनुभवरूपा प्रज्ञप्ता? भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिविहा वेयणा पण्णत्ता' त्रिविधा वेदना प्रज्ञप्ता 'तं जहा-सीया उसिणा सीतोसिणा' तद्यथा-शीता उष्णा शीतोष्णा च, तत्र शीतपुद्गलसम्पर्कजन्या

(कइविहा णं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कितने प्रकार की वेदना कही है ? (गोयमा ! तिविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! तीन प्रकार की कही है (तं जहा दुक्खा, सुहा, अदुक्खसुहा) वह इस प्रकार-दुःख रूप, सुखरूप और अदुःख सुख रूप (नेरइया णं भंते ! किं दुक्खं वेयण वेदेति ?) हे भगवन् ! नारक क्या दुःखवेदना वेदते हैं ? (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा ! दुक्खं पि वेयणं वेदेति, सुहं पि वेयणं वेदेति ? अदुक्खमसुहं पि वेयणं वेदेति ?) हे गौतम ! दुःख वेदना भी वेदते हैं, सुखवेदना भी वेदते हैं और अदुःख असुखवेदना भी वेदते हैं (एवं जाव वेमाणिया) इसी प्रकार वैमानिकों तक ॥सू० १॥

टीकार्थ-अब पूर्वोक्त क्रमानुसार प्रथम शीत आदि वेदना का प्ररूपण किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदना अर्थात् अनुभूति कितने प्रकार की कही गई है ?

भगवान् हे गौतम ! वेदना तीन प्रकार की कही गई है-शीत वेदना,

जाव सव्व जीवा जाव वेमाणिया) આ જ રીતે સર્વ જીવો યાવત્ સર્વ વૈમાનિકો

(कइ विहाणं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?) હે ભગવાન ! કેટલા પ્રકારની વેદના કહેલ છે ? (गोयमा तिविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની કહેવાઇ છે (त जहा दुक्खा, सुहा, अदुखसुहा) તે આ પ્રમાણે-દુઃખરૂપ, સુખરૂપ અને અદુઃખસુખ રૂપ)

(नेरइयाणं भंते ! किं दुक्ख वेयणं वेदेति ?) હે ભગવન ! નારકો શું દુઃખ વેદના વેદે છે ? (पुच्छा) પ્રશ્ન (गोयमा ! दुक्खंपि वेयण वेदेंति, सुहंपि वेयण वेदेंति, अदुक्ख सुहंपि वेयण वेदेति) હે ગૌતમ ! દુઃખ વેદના પણ વેદે છે સુખ વેદના પણ વેદે છે, અદુઃખસુખ વેદના પણ વેદે છે (एव जाव वेमाणिया) આ જ રીતે વૈમાનિકો સુધી, સૂ.૧॥

ટીકાર્થ -હવે પહેલ કહેલ, ક્રમાનુસાર પ્રથમ શીત વેદના વગેરેનુ પ્રરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદના અર્થાત્ અનુભૂતિ કેટલા પ્રકારની કહેવાઇ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદના ત્રણ પ્રકારની કહેવાઈ છે-શીત વેદના, ઉષ્ણ વેદના,

मपि वेदनां वेदयन्ते, एवं यावद् वैमानिकाः, नवरम् एकेन्द्रियविकलेन्द्रियाः शारीरीं वेदनां वेदयन्ते नो मानसीं वेदनां वेदयन्ते नो शारीरमानसीं वेदनां वेदयन्ते, कतिविधा खलु भदन्त ! वेदना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! त्रिविधा वेदना प्रज्ञप्ता, तद्यथा-साता असाता सातासाता, नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं सातां वेदनां वेदयन्ते असातां वेदनां वेदयन्ते सातासातां वेदनां वेदयन्ते ? गौतम ! त्रिविधामपि वेदनां वेदयन्ते, एवं सर्वजीवा यावद् वैमानिकाः,

(माणसं वि वेदणं वेदेंति) मानसिक वेदना भी वेदते हैं (सारीरमाणसं पि वेयणं वेदेंति) शारीरिक-मानसिक भी वेदना वेदते हैं (एवं जाव वेमाणिया) इसी प्रकार वैमानिकों तक (नवरं एगिंदियविगलिंदिया सारीरं वेयणं वेदेंति) विशेष-एकेन्द्रिय और विकलेन्द्रिय शारीरिक वेदना वेदते हैं (नो माणसं वेयणं वेदेंति, नो सारीरमाणसं वेयणं वेदेंति) मानसिक वेदना नहीं वेदते और शारीरिक-मानसिक वेदना भी नही वेदते।

(कतिविहा णं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कितने प्रकार की वेदना कही है ? (गोयमा ! तिविहा वेयणा पण्णत्ता) हे गौतम ! तीन प्रकार की वेदना कही है (तं जहा-साता, असाता, सातासाता) वह इस प्रकार साता, असाता तथा साता-असाता (नेरइया णं भंते ! किं सायं वेयणं वेदेंति ?) हे भगवन् ! क्या नारक साता वेदना वेदते हैं ? (असायं वेयणं वेदेंति ?) असाता वेदना वेदते हैं ? (सायासायं वेयणं वेदेंति ?) क्या साता-असाता वेदना वेदते हैं ? (गोयमा ! तिविहं पि वेयणं वेदेंति) हे गौतम ! तीनों तरह की वेदना वेदते हैं (एवं जाव सव्वजीवा जाव वेमाणिया) इसी प्रकार यावत् सर्वजीव यावत् वैमानिक

(माणसं वि वेयणं वेदेंति) માનસિક વેદના પણ વેદે છે (सारीर-माणसंपि वेयण वेदेंति) શારીરિક-માનસિક વેદના પણ વેદે છે.

(एव जाव वेमाणिया) આ જ રીતે વૈમાનિકે સુધી (नवरं एगिंदिय, विगलिंदिया सारीर वेयणं वेदेंति) વિશેષ-એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય શારીરિક વેદના વેદે છે (नो माणसं वेयणं वेदेंति नो सारीरमाणसं वेयणं वेदेंति) માનસિક વેદના અને શારીરિક-માનસિક વેદના નથી વેદતા

(कइ विहाणं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?) હે ભગવાન્ કેટલા પ્રકારની વેદના કહેવાઈ છે ? (गोयमा ! तिविहा वेयणा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની વેદના કહેવાઈ છે (तं जहा-साता, असाता, सातासाता) તે આ પ્રમાણે-સાતા, અસાતા અને સાતાસાતા

(नेरइयाण भंते ! किं साय वेयणं वेदेंति ?) હે ભગવાન ! નારકો શું સાતા વેદના વેદે છે ? (असायं वेयणं वेदेंति ?) અસાતા વેદના વેદે છે ? (साया-साया वेयणं वेदेंति ?) સાતાસાતા વેદના વેદે છે ?

(गोयमा ! तिविहांपि वेयणं वेदेंति) હે ગૌતમ ! ત્રણે પ્રકારની વેદનાં વેદે છે (एवं

कतिविधाः खलु भदन्त ! वेदना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! त्रिविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-दुःखा सुखा अदुःखसुखा, नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं दुःखां वेदनां वेदयन्ते पृच्छा, गौतम ! दुःखामपि वेदनां वेदयन्ते, सुखामपि वेदनां वेदयन्ते, अदुःखासुखामपि वेदनां वेदयन्ते, एवं यावद् वैमानिकाः ॥ सू० १ ॥

टीका-अथ यथोद्देशानुसारेण प्रथमं शीतादि वेदनाः प्ररूपयितुमाह- 'कइविहाणं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कतिविधा खलु वेदना अनुभवरूपा प्रज्ञप्ता? भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिविहा वेयणा पण्णत्ता' त्रिविधा वेदना प्रज्ञप्ता 'तं जहा-सीया उसिणा सीतोसिणा' तद्यथा-शीता उष्णा शीतोष्णा च, तत्र शीतपुद्गलसम्पर्कजन्या

(कइविहा णं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कितने प्रकार की वेदना कही है ? (गोयमा ! तिविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! तीन प्रकार की कही है (तं जहा दुक्खा, सुहा, अदुक्खसुहा) वह इस प्रकार-दुःख रूप, सुखरूप और अदुःख सुख रूप (नेरइया णं भंते ! किं दुक्खं वेयण वेदेंति ?) हे भगवन् ! नारक क्या दुःखवेदना वेदते हैं ? (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा ! दुक्खं पि वेयणं वेदेंति, सुहं पि वेयणं वेदेंति ? अदुक्खमसुहं पि वेयणं वेदेंति ?) हे गौतम ! दुःख वेदना भी वेदते हैं, सुखवेदना भी वेदते हैं और अदुःख असुखवेदना भी वेदते हैं (एव जाव वेमाणिया) इसी प्रकार वैमानिकों तक ॥सू० १॥

टीकार्थ-अब पूर्वोक्त क्रमानुसार प्रथम शीत आदि वेदना का प्ररूपण किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदना अर्थात् अनुभूति कितने प्रकार की कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! वेदना तीन प्रकार की कही गई है-शीत वेदना,

जाव सव्व जीवा जाव वेमाणिया) આ જ રીતે સર્વ જીવો યાવત્ સર્વ વૈમાનિકો

(कइ विहाण भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?) હે ભગવાન ! કેટલા પ્રકારની વેદના કહેવાય છે ? (गोयमा तिविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની કહેવાય છે (त जहा दुक्खा, सुहा, अदुक्खसुहा) તે આ પ્રમાણે-દુઃખરૂપ, સુખરૂપ અને અદુઃખઅસુખ રૂપ)

(नेरइयाणं भंते ! किं दुक्ख वेयणं वेदेंति ?) હે ભગવન ! નારકો શું દુઃખ વેદના વેદે છે ? (पुच्छा) પ્રશ્ન (गोयमा ! दुक्खंपि वेयण वेदेंति, सुहपि वेयणं वेदेंति, अदुक्ख सुहपि वेयणं वेदेंति) હે ગૌતમ ! દુઃખ વેદના પણ વેદે છે સુખ વેદના પણ વેદે છે, અદુઃખઅસુખ વેદના પણ વેદે છે (एव जाव वेमाणिया) આ જ રીતે વૈમાનિકો સુધી, સૂ.૧॥

ટીકાર્થ -હવે પહેલા કહેલ, ક્રમાનુસાર પ્રથમ શીત વેદના વગેરેનું પ્રરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદના અર્થાત્ અનુભૂતિ કેટલા પ્રકારની કહેવાઈ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદના ત્રણ પ્રકારની કહેવાઈ છે-શીત વેદના, ઉષ્ણ વેદના,

वेदना शीता, उष्णपुद्गलसम्पर्कजन्या उष्णा, अवयवभेदेन शीतोष्णपुद्गलसम्पर्कजन्या शीतोष्णा वेदना व्यपदिश्यते, एवमेतां त्रिविधां वेदनां नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह-'नेरइयाणं भंते ! किं सीतं वेयणं वेदेंति, उसिणं वेयणं वेदेंति सीतोसिणं वेयणं वेदेंति ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं शीतां वेदनां वेदयन्ते-अनुभवन्ति ? किंवा उष्णां वेदनां वेदयन्ते ? किं वा शीतोष्णां वेदनां वेदयन्ते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सीतं पि वेयणं वेदेंति, उसिणं पि वेयणं वेदेंति नो सीतोसिणं वेयणं वेदेंति' नैरयिकाः शीतामपि वेदनां वेदयन्ते उष्णामपि वेदनां वेदयन्ते किन्तु नो शीतोष्णां वेदनां वेदयन्ति, तत्र प्रथमासु तिसृषु नरकपृथिवीषु उष्णां वेदनां वेदयन्ते ते हि शीताः ये तदाश्रयभूता नरकावासाश्च तेषां सर्वतो विश्वावयवात खदिराङ्गारसदृशातिरिक्तात्यधिक संतापोष्णपुद्गल सम्भूतत्वात्, पङ्कप्रभायां पृथिव्यां चतुर्थ्यां केचन नैरयिका उष्णवेदनां केचन शीतवेदनां वेदयन्ते

उष्णवेदना और शीतोष्णवेदना। शीतल पुद्गलों के संयोग से होने वाली वेदना शीतवेदना कहलाती है। उष्ण पुद्गलों के सम्पर्क से उत्पन्न हुई वेदना उष्णवेदना कहलाती है और शीतोष्ण पुद्गलों के संयोग से उत्पन्न होने वाली वेदना शीतोष्णवेदना कहलाती है।

इसी तीन प्रकार की वेदना का नारक आदि चौवीसों दण्डकों में निरूपण करते हुए कहते हैं

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक क्या शीतवेदना का अनुभव करते हैं, क्या उष्णवेदना का अनुभव करते हैं अथवा शीतोष्णवेदना का अनुभव करते हैं

भगवान्-हे गौतम ! नारक शीतवेदना को भी, उष्ण वेदना को भी-वेदते है किन्तु शीतोष्णवेदना का अनुभव नहीं करते हैं। प्रारंभ की तीन पृथिवियों के नारक उष्णवेदना वेदते हैं क्यों कि उनके आधारभूत नारकावास पूर्ण रूप से खदिर के अंगारों के समान अत्यन्त लाल, अत्यन्त संतापमय

અને શીતોષ્ણ વેદના શીતળ પુદ્ગલોના સંયોગથી થતી વેદના શીત વેદના કહેવાય છે. ઉષ્ણ પુદ્ગલોના સંયોગથી થતી વેદના ઉષ્ણ વેદના કહેવાય છે અને શીતોષ્ણ પુદ્ગલોના સંયોગથી થતી વેદના શીતોષ્ણ વેદના કહેવાય છે

આ ત્રણ પ્રકારની વેદનાને નારક વગેરે ચોવીસે દંડકોમાં નિરૂપણ કરતા કહે છે-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! નારક શુ શીત વેદનાનો અનુભવ કરે છે, શુ ઉષ્ણ વેદનાનો અનુભવ કરે છે? અથવા શુ શીતોષ્ણ વેદનાનો અનુભવ કરે છે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક શીત વેદનાને પણ ઉષ્ણ વેદનાને પણ અનુભવ કરે છે, પણ શીતોષ્ણ વેદનાનો અનુભવ કરતા નથી શરૂઆતની ત્રણ પૃથ્વીઓના નારક ઉષ્ણ વેદના અનુભવે છે, કેમ કે તેમના આધારભૂત નરકાવાસ પૂર્ણ રૂપથી રૂધિરના અંગારા સમા અત્યન્ત લાલ, અત્યંત સંતાપમય તેમજ ખૂબ જ ઉષ્ણ પુદ્ગલોના બનેલ છે.

तत्रत्य नरकावासानां शीतोष्णभेदेन द्वैविध्यात् किन्तु तत्र उष्णवेदना वेदयमाना अत्यधिकाः सन्ति अत्यधिकेषु नारकावासेषु उष्णवेदनासद्भावात्, शीतवेदना वेदयमानास्तु अल्पाः सन्ति अल्पाल्पेषु नरकावासेषु शीतवेदनासद्भावात् धूमप्रभायामपि पृथिव्यां केचन शीतवेदनाः केचन उष्णवेदनाः सन्ति किन्तु तत्र शीतवेदना नैरयिका अत्यधिकाः सन्ति अत्यधिकेषु नरकावासेषु शीतवेदनासंभवात्, किन्तु उष्णवेदनाका नैरयिकाः स्तोकाः सन्ति अत्यल्पेष्वेव नरकावासेषु उष्णवेदनासद्भावात्, तमायां तमस्तमायान्तु षष्ठसप्तमपृथिव्यां शीतवेदनामेव नैरयिका वेदयन्ते तत्रत्य नैरयिकाणां सर्वेषामुष्णस्वभावत्वात् नरकावासानाञ्च अत्यधिक तुहिनानुषङ्गत्वात् किन्त्वत्र केचिदाचार्याः एकैकस्यां पृथिव्यां वेदनां वर्णयन्ति तदनुसारेण

एवं अतीव उष्ण पुद्गलों के बने हुए हैं। चौथी पंकप्रभा पृथिवी में कोई नारक उष्णवेदना वेदते हैं, कोई शीतवेदना वेदते हैं, क्योंकि वहां के नारकावास कोई उष्ण और कोई शीत होते हैं। उनमें से उष्णवेदना वेदने वाले नारक बहुत अधिक हैं, क्यों कि बहुत अधिक नारकावासों में उष्णवेदना होती है। शीत वेदना वेदनेवाले नारक अल्प हैं, क्योंकि थोडे नारकावासोंमें शीतवेदना होती है। धूमप्रभा पृथिवी में भी कोई शीतवेदना और कोई उष्णवेदना वेदते हैं, किन्तु वहां शीतवेदना वाले नारक अत्यधिक हैं, क्योंकि अत्यधिक नारकावासों में शीतवेदना होती है। उष्णवेदनावाले नारक स्वल्प हैं, क्योंकि स्वल्प नारकावासों में उष्णवेदना होती है। तमा और तमस्तमा नामक छठी और सातवीं पृथिवियों में नारक शीतवेदनाका ही वेदन करते हैं, क्योंकि वहां के नारक सभी उष्णस्वभाव वाले हैं और नारकावास अत्यधिक शीतवाले हैं।

यहां कोई-कोई आचार्य एक एक पृथिवी में वेदनाएं कहते हैं, उनके अनुसार कथन इस प्रकार है-

ચોથી પંકપ્રભા પૃથ્વીમાં કોઈ નારક ઉષ્ણ વેદના અનુભવે છે, કોઈ શીત વેદના અનુભવે છે, કેમ કે ત્યાંના નારકવાસ કોઈ ઉષ્ણ કોઈ શીત હોય છે

તેમાંથી ઉષ્ણ વેદનાનું વેદન કરવાવાળા નારક વધારે છે, કેમ કે બહુ જ વધારે નારકવાસોમાં, ઉષ્ણ વેદના હોય છે શીત વેદનાનું વેદન કરવાવાળા નારકો થોડા છે કેમ કે થોડા નારકવાસોમાં જ શીત વેદના હોય છે

ધૂમપ્રભામાં પણ કોઈ શીત વેદના અને કોઈ ઉષ્ણ વેદના વેદે છે. પરન્તુ ત્યાં શીત વેદનાવાળા નારક અત્યધિક છે, કેમ કે અત્યધિક નારકવાસોમાં શીત વેદના હોય છે, ઉષ્ણ વેદનાવાળા નારક સ્વલ્પ છે કેમ કે સ્વલ્પ નારકવાસોમાં ઉષ્ણ વેદના હોય છે. તમા અને તમસ્તમા નામે છઠ્ઠી અને સાતમી પૃથ્વીઓમાં નારક શીત વેદના જ અનુભવે છે, કેમ કે ત્યાંના નારક સૌ ઉષ્ણ સ્વભાવવાળા છે અને નારકાવાસ અત્યધિક ઠંડીવાળા છે

અહીં કોઈ-કોઈ આચાર્ય એક-એક પૃથ્વીમાં વેદનાઓ કહે છે, તે કથન પ્રમાણે

प्ररूपयितुमाह-'केई एक्केकपुढवीए वेयणाओ भणंति' केचिदाचार्या एकैकस्यां पृथिव्यां वेदनाः भणन्ति तदनुसारेणाह-'रयणप्पभापुढविनेरइयाणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! रत्नपृथिवीनैरयिकाणां पृच्छा, तथा च रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाः किं शीता वेदनां वेदयन्ते उष्णां वेदनां वेदयन्ते शीतोष्णां वा वेदनां वेदयन्ते? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नो सीयं वेयणं वेदेंति, उसिणं वेयणं वेदेंति नो सीओसिणं वेयणं वेदेंति' रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिकाः नो शीतां वेदना वेदयन्ते किन्तु उष्णां वेदनां वेदयन्ते नो शीतोष्णा वेदनां वेदयन्ते 'एवं जाव वालुयप्पभापुढविनेरइया' एवम्-रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकोक्तरीत्या यावत्-शर्कराप्रभापृथिवीनैरयिकावालुकाप्रभापृथिवी नैरयिकाश्च उष्णां वेदनां वेदयन्ते नो शीतां वेदना वेदयन्ते नो वा शीतोष्णां वेदनां वेदयन्ते 'पंकप्पभापुढविनेरइयाणं पुच्छा'-पङ्कप्रभापृथिवीनैरयिकाणां पृच्छा, तथा च पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिकाः किं शीतां वेदना वेदयन्ते किं वा उष्णां वेदना वेदयन्ते किं वा शीतोष्णा वेदना वेदयन्ते? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सीयं पि वेयणं वेदेंति उसिणं पि वेयणं वेदेंति नो सीतोसिणं वेयणं वेदेंति'

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! रत्नप्रभा पृथिवी के नारक क्या शीतवेदना वेदते हैं, उष्णवेदना वेदते हैं अथवा शीतोष्णवेदना वेदते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथिवी के नारक शीतवेदना नहीं वेदते, किन्तु उष्णवेदना वेदते हैं, वे शीतोष्णवेदना भी नहीं वेदते हैं ।

रत्नप्रभा पृथिवी के समान शर्कराप्रभा पृथिवी और वालुकाप्रभा पृथिवी के नारक भी उष्णवेदना वेदते हैं, शीतवेदना नहीं वेदते और शीतोष्णवेदना भी नहीं वेदते हैं ।

गौतमस्वामी-पंकप्रभा पृथिवी के नारक क्या शीतवेदना वेदते हैं, क्या उष्णवेदना वेदते हैं अथवा क्या शीतोष्णवेदना वेदते है ?

भगवान्-हे गौतम ! पंकप्रभा पृथिवी के नारक शीतवेदना भी और उष्ण-

કથન આ મુજબ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકો શું શીત વેદના અનુભવે છે, ઉષ્ણવેદના વેદે છે અથવા તો શીતોષ્ણ વેદના અનુભવે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકો શીત વેદના નથી અનુભવતા પરન્તુ ઉષ્ણ વેદના અનુભવે છે, તેઓ શીતોષ્ણ વેદના પણ નથી અનુભવતા

રત્નપ્રભા પૃથ્વીની જેમ જ શર્કરાપ્રભા પૃથ્વી અને વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારકો પણ ઉષ્ણ વેદના અનુભવે છે, શીત વેદના નથી અનુભવતા અને શીતોષ્ણ વેદના પણ નથી અનુભવતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારક શું શીત વેદના, ઉષ્ણ વેદના અથવા શીતોષ્ણ વેદના અનુભવે છે ?

पङ्कप्रभापृथिवीनैरयिकाः शीतामपि वेदनां वेदयन्ते उष्णामपि वेदनां वेदयन्ते नो शीतोष्णां वेदनां वेदयन्ते किन्तु-'ते बहुयतरागा जे उसिणं वेयणं वेदेंति, ते थोवतरागा जे सीतं वेयणं वेदेंति' ते बहुतरकाः अतिप्रभूता तत्र नैरयिका भवन्ति ये उष्णां वेदनां वेदयन्ते परन्तु तत्र ते स्तोकतरकाः-अतिस्तोका नैरयिकाः भवन्ति ये शीतां वेदनां वेदयन्ते, अर्थात्तत्र उष्णवेदना अत्यधिकाः सन्ति शीतवेदना अत्यल्पा इतिभावः, 'धूमप्पभाए एवं चेव दुविहा' धूमप्रभायां पृथिव्याम् एवम्-उक्तरीत्यैव द्विविधाः-शीतवेदनाका उष्णवेदनाकाश्च नैरयिकाः सन्ति किन्तु-'नवरं ते बहुतरागा जे सीतं वेयणं वेदेंति, ते थोवतरागा जे उसिणं वेयणं वेदेंति, नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु तत्र ते बहुतरकाः-अत्यधिका नैरयिकाः सन्ति ये शीतां वेदनां वेदयन्ते ते स्तोकतरकाः-अत्यल्पा नैरयिकाः सन्ति ये उष्णां वेदनां वेदयन्ते, 'तमाए य तमतमाए य सीयं वेयणं वेदेंति नो उसिणं वेयणं वेदेंति, नो सीतोसिणं वेयणं वेदेंति' तमायाञ्च तमतमायाञ्च नैरयिकाः शीतवेदनां वेदयन्ते नो उष्णां वेदनां वेदयन्ते नो वा शीतोष्णां वेदनां वेदयन्ते,

अथासुरकुमारादीनां वेदनां प्ररूपयितुमाह-'असुरकुमाराणं पुच्छा' असुरकुमाराणां

वेदना भी वेदते हैं, किन्तु शीतोष्णवेदना नहीं वेदते। परन्तु उष्णवेदना वेदने वाले नारक बहुत अधिक हैं और शीतवेदना वेदनेवाले नारक अत्यल्प हैं।

धूमप्रभा पृथिवी में भी इसी प्रकार समझना, अर्थात् शीतवेदना वेदनेवाले और उष्णवेदना वेदनेवाले-दोनों प्रकार के नारक हैं। मगर शीतवेदनावाले नारक अत्यधिक हैं और उष्णवेदना वाले नारक अत्यल्प हैं।

तमा और तमस्तमा नामक पृथिवियों में नारक शीतवेदना वेदते हैं, उष्णवेदना नहीं वेदते और शीतोष्णवेदना भी नहीं वेदते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! असुरकुमार क्या शीतवेदना वेदते हैं, उष्णवेदना वेदते हैं अथवा क्या शीतोष्णवेदना वेदते हैं?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ! પંકપ્રભા પૃથ્વીના નરકો શીતવેદના પણ, ઉષ્ણવેદના પણ અનુભવે છે, પરંતુ શીતોષ્ણ વેદના નથી અનુભવતા પરંતુ ઉષ્ણવેદના અનુભવવાવાળા નારક બહુ જ વધારે હોય છે અને શીત વેદના અનુભવતા નારક બહુ જ અલ્પ છે

ધૂમપ્રભા પૃથ્વીમાં પણ આ જ પ્રમાણે સમજવું અર્થાત્ શીત વેદના અનુભવતા અને ઉષ્ણવેદના અનુભવતા બન્ને પ્રકારના નારકો છે પરંતુ શીતવેદનવાળા નારક અત્યધિક છે અને ઉષ્ણવેદનાવાળા નારક અતિ અલ્પ છે.

તમા અને તમસ્તમા નામની પૃથ્વીઓમાં નારક શીત વેદના વેદે છે, ઉષ્ણ વેદના વેદતા નથી, શીતોષ્ણ વેદના પણ વેદતા નથી

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! અસુરકુમારો શું શીતવેદના અનુભવે છે ઉષ્ણવેદના અનુભવે છે શીતોષ્ણ વેદના અનુભવે છે?

पृच्छा, तथाचासुरकुमाराः किं शीतां वेदनां वेदयन्ते ? किं वा उष्णां वेदना वेदयन्ते ? किं वा शीतोष्णां वेदना वेदयन्ते ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'सीय वेयणं वेदेंति उसिणं पि वेयणं वेदेंति सीतोसिणं पि वेयणं वेदेंति' असुरकुमाराः शीतामपि वेदनां वेदयन्ते उष्णामपि वेदना वेदयन्ते शीतोष्णामपि वेदनां वेदयन्ते तत्र यदा शीतलजलसम्पूर्ण-महाहृदादिषु निमज्जनादिकं कुर्वन्ति तदा शीतां वेदनां वेदयन्ते, यदा तु कश्चिद् महर्द्धिकः क्रोधवशाद् अत्यन्तविकरालभ्रूकुटीकटाक्षेण दिधक्षन्निव दृष्ट्वा शरीरे सन्तापं जनयन्ति यथा प्रथमोत्पन्न ईशानेन्द्रो बलिचञ्चाराजधानीवासिनामसुरकुमाराणामजनयत् तथा प्रकारान्तरेण वा तथाविधोष्णपुद्गलसम्पर्कवशाद् उष्णवेदनां वेदयन्ते यदा पुनरवयवभेदेन शीत-पुद्गलसम्पर्कः, उष्णपुद्गलसम्पर्कश्च जायते तदा शीतोष्णां वेदनां वेदयन्ते, 'एव जाव वेमाणिया' एवम्–असुरकुमारोक्तरीत्या यावत्–नागकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाद्येके-

भगवान्–हे गौतम ! असुरकुमार शीतवेदना भी वेदते हैं, उष्णवेदना भी वेदते हैं और शीतोष्ण वेदना भी वेदते हैं। तात्पर्य यह है कि असुरकुमार जब शीतल जल से परिपूर्ण महाहृद आदि में स्नान–जलक्रीडा आदि करते हैं। तब शीतवेदना वेदते हैं और जब कोई महर्द्धिक देव क्रोध के वशीभूत होकर अत्यन्त विकराल भ्रूकुटि चढाकर, मानो प्रज्वलित करता हुआ देखकर सन्ताप उत्पन्न करता है, तब उष्णवेदना वेदते हैं, जैसे ईशानेन्द्र ने बलिचंचा राजधानी के निवासी असुरकुमारों को सन्ताप उत्पन्न किया था। अथवा प्रकारान्तर से भी उष्णपुद्गलो के सम्पर्क से वे उष्णवेदना वेदते हैं। जब शरीर के विभिन्न अवयवो में एक साथ शीत और उष्ण पुद्गलो का सम्पर्क होता है तब वे शीतोष्णवेदना वेदते हैं। इसी प्रकार वैमानिको तक कहना

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર શીતવેદના પણ વેદે છે, ઉષ્ણ વેદના પણ વેદે છે અને શીતોષ્ણ વેદના પણ વેદે છે

તાત્પર્ય આ છે કે અસુરકુમાર જ્યારે શીતળ જળથી પરિપૂર્ણ મહાહ્રદ વગેરેમા સ્નાન, જલક્રીડા વગેરે કરે છે ત્યારે શીતવેદના વેદે છે અને જ્યારે કોઈ મહર્દ્ધિક દેવ ક્રોધથી વશીભૂત થઈને અત્યંત વિકરાળ ભ્રૂકુટી ચઢાવીને, માનો પ્રજ્વલિત કરતાં જોઈને સન્તાપ ઉત્પન્ન કરે છે ત્યારે ઉષ્ણ વેદના વેદે છે જેમ-ઇશાનેન્દ્રે બલિચંચા રાજધાનીના નિવાસી અસુરકુમારોને સંતાપ ઉત્પન્ન કર્યો હતો.

અથવા પ્રકારાન્તરથી પણ ઉષ્ણ પુદ્ગલોના સંપર્કથી તેઓ ઉષ્ણ વેદના વેદે છે જ્યારે શરીરના વિભિન્ન અવયવોમા એકી સાથે શીત અને ઉષ્ણ પુદ્ગલોનો સંપર્ક થાય, ત્યારે તેઓ શીતોષ્ણ વેદનાનું વેદન છે

આ જ રીતે વૈમાનિકો સુધી કહેવું જોઈએ, અર્થાત્ અસુરકુમારોની જેમ નાગકુમાર

न्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका अपि शीतामपि वेदनां वेदयन्ते उष्णामपि वेदनां वेदयन्ते शीतोष्णामपि वेदयन्ते तत्र पृथिवीकायिकादि मनुष्य पर्यन्ता खलु हिमादि पतने शीतवेदना, वह्न्यादि सम्पर्के उष्णवेदनाम् अवयवभेदेन शीतोष्णपुद्गलसम्पर्के शीतोष्णवेदनां वेदयन्तीति ज्ञातव्याः, नागकुमारादि भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाः पुनरसुरकुमारवद् विज्ञेयाः, अथ प्रकारान्तरेण तामेव वेदना प्ररूपयितुमाह-'कइविहा णं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कतिविधा खलु वेदना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'चउव्विहा वेयणा पण्णत्ता' चतुर्विधा वेदना प्रज्ञप्ता, 'तं जहा-दव्वओ खेत्तओ कालओ भावओ' तद्यथा-द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतो भावतश्च, तथा च द्रव्य क्षेत्रकालभावसामग्रीवशाद् वेदना जायते सर्वस्यापि वस्तुनो द्रव्यादिसामग्रीवशादुपजायमानत्वात्

चाहिए, अर्थात् असुरकुमारों की भांति नागकुमार आदि भवनपतियों, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों तिर्यंच पंचेन्द्रियों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों में भी शीत, उष्ण और शीतोष्णवेदना का वेदन कहना चाहिए। इनमें से पृथिवीकायिकों से लेकर मनुष्य पर्यन्त बर्फ आदि गिरने पर शीतवेदना वेदते हैं अग्नि आदि का सम्पर्क होने पर उष्णवेदना वेदते हैं और विभिन्न अवयवों में दोनों प्रकार के पुद्गलों का संयोग होने पर शीतोष्णवेदना वेदते हैं। नागकुमार आदि भवनपतियों, व्यन्तरों ज्योतिष्कों और वैमानिकों का कथन असुरकुमारों के समान समझना चाहिए।

अब दूसरे प्रकार से वेदना का निरूपण किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदना कितने प्रकार की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! वेदना चार प्रकार की कही है, वह इस प्रकार है-द्रव्य

આદિ ભવનપતિઓ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, તિર્યંચો પંચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વાનવ્યંતરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોમા પણ શીત, ઉષ્ણ વેદનાનો અનુભવ કહેવો જોઇએ

આમનામા પૃથ્વીકાયિકોથી લઇને મનુષ્યો સુધી બરફ વગેરે પડવાની શીત વેદના આવે છે, અગ્નિ વગેરેનો સંપર્ક થવાથી ઉષ્ણ વેદના વેદે છે અને વિભિન્ન અવયવોમા બન્ને પ્રકારના પુદ્ગલોનો સંયોગ થવાથી શીતોષ્ણ વેદના અનુભવે છે નાગકુમારો વગેરે ભવનપતિઓ, વ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના કથન અસુરકુમારોનાં જેવા જ સમજી લેવા જોઇએ

હવે બીજી રીતે વેદનાનુ નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદના કેટલા પ્રકારની કહેવાઇ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારની વેદના કહેવાઇ છે, તે આ પ્રમાણે છે-

'गोयमा !' हे गौतम ! 'सारीरं पि वेयणं वेदेंति माणसं पि वेयणं वेदेंति, सारीरमाणसं पि वेयणं वेदेंति' नैरयिकाः शारीरिकमपि वेदनां वेदयन्ते मानसीमपि वेदनां वेदयन्ते शारीरमानसीमपि वेदनां वेदयन्ते, 'एवं जाव वेमाणिया' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या यावद् -असुरकुमारादि भवनपति पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक मनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाश्चापि शारीरीमपि मानसीमपि शारीरमानसीमपि च वेदनां वेदयमाना अवसेयाः किन्तु-'नवरं एगिंदियविगलिंदिया सारीरं वेयणं वेदेति नो माणसं वेयणं वेदेंति नो सारीरमाणस वेयणं वेदेंति' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु-एकेन्द्रियविकलेन्द्रियाः केवलं शारीरीं वेदनां वेदयन्ते नो मानसीं वेदनां वेदयन्ते नो वा शारीरमानसीं वेदनां वेदयन्ते अत्र सर्वत्रैव परस्परभाषणतः परमाधार्मिकभाषणतो वा क्षेत्रप्रभावतो वा शरीरे पीडाऽनुभवकाले शारीरीं वेदनां वेदयमाना अवगन्तव्याः, मनसि दुःखानुभवकाले दुष्कर्मकारिप्राक्तन स्वभवानुचिन्तनेन पश्चात्तापकरण-

भगवान्-हे गौतम ! नारक शरीर वेदना का वेदन करते हैं, मानस वेदना का वेदन करते हैं और शरीर मानस वेदना का भी वेदन करते हैं।

इसी प्रकार असुरकुमार आदि भवनपतियों, पंचेन्द्रिय तिर्यंचों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के संबंध में भी कहना चाहिए, ये सब भी तीनों प्रकार की वेदना का वेदन करते हैं। विशेषता यह है कि एकेन्द्रिय और विकलेन्द्रिय जीव केवल शारीरिक वेदना ही वेदते हैं, मानसिक वेदना नहीं वेदते और न शारीर-मानसिक वेदना ही वेदते हैं। यहां सर्वत्र परस्पर भाषण से या परमाधार्मिकों के भाषण से अथवा क्षेत्र के प्रभाव से जब शरीर में पीडा का अनुभव होता है, तब शारीरिक वेदना का वेदन समझना चाहिए। जब मन में दुःख का अनुभव होता है अथवा दुष्कृत्य करने वाले अपने पूर्वभव का चिन्तन करने पर पश्चात्ताप होता है, तब मानसिक वेदना का

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક શારીરિક વેદના અનુભવે છે, માનસિક વેદનાને અનુભવે છે અને શારીરિક-માનસિક વેદના પણ અનુભવે છે

આ જ રીતે અસુરકુમાર વગેરે ભવનપતિઓ, પચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યતરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના સબધમા પણ કહેવુ જોઈએ, આ બધા પણ ત્રણે પ્રકારની વેદનાનો અનુભવ કરે છે.

વિશેષતા એ છે કે એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય જીવ કેવળ શારીરિક વેદના જ અનુભવે છે, માનસિક અને શારીરિક માનસિક વેદના નથી અનુભવતા. અહીં બધે પરસ્પર ભાષણથી અથવા પરમાધાર્મિકોનાં ભાષણથી અથવા ક્ષેત્રનાં પ્રભાવથી જ્યારે શરીરમા પીડાનો અનુભવ થાય છે, ત્યારે શારીરિક વેદનાનો અનુભવ સમજવો જોઇએ.

જ્યારે મનમા દુખનો અનુભવ થાય છે અથવા ખોટુ કરવાવાળાને પોતાના પૂર્વભવનુ ચિંતન કરતાં પશ્ચાત્તાપ થાય છે, ત્યારે માનસિક વેદનાનો અનુભવ સમજવો

काले वा मानसीं वेदनां वेदयमाना अवसेयाः, तदुभयत्रैव युगपत् पीडानुभवकाले शारीर-मानसीं वेदनां वेदयमाना अवगन्तव्याः,

पुनः प्रकारान्तरेण वेदनामेव प्ररूपयितुमाह-'कइविहा णं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कतिविधा खलु वेदना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिविहा वेयणा पण्णत्ता' त्रिविधा वेदना प्रज्ञप्ता, 'तं जहा-साता असाता सातासाता' तद्यथा-साता असाता सातासाता च, तत्र सुखरूपा वेदना साता, दुःखरूपा असाता सुखदुःखरूपा सातासाता च वेदना व्यपदिश्यते, तामेव नैरयिकादिक्रमेण प्ररूपयितुमाह-नेरइया णं भंते ! किं सायं वेयणं वेदेंति असायं वेयणं वेदे ति सायासायं वेयणं वेदेंति' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं सातां वेदनां वेदयन्ते ? किं वा असातां वेदनां वेदयन्ते ? किं वा सातासातां वेदना वेदयन्ते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिविहं पि वेयणं वेदेंति' त्रिविधामपि-साताम्

वेदन समझना चाहिए और जब शरीर तथा मन-दोनों में ही एक साथ पीडा होती है, तब शारीरिक-मानसिक वेदना का वेदन समझना चाहिए।

पुनः प्रकारान्तर से वेदनो की ही प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदना कितने प्रकार की है ?

भगवान्-हे गौतम ! वेदना तीन प्रकार की कही है, वह इस प्रकार है-साता, असाता तथा साता-असाता। सुखरूप वेदना साता, दुःखरूप वेदना असाता और सुख-दुःख उभय रूप वेदना साता-असाता वेदना कहलाती है।

नैरयिकों आदि के क्रम से इस वेदना का निरूपण करने के लिए कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक क्या सातावेदना वेदते हैं, असाता वेदना वेदते हैं अथवा साता-असाता उभयरूप वेदना वेदते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक तीनों प्रकार की वेदना वेदते हैं साता, असाता

જાઈએ. અને જ્યારે શરીર તથા મન બનેમા એકી સાથે પીડા થાય છે, ત્યારે શારીરિક-માનસિક વેદનાનો અનુભવ સમજવો જોઇએ.

ફરીથી બીજા પ્રકારથી વેદનાની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદના કેટલા પ્રકારની કહેવાઇ છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદના ત્રણ પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે છે-શાતા, અશાતા તથા શાતશાતા સુખ રૂપ વેદના શાતા, દુઃખરૂપ વેદના અશાતા અને સુખ-દુખ બને રૂપે વેદના તે શાતાશાતા વેદના કહેવાય છે.

નૈરયિકો વગેરેના ક્રમથી આ વેદનાનું નિરૂપણ કરવા માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક શુ શાતા વેદના અનુભવે છે, અશાતા વેદના અનુભવે છે, શાતાશાતા વેદના અનુભવે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગાતમ ! નારક જીવો ત્રણે પ્રકારની વેદના અનુભવે છે, શાતા,

'गोयमा !' हे गौतम ! 'सारीरं पि वेयणं वेदेंति माणसं पि वेयणं वेदेंति, सारीरमाणसं पि वेयणं वेदेंति' नैरयिकाः शारीरिकमपि वेदनां वेदयन्ते मानसीमपि वेदनां वेदयन्ते शारीरमानसीमपि वेदनां वेदयन्ते, 'एवं जाव वेमाणिया' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या यावद् -असुरकुमारादिभवनपति पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक मनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाश्चापि शारीरीमपि मानसीमपि शारीरमानसीमपि च वेदनां वेदयमाना अवसेयाः किन्तु-'नवरं एगिंदियविगलिंदिया सारीरं वेयणं वेदेंति नो माणसं वेयणं वेदेंति नो सारीरमाणस वेयणं वेदेंति' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु-एकेन्द्रियविकलेन्द्रियाः केवलं शारीरीं वेदनां वेदयन्ते नो मानसीं वेदनां वेदयन्ते नो वा शारीरमानसीं वेदनां वेदयन्ते अत्र सर्वत्रैव परस्परभाषणतः परमाधार्मिकभाषणतो वा क्षेत्रप्रभावतो वा शरीरे पीडाऽनुभवकाले शारीरीं वेदनां वेदयमाना अवगन्तव्याः, मनसि दुःखानुभवकाले दुष्कर्मकारिप्राक्तन स्वभवानुचिन्तनेन पश्चात्तापकरण-

भगवान्-हे गौतम ! नारक शरीर वेदना का वेदन करते हैं, मानस वेदना का वेदन करते हैं और शरीर मानस वेदना का भी वेदन करते हैं।

इसी प्रकार असुरकुमार आदि भवनपतियों, पंचेन्द्रिय तिर्यंचों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के संबंध में भी कहना चाहिए, ये सब भी तीनों प्रकार की वेदना का वेदन करते हैं। विशेषता यह है कि एकेन्द्रिय और विकलेन्द्रिय जीव केवल शारीरिक वेदना ही वेदते हैं, मानसिक वेदना नहीं वेदते और न शारीर-मानसिक वेदना ही वेदते हैं। यहां सर्वत्र परस्पर भाषण से या परमाधार्मिकों के भाषण से अथवा क्षेत्र के प्रभाव से जब शरीर में पीडा का अनुभव होता है, तब शारीरिक वेदना का वेदन समझना चाहिए। जब मन में दुःख का अनुभव होता है अथवा दुष्कृत्य करने वाले अपने पूर्वभव का चिन्तन करने पर पश्चात्ताप होता है, तब मानसिक वेदना का

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક શારીરિક વેદના અનુભવે છે, માનસિક વેદનાને અનુભવે છે અને શારીરિક-માનસિક વેદના પણ અનુભવે છે

આ જ રીતે અસુરકુમાર વગેરે ભવનપતિઓ, પચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના સબંધમાં પણ કહેવું જોઈએ, આ બધાં પણ ત્રણે પ્રકારની વેદનાનો અનુભવ કરે છે.

વિશેષતા એ છે કે એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય જીવ કેવળ શારીરિક વેદના જ અનુભવે છે, માનસિક અને શારીરિક માનસિક વેદના નથી અનુભવતા. અહીં બધે પરસ્પર ભાષણથી અથવા પરમાધાર્મિકોનાં ભાષણથી અથવા ક્ષેત્રનાં પ્રભાવથી જ્યારે શરીરમા પીડાનો અનુભવ થાય છે, ત્યારે શારીરિક વેદનાનો અનુભવ સમજવો જોઇએ.

જ્યારે મનમા દુખનો અનુભવ થાય છે અથવા ખોટુ કરવાવાળાને પોતાનાં પૂર્વભવનુ ચિંતન કરતાં પશ્ચાત્તાપ થાય છે, ત્યારે માનસિક વેદનાનો અનુભવ સમજવો

काले वा मानसीं वेदनां वेदयमाना अवसेयाः, तदुभयत्र युगपत् पीडानुभवात् शारीर मानसीं वेदनां वेदयमाना अवगन्तव्याः,

पुनः प्रकारान्तरेण वेदनामेव प्ररूपयितुमाह-'कइविहा णं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कतिविधा खलु वेदना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिविहा वेयणा पण्णत्ता' त्रिविधा वेदना प्रज्ञप्ता, 'तं जहा-साता असाता सातासाता' तद्यथा-साता असाता सातासाता च, तत्र सुखरूपा वेदना साता, दुःखरूपा असाता सुखदुःखरूपा सातासाता च वेदना व्यपदिश्यते, तामेव नैरयिकादिक्रमेण प्ररूपयितुमाह-'नेरइया णं भंते ! किं सायं वेयणं वेदेंति असायं वेयणं वेदेंति सायासायं वेयणं वेदेंति' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं सातां वेदनां वेदयन्ते ? किं वा असातां वेदनां वेदयन्ते ? किं वा सातासातां वेदनां वेदयन्ते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिविहं पि वेयणं वेदेंति' त्रिविधामपि-साताम्

वेदन समझना चाहिए और जब शरीर तथा मन-दोनों में ही एक साथ पीडा होती है, तब शारीरिक-मानसिक वेदना का वेदन समझना चाहिए।

पुनः प्रकारान्तर से वेदना की ही प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदना कितने प्रकार की है ?

भगवान्-हे गौतम ! वेदना तीन प्रकार की कही है, वह इस प्रकार है-साता, असाता तथा साता-असाता। सुखरूप वेदना साता, दुःखरूप वेदना असाता और सुख-दुःख उभय रूप वेदना साता-असाता वेदना कहलाती है।

नैरयिकों आदि के क्रम से इस वेदना का निरूपण करने के लिए कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक क्या सातावेदना वेदते हैं, असाता वेदना वेदते हैं अथवा साता-असाता उभयरूप वेदना वेदते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक तीनों प्रकार की वेदना वेदते हैं साता, असाता

જોઇએ. અને જ્યારે શરીર તથા મન બનેમા એકી સાથે પીડા થાય છે, ત્યારે શારીરિક-માનસિક વેદનાનો અનુભવ સમજવો જોઇએ.

ફરીથી બીજા પ્રકારથી વેદનાની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદના કેટલા પ્રકારની કહેવાઇ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદના ત્રણ પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે છે-શાતા, અશાતા તથા શાતાશાતા. સુખ રૂપ વેદના શાતા, દુઃખરૂપ વેદના અશાતા અને સુખ-દુઃખ બને રૂપે વેદના તે શાતાશાતા વેદના કહેવાય છે.

નૈરયિકો વગેરેના ક્રમથી આ વેદનાનું નિરૂપણ કરવા માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક શું શાતા વેદના અનુભવે છે, અશાતા વેદના અનુભવે છે, શાતાશાતા વેદના અનુભવે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવો ત્રણે પ્રકારની વેદના અનુભવે છે, શાતા,

तां सातासाताञ्च वेदनां नैरयिका वेदयन्ते तत्र तीर्थकृज्जन्मादिकाले सातां वेदनां वेदयन्ते तदन्यकाले असातां वेदनां वेदयन्ते, पूर्वसङ्गतिकदेवदानवानां मधुरालापपीयूषवर्षण-सेचनकाले मनसि सातं शरीरे पुनः क्षेत्रप्रभावतोऽसातं भवतीति तदुभयापेक्षया सातासातां वेदनां वेदयन्ते इति भावः, 'एवं सव्वजीवा जाव वेमाणिया' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या सर्वे जीवा यावद् वैमानिकपर्यन्ताः सातामपि असातामपि सातासातामपि वेदनां वेदयमाना द्रष्टव्याः, तत्र पृथिवीकायिकादीनामुपद्रवसम्पाताभावकाले साता वेदना, उपद्रवसम्पातकाले असातावेदना, एकदेशभेदेनोपद्रवसम्पातसद्भावे सातासातवेदनाविज्ञेया, भवनपतिवान-व्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां देवानां सुखानुभवकाले सातवेदना, च्यवनादि काले असात-वेदना, परवैभवावलोकनजन्यमत्सरताद्यनुभवे स्वप्रेयसीदेव्यालिङ्गनाद्यनुभवे च समानकालिके

और साता-असाता उभयरूप। तीर्थङ्कर के जन्म आदि के अवसर पर वे साता वेदना वेदते हैं, अन्य समयों में असाता वेदना वेदते हैं तथा पूर्वसंगतिक देवो एवं असुरो के मधुर आलाप रूपी अमृत की वर्षा होने पर मन में साता वेदना और क्षेत्र के प्रभाव से असाता वेदना होती है। इन दोनों की अपेक्षा से उभयरूप वेदना वेदते हैं।

नारको के समान सभी जीव, वैमानिको पर्यन्त साता असाता एवं साता असाता, तीनो प्रकार की वेदना वेदते हैं, ऐसा समझ लेना चाहिए। इनमें से पृथ्वीकायिक आदिकों को जब कोई उपद्रव नहीं होता तब वे साता वेदना का अनुभव करते हैं। उपद्रव होने पर असाता का अनुभव करते हैं और जब एक देश से उपद्रव होता है, तब साता-असाता उभयरूप वेदना का अनुभव करते हैं। भवनपतियो वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को और वैमानिको को सुखानु भव के समय साता वेदना, च्यवन आदि के समय असाता वेदना तथा दूसरे

અશાતા અને શાતા-અશાતા બન્ને રૂપે તીર્થંકરના જન્મ વગેરેના અવસર પર તેઓ શાતા વેદના અનુભવે છે, અન્ય સમયોમા અશાતા વેદના અનુભવે છે, તથા પૂર્વસંગતિક દેવો તેમજ અસુરોના મધુર આલાપ રૂપી અમૃતની વર્ષા થવાથી મનમા શાતા વેદના અને ક્ષેત્રના પ્રભાવથી અશાતા વેદના થાય છે. એ બન્નેની અપેક્ષાથી ઉભયરૂપ-શાતા-અશાતા વેદના અનુભવે છે

નારકોની જેમ બધા જ જીવો વૈમાનિક પર્યંત શાતા, અશાતા તેમ જ શાતા-અશાતા ત્રણે પ્રકારની વેદના અનુભવે છે એવુ સમજી લેવુ જોઇએ. આમાંથી પૃથ્વી-કાયિક વગેરેને જ્યારે કોઇ ઉપદ્રવ નથી થતો ત્યારે તેઓને શાતા વિષયક વેદનાનો અનુભવ સમજી લેવો જોઇએ. ઉપદ્રવ થવાથી અશાતા વેદનાનો અનુભવ કરે છે અને જ્યારે એક તરફથી ઉપદ્રવ થાય છે, ત્યારે શાતાશાતા-બન્ને રૂપ વેદનાનો અનુભવ કરે છે.

ભવનપતિઓ, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના સુખાનુભવ સમ[illegible]તા-

सति सातासातावेदना बोध्या, पुनः प्रकारान्तरेण वेदनामेव प्ररूपयति-'कइविहा णं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कतिविधा खलु वेदना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिविहा पण्णत्ता' त्रिविधा वेदना प्रज्ञप्ता, 'तं जहा-दुक्खा सुहा अदुक्खसुहा' तद्यथा-दुःखा सुखा अदुःखसुखा च, तत्र या वेदना नैकान्तेन दुःख रूपतया वक्तुं शक्या भवेत् सुखस्यापि तत्र सद्भावात् नापि सुखरूपतयैव वा वक्तुं शक्या भवेत् दुःखस्यापि तत्र भावात् सा अदुःखसुखा-सुखदुःखमिश्रेत्युच्यते तत्र सातासातयोः सुखदुःखयोश्चान्योन्यं पार्थक्यन्तु-क्रमश उदित वेदनीयकर्मपुद्गलानुभावेन जायमाने साताऽसाते सातपदेन व्यपदिश्येते, परोदीर्यमाणवेदनात्मके साताऽसाते पुनः सुखदुःखपदेन व्यपदिश्येते

के वैभव को देखकर होने वाले मात्सर्य का अनुभव करते समय और साथ ही अपनी प्रिया देवी के आलिंगन आदि के समय साता-असाता वेदना का अनुभव होता हैं।

पुनः प्रकारान्तर से वेदना का निरूपण किया जाता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदना कितने प्रकार की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! वेदना तीन प्रकार की कही है, वह इस प्रकार है-दुःखा, सुखा और अदुःखसुखा जिस वेदना को दुःखरूप नहीं कहा जा सकता, क्योंकि उसमें सुख भी विद्यमान रहता है और जिसे सुखरूप भी नहीं कहा जा सकता, क्योंकि उसमें दुःख का भी सद्भाव रहता है, ऐसी वेदना अदुःख-सुखा वेदना कहलाती है।

यहाँ साता-असाता तथा सुख-दुःख में किंचित् अन्तर है। वह इस प्रकार है-स्वयं उदय में आए हुए वेदनीय कर्म के कारण जो अनुकूल और प्रतिकूल वेदन होता है, उसे साता और असाता कहते हैं। पर के द्वारा उदी-

વેદના, ચ્યવન વગેરેનાં સમયે અશાતા વેદના તથા બીજાનાં વૈભવને જોઇને થનારા માત્સર્ય (ઇર્ષા)નો અનુભવ કરતી વખતે શાતા-અશાતા વેદનાનો અનુભવ થાય છે.

ફરીથી બીજા પ્રકારે વેદનાનુ નિરૂપણ કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદના કેટલા પ્રકારની કહેવાઇ છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદના ત્રણ પ્રકારની કહેવાઇ છે-તે આ પ્રમાણે-દુખા, સુખા અને અદુઃખ સુખા. જે સમયે વેદનાને દુખરૂપ નથી કહેવાતી, કેમ કે તેમાં સુખ પણ વિદ્યમાન હોય છે અને જેને સુખરૂપ પણ ન કહી શકાય, કેમ કે તેમાં દુખનો પણ સદ્ભાવ હોય છે એવી વેદના તે અદુખસુખા વેદના કહેવાય છે.

અહીં શાતા-અશાતા અને સુખ-દુઃખમાં થોડુંક અંતર છે. તે આ પ્રમાણે છે-સ્વયં ઉદયમા આવેલા વેદનીય કર્મના કારણે જે અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ વેદન થાય છે, તેને શાતા-અશાતા કહેવાય છે. બીજાના દ્વારા ઉત્પાદિત શાતા અને અશાતાને સુખ

इति भावः तामेव त्रिविधां वेदनां नैरयिकादिचतुर्विंशति दण्डकक्रमेण प्ररूपयति–'नेरइया णं भंते ! किं दुक्खं वेयणंवेदेंति पुच्छा' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं दुःखां–दुःखात्मिकां वेदनां वेदयन्ते ? कि वा सुखात्मिकां वेदनां वेदयन्ते ? किं वा सुखदुःखमिश्रात्मिकां वेदनां वेदयन्ते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुक्खं पि वेयणं वेदेंति, सुहं पि वेयणं वेदेंति, अदुक्खमसुहंपि वेयणं वेदेंति' नैरयिकाः दुःखामपि वेदनां वेदयन्ते, सुखामपि वेदनां वेदयन्ते अदुःखसुखामपि वेदनां वेदयन्ते, प्रागुक्तयुक्ते नैरयिकाणां त्रिविधापि वेदना संभवति 'एवं जाव वेमाणिया' एवम्–नैरयिकोक्तरीत्या यावद्–असुरकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाश्चापि दुःखरूपामपि सुखरूपामपि दुःखसुखरूपमिश्रामपि वेदनां वेदयन्ते तेषामपि प्रागुक्तयुक्ते त्रिविधापि वेदना भवत्येवेति भावः ॥ सू० १ ॥

रित (उत्पादित) साता और असाता को सुख तथा दुःख कहते हैं। इस वेदना का नारक आदि चौवीस दण्ड कों के क्रम से निरूपण किया जाता है–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! नारक क्या दुःख वेदना वेदते हैं, सुख वेदना वेदते हैं अथवा अदुःखसुख रूप वेदना वेदते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! नारक सुखरूप वेदना भी वेदते हैं, दुःखरूप वेदना भी वेदते हैं और अदुःख सुखरूप वेदना भी वेदते हैं। पूर्वोक्त युक्ति के अनुसार इनको तीनों प्रकार की वेदना हो सकती है।

नारकों के समान असुरकुमार आदि भवनपतियों, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों, तिर्यंच पंचेन्द्रियों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों को भी तीनों प्रकार की वेदना होती है। इनमें भी पूर्वोक्त युक्ति के अनुसार तीनों प्रकार की वेदना हो सकती है। ॥सू० १॥

તથા દુઃખ કહે છે. આ વેદનાનુ નારક વગેરે ચોવીસ દડકોમા ક્રમથી નિરૂપણ કરવામાં આવે છે –

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! નારકો શું દુખવેદના અનુભવે છે સુખ વેદના અનુભવે છે કે, અદુખસુખરૂપ વેદના અનુભવે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! નારક સુખરૂપ વેદના પણ અનુભવે છે, દુઃખરૂપ વેદના પણ અનુભવે છે. અને અદુઃખ સુખ રૂપ વેદના પણ અનુભવે છે. પહેલા કહેલ યુક્તિ મુજબ તેમને ત્રણેય પ્રકારની વેદના થઇ શકે છે.

નારકોની જેમ અસુરકુમાર વગેરે ભવનપતિઓ,, પૃથ્વીકાયિકો વગેરે એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, તિર્યંચ પચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વાનવ્યતરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને પણ ત્રણે પ્રકારની વેદના થાય છે આમનામાં પહેલાં કહેલ 'યુક્તિ' મુજબ ત્રણે પ્રકારની વેદના થઇ શકે છે. ॥ સૂ૦ ૧॥

॥ वेदनाविशेष वक्तव्यता ॥

मूलम्—कइविहा णं भंते! वेयणा पण्णत्ता? गोयमा! दुविहा वेयणा पण्णत्ता, तं जहा—अब्भोवगमिया य उवक्कमिया य, नेरइयाणं भंते! अब्भोवगमियं वेयणं वेदेंति, उवक्कमियं वेयणं वेदेंति? गोयमा! नो अब्भोवगमियं वेयणं वेदेंति, उवक्कमियं वेयणं वेदेंति, एवं जाव चउरिंदिया, पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा य दुविहं पि वेयणं वेदेंति, वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा नेरइया, कइविहा णं भंते! वेयणा पण्णत्ता, ? गोयमा! दुविहा वेयणा पण्णत्ता, तं जहा—णिदा य, अणिदा य, नेरइया णं भंते! किं निदायं वेयणं वेदेंति, अणिदायं वेयणं वेदेंति? गोयमा! निदायं पि वेयणं वेदेंति, अणिदायं पि वेयणं वेदेंति, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ—नेरइया निदायं पि अणिदायं पि वेयणं वेदेंति? गोयमा! नेरइया दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—सण्णिभूया य असण्णिभूया य, तत्थ णं जे ते सण्णिभूया ते णं निदायं वेयणं वेदेंति, तत्थ णं जे ते असण्णीभूया ते णं अणिदायं वेयण वेदेंति, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ—नेरइया निदायं पि वेयणं वेदेंति अणिदायं पि वेयणं वेदेंति, एवं जाव थणियकुमारा, पुढविकाइया णं पुच्छा, गोयमा! नो निदायं वेयणं वेदेंति, अणिदायं वेयणं वेदेंति, से केणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ—पुढविकाइया नो निदायं वेयणं वेदेंति, अणिदायं वेयणं वेदेंति? गोयमा! पुढविकाइया सव्वे असण्णी असण्णिभूयं अणिदायं वेयणं वेदेंति, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ—पुढविकाइया नो निदायं वेयणं वेदेंति अणिदायं वेयणं वेदेंति, एवं जाव चउरिंदिया, पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा वाणमंतरा जहा नेरइया, जोइसिया णं पुच्छा, गोयमा! निदायं पि वेयणं वेदेंति, अणिदायं पि वेयणं वदेंति, सेकेणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ—जोइसया निदायं पि अणिदायं पि वेयणं वेदेंति? गोयमा! जोइसिया दुविहा पण्णत्ता? तं

जहा–माइ मिच्छादिट्ठि उववन्नगा य अमाइसम्मद्दिट्ठि उववन्नगा य, तत्थ णं जे ते माइमिच्छद्दिट्ठि उववन्नगा ते णं अणिदायं वेयणं वेदेंति, तत्थ णं जे ते अमाइ सम्मद्दिट्ठि उववण्णगा ते णं निदायं वेयणं वेदेंति, से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ–जोइसिया दुविहं पि वेयणं वेदेंति, एवं वेमाणिया वि। पण्णवणाए वेयणा पयं समत्तं"॥३५॥सू०२॥

छाया–कतिविधा खलु भदन्त ! वेदना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! द्विविधा वेदना प्रज्ञप्ता, तद्यथा–आभ्युपगमिकी च औपक्रमिकी च, नैरयिकाः खलु भदन्त ! आभ्युपगमिकीं वेदनां वेदयन्ते औपक्रमिकीं वेदनां वेदयन्ते ? गौतम ! नो आभ्युपगमिकीं वेदनां वेदयन्ते, औपक्रमिकीं वेदनां वेदयन्ते, एवं यावत् चतुरिन्द्रियाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः मनुष्याश्च द्विविधामपि

वेदनाविशेष वक्तव्यता

शब्दार्थ–(कइविहा णं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कितने प्रकार की वेदना कही है ? (गोयमा ! दुविहा वेयणा पण्णत्ता) हे गौतम ! दो प्रकार की वेदना कही है (तं जहा अब्भोवगमिया य उवक्कमिया य) वह इस प्रकार है–आभ्युपगमिकी–स्वेच्छा से स्वीकार की गई और औपक्रमिकी ।

(नेरइया णं भंते अब्भोवगमियं वेदणं वेदेंति, उवक्कमियं वेदणं वेदेंति ?) हे भगवन् ! नारक आभ्युपगमिकी वेदना वेदते हैं या औपक्रमिकी वेदना वेदते हैं ? (गोयमा ! नो अब्भोवगमियं वेयणं वेदेंति, उवक्कमियं वेदणं वेदेंति) हे गौतम ! आभ्युपगमिकी वेदना नहीं वेदते, औपक्रमिकी वेदना वेदते हैं (एवं जाव चउरिंदिया) इसी प्रकार चौइन्द्रियों तक (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा य) पंचेन्द्रिय तिर्यंच और मनुष्य (दुविहं वि वेयण वेदेंति) दोनों प्रकार

વેદના વિષયક વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ–(कइविहाण भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?) હે ભગવાન ! કેટલા પ્રકારની વેદના કહી છે ? (गोयमा ! दुविहा वेयणा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની વેદના કહી છે (तं जहा–अब्भोवगमिया य उवक्कमिया य) તે આ પ્રમાણે છે–આભ્યુપગમીની–સ્વેચ્છાથી સ્વિકારેલી અને ઔપક્રમિકી

(निरइयाण भंते ! अब्भोवगमियं वेयण वेदेति, उवक्कमिय वेयण वेदेति ?) હે ભગવાન ! નારક આભ્યુપગમિની વેદના અનુભવે છે, કે ઔપક્રમિકી વેદના અનુભવે છે ?)

(गोयमा ! नो अब्भोवगमिय वेयणं वेदेति, उवक्कमिय वेयण वेदेति) હે ગૌતમ ! આભ્યુપગમિની વેદના નથી અનુભવતા, ઔપક્રમિકી વેદના અનુભવે છે.

(एव जाव चउरिंदिया) આ જ પ્રમાણે ચતુરિન્દ્રિયો સુધી (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा य) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યો (दुविहंपि वेयण वेदेति) બંને પ્રકારની વેદના

वेदनां वेदयन्ते, वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा नैरयिकाः, कतिविधा खलु भदन्त! वेदना प्रज्ञप्ता? गौतम! द्विविधा वेदना प्रज्ञप्ता, तद्यथा-निदा च अनिदा च, नैरयिकाः खलु भदन्त! किं निदाश्च वेदनां वेदयन्ते, अनिदाश्च वेदनां वेदयन्ते? गौतम! निदाश्चापि वेदनां वेदयन्ते, अनिदाश्चापि वेदनां वेदयन्ते, तत्केनार्थेन भदन्त! एवं मुच्यते-नैरयिका निदाश्चापि अनिदाश्चापि वेदनां वेदयन्ते? गौतम! नैरयिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-संज्ञिभूताश्च असंज्ञिभूताश्च, तत्र खलु ये अमी संज्ञिभूतास्ते खलु

की वेदना वेदते हैं (वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा नेरइया) वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक नारकों के समान।

(कइविहा णं भंते! वेयणा पण्णत्ता?) हे भगवन् कितने प्रकार की वेदना कही है? (गोयमा! दुविहा वेयणा पण्णत्ता) हे गौतम! दो प्रकार की वेदना कही है (तं जहा) वह इस प्रकार (निदा य अणिदा य) निदा ध्यानयुक्त और अनिदा-ध्यान रहित (नेरइया णं भंते! किं निदायं वेयणं वेदेंति?) हे भगवन्! नारक क्या निदा वेदना वेदते हैं? (अणिदायं वेयणं वेदेंति?) या अनिदा वेदना वेदते हैं? (गोयमा! निदायं वि वेयणं वेदेंति, अणिदायं वि वेयणं वेदेंति) हे गौतम! निदा वेदना भी वेदते हैं, अनिदा वेदना भी वेदते हैं (से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ- नेरइया निदायं वि अणिदायं वि वेयणं वेदेंति?) हे भगवन्! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि नारक निदा भी और अनिदा भी वेदना वेदते हैं? (गोयमा! नेरइया दुविहा पण्णत्ता) हे गौतम! नारक दो प्रकार के हैं (तं जहा-सण्णिभूया य असण्णिभूया य) वे इस प्रकार संज्ञिभूत

અનુભવે છે (वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा नेरइया) વાનવ્યંતર, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકો, નારકોની જેમ.

(कइविहाणं भंते! वेयणा पण्णत्ता?) હે ભગવાન! વેદના કેટલા પ્રકારની કહી છે? (गोयमा दुविहा वेयणा पण्णत्ता) હે ગૌતમ! બે પ્રકારની વેદના કહેવાઈ છે. (तं जहा) તે આ પ્રમાણે (निदा य, अणिदा य) નિદા-ધ્યાનયુક્ત અને અનિદા ધ્યાનરહિત.

(नेरइयाण भंते! किं निदाय वेयण वेदेंति) હે ભગવાન! નારક શું નિદા વેદના વેદે છે.? (अणिदाय वेयणं वेदेंति?) શું અનિદા વેદના વેદે છે? (गोयमा! निदायपि वेयणं वेदेंति, अणिदायंपि वेयण वेदेंति) હે ગૌતમ! નિદા વેદના પણ અને અનિદા વેદના પણ અનુભવે છે. (से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-नेरइया निदायंपि अणिदायपि वेयण वेदेंति?) હે ભગવાન! ક્યા હેતુથી એવું કહેવાયુ છે કે નારક નિદા અને અનિદા વેદના પણ ભોગવે છે? (गोयमा! नेरइया दुविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ! નારકો બે પ્રકારના છે (तं जहा सण्णिभूया य असण्णीभूया य) તે આ પ્રકારે છે-સંજ્ઞી ભૂત અને અસંજ્ઞી ભૂત,

निदाश्चापि वेदनां वेदयन्ते, तत्र खलु ये अमी असंज्ञिभूतास्ते खलु अनिदाञ्च वेदनां वेदयन्ते, तत् तेनार्थेन गौतम ! एव मुच्यते-नैरयिका निदाञ्चापि वेदनां वेदयन्ते अनिदाश्चापि वेदनां वेदयन्ते, एवं यावत्-स्तनितकुमाराः, पृथिवीकायिकानां पृच्छा, गौतम ! नो निदाञ्च वेदनां वेदयन्ते अनिदाञ्च वेदनां वेदयन्ते तत् केनार्थेन भदन्त ! एव मुच्यते-पृथिवोकायिका नो निदाञ्च वेदनां वेदयन्ते अनिदाञ्च वेदनां वेदयन्ते ? गौतम ! पृथिवीकायिकाः सर्वे असंज्ञिनः असंज्ञिभूताम् अनिदाञ्च वेदनां वेदयन्ते, तत्

और असंज्ञिभूत (तत्थ णं जे ते सण्णिभूया) उनमें जो संज्ञिभूत हैं (ते णं णिदामं वि वेयणं वेदेंति) वे निदा वेदना भी वेदते हैं (तत्थ णं जे ते असण्णीभूया ते णं अणिदायं वेयणं वेदेंति) उनमें जो असंज्ञिभूत हैं, वे अनिदा वेदना वेदते हैं (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है (नेरइया निदायं वि वेयणं वेदेंति, अणिदायं वि वेयणं वेदेंति) नारक निदा वेदना भी वेदते हैं, अनिदा वेदना भी वेदते हैं (एवं जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार (पुढविकाइयाणं पुच्छा ?) पृथिवीकायिकों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! नो निदायं वेयणं वेदेंति) हे गौतम ! निदा वेदना नहीं वेदते हैं (अणिदायं वेयणं वेदेंति) अनिदा वेदना वेदते हैं (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-पुढविकाइया नो निदायं वेयणं वेदेंति, अणिदायं वेदणं वेदेंति !) किस हेतु से हे भगवन् ! ऐसा कहा जाता है कि पृथिवीकायिक निदा वेदना नहीं वेदते, अनिदा वेदना वेदते हैं ? (गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे असण्णी) हे गौतम ! पृथिवीकायिक सभी असंज्ञी हैं (असण्णिभूयं अणिदायं

(तत्थणं जे ते सण्णिभूया) તેમનામાં જે સંજ્ઞીભૂત છે (तेण निदायंपि वेयण वेदेंति) તેઓ નિદા વેદના પણ સહે છે (तत्थण जे ते असण्णीभूया तेणं अनिदाय वेयण वेदेंति) તેમનામાં જે અસંજ્ઞીભૂત છે, તેઓ અનિદા વેદના સહે છે.

(से तेणट्ठेण गोयमा ! एवं वुच्चइ) આ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે (नेरइया निदायंपि वेयण वेदेंति, अणिदायंपि वेयण वेदेंति) નારક નિદા વેદના પણ સહે છે અને અનિદા વેદના પણ સહે છે-

(एवं जाव थणियकुमारा) આજ રીતે સ્તનિતકુમાર (पुढवीकाइयाणं पुच्छा ?) પૃથ્વીકાયિકો સંબંધી પ્રશ્ન (गोयमा ! नो निदाय वेयण वेदेंति) હે ગૌતમ ! નિદા વેદના નથી સહતા (अणिदाय वेयण वेदेंति) અનિદા વેદના સહે છે.

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ पुढविकाइया नो निदाय वेयण वेदेंति अणिदायं वेयणं वेदेंति) હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એવું કહેવાય છે કે પૃથ્વીકાયિકો નિદા વેદના નથી અનુભવતા, અનિદા વેદના અનુભવે છે.

(गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे असण्णी) હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક બધાં અસંજ્ઞી છે.

तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-पृथिवीकायिका नो निदाञ्च वेदनां वेदयन्ते, अनिदाञ्च वेदनां वेदयन्ते, एवं यावच्चतुरिन्द्रियाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्या वानव्यन्तरा यथा नैरयिकाः, ज्योतिष्काणां पृच्छा, गौतम ! निदाञ्चापि वेदनां वेदयन्ते अनिदाञ्चापि वेदनां वेदयन्ते, तत् केनार्थेन भदन्त ! एव मुच्यते-ज्योतिष्का निदाञ्चापि वेदनां वेदयन्ते अनिदाञ्चापि वेदनां वेदयन्ते ? गौतम ! ज्योतिष्का द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाश्च अमायि सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाश्च, तत्र खलु ये अमी मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नका

वेयणं वेदेंति) असंज्ञिभूत अनिदा वेदना वेदते हैं (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि (पुढविकाइया नो निदायं वेयणं वेदेंति, अणिदायं वेयणं वेदेंति) पृथिवीकायिक निदा वेदना नहीं वेदते, अनिदा वेदना वेदते हैं (एवं जाव चउरिंदिया) इस प्रकार यावत् चौइन्द्रिय (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा वाणमंतरा जहा नेरइया) पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य, वानव्यन्तर नारकों के समान (जोइसियाणं पुच्छा ?) ज्योतिष्कों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! निदायं वि वेयणं वेदेंति, अणिदायं वि वेयणं वेदेंति) हे गौतम ! निदा वेदना भी और अनिदा वेदना भी वेदते हैं (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-जोइसिया निदायं वि अणिदायं वि वेयणं वेदेंति ?) हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि ज्योतिष्क देव निदा वेदना और अनिदा वेदना भी वेदते हैं ! (गोयमा ! जोइसिया दुविहा पण्णत्ता, तं जहा) हे गौतम ! ज्योतिष्क दो प्रकार के कहे हैं, वे इस प्रकार (माइमिच्छादिट्ठि उववण्णगा य अमाइसम्मदिट्ठि उववण्णगा य) मायी मिथ्यादृष्टि उपपन्नक और

(असण्णिभूयं अणिदायं वेयणं वेदेंति) અસંજ્ઞીભૂત અનિદા વેદના વેદે છે (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) આ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહેવાયું છે કે (पुढविकाइया नो निदायं वेयणं वेदेंति, अणिदायं वेयणं वेदेंति) પૃથ્વીકાયિક નિદા વેદના નથી વેદતા, અનિદા વેદના વેદે છે (एवं जाव चतुरिंदिया) આ જ રીતે યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયો (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा वाणमंतरा जहा नेरइया) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, નારકોની જેમ (जोइसियाणं पुच्छा) જ્યોતિષ્કો વિષે પ્રશ્ન (गोयमा ! निदायंपि वेयणं वेदेंति, अणिदायंपि वेयणं वेदेंति) હે ગૌતમ ! નિદા વેદના પણ વેદે છે, અનિદા વેદના પણ વેદે છે.

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-जोइसिया निदायंपि अणिदायंपि वेयणं वेदेंति ?) હે ભગવાન ! કયા હેતુથી એવું કહેવાયું છે કે જ્યોતિષ્ક દેવ નિદા વેદના અને અનિદા વેદના પણ વેદે છે ?

(गोयमा ! जोइसिया दुविहा पण्णत्ता तं जहा) હે ગૌતમ ! જ્યોતિષ્કો બે પ્રકારનાં કહ્યા છે તે આ પ્રકારે (माइमिच्छादिट्ठी उववणगा य अमाइसम्मदिट्ठीउववण्णगा य) માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક અને અમાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક.

स्ते खलु अनिदाश्च वेदनां वेदयन्ते, तत्र खलु ये अमीअमायि सम्यग्दृष्ट्युपपन्नका स्ते खलु निदाञ्च वेदनां वेदयन्ते, तत् एतेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-ज्योतिष्का द्विविधामपि वेदनां वेदयन्ते, एवं वैमानिका अपि । प्रज्ञापनायां वेदनापदं समाप्तम् ॥ ३५ ॥ सू०२ ॥

टीका-अथ पुनः प्रकारान्तरेणापि वेदनाः प्ररूपयितुमाह-'कइविहा णं भंते ! वेयणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कतिविधा खलु वेदना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहा वेयणा पण्णत्ता' द्विविधा वेदना प्रज्ञप्ता 'तं जहा-अब्भोवगमिया य, उवक्कमिया य' तद्यथा-आभ्युपगमिकी च औपक्रमिकी च, तत्र या वेदना स्वयमभ्युपगम्यते सा आभ्युप-

---

अमायी सम्यग्दृष्टि उपपन्नक (तत्थ णं जे ते माइ मिच्छदिट्ठि उववण्णगा ते णं अणिदायं वेयगं वेदेंति) उन में जो मायी मिथ्यादृष्टि-उपपन्नक हैं, वे अनिदा वेदना वेदते हैं (तत्थ णं जे ते अमाई सम्मदिट्ठि उववण्णगा ते णं निदायं वेदणं वेदेंति) उनमें जो अमायी सम्यग्दृष्टि उपपन्नक हैं, वे निदा वेदना वेदते हैं (से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है (जोइसिया दुविहं वि वेयणं वेदेंति) ज्योतिष्क दोनों प्रकार की वेदना वेदते हैं (एवं वेमाणिया वि) इसी प्रकार वैमानिक भी ॥सू० २॥

वेदनापद समाप्त

टीकार्थ-अब प्रकारान्तर से भी वेदना का ही निरूपण करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदना कितने प्रकार की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! वेदना दो प्रकार की कही है, वह इस प्रकार है-आभ्युपगमिकी और औपक्रमिकी । स्वेच्छापूर्वक अंगीकार की जानेवाली वेदना आभ्युपगमिकी कहलाती है, जैसे साधु केशलोच, आतापना आदि से शारी-

---

(तत्थ ण जे ते माइ मिच्छादिट्ठि उववण्णगा ते ण अणिदाय वेयण वेदेंति) તેમનામા જે માયીમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક છે, તે અનિદા વેદના અનુભવે છે (तत्थ ण जे ते अमाइ सम्मदिट्ठी उववण्णगा तेणं निदाय वेयण वेदेंति) તેમનામા જે અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક છે, તે નિદા વેદના અનુભવે છે.

(से एएणट्ठेण गोयमा ! एव वुच्चइ) આ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહેવાયુ છે કે (जोइसिया दुविहपि वेयण वेदेंति) જ્યોતિષ્કો બને પ્રકારની વેદના અનુભવે છે (एवं वेमाणिया वि) આ જ રીતે વૈમાનિકો પણ સમજી લેવા જોઈએ. ॥ સૂ૦ ૨ ॥

વેદના પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ -હવે અન્ય પ્રકારથી પણ વેદનાનુ જ નિરૂપણ કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદના કેટલા પ્રકારની કહેવાઈ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદના બે પ્રકારની કહી છે, તે આ પ્રકારે આભ્યુપગમિકી અને ઔપક્રમિકી-

સ્વેચ્છા પૂર્વક અંગીકાર કરાતી વેદના આભ્યુપગમીકી કહેવાય છે, ધુ

गमिकी उच्यते, यथा-श्रमणैः केशोल्लुञ्चनातापनादिभिः शरीरपीडारूपवेदना स्वयमभ्युपगम्यते, अभ्युपगमेन-स्वयमङ्गीकारेण निर्वृत्ता-निष्पन्ना आभ्युपगमिकीतिव्युत्पत्तेः, एवम्-उपक्रमणमुपक्रमः-स्वयमेव उप-समीपे भवनम्, उदीरणाकरणेन वा समीपप्रापणम्, तेन निर्वृत्ता वेदना औपक्रमिकी उच्यते, स्वयमुदीर्णस्य उदीरणाकरणेन वा उदयमुपगमितस्य वेदनीयकर्मणो विपाकानुभवनेन निष्पन्नेति भावः, तामेव वेदनां नैरयिकादि चतुर्विंशति दण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह-'नेरइया णं भंते ! अब्भोवगमियं वेयणं वेदेंति ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किम् आभ्युपगमिकीं वेदनां वेदयन्ते ? किं वा-'उवक्कमियं वे ण वेदेंति ?' औपक्रमिकीं वेदनां वेदयन्ते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम नो अब्भोवगमियं वेयणं वेदेंति उवक्कमियं वेयणं वेदेंति' नैरयिकाः नो आभ्युपगमिकीं वेदनां वेदयन्ते अपि तु औपक्रमिकीं वेदनां वेदयन्ते, 'एवं जाव चउरिंदिया' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या यावत्-असुरकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाश्च नो आभ्युपगमिकीं वेदनां वेदयन्ते अपि तु औपक्रमिकीं वेदनां वेदयन्ते 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया

रिक पीडा स्वेच्छा से स्वीकार करते हैं। जो वेदना स्वयं उदय को प्राप्त अथवा उदीरित वेदनीय कर्म से उत्पन्न होती है, वह औपक्रमिकी कहलाती है। इसे नारक आदि चौवीस दण्डकों के क्रम से प्रतिपादित करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक आभ्युपगमिकी वेदना वेदते हैं अथवा औपक्रमिकी वेदना वेदते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक आभ्युपगमिकी वेदना नहीं वेदते हैं, औपक्रमिकी वेदना वेदते हैं।

इसी प्रकार असुरकुमार आदि भवनपति, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय भी आभ्युपगमिकी वेदना नहीं वेदते हैं, किन्तु

કેશલુંચન આતાપના આદિ શારીરિક પીડા સ્વેચ્છાથી સ્વીકારે છે

જે વેદના સ્વયં ઉદયને પ્રાપ્ત અથવા ઉદીરિત વેદનીય કર્મથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે ઔપક્રમિકી વેદના કહેવાય છે-આને નારકો વગેરે ચોવીસ દંડકોના ક્રમમા પ્રતિપાદન કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક આભ્યુપગમિકી વેદના વેદે છે? અથવા ઔપક્રમિકી વેદના વેદે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક આભ્યુપગમિકી વેદના નથી વેદતા, ઔપક્રમિકી વેદના વેદે છે

આ જરીતે અસુરકુમાર વગેરે ભવનપતિઓ, પૃથ્વીકાયિકો વગેરે એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય પણ આભ્યુપગમિકી વેદના નથી વેદતા પણ ઔપક્રમિકી વેદના

मणूसा य दुविहं पि वेयणं वेदेंति' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्याश्च द्विविधामपि-आभ्युपगमिकीम् औपक्रमिकीञ्च वेदनां वेदयन्ते, 'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा नेरइया' वानव्यन्तरज्योतिष्क वैमानिका यथा नैरयिका उक्तास्तथा वक्तव्या स्तथा च यथा नैरयिकाणाम् औपक्रिमिकी वेदना उक्ता न पुनः आभ्युपगमिकी तथैव वानव्यन्तरज्योतिष्क-वैमानिकानामपि विज्ञेया, पुनः प्रकारान्तरेण वेदनामेव प्ररूपयितुमाह-'कइविहा णं वेयणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कतिविधाः खलु वेदना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा ! हे गौतम ! 'दुविहा वेयणा पण्णत्ता' द्विविधा वेदना प्रज्ञप्ता, 'तं जहा-निदा य अणिदा य' तद्यथा-निदाच अनिदा च, तत्र नितरां सम्यग्दीयते चित्तमस्यामिति व्युत्पत्त्या निदापदेन अधिकरण घञन्ते न सामान्यतश्चित्तवती सम्यग्विवेकवती वा वेदना व्यपदिश्यते, तद्भिन्ना अनिदा-चित्तविकला सम्यग्विवेकविकला वा वेदना उच्यते, तामेव नैरयिकादि चतुर्विंशति-दण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह-'नेरइया णं भंते ! किं निदायं वेयणं वेदेंति अणिदायं वेयणं वेदेंति ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं निदाश्च-सम्यग्विवेकवर्ती वेदना वेदयन्ते ? किं

औपक्रमिकी वेदना वेदते हैं। पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक और मनुष्य दोनों प्रकार की वेदना वेदते हैं। वानव्यतर, ज्योतिष्क और वैमानिक नारकों के समान आभ्युपगमिकी वेदना नहीं वेदते, केवल औपक्रमिकी वेदना वेदते हैं।

पुनः प्रकारान्तर से वेदना का निरूपण किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदना कितने प्रकार की है ?

भगवान्-हे गौतम ! वेदना दो प्रकार की कही है, वह इस प्रकार निदा और अनिदा वेदना। जिसमें पूरी तरह चित्त लगा हो-जिस का भली भांति ध्यान हो, वह निदा वेदना कहलाती है और जो उससे भिन्न हो, अर्थात् जिसकी ओर चित्त न हो, वह अनिदा वेदना कहलाती है। इन वेदनाओं को अब चौवीस दण्डकों के क्रम से निरूपण करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक निदा वेदना वेदते हैं या अनिदा वेदना

वेदे छे पञ्चेन्द्रिय तिर्यंच योनिक अने मनुष्य बंने प्रकारनी वेदना अनुभवे छे वानव्यंतर, ज्योतिष्क, अने वैमानिक नारकोनी जेम ज आभ्युपगमिकी वेदना नथी अनुभवता, केवळ औपक्रमिकी वेदना अनुभवे छे.

फरीथी बीजा प्रकारे वेदनानुं निरूपण करवामां आव्युं छे-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदना केटला प्रकारनी छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! वेदना बे प्रकारनी छे ते आ प्रमाणे निदा अने अनिदा वेदना जेमा पूरी रीते चित्त लागेलु होय, जेनु सारी रीते ध्यान होय, ते निदा वेदना कहेवाय छे अने जे एनाथी जूदी होय छे अर्थात् जेनी तरफ चित्त न होय, ते अनिदा वेदना कहेवाय छे आ वेदनाओनु हवे चोवीस दंडकोना क्रमथी निरूपणु करे छे-

वा अनिदाश्च-सम्यग्विवेकविकलां वेदनां वेदयन्ते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'निदायं पि वेयणं वेदेंति अणिदायं पि वेयणं वेदेंति' नैरयिकाः निदाश्चापि वेदनां वेदयन्ते अनिदाश्चापि वेदनां वेदयन्ते, गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-नेरइया निदायं पि अणिदायं पि वेयणं वेदेंति' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-नैरयिकाः निदाश्चापि वेदनां वेदयन्ते अनिदाश्चापि वेदनां वेदयन्ते ? इति, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नेरइया दुविहा पण्णत्ता' नैरयिकाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-सण्णिभूया य असण्णिभूया य' तद्यथा-संज्ञिभूताश्च असंज्ञिभूताश्च, तत्र समनस्काः संज्ञिनो व्यपदिश्यन्ते प्रकृते च ये संज्ञिभ्य उत्पन्नास्ते संज्ञिभूताः, ये पुनरसंज्ञिभ्यः-अमनस्केभ्य उत्पन्नास्ते असंज्ञिभूता व्यपदिश्यन्ते, 'तत्थ णं जे ते सण्णिभूया ते णं निदायं वेयणं वेदेंति' तत्र-संज्ञ्यसंज्ञिषु मध्ये खलु ये अमी संज्ञिभूता स्ते खलु निदाश्च वेदनां वेदयन्ते 'तत्थ णं जे ते असण्णिभूया ते णं अणिदाय वेयणं वेदेंति' तत्र खलु-संज्ञ्यसंज्ञिषु मध्ये ये अमी असंज्ञिभूता स्ते खलु अनिदाश्च वेदनां वेदयन्ते, तथा च

वेदते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक निदा वेदना भी वेदते हैं और अनिदा वेदना भी वेदते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि नारक निदा वेदना भी वेदते हैं और अनिदा वेदना भी वेदते हैं।

भगवान्-हे गौतम ! नारक दो प्रकार के कहे हैं, वे इस प्रकार संज्ञिभूत और असंज्ञिभूत। जो मन सहित हों उन्हें संज्ञी कहते हैं। यहां जो संज्ञी जीव मरकर नारक हुए हों वे संज्ञिभूत नारक कहलाते हैं और जो असंज्ञी जीव मर कर नारक हुए हों, वे असंज्ञिभूत नारक कहे गए हैं। इन दो प्रकार के नारकों में से जो नारक संज्ञिभूत हैं वे निदा वेदना वेदते हैं और जो असंज्ञिभूत

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક નિદા વેદના વેદે છે કે અનિદા વેદના વેદે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક નિદા વેદના પણ વેદે છે અને અનિદા વેદના પણ વેદે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એવું કહેવાય છે કે નારક નિદા વેદના પણ વેદે છે અને અનિદા વેદના પણ વેદે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક બે પ્રકારના કહ્યાં છે, તે આ પ્રમાણે સંજ્ઞીભૂત અને અસંજ્ઞિભૂત જે મન સાથે હોય તેને સંજ્ઞી કહે છે. અહીંયા જે સંજ્ઞી જીવ મરીને નારક થયા હોય તે સંજ્ઞીભૂત નારક કહેવાય છે અને જે અસંજ્ઞી જીવ મરીને નારક થયા હોય તે અસંજ્ઞીભૂત નારક કહેવાય છે. આ બે પ્રકારના નારકોમાંથી જે નારક સંજ્ઞીભૂત છે તે નિદા વેદના વેદે છે અને જે અસંજ્ઞીભૂત નારક છે તે અનિદા વેદના વેદે છે.

संज्ञिनां नो कस्यापि जन्मान्तरकृतस्य शुभस्याशुभस्य वैरादिकस्य वा स्मरणं भवन्ति, तीव्राभिसन्धिना कृतस्यैव कर्मणः स्मरणं संभवति, असंज्ञिभवे च प्राक्तने तेषां तीव्राभिसन्धिर्नासीत् मनोविकलत्वात्, तस्माद् असंज्ञिनो नैरयिका अनिदामेव वेदनां वेदयन्ते, पूर्वभवानुभवविषयस्मृतिपटुचिन्ताभावात्, संज्ञिनस्तु भवं पूर्वभवमनुस्मरन्तीति ते निदां वेदनां वेदयन्ते, प्रकृतमुपसंहरन्नाह–'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ–नेरइया निदायं वेयणं वेदेंति अणिदाय पि वेयणं वेदेंति' हे गौतम ! तत्–अथ तेनार्थेन एवम्–उक्तरीत्या उच्यते यत्–नैरयिकाः निदामपि वेदनां वेदयन्ते अनिदामपि वेदनां वेदयन्ते इति, 'एवं जाव थणियकुमारा' एवम्–नैरयिकोक्तरीत्या यावत्–असुरकुमारा नागकुमाराः सुवर्णकुमारा अग्निकुमारा विद्युत्कुमारा उदधिकुमारा द्वीपकुमारा दिक्कुमाराः पवनकुमाराः स्तनितकुमाराः, निदाञ्च अनिदाञ्च वेदनां वेदयन्ते प्रागुक्तयुक्तेः एतेषामपि संज्ञिभ्योऽसंज्ञि-

---

नारक हैं, वे अनिदा वेदना वेदते हैं। असंज्ञी जीवों को जन्मान्तर में किए हुए शुभ या अशुभ का अथवा वैर आदिक का स्मरण नहीं होता। केवल तीव्र अध्यवसाय से किए कर्म का ही स्मरण होता है, मगर पहले के असंज्ञी के भव में उनका अध्यवसाय तीव्र नहीं था, क्योंकि वे मन से रहित थे। इस कारण असंज्ञी नारक अनिदा वेदना को ही वेदते हैं, क्योंकि उनमें पूर्वभव संबंधी विषयों का स्मरण करने में कुशल चित्त नहीं होता। किन्तु संज्ञी पूर्व भव का स्मरण करते हैं, इस कारण वे निदा वेदना वेदते हैं। इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि नारक निदा वेदना भी वेदते हैं और अनिदा वेदना भी वेदते हैं। नारकों के समान असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार निदा और अनिदा दोनों प्रकार की वेदना वेदते हैं। क्योंकि

અસંજ્ઞી જીવોને જન્માન્તરમાં કરેલા શુભ કે અશુભનુ અથવા વેર વગેરેનુ સ્મરણ નથી હોતુ. કેવળ તીવ્ર અધ્યવસાયથી કરેલા કર્મનુ જ સ્મરણ હોય છે પરંતુ પહેલાના અસંજ્ઞીનાં ભવમા તેમના અધ્યવસાય પણ તીવ્ર નહોતા, કેમકે તેઓ મનથી રહિત હતા. આ કારણથી અસંજ્ઞી નારક અનિદા વેદના જ વેદે છે, કેમકે તેમનામા પૂર્વભવ સંબંધી વિષયોનું ચિંતન કરવાવાળુ કુશળ ચિત્ત નથી હોતુ પરંતુ સંજ્ઞી પૂર્વભવનું સ્મરણ કરે છે, આ કારણથી તે નિદા વેદના વેદે છે.

હે ગૌતમ ! આ હેતુથી એવું કહેવાયુ છે કે–નારક નિદા વેદના વેદે છે અને અનિદા વેદના પણ વેદે છે.

નારકોની જેમ અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુતકુમાર. ઉદધિકુમાર, દ્વિપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર નિદા અને અનિદા બંને પ્રકારની વેદના વેદે છે, કેમ કે તેઓ પણ સંજ્ઞીઓ અને અસંજ્ઞીઓમાંથી ઉત્પન્ન

भयतोत्पादसम्भवात्, पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियपञ्चद्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां संमूर्च्छिमतया मनोविकलत्वेन अनिदाया एव वेदनाया वेदनं भवतीत्यभिप्रायेणाह-'पुढविकाइया णं पुच्छा' पृथिवीकायिकानां पृच्छा-तथा च पृथिवीकायिकाः किं निदां वेदनां वेदयन्ते ? किं वा अनिदां वेदनां वेदयन्ते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नो निदायं वेयणं वेदेंति अणिदायं वेयणं वेदेंति' नो निदाञ्च वेदनां पृथिवीकायिका वेदयन्ते किन्तु अनिदाञ्चैव वेदनां वेदयन्ते, गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-पुढविकाइया नो निदायं वेयणं वेदेंति, अनिदायं वेयणं वेदेंति ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावत् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-पृथिवीकायिका नो निदाञ्च वेदनां वेदयन्ते अपि तु अनिदाञ्चैव वेदनां वेदयन्ते ? इति भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पुढविकाइया सव्वे असण्णी असण्णिभूयं अणिदायं वेयणं वेदेंति' पृथिवीकायिकाः सर्वे असंज्ञिनः-अमनस्का भवन्ति

वे भी संज्ञियों और असंज्ञियों से उत्पन्न होते हैं, अतएव पूर्वोक्त युक्ति से दोनों प्रकार की वेदना वेदते हैं। पृथ्वीकायिक आदि पांच एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय संमूर्छिम होने के कारण, मनोहीन होने से अनिदा वेदना ही वेदते हैं, इस अभिप्राय से कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पृथिवीकायिक निदा वेदना वेदते हैं, या अनिदा वेदना वेदते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! पृथिवीकायिक निदा वेदना नहीं वेदते, किन्तु अनिदा वेदना वेदते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि पृथिवीकायिक निदा वेदना नहीं वेदते, अनिदा वेदना वेदते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सभी पृथिवीकायिक असंज्ञी होते हैं, अतएव वे अनिदा अर्थात् विवेक हीन वेदना ही वेदते हैं इस हेतु से हे गौतम ऐसा कहा जाता

થાય છે, તેથી પૂર્વોક્ત ઉક્તિ પ્રમાણે બન્ને પ્રકારની વેદના વેદે છે

પૃથ્વીકાયિક વગેરે પાંચ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય સમૂર્છિમ હોવાથી મનોહીન હોવાથી અનિદા વેદના જ વેદે છે, આ અભિપ્રાયથી કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક નિદા વેદના વેદે છે કે અનિદા વેદના વેદે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક નિદા વેદના નથી વેદના પરંતુ અનિદા વેદના વેદે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એવું કહેવાય છે કે પૃથ્વી-કાયિક નિદા વેદના નથી વેદતા, અનિદા વેદના વેદે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધા પૃથ્વીકાયિક અસંજ્ઞી હોય છે, તેથી તે અનિદા

अतएव असंज्ञिभूताम् अनिदाश्चैव वेदनां वेदयन्ते, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-पुढविकाइया नो निदायं वेयणं वेदेंति, अणिदायं वेयणं वेदेंति' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-पृथिवीकायिका नो निदाञ्च वेदनां वेदयन्ते अपि तु अनिदाश्चैव वेदनां वेदयन्ते 'एव जाव चउरिंदिया' एवम्-पृथिवीकायिका इव यावत् अप्कायिका स्तेजस्कायिका वायुकायिका वनस्पतिकायिका द्वीन्द्रिया त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाश्चापि नो निदां वेदनां वेदयन्ते अपि तु अनिदामेव वेदनां वेदयन्ते प्रागुक्तरीत्या तेषामपि मनोविकलत्वात्, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणसा वाणमंतरा जहा नेरइया' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्या वानव्यन्तरा यथा नैरयिका निदाञ्च अनिदाञ्च वेदनां वेदयन्ते तथैव तदुभयविधां वेदनां वेदयन्ते तत्र पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्च संमूर्च्छिमगर्भव्युत्क्रान्तिकभेदेन द्वैविध्यात् संमूर्च्छिमा मनोविकलत्वाद् अनिदां वेदनां वेदयन्ते, गर्भव्युत्क्रान्तिकाः पुनः समनस्कत्वात् निदा वेदना वेदयन्ते वानव्यन्तराणां संज्ञिभ्योऽसंज्ञिभ्यश्चोत्पादात् तेऽपि निदाञ्चानिदाञ्च वेदनां वेदयमाना बोध्याः, गौतमः पृच्छति-'जोइ-

है कि पृथिवीकायिक निदा वेदना नहीं वेदते, अनिदा वेदना ही वेदते हैं।

पृथिवीकायिकों के समान अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रय भी निदा वेदना नहीं वेदते, किन्तु अनिदा वेदना वेदते हैं क्योंकि ये सब भी पूर्वोक्त प्रकार से मनो विकल ही होते हैं।

पंचेन्द्रिय तिर्यंच और मनुष्य तथा वानव्यन्तर ये नारकों के समान निदा और अनिदा-दोनों प्रकार की वेदना वेदते हैं। क्यों कि पंचेन्द्रिय तिर्यंच और मनुष्य संमूर्छिम और गर्भज के भेद से दो-दो प्रकार के होते हैं। इनमें से संमूर्छिम मनोविकल होने के कारण अनिदा वेदना वेदते हैं और गर्भज समनस्क होने के कारण निदा वेदते हैं। वानव्यन्तर संज्ञियों से भी और असं-

વેદના અર્થાત્ વિવેકહીન વેદના જ વેદે છે. આ હેતુથી હે ગૌતમ ! એમ કહેવાયું છે કે પૃથ્વીકાયિક નિદા વેદના નથી વેદતા, અનિદા વેદના જ વેદે છે.

પૃથ્વીકાયિકોની જેમ, અપકાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય પણ નિદા વેદના નથી વેદતા, પરંતુ અનિદા વેદના વેદે છે, કેમ કે બધા પણ પૂર્વોક્ત રીતે મનોવિહિના જ હોય છે

પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય તથા વાનવ્યંતર આ નારકોની જેમ નિદા અને અનિદા બંને પ્રકારની વેદના વેદે છે. કેમ કે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યો સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજના ભેદથી બે-બે પ્રકારના હોય છે. આમનામાંથી સંમૂર્છિમ મનોવિકલ હોવાને કારણે અનિદા વેદના વેદે છે, અને ગર્ભજ સમનસ્ક હોવાને કારણે નિદા વેદના વેદે છે વાનવ્યંતર સંજ્ઞિઓથી અને અસંજ્ઞિઓથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તેઓ પણ બને

सियाणं पुच्छा' ज्योतिष्काणां पृच्छा-तथा च ज्योतिष्काः किं निदां वेदनां वेदयन्ते ? किं वा अनिदां वेदनां वेदयन्ते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'निदायं पि वेयणं वेदेंति अणिदायं पि वेयणं वेदेंति' ज्योतिष्का निदाश्चापि वेदनां वेदयन्ते अनिदाश्चापि वेदनां वेदयन्ते, गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-जोइसिया निदाय वेयणं वेदेंति अणिदायं वेयणं वेदेंति ?' हे भदन्त ! तत्-अथ तेषां संज्ञिभ्य एवोत्पादात् केनार्थेन-कथं तावद् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-ज्योतिष्का निदाश्चापि वेदनां वेदयन्ते अनिदाश्चापि वेदनां वेदयन्ते इति, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जोइसिया दुविहा पण्णत्ता' ज्योतिष्का द्विविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-माइमिच्छद्दिट्ठि उववण्णगा य अमाइ सम्मद्दिट्ठि उववण्णगा य' तद्यथा-मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाश्च अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाश्च 'तत्थ णं जे ते माइ मिच्छद्दिट्ठि उववण्णगा ते णं अणिदायं वेयणं वेदेति' तत्र खलु-मायिमिथ्यादृष्ट्यमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नकमध्ये ये ते मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नका ज्योतिष्का भवन्ति ते खलु अनिदाश्चैव वेदनां वेदयन्ते 'तत्थ णं जे ते अमाइसम्मद्दिट्ठि उववन्नगा ते णं निदायं वेयण वेदेति' तत्र

ज्ञियों से भी उत्पन्न होते हैं, अतः वे भी दोनों प्रकार की वेदना वेदते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! ज्योतिष्क देव निदा वेदना वेदते हैं, या अनिदा वेदना वेदते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! ज्योतिष्क देव निदा वेदना भी वेदते हैं और अनिदा वेदना भी वेदते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! ज्योतिष्क देव तो संज्ञी जीवों से ही उत्पन्न होते हैं, फिर वे दोनों प्रकार की वेदना कैसे वेदते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! ज्योतिष्क देव दो प्रकार के होते हैं, वे इस प्रकार हैं-मायिमिथ्यादृष्टि-उपपन्नक और अमायि-सम्यग्दृष्टि-उपपन्नक हैं, इन जो मायिमिथ्यादृष्टि-उपपन्नक है, वे अनिदा वेदना वेदते हैं, और जो अमायि

પ્રકારની વેદના વેદે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જ્યોતિષ્ક દેવ નિદા વેદના વેદે છે કે અનિદા વેદના વેદે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્યોતિષ્ક દેવ નિદા વેદના પણ વેદે છે. અને અનિદા વેદના પણ વેદે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! જ્યોતિષ્ક દેવો તો સંજ્ઞી જીવોથી જ ઉત્પન્ન થાય છે, તો તેઓ બન્ને પ્રકારની વેદના કઇ રીતે વેદે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્યોતિષ્ક દેવ બે પ્રકારનાં હોય છે. તે આ પ્રમાણે માયિમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક અને અમાયિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક આમનામાં જે માયિમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક છે, તે અનિદા વેદના વેદે છે અને જે અમાયિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક

खलु उक्त द्विविधज्योतिष्कमध्ये ये अमी अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नका ज्योतिष्का भवन्ति ते खलु निदाश्च वेदनां वेदयन्ते, तथाहि–माया निष्पादित मिथ्यात्वादि कर्मणोऽपि कार्ये कारणोपचाराद् मायात्वव्यपदेशेन तथाविधमाया विद्यते येषां ते मायिनः, मिथ्यात्वोदयादेव मिथ्या–विपरीता दृष्टिर्येषां ते मिथ्यादृष्टयः मायिनश्च ते मिथ्यादृष्टयश्चेति मायिमिथ्यादृष्टयस्ते च ते उपपन्नकाश्चेति मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकास्तद्भिन्ना अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नका बोध्याः, तत्र मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकानां मिथ्यादृष्टित्वादेव व्रतविराधनादि 'वयमेवंविधा उत्पन्नाः' इत्येवं न जानन्ति सम्यग् यथावस्थितस्वरूपपरिज्ञानाभावात् ते अनिदां वेदनां वेदयमाना अवसेयाः, अमायि सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकास्तु सम्यग्दृष्टित्वाद् यथावस्थितं स्वरूपं जानाना निदामेव वेदना वेदयन्ते इतिभावः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह–'से एएणट्ठेणं गोयमा ?– एवं वुच्चइ जोइसिया दुविहं पि वेयणं वेदेंति' हे गौतम ! तत्–

सम्यग्दृष्टि–उपपन्नक हैं, वे निदा वेदना वेदते हैं।

माया के द्वारा उपार्जित मिथ्यात्व आदि कर्म भी कार्य में कारण के उपचार से माया कहलाता है। इस प्रकार की माया जिसमें हो, उसे मायी कहते हैं। मिथ्यात्व के उदय से जिनकी दृष्टि मिथ्या अर्थात् विपरीत हो रही हो, उन्हे मिथ्यादृष्टि कहते हैं। इस प्रकार जो मायी और मिथ्यादृष्टि होते हुए उत्पन्न हों, वे मायिमिथ्यादृष्टि–उपपन्नक कहलाते हैं। जो इनसे विपरीत प्रकार के हों, वे अमायि सम्यग्दृष्टि–उपपन्नक हैं। जो मायिमिथ्यादृष्टि उपपन्नक हैं, वे मिथ्यादृष्टि होने के कारण यह नहीं जानते कि–हम व्रतविराधना आदि के कारण इस रूप में जन्मे हैं इस प्रकार उन्हें वस्तुस्वरूप का समीचीन बोध नहीं होता। अतएव वे अनिदा वेदना वेदते हैं। जो अमायिसम्यग्दृष्टि–उपपन्नक हैं, वे यथार्थ वस्तु स्वरूप को जानने के कारण निदा वेदना वेदते हैं। इस हेतु

છે, તે નિદા વેદના વેદે છે.

માયા દ્વારા ઉપાર્જિત મિથ્યાત્વ વગેરે કર્મ પણ, કાર્યમા કારણના ઉપચારથી માયા કહેવાય છે

આ પ્રકારની માયા જેમનામા હોય, તેને માયી કહે છે. મિથ્યાત્વના ઉદયથી જેમની દૃષ્ટિ મિથ્યા અર્થાત્ વિપરીત થતી જતી હોય, તેમને મિથ્યાદૃષ્ટિ કહે છે. આ રીતે માયીમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક કહેવાય છે.

જે આનાથી વિપરીત પ્રકારના હોય, તે અમાયિ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ ઉપપન્નક છે જે માયિમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક છે, તે મિથ્યાદૃષ્ટિ હોવાને કારણે એ નથી જાણતા કે અમે વ્રત વિરાધના વગેરેના કારણે આ રૂપમાં જન્મ્યા છીએ

આ રીતે તેમને વસ્તુ સ્વરૂપનો સમીચીન બોધ નથી હોતો તેથી તે અનિદા વેદના વેદે છે. જે અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક છે, તે યથાર્થ વસ્તુસ્વરૂપને જાણવાને કારણે

अथ एतेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते-यत्-ज्योतिष्का द्विविधामपि वेदनां वेदयन्ते, 'एव वेमाणिया वि' एवम्-ज्योतिष्का इव वैमानिका अपि द्विविधामपि वेदनां वेदयन्ते-निदाश्चानिदाश्चेति, तेषामपि मिथ्यादृष्टि सम्यग्दृष्टि भेदेन द्वैविध्यादितिभावः । ॥सू०२॥

'पण्णवणाए वेयणापयं समत्तं' इति प्रज्ञापनायां पञ्चत्रिंशत्तमं वेदनापदं समाप्तम् ॥ ३५ ॥

षट्त्रिंशत्तमं समुद्घातपदम्

संग्रहणी गाथा

मूलम्-वेयणकसायमरणे वेउव्वियतेयए य आहारे ।
केवलिए चेव भवे जीवमणुस्साण सत्ते व ॥१॥

छाया-वेदनकषायमरणे वैक्रियतैजसश्च आहारः ।
कैवलिकश्चैव भवेत् जीवमनुष्याणां सप्तैव ॥१॥

टीका-पञ्चत्रिंशत्तमे पदे गतिपरिणामविशेषलक्षणा वेदना प्ररूपिता सम्प्रति षट्त्रिंश-

से, हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि ज्योतिष्क देव दोनों प्रकार की वेदना वेदते हैं। ज्योतिष्कों की तरह वैमानिक भी दोनों प्रकार की वेदना-का अनुभव करते हैं, क्योंकि वे भी सम्यग्दृष्टि और मिथ्यादृष्टि-दोनों प्रकार के होते हैं। ॥ सू० २ ॥

वेदनापद समाप्त

छत्तीसवां समुद्घातपद

संग्रहणी गाथा

शब्दार्थ-(वेयण कसायमरणे) वेदना समुद्घात, कषाय समुद्घात, मारणान्तिक समुद्घात (वेउव्वियतेयए य) वैक्रियक समुद्घात, तैजस समुद्घात (आहारे) आहरक समुद्घात (केवलिए चेव) और केवलि समुद्घात (भवे) होते हैं (जीव मणुस्साण) जीवों और मनुष्यों के (सत्ते व) सात ही ॥१॥

टीकार्थ-पैंतीसवें पद में गतिपरिणाम विशेष वेदना का निरूपण किया

નિદા વેદના વેદે છે આ હેતુથી હે ગૌતમ એવુ કહેવાયુ છે કે જ્યોતિષ્ક દેવ બન્ને વેદનાનો અનુભવ કરે છે, કેમ કે તેઓ પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ બન્ને પ્રકારના હોય છે.

વેદના પદ સમાપ્ત

છત્રીસમુ સમુદ્ઘાત પદ સંગ્રહણી ગાથા

શબ્દાર્થ-(वेयण कसाय मरणे) વેદના સમુદ્ઘાત, કષાય સમુદ્ઘાત, મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત (वेउव्विय तेयए य) વૈક્રિયક સમુદ્ઘાત, તૈજસ સમુદ્ઘાત (आहारे) આહારક સમુદ્ઘાત (केवलिए चेव) અને કેવલી સમુદ્ઘાત (भवे) હોય છે (जीव मणुस्साणं) જીવો અને મનુષ્યોને (सत्तेव) સાત જ સમુદ્ઘાત હોય છે ॥ ગાથા.

ટીકાર્થ-પાત્રીસમા પદમા ગતિપરિણામ વિશેષ વેદનાનું નિરૂપણ કરાયું છે.

त्तमे पदेऽपि गतिपरिणामविशेषलक्षणं समुद्घात प्ररूपयितुमादौ तद्वक्तव्यता विषयिणीं संग्रहगाथामाह-'वेयणकसायमरणे वेउव्वियतेयए य आहारे। केवलिए चेव भवे जीव मणुस्साण सत्तेव'' ॥१॥ वेदनकषायमरणे-वेदनं च कषायाश्च मरणश्चेति समाहारद्वन्द्वे वेदन कषायमरणं तस्मिन वेदनकषायमरणे तद्विषये इत्यर्थः त्रयः समुद्घाता भवन्ति, वेदना समुद्घात-कषायसमुद्घात-मरणसमुद्घातभेदात् एवं वैक्रियविषयकश्चतुर्थः समुद्घातो भवति, तैजसश्च पञ्चमः समुद्घातो बोध्यः, षष्ठश्च आहारः-आहारकशरीरविषयक समुद्घातो भवति, सप्तमश्च कैवलिकः-केवलिसंबन्धी समुद्घातोऽवसेयः, जीवमनुष्याणाम्-सामान्येन जीवप्ररूपणे मनुष्यद्वारप्ररूपणे च सप्तैव-सप्तपरिमाणाः समुद्घाता अवसेयाः, न न्यूनाः, सप्तानामपि तत्र सम्भवात् तदन्य द्वारप्ररूपणे च यथासंभवं समुद्घाता वक्ष्यन्ते इति संग्रहगाथायाः संक्षेपार्थः, समुद्घातपदार्थस्तु संशब्दस्य एकीभावार्थकत्वेन उच्छब्दस्य प्राबल्यार्थकतया घातशब्दस्य च गमनार्थकतया एकीभावेन प्राबल्येन घातः-परिशातन वेदनादिभिः सह उत्कृष्टतया एकीभावगमनमितिबोध्यः, तथाचात्मा वेदनादिसमु-

---

गया, अब छत्तीसवें पद में भी गतिपरिणामरूप समुद्घात की प्ररूपणा करने के उद्देश्य से उसकी वक्तव्यता का निर्देश करने वाली गाथा कहते हैं-वेदना समुद्घात, कषाय समुद्घात, मरण अर्थात् मारणान्तिक समुद्घात, वैक्रियक समुद्घात, तैजस समुद्घात, आहारक समुद्घात और सातवां केवलि समुद्घात, ये सात समुद्घात होते हैं। ये समुद्घात जीव और मनुष्य पदों में सातों होते हैं। अन्य पदों में यथायोग्य आगे कहे जाएंगे। यह संग्रहणी गाथा का संक्षिप्त अर्थ है। समुद्घात पद का अर्थ इस प्रकार है—

सम्+उत्+घात-यहां 'सम्' शब्द एकीभाव अर्थ में हैं। 'उत्' का अर्थ है-प्रबलता। 'घात' शब्द हनन के अर्थ में है। तात्पर्य यह हुआ कि एकाग्रता पूर्वक, प्रबलता के साथ घात करना, अर्थात् वेदना आदि के साथ उत्कृष्ट रूप से

હવે છત્રીસમા પદમા પણ ગતિપરિણામ રૂપ સમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરવાના ઉદ્દેશ્યથી તેની વક્તવ્યતાનો નિર્દેશ કરવાવાળી ગાથા કહે છે-

વેદના સમુદ્ઘાત કષાય સમુદ્ઘાત, મરણ અર્થાત મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત, વૈક્રિય સમુદ્ઘાત, તૈજસ સમુદ્ઘાત, આહારક સમુદ્ઘાત, અને સાતમો કેવલિ-સમુદ્ઘાત, આ સાત સમુદ્ઘાત હોય છે

આ સમુદ્ઘાત જીવ અને મનુષ્ય પદોમા સાતે ય હોય છે અન્ય પદોમા યથા યોગ્ય આગળ કહેવાશે આ સંગ્રહણી ગાથાનો સક્ષિપ્ત અર્થ છે સમુદ્ઘાત પદનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-

સમ્ + ઉત્ +ઘાત અહી 'सम्' શબ્દ એકીભાવ અર્થમા છે उत् અર્થ છે-પ્રબળતા. 'घात' શબ્દ હનનના અર્થમા છે. તાત્પર્ય આમ થયુ કે એકાગ્રતાપૂર્વક, પ્રબળતા સાથે

द्घातगतः सन् वेदनाद्यनुभवज्ञानपरिणत एव भवति नान्यज्ञानपरिणतो भवति वेदनादिसमुद्घातपरिणतश्च अनेकान् वेदनीयादि कर्मप्रदेशान् कालान्तरानुभवयोग्यानपि उदीरणाकरणद्वारा समाकृष्य उदयावलिकायां प्रक्षिप्य अनुभूय च निर्जरयति आत्मप्रदेशैः सह संश्लिष्टान् सातयति, इत्येव घाते प्राबल्यं बोध्यम्, उक्तञ्च-'पुव्वकयकम्मसाडणं तु निज्जरा' इति, पूर्वकृतकर्मशाटनं तु देशतः निर्जरा इति, तत्र असद्वेद्यकर्माश्रयो वेदनासमुद्घातः, कषायरूपचारित्रमोहनीयकर्माश्रयः कषायसमुद्घातः, अन्तर्मुहूर्तशेषायुः-कर्माश्रयो मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियशरीरनामकर्माश्रयो वैक्रियसमुद्घातः, तैजसशरीरनामकर्माश्रय स्तैजससमुद्घातः, आहारकशरीरनामकर्माश्रय आहारकसमुद्घातः, सदसद्वेद्यशुभाशुभनामोच्चनी-

एक हो जाना। वेदना आदि समुद्घात के समय आत्मा वेदनादि ज्ञान रूप ही परिणत हो जाता हैं, उसे अन्य कोई भान नहीं रहता। जब जीव वेदनादि समुद्घातों में परिणत होता है तो वेदनीय आदि कर्मों के प्रदेशों को, जो कालान्तर में अनुभव करने योग्य होते हैं, उदीरणा करण के द्वारा खींच कर, उन्हें उदयावलिका में डाल कर और उनका अनुभव करके निर्जीर्ण कर डालता है अर्थात् आत्मप्रदेशों से पृथक् कर देता है। यही घात में प्रबलता है। कहा भी है-'पूर्वकृत कर्म का खिरना अर्थात् पृथक् होना निर्जरा है।'

इनमें से वेदना समुद्घात असाता वेदनीय कर्माश्रय है, कषाय समुद्घात कषाय चारित्र मोहनीय कर्माश्रय है, मारणान्तिक समुद्घात अन्तर्मुहूर्त्त मात्र शेष आयुकर्माश्रय है, वैक्रियसमुद्घात वैक्रिय शरीर नाम कर्माश्रय है, तैजस समुद्घात तैजसशरीर नाम कर्माश्रय है, आहारक समुद्घात आहारकशरीर नाम कर्माश्रय है और केवलि समुद्घात साता-असाता वेदनीय, शुभ-अशुभ

ઘાત કરવો, અર્થાત્ વેદના વગેરે સાથે ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી એક થઇ જવુ વેદના વગેરે સમુદ્ઘાતનાં સમયે આત્મા વેદના વગેરે જ્ઞાન રૂપ જ પરિણત થઈ જાય છે, તેને અન્ય કોઇ ભાન નથી રહેતું. જ્યારે જીવ વેદના વગેરે સમુદ્ઘાતોમાં પરિણત થાય છે, તો વેદનીય વગેરે કર્મોનાં પ્રદેશોને જે કાલાન્તરમા અનુભવ કરવા યોગ્ય હોય છે, ઉદીરણા કરણ દ્વારા ખેંચીને, તેમને ઉદયાવલિકામા નાખીને, અને તેમનો અનુભવ કરીને નિર્જીર્ણ કરી નાખે છે અર્થાત્ આત્મપ્રદેશોથી જુદા કરી નાંખે છે આ જ ઘાતમા પ્રબળતા છે.

કહ્યુ પણ છે-'પૂર્વકૃત કર્મોનુ ખરવું અર્થાત્ જુદા થવું નિર્જરા છે.

આમાથી વેદના સમુદ્ઘાત અશાતા વેદનીય કર્માશ્રય છે, કષાય સમુદ્ઘાત કષાય ચારિત્ર મોહનીય કર્માશ્રય છે, મારણાંતિક સમુદ્ઘાત અંતર્મુહૂર્ત માત્રશેષ આયુ કર્માશ્રય છે વૈક્રિય સમુદ્ઘાત વૈક્રિય શરીરનામકર્માશ્રય છે તૈજસ સમુદ્ઘાત તૈજસ શરીરનામ કર્માશ્રય છે, આહારક સમુદ્ઘાત આહારકશરીરનામકર્માશ્રય છે અને કેવલિસમુદ્ઘાત શાતા-અશાતા વેદનીય શુભ-અશુભ નામ અને ઉચ્ચ્ નીચ ગોત્ર કર્માશ્રય છે,

चैगोत्रकर्माश्रयः केवलिसमुद्घातोऽवसेयः, तथा च वेदनासमुद्घातगत आत्मा असातवेदनीय कर्मपुद्गलपरिशातनं करोति वेदनीयपीडितो जीवः अनन्तानन्तकर्मपुद्गलस्कन्धपरिवृतान् स्वप्रदेशान् शरीराद् बहिरपि विक्षिपति तैः प्रदेशैश्च मुखोदरादि रन्ध्राणि श्रवणस्कन्धाद्यन्तरालानि च परिपूर्य आयामेन विस्तारेण च शरीरमात्र क्षेत्रमभिव्याप्य अन्तर्मुहूर्तपर्यन्तं तिष्ठति, तस्मिंश्चान्तर्मुहूर्ते पुष्कलासातवेदनीयकर्मपुद्गलपरिशातनं करोति, कषायसमुद्घातगतो जीवःकषायरूप चारित्रमोहनीयकर्मपुद्गलपरिशातनं करोति-कषायोदयव्याप्तो जीवः स्वप्रदेशान बहिर्विक्षिपति, तैश्च प्रदेशैर्वदनजठरादिरन्ध्राणि श्रवणस्कन्धाद्यन्तरालानि च परिपूर्य आयामेन विस्तारेण च शरीरमात्र क्षेत्रमभिव्याप्य तिष्ठति तथाविधश्च प्रचुरान कषायकर्मपुद्गलान

नाम कर्म और उच्च-नीच गोत्र कर्माश्रय है तात्पर्य यह है कि वेदना समुद्घात करने वाला जीव असाता वेदनीय कर्म के पुद्गलों का परिशाटन (निर्जरण) करता है वेदना से पीडित जीव अनन्तानन्त कर्मपुद्गलों से व्याप्त अपने आत्मप्रदेशों को शरीर से बाहर भी निकालता है और मुख तथा उदर आदि छिद्रों को और कान, स्कन्ध आदि के अपान्तरालों को (बीच के खाली स्थानों को) पूरित करके, लम्बाई एवं विस्तार में शरीरमात्र क्षेत्र को व्याप्त कर के अन्तर्मुहूर्त्त तक रहता है उस अन्तर्मुहूर्त्त में वह बहुत से असाता वेदनीय कर्म के पुद्गलों को निर्जीर्ण कर डालता है। इसी प्रकार कषाय समुद्घात करनेवाला जीव कषाय चारित्रमोहनीय कर्म के पुद्गलों का परिशाटन करता है-कषाय के उदय से युक्त जीव अपने प्रदेशों को बाहर निकालता है। उन प्रदेशों से मुख, उदर आदि छिद्रों को तथा कान, स्कंध आदि अन्तरालों को पूरित करता है और लम्बाई तथा विस्तार से शरीर मात्र क्षेत्र को व्याप्त कर के रहता है। ऐसा कर के वह बहुत से कषाय कर्मपुद्गलों का परिशाटन करता है- झाड़ देता है।

તાત્પર્ય એ છે કે વેદના સમુદ્દ્યાત કરવાવાળા જીવ અશાતા વેદનીય કર્મના પુદ્ગલોનું નિર્જરણ કરે છે વેદનાથી પીડિત જીવ, અનન્તાનન્ત કર્મપુદ્ગલોથી વ્યાપ્ત, પોતાના આત્મ પ્રદેશોને શરીરથી બહાર પણ કાઢે છે અને મુખ તથા પેટ વગેરે છિદ્રોને અને કાન સ્કન્ધ વગેરે અપાન્તરાલોને (નીચેના ખાલી સ્થાનોને) પૂરીત કરીને લંબાઈ તેમજ વિસ્તારમાં શરીર માત્ર ક્ષેત્રને વ્યાપ્ત કરીને અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. તે અંતર્મુહૂર્ત્તમાં ખૂબ જ અશાતા વેદનીય કર્મના પુદ્ગલોને નિર્જીર્ણ કરી નાખે છે.

આ જ રીતે કષાય સમુદ્દ્યાત કરવાવાળા જીવ કષાય ચારિત્ર મોહનીય કર્મના પુદ્ગલોનું નિર્જરણ કરે છે-કષાયના ઉદયથી યુક્ત જીવ પોતાના પ્રદેશોને બહાર કાઢે છે. 'તે પ્રદેશોથી મુખ, પેટ વગેરે છિદ્રોને તથા કાન, સ્કંધ વગેરે અંતરાલોને પૂરિત કરે છે અને લંબાઈ તથા વિસ્તારથી શરીર માત્ર ક્ષેત્રને વ્યાપ્ત કરીને રહે છે, આમ કરીને તે ખૂબ જ કષાય કર્મપુદ્ગલોનુ નિર્જરણ કરે છે,'

परिशातयति, एवं मरणसमुद्घातगतो जीवः आयुःकर्मपुद्गलान् परिशातयति, पूर्वापेक्षया विशेषस्तु मरणसमुद्घातगतो विक्षिप्त स्वप्रदेशः सन् वदनजठरादिरन्ध्राणि श्रवणस्कन्धाद्यन्तरालानि च परिपूर्य विष्कम्भबाहल्याभ्यां स्वशरीरप्रमाणम् आयामेन स्वशरीरातिरेकतो जघन्येनाङ्गुलासंख्येयभागम् उत्कृष्टेन असंख्येयानि योजनानि एकस्यां दिशि क्षेत्रमभिव्याप्य तिष्ठति इति बोध्यः, वैक्रियसमुद्घातगतो जीवः स्वप्रदेशान् शरीराद् बहिर्निष्काश्य शरीरविष्कम्भबाहल्यमानम् आयामेन संख्येययोजनप्रमाणं दण्डं निसृजति, निसृज्य च यथा संभवं स्थूलान् वैक्रियशरीरनामकर्मपुद्गलान् शातयति, उक्तञ्च-'वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ समोहणित्ता संखिज्जाइं जोयणाइं दंडं निसिरइ निसिरित्ता आहाबायरे पुग्गले परिसाडेइ' इति तैजससमुद्घातगतो जीवः तेजोलेश्या विनिर्गमकाले तैजसनामकर्म-

इसी प्रकार मारणान्तिक समुद्घात करनेवाला जीव आयु कर्म के पुद्गलों का परिशाटन करता है। पहले से इसमें यह विशेषता है कि मारणान्तिक समुद्घात करनेवाला जीव अपने प्रदेशों को बाहर भी निकाल कर, मुख तथा उदर आदि के छिद्रों को तथा कान, स्कंध आदि अन्तरालों को पूरित कर के विस्तार और मोटाई में अपने शरीर प्रमाण होकर किन्तु लम्बाई में अपने शरीर से अतिरिक्त जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग तक और उत्कृष्ट असंख्यात योजन तक, एक दिशा के क्षेत्र को व्याप्त कर के रहता है, वैक्रिय समुद्घात करने वाला जीव अपने प्रदेशों को शरीर से बाहर निकाल कर शरीर के विस्तार एवं मोटाई के बराबर तथा लम्बाई में असंख्यात योजन प्रमाण दण्ड निकाल । निकाल कर यथासंभव वैक्रियशरीर नामकर्म के स्थूल पुद्गलों का परिशाटन करता है। कहा भी है-"वैक्रिय समुद्घात से समवहत होता है और समवहत होकर संख्यात योजन का दण्ड निकालता है। दण्ड निकाल कर

આ જ રીતે મરણાંતિક સમુદ્ઘાત કરવાવાળા જીવ આયુ કર્મના પુદ્ગલોનું પરિશાટન કરે છે, પહેલાથી આમાં એ વિશેષતા છે કે મારણાંતિક સમુદ્ઘાત કરવાવાળા જીવ પોતાના પ્રદેશોને બહાર પણ કાઢીને મુખ તથ ઉદર વગેરેના છિદ્રોને તથા કાન, સ્કંધ વગેરે અંતરાલોને પૂરિત કરીને વિસ્તાર અને મોટાઇમાં પોતાના શરીર પ્રમાણ થઈને પરંતુ લબાઇમાં પોતાના શરીરથી અતિરિક્ત જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત યોજન સુધી એક દિશાનાં ક્ષેત્રને વ્યાપ્ત કરીને રહે છે.

વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરવાવાળા જીવ પોતાના પ્રદેશોને શરીરથી બહાર કાઢીને શરીરનાં વિસ્તાર તેમજ મોટાઈના બરાબર તથા લબાઈમાં સંખ્યાત યોજન પ્રમાણ દંડ કાઢે છે. દંડ કાઢીને યથા સંભવ વૈક્રિય શરીરનામકર્મના સ્થૂલ પુદ્ગલોનું પરિશાટન કરે છે.

કહ્યું પણ છે-" વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી સમવહત થાય છે અને સમવહત થઈને સંખ્યાત યોજનના દંડ કાઢે છે દંડ કાઢીને સ્થૂલ પુદ્ગલોનુ પરિશાટન કરે છે"

चैगोत्रकर्माश्रयः केवलिसमुद्घातोऽवसेयः, तथा च वेदनासमुद्घातगत आत्मा असातवेदनीय कर्मपुद्गलपरिशातनं करोति वेदनीयपीडितो जीवः अनन्तानन्तकर्मपुद्गलस्कन्धपरिवृतान् स्वप्रदेशान् शरीराद् बहिरपि विक्षिपति तैः प्रदेशैश्च मुखोदरादि रन्ध्राणि श्रवणस्कन्धाद्यन्तरालानि च परिपूर्य आयामेन विस्तारेण च शरीरमात्र क्षेत्रमभिव्याप्य अन्तर्मुहूर्तपर्यन्तं तिष्ठति, तस्मिंश्चान्तर्मुहूर्ते पुष्कलासातवेदनीयकर्मपुद्गलपरिशातनं करोति, कषायसमुद्घातगतो जीवः कषायरूप चारित्रमोहनीयकर्मपुद्गलपरिशातनं करोति-कषायोदयव्याप्तो जीवः स्वप्रदेशान बहिर्विक्षिपति, तैश्च प्रदेशैर्वदनजठरादिरन्ध्राणि श्रवणस्कन्धाद्यन्तरालानि च परिपूर्य आयामेन विस्तारेण च शरीरमात्रं क्षेत्रमभिव्याप्य तिष्ठति तथाविधश्च प्रचुरान कषायकर्मपुद्गलान

नाम कर्म और उच्च-नीच गोत्र कर्माश्रय है तात्पर्य यह है कि वेदना समुद्घात करने वाला जीव असाता वेदनीय कर्म के पुद्गलों का परिशाटन (निर्जरण) करता है वेदना से पीडित जीव अनन्तानन्त कर्मपुद्गलों से व्याप्त अपने आत्म-प्रदेशों को शरीर से बाहर भी निकालता है और मुख तथा उदर आदि छिद्रों को और कान, स्कन्ध आदि के अपान्तरालों को (बीच के खाली स्थानों को) पूरित करके, लम्बाई एवं विस्तार में शरीरमात्र क्षेत्र को व्याप्त कर के अन्तर्मुहूर्त्त तक रहता है उस अन्तर्मुहूर्त्त में वह बहुत से असाता वेदनीय कर्म के पुद्गलों को निर्जीर्ण कर डालता है। इसी प्रकार कषाय समुद्घात करनेवाला जीव कषाय चारित्रमोहनीय कर्म के पुद्गलों का परिशाटन करता है-कषाय के उदय से युक्त जीव अपने प्रदेशों को बाहर निकालता है। उन प्रदेशों से मुख, उदर आदि छिद्रों को तथा कान, स्कंध आदि अन्तरालों को पूरित करता है और लम्बाई तथा विस्तार से शरीर मात्र क्षेत्र को व्याप्त कर के रहता है। ऐसा कर के वह बहुत से कषाय कर्मपुद्गलों का परिशाटन करता है- झाड़ देता है।

તાત્પર્ય એ છે કે વેદના સમુદ્ઘાત કરવાવાળા જીવ અશાતા વેદનીય કર્મના પુદ્ગલોનું નિર્જરણ કરે છે વેદનાથી પીડિત જીવ, અનન્તાનન્ત કર્મપુદ્ગલોથી વ્યાપ્ત, પોતાનાં આત્મ પ્રદેશોને શરીરથી બહાર પણ કાઢે છે અને મુખ તથા પેટ વગેરે છિદ્રોને અને કાન સ્કન્ધ વગેરે અપાન્તરાલોને (નીચેના ખાલી સ્થાનોને) પૂરીત કરીને લંબાઈ તેમજ વિસ્તારમા શરીર માત્ર ક્ષેત્રને વ્યાપ્ત કરીને અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. તે અંતર્મુહૂર્તમાં ખૂબ જ અશાતા વેદનીય કર્મના પુદ્ગલોને નિર્જીર્ણ કરી નાખે છે

આ જ રીતે કષાય સમુદ્ઘાત કરવાવાળા જીવ કષાય ચારિત્ર મોહનીય કર્મના પુદ્ગલોનું નિર્જરણ કરે છે-કષાયના ઉદયથી યુક્ત જીવ પોતાના પ્રદેશોને બહાર કાઢે છે. તે પ્રદેશોથી મુખ, પેટ વગેરે છિદ્રોને તથા કાન, સ્કંધ વગેરે અંતરાલોને પૂરિત કરે છે અને લંબાઈ તથા વિસ્તારથી શરીર માત્ર ક્ષેત્રને વ્યાપ્ત કરીને રહે છે, આમ કરીને તે ખૂબ જ કષાય કર્મપુદ્ગલોનું નિર્જરણ કરે છે.'

पुद्गलान परिशातयति, केवलिसद्घातगतः केवली सदसद्वेद्यादि कर्मपुद्गलान् परिशातयति विशेषस्तु केवलिसमुद्घातोऽष्टसामायिको भवति, केवलिसमुद्घातं कुर्वन केवली प्रथमसमये बाहल्येन स्वशरीरप्रमाणम् ऊर्ध्वमधश्च लोकान्तं यावद् आत्मप्रदेशाना दण्डं विरचयति द्वितीय समये पूर्वापरं दक्षिणोत्तरं वा कपाटं तृतीये मन्थानं चतुर्थेऽवकाशान्तराणां पूरणं पञ्चमेऽव-काशान्तराणां संहरणं षष्ठे मन्थानं सप्तमे कपाटस्य संहरण करोति अष्टमे च समये स्वशरी-रस्थो भवति, तथा च वक्ष्यते–"पढमे समए दंडं करेई, बीए कवाडं करेइ' इत्यादि, प्रथमे समये दण्डं करोति, द्वितीये कपाटं करोति, इत्यादि ॥

बादर (स्थूल) पुद्गलों का परिशाटन करता है।" तैजस समुद्घात करने वाला जीव तेजोलेश्या के निकालने के समय तैजस नामकर्म के पुद्गलों का परि-शाटन करता है, आहारक समुद्घात करनेवाला आहारक शरीर नाम कर्म के पुद्गलों का परिशाटन करता है। केवलि समुद्घात करनेवाला जीव साता-असाता वेदनीय आदि कर्मों के पुद्गलों का परिशाटन करता है। इस समुद्-घात में विशेषता यह है–केवलि समुद्घात केवली ही करता हैं। इसमें आठ समय लगते हैं। केवलि समुद्घात करनेवाला केवली प्रथम समय में मोटाई में अपने शरीर के प्रमाण आत्मप्रदेशों का दण्ड, ऊपर और नीचे लोकान्त तक रचता है। दूसरे समय में पूर्व, पश्चिम, उत्तर और दक्षिण दिशा में कपाट की रचना करता करता है। तीसरे समय में मन्थान की रचना करता है। चौथे समय में आंतरों को पूरित करता है। पांचवें समय में उन आंतरों को सिकोडता है, छठे समय में मन्थान को सिकोडता है, सातवें में कपाट को संकुचित करता है और आठवें समय में दण्ड का संकोच करके आत्मस्थ हो जाता है। कहा भी जाएगा 'प्रथम समय में दण्ड करता है, दूसरे में कपाट करता है' इत्यादि।

તૈજસ સમુદ્ઘાત કરવાવાળા જીવ તેજસ નામ કર્મના પુદ્ગલોનુ પરિશાટન કરે છે આહારક સમુદ્ઘાત કરવાવાળા આહારક શરીર નામ કર્મના પુદ્ગલોનુ પરિશાટન કરે છે

કેવલિ સમુદ્ઘાત કરવા વાળા જીવ શાતા–અશાતા વેદનીય વગેરે કર્મોના પુદ્ગલોનુ પરિશાટન કરે છે આ સમુદ્ઘાતમા વિશેષતા એ છે કે કેવલિ સમુદ્ઘાત કેવલી જ કરે છે. એમાં આઠ સમય લાગે છે. કેવલી સમુદ્ઘાત કરવાવાળા કેવલી પ્રથમ સમયમાં મોટાઈથી પોતાનાં શરીરના પ્રમાણ આત્મપ્રદેશોના દંડ, ઉપર અને નીચે લોકાન્તસુધી રચે છે બીજા સમયમા પૂર્વ, પશ્ચિમ ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશામા કપાટની રચના કરે છે ત્રીજા સમયમાં મન્થાનની રચના કરે છે. ચોથા સમયમા આંતરાને પૂરિત કરે છે. પાચમા સમયમા તે આંતરાને પ્રકોડે છે, છઠ્ઠા સમયમા મન્થાનને સકોડે છે, (સકોચે છે) સાતમા સમયમાં કપાટને સકુચિત કરે છે અને આઠમા સમયમા દંડને સકોચીને આત્મસ્થ થઈ જાય છે. કહેવાશે પણ ખરૂ પ્રથમ સમયમા દંડ કરે છે, બીજા સમયમા કપાટ કરે છે વગેરે

समुद्घातवक्तव्यता

मूलम्-कइ णं भंते ! समुग्घाया पण्णत्ता ? गोयमा ! सत्त समुग्घाया पण्णत्ता, 'तं जहा-वेयणासमुग्घाए १ कसायसमुग्घाए २ मारणंतियसमुग्घाए ३ वेउव्वियसमुग्घाए ४ तेयासमुग्घाए ५ आहारसमुग्घाए ६ केवलिसमुग्घाए ७। वेयणासमुग्घाए णं भंते ! कइ समइए पण्णत्ते ? गोयमा ! असंखेज्जसमइए अंतोमुहुत्तिए पण्णत्ते, एवं जाव आहारसमुग्घाए, केवलिसमुग्घाए णं भंते ! कइ समइए पण्णत्ते ? गोयमा ! अट्ठसमइए पण्णत्ते, नेरइया ण भंते ! कइ समुग्घाया पण्णत्ता ? गोयमा ! चत्तारि समुग्घाया पण्णत्ता, तं जहा वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए' मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, असुरकुमाराणं भंते ! कइ समुग्घाया पण्णत्ता, गोयमा ! पंचसमुग्घाया पण्णत्ता, तं जहा वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयासमुग्घाए, एवं जाव थणियकुमाराणं, पुढविकाइयाणं भंते ! कइ समुग्घाया पण्णत्ता ? गोयमा ! तिण्णि समुग्घाया पण्णत्ता, तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, एवं जाव चउरिंदियाणं, नवरं वाउकाइयाणं चत्तारि समुग्घाया पण्णत्ता, तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं जाव वेमाणियाणं भंते ! कइ समुग्घाया पण्णत्ता ? गोयमा ! पंचसमुग्घाया पण्णत्ता, तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयासमुग्घाए, नवरं मणूसे सत्तविहे समुग्घाए पण्णत्ते, तं जहा-वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए तेयासमुग्घाए, आहारसमुग्घाए, केवलिसमुग्घाए ॥ सू० १॥

छाया-कति खलु भदन्त ! समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! सप्त समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-वेदनासमुद्घातः १, कषायसमुद्घातः २, मारणान्तिकसमुद्घातः ३, वैक्रियसमुद्घातः ४, तैजससमुद्घातः ५, आहारकसमुद्घातः ६, केवलिसमुद्घातः ७, वेदना-

समुद्घातः खलु भदन्त ! कति सामयिकः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! असंख्येयसामायिकः आन्तर्मुहूर्तिकः प्रज्ञप्तः, एवं यावद् आहारसमुद्घातः, केवलिसमुद्घातः खलु भदन्त ! कति सामयिकः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! अष्टसामयिकः प्रज्ञप्तः, नैरयिकाणां भदन्त ! कति समुद्घाताः

समुद्घात वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कइ णं भंते ! समुद्घाया पण्णत्ता !) हे भगवन् ! समुद्घात कितने कहे हैं ? (गोयमा ! सत्त समुग्घाया पण्णत्ता) हे गौतम ! सात समुद्घात कहे हैं (तं जहा-वेयणा समुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयासमुग्घाए, आहारसमुग्घाए, केवलिसमुग्घाए) वे इस प्रकार हैं वेदना समुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात, वैक्रियसमुद्घात, तैजससमुद्घात, आहारकसमुद्घात, और केवलिसमुद्घात

(वेयणासमुग्घाए णं भंते ! कइ समइए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! वेदनासमुद्घात कितने समय का कहा है ? (गोयमा ! असंखेज्जसमइए अंतोमुहुत्तिए पण्णत्ते) हे गौतम ! असंख्यात समयोंवाले अन्तर्मुहूर्त्त का कहा है (एवं जाव आहारसमुग्घाए) इसी प्रकार आहारकसमुद्घात तक (केवलिसमुग्घाए णं भंते ! कइ समइए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! केवलिसमुद्घात कितने समय का कहा ? (गोयमा ! अट्ठसमइए पण्णत्ते) हे गौतम ! आठ समय का कहा है।

(नेरइया णं भंते ! कइ समुग्घाया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! नारकों के कितने समुद्घात कहे हैं ? (गोयमा ! चत्तारि समुग्घाया पण्णत्ता) हे गौतम !

સમુદ્ઘાત વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(कइ ण भंते समुग्घाया पण्णत्ता ?) હે ભગવાન ! સમુદ્ઘાત કેટલા કહ્યા છે ? (गोयमा ! सत्त समुग्घाया पण्णत्त) હે ગૌતમ સાત સમુદ્ઘાત કહ્યા છે (तं जहा) તે આ પ્રમાણે (वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणतियासमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयासमुग्घाए, आहारसमुग्घाए केवलिसमुग्घाए) વેદના સમુદ્ઘાત, મારણાંતિક સમુદ્ઘાત, વૈક્રિય સમુદ્ઘાત, તૈજસ સમુદ્ઘાત, આહારક સમુદ્ઘાત, અને કેવલિ સમુદ્ઘાત

(वियणासमुग्घाए णं भंते ! कइ समइए पण्णत्ते ?) હે ભગવન ! વેદના સમુદ્ઘાત કેટલા સમયનો કહ્યો છે ?

(गोयमा ! असंखेज्जसमइए अंतोमुत्तिए पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત સમયોવાળા અંતર્મુહૂર્તનો કહ્યો છે (एव जाव आहारसमुग्घाए) આ રીતે આહાર સમુદ્ઘાત સુધી.

(केवलिसमुग्घाए ण भंते ! कइ समइए पण्णत्ते ?) હે ભગવાન કેવલિ સમુદ્ઘાત કેટલા સમયનો કહ્યો છે ? (गोयमा ! अट्ठसमइए पण्णत्ते) હે ગૌતમ આઠ સમયનો કહ્યો છે.

(नेरइयाणं भंते ! कइ समुग्घाया पण्णता ?) હે ભગવાન ! નરકોના કેટલા સમુદ્ઘાત કહ્યાં છે ? (गोयमा चत्तारि समुग्घाया पण्णत्ता तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए,

प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चत्वारः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः' असुरकुमाराणां भदन्त ! कतिसमुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्च समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, तैजससमुद्घातः, एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम्, पृथिवीकायिकानां भदन्त ! कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! त्रयः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, एवं यावत् चतुरिन्द्रियाणाम्,

चार समुद्घात कहे हैं (तं जहा–वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए) वे इस प्रकार हैं–वेदना समुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिक समुद्घात और वैक्रियसमुद्घात (असुरकुमाराणं भंते ! कइ समुग्घाया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! असुरकुमारों के कितने समुद्घात कहे हैं ? (गोयमा ! पंच समुग्घाया पण्णत्ता) हे गौतम ! पांच समुद्घात कहे हैं (तं जहा–वेयणा समुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयासमुग्घाए) वे इस प्रकार–वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिक समुद्घात, वैक्रियसमुद्घात और तैजस समुद्घात (एवं जाव थणियकुमाराणं) इसी प्रकार स्तनितकुमारों तक।

(पुढविकाइया णं भंते ! कइसमुग्घाया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! पृथिवीकायिकों के कितने समुद्घात कहे हैं ? (गोयमा ! तिण्णि समुग्घाया पण्णत्ता) हे गौतम ! तीन समुद्घात कहे हैं (तं जहा–वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए) वे इस प्रकार–वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिक समुद्घात (एवं जाव चउरिंदियाणं) इसी प्रकार चौइन्द्रिय तक

मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए) હે ગૌતમ ચાર સમુદ્ઘાત કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે–વેદના સમુદ્ઘાત, કષાયસમુદ્ઘાત, મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત, વૈક્રિય સમુદ્ઘાત.

(असुरकुमाराणं भंते ! कइ समुग्घाया पण्णत्ता ?) હે ભગવાન ! અસુરકુમારોના કેટલા સમુદ્ઘાત કહ્યા છે ? (गोयमा ! पंच समुग्घाया पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! પાંચ સમુદ્ઘાતો કહ્યા છે (तं जहा–वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए वेउव्वियसमुग्घाए, तेयासमुग्घाए) તે આ પ્રકારે છે–વેદના સમુદ્ઘાત કષાય સમુદ્ઘાત મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત, વૈક્રિય સમુદ્ઘાત અને તૈજસ સમુદ્ઘાત (एवं जाव थणियकुमाराणं) આજ રીતે સ્તનિતકુમારો સુધી.

(पुढविकाइयाणं भंते ! कइ समुग्घाया पण्णत्ता ?) હે ભગવાન ! પૃથ્વીકાયિકોના કેટલા સમુદ્ઘાત કહ્યા છે ? (गोयमा ! तिण्णि समुग्घाया पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! ત્રણ સમુદ્ઘાત કહ્યા છે (तं जहा–वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए) તે આ પ્રમાણે વેદના સમુદ્ઘાત, કષાય સમુદ્ઘાત, મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત (एवं जाव चउरिंदियाणं) આ જ રીતે ચતુરિન્દ્રિયો સુધી.

नवरं वायुकायिकानां च त्वारः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां यावद् वैमानिकानां भदन्त ! कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्च समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, तैजससमुद्घातः, नवरं मनुष्याणां सप्तविधः समुद्घातः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, तैजससमुद्घातः, आहारसमुद्घातः, केवलिसमुद्घातः ॥ सू० १ ॥

(नवरं वाउकाइयाणं चत्तारि समुग्घाया पण्णत्ता) विशेष–वायुकायिकों के चार समुद्घात कहे हैं (तं जहा–वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए) वे इस प्रकार हैं–वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात और वैक्रियसमुद्घात।

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णं जाव वेमाणियाणं) पचेन्द्रियतिर्यंचों यावत् वैमानिकों के (भंते) हे भगवन् ! (कइ समुग्घाया पण्णत्ता) कितने समुद्घात कहे हैं ? (गोयमा ! पंच समुग्घाया पण्णत्ता) हे गौतम ! पांचसमुद्घात कहे हैं (तं जहा–वेयणायसमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए) वे इस प्रकार हैं वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात, वैक्रिय समुद्घात, तैजससमुद्घात (नवरं) विशेष (मणूसाणं सत्तविहे समुग्घाए पण्णत्ते) मनुष्यों के सात प्रकार के समुद्घात कहे हैं (तं जहा वेयणासमुग्घाए) वेदना समुद्घात (कसायसमुग्घाए) कषायसमुद्घात (मारणंतियसमुग्घाए) मारणान्तिकसमुद्घात (वेउव्वियसमुग्घाए) वैक्रियसमुद्घात (तेयासमुग्घाए) तैजस-

(नवर वाउकाइयाणं चत्तारि समुग्घाया पण्णत्ता) વિશેષ વાયુકાયિકોના ચાર સમુદ્ઘાત કહ્યા છે (त जहा–वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए, मारणंतिसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए) તે આ પ્રમાણે છે–વેદના સમુદ્ઘાત, કષાય સમુદ્ઘાત, મારણાંતિક સમુદ્ઘાત, વૈક્રિય સમુદ્ઘાત

(पंचिंदियतिरिक्खजोणियाण जाव वेमाणियाण) પચેન્દ્રિય તિર્યંચો યાવત્ વૈમાનિકોનાં (भंते) હે ભગવાન્ ! (कइ समुग्घाया पण्णत्ता ?) કેટલાં સમુદ્ઘાત કહ્યા છે ? (गोयमा ! पच समुग्घाया पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! પાંચ સમુદ્ઘાત કહ્યા છે. (त जहा) તે આ પ્રમાણે છે (वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए मारणतियसमुग्घाए वेउव्वियसमुग्घाए, तेयासमुग्घाए) વેદના સમુદ્ઘાત. કષાય સમુદ્ઘાત, મારણાંતિક સમુદ્ઘાત, વૈક્રિય સમુદ્ઘાત તૈજસ સમુદ્ઘાત (नवर) વિશેષ (मणूसाणं सत्तविहे समुग्घाए पण्णत्ते) મનુષ્યોના સાત સમુદ્ઘાત કહ્યાં છે (त जहा) તે આ પ્રમાણે છે (वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयासमुग्घाए, आहारसमुग्घाए, केवलिसमुग्घाए) વેદના

टीका-अथ समुद्घातसंख्यां प्ररूपयितुमाह-'कइ णं भंते ! समुग्घाया पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कति खलु समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सत्त समुग्घाया पण्णत्ता' सप्त समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तानेव समुद्घातान् क्रमेणाह-'तं जहा वेयणा समुग्घाए १' तद्यथा-वेदनासमुद्घातः१, 'कसायसमुग्घाए २' कषायसमुद्घातः २, 'मारणंतियसमुग्घाए ३' मारणान्तिकसमुद्घातः ३, 'वेउव्वियसमुग्घाए ४' वैक्रियसमुद्घातः ४, 'तेयासमुग्घाए ५' तैजससमुद्घातः ५, आहारसमुग्घाए ६' आहारसमुद्घातः ६, 'केवलिसमुग्घाए ७' केवलिसमुद्घातः ७, अथ कस्तावत् समुद्घातः कियत्कालपर्यन्तं भवतीति प्ररूपयितुमाह-'वेयणासमुग्घाए णं भंते ! कइसमइए प०ते ?' हे भदन्त ! वेदनासमुद्घातः खलु कति सामयिकः-कियत्समयप्रमाणः-कियत्कालपर्यन्तस्थितिकः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'असंखेज्जसमइए अंतोमुहुत्तिए पण्णत्ते' वेदनासमुद्घातस्तावद् उत्कृ-

समुद्घात (आहारसमुग्घाए) आहारकसमुद्घात (केवलिसमुग्घाए) केवलि समुद्घात। ॥ सू० १ ॥

टीकार्थ-अब समुद्घातों की संख्या आदि की प्ररूपणा करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन्। समुद्घात कितने कहे गए हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! समुद्घात सात कहे गए हैं, वे इस प्रकार हैं-(१) वेदनासमुद्घात (२) कषायसमुद्घात (३) मारणान्तिकसमुद्घात (४) वैक्रियसमुद्घात (५) तैजससमुद्घात (६) आहारक समुद्घात और (७) केवलिसमुद्घात।

अब यह प्ररूपणा की जाती है कि किस समुद्घात में कितना काल लगता है ?

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदना समुद्घात कितने काल का कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! अन्तर्मुहूर्त्त . कहा है और वह अन्तर्मुहूर्त्त यहां

સમુદ્ઘાત, કષાય સમુદ્ઘાત, મારણાંતિક સમુદ્ઘાત, વૈક્રિય સમુદ્ઘાત, તૈજસ સમુદ્ઘાત, આહાર સમુદ્ઘાત, કેવલિ સમુદ્ઘાત. ॥સૂ૦ ૧॥

ટીકાર્થ-હવે સમુદ્ઘાતોની સંખ્યા વગેરેની પ્રરૂપણા કરવામાં આવે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સમુદ્ઘાત કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સમુદ્ઘાત સાત કહ્યાં છે, તે આ પ્રકારે છે (૧) વેદના સમુદ્ઘાત (૨) કષાય સમુદ્ઘાત (૩) મારણાંતિક સમુદ્ઘાત (૪) વૈક્રિય સમુદ્ઘાત (૫) તૈજસ સમુદ્ઘાત (૬) આહાર સમુદ્ઘાત (૭) કેવલિ સમુદ્ઘાત.

હવે આ પ્રરૂપણા કરાય છે કે કયા સમુદ્ઘાતમાં કેટલો સમય લાગે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદના સમુદ્ઘાત કેટલા સમયનો કહ્યો છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અંતર્મુહૂર્તનો કહ્યો છે અને તે અંતર્મુહૂર્ત અહીંયા અસંખ્યાત સમય સમજવો જોઈએ. આજ રીતે કષાય સમુદ્ઘાત, મારણાંતિક સમુદ્ઘાત,

ष्टेन असंख्येयसामयिकः-असंख्येयसमयप्रमाणः-जघन्येन अन्तर्मुहूर्तिकः-अन्तर्मुहूर्तप्रमाणो भवति, 'एवं जाव आहारगसमुग्घाए' एवम् उक्तरीत्या आलापक्रमेण यावत्-कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः तैजससमुद्घातः, आहारकसमुद्घातश्च उत्कृष्टेन असंख्येयसमयप्रमाणो जघन्येन च अन्तर्मुहूर्तप्रमाणो भवति, किन्तु केवलिसमुद्घाते विशेषमाह-'केवलिसमुग्घाए णं भंते ! कइ समइए पण्णत्ते !' हे भदन्त ! केवलिसमुद्घातः खलु कति सामयिकः-कियत् समयप्रमाणः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अट्ठसमइए पण्णत्ते' अष्टसामयिकः-अष्टसमयप्रमाणः केवलिसमुद्घातः प्रज्ञप्तः, तस्याष्टसामयिकत्वञ्चाधुनैव प्रतिपादितम्, सम्प्रति सप्तापि समुद्घातान् चतुर्विंशति दण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह-'नेरइयाणं भंते ! कइ समुग्घाया पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-गोयमा !' हे गौतम ! 'चत्तारि समुग्घाया पण्णत्ता' नैरयिकाणां चत्वारः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा वेयणासमुग्घाए' तद्यथा-वेदनासमुद्घातः १, 'कसायसमुग्घाए' कषायसमुद्घातः २, 'मारणंतियसमुग्घाए' मारणान्तिकसमुद्घातः ३, 'वेउव्वियसमुग्घाए' वैक्रियसमुद्घातश्च, तेषाञ्च नैरयिकाणां तेजोलब्ध्याहार-

असंख्यात समयों का समझना चाहिए।

इसी प्रकार कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात, वैक्रियसमुद्घात, तैजससमुद्घात और आहारकसमुद्घात का भी काल असंख्यात समयों वाले अन्तर्मुहूर्त्त का कहा गया है। किन्तु केवलिसमुद्घात के काल में यह विशेषता -

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! केवलिसमुद्घात कितने काल का कहा गया ?

भगवान्-हे गौतम ! आठ समय का कहा गया है। उसका कथन ऊपर किया ही जा चुका है।

अब सातों समुद्घातों का चौवीस दंडकों के क्रम से निरूपण किया जाता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारकों के कितने समुद्घात कहे हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारकों के चार समुद्घात कहे गए हैं। वे इस भांति हैं-(१) वेदनासमुद्घात, (२) कषायसमुद्घात (३) मारणान्तिकसमुद्घात और

વૈક્રિયસમુદ્ઘાત, તૈજસ સમુદ્ઘાત અને આહારક સમુદ્ઘાતનો સમય પણ અસંખ્યાત સમયો વાળા અંતમુહૂર્ત્તનો કહ્યો છે. પરંતુ કેવલિ સમુદ્ઘાતના સમયમાં આ વિશેષતા છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેવલિ સમુદ્ઘાત કેટલા સમયનો કહ્યો છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! આઠ સમયનો કહ્યો છે. એનું કથન ઊંચે કરાઇ ગયું છે.

હવે સાતેય સમુદ્ઘાતોનું ચોવીસ દંડકોનાં ક્રમથી નિરૂપણ કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના કેટલા સમુદ્ઘાત કહ્યાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોનાં ચાર સમુદ્ઘાત કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે છે-(૧) વેદના સમુદ્ઘાત (૨) કષાય સમુદ્ઘાત, (૩) મારણાંતિક સમુદ્ઘાત, (૪) વૈક્રિય

कलब्धिकेवलित्वाभावेन तैजसाहारककेवलिसमुद्घातत्रय न संभवति, गौतमः पृच्छति-'असुरकुमाराणं भंते ! कइसमुग्घाया पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! असुरकुमाराणां कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंच समुद्घाया पण्णत्ता' असुरकुमाराणां पञ्च समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-वेयणासमुग्घाए' तद्यथा वेदनासमुद्घातः १, 'कसायसमुग्घाए' कषायसमुद्घातः २, 'मारणंतियसमुग्घाए' मारणान्तिकसमुद्घातः ३, 'वेउव्वियसमुग्घाए' वैक्रियसमुद्घातः ४, तेयासमुग्घाए' तैजससमुद्घातश्च ५, तथा चासुरकुमारादीनां दशानामपि भवनवासीनां तेजोलेश्यालब्धिसद्भावेन पञ्चमोऽपि समुद्घातः संभवति, इत्येवं प्रथमश्चत्वारः पञ्चमश्चेति सर्वे पञ्च समुद्घाता स्तेषां सम्पन्ना इत्यभिप्रायेणाह-'एवं जाव थणियकुमाराणं' एवम्-असुरकुमारोक्तरीत्या यावत्-नागकुमारसुवर्णकुमाराग्निकुमारविद्युत्कुमारोदधिकुमारद्वीपकुमारदिक्कुमारवायुकुमारस्तनितकुमाराणाञ्चापि वेदनास-

(४) वैक्रियकसमुद्घात। नारकों में तेजोलब्धि, आहारकलब्धि और केवलित्व का अभाव होने से तैजस, आहारक और केवलिसमुद्घात नहीं होते।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असुरकुमारों के कितने समुद्घात होते हैं,

भगवान्-हे गौतम ! असुरकुमारों के पांच समुद्घात होते हैं, वे इस प्रकार हैं-(१) वेदनासमुद्घात (२) कषायसमुद्घात (३) मारणान्तिकसमुद्घात (४) वैक्रियसमुद्घात (५) तैजससमुद्घात असुरकुमार आदि दशों भवनपतियों में तेजोलेश्यालब्धि पाई जाती है, अतएव उनमें पांचवां समुद्घात भी हो सकता है। इस प्रकार प्रारंभ के चार और पांचवां, सब मिलकर पांच समुद्घात उनके हुए। इसी अभिप्राय से कहते हैं-असुरकुमारों की तरह नागकुमारों, सुवर्णकुमारों, अग्निकुमारों, विद्युत्कुमारों, उदधिकुमारों, द्वीपकुमारों, दिशाकुमारों, वायुकुमारों और स्तनितकुमारों में भी वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात,

સમુદ્દ્ઘાત નારકોમા તેજોલબ્ધિ, આહારક લબ્ધિ અને કેવલી લબ્ધિનો અભાવ હોવાથી તૈજસ આહારક અને કેવલી સમુદ્દ્ઘાત નથી હોતા

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હેભગવન્ ! અસુરકુમારોના કેટલા સમુદ્દ્ઘાત હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોના પચ સમુદ્દ્ઘાત હોય છે, તે આ પ્રમાણે છે-(૧) વેદના સમુદ્દ્ઘાત (૨) કષાય સમુદ્દ્ઘાત (૩) મારણાંતિક સમુદ્દ્ઘાત (૪) વૈક્રિય સમુદ્દ્ઘાત (૫) તૈજસ સમુદ્દ્ઘાત.

અસુરકુમાર વગેરે દશેય ભવનપતિઓમાં તેજોલેશ્યા લબ્ધિ હોય છે, તેથી તેમનામા પાચમો સમુદ્દ્ઘાત પણ હોઈ શકે છે. આ રીતે શરૂઆતના ચાર અને પાંચમો બધા મળીને તેમના પાચ સમુદ્દ્ઘાત થયાં.

આ અભિપ્રાયથી કહે છે-અસુરકુમારોની જેમ જ નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિક્કુમારો, વાયુકુમારો અને સ્તનિત

मुद्घातः कषायसमुद्घातो मारणान्तिकसमुग्घातो वैक्रियसमुद्घातस्तैजसमुद्घातश्च भवति, गौतमः पृच्छति–'पुढविकाइयाणं भंते ! कइसमुग्घाया पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकानां कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिण्णि समुग्घाया पण्णत्ता' पृथिवीकायिकानां त्रयः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा–वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए मारणंतियसमुग्घाए' तद्यथा–वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिक समुद्घातश्च, 'एवं जाव चउरिंदियाणं' एवम्–पृथिवीकायिकानामिव अप्कायिकानां तेजस्कायिकानां वनस्पतिकायिकानां द्वीन्द्रियाणां त्रीन्द्रियाणां चतुरिन्द्रियाणाञ्चापि वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः मारणान्तिकसमुद्घातश्च भवति, तेषां सर्वेषामपि वैक्रियलब्ध्यादि विरहेण वैक्रियादीनां चतुर्णां समुद्घातानामसंभावात् किन्तु–'नवरं वाउकाइयाणं चत्तारि समुग्घाया पण्णत्ता, नवरं पूर्वापेक्षया विशेषस्तु वायुकायिकानां चत्वारः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा–वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए मारणंतियसमुग्घाए वेउव्वियसमुग्घाए' तद्यथा–वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातश्च,

---

मारणान्तिकसमुद्घात, वैक्रियसमुद्घात और तैजससमुद्घात होता है।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! पृथिवीकायिकों के कितने समुद्घात कहे हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! पृथिवीकायिकों के तीन समुद्घात कहे हैं, वे इस प्रकार हैं-वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात और मारणान्तिकसमुद्घात।

पृथिवीकायिकों के समान अप्कायिकों, तेजस्कायिकों, वनस्पतिकायिकों, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों और चतुरिन्द्रियों के भी वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात और मारणान्तिकसमुद्घात होते हैं। इन सभी में वैक्रियलब्धि आदि का अभाव होने से वैक्रियसमुद्घात आदि चार नहीं होते हैं। किन्तु वायुकायिकों में चार समुद्घात होते हैं–वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमु

કુમારોમા પણ વેદના સમુદ્ઘાત, કષાય સમુદ્ઘાત, મારણાંતિક સમુદ્ઘાત વૈક્રિય સમુદ્ઘાત અને તૈજસ સમુદ્ઘાત હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોના કેટલા સમુદ્ઘાત હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોનાં ત્રણ સમુદ્ઘાત કહ્યાં છે તે આ પ્રમાણે છે–(૧) વેદના સમુદ્ઘાત (૨) કષાય સમુદ્ઘાત અને (૩) મારણાંતિક સમુદ્ઘાત.

પૃથ્વીકાયિકોની જેમ જ અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો, વનસ્પતિકાયિકો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોના પણ વેદના સમુદ્ઘાત, કષાય સમુદ્ઘાત અને મારણાંતિક સમુદ્ઘાત હોય છે આ બધામા વૈક્રિયલબ્ધિ વગેરેનો અભાવ હોવાથી વૈક્રિય વગેરે સમુદ્ઘાત નથી હોતા પરંતુ વાયુકાયિકોમાં ચાર સમુદ્ઘાત હોય છે–વેદના સમુદ્ઘાત, કષાય સમુદ્ઘાત, મારણાંતિકસમુદ્ઘાત અને વૈક્રિય સમુદ્ઘાત વાયુકાયિકોમાં વૈક્રિય લબ્ધિનો સંભવ હોવાથી વૈક્રિય સમુદ્ઘાત પણ હોય છે

वायुकायिकानां वैक्रियलब्धिसंभवेन तेषां वैक्रियसमुद्घातस्यापि सद्भावात् गौतमः पृच्छति-'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं जाव वेमाणियाणं भंते ! कइ समुग्घाया पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां यावद्-वानव्यन्तराणां ज्योतिष्काणां वैमानिकानाञ्च कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंच समुग्घाया पण्णत्ता' पञ्च समुद्घाताः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए मारणंतियसमुग्घाए वेउव्वियसमुग्घाए तेयासमुग्घाए' तद्यथा-वेदनासमुद्घातः १, कषायसमुद्घातः २, मारणान्तिकसमुद्घातः ३, वैक्रियसमुद्घातः ४, तैजससमुद्घातः ५, तेषां चतुर्णामपि वैक्रियतेजोलब्धिसद्भावात् पञ्च समुद्घाता भवन्ति किन्तु तेषाम् आहारकलब्धिकेवलित्वाभावेन अन्तिमौ द्वौ समुद्घातौ न भवतः, किन्तु-'नवरं मणुस्साणं सत्तविहे समुग्घाए पण्णत्ते' नवरम्-अन्यापेक्षया विशेषस्तु मनुष्याणां सप्तविधोऽपि समुद्घातः प्रज्ञप्तः 'तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेया समुग्घाए, आहारसमुग्घाए, केवलिसमुग्घाए' तद्यथा-वेदनासमुद्घातः १ कषायसमुद्घातः २, मारणान्तिकसमुद्घातः ३, वैक्रियसमु-

द्घात और वैक्रियसमुद्घात। वायुकायिकों में वैक्रियलब्धि का संभव होने से वैक्रियसमुद्घात भी होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यंचों यावत्-वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों में कितने समुद्घात होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! पांच समुद्घात होते हैं, वे इस प्रकार हैं-वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात, वैक्रियसमुद्घात और तैजससमुद्घात। इन चारों में वैक्रियलब्धि और तेजोलब्धि का संभव है, अतः उन पांच समुद्घात कहे हैं, किन्तु आहारकलब्धि और केवलित्व का संभव न होने से अन्तिम दो समुद्घात नहीं होते हैं। विशेष यह है कि मनुष्यों में सातों प्रकार के समुद्घात कहे गए हैं, वे इस प्रकार वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પચેન્દ્રિય તિર્યંચો યાવત્ વાનવ્યંતરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોનાં કેટલા સમુદ્ઘાત હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પાંચ સમુદ્ઘાત હોય છે-તે આ પ્રમાણે છે-(૧) વેદના સમુદ્ઘાત (૨) કષાય સમુદ્ઘાત, (૩) મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત (૪) વૈક્રિય સમુદ્ઘાત અને (૫) તૈજસ સમુદ્ઘાત આ ચારેયમા વૈક્રિય લબ્ધિ અને તૈજસલબ્ધિનો સંભવ છે તેથી તેમનામા પાંચ સમુદ્ઘાત હોય છે પરંતુ આહારક લબ્ધિ અને કેવલિત્વનો સંભવ ન હોવાથી અંતિમ બે સમુદ્ઘાત નથી હોતા.

વિશેષ એ છે કે મનુષ્યોમા સાતે ય પ્રકારના સમુદ્ઘાત કહ્યાં છે. તે આ પ્રમાણે છે-(૧) વેદના સમુદ્ઘાત, (૨) કષાય સમુદ્ઘાત (૩) મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત (૪) વૈક્રિય

दूघतः ४, तैजससमुद्घातः ५, आहारकसमुद्घातः ६, केवलिसमुद्घातश्च ७, मनुष्याणां सर्वसंभवात्, तेषां वैक्रियादिलब्धित्रय केवलित्वयोगित्वयोश्च सद्भावात् ॥ सू० १ ॥

॥ अतीतवेदनादि समुद्घातवक्तव्यता ॥

मूलम्-एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया वेयणा समुग्घाया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि तस्स जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा, एवमसुरकुमारस्स वि निरंतरं जाव वेमाणियस्स, एवं जाव तेयगसमुग्घाए, एवमेव पंच चउवीसा दंडगा, एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया आहारसमुग्घाया अतीता ? कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्स अत्थि तस्स जहण्णेणं एक्को वा दो वा उक्कोसेणं तिण्णि, केवइया पुरेक्खडा ? कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं चत्तारि, एवं निरंतरं जाव वेमाणियस्स, नवरं मणूसस्स अतीता वि पुरेक्खडा वि जहा नेरइयस्स पुरेक्खडा, एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता ? गोयमा ? नत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि एक्को, एवं जाव वेमाणियस्स, नवरं मणूसस्स अतीता कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि एक्को वा एवं पुरेक्खडा वि ॥सू० २॥

छाया-एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य कियन्तो वेदनासमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः, पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यचित् सन्ति कस्यचित् न

मारणान्तिकसमुद्घात, वैक्रियसमुद्घात तैजससमुद्घात, आहारकसमुद्घात और केवलिसमुद्घात। मनुष्यों में सभी लब्धियों का संभव है, अतएव सभी समुद्घात का भी संभव हैं ॥सू०१॥

अतीत वेदनादि समुद्घात

शब्दार्थ-(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता?)

સમુદ્ઘાત (૫) તૈજસ સમુદ્ઘાત (૬) આહારક સમુદ્ઘાત અને (૭) કેવલી સમુદ્ઘાત. મનુષ્યોમા બધી લબ્ધિઓનો સંભવ છે તેથી બધા સમુદ્ઘાતોનો પણ સંભવ છે. ॥સૂ૦૧॥

सन्ति, यस्य सन्ति तस्य जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा, एवम् असुरकुमारस्यापि निरन्तरं यावद् वैमानिकस्य, एवं यावत् तैजससमुद्घातः, एवमेते पञ्चचतुर्विंशतिदण्डकाः, एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य कियन्त आहारसमुद्घाता अतीताः ? कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति यस्य सन्ति तस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा, उत्कृष्टेन त्रयः, कियन्तः पुरस्कृताः ? कस्यचित् सन्ति कस्य-

---

हे भगवन् ! एक-एक नारक के कितने वेदनासमुद्घात अतीत-व्यतीत हुए हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा) कितने भावी भविष्य में होने वाले हैं ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! किसी के हैं, किसी के नहीं हैं। (जस्सत्थि तस्स जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा) जिस के हैं उसके जघन्य एक, दो या तीन है (उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा) उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त हैं (एवमसुरकुमारस्स वि निरंतरं जाव वेमाणियस्स) इसी प्रकार असुरकुमार से लेकर लगातार यावत् वैमानिकों पर्यन्त (एवं जाव तेयगसमुग्घाए) इसी प्रकार यावत् तैजस समुद्घात (चउवीसा दंडगा) चौवीसों दंडकों में जानना

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया आहारसमुग्घाया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! एक-एक नारक के कितने आहारकसमुद्घात अतीत हैं ? (कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) किसी के हैं, किसी के नहीं हैं (जस्स अत्थि तस्स जहण्णेणं एक्को वा दो वा) जिसके होते हैं उसके एक अथवा दो होते हैं (उक्को

अतीत वेदनादि समुद्घात

शब्दार्थ -(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता) हे भगवान ! એક એક નારકના કેટલા વેદના સમુદ્ઘાત અતીત-વ્યતિત થયા છે ? (गोयमा ! अणंता) હે ગૌતમ ! અનંત (केवइया पुरेक्खडा) કેટલા ભાવિ-ભવિષ્યમા થવાના છે ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) હે ગૌતમ ! કોઈના છે, કોઈ નથી (जस्सत्थि तस्स जहण्णेण एक्को वा दो वा तिण्णि वा) જેઓના છે તેમનાં જઘન્ય એક, બે કે ત્રણ છે (उक्कोसेण संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा) ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા અનંત છે (एवं असुरकुमारस्स वि निरंतरं जाव वेमाणियस्स) આ જ રીતે અસુરકુમારના પણ નિરંતર યાવત્ વૈમાનિકોનાં (एवं जाव तेयगसमुग्घाए) આ જ રીતે યાવત્ તૈજસ સમુદ્ઘાત (एवमेते पंच) આ જ રીતે આ પાંચ સમુદ્ઘાત (चउवीसा दंडगा) ચોવીસે ય દંડકોમાં જાણવું

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया आहारसमुग्घाया पण्णत्ता ?) હે ભગવાન ! એક-એક નારકના કેટલા આહારક સમુદ્ઘાત અતીત છે ? (कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) કેટલાકના છે, કેટલાકના નથી (जस्स अत्थि तस्स जहण्णेण एक्को वा दोवा) જેના હોય

चिन्न सन्ति, यस्य सन्ति तस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन चत्वारः, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकस्य, नवरं मनुष्यस्य अतीता अपि, पुरस्कृता अपि यथा नैरयिकस्य पुरस्कृताः, एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य कियन्तः केवलिसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! न सन्ति, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति यस्य सन्ति, एकः, एवं यावद् वैमानिकस्य, नवर मनुष्यस्य अतीताः कस्यचित् सन्ति कस्य चिन्न सन्ति, यस्य सन्ति, एकः, एवं पुरस्कृता अपि ॥सू० २॥

सेणं तिण्णि) उत्कृष्ट तीन (केवइया पुरेक्खडा) भावी कितने ? (कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि) किसी के हैं, किसी के नहीं हैं (जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा, तिण्णि वा) जिस के हैं, जघन्य एक या दो या तीन हैं (उक्कोसेणं चत्तारि) उत्कृष्ट चार (एवं निरंतर जाव वेमाणियस्स) इसी प्रकार लगातार वैमानिकों तक (नवरं) विशेष (मणूसस्स अतीता वि, पुरेक्खडा वि जहा नेरइयस्स पुरेक्खडा) मनुष्य के अतीत भी, भावी भी नारक के भावी जैसा।

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता) हे भगवन् ! एक-एक नारक के कितने केवलिसमुद्घात अतीत हुए हैं ? (गोयमा ! नत्थि) हे गौतम ! नहीं हैं (केवइया पुरेक्खडा ?) अनागत कितने ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) किसीके हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि एक्को) जिस के है, एक है (एवं जाव वेमाणियस्स) इसी प्रकार यावत् वैमानिक के (नवरं मणूसस्स अतीता कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) विशेष-मनुष्य के अतीत

છે તેના એક અથવા બે હોય છે. (उक्कोसेण तिण्णि) ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ (केवइया पुरेक्खडा) ભાવિ કેટલા ? (कस्सइ अत्थि कस्सइ, नत्थि) કેટલાકના છે, કેટલાકના નથી (जस्सत्थि जहण्णेण एक्को वा दो वा तिण्णि वा) જેનાં છે, જઘન્ય એક કે બે કે ત્રણ છે (उक्कोसेण चत्तारि) ઉત્કૃષ્ટ ચાર

(एव निरंतर जाव वेमाणियस्स) આ જ રીતે નિરન્તર (લગાતાર) વૈમાનિકો સુધી (नवर) વિશેષ (मणूसस्स अतीता वि, पुरेक्खडा वि जहा नेरइयस्स पुरेक्खडा) મનુષ્યના અતીત પણ ભાવી પણ નારકના ભાવી છે.

(एगमेगस्सणं भंते ! नेरइगस्स केवइया केवली समुग्घाया अतीता ?) હે ભગવાન એક-એક નારકના કેટલાં કેવલિ સમુદ્ઘાત અતીત થયા છે ? (गोयमा ! नत्थि) હે ગૌતમ નથી (केवइया पुरेक्खडा ?) અનાગત કેટલાં ?

(गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि) કોઈના છે કોઈના નથી (जस्सत्थि एक्को) જેનાં છે, એક છે (एव जाव वेमाणियस्स) આ જ યાવત્ વૈમાનિકોના.

(नवर मणूसस्स अतीता कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि) વિશેષમનુષ્યોના અતીત કોઈનાં છે, કોઈના નથી (जस्सत्थि एक्को) જેના છે, એક છે (एव पुरेक्खडा) આ જ રીતે ભા ? -

टीका-अथ एकैकस्य जीवस्य कियन्तो वेदनादि समुद्घाता अतीताः ? कियन्तश्च भाविनः सन्ति, इति नैरयिकादि चतुर्विंशति दण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह-'एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता ?' हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिकस्य सकलातीतकालापेक्षया कियन्तो वेदनासमुद्घाता अतीताः-व्यतीताः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंता' अनन्ता वेदनासमुद्घाता एकैकस्य नैरयिकस्य अतीताः सन्ति नारकादिस्थानानामनन्तशः प्राप्तत्वात् एकैकस्मिन नारकादिस्थानप्राप्तिकाले अनेकशो वेदनासमुद्घातानां संभवात्, एतच्च बहुत्वापेक्षयाऽवसेयम्, बहूनां जीवानाम् अनन्तकालमसंव्यवहारराशेरुद्वृत्तत्वात् तदपेक्षया एकैकस्य नैरयिकस्य अनन्ता अतीतवेदनासमुद्घाताः

किसी का है, किसी का नहीं (जस्सत्थि, एक्को) जिस का है, एक है (एवं पुरेक्खडा) इसी प्रकार भावी ॥सू०२॥

टीकार्थ-एक-एक जीव के कितने वेदनादि समुद्घात व्यतीत हो चुके हैं और कितने भविष्य में होनेवाले हैं, इसका चौवीस दण्डकों के क्रम के निरूपण करने के लिए कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के कितने वेदना समुद्घात व्यतीत हुए हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! एक-एक नारक के अनन्त वेदनासमुद्घात अतीत हुए हैं, क्योंकि नारक आदि स्थानो को अनन्त वार प्राप्त किया हैं और एक वार नारकस्थान की प्राप्ति के समय अनेकोंवार वेदना समुद्घात किए हैं। यह कथन बहुलता की अपेक्षा समझना चाहिए। बहुत से जीवों को अव्यवहार राशि से निकले अनन्त कालव्यतीत हो चुका है। उनकी अपेक्षा से एक-एक नारक के अनन्त वेदनासमुद्घात अतीत कहे गए हैं। जिन जीवों को व्यवहार राशि से निकले थोडा ही समय व्यतीत हुआ है, उनकी अपेक्षा से यथासंभव

ટીકાર્થ-એક એક જીવના કેટલા વેદનાદિ સમુદ્ઘાત વ્યતીત થયા છે અને કેટલા ભવિષ્યમાં થશે, એનુ ચોવીસ દંડકેના ક્રમથી નિરૂપણ કરવા માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના કેટલા વેદના સમુદ્ઘાત વ્યતીત થયા છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! એક-એક નારકનાં અનન્ત વેદના સમુદ્ઘાત થયા છે કેમ કે નારક આદિ સ્થાનોને અનન્તવાર પ્રાપ્ત કર્યા છે અને એક વાર નારક સ્થાનની પ્રાપ્તિનાં સમયે અનેક વાર વેદના સમુદ્ઘાત કરેલા છે આ કથન બહુલતાની અપેક્ષાએ સમજવુ જોઈએ. ઘણાં જીવોને અવ્યવહાર રાશિથી નિકળતા અનન્તકાળ વ્યતીત થઈ ચૂકયો છે. તેમની અપેક્ષાએ એક-એક નારકના અનન્ત વેદના સમુદ્ઘાત અતીત કહ્યાં છે જે જીવોને વ્યવહાર રાશિથી નીકળ્યાને થોડો જ સમય વ્યતીત થયો છે, તેમની અપેક્ષાએ યથા

संभवन्ति, स्तोककालसमंख्येयवर्षायुष्काणामुद्वृत्तानान्तु यथासंभवं संख्येया वा असंख्येया वा बोध्याः, गौतमः पृच्छति-'केवइया पुरेक्खडा ?' एकैकस्य नैरयिकस्य कियन्तो वेदनासमुद्घाताः पुरस्कृताः- भाविनः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि' कस्यापि नैरयिकस्य भाविनो वेदनासमुद्घाताः सन्ति, कस्यापि नैरयिकस्य भाविनो वेदनासमुद्घाताः, न सन्ति, 'जस्सत्थि तस्स जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा' यस्यापि नैरयिकस्य भाविनो वेदनासमुद्घाताः सन्ति तस्यापि जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा सन्ति, उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा सन्ति, तथा च विवक्षित पृच्छा समयानन्तरं यो वेदनासमुद्घातं विनैव नरकादुद्वृत्य अनन्तरमनुष्यभवे वेदनासमुदघात मप्राप्त एव सिद्धो भविष्यति तस्यैकोऽपि भावी वेदना समुद्घातो नास्ति, यस्तु विवक्षित पृच्छा समयानन्तरमायुषः शेषे सति किञ्चित् कालं नरके स्थित्वा तदनन्तरं मनुष्यभव मागत्य सिद्धो भविष्यति तस्य एक द्वि त्रि वेदनासमुद्घातान्यतमसंभवः, संख्येयकाल·

संख्यात या असंख्यात ही वेदनासमुद्घात व्यतीत हुए समझना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के भावीसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! किसी नारक के भावी समुद्घात होते है, किसी के नहीं होते। जिसके होते हैं, उसके जघन्य एक, दो अथवा तीन होते हैं, उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात या अनन्त होते हैं। तात्पर्य यह है कि जो जीव पृच्छा के समय के पश्चात् वेदनासमुद्घात के बिना ही नरक से निकल कर अनन्तर मनुष्य भव में वेदनासमुद्घात किए बिना ही सिद्धि प्राप्त करेगा, उसकी अपेक्षा से एक भी वेदनासमुद्घात नहीं है। जो इस पृच्छा के समय के बाद आयु शेष होने के कारण कुछ काल तक नरक में स्थित रहकर और फिर मनुष्य भव प्राप्त कर के सिद्ध होगा, उसके एक, दो अथवा तीन समुद्घात

સભાવ સંખ્યાત યા અસંખ્યાત જ વેદના સમુદ્ઘાત વ્યતીત થયા સમજવા જોઇએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નરક જીવના ભાવિ સમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગોતમ ! કોઇ નારકનાં ભાવી સમુદ્ઘાત હોય છે, કોઇના નથી હોતા જેના હોય છે, તેના જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ હોય છે ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનન્ત હોય છે. તાત્પર્ય આ છે કે જે જીવ પૃચ્છાના સમય પછી વેદના સમુદ્ઘાત વગર જ નારકથી નીકળીને અનન્તર મનુષ્યભવમાં વેદના સમુદ્ઘાત કર્યા વગર જ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે તેની અપેક્ષાએ એક પણ વેદના સમુદ્ઘાત નથી.

જે આ પૃચ્છાના સમય પછી આયુષ્ય શેષ હોવાને કારણે થોડા સમય સુધી નારકમા સ્થિત રહીને અને ફરીથી મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થશે, તેનાં એક બે અથવા ત્રણ સમુદ્ઘાત સંભવે છે. સંખ્યાત કાળ સુધી સંસારમાં રહેવાવાળા નારકોના સંખ્યાત, અસ

संसारावस्थायिनो नैरयिकस्य संख्येयाः असंख्येयकालावस्थायिनोऽसंख्येयाः, अनन्तकालसंसारावस्थायिनोऽनन्ता भाविनो वेदनासमुद्घाता भवन्तीति बोध्यम् 'एवमसुरकुमारस्स वि निरंतर जाव वेमाणियस्स' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या असुरकुमारस्यापि निरन्तरम्-अव्यवच्छेदेन, यावत्-नागकुमारादि भवनवासिनः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियस्य विकलेन्द्रियस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य मनुष्यस्य वानव्यन्तरस्य ज्योतिष्कस्य वैमानिकस्य चानन्ता वेदना समुद्घाता अतीताः, भाविनस्तु कस्यापि न सन्ति कस्यचित्तु सन्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा भाविनो वेदनासमुद्घाता अवसेयाः 'एवं जाव तेयगसमुग्घाए' एवम्-वेदनासमुद्घातोक्तरीत्या यावत्-कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातो वैक्रियसमुद्घातस्तैजससमुद्घातश्च प्रत्येकं चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण वक्तव्यः, तदभिप्रायेणाह-'एवमेए पच चउवीसा दंडगा' एवम्-उक्तरीत्या एते-पूर्वोक्ताः

संभव हैं। संख्यात काल तक संसार में रहनेवाले नारक के संख्यात, असंख्यात काल तक संसार में रहनेवाले के असंख्यात और अनन्तकाल तक ससार में रहनेवाले के अनन्त भावी समुद्घात होते हैं।

नारकों के समान असुरकुमार के भी वेदनासमुद्घात समझने चाहिए, यावत् नागकुमार आदि भवनवासियों के, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियों के, विकलेन्द्रियों पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के, मनुष्य के, वानव्यन्तर के, ज्योतिष्क के और वैमानिक के भी अनन्त वेदनासमुद्घात अतीत हुए हैं। भावी वेदनासमुद्घात किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते। जिस के होते हैं, जघन्य एक, दो या तीन होते हैं, उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात या अनन्त होते हैं।

इसी प्रकार तैजस समुद्घात तक जानना, अर्थात् वेदना समुद्घात, की तरह कषाय समुद्घात, मारणांतिक समुद्घात, वैक्रियसमुद्घात और तैजस समुद्घात भी चौवीस दण्डकों के क्रम से समझ लेने चाहिए। इसी अभिप्राय

ખ્યાત અને અનન્ત કાળ સુધી સંસારમાં રહેવાવાળાને અનન્ત ભાવી સમુદ્ઘાત હોય છે.

નારકોની જેમ જ અસુરકુમારોનાં પણ વેદના સમુદ્ઘાત સમજવા જોઈએ યાવત્ નાગકુમાર વગેરે ભવનપતિઓના પૃથ્વીકાયિક વગેરે એકેન્દ્રિયોના, વિકલેન્દ્રિયોના, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના મનુષ્યોનાં, વાનવ્યંતરોના, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોનાં પણ અનન્ત વેદના સમુદ્ઘાત અતીત થયા છે. ભાવી વેદના સમુદ્ઘાત કોઈનાં હોય છે, કોઈનાં નથી હોતા. જેના હોય છે, જઘન્ય એક, બે, ત્રણ હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોય છે આ જ રીતે તૈજસ સમુદ્ઘાત સુધી જાણવું અર્થાત્ વેદના સમુદ્ઘાતની જેમ કષાયસમુદ્ઘાત, મારણાંતિકસમુદ્ઘાત, વૈક્રિય સમુદ્ઘાત, તૈજસ સમુદ્ઘાત પણ ચોવીસ દંડકોના ક્રમથી સમજી લેવા જોઈએ

આ જ અભિપ્રાયને વ્યક્ત કરવા માટે કહ્યું છે-પૂર્વોક્ત પ્રકારથી આ પાંચે સમુદ્ઘાત

पञ्च समुद्घाताः वेदनादि तैजसान्ताश्चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण अवसेयाः, गौतमः पृच्छति- 'एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया आहारसमुग्घाया अतीता ?' हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिकस्य कियन्त आहारसमुद्घाता अतीताः-व्यतिक्रान्ताः सन्ति ? भगवानाह- गोयमा !' हे गौतम ! 'कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' कस्यापि नैरयिकस्य अतीताआहार समुद्घाताः सन्ति-संभवन्ति, कस्यापि न सन्ति-न संभवन्ति, 'जस्स अत्थि तस्स जहण्णेणं एक्को वा दो वा, उक्कोसेणं तिण्णि' यस्यापि नैरयिकस्य अतीता आहारसमुद्घाताः संभवन्ति तस्यापि जघन्येन एको वा द्वौ वा अतीतौ संभवतः, उत्कृष्टेन तु त्रयोऽतीता आहारसमुद्घाताः संभवन्ति, तत्र य स्तावत् नैरयिकः पूर्वं मनुष्यत्वं प्राप्य तथाविधसामग्रीविरहेण चतुर्दशपूर्वाणि नाधीतवान्, चतुर्दशपूर्वाधिगमे सत्यपि वा आहारक लब्ध्यभावात् तथ विधप्रयोजनाभावाद् वा आहारकशरीरं न कृतवान् तस्याहारकसमुद्घाताः अतीता न संभवन्ति, तदन्यस्य तु जघन्येन एको वा द्वौ वा उत्कृष्टेन पुनस्त्रय एवाहारक-

को व्यक्त करने के लिए कहा है-पूर्वोक्त प्रकार से ये पांचों समुद्घात चौवीस दण्डकों के क्रम से समझ लेने चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के अतीत आहारक समुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते हैं। जिस नारक के अतीत आहारक समुद्घात होते हैं, उसके भी जघन्य एक अथवा दो होते हैं और उत्कृष्ट तीन होते हैं। जिस नारक ने पहले मनुष्यभवप्राप्त कर के अनुकूल सामग्री के अभाव के कारण चौदह पूर्वों का अध्ययन नहीं किया या चौदह पूर्वों का अध्ययन होने पर भी आहारक लब्धि के अभाव से अथवा वैसा कोई प्रयोजन न होने से आहारकशरीर नहीं बनाया, उसके आहारक समुद्घात अतीत नहीं होते। उससे भिन्न प्रकार के जो नारक हैं,

ચોવીસ દંડકોનાં ક્રમથી સમજી લેવા જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના અતીત આહારક સમુદ્ઘાત કેટલાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈના હોય છે, કોઈના નથી હોતા. જે નારકનાં અતીત આહારક સમુદ્ઘાત હોય છે, તેનાં પણ જઘન્ય એક કે બે હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ હોય છે. જે નારકને પહેલાં મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરીને અનુકૂળ સામગ્રીના અભાવનાં કારણે ચૌદ પૂર્વોનુ અધ્યયન નથી કર્યું અથવા ચૌદ પૂર્વનું અધ્યયન કર્યા પછી પણ આહારલબ્ધિના અભાવથી અથવા એવુ જ કોઈ પ્રયોજન ન હોવાથી આહારક શરીર નથી બનાવ્યું, તેમના આહારક સમુદ્ઘાત અતીત નથી હોતાં એનાથી ભિન્ન પ્રકારના જે નારક છે, તેમનાં જઘન્ય એક કે બે અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ આહારક સમુદ્ઘાત હોય છે. ચાર નથી હોઈ શકતા,

समुद्घाता अतीता न तु चत्वारः, चतुर्वारं कृताहारकशरीरस्य नरकगमनासंभवात्, गौतमः पृच्छति-'केवइया पुरेक्खडा ?' एकैकस्य नैरयिकस्य कियन्त आहारकसमुद्घाताः पुरस्कृताः भाविनः सन्ति ? भगवानाह-'कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' कस्यचिद् नैरयिकस्य भाविन आहारकसमुद्घाताः सन्ति-संभवन्ति, कस्यचिद् न सन्ति 'जस्सत्थि जहण्णेणं एको वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं चत्तारि' यस्या पि नैरयिकस्य भाविन आहारकसमुद्घाताः सन्ति तस्यापि जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा भाविनः सन्ति उत्कृष्टेन चत्वारो

उनके जघन्य एक या दो और उत्कृष्ट तीन आहारक समुद्घात होते हैं। चार नहीं हो सकते, क्योंकि चार वार आहारकशरीर का निर्माण करनेवाला जीव नरक में नहीं जा सकता।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के भावी समुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते हैं। जिस नारक के भावी समुद्घात होते हैं, उसके भी जघन्य एक, दो या तीन होते हैं और उत्कृष्ट चार होते हैं। जो नारक मनुष्य भव को प्राप्त कर के अनुकूल सामग्री न मिलने के कारण चौदह पूर्वों का अध्ययन नहीं करेगा या अध्ययन कर के भी आहारक समुद्घात नहीं करेगा, और सिद्ध हो जाएगा, उसके भावी समुद्घात नहीं होते। दूसरे के जघन्य एक या दो या तीन और उत्कृष्ट चार होते हैं। इसके अधिक भावी समुद्घात नहीं हो सकते, क्योंकि तदनन्तर वह जीव नियम से किसी दूसरी गति में नहीं जाता और आहारक समुद्घात

કેમ કે ચાર વાર આહારક શરીરનુ નિર્માણ કરવાવાળા જીવ નારકમાં નથી જઇ શકતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકનાં ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત કેટલાં છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! કોઇના હોય છે, કોઇનાં નથી હોતાં જે નારકના ભાવિ-સમુદ્ઘાત હોય છે, તેમના પણ જઘન્ય એક. બે કે ત્રણ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર હોય છે જે નારક મનુષ્યભવને પ્રાપ્ત કરીને અનુકૂળ સામગ્રી ન મળવાને કારણે ચૌદ પૂર્વોનું અધ્યયન નહીં કરે અથવા અધ્યયન કરીને પણ આહારક સમુદ્ઘાત નહીં કરે અને સિદ્ધ થઇ જશે તેના ભાવિ સમુદ્ઘાત નથી હોતા.

બીજાના જઘન્ય એક કે બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર હોય છે આનાથી વધારે ભાવી સમુદ્ઘાત ન હોઇ શકે કેમ કે તે પછી તે જીવ નિયમથી કોઇ બીજી ગતિમાં નથી જતો અને આહારક સમુદ્ઘાત વગર જ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી લે છે.

भाविनः आहारकसमुद्घाताः सन्ति एवं यो नैरयिको मनुष्यत्वं प्राप्य तथाविधसामग्री-वैकल्येन चतुर्दशपूर्वाधिगमस्य आहारकसमुद्घातस्य विना सिद्धिमधिगमिष्यति तस्य भाविन आहारकसमुद्घाता न सन्ति तदन्यस्य तु यथा योगं जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन चत्वारो नतु ततोऽधिकं भावि संभवति तदन्तरं नियमतो गत्यन्तरासंक्रमेण आहारकसमुद्घातं विनैव सिद्धिप्राप्तिसंभवात् 'एवं निरंतरं जाव वेमाणियस्स' एवम्-नैरयिकरयेन निरन्तरम्-अव्यवच्छेदेन यावद्-असुरकुमारादि भवनवासिनः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियस्य विकलेन्द्रियस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य वानव्यन्तरस्य ज्योतिष्कस्य वैमानिकस्य च अतीता भाविनश्चाहारकसमुद्घाताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिद् न सन्ति किन्तु अतीता उत्कृष्टेन त्रयः, भाविन स्तु चत्वारः, जघन्येन अतीता एको वा द्वौ वा, भाविनस्तु एको वा द्वौ वा त्रयो वा बोध्याः, किन्तु-'नवरं मणूसस्स अतीता वि पुरेक्खडा वि जहा नेरइयस्स पुरेक्खडा' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु मनुष्यस्य अतीता अपि, पुरस्कृता अपि-भाविनोऽपि आहारक-समुद्घाता यथा नैरयिकस्य पुरस्कृताः-भाविन आहारकसमुद्घाता जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन चत्वारः प्रतिपादिता स्तथैव प्रतिपादनीयाः, तथा च मनुष्यस्य

के विना ही सिद्धि प्राप्त कर लेता है। इसी प्रकार लगातार असुरकुमार आदि भवनवासियों के, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियों के, विकलेन्द्रियों के, पचेन्द्रिय-तिर्यंचों के, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के अतीत और अनागत आहारक समुद्घात समझ लेने चाहिए, अर्थात् किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते, किन्तु अतीत उत्कृष्ट तीन और भावी चार होते हैं। जघन्य से अतीत एक या दो होते हैं और भावी एक दो अथवा तीन जानने चाहिए। पूर्व की अपेक्षा विशेषता यह है कि मनुष्य के अतीत और अनागत आहारक समुद्घात नारक के समान है। जैसे नारक के भावी आहारक समुद्घात जघन्य एक, दो अथवा तीन और उत्कृष्ट चार कहे हैं, उसी प्रकार मनुष्य के भी कहना चाहिए। इस प्रकार मनुष्य के आहारक समुद्घात अतीत भी और

આ જ પ્રકારે નિરન્તર (લગાતાર) અસુરકુમાર વગેરે ભવનપતિઓના, પૃથ્વીકાયિક વગેરે એકેન્દ્રિયોના, વિકલેન્દ્રિયોના, પચેન્દ્રિય તિર્યંચોના, વાનવ્યન્તરોના, જ્યોતિષ્કોના અને વૈમાનિકોનાં અતીત અને અનાગત આહારક સમુદ્ઘાત સમજી લેવા જોઈએ, અર્થાત્ કોઈના હોય છે કોઈના નથી હોતા, પરન્તુ અતીત ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ અને ભાવી ચાર હોય છે. જઘન્યથી અતીત એક કે બે હોય છે અને ભાવી એક બે અથવા ત્રણ સમજવા જોઈએ. પહેલાની અપેક્ષાથી અહિં વિશેષ એ છે કે-મનુષ્યને અતીત અને અનાગત આહારક સમુદ્ઘાત નારકની સમાન છે જેમ નારકના ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત જઘન્યથી એક બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર કહ્યા છે, એજ પ્રમાણે મનુષ્યને પણ કહેવા જોઈએ આ રીતે મનુષ્યના આહારકસમુદ્ઘાત અતીત અને અનાગત ઉત્કૃષ્ટથી ચાર જાણવા

आहारकसमुद्घाता अतीता अपि सन्तीति सम्भावना उत्कृष्टेन चत्वारः इति भावः,

अथ केवलिसमुद्घातमधिकृत्याह–'एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता ?' हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिकस्य नियतकालावच्छिन्नातीतकालापेक्षया कियन्त केवलिसमुद्घाता अतीताः ? भगवानाह–हे गोयमा !' हे गौतम ! 'नत्थि' नैरयिकस्य एकस्यापि अतीताः केवलिसमुद्घाता न सन्ति, नैरयिकस्य एकोऽपि केवलिसमुद्घातोऽपि नास्ति केवलिसमुद्घातानन्तरं अन्तर्मुहूर्तेऽभ्यन्तरे एव नियमेन जीवानाम् परमपदप्राप्तिसद्भावात् तस्माद् यदि केवलिसमुद्घातोऽभविष्यत्तदा नरकमेव नागमिष्यत्, नरकगामित्वञ्चोपलभ्यते अतो नास्ति कस्यापि नैरयिकस्यातीतः केवलिसमुद्घात इति भावः, गौतम ! पृच्छति–'केवइया पुरेक्खडा' कियन्तः सन्ति पुरस्कृताः–भाविनः केवलिसमुद्घाता एकैकस्य नैरयिकस्य सन्ति ? भगवानाह–हे गौतम ! 'कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि' कस्यचित् नैरयिकस्य भाविनः केवलिसमुद्घाताः सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, 'जस्सत्थि एक्को' यस्यापि नैरयिकस्य

अनागत भी उत्कृष्ट चार जानना चाहिए।

अब केवलिसमुद्घात का कथन करते हैं–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! एक-एक नारक के कितने केवलि समुद्घात अवधिहीन अतीत काल की अपेक्षा से अतीत हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! एक भी नारक के एक भी अतीत केवलिसमुद्घात नहीं है, क्योंकि केवलि समुद्घात के बाद अन्तर्मुहूर्त में ही नियम से जीवों को परमपद (मोक्ष) की प्राप्ति हो जाती है। उसका नरक में जाना और नारक होना संभव नहीं है। अतएव किसी भी नारक के अतीत केवलिसमुद्घात नहीं हो सकता।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! एक-एक नारक के, भावी केवलि समुद्घात कितने हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! किसी नारक के भावी केवलिसमुद्घात होता है,

હવે કેવલી સમુદ્ઘાતનુ કથન કરે છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ એક એક નારકના કેટલા કેવલી સમુદ્ઘાત અવધિહીન અતીત કાળની અપેક્ષાથી અતીત છે?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! એક પણ નારકનો એક પણ અતીત કેવલીસમુદ્ઘાત પછી અંતર્મુહૂર્તમા જ નિયમથી જીવોને પરમપદ (મોક્ષ)ની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે તેનું નરકમા જવુ અને નારક થવુ તે સંભવ નથી. તેથી જ કોઈપણ નારકને અતીત કેવલી-સમુદ્ઘાત થઈ શકતો નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! એક એક નારકના ભાવી કેવલી સમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! કોઈ નારકને ભાવી કેવલિ સમુદ્ઘાત થાય છે, કોઈને

भाविन केवलिसमुद्घाताः सन्ति तस्यापि एक एव भावी केवलिसमुद्घातः, संभवति, न द्व्यादिः, पुनः असारासारात् एकेनैव समुद्घातेन प्रायशः सकलाघातिकर्मणां समूलकापंकपितत्वात् तथा च तत्र सूत्रे एकत्वार्थे बहुवचनं बोध्यम् तत्र यो नैरयिको दीर्घतरेणापि कालेन मुक्तिपदप्राप्त्यवसरे विषमस्थितिकर्मा भवति तस्य भावी केवलिसमुद्घातः संभवति, यस्तु मुक्तिपदं प्राप्तुं योग्योऽयोग्यो वा केवलिसमुद्घातं विनैव मुक्तिपदगामी भविष्यति तस्य भावी केवलिसमुद्घातः, न भवतीति भावः, उक्तञ्च—'अगंतूण समुग्घायमणंता केवली जिणा। जरमरणविप्पमुक्का, सिद्धिं वरगइं गया" ॥१॥ अगत्वा समुद्घातमनन्ताः केवलिनो जिनाः। जरामरणविप्रमुक्ताः सिद्धिं वरगतिं गताः ॥१॥ इति, 'एवं जाव वेमा-

किसी के नहीं होता। जिसके होता है, उसके भी एक ही होता है, एक से अधिक नहीं हो सकता क्योंकि एक केवलिसमुद्घात के द्वारा ही चारों अघातिक कर्मों की स्थिति समान कर के केवली अन्तर्मुहूर्त में ही मोक्ष प्राप्त कर लेते हैं। दूसरी बार केवलिसमुद्घात की किसी को आवश्यकता ही नहीं होती। मूलसूत्र में यहां जो बहुवचन का प्रयोग किया गया है, वह एकत्व के अर्थ में ही समझना चाहिए।

अभिप्राय यह है कि जो नारक भवभ्रमण करके मुक्ति प्राप्त करने का अवसर प्राप्त करेगा, उस समय उसके अघातिक कर्मों की स्थिति यदि विषम हुई तो उसे सम करने के लिए केवलिसमुद्घात करेगा। उसका भावी केवलिसमुद्घात होगा। जो केवलि समुद्घात के विना ही मुक्ति प्राप्त करेगा अथवा जो कभी मुक्ति प्राप्त करेगा ही नहीं, उसकी अपेक्षा से भावी केवलिसमुद्घात नहीं होता है। कहा भी है—"अनन्त केवली जिनेन्द्र ऐसे हुए हैं जो समुद्घात किए विना ही जरा-मरण से सर्वथा मुक्त हो गए और सिद्धि को प्राप्त हुए हैं" ॥१॥

નથી થતો, જેનો થાય છે તેનો પણ એક જ થાય છે, એકથી અધિક નથી થઈ શકતો, કેમ કે એક કેવલિ સમુદ્ઘાતદ્વારા જ ચારે અઘાતિક કર્મોની સ્થિતિ સમાન કરીને કેવલિ અન્તર્મુહૂર્તમા જ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લે છે બીજી વાર કેવલી સમુદ્ઘાતની કોઈને પણ આવશ્યકતા નથી હોતી મૂલ સૂત્રમા અહીં જે બહુવચનનો પ્રયોગ કરેલો છે, તે એકત્વના અર્થમા જ સમજવો જોઈએ અભિપ્રાય એ છે કે જે નારક ભવભ્રમણ કરીને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત કરશે, તે સમયે તેમના અઘાતિક કર્મોની સ્થિતિ જો વિષમ બની તો તેને સમ કરવાને માટે કેવલી સમુદ્ઘાત કરશે તેમનો ભાવી કેવલિ સમુદ્ઘાત થશે જે કેવલિ સમુદ્ઘાત સિવાય જ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરશે અથવા જે કયારેય મુક્તિ પ્રાપ્ત કરશે જ નહીં તેની અપેક્ષાથી ભાવી કેવલિ સમુદ્ઘાત નથી થતો.

કહ્યુ પણ છે—અનન્ત કેવલી જિનેન્દ્ર એવા થયા છે કે જેઓ સમુદ્ઘાત કર્યા સિવાય જ જરા-મરણથી સર્વથા મુક્ત થઈ ગયા છે અને સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલ છે ॥૧॥

भाविनोऽपि केवलिसद्घाताः मनुष्यस्य आगमीयाः, तत्र च कस्यचित् मनुष्यस्य भावी केवलिसमुद्घातोऽस्ति कस्यचिन्नास्ति यस्याप्यस्ति तस्यापि एक एव भावी केवलिसमुद्घातः, नो द्वित्राः आयुष्कपुरस्कृतः ॥ सू० २ ॥

मूलम्–नेरइयाणं भंते ! केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! अणंता, एवं जाव वेमाणियाणं, एवं जाव तेयगसमुग्घाए, एवं एएवि पंच चउवीसदंडगा, नेरइयाणं भंते ! केवइया आहारगसमुग्घाया अतीता ? गोयमा ! असंखेज्जा, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! असंखेज्जा, एवं जाव वेमाणियाणं, नवरं वणस्सइकाइयाणं मणूसाणय इमं णाणत्तं–वणस्सइकाइयाणं भंते ! केवइया आहारगसमुग्घाया अईया ? गोयमा ! अणंता, मणूसाणं भंते ! केवइया आहारगसमुग्घाया अईया ? गोयमा ! सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, एवं पुरेक्खडा वि. नेरइयाणं भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अईया ? गोयमा ! णत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! असंखेज्जा, एवं जाव वेमाणियाणं, नवरं वणस्सइ मणूसेसु इमं नाणत्तं वणस्सइकाइयाणं भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता ? गोयमा ! णत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! सिय अत्थि सिय णत्थि, जइ अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा, उक्कोसेणं सयपुहुत्तं, केवइया पुरेक्खडा ? सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा ॥ सू० ३ ॥

छाया–नैरयिकाणां भदन्त ! कियन्तो वेदनासमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! अनन्ताः, एवं यावद् वैमानिकानाम्, एवं यावत्तैजससमुद्घातः, एवम् एतेऽपि पञ्च चतुर्विंशति दण्डकाः, नैरयिकाणां भदन्त ! कियन्त आहारक-

---

कथन समझ लेना चाहिए। इस प्रकार किसी मनुष्य का भावी केवलिसमुद्घात होना है, किसी का नहीं होना है। जिसका होता है उसका एक ही होता है, अधिक नहीं। ॥ सू० २ ॥

અતીત કેવલિ સમુદ્ઘાતની જેમ મનુષ્યના ભાવી કેવલિ સમુદ્ઘાતનુ પણ કથન સમજી લેવુ જોઈએ એ પ્રકારે કોઈ મનુષ્યનો ભાવી કેવલિ સમુદ્ઘાત થાય છે કોઈનો નથી થતો, જેમનો થાય છે તેમનો એક જ થાય છે, અધિક નહીં ॥ સૂ૦ ૨ ॥

समुद्घाता अतीताः ? गौतम ! असंख्येयाः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! असंख्येयाः, एवं यावद् वैमानिकानाम् नवरं वनस्पतिकायिकानां मनुष्याणाञ्च इदं नानात्वम्-वनस्पतिकायिकानां भदन्त ! कियन्त आहारकसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, मनुष्याणां भदन्त ! कियन्त आहारकसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! स्यात् संख्येयाः स्यात् असंख्येयाः,

शब्दार्थ-(नेरइयाणं भंते ! केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता ?) हे भगवन् ! नारको के कितने वेदनासमुद्घात अतीत हुए हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा ?) भावी कितने ! (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (एव जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार यावत् वैमानिकों के (एवं जाव तेयगसमुग्घाए) इसी प्रकार यावत् तैजस समुद्घात (एवं एएवि पंच चउवीस दंडगा) इस प्रकार इन पांच के भी चौवीसो दंडको में।

(नेरइयाणं भंते ! केवइया आहारगसमुग्घाया अतीता) हे भगवन् ! नारको के कितने आहारकसमुद्घात अतीत हुए हैं ? (गोयमा ! असंखेज्जा) हे गौतम ! असंख्यात (केवइया पुरेक्खडा ?) आगामी कितने ? (गोयमा ! असंखेज्जा) हे गौतम असंख्यात (एवं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार वैमानिकों तक (नवरं) विशेष (वणस्सइकाइयाण मणूसाण य इमं णाणत्तं) वनस्पतिकायिकों और मनुष्यों में यह भिन्नता है (वणस्सइकाइयाणं भंते ! केवइया आहारगसमुग्घाया अईया ?) वनस्पतिकायिकों के हे भगवन् ! कितने आहारकसमुद्घात अतीत हुए हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (मणूसाणं भंते ! केवइया आहार-

શબ્દાર્થ -(नेरइयाण भंते ! केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता) હે ભગવન્ ! નારકોના કેટલા વેદના સમુદ્ઘાત અતીત થયેલા છે ? (गोयमा ! अणंता) હે ગૌતમ ! અનન્ત (केवइया पुरेक्खडा) ભાવિ કેટલા ? (गोयमा ! अणंता) હે ગૌતમ ! અનન્ત.

(एव जाव वेमाणियाणं) એ જ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિકોના (एवं जाव तेयगसमुग्घाए) એ જ પ્રકારે યાવત્ તૈજસ સમુદ્ઘાત (एवं एएसि पंचचउवीसदंडगा) એ જ પ્રકારે એ પાંચના પણ ચોવીસે દડકોમા

(नेरइयाण भंते ! केवइया आहारगसमुग्घाया अतीता ?) હે ભગવન્ ! નારકોના કેટલા આહારક સમુદ્ઘાત અતીત થયા છે ? (गोयमा ! असखेज्जा) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત (केवइया पुरेक्खडा) આગામી કેટલા (गोयमा ! असंखेज्जा) હે ગૌતમ ! અસખ્યાત :

(एव जाव वेमाणियाणं) એ જ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી (नवरं) વિશેષ (वणस्सइकाइयाण मणुस्साण य इम णाणत्तं) વનસ્પતિ કાયિકો અને મનુષ્યોમાં અભિન્નતા છે.

(वणस्सइकाइयाण भंते केवइया आहारगसमुग्घाया अईया ?) વનસ્પતિ કાયિકોના હે ભગવન્ ! કેટલા આહારક સમુદ્ઘાત અતીત થયેલ છે ?) (गोयमा ! अणंता) હે ગૌતમ ! અનન્ત (मणूसाणं भंते ! केवइया आहारगसमुग्घाया अईया ?) મનુષ્યોના હે ભગવન્ ! કેટલા

एवं पुरस्कृता अपि, नैरयिकाणां भदन्त ! कियन्तः केवलिसमुद्घाता अतीता ? गौतम ! न सन्ति, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! असंख्येयाः, एवं यावद् वैमानिकानाम् नवरं वनस्पतिमनुष्येषु इदं नानात्वम्-वनस्पतिकायिकानां भदन्त ! कियन्तः केवलिसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! न सन्ति, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! अनन्ताः, मनुष्याणां भदन्त ! कियन्तः केवलिसमुद्घाताः अतीताः ? गौतम ! स्यात् सन्ति स्याच्च सन्ति, यस्य

गसमुद्घाया अईया ?) मनुष्यों के हे भगवन् ! कितने आहारकसमुद्घात अतीत हुए हैं (गोयमा ! सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा) हे गौतम ! किसी अपेक्षा संख्यात किसी अपेक्षा असंख्यात (एवं पुरेक्खडा वि) इसी प्रकार भावी भी।

(नेरइयाणं भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता ?) हे भगवन् ! नारकों के केवलिसमुद्घात कितने अतीत हैं ? (गोयमा ! णत्थि) हे गौतम ! नहीं हैं (केवइया पुरेक्खडा ?) भावी कितने हैं ? (गोयमा ! असंखेज्जा) हे गौतम ! असंख्यात (एवं जाव वेमाणियाणं(इसी प्रकार यावत् वैमानिकों के (नवर वणस्सइ मणूसेसु इमं नाणत्तं) विशेष वनस्पति और मनुष्यो में यह भिन्नता है (वण इकाइयाणं भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अईया ?) हे भगवन् ! वनस्पतिकायिकों के कितने केवलिसमुद्घात अतीतहैं ? (गोयमा ! णत्थि) हे गौतम ! नहीं हैं (केवइया पुरेक्खडा ?) कितने आगामी हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त।

(मणूसाणं भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अईया) हे भगवन्। मनुष्यों के कितने केवलिसमुद्घात अतीन हैं ? (गोयमा ! सिय अत्थि, सिय णत्थि) हे हे गौतम ! स्यात् है, स्यात् नहीं (जइ अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा

આહારક સમુદ્ઘાત અતીત થયેલ છે (गोयमा ! सिय सखेज्जा सिय असखेज्जा) હે ગૌતમ ! કોઈ અપેક્ષાએ સખ્યાત, કોઈ અપેક્ષાએ અસખ્યાત (एवं पुरेक्खडा वि) એ જ પ્રકારે ભાવી પણ.

(नेरइयाणं भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता ?) હે ભગવન્ ! નારકોના કેવલિ સમુદ્ઘાત કેટલા અતીત છે ? (गोयमा ! नत्थि) હે ગૌતમ ! નથી (केवइया पुरेक्खडा ?) ભાવી કેટલા છે ? (गोयमा ! असखेज्जा) હે ગૌતમ ! અસખ્યાત.

(एव जाव वेमाणियाण) એ જ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિકોના (नवर वणस्सइ मणूसेसु इमं नाणत्तं) વિશેષ-વનસ્પતિ અને મનુષ્યેમા આ ભિન્નતા છે

(वणस्सइकाइयाण भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अईया ?) હે ભગવન્ ! વનસ્પતિ કાયિકોના કેટલા કેવલિ સમુદ્ઘાત અતીત છે (गोयमा ! णत्थि) હે ગૌતમ ! નથી (केवइया पुरेक्खडा) કેટલા આગામી છે (गोयमा ! अणंता) હે ગૌતમ ! અનન્ત છે

(मणूसाण भते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अईया) હે ભગવન્ ! મનુષ્યોના કેટલા કેવલિ સમુદ્ઘાત અતીત છે ? (गोयमा ! सिय अत्थि, सिय णत्थि) હે ગૌતમ ! સ્યાત્ છે,

सन्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन शतपृथक्त्वम्, कियन्तः पुरस्कृताः ? स्यात् संख्येयाः, स्यात् असंख्येयाः ॥ सू० ३ ॥

टीका-अथ प्रत्येकं नैरयिकादेः समुदायरूपस्य वेदनादि समुद्घातं प्ररूपयितुमाह-'नेरइयाणं भंते ! केवइया वेयणासमुग्घाया अईया ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां कियन्तो वेदनासमुद्घाता अतीताः भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंता' अनन्ता वेदनासमुद्घाता नैरयिकाणामतीताः बहूनामनन्तकालसंव्यवहारराशेरुद्वृत्तत्वात्, गौतमः पृच्छति-'केवइया पुरेक्खडा !' कियन्तो वेदनासमुद्घाता नैरयिकाणां पुरस्कृताः-भाविनः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंता' अनन्ता वेदनासमुद्घाता नैरयिकाणां भाविनः सन्ति, बहूनामनन्तकालभाविसंसारावस्थानसंभवात् 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवम्-नैरयिकाणामिव

तिण्णि वा) जघन्य एक दो या तीन (उक्कोसेणं सतपुहुत्तं) उत्कृष्ट शत पृथक्त्व दो सौ से नौ सौ तक (केवइया पुरेक्खडा ?) कितने आगामी हैं ? (सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा) किसी अपेक्षा संख्यात, किसी अपेक्षा असंख्यात । ॥सू० ३॥

टीकार्थ-अब समुदायरूप नारक आदि में वेदनासमुद्घात आदि का निरूपण करने के लिए कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे गौतम ! नारकों के वेदनासमुद्घात कितने अतीत हुवे हैं ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! नारकों के वेदनासमुद्घात अनन्त अतीत हुए क्योंकि बहुतों को व्यवहार राशि से निकले अनन्त काल हो चुका है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारकों के वेदनासमुद्घात भावी कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारकों के भावी समुद्घात भी अनन्त हैं, क्योंकि बहुत-से नारक अनन्त काल तक संसार में स्थित रहेंगे ।

नारको के समान असुरकुमार आदि भवनपतियो , पृथ्वीकायिक आदि

સ્યાત્ નથી (जइ अत्थि जहण्णेण एक्को वा दो वा तिण्णि वा) જઘન્ય એક બે અગર ત્રણ (उक्कोसेण सतपुहुत्तं) ઉત્કૃષ્ટશત પૃથક્ત્વ બસોથી નવસો સુધી (केवइया पुरेक्खडा) કેટલા આગામી છે ? (सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा) કેઈ અપેક્ષાએ સખ્યાત કોઈ અપેક્ષાએ અસખ્યાત ॥ સૂ૦ ૩ ॥

ટીકાર્થ-હવે સમુદાયરૂપ નારકાદિમાં સમુદ્ઘાત આદિનું નિરૂપણ કરવાને માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના વેદનાસમુદ્ઘાત કેટલા અતીત થયેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના વેદના સમુદ્ઘાત અનન્ત અતીત થયાં છે, કેમકે ઘણાઓનો વ્યવહાર રાશિથી નિકળ્યે અનન્તકાળ થઇ ગએલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના વેદના સમુદ્ઘાત ભાવી કેટલાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના ભાવી સમુદ્ઘાત પણ અનન્ત છે, કેમ કે ઘણા બધા નારક અનતકાલ સુધી સસારમાં સ્થિત રહેશે.

यावत्–असुरकुमारादि भवनपतिपृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-मनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानाम् अनन्ता वेदनासमुद्घाता अतीताः, अनन्ताश्च वेदनासमुद्घाता भाविनः सन्ति, एवं जाव तेयगसमुग्घाए' 'एवम्–वेदनासमुद्घातोक्तरीत्या यावत्–कषायसमुद्घातो मारणान्तिकसमुद्घातो वैक्रियसमुद्घात स्तैजससमुद्घातश्च चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण बहुत्वेन वक्तव्यः, तदभिप्रायेणाह–'एवं एए वि पच चउवीसदंडगा' एवम्–उक्तरीत्या एते पूर्वोक्ताः वेदनादि तैजसान्तसमुद्घाताः पञ्च चतुर्विंशतिदण्डकविषयतया अवसेयाः सम्प्रति आहारकसमुद्घातमधिकृत्याह–'नेरइयाणं भंते ! केवइया आहारगसमुग्घाया अईया ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां कियन्त आहारकसमुद्घाताअतीताः सन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'असंखेज्जा' असंख्येया आहारकसमुद्घाता नैरयिकाणामतीताः सन्ति, तथाहि–पृच्छासमयवर्तिना नैरयिकाणा यत्समये पृच्छति तत्समये इत्यर्थः

एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों, पंचेन्द्रियतिर्यंचो, मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के भी अनन्त वेदना समुद्घात अतीत और अनन्त ही भावी हैं। वेदनासमुद्घात की भांति कषायसमुदघात, मारणान्तिकसमुद्घात, वैक्रियसमुद्घात, और तैजससमुद्घात भी समझ लेने चाहिए। इन सब का भी चौवीसो दण्डको में बहुवचन के रूप में निरूपण करना चाहिए। इसी अभिप्राय से कहते हैं–ये वेदना से लेकर तैजस तक पांच समुद्घात चौवीसो दण्ड को में कह लेना चाहिए। अब आहारक समुद्घात के विषय में कथन किया जाता है–

गौतमस्वामी–हे भगवन्! नारको के आहारक समुद्घात कितने अतीत हुए हैं?

भगवान्–हे गौतम ! नारको के अतीत आहारकसमुद्घात असंख्यात हैं? तात्पर्य यह है कि सब नारक यद्यपि असंख्यात हैं, परन्तु उनमें भी कुछ असं

નારકોની સમાન અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યંતરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને પણ અનન્ત વેદના સમુદ્ઘાત અતીત અને અનન્ત જ ભાવી છે વેદના સમુદ્ઘાતની જેમ, કષાય સમુદ્ઘાત મારણાંતિક સમુદ્ઘાત, વૈક્રિય સમુદ્ઘાત અને તૈજસ સમુદ્ઘાત પણ સમજી લેવા જોઈએ એ બધાનુ ચોવીસે દંડકોમા બહુવચનમાં નિરૂપણ કરવુ જોઈએ. એજ અભિપ્રાયથી કહે છે–આ વેદનાથી લઈને જે તૈજસ સુધી પાચ સમુદ્ઘાત ચોવીસે દંડકોમાં કહી લેવા જોઈએ

હવે આહારક સમુદ્ઘાતના વિષયમાથી કથન કરાય છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! નારકોના આહારક સમુદ્ઘાત કેટલા અતીત થયેલા છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! નારકોના અતીત આહારકસમુદ્ઘાત અસખ્યાત છે તાત્પર્ય એ છે કે બધા નારક જો કે અસખ્યાત છે, પરન્તુ તેમનામા પણ કેટલાક

सर्वदापि सर्वसंख्यया ऽसंख्येयतया तेषामपि मध्ये कतिपये संख्यातीताः कृतपूर्वाहारक समुद्घाता भवन्ति तस्मादसंख्येया एव तेषामतीता आहारकसमुद्घाताः संभवन्ति नो संख्येयाः, नाप्यनन्ता इति भावः, गौतमः पृच्छति-'केवइया पुरेक्खडा ?' नैरयिकाणां कियन्त आहारकसमुद्घाताः पुरस्कृताः भाविनः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'असंखेज्जा' असंख्येया आहारकसमुद्घाताः नैरयिकाणां पुरस्कृताः-भाविनः सन्ति, प्रागुक्तयुक्तेः, एवं चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण तावद् वक्तव्यं यावद्. वैमानिकानामित्यभिप्रायेणाह-'एवं जाव वेमाणियाणं' एवम्-नैरयिकाणामिव यावद्-असुरकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाप्का- यिकतेजस्कायिकवायुकायिक द्वि त्रि चतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवानव्यन्तरज्योति- ष्कवैमानिकानामपि असंख्येया अतीता भाविनश्च आहारकसमुद्घाताः सन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, किन्तु विशेषमाह-'नवरं वणस्सइकाइयाणं मणूसाण य इमं णाणत्तं'-नवरम्-विशेषस्तु वनस्पति-

---

ख्यात नारक ऐसे होते हैं। जो पहले आहारक समुद्घात कर चुके हैं। उनकी अपेक्षा नारकों के अतीत आहारक समुद्घात असंख्यात कहे हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारकों के भावी समुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारकों के भावी समुद्घात असंख्यात हैं। इसका कारण पूर्ववत् समझ लेना चाहिए।

नारकों के समान ही वैमानिकों तक के आहारक समुद्घात कह लेना चाहिए, अर्थात् असुरकुमार आदि भवनपतियों के, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों के, पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के भी अतीत और अनागत आहारकसमुद्घात असंख्यात हैं। विशेषता यह है कि वनस्पतिकायिकों और मनुष्यों में कुछ अन्तर है और वह इस प्रकार है-

गौतमस्वामी-हे भगवान् ! वनस्पतिकायिकों के अतीत आहारक समुद्

असખ્યાત નારક એવા હોય છે જે પહેલા આહારક સમુદ્ઘાત કરી ચુકેલા છે, તેમની અપેક્ષાએ નારકોના અતીત આહારક સમુદ્ઘાત અસંખ્યાત કહ્યા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના ભાવી સમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના ભાવી સમુદ્ઘાત અસખ્યાત છે, તેનું કારણ પૂર્વવત્ સમજી લેવુ જોઈએ.

નારકોની સમાન જ વૈમાનિકો સુધી આહારક સમુદ્ઘાત કહેવા જોઈએ અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોના, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોના, દ્વીન્દ્રિયોના, ત્રીન્દ્રિયોન , ચતુરિન્દ્રિયોના પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના પણ અતીત અને અનાગત આહારક સમુદ્ઘાત અસખ્યાત છે, વિશેષતા એ છે કે વનસ્પતિ કાયિકો અને મનુષ્યોમા કાંઈક અન્તર છે અને તે આ પ્રકારે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! વનસ્પતિકાયિકોના અતીત આહારક સમુદ્ઘાત

यावत्–असुरकुमारादि भवनपतिपृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-मनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानाम् अनन्ता वेदनासमुद्घाता अतीताः, अनन्ताश्च वेदना-समुद्घाता भाविनः सन्ति, एवं जाव तेयगसमुग्घाए' 'एवम्–वेदनासमुद्घातोक्तरीत्या यावत्–कषायसमुद्घातो मारणान्तिकसमुद्घातो वैक्रियसमुद्घात स्तैजससमुद्घातश्च चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण बहुत्वेन वक्तव्यः, तदभिप्रायेणाह–'एवं एए वि पंच चउवीसदंडगा' एवम्–उक्तरीत्या एते पूर्वोक्ताः वेदनादि तैजसान्तसमुद्घाताः पञ्च चतुर्विंशतिदण्डकविषयतया अवसेयाः सम्प्रति आहारकसमुद्घातमधिकृत्याह–'नेरइयाणं भंते ! केवइया आहारगसमुग्घाया अईया ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां कियन्त आहारकसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'असंखेज्जा' असंख्येया आहारकसमुद्घाता नैरयिकाणामतीताः सन्ति, तथाहि–पृच्छासमयवर्तिनां नैरयिकाणा यत्समये पृच्छति तत्समये इत्यर्थः

एकेन्द्रियो, विकलेन्द्रियों, पंचेन्द्रियतिर्यंचो, मनुष्यों, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के भी अनन्त वेदना समुद्घात अतीत और अनन्त ही भावी हैं। वेदनासमुद्घात की भांति कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात, वैक्रियसमुद्घात, और तैजससमुद्घात भी समझ लेने चाहिए। इन सूत्र का भी चौवीसों दण्डकों में बहुवचन के रूप में निरूपण करना चाहिए। इसी अभिप्राय से कहते हैं–ये वेदना से लेकर तैजस तक पांच समुद्घात चौवीसों दण्ड कों में कह लेना चाहिए। अब आहारक समुद्घात के विषय में कथन किया जाता है–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! नारकों के आहारक समुद्घात कितने अतीत हुए हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! नारकों के अतीत आहारकसमुद्घात असंख्यात हैं ? तात्पर्य यह है कि सब नारक यद्यपि असंख्यात हैं, परन्तु उनमें भी कुछ असं

નારકોની સમાન અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યંતરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને પણ અનન્ત વેદના સમુદ્ઘાત અતીત અને અનન્ત જ ભાવી છે વેદના સમુદ્ઘાતની જેમ, કષાય સમુદ્ઘાત મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત, વૈક્રિય સમુદ્ઘાત અને તૈજસ સમુદ્ઘાત પણ સમજી લેવા જોઈએ એ બધાનુ ચોવીસે દડકોમા બહુવચનમાં નિરૂપણ કરવુ જોઈએ. એજ અભિપ્રાયથી કહે છે–આ વેદનાથી લઈને જે તૈજસ સુધી પાચ સમુદ્ઘાત ચોવીસે દડકોમાં કહી લેવા જોઈએ

હવે આહારક સમુદ્ઘાતના વિષયમાથી કથન કરાય છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! નારકોના આહારક સમુદ્ઘાત કેટલા અતીત થયેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! નારકોના અતીત આહારકસમુદ્ઘાત અસખ્યાત છે તાત્પર્ય એ છે કે બધા નારક જો કે અસખ્યાત છે, પરન્તુ તેમનાપા પણ કેટલાક

सर्वदापि सर्वसंख्ययाऽसंख्येयतया तेषामपि मध्ये कतिपये संख्यातीताः कृतपूर्वाहारक समुद्घाता भवन्ति तस्मादसंख्येया एव तेषामतीता आहारकसमुद्घाताः संभवन्ति नो संख्येयाः, नाप्यनन्ता इति भावः, गौतमः पृच्छति–'केवइया पुरेक्खडा ?' नैरयिकाणां कियन्त आहारकसमुद्घाताः पुरस्कृताः भाविनः सन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'असंखेज्जा' असंख्येया आहारकसमुद्घाताः नैरयिकाणां पुरस्कृताः भाविनः सन्ति, प्रागुक्तयुक्तेः, एवं चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण तावद् वक्तव्यं यावद् वैमानिकानामित्यभिप्रायेणाह–'एवं जाव वेमाणियाणं' एवम्–नैरयिकाणामिव यावद्–असुरकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाप्कायिकतेजस्कायिकवायुकायिक द्वि त्रि चतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानामपि असंख्येया अतीता भाविनश्च आहारकसमुद्घाताः सन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, किन्तु विशेषमाह–'नवरं वणस्सइकाइयाण मणूसाण य इमं णाणत्तं'–नवरम्–विशेषस्तु वनस्पति-

ख्यात नारक ऐसे होते हैं। जो पहले आहारक समुद्घात कर चुके हैं। उनकी अपेक्षा नारकों के अतीत आहारक समुद्घात असंख्यात कहे हैं।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! नारकों के भावी समुद्घात कितने हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! नारकों के भावी समुद्घात असंख्यात हैं। इसका कारण पूर्ववत् समझ लेना चाहिए।

नारकों के समान ही वैमानिकों तक के आहारक समुद्घात कह लेना चाहिए, अर्थात् असुरकुमार आदि भवनपतियों के, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों के, पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के भी अतीत और अनागत आहारकसमुद्घात असंख्यात हैं। विशेषता यह है कि वनस्पतिकायिकों और मनुष्यों में कुछ अन्तर है और वह इस प्रकार है–

गौतमस्वामी–हे भगवान् ! वनस्पतिकायिकों के अतीत आहारक समुद्

असंख्यात नारक એવા હોય છે જે પહેલા આહારક સમુદ્ઘાત કરી ચુકેલા છે, તેમની અપેક્ષાએ નારકોના અતીત આહારક સમુદ્ઘાત અસંખ્યાત કહ્યા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! નારકોના ભાવી સમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! નારકોના ભાવી સમુદ્ઘાત અસંખ્યાત છે, તેનું કારણ પૂર્વવત્ સમજી લેવુ જોઈએ

નારકોની સમાન જ વૈમાનિકો સુધી આહારક સમુદ્ઘાત કહેવા જોઈએ અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોના, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોના, દ્વીન્દ્રિયોના, ત્રીન્દ્રિયોન, ચતુરિન્દ્રિયોના પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના પણ અતીત અને અનાગત આહારક સમુદ્ઘાત અસંખ્યાત છે, વિશેષતા એ છે કે વનસ્પતિકાયિકો અને મનુષ્યોમા કાંઈક અન્તર છે અને તે આ પ્રકારે છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવાન્ ! વનસ્પતિકાયિકોના અતીત આહારક સમુદ્ઘાત

कायिकानां मनुष्याणाञ्च इदम्–वक्ष्यमाणं नानात्वं–भेदइत्यर्थः, तदेवाह–'वणस्सइकाइयाणं भंते ! केवइया आहारकसमुग्घाया अईया?' हे भदन्त ! वनस्पतिकायिकानां कियन्तः आहारकसमुद्घाता अतीताः सन्ति? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंता' अनन्ता इत्यावद् वनस्पतिकायिकानामाहारकसमुद्घाता अतीता सन्ति, नो संख्येयाः, नाप्यसंख्येयाः, अनन्तानामेव अधिगतचतुर्दशपूर्वाणा कृताहारकसमुद्घातानां प्रमादतः कृतसंसारोपचयाना वनस्पतिकायिकेषु सद्भावात् एवं भाविनोऽपि आहारकसमुद्घाता वनस्पतिकायिकाना मनन्ताः सन्ति अनन्तानामेव वनस्पतिकायादुद्वृत्य चतुर्दशपूर्वाधिगमपूर्वकं कृताहारक समुद्घातानां भाविसिद्धिगमनसद्भावात्, अथ मनुष्याणां गौतमो विशेषं पृच्छति–'मणूसाणं भंते ! केवइया आहारसमुग्घाया अईया ?' हे भदन्त ! मनुष्याणा कियन्त आहारकसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा' स्यात्–कदाचित् सख्येया मनुष्याणामाहारकसमुद्घाता अतीताः सन्ति, स्यात्–

घात कितने हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! वनस्पतिकायिको के आहारक समुद्घात अतीत अनन्त हैं, संख्यात अथवा असंख्यात नहीं। क्योकि ऐसे जीव अनन्त हैं जिन्होने चौदह पूर्वो का ज्ञान प्राप्त किया हैं, आहारकसमुदघात किया हैं, परन्तु प्रमाद के वशीभूत हो कर ससार की वृद्धि करके जो वनस्पतिकायिको में विद्यमान हैं। वनस्पतिकायिकों के भावी आहारकसमुद्घात भी अनन्त हैं, क्योकि पृच्छा के समय जो जीव वनस्पतिकाय में हैं, उनमें से अनन्त जीव वनस्पतिकाय से निकलकर, चौदह पूर्वो का ज्ञान प्राप्त करके और आहारकसमुद्घात करके सिद्धिगमन करेगे।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! मनुष्यो के कितने आहारकसमुदघात अतीत हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! मनुष्यो के आहारकसमुद्घात कदाचित् संख्यात हैं,

કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! વનસ્પતિકાયિકોના આહારક સમુદ્ઘાત અતીત અનન્ત છે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત નથી, કેમકે એવા જીવ અનન્ત છે, જેઓએ ચૌદપૂર્વનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે આહારકસમુદ્ઘાત કર્યો છે પરન્તુ પ્રમાદને વશીભૂત થઈને સસારની વૃદ્ધિ કરીને જે વનસ્પતિ કાયિકોમા વિદ્યમાન છે વનસ્પતિકાયિકોના ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત પણ અનન્ત છે, કેમકે પ્રશ્નના સમયે જે જીવ વનસ્પતિકાયમા છે, તેમનામાથી અનન્તજીવ વનસ્પતિકાયથી નિકળીને ચૌદપૂર્વનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને અને આહારક સમુદ્ઘાતકરીને સિદ્ધિ તરફ ગમન કરશે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! મનુષ્યોના કેટલા આહારક સમુદ્ઘાત અતીત છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! મનુષ્યોના આહારક સમુદ્ઘાત

कदाचिद् असंख्येया आहारकसमुद्घाता अतीताः सन्ति, संमूर्च्छिमगर्भजमनुष्यक्रान्तिक समुदायापेक्षया उत्कृष्टेन अङ्गुलमात्रक्षेत्र प्रदेशराशेः प्रथमवर्गमूलस्य तृतीयवर्गमूलेन गुणितस्य यावत्प्रमाणं भवति तावत्प्रदेशप्रमाणानि खण्डानि घनीकृतस्य लोकस्य एकप्रादेशिक्यां श्रेण्यां यावन्ति भवन्ति एतावत्प्रमाणा एकहीना मनुष्याः, ते चातीव तदन्यनारकादि जीव राश्यपेक्षया स्तोकाः, तत्रापि पूर्वभवेषु कृताहारकशरीराणां कतिपयत्वात् तेषां कदाचित् पृच्छासमये संख्येयत्वं कदाचिद् असंख्येयत्वं बोध्यमितिभावः एवमेव मनुष्याणां भाविनोऽपि आहारकसमुद्घाताः कदाचित् संख्येयाः, कदाचिद् असंख्येया बोध्याः प्रागुक्त युक्तेरित्याह–'एवं पुरेक्खडा वि' एवम्–पूर्वोक्तरीत्या पुरस्कृता अपि भाविनोऽपि आहारकसमुद्घाता वनस्पतिकायिकानामनन्ताः, मनुष्याणान्तु कदाचिद् संख्येयाः, कदाचिद् असंख्येया बोध्याः, सम्प्रति केवलिसमुद्घातमधिकृत्याह–'नेरइया णं भंते ! केवइया

कदाचित् असंख्यात हैं। संमूर्छिम और गर्भज मनुष्य मिलकर उत्कृष्ट संख्या में अंगुल मात्र क्षेत्र में जितनी प्रदेशो की राशि है, उसके प्रथम वर्गमूल का तीसरे वर्गमूल से गुणाकार करने पर जो प्रमाण आता है, उतने प्रदेशो वाले खण्ड घनीकृत लोक की एक प्रदेशवाली श्रेणी में जितने होते हैं एक कम उतने ही मनुष्य है। ये मनुष्य नारक आदि अन्य जीवराशियो की अपेक्षा कम हैं। उनमें भी ऐसे मनुष्य कम हैं जिन्हों ने पूर्वभवो में आहारकशरीर बनाया हो। अतएव वे कदाचित् संख्येय और कदाचित् असंख्येय होते हैं। इसी प्रकार मनुष्यो के भावी आहारकसमुद्घात भी कदाचित् संख्यात और कदाचित् असंख्यात समझना चाहिए। युक्ति पहले के समान ही है। इसी प्रकार भावी आहारकसमुद्घात वनस्पतिकायिकों के अनन्त और मनुष्यों के कदाचित् संख्यात और कदाचित् असंख्यात हैं।

કદાચિત્ અસંખ્યાત છે. સમૂર્છિમ અને ગર્ભજ મનુષ્યમળીને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યામાં અંગુલ માત્ર ક્ષેત્રમાં જેટલા પ્રદેશોની રાશિ છે, તેમના પ્રથમ વર્ગમૂળને ત્રીજા વર્ગમૂળથી ગુણાકાર કરવાથી જે પ્રમાણુ આવે છે, તેટલા પ્રદેશોવાળા ખંડ ઘનીકૃત લોકના એક પ્રદેશવાળી શ્રેણિમા જેટલા હોય છે, એક ન્યૂન એટલા જ મનુષ્ય છે

જે મનુષ્ય નારકાદિ અન્ય જીવરાશિયેની અપેક્ષાએ ન્યૂન છે, તેમનામાં પણ એવા મનુષ્ય ઓછા છે જેઓએ પૂર્વભવોમા આહારક શરીર બનાવેલાં હોય,

તેથી જ તેઓ કદાચિત્ સંખ્યેય અને કદાચિત્ અસંખ્યેય હોય છે. એ જ પ્રકારે મનુષ્યોના ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત પણ કદાચિત્ સંખ્યાત અને કદાચિત્ અસંખ્યાત સમજવા જોઈએ, યુક્તિ પહેલાની જેમ જ છે

એ જ પ્રકારે ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત. વનસ્પતિકાયિકોના અનન્ત અને મનુષ્યોના કદાચિત્ સંખ્યાત અને કદાચિત્ અસંખ્યાત છે,

केवलिसमुग्घाया अईया ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां कियन्तः केवलिसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'णत्थि' नैरयिकाणां केवलिसमुद्घाता अतीता न सन्ति कृतकेवलिसमुद्घातानां जीवानां घातिकर्मणा सम्लकापंकपितत्वात् नरकादिगमनासंभवात्, गौतमः पृच्छति–'केवइया पुरेक्खडा ?' कियन्तस्तावत् केवलिसमुद्घाता नैरयिकाणां पुरस्कृताः भाविनः सन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'असंखेज्जा' असंख्येया नैरयिकाणां केवलि समुद्घाताः पुरस्कृताः–भाविनः सन्ति सर्वदा पृच्छासमयवर्तिनां मध्येऽसंख्येयानामेव भाविकेवलिसमुद्घातत्वात् तथैव केवलवेदसोपलब्धेः सद्भावात्, 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवम्–नैरयिकाणामिव यावद्–असुरकुमारादि वैमानिकान्तानां वनस्पतिमनुष्यवर्जितानां केवलिसमुद्घाता अतीता न सन्ति, भाविनस्तु असंख्येयाः सन्ति इति भावः प्रागुक्तयुक्तेः, किन्तु विशेषमाह–'नवरं वणस्सइ मणूसेसु इमं

अब केवलिसमुद्घात का निरूपण करते हैं–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! नारको के केवलिसमुद्घात कितने अतीत हुए हैं।

भगवान्–हे गौतम ! नहीं है, नारको के अतीत केवलिसमुद्घात का संभव नहीं हैं, क्योंकि जिन जीवो ने केवलिसमुद्घात किया है, उनका नरक में जाना और नारक होना संभव नहीं हैं।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! नारको के भावी केवलिसमुद्घात कितने है ?

भगवन्– गौतम ! नारकों के भावी केवलिसमुद्घात असंख्यात हैं, क्यो कि पृच्छा के समय सदैव भविष्य में केवलिसमुद्घात करनेवाले नारक असंख्यात ही होते हैं। केवलज्ञान से ऐसा ही जाना जाता है।

नारको के समान ही असुरकुमार आदि से लेकर वैमानिक देवो तक इसी प्रकार समझना चाहिए। इनके भी अतीत केवलिसमुद्घात नहीं होते और भावी केवलिसमुद्घात असंख्यात होते हैं। किन्तु इस कथन में विशेषता

હવે કેવલી સમુદ્ઘાતનુ નિરૂપણુ કરે છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! નારકોના કેવલિ સમુદ્ઘાત કેટલા અતીત થયા છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! નારકોના અતીત કેવલી સમુદ્ઘાતનો સભવ નથી કેમકે જે જીવોએ કેવલિ સમુદ્ઘાત કર્યો તેમનુ નરકમા જવુ અને નારક થવુ તે અસભવિત છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! નારકોના પણુ ભાવી કેવલી સમુદ્ઘાત કેટલા છે?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! નારકોના પણુ ભાવી કેવલીસમુદ્ઘાત અસંખ્યાત છે કેમકે પૃચ્છાના સમયે સદૈવ ભવિષ્યમા કેવલિ સમુદ્ઘાત કરનારા નારક અસખ્યાત જ હોય છે, કેવલજ્ઞાનથી એવુ જ જાણુવામાં આવે છે.

નારકોના સમાન જ અસુરકુમાર આદિથી લઈને વૈમાનિક દેવો સુધી આ જ પ્રકારે સમજવું જોઈએ તેમના પણુ અતીત સમુદ્ઘાત નથી હોતા અને ભાવી કેવલિ સમુદ્ઘાત અસખ્યાત હોય છે, પરન્તુ આ કથનમા વિશેષતા એ છે કે, વનસ્પતિકાયિકો અને

नाणत्तं' नवरम्-विशेषस्तु वनस्पतिमनुष्येषु इदं वक्ष्यमाणं नानात्वम्-पृथक्त्वं-भेदः इत्यर्थः, तदेवाह-'वणस्सइकाइयाणं भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अईया ?' हे भदन्त ! वनस्पतिकायिकानां कियन्तः केवलिसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णत्थि' वनस्पतिकायिकानाम् अतीताः केवलिसमुद्घाता न सन्ति प्रागुक्त युक्तेः, गौतमः पृच्छति 'केवइया पुरेक्खडा ?' कियन्तः पुरस्कृता-भाविनो वनस्पतिकायिकानां केवलिसमुद्घाताः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंता' अनन्ताः केवलिसमुद्घाता वनस्पतिकायिकानां भाविनः सन्ति, अनन्तानां भाविकेवलिसमुद्घातानां वनस्पतिकायिकेषु सद्भावात्, मनुष्याणां विशेषं पृच्छति-'मणूसाणं भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अईया ?' हे भदन्त ! मनुष्याणां कियन्तः केवलिसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सिय अत्थि सिय नत्थि' मनुष्याणां

यह है कि वनस्पतिकायिको और मनुष्यों में भिन्नता है । वह भिन्नता आगे कही जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वनस्पतिकायिकों के अतीत केवलिसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! वनस्पतिकायिकों के अतीत केवलिसमुद्घात नहीं होते हैं । युक्ति पूर्ववत् ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वनस्पतिकायिकों के भावी केवलिसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! वनस्पतिकायिको के भावी केवलिसमुद्घात अनन्त होते हैं । क्यो कि वनस्पतिकायिकों में अनन्त जीव ऐसे हैं, जो भविष्यत् काल में केवली होकर केवलिसमुद्घात करेंगे ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्यो के केवलिसमुद्घात कितने अतीत हुए हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! मनुष्यो के केवलिसमुद्घात कदाचित् अतीत होते

મનુષ્યોમાં ભિન્નતા છે તે ભિન્નતા આગળ કહેવાશે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વનસ્પતિકાયિકોના અતીત કેવલિ સમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! વનસ્પતિકાયિકોના અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત નથી હોતા. યુક્તિ પૂર્વવત.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વનસ્પતિકાયિકોના ભાવી કેવલિ સમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! વનસ્પતિકાયિકોના ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત અનન્ત હોય છે કેમ કે વનસ્પતિકાયિકોમા અનન્ત જીવ હોય છે, જે ભવિષ્યમાં કેવલી થઇને સમુદ્ઘાત કરશે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્યોના કેવલિ સમુદ્ઘાત કેટલા અતીત થયા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્યોમા કેવલિસમુદ્ઘાત કદાચિત્ અતીત હોય છે, કદાચિત્

स्यात्-कदाचित् केवलिसमुद्घाता अतीताः सन्ति, स्यात्-कदाचित् केवलिसमुद्घाता अतीता न सन्ति, तत्र पृच्छा समये केवलिसमुद्घातात् निवृत्ताः प्राप्यन्ते चेत्तदा अतीताः सन्ति, तदन्यकाले अतीता न सन्तीति भावः, तत्रापि-'जइ अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा, उक्कोसेणं सयपुहुत्तं' यदा अतीताः केवलिसमुद्घाताः सन्ति तदा जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा अतीताः सन्ति, उत्कृष्टेन शतपृथक्त्वम् बोध्यम्, उत्कृष्टेन एककाले शतपृथक्त्वानां केवलिनां केवलिसमुद्घातासादनात्, गौतमः पृच्छति-'केवइया पुरेक्खडा ?' कियन्तः केवलिसमुद्घाता मनुष्याणां पुरस्कृताः सन्ति ? भगवानाह-'सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा' स्यात्-कदाचित् संख्येयाः, स्यात्-कदाचिद् असंख्येयाः केवलिसमुद्घाता मनुष्याणां भाविनः सन्ति, संमूर्च्छिमगर्भव्युत्क्रान्तिकानां पृच्छा समयवर्तिनां मध्ये बहूनामभव्यानां सद्भावात् भाविकेवलिसमुद्घाताः संख्येयाः, कदाचिदसंख्येयाः बहूनां भाविकेवलिसमुद्घातानां सद्भावात् ॥ सू० ३ ॥

हैं, कदाचित् नहीं होते। पृच्छा के समय यदि केवलिसमुद्घात से निवृत्त कोई मनुष्य (केवली) विद्यमान हों तो अतीत समुद्घात होते हैं, अन्य समय में अतीत केवलिसमुद्घात नहीं होते हैं। जब अतीत केवलिसमुद्घात होते हैं तब जघन्य रूप से एक, दो या तीन होते हैं, उत्कृष्ट शतपृथक्त्व अर्थात् दो सौ से लेकर नौ सौ तक होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्यों के भावी केवलिसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! मनुष्यों के भावी केवलिसमुद्घात कदाचित् संख्यात और कदाचित् असंख्यात होते हैं। संमूर्छिम और गर्भज मनुष्यों में, पृच्छा काल में बहुत से अभव्य भी होते हैं, उनके भावी केवलिसमुद्घात संभव नहीं, अतः भावी केवलिसमुद्घात संख्यात है। कदाचित् असंख्यात भी होते हैं क्योंकि उस समय भविष्य में केवलिसमुद्घात करनेवाले मनुष्य बहुत होते हैं। ॥ सू० ३ ॥

નથી હોતા પ્રશ્નના સમયે જો કેવલિસમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત કોઈ મનુષ્ય (કેવલી) વિદ્યમાન હોય તો અતીત સમુદ્ઘાત થાય છે, અન્ય સમયમાં અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત નથી થતા. જ્યારે અતીત કેવલિ સમુદ્ઘાત થાય છે ત્યારે જઘન્યરૂપથી એક, બે અગર ત્રણ થાય છે, ઉત્કૃષ્ટ શતપ્રથક્ત્વ અર્થાત્ બસોથી લઈને નવસો સુધી થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્યોના ભાવી કેવલિ સમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્યોના ભાવી કેવલિ સમુદ્ઘાત કદાચિત્ સંખ્યાત અને કદાચિત્ અસંખ્યાત હોય છે, સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ મનુષ્યોમા પૃચ્છાકાળમાં ઘણા અભવ્ય પણ હોય છે. તેમને ભાવી કેવલિ સમુદ્ઘાતનો સંભવ નથી, તેથી ભાવી કેવલી-સમુદ્ઘાત સંખ્યાત છે. કદાચિત્ અસંખ્યાત પણ હોય છે, કેમ કે તે સમયે ભવિષ્યમાં કેવલિસમુદ્ઘાત કરનારા મનુષ્ય ઘણા હોય છે. ॥ સૂ૦ ૩ ॥

॥ वेदनासमुद्घातविशेषवक्तव्यता ॥

मूलम्--एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया वेयणासमुग्घाया अईया ? गोयमा ! अणंता, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ णत्थि, जस्स अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा, एवं असुरकुमारत्ते जाव वेमाणियत्ते, एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स नेरइयत्ते केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ णत्थि, जस्सत्थि तस्स सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता, एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते केवइया वेयणासमुग्घाया अईया ? गोयमा ! अणंता, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा, एवं नागकुमारत्ते वि जाव वेमाणियत्ते, एवं जहा वेयणासमुग्घाएणं असुरकुमारे नेरइयादि वेमाणियपज्जवसाणेसु भणिओ तहा नागकुमारादिया अवसेसेसु सट्ठाणेसु परट्ठाणेसु भाणियव्वा जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते, एवमेए चउव्वीसं दंडगा भवंति ॥ सू० ४ ॥

छाया-एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य नैरयिकत्वे कियन्तो वेदनासमुद्घाता अतीताः गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यापि सन्ति कस्यापि न

वेदनासमुद्घात विशेष वक्तव्यता

शब्दार्थ-(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स) हे भगवन् ! एक-एक नारक के (नेरइयत्ते) नारकत्व में अर्थात् नारकपर्याय में रहते हुए (केवइया समुग्घाया अईया ?) कि‍तने वेदनासमुद्घात अतीत हुए ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम !

વેદના સમુદ્ઘાત વિશેષ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(एगमेगस्स भंते ! नेरइयस्स) હે ભગવન્ ! એક એક નારકના (नेरइयत्ते) નારકત્વમા અર્થાત્ નારક પર્યાયમાં રહીને (केवइया वेयणासमुग्घाया अईया ?) કેટલા વેદનાસમુદ્ઘાત અતીત થયા ? (गोयमा ! अणंता) હે ગૌતમ ! અનન્ત (केवइया पुरेक्खडा)

सन्ति, यस्य सन्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा, एवम् असुरकुमारत्वे यावद् वैमानिकत्वे, एकैकस्य खलु भदन्त ! असुरकुमारस्य नैरयिकत्वे कियन्तो वेदनासमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यापि सन्ति कस्यापि न सन्ति, यस्य सन्ति तस्य स्यात् संख्येयाः, स्यात् असंख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, एकैकस्य खलु भदन्त ! असुरकुमारस्य असुरकुमारत्वे कियन्तो

अनन्त (केवइया पुरेक्खडा) आगामी कितने ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्स अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा) जिस के हैं, जघन्य एक, दो अथवा तीन हैं (उक्कोसेणं संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा) उत्कृष्ट संख्यात या असंख्यात अथवा अनन्त हैं (एवं असुरकुमारत्ते जाव वेमाणियत्ते) इसी प्रकार असुरकुमार पर्याय में यावत् वैमानिक पर्याय में रहते हुए।

(एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स) हे भगवन् ! एक-एक असुरकुमार के (नेरइयत्ते) नारक अवस्था में (केवइया वेयणासमुग्घाया अईया ?) कितने वेदनासमुद्घात अतीत हुए हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा) आगामी कितने ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) किसी के हैं; किसी के नहीं (जस्सत्थि तस्स सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) जिस के हैं, उसके कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात, कदाचित् अनन्त है।

(एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते) हे भगवन् ! एक-एक असुरकुमार के असुरकुमार-अवस्था में (केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता ?)

આગામી કેટલા (गोयमा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) હે ગૌતમ ! કોઇને છે, કેઇને નથી (जस्स अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा) જેમને છે, જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ છે (उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અગર અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે (एव असुरकुमारत्ते जाव वेमाणियत्ते) એ જ પ્રકારે અસુરકુમાર પર્યાયમાં યાવત્ વૈમાનિક પર્યાયમાં રહેલા.

(एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स) હે ભગવન્ ! એક એક અસુરકુમારના (नेरइयत्ते) નારક-અવસ્થામાં (केवइया वेयणासमुग्घाया अईया ?) કેટલા વેદનાસમુદ્ઘાત અતીત થયા છે ? (गोयमा ! अणंता) હે ગૌતમ ! અનન્ત (केवइया पुरेक्खडा ?) આગામી કેટલા ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि) કોઈના છે, કોઈનાં નથી (जस्सत्थि तस्स सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, सिय अणता) જેને છે તેને કદાચિત સંખ્યાત. કદાચિત્ અસંખ્યાત, કદાચિત્ અનંત છે.

(एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते) હે ભગવન્ ! એક એક અસુરકુમારના અસુરકુમાર અવસ્થામા (केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता ?) કેટલા વેદના સમુદ્-

वेदना समुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यापि सन्ति कस्यापि न सन्ति, यस्य सन्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा, एवं नागकुमारत्वेऽपि यावद् वैमानिकत्वे, एव यथा वेदनासमुद्घातेन असुरकुमारो नैरयिकादि वैमानिकपर्यवसानेषु भणितस्तथा नागकुमारादिका अवशेषेषु स्वस्थानेषु परस्थानेषु भणितव्याः, यावद् वैमानिकस्य वैमानिकत्वे, एवमेते चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशका दण्डका भवन्ति ॥ सू० ४ ॥

टीका–सम्प्रति नैरयिकत्वादि भवेषु वर्तमानस्य एकैकस्य जीवस्य कियन्तो वेदना-

कितने वेदनासमुद्घात अतीत है ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा ?) आगामी कितने ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिण्णि वा) जिस के हैं, उस के जघन्य एक, दो या तीन हैं (उक्कोसेणं संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा अणंता वा) उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त हैं (एवं नागकुमारत्ते वि) इसी प्रकार नागकुमार अवस्था में भी (जाव वेमाणियत्ते) यावत् वैमानिक अवस्था में (एवं जहा वेयणासमुग्घाए णं) इसी प्रकार जैसे वेदनासमुद्घात (असुरकुमारे) असुरकुमार में (नेरइयादि वेमाणियपज्जवसाणेसु भणिओ) नारकों से लेकर वैमानिकों पर्यन्त कहा (तहा नागकुमारादिया) उसी प्रकार नाग मारों से लेकर (अवसेसेसु सट्ठाणेसु परट्ठाणेसु भाणियव्वा) शेष सब स्वस्थानों में और परस्थानों में कहना चाहिए (जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते) यावत् वैमानिक के वैमानिक अवस्था में (एवमेते चउव्वीसा) इस प्रकार ये चौबीस (चउव्वीसं दंडगा भवंति) चौबीस दंडक होते हैं । ॥सू. ४॥

घात અતીત છે ? (गोयमा ! अणंता) હે ગૌતમ ! અનંત) (केवइया पुरेक्खडा) આગામી કેટલા ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) હે ગૌતમ ! કોઈને હોય છે, કોઈને નહીં (जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा) જેને હોય છે, તેને જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ હોય છે (उक्कोसेणं संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा अणंता वा) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે

(एवं नागकुमारत्ते वि) એ જ પ્રકારે નાગકુમાર અવસ્થામાં પણ (जाव वेमाणियत्ते) યાવત્ વૈમાનિક અવસ્થામાં (एवं जहा वेयणासमुग्घाए णं) એજ પ્રકારે જેવાં વેદનાસમુદ્ઘાત (असुरकुमारे) અસુરકુમારમાં (नेरइयादि वेमाणियपज्जवसाणेसु भणिओ) નારકોથી લઈને વૈમાનિકો પર્યન્ત કહ્યા (तहा नागकुमारादिया) એજ પ્રકારે નાગકુમારોથી લઈને (अवसेसेसु सट्ठाणेसु परट्ठाणेसु भाणियव्वा) શેષ બધા સ્વસ્થાનોમાં અને પરસ્થાનોમાં કહેવા જોઈએ (जाव वेमाणियत्ते) યાવત્ વૈમાનિકાવસ્થામાં (एव मेते चउव्वीसा) એ પ્રકારે આ ચોવીસ (चउव्वीसदंडगा भवंति) ચોવીસ દંડક થાય છે, ॥ સૂ० ૪ ॥

सन्ति, यस्य सन्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा, एवम् असुरकुमारत्वे यावद् वैमानिकत्वे, एकैकस्य खलु भदन्त ! असुरकुमारस्य नैरयिकत्वे कियन्तो वेदनासमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यापि सन्ति कस्यापि न सन्ति, यस्य सन्ति तस्य स्यात् संख्येयाः, स्यात् असंख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, एकैकस्य खलु भदन्त ! असुरकुमारस्य असुरकुमारत्वे कियन्तो

अनन्त (केवइया पुरेक्खडा) आगामी कितने ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्स अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा) जिस के हैं, जघन्य एक, दो अथवा तीन हैं (उक्कोसेणं संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा) उत्कृष्ट संख्यात या असंख्यात अथवा अनन्त हैं (एवं असुरकुमारत्ते जाव वेमाणियत्ते) इसी प्रकार असुरकुमार पर्याय यावत् वैमानिक पर्याय में रहते हुए।

(एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स) हे भगवन् ! एक-एक असुरकुमार के (नेरइयत्ते) नारक अवस्था में (केवइया वेयणासमुग्घाया अईया ?) कितने वेदनासमुद्घात अतीत हुए हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा) आगामी कितने ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) किसी के हैं; किसी के नहीं (जस्सत्थि तस्स सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) जिस के हैं, उसके कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात, कदाचित् अनन्त है।

(एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते) हे भगवन् ! एक-एक असुरकुमार के असुरकुमार-अवस्था में (केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता ?)

આગામી કેટલા (गोयमा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) હે ગૌતમ ! કોઈને છે, કેઈને નથી (जस्स अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा) જેમને છે, જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ છે (उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा) ઉત્કૃષ્ટ સખ્યાત અગર અસખ્યાત અથવા અનન્ત છે (एव असुरकुमारत्ते जाव वेमाणियत्ते) એ જ પ્રકારે અસુરકુમાર પર્યાયમા યાવત્ વૈમાનિક પર્યાયમાં રહેલા.

(एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स) હે ભગવન્ ! એક એક અસુરકુમારના (नेरइयत्ते) નારક-અવસ્થામાં (केवइया वेयणासमुग्घाया अईया ?) કેટલા વેદનાસમુદ્ઘાત અતીત થયા છે ? (गोयमा ! अणंता) હે ગૌતમ ! અનન્ત (केवइया पुरेक्खडा ?) આગામી કેટલા ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि) કોઈના છે, કોઈનાં નથી (जस्सत्थि तस्स सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, सिय अणता) જેને છે તેને કદાચિત સંખ્યાત. કદાચિત્ અસંખ્યાત, કદાચિત્ અનન્ત છે.

(एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते) હે ભગવન્ ! એક એક અસુરકુમારના અસુરકુમાર અવસ્થામા (केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता ?) કેટલા વેદના સમુદ્-

वेदना समुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यापि सन्ति कस्यापि न सन्ति, यस्य सन्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा, एवं नागकुमारत्वेऽपि यावद् वैमानिकत्वे, एवं यथा वेदनासमुद्घातेन असुरकुमारो नैरयिकादि वैमानिकपर्यवसानेषु भणितस्तथा नागकुमारादिका अवशेषेषु स्वस्थानेषु परस्थानेषु भणितव्याः, यावद् वैमानिकस्य वैमानिकत्वे, एवमेते चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशका दण्डका भवन्ति ॥ सू० ४ ॥

टीका-सम्प्रति नैरयिकत्वादि भवेषु वर्तमानस्य एकैकस्य जीवस्य कियन्तो वेदना-

कितने वेदनासमुद्घात अतीत हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा ?) आगामी कितने ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिण्णि वा) जिस के हैं, उस के जघन्य एक, दो या तीन हैं (उक्कोसेणं संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा अणंता वा) उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त हैं (एवं नागकुमारत्ते वि) इसी प्रकार नागकुमार अवस्था में भी (जाव वेमाणियत्ते) यावत् वैमानिक अवस्था में (एवं जहा वेयणासमुग्घाए णं) इसी प्रकार जैसे वेदनासमुद्घात (असुरकुमारे) असुरकुमार में (नेरइयादि वेमाणियपज्जवसाणेसु भणिओ) नारकों से लेकर वैमानिकों पर्यन्त कहा (तहा नागकुमारादिया) उसी प्रकार नागकुमारों से लेकर (अवसेसेसु सट्ठाणेसु परट्ठाणेसु भाणियव्वा) शेष सब स्वस्थानों में और परस्थानों में कहना चाहिए (जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते) यावत् वैमानिक के वैमानिक अवस्था में (एवमेते चउव्वीसा) इस प्रकार ये चौवीस (चउव्वीसं दंडगा भवंति) चौवीस दंडक होते हैं। ॥सू. ४॥

ઘાત અતીત છે ? (गोयमा ! अणंता) હે ગૌતમ ! અનંત) (केवइया पुरेक्खडा) આગામી કેટલા ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) હે ગૌતમ ! કોઈને હોય છે, કોઈને નહીં (जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा) જેને હોય છે, તેને જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ હોય છે (उक्कोसेणं संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा अणंता वा) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે

(एवं नागकुमारत्ते वि) એ જ પ્રકારે નાગકુમાર અવસ્થામાં પણ (जाव वेमाणियत्ते) યાવત્ વૈમાનિક અવસ્થામાં (एवं जहा वेयणासमुग्घाए णं) એજ પ્રકારે જેવાં વેદનાસમુદ્ઘાત (असुरकुमारे) અસુરકુમારમા (नेरइयादि वेमाणियपज्जवसाणेसु भणिओ) નારકોથી લઈને વૈમાનિકો પર્યન્ત કહ્યા (तहा नागकुमारादिया) એજ પ્રકારે નાગકુમારોથી લઈને (अवसेसेसु सट्ठाणेसु परट्ठाणेसु भाणियव्वा) શેષ બધા સ્વસ્થાનોમાં અને પરસ્થાનોમાં કહેવા જોઈએ (जाव वेमाणियत्ते) યાવત્ વૈમાનિકાવસ્થામાં (एवमेते चउव्वीसा) એ પ્રકારે આ ચોવીસ (चउव्वीसदंडगा भवंति) ચોવીસ દંડક થાય છે. ॥ સૂ૦ ૪ ॥

समुद्घाता अतीताः, कियन्तश्च भाविनः ? इति प्ररूपयितुमाह–'एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया वेयणा समुग्घाया अईया ?' हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिकस्य नैरयिकत्वे वृत्तस्य सकलातीतकालापेक्षया कियन्तो वेदनासमुद्घाता अतीताः ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंता' अनन्ता वेदनासमुद्घाताः नैरयिकत्वे

टीकार्थ–नैरयिक आदि भवों में वर्त्तमान एक–एक नारक के कितने वेदनासमुदघात अतीत और अनागत है, यह प्ररूपणा की जाती है–

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक–एक नारक के नारकत्वपर्याय में अर्थात् नारकदशा में रहते हुए कितने वेदनासमुद्घात अतीत हुए ?

पहले भी नारकों के अतीत वेदनासमुद्घात की संख्या बतलाइ गई थी और यहां भी वही संख्या बतलाई जा रही है, मगर दोनों में पर्याप्त अन्तर है। पहले केवल यही प्रश्न किया गया था कि नारक के अतीत समुद्घात कितने हैं ? यहां यह प्रश्न किया जा रहा है कि नारक जब नारक अवस्था में रहा, तब उसने कितने वेदनासमुद्घात किए ? इस प्रकार पहले नारक जीव के द्वारा चौवीसों दंडकों में से किसी भी दंडक में किए हुए वेदनासमुद्घातों की गणना विवक्षित थी, जब कि यहां पर केवल नारकपर्याय में किए हुए वेदनासमुद्घातों की ही गणना विवक्षित है। वर्त्तमान में जो नारक जीव है, उसने नारकेतरपर्यायों में जो वेदनासमुद्घात किए वे यहां पर विवक्षित नहीं है। यह स्वस्थान संबंधी समुद्घात संख्या हुई। इसी प्रकार परस्थानों में भी एक–एक पर्याय ही विवक्षित है, जैसे नारक ने असुरकुमार अवस्था में जो वेदना

ટીકાર્થ–હવે નૈરયિક આદિ ભવોમા વર્તમાન એક–એક નારકના કેટલા વેદના સમુદ્ઘાત અતીત અને અનાગત છે, એ પ્રરૂપણા કરાય છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! એક–એક નારકના નારકત્વ પર્યાયમા અર્થાત્ નારક દશામા રહેતા કેટલા વેદના સમુદ્ઘાત અતીત થયા ?

પહેલા પણ નારકના અતીત વેદના સમુદ્ઘાતની સંખ્યા બતાવાઇ હતી અને અહીં પણ તેજ સખ્યા બતાવાય છે, પણ બન્નેમાં પર્યાપ્ત અન્તર છે. પહેલા કેવળ એ જ પ્રશ્ન કરાયો કે નારકના અતીત સમુદ્ઘાત કેટલા છે ? અહી એ પ્રશ્ન કરાઈ રહ્યો છે કે નારક જ્યારે નારક અવસ્થામાં રહ્યો છે ત્યારે તેણે કેટલા વેદના સમુદ્ઘાત કર્યા ? એ પ્રકારે પહેલા નારક જીવ દ્વારા ચોવીસે દડકોમાથી કોઈપણ દડકમા કરેલા વેદના સમુદ્ઘાતોની ગણના વિવક્ષિત હતી, જ્યારે અહી કેવલ નારક પર્યાયનાં કરેલા વેદના સમુદ્ઘાતોની જ ગણના વિવક્ષિત છે. વર્તમાનમા જે નારક જીવ છે, તેણે નારકેતર પર્યાયોમાં જે વેદનાસમુદ્ઘાત કર્યા તે અહી વિવક્ષિત નથી. આ સ્વસ્થાન સંબંધી સમુદ્ઘાત સખ્યા થઇ

એજ પ્રકારે પરસ્થાનોમાં પણ એક એક પર્યાય જ વિવક્ષિત છે, જેમ નારકે

वृत्तस्य नैरयिकस्य सन्ति नारकस्थानस्यानन्तशः प्राप्तत्वात् एकैकस्मिंश्च नरकभवे जघन्येनापि संख्येयानां वेदनासमुद्घातानां सद्भावात्, गौतमः पृच्छति-'केवइया पुरेक्खडा ?' कियन्तो वेदनासमुद्घाताः पुरस्कृताः-भाविनः सन्ति एकैकस्य नैरयिकस्य संसारमोक्षपर्यन्तं सकलानागतकालापेक्षया नैरयिकत्वे भाविनः सर्वसंख्यया कियन्तः पुरस्कृता वेदनासमुद्घाताः ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि' कस्यचिन्नैरयिकस्य भाविनो वेदनासमुद्घाताः सन्ति, कस्यचिन्नसन्ति, तत्र आसन्नमृत्योर्वेदना समुद्घातमवाप्य मारणान्तिकेन समुद्घातेन नरकादुद्वृत्तस्य सिद्धभाविनो

समुद्घात किए उन्हीं की गणना की जाएगी, अन्य अवस्थाओं में किए हुए वेदनासमुद्घात वहाँ विवक्षित नहीं होंगे। इस प्रकरण में आगे सर्वत्र यह विशेषता ध्यान में रखनी चाहिए।

गौतमस्वामी के प्रश्न का श्री भगवान उत्तर देते हैं-हे गौतम ! नारकपर्याय में रहे हुए एकनारक के अनन्त वेदनासमुद्घात हैं, क्योंकि उसने अनन्त वार नरकपर्याय प्राप्त की है और एक-एक नरकभव में कम से कम भी संख्यात वेदनासमुद्घात होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के, मोक्ष पर्यन्त सम्पूर्ण अनागत काल की अपेक्षा से नारकपर्याय में भावी वेदनासमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! किसी नारक के भावी वेदनासमुद्घात होते हैं, किसी के नहीं होते। अर्थात् जिस नारक की मृत्यु निकट हैं, वह कदाचित् वेदनासमुद्घात किए बिना ही, मारणान्तिक समुद्घात के द्वारा नरक से उद्वर्त्तन

અસુરકુમાર અવસ્થામાં જે વેદના સમુદ્ઘાત કર્યા તેમની જ ગણના કરાશે. અન્ય અવસ્થાઓમા કરેલા વેદના સમુદ્ઘાત અહીં વિવક્ષિત નહી થાય. આ પ્રકરણમાં આગળ બધે આ વિશેષતા ધ્યાનમાં રાખવી જોઇએ.

શ્રીગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નનો શ્રીભગવાન ઉત્તર આપે છે-

હે ગૌતમ ! નારક પર્યાયમાં રહેલ એક નારકના અનન્ત વેદના સમુદ્ઘાત છે, કેમ કે તેણે અનન્તવાર નારક પર્યાય પ્રાપ્ત કરેલ છે અને એક-એક નારક ભવમાં ઓછામાં ઓછા પણ સખ્યાત વેદના સમુદ્ઘાત થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક એક નારકના મોક્ષ પર્યન્ત સમ્પૂર્ણ અનાગત કાળની અપેક્ષાએ નારક પર્યાયમા ભાવી વેદના સમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ નારકનો ભાવી વેદના સમુદ્ઘાત થાય છે, કોઇના નથી થતા. અર્થાત જે નારકનુ મૃત્યુ નિકટ છે, તે કદાચિત્ વેદના સમુદ્ઘાત કર્યા વિના જ મારણાંતિક સમુદ્ઘાતના દ્વારા નરકથી ઉદ્વર્તન કરીને, મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરીને મુક્ત થઈ જાય છે.

नैरयिकत्वे भावी एकोऽपि वेदनासमुद्घातो नास्ति तदन्यस्य तु सन्ति, तत्रापि 'जस्स अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा' यस्य नैरयिकस्य भाविनो वेदना समुद्घाताः सन्ति तस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा वेदनासमुद्घाताः, उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा भाविनो वेदनासमुद्घाता बोध्याः, 'एवं असुरकुमारत्ते जाव वेमाणियत्ते' एवम्-नैरयिकत्वे इव असुरकुमारत्वे यावद्-नागकुमारत्वे सुवर्णकुमारत्वे अग्निकुमारत्वे प्रभृति भवनपतित्वे पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियत्वे विकलेन्द्रियत्वे पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकत्वे मनुष्यत्वे वानव्यन्तरत्वे ज्योतिष्कत्वे वैमानिकत्वे च वृत्तस्य नैरयिकस्य सकलातीतकालापेक्षया अनन्ता वेदनासमुद्घाता अतीताः, भाविनश्च वेदनासमुद्घाताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्यापि सन्ति तस्यापि जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा

करके, मनुष्यभव प्राप्तकर मुक्त हो जाना है उस नारक को नारकपर्याय संबंधी भावी वेदनासमुदघात नहीं होता है। उससे भिन्न प्रकार के जो नारक हैं, उन के होते हैं। जिस नारक के नारकपर्याय संबंधी भावी समुद्घात हैं, उसके जघन्य एक, दो अथवा तीन होते हैं और उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त होते हैं।

जैसे नारकों के नारकपर्याय संबंधी वेदनासमुद्घातों का निरूपण किया गया, उसी प्रकार नारक के असुरकुमार पर्याय में यावत् नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार आदि भवनपति देवपर्याय में, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रिय पर्याय में, विकलेन्द्रियपर्याय में, पचेन्द्रियपर्याय में, मनुष्यपर्याय में, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक के पर्याय में भी सम्पूर्ण अतीतकाल की अपेक्षा अनन्त वेदनासमुद्घात अतीत है, भावी वेदनासमुद्घात किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते। जिस के होते हैं, उसके जघन्य एक, दो अथवा तीन

તે નારકના નારકના પર્યાય સંબંધી ભાવી વેદનાસમુદ્ઘાત નથી થતા. તેનાથી ભિન્ન પ્રકારના જે નારક છે, તેમના થાય છે. જે નારકના નારક પર્યાય સંબંધી ભાવી સમુદ્ઘાત છે, તેના જઘન્ય એક, બે, ત્રણ થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત થાય છે

જેવું નારકોના નારક પર્યાય સંબંધી વેદનાસમુદ્ઘાતોનું નિરૂપણ કરેલું છે, એ જ પ્રકારે નારકના અસુરકુમાર પર્યાયમાં યાવત્ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર આદિ ભવનપતિદેવ પર્યાયમાં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં, વિકલેન્દ્રિય પર્યાયમા, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ પર્યાયમાં, મનુષ્ય પર્યાયમા, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકના પર્યાયમાં પણ સંપૂર્ણ અતીત કાલની અપેક્ષાએ અનન્ત વેદના સમુદ્ઘાત અતીત છે.

ભાવી વેદના સમુદ્ઘાત કોઈના થાય છે, કોઈના નથી થતા જેમના થાય છે, તેમના જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ થાય છે, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત–અસંખ્યાત અગર અનન્ત થાય છે.

अनन्ता वा बोध्याः, तत्रापि क्षीणशेषायुषां तद्भवजानामनन्तरं सिद्धिं गमिष्यतामेव जघन्येन एकद्वित्रिपर्यन्तमवसेयम् न तु पुनर्नरकेऽपृत्पत्स्यमानानाम्. पुनर्नरकोत्पत्तौ तु जघन्येनापि संख्येयानामेव वेदनासमुद्घातानां भाविनामुपलभ्यमानत्वात्. उत्कृष्टेन तु जघन्यस्थितिकेषु सकृन्नरकेषु उत्पत्स्यमानस्य संख्येयाः भाविनो वेदनासमुद्घाताः, अनेकशो दीर्घस्थितिकेषु असकृद्वा उत्पत्स्यमानस्य असंख्येयाः, अनन्तश उत्पत्स्यमानस्य अनन्ता भाविनो वेदनासमुद्घाता अवसेयाः गौतमः पृच्छति–'एगमेगस्स णं भंते! असुरकुमारस्स नेरइयत्ते केवइया वेयणासमुग्घाया अईया?' हे भदन्त! एकैकस्य खलु असुरकुमारस्य पूर्वं नैरयिकत्वे वृत्तस्य सकलातीतकालापेक्षया सर्वसंख्यया कियन्तो वेदनासमुद्घाता अतीता? भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'अणंता' असुरकुमारस्य भूतपूर्वनैरयिकस्य

होते हैं, उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात या अनन्त होते हैं इनमें से जिन की शेष आयु क्षीण हो गई हैं और जो उसी भव से मुक्ति प्राप्त करनेवाले हैं, उन्हीं की अपेक्षा से एक, दो या तीन भावी वेदनासमुद्घात कहे गए हैं, जो जीव पुनः नरक में उत्पन्न होनेवाले हैं, उनकी अपेक्षा से नहीं। क्योंकि जो पुनः नरक में उत्पन्न होनेवाला होता है, उस के जघन्य रूप से भी संख्यात भावी वेदनासमुद्घात होते हैं। ये संख्यात समुद्घात भी उसी नारक के समझने चाहिए जो एक ही वार और वह भी जघन्य स्थितिवाले नरक में उत्पन्न होनेवाला हो। जो अनेक वार उत्पन्न होनेवाला है और दीर्घस्थितिक रूप में उत्पन्न होनेवाला है, उस के भावी वेदनासमुद्घात असंख्यात होते हैं। जो अनन्तवार उत्पन्न होनेवाला है उस के अनन्त होते हैं।

गौतमस्वामी–हे भगवन्! एक–एक असुरकुमार के नैरयिक अवस्था में कितने वेदनासमुदघात अतीत हुए हैं?

भगवान्–हे गौतम! एक एक असुरकुमार के नारक–अवस्था में अनन्त

એમનામાથી જેટલુ આયુષ્ય ક્ષીણ થયુ છે અને જે તેજ ભવથી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરનારા છે, તેમની જ અપેક્ષાથી એક, બે અગર ત્રણ ભાવી વેદના સમુદ્ઘાત કહેલા છે, જે જીવ ફરીથી નરકમા ઉત્પન્ન થનાર હોય છે, તેના જઘન્ય રૂપથી પણ સખ્યાત ભાવી વેદના સમુદ્ઘાત થાય છે આ સખ્યાત સમુદ્ઘાત પણ તે નારકના સમજવા જોઈએ જે એકજવાર અને તે પણ જઘન્ય સ્થિતિવાળા નરકમા ઉત્પન્ન થનાર હોય જે અનેકવાર ઉત્પન્ન થનાર છે અને દીર્ઘસ્થિતિક રૂપમા ઉત્પન્ન થનાર છે તેના ભાવી વેદના સમુદ્ઘાત અસખ્યાત થાય છે જે અનન્તવાર ઉત્પન્ન થાય છે તેના અનન્ત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવાન્! એક–એક અસુરકુમારના નૈરયિક અવસ્થામા કેટલા સમુદ્ઘાત અતીત થયેલા છે?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ! એક–એક અસુરકુમારના નારક અવસ્થામા અનન્ત વેદના

अनन्ता वेदनासमुद्घाता अतीताः सन्ति अनन्तशो नैरयिकत्वस्य पूर्वं प्राप्तत्वात्, एकै-कस्मिंश्च नैरयिकभवे जघन्येनापि संख्येयानां वेदनासमुद्घातानां सद्भावात्, 'केवइया पुरेक्खडा ?' नैरयिकत्वे भाविनोऽसुरकुमारस्य कियन्तो वेदनासमुद्घाताः पुरस्कृताः-भाविनः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' कस्यचित् असुरकुमारस्य नैरयिकत्वे भाविनो वेदनासमुद्घाताः सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति 'जस्सत्थि तस्स सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता' यस्य असुरकुमारस्य नैर यिकत्वे भाविनो वेदनासमुद्घाताः सन्ति तस्य स्यात्-कदाचित् संख्येयाः, स्यात्-कदा-चित् असंख्येयाः, स्यात्-कदाचिद् अनन्ताः भाविनो वेदनासमुद्घाताः सन्ति, तत्र योऽसुर-कुमारभवादुद्वृत्य नरकं न गमिष्यति किन्तु अनन्तरं परम्परया वा मनुजभवं प्राप्य सिद्धो भविष्यति तस्य नैरयिकत्वावस्थाभाविनः पुरस्कृता वेदनासमुद्घाता न सन्ति नैरयिकत्वा-वस्थाया एवासद्भावात् यः पुनस्तद्भवानन्तरं परम्परया नरकं यास्यति तस्य पुरस्कृताः

वेदनासमुद्घात अतीत हुए हैं, क्योंकि उसने अतीत काल में अनन्त वार नारक-अवस्था प्राप्त की है और एक-एक नारक भव में कम से कम संख्यात वेदनासमुद्घात होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असुरकुमार के नारक-अवस्था में भावी वेदना-समुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! किसी असुरकुमार के नारक अवस्था में भावी वेदना-समुद्घात होते हैं, किसी के नहीं होते हैं। जिस के होते हैं, उसके कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात और कदाचित् अनन्त होते हैं इन में जो असुर कुमार के भव से निकल कर नरक के भव में कभी जन्म नहीं लेगा, किन्तु अनन्तर भव में अथवा परम्परा से मनुष्यभव प्राप्त कर के सिद्ध हो जाएगा, उसके नारकपर्याय भावी आगामी वेदनासमुद्घात नहीं होते हैं, क्योंकि उसे

સમુદ્ઘાત અતીત થયેલ છે, કેમ કે તેણે અતીતકાળમા અનન્તવાર નારક અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી છે અને એક-એક નારક ભવમા ઓછામા ઓછા પણ સંખ્યાત વેદના સમુદ્ઘાત થાય છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમારના નારક અવસ્થામા ભાવી વેદનાસમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઇ અસુરકુમારના નારક અવસ્થામા ભાવી વેદનાસમુદ્ઘાત થાય છે કોઇના નથી થતા, જેમના થાય છે તેમના કદાચિત્ સંખ્યાત, કદાચિત્ અસંખ્યાત અને કદાચિત અનન્ત હોય છે

એમાથી જે અસુરકુમારના ભવથી નિકળીને નારકના ભવમા કોઇ જન્મ નહી લે. પરંતુ અનન્તર ભવમા અથવા પરંપરાથી મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થઇ જશે, તેના નારક પર્યાય ભાવી આગામી વેદના સમુદ્ઘાત નથી થતા. કેમકે તેને નારક

सन्ति, तत्रापि यः सकृद् जघन्यस्थितिकेषु नरकेषु मध्ये समुत्पत्स्यते तस्यासुरकुमारस्य जघन्येनापि सङ्ख्येयाः वेदनासमुद्घाताः पुरस्कृता भवन्ति सर्वजघन्यस्थितिकेष्वपि नरकेषु संख्येयानां वेदनासमुद्घातानां सद्भावात्, नरयिकाणां वेदनाबहुलत्वात्, असकृद् जघन्यस्थितिकेषु सकृदसकृद्वा गमने असंख्येयाः पुरस्कृताः वेदनासमुद्घाताः, अनन्तशो नरकगमने अनन्ता बोध्याः, गौतमः पृच्छति–'एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता ?' हे भदन्त ! एकैकस्य खलु असुरकुमारस्य असुरकुमारत्वे पूर्वं वृत्तस्य सकलातीतकालापेक्षया कियन्तो वेदनासमुद्घाता अतीताः ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंता' अनन्ता वेदनासमुद्घाता असुरकुमारस्य पूर्वमसुरकुमारत्वे वृत्तस्य अतीताः सन्ति, 'केवइया पुरेक्खडा ?' कियन्तो वेदनासमुद्घाताः

नारकपर्याय ही प्राप्त नहीं होने वाली है, किन्तु जो असुरकुमार उस भव के पश्चात् परम्परा से नरक में जाएगा, उस के भावी वेदनासमुद्घात होते हैं उनमें जो एक बार जघन्य स्थिति वाले नरक में उत्पन्न होगा, उस असुरकुमार के जघन्य भी संख्यात वेदनासमुद्घात होते हैं क्योंकि वेदना की बहुलता होती है। कई बार जघन्य स्थितिक नरक में जाने पर असंख्यात वेदनासमुद्घात होंगे और अनन्त बार नरक में जाए तो अनन्त वेदनासमुद्घात होंगे।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक असुरकुमार के, असुरकुमार अवस्था में, सम्पूर्ण अतीत काल की अपेक्षा से कितने वेदनासमुद्घात अतीत हुए ?

भगवान्-हे गौतम ! एक-एक असुरकुमार के असुरकुमार अवस्था में-अतीत काल में जब वह असुरकुमार था तब, अनन्त वेदनासमुद्घात अतीत हुए।

गौतमस्वामी-असुरकुमार के असुरकुमारावस्था में कितने वेदनासमुद्घात भावी है ?

પર્યાય જ પ્રાપ્ત થનાર નથી, પણ જે અસુરકુમાર તે ભવના પછી પરંપરાથી નરકમાં જશે, તેના ભાવી વેદના સમુદ્ઘાત થાય છે તેમાંથી પણ જે એકવાર જઘન્ય સ્થિતિવાળા નરકમા ઉત્પન્ન થશે. તે અસુરકુમારના જઘન્ય પણ સખ્યાત વેદના સમુદ્ઘાત થશે, કેમકે જઘન્ય સ્થિતિક નરકમા પણ સખ્યાત વેદના સમુદ્ઘાત થાય છે, કેમકે નારકોને વેદનાની બહુલતા હોય છે, કેટલીક વાર જઘન્ય સ્થિતિક નરકમા જતાં અસખ્યાત વેદનાસમુદ્ઘાત થશે અને અનન્તવાર નરકમા જાય તો અનન્ત વેદનાસમુદ્ઘાત થશે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક અસુરકુમારના અસુરકુમાર અવસ્થામાં, સપૂર્ણ અતીત કાળની અપેક્ષાથી કેટલા વેદના સમુદ્ઘાત અતીત થયા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક એક અસુરકુમારના અસુરકુમાર અવસ્થામાં અતીત કાળમા જ્યારે તે અસુરકુમાર હતા ત્યારે અનન્ત વેદના સમુદ્ઘાત અતીત થયા.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમારના અસુરકુમાર અવસ્થામાં કેટલા વેદના

अनन्ता वेदनासमुद्घाता अतीताः सन्ति अनन्तशो नैरयिकत्वस्य पूर्वं प्राप्तत्वात्, एकै-कस्मिंश्च नैरयिकभवे जघन्येनापि संख्येयानां वेदनासमुद्घातानां सद्भावात्, 'केवइया पुरेक्खडा ?' नैरयिकत्वे भाविनोऽसुरकुमारस्य कियन्तो वेदनासमुद्घाताः पुरस्कृताः-भाविनः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' कस्यचित् असुरकुमारस्य नैरयिकत्वे भाविनो वेदनासमुद्घाताः सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति 'जस्सत्थि तस्स सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता' यस्य असुरकुमारस्य नैर यिकत्वे भाविनो वेदनासमुद्घाताः सन्ति तस्य स्यात् कदाचित् संख्येयाः, स्यात्-कदा-चित् असंख्येयाः, स्यात्-कदाचिद् अनन्ताः भाविनो वेदनासमुद्घाताः सन्ति, तत्र योऽसुर-कुमारभवादुद्वृत्य नरकं न गमिष्यति किन्तु अनन्तरं परम्परया वा मनुजभवं प्राप्य सिद्धो भविष्यति तस्य नैरयिकत्वावस्थाभाविनः पुरस्कृता वेदनासमुद्घाता न सन्ति नैरयिकत्वा-वस्थाया एवासद्भावात् यः पुनस्तद्भवानन्तरं परम्परया नरकं यास्यति तस्य पुरस्कृताः

वेदनासमुद्घात अतीत हुए हैं, क्योंकि उसने अतीत काल में अनन्त वार नारक-अवस्था प्राप्त की है और एक-एक नारक भव में कम से कम संख्यात वेदनासमुद्घात होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असुरकुमार के नारक-अवस्था में भावी वेदना-समुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! किसी असुरकुमार के नारक अवस्था में भावी वेदना समुद्घात होते हैं, किसी के नहीं होते हैं। जिस के होते हैं, उसके कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात और कदाचित् अनन्त होते हैं इन में जो असुर मार के भव से निकल कर नरक के भव में कभी जन्म नहीं लेगा, किन्तु अनन्तर भव में अथवा परम्परा से मनुष्यभव प्राप्त कर के सिद्ध हो जाएगा, उसके नारकपर्याय भावी आगामी वेदनासमुद्घात नहीं होते हैं, क्योंकि उसे

સમુદ્ઘાત અતીત થયેલ છે, કેમ કે તેણે અતીતકાળમા અનન્તવાર નારક અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી છે અને એક-એક નારક ભવમા ઓછામા ઓછા પણ સંખ્યાત વેદના સમુદ્ઘાત થાય છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમારના નારક અવસ્થામા ભાવી વેદનાસમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઇ અસુરકુમારના નારક અવસ્થામા ભાવી વેદનાસમુદ્ઘાત થાય છે કોઇના નથી થતા, જેમના થાય છે તેમના કદાચિત્ સંખ્યાત, કદાચિત અસંખ્યાત અને કદાચિત અનન્ત હોય છે

એમાથી જે અસુરકુમારના ભવથી નિકળીને નારકના ભવમા કોઇ જન્મ નહી લે પરંતુ અનન્તર ભવમા અથવા પરંપરાથી મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થઇ જશે, તેના નારક પર્યાય ભાવી આગામી વેદના સમુદ્ઘાત નથી થતા. કેમકે તેને નારક

सन्ति, तत्रापि यः सकृद् जघन्यस्थितिकेषु नरकेषु मध्ये समुत्पत्स्यते तस्यासुरकुमारस्य जघन्येनापि सङ्ख्येयाः वेदनासमुद्घाताः पुरस्कृता भवन्ति सर्वजघन्यस्थितिकेष्वपि नरकेषु संख्येयानां वेदनासमुद्घातानां सद्भावात्, नारकाणां वेदनाबहुलत्वात्, असकृद् जघन्यस्थितिकेषु सकृदसकृद्वा गमने असंख्येयाः पुरस्कृताः वेदनासमुद्घाताः, अनन्तशो नरकगमने अनन्ता बोध्याः, गौतमः पृच्छति-' एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता ?' हे भदन्त ! एकैकस्य खलु असुरकुमारस्य असुरकुमारत्वे पूर्वं वृत्तस्य सकलातीतकालापेक्षया कियन्तो वेदनासमुद्घाता अतीताः ? भगवानाह-' गोयमा ! ' हे गौतम ! ' अणंता ' अनन्ता वेदनासमुद्घाता असुरकुमारस्य पूर्वमसुरकुमारत्वे वृत्तस्य अतीताः सन्ति, ' केवइया पुरेक्खडा ? ' कियन्तो वेदनासमुद्घाताः

नारकपर्याय ही प्राप्त नहीं होने वाली है, किन्तु जो असुरकुमार उस भव के पश्चात् परम्परा से नरक में जाएगा, उस के भावी वेदनासमुद्घात होते हैं उनमें जो एक बार जघन्य स्थिति वाले नरक में उत्पन्न होगा, उस असुरकुमार के जघन्य भी संख्यात वेदनासमुद्घात होते हैं क्योंकि वेदना की बहुलता होती है। कई बार जघन्य स्थितिक नरक में जाने पर असंख्यात वेदनासमुद्घात होंगे और अनन्त बार नरक में जाए तो अनन्त वेदनासमुद्घात होंगे।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक असुरकुमार के, असुरकुमार अवस्था में, सम्पूर्ण अतीत काल की अपेक्षा से कितने वेदनासमुद्घात अतीत हुए ?

भगवान्-हे गौतम ! एक-एक असुरकुमार के असुरकुमार अवस्था में-अतीत काल में जब वह असुरकुमार था तब, अनन्त वेदनासमुद्घात अतीत हुए।

गौतमस्वामी-असुरकुमार के असुरकुमारावस्था में कितने वेदनासमुद्घात भावी है ?

પર્યાય જ પ્રાપ્ત થનાર નથી, પણ જે અસુરકુમાર તે ભવના પછી પરંપરાથી નરકમાં જશે, તેના ભાવી વેદના સમુદ્ઘાત થાય છે. તેમાથી પણ જે એકવાર જઘન્ય સ્થિતિવાળા નરકમાં ઉત્પન્ન થશે. તે અસુરકુમારના જઘન્ય પણ સંખ્યાત વેદના સમુદ્ઘાત થશે, કેમકે જઘન્ય સ્થિતિક નરકમા પણ સંખ્યાત વેદના સમુદ્ઘાત થાય છે, કેમકે નારકોને વેદનાની બહુલતા હોય છે, કેટલીક વાર જઘન્ય સ્થિતિક નરકમા જતા અસંખ્યાત વેદનાસમુદ્ઘાત થશે અને અનન્તવાર નરકમા જાય તો અનન્ત વેદનાસમુદ્ઘાત થશે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક અસુરકુમારના અસુરકુમાર અવસ્થામાં, સંપૂર્ણ અતીત કાળની અપેક્ષાથી કેટલા વેદના સમુદ્ઘાત અતીત થયા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક એક અસુરકુમારના અસુરકુમાર અવસ્થામાં અતીત કાળમા જ્યારે તે અસુરકુમાર હતા ત્યારે અનન્ત વેદના સમુદ્ઘાત અતીત થયા.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમારના અસુરકુમાર અવસ્થામાં કેટલા વેદના

असुरकुमारस्य असुरकुमारत्वे पुरस्कृताः भाविनः सन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि' कस्यचिद्–असुरकुमारस्य भाविनः सन्ति, कस्यचिद् भाविनो न सन्ति, तत्रापि–'जस्सत्थि तस्स जहण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिण्णि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा' यस्य–असुरकुमारस्य सन्ति तस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन सङ्ख्येया वा असंख्येया वा अणंता वा भाविनः सन्ति तत्र संख्येयान् वारान् असुरकुमारत्वेन उत्पत्स्यमानस्य संख्येयाः, असंख्येयान वारान् उत्पत्स्यमानस्य असंख्येयाः, अनन्तान वारान उत्पत्स्यमानस्य अनन्ता भाविनो वेदनासमुद्घाता भवन्ति, 'एवं नागकुमारत्ते वि जाव वेमाणियत्ते' एवम्–असुरकुमारत्वे इव नाग कुमारत्वेऽपि यावत्–सुवर्णकुमारत्वप्रभृतौ वैमानिकत्वान्ते च पूर्वं वृत्तस्य असुरकुमारस्य

भगवान्–हे गौतम ! किसी के हैं, किसी के नहीं जिस के हैं उन के जघन्य एक, दो अथवा तीन है और उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त है। इन में से जो संख्यात वार पुनः असुरकुमार अवस्था में उत्पन्न होगा, उस के संख्यात भावी वेदनासमुद्घात होंगे, जो असंख्यात वार उत्पन्न होगा उस की अपेक्षा से अनन्त भावी वेदनासमुद्घात होंगे।

जैसे असुरकुमार के असुरकुमार–अवस्था में वेदनासमुद्घात कहे हैं, उसी प्रकार असुरकुमार के नागकुमार–अवस्था में भी यावत् वैमानिक अवस्था में भी अनन्त वेदनासमुद्घात अतीत हुए हैं। भावी समुद्घात किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते। जिस के होते हैं उस के जघन्य एक, दो या तीन तथा उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त होते है।

जिस प्रकार असुरकुमार के नारक–पर्याय से लेकर वैमानिकपर्याय तक में वेदनासमुद्घात का निरूपण किया गया है, उसी प्रकार नागकुमार आदि के वेदनासमुद्घात का निरूपण भी समझ लेना चाहिए। तात्पर्य यह है कि

સમુદ્ઘાત ભાવી હોય છે?

શ્રીભગવાન–હે ગૌતમ ! કોઇના હોય છે, કોઇના નથી હોતા જેમના હોય છે. તેમના જઘન્ય એક, બે અગર તો ત્રણ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંત હોય છે.

તેમનામાથી જે સંખ્યાત વાર પુનઃ અસુરકુમાર અવસ્થામા ઉત્પન્ન થશે, તેના સંખ્યાત ભાવી વેદના સમુદ્ઘાત થશે. જે અસંખ્યાત વાર ઉત્પન્ન થશે તેના અસંખ્યાત અને જે અનન્તવાર અસુરકુમારના રૂપમા ઉત્પન્ન થશે તેમની અપેક્ષાથી અનન્ત ભાવી વેદના સમુદ્ઘાત થશે. જેમ અસુરકુમારના અસુરકુમાર અવસ્થામા વેદના સમુદ્ઘાત કહ્યા છે, એ જ પ્રકારે અસુરકુમારના નાગકુમાર અવસ્થામા પણ યાવત્ વૈમાનિક અવસ્થામાં પણ અનન્ત વેદના સમુદ્ઘાત અતીત થયેલા છે. ભાવી સમુદ્ઘાત કોઇના થાય છે, કોઇના

अनन्ता अतीताः वेदनासमुद्घाता भवन्ति, भाविनस्तु कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्यापि सन्ति तस्यापि संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा अवसेयाः सम्प्रति नागकुमारादिषु अतिदिशन्नाह-'एवं जहा वेयणासमुग्घाएणं असुरकुमारे नेरइयाइ वेमाणिय पज्जवसाणेसु भणिओ तहा नागकुमारादिया अवसेसेसु सट्ठाणेसु परट्ठाणेसु भाणियव्वा जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते' एवम्-असुरकुमारोक्तरीत्या यथा वेदनासमुद्घातेन असुरकुमारो नैरयिकादि वैमानिकपर्यवसानेषु चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण भणितस्तथा नागकुमारादिका अपि चतुर्विंशतिदण्डकपदवाच्या अवशेषेषु स्वस्थानेषु नागकुमारत्वादिषु, परस्थानेषु च-नैरयिकत्वादिषु भणितव्याः, यावत्-सुवर्णकुमारस्य अग्निकुमारादि भवनवासिनः पृथिवी कायिकाद्येकेन्द्रियस्य विकलेन्द्रियस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य मनुष्यस्य वानव्यन्तरस्य ज्योतिष्कस्य वैमानिकस्य च स्वस्थानेषु परस्थानेषु च यावद् वैमानिकत्वे पूर्वं वृत्तस्य अनन्ता वेदनासमुद्घाता अतीताः, भाविनस्तु संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा बोध्याः 'एतमेते चउव्वीसा चउव्वीसं दंडगा भवंति' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या एते-पूर्वोक्ताः नैरयिकादि वैमानिकान्ता जीवाश्चतुर्विंशति संख्यकाः स्वपरस्थानभेदेन प्रत्येकं चतुर्विंशका दण्डका भवन्ति, तथा च १०५६ षट्पञ्चाशदधिकसहस्रसंख्यका आलापकाः भवन्तीति भावः ॥ सू० ४ ॥

असुरकुमार के असुरकुमार रूप स्वस्थान में कितने अतीत-अनागत वेदनासमुद्घात हैं, तथा नारक आदि परस्थानों में कितने वेदनासमुद्घात अतीत अनागत हैं, यह जैसे ऊपर बतलाया गया है, उसी प्रकार नागकुमार आदि से लेकर वैमानिकों तक के भी स्वस्थान और परस्थानों में वेदनासमुद्घात समझ लेने चाहिए। अर्थात् चौवीसों दण्डकों को लेकर नागकुमारादि सब के वेदनासमुद्घातों का निरूपण जान लेना चाहिए। इस प्रकार चौवीस दंडकों में से प्रत्येक दंडक का चौवीसों दंडकों को लेकर कथन करने पर १०५६ आलापक

નથી થતા તેના જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ તથા ઉત્કૃષ્ટ સખ્યાત, અસખ્યાત અથવા અનન્ત થાય છે.

જે પ્રકારે અસુરકુમારના નરક-પર્યાયથી લઇને વૈમાનિક પર્યાય સુધીમાં વેદના સમુદ્ઘાતનું નિરૂપણ કરાયું છે, એ જ પ્રકારે નાગકુમાર આદિના વેદનાસમુદ્ઘાતનુ નિરૂપણ પણ સમજી લેવુ જોઇએ

તાત્પર્ય એ છે કે અસુરકુમારના અસુરકુમાર રૂપ સ્વસ્થાનમા કેટલા અતીત-અનાગત વેદના સમુદ્ઘાત છે, તથા નારક આદિ પરસ્થાનોમાં કેટલા વેદનસમુદ્ઘાત અતીત-અનાગત છે, તે જેમ ઉપર બતાવેલ છે, એ જ પ્રકારે નાગકુમાર આદિથી લઇને વૈમાનિકો સુધી પણ સ્વસ્થાન અને પરસ્થાનોમા વેદનાસમુદ્ઘાત સમજી લેવા જોઇએ. અર્થાત્ ચોવીસે દડકોને લઇને નાગકુમારાદિ બધાના વેદના સમુદ્ઘાતોનુ નિરૂપણ જાણી લેવુ જોઇએ. એ પ્રકારે ચોવીસ દડકોમાથી પ્રત્યેક દડકના ચોવીસે દંડકોને લઇને કથન

॥ कषायसमुद्घातवक्तव्यता ॥

मूलम्—एगमेगस्स णं भंते! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया कसायसमुग्घाया अईया? गोयमा! अणंता, केवइया पुरेक्खडा? गोयमा! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि एगुत्तरियाए जाव अणंता, एगमेगस्स णं भंते! नेरइयस्स असुरकुमारत्ते केवइया कसायसमुग्घाया अईया? गोयमा! अणंता, केवइया पुरेक्खडा? गोयमा! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता. एवं जाव नेरइस्स थणियकुमारत्ते, पुढविकाइयत्ते एगुत्तरियाए नेयव्व, एवं जाव मणुयत्ते, वाणमंतरत्ते। जहा असुरकुमारत्ते, जोइसियत्ते अईया अणंता, पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि. जस्सत्थि सिय असंखेज्जा सिय अणंता, एवं वेमाणियत्ते वि सिय असंखेज्जा सिय अणंता, असुरकुमारस्स नेरइयत्ते अतीता अणंता, पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता, असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते अईया अणंता पुरेक्खडा एगुत्तरिया, एवं नागकुमारत्ते जाव निरंतरं वेमाणियत्ते जहा नेरइयस्स भणियं तहेव भाणियव्वं. एवं जाव थणियकुमारस्स वि वेमाणियत्ते, नवरं सव्वेसिं सट्ठाणे एगुत्तरियाए परट्ठाणे जहेव असुरकुमारस्स, पुढविकाइयस्स नेरइयत्ते जाव थणियकुमारत्ते अतीता अणंता, पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता, पुढविकाइयस्स पुढविकाइयत्ते जाव मणूसत्ते अईया अणंता पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्स अत्थि एगुत्तरिया, वाणमंतरत्ते जहा णेरइयत्ते, जोइसियवेमाणियत्ते अतीता अणंता, पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि,

हो जाते हैं, क्योंकि चौवीस को चौवीस से गुणित करने पर एक हजार छप्पन (१०५६) संख्या आती है।" सू० ४ ॥

કરવાથી ૧૦૫૬ આલાપક થઈ જાય છે કેમ કે ચોવીસને ચોવીસે ગુણવાથી એક હજાર છપ્પન (૧૦૫૬) સંખ્યા થાય છે. ॥ સૂ૦ ૪ ॥

जस्स अत्थि सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता, एवं जाव मणूसत्ते वि नेयव्वं, वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा, णवरं सट्ठाणे एगुत्तरियाए भाणियव्वे जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते, एवं एए चउव्वीसं चउव्वीसा दंडगा ॥ सू० ५ ॥

छाया-एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य नैरयिकत्वे कियन्तः कषायसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यापि सन्ति कस्यापि न सन्ति, यस्य सन्ति एकोत्तरेण यावद् अनन्ताः, एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य असुरकुमारत्वे कियन्तः कषायसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति स्यात् संख्येयाः, स्यात् असं

कषायसमुद्घात

शब्दार्थ-(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया कसायसमुग्घाया अईया ?) हे भगवन् ! एक-एक नारक के नारकत्व-नारकपर्याय में कितने कषायसमुद्घात अतीत हुए हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा ?) भावी कितने ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! किसी के हैं, किसी के नहीं) (जस्सत्थि एगुत्तरियाए जाव अणंता) जिसके हैं एक से लगाकार अनन्त हैं ।

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स असुरकुमारत्ते केवइया कसायसमुग्घाया अतीता ?) हे भगवन् ! एक-एक नारक के असुरकुमारपने में कितने कषाय समुद्घात अतीत हुए ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा ?) भावी कितने ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! किसी के हैं, और किसी के नहीं (जस्सत्थि सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा,

કષાય સમુદ્ઘાત

શબ્દાર્થ-(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया कसायसमुग्घाया अईया) હે ભગવાન્ ! એક એક નારકના નારકત્વ પર્યાયમાં કેટલા કષાયસમુદ્ઘાત અતીત થયા છે ? (गोयमा ! अणंता) હે ગૌતમ ! અનન્ત (केवइया पुरेक्खडा) ભાવી કેટલા (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) હે ગૌતમ ! કોઈના છે, કોઈના નથી (जस्स अत्थि एगुत्तरियाए जाव अणंता) જેના છે એકથી શરૂ કરી અનન્ત છે.

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स असुरकुमारत्ते केवइया कसायासमुग्घाया अतीता ?) હે ભગવન્ ! એક એક નારકના અસુરકુમારપણામાં કેટલા કષાયસમુદ્ઘાત અતીત થયા ? (गोयमा अणंता) હે ગૌતમ ! અનન્ત (केवइया पुरेक्खडा) ભાવી કેટલા (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) હે ગૌતમ ! કોઈના છે, કોઈના નથી (जस्सत्थि सिय संखेज्जा सिय

ख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, एवं यावद् नैरयिकस्य स्तनितकुमारत्वे, पृथिवीकायिकत्वे एको त्तरेण ज्ञातव्यम्, एवं यावद् मनुष्यत्वे, वानव्यन्तरत्वे यथा असुरकुमारत्वे, ज्योतिष्कत्वे अतीता अनन्ताः, पुरस्कृताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति स्याद् असंख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, एवं वैमानिकत्वेऽपि स्याद् असंख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, असुर कुमारस्य नैरयिकत्वे अतीता अनन्ताः, पुरस्कृताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति यस्य सन्ति स्यात् संख्येयाः, स्याद् असंख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, असुरकुमारस्य असुरकुमारत्वे

सिय अणंता) जिसके है, स्यात् संख्यात, स्यात् असंख्यात, स्यात अनन्त हैं (एवं जाव नेरइयस्स थणियकुमारत्ते) इसी प्रकार यावत् नारक के स्तनितकुमार-अवस्था में (पुढविकाइयत्ते एगुत्तरियाए नेयव्वं) पृथिवीकायिक पर्याय में एक से लेकर जानना चाहिए (एवं जाव मणुयत्ते) इसी प्रकार यावत् मनुष्यपने में (वाणमंतरत्ते जहा असुरकुमारत्ते) वानव्यन्तर पर्याय में जैसे असुरकुमार पर्याय में (जोइसियत्ते अतीता अणंता) ज्योतिष्क अवस्था में अतीत अनन्त (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) भावी किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) जिसके हैं, स्यात् असंख्यात, स्यात् अनन्त हैं (एव वेमाणियत्ते वि सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) इसी प्रकार वैमानिकपने में स्यात् असंख्यात, स्यात् अनन्त (असुरकुमारस्स नेरइयत्ते अतीता अणंता) असुर-कुमार के नैरयिक-अवस्था में अतीत अनन्त (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) भावी किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) जिसके हैं, कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात, कदाचित् अनन्त।

असंखेज्जा, सिय अणंता) જેને છે, સ્યાત્ સંખ્યાત, સ્યાત્ અસંખ્યાત, સ્યાત્ અનંત છે. (एव जाव नेरइयस्स थणियकुमारत्ते) એજ પ્રકારે યાવત્ નારકના સ્તનિતકુમાર અવસ્થામા (पुढविकाइयत्ते एगुत्तरियाए नेयव्वं) પૃથ્વીકાયિક પર્યાયમા પણ એકથી લઈને જાણવા જોઈએ (एवं जाव मणुयत्ते) એજ પ્રકારે યાવત્ મનુષ્યપણામા (वाणमंतरत्ते जहा असुरकुमारत्ते) વાનવ્યન્તર પર્યાયમા જેવા અસુરકુમાર પર્યાયમા (जोइसिए अतीता अणता) જ્યોતિષ્ક અવસ્થામા અતીત અનન્ત (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि) ભાવી કોઈના હોય છે, કોઈના નહી (जस्सत्थि सिय असंखेज्जा, सिय अणन्ता) જેમના છે સ્યાત્ અસંખ્યાત સ્યાત્ અનન્ત છે.

(एवं वेमाणियत्ते वि सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) એ જ પ્રકારે વૈમાનિકપણે સ્યાત્ અસંખ્યાત, સ્યાત્ અનન્ત (असुरकुमारस्स नेरइयत्ते अतीता अणंता) અસુરકુમારના નૈરયિક-અવસ્થામાં અતીત અનન્ત (पुरेक्खडो कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) ભાવી કોઈના છે, કોઈના નથી (जस्सत्थि सिय सखेज्जा, सिय असंखेज्जा, सिय अणता) જેના છે તે

अतीता अनन्ताः, पुरस्कृता एकोत्तरकाः एवं नागकुमारत्वे यावन्निरन्तरं वैमानिकत्वे यथा नैरयिकस्य भणितं तथैव भणितव्यम्, एव यावत् स्तनितकुमारस्यापि वैमानिकत्वे, नवरं सर्वेषां स्वस्थाने एकोत्तरम्, परस्थाने यथैव असुरकुमारस्य, पृथिवीकायिकस्य नैरयिकत्वे यावत् स्तनितकुमारत्वे अतीता अनन्ताः, पुरस्कृताः कस्यचित् सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति स्यात् संख्येयाः, स्यात् असंख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, पृथिवीकायिकस्य पृथिवीकायिकत्वे यावद् मनुष्यत्वे अतीता अनन्ताः, पुरस्कृताः कस्यचित् सन्ति कस्य-

(असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते) असुरकुमार के असुरकुमार–अवस्था में (अतीता अणंता) अतीत अनन्त (पुरेक्खडा एगुत्तरिया) आगामी एक से लगा कर (एवं नागकुमारत्ते जाव निरंतर वेमाणियत्ते) इसी प्रकार नागकुमार–अवस्था में यावत् लगातार वैमानिक–अवस्था में (जहा नेरइयस्स भणियं तहेव भाणियव्वं) जैसे नारक का कहा वैसा ही कहना चाहिए (एवं जाव थणिय कुमारस्स वि वेमाणियत्ते) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार के भी वैमानिकपने में (नवरं) विशेष (सव्वेसिं सट्ठाणे एगुत्तरियाए) सब का स्वस्थान में एक से लगाकर (परट्ठाणे जहेव असुरकुमारस्स) परस्थान में असुरकुमार के समान।

(पुढविकाइयस्स नेरइयत्ते जाव थणियकुमारत्ते) पृथिवीकायिक के नैरयिक पने में यावत् स्तनितकुमारपने में (अतीता अणंता) अतीत अनन्त (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) भावी किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) जिसके है उसके कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात, कदाचित् अनन्त हैं (पुढविकाइयस्स पुढविकाइयत्ते जाव

કદાચિત્ સંખ્યાત, કદાચિત્ અસંખ્યાત, કદાચિત્ અનન્ત.

(असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते) અસુરકુમારના અસુરકુમાર અવસ્થામાં (अतीता अणंता) અતીત અનન્ત (पुरेक्खडा एगुत्तरिया) આગામી એકથી લઈને (एवं नागकुमारत्ते जाव निरंतरं वेमाणियत्ते) એ જ રીતે નાગકુમાર અવસ્થામા યાવત્ નિરન્તર વૈમાનિક અવસ્થામા (जहा नेरइयस्स भणियं तहेव भाणियव्वं) જેવા નારકના કહ્યા તે તેવા જ કહેવા જોઈએ

(एव जाव थणियकुमारस्स वि वेमाणियत्ते) એ જ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમારના પણ વૈમાનિકપણે (नवर) વિશેષ (सव्वेसिं सट्ठाणे एगुत्तरियाए) બધાના સ્વસ્થાનમા એકથી શરૂ કરીને (परट्ठाणे जहेव असुरकुमारस्स) પરસ્થાનમા અસુરકુમારની સમાન.

(पुढविकाइयस्स नेरइयत्ते जाव थणियकुमारत्ते) પૃથ્વીકાયિકના નૈરયિકપણે યાવત્ સ્તનિતકુમારપણામા (अतीता अणंता) અતીત અનન્ત (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) ભાવી કોઈના છે, કોઈના નથી (जस्सत्थि सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) જેના છે તેના કદાચિત્ સંખ્યાત, કદાચિત્ અસંખ્યાત અને કદાચિત્ અનન્ત છે.

(पुढविकाइयस्स पुढविकाइयत्ते जाव मणूसत्ते) પૃથ્વીકાયિકના પૃથ્વીકાયિક અવસ્થામાં

ख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, एवं यावद् नैरयिकस्य स्तनितकुमारत्वे, पृथिवीकायिकत्वे एकोत्तरेण ज्ञातव्यम्, एवं यावद् मनुष्यत्वे, वानव्यन्तरत्वे यथा असुरकुमारत्वे, ज्योतिष्कत्वे अतीता अनन्ताः, पुरस्कृताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति स्याद् असंख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, एवं वैमानिकत्वेऽपि स्याद् असंख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, असुरकुमारस्य नैरयिकत्वे अतीता अनन्ताः, पुरस्कृताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति यस्य सन्ति स्यात् संख्येयाः, स्याद् असंख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, असुरकुमारस्य असुरकुमारत्वे

सिय अणंता) जिसके हैं, स्यात् संख्यात, स्यात् असंख्यात, स्यात् अनन्त हैं (एवं जाव नेरइयस्स थणियकुमारत्ते) इसी प्रकार यावत् नारक के स्तनितकुमार-अवस्था में (पुढविकाइयत्ते एगुत्तरियाए नेयव्वं) पृथिवीकायिक पर्याय में एक से लेकर जानना चाहिए (एवं जाव मणुयत्ते) इसी प्रकार यावत् मनुष्यपने में (वाणमंतरत्ते जहा असुरकुमारत्ते) वानव्यन्तर पर्याय में जैसे असुरकुमार पर्याय में (जोइसियत्ते अतीता अणंता) ज्योतिष्क अवस्था में अतीत अनन्त (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) भावी किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) जिसके हैं, स्यात् असंख्यात, स्यात् अनन्त हैं (एव वेमाणियत्ते वि सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) इसी प्रकार वैमानिकपने में स्यात् असंख्यात, स्यात् अनन्त (असुरकुमारस्स नेरइयत्ते अतीता अणंता) असुरकुमार के नैरयिक-अवस्था में अतीत अनन्त (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) भावी किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) जिसके हैं, कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात, कदाचित् अनन्त।

असंखेज्जा, सिय अणंता) જેને છે, સ્યાત્ સંખ્યાત, સ્યાત્ અસંખ્યાત, સ્યાત્ અનંત છે.

(एव जाव नेरइयस्स थणियकुमारत्ते) એજ પ્રકારે યાવત્ નારકના સ્તનિતકુમાર અવસ્થામા (पुढविकाइयत्ते एगुत्तरियाए नेगव्वं) પૃથ્વીકાયિક પર્યાયમા પણ એકથી લઈને જાણવા જોઈએ (एवं जाव मणुयत्ते) એજ પ્રકારે યાવત્ મનુષ્યપણામા (वाणमंतरत्ते जहा असुरकुमारत्ते) વાનવ્યન્તર પર્યાયમા જેવા અસુરકુમાર પર્યાયમાં (जोइसिए अतीता अणता) જ્યોતિષ્ક અવસ્થામા અતીત અનન્ત (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि) ભાવી કોઈના હોય છે, કોઈના નહી (जस्सत्थि सिय असंखेज्जा, सिय अणता) જેમના છે સ્યાત્ અસંખ્યાત સ્યાત્ અનન્ત છે.

(एवं वेमाणियत्ते वि सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) એ જ પ્રકારે વૈમાનિકપણે સ્યાત્ અસંખ્યાત, સ્યાત્ અનન્ત (असुरकुमारस्स नेरइयत्ते अतीता अणंता) અસુરકુમારના નૈરયિક-અવસ્થામા અતીત અનન્ત (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) ભાવી કોઈના છે, કોઈના નથી (जस्सत्थि सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, सिय अणता) જેના છે તે

अतीता अनन्ताः, पुरस्कृता एकोत्तरकाः एवं नागकुमारत्वे यावत् निरन्तरं वैमानिकत्वे यथा नैरयिकस्य भणितं तथैव भणितव्यम्, एवं यावत् स्तनितकुमारस्यापि वैमानिकत्वे, नवरं सर्वेषां स्वस्थाने एकोत्तरम्, परस्थाने यथैव असुरकुमारस्य, पृथिवीकायिकस्य नैरयिकत्वे यावत् स्तनितकुमारत्वे अतीता अनन्ताः, पुरस्कृताः कस्यचित् सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति स्यात् संख्येयाः, स्यात् असंख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, पृथिवीकायिकस्य पृथिवीकायिकत्वे यावद् मनुष्यत्वे अतीता अनन्ताः, पुरस्कृताः कस्यचित् सन्ति कस्य-

(असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते) असुरकुमार के असुरकुमार–अवस्था में (अतीता अणंता) अतीत अनन्त (पुरेक्खडा एगुत्तरिया) आगामी एक से लगा कर (एव नागकुमारत्ते जाव निरंतर वेमाणियत्ते) इसी प्रकार नागकुमार–अवस्था में यावत् लगातार वैमानिक–अवस्था में (जहा नेरइयस्स भणियं तहेव भाणियव्वं) जैसे नारक का कहा वैसा ही कहना चाहिए (एवं जाव थणिय-कुमारस्स वि वेमाणियत्ते) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार के भी वैमानिकपने में (नवरं) विशेष (सव्वेसिं सट्ठाणे एगुत्तरियाए) सब का स्वस्थान में एक से लगाकर (परट्ठाणे जहेव असुरकुमारस्स) परस्थान में असुरकुमार के समान।

(पुढविकाइयस्स नेरइयत्ते जाव थणियकुमारत्ते) पृथिवीकायिक के नैरयिक पने में यावत् स्तनितकुमारपने में (अतीता अणंता) अतीत अनन्त (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) भावी किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) जिसके है उसके कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात, कदाचित् अनन्त हैं (पुढविकाइयस्स पुढविकाइयत्ते जाव

કદાચિત્ સખ્યાત, કદાચિત્ અસંખ્યાત, કદાચિત્ અનન્ત.

(असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते) અસુરકુમારના અસુરકુમાર અવસ્થામાં (अतीता अणता) અતીત અનન્ત (पुरेक्खडा एगुत्तरिया) આગામી એકથી લઈને (एवं नागकुमारत्ते जाव निरंतर वेमाणियत्ते) એ જ રીતે નાગકુમાર અવસ્થામા યાવત્ નિરન્તર વૈમાનિક અવસ્થામા (जहा नेरइयस्स भणियं तहेव भाणियव्वं) જેવા નારકના કહ્યા તે તેવા જ કહેવા જોઈએ

(एव जाव थणियकुमारस्स वि वेमाणियत्ते) એ જ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમારના પણ વૈમાનિકપણે (नवर) વિશેષ (सव्वेसिं सट्ठाणे एगुत्तरियाए) બધાના સ્વસ્થાનમા એકથી શરૂ કરીને (परट्ठाणे जहेव असुरकुमारस्स) પરસ્થાનમા અસુરકુમારની સમાન.

(पुढविकाइयस्स नेरइयत्ते जाव थणियकुमारत्ते) પૃથ્વીકાયિકના નૈરયિકપણે યાવત્ સ્તનિતકુમારપણામા (अतीता अणता) અતીત અનન્ત (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) ભાવી કોઈના છે, કોઈના નથી (जस्सत्थि सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) જેના છે તેના કદાચિત્ સખ્યાત, કદાચિત્ અસખ્યાત અને કદાચિત્ અનન્ત છે

(पुढविकाइयस्स पुढविकाइयत्ते जाव मणुसत्ते) પૃથ્વીકાયિકના પૃથ્વીકાયિક અવસ્થામા

चिन्न सन्ति, यस्य सन्ति एकोत्तरम्, वानव्यन्तरत्वे यथा नैरयिकत्वे, ज्योतिष्क वैमानिकत्वे अतीता अनन्ताः, पुरस्कृताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति स्याद् असंख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, एवम्-यावद् मनुष्यत्वेऽपि ज्ञातव्यम्, वानव्यन्तरज्योतिष्क-वैमानिका यथा असुरकुमाराः, नवरं स्वस्थाने एकोत्तरेण भणितव्यं यावद् वैमानिकस्य वैमानिकत्वे, एवमेते चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशका दण्डकाः ॥ सू० ५ ॥

मणूसत्ते) पृथिवीकायिक के पृथिवीकायिक-अवस्था में यावत् मनुष्य-अवस्था में (अतीता अणंता) अतीत अनन्त हैं (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) भावि किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्स अत्थि एगुत्तरिया) जिसके हैं, एक से लगाकर (वाणमंतरत्ते जहा नेरइयत्ते) वानव्यन्तर अवस्था में नारक-अवस्था के समान (जोइसियवेमाणियत्ते) ज्योतिष्क और वैमानिक अवस्था में (अतीता अणंता) अतीत अनन्त हैं (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि) किसी के हैं (कस्सइ नत्थि) किसी के नहीं (जस्स अत्थि .सिय असंखेज्जा सिय अणंता) जिसके हैं, उसके स्यात् असंख्यात, स्यात् अनन्त (एवं जाव मणूसत्ते वि नेयव्वं) इसी प्रकार यावत् मनुष्यत्व में भी समझना चाहिए (वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा) वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक, असुरकुमारों के समान (णवरं) विशेष (सट्ठाणे) स्वस्थान में (एगुत्तरियाए भाणियव्वे) एक से लगाकर कहने चाहिए (जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते) यावत् वैमानिक के वैमानिक पर्याय में (एवं एए चउव्वीसं चउवीसा दंडगा) इस प्रकार ये चौवीस के चौवीस दंडक हैं। ॥सू० ५॥

યાવત્ મનુષ્ય અવસ્થામા (अतीता अणता) અતીત અનન્ત (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) ભાવી કોઈના છે, કોઇના નથી (जस्स अत्थि एगुत्तरीयाए) જેના છે, એકથી આરભીને.

(वाणमंतरत्ते जहा नेरइयत्ते) વાનવ્યન્તર અવસ્થામા નારકાવસ્થાની સમાન (जोइसिय वेमाणियत्ते) જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક અવસ્થામાં (अतीता अणता) અતીત અનન્ત (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) કોઇના છે, કોઇના નથી (जस्स अत्थि सिय असखेज्जा, सिय अणंता) જેના છે તેના સ્યાત્ અસખ્યાત સ્યાત્ અનન્ત (एवं जाव मणूसत्ते वि नेयव्व) એ જ પ્રકારે યાવત્ મનુષ્યત્વમાં પણ સમજવુ જોઇએ (वाणमतरजोइसिय-वेमाणिया जहा असुरकुमारा) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, વૈમાનિક, અસુરકુમારોના સમાન (नवर) વિશેષ (सट्ठाणे) સ્વસ્થાનમા (एगुत्तरियाए भाणियव्वे) એકથી લઇને કહેવા જોઇએ (जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते) યાવત્ વૈમાનિકના વૈમાનિક પર્યાયમા (एव एए चव्वीसं चउवीसा दंडगा) એ પ્રકારે આ ચોવીસના ચોવીસ દડક છે ॥સૂ० ५॥

टीका-अथ कषायसमुद्घातमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया कसायसमुग्घाया अतीता ?' हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिकस्य नैरयिकत्वे भवे पूर्वं वृत्तस्य सकलातीतकालापेक्षया कियन्तः कषायसमुद्घाता अतीता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंता' अनन्ताः कषायसमुद्घाता नैरयिकस्य नैरयिकत्वे अतीताः सन्ति, 'केवइया पुरेक्खडा ?' कियन्तः कषायसमुद्घाताः पुरस्कृताः-नैरयिकत्वे भवे भाविनः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' कस्यचिन्नैरयिकस्य नैरयिकत्वे भवे भाविनः कषायसमुद्घाताः सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, 'जस्सत्थि एगुत्तरियाए जाव अणंता' यस्यापि नैरयिकस्य नैरयिकत्वे कषायसमुद्घाता भाविनः सन्ति तस्यापि एकोत्तरेण-पूर्वोक्तेन एकोत्तरेण प्रकारेण यावत्-जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा

टीकार्थ-अब कषाय समुद्घात की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के नारकपने में अर्थात् नारक दशा में कितने कषायसमुद्घात व्यतीत हुए हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक के नारक दशा में अनन्त कषाय समुद्घात सम्पूर्ण अतीत काल की अपेक्षा से व्यतीत हुए हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक नारक के नारक पर्याय में कितने कषाय समुद्घात भविष्य में होने वाले हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! किसी नारक के भावी समुद्घात हैं, किसी के नहीं, अर्थात् कोई नारक भविष्य में कषाय समुद्घात करेगा, कोई नहीं करेगा । जिस नारक के नारकपने में भावी कषायसमुद्घात हैं, उसके जघन्य एक, दो या तीन हैं और उत्कृष्ट संख्यात असंख्यात अथवा अनन्त हैं । पृच्छा के समय

ટીકાર્થ :-હવે કષાય સમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના નારકપણે અર્થાત્ નારકદશામાં કેટલા કષાય સમુદ્ઘાત અતીત થયેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકના નારકદશામાં અનન્ત કષાયસમુદ્ઘાત સમ્પૂર્ણ અતીતકાલની અપેક્ષાએ વ્યતીત થયા છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક નારકના નારક પર્યાયમાં કેટલા કષાયસમુદ્ઘાત ભવિષ્યમાં થનારા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ નારકના ભાવી સમુદ્ઘાત છે, કોઈના નથી અર્થાત્ કોઈ નારક ભવિષ્યમા કષાય સમુદ્ઘાત કરશે, કોઈ નહી કરે, જે નારકના નારકપણામાં ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત છે, તેના જઘન્ય, એક, બે અગર ત્રણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે.

बोध्याः, तत्र पृच्छा समये भवपर्यन्ते वर्तमानो यः क्षीणशेषायुः कषायसमुद्घातमप्राप्तः सन्नेव नरकभवादुद्वृत्य अनन्तरं परम्परया वा भविष्यति न पुनर्नरकावासगामी भवति तस्य भाविनः कषायसमुद्घाता नैरयिकत्वेन सन्ति, तदन्यस्य तु सन्ति तत्रापि क्षीणशेषायुषां नरकभवभाजां जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा बोध्याः, उत्कृष्टेन तु सङ्ख्येयवर्षशेषायुषां संख्येयाः, असंख्येयवर्षशेषायुषामसंख्येयाः, अनन्तशउत्पत्स्यमानानामनन्ताः कषायसमुद्घाता भाविनो बोध्याः, सम्प्रति नैरयिकस्यैवासुरकुमारत्वमधिकृत्य पृच्छति–' एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स असुरकुमारत्ते केवइया कसायसमुग्घाया अतीता ? ' हे भदन्त ! एकैकस्य

जो नारक अपने भव के अन्तिम काल में वर्त्तमान है, वह अपनी नरकायु का क्षय कर के, कषायसमुद्घात किए बिना ही, नरकभव से निकल कर अनन्तर मनुष्य भव या परम्परा से मनुष्यभव पाकर मोक्ष प्राप्त करेगा अर्थात् पुनः कभी नरक भव में नहीं जाएगा, उस नारक के नारक अवस्था संबधी भावी कषायसमुद्घात नहीं हैं। जो नारक ऐसा नहीं है अर्थात् जिसे नरकभव में दीर्घ काल तक रहना है अथवा जो पुनः कभी नरकभव को प्राप्त करेगा, उसके भावी समुद्घात हैं। उनमें भी जिनकी लम्बी नरकायु व्यतीत हो चुकी है और थोडी शेष है, उनके एक, दो अथवा तीन कषाय समुद्घात होते हैं, जिनकी आयु संख्यात वर्ष की शेष हैं, उनके संख्यात, जिनकी आयु असंख्यात वर्ष की शेष है उनके असंख्यात और जो भविष्य में अनन्त वार नरक में उत्पन्न होंगे उनके अनन्त भावी कषायसमुद्घात समझने चाहिए।

अब यह निरूपण किया जाता है कि एक-एक नारक के असुरकुमार–

પ્રશ્નના સમયે જે નારક પોતાના ભવના અન્તિમકાળમા વર્તમાન છે, તે પોતાના નારકાયુનો ક્ષય કરીને કષાય સમુદ્ઘાત કર્યા વિના જ નારકભવથી નીકળીને અનન્તર મનુષ્યભવ અગર પરંપરાથી મનુષ્યભવ પામીને મેક્ષ પ્રાપ્ત કરશે અર્થાત્ પુનઃ ક્યારેય નરકભવમાં જશે નહી તે નારકના નારક અવસ્થા સમ્બન્ધી ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત નથી.

જે નારક એવા નથી અર્થાત્ જે નરકભવમા દીર્ઘકાળ સુધી રહે છે, અથવા જે ફરી ક્યારેય નરકભવને પ્રાપ્ત કરશે, તેના ભાવી સમુદ્ઘાત હોય છે. તેમનામા પણ જેટલુ લાંબુ નારકાયુ વ્યતીત થઇ ચૂકયુ છે, અને થોડુ બાકી છે, તેમનામા એક, બે અથવા ત્રણ કષાય સમુદ્ઘાત થાય છે.

જેનુ આયુષ્ય સંખ્યાત વર્ષનુ બાકી છે, તેમના સંખ્યાત, જેમનુ આયુષ્ય અસંખ્યાત વર્ષનુ બાકી છે, તેમના અસંખ્યાત અને જેઓ ભવિષ્યમા અનન્ત વાર નારકમાં ઉત્પન્ન થશે તેમના અનન્ત ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત સમજવા જોઇએ

હવે તે નિરૂપણ કરાય છે કે એક–એક નારકના અસુરકુમાર અવસ્થામા કેટલા કષાયસમુદ્ઘાત હોય છે?

खलु नैरयिकस्य असुरकुमारत्वे पूर्वं वृत्तस्य सकलातीतकालापेक्षया कियन्तः कषायसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंता' अनन्ताः कषायसमुद्घाता नैरयिकस्यासुरकुमारत्वे अतीताः सन्ति, 'केवइया पुरेक्खडा ?' कियन्तः कषायसमुद्घाताः पुरस्कृता भाविनः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' कस्यचित् नैरयिकस्यासुरकुमारत्वे भाविनः कषायसमुद्घाताः सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, 'जस्सत्थि सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता' यस्यापि नैरयिकस्यासुरकुमारत्वे भाविनः कषायसमुद्घाताः सन्ति तस्यापि स्यात्-कदाचित् संख्येयाः, स्याद्-कदाचिद् असंख्येयाः, स्यात्-कदाचिद् अनन्ता भाविनः सन्ति तत्र यो नैरयिको नरकादुद्वृत्त्यासुरकुमारत्वं नोपलप्स्यते तस्यासुरकुमारत्वे भाविनः कषायसमुद्घाता न सन्ति, यः पुनरसुरकुमारत्वमुपलप्स्यते तस्य सन्ति, तत्रापि जघन्येन संख्येया बोध्याः असुरकुमाराणां

अवस्था में कितने कषायसमुद्घात हैं ?

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के असुरकुमार पर्याय में कितने कषायसमुद्घात व्यतीत हुए हैं ।

भगवान्-हे गौतम ! एक-एक नारक के असुरकुमार पर्याय में अनन्त कषायसमुद्घात अतीत हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! भावी कितने है ?

भगवान्-हे गौतम ! किसी के हैं, किसी के नहीं है । अर्थात् जो नारक भविष्य में असुरकुमार पर्याय में उत्पन्न होगा, उस नारक के असुरकुमार पर्याय संबंधी भावी समुद्घात हैं, जो नहीं उत्पन्न होगा, उसके नहीं हैं । जिस नारक के असुरकुमार पर्याय में भावी कषायसमुद्घात है, उसके कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात और कदाचित् अनन्त भावी समुद्घात हैं । जो नारक भविष्य में जघन्य स्थितिवाला असुरकुमार होगा उसकी अपेक्षा से

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના અસુરકુમાર પર્યાયમાં કેટલા કષાયસમુદ્ઘાત વ્યતીત થયા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક-એક નારકના અસુરકુમાર પર્યાયમા અનન્ત કષાય સમુદ્ઘાત વ્યતીત થયા છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવી કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઇના છે, કોઇના નથી, અર્થાત્ જે નરક ભવિષ્યમાં અસુરકુમાર પર્યાયમા ઉત્પન્ન થશે, તે નારકના અસુરકુમાર પર્યાય સમ્બન્ધી ભાવી-સમુદ્ઘાત છે, જે ઉત્પન્ન થશે નહીં તેના નહી હોય જે નરકના અસુરકુમાર પર્યાયમાં ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત છે તેના કદાચિત્ સંખ્યાત, કદાચિત્ અસંખ્યાત અને કદાચિત અનન્ત ભાવી સમુદ્ઘાત છે જે નારક ભવિષ્યમા જઘન્ય સ્થિતિવાળો અસુરકુમાર થશે તેની અપેક્ષાએ સંખ્યાત કષાયસમુદ્ઘાત સમજવા જોઈએ. કેમકે જઘન્ય સ્થિતિમાં

वेद्याः, तत्र पृच्छा समये भवपर्यन्ते वर्तमानो यः क्षीणशेषायुः कपायसमुद्घातमप्राप्तः सन्नेव नरकभवादुद्वृत्त्य अनन्तरं परम्परया वा भविष्यति न पुनर्नरकगामी भवति तस्य भाविनः कषायसमुद्घाता नैरयिकत्वेन सन्ति, तदन्यस्य तु सन्ति तत्रापि क्षीणशेषायुषां नरकभवभाजां जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा बोध्याः, उत्कृष्टेन तु संख्येयवर्षशेषायुषां संख्येयाः, असंख्येयवर्षशेषायुषामसंख्येयाः, अनन्तशउत्पत्स्यमानानामनन्ताः कषायसमुद्घाता भाविनो बोध्याः, सम्प्रति नैरयिकस्यैवासुरकुमारत्वमधिकृत्य पृच्छति-'एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स असुरकुमारत्ते केवइया कसायसमुग्घाया अतीता ?' हे भदन्त ! एकैकस्य

जो नारक अपने भव के अन्तिम काल में वर्त्तमान है, वह अपनी नरकायु का क्षय कर के, कषायसमुद्घात किए बिना ही, नरकभव से निकल कर अनन्तर मनुष्य भव या परम्परा से मनुष्यभव पाकर मोक्ष प्राप्त करेगा अर्थात् पुनः कभी नरक भव में नहीं जाएगा, उस नारक के नारक अवस्था संबंधी भावी कषायसमुद्घात नहीं है। जो नारक ऐसा नहीं है अर्थात् जिसे नरकभव में दीर्घ काल तक रहना है अथवा जो पुनः कभी नरकभव को प्राप्त करेगा, उसके भावी समुद्घात हैं। उनमें भी जिनकी लम्बी नरकायु व्यतीत हो चुकी है और थोडी शेष है, उनके एक, दो अथवा तीन कषाय समुद्घात होते हैं, जिनकी आयु संख्यात वर्ष की शेष हैं, उनके संख्यात, जिनकी आयु असंख्यात वर्ष की शेष है उनके असंख्यात और जो भविष्य में अनन्त वार नरक में उत्पन्न होंगे उनके अनन्त भावी कषायसमुद्घात समझने चाहिए।

अब यह निरूपण किया जाता है कि एक-एक नारक के असुरकुमार-

પ્રશ્નના સમયે જે નારક પોતાના ભવના અન્તિમકાળમાં વર્તમાન છે, તે પોતાના નારકાયુનો ક્ષય કરીને કષાય સમુદ્ઘાત કર્યા વિના જ નારકભવથી નીકળીને અનન્તર મનુષ્યભવ અગર પરંપરાથી મનુષ્યભવ પામીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે અર્થાત્ પુનઃ ક્યારેય નરકભવમાં જશે નહીં તે નારકના નારક અવસ્થા સમ્બન્ધી ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત નથી.

જે નારક એવા નથી અર્થાત્ જે નરકભવમાં દીર્ઘકાળ સુધી રહે છે, અથવા જે ફરી ક્યારેય નરકભવને પ્રાપ્ત કરશે, તેના ભાવી સમુદ્ઘાત હોય છે તેમનામાં પણ જેટલુ લાંબુ નારકાયુ વ્યતીત થઇ ચૂક્યું છે, અને થોડું બાકી છે, તેમનામાં એક, બે અથવા ત્રણ કષાય સમુદ્ઘાત થાય છે.

જેનુ આયુષ્ય સંખ્યાત વર્ષનું બાકી છે, તેમના સંખ્યાત, જેમનુ આયુષ્ય અસંખ્યાત વર્ષનુ બાકી છે, તેમના અસંખ્યાત અને જેઓ ભવિષ્યમાં અનન્ત વાર નારકમાં ઉત્પન્ન થશે તેમના અનન્ત ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત સમજવા જોઇએ

હવે તે નિરૂપણ કરાય છે કે એક-એક નારકના અસુરકુમાર અવસ્થામાં કેટલા કષાયસમુદ્ઘાત હોય છે ?

खलु नैरयिकस्य असुरकुमारत्वे पूर्वं वृत्तस्य सकलातीतकालापेक्षया कियन्तः कषायसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंता' अनन्ताः कषायसमुद्घाता नैरयिकस्यासुरकुमारत्वे अतीताः सन्ति, 'केवइया पुरेक्खडा ?' कियन्तः कषायसमुद्घाताः पुरस्कृता भाविनः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' कस्यचित् नैरयिकस्यासुरकुमारत्वे भाविनः कषायसमुद्घाताः सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, 'जस्सत्थि सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता' यस्यापि नैरयिकस्यासुरकुमारत्वे भाविनः कषायसमुद्घाताः सन्ति तस्यापि स्यात्-कदाचित् सङ्ख्येयाः, स्यात्-कदाचिद् असंख्येयाः, स्यात्-कदाचिद् अनन्ता भाविनः सन्ति तत्र यो नैरयिको नरकादुद्वृत्त्यासुरकुमारत्वं नोपलप्स्यते तस्यासुरकुमारत्वे भाविनः कषायसमुद्घाता न सन्ति, यः पुनरसुरकुमारत्वमुपलप्स्यते तस्य सन्ति, तत्रापि जघन्येन संख्येया बोध्याः असुरकुमाराणां

अवस्था में कितने कषायसमुद्घात हैं ?

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के असुरकुमार पर्याय में कितने कषायसमुद्घात व्यतीत हुए हैं।

भगवान्-हे गौतम ! एक-एक नारक के असुरकुमार पर्याय में अनन्त कषायसमुद्घात अतीत हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! भावी कितने है ?

भगवान्-हे गौतम ! किसी के हैं, किसी के नहीं है। अर्थात् जो नारक भविष्य में असुरकुमार पर्याय में उत्पन्न होगा, उस नारक के असुरकुमार पर्याय संबंधी भावी समुद्घात हैं, जो नहीं उत्पन्न होगा, उसके नहीं हैं। जिस नारक के असुरकुमार पर्याय में भावी कषायसमुद्घात है, उसके कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात और कदाचित् अनन्त भावी समुद्घात हैं। जो नारक भविष्य में जघन्य स्थितिवाला असुरकुमार होगा उसकी अपेक्षा से

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના અસુરકુમાર પર્યાયમાં કેટલા કષાયસમુદ્ઘાત વ્યતીત થયા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક-એક નારકના અસુરકુમાર પર્યાયમા અનન્ત કષાય સમુદ્ઘાત વ્યતીત થયા છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવી કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઇના છે, કોઇના નથી, અર્થાત્ જે નરક ભવિષ્યમાં અસુરકુમાર પર્યાયમા ઉત્પન્ન થશે, તે નારકના અસુરકુમાર પર્યાય સમ્બન્ધી ભાવી-સમુદ્ઘાત છે, જે ઉત્પન્ન થશે નહીં તેના નહી હોય જે નારકના અસુરકુમાર પર્યાયમાં ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત છે તેના કદાચિત્ સંખ્યાત, કદાચિત્ અસંખ્યાત અને કદાચિત અનન્ત ભાવી સમુદ્ઘાત છે જે નારક ભવિષ્યમા જઘન્ય સ્થિતિવાળા અસુરકુમાર થશે તેની અપેક્ષાએ સંખ્યાત કષાયસમુદ્ઘાત સમજવા જોઈએ. કેમકે જઘન્ય સ્થિતિમાં

जघन्यस्थितावपि संख्येयानामेव कषायसमुद्घातानां सद्भावात्, तेषां लोभादिकषाय-बाहल्यात्, उत्कृष्टेन तु असंख्येया वा अनन्ता वा भाविनः कषायसमुद्घाता अवसेयाः, तत्र सकृद्दीर्घस्थितौ असकृद् जघन्यस्थितिषु वा उत्पत्स्यमानानामसंख्येयाः अनन्तश उत्पत्स्यमानानामनन्ता बोध्याः, 'एवं जाव नेरइयस्स थणियकुमारत्ते' एवम्-असुरकुमारत्वे इव नैरयिकस्य यावद्-नागकुमारत्वे सुवर्णकुमारत्वे अग्निकुमारत्वे विद्युत्कुमारत्वे उदधिकुमारत्वे द्वीपकुमारत्वे दिक्कुमारत्वे वायुकुमारत्वे स्तनितकुमारत्वे च पूर्वं वृत्तस्य अनन्ताः कषायसमुद्घाता अतीताः, भाविनस्तु जघन्येन संख्येयाः, उत्कृष्टेन असंख्येया वा अनन्ता वा बोध्याः, 'पुढविकाइयत्ते एगुत्तरियाए नेयव्वं' पृथिवीकायिकत्वे पूर्वं वृत्तस्य नैरयिकस्य

संख्यात कषाय समुद्घात समझने चाहिए क्योंकि जघन्य स्थिति में संख्यात समुद्घात ही होते हैं और इसका कारण यह है कि उनमें लोभादि कषाय की बहुलता पाई जाती है। असंख्यात अथवा अनन्त कषायसमुद्घात उत्कृष्ट समझने चाहिए। असंख्यात समुद्घात उस असुरकुमार की अपेक्षा से कहे हैं जो एक वार दीर्घस्थितिक रूप में अथवा कई वार जघन्य स्थितिक रूप में उत्पन्न होगा। जो नारक भविष्य में अनन्त वार असुरकुमार पर्याय में उत्पन्न होगा, उसकी अपेक्षा से अनन्त समुद्घात कहे गए हैं।

जैसे नारक के असुरकुमारपने में भावी कषायसमुद्घात कहे हैं, वैसे ही नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, वायुकुमार और स्तनितकुमार पर्याय में अतीत कषायसमुद्घात अनन्त कहना चाहिए और भावी किसी के हैं, किसी के नहीं। जिसके हैं उसके जघन्य संख्यात, उत्कृष्ट असंख्यात अथवा अनन्त समझने चाहिए।

नारक के पृथिवीकायिकपने में अतीत कषायसमुद्घात अनन्त है। भावी

સંખ્યાત સમુદ્દ્ઘાત જ થાય છે અને તેનુ કારણ એ છે કે તેમનામા લોભાદિ કષાયની બહુલતા મળે છે અસંખ્યાત અથવા અનંત કષાય સમુદ્ઘાત ઉત્કૃષ્ટ સમજવા જોઇએ.

અસંખ્યાત સમુદ્ઘાત તે અસુરકુમારની અપેક્ષાએ કહ્યા છે જે એકવાર દીર્ઘસ્થિતિક રૂપમાં અથવા કોઈ વાર જઘન્ય સ્થિતિક રૂપમા ઉત્પન્ન થશે જે નારક ભવિષ્યમા અનન્તવાર અસુરકુમાર પર્યાયમા ઉત્પન્ન થશે, તેની અપેક્ષાએ અનન્ત સમુદ્ઘાત કહેલા છે. જેવા નારકના અસુરકુમાર પણામા ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત કહ્યા છે તેવા જ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર વિદ્યુતકુમાર ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર. દિક્કુમાર વાયુકુમાર અને સ્તનિતકુમાર પર્યાયમા અતીત કષાયસમુદ્ઘાત અનન્ત કહેવા જોઇએ અને ભાવી કોઈના હોય છે, કોઇના નથી હોતા જેના છે તેના જઘન્ય સંખ્યાત, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત અથવા અનન્ત સમજવા જોઇએ

નારકના પૃથ્વીકાયિકપણામાં અતીત કષાયસમુદ્ઘાત અનન્ત છે. ભાવી સમુદ્ઘાત

अनन्ताः कषायसमुद्घात अतीताः सन्ति, पुरस्कृताः-भाविनस्तु पूर्वोत्तरेण-पूर्वोक्तप्रकारेण एकोक्त्यैव ज्ञातव्यम् तथा च कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति यस्यापि सन्ति तस्यापि जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता कषाय समुद्घाता अवसेया इति भावः, तत्र यो नरकादुद्वृत्त्य नो पृथिवीकायभवगामी भवति तस्य न सन्ति, यस्तु नरकादुद्वृत्त्य तद्भवगामी तस्यापि जघन्येन एक द्वित्राः, उत्कृष्टेन संख्येया असंख्येया अनन्ता वा, तत्र पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकभवाद् मनुष्यभवाद् देवभवाद् कषायसमुद्घातं गतः सन् सकृदेव पृथिवीकायिकभवगामी तस्य एकः, वारद्वयं गामिनो द्वौ, वारत्रय गामिनस्त्रयः, संख्येयवारान गामिनः संख्येयाः, असंख्येयवारान गामिनोऽसंख्येयाः, अनन्तवारान् गामिनोऽनन्ताः कषायसमुद्घाता अवसेयाः, 'एवं जाव मणुयत्ते' एवम्-पृथिवीकायिकत्वे इव यावत्-अप्कायिकत्वे तेजस्कायिकत्वे वायुकायिक-

---

समुद्घात पूर्ववत् एक से लगाकर हैं, अर्थात किसी के हैं, किसी के नहीं। जिसके हैं, उसके जघन्य एक, दो या तीन हैं और उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात या अनन्त हैं। जो नारक नरकभव से निकलकर पुनः कभी पृथिवीकायिक का भव नहीं धारण करेगा, उस के भावी कषायसमुद्घात नहीं है किन्तु जो नरक से निकल कर पृथिवीकायिक होगा उसके भावी समुद्घात होते हैं। वे जघन्य हों तो एक, दो, तीन, उत्कृष्ट हों तो संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त। जो पचेन्द्रिय तिर्यंच भव से, मनुष्यभव से अथवा देवभव से कषायसमुद्घात को प्राप्त होकर एक ही वार पृथिवीकायिक भव में गमन करेगा, उस का एक, दो वार गमन करनेवाले के दो, तीन वार गमन करने वाले के तीन, संख्यात वार जाने वाले के संख्यात, असंख्यात वार जाने वाले के असंख्यात और अनन्तवार जानेवाले के अनन्त कषायसमुद्घात समझने चाहिए।

जैसे नारक के पृथवीकायिक रूप में कषायसमुद्घात कहे, इसी प्रकार

પૂર્વવત્ એકથી લઈને છે, અર્થાત્ કોઈના છે, કોઈના નથી જેના છે, તેના જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અસંખ્યાત અગર અનન્ત છે. જે નારક નરક ભવથી નિકળીને ફરી કયારેય પૃથ્વીકાયિકનો ભવ ધારણ કરશે નહીં, તેના ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત નથી હોતા પણ જે નરકથી નિકળીને પૃથ્વીકાયિક થશે તેના ભાવી સમુદ્ઘાત થાય છે તેઓ જઘન્ય હોય તો એક, બે અગર ત્રણ, ઉત્કૃષ્ટ હોય તો સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત.

જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ ભવથી, મનુષ્યભવથી અથવા દેવભવથી કષાય સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થઈને એક જ વાર પૃથ્વીકાયિક ભવમાં ગમન કરશે તેના એક, બે વાર ગમન કરનારાના બે, ત્રણવાર ગમન કરનારાઓના ત્રણ, સંખ્યાતવાર જનારાના સંખ્યાત, અસંખ્યાતવાર અને અનન્ત વાર જનારાના અનન્ત કષાય સમુદ્ઘાત સમજવા જોઈએ.

जघन्यस्थितावपि संख्येयानामेव कषायसमुद्घातानां सद्भावात्, तेषां लोभादिकषाय-बाहल्यात्, उत्कृष्टेन तु असंख्येया वा अनन्ता वा भाविनः कषायसमुद्घाता अवसेयाः, तत्र सकृद्दीर्घस्थितौ असकृद् जघन्यस्थितिषु वा उत्पत्स्यमानानामसंख्येयाः अनन्तश उत्पत्स्यमानानामनन्ता बोध्याः, 'एवं जाव नेरइयस्स थणियकुमारत्ते' एवम्-असुरकुमारत्वे इव नैरयिकस्य यावद्-नागकुमारत्वे सुवर्णकुमारत्वे अग्निकुमारत्वे विद्युत्कुमारत्वे उदधिकुमारत्वे द्वीपकुमारत्वे दिक्कुमारत्वे वायुकुमारत्वे स्तनितकुमारत्वे च पूर्वं वृत्तस्य अनन्ताः कषायसमुद्घाता अतीताः, भाविनस्तु जघन्येन संख्येयाः, उत्कृष्टेन असंख्येया वा अनन्ता वा बोध्याः, 'पुढविकाइयत्ते एगुत्तरियाए नेयव्वं' पृथिवीकायिकत्वे पूर्वं वृत्तस्य नैरयिकस्य

संख्यात कषाय समुद्घात समझने चाहिए क्योंकि जघन्य स्थिति में संख्यात समुद्घात ही होते हैं और इसका कारण यह है कि उनमें लोभादि कषाय की बहुलता पाई जाती है। असंख्यात अथवा अनन्त कषायसमुद्घात उत्कृष्ट समझने चाहिए। असंख्यात समुद्घात उस असुरकुमार की अपेक्षा से कहे हैं जो एक बार दीर्घस्थितिक रूप में अथवा कई बार जघन्य स्थितिक रूप में उत्पन्न होगा। जो नारक भविष्य में अनन्त वार असुरकुमार पर्याय में उत्पन्न होगा, उसकी अपेक्षा से अनन्त समुद्घात कहे गए हैं।

जैसे नारक के असुरकुमारपने में भावी कषायसमुद्घात कहे हैं, वैसे ही नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, वायुकुमार और स्तनितकुमार पर्याय में अतीत कषायसमुद्घात अनन्त कहना चाहिए, और भावी किसी के हैं, किसी के नहीं। जिसके हैं उसके जघन्य संख्यात, उत्कृष्ट असंख्यात अथवा अनन्त समझने चाहिए।

नारक के पृथिवीकायिकपने में अतीत कषायसमुद्घात अनन्त हैं। भावी

સંખ્યાત સમુદ્ઘાત જ થાય છે અને તેનુ કારણ એ છે કે તેમનામા લોભાદિ કષાયની બહુલતા મળે છે અસંખ્યાત અથવા અનંત કષાય સમુદ્ઘાત ઉત્કૃષ્ટ સમજવા જોઈએ.

અસંખ્યાત સમુદ્ઘાત તે અસુરકુમારની અપેક્ષાએ કહ્યા છે જે એકવાર દીર્ઘસ્થિતિક રૂપમાં અથવા કોઈ વાર જઘન્ય સ્થિતિક રૂપમા ઉત્પન્ન થશે જે નારક ભવિષ્યમા અનન્તવાર અસુરકુમાર પર્યાયમા ઉત્પન્ન થશે, તેની અપેક્ષાએ અનન્ત સમુદ્ઘાત કહેલા છે. જેવા નારકના અસુરકુમાર પણાના ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત કહ્યા છે તેવા જ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર વિદ્યુત્કુમાર ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર. દિક્કુમાર વાયુકુમાર અને સ્તનિતકુમાર પર્યાયમા અતીત કષાયસમુદ્ઘાત અનન્ત કહેવા જોઈએ અને ભાવી કોઈના હોય છે, કોઈના નથી હોતા જેના છે તેના જઘન્ય સંખ્યાત, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત અથવા અનન્ત સમજવા જોઈએ

નારકના પૃથ્વીકાયિકપણામાં અતીત કષાયસમુદ્ઘાત અનન્ત છે. ભાવી સમુદ્ઘાત

अनन्ताः कषायसमुद्घात अतीताः सन्ति, पुरस्कृताः-भाविनस्तु पञ्चोत्तरेण-पूर्वोक्तप्रकारेण एकोक्त्यैव ज्ञातव्यम् तथा च कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति यस्यापि सन्ति तस्यापि जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता कषाय समुद्घाता अवसेया इति भावः, तत्र यो नरकादुद्वृत्त्य नो पृथिवीकायभवगामी भवति तस्य न सन्ति, यस्तु नरकादुद्वृत्त्य तद्भवगामी तस्यापि जघन्येन एक द्वित्राः, उत्कृष्टेन संख्येया असंख्येया अनन्ता वा, तत्र पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकभवाद् मनुष्यभवाद् देवभवाद् कषायसमुद्घातं गतः सन् सकृदेव पृथिवीकायिकभवगामी तस्य एकः, वारद्वयं गामिनो द्वौ, वारत्रयं गामिनस्त्रयः, संख्येयवारान् गामिनः संख्येयाः, असंख्येयवारान् गामिनोऽसंख्येयाः, अनन्तवारान् गामिनोऽनन्ताः कषायसमुद्घाता अवसेयाः, 'एवं जाव मणुयत्ते' एवम्-पृथिवीकायिकत्वे इव यावत्-अप्कायिकत्वे तेजस्कायिकत्वे वायुकायिक-

समुद्घात पूर्ववत् एक से लगाकर हैं, अर्थात् किसी के हैं, किसी के नहीं। जिसके हैं, उसके जघन्य एक, दो या तीन हैं और उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात या अनन्त हैं। जो नारक नरकभव से निकलकर पुनः कभी पृथिवीकायिक का भव नहीं धारण करेगा, उस के भावी कषायसमुद्घात नहीं है किन्तु जो नरक से निकल कर पृथिवीकायिक होगा उसके भावी समुद्घात होते हैं। वे जघन्य हों तो एक, दो, तीन, उत्कृष्ट हों तो संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त। जो पंचेन्द्रिय तिर्यंच भव से, मनुष्यभव से अथवा देवभव से कषायसमुद्घात को प्राप्त होकर एक ही बार पृथिवीकायिक भव में गमन करेगा, उस का एक, दो बार गमन करनेवाले के दो, तीन बार गमन करने वाले के तीन, संख्यात बार जाने वाले के संख्यात, असंख्यात बार जाने वाले के असंख्यात और अनन्तवार जानेवाले के अनन्त कषायसमुद्घात समझने चाहिए।

जैसे नारक के पृथवीकायिक रूप में कषायसमुद्घात कहे, उसी प्रकार

પૂર્વવત્ એકથી લઈને છે, અર્થાત્ કોઈના છે, કોઈના નથી જેના છે, તેના જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અસંખ્યાત અગર અનન્ત છે જે નારક નરક ભવથી નિકળીને ફરી ક્યારેય પૃથ્વીકાયિકનો ભવ ધારણ કરશે નહીં, તેના ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત નથી હોતા પણ જે નરકથી નિકળીને પૃથ્વીકાયિક થશે તેના ભાવી સમુદ્ઘાત થાય છે તેઓ જઘન્ય હોય તો એક, બે અગર ત્રણ, ઉત્કૃષ્ટ હોય તો સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત.

જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ ભવથી, મનુષ્યભવથી અથવા દેવભવથી કષાય સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થઈને એક જ વાર પૃથ્વીકાયિક ભવમા ગમન કરશે તેના એક, બે વાર ગમન કરનારાના બે, ત્રણવાર ગમન કરનારાઓના ત્રણ, સંખ્યાતવાર જનારાના સંખ્યાત, અસંખ્યાતવાર અને અનન્ત વાર જનારાના અનન્ત કષાય સમુદ્ઘાત સમજવા જોઈએ,

त्वे वनस्पतिकायिकत्वे विकलेन्द्रियत्वे पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकत्वे मनुष्यत्वे पूर्वं वृत्तस्य नैरयिकस्य अनन्ताः कषायसमुद्घाता अतीताः, भाविनस्तु कषायसमुद्घाताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति तस्यापि जघन्येन एकः द्वित्रा वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा बोध्याः, 'वाणमंतरत्ते जहा असुरकुमारत्ते' वानव्यन्तरत्वे पूर्वं वृत्तस्य नैरयिकस्य भाविनो वा यथा असुरकुमारत्वे कषायसमुद्घाताः प्रतिपादिता स्तथा प्रतिपादनीयाः, तत्र अनन्ता अतीताः, भाविनस्तु जघन्येन संख्येयाः, उत्कृष्टेन असंख्येया वा अनन्ता वा कषायसमुद्घाताः सन्ति. 'जोइसियत्ते अतीता अणंता' ज्योतिष्कत्वे पूर्वं वृत्तस्य नैरयिकस्य अतीताः कषायसमुद्घाता अनन्ता भवन्ति, 'पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' पुरस्कृताः-भाविनः कषायसमुद्घाता नैरयिकस्य ज्योतिष्कत्वे कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, 'जस्सत्थि सिय असंखेज्जा सिय अणंता' यस्यापि सन्ति तस्यापि स्यात्-कदाचिद् असंख्येयाः, स्यात्-कदाचिद् अनन्ताः सन्ति 'एवं वेमाणियत्ते वि' एवम्-ज्योतिष्कत्वे इव

अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक, विकलेन्द्रिय, पंचेन्द्रिय तिर्यंच और मनुष्य के रूप में अतीत कषायसमुद्घात अनन्त कहने चाहिए। भावी कषायसमुद्घात किसी के हैं, किसी के नहीं हैं। जिसके हैं उसके जघन्य एक, दो अथवा तीन हैं और उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त हैं।

नारक जीव के असुरकुमार अवस्था में जैसे कषायसमुद्घातों का प्रतिपादन किया गया है, अर्थात् अतीत अनन्त कहे गए हैं और भावी जघन्य संख्यात, उत्कृष्ट असंख्यात या अनन्त कहे हैं, वैसे ही यहां कह लेना चाहिए।

नारक के ज्योतिष्क-अवस्था में अतीत कषायसमुद्घात अनन्त हैं। भावी किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते। जिसके होते हैं उसके कदाचित् असंख्यात और कदाचित् अनन्त होते हैं। इसी प्रकार नारक के वैमानिक अवस्था

જે નારકના પૂર્વોક્ત રૂપમાં કષાય સમુદ્દઘાત કહ્યા, એ જ પ્રકારે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યના રૂપમાં અતીત કષાય સમુદ્દઘાત અનન્ત કહેવા જોઈએ.

ભાવી કષાય સમુદ્દઘાત કોઈના હોય છે, કોઈના નથી હોતા. જેમના છે, તેમના જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે

નારક જીવના અસુરકુમાર અવસ્થામાં જેવા કષાય સમુદ્દઘાતનું પ્રતિપાદન કર્યું છે, અર્થાત્ અતીત અનન્ત કહેલા છે અને ભાવી જઘન્ય સંખ્યાત, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત અગર અનન્ત કહ્યા છે, તેવા જ અહીં સુધી કહી લેવા જોઈએ

નારકના, જ્યોતિષ્ક અવસ્થામાં અતીત કષાયસમુદ્દઘાત, અનન્ત છે, ભાવી કોઈના હોય છે, કોઈના નથી હોતા જેમના હોય છે, તેમના કદાચિત અસંખ્યાત અને કદાચિત્ અનન્ત હોય છે, એજ પ્રકારે નારકના વૈમાનિક અવસ્થામાં પણ અતીત કષાયસમુદ્દઘાત

वैमानिकत्वेऽपि पूर्वं वृत्तस्य नैरयिकस्य अनन्ताः कषायसमुद्घाता अतीताः सन्ति, भावि नस्तु-'सिय असंखेज्जा सिय अणंता' स्यात्-कदाचिद् असंख्येयाः सन्ति, स्यात्-कदाचिद् अनन्ताः सन्ति इति, 'असुरकुमारस्स नेरइयत्ते अईया अणंता' असुरकुमारस्य नैरयिकत्वे भवे पूर्वं वृत्तस्य अतीतसकलकालापेक्षया अतीताः कषायसमुद्घाता अनन्ताः सन्ति 'पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' पुरस्कृताः-भाविनः कषायसमुद्घाताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति 'जस्सत्थि सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता' यस्य-असुरकुमारस्य नैरयिकत्वे भाविनः कषायसमुद्घाताः सन्ति तस्य स्यात्-कदाचित् संख्येयाः, स्यात्-कदाचिद् असंख्येयाः स्यात् कदाचित् अनन्ताः सन्ति, 'असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते अतीता अणंता' असुरकुमारस्य असुरकुमारत्वे पूर्वं वृत्तस्य अतीताः कषायसमुद्घाता एकोत्तरकाः-पूर्वोक्तम् एकम् उत्तरं येषां ते तथाविधाः सन्ति, तथा च भाविनः कषायसमुद्घाताः कस्यचित् सन्ति

में भी अतीत कषायसमुद्घात अनन्त हैं और भावी कदाचित् असंख्यात, कदाचित् अनन्त होते हैं।

यहां तक नारक जीव के चौवीसों दंडकों में अतीत और भावी कषासमुद्घातों का निरूपण किया गया। अब असुरकुमार के भूत और भावी कषाय समुद्घातों का चौवीसों दंडकों को लेकर निरूपण किया जाता है-

असुरकुमार के नारकपने में सकल अतीतकाल की अपेक्षा अतीत कषाय समुद्घात अनन्त हैं। भावी कषायसमुदघात किसी के हैं, किसी के नहीं। जिस असुरकुमार के नारक रूप में भावी कषायसमुद्घात हैं, उसके कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात और कदाचित् अनन्त हैं।

असुरकुमार के असुरकुमार रूप में अतीत कषायसमुद्घात अनन्त हैं, वर्त्तमान में जो जीव असुरकुमार-पर्याय में हैं, वह भूतकाल में असुरकुमार

અનન્ત છે અને ભાવી કદાચિત્ અનન્ત હોય છે

અહીં સુધી નારક જીવના ચોવીસ દંડકોમાં અતીત અને ભાવી કષાય સમુદ્ઘાતોનું નિરૂપણ કરાયું છે.

હવે અસુરકુમારના ભૂત અને ભાવી કષાય સમુદ્ઘાતો ચોવીસે દંડકોને લઈને નિરૂપણ કરાય છે-

અસુરકુમારના સકલ નારકપણે અતીતકાલની અપેક્ષાએ અતીત કષાય સમુદ્ઘાત અનન્ત છે. ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત કોઈના છે કોઈના નથી, જે અસુરકુમારના નારક રૂપમાં ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત છે, તેના કદાચિત્ સંખ્યાત, કદાચિત્ અસંખ્યાત, અને કદાચિત્ અનન્ત છે

અસુરકુમારના અસુરકુમાર રૂપમાં અતીત કષાય સમુદ્ઘાત અનન્ત છે, અર્થાત્ વર્તમાનમાં જે જીવ અસુરકુમાર પર્યાયમાં છે, તે ભૂતકાળમાં અસુરકુમાર પર્યાયમાં

कस्यचिन्न सन्ति यस्यापि सन्ति तस्यापि जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा सन्ति, 'एवं नागकुमारत्ते जाव निरंतरं वेमाणियत्ते जहा नेरइयस्स भणियं तहेव भाणियव्वं' एवम्-असुरकुमारस्य असुरकुमारत्वे इव नागकुमारत्वे यावत्-सुवर्णकुमारत्वे अग्निकुमारत्वे विद्युत्कुमारत्वे निरन्तरम्-अव्यवच्छेदेन उदधिकुमारत्व प्रभृतिभवनपतित्वे पृथिवीकायिकत्वप्रभृत्येकेन्द्रियत्वे विकलेन्द्रियत्वे पञ्चेन्द्रियतिर्यक्त्वे मनुष्यत्वे वानव्यन्तरत्वे ज्योतिष्कत्वे वैमानिकत्वे च पूर्वं कृतास्तु भाविनश्च यथा नारकस्य भणितं

पर्याय में अनन्तवार कषायसमुद्घात कर चुका है। भावी कषायसमुद्घात किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते। जिसके होते हैं, उसके जघन्य एक, दो अथवा तीन और उत्कृष्ट संख्यात असंख्यात अथवा अनन्त होते हैं। इसी प्रकार नागकुमार पर्याय में, यावत् लगातार वैमानिक पर्याय में जैसे नारक के कषायसमुद्घात कहे हैं, वैसे ही असुरकुमार के भी कहलेना चाहिए। जैसे असुरकुमार के अतीत और भावी कषायसमुद्घात कहे हैं, उसी प्रकार नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार के भी नारकपने से लेकर वैमानिकपने तक चौवीसों दण्डकों में अतीत और भावी कषायसमुद्घात जानने चाहिए। इसमें विशेषता यही है कि इन सब के स्वस्थानों में भावी कषायसमुद्घात जघन्य एक, दो, तीन और उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त कहना चाहिए। उदाहरणार्थ असुरकुमारों का असुरकुमार पर्याय स्वस्थान है, नागकुमारों का नागकुमार पर्याय स्वस्थान है, शेष तेईस दण्डक परस्थान हैं। जैसे नागकुमार के नागकुमार पर्याय में अतीत कषायसमुद्घात

અનન્તવાર કષાય સમુદ્ઘાત કરી ગએલ છે ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત કોઈના થાય છે, કોઈના નથી થતા જેના થાય છે, તેના જઘન્ય એક બે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત થાય છે

એજ પ્રકારે નાગકુમાર પર્યાયમા, યાવત્ નિરન્તર વૈમાનિક પર્યાયમા જેવા નારકના કષાય સમુદ્ઘાત કહ્યા છે, તેવા જ અસુરકુમારના પણ કહી લેવા જોઈએ

જેવા અસુરકુમારના અતીત અને ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત કહ્યા છે, એજ પ્રકારે નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમારના પણ નરકપણાથી લઈને વૈમાનિકપણા સુધી ચોવીસે દંડકોમાં અતીત અને ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત જાણવા જોઈએ

એમા વિશેષતા એ છે કે આ બધાના સ્વસ્થાનોમા ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત જઘન્ય એક, બે, ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત કહેવા જોઈએ ઉદાહરણ તરીકે અસુરકુમારોના અસુરકુમાર પર્યાય સ્વસ્થાન છે, નાગકુમારના નાગકુમાર પર્યાય સ્વસ્થાન છે શેષ ત્રેવીસ દંડક પરસ્થાન છે.

तथैव भणितव्यम् 'एवं जाव थणियकुमारस्स वि वेमाणियत्ते' एवम्-असुरकुमारस्येव यावत्-नागकुमारस्य सुवर्णकुमारस्य अग्निकुमारस्य विद्युत्कुमारस्य उदधिकुमारस्य द्वीपकुमारस्य दिक्कुमारस्य पवनकुमारस्य स्तनितकुमारस्यापि नैरयिकत्वादि वैमानिकत्वान्ते अतीता भाविनश्च कषायसमुद्घाता अवसेयाः, किन्तु-'नवरं सव्वेसिं सट्ठाणे एगुत्तरियाए परट्ठाणे जहेव असुरकुमारस्स' नवरम्-विशेषस्तु सर्वेषां नागकुमारादीनां स्तनितकुमारपर्यन्तानां स्वस्थाने-नागकुमारत्वादिके स्तनितकुमारत्वान्ते एकोत्तरकाः-एकं-पूर्वोक्तम् उत्तरं येषां ते तथाविधाः कषायसमुद्घाताः भाविनः सन्ति, तथा च कस्यापि सन्ति कस्यापि न सन्ति यस्यापि सन्ति तस्यापि जघन्येन एकद्वित्रा वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा सन्ति परस्थाने नागकुमारत्वाद्यपेक्षया भिन्नस्थाने नैरयिकत्वादिके इत्यर्थः, यथैव असुरकुमारस्य अतीता भाविनश्च कषायसमुद्घाता उक्ता स्तथा वक्तव्याः, 'पुढविकाइयस्स नेरइयत्ते जाव थणियकुमारत्ते अतीता अणंता' पृथिवीकायिकस्य नैरयिकत्वे यावत्-असुरकुमारत्वादिके स्तनितकुमारत्वान्ते पूर्वं वृत्तस्य अतीतसकलकालापेक्षया अतीताः कषायसमुद्घाता अनन्ताः सन्ति, 'पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' पुरस्कृताः-भाविनः कषायसमुद्घाताः कस्यचित् सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, 'जस्सत्थि सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता' यस्यापि सन्ति तस्यापि स्यात्-कदाचित् संख्येयाः, स्यात्-कदाचित् असंख्येयाः, स्यात्-

अनन्त हैं, भावी किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते। जिसके होते हैं उसके जघन्य एक, दो अथवा तीन और उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त होते हैं। इस प्रकार स्वस्थान में नागकुमार के जितने कषायसमुद्घात कहे हैं, उतने ही सभी दण्डकों में स्वस्थान की अपेक्षा कह लेने चाहिए।

पृथ्वीकायिक के असुरकुमार पर्याय में यावत् स्तनितकुमार पर्याय में सकल अतीतकाल की अपेक्षा से अतीत कषायसमुद्घात अनन्त हैं। भावी कषाय समुद्घात किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते। जिसके होते हैं उसके कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात और कदाचित् अनन्त होते हैं।

જેવા નાગકુમારના નાગકુમાર પર્યાયમા અતીત કષાય સમુદ્ઘાત અનન્ત છે, ભાવી કોઈના છે, કોઇના નથી હોતા. જેમના હોય છે, તેમના જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સખ્યાત, અસખ્યાત અથવા અનત હોય છે એ પ્રકારે સ્વસ્થાનમાં નાગકુમારના જેટલા કષાય સમુદ્ઘાત કહ્યા છે, તેટલા જ બધા દડકોમાં સ્વસ્થાનની અપેક્ષા કહી લેવા જોઇએ.

પૃથ્વીકાયિકના અસુરકુમાર પર્યાયમા યાવત્ સ્તનિતકુમાર પર્યાયમાં સકલ અતીતકાલની અપેક્ષાથી અતીત કષાયસમુદ્ઘાત અનન્ત છે. ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત કોઈના હોય છે, કોઈના નથી હોતા. જેના હોય છે તેના કદાચિત્ સખ્યાત કદાચિત્ અસખ્યાત અને કદાચિત્ અનન્ત હોય છે.

कस्यचिन्न सन्ति यस्यापि सन्ति तस्यापि जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा सन्ति, 'एवं नागकुमारत्ते जाव निरंतरं वेमाणियत्ते जहा नेरइयस्स भणियं तहेव भाणियव्वं' एवम्-असुरकुमारस्य असुरकुमारत्वे इव नागकुमारत्वे यावत्-सुवर्णकुमारत्वे अग्निकुमारत्वे विद्युत्कुमारत्वे निरन्तरम्-अव्यवच्छेदेन उदधिकुमारत्व प्रभृतिभवनपतित्वे पृथिवीकायिकत्वप्रभृत्येकेन्द्रियत्वे विकलेन्द्रियत्वे पञ्चेन्द्रियतिर्यक्त्वे मनुष्यत्वे वानव्यन्तरत्वे ज्योतिष्कत्वे वैमानिकत्वे च पूर्वं वृत्तरूप भाविनश्च यथा नैरयिकस्य भणितं

पर्याय में अनन्तवार कषायसमुद्घात कर चुका है। भावी कषायसमुद्घात किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते। जिसके होते हैं, उसके जघन्य एक, दो अथवा तीन और उत्कृष्ट संख्यात असंख्यात अथवा अनन्त होते हैं। इसी प्रकार नागकुमार पर्याय में, यावत् लगातार वैमानिक पर्याय में जैसे नारक के कषायसमुद्घात कहे हैं, वैसे ही असुरकुमार के भी कहलेना चाहिए। जैसे असुरकुमार के अतीत और भावी कषायसमुद्घात कहे हैं, उसी प्रकार नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार के भी नारकपने से लेकर वैमानिकपने तक चौवीसों दण्डकों में अतीत और भावी कषायसमुद्घात जानने चाहिए। इसमें विशेषता यही है कि इन सब के स्वस्थानों में भावी कषायसमुद्घात जघन्य एक, दो, तीन और उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त कहना चाहिए। उदाहरणार्थ असुरकुमारों का असुरकुमार पर्याय स्वस्थान है, नागकुमारों का नागकुमार पर्याय स्वस्थान है, शेष तेईस दण्डक परस्थान हैं। जैसे नागकुमार के नागकुमार पर्याय में अतीत कषायसमुद्घात

અનન્તવાર કષાય સમુદ્ઘાત કરી ગએલ છે ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત કોઇના થાય છે, કોઈના નથી થતા જેના થાય છે, તેના જઘન્ય એક બે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત થાય છે

એજ પ્રકારે નાગકુમાર પર્યાયમા, યાવત્ નિરન્તર વૈમાનિક પર્યાયમા જેવા નારકના કષાય સમુદ્ઘાત કહ્યા છે, તેવા જ અસુરકુમારના પણ કહી લેવા જોઇએ

જેવા અસુરકુમારના અતીત અને ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત કહ્યા છે, એજ પ્રકારે નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમારના પણ નારકપણાથી લઇને વૈમાનિકપણા સુધી ચોવીસે દંડકોમાં અતીત અને ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત જાણવા જોઇએ

એમા વિશેષતા એ છે કે આ બધાના સ્વસ્થાનોમા ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત જઘન્ય એક, બે, ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત કહેવા જોઇએ. ઉદાહરણ તરીકે અસુરકુમારોના અસુરકુમાર પર્યાય સ્વસ્થાન છે, નાગકુમારના નાગકુમાર પર્યાય સ્વસ્થાન છે શેષ ત્રેવીસ દંડક પરસ્થાન છે,

तथैव भणितव्यम् 'एवं जाव थणियकुमारस्स वि वेमाणियत्ते' एवम्-असुरकुमारस्येव यावत्-नागकुमारस्य सुवर्णकुमारस्य अग्निकुमारस्य विद्युत्कुमारस्य उदधिकुमारस्य द्वीपकुमारस्य दिक्कुमारस्य पवनकुमारस्य स्तनितकुमारस्यापि नैरयिकत्वादि वैमानिकत्वान्ते अतीता भाविनश्च कषायसमुद्घाता अवसेयाः, किन्तु-'नवरं सव्वेसिं सट्ठाणे एगुत्तरियाए परट्ठाणे जहेव असुरकुमारस्स' नवरम्-विशेषस्तु सर्वेषां नागकुमारादीनां स्तनितकुमारपर्यन्तानां स्वस्थाने-नागकुमारत्वादिके स्तनितकुमारत्वान्ते एकोत्तरकाः-एकं-पूर्वोक्तम् उत्तरं येषां ते तथा विधाः कषायसमुद्घाताः भाविनः सन्ति, तथा च कस्यापि सन्ति कस्यापि न सन्ति यस्यापि सन्ति तस्यापि जघन्येन एकद्वित्रा वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा सन्ति परस्थाने नागकुमारत्वाद्यपेक्षया भिन्नस्थाने नैरयिकत्वादिके इत्यर्थः, यथैव असुरकुमारस्य अतीता भाविनश्च कषायसमुद्घाता उक्ता स्तथा वक्तव्याः, 'पुढविकाइयस्स नेरइयत्ते जाव थणियकुमारत्ते अतीता अणंता' पृथिवीकायिकस्य नैरयिकत्वे यावत्-असुरकुमारत्वादिके स्तनितकुमारत्वान्ते पूर्वं वृत्तस्य अतीतसकलकालापेक्षया अतीताः कषायसमुद्घाता अनन्ताः सन्ति, 'पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' पुरस्कृताः-भाविनः कषायसमुद्घाताः कस्यचित् सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, 'जस्सत्थि सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता' यस्यापि सन्ति तस्यापि स्यात्-कदाचित् संख्येयाः, स्यात्-कदाचित् असंख्येयाः, स्यात्-

अनन्त हैं, भावी किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते। जिसके होते हैं उसके जघन्य एक, दो अथवा तीन और उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त होते हैं। इस प्रकार स्वस्थान में नागकुमार के जितने कषायसमुद्घात कहे हैं, उतने ही सभी दण्डकों में स्वस्थान की अपेक्षा कह लेने चाहिए।

पृथ्वीकायिक के असुरकुमार पर्याय में यावत् स्तनितकुमार पर्याय में सकल अतीतकाल की अपेक्षा से अतीत कषायसमुद्घात अनन्त हैं। भावी कषाय समुद्घात किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते। जिसके होते हैं उसके कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात और कदाचित् अनन्त होते हैं।

જેવા નાગકુમારના નાગકુમાર પર્યાયમા અતીત કષાય સમુદ્ઘાત અનન્ત છે, ભાવી કોઈના છે, કોઈના નથી હોતા. જેમના હોય છે, તેમના જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંત હોય છે એ પ્રકારે સ્વસ્થાનમાં નાગકુમારના જેટલા કષાય સમુદ્ઘાત કહ્યા છે, તેટલા જ બધા દંડકોમાં સ્વસ્થાનની અપેક્ષા કહી લેવા જોઈએ.

પૃથ્વીકાયિકના અસુરકુમાર પર્યાયમા યાવત્ સ્તનિતકુમાર પર્યાયમાં સકલ અતીતકાલની અપેક્ષાથી અતીત કષાયસમુદ્ઘાત અનન્ત છે ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત કોઈના હોય છે, કોઈના નથી હોતા. જેના હોય છે તેના કદાચિત્ સંખ્યાત કદાચિત્ અસંખ્યાત અને કદાચિત્ અનન્ત હોય છે.

कदाचिद् अनन्ता भाविनः कषायसमुद्घाताः सन्ति, 'पुढविक्काइयस्स पुढविक्काइयत्ते जाव मणूसत्ते अतीता अणंता' पृथिवीकायिकस्य पृथिवीकायिकत्वे पूर्वं वृत्तस्य यावत्-अप्कायिकत्वे तेजस्कायिकत्वादिके मनुष्यत्वान्ते अतीताः अनन्ताः कषायसमुद्घाताः सन्ति, 'पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' पुरस्कृताः-भाविनः कषायसमुद्घाताः कस्यचित् सन्ति कस्य चिन्न सन्ति, 'जस्सत्थि एगुत्तरिया' यस्यापि सन्ति तस्यापि एकोत्तरकाः-पूर्वोक्तैक-समाधानाः जघन्येन एकद्वित्रा वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा सन्ति, 'वाणमंतरत्ते जहा नेरइयत्ते' वानव्यन्तरत्वे वृत्तस्य भाविनश्च पृथिवीकायिकस्य यथा नैरयिकत्वे उक्तं तथा वक्तव्यम्, 'जोइसियवेमाणियत्ते अईया अणंता' ज्योतिष्कत्वे वैमानिकत्वे च अतीताः कषायसमुद्घाता अनन्ता बोध्याः, 'पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' पुरस्कृताः-भाविनः कषायसमुद्घाताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, 'जस्स-अत्थि सिय असंखेज्जा सिय अणंता' यस्य पृथिवीकायिकस्य भाविनः कषायसमुद्घाताः सन्ति तस्य स्यात्-कदाचिद् जघन्येन असंख्येयाः, स्यात्-कदाचिद् उत्कृष्टेन अनन्ताः सन्ति, 'एवं जाव मणूसत्ते वि नेयव्वं' एवम्-पृथिवीकायिकस्येव यावत्-अप्कायिकस्य नैरयिकत्वे

पृथिवीकायिक के पृथिवीकायिकपने में यावत् अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक से मनुष्यपने तक में अतीत कषायसमुद्घात अनन्त । भावी कषायसमुद्घात किसी के हैं, किसी के नहीं । जिसके हैं उसके जघन्य एक, दो अथवा तीन हैं, उत्कृष्ट संख्यात असंख्यात अथवा अनन्त हैं ।

पृथिवीकायिक के वानव्यन्तरपने में अतीत और अनागत कषायसमुद्घात उतने ही समझना चाहिए, जितने नारकपने में कहे हैं । ज्योतिष्क और वैमानिक पर्याय में अतीत कषायसमुद्घात अनन्त हैं, भावी किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते । जिस पृथिवीकायिक के होते हैं, उसके जघन्य असंख्यात और कृष्ट अनन्त होते हैं । इसी प्रकार पृथ्वीकायिक के समान यावत् अप्कायिक के नारकपने, भवनपतिपने, एकेन्द्रियपने, विकलेन्द्रियपने, पंचेन्द्रियतिर्यंचपने,

પૃથ્વીકાયિકના પૃથ્વીકાયિકપણે યાવત્ અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિકથી મનુષ્યપણા સુધી અતીત કષાયસમુદ્ઘાત અનન્ત છે. ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત કોઈના હોય છે, કોઈના નથી હોતા, જેના હોય છે, તેમના જઘન્ય એક બે અથવા ત્રણ છે, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોય છે.

પૃથ્વીકાયિકના વાનવ્યન્તરપણે અતીત અને અનાગત કષાયસમુદ્ઘાત એટલા જ સમજવા જોઈએ જેટલા નારકપણે કહ્યા છે. જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પર્યાયમાં અતીત કષાયસમુદ્ઘાત અનન્ત છે. ભાવી કોઈના હોય છે, કોઈના નથી હોતા. જે પૃથ્વીકાયિકના હોય છે, તેના જઘન્ય અસંખ્યાત અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્ત હોય છે. એજ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકના સમાન યાવત્ અપ્કાયિકના નારકપણે, ભવનપતિપણે, એકેન્દ્રિયપણે, [illegible]

भवनपतित्वे एकेन्द्रियत्वे विकलेन्द्रियत्वे पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकत्वे मनुष्यत्वेऽपि ज्ञातव्यम्, 'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाः यथा असुरकुमारा उक्ता स्तथैव वक्तव्याः, किन्तु-'णवरं सट्ठाणे एगुत्तरियाए भाणियव्वे जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते' नवरम्-विशेषस्तु स्वस्थाने एकोत्तरकेण-पूर्वोक्तस्वरूपेण भणितव्यम् तथा च कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति यस्यास्ति तस्यापि जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा सन्ति, यावद्-तेजस्कायिकस्य वायुकायिकस्य वनस्पतिकायिकस्य विकलेन्द्रियप्रभृतिकस्य वैमानिकान्तस्य नैरयिकत्वे यावद् वैमानिकत्वे अतीताः कषायसमुद्घाताः अनन्ताः, भाविनस्तु जघन्येन एकद्वित्रा वा, उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा भवन्ति 'एवं एए चउव्वीसं चउव्वीसा दंडगा' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या एते-प्रदर्शिताश्चतुर्विंशति संख्यकाः प्रत्येकं नैरयिकादिक्रमेण चतुर्विंशत्याः संघाः चतुर्विंशका दण्डकाः षट् पञ्चाशदुत्तरसहस्रसंख्यका भवन्ति ॥ सू० ५ ॥

और मनुष्यपने में भी जान लेना चाहिए। वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों की वक्तव्यता असुरकुमारों के समान समझनी चाहिए। विशेषता यही है कि स्वस्थान में सर्वत्र एक से लेकर कहना चाहिए अर्थात् किसी के हैं, किसी के नहीं हैं, जिसके हैं, उसके जघन्य एक, दो अथवा तीन हैं और उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त हैं। यावत् तेजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक, विकलेन्द्रियादि वैमानिक पर्यन्त के नारकपने यावत् वैमानिकपने अतीत कषायसमुद्घात अनन्त हैं और भावी जघन्य एक, दो या तीन हैं, हैं, उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त हैं।

इस प्रकार ये सब पूर्वोक्त चौवीसों दण्डक, चौवीसों दंडकों में घटाए जाते हैं, अतः सब मिलकर १०५६ (एक हजार छप्पन) दंडक होते हैं। ॥ सू० ५ ॥

પણે, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચપણે અને મનુષ્યપણે પણ જાણી લેવા જોઈએ. વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની વક્તવ્યતા અસુરકુમારોના સમાન સમજવી જોઈએ.

વિશેષતા એ છે કે સ્વસ્થાનમા સર્વત્ર એકથી લઈને કહેવુ જોઈએ, અર્થાત્ કોઈને છે, કોઈને નથી, જેને છે તેને જઘન્ય એક બે અથવા ત્રણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે

યાવત્ તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, વિકલેન્દ્રિયાદિ વૈમાનિક પર્યન્તના નારકપણે યાવત્ વૈમાનિકપણે અતીતકષાય સમુદ્ઘાત અનન્ત છે અને ભાવી જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ છે, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે.

આ પ્રકારે આ બધા પૂર્વોક્ત ચોવીસે દંડક ચોવીસે દંડકોમાં ઘટાવાય છે, તે બધા મળીને ૧૦ ૧૦૫૬ (એક હજાર છપ્પન) દંડક થાય છે.। સૂ૦ ૫॥

मारणान्तिकसमुद्घातादिविशेषवक्तव्यता

मूलम्-मारणंतियसमुग्घाओ सट्ठाणे वि परट्ठाणे वि एगुत्तरियाए नेयव्वो जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते, एवमेए चउवीसं चउवीसा दंडगा भाणियव्वा, वेउव्वियसमुग्घाओ जहा कसायसमुग्घाओ तहा निरवसेसो भाणियव्वो, नवर जस्स नत्थि तस्स न वुच्चइ, एत्थ वि चउवीसं चउवीसा दंडगा भाणियव्वा, तेयगसमुग्घाए जहा मारणंतियसमुग्घाए, णवरं जस्सऽत्थि, एवं एए वि चउव्वीसं चउवीसा दंडगा भाणियव्वा, एगमेगस्स णं भंते! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया आहारसमुग्घाया अईया? गोयमा! णत्थि, केवइया पुरेक्खडा? णत्थि, एवं जाव वेमाणियत्ते, नवरं मणूसत्ते अईया कस्सइ अत्थि कस्सइ णत्थि, जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा उक्कोसेणं तिन्नि, केवइया पुरेक्खडा? गोयमा! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा, उक्कोसेणं चत्तारि, एवं सव्वजीवाणं मणुस्साणं भाणियव्वं, मणूसस्स मणूसत्ते अईया कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं चत्तारि, एवं पुरेक्खडा वि, एवमेए चउवीसं चउवीसा दंडगा जाव वेमाणियत्ते, एगमेगस्स णं भंते! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया केवलिसमुग्घाया अईया? गोयमा! णत्थि, केवइया पुरेक्खडा? गोयमा! णत्थि, एवं जाव वेमाणियत्ते, णवरं मणूसत्ते अईया नत्थि, पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि एक्को, मणूसत्ते अईया कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि एक्को, एवं पुरेक्खडा वि, एवमेए चउव्वीसं चउव्वीसा दंडगा ॥ सू० ६ ॥

छाया-मारणान्तिकसमुद्घातः स्वस्थानेऽपि परस्थानेऽपि एकोत्तरिकया ज्ञातव्यो यावद् वैमानिकस्य वैमानिकत्वे, एवमेते चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशकदण्डका भणितव्याः, वैक्रियसमुद्घातो यथा कषायसमुद्घातस्तथा निरवशेषो भणितव्यः, नवर यस्य नास्ति यस्य ।

चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशका दण्डका भणितव्याः, तैजससमुद्घातो यथा मारणान्तिकसमुद्घातः, नवरं यस्यास्ति, एवमेतेऽपि चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशका दण्डका भणितव्याः, एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य नैरयिकत्वे कियन्त आहारकसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! न सन्ति,

मारणान्तिक समुद्घात आदि

शब्दार्थ-(मारणांतियसमुग्घाओ सट्ठाणे वि परट्ठाणे वि एगुत्तरियाए नेयव्वो) मारणांतिकसमुद्घात स्वस्थान में भी और परस्थान में भी एकोत्तरिका से जानना चाहिए (जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते) यावत् वैमानिक का वैमानिकपने (एवमेते चउवीसं चउवीसादंडगा भाणियव्वा) इस प्रकार ये चौवीसों दंडक चौवीस दंडकों में कहना चाहिए।

(वेउव्वियसमुग्घाओ जहा कसायसमुग्घाओ तहा निरवसेसो भाणियव्वो) वैक्रियसमुद्घात कषायसमुद्घात के समान पूरा कह लेना चाहिए (नवरं जस्स नत्थि तस्स न वुच्चइ) विशेषता इतनी कि जिसके नहीं होता, उसका नहीं कहा जाता। (एत्थ वि) यहां भी (चउवीसं चउवीसा दंडगा भाणियव्वा) चौवीसों दंडक चौवीसों दंडकों में कहना चाहिए।

(तेयगसमुग्घाए जहा मारणंतियसमुग्घाए) तैजससमुद्घात मारणान्तिकसमुद्घातके समान (णवरं जस्स अत्थि) विशेष यह कि जिस के वह होता है (एवं एए वि चउव्वीसं चउवीसा दंडगा भाणियव्वा) इस प्रकार ये भी चौवीसों

મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત આદિ

શબ્દાર્થ-(मारणांतियसमुग्घाओ सट्ठाणे वि एगुत्तरियाए नेदव्वो) મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત, સ્વસ્થાનમાં પણ અને પરસ્થાનમાં પણ એકોત્તરીકાથી જાણવા જોઈએ (जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते) યાવત્ વૈમાનિકના વૈમાનિકપણે (एवमेते चउवीस चउवीसादंडगा भाणियव्वा) એ પ્રકારે આ ચોવીસે દડક ચોવીસ દડકમા કહેવા જોઈએ

(वेउव्वियसमुग्घाओ जहा कसायसमुग्घाओ तहा निरवसेसो भाणियव्वो) વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કષાયસમુદ્ઘાતની સમાન પુરા કહી દેવા જોઈએ (नवरं जस्स नत्थि तस्स न वुच्चइ) વિશેષતા એટલી કે જેને નથી હોતા તેના નથી કહેવાના (एत्थ वि) અહી પણ (चउवीसं चउवीसदंडगा भाणियव्वा) ચોવીસે દડક ચોવીસે દંડકોમાં કહેવા જોઈએ

(वेउव्वियसमुग्घाओ जहा कसायसमुग्घाओ तहा निरवसेसो भाणियव्वो) વૈક્રિય-સમુદ્ઘાત કષાયસમુદ્ઘાતના સમાન પુરા કહેવા જોઈએ (नवरं जस्स नत्थि तस्स न वुच्चइ) વિશેષતા એટલી કે જેમના નથી હોતા, તેને નથી કહેવાતા (एत्थ वि) અહી પણ (चउवीसं चउवीसा दंडगा भाणियव्वा) ચોવીસે દડક ચોવીસે દંડોમાં કહેવા જોઇએ.

(तेयगसमुग्घाए जहा मारणांतियसमुग्घाए) તૈજસ સમુદ્ઘાત મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતના સમાન (णवरं जस्स अत्थि) વિશેષ એ છે કે જેને તે હોય છે (एव एए वि चउव्वीसं

कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! न सन्ति, एव यावद् वैमानिकत्वे, नवरं मनुष्यत्वे अतीताः कस्यचित् सन्ति कस्य चिन्न सन्ति, यस्य सन्ति तस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा, उत्कृष्टेन त्रयः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन चत्वारः, एवं सर्वजीवानाम् मनुष्याणां भणितव्यम् मनुष्यस्य मनुष्यत्वे अतीताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति जघन्येन

दंडक चौवीसों दंडकों में होते हैं ।

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया आहारसमुग्घाया अईया ?) हे भगवन् ! एक-एक नारक के नारक-पर्याय में कितने अतीत आहारकसमुद्घात हैं ? (गोयमा ? णत्थि) हे गौतम ! नहीं हैं (केवइया पुरेक्खडा ?) भावी कितने ? (णत्थि) नहीं हैं (एवं जाव वेमाणियत्ते) इसी प्रकार यावत् वैमानिक पर्याय में (नवरं) विशेष (मणुसत्ते अईया कस्सइ अत्थि) मनुष्य पर्याय में अतीत किसी के हैं (कस्सइ नत्थि) किसी के नहीं हैं (जस्सत्थि जहण्णेण एक्को वा दो वा) जिसके हैं, जघन्य एक अथवा दो हैं (उक्कोसेणं तिन्नि) उत्कृष्ट तीन हैं (केवइया पुरेक्खडा ?) भावी कितने ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते (जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा) जिसके हैं, जघन्य एक, दो अथवा तीन हैं (उक्कोसेणं चत्तारि) उत्कृष्ट चार (एवं सव्वजीवाणं मणुस्साणं भाणियव्वं) इसी प्रकार सब जीवों के और मनुष्यों के कहने चाहिए) (मणूसस्स मणूसत्ते अइया कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) मनुष्य के मनुष्यपने में अतीत किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि

चउवीसा दंडगा भाणियव्वा) એ પ્રકારે આપણુ ચોવીસ દંડક ચોવીસે દંડકોમા થાય છે

(एगमेगस्स ण भते ! नेरइस्स नेरइयत्ते केवइया आहारसमुग्घाया अईया ?) હે ભગવન્ ! એક એક નારકના નારક પર્યાયમાં કેટલા અતીત આહારક સમુદ્ઘાત છે ?) (गोयमा ! णत्थि) હે ગૌતમ ! નથી (केवइया पुरेक्खडा ?) ભાવી કેટલા છે ? (णत्थि) નથી

(एवं जाव वेमाणियत्ते) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક પર્યાયમાં (नवरं) વિશેષ (मणूसत्ते अईया कस्सइ अत्थि) મનુષ્યના અતીત પર્યાયમા કોઇના છે (कस्सइ नत्थि) કોઇના નથી (जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा) જેમના છે, જઘન્ય એક અથવા બે છે (उक्कोसेणं तिन्नि) ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ છે (केवइया पुरेक्खडा) ભાવી કેટલા ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) હે ગૌતમ ! કોઇના હોય છે, કોઇના નથી હોતા (जस्सत्थि जहण्णेण एक्को वा दो वा तिण्णि वा) જેને છે, જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ છે (उक्कोसेणं चत्तारि) ઉત્કૃષ્ટ ચાર

(एव सव्वजीवाण मणुस्साण भाणियव्वं) એ પ્રકારે બધા જીવોના અને મનુષ્યોના કહેવા જોઇએ (मणूसस्स मणूसत्ते अईया कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) મનુષ્યના મનુષ્યપણે અતીત કોઇના છે, કોઇના નથી (जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा) જેમને છે

एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन चत्वारः, एवं पुरस्कृता अपि, एवमेते चतुर्विंशति श्चतुर्विंशका दण्डका यावद् वैमानिकत्वे, एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य नैरयिकत्वे कियन्तः केवलिसमुद्घाता अतीताः? गौतम ! न सन्ति, कियन्तः पुरस्कृताः? गौतम ! न सन्ति, एवं यावद् वैमानिकत्वे, नवरं मनुष्यत्वे अतीता न सन्ति, पुरस्कृताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति एकः, मनुष्यस्य मनुष्यत्वे अतीताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति एकः, एवं पुरस्कृता अपि, एवमेते चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशकाः दण्डकाः ॥सू० ६॥

जहण्णेण एक्को वा दो वा तिण्णि वा) जिसके हैं, जघन्य एक, दो या तीन हैं (उक्कोसेणं चत्तारि) उत्कृष्ट चार हैं (एवं पुरेक्खडा वि) इसी प्रकार भावी भी (एवमेते चउवीसं चउवीसा दंडगा) इस प्रकार ये चौवीसों दण्डक चौवीसों दंडकों में समझना (जाव वेमाणियत्ते) यावत् वैमानिक पर्याय में।

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया केवलिसमुग्घाया अइया ?) हे भगवन् ! एक-एक नारक के नारक पर्याय में कितने केवलिसमुद्घात अतीत हैं ? (गोयमा ! णत्थि) गौतम ! नहीं हैं (केवइया पुरेक्खडा) भावी कितने हैं ? (गोयमा ! णत्थि) हे गौतम ! नहीं हैं (एवं जाव वेमाणियत्ते) इसी प्रकार यावत् वैमानिक पर्याय में (णवरं मणूसत्ते अतीता नत्थि) विशेष मनुष्य पर्याय में अतीत नहीं (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्स नत्थि) भावी किसी का है, किसी का नहीं (जस्सत्थि एक्को) जिसका है एक है (मणूसस्स मणूसत्ते अईया कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि) मनुष्य का मनुष्यपने में अतीत किसी का है, किसी का नहीं (जस्सत्थि एक्को) जिसका है, एक है (एवं पुरेक्खडा वि) इसी प्रकार भावी भी एवमेते चउव्वीसं चउव्वीस दंडगा) इस प्रकार ये चौवीसों दण्डक चौवीस दण्डकों में जानना चाहिए। सू० ६ ॥

જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ છે (उक्कोसेण चत्तारि) ઉત્કૃષ્ટ ચાર (एव पुरेक्खडा वि) એજ પ્રકારે ભાવી પણ (एवमेते चउवीसं चउवीसा दंडगा) એ પ્રકારે આ ચોવીસે દંડક ચોવીસે દંડકોમા સમજવા જોઈએ. (जाव वेमाणियत्ते) યાવત્ વૈમાનિક પર્યાયમા.

(एवमेगस्सण भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया केवलिसमुग्घाया अइया ?) હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના નારકપર્યાયમાં કેટલા કેવલિ સમુદ્ઘાત અતીત છે ? (गोयमा ! णत्थि) હે ગૌતમ ! નથી (केवइया पुरेक्खडा) ભાવી કેટલા (गोयमा णत्थि) હે ગૌતમ ! નથી

(एव जाव वेमाणियत्ते) એ જ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક પર્યાયમાં (नवर मणूसत्ते अतीता नत्थि) વિશેષ-મનુષ્ય પર્યાયમા અતીત નથી (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि) ભાવી કોઈના છે, કોઈના નથી (जस्सत्थि एक्को) જેને છે એક છે (मणूसस्स मणूसत्ते अतीता कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि) મનુષ્યના મનુષ્યપણે કોઈના છે કોઈના નથી (जस्सत्थि एक्को) જેને છે એક છે (एव पुरेक्खडा वि) એ પ્રકારે ભાવી પણ (एवमेते चउव्वीसं चउव्वीस दंडगा) એ પ્રકારે આ ચોવીસે દંડક ચોવીસ દંડકોમા જાણવા જોઈએ ॥સૂ૦ ૬॥

टीका—अथ मरणान्तिकसमुद्घातादीनधिकृत्य प्ररूपयितुमाह—'मारणंतियसमुग्घाओ सट्ठाणे वि परट्ठाणेवि एगुत्तरियाए नेयव्वो जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते' मारणान्तिकसमुद्घातः स्वस्थानेऽपि परस्थानेऽपि च एकोत्तरिकया—पूर्वोक्तैकोत्तरेणैव ज्ञातव्यः, यावद्—नैरयिकादीनां वैमानिकान्तानाम्—चतुर्विंशतिदण्डकवाच्यानां नैरयिकत्वादिके स्वस्थाने तद्भिन्नरूपे असुरकुमारत्वादिके परस्थाने च पूर्वं कृताना मरणान्तिकसमुद्घाता अनन्ता अतीताः सन्ति, पुरस्कृता स्तु—भाविनः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्यापि सन्ति तस्यापि जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा सन्ति, इत्याशयेनैव तदन्तिममाह—वैमानिकस्य वैमानिकत्वे इति, तथा च नैरयिकस्य नैरयिकत्वादिषु चतुर्विंशति स्व परस्थानेषु मारणान्तिकसमुद्घातस्य अतीतानागतस्य

टीकार्थ—अब मारणान्तिक समुद्घात आदि शेष समुद्घातों की प्ररूपणा की जाती है—

मारणान्तिकसमुद्घात स्वस्थान में भी और परस्थान में भी पूर्वोक्त एकोत्तरिका से समझने चाहिए। यावत् नैरयिकों से लेकर वैमानिकों तक जो चौवीस दंडकों के वाच्य हैं, उनके नारकपने आदि स्वस्थानों में और असुरकुमारपन आदि परस्थानों में अतीत मारणान्तिकसमुद्घात अनन्त हैं। तात्पर्य यह है कि नारक का स्वस्थान नारकपर्याय है और परस्थान असुरकुमारादि पर्याय हैं। इन दोनों में अर्थात् वैमानिक पर्यन्त के सभी स्थानों में अतीत मारणान्तिक समुद्घात अनन्त है। भावी मारणान्तिक समुद्घात किसी के हैं, किसी के नहीं हैं। जिसके हैं, उसके जघन्य एक, दो अथवा तीन हैं और उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात और अनन्त हैं, इसी आशय से अन्तिम दंडक का कथन करते हैं— 'वैमानिक के वैमानिक पर्याय में' जैसे नारक के नारकत्व आदि चौवीस स्व-

ટીકાર્થ—હવે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત આદિ શેષ સમુદ્ઘાતોની પ્રરૂપણા કરાય છે—

મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સ્વસ્થાનમા પણ અને પરસ્થાનમાં પણ પૂર્વોક્ત એકોત્તરિકાથી સમજવા જોઈએ યાવત્ નૈરયિકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધી જે ચોવીસ દંડકોના વાચ્ય છે, તેમના નારકપણા આદિ પરસ્થાનોમા અતીત મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત અનન્ત છે.

તાત્પર્ય એ છે કે નારકનું સ્વસ્થાન નારક પર્યાય છે અને પરસ્થાન અસુરકુમારાદિ પર્યાય છે તે બન્નેમા અર્થાત્ વૈમાનિક પર્યન્તના બધા સ્થાનોમાં અતીત મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત અનન્ત છે

ભાવી મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કોઈના છે, કોઈના નથી. જેમના છે, તેમના જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અનન્ત છે

આજ આશયથી અન્તિમ દંડકનું કથન કરે છે વૈમાનિકના વૈમાનિક પર્યાયમા, જેવા નારકના નારકત્વાદિ ચોવીસ સ્વપરસ્થાનોમા, અતીત અને અનાગત મારણાન્તિક સમુદ્-

प्ररूपणमिव असुरकुमारादीनामपि वैमानिकपर्यन्तानां प्रत्येकं चतुर्विंशति चतुर्विंशतिदण्डक-क्रमेण स्वपरस्थानेषु मारणान्तिकसमुद्घातस्यातीतानागतकालसम्बन्धिनः प्ररूपणं कर्तव्यम् सर्वसंख्यया च तेषां षट्पञ्चाशदधिकसहस्रसंख्यका दण्डकाः–आलापका भवन्तीति व्यपदिशन्नाह–'एवमेते चउवीसं चउवीसा दंडगा भाणियव्वा' एवम्–उक्तरीत्या एते–पूर्वोक्ता चतुर्विंशकाः–चतुर्विंशतेः संघातरूपा दण्डकाः पूर्वोक्तरूपा अवसेयाः, तत्र यो नैरयिको मारणान्तिकसमुद्घातं विनैव नरकादुद्वृत्त्य अनन्तरं परम्परया वा मनुष्यभवमागाद्य सिद्धो भविष्यति न पुनर्नरकगामी तस्य मारणान्तिकसमुद्घाता नो भाविनः सन्ति, यस्तु नरकभवे वर्तमानः सन् मारणान्तिकसमुद्घातेन मृत्युमासाद्य नरकादुद्वृत्त्य सिद्धो भविष्यति तस्यैको मारणान्तिकसमुद्घातो भावी अस्ति, यस्तु पुनरपि नरकमागत्य द्वौ मारणान्तिकसमुद्घातौ करिष्यति तस्य द्वौ मारणान्तिकसमुद्घातौ बोध्यौ, एवं वारत्रयं नरकमागन्तुस्त्रयः,

परस्थानों में, अतीत और अनागत मारणान्तिकसमुद्घात का कथन किया है। उसी प्रकार असुरकुमारों से लेकर वैमानिकों तक का चौवीस दंडकों के क्रम से स्व-परस्थानों में अतीत–अनागत कालिक मारणान्तिकसमुद्घात का प्ररूपण कर लेना चाहिए। इस प्रकार सब मिलकर ये एक हजार छप्पन आलापक होते हैं।

यहां इतना समझ लेना चाहिए कि जो नारक मारणान्तिकसमुद्घात के विना ही नरक से उद्वर्त्तन कर के अनन्तर भव में या परम्परा से मनुष्य भव प्राप्त कर के सिद्ध हो जाएगा, फिर कभी नरक में नहीं जाएगा, उसके भावी मारणान्तिक समुद्घात नहीं हैं। किन्तु जो नारक भव में विद्यमान नारक मारणान्तिकसमुद्घात करके मृत्यु को प्राप्त करेगा और नरक से निकल कर पुनः कभी नरक में नहीं जाएगा उसका भावी मारणान्तिकसमुद्घात एक है। जो दुबारा नरक में उत्पन्न होकर मारणान्तिकसमुद्घात करेगा उसके दो भावी मारणान्तिकसमुद्घात समझने चाहिए। तीन बार नरक में उत्पन्न

घातनु કથન કર્યું. એજ પ્રકારે અસુરકુમારોથી લઈને વૈમાનિકોસુધીના ચોવીસ દંડકોના ક્રમે સ્વપર સ્થાનોમાં અતીત–અનાગતકાલિક મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતનુ પ્રરૂપણ કરી લેવું જોઈએ. એ પ્રકારે બધામળીને એકહજાર છપ્પન આલાપક થાય છે.

અહીં એટલું સમજી લેવુ જોઈએ કે જે નારકમારણાન્તિક સમુદ્ઘાતના વિના જ નરકથી ઉદ્વર્તન કરીને અનન્ત ભવમા અગર પરંપરાથી મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થઈ જશે પછી પણ નરકે જશે નહીં તેના ભાવી મારણાન્તિમસમુદ્ઘાત નથી. પણ જે નારકભવમા વિદ્યમાન નારક મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કરીને મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરશે અને નરકથી નિકળીને પુનઃ ક્યારેય નરકમા જશે નહીં તેનો ભાવીમરણાન્તિસમુદ્ઘાત એક છે.

જે બેવાર નરકમા ઉત્પન્ન થઈને મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કરશે તેના બે ભાવી મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત સમજવા જોઈએ. જે ત્રણવાર નરકમા ઉત્પન્ન થશે, તેના ત્રણ

संख्येयवारान् नरकागामिनः संख्येयाः, असंख्येयवारान नरकागामिनोऽसंख्येयाः, अनन्तवारान नरकागामिनोऽनन्ता भाविनो मारणान्तिकसमुद्घाता अवसेयाः, इत्येवं रीत्यैव असुरकुमारत्वादिके परस्थाने आलापको वक्तव्यः, विशेषस्तु अत्र यो नैरयिको नरकादुद्वृत्य मनुष्यभवं प्राप्य सिद्धो भविष्यति, तस्मिन्नेव भवे वा मारणान्तिकसमुद्घातमगत्वैव कालं कृत्वा ततोऽन्यभवे सिद्धिं गमिष्यति तस्यैव नैरयिकस्य असुरकुमारत्वादिके भाविनो मारणान्तिकसमुद्घाता न सन्ति तदन्यस्य तु एक द्वित्रादि मारणान्तिकसमुद्घाता भाविनोऽवसेयाः, वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकेषु नैरयिकस्येव बोध्यम्, सम्प्रति वैक्रियसमुद्घातमधिकृत्याह 'वेउव्वियसमुग्घाओ जहा कसायसमुग्घाओ तहा निरवसेसो भाणियव्वो' वैक्रियसमुद्घातो यथा कषायसमुद्घात चतुर्विंशति चतुर्विंशकदण्डकक्रमेण प्रतिपादित स्तथा निरव

होगा, उसके तीन मारणान्तिकसमुद्घात, इसी प्रकार संख्यात वार उत्पन्न होने वाले के संख्यात, असंख्यात वार उत्पन्न होने वाले के असंख्यात और जो अनन्तवार नरक में उत्पन्न होगा, उसके अनन्त भावी समुद्घात होते हैं। इसी प्रकार असुरकुमारत्व आदि परस्थानों में भी आलापक कहना चाहिए। विशेषता यह कि जो नारक नरक से निकल कर मनुष्य भव को प्राप्त कर के सिद्धि लाभ करेगा, अथवा उसी नारकभव में मारणान्तिकसमुद्घात, किए विना ही काल करके अगले भव में मोक्ष प्राप्त कर लेगा, उसी नारक के असुरकुमारादि पर्याय संबंधी भावी मारणान्तिकसमुद्घात नहीं होते हैं, उससे भिन्न के एक, दो, तीन संख्यात, असंख्यात, अनन्त भावी मारणान्तिकसमुद्घात होते हैं। वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिकों में नारक के समान समझना चाहिए।

अब वैक्रियसमुद्घात की प्ररूपणा की जाती है–वैक्रियसमुद्घात, का कथन पूर्णरूप से कषायसमुद्घात के समान ही समझना चाहिए। हां, इसमें विशेष

મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત, એજ પ્રકારે સંખ્યાતવાર ઉત્પન્ન થનારના સંખ્યાત, અસંખ્યાત, વાર ઉત્પન્ન થનારના અસંખ્યાત અને જે અનન્તવાર નરકમાં ઉત્પન્ન થશે તેના અનન્ત ભાવીસમુદ્ઘાત થાય છે એજ પ્રકારે અસુરકુમારત્વ આદિ પરસ્થાનોમાં પણ આલાપક કહેવા જોઈએ વિશેષતા એ છે કે જે નારક નરકમાથી નિકળીને મનુષ્ય ભવને પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધિલાભ કરશે. અથવા તેજ નારકભવમા મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કર્યા સિવાય જ કાલ કરીને આગલા ભવમા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લેશે, તે નારકના અસુરકુમારાદિ પર્યાય સમ્બન્ધી ભાવી મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત નથી થતા. તેનાથી ભિન્નના એક, બે ત્રણ સંખ્યાત અસંખ્યાત અનન્તભાવી મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત થાય છે વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોમા નારકની સમાન સમજવુ જોઈએ.

હવે વૈક્રિય સમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરાય છે–

વૈક્રિયસમુદ્ઘાતનુ કથન પૂર્ણરૂપથી કષાયસમુદ્ઘાતની સમાનજ સમજવુ જોઈએ.

शेषः साकल्येन भणितव्यः-वक्तव्यः, किन्तु-'नवरं जस्स नत्थि तस्स न वुच्चइ' नवरम्-कषाय-समुद्घातापेक्षया विशेषस्तु यस्य जीवस्य वैक्रियलब्ध्यसंभवेन वैक्रियसमुद्घातो नास्ति तस्य वैक्रियसमुद्घातो नोच्यते-न वक्तव्यः, तदन्यस्यैव स वक्तव्यः, तथा च वायुकायिकभिन्नेषु पृथिवीकायिकादिषु चतुर्षु एकेन्द्रियेषु द्वि त्रि चतुरिन्द्रियेषु च वैक्रियसमुद्घातो न वक्तव्य स्तेषु वैक्रियलब्ध्यभावात् तदन्येषु च नैरयिकासुरकुमारादि भवनपतिवायुकायिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकेषु प्रत्येकं चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण वैक्रियसमुद्घातो वक्तव्य इत्यभिप्रायेणाह-'एत्थ वि चउवीसं चउवीसा दंडगा भाणियव्वा' अत्रा पि-वैक्रियसमुद्घातेऽपि चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशकाः-चतुर्विंशतेःसंघरूपा दण्डकाः-विधिप्रतिषेधघटिताः षट्पञ्चाशदधिकसहस्रसंख्यका आलापका बोध्याः, सम्प्रति तैजससमुद्घातं प्ररूपयितुमाह-'तेयगसमुग्घाओ जहा मारणंतियसमु

बात यह है कि जिस जीव में वैक्रियलब्धि न होने के कारण वैक्रियसमुद्घात नहीं होता, उसका वैक्रियसमुद्घात नहीं कहना चाहिए। जिन जीवों में वह संभव है, उन्हीं में कहना चाहिए। इस प्रकार वायुकायिकों के सिवाय पृथिवीकायिक आदि चार एकेन्द्रियों में, द्वीन्द्रियों में, त्रीन्द्रियों और चौइन्द्रियों में वैक्रियसमुद्घात नहीं कहना चाहिए, क्योंकि इनमें वैक्रियलब्धि नहीं होती है। इनके अतिरिक्त नारकों, असुरकुमार आदि भवनपतियों, वायुकायिकों, पंचेन्द्रिय तिर्यंचों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिको में वैक्रिय-समुद्घात कहना चाहिए। इसी अभिप्राय से कहा गया है-वैक्रियसमुद्घात में भी चौवीसों दण्डकों की चौवीसों दण्डकों में प्ररूपणा करनी चाहिए। इस प्रकार सब मिल कर एक सहस्र छप्पन आलापक होते हैं।

अब तैजस समुद्घात की प्ररूपणा की जाती है-तैजससमुद्घात मारणा-

હા વિશેષ વાત એ છે કે જે જીવથી વૈક્રિય લબ્ધિ ન થવાને કારણે વૈક્રિયસમુદ્ઘાત નથી થતો તેના વૈક્રિય ન કહેવા જોઇએ

જે જીવોમાં તેનો સભવ છે, તેઓમા કહેવા જોઇએ. એ પ્રકારે વાયુકાયિકોના સિવાય પૃથ્વીકાયિક આદિ ચાર એકેન્દ્રિયોમા દ્વીન્દ્રિયોમા, ત્રીન્દ્રિયોમા અને ચતુરિન્દ્રિયોમાં વૈક્રિયસમુદ્ઘાત ન કહેવો જોઇએ, કેમકે તેમનામાં વૈક્રિય લબ્ધિ નથી થતી. એમના સિવાય નારકો અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, વાયુકાયિકો, પચેન્દ્રિય તિર્યચો, મનુષ્યો વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોમા વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કહેવા જોઇએ.

એજ અભિપ્રાયથી કહેલુ છે વૈક્રિયસમુદ્ઘાતમા પણ ચોવીસે દડકોની ચોવીસે દડકોમા પ્રરૂપણા કરવી જોઇએ, એ પ્રકારે બધા મળીને છપ્પન આલાપક થાય છે.

હવે તૈજસસમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરાય છે-

તૈજસસમુદ્ઘાત મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતની સમાન સમજી લેવા જોઇએ પણ તેમા

घाओ' तैजससमुद्घातो यथा मारणान्तिकसमुद्घातः प्रतिपादितः प्रत्येकं चतुर्विंशति-दण्डकक्रमेण तथैव प्रतिपादनीयः किन्तु अत्रापि विशेषमाह-'णवरं जस्सत्थि' नवरम्-मारणान्तिकसमुद्घातापेक्षया विशेषस्तु यस्य जीवस्य तैजससमुद्घातोऽस्ति तस्यैव तैजससमुद्घातो वक्तव्यः, यस्य तु तैजससमुद्घातो न संभवति तस्य स न वक्तव्यः, तत्र नैरयिक पृथिवीकायिकादि पञ्चैकेन्द्रियविकलेन्द्रियेषु तैजससमुद्घातो न संभवतीति तत्र न स वक्तव्यः, तदन्यत्र पुनर्वक्तव्यः, इत्याशयः, अत्रापि पूर्वोक्तरीत्यैव क्वचिद्विधिरूपेण क्वचिच्च सर्वथा निषेधरूपेण च आलापकवाक्येन षट्पञ्चाशदधिकसहस्रसंख्यकदण्डका बोध्या इत्यतिदिशन्नाह-'एवं एए वि चउव्वीसं चउव्वीसा दंडगा भाणियव्वा' एवम्-मारणान्तिकसमुद्घातगतेन प्रकारेण एतेऽपि तैजससमुद्घातगताश्चतुर्विंशति संख्यकाश्चतुर्विंशकाः चतुर्विंशति संघरूपा दण्डकाः- पूर्वोक्तरूपा आलापका भणितव्याः, सम्प्रति-आहारकसमुद्घातमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया आहारगसमुग्घाया अईया ?' हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिकस्य नैरयिकत्वे पूर्वं वृत्तस्य कियन्तः आहारकसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'णत्थि' नैरयिकस्य

न्तिकसमुद्घात के सदृश समझ लेना चाहिए। किन्तु इस में भी कुछ विशेषता है। वह यह है कि जिस जीव में तैजससमुद्घात हो उसी का कहना चाहिए। जिसमें तैजससमुद्घात का संभव ही न हो, उसका नहीं कहना चाहिए। नारकों, पृथिवीकायिक आदि पांच एकेन्द्रियों एवं विकलेन्द्रियों में तैजससमुद्घात का संभव नहीं है, अतएव उनमें नहीं कहना चाहिए। पूर्वोक्त प्रकार से किसी दंडक में विधिरूप से, किसी में निषेध रूप से आलापक कहने से एक सहस्र छप्पन आलापक होते हैं, अर्थात् चौवीसो दण्डकों के क्रम से चौवीसों दण्डकों का कथन करना चाहिए।

अब आहारकसमुद्घात की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक एक नारक के नारकपने अर्थात् नारक पर्याय में रहते हुए कितने अतीत आहारकसमुद्घात हुए ?

પણુ કાંઈક વિશેષતા છે. તે આ છે કે જે જીવમા તૈજસ સમુદ્ઘાત હોય તેના જ કહેવા જોઈએ. જેમા તૈજસસમુદ્ઘાતને સભવ જ ન હોય, તેના ન કહેવા જોઈએ.

નારકો, પૃથ્વીકાયિક વિગેરે પાચ એકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયોમા તૈજસસમુદ્ઘાતનો સંભવ નથી તેથી તેમા કહેવા ન જોઈએ.

પૂર્વોક્ત પ્રકારથી કોઈ પણુ દડકમાં વિધિરૂપથી, કોઈમા નિષેધ રૂપથી આલાપક કહેવાથી એક હજાર છપ્પન આલાપક થાય છે, અર્થાત્ ચોવીસે દડકોના ક્રમથી ચોવીસે દંડકોમાં કથન કરવા જોઈએ.

હવે આહારક સમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના નારકપણે અર્થાત્ નારક પર્યાયમા

नैरयिकत्वे आहारकसमुद्घाता न सन्ति तेषामाहारकसमुद्घातासद्भावात् 'केवइया पुरे-क्खडा ?' कियन्त आहारकसमुद्घाताः नैरयिकस्य नैरयिकत्वे पुरस्कृताः भाविनः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णत्थि' नैरयिकस्य नैरयिकत्वे भाविन आहारकसमुद्घाता न सन्ति तेषां तत्र निषिद्धत्वात्, 'एवं जाव वेमाणियत्ते' एवम्-नैरयिकत्वे इव नैरयिकस्य यावत्-असुरकुमारादि भवनपतित्वे पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियत्वे विकलेन्द्रियत्वे पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकत्वे वानव्यन्तरत्वे ज्योतिष्कत्वे वैमानिकत्वे च भाविनः आहारकसमुद्घाता न संभवन्ति, तेषां तेषु सर्वत्रैवाहारकसमुद्घातानां निषिद्धत्वात् किन्तु -'णवरं मणूसत्ते अतीता कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' नवरं-विशेषस्तु मनुष्यत्वे पूर्ववृत्तस्य नैरयिकस्य अतीता आहारकसमुद्घाताः कस्यचित् सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, 'जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा

भगवान्-हे गौतम ! नारक के नारकपने में अतीत आहारकसमुद्घात नहीं हैं, क्योंकि नारक पर्याय में आहारकसमुद्घात का संभव नहीं हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक के नारकपने में भावी आहारकसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक के नारकपने में भावी आहारकसमुद्घात नहीं हैं, क्योंकि जीव जब नारकपर्याय में होगा तब आहारकलब्धि नहीं हो सकती और उसके अभाव में आहारकसमुद्घात भी नहीं हो सकता। इसी प्रकार असुरकुमार आदि भवनपति पर्याय में, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियपर्याय में विकलेन्द्रिय पर्याय में पंचेन्द्रियतिर्यंच पर्याय में, वानव्यन्तर पर्याय में, ज्योतिष्क पर्याय में और वैमानिक पर्याय में भावी आहारकसमुद्घात नहीं होते हैं क्योंकि इन सब पर्यायो में आहारकसमुद्घात का निषेध है। विशेष यह है कि मनुष्यपने में अर्थात् जब कोई नारक पूर्व ल में मनुष्य पर्याय में रहा, उस पर्याय

રહેતા છતા કેટલાં આહારક સમુદ્ઘાત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકના નારકપણામા અતીત આહારક સમુદ્ઘાત નથી, કેમ કે નારક પર્યાયમાં આહારક સમુદ્ઘાતનો સંભવ નથી હોતો,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકના નારકપણે ભાવી આહારકસમુદ્ઘાત કેટલા ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકનાં નારકપણે ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત નથી, કેમ કે જીવ જ્યારે નારક પર્યાયમા હશે ત્યારે આહારલબ્ધિ નથી થઇ શકતી અને તેના અભાવમાં આહારક સમુદ્ઘાત પણ નથી થઇ શકતા

એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિઓમાં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય પર્યાયમા, વિકલેન્દ્રિય પર્યાયમા, પંચેન્દ્રિય તિર્યન્ચ પર્યાયમાં, વાનવ્યંતર પર્યાયમાં, જ્યોતિષ્ક પર્યાયમાં વૈમાનિક પર્યાયમા, ભાવિ આહારક સમુદ્ઘાત નથી હોતા.

કેમ કે એ બધા પર્યાયોમાં આહારક સમુદ્ઘાતનો નિષેધ છે. વિશેષતા એ છે કે

उक्कोसेणं तिन्नि' यस्य नैरयिकस्य मनुष्यत्वे पूर्वंवृत्तस्य आहारकसमुद्घाताः अतीताः सन्ति तस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा आहारकसमुद्घातौ अतीतौ बोध्यौ, उत्कृष्टेन त्रय आहारकसमुद्घाता अतीता बोध्याः, 'केवइया पुरेक्खडा ?' नैरयिकस्य मनुष्यत्वे कियन्त आहारकसमुद्घाताः पुरस्कृताः-भाविनः सन्ति? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम! 'कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' कस्यचिन्नैरयिकस्य मनुष्यत्वे भाविनः आहारकसमुद्घाताः सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, 'जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं चत्तारि' यस्य नैरयिकस्य मनुष्यत्वे भाविन आहारकसमुद्घाताः सन्ति तस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन चत्वार आहारकसमुद्घाता भाविनः सन्ति, 'एवं सव्वजीवाणं मणुस्साणं भाणियव्वं' एवम्-नैरयिकस्य मनुष्यत्वे इव सर्वजीवानामपि असुरकुमारादीनां मनुष्याणाम्-मनुष्यत्वे अतीते भाविनि च भणितव्यम्, किन्तु-'मणुसस्स मणूसत्ते अतीता कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' मनुष्यस्य मनुष्यत्वे पूर्वं वृत्तस्य अतीता आहारकसमुद्घाताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति,

की अपेक्षा किसी के आहारकसमुद्घात हैं, किसी के नही हैं। जिसके हैं, जघन्य एक, या दो हैं और उत्कृष्ट तीन है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! नारक के मनुष्यपने में भावी आहारकसमुद्घात कितने हैं?

भगवान्-हे गौतम! किसी नारक के मनुष्यपने में भावी समुद्घात हैं, किसी के नही। जिसके हैं उसके जघन्य एक, दो या तीन हैं और उत्कृष्ट चार हैं। जैसे नारक के मनुष्यपने में आहारकसमुद्घात कहे हैं, उसी प्रकार असुरकुमार आदि सभी जीवो के अतीत एवं भावी मनुष्य पर्याय में भी कहना चाहिए। मगर मनुष्यपने अर्थात् मनुष्य पर्याय में किसी मनुष्य के अतीत आहारकसमुद्घात होते हैं, किसी के नहीं होते हैं। जिसके हैं उसके जघन्य एक, दो

મનુષ્યપણે અર્થાત્ જ્યારે કોઈ નારક પૂર્વકાળમા મનુષ્યપર્યાયમા રહીને, એ પર્યાયની અપેક્ષાએ કોઈના આહારક સમુદ્ઘાત કહ્યા છે કોઈમા નથી કહ્યા, જેના કહ્યા છે, જઘન્ય એક અગર બે છે અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન! નારકોના મનુષ્યપણે ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત કેટલાં છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! કોઈ નારકના મનુષ્યપણે ભાવિ સમુદ્ઘાત છે, કોઈના નથી, જેનાં છે તેનાં જઘન્ય એક, બે કે ત્રણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર છે. જેવા નારકના મનુષ્યપણે આહારક સમુદ્ઘાત કહ્યા છે, એ જ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ બધા જીવોના અતીત તેમજ ભાવી, મનુષ્ય પર્યાયમાં પણ કહેવા જોઈએ.

પણ મનુષ્યપણે અર્થાત્ મનુષ્ય પર્યાયમા પણ કોઈ મનુષ્યના અતીત આહારક સમુદ્ઘાત થાય છે, કોઈના નથી થતા જેના થાય છે તેના જઘન્ય એક, બે અથવા

'जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दोन्ना तिण्णि वा उक्कोसेणं चत्तारि' यस्य मनुष्यस्य मनुष्यत्वे अतीता आहारकसमुद्घाताः सन्ति तस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन चत्वार आहारकसमुद्घाता अतीताः बोध्याः, 'एवं पुरेक्खडा वि' एवम्-अतीताहारकसमुद्घाताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्यापि सन्ति तस्यापि जघन्येन एको वा द्वौ वा उत्कृष्टेन चत्वार आहारकसमुद्घाता भाविनः सन्ति, पूर्ववदेवातिदिशन्नाह-'एवमेए चउवीसं चउवीसा दंडगा जाव वेमाणियत्ते' एवम्-उक्तरीत्या एते--पूर्वोक्ताः प्रत्येकं चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण-प्रतिपादिताश्चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशकाः-चतुर्विंशतेः संघरूपा दण्डकाः-षट्पञ्चाशदधिकसहस्रसंख्यका आलापकाः यावत्-मनुष्यभिन्नस्य असुरकुमारादि वैमानिकान्तस्य नैरयिकत्वादिके वैमानिकत्वान्ते पूर्वं वृत्तस्य भाविनश्च आहारकसमुद्घाताः न सन्तीति बोध्यम्, अथ केवलिसमुद्घातमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता' हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिकत्वे पूर्वकृतस्य अतीतसकलकालापेक्षया कियन्तः केवलिसमुद्घाता अतीताः

अथवा तीन हैं और उत्कृष्ट चार अतीत आहारकसमुद्घात हैं। अतीत आहारकसमुद्घात की तरह भावी आहारकसमुद्घात भी किसी के होते हैं, किसी के नहीं। जिसके होते हैं, उसके जघन्य एक, दो अथवा तीन होते हैं, उत्कृष्ट चार आहारकसमुद्घात होते हैं। इस प्रकार इन चौवीस दंडकों में से प्रत्येक को चौवीसों दण्डकों में अनुक्रम घटित करके कहलेना चाहिए। ये सब मिल कर एक सहस्र छप्पन आलापक होते हैं। यहां इतना ध्यान में रखना चाहिए कि मनुष्य के सिवाय नारक, असुरकुमार आदि किसी भी अन्य दंडक में आहारकसमुद्घात का संभव नहीं हैं।

अब केवलिसमुद्घात का निरूपण किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के नारकपने अर्थात् जब वह

ત્રણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર અતીત આહારક સમુદ્ઘાત છે

અતીત આહારક સમુદ્ઘાતની જેમ ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત પણ કોઇના થાય છે, કોઇના નથી થતા જેના થાય છે તેના જઘન્ય એક બે અગર ત્રણ થાય છે ઉત્કૃષ્ટ ચાર આહારક સમુદ્ઘાત થાય છે

એ પ્રકારે આ ચોવીસ દંડકોમાથી પ્રત્યેકને ચોવીસે દંડકોમાં અનુક્રમથી સંઘટીત કરીને કહેવુ જોઇએ આ બધા મળીને એક હજાર છપ્પન આલાપક છે

અહીં એટલુ ધ્યાનમા રાખવુ જોઇએ કે મનુષ્યના સિવાય નારક અસુરકુમાર આદિ કોઈ પણ અન્ય દંડકમા આહારક સમુદ્ઘાતનો સંભવ નથી.

હવે કેવલિ સમુદ્ઘાતનુ નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના નારકપણે અર્થાત જ્યારે તે નારક

सन्ति ? 'गोयमा !' हे गौतम ! 'णत्थि' न सन्ति नैरयिकस्य नैरयिकत्वे अतीताः केवलिसमुद्घाताः नैरयिकाणां केवलिसमुद्घाताभावात्, 'केवइया पुरेक्खडा ?' कियन्तः पुरस्कृता-भाविन, केवलिसमुद्घाता नैरयिकस्य नैरयिकत्वे सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नत्थि' भाविनः केवलिसमुद्घाताः नैरयिकस्य नैरयिकत्वे न सन्ति, प्रागुक्तयुक्तेः, 'एवं जाव वेमाणियत्ते' एवम्-उक्तरीत्या यावत्-नैरयिकादेः असुरकुमारादित्वे भवनपतित्वे, पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियत्वे विकलेन्द्रियत्वे पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकत्वे वानव्यन्तरत्वे ज्योतिष्कत्वे वैमानिकत्वे च अतीताः भाविनश्च केवलिसमुद्घाता न सन्ति, किन्तु-'णवरं

नारक पर्याय में था तब कितने केवलिसमुद्घात अतीत हुए हैं ? तात्पर्य यह है कि वर्त्तमान काल में जो नारक है, उसने अतीत काल में कभी नारक पर्याय में रहते हुए कितने केवलिसमुद्घात किए ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक के नारक पर्याय में अतीत केवलिसमुद्घात नहीं हैं, क्यों कि नारक केवलिसमुद्घात कर ही नहीं सकता।

गौतमस्वामी-हे भगवान् ! नारक के नारक पर्याय में भावी केवलिसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक के नारक पर्याय में भावी समुद्घात नहीं हैं, इसका कारण पूर्वोक्त है। इसी प्रकार यावत् वैमानिक पर्यायमें वैमानिक के भी अतीत और भावी केवलिसमुद्घात का अभाव कहना चाहिए, अर्थात् जैसे नारक पर्याय में केवलिसमुद्घात का अभाव है। उसी प्रकार असुरकुमार आदि भवनपति पर्याय में पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रिय पर्याय में, विकलेन्द्रियपर्याय में पंचेन्द्रिय तिर्यंच पर्याय मे, वानव्यन्तर पर्याय में, ज्योतिष्क पर्याय में और

પર્યાયમા હતો ત્યારે કેટલા કેવલિસમુદ્ઘાત અતીત થયા છે ? તાત્પર્ય એ છે કે વર્તમાનકાળમા જે નારક છે તેણે અતીતકાળમા ક્યારેક નારકપર્યાયમા રહીને કેટલા કેવલિ સમુદ્ઘાત કર્યા ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકપણે નારકપર્યાયમા અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત નથી, કેમ કે નારક કેવલિસમુદ્ઘાત કરી જ નથી શકતા

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકના નારકપર્યાયમા ભાવી કેવલીસમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકના નારકપર્યાયમા ભાવી સમુદ્ઘાત નથી તેનુ કારણ પૂર્વોક્ત છે એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક પર્યાયમા વૈમાનિકના પણ અતીત અને ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાતનો અભાવ કહેવો જોઇએ, અર્થાત્ જેમ નારક પર્યાયમા કેવલિસમુદ્ઘાતનો અભાવ છે એ જ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિમા પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય પર્યાયમા, વિકલેન્દ્રિય પર્યાયમા, પચેન્દ્રિયતિર્યંચ પર્યાયમા, વાનવ્યન્તર પર્યાયમા,

मणूसत्ते अईया नत्थि' नवरम्-विशेषस्तु मनुष्यत्वे अतीताः केवलिसमुद्घाता न सन्ति, पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि' पुरस्कृताः-भाविनः केवलिसमुद्घाताः, कस्यचित् सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, 'जस्सत्थि एक्को' यस्यापि नैरयिकस्य मनुष्यत्वे केवलिसमुद्घाता भाविनः सन्ति, तस्य एकोभावी केवलिसमुद्घातः, 'मणूसस्स मणूसत्ते अतीता कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' मनुष्यस्य मनुष्यत्वे अतीताः केवलिसमुद्घाताः कस्यचित् सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति 'जस्सत्थि एक्को' यस्य मनुष्यस्य मनुष्यत्वे अतीताः केवलिसमुद्

वैमानिक-पर्याय में अतीत और भावी समुद्घात नहीं हैं क्योंकि इन में से किसी भी पर्याय में केवलिसमुद्घात का होना कदापि संभव नहीं है। हां, मनुष्य पर्याय में केवलिसमुद्घात होता है, परन्तु उसमें भी अतीत केवलि-समुद्घात नहीं होते। भावी केवलिसमुद्घात किसी नारक के मनुष्य पर्याय में होता है, किसी के नहीं। जिसके होता है उसके एक ही होता है। मनुष्य के मनुष्य पर्याय में अतीत समुद्घात किसी के होता है किसी के नहीं। इसी प्रकार भावी समुद्घात किसी मनुष्य के मनुष्यपने में होता है, किसी के नहीं होता। जिसके होता है, उसके एक ही होता है। इस प्रकार मनुष्य पर्याय के सिवाय और सभी स्व परस्थानो में केवलिसमुद्घात का अभाव कहना चाहिए। मनुष्य के सिवाय, मनुष्यपने की प्ररूपणा में अतीत केवलिसमुद्घात का प्रतिषेध करना चाहिए, भावी केवलिसमुद्घात किसी के होता है, किसी के नहीं। जिसके होता है उसके एक ही होता है। मनुष्य पर्याय में रहते हुए किसी मनुष्य के

જ્યોતિષ્ક પર્યાયમા અને વૈમાનિક પર્યાયમા અતીત અને ભાવી સમુદ્ઘાત નથી, કેમ કે તેમનામાથી કોઈ પણ પર્યાયમા કેવલિસમુદ્ઘાતનુ થવુ કદાપિ સભવિત નથી. હા, મનુષ્ય પર્યાયમા કેવલિસમુદ્ઘાત થાય છે, પરતુ તેમા અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત નથી થતા. ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત કોઈ નારકના મનુષ્ય પર્યાયમાં થાય છે, કોઈના નથી થતા, જેના થાય છે તેને એક જ થાય છે. મનુષ્યના મનુષ્ય પર્યાયમાં અતીત સમુદ્ઘાત કોઈના થાય છે, કોઈના નથી થતા, જેમના થાય તેને એકજ થાય છે.

એ પ્રકારે ભાવી સમુદ્ઘાત કોઈ મનુષ્યના મનુષ્યપણે કોઈને થાય છે કોઈના નથી થતા જેના થાય છે તેના એક જ થાય છે.

એ રીતે મનુષ્ય પર્યાયના સિવાય બીજા બધા સ્વ-પરસ્થાનોમા કેવલિસમુદ્ઘાતનો અભાવ કહેવો જોઇએ મનુષ્યના સિવાય મનુષ્યપણાની પ્રરૂપણામાં અતીત કેવલિ સમુદ્-ઘાતનો પ્રતિષેધ કરવો જોઇએ, ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત કોઈના થાય છે, કોઈના નહી, જેના થાય છે તેનો એક જ થાય છે.

મનુષ્ય પર્યાયમા રહેતા છતાં કોઈ મનુષ્યના અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત થાય છે,

घाताः सन्ति तस्य एकोऽतीतः केवलिसमुद्घातो बोध्यः, 'एवं पुरेक्खडावि' एवम्-अतीतोक्तरीत्या पुरस्कृता अपि-भाविनोऽपि केवलिसमुद्घाताः कस्यचिद् मनुष्यस्य मनुष्यत्वे सन्ति कस्यचिन्न सन्ति यस्य सन्ति तस्य एको भावी केवलिसमुद्घातो बोध्यः, तथा च सर्वेष्वपि स्वपरस्थानेषु मनुष्यत्वव्यतिरेकेण अतीता भाविनश्च केवलिसमुद्घाताः प्रतिषेद्धव्याः, मनुष्यवर्जेषु मनुष्यत्वप्ररूपणे अतीताः केवलिसमुद्घाताः प्रतिषेधनीयाः, भावी पुनः केवलिसमुद्घातः कस्याप्यस्ति कस्यापि नास्ति यस्याप्यस्ति तस्यापि एक एवेति भावः, मनुष्यस्य मनुष्यत्वप्ररूपणे अतीतः केवलिसमुद्घातः कस्यापि अस्ति कस्यापि नास्ति यस्याप्यस्ति तस्याप्येक एव, तथैव भाव्यपि बोध्यः, 'एवमेए चउव्वीसं चउव्वीसा दंडगा' एवम्-उक्तरीत्या एते केवलिसमुद्घातविषयाश्चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशका दण्डकाः षट्पञ्चाशदुत्तरसहस्ररूपाः ज्ञेयाः ॥ सू० ६ ॥

नैरयिकसमुद्घातवक्तव्यता

मूलम्-नेरइया णं भंते! नेरइयत्ते केवइया वेयणासमुग्घाया अईया? गोयमा! अणंता, केवइया पुरेक्खडा? गोयमा! अणंता, एवं जाव वेमाणियत्ते, एवं सव्वजीवाणं भाणियव्वं जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते, एवं जाव तेयगसमुग्घाया, णवरं उववुज्जिऊण नेयव्वं जस्सत्थि वेउव्वियतेयगा, नेरइयाणं भंते! नेरइयत्ते केवइया आहारगसमुग्घाया अतीता? गोयमा! नत्थि, केवइया पुरेक्खडा? गोयमा! णत्थि, एवं जाव वेमाणियत्ते, णवरं मणूसत्ते अतीता असंखेज्जा पुरेक्खडा असंखेज्जा, एवं जाव वेमाणियाणं, णवरं वणस्सइकाइयाणं मणूसत्ते अतीता अणंता, पुरेक्खडा अणंता, मणूसाणं मणूसत्ते अतीता सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा, एवं पुरेक्खडावि, सेसा सव्वे जहा नेरइया, एवं एए-चउवीसं चउवीसा दंडगा, नेरइया णं भंते! नेरइयत्ते केवइया

अतीत केवलिसमुद्घात होता है, किसी के नहीं होता है, जिसके होता है, एक ही होता है। इसी प्रकार भावी भी समझना चाहिए। इस प्रकार केवलीसमुद्घात संबंधी चौवीसों दंडकों में से प्रत्येक में चौवीस दंडक घटित किए गए हैं। ये सब मिल कर एक हजार छप्पन दण्डक होते हैं ॥ सू० ६ ॥

કોઇના નથી થતા. જેના થાય છે, એક જ થાય છે, એ પ્રમાણે ભાવી પણ સમજવા જોઇએ

એ પ્રકારે કેવલિસમુદ્ઘાત સમ્બન્ધી ચોવીસે દંડકોમાંથી પ્રત્યેકમાં ચોવીસ દંડક ઘટિત કરેલા છે, એ બધા મળીને એક હજાર છપ્પન દંડક થાય છે ॥ સૂ. ૬ ॥

केवलिसमुग्घाया अईया? गोयमा! नत्थि, केवइया पुरेक्खडा? गोयमा! नत्थि, एवं जाव वेमाणियत्ते णवरं मणूसत्ते अतीता णत्थि, पुरेक्खडा असंखेज्जा, एवं जाव वेमाणिया, नवरं वणस्सइकाइयाणं मणूसत्ते अतीता नत्थि, पुरेक्खडा अणंता, मणूसाणं मणूसत्ते अतीता सिय अत्थि सिय णत्थि, जइ अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं सयपुहुत्तं, केवइया पुरेक्खडा? गोयमा! सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, एव एए चउव्वीसं चउव्वीसा दंडगा सव्वो पुच्छाए भाणियव्वा जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते" ॥ सू० ७ ॥

छाया-नैरयिकाणां भदन्त! नैरयिकत्वे कियन्तो वेदनासमुद्‌घाता अतीताः? गौतम! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः? गौतम! अनन्ताः, एवं यावद् वैमानिकत्वे, एवं सर्वजीवानां भणितव्यं यावद् वैमानिकानां वैमानिकत्वे, एवं यावत् तैजससमुद्‌घाताः, नवरम् उपयुज्य ज्ञातव्यम् यस्य सन्ति वैक्रियतैजसाः, नैरयिकाणां भदन्त! नैरयिकत्वे कियन्त आहारक-

---

शब्दार्थ-(नेरइयाणं भंते नेरइयत्ते केवइया वेयणा समुग्घाया अतीता?) हे भगवन्! नारकों के नारकपने अर्थात् नारकपर्याय में रहते हुए कितने वेदना-समुद्‌घात अतीत हुए हैं? (गोयमा! अणंता) हे गौतम अनन्त (केवइया पुरेक्खडा?) भावी कितने? (गोयमा! अणंता) हे गौतम! अनन्त (एवं जाव वेमाणियत्ते) इसी प्रकार यावत् वैमानिकपने में।

(एवं सव्वजीवाणं भाणियव्वं) इसी प्रकार सर्व जीवों के कहना चाहिए (जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते) यावत् वैमानिको के वैमानिकपने में

(एवं जाव तेयगसमुग्घाया) इसी प्रकार तैजससमुद्‌घात तक (णवरं उवउज्जिऊण नेयव्वं) विशेष उपयोग लगाकर समझना चाहिए (जस्सत्थि वेउव्विय तेयगा) जिसके वैक्रियक और तैजस हैं।

શબ્દાર્થ -(नेरइयाण भते! नेरइयत्ते केवइया वेयणा समुग्घाया अतीता?) હે ભગવન્! નારકોના નારકપણે અર્થાત્ નારક પર્યાયમા રહેતા છતાં કેટલા વેદનાસમુદ્‌ઘાત અતીત થયા છે? (गोयमा! अणंता) હે ગૌતમ! અનત (केवइया पुरेक्खडा) ભાવી કેટલા? (गोयमा! अणता) હે ગૌતમ! અનન્ત (एव जाव वेमाणियत्ते) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિકપણે (एव सव्वजीवाण भाणियव्वं) એજ પ્રકારે સર્વ જીવોના કહેવા જોઈએ (जाव वेमाणियाण वेमाणियत्ते) યાવત્ વૈમાનિકોના વૈમાનિકપણે

(एव जाव तेयगसमुग्घाया) એજ પ્રકારે તૈજસ સમુદ્‌ઘાત સુધી (णवर उवउज्जिऊण नेयव्व) વિશેષ ઉપયોગ કરીને સમજવુ જોઈએ (जस्सत्थि वेउव्वियतेयगा) જેને વૈક્રિય

समुद्घाता अतीताः ? गौतम ! न सन्ति, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! न सन्ति, एवं यावद् वैमानिकत्वे, नवरं मनुष्यत्वे अतीता असंख्येयाः, पुरस्कृता असंख्येयाः, एवं यावद् वैमानिकानाम्, नवरं वनस्पतिकायिकानाम् मनुष्यत्वे अतीता अनन्ताः, पुरस्कृता अनन्ताः, मनुष्याणां मनुष्यत्वे अतीताः स्यात् संख्येयाः, स्याद् असंख्येयाः, एवं पुरस्कृता अपि, शेषाः सर्वे यथा नैरयिकाः, एवम् एते चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशका दण्डकाः, नैरयिकाणां भदन्त ! नैरयिकत्वे कियन्तः केवलिसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! न सन्ति, कियन्तः पुरस्कृताः ?

(णेरइया णं भंते ! णेरइयत्ते केवइया आहारगसमुग्घाया अतीता ?) हे भगवन् ! नारकों के नारक पर्याय में कितने आहारकसमुद्घात अतीत हुए हैं ? (गोयमा ! नत्थि) हे गौतम ! नहीं हैं (केवइया पुरेक्खडा) भावी कितने ? (गोयमा ! णत्थि) हे गौतम ! नहीं हैं (एवं जाव वेमाणियत्ते) इसी प्रकार यावत् वैमानिकपने में (णवरं) विशेष (मणूसत्ते अतीता असंखेज्जा) मनुष्यपने में अतीत असंख्यात (पुरेक्खडा असंखेज्जा) भावी असंख्यात (एवं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार यावत् वैमानिकों के (णवरं वणस्सइकाइयाणं मणूसत्ते अतीता अणंता) विशेष-वनस्पतिकायिकों के मनुष्यपर्याय में रहते हुए अतीत अनन्त (पुरेक्खडा अणंता) भावी अनन्त (मणूसाणं मणूसत्ते) मनुष्यों के मनुष्यपने में (अतीता सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा) अतीत कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात (एवं पुरेक्खडा वि) इसी प्रकार भावी भी (सेसा सव्वे जहा नेरइया) शेष सब जैसे नारक (एवं एए चउवीसं चउवीसा दंडगा) इस प्रकार ये चौवीस चौवीस दंडक होते हैं ।

(नेरइयाणं भंते ! नेरइयत्ते केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता ?) हे भगवन् !

अ.ने तैजस छे

(नेरइयाण भते ! णेरइयत्ते केवइया आहारगसमुग्घाया अतीता ?) હે ભગવન્ ! નારકોના નારકપર્યાયમા કેટલા આહારક સમુદ્ઘાત અતીત થયેલા છે ? (गोयमा ! नत्थि) હે ગૌતમ ! નથી (केवइया पुरेक्खडा) ભાવી કેટલા ? (गोयमा ! नत्थि) હે ગૌતમ નથી.

(एव जाव वेमाणियत्ते) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિકપણામા (णवर) વિશેષ (मणूसत्ते अतीता असखेज्जा) મનુષ્યપણે અતીત અસખ્યાત (पुरेक्खडा असंखेज्जा) ભાવી અસખ્યાત

(एव जाव वेमाणियाण) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિકોના (नवर वणस्सइ काइयाणं मणूसत्ते अतीता अणता) વિશેષ વનસ્પતિકાયિકોના મનુષ્ય પર્યાયમા રહેતા છતા અતીત અનન્ત (पुरेक्खडा अणता) ભાવી અનન્ત (मणूसाण मणूसत्ते) મનુષ્યોના મનુષ્યપણામા (अतीता सिय सखेज्जा, सिय असखेज्जा) કદાચિત્ સખ્યાત, કદાચિત્ અસખ્યાત (एव पुरेक्खडा वि) એજ પ્રકારે ભાવી પણ (सेसा सव्वे जहा नेरइया) શેષ બધા નારકના કથન પ્રમાણે (एव एए चउवीस चउवीसा दडगा) એ પ્રકારે આ ચોવીસ ચોવીસ દડક.

(नेरइया णं भंते ! नेरइयत्ते केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता ?) હે ભગવન્ !

गौतम ! न सन्ति, एवं यावद् वैमानिकत्वे, नवरं मनुष्यत्वे अतीता न सन्ति, पुरस्कृता असंख्येयाः, एवं यावद् वैमानिकाः, नवरं वनस्पतिकायिकाना मनुष्यत्वे अतीता न सन्ति, पुरस्कृता अनन्ताः मनुष्याणां मनुष्यत्वे अतीताः स्यात् सन्ति स्यात् न सन्ति, यदा सन्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन शतपृथक्त्वम् कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! स्यात् संख्येयाः, स्याद् असंख्येयाः, एवमेते चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशताः दण्डकाः सर्वे पृच्छया भणितव्याः, यावद् वैमानिकानां वैमानिकत्वे ॥ सू० ७ ॥

नारकों के नारक अवस्था में अतीत केवलिसमुद्घात कितने ? (गोयमा ! नत्थि) हे गौतम ! नहीं हैं (केवइया पुरेक्खडा) भावी कितने ? (गोयमा ! नत्थि) हे गौतम ! नहीं हैं (एवं जाव वेमाणियत्ते) इसी प्रकार यावत् वैमानिक-अवस्था में (नवरं मणूसत्ते अतीता णत्थि) विशेष-मनुष्य अवस्था में अतीत नहीं हैं (पुरेक्खडा असंखेज्जा) भावी असंख्यात हैं (एवं जाव वेमाणियत्ते) इसी प्रकार यावत् वैमानिक पर्यन्त (नवरं वणस्सइकाइयाणं मणूसत्ते अतीता नत्थि) विशेष वनस्पतिकायिकों के मनुष्यपर्याय में रहते हुए अतीत नहीं है (पुरेक्खडा अणंता) भावी अनन्त (मणूसाणं मणूसत्ते सिय अत्थि, सिय णत्थि) मनुष्यों के मनुष्य पर्याय में कदाचित् हैं, कदाचित् नहीं (जइ अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा) यदि हैं, जघन्य एक या दो या तीन (उक्कोसेणं सतपुहुत्तं) उत्कृष्ट दो सौ से नौ सौ तक (केवइया पुरेक्खडा) भावी कितने हैं ? (गोयमा ! सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा) कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात (एवं एए चउव्वीसं चउव्वीसा दंडगा) इस प्रकार ये चौबीस चौबीस दंडक हैं (सव्वे) सब (पुच्छाए) प्रश्न के अनुसार (भाणियव्वा) कहने चाहिए (जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते)

નારક અવસ્થામા અતીત કેવલીસમુદ્ઘાત કેટલા ? (गोयमा ! नत्थि) હે ગૌતમ ! નથી. (केवइया पुरेक्खडा) ભાવી કેટલા ? (गोयमा ! नत्थि) હે ગૌતમ ! નથી.

(एवं जाव वेमाणियत्ते) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક અવસ્થામા (नवरं मणूसत्ते अतीता नत्थि) વિશેષ-મનુષ્ય અવસ્થામા અતીત નથી (पुरेक्खडा असंखेज्जा) ભાવી અસંખ્યાત (एवं जाव वेमाणियत्ते) એજ પ્રકારે વૈમાનિક (नवरं वणस्सइकाइयाणं मणूसत्ते अतीता नत्थि) વિશેષ-વનસ્પતિકાયિકોના મનુષ્ય પર્યાયમા રહેતા છતા અતીત નથી (पुरेक्खडा अणंता) ભાવી અનન્ત છે (मणूसाणं मणूसत्ते सिय अत्थि, सिय णत्थि) મનુષ્યોના મનુષ્યપર્યાયમાં કદાચિત્ છે કદાચિત્ નથી (जइ अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा) જો છે. જઘન્ય એક બે અગર ત્રણ (उक्कोसेणं सतपुहुत्तं) ઉત્કૃષ્ટ બસો થી નવસો સુધી (केवइया पुरेक्खडा) ભાવી કેટલા ? (गोयमा ! सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा) હે ગૌતમ ! કદાચિત્ સખ્યાત, કદાચિત્ અસખ્યાત (एवं एए चउव्वीसं चउव्वीसा दंडगा) એ પ્રકારે આ ચોવીસ ચોવીસ દંડક (सव्वे) બધા (पुच्छाए) પ્રશ્નના અનુસાર (भाणियव्वा) કહેવા જોઇએ

टीका-पूर्वमेकत्वमधिकृत्य नैरयिकादीनां नैरयिकादित्वेऽतीतानागतवेदनादिसमुद्घातप्ररूपणं कृतम् सम्प्रति बहुत्वमधिकृत्य तेषामेवातीतानागतवेदनादिसमुद्घातान् प्ररूपयितुमाह-'नेरइयाणं भंते! नेरइयत्ते केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता?' हे भदन्त! नैरयिकाणां नैरयिकत्वे पूर्वं वृत्तानाम् अतीता तत्कालकालापेक्षया कियन्तो वेदनासमुद्घाता अतीताः सन्ति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'अणंता' नैरयिकाणां नैरयिकत्वे पूर्वम् अनन्ता वेदनासमुद्घाता अतीताः सन्ति, अनेकेषां नैरयिकाणामनन्तकालमसंव्यवहारराशेरुद्वृत्तत्वात् 'केवइया पुरेक्खडा?' कियन्तो वेदनासमुद्घाता एतेषां तद्भवे पुरस्कृताः-भाविनः सन्ति भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'अणंता' अनन्ता वेदनासमुद्घाता

यावत् वैमानिकों के वैमानिक पर्याय में रहते। ॥ सू० ६ ॥

टीकार्थ-इससे पूर्व एकत्व की अपेक्षा से नैरयिक आदि के नारक आदि अवस्था में अतीत और अनागत वेदना आदि समुद्घातों का निरूपण किया गया। अब बहुत्व की अपेक्षा से उन्हीं नारक आदि के अतीत और अनागत वेदना आदि समुद्घातों की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन्! (बहुत) नारकों के नारकपर्याय में रहते हुए कितने अतीत वेदनासमुद्घात हैं?

भगवान्-हे गौतम! अनन्त-नारकों के नारकपर्याय में रहते हुए अतीत वेदनासमुद्घात अनन्त हैं, क्योंकि अनेक नारकों को अव्यवहारराशि से निकले अनन्त काल व्यतीत हो चुका है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! उनके वेदनासमुद्घात भावी कितने हैं?

भगवान्-हे गौतम! नारकों के नारकपर्याय में भावी समुद्घात अनन्त हैं,

---

(जाव वेमाणियाण वेमाणियत्ते) યાવત્ વૈમાનિકોના વૈમાનિક પર્યાયમા રહે છે ॥ સૂ૦ ૬ ॥

ટીકાર્થ -આના પહેલા એકત્વની અપેક્ષાએ નૈરયિક આદિના નારક આદિ અવસ્થામા અતીત અને અનાગત વેદના આદિ સમુદ્ઘાતોનુ નિરૂપણ કરાયુ છે

હવે બહુત્વની અપેક્ષાથી તેજ નારક આદિના અતીત અને અનાગત વેદના આદિ સમુદ્ઘાતોની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! (ઘણા) નારકોના નારક પર્યાયમાં રહેતા છતાં કેટલા અતીત વેદના સમુદ્ઘાત છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! અનન્ત નારકોના નારક પર્યાયમા રહેતા છતા અતીત વેદના સમુદ્ઘાત અનન્ત છે. કેમકે અનેક નારકોને અવ્યવહાર રાશિથી નિકળ્યે અનન્ત કાળ વ્યતીત થઈ ગયેલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! વેદનાસમુદ્ઘાત ભાવી કેટલા છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! નારકોના નારકપર્યાયમા ભાવી સમુદ્ઘાત અનન્ત છે,

नैरयिकाणां भाविनः सन्ति बहूनामेव पुनरपि अनन्तशो नरकेषु उत्पादसम्भवात्, 'एवं जाव वेमाणियत्ते' एवम्-नैरयिकत्वे इव यावद्-असुरकुमारत्वादिके भवनपतित्वे पृथिवीकायिकत्वादिके एकेन्द्रियत्वे विकलेन्द्रियत्वे पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकत्वे मनुष्यत्वे वानव्यन्तरत्वे ज्योतिष्कत्वे वैमानिकत्वे च पूर्वं वृत्तानां भाविनां च नैरयिकाणामनन्ता वेदनासमुद्घाता अतीताः अनागताश्च सन्ति, यथैव नैरयिकाणां नैरयिकत्वादिषु वैमानिकत्वान्तेषु अतीता अनागताश्च वेदना समुद्घाता उक्ता स्तथैवासुरकुमारादीनमपि वैमानिकान्तानां वक्तव्या इति व्यपदिशन्नाह-'एवं सव्वजीवाणं भाणियव्वं जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते' एवम्-नैरयिकाणामिव सर्वजीवानाम्-असुरकुमारादीनां भणितव्यं कियद्दूरं यावदित्याह-यावद् वैमानिकानां वैमानिकत्वे स्वस्थाने परस्थाने चेत्यर्थः, तथा च सर्वसंख्यया बहुत्वविषया वेदनासमुद्घातालापका अतीतानागतविषयाः षट्पञ्चाशदधिकसहस्रसंख्यका बोध्याः, 'एवं

क्योंकि वर्त्तमान काल में जो नारक हैं, उनमें से बहुत-से अनन्तवार पुनः नरक में उत्पन्न होंगे।

जैसे नारकों के नारकपर्याय में वेदनासमुद्घात कहे हैं, वैसे ही असुरकुमार आदि भवनवासीपर्याय में, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियपर्याय में, विकलेन्द्रियपर्याय में, पंचेन्द्रियतिर्यंच पर्याय में, मनुष्य पर्याय में, वानव्यन्तर पर्याय में ज्योतिष्क पर्याय में, और वैमानिक पर्याय में अर्थात् इन सभी पर्यायों में रहते हुए नारको के अनन्त अतीत वेदनासमुद्घात और अनन्त भावी वेदनासमुद्घात हैं। जैसे नारकपर्याय से लेकर वैमानिकपर्याय तक में रहे हुए नारकों के अतीत और अनागत वेदनासमुद्घात कहे हैं, उसी प्रकार असुरकुमार आदि से लेकर वैमानिकों तक के कहने चाहिए, यही सूत्रकार कहते हैं-नारकों के समान ही वैमानिको तक सभी जीवो के स्वस्थान में और परस्थान में अर्थात् चौवीसों दंडकों में अतीत और अनागत वेदनासमुद्घात कहना चाहिए।

કેમકે વર્તમાનકાળમાં જે નારક છે, તેમનામાંથી ઘણા અનન્તવાર પુન નરકમાં ઉત્પન્ન થશે.

જેવા નારકોના નારકપર્યાયમા વેદનાસમુદ્ઘાત કહ્યા છે, તેવા જ અસુરકુમાર આદિ ભવનવાસી પર્યાયમાં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં, વિકલેન્દ્રિય પર્યાયમાં પચેન્દ્રિય તિર્યંચ પર્યાયમા, મનુષ્યપર્યાયમા, વાનવ્યન્તર પર્યાયમાં, જ્યોતિષ્ક પર્યાયમાં અને વૈમાનિક પર્યાયમા અર્થાત્ આ બધા જ પર્યાયોમા રહેતા છતા નારકોના અતીત વેદનાસમુદ્ઘાત અને અનન્ત ભાવી વેદના સમુદ્ઘાત છે.

જેમ નારક પર્યાયથી લઇને વૈમાનિક પર્યાય સુધીમા રહેલા અતીત અને અનાગત વેદનાસમુદ્ઘાત કહ્યા છે એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિથી લઇને વૈમાનિકો સુધી કહેવા જોઇએ. એજ સૂત્રકાર કહે છે-નારકોની સમાન જ વૈમાનિકો સુધી બધા જીવોના સ્વસ્થાનમા અને પરસ્થાનમાં અર્થાત ચોવીસે દંડકોમા અતીત અને અનાગત વેદના સમુદ્-

जाव तेयगसमुग्घाया' एवम्-वेदनासमुद्घाता इव यावत् कषायसमुद्घाताः, मारणान्तिकसमुद्घाता वैक्रियसमुद्घाता स्तैजससमुद्घाताश्चापि नैरयिकादीनां वैमानिकान्तानां प्रत्येकं सर्वेषु नैरयिकत्वादिषु स्वपरस्थानेषु चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण वक्तव्याः, तथा च कषायादिसमुद्घातानामपि प्रत्येकं षट्पञ्चाशदधिकसहस्रसंख्यकालापका भवन्तीति विज्ञेयम्, किन्तु-'णवरं उवउज्जिऊण नेयव्वं जस्सऽत्थि वेउव्वियतेयगा' नवरम्-विशेषस्तु उपयुज्य-उपयोगं कृत्वा, प्रणिधानं विधाय, ज्ञातव्यम्-यत्र ये तावत् समुद्घाताः संभवन्ति तत्र त एव समुद्घाता अतीता अनागताश्च अनन्ता वक्तव्याः, यत्र तु येन संभवन्ति तत्र ते न वक्तव्या इत्यर्थः, तदेव विशदयन्नाह-यस्य नैरयिकादेरसुरकुमारादेश्च वैक्रियतैजसमुद्घाताः संभवन्ति ते तस्य वक्तव्याः, तदन्येषु च पृथिवीकायिकादिषु न वक्तव्याः, तत्र तेषामसंभवात्,

इस प्रकार बहुवचन संबंधी वेदनासमुद्घात के आलापक भी सब मिलकर एक हजार छप्पन होते हैं।

वेदनासमुद्घात के समान कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात, वैक्रिय समुद्घात, और तैजससमुद्घात भी नारकों से लेकर वैमानिकों तक, चौवीसों दंडकों में कहना चाहिए। इस प्रकार कषायसमुद्घात आदि के भी, प्रत्येक के एक सहस्र छप्पन आलापक होते हैं। विशेष बात यह है कि उपयोग लगाकर अर्थात् ध्यान रखकर जो समुद्घात जहां संभव हों, वहां वे ही अतीत और अनागत समुद्घात कहने चाहिए, अर्थात् जो समुद्घात जहां संभव न हो, वहां उनका कथन नहीं करना चाहिए। इसी कथन का स्पष्टीकरण करते हुए कहा है-जिन नारकादि अथवा असुरकुमारादि के वैक्रिय और तैजस समुद्घात का संभव हैं, उन्हीं में उनका कथन करना चाहिए, उनके अतिरिक्त पृथिवीकायिक आदि में नहीं कहना चाहिए, क्योंकि उनका वहां संभव नहीं है।

ઘાત કહેવા જોઈએ. એ પ્રકારે બહુવચન સમ્બન્ધી વેદનાસમુદ્ઘાતના આલાપક પણ બધા મળીને એક હજાર છપ્પન હોય છે

વેદનાસમુદ્ઘાતના સમાન કષાયસમુદ્ઘાત મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત વૈક્રિયસમુદ્ઘાત અને તૈજસ સમુદ્ઘાત પણ નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધી, ચોવીસે દંડકોમાં કહેવા જોઈએ. એ પ્રકારે કષાય સમુદ્ઘાત આદિના પણ પ્રત્યેકના એક હજાર છપ્પન આલાપક હોય છે વિશેષ વાત એ છે કે-ઉપયોગ લગાવીને અર્થાત્ ધ્યાન રાખીને જે સમુદ્ઘાતનો જ્યા સંભવ હોય ત્યા તેજ અતીત અને અનાગત સમુદ્ઘાત કહેવા જોઈએ. અર્થાત્ જે સમુદ્ઘાતનો જ્યા સભવ ન હોય, ત્યા તેમનુ કથન ન કરવુ જોઈએ

એજ કથનનુ સ્પષ્ટીકરણ કરતાં કહ્યુ છે-જે નારકાદિ અથવા અસુરકુમારાદિના વૈક્રિય અને તૈજસ સમુદ્ઘાતનો સભવ છે, તેમનામા જ તેમના કથન કરવુ જોઈએ, તેનાથી અતિરિક્ત પૃથ્વીકાયિક આદિમા ન કરવા જોઈએ, કેમ કે તેમનો ત્યા સભવ

कषायमारणान्तिकसमुद्घातास्तु सर्वत्रैवाविशेषेण वेदनासमुद्घातवदतीता अनागताश्च अनन्ता वक्तव्याः, नतु कुत्रापि ते प्रतिषेद्धव्याः, सम्प्रति आहारसमुद्घातमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह- 'नेरइया णं भंते ! नेरइयत्ते केवइया आहारगसमुग्घाया अतीता ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां नैरयिकत्वे पूर्वं वृत्तानां कियन्त आहारकसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नत्थि' नैरयिकाणामाहारकसमुद्घाताः पूर्वम् अतीता न सन्ति, आहारकलब्धौ सत्यामेवाहारकशरीरारम्भसमये आहारकसमुद्घातः संभवति. आहारकलब्धेश्च चतुर्दश-पूर्वाधिगमे एव संभवेन चतुर्दश पूर्वाणाञ्च मनुष्यत्वावस्थायामेवाधिगमो भवति न तदन्य-वस्थायामिति मनुष्यत्वभिन्नासु अवस्थासु अतीतानामनागतानाञ्चाहारकसमुद्घातानाम-

---

कषायसमुद्घात और मारणान्तिकसमुद्घात सर्वत्र समान रूप से वेदनासमुद्घात की तरह ही कह लेना चाहिए अर्थात् अतीत और अनागत अनन्त कहना चाहिए। किसी भी दंडक में उनका निषेध नहीं करना चाहिए।

अब आहारकसमुद्घात की प्ररूपणा कीजाती हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारकों के नारक अवस्था में अतीत आहारक-समुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारकों के नारक-अवस्था में अतीत आहारकसमुद्घात नहीं होते।

आहारकसमुद्घात आहारकशरीर से ही होता है और आहारकशरीर आहारक लब्धि की विद्यमानता में ही हो सकता हैं। आहारक लब्धि चौदह पूर्वों का ज्ञान होने पर होती है और चौदह पूर्वों का ज्ञान मनुष्यावस्था में ही होता है। किसी भी अन्य पर्याय में वह संभव नहीं हैं। इस कारण मनुष्येतर

નથી, કષાયસમુદ્ઘાત અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સર્વત્ર સમાન રૂપથી વેદનાસમુદ્ઘાતની જેમ જ કહી લેવા જોઇએ અર્થાત્ અતીત અને અનાગત અનન્ત કહેવા જોઇએ, કોઇ પણ દંડકમા તેનો નિષેધ ન કરવો જોઇએ.

હવે આહારક સમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના નારક અવસ્થામાં અતીત આહારક સમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના નારક અવસ્થામાં અતીત આહારક સમુદ્ઘાત નથી થતા આહારક સમુદ્ઘાત આહારક શરીરથી જ થાય છે અને આહારક શરીર આહારક લબ્ધિની વિદ્યમાનતામા જ થઇ શકે છે આહારક લબ્ધિ ચૌદ પૂર્વનું જ્ઞાન થતા થાય છે અને ચૌદપૂર્વનુ જ્ઞાન મનુષ્યાવસ્થામાં જ થાય છે. કોઇ પણ બીજા પર્યાયમા તેનો સભવ નથી એ કારણે મનુષ્યેતર અવસ્થાઓમા અતીત અથવા અનાગત આહારક

भावात् 'केवइया पुरेक्खडा ?' कियन्त आहारकसमुद्घाता नैरयिकाणां नैरयिकत्वे पुरस्कृताः भाविनः सन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'णत्थि' नैरयिकाणां नैरयिकत्वे अनागता अपि आहारकसमुद्घाताः न सन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, 'एवं जाव वेमाणियत्ते' एवम्–नैरयिकत्वे इव यावद्–असुरकुमारादि भवनपतित्वे पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियत्वे विकलेन्द्रियत्वे पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकत्वे वानव्यन्तरत्वे ज्योतिष्कत्वे वैमानिकत्वे चापि नैरयिकाणामतीता अनागताश्च आहारकसमुद्घाता न सन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, किन्तु–'णवरं मणूसत्ते अतीता असंखेज्जा' नवरम्–विशेषस्तु नैरयिकाणां मनुष्यत्वे पूर्वम् अतीता आहारकसमुद्घाता असंख्येयाः सन्ति, एवं पुरस्कृताः–भाविनश्चापि आहारकसमुद्घाता असंख्येयाः, सन्ति, पृच्छासमय भाविनां नैरयिकाणां मध्ये बहूनामसंख्येयानां नैरयिकाणां पूर्वं मनुष्यत्वमासाद्याधिगतचतुर्दश-

अवस्थाओं में अतीत अथवा अनागत आहारकसमुद्घातों का अभाव है।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! नारकों के नारक-अवस्था में भावी आहारक-समुद्घात कितने हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! नारकों के नारक-अवस्था में भावी आहारकसमुद्घात भी नहीं हैं। युक्ति पूर्ववत् यहां भी समझ लेना चाहिए।

जैसे नारकों के नारक-अवस्था में आहारकसमुद्घात नहीं हैं, उसी प्रकार नारकों के असुरकुमार आदि भवनपति-अवस्था में, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रिय अवस्था में, विकलेन्द्रिय-अवस्था में, तिर्यचपंचेन्द्रिय अवस्था में, वानव्यन्तर ज्योतिष्क-वैमानिक अवस्था में भी नारकों के अतीत और भावी आहारकसमुद्घात नहीं है। युक्ति पूर्ववत् ही समझना चाहिए। किन्तु विशेष यह है कि मनुष्यावस्था में अतीत समुद्घात असंख्यात, हैं और अनागत समुद्घात भी असंख्यात हैं, क्योंकि पृच्छा के समय में जो नारक विद्यमान है उनमें से

સમુદ્ઘાતોનો અભાવ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! નારકોના નારક અવસ્થામા ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! નારકોના નારક અવસ્થામા ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત પણ નથી. યુક્તિપૂર્વવત્ અહી પણ સમજી લેવી જોઇએ

જેમ નારકોના નારક–અવસ્થામા આહારક સમુદ્ઘાત નથી, એજ પ્રકારે નારકોમાં અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ–અવસ્થામા, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય–અવસ્થામા, વિકલેન્દ્રિય–અવસ્થામાં, તિર્યંચ પચેન્દ્રિય–અવસ્થામા, વાનવ્યન્તર–જ્યોતિષ્ક–વૈમાનિક અવસ્થામા નારકોના અતીત અને ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત નથી યુક્તિપૂર્વવત્ જ સમજવી જોઇએ

પણ વિશેષ એ છે કે મનુષ્યાવસ્થામા અતીત સમુદ્ઘાત અસખ્યાત અને અનાગત સમુદ્ઘાત પણ અસખ્યાત છે, કેમ કે પૃચ્છાના સમયે જે નારક વિદ્યમાન છે, તેમના-

पूर्वाणां प्रत्येकं सकृद्द्विस्त्रिर्वा कृताहारकसमुद्घातत्वात्, एवं पृच्छासमयभाविनां नैरयिकाणां मध्ये बहुभिरसंख्येयै नैरयिकैर्नरकादुदुवृत्य अनन्तरं परम्परया वा मनुष्यप्राप्तौ चतुर्दश पूर्वाणि अधीत्य प्रत्येकमाहारकसमुद्घातानां सकृद् द्विस्त्रिर्वाविधास्यमानत्वात् 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवम्-नैरयिकाणामिव यावद्-असुरकुमारादीनामपि वैमानिकान्तानां प्रत्येकं चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण स्व पर स्थानेषु आहारकसमुद्घातानां मनुष्यत्वं वर्जयित्वा प्रतिषेधात्मकालापो वक्तव्यः, किन्तु यत्रास्ति विशेषस्तमाह 'णवरं वणस्सइकाइयाणं मणूसत्ते अतीता अणंता, पुरेक्खडा अणंता' नवरम्-विशेषस्तु-वनस्पतिकायिकानां मनुष्यत्वे पूर्वं वृत्तानाम् अतीताः आहारकसमुद्घाता अनन्ता वक्तव्याः, पुरस्कृताः भाविनश्चाहारकसमुद्घाता अन

असंख्यात नारक ऐसे हैं जिन्होने पूर्वकाल में कभी न कभी मनुष्य पर्याय प्राप्त की थी, जो चौदह पूर्वो के धारक थे और जिन्होने एकबार या दो-तीनबार आहारकसमुद्घात भी किया था। इस कारण नारकों के मनुष्यावस्था में असंख्यात अतीत समुद्घात कहे गए हैं। इसी प्रकार पृच्छा समकालिक नारकों में असंख्यात ऐसे हैं जो नरक से निकल कर अनन्तर भव में अथवा परम्परा से मनुष्य भव प्राप्त कर के, चौदह पूर्वो के धारक होंगे और आहारक लब्धि प्राप्त कर के आहारकसमुद्घात करेंगे। इस कारण नारकों के मनुष्यावस्था में भावी समुद्घात असंख्यात कहे गए हैं। इसी प्रकार अर्थात् नारकों के समान असुरकुमारों से लेकर वैमानिकों तक चौवीसों दण्डकों के क्रम से, स्व-परस्थानों में आहारकसमुद्घातो का मनुष्यावस्था को छोडकर निषेध कहना चाहिए। विशेषता यह है कि वनस्पतिकायिकों के मनुष्यावस्था में अतीत आहारकसमुद्घात अनन्त कहना चाहिए और अनागत भी अनन्त कहना चाहिए, क्योंकि

રાશી અસંખ્યાત નારક એવા છે કે જેઓએ પૂર્વકાળમા કયારે ને કયારે મનુષ્ય પર્યાય પ્રાપ્ત કરેલ હતો, ચૌદ પૂર્વના ધારક હતા અને જેઓએ એકવાર અગર બે વાર આહારક સમુદ્ઘાત પણ કરેલ હતા.

એ કારણે નારકોની મનુષ્યાવસ્થામાં અસંખ્યાત અતીત સમુદ્ઘાત કહેલા છે એજ પ્રકારે પૃચ્છા સમકાલિક નારકોમાં અસંખ્યાત એવા છે જે નારકથી નિકળીને અનન્તર ભવમા અથવા પરંપરથી મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરીને, ચૌદપૂર્વના ધારક થશે અને આહારક લબ્ધિ પ્રાપ્ત કરીને આહારક સમુદ્ઘાત કરશે એ કારણે નારકોના મનુષ્યાવસ્થામાં ભાવી સમુદ્ઘાત અસંખ્યાત કહેલા છે એજ પ્રકારે અર્થાત્ નારકોની સમાન અસુરકુમારોથી લઈને વૈમાનિક સુધી ચોવીસે દડકોના ક્રમથી, સ્વ-પર સ્થાનોમાં આહારક સમુદ્ઘાતોનો મનુષ્યાવસ્થા સિવાય નિષેધ કહેવો જોઈએ.

વિશેષતા એ છે કે વનસ્પતિકાયિકોના મનુષ્યાવસ્થામાં અતીત આહારક સમુદ્ઘાત અનન્ત કહેવા જોઈએ અને અનાગત પણ અનન્ત કહેવા જોઈએ, કેમકે અનન્ત જીવ એવા

न्ताः, बोध्याः, अनन्तानां मनुष्याणां पूर्वमधिगतचतुर्दशपूर्वाणां यथासम्भवं सकृद्द्विस्त्रिर्वा कृताहारकसमुद्घातानां सम्प्रति वनस्पतिकायिकेषु सद्भावात्, अनन्तरमेव च वनस्पतिकाया दुद्धृत्यानन्तर्येण परम्परया वा मनुष्यत्वमवाप्य यथासंभवं सकृद्द्विस्त्रिर्वाऽऽहारकसमुद्घातानां करिष्यमाणत्वात् (मणूसाण मणूसत्ते अतीता सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा' मनुष्याणां मनुष्यत्वे पृच्छासमयात् पूर्वं वृत्तानाम् अतीता आहारकसमुद्घाताः स्यात्-कदाचित् संख्येयाः भवन्ति, स्यात्-कदाचित् असंख्येया भवन्ति, 'एवं पुरेक्खडावि' एवम्-अतीता इव पुरस्कृताः भाविनोऽपि मनुष्याणां मनुष्यत्वे आहारकसमुद्घाताः-स्यात्-कदाचिद् संख्येयाः सन्ति, स्यात्-कदाचिद् असंख्येयाः सन्ति. पृच्छासमयभाविना तेषामुत्कृष्टेनापि सर्वस्तोकत्वात् श्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणत्वात् तस्मात् पृच्छासमयभाविनां मध्ये कदाचिदसंख्येयत्वं बोध्यं यथासंभवं प्रत्येकं सकृद् द्विस्त्रिर्वा कृतकरिष्यमाणाहारकसमुद्घा-

अनन्त जीव ऐसे हैं जिन्होने मनुष्य भव में चौदह पूर्वो का अध्ययन किया था और यथासंभव एक, दो अथवा तीन बार आहारकसमुद्घात किया था किन्तु अब वे वनस्पतिकायिक अवस्था में है। अनन्त जीव ऐसे भी हैं जो वनस्पति काय से निकलकर मनुष्य भव धारण कर के भविष्य में आहारकसमुद्घात करेंगे। मनुष्यो के मनुष्यावस्था में पृच्छा समय से पूर्व अतीत समुद्घात कदाचित् संख्यात हैं और कदाचित् असंख्यात हैं। इसी प्रकार मनुष्यों के मनुष्यावस्थाभावी भावी आहारकसमुद्घात कदाचित् संख्यात और कदाचित् असंख्यात हैं। क्यो कि वे पृच्छा के समय उत्कृष्ट रूप से भी सब से कम श्रेणी के असंख्यातवें भाग में रहे हुए आकाश के प्रदेशों की राशि के बराबर हैं। इस कारण पृच्छा के समकालिको में कदाचित् असंख्यात समझना चाहिए, क्यो कि यथासंभव प्रत्येक ने एक, दो अथवा तीन बार या तो आहारकसमुद्घात किया है अथवा करेंगे।

છે કે જેમણે મનુષ્યભવમાં ચૌદપૂર્વનું અધ્યયન કર્યું હતું અને યથાસભવ એક, બે અથવા ત્રણ વાર આહારક સમુદ્દ્ઘાત કર્યો હતો પણ હવે તે વનસ્પતિકાયિક અવસ્થામા છે.

અનન્ત જીવ એવા પણ છે જે વનસ્પતિ કાયાથી નિકળીને મનુષ્યભવ ધારણ કરીને ભવિષ્યમા આહારક સમુદ્દ્ઘાત કરશે મનુષ્યોની મનુષ્યાવસ્થામા પૃચ્છા સમયથી પૂર્વ અતીત સમુદ્દ્ઘાત કદાચિત્ સખ્યાત અને કદાચિત્ અસખ્યાત છે.

એજ પ્રકારે મનુષ્યોના મનુષ્યાવસ્થામા ભાવી આહારક સમુદ્દ્ઘાત કદાચિત્ સખ્યાત અને કદાચિત્ અસખ્યાત છે કેમકે તેઓ પૃચ્છાને સમયે ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પણ બધાથી ઓછી શ્રેણીના અસખ્યાતમા ભાગમાં રહેલા આકાશના પ્રદેશો રાશિના બરાબર થાય છે.

એ કારણે પૃચ્છાના સમકાલિકોમા કદાચિત્ અસખ્યાત સમજવા જોઈએ કેમ કે યથાસભવ પ્રત્યેકને એક બે અથવા ત્રણ વાર અગર તો આહારક સમુદ્દ્ઘાત કર્યા છે અથવા

तानामुपलम्भात् 'सेसा सव्वे जहा नेरइया' शेषाः-मनुष्यातिरिक्ताः सर्वे-असुरकुमारादयो यथा वैमानिका उक्तास्तथावक्तव्याः 'एवं एएचउवीसं चउवीसा दंडगा' एवम्-उक्तरीत्या एते-पूर्वोक्ता चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशकाः-चतुर्विंशतेः संघरूपा आहारकसमुद्घातदण्डकाः षट्पञ्चाशदधिकसहस्रसंख्यकालापा अवसेयाः, सम्प्रति केवलिसमुद्घातमधिकृत्याह-'नेरइया णं भंते ! नेरइयत्ते केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां नैरयिकत्वे पूर्वं वृत्तानां कियन्तः, केवलिसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ' हे गौतम ! 'नत्थि' नैरयिकाणां नैरयिकत्वे अतीताः केवलिसमुद्घाता न सन्ति केवइया पुरेक्खडा ?' कियन्तः केवलिसमुद्घाता एतेषां स्व स्थाने पुरस्कृता'-भाविनः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नत्थि' नैरयिकाणां नैरयिकत्वे भाविनोऽपि केवलिसमुद्घाता न सन्ति, केवलिसमुद्घातस्यापि मनुष्यावस्थायामेव सद्भावेन तदन्यावस्थायां तदभावात् कृत-

मनुष्यों से अतिरिक्त शेष सब असुरकुमारो आदि का कथन नारकों के समान ही समझना चाहिए। इस प्रकार यह चौवीस चौवीस दंडक होते हैं, अर्थात् चौवीसों दंडको में से प्रत्येक को चौवीसो दंडकों पर घटित किया गया है। सब मिलकर एक हजार छप्पन आलापक होते हैं।

अब केवलिसमुद्घात की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारको के नारक-अवस्था में अतीत केवलि-समुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारको के नारक अवस्था में अतीत केवलिसमुद्घात नहीं हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारको के नारक-अवस्था में भावी केवलिसमुद्घात कितने हैं। भगवान्-हे गौतम ! नहीं हैं।

केवलिसमुद्घात भी केवल मनुष्यावस्था में होता है, मनुष्य के अतिरिक्त अन्य अवस्था में वह नहीं हो सकता। जो जीव केवलिसमुद्घात कर चुका हो,

કરશે. મનુષ્યોથી અતિરિક્ત શેષ બધા અસુરકુમાર આદિના કથન નારકોની સમાન જ સમજવાં જોઇએ. એ પ્રકારે આ ચોવીસ દંડક થાય છે અર્થાત્ ચોવીસે દંડકોમાથી પ્રત્યેકને ચોવીસે દંડકોમાં ઘટિત કરેલ છે. બધા મળીને એક હજાર છપ્પન આલાપક થાય છે.

હવે કેવલિસમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના નારક અવસ્થામાં અતીત કેવલિ સમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના નારક અવસ્થામા અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત નથી

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના નારક-અવસ્થામા ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત કેટલા છે ? શ્રીભગવાન-હે ગૌતમ ! નથી

કેવલિ સમુદ્ઘાત પણ કેવળ મનુષ્યાવસ્થામા થાય છે, મનુષ્યેતર અન્ય અવસ્થામાં

न्ताः, बोध्याः, अनन्तानां मनुष्याणां पूर्वमधिगतचतुर्दशपूर्वाणां यथासम्भवं सकृद्द्विस्त्रिर्वा-कृताहारकसमुद्घातानां सम्प्रति वनस्पतिकायिकेषु सद्भावात्, अनन्तरमेव च वनस्पतिकाया दुद्वृत्त्यानन्तर्येण परम्परया वा मनुष्यत्वमवाप्य यथासंभवं सकृद्द्विस्त्रिर्वाऽऽहारकसमुद्घातानां करिष्यमाणत्वात् (मणूसाण मणूसत्ते अतीता सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा' मनुष्याणां मनुष्यत्वे पृच्छासमयात् पूर्वं वृत्ताना.म् अतीता आहारकसमुद्घाताः स्यात्-कदाचित् संख्येयाः भवन्ति, स्यात्-कदाचित् असंख्येया भवन्ति, 'एवं पुरेक्खडावि' एवम्-अतीता इव पुरस्कृताः भाविनोऽपि मनुष्याणां मनुष्यत्वे आहारकसमुद्घाताः-स्यात्-कदाचिद् संख्येयाः सन्ति, स्यात्-कदाचिद् असंख्येयाः सन्ति, पृच्छासमयभविनां तेषामुत्कृष्टेनापि सर्वस्तोकत्वात् श्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणत्वात् तस्मात् पृच्छासमयभाविनां मध्ये कदाचिदसंख्येयत्वं बोध्यं यथासंभवं प्रत्येकं सकृद् द्विस्त्रिर्वा कृतकरिष्यमाणाहारकसमुद्घा-

अनन्त जीव ऐसे हैं जिन्होने मनुष्यभव में चौदह पूर्वो का अध्ययन किया था और यथासंभव एक, दो अथवा तीन वार आहारकसमुद्घात किया था किन्तु अब वे वनस्पतिकायिक अवस्था में हैं। अनन्त जीव ऐसे भी हैं जो वनस्पति काय से निकलकर मनुष्य भव धारण कर के भविष्य में आहारकसमुद्घात करेंगे। मनुष्यो के मनुष्यावस्था में पृच्छा समय से पूर्व अतीत समुद्घात कदाचित् संख्यात है और कदाचित् असंख्यात हैं। इसी प्रकार मनुष्यों के मनुष्यावस्थाभावी भावी आहारकसमुद्घानी कदाचित् संख्यात और कदाचित् असंख्यात हैं। क्यो कि वे पृच्छा के समय उत्कृष्ट रूप से भी सब से कम श्रेणी के असंख्यातवें भाग में रहे हुए आकाश के प्रदेशो की राशि के बराबर हैं। इस कारण पृच्छा के समकालिको में कदाचित् असंख्यात समझना चाहिए, क्यो कि यथासंभव प्रत्येक ने एक, दो अथवा तीन वार या तो आहारकसमुद्घात किया है अथवा करेंगे।

છે કે જેમણે મનુષ્યભવમાં ચૌદપૂર્વનું અધ્યયન કર્યું હતું અને યથાસંભવ એક, બે અથવા ત્રણ વાર આહારક સમુદ્ઘાત કર્યો હતો. પણ હવે તે વનસ્પતિકાયિક અવસ્થામાં છે.

અનન્ત જીવ એવા પણ છે જે વનસ્પતિ કાયાથી નિકળીને મનુષ્યભવ ધારણ કરીને ભવિષ્યમા આહારક સમુદ્ઘાત કરશે મનુષ્યોની મનુષ્યાવસ્થામા પૃચ્છા સમયથી પૂર્વ અતીત સમુદ્ઘાત કદાચિત્ સંખ્યાત અને કદાચિત્ અસંખ્યાત છે.

એજ પ્રકારે મનુષ્યોના મનુષ્યાવસ્થામા ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત કદાચિત્ સંખ્યાત અને કદાચિત્ અસંખ્યાત છે કેમકે તેઓ પૃચ્છાને સમયે ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પણ બધાથી ઓછી શ્રેણીના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલા આકાશના પ્રદેશો રાશિના બરાબર થાય છે.

એ કારણે પૃચ્છાના સમકાલિકોમા કદાચિત્ અસંખ્યાત સમજવા જોઈએ કેમ કે યથાસંભવ પ્રત્યેકને એક બે અથવા ત્રણ વાર અગર તો આહારક સમુદ્ઘાત કર્યા છે અથવા

तानामुपलम्भात् 'सेसा सव्वे जहा नेरइया' शेषाः-मनुष्यातिरिक्ताः सर्वे-असुरकुमारादयो यथा वैमानिका उक्तास्तथावक्तव्याः 'एवं एए चउवीसं चउवीसा दंडगा' एवम्-उक्तरीत्या एते-पूर्वोक्ता चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशकाः-चतुर्विंशतेः संघरूपा आहारकसमुद्घातदण्डकाः षट्पञ्चाशदधिकसहस्रसंख्यकालापा अवसेयाः, सम्प्रति केवलिसमुद्घातमधिकृत्याह-'नेरइया णं भंते ! नेरइयत्ते केवइया केवलिसमुग्धाया अतीता ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां नैरयिकत्वे पूर्वं वृत्तानां कियन्तः, केवलिसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नत्थि' नैरयिकाणां नैरयिकत्वे अतीताः केवलिसमुद्घाता न सन्ति 'केवइया पुरेक्खडा ?' कियन्तः केवलिसमुद्घाता एतेषां तत्र स्थाने पुरस्कृता'-भाविनः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नत्थि' नैरयिकाणां नैरयिकत्वे भाविनोऽपि केवलिसमुद्घाता न सन्ति, केवलिसमुद्घातस्यापि मनुष्यावस्थायामेव सद्भावेन तदन्यावस्थायां तदभावात् कृत-

मनुष्यों से अतिरिक्त शेष सब असुरकुमारो आदि का कथन नारकों के समान ही समझना चाहिए। इस प्रकार यह चौवीस चौवीस दंडक होते हैं, अर्थात् चौवीसों दंडको में से प्रत्येक को चौवीसो दंडकों पर घटित किया गया है। सब मिलकर एक हजार छप्पन आलापक होते हैं।

अब केवलिसमुद्घात की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारको के नारक-अवस्था में अतीत केवलि-समुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारको के नारक अवस्था में अतीत केवलिसमुद्घात नहीं हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारको के नारक-अवस्था में भावी केवलिसमुद्-घात कितने हैं। भगवान्-हे गौतम ! नहीं हैं।

केवलिसमुद्घात भी केवल मनुष्यावस्था में होता है, मनुष्य के अतिरिक्त अन्य अवस्था में वह नहीं हो सकता। जो जीव केवलिसमुद्घात कर चुका हो,

કરશે. મનુષ્યોથી અતિરિક્ત શેષ બધા અસુરકુમાર આદિનાં કથન નારકોની સમાન જ સમજવાં જોઇએ. એ પ્રકારે આ ચોવીસ દંડક થાય છે અર્થાત્ ચોવીસે દંડકોમાંથી પ્રત્યેકને ચોવીસે દંડકોમાં ઘટિત કરેલ છે. બધા મળીને એક હજાર છપ્પન આલાપક થાય છે.

હવે કેવલિસમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના નારક અવસ્થામાં અતીત કેવલિ સમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના નારક અવસ્થામાં અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત નથી

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના નારક-અવસ્થામાં ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત કેટલા છે ? શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! નથી

કેવલિ સમુદ્ઘાત પણ કેવળ મનુષ્યાવસ્થામા થાય છે, મનુષ્યેતર અન્ય અવસ્થામાં

न्ताः, बोध्याः, अनन्तानां मनुष्याणां पूर्वमधिगतचतुर्दशपूर्वाणां यथासम्भवं सकृद् द्विस्त्रिर्वा-कृताहारकसमुद्घातानां सम्प्रति वनस्पतिकायिकेषु सद्भावात्, अनन्तरमेव च वनस्पतिकाया दुद्धृत्यानन्तर्येण परम्परया वा मनुष्यत्वमवाप्य यथासंभवं सकृद् द्विस्त्रिर्वाऽऽहारकसमुद्घातानां करिष्यमाणत्वात् (मणूसाणं मणूसत्ते अतीता सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा' मनुष्याणां मनुष्यत्वे पृच्छासमयात् पूर्वं वृत्तानाम् अतीता आहारकसमुद्घाताः स्यात्-कदाचित् संख्येयाः भवन्ति, स्यात्-कदाचित् असंख्येया भवन्ति, 'एवं पुरेक्खडावि' एवम्-अतीता इव पुरस्कृताः भाविनोऽपि मनुष्याणां मनुष्यत्वे आहारकसमुद्घाताः-स्यात्-कदाचिद् संख्येयाः सन्ति, स्यात्-कदाचिद् असंख्येयाः सन्ति, पृच्छासमयभविनां तेषामुत्कृष्टेनापि सर्वस्तोकत्वात् श्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणत्वात् तस्मात् पृच्छासमयभाविनां मध्ये कदाचिदसंख्येयत्वं बोध्यं यथासंभवं प्रत्येकं सकृद् द्विस्त्रिर्वा कृतकरिष्यमाणाहारकसमुद्घा-

अनन्त जीव ऐसे हैं जिन्हो ने मनुष्यभव में चौदह पूर्वों का अध्ययन किया था और यथासंभव एक, दो अथवा तीन वार आहारकसमुद्घात किया था किन्तु अब वे वनस्पतिकायिक अवस्था में हैं। अनन्त जीव ऐसे भी हैं जो वनस्पति काय से निकलकर मनुष्य भव धारण कर के भविष्य में आहारकसमुद्घात करेंगे। मनुष्यो के मनुष्यावस्था में पृच्छा समय से पूर्व अतीत समुद्घात कदाचित् संख्यात हैं और कदाचित् असंख्यात हैं। इसी प्रकार मनुष्यों के मनुष्यावस्थाभावी भावी आहारकसमुद्घात कदाचित् संख्यात और कदाचित् असंख्यात हैं। क्यो कि वे पृच्छा के समय उत्कृष्ट रूप से भी सब से कम श्रेणी के असंख्यातवें भाग मे रहे हुए आकाश के प्रदेशो की राशि के बराबर हैं। इस कारण पृच्छा के समकालिकों में कदाचित् असंख्यात समझना चाहिए, क्यो कि यथासंभव प्रत्येक ने एक, दो अथवा तीन वार या तो आहारकसमुद्घात किया है अथवा करेंगे।

છે કે જેમણે મનુષ્યભવમાં ચૌદપૂર્વનું અધ્યયન કર્યું હતું અને યથાસંભવ એક, બે અથવા ત્રણ વાર આહારક સમુદ્ઘાત કર્યો હતો. પણ હવે તે વનસ્પતિકાયિક અવસ્થામાં છે.

અનન્ત જીવ એવા પણ છે જે વનસ્પતિ કાયાથી નિકળીને મનુષ્યભવ ધારણ કરીને ભવિષ્યમા આહારક સમુદ્ઘાત કરશે મનુષ્યોની મનુષ્યાવસ્થામા પૃચ્છા સમયથી પૂર્વ અતીત સમુદ્ઘાત કદાચિત્ સખ્યાત અને કદાચિત્ અસખ્યાત છે.

એજ પ્રકારે મનુષ્યોના મનુષ્યાવસ્થામા ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત કદાચિત્ સખ્યાત અને કદાચિત્ અસખ્યાત છે કેમકે તેઓ પૃચ્છાને સમયે ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પણ બધાથી ઓછી શ્રેણીના અસખ્યાતમા ભાગમાં રહેલા આકાશના પ્રદેશો રાશિના બરાબર થાય છે.

એ કારણે પૃચ્છાના સમકાલિકોમા કદાચિત્ અસખ્યાત સમજવા જોઈએ. કેમ કે યથાસભવ પ્રત્યેકને એક બે અથવા ત્રણ વાર અગર તો આહારક સમુદ્ઘાત કર્યા છે અથવા

उक्ताः 'एव जाव वेमाणियाणं' एवम्-नैरयिकाणामिव यावद्-असुरकुमारादीनां भवनपतीना पृथिव्यप्तेजोवायुकायिकानामेकेन्द्रियाणां विकलेन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाना वान-व्यन्तराणां ज्योतिष्काणां वैमानिकानाञ्चापि मनुष्येतरावस्थानेषु अतीता अनागताश्च केवलिसमुद्घाता न सन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, किन्तु-'णवरं वणस्सइकाइया णं मणूसत्ते अतीता नत्थि पुरेक्खडा अणंता' नवरम्-विशेषस्तु वनस्पतिकायिकानां मनुष्यत्वे अतीताः केवलि समुद्घाता न सन्ति, केवलिसमुद्घातानन्तरं मोक्षप्राप्ते स्तदनन्तरं वनस्पतित्वासंभवात् किन्तु-पुरस्कृताः-भाविनः केवलिसमुद्घाता मनुष्यत्वे वनस्पतिकायिकानाम् अनन्ताः सन्ति, पृच्छासमयभाविनां वनस्पतिकायिकाना मध्ये बहूनामनन्तानां वनस्पतिकायिकानां वन स्पतिकायादुद्वृत्य अनन्तरं परम्परया वा केवलिसमुद्घातं कृत्वा सिद्धिमुपलप्स्यमानत्वात् 'मणूसाणं मणूसत्ते अतीता सिय अत्थि सिय नत्थि' मनुष्याणा मनुष्यत्वे पूर्वं वृत्तानाम् अतीताः केवलिसमुद्घाताः स्यात्-कदाचित् सन्ति, स्यात्-कदाचिन्न सन्ति, कृतकेवलि

पतियों के पृथ्वीकायिक अप्कायिक तेजस्कायिक और वायुकायिक इन चार एकेन्द्रियो के, विकलेन्द्रियों के पचेन्द्रियतिर्यचो के, वानव्यन्तरों के, ज्योतिष्को के और वैमानिको के भी मनुष्येतर अवस्था में अतीत अथवा अनागत केवलिसमुद्घात पूर्व कथित युक्ति के अनुसार नही हो सकते हैं। हां, वनस्पतिकायिको के मनुष्यावस्था में अतीत केवलिसमुद्घात नहीं होते, क्यों कि केवलिसमुद्घात के पश्चात् उसी भव में मुक्ति प्राप्त हो जाती है, फिर वनस्पतिकाय में जन्म लेना संभव नही है, किन्तु भावी समुद्घात अनन्त है। इसका कारण यह है कि पृच्छा के समय जो वनस्पतिकायिक जीव हैं. उनमें अनन्त ऐसे भी हैं जो वनस्पतिकाय से निकलकर अनन्तर भव में या परम्परा से केवलिसमुद्घात कर के सिद्धि प्राप्त करेंगे।

मनुष्यों के मनुष्यावस्था में अतीत केवलिसमुद्घात कदाचित् है, कदाचित्

એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોના, પૃથ્વીકાયિક આદિ અપ્કાયિક તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક એ ચાર એકેન્દ્રિયના, વિકલેન્દ્રિયોના, પચેન્દ્રિયતિર્યંચોના, વાનવ્યન્તરોના અગવા જ્યોતિષ્કોના કે વૈમાનિકોના પણ મનુષ્યેતર અવસ્થામા અતીત અથવા અનાગત કેવલિસમુદ્ઘાત પૂર્વકથિત યુક્તિના અનુસાર નથી થઈ શકતા.

હા, વનસ્પતિકાયિકોના મનુષ્યાવસ્થામા અતીત કેવલિસમુદ્ઘાતના પછી તેજ ભવમા મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, પછી વનસ્પતિકાયમા જન્મ થવો અનભવિત છે, પણ ભાવી સમુદ્ઘાત અનન્ત છે તેનુ કારણ એ છે કે પૃચ્છાના સમયે જે વનસ્પતિકાયિક જીવ છે તેમા અનન્ત એવા પણ છે, જે વનસ્પતિકાયથી નિકળીને અનન્તર ભવમા અગર પરપરાથી કેવલિસમુદ્ઘાત કરીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે.

મનુષ્યના મનુષ્યાવસ્થામા અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત કદાચિત્ છે, કદાચિત્ નથી જે

केवलिसमुद्घातस्य संसारपर्यटनाभावेन केवलिसमुद्घातानन्तरमन्तर्मुहूर्तेन नियमतो मोक्षपद प्राप्तेः तस्मात् नैरयिकाणां मनुष्यत्वातिरिक्तावस्थासु अतीता अनागताश्च केवलिसमुद्घाता न सम्भवन्तीति भावः, 'एवं जाव वेमाणियत्ते' एवम्-नैरयिकत्वे इव यावत्-असुरकुमारादित्वे वैमानिकत्वान्ते परस्थानेऽपि मनुष्यत्ववर्जिते अतीता अनागताश्च केवलिसमुद्घाता नैरयिकाणां न सन्तीति भावः, कियन्तु-'णवरं मणूसत्ते अतीता णत्थि, पुरेक्खडा असंखेज्जा' 'नवरं-विशेषस्तु मनुष्यत्वे नैरयिकाणाम् अतीताः केवलिसमुद्घाताः-न सन्ति, पुरस्कृताः भाविनस्तु असंख्येयाः सन्ति केवलिसमुद्घाताः, कृतकेवलिसमुद्घातानां नरके गमनाभावेन मनुष्यत्वावस्थायामपि अतीतानां केवलिसमुद्घातानामसंभवः, पृच्छासमयभाविनां मध्ये बहूनामसंख्यनैरयिकाणां मोक्षगमनयोग्यत्वाद् भाविनः केवलिसमुद्घाता असंख्येया

वह संसार में परिभ्रमण नहीं करता, क्योंकि केवलिसमुद्घात के पश्चात् अन्तर्मुहूर्त्त में ही नियम से मोक्ष प्राप्त हो जाता है। अतएव नारकों के मनुष्य से भिन्न अवस्था में अतीत अथवा अनागत केवलिसमुद्घात का संभव नहीं है। जैसे नारकों के नारक-अवस्था में केवलिसमुद्घात का संभव नहीं है, उसी प्रकार असुरकुमार से लेकर वैमानिक अवस्था में भी, मनुष्यावस्था को छोडकर, केवलिसमुद्घात नहीं हो सकते हैं। न अतीत और न अनागत ही संभव हैं। विशेष यह है कि नारकों के मनुष्यावस्था में अतीत केवलिसमुद्घात नहीं होते, किन्तु भावी असंख्यात हैं। अभिप्राय यह है कि जो मनुष्य केवलिसमुद्घात कर चुके हो उनका नरक में गमन नहीं होता अतः मनुष्यावस्था में भी अतीत केवलिसमुद्घात का संभव नही हैं। पृच्छा के समय में जो नारक विद्यमान हैं उनमें से असंख्यात ऐसे हैं जो मोक्षगमन के योग्य हैं, अतः भावी केवलिसमुद्घात असंख्यात कहे हैं। इसी प्रकार असुरकुमार आदि भवन-

તે નથી થઇ શકતા જે જીવ કેવલિસમુદ્ઘાત કરી ચૂકતા હોય, તે સંસારમા પરિભ્રમણ નથી કરતા, કેમકે કેવલિસમુદ્ઘાતના પછી અન્તર્મુહૂર્તમા જ નિયમે કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાઇ જાય છે તેથી જ નારકોના મનુષ્યથી ભિન્ન અવસ્થામા અતીત અથવા અનાગત કેવલિસમુદ્ઘાત સંભવિત નથી જેવા નારકોના નારક અવસ્થામા કેવલિસમુદ્ઘાતનો સંભવ નથી, એજ પ્રકારે અસુરકુમારથી લઇને વૈમાનિક-અવસ્થામા પણ મનુષ્યાવસ્થાને છોડીને કેવલિસમુદ્ઘાત નથી થઇ શકતા. અને અતીત કે અનાગતનો સંભવ નથી.

વિશેષ એ છે કે નારકોની મનુષ્યાવસ્થામાં અતીત કેવલિ સમુદ્ઘાત નથી થતા, પણ ભાવી અસંખ્યાત છે. અભિપ્રાય એ છે કે-જે મનુષ્ય કેવલિસમુદ્ઘાત કરી ચૂકેલ હોય, તેમના નરકમાં ગમન નથી થતા.

એથી મનુષ્યાવસ્થામા અતીત કેવલિસમુદ્ઘાતનો સંભવ થઇ શકતો નથી. પૃચ્છાના સમયમાં જે નારક વિદ્યમાન છે તેમનામાથી અસંખ્યાત એવા છે જે મોક્ષ ગમનને યોગ્ય છે, અતઃ ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત અસંખ્યાત કહેલ છે.

उक्ताः 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवम्-नैरयिकाणामिव यावद्-असुरकुमारादीनां भवनपतीनां पृथिव्यप्तेजोवायुकायिकानामेकेन्द्रियाणां विकलेन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां वानव्यन्तराणां ज्योतिष्काणां वैमानिकानाञ्चापि मनुष्येतराविस्थानेषु अतीता अनागताश्च केवलिसमुद्घाता न सन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, किन्तु-'नवरं वणस्सइकाइयाणं मणूसत्ते अतीता नत्थि पुरेक्खडा अणंता' नवरम्-विशेषस्तु वनस्पतिकायिकानां मनुष्यत्वे अतीताः केवलिसमुद्घाता न सन्ति, केवलिसमुद्घातानन्तरं मोक्षप्राप्ते स्तदनन्तरं वनस्पतित्वासंभवात् किन्तु-पुरस्कृताः-भाविनः केवलिसमुद्घाता मनुष्यत्वे वनस्पतिकायिकानाम् अनन्ताः सन्ति, पृच्छासमयभाविनां वनस्पतिकायिकानां मध्ये बहूनामनन्तानां वनस्पतिकायिकानां वनस्पतिकायादुद्वृत्य अनन्तरं परम्परया वा केवलिसमुद्घातं कृत्वा सिद्धिमुपलप्स्यमानत्वात् 'मणूसाणं मणूसत्ते अतीता सिय अत्थि सिय नत्थि' मनुष्याणां मनुष्यत्वे पूर्वं वृत्तानाम् अतीताः केवलिसमुद्घाताः स्यात्-कदाचित् सन्ति, स्यात्-कदाचिन्न सन्ति, कृतकेवलि

पतियो के पृथ्वीकायिक अप्कायिक तेजस्कायिक और वायुकायिक इन चार एकेन्द्रियो के, विकलेन्द्रियो के पचेन्द्रियतिर्यचों के, वानव्यन्तरो के, ज्योतिष्को के और वैमानिकों के भी मनुष्येतर अवस्था में अतीत अथवा अनागत केवलिसमुद्घात पूर्व कथित युक्ति के अनुसार नहीं हो सकते हैं। हां, वनस्पतिकायिको के मनुष्यावस्था में अतीत केवलिसमुद्घात नहीं होते, क्योंकि केवलिसमुद्घात के पश्चात् उसी भव में मुक्ति प्राप्त हो जाती है, फिर वनस्पतिकाय में जन्म लेना संभव नहीं है, किन्तु भावी समुद्घात अनन्त हैं। इसका कारण यह है कि पृच्छा के समय जो वनस्पतिकायिक जीव हैं. उनमें अनन्त ऐसे भी हैं जो वनस्पतिकाय से निकलकर अनन्तर भव में या परम्परा से केवलिसमुद्घात कर के सिद्धि प्राप्त करेंगे।

मनुष्यों के मनुष्यावस्था में अतीत केवलिसमुद्घात कदाचित् है, कदाचित्

એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોના, પૃથ્વીકાયિક આદિ અપ્કાયિક તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક એ ચાર એકેન્દ્રિયના, વિકલેન્દ્રિયોના, પચેન્દ્રિયતિર્યચોના, વાનવ્યન્તરોના અથવા જ્યોતિષ્કોના કે વૈમાનિકોના પણ મનુષ્યેતર અવસ્થામાં અતીત અથવા અનાગત કેવલિસમુદ્ઘાત પૂર્વકથિત યુક્તિના અનુસાર નથી થઈ શકતા.

હા, વનસ્પતિકાયિકોના મનુષ્યાવસ્થામા અતીત કેવલિસમુદ્ઘાતના પછી તેજ ભવમા મુક્તિ પ્રાપ્ત થઇ જાય છે, પછી વનસ્પતિકાયમા જન્મ થવો અસભવિત છે, પણ ભાવી સમુદ્ઘાત અનન્ત છે તેનુ કારણ એ છે કે પૃચ્છાના સમયે જે વનસ્પતિકાયિક જીવ છે તેમા અનન્ત એવા પણ છે, જે વનસ્પતિકાયથી નિકળીને અનન્તર ભવમા અગર પરપરાથી કેવલિસમુદ્ઘાત કરીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે.

મનુષ્યના મનુષ્યાવસ્થામા અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત કદાચિત્ છે, કદાચિત્ નથી જે

समुद्घातानां सिद्धत्वसद्भावादन्येषाञ्चाद्यन्येऽपि केवलिसमुद्घाताप्रतिपत्तेः, 'जइ अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं सयपुहुत्तं' यदा मनुष्याणां मनुष्यत्वे अतीताः केवलिसमुद्घाताः सन्ति तदा जघन्येन एको वा द्वौ वा उत्कृष्टेन शतपृथक्त्वम् 'केवइया पुरेक्खडा ?' मनुष्याणां मनुष्यत्वे कियन्तः केवलिसमुद्घाताः पुरस्कृताः-अनागताः सन्ति ? भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा' स्याद्-कदाचित् संख्येयाः केवलिसमुद्घाताः, कदाचित् असंख्येयाः केवलिसमुद्घाताः मनुष्याणां मनुष्यत्वे अनागताः सन्ति तत्र पृच्छासमयभाविनां मनुष्याणां मध्ये कदाचित् संख्येयानां कदाचिदसंख्येयानां यथासंभवम् अनन्तरं परम्परया वा कृतकेवलिसमुद्घातानां सिद्धि लप्स्यमानत्वात्, 'एवं एए चउव्वीसा दंडगा सव्वे पुच्छाए भाणियव्वा जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते' एवम्-उक्तरीत्या एते पूर्वप्रदर्शिताश्चतुर्विंशकाः-चतुर्विंशतेः संघरूपाः दण्डकाः अतीतानागतकेवलिसमुद्घातविषयालापाः सर्वे-षट्पञ्चाशदधिकसहस्रसंख्यकाः पृच्छया-

नहीं । जो केवलिसमुद्घात कर चुके वे मुक्त हो चुके हो और अन्य किसी केवली ने केवलिसमुद्घात किया न हो, तब केवलिसमुद्घात का अभाव समझना चाहिए। जब मनुष्यों के मनुष्यावस्था में केवलिसमुद्घात होते हैं और उत्कृष्ट शतपृथक्त्व (दो सौ से नौ सौ तक) होते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्यों के मनुष्यावस्था में भावी केवलिसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! स्यात् संख्यात, स्यात् असंख्यात भावी समुद्घात हैं ।

पृच्छा के समय में कदाचित् संख्यात मनुष्य ही ऐसे हो सकते हैं जो भविष्य में मनुष्यावस्था में केवलिसमुद्घात करेंगे, कदाचित् असंख्यात भी हो सकते हैं । इस प्रकार के चौवीस चौवीस दण्डक हैं, जिनमें भूत और भावी केवलिसमुद्घातों का प्रतिपादन किया गया है । ये सब मिलकर एक हजार

કેવલિસમુદ્ઘાત કરી ચૂકયા છે તેઓ મુક્ત થઇ ગયા છે અને અન્ય કોઇ કેવલિ એ કેવલિસમુદ્ઘાત કરેલ ન હોય, ત્યારે કેવલિસમુદ્ઘાતનો અભાવ સમજવો જોઇએ

જ્યારે મનુષ્યના મનુષ્યાવસ્થામા કેવલિસમુદ્ઘાત થાય છે, ત્યારે જઘન્ય એક બે અગર ત્રણ થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટ શતપૃથક્ત્વ (બસોથી નવસો સુધી) થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! મનુષ્યોમા મનુષ્યાવસ્થામા ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સ્યાત્ સખ્યાત, સ્યાત્ અસખ્યાત ભાવી સમુદ્ઘાત છે.

પૃચ્છાના સમયમા કદાચિત્ સખ્યાત મનુષ્ય જ એવા હોઇ શકે છે જે ભવિષ્યમાં મનુષ્યાવસ્થામા કેવલિસમુદ્ઘાત કરશે, કદાચિત અસખ્યાત પણ થઇ શકે છે એ પ્રકારના ચોવીસ ચોવીસ દડક છે, જેમનામા ભૂત અને ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાતોનુ પ્રતિપાદન

प्रश्नपूर्वकं भणितव्याः, कियद्दूरं यावदित्याह–यावद्–असुरकुमारादीनां वैमानिकान्तानां चतुर्विंशति दण्डकपदवाच्यानां प्रत्येकं नैरयिकत्वादिके वैमानिकत्वपर्यवसाने स्वपरस्थाने वक्तव्याः, अन्तिमाभिलापो यथा–'वैमानिकानां भदन्त ! वैमानिकत्वे कियन्तः केवलि समुद्घाता अतीताः ? गौतम ! न सन्ति, कियन्तः पुरस्कृताः सन्ति ? गौतम ! न सन्ति, इत्यादि ॥ सू० ७ ॥

जीववेदनादि समुद्घातालपबहुत्ववक्तव्यता

मूलम्–एएसि णं भंते ! जीवाणं वेयणासमुग्घाएणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं वेउव्वियसमुग्घाएणं तेयगसमुग्घाएणं आहारगसमुग्घाएणं केवलिसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा आहारगसमुग्घाएणं समोहया, केवलिसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, तेयगसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया अणंतगुणा कसायसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, वेयणासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया असमोहया असंखेज्जगुणा, एएसि णं

छप्पन आलापक होते हैं। ये आलापक नैरयिक–अवस्था से लेकर वैमानिक–अवस्था तक, स्व–परस्थानो में कहना चाहिए। अन्तिम आलापक का स्वरूप इस प्रकार है–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! वैमानिकों के वैमानिक अवस्था में अतीत केवलिसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! नहीं हैं। गौतमस्वामी–हे भगवन् ! भावी कितने हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! भावी भी नहीं हैं। ॥सू० ७॥

કરેલુ છે એ બધા મળીને એક હજાર છપ્પન આલાપક થાય છે આ આલાપક નૈરયિકાવસ્થાથી લઇને વૈમાનિક અવસ્થા સુધી, સ્વ–પરસ્થાનોમા કહેવા જોઇએ.

અન્તિમ આલાપકનું સ્વરૂપ આ રીતે છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! વૈમાનિકોના વૈમાનિક–અવસ્થામાં અતીત કેવલિ સમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! નથી શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! ભાવી કેટલ છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! ભાવી પણ નથી. ॥ સૂ૦ ૭ ॥

भंते ! नेरइयाणं वेयणासमुग्घाएणं मारणंतिसमुग्घाएणं वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा नेरइया मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, वेयणासमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, असमोहया संखेज्जगुणा, एएसि णं भंते ! असुरकुमाराणं वेयणासमुग्घाएणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं वेउव्वियसमुग्घाएणं तेयगसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाणय कयरेकयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा असुरकुमारा तेयगसमुग्घाएणं समोहया, मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, वेयणासमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, एवं जाव थणियकुमारा, एएसि णं भंते ! पुढविकाइया णं वेयणासमुग्घाए णं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाए णं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा पुढविकाइया मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया, कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, वेयणासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया, असमोहया असंखेज्जगुणा, एवं जाव वणस्सइकाइया, णवरं सव्वत्थोवा वाउक्काइया वेउव्वियसमुग्घाणं समोहया, मारणंतियसमुग्घाए णं समोहया असंखेज्जगुणा, कसायसमुग्घाए णं समोहया संखेज्जगुणा, वेयणासमुग्घाए णं समोहया विसेसाहिया, असमोहया असंखेज्जगुणा, बेइंदिया णं भंते ! वेयणासमुग्घाएणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया णं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा बेइंदिया मारणंतियसमुग्घाए णं समोहया, वेयणासमु-

ग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, कसायसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, असमोहया संखेज्जगुणा, एवं जाव चउरिंदया, पंचिंदिय तिरिक्खजोणियाणं भंते ! वेयणासमुग्घाएणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं वेउव्वियसमुग्घाएणं तेयासमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरेकयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा पंचिंदियतिरिक्खजोणिया तेया समुग्घाएणं समोहया वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, वेयणासमुग्घाएणं समोहयाणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं वेउव्वियसमुग्घाएणं तेयगसमुग्घाएणं आहारगसमुग्घाएणं केवलिसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा मणुस्सा आहारग समुग्घाएणं समोहया, केवलिसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, तेयग समुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, वेयणासमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, असमोहया असंखेज्जगुणा, वाणमंतर-जोइसियवेमाणियाणं जहा असुरकुमाराणं" ॥सू० ८ ॥

छाया-एतेषां खलु भदन्त ! जीवाना वेदनासमुद्घातेन कषायसमुद्घातेन मारणान्तिकसमुद्घातेन वैक्रियसमुद्घातेन तैजससमुद्घातेन आहारकसमुद्घातेन केवलिसमुद्घा-

समुद्घातगत जीवों का अल्प बहुत्व

शब्दार्थ-(एएसि णं भंते ! जीवाणं) हे भगवन् ! इन जीवों में (वेयणासमुग्घाएणं) वेदना समुद्घात से (कसायसमुग्घाएणं) कषायसमुद्घात से (मारणंतियसमुग्घाएणं) मारणान्तिक समुद्घात से (वेउव्वियसमुग्घाएणं) वैक्रिय

સમુદ્ઘાત ગતજીવોનું અલ્પ બહુત્વ

શબ્દાર્થ -(एएसिणं भंते ! जीवाण) હે ભગવન્ ! આ જીવોમાં (वेयणासमुग्घाएण) વેદના સમુદ્ઘાતથી (कसायसमुग्घाएण) કષાયસમુદ્ઘાતથી (मारणंतियसमुग्घाएण) મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી (वेउव्वियसमुग्घाएण) વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી (तेयगसमुग्घाएण) તૈજસસમુદ્ઘાતથી

तेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका जीवा आहारकसमुद्घातेन समवहताः, केवलिसमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः, तैजससमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणाः, वैक्रियसमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणाः, मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहता अनन्तगुणाः, कषायसमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणाः, वेदनासमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः, असमवहता असंख्येयगुणाः, एतेषां खलु भदन्त ! नैरयिकाणां वेदनासमुद्घातेन कषायसमुद्घातेन मारणा-

समुद्घात से (तेयसमुग्घाएणं) तैजससमुद्घात से (आहारगसमुग्घाएणं) आहारकसमुद्घात से केवलिसमुग्घाएणं) केवलिसमुद्घात से (समोहयाणं असमोहयाण य) समवहतों समुद्घात को प्राप्त और असमवहतों में (कयरे कयरे हिंतो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

((गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा आहारगसमुग्घाएण समोहया) हे गौतम ! सब से कम जीव आहारकसमुद्घात से समवहत हैं (केवलिसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) केवलिसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं (तेयगसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा) तैजससमुद्घात से समवहत असंख्यातगुणा हैं (वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा) वैक्रियसमुद्घात से समवहत असंख्यातगुणा हैं (मारणांतियसमुग्घाएणं समोहया अणंतगुणा) मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत अनन्तगुणा हैं (कसायसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा) कषायसमुद्घात से समवहत असंख्यातगुणा (वेयणासमु

(आहारगसमुग्घाएण) આહારક સમુદ્ઘાતથી (केवलिसमुग्घाएण) કેવલિ સમુદ્ઘાતથી (समोहयाण असमोहयाण य) સમવહતો- સમુદ્ઘાતોને પ્રાપ્ત અને અસમવહતોમા (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा ?) અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा आहारगसमुग्घाएण समोहया) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જીવ આહારક સમુદ્ઘાતથી સમવહત છે (केवलिसमुग्घाएण समोहया संखेज्जगुणा) કેવલિ સમુદ્ઘાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા છે (तेयगसमुग्घाएण समोहया असंखेज्जगुणा) તૈજસસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા છે (वेउव्वियसमुग्घाएणं समोवहया असंखेज्जगुणा) વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા છે (मारणंतियसमुग्घाएण समोहया अणंतगुणा) મારણાંતિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત અનન્તગણા છે (कसायसमुग्घाएण समोवहया असंखेज्जगुणा) કષાય સમુદ્ઘાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા છે (वेयणासमुग्घाएण समोहया विसेसाहिया) વેદના સમુદ્ઘાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે (असमोहया असंखेज्जगुणा) અસમવહત અસંખ્યાત ગણા છે.

न्तिकसमुद्घातेन वैक्रियसमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका नैरयिका मारणान्तिक-समुद्घातेन समवहताः, वैक्रियसमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणाः, कषायसमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः, वेदनासमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः, असमवहताः संख्येय गुणाः, एतेषां खलु भदन्त ! असुरकुमाराणां वेदनासमुद्घातेन कषायसमुद्घातेन माणा न्तिकसमुद्घातेन वैक्रियसमुद्घातेन तैजससमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च कतरे

ग्घाएणं समोहया विसेसाहिया) वेदनासमुद्घात से समवहत विशेषाधिक हैं (असमोहया असंखिज्जगुणा) असमवहत असंख्यातगुणा हैं। (एएसि णं भंते ! नेरइयाणं) हे भगवन् ! इन नारकों में (वेयणासमुग्घाएणं कसाय-समुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं वेउव्वियसमुग्घाएणं) वेदनासमुद्घात से, कषायसमुद्घात से, मारणांतिकसमुद्घात से, वैक्रियसमुद्घात से (समोहयाणं असमोहयाण य) समवहतों और असमवहतों में से (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा, बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा नेरइया मारणंतिय समुग्घाएणं समोहया) हे गौतम ! सब से कम नारक मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत हैं (वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा) वैक्रियसमुद्घात से समवहत असंख्यात गुणा हैं (कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) कषाय-समुद्घात से समवहत संख्यात गुणा (वेयणासमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) वेदनासमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा (असमोहया संखेज्जगुणा) असम वहत संख्यातगुणा

(एएसिण भंते ! नेरइयाण) હે ભગવન્ ! આ નારકોમાં (वेयणासमुग्घाएण कसाय-समुग्घाएण, मारणतियसमुग्घाएण वेउव्वियसमुग्घाएण) વેદના સમુદ્ઘાતથી, કષાય સમુદ્ઘાતથી, મારણાતિક સમુદ્ઘાતથી, વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી (समोहयाण, असमोहयाण य) સમવહતો અને અસમવહતોમાંથી (कयरे कयरेहिंतो) કોણુ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) અલ્પ ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा नेरइया मारणंतियसमुग्घाएण समोहया) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા નારક મારણાતિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત છે (वेउव्वियसमुग्घाएण समोहया असंखेज्ज गुणा) વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી સમવહ અસખ્યાતગણા છે (कसायसमुग्घाएण समोहया संखेज्जगुणा) કષાય સમુદ્ઘાતથી સમવહત સખ્યાતગણા છે (वियणासमुग्घाएण समोहया सखेज्जगुणा) વેદના સમુદ્ઘાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા (असमोहया संखेज्जगुणा) અસ-મવહત સખ્યાત ગણા છે

कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका असुरकुमारा स्तैजससमुद्घातेन समवहताः, मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणाः, वेदनासमुद्घातेन समवहताः असंख्येयगुणाः, कषायसमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः वैक्रियसमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः असमवहता असंख्येयगुणाः, एवं यावत् स्तनितकुमाराः, एतेषां खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकानां वेदनासमुद्घातेन कषायसमुद्घातेन मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा

(एएसि णं भंते ! असुरकुमाराणं) हे भगवन् ! इन असुरकुमारों में (वेयणासमुग्घाएणं) वेदनासमुद्घात से (कसायसमुग्घाएणं) कषायसमुद्घात से (मारणंतियसमुग्घाएणं) मारणान्तिकसमुद्घात से (वेउव्वियसमुग्घाएण) वैक्रियसमुद्घात से (तेयगसमुग्घाएणं) तैजससमुद्घात से (समोहयाणं असमोहयाणय) समवहतों और असमवहतों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा असुरकुमारा तेयगसमुग्घाएणं समोहया) हे गौतम ! सब से कम असुरकुमार तैजसशरीर से समवहत हैं (मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा) मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत असंख्यातगुणा (वेयणासमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा) वेदनासमुद्घात से समवहत असंख्यातगुणा (कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) कषायसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा (वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) वैक्रियसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा (असमोहया असंखेज्जगुणा) असमवहत असंख्यात गुणा (एवं जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार

(एएसिण भंते ! असुरकुमाराण) હે ભગવન્ ! એ અસુરકુમારોના (वेयणासमुग्घाएण) વેદના સમુદ્ઘાતથી (कसायसमुग्घाएण) કષાય સમુદ્ઘાતથી (मारणंतियसमुग्घाएण) મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી (वेउव्वियसमुग्घाएण) વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી (तेयगसमुग्घाएण) તૈજસ સમુદ્ઘાતથી (समोहयाण, असमोहयाणय) સમવહતો અને અસમવહતોમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा असुरकुमारा तेयगसमुग्घाएणं समोहया) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા અસુરકુમાર તૈજસસમુદ્ઘાતથી સમવહત છે (मारणंतियसमुग्घाएण समोहया असंखेज्जगुणा) મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા (वेयणासमुग्घाएण समोहया असंखेज्जगुणा) વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા (कसायसमुग्घाएण समोहया संखेज्जगुणा) કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા (वेउव्वियसमुग्घाएण समोहया संखेज्जगुणा) વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા (असमोहया असंखेज्जगुणा) અસમવહત અસંખ્યાતગણા (एव जाव थणियकुमारा) એજ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમાર

विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः पृथिवीकायिकाः मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहताः, कषायसमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः, वेदनासमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः, असमवहता असंख्येयगुणाः, एवं यावद् वनस्पतिकायिकाः, नवरं सर्वस्तोका वायुकायिका वैक्रियसमुद्घातेन समवहताः, मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणाः,

---

(एएसि णं भंते ! पुढविक्काइयाणं) हे भगवन् ! इन पृथिवीकायिकों में (वेयणासमुग्घाएणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं) वेदनासमुद्घात से कषायसमुद्घात से, मारणान्तिकसमुद्घात से (समोहयाणं असमोहयाण य) समवहतों और असमवहतों में कयरे कयरेहिंतो) कौन किस से (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा पुढविक्काइया मारणंतियसमुग्घाएण समोहया) हे गौतम ! सब से कम पृथिवीकायिक मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत हैं (कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) कषायसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा (वेयणासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया) वेदनासमुद्घात से समवहत विशेषाधिक (असमोहया असंखेज्जगुणा) असमवहत असंख्यातगुणा हैं (एवं जाव वणस्सइकाइया) इसी प्रकार यावत् वनस्पतिकायिक (णवरं) विशेष (सव्वत्थोवा वाउक्काइया वेउव्वियसमुग्घाएण समोहया) सब से कम वायुकायिक वैक्रियसमुद्घात से समवहत हैं (मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा) मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत असंख्यात गुणा (कसायसमुग्घाएणं समोहया) कषायसमुद्घात से समवहत (संखेज्जगुणा) संख्यातगुणा (वेयणा

(एएसि णं भंते ! पुढविकाइयाण) હે ભગવન્ ! આ પૃથ્વીકાયિકોમાં (वेयणासमुग्घाएण, कसायसमुग्घाएण, मारणंतियसमुग्घाएण) વેદના સમુદ્ઘાતથી, કષાયસમુદ્ઘાતથી, મારણાંતિક સમુદ્ઘાતથી (समोहयाण असमोहयाण य) સમવહતો અને અસમવહતોમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा पुढविकाइया मारणंतियसमुग्घाएण समोहया) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા પૃથ્વીકાયિક મારણાંતિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત છે (कसायसमुग्घाएण समोहया संखेज्जगुणा) કષાય સમુદ્ઘાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા (वेयणासमुग्घाएण समोहया विसेसाहिया) વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત વિશેષાધિક (असमोहया असंखेज्जगुणा) અસમવહત અસંખ્યાતગણા છે. (एव जाव वणस्सइकाइया) એજ પ્રકારે યાવત્ વનસ્પતિકાયિક (नवरं) વિશેષ (सव्वत्थोवा वाउकाइया वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया) બધાથી ઓછા વાયુકાયિક વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી સમવહત (मारणतिसमुग्घाएण समोहया असंखेज्जगुणा) મારણાંતિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા (कसायसमुग्घाएण समोहया) કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત (संखे-

कषायसमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः, वेदनासमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः, असमवहता असंख्येयगुणाः, द्वीन्द्रियाणं भदन्त ! वेदनासमुद्घातेन कषायसमुद्घातेन मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः द्वीन्द्रिया मारणान्तिक समुद्घातेन समवहताः, वेदनासमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणाः, कषायसमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणाः, असमवहताः संख्येयगुणाः, एवं यावच्चतुरिन्द्रियाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां भदन्त ! वेदनासमुद्घातेन कषायसमुद्घातेन मारणान्तिकसमुद्घातेन वैक्रियसमुद्घातेन

समुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया) वेदनासमुद्घात से समवहत विशेषाधिक हैं (असमोहया असंखेज्जगुणा) असमवहत असंख्यातगुणा हैं

(वेइंदियाणं भंते !) हे भगवन् ! द्वीन्द्रियों में (वेयणासमुग्घाएणं) वेदना समुद्घात से (कसायसमुग्घाएणं) कषायसमुद्घात से (मारणंतियसमुग्घाएणं) मारणान्तिकसमुद्घात से (समोहयाणं असमोहयाण य) समवहतों और असम वहतों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा वेइंदिया मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया) हे गौतम ! सब से कम द्वीन्द्रिय मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत (वेयणासमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा) वेदनासमुद्घात से समवहत असंख्यातगुणा (कसायसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा) कषायसमुद्घात से समवहत असंख्यातगुणा (असमोहया संखेज्जगुणा) असमवहत संख्यातगुणा (एवं जाव चउरिंदिया) इसी प्रकार चौइन्द्रियों तक (पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं भंते) हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यंचों

ज्जगुणा) સંખ્યાતગણા (वेयणासमुग्घाएण समोहया विसेसाहिया) વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે (असमोहया असखेज्जगुणा) અસમવહત અસંખ્યાતગણા છે.

(वेइंदियाण भते !) હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયોમા (वेयणासमुग्घाएण) વેદનાસમુદ્ઘાતથી (कसायसमुग्घाएण) કષાયસમુદ્ઘાતથી (मारणंतियसमुग्घाएणं) મારણાંતિક સમુદ્ઘાતથી (समोहयाण असमोहयाण य) સમવહતો અને અસમવહતોમા (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा वेइंदिया मारणतिसमुग्घाएण समोहया) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા દ્વીન્દ્રિય મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત (वेयणासमुग्घाएण समोहया असखेज्जगुणा) વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા (कसायसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्ज गुणा) કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા (असमोहया असंखेज्जगुणा) અસમવહત અસંખ્યાતગણા (एव जाव चउरिंदिया) એજ પ્રકારે ચતુરિન્દ્રિયો સુધી.

(पंचिंदियतिरिक्खजोणियाण भंते !) હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં (वेयणा

तैजससमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः तैजससमुद्घातेन समवहताः, वैक्रियसमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणाः, मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणाः, वेदनासमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणाः, कषायसमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः, असमवहताः संख्येयगुणाः, मनुष्याणां भदन्त ! वेदनासमुद्घातेन समवह-

---

में (वेयणासमुग्घाएणं) वेदनासमुद्घात से (कसायसमुग्घाएणं) कषायसमुद्घात से (मारणंतियसमुग्घाएणं) मारणान्तिकसमुद्घात से (वेउव्वियसमुग्घाएणं) वैक्रियसमुद्घात से (तेयासमुग्घाएणं) तैजससमुद्घात से (समोहयाणं) समव-हतों में (असमोहयाण य) और असमवहतों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किस से (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) अल्प, बहुत, तुल्य वा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा पचिंदियतिरिक्खजोणिया तेयासमु-ग्घाएणं, समोहया) हे गौतम ! सब से कम पंचेन्द्रिय तिर्यंच तैजससमुद्घात से समवहत होते हैं (वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया) वैक्रियसमुद्घात से समव-हत (असंखेज्जगुणा) असंख्यातगुणा है (मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया) मार-णान्तिकसमुद्घात से समवहत (असंखेज्जगुणा) असंख्यात गुणा हैं (वेयणा समुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा) वेदनासमुद्घात से समवहत असंख्यात गुणा हैं (कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) कषायसमुद्घात से सम-वहत संख्यातगुणा हैं (असमोहया संखेज्जगुणा) असमवहत संख्यातगुणा हैं

(मणुस्साणं भंते !) हे भगवन् ! मनुष्यों में (वेयणासमुग्घाएणं) वेदनासमुद्-

---

समुग्घाएण) વેદનાસમુદ્ઘાતથી (कसायसमुग्घाएण) કષાયસમુદ્ઘાતથી (मारणतियसमुग्घाएण) મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતથી (वेउव्वियसमुग्घाएण) વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી (तेया समुग्घाएण) તૈજસસમુદ્ઘાતથી (समोहयाण) સમવહતોમાં (असमोहयाण य) અને અસમવહતોમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) અલ્પ, ઘણું, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा पचिंदियतिरिक्खजोणिया तेयासमुग्घाएण समोहया) હે ગૌતમ ! બધાથી થોડા પચેન્દ્રિય તિર્યંચ તૈજસસમુદ્ઘાતથી સમવહત થાય છે (वेउव्वियसमुग्घाएण समोहया असंखेज्जगुणा) વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા (मारणंतियसमुग्घाएण समोहया असंखेज्जगुणा) મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા છે (वेयणा समुग्घाएण समोहया असंखेज्जगुणा) વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા છે (कसायसमुग्घाएण समोहया संखेज्जगुणा) કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા છે (असमोहया संखेज्जगुणा) અસમવહત સંખ્યાતગણા છે.

(मणुस्साण भंते !) હે ભગવન્ ! મનુષ્યોમાં (वेयणासमुग्घाएणं) વેદનાસમુદ્ઘાતથી

तानां कषायसमुद्घातेन मारणान्तिकसमुद्घातेन वैक्रियसमुद्घातेन तैजससमुद्घातेन आहारकसमुद्घातेन केवलिसमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका मनुष्या आहारकसमुद्घातेन समवहताः, केवलिसमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः, तैजससमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः, वैक्रियसमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः, मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणाः, वेदनासमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणाः, कषायसमुद्घातेन सम-

घात से (समोहयाणं) समवहतों में (कसायसमुग्घाएणं समोहयाणं) कषाय समुद्घात से समवहतों में (मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयाणं) मारणान्तिक समुद्घात से समवहतों में (वेउव्वियसमुग्घाए णं समोहयाणं) वैक्रियसमुद्घात से समवहतों में (तेयगसमुग्घाएणं समोहयाणं) तैजससमुद्घात से समवहतों मे (आहारगसमुग्घाएणं समोहयाणं) आहारकसमुद्घात से समवहतों में (केवलिसमुग्घाएणं समोहयाणं) केवलिसमुद्घात से समवहतों में (असमोहयाण य) और असमवहतों मे (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा मणुस्सा आहारगसमुग्घाएण समोहया) हे गौतम ! सब से कम मनुष्य आहारक समुद्घात से समवहत हैं (केवलिसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) केवलिसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं (तेयगसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) तैजससमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं (वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) वैक्रियसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं (मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा) मारणान्तिक

(समोहयाण) समवहतोमां (कसायसमुग्घाएणं समोहयाण) कषायसमुद्घातथी समवहतोमां (मारणंतियसमुग्घाएण समोहयाण) मारणान्तिक समुद्घातथी समवहतोमां (वेउव्वियसमुग्घाएण समोहयाण) वैक्रिय समुद्घातथी समवहतोमां (तेयासमुग्घाएणं समोहयाणं) तैजस समुद्घातथी समवहतोमां (आहारगसमुग्घाएण समोहयाण) आहारकसमुद्घातथी समवहतोमां (केवलिसमुग्घाएण समोहयाण) केवलिसमुद्घातथी समवहतोमां (असमोहयाण य) અને અસમવહતોમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा मणुस्सा आहारगसमुग्घाएण समोहया) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા મનુષ્ય આહારક સમુદ્ઘાતથી સમવહત છે (केवलिसमुग्घाएण समोहया संखेज्जगुणा) કેવલિસમુદ્ઘાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા છે (तेयगसमुग्घाएण समोहया संखेज्जगुणा) તૈજસસમુદ્ઘાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા છે (वेउव्वियसमुग्घाएण समोहया संखेज्जगुणा) વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા છે (मारणंतिसमुग्घाएण समोहया असंखेज्जगुणा)

वहताः संख्येयगुणाः, असमवहता असंख्येयगुणाः, वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां यथा असुरकुमाराणाम् ॥ सू० ८ ॥

टीका-अथ वेदनादि तत्तत् समुद्घातैः समवहतानामसमवहतानाञ्च जीवादीनां परस्परमल्पबहुत्ववक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'एएसि णं भंते ! जीवाणं वेयणासमुग्घाएणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं वेउव्वियसमुग्घाएणं तेयासमुग्घाएणं आहारगसमुग्घाएणं केवलिसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहितो अप्पा वा बहुया तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां समवहतासमवहतत्वेन प्ररूपितानां खलु जीवानां वेदनासमुद्घातेन कषायसमुद्घातेन मारणान्तिकसमुद्घातेन वैक्रियसमुद्घातेन तैजससमुद्घातेन आहारकसमुद्घातेन केवलिसमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च

समुद्घात से समवहत असंख्यातगुणा हैं (वेयणासमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा) वेदनासमुद्घात से समवहत असंख्यातगुणा है (कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) कषायसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं (असमोहया असंखेज्जगुणा) असमवहत असंख्यातगुणा हैं

(वाणमंतर जोइसिय वेमाणियाणं जहा असुरकुमाराणं) वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिकों का कथन असुरकुमारों के समान ॥ सू० ८ ॥

टीकार्थ-वेदना आदि जो समुद्घात इससे पूर्व कहे गए हैं, उनसे समवहत जीवों का परस्पर अल्प-बहुत्व क्या है ? अर्थात् किस समुद्घात वाले न्यून और किस समुद्घात वाले अधिक हैं ? इस का प्ररूपण यहां किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदनासमुद्घात से समवहत, कषायसमुद्घात से समवहत, मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत, वैक्रियसमुद्घात से समवहत, तैजससमुद्घात से समवहत, आहारकशरीर समुद्घात से समवहत,

મારણાંતિકસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા છે (वेयणासमुग्घाएण समोहया असंखेज्जगुणा) વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા છે (कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા છે (असमोहया असंखेज्जगुणा) અસમવહત અસંખ્યાતગણા છે

(वाणमंतरजोइसियवेमाणियाण जहा असुरकुमाराण) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોનું કથન અસુરકુમારોના સરખું સમજવું જોઈએ. ॥સૂ૦૮॥

ટીકાર્થ-વેદના આદિ જે સમુદ્ઘાત આના પૂર્વે કહેવાયેલા છે તેમનાથી સમવહત જીવોના પરસ્પર અલ્પ બહુત્વ શું છે અર્થાત્ કયા સમુદ્ઘાતવાળા ન્યૂન અને કયા સમુદ્ઘાતવાળા અધિક છે ? તેનું પ્રરૂપણ અહીં કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત, કષાય સમુદ્ઘાતથી સમવહત, મારણાંતિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત, વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત, તૈજસસમુદ્ઘા

मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा जीवा आहारगसमुग्घाएणं समोहया' सर्वस्तोका जीवा आहारकसमुद्घातेन समवहता भवन्ति, अस्मिन् लोके आहारकशरीरिणः कदाचित् षण्मासपर्यन्तं नापि भवन्ति, यद्यपि भवन्ति तदापि जघन्येन एकद्वित्रा उत्कृष्टेन सहस्र-पृथक्त्वम्, आहारकसमुद्घातश्चाहारक शरीरारम्भकाले एव, नो तदन्यकाले भवन्ति अतः स्तोकानामेव युगपदाहारक समुद्घातानामुपलभ्भेनाहारकसमुद्घातेन समवहतानां सर्वस्तो-कत्वं बोध्यम्, तदपेक्षया-'केवलिसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा' केवलिसमुद्घातेन समवहता जीवाः संख्येयगुणा भवन्ति, तेषां युगपत् शतपृथक्त्वेन उपलभ्यमानत्वात्, तद-

केवलिसमुद्घात से समवहत और असमवहत अर्थात् जो किसी भी समुद्घात से युक्त नहीं है-समुद्घात से रहित है उनमें से कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सब से कम जीव आहारकसमुद्घात से समवहत अर्थात् आहारकसमुद्घात किए हुए हैं, क्योंकि लोक में आहारकशरीरधारियों का छह मास का विरहकाल कहा है, अतएव वे कभी नहीं भी होते हैं । जब होते हैं तब भी जघन्य एक, दो अथवा तीन और उत्कृष्ट सहस्रपृथक्त्व अर्थात् दो हजार से नौ हजार तक ही होते हैं । आहारकसमुद्घात आहारकशरीर के आरंभ काल में ही होता है, अन्य समय में नहीं होता । यही कारण है कि एक साथ थोडे ही आहारकशरीर होते हैं, इससे आहारकसमुद्घात से समवहत जीव भी थोडे ही कहे गए हैं ।

आहारकसमुद्घात वालों की अपेक्षा केवलिसमुद्घात से समवहत जीव संख्यातगुणा अधिक हैं, क्योंकि वे एक साथ शतपृथक्त्व की संख्या में उपलब्ध

તથી સમવહત, આહારક સમુદ્ઘાતથી સમવહત, કેવલિસમુદ્ઘાતથી સમવહત, અને અસમવહત અર્થાત્ જે કોઈ પણ સમુદ્ઘાતથી યુક્ત નથી સમુદ્ઘાતથી રહિત છે તેઓમાથી કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જીવ આહારક સમુદ્ઘાતથી સમવહત અર્થાત્ આહારક સમુદ્ઘાત કરેલા છે. કેમ કે લોકમા આહારક શરીરધારિયોના છ માસનો વિરહકાલ કહ્યો છે, તેથી જ તેઓ ક્યારેક નથી પણ હોતા જ્યારે હોય છે ત્યારે પણ જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સહસ્ર પૃથક્ત્વ અર્થાત્ બે હજારથી નવ હજાર સુધી જ હોય છે

આહારક સમુદ્ઘાત આહારક શરીરના આરભકાળમા જ હોય છે, અન્ય સમયમાં નથી હોત, એજ કારણ છે કે, એક સાથે થોડા જ આહારક શરીર હોય છે, તેનાથી આહારક સમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવ પણ થોડા જ કહ્યા છે

આહારક સમુદ્ઘાતવાળાની અપેક્ષાએ કેવલિસમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવ સખ્યાત

पेक्षया-'तेयगसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा' तैजससमुद्घातेन समवहता जीवा असंख्येयगुणा भवन्ति, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणां देवानाञ्चापि तैजससमुद्घात सद्भावात्, तदपेक्षया-'वेउव्वियसमुग्घाएण समोहया असंखेज्जगुणा' वैक्रियसमुद्घातेन समवहता जीवा असंख्येयगुणा भवन्ति, नैरयिकाणां वायुकायिकानामपि वैक्रियसमुद्घात संभवात्, वायुकायिकानाञ्च वैक्रियलब्धिमतां देवेभ्योऽप्यसंख्येयगुणत्वं बादरपर्याप्तवायुकायिकानां स्थलचरपञ्चेन्द्रियेभ्योऽसंख्येयगुणत्वात् स्थलचरपञ्चेन्द्रियाणाञ्च देवेभ्योऽप्यसंख्येयगुणत्वात्, अतो नैरयिकाणां वायुकायिकानाञ्चापि वैक्रियसमुद्घातसंभवेन तैजससमुद्घातसमवहतापेक्षया वैक्रियसमुद्घातसमवहतानामसंख्येयगुणत्वमवसेयम्, तेभ्योऽपि-'मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया अणंतगुणा' मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहता जीवा अनन्तगुणा भवन्ति, अनन्तानां निगोदजीवानामसंख्येयभागस्य सदा विग्रहावस्थायां वर्त-

होते हैं। इनकी अपेक्षा तैजससमुद्घात से समवहत जीव असंख्यातगुणा होते हैं, क्योंकि पंचेन्द्रियतिर्यंचों में, मनुष्यों में और देवों में भी तैजससमुद्घात पाया जाता है। तैजससमुद्घात वालों की अपेक्षा वैक्रियसमुद्घात से समवहत जीव असंख्यातगुणा होते हैं, क्योंकि वैक्रियसमुद्घात वायुकायिकों और नारकों में भी होता है। वायुकायिक जीव, जो वैक्रियलब्धि से युक्त हैं, देवों से भी असंख्यातगुणा हैं और बादर पर्याप्त वायुकायिक स्थलचर पंचेन्द्रियों की अपेक्षा भी असंख्यातगुणा हैं। स्थलचर पंचेन्द्रिय देवों से भी असंख्यातगुणा हैं। इस प्रकार नारकों और वायुकायिकों में भी वैक्रियसमुद्घात का संभव होने के कारण तैजससमुद्घात से समवहत जीवों की अपेक्षा वैक्रियसमुद्घात से समवहत जीव असंख्यातगुणित समझना चाहिए।

वैक्रियसमुद्घात वालों की अपेक्षा मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत

ગણા અધિક છે, કેમકે તેઓ એક સાથે શતપૃથકત્વની સંખ્યામાં ઉપલબ્ધ થાય છે. તેમની અપેક્ષાએ તૈજસસમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવ અસંખ્યાતગણા હોય છે, કેમકે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં, મનુષ્યોમાં અને દેવોમાં પણ તૈજસસમુદ્ઘાત મળે છે. તૈજસસમુદ્ઘાતવાળાઓની અપેક્ષાએ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવ અસંખ્યાતગણા હોય છે, કેમ કે વૈક્રિયસમુદ્ઘાત વાયુકાયિકો અને નારકોમાં પણ હોય છે. વાયુકાયિક જીવ, જે વૈક્રિય લબ્ધિથી યુક્ત છે, દેવોથી પણ અસંખ્યાતગણા છે, અને બાદર પર્યાપ્ત વાયુકાયિક સ્થલચર પંચેન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ પણ અસંખ્યાતગણા છે સ્થલચર પંચેન્દ્રિય દેવોથી પણ અસંખ્યાતગણા છે એ પ્રકારે નારકો અને વાયુકાયિકોમાં પણ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતનો સંભવ હોવાને કારણે તૈજસસમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવોની અપેક્ષાએ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવ અસંખ્યાતગણા સમજવા જોઈએ.

વૈક્રિયસમુદ્ઘાતવાળાઓની અપેક્ષાએ મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવ અનન્ત

मानस्योपलभ्यमानतया तेषाञ्च प्रायशो मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतत्वात् अनन्तगुणत्वमवसेयम्, तेभ्योऽपि–'कसायसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा' कषायसमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणा भवन्ति अनन्तानामेव निगोदजीवानां विग्रहगत्यापन्नेभ्योऽसंख्येयगुणानां कषायसमुद्घातसमवहतानां सदोपलभ्यमानत्वात्, तेभ्योऽपि–'वेयणासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया' वेदनासमुद्घातेन समवहता जीवा विशेषाधिकाः–किञ्चिदधिका भवन्ति, अनन्तानां तेषामेव निगोदजीवानां कषायसमुद्घातसमवहतापेक्षया किञ्चिद् विशेषाधिकानां सदा वेदनासमुद्घातसमवहतत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, तेभ्योऽपि–'असमोहया असंखिज्जगुणा' अन्यतमेनापि समुद्घातेन असमवहता जीवाः असंख्येयगुणा भवन्ति, वेदनाकषायमारणान्तिकसमुद्घातसमवहतापेक्षया निगोदजीवानामेवासमवहतानां सदोपल-

---

जीव अनन्तगुणा हैं। इनका कारण यह है कि निगोद के अनन्त जीवों का असंख्यातवां भाग सदा विग्रहगति की अवस्था में रहता है और वे प्रायः मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत होते हैं।

वैक्रियसमुद्घात से समवहत जीवों की अपेक्षा कषायसमुद्घात से समवहत जीव असंख्यातगुणा हैं, क्योंकि विग्रहगति को प्राप्त अनन्त निगोदिया जीवों की अपेक्षा भी असंख्यातगुणा अधिक निगोदिया जीव कषायसमुद्घात से समवहत सदा उपलब्ध होते हैं।

कषायसमुद्घात वालों की अपेक्षा वेदनासमुद्घात से समवहत जीव विशेषाधिक हैं, क्योंकि कषायसमुद्घात से समवहत उन अनन्त निगोद जीवों से वेदनासमुद्घात से समवहत जीव कुछ अधिक होते हैं।

वेदनासमुद्घात से समवहत जीवों की अपेक्षा असमवहत जीव अर्थात् जो किसी भी समुद्घात से युक्त नहीं हैं, असंख्यातगुणा होते हैं, क्योंकि वेदना समुद्घात, कषायसमुद्घात और मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत जीवों की

ગણા છે એનુ કારણ એ છે કે નિગોદના અનન્ત જીવોનો અસખ્યાતમો ભાગ સદા વિગ્રહગતિની અવસ્થામા રહે છે અને તેઓ પ્રાયઃ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત થાય છે.

વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવોની અપેક્ષાએ કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવ અસખ્યાતગણા છે, કેમકે વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત અનન્ત નિગોદિયા જીવોની અપેક્ષાએ પણ અસખ્યાતગણા અધિક નિગોદિયા જીવ કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત સદા ઉપલબ્ધ થાય છે. કષાયસમુદ્ઘાતવાળાઓની અપેક્ષાએ વેદના સમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવ વિશેષાધિક છે, કેમકે કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત તે અનન્ત નિગોદ જીવોથી વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવ કાંઈક અધિક હોય છે

વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવોની અપેક્ષાએ અસમવહત જીવ અર્થાત્ જે કોઈ પણ સમુદ્ઘાતથી યુક્ત નથી, તે અસંખ્યાત ગણા હોય છે, કેમકે વેદનાસમુદ્ઘાત, કષાય

ष्यमानत्वात्, अथ पूर्वोक्तमेवाल्पबहुत्व नैरयिकादिषु चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपयितु माह-'एएसि णं भंते! नेरइयाणं वेयणासमुग्घाएणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?' हे भदन्त! एतेषां खलु नैरयिकाणां वेदनासमुद्घातेन कषायसमुद्घातेन मारणान्तिकसमुद्घातेन वैक्रियसमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'सव्वत्थोवा नेरइया मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया' सर्वस्तोका नैरयिका मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहता भवन्ति, मरणकाले एव मारणान्तिकसमुद्घातस्य संभवेन तदन्य जीवन्नैरयिकापेक्षयाऽल्पाल्पानां मरणेन मारणान्तिकसमुद्घातश्च कतिपयानामेव म्रियमाणानां भवति न तु सर्वेषाम्, उक्तञ्च-'समोहया वि मरंति

अपेक्षा समुद्घात से रहित भी अकेले निगोदजीव ही असंख्यातगुणा पाए जाते। समुच्चय जीवों की अपेक्षा पूर्वोक्त अल्प बहुत्व प्ररूपित करके अब नारक आदि चौवीसों दण्डकों में उसकी प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन्! वेदनासमुद्घात से समवहत, कषायसमुद्घात से समवहत, मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत, वैक्रियसमुद्घात से समवहत और असमवहत नारकों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक ?

भगवान्-हे गौतम! सब से कम नारक मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत, क्योंकि मारणान्तिकसमुद्घात मरण के समय ही होता है और मरनेवाले नारक जीवित नारकों की अपेक्षा अल्प ही होते हैं, और मरनेवालों में भी मार न्तिकसमुद्घात वाले नारक अल्पल्प ही होते हैं, सब नहीं होते। कहा

સમુદ્ઘાત, અને મારણાંતિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવોની અપેક્ષાએ સમુદ્ઘાતથી રહિત એકલા નિગોદ જીવ જ અસખ્યાત ગણા મળી આવેલા હોય છે

સમુચ્ચય જીવોની અપેક્ષાએ પૂર્વોક્ત અલ્પ બહુત્વપ્રરૂપિત કરીને હવે નારક આદિ ચોવીસે દડકોમાં તેમની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત કષાય સમુદ્ઘાતથી સમવહત, મારણાંતિકસમુદ્ઘાતથી સમવહત, વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત અને અસમવહત નરકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! બધાથી ઓછા નારક મારણાંતિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત છે, કેમકે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતના સમયે જ થાય છે અને મરનારા નારક જીવિત નારકોની અપેક્ષાએ અલ્પ જ હોય છે અને મરનારાઓમાં પણ મારણાંતિકસમુદ્ઘાતવાળા નારક અલ્પ જ હોય છે, બધા નથી હોતા.

असमोहया वि मरंति' इति, समवहता अपि म्रियन्ते असमवहता अपि म्रियन्ते, इति, तस्माद् मारणान्तिकसमुद्घातसमवहतानां नैरयिकाणां सर्वस्तोकत्वमवगेयम्, तदपेक्षया–'वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा' वैक्रियसमुद्घातेन समवहता नैरयिका असंख्येयगुणा भवन्ति, रत्नप्रभादि सप्तपृथिवीषु प्रत्येकं बहूनां नैरयिकाणां परस्पर वेदनोदीरणार्थं निरन्तरमुत्तरवैक्रियारम्भसंभवात्, तेभ्योऽपि–'कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा' कषायसमुद्घातेन समवहता नैरयिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, अकृतोत्तरवैक्रियाणां कृतोत्तरवैक्रियाणाञ्च सर्वसंख्यया उत्तरवैक्रियारम्भकापेक्षया असंख्येयगुणानां कषायसमुद्घातसमहतत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, तेभ्योऽपि–'वेयणासमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा' वेदनासमुद्घातेन समवहता नैरयिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, यथासंभवं क्षेत्रजन्यपरमाधार्मिकोदीरितपरस्परोदीरित वेदनाभिः प्रायशो बहूनामेव सदा समवहतत्वेनोपलभ्यमानत्वात्,

भी है–'समवहत अर्थात् मारणान्तिकसमुदघात से युक्त होकर भी नारक मरते हैं और मारणान्तिकसमुदघात के विना भी मरते हैं। इस कारण मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत नारक सब से कम समझने चाहिए। उनकी अपेक्षा वैक्रियसमुदघात के विना भी मरते हैं। इसका कारण मारणान्तिक समुद्घात से समवहत नारक असंख्यातगुणा अधिक हैं, क्योंकि रत्नप्रभा आदि सातों पृथिवियों में से प्रत्येक में बहुत–से नारक परस्पर वेदना उत्पन्न करने के लिए निरन्तर उत्तरवैक्रिय करते रहते हैं। वैक्रियसमुद्घात वालों की अपेक्षा कषायसमुदघात से समवहत नारक संख्यातगुणा अधिक हैं, क्योंकि उत्तरविक्रिया करनेवाले और उत्तरविक्रिया न करने वाले नारकों की अपेक्षा कषायसमुद्घात से समवहत नारक असंख्यातगुणा अधिक होते हैं। कषायसमुद्घात से समवहत नारकों की अपेक्षा वेदनासमुद्घात से समवहत नारक संख्यातगुणा अधिक होते हैं, क्योंकि यथासंभव क्षेत्रजन्य वेदना, परमाधार्मिकों द्वारा उत्पन्न की हुई वेदना और परस्पर उत्पन्न की हुई वेदना

કહ્યું પણ છે–'સમવહત અર્થાત્ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી યુક્ત થઈને પણ નારક મરે છે અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતના સિવાય પણ મરે છે'.

આ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત નારક બધાથી કમ સમજવા જોઈએ. તેમની અપેક્ષાએ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત નારક અસંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે રત્નપ્રભા આદિ સાતે પૃથ્વીયોમાથી પ્રત્યેકમાં ઘણા નારક પરસ્પર વેદના ઉત્પન્ન કરવાને માટે નિરન્તર ઉત્તરવૈક્રિય કરતા રહે છે વૈક્રિય સમુદ્ઘાતવાળાઓની અપેક્ષાએ કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત નારક સંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે ઉત્તરવિક્રિયા કરનારા અને ઉત્તર વિક્રિયા ન કરનારા નારકોની અપેક્ષાએ કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત નારક સંખ્યાતગણા અધિક હોય છે કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત નારકોની અપેક્ષાએ વેદના સમુદ્ઘાતથી સમવહત નારક સંખ્યાતગણા અધિક હોય છે, કેમકે યથાસંભવ ક્ષેત્રજન્ય વેદના, પર-

तेभ्योऽपि-'असमोहया संखेज्जगुणा' एकेनापि समुद्घातेन असमवहता नैरयिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, वेदनासमुद्घात विनापि अत्यधिकानामेव सामान्येन वेदनां वेदयमानानां नैरयिकाणां सद्भावात्, सम्प्रति-असुरकुमाराणामल्पबहुत्वमाह-'एएसि णं भंते ! असुरकुमाराणं वेयणासमुग्घाणं कसायसमुग्घाणं मारणंतियसमुग्घाएणं वेउव्वियसमुग्घाएणं तेयगसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु असुरकुमाराणां वेदनासमुद्घातेन कषायसमुद्घातेन मारणान्तिकसमुद्घातेन वैक्रियसमुद्घातेन तैजससमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा असुरकुमारा तेयगसमुग्घाएणं समोहया' सर्वस्तोका असुरकुमारा स्तैजससमुद्घातेन समवहता भवन्ति, अत्यन्तकोपावेशे सत्येव कदाचित् क्वचित् केषाञ्चित् तैजससमुद्घातस्य जायमानतया तत्समुद्घातसमवह

के कारण प्रायः बहुत-से नारक सदा वेदनासमुद्घात से समवहत रहते हैं। वेदनासमुद्घात वाले नारकों की अपेक्षा असमवहत (किसी भी समुद्घात से रहित) नारक संख्यातगुणा अधिक हैं, क्योंकि बहुत अधिक नारक वेदना समुद्घात के विना भी वेदना का वेदन करते रहते हैं।

अब असुर मारों का अल्प बहुत्त प्रदर्शित करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदनासमुद्घात से समवहत, कषायसमुद्घात से समवहत, मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत, वैक्रियसमुद्घात से समवहत और तैजससमुद्घात से समवहत तथा असमवहत असुरकुमारों में कौन किस से अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! तैजससमुद्घात से समवहत असुरकुमार सब से कम हैं, क्योंकि अत्यन्त तीव्र क्रोध उत्पन्न होने पर ही कदाचित् कोई असुर-

માધાર્મિકો દ્વારા ઉત્પન્ન કરાયેલી વેદના પરસ્પર ઉત્પન્ન કરેલી વેદનાના કારણે પ્રાયઃ ઘણા નારક સદા વેદના સમુદ્ઘાતથી સમવહત રહે છે. વેદનાસમુદ્ઘાતવાળા નારકોની અપેક્ષાએ અસમવહત (કોઇ પણ સમુદ્ઘાતથી રહિત) નારક સંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે ઘણા અધિક નારક વેદના સમુદ્ઘાતના વિના પણ વેદનાનુ વેદન કરતા રહે છે.

હવે અસુરકુમારોનુ અલ્પ બહુત્વ પ્રદર્શિત કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત, કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત, મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત, અને અસમવહત પૃથ્વીકાયિકોમાથી કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તૈજસ સમુદ્ઘાતથી સમવહત અસુરકુમાર બહુથી ઓછા છે, કેમ કે-અત્યન્ત તીવ્ર ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે જ કદાચ કોઇ અસુરકુમાર તૈજસ

तानामसुरकुमाराणां सर्वस्तोकत्वमवसेयम्, तदपेक्षया–'मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा' मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहता असुरकुमारा असंख्येयगुणा भवन्ति मारणान्तिकसमुद्घातस्य मरणकाले एव संभवात्, तेभ्योऽपि–'वेयणासमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा' वेदनासमुद्घातेन समवहता असुरकुमारा असंख्येयगुणा भवन्ति, परस्परसंग्रामादौ बहूनामेवासुरकुमाराणां वेदनासमुद्घातसमवहतानामुपलभ्यमानत्वात्, तेभ्योऽपि–'कसायसमुग्घाएण समोहया संखेज्जगुणा' कषायसमुद्घातेन समवहता असुरकुमाराः संख्येयगुणा भवन्ति केनापि कारणेन बहूनामेव तेषां कषायसमुद्घातगमनात्, तेभ्योऽपि–'वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा' वैक्रियसमुद्घातेन समवहता असुरकुमाराः संख्येयगुणा भवन्ति, परिचारिणादि बहुविधहेतुवशादत्यधिकानामेव तेषामुत्तरवैक्रियकरणारम्भसद्भावात्, तदपेक्षयाऽपि–'असमोहया असंखेज्जगुणा' केनापि समुद्घातेन असमवहता असुरकुमारा असंख्येयगुणा भवन्ति बहूनामेव सुखनिमग्नानामुत्तमानां पूर्वोक्तापेक्षयाऽसंख्येयगुणानामसमवहतानाम् असुरकुमाराणां सदोपलभ्यमानत्वात्,

---

कुमार तैजससमुद्घात करता है, अतएव तैजससमुद्घात से समवहत असुरकुमार सब से कम हैं। उनकी अपेक्षा मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत असुरकुमार असंख्यातगुणा हैं, क्योंकि मारणान्तिसमुद्घात मरणकाल में ही होता हैं। उनकी अपेक्षा वेदनासमुद्घात से समवहत असुरकुमार असंख्यातगुणा हैं, क्योंकि पारस्परिक संग्राम आदि में बहुत–से असुरकुमार वेदनासमुद्घात से समवहत होते हैं। उनकी अपेक्षा कषायसमुद्घात से समवहत असुरकुमार संख्यातगुणा हैं, क्योंकि किसी न किसी कारण से बहुत–से असुरकुमार कषायसमुद्घात से युक्त पाए जाते हैं। उनकी अपेक्षा वैक्रियसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणित होते हैं, क्योंकि परिचारणा आदि अनेक प्रयोजनों से बहुत अधिक असुरकुमार उत्तरवैक्रिय करते रहते हैं। उनकी अपेक्षा भी असमवहत असुरकुमार असंख्यात होते हैं, क्योंकि ऐसे असुरकुमार बहुत

સમુદ્ઘાત કરે છે તેથી જ તૈજસસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસુરકુમાર બધાથી ઓછા છે તેમના કરતાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત અસુરકુમાર અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે મારણાતિકસમુદ્ઘાત મરણકાળમા જ થાય છે. તેના કરતા વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસુરકુમાર અસંખ્યાતગણા છે. કેમકે પરસ્પરના સંગ્રામ વિગેરેમાં ઘણા અસુરકુમારો વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત હોય છે તેના કરતાં કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસુરકુમાર સંખ્યાતગણા છે. કેમકે–કોઇ ને કોઇ કારણથી ઘણા અસુરકુમારો કષાય સમુદ્ઘાતથી યુક્ત મળી આવે છે, તેમની અપેક્ષાએ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા હોય છે, કેમકે પરિચારણા વિગેરે અનેક પ્રયોજનથી ઘણા અસુરકુમારો ઉત્તર વૈક્રિય કરતા રહે છે તેમના કરતાં પણ અસમવહત અસુરકુમારો અસંખ્યાત હોય છે

'एवं जाव थणियकुमारा' एवम्-असुरकुमारोक्तरीत्या यावत्-नागकुमाराः सुवर्णकुमारा अग्निकुमारा विद्युत्कुमारा उदधिकुमारा द्वीपकुमारा दिक्कुमाराः पवनकुमाराः स्तनितकुमारा अपि समवहता असमवहताश्च वक्तव्याः, सम्प्रति पृथिवीकायिकानामल्पबहुत्वमाह-'एएसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं वेयणासमुग्घाएणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु पृथिवीकायिकानां वेदनासमुद्घातेन कषायसमुद्घातेन मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा पुढविकाइया मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया' सर्वस्तोकाः पृथिवीकायिका मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहता भवन्ति, प्रागुक्तयुक्तेर्मरणकाले एव मारणान्तिकसमुद्घातस्य कतिपयानामेव सद्भावात्, तदपेक्षया-'कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा' कषायसमुद्-

जो सुख मग्न रहते हैं और किसी भी समुद्घात से समवहत नहीं होते हैं। असुरकुमार असंख्यात गुणा हैं। असुरकुमारों के समान ही नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार भी समवहत और असमवहत समझना चाहिए।

अब पृथिवीकायिकों का अल्प बहुत्व कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदनासमुद्घात से समवहत, कषायसमुद्घात से समवहत, मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत और असमवहत पृथिवी कायिकों से कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक है ?

भगवान्-हे गौतम ! मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत पृथिवीकायिक सब से कम हैं, क्योंकि यह समुद्घात मरण के समय ही होता है और वह भी किसी को होता है, किसी को नहीं। उनकी अपेक्षा कषायसमुद्घात से

કેમકે એવા અસુરકુમારો-ઘણા છે જેઓ સુખમા મગ્ન રહે છે. અને કોઇ પણ સમુદ્ઘાતથી સમવહત નથી હોતા. આ અસુરકુમારો અસંખ્યાતગણા છે. અસુરકુમારોના કથન પ્રમાણે જ નાગકુમારો, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર પણ સમવહત અને અસમવહત સમજી લેવા.

હવે પૃથ્વીકાયિકોનું અલ્પ બહુત્વ કહેવામા આવે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદના સમુદ્ઘાતથી સમવહત, કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત, મારણાંતિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત અને અસમવહત પૃથ્વીકાયિકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત પૃથ્વીકાયિક બધાથી ઓછા છે, કેમકે આ સમુદ્ઘાત મરણના સમયે જ થાય છે અને તે પણ કોઇને થાય

घातेन समवहताः पृथिवीकायिकाः संख्येयगुणा भवन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, तदपेक्षयापि–'वेयणासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया' वेदनासमुद्घातेन समवहताः पृथिवीकायिका विशेषाधिकाः किञ्चिदधिका भवन्ति, तेभ्योऽपि–'असमोहया असंखेज्जगुणा' उक्तत्रितयान्यतमसमुद्घातेनापि असमवहताः पृथिवीकायिका असंख्येयगुणा भवन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, 'एवं जाव वणस्सइकाइया' एवम्–पृथिवीकायिकोक्तरीत्या यावत्–अप्कायिकास्तेजस्कायिका वनस्पतिकायिकाश्चापि उक्तत्रितयान्यतमसमुद्घातेन समवहता असमवहताश्च वक्तव्याः, किन्तु–'णवरं सव्वत्थोवा वाउकाइया वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया' नवरम्–विशेषस्तु सर्वस्तोका वायुकायिका वैक्रियसमुद्घातेन समवहता भवन्ति, कतिपयानामेव बादरपर्याप्त वायुकायिकानां वैक्रियलब्धिसद्भावेन अल्पानामेव तेषां वैक्रियसमुद्घातसमवहतत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, तदपेक्षया–'मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा' मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहता वायुकायिका असंख्येयगुणा भवन्ति, पर्याप्तापर्याप्तसूक्ष्मबादराणां सर्वेषामपि वायुकायिकानां मारणान्तिकसमुद्घातसद्भावात, तदपेक्षया–'कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा' कषायसमुद्घातेन समवहता वायुकायिकाः संख्येयगुणा भवन्ति,

---

समवहत पृथिवीकायिक संख्यातगुणा अधिक हैं। युक्ति यहां भी पूर्ववत् ही समज लेना चाहिए। उनकी अपेक्षा वेदनासमुद्घात से समवहत पृथिवीकायिक विशेषाधिक हैं और उनकी अपेक्षा भी असमवहत पृथिवीकायिक असख्यात गुणा अधिक है पृथिवीकायिकों के समान अप्कायिक, तेजस्कायिक और वनस्पतिकायिक भी समवहत और असमवहत समझ लेना चाहिए। विशेषता वायुकाय में है। वह इस प्रकार हैं-वैक्रियसमुदघात से समवहत वायुकायिक सब से कम हैं क्योंकि कतिपय बादर पर्याप्त वायुकायिक ही वैक्रियलब्धिवाले होते हैं, अतः वैक्रियसमुद्घात वाले भी कम ही पाए जाते हैं। उनकी अपेक्षा मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत वायुकायिक असंख्यात गुणा हैं, क्योंकि मारणान्तिकसमुद्घात पर्याप्त, अपर्याप्त, सूक्ष्म और बादर–सभी वायुकायिकों

છે અને કોઈને નથી થતો તેમની અપેક્ષાએ કષા સમુદ્ઘાતથી સમવહત પૃથ્વીકાયિક સંખ્યાતગણા અધિક છે યુક્તિ અહીં પણ પૂર્વવત્ જ સમજી લેવી જોઈએ તેમની અપેક્ષાએ વેદના સમુદ્ઘાતથી સમવહત પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે અને તેમની અપેક્ષાએ પણ અસમવહત પૃથ્વીકાયિક અસખ્યાત ગણા અધિક છે પૃથ્વીકાયિકોની સમાન અપ્કાયિક, તૈજસ્કાયિક, અને વનસ્પતિકાયિક પણ સમવહત અને અસમવહત સમજી લેવા જોઈએ વિશેષતા વાયુકાયમા છે

તે આ પ્રકારે છે–વૈક્રેયસમુદ્ઘાતથી સમવહત વાયુકાયિક બધાથી ઓછા છે, કેમકે કતિપય બાદર પર્યાપ્ત વાયુકાયિક જ વૈક્રિયલબ્ધિવાળા હોય છે, તેથી વૈક્રિયસમુદ્ઘાતવાળા પણ ઓછા જ મળે છે. તેમની અપેક્ષાએ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત વાયુકાયિક અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે મારણાતિક સમુદ્ઘાત પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ અને બાદર

तेभ्योऽपि-'वेयणासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया' वेदनासमुद्घातेन समवहता वायु-कायिका विशेषाधिकाः-किञ्चिदधिका भवन्ति, तेभ्योऽपि-'असमोहया असंखेज्जगुणा' केनापि समुद्घातेन असमवहता वायुकायिका असंख्येयगुणा भवन्ति, सकलसमुद्घातावस्थ वायुकायिकेभ्यः स्वभावस्थानां वायुकायिकानां स्वभावेनैवासंख्येयगुणत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, सम्प्रति-द्वीन्द्रियाणामल्पबहुत्वमाह-'बेइंदिया णं भंते! वेयणासमुग्घाएणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाणय कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला विसेसाहिया वा?' हे भदन्त! द्वीन्द्रियाण वेदनासमुद्घातेन कषायसमुद्घातेन मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतानामसमवहतानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'सव्वत्थोवा बेइंदिया मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया' सर्वस्तोका द्वीन्द्रिया मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहता

में हो सकता है। उनकी अपेक्षा कषायसमुद्घात से समवहत वायुकायिक संख्यातगुणा होते हैं। उनकी अपेक्षा वेदनासमुद्घात से समवहत वायुकायिक विशेषाधिक होते हैं। वेदनासमुद्घात वालों की अपेक्षा भी असमवहत अर्थात् जो किसी भी समुद्घात से समवहत नहीं है, असंख्यातगुणा होते हैं। सकल समुद्घातों वाले वायुकायिकों से स्वभावस्थ वायुकायिक स्वभावतः असंख्यातगुणा पाए जाते हैं।

अब द्वीन्द्रियों के अल्प बहुत्व का निरूपण करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन्! वेदनासमुद्घात से समवहत, कषायसमुद्घात से समवहत. मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत और असमवहत द्वीन्द्रियों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं?

भगवान्-हे गौतम! मारणान्तिकसमुद्घात, से समवहत द्वीन्द्रिय सब से कम हैं, क्योंकि पृच्छा के समय प्रतिनियत द्वीन्द्रिय ही मारणान्तिकसमुद्घात

બધા વાયુકાયિકોમાં થઈ શકે છે તેમની અપેક્ષાએ કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત વાયુકાયિક સંખ્યાતગણા હોય છે તેમની અપેક્ષાએ વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત વાયુકાયિક વિશેષાધિક હોય છે. વેદનાસમુદ્ઘાતવાળાઓની અપેક્ષાએ પણ અસમવહત અર્થાત્ જે કોઈ પણ સમુદ્ઘાતથી સમવહત નથી, અસંખ્યાતગણા હોય છે બધા સમુદ્ઘાતોવાળા વાયુકાયિકોથી સ્વભાવસ્થ વાયુકાયિક સ્વભાવતઃ અસંખ્યાતગણા મળે છે

હવે દ્વીન્દ્રિયોના અલ્પ-બહુત્વનુ નિરૂપણ કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત કષાય સમુદ્ઘાતથી સમવહત, મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત અને અસમવહત દ્વીન્દ્રિયોમાથી કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે?

શ્રી ભગવાન્-હે! ગૌતમ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત દ્વીન્દ્રિય બધાથી

भवन्ति पृच्छासमये प्रतिनियतानामेव द्वीन्द्रियाणां मारणान्तिकसमुद्घातसमवहतत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, तदपेक्षया–'वेयणासमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा' वेदनासमुद्घातेन समवहता द्वीन्द्रिया असंख्येयगुणा भवन्ति, शीतातपादि सम्पर्केण अत्यधिकानां द्वीन्द्रियाणां वेदनासमुद्घातसद्भावात्, तेभ्योऽपि–'कसायसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा' कषायसमुद्घातेन समवहता द्वीन्द्रिया असंख्येयगुणा भवन्ति, अतिप्रचुराणां द्वीन्द्रियाणां लोभादिकषायसमुद्घातसद्भावात्, तेभ्योऽपि–'असमोहया संखेज्जगुणा' केनापि समुद्घातेन असमवहता द्वीन्द्रियाः सख्येयगुणा भवन्ति, प्रागुक्तयुक्तेः, 'एवं जाव चउरिंदिया' एवम्–द्वीन्द्रियोक्तरीत्या यावत्–त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाश्च समवहता असमवहताश्च वक्तव्याः, गौतमः पृच्छति–'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं भंते ! वेयणासमुग्घाएणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं वेउव्वियसमुग्घाएणं तेयासमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां वेदनासमुद्घातेन कषायसमुद्घातेन मारणान्तिकसमुद्घातेन वैक्रियसमुद्

से समवहत पाए जाते हैं। उनकी अपेक्षा वेदनासमुद्घात से समवहत असंख्यातगुणा हैं, क्योंकि सर्दी-गर्मी आदि के सम्पर्क से अत्यधिक द्वीन्द्रियों में वेदनासमुद्घात होता है। उनकी अपेक्षा कषायसमुद्घात, से समवहत द्वीन्द्रिय असंख्यातगुणा होते हैं, क्योंकि अतिप्रचुर द्वीन्द्रियों में लोभादि कषाय के कारण कषायसमुद्घात होता है। उनकी अपेक्षा भी असमवहत द्वीन्द्रिय संख्यातगुणा हैं। इस विषय में युक्ति पूर्ववत् समझना चाहिए।

द्वीन्द्रिय की तरह त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय भी समवहत और असमवहत कहने चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदनासमुद्घात से समवहत, कषायसमुद्घात से समवहत, मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत वैक्रियसमुद्घात से समवहत,

ઓછા કેમ કે પૃચ્છાના સમયે પ્રતિનિયત દ્વીન્દ્રિય જ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત મળી આવે છે તેમની અપેક્ષાએ વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા છે, કેમ કે શર્દી ગર્મી આદિના સમ્પર્કથી અત્યધિક દ્વીન્દ્રિયોમાં વેદનાસમુદ્ઘાત થાય છે તેમની અપેક્ષાએ કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત દ્વીન્દ્રિય અસંખ્યાતગણા હોય છે, કેમ કે અતિ પ્રચુરદ્વીન્દ્રિયોમા લાગેલા ભારે કષાયના કારણે કષાયસમુદ્ઘાત થાય છે. તેમની અપેક્ષાએ પણ અસમવહત દ્વીન્દ્રિય અસંખ્યાતગણા છે. એ બાબતમાં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજવી જોઈએ.

દ્વીન્દ્રિયોની જેમ ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય પણ સમવહત અને અસમવહત કહેવા જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત, કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત, મારણાંતિકસમુદ્ઘાતથી સમવહત, વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત, તૈજસસ[illegible]તથી

घातेन तैजससमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्व-त्थोवा पंचिंदियतिरिक्खजोणिया तेयासमुग्घाएणं' सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकास्तै-जससमुद्घातेन समवहता भवन्ति, कतिपयानामेव तेषां तेजोलब्धिसद्भावात्, तदपेक्षया–'वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा' वैक्रियसमुद्घातेन समवहता पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-निका असंख्येयगुणा भवन्ति, प्रचुराणां वैक्रियलब्धिसद्भावात्, तदपेक्षयाऽपि–'मारणं-तियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा' मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहताः पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिका असंख्येयगुणा भवन्ति, संमूर्च्छिमजलचरस्थलचरखेचराणामपि सर्वेषां वैक्रिय-लब्धिरहितानां प्रत्येकं पूर्वोक्तापेक्षया असंख्येयगुणानां केषाञ्चित् गर्भव्युत्क्रान्तिकानामपि वैक्रियलब्धिरहितानां वैक्रियलब्धिमताञ्च मारणान्तिकसमुद्घातसद्भावात्, तेभ्योऽपि–'वेयणासमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा' वेदनासमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणा भवन्ति, म्रियमाणजीवराश्यपेक्षया अपि अम्रियमाणानामसंख्येयगुणानां वेदनासमुद्घात-

तैजससमुद्घात से समवहत और असमवहत पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! तैजससमुद्घात से समवहत पंचेन्द्रिय तिर्यंच सब से कम हैं, क्यों कि तेजोलब्धि थोडों में होती है । उनकी अपेक्षा वैक्रियसमुद्घात, से समवहत असंख्यातगुणा हैं, क्योंकि वैक्रियलब्धि अपेक्षाकृत बहुतों में होती है । उनकी अपेक्षा भी मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत असंख्यात गुणा हैं, क्योंकि संमूर्छिम जलचर, स्थलचर और खेचर–सभी में, जो वैक्रिय लब्धि से रहित होते हैं, वे प्रत्येक पूर्वोक्तो की अपेक्षा असंख्यातगुणा होते हैं । किन्हीं–किन्हीं गर्भजों में भी, जो वैक्रियलब्धि से रहित और वैक्रियलब्धि से सहित हैं, उनमें भी मारणान्तिकसमुद्घात पाया जाता है । उनकी अपेक्षा भी वेदनासमुद्घात से समवहत असंख्यातगुणा हैं, क्योंकि मरते हुए जीवों की

સમવહત અને અસમવહત પચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં કેણ કોનથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! તૈજસસમુદ્ઘાતથી સમવહત પચેન્દ્રિય તિર્યંચ બધાથી ઓછા છે, કેમ કે તેજોલબ્ધિ થોડામા જ હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી સમવહત અસખ્યાતગણા છે, કેમ કે વૈક્રિયલબ્ધિ અપેક્ષાકૃત ઘણામા હોય છે તેમની અપેક્ષાએ પણ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત અસખ્યાતગણા છે, કેમ કે સંમૂર્છિમ જલચર, સ્થલચર અને ખેચર બધામા જે વિક્રિયલબ્ધિથી રહિત હોય છે, તે પ્રત્યેક પૂર્વોક્તોની અપેક્ષાએ અસખ્યાતગણા હોય છે. કોઈ કોઈ ગર્ભજોમા પણ જે વૈક્રિય-લબ્ધિથી રહિત અને વૈક્રિયલબ્ધિથી સહિત છે, તેમનામાં પણ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી

सद्भावात्-तेभ्योऽपि-'कसायसमुग्घाएण समोहया संखेज्जगुणा' कषायसमुद्घातेन समवहताः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षयाऽपि-'असमोहया संखेज्जगुणा' असमवहताः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, प्रागुक्तयुक्तेः, गौतमः पृच्छति-'मणुस्साणं भंते ! वेयणासमुग्घाएणं समोहयाणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं वेउव्वियसमुग्घाएणं तेयगसमुग्घाएणं आहारगसमुग्घाएणं केवलिसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! मनुष्याणां वेदनासमुद्घातेन समवहतानां कषायसमुद्घातेन मारणान्तिकसमुद्घातेन वैक्रियसमुद्घातेन तैजससमुद्घातेन आहारकसमुद्घातेन केवलिसमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा मणुस्सा आहारगसमुग्घाएणं समोहया' सर्वस्तोका मनुष्या आहारकसमुद्घातेन समवहता भवन्ति अतिस्तो-

अपेक्षा न मरते हुए असंख्यातगुणा हैं और उनमें वेदनासमुद्घात का सद्भाव होता है। उनकी अपेक्षा भी कषायसमुद्घात से समवहतपंचेन्द्रिय तिर्यंच संख्यातगुणा हैं और उनकी अपेक्षा भी असमवहत पंचेन्द्रियतिर्यंच संख्यात गुणा हैं। युक्ति पूर्ववत् ही समझ लेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदनासमुद्घात से समवहत कषायसमुद्घात से समवहत, मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत, वैक्रियसमुद्घात से समवहत, तैजससमुद्घात से समवहत, आहारकसमुद्घात से समवहत, केवलिसमुद्घात से समवहत और असमवहत मनुष्यों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! आहारकसमुद्घात से समवहत, मनुष्य सब से कम हैं, क्योंकि आहारकशरीर का आरंभ करनेवाले मनुष्य अत्यल्प ही होते हैं।

સમવહત અસંખ્યાતગણા છે, કેમ કે મરનારા જીવોની અપેક્ષાએ ન મરનારા અસંખ્યાતગણા છે અને તેમનામા વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ સંખ્યાતગણા છે અને તેમની અપેક્ષાએ પણ અસમવહત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ સંખ્યાતગણા છે. યુક્તિપૂર્વવત જ સમજી લેવી જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત, કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત, મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત, વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત, તૈજસસમુદ્ઘાતથી સમવહત, આહારક સમુદ્ઘાતથી સમવહત, કેવલિસમુદ્ઘાતથી સમવહત અને અસમવહત મનુષ્યોમા કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આહારકસમુદ્ઘાતથી સમવહત મનુષ્ય બધાથી ઓછા છે, કેમકે આહારક શરીરનો આરંભ કરનારા મનુષ્ય અત્યલ્પ જ હોય છે તેમની અપેક્ષાએ

कानां युगपद् आहारकशरीरारम्भसद्भावात्, तदपेक्षया-'केवलिसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा' केवलिसमुद्घातेन समवहता मनुष्याः संख्येयगुणा भवन्ति शतपृथक्त्वसंख्यया तेषामुपलभ्यमानत्वात् 'तेयगसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा' शतसहस्रसंख्यया तेषामुपलभ्यमानत्वात् तैजससमुद्घातेन समवहता मनुष्याः संख्येयगुणा भवन्ति तदपेक्षया वैक्रियसमुद्घातेन समवहता मनुष्याः संख्येयगुणाः, ततोऽपि 'मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा' मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणाः संमूर्च्छिममनुष्याणामपि तद्भावात्, तदपेक्षया-'वेयणासमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा' वेदनासमुद्घातेन समवहता मनुष्या असंख्येयगुणाः म्रियमाणराश्यपेक्षया अम्रियमाणानामसंख्येयगुणानां तद्भावसंभवात्, तेभ्यः-'कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा' कषायसमुद्घातेन समवहता मनुष्याः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'असमोहया असंखेज्जगुणा' असमवहता मनुष्या असंख्येयगुणा भवन्ति, सम्मूर्च्छिममनुष्याणामल्पकषायाणामुत्कटकषायिभ्योऽसंख्येयगुणानां सदोपलभ्यमानत्वात्, 'वाणमंतरजोइसिय-

उनकी अपेक्षा केवलिसमुद्घात से समवहत मनुष्य संख्यातगुणा अधिक हैं, क्योंकि वे शतपृथक्त्व (दो सौ से नौ सौ तक) की संख्या में पाए जाते है। उनकी अपेक्षा तैजससमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं, उनकी अपेक्षा भी वैक्रियसमुद्घात से समवहत मनुष्य संख्यातगुणा हैं, उनकी अपेक्षा मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत मनुष्य असंख्यातगुणा हैं, क्योंकि मारणान्तिकसमुद्घात संमूर्छिम मनुष्यों में भी पाया जाता है। उनकी अपेक्षा वेदनासमुद्घात से समवहत मनुष्य असंख्यातगुणा होते हैं, क्योंकि म्रियमाण जीवों की अपेक्षा अम्रियमाण असंख्यातगुणा अधिक होते हैं और वेदनासमुद्घात अम्रियमाणों में भी होता हैं। उनकी अपेक्षा कषायसमुद्घात से समवहत मनुष्य संख्यातगुणा होते हैं और कषायसमुद्घात वालों की अपेक्षा भी असमवहत-सब समुद्घातों से रहित मनुष्य असंख्यातगुणा हैं, क्यों कि अल्प

કેવલિ સમુદ્ઘાતથી સમવહત મનુષ્ય સંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે તેઓ શતપૃથક્ત્વ (બસોથી નવસો સુધી)ની સંખ્યાતમા મળે છે. તેમની અપેક્ષાએ તૈજસ્સમુદ્ઘાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાથી વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત મનુષ્ય સંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત મનુષ્ય અસંખ્યાતગણા છે, કેમ કે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત, સંમૂર્છિમ મનુષ્યોમા પણ મળી આવે છે. તેમની અપેક્ષાએ વેદના સમુદ્ઘાતથી સમવહત મનુષ્ય અસંખ્યાતગણા હોય છે, કેમકે મ્રિયમાણ જીવોની અપેક્ષાએ અમ્રિયમાણ અસંખ્યાતગણા અધિક હોય છે અને વેદનાસમુદ્ઘાત અમ્રિયમાણોમાં પણ હોય છે તેમની અપેક્ષાએ કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત મનુષ્ય સંખ્યાતગણા હોય છે અને કષાયસમુદ્ઘાતવાળાઓની અપેક્ષાએ પણ અસમવહત બધા સમુદ્ઘાતોથી રહિત

वेमाणियाणं जहा असुरकुमाराणं' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां यथा असुरकुमाराणां वक्तव्यता उक्ता तथा वक्तव्या ॥ सू० ८ ॥

॥ कषायसमुद्घातवक्तव्यता ॥

मूलम्-कइ णं भंते ! कसायसमुग्घाया पण्णत्ता ? गोयमा ! चत्तारि कसायसमुग्घाया पण्णत्ता, तं जहा–कोहसमुग्घाए, माणसमुग्घाए, मायासमुग्घाए, लोहसमुग्घाए, नेरइयाणं भंते ! कइ कसायसमुग्घाया पण्णत्ता ? गोयमा ! चत्तारि कसायसमुग्घाया पण्णत्ता, एवं जाव वेमाणियाणं, एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया कोहसमुग्घाया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा, एवं जाव वेमाणियस्स, एवं जाव लोहसमुग्घाए एए चत्तारि दंडगा, नेरइयाणं भंते ! केवइया कोहसमुग्घाया अईया ? गोयमा ! अणंता, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! अणंता, एवं जाव वेमाणियाणं, एवं जाव लोभसमुग्घाए, एवं एए वि चत्तारि दंडगा, एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया कोहकसाया अईया ? गोयमा ! अणंता, एवं जहा वेयणासमुग्घाओ भणिओ तहा कोहसमुग्घाओ वि निरवसेसं जाव वेमाणियत्ते, माणसमुग्घाए मायासमुग्घाए वि निरवसेसं जहा मारणंतियसमुग्घाए, लोहसमुग्घाओ जहा कसायसमुग्घाओ नवरं सव्व जीवा असुरादि नेरइएसु लोहकसाएणं एगुत्तरियाए नेयव्वा, नेरइयाणं भंते ! नेरइयत्ते केवइया कोहसमुग्घाया अईया ? गोयमा ! अणंता, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! अणंता, एवं

कषायवाले सम्मूर्छिम मनुष्य उत्कट कषायवालों से सदा असंख्यातगुणा होते हैं।

वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों की वक्तव्यता असुरकुमारों के समान है। ॥सू० ८॥

મનુષ્ય અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે અલ્પ કષાયવાળા સંમૂર્છિમ મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ કષાયવાળાઓથી સદા સંખ્યાતગણા હોય છે.

વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની વક્તવ્યતા અસુરકુમારોના સમાન છે. ॥સૂ ૮॥

जाव वेमाणियत्ते, एवं सट्ठाणपरट्ठाणेसु सव्वत्थ भाणियव्वा, सव्व जीवाणं चत्तारि वि समुग्घाया जाव लोभसमुग्घाओ जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते ॥ सू० ९ ॥

छाया-कति खलु भदन्त ! कषायसमुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चत्वारः कषाय-समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-क्रोधसमुद्घातः, मानसमुद्घातः, मायासमुद्घातः, लोभ समुद्घातः, नैरयिकाणां भदन्त ! कति कषायसमुद्घाता प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चत्वारः कषाय समुद्घाता प्रज्ञप्ताः, एवं यावद् वैमानिकानाम्, एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य कियन्तः क्रोधसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यचित्

कषायसमुद्घात की विशेष वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कइ णं भंते ! कसायसमुग्घाया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कषाय-समुद्घात कितने कहे हैं ? (गोयमा ! चत्तारि कसायसमुग्घाया पण्णत्ता) हे गौतम ! चार कषायसमुद्घात कहे हैं (तं जहा-कोहसमुग्घाए, माणसमुग्घाए, मायासमुग्घाए, लोहसमुग्घाए) वे इस प्रकार-क्रोधसमुद्घात, मानसमुद्घात, मायासमुद्घात और लोभसमुद्घात।

(नेरइया णं भंते ! कइ कसायसमुग्घाया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! नारकों के कितने कषायसमुद्घात कहे हैं ? (गोयमा ! चत्तारि कसायसमुग्घाया पण्णत्ता) हे गौतम ! चार कषायसमुद्घात कहे हे (एवं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार यावत् वैमानिकों के।

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स) हे भगवन् ! एक एक नारक के (केवइया कोहसमुग्घाया अईया ?) कितने क्रोधसमुद्घात अतीत हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा ?) भावी कितने ? (गोयमा ! कस्सइ

કષાયસમુદ્ઘાતની વિશેષ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ -(कइ ण भंते ! कसायसमुग्घाया पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! કષાયસમુદ્ઘાત કેટલા કહ્યા છે (गोयमा ! चत्तारि कसायसमुग्घाया पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! ચાર કષાયસમુદ્ઘાત કહ્યા છે (त जहा-कोहकसायसमुग्घाए, मानसमुग्घाए, मायासमुग्घाए, लोहसमुग्घाए) તેઓ આ પ્રકારે ક્રોધ કષાયસમુદ્ઘાત, માનસમુદ્ઘાત, માયાસમુદ્ઘાત, લોભસમુદ્ઘાત.

(नेरइयाण भते ! कइ कसायसमुग्घाया पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! નારકોના કેટલા કષાય સમુદ્ઘાત કહ્યા છે ? (गोयमा ! चत्तारि कसायसमुग्घाया पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! ચાર કષાય સમુદ્ઘાત કહ્યા છે (एव जाव वेमाणियाण) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિકો પર્યન્ત.

(एगमेगस्स ण भते ! नेरइयस्स) હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના (केवइया कोहसमुग्घाया अईया ?) કેટલા ક્રોધસમુદ્ઘાત અતીત છે ? (गोयमा ! अणंता) હે ગૌતમ ! અનન્ત

सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा, एवं यावद् वैमानिकस्य, एवं यावद् लोभसमुद्घाते एते चत्वारो दण्डकाः, नैरयिकाणां भदन्त ! कियन्तः क्रोधसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! अनन्ताः, एवं यावद् वैमानिकानाम् एवं याव-

अत्थि, कस्सइ णत्थि) हे गौतम ! किसी के होते हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा) जिसके होते हैं, एक, दो अथवा तीन होते हैं (उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा) उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त (एवं जाव वेमाणियस्स) इसी प्रकार वैमानिक तक (एवं जाव लोहसमुग्घाए) इसी प्रकार यावत् लोभसमुद्घात (एए चत्तारि दंडगा) ये चार दंडक हुए।

(नेरइयाणं भंते ! केवइया कोहसमुग्घाया अईया ?) हे भगवन् ! नारकों के अतीत क्रोधसमुद्घात कितने हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केव-इया पुरेक्खडा) भावी कितने ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (एवं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार वैमानिकों तक (एवं जाव लोभसमुग्घाए) इसी प्रकार यावत् लोभसमुद्घात (एवं एएवि चत्तारि दंडगा) इस प्रकार ये भी चार दंडक होते हैं।

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया कोहसमुग्घाया अईया ?) हे भगवन् ! एक एक नारक के नारक पर्याय में अतीत क्रोध कषायसमुद्घात कितने हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (एवं जहा वेयणासमुग्घाओ

(केवइया पुरेक्खडा) ભાવી કેટલા ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) હે ગૌતમ ! કોઈના હોય છે, કોઈના નહીં (जसत्थि जहण्णेण एक्को वा दो वा तिण्णि वा) જેને હોય છે જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ હોય છે (उक्कोसेण संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત (एव जाव वेमाणियस्स) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિકો (एव जाव लोहसमुग्घाए) એજ પ્રકારે યાવત્ લોભસમુદ્ઘાત (एए चत्तारि दंडगा) આ ચાર દંડક થયા.

(नेरइयाण भंते ! केवइया कोहसमुग्घाया अईया ?) હે ભગવન્ ! નારકોના અતીત ક્રોધ સમુદ્ઘાત કેટલા છે ? (गोयमा ! अणंता) હે ગૌતમ ! અનન્ત (केवइया पुरेक्खडा) ભાવી કેટલા (गोयमा ! अणंता) હે ગૌતમ અનન્ત (एव जाव वेमाणियाण) એજ પ્રકારે વૈમા-નિકો સુધી (एव जाव लोहसमुग्घाए) એજ પ્રકારે યાવત્ લોભસમુદ્ઘાત (एव एए चत्तारि दंडगा) એ પ્રકારે આ પણ ચાર દંડક.

(एगमेगस्स ण भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया कोहसमुग्घाया अईया ?) હે ભગવન્ ! એક એક નારકના નારક પર્યાયમાં અતીત ક્રોધ કષાયસમુદ્ઘાત કેટલા ? (गोयमा !

ल्लोभसमुद्घातः, एवम् एतेऽपि चत्वारो दण्डकाः, एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य नैरयिकत्वे कियन्तः क्रोधसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, एवं यथा वेदनासमुद्घातो भणित स्तथा क्रोधसमुद्घातोऽपि निरवशेषं यावद् वैमानिकत्वे, मानसमुद्घातो माया समुद्घातोऽपि निरवशेषं यथा मारणान्तिकसमुद्घातः, लोभसमुद्घातो यथा कषायसमुद्घातः, नवरं सर्वजीवा असुरादिनैरयिकेषु लोभकषायेण एकोत्तरिया ज्ञातव्याः, नैरयिकाणां भदन्त ! नैरयिकत्वे कियन्तः क्रोधसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! अनन्ताः, एवं यावद् वैमानिकत्वे, एवं स्वस्थानपरस्थानेषु

वि) इस प्रकार जैसे वेदनासमुद्घात कहा वैसा क्रोधसमुद्घात भी (निरवसेसं) पूरा (जाव वेमाणियत्ते) यावत् वैमानिक पर्याय में (माणसमुग्घाए मायासमुग्घाए वि निरवसेसं) मानसमुद्घात, मायासमुद्घात भी पूरा (जहा मारणंतियसमुग्घाए) जैसा मारणान्तिकसमुद्घात (लोहसमुग्घाओ जहा कसायसमुग्घाओ) लोभसमुद्घात, कषायसमुद्घात के समान (नवरं) विशेष (सव्वजीवा) सभी जीव (असुरादि नेरइएसु) असुर आदि, नारकों में (लोभकसाएणं) लोभ कषाय से (एगुत्तरियाए) एक से लेकर (नेयव्वा) जानना चाहिए।

(नेरइयाणं भंते ! नेरइयत्ते केवइया कोहसमुग्घाया अईया ?) हे भगवन् ! नारकों के नारकपने में कितने क्रोध कषाय अतीत हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा) भावी कितने ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (एवं जाव वेमाणियत्ते) इसी प्रकार यावत् वैमानिक पर्याय में (एवं सट्ठाणपरट्ठाणेसु) इस प्रकार स्वस्थान-परस्थानों में (सव्वत्थ भाणियव्वा) सर्वत्र कहना चाहिए (सव्वजीवाणं चत्तारि वि समुग्घाया) सब जीवों के चारों

अणता) હે ગૌતમ ! અનન્ત (एव जहा वेयणासमुग्घाओ भणिओ तहा कोहसमुग्घाओ वि) એ પ્રકારે જેવા વેદનાસમુદ્ઘાત કહ્યા તેજ ક્રોધસમુદ્ઘાત પણ (निरवसेस) પુરા (जाव वेमाणियत्ते) યાવત્ વૈમાનિક પર્યાયમા (माणसमुग्घाए, मायासमुग्घाए वि निरवसेसं) માન સમુદ્ઘાત, માયાસમુદ્ઘાત પણ પુરા (जहा मरणंतियसमुग्घाए) જેવા મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત (लोहसमुग्घाओ जहा कसायसमुग्घाओ) લોભસમુદ્ઘાત કષાયસમુદ્ઘાતના સમાન (नवर) વિશેષ (सव्व जीवा) બધા જીવ (असुरादि नेरइएसु) અસુર આદિ, નારકોમા (लोहकसाएण) લોભકષાયથી (एगुत्तरियाए) એકથી લઈને (नेयव्वा) જાણવા જોઈએ.

(नेरइयाण भंते ! नेरइत्ते केवइया कोहसमुग्घाया अईया) હે ભગવન્ ! નારકોના નારકપણે કેટલા ક્રોધકષાય અતીત છે ? (गोयमा ! अणंता) હે ગૌતમ ! અનન્ત (केवइया पुरेक्खडा) ભાવી કેટલા ? (गोयमा ! अणंता) હે ગૌતમ ! અનન્ત (एव जाव वेमाणियत्ते) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક પર્યાયમા (एव सट्ठाणपरट्ठाणेसु) એજ પ્રકારે સ્વસ્થાન-પરસ્થાનોમા (सव्वत्थ भाणियव्वा) સર્વત્ર કહેવા જોઈએ (सव्व जीवाण चत्तारि वि समु-

वानव्यन्तराणां ज्योतिष्काणां वैमानिकानाञ्चापि चत्वारः कषायसमुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, सम्प्रति एकैकस्य नैरयिकादे वैमानिकान्तस्य चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण कषायसमुद्घातान् प्ररूपयितु-माह-'एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया कोहसमुग्घाया अईया ?' हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिकस्य कियन्तः क्रोधसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंता' एकैकस्य नैरयिकस्य अनन्ताः क्रोधसमुद्घाता अतीताः सन्ति, 'केव इया पुरेक्खडा' कियन्तः-'क्रोधसमुद्घाता नैरयिकस्य पुरस्कृताः-अनागताः सन्ति ! भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' कस्यचिन्नैरयिकस्य अनागताः क्रोधसमुद्घाताः सन्ति, कस्यचिन्नैरयिकस्य न सन्ति, तत्र नरकभवप्रान्ते वर्तमानो यः स्वभावादेव स्तोककषायः कषायसमुद्घातं विनैव मरणधर्ममासाद्य नरकादुद्वृत्तः सन् मनुष्यभवमवाप्य कषायसमुद्घातमप्राप्त एव सिद्धो भविष्यति तस्यानागतः कषायसमुद्घातो

वैमानिकों के चार कषायसमुद्घात कहे गए हैं।

अब एक-एक नारक से लेकर वैमानिक पर्यन्त चौवीसों दंडकों के क्रम से कषायसमुद्घात की प्ररूपणा की जाती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के अतीत क्रोधसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! एक-एक नारक के अतीत क्रोधसमुद्घात अनन्त हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के भावी क्रोधसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! किसी नारक के होते हैं, किसी के नहीं होते हैं। जो नारक, नारक भव के अन्तिम समय में वर्त्तमान है और जो स्वभाव से ही मन्दकषायी है, वह कषायसमुद्घात विना ही मृत्यु को प्राप्त हो कर नरक से निकल कर, मनुष्य भव में उत्पन्न होनेवाला है और कषायसमुद्घात किए

કષાયસમુદ્ઘાત કહેલા છે.

હવે એક-એક નારકોને લઇને વૈમાનિક પર્યન્ત ચોવીસે દંડકોના ક્રમથી કષાય-સમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકોના અતીત ક્રોધસમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક-એક નારકના અતીત ક્રોધસમુદ્ઘાત અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના ભાવી ક્રોધસમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ નારકના હોય છે, કોઇના નથી હોતા. જે નારકભવના અન્તિમ સમયમા વર્તમાન છે અને જે સ્વભાવથી જ મન્દ કષાયી છે, તે કષાયસમુદ્ઘાતના સિવાય મૃત્યુને પ્રાપ્ત થઇને નરકથી નિકળીને, મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થનાર છે અને કષાયસમુદ્ઘાત કર્યા સિવાય જ સિદ્ધ થઇ જશે, તેના ભાવી કષાયસમુદ્

सर्वत्र भणितव्याः, सर्वजीवानां चत्वारोऽपि समुद्घाता यावल्लोभसमुद्घातो यावद् वैमानिकाना वैमानिकत्वे ॥ सू० ९ ॥

टीका- अथ कषायसमुद्घातानां विशेषवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह 'कइ णं भंते ! कसाय समुग्घाया पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कति खलु कषायसमुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'चत्तारि कसायसमुग्घाया पण्णत्ता' चत्वारः कषायसमुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-कोहसमुग्घाए माणसमुग्घाए मायासमुग्घाए लोहसमुग्घाए' तद्यथा क्रोधसमुद्घातः, मानसमुद्घातः, मायासमुद्घातः, लोभसमुद्घातः, गौतमः पृच्छति -'नेरइया णं भंते ! कइकसायसमुग्घाया पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां कति कषायसमुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'चत्तारि कसायसमुग्घाया पण्णत्ता' चत्वारः कषायसमुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवम्-नैरयिकाणामिव यावद्-असुरकुमारादि भवनपतीनां पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियाणा विकलेन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणां

समुद्घात (जाव लोभसमुग्घाओ) यावत् लोभसमुद्घात (जाव वेमाणियाण वेमाणियत्ते) यावत् वैमानिकों के वैमानिक पर्याय में ॥ सू० ९॥

टीकार्थ-अब कषायसमुद्घात की विशेष वक्तव्यता का निरूपण किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन ! कषायसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान-हे गौतम ! चार कषायसमुद्घात कहे हैं। वे इस प्रकार हैं-क्रोध समुद्घात, मानसमुद्घात, मायासमुद्घात, लोभसमुद्घात ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारकों के कितने कषायसमुद्घात कहे हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! चार कषायसमुद्घात कहे हैं। इसी प्रकार असुरकुमार आदि भवनपतियों के, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियों के, विकलेन्द्रियों के, पंचेन्द्रियतिर्यंचों के, मनुष्यों, के, वानव्यन्तरों के, ज्योतिष्कों के और

ग्घाया) બધા જીવોના ચારે સમુદ્ઘાત (जाव लोहसमुग्घाओ) યાવત્ લોભસમુદ્ઘાત (जाव वेमाणियाण वेमाणियत्ते) યાવત્ વૈમાનિકોના વૈમાનિક પર્યાયમાં ॥ સૂ૦ ૯ ॥

ટીકાર્થ -હવે કષાયસમુદ્ઘાતની વિશેષ વક્તવ્યતાનું નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કષાયસમુદ્ઘાત કેટલા કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ચાર કષાયસમુદ્ઘાત કહ્યા છે તેઓ આ પ્રકારે છે-ક્રોધ કષાયસમુદ્ઘાત, માનસમુદ્ઘાત, માયાસમુદ્ઘાત, લોભસમુદ્ઘાત

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના કેટલા કષાયસમુદ્ઘાત કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના ચાર કષાયસમુદ્ઘાત કહ્યા છે એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોના, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોના, વિકલેન્દ્રિયોના, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના, મનુષ્યોના, વાનવ્યન્તરોના, જ્યોતિષ્કોના, અને વૈમાનિકોના, ચાર

वानव्यन्तराणां ज्योतिष्काणां वैमानिकानाञ्चापि चत्वारः कषायसमुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, सम्प्रति एकैकस्य नैरयिकादे वैमानिकान्तस्य चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण कषायसमुद्घातान् प्ररूपयितुमाह-'एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया कोहसमुग्घाया अईया ?' हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिकस्य कियन्तः क्रोधसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंता' एकैकस्य नैरयिकस्य अनन्ताः क्रोधसमुद्घाता अतीताः सन्ति, 'केवइया पुरेक्खडा' कियन्तः-'क्रोधसमुद्घाता नैरयिकस्य पुरस्कृताः-अनागताः सन्ति ! भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि' कस्यचिन्नैरयिकस्य अनागताः क्रोधसमुद्घाताः सन्ति, कस्यचिन्नैरयिकस्य न सन्ति, तत्र नरकभवप्रान्ते वर्तमानो यः स्वभावादेव स्तोककषायः कषायसमुद्घातं विनैव मरणधर्ममासाद्य नरकादुद्वृत्तः सन् मनुष्यभवमवाप्य कषायसमुद्घातमप्राप्त एव सिद्धो भविष्यति तस्यानागतः कषायसमुद्घातो

वैमानिकों के चार कषायसमुद्घात कहे गए हैं।

अब एक-एक नारक से लेकर वैमानिक पर्यन्त चौवीसों दंडकों के क्रम से कषायसमुद्घात की प्ररूपणा की जाती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के अतीत क्रोधसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! एक-एक नारक के अतीत क्रोधसमुद्घात अनन्त हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के भावी क्रोधसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! किसी नारक के होते हैं, किसी के नहीं होते हैं। जो नारक, नारक भव के अन्तिम समय में वर्त्तमान है और जो स्वभाव से ही मन्दकषायी है, वह कषायसमुद्घात विना ही मृत्यु को प्राप्त हो कर नरक से निकल कर, मनुष्य भव में उत्पन्न होनेवाला है और कषायसमुद्घात किए

કષાયસમુદ્ઘાત કહેલા છે.

હવે એક-એક નારકોને લઈને વૈમાનિક પર્યન્ત ચોવીસે દડકોના ક્રમથી કષાયસમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકોના અતીત ક્રોધસમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક-એક નારકના અતીત ક્રોધસમુદ્ઘાત અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના ભાવી ક્રોધસમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ નારકના હોય છે, કોઈના નથી હોતા. જે નારકભવના અન્તિમ સમયમાં વર્તમાન છે અને જે સ્વભાવથી જ મન્દ કષાયી છે, તે કષાયસમુદ્ઘાતના સિવાય મૃત્યુને પ્રાપ્ત થઈને નરકથી નિકળીને, મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થનાર છે અને કષાયસમુદ્ઘાત કર્યા સિવાય જ સિદ્ધ થઈ જશે, તેના ભાવી કષાયસમુદ્

नास्ति, तदन्यस्यास्तीति भावः, 'जस्सात्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा' यस्यापि अनागताः कषायसमुद्घाताः सन्ति तस्यापि जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा सन्ति तत्र संख्येयकालं संसारावस्थायिनः संख्येयाः, असंख्येयकालं संसारावस्थायिनः असंख्येयाः, अनन्तकालं संसारावस्थायिनोऽनन्ता अनागताः कषायसमुद्घाता बोध्याः, 'एव जाव वेमाणियस्स' एवम्-नैरयिकस्येव यावद् असुरकुमारादि भवनपतेः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियस्य विकलेन्द्रियस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य मनुष्यस्य वानव्यन्तरस्य ज्योतिष्कस्य वैमानिकस्य च अनन्ताः क्रोधकषायसमुद्घाता अतीताः, अनागतास्तु कस्यचित् सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, यस्यापि सन्ति तस्यापि जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा सन्ति, 'एवं जाव कोहसमुग्घाए एए चत्तारि दंडगा' एवम्-

विना ही सिद्ध हो जाएगा, उसको भावी कषायसमुद्घात नहीं है। जो नारक उससे भिन्न प्रकार का है, उसको भावी कषायसमुद्घात है। जिसको भावी कषायसमुद्घात हैं, उसके जघन्य एक, दो अथवा तीन हैं, और उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त हैं। जो संख्यात काल तक संसार में परिभ्रमण करेगा उसके संख्यात, असंख्यात काल तक संसार में रहनेवाले के असंख्यात और अनन्तकाल तक रहने वाले के अनन्त भावी कषायसमुद्घात समझना चाहिए।

नारक के समान ही असुरकुमार आदि भवनपतियों के, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियों के, विकलेन्द्रियों के, पंचेन्द्रियतिर्यंचों के, मनुष्यों के वानव्यन्तर ज्योतिष्क और वैमानिकों के अनन्त अतीत क्रोधसमुद्घात हैं। अनागत किसी के हैं किसी के नहीं। जिसके हैं उसके भी जघन्य एक, दो अथवा तीन हैं, उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त हैं।

क्रोधसमुद्घात के समान ही मानसमुद्घात, मायासमुद्घात और लोभसमुद्घात भी नारक आदि चौबीसों दंडकों में कह लेना चाहिए। इस प्रकार

ઘાત નથી જે નારક એનાથી ભિન્ન પ્રકારના છે, તેના ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત છે, જેના ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત છે, તેના જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સખ્યાત અસખ્યાત અથવા અનત છે, જે સખ્યાતકાળ સુધી સસારમા પરિભ્રમણ કરશે તેના સખ્યાત અસખ્યાતકાળ સુધી સસારમાં રહેનારાના સખ્યાત અનન્તકાળ સુધી રહેનારના અનત ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત સમજવા જોઈએ નારકના સમાન જ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોના પૃથ્વીકાયિકો આદિ એકેન્દ્રિયોના વિકલેન્દ્રિયોના, પચેન્દ્રિય તિર્યંચોના, મનુષ્યોના, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિકોના અનન્ત અતીત ક્રોધ કષાયસમુદ્ઘાત છે. અનાગત કોઇના છે, કોઇના નથી જેના છે તેના પણ જઘન્ય એક, બે અથવા અનન્ત છે.

ક્રોધ સમુદ્ઘાતની સમાન જ માનસમુદ્ઘાત માયાસમુદ્ઘાત અને લોભસમુદ્ઘાત પણ

क्रोधसमुद्घात इव यावद्-मानसमुद्घातो मायासमुद्घातो लोभसमुद्घातश्चापि नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण वक्तव्यः, तथा चैते-क्रोधमानमाया लोभसमुद्घातविषयकाश्चत्वार श्चतुर्विंशतिदण्डकाः-षण्णवतिसंख्यकालापका भवन्तीति भावः, इत्येवमेकत्वेनाभिधाय सम्प्रति बहुत्वेन तानेव चतुश्चतुर्विंशतिदण्डकान् नैरयिकादिविषयकान प्ररूपयितुमाह-'नेरइया णं भंते ! केवइया कोहसमुग्घाया अईया ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां कियन्तः क्रोधसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंता' अनन्ताः क्रोधसमुद्घाता नैरयिकाणामतीताः सन्ति 'केवइया पुरेक्खडा ?' कियन्तः क्रोधसमुद्घाताः पुरस्कृताः-अनागताः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! अनन्ताः क्रोधसमुद्घाता अनागताः सन्ति पृच्छासमयभाविनां नैरयिकाणां मध्ये बहूनामनन्तकालावस्थायित्वात् 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवम्-नैरयिकाणामिव यावद्-असुरकुमारादि भवनपतीनां पृथिवीकायिकादि वैमानिकपर्यन्तानाम् अनन्ताः क्रोधसमुद्घाता अतीता अनागताश्च सन्ति, प्रागुक्तयुक्तेः,

ये चार चौवीस दंडक होते हैं और सब मिलकर छियानवे आलापक हो जाते हैं।

एकवचन की अपेक्षा यह कथन किया गया है। अब बहुवचन की अपेक्षा से उन्हीं चौवीसों दंडकों में प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारकों के अतीत क्रोधसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारकों के अतीत क्रोधसमुद्घात अनन्त हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारकों के अनागत क्रोधसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! अनागत भी अनन्त हैं, क्योंकि पृच्छा के समय बहुत नारक ऐसे होते हैं जो अनन्त काल तक संसार में रहेंगे। इसी प्रकार असुरकुमार आदि भवनपतियों के, एवं पृथिवीकायिक आदि से लेकर वैमानिकों तक के अतीत और अनागत क्रोधसमुद्घात अनन्त कहना चाहिए। युक्ति पूर्ववत् समझना चाहिए। इसी प्रकार क्रोधसमुद्घात की तरह मानसमु-

નારકાદિ ચોવીસે દડકોમા કહેવા જોઇએ. એ પ્રકારે ચાર ચોવીસ દડક થાય છે. અને બધા મળીને છન્નુ આલાપક બને છે એક વચનની અપેક્ષાએ આ કથન કરાયુ છે-

હવે બહુવચનની અપેક્ષાથી તે ચોવીસે દડકોમાં પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના અતીત ક્રોધસમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના અતીત ક્રોધસમુદ્ઘાત અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના અનાગત ક્રોધસમુદ્ઘાત કેટલા ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનાગત પણ અનન્ત છે, કેમકે પૃચ્છાના સમયે ઘણા નારક એવા હોય છે જે અનન્તકાળ સુધી સસારમાં રહેશે એ જ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોના, પૃથ્વીકાયિક આદિથી લઇને વૈમાનિકો સુધીના અતીત અને અનાગત ક્રોધસમુદ્ઘાત અનન્ત કહેવા જોઇએ. યુક્તિપૂર્વવત્ સમજવા જોઇએ.

'एवं जाव लोभसमुग्घाए' एवम्-क्रोधसमुद्घात इव यद्-मानसमुद्घातो मायासमुद्घातो लोभसमुद्घातश्चापि नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण अतीतानागतविषयको वक्तव्यः, तदुपसंहरन्नाह-'एवं एएवि चत्तारि दंडगा' एवम्-उक्तरीत्या एतेऽपि-पूर्वोक्ता बहुत्वविषयकाश्चत्वारश्चतुर्विंशतिदण्डकाः-षण्णवतिसंख्यकाः आलापका वक्तव्याः, सम्प्रति एकैकस्य नैरयिकादेः नैरयिकत्वादिषु स्वपरस्थानेषु वृत्तस्य भाविनश्च कियन्तः, क्रोधसमुद्घाता अतीताः कियन्तो भाविनश्चेति प्ररूपयितुमाह-'एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया कोहसमुग्घाया अईया ?' हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नारयिकस्य नैरयिकत्वे वृत्तस्य अतीतसकलकालापेक्षया कियन्तः क्रोधसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंता' अनन्ताः क्रोधसमुद्घाता नैरयिकत्वे वृत्तस्य नैरयिकस्य अतीताः सन्ति, 'एवं जहा वेयणासमुग्घओ भणिओ तहा कोहसमुग्घाओ वि निरवसेसं जाव वेमाणियत्ते' एवम्-उक्तरीत्या यथा वेदनासमुद्घातः पूर्वं भणितस्तथा क्रोधसमुद्घातोऽपि निरवशेषं-साकल्येन भणितव्यः, कियद्दूरं भाणितव्य मित्याकाङ्क्षया

दुघात मायासमुद्घात और लोभसमुद्घात भी चौवीसों दण्डकों में अतीत और अनागत विषयक कहना चाहिए। इस प्रकार ये बहुवचन संबंधी भी चार चौवीस दंडक होते हैं' अतः छियानवे आलापक कह लेना चाहिए।

अब यह प्ररूपण करते हैं कि एक-एक नारक के नारक पर्याय में तथा अन्य पर्यायों में अतीत और अनागत क्रोधसमुद्घात कितने हैं ?

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के नारक-अवस्था में सम्पूर्ण अतीतकाल की अपेक्षा अतीत क्रोधसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! एक-एक नारक के नारकावस्था में अतीत समुद्घात अनन्त हैं।

इस प्रकार जैसा वेदनासमुद्घात पहले कहा है, वैसा ही क्रोधसमुद्घात

એજ પ્રકારે ક્રોધસમુદ્ઘાતની જેમ માનસમુદ્ઘાત, માયાસમુદ્ઘાત અને લોભ સમુદ્ઘાતપણ ચોવીસે દંડકોમા અતીત અને અનાગત વિષયક કહેવા જોઈએ. એ પ્રકારે આ બહુવચન સમ્બન્ધી પણ ચાર ચોવીસ દંડક થાય છે, તેથી છન્નુ આલાપક કહેવા જોઈએ

હવે એ પ્રરૂપણા કરાય છે કે એક-એક નારકના નારક પર્યાયમા તથા અન્ય પર્યાયમાં અતીત અને અનાગત ક્રોધસમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના નારક અવસ્થામા સમ્પૂર્ણ અતીતકાલની અપેક્ષાએ અતીત ક્રોધસમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક-એક નારકના નારકાવસ્થામાં અતીતસમુદ્ઘાત અનન્ત છે

એ પ્રકારે જેવા વેદનાસમુદ્ઘાત પહેલા કહ્યા છે, તેવા જ ક્રોધસમુદ્ઘાત પણ પુરા

माह-यावद् वैमानिकत्वे-वैमानिकस्य वेमानिकत्वे' इत्यालापकं यावदित्यर्थः, तथा च नैरयिकस्य नैरयिकत्वे इव असुरकुमारादित्वे वैमानिकत्वान्ते, एवम्-असुरकुमारादिनामपि वैमानिकान्तानां नैरयिकत्वादि चतुर्विंशति स्वपरस्थानेषु प्रत्येकं क्रोधसमुद्घाता अतीतानागतसम्बन्धिनो वक्तव्याः सर्वसंख्यया च षट्पञ्चाशदधिकसहस्रसंख्यका आलापका भवन्तीति बोध्यम्, तत्र अतीताः क्रोधसमुद्घाता यथायोगमनन्ता अवसेया अनागतास्तु यथासंभवं कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्नसन्ति यस्यापि सन्ति तस्यापि जघन्येन एकद्वित्रा वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा अवसेयाः, सम्प्रति मानसमुद्घातं मायासमुद्घातञ्च प्ररूपयितुमतिदिशन्नाह-'माणसमुग्घाए मायासमुग्घाए वि निरवसेसं जहा मारणंतियसमुग्घाए' मानसमुद्घातो मायासमुद्घातोऽपि निरवशेषम्-साकल्येन यथा मारणान्तिक समुद्घात उक्तस्तथा वक्तव्यः, तथा च नैरयिकादीनां प्रत्येकं चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण अनन्ता

भी पूरा कह लेना चाहिए। वह कहां तक कहना चाहिए ? उत्तर है-वैमानिकों तक इस प्रकार जैसे नारक के नारक पर्याय में क्रोधसमुद्घात कहा है। उसी प्रकार असुरकुमार का असुरकुमारपर्याय में तथा अन्य सभी वैमानिक पर्याय तक में अर्थात् चौवीसों दडकों में क्रोधसमुद्घात का कथन समझ लेना चाहिए। इस प्रकार सब मिलकर एक सहस्र छप्पन आलापक होते हैं। उनमें अतीत क्रोधसमुद्घात यथायोग्य अनन्त जानने चाहिए और अनागत किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते। जिसके होते हैं, जघन्य एक, दो या तीन होते हैं और उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त होते हैं।

अब मानसमुद्घात और मायासमुद्घात की प्ररूपणा के संबंध कहते हैं-मानसमुद्घात और मायासमुद्घात पूरी तरह मारणान्तिकसमुद्घात के समान कह लेना चाहिए। इस प्रकार चौवीस दण्डकों में से प्रत्येक में अतीत

કહેવા જોઈએ. તે ક્યા સુધી કહેવા જોઇએ ? ઉત્તર એ છે-વૈમાનિક સુધી એ પ્રકારે જેવા નારકના નારક પર્યાયમા ક્રોધસમુદ્ઘાત કહ્યા છે.

એ જ પ્રકારે અસુરકુમારના પર્યાયમા તથા અન્ય બધા વૈમાનકીય પર્યાય સુધીમાં અર્થાત્ ચોવીસે દડકોમાં ક્રોધસમુદ્ઘાતનુ કથન સમજી લેવું જોઇએ.

આ પ્રકારે બધા મળીને એક હજાર છપ્પન આલાપક થાય છે તેમનામાં અતીત ક્રોધસમુદ્ઘાત યથાયોગ્ય અનન્ત જાણવા જોઇએ અને અનાગત કોઇના હોય છે, કોઈના નથી હોતા. જેમના હોય છે, જઘન્ય એક બે અગર ત્રણ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસખ્યાત અથવા અનન્ત હોય છે

હવે માનસમુદ્ઘાત અને માયા સમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણાના સમ્બન્ધમાં કહે છે-

માનસમુદ્ઘાત અને માયાસમુદ્ઘાત પુરી રીતે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતની સમાન કહેવા જોઇએ.

એ પ્રકારે ચોવીસ દડકોમાથી પ્રત્યેકમાં અતીત માનસમુદ્ઘાત અનન્ત છે, અને

मानसमुद्घाता अतीताः, अनागतास्तु यथायोगं कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति तस्य जघन्येन एकद्वित्रा वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा सन्ति इत्येवंरीत्या षट्पञ्चाशदधिकसहस्रसंख्यकालापा वक्तव्या एवं मायासमुद्घातोऽपि वक्तव्य इति भाव', 'लोहसमुग्घाए जहा कसायसमुग्घाओ' लोभसमुद्घातो यथा कषायसमुद्घात उक्तस्तथा वक्तव्यः, किन्तु–'नवरं सव्वजीवा असुराई नेरइएसु लोहकसाएणं एगुत्तरियाए नेयव्वा' नवरम्–विशेषस्तु सर्वे जीवा असुरकुमारादयो नैरयिकादिषु नारकत्वे लोभकषायेण प्ररूप्यमाणा एकोत्तरिकया–एकोत्तरस्य भावः एकोत्तरिका 'मनोज्ञादित्वाद् वुञ् प्रत्ययः,' तया–एकोत्तरिकया पूर्वोक्तैकोत्तरेणैव ज्ञातव्याः, तथा च नैरयिकाणां निरन्तरमपीडावेदनाभिभूततया सततमुद्विग्नाना प्रायो लोभसमुद्घातासंभवात् एकोत्तरश्च–अतीता लोभसमुद्घाता अनन्ताः अनागतास्तु कस्यचित् सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति यस्य सन्ति तस्य एक द्वित्रा वा उत्कृष्टेन सङ्ख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा सन्ति, इत्येवं रीत्या चतुर्विंशति-

मानसमुद्घात अनन्त हैं और अनागत यथायोग्य किसी के हैं किसी के नहीं। जिसके हैं, जघन्य एक, दो या तीन हैं, उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात और अनन्त हैं। इस तरह एक हजार छप्पन आलापक कहने चाहिए। इसी प्रकार मायासमुद्घात के संबंध में भी कह लेना चाहिए।

लोभसमुद्घात की वक्तव्यता कषायसमुद्घात के समान समझनी चाहिए। विशेषता यह है कि असुरकुमार आदि सभी जीवों का नारक पर्याय में प्ररूपणा किया जाय तो एक से लेकर करना चाहिए, क्योंकि अत्यन्त तीव्र पीडा से निरन्तर उद्विग्न रहनेवाले नारकों में प्रायः लोभसमुद्घात होता नहीं है। अतः उनके अतीत लोभसमुद्घात अनन्त हैं, भावी किसी के हैं किसी के नहीं हैं जिस के हैं उसके जघन्य एक, दो या तीन हैं, उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात, अथवा अनन्त हैं। इस प्रकार चौवीस दंडकों के क्रम से प्रत्येक दण्डक में–

અનાગત યથા યોગ્ય કોઈના છે, કોઈના નથી. જેમના છે જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ છે, ઉત્કૃષ્ટ સખ્યાત, અસખ્યાત અને અનન્ત છે. આ રીતે એક હજાર છપ્પન આલાપક કહેવા જોઈએ એ પ્રકારે માયાસમુદ્ઘાતના સંબન્ધમા પણ કહેવુ જોઈએ

લોભસમુદ્ઘાતની વક્તવ્યતા કષાયસમુદ્ઘાતના સમાન સમજવી જોઈએ. વિશેષતા એ છે કે અસુરકુમાર આદિ બધા જીવોની નારક પર્યાયમા પ્રરૂપણા કરાય તો એકથી લઈને કરવી જોઈએ કેમકે અત્યન્ત તીવ્ર પીડાથી નિરન્તર ઉદ્વિગ્ન રહેનારા નારકોમા પ્રાયઃ લોભસમુદ્ઘાત થતા નથી તેથી તેમના અતીત લોભસમુદ્ઘાત અનન્ત છે ભાવી કોઈના છે અને કોઈના નથી જેમના છે તેમના જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ છે ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે.

એજ પ્રકારે ચોવીસે દંડકોના ક્રમથી પ્રત્યેક દંડકમા નારકોથી લઈને વૈમાનિક સુધીમા

दण्डकक्रमेण प्रत्येकं नैरयिकादित्व वैमानिकत्वान्ते स्वपरस्थाने क्रोधसमुद्घातविषया नैरयिकादीनां वैमानिकान्तानां षट्पञ्चाशदधिकसहस्रसंख्यकालापा अवसेयाः, बहुत्वमधिकृत्याह-'नेरइया णं भंते ! नेरइयत्ते केवइया कोहसमुग्घाया अईया ?' हे भदन्त ! नारयिकाणां नैरयिकत्वे कियन्तः क्रोधसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! हे गौतम ! 'अणंता' अनन्ताः क्रोधसमुद्घाता नैरयिकाणां नैरयिकत्वे अतीताः सन्ति अनन्तशो नैरयिकत्वस्य सर्वजीवैः प्राप्तत्वात्, 'केवइया पुरेक्खडा' कियन्तः क्रोधसमुद्घाताः पुरस्कृताः-अनागताः सन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंता' अनन्ताः क्रोधसमुद्घाता नैरयिकाणां नैरयिकत्वे अनागताः सन्ति, 'एवं जाव वेमाणियत्ते' एवम्-नैरयिकत्वे इव यावत्-असुरकुमारादित्वे वैमानिकत्वान्ते च स्वपरस्थाने अतीताः क्रोधसमुद्घाता अनन्ताः सन्ति, पृच्छासमयभाविनां मध्ये बहूनामनन्तशो नैरयिकत्वप्राप्तियोग्यत्वात्, 'एवं एद्वाण

नारकों से लेकर वैमानिक तक में चौवीसों दण्डकों की वक्तव्यता कहना चाहिए। ऐसा करने से एक हजार छप्पन आलापक होते हैं। यह सब कथन एकत्व की अपेक्षा से समझना चाहिए। अब बहुत्व की विवक्षा से कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारकों के नारक पर्याय में अतीत क्रोधसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारकों के नारक पर्याय में अतीत क्रोधसमुद्घात अनन्त हैं, क्योंकि सब जीवों में अनन्त बार नारकपर्याय पाई है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् भावी क्रोधसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारकों के नारकपर्याय में अनागत क्रोधसमुद्घात अनन्त है।

इसी प्रकार नारकों के असुरकुमार-पर्याय में यावत् वैमानिकपर्याय में अतीत क्रोधसमुद्घात अनन्त हैं और अनागत भी अनन्त हैं, क्योंकि पृच्छा के

ચોવીસ દંડકોની વક્તવ્યતા કહેવી જોઈએ. એમ કરવાથી એક હજાર છપ્પન આલાપક થાય છે. આ બધુ કથન એકત્વની અપેક્ષાથી સમજવુ જોઈએ

હવે બહુત્વની વિવક્ષાથી કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના નારકપર્યાયમા અતીત ક્રોધસમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના નારકપર્યાયમા અતીત ક્રોધસમુદ્ઘાત અનન્ત છે, કેમકે બધા જીવોએ અનન્તવાર નારકપર્યાય મેળવેલ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવી ક્રોધસમુદ્ઘાત કેટલા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના નારકપર્યાયમાં ભાવી ક્રોધસમુદ્ઘાત અનંત છે.

એ જ પ્રકારે નારકોના અસુરકુમાર પર્યાયમાં યાવત્ વૈમાનિક પર્યાયમાં અતીત સમુદ્ઘાત અનન્ત છે અને અનાગત પણ અનન્ત છે, કેમકે પૃચ્છાના સમયમાં રહેલા

परट्ठाणेसु सव्वत्थ भाणियव्वा' एवम्-उक्तरीत्या स्वस्थानपरस्थानेषु सर्वत्र-चतुर्विंशति-दण्डकपदवाच्येषु क्रोधसमुद्घाता भणितव्याः, 'सव्वजीवाणं चत्तारि वि समुग्घाया जाव लोभसमुग्घाओ जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते' सर्वजीवानां-नैरयिकादीनां चत्वारोऽपि समुद्घाताः-यावत्-क्रोधमानमायालोभसम्बन्धिनः अनन्ता अतीताः सन्ति, अनागताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, इत्येवं रीत्या यावद् असुरकुमाराणां नागकुमाराणां सुवर्णकुमाराणाम् अग्निकुमाराणां विद्युत्कुमाराणाम् उदधिकुमाराणां द्वीपकुमाराणां दिक्कुमाराणां स्तनितकुमाराणां पृथिवीकायिकैकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तर-ज्योतिष्कवैमानिकानाम् प्रत्येकं नैरयिकत्वे यावद्-असुरकुमारादित्वे वैमानिकत्वान्ते अतीताः क्रोधसमुद्घाता अनन्ता अवसेयाः, अनागता अपि अनन्ताः सन्ति यथायोगम्, एवं मानसमुद्घाता मायासमुद्घाता लोभसमुद्घाताश्चापि वक्तव्याः, तथा च एकैकस्य

समय में रहे हुए जीवों में बहुत-से नारकपर्याय की प्राप्ति के योग्य हैं ॥ इस प्रकार सभी स्वस्थानों और परस्थानों में अर्थात् चौवीसों दण्डकों में क्रोधसमुद्घात कह लेना चाहिए। नारकों से लेकर वैमानिकों तक सभी जीवों के चारों समुद्घात अर्थात् क्रोधसमुद्घात, मानसमुद्घात, मायासमुद्घात और लोभसमुद्घात अतीत अनन्त हैं। अनागत किसी के हैं, किसी के नहीं। इस प्रकार असुरकुमारों के, नागकुमारो के, सुवर्णकुमारों के, अग्निकुमारो के, विद्युत्कुमारों के, उदधिकुमारों के, द्वीपकुमारो के, दिक्कुमारों के, पवनकुमार स्तनितकुमारो के, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों के, विकलेन्द्रियों के पंचेन्द्रियतिर्यंचों के, मनुष्यों के वानव्यन्तरों के, ज्योतिष्को के और वैमानिकों के, नारकपर्याय में, असुरकुमारपर्याय में यावत् वैमानिकपर्याय में अतीत क्रोधसमुद्घात अनन्त हैं। अनागत भी यथयोग्य अनन्त है। इसी प्रकार मानसमुद्घात, मायासमुद्घात और लोभसमुद्घात भी कह लेना चाहिए। अर्थात् एक-एक

જીવોમાં ઘણા નારક પર્યાયની પ્રાપ્તિને યોગ્ય છે. એ પ્રકારે બધા સ્વસ્થાનો અને પરસ્થાનોમા અર્થાત્ ચોવીસે દડકોમા ક્રોધસમુદ્ઘાતકહી લેવો જોઇએ.

નારકોથી લઇને વૈમાનિકો સુધી બધા જીવોના ચારે સમુદ્ઘાત અર્થાત્ ક્રોધસમુદ્ઘાત, માનસમુદ્ઘાત, માયાસમુદ્ઘાત, લોભસમુદ્ઘાત અતીત અનન્ત છે. અનાગત કોઇના છે, કોઇના નથી

એ પ્રકારે અસુરકુમારોના, નાગકુમારોના, સુવર્ણકુમારોના, અગ્નિકુમારોના, વિદ્યુત્કુમારોના, ઉદધિકુમારોના, દ્વીપકુમારોના, દિક્કુમારોના, પવનકુમારોના, અને સ્તનિત કુમારોન, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોના, વિકલેન્દ્રિયોના, પચેન્દ્રિયતિર્યંચોના, મનુષ્યોના, વાનવ્યન્તરોના, જ્યોતિષ્કોના અને વૈમાનિકોના, નારકપર્યાયમા અસુરકુમારપર્યાયમાં યાવત્ વૈમાનિક પર્યાયમા અતીત ક્રોધસમુદ્ઘાત અનન્ત છે, અનાગતપણ યથાયોગ્ય અનન્ત છે. એજ પ્રકારે માનસમુદ્ઘાત માયાસમુદ્ઘાત અને લોભસમુદ્ઘાત પણ કહેવા

नैरयिकस्य नैरयिकत्वे अनन्ता मानसमुद्घाता अतीताः सन्ति, पुरस्कृताः-अनागतास्तु कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति तस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन सङ्ख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा सन्ति, एवम् एकैकस्य असुरकुमारस्य नैरयिकत्वे अनन्ता मानसमुद्घाता अतीताः सन्ति, भाविनस्तु कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति तस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा सन्ति, एवं नागकुमारादे नैरयिकत्वे भावनीयम्, एवम् असुरकुमारादित्वे नैरयिकादीनां भावनीयम्, तत्र यो नैरयिकः पृच्छा समयादनन्तर मानसमुद्घातं विनैव मरणधर्ममासाद्य नरकादुद्वृत्तः सन अनन्तरं परम्परया वा मनुष्यभवं प्राप्य सिद्धो भविष्यति न पुनर्नरकमागन्ता तस्य अनागता मानसमुद्घाता न सन्ति यस्तु नैरयिकः स्वभवे वर्तमानः पुनरपि वा नरकमागत्य सकृदमानसमुद्घातं कृत्वा

नारक के नारकपर्याय में अनन्त मानसमुद्घात अतीत हैं, अनागत किसी के हैं, किसीके नहीं। जिसके हैं, उसके जघन्य एक, दो या तीन हैं, उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त हैं॥ इसी प्रकार एक-एक असुरकुमार के नारक पर्याय में अतीत मानसमुद्घात अनन्त हैं। भावी किसी के हैं और किसी के नहीं है। जिस के हैं, उसके जघन्य एक, दो या तीन और उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त हैं। इसी प्रकार नागकुमार आदि के नारकपर्याय में भी समझ लेना चाहिए। इसी प्रकार नारक आदि के असुरकुमार पर्याय आदि में भी समझना चाहिए। उन में जो नारक पृच्छा समय के मानसमुद्घात के विना ही मरणधर्म को प्राप्त हो कर अनन्तर भव में अथवा परम्परा से मनुष्य भव को प्राप्त कर के सिद्ध हो जाएगा, कभी नरक भव में उत्पन्न नहीं होगा, उसके भावी मानसमुद्घात नहीं हैं, किन्तु जो नारक नरक भव में वर्तमान है पुनः भविष्य में नरकभव प्राप्त करेगा और एकबार मानसमुद्घात करके,

જોઈએ. અર્થાત્ એક એક નારકના નારકપર્યાયમાં અનન્ત માનસમુદ્ઘાત અતીત છે, અનાગત કોઈને છે, કોઈના નથી જેના છે, તેના જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ છે, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે. એજ પ્રકારે એક-એક અસુરકુમારના નારક પર્યાયમાં અતીત માનસમુદ્ઘાત અનન્ત છે ભાવી કોઈના છે અને કોઈના નથી જેના છે, તેના જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે.

એ જ પ્રકારે નાગકુમાર આદિના નારકપર્યાયમાં પણ સમજી લેવા જોઈએ. એજ પ્રકારે નારક આદિના અસુરકુમાર પર્યાય આદિમાં પણ સમજી લેવા જોઈએ.

તેમનામાં જે નારક પૃચ્છા સમયના પછી માનસમુદ્ઘાતના વિનાજ મરણધર્મને પ્રાપ્ત થઈને અનન્તરભવમાં અથવા પરમ્પરાથી મનુષ્યભવને પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થઈ જશે, ક્યારેય નારકભવમાં ઉત્પન્ન થશે નહીં, તેના ભાવીસમુદ્ઘાત નથી, પરંતુ જે નારકભવમાં વર્તમાન છે અગર ફરી ભવિષ્યમાં નરકભવ પ્રાપ્ત કરશે અને પછી સિદ્ધ થઈ જશે,

कालकरणेन नरकादुद्वृत्तः सन् सिद्धो भविष्यति तस्य एकोऽनागतो मानसमुद्घातः, एवं कस्यचिद् द्वौ कस्यचित् त्रयः, संख्येयवारान नरकागामिनः संख्येयाः, असंख्येयवारान् नरकागामिनोऽसंख्येयाः, अनन्तवारान नरकागामिनोऽनन्ता मानसमुद्घाता अनागता बोध्याः, एवं नैरयिकादेरसुरकुमारादित्वेऽवसेयम्, एवं मायासमुद्घातेऽपि आलापका ज्ञेयाः, एवं स्वपरस्थानेषु नैरयिकादीनामतीतानागतलोभसमुद्घातालापका अपि स्वयमूहनीयाः, किन्तु बहुत्वविशिष्टानां नैरयिकादीनां वैमानिकान्तानां नैरयिकत्वादिके स्वपरस्थाने च क्रोधमानमायालोभसमुद्घाता अतीता अनागताश्चानन्ता अवसेयाः, अन्तिमालापो यथा-वैमानिकानां भदन्त ! वैमानिकत्वे कियन्तो लोभसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ता अतीताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! अनन्ताः पुरस्कृताः' इत्यवसेयः । सू० ९ ॥

काल करेगा और फिर सिद्ध हो जाएगा, उसका एक अनागत मानसमुद्घात समझना चाहिए। इसी प्रकार किसी के दो, और किसी के तीन मानसमुद्घात होते हैं। जो संख्यात वार नरक में जाएगा उसके संख्यात, जो असंख्यात वार नरक में उत्पन्न होगा उसके असंख्यात और जो अनन्तवार नरक में गमन करेगा उसके अनन्त मानसमुद्घात अनागत समझना चाहिए। इसी प्रकार नारक आदि के असुरकुमार आदि के पर्यायों में भी समझ लेना चाहिए। इसी प्रकार मायाकषाय में भी आलापक जानना चाहिए। इसी प्रकार स्व-परस्थानों में नारक आदि के भी अतीत और अनागत लोभसमुद्घात संबंधी आलापक स्वयं सोच लेने चाहिए। परन्तु बहुत्व विशिष्ट नारकों से लेकर वैमानिकों तक, नारक पर्याय आदि स्व-परस्थानों में क्रोधसमुद्घात, मान समुद्घात, मायासमुद्घात और लोभसमुद्घात अतीत और अनागत अनन्त कहने चाहिए। उन सब में अन्तिम आलापक इस प्रकार कहा जायगा-'हे

તેનો એક અનાગત માનસમુદ્ઘાત સમજવો જોઈએ

એજ પ્રકારે કોઈના બે, અને કોઈના ત્રણ માનસમુદ્ઘાત થાય છે, જે સંખ્યાત-વાર નરકમાં જશે તેના સંખ્યાત, જે અસંખ્યાતવાર નરકમાં ઉત્પન્ન થશે તેના અસંખ્યાત અને જે અનન્તવાર નારકભવમાં ગમન કરશે તેના અનન્તવાર માનસમુદ્ઘાત અનાગત સમજવા જોઈએ એજ પ્રકારે નારક આદિના અસુરકુમાર આદિના પર્યાયોમાં પણ સમજી લેવા જોઈએ. એજ પ્રકારે માયા કષાયમાં પણ આલાપક જાણવા જોઈએ એજ પ્રકારે સ્વ-પરસ્થાનોમાં નારક આદિના પણ અતીત અને અનાગત લોભસમુદ્ઘાત સંબંધી આલાપક સ્વયં વિચારી લેવા જોઈએ. પરન્તુ ઘણા વિશિષ્ટ નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધી, નારકપર્યાય આદિ સ્વ-પરસ્થાનોમાં, ક્રોધસમુદ્ઘાત, માનસમુદ્ઘાત, માયાસમુદ્ઘાત અને લોભસમુદ્ઘાત, અતીત અને અનાગત અનન્ત કહેવા જોઈએ તે બધામાં અન્તિમ આલાપક આ પ્રકારે કહેવાશે. હે ભગવન્! વૈમાનિકોના વૈમાનિક પર્યાયમાં અતીત લોભ સમુદ્ઘાત કેટલા?

॥ क्रोधादि समुद्घातालपबहुत्ववक्तव्यता ॥

मूलम्-एएसि णं भंते! जीवाणं कोहसमुग्घाएणं माणसमुग्घाएणं मायासमुग्घाएणं लोभसमुग्घाएण य समोहयाणं अकसायसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा जीवा अकसायसमुग्घाएणं समोहया, माणसमुग्घाएणं समोहया अणंतगुणा, कोहसमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया, मायासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया, लोभसमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया, असमोहया संखेज्जगुणा, एएसि णं भंते! नेरइयाणं कोहसमुग्घाएणं माणसमुग्घाएणं मायासमुग्घाएणं लोभसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा नेरइया लोभसमुग्घाएणं समोहया, मायासमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, माणसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, कोहसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, असमोहया संखेज्जगुणा, असुरकुमाराणं पुच्छा, गोयमा! सव्वत्थोवा असुरकुमाराणं कोहसमुग्घाएणं समोहया, माणसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, मायासमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, लोभसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा असमोहया संखेज्जगुणा, एवं सव्वदेवा जाव वेमाणिया, पुढविकाइयाणं पुच्छा, गोयमा! सव्वत्थोवा पुढविकाइया माणसमुग्घाएणं समोहया, कोहसमुग्घाएणं मोहया विसेसाहिया, मायासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया, लोभस ग्घाएणं समोहया विसेसाहिया असमोहया सं ज्जगुणा, एवं जाव पंचिंदिय-

---

भगवन्! वैमानिकों के वैमानिकपर्याय में अतीत लोभसमुद्घात कितने हैं?'

भगवान्-हे गौतम! अतीत अनन्त हैं। अनागत कितने हैं? हे गौतम! अनागत भी अनन्त हैं। ॥ सू० ९ ॥

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! અતીત અનન્ત છે. અનાગત કેટલા છે? હે ગૌતમ! અનાગત પણ અનન્ત છે. ॥ સૂ૦ ૯ ॥

तिरिक्खजोणिया, मणुस्सा जहा जीवा, णवरं माणसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा ॥ सू० १० ॥

छाया—एतेषां खलु भदन्त ! जीवानां क्रोधसमुद्घातेन मानसमुद्घातेन मायासमुद्घातेन लोभसमुद्घातेन च समवहतानाम् अकषायसमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका जीवा अकषायसमुद्घातेन समवहताः, मानसमुद्घातेन समवहता अनन्तगुणाः, क्रोधसमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः, मायासमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः, लोभसमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः, असमवहताः संख्येयगुणाः, एतेषां खलु भदन्त ! नैरयिकाणां क्रोध-

क्रोधसमुद्घातादि—अल्प बहुत्व

शब्दार्थ—(एएसि णं भंते जीवाणं कोहसमुग्घाएणं माणसमुग्घाएणं मायासमुग्घाएणं लोभसमुग्घाएणं समोहयाणं) हे भगवन् ! क्रोधसमुद्घात से, मानसमुद्घात से, मायासमुद्घात से, लोभसमुद्घात से समवहत इन जीवों के (अकसायसमुग्घाएणं समोहयाणं) अकषायसमुद्घात से समवहत (असमोहयाण य) और असमवहत में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा) हे गौतम ! सब से कम जीव (अकसायसमुग्घाएणं समोहया) अकषायसमुद्घात से समवहत हैं (माणसमुग्घाएणं समोहया अणंतगुणा) मानसमुद्घात से समवहत अनन्तगुणा हैं (कोहसमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया) क्रोधसमुद्घात से समवहत विशेषाधिक हैं (मायासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया) मायासमुद्घात से समवहत विशेषाधिक

ક્રોધસમુદ્ઘાતાદિ—અલ્પ બહુત્વ

શબ્દાર્થ—(एएसि णं भंते ! जीवाणं कोहसमुग्घाएणं माणसमुग्घाएणं मायासमुग्घाएणं लोहसमुग्घाएणं समोहयाणं) હે ભગવન્ ! ક્રોધસમુદ્ઘાતથી, માનસમુદ્ઘાતથી, માયાસમુદ્ઘાતથી, લોભસમુદ્ઘાતથી સમવહત આ જીવોના (अकसायसमुग्घाएणं समोहयाणं) અકષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત (असमोहयाण य) અને અસમવહતમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा) હે ગૌતમ ! બધથી ઓછા જીવ (अकसायसमुग्घाएणं समोहया) અકષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત છે (माणकसायसमुग्घाएणं समोहया अणंतगुणा) માનકષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત અનન્તગણા છે (कोहसमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया) ક્રોધસમુદ્ઘાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે (मायासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया) માયાસમુદ્ઘાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે (लोहसमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया) લોભસમુદ્-

समुद्घातेन मानसमुद्घातेन मायासमुद्घातेन लोभसमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका नैरयिका लोभसमुद्घातेन समवहताः, मायासमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः, मानसमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः, क्रोधसमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः, असमवहताः संख्येयगुणाः, असुरकुमाराणां पृच्छा ? गौतम ! सर्वस्तोका असुरकुमाराः खलु क्रोध-

---

हैं (लोभसमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया) लोभसमुद्घात से समवहत विशेषाधिक हैं (असमोहया संखेज्जगुणा) असमवहत संख्यातगुणा है

(एएसि णं भंते ! नेरइयाणं) हे भगवन् ! इन नारकों में (कोहसमुग्घाएणं) क्रोधसमुद्घात से (माणसमुग्घाएणं) मानसमुद्घात से (मायासमुग्घाएणं) माया समुद्घात से (लोभसमुग्घाएणं) लोभसमुद्घात से (समोहयाणं) समवहत (असमोहयाण य) और असमवहत में से (कयरे कयरेहिंतो) कौन किस से (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक है ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा नेरइया लोभसमुग्घाएणं समोहया) हे गौतम ! सब से कम नारक लोभ कषाय से समवहत हैं (मायासमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) मायासमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं (माणसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) मानसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं (कोहसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) क्रोधसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं (असमोहया संखेज्जगुणा) असमवहत संख्यातगुणा हैं ।

(असुरकुमाराणं पुच्छा ?) असुरकुमारों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! सव्व-

---

घातथी समवહત વિશેષાધિક છે (असमोहया संखेज्जगुणा) અસમવહત સંખ્યાતગણા છે

(एएसिणं भंते ! नेरइयाणं) હે ભગવન્ ! આ નારકોમાં (कोहसमुग्घाएणं) ક્રોધસમુદ્ઘાતથી (माणसमुग्घाएणं) માનસમુદ્ઘાતથી (मायासमुग्घाएणं) માયાસમુદ્ઘાતથી (लोहसमुग्घाएणं) લોભસમુદ્ઘાતથી (समोहयाणं) સમવહત (असमोहयाण य) અને અસમવહત માંથી (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा नेरइया लोभसमुग्घाएणं समोहया) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા નારક લોભકષાયથી સમવહત છે (मायासमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) માયાસમુદ્ઘાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા છે (माणसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) માનસમુદ્ઘાતથી અસમવહત સંખ્યાતગણા છે (कोहसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) ક્રોધસમુદ્ઘાતથી સમવહત છે. સંખ્યાતગણા (असमोहया संखेज्जगुणा) અસમવહત સંખ્યાતગણા છે.

(असुरकुमाराणं पुच्छा ?) અસુરકુમારો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा

समुद्घातेन समवहताः, मानसमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः, मायासमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः लोभसमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः, असमवहताः संख्येयगुणाः, एवं सर्वदेवाः यावद् वैमानिकाः, पृथिवीकायिकानां पृच्छा, गौतम ! सर्वस्तोकाः पृथिवीकायिकाः मानसमुद्घातेन समवहताः, क्रोधसमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः, मायासमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः, लोभसमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः, असमवहताः संख्येयगुणाः, एवं यावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः, मनुष्या यथा जीवाः, नवरं मानसमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणाः ॥ सू० १० ॥

त्थोवा असुरकुमाराणं कोहसमुग्घाएणं समोहया) हे गौतम ! असुरकुमारों में सब से कम क्रोधसमुद्घात से समवहत है (माणसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) मानसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं (मायासमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) मायासमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं (लोभसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) लोभसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं (असमोहया संखेज्जगुणा) असमवहत संख्यातगुणा हैं ।

(एवं सव्वदेवा जाव वेमाणिया) इसी प्रकार वैमानिकों तक सभी देव ।

(पुढविकाइयाणं पुच्छा ?) पृथ्वीकायिकों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा पुढविकाइया माणसमुग्घाएणं समोहया) हे गौतम ! सब से कम पृथ्वीकायिक मानसमुद्घात से समवहत है (कोहसमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया) क्रोधसमुद्घात से समवहत विशेषाधिक हैं (मायासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया) मायासमुद्घात से समवहत विशेषाधिक हैं (लोभसमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया) लोभसमुद्घात से समवहत विशेषाधिक हैं (असमोहया संखे-

असुरकुमाराण कोहसमुग्घाएण समोहया) હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોમાં બધાથી ઓછા ક્રોધ સમુદ્ઘાતથી સમવહત છે (माणसमुग्घाएण समोहया संखेज्जगुणा) માનસમુદ્ઘાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા છે (मायासमुग्घाएण समोहया संखेज्जगुणा) માયાસમુદ્ઘાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા છે (लोहसमुग्घाएण समोहया संखेज्जगुणा) લોભસમુદ્ઘાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા છે. (असमोहया संखेज्जगुणा) અસમવહત સંખ્યાતગણા છે

(एव सव्व देवा जाव वेमाणिया) એ જ પ્રકારે વૈમાનિક સુધી બધા દેવ. (पुढविकाइयाण पुच्छा ?) પૃથ્વીકાયિકો સમ્બન્ધી પૃચ્છા-પ્રશ્ન (गोयमा ! सव्वत्थोवा पुढविकाइया माणसमुग्घाएण समोहया) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા પૃથ્વીકાયિક માનસમુદ્ઘાતથી સમવહત છે (कोहसमुग्घाएण समोहया, विसेसाहिया) ક્રોધસમુદ્ઘાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે (मायासमुग्घाएण समोहया विसेसाहिया) માયાસમુદ્ઘાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે (लोहसमुग्घाएण समोहया विसेसाहिया) લોભસમુદ્ઘાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે (असमोहया संखेज्जगुणा) અસમવહત સંખ્યાતગણા છે (एवं जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिया) એ જ

टीका—अथ क्रोधादिसमुद्घातैः तदन्यसमुद्घातैश्च समवहतानामसमवहतानाञ्च परस्परमल्पबहुत्वं प्ररूपयितुमाह—'एएसिणं भंते ! जीवाणं कोहसमुग्घाएणं माणसमुग्घाएणं मायासमुग्घाएणं लोभसमुग्घाएण य समोहयाणं अकसायसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु जीवानां क्रोधसमुद्घातेन मानसमुद्घातेन मायासमुद्घातेन लोभसमुद्घातेन च समवहतानाम् अकषायसमुद्घातेन कषायव्यतिरिक्त शेषषट्कसमुद्घातेनेत्यर्थः, समवहतानाम् असमवहतानाञ्च जीवानां मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा जीवा अकसायसमुग्घाएणं समोहया' सर्वस्तोका जीवा अकषायसमुद्घातेन—कषायभिन्नेन वेदनादि षट्कसमुद्घातेन

ज्जगुणा) असमवहत संख्यातगुणा हैं (एवं जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिया) इसी प्रकार यावत् पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक (मणुस्सा जहा जीवा) मनुष्य जीवों के समान (णवरं माणसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा) विशेष—मानसमुद्घात से समवहत असंख्यातगुणा हैं ।। सू० १० ॥

टीकार्थ—अब क्रोधादि समुद्घातों से समवहत और उन से भिन्न समुद्घातों से समवहत तथा असमवहत अर्थात् सब प्रकार के समुद्घातों से रहित जीवों के अल्प बहुत्व की प्ररूपणा करते हैं-

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्रोधसमुद्घात से समवहत, मानसमुद्घात से समवहत, मायासमुद्घात से समवहत, लोभसमुद्घात से समवहत, अकषायसमुद्घात से अर्थात् कषायसमुद्घात से भिन्न छह समुद्घातों में से किसी भी समुद्घात से समवहत, और असमवहत जीवों में से कौन जीव किन से अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं :

भगवान्—गौतम ! सब से कम जीव वे हैं जो अकषायसमुद्घात से सम

પ્રકારે યાવત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિક (मणुस्सा जहा जीवा) મનુષ્યો જીવોની સમાન (णवरं माणसमुग्घाएण समोहया असखेज्जगुणा) વિશેષ—માનસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસખ્યાતગણા છે ॥ સૂ૦ ૧૦ ॥

ટીકાર્થઃ-હવે ક્રોધાદિ સમુદ્ઘાતોથી સમવહત અને તેમનાથી ભિન્ન સમુદ્ઘાતોથી સમવહત અર્થાત્ બધા પ્રકારના સમુદ્ઘાતોથી રહિત જીવોના અલ્પ-બહુત્વની પ્રરૂપણા કરે છે—

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ક્રોધસમુદ્ઘાતથી સમવહત, માનસમુદ્ઘાતથી સમવહત માયાસમુદ્ઘાતથી સમવહત લોભસમુદ્ઘાતથી સમવહત અકષાયસમુદ્ઘાતથી અર્થાત્ કષાયસમુદ્ઘાતથી ભિન્ન છ સમુદ્ઘાતમાથી કોઈ પણ સમુઘાતથી સમવહત અને અસમવહત જીવોમા કોણ જીવ કોનાથી અલ્પ, અધિક તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જીવ તેઓ છે જે અકષાયસમુદ્ઘાતથી

समवहता असंख्येयाः, कषायव्यतिरिक्तसमुद्घातसमवहतानां क्वचित् कदाचित् केषाञ्चिदेव प्रतिनियतत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, तेषाञ्चोत्कृष्टेनापि कषायसमुद्घातसमवहतापेक्षया अनन्तभागवर्तितया सर्वस्तोकत्वं बोध्यम्, तेभ्यो-'माणसमुग्घाएणं समोहया अणंतगुणा' मान समुद्घातेन समवहता अनन्तगुणा भवन्ति, अनन्तानां वनस्पतिकायिकजीवानां पूर्वभवसंस्कारानुवृत्त्या मानसमुद्घाते वर्तमानानां समुपलभ्यमानत्वात्, तदपेक्षयाऽपि-'कोहसमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया' क्रोधसमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः-किञ्चिदधिका भवन्ति, मानिजीवापेक्षया क्रोधिनां प्रभूतत्वात्, तेभ्योऽपि-'मायासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया' मायासमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः-किञ्चिदधिका भवन्ति, क्रोधिजीवापेक्षया मायाविनां प्रभूतत्वात्, तदपेक्षयाऽपि-'लोभसमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया' लोभसमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः-किञ्चिदधिका भवन्ति, मायावि जीवापेक्षया

वहत हैं, अर्थात् कषायसमुद्घात से भिन्न छह समुद्घातों में से किसी भी एक समुद्घात से समवहत है। क्योंकि अकषायसमुद्घात से समवहत जीव क्वचित् कदाचित् कोई-कोई ही पाए जाते हैं। वे उत्कृष्ट संख्या में भी यदि हों तो कषायसमुद्घात से समवहत जीवों के अनन्तवें भाग ही होते हैं। इस कारण उन्हें सब से कम कहा है। उनकी अपेक्षा मानसमुद्घात से समवहत जीव अनन्तगुणा अधिक हैं, क्योंकि अनन्त वनस्पतिकायिक जीव पूर्वभव के संस्कारों के कारण मानकषायसमुद्घात में वर्त्तमान रहते हैं। उनकी अपेक्षा भी क्रोधसमुद्घात से समवहत विशेषाधिक हैं, क्योंकि मानी जीवों की अपेक्षा क्रोधी जीव अधिक होते हैं। उनकी अपेक्षा मायासमुद्घात से समवहत जीव विशेषाधिक होते हैं, क्योंकि क्रोधी जीवों की अपेक्षा मायावी अधिक होते हैं। उनकी अपेक्षा लोभसमुद्घात से समवहत जीव विशेषाधिक होते हैं,

સમવહત છે અર્થાત્ કષાયસમુદ્ઘાતથી ભિન્ન છ સમુદ્ઘાતોમાથી કોઇ પણ એક સમુદ્ઘાતથી સમવહત છે કેમકે અકષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવ ક્વચિત્-કદાચિત્ કોઇ-કોઇ જ મળી આવે છે. તેઓ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યામા પણ જો હોય તો કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવોનો અનન્તમો ભાગ જ હોય છે.

એ કારણે તેમને બધાથી ઓછા કહ્યા છે તેમની અપેક્ષાએ માનસમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવ અનન્તગણા અધિક છે, કેમકે અનન્ત વનસ્પતિકાયિક જીવ પૂર્વ ભવોના સંસ્કારોને કારણે માનસમુદ્ઘાતમાં વર્તમાન રહે છે તેમની અપેક્ષાએ પણ ક્રોધસમુદ્ઘાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે, કેમકે માની જીવોની અપેક્ષાએ ક્રોધી જીવ અધિક હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ માયાસમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવ વિશેષાધિક હોય છે, કેમકે ક્રોધી જીવોની અપેક્ષાએ માયાવી અધિક હોય છે તેમની અપેક્ષાએ લોભસમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવ વિશેષાધિક હોય છે, એમ કહેવાય છે.

કેમકે માયાવી જીવોની અપેક્ષાએ લોભી જીવ ઘણા વધારે હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ

लोभवतामतिप्रचुरत्वात्, तेभ्योऽपि-'असमोहया संखेज्जगुणा' केनापि समुद्घातेन असमवहता जीवाः संख्येयगुणा भवन्ति, यतस्तत्रपि निरयतिर्यग्मनुष्यदेवगतिषु प्रत्येकं समवहतेभ्योऽसमवहतानां सर्वदा संख्येयगुणतयोपलभ्यमानत्वात्, सिद्धानान्तु एकेन्द्रियापेक्षयाऽनन्तभागवर्तित्वात् तेषां सत्त्वेऽपि अत्राविवक्षितत्वात्, सम्प्रति नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण तदेवाल्पबहुत्वं क्रोधादिसमुद्घातसमवहतानामसमवहतानामाह-'एएसि णं भंते! नेरइयाणं कोहसमुग्घाएणं माणसमुग्घाएणं मायासमुग्घाएणं लोभसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?' हे भदन्त! एतेषां खलु नैरयिकाणां क्रोधसमुद्घातेन मानसमुद्घातेन मायासमुद्घातेन लोभसमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! सव्वत्थोवा नेरइया लोहसमुग्घाएणं समोहया' सर्वस्तोका नैरयिकाः लोभसमुद्घातेन समवहता भवन्ति, नैरयि-

---

क्योंकि मायावी जीवों की अपेक्षा लोभी जीव बहुत अधिक होते हैं। उनकी अपेक्षा भी असमवहत जीव संख्यातगुणा हैं, क्योंकि नरक, तिर्यंच, मनुष्य और देव, इन चारों गतियों में से प्रत्येक गति में समुद्घात युक्त जीवों की अपेक्षा समुद्घात रहित जीव सदा संख्यातगुणा अधिक पाए जाते हैं। सिद्ध जीव एकेन्द्रियों के अनन्तवें भाग हैं, परन्तु यहां उनकी विवक्षा नहीं की गई है।

अब नारक आदि चौवीस दंडकों के क्रम से इसी पूर्वोक्त अल्प बहुत्व का प्रतिपादन करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन्! क्रोधसमुद्घात से, मानसमुद्घात से, माया समुद्घात से और लोभसमुद्घातसे समवहत तथा असमवहत नारकों कौन किनसे अल्प हैं, बहुत हैं, तुल्य हैं अथवा विशेषाधिक हैं?

भगवान्-हे गौतम! सब से कम नारक लोभसमुद्घात से समवहत ,

પણ અસમવહત જીવ અસંખ્યાતગણા છે. કેમકે નારક, તિર્યંચ મનુષ્ય અને દેવ એ ચારે ગતિઓમાંથી પ્રત્યેક ગતિમા સમુદ્ઘાત યુક્ત જીવોની અપેક્ષાએ સમુદ્ઘાત રહિત જીવ સદા સંખ્યાતગણા અધિક મળી આવે છે સિદ્ધ જીવ એકેન્દ્રિયોનો અનન્તમો ભાગ છે પરન્તુ અહીં તેમની વિવક્ષા નથી કરાઈ

હવે નારક આદિ ચોવીસ દંડકોના ક્રમથી એજ પૂર્વોક્ત અલ્પ બહુત્વનું પ્રતિપાદન કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! ક્રોધસમુદ્ઘાતથી, માનસમુદ્ઘાત, માયાસમુદ્ઘાતથી અને લોભસમુદ્ઘાતથી સમવહત તથા અસમવહત નારકોમા કોણ કોનાથી અલ્પ છે, અધિક છે, તુલ્ય છે અથવા વિશેષાધિક છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! બધાથી ઓછા નારક લોભસમુદ્ઘાતથી સમવહત છે,

समवहता अवसेयाः, कषायव्यतिरिक्तसमुद्घातसमवहतानां क्वचित् कादाचित् केषाञ्चिदेव प्रतिनियतत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, तेषाञ्चोत्कृष्टेनापि कषायसमुद्घातसमवहतापेक्षया अनन्तभागवर्तितया सर्वस्तोकत्वं बोध्यम्, तेभ्यो-'माणसमुग्घाएणं समोहया अणंतगुणा' मान समुद्घातेन समवहता अनन्तगुणा भवन्ति, अनन्तानां वनस्पतिकायिकजीवानां पूर्वभवसंस्कारानुवृत्त्या मानसमुद्घाते वर्तमानानां समुपलभ्यमानत्वात्, तदपेक्षयाऽपि-'कोहसमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया' क्रोधसमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः-किञ्चिदधिका भवन्ति, मानिजीवापेक्षया क्रोधिनां प्रभूतत्वात्, तेभ्योऽपि-'मायासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया' मायासमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः-किञ्चिदधिका भवन्ति, क्रोधिजीवापेक्षया मायाविनां प्रभूतत्वात्, तदपेक्षयाऽपि-'लोभसमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया' लोभसमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः-किञ्चिदधिका भवन्ति, मायावि जीवापेक्षया

वहत हैं, अर्थात् कषायसमुद्घात से भिन्न छह समुद्घातों में से किसी भी एक समुद्घात से समवहत हैं। क्योंकि अकषायसमुद्घात से समवहत जीव क्वचित् कदाचित् कोई-कोई ही पाए जाते हैं। वे उत्कृष्ट संख्या में भी यदि हों तो कषायसमुद्घात से समवहत जीवों के अनन्तवें भाग ही होते हैं। इस कारण उन्हें सब से कम कहा है। उनकी अपेक्षा मानसमुद्घात से समवहत जीव अनन्तगुणा अधिक हैं, क्योंकि अनन्त वनस्पतिकायिक जीव पूर्वभव के संस्कारों के कारण मानकषायसमुद्घात में वर्त्तमान रहते हैं। उनकी अपेक्षा भी क्रोधसमुद्घात से समवहत विशेषाधिक हैं, क्योंकि मानी जीवों की अपेक्षा क्रोधी जीव अधिक होते हैं। उनकी अपेक्षा मायासमुद्घात से समवहत जीव विशेषाधिक होते हैं, क्योंकि क्रोधी जीवों की अपेक्षा मायावी अधिक होते हैं। उनकी अपेक्षा लोभसमुद्घात से समवहत जीव विशेषाधिक होते हैं,

---

સમવહત છે અર્થાત્ કષાયસમુદ્દ્ઘાતથી ભિન્ન છ સમુદ્દ્ઘાતોમાંથી કોઈ પણ એક સમુદ્દ્ઘાતથી સમવહત છે કેમકે અકષાયસમુદ્દ્ઘાતથી સમવહત જીવ ક્વચિત્-કદાચિત્ કોઈ-કોઈ જ મળી આવે છે. તેઓ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યામાં પણ જો હોય તો કષાયસમુદ્દ્ઘાતથી સમવહત જીવોનો અનન્તમો ભાગ જ હોય છે.

એ કારણે તેમને બધાથી ઓછા કહ્યા છે તેમની અપેક્ષાએ માનસમુદ્દ્ઘાતથી સમવહત જીવ અનન્તગણા અધિક છે, કેમકે અનન્ત વનસ્પતિકાયિક જીવ પૂર્વ ભવોના સંસ્કારોને કારણે માનસમુદ્દ્ઘાતમાં વર્તમાન રહે છે તેમની અપેક્ષાએ પણ ક્રોધસમુદ્દ્ઘાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે, કેમકે માની જીવોની અપેક્ષાએ ક્રોધી જીવ અધિક હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ માયાસમુદ્દ્ઘાતથી સમવહત જીવ વિશેષાધિક હોય છે, કેમકે ક્રોધી જીવોની અપેક્ષાએ માયાવી અધિક હોય છે તેમની અપેક્ષાએ લોભસમુદ્દ્ઘાતથી સમવહત જીવ વિશેષાધિક હોય છે, એમ કહેવાય છે.

કેમકે માયાવી જીવોની અપેક્ષાએ લોભી જીવ ઘણા વધારે હોય છે તેમની અપેક્ષાએ

लोभवतामतिप्रचुरत्वात्, तेभ्योऽपि-'असमोहया संखेज्जगुणा' केनापि समुद्घातेन असमवहता जीवाः संख्येयगुणा भवन्ति, चतसृष्वपि निरयतिर्यग्मनुष्यदेवगतिषु प्रत्येकं समवहतेभ्योऽसमवहतानां सर्वदा संख्येयगुणतयोपलभ्यमानत्वात्, सिद्धानान्तु एकेन्द्रियापेक्षयाऽनन्तभागवर्तित्वात् तेषां सत्त्वेऽपि अत्राविवक्षितत्वात्, सम्प्रति नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण तदेवाल्पबहुत्वं क्रोधादिसमुद्घातसमवहतानामसमवहतानामाह-'एएसि णं भंते ! नेरइयाणं कोहसमुग्घाएणं माणसमुग्घाएणं मायासमुग्घाएणं लोभसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु नैरयिकाणां क्रोधसमुद्घातेन मानसमुद्घातेन मायासमुद्घातेन लोभसमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! सव्वत्थोवा नेरइया लोहसमुग्घाएणं समोहया' सर्वस्तोका नैरयिकाः लोभसमुद्घातेन समवहता भवन्ति, नैरयि-

---

क्योंकि मायावी जीवों की अपेक्षा लोभी जीव बहुत अधिक होते हैं। उनकी अपेक्षा भी असमवहत जीव संख्यातगुणा हैं, क्योंकि नरक, तिर्यंच, मनुष्य और देव, इन चारों गतियों में से प्रत्येक गति मे समुद्घात युक्त जीवों की अपेक्षा समुद्घात रहित जीव सदा संख्यातगुणा अधिक पाए जाते हैं। सिद्ध जीव एकेन्द्रियों के अनन्तवें भाग हैं, परन्तु यहां उनको विवक्षा नहीं की गई है।

अब नारक आदि चौबीस दंडकों के क्रम से इसी पूर्वोक्त अल्प बहुत्व का प्रतिपादन करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्रोधसमुद्घात से, मानसमुद्घात से, माया समुद्घात से और लोभसमुद्घातसे समवहत तथा असमवहत नारकों में कौन किनसे अल्प हैं, बहुत हैं, तुल्य हैं अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सब से कम नारक लोभसमुद्घात से समवहत,

પણ અસમવહત જીવ અસંખ્યાતગણા છે. કેમકે નારક, તિર્યંચ મનુષ્ય અને દેવ એ ચારે ગતિઓમાથી પ્રત્યેક ગતિમા સમુદ્ઘાત યુક્ત જીવોની અપેક્ષાએ સમુદ્ઘાત રહિત જીવ સદા સંખ્યાતગણા અધિક મળી આવે છે સિદ્ધ જીવ એકેન્દ્રિયોનો અનન્તમો ભાગ છે પરન્તુ અહી તેમની વિવક્ષા નથી કરાઈ

હવે નારક આદિ ચોવીસ દંડકોના ક્રમથી એજ પૂર્વોક્ત અલ્પ બહુત્વનું પ્રતિપાદન કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ક્રોધસમુદ્ઘાતથી, માનસમુદ્ઘાત, માયાસમુદ્ઘાતથી અને લોભસમુદ્ઘાતથી સમવહત તથા અસમવહત નારકોમા કોણ કોનાથી અલ્પ છે, અધિક છે, તુલ્ય છે અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી થોડા નારક લોભસમુદ્ઘાતથી સમવહત છે,

काणामप्र…मयामावे । आदज …पा लोभसमुद्घाताभावः, कदाचित् नैरयिकाणां तत्संभवेऽपि तेषां कतिपयत्वेन लोभव्यतिरिक्तसमुद्घातसमवहतापेक्षया सर्वस्तोकत्वमव-सेयम्. तदपेक्षया–'मायासमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा' मायासमुद्घातेन समवहता नैरयिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, प्रागुक्तयुक्तेः, तेभ्योऽपि–'माणसमुग्घाएणं समोहया संखेज्ज-गुणा' मानसमुद्घातेन समवहता नैरयिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तेभ्योऽपि–'कोहसमुग्घा-एणं समोहया संखेज्जगुणा' क्रोधसमुद्घातेन समवहता नैरयिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तेभ्योऽपि–'असमोहया संखेज्जगुणा' केनापि समुद्घातेन असमवहता नैरयिकाः संख्येयगुणा भवन्ति प्रागुक्तयुक्तेः 'असुरकुमाराणं पुच्छा' असुरकुमाराणां पृच्छा, तथा चासुरकुमाराणां क्रोधसमुद्घातेन मानसमुद्घातेन मायासमुद्घातेन लोभसमुद्घातेन समवहतानाम् असमव-हतानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा–किञ्चिदधिका

क्योंकि नारकों को प्रिय वस्तुओं का संयोग नहीं मिलता, अतः प्रायः उनमें लोभसमुदघात होता भी है तो भी वे अन्य समुद्घातों से समवहत नारकों की अपेक्षा बहुत कम ही होते हैं। इस कारण उन्हें सब से कम कहा गया है। इनकी अपेक्षा मायासमुद्घात से समवहत नारक सख्यातगुणा अधिक हैं, यहां युक्ति पूर्ववत समझ लेना चाहिए। उनकी अपेक्षा भी मानसमुद्घात से सम-वहत नारक संख्यातगुणा होते हैं। उनकी अपेक्षा क्रोधसमुद्घात से समवहत नारक संख्यातगुणा हैं, उनकी अपेक्षा असमवहत अर्थात् जो किसी भी समु-द्घात से युक्त नहीं हैं, सख्यातगुणा होते हैं। युक्ति पूर्ववत समझनी चाहिए।

गौतमस्वामी–हे भगवन्! क्रोधसमुद्घात से समवहत, मानसमुद्घात से समवहत, मायासमुदघात से समवहत, लोभसमुद्घात से समवहत और असम-वहत असुरकुमारों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक हैं?

કેમકે નારકોને પ્રિય વસ્તુઓનો સયોગ નથી મળતો, તેથી. પ્રાય તેમનામા લોભસમુદ્-ઘાતનો અભાવ હોય છે કોઇ-કોઇ નારકોને લોભસમુદ્ઘાત થાય પણ છે અને તે પણ તે અન્ય સમુદ્ઘાતોથી સમવહત નરકોની અપેક્ષાએ ખૂબ જ ઓછા હોય છે એ કારણે તેમને બધાથી ઓછા કહ્યા છે. તેમની અપેક્ષાએ માયાસમુદ્ઘાતથી સમવહત નારક સખ્યાતગણા અધિક છે. અહીં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી જોઇએ

તેમની અપેક્ષાએ પણ માનસમુદ્ઘાતથી સમવહત નારક સખ્યાતગણા હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ ક્રોધસમુદ્ઘાતથી સમવહત નારક સખ્યાતગણા છે તેમની અપેક્ષાએ અસમવહત અર્થાત્ જે કોઇ પણ સમુદ્ઘાતથી યુક્ત નથી સખ્યાતગણા હોય છે યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજવી જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! ક્રોધસમુદ્ઘાતથી સમવહત, માનસમુદ્ઘાતથી સમવહત માયાસમુદ્ઘાતથી સમવહત, લોભસમુદ્ઘાતથી સમવહત અને અસમવહત અસુરકુમારોમાં

वेत्यर्थः सन्ति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'सव्वत्थोवा असुरकुमाराणं कोहसमुग्घाएणं समोहया' सर्वस्तोका असुरकुमाराः खलु क्रोधसमुद्घातेन समवहताः सन्ति देवानां स्वभावतो लोभबाहुल्येन मानादीनामपि तदपेक्षया तेषामल्पतया मानादितोऽपि क्रोधस्य तेषामत्यल्पतया अन्यसमुद्घातसमवहतापेक्षया क्रोधसमुद्घातसमवहता असुरकुमाराः सर्वस्तोकाः सन्ति, तेभ्यः-'माणसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा' मानसमुद्घातेन समवहता असुरकुमाराः संख्येयगुणाः सन्ति, असुरकुमारादीनां देवानां क्रोधापेक्षया मानस्य संख्येयगुणत्वात्, तदपेक्षयापि-मायासमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा' मायासमुद्घातेन समवहता असुरकुमाराः संख्येयगुणाः सन्ति. तदपेक्षयाऽपि-'लोभसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा' लोभसमुद्घातेन समवहता असुरकुमाराः संख्येयगुणाः सन्ति। असुरकुमाराणां क्रोधमानमायापेक्षया लोभस्य संख्येयगुणत्वात्, तेभ्योऽपि-'असमोहया संखेज्जगुणा' केनापि कषायसमुद्-

भगवान्-हे गौतम! सब से कम असुरकुमार क्रोधसमुद्घात से समवहत हैं। कारण यह है कि देवों में स्वभावतः लोभ की प्रचुरता होती है, लोभ की अपेक्षा मानकषाय आदि की अल्पता होती है और मान आदि की अपेक्षा भी क्रोध उनमें अल्प पाया जाता है। अतएव अन्य समुद्घात से समवहत देवों की अपेक्षा क्रोधसमुद्घात से समवहत असुरकुमार सब से कम कहे गए हैं। उनकी अपेक्षा मानसमुद्घात से समवहत असुरकुमार संख्यातगुणा हैं, क्योंकि असुरकुमारों में क्रोध की अपेक्षा मान की मात्रा अधिक होती है-संख्यातगुणा होती है। मायासमुद्घात से समवहत असुरकुमार संख्यातगुणा हैं। उनकी अपेक्षा भी लोभसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं, क्योंकि असुरकुमारों में क्रोध, मान और माया की अपेक्षा लोभ संख्यातगुणा अधिक होता है। जो असुरकुमार किसी भी समुद्घात से समवहत नहीं है. वे लोभ-

કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! બધાથી ઓછા અસુરકુમાર ક્રોધસમુદ્ઘાતથી સમવહત છે. કારણ એ છે કે-દેવોમા સ્વભાવત. લોભની પ્રચુરતા હોય છે, લોભની અપેક્ષાએ માન કષાય આદિની અલ્પતા હોય છે અને માન આદિની અપેક્ષાએ પણ ક્રોધ તેમનામા અલ્પ મળી આવે છે તેથી જ અન્ય સમુદ્ઘાતથી સમવહત દેવોની અપેક્ષાએ ક્રોધસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસુરકુમાર બધાથી ઓછા કહેલા છે તેમની અપેક્ષાએ માનસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસુરકુમાર સંખ્યાતગણા છે, કેમ કે અસુરકુમારામા ક્રોધની અપેક્ષાએ માનની માત્રા અધિક હોય છે, સંખ્યાતગણા હોય છે માયાસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસુરકુમાર સંખ્યાત ગણા હોય છે કેમકે અસુરકુમારોમાં ક્રોધ, માન, અને માયાની અપેક્ષાએ લોભ સંખ્યાત ગણો અધિક હોય છે. જે અસુરકુમાર કોઇ પણ સમુદ્ઘાતથી સમવહત નથી, તે લોભ સમુદ્ઘાતથી સમવહતોથી પણ સંખ્યાતગણા છે, યુક્તિ પૂર્વવત્

घातेन तदतिरिक्तसमुद्घातेन चासमवहता असुरकुमाराः संख्येयगुणाः सन्ति प्रागुक्तयुक्तेः 'एवं सव्वदेवा जाव वेमाणिया' एवम्-असुरकुमारा इव सर्वेदेवाः, यावत्-नागकुमाराः सुवर्णकुमाराः अग्निकुमारा विद्युत्कुमारा उदधिकुमारा द्वीपकुमारा दिक्कुमाराः पवनकुमाराः स्तनितकुमारा वानव्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाश्चापि क्रोधादिकषायसमुद्घातैः समवहता एतत्समुद्घातैरसमवहताश्च परस्परमल्पबहुत्वरूपेण वक्तव्या इतिभावः, गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइयाणं पुच्छा' पृथिवीकायिकानां पृच्छा, तथा च क्रोधसमुद्घातेन मानसमुद्घातेन मायासमुद्घातेन लोभसमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च पृथिवीकायिकानां मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा पुढविकाइया माणसमुग्घाएणं समोहया' सर्वस्तोकाः पृथिवीकायिका मानसमुद्घातेन समवहताः सन्ति, तेषां समुच्चयजीवोक्तरीत्या भावनीय-

समुद्घात से समवहतों से भी संख्यातगुणा हैं। युक्ति पूर्ववत् है। असुरकुमारों के समान सभी देव अर्थात् नागकुमार सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार, स्तनितकुमार, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक भी समझ लेना चाहिए।

गौतमस्वामी हे भगवन् ! क्रोधसमुद्घात, मानसमुद्घात, मायासमुद्घात, लोभसमुद्घात से समवहत और सभीसमुद्घातों से रहित असमवहत-पृथिवीकायिकों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सब से कम पृथ्वीकायिक मानसमुद्घात से समवहत हैं। उन का विचार समुच्चय जीवों के समान कर लेना चाहिए। उनकी अपेक्षा क्रोधसमुदघात से समवहत पृथिवीकायिक विशेषाधिक हैं। युक्ति पूर्ववत् समझना चाहिए। उनकी अपेक्षा मायासमुद्घात से समवहत पृथिवीकायिक विशेषाधिक हैं। उनकी अपेक्षा लोभसमुद्घात से समवहत पृथिवी-

અસુરકુમારોની જેમ બધા જ દેવ અર્થાત્ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિક પણ સમજી લેવા જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! ક્રોધસમુદ્ઘાત, માનસમુદ્ઘાત, માયાસમુદ્ઘાત, લોભસમુદ્ઘાતથી સમવહત અને બધા સમુદ્ઘાતોથી રહિત-અસમવહત-પૃથ્વીકાયિકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા પૃથ્વીકાયિક માનસમુદ્ઘાતથી સમવહત છે તેમનો વિચાર સમુચ્ચય જીવોના સમાન કરી લેવો જોઈએ. તેમની અપેક્ષાએ સમુદ્ઘાતથી સમવહત પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે યુક્તિપૂર્વવત્ સમજી લેવી તેમની અપેક્ષાએ માયાસમુદ્ઘાતથી સમવહત પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે તેમની અપેક્ષાએ લોભસ[illegible]

स्यात्, 'एवं जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिया' एवम्-पृथिवीकायिका इव यावत्-अप्कायिकाः, तैजस्कायिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिकाः, द्वीन्द्रियाः, त्रीन्द्रियाः, चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका अपि प्रत्येकं सर्वस्तोका मानसमुद्घातेन समवहताः सन्ति, तदपेक्षया क्रोधसमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः सन्ति, तेभ्योऽपि मायासमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः सन्ति, तेभ्योऽपि लोभसमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः सन्ति, तदपेक्षयापि केनापि समुद्घातेन असमवहताः संख्येयगुणा अवसेयाः, 'मणुस्सा जहा जीवा' मनुष्याः क्रोधादि समुद्घातैः समवहता असमवहताश्च यथा जीवाः समुच्चयाः प्रतिपादिता स्तथा प्रतिपत्तव्याः, किन्तु-'णवरं माणसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा' नवरम्-समुच्चयजीवापेक्षया विशेषस्तु-कषायव्यतिरिक्तसमुद्घातसमवहतापेक्षया मानसमुद्घातेन समवहता मनुष्या असंख्येयगुणा भवन्ति, इत्यवसेयम् मनुष्याणां मानबाहुल्योपलब्धेः ॥सू०१०॥

कायिक विशेषाधिक हैं। उनकी अपेक्षा किसी भी समुद्घात से असमवहत पृथिवीकायिक संख्यातगुणा अधिक हैं। उनका विचार समुच्चय जीवों के समान कर लेना चाहिए।

पृथ्वीकायिकों के समान अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय तथा पंचेन्द्रियतिर्यंच में भी मानसमुद्घात से समवहत सब से कम हैं। उनकी अपेक्षा क्रोधसमुद्घात से समवहत विशेषाधिक हैं। उनकी अपेक्षा मायासमुद्घात से समवहत विशेषाधिक हैं, उनकी अपेक्षा लोभसमुद्घात से समवहत विशेषाधिक हैं और उनकी अपेक्षा भी असमवहत संख्यातगुणा समझना चाहिए।

क्रोधसमुद्घात आदि से समवहत और असमवहत मनुष्यों की वक्तव्यता समुच्चय जीवों के समान समझनी चाहिए। किन्तु समुच्चय जीवों की अपेक्षा मनुष्यों में विशेषता यह है कि अकषायसमुद्घात समवहत मनुष्यों की अपेक्षा

સમવહત પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ કોઈ પણ સમુદ્ઘાતથી અસમવહત પૃથ્વીકાયિક સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમનો વિચાર સમુચ્ચય જીવોની સમાન કરી લેવા જોઈએ. પૃથ્વીકાયિકોની સમાન અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તથા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ પણ માનસમુદ્ઘાતથી સમવહત બધાથી ઓછા છે તેમની અપેક્ષાએ ક્રોધસમુદ્ઘાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ માયાસમુદ્ઘાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે તેમની અપેક્ષાએ લોભસમુદ્ઘાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે અને તેમની અપેક્ષાએ પણ અસમવહત સંખ્યાતગણા સમજવા જોઈએ ક્રોધસમુદ્ઘાત આદિથી સમવહત અને અસમવહત મનુષ્યોની વક્તવ્યતા સમુચ્ચય જીવોની સમાન સમજવી જોઈએ. પણ સમુચ્ચય જીવોની અપેક્ષાએ મનુષ્યોમાં વિશેષતા [illegible] કે કષાયસમુદ્ઘાત સમવહત મનુષ્યોની અપેક્ષાએ માનસમુદ્ઘાતથી સમવહત

॥ छाद्मस्थिकसमुद्घातवक्तव्यता ॥

मूलम्-कइ णं भंते ! छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता ? गोयमा ! छ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता, तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसाय समुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयासमुग्घाए, आहारगसमुग्घाए, नेरइयाणं भंते ! कइ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता ? गोयमा ! चत्तारि छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता, तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, असुरकुमाराणं पुच्छा, गोयमा ! पंच छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता, तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयगसमुग्घाए, एगिंदियविगलिंदियाणं पुच्छा, गोयमा ! तिण्णि छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता, त जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, णवरं वाउकाइयाणं चत्तारि समुग्घाया पण्णत्ता, तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा ! पंचसमुग्घाया पण्णत्ता, तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, मणूसाणं कइ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता ? गोयमा ! छ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता, त जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयगसमुग्घाए, आहारगसमुग्घाए ॥सू० ११॥

छाया-कति खलु भदन्त ! छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! षट् छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः,

---

मानसमुद्घात से समवहत मनुष्य असंख्यातगुणा हैं, क्योंकि मनुष्यों में मान की बहुलता पाई जाती है । ॥ सू० १० ॥

छाद्मस्थिकसमुद्घात

शब्दार्थ-(कइणं भंते ! छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! छाद्मस्थिक समुद्घात कितने कहे हैं ? (गोयमा छ छाउमत्थिया समुग्घाया

મનુષ્ય અસખ્યાતગણા છે, કેમકે મનુષ્યોમા માનની બહુલતા મળી આવે છે. ॥સૂ. ૧૦॥

वैक्रियसमुद्घातः, तैजससमुद्घातः, आहारकसमुद्घातः, नैरयिकाणां भदन्त ! कति छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चत्वारश्छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, असुरकुमाराणां पृच्छा, गौतम ! पञ्च छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-वेदनासमुद्घातः,

---

पण्णत्ता) हे गौतम ! छाद्मस्थिक-छद्मस्थ में पाये जानेवाले समुद्घात छह कहे हैं (तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयासमुग्घाए, आहारगसमुग्घाए) वे इस प्रकार हैं-वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात, वैक्रियकसमुद्घात, तैजससमुद्घात और आहारकसमुद्घात।

(नेरइयाणं भंते ! कइ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! नारकों में कितने छाद्मस्थिक समुद्घात कहे हैं ? (गोयमा ! चत्तारि छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता) हे गौतम ! चार छाद्मस्थिकसमुद्घात कहे हैं (तं जहा-) वे इस प्रकार (वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्विय-समुग्घाए) वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात, वैक्रियकसमुद्घात।

(असुरकुमाराणं पुच्छा) असुरकुमारों संबंधी प्रश्न (गोयमा ! पंच छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता) हे गौतम ! पांच छाद्मस्थिक समुद्घात कहे हैं (तं

છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત

શબ્દાર્થ-(कइ णं भंते ! छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता ?) હે ભગવાન્ ! છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત કેટલા કહ્યા છે ? (गोयमा ! छ छाउमत्थिए समुग्घाया पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! છાદ્મસ્થિક છદ્મસ્થમાં મળી આવનાર સમુદ્ઘાત છ કહેલા છે (तं जहा) તે આ પ્રમાણે છે (वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयासमुग्घाए, आहारगसमुग्घाए) વેદનાસમુદ્ઘાત, કષાયસમુદ્ઘાત, મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત, વૈક્રિયસમુદ્ઘાત, તૈજસસમુદ્ઘાત અને આહારકસમુદ્ઘાત

(नेरइयाणं भंते ! कइ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! નારકોને કેટલા છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત કહ્યા છે ? (गोयमा ! चत्तारि छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! ચાર છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત કહ્યા છે (तं जहा) તેઓ આ પ્રકારે (वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए) વેદનાસમુદ્ઘાત, કષાયસમુદ્ઘાત, મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત અને વૈક્રિયસમુદ્ઘાત

(असुरकुमाराणं पुच्छा) અસુરકુમારો સંબંધી પ્રશ્ન (गोयमा ! पंच छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! પાંચ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત કહ્યા છે (तं जहा) તે આ

कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, तैजससमुद्घातः, एकेन्द्रियविकलेन्द्रियाणां पृच्छा, गौतम ! त्रयश्छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, नवरं वायुकायिकानां चत्वारः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां पृच्छा गौतम ! पञ्च समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–वेदना समुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, तैजससमुद्घातः,

जहा–वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयगसमुग्घाए,) वे इस प्रकार हैं–वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात, वैक्रियसमुद्घात और तैजससमुद्घात ।

(एगिंदियविगलिंदियाणं पुच्छा ?) एकेन्द्रियों और विकलेन्द्रियों संबंधी प्रश्न (गोयमा ! तिण्णि छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता) हे गौतम ! तीन छाद्मस्थिक समुद्घात कहे हैं (तं जहा–वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए) वे इस प्रकार–वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात (णवरं) विशेष (वाउकाइयाणं चत्तारि समुग्घाया पण्णत्ता) वायुकायिकों में चार समुद्घात कहे हैं (तं जहा–वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए) वे इस प्रकार–वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात, वैक्रियसमुद्घात ।

(पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा ?) पंचेन्द्रियतिर्यंचों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! पंच समुग्घाया पण्णत्ता) हे गौतम ! पांच समुद्घात कहे हैं (तं जहा–वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए,

પ્રકારે (वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए वेउव्वियसमुग्घाए, तेयगसमुग्घाए) વેદનાસમુદ્ઘાત, કષાયસમુદ્ઘાત, મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત, વૈક્રિયસમુદ્ઘાત અને તૈજસસમુદ્ઘાત

(एगिंदिय, विगलिंदियाणं पुच्छा) એકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયો સંબંધી પ્રશ્ન (गोयमा ! तिण्णि छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! ત્રણ છાદ્મસ્થિકસમુદ્ઘાત કહ્યા છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए) વેદનાસમુદ્ઘાત કષાયસમુદ્ઘાત અને મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત

(णवरं) વિશેષ (वाउकाइयाणं चत्तारि समुग्घाया पण्णत्ता) વાયુકાયિકોમાં ચાર સમુદ્ઘાત કહ્યાં છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए) વેદનાસમુદ્ઘાત, કષાયસમુદ્ઘાત, મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત અને વૈક્રિયસમુદ્ઘાત

(पंचिंदियतिरिक्खजोणियाण पुच्छा) પચેન્દ્રિય તિર્યંચો સંબંધી પ્રશ્ન (गोयमा ! पंच समुग्घाया पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! પાંચ સમુદ્ઘાત કહ્યા છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે

मनुष्याणां कति छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! षट् छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः तद्यथा- वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, तैजससमुद्घातः, आहारकसमुद्घातः । सू० ११॥

टीका-अथ छाद्मस्थिकसमुद्घातान प्ररूपयितुमाह-'कइ णं भंते ! छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कति खलु छाद्मस्थिकाः-छद्मस्थकर्मान्वितः समुद्घाताः प्रागुक्तरूपाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'छ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता' षट् छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा- वेयणासमुग्घाए, कसाय

तेयगसमुग्घाए) वे इस प्रकार हैं-वेदना समुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात वैक्रियसमुद्घात, तैजससमुद्घात ।

(मणूसाणं कइ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! मनुष्यों के कितने छाद्मस्थिकसमुद्घात कहे हैं ? (गोयमा ! छ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता) हे गौतम ! छह छाद्मस्थिकसमुद्घात कहे हैं (तं जहा वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयगसमुग्घाए, आहारगसमुग्घाए) वे इस प्रकार-वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात, वैक्रियसमुद्घात, तैजससमुद्घात और आहारकसमुद्घात ।।सू० ११॥

टीकार्थ-अब छद्मस्थ को होनेवाले समुद्घातों का कथन किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! छाद्मस्थिक अर्थात् छद्मस्थ संबंधी समुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! छाद्मस्थिक समुद्घात छह कहे हैं, जो इस प्रकार हैं-(१) वेदनासमुद्घात (२) कषायसमुद्घात, (३) मारणान्तिकसमुद्घात (४)

(वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयगसमुग्घाए) વેદનાસમુદ્ઘાત, કષાયસમુદ્ઘાત, મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત વૈક્રિયસમુદ્ઘાત અને તૈજસસમુદ્ઘાત

(मणूसाण कइ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता ?) મનુષ્યોના કેટલા છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત કહ્યા છે ? (गोयमा ! छ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! છ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત કહ્યાં છે (तं जहा) તે આ પ્રમાણે (वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेजगसमुग्घाए, आहारगसमुग्घाए) વેદનાસમુદ્ઘાત, કષાયસમુદ્ઘાત, મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત, વૈક્રિયસમુદ્ઘાત, તૈજસસમુદ્ઘાત, અને આહારકસમુદ્ઘાત. ॥ સૂ० ૧૧ ॥

ટીકાર્થ -હવે છદ્મસ્થ થનારા સમુદ્ઘાતોનું કથન કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! છાદ્મસ્થિક અર્થાત્ છદ્મસ્થ સંબંધી સમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત છ કહ્યા છે, જે આપ્રકારે-(૧) વેદના

समुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयासमुग्घाए, आहारगसमुग्घाए' तद्यथा -वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, तैजस समुद्घातः, आहारकसमुद्घातः, सम्प्रति नैरयिकादीनां चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण छाद्मस्थिकसमुद्घातान् प्ररूपयितुमाह 'नेरइया णं भंते ! कइ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां कति छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'चत्तारि छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता' चत्वारश्छाद्मस्थिकाः समुद्घाता नैरयिकाणां प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए' तद्यथा-वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, नैरयिकाणां तेजोलब्धेराहारकलब्धेश्चासद्भावेन तैजससमुद्घाताहारकसमुद्घाता संभवात् आद्याश्चत्वार एव समुद्घाताश्छाद्मस्थिकाः संभवन्ति, 'असुरकुमाराणं पुच्छा' असुरकुमाराणां 'कयन्तश्छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? इति प्रश्नः, भगवानाह-

वैक्रियसमुद्घात (५) तैजससमुद्घात (६) आहारकसमुद्घात ।

अब नारक आदि चौवीस दंडकों के क्रम से छाद्मस्थिक समुद्घातों की प्ररूपणा करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारकों के छाद्मस्थिक समुद्घात कितने कहे गए हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारकों के छाद्मस्थिक समुद्घात चार कहे हैं, यथा-(१) वेदनासमुद्घात (२) कषायसमुद्घात (३) मारणान्तिकसमुद्घात और (४) वैक्रियसमुद्घात । नारकों में तेजोलब्धि और आहारकलब्धि का अभाव होने से तैजससमुद्घात और आहारकसमुद्घात नहीं होता ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असुरकुमारों में छाद्मस्थिक समुद्घात कितने होते हैं ?

સમુદ્ઘાત (૨) કષાયસમુદ્ઘાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત (૪) વૈક્રિયસમુદ્ઘાત (૫) તૈજસસમુદ્ઘાત (૬) આહારકસમુદ્ઘાત

હવે નારક આદિ ચોવીસ દંડકેના ક્રમથી છાદ્મસ્થિકસમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત કેટલા કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્ હે ગૌતમ ! નારકોના છાદ્મસ્થિકસમુદ્ઘાત ચાર કહ્યા છે-જેમકે (૧) વેદનાસમુદ્ઘાત, (૨) કષાયસમુદ્ઘાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત (૪) વૈક્રિયસમુદ્ઘાત નારકોમા તેજોલબ્ધિ અને આહારક લબ્ધિનો અભાવ હોવાથી તૈજસસમુદ્ઘાત અને આહારક સમુદ્ઘાત નથી હોતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોમાં છાદ્મસ્થિકસમુદ્ઘાત કેટલા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોમા પાચ છાદ્મસ્થિકસમુદ્ઘાત હોય છે,

'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंच छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता' पञ्च छाद्मस्थिकाः समुद्घाता असुरकुमाराणां प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयगसमुग्घाए' तद्यथा-वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिक समुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, तैजससमुद्घातश्च, तथा च देवानां चतुर्दशपूर्वाधिगमाभावेन भवप्रत्ययाच्च तेषामाहारकलब्ध्यभावाद् आहारकसमुद्घातो न संभवति, किन्तु तेषां तेजोलब्धिसद्भावेन तैजससमुद्घातः संभवतीति तस्माद् असुरकुमाराणामपि देवविशेषत्वाद् आहारकसमुद्घातवर्जिताः, शेषाः पञ्चसमुद्घाताः प्रदर्शिताः, इति भावः, गौतमः पृच्छति-'एगिंदियविगलिंदियाणं पुच्छा' एकेन्द्रियविकलेन्द्रियाणां कियन्तश्छादमस्थिकाःसमुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिण्णि छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता' त्रयश्छाद्मस्थिकाः समुद्घाता एकेन्द्रियाणां वायुवर्जितानां विकलेन्द्रियाणाञ्च

भगवान्-हे गौतम ! असुरकुमारों में पांच छाद्मस्थिक समुद्घात होते हैं, यथा-(१) वेदनासमुद्घात (२) कषायसमुद्घात (३) मारणान्तिकसमुद्घात (४) वैक्रियसमुद्घात और (५) तैजससमुद्घात। देव चौदह पूर्वों के ज्ञाता नहीं होते अतः और भव के कारण से भी आहारकलब्धि से रहित होते हैं। इससे उनमें आहारकसमुद्घात का संभव नहीं है। किन्तु तेजोलब्धि उनमें होती है, अतएव तैजससमुद्घात तो संभव है। असुरकुमार भी देव हैं, अतएव आहारकसमुद्घात के सिवाय शेष पांच छाद्मस्थिक समुद्घात उनमें कहे गए हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एकेन्द्रियों और विकलेन्द्रियों में छाद्मस्थिक समुद्घात कितने कहे हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! एकेन्द्रियों और विकलेन्द्रियों में तीन छाद्मस्थिक समुद्घात कहे हैं, वे इस प्रकार हैं- (१) वेदनासमुद्घात (२) कषायसमुद्घात (३) मारणान्तिकसमुद्घात। वायुकायिकको छोडकर एकेन्द्रियों में और विकले-

---

જેમકે (૧) વેદનાસમુદ્ઘાત (૨) કષાયસમુદ્ઘાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત (૪) વૈક્રિયસમુદ્ઘાત (૫) તૈજસસમુદ્ઘાત દેવ ચૌદપૂર્વના જ્ઞાતા નથી હોતા તેથી અને ભવના કારણે પણ આહારક લબ્ધિથી રહિત હોય છે તેથી તેમનામાં આહારક સમુદ્ઘાતનો સંભવ નથી. પણ તેજોલબ્ધિ તેમનામાં હોય છે, તેથી તૈજસસમુદ્ઘાતનો સંભવ છે, અસુરકુમાર પણ દેવ છે, તેથી જ આહારકસમુદ્ઘાતના સિવાય શેષ પાંચ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત તેમનામાં કહેલા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયોમાં છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત કેટલા કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ! ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયોમાં ત્રણ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત કહ્યા છે, તેઓ આ પ્રકારે છે-(૧) વેદનાસમુદ્ઘાત (૨) કષાયસમુદ્ઘાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત. વાયુકાયિકો સિવાય એકેન્દ્રિયોમાં અને વિકલેન્દ્રિયોમાં વૈક્રિયલબ્ધિ,

प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा—वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए मारणंतियसमुग्घाए' तद्यथा वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातश्च, तथा च वायुवर्जितैकेन्द्रियविकलेन्द्रियाणां वैक्रियाहारकतैजोलब्धीनामसद्भावेन तेषां तत् त्रितयसमुद्घातासंभवात् आद्यास्त्रयो वेदनाकषायमरणलक्षणाः समुद्घाता उक्ताः किन्तु—'णवरं वाउकाइयाणं चत्तारि समुग्घाया पण्णत्ता' नवरं वायुकायिकानां चत्वारः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा—वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए' तद्यथा-वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातश्च, बादरपर्याप्तानां वायुकायिकानां वैक्रियलब्धेः सद्भावेन वैक्रियसमुद्घातस्यापि सम्भवात् गौतमः पृच्छति—'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां कियन्तः छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचसमुग्घाया पण्णत्ता' पञ्चसमुद्घाताः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां छाद्मस्थिकाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा—वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए,

न्द्रियों में वैक्रियलब्धि, तेजसलब्धि और आहारकलब्धि नहीं होती, अतएव तीन समुद्घात का उनमें संभव नहीं है, इस कारण उनमें प्रारंभ के तीन समुद्घात वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात और मारणान्तिकसमुद्घात ही कहे गए हैं। विशेषता यह है कि वायुकायिकों में चार समुद्घात होते हैं, जो इस प्रकार है—(१) वेदनासमुद्घात (२) कषायसमुद्घात (३) मारणान्तिकसमुद्घात (४) वैक्रियसमुद्घात। बादरपर्याप्त वायुकायिकों में वैक्रियलब्धि का सद्भाव होने से वैक्रियसमुद्घात भी होता है।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! पचेन्द्रियतिर्यंचों में कितने छाद्मस्थिक समुद्घात होते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! पंचेन्द्रियतिर्यंचों में पांच छाद्मस्थिक समुद्घात होते हैं, वे इस प्रकार हैं—(१) वेदनासमुद्घात (२) कषायसमुद्घात (३) मारणा

તૈજસ્લબ્ધિ અને આહારકલબ્ધિ નથી હોતી, તેથી ત્રણ સમુદ્ઘાતનો તેમનામાં સંભવ નથી, એ કારણે તેમનામાં પ્રારંભના ત્રણ સમુદ્ઘાત—વેદનાસમુદ્ઘાત, કષાયસમુદ્ઘાત, મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત. વિશેષતા એ છે કે વાયુકાયિકોમાં ચાર સમુદ્ઘાત થાય છે જે આ પ્રકારે છે (૧) (૧) વેદનાસમુદ્ઘાત (૨) કષાયસમુદ્ઘાત (૩) મારણાંતિકસમુદ્ઘાત (૪) અને વૈક્રિયસમુદ્ઘાત. બાદર પર્યાપ્ત વાયુકાયિકોમાં વૈક્રિયલબ્ધિનો સદ્ભાવ હોવાથી વૈક્રિયસમુદ્ઘાત પણ થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પચેન્દ્રિયતિર્યંચોમાં કેટલા છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પચેન્દ્રિયતિર્યંચોમાં પાંચ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત થાય છે, તે આ પ્રકારે છે—(૧) વેદનાસમુદ્ઘાત (૨) કષાયસમુદ્ઘાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત

मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयगसमुग्घाए' तद्यथा-वेदनासमुद्घातः, कषाय-समुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, तैजससमुद्घातश्च, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां चतुर्दशपूर्वाधिगमाभावेन तेषामाहारकलब्धेरभावाद् आहारकसमुद्घातो न संभवति, तद्भिन्नाः पञ्चापि समुद्घाता स्तेषां छाद्मस्थिकाः संभवन्तीति भावः गौतमः पृच्छति-'मणूसाणं कइ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता?' मनुष्याणां कति छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'छ छाउमत्थिया समुग्घाया पण्णत्ता' षट् छाद्मस्थिकाः समुद्घाता मनुष्याणां प्रज्ञप्ताः, तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयगसमुग्घाए आहारगसमुग्घाए' तद्यथा-वेदना समुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, तैजससमुद्घातः, आहारकसमुद्घातश्च, तथा च मनुष्याणां चतुर्दश पूर्वाधिगमस्यापि सद्भावेन आहारकलब्धिसंभवात् तेषामाहारकसमुद्घातोऽपि संभवतीति भावः इत्येवं येषां यावन्तश्छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः संभवन्ति स्म तेषां तावन्तस्ते प्ररूपिताः ॥सू० ११॥

न्तिकसमुद्घात (४) वैक्रियसमुद्घात और (५) तैजससमुद्घात। पंचेन्द्रिय तिर्यंच चौदह पूर्वो का अधिगम नहीं कर सकते, अतएव उनमें आहारकलब्धि का अभाव होता है और आहारकलब्धि का अभाव होने से आहारकसमुद्घात का भी अभाव होता है। तात्पर्य यह है कि उनमें आहारकसमुद्घात के अतिरिक्त शेष पांच छाद्मस्थिक समुद्घात होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! मनुष्यों में कितने छाद्मस्थिक समुद्घात होते हैं?

भगवान्-हे गौतम! मनुष्यों में छह छाद्मस्थिक समुद्घात होते हैं। वे इस प्रकार हैं-(१) वेदनासमुद्घात (२) कषायसमुद्घात (३) मारणान्तिकसमुद्घात (४) वैक्रियसमुद्घात (५) तैजससमुद्घात और (६) आहारकसमुद्घात।

मनुष्य चौदह पूर्वो का भी ज्ञान प्राप्त कर सकते हैं, अतएव उनमें आहारकसमुद्घात का भी संभव है। इस प्रकार जिनमें जितने छाद्मस्थिक समुद्घात का

(४) વૈક્રિયસમુદ્ઘાત અને (૫) તૈજસસમુદ્ઘાત પચેન્દ્રિયતિર્યંચ ચૌદ પૂર્વોના અધિગમ નથી કરી શકતા, તેથી જ તેમનામા આહારક લબ્ધિનો અભાવ હોય છે અને આહારક લબ્ધિનો અભાવ હોવાથી આહારકસમુદ્ઘાતનો અભાવ હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે, તેમનામા આહારકસમુદ્ઘાતના અતિરિક્ત શેષ પાચ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! મનુષ્યોમાં કેટલા છાદ્મસ્થિકસમુદ્ઘાત થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! મનુષ્યોમા છ છાદ્મસ્થિકસમુદ્ઘાત થાય છે. તે આ પ્રકારના છે-(૧) વેદનાસમુદ્ઘાત (૨) કષાયસમુદ્ઘાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત (૪) વૈક્રિયસમુદ્ઘાત (૫) તૈજસસમુદ્ઘાત (૬) અને આહારક સમુદ્ઘાત.

મનુષ્ય ચૌદપૂર્વનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તેથી જ તેમનામા આહારકસમુદ્ઘાત

मूलम्-जीवे ण भंते ! वेयणासमुग्घाएणं समोहए समोहणित्ता जे पोग्गले निच्छुभइ, तेहि णं भंते ! पोग्गलेहिं केवइए खेत्ते अफुण्णे केवइए खेत्त फुडे ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ते विक्खंभबाहल्लेणं नियमा छद्दिसि एवइए खेत्त अफुण्णे, एवइए खेत्त फुडे. से णं भंते ! खित्ते केवइकालस्स अप्फुडे, केवइकालस्स फुडे ? गोयमा ! एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा विग्गहेणं एवइकालस्स अफुण्णे, एवइयकालस्स फुडे. तेण भंते ! पोग्गले केवइकालस्स निच्छुभइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तस्स, उक्कोसेणं विसेसाहियस्स अंतोमुहुत्तस्स, तेणं भंते ! पोग्गला निच्छूढा समाणा जाइं तत्थ पाणाइं भूयाइं जीवाइ सत्ताइं अभिहणंति. वत्तेंति, लेस्संति, संघाएंति, संघट्टेंति, परितावेंति, किलामेंति, उद्दवेंति, तेहिं तो णं भंते ! से जीवे कइ किरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए, ते णं भंते ! जीवा ताओ जीवाओ कइकिरिया ? गोयमा ! सिय तिकिरिया सिय चउकिरिया, सिय पंचकिरिया, से णं भंते ! जीवे ते य जीवा अण्णेसिं जीवाणं परंपराघाएणं कइकिरिया ? गोयमा ! तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि, नेरइएणं भंते ! वेयणासमुग्घाएणं समोहए, एवं जहेव जीवे णवरं नेरइयाभिलावो, एवं निरवसेसं जाव वेमाणिए, एवं कसायसमुग्घाओ वि भाणियव्वो, जीवे णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहणइ समोहणित्ता जे पोग्गले णिच्छुभइ. तेहिं णं भंते ! पोग्गलेहिं केवइए खेत्ते अप्फुण्णे केवइए खेत्ते फुडे ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ते विक्खंभबाहल्लेणं आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं असंखेज्जाइं जोयणाइं एगदिसिं एवइए खेत्ते अफुण्णे, एवइए खेत्ते फुडे, से णं भंते ! खेत्ते

संभव हैं, उनका निरूपण किया गया। ॥ सू० ११ ॥

પણ સંભવે છે એ પ્રકારે જેનનામા જેટલા છાદ્- [illegible] નો સંભવ છે, નિરૂપણ કરાય છે. ॥ સૂ० ૧૧ ॥

केवइकालस्स अफुण्णे केवइकालस्स फुडे? गोयमा! एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा चउसमइएण वा विग्गहेणं एवइकालस्स अफुण्णे, एवइकालस्स फुडे, सेसं तं चेव जाव पंचकिरिया वि, एवं नेरइए वि, णवरं आयामेणं जहण्णेणं साइरेगं जोयणसहस्सं उक्कोसेणं असंखेज्जाइं जोयणाइं, एगदिसिं एवइए खेत्ते अफुण्णे, एवइए खित्ते फुडे, विग्गहेणं एगसमइएण वा, दुसमइएण वा, ति समइएण वा, णवरं चउसमइएण वा न भन्नइ, सेसं तं चेव जाव पंचकिरिया वि, असुरकुमारस्स जहा जीवपदे, णवरं विग्गहो तिसमइओ जहा नेरइयस्स, सेसं तं चेव, जहा असुरकुमारे, एवं जाव वेमाणिए, णवरं एगिंदिए जहा जीवे निरवसेसं ॥ सू० १२ ॥

छाया-जीवः खलु भदन्त! वेदनासमुद्घातेन समवहतः समवहत्य यान् पुद्गलान् निक्षिपति, तैः खलु भदन्त! पुद्गलैः कियत् क्षेत्रम् आपूर्णम् कियत् क्षेत्रं स्पृष्टम्? गौतम! शरीरप्रमाणमात्रं विष्कम्भबाहल्येन नियमात् षड्दिक्, इयत् क्षेत्रम् आपूर्णम् इयत् क्षेत्रं स्पृष्टम्, तत् खलु भदन्त! क्षेत्रं कियत्कालस्य आपूर्णम्, कियत् कालस्य स्पृष्टम्? गौतम! एकसम-

शब्दार्थ-(जीवे णं भंते!. वेयणासमुग्घाएणं समोहए) हे भगवन्! जीव वेदनासमुद्घात से समवहत हुआ (समोहणित्ता) समवहत होकर (जे पोग्गले निच्छुभइ) जिन पुद्गलों को निकालता है (तेहिं णं भंते! पोग्गलेहिं) हे भगवन्! उन पुद्गलों से (केवइए खेत्ते) कितना क्षेत्र (अफुण्णे) परिपूर्ण (केवइए खेत्ते फुडे?) कितना क्षेत्रस्पृष्ट होता है? (गोयमा! (सरीरप्पमाणमेत्ते) हे गौतम! शरीरप्रमाण मात्र (विक्खंभबाहल्लेणं) विष्कंभ और बाहल्य से (नियमा) नियम से (छद्दिसिं) छहों दिशाओं में (एवइए खेत्ते) इतना क्षेत्र (अफुण्णे) पूरित हुआ (एवइए खेत्ते फुडे) इतना क्षेत्र स्पृष्ट हुआ (से णं भंते खेत्ते केवइ कालस्स अप्फुण्णे?) हे भगवन्! वह क्षेत्र कितने काल में पूरित

શબ્દાર્થ-(जीवेण भंते! वेयणासमुग्घाएण समोहए) હે ભગવન્! જીવ વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત થઇને (समोहणित्ता) સમવહત થઇને (जे पोग्गले निच्छुभइ) જે પુદ્ગલોને કાઢે છે (तेहिं ण भंते! पोग्गलेहिं) હે ભગવન્! તે પુદ્ગલોથી (केवइए खेत्ते) તેના કેટલા ક્ષેત્ર (अप्फुण्णे) પરિપૂર્ણ (केवइए खेत्ते फुडे?) કેટલાક ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે?
(गोयमा! सरीरप्पमाणमेत्ते) હે ગૌતમ! શરીર પ્રમાણ માત્ર (विक्खंभबाहल्लेण) વિષ્કભ અને બાહલ્યથી (नियमा) નિયમથી (छद्दीसिं) છએ દિશાઓમાં (एवइए खेत्ते) આટલા ક્ષેત્ર (अफुण्णे) પુરીત થયા (एवइए खेत्ते फुडे) એટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થયા છે.

येन वा द्वि समयेन वा त्रिसमयेन वा विग्रहेण, इयत्कालस्य आपूर्णम् इयत्कालस्य स्पृष्टम् तान् खलु भदन्त ! पुद्गलान् कियत कालस्य निक्षिपति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्य उत्कृष्टेन विशेषाधिकस्यान्तर्मुहूर्तस्य, ते खलु भदन्त ! पुद्गला निक्षिप्ताः सन्तो यान् तत्र प्राणान् भूतान् जीवान् सत्त्वान् अभिघ्नन्ति वर्तयन्ति श्लेषयन्ति संघातयन्ति संघट्टयन्ति परितापयन्ति क्लमयन्ति अपद्रावयन्ति तेभ्यः खलु भदन्त ! स जीवः कति क्रियः ? गौतम !

हुआ ? (केवइ कालस्स फुडे) कितने काल में स्पृष्ट हुआ ? (गोयमा ! एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा विग्गहेण) हे गौतम ! एक समय के, दो समय के अथवा तीन समय के विग्रह से (एवइकालस्स) इतने काल में (अफुण्णे) पूरित हुआ (एवइए कालस्स फुडे) इतने काल में स्पृष्ट हुआ।

(ते णं भंते ! पोग्गले) हे भगवन् ! उन पुद्गलों) को केवइकालस्स) कितने काल में (निच्छुभइ) निकालता है (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तस्स) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त में (उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तास) उत्कृष्ट भी अन्तर्मुहूर्त्त में।

(ते णं पोग्गला) वे पुद्गल (निच्छूढा समाणा) बाहर निकले हुए (जाइं तत्थ पाणाइं भूयाइं जीवाइं सत्ताइं) वहाँ जिन प्राणियों, भूतों, जीवों और सत्वों का (अभिहणंति) अभिघात करते हैं (वत्तेति) आवर्त्त पतित करते हैं चक्कर खिलाते हैं (लेसेंति) कुछ छूते हैं (संघाएंति) सहन करते हैं (संघट्टेंति) संघट्टित करते हैं (परितावेंति) पीडित करते हैं (किलामेंति) मूर्छित करते हैं (उद्दवेंति) घात करते हैं (तेहिंतो णं भंते ! से जीवे कइ किरिए) हे भगवन ! उन से वह जीव कितनी

(से णं भंते खित्ते केवइकालस्स अप्फुण्णे) હે ભગવન્ ! તે ક્ષેત્ર કેટલા કાળમા પુરા થાય છે ? (केवइकालस्स फुडे) કેટલા કાળમા સ્પૃષ્ટ થાય છે

(गोयमा ! एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा विग्गहेण) હે ગૌતમ ! એક સમયના, બે સમયના અથવા ત્રણ સમયના વિગ્રહથી (एवइकालस्स) એટલા કાળમા (अप्फुण्णे) પુરિત થયેલ (एवइयकालस्स फुडे) એટલા કાળમા સ્પૃષ્ટ થયેલ છે.

(ते ण भते ! पोग्गले) હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલોને (केवइयकालस्स) કેટલા કાળમા (निच्छुभइ) નિકળે છે (गोयमा ! जहण्णेण अंतो मुहुत्तस्स) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તમા (उक्कोसेण वि अतो मुहुत्तस्स) ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તમા.

(तेण पोग्गला) તે પુદ્ગલો (निच्छूढा समाणा) બહાર નીકળીને (जाइ तत्थ पाणाइं भूयाइं जीवाइ सत्ताइ) ત્યા જે પ્રાણિયો, ભૂતો, જીવો, અને સત્વોને (अभिहणति) અભિઘાત કરે છે (वत्तेति) આવર્ત પતિત કરે છે-ચક્કર ખવડાવે છે (लेसेति) થોડુંક અડે છે (संघाएति) સહન કરે છે (संघट्टेति) સંઘટ્ટિત કરે છે (परितावेति) પીડિત કરે છે (किलामेति) મૂર્છિત કરે છે (उद्दवेति) ઘાત કરે છે

(तेहिंतो ण भते ! से जीवे कइ किरीए) હે ભગવાન ! તેનાથી તે જીવ કેટલી

स्यात् त्रिक्रियः, स्याच्चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः, ते खलु भदन्त ! जीवा एतेभ्यो जीवेभ्यः कति क्रियाः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियाः, स्याच्चतुष्क्रियाः, स्यात् पञ्चक्रियाः, स खलु भदन्त ! जीवः ते च जीवा अन्येषां जीवानां परम्पराघातेन कति क्रियाः ? गौतम ! त्रिक्रिया अपि, चतुष्क्रिया अपि, पञ्च क्रिया अपि, नैरयिकः खलु भदन्त ! वेदनासमुद्घातेन समवहतः समवहत्य एवं यथैव जीवः, नवरं नैरयिकाभिलापः, एवं निरवशेषं यावद् वैमानिकः, एवं कषायसमुद्घातोऽपि भणितव्यः, जीवः खलु भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्-

क्रियावाला होता है ? (गोयमा ! सिय तिकिरिए) हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रियावाला (सिय चउकिरिए) कदाचित् चार क्रियावाला (सिय पंचकिरिए) कदाचित् पांच क्रियावाला (ते णं जीवा ताओ जीवाओ कइ किरिया ?) वे जीव उस जीव से कितनी क्रियावाले होते हैं ? (गोयमा ! सिय तिकिरिया) हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रियावाले (सिय चउकिरिया) कदाचित् चार क्रियावाले (सिय पंचकिरिया) कदाचित् पांच क्रियावाले ।

(से णं भंते ! जीवे ते य जीवा) हे भगवन् ! वह जीव और वे जीव (अण्णेसिं जीवाणं) अन्य जीवों का (परंपराघाएणं) परम्परा से घात करने से (कइ किरिया) कितनी क्रियावाले होते हैं ? (गोयमा ! तिकिरिया वि चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि) हे गौतम ! तीन क्रियावाले भी, चार क्रियावाले भी, पांच कियावाले भी ।

(नेरइए णं भंते ! वेयणासमुग्घाएणं समोहए) हे भगवन् ! नारक वेदना समुद्घात से समवहत हुआ (एवं जहेव जीवे) इस प्रकार जीव के समान (णवरं नेरइयाभिलावो) विशेष 'नारक' शब्द का उच्चारण करना चाहिए (एवं

ક્રિયાવાળા હોય છે ? (गोयमा ! सिय ति किरीए) હે ગૌતમ ! કદાચ ત્રણ ક્રિયાવાળા (सिय चउ किरीए) કદાચ ચાર ક્રિયાવાળા (सिय पंच किरीए) કદાચ પાંચ ક્રિયાવાળા (ते ण जीवा ताओ जीवाओ कइ किरीया ?) તે જીવ તે જીવથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે ?

(गोयमा ! सिय ति किरीया) હે ગૌતમ ! કદાચ ત્રણ ક્રિયાવાળા (सिय चउ किरीया) કદાચ ચાર ક્રિયાવાળા (सिय पंच किरीया) કદાચ પાચ ક્રિયાવાળા.

(से ण भंते ! जीवे ते य जीवा) હે ભગવન્ ! તે જીવ અને તે જીવો (अण्णेसिं जीवाणं) અન્ય જીવોના (परंपराघाएण) પરંપરાથી ઘાત કરવાથી (कइ किरीया) કેટલી ક્રિયાવાળા થાય છે ? (गोयमा ! तिकिरिया वि चउकिरिया वि, पंच किरिया वि) હે ગૌતમ ! ત્રણ ક્રિયાવાળા પણ, ચાર ક્રિયાવાળા પણ, પાચ ક્રિયાવાળા પણ.

(नेरइया भंते ! वेयणासमुग्घाएण समोहए) હે ભગવન્ ! નારક વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત થયેલ (एव जहेव जीवे) આ રીતે જીવની જેમ (णवर नेरइयाभिलावो) વિશેષ નારક, શબ્દ-શબ્દનુ ઉચ્ચારણ કરવું જોઇએ (एव निरवसेस जाव वेमाणिए) આ રીતે

घातेन समवहन्यते, समवहतश्च यान् पुद्गलान् निक्षिपति तैः खलु भदन्त ! पुद्गलैः कियत् क्षेत्रम् आपूर्णम्, कियत् क्षेत्रं स्पृष्टम् ? गौतम ! शरीरप्रमाणमात्र विष्कम्भबाहल्येन आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कृष्टेन असंख्येयानि योजनानि एकदिश एतावत् क्षेत्रम् आपूर्णम् एतावत् क्षेत्रं स्पृष्टम् तत् खलु भदन्त ! क्षेत्र कियत्कालस्य आपूर्णम् ? कियत्कालस्य स्पृष्टम् ? गौतम ! एकसमयेन वा द्विसमयेन वा त्रिसमयेन वा चतुः समयेन वा

निरवसेसं जाव वेमाणिए) इस प्रकार सम्पूर्ण कथन वैमानिक तक समझना।

(एवं कसायसमुग्घाओ वि भाणियव्वो) इसी प्रकार कषायसमुद्घात भी कहना चाहिए।

(जीवे णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहणइ) हे भगवन् ! जीव मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत होता है (समोहणित्ता) समवहत होकर (जे पोग्गले णिच्छुभइ) जिन पुद्गलों को निकालता है (तेहिं णं भंते ! पोग्गलेहिं) हे भगवन ! उन पुद्गलों से (केवइए खेत्ते अप्फुण्णे ?) कितना क्षेत्र पूरित होता है ? (केवइए खेत्ते फुडे ?) कितना क्षेत्र स्पृष्ट होता है ? (गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ते) हे गौतम ! शरीरप्रमाण मात्र (विक्खंभबाहल्लेणं) विस्तार और मोटाई से (आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) लंबाई में जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग (उक्कोसेणं असंखेज्जाइं जोयणाइं) उत्कृष्ट असंख्यात योजन (एगदिसिं) एक दिशा में (एवइए खेत्ते) इतना क्षेत्र (अफुण्णे) पूरित होता है (एवइए खेत्ते फुडे) इतना क्षेत्र स्पृष्ट होता है (से णं भंते ! खेत्ते केवइकालस्स अफुण्णे ?) हे भगवन् ! वह क्षेत्र कितने काल में पूरित होता है ? (केवइकालस्स फुडे ?) कितने काल में स्पृष्ट होता है ? (गोयमा ! एगसमइएणं

સંપૂર્ણ કથન વૈમાનિક સુધી સમજવુ (एवं कसायसमुग्घाओ वि भाणियव्वो) એ જ પ્રકારે કષાયસમુદ્ઘાત પણ કહેવા જોઇએ.

(जीवे णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहणइ) હે ભગવન્ ! જીવ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત થાય છે (समोहणित्ता) સમવહત થઇને (जे पोग्गले णिच्छुभइ) હે ભગવન્ ! જે પુદ્ગલોને કાઢતા રહે છે.

(तेहिं णं भंते ! पोग्गलेहिं) હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલોથી (केवइए खेत्ते अप्फुण्णे ?) કેટલા ક્ષેત્ર પૂરિત થાય છે ? (केवइए खेत्ते फुडे ?) કેટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે ? (गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ते) હે ગૌતમ શરીરપ્રમાણ માત્ર (विक्खंभबाहल्लेणं) વિસ્તાર અને મોટાઇથી (आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) લંબાઇમાં જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ (उक्कोसेणं असंखेज्जाइं जोयणाइं) ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત યોજન (एगदिसिं) એક દિશામાં (एवइए खेत्ते) એટલા ક્ષેત્ર (अफुण्णे) પુરિત થાય છે (एवइए खेत्ते फुडे) એટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે.

(से णं भंते ! खेत्ते केवइकालस्स अप्फुण्णे ?) હે ભગવન્ ! તે ક્ષેત્ર કેટલા કાળમાં

विग्रहेण, एतावत् कालस्य आपूर्णम् एतावत्कालस्य स्पृष्टम् शेषं तच्चैव यावत् पञ्चक्रिया अपि, एवं नैरयिकोऽपि, नवरम् आयामेन जघन्येन सातिरेकं योजनसहस्रम् उत्कर्षेण असंख्येयानि योजनानि, एकदिशि, एतावत् क्षेत्रम् आपूर्णम् एतावत् क्षेत्रं स्पृष्टम् विग्रहेण एकसमयेन वा द्विसमयेन वा त्रिसमयेन वा नवरं चतुः समयेन वा न भण्यते, शेष तच्चैव यावत् पञ्चक्रिया अपि, असुरकुमारस्य यथा जीवपदे, नवरं विग्रहस्त्रिसमयो यथा नैरयिकस्य, शेष तच्चैव, यथा असुरकुमार एवं यावद् वैमानिको नवरम् एकेन्द्रियो यथा जीवो निरवशेषम् ॥सू० १२॥

वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा चउसमइएण वा विग्गहेणं) हे गौतम ! एक समय के, दो समय के, तीन समय के अथवा चार समय के विग्रह से (एवइ कालस्स अफुण्णे) इतने काल में पूरित होता है, (एवइ कालस्स फुडे) इतने काल में स्पृष्ट होता है (सेसं तं चेव जाव पंचकिरिया वि) शेष वही यावत् पांच क्रिया वाले भी (एव नेरइए वि) इसी प्रकार नारक भी (णवरं) विशेष (आयामेणं जहण्णेणं साइरेगं जोयणसहस्सं) लम्बाई में जघन्य कुछ अधिक हजार योजन (उक्कोसेणं असंखेज्जाइं जोयणाइं) उत्कृष्ट असंख्यात योजन (एगदिसिं) एक दिशा में (एवइए खेत्ते अप्फुण्णे) इतना क्षेत्र पूरित होता है (एवइए खेत्ते फुडे) इतना क्षेत्र स्पृष्ट होता है (विग्गहेणं एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा) एक समय के, दो समय के अथवा तीन समय के विग्रह से (णवरं चउसमइएण वा न भण्णइ) विशेष चार समय के विग्रह से नहीं कहना (सेसं तं चेव जाव पंचकिरिया वि) शेष वही यावत् पांच क्रिया वाले भी

(असुरकुमारस्स जहा जीवपए) असुरकुमार का कथन जीवपद के समान

પૂરિત થાય છે (केवइ कालस्स फुडे ?) કેટલા કાળમા સ્પૃષ્ટ થાય છે ? (गोयमा ! एगसमइएणं वा दुसमइएण वा तिसमयइएण वा चउ समइएण वा विग्गहेण) હે ગૌતમ ! એક સમયના, બે સમયના, ત્રણ સમયના અથવા ચાર સમયના વિગ્રહથી (एवइ कालस्स अफुण्णे) એટલા કાળમા પૂરિત થાય છે (एवइकालस्स फुडे) એટલા કાળમા સ્પૃષ્ટ થાય છે (सेस त चेव जाव पंचिंदिया वि) શેષ તેજ યાવત્ પાચ ક્રિયાવાળા પણ (एव नेरइए वि) એ જ પ્રકારે નારક પણ (णवर) વિશેષ (आयामेण जहण्णेण साइरेग जोयणसहस्स) લ બાઇમા જઘન્ય કાંઇક અધિક હજાર યોજન (उक्कोसेण असंखेज्जाइं जोयणाइं) ઉત્કૃષ્ટ અસખ્યાત યોજન (एगदिसिं) એક દિશામા (एवइए खेत्ते अफुण्णे) એટલા ક્ષેત્ર પુરિત થાય છે (एवइए खेत्ते फुडे) એટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે (विग्गहेण एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा) એક સમયના, બે સમયના અથવા ત્રણ સમયના વિગ્રહથી (णवरं) વિશેષ (चउसमइएण वा न भण्णइ) ચાર સમયના વિગ્રહથી ન કહેવું (सेसं त चेव जाव पंचकिरिया वि) શેષ તેજ યાવત્ પચ ક્રિયાવાળા પણ

(असुरकुमारस्स जहा जीवपए) અસુરકુમારનુ કથન જીવ પદના સમાન (णवरं विग्गहो

टीका-अथ समुद्घातगतो जीवो यावत् क्षेत्र समुद्घातवशात् तैः स्वैः पुद्गलैर्व्याप्नोति तत्प्ररूपयितुमाह 'जीवे णं भंते ! वेयणासमुग्घाएणं समोहए समोहणित्ता जे पोग्गले निच्छुभइ तेहिं णं भंते ! पोग्गलेहिं केवइए खेत्ते अफुण्णे केवइए खेत्ते फुडे ?' जीवः खलु वेदना समुद्घातेन समवहतः सन् वेदना समुद्घाते वर्तमानत्वेन समवहतो भवति, तेन समवहत्य च यान् पुद्गलान् वेदनायोग्यान् स्वशरीरान्तर्गतान् निक्षिपति-आत्मप्रदेशाद् बहिर्निःसारयति तैः खलु पुद्गलैः आत्मप्रदेशनिष्काशितैः कियत् क्षेत्रम् आपूर्णम् भवति, आपूरणञ्चान्तराले कतिपयाकाशप्रदेशासंस्पर्शनेऽपि व्यवह्रियते अत आह-कियत् क्षेत्रं स्पृष्टम्-प्रतिप्रदेशापूरणेन व्याप्तं भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सरीरप्पमाणमेत्ते विक्खंभबाहल्लेणं

(णवरं विग्गहे ति समइओ) विशेष-विग्रह तीन समय का (जहा नेरइयस्स) जैसा नारक का (सेसं तं चेव) शेष वही (जहा असुरकुमारे एवं जाव वेमाणिए) जैसा असुरकुमार वैसा ही वैमानिक तक कहना (णवरं एगिंदिए जहा जीवे) विशेष एकेन्द्रिय जीव के समान (निरवसेसं) सम्पूर्ण ॥ सू० १२ ॥

टीकार्थ-समुद्घात को प्राप्त जीव समुद्घात वश होकर जितने क्षेत्र को उन-उन पुद्गलों से व्याप्त करता है, उसकी प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जीव वेदनासमुद्घात से समवहत होता है और समवहत होकर जिन पुद्गलों को अपने शरीर से बाहर निकालता है, उन पुद्गलों से कितना क्षेत्र परिपूर्ण होता है ? कितना क्षेत्र स्पृष्ट होता है ? यहाँ आपूर्ण और व्याप्त, इन दो शब्दों का प्रयोग किया गया है । आपूर्ण कहने से बीच बीच के कुछ आकाश प्रदेशों का स्पर्श न करना भी ध्वनित हो सकता है, अतः व्याप्त भी कहा है, जिससे यह आशय प्रकट होता है कि बीच का कोई भी आकाशप्रदेश अस्पृष्ट न रहा हो ।

तिसमइओ) વિશેષ-વિગ્રહ ત્રણ સમયના (जहा नेरइयस्स) જેવા નારકના (सेस तं चेव) શેષ તેજ (जहा असुरकुमारे एवं जाव वेमाणिए) જેવા અસુરકુમાર તેવા જ વૈમાનિક સુધી કહેવા (नवर एगिंदिए जहा जीवे) વિશેષ એકેન્દ્રિય જીવના સમાન (निरवसेस) સપૂર્ણ. ॥સૂ૦ ૧૨॥

ટીકાર્થ -સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત જીવ સમુદ્ઘાત વશ થઈને જેટલા ક્ષેત્રને તે-તે પુદ્ગલોથી વ્યાપ્ત કરે છે, તેની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત થાય છે અને સમવહત થઈને જે પુદ્ગલોને પોતાના શરીરમાંથી બહાર કાઢે છે, તે પુદ્ગલોથી કેટલા ક્ષેત્ર પરિપૂર્ણ થાય છે ? કેટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ અર્થાત્ વ્યાપ્ત થાય છે ? અહીં આપૂર્ણ અને વ્યાપ્ત, એ બે શબ્દોનો પ્રયોગ કરેલો છે આપૂર્ણ કહેવાથી વચલા વચલા કેટલાક આકાશ પ્રદેશોનું પ્રદર્શન કરવું ધ્વનિત થઈ શકે છે, તેથી વ્યાપ્ત પણ કહ્યું છે, જેથી આ આશય પ્રકટ થાય છે કે વચ્ચેનો કોઈ પણ આકાશ પ્રદેશ અસ્પૃષ્ટ ન રહેલ હોય

छद्दिसिं एवइय खेत्ते अप्फुण्णे, एवइए खेत्ते फुडे' शरीरप्रमाणमात्रं विष्कम्भेण-विस्तारेण बाहल्येन-स्थौल्येन पिण्डाकारेणेत्यर्थः, नियमात् षड्दिक्-षड्दिशः समाहृता इति षड्दिक् तद्यथा स्यात् तथेति-आपूरणस्य स्पर्शनस्य च क्रियाविशेषस्य विशेषणम् तथा च यावत्प्रमाणः स्वशरीरस्य विष्कम्भः, यावत्प्रमाणश्च बाहल्यं च भवति एतावन्मात्रम् आपूर्ण स्पृष्टश्च भव तीति बोध्यम् तदुपसंहरन्नाह-'एतावत् क्षेत्रम् आपूर्णम् एतावत् क्षेत्रं स्पृष्टश्च बोध्यम् सम्प्रति स्वशरीरप्रमाणमात्रविष्कम्भबाहल्यमेव क्षेत्रमापूर्ण स्पृष्टश्च विग्रहान्तरथायां जीवस्य गतिमधिकृत्य कियद्दूरं यावद् भवति कियत्कालपर्यन्तश्चेति प्ररूपयितुमाह-'से णं भंते ! खेत्ते केवइकालस्स अप्फुण्णे केवइकालस्स फुडे ?' हे भदन्त ! तत् खलु क्षेत्रं कियतः कालस्य-तृतीयार्थे षष्ठी विधानात् कियताकालेनेत्यर्थः पूर्ण भवति कियता कालेन स्पृष्टश्च भवति ? तथा च कियन्त कालं यावत् स्वशरीरप्रमाणमात्रविष्कम्भबाहल्यं क्षेत्रं निरन्तरं विग्रहगतौ जीवगत्यपेक्षया आपूर्ण स्पृष्टश्च भवतीति ? प्रश्नाशय, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा विग्गहेणं' एकसमयेन वा द्विसमयेन वा

भगवान्-हे गौतम ! विस्तार और स्थूलता की अपेक्षा शरीरप्रमाण क्षेत्र को छहों दिशाओं में परिपूर्ण करता है व्याप्त करता है । अभिप्राय यह है कि शरीर का विस्तार जितना होता है और शरीर की स्थूलता-मोटाई जितनी होती है, उतना ही क्षेत्र उन पुद्गलों से आपूर्ण और स्पृष्ट होता है ।

उपसंहार करते हुए कहा है- इतना क्षेत्र आपूर्ण और स्पृष्ट होता है ।

वह क्षेत्र कितने समय में आपूर्ण और स्पृष्ट होता है, यह कथन किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वह क्षेत्र कितने काल में आपूर्ण और स्पृष्ट होता है ? अर्थात् कितने काल में अपने शरीरप्रमाण मात्र विस्तार और बाहल्य (मोटाई) वाला क्षेत्र निरन्तर विग्रहगति में जीवगति की अपेक्षा आपूर्ण और स्पृष्ट होता है ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વિસ્તાર અને સ્થૂલતાની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ ક્ષેત્રને છએ દિશાઓમા પરિપૂર્ણ કરે છે, વ્યાપ્ત કરે છે અભિપ્રાય એ છે કે, શરીરનો વિસ્તાર જેટલો હોય છે અને શરીરની સ્થૂલતા-મોટાઈ જેટલી હોય છે, તેટલા જ ક્ષેત્ર તે પુદ્ગલોથી આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે

ઉપસંહાર કરતાં કહે છે-એટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે.

તે ક્ષેત્ર કેટલા સમયમા આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે, એ કથન કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તે ક્ષેત્ર કેટલા કાળમા આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે ? અર્થાત્ કેટલો કાળ પોતાના શરીર પ્રમાણ માત્ર વિસ્તાર અને બાહલ્ય (મોટાઈ) વાળા ક્ષેત્ર નિરન્તર વિગ્રહગતિમા જીવ ગતિની અપેક્ષાએ આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે !

त्रिसमयेन वा विग्रहेण यावन्मात्रं क्षेत्रं व्याप्यते तावद्दूरपर्यन्तं स्वशरीरप्रमाणम् विष्कम्भ बाहल्यं क्षेत्रं वेदनाजननयोग्यैः पुद्गलैरापूर्णं स्पृष्टञ्च जीवगत्यपेक्षया प्राप्यते, तथाचोत्कृष्टेनात्र त्रिसमयाधिकेन विग्रहेण यावन्मात्रं क्षेत्रमभिव्याप्यते तावन्मात्रं क्षेत्रम् आत्मप्रदेशनिस्सारितै वेदनाजननयोग्यैः पुद्गलैरापूर्णं भवतीति बोध्यम् तदुपसंहरन्नाह–'एवइयकालस्स अप्फुण्णे, एवइकालस्स फुडे' एतावतः कालस्य–एतावता पूर्वोपदर्शितेन उत्कृष्टेनापि त्रिसमयेन कालेन तत् क्षेत्रम् आपूर्णं भवति, एतावता कालेन तत् पूर्वोपदर्शितं क्षेत्र स्पृष्टं भवतीति भावः, अथ यावत्कालं–वेदनाजननयोग्यान पुद्गलान् निक्षिपति तावत्कालप्रमाणं प्ररूपयितुमाह–'तेणं भंते ! पोग्गले केवइकालस्स निच्छुभइ ?' हे भदन्त ! तान खलु पुद्गलान् कियत्कालस्य–कियता कालेन निक्षिपति–आत्मप्रदेशाद् बहिः निक्षिपति ? भगवानाह–

भगवान्–हे गौतम ! एक समय, दो समय अथवा तीन समय के विग्रह से जितना क्षेत्र व्याप्त किया जाता है, उतनी दूर तक अपने शरीरप्रमाण मात्र विस्तार और बाहल्य वाला क्षेत्र वेदना उत्पन्न करने वाले पुद्गलों से आपूर्ण और स्पृष्ट होता है और जीवगति की अपेक्षा से प्राप्त किया जाता है। आशय यह है कि अधिक से अधिक तीन समय के विग्रह द्वारा जितना क्षेत्र व्याप्त किया जाता है, उतना क्षेत्र आत्मप्रदेशों से बाहर निकाले हुए वेदना उत्पन्न करने योग्य पुद्गलों द्वारा अपूर्ण होता है।

उपसंहार यह है कि इतने काल में पूर्वोक्त क्षेत्र आपूर्ण और व्याप्त होता है।

अब जितने काल में वेदना उत्पन्न करने योग्य पुद्गलों को बाहर निकालता है, उस काल के प्रमाण का निरूपण करते हैं–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! उन पुद्गलों को कितने काल में आत्मप्रदेशों से बाहर निकालता है ?

શ્રી ભગવાન–હે ગૌતમ ! એક સમય, બે સમય અથવા ત્રણ સમયના વિગ્રહથી જેટલુ ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત કરાય છે. એટલે દૂર સુધી પોતાના શરીર પ્રમાણ માત્ર વિસ્તાર અને બાહુલ્યવાળુ ક્ષેત્ર વેદના ઉત્પન્ન કરનારા પુદ્ગલોથી પૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે અને જીવગતિની અપેક્ષાથી પ્રાપ્ત કરાય છે આશય એ છે કે અધિકથી અધિક ત્રણ સમયના વિગ્રહ દ્વારા જેટલુ ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત કરાય છે, તેટલુ ક્ષેત્ર આત્મપ્રદેશોથી બહાર કાઢેલી વેદના ઉત્પન્ન કરવા યોગ્ય પુદ્ગલો દ્વારા આપૂર્ણ થાય છે.

ઉપસંહાર એ છે કે–એટલા કાળમા પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર આપૂર્ણ અને વ્યાપ્ત થાય છે

હવે જેટલા સમયમા વેદના ઉત્પન્ન કરવાને યોગ્ય પુદ્ગલોને બહાર કાઢે છે, તે કાળના પ્રમાણનું નિરૂપણ કરે છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલોને કેટલા કાળમા આત્મપ્રદેશોથી બહાર કાઢે છે ?

'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तस्स उक्कोसेणं विसेसाहिय अंतोमुहुत्तस्स' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्य सम्बन्धिनः, उत्कृष्टेन विशेषाधिकस्य-किञ्चिदधिकेन अन्तर्मुहूर्तस्य-अन्तर्मुहूर्तेनेत्यर्थः, वेदनाजननयोग्यान् पुद्गलान् निक्षिपति, तथा च यथाऽत्यधिकदाहज्वरपीडितः सन् सूक्ष्मपुद्गलान् शरीराद् बहिर्विक्षिपति तथैव जघन्येनापि उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूर्त्तं यावद् वेदनाजननसमर्थान् पुद्गलान् वेदनार्त्तः सन् स्वशरीरवर्तिनः स्वशरीराद् बहि रात्मप्रदेशेभ्योऽपि निःसृष्टान् विक्षिपतीति भावः, गौतमः पृच्छति-'ते णं भंते ! पोग्गला निच्छूढा समाणा जाइं तत्थ पाणाइं भूयाइं जीवाइं सत्ताइं अभिहणंति, वत्तेंति, लेसेंति, संघाएंति, संघट्टेंति, परितावेंति, किलामेंति उद्दवेंति' हे भदन्त ! ते खलु पुद्गलाः निक्षिप्ताः-विक्षिप्ताः सन्तः तत्र वेदनासमुद्घातगतपुरुषसंस्पृष्टे क्षेत्रे यान् प्राणान्-द्वि त्रि चतुरिन्द्रियान्, शङ्खकीटिकामक्षिकादीन् भूतान्-वनस्पतिकायिकान् जीवान्-पञ्चेन्द्रियान् गृहगोधिकासर्पादीन् सत्त्वान् तदन्यपृथिवीकायिकादीन् अभिघ्नन्ति-आभिमुख्येन आगच्छतो घ्नन्ति, वर्तयन्ति-आवर्तपतितान् कुर्वन्ति, लेशयन्ति-किञ्चित् स्पृशन्ति, संघातयन्ति-परस्परं तान् संघातमासादयन्ति, सघट्टयन्ति-अत्यन्तं संघातविशेष-

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त काल में और उत्कृष्ट कुछ अधिक अन्तर्मुहूर्त्त मात्र काल में वेदना जनन योग्य पुद्गलों को बाहर निकालता है। अभिप्राय यह है कि जैसे तीव्रतर दाहज्वर से पीडित पुरुष सूक्ष्म पुद्गलों को शरीर से बाहर निकालता है, उसी प्रकार जघन्य रूप से भी और उत्कृष्ट रूप से भी अन्तर्मुहूर्त्त काल तक वेदना जनन के योग्य अपने शरीरवर्त्ती पुद्गलों को वेदना से पीडित होकर जीव आत्मप्रदेशों से बाहर निकालता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बाहर निकाले हुए वे पुद्गल उस क्षेत्र में रहे हुए प्राणों, भूतों, जीवों और सत्त्वों का अभिहनन करते हैं, उन्हें आवर्त्त पतित करते हैं, किंचित स्पर्श करते हैं, पारस्परिक संघात को प्राप्त कराते हैं, संघट्टित करते हैं, परितप्त करते हैं, मूर्छित कर देते हैं और उनको निष्प्राण बना देते हैं,

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત કાળમા અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક અંતર્મુહૂર્ત માત્ર કાળમાં વેદના જનન યોગ્ય પુદ્ગલોને બહાર કાઢે છે.

અભિપ્રાય એ છે કે જેમ તીવ્રતર દાહજ્વરથી પીડિત પુરૂષ સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોને શરીરથી બહાર કાઢે છે, એ જ પ્રકારે જઘન્ય રૂપથી પણ અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પણ અન્તર્મુહૂર્ત કાળ સુધી વેદના જનન યોગ્ય પોતાના શરીરવર્તી પુદ્ગલોને વેદનાથી પીડિત થઈને જીવ આત્મપ્રદેશોથી બહાર કાઢે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બહાર કાઢેલા તે પુદ્ગલો તે ક્ષેત્રમા રહેલ પ્રાણો, ભૂતો, જીવો અને સત્વોનુ અભિહનન કરે છે તેમને આવર્ત્ત પતિત કરે છે, કિંચિત્ સ્પર્શ કરે છે, પારસ્પરિક સંઘાતને પ્રાપ્ત કરાવે છે, સંઘટિત કરે છે, પરિતપ્ત કરે છે,

प्राणान् कुर्वन्ति, परितापयन्ति पीडयन्ति, क्लमयन्ति मूर्च्छितान् विदधति, अपद्रावयन्ति-जीवनाद् व्यपरोपयन्ति-'तेहिंतो णं भंते ! से जीवे कइ किरिए' हे भदन्त ! तेभ्यः खलु पुद्गलेभ्य स्तेषां प्राणादीनां विषये स वेदनासमुद्घातगतो जीवः कति क्रियो भवति ? भगवानाह-गोयमा !' हे गौतम ! सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए' स्यात्-कदाचित् त्रिक्रियः, स्यात्-कदाचित्चतुष्क्रियः, स्यात्-कदाचित् पञ्च क्रियो भवति, तथा च यदा न केषाञ्चित् सर्वथा परितापनं जीवनात् व्यपरोपणं वा विदधाति तदा सर्वथा त्रिक्रियो भवति, यदापि केषाञ्चित् परितापनं मरणं वा करोति तदापि येषां नाबाधां जनयति तदपेक्षयापि त्रिक्रियः प्रज्ञप्तः, केषाञ्चित् परितापकरणे तु तदपेक्षया चतुष्क्रियो भवति, केषाञ्चिदपद्रावणे जीविताद्व्यपरोपणे पुनस्तदपेक्षया पञ्चक्रियो भवति, सम्प्रति वेदना-

प्राण का अर्थ है द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय जीव, जैसे शंख, कीडी, मक्खी आदि। भूत का अर्थ वनस्पतिकायिक जीव है। जीव अर्थात पंचेन्द्रिय प्राणी, जैसे छिपकली, सर्प आदि। सत्त्व अर्थात पृथिवीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक और वायुकायिक जीव। तो भगवन् इन प्राण, भूत, जीव और सत्व को आहत आदि करने के कारण समुद्घात करने वाले जीव को कितनी क्रियाएं लगती है ?

भगवान्-हे गौतम ! कदाचित तीन क्रियाएं, कदाचित् चार क्रियाए और कदाचित पांच क्रियाएं होती हैं। जब किसी जीव को परिताप नहीं करता और न जीवन का व्यपरोपण करता है, तबतीन क्रियावाला होता है। जब किन्हीं का परितापन करता है अथवा मारता है तब भी, जिन्हें आबाधा नहीं पहुंचाता उनकी अपेक्षा से तीन क्रिया वाला होता है। जब किसी को परिताप उत्पन्न करता है तब चार क्रियावाला होता है। जब किन्हीं जीवों का घात करता है

મૂર્છિત કરે છે અને તેમને નિષ્પ્રાણ બનાવે છે

પ્રાણનો અર્થ છે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય જીવ જેવા શંખ, કીડી, માખી વગેરે. ભૂતનો અર્થ વનસ્પતિ કાયિક જીવ છે જીવ અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય પ્રાણી જેવા છીપકલી, સાપ વગેરે સત્વ અર્થાત્ પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક જીવ.

તો ભગવાન ! આ પ્રાણ, ભૂત, જીવ અને સત્વને આહત વગેરે કરવાના કારણે સમુદ્ઘાત કરવાવાળા જીવોને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચ ત્રણ ક્રિયાઓ, કદાચ, ચાર ક્રિયાઓ, અને કદાચ પાંચ ક્રિયાઓ હોય છે જ્યારે કોઇ જીવને પરિતાપ નથી કરતા અને ન જીવન વ્યપરોપણ કરે છે, ત્યારે ત્રણ ક્રિયાવાળા હોય છે જ્યારે કોઇના પરિતાપન કરે છે અથવા મારે છે ત્યારે પણ, જેમને પીડા થતી નથી તેમની અપેક્ષાથી ત્રણ ક્રિયાવાળા બને છે. જ્યારે કોઇને પરિતાપ ઉત્પન્ન કરે છે અથવા મારે છે. ત્યારે ચાર ક્રિયા વાળા હોય છે જ્યારે

समुद्घातगतजीवमधिकृत्यैव तदपेक्षया वेदनासमुद्घातगतपुरुषपुद्गलस्पृष्टानां जीवानाम् क्रियाः प्ररूपयितुमाह-'ते णं भंते ! ताओ जीवाओ कइकिरिया ?' हे भदन्त ! ते खलु वेदनासमुद्घातगतजीवपुद्गलस्पृष्टाः जीवास्ततो-वेदनासमुद्घातगतात् जीवात्-तं वेदनासमुद्घातगतं जीवमधिकृत्य-वेदनासमुद्घातगतजीवापेक्षयेत्यर्थः कति क्रियाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सिय तिकिरिया सिय चउकिरिया सिय पंच किरिया' स्यात्-कदाचित् त्रि क्रिया भवन्ति, स्यात्-कदाचित् चतुष्क्रिया भवन्ति, स्यात्-कदाचित् पञ्चक्रिया भवन्ति, तत्र यदा न किञ्चित् तस्याबाधामुत्पादयितुं समर्था भवन्ति तदा त्रिक्रियाः, यदा तु स्पृष्टाः सन्तस्ते तं परितापयन्ति तदा चतुष्क्रिया अवसेयाः, शरीरेण स्पृश्यमानानां वृश्चिकादीनां परितापकत्वस्य प्रत्यक्षसिद्धत्वात् यदा पुनस्ते तं जीवितादपि व्यपरोपयन्ति तदा पञ्चक्रिया भवन्ति, शरीरेण स्पृश्यमानानां सर्पादीनां दंशादिद्वारा जीविताद् व्यपरोपकत्वस्य

तो उनकी अपेक्षा से पांच क्रियावाला होता है।

अब वेदनासमुद्घातगत जीव को लेकर ही, उसकी अपेक्षा से वेदनासमुद्घानगत पुरुष के पुद्गलों से स्पृष्ट जीवों की क्रियाओं का प्ररूपण किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदनासमुद्घात करनेवाले जीव के पुद्गलों से स्पृष्ट जीव, वेदनासमुद्घात जीव की अपेक्षा से कितनी क्रिया वाले कहे गए हैं।

भगवान्-हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रियावाले, कदाचित् चार क्रियावाले और कदाचित् पांच क्रियावाले कहे गए हैं। जब वे उसको कोई बाधा उत्पन्न करने में समर्थ नहीं होते तब तीन क्रिया वाले होते हैं। जब स्पृष्ट होकर वे उन वेदना समवहत जीव को परिताप पहुंचाते हैं तब चार क्रियावाले होते हैं। शरीर से स्पृष्ट होने वाले वृश्चिक आदि परिताप जनक होते हैं, यह प्रत्यक्ष सिद्ध है। किन्तु वे स्पृष्ट होने वाले जीव जब उसे प्राणों से भी व्युपरत कर देते हैं, तब पांच क्रिया वाले होते हैं। शरीर से स्पृष्ट होने वाले सर्प आदि

કોઈ જીવોનો ઘાત કરે છે, તો તેમની અપેક્ષાથી પાચ ક્રિયાવાળા થાય છે.

હવે વેદનાસમુદ્ઘાતગત આગળનાં જીવને ઉદ્દેશીને તેની અપેક્ષાથી વેદનાસમુદ્ઘાતગત પુરૂષ પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ જીવોની ક્રિયાઓનુ પ્રરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! વેદનાસમુદ્ઘાત કરનારા જીવના પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ જીવ, વેદનાસમુદ્ઘાત જીવની અપેક્ષાથી કેટલી ક્રિયાવાળા કહેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત ચાર ક્રિયાવાળા અને કદાચિત પાચ ક્રિયાવાળા કહેલા છે. જ્યારે તેઓ તેને કોઇ પીડા ઉત્પન્ન કરવામાં સમર્થ નથી થતા ત્યારે ત્રણ ક્રિયાવાળા હોય છે, જ્યારે સ્પૃષ્ટ થઇને તેઓ એ વેદનાથી સમવહત જીવને પરિતાપ પહોંચાડે છે ત્યારે ચાર ક્રિયાવાળા થાય છે શરીરથી સ્પૃષ્ટ થનારા વૃશ્ચિક આદિ પરિતાપ જનક હોય છે, આ પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે, પણ તે સ્પૃષ્ટ થનારા જીવ જ્યારે તેને પ્રાણોથી પણ ઉપરત કરી દે છે ત્યારે પાચ ક્રિયાવાળા હોય છે. શરીરથી

प्रत्यक्षसिद्धत्वात् ताश्च पञ्चक्रियाः—आरम्भिकी १, प्राद्वेषिकी २, आधिकरणिकी ३, पारितापनिकी ४, प्राणातिपातक्रियारूपा ५ च बोध्याः, सम्प्रति—वेदनासमुद्घातगतेन जीवेन व्यापाद्यमानैर्जीवैर्येऽन्ये जीवा व्यापाद्यन्ते, ये वाऽन्ये जीवे व्यापाद्यमानावेदनासमुद्घातगतेन जीवेन व्यापाद्यन्ते तानपेक्ष्य तस्य वेदनासमुद्घातगतस्य तेषाञ्च वेदना समुद्घातगतजीवपुद्गलस्पृष्टानां जीवानां क्रियाः प्ररूपयितुमाह—'से णं भंते! जीवे तेय जीवा अण्णेसिं जीवाणं परंपराघाएणं कइ किरिया?' हे भदन्त! स खलु—वेदनासमुद्घातगतो जीवः, ते च वेदनासमुद्घातगतजीवसम्बन्धिपुद्गलस्पृष्टाः जीवाः अन्येषां जीवानां पूर्वोपदर्शितरीत्या च पारम्पराघातरूपेन परम्पराघातेन कति क्रियाः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह—'गोयमा!' हे गौतम! 'तिकिरिया वि चउकिरिया वि पंचकिरिया वि' कदाचित् त्रिक्रिया अपि, कदा

अपने डंक द्वारा प्राणघातक होते हैं, यह भी प्रत्यक्ष से सिद्ध है। वे पांच क्रियाएं ये हैं—(१) कायिकी (२) आधिकरणिकी (३) प्राद्वेषिकी (४) पारितापनिकी और (५) प्राणातिपातिकी।

वेदनासमुद्घात करने वाले जीव के द्वारा मारे जाने वाले जीवों के द्वारा जो अन्य जीव मारे जाते हैं और अन्य जीवो द्वारा मारे जानेवाले वेदनासमुद्घात जीव के द्वारा मारे जाते हैं, उन जीवो की अपेक्षा वेदनासमुद्घातगत जीव को और वेदनासमुद्घातगत जीव के पुद्गलो से स्पृष्ट जीवो को होने वाली क्रियाओ का प्ररूपण किया जाता है—

गौतमस्वामी—हे भगवन्! वह वेदनासमुद्घात को प्राप्त जीव और वे वेदनासमुद्घात को प्राप्त जीव संबंधी पुद्गलो से स्पृष्ट जीव, अन्य जीवो के परम्परा आघात से कितनी क्रियाओं वाले होते है?

भगवान्—हे गौतम! कदाचित् तीन क्रियावाले, कदाचित् चार क्रियावाले

સ્પૃષ્ટ થનારા સર્પ વગેરે પોતાના ડંખ દ્વારા પ્રાણઘાતક હોય છે આ પણ પ્રત્યક્ષપણે જ સિદ્ધ છે આ પાંચ ક્રિયાઓ આ છે—(૧) આરંભિકી (૨) પ્રાદ્વેષિકી (૩) આધિકરણિકી (૪) પારિતાપનિકી અને (૫) પ્રાણાતિપાતિકી

વેદનાસમુદ્ઘાત કરનારા જીવ, જીવના દ્વારા મરી જતાં જીવોના દ્વારા જે અન્ય જીવ મરાય છે અને અન્ય જીવો દ્વારા મારી નાખવામાં આવતા વેદનાસમુદ્ઘાતગત જીવના દ્વારા મરાય છે, તે જીવોની અપેક્ષાએ વેદનાસમુદ્ઘાતગત જીવને અને વેદનાસમુદ્ઘાત જીવના પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ જીવોને થનારી ક્રિયાઓનું પ્રરૂપણ કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્! તે વેદનાસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયેલ જીવ અને તે વેદનાસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત જીવ સંબંધી પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ જીવ, અન્ય જીવોની પરંપરા આઘાતથી કેટલી ક્રિયાઓવાળા હોય છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! કદાચિત ત્રણ ક્રિયાઓ વાળા, કદાચિત ચાર ક્રિયાઓવાળા

चित् चतुष्क्रिया अपि, कदाचित् पञ्च क्रिया अपि भवन्ति, प्रागुक्तयुक्तेः, एवमेव वेदनासमुद्घातं पूर्वोक्तरीत्यैव नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह–'नेरइए णं भंते ! वेयणासमुग्घाएणं समोहए०?' हे भदन्त ! नैरयिकः खलु वेदनासमुद्घातेन समवहतः सन् समवहत्य च वेदनायोग्यान् पुद्गलान् स्वशरीरान्तर्गतान् विक्षिपति–आत्मप्रदेशात् निस्सृतान् करोति तैः पुद्गलैः कियत् क्षेत्रम् आपूर्णम् भवति, कियत् क्षेत्रं स्पृष्टं प्रतिप्रदेशापूरणेन व्याप्तं भवति ? भगवानाह–'एवं जहेव जीवे' एवम्–पूर्वोक्तरीत्या यथैव–समुच्चयजीवः प्रतिपादित स्तथैव नैरयिकोऽपि प्रतिपत्तव्यः, किन्तु–'णवरं नेरइयाभिलावो' नवरम्–विशेषस्तु–समुच्चयजीवस्थाने नैरयिकाभिलापः कर्तव्यः, तथा च शरीरप्रमाणमात्रं विष्कम्भबाहल्येन नियमात् षड्दिक्, यावत्प्रमाणः स्वशरीरस्य विष्कम्भो विस्तारः, यावत्प्रमाणञ्च बाहल्यं स्थौल्यं तावन्मात्रं क्षेत्रमापूर्णं स्पृष्टञ्चावसेयम् एवं कियता कालेन पूर्णं कियता कालेन स्पृ-

और कदाचित् पांच क्रियावाले भी होते हैं। इस संबंध में युक्ति पूर्ववत् समझना चाहिए।

अब इसी वेदनासमुद्घात का नारक आदि चौवीस दंडकों के क्रम से निरूपण करते हैं–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! नारक वेदनासमुद्घात से समवहत होकर वेदना योग्य अपने शरीर के अन्दर रहे हुए पुद्गलों को अपने से अलग करता है ? उन पुद्गलों द्वारा कितना क्षेत्र आपूर्ण होता है। कितना क्षेत्र व्याप्त होता है ?

भगवान्–हे गौतम ! जैसा समुच्चय जीव के विषय में कहा है वैसे ही नारक के विषय में भी कहना चाहिए। विशेषता यही है कि जीव के स्थान पर यहाँ 'नारक' शब्द का प्रयोग करना चाहिए। इस प्रकार शरीर का जितना विस्तार और जितना बाहल्य (मोटाई) है, उतने क्षेत्र को नियम से छहों दिशाओं में आपूर्ण और स्पृष्ट करता है।

श्रीगौतमस्वामी–कितने काल पूर्ण और स्पृष्ट करता है ? और कितने

અને કદાચિત પાંચક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે એ બાબતમા યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી.

હવે આ વેદનાસમુદ્ઘાતની નારકાદિ ચોવીસ દડકોનાં ક્રમથી પ્રરૂપણા કરે છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! નારક વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત થઇને વેદના યોગ્ય પોતાના શરીરની અંદર રહેલ પુદ્ગલોને પોતાનાથી અલગ કરે છે, તે પુદ્ગલો દ્વારા કેટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે ? કેટલા ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જેમ સમુચ્ચય જીવના વિષયમાં કહ્યું છે, તેવું જ નારકોના વિષયમા પણ કહેવુ જોઇએ. વિશેષતા એ જ છે કે જીવના સ્થાન પર અહીં 'નારક' શબ્દનો પ્રયોગ કરવો જોઇએ. આ રીતે શરીરનો જેટલો વિસ્તાર અને જેટલી બાહલ્ય (મોટાઇ) છે, એટલા ક્ષેત્રોને નિયમથી છએ દિશાઓમા આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! કેટલા કાળમાં પૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ કરે છે ? અને

प्रत्यक्षसिद्धत्वात् ताश्च पञ्चक्रियाः–आरम्भिकी १, प्राद्वेषिकी २, आधिकरणिकी ३, पारितापनिकी ४, प्राणातिपातक्रियारूपा ५ च बोध्याः, सम्प्रति–वेदनासमुद्घातगतेन जीवेन व्यापाद्यमानैर्जीवैर्येऽन्ये जीवा व्यापाद्यन्ते, ये चान्ये जीवैर्व्यापाद्यमानावेदनासमुद्घातगतेन जीवेन व्यापाद्यन्ते तानपेक्ष्य तस्य वेदनासमुद्घातगतस्य तेषाञ्च वेदना समुद्घातगतजीवपुद्गलस्पृष्टानां जीवानां क्रियाः प्ररूपयितुमाह–'से णं भंते ! जीवे तेय जीवा अण्णेसिं जीवाणं परंपराघाएणं कइ किरिया ?' हे भदन्त ! स खलु–वेदनासमुद्घातगतो जीवः, ते च वेदनासमुद्घातगतजीवसम्बन्धिपुद्गलस्पृष्टाः जीवाः अन्येषां जीवानां पूर्वोपदर्शितरीत्या य पारम्पराघातरूपेन परम्पराघातेन कति क्रियाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिकिरिया वि चउकिरिया वि पंचकिरिया वि' कदाचित् त्रिक्रिया अपि, कदा

अपने दंश द्वारा प्राणघातक होते हैं, यह भी प्रत्यक्ष से सिद्ध है। वे पांच क्रियाएं ये हैं–(१) कायिकी (२) आधिकरणिकी (३) प्राद्वेषिकी (४) पारितापनिकी और (५) प्राणातिपातिकी।

वेदनासमुद्घात करने वाले जीव के द्वारा मारे जाने वाले जीवों के द्वारा जो अन्य जीव मारे जाते हैं और अन्य जीवों द्वारा मारे जानेवाले वेदनासमुद्घात जीव के द्वारा मारे जाते हैं, उन जीवों की अपेक्षा वेदनासमुद्घातगत जीव को और वेदनासमुद्घातगत जीव के पुद्गलों से स्पृष्ट जीवों को होने वाली क्रियाओं का प्ररूपण किया जाता है–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! वह वेदनासमुद्घात को प्राप्त जीव और वे वेदनासमुद्घात को प्राप्त जीव संबंधी पुद्गलों से स्पृष्ट जीव, अन्य जीवों के परम्परा आघात से कितनी क्रियाओं वाले होते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रियावाले, कदाचित् चार क्रियावाले

સ્પૃષ્ટ થનારા સર્પ વગેરે પોતાના ડંખ દ્વારા પ્રાણઘાતક હોય છે આ પણ પ્રત્યક્ષપણે જ સિદ્ધ છે આ પાંચ ક્રિયાઓ આ છે–(૧) આરંભિકી (૨) પ્રાદ્વેષિકી (૩) આધિકરણિકી (૪) પારિતાપનિકી અને (૫) પ્રાણાતિપાતિકી

વેદનાસમુદ્ઘાત કરનારા જીવ, જીવના દ્વારા મરી જતા જીવોના દ્વારા જે અન્ય જીવ મરાય છે અને અન્ય જીવો દ્વારા મારી નાખવામાં આવતા વેદનાસમુદ્ઘાતગત જીવના દ્વારા મરાય છે, તે જીવોની અપેક્ષાએ વેદનાસમુદ્ઘાતગત જીવને અને વેદનાસમુદ્ઘાત જીવના પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ જીવોને થનારી ક્રિયાઓનું પ્રરૂપણ કરાય છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! તે વેદનાસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયેલ જીવ અને તે વેદનાસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત જીવ સંબંધી પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ જીવ, અન્ય જીવોની પરંપરા આઘાતથી કેટલી ક્રિયાઓવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! કદાચિત ત્રણ ક્રિયાઓ વાળા, કદાચિત ચાર ક્રિયાઓવાળા

चित् चतुष्क्रिया अपि, कदाचित् पञ्च क्रिया अपि भवन्ति, प्रागुक्तयुक्तेः, एनमेव वेदनासमुद्घातं पूर्वोक्तरीत्यैव नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह-'नेरइए णं भंते! वेयणासमुग्घाएणं समोहए०?' हे भदन्त! नैरयिकः खलु वेदनासमुद्घातेन समवहतः सन् समवहत्य च वेदनायोग्यान् पुद्गलान् स्वशरीरान्तर्गतान् विक्षिपति-आत्मप्रदेशात् निस्सृतान् करोति तैः पुद्गलैः कियत् क्षेत्रम् आपूर्णम् भवति, कियत् क्षेत्रं स्पृष्टं प्रतिप्रदेशापूरणेन व्याप्तं भवति? भगवानाह-'एवं जहेव जीवे' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथैव-समुच्चयजीवः प्रतिपादित स्तथैव नैरयिकोऽपि प्रतिपत्तव्यः, किन्तु-'णवरं नेरइयाभिलावो' नवरम्-विशेषस्तु-समुच्चयजीवस्थाने नैरयिकाभिलापः कर्तव्यः, तथा च शरीरप्रमाणमात्रं विष्कम्भबाहल्येन नियमात् षड्दिक्षु, यावत्प्रमाणः स्वशरीरस्य विष्कम्भो विस्तारः, यावत्प्रमाणश्च बाहल्यं स्थौल्यं तावन्मात्रं क्षेत्रमापूर्णं स्पृष्टश्चावसेयम् एवं कियता कालेन पूर्णं कियता कालेन स्पृ-

और कदाचित् पांच क्रियावाले भी होते हैं। इस संबंध में युक्ति पूर्ववत् समझना चाहिए।

अब इसी वेदनासमुद्घात का नारक आदि चौवीस दंडकों के क्रम से निरूपण करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन्! नारक वेदनासमुद्घात से समवहत होकर वेदना योग्य अपने शरीर के अन्दर रहे हुए पुद्गलों को अपने से अलग करता है? उन पुद्गलों द्वारा कितना क्षेत्र आपूर्ण होता है। कितना क्षेत्र व्याप्त होता है?

भगवान्-हे गौतम! जैसा समुच्चय जीव के विषय में कहा है वे ही नारक के विषय में भी कहना चाहिए। विशेषता यही है कि जीव के स्थान पर यहां 'नारक' शब्द का प्रयोग करना चाहिए। इस प्रकार शरीर का जितना विस्तार और जितना बाहल्य (मोटाई) है, उतने क्षेत्र को नियम से छहों दिशाओ में आपूर्ण और स्पृष्ट करता है।

श्रीगौतमस्वामी-कितने काल पूर्ण और स्पृष्ट करता है? और कितने

અને કદાચિત પાચક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે એ બાબતમાં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી.

હવે આ વેદનાસમુદ્ઘાતની નારકાદિ ચોવીસ દંડકોનાં ક્રમથી પ્રરૂપણા કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! નારક વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત થઇને વેદના યોગ્ય પોતાના શરીરની અંદર રહેલ પુદ્ગલોને પોતાનાથી અલગ કરે છે, તે પુદ્ગલો દ્વારા કેટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે? કેટલા ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જેમ સમુચ્ચય જીવના વિષયમાં કહ્યું છે, તેવું જ નારકોના વિષયમા પણ કહેવું જોઇએ. વિશેષતા એ જ છે કે જીવના સ્થાન પર અહી 'નારક' શબ્દનો પ્રયોગ કરવો જોઇએ. આ રીતે શરીરનો જેટલો વિસ્તાર અને જેટલી બાહલ્ય (મોટાઇ) છે, એટલા ક્ષેત્રોને નિયમથી છએ દિશાઓમા આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! કેટલા કાળમાં પૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ કરે છે? અને

पृष्ट ? कियन्तं कालं यावत् स्वशरीरप्रमाणविष्कम्भबाहल्यं क्षेत्रं निरन्तरं विग्रहावस्थस्य नैरयिकस्य गतिमधिकृत्य आपूर्णं स्पृष्टञ्च भवति ? भगवानाह–'एकसमयेन वा द्विसमयेन वा त्रिसमयेन वा विग्रहेण यावन्मात्रं क्षेत्रं व्याप्यते तावद्दूरं यावत् स्वशरीरप्रमाणविष्कम्भबाहल्य क्षेत्रं वेदनाजननयोग्यैः पुद्गलै रापूर्णं भवति नैरयिकस्य गत्यपेक्षया, उत्कृष्टेनापि त्रिसामयिकेन विग्रहेण यावन्मात्रं क्षेत्रम् अभिव्याप्यते तावन्मात्रं क्षेत्रम् आत्मप्रदेशनिसृष्टैर्वेदनाजननयोग्यैः पुद्गलैरापूर्णं लभ्यते इत्यादिरीत्या समुच्चयजीववक्तव्यतावदेव वक्तव्यता बोध्या, एतदेव असुरकुमारादि वैमानिकान्तानामपि व्यपदिशन्नाह–'एवं निरवसेसं जाव वेमाणिए' एवम्–पूर्वोक्तरीत्या निरवशेषम्–साकल्येन यावत्–असुरकुमारादि भवनपतिः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियो विकलेन्द्रियः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको मनुष्यो वानव्यन्तरो ज्योतिष्को वैमानिकश्च वेदनासमुद्घातेन समवहतः सन् समवहत्य च यान् वेदनायोग्यान् पुद्गलान्

काल तक वह पूर्ण और स्पृष्ट रहता है ?

भगवान् कहते हैं–एक समय के, दो समय के अथवा तीन समय के विग्रह द्वारा जितना क्षेत्र व्याप्त किया जाता है, उतनी दूर तक अपने शरीर के बराबर विस्तार और विष्कम्भ वाले क्षेत्र को वेदनाजनन योग्य पुद्गलो से आपूर्ण करता है। यह नारक जीव की गति की अपेक्षा से समझना चाहिए। उत्कृष्ट रूप से भी तीन समय के विग्रह द्वारा जितना क्षेत्र व्याप्त किया जाता है, उतना क्षेत्र उन पुद्गलो द्वारा आपूर्ण किया जाता है। इत्यादि रूप से समुच्चय जीव की वक्तव्यता के समान ही नारक की भी वक्तव्यता जान लेना चाहिए। इसी प्रकार की वक्तव्यता असुरकुमार आदि भवनपतियो पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों तिर्यंच पंचेन्द्रियों मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्को और वैमानिकों के विषय में भी समझ लेना चाहिए। तात्पर्य यह है कि इनमें से कोई भी जीव वेदनासमुद्घात से समवहत होकर जिन वेदनायोग्य पुद्गलों को अपने

કેટલા કાળ સુધી તે પૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ રહે છે?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે–હે ગૌતમ ! એક સમયના, બે સમયના, અથવા ત્રણ સમયના વિગ્રહ દ્વારા જેટલા ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત થાય છે, એટલે દૂર સુધી પોતાના શરીરની બરાબર વિસ્તાર અને વિષ્કમ્ભવાળા ક્ષેત્રને વેદના જનન યોગ્ય પુદ્ગલોથી આપૂર્ણ કરે છે. આ નારક જીવની ગતિની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ. ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પણ ત્રણ સમયના વિગ્રહ દ્વારા જેટલા ક્ષેત્રને વ્યાપ્ત કરાય છે, એટલા ક્ષેત્ર એ પુદ્ગલો દ્વારા આપૂર્ણ કરાય છે, ઇત્યાદિ રૂપ સમુચ્ચય જીવની વક્તવ્યતાની સમાન જ નારકની પણ વક્તવ્યતા જાણી લેવી જોઈએ. એ જ પ્રકારની વક્તવ્યતા અસુરકુમારાદિ ભવનપતિઓ, પૃથ્વીકાયિકાદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમાં પણ સમજી લેવી જોઈએ. તાત્પર્ય એ છે કે એમનામાંથી

स्वस्वशरीरान्तर्गतान् विक्षिपति-आत्मप्रदेशनिर्मुक्तान् करोति तैः पुद्गलैः नियमतः षट् दिग्यावत्प्रमाणः स्वस्वशरीरस्य विष्कम्भो यावत्प्रमाणं बाहल्यञ्च तावन्मात्रं क्षेत्रमापूर्णं स्पृष्टञ्च अवगन्तव्यम् इत्यादिरीत्या समुच्चयजीववक्तव्यतावदेव वक्तव्यताऽवसेया, 'एवं कसायसमुग्घाओ वि भाणियव्वो' एवम्-वेदनासमुद्घातोक्तरीत्यैव कषायसमुद्घातोऽपि जीवपदे नैरयिकादि चतुर्विंशतिपदेषु च भणितव्यः, तदभिलापो यथा-'जीवःखलु भदन्त! कषायसमुद्घातेन समवहतः समवहत्य यान् स्वशरीरान्तर्गतान् पुद्गलान् विक्षिपति-कषायसमुद्घातवशोत्पन्नप्रयत्नविशेषतः स्वशरीराद् बहिरात्मप्रदेशेभ्योऽपि वियुक्तान् करोति, तैः खलु पुद्गलैः कियत् क्षेत्रमापूर्णं कियत् क्षेत्रं स्पृष्टम्? गौतम! शरीरप्रमाणमात्रं विष्कम्भबाहल्येन नियमतः षड्दिक्षु, एतावत् क्षेत्रमापूर्णम्, एतावत् क्षेत्रं स्पृष्टम्" इत्यादि, सम्प्रति मारणान्तिकसमुद्घातमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-' जीवे णं भंते! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहणइ,

शरीर के भीतर से बाहर निकालता है, उन पुद्गलों द्वारा नियम से छहों दिशाओं में, शरीर के विष्कम्भ और बाहल्य के बराबर क्षेत्र आपूर्ण और स्पृष्ट होता है। इत्यादि समग्र कथन समुच्चय जीव को लेकर तथा नारक आदि चौवीसों दंडकों को लेकर कह लेना चाहिए। उसका कथन इस प्रकार है-हे भगवन्! जीव कषायसमुद्घात से समवहत होकर अपने शरीर के अन्दर रहे हुए जिन पुद्गलों को बाहर निकालता है अर्थात् कषायसमुद्घात से उत्पन्न हुए विशिष्ट प्रयत्न द्वारा अपने शरीर से बाहर निकालता है? उन पुद्गलों द्वारा कितना क्षेत्र आपूर्ण किया जाता है? कितना क्षेत्र स्पृष्ट किया जाता है भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम! विष्कम्भ और बाहल्य से अपने शरीर के बराबर नियम से छहों दिशाओं में व्याप्त करता है। इतना क्षेत्र आपूर्ण किया जाता है, इतना क्षेत्र व्याप्त किया जाता है।

જીવ વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત થઈને જે વેદનાયોગ્ય પુદ્ગલો દ્વારા નિયમથી છએ દિશાઓથી શરીરના વિષ્કમ્ભ અને બાહલ્યના બરાબર ક્ષેત્ર આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે. વગેરે સમગ્ર કથન સમુચ્ચય જીવની વક્તવ્યતાના સમાન જ સમજી લેવુ જોઈએ.

એનુ કથન આ પ્રકારે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! જીવ કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત થઈને પોતાના શરીરની અંદર રહેલા જે પુદ્ગલોને બહાર કાઢે છે અર્થાત્ કષાયસમુદ્ઘાતથી ઉત્પન્ન થયેલ વિશિષ્ટ પ્રયત્ન દ્વારા પોતાના શરીરથી બહાર કહાડે છે, તે પુદ્ગલો દ્વારા કેટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે? કેટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ કરાય છે?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ! વિષ્કમ્ભ અને બાહલ્યથી પોતાના શરીરની બરાબર નિયમથી છએ દિશાઓમા વ્યાપ્ત કરે છે આટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ કરાય છે, એટલા ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત કરાય છે.

समोहणित्ता जे पोग्गले णिच्छुभइ' हे भदन्त ! जीवः खलु मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहन्यते–समवहतो भवति तदनन्तरं समवहत्य यान पुद्गलान तैजसादि शरीरान्तर्गतान् विक्षिपति आत्मप्रदेशेभ्यो वियुक्तान् करोति–' तेहि णं भंते ! पोग्गलेहिं केवइए खेत्ते अफुण्णे केवइए फुडे ?' हे भदन्त ! तैः खलु पुद्गलैः कियत् क्षेत्रमापूर्णं भवति ? कियत् क्षेत्रं स्पृष्टञ्च भवति ? भगवानाह–' गोयमा !' हे गौतम ! 'सरीरप्पमाणमेत्ते विक्खंभबाहल्लेणं आयामेण जहण्णेण अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं असंखेज्जाइं जोयणाइं एगदिसिं' शरीरप्रमाणमात्रं विष्कम्भबाहल्येन–यावत्प्रमाणः स्वशरीरस्य विष्कम्भो विस्तारो भवति, यावत्प्रमाणञ्च बाहल्यम्- स्थौल्य भवति तावत्प्रमाणं क्षेत्रम्, आयामेन–आयामतो जघन्येन स्वशरीरातिरेकाद्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम् उत्कृष्टेन असंख्येयानि योजनानि यावद् एकदिशि–एकस्या दिशि न तु विदिशि, स्वभावतो जीवप्रदेशानां दिश्येव गमनशालित्वात्, एतावत् क्षेत्रमापूर्णम्, एतावत् क्षेत्रं स्पृष्टं भवति, जघन्येन उत्कृष्टेन वा आत्म-

---

अब मारणान्तिकसमुद्घात को लेकर प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! जीव मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत होता है। समवहत होकर के तैजसशरीर आदि के अन्तर्गत जिन पुद्गलों को अपने से पृथक् करता है, उन पुद्गलों द्वारा कितना क्षेत्र आपूर्ण होता है ? कितना क्षेत्र निरन्तर व्याप्त होता है ?

भगवान्–हे गौतम ! शरीर का जितना विष्कंभ और बाहल्य होता है, उतना क्षेत्र, लम्बाई में जघन्य अपने शरीर से अंगुल का असंख्यातवां भाग अधिक और उत्कृष्ट असंख्यात योजन तक का क्षेत्र एक दिशा में आपूर्ण और व्याप्त होता है। विदिशा में नहीं, क्योंकि जीव के प्रदेश स्वभावतः दिशा में ही गमन करते हैं। जघन्य और उत्कृष्ट रूप से आत्मप्रदेशों द्वारा भी इतना क्षेत्र का पूरित होना संभव है, तात्पर्य यह है कि इतना क्षेत्र आपूर्ण होता है, इतना क्षेत्र व्याप्त होता है।

હવે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતને લઇને પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! જીવ મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતથી સમવહત થાય છે. સમવહત થઇને તૈજસ શરીર વગેરેનાં અન્તર્ગત જે પુદ્ગલોને પોતાનાથી જૂદા કરે છે, તે પુદ્ગલો દ્વારા કેટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે ? કેટલા ક્ષેત્ર નિરંતર વ્યાપ્ત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! શરીરના જેટલા વિષ્કંભ અને બાહલ્ય હોય છે, તેટલું ક્ષેત્ર, લંબાઇમા જઘન્ય પોતાના શરીરથી અંગુલના અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત યોજન સુધીનું ક્ષેત્ર એક દિશામા આપૂર્ણ અને વ્યાપ્ત હોય છે. વિદિશામા નહીં, કેમ કે જીવના પ્રદેશ સ્વભાવત દિશામાજ ગમન કરે છે. જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી આત્મપ્રદેશો દ્વારા પણ આટલા ક્ષેત્રનુ પૂરિત થવુ સંભવ છે . ...

प्रदेशैरपि एतावत् क्षेत्रस्य पूरणसंभवात्, तदुपसंहरन्नाह–'एवइए खेत्ते अप्फुण्णे एवइए खेत्ते फुडे' एतावत् क्षेत्रमापूर्णं भवति, एतावत् क्षेत्रं स्पृष्टं भवतीति भावार्थः, सम्प्रति–विग्रहगतिमाश्रित्य पूरणविषयं स्पर्शनविषयञ्च कालप्रमाणं प्ररूपयितु माह–'से णं भंते ! खेत्ते केवइकालस्स अप्फुण्णे केवइकालस्स फुडे ?' हे भदन्त ! तत् खलु पूर्वोक्तं क्षेत्रं कियत्-कालस्य–कियता कालेनेत्यर्थः पुद्गलै रापूर्णं भवति ? कियत्कालस्य–कियता कालेन उत्कृष्टतोऽसंख्येययोजनप्रमाणं क्षेत्रमायामतः स्पृष्टं भवति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'एगसमइएण वा, दुसमइएण वा, तिसमइएण वा, चउसमइएण वा विग्गहेणं' एकसामयिकेन वा–एकसमयभवेन, द्विसामयिकेन वा–द्विसमयभवेन, त्रिसामयिकेन वा–त्रिसमयभवेन, चतुः सामयिकेन वा–चतुःसमयभवेन विग्रहेण उत्कृष्टतोऽसंख्येययोजन-प्रमाणं क्षेत्रमायामतः पुद्गलैरापूर्णं स्पृष्टश्च भवतीति, तथाचोत्कृष्टेन आयामतोऽसंख्येय-योजनप्रमाणं क्षेत्रं विग्रहगत्यपेक्षयोत्कृष्टतश्चतुर्भिः समयैरापूर्णं स्पृष्टश्च भवतीति भावः, तदुप-संहरन्नाह–'एवइ कालस्स अप्फुण्णे एवइ कालस्स फुडे' एतावत् कालस्य–एतावता पूर्वोक्त-प्रमाणेन कालेन पूर्वोक्तं क्षेत्रमापूर्णं भवति, एतावत्कालस्य एतावता कालेन तथाविधक्षेत्रं

अब विग्रहगति को लेकर आपूर्ण और व्याप्त होने का काल प्रमाण कहते हैं–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! वह पूर्वोक्त क्षेत्र कितने काल में पुद्गलों से आपूर्ण और व्याप्त होता है ?

भगवान्–हे गौतम ! एक समय के, दो समय के, तीन समय के और चार समय के विग्रह से उत्कृष्ट असंख्यात योजन प्रमाण लम्बा क्षेत्र पुद्गलों से आपूर्ण और स्पृष्ट होता है। तात्पर्य यह है कि उत्कृष्ट लम्बाई में असंख्यात योजन जितना क्षेत्र, विग्रहगति की अपेक्षा उत्कृष्ट चार समयों में आपूर्ण और स्पृष्ट होता है।

उपसंहार करते हुए कहते हैं–इतने काल में पूर्वोक्त क्षेत्र आपूर्ण होता है,

એ છે કે આટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ હોય છે, આટલા જ ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત હોય છે.

હવે વિગ્રહગતિને લઇને આપૂર્ણ અને વ્યાપ્ત થવાના કાળનુ પ્રમાણ કહે છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! તે પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર કેટલા કાળમા પુદ્ગલોથી આપૂર્ણ અને વ્યાપ્ત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન–હે ગૌતમ ! એક સમયનાં, બે સમયનાં, ત્રણ સમયનાં અને ચાર સમયના વિગ્રહથી ઉત્કૃષ્ટ લબાઇમાં અસંખ્યાત યોજન પ્રમાણ લાંબુ ક્ષેત્ર પુદ્ગલોથી આપૂર્ણ થઇને સ્પૃષ્ટ થાય છે તાત્પર્ય એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ લંબાઇમાં અસંખ્યાત યોજન જેટલા ક્ષેત્ર, વિગ્રહગતિની અપેક્ષાથી ઉત્કૃષ્ટ ચાર સમયોમા આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે.

ઉપસંહાર કરતા કહે છે–આટલા કાળમાં પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે. આટલા

स्पृष्टं भवतीति, 'सेसं तं चेव जाव पंचकिरिया' तदनन्तरं शेषम्-तच्चैव-पूर्वोक्तमेव सर्वं वक्तव्यं यावत्-ते खलु भदन्त ! पुद्गला निक्षिप्ताः सन्तस्तत्र मारणान्तिकसमुद्घात गतजीवसंस्पृष्टे क्षेत्रे यान् प्राणान् भूतान् जीवान् सत्त्वान् अभिघ्नन्ति वर्तयन्ति श्लेषयन्ति संघातयन्ति संघट्टयन्ति परितापयन्ति क्लमयन्ति अपद्रावयन्ति तेभ्यः पुद्गलेभ्य स्तेषां प्राणादीनां घातादिविषये मारणान्तिकसमुद्घातगतो जीवः कतिक्रियो भवति ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्याच्चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियो भवति इत्यादि रीत्या स्वयमूहनीयम्, तथा च जीवपदे मारणान्तिकसमुद्घातं प्ररूप्य नैरयिकादिके प्ररूपयितुमाह-' एवं नेरइए वि ' एवम्-समुच्चयजीवोक्तरीत्यैव नैरयिकोऽपि वक्तव्यः, किन्तु-' णवरं आयामेणं जह

इतने काल में पूर्वोक्त क्षेत्र स्पृष्ट होता है।

तत्पश्चात् वही सब पूर्वोक्त कहना चाहिए, यावत्-हे भगवन् ! वे बाहर निकाले हुए पुद्गल मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत जीव के द्वारा स्पृष्ट क्षेत्र में जिन प्राणों, भूतों, जीवों और सत्त्वों का अभिघात करते हैं, उन्हें आवर्त्त-पतित करते हैं, स्पर्श करते हैं, संघातित करते हैं, उनका संघट्टन करते हैं, उन्हें परिताप पहुंचाते हैं, मूर्छित करते हैं और प्राण हीन करते हैं, उन पुद्गलों से, प्राण, भूत आदि के घात आदि के कारण मारणान्तिकसमुद्घातगत जीव को कितनी क्रियाएं लगती हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रियाएं लगती हैं, कदाचित् चार क्रियाएं लगती हैं और कदाचित् पांच क्रियाएं लगती हैं ? इत्यादि स्वयं ही सोच-समझ लेना चाहिए।

इस प्रकार समुच्चय जीव संबंधी मारणान्तिकसमुद्घात का निरूपण कर के अब नैरयिक आदि दण्डकों में उस का प्ररूपण करने के लिए कहते हैं-

કાળમા પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે.

તે પછી તે જ બધુ પૂર્વોક્ત કહેવુ જોઈએ યાવત્ હે ભગવન ! તે બહાર નિકળેલ પુદ્ગલ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવના દ્વારા સ્પૃષ્ટ ક્ષેત્રમા જે પ્રાણ, ભૂતો, જીવો, અને સત્વોનો અભિઘાત કરે છે, તેમને આવર્ત્ત પતિત કરે છે, સ્પર્શ કરે છે, સઘાતિત કરે છે, તેમનુ સઘટ્ટન કરે છે, તેમને પરિતાપ પહોચાડે છે, મૂર્છિત કરે છે અને પ્રાણહીન કરે છે, તે પુદ્ગલોથી પ્રાણ, ભૂત વગેરેન ઘાત વગેરેના કારણે, મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતગત જીવને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત ત્રણ ક્રિયાઓ લાગે છે, કદાચિત-ચાર ક્રિયાઓ લાગે છે, કદાચિત પાચ ક્રિયાઓ લાગે છે, વગેરે જાતે જ સમજી વિચારી લેવું જોઈએ.

આ રીતે સમુચ્ચય જીવો સબધી મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતનુ નિરૂપણ કરીને-હવે નૈરયિક વગેરે દડકોમા તેનુ પ્રરૂપણ કરવા માટે કહે છે-

ण्णेणं साइरेग जोयणसहस्सं उक्कोसेणं असंखेज्जाइ जोयणाइं एगदिसिं' नवरम्-समुच्चयजीवापेक्षया विशेषस्तु नैरयिकवक्तव्यतायाम् आयामेन जघन्यतः सातिरेकं योजनसहस्रम् उत्कृष्टेन असंख्येयानि योजनानि यावद् एगदिशि एकस्यां दिशि पुद्गलैस्तथाविधं क्षेत्रमापूर्णं स्पृष्टं भवति, नैरयिकवक्तव्यतामुपसंहरन्नाह-'एवइए खेत्ते अफुण्णे एवइए खेत्ते फुडे' एतावत् क्षेत्रम्-पूर्वोक्तरूपं तथाविधपुद्गलैरापूर्णं भवति, एतावत्-अनन्तरोक्तप्रमाणं क्षेत्रं स्पृष्टं भवति, विग्रहगतिमाश्रित्य विशेषमाह-'विग्गहेणं एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा णवरं चउसमइएण वा न भण्णइ' विग्रहेण एकसामयिकेन वा द्विसामयिकेन वा त्रिसामयिकेन वा नवरम्-विशेषस्तु चतुःसामयिकेन वा पूर्वोक्तप्रमाणं क्षेत्रमापूर्णं स्पृष्टं न भण्यते, तथा च समुच्चयजीवपदे इव नैरयिकपदे विग्रहगतौ चतुःसामयिकेन इति न वक्तव्यम्, नैरयिकाणामुत्कृष्टेनापि विग्रहस्य त्रिसामयिकत्वात्, तथाहि

समुच्चय जीव के समान नारक की वक्तव्यता भी समझ लेना चाहिए। परन्तु समुच्चय जीव से नारक की वक्तव्यता में विशेषता यह है कि-यहां लम्बाई में जघन्य कुछ अधिक हजार योजन और उत्कृष्ट असंख्यात योजन एक ही दिशा में पुद्गलों द्वारा वह क्षेत्र आपूर्ण एवं व्याप्त होता है, ऐसा कहना चाहिए। नारक संबंधी वक्तव्यता का उपसंहार करते हुए कहते हैं-इतना क्षेत्र उन पुद्गलों द्वारा आपूर्ण होता है, इतना क्षेत्र स्पृष्ट होता है।

अब विग्रहगति को लेकर विशेष कहते हैं-एक समय के, दो समय के अथवा तीन समय के विग्रह द्वारा उक्त क्षेत्र का आपूर्ण होना और व्याप्त होना कहना चाहिए, चार समय के विग्रह का यहाँ कथन नहीं करना चाहिए। इस प्रकार जैसे समुच्चय जीव पद में चार समय का विग्रह कहा है, वैसा नारक पद में नहीं कहना चाहिए, क्योंकि नारकों का विग्रह अधिक से

સમુચ્ચય જીવની જેમ નારકની વક્તવ્યતા પણ સમજી લેવી જોઈએ પરંતુ સમુચ્ચય જીવથી નારકની વક્તવ્યતામાં વિશેષ એ છે કે-અહીં લંબાઈમાં જઘન્ય થોડા વધારે હજાર યોજન અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત યોજન એક જ દિશામાં પુદ્ગલો દ્વારા તે ક્ષેત્ર આપૂર્ણ તેમ જ વ્યાપ્ત કરે છે, એમ કહેવું જોઈએ. હવે નારક સંબંધી વક્તવ્યતાનો ઉપસંહાર કરતાં કહે છે-

આટલું ક્ષેત્ર તે પુદ્ગલો દ્વારા આપૂર્ણ થાય છે, આટલું ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે.

હવે વિગ્રહગતિને લઈને વિશેષ કહે છે-

એક સમયના, બે સમયના અથવા ત્રણ સમયના વિગ્રહ દ્વારા ઉક્ત ક્ષેત્રનું આપૂર્ણ થવું અને વ્યાપ્ત થવું એમ કહેવું જોઈએ, ચાર સમયનું અહીં કથન ન કરવું જોઈએ. એ પ્રકારે જેવો સમુચ્ચય જીવ પદમાં ચાર સમયનો વિગ્રહ કહ્યો છે, એવો નારક પદમાં ન કહેવો જોઈએ, કેમકે નારકોના વિગ્રહ અધિકથી અધિક ત્રણ સમયના જ હોય છે.

पञ्चक्रियो भवतीत्यादिरीत्या भावनीयम् । 'असुरकुमारस्स जहा जीवपदे' असुरकुमारस्य यथा जीवपदे मारणान्तिकसमुद्घातवक्तव्यता उक्ता तथा वक्तव्या किन्तु 'णवरं विग्गहो तिसमइओ जहा नेरइयस्स' नवरम्-जीवसमुच्चयापेक्षया विशेषस्तु असुरकुमारस्य विग्रह-स्त्रिसामयिको बोध्यो यथा नैरयिकस्य विग्रहस्त्रिसामायिक उक्तस्तथा वक्तव्य इति भावः प्रागुक्तयुक्तेः, एवञ्च यथा जीवपदे आयामतो जघन्येन क्षेत्रम् अङ्गुलासंख्येयभागमात्रम् उत्कृष्टेन असंख्येयानि योजनानि तथाऽसुरकुमारपदेऽपि वक्तव्यम्, असुरकुमारादीशानान्त देवानां पृथिव्यब्वनस्पतिकायिकेष्वपि उत्पादात् यदा कश्चिदपि असुरकुमारः संक्लिष्टाध्य-वसायी स्वकुण्डलाद्येकदेशे पृथिवीकायिकतयोत्पत्तुमिच्छुर्मारणान्तिकसमुद्घातं करोति तदा

चार क्रिया वाला और कदाचित् पांच क्रिया वाला होता है, इत्यादि प्रकार से पूर्ववत् समझ लेना चाहिए।

असुरकुमार की वक्तव्यता उसी प्रकार समझ लेना चाहिए जैसी समुच्चय जीव की मारणान्तिकसमुद्घात संबंधी वक्तव्यता कही है। किन्तु विशेषता यह है कि असुरकुमार का विग्रह तीन समय का कहना चाहिए। तात्पर्य यह है कि जैसे नारक का विग्रह तीन समय का कहा है, वैसे ही असुरकुमार का भी विग्रह कहना चाहिए। युक्ति पूर्ववत् समझ लेना चाहिए। इस प्रकार जैसे जीव पद में लम्बाई की अपेक्षा क्षेत्र जघन्य अंगुल का असंख्यातवां भाग मात्र और उत्कृष्ट असंख्यात योजन कहा वैसे ही असुरकुमार पद में भी कह लेना चाहिए। असुरकुमारों से लेकर ईशान देवलोक तक के देव पृथ्वीकायिक, अप्कायिक और वनस्पतिकायिक के रूप में भी उत्पन्न होते हैं। जब कोई संक्लेशमय अध्यवसाय वाला असुरकुमार अपने ही कुण्डल आदि के एकदेश

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ! કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા અને કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાળા હોય છે, ઇત્યાદિ પ્રકારથી પૂર્વવત્ સમજી લેવું જોઈએ.

અસુરકુમારની વક્તવ્યતા એ જ પ્રકારે સમજી લેવી જોઇએ, જેવી સમુચ્ચય જીવની મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત સંબન્ધી વક્તવ્યતા કહી છે, પણ વિશેષતા એ છે કે અસુરકુમારના વિગ્રહ ત્રણ સમયના કહેવા જોઇએ. તાત્પર્ય એ છે કે જેવા નારકના વિગ્રહ ત્રણ સમયના કહ્યા છે, તેવા જ અસુરકુમારના પણ વિગ્રહ કહેવા જોઇએ, યુક્તિપૂર્વવત્ સમજી લેવી જોઈએ. એ પ્રકારે જેવી લબાઇની અપેક્ષાએ ક્ષેત્ર જઘન્ય અગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ માત્ર અને ઉત્કૃષ્ટ અસખ્યાત યોજન કહ્યુ તેમજ અસુરકુમાર પદમા પણ કહી લેવુ જોઇએ અસુરકુમારોથી લઈને ઈશાન દેવલોક સુધીના દેવ પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિકના રૂપમા પણ ઉત્પન્ન થાય છે જ્યારે કોઇ સંક્લેશમય અધ્યવ-સાયવાળા અસુરકુમાર પોતાના જ કુડળ વિગેરેના એકદેશમા પૃથ્વીકાયિકના રૂપમાં

कश्चिन्नैरयिको वायव्यां दिशि वर्तमानो भरतक्षेत्रे पूर्वस्यां दिशि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकत्वेन मनुष्यत्वेन वोत्पत्तु मिच्छुः प्रथमसमये ऊर्ध्वमागच्छति द्वितीयसमये वायव्या दिशः पश्चिम-दिशं तृतीये पश्चिमाया दिशः पूर्वदिशमित्येवं त्रिसामयिको विग्रहः, एवमसुरकुमारादिष्वपि यथासंभवं त्रिसमयविग्रहभावनाभावयितव्येति भावः, 'सेसं तं चेव जाव पंचकिरिया वि' तदनन्तरं शेषं तच्चैव-पूर्वोक्त सर्वं वक्तव्यं यावत्-ते खलु भदन्त ! पुद्गला निक्षिप्ताः सन्तो मारणान्तिकसमुद्घातगतनैरयिकसंस्पृष्टे क्षेत्रे यान् प्राणान् भूतान् जीवान् सत्त्वान् अभिघ्नन्ति, वर्तयन्ति, लेशयन्ति, संघातयन्ति, संघट्टयन्ति, परितापयन्ति, क्लमयन्ति अपद्रावयन्ति तेभ्यः पुद्गलेभ्य एतेषां प्राणादीनामभिघातादिविषये मारणान्तिकसमुद्घात गतो नैरयिकः कति-क्रियो भवति ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात्

अधिक तीन समय का ही होता है। जैसे कोई नारक वायव्य दिशा में वर्त्तमान हो और भरतक्षेत्र में, पूर्व दिशा में पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च अथवा मनुष्य के रूप में उत्पन्न होने वाला हो तो वह तो वह प्रथम समय में ऊपर जाता है, दूसरे समय में वायव्य दिशा से पश्चिम दिशा में जाता है और फिर पश्चिम दिशा से पूर्व दिशा में जाता है। इस प्रकार तीन समय का विग्रह होता है इसी प्रकार असुरकुमार आदि में भी तीन समय का विग्रह समझ लेना चाहिए।

तत्पश्चात् वही सब पूर्वोक्त कहना चाहिए, यावत्-हे भगवन् ! बाहर निकाले हुए वे पुद्गल मारणान्तिकसमुद्घातगत नारक के द्वारा स्पृष्ट क्षेत्र में जिन प्राणों, भूतो जीवो और सत्त्वों का अभिघात करते हैं, उन्हें आवर्त्तपतित करते हैं, स्पर्श करते हैं, संहत करते हैं, संघट्टित करते हैं, परिताप पहुंचाते हैं, मूर्छित करते हैं और निष्प्राण कर देते हैं, उन पुद्गलों के निमित्त से मारणान्तिकसमुद्घातगत नारक कितनी क्रियावाला होता है ?

भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रिया वाला, कदाचित्

જેમ કોઈ નારક વાયવ્ય દિશામાં વર્તમાન હોય અને ભરતક્ષેત્રમા, પૂર્વદિશામાં પચેન્દ્રિય તિર્યંચ અથવા મનુષ્યના રૂપમા ઉત્પન્ન થનારા હોય તો તે પ્રથમ સમયમા ઉપર જાય છે, બીજા સમયમા વાયવ્યદિશાથી પશ્ચિમ દિશામાં જાય છે અને પછી પશ્ચિમ દિશાથી પૂર્વ દિશામાં જાય છે. એ પ્રકારે ત્રણ સમયનો વિગ્રહ થાય છે. એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિમાં પણ ત્રણ સમયનો વિગ્રહ સમજી લેવો જોઇએ. તત્પશ્ચાત્ એ બધું પૂર્વોક્ત કહેવુ જોઇએ, યાવત્-હે ભગવન્ ! બહાર કાઢેલાં તે પુદ્ગલો મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતગત નારકના દ્વારા સ્પૃષ્ટ ક્ષેત્રમા જે પ્રાણો, ભૂતો, જીવો અને સત્વોનો અભિઘાત કરે છે, તેમને આવર્ત-પતિત કરે છે, સ્પર્શ કરે છે, સંહત કરે છે સચમિત કરે છે, પરિતાપ પહોચાડે છે, મૂર્છિત કરે છે અને નિષ્પ્રાણ કરી દે છે, તે પુદ્ગલોના નિમિત્તથી મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતગત નારક કેટલી ક્રિયાવાળા થાય છે ?

पञ्चक्रियो भवतीत्यादिरीत्या भावनीयम् । 'असुरकुमारस्स जहा जीवपदे' असुरकुमारस्य यथा जीवपदे मारणान्तिकसमुद्घातवक्तव्यता उक्ता तथा वक्तव्या किन्तु 'णवरं विग्गहो तिसमइओ जहा नेरइयस्स' नवरम्-जीवसमुच्चयापेक्षया विशेषस्तु असुरकुमारस्य विग्रहस्त्रिसामयिको बोध्यो यथा नैरयिकस्य विग्रहस्त्रिसामायिक उक्तस्तथा वक्तव्य इति भावः प्रागुक्तयुक्तेः, एवञ्च यथा जीवपदे आयामतो जघन्येन क्षेत्रम् अङ्गुलासंख्येयभागमात्रम् उत्कृष्टेन असंख्येयानि योजनानि तथाऽसुरकुमारपदेऽपि वक्तव्यम्, असुरकुमारादीशानान्त देवानां पृथिव्यब्वनस्पतिकायिकेष्वपि उत्पादात् यदा कश्चिदपि असुरकुमारः संक्लिष्टाध्यवसायी स्वकुण्डलाद्येकदेशे पृथिवीकायिकतयोत्पत्तुमिच्छुर्मारणान्तिकसमुद्घातं करोति तदा

चार क्रिया वाला और कदाचित् पांच क्रिया वाला होता है, इत्यादि प्रकार से पूर्ववत् समझ लेना चाहिए ।

असुरकुमार की वक्तव्यता उसी प्रकार समझ लेना चाहिए जैसी समुच्चय जीव की मारणान्तिकसमुद्घात संबंधी वक्तव्यता कही है । किन्तु विशेषता यह है कि असुरकुमार का विग्रह तीन समय का कहना चाहिए । तात्पर्य यह है कि जैसे नारक का विग्रह तीन समय का कहा है, वैसे ही असुरकुमार का भी विग्रह कहना चाहिए । युक्ति पूर्ववत् समझ लेना चाहिए । इस प्रकार जैसे जीव पद में लम्बाई की अपेक्षा क्षेत्र जघन्य अंगुल का असंख्यातवां भाग मात्र और उत्कृष्ट असंख्यात योजन कहा वैसे ही असुरकुमार पद में भी कह लेना चाहिए । असुरकुमारों से लेकर ईशान देवलोक तक के देव पृथ्वीकायिक, अप्कायिक और वनस्पतिकायिक के रूप में भी उत्पन्न होते हैं । जब कोई संक्लेशमय अध्यवसाय वाला असुरकुमार अपने ही कुण्डल आदि के एकदेश

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા અને કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાળા હોય છે, ઇત્યાદિ પ્રકારથી પૂર્વવત્ સમજી લેવુ જોઇએ.

અસુરકુમારની વક્તવ્યતા એ જ પ્રકારે સમજી લેવી જોઇએ, જેવી સમુચ્ચય જીવની મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત સંબન્ધી વક્તવ્યતા કહી છે, પણ વિશેષતા એ છે કે અસુરકુમારના વિગ્રહ ત્રણ સમયના કહેવા જોઇએ. તાત્પર્ય એ છે કે જેવા નારકના વિગ્રહ ત્રણ સમયના કહ્યા છે, તેવા જ અસુરકુમારના પણ વિગ્રહ કહેવા જોઇએ, યુક્તિપૂર્વવત્ સમજી લેવી જોઈએ. એ પ્રકારે જેવી લબાઇની અપેક્ષાએ ક્ષેત્ર જઘન્ય અગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ માત્ર અને ઉત્કૃષ્ટ અસખ્યાત યોજન કહ્યુ તેમજ અસુરકુમાર પદમા પણ કહી લેવુ જોઇએ અસુરકુમારોથી લઇને ઇશાન દેવલોક સુધીના દેવ પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિકના રૂપમા પણ ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યારે કોઇ સંક્લેશમય અધ્યવસાયવાળા અસુરકુમાર પોતાના જ કુડળ વિગેરેના એકદેશમા પૃથ્વીકાયિકના રૂપમાં

जघन्येनायामतोऽङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणं क्षेत्रं प्राप्नोतीति भावः, 'सेसं तं चेव' तदनन्तरं शेष वक्तव्यं तच्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव समुच्चयजीवपदवदवगन्तव्यम्, नागकुमारादिष्वतिदिशन्नाह-' जहा असुरकुमारे एवं जाव वेमाणिए ' यथा असुरकुमारो मारणान्तिकसमुद्घातवक्तव्यतया प्रतिपादित एवम्-तथैव यावद्-नागकुमारः, सुवर्णकुमारः, अग्निकुमारः, विद्युत्कुमारः, उदधिकुमारः द्वीपकुमारः, दिक्कुमारः, पवनकुमारः, स्तनितकुमारो विकलेन्द्रियः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको मनुष्यो वानव्यन्तरो ज्योतिष्को वैमानिकश्च प्रतिपत्तव्यः किन्तु-'णवरं एगिंदिए जहा जीवे निरवसेसं' नवरम्-सर्वापेक्षया विशेषस्तु एकेन्द्रियः पृथिवीकायिकादि र्यथा जीवो निरवशेषम्-साकल्येन प्रतिपादित स्तथा प्रतिपत्तव्यः ॥ सू० १२ ॥

वैक्रियादि समुद्घातविशेषवक्तव्यता

मूलम्-जीवे णं भंते ! वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहए समोहणित्ता जे पुग्गले निच्छुभइ तेहिं णं भंते ! पोग्गलेहिं केवइए खेत्ते अप्फुण्णे केवइए खेत्ते फुडे ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ते विक्खंभबाहल्लेणं आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं, उक्कोसेणं संखिज्जाइं जोयणाइं एगदिसिं विदिसिं वा, एवइए खित्ते अप्फुण्णे एवइए खेत्ते फुडे,

में पृथ्वीकायिक के रूप में उत्पन्न होने वाला हो और वह मारणान्तिकसमुद्घात करता है तब जघन्य लम्बाई की अपेक्षा अंगुल के असंख्यातवें भाग मात्र क्षेत्र को ही व्याप्त करता है। शेष वक्तव्यता पूर्ववत् अर्थात् समुच्चय जीव की वक्तव्यता के समान ही समझ लेना चाहिए।

जैसी वक्तव्यता मारणान्तिकसमुद्घात संबंधी असुरकुमार की कही है, वैसी ही नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपमार, दिक्कुमार, पवनकुमार, स्तनितकुमार, विकलेन्द्रिय, पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक की वक्तव्यता भी समझ लेना चाहिए। एकेन्द्रिय की वक्तव्यता समुच्चय जीव के समान समग्र रूप से जान लेना चाहिए। ॥सू० १२॥

ઉત્પન્ન થનારા હોય અને તે મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કરે છે, ત્યારે જઘન્ય લબાઇની અપેક્ષાએ અગુલનો અસખ્યાતમો ભાગ માત્ર ક્ષેત્રને જ વ્યાપ્ત કરે છે શેષ વક્તવ્યતા પૂર્વવત્ અર્થાત્ સમુચ્ચય જીવની વક્તવ્યતાના સમાન જ સમજી લેવી જોઇએ. જેવી વક્તવ્યતા મારણાતિકસમુદ્ઘાત સબધી અસુરકુમારની કહી છે, તેવી જ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર, વિકલેન્દ્રિય, પચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકની પણ સમજી લેવી જોઇએ એકેન્દ્રિયની વક્તવ્યતા સમુચ્ચય જીવના સમગ્રરૂપથી જાણી લેવી જોઇએ. ॥સૂ૦ ૧૨॥

से णं भंते ! केवइकालस्स अप्फुण्णे, केवइकालस्स फुडे ? गोयमा ! एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा विग्गहेणं एवइकालस्स अप्फुण्णे एवइकालस्स फुडे, सेसं तं चेव जाव पंचकिरिया वि, एवं नेरइए वि, णवरं आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं संखिज्जाइं जोयणाइं एगदिसिं, एवइए खेत्ते, केवइकालस्स ? तं चेव जहा जीवपए, एवं जहा नेरइयस्स तहा असुरकुमारस्स, नवरं एगदिसिं विदिसिं वा, एवं जाव थणियकुमारस्स, वाउकाइयस्स जहा जीवपए, णवरं एगदिसिं, पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स निरवसेसं जहा नेरइयस्स, मणूसवाणमंतरजोइसियवेमाणियस्स निरवसेसं जहा असुरकुमारस्स, जीवे णं भंते ! तेयगसमुग्घाएणं समोहए समोहणित्ता जे पोग्गले निच्छुभइ तेहिं णं भंते ! पोग्गलेहिं केवइए खेत्ते अफुण्णे केवइए खित्ते फुडे, एवं जहेव वेउव्विए समुग्घाए तहेव, नवरं आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, सेसं तं चेव, एवं जाव वेमाणियस्स, णवरं पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स एगदिसिं एवइए खेत्ते अप्फुण्णे, एवइए खित्ते फुडे, जीवे णं भंते ! आहारगसमुग्घाएणं समोहए समोहणित्ता जे पोग्गले निच्छुभइ तेहिं णं भंते ! केवइए खित्ते अप्फुण्णे केवइए खेत्ते फुडे ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ते विक्खंभबाहल्लेणं आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं संखेज्जाइं जोयणाइं एगदिसिं, एवइए खेत्ते एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा विग्गहेणं एवइकालस्स अप्फुण्णे एवइकालस्स फुडे, ते णं भंते ! पोग्गला केवइकालस्स निच्छुभइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तस्स, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तस्स, ते णं भंते ! पोग्गला निच्छूढा समाणा जाइं तत्थ पाणाइं भूयाइं जीवाइं सत्ताइं अभिहणंति जाव उद्दवेंति, तेहिंतो णं भंते ! से जीवे कइकिरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए, ते णं भंते !

जीवाओ कइकिरिया ? गोयमा ! एवं चेव, से णं भंते ! ते य जीवा अण्णेसिं जीवाणं परंपराघाएणं कइकिरिया ? गोयमा ! तिकिरिया वि चउकिरिया वि पंचकिरिया वि, एवं मणूसे वि ॥ सू० १३ ॥

छाया-जीवः खलु भदन्त ! वैक्रियसमुद्घातेन समवहतः समवहत्य यान् पुद्गलान् निक्षिपति तैः खलु भदन्त ! पुद्गलैः कियत् क्षेत्रमापूर्ण कियत् क्षेत्रं स्पृष्टम् ? गौतम ! शरीरप्रमाणमात्रं विष्कम्भबाहल्येन, आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्य संख्येयभागम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि योजनानि एकदिशि विदिशि वा, एतावत् क्षेत्रमापूर्णम् एतावत् क्षेत्रं स्पृष्टम्, तत्

वैक्रियादिसमुद्घातवक्तव्यता

शब्दार्थ-(जीवे णं भंते ! वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहए) हे भगवन् ! जीव वैक्रियसमुद्घात से समवहत हुआ (समोहणित्ता) समवहत होकर (जे पुग्गले निच्छुभइ) जिन पुद्गलों को बाहर निकालता है (तेहिं णं भंते ! पोग्गलेहिं) हे भगवन् ! उन पुद्गलों से (केवइए खेत्ते अफुण्णे ?) कितना क्षेत्र आपूर्ण होता है ? (केवइए खेत्ते फुडे) कितना क्षेत्र स्पृष्ट होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सरीरप्पमाणमेत्ते) शरीरप्रमाण मात्र (विक्खंभबाहल्लेणं) विष्कंभ और बाहल्य से (आयामेणं) लम्बाई में (जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) जघन्य अंगुल का असंख्यातवां भाग (उक्कोसेणं संखिज्जाइं जोयणाइं) उत्कृष्ट संख्यात योजन (एगदिसिं) एक दिशा में (विदिसिं वा) अथवा विदिशा में (एवइए खेत्ते) इतना क्षेत्र (अफुण्णे) आपूर्ण होता है (एवइए खेत्ते फुडे) इतना क्षेत्र स्पृष्ट होता है (से णं भंते ! केवइकालस्स अफुण्णे ?) हे भगवन् ! वह कितने काल में आपूर्ण होता है ? (केवइकालस्स फुडे ?) कितने

વૈક્રિયાદિ સમુદ્ઘાતવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(जीवा णं भंते ! वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहए) હે ભગવન્ ! જીવ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત થયેલ (समोहणित्ता) સમવહત થઇને (जे पुग्गले निच्छुभइ) જે પુદ્ગલોને બહાર કાઢે છે. (तेहिं णं भंते ! पोग्गलेहिं) હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલોથી (केवइए खेत्ते अफुण्णे ?) કેટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે ? (केवइए खेत्ते फुडे ?) કેટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सरीरप्पमाणमेत्ते) શરીર પ્રમાણ માત્ર (विक्खंभबाहल्लेणं) વિષ્કભ અને બાહલ્યથી (आयामेण) લબાઈમા (जहण्णेण अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) જઘન્ય અંગુલનો અસખ્યાતમો ભાગ (उक्कोसेण संखेज्जाइं जोयणाइं) ઉત્કૃષ્ટ સખ્યાત યોજન (एगदिसिं) એક દિશામા (विदिसिं वा) અથવા વિદિશામા (एवइए खेत्ते) એટલા ક્ષેત્ર (अफुण्णे) આપૂર્ણ હોય છે (एवइए खेत्ते फुडे) એટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે

(से ण भंते ! केवइकालस्स अफुण्णे ?) હે ભગવન્ ! તે કેટલા કાળમા આપૂર્ણ થાય છે (केवइकालस्स फुडे) કેટલા કાળમા સ્પૃષ્ટ છે ?

खलु भदन्त ! कियत्कालस्यापूर्णम् ? कियत्कालस्य स्पृष्टम् ? गौतम ! एकसामयिकेन वा द्विसामायिकेन वा त्रिसमायिकेन वा विग्रहेण, एतावत्कालस्य आपूर्णम्, एतावत्कालस्य स्पृष्टम्, शेष तच्चैव यावत् पञ्चक्रिया अपि, एवं नैरयिकोऽपि, नवरम् आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्य असंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि योजनानि एकदिशि, एतावत्-क्षेत्रम्, कियत्कालस्य ? तच्चैव यथा जीवपदे, एवं यथा नैरयिकस्य तथा असुरकुमारस्य, नवरम् एकदिशि विदिशि वा, एवं यावत् स्तनितकुमारस्य, वायुकायिकस्य यथा जीवपदे, नवरम्

काल में स्पृष्ट होता है ? (गोयमा ! एगसमइएण वा, दुसमइएण वा, तिसमइ-एण वा विग्गहेणं) हे गौतम ! एक समय के, दो समय के, या तीन समय के विग्रह से (एवइकालस्स अफुण्णे) इतने काल में आपूर्ण होता है (एवइकालस्स फुडे) इतने काल में स्पृष्ट होता है (सेसं तं चेव जाव पंचकिरिया वि) शेष वही यावत् पांच क्रियावाले भी होते हैं ।

(एवं नेरइए वि) इसी प्रकार नारक भी (णवरं) विशेष (आयामेणं जह-ण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) लम्बाई में जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग (उक्कोसेणं संखेज्जाइं जोयणाइं एगदिसिं) उत्कृष्ट संख्यात योजन एक दिशा में (एवइए खेत्ते) इतने क्षेत्र में (केवइकालस्स) कितने काल में ? (तं चेव जहा जीवपए) वही जैसा जीवपद में ।

(एव जहा नेरइयस्स तहा असुरकुमारस्स) इसी प्रकार जैसे नारक की वक्तव्यता वैसी असुरकुमार की (नवरं) विशेष (एगदिसिं विदिसिं वा) एक दिशा में अथवा विदिशा में (एवं जाव थणियकुमारस्स) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार की ।

(वाउकाइयस्स जहा जीवपए) वायुकायिक की जैसे जीव पद में (णवरं

(गोयमा ! एगसमइएण वा, दुसमइएण वा, तिसमइएण वा विग्गहेण) હે ગૌતમ ! એક સમયના, બે સમયના, અગર ત્રણ સમયના વિગ્રહથી (एवइकालस्स अफुण्णे) એટલા કાળમા આપૂર્ણ થાય છે (एवइकालस्स फुडे) એટલા કાળમા સ્પૃષ્ટ થાય છે (सेसं त चेव जाव पचकिरिया वि) શેષ તેજ પાંચ ક્રિયાવાળા પણ થાય છે. (एवं नेरइए वि) એજ પ્રકારે નારક પણ (णवरं) વિશેષ (आयामेणं जहण्णेण अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं) લંબાઇમાં જઘન્ય અંગુલનો અસખ્યાતમો ભાગ (उक्कोसेण संखेज्जाइं जोयणाइ एगदिसिं) ઉત્કૃષ્ટ સખ્યાત યોજન એક દિશામાં (एवइए खेत्ते) એટલા ક્ષેત્રમા (केवइकालस्स) કેટલા કાળમાં (तं चेव जहा जीवपए) ત્યા જેવા જીવપદમાં (एवं जहा नेरइयस्स तहा असुरकुमारस्स) એ પ્રકારે જેવી નારકની વક્તવ્યતા તેવી અસુરકુમારની (नवर) વિશેષ (एगदिसिं विदिसिं वा) એક દિશામા અથવા વિદિશામા (एव जाव थणियकुमारस्स) એ જ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમારની.

(वाउकाइयस्स जहा जीवपए) વાયુકાયિકની જેવી જીવપદમા (णवर एगदिसिं) વિશેષ

एकदिशि, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य निरवशेषं यथा नैरयिकस्य, मनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकस्य निरवशेषं यथा असुरकुमारस्य, जीवः खलु भदन्त ! तैजससमुद्घातेन समवहतः समवहत्य यान् पुद्गलान् निक्षिपति तैः खलु भदन्त ! पुद्गलैः कियत् क्षेत्रम् आपूर्णम् ? कियत् क्षेत्रं स्पृष्टम् ? एवं यथैव वैक्रियसमुद्घाते तथैव, नवरम् आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्य असंख्येयभागं शेषं तच्चैव, एवं यावद् वैमानिकस्य, नवरं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य एकदिशि, एतावत् क्षेत्रमापूर्णम्, एतावत् क्षेत्रं स्पृष्टम्, जीवः खलु भदन्त ! आहारक

एगदिसिं) विशेष यह कि एक दिशा में।

(पचिंदियतिरिक्खजोणियस्स निरवसेसं जहा नेरइयस्स) पंचेन्द्रिय तिर्यंच का समग्र कथन नारक के समान।

(मणूसवाणमंतरजोइसियवेमाणियस्स निरवसेसं जहा असुरकुमारस्स) मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक का कथन असुरकुमार के समान

(जीवे णं भंते ! तेयगसमुग्घाएणं समोहए) हे भगवन् ! जीव तैजससमुद्घात से समवहत हुआ (समोहणित्ता) समवहत होकर (जे पोग्गले निच्छुभइ) जिन पुद्गलों को निकालता है (तेहिं णं भंते ! पोग्गलेहिं) हे भगवन् ! उन पुद्गलों से (केवइए खेत्ते अफुण्णे) कितना क्षेत्र आपूर्ण हुआ ? (केवइए खित्ते फुडे) कितना क्षेत्र स्पृष्ट हुआ ? (एवं जहेव वेउव्विए समुग्घाए तहेव) इस प्रकार जैसा वैक्रियसमुद्घात वैसा ही (नवरं आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) विशेष-लम्बाई में अंगुल का असंख्यातवां भाग (सेसं तं चेव) शेष वही (एवं जाव वेमाणियस्स) इसी प्रकार यावत् वैमानिक का (णवरं पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स) विशेष-पंचेन्द्रिय तिर्यंच का (एगदिसिं) एक दिशा में (एवइए खेत्ते अफुण्णे) इतना क्षेत्र आपूर्ण हुआ (एवइए खेत्ते फुडे) इतना क्षेत्र स्पृष्ट हुआ।

એ કે એક દિશામાં

(पचिंदियतिरिक्खजोणियास निरवसेस जहा नेरइयस्स) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચના કથન સમુચ્ચય નારકના સમાન

(जीवेण भंते ! तेयगसमुग्घाएण समोहए) હે ભગવન્ ! જીવ તૈજસસમુદ્દ્ઘાતથી સમવહત થયેલ (समोहणित्ता) સમવહત થઈને (जे पोग्गले निच्छुभइ) જે પુદ્ગલોને કાઢે છે. (तेहिंणं भंते ! पोग्गलेहिं) હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલોથી (केवइए खेत्ते अफुण्णे) કેટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થયા (केवइए खेत्ते फुडे) કેટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થયા ? (एव जहेव वेउव्विए समुग्घाए तहेव) એ જ પ્રકારે જેમ વૈક્રિયસમુદ્દ્ઘાત તેવા જ (नवर आयामेण जहण्णेण अगुलस्स असंखेज्जइ भागं) વિશેષ આગલને અસખ્યાતમો ભાગ (सेस तं चेव) શેષ તેજ (एवं जाव वेमाणियस्स) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિકના (णवर पचिंदियतिरिक्खजोणियस्स) વિશેષ પંચે-

समुद्घातेन समवहतः समवहत्य यान् पुद्गलान् निक्षिपति तैः खलु भदन्त ! पुद्गलैः कियत् क्षेत्रमापूर्णम् ? कियत् क्षेत्रं स्पृष्टम् ? गौतम ! शरीरप्रमाणमात्रं विष्कम्भबाहल्येन, आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कृष्टेन संख्येयानि योजनानि एकदिशि, एतावत् क्षेत्रम् एकसामयिकेन वा द्विसामयिकेन वा त्रिसामयिकेन वा विग्रहेण, एतावत्का लस्य आपूर्णम् एतावत्कालस्य स्पृष्टम्, तान् खलु भदन्त ! पुद्गलान् कियत्कालस्य निक्षिपति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्य, उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूर्तस्य, ते खलु भदन्त ! पुद्गला

(जीवे णं भंते ! आहारगसमुग्घाएणं समोहए) हे भगवन् ! जीव आहारक समुद्घात से समवहत हुआ (समोहणित्ता) समवहत होकर (जे पोग्गले णिच्छुभइ) जिन पुद्गलों को बाहर निकालता है (तेहि णं भंते ! पोग्गलेहिं) हे भगवन् ! उन पुद्गलों से (केवइए खेत्ते अफुण्णे) कितना क्षेत्र पूरित हुआ ? (केवइए खेत्ते फुडे) कितना क्षेत्र स्पृष्ट हुआ ? (गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ते विक्खंभबाहल्लेणं) हे गौतम ! विष्कंभ और बाहल्य से शरीर के बराबर (आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) लम्बाई में जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग (उक्कोसेणं संखेज्जाइं जोयणाइं) उत्कृष्ट संख्यात योजन (एग समइएण वा दुसमएण वा तिसमइएण वा) एक समय के, दो समय के अथवा तीन समय के (विग्गहेणं) विग्रह से (एवइकालस्स अफुण्णे) इतने काल आपूर्ण हुआ (एवइकालस्स फुडे) इतने काल में स्पृष्ट हुआ ।

(ते णं भंते ! पोग्गला) हे भगवन् ! वे पुद्गल (केवइकालस्स निच्छुभइ)

...ન્દ્રિય તિર્યંચના (एगदिसि) એક દિશામા (एवइए खेत्ते अफुण्णे) એટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થયા (एवइए खेत्ते फुडे) એટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થયા

(जीवेण भंते ! आहारगसमुग्घाएण समोहए) હે ભગવન્ ! જીવ આહારગસમુદ્ઘાતથી સમવહત થયેલ (समोहणित्ता) સમવહત થઈને (जे पोग्गले णिच्छुभइ) જે પુદ્ગલોને બહાર કાઢે છે (तेहिण भंते ! पोग्गलेहिं) હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલોથી (केवइए खेत्ते अफुण्णे) કેટલા ક્ષેત્ર પુરિત થયા ? (केवइए खेत्ते फुडे) કેટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થયા ?

(गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ते विक्खंभबाहल्लेण) હે ગૌતમ ! વિષ્કંભ અને બાહલ્યથી શરીરના બરાબર(आयामेण, जहण्णेण अंगुलस्स असंखेज्जइभाग) લબાઈમા જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ (उक्कोसेण असंखेज्जाइं जोयणाइं) ઉત્કૃષ્ટ અસખ્યાત યોજન (एगदिसिं) એક દિશામાં (एवइए खेत्ते) એટલા ક્ષેત્ર (एगसमइएण वा, दुसमइएण वा तिसमइएण वा) એક સમયના, બે સમયના અથવા ત્રણ સમયના (विग्गहेण) વિગ્રહથી (एवइए कालस्स अफुण्णे) આટલા કાળમા આપૂર્ણ થઈ (एवइए कालस्स फुडे) એટલા કાળમા સ્પૃષ્ટ થઈ.

(तेण भंते ! पोग्गला) હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલો (केवइकालस्स निच्छुभइ) કેટલા

निक्षिप्ताः सन्तो यान् तत्र प्राणान् भूतान् जीवान् सत्त्वान् अभिघ्नन्ति यावद् अपद्रावयन्ति तेभ्यः खलु भदन्त ! स जीवः कतिक्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुःक्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः, ते खलु भदन्त ! जीवाः कति क्रियाः ? गौतम ! एवञ्चैव, स खलु भदन्त ! ते च जीवा अन्येषां जीवानां परम्पराघातेन कतिक्रिया गौतम त्रिक्रिया अपि चतुष्क्रिया अपि पञ्चक्रिया अपि, एवं मनुष्योऽपि ॥ सू० १३ ॥

कितने काल में बाहर निकालता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तस्स) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त में (उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तस्स) उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त में (ते णं भंते ! पोग्गला णिच्छूढा समाणा) हे भगवन् ! बाहर निकाले हुए वे पुद्गल (जाइं तत्थ पाणाइं भूयाइं जीवाइं सत्ताइं) वहां जो प्राणों, भूतों, जीवों और सत्त्वों को (अभिहणंति) अभिहनन करते हैं (जाव उद्दवेंति) यावत् निष्प्राण करते हैं (तेहिंतो णं भंते ! से जीवे कइकिरिए ?) हे भगवन् ! उनसे जीव को कितनी क्रियाएं होती हैं ? (गोयमा ! सिय तिकिरिए) हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रियावाला (सिय चउकिरिए) कदाचित् चार क्रियावाला (सिय पंचकिरिए) कदाचित् पांच क्रियावाला (ते णं भंते ! जीवाओ कइकिरिया) हे भगवन् ! वे उस जीव से कितनी क्रियावाले होते हैं (गोयमा ! एवं चेव) हे गौतम ! इसी प्रकार-पूर्ववत् (से णं भंते ! ते य जीवा अण्णेसिं जीवाणं परंपराघाएणं) हे भगवन् ! वह जीव और वे जीव अन्य जीवों का परम्परा से घात कर के (कइकिरिया) कितनी क्रिया वाले हैं ? (गोयमा ! तिकिरिया वि चउकिरिया वि पंचकिरिया वि) हे गौतम ! तीन क्रियावाले भी, चार क्रियावाले भी, पांच क्रियावाले भी

કાળમાં બહાર નિકળે છે ? (गोयमा ! जहण्णेण अतो मुहुत्तस्स) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તમાં (उक्कोसेण अतो मुहुत्तस्स) ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્તમાં

(तेणं भते ! पोग्गला णिच्छूढा समाणा) હે ભગવન્ ! બહાર કાઢેલા પુદ્ગલ (जाइं तत्थ पाणाइ भूयाइ जीवाइ सत्ताइ) ત્યાં જે પ્રાણો, ભૂતો, જીવો અને સત્વોને (अभिहणंति) અભિહનન કરે છે (जाव उद्दवेंति) યાવત્ નિષ્પ્રાણ કરે છે (तेहिंतो ण भंते ! से जीवे कइकिरिए ?) હે ભગવન્ ! તેમનાથી જીવને કેટલી ક્રિયાઓ થાય છે ?

(गोयमा ! सिए ति किरिए) હે ગૌતમ ! કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા (सिय चउ किरिए) કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા (सिय पच किरिए) કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાળા.

(तेण भंते ! जीवाओ कइ किरिया) હે ભગવન્ ! તેઓ તે જીવથી કેટલી ક્રિયાવાળા છે ? (गोयमा ! एव चेव) હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે પૂર્વવત.

(से ण भंते ! ते य जीवा अण्णेसिं जीवाण परंपराघाएण) હે ભગવન્ ! તે જીવ અને તે જીવો અન્ય જીવોની પરંપરાથી ઘાત કરીને (कइ किरिया) કેટલી ક્રિયાવાળા છે (गोयमा ! ति किरिया वि, चउ किरिया वि पंच किरिया वि) હે ગૌતમ ! ત્રણ ક્રિયાવાળા

टीका-अथ वैक्रियसमुद्घातादिकमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'जीवे णं भंते ! वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहए समोहणित्ता जे पुग्गले निच्छुभइ, तेहिं णं भंते ! पोग्गलेहिं केवइए खेत्ते अप्फुण्णे, केवइए खेत्ते फुडे?' हे भदन्त ! जीवः खलु वैक्रियसमुद्घातेन समवहतः सन् समवहत्य च यान् पुद्गलान् वैक्रिययोग्यान् स्वशरीरान्तर्गतान् निक्षिपति-आत्मप्रदेशेभ्यो वहिर्निसृजति, हे भदन्त ! तैः खलु पुद्गलैः कियत् क्षेत्रम् आपूर्णं भवति? कियत् क्षेत्रं स्पृष्टं भवति ! अपान्तराले कतिपयाकाशप्रदेशासंस्पर्शनेऽपि आपूर्णत्वव्यवहारात्, प्रतिप्रदेशापूरणेन व्याप्तत्वरूपं स्पृष्टत्वमुक्तम्, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सरीरप्पमाणमेत्ते विक्खंभबाहल्लेणं' शरीरप्रमाणमात्रं विष्कम्भबाहल्येन-यावत्प्रमाणः स्वशरीरस्य विष्कम्भो विस्तारः, यावत्प्रमाणञ्च बाहल्यं-स्थूलत्वं भवति तावत्प्रमाणमित्यर्थः, किन्तु-'आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं उक्कोसेणं संखेज्जाइं जोयणाइं एगदिसिं विदिसिं वा'

(एवं मणूसे वि) इसी प्रकार मनुष्य भी । ॥सू० १३॥

टीकार्थ-अब वैक्रियसमुद्घात आदि के विषय में निरूपण किया जाता है-

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! जीव वैक्रियसमुद्घात से समवहत हुआ । समवहत होकर जिन-वैक्रिययोग्य शरीर के अन्दर रहे हुए पुद्गलों को बाहर निकालता है-अपने से पृथक् करता है, हे भगवन् ! उन पुद्गलों से कितना क्षेत्र आपूर्ण होता है ? कितना क्षेत्र स्पृष्ट होता है ? बीच-बीच में कुछ प्रदेशों का स्पर्श न हो तो भी आपूर्ण होता कहा जाता है, अतएव दूसरे शब्द व्याप्त होने का प्रयोग किया है जिससे यह प्रकट किया गया है कि बीच में कोई प्रदेश छूटा न हो-आकाश के प्रत्येक प्रदेश व्याप्त हो गया हो ।

श्रीभगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! जितना शरीर का विस्तार है और जितना शरीर का बाहल्य है अर्थात् स्थूलत्व है, उतनी तथा लम्बाई में जघन्य

પણ, ચાર ક્રિયાવાળા પણ, પાંચ ક્રિયાવાળા પણ (एव मणूसे वि) એજ પ્રકારે મનુષ્ય પણ. ॥ સૂ૦ ૧૩ ॥

ટીકાર્થઃ-હવે વૈક્રિયસમુદ્ઘાત આદિના વિષયમા નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત થયેલ સમવહત થઈને જે વૈક્રિય યોગ્ય શરીરની અંદર રહેલ પુદ્ગલોને બહાર કાઢે છે પોતાનાથી જુદા કરે છે, તે પુદ્ગલોથી કેટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે ? કેટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે ? વચમાં-વચમા કોઈ પ્રદેશોનો સ્પર્શ ન થાય તો પણ આપૂર્ણ થયેલ કહેવાય છે, તેથી જ બીજો શબ્દ વ્યાપ્ત થવાનો પ્રયોગ કરેલ છે, જેનાથી એ પ્રગટ કરેલ છે કે વચમા કોઈ પ્રદેશ છૂટો ન હોય-આકાશના પ્રત્યેક પ્રદેશમા વ્યાપ્ત થયેલ હોય.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! જેટલો શરીરનો વિસ્તાર છે અને જેટલુ શરીરનું બાહુલ્ય છે અર્થાત્ સ્થૂલત્વ છે, તેટલા તેમજ લંબાઈમાં જઘન્ય અંગુલનો

आयामेन दैर्घ्येण जघन्यतोऽङ्गुलस्य संख्येयभागम् उत्कृष्टेन संख्येयानि योजनानि यावत् एकदिशि, विदिशि वा–दिक्कोणे वा यथोक्तप्रमाणमायामक्षेत्रमवसेयम्, तत्रापि आयामत उत्कृष्टेन संख्येयानि योजनानि यावत् क्षेत्र वायुकायिकवर्जं नैरयिकाद्यपेक्षया द्रष्टव्यम्, नैरयिकादयो वैक्रियसमुद्घातमारभमाणास्तथाविधप्रयत्नविशेषप्रभावेण संख्येयान्येव योजनानि उत्कृष्टेनापि आत्मप्रदेशानां दण्डं विरचयन्ति नो असंख्येयानि योजनानि, वायुकायिकाः पुन र्जघन्येन वा उत्कृष्टेन वा अङ्गुलासंख्येयभागमेव, उत्कृष्टेन तावत्प्रमाणं दण्डं विरचयन्तो नैरयिकादय स्तावति प्रदेशे तैजसादिशरीरपुद्गलान आत्मप्रदेशेभ्यो विक्षिपन्ति, ततस्तै पुद्गलै रापूर्णं क्षेत्रमायामत उत्कृष्टेनापि संख्येयान्येव योजनानि लभ्यन्ते एतच्च क्षेत्रप्रमाणं केवलं वैक्रियसमुद्घातसमुत्पन्नप्रयत्नापेक्षया प्रतिपादितम्, यदा पुनः कश्चिद्

अंगुल का असंख्यातवां भाग और उत्कृष्ट संख्यात योजन क्षेत्र एक दिशा में अथवा विदिशा में आपूर्ण होता है–व्याप्त होता है। यहां लम्बाई में उत्कृष्ट संख्यात योजन प्रमाण क्षेत्र का व्याप्त होना कहा गया है सो वायुकायिकों को छोडकर नारक आदि की अपेक्षा से समझना चाहिए क्योंकि नारक आदि वैक्रियसमुद्घात जब करते हैं तो तथाविध प्रयत्न विशेष से संख्यात योजन प्रमाण आत्मप्रदेशों के दंडकी रचना करते हैं, असंख्यात योजन प्रमाण दंडकी रचना नहीं करते हे। किन्तु वायुकायिक जघन्य और उत्कृष्ट अंगुल के असंख्यातवें भाग का ही दंड रचते हैं। इतने प्रमाण वाले दण्डकी रचना करते हुए वे नारक आदि उतने प्रदेश में तैजसशरीर आदि के पुद्गलों को आत्मप्रदेशों से बाहर निकालते हैं। तब उन पुद्गलों से आपूर्ण और व्याप्त वह क्षेत्र लम्बाई में उत्कृष्ट रूप से भी संख्यात योजन ही होता है। क्षेत्र का यह प्रमाण केवल वैक्रियसमुद्घात से उत्पन्न प्रयत्न की अपेक्षा से कहा गया है। जब कोई वैक्रिय

અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત યોજન ક્ષેત્ર એક દિશામાં અથવા વિદિશામાં આપૂર્ણ થાય છે–વ્યાપ્ત થાય છે. અહીં લંબાઈમાં ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રનું વ્યાપ્ત થવું કહેલ છે તે વાયુકાયિકો સિવાય નારક આદિની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ કેમકે નારક આદિ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત જ્યારે કરે છે તો તેવી જાતના પ્રયત્ન વિશેષથી સંખ્યાત યોજન પ્રમાણ આત્મપ્રદેશોના દંડની રચના કરે છે, અસંખ્યાત યોજન પ્રમાણ દંડની રચના નથી કરતા પણ વાયુકાયિક જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આગળના અસંખ્યાતમા ભાગનો જ દંડ રચે છે. આટલા પ્રમાણવાળા દંડની રચના કરી રહેલ તે નારકો વિગેરે તેટલા પ્રદેશોમાં તૈજસ શરીર આદિના પુદ્ગલોને આત્મપ્રદેશોથી બહાર કાઢે છે ત્યારે તે પુદ્ગલોથી આપૂર્ણ અને વ્યાપ્ત તે ક્ષેત્ર લંબાઈમાં ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પણ સંખ્યાત યોજન જ હોય છે ક્ષેત્રનું આ પ્રમાણ કેવળ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી ઉત્પન્ન પ્રયત્નની અપેક્ષાથી કહેલ છે.

જ્યારે કોઈ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત કરીને મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતને પ્રા. કરે

वैक्रियसमुद्घातमधिगतः सन् मारणान्तिकसमुद्घातमुपगतो भूत्वा अत्यन्तप्रयत्नबलाद् उत्कृष्टदेशेन त्रिसामयिकेन विग्रहेणोत्पत्तिदेशमागच्छति तदा असंख्येयान्यपि योजनानि-यावद् आयामक्षेत्रं द्रष्टव्यम्, तावत्प्रमाणक्षेत्रापूरणस्य मारणान्तिकसमुद्घातप्रयत्न जन्यत्वेन तस्य सूत्रेऽपि नो विवक्षणं कृतमित्यभिप्रायः, एवमेव नैरयिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवायु-कायिकापेक्षया पूर्वोक्तप्रमाणायामक्षेत्रापूरणं नियमत एकदिशि अवसेयम्, नैरयिकाणां परव शत्वात् अल्पर्द्धित्वाच्च पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामल्पर्द्धित्वाद् वायुकायिकानां विशिष्टचेत-नाविकलत्वाच्च वैक्रियसमुद्घातमारभमाणानां तेषां यदि परं तथा स्वाभाव्यादेव आत्म-प्रदेशदण्डविनिर्गमस्तेभ्यश्चात्मप्रदेशेभ्यो वियुज्य पुद्गलाना च स्वाभाव्येनानुश्रेणिगमनं न तु विश्रेणितस्ततो दिश्येव नैरयिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवायुकायिकानामायामतो यथोक्त-

समुद्घात को प्राप्त होकर मारणान्तिकसमुद्घात को प्राप्त होता है और फिर तीव्रतर प्रयत्न के बल से उत्कृष्ट देश में तीन समय के विग्रह से उत्पत्तिस्थान में आता है, उस समय असंख्यात योजन लम्बा क्षेत्र समझना चाहिए। किन्तु असंख्यात योजन प्रमाण क्षेत्र को आपूर्ण करना मारणान्तिकसमुद्घात जन्य होने के कारण यहां उसकी विवक्षा नहीं की गई है, इसी कारण असंख्यात योजन न कहकर संख्यात योजन ही कहा है। इसी प्रकार नारक, पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक और वायुकायिक की अपेक्षा से पूर्वोक्त प्रमाण वाले लम्बे क्षेत्र का आपूर्ण होना नियम से एक दिशा में ही समझना चाहिए। नारक जीव पराधीन और अल्प ऋद्धिवाले होते हैं, पंचेन्द्रिय तिर्यंच अल्पऋद्धिवाले हैं और वायुकायिक विशिष्ट चेतना से विकल होते हैं, इस कारण जब वे वैक्रियसमुद्-घात का आरंभ करते हैं तब स्वभावतः ही आत्मप्रदेशों का दंड निकलता है और आत्मप्रदेशों से पृथक् होकर पुद्गलों का स्वभाव से ही श्रेणी के अनुसार गमन होता है, विश्रेणी में गमन नहीं होता। इस कारण नारकों पंचेन्द्रिय

અને ફરી તીવ્રતર પ્રયત્નના બળથી ઉત્કૃષ્ટ દેશમા ત્રણ સમયના વિગ્રહથી ઉત્પત્તિ સ્થાનમા આવે છે, તે સમયે અસખ્યાત યોજન લાબુ ક્ષેત્ર સમજી લેવુ જોઈએ. પરતુ અસં-ખ્યાત યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રને આપૂર્ણ કરવુ. મારણાતિકસમુદ્ઘાત જન્ય હોવાને કારણે અહીં તેની વિવક્ષા નથી કરાઈ, આ કારણથી અસંખ્યાત યોજન ન કહીને સખ્યાત યોજન જ કહ્યુ છે આ જ રીતે નારક, પચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિક અને વાયુકાયિકની અપેક્ષાથી પૂર્વોક્ત પ્રમાણવાળા લાબા ક્ષેત્રના આપૂર્ણ થવાના નિયમથી એક દિશામા જ સમજવું જોઈએ.

નારક જીવ પરાધીન અને અલ્પ ઋદ્ધિવાળા હોય છે પચેન્દ્રિય તિર્યંચ અલ્પ ઋદ્ધિવાળા હોય છે. અને વાયુકાયિક વિશિષ્ટ ચેતનાથી વિકલ હોય છે. આ કારણથી જ્યારે તેઓ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતનો આરંભ કરે છે, ત્યારે સ્વભાવત જ આત્મપ્રદેશોનો દંડ કાઢે છે અને આત્મપ્રદેશોથી પૃથક્ થઈને પુદ્ગલોના સ્વભાવથી જ શ્રેણી મુજબ ગમન

आयामेन दैर्घ्येण जघन्यतोऽङ्गुलस्य संख्येयभागम् उत्कृष्टेन संख्येयानि योजनानि यावत् एकदिशि, विदिशि वा–दिक्कोणे वा यथोक्तप्रमाणमायामक्षेत्रमवसेयम्, तत्रापि आयामत उत्कृष्टेन संख्येयानि योजनानि यावत् क्षेत्र वायुकायिकवर्ज नैरयिकाद्यपेक्षया द्रष्टव्यम्, नैरयिकादयो वैक्रियसमुद्घातमारभमाणास्तथाविधप्रयत्नविशेषप्रभावेण संख्येयान्येव योजनानि उत्कृष्टेनापि आत्मप्रदेशाना दण्डं विरचयन्ति नो असंख्येयानि योजनानि, वायुकायिकाः पुन र्जघन्येन वा उत्कृष्टेन वा अङ्गुलासंख्येयभागमेव, उत्कृष्टेन तावत्प्रमाणं दण्डं विरचयन्तो नैरयिकादय स्तावति प्रदेशे तैजसादिशरीरपुद्गलान आत्मप्रदेशेभ्यो विक्षिपन्ति, ततस्तै पुद्गलै रापूर्णं क्षेत्रमायामत उत्कृष्टेनापि संख्येयान्येव योजनानि लभ्यन्ते एतच्च क्षेत्रप्रमाणं केवलं वैक्रियसमुद्घातसमुत्पन्नप्रयत्नापेक्षया प्रतिपादितम्, यदा पुनः कश्चिद्

अंगुल का असंख्यातवा भाग और उत्कृष्ट संख्यात योजन क्षेत्र एक दिशा में अथवा विदिशा में आपूर्ण होता है–व्याप्त होता है। यहां लम्बाई में उत्कृष्ट संख्यात योजन प्रमाण क्षेत्र का व्याप्त होना कहा गया है सो वायुकायिकों को छोडकर नारक आदि की अपेक्षा से समझना चाहिए क्योंकि नारक आदि वैक्रियसमुद्घात जब करते हैं तो तथाविध प्रयत्न विशेष से संख्यात योजन प्रमाण आत्मप्रदेशों के दंडकी रचना करते हैं, असंख्यात योजन प्रमाण दंडकी रचना नहीं करते हैं। किन्तु वायुकायिक जघन्य और उत्कृष्ट अंगुल के असंख्यातवे भाग का ही दंड रचते हैं। इतने प्रमाण वाले दण्डकी रचना करते हुए वे नारक आदि उतने प्रदेश में तैजसशरीर आदि के पुद्गलों को आत्मप्रदेशों से बाहर निकालते हैं। तब उन पुद्गलों से आपूर्ण और व्याप्त वह क्षेत्र लम्बाई में उत्कृष्ट रूप से भी संख्यात योजन ही होता है। क्षेत्र का यह प्रमाण केवल वैक्रियसमुद्घात से उत्पन्न प्रयत्न की अपेक्षा से कहा गया है। जब कोई वैक्रिय

અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત યોજન ક્ષેત્ર એક દિશામાં અથવા વિદિશામાં આપૂર્ણ થાય છે–વ્યાપ્ત થાય છે. અહીં લંબાઈમાં ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રનું વ્યાપ્ત થવું કહેલ છે તે વાયુકાયિકો સિવાય નારક આદિની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ કેમકે નારક આદિ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત જ્યારે કરે છે તો તેવી જાતના પ્રયત્ન વિશેષથી સંખ્યાત યોજન પ્રમાણ આત્મપ્રદેશોના દંડની રચના કરે છે, અસંખ્યાત યોજન પ્રમાણ દંડની રચના નથી કરતા પણ વાયુકાયિક જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આંગલના અસંખ્યાતમા ભાગનો જ દંડ રચે છે. આટલા પ્રમાણવાળા દંડની રચના કરી રહેલ તે નારકો વિગેરે તેટલા પ્રદેશોમાં તૈજસ શરીર આદિના પુદ્ગલોને આત્મપ્રદેશોથી બહાર કાઢે છે ત્યારે તે પુદ્ગલોથી આપૂર્ણ અને વ્યાપ્ત તે ક્ષેત્ર લંબાઈમાં ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પણ સંખ્યાત યોજન જ હોય છે ક્ષેત્રનું આ પ્રમાણ કેવળ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી ઉત્પન્ન પ્રયત્નની અપેક્ષાથી કહેલ છે.

જ્યારે કોઈ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત કરીને મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત કરે છે

भवति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'एगसामयिकेन वा द्विसामयिकेन वा त्रिसामयिकेन वा विग्रहेण-विग्रहगत्या पूर्वोक्तप्रमाणं क्षेत्रमापूर्णं भवति स्पृष्टञ्च भवति, तथा च विग्रहगत्यपेक्षया मरणसमयादारभ्योत्पत्तिदेशं यावद् उत्कृष्टेन पूर्वोक्तप्रमाणक्षेत्रापूरणं त्रिभिः समयै रुपलभ्यते नो चतुर्थेनापि समयेन, वैक्रियसमुद्घातो वायुकायिकोऽपि प्रायशस्त्रसनाड्याञ्च विग्रहगतिरुत्कृष्टेनापि त्रिसामयिक्येव भवतीति भावः, तदुपसंहरन्नाह-'एवइ कालस्स अप्फुण्णे एवइकालस्स फुडे' एतावत्कालस्य-एतावता-पूर्वोक्तप्रमाणेन कालेन यथोक्तप्रमाण क्षेत्रम् आपूर्णं भवति, एतावत्कालस्य-एतावता-पूर्वोक्तप्रमाणेन कालेन तथाविधं क्षेत्रं स्पृष्टं भवति, 'सेसं तं चेव जाव पंचकिरिया वि' तदनन्तरं शेषं वक्तव्यं तन्नेव-पूर्वोक्तवेदनासमुद्घातरीत्यैव यावत्-ते खलु भदन्त! पुद्गला निक्षिप्ताः सन्तो यान् तत्र वैक्रियसमुद्घातगतपुरुषात्मप्रदेशसंस्पृष्टे यथोक्तप्रमाणे क्षेत्रे यान् प्राणान् भूतान् जीवान् सत्त्वान् अभि-

भगवान्-हे गौतम! एक समय की, दो समय की अथवा तीन समय की विग्रहगति से पूर्वोक्त प्रमाण क्षेत्र आपूर्ण होता है और स्पृष्ट होता है। इस प्रकार विग्रहगति की अपेक्षा मरण समय से लेकर उत्पत्ति देश पर्यन्त उत्कृष्टतः पूर्वोक्त प्रमाण क्षेत्र का आपूरण तीन समय में होता हैं। उस में चौथा समय नहीं लगता। वैक्रियसमुद्घातगत वायुकायिक भी प्रायः त्रसनाडी में ही उत्पन्न होता है और त्रसनाडी में विग्रहगति अधिक से अधिक तीन समय की ही होती हैं। उपसंहार करते हुए कहते हैं-इतने कालमें पूर्वोक्त प्रमाणवाला क्षेत्र आपूर्ण होता है, इतने समय में स्पृष्ट होता है। उसके बाद का वक्तव्य वेदनासमुद्घात के समान ही समझना चाहिए। यावत् वह वक्तव्य इस प्रकार है-हे भगवन्! वे बाहर निकाले हुए पुद्गल, वैक्रियसमुद्घात करने वाले जीव के आत्मप्रदेशों द्वारा स्पृष्ट क्षेत्र में जिन प्राणों, भूतों, जीवों और सत्त्वों का

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! એક સમયની, બે સમયની અથવા ત્રણ સમયની વિગ્રહ ગતિથી પૂર્વોક્ત પ્રમાણ ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે અને સ્પૃષ્ટ થાય છે એજ પ્રકારે વિગ્રહ ગતિની અપેક્ષાએ મરણ સમયથી લઈને ઉત્પત્તિ દેશ પર્યન્ત ઉત્કૃષ્ટના પૂર્વોક્ત પ્રમાણ ક્ષેત્ર આપૂર્ણ ત્રણ સમયમા થાય છે. તેમા ચોથો સમય લાગતો નથી

વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગત વાયુકાયિક પણ પ્રાયઃ ત્રસ નાડીમા જ ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્રસ નાડીમા વિગ્રહગતિ અધિકથી અધિક ત્રણ સમયની હોય છે ઉપસંહાર કરતા કહે છે-એટલા કાળમાં પૂર્વોક્ત પ્રમાણવાળા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે, એટલા સમયમાં સ્પૃષ્ટ થાય છે. ત્યાર પછીનુ વક્તવ્ય વેદનાસમુદ્ઘાતના સમાન જ સમજવું જોઈએ.

યાવત્ તે વક્તવ્ય આ પ્રકારે છે-

હે ભગવન્! તે બહાર કાઢેલા પુદ્ગલ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરનારા જીવના આત્મપ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ ક્ષેત્રમા જે પ્રાણો, ભૂતો, જીવો અને સત્વોને અભિઘાત કરે છે,

प्रमाणं क्षेत्रमवसेयम् न तु विदिशि, भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां मनुष्याणाञ्च स्वेच्छाचारित्वाद् विशिष्टलब्धिसम्पन्नत्वाच्च कदाचित् ते प्रयत्नविशेषाद् विदिश्यपि आत्मप्रदेशानां दण्डं विक्षिपन्तस्तत्र तेभ्य आत्मप्रदेशेभ्यः पुद्गलान् विक्षिपन्तीति तेषामेकस्यां दिशि विदिशि वा पूर्वोक्तक्षेत्रापूरणं द्रष्टव्यम्, प्रकृतमुपसंहरन्नाह–'एवइए खेत्ते अप्फुण्णे एवइए खेत्ते फुडे' एतावद्–यथोक्तप्रमाणं क्षेत्रमापूर्णं भवति, एतावत्–यथोक्तप्रमाणक्षेत्रं स्पृष्टं भवति, वैक्रियसमुद्घातगतश्च कश्चित् कालमपि करोति विग्रहेण चोत्पत्तिदेशमभिसर्पति तस्माद् विग्रहगतिमधिकृत्य कालं प्ररूपयितुमाह–'से णं भंते ! केवइकालस्स अप्फुण्णे केवइकालस्स फुडे ?' हे भदन्त ! तत् खलु यथोक्तप्रमाणं क्षेत्रं विग्रहगतिमाश्रित्य उत्पत्तिदेशं यावत् कियत्कालस्य–कियता कालेन आपूर्णं भवति, कियत्कालस्य–कियता कालेन स्पृष्टं

तिर्यंचों और वायुकायिकों का पूर्वोक्त आयाम क्षेत्र एक दिशा में ही समझना चाहिए, विदिशा में नहीं। परन्तु भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक देव, तथा मनुष्य स्वेच्छापूर्वक विहार करनेवाले हैं-स्वच्छन्द हैं और विशिष्ट लब्धि से सम्पन्न भी होते हैं। इस कारण वे विशिष्ट प्रयत्न के द्वारा विदिशा में भी आत्मप्रदेशों का दण्ड निकालते हैं। अतएव वे एक दिशा में और विदिशा में भी पूर्वोक्त क्षेत्र को आपूर्ण और व्याप्त करते हैं। उपसंहार करते हुए कहा है-इतना क्षेत्र आपूर्ण होता हैं, इतना क्षेत्र व्याप्त होता है।

वैक्रियसमुद्घात को प्राप्त कोई जीव कालधर्म को भी प्राप्त हो जाता है और विग्रह के द्वारा उत्पत्ति देश तक पहुंचता है, अतः विग्रहगति को लेकर काल की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं-

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! वह पूर्वोक्त प्रमाणवाला क्षेत्र विग्रहगति से उत्पत्ति देश पर्यन्त कितने काल में आपूर्ण होता है ? कितने काल में व्याप्त होता है ?

થાય છે, વિશ્રેણીમા ગમન નથી થતુ. આ કારણુથી નારકો, પચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને વાયુકાયિકોના પૂર્વોક્ત આયામ ક્ષેત્ર એક દિશામા જ સમજવા જોઈએ વિદિશામાં નહી પરંતુ ભવનપતિ, વાનવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવ તથા મનુષ્ય સ્વેચ્છાપૂર્વક વિહાર કરવાવાળા છે, સ્વચ્છન્દ છે અને વિશિષ્ટ લબ્ધિથી સપન્ન પણ છે આ કારણુથી તેઓ વિદિશામાં પણ વિશિષ્ટ પ્રયત્નો દ્વારા આત્મપ્રદેશોના દડ કાઢે છે. આથી તેઓ એક દિશામા અને વિદિશામા પણ પૂર્વોક્ત ક્ષેત્રને આપૂર્ણ અને વ્યાપ્ત કરે છે ઉપસહાર કરતા કહ્યુ છે–આટલુ ક્ષેત્ર આપૂર્ણ હોય છે, અને આટલું ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત હોય છે.

વૈક્રિયસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત કોઈ જીવ કાલધર્મને પણ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે અને વિગ્રહ દ્વારા ઉત્પત્તિદેશ સુધી પહોચે છે તેથી વિગ્રહગતિને લઈને કાલની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્! તે પૂર્વોક્ત પ્રમાણવાળુ ક્ષેત્ર વિગ્રહગતિથી ઉત્પત્તિ દેશ પર્યન્ત કેટલાકાળમા આપૂર્ણ થાય છે, કેટલાકાળમા વ્યાપ્ત થાય છે?

भवति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! एगसामयिकेन वा द्विसामयिकेन वा त्रिसामयिकेन वा विग्रहेण-विग्रहगत्या पूर्वोक्तप्रमाणं क्षेत्रमापूर्णं भवति स्पृष्टश्च भवति, तथा च विग्रहगत्यपेक्षया मरणसमयादारभ्योत्पत्तिदेशं यावद् उत्कृष्टेन पूर्वोक्तप्रमाणक्षेत्रापूरणं त्रिभिः समयैरुपलभ्यते नो चतुर्थेनापि समयेन, वैक्रियसमुद्घातो वायुकायिकोऽपि प्रायशस्त्रसनाड्याञ्च विग्रहगतिरुत्कृष्टेनापि त्रिसामयिक्येव भवतीति भावः, तदुपसंहरन्नाह-'एवइकालस्स अफुण्णे एवइकालस्स फुडे' एतावत्कालस्य-एतावता-पूर्वोक्तप्रमाणेन कालेन यथोक्तप्रमाणं क्षेत्रम् आपूर्णं भवति, एतावत्कालस्य-एतावता-पूर्वोक्तप्रमाणेन कालेन तथाविधं क्षेत्रं स्पृष्टं भवति, 'सेसं त चेव जाव पंचकिरिया वि' तदनन्तरं शेषं वक्तव्यं तच्चेव-पूर्वोक्तवेदनासमुद्घातरीत्यैव यावत्-ते खलु भदन्त! पुद्गला निक्षिप्ताः सन्तो यान तत्र वैक्रियसमुद्घातगतपुरुषात्मप्रदेशसंस्पृष्टे यथोक्तप्रमाणे क्षेत्रे यान् प्राणान् भूतान जीवान् सत्वान् अभि-

भगवान्-हे गौतम! एक समय की, दो समय की अथवा तीन समय की विग्रहगति से पूर्वोक्त प्रमाण क्षेत्र आपूर्ण होता है और स्पृष्ट होता है। इस प्रकार विग्रहगति की अपेक्षा मरण समय से लेकर उत्पत्ति देश पर्यन्त उत्कृष्टतः पूर्वोक्त प्रमाण क्षेत्र का आपूरण तीन समय में होता हैं। उस में चौथा समय नहीं लगता। वैक्रियसमुद्घातगत वायुकायिक भी प्रायः त्रसनाडी में ही उत्पन्न होता है और त्रसनाडी में विग्रहगति अधिक से अधिक तीन समय की ही होती हैं। उपसंहार करते हुए कहते हैं-इतने कालमें पूर्वोक्त प्रमाणवाला क्षेत्र आपूर्ण होता है, इतने समय में स्पृष्ट होता है। उसके बाद का वक्तव्य वेदनासमुद्घात के समान ही समझना चाहिए। यावत् वह वक्तव्य इस प्रकार है-हे भगवन्! वे बाहर निकाले हुए पुद्गल, वैक्रियसमुद्घात करने वाले जीव के आत्मप्रदेशों द्वारा स्पृष्ट क्षेत्र में जिन प्राणों, भूतों, जीवों और सत्त्वों का

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! એક સમયની, બે સમયની અથવા ત્રણ સમયની વિગ્રહ ગતિથી પૂર્વોક્ત પ્રમાણક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે અને સ્પૃષ્ટ થાય છે એજ પ્રકારે વિગ્રહ ગતિની અપેક્ષાએ મરણ સમયથી લઈને ઉત્પત્તિ દેશ પર્યન્ત ઉત્કૃષ્ટના પૂર્વોક્ત પ્રમાણ ક્ષેત્ર આપૂર્ણ ત્રણ સમયમા થાય છે તેમા ચોથો સમય લાગતો નથી

વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગત વાયુકાયિક પણ પ્રાયઃ ત્રસ નાડીમા જ ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્રસ નાડીમા વિગ્રહગતિ અધિકથી અધિક ત્રણ સમયની હોય છે ઉપસંહાર કરતા કહે છે-એટલા કાળમા પૂર્વોક્ત પ્રમાણવાળા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે, એટલા સમયમાં સ્પૃષ્ટ થાય છે. ત્યાર પછીનુ વક્તવ્ય વેદનાસમુદ્ઘાતના સમાન જ સમજવુ જોઈએ

યાવત્ તે વક્તવ્ય આ પ્રકારે છે-

હે ભગવન્! તે બહાર કાઢેલા પુદ્ગલ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરનારા જીવના આત્મપ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ ક્ષેત્રમા જે પ્રાણો, ભૂતો, જીવો અને સત્વોનો અભિઘાત કરે છે, તેમને

घ्नन्ति वर्तयन्ति श्लेषयन्ति संघातयन्ति संघट्टयन्ति परितापयन्ति क्लमयन्ति अपद्रावयन्ति? तेभ्यः खलु भदन्त ! पुद्गलेभ्यः स जीवः कतिक्रियो भवति ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियोऽपि, स्याच्चतुष्क्रियोऽपि, स्यात् पञ्चक्रियोऽपि, ते खलु वैक्रियसमुद्घातगत पुद्गलस्पृष्टजीवा वैक्रियसमुद्घातसम्बन्धिशरीरेण स्पृश्यमानाः परितापयन्तो वृश्चिकादयः स्यात्-कदाचिद् अपरितापने त्रिक्रिया प्रज्ञप्ताः, स्यात् परितापने चतुष्क्रियाः स्याद् जीविताद् व्यपरोपणे पञ्चक्रिया भवन्ति, सर्पादीनां शरीरेण स्पृश्यमानानां दंश द्वारा जीविताद् व्यपरोपणस्य प्रत्यक्षसिद्धत्वात्, स खलु भदन्त ! जीव एते च जीवा अन्येषां जीवानां परम्पराघातेन कतिक्रियाः भवन्ति ? गौतम ! त्रिक्रिया अपि, चतुष्क्रिया अपि, पञ्चक्रिया अपि प्रज्ञप्ताः, इति भावः, 'एवं नेरइएवि' एवम्-सम्

अभिघात करते हैं, उन्हें आवर्त्तपतित करते हैं, स्पर्श करते हैं, संघातित करते हैं, संघट्टित करते हैं, परिताप पहुंचाते हैं, मूर्छित करते हैं, निष्प्राण करते हैं, उन पुद्गलों के निमित्त से उस जीव को कितनी क्रियाएं लगती हैं ?

भगवान् इस प्रश्न का उत्तर देते हैं-हे गौतम ! तीन क्रियाएं भी, चार क्रियाएं भी अथवा पांच क्रियाएं भी लगती हैं। वैक्रियसमुद्घातगत पुद्गलों से स्पृष्ट जीव वैक्रियसमुद्घात संबंधी स्पृष्ट होते हुए विच्छू आदि कदाचित् परिताप उत्पन्न न करें तो चार क्रिया वाले होते हैं और प्राणों का व्यपरोपण करें तो पांच क्रिया वाले होते हैं। क्योंकि सर्प आदि के शरीर से स्पृष्ट होनेवालों का दंश द्वारा जीवन से रहित हो जाना प्रत्यक्षसिद्ध है। गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! वह जीव और वे जीव अन्य जीवों का परम्परा से विघात करें उन्हें कितनी क्रियाएं लगती हैं? भगवान् ने उत्तर दिया-हे गौतम ! तीन

આવર્ત પતિત કરે છે, સ્પર્શ કરે છે, સંઘાતિત કરે છે, સંઘટ્ટિત કરે છે, પરિતાપ પહોંચાડે છે, મૂર્છિત કરે છે, નિષ્પ્રાણ કરે છે, તે પુદ્ગલોના નિમિત્તથી તે જીવને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે છે?

શ્રી ભગવાન્ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! ત્રણ ક્રિયાઓ પણ, ચાર ક્રિયાઓ પણ અથવા પાંચ ક્રિયાઓ પણ લાગે છે વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગત પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ જીવ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત સંબંધી સ્પૃષ્ટ થઈને વિચ્છૂ (વિંછી) આદિ કદાચિત્ પરિતાપ ઉત્પન્ન ન કરે તો ત્રણ ક્રિયાવાળા થાય છે, પરિતાપ ઉત્પન્ન કરે તો ચાર ક્રિયાવાળા થાય છે અને પ્રાણોનું વ્યપરોપણ કરે તો પાંચ ક્રિયાવાળા થાય છે, કેમકે સર્પ આદિથી શરીરથી સ્પૃષ્ટ થનારનું દંશ દ્વારા જીવનથી રહિત થઈ જવું પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવાન્ ! તે જીવ અને તે જીવો અન્ય જીવોનો પરંપરાથી વિઘાત કરે તો તેમને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ત્રણ ક્રિયાઓ પણ, ચાર ક્રિયાઓ પણ, અને પાંચ

च्चयजीवोक्तरीत्यैव नैरयिकोऽपि वैक्रियसमुद्घातेन समवहतो वक्तव्यः, किन्तु-'णवरं आयामेणं जहण्णेणं अगुलस्स असखेज्जइभागं उक्कोसेणं संखिज्जाइं जोयणाइं एगदिसिं' नवरम्-समुच्चयजीवापेक्षया विशेषस्तु आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्य असंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि योजनानि यावद् एकदिशि-एकस्या दिशि, न तु विदिशि, पूर्वोक्तप्रमाणं क्षेत्रं तथाविधपुद्गलैरापूर्णं स्पृष्टश्च भवतीत्यवसेयम् प्रागुक्तयुक्तेः, तदुपसंहरन्नाह-'एवइए खेत्ते' एतावत्-यथोक्तसमुच्चयजीवसम्बन्धिवैक्रियसमुद्घातगतपुरुषपुद्गलस्पृष्टप्रमाणं क्षेत्रं तथाविधपुद्गलैरापूर्णं स्पृष्टश्चावसेयम्. 'केवइकालस्स० ?' कियत्कालस्य-कियता कालेन तत् क्षेत्रं यथोक्तप्रमाण तथाविधपुद्गलैरापूर्णं भवति कियता कालेन स्पृष्टश्च भवति ? भगवानाह-'तं चेव जहा जीवपदे' तच्चैव पूर्वोक्तरीत्येव यथा जीवपदे उक्तं तथा वक्तव्यम्, एवञ्च विग्रहगत्यपेक्षया एकसामयिकेन द्विसामयिकेन त्रिसामयिकेन वा विग्रहेण विग्रहगत्या तथाविधक्षेत्रमापूर्णं स्पृष्टश्च भवतीति भावः, 'एवं जहा नेरइयस्स तहा असुरकुमारस्स' एवम्-

क्रियाएं भी, चार क्रियाएं भी, और पांच क्रियाएं भी लगती हैं।

समुच्चय जीव के समान वैक्रियसमुद्घातगत नारक का कथन भी समझ लेना चाहिए। किन्तु समुच्चय जीव से विशेषता यह है कि लम्बाई में जघन्य अंगुल का असंख्यातवां भाग, उत्कृष्ट संख्यात योजन, एक दिशा में कहना चाहिए, विदिशा में नहीं। युक्ति पूर्ववत् है। उपसंहार करते हुए कहते हैं-समुच्च जीव संबंधी वैक्रियसमुद्घातगत पुरुष के पुद्गलों द्वारा स्पृष्ट प्रमाण क्षेत्र उन पुद्गलों से आपूर्ण और स्पृष्ट समझना चाहिए।

पूर्वोक्त क्षेत्र कितने काल में पूर्ण होता है ? कितने काल में स्पृष्ट होता है ? भगवान् उत्तर देते हैं-जीवपद में जैसा कथन किया है, वैसा ही यहां समझना चाहिए। तात्पर्य यह है कि एक समय की, दो समय की अथवा तीन समय की विग्रहगति के द्वारा जितना क्षेत्र आपूर्ण और स्पृष्ट होता है।

ક્રિયાઓ પણ લાગે છે

સમુચ્ચય જીવની સમાન વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગત નારકનુ કથન પણ સમજી લેવુ જોઈએ. પણ સમુચ્ચય જીવથી વિશેષતા એ છે કે લબાઈમા જઘન્ય અ ગુલનો અસ ખ્યાતમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ સ ખ્યાત યોજન, એક દિશામા કહેવુ જોઈએ વિદિશામા નહી યુક્તિ પૂર્વવત્ છે ઉપસહાર કરતા કહે છે-સમુચ્ચય જીવ સ બધી વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગત પુરૂષોના પુદ્ગલો દ્વારા સ્પૃષ્ટ પ્રમાણ ક્ષેત્ર તે પુદ્ગલોથી આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ સમજવુ જોઈએ

પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર કેટલા કાળમા પૂર્ણ થાય છે ? કેટલા કાળમા સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-જીવપદમા જેવુ કથન કર્યું છે, તેવુ જ અહી સમજવુ જોઈએ તાત્પર્ય એ છે કે એક સમયની, બે સમયની અથવા ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિના દ્વારા જેટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે. જેવી વક્તવ્યતા નારકના વૈક્રિયસમુદ્ઘાતની

पूर्वोक्तरीत्या यथा नैरयिकस्य वैक्रियसमुद्घातवक्तव्यता यथायोग्यं समुच्चयजीवोक्तरीत्या प्रतिपादिता तथा असुरकुमारस्यापि वक्तव्यता बोध्या, किन्तु-'नवरं एगादिसिं' नवरम्-नैरयिकवैक्रियसमुद्घातवक्तव्यताऽपेक्षया विशेषस्तु असुरकुमारस्य वैक्रियसमुद्घातगतात्मप्रदेशविक्षिप्तपुद्गलैरापूर्णं स्पृष्टञ्च तथाविधप्रमाणं क्षेत्रम् एकादिशि-एकस्यां दिशि, विदिशि वा दिक्कोणे वा द्रष्टव्यं प्रागुक्तयुक्तेः, 'एवं जाव थणियकुमारस्स' एवम्-असुरकुमारसम्बन्धिवैक्रियसमुद्घातोक्तरीत्या यावत्-नागकुमारस्य सुवर्णकुमारस्य अग्निकुमारस्य विद्युत्कुमारस्य उदधिकुमारस्य द्वीपकुमारस्य दिक्कुमारस्य पवनकुमारस्य स्तनितकुमारस्यापि वैक्रियसमुद्घातवक्तव्यता भवबोध्या, 'वाउकाइयस्स जहा जीवपदे' वायुकायिकस्य वैक्रियसमुद्घातवक्तव्यता यथा जीवपदे प्रतिपादिता तथैव प्रतिपत्तव्या, किन्तु- 'णवरं एगदिसिं' नवरम्-समुच्चयजीवापेक्षया विशेषस्तु एकदिशि-एकस्यां दिश्येव न तु विदिशि तथाविधपुद्गलैर्यथोक्तप्रमाणं क्षेत्रमापूर्णं स्पृष्टञ्चावसेयम्, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स निरवसेसं जहा नेरइयस्स' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य वैक्रियसमुद्घातवक्तव्यता निरवशेषम्-साकल्येन यथा

जैसी वक्तव्यता नारक के वैक्रियसमुद्घात की कही गई है, वैसी ही असुरकुमार की समझनी चाहिए। विशेषता यह है कि असुरकुमार के वैक्रियसमुद्घातगत एवं आत्मप्रदेशों से पृथक् किए गए पुद्गलों से एक दिशा में अथवा विदिशा में वह क्षेत्र आपूर्ण और व्याप्त होता है। युक्ति पूर्ववत् है। असुरकुमार के समान नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युतकुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार के वैक्रियसमुद्घात की वक्तव्यता भी समझना चाहिए।

वायुकायिक के वैक्रियसमुद्घात का कथन समुच्चय जीव के वैक्रियसमुद्घात के समान ही कहना चाहिए। किन्तु विशेषता यह है कि वायुकायिक जीव के उन पुद्गलों द्वारा एक दिशा में ही उक्त प्रमाणवाला क्षेत्र आपूर्ण और स्पृष्ट होता है, विदिशा में नहीं होता।

કહી છે, તેવી જ અસુરકુમારની સમજવી જોઇએ વિશેષતા એ છે કે અસુરકુમારના વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગત તેમજ આત્મપ્રદેશોથી પૃથક્ કરેલા પુદ્ગલોથી એક દિશામાં અથવા વિદિશામાં તે ક્ષેત્ર આપૂર્ણ અને વ્યાપ્ત થાય છે. યુક્તિ પૂર્વવત્ છે

અસુરકુમારની સમાન નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુકુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમારના વૈક્રિયસમુદ્ઘાતની વક્તવ્યતા પણ સમજી લેવી જોઇએ.

વાયુકાયિકના વૈક્રિયસમુદ્ઘાતનું કથન સમુચ્ચય જીવના વૈક્રિયસમુદ્ઘાતના સમાન જ કહેવું જોઇએ. પણ વિશેષતા એ છે કે, વાયુકાયિક જીવના પુદ્ગલો દ્વારા એકદિશામાં જ ઉક્ત પ્રમાણવાળું ક્ષેત્ર આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે, વિદિશામાં નથી થતું.

नैरयिकस्य प्रतिपादिता तथैव प्रतिपत्तव्या, 'मणुसवाणमंतरजोइसियवेमाणियस्स निरव सेसं जहा असुरकुमारस्स' मनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकस्य वैक्रियसमुद्घातवक्तव्यता निरवशेषम्-साकल्येन यथा असुरकुमारस्य प्रतिपादिता तथैव प्रतिपत्तव्या, सम्प्रति-तैजससमुद्घातमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-' जीवे णं भंते ! तेयगसमुग्घाएणं समोहए समोहणित्ता जे पोग्गले निच्छुभइ, तेहि णं भंते ! पोग्गलेहिं केवइए खेत्ते अफुण्णे केवइए खित्ते फुडे ' हे भदन्त ! जीवः खलु तैजससमुद्घातेन समवहतः सन समवहत्य यान् पुद्गलान् तैजसयोग्यान् स्वशरीरान्तर्गतान विक्षिपति-आत्मप्रदेशेभ्यो बहि र्निस्सृजति, हे भदन्त ! तैः खलु पुद्गलैः कियत्प्रमाणं क्षेत्रमापूर्णं भवति ? कियत्प्रमाणं क्षेत्रं स्पृष्टञ्च भवति ? भगवान वैक्रियसमुद्घातवदेवातिदिशन्नाह-'एवं जहेव वेउव्विए समुग्घाए तहेव' एवम्-उक्तरीत्या यथैव जीवस्य वैक्रियसमुद्घातः प्रतिपादितस्तथैव तैजससमुद्घातोऽपि प्रतिपादनीयः किन्तु-'नवरं आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' नवरम्-वैक्रियसमुद्घातापेक्षया विशेषस्तु आयामेन-दैर्घ्येण जघन्येन अङ्गुल-

पचेन्द्रिय तिर्यंच की वक्तव्यता पूरी तरह नारक के वैक्रियसमुद्घात की वक्तव्यता के समान समझना चाहिए।

मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक के वैक्रियसमुद्घात की वक्तव्यता समग्र रूप से असुरकुमार के वैक्रियसमुद्घात को वक्तव्यता के सदृश समझ लेना चाहिए।

अब तैजससमुद्घात संबंधी प्ररूपणा करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जीव तैजससमुद्घात से समवहत होकर जिन पुद्गलों को अपने शरीर से बाहर निकालता है, हे भगवन् ! उन पुद्गलों द्वारा कितना क्षेत्र आपूर्ण होता है ? कितना क्षेत्र स्पृष्ट होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसा जीव का वैक्रियसमुद्घात कहा है, वैसा ही तैजससमुद्घात भी कहना चाहिए, परन्तु वैक्रियसमुद्घात की अपेक्षा तैजस-

પચેન્દ્રિય તિર્યંચની વક્તવ્યતા બરાબર નારકના વૈક્રિયસમુદ્ઘાતની વક્તવ્યતાના સમાન સમજવી જોઈએ.

મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકના વૈક્રિયસમુદ્ઘાતની વક્તવ્યતા સમગ્ર રૂપથી અસુરકુમારના વૈક્રિયસમુદ્ઘાતની વક્તવ્યતાની જેમ જ સમજી લેવી જોઈએ.

હવે તૈજસ સમુદ્ઘાત સમ્બન્ધી પ્રરૂપણા કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ તૈજસસમુદ્ઘાતથી સમવહત થઈને સ્થિત પુદ્ગલોને પોતાના શરીરથી બહાર કાઢે છે. હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલો દ્વારા કેટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ કરે છે ? કેટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ જીવનો વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કહ્યો છે, તેજ જ તૈજસ-સમુદ્ઘાત પણ કહેવો જોઈએ, પરન્તુ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતની અપેક્ષાએ તૈજસસમુદ્ઘાતમાં

स्यासंख्येयभाग यावत् यथोक्तप्रमाणं क्षेत्र तथाविधतैजससमुद्घातसम्बन्धिपुद्गलैरापूर्णं स्पृष्टञ्च द्रष्टव्यम्, 'सेसं तं चेव एवं जाव वेमाणियस्स' शेषं तैजससमुद्घातवक्तव्यत्वं तच्चैव-पूर्वोक्तवैक्रियसमुद्घातवक्तव्यतावदेवावसेयम्, एवम्-समुच्चयजीवालापरीत्या यावत्-असुरकुमारादि भवनवासिनः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य मनुष्यस्य वानव्यन्तरस्य ज्योतिष्कस्य वैमानिकस्य च तैजससमुद्घातवक्तव्यता अवसेया, तथा च तैजससमुद्घातश्चतुर्णां देवनिकायानां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्च भवति नो तदन्येषां नैरयिकादीनाम्, ते खलु देवनिकायादयस्त्रयोऽत्यन्तप्रयत्नशालिनो भवन्ति अत एतेषां तैजससमुद्घातमारभमाणानां जघन्येनापि क्षेत्रमायामतोऽङ्गुलस्यासंख्येयभागप्रमाणं भवति, न तु संख्येयभागप्रमाणम्, उत्कृष्टेन च संख्येययोजनप्रमाणमवसेयम्, तदपि जघन्येन उत्कृष्टेन वा यथोक्तप्रमाणं

समुद्घात में विशेषता इस प्रकार है-तैजससमुद्घात के संबंधी पुद्गलों द्वारा लम्बाई में जघन्य अंगुल का असंख्यातवां भाग क्षेत्र आपूर्ण और स्पृष्ट किया जाता है। शेष तैजससमुद्घात की वक्तव्यता पूर्वोक्त वैक्रियसमुद्घात की वक्तव्यता के समान है। इस प्रकार समुच्चय जीव के समान असुरकुमार आदि भवनपतियों के, पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के, मनुष्य के, वानव्यन्तर के, ज्योतिष्क के और वैमानिक के तैजससमुद्घात की वक्तव्यता भी समझनी चाहिए।

तैजससमुद्घात चारों देवनिकायों में, पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में और मनुष्यों में होता है, इन के अतिरिक्त नारक आदि में नहीं होता। वे देवनिकाय आदि में नहीं होता। वे देवनिकाय आदि तीनों अत्यन्त प्रयत्नशाली होते हैं। अतः जब वे तैजससमुद्घात आरंभ करते हैं तो जघन्य रूप से भी लम्बाई में अंगुल का असंख्यातवां क्षेत्र आपूर्ण होता है, संख्यातवां भाग नहीं होता। उत्कृष्ट रूप में संख्यात योजन प्रमाण क्षेत्र आपूर्ण होता है। जघन्य और उत्कृष्ट रूप

વિશેષતા એ છે કે તૈજસસમુદ્ઘાત સંબંધી પુદ્ગલો દ્વારા લંબાઈ જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગનું ક્ષેત્ર આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ કરાય છે.

બાકીની તૈજસસમુદ્ઘાતની વક્તવ્યતા પૂર્વોક્ત વૈક્રિયસમુદ્ઘાતની વક્તવ્યતા જેવી જ છે આ રીતે સમુચ્ચય જીવની સમાન અસુરકુમાર વગેરે ભવનપતિઓના, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનાં મનુષ્યોના, વાનવ્યંતરોના જ્યોતિષ્કોના, અને વૈમાનિકોનાં તૈજસસમુદ્ઘાતની વક્તવ્યતા પણ સમજવી જોઈએ

તૈજસસમુદ્ઘાત ચારેના દેવનિકાયિકોમા, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોમાં અને મનુષ્યોમાં હોય છે, આના સિવાય નારક વગેરેમા નથી હોતો તે દેવનિકાય વગેરેમા નથી હોતો એ દેવનિકાય વિગેરે ત્રણે અત્યંત પ્રયત્નશાલી હોય છે

તેથી જ્યારે તેઓ તૈજસસમુદ્ઘાતનો આરંભ કરે છે, ત્યારે જઘન્ય રૂપથી પણ લંબાઈ-માં આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગનું ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે સંખ્યાતમા ભાગનું

क्षेत्रं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवर्जितानामेकस्यां दिशि विदिशि वा द्रष्टव्यम्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानान्तु एकदिश्येव नतु विदिशि इत्यभिप्रायेणाह-'णवरं पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स एगदिसिं एवइए खेत्ते अप्फुण्णे एवइए खेत्ते फुडे' नवरम् वैक्रियापेक्षया विशेषः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य एकदिशि-एकस्यां दिश्येव नतु विदिशि, एतावत्-यथोक्तप्रमाणं क्षेत्रं तथाविधपुद्गलैरापूर्णं भवति, एतावत्-यथोक्तप्रमाणं क्षेत्रं स्पृष्टं भवति, सम्प्रति आहारकसमुद्घातमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'जीवे णं भंते ! आहारगसमुग्घाएणं समोहए समोहणित्ता जे पोग्गले निच्छुभइ, तेहि णं भंते ! पोग्गलेहिं केवइए खेत्ते अप्फुण्णे केवइए खेत्ते फुडे ?' हे भदन्त ! जीवः खलु आहारकसमुद्घातेन समवहतः सन् समवहत्य-समुद्घातं कृत्वा यान् पुद्गलान् आहारकयोग्यान् स्वशरीरान्तर्गतान आत्मप्रदेशेभ्यो बहिर्निक्षिपति-विश्लिष्टान् करोति, हे भदन्त ! तैः खलु आत्मप्रदेशविश्लिष्टैः पुद्गलैः कियत्प्रमाणं क्षेत्रमापूर्णं भवति, कियत्प्रमाणं क्षेत्रं स्पृष्टं भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सरीरप्पमाणमेत्ते विक्खंभबाहल्लेणं' शरीरप्रमाणमात्रं विष्कम्भबाहल्येन-यावत्प्रमाणः

* बतलाया गया यह क्षेत्र पचेन्द्रियतिर्यंचयोनिकों को छोडकर एक दिशा अथवा विदिशा में समझना चाहिए। पंचेन्द्रियतिर्यंच तो एक ही दिशा में आपूर्ण करते हैं, विदिशा में नहीं करते। इसी अभिप्राय को स्पष्ट करने के लिए कहा है-विशेषता यह है कि पंचेन्द्रियतिर्यञ्च यथोक्त प्रमाण क्षेत्र को उन पुद्गलों से एक ही दिशा में आपूर्ण और व्याप्त करते हैं। इस प्रकार इतना क्षेत्र आपूर्ण होता हैं, इतना क्षेत्र स्पृष्ट होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! जीव आहारकसमुद्घात से समवहत हुआ। समवहत होकर वह जिन आहारकयोग्य, अपने शरीर के अन्दर रहे हुए पुद्गलों को बाहर निकालता है, हे भगवन्। उन पुद्गलों से कितना क्षेत्र आपूर्ण होता है ? कितना क्षेत्र स्पृष्ट होता है ?

નથી થતુ. ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી સખ્યાત યોજન પ્રમાણુ ક્ષેત્ર આપૂર્ણુ થાય છે. જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપમા દેખાડેલ આ ક્ષેત્ર પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ યોનિકોને છોડીને એક દિશા અથવા વિદિશામા સમજવુ જોઇએ

પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ તો એક જ દિશામાં આપૂર્ણ કરે છે, વિદિશામા નહી. આ જ અભિપ્રાયને સ્પષ્ટ કરવા માટે કહ્યુ છે-વિશેષતા એ છે કે પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ યથોક્ત પ્રમાણુ ક્ષેત્રોને તે પુદ્ગલોથી એક જ દિશામાં આપૂર્ણ અને વ્યાપ્ત કરે છે. આ રીતે આટલુ ક્ષેત્ર આપૂર્ણુ થાય છે, આટલુ ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! જીવ આહારકસમુદ્ઘાતથી સમવહત થયો, સમવહત થઇને તે જે આહારક યોગ્ય પોતાના શરીરનાં અદર રહેલા પુદ્ગલોને બહાર કાઢે છે, હે ભગવન્! તે પુદ્ગલોથી કેટલુ ક્ષેત્ર આપૂર્ણુ થાય છે? કેટલુ ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે?

शरीरस्य विष्कम्भो विस्तारः, यावत्प्रमाणं च शरीरस्य बाहल्यं स्थूलत्वं तावत्प्रमाणं क्षेत्रमित्यर्थः, 'आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं संखेज्जाइं जोयणाइं एगदिसिं' आयामेन-दैर्घ्येण जघन्येन अङ्गुलस्य असंख्येयभागम् उत्कृष्टेन संख्येयानि योजनानि यावद् एकदिशि-एकस्यां दिशि न तु विदिशि तथाविधपुद्गलैः यथोक्तप्रमाणं क्षेत्रमापूर्णं भवति, यथोक्तप्रमाणं स्पृष्टं भवति, तदाह-'एवइए खेत्ते' एतावत्-पूर्वोक्तप्रमाण क्षेत्रमापूर्णं स्पृष्टञ्च द्रष्टव्यमितिभावः, विग्रहगत्यपेक्षया तथाविधं क्षेत्रं कियता कालेन तथाविधैः पुद्गलैरापूर्णं स्पृष्टञ्च भवतीति जिज्ञासायामाह-'एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा विग्गहेणं एवइकालस्स अप्फुण्णे एवइकालस्स फुडे' एकसामयिकेन वा द्विसामयिकेन वा त्रिसामयिकेन वा विग्रहेण-विग्रहगत्या एतावत् कालस्य-एतावता कालेन एकसामयिकादि विग्रहगतिरूपेणेत्यर्थः पूर्वोक्तप्रमाणं क्षेत्रं तथाविधपुद्गलैरापूर्णं भवति, एतावत् कालस्य-एतावता-कालेनैव तत् क्षेत्रं स्पृष्टञ्च भवतीति भावः, तथा चाहारकसमुद्घातो मनुष्याणामेव भवति तत्रापि अधीतचतुर्दशपूर्वाणां तत्रापि केषाञ्चि-

भगवान्-हे गौतम! शरीर का जितना विस्तार है और जितनी मोटाई है, उतना क्षेत्र विस्तार और विष्कम्भ की अपेक्षा आपूर्ण और स्पृष्ट होता है। लम्बाई की दृष्टि से जघन्य अंगुल का असंख्यातवां भाग और उत्कृष्ट संख्यात योजन तक एक दिशा में उन पुद्गलों से आपूर्ण और स्पृष्ट होता है। विदिशा में वे पुदगल क्षेत्र को आपूर्ण या व्याप्त नहीं करते हैं। इस प्रकार इतना अर्थात पूर्वोक्त क्षेत्र आपूर्ण होता है, इतना क्षेत्र स्पृष्ट होता है। विग्रह की अपेक्षा से उतना क्षेत्र कितने काल में उन पुद्गलों द्वारा आपूर्ण और स्पृष्ट होता हैं, यह जिज्ञासा होने पर कहा है-एक समय के, दो समय के अथवा तीन समय के विग्रह द्वारा पूर्वोक्त क्षेत्र आपूर्ण और स्पृष्ट होता है।

आहारकसमुद्घात मनुष्यों में ही हो सकता है। मनुष्यों में भी उन्हीं को

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! શરીરનો જેટલો વિસ્તાર છે અને જેટલી મોટાઈ છે, તેટલા ક્ષેત્ર વિસ્તાર અને વિષ્કભની અપેક્ષાએ આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે, લંબાઈની દૃષ્ટિએ જઘન્ય આંગળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત યોજન સુધી એક દિશામાં તે પુદ્ગલોથી આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે. વિશેષ વિદિશામાં તેઓ પુદ્ગલ ક્ષેત્રને આપૂર્ણ અગર વ્યાપ્ત નથી કરત. એ પ્રકારે એટલા અર્થાત્ પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે. એટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે.

વિગ્રહની અપેક્ષાએ એટલા ક્ષેત્ર કેટલા કાળમા તે પુદ્ગલો દ્વારા આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે, એ જિજ્ઞાસા થતા કહ્યુ છે કે-એક સમયના બે સમયના અથવા ત્રણ સમયના વિગ્રહ દ્વારા પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે.

આહારક સમુદ્ઘાત માણસોમા જ થઇ શકે છે. મનુષ્યોમા પણ તેમને જ થાય છે

देवाहारकलब्धिमतां न तदन्येषां मनुष्याणामपि, ते नाधीतचतुर्दशपूर्वी आहारकलब्धिमन्तो मनुष्या आहारकसमुद्घातगता जघन्येन उत्कृष्टेन वा यथोक्तप्रमाणं क्षेत्रमात्मप्रदेशविश्लिष्टैः पुद्गलैरेकस्यां दिशि आपूरयन्ति व्याप्नुवन्ति च न तु विदिशि, विदिशि तु प्रयत्नान्तर विशेषादात्मप्रदेशदण्डविक्षेपः पुद्गलैरापूरणं व्यापनञ्च भवति, तेषाञ्च प्रयोजनाभावात गम्भीरत्वाच्च प्रयत्नान्तरारम्भाभावात्, एवमेव आहारकसमुद्घातगतोऽपि कश्चिद् मरणमवाप्नोति विग्रहेण चोत्पद्यते विग्रहश्चोत्कृष्टेन त्रिसामयिको भवतीति तात्पर्येणैव-'एग दिसिं एवइए खेत्ते फुडे' इति, तथा 'एगसमइएण वा, दुसमइएण वा, तिसमइएण वा,

होता है जो चौदह पूर्वों का अध्ययन कर चुके हों। चौदह पूर्वों के अध्येताओं में भी किन्हीं-किन्हीं आहारकलब्धि के धारक मुनियों को ही होता है, सब को नहीं। वे चौदह पूर्वों के अध्येता और आहारकलब्धि के धारक मनुष्य जब आहारकसमुद्घात करते हैं तब जघन्य और उत्कृष्ट रूप से पूर्वोक्त क्षेत्र को आत्मप्रदेशों से पृथक् किए पुद्गलों से, एक दिशा में, आपूर्ण और स्पृष्ट करते हैं, विदिशा में आपूर्ण और स्पृष्ट नहीं करते हैं। विदिशा में जो आपूर्ण और व्याप्त होता है, उसके लिए दूसरे प्रयत्न की आवश्यकता होती है। किन्तु आहारकलब्धि के धारक एवं आहारकसमुद्घात करनेवाले वे मुनि गंभीर होते हैं और उन्हें वैसा कोई प्रयोजन भी नहीं होता, अतएव दूसरा प्रयत्न करते नहीं हैं। इसी प्रकार आहारकसमुद्घातगत कोई जीव मृत्यु को प्राप्त होता है और विग्रहगति से उत्पन्न होता है। विग्रह अधिक से अधिक तीन समय का होता है, इसी अभिप्राय से ऐसा कहा है कि-'एक दिशा में इतने क्षेत्र का स्पर्श किया' तथा 'एक समय के, दो समय के अथवा तीन समय के'।

જે ચૌદપૂર્વનું અધ્યયન કરી ચુકેલ હોય, ચૌદપૂર્વના અધ્યેતાઓમા પણ કોઇ-કોઇ આહારક લબ્ધિના ધારક મુનિયોને જ થાય છે, બધાને નહી

તે ચૌદપૂર્વોના અધ્યેતા અને આહારક લબ્ધિના ધારક પુરૂષ જ્યારે આહારકસમુદ્ઘાત કરે છે ત્યારે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પૂર્વોક્ત ક્ષેત્રને આત્મપ્રદેશોથી પૃથક્ કરેલ પુદ્ગલોથી એક દિશામા આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ નથી કરતા, વિદિશાઓમાં આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ કરે છે, વિદિશામા જે આપૂર્ણ અને વ્યાપક હોય છે, તેને માટે બીજા પ્રયત્નની આવશ્યકતા હોય છે કિન્તુ આહારક લબ્ધિના ધારક તેમજ આહારકસમુદ્ઘાત કરનારા તે મુનિયો ગભીર હોય છે અને તેમને એવુ કોઇ પ્રયોજન પણ નથી હોતુ, તેથી જ તે આ બીજો પ્રયત્ન કરતા નથી. એ પ્રકારે આહારકસમુદ્ઘાતગત કોઇ જીવ મૃત્યુને પ્રાપ્ત થાય અને વિગ્રહથી ઉત્પન્ન થાય છે વિગ્રહ અધિકથી અધિક, ત્રણ સમયનો હોય છે. એજ અભિપ્રાયથી આવુ કહ્યુ છે-'એક દિશામા આટલા ક્ષેત્રનો સ્પર્શ કર્યો તથા એક સમયનો બે સમયનો અથવા ત્રણ સમયનો,

शरीरस्य विष्कम्भो विस्तारः, यावत्प्रमाणं च शरीरस्य बाहल्यं स्थूलत्वं तावत्प्रमाणं क्षेत्रमित्यर्थः, 'आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं संखेज्जाइं जोयणाइं एगदिसिं' आयामेन-दैर्घ्येण जघन्येन अङ्गुलस्य असंख्येयभागम् उत्कृष्टेन संख्येयानि योजनानि यावद् एकदिशि-एकस्यां दिशि नतु विदिशि तथाविधपुद्गलैः यथोक्तप्रमाणं क्षेत्रमापूर्णं भवति, यथोक्तप्रमाणं स्पृष्टं भवति, तदाह-'एवइए खेत्ते' एतावत्-पूर्वोक्तप्रमाणं क्षेत्रमापूर्णं स्पृष्टञ्च द्रष्टव्यमितिभावः, विग्रहगत्यपेक्षया तथाविधं क्षेत्रं कियता कालेन तथाविधैः पुद्गलैरापूर्णं स्पृष्टञ्च भवतीति जिज्ञासायामाह-'एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा विग्गहेणं एवइकालस्स अप्फुण्णे एवइकालस्स फुडे' एकसामयिकेन वा द्विसामयिकेन वा त्रिसामयिकेन वा विग्रहेण-विग्रहगत्या एतावत् कालस्य-एतावता कालेन एकसामयिकादि विग्रहगतिरूपेणेत्यर्थः पूर्वोक्तप्रमाणं क्षेत्रं तथाविधपुद्गलैरापूर्णं भवति, एतावत् कालस्य-एतावता-कालेनैव तत् क्षेत्रं स्पृष्टञ्च भवतीति भावः, तथा चाहारकसमुद्घातो मनुष्याणामेव भवति तत्रापि अधीतचतुर्दशपूर्वाणां तत्रापि केषाञ्चि-

भगवान्-हे गौतम ! शरीर का जितना विस्तार है और जितनी मोटाई है, उतना क्षेत्र विस्तार और विष्कम्भ की अपेक्षा आपूर्ण और स्पृष्ट होता है। लम्बाई की दृष्टि से जघन्य अंगुल का असंख्यातवां भाग और उत्कृष्ट संख्यात योजन तक एक दिशा में उन पुद्गलों से आपूर्ण और स्पृष्ट होता है। विदिशा में वे पुद्गल क्षेत्र को आपूर्ण या व्याप्त नहीं करते हैं। इस प्रकार इतना अर्थात् पूर्वोक्त क्षेत्र आपूर्ण होता है, इतना क्षेत्र स्पृष्ट होता है। विग्रह की अपेक्षा से उतना क्षेत्र कितने काल में उन पुद्गलों द्वारा आपूर्ण और स्पृष्ट होता हैं, यह जिज्ञासा होने पर कहा है-एक समय के, दो समय के अथवा तीन समय के विग्रह द्वारा पूर्वोक्त क्षेत्र आपूर्ण और स्पृष्ट होता है।

आहारकसमुद्घात मनुष्यों में ही हो सकता है। मनुष्यों में भी उन्हीं को

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! શરીરનો જેટલો વિસ્તાર છે અને જેટલી મોટાઇ છે, તેટલા ક્ષેત્ર વિસ્તાર અને વિષ્કમ્ભની અપેક્ષાએ આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે, લંબાઇની દૃષ્ટિએ જઘન્ય આંગળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત યોજન સુધી એક દિશામાં તે પુદ્ગલોથી આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે. વિશેષ વિદિશામાં તેઓ પુદ્ગલ ક્ષેત્રને આપૂર્ણ અગર વ્યાપ્ત નથી કરતા. એ પ્રકારે એટલા અર્થાત્ પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે. એટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે.

વિગ્રહની અપેક્ષાએ એટલા ક્ષેત્ર કેટલા કાળમાં તે પુદ્ગલો દ્વારા આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે, એ જિજ્ઞાસા થતા કહ્યું છે કે-એક સમયના બે સમયના અથવા ત્રણ સમયના વિગ્રહ દ્વારા પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે.

આહારક સમુદ્ઘાત માણુસોમાં જ થઇ શકે છે. મનુષ્યોમાં પણ તેમને જ થાય છે

देवाहारकलब्धिमतां न तदन्येषां मनुष्याणामपि, ते नाधीतचतुर्दशपूर्वा आहारकलब्धिमन्तो मनुष्या आहारकसमुद्घातगता जघन्येन उत्कृष्टेन वा यथोक्तप्रमाणं क्षेत्रमात्मप्रदेशविश्लिष्टैः पुद्गलैरेकस्यां दिशि आपूरयन्ति व्याप्नुवन्ति च न तु विदिशि, विदिशि तु प्रयत्नान्तर विशेषादात्मप्रदेशदण्डविक्षेपः पुद्गलै रापूरणं व्यापनञ्च भवति, तेषाञ्च प्रयोजनाभावात् गम्भीरत्वाच्च प्रयत्नान्तरारम्भाभावात्, एवमेव आहारकसमुद्घातगतोऽपि कश्चिद् मरणमवाप्नोति विग्रहेण चोत्पद्यते विग्रहश्चोत्कृष्टेन त्रिसामयिको भवतीति तात्पर्येणैव-'एग दिसिं एवइए खेत्ते फुडे' इति, तथा 'एगसमइएण वा, दुसमइएण वा, तिसमइएण वा,

होता है जो चौदह पूर्वो का अध्ययन कर चुके हों। चौदह पूर्वो के अध्येताओं में भी किन्हीं-किन्हीं आहारकलब्धि के धारक मुनियों को ही होता है, सब को नहीं। वे चौदह पूर्वो के अध्येता और आहारकलब्धि के धारक मनुष्य जब आहारकसमुद्घात करते हैं तब जघन्य और उत्कृष्ट रूप से पूर्वोक्त क्षेत्र को आत्मप्रदेशों से पृथक् किए पुद्गलों से, एक दिशा में, आपूर्ण और स्पृष्ट करते हैं, विदिशा में आपूर्ण और स्पृष्ट नहीं करते हैं। विदिशा में जो आपूर्ण और व्याप्त होता है, उसके लिए दूसरे प्रयत्न की आवश्यकता होती है। किन्तु आहारकलब्धि के धारक एवं आहारकसमुद्घात करनेवाले वे मुनिगंभीर होते हैं और उन्हे वैसा कोई प्रयोजन भी नहीं होता, अतएव दूसरा प्रयत्न करते नहीं हैं। इसी प्रकार आहारकसमुद्घातगत कोई जीव मृत्यु को प्राप्त होता है और विग्रहगति से उत्पन्न होता है। विग्रह अधिक से अधिक तीन समय का होता है, इसी अभिप्राय से ऐसा कहा, है कि-'एक दिशा में इतने क्षेत्र का स्पर्श किया' तथा 'एक समय के, दो समय के अथवा तीन समय के'।

જે ચૌદપૂર્વનુ અધ્યયન કરી ચુકેલ હોય, ચૌદપૂર્વના અધ્યેતાઓમા પણ કોઇ-કોઇ આહારક લબ્ધિના ધારક મુનિયોને જ થાય છે, બધાને નહી

તે ચૌદપૂર્વોના અધ્યેતા અને આહારક લબ્ધિના ધારક પુરૂષ જ્યારે આહારકસમુદ્ઘાત કરે છે ત્યારે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પૂર્વોક્ત ક્ષેત્રને આત્મપ્રદેશોથી પૃથક્ કરેલ પુદ્ગલોથી એક દિશામા આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ નથી કરતા, વિદિશાઓમા આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ કરે છે, વિદિશામા જે આપૂર્ણ અને વ્યાપક હોય છે, તેને માટે બીજા પ્રયત્નની આવશ્યકતા હોય છે. કિન્તુ આહારક લબ્ધિના ધારક તેમજ આહારકસમુદ્ઘાત કરનારા તે મુનિયો ગભીર હોય છે અને તેમને એવુ કોઇ પ્રયોજન પણ નથી હોતુ, તેથી જ તે આ બીજો પ્રયત્ન કરતા નથી. એ પ્રકારે આહારકસમુદ્ઘાતગત કોઇ જીવ મૃત્યુને પ્રાપ્ત થાય અને વિગ્રહથી ઉત્પન્ન થાય છે વિગ્રહ અધિકથી અધિક, ત્રણ સમયનો હોય છે. એજ અભિપ્રાયથી આવુ કહ્યુ છે-'એક દિશામા આટલાં ક્ષેત્રનો સ્પર્શ કર્યો તથા એક સમયનો બે સમયનો અથવા ત્રણ સમયનો',

इत्युक्तम् गौतमः पृच्छति 'तेणं भंते ! पोग्गला केवइकालस्स निच्छुभइ ?' हे भदन्त ! तान् खलु आहारकसमुद्घातगतात्मप्रदेशविश्लिष्टान् पुद्गलान् कियत्कालस्य-कियताकालेन निक्षिपति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंगुलस्स, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तस्स' जघन्येनापि अन्तर्मुहूर्तस्य अन्तर्मुहूर्त्तेनेत्यर्थः उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूर्त्तस्य अन्तर्मुहूर्तेनैव कालेन तान् पुद्गलान् आहारकसमुद्घातगतो मनुष्यो विक्षिपतीति भावः, गौतमः पृच्छति-'तेणं भंते ! पोग्गला निच्छूढा समाणा जाइं तत्थ पाणाइं भूयाइं जीवाइं सत्ताइं अभिहणंति जाव उद्दवेंति' हे भदन्त ! ते खलु-आहारकसमुद्घातगतात्मप्रदेशविश्लिष्टाः पुद्गलाः विक्षिप्ताः निसृष्टाः सन्तो यान् तत्र-आहारकसमुद्घातगतपुरुषात्मप्रदेशविश्लिष्टपुद्गलस्पृष्टे क्षेत्रे प्राणान् भूतान् जीवान् सत्त्वान् अभिघ्नन्ति यावत्-वर्तयन्ति श्लेषयन्ति संघातयन्ति संघट्टयन्ति परितापयन्ति क्लमयन्ति अपद्रावयन्ति 'तेहिंतो णं भंते ! जीवे कइकिरिए ?' हे भदन्त ! तेभ्यः खलु पुद्गलेभ्यो जीवः कतिक्रियो भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए' स्यात्-कदाचित् आहारकसमुद्घातगतो जीव स्त्रिक्रियो

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! उन पुद्गलों को आहारकसमुद्घात करनेवाला कितने समय में बाहर निकालता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य भी अन्तर्मुहूर्त्त में और उत्कृष्ट भी अन्तर्मुहूर्त्त में आहारकसमुद्घातगत मनुष्य बाहर निकालता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बाहर निकाले हुए वे पुद्गल जिन क्षेत्र में व्याप्त होते हैं, उन क्षेत्र में स्थित जिन प्राणों, भूतो जीवों और सत्त्वों का घात करते हैं, यावत्-उन्हें आवर्त्तपतित करते हैं, स्पर्श करते हैं, संघातित करते हैं, संघट्टित करते हैं, परिताप पहुंचाते हैं, मूर्छित करते हैं, प्राणों से रहित करते हैं, उन के कारण जीव कितनी क्रियावाला होता है-उस जीव को कितनी क्रियाए लगती हैं ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એ પુદ્ગલોને આહારકસમુદ્ઘાત કરનાર કેટલા સમયમા બહાર કાઢે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તમા અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તમાં આહારકસમુદ્ઘાતગત પુદ્ગલોને બહાર કાઢે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! બહાર કાઢેલા તે પુદ્ગલ જે ક્ષેત્રમા વ્યાપ્ત થાય છે, તે ક્ષેત્રોમા સ્થિત જે પ્રાણો, ભૂતો, જીવો અને સત્ત્વોનો ઘાત કરે છે, યાવત્-તેમને આવર્તપતિત કરે છે, સ્પર્શ કરે છે, સઘાતિત કરે છે, સઘટ્ટિત કરે છે, પરિતાપ પહોચાડે છે, મૂર્છિત કરે છે, પ્રાણોથી રહિત કરે છે, તેમના કારણે જીવ કેટલી ક્રિયાવાળા થાય છે-તે જીવને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે છે ?

भवति, स्यात् कदाचिच्चतुष्क्रियो भवति, स्यात्-कदाचित् पञ्चक्रियो भवति, प्रागुक्तयुक्तेः-गौतमः पृच्छति-'तेणं भंते! जीवाओ कइकिरिया' हे भदन्त! ते खलु-आहारकसमुद्घातगत पुद्गलस्पृष्टा जीवा स्तस्माज्जीवात्-आहारकसमुद्घातगतजीवापेक्षया कतिक्रिया भवन्ति? भगवानाह-'एवचेव' एवञ्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव स्यात्-कदाचित् त्रिक्रियाः स्यात्-कदाचिच्चतुष्क्रियाः, स्यात् कदाचित् पञ्चक्रिया भवन्ति तथा च यदा तं न काञ्चिद्बाधां जनयितुं समर्था भवन्ति तदा त्रिक्रियाः, यदा पुनस्तं परितापयन्ति तदा चतुष्क्रिया भवन्ति शरीरेण स्पृश्यमानानां वृश्चिकादीनां परितापकत्वदर्शनात्, यदा तु जीविताद्पि व्यपरोपयन्ति तदा पञ्चक्रिया अवसेयाः, शरीरेण स्पृश्यमानानां सर्पादीनां जीवितादपि व्यपरोप-

भगवान्-हे गौतम! कदाचित् तीन, कदाचित् चार और कदाचित् पांच क्रियाएं आहारकसमुद्घातगत जीव को लगती हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! आहारकसमुद्घातगत पुद्गलों द्वारा स्पृष्ट वे जीव, आहारकसमुद्घात वाले जीव के निमित्त से कितनी क्रियावाले होते हैं?

भगवान्-हे गौतम! इसी प्रकार समझना, अर्थात् कदाचित् कोई तीन क्रियावाला होता है, कदाचित् कोई चार क्रियावाला और कदाचित् कोई पांच क्रियावाला होता है। तात्पर्य यह है कि आहारकसमुद्घात द्वारा बाहर निकाले हुए पुद्गलों से स्पृष्ट हुए वे जीव जब आहारकसमुद्घात करनेवाले मनुष्य को किसी प्रकार की बाधा पहुंचाने में समर्थ नहीं होते तब तीन क्रियावाले होते हैं, जब उसे परिताप पहुंचाते हैं तब चार क्रियावाले होते हैं, क्योंकि शरीर से स्पृष्ट होते हुए वृश्चिक आदि परिताप जनक देखे जाते हैं। जब वे जीव उस आहारकसमुद्घात कर्त्ता को जीवन रहित करते हैं तो पांच क्रियाओं वाले

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! કદાચિત્ ત્રણ, કદાચિત્ ચાર અને કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાઓ આહારકસમુદ્ઘાતગત જીવને લાગે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! આહારકસમુદ્ઘાતગત પુદ્ગલો દ્વારા સ્પૃષ્ટ તે જીવ આહારકસમુદ્ઘાતવાળા જીવના નિમિત્તથી કેટલી ક્રિયાવાળા થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! એજ પ્રકારે સમજવું અર્થાત્ કદાચિત્ કોઈ ત્રણ ક્રિયાવાળા હોય છે, કદાચિત્ કોઈ ચાર ક્રિયાવાળા અને કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાળા હોય છે

તાત્પર્ય એ છે કે આહારકસમુદ્ઘાત દ્વારા બહાર કાઢેલા પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ થયેલ તે જીવો જ્યારે આહારકસમુદ્ઘાત કરનારા મનુષ્યને કોઈ પ્રકારની પીડા પહોંચાડવામાં સમર્થ નથી થતા ત્યારે ત્રણ ક્રિયાવાળા હોય છે, જ્યારે તેમને પરિતાપ પહોંચાડે છે, ત્યારે ચાર ક્રિયાવાળા હોય છે, કેમકે શરીરથી સ્પૃષ્ટ થતા વિંછી વગેરે પરિતાપજનક જોવામાં આવે છે. જ્યારે તે જીવો તે આહારકસમુદ્ઘાત કર્તાને જીવન રહિત કરે છે તો પાંચ ક્રિયાઓવાળા થાય છે, કેમકે શરીરથી સ્પૃષ્ટ થનારા સર્પ આદિ જીવન રહિત કરનારા પણ જોવામાં આવે છે

હવે આહારકસમુદ્ઘાત કર્તા જીવના દ્વારા મારી નખાનારા જીવોના દ્વારા જે બીજા

इत्युक्तम् गौतमः पृच्छति 'तेणं भंते ! पोग्गला केवइकालस्स निच्छुभइ ?' हे भदन्त ! तान खलु आहारकसमुद्घातगतात्मप्रदेशविश्लिष्टान् पुद्गलान कियत्कालस्य-कियताकालेन निक्षिपति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तस्स, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तस्स' जघन्येनापि अन्तर्मुहूर्तस्य अन्तर्मुहूर्त्तेनेत्यर्थः उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूर्त्तस्य अन्तर्मुहूर्तेनैव कालेन तान पुद्गलान आहारकसमुद्घातगतो मनुष्यो विक्षिपतीति भावः, गौतमः पृच्छति-'तेणं भंते ! पोग्गला निच्छूढा समाणा जाइं तत्थ पाणाइं भूयाइं जीवाइं सत्ताइं अभिहणंति जाव उद्दवेंति' हे भदन्त ! ते खलु-आहारकसमुद्घातगतात्मप्रदेशविश्लिष्टाः पुद्गलाः विक्षिप्ताः निसृष्टाः सन्तो यान तत्र-आहारकसमुद्घातगतपुरुषात्मप्रदेशविश्लिष्टपुद्गलस्पृष्टे क्षेत्रे प्राणान भूतान जीवान सत्त्वान् अभिघ्नन्ति यावत्-वर्तयन्ति लेशयन्ति संघातयन्ति संघट्टयन्ति परितापयन्ति क्लमयन्ति अपद्रावयन्ति 'तेहिंतो णं भंते ! जीवे कइकिरिए ?' हे भदन्त ! तेभ्यः खलु पुद्गलेभ्यो जीवः कतिक्रियो भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए' स्यात्-कदाचित् आहारकसमुद्घातगतो जीव स्त्रिक्रियो

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! उन पुद्गलों को आहारकसमुद्घात करनेवाला कितने समय में बाहर निकालता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य भी अन्तर्मुहूर्त्त में और उत्कृष्ट भी अन्तर्मुहूर्त्त में आहारकसमुद्घातगत मनुष्य बाहर निकालता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बाहर निकाले हुए वे पुद्गल जिन क्षेत्र में व्याप्त होते हैं, उन क्षेत्र में स्थित जिन प्राणों, भूतो जीवों और सत्त्वों का घात करते हैं, यावत्-उन्हें आवर्त्तपतित करते हैं, स्पर्श करते हैं, संघातित करते हैं, संघट्टित करते हैं, परिताप पहुंचाते हैं, मूर्छित करते हैं, प्राणों से रहित करते हैं, उन के कारण जीव कितनी क्रियावाला होता है-उस जीव को कितनी क्रियाएं लगती हैं ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એ પુદ્ગલોને આહારકસમુદ્ઘાત કરનારા કેટલા સમયમા બહાર કાઢે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તમા અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તમાં આહારકસમુદ્ઘાતગત પુદ્ગલોને બહાર કાઢે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! બહાર કાઢેલા તે પુદ્ગલ જે ક્ષેત્રમા વ્યાપ્ત થાય છે, તે ક્ષેત્રોમા સ્થિત જે પ્રાણો, ભૂતો, જીવો અને સત્ત્વોનો ઘાત કરે છે, યાવત્-તેમને આવર્તપતિત કરે છે, સ્પર્શ કરે છે, સઘાતિત કરે છે, સઘટ્ટિત કરે છે, પરિતાપ પહોચાડે છે, મૂર્છિત કરે છે, પ્રાણોથી રહિત કરે છે, તેમના કારણે જીવ કેટલી ક્રિયાવાળા થાય છે-તે જીવને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે છે ?

भवति, स्यात् कदाचिच्चतुष्क्रियो भवति, स्यात्-कदाचित् पञ्चक्रियो भवति, प्रागुक्तयुक्तेः-गौतमः पृच्छति-'तेणं भंते! जीवाओ कइकिरिया' हे भदन्त! ते खलु-आहारकसमुद्घातगत पुद्गलस्पृष्टा जीवा स्वस्माज्जीवात्-आहारकसमुद्घातगतजीवापेक्षया कतिक्रिया भवन्ति? भगवानाह-एवचेव' एवञ्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव स्यात्-कदाचित् त्रिक्रियाः स्यात्-कदाचिच्चतुष्क्रियाः, स्यात् कदाचित् पञ्चक्रिया भवन्ति तथा च यदा तं न काञ्चिद्वाधां जनयितुं समर्था भवन्ति तदा त्रिक्रियाः, यदा पुनस्तं परितापयन्ति तदा चतुष्क्रिया भवन्ति शरीरेण स्पृश्यमानानां वृश्चिकादीनां परितापकत्वदर्शनात्, यदा तु जीविताद्पि व्यपरोपयन्ति तदा पञ्चक्रिया अवसेयाः, शरीरेण स्पृश्यमानानां सर्पादीनां जीविताद्पि व्यपरोप-

---

भगवान्-हे गौतम! कदाचित् तीन, कदाचित चार और कदाचित पांच क्रियाएं आहारकसमुद्घातगत जीव को लगती हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! आहारकसमुद्घातगत पुद्गलों द्वारा स्पृष्ट वे जीव, आहारकसमुद्घात वाले जीव के निमित्त से कितनी क्रियावाले होते हैं?

भगवान्-हे गौतम! इसी प्रकार समझना, अर्थात् कदाचित् कोई तीन क्रियावाला होता है, कदाचित् कोई चार क्रियावाला और कदाचित् कोई पांच क्रियावाला होता है। तात्पर्य यह है कि आहारकसमुद्घात द्वारा बाहर निकाले हुए पुद्गलों से स्पृष्ट हुए वे जीव जब आहारकसमुद्घात करनेवाले मनुष्य को किसी प्रकार की बाधा पहुंचाने में समर्थ नहीं होते तब तीन क्रियावाले होते हैं, जब उसे परिताप पहुंचाते हैं तब चार क्रियावाले होते हैं, क्योंकि शरीर से स्पृष्ट होते हुए वृश्चिक आदि परिताप जनक देखे जाते हैं। जब वे जीव उस आहारकसमुद्घात कर्त्ता को जीवन रहित करते हैं तो पांच क्रियाओं वाले

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! કદાચિત્ ત્રણ, કદાચિત્ ચાર અને કદાચિત્ પાચ ક્રિયાઓ આહારકસમુદ્ઘાતગત જીવને લાગે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! આહારકસમુદ્ઘાતગત પુદ્ગલો દ્વારા સ્પૃષ્ટ તે જીવ આહારકસમુદ્ઘાતવાળા જીવના નિમિત્તથી કેટલી ક્રિયાવાળા થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! એજ પ્રકારે સમજવું અર્થાત્ કદાચિત્ કોઈ ત્રણ ક્રિયા વાળા હોય છે, કદાચિત્ કોઈ ચાર ક્રિયાવાળા અને કદાચિત્ પાચ ક્રિયાવાળા હોય છે

તાત્પર્ય એ છે કે આહારકસમુદ્ઘાત દ્વારા બહાર કાઢેલા પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ થયેલ તે જીવો જ્યારે આહારકસમુદ્ઘાત કરનારા મનુષ્યને કોઈ પ્રકારની પીડા પહોંચાડવામાં સમર્થ નથી થતા ત્યારે ત્રણ ક્રિયાવાળા હોય છે, જ્યારે તેમને પરિતાપ પહોંચાડે છે, ત્યારે ચાર ક્રિયાવાળા હોય છે, કેમકે શરીરથી સ્પૃષ્ટ થતા વિંછી વગેરે પરિતાપજનક જોવામા આવે છે. જ્યારે તે જીવો તે આહારકસમુદ્ઘાત કર્તાને જીવન રહિત કરે છે તો પાચ ક્રિયાઓવાળા થાય છે, કેમકે શરીરથી સ્પૃષ્ટ થનારા સર્પ આદિ જીવન રહિત કરનારા પણ જોવામાં આવે છે

હવે આહારકસમુદ્ઘાત કર્તા જીવના દ્વારા મારી નખાનારા જીવોના દ્વારા જે બીજા

यत्वस्य प्रत्यक्षसिद्धत्वादिति भावः, गम्यति आहारकसमुद्घातगतेन जीवेन व्यापाद्यमानै र्जीवैर्येऽन्ये जीवा व्यापाद्यन्ते ये चान्यै र्जीवै र्व्यापाद्यमाना आहारकसमुद्घातगतेन जीवेन व्यापाद्यन्ते तानधिकृत्य आहारकसमुद्घातगतस्य तस्य जीवस्य तेषामाहारकसमुद्घातगत-जीवात्मप्रदेशविश्लिष्टपुद्गलस्पृष्टानां जीवानां क्रियाः प्ररूपयितुमाह-'ते णं भंते! तेय जीवा अण्णेसिं जीवाणं परंपराघाएणं कति किरिया?' हे भदन्त! स खलु आहारकसमुद्-घातगतो जीवः ते च-आहारकसमुद्घातगतजीवसम्बन्धि पुद्गलस्पृष्टा जीवाः अन्येषां जीवानां परम्परघातेन खलु कति क्रिया भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'तिकिरिया वि चउकिरिया वि पंचकिरिया वि' त्रिक्रिया अपि ते भवन्ति चतुष्क्रिया अपि ते भवन्ति पञ्चक्रिया अपि ते भवन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, ताश्च पञ्चक्रियाः-आरम्भिकी प्राद्वेषिकी आधिकरणिकी पारितापनिकी प्राणातिपातक्रियारूपाश्चावसेयाः, 'एवं मणूसे वि' एवम्-

---

होते हैं, क्योंकि शरीर से स्पृष्ट होनेवाले सर्प आदि जीवन रहित कर देनेवाले भी देखे जाते हैं।

अब आहारकसमुद्घात कर्त्ता जीव के द्वारा मारे जाने वाले जीवों के द्वारा जो दूसरे जीव मारे जाते हैं और अन्य जीवों के द्वारा मारे जाने वाले आहारक समुद्घात कर्त्ता जीव के द्वारा मारे जाते हैं, उनकी अपेक्षा से क्रियाओं का निरूपण करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन्! आहारकसमुद्घात करने वाला वह जीव और आहारकसमुद्घातगत जीव संबंधी पुद्गलों द्वारा स्पृष्ट वे जीव अन्य प्राणियों का परम्परा से जो घात करते हैं, उस घात के कारण उन्हें कितनी क्रियाएं होती हैं?

भगवान्-हे गौतम! पूर्वोक्त युक्ति के अनुसार वे तीन क्रिया वाले भी होते हैं, चार क्रियावाले भी होते हैं और पांच क्रियावाले भी होते हैं। वे पांच क्रियाएं ये हैं-कायिकी आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापिनिकी और प्राणातिपातिकी।

જીવ મારી નખાય છે અને અન્ય જીવો દ્વારા મારી નખાનારા આહારકસમુદ્ઘાત કર્તા જીવના દ્વારા મરી નખાય છે તેમની અપેક્ષાએ ક્રિયાઓનું નિરૂપણ કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! આહારકસમુદ્ઘાત કરનાર તે જીવ અને આહારક સમુદ્ઘાતગત જીવ સંબંધી પુદ્ગલો દ્વારા સ્પૃષ્ટ તે જીવો અન્યપ્રાણિયોનો પરંપરાથી ઘાત કરે છે, તે ઘાતના કારણે તેમને કેટલી ક્રિયાઓ થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! પૂર્વોક્ત યુક્તિના અનુસાર તેઓ ત્રણ ક્રિયાવાળા પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાવાળા પણ હોય છે અને પાંચ ક્રિયાવાળા પણ હોય છે તે પાંચ ક્રિયાઓ આ છે-કાયિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી અને [illegible]કી

समुच्चयजीवोक्तरीत्या मनुष्येऽपि आहारकसमुद्घातवक्तव्यता द्रष्टव्या, यद्यपि मनुष्याणामेवाहारकसमुद्घातस्य सद्भावेन समुच्चयजीवपदे आहारकसमुद्घातप्ररूपणे मनुष्यस्यान्तर्भावो भवति एव, तथापि चतुर्विंशति दण्डकक्रमेण विशेषतया प्राप्तस्य मनुष्यस्याहारकसमुद्घातप्ररूपणे न पुनरुक्तिदोषः सम्भवतीति भावः ॥ सू० १३ ॥

मूलम्—अणगारस्स णं भंते ! भावियप्पणो केवलिसमुग्घाएणं समोहयस्स जे चरमा निज्जरापोग्गला, सुहुमाणं ते पोग्गला पण्णत्ता समणाउसो ! सव्वलोगं पि य णं ते फुसित्ता णं चिट्ठंति ? हंता, गोयमा ! अणगारस्स भावियप्पणो केवलिसमुग्घाएणं समोहयस्स जे चरमा निज्जरा पोग्गला, सुहुमाणं ते पोग्गला पण्णत्ता समणाउसो ! सव्वलोगं पि य णं फुसित्ताणं चिट्ठंति, छउमत्थेणं भंते ! मणूसे तेसिं णिज्जरापोग्गलाणं किंचि वण्णेणं वण्णं गंधेणं गंधं रसेणं वा रसं फासेणं वा फासं जाणइ, पासइ ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—छउमत्थेणं मणूसे तेसिं णिज्जरापोग्गलाणं णो किंचि वण्णेणं वण्णं गंधेणं गंधं रसेणं रसं फासेणं फासं णो जाणइ पासइ ? गोयमा ! अयं णं जंबुद्दीवे दीवे सव्वदीवसमुद्दाणं सव्वब्भंतराए सव्वखुड्डाए वट्टे तेल्लापूयसंठाणसंठिए, वट्टे रहचक्कवालसंठाणसंठिए वट्टे पुक्खरकण्णिया संठाणसंठिए वट्टे परिपुण्णचंदसंठाणसंठिए एगं

समुच्चय जीव के समान मनुष्य के आहारकसमुद्घात की वक्तव्यता भी समझ लेना चाहिए। यद्यपि आहारकसमुद्घात मनुष्यों को ही होता है, अतएव समुच्चय जीव पद में जो आहारकसमुद्घात की प्ररूपणा की गई है, उसमें मनुष्य का अन्तर्भाव हो ही जाता हैं, तथापि दण्डक क्रम से विशेष रूप से प्राप्त मनुष्य के आहारकसमुद्घात का भी उल्लेख किया गया है इस कारण यहाँ पुनरुक्ति दोष की संभावना नहीं करना चाहिए। ॥ सू० १३ ॥

સમુચ્ચય જીવના સમાન મનુષ્યના આહારકસમુદ્ઘાતની વક્તવ્યતા પણ સમજી લેવી જોઈએ, યદ્યપિ આહારકસમુદ્ઘાત મનુષ્યોને જ થાય છે, તેથી જ સમુચ્ચય જીવ પદમા જે આહારકસમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરાઈ છે, તેમા મનુષ્યનો અન્તર્ભાવ થઈ જ જાય છે છતા પણ દંડક ક્રમથી વિશેષ રૂપથી મનુષ્યના આહારકસમુદ્ઘાતનો પણ ઉલ્લેખ કરાયો છે, એ કારણે અહી પુનરૂક્તિ દોષની સંભાવના ન કરવી જોઈએ. ॥ સૂ૦ ૧૩ ॥

जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं तिण्णि जोयणसयसहस्साइं सोलस सहस्साइं दोण्णि सत्तावीसे जोयणसए कोसे तिण्णि य गाउ अट्ठावीसं च धणुसयं तेरस य अंगुलाइं अद्धंगुलं च किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेण पण्णत्ते, देवेणं महिड्ढीए जाव महासोक्खे एग महं सविलेवणं गंधसमुग्गय गहाय तं अवदालेइ, त महं एगं सविलेवणं गंधसमुग्गयं अवदालइत्ता इणामेव कट्टु केवलकप्प जंबुद्दीवं दीवं तीहिं अच्छरणिवातेहि तिसत्तखुत्तो अणुपरियट्टित्ताण हव्वमागच्छेज्जा, से नूणं गोयमा ! से केवलकप्पे जंबुद्दीवे दीवे तेहि घाणपोग्गलेहिं फुडे? हंता, फुडे, छउमत्थे णं गोयमा ! मणूसे तेसिं घाणपुग्गलाणं किंचि वण्णेणं वण्णं, गंधेणं गंधं, रसेणं रसं, फासेणं फासं जाणइ पासइ? भगवं ! णो इणट्ठे समट्ठे, से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ छउमत्थेणं मणूसे तेसिं णिज्जरापोग्गलाणं नो किंचि वण्णेणं वण्णं, गंधेणं गंधं, रसेणं रसं, फासेणं फासं जाणइ पासइ, सुहुमाणं ते पोग्गला पण्णत्ता समणाउसो ! सव्वलोगं पि य णं फुसित्ताणं चिट्ठंति ॥ सू० १४ ॥

छाया—अनगारस्य खलु भदन्त ! भावितात्मनः केवलिसमुद्घातेन समवहतस्य ये चरमा निर्जरा पुद्गला सूक्ष्माः खलु ते पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः ? श्रमणायुष्मन ! सर्वलोकमपि च खलु ते स्पृष्टाः तिष्ठन्ति ? हन्त, गौतम ! अनगारस्य भावितात्मनः केवलिसमुद्घातेन समवह-

शब्दार्थ—(अणगारस्स णं भंते ! भावियप्पणो केवलिसमुग्घाएणं समोहयस्स) हे भगवन् ! भावितात्मा केवलिसमुद्घात से समवहत अनगार के (जे चरमा निज्जरापोग्गला) जो चरम—अन्तिम निर्जरापुद्गल हैं (सुहुमाण ते पोग्गला पण्णत्ता ?) वे पुद्गल सूक्ष्म कहे गए हैं ? (समणाउसो) हे श्रमण ! हे आयुष्यन् ! (सव्वलोगं पि य णं ते फुसित्ता णं चिट्ठंति ?) क्या वे समस्त लोक को स्पर्श

શબ્દાર્થ—(अणगारस्स णं भंते ! भावियप्पणो केवलिसमुग्घाएण समोहयस्स) હે ભગવન્ ! ભાવિતાત્મા કેવલિસમુદ્ઘાતથી સમવહત અનગારને (जे चरमा निज्जरा पोग्गला) જે ચરમ—અન્તિમ નિર્જરા પુદ્ગલ છે.

(सुहुमाण पोग्गला पण्णत्ता ?) તે પુદ્ગલો સૂક્ષ્મ કહેલા છે ? (समणाउसो) હે શ્રમણ ! હે આયુષ્મન્ ! (सव्वलोग पि य ण ते फुसित्ता ण चिट्ठंति) શું તેઓ સમસ્ત લોકને સ્પર્શ કરીને રહે છે ? (हंता गोयमा !) હા, ગૌતમ ! (अणगारस्स भावियप्पणो

तस्य ये चरमा निर्जरा पुद्गलाः सूक्ष्माः खलु ते पुद्गला प्रज्ञप्ताः ? श्रमणायुष्मन ! सर्वलोकमपि च खलु स्पृष्ट्वा तिष्ठन्ति, छद्मस्थः खलु भदन्त ! मनुष्यस्तेषां निर्जरापुद्गलानां किञ्चिद्वर्णेन वर्णं गन्धेन गन्धं रसेन वा रसं स्पर्शेन वा स्पर्शं जानाति पश्यति ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते–छद्मस्थः खलु मनुष्य स्तेषां निर्जरापुद्गलानां किञ्चिद् वर्णेन वर्णम्, गन्धेन गन्धम्, रसेन रसम्, स्पर्शेन स्पर्शं नो जानाति

कर के रहते हैं ? (हंता गोयमा !) हां, गौतम ! (अणागारस्स भावियप्पणो केवलिसमुग्घाएणं समोहयस्स) भावितात्मा केवलिसमुद्घात से समवहत अनगार के (जे चरमा निज्जरा पोग्गला) जो चरम निर्जरापुद्गल हैं (सुहुमा णं ते पोग्गला पण्णत्ता समणाउसो !) हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! वे पुद्गल सूक्ष्म कहे गए हैं (सव्वलोगं पि य णं फुसित्ताणं चिट्ठंति) सम्पूर्ण लोक को स्पर्श कर के रहते हैं

(छउमत्थे णं भंते ! मणूसे) हे भगवन् ! छद्मस्थ मनुष्य (तेसिं णिज्जरा पोग्गलाणं) उन निर्जरा पुद्गलों के (किंचि) कुछ (वण्णेणं) चक्षुइन्द्रिय से (वण्णं) वर्ण को (गंधेणं गंधं) घ्राणेन्द्रिय से गंध को (रसेण वा रस) रसनेन्द्रिय से रस को (फासेणं वा फासं) अथवा स्पर्शेन्द्रिय से स्पर्श को (जाणइ पासइ ?) जानता देखता है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ छउमत्थेणं मणूसे तेसिं णिज्जरापोग्गलाणं) हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा है कि छद्मस्थ मनुष्य उन निर्जरा पुद्गलों के (णो किंचि वण्णेणं वण्णं गंधेणं गंधं रसेणं रस फासेणं फासं णो जाणइ

केवलिसमुग्घाएणं समोहयस्स) ભાવિતાત્મા કેવલિસમુદ્ઘાતથી સમવહત અનાગારના (जे चरमा निज्जरा पोग्गला) જે ચરમ નિર્જરા પુદ્ગલ છે (सुहुमाण ते पोग्गला पण्णत्ता समणाउसो) હે શ્રમણ ! હે આયુષ્મન્ ! તે પુદ્ગલો સૂક્ષ્મ કહેલા છે (सव्वलोग पि य णं फुसित्ता णं चिट्ठंति) સંપૂર્ણ લોકને સ્પર્શ કરીને રહે છે.

(छउमत्थेण भंते ! मणूसे) હે ભગવન્ ! છદ્મસ્થ મનુષ્ય (तेसि णिज्जरापोग्गलाण) તે નિર્જરા પુદ્ગલોના (किंचि) કાંઈક (वण्णेण) ચક્ષુરિન્દ્રિયથી (वण्ण) વર્ણને (गंधेण) ઘ્રાણેન્દ્રિયથી ગંધને (रसेण वा रस) રસનેન્દ્રિયથી રસને (फासेण वा फासं) અથવા સ્પર્શેન્દ્રિયથી સ્પર્શને (जाणइ पासइ) જાણે દેખે છે ?

(गोयमा णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી.

(से केणट्ठेण भंते ! एवं वुच्चइ–छउमत्थेण मणूसे तेसिं णिज्जरापोग्गलाण) હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એવું કહ્યું છે કે છદ્મસ્થ મનુષ્ય તે નિર્જર પુદ્ગલોને (णो किंचि वण्णेण वण्ण, गंधेण गंध रसेण रसं फासेण फासं णो जाणइ पासइ ?) કિંચિત્ ચક્ષુરિન્દ્રિયથી વર્ણને, ઘ્રાણેન્દ્રિયથી ગંધને, રસેન્દ્રિયથી રસને, સ્પર્શેન્દ્રિયથી સ્પર્શને નથી જાણતા નથી દેખતા ?

पश्यति ? गौतम ! अयं खलु जम्बूद्वीपो द्वीपः सर्वद्वीपसमुद्राणां सर्वाभ्यन्तरकः सर्वक्षुल्लको वृत्त स्तैलापूपसंस्थानसंस्थितो वृत्तो रथचक्रवालसंस्थानसंस्थितः, वृत्तः पुष्करकर्णिका संस्थानसंस्थितो वृत्तः परिपूर्णचन्द्रसंस्थानसंस्थितः, एकं योजनशतसहस्रम् आयाम-विष्कम्भेण त्रीणि योजनशतसहस्राणि षोडशसहस्राणि द्वे सप्तविंशतियोजनशते क्रोशास्त्रीणि च सप्तविंशानि अष्टाविंशतिश्च धनुः शतं त्रयोदशाङ्गुलानि अर्द्धाङ्गुलञ्च किञ्चिद् विशेषाधिक परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः, देवः खलु महर्द्धिको यावद् महासौख्यः एकं महान्तं सविलेपनं

पासइ ?) किञ्चित् चक्षुइन्द्रिय से वर्ण को, घ्राणेन्द्रिय से गंध को रसनेन्द्रिय रस को और स्पर्शनेन्द्रिय से स्पर्श को नहीं जानता देखता ? (गोयमा !) हे गौतम ! (अयं ण जंबुद्दीवे दीवे) यह जम्बूद्वीप नामक द्वीप (सव्वदीव समुद्दाणं सव्वब्भंतराए) सब द्वीप-समुद्रों के मध्य में बीच में है (सव्व खुड्डाए) सब से छोटा है (वट्टे) वृत्ताकार है (तेल्लापूयसंठाणसंठिए) तेल के पुए के आकार का है ((वट्टे रहचक्कवालसंठाणसंठिए) गोल रथ के चक्रवाल के आकार का है (वट्टे पुक्खरकण्णिया संठाणसंठिए) गोल कमल की कर्णिका के आकार का है (वट्टे पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिए) गोल चन्द्रमा के आकार का है (एगं जोयणसयसहस्सं) एक लाख योजन (आयामविक्खंभेणं) लम्बाई-चौडाई में (तिण्णि जोयणसयसहस्साइं) तीन लाख योजन (सोलससहस्साइं) सोलह हजार (दोण्णि सत्तावीसे जोयणसए) दोसौ सत्ताईस योजन (तिण्णि य कोसे) तीन कोस (अट्ठावीसं धणुसयं) एकसौ अट्ठाईस धनुष (तेरस य अंगुलाइं) तेरह अंगुल (अद्धंगुलं च) और आधा अंगुल (किंचिविसेसाहिए) किंचित् विशेषाधिक (परिक्खेवेणं) परिधि से (पण्णत्ते) कहा है।

(देवे णं महिड्ढिए जाव महासोक्खे) महान ऋद्धिवाला यावत् महासुख

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (अयं ण जंबुद्दीवे) આ જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપ (सव्वदीव समुद्दाण सव्वब्भंतराए) બધા દ્વીપસમુદ્રોના બધાના વચમાં છે (सव्वखुड्डाए) બધાથી નાનો છે (वट्टे) ગોળ (तेलापूयसंठाणसंठिए) તેલના પુઆના આકારનો છે (वट्टे रहचक्कवाल-संठाणसंठिए) ગોળ રથના પૈડાના આકારનો છે (वट्टे पुक्खरकण्णियासंठाणसठिए) ગોળ કમળની કર્ણિકાના આકારનો છે (वट्टे पडिपुण्णचदसठाणसठिए) ગોળ ચન્દ્રમાના આકારનો છે (एग जोयणसहस्सं) એક લાખ યોજન (आयामविक्खभेण) લબાઈ પહોળાઈમાં (तिण्णि जोयणसयसहस्साइं) ત્રણ લાખ યોજન (सोलससहस्साइं) સોળ હજાર (दोण्णि सत्तावीसे जोयणसये) બસો સત્તાવીસ યોજન (तिण्णि य कोसे) ત્રણ કોસ (अट्ठावीस धणुसय) એકસો અઠયાવીસ ધનુષ્ય (तेरस य अगुलाइ) તેર આગળ (अद्धंगुलच) અનેઅડધો આગળ (किंचि विसेसाहिए) કિંચિત્ વિશેષાધિક (परिक्खेवेण) પરિધિથી (पण्णत्ते) કહેલ છે

(देवेण महड्ढिए जाव महासोक्खे) મહાન્ ઋદ્ધિવાળા યાવત્ મહાસુખવાળા દેવ

गन्धसमुद्गकं गृहीत्वा तम् अवदालयति तं महान्तम् एकं सविलेपनं गन्धसमुद्गकमवदाल्य एवमेवं कृत्वा केवलकल्पं जम्बूद्वीपं द्वीप त्रिभिरप्सरोनिपातैस्त्रिसप्तकृत्वोऽनुपर्यट्य शीघ्रमा गच्छेत्, तन्नूनं गौतम ! स केवलकल्पो जम्बूद्वीपो द्वीपस्तैं र्घ्राणपुद्गलैः स्पृष्टः ? हन्त, स्पृष्टः, छद्मस्थः खलु गौतम ! मनुष्यस्तेषां घ्राणपुद्गलानां किञ्चिद् वर्णेन वर्णम्, गन्धेन गन्धम्, रसेन रसम्, स्पर्शेन स्पर्शं जानाति पश्यति ? भगवन् ! नायमर्थः समर्थः, तद् एते-

वाला देव (एगं) एक (महं) बडी (सविलेवणं) विलेपन सहित (गंधसमुग्गयं) गंध की डिबिया को (गहाय) ग्रहण कर के (तं अवदालेइ उसे खोलता है (त महं एगं सविलेवणं गंधसमुग्गयं अवदालइत्ता) उस बडी एक विलेपन युक्त गंध की डिबिया को खोलकर (इणामेव कट्टु) ऐसा कर के (केवलकप्पं जंबुद्दीवं) सम्पूर्ण जम्बूद्वीप नामक द्वीप को तिहिं अच्छरणिवातेहिं) तीन चुटकियों में (तिसत्तखुत्तो) इक्कीस बार (अणुपरियट्टियदित्ताणं) घूम कर (हव्वमागच्छेज्जा) शीघ्र आ जाय (से नूणं गोयमा !) अब निश्चय हे गौतम ! (से केवलकप्पे जंबुद्दीवे दीवे) वह सम्पूर्ण जम्बूद्वीप नामक द्वीप (तेहिं घाणपोग्गलेहिं) उन गध पुद्गलों से (फुडे ?) स्पृष्ट है ? (हंता फुडे) हां, स्पृष्ट है (छउमत्थे णं गोयमा ! मणूसे) हे गौतम ! छद्मस्थ मनुष्य (तेसिं घाणपुग्गलाणं) उन गंध पुद्गलों से (किंचि) किंचित् (वण्णेणं वण्णं) चक्षु से वर्ण को (गंधेणं गंध) घ्राण से गंध को (रसेणं रसं) रसनेन्द्रिय से रस को (फासेणं फासं) स्पर्शनेन्द्रिय से स्पर्श को (जाणइ पासइ ?) जानता देखता है ? (भगवं, णो इणट्ठे समट्ठे) हे भगवन् ! यह अर्थ समर्थ नहीं (एएणट्ठेणं गोयमा एवं वुच्चइ) इस हेतु से

(एग) એક (महं) મોટી (सविलेवण) વિલેપન સહિત (गंधसमुग्गय) સુગન્ધની ડબ્બીને (गहाय) ગ્રહણ કરીને (त अवदालेइ) તેને ખોલે છે (तं मह एगं सविलेवण गधसमुग्गयं अवदलइत्ता) વિલેપ થી ભરેલી એક મોટી ડબ્બીને ખોલીને. (इणामेव कट्टु) એમ કરીને (केवलकप्प जंबुद्दीवं दीव) સમ્પૂર્ણ જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપને (तिहिं अच्छराणिवातेहिं) ત્રણ ચપટીઓમાં (तिसत्तखुत्तो) એકવીસ વાર (अणुपरियट्टित्ताण) ભમીને (हव्वमागच्छेज्जा) શીઘ્ર આવી જાય (से नूण गोयमा !) હવે નિશ્ચ. હે ગૌતમ ! (से केवलकप्पे जंबुद्दीवे दीवे) તે સમ્પૂર્ણ જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપ (तेहि घाणपोग्गलेहिं) તે ગન્ધ પુદ્ગલોથી (फुडे) સ્પૃષ્ટ છે ? (हंता फुडं) હા, સ્પૃષ્ટ છે

(छउमत्थेण गोयमा ! मणूसे) હે ગૌતમ ! છદ્મસ્થ મનુષ્ય (तेसिं घाणपुग्गलाणं) તે ગન્ધ પુદ્ગલોથી (किंचि) કિંચિત (वण्णेण वण्ण) ચક્ષુથી વર્ણને (गंधेण गंधं) નાકથી ગન્ધને (रसेण रस) જીભથી રસને (फासेण फासं) સ્પર્શેન્દ્રિયથી સ્પર્શને (जाणइ पासइ) જાણે-દેખે છે

(भगवं णो इणट्ठे समट्ठे) હે ભગવન્ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (से एएणट्ठेणं गोयमा !

नार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-छद्मस्थः खलु मनुष्यस्तेषां निर्जरापुद्गलानां नो किञ्चिद् वर्णेन वर्णम्, गन्धेन गन्धम् रसेन रसम्, स्पर्शेन स्पर्शम्, जानाति पश्यति, सूक्ष्माः खलु ते पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! सर्वलोकमपि च स्पृष्ट्वा तिष्ठन्ति ॥ सू० १४ ॥

टीका-पूर्वं षण्णामपि छाद्मस्थिकानां वेदनादि समुद्घातानामारचने जघन्येन उत्कृष्टेन वा यावत्प्रमाणं क्षेत्रमात्मविश्लिष्टैः पुद्गलैः यैनामौदारिकादिशरीरान्तर्गतैरापूर्णं भवति तावत्प्रमाणमुपदर्शितम्, सम्प्रति-केवलिसमुद्घातविषयो यथा स्वल्पैः यावत्प्रमाणं क्षेत्रमापूर्णं भवति तथा स्वल्पैः पुद्गलैः स्तावत्प्रमाणस्य क्षेत्रस्यापूरणं प्ररूपयितुमाह-'अणगारस्स णं भंते ! भावियप्पणो केवलिसमुग्घाएणं समोहयस्स जे चरमा निज्जरापोग्गला, सुहुमाणं ते

हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है (छउमत्थेणं मणूसे) छद्मस्थ मनुष्य (तेसिं निज्जरापोग्गलाणं) उन निर्जरा-पुद्गलों के (नो किंचि वण्णेण वण्णं, गंधेणं गंधं, रसेणं रसं, फासेणं फासं जाणइ पासइ) किंचित नेत्र से वर्ण को, घ्राण से गंध को, रसनेन्द्रिय से रस को और स्पर्शेन्द्रिय से स्पर्श को नहीं जानता देखता (सुहुमाणं ते पोग्गला पण्णत्ता समणाउसो !) हे श्रमण ! आयुष्मन ! वे पुद्गल सूक्ष्म कहे गए हैं (सव्वलोगं वि य णं फुसित्ताणं चिट्ठंति) समग्र लोक को स्पर्श कर के वे रहे हुए हैं। ॥ सू० १४ ॥

टीकार्थ-पहले यह निरूपण किया गया है कि छहों वेदनादिक छाद्मस्थिक समुद्घातों की रचना करने में कम से कम और अधिक से अधिक इतना क्षेत्र आत्मा से पृथक् किए गए एवं औदारिक आदि शरीरों के अन्दर रहे हुए पुद्गलों से आपूर्ण होता है। अब यह दिखलाते हैं कि केवलिसमुद्घात करने में उन पुद्गलों के द्वारा कितना क्षेत्र व्याप्त किया जाता है ?

एवं वुच्चइ) એ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવુ કહેવાય છે-

(छउमत्थेणं मणूसे) છદ્મસ્થ મનુષ્ય (तेसिं निज्जरापोग्गलाण) તે નિર્જરા પુદ્ગલોને (नो किंचिवण्णेण वण्ण, गंधेण गंधं, रसेण रस, फासेण फास जाणइ पासइ) કિંચિત્ નેત્રથી વર્ણને, નાકથી ગંધને, રસેન્દ્રિયથી રસને, સ્પર્શેન્દ્રિયથી સ્પર્શને નથી જાણતા-દેખતા.

(सुहुमाण ते पोग्गला पण्णत्ता समणाउसो) હે શ્રમણ, આયુષ્મન્, તે પુદ્ગલો સૂક્ષ્મ કહેલા છે (सव्वलोग पि य ण फुसित्ताण चिट्ठंति) સમગ્ર લોકને સ્પર્શ કરીને તેઓ રહેલા છે ॥ સૂ૦ ૧૪ ॥

ટીકાર્થ -પહેલા નિરૂપણ કરેલુ છે કે છએ વેદના વગેરે છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાતોની રચના કરવામા ઓછામાં ઓછી અને અધિકથી અધિક આટલા ક્ષેત્ર આત્માથી જુદા કરાયા તેમ જ ઔદારિક વગેરે શરીરોની અંદર રહેલા પુદ્ગલોથી આપૂર્ણ થાય છે

હવે તે દેખાડે છે કે કેવલિસમુદ્ઘાતમા તે પુદ્ગલો દ્વારા કેટલાં ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત કરાય છે ?

पोग्गला पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! अनगारस्य खलु भावितात्मनः केवलिसमुद्घातेन समवहतस्य ये चरमाः-चरमसमयभाविन श्चतुर्थसमयभाविन इत्यर्थः, तैरेव पुद्गलैः सकललोकापूरणात्, निर्जरापुद्गलाः-निर्जरागुणयोगात् निर्जराः-निर्जीर्णाः, ते च पुद्गलाश्चेति निर्जरापुद्गलाः सन्ति, सूक्ष्माः खलु ते पुद्गलाः किं प्रज्ञप्ताः ? 'समणाउसो !' हे श्रमण ! आयुष्मन् ! 'सव्वलोगं पि य णं ते फुसित्ता णं चिट्ठंति ?' सर्वलोकमपि च खलु ते स्पृष्ट्वा खलु किं तिष्ठन्ति ? भगवानाह-'हंता, गोयमा ! ' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, सर्वलोकमपि च खलु ते स्पृष्ट्वा तिष्ठन्ति, 'अणगारस्स भावियप्पणो केवलिसमुग्घाएणं समोहयस्स जे चरमा निज्जरा पोग्गला, सुहुमाणं ते पोग्गला पण्णत्ता' अनगारस्य भावितात्मनः केवलिसमुद्घातेन समवहतस्य ये चरमा निर्जरा पुद्गलाः सन्ति 'सुहुमाणं ते पोग्गला पण्णत्ता' सूक्ष्माः-चक्षुरिन्द्रियागोचराः खलु ते पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः, 'समणाउसो !' हे श्रमणायुष्मन् ! 'सव्वलोग पि य णं फुसित्ता णं चिट्ठंति' सर्वलोकमपि च खलु स्पृष्ट्वा ते तिष्ठन्ति, गौतमः पृच्छति-'छउमत्थेणं भंते ! मणूसे तेसिं णिज्जरापोग्गलाणं किंचि वण्णेणं वण्णं गंधेणं गंधं रसेण वा रसं फासेण वा फासं जाणइ पासइ ?' हे भदन्त ! छद्मस्थः खलु मनुष्य स्तेषां

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! भावितात्मा केवलिसमुद्घात से समवहत अनगार के जो चरम अर्थात् केवलिसमुद्घात के चौथे समय के निर्जीर्ण पुद्गल हैं, वे पुद्गल क्या सूक्ष्म कहे गए हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सत्य है, वे निर्जरापुद्गल अर्थात् निर्जीर्ण पुद्गल समग्र लोक को व्याप्त कर के रहे हुए हैं। भावितात्मा केवलिसमुद्घात से समवहत अनगार के जो चरम समयवर्त्ती अर्थात् चतुर्थ समय के पुद्गल हैं, वे सूक्ष्म कहे गए हैं। हे श्रमण ! हे आयुष्मन् गौतम ! वे पुद्गल समग्र लोक को व्याप्त करके रहे हैं

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या छद्मस्थ मनुष्य उन निर्जरापुद्गलों के कुछ वर्ण ग्राहक चक्षुरिन्द्रिय से वर्ण को, गंधग्राहक घ्राणेन्द्रिय के द्वारा गंध को, रसग्राहक रसनेन्द्रिय से रस को तथा स्पर्शग्राहक स्पर्शनेन्द्रिय से स्पर्श को

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવિતાત્મા કેવલિ સમુદ્ઘાતથી સમવહત અનગારના જે ચરમ અર્થાત્ કેવલિ સમુદ્ઘાતના ચોથા સમયના નિર્જીર્ણ પુદ્ગલો છે, તે પુદ્ગલો શું સૂક્ષ્મ કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સત્ય છે તે નિર્જરા પુદ્ગલો અર્થાત્ નિર્જીર્ણ પુદ્ગલ સમગ્ર લોકને વ્યાપ્ત કરીને રહેલા છે ભાવિતાત્મા કેવલિ સમુદ્ઘાતથી સમવહત અનગાર-જે ચરમ સમયવર્તી અર્થાત્ ચોથા સમયના પુદ્ગલ છે, તેઓ સૂક્ષ્મ કહેલાં છે હે શ્રમણ ! હે આયુષ્મન્ ! ગૌતમ ! તે પુદ્ગલો સમગ્ર લોકને વ્યાપ્ત કરીને રહેલા છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું છદ્મસ્થ મનુષ્ય તે નિર્જરા પુદ્ગલોને કાંઈક વર્ણ ગ્રાહક ચક્ષુ ઇન્દ્રિયથી વર્ણને, ગંધ ગ્રાહક નાસિકાથી ગંધને, રસ ગ્રાહક જીભથી

निर्जरापुद्गलानां किञ्चित् प्रथमं सामान्यतः किं जानाति पश्यति ? तदेव विशेषतः प्रतिपादयति-वर्णेन-वर्णग्राहकचक्षुरिन्द्रियेण वर्णं-कृष्णादिरूपम्, गन्धेन-गन्धग्राहक-घ्राणेन्द्रियेण गन्धम्-सुरभिम् असुरभिं वा, रसेन-रसग्राहकरसनेन्द्रियेण रसम्, स्पर्शेन स्पर्शम्-कर्कशादिस्वरूपं किं जानाति पश्यति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-युक्त्योपपन्नः, गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-छउमत्थेणं मणूसे तेसिं णिज्जरापोग्गलाणं णो किंचि वण्णेणं वण्णं गंधेण गधं रसेणं रस फासेणं फासं णो जाणइ पासइ ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावत्, एवम् उक्तरीत्या उच्यते यत्-छद्मस्थः खलु मनुष्य एतेषां निर्जरापुद्गलानां नो किञ्चित्-सामान्यतो जानाति-पश्यति वा, विशेषतोऽपि वर्णेन-वर्णग्राहकेण चक्षुरिन्द्रियेण वर्णम् गन्धेन-गन्धग्राहकघ्राणेन्द्रियेण गन्धम्, रसेन-रसग्राहकेण रसनेन्द्रियेण रसम्, स्पर्शेन-स्पर्शग्राहकस्पर्शनेन्द्रियेण स्पर्शं वा नो जानाति पश्यति, इति ? भगवानाह-'गोयमा ! ' हे गौतम ! 'अयं णं जंबुद्दीवे दीवे सव्वदीवसमुद्दाणं सव्वब्भंतराए सव्वखुड्डाए' अयं खलु जम्बूद्वीपो द्वीपः सर्वद्वीपसमुद्राणां सर्वाभ्यन्तरकः-सर्वेषामभ्यन्तरो मध्यवर्ती, सर्वक्षुल्लकः-सर्वेभ्यो द्वीपसमुद्रेभ्यः

जानता-देखता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् छद्मस्थ मनुष्य उन पुद्गलों के वर्ण गंध आदि को न सामान्य रूप से जान सकता है, न विशेष रूप से जान सकता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि छद्मस्थ मनुष्य उन निर्जीर्ण पुद्गलों को नहीं जानता। वह चक्षुरिन्द्रिय से उन के रूप को, घ्राणेन्द्रिय से गंध को, रसनेन्द्रिय से रस को और स्पर्शनेन्द्रिय से स्पर्श को नहीं जानता-देखता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह जम्बूद्वीप समस्त द्वीपों और समुद्रों के मध्य में हैं, सब से छोटा है। क्योंकि जम्बूद्वीप से लेकर सभी समुद्रों और द्वीपों का

રસને, સ્પર્શ ગ્રાહક સ્પર્શનેન્દ્રિયથી સ્પર્શને જાણે-દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ છદ્મસ્થ મનુષ્ય તે પુદ્ગલોના વર્ણ, ગંધ, રસ વગેરેને સામાન્ય રૂપથી નથી જાણી શકતા અને વિશેષ રૂપથી પણ નથી જાણતા

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે છદ્મસ્થ મનુષ્ય તે નિર્જીર્ણ પુદ્ગલોને નથી જાણતા તે ચક્ષુરિન્દ્રિયથી તેમના રૂપને, ઘ્રાણેન્દ્રિયથી ગંધને, રસનેન્દ્રિયથી રસને અને સ્પર્શનેન્દ્રિયથી સ્પર્શને નથી જાણતા-દેખતા ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! આ જમ્બુદ્વીપ સમસ્ત દ્વીપોમા અને સમુદ્રના મધ્યમાં છે, બધાથી નાનો છે કેમ કે, જમ્બુદ્વીપથી લઈને બધા સમુદ્રો અને દ્વીપોનો વિસ્તાર

क्षुल्लकः-लघुः सर्वक्षुल्लकः, तथा च जम्बूद्वीपादारभ्य सर्वेषां द्वीपसमुद्राणाम् आगमप्रतिपादितक्रमेण द्विगुणद्विगुणविस्तरतया व्यवस्थितत्वात् सर्वेषां द्वीपसमुद्राणां जम्बूद्वीपोऽभ्यन्तरो भवति, एवमेव जम्बूद्वीपादारभ्य सर्वेषां लवणादिसमुद्राणां सर्वेषां धातकीखण्डादीनां द्वीपानाम् आगमोक्तेन क्रमेण द्विगुणद्विगुणचक्रवालविस्तरत्वात् शेषद्वीपसमुद्रापेक्षयाऽयं जम्बूद्वीपः सर्वलघुर्भवतीति भावः, तथा 'वट्टे तेल्लापूयसंठाणसंठिए' वृत्तः-वर्तुलो वर्तते यतस्तैलापूपसंस्थानसंस्थितः-तैलेन पक्वोऽपूपः प्रायेण परिपूर्णवृत्तो भवति न घृतपक्व इति तैलविशेषणं, तस्येव संस्थानसंस्थितः, एवम्-'वट्टे रहचक्कवालसंठाणसंठिए' वृत्तः-वर्तुलोऽयं जम्बूद्वीपो द्वीपो वर्तते यतो रथचक्रवालसंस्थानसंस्थितः-रथस्य-शकटस्य चक्रस्य चक्रवालं-मण्डलं तस्येव यत् संस्थानं तेन संस्थितः, एवम्-'वट्टे पुक्खरकण्णियासंठाणसंठिए' वृत्तः-वर्तुलोऽपि जम्बूद्वीपो वर्तते यतः पुष्करकर्णिकासंस्थानसंस्थितः-पुष्करस्य-कमलस्य कर्णिका-अन्तर्वर्ति किञ्जल्कस्तस्या इव संस्थानेन संस्थितः, एवमेव-'वट्टे पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिए' वृत्तो-वर्तुलोऽयं जम्बूद्वीपो द्वीपो वर्तते यतः प्रतिपूर्णचन्द्रसंस्थानसंस्थितः-प्रतिपूर्णः-परिपूर्णो य श्चन्द्रः-पूर्णिमाचन्द्रस्तस्येव संस्थानेन संस्थितो भवति, 'एगं

विस्तार दुगुना-दुगुना है। इसी प्रकार जम्बूद्वीप से लेकर आगे के जो लवणसमुद्र और धातकीखण्ड आदि द्वीप हैं, वे सब अपने से पहले वाले द्वीपसमुद्र से लम्बाई, चौडाई में दुगुने और परिधि में भी बहुत बडे हैं। इस कारण जम्बूद्वीप सब से छोटा है। वह जम्बूद्वीप वृत्त अर्थात् वर्तुलाकार है क्योंकि तेल में पकाए हुए पूये के आकार का होता है। तेल में पकाया हुआ पुआ प्रायः पूरी तरह गोल होता है, घी में पकाया हुआ नहीं, इस कारण यहां तेल में पकाया कहा है। वह जम्बूद्वीप वर्तुल है क्योंकि उसका आकार रथ के चक्र के मण्डल जैसा है। वह वर्तुल है, क्योंकि कमल की कर्णिका के समान आकार का है। इसी प्रकार वह वर्तुल हैं, क्योंकि पूर्णिमा के चन्द्रमा के आकार का हैं। वह लम्बाई चौडाई में एक लाख योजन का है। तीन लाख सोलह हजार दोसौ सत्ताईस

બમણો-બમણો છે એજ પ્રકારે જમ્બુદ્વીપથી લઈને આગળના લવણસમુદ્ર અને ધાતકીખંડ વગેરે દ્વીપ છે, તે બધા પોતાનાથી આગલા દ્વીપ-સમુદ્રથી લબાઈ પહોળાઈમાં બમણા અને પરિધિમા પણ ઘણા મોટા છે. એ કારણે જમ્બુદ્વીપ બધાથી નાનો છે. તે જમ્બુદ્વીપ વૃત્ત અર્થાત વર્તુલાકાર છે, કેમ કે તેલમા તળેલા પુઆના આકારે છે. તેલમા તળેલા પુવા પ્રાય બરાબર ગોળ હોય છે, ઘીમા તળેલા નહીં. એ કારણે અહીં તેલમા તળેલ કહેલ છે તે જમ્બુદ્વીપ વર્તુલ છે કેમ કે તેનો આકાર રથના ચક્રના સમાન મડલાકાર છે, તે વર્તુલ છે કેમ કે કમળની કર્ણિકાના સમાન આકારનો છે એજ પ્રકારે તે વર્તુલ છે, કેમ કે પુર્ણિમાના ચન્દ્રના આકારે છે

તે લબાઇ પહોળાઇમાં એક લાખ યોજન છે, ત્રણ લાખ સોળ હજાર બસો સત્યાવીસ

जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं' एकं योजनशतसहस्रम् आयामविष्कम्भेण-आयामेन-दैर्घ्येण विष्कम्भेन-स्थूलत्वेन च प्रत्येकम् एकं योजनलक्षमित्यर्थः 'तिण्णि य जोयणसयसहस्साइं सोलससहस्साइं दोण्णि य सत्तावीसे जोयणसए तिण्णि य गाउए अट्ठावीसं धणुसयं तेरस य अंगुलाइं अद्धंगुलं च किंचि विसेसाहियं परिक्खेवेणं पण्णत्ते' त्रीणि योजनशतसहस्राणि योजनसहस्राणि षोडशसहस्राणि द्वे योजनशते सप्तविंशतिः क्रोशत्रीणि च गव्यूतानि अष्टाविंशतिश्च धनुःशतानि, त्रयोदश अङ्गुलानि अर्द्धाङ्गुलञ्च किञ्चिद्विशेषाधिकम् ३१६२२७ योजनानि. ३ गव्यूतानि, १२८ धनूंषि, १३।। किञ्चिदधिकानि, एतावत्प्रमाणः परिक्षेपेण-परिधिना जम्बूद्वीपः प्रज्ञप्तः. प्रकृतवक्तव्यतां प्ररूपयति-'देवे णं महिड्ढीए जाव महासोक्खे एगं महं सविलेवणं गंधसमुग्गयं गहाय तं अवदालेइ' देवः खलु महर्द्धिको यावत् महाद्युतिको महाबलो महायशा महासौख्यः एकं महान्तं सविलेपनम्-सह विशिष्टम् अति सूक्ष्मरन्ध्राणामपि अन्तराकरणात् लेपन लेपो जतुलाक्षादिकृतं पिधानं वर्तते यस्य तं तथाविध गन्धसमुद्गकं गन्धद्रव्यैः परिपूर्णं समुद्गकं पात्रविशेषमित्यर्थः गृहीत्वा तं गन्धसमुद्गकम् अवदालयति-विदारयति उद्घाटयतीति भावः, 'तं महं एगं सविलेवणं गंधसमुग्गयं अवदालइत्ता इणामेव कट्टु केवलकप्पं जम्बुद्दीवं दीवं तिहिं अच्छरानिवाएहिं तिसत्तक्खुत्तो अणुपरियट्टित्ता णं हव्वमागच्छेज्जा' तं-पूर्वोक्तं महान्तम् एकं सविलेपनगन्धसमुद्गकम् अवदाल्य-उद्घाट्य एवमेवमिति कृत्वा-उच्चार्य केवलकल्पम्-केवलं केवलज्ञानं तत्कल्पं परिपूर्णतया तत्सदृशं परिपूर्णं जम्बूद्वीपं द्वीपं त्रिभिः अप्सरोनिपातैः-तिसृभिश्चप्पुटिकाभिः-छोटिकाभिरित्यर्थः यावता कालेन तिस्रश्छोटिकाः पूर्यन्ते तावत्कालेनैवेत्यर्थः,

योजन तीन गव्यूति, एक सौ अट्ठाईस धनुष और साढे तेरह अंगुल से कुछ अधिक की उसकी परिधि है ।

कोई महान् ऋद्धि का धारक देव हो, यावत् महती द्युतिवाला, महाबलवान्, महान् यशस्वी, एवं महा सौख्यवान् हो, वह देव सविलेपन अर्थात् लाख आदि के ढक्कनवाली, गंधद्रव्यों से परिपूर्ण समुद्गक को (डिबिया को) या किसी विशिष्ट पात्र को लेकर के खोले । उस सविलेपन एवं गंधद्रव्यों से परिपूर्ण समुद्गक को खोलकर सम्पूर्ण जम्बूद्वीप नामक द्वीप के, तीन चुटकियों में,

યોજન, ત્રણ ગવ્યૂતિ એકસો અઠયાવીસ ધનુષ્ય અને સાડાતેર આગળથી કાંઈક અધિકની તેની પરિધિ છે.

કોઈ મહાન ઋદ્ધિના ધારક દેવ હોય યાવત્ મહતી દ્યુતિવાળા હોય, મહાબળવાન્, મહાન્ યશસ્વી તેમજ મહાસૌખ્યવાન્ હોય, તે દેવ સવિલેપન અર્થાત્ લાખ વગેરેના ઢાંકણાવાળી ગંધદ્રવ્યથી પરિપૂર્ણ સમુદ્ગક (ડાબલી) અગર કોઈ વિશિષ્ટ પાત્રને લઈને ખોલે, તે સવિલેપન તેમજ ગંધ દ્રવ્યથી પરિપૂર્ણ સમુદ્ગકને ખોલીને સમ્પૂર્ણ જ

त्रिःसप्तकृत्वः-एकविंशतिवारान् अनुपर्यट्य-परिभ्रमणं विधाय शीघ्रमागच्छेत्-'से नूणं गोयमा ! से केवलकप्पे जंबुद्दीवे दीवे तेहिं घाणपोग्गलेहिं फुडे ?' हे गौतम ! तत्-अथ नूनम्-निश्चयेन स केवलकल्पः-परिपूर्णत्वेन केवलज्ञानसदृशो जम्बूद्वीपो द्वीपः किं तैर्घ्राणपुद्गलैः गन्धद्रव्यसमुद्गकान्निर्गतैः गन्धपुद्गलैरित्यर्थः स्पृष्टो व्याप्तो भवति ? 'हंता, फुडे' हन्त-सत्यम् भगवान् तथाविधैः गन्धपुद्गलैः जम्बूद्वीपो द्वीपो व्याप्तो भवति गन्धपुद्गलानां सर्वतोऽभिसर्पणशीलत्वात् 'छउमत्थे णं गोयमा ! मणूसे तेसिं घाणपुग्गलाणं किंचि वण्णेणं वण्णं गंधेणं गंधं रसेणं रसं फासेणं फासं जाणइ पासइ ? हे गौतम ! छद्मस्थः खलु मनुष्य एतेषां घ्राणपुद्गलानां-गन्धपुद्गलानां किञ्चित्-सामान्यतः विशेषतस्तु वर्णेन-वर्णग्राहकचक्षुषा वर्णम्, गन्धेन-गन्धग्राहकघ्राणेन गन्धम्, रसेन-रसग्राहकरसनेन रसम्, स्पर्शेन स्पर्शम्, किं जानाति पश्यति ? 'भगवं' हे भदन्त ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-युक्त्योपपन्नः संभवति। भगवान् प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-छउमत्थे णं मणूसे तेसिं निज्जरापोग्गलाणं नो किंचि वण्णेणं वण्णं गंधेणं गंधं

अर्थात् तीन चुटकी बजाने में जितना समय लगता है उतने समय में तीन-सात अर्थात् इक्कीस बार चक्कर लगाकर शीघ्र आ जाय, तो हे गौतम ! उन गंध के पुद्गलों से सम्पूर्ण जम्बूद्वीप व्याप्त होता है ?

गौतमस्वामी उत्तर देते हैं-हां, स्पृष्ट होता है।

भगवान्-हे गौतम ! छद्मस्थ मनुष्य क्या उन गंध पुद्गलों को क्या सामान्य अथवा विशेष रूप से जानता हैं ? क्या वह नेत्रों से उनके वर्ण को, घ्राणेन्द्रिय से उनकी गंध को, रसनेन्द्रिय से उनके रस को और स्पर्शनेन्द्रिय से स्पर्श को जानता-देखता है ?

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् छद्मस्थ मनुष्य उन्हें नहीं जान-देख सकता।

भगवान्-हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि छद्मस्थ मनुष्य

નામક દ્વીપના ત્રણ ચપટીઓમા અર્થાત્ ત્રણ ચપટી વગાડવામા જેટલો સમય લાગે છે તેટલા સમયમા ત્રણ-સાત અર્થાત્ એકવીસ વાર ચક્કર લગાવીને શીઘ્ર આવી જાય તો હે ગૌતમ ! તે ગન્ધના પુદ્ગલોથી સમ્પૂર્ણ જમ્બૂદ્વીપ વ્યાપ્ત થાય છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી ઉત્તર આપે છે-હા, સ્પૃષ્ટ થાય છે

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છદ્મસ્થ મનુષ્ય શુ તે ગંધ પુદ્ગલોને શું સામાન્ય અથવ વિશેષ રૂપે જાણે છે ? શુ તે નેત્રથી તેમના તે વર્ણોને ઘ્રાણેન્દ્રિયથી તેની ગંધને, રસનેન્દ્રિયથી તેમના રસને અને સ્પર્શેન્દ્રિયથી સ્પર્શને જાણે-દેખે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ છદ્મસ્થ મનુષ્ય ને નથી જાણી કે દેખી શકતા.

रसेणं रसं फासेणं फासं जाणइ पासइ' हे गौतम ! तद्-अथ एतेनार्थेन एवम् उक्तरीत्या उच्यते यत्-छद्मस्थः खलु मनुष्यस्तेषां निर्जरापुद्गलानां नो किञ्चित्-सामान्यतो वा विशेषतो वा वर्णेन वर्णम्, गन्धेन गन्धम्, रसेन रसम्, स्पर्शेन स्पर्शं जानाति पश्यति 'सुहुमा णं ते पोग्गला पण्णत्ता समणाउसो ! सव्वलोगं पि य णं फुसित्ताणं चिट्ठंति' हे श्रमण ! आयुष्मन् ! गौतम ! सूक्ष्माः खलु ते पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः, सर्वलोकमपि खलु स्पृष्ट्वा तिष्ठन्ति, तथा च यथा सकलजम्बूद्वीपव्यापिनो गन्धपुद्गलाः सूक्ष्मत्वात् नो छद्मस्थानां चक्षुरादीन्द्रियगोचरा भवन्ति तथा सकललोकव्यापिनो निर्जरापुद्गला अपि छद्मस्थानां नो चक्षुरादीन्द्रियविषया भवन्तीति भावः ॥ सू० १४ ॥

केवलिसमुद्घातप्रयोजनवक्तव्यता

मूलम्-कम्हा णं भंते ! केवलिसमुग्घायं गच्छइ ? गोयमा ! केवलिस्स चत्तारि कम्मंसा अक्खीणा अवेदिया अणिज्जिण्णा भवंति, तं जहा-वेयणिज्जे आउए नामे गोए, सव्वबहुप्पएसे से वेयणिज्जे कम्मे हवइ सव्वत्थोवे आउए कम्मे हवइ, विसमं समं करेइ बंधणेहिं ठिईहिं य, विसमसमीकरणाए बंधणेहिं ठिईहि य, विसमसमीकरणयाए बंधणेहिं ठिईहि

उन निर्जरा-पुद्गलों के चक्षुरिन्द्रिय द्वारा रूप को, घ्राणेन्द्रिय द्वारा गंध को रसनेन्द्रिय द्वारा रस को और स्पर्शनेन्द्रिय द्वारा स्पर्श को नहीं जानता-देखता है। हे श्रमण ! हे आयुष्मन् गौतम ! इसका कारण यह है कि वे निर्जरा-पुद्गल अर्थात् निर्जीर्ण हुए पुद्गल सूक्ष्म होते हैं। वे सम्पूर्ण लोक में व्याप्त होकर रहते हैं। तात्पर्य यह है कि जैसे सम्पूर्ण जम्बूद्वीप में व्याप्त वे गन्ध पुद्गल छद्मस्थ की चक्षुरिन्द्रिय आदि के द्वारा ग्राह्य नहीं होते, उसी प्रकार सम्पूर्ण लोक में व्याप्त ये निर्जीर्ण पुद्गल भी सूक्ष्म होने के कारण छद्मस्थों की इन्द्रियों द्वारा ग्रहण नहीं किए जा सकते हैं। ॥ सू० १४ ॥

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! એ હેતુથી એમ કહેવાય છે કે છદ્મસ્થ મનુષ્ય તે નિર્જરા-પુદ્ગલોને ચક્ષુરિન્દ્રિય દ્વારા રૂપને, ઘ્રાણેન્દ્રિય દ્વારા ગંધને, રસનેન્દ્રિય દ્વારા રસને અને સ્પર્શનેન્દ્રિય દ્વારા સ્પર્શને નથી જાણતા-દેખતા

હે શ્રમણ, હે આયુષ્મન્ ! હે ગૌતમ ! એનુ કારણ એ છે કે તેઓ નિર્જરાપુદ્ગલ અર્થાત્ નીર્જીર્ણ થયેલ પુદ્ગલ સૂક્ષ્મ હોય છે તેઓ સમ્પૂર્ણ લોકમાં વ્યાપ્ત થઈને રહે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે જેમ જમ્બૂદ્વીપમા વ્યાપ્ત તે ગંધ પુદ્ગલો છદ્મસ્થની ચક્ષુરિન્દ્રિય આદિ દ્વારા ગ્રાહ્ય નથી થતા, એ જ પ્રકારે સમ્પૂર્ણલોકમા વ્યાપ્ત તે નિર્જીર્ણ પુદ્ગલ પણ સૂક્ષ્મ હોવાને કારણે છદ્મસ્થોની ઇન્દ્રિયો દ્વારા ગ્રહણ નથી કરી શકાતા એમ કહેલુ છે. ॥ સૂ० ૧૪ ॥

य एवं खलु केवली समोहणइ, एवं खलु समुग्घायं गच्छइ, सव्वे वि णं भंते! केवली समोहणंति, सव्वे वि णं भंते! केवलिसमुग्घायं गच्छंति? गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे, जस्साउएण तुल्लाइं, बंधणेहिं ठिईहि य। भवोवग्गहकम्माइं, समुग्घायं से ण गच्छइ ॥१॥ अगंतूणं समुग्घायं, अणंता केवलिजिणा। जरमरणविप्पमुक्का, सिद्धिं वरगतिं गया" ॥२॥, कइ समइएणं भंते! आउज्जीकरणे पण्णत्ते? गोयमा! असंखेज्जसमइए अंतोमुहुत्तिए आउज्जीकरणे पण्णत्ते, कइसमइएणं भंते! केवलिसमुग्घाए पण्णत्ते? गोयमा! अट्ठसमइए पण्णत्ते, तं जहा—पढमे समए दंडं करेइ, बीए समए कवाडं करेइ, तइए समए मंथं करेइ, चउत्थे समए लोगं पूरेइ, पंचमे समए लोयं पडिसाहरइ, छट्ठे समए मंथं पडिसाहरइ, सत्तमए समए कवाड पडिसाहरइ, अट्ठमे समए दंडं पडिसाहरइ, दंडं पडिसाहरेत्ता तओ पच्छा सरीरत्थे भवइ, से णं भंते! तहा समुग्घाए किं मण जोगं जुंजइ वइजोगं जुंजइ कायजोगं जुंजइ? गोयमा! नो मणजोगं जुंजइ नो वइजोगं जुंजइ, कायजोगं जुंजइ, कायजोगेणं भंते! जुंजमाणे किं ओरालियकायजोगं जुंजइ ओरालिय मीसा सरीरकायजोगं जुंजइ, किं वेउव्वियसरीरकायजोगं जुंजइ, वेउव्वियमीसासरीरकायजोगं जुंजइ, किं आहारगसरीरकायजोगं जुंजइ, आहारगमीसासरीरकायजोगं जुंजइ, किं कम्मगसरीरकायजोगं जुंजइ? गोयमा! ओरालियसरीरकायजोगं पि जुंजइ, ओरालियमीसासरीरकायजोगं पि जुंजइ, नो वेउव्वियसरीरकायजोगं जुंजइ, नो वेउव्वियमीसासरीरकायजोगं जुंजइ, नो आहारगसरीरकायजोगं जुंजइ, नो आहारगमीसासरीरकायजोगं जुंजइ, कम्मगसरीरकायजोगं पि जुंजइ, पढमट्ठमेसु समएसु ओरालियसरीरकायजोगं जुंजइ, बितियछट्ठसत्तमेसु समएसु ओरालियमीसासरीरकायजोगं जुंजइ, तइयचउत्थपंचमेसु समएसु कम्मगसरीरजोगं जुंजइ ॥ सू० १५ ॥

छाया-कस्मात् खलु भदन्त ! केवली समुद्घातं गच्छति ? गौतम ! केवलिनश्चत्वारः कर्मांशा अक्षीणाः अवेदिता अनिर्जीर्णा भवन्ति, तद्यथा-वेदनीयम्, आयुष्कम्, नामगोत्रम्, सर्वबहुप्रदेशं तद् वेदनीयं कर्म भवति सर्वस्तोकम् आयुष्कं कर्म भवति, विषमं समं करोति बन्धनैः स्थितिभिश्च, विषमस्य समीकरणाय बन्धनैः स्थितिभिश्च एवं खलु केवली समवहन्ति, एवं खलु समुद्घातं गच्छति. सर्वेऽपि खलु भदन्त ! केवलिनः समवहन्ति

केवलिसमुद्घात का प्रयोजन

शब्दार्थ-(कम्हा णं भंते ! केवलीसमुग्घायं गच्छइ ?) हे भगवन् ! किस प्रयोजन से केवलीसमुद्घात करते हैं ? गोयमा ! केवलिस्स चत्तारि कम्मंसा अक्खीणा) हे गौतम ! केवली के चार कर्म क्षीण नहीं हुए (अवेदिया) वेदन नहीं किए गए (अणिज्जिण्णा) निर्जरा को प्राप्त नहीं हुए (भवंति) हैं (तं जहा-वेयणिज्जे, आउए, नामे, गोए) वे इस प्रकार-वेदनीय, आयु, नाम, गोत्र (सव्व बहुप्पएसे से वेयणिज्जे कम्मे हवइ) उनका वेदनीय कर्म सब से अधिक प्रदेशों वाला होता है (सव्वत्थोवे आउए कम्मे हवइ) सब से कम उनका आयु कर्म होता है (विसमं समं करेइ) वे विषम को सम करते हैं (बंधणेहिं ठिईहि य) बन्धनों से और स्थिति से (विसमसमीकरणयाए बंधणेहिं ठिईहि य) बन्धन और स्थिति से विषम को सम करने के लिए (एवं खलु केवली समोहणइ) इस प्रकार निश्चय से केवलीसमुद्घात करते हैं (एवं खलु समुग्घायं गच्छइ) इस प्रकार समुद्घात को प्राप्त होते हैं।

(सव्वे वि णं भंते ! केवली समोहणंति ?) हे भगवन् ! क्या सभी केवली

કેવલિસમુદ્‌ઘાતનુ પ્રયોજન

શબ્દાર્થ-(कम्हा ण भंते ! केवलिसमुग्घाय गच्छइ ?) હે ભગવન્ ! કયા પ્રયોજનથી કેવલિસમુદ્‌ઘાત કરે છે ? (गोयमा ! केवलिस्स चत्तारि कम्मसा अक्खीणा) હે ગૌતમ ! કેવલીના ચાર કર્મ ક્ષીણ નથી હોતા (अवेदिया) વેદના નહીં કરાયેલા (अणिज्जिण्णा) નિર્જરાને પ્રાપ્ત નહીં થયેલા (भवंति) હોય છે.

(त जहा-वेयणिज्जे, आउए, नामे, गोए) તે આ પ્રકારે-વેદનીય, આયુ નામ, ગોત્ર (सव्व बहुपएसे से वेयणिज्जे कम्मे हवइ) તેમના વેદનીય કર્મ બધાથી અધિક પ્રદેશોવાળા હોય છે (सव्वत्थोवे आउए कम्मे हवइ) બધાથી ઓછા તેમના આયુકર્મ હોય છે. (विसमं समं करेइ) તેઓ વિષમને સમ કરે છે (बंधणेहिं ठिईहिं य) બન્ધનોથી અને સ્થિતિથી (विसमसमीकरणयाए बंधणेहिं ठिईहि य) બન્ધન અને સ્થિતિથી વિષમને સમ કરવાને માટે (एव खलु केवली समोहणइ) એ પ્રકારે નિશ્ચયથી કેવલિ કેવલીસમુદ્‌ઘાત કરે છે (एव खलु समुग्घाय गच्छइ) એ પ્રકારે સમુદ્‌ઘાતને પ્રાપ્ત થાય છે

(सव्वे वि ण भंते ! केवली समोहणंति ?) હે ભગવન્ ! શું બધા કેવલી સમવહત

सर्वेऽपि खलु भदन्त ! केवलिनः समुद्घातं गच्छन्ति ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः "यस्यायुषा तुल्यानि, बन्धनैश्च स्थितिभिश्च । भवोपग्राहककर्माणि समुद्घातं स न गच्छति ॥१॥ अगत्वा समुद्घातम् अनन्ताः केवलिनो जिनाः । जरामरणविप्रमुक्ताः सिद्धि वरगतिं गताः ॥२॥ कतिसामयिकं खलु भदन्त ! आवर्जीकरणं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! असंख्येयसामयिकम् आन्तर्मुहूर्तिकम् आवर्जीकरणं प्रज्ञप्तम्, कतिसामयिकः खलु भदन्त ! केवलिसमुद्घातः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! अष्टसामयिकः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–प्रथमे समये दण्डं

समवहत होते हैं ? (सव्वे वि णं भंते ! केवलीसमुग्घायं गच्छंति ?) हे भगवन् ! सभी केवलीसमुद्घात को प्राप्त होते हैं ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं–ऐसा नहीं होता । (जस्साउएण तुल्लाइं बंधणेहिं ठिईहि य भवोवग्गहकम्माइं) जिस के भवोपग्राही कर्म बन्धन एवं स्थिति से आयु कर्म के बराबर होते हैं (समुग्घायं से ण गच्छइ) वह केवलीसमुद्घात नहीं करता ॥१॥ (अगंतूण समुग्घायं) समुद्घात न करके (अणंता केवली जिणा) अनन्त केवलज्ञानी जिनेन्द्र (जरमरणविप्पमुक्का) जरा और मरण से सर्वथा रहित हुए हैं (सिद्धिं वरगइं गया) श्रेष्ठ गति सिद्धि को प्राप्त हुए हैं ॥२॥

(कइसमइए णं भंते ! आवज्जीकरणे पण्णत्ते) हे भगवन् ! आवर्जीकरण कितने समय का कहा गया है ? (गोयमा ! असंखेज्जइए अंतोमुहुत्तिए आउज्जीकरणे पण्णत्ते) हे गौतम ! असंख्यात समय के अन्तर्मुहूर्त्त का आवर्जीकरण कहा गया है ।

(कइसमइए णं भंते ! केवलिसमुग्घाए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! केवलिसमुद्-

थाय छे ? (सव्वे वि ण भंते ! केवलिसमुग्घाय गच्छति ?) हे भगवन् ! બધા કેવલી સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થાય છે ?(गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી–એમ નથી થતુ.

(जस्साउएण तुल्लाइ बंधणेहिं ठिईहि य भवोवग्गहकम्माइ) જેમના ભવોપગ્રાહી કર્મબન્ધન તેમજ સ્થિતિથી આયુ કર્મના બરાબર હોય છે (समुग्घाय से ण गच्छइ) તે કેવલીસમુદ્ઘાત નથી કરતા ॥ १ ॥

(अगंतूण समुग्घाय) સમુદ્ઘાત ન કરીને (अणंता केवलीजिणा) અનંત કેવલજ્ઞાની-જીનેન્દ્ર (जरामरणविप्पमुक्का) જરા અને મરણથી સર્વથા રહિત થયેલ (सिद्धिं वरगइं गया) વરગતિ સિદ્ધિને–શ્રેષ્ઠ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલા છે ॥ २ ॥

(कइ समइए भंते ! आवज्जीकरणे पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! આવર્જીકરણ કેટલા સમયના કહેલ છે ? (गोयमा ! असंखेज्ज समइए अंतोमुहुत्तिया आउज्जीकरणे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! અસખ્યાત સમયના આન્તર્મુહૂર્તિક આવર્જીકરણ કહેલ છે.

(कइ समइएणं भंते ! केवलिसमुग्घाए पण्णत्ते ? हे भगवन् ! કેવલિસમુદ્ઘાત કેટલા

करोति द्वितीयसमये कपाटं करोति, तृतीयसमये मन्थं करोति, चतुर्थे समये लोकं पूरयति, पञ्चमे समये लोकं प्रतिसंहरति, षष्ठे समये मन्थं प्रतिसंहरति, सप्तमे समये कपाटं प्रतिसंहरति, अष्टमे समये दण्डं प्रतिसंहरति, दण्डं प्रतिसंहृत्य ततः पश्चात् शरीरस्थो भवति, स खलु भदन्त ! तथा समुद्घातगतः किं मनोयोगं युनक्ति ? वचोयोगं युनक्ति ? काययोगं युनक्ति ? गौतम ! नो मनोयोगं युनक्ति, नो वचोयोगं युनक्ति काययोगं युनक्ति, काययोगं खलु भदन्त !

घात कितने समय का कहा है ? (गोयमा ! अट्ठसमइए पण्णत्ते) हे गौतम ! आठ समय का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (पढमे समए दंडं करेइ) प्रथम समय में दंड करता है (बीए समए कवाडं करेइ) दूसरे समय मे कपाट करता है (तइए समए मंथं करेइ) तीसरे समय में मन्थान करता है (चउत्थे समए लोगं पूरेइ) चौथे समय में लोक को व्याप्त करता है (पंचमे समए लोयं पडिसाहरइ) पांचवें समय में लोक पूरण को सिकोडता है (छट्ठे समए मंथं पडिसाहरइ) छठे समय में मन्थान को सिकोडता है (सत्तमए समए कवाडं पडिसाहरइ) सातवें समय में कपाट को सिकोडता है (अट्ठमे समए दंडं पडिसाहरइ) आठवें समय में दंड को सिकोडता है (दंडं पडिसाहरेत्ता) दंड को सिकोड कर (तओ पच्छा) तत्पश्चात् (सरीरत्थे भवइ) शरीरस्थ होता जाता है।

(से णं भंते ! तहा समुग्घायगए) हे भगवन् ! उस प्रकार समुद्घात प्राप्त केवली (किं मणजोगं जुंजइ) क्या मनोयोग का उपयोग लगाता है ? (वइजोगं जुंजइ ?) वचनयोग का उपयोग लगाता है ? (कायजोगं जुंजइ ?) काययोग का उपयोग लगाता है ? (गोयमा ! नो मणजोगं जुंजइ, नो वइजोगं जुंजइ, काय-

સમયના કહ્યા છે ? (गोयमा ! अट्ठसमइए पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! આઠ સમયના કહ્યા છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે-(पढमे समए दंडं करेइ) પ્રથમ સમયમાં દંડ કરે છે (बीए समए कवाडं करेइ) બીજા સમયના કપાટ કરે છે (तइए समए मंथं करेइ) ત્રીજા સમયમા મન્થાન કરે છે (चउत्थे समए लोगं पूरेइ) ચોથા સમયમા લોકને વ્યાપ્ત કરે છે (पंचमे समए लोयं पडिसाहरइ) પાંચમા સમયમાં લોકપુરણને સંકોચે છે (छट्ठे समए मंथं पडिसाहरइ) છઠ્ઠા સમયમા મન્થાનને સંકોચે છે (सत्तमए समए कवाडं पडिसाहरइ) સાતમા સમયમા કપાટને સંકોચે છે (अट्ठमे समए दंडं पडिसाहरइ) આઠમા સમયમા દંડને સંકોચે છે (दंडं परिसाहरेत्ता) દંડને સંકુચિત કરીને (तओ पच्छा) તત્પશ્ચાત્ (सरीरत्थे भवइ) શરીરસ્થ થઈ જાય છે

(से णं भंते ! तहा समुग्घाए गए) હે ભગવન્ ! એ પ્રકારે સમુદ્ઘાત પ્રાપ્ત કેવલી (किं मणजोगं जुंजइ ?) શું મનયોગનો ઉપયોગ કરે છે (वइजोगं जुंजइ) વચન યોગનો ઉપયોગ કરે છે ? (कायजोगं जुंजइ) કાયયોગનો ઉપયોગ કરે છે શું ?

(गोयमा नो मणजोगं जुंजइ, नो वइजोगं जुंजइ, कायजोगं जुंजइ !) હે ગૌતમ !

युञ्जन् किम् औदारिकशरीरकाययोगं युनक्ति? औदारिकमिश्रशरीरकाययोगं युनक्ति? किं वैक्रियशरीरकाययोगं युनक्ति, वैक्रियमिश्रशरीरकाययोग युनक्ति? किम् आहारकशरीरकाययोगं युनक्ति? आहारकमिश्रशरीरकाययोगं युनक्ति? किं कार्मणशरीरकाययोगं युनक्ति? गौतम! औदारिकशरीरकाययोगमपि युनक्ति. औदारिकमिश्रशरीरकाययोगमपि युनक्ति, नो वैक्रियशरीरकाययोगं युनक्ति, नो वैक्रियमिश्रशरीरकाययोगं युनक्ति नो आहारकशरीरकाय

जोगं जुंजइ) हे गौतम! न मनोयोग का उपयोग लगाता है, न वचनयोग का उपयोग लगाता है, काययोग का उपयोग लगाता है (कायजोगे णं जुंजमाणे किं ओरालियकायजोगं जुजइ?) काययोग का उपयोग लगाता हुआ क्या औदारिक काययोग का उपयोग लगाता है? (ओरालियमीसासरीर कायजोगं जुजइ) औदारिकमिश्रशरीर काययोग का उपयोग लगाता है? (किं वेउव्विय-सरीरकायजोगं जुंजइ?) क्या वैक्रियशरीर काययोग का उपयोग लगाता है? (वेउव्वियमीसासरीरकायजोगं जुंजइ?) वैक्रियमिश्रशरीर काययोग का उपयोग करता है? (किं आहारगसरीरकायजोगं जुंजइ?) क्या आहारकशरीर काययोग का उपयोग करता है? (आहारगमीसासरीरकायजोगं जुंजइ?) आहारकमिश्रशरीर काययोग का उपयोग करता है? (किं कम्मगसरीर कायजोगं जुंजइ?) क्या कार्मणशरीर काययोग का उपयोग करता है? (गोयमा! ओरालियसरीरकायजोगं पि जुंजइ) हे गौतम! औदारिकशरीर काययोग का भी उपयोग करता है (ओरालियमीसासरीरकायजोगं पि जुंजइ) औदारिकमिश्र-शरीर काययोग का भी उपयोग करता है (नो वेउव्वियसरीरकायजोगं जुंजइ)

મનોયોગને ઉપયોગ નથી કરતા, વચનયોગને ઉપયોગ નથી કરતા પણ કયયોગને ઉપયોગ કરે છે

(कायजोगं जुंजमाणे किं ओरालियकायजोग जुंजइ?) કાયયોગને ઉપયોગ કરી રહેલાં શુ ઔદારિક કાયયોગને ઉપયોગ કરે છે? (ओरालियमीसासरीरकायजोग जुंजइ) ઔદારિક મિશ્ર શરીર કાયયોગને ઉપયોગ કરે છે?

(किं वेउव्वियसरीरकायजोग जुंजइ?) શુ વૈક્રિય શરીર કાયયોગને ઉપયોગ કરે છે? (वेउव्वियमीसासरीरकायजोग जुंजइ?) વૈક્રિય મિશ્ર શરીર કયયોગને ઉપયોગ કરે છે?

(किं आहारगसरीरकायजोग जुजइ) શુ આહારકશરીર કાયયોગને ઉપયોગ કરે છે? (आहारगमीसासरीरकायजोग जुंजइ?) આહારક મિશ્રશરીર કાયયોગને ઉપયોગ કરે છે?

(कि कम्मगसरीरकायजोग जुंजइ) શુ કાર્મણ શરીર કાયયોગને ઉપયોગ કરે છે, (गोयमा! ओरालियसरीरकायजोग पि जुजइ) હે ગૌતમ! ઔદારિક શરીરકાયયોગને પણ ઉપયોગ કરે છે (ओरालियस्स मीसासरीरकायजोग पि जुंजइ) ઔદારિક મિશ્ર શરીર કાયયોગને પણ ઉપયોગ કરે છે.

तस्य कृतार्थत्वेन समुद्घातप्रयोजनाभावात्, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'केवलिस्स चत्तारि कम्मंसा अक्खीणा अवेइया अणिज्जिण्णा भवंति' केवलिनश्चत्वारः कर्मांशाः–कर्म प्रकारा अक्षीणाः–क्षयमप्राप्ताः, यतोऽवेदिताः अतोऽक्षीणा इत्यर्थः, कर्मणां नियमतः प्रदेशतो- विपाकतो वा वेदनात् क्षयो भवति. तदुक्तम्–'सव्वं च पएसतया भुज्जइ कम्ममणुभावओ भइयं' सर्वञ्च प्रदेशतया भुज्यते कर्मानुभावतो भक्तम्, इति, यतस्ते चत्वारः कर्मांशा अपि अवेदिता अतोऽक्षीणा इति भावः, अत एव अनिर्जीर्णाः साकल्येन आत्मप्रदेशेभ्यो नो जीर्णतां गताः भवन्ति–तिष्ठन्ति 'तं जहा–वेयणिज्जे आउए नामे गोए' तद्यथा–वेदनीयम्, आयुष्यम्, नामगोत्रं च, तत्र–'सव्वबहुप्पएसे से वेयणिज्जे कम्मे हवइ' यदा तस्य केवलिनः सर्वबहुप्रदेशं वेदनीयं कर्म भवति, नाम गोत्रञ्चापि कर्म यदा सर्वबहुप्रदेशं भवति 'सव्वत्थोवे

है ? अर्थात् केवली तो कृतकृत्य होते हैं, उनका कोई प्रयोजन शेष नहीं होता। फिर समुद्घात करने का क्या हेतु है ?

भगवान्–हे गौतम ! जब केवली के चार प्रकार के कर्म क्षीण नहीं हुए, क्योंकि उनका पूर्णतः वेदन नहीं हुआ; कर्मों का क्षय तो नियम से तभी होता है जब उनका प्रदेशों से अथवा विपाक से वेदन कर लिया जाए। कहा भी है– सभी कर्म प्रदेशों से भोगे जाते हैं, विपाक से भोगने की भजना है। तात्पर्य यह है कि कोई कर्म विपाक से भोगा जाता है, कोई नहीं भोगा जाता किन्तु प्रदेशों से नियम से भोगा जाता है। तो ये चार कर्म क्षीण नहीं हुए, क्योंकि उनका वेदन नहीं हुआ। इसी कारण उनकी निर्जरा नहीं हुई अर्थात् वे आत्मप्रदेशों से पृथक् नहीं हुए। वे चार कर्म ये हैं–वेदनीय, आयु, नाम और गोत्र। इन चार कर्मों में से जब वेदनीय कर्म सब से अधिक प्रदेशोंवाला होता है, नाम और गोत्र कर्म भी बहुत प्रदेशों वाला

કેવલિ તો કૃતકૃત્ય હોય છે, તેનુ કોઈ પ્રયોજન બાકી નથી હોતુ તો પછી સમુદ્ઘાત કરવાનો હેતુ શો છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જ્યારે કેવલિના ચાર પ્રકારના કર્મ ક્ષીણ નથી હોતાં, કેમકે તેનુ પૂર્ણપણે વેદન નથી હોતુ, કર્મોના ક્ષય તો નિયમે કરી ત્યારે થાય છે જ્યારે તેમના પ્રદેશોથી અથવા વિપાકથી વેદન કરી લેવામા આવે

કહ્યુ પણ છે–બધા કર્મ પ્રદેશોથી ભોગવાય છે, વિપાકથી ભોગવવાની ભજના છે તાત્પર્ય એ છે કે કોઈ કર્મ વિપાકથી ભોગવાય છે, કોઈ નથી ભોગવાતા પણ પ્રદેશોથી નિયમે કરી ભોગવાય છે તો તે ચાર કર્મ ક્ષીણ નથી થયા, કેમકે તેમના વેદન નથી થયાં. એ કારણે તેમની નિર્જરા નથી થઇ અર્થાત્ તેઓ આત્મપ્રદેશોથી પૃથક્ નથી થયાં.

તે ચાર કર્મો આ છે–વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર એ ચાર કર્મોથી જ્યારે વેદનીય કર્મ બધાથી અધિક પ્રદેશોવાળા હોય છે, નામ અને ગોત્રકર્મ પણ ઘણા

आउए कम्मे हवइ' सर्वस्तोकञ्च आयुष्यं कर्म भवति तदा–'विसमं समं करेइ बंधणेहिं ठिनीहि य' विषमं वेदनीयादिकं कर्म करोति बन्धनैः स्थितिभिश्च, तथा च बध्यन्ते आत्मप्रदेशैः सह योगवशात् लोलीभावेन संश्लिष्टं क्रियन्ते ये ते बन्धनाः कर्मपरमाणवः स्थितयश्च वेदनाकाला व्यपदिश्यन्ते, तथाविधै बन्धनैः स्थितिभिश्च विषमं वेदनीयादिकं कर्म समुद्घातविधिना आयुषा सह सम करोति, उक्तञ्च–'विसमं स करेइ समं समोहओ बंधणेहि ठिइए य। कम्मदव्वाइं बंधणाइं कालो ठिईतेसिं ॥१॥ विषमं स करोति समं समवहतो बन्धनैः स्थित्या च। कर्म द्रव्याणि बन्धनानि कालः स्थितिस्तेषाम् ॥१॥ इति, तदेव केवलिसमुद्घातप्रयोजनमित्याह–'विसमसमीकरणयाए बंधणेहिं ठिनीहि य एवं खलु केवली समोहणइ, एवं खलु समुग्घायं गच्छइ' विषमस्य वेदनीयादिकस्य कर्मणः समीकरणाय तथाविधैः बन्धनैः स्थितिभिश्च वेदनाकालस्वरूपाभिः, एवम्- उक्तरीत्या खलु केवलीपुरुषः समवहन्ति समुद्घातं करोति–समुद्

होता है, और आयु कर्म सब से थोडे प्रदेशो वाला होता है, तब केवली बन्धन और स्थिति से उन विषम कर्मों को सम करते हैं, जिससे चारों का एक ही साथ क्षय हो सके। योग के निमित्त से जो बंधते हैं, अर्थात् आत्मप्रदेशो के साथ एकमेक होते हैं, उन्हे बन्धन कहते है। इस प्रकार बन्धन का अर्थ है कर्म परमाणु वेदना का काल स्थिति कहलाता है। इन दोनों से केवली वेदनादि कर्मों को आयु कर्म के बराबर करते हैं। कहा भी है–'कर्म द्रव्यबन्धन कहलाते हैं और वेदनकाल को स्थिति कहते हैं। केवलीसमुद्घात द्वारा बन्धन और स्थिति से विषम कर्मों को सम करते हैं ॥१॥ यही केवलीसमुद्घात का प्रयोजन है। तात्पर्य यह है कि जब अरिहन्त केवली की आयु कम होती है और वेदनीय आदि तीन कर्मों की स्थिति एवं प्रदेश अधिक होते हैं, तब उन सब को समान करने के लिए समुद्घात किया जाता है। समुद्घात करने से उक्त

પ્રદેશોવાળા હોય છે અને આયુકર્મ બધાથી થોડા પ્રદેશો વાળા હોય છે, ત્યારે કેવલી બંધન અને સ્થિતિથી તે વિષમોને સમ કરે છે, જેથી ચારેનો એકી સાથે ક્ષય થઈ જાય છે.

યોગના નિમિત્તથી જે બંધાય છે અર્થાત્ આત્મપ્રદેશોના સાથે એક મેક થાય છે, તેમને બંધન કહે છે, એ પ્રકારે બન્ધનનો અર્થ છે કર્મ પરમાણુ વેદનાનો સમય (કાલ) સ્થિતિ કહેવાય છે એ બન્નેથી વેદનાદિ કર્મોને આયુકર્મની બરાબર કરે છે.

કહ્યું પણ છે–કર્મ દ્રવ્ય બન્ધન કહેવાય છે, અને વેદન કાલને સ્થિતિ કહે છે. કેવલીસમુદ્ઘાત દ્વારા બન્ધન અને સ્થિતિથી વિષમ કર્મોને સમ કરે છે ॥ ૧ ॥

આજ કેવલીસમુદ્ઘાતનું પ્રયોજન છે

તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે અરિહંત કેવલીનું આયુષ્ય ઓછું હોય છે અને વેદનીય આદિ ત્રણ કર્મોની સ્થિતિ તેમજ પ્રદેશ અધિક હોય છે, ત્યારે તે બધાને સમાન કરવાને માટે સમુદ્ઘાત કરાય છે, સમુદ્ઘાત કરવાથી ઉક્ત ચારે પ્રદેશ અને સ્થિતિ

घाताय प्रवर्तते इति भावः, एवं खलु समुद्घातं गच्छतीति तथाचोक्तम्–"आयुषि समाप्यमाने शेषाणां कर्मणां च यदि समाप्तिः। न स्यात् स्थितिवैषम्यात् गच्छति स ततः समुद्घातम् ॥१। स्थित्या च बन्धनेन च समीक्रियार्थं हि कर्मणां तेषाम्। अन्तर्मुहूर्तशेषे तदायुषि समुज्जिघांसति सः ॥२॥ इति, सम्प्रति विशेषपरिज्ञानार्थं गौतमः पृच्छति–'सव्वेवि णं भंते ! केवली समं हणंति, सव्वेवि णं भंते ! केवली समुग्घायं गच्छंति ?' हे भदन्त ! सर्वेऽपि केवलिनः किं समवघ्नन्ति ? समुद्घाताय प्रवर्तन्ते ? हे भदन्त ! प्रवर्तनानन्तरञ्च सर्वेऽपि केवलिनः खलु किं समुद्घातं गच्छन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! णो

चारों कर्मों के प्रदेश और स्थिति काल में समानता आ जाती है। समुद्घात न करे तो आयुकर्म पहले समाप्त हो जाय और तीन कर्म शेष रह जाए। ऐसी स्थिति में या तो तीन कर्मों के साथ वे मोक्षगति में जाएं या नवीन आयुकर्म का बन्ध करें। किन्तु ये दोनो बातें असंभव हैं। मुक्त दशा में कर्म शेष नहीं रह सकते और न केवली नवीन आयु का बन्ध ही कर सकते हैं। इसी कारण वे समुद्घात के द्वारा वेदनीयादि तीन कर्मों के प्रदेशों को विशिष्ट निर्जरा कर के तथा उनकी लम्बी स्थिति का घात कर के उन्हें आयुष्य कर्म के बराबर कर लेते हैं, जिससे चारो कर्मो का क्षय एक ही साथ होता है। कहा भी है–'आयु कर्म की समाप्ति होने के साथ यदि शेष तीन कर्मो की इस विषमता को दूर करने के लिए केवलीसमुदघात करते हैं ॥१। केवली की आयु जब अन्तर्मुहूर्त्त शेष रह जाती है तब स्थिति और बन्धन प्रदेशो से चारों कर्मों को सम करने के लिए समुद्घात करते हैं ॥२॥

अब गौतमस्वामी विशेष परिज्ञान के लिए पुनः प्रश्न करते हैं–हे भगवन् ! क्या सभी केवली समुद्घात में प्रवृत्ति करते हैं ? हे भगवन् ! समुद्घात के लिए

સમાનતા આવી જાય છે, સમુદ્દઘાત ન કરે તો આયુ કર્મ પહેલાં સમાપ્ત થઇ જાય અને ત્રણ કર્મ શેષ રહી જાય એવી સ્થિતિ કાં તો ત્રણ કર્મોની સાથે તેઓ મોક્ષગતિમાં જાય અગર નવીન આયુકર્મના બંધન કરે

પરન્તુ આ બન્ને વાતોનો અસંભવ છે. મુક્તદશામાં કર્મશેષ નથી રહી શકતા અને કેવલી નવીન આયુનું બન્ધન પણ નથી કરી શકતા એ કારણથી તેઓ સમુદ્દઘાત દ્વારા વેદનીય આદિ ત્રણ કર્મોના પ્રદેશોની વિશિષ્ટ નિર્જરા કરીને તથા તેમની લાંબી સ્થિતિનો ઘાત કરીને તેમને આયુષ્ય કર્મના બરાબર કરી લે છે, જેનાથી ચારે કર્મોનો ક્ષય એક જ સાથે થાય છે.

કહ્યું પણ છે–આયુકર્મની સમાપ્તિ થતાની સાથે પરિશેષ ત્રણ કર્મોની સમાપ્તિ ન થાય તો સ્થિતિની આ વિષમતાને દૂર કરવાને માટે કેવલિસમુદ્દઘાત કરે છે ॥ ૧ ॥

કેવલીનું આયુષ્ય જ્યારે અન્તર્મુહૂર્ત શેષ રહી જાય છે ત્યારે સ્થિતિ અને બન્ધન પ્રદેશોથી ચારે કર્મોને સમ કરવાને માટે સમુદ્દઘાત કરે છે ॥ ૨ ॥

सदृशानि भवोपग्राहकर्माणि वेदनीयनामगोत्राणि सन्ति स केवली समुद्घातं न गच्छति, सोऽकृतसमुद्घात एव तानि कर्माणि क्षपयित्वा सिद्धिशिखरमासादयति इत्यर्थः, तथाचोक्तम्-'जस्स उ तुल्लं भवइ य कम्मचउक्कं सभावतो जो य। सो अकयसमुग्घाओ सिज्झइ-जुगवं खवेऊणं" ॥१॥, यस्य तु तुल्यं भवति तु कर्मचतुष्कं स्वभावतो यश्च (समकर्मा)। सोऽकृतसमुद्घातः सिध्यति युगपत् क्षपयित्वा ॥१॥ इति, अगत्वा केवलिसमुद्घातम् अनन्ताः केवलिनो जिनाः। जरामरणविप्रमुक्ताः-जरामरणवर्जिताः सन्तः सिद्धिं वरगतिरूपां चरमगतिं गताः अनन्ताः-अनन्तसंख्यकाः केवलिनः-केवलज्ञानदर्शनशालिनः समस्तरोगशोकादिसांसारिकक्लेशविमुक्ता भवन्तीति भावः, सिद्धिश्चाशेषकर्मांशापगमेन आत्मनः स्वरूपेऽवस्थानस्वरूपा, वरगतिश्च सर्वगतिषूत्तमा अवसेया, सम्प्रति सर्वोऽपि केवली केवलिसमुद्घातं कुर्वन् प्रथमम् आवर्जीकरणमुपगच्छति, तस्माद् आवर्जीकरणं प्ररूपयितुमाह-'कइ समइए णं भंते! आउज्जीकरणे पण्णत्ते?' हे भदन्त! कति सामयिकं खलु आवर्जीकरणं प्रज्ञप्तम्?

प्राप्त हुए हैं ॥२॥ अभिप्राय यह है कि जिस केवली के वेदनीय आदि तीन कर्म प्रदेशों और स्थिति काल की अपेक्षा आयु के बराबर होते हैं वह समुद्घात नहीं करता। समुद्घात के बिना ही चारों कर्मों का एक साथ क्षय कर के वह मुक्ति प्राप्त कर लेता है। कहा है-'जिसके चारों कर्म स्वभावतः समान होते हैं, वह एक साथ उनका क्षय करके, समुद्घात किए बिना ही, सिद्धि प्राप्त करता है ॥१॥'

समस्त कर्मों का क्षय हो जाने पर आत्मा का अपने शुद्ध स्वभाव में स्थित होना सिद्धि है।

केवलि समुद्घात करने से पहले आवर्जीकरण किया जाता है, अतएव आवर्जीकरण की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन्! आवर्जीकरण करने में कितना समय लगता है?

અભિપ્રાય એ છે કે જે કેવલીનાં વેદનીય વગેરે ત્રણ કર્મ પ્રદેશો અને સ્થિતિ કાળની અપેક્ષા આયુના બરાબર હોય છે, તેઓ સમુદ્ઘાત નથી કરતાં સમુદ્ઘાતનાં વગર જ ચારેય કર્મોને એકી સાથે ક્ષય કરીને તે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી લે છે કહ્યું છે-જેનાં ચારેય કર્મ સ્વભાવતઃ સમાન હોય છે, તે એકી સાથે તેમનો ક્ષય કરીને સમુદ્ઘાત કર્યા વગર જ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે ॥ ૧ ॥

સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય થઈ ગયા પછી આત્માનુ પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવમાં સ્થિત થવુ સિદ્ધ છે

કેવલી સમુદ્ઘાત કર્યા પહેલા આવર્જીકરણ કરાય છે. તેથી આવર્જીકરણની પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! આવર્જીકરણ કરવામા કેટલો સમય લાગે છે?

तत्र आवर्जनमावर्जः–आत्मनो मोक्षम्प्रति अभिमुखीकरणम्–मोक्षम्प्रति उपयोजनमिति भावः, शुभमनोवचःकायव्यापारविशेषो वा आवर्जनम्, आवर्ज्यते अभिमुखी क्रियते मोक्षोऽनेनेति व्युत्पत्तेः, तथाचोक्तम्–'आवज्जणमुवओगो वावारो वा' इति, आवर्जनमुपयोगो व्यापारो वा इति, आवर्जितकरणमित्यपि केचित्, तदर्थस्तु तथाविध भव्यत्वेनावर्जितस्य मोक्षगमनं प्रति अभिमुखीकृतस्य करणं शुभयोगव्यापारणमावर्जितकरणमिति बोध्यः, केचित्तु 'आयोजिकाकरणम्' इत्याहुः, तदर्थश्च आ मर्यादया केवलिदृष्ट्या योजनं शुभानां योगाना व्यापारणमायोजिका तस्याः करणम् प्रत्ययः, तस्याः करणमायोजिकाकरणमित्यवसेयः, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'असंखेज्जसमइए अंतो मुहुत्तिए आउज्जीकरणे पण्णत्ते' असंख्येयसामयिकम् आन्तर्मौहूर्तिकम् आवर्जीकरण प्रज्ञप्तम्, तथा च जघन्येन अन्तर्मुहूर्तप्रमाणम् उत्कृष्टेन असंख्येयसमयप्रमाणम् आवर्जीकरणं भवतीतिभावः, आवर्जीकरणानन्तरञ्चा-

आत्मा को मोक्ष के प्रति अभिमुख करना–मोक्ष की ओर लगाना आवर्जीकरण करना कहलाता है। अथवा शुभ मन, वचन और काय आवर्जन कहलाता है, जिसके द्वारा मोक्ष आवर्जित अर्थात् अभिमुख किया जाय वह आवर्जीकरण है। कहा भी है–आवर्जन अर्थात उपयोग अथवा व्यापार। कोई–कोई इसे आवर्जित अर्थात भव्यत्व के कारण मोक्षगमन के प्रति अभिमुख, उसका जो करण अर्थात् शुभ योग को व्यापृत करना, वह आवर्जितकरण है। कोई आचार्य इसे आयोजिका करण कहते हैं, जिसका अभिप्राय है–आ अर्थात् मर्यादा से–केवली की दृष्टि से योजन करना अर्थात शुभ योगों को व्यापृत करना।

श्रीभगवान् उत्तर देते हैं–हे गौतम ! आवर्जीकरण एक अन्तर्मुहूर्त्त का होता है और उस अन्तर्मुहूर्त्त में असंख्यात समय समझना चाहिए। आशय यह है कि आवर्जीकरण का समय असंख्यात समय का अन्तर्मुहूर्त्त प्रमाण है।

આત્માને મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે અભિમુખ કરવો–મોક્ષની તરફ લગાડવો તેને આવર્જીકરણ કરવુ કહેવાય છે અથવા શુભ મન વચન અને કાયા આવર્જન કહેવાય છે. જેના દ્વારા મોક્ષ આવર્જિત અર્થાત્ અભિમુખ કરાય તે આવર્જીકરણ છે

કહ્યું પણ છે–આવર્જન અર્થાત્ ઉપયોગ અથવા વ્યાપાર કોઈ–કોઈ તેને આવર્જિત કરણ પણ કહે છે આવર્જિત અર્થાત ભવત્વના કારણે મોક્ષગતિ ગમનની પ્રાપ્તિ અભિમુખ, તેનુ જે કારણ અર્થાત્ શુભયોગને વ્યાવૃત્ત કરે છે, તે આવર્જિકરણ છે

કોઈ આચાર્ય એને આયોજિકરણ કહે છે, જેનો અભિપ્રાય આ છે–આ અર્થાત મર્યાદાથી–કેવલીની દૃષ્ટિથી યોજન કરવુ અર્થાત્ શુભ યોગોને વ્યાપ્ત કરવા

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે–હે ગૌતમ ! આવર્જીકરણ એક અન્તર્મુહૂર્તનુ હોય છે, અને તે અન્તર્મુહૂર્તમા અસખ્યાત સમય સમજવો જોઈએ આશય એ છે કે આવર્જીકરણનો જઘન્ય સમય અસખ્યાત સમયના અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે,

व्यवधानेन केवलिसमुद्घातमारभते स च कति सामयिको भवति केवलिसमुद्घात इत्याकाङ्क्षायामाह-'कइसमइए णं भंते ! केवलिसमुग्घाए पण्णत्ते ? हे भदन्त ! कतिसामयिकः-कियत्समयप्रमाणः खलु केवलिसमुद्घातः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-'गोयमा ! ' हे गौतम ! 'अट्ठसमइए पण्णत्ते' अष्टसामयिकः-अष्टसमयप्रमाणः केवलिसमुद्घातः प्रज्ञप्तः, तत्र यस्मिन् समये यत्करोति तत्प्रतिपादयति-'तं जहा- पढमे समए दंडं करेइ' तद्यथा प्रथमे समये दण्डं करोति 'बीए समए कवाडं करेइ' द्वितीये समये कपाटं करोति, 'तइए समए मंथं करेइ' तृतीये समये मन्थं करोति, 'चउत्थे समए लोग पूरेइ' चतुर्थे समये लोकं पूरयति, 'पचमे समए लोयं पडिसाहरइ' पञ्चमे समये लोकं प्रतिसंहरति-प्रतिलोमं विलोमं संहरणं करोति, 'छट्ठे समए मंथं पडिसाहरइ' षष्ठे समये मन्थं प्रतिसहरति-प्रतिलोमं विलोमं संहरणं करोति, 'सत्तमए समये कवाड पडिसाहरइ' सप्तमे समये कपाटं प्रतिसंहरति विलोमं संहरणं करोति, 'अट्ठमे समए दंडं पडिसाहरइ' अष्टमे समये दण्डं प्रतिसंहरति-प्रतिलोमं संहरणं करोति, 'दंडं पडिसाहरेत्ता तओ पच्छा सरीरत्थे भवइ' दण्डं प्रतिलोमं संहरणं कृत्वा ततः पश्चात् शरीर-

---

आवर्जीकरण के पश्चात्, विना व्यवधान के केवलिसमुद्घात आरंभ कर दिया जाता है। वह केवलिसमुद्घात कितने समय का होता है ? सो कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! केवलिसमुद्घात कितने समय का होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! केवलिसमुद्घात आठ समय का होता है। वह इस प्रकार है-केवली प्रथम समय में दण्ड करता है, दूसरे समय में कपाट करता है, तीसरे समय में मन्थान करता है, चौथे समय में लोक को पूरित करता है, पांचवे समय में लोकपूरण का संकोच करता है। छठे समय में मन्थान का संकोच करता है, सातवें समय में कपाट का संकोच करता हैं और आठवें समय में दंड का संकोच करता है। दंड का संकोच कर लेने पर पूर्ववत् शरीरस्थ हो जाता है। इस प्रकार प्रारंभ के चार समयों में आत्मप्रदेशों

આવર્જીકરણના પછી, વિના વ્યવધાનના કેવલિસમુદ્ઘાત આરંભ કરી દેવાય છે. તે કેવલિસમુદ્ઘાત કેટલા સમયનો હોય છે ? તે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેવલિસમુદ્ઘાત કેટલા સમયનો હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કેવલિસમુદ્ઘાત આઠ સમયનો હોય છે તે આ પ્રકારે છે-

પ્રથમ સમયમા દંડ કરે છે, બીજા સમયમાં કપાટ કરે છે, ત્રીજા સમયમા મંથાન કરે છે, ચોથા સમયમા લોકને પૂરિત કરે છે, પાંચમા સમયમા લોક પુરણનો સંકોચ કરે છે, છટ્ઠા સમયમાં મંથાનનો સંકોચ કરે છે, સાતમા સમયમાં કપાટનો સંકોચ કરે છે અને આઠમા સમયમા દંડનો સંકોચ કરે છે, દંડનો સંકોચ કર્યા પછી પૂર્વવત્ શરીરસ્થ થઇ જાય છે.

એ પ્રકારે પ્રારંભના ચાર સમયોમા આત્મપ્રદેશોને ફેલાવતા જાય છે અને પાછલા

स्थो भवति, तथा चात्राद्यैश्चतुर्भिः समयैः क्रमेणात्मप्रदेशानां विस्तरणं करोति यथा तथा अन्तिमैश्चतुर्भिः समयैः क्रमेण प्रतिलोमं संहरणमिति भावः, उक्तञ्च-'उड्ढं अहो य लोगंत गामिनं सो सदेहविक्खंभं। पढमे समयंमि दंडं करेइ बिइयंमि य कवाडं ॥१॥ तइय समयमि मंथं चउत्थए लोगपूरणं कुणइ। पडिलोमं साहरणं काउंतो होइ देहत्थो ॥२॥" ऊर्ध्वं मधश्च लोकान्तगामिनं स स्वदेहविष्कम्भम्। प्रथमे समये दण्डं करोति द्वितीये च कपाटम् ॥१॥ तृतीये मन्थानं चतुर्थे लोकपूरणं करोति, प्रतिलोम संहरणं कृत्वा ततो भवति देहस्थः ॥२॥ इति, अस्मिन समुद्घाते क्रियमाणे मनोयोगादि व्यापारविषये वक्तव्यतामाह-'से णं भंते! तहा समुग्घायगए किं मणजोगं जुंजइ वइजोगं जुंजइ कायजोगं जुंजइ?' हे भदन्त! स खलु केवली तथा समुद्घातगतः सन् किं मनोयोगं युनक्ति? वचोयोगं युनक्ति? काययोगं वा युनक्ति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'नो मणजोगं जुंजइ नो वइजोगं जुजइ कायजोगं जुंजइ' समुद्घातगतः केवली नो मनोयोगं युनक्ति, नो वा वचोयोगं युनक्ति अपि तु काययोगं युनक्ति, तथा च प्रयोजनाभावात् समुद्घातगतः केवली मनो-

को फैलाया जाता है और पिछले चार समयों में उन्हें सिकोडा जाता है। कहा भी है-'केवली प्रथम समय में ऊपर और नीचे लोकान्त तक तथा विस्तार में अपने देह प्रमाण दंड करते हे, दूसरे में कपाट करते हैं, तीसरे में मन्थान और चौथे में लोकपूरण करते हैं। फिर प्रतिलोम संहरण कर के अर्थात् विपरीत क्रम से संकोच कर के स्वदेहस्थ हो जाते हैं ॥१-२॥

केवलिसमुद्घात में मनोयोग आदि के व्यापार की वक्तव्यता कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन्! समुद्घातगत केवली क्या मनोयोग का व्यापार करते हैं, वचनयोग का व्यापार करते हैं अथवा काययोग का व्यापार करते हैं?

भगवान्-हे गौतम! समुद्घातगत केवली मनोयोग और वचनयोग का व्यापार नहीं करते, किन्तु काययोग का व्यापार करते हैं। काययोग में भी वे

ચાર સમયોમા તેમનો સંકોચ કરતા જાય છે

કહ્યું પણ છે-' કેવલી પ્રથમ સમયમા ઉપર અને નીચે લોકાન્ત સુધી તથા વિસ્તારમાં પોતાના દેહ પ્રમાણુ દંડ કરે છે, બીજામા કપાટ કરે છે, ત્રીજામા મન્થાન અને ચોથામાં લોક પૂરણુ કરે છે. પછી પ્રતિલોમ સંહરણુ કરીને અર્થાત્ વિપરીત ક્રમથી સંકોચ કરીને સ્વદેહસ્થ થઇ જાય છે ॥ ૧-૨ ॥

કેવલિસમુદ્ઘાતમા મનોયોગ આદિના વ્યાપારની વક્તવ્યતા કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! સમુદ્ઘાતગત કેવલી શું મનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે, વચનયોગનો વ્યાપાર કરે છે, અથવા કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! સમુદ્ઘાતગત કેવલી મનોયોગ અને વચનયોગનો વ્યાપાર નથી કરતા, પણ કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે, કાયયોગમા પણ ઔદારિક કાયયોગ અને

योगं वचोयोगं वा न व्यापारयति किन्तु केवलं काययोगं व्यापारयति; काययोगं युञ्जानोऽपि औदारिककाययोगम् औदारिकमिश्रकाययोगं कार्मणकाययोगं वा युनक्ति न तदन्यं लब्ध्युपजीवनाभावेन शेषस्य काययोगस्यासंभवात्, इत्यभिप्रायेण प्ररूपयितुमाह–'कायजोगे णं भंते ! जुंजमाणे किं ओरालियकायजोगं जुंजइ ?' हे भदन्त ! समुद्घातगतः केवली काययोगं खलु युञ्जानः किम् औदारिककाययोगं युनक्ति ? किं वा–'ओरालियमीसासरीरकायजोगं जुंजइ ?' औदारिकमिश्रशरीरकाययोगं युनक्ति ? 'किं वेउव्वियसरीरकायजोगं जुंजइ ?' किं वैक्रियशरीरकाययोगं युनक्ति ? किं वा-'वेउव्वियमीसासरीरकायजोगं जुंजइ ?' वैक्रियमिश्रशरीरकाययोगं युनक्ति ? 'किं आहारगसरीरकायजोगं जुंजइ ?' किम् आहारकशरीरकाययोगं युनक्ति ? किंवा- 'आहारगमीसासरीरकायजोगं जुंजइ ?' आहारकमिश्रशरीरकाययोगं युनक्ति ? 'किं कम्मगसरीरकायजोगं जुंजइ ?' किं कार्मणशरीरकाययोगं युनक्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'ओरालियसरीरकायजोगंपि जुंजइ' समुद्घातगतः केवलीकाययोगं युञ्जानः औदारिकशरीरकाययोगमपि युनक्ति, 'ओरालियमीसासरीर-

औदारिक काययोग, औदारिकमिश्र काययोग और कार्मण काययोग का ही व्यापार करते हैं, अन्य किसी काययोग का नहीं। यह निरूपण करने के लिए कहा गया है–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! समुद्घातगत केवली काययोग को व्यापृत करते हुए क्या औदारिक काययोग का व्यापार करते हैं ? क्या औदारिकमिश्र काययोग का व्यापार करते हैं ? क्या वैक्रियशरीर काययोग का प्रयोग करते हैं ? क्या वैक्रियमिश्रशरीर काययोग का प्रयोग करते है ? क्या आहारकशरीर काययोग का व्यापार करते हैं ? क्या आहारकमिश्रशरीर काययोग का व्यापार करते हैं ? अथवा क्या कार्मणशरीर काययोग का व्यापार करते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! समुद्घातगत केवली काययोग का व्यापार करते हुए औदारिकशरीर काययोग का भी व्यापार करते है, औदारिकमिश्रशरीर काय-

રિક મિશ્રકાય યોગને અને કાર્મણ કાયયોગને જ વ્યાપાર કરે છે, બીજા કોઇ કાયયોગને નહી, એ નિરૂપણ કરવાને માટે કહેલું છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! સમુદ્ઘાતગત કેવલી કાયયોગને વ્યાપૃત કરતા છતા શું ઔદારિક કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે, શું ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે ? શું વૈક્રિય શરીર કાયયોગને પ્રયોગ કરે છે ? શું વૈક્રિય મિશ્ર શરીરકાય યોગને પ્રયોગ કરે છે ? શું આહારક શરીર કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે, શું આહારક મિશ્ર શરીર કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે, અથવા શું કાર્મણ શરીર કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન–હે ગૌતમ ! સમુદ્ઘાતગત કેવલીકાયયોગનો વ્યાપાર કરતાં છતાં ઔદારિક શરીર કાયયોગને પણ વ્યાપાર કરે છે, ઔદારિકમિશ્ર શરીર કાયયોગને પણ

स्थो भवति, तथा चात्राद्यैश्चतुर्भिः समयैः क्रमेणात्मप्रदेशानां विस्तरणं करोति यथा तथा अन्तिमैश्चतुर्भिः समयैः क्रमेण प्रातिलोमं संहरणमिति भावः, उक्तञ्च-'उड्ढं अहो य लोगंत गामिनं सो सदेहविक्खंभं। पढमे समयंमि दंडं करेइ बिइयंमि य कवाडं ॥१॥ तइय समयमि मंथं चउत्थए लोगपूरणं कुणइ। पडिलोमं साहरण काउंतो होइ देहत्थो ॥२॥" ऊर्ध्वमधश्च लोकान्तगामिनं स स्वदेहविष्कम्भम्। प्रथमे समये दण्डं करोति द्वितीये च कपाटम् ॥१॥ तृतीये मन्थानं चतुर्थे लोकपूरणं करोति, प्रतिलोम संहरणं कृत्वा ततो भवति देहस्थः ॥२॥ इति, अस्मिन् समुद्घाते क्रियमाणे मनोयोगादि व्यापारविषयं वक्तव्यतामाह-'से णं भंते! तहा समुग्घायगए किं मणजोगं जुंजइ वइजोगं जुंजइ कायजोगं जुंजइ?' हे भदन्त! स खलु केवली तथा समुद्घातगतः मनः किं मनोयोगं युनक्ति? वचोयोगं युनक्ति? काययोगं वा युनक्ति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'नो मणजोगं जुंजइ नो वइजोगं जुंजइ कायजोगं जुंजइ' समुद्घातगतः केवली नो मनोयोगं युनक्ति, नो वा वचोयोगं युनक्ति अपि तु काययोगं युनक्ति, तथा च प्रयोजनाभावात् समुद्घातगतः केवली मनो-

को फैलाया जाता है और पिछले चार समयों में उन्हें सिकोड़ा जाता है। कहा भी है-'केवली प्रथम समय में ऊपर और नीचे लोकान्तक तथा विस्तार में अपने देह प्रमाण दंड करते हैं, दूसरे में कपाट करते हैं, तीसरे में मन्थान और चौथे में लोकपूरण करते हैं। फिर प्रतिलोम संहरण कर के अर्थात् विपरीत क्रम से संकोच कर के स्वदेहस्थ हो जाते हैं ॥१-२॥

केवलिसमुद्घात में मनोयोग आदि के व्यापार की वक्तव्यता कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन्! समुद्घातगत केवली क्या मनोयोग का व्यापार करते हैं, वचनयोग का व्यापार करते हैं अथवा काययोग का व्यापार करते हैं?

भगवान्-हे गौतम! समुद्घातगत केवली मनोयोग और वचनयोग का व्यापार नहीं करते, किन्तु काययोग का व्यापार करते हैं। काययोग में भी वे

ચાર સમયોમા તેમનો સંકોચ કરતા જાય છે

કહ્યું પણ છે-' કેવલી પ્રથમ સમયમા ઉપર અને નીચે લોકાન્ત સુધી તથા વિસ્તારમાં પોતાના દેહ પ્રમાણ દંડ કરે છે, બીજામા કપાટ કરે છે, ત્રીજામા મન્થાન અને ચોથામા લોક પૂરણ કરે છે. પછી પ્રતિલોમ સંહરણ કરીને અર્થાત્ વિપરીત ક્રમથી સંકોચ કરીને સ્વદેહસ્થ થઇ જાય છે ॥ ૧-૨ ॥

કેવલિસમુદ્ઘાતમા મનોયોગ આદિના વ્યાપારની વક્તવ્યતા કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! સમુદ્ઘાતગત કેવલી શુ મનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે, વચનયોગનો વ્યાપાર કરે છે, અથવા કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! સમુદ્ઘાતગત કેવલી મનોયોગ અને વચનયોગનો વ્યાપાર નથી કરતા, પણ કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે, કાયયોગમા પણ ઔદારિક કાયયોગ ?

योगं वचोयोगं वा न व्यापारयति किन्तु केवलं काययोगं व्यापारयति; काययोगं युञ्जानोऽपि औदारिककाययोगम् औदारिकमिश्रकाययोगं कार्मणकाययोगं वा युनक्ति न तदन्यं लब्ध्युपजीवनाभावेन शेषस्य काययोगस्यासंभवात्, इत्यभिप्रायेण प्ररूपयितुमाह— 'कायजोगे णं भंते ! जुंजमाणे किं ओरालियकायजोग जुंजइ ?' हे भदन्त ! समुद्घातगतः केवली काययोगं खलु युञ्जानः किम् औदारिककाययोग युनक्ति ? किं वा-'ओरालियमीसासरीरकायजोग जुंजइ ?' औदारिकमिश्रशरीरकाययोगं युनक्ति ? 'किं वेउव्वियसरीरकायजोगं जुंजइ ?' किं वैक्रियशरीरकाययोगं युनक्ति ? किं वा 'वेउव्वियमीसासरीरकायजोगं जुंजइ ?' वैक्रियमिश्रशरीरकाययोगं युनक्ति ? 'किं आहारगसरीरकायजोगं जुंजइ ?' किम् आहारकशरीरकाययोगं युनक्ति ? किंवा-'आहारगमीसासरीरकायजोगं जुंजइ ?' आहारकमिश्रशरीरकाययोगं युनक्ति ? 'किं कम्मगसरीरकायजोगं जुंजइ ?' किं कार्मणशरीरकाययोगं युनक्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'ओरालियसरीरकायजोगंपि जुंजइ' समुद्घातगतः केवलीकाययोगं युञ्जानः औदारिकशरीरकाययोगमपि युनक्ति, 'ओरालियमीसासरीर-

औदारिक काययोग, औदारिकमिश्र काययोग और कार्मण काययोग का ही व्यापार करते हैं, अन्य किसी काययोग का नहीं । यह निरूपण करने के लिए कहा गया है—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! समुद्घातगत केवली काययोग को व्यापृत करते हुए क्या औदारिक काययोग का व्यापार करते हैं ? क्या औदारिकमिश्र काययोग का व्यापार करते हैं ? क्या वैक्रियशरीर काययोग का प्रयोग करते हैं ? क्या वैक्रियमिश्रशरीर काययोग का प्रयोग करते हैं ? क्या आहारकशरीर काययोग का व्यापार करते हैं ? क्या आहारकमिश्रशरीर काययोग का व्यापार करते हैं ? अथवा क्या कार्मणशरीर काययोग का व्यापार करते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! समुद्घातगत केवली काययोग का व्यापार करते हुए औदारिकशरीर काययोग का भी व्यापार करते हैं, औदारिकमिश्रशरीर काय-

રિક મિશ્રકાય યોગનો અને કાર્મણ કાયયોગનો જ વ્યાપાર કરે છે, બીજા કોઇ કાયયોગનો નહી, એ નિરૂપણ કરવાને માટે કહેલુ છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સમુદ્ઘાતગત કેવલી કાયયોગને વ્યાપૃત કરતા છતા શુ ઔદારિક કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે, શુ ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે ? શુ વૈક્રિય શરીર કાયયોગનો પ્રયોગ કરે છે ? શુ વૈક્રિય મિશ્ર શરીરકાય યોગનો પ્રયોગ કરે છે ? શુ આહારક શરીર કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે, શુ આહારક મિશ્ર શરીર કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે, અથવા શુ કાર્મણ શરીર કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! સમુદ્ઘાતગત કેવલીકાયયોગનો વ્યાપાર કરતાં છતાં ઔદારિક શરીર કાયયોગનો પણ વ્યાપાર કરે છે, ઔદારિકમિશ્ર શરીર કાયયોગનો પણ

कायजोगं पि जुंजइ' औदारिकमिश्रशरीरकाययोगमपि युनक्ति, किन्तु—'नो वेउव्वियसरीरकायजोगं जुंजइ' नो वैक्रियशरीरकाययोगं युनक्ति 'नो वेउव्वियमीसासरीरकायजोगं जुंजइ' नो वा वैक्रियमिश्रशरीरकाययोगं युनक्ति, 'नो आहारगसरीरकायजोगं जुंजइ' नापि आहारकशरीरकाययोगं युनक्ति, 'नो आहारगमीसासरीरकायजोगं जुंजइ' 'नो वा आहारकमिश्रशरीरकाययोगं युनक्ति, 'कम्मगसरीरकायजोगंपि जुंजइ' किन्तु कार्मणशरीरकाययोगमपि युनक्ति तत्र 'पढमट्ठमेसु समएसु ओरालियसरीरकायजोगं जुंजइ' प्रथमेऽष्टमे च समये औदारिकशरीरकाययोगं युनक्ति 'बितियछट्ठसत्तमेसु समएसु ओरालियमीसासरीरकायजोगं जुंजइ' द्वितीय षष्ठाष्टमेषु समयेषु औदारिकमिश्रशरीरकाययोगं युनक्ति, 'तइयचउत्थ पंचमेसु समएसु कम्मगसरीरकायजोगं जुंजइ' तृतीयचतुर्थपञ्चमेषु समयेषु कार्मणशरीरकाययोगं युनक्ति, तथा च केवली समुद्घाते क्रियमाणे सति प्रथमाष्टमयोः समययोः केवलमौदारिकमेव शरीरं व्यापारयति इत्यौदारिककाययोग, द्वितीयषष्ठसप्तमेषु समयेषु च कार्मणशरीरमपि व्यापारयति इत्यौदारिकमिश्रकाययोगः, तृतीये चतुर्थे पञ्चमे च समये केवलं कार्मणशरीरमेव व्यापारयति इति कार्मणकाययोग इति भावः, उक्तञ्च भाष्ये—'न किर समुग्घायगतो मणवइयोगप्पयोयण कुणइ। ओरालियजोगं पुण जुंजइ पढमट्ठमे समए ॥१॥ उभयव्वावाराओ तम्मीसं बीयछट्ठसत्तमए। तिचउत्थपंचमे कम्मगं तु तम्मत्त चेट्ठाओ" ॥२॥, न किल समुद्घातगतो मनो वचोयोगप्रयोजनं कल्पयते। औदारिकयोगं पुनर्युनक्ति प्रथमे-

योग का भी व्यापार करते है, किन्तु वैक्रियशरीर काययोग का व्यापार नहीं करते, वैक्रियमिश्रशरीर काययोग का भी व्यापार नहीं करते, आहारकशरीरकाययोग का व्यापार नहीं करते, आहारकमिश्रशरीर काययोग का भी व्यापार नहीं करते, किन्तु कार्मणशरीर काययोग का व्यापार करते हैं। आठ समयों में से प्रथम और अष्टम समय में औदारिकशरीर काययोग का उपयोग करते हैं, दूसरे, छठे और सातवें समय में औदारिकमिश्रशरीर काययोग का प्रयोग करते हैं और तृतीय, चतुर्थ तथा पंचम समय में कार्मणशरीर काययोग का व्यापार करते हैं। भाष्य में भी कहा है—"समुद्घातगत केवली मनोयोग और

વ્યાપાર કરે છે, પણ વૈક્રિય શરીર કાયયોગને વ્યાપાર નથી કરતા, વૈક્રિય મિશ્ર શરીર કાયયોગના પણ વ્યાપાર નથી કરતા, આહારક શરીર કાયયોગને વ્યાપાર નથી કરતા, આહારક મિશ્ર શરીર કાયયોગના પણ વ્યાપાર નથી કરતા પણ કાર્મણ શરીર કાયયોગને વ્યાપાર કરે છે. આઠ સમયોમાથી પ્રથમ અને અષ્ટમ સમયમા ઔદારિક શરીરકાયયોગને ઉપયોગ કરે છે, બીજા અને છઠ્ઠા અને સાતમા સમયમા ઔદારિક મિશ્ર શરીર કાયયોગને પ્રયોગ કરે છે, અને ત્રીજા, ચોથા અને પાચમા સમયમા કાર્મણ શરીર કાયયોગને વ્યાપાર કરે છે

ભાષ્યમા પણ કહ્યુ—'સમુદ્ઘાતગત કેવલી મનોયોગ અને વચનયોગને પ્રયોગ -

ऽष्टमे समये ॥ १ ॥ उभयव्यापारो तन्मिश्रं द्वितीयषष्ठसप्तमके त्रिचतुर्थपञ्चमे कार्मणन्तु तन्मात्रचेष्टायाः ॥२॥ इति ॥ सू० १५॥

॥ केवलिसमुद्घातविशेषवक्तव्यता ॥

मूलम्-से णं भंते ! तहा समुग्घायगए सिज्झइ बुज्झइ मुच्चइ परिनिव्वाइ, सव्वदुक्खाणं अंतं करेइ ? गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे, से णं तओ पडिनियत्तइ, पडिनियत्तित्ता तओ पच्छा मणजोगं पि जुंजइ वइजोगं पि जुंजइ कायजोगं पि जुंजइ, मणजोगं जुंजमाणे किं सच्चमणजोगं जुंजइ मोसमणजोगं जुंजइ सच्चामोसमणजोगं जुंजइ असच्चामोसमणजोगं जुंजइ ? गोयमा ! सच्चमणजोगं जुंजइ नो मोसमणजोगं जुंजइ नो सच्चामोसमणजोगं जुंजइ असच्चामोसमणजोगं जुंजइ, वइजोगं जुंजमाणे किं सच्चवइजोगं जुंजइ, मोसवइजोगं जुंजइ सच्चामोसवइजोगं जुंजइ असच्चामोसवइजोगं जुंजइ ? गोयमा ! सच्चवइजोगं जुंजइ नो मोसवइजोगं जुंजइ नो सच्चामोसवइजोगं जुंजइ असच्चामोसवइजोगं पि जुंजइ, कायजोगं जुंजमाणे आगच्छेज्ज वा गच्छेज्ज वा चिट्ठेज्ज वा निसीएज्ज वा तुयट्टेज्ज वा उल्लंघेज्ज वा पलंघेज्ज वा पडिहारियं पीढफलगसेज्जासंथारगं पच्चप्पिणेज्जा ॥सू० १६॥

छाया-स खलु भदन्त ! तथा समुद्घातगतः सिध्यति बुध्यते मुच्यते परिनिर्वाति

वचनयोग का प्रयोग नहीं करते हैं। वे प्रथम एवं अष्टम समय में औदारिक योग का प्रयोग करते हैं। दूसरे, छठे और सातवें समय में औदारिकमिश्र योग का प्रयोग करते हैं और तीसरे, चौथे तथा पांचवें समय में कार्मणशरीर काययोग का व्यापार करते हैं ॥१-२॥ ॥ सू० १५ ॥

केवलिसमुद्घात की विशेष वक्तव्यता

शब्दार्थ-(से णं भंते ! तहा समुग्घायगए सिज्झइ, बुज्झइ, मुच्चइ, परिनि-

---

કરતા તેઓ પહેલા તથા આઠમા સમયમા ઔદારિક યોગના પ્રયોગો કરે છે, બીજા, છઠ્ઠા અને સાતમા સમયમાં ઔદારિક મિશ્ર યોગનો પ્રયોગ કરે છે અને ત્રીજા, ચોથા તથા પાચમા સમયમા કાર્મણ શરીર કાયયોગનો વ્યાપાર કરે ॥ ૧-૨ ॥ ॥ સૂ૦ ૧૫ ॥

કેવલિસમુદ્ઘાતની વિશેષ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ -(से ण भंते ! तहा समुग्घायगए सिज्झइ, बुज्झइ मुच्चइ, परिनिव्वाइ,

सर्वदुःखानामन्तं करोति ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, स खलु ततः प्रतिनिवर्तते प्रतिनिवर्त्य ततः पश्चाद् मनोयोगमपि युनक्ति वचोयोगमपि युनक्ति काययोगमपि युनक्ति, मनोयोगं युञ्जानः किं सत्यमनोयोगं युनक्ति, मृषामनोयोगं युनक्ति, सत्यमृषामनोयोगं युनक्ति असत्यामृषामनोयोगं युनक्ति ? गौतम ! सत्यमनोयोगं युनक्ति, नो मृषामनोयोगं युनक्ति, नो सत्यमृषामनोयोगं युनक्ति, असत्यामृषामनोयोगं युनक्ति, वचोयोगं युञ्जानः किं सत्यवचोयोगं युनक्ति, मृषावचोयोगं युनक्ति, सत्यमृषावचोयोगं युनक्ति, असत्या-

---

क्खाइ, सव्वदुक्खाणं अंतं करेइ ?) हे भगवन ! उस प्रकार समुद्घात को प्राप्त केवली सिद्ध हो जाते हैं ? बुद्ध हो जाते हैं ? मुक्त हो जाते हैं ? परिनिर्वाण प्राप्त करते हैं ? सर्वदुःखों का अन्त करते हैं ? (गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है ऐसा नहीं हो सकता (से णं तओ पडिनियत्तई) वे उससे प्रतिनिवृत्त होते हैं (पडिनियत्तित्ता) प्रतिनिवृत्त होकर (तओ पच्छा) तत्पश्चात् (मणजोगं वि जुंजइ) मनोयोग का भी व्यापार करते हैं (वइजोगं वि जुंजइ) वचनयोग का भी व्यापार करते हैं (कायजोगं वि जुंजइ) काययोग का भी व्यापार करते हैं।

(मणजोगं जुंजमाणे) मनोयोग का व्यापार करते हुए (किं सच्चमणजोगं जुंजइ ?) क्या सत्यमनोयोग का व्यापार करते हैं ? (मोसमणजोगं जुंजइ ?) क्या मृषामनोयोग का व्यापार करते हैं ? (सच्चामोसमणजोगं जुंजइ ?) सत्य मृषा मनोयोग का व्यापार करते हैं ? (असच्चामोसमणजोगं जुंजइ ?) असत्या-

---

सव्वदुःखाण अंत करेइ) હે ભગવન્ ! આ પ્રકારે સમુદ્‌ઘાતને પ્રાપ્ત કેવલિ સિદ્ધ થઈ જાય છે ? બુદ્ધ થઈ જાય છે, મુક્ત થઈ જાય છે ? પરિનિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે ? સર્વ દુ ખોનો અન્ત કરે છે ?

(गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી–એમ નથી થઈ શકતુ

(से ण तओ पडिनियत्तइ) તેઓ એનાથી પ્રતિનિવૃત્ત થાય છે (पडिनियत्तित्ता) પ્રતિનિવૃત થઈને (तओ पच्छा) તત્પશ્ચાત (मणजोगं वि जुजइ) મનોયોગનો પણ વ્યાપાર કરે છે (वइजोग वि जुजइ) વચનયોગનો પણ વ્યાપાર કરે છે (कायजोगवि जुंजइ) કાયયોગનો પણ વ્યાપાર કરે છે

(मणजोग जुजमाणे) મનોયોગનો વ્યાપર કરતાં છતાં (किं सच्चमणजोग जुंजइ ?) શુ સત્ય મનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે ? (मोसमणजोग जुंजइ ?) શુ મૃષામનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે ? (सच्चामोसमणजोग जुंजइ) સત્ય મૃષા મનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે ? (असच्चामोसमणजोग जुंजइ ?) અસત્યા મૃષા મનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે ?

(गोयमा ! सच्चमणजोग जुजइ) હે ગૌતમ ! સત્યમનોયોગનો પ્રયોગ કરે છે

मृषावचोयोगं युनक्ति ? गौतम ! सत्यवचोयोगं युनक्ति नो मृषावचोयोगं युनक्ति नो सत्य मृषावचोयोगं युनक्ति असत्यामृषावचोयोगमपि युनक्ति, काययोगं युञ्जानः आगच्छेद् वा, गच्छेद् वा, तिष्ठेद् वा, निषीदेद् वा, त्वग्वर्तयेन वा, उल्लङ्घयेद् वा, परिलङ्घयेद् वा, प्रतिहारिकं पीठफलकशय्यासंस्तारक प्रत्यर्पयेत् ॥ सू० १६ ॥

मृषामनोयोग का व्यापार करते हैं ? (गोयमा ! सच्चमणजोगं जुंजइ) हे गौतम ! सत्यमनोयोग का प्रयोग करते हैं (नो मोसमणजोगं जुंजइ) मृषामनोयोग का व्यापार नहीं करते (नो सच्चामोसमणजोगं जुंजइ) सत्यामृषामनोयोग का व्यापार नहीं करते (असच्चामोसमणजोगं जुंजइ) असत्यामृषामनोयोग का व्यापार करते हैं।

(वइजोगं जुंजमाणे) वचनयोग का प्रयोग करते हुए (किं सच्चवइजोगं जुंजइ ?) क्या सत्यवचनयोग का प्रयोग करते हैं ? (मोसवइजोगं जुंजइ ?) मृषा वचनयोग का प्रयोग करते हैं ? (सच्चामोसवइजोगं जुंजइ असच्चामोसवइजोगं जुंजइ ?) सत्यमृषा अथवा असत्यमृषा वचनयोग का प्रयोग करते हैं ? (गोयमा ! सच्चवइजोगं जुंजइ) हे गौतम ! सत्यवचनयोग का प्रयोग करते हैं (नो मोस वइजोगं जुंजइ) मृषावचनयोग का व्यापार नहीं करते (नो सच्चामोसवइजोगं जुंजइ) सत्यमृषा वचनयोग का व्यापार नहीं करते (असच्चामोसवइजोगं वि जुंजइ) असत्यामृषावचनयोग का भी प्रयोग करते हैं।

(कायजोगं जुंजमाणे) काययोग का प्रयोग करते हुए (आगच्छेज्ज वा) आते हैं (गच्छेज्ज वा) जाते हैं (चिट्ठेज्ज वा) ठहरते हैं (निसीएज्ज वा) बैठते हैं (तुयट्टेज्ज वा) लेटते हैं (उल्लंघेज्ज वा) लांघते हैं (पलंघेज्ज वा) विशेष रूप से लांघते हैं

(नो मोसमणजोग जुंजइ) मृषा मनोयोगनो व्यापार नथी करता (नो सच्चामोसमणजोगं जुंजइ) सत्यामृषा मनोयोगनो प्रयोग पण नथी करता (असच्चामोसमणजोग जुंजइ) असत्यामृषा मनोयोगना व्यापार करे छे

(वइजोग जुंजमाणे) वचनयोगना प्रयोग करता छता (किं सच्चवइजोग जुंजइ ?) शु सत्य वचनयोगना प्रयोग करे छे ? (मोसवइजोग जुंजइ) मृषावचनयोगनो प्रयोग करे छे, (सच्चामोसवइजोग जुंजइ) शुं सत्यमृषा वचनप्रयोग करे छे ? (अहवा) अथवा (असच्चामोस वइजोगं जुंजइ) असत्यामृषा वचननो योगनो प्रयोग करे छे ?

(गोयमा ! सच्चवइजोग जुंजइ) हे गौतम ! सत्यवचनयोगनो उपयोग करे छे. (नो मोसवइजोग जुंजइ) मृषा वचनयोगनो व्यापार नथी करता (नो सच्चामोसवइजोग जुंजइ) सत्य-मृषा वचनयोगनो व्यापार नथी करता (असच्चामोसवइजोगपि जुंजइ) असत्य-मृषा वचनयोगनो प्रयोग करे छे

(कायजोग जुंजमाणे) काययोगनो प्रयोग करता (आगच्छेज्ज वा) आवे छे (गच्छेज्ज वा) जाय छे (चिट्ठेज्ज वा) रोकाय छे (निसीएज्ज वा) बेसे छे (तुयट्टेज्ज वा) सूवे छे (उल्लंघेज्ज

गस्य च वक्ष्यमाणरीत्या सिद्धयगमनात्, 'से णं तओ पडिनियत्तइ,' स खलु समुद्घात गतः केवली ततः समुद्घातात् प्रतिनिवर्तते 'पडिनियत्तित्ता तओ पच्छा मणजोगं पि जुंजइ' समुद्घातात् प्रतिनिवृत्य ततः-प्रतिनिवर्तनात् पश्चात्-अनन्तरम्-मनोयोगमपि युनक्ति, 'वइजोगं पि जुंजइ कायजोगं पि जुंजइ' वचोयोगमपि युनक्ति काययोगमपि युनक्ति; व्यापारयति तथाहि-स भगवान् केवली भवधारणीयकर्मसु नामगोत्रवेदनीयेषु अवर्ण्यमहामहिमसमुद्घातवशेन प्रचुरेषु आयुषा सह समीकृतेष्वपि अन्तर्मुहूर्तभाविपरमपद-त्वतस्तस्मिन् काले अनुत्तरौपपातिकादि देवेन मनसा पृष्टः सन् तद् व्याकर्तुं मनः पुद्गलान् आदाय मनोयोगं युङ्क्ते, तमपि मनोयोगं सत्यम् असत्यामृषारूपं वा युनक्ति इत्यभिप्रायेणाह-'मणजोगं जुंजमाणे किं सच्चमणजोगं जुंजइ मोसमणजोगं जुंजइ सच्चामोसमणजोगं जुंजइ असच्चामोसमणजोगं जुंजइ?' मनोयोगं युञ्जानो-व्यापारयन् किं सत्यमनोयोगं युनक्ति-व्यापारयति? किं वा मृषा मनोयोगं युनक्ति? किंवा सत्यमृषामनोयोग

सिद्धि प्राप्त नहीं होती। समुद्घातगत केवलिसमुद्घात से निवृत्त होते हैं और निवृत्त होने के पश्चात् मनोयोग का भी व्यापार करते हैं, वचनयोग का भी व्यापार करते हैं और काययोग का भी व्यापार करते हैं। तात्पर्य यह है कि वे केवली भगवान् वचनागोचर महिमा से युक्त केवलिसमुद्घात के द्वारा विषम स्थिति वाले नाम, गोत्र और वेदनीय कर्म को आयुकर्म के बराबर स्थिति वाला बना लेते हैं। उस समय अन्तर्मुहूर्त में ही उन्हें परमपद की प्राप्ति होने वाली होती है। परन्तु उस काल में भी अनुत्तरौपपातिक देवों द्वारा मन से पूछे हुए प्रश्न का मनोवर्गणा के पुद्गलों को ग्रहण कर के मनोयोग का व्यापार करते हैं। वह मनोयोग सत्य मनोयोग अथवा असत्यामृषामनोयोग होता है इस अभिप्राय से कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन्! मनोयोग का व्यापार करते हुए केवली सत्य-मनोयोग का व्यापार करते हैं अथवा मृषामनोयोग का व्यापार करते हैं? या

સમુદ્ઘાત કેવલીસમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત થાય છે અને નિવૃત્ત થયા પછી મનોયોગનો પણ વ્યાપાર કરે છે, વચનયોગનો પણ વ્યાપાર કરે છે અને કાયયોગનો પણ વ્યાપાર કરે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે તેઓ કેવલી સમુદ્ઘાત દ્વારા વિષમ સ્થિતિવાળા નામ, ગોત્ર અને વેદનીય કર્મને આયુકર્મની બરાબર સ્થિતિવાળા બનાવી લે છે

તે સમયે અન્તર્મુહૂર્તમા જ તેમને પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય છે. પરંતુ તે સમયમાં પણ અનુત્તરોપપાતિક દેવો દ્વારા મનથી પૂછેલા પ્રશ્નનો મનોવર્ગણાના પુદ્ગલો ગ્રહણ કરીને મનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે તે મનોયોગ સત્યમનોયોગ અથવા અસત્યામૃષામનોયોગ હોય છે આ અભિપ્રાયથી કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! મનોયોગનો વ્યાપાર કરતા કેવલી સત્ય મનોયોગનો

युनक्ति ? किं वा असत्यामृषा मनोयोगं युनक्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सच्चमणजोगं जुंजइ' समुद्घातात् प्रतिनिवृत्तः सन् केवली सत्यमनोयोगं युनक्ति 'नो मोसमणजोगं जुंजइ' नो मृषामनोयोगं युनक्ति 'नो सच्चामोसमणजोगं जुंजइ' नो सत्यमृषामनोयोगं युनक्ति तस्य क्षीणरागादित्वात्, किन्तु 'असच्चामोसमणजोगं जुंजइ' असत्यामृषा मनोयोगं युनक्ति 'वइजोगं जुंजमाणे' वचोयोगं युञ्जानः समुद्घातात् प्रतिनिवृत्तः केवली 'किं सच्चवचोजोगं जुंजइ' किं सत्यवचोयोगं युनक्ति ? किं वा 'मोसवइजोगं जुंजइ' मृषावचोयोगं युनक्ति ? किं वा-'सच्चामोसवइजोगं जुंजइ' सत्यमृषावचोयोगं युनक्ति ?' किं वा 'असच्चामोसवइजोगं जुंजइ ?' असत्यामृषावचोयोगं युनक्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सच्चवइजोगं जुंजइ' समुद्घातात् प्रतिनिवृत्तः केवली सत्यवचोयोगं युनक्ति 'नो मोसवइजोगं जुंजइ' नो मृषावचोयोगं युनक्ति 'नो सच्चामोसवइजोगं जुंजइ' नो वा सत्यमृषा वचोयोगं युनक्ति, तस्य क्षीणरागादित्वात्, अपि तु 'असच्चामोसवइजोगं पि

सत्यमृषामनोयोग का व्यापार करते हैं ? अथवा असत्यामृषामनोयोग का व्यापार करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! समुद्घात से निवृत्त केवली सत्यमनोयोग का व्यापार करते हैं, मृषामनोयोग का व्यापार नहीं करते, सत्यमृषामनोयोग का भी व्यापार नहीं करते, किन्तु असत्यामृषा मनोयोग का व्यापार करते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वचनयोग का प्रयोग करते हुए समुद्घात से निवृत्त केवली क्या सत्यवचनयोग का प्रयोग करते हैं, मृषा वचनयोग का प्रयोग करते हैं, सत्यमृषा वचनयोग का प्रयोग करते हैं अथवा असत्यामृषा वचनयोग का प्रयोग करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! समुद्घात से निवृत्त केवली सत्यवचनयोग का प्रयोग करते हैं, मृषा वचनयोग का प्रयोग नहीं करते, सत्यमृषा वचनयोग का प्रयोग

વ્યાપાર કરે છે? અથવા મૃષા મનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે? અથવા અસત્ય મૃષા મનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત કેવલી સત્ય મનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે, મૃષા મનોયોગનો વ્યાપાર નથી કરતા, સત્યમૃષા મનોયોગનો પણ વ્યાપાર નથી કરતાં, પરન્તુ અસત્યામૃષા મનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વચનયોગનો પ્રયોગ કરતા સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત કેવલી શું સત્ય વચનયોગનો પ્રયોગ કરે છે, મૃષા વચનયોગનો પ્રયોગ કરે છે? સત્ય મૃષા વચનયોગનો પ્રયોગ કરે છે? અથવા અસત્ય મૃષા વચનયોગનો પ્રયોગ કરે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત કેવલી સત્ય વચનયોગનો પ્રયોગ કરે છે, મૃષાવચનયોગનો પ્રયોગ કરતા નથી, સત્યમૃષા વચનયોગનો પણ પ્રયોગ નથી

जुंजइ' असत्यामृषा वचोयोगमपि युनक्ति, अपिना पूर्वोक्तं मनोयोगमपि युनक्तीत्यर्थः आगमनादौ चौदारिकादिकाययोगमपि युनक्ति समुद्घातात् प्रतिनिवृत्तः केवली, इत्याह–'कायजोगं जुंजमाणे आगच्छेज्ज वा गच्छेज्ज वा चिट्ठेज्ज वा' काययोगं युञ्जानः केवली आगच्छेद् वा गच्छेद् वा तिष्ठेद् वा 'निसीएज्ज वा' निषीदेद् वा 'तुयट्टेज्ज वा, उल्लंघेज्ज वा पलंघेज्ज वा' त्वग् वर्तयेद् वा–पार्श्वपरिवर्तनं कुर्यात्, उल्लङ्घयेद् वा, पलङ्घयेद् वा 'पडिहारियं पीढफलगसेज्जासंथारगं पच्चप्पिणेज्जा' प्रातिहारिकं वा पीठफलकशय्यासंस्तारकं प्रत्यर्पयेद्–यत आनीत तस्मै समर्पयेत्, तथा च कायवशात् केवली समुद्घातात् प्रतिनिवृत्तोऽपि कुतश्चित् स्थानात् विवक्षिते स्थाने आगच्छेत, क्वापि गच्छेद् वा, ऊर्ध्वस्थानेन वा अवतिष्ठेत, निषीदेद् वा, तथाविधश्रमापनोदाय त्वग्वर्तनं वा कुर्यात्, विवक्षिते स्थाने वा तथाविधसम्पातिमसत्त्वसंकुलां भूमिं विलोक्य तत्परिहाराय प्राणिरक्षार्थं मुल्लङ्घनं वा प्रलङ्घनं वा कुर्यात्, तत्र स्वाभाविकपादविक्षेपापेक्षया किञ्चिदधिकतरः पादविक्षेपः उल्लङ्घनं व्यपदिश्यते, स एवातिविकटः पादविक्षेपः प्रलङ्घनमुच्यते ॥ सू० १६ ॥

नहीं करते, असत्यामृषा वचनयोग का प्रयोग करते है।

समुद्घात से निवृत्त केवली गमनागमन आदि शारीरिक क्रियाएं करते हुए औदारिक आदि काययोग का भी प्रयोग करते हैं, यह कहते हैं–काययोग का प्रयोग करते हुए केवली आगमन करते हैं, गमन करते हैं, ठहरते हैं, बैठते हैं, लेटते हैं–पसवाडा बदलते हैं, उल्लंघन एवं प्रलघन करते हैं, अर्थात् एक स्थान से दूसरे स्थान पर आते जाते हैं, खडे होते हैं बैठते हैं, श्रम को दूर करने के लिए पसवाडा बदलते हैं, किसी जगह उडते–फिरते जीवजन्तु हों और भूमि उनसे व्याप्त हो तो उनकी रक्षा के लिए उल्लंघन और प्रलंघन भी करते हैं। स्वाभाविक चाल में जो डग भरी जाती है, उससे कुछ लम्बी डग भरना उल्लंघन कहलाता है। अति विकट चरणन्यास को प्रलघन कहते हैं।॥ सू० १६ ॥

કરતા, અસત્યમૃષા વચનયોગનો પ્રયોગ કરે છે.

સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત કેવલી ગમનાગમન વગેરે શારીરિક ક્રિયાઓ કરતા ઔદારિક વગેરે કાયયોગનો પણ પ્રયોગ કરે છે, આ કહે છે–કાયયોગનો પ્રયોગ કરતા કેવલી આગમન કરે છે, ગમન કરે છે, રોકાય છે, બેસે છે, સૂવે છે, પસવાડા બદલે છે, ઉલ્લંઘન અને પ્રલઘન કરે છે–અર્થાત્ એક સ્થાનેથી બીજા સ્થાન પર આવે–જાય છે, ઊભા થાય છે, બેસે છે, શ્રમને દૂર કરે છે, પસવાડા બદલે છે, કોઈ જગ્યાએ ઉડતા ફરતાં જીવ–જંતુઓ અને ભૂમિ તેમનાથી વ્યાપ્ત હોય તો તેમની રક્ષા માટે ઉલ્લઘન અને પ્રલઘન પણ કરે છે સ્વાભાવિક ચાલમા જે ડગલુ ભરાય છે, તેનાથી થોડુ લાંબુ ડગલુ ભરવુ–ને ઉલ્લઘન કહેવાય છે- અતિવિકટ ચરણન્યાસને પ્રલઘન કહે છે. ॥ સૂ૦૧૬ ॥

मूलम्—से णं भंते ! तहा सजोगी सिज्झइ जाव अंतं करेइ ? गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे, से णं पुव्वामेव सण्णिस्स पंचिंदियपज्जत्तगस्स जहण्णजोगिस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं पढमं मणजोगं निरुंभइ, तओ अणंतरं बेइंदियपज्जत्तगस्स जहण्णजोगिस्स हेट्ठा असंखिज्जगुण परिहीणं दोच्चं वइजोगं निरुंभइ, तओ अणंतरं च णं सुहुमस्स पणग जीवस्स अपज्जत्तयस्स जहण्णजोगिस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं तच्चं कायजोगं निरुंभइ, से णं एएणं उवाएणं पढमं मणजोगं निरुंभइ, मणजोगं निरुंभित्ता वइजोगं निरुंभइ, वइजोगं निरुंभित्ता कायजोगं निरुंभइ, कायजोगं निरुंभित्ता जोगनिरोहं करेइ, जोगनिरोहं करेत्ता अजोगत्तं पाउणइ अजोगयं पाउणित्ता ईसिं हस्सपंचक्खरुच्चारणद्धाए असंखेज्जइसमइयं अंतोमुहुत्तियं सेलेसिं पडिवज्जइ, पुव्वरइयगुणसेढीयं च णं कम्मं, तीसे सेलेसिमद्धाए असंखेज्जाहिं गुणसेढीहिं असंखेज्जे कम्मखंधे खवयइ, खवइत्ता वेयणिज्जाउणामगोत्ते इच्चेते चत्तारि कम्मंसे जुगवं खवेइ जुगवं खवेत्ता ओरालियतेयाकम्मगाइं सव्वाहिं विप्पजहणाहिं विप्पजहइ, विप्पजहित्ता उज्जुसेढीपडिवण्णो अफुसमाणगईए एगसमएणं अविग्गहेणं उड्ढं गंता सागारोवउत्ते सिज्झइ बुज्झइ मुच्चइ सव्वदुक्खाणं अंतं करेइ, तत्थ सिद्धो भवइ, ते णं तत्थ सिद्धा भवंति असरीरा जीवघणा दंसणणाणोवउत्ता णिट्ठियट्ठा णीरया णिरेयणा वितिमिरा विसुद्धा सासयमणागयद्धं कालं चिट्ठंति से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—ते णं तत्थ सिद्धा भवंति असरीरा जीवघणा दंसणणाणोवउत्ता निट्ठियट्ठा नीरया निरेयणा वितिमिरा विसुद्धा सासयमणागयद्धं कालं चिट्ठंति ? गोयमा ! से जहा नामए बीयाणं अग्गिदड्ढाणं पुणरवि अंकुरुप्पत्ती ण भवइ, एवामेव सिद्धाण वि कम्मबीएसु दड्ढेसु पुणरवि जम्मुप्पत्ती ण भवइ, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ ते णं तत्थ सिद्धा भवंति असरीरा जीवघणा दंसणणाणोवउत्ता णिट्ठियट्ठा णीरया णिरेयणा वितिमिरा विसुद्धा सासय-

सगाग यद्धं कालं चिट्ठंति त्ति-निच्छिण्णसव्वदुक्खा जाइजरामरणबंधण-विमुक्का, सासयमव्वाबाहं चिट्ठंति सुही सुहंपत्ता ॥१॥ ॥सू० १७॥

इति पण्णवणाए भगवईए समुग्घायपयं छत्तीसइमं पय समत्तं ॥३६॥

छाया-स खलु भदन्त ! तथा सयोगी सिध्यति यावद् अन्तं करोति ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, स खलु पूर्वमेव संज्ञिनः पञ्चेन्द्रियपर्याप्तस्य जघन्ययोगिनः अधस्तात् असंख्येयगुणपरिहीन प्रथमं मनोयोगं निरुणद्धि, ततोऽनन्तरं द्वीन्द्रियपर्याप्तस्य जघन्ययोगि-

शब्दार्थ-(से णं तहा सजोगी सिज्झइ जाव अंतं करेइ) वह उस प्रकार के सयोगी सिद्ध होते है यावत् अन्त करते हैं ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (से णं) वह (पुव्वामेव) पहले ही (सण्णिस्स) संज्ञी (पंचिंदियपज्जत्तयस्स) पंचेन्द्रिय पर्याप्त (जहण्णजोगिस्स) जघन्ययोग वाले का (हेट्ठा) नीचे (असंखेज्जगुणपरिहीणं) असंख्यातगुण हीन (पढमं) पहले (मणजोगं) मनोयोग को (निरुंभइ) रोकते हैं (तओ अणंतरं) उसके बाद (बेइंदियपज्जत्तस्स) द्वीन्द्रिय पर्याप्त के (जहण्णजोगिस्स) जघन्य योगवाले के (हेट्ठा) नीचे (असंखिज्जगुणपरिहीणं) असंख्यात गुण हीन (दोच्चं) दूसरे (वइजोगं) वचनयोग का (निरुंभइ) निरोध करता है (तओ अणंतरं) तदनन्तर (च णं) और (सुहुमस्स पणगजीवस्स) सूक्ष्म पनक जीव के (अपज्जत्तयस्स) अपर्याप्त के (जहण्णजोगिस्स) जघन्य योग वाले के (हेट्ठा) नीचे (असंखेज्जगुणपरिहीणं) असंख्यातगुण हीन (तच्चं कायजोगं निरुंभइ) तीसरे काययोग का निरोध करते हैं (से णं) वह केवली (एएण उवाएणं) इस उपाय से (पढमं मणजोगं

શબ્દાર્થ-(से ण तहा सजोगी सिज्झइ जाव अंत करेइ) તેઓ તે પ્રકારના સયોગી સિદ્ધ હોય છે યાવત્ અન્ત કરે છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી

(से ण) તે (पुव्वामेव) પહેલા જ (सण्णिस्स) સંજ્ઞી (पचिंदियपज्जत्तयस्स) પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત (जहण्णजोगिस्स) જઘન્ય યોગવાળાના (हेट्ठा (असंखेज्जइगुणपरिहीण) અસંખ્યાત ગુણહીન (पढम) પહેલા (मणजोग) મનોયોગને (निरुंभइ) રોકે છે.

(तओ अणंतर) તે પછી (वेइंदियपज्जत्तयस्स) દ્વિન્દ્રીય પર્યાપ્તના (जहण्णजोगिस्स) જઘન્ય યોગવાળાના (हेट्ठा) નીચે (असंखिज्जगुणपरिहीण) અસંખ્યાત ગુણહીન (दोच्चं) બીજા (वइजोग) વચનયોગનો (निरुंभइ) નિરોધ કરે છે.

(तओ अणंतर) તે પછી (च ण) અને (सुहुमस्स पणगजीवस्स) સૂક્ષ્મ પનક જીવના (अपज्जत्तयस्स) અપર્યાપ્તના (जहण्णजोगिस्स) જઘન્ય યોગવાળાના (हेट्ठा) નીચે (असंखेज्ज गुणपरिहीणं) અસંખ્યાત ગુણહીન (तच्च कायजोग निरुंभइ) ત્રીજા કાયયોગનો નિરોધ કરે છે. (से ण एएण उवाएण) તે કેવલી આ ઉપાયથી (पढम मणजोग निरुंभइ) પ્રથમ

मूलम्—से णं भंते ! तहा सजोगी सिज्झइ जाव अंतं करेइ ? गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे, से णं पुव्वमेव सण्णिस्स पंचिंदियपज्जत्तगस्स जहण्णजोगिस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं पढमं मणजोगं निरुंभइ, तओ अणंतरं बेइंदियपज्जत्तगस्स जहण्णजोगिस्स हेट्ठा असंखिज्जगुण परिहीणं दोच्चं वइजोगं निरुंभइ, तओ अणंतरं च णं सुहुमस्स पणग जीवस्स अपज्जत्तयस्स जहण्णजोगिस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं तच्चं कायजोगं निरुंभइ, से णं एएणं उवाएणं - पढमं मणजोगं निरुंभइ, मणजोगं निरुंभित्ता वइजोगं निरुंभइ, वइजोगं निरुंभित्ता कायजोगं निरुंभइ, कायजोगं निरुंभित्ता जोगनिरोहं करेइ, जोगनिरोहं करेत्ता अजोगत्तं पाउणइ अजोगयं पाउणित्ता ईसिं हस्सपंचक्खरुच्चारणद्धाए असंखेज्जइसमइयं अंतोमुहुत्तियं सेलेसिं पडिवज्जइ, पुव्वरइयगुणसेढीयं च णं कम्मं, तीसे सेलेसिमद्धाए असंखेज्जाहिं गुणसेढीहिं असंखेज्जे कम्मखंधे खवयइ, खवइत्ता वेयणिज्जाउणामगोत्ते इच्चेते चत्तारि कम्मंसे जुगवं खवेइ जुगवं खवेत्ता ओरालियतेयाकम्मगाइं सव्वाहिं विप्पजहणाइं विप्पजहइ, विप्पजहित्ता उज्जुसेढी पडिवण्णो अफुसमाणगईए एगसमएणं अविग्गहेणं उड्ढं गंता सागारोवउत्ते सिज्झइ बुज्झइ मुच्चइ सव्वदुक्खाणं अंतं करेइ, तत्थ सिद्धो भवइ, ते णं तत्थ सिद्धा भवंति असरीरा जीवघणा दंसणणाणोवउत्ता णिट्ठियट्ठा णीरया णिरेयणा वितिमिरा विसुद्धा सासयमणागयद्धं कालं चिट्ठंति से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—ते णं तत्थ सिद्धा भवंति असरीरा जीवघणा दंसणणाणोवउत्ता निट्ठियट्ठा नीरया निरेयणा वितिमिरा विसुद्धा सासयमणागयद्धं कालं चिट्ठंति ? गोयमा ! से जहा नामए बीयाणं अग्गिदड्ढाणं पुणरवि अंकुरुप्पत्ती ण भवइ, एवामेव सिद्धाण वि कम्मबीएसु दड्ढेसु पुणरवि जम्मुप्पत्ती ण भवइ, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ ते णं तत्थ सिद्धा भवंति असरीरा जीवघणा दंसणणाणोवउत्ता णिट्ठियट्ठा णीरया णिरेयणा वितिमिरा विसुद्धा सासय-

सआगयद्धं कालं चिट्ठंति त्ति-निच्छिण्णसव्वदुक्खा जाइजरामरणबंधण-विमुक्का, सासयमव्वाबाहं चिट्ठंति सुही सुहंपत्ता ॥१॥ ॥सू० १७॥

इति पण्णवणाए भगवईए समुग्घायपयं छत्तीसइमं पयं समत्तं ॥३६॥

छाया-स खलु भदन्त ! तथा सयोगी सिध्यति यावद् अन्तं करोति ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, स खलु पूर्वमेव संज्ञिनः पञ्चेन्द्रियपर्याप्तस्य जघन्ययोगिनः अधस्ताद् असंख्येयगुणपरिहीनं प्रथमं मनोयोगं निरुणद्धि, ततोऽनन्तरं द्वीन्द्रियपर्याप्तस्य जघन्ययोगि-

---

शब्दार्थ-(से णं तहा सजोगी सिज्झइ जाव अंतं करेइ) वह उस प्रकार के सयोगी सिद्ध होते है यावत् अन्त करते हैं ? (गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (से णं) वह (पुव्वामेव) पहले ही (सण्णिस्स) संज्ञी (पंचिंदियपज्जत्तयस्स) पंचेन्द्रिय पर्याप्त (जहण्णजोगिस्स) जघन्ययोग वाले का (हेट्ठा) नीचे (असंखेज्जगुणपरिहीणं) असंख्यातगुण हीन (पढमं) पहले (मणजोगं) मनोयोग को (निरुंभइ) रोकते हैं (तओ अणंतरं) उसके बाद (बेइंदियपज्जत्तस्स) द्वीन्द्रिय पर्याप्त के (जहण्णजोगिस्स) जघन्य योगवाले के (हेट्ठा) नीचे (असंखिज्जगुणपरिहीणं) असंख्यात गुण हीन (दोच्चं) दूसरे (वइजोगं) वचनयोग का (निरुंभइ) निरोध करता है (तओ अणंतरं) तदनन्तर (च णं) और (सुहुमस्स पणगजीवस्स) सूक्ष्म पनक जीव के (अपज्जत्तयस्स) अपर्याप्त के (जहण्णजोगिस्स) जघन्य योग वाले के (हेट्ठा) नीचे (असंखेज्जगुणपरिहीणं) असंख्यातगुण हीन (तच्चं कायजोगं निरुंभइ) तीसरे काययोग का निरोध करते हैं (से णं) वह केवली (एएणं उवाएणं) इस उपाय से (पढमं मणजोगं

શબ્દાર્થ -(से ण तहा सजोगी सिज्झइ जाव अंत करेइ) તેઓ તે પ્રકારના સયોગી સિદ્ધ હોય છે યાવત્ અંત કરે છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી

(से ण) તે (पुव्वामेव) પહેલા જ (सण्णिस्स) સંજ્ઞી (पंचिंदियपज्जत्तयस्स) પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત (जहण्णजोगिस्स) જઘન્ય યોગવાળાના (हेट्ठा (असंखेज्जइगुणपरिहीण) અસંખ્યાત ગુણહીન (पढम) પહેલા (मणजोग) મનોયોગને (निरुंभइ) રોકે છે.

(तओ अणंतर) તે પછી (वेइंदियपज्जत्तयस्स) દ્વિન્દ્રીય પર્યાપ્તના (जहण्णजोगिस्स) જઘન્ય યોગવાળાના (हेट्ठा) નીચે (असंखिज्जगुणपरिहीण) અસંખ્યાત ગુણહીન (दोच्चं) બીજા (वइजोग) વચનયોગનો (निरुंभइ) નિરોધ કરે છે.

(तओ अणंतर) તે પછી (च ण) અને (सुहुमस्स पणगजीवस्स) સૂક્ષ્મ પનક જીવના (अपज्जत्तयस्स) અપર્યાપ્તના (जहण्णजोगिस्स) જઘન્ય યોગવાળાના (हेट्ठा) નીચે (असंखेज्जगुणपरिहीणं) અસંખ્યાત ગુણહીન (तच्च कायजोग निरुंभइ) ત્રીજા કાયયોગનો નિરોધ કરે છે. (से ण एएण उवाएणं) તે કેવલી આ ઉપાયથી (पढम मणजोग निरुंभइ) પ્રથમ

नोऽपर्याप्तकात् असंख्येयगुणपरिहीनं द्वितीयं वचोयोगं निरुणद्धि, ततोऽनन्तरञ्च खलु सूक्ष्मस्य पनकजीवस्यापर्याप्तकस्य जघन्ययोगिनोऽपर्याप्तकात् असंख्येयगुणपरिहीनं तृतीयं काययोगं निरुणद्धि, स खलु एतेन उपायेन-प्रथमं मनोयोगं निरुणद्धि मनोयोगं निरुध्य वचोयोगं निरुणद्धि, वचोयोगं निरुध्य काययोगं निरुणद्धि, काययोगं निरुध्य योगनिरोधं करोति, योगनिरोधं कृत्वा अयोगतां प्राप्नोति, अयोगतां प्राप्य ईषद् ह्रस्वपञ्चाक्षरोच्चारणाद्धया असंख्येयसामयिकीम् आन्तर्मौहूर्तिकीं शैलेशी प्रतिपद्यते, पूर्वरचितगुणश्रेणीकं च खलु कर्म, तस्यां शैलेश्यद्धायाम् असंख्येयाभिः गुणश्रेणीभिरसंख्येयान् कर्मस्कन्धान् क्षपयति क्षपयित्वा वेदनीयायुर्नामगोत्राणि इत्येतान् चतुरः कर्मांशान् युगपत् क्षपयति-युगपत् क्षप

निरुंभइ) प्रथम मनोयोग का निरोध करते हैं। (मणजोगं निरुंभित्ता) मनोयोग का निरोध कर के (वइजोगं निरुंभइ) वचनयोग का निरोध करते हैं (वइजोगं निरुंभित्ता) वचनयोग का निरोध कर के (कायजोगं निरुंभइ) काययोग का निरोध करते हैं (कायजोगं निरुंभित्ता) काययोग का निरोध कर के (जोगनिरोहं करेइ) योगों का निरोध करते हैं (जोगनिरोहं करेत्ता) योगों का निरोध कर के (अजोगत्तं पाउणइ) अयोगत्व प्राप्त करते हैं (अजोगयं पाउणित्ता) अयोगत्व प्राप्त कर के (ईसिं) धीमे (हस्सपंचक्खरुच्चारणद्धाए) पांच ह्रस्वअक्षर उच्चारण जितने काल में (असंखेज्जसमइयं अंतोमुहुत्तियं सेलेसिं पडिवज्जइ) असंख्यात सामयिक अन्तर्मुहूर्त तक होनेवाले शैलेशीकरण को अंगीकार करते हैं (पुव्वरइयगुणसेढीयं च णं कम्मं) पूर्व रचित गुण श्रेणीक ले कर्म को (तीसे सेलेसिमद्धाए) उस शैलेशीकाल में (असंखेज्जाहिं गुणसेढीहिं) असंख्यात गुण श्रेणियों से (असंखेज्जे कम्मखंधे) असंख्यात कर्मस्कंधों का (खवयइ) क्षय करते हैं (खवइत्ता) क्षय कर के (वेयणिज्जाउणामगोए) वेदनीय, आयु, नाम और गोत्र

મનોયોગનો નિરોધ કરે છે (मणजोग निरुंभित्ता) મનોયોગનો નિરોધ કરીને (वइजोग निरुंभइ) વચનયોગનો નિરોધ કરે છે (वइजोग निरुंभित्ता) વચન યોગનો નિરોધ કરીને (कायजोग निरुंभइ) કાયયોગનો નિરોધ કરે છે (कायजोग निरुंभित्ता) કાયયોગોનો નિરોધ કરીને (जोगणिरोह करेइ) યોગોનો નિરોધ કરે છે (जोगनिरोह करेत्ता) યોગોનો નિરોધ કરીને (अजोगत्त पाउणइ) અયોગત્વ પ્રાપ્ત કરે છે (अजोगय पाउणित्ता) અયોગત્વ પ્રાપ્ત કરીને (ईसि) ધીમે (हस्सपंचक्खरुच्चारणद्धाए) પાંચ હ્રસ્વ અક્ષર ઉચ્ચારણ જેટલાં કાળમાં (असखेज्जसमइयं अतो मुहुत्तिय सेलेसिं पडिवज्जइ) અસંખ્યાત સામયિક અંતર્મુહૂર્ત સુધી-થનારા શૈલેષીકરણનો અંગીકાર કરે છે (पुव्वरइयगुणसेढिगं च ण कम्म) પૂર્વ રચિત ગુણ શ્રેણીના કર્મને (तीसे सेलेसिमद्धाए) તે શૈલેષી કાળમાં (असंखेज्जेहिं गुणसेढिहिं) અસંખ્યાતગુણશ્રેણિઓથી (असखेज्जे कम्मखंधे) અસંખ્યાત કર્મ સ્કંધોનો (खवयइ) ક્ષય કરે છે (खवइत्ता) ક્ષય કરીને (वियणिज्जाउनामगोए) વેદનીય, આયુ, નામ

यित्वा औदारिकतैजसकार्मणानि सर्वैः विप्रहानैः विप्रजहाति, विप्रहाय ऋजुश्रेणीं प्रतिपन्नः, अस्पृश्यमानगत्या एकसमयेन अविग्रहेण ऊर्ध्वं गत्वा साकारोपयुक्तः सिध्यति बुध्यते मुच्यते सर्वदुःखानामन्तं करोति, तत्र सिद्धो भवति, ते खलु तत्र सिद्धा भवन्ति, अशरीरा जीवघना दर्शनज्ञानोपयुक्ता निष्ठितार्था नीरजसः निरेजना वितिमिरा विशुद्धाः शाश्वतम् अनागताद्धं कालं तिष्ठन्ति, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते–ते खलु तत्र सिद्धा भवन्ति अशरीरा

(इच्चेते चत्तारि कम्मंसे) ये चार कर्म प्रकार (जुगवं खवेइ) एक साथ क्षय करते हैं (जुगवं खवेत्ता) एक साथ क्षय कर के (ओरालिय तेयाकम्मगाइं) औदारिक, तैजस और कार्मणशरीर को (सव्वाहिं विप्पजहणाहिं) पूरी तरह त्याग द्वारा (विप्पजहइ) त्यागते हैं (विप्पजहित्ता) त्याग कर के (उज्जुसेढी पडिवण्णो) ऋजु श्रेणी को प्राप्त होकर (अफुसमाणगईए) अस्पृशत् गति से (एगसमएणं) एक समय में (अविग्गहेणं) बिना विग्रह–मोड के (उड्ढं गंता) ऊपर जाकर (सागारोवउत्ते) साकार उपयोग–ज्ञानोपयोग में उपयुक्त होकर (सिज्झइ) सिद्ध होते हैं (बुज्झइ) बुद्ध होते हैं (मुच्चइ) मुक्त होते हैं (सव्वदुक्खाणं अंतं करेइ) सब दुःखों का अन्त करते हैं (तत्थ सिद्धो भवइ) वहां सिद्ध हो जाते हैं।

(ते णं तत्थ सिद्धा भवंति) वे सिद्ध वहां ऐसे होते हैं? (असरीरा) शरीर से रहित (जीवघणा) सघन आत्मप्रदेशोंवाले (दंसणणाणोवउत्ता) दर्शन और ज्ञान में उपयुक्त (निट्ठियट्ठा) कृतार्थ (नीरया) नीरज (निरेयणा) निष्कम्प (वितिमिरा) कर्म या अज्ञान के तिमिर से रहित (विसुद्धा) पूर्ण शुद्ध (सासयमणागयद्धं कालं चिट्ठंति) शाश्वत भविष्य काल में रहते हैं।

(से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ) किस हेतु से हे भगवन्! ऐसा कहा है कि

અને ગોત્ર (इच्चेते चत्तारि कम्मसे) આ ચાર કર્મ પ્રકારના કર્માંશોને (जुगव खवेइ) એકી સાથે ક્ષય કરે છે (जुगव खवेत्ता) એકી સાથે ક્ષય કરીને (ओरालिय तेया कम्मगाइ) ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરને (सव्वरहिं विप्प जहणाहिं) પૂરી રીતે ત્યાગ દ્વારા (विप्पजहइ) ત્યાગે છે (विप्पजहित्ता) ત્યાગ કરીને (उज्जुसेढी पडिवण्णो) ઋજુ શ્રેણીને પ્રાપ્ત કઇને (अफुसमाणगइए) અસ્પૃશત ગતિથી (एग समएण) એક સમયમાં (अविग्गहेण) વિના–વિગ્રહ મોડીને (उड्ढगंता) ઉપર જઇને (सागारोवउत्ते) સાકાર ઉપયોગ–જ્ઞાનોપયોગથી ઉપયુક્ત થઇને (सिज्झइ) સિદ્ધ થાય છે (बुज्झइ) બુદ્ધ થાય છે (मुच्चइ) મુક્ત થાય છે (सव्वदुक्खाण अंत करेइ) સૌ દુ ખોનો અ ત લાવે છે (तत्थ सिद्धे भवइ) ત્યાં સિદ્ધ થઇ જાય છે

(तेण तत्थ सिद्धा भवंति) તે સિદ્ધ ત્યાં આવા પણ હોય છે (असरीरा) શરીરથી રહિત (जीवघणा) સઘન આત્મ પ્રદેશોવાળા (दंसणणाणोवउत्ता) દર્શન જ્ઞાનમા ઉપયુક્ત (निट्ठियट्ठा) કૃતાર્થ (नीरया) નીરજ (निरेयणा) નિષ્કપ (वितिमिरा) કર્મ કે અજ્ઞાનનાં તિમિરથી રહિત (विसुद्धा) પૂર્ણ શુદ્ધ (सासयमणागयद्धं कालं चिट्ठंति) શાશ્વત ભવિષ્ય

जीवघनाः दर्शनज्ञानोपयुक्ताः निष्ठितार्थाः नीरजसः निरेजनाः वितिमिराः विशुद्धाः शाश्वतमनागताद्धां कालं तिष्ठन्ति ? गौतम ! तद् यथानाम बीजानामग्निदग्धानां पुनरपि अङ्कुरोत्पत्ति र्न भवति एवमेव सिद्धानामपि कर्मबीजेषु दग्धेषु पुनरपि जन्मोत्पत्ति र्न भवति, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते ते खलु सिद्धा भवन्ति अशरीरा जीवघना दर्शनज्ञानोपयुक्ता निष्ठितार्था नीरजसो निरेजना वितिमिरा विशुद्धाः शाश्वतमनागताद्धां कालं तिष्ठन्ति इति, निस्तीर्ण सर्वदुःखा जातिजरामरणबन्धनविमुक्ताः । शाश्वतमव्याबाधं तिष्ठन्ति सुखिनः सुखं प्राप्ताः॥१॥ इति प्रज्ञापनायां भगवत्यां समुद्घातपदं षट्त्रिंशत्तमं पदं समाप्तम् ॥सू० १७॥

टीका–अथ समुद्घातगतस्य केवलिनः सयोगावस्थायां सिद्ध्यभावं प्रतिपादयितुमाह–'से णं भंते ! तहा स जोगी सिज्झइ जाव अंतं करेइ ?' हे भदन्त ! स खलु केवली

(ते णं तत्थ सिद्धा) इत्यादि पूर्ववत् (गोयमा ! से जहानामए बीयाणं अग्गिदड्ढाणं) हे गौतम ! जैसे आग में जले बीजों से (पुणरवि) फिर भी (अंकुरुप्पत्ती ण भवइ) अंकुर की उत्पत्ति नहीं होती (एवामेव) इसी प्रकार (सिद्धाण वि) सिद्धों के भी (कम्मबीएसु दड्ढेसु) कर्म बीजों के जल जाने पर (पुणरवि) फिर भी (जम्मुप्पत्ती) जन्म–उत्पत्ति (ण भवइ) नहीं होती (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा है इत्यादि पूर्ववत् ।

(निच्छिण्णसव्वदुक्खा) सब दुःखों से पार हुए (जाइजरामरणबंधणविमुक्का) जन्म, जरा, मरण एवं बन्धन से सर्वथा मुक्त (सासया) सदैव (अव्वाबाहं) बाधा रहित (चिट्ठंति) रहते हैं (सुही) सुखी (सुहं पत्ता) सुख को प्राप्त । ॥सू० १७॥

छत्तीसवां पद समाप्त

टीकार्थ–केवली जब समुद्घात-अवस्था में होते हैं, तब उन्हें सिद्धि नहीं

કાળમા રહે છે. (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) કયા હેતુથી હે ભગવાન એવું કહ્યું છે કે (तेण) ઇત્યાદિ પૂર્વવત્.

(गोयमा ! से जहानामए बीयाणं अग्गिदड्ढाणं) હે ગૌતમ ! જેમ આગમા બળેલા બીજોથી (पुणरवि) ફરી પણ (अंकुरुप्पत्ती ण भवइ) અંકુરની ઉત્પત્તિ નથી થતી

(एवामेव) એજ રીતે (सिद्धाणवि) સિદ્ધોની પણ (कम्मबीएसु दड्ढेसु) કર્મ બીજોના બળી જવાથી (पुणरवि) ફરીથી (जम्मुप्पत्ती) જન્મોત્પત્તિ (ण भवइ) નથી થતી

(से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) આ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહ્યું છે વગેરે પૂર્વવત્ (निच्छिण्णसव्वदुक्खा) સૌ દુઃખોથી પાર થયેલા (जाइजरामरणबंधणविमुक्का) જન્મ, જરા, મરણ તેમજ બન્ધનથી સર્વથા મુક્ત (सासया) સદૈવ (अव्वाबाहं) બાધારહિત (चिट्ठंति) રહે છે (सुही) સુખી (सुहंपत्ता) સુખને પ્રાપ્ત ॥સૂ૦૧૭॥

છત્રીસમું પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ :–કેવલી જ્યારે સમુદ્ઘાત અવસ્થામા હોય છે, ત્યારે તેમને સિદ્ધિ નથી

तथा दण्डकपाटादिक्रमेण समुद्घातं अतः सन् ततः प्रतिनिवृत्तः सयोगी-मनोवचः काया-न्यतमयोगविशिष्टो भूत्वा किं सिद्ध्यति यावद् बुध्यते मुच्यते सर्वदुःखानामन्तं करोति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-युक्त्योपपन्नः संभवति, तथाहि-

'कम्मलहुयाए समओ भिन्न मुहुत्तावसेसओ कालो ।
अन्ने जहन्नमेयं छम्मासुक्कोस मिच्छंति ॥१॥
ततोऽनंतर सेलेसी वयणाओ जंच पाडिहारी णं ।
पच्चप्पणमेव सुय इयरा गहण पि होज्जाहि' ॥२॥

कर्मलघुतायै समयो भिन्नमुहूर्तावशेषः कालः । अन्ये जघन्यमेकं षण्मासान् उत्कर्षमिच्छन्ति । ततोऽनन्तरं शैलेशीवचनतो यच्च प्रातिहारिणां प्रत्यर्पणमेव श्रुतम् इतराग्रहणमपि भवेत् ॥ इति भाष्ये कर्मलघुतानिमित्त समुद्घातस्य समयः-अवसरोभिन्नमुहूर्तविशेषकालः प्रतिपादितः, तदनुसारेण अन्तर्मुहूर्तकालं यथायोग योगत्रयव्यापारविशिष्टः केवली भूत्वा

प्राप्त होती, यह प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! केवली दंड कपाट आदि के क्रम से समुद्घात को प्राप्त हुए, फिर उससे निवृत्त होकर क्या सयोगी अवस्था में ही सिद्ध हो जाते हैं ? यावत् सब दुःखों का अन्त करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् ऐसा नहीं हो सकता।

कर्मों की लघुता के कारण अन्तर्मुहूर्त्त काल कहा गया है । अन्य आचार्य जघन्य एक अन्तर्मुहूर्त्त समय उत्कृष्ट छह मास मानते हैं । तदन्तर शैलेशीकरण का जो कथन किया गया है, उससे प्रतिहारिकों को वापिस करना ही सुना जाता है, अन्य का अग्रहण भी होता है । तदनुसार अन्तर्मुहूर्त्त तक यथायोग्य केवली तीनों योगों के व्यापार से युक्त होते हैं । तदनन्तर अत्यन्त निश्चल, लेश्या से

થતી નથી. એ પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેવલી દંડ કપાટ આદિના ક્રમથી સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થઇને, પછી તેનાથી નિવૃત્ત થઇને શું સયોગી અવસ્થામાં જ સિદ્ધ થાય છે યાવત્ બધા દુઃખનો અંત કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ એમ નથી થઇ શકતુ કર્મોની લઘુતાના કારણે અન્તર્મુહૂર્તકાલ કહેલો છે. અન્ય આચાર્ય જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઉત્કૃષ્ટ છ માસ માને છે

તદન્તર શૈલેશીકરણનુ જે કથન કરાયેલુ છે, તેનાથી પ્રાતિહારિકોનુ પરવર્તન કરવાનુ જ સંભળાય છે, બીજાનો અગ્રહણ પણ થઇ જાય છે.

તદનુસાર અન્તર્મુહૂર્ત સુધી યથાયોગ્ય કેવલી ત્રણ યોગોના વ્યાપારથી યુક્ત હોય

तदनन्तरमत्यन्तप्रकम्पं लेश्यातीतं परमनिर्जराहेतुभूतं ध्यानं प्रतिपत्तुमिच्छुरवश्यं योगनिरोधायोपक्रमेत योगे सति यथोक्तस्वरूपस्य ध्यानस्यासंभवात्, लेश्याया योगपरिणामान्वयव्यतिरेकानुविधायित्वेन योगपरिणामरूपतया लेश्यापदार्थतया यावद् योगस्तावद् लेश्याया अवश्यं भावितया योगसत्त्वे लेश्यातीतध्यान न संभवति, किञ्च यावद्योगस्तिष्ठति तावत् कर्मबन्धोऽपि, किन्तु केवलं स कर्मबन्धः केवलयोगनिमित्तत्वात् समयत्रयावस्थायी भवति तत्र प्रथमसमये कर्मबध्यते द्वितीयसमये वेद्यते तृतीयसमये पुनस्तत्कर्म अकर्मी भवति, तत्र पूर्वपूर्वकर्मणां विनाशोपगमपूर्वकं समयद्वयरूपस्थितिककर्मकरणेऽपि समये समये अविच्छेदेन कर्मादाने प्रवर्तमाने सति मोक्षो न भवेत् तस्मात मोक्षगमनार्थं योगनिरोधस्यावश्य

अतीत और उत्कृष्ट निर्जरा के हेतुभूत ध्यान को प्रारंभ करने के लिए अवश्य ही योगों का निरोध करने के लिए प्रयत्नशील होते हैं, क्योंकि योग की विद्यमानता में उक्त प्रकार का ध्यान हो नहीं सकता। लेश्या का योग के साथ अन्वय और व्यतिरेक है। अर्थात् लेश्या के होने पर योग होता है और लेश्या के अभाव में योग नहीं होता। वस्तुतः योग परिणाम ही लेश्या है। अतएव जब तक योग परिणाम है तब तक लेश्या अवश्य हो होती है। इस प्रकार योग की विद्यमानता में लेश्यातीत (अलेश्य) ध्यान होना संभव नहीं है। इस के अतिरिक्त जब तक योग है तब तक कर्मबन्ध भी होता रहता है, किन्तु वह कर्मबन्ध केवल योग के कारण होने से तीन समय तक का ही होता है। प्रथम समय में कर्म का बन्ध होता है, दूसरे समय में वेदन होता है और तीसरे समय में वह कर्म निर्जरण (अकर्म) हो जाता है। इस प्रकार पूर्व-पूर्व कर्मों का विनाश होते रहने पर भी प्रत्येक समय, दो समय की स्थिति वाले कर्मो का

છે. તદનન્તર અત્યન્ત નિશ્ચલ, લેશ્યાથી અતીત, અને ઉત્કૃષ્ટ નિર્જરાના હેતુભૂત ધ્યાનને પ્રારંભ કરવાને માટે અવશ્ય જ યોગનો નિરોધ કરવાને માટે પ્રયત્નશીલ થાય છે, કેમકે યોગની વિદ્યમાનતામા ઉક્ત પ્રકારનું ધ્યાન થઈ શકતું નથી, લેશ્યાનો યોગની સાથે અન્વય અને વ્યતિરેક છે અર્થાત્ લેશ્યા હોતા યોગ હોય છે અને લેશ્યાના અભાવમા યોગ નથી હોતા. વસ્તુત યોગ પરિણામ જ લેશ્યા છે

તેથી જ્યા સુધી યોગ પરિણામ છે, ત્યા સુધી લેશ્યા અવશ્ય જ હોય છે. એ પ્રકારે યોગની વિદ્યમાનતામા લેશ્યાતીત (અલેશ્ય) ધ્યાન થવાનુ અસભવિત છે. તેના સિવાય જ્યા સુધી યોગ છે, ત્યા સુધી કર્મબન્ધ પણ થયા કરે છે, પણ તે કર્મબન્ધ કેવલ યોગના કારણે થાય છે તેથી ત્રણ સમય સુધીનો હોય છે. પ્રથમ સમયમાં કર્મનુ બન્ધન થાય છે. બીજામા વેદન થાય છે અને ત્રીજા સમયમા તે કર્મ નિર્જરણ (અકર્મ) થઈ જાય છે.

એજ પ્રકારે પૂર્વ-પૂર્વ કર્મનો વિનાશ થતો રહેતા પણ પ્રત્યેક સમય બે સમય, સ્થિતિવાળા કર્મોના નિરન્તર બધ થતા રહેવાથી મોક્ષ નથી થઇ શકતો એ કારણે મોક્ષ

कत्वात्, उक्तञ्च—'स ततो योगनिरोधं करोति लेश्यानिरोधमभिकाङ्क्षन। समयस्थितिञ्च बन्धं योगनिमित्तं स निरुणद्धि ॥१॥ समये समये कर्मादाने सति सन्तते न मोक्षः स्यात्। यद्यपि हि विमुच्यन्ते स्थितिक्षयात् पूर्वकर्माणि ॥२॥ नाकर्मणोऽपि वीर्य योगद्रव्येण भवति जीवस्य। तस्यावस्थानेन तु सिद्धः समयस्थितो बन्धः ॥३॥ एवम्—"विणिवत्त-समुग्घाओ तिण्णि वि जोगे जिणो पउंजिज्जा। सच्चमसच्चामोसं च सामणं तह वइजोगं ॥१॥ ओरालिय कायजोगं गमणाई पाडिहारियाणं वा। पच्चप्पणं करेज्जा जोगनिरोहं तओ कुणइ ॥२॥ किन्न स जोगी सिज्झइ स बंधहेउत्ति जं सजोगोऽयं। न समेइ परमसुक्कं

निरंतर बंध होते रहने से मोक्ष नहीं हो सकता। इस कारण मोक्ष प्राप्ति के लिए योग का निरोध होना आवश्यक है। कहा भी है—तत्पश्चात् केवली लेश्या का निरोध करने के लिए योग निरोध करते हैं। योगनिमित्तक एक समय की स्थितिवाले बन्ध का वे निरोध करते हैं ॥१॥ किन्तु प्रत्येक समय में नूतन कर्मों का बन्ध चालू रहने से बन्ध की परम्परा चलती रहती है, इस कारण उस समय मोक्ष नहीं होता, यद्यपि पूर्वबद्ध कर्म स्थिति के क्षय से निर्जीर्ण होते रहते हैं ॥२॥ कर्म रहित जीव का वीर्य योगद्रव्य के साथ नहीं होता। उसके अवस्थान से ॥३॥ इस प्रकार केवली समुद्घात से निवृत्त होकर तीनों योगों का व्यापार करते हैं। मनोयोग में सत्यमनोयोग और असत्यामृषामनोयोग का तथा सत्यवचनयोग और असत्यामृषा वचनयोग का प्रयोग करते हैं। औदारिकशरीर काययोग के द्वारा वे गमन आदि क्रियाएं करते हैं और प्रतिहारी पीठ फलक आदि वापस लौटाते हैं। तत्पश्चात् योगों का निरोध करते

પ્રાપ્તિને માટે યોગનો નિરોધ થવો આવશ્યક છે કહ્યું પણ છે તત્પશ્ચાત્ કેવલી લેશ્યાનો નિરોધ કરવાને માટે કહે છે યોગ નિમિત્તક એક સમયની સ્થિતિવાળા બન્ધનો તેઓ નિરોધ કરતા રહે છે યોગ નિમિત્તક એક સમય સ્થિતિવાળા બન્ધનો તેઓ નિરોધ કરે છે ॥ ૧ ॥

કિન્તુ પ્રત્યેક સમયમાં નૂતનકર્મોના બન્ધ ચાલુ રહેવાથી બન્ધની પરંપરા ચાલ્યા કરે છે, એ કારણે તે સમયે મોક્ષ નથી થતો, યદ્યપિ પૂર્વ બદ્ધકર્મ સ્થિતિ ના ક્ષયથી નિર્જીર્ણ થતા રહે છે ॥ ૨ ॥

કર્મરહિત જીવ નું વીર્યયોગ દ્રવ્યના સાથે નથી હોતા. તેના અવસ્થાનથી બે સમયની સ્થિતિવાળા બન્ધ થાય છે ॥ ૩ ॥

એ પ્રકારે કેવલીસમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત થઈને ત્રણે યોગોના વ્યાપાર કરતા રહે છે મનોયોગમાં સત્યમનોયોગ અને અસત્યમૃષામનોયોગનો તથા સત્યવચનયોગ અને અસત્યામૃષાવચનયોગનો પ્રયોગ કરે છે

ઔદારિક શરીરકાયયોગના દ્વારા તેઓ ગમન આદિ ક્રિયાઓ કરે છે અને પ્રતિહારી પીઠ ફલક આદિ પાછા વાળે છે. તત્પશ્ચાત્ યોગોનો નિરોધ કરે છે.

स निज्जरा कारणं परमं ॥३॥" इति, तस्माद् योगनिरोधं कुर्वन् प्रथमं मनोयोगं निरुणद्धि, तत्र पर्याप्तमात्रसंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य प्रथमसमये यावन्ति मनोद्रव्याणि भवन्ति यावन्मात्रश्च तद्व्यापारस्तदपेक्षयाऽसंख्येयगुणहीनं मनोयोगं प्रतिसमयं निरुन्धन् असंख्येयसमयैः सामस्त्येन निरुणद्धि, तथाचोक्तम्-' पज्जत्तमेत्तसण्णिस्स जत्तियाइं जहण्णजोगिस्स। होंति मणोदव्वाइं तव्वावारो य जम्मत्ता ॥१॥ तदसंखगुणविहीणं समए समए निरुंभमाणो सो। मणसो सव्वनिरोहं कुणे असंखेज्ज समएहिं ॥२॥" इति, पर्याप्तमात्रसंज्ञिनो यावन्ति जघन्ययोगिनः। भवन्ति मनोद्रव्याणि तद्व्यापारश्च यन्मात्रः ॥१॥ तदसंख्यगुणविहीनं समये समये निरुन्धानोऽसौ। मनसः सर्वनिरोधं करोति असंख्येयसमयैः ॥२॥ इति, तदेवाह-' से णं पुव्वमेव सण्णिस्स पंचिंदियपज्जत्तयस्स ' स खलु केवली पूर्वमेव योगनिरोध

है। केवली सयोग-अवस्था में ही क्या सिद्ध नहीं हो जाते? इसका कारण यह है कि योग बन्ध का कारण है। सयोगी परमनिर्जरा के कारणभूत शुक्लध्यान का आरंभ नहीं कर सकते ॥१-३॥

केवली योग का निरोध करते हुए पहले मनोयोग का निरोध करते हैं। पर्याप्त मात्र संज्ञी पंचेन्द्रिय जीव के प्रथम समय में जितने मनोद्रव्य होते हैं और जितना उसका व्यापार होता है, उसकी अपेक्षा असंख्यात गुण हीन मनोयोग का प्रत्येक समय में निरोध करते हुए असंख्यात समयों में मनोयोग का पूरी तरह निरोध करते हैं। कहा भी है- पर्याप्त मात्र संज्ञी एवं जघन्य योग वाले जीव के जितने मनोद्रव्य होते हैं और उनका जितना व्यापार होता है उससे असंख्यातगुण हीन मनोयोग का वे समय समय में निरोध करते हैं। असंख्यात समयों में मन का पूर्ण रूप से निरोध कर देते हैं ॥१-२॥

यही कहते हैं वह केवली प्रथम योग निरोध करने की इच्छा करते हुए

કેવલી સયોગ અવસ્થામા જ કેમ સિદ્ધ નથી થઈ જતા?

ઉત્તર-તેનું કારણ એ છે કે યોગબન્ધનું કારણ છે સયોગી પરમનિર્જરાના કારણભૂત શુક્લધ્યાનનો આરંભ નથી કરી શકતા ॥ ૧-૩ ॥

કેવલી યોગનો નિરોધ કરતા પહેલા મનોયોગનો નિરોધ કરે છે પર્યાપ્ત માત્ર સંજ્ઞી પચેન્દ્રિય જીવના પ્રથમ સમયમા જેટલા મનોદ્રવ્યો હોય છે અને જેટલા તેમના વ્યાપાર હોય છે, તેની અપેક્ષાએ અસખ્યાતગુણહીન મનોયોગના પ્રત્યેક સમયમા નિરોધ કરતા રહી અસંખ્યાત સમયમા મનોયોગનો પુરી રીતે નિરોધ કરે છે કહ્યુ પણ છે- પર્યાપ્ત માત્ર સંજ્ઞી તેમજ જઘન્ય યોગવાળા જીવના જેટલા મનોદ્રવ્ય હોય છે અને તેમના જેટલા વ્યાપાર હોય છે, તેનાથી અસખ્યાત ગુણહીન મનોયોગનો તેઓ સમય-સમયમા નિરોધ કરે છે અસખ્યાત સમયોમા મનનો પૂર્ણ રૂપે નિરોધ કરી દે છે ॥ ૧-૨ ॥

એ જ કહે છે-તે કેવલી પ્રથમ યોગનિરોધ કરવાની ઇચ્છા કરતા છતા સંજ્ઞી

कर्तुमिच्छुः संज्ञिनः पञ्चेन्द्रियपर्याप्तकस्य "जहण्णजोगिस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं पढमं मणजोगं निरुंभइ' जघन्ययोगिनः सतकस्य मनोयोगस्य अधस्तात् असंख्येयगुण परिहीनं मनोयोगं समये समये निरुन्धन् असंख्येयैः समयैः-सामस्त्येन प्रथमं मनोयोगं निरुणद्धि, 'तओ अणंतरं बेइंदियपज्जत्तगस्स जहण्णजोगिस्स हेट्ठा असंखिज्जगुणपरिहीणं दोच्चं वइजोगं निरुंभइ' ततो मनोयोगनिरोधाद् अनन्तरं द्वीन्द्रियपर्याप्तकस्य जघन्ययोगिनः सतकस्य वचोयोगस्य अधस्तात् असंख्येयगुणपरिहीनं वचोयोगं समये समये निरुन्धन् असंख्येयैः समयैः साकल्येन द्वितीयं वचोयोगं निरुणद्धि, 'तओ अणंतरं च णं सुहुमस्स पणगजीवस्स अपज्जत्तगस्स जहण्णजोगिस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं तच्चं कायजोगं निरुंभइ' ततः-वचोयोगनिरोधाद् अनन्तरम् च खलु सूक्ष्मस्य पनकजीवस्य अपर्याप्तकस्य-प्रथमसमयोत्पन्नस्य, जघन्ययोगिनः-सर्वापेक्षयाऽल्पवीर्यस्य सतःकस्य काययोगस्य अधस्तात् असंख्येयगुणपरिहीनं काययोगं समये समये निरुन्धानोऽसंख्येयैः समयैः साकल्येनापि तृतीयं काययोगं निरुणद्धि तं च काययोगं निरुन्धन् सूक्ष्मक्रियम् अनिवर्तकम् विनश्वरमप्रतिपाति ध्यानमधिरोहति प्रत्प्रभावाच्च वदनोदरादिविवरणपूरणेन संकुचितदेह-

संज्ञी पंचेन्द्रिय पर्याप्त जघन्य योग वाले से भी कम असंख्यात गुण हीन मनोयोग का पहले निरोध करते हैं। समय-समय में मनोयोग का निरोध करते हुए वे असंख्यात समयों में सम्पूर्ण मनोयोग को रोक देते हैं। मनोयोग का निरोध हो जाने के पश्चात् द्वीन्द्रिय पर्याप्त जघन्य योगी के वचनयोग से कम असंख्यात गुण हीन वचनयोग का समय-समय में निरोध करते हुए असंख्यात समयों में पूर्ण रूप से दूसरे वचनयोग का निरोध करते हैं। जब वचनयोग का भी निरोध हो जाता है तब अपर्याप्तक सूक्ष्म पनक जीव, जो प्रथम समय का उत्पन्न और जघन्य योगवाला हो, सब की अपेक्षा अल्प वीर्यवाला हो, उसके काय योग से कम असंख्यातगुण हीन काययोग का समय-समय में निरोध करते हुए असंख्यात समयों में पूर्ण रूप से तीसरे काययोग का भी निरोध कर देते हैं।

પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જઘન્ય યોગવાળા પણ ઓછા અસંખ્યાત ભાગહીન મનોયોગનો પહેલાં નિરોધ કરતા છતા તેઓ અસંખ્યાત સમયોમાં સમ્પૂર્ણ મનોયોગને રાકી દે છે,

મનોયોગનો નિરોધ થઇ ગયા પછી દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત જઘન્ય યોગીના વચન યોગથી ઓછા અસંખ્યાત ગુણહીન વચનયોગનો સમય-સમયમાં નિરોધ કરતા છતા અસંખ્યાત સમયોમાં પૂર્ણ રૂપથી બીજા વચનયોગનો નિરોધ કરે છે, જ્યારે વચનયોગનો પણ નિરોધ થઇ જાય છે, ત્યારે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પણ જીવ જે પ્રથમ સમયને ઉત્પન્ન અને જઘન્ય યોગવાળો હોય, તે બધાની અપેક્ષાઓ અલ્પ વીર્યવાળો હોય, તેના કાયયોગથી ઓછા અસંખ્યાત ગુણહીન કાયયોગનો સમય-સમયમાં નિરોધ કરતા છતા અસંખ્યાત સમયોમાં પૂર્ણ રૂપથી ત્રીજા કાયયોગનો પણ નિરોધ કરી દે છે.

त्रिभागवर्तिप्रदेशो भवति, उक्तञ्च भाष्ये-'तस्रोग य सुहुमस्स पणगस्स पढमसमयोववन्नस्स। जो किर जहण्णजोगी तदसंखेज्जगुणहीणं चेकेक्के। समएहिं रुभमाणो देहतिभागं च मुंचंतो ॥१॥ रुंभइ स कायजोगं ससंखेज्जएहिं चेव समएहिं' तत्र सूक्ष्मपनकस्य प्रथमसमयोपपन्नस्य। यः किल जघन्ययोगी तदसंख्येयगुणहीनमेकैकैः। समयैः रुन्धानो देहत्रिभागञ्च मुञ्चन ।१॥ रुणद्धि स काययोगं संख्येयैश्चैव समयैः' इति, प्रकृतवक्तव्यतामुपसंहरन्नाह-'से णं एएणं उवाएणं-पढमं मणजोगं निरुंभइ' स खलु केवली एतेन-उपरिप्रदर्शितेन उपायेन प्रथमं मनोयोगं निरुणद्धि, 'मणजोगं निरुंभित्ता वइजोगं निरुंभइ' मनोयोगं निरुध्य वचोयोगं निरुणद्धि 'वइजोगं निरुंभित्ता कायजोगं निरुंभइ' वचोयोगं निरुध्य काययोगं निरुणद्धि 'कायजोगं निरुंभित्ता जोगनिरोहं करेइ' काययोगं निरुध्य योग-

इस क्रम से काययोग का भी निरोध कर के केवलीसमुच्छिन्न सूक्ष्मक्रिय, अविनश्वर, अप्रतिपाती ध्यान में आरूढ होते हैं। इस ध्यान के द्वारा वे वदन एवं उदर आदि के छिद्रों को पूरित कर के अपने देह के तीसरे भाग कम में आत्मप्रदेशों को संकुचित कर लेते हैं। भाष्य में कहा भी है-प्रथम समय के उत्पन्न, सूक्ष्म, जघन्य योगवाले पनक (नीलण फूलण) जीव को जो काययोग होता है, उससे असंख्यात गुण हीन काययोग का समय से निरोध करते हुए अपने शरीर के तीसरे भाग का परित्याग कर देते हैं ॥१॥ वे असंख्यात समयों में काययोग का पूर्ण निरोध करते हैं। अब प्रकृत वक्तव्यता का उपसंहार करते हैं-

केवली भगवान् इस उपाय से सर्व प्रथम मनोयोग का निरोध करते हैं। मनोयोग का निरोध कर के फिर वचनयोग का निरोध करते हैं। वचनयोग का निरोध कर के काययोग का निरोध करते हैं। काययोग का निरोध कर के

એ ક્રમથી કાયયોગના પણુ નિરોધ કરીને કેવલી સમૂચ્છિન્ન સૂક્ષ્મક્રિય, અવિનશ્વર, અપ્રતિપાતી, ધ્યાનમા આરૂઢ થાય છે. એ ધ્યાન દ્વારા તેઓ વદન તેમજ ઉદર આદિ છિદ્રોને પૂરિતકરી પોતાના દેહના ત્રીજા ભાગ ઓછામા આત્મપ્રદેશોને સકુચિત કરી દે છે

ભાષ્યમાં કહ્યું પણ છે-પ્રથમ સમયના ઉત્પન્ન, સૂક્ષ્મ, જઘન્ય યોગવાળા પનક (નીલણુ-ફુલણુ) જીવને જે કાયયોગ થાય છે, તેનાથી અસખ્યાત ગુણહીન કાયયોગને સમય સમયમા નિરોધ કરી રહેલ પોતાના શરીરના ત્રીજા ભાગનો પરિત્યાગ કરી દે છે એમ કહ્યુ છે ॥ ૧ ॥

અસખ્યાત સમયોમા કાયયોગનો પૂર્ણ નિરોધ કરે છે-હવે પ્રકૃતવક્તવ્યતાનો ઉપસહાર કરે છે-

કેવલી ભગવાન્ આ ઉપાયથી સર્વ પ્રથમ મનોયોગનો નિરોધ કરે છે મનોયોગનો નિરોધ કરીને પછી વચનયોગનો નિરોધ કરે છે. વચનયોગનો નિરોધ કરીને કાયયોગનો નિરોધ કરે છે. કાયયોગનો નિરોધ કરીને સમ્પૂર્ણ યોગનો નિરોધ કરી દે છે ત્યારે અયો-

निरोध करोति, 'जोगनिरोहं करेत्ता अजोगयं पाउणइ' योगनिरोधं कृत्वा अयोगतां मनोवचः काययोगाभावं प्राप्नोति, 'अजोगयं पाउणित्ता ईसि हस्स पंचक्खरुच्चारणद्धाए असंखेज्जसमइय अंतोमुहुत्तियं सेलेसिं पडिवज्जइ' अयोगताम्-तथाविधयोगाभावं प्राप्य, अयोगताप्राप्त्यभिमुखो भूत्वेत्यर्थः, ईषत्-किञ्चित् कालम् शैलेशीं प्रतिपद्यते इत्यग्रेणान्वयः, कियता कालेन विशिष्टां शैलेशीमित्यत आह-ह्रस्वपञ्चाक्षरोच्चारणाद्धया-नातिद्रुतं विलम्बितम् अपि तु मध्यमेन प्रकारेण यावता कालेन ह्रस्वानि 'अ इ उ ऋ लृ' इत्येवं रूपाणि पञ्चाक्षराणि उच्चार्यन्ते तावता कालेन विशिष्टा मित्यर्थः, पुनः किं विशिष्टा मित्याह-असंख्येयसामयिकीम्-असंख्येयसमयप्रमाणाम् आन्तर्मुहूर्तिकीम्-जघन्येन अन्तर्मुहूर्तप्रमाणाम्, शैलेशीम्-शीलम्-चारित्रम्-सर्वसंवररूपं तस्येशः शीलेशः, तस्यावस्था शैलेशी तां प्रतिपद्यते, उक्तञ्च-'सीलं व समाहाणं निच्छयओ सव्वसंवरो सो य। तस्सेसो सीलेसो सेलेसो होइ तदवत्था ॥१॥ हस्सक्खराइं मज्झेण जेण कालेण पंच भण्णंति। अच्छइ सेलेसिगतो तत्तियमित्तं तओ कालं ॥२॥ तणुरोहारभाओ झायइ सुहुमकिरिया नियट्टि सो। वोच्छिन्नकिरियमप्पडिवाई सेलेसि कालंमि" ॥३॥, शीलञ्च समाधानं निश्चयतः सर्वसंवरः स च। तस्येशः शीलेशः शैलेशी भवति तदवस्था। १॥ ह्रस्वाक्षराणि मध्येन येन

सम्पूर्ण योग का निरोध कर देते हैं। इस प्रकार जब योग का निरोध कर देते हैं तब अयोगत्व को अर्थात् अयोगिदशा प्राप्त करते हैं। अयोगित्व-दशा प्राप्त करते ही शैलेशीकरण करते हैं और न बहुत जल्दी, न बहुत धीरे अर्थात् मध्यम रूप से पांच ह्रस्व अक्षरों का-अ, इ, उ, ऋ, लृ का उच्चारण करने में जितना काल लगता है, उतने काल तक शैलेशीकरण-अवस्था में रहते हैं। शील का अर्थ है सर्वसंवर रूप चारित्र, उसका ईश अर्थात् स्वामी शीलेश कहलाता है। शीलेश की अवस्था शैलेशी है। कहा भी है-शील का अर्थ निश्चयतः सर्वसंवर रूप चारित्र हैं। उसका ईश शीलेश और उसकी तात्कालिक अवस्था शैलेशी कही जाती है ॥१॥ मध्यम रूप के पांच ह्रस्व

ગત્વને અર્થાત્ અયોગી દશાને પ્રાપ્ત કરે છે અયોગી દશા પ્રાપ્ત કરતા જ શૈલેશીકરણ કરે છે અને ઘણી ઉતાવળથી નહી, બહુ ધીરેથી નહી અર્થાત્ મધ્યમરૂપથી પચ હ્રસ્વ અક્ષરોના-અ ઈ, ઉ, ઋ લૃ ના ઉચ્ચારણ કરવામાં જેટલો કાળ લાગે છે, તેટલા કાળ સુધી શૈલેશીકરણ અવસ્થામાં રહે છે

શીલનો અર્થ છે સર્વ સવર રૂપ ચારિત્ર. તેનો ઇશ અર્થાત્ સ્વામી શીલેશ કહેવાય છે. શીલેશની અવસ્થામા શૈલેશી છે

કહ્યું પણ છે-શીલનો અર્થ નિશ્ચયત સર્વ સવરરૂપ ચારિત્ર છે. તેના ઇશ શીલેશ અને તેની તાત્કાલિક અવસ્થા શૈલેશી કહેવાય છે ॥ ૧ ॥

મધ્યમ રૂપથી પાચ હ્રસ્વ અક્ષર જેટલા સમયમા બોલાય છે, એટલા કાળ સુધી

कालेन पञ्चमभ्यन्ते । तथाहि, तथा च तेनन्त ... ... पि च- पुरुवरइयगुण-सेढीय च णं स म' ... च वेदनीयादि ... प्रतिपद्यते तत्पूर्वं ... ... तदनन्तरञ्च-'तीसे सेलेसिमद्धाए ... ...' तस्या शैलेश्य-द्धायाम्-शैलेशीकालविशिष्टायाम् ... ... पूर्वोक्ताभिः प्रविताल असंख्येयान् ... प्रदेशतो वा निर्जरयन्ति, 'एवट्टत्ता वेयणिं ... ...' ... विपाकतः प्रदेशतो वा निर्जीर्य चरमे समये वेदनीयम् आयुर्नाम गोत्रम् इत्येतान् चतुरः कर्मांशान् ... क्षपयन्ति 'जुगा ... ओरालियतेयाकम्मगाइं सव्वाहिं विप्पजहणाहिं विप्पजहइ' युगपत् ... ... औदारिकतैजसकार्मणानि त्रीणि शरीराणि सर्वविप्रहाणैः ... 'विप्पजहित्ता उज्जुसेढी पडिवण्णो अफुसमाणगतीए ... ... उड्ढं गंता सागारोवउत्ते सिज्झइ बुज्झइ मुच्चइ सव्वदुक्खाणं अंतं करेइ 'तत्थ सिद्धो भवइ' ... ... ऋजुश्रेणीप्रति-

अक्षर जितने समय में बोले जाते हैं, उतने काल तक केवली शैलेशी अवस्था में रहते हैं ॥२॥ उस समय में केवली सूक्ष्म क्रियाप्रतिपाती नामक तथा समुच्छिन्नक्रिय-अप्रतिपाती नामक शुक्लध्यान में लीन होते हैं ॥३॥

उस समय केवली केवल शैलेशीकरण को ही प्राप्त नहीं करते किन्तु शैलेशीकाल में पूर्व रचित गुणश्रेणी के अनुसार असंख्यात गुण श्रेणिओं द्वारा असंख्यात वेदनीयादि कर्मों के स्कन्धों का विपाक और प्रदेश क्षपण भी करते हैं। इस प्रकार अन्तिम समय में वेदनीय, आयु, नाम और गोत्र, इन चारों कर्मों का एक साथ क्षय होते हैं। चारों कर्मों का एक साथ क्षय होने ही औदारिक, तैजस और कार्मण, इन तीन शरीरों का पूरी तरह त्याग कर देते हैं। फिर ऋजुश्रेणी को प्राप्त होकर, एक ही समय में, बिना विग्रह (मोड) के

શૈલેશી અવસ્થામા રહે છે. ॥ ૨ ॥

તે સમયમા કેવલી સૂક્ષ્મ ક્રિયાપ્રતિપાતી નામક તથા સમૂછિંન્ન ક્રિયા-અપ્રતિપાતી નામક શુક્લ ધ્યાનમા લીન થાય છે ॥ ૩ ॥

તે સમયે કેવલી કેવળ શૈલેશીકરણને જ પ્રાપ્ત નથી કરતા પણ શૈલેશી કાળમા પૂર્વ રચિત ગુણશ્રેણીના અનુસાર અસંખ્યાત ગુણ શ્રેણિયો દ્વારા અસંખ્યાત વેદનીય વગેરે કર્મોના સ્કન્ધનું પાક અને પ્રદેશથી ક્ષપણ પણ કરે છે

એ પ્રકારે અન્તિમ સમયમા વેદનીય, આયુ, નામ, અને ગોત્ર એ ચારે કર્મોનો એક-એક સાથે ક્ષય થતા જ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ, એ ત્રણે શરીરોનો સમ્પૂર્ણ રીતે ત્યાગ કરી દે છે, પછી ઋજુશ્રેણીને પ્રાપ્ત થઈને, એક જ સમયમા, વિના વિગ્રહ

पन्नः एकसमयेन अविग्रहेण ऊर्ध्वं लोकान्ते गत्वा साकारोपयुक्तः सन् सिध्यति-निष्ठितार्थो भवति शाश्वतः सिद्धो भवति सर्वासां लब्धीनां साकारोपयोगोपयुक्तस्योपजायमानतया अनाकारोपयुक्तस्य तदभावात्. सिद्धरपि सर्वलब्ध्युत्तमलब्धिरूपा साकारोपयोगोपयुक्तस्योपजायते, उक्तश्च-'सव्वाओ लद्धीओ जं सागारोवओगलाभाओ। तेणेह सिद्धिलद्धी उप्पज्जइ तदुवउत्तस्स" ॥१॥ सर्वाः लब्धयो यत् साकारोपयोगलाभात्, तेन इह सिद्धिर्लब्धि रुत्पद्यते तदुपयुक्तस्येतिभावः. तदनन्तरं पुनः क्रमेणोपयोगप्रवृत्तिः, एवञ्च केवली यथा सिद्धो भवति तथा प्ररूपितम्, सम्प्रति यथा स्वरूपाः सिद्धा स्तत्रावतिष्ठन्ते तथा प्ररूपयितुमाह-'ते णं तत्थ सिद्धा भवंति असरीरा जीवघणा दंसणणाणोवउत्ता णिट्ठियट्ठा' ते खलु तत्र-लोकान्ते सिद्धा भवन्ति अशरीराः-औदारिका शरीरविप्रमुक्ताः, औदारिकादि शरीराणां सिद्धत्वप्रथमसमय एव सर्वात्मना परित्यक्तत्वात्, जीवघनाः-निवचितजीवप्रदेश-

लोकान्त में जाकर, ज्ञानोपयोग से उपयुक्त होकर सिद्ध हो जाते हैं।

जितनी भी लब्धियां है, वे सब साकारोपयोग से उपयुक्त को अर्थात् ज्ञानोपयोग के समय में ही होती हैं। अनाकारोपयुक्त अर्थात् दर्शनोपयोग के समय में नहीं होती। सिद्धि सभी में उत्तम लब्धि है, अतएव वह भी साकारोपयोग के समय ही होती है। कहा भी है-क्योंकि समस्त लब्धियां साकारोपयोग वाले को ही होती हैं, अतएव सिद्धि-लब्धि भी उसी साकारोपयोग वाले को ही प्राप्त होती है। उसके बाद उपयोग की प्रवृत्ति क्रम से होती है।

यहां तक यह प्रतिपादन किया गया कि किस क्रम से केवली सिद्ध दशा प्राप्त करते हैं। अब यह बतलाते हैं कि सिद्ध वहां किस स्वरूप में स्थित रहते है?

लोकाग्रभाग में जो सिद्ध विराजमान होते हैं वे अशरीर अर्थात् औदारिकादि शरीरों से रहित होते हैं, क्योंकि औदारिकादि शरीरो का सिद्धत्व के प्रथम समय में ही वे त्याग कर देते हैं। वे जीवघन होते हैं, अर्थात् उनके

લોકાન્તમા જઈને, જ્ઞાનોપયોગથી ઉપયુક્ત થઈને સિદ્ધ થઈ જાય છે

જેટલી પણ લબ્ધિયો છે, તેઓ બધી સાકારોપયોગથી ઉપયુક્ત કરી અર્થાત્ જ્ઞાનોપયોગના સમયમા જ થાય છે અનાકારોપયુક્ત અર્થાત્ દર્શનોપયોગના સમયમા નથી થતી સિદ્ધિ બધામા ઉત્તમ લબ્ધિ છે, તેથી જ તે પણ સાકારોપયોગના સમયમા જ થાય છે કહ્યુ પણ છે-કેમકે સમસ્ત લબ્ધિયો સાકારોપયોગવાળાઓને જ થાય છે તેના પછી ઉપયોગની પ્રવૃત્તિ ક્રમે કરી થાય છે.

અહી સુધી એ પ્રતિપાદન કરાયુ કે કયા ક્રમથી કેવલી સિદ્ધ દશા પ્રાપ્ત કરે છે. હવે તે બતાવે છે કે સિદ્ધ ત્યા કયા સ્વરૂપમા સ્થિર રહે છે?

લોકાગ્રભાગમા જે સિદ્ધ બિરાજમાન છે તેઓ અશરીર અર્થાત્ ઔદારિક વગેરે શરીરોથી રહિત હોય છે, કેમ કે ઔદારિકાદિ શરીરોનો સિદ્ધત્વના પ્રથમ સમયમાં જ તેઓ ત્યાગ કરી દે છે

रूपा अन्तररहितजीवप्रदेशाः सन्तः सूक्ष्मक्रियाऽप्रतिपाति ध्याननिवृत्तिकाले एव तत्प्रभावात् वदनोदरादिविवरापूरितत्वात् दर्शनज्ञानोपयुक्ताः जीवस्वभावत्वात्, निष्ठितार्थाः कृतार्थत्वात्, 'णीरया णिरेयणा वितिमिरा विसुद्धा सासयमणागयद्धं कालं चिट्ठंति' नीरजसः–बध्यमानकर्मरजोमलरहिताः, निरेजनाः निष्कम्पाः कम्पक्रियाहेतुविरहात्, वितिमिराः–कर्मतमोरहिताः विशुद्धाः–अकलङ्काः सन्तः शाश्वतं यथा स्यात् तथा अनागताद्धम्–अनागता–आगामिनी अद्धा–समयो यत्र न तदर्थावसानं कालं यावत् तत्रावतिष्ठन्ति, सम्प्रति स्पष्टार्थं तदेव विशदयितुमाह–'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–तेणं तत्थ सिद्धा भवंति, असरीरा जीवघणा दंसणणाणोवउत्ता निट्ठियट्ठा नीरया निरेयणा वितिमिरा विसुद्धा सासयमणागयद्धं कालं चिट्ठंति ?' हे भदन्त ! तत्–अथ केनार्थेन–कथं तावत् एवम्–उक्तरीत्या उच्यते यत्–ते खलु–पूर्वोक्ताः कम्बंभूताः अयोगाः केवलिनस्तत्र लोकान्ते सिद्धा भवन्ति किं स्वरूपाश्चेत्याह–अशरीराः सिद्धत्वप्राप्तिप्रथमसमये एव सर्वात्मना औदारिकादिशरीराणां परित्यक्ततया तद्रहिताः, जीवघनाः दर्शनज्ञानोपयुक्ताः–निष्ठितार्थाः सिद्धप्रयोजनाः कृतार्था इत्यर्थः नीरजसः–कर्मरजोमलरहिताः, निरेजनाः–

आत्मप्रदेश सघन हो जाते हैं. बीच में कोई छिद्र नहीं रहता, क्योंकि सूक्ष्मक्रिय–अप्रतिपाती ध्यान के समय में ही उस ध्यान के प्रभाव से मुख, उदर आदि के विवरों को पूरित कर देते हैं। वे दर्शनोपयोग और ज्ञानोपयोग में उपयुक्त होते हैं, क्योंकि उपयोग जीव का स्वभाव है इसी प्रकार सिद्ध कृतार्थ होते हैं, नीरज होते हैं, अर्थात् बध्यमान कर्मरज से रहित होते हैं. निष्कम्प होते हैं, क्योंकि कम्पनक्रिया का कोई कारण वहां नहीं रहता। वे वितिमिर अर्थात् कर्मरूपी तमसे रहित होते हैं। विशुद्ध अर्थात् विजातीय द्रव्य के संयोग से रहित-पूर्ण शुद्ध होते हैं और सदा सर्वदा वहां विराजमान रहते हैं।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि वे वहां सिद्ध होते हैं, अशरीर, जीवघन, दर्शन–ज्ञान में उपयुक्त, कृतार्थ, नीरज, निष्कम्प,

તેઓ જીવઘન હોય છે, અર્થાત્ તેમના આત્મપ્રદેશ સઘન થઇ જાય છે, વચમાં કોઇ છિદ્ર નથી રહેતું, કેમકે સૂક્ષ્મક્રિયા–અપ્રતિપાતિ ધ્યાનના સમયમાં જ તે ધ્યાનના ભાવથી મુખ, ઉદર આદિના વિવરોને પૂરિત કરી દે છે, તેઓ દર્શનોપયોગ અને જ્ઞાનોપયોગમાં ઉપયુક્ત થાય છે, કેમકે ઉપયોગ જીવનો સ્વભાવ છે

એ જ પ્રકારે સિદ્ધ કૃતાર્થ થાય છે, નીરજ થાય છે, અર્થાત્ બધ્યમાન કર્મરજથી રહિત થાય છે, નિષ્કમ્પ હોય છે, કેમકે કમ્પન ક્રિયાનુ કોઇ કારણ ત્યા નથી રહેતુ. તેઓ વિતિમિર અર્થાત્ કર્મરૂપી તમથી રહિત હોય છે. વિશુદ્ધ અર્થાત્ વિજાતીય દ્રવ્યના સંયોગથી રહિત પૂર્ણ શુદ્ધ હોય છે અને સદા સર્વદા ત્યા બિરાજમાન રહે છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એવુ કહેવાય છે કે તેઓ સિદ્ધ થાય છે, અશરીર, જીવઘન, દર્શન, જ્ઞાનમાં ઉપયુક્ત, કૃતાર્થ, નીરજ, નિષ્કમ્પ, વિતિમિર

निष्कम्पाः, वितिमिराः-कर्मतिमिरवारानारहिताः, विशुद्धाः-निर्मलाः सन्तः शाश्वतम् अनागताद्धं कालम्-समस्त भाविकाल तिष्ठन्तीति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहाणामए बीयाणं अग्गिदड्ढाणं पुणरवि अंकुरुप्पत्ती ण भवइ, एवामेव सिद्धाणवि कम्मबीएसु दड्ढेसु पुणरवि जम्मुप्पत्ती ण भवइ' तत्-अथ यथानाम इति वाक्यालङ्कारे बीजानाम् अग्निदग्धानाम् अनलभस्मसात् कृतैर्बीजैरित्यर्थः पुनरपि अङ्कुरोत्पत्तिर्न भवति अङ्कुरोत्पादन शक्तिविध्वंसात् एवमेव-तथैव सिद्धानामपि कर्मबीजेषु दग्धेषु-केवलज्ञानाग्निना भस्मसात् कृतेषु पुनरपि-भूयोऽपि जन्मोत्पत्तिः जन्मना उत्पत्तिर्न भवति जन्मनः कारणभूतानां कर्मरूपबीजानां सिद्धयग्निना समूलकाषङ्कषितत्वात् कारणाभावेन कार्याभावात् जन्मोत्पत्ति, विरहो भवति, रागादीनां हि आयुः प्रभृति कर्मकारणत्वेन तेषां क्षीणमोहावस्थायां प्रागेव क्षीणत्वात्, क्षीणानाञ्च तेषां रागादीनां न पुनरुत्पादः संभवति सहकारिकारणाविरहात,

वितिमिर, विशुद्ध होते हैं तथा सदा-सर्वदा वहां विराजमान रहते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे अग्नि में जले हुए बीजों से अंकुर की उत्पत्ति नहीं होती, क्योंकि अग्नि उनके अंकुरजनन सामर्थ्य को नष्ट कर देती है, इसी प्रकार सिद्धों के कर्म रूपी बीज जब केवलज्ञान रूपी अग्नि के द्वारा भस्म हो चुकते हैं, तब उनकी फिर जन्म से उत्पत्ति नहीं होती, क्योंकि जन्म का कारण कर्म है और कर्म का समूल विनाश हो जाता है। कारण के अभाव में कार्य की उत्पत्ति हो नहीं सकती। राग-द्वेष आदि विकारों का सर्वथा अभाव हो जाने से पुनः कर्म का बन्ध का भी संभव नहीं है। रागादि ही आयु आदि कर्मों के कारण हैं और उनका पहले ही क्षय किया जा चुका है। क्षीण रागादि की पुनः उत्पत्ति नहीं हो सकती, क्योंकि निमित्त कारण का अभाव है। रागादि की उत्पत्तिमें उपादान कारण स्वयं आत्मा है। उसके विद्यमान होने पर भी

વિશુદ્ધ હોય છે તથા સદા-સર્વદા ત્યાં બિરાજમાન રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ અગ્નિથી શેકાયેલાં બીજોમા અકુરની ઉત્પત્તિ નથી થતી, કેમકે અગ્નિ તેમના અકુર જનિત સામર્થ્યને નષ્ટ કરી દે છે.

એ જ પ્રકારે સિદ્ધોના કર્મરૂપી બીજ જ્યારે કેવલજ્ઞાનરૂપી અગ્નિ દ્વારા ભસ્મ થઇ જાય છે, ત્યારે તેમની ફરીથી જન્મથી ઉત્પત્તિ નથી થતી, કેમકે જન્મનુ કારણ કર્મ છે અને કર્મનો સમૂલ વિનાશ થઇ જાય છે.

કારણના અભાવમા કાર્યની ઉત્પત્તિ થઇ શકતી નથી રાગ, દ્વેષ આદિ વિકારોનો સર્વથા અભાવ થઇ જવાથી પુનઃ કર્મનો બન્ધ પણ સભવતો નથી. રાગાદિ જ આયુ આદિ કર્મના કારણ છે અને તેમનો પહેલેથી ક્ષય કરી દિધેલો છે

ક્ષીણ રાગાદિની પુનઃ ઉત્પત્તિ નથી થઇ શકતી, કેમકે નિમિત્ત કારણનો અભાવ છે રાગાદિની ઉત્પત્તિમા ઉપાદાન કારણ સ્વય આત્મા છે તેની હયાતીમા પણ સહકારી

रागादीनामुत्पत्तौ परिणामि कारणभूतस्य सतः सत्त्वेऽपि सहकारिकारणभूतस्य रागादि-वेदनीयकर्मणो विरहेण तदुत्पत्तिजन्यरागादेः कार्यस्य सहकारिकारणाभावेऽसम्भवात्, अन्यथा तस्य सम्प्रति आकस्मिकत्वेन अकारणोत्पत्तिः स्यात्, सिद्धानाञ्च रागादिवेदनीयकर्माभावात्, तस्य पूर्वमेव शुक्लध्यानाग्निना भस्मसात् कृतत्वात् तत्कारणस्य संक्लेशस्याभावाच्च, रागादिवेदनीयानां कर्मणामुत्पत्तौ रागादिपरिणतिरूपस्य संक्लेशस्योत्थानम्: रागादिवेदनीयकर्मविप्रमुक्तस्य सिद्धस्य न संभवति, तस्मात् तदभावेन रागादिवेदनीय कर्माभावः, तदभावाच्च पुनरपि रागादीनां न सद्भावः संभवति, उक्तञ्च—'खीणा न होंती पुणरवि सहकारिकारणाभावा । नहि संकिलेसो सो [illegible] रहियस्स जीवस्स ॥१॥ तदभावा न य बंधो तप्पाउग्गस्स होइ कम्मस्स । तदभावे तब्भावो सव्वह चेव किलेसा ॥२॥' क्षीणाश्च ते न भवन्ति पुनरपि सहकारिकारणाभावात् । नहि भवति संक्लेशस्तेभ्यो वियु-

सहकारी कारण वेदनीय कर्म आदि विद्यमान न होने से, कार्य की उत्पत्ति नहीं हो सकती, क्योंकि दोनों कारणों से उत्पन्न होने वाला कार्य किसी एक कारण से नहीं होता। अगर एक ही कारण से कार्य हो जाए तो दूसरा कारण अकिंचित्कर हो जाए और फिर वह कारण ही न कहा जा सके।

सिद्धों में रागादि वेदनीय कर्मों का अभाव होता है, क्योंकि वे उन्हें शुक्ल-ध्यान रूपी अग्नि से पहले ही भस्म कर चुकते हैं और उनके कारण संक्लेश का भी अभाव हो जाता है। रागादि वेदनीय कर्मों की उत्पत्ति में रागादि परिणति रूप संक्लेश कारण होता है। वह संक्लेश सिद्धों में संभव नहीं है, क्योंकि वे रागादि वेदनीय कर्म से सर्वथा मुक्त हैं। इस प्रकार रागादि वेदनीय कर्म का अभाव है और उस का अभाव होने से पुनः रागादि की उत्पत्ति नहीं होती है। कहा भी है- क्षीण रागादि पुनः उत्पन्न नहीं होते, क्योंकि सहकारी कारणों का अभाव है। जो जीव रागादि से रहित है, उसमें संक्लेश नहीं होता है ॥१॥ उसके अभाव में कर्म का बन्ध नहीं होता और इस कारण

કારણ વેદનીય કર્મ આદિ વિદ્યમાન ન હોવાથી કાર્યની ઉત્પત્તિ નથી થઇ શકતી, કેમકે બન્ને કારણોથી ઉત્પન્ન થનાર કાર્ય કોઇ એક કારણ નથી થતુ અગર એક જ કારણથી કાર્ય થઈ જાય તો બીજુ કારણ અકિંચિત્કર થઇ જાય અને પછી તે કારણ જ ન કહી શકાય.

સિદ્ધોમા રાગાદિ વેદનીય કર્મોના અભાવ હોય છે, કેમકે તેઓ તેમને શુકલ ધ્યાન-રૂપી અગ્નિથી પહેલા જ ભસ્મ કરી દે છે અને તેમના કારણે સંકલેશના પણ અભાવ થઇ જાય છે રાગાદિ વેદનીય કર્મોની ઉત્પત્તિમા રાગાદિ પરિણતિ રૂપ સંકલેશ કારણ હોય છે તે સંકલેશનો સિદ્ધોમાં સંભવ નથી, કેમ કે તે રાગાદિ વેદનીય કર્મથી સર્વથા મુક્ત છે એ પ્રકારે રાગાદિ વેદનીય કર્મનો અભાવ છે અને તેનો અભાવ થવાથી પુન રાગાદિની ઉત્પત્તિ નથી થતી કહ્યુ પણ છે-ક્ષીણ રાગાદિ પુન ઉત્પન્ન નથી થતા કેમકે સહકારી કારણોના અભાવ હોય છે. જે જીવ રાગાદિથી રહિત છે, તેમા કલેશ નથી થત ॥૧॥

क्तस्य जीवस्य ॥१॥ तदभावाच्च च बन्ध स्तत्प्रायोग्यस्य भवति कर्मणः । तदभावे तदभावः सर्वोद्धा चैव विज्ञेया ॥२॥ इति, तस्माद् रागादीनामभावादायुः प्रभृतीनां कर्मणां पुनरुत्पादाभावस्तदभावाच्च न पुनरुत्पत्तिरिति भावः, तथा चोक्तम्-दग्धे बीजे यथाऽत्यन्तं प्रादुर्भवति नाङ्कुरः । कर्मबीजे तथा दग्धे न रोहति भवाङ्कुरः ॥१॥ इति, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-तेणं तत्थ सिद्धा भवंति असरीरा जीवघणा दंसणणाणोवउत्ता णिट्ठियट्ठा णीरया णिरेयणा वितिमिरा विसुद्धा सासयमणागयद्धं कालं चिट्ठंति त्ति' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवं मुच्यते यत् ते खलु अयोगाः केवलिनः तत्र-लोकाग्रे सिद्धा भवन्ति, कीदृशस्वरूपास्ते इत्याह-अशरीराः, जीवघनाः, दर्शनज्ञानोपयुक्ताः, निष्ठितार्थाः, नीरजसः, निरेजनाः, वितिमिराः, विशुद्धाः शाश्वतम् अनागताद्धं कालं तिष्ठन्तीति, ग्रन्थादिमध्यान्तेषु मङ्गलं कर्तव्यमिति शिष्टाचारपरम्पराऽऽगतनियमानुसारेण ग्रन्थसमाप्तौ तदेव सिद्धिस्वरूपं शास्त्रस्य परममङ्गलमयं शिष्योपशिष्यादिशिक्षार्थमुपसंहरन्नाह-''निच्छिन्न-

पुनर्जन्म न होने के कारण सिद्ध सदैव सिद्ध दशा में ही रहते हैं ॥२॥

तात्पर्य यह है कि रागादि का अभाव हो जाने से आयु आदि कर्मों की पुनः उत्पत्ति नहीं होती और कर्मों की उत्पत्ति न होने से उनका पुनर्जन्म नहीं होता। कहा भी है-जैसे बीज के जल जाने पर उससे अंकुर उत्पन्न नहीं होता, उसी प्रकार कर्म-बीज के जल जाने पर भव रूप अंकुर भी नहीं उगता है ॥ १ ॥

अब प्रकृत का उपसंहार करते हैं-

श्रीभगवान्-हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि वे केवली वहां सिद्ध हो जाते हैं। वे अशरीर, जीवघन, दर्शनज्ञानोपयुक्त, कृतकृत्य, नीरज, निष्कम्प, वितिमिर और विशुद्ध होते हैं तथा सदा-सर्वदा वहां विराजमान रहते हैं।

शिष्ट जनों के शिष्टाचार की परम्परा यह है कि ग्रन्थ की आदि में, मध्य में और अन्त में मंगलाचरण करना चाहिए। इसके अनुसार प्रस्तुत ग्रन्थ की

તેના અભાવમા કર્મના બન્ધ નથી હોતા અને એ કારણે પુનર્જન્મ ન થવાના કારણે સિદ્ધ સદૈવ સિદ્ધદશામાં જ રહે છે ॥૨॥

તાત્પર્ય એ છે કે રાગાદિનો અભાવ થઇ જવાથી આયુ આદિ કર્મોની પુનઃ ઉત્પત્તિ નથી થતી અને કર્મોની ઉત્પત્તિ ન થવાથી તેમના પુનર્જન્મ પણ નથી થતા.

કહ્યું પણ છે-જેમ બીજના સેકાઈ જવાથી તેનાથી અંકુર ઉત્પન્ન નથી થતા, એજ પ્રકારે કર્મબીજના બળી જવાથી ભવરૂપ અંકુર પણ નથી ઉગતા ॥૧॥

હવે પ્રકૃતનો ઉપસંહાર કરે છે-

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એ હેતુથી એમ કહેવાય છે કે તે કેવલીઓ ત્યાંથી સિદ્ધ થઈ જાય છે તેઓ અશરીર, જીવઘન, દર્શનજ્ઞાનોપયોગ, કૃતકૃત્ય, નીરજ, નિષ્કમ્પ, વિતિમિર અને વિશુદ્ધ થાય છે. તથા સદા સર્વદા ત્યાં વિરાજમાન રહે છે

શિષ્ટજનોના શિષ્ટાચાર પ્રરૂપણાની પરંપરા એ છે કે ગ્રન્થની આદિના, મધ્યમા અને અન્તમા મંગલાચરણ કરવુ જોઈએ, કેમકે 'ग्रन्थादौ मध्ये चान्ते च मङ्गलमाचरेत्'